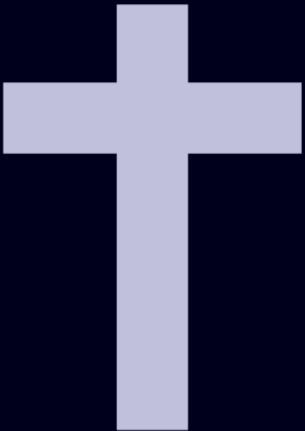


PULU YEMONGA UNGU
KONDEMO



The New Testament in the Kala Dialect of the Umbu-Ungu
Language of Papua New Guinea

**PULU YEMONGA UNGU KONDEMO
The New Testament in the Kala Dialect of the Umbu-Ungu
Language of Papua New Guinea
Nupela Testamen long tokples Umbu-Ungu Kala**

copyright © 1995 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Umbu-Ungu Kala (Umbu-Ungu)

Dialect: Kala

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2012-10-04

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 28 Dec 2024 from source files dated 31 Aug 2023
3bcf1cc7-ff71-5f43-8a87-20ca98e9c4a7

Contents

MATEYU	1
MAKO	111
LLUKU	176
JONO	284
Lipe Mundorumu Yema	360
RÖMO	452
OU-KORINI	505
PE-KORINI	556
GALLESIA	593
EPESASI	614
PILLIPAI	631
KOLLOSI	642
OU-TESALLONAIKA	655
PE-TESALLONAIKA	666
OU-TIMOTI	672
PE-TIMOTI	688
TAITASI	699
PILLIMONO	707
IPURU	710
JEMISI	757
OU-PITA	771
PE-PITA	787
JONO KUMBI-LEPAMO	797
JONO TALO-SIPEMO	809
JONO YEPOKO-SIPEMO	811
JUTU	813
LIPE ORA SIRIMU	818
UNGU PULU MARE	866

TEMANE PEANGAMO

Mateyu, Mako, LLuku, Jono Keme, Enone Toringi Bokume

Aku Bakumenga Ungu Pulu Mare

Yesusinge temanemondo "temane peangamo" nilimolomonga ungu pulumu Mako 1:1 molemo. Ye kisene Yesusi mana manie ombo molopalie tepe andopa molorumu mele temanemo bokune toringi. 'Makone boku te ou torumu. Mateyu LLukuselone pe bokuselo toringili. Jonone paa pe boku torumu.' ningu pilimele. Makone torumu bokumu ponjili mele, Mateyu LLukuselone toringili bokuselo sulu mele. Kanu boku yepoko temane kinie ungu kinie molemo mele telu sipemo. Nalo Jonone konopuni pilipelie bokune torumu mele lupe. Yuni torumu bokune temane molemomo sike Yesusinge temanemola nalo ye yepokane temane awisili toringime yuni naa topa, Yesusini nirimu ungu awisili Jono yuni mindi torumu, ye yepokane naa toringi. Ye kise akumene bokume walu naa toringi. Enone yu-mele-mele 'Yesusi molorumu mele kinie ungu mane sirimu ungume kinie yembomane pilkulie konopuni apuruku pilku teangi.' ningu temanema pilku apuruku bokune toringi.

Mateyu kinie Jonoselo mindi Yesusi lombili andoli yeselo molkolo Yesusi pulu polopa yunge kongonomo andopa terimu kinie pea andoringi, yuni terimu mele sumbi siku kanokolo, nirimu ungume sumbi siku pilieringili. 'Boku Mako ye Makone sike boku torumu liemo Yesusi lombili andorumu ye Pitane temane topa sirimume pilipelie bokune torumu.' ningu pilimele. Yembo marene pilkulie 'Mateyu LLukuselone Makone ou torumu bokumu kanokololie mare manda manjiku toringilinje.' ningu pilimele. LLuku yu konopu pilipe konginjeli ye doketamo molopalie, Yesusi molopa andopa terimu mele yuyu andopa walsipe pilipe, temane awisili mimi sipe pilipebokune torumu (Kollosi 4:14, LLuku 1:1-4).

Yesusi yu sike Pulu Yemonga kandi Malo nalo yu mana ye molombando meringi yembomanga anda-kolepalime Mateyu LLukuselone temane bokune toko (Mateyu 1:1-17, LLuku 3:23-37); yu meringi mele temanemo kanu yeselone mindi toringilila.

Ungu te kamu piliéni: Ye talo molo yepokane temane telumu toringi kinie kanokolie, akume pali mimi siku kanokolie laye lupe lupe toringi mele kanani.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

MATEYU **Temane Peangamo MATEYUni Torumu Bokumu**

I Bakumunge Ungu Pulu Mare

Ungu pulu mare inie yakondo gomo 1 molemo.

Imbi Mateyunge ungu pulumu "Awilimuni we sirimumu". Yu Romo gapomano kou-takiszi lindeli yemo molopili Yesusini yundu "Na lombili ou." sirimu. Yunge imbi te LLipai (Mako 2:14,15, LLuku 5:27-29). Yuni boku Mateyu sike torumu nimbe para silimo ungu te bakumunge sukundu naa nimbe molemo. Nalo koronga-ou pilipe konginjeli perimu yembo marene

pilkulie 'Mateyuni sike torumu.' ningu pilieringimunge kinié kepe aku sipu nimbu pilimolo.

Mateyuni Yesusinge temanemo bokune tombando 'Pulu Yemone yunge yembomando "Walse eno nokopa kondomba ye nomi te eno molongena lipu mundumbo." nimbe, ou nimbe panjipe mako torumu yemo, Yesusi yu kanu yemo omба molorumu mele Isirele yembomane paa pilkulie 'Yu sike aku yemo.' ningu tondolo munduku piliengi!' nimbe, Yesusinge temanemo tombando kanu ye nomi Kirasimu pe omба molopha temba mele ou Yesusi mana manie omба naa molopili ou ningu siringi mele Yesusini omба molopha terimu temanema wale awisili topa sirimu. Pe wendo ombá mele ou ningu siku bokune torangi ungu mare Mateyuni mindi nimbe sirimu (Mateyu 1:22-23, 2:15, 2:17-18, 2:23, 4:14-16, 8:17, 12:17-21, 13:35, 27:9-10). "Ye nomi kingi Depisini kalopa lsimu yemo" wale awisili bokune torumula, akumunge pulumu telu sipemo. Pulu Yemo ye nomi kingimu molombamonga ungu awisili bokune torumula.

Yesusini ungu mane sirimu awisili bokune torumu (Mateyu kolomongo awili 5-7 pali, 10 pali, 13 pali, 18 pali, 24-25 pali).

Ungu pulu mare boku ambolkonomonga alsena paaanjokondo isipe mele molemo kanani: "23. Krais", "32. Pikinini 32.1 Bilong Devit, 32.2. Bilong God, 32.3. Bilong Man", "20. kingdom".

Ya ungu pulumu pora nikimu.

1:1-4:16 YESUSI MANA MOLOMBA ORUMU MELE TEMANEMO

1:1-17 Yesusi Kirasi Kalko Lsingi Yembomanga Imbimenga Temanemo*

¹ Isirele yembomanga ou pulu pulu anda kolepa, Eporayamo kinie[†] pe yandopa, enonga ye nomi kingi awili, Depisi kinie elone Yesusi Kirasi[‡] kalko lsingili mele isipe:

² Eporayamone Aisake merimu;
Aisakene Jekopo merimu;

Jekopone Juda kinie Judanga angenupilime kinie merimu;[§]

³ Judane Peresi kinie Sera kinie merimu,

kanu yeselonga anumu Tema;

Peresini Esirono merimu;

Esironone Ramo merimu;

⁴ Ramone Aminadape merimu;

Aminadapene Nasono merimu;

Nasonone Sallimono merimu;

⁵ Sallimonone Boasi merimu, Boasi yunge anumu Reapa;

Boasini Opete merimu, Opete yunge anumu Rute;

Opetene Jesi merimu;

⁶ Jesini ye nomi kingi Depisi merimu.*

Depisini Sollomon merimu. Sollomononga anumu
ou Yurayanga ambo menumu molorumu.

Pe Depisini kanu ambomo konopu mondopa

Yuraya topa kondopa ambomo yu lsimu.[†]

* **1:1:** LLuku 3:23-38, Ou Kingime Talo Sipemo 1:34, 2:1-15, 3:1-19. † **1:1:** Ou Pulu Pulu 11:27-12:9.

Isirele yembomando pe Yesusi mana manie omба molopili "Juda yemboma" niringi. ‡ **1:1:**

bokumunge alsena anjokondo "23. Krais", "32.1. Pikinini Bilong Devit". § **1:2:** Ou Pulu Pulu

21:1-3,12, 25:19-26, 29:35, 49:1-28. * **1:6:** Rute 4:13,17-22. † **1:6:** Pe Samuele 12:24, 11:1-12:14.

7 Sollomonone Riapoamo merimu;
 Riapoamone Apaya merimu;
 Apayane Eta merimu;
 8 Etane Josipate merimu;
 Josipatene Joramone merimu;
 Joramone Asaya merimu;
 9 Asayane Jotamo merimu;
 Jotamone Eyasi merimu;
 Eyasini Esikaya merimu;
 10 Esikayane Manasa merimu;
 Manasane Emosi merimu;
 Emosini Josaya merimu;
 11 Josayane Jekonaya kinie yunge angenupilime kinie
 merimu. Josaya kolopili yunge malopili molangi opa
 pulue yemboma Isirele yemboma kinie ongo opa
 tekolie toko munduku Isirele yembo awisili ka siku
 enonga kolea awili Bepillono mengo puringi.[‡]

12 Ka siku mengo puringi kinie pe
 Jekonayane Sialtele merimu;
 Sialtelene Serapapele merimu;
 13 Serapapelene Apayate merimu;
 Apayatene Ellayakimu merimu;
 Ellayakimuni Eso merimu;
 14 Esone Sedoke merimu;
 Sedokene Ekimu merimu;
 Ekimuni Ellayate merimu;
 15 Ellayatene Elliesa merimu;
 Elliesane Matano merimu;
 Matanone Jekopo merimu;
 16 Jekopone Josepo merimu.

Josepo Maria menu. Josepone Maria ou naa lipili
 Maria yu ambolango olona mondopa molorumu.
 Pe ambo yeselo moloringili kinie
 Mariane Yesusi merimu.

„Pulu Yemone “Eno nokopa kondomba ye nomi te lipu mundumbo.” ou
 nimbe mako torumu yemo pe Yesusi aku yemo om̄ba molorumu kulu,
 yunge imbi te pea sikulie ‘Kirasimu’.[§] niringila.

17 Eporayamo kinie Eporayamone yandopa yandopa kalopa lipe Depisi
 kalopa lipe terimu yema ,Yesusinge, anda kolepa tene-po* on
 moloringi. Pe Depisini yandopa yandopa ou Bepillono yembomane Juda
 yembo mare ka siku Bepillono anjo naa mengo pangì anda kolepa tene-
 pola moloringi. Bepillono ka siku mengo puringi kinie pe yandopa ye nomi
 Kirasimu kinie kalko lsingi ye tene-pola moloringi.

***1:18-25 Pulu Yemonga Minimuni Marianga Olona Kango Te Mondorumu,
 Ambomo Yuni Yesusi Kirasi Merimu Temanemo***

18 Yesusi, Pulu Yemone “Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.”
 ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu,[†] yu meringi temanemo isipe:

‡ 1:11: Pe Kingime Talo Sipemo 36:5-20, Pe Kingime 22:1-2, 23:36-25:24. (Ya Jekonaya molemo nalo
 ou yunge imbi Joyakini toringi. Kingi telumu.) § 1:16: inie anjokondo 27:17, ungu pulu te inie
 yakondo 1:1**. * 1:17: Umbu-Ungune malapunge talo. † 1:18: bokumunge alsena anjokondo
 “23. Krais”.

Yunge anumu Marianga pulu lierimu yembomane "Maria Josepone lipili." ningυ koronga niringi nalo ou Josepo pea telune naa peangili Mini Kake Telimuni Maria yunge olona ambolango te mondondorumumu Maria yuyu pilierimu.

¹⁹ Kanu kinie yunge ye Josepo yu ye sumbi nilimu molorumu kulu Maria ambolango mondorumu kinie pilipelie 'Maria olie naa polopili.' nimbe 'Yembo awisili molangi yu temu mele nimbu para naa sipu yu yuyu molomba kinie kiyengo nimbu we "Kamu pu." niembo.' konopu lierimu.

²⁰ Josepo aku sipe konopu lipe mundupe molopili Awilimunge angello tene Josepo uru kumbu sipelie nimbendo: "Josepo, ye nomi kingi Depisini kolopa lsimu yemo, Mini Kake Telimuni Maria ulu te terimu kulu yu ambolangomo olana mondolemo kene yu linindu pipili naa kolko li." ,nirimu.

²¹ "Yu kango kanopa limbe. Kanu kangomone yunge yemboma 'Enonga konopune ulu pulu keri telemelema pepili molkolie mindili nonge.' nimbe eno lipe tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo lipe, yu-kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondomba kene yunge imbi leko "Yesusi".[‡] nieni." nirimu.

²² Aku sipe wendo orumu ulumenga pali koronga ou Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye tene ulu mare pe wendo ombā ou nirimu mele kamu wendo orumu. Akumu isipe:

²³ "Pilieyo.

Ambo wenepo tene ambolango olona mondopalie kango te memba.

Kanu kinie yunge imbi leko "I menuele" ninge.".§

nirimu. I imbimunge ungu pulumu 'Pulu Yemo'^{*} olio-kinie molemo'.

²⁴ Josepo uru pepa makilipelie Awilimunge angellomone nirimu mele pilipe lipe tepalie ambomo lsimu.

²⁵ Nalo yu ambolangomo ou naa mepili "Telune naa peambili." nirimu. Pe Mariane kango te merimu kinie[†] Josepo yuni yunge imbi lepa "Yesusi" nirimu.[‡]

2

2:1-12 Pilipe Konginjeli Peli Ye Pokore Yesusi Ongo Kanoringi Temanemo

¹ Erote kolea Judia disiriki yembomanga ye nomi kingi molopili Mariane kolea Judia, Betellieme taonona Yesusi merimu. Kanu walemanga ena wendo oli koleana pilipe konginjeli peli ye pokore aliei 'Ulu mare wendo okomonje piliemili.' ningυ kombukandipime mimi siku kanoko moloringime kolea awili Jerusalleme ongolie ningendo:

² "Juda yembomanga ye nomi kingi molomba kango meringimu* tena molemoye? Olio ena wendo olemo koleana molopolie ye te ye nomi kingi molomba meringimu lipe ora sili kombukandipi te pulu pulu wendo om̄ba angilierimu kanopolie nirimulimumuni, yu popo topo imbi lipu ola mundundumolondo okomolo." niringi.

³ Ye nomi kingi Erote iungumu pilipelie 'Ye te yu kolo wangopa kingi molomba lepamo.' nimbe pilipelie yu mini-wale mundupe, Jerusalleme yemboma pali mini-walela mundoringi.

[‡] **1:21:** Yesusinge imbimunge ungu pulumu 'Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Lili Yemo'. Ungu pulu talo LLuku 1:46-47*, bokumunge alsena anjokondo "21.2. kisim bek". § **1:23:**

Aisaya 7:14. * **1:23:** bokumunge alsena anjokondo "13. God". † **1:25:** LLuku 2:1-7. ‡ **1:25:** LLuku 2:21. * **2:2:** Kanu walemonga kangomo yu ponie talo mele molorumunje, inie maniekondo 2:16 kanani.

⁴ Kanu kinie yuni Juda yembomanga Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime pali kinie Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema pali kinie[†] "Sukundu waa." nimbelie eno walsipe pilipelie nimbendo: "Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu[‡] tena mengemondo niringyi?" nirimu.

⁵ Enone yuntu ningendo: "Kolea Judia sukundu Betellieme taonona yu menge. Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye „Maikane,[§] pe aku sipe wendo ombamondo ou nimbe boku torumu akune molemo kanumu. Yuni nimbendo:

⁶ "Betellieme, kolea Juda*

lemo kolea te,

yu kolea Juda sukundu kolea awilimenga yu kolea manie te molo.

Yunge sukundu ye nomi awili te wendo ombá, akumuni nanga Isirele yembomanga

sipisipi tapu yemo molopa eno nokomba."[†]
nirimu kanumu." niringi.

⁷ Kanu kinie yembo lupema naa kanoko naa pilku molangi Erotene pilipe kongnjeli peli yema "Waa." nimbe kombukandipimu pulu pulu wendo omba angilierimu walemo walsipe pilipelie nirimumuni, yuntu nengu siringi kinie

⁸ pilipelie enondo nimbendo: "Eno Betellieme puku kangomo wamoko koro-payo! Kanoko lendekolie na ongo ningu sieyo. Na kepe yu ombo popo topo imbi lipu ola mundundembo." nirimu.

⁹ Kingimuniaku sipe nirimu pilkulie eno kelko puku kano-poringi.

Kanu kinie ena wendo oli koleana molkolie kombukandipi kanoringimu eno purginge kumbi lepa pumbepipelie kangomo molorumu ulke imune pupe ola angilierimu.

¹⁰ Enone kombukandipimu kanokolie konopu paa awili teko siringi.

¹¹ Ulkena sukundu pukulie kangomo kinie anumu Maria kinie moloringili puku kanoko lenderingi. Kanokolie kangomonga kumbikerena koporongo langoko ma kanokolie yu popo toko imbi liku ola mundundoringi. Mundundukulie eno wale peanga mengo oringime apisiku mele peangama wendo liku yu siringi. Kou gollo kinie, paura kalemele kinie mune paa toli paura te kinie, kopongo wele mune paa toli te kinie, aku melema yu siringi.

¹² Kanu kinie Pulu Yemone eno uru kumbu sipelie enondo nimbendo: "Eno Erote molemona kelko pu naa pang, molo." nirimu kinie pilkulie eno aulke tenga lupe ongolie lkondo purungi.

2:13-15 Josepone Anumu Maloselo Kolea Isipi Memba Kowa Purumu Temanemo

¹³ Kanu kinie pilipe kongnjeli peli yema kelko purungi kinie Awilimunge angello tene Josepo uru kumbu sipelie nimbendo: "Ye nomi kingi Erotene nondopa yunge ami yemando "Kangomo koroko toko kondo-paa!" nimbe kene nu ola molkolie kangomo kinie anumu kinie liku mengo kolea Isipindu kowa puku molo-payo. Ne anjo molkolie ningemone, pe nane "Kelko yando waa." nimbo kinie wang. Ou molo." nirimu.

^{† 2:4:} bokumunge alsena anjokondo "34. pris", "41. saveman". ^{‡ 2:4:} bokumunge alsena anjokondo "23. Krais". ^{§ 2:5:} bokumunge alsena anjokondo "35. profet". ^{*} 2:6: Kolea Juda kinie Judia kinie kolea telu sipe mele, nalo ou kolea Kenane sukundu pulu pulu pilkulie Juda yemboma siringi koleamo "Juda" niringi akumundu nirimu. ^{† 2:6:} Maika 5:2.

14 Aku nirimu kinie pilipelie Josepo ola molopalie ipulueli anunguluselo lipe meli Isipindu purumu.

15 'Erote kolomba kinie kelepo ulkendo pumolo.' ningou ou Isipi anjo moloringi.[‡] Aku teringimunge Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye tene ulu te pe wendo ombá ou nirimu mele kamu wendo orumu. Akumu isipe:

"Pulu Yemone nimbendo:

"Nanga kangomondo

"Kolea Isipi munduku siye kolko wendo ou." nirindu." nirimu.".§
nimbe kanu ye 'Osiane, nirimu kanumu.

2:16-18 Ye Nomi Kingi Erotene Betellieme Kango Pamema Topa Kondorumu Temanemo

16 Kanu kinie anumu lapaselo Yesusi pea Isipi puku molangi, pilipe konginjeli peli yemane Erote yu liku lou lenderingi Erote yuni pilipelie mumindili paa awili tepa kolorumu. Mumindili kolopalie ami ye marendo nimbendo: "Betellieme taono kinie Betellieme nondopa lemo koleamakinie kanumenga puku kango ponie talo ombo puli kangoma kinie ponie talo naa pora nili kangoma kinie koroko toko kondo-paa!" nirimu. Kombukandipi kanoko pilipe konginjeli peli yemane kombukandipimu pulu polopa wendo ombo angilierimu walemo yundu ningu siringi mele pilipelie ponie aku sipe nirimu.

17 Aku sipe terimumunge koronga-ou Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye Jeremayane ulu te pe wendo ombá ou nirimu mele wendo orumu.

18 Yuni nimbendo:

"Eno kolea Rama^{*} suku ungu te pilieringi; kola teringi pilku, yembo kolemele kinie kola telemele mele kola aku siku teringi pilieringi. Ambo Reselene yunge ambolangomanga kola terimu.

Yu 'Konopu pe nipili.' ningulie teringi nalo yunge ambolangoma naa moloringi kulu yu kondo kolopa mindi molorumu.".†
nimbe Jeremayane ou aku nirimu kanumu.

2:19-23 Josepone Anumu Maloselo Kelepa Isilerendo Yando Memba Orumu Temanemo

19 Pe Erote kolorumu kinie Awilimunge angello tene Josepo Isipi molopili uru kumbu sipelie nimbendo:

20 " "Kangomo toko kondangi koro-paa." nirimu yemo kolorumu kene ola molko anumu maloselo liku mengo kolea Isirelendo kelko pu." nirimu kinie

21 pilipelie yu ola molopa anumu maloselo lipe memba Isirelendo purumu.

22 Nalo Akellesi yunge lapa Erote kolo wangopa ye nomi kingimu molopa kolea Judia disiriki nokorumu pilipelie Josepo yu kanune altopa pumbendo pipili kolorumu. Kanu kinie Pulu Yemone uru kumbu sipelie nimbendo: "Marena tongenje kene akune naa pu." nimbe yundu liepi liepi torumu kinie yu kelepa kolea Gallilli disiriki pupe

23 akune lierimu Nasarete taonona pupe molorumu kulu Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane 'Yesusi kinie, ulu te pe wendo ombá ou niringi mele kamu wendo orumu. Enone ningendo:

‡ **2:15:** Pulu Yemone Yesusi nokorumumundu Konana 22:9 molemo kanani. § **2:15:** Osia 11:1.

* **2:18:** "Rama" nirimu Betelliemendo nirimu. † **2:18:** Jeremaya 31:15.

"Yembomane "Yu Nasarete taono ye te." ninge."
niringi kanumu.

3

*3:1-12 No Lindeli Jonone Konopu Alowa Teringi Yemboma No Linderimu Temanemo**

¹ Yesusi Nasarete taonona we molopili, No Lindeli Jono omba kolea Judia disiriki sukundu kolea ku lieline opa-ungu nimbendo:

² "Pulu Yemo ye nomi kingimu molomba walemo nondopa wendo ombá tekemo kene enonga ulu pulu keri teringi konopune pelemoma munduku siye kolko konopu alowa teaa." nirimu.

³ Kanu yemo ,ou naa molopili paa koronga ou, Pulu Yemone ungu umbu tondorume pilipe yemboma nimbe sirimu ye[†] Aisayane Pulu Yemonga ungu te nimbe sipe boku torumu. Kanu ungumu isipe:

"Kolea ku lieline yembo tengə kerena ungu te nimbendo:

"Awilimu ombá aulkemo teko mimi tendaa. Yu ombá aulke kangama toko sumbi siee." nikimu."[‡]

nirimu. Aisayane Jonone paa pe temba mele ou aku sipe nimbe panjipe boku torumu.,

⁴ Jono yu kongi kemelenga indini teli wale te pakopa, kongi kilumuni teli kako te topalie, kuli-kumbe kinie pilimu-no kinie aku langiselo mindi nomba molorumu.

⁵ Kanu kinie kolea awili Jerusalleme yemboma kinie Jerusalleme lierimu kolea Judia disiriki pali yemboma kinie kolea Jodane pali yemboma kinie kanu yemo molorumune pukulie niringimuni,

⁶ no Jodane sukundu pukulie enone ulu pulu keri teringime ningu para siringi kinie yuni eno no linderimu.

⁷ Yuni ,Juda yembomanga ye awili, Parisime kinie Sadusime kinie[§] awisi lo lingendo oringi kanopalie nirimununi, eno iri topalie nimbendo:

"Kolo topa yemboma tepa kenjeli wambyiyemona waloma, Pulu Yemo mumindili kolomba walemonga nawene "Eno talopa leko paa." nimu kinie eno 'Pulu Yemone naa tepa kenjepili.' ningu 'No liemili.' ningu okomeleye?

⁸ Eno sumbi siku molko, ulu peangama mindi teko molonge kinie eno ulu pulu keri teringime paa sike munduku siye kolko konopu alowa tengə mele mona lemba.

⁹ "Olio anda kolepa Eporayamone kalopa lsimume molemolomonga yembo peangama molemolo." ninguaku siku ningu naa pilieme. Nane eno nimbu sikiru: 'Pulu Yemone ikoumendo "Eporayamone kalopa lsimu yemboma a leangi." nilkenje koume Eporayamone kalopa lsimu yemboma molemela.' nikiru. Eno Eporayamone kalopa lsimu yemboma molemelemonga uluri naa telemo.*

¹⁰ "Unjo peke tomba loumu Pulu Yemone koronga unjo pulune ambolopa ola lipé molemo. Unjo mongo peanga naa tombaunjoma[†] 0. Unjo kerime to

* ^{3::} Mako 1:2-8, LLuku 3:3-17, Jono 1:19-28. Jononga temane te inie anjokondo 11:2-11. Yu kolorumu mele temanemo 14:1-12. [†] ^{3:3:} bokumunge alsena anjokondo "35. profet". ^{‡ 3:3:}

Aisaya 40:3. [§] ^{3:7:} bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi", "38. Sadyusi". ^{*} ^{3:9:} bokumunge alsena anjokondo "31.1. pikinini bilong Eporayamo". [†] ^{3:10:} Ungu iko toko 'unjo' niringi ungu te inie anjokondo 7:17-20. Unjo kerime tolemo mongoma mele Gallesia 5:19-21, unjo peangama tolemo mongoma mele Gallesia 5:22-23.

yuni peke topalie tepena kalomba.

¹¹ Nane ulu pulu kerime siye kolko konopu alowa telemele yemboma sike no lindilio. Nalo te na akilipe ombámo yuni ‚Pulu Yemonga, Mini Kake Telimu kinie tepemo kinie eno lindimbe ‚linge.. Ina akilipe ombá yemo yunge tondolomo paa olandopa, nanga tondolomo paa maniendopa. Na yu-kinie manda molo. Yembo awilimenga kongono keri teli kendemande yembomane sike enonga awilimenga kongono keri tendengendo kimbu su wendo lindilimele nalo na akilipe ombámonga kimbu su wendo lindimbo kanu kongonomo paa olandopa mele nane tendembo kapola naa telka, ‚na ye paa keri.‘

¹² “Yuni yunge rasi-witi apuroli apulu pokomo ambolopalie yunge rasi witi mongo kinie rasi witi kilu kinie apurumbendo molemo. Yunge rasi witi apuroli polomo tepa mimi tembando rasi witi pali ‘wendo liembo.’ nimbe apurupelie mongoma lipe rasi witi nosilimo mingine ‚Liepili.’ nimbe nosimbendo mingi topa, pe kilume lipe maku topa tepe naa kumbulape nomba pepa mindi pulimona kalomba.” nirimu.

*3:13-17 Jonone Yesusi No Linderimu Temanemo**

¹³ Jonone yemboma no lindipe molopili Yesusi kolea Gallilli disiriki mundupe siye kolopalie nirimumuni, ‚Jonone na no lindepili.’ nimbe Jono no Jodane molorumune yu purumu.

¹⁴ Orumu kinie Jonone nimbendo: ‚Aku paa molo. Nane nu no nambepo lindembo ningu nikinuye? Nuni na no lindilinanje papu.’ nirimu.

¹⁵ Nalo Yesusini topondopa nimbendo: ‚Molo. Ulu kake teli ulume pali kapola tepili kene nikiru mele tei.’ nirimu. Kanu kinie Jonone ‚Kapola.’ nimbe yu no linderimu.

¹⁶ Yesusi no lipe pora sipelie nona sumbi sipe wendo orumu. Wendo ombá orumu kinie mulúmu kengeya lepa anjo yando purumu, Pulu Yemonga Minimu, kera waembono mele, manie omba Yesusi molorumune pupe kangine ola molorumu kanorumu.

¹⁷ Kanu kinie mulune ola ungu te wendo ombalie, ‚I nanga konopu mondolio kangomo. Yu-kinie konopu sипу molio.’ nirimu.§

4

*4:1-11 Kurumenga Nomi Setenene Yesusi Kondi Torumu Temanemo**

¹ Yesusi ‚no lsimu kinie Pulu Yemonga Minimu yu-kinie omba molopalie nirimumuni,‘ Minimu yuni ‚Kurumenga nomi, depelemone† yu kondi topili.’‡ nimbe Yesusi kolea ku lieline meli purumu.

² Akune Yesusi oli te koro talo mele§ langi naa noli we molopa perimu kinie yu engelene kolopa molorumu.

³ Kanu kinie ‚kuru, kondi toli ‚Setene, ombalie yundu nimbendo: ‚Nu Pulu Yemonga Malo* liemo ikoume ‚Pillawa kaloli a liepili.’ ni.’ nirimu.

⁴ Nalo yuni topondopa nimbendo: ‚Pulu Yemonga bokumuni nimbendo: ‚Langimene mindi yemboma konde mololi ulu pulumu naa silimo.

‡ **3:12:** Mako 1:9-11, LLuku 3:21-22, Jono 1:29-34. § **3:17:** inie anjokondo 17:5, bokumunge alsena anjokondo ‚32.2. Pikinini Bilong God’. * **4:1:** LLuku 4:1-13, Mako 1:12-13. † **4:1:** Setene kanumu. Bokumunge alsena anjokondo ‚9. devil’. ‡ **4:1:** manda manjelimu ungume inie anjopa 16:1***, Ipuru 2:18. § **4:2:** Kewa ungune wale paono talo nimbe molemo. Paono talonga ungu mare Wendo Oringi 24:18, 34:28, Ou Kingime 19:8, Ungu-Manema 8:2-3. * **4:3:** bokumunge alsena anjokondo ‚32.2. Pikinini Bilong God’.

Pulu Yemone ungu nilimoma pali
pilku liku teko molonge kinie konde mololi ulu pulumu linge.'
nimbe molemo."[†] nirimu.

⁵ Kanu kinie depelemone Yesusi lipe kolea awili Jerusalleme, akumundu 'kolea awili kake teli' nilimu, akune memba pupe Pulu Yemo popo toko kaloringi ulke tembelena memba, paa ola imune pupe anjipelie nimrimumuni,

⁶ yundu nimbendo: "Nu Pulu Yemonga Malo liemo nu lipe tapondomba kene pou ningu manie pu." „nirimu.“ "Pulu Yemonga bokumuni nimbendo:

'Pulu Yemone yunge angellomane 'Nu ongo nokangi.' nimbé.

Enone nu 'Kou tene kepe naa topili.' ningu nu enonga kimene oko polko linge."[‡]

nimbe molemo kanumu. Aku sipe nirimu kene pilkulie aku siku tei." nirimu.

⁷ Yesusini yundu nimbendo: "Pulu Yemonga yembomando ungu te pea nimbe molemola. Akumu isipe:

'Pulu Yemo enonga Awilimuni "Tembo." nilimo mele

'Sike nilimonje molo kolo tolemonje kanamili.' ningu enone yu manda manjiku naa teangi.'[§]

nimbe molemola kanumu." nirimu.

⁸ Altopa depelemone yu lipe mulu te paa olandopa lierimune ola memba pupe anjipelie, yu ma koleama pali kinie koleamanga mele peangama pea lipe ora sipelie

⁹ yundu nimbendo: "Nu nanga kumbikerena koropongo langoko manie molko na popo toko nanga imbi liku ola mundundonu liemo inu kanokono ma koleana lemo melema pali nu simbo." nirimu.

¹⁰ Kanu kinie Yesusini yundu nimbendo: "Setene,"*
nu anjo pa! Pulu Yemonga bokumuni nimbendo:

'Pulu Yemo enonga Awilimu manjiku popo toko
imbi liku ola mundunduku,
yunge kongonoma manjiku tendeko molangi.'[†]
nimbe molemo kanumu."[‡] nirimu.

¹¹ Kanu kinie depelemo Yesusi yu mundupe siye kolopa yu purumu.
Purumu kinie mulu koleana angelloma ongo Yesusi nokoringi.[§]

*4:12-17 Yesusini Kolea Gallilli Disiriki Pulu Polopa Yemboma Ungu Nimbe Sirimu Temanemo**

¹² Kanu kinie „No Lindeli, Jono ka siku ka ulkena panjeringi"[†] kinie pilipelie Yesusi kelepa kolea Gallilli disirikindu yando omba

¹³ Nasarete taonona ombalie nimrimumuni, pe aku taonomo mundupe siye kolopa Kapeniame taono, nomu Gallilli kélona lierimu, akune pupe 'Kinié ikoleamo nanga molombo kamu koleamo liepili.' nimbe akune

^{† 4:4:} Ungu-Manema 8:3. ^{‡ 4:6:} Konana 91:11-12. ^{§ 4:7:} Ungu-Manema 6:16. ^{* 4:10:}
bokumunge alsena anjokondo "42. Seten". ^{† 4:10:} Ungu-Manema 6:13. ^{‡ 4:10:} Yesusini
Setenenga ungumu walsikele kepe naa pilipe lsimu (Ipuru 4:15). ^{§ 4:11:} Pe walse angello tene
aku sipela terimu (LLuku 22:43). ^{* 4:11:} akumunge 4:12,17selo Mako 1:14-15, LLuku 4:14-15.
^{† 4:12:} Jono kamu toko kondoringi temanemo inie anjokondo 14:1-12.

molorumu. Kapeniamie ye Sepullano kinie Napatallaiselone kalko lsingili yemboma ou moloringi koleana[‡] lierimu.

¹⁴ „Kapeniamie taonona pupe molorumumunge, koronga-ou Pulu Yemone ungu umbu tondorūmume pilipe yemboma nimbe sirimu ye Aisayane[§] ulu te pe wendo ombá ou nirimu mele kamu wendo orumu. Aisayane nimbendo:

¹⁵ “Sepullanone kalopa lsimu yemboma
pelemele koleamo kinie,

Napatallaine kalopa lsimu yemboma pelemele koleamo kinie,
nomune pulimo aulkemo no Jodane nekendo lemo koleamo kinie,
kolea Gallilli wikindu yembo lupe awisili* molemele koleamo kinie,
aku koleamanga molemele yemboma

,paa sumbulu tolina molemele.,

¹⁶ Kanu yembo paa sumbulu tolina molemelema
pa tondolo paa awili tepa teli te kanoringi.

Kololi ulu pulumu aki topa sumbulu tondolemo koleana pelemele yembo-
manga koleana
pa tendekemo.” nirimu.[†]

**4:17-9:34 YESUSINI PULU YEMO YE NOMI KINGIMU MOLOPA MELEMA
NOKOMBAMONGA TEMANE PEANGAMO TOPA SIPE, KURU TORUMU
YEMBOMA TEPA KONDE LSIMU TEMANEMA**

¹⁷ „Kapeniamie ombo molorumu, kanu walemonga Yesusini yemboma
pulu polopa ungume nimbe sipelie nimbendo: “Pulu Yemo ye nomi
kingimu molopa nokomba walemo[‡] nondopa wendo ombá tekemo kene
‘Pulu Yemo yuni nokomba yembomanga talapena sukundu molamili.’
ningu, ulu pulu keri telemelema munduku siye kolko konopu alowa teaa.”
nirimu.[§]

4:18-22 Yesusini Ye Kisendo “Na Lombili Waa.” Nirimu Temanemo*

¹⁸ Yesusi Nomu Gallilli kélona andopalie angenungulu talo kanorumu,
akuselo Saimono kinie angenu Enderuselo oma lili wale te nomune toko
munduku moloringili kanorumu. Pe Saimononga imbi te Pita niringila.
Oma lsingili akumu elonga kou-kongono teringili kanumu.

¹⁹ Aku siku teko moloringili kanopalie nimbendo: “Na lombili wangili.
Oma lingelendo oma lili wale te liku nona manie mundulimbele kinie
omama walena ombo pelemo mele, pe ‘nanga kongonomo tengelend
nanga ungumu pilkulu ningu siliku andongele kinie yemboma nanga
talapena sukundu ongo molangi.’ nimbu ‘Elo na lombili wale.’ nikiru.”
nirimu.

²⁰ Aku nirimu kinie pilkululie tamburumbu elonga oma lili walema
munduku siye kolkololie Yesusi lombili puringili.

²¹ Kanu kinie yu laye kolte welto pupelie angenungulu talo lupe
kanorumu, akuselo Seperi malo Jemisi kinie Jemisi angenu Jonoselo, lapa

[‡] **4:13:** Aku yeselo Jekopo Isirelene merimu kangomanga talo. Isirele yemboma kolea Kenane
sukundu puku ma moke teringi kinie kanu yeselonga maselo nomu Gallilli nondopa lierimu (Josua
19:10-16,32-39). Nalo pe Yesusi mana molorumu kinie kanu koleaselō ‘kolea Gallilli disiriki’ niline
sukundu lierimu, akune Kapeniamie taono lierimu. [§] **4:14:** bokumunge alsena anjokondo “35.
profet”. * **4:15:** bokumunge alsena anjokondo “2. arapela lain”. † **4:16:** Aisaya 9:1-2. [‡] **4:17:**
bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. [§] **4:17:** Aku ungumu No Lindeli Jonone nirimula
(inie yakondo 3:2). * **4:17:** Mako 1:16-20, LLuku 5:1-11. Bokumunge alsena anjokondo “10.
disaipel”.

Seperi kinie enonga nona andoli sipine sukundu oma lili walema toko tambulku moloringi kanopalie elo walsipelie "Na lombili wale." nirimu.

²² Aku nirimu kinie pilkululie elonga lapa Seperi kinie nona andoli sipimu kinie tamburumbu munduku siye kolkololie Yesusi yu lombili puringili.

4:23-25 Yesusini Kolea Gallilli Disiriki Ungumu Nimbe Silipe Andopa Yembo Awisili Tepa Konde lsimu Temanemo[†]

²³ Kanu kinie Yesusi kolea Gallilli disiriki sukundu koleamanga pali andopa, yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkemanga yemboma ungu mane sipe, Pulu Yemo nondopa ye nomi kingimu molopa nokomba mele[‡] temane peangamo topa sipe, yembo kuru lupe lupe torumume kinie kangine ulu awisili terimume kinie tepa konde lsimu.

²⁴ Yu terimu mele temanemo kolea Siria poropinji koleamanga pali anjo anjo purumu pilkulie enonga yembo kuru lupe lupe torumu yemboma kinie, mindili lupe lupe nongo moloringi yemboma kinie, yembomanga konopune kuru molko amboloringi yemboma kinie, kuru kopari torumu yemboma kinie, kimbu ki kukoramu yemboma kinie, yu molorumune mengo oringi kinie yuni eno tepa konde lsimu.

²⁵ Yembo paa awisili yu lombili puringi. Kolea Gallilli disiriki yemboma kinie, 'Kolea Awili Rureponga Talo' nirangi kolea yemboma kinie, kolea Judia disiriki lierimu kolea awili Jerusalleme yemboma kinie, kolea Judia Sukundu lierimu we koleamanga moloringi yemboma kinie, no Jodane nekendo koleamanga yemboma kinie, paa awisili yu lombili puringi.

5

*5:1-8:1 YESUSINI YU LOMBILI ANDORINGI YEMBOMA UNGU MANE SIRIMU UNGUME**

¹ Yesusini yembo awisili maku toko yu lombili puringime kanopalie ma pangine ola pupe molorumu kinie yu lombili andolime[†] yu molorumune oringi.

² Kanu kinie yuni eno ungu mane sipelie nimbendo:

5:3-12 Olio Konopu Sipu Molomolo Ungu Pulumu Yesusini Nimbe Sirimu Temanemo[‡]

³ "Yembo konopune koropa pulimo pilimele yemboma Pulu Yemo enonga ye nomi kingimu molopa[§] eno nokolemomonga eno malo.

⁴ "Yembo kola teko konopu keri pepili molemele yemboma Pulu Yemone "Eno konopu peanga pepa toyombo topili." nimbemonga eno malo.

⁵ "Yembo takaliku molko yembo lupema pilku molemele yemboma ma koleama pali Pulu Yemone eno simbe lingemonga eno malo.

⁶ "Pulu Yemone "Teaa." nilimo ulu sumbi nilime tengendo waka kolko molemele yemboma manda molongemonga eno malo.

⁷ "Yembo lupema kondo kolemele yemboma Pulu Yemone kondo kolombamonga eno malo.

⁸ "Yembo konopu kake tepili molemele yembomane Pulu Yemo kanongemonga eno malo.

[†] 4:22: Mako 1:39. LLuku 4:44, 6:17-19. [‡] 4:23: bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom".

* 5:: LLuku 6:17-7:1. [†] 5:1: bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". [‡] 5:2: LLuku 6:20-23.

§ 5:3: bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom".

9 “‘Yemboma konopu telune pupili molangi.’ nilimele yemboma Pulu Yemone ‘Eno nanga ambolangoma.’* nimbemonga eno malo.

10 “Pulu Yemone “Teaa.” nilimo ulu sumbi nilime teko molemelemonga yembo lupemane eno mindili silimele ‘akumunge, Pulu Yemo enonga ye nomi kingimus molombamonga eno malo.

11 “Na pilku molemele yemboma, eno nanga yemboma molemelemonga we yembomane eno ungu taka tondoko mindili siku, ungu keri lupe lupema enonga bulkundu kolo toko nindinge kinie eno malo.

12 „Yembomane eno aku siku mele telemelemonga, eno mulu koleana punge kinie kanune Pulu Yemone eno mele kalopa kondomba kene konopu paa awili teko siku konopu peanga pepili molayo.† Yembomane kinié eno mindili silimele mele aku siku eno naa molangi koro ou Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningusiliku andoringi yemboma‡ we yembomane eno kepe mindili siringila kanumu.” ,nirimu.„

5:13 Olio Api-Kusamo Mele Molemolo Ungu Ikomo§

13 “Eno ma koleana yembomanga api kusa mele molemele. ‘Akumu mele peanga, nalo yu songo naa temba kinie ‘Yu kelepa songo tepili.’ nimbu ulu te manda temoloye? Yu kongono temba tondolo te altopa naa pembamonga we topo itemolo kinie yemboma kimbu kongono teko andoko kambilinge kinie papu.

5:14-16 Olio Pa Telimu Molemolo Ungu Ikomo

14 “Eno ma koleana yembomanga pa tendelime molemele.* Kolea awili ma pangine ola lembamo manda lopi naa tengen.

15 Yembomane tepe-llame kandokolie mingine suku naa panjilimele. ‘Melema kanangi, ulke sukundu pa tepili.’ ningus polo tengen ola nosilimele.†

16 Aku sipe mele ‘Olione ulu peangama telemolo mele yembomane kanokolie olionga Lapa, mulu koleana molemomo, kapi niengi.’ ningus‡ enonga pa telemomo yemboma kanangi, pa tendangi.” ,nirimu.„

5:17-20 Mosisini Pulu Yemonga Ungu Mane Sirimumenga Ungu Pulu Te

17 “Nane ‘Pulu Yemonga ungu manema Mosisini, bokune torumu ungume kinie Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningusiringi yemane bokune toringi ungume kinies§ ‘manie pupili.’ nimbé okomo.’ ningus naa piliengi! Nane ‘Kanu ungume kamu manie pupili.’ nimbo naa okoro. ‘Aku ungumenga ungu pulu pelemoma kamu wendo opili.’ nimbo okoro.

18 Nane enondo paa sike nikiru: Mulu maselo ou pora naa nipili Pulu Yemonga ungu manemanga ungu wallop kote kepe paa we manie naa pumbe. Ungu manemanga pali ungu awili kangamanga pali kongonoma ou wendo ombá.*

19 Akumunge, yembo tene kanu ungu manemanga ungu mane kanga te kepe pulue topa,† yembo lupema mane sipelie “Pulue tangi.” nimbé yembomo Pulu Yemo ye nomi kingi molopa nokolemo koleana‡ yunge imbi

* 5:9: bokumunge alsena anjokondo “31.3. pikinini bilong God”. † 5:12: Jemisi 1:2. ‡ 5:12: bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. § 5:12: Mako 9:50, LLuku 14:34-35. * 5:14: Jono 8:12. † 5:15: Mako 4:21, LLuku 8:16, 11:33. ‡ 5:16: inie anjokondo 9:8, Jono 15:8. § 5:17: bokumunge alsena anjokondo “26.2. Lo na Profet”. * 5:18: inie anjokondo 24:35, Mako 13:31, LLuku 16:17, 21:33, bokumunge alsena anjokondo “26. lo”. † 5:19: Jemisi 2:10. ‡ 5:19: bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”.

paa manie molomba. Nalo yembo tene kanu ungu manema pilipe lipe tengenjiye molopa, yembo lupema mane simbe yembomo Pulu Yemo ye nomi kingi molopa nokolemo koleana yunge imbi paa olandopa molomba.

20 Nane eno nimbu sikiru: Parisime kinie Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane silimele yema kinies enone ulu sumbi nilime telemelé ulumenga olandopa eno we yembomane naa tengi liemo, Pulu Yemo ye nomi kingi molopa yembo nokolemo talapena sukundu eno paa naa puku molonge. „Kanu yemane ungu manema pilkulie telemelé mele lupe. Pulu Yemone kanopa ulu sumbi nilime nimbe kanolemo mele lupe.“^{*} „nirimu.“^{*}

5:21-26 Mumindili Kololimunge Ulu Te

21 „Koro-ou „Mosisini, anda koplepalimendo ungu mane te sirimumu eno pilimele. Kanu ungu manemo isipe:
“Eno yemboma toko naa kondangi.”[†]

Yembo topa kondomba yembomo mongo limbe,
„kote pilimele yembomane, yu kote tendekolie mongo liku singe.”[‡]
nirimu kanumu.

22 Nalo kinié nane eno kanu ungu manemonga ungu pulumu i nimbu simbo tekero: Yembo tene yunge angenu kinie mumindili kolomba yembomo willisi kotena mengo puku kote tendenge. Yembo tene yunge angenundu “Nu kamakoye?” nimbe yembomo poropinjili kotena mengo puku kote tendenge. Yembo tene yembo tendo “Nu paa kongi mele aroma tolimu!” nimbe yembomo tepe koleana pumbe.

23 „Aku siku tengenjiye yemboma mongo linge kene nuni ‘Pulu Yemone na kanopa peanga kanopili.’ ningi yunge melema tepena kaloli polona Pulu Yemo kongi molo kera popo toko kalko sinindu mengo ongolie nu angenane nu-kinie we mumindili te kolomba pilkulie ninimuni,

24 nu Pulu Yemo kalko sini melema Pulu Yemo popo toko kaloli polo asekondo we liepili nosikulie kelko anjo puku angenando “Telune kapola kapola molambili.” ningi puku ni-pukufie, pe kelko ongo nu Pulu Yemo kaloni melema ongo yu kalko sieni.

25 “Nu kote tendemba temba yembomo ‘Kapola kapola molambili ulu te teambo.’ ningulie welea teami. Aku naa tenu liemo nu kote tendemba yembomone nunge kote pilieli yemo molombana memba pupe simbenje. Pe kote pilieli yemone nu ka ulke nokoli yemo lipe simbe, yuni nu ka ulkena lipe mundumbé.

26 Nane nundu paa sike nimbu sikirumu: Nu ka ulkena wendo onindu pundu paa pali tokolie mindi wendo onimu. We manda wendo naa oni.”
„nirimu.”[§]

5:27-30 Wa Ulu Kerinele Telimunge Ungu Te

27 „Ou Mosisini, ungu mane te sirimumu eno pilimele. Kanu ungu manemo isipe:

‘Ambo ye pulime ye lupema kinie
wa ulu kerinele naa teko,
ye ambo lilime ambo lupema kinie
wa ulu kerinele naa teangi.’^{*}
nirimu kanumu.

§ 5:20: bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”, “41. saveman”. * 5:20: Romo 2:29, 7:6, Pe Korini 3:6. † 5:21: Wendo Oringi 20:13. ‡ 5:21: Wendo Oringi 21:12. § 5:26: LLuku 12:58-59.

* 5:27: Wendo Oringi 20:14.

28 Nalo kinié nane eno „kanu ungu manemonga ungu pulumu, inimbu sikiru: Ye tene ambo te kanopalie ‘Yu pea tapu topo pelembelanje papu.’ konopu lemo akumu konopu sukundu ambomo kinie kamu wa ulu kerinele telemo.

29 Nunge mongoselone melte kanokolie konopuni ‘Liemboa.’ ningu pilku ulu pulu keri te tenu liemo mongoselo akuku lteani. Nunge mongoselo angiliepili nu tepe koleana liku mundunge kinie kapola naa temba kene kangimunge melte wendo liku ltekolie molko kondoni kinie papu.

30 Nunge kiseline ulu pulu keri te tenu liemo aku kiselo kari leko lteani. Nunge kiselo angiliepili nu tepe koleana liku mundunge kinie kapola naa temba kene kangimunge melte wendo liku ltekolie molko kondoni kinie papu.” nirimu.[†]

5:31-32 Yemane Enonga Amboma “Kamu Paa.” Nilimelemonga Ungu Te[‡]

31 „Ou Mosisini, ungu mane te sipelie nimbendo:

“Ye tene yunge ambomondo

‘Kamu pupili.’ nimbe makorombando

ambomo ‘Kamu pu.’ nimbé mele pepá te topa ambomo sipelie

yundu ‘Kamu pu.’ nimbe aku tepili.”

nirimu kanumu.[§]

32 Nalo nane kinié eno nimbu sikiru:

Ye puli ambo te ye te kinie wa ulu kerinele naa tepili yunge yemone yu makoropa ‘Kamu pu.’ nimu liemo ‘Wa ulu kerinele feli ambomo molopili.’ nimbe aku telemo. ‘Pu.’ nimbe makorolemo ambomo pe ye tene yu limo kinie kanu yemo kepe wa ulu kerinele telemola.”* „nirimu.”

5:33-37 “Eno’Ungu Te ‘Sike Nikimulu.’ Ningus Piliengi! Ningus Mi Leko Pulu Yemo Imbi Naa Leangi.” Nirimu Ungu Te[†]

33 “Koro-ou „Mosisini, anda kolepalimendo ungu mane te pea sirimumu eno pilimele. Kanu ungu manemo isipe:

“Paa sike tembo.” ningus, ningus panjiku mi lenge ungumu pulue naa tangi.

Awilimundu “Paa sike tembo.” ningus, ningus panjiku mi lenge mele paa sike aku siku teangi.”‡

nirimu kanumu.

34 Nalo kinié nane eno nimbu sikiru: “Paa sike nikimu.’ ningus piliengi!” ningus mele awili tengah imbi leko paa mi naa leangi. Mulu koleamo kepe imbi leko mi naa leangi. Aku koleamo Pulu Yemo molopa melema nokolemo koleamo kene aku naa teangi.

35 Ma koleamo kepe imbi leko mi naa leangila. Akumu Pulu Yemo yunge kimbu mundulimo polomo kanumu. Jerusalleme kepe imbi naa laleangi.

Akumu Ye Nomi Kingi Paa Awilimunge[§] kolea awilimu kanumu.

36 Nunge penge kepe. Akumu nuni penge indi te ‘Kake tepili.’ molo ‘Pombera topili.’ ningus ulu te manda naa teni kene pengemo walsiku imbi leko mi naa leaa.

37 Ulu te sike teni liemo sumbi siku “Tembo.” nieni. Naa teni liemo “Na‡ tembo.” nieni. Ulu kerimenga pali ulu pulumu pelemo „kuru,muni”

[†] 5:30: inie anjokondo 18:8-9, Mako 9:43-48, ungu pulu te Unku Kanga Tondoloma 6:25. ‡ 5:30: inie anjokondo 19:3-9. § 5:31: Unku Manema 24:1. * 5:32: LLuku 16:18. † 5:32: akumunge 5:34-36 inie anjokondo 23:16-22. ‡ 5:33: Kambu 30:2, Unku Manema 23:21. § 5:35: Pulu Yemo kanumu. * 5:37: bokumunge alsena anjokondo “42. Seten 42.4.”.

ambolemo yembomane mindi ungu sulu teko niliku puku mi lemele.” „nirimu.”[†]

5:38-42 Olio Teko Kenjinge Yemboma Pundu Naa Tamili Ungu Te‡

38 „Ou Mosisini, ungu mane te sirimumu eno pilimele. Kanu ungu manemo isipe:

“Yembo tene yembo tengā mongomo topa akumbe kinie yunge mongomo toko akundengila.

Yembo tene yembo tengā ungú topa langomba kinie yunge ungú toko langondangila.”[§]

nirimu kanumu.

39 Nalo kinié nane eno nimbu sikiru: Eno tepe kenjimbe yembomo anjo uluri naa teko, ‘We tepe kenjepili.’ niensi. Yembo tene nunge kumbikere ekendonga larauwe tomba kinie topele toko ‘Ekendonga kamu larauwe topili.’ nieni.

40 Yembo tene ‘Nunge wale pakolimu liembo.’ nimbe kote tendemba temba yembomo nunge wale sulu peangamo kepe ‘pea we lipili.’ nieni.

41 „Romo ami, ye tene nu ambolopalie “Nuni na liku tapondoko mako tengā nanga melema mendani, pambil.” nimbe kinie mako tengā pea yu we liku tapondoko melema mendeko pani.

42 “Melte si.” nimbe mawa temba yembomo mawa temba melemo we sieni. “Kou te pundu anjiku si.” nimbe yembomo “Molo.” naa nieni.” „nirimu.”

*5:43-48 Yesusini ‘Opa Pulue Yemboma Konopu Mondaa.” Nirimu Ungu Te**

43 „Ou Mosisini, ungu mane te sirimumu eno pilimele. Kanu ungu manemo isipe:

“Opa lkerayemo konopu mondoko,[†]
opa puluemo kanoko keri kanani.”[‡]

nirimu kanumu.

44 Nalo kinié nane eno nimbu sikiru: Enone enonga opa puluema konopu mondoko, eno teko kenjilimele yemboma ‘Pulu Yemone tepe kondopili.’ ningū Pulu Yemo enonga mawa tendangi.

45 Enonga ‘Lapa mulu koleana molemomonga ambolangoma[§] molamili.’ ningū aku siku teangi. Yuni yembo keri peangama molemelena ‘Ena topili.’ nilimo. Yembo ulu sumbi nilime telemele yemboma kepe yembo ulu sumbi nilime naa telemele yemboma kepe enonga pea pali ‘Lo topili.’ nilimil.

46 “Eno konopu mondolemele yemboma mindi konopu mondolemele kinie Pulu Yemone kanopa peanga kanombaye? „Romo gapomano, kou takisi limele yembo „kerime, kepe* anjo yando akula telemele kene „eno kanoko keri kanolemele yemboma pea konopu mondonge kinie peanga..”

47 Enone enonga pulu lemo yembomando mindi “Eno manda molemel-eye?” nilimele kinie we yembomane telemele mele maniendopa, enone telemele mele olandopaye? Ulsukundu yembomane aku sikula naa telemeye?

† 5:37: Jemisi 5:12, Pe Korini 1:17-20. ‡ 5:37: akumunge 5:39-42 LLuku 6:29-30. § 5:38: Wendo Oringi 21:24, LLipai 24:20. * 5:42: LLuku 6:27-28,32-36. † 5:43: LLipai 19:18. Inie anjokondo 7:12, 22:36-40, Mako 12:31, Romo 13:8-10, Ou Korini 13, Gallesia 5:14, Jemisi 2:8-9, LLuku 10:25-37.

‡ 5:43: ungu pulu te Ungu Manema 23:6. § 5:45: bokumunge alsena anjokondo “31.3. pikinini bilong God”. * 5:46: ungu pulu te inie anjokondo 11:19*.

48 Akumunge ‚Mosisini sirimu ungu manema we pilku naa teko,‘ enonga Lapa mulu koleana molemo ye paa sumbi nilimu molemo mele eno aku siku yembo sumbi nilime molangi.”[†] „nirimu.„

6

6:1-21 Konopu Talo Peli Kolo Toli Yemane Ulu Peangama Telemele Mele Temolo Kinie Pulu Yemone Olio Mele Naa Kalomba Ungu Mare*

6:1-8 Ulu Kake Telimenga Ungu Pokore

1 ‚Yesusini ungu mare nimbe molopalie ungu mare pea nimbendo:;[†]

6:2-4 Yembo Koropa Pulime Lipu Tapondamolomonga Ungu Te

“Yembomane ‘Olio yembo paa peangama. Ulume paa tepo kondole-molo.’ ningu kanangi.’ ningu yemboma kanoko molangi enonga ulu peangama paa naa teangi. Aku siku tengen kinie yembomane eno kapi ninge. Kanu kapi ninge ungume enonga mele kalolimu lingemonga enonga mulu koleana molemo Lapamone eno mele naa kalomba.[‡]

2 „Enonga mulu koleana molemo Lapamone aku siku tengen yemboma mele naa kalomba, kene enone yembo koropa pulime kondo kolko ‘Lipu tapondamili.’ ningu kou mone te singendo ‘Temolo mele yembomane kanangi.’ ningu, ru ningu melte naa siengi. Topele mapele toli yemane[§] ‘Na yembomane kapi niengi.’ ningu yemboma makutoko Pulu Yemonga ungumu pilieli ulkemanga kinie aulkemanga kinie we yembo awisilini mongone kanangi yembo koropama liku tapondolemele. Aku yemane telemele mele enone aku siku naa teangi. Nane enondo paa sike nimbu sikiru: Aku telemelemonga eno yembomane kapi nilimele ungume enonga mele kalolimu koronga limele.*

3 “Nalo enone yembo koropama kondo kolko melte singendo ‘Yembo-mane paa naa kanangi. Yembo te pea tapu topo andolembolomone kepe naa kanopili, lopi tepo kiyengo nimbu lipu tapondambo.’ niengi.

4 Kanu kinie yembomane naa kanangi, tengen mele yembo te naa ningu sikulie koropa puli yembo te liku tapondonge kinie enonga „mulu koleana molemo, Lapamone lopi tekotelemele ulume kanolemomone eno mele kalomba.” „nirimu..,

6:5-15 Pulu Yemo Kinie Ungu Nimbu Mawa Temolomonga Ungu Te[†] (6:1-21 pali kanani.)

5 “Eno Pulu Yemo kinie ungu ningendo topele mapele toli yemane[‡] Pulu Yemo kinie ungu nilimele meleaku siku naa teayo. Kanu topele mapele toli yemane ‘Na ye paa peangamo molio mele yembo awisilini mongone kanoko na kapi niengi.’ ningu yemboma makutoko Pulu Yemonga ungu pilieli ulkemanga kinie aulkemanga kinie yemboma kanoko molangi konopu siku angilku Pulu Yemo kinie ungu nilimele. Nane enondo paa sike nimbu sikiru: Aku siku telemelemonga eno enonga mele kalolimu koronga limele kanumu.[§]

6 Nalo eno Pulu Yemo kinie ungu ningendo enonga suluminiana sukundu puku nambune sikulie kanu lopi teli koleana enonga „mulu koleana

[†] **5:48:** LLipai 19:2, Ungu Manema 18:13. * **6::** bokumunge alsena anjokondo “47. tupela maus”. [†] **6:1:** Kolomongo awili 5,6,7 pali Yesusini wale telune ma pangitenga ola molopa yunge lombili andolime mane sirimu ungume kanumu. [‡] **6:1:** inie anjokondo 6:2,5,16,19,7:5.

§ 6:2: bokumunge alsena anjokondo “47. tupela maus”. * **6:2:** ungu pulumu inie yakondo 6:1**. [†] **6:4:** akumunge 6:9-13 LLuku 11:2-4. [‡] **6:5:** ungu pulumu inie yakondo 6:2*. ^{§ 6:5:} ungu pulumu inie yakondo 6:1**.

molemo, Lapa naa kanolemele yemo-kinie ungu nieyo. „Yu akune molemo,“ Aku tengé kinie enonga „mulu koleana molemo, Lapa lopi teko telemele ulume kanolemomone eno pe mele kalomba.

⁷ “Na Pulu Yemo kinie ungu niembo.” ningulie Isirele talapemonga ulsu molemele yembomane* enonga kurume molo pulu ye kolo tolime kinie ungu ningendo we ungu awisili nilimele mele aku siku naa teangi. Kanu yembomane ‘Na ungu awisili nimbo kinie pilimbe.’ ningu aku siku nilimele kanumu.[†]

⁸ Enonga „mulu koleana molemo, Lapamo ou mawa naa teangi eno molo tolemo melema yuni pilipe kanolemo kene kanu yembomane telemele mele aku siku naa teangi.

⁹ “Eno Pulu Yemo kinie ungu ningendo i siku niengi: “Olionga mulu koleana moleno Lapamo, yembomane ‘Nu imbi ola molopa ye kake teli peangamo moleno.’ ningu molangi.

¹⁰ Nu ye nomi kingimu molko yemboma nokoni walemo‡ wendo opili. Nunge ungumu mulu koleana pilku liku telemele mele aku siku ya ma koleana pilku liku teangi.

¹¹ Olio kinié langi nomolo mele kinié siyo.

¹² Yembomane olio teko kenjengi kinie siye kolopo ulu te naa temulu mele aku sikula olione nu tepo kenjemulu ulume siye kolko olio ulu te naa teyo.[§]

¹³ Olio ‘Ulu tene kondi topili.’ naa ningu ulu kerimenga pali ulu pulumu pelemo „kuru, .muni* ‘olio naa ambolopili.’ ningu yunge kine wendo liyo.

(Nu koleama kinie melemanga pali ye nomi kingimu molko, tondolo olandopamu nu-kinie pepa, nu imbi paa olandopamu molopa nu-kinie pa tondolo-tepa tepili aliefi molko mindi pulino kene aku sipe tepili.)[†]

ninguaku siku Pulu Yemo kinie niengi.

¹⁴ “Yembomane eno teko kenjingé ulume ‘We manie pupili.’ ningu siye kolongi liemo enonga mulu koleana molemo Lapamone enonga ulu pulu kerime ‘Manie pupili.’ nimbe siye kolombala.

¹⁵ Nalo yembomane eno teko kenjingé ulume ‘We manie naa pupili.’ ningu siye naa kolongi liemo enonga „mulu koleana molemo, Lapamone enonga ulu pulu kerime ‘Manie naa pupili.’ nimbe siye naa kolombala.” „nirimu, „‡

6:16-18 Langi Naa Nongo We Moloringi Ulu Pulumunge Ungu Te (6:1-21 pali kanani)

¹⁶ “Eno langi naa nongo mi toko we molonge ulu pulumu tengendo topele mapele toli yemane[§] ‘Na nono nimbu molambo.’ nilimele mele aku siku naa niengi. Kanu yemane ‘Na langi naa nombondo mi topo molio mele

* **6:7:** bokumunge alsena anjokondo “15. haiden”. † **6:7:** Ou Kingime 18:pali (18:25-35). ‡ **6:10:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. § **6:12:** akumunge pulumu inie maniekondo 6:14.

* **6:13:** bokumunge alsena anjokondo “42. Seten 42.4.”. † **6:13:** Pilipe konginjeli yembo marenene ningendo: ‘Pala () akune sukunda ungumu ou-pulu-pulu Giriki ungune naa torumu, naa molorumu kene naa molopili.’ niringimunge Pisini ungune kinie Ingillisi ungu boku marenega kinie naa tolemele naa molemo. ‡ **6:15:** Mako 11:25, LLuku 6:37; ungu pulu te Mateyu 18:21-35.

§ **6:16:** ungu pulumu inie yakondo 6:2*.

yembomane kanangi.' ningu eno kumbikere teko enonga kumbikerema teko kenjiku molemele. Nane enondo paa sike nimbu sikiru: Kanu yemane aku telemelomga yembomane eno kapi nilimele ungume enonga mele kalolimu koronga limele.*

17-18 "Nalo eno langi naa nongo mi toko we molongendo 'We yembomane na aku tekero mele naa kanangi. Tatane manjipe kanopili.' ningu we yembomane kanonge ulume naa teangi. Aku tenge kinie enonga 'mulu koleana molemo, Lapa lopi teko telemelomga ulume kanolemomone eno mele kalomba.' nirimu."

6:19-34 Pulu Yemonga Melema Konopu Kimbu Sipu Molopo Mana Melema Konopu Kimbu Sipu Naa Molamilimunge Ungu Te

6:19-24 Mulu Koleana Melema Nosipu Mana Melema Konopu Naa Mondopo Molamilimunge Ungu Te

6:19-21 Mele Kande-Kandema Mulu-Koleana Nosilimolomonga Ungu Te†

19 "Ya ma koleana mele nosilimelema urelo tepa koka molo lkurinia melemane ongo teko kenjiku, wa lili yema ongo melema wa limele kene 'ya mana, kamako molopo mele kande kandema lipu nosiemili.' ni naa niengi.

20 Aku naa tekolie mulu koleana melema urelo naa tepa koka molo lkurinia meltene ombla tepa naa kenjipe, wa lili yema ongo wa naa limele kene eno mulu koleana 'pe pungemonga, 'mele kande pe limoloma ou liepili.' ningu ya ma koleana ulu peangama teko molangi.

21 Enonga nosilimele melema lemo kolea akune eno konopuni pilku konopu mondoko molemele kene 'mulu koleana mindi melema liepili.' ningu molangi." nirimu,

6:22-23 Yembomanga Mongomo Tepe-LLame Melemonga Ungu Te‡ (6:19-34 pali kanani.)

22 "Nunge mongomo nunge kangimunge tepe-llame mélemo. Aku kene nunge mongo peanga angilimo kinie nu kangi pali pa tepili moleno kinie nu molko kondoleno.

23 Nalo nunge mongomo keri lemba kinie nunge kangi pali sumbulu topili andoni. Kanu kinie nunge kagine pateli pembamo alowa tepa sumbulu tomba kinie akumu paa kamu sumbulu tomba." nirimu,

6:24 Yembo Tene Ye Awili Talonga Kongono Walsikele Manda Naa Tembamonga Ungu Te (6:19-34 pali kanani.)

24 "Yembo tene ye awili talonga kongono lipe tere lepa manda naa tendemba. Ye awili te konopu keri panjipe, te konopu mondomba. Molo aku naa temu liemo ye awili tengu ungu nimbéma paa konopu sipe pilipe lipe kongono nimbéma tondolo mundupe tendepa, te konopu keri panjipe yunge ungu nimbéma ta nimbé. Yembomane Pulu Yemonga kongonomo kinie Kou Monemonga kongonomo kinie liku tere leko manda naa tendenje.§

6:25-34 Yesusini "Na Lombili Andolemelema, Mini Wale Munduku Konopu Awisili Naa Leaa." Nirimu Ungumu* (6:19-34 pali kanani.)

* 6:16: ungu pulumu inie yakondo 6:1**. † 6:17-18: LLuku 12:33b-34. LLuku 12:13-21, inie anjokondo 19:21, LLuku 18:22. ‡ 6:21: LLuku 11:34(-36). § 6:24: inie anjokondo 13:22, Mako 10:23-25. Ungumunge pulumunge temane te OuKingime 18:17-40. * 6:24: akumunge 6:25-33 LLuku 12:22-31.

25 "Akumunge nane eno 'tenge mele, nimbu siembo. 'Kangikundu molopo kondamili.' ningu konopu awisili liku naa mundengi. Langi nongemonga kepe no nongemonga kepe mulumbale pakongemonga kepe akumenga konopu awisili liku munduku naa molangi. Eno kapola molonge mele ulu pulumu langi kinie mulumbale kinie mindiye?

26 Kerama kaname. Langi te panjikulie nou lemo kinie liku mengoulkendo puku nosiku naa nolemele nalo eno yembomanga mulu koleana molemo Lapamone kerama langi silimo. Kerama we mele eno yemboma olandopamonga yuni eno naa nokombaye?

27 Enonga yembo tene konopu awisili lipe mundumbemone yu kolomba ena te manda 'We liepili.' nimbeye? Manda naa nimbé.

28 "Eno pakonge melemanga konopu awisili nambemune liku mundulimeleye? Pillawa sindime mana olemo mele eno naa kanolemeleye? Pillawa sindimene kongono mindili siku naa teko, mulumbale te tekō mimi naa telememe

29 nalo pillawa sindime molemele mele olandopa, 'ye nomi kingi, Sollomonof[†] kongono awisili tepalie wale paa peangama pakopa a nirimu mele maniendopa.

30 Era sindi tolemoma kinié mele molemo, opali mele poroko te pena kalemelema Pulu Yemone aku sipe nokopa kondolemo liémo eno 'Pulu Yemone olio manda nokombanje.' ningu laye kolte mindi pilimele yemboma pakonge melemanga yuni manda lipe naa tapondombaye? Eno paa sike lipe tapondomba.

31 "Pulu Yemone kerama kinie era sindime kinie aku we melema aku sipe nokolemo, kene eno konopu awisili liku mundukulie 'Esi, langi te tena lipu nomolonje?'; molo 'No tena kolopo nomolonje?'; molo 'Wale pakoli tena lipu pakomlonje?' ningu pilku naa molangi.

32 Pulu Yemonga yemboma naa molko ulsukundu molemele yembomane aku siku telememe nalo enonga mulu koleana molemo Lapamone eno yunge yembomanga mele molo tolemoma kanopa molemo.

33 "Eno langi nongemanga kinie mulumbale pakongemanga kinie konopu naa liku munduku, Pulu Yemo ye nomi kiñgi molopa yemboma nokolemo[‡] ulume kinie yu kanopa kake telemo kanolemo ulume kinie melema kinie 'Kumbi lepo teambo.' konopu leko molangi. Aku tengé kinie yuni we melema kepe eno simbe.

34 Yuniaku temba kene 'Opali nambe-embonje?' ningukinié konopu awisili liku naa mundengi. Opalimunge langi molo melemaaku opáli, kiniémonga langi molo melema kinie, opalimunge kinie, liku tere leko naa piliengi! Enamanga yu mele mele umbunema pelemo pembama kanu enamanga mindi. Kinié umbune wendo ombáma kinie, opali talou umbune wendo ombámanga kinie, tere leko konopu liku naa mundengi." 'nirimu.'

7

7:1-5 Olio Anjo Yando Apurupu Telemolo Mele Ungu Te*

¹⁻² Yesusini ungu mare nimbe molopalie ungu mare pea nimbendo:[†]

[†] 6:29: Sollomonoyunge lapa Depisi kolo wangopa Isirele yembomanga kingimu molorumu (Ou Kingime Wale Talo 29:28). Yu kingi paa awili te molopa mele tondolo paa awisili noserimu mele Yesusini pilipelie aku nirimu (Ou Kingime 10:6-7). Ungu te inie anjokondo 12:42. [‡] 6:33:

bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". * 7:: akumunge 7:1-2 LLuku 6:37-38; 7:3-5 LLuku 6:41-42. [†] 7:1-2: Kolomongo awili 5,6,7 pali Yesusini ma pangine ola molopalie wale telune yunge lombili andolime mane sipe nirimu.

"Enone anjo yemboma ,telemele ulume, apurunge kinie aku sipe ,Pulu Yemone, eno telemele mele yando apurumbela.[‡] Enone anjo yembomane telemele mele apuruku kanokolie "Teko kenjikimili. Tekemele mele Pulu Yemone kanopa keri kanopili." ninge mele ,Pulu Yemone, aku sipe eno apurumbe. Aku temba kene ,Pulu Yemone, olio ulu telemoloma naa apuropili.' ningu enone yemboma telemele ulume naa apurengila.[§]

³ "Nuni angenanga mongona nurupulu te lemo kanoleno nalo nunge mongona unjo awili te lemomo naa kanoleno akumu nambemune telenoye?

⁴ Nunge mongona unjo awili lemomo naa kanokolie angenando "Ano, nunge mongona nurupulu te lemomo wendo lindembo." nambeko nilinoye?

⁵ Topele mapele toli yembomo,*

nuni nunge mongona lemo unjo awilimu ou wendo likulie pe kanoko kondoko angenanga mongona lemo nurupulumu manda wendo lindení." ,nirimu.[†]

7.6 "Ungumu Pilkulie Liku Su Singe Yemboma Temane Peangama Naa Toko Siengi." Nirimu Ungu Te

⁶ "Pulu Yemonga' nilimele melema liku owa naa sieme. Nombalie pe topele topa eno nombanje kene aku naa teangi. Enonga mele peangama kongi angilimbena toko naa mundengi. Kimbuni kambilimbenje kene aku naa teangi." ,nirimu.,

7:7-12 Pulu Yemo Mawa Tenge Melema Simbemonga Ungu Te[‡]

⁷ ",Lapa, mulu koleana molemo yemo, melema mawa teko "Si." niengi. Aku tengé kinie melema sike simbe linge. ,Lapa molemona, melema korangi. Aku tengé kinie melema sike kanoko linge. Ulke kerepulune angilku "Sukundu wamili." niengi. Aku ninge kinie "Sukundu waa." nimbe nambune tondomba.

⁸ Mawa tengé melema sike simbe linge, koronge melema sike kanoko linge, "Sukundu wamili." ninge kinie sike nambune tondomba. Aku temba kene aku teaa.[§]

⁹ "Enonga ye te yunge malo ombalie "Tata, pillawa kaloli te nambo si." nimbé kinie yunge lapane yu kou mulú te simbeye?

¹⁰ Molo kangomone "Tata, oma te nambo si." nimbé kinie yunge lapane wambiye te simbeye?

¹¹ Pe eno konopu keri pepili molemele yembomane aku siku enonga ambolangoma mele peangama silimele liemo enonga Lapa mulu koleana molemomone "Melema si." ningu mawa tengé yemboma mele peangama paa olandopa naa simbeye? ,Paa simbemo.,

¹² Akumunge, 'Yembomane nu-kinie teangi.' konopu leno mele nuni anjo yembomaaku siku teani. 'Aku teangi.' nikinu ulumuni Mosisini Pulu Yemonga ungu mane sirimu bokune torumumenga pulumu kinie, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane bokune toringi ungumenga pulumu kinie,* lipe tere lepa nilimo kene aku siku anjo yando yemboma-kinie teko kondangi."[†]

,nirimu.,

[‡] 7:1-2: Romo 2:1. § 7:1-2: Gallesia 6:4. * 7:5: bokumunge alsena anjokondo "47. tupela maus". † 7:5: inie anjokondo 23:24. [‡] 7:6: akumunge 7:7-11 LLuku 11:9-13, Jono 14:13-14, 15:16; 7:12 LLuku 6:31. § 7:8: Ou Kingime 3:5, inie anjokondo 18:19, 21:22, Jono 14:11-14, Jemisi 1:5-8. * 7:12: bokumunge alsena anjokondo "26.2. Lo na Profet". † 7:12: Romo 13:9-10, Gallesia 5:14.

7:13-14 "Kerepulu Paa Kangana Eno Suku Pangi." Nirimu Ungu Te

¹³ "Eno pala kerepulu kangamonga paa pangi.[‡] Kolea kerine pulimo kerepulumu paa awilimu, akune pulimo aulkemo paa anjo yando pupe paa pará lemo akune yembo awisili mindili naa siku we we teko pulimele.

¹⁴ Nalo alieli konde molopa kondopa mindi puli koleana[§] pulimo kerepulumu paa kanga, yunge aulkemo paa tengapea teli kangamo lemo kolo yemboma akune pungendo mindili silimelemonga yembo telu telu ningu mindi aku aulkemo kanokolie pulimele.* Aku telemele kene eno kanu kerepulu kangamonga pangi." „nirimu.„

7:15-27 Yesusini "Pulu Yemonga Ungumu Naa Pilku "Sike Ungume Nikimulu." Ningu Kolo Toko Ningu Sili Yema Onge Kanoko Kondoko Molaa." Nimbe Liepi Liepi Torumu Ungu Te†

¹⁵ "Pulu Yemone ungu umbu tondolime naa pilku we kolo toko yando ningu singe yema onge kene kanoko kondoko molayo. Kongi sipisipi paa taku liku molemele mele aku siku kanu yemboma ongo molonge nalo owa takera[‡] paa engelene kolkolie 'Melte topo namili.' ningu andoko molemele mele aku siku kanu yembomane 'Eno mindili nangi. Eno tepo kenjemili.' ningu molemele.[§]

¹⁶ Kanu kolo toli yemboma ongo ulu tengema kanokolie, 'Eno sike kolo tolime.' ningu kanonge. 'Amu namili.' ningu akeme manda olko toko nolemelaye? Molo 'Me te namili.' ningu silipu manda akuku nolemelaye? Paa molo. 'Amu lupe akeme lupela, me lupe silipu lupela.' ningu kanolemele. 'Aku siku mele Pulu Yemone sike ungu umbu tondolime pilku yemboma sike ningu silimele mele lupe, Pulu Yemone ungu umbu naa tondolime yemboma kolo toko ningu silimele mele lupela ningu kanonge.' Unjoma mongo tolemo kinie kanokolie 'Ime nomolo lemo. Ime naa nomolo lemo.' ningu kanoko imbi silimele kanumu.*

¹⁷ Unjo peangamone mongo peangamo tolemo; unjo kerimuni mongo kerimu tolemo.

¹⁸ Unjo peangamone mongo keri te manda naa tomba; unjo kerimuni mongo peanga te manda naa tombala.[†]

¹⁹ Unjo mongo peangama naa tomba unjoma pali peke tokolie tepena kalemele.[‡]

²⁰ Unjoma mongo tolemo kinie kanokolie, "I mu peanga, imu keri." ningu apurulimele mele, onge yembo kanumene tengé ulume enone kanokolie yemboma molemele mele sike aku siku kanonge.

²¹ "Yembomane nando 'Awilimu.' nilimele yemboma pali Pulu Yemone nokolemo mulu koleana[§] suku punge.' ningu naa pilieyo. Tata mulu koleana molemomonga ungume pilku liku tengé yemboma mindi akune punge.

²² Yemboma apurumbe wale kanumu wendo ombá kinie yembo awisilini nando ningendo: "Awilimu, nane nunge imbi lepo* nunge ungume

[‡] **7:13:** LLuku 13:24, Jono 10:7,9. § **7:14:** bokumunge alsena anjokondo "24. laip". * **7:14:** inie anjokondo 22:14, LLuku 13:24. † **7:14:** akumunge 7:16,18,20 mele LLuku 6:43-45*. ‡ **7:15:** ungu pulu te inie anjokondo 10:16*. § **7:15:** 'Kanu yemane eno 'Naa pumolo.' konopu lenge aulke tengé 'Aulke peangamo kene pamili.' ningu kondi tonge.' nimbe nirimu. Pe Yesusi lombili andoli ye pokorene kanu yemando ungu niringila (Pe-Pita 2, Jutu 4-16, Jono Kumbi Lepamo 4:1, Gallesia 2:4, 4:17, Lipe Mundorumu Yema 20:30). * **7:16:** ungu pulumu LLuku 6:44**. † **7:18:** Jemisi 3:9-12. ‡ **7:19:** inie yakondo 3:10. § **7:21:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom".

* **7:22:** bokumunge alsena anjokondo "6 bikpela", "28. nem".

nimbu sirindu kanumu; nunge imbi lepo yembomanga konopune kuru moloringime "Ongo ulsu paa." nirindu kanumu; nunge imbi lepo ulu tondolo awisili terindu kanumu." ninge.

²³ Nalo aku siku ninge kinie nane enondo nimbondo: "Na enonga imbime paa naa pilipu eno kanopo imbi naa silio.[†] Eno Pulu Yemonga ungumu naa pilku liku teringi kene nanga kumbikerena naa ongo anjo paa." nimbo.

7:24-27 Ulke Takolemele Mele Ungu Ikomo[‡] (7:15-27 pali kanani.)

²⁴ "Akumunge, inanga ungume pilku liku tengen yemboma eno ye te molemo mele niembo: Ye pilipe konginjeli perimu ye te yuni yungeulkemo 'Ingi nimbe angiliepili.' nimbe kou-polona ola takorumu.

²⁵ Pe lo topa no topa poporome topalie ulkemo paa topa kalalu simbe terimu nalo ulke simumu kou-polona angilierimu kulu topa tekise naa tekisipe ingi nimbe we angilierimu. Nanga ungume pilku liku telemele yemboma eno kanu yemo mele molemele.

²⁶ "I nanga ungume pilku liku naa tengen yemboma eno ye te molemo mele niembo: Ye pilipe konginjeli naa perimu ye tene yungeulkemo ukiana ola takorumu.

²⁷ Pe lo topa no topa poporome topalie ulke kanumu topa kalalu sipe paa bulu-balo sirimu. Nanga ungume naa pilku liku tengen yemboma eno kanu yemo mele molemele." nirimu.

7:28-8:1 Yesusi Yemboma Mane Sipe Pora Sipelie Ma-Pangine Maniendo Orumu Temanemos[§]

²⁸ Yesusiniaku ungume nimbe pora sirimu kinie yuni mane sirimu pilku moloringi yembomane yuni ungu mane sirimu mele pilkulie mini-wale mundoringi.

²⁹ Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku eno mane siringi yemane* we mane siringi mele Yesusiniaku sipe mane naa sirimu. Namba lierimu yemane pipili naa kolko tondolo munduku mane siringi mele aku sipe mane sirimu kulu pilkulie eno mini-wale mundoringi.

8

¹ Yesusi ma pangine maniendo ombá orumu kinie* yembo awisili liku maku toko yu lombili oringi.

8:2-4 Yesusini Kuru Kendi[†] Norumu Ye Te Tepa Konde Lsimu Temanemo[‡]

² Kanu kinie ye te kuru kendi nomba perimumu Yesusini orumune omba yunge kumbikerena koporongo langopalie yundu nimbendo: "Awilimu, nunge konopumuni na 'konde pambo.' konopu lienu liemo nuni na manda teko konde lini." nirimu kinie

³ Yesusini yemo kini ambolopalie yundu nimbendo: "Nu konde pani.' konopu lekerio kene konde pu." nirimu kinie tamburumbu kuru kendimu nomba kelierimu.

⁴ Kanu kinie Yesusini yundu altopa nimbendo: "Nuni ya ulu tekeromo yembo telurindu kepe paa naa niyo. Sumbi siku puku Pulu Yemo popo tondoli yemo[§] nunge kangimu liku ora siku, 'Na altopo kangi peanga liepili moltkoro kene.' ningi Mosisini "Tei." nimbe panjérimu mele pilku liku

[†] 7:23: Inie anjokondo 25:12. [‡] 7:23: LLuku 6:46-49. [§] 7:27: LLuku 8:1 ekendo, 7:28-29 Mako 1:22.

* 7:29: bokumunge alsena anjokondo "41. saveman". * 8:1: Ma pangine ola purumu ungumu inie yakondo 5:1. [†] 8:1: bokumunge alsena anjokondo "25. lepra". [‡] 8:1: Mako 1:40-45, LLuku 5:12-14.

[§] 8:4: bokumunge alsena anjokondo "34. pris".

tenindu "Pulu Yemo popo toko kalko sie." nirimu mélemo liku Pulu Yemo popo tondoli yemondo "Kalondou." ningu yu sieni. Pe yembomane nu kanokolie 'Yu sike kangi peanga liepili molemo.' ningu piliengi kene nikiru mele isili-ou te-pou." nirimu. „Aku siku teni kinie yembomane nu kanoko keri naa kanonge, nu altoko we yemboma molemelena manda telune puku moloni." nirimu.

*8:5-13 Isirele Yembomanga Ulsu Mololi Ami Ye Nomi Tenga Kendemande Yemo Yesusini Tepa Konde Lsimu Temanemo**

⁵ Yesusi Kapeniamie taonona sukundu purumu kinie Romo yembomanga ami ye wane anderete nokorumu ye te yu orumune omba yundu mawa tepalie nimbendo:

⁶ "Awilimu, nanga kendemande yemo kimbu ki kolopa pora sipe mindili nomba perepa ulkena liepili okoro." nirimu.

⁷ Yesusini yundu "Ombo tepo konde limbo." nirimu.

⁸⁻⁹ „Aku nirimu kinie pilipelie, ami ye wane anderete nokorumu yemone yundu topondopa nimbendo: "Awilimu, na ye kerimu mele molio, nu nanga ulkena oni kinie kapola naa temba. Na ye tene kepe nokopa molemo, yunge ungumu pilipu lipu telio. Nane kepe ami ye mare nokopo molio. Kanu yemanga tendo "Pu." nilio kinie yu pulimo. Molo tendo "Ou." nilio kinie yu olemo. Molo nanga kongono tendeli kendemande yembo tendo "I siku tei." nilio kinie yu aku sipe telemo kanumu. Aku sipela, nuni ungu te we nini kinie nanga kendemande yemo konde pumbe kéné nuni we ni." nirimu.

¹⁰ Yesusini yu nirimu mele pilipelie yu konopu awisili lipe mundupelie yu lombili oringi yembomando nimbendo: "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: I Isirele yembomanga talapena ulsu mololi yemone na ungumuni mindi manda tembo mele nimbe tondolo mundupe pilimo mele koleamanga pali, Isirele koleana sukundu kepe, yembo telurini kepe aku siku ningu pilieringi mele paa naa kanorundu.

¹¹ Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Ena mundi olemo koleamanga kinie ena pulimo koleamanga kinie yembo awisili wendo ongo Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo[†] mulu koleana sukundu Eporayamo kinie Aisake kinie Jekopo kinie pea ongo langi nongo molonge.[‡] nie anjokondo 13:42,50, 22:13, 24:51, 25:30.

¹² Nalo Pulu Yemone 'yunge yemboma' nimbe mako torumu 'Isirele, yemboma yu nokopa molemo koleana puku molemela yemboma yuni topa makoropa sumbulu tolina mundumbe. Kanune paa mindili nongolie kola teko perekol molonge." nirimu. §

¹³ Aku nimbelie yuni ami ye wane anderete nokorumu yemondo nimbendo: "Nane nu 'manda tendemba' konopu lienu mele"^{*} tendendu kene pu." nirimu. Kanu kinie yuni aku sipe nirimu enamonga kendemande yemo yu kuru topa kelepa konde pupe molorumu.

8:14-17 Yesusini Pitanga Kolepa Ambomo Kinie Yembo Awisili Tepa Konde Lsimu Temanemo[†]

¹⁴ „Kanu kinie, Yesusi Pitanga ulkena sukundu ombalie Pitanga kolepa ambomo kuru topa kangi norumu kulu aniembo lierimu kanopalie,

* **8:4:** LLuku 7:1 ekendo-10. † **8:11:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". ‡ **8:11:** Eporayamo kinie Aisake kinie Jekopo kinie Isirele yembomanga pulu-pulu anda-kolepalime. Enonga temanema Ou Pulu Pulu kolomongo awili 12-49. § **8:12:** inie anjokondo 13:42,50, 22:13, 24:51, 25:30. * **8:13:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". † **8:13:** Mako 1:29-34, LLuku 4:38-41.

15 yunge kimu ambolorumu kinie kangi nomba kelierimu kinie ambomo ola angilipe wendo ombalie Yesusi langi sipe yu nokorumu.

16 Pe kolea ipu lemba terimu kinie konopune kuru molorumu yembo awisili Yesusi molorumune mengo oringi kinie yuni kurumendo "Ongo wendo paa." nirimu kinie ongo wendo puringi. Kuru torumu yemboma pali tepea konde lsimula.

17 Aku sipe terimumunge koronga-ou Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye‡ Aisayane ulu te pe wendo ombá ou nirimu mele kamu wendo orumu. Aisayane nimbendo:

"Yuni yuyu olio kuru torumume makoropa, olio aniembo lierimulu kurume lipe ulsu mundorumu."

nirimu.§

8:18 (Ungu Pengémo inie anjokondo 8:23-27 kanani.)

18 „Walse,* Yesusi „nomu Gallilli kélona molopili, yembo awisili liku maku toko yu liku makapu teko moloringi kanopalie nirimumuni, ‚lombili andolimendo, “Nomune nekendo pamili waa.” nirimu.

8:19-22 Yesusi Lombili Andolemolomonga Ungu Te†

19 „Nalo ou naa pupe we angiliepili, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilipe mane sirimu ye te‡ yu angilierimune ombo yundu nimbendo: “Ungu Mane Silimu, nu puni koleamanga pali nu lombili ombó.” nirimu.

20 „Aku nirimu kinie, Yesusini yundu nimbendo: “Pílie! Owa takerama ulke pelemelemanga pelemele; kerama enonga mi takolemelemanga pelemele, nalo Manie Om̄ba Mana Ye A Lierimu Yemonga pelemo kolea te naa lemo ‚kene, nu ‘Yu lombili pupulie kapola naa molombo.’ ningū pilkulie na lombili wani. We naa wanı.” nirimu.

21 Kanu kinie yu lombili andorumu ye tene§ yundu nimbendo: “Awilimiu, nu kamu lombili wambo mangali ou pupu nanga lapamo ‚kinie pea molambo. Pe yu kolomba kinie, ono tepolie nu lombili ombó.” nirimu.

22 Nalo Yesusini yundu nimbendo: “„Nanga ungumu naa pilku, yembo kololi ‚none teli, yembomane yembo kolongema ono teangi. Nalo nu na lombili ou.” nirimu.

*8:18,23-27 Poporome Awili Te Topalie Yesusinge Ungumu Pilipe Lsimu Temanemo**

23 Aku nimbelie „nomu Gallilli nekendo pumbendo, nona andoli sipi tengā sukundu purumu kinie yu lombili andolime yu lombili sukundu puringila.

24 Kanu kinie „nomune punge puringi kinie, poporome awili te nomune torumu. Aku terimu-ne nomumu apisipe ola ombalie sipimu lipe aki tomba terimu nalo Yesusi we uru perimu.

25 Kanu kinie enone yu uru perimune puku toko makinjindikulie ningendo: “Awilimiu, olio liku tapondoyo. Olio no wangokomolo.” niringi.

26 Yu „makilipelie, enondo nimbendo: “‘Pulu Yemone olio nokomba.’ ningū konopu tondolo naa pekemo yema, eno nambemune mini-wale mundukumiliye?” nirimu. Aku nimbelie ola molopa poporomemo kinie nomumu kinie iri torumu. Kanu kinie poporomemo topa kelepa nomumu lope naa tepea paa we lierimu.

‡ **8:17:** bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. § **8:17:** Aisaya 53:4, Ou Pita 2:24. * **8:18:** LLuku 8:22. † **8:18:** LLuku 9:57-60(62). Ungu tondolo te LLuku 14:25-33. ‡ **8:19:** bokumunge alsena anjokondo “41. saveman”. § **8:21:** bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”. * **8:22:** Mako 4:35-41, LLuku 8:22-25.

²⁷ „Yuni terimu mele kanokolie, yemane mini-wale mundukulie ningendo: “Apa! Iyemo nambolka yerenje? Poporomemone kepe nomumuni kepe yunge ungumu pilku liku kelkembele.” niringi.

8:28-9:1 Kuru Paa Awisili Ye Talonga Konopune Molopa Ambolorumume Yesusini Topa Makororumu Temanemo[†]

²⁸ Kanu kinie yu ‚lombili andolime kinie pea, nomu nekendo pupe kolea Gadara puringi kinie kanu kolea Gadara ye talo, konopune kuru molorumu yeselo, yembo ono koleana wendo ongolo yu molorumune oringili. Elo paa enge ningulu yemboma tonguele teringilimunge we yemboma elo peringili koleana ‚Elone eno tonguele.’ ningu aulkena onto naa puringi.

²⁹ Yesusi kanokololie tondolo munduku walsikulie ningelendo: “Pulu Yemonga Malo, olio-kinie ulu nambolka uluri tenindu onuye? Olio mongo lipi simbe walemo ou wendo naa opili nuni isili ou olio mindili liku sini okonoye?” niringili.

³⁰ Akune anjopa kolea tenga umbu kongi awisili ímu nongo moloringi ‚kanokolie,

³¹ kurumene Yesusi mawa tekolie ningendo: “Olio toko makorokolie ‘ne kongimenga konopune molo-pangi.’ ni.” niringi kinie

³² yuni enondo nimbendo: “Kapola, akune pang.” nirimu kanu kinie ‚kurume’, kanu yeselonga konopune wendo ongolie kongi akune moloringimenga konopune puku moloringi kinie kanu kongime pali kekelepa toko lkisiku puku kopona pukue toko nomune suku puku no wangoringi.

³³ ‚Ulu akume wendo orumu kinie kanokolie, kongi tapu teko moloringi yema talopa leko pukulie niringimuni, taonona puku akune moloringi yemboma enonga kongime terimu mele kepe kurume konopune moloringi yeselo terimu mele kepe temane toko siringi.

³⁴ Niringi mele pilkulie taonona moloringi yemboma pali Yesusi molorumune onto kanokolie yu mawa tekolie ningendo: “Olionga koleana naa mololi kelko pu.” niringi.

9

¹ Kanu kinie Yesusi altopa nona andoli sipi tengä sukundu pupelie nirimumuni, nomu ‚Gallilli’, yakondo ombo yunge kolea ‚Kapeniame taono’ orumu.

*9:2-8 Yesusini Kimbu Ki Kolopa Pora Sirimu Ye Tenga Ulu Pulu Kerime Mundupe Siye Kolopa, Yu Tepa Konde Lsimu Temanemo**

² Yu ‚Kapeniame kelepa, ombo molorumune ye marene kimbu ki kolopa pora sirimu ye te taropola teko mengo oringi. Enone ‘Yesusini iyemo manda tepa konde limbe.’ ningu pilkulie yu mengo oringi, Yesusini kanopa pilipelie kimbu ki kolopa pora sirimu yemondo nimbendo: “Nanga kangomo, nunge konopu waengo nipili. Nunge konopune ulu pulu keri terinu pelemoma manie pupili, mundupu siye kolkoro.” nirimu.

³ Aku nirimu kinie pilkulie Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi ye marenet[†] enono konopuni pilkulie, ‚Iyemone Pulu Yemo marake tekemo.’ ningu pilieringi.

⁴ Eno konopu lieringi mele Yesusini pilipelie nimbendo: “Eno nambe-mune konopu leko kenjikimiliye?

[†] 8:27: Mako 5:1-20, LLuku 8:26-39 telu sipemo nalo akune ye telumunu mindi nilimo. * 9:1: Mako 2:1-12, LLuku 5:17-26. [†] 9:3: bokumunge alsena anjokondo “41. saveman”.

⁵ Iyemondo "Nunge ulu pulu kerime manie pupili, siye kolkoro." nimbo kinie eno ulu te naa kanokolie 'We we tepa nikimu.' konopu lengeye? Molo 'Ola angilku nunge kunungumu liku mengo kimbu kongono teko andou.' nimbo kinie yu ola angilimbene naa angilimbenje mona lemba manda kanokolie 'Aku sipe mindili sipe nikimunje?' konopu lengeye?

⁶ Nalo "Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemo‡ tondolo pelemomone ya ma koleana yembomanga ulu pulu kerime "Manie pupili, siye kolkoro." manda nimbé.' ningu piliengi!" nimbu aku sipu nindu." nirimu.

Aku nimbeline kimbu ki kolopa pora sili yemondo nimbendo: "Nu ola angilku nunge kunungumu liku mengo ulkendo pu." nirimu.

⁷ Aku nirimu kinie yemo ola angilipe ulkendo purumu.

⁸ Yembo awisili akune maku toko moloringimene yu aku terimu kanoko mini-wale mundukulie, mana yemboma ulu tondolo aku mele tengen tondolomo sirimu Pulu Yemonga imbi liku ola mundunduku kapi niringi.

9:9-13 Yesusini Mateyundu "Na Lombili Ou." Nirimu Temanemo§

⁹ Kanu kinie Yesusi pumbe pupelie nirimunumi, kou takisi lipe molorumu ye te, yunge imbi Mateyu, kanopalie yundu "Na-kinie pea pambil lombili ou." nirimu. Kanu kinie Mateyu yu ola angilipe yu lombili purumu.

¹⁰ Pe Yesusi Mateyunge ulkena langi nomba molorumu kinie kou takisi lili yema kinie, 'Juda ye awilimene,' "ulu pulu kerime teli ye" ,niringi, wema kinie awisili ongo Yesusi kinie yu lombili andoli yema kinie* eno pea manie molko langi noringi.

¹¹ Eno aku siku telune langi nongo moloringi kulu, Parisi yemane kanokolie yu lombili andolimendo walsiku pilkulie ningendo: "Enonga ungu mane sili yemo kou takisi lili yema kinie ulu pulu kerime teli ye wema kinie eno-kinie yu nambemune langi pea nokomeleye?" niringi.†

¹² Aku siku niringi mele pilipelie Yesusini enondo nimbendo: "Kuru naa tolemo yemboma doketana naa pulimele. Kuru tolemo yemboma mindi doketana pulimele kanumu.‡

¹³ Nane "Yembo sumbi nilime na molombona wangi." nimbondo ma koleana naa oruntu.§ 'Ulu pulu keri teli yemboma na molombona wangi.' nimbondo oruntu. Ulu pulu keri teli yemboma lipu tapondombondo oruntu kene* eno puku Pulu Yemonga bokune molemo ungu tenga pulumu puku pili-peyo. Pulu Yemone nimbendo:

"'Na melema popo toko kalko siengi.' nimbu pilipu naa molio.

'Eno yembo lupema konopu mondoko kondo kolangi.' nimbu pilipu mindi molio."†

nirimu kanumu." nimbe Yesusini nirimu.

‡ **9:6:** bokumunge alsena anjokondo "32.3. Pikinini Bilong Man". § **9:8:** Mako 2:13-17, LLuku 5:27-32. * **9:10:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". † **9:11:** ungu pulu te inie anjokondo 11:19*. ‡ **9:12:** Ungu iko topalie Parisi yemando nimbendo: "Kuru naa tolemo.' konopu lemele yemboma doketana naa pulimele' nirimu akumu Parisi yemane "Kapola molemolo." konopu lekolie "Doketa Yesusi" molorumune naa puringi nalo eno konopu keri pepili moloringi. Bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi". § **9:13:** Yembo kake teli mare paa naa molemole kanumu (Romo 3:23). Nalo Parisi yemane 'Olio ye sumbi nilime molemolo. We yemboma keri.' ningu pilieringimunge Yesusini eno iri mele topa 'Pulu Yemone eno kepe naa kanopa peanga kanolemo.' nimbe aku nirimu. * **9:13:** Yesusini nimbe simbendo mana orumu ungumu inie yakondo 3:2. † **9:13:** Osia 6:6.

9:14-17 Yembomane Walse Walse Langi Naa Nongo Mi Tolemele Ulu-munge Ungu Te‡

¹⁴ Pe „No Lindeli, Jono lombili andoringi yema Yesusi molorumune ongolie yundu walsiku pilkulie ningendo: “Olio kinie Parisi yema kinie olio alieni langi mi topo naa nolemolo§ nalo nu lombili andolime aku siku naa telemele akumu nambemune naa telemeye?” niringi.

¹⁵ „Aku siku niringi kinie pilipelie, Yesusini topondopa enondo ‚ungu iko te topa yu-kinie ulu te wendo ombá mele nimbelie, nimbendo: “Ambo limbe ye te yunge pulu lemo yema kinie molemo kinie eno konopu sikulie “Kola tepo langi naa namili.” manda ningeye? Manda naa ninge. Pe mindi, ambo limbe yemo eno molongena ongo wendo liku ‚tonge, kinie kanu walemanga sike ‚konopu keri panjiku, langi naa nongendo mi tonge. ‚Isili-ou molo.†

¹⁶ “Mulumbale ou te sungu nilimo kinie olione mulumbale paa konde tengen te kopisipu lipu, sungu nilimomonga naa topo tambululimolo kanumu. Yembo tene aku sipe topa tambulkenje kanu mulumbalemo nona panjilke kinie mulumbale konde kopiselimu kanga lepa lli nimbelie mulumbale oumu kelepa kamu awili tepa sungu nilke.†

¹⁷ “Kongi-meme kalumuni teli mingi-ou tengen no waene konde naa lakolemolo kanumu. Yembo tene mingi-ou tengen no waene konde te kolkanje kanu no waenemo mingine sukundu pepalie pe akolka kinie kanu mingi oumu naa akopa sungu nilke. Kanu kinie nomo kepe mingimu kepe kamu keri lelka. Akumunge no waene konde kongi-meme kalumuni teli mingi kondena mindi kolemolo kanumu. ‚Pe nomo akolemo kinie kalumuni teli mingi kondemo anjo yando pupe sungu naa nilimomonga, nomo kinie mingi kondemo pea kapola lemo.” nirimu.

9:18-26 (23-26) Ambola Te Kolorumumu Kinie, (9:20-22) Kuru Te Topa Naa Kelierimu Ambo Te Kinie, Elo Yesusini Tepa Konde Lsimu Temaneselo‡

¹⁸ Yesusini Jononga lombili andoli yemando ungu nimbe molopili ‚Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulke te, nokorumu ye te Yesusi molorumune omaba yunge kumbikerena kororongo langopa yundu nimbendo: “Nanga ambolamo kinié isili kolopa pora sikimu. Nalo nu ongo yu kinimi amboloni kinie yu konde pumbo.” nirimu.

¹⁹ Aku nirimu kinie Yesusi ola angilipe yu lombili purumu. Yesusi lombili andolime pea puringila.

²⁰⁻²¹ Kanu kinie ambo te molorumu kanumunge pena perimu walema pora naa nirimu. Yu pena mindi pepili ponie engaki rurepo omaba purumu. Kanu ambomone ‚Yunge wale pakolimu mindi ambolondu liemo na konde pumbo.’ nimbe pilipelie Yesusi pumbe purumu kinie bulkundu omaba, yunge wale pakolimunge pundumu ambolorumu.§

‡ 9:13: Mako 2:18-22, LLuku 5:33-39. § 9:14: Aku siku teringimunge pulumu isipe: ‘Tepo kenjikimulu mele kanopo keri kanokomo mele Pulu Yemone kanopa piliepili.’ ningi, walse walse langi mi toko naa nongo moloringi. Molo yembo te kolemo kinie ‘Olio kondo kolkomolo mele kanangi.’ ningi walse walse langi mi toko naa nongo moloringi. Molo ‘Pulu Yemo kinie ungu nimbu ulu mare mawa temolo kinie yuni paa piliepili.’ ningi molo ungu te lupe aku siku mele ningulie walse walse langi mi toko naa nongo we moloringila. Ulumunge ungu mare Konana 35:13, 69:10. * 9:15: Aku ungu ikomonga sukundu ambo limbe yemo Yesusi yu. Yu tonge kinie yu lombili andoli yema konopu keri panjiku langi mi tongemondo nirimu. † 9:16: ungu ikoselonga ungu pulumu LLuku 5:36*. ‡ 9:17: Mako 5:21-43, LLuku 8:40-56. § 9:20-21: inie anjokondo14:36.

²² Ambolorumu kinie Yesusi topele topa yu kanopalie nimbendo: "Ambolamo, nu konopu waengo nipili moloyo. 'Nu manda tepa konde limbe.' konopu lienu kanu ulumuni nu konde pukunu." nirimu. Kanu enamonga ambomo konde pupelie we molorumu.

²³ Kanu kinie Yesusi Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkemo, nokoli yemonga ulkena sukundu ombalie yembo awisili molko kondo kolko, kolape-mingi langoko, kola awili-teko tekoh moloringi kanopalie yuni nimbendo:

²⁴ "Eno anjo pame! Ambolamo kolou naa kolomu. We uru mindi pelemo." nirimu.* Aku nirimu kinie 'ambola kanumu sike kolopa pora sirimu pilkulie yuni "We uru pelemo." nirimumunge, yu ungu taka tondoko tawe tenderingi.

²⁵ Kanu kinie yembo maku toko moloringime pulu sipe pena-pena tepalie 'ambola onomo lierimu, suluminiana pupe yunge kimu amboloru mu kinie ambolamo ola molorumu.

²⁶ Iulu tondolo terimumunge temanemo kanu koleamonga sukundu lierimu koleamanga pali anjo anjo purumu pilieringi.

9:27-31 Yesusini Mongo Keri Lierimu Ye Talo Tepa Konde Lsimu Temanemo†

²⁷ Yesusi kanu koleamo mundupe siye kolopa pumbe purumu kinie mongo keri lierimu ye talo yu lombili ongo walsikululie ningelendo: "Ye nomi kingi, Depisini kalopa lsimu yemo,‡ nu olto kondo kolou." ningu wale awisili niliku oringili.

²⁸ Yu ulke tengah sukundu purumu kinie mongo keri lieli yeselo yu molorumune lombili oringili kinie yuni elo walsipelie: "Elo na mawa tekembele mele 'Manda temba.' konopu lekembele§ molo moye?" nirimu kinie

elone ningelendo: "Awilimu, 'Manda teni.' konopu lekembolo." ningili.

²⁹ Kanu kinie yuni elonga mongoselonga ambolopalie nimbendo: "Nane 'manda temba.' konopu lekembele mele aku sipe wendo opili." nirimu

³⁰ kinie elonga mongoselo peanga lierimu, melema altoko kanoringili. Yesusini elo tondolo mundupe mane sipelie nimbendo: "Elone iulu wendo okomomo yembo teluri kepe paa naa pilengi, naa ningu siele!" nirimu.

³¹ Nalo elo pena pukulu Yesusini terimu mele aku koleamonga sukundu lierimu koleamanga pali temane toko silikulu andoringili.

9:32-34 Kuru Tene Ye Tenga Kere Pipi Sirimumu Yesusini Topa Makororumu Kinie Yu Ungu Taka Tondoringi Temanemo

³² Kanu yeselo Yesusi munduku siye kolkolo pungele puringili kinie ye te konopune kuru molorumumunge ungu te naa nirimu ye te Yesusi molorumune mengo oringi.

³³ Yesusini yemonga konopune molorumu kuru kanumu topa makororumu kinie ungu naa nirimu ye kanumuni ungu nirimu kulu yembo maku toko moloringimene kanokolie konopu awisili liku mundukulie ningendo:

* ^{9:24:} Unku iko torumu. Jono 11:11-15, Ou Korini 11:30, 15:20, Epesasi 5:14, Ou Tesallonaika 4:13,14,15, 5:10. Wale mare 'Yemboma pilku sundunge.' nimbu "koloringi" molo "yembo kolemelema" molo ungu aku sipera sumbi sipu torumulu. † ^{9:26:} bokune ya mindi molemo. Pe walse aku sipe mele ulu te wendo orumu temanemo inie anjokondo 20:29-34. ‡ ^{9:27:} bokumunge alsena anjokondo "32.1. Pikinini Bilong Devit". § ^{9:28:} bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

"Ou Isirele koleana sukundu isipe ulu te wendo naa orumu kanumu." niringi.

³⁴ Nalo Parisi yemane* ningendo: "Kurumenga nomimuni yu lipo tapondolemo-na yuni kurume topa makorolemo." niringi.[†]

9:35-11:1 YESUSINI YUNGE LOMBILI ANDOLIME 'KONGONO TEANGI PAA.' NIMBE LIPE MUNDORUMU TEMANEMO‡

9:35-10:1 Yesusini Yemboma Kondo Kolorumu Temanemo

Kolomongo Awili 10 Yesusini Yunge Ye Rurepo Kongono Sipe Lipe Mundupelie Eno-Kinie Ulu Wendo Omb Mele Nimbe Sirimu Temanemo

³⁵ Yesusi kolea awilimenga kinie, kolea kangamanga kinie pelipe andopalie nirimumuni, Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungu mu pilieringi ulkemanga pupe ungu mane sipe; Pulu Yemo ye nomi kingi molopa yemboma nokolemo§ nokomba ungu pulumunge temane peangama topa sipe; kuru lupe lupema torumu yemboma tepa konde lsimula.

³⁶ Yembo paa awisili yu molorumune ongo liku maku toko moloringime kanopalie eno umbu konopu naa pepili andoko, kangime enge naa perimu kulu eno enono manda liku naa tapondoko molkolie eno kongi sipisipime enonga tapu ye te naa molorumumunge we moloringi mele eno aku siku moloringi kulu* kanopalie eno paa kondo kolorumu.

³⁷ Kanu kinie 'yembo awisili 'Yuni lipe tapondopili.' ningu moloringi kulu kanopalie, lombili andolimendo nimbendo: "Langi awisili ponienou lemo nalo kongono ye awisili molo.

³⁸ Na ye telumu mindi ikongonomo tekero kene, Langi Pulu Yemo mawa tekolie yuni "Langi nou lielime linge kongono tengen yemboma yunge ponieno lipe mundopili." niee." sirimu.[†]

10

10:1-15 Yesusini Lipe Mundorumu Ye Engaki Rurepo Kongono Sirimu Temanemo†*

¹ Yesusini yu lombili andoli ye engaki rurepondo‡ "Yando waa." nimbelie enone yembomanga konopune kuru molemoma "Ongo wendo paa." ningu toko makoronge tondolomo sipelie, yembo kuru tolime kinie kangi pange-mange telime kinie "Konde pang." ninge nambamo sirimu.

10:2-4 Yesusini Lipe Mundorumu Yemanga Imbime§

² Yuni "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu ye engaki rureponga imbime isipe: Ou Saimono, yunge imbi te 'Pita' niringila, yu keme yunge angenu Enderu keme, Jeperinge malo Jemisi keme Jemisi yunge angenu Jono keme,

³ Pillipu keme Batollomiu keme, Tomasi keme kou takisi lsimu ye Mateyu keme, Allapiasinge malo Jemisi keme Tadiasi keme,

* **9:34:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi". † **9:34:** ungu pulu te inie anjokondo 12:24-37 molemo. ‡ **9:34:** Mako 6:6-13, LLuku 9:1-6. § **9:35:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". * **9:36:** Kambu 27:17, Isikiele 34:5, bokumunge alsena anjokondo "44.1. sipsip".

† **9:38:** Yuni aku nirimumu ungu iko topa, "langi" sirimu yembomando nimbe, "Langi Pulu Yemo" sirimu Pulu Yemondo sirimu. * **10:1:** bokumunge alsena anjokondo "1. aposel". † **10:1:** Mako 6:7-13, LLuku 9:1-5. **10:1-15**** akumunge 10:9-15 LLuku 10:4-12. ‡ **10:1:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". § **10:1:** Mako 3:13-19, LLuku 6:12-16. **Imbime Lipe Mundorumu Yema 1:13.**

4 "Olio Juda yemboma oliolio gapomano molamili." niringi talape ye Saimono keme Yesusi pe lipe opa puluema sirimu ye Judasi Isikeriote* keme, akume.

5 Yesusini aku ye engaki rurepo lipe mundupelie enondo nimbendo:

"Yembo lupema molemelena naa lapangi. Sameria yembomanga[†] taono tenga naa lapangi.

6 Isirele yemboma mindi enonga kongi sipisipi pena lou leko pelemele mele[‡] aku siku molemele yemboma molemelena mindi pang'i.

7 Eno molemelena punge pukulie, enondo "Pulu Yemo ye nomi kingi molopa yemboma nokomba walemo[§] nondopa wendo ombá tekemo." niliku pang'i.

8 "Kuru tomba yemboma tekoconde liku, kolko lenge yemboma 'Lomboroko ola molaa.' ningu, kuru laká nombá yemboma^{*} 'Umbu kalu angiliepili.' ningu, kuru konopune molopili molonge yemboma 'Konopune naa molangi, ongo wendo pang'i.' ningu teliku pang'i. Ikongonomo tengemonga tondolomo kou te molo meltene topo tokó naa likimili kene anjo yemboma aku siku liku tapondokolie ningemone, 'Kou te liemili.' ningu naa lateangi. We teangi.

9 "Pungendo kou gollo mare molo kou sillipa mare molo kou kopa mare kakona panjiku mengo pu naa pang'i.

10 Mele wale kepe wale pakoli talo kepe kimbu-su kepe apulu mingi kepe naa mengo we pang'i. Yembo kongono tendelemomo kongono tendelemo yembomone langi simbe kinie papu kene[†] melte mei naa meangi. We pang'i.

11 "Pe kolea awili tenga molo kolea kelo tenga suku pukulie ningemone, yemboma walsiku pilkulie "Ye nawe ye peanga te molemomonga oliondo "Pea peamili waa." nimbeye?" niengi. Kanu kinie te ningu singe kinie pilku yu kanoko lendekolie kanu yemonga ulkena puku yu kinie mindi peo peko molkolie pe aku koleamo munduku siye kolko pang'i. 'Ulke piniepinie naa andoko ulke teluringe mindi langi nongo peangi.[‡]

12 'Kolea tenga puku ye peanga te liku ora singe kinie kanoko lendeko, yunge ulkena sukundu pukulie ningemone, ulke pulu yembomando "Eno konopu peanga pepili molaa." nieyo.

13 Kanu kinie kanu yembomane "Pea peamili sukundu waa." ningi liemo, enonga ungu peanga ninge kanumu kanu yemboma kinie pepili. Nalo kanu yembomane konopu peanga naa panjiku, "Pea peamili waa." naa ningi liemo ungu peanga ou sukundu pukulie ninge kanumu "Eno kinie naa pepili." ningu, kelko mengo ,eno munduku siye kolko yando wang'i.

14 "Yembo tene enondo "Pea peamili waa." ni naa ningi enone ungu ningema pilku naa lingi liemo kanu ulkemo molo kanu taonona yembo kerime munduku siye kolko pungendo ,kanu koleana yemboma 'Kamu molko kenjengi! Pulu Yemone eno lipe naa tapondomba mele piliengi!' ningu, enonga kimbune kanu koleamanga ma angilimbe mamo kulu toko pang'i.

15 Nane eno paa sike nimbu sikirumu: Kote walemo wendo ombá kinie kolea awili Sodomo kinie Gomoraselo elonga yemboma ,ou ulu pulu keri

* **10:4:** Judasinge temanemo inie anjokondo 26:14-16,20-25,47-50, 27:3-10. † **10:5:** bokumunge alsena anjokondo "39. Sameria". ‡ **10:6:** bokumunge alsena anjokondo "44.2. sipsip". § **10:7:** bokumunge alsena anjokondo "20.kingdom". * **10:8:** bokumunge alsena anjokondo "25. lepra".

† **10:10:** LLuku 10:7, ungu pulu te Ou Timoti 5:18. ‡ **10:11:** ungu pulum Mako 6:10*.

awisili sike teringi§ nalo, elonga kote kelo mele pemba. Nalo iyembo enondo "Sukundu waa." ni naa ningu enonga ungu pilku naa lingi yemboma kote walemo wendo ombá kinie enonga kote awilimu pemba.

10:16-25 Umbune Lupe Lupe Mare Wendo Omb Mele Ungu Te (Kolomongo Awili 10 pali kanani.)*

16 "Eno lipu mundukuru yema eno sipisipi melema, yembo owa takera awili kerimene† sipisipi‡ topa nolemo mele yemboma molemelena eno lipu mundukuru. 'Nanga ungumu andoko ningu singe kinie pilku keri pilkulie yembomane eno mindili liku singe.' Yemboma owa takera mele aku siku molemele kene kongi-ka wambyema pilipe konginjelimo paa pelemo-na ulume tembando mimi sipe pilipe telemo mele eno aku wambyema mele molko, kera waembono molemo mele molangi. 'Aku keramone melema mindili sipe tepa kenjimbe ulu pulu te naa pelemo.'

17 "Yemboma mimi siku kanangi. Enone 'Na lombili andoli yemboma mindili nongo, kolangi.' ningu, eno 'mare liku ambolkolie, kanjollo-manga makumenga mengo puku kote tendeko, eno 'mare.' Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilimele ulkemanga liku mengo puku kopene tongela.

18 Eno nanga yemboma molongemonga eno 'mare ka siku, yembo lupemanga gapomano ye awilime kinie ye nomi kingime kinie molongena 'kote tendengendo, mengo pungela. Aku siku tengen kene eno enono kanoko kondoko molayo. Nalo kote tendenge kinie kotena angilkulie kanu yema kinie kanu yema nokonge ye nomime kinie enone 'Nanga ungumu pilieniŋl' ningu eno ningu singe.

19 Nalo eno ka siku kote tendenge kinie 'Kotena nambolka unguri nimolonje? Olio ungu te walsiku pilinge kinie nambolka unguri topondopo nimolonje?' ningu mini-wale naa mundengi. Aku tengen enamonga eno ungu ninge mele pilinge.

20 Eno ungu ningema enono pilkulie naa ninge. Enonga 'mulu koleana molemo, Lapanga Minimu enonga kerena molopalie nimbe simbe ungume enone anjo ninge kene konopu kimbu naa siku, pilinge mele niengi.

21 "Aku walemanga, angenuni yunge angenu 'nanga yembo molombamonga, 'Kolopili toko kondangi,' nimbe kote tendemba. Lapane yunge ambolangomá akula temba. Ambolangomane kepe enonga anupili lapalikinie mumindili kolko kotena mengo puku "Toko kondangi." ningela.

22 Nanga yemboma molongemonga yembomane pali eno-kinie konopu keri panjingi, nalo na munduku siye naa kolko walema pora naa nipili tondolo munduku molonge yemboma 'Pulu Yemone, lipe tapondopo 'Mindili nonge koleana naa puku pea molopo kondopo mindi pamili' nimbé.'§

23 Kolea tengen yembomane 'eno mindili nangi.' ningu teko kenjingine kinie kolea tengen kowa pang. Nane enondo paa sike nikirumu: Eno kolea

§ **10:15:** Kanu koleaselonga yembomane teko kenjeringimunge Pulu Yemone eno kinie kolea pali tepe tene topa kondorumu mele temanemo Ou Pulu Pulu 18-19 molemo, akune 19:24-25 paa kana.

Sodomonga ungu te inie anjokondo 11:23-24 molemola. * **10:15:** akumunge 10:17-22 LLuku 21:12-17, 12:11-12, Mako 13:9-13. † **10:16:** Kanu owa takeramonga imbi kewa ungune 'wullipi' nilimolo. Kanu owamo awili mele, yuni kongi sipisipi kinie melema paa topa nolemo. Yuni ungu iko mele topa 'ye kerimendo' nimbe nirimu; inie yakondo 7:15, LLuku 10:3, Jono 10:12, Lipe Mundorumu Yema 20:29, (Pillipai 3:2). ‡ **10:16:** bokumunge alsena anjokondo "44.1. sipsip".

§ **10:22:** bokumunge alsena anjokondo "21.1. kisim bek".

Isirele sukundu koleamanga pali andoko nanga kongonomo teko pora naa sindengi Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo*, „kelepa yando, ombá.

²⁴ “Mane sili ye te lombili puku ungume pilimele yemboma ‘Enonga mane silimu maniendopa, eno olandopa.’ manda naa ninge. Kendemande yembo tene ‘yunge nokoli yemo maniendopa, yu olandopa.’ manda naa lanimbé.

²⁵ Lombili pupe ungume pilimo yembomo kinie yunge ungu mane silimo yemo kinie kapola kapola molembele akumu manda. Kendemande yembomo kinie yunge nokoli yemo kinie kapola kapola molembele akumu mandala. Ulke pulu yemonga ungu naa pilimele yembomane yu-kinie mumindili kolko iri tongendo „kurumenga nomi Setenenga imbi manda manjiku, „Yu Belsipuli“ ningi imbi lemele kanumu.[†] Pe kinié ulke pulu yemondoaku siku ningi liemo yunge ulkena pelemele yembomando pali paa awili teko olandopa ungu kerime ningela.

10:26-31 Pulu Yemo Mindi Pipili Kolangi Ungu Te‡ (Kolomongo Awili 10 pali kanani.)

²⁶ „Nanga opa puluemane na teko kenjilimele mele eno na lombili andoli yema sike teko kenjingela, akumunge eno kanu yemboma pipili naa kolayo. Aki tolemo ulumenga telu kepe pe aki naa topa pali mona lemba. Lopi telemo ulumenga telu kepe pe lopi naa temba. Kanu ulume kinie ungume pali yembomane pali pilinge kene pipili naa kolangi.

²⁷ Nane enondo sumbulu toline nilio ungume pa teline nieyo. Ungu ólo toko ninge enono komune pilinge ungume ulke imune ola angilku ru ningu niengi.

²⁸ „Kangimu mindi toko kondokolie minimu manda toko naa kondonge yemboma pipili naa kolayo. „Pulu Yemo mindi pipili kolayo.. Yuni kangimu kinie minimu kinie peaselo tepe koleana manda topa kondomba kene yu mindi pipili kolaa.[§]

²⁹ „Kera kalsindipele paa kangamo molemo, topo toko lingendo kera talo pea tene toya mele mindi pulimo kanumu. Nalo te kolopá we manie naa pulimo. Kanu kerama na lombili andoli yembomanga „mulu koleana molemo, Lapamone kanolemo.“

³⁰ Eno „na lombili andolime„, enonga penge indime kepe yuni koronga telu nimbe pali kambu torumu.

³¹ Enonga „mulu koleana molemo, Lapamone aku sipe eno molemele mele kanopa mololipe pulimo kene „Yembomane olío teko kenjinge.“ ningi, pipili naa kolayo. Kera kalsindipele yu kou paa koltalo mele pulimo nalo kanu keramo Pulu Yemone kanopa molemo. Eno yemboma paa olandopa awilime kanopalie eno paa nokopa kondopa molomba.

10:32-33 “Olio Yesusinge Yemboma Molemolo.” Nimolondo Pipili Naa Kolamili Ungu Te†

³² “Yembo tene yembomanga kumbikerena ola angilipe “Na Yesusinge yembomo molio.” nimbé kinie nane Tata mulu koleana molemomonga kumbikerena ola angilipu “Kanu yembomo nanga yembomo.” nimbola.

³³ Nalo yembomanga kumbikerena “Yesusi yu naweye? Yu na naa pilkiru.” aku mele nimbé yembomo yu nane Tata mulu koleana

* **10:23:** Inie yakondo 9:6*. † **10:25:** Setenendo niringi. Bokumunge alsena anjokondo “4. Belsebul”. ‡ **10:25:** LLuku 12:2-7. § **10:28:** Ipuru 10:31. * **10:29:** inie yakondo 6:26. † **10:31:** LLuku 12:8-9, ekendo Mako 8:38.

molemomonga kumbikerena "Aku yembomo yu naweye? Yu na naa pilkiru." nimbola.

10:34-39 Yesusi Konopu Paa Olandopa Mondangi Ungu Te‡ (Kolomogo Awili 10 pali kanani)

³⁴ " 'Ya mana yemboma opa naa teko telune kapola kapola molangi.' nimbu orundu.' konopu naa leangi. Eno yemboma 'Taka liku molko kapola kapola molangi.' nimbondo naa orundu. 'Mumindili kolko opa teangi.' nimbondo orundu. §

³⁵⁻³⁶ 'Yembomane teangi.' nimbondo orundu mele isipe:
"Ye tene yunge lapa kinie opa tepili,
lemenu tene yunge anumu kinie opa tepili,
malo tenga menuni yunge bamu kinie opa tepili.
Ulke telune pelemele yemboma opa pulue molonge."*
'Aku teangi.' nimbondo orundu.

³⁷ "Yembo tene na olandopa konopu naa mondopa, yunge lapa molo anumu olandopa konopu mondomba yembomo 'Nanga yembomo molopili.' nimbo kapola naa temba. Yembo tene na olandopa konopu naa mondopa, yunge malo molo lemenu olandopa konopu mondomba yembomo 'Nanga yembomo molopili.' nimbo kapola naa temba.

³⁸ Yembo tene 'Yu lombili pambo.' nimbeline yemboma unjo perana angilku mindili nongo kolemele mele yuni unjo pera mele gomo lembando 'Na yu lombili pumbondo mindili nondu liemo papula; kolondu liemo papula.' naa nimu liemo 'Nanga yembomo molopili.' nimbo kapola naa temba.†

³⁹ Yembo te ya ma koleana 'Na molopo kondopo, nondopo naa kolambo.' nimbe pilimo yembomo kolopalie kolea kerine mindili nomba molopa mindi pumbe. Nalo yembo te na lombili andopa nanga kongonomo tendembando 'Ya mana mindili nombo molombo kinie mandala, kolombo kinie mandala.' nimbé yembomo konde molopa kondopo mindi pumbe.‡

10:40-42 Kirasinge Yemboma Liku Tapondonge Yemboma, Mele Kalolime Linge Ungu Te§ (10:pali kanani)

⁴⁰ "Eno kolea tengu punge kinie yembo tene 'Pea molamili waa.' nimbe lipe tapondolemo yembomo na pea aku sipe lipe tapondolemo. Na 'Pea molambili ou.' nilimo yembomone na "Ma koleana pu." nimbe lipe mundororu yemo 'Pea molambili ou.' nilimola.*

⁴¹ Yembo tene Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe silimo yembo te† olemo kinie 'Yu Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe silimo yembo te kene' nimbe pilipelite "Pea molambili ou." nimbe lipe tapondolemo yembomo Pulu Yemone yunge ungumu nimbe silimo yembomo mele kalomba mele kanu lipe tapondolemo yembomo kepe telu sipe mele kalombala. Yembo tene Pulu Yemonga ungumu pilipe lipe konopu sumbi nipili molemo yembo te olemo kinie 'Yu Pulu Yemonga ungumu pilipe lipe konopu sumbi nipili molemo yembo te kene.' nimbe pilipelite 'Pea molambili ou.' nimbe lipe tapondolemo yembomo 'Pulu Yemone, kanu yembo sumbi nilimu

† **10:33:** akumunge 10:34-35 LLuku 12:51-53; 10:37-39 LLuku 14:26-27; 10:39 Jono 12:25. § **10:34:** Yesusini ungu iko topalie "Na opa teli lou pulse te membo orundu." nirimu. * **10:35-36:** Maika 7:6. † **10:38:** LLuku 14:26-27. ‡ **10:39:** Jono 12:25. § **10:39:** ungu pulu te inie anjokondo 25:31-46. * **10:40:** LLuku 9:48, 10:16, Jono 12:44, 13:20. † **10:41:** bokumunge alsena anjokondo "35. profet".

mele kalomba kinie yu lipa tapondolemo yembomo kepe telu sipe mele kalombala.

⁴² Yembo tene eno nanga lombili andoli yembo imbi naa mololi yembo te[‡] kanopa 'yu nanga lombili andoli yembo te kene' nimbe kanopalie yu lipa tapondopa we no kepe kolopa simu liemo nane eno paa sike nimbu sikirumu, kanu yembomo paa sike mele kalolimu limbe." nirimu. §

11

11:1-16:20 YESUSI MOLEMO MELE NIMBE SILIMO UNGU MARE

11:1 Yesusi Ungu Mane Silipe Andorumu Temanemo

¹ Yesusini yu lombili andoli ye rurepondo yunge kongono tendenge mele mane sipe pora sipelie nirimumuni,* yu kanu koleamo mundupe siye kolopa kolea Gallilli disiriki taonomanga andopa mane sipe ,Pulu Yemonga, ungumu nimbe sirimu.

11:2-19 No Lindeli Jonone 'Yesusi Yu Nawenje Piliembo.' Nimbe Jono Yunge Lombili Andoli Ye Mare Yesusi Molorumune Lipe Mundorumu Temanemo†

² „Pulu Yemone “Nanga yemboma nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.” nimbe ou mako torumu ye nomi, Kirasimuni[‡] ulu tondoloma terimumunge Jono ka ulkena pepa pilipelie nirimumuni, “Yesusindu i siku i siku walsiku pilindengi!” nimbe yu lombili andoli mare Yesusi molorumune lipe mundorumu.

³ Kanu yema Yesusi molorumune ongo yu walsiku pilindikulie ningendo: “Pulu Yemone olio nokopa kondomba yere “Lipu mundumbo.” nimbe, nimbe panjerimu yemo ‘Ombá.’ nimbu nokopo molemolo kanumu nu molo te lupe ombámo nokopo molamiliye?” niringi.

⁴ Yesusini enondo topondopa nimbendo:
“Enone ya kanokomele mele kepe pilkimili mele kepe puku Jono ningu si-peyo.

⁵ Mongo keri lieli yemboma mongone kanoko,
kimbu keri lieli yemboma kapola andoko,
kuru laká nolime[§] umbu kangi angilipe,
komu silime komuni pilku,
kolopa lielime ola molemele kepe,
koropa pulime temane peangamo topo silio pilimelela kanumu.* Aku siku Jono ningu sieyo.

⁶ Na kanokolie ‘Yu sike kanu yemo molemo.’ ningu tondolo munduku pilkulie, altoko konopu talo naa panjiku molonge yemboma eno malo.” nirimu.

⁷ Jono lombili andolime punge puringi kinie Yesusini kelepa yembo awisili maku toko moloringimendo Jonondo nimbendo: “Kolea ku lieline Jono no lindipe molorumu kinie, eno kanu kolea ku lieline nambolka kanonge puringiye? Lkepanie mele poporamene lope-lope tendepa molorumu te kanonge puringiye?

⁸ „Molo kanumu. Alieli kanolemele mele kanonge naa puringi liemo, ulu nambolkare kanongendo puringiye? Ye te mulumbale paa peangama

‡ 10:42: bokumunge alsena anjokondo “31.4. pikinini - tok bokis”. § 10:42: Mako 9:41. * 11:1: inie yakondo 9:35-11:1. † 11:1: LLuku 7:18-35. ‡ 11:2: bokumunge alsena anjokondo “23.

Krais”. § 11:5: bokumunge alsena anjokondo “25. lepra”. * 11:5: ungu pulu te LLuku 4:16-21.

pakopa molorumu-ne kanonge puringiye? Akumu molola. Yembo mulumbale paa peangama pakolemelema ye nomi kingimenga ulkena manjiku molemele kanumu.

⁹ „Aku sili te kanonge naa puringi liemo, Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe sili ye te[†] kanonge puringiye? Akumu sike nalo nane enondo nimbu sikiru: Jono yu sike Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe sili ye te nalo yu Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe nimbe sili ye we te molo.

¹⁰ Yuní Pulu Yemone ou “Lipu mundumbo.” nirimu yemonga[‡] aulkemo tepea mimi temu kanumu.[§] Kanu yemondo Pulu Yemonga bokune sukundu molemo ungu te isipe:

‘Pulu Yemone yunge Malondo nimbendo:
“Piliyeo. Nanga ungu te nindimbe yemo
nane nu puni aulkena yu kumbi lepo lipu mundukuru.
Yuni nunge aulkemo akisindimbe.” nirimu.^{*}
kanu ungumu bokune molemo.[†]

¹¹ Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Ou mana moloringi yembomanga te No Lindeli Jono kinie manda molo. Jono olandopa mele. Nalo kinié wale kondemo wendo okomo. Kanu walemo Pulu Yemo ye nomi kingi molopa nokolemo[‡] yembomanga te paa imbi naa molopa paa koropa puli yembomo olandopa; Jono yu maniendopa. ‘Ou moloringi yemboma manie mele; kinié na ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilingemonga konopu peanga pemba yemboma olandopa.,

¹²⁻¹³ Jono ou mana naa ombo molopili ungu manema pelemo boku Mosisini torumume kinie, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siku bokune toringi bokume kinie, aku bokumene[§] Pulu Yemonga ungume ningu siku, Jono kinie Pulu Yemone “Eno nokomba ye nomi te lipu mundumbo.” nimbe panjerimu yemo kinié^{*} ongele mele ungume niringi. Nalo Jono orumu kinie yandopa Pulu Yemo ye nomi kingi molopa yemboma nokolemo ulumu paa tondolo mundupe wendo ombo yunge opa puluema topa manie mundulimola; ye enge nilimene aku ulumu ambolongendo tondolo munduku karaye teko linge tekemelela.[†]

¹⁴ Ungu te nimbo tekeromo pilimolo konopu linge liemo piliengi! Pulu Yemonga bokune „Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe simbe ye, Illainja ombá.” nirimu[‡] ye kanumu Jonondo nirimu.[§]

¹⁵ Inikiru mele komu angilimo yembomane paa mimi siku piliee!” „nirimu.”

¹⁶ “Kinié mana molemele yemboma nambolka melte eno manda manjipu manda nimbonje? „Eno molemele mele isipu nimbu siembo:” Eno

[†] **11:9:** bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. [‡] **11:10:** ungu pulumu inie yakondo 11:2. [§] **11:10:** Jonondo nirimu ungu akumu inie yakondo Mateyu 3. ^{*} **11:10:** Mallakai 3:1.

[†] **11:10:** “Nindimbe omb.” nirimu kanu yemo No Lindeli Jono. Yu Pulu Yemonga Malonga aulkemo akisindimbe orumu yemo akumunge “Yu we nimbe sindeli ye te molo.” nimbe nirimu. [‡] **11:11:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. [§] **11:12-13:** bokumunge alsena anjokondo “26.2. Lo na Profet”. ^{*} **11:12-13:** bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”. [†] **11:12-13:** LLuku 16:16. Iungumunge ungu pulu sikemo pilipe konginjeli yembomane pilku sundulimele. Bokune Giriki ungune imbi toringi akumu Yesusini ungu iko torumunje ningu pilku imbi toringinje. Pulu Yemonga opa puluemane yu toko manie mundunge teringi mele nimbe sirimunje. Molo yembomane Pulu Yemone nokolemo talapena sukundu ‘Paa pamiliya!’ ningu mindili siku tengen mele akumundu nirimunje.

[‡] **11:14:** Mallakai 4:5. [§] **11:14:** Inie anjokondo 17:10-13.

yemboma maku tolemele koleana ambolangoma pepe perekolemele mele. Kanu ambolangomanga marene ne anjo molemele ambolango mare „pea pepe perekolemele molonge aulke te koroko kelkolie, enondo walsikulie ningendo:

17 “Konana nimulu kinie

eno ‘Pea konana niemili.’ naa ningi “Molo.” ningi.

Pe kelepo kola temulu kinie eno ‘Pea kola teamili.’ ni naa ningi.

„Pea pepe perekolemele molomolo aulke te molo lepamo.”

nilimele. „Kinié molemele yemboma eno kanu ambolangoma mele molemele.”

18 „Na kinie No Lindeli Jono kinie oltone nilimbolo ungume enone pilku keri pilimele; telembolo mele kanoko keri kanolemelela... Jono ombalie ga kinie no waene kinie naa nomba molorumu kinie „kanoko keri kanokolie, ningendo: “Yunge konopune kuru te molemo.” niringi.

19 Pe Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo ombo ga kinie no waene kinie norumu kinie „kanoko kerila kanokolie, ningendo: “Yu ga awisili nomba keri pilipe, no waene awisili nomba kekelepa topa telemo yemo. Yu kou takisi lili yema kinie,* ulu pulu keri telemelie yembo wema kinie ‘Yu kinie pulu liepili pea tapu topo molamili.’ nimbe telemo.” nilimelela. „Enone aku siku Jono kanoko kerila kanolemele. Na kanoko kerila kanolemele.. Nalo pilipe konginjeli ulu pulum Pulu Yemokinie pelemo-na yuni telemo temba mele kanokolie ‘Papu telemo.’ ninge.” nirimu.

11:20-24 Yesusini Kolea Marenga Yemboma Konopu Alowa Naa Teringimunge Molko Kenjengi.” Nirimu Temanemo[†]

20 Aku nimbelie Yesusi kolea ou andopa ulu tondolo awisili terimu koleamanga „moloringi yemboma,[‡] yuni terimu mele kanokolie enonga ulu pulu kerime kanoko keri kanoko munduku siye kolko konopu alowa naa teringi kanopalie yuni eno iri topalie nimbendo:

21 “Kolea Korasini kinie Besaida taonoselonga „molemele yemboma, mindili nongo paa molko kenjing! Kanu koleaselonga sukundu ulu tondolo awisili terindu „nalo akune molemele yemboma konopu alowa naa telemelie... Kolea awili Taya kinie Saidonoselonga sukundu[§] „ulu tondolo te naa terindu^{*} nalo kanu koleaselonga sukundu, nane ulu tondolo aku sipu telka kanolemelanje kanu koleaselonga „yembomane, eno ulu pulu keri telemelie koronga munduku siye kolko, bulu siku, konopu alowa telemela.

22 Akumunge nane enondo nimbu sikiru: Pe kote walemo wendo ombá kinie kanu kolea Taya kinie Saidonoselonga „yemboma ulu pulu keri telemelie, enonga kote kanga mele pemba. Nalo eno kolea Korasini kinie Besaidaselonga „yemboma nane ulu tondoloma terindu

* **11:19:** Juda yembomane enonga ye mare Romo gapomano liku tapondoko Juda yembomanga kou takisi lsingimunge “teko kenjeli yema” niringi; kou takisi lingendo olandopa mare wa nongendo lsingimunge kanokolie “paa ye ulu pulu keri pelime” niringila. LLuku 5:27-31, 7:29-30, 18:9-14, 19:1-9, Mateyu inie anjokondo 18:17, 21:28-32. † **11:19:** akumunge 11:21-24 LLuku 10:13-15,12, LLuku 11:31-32. ‡ **11:20:** Giriki ungune Yesusini yembomando nimbendo koleamando nirimu. Ya sumbi sipe molemo. § **11:21:** Ibokune kolea-pikisa ‘mepe’ nili te gomo 2 molemo, akune Nomu Kusa Meditereniano kélona gomo olakondo kolea Taya kinie Saidonoselo lierimu mele molemo. Aku koleaseloso Juda yembomanga koleaseloso molo. Akune yembo lupema moloringi, Pulu Yemonga Juda yemboma molo. Korasini kinie Besaidaselonga yemboma Pulu Yemonga Juda yemboma moloringi.

* **11:21:** Telu mindi Yesusi pe walsikele sike akune ulu tondolo te terimu (Mateyu 15:21-28).

kinie kanokolie konopu alowa naa teringimunge, kote walemo wendo ombá kinie enonga kote awili mele pemba.

23 "Kapeniame taono „yemboma enone, 'Mulu koleana pupu molamili.' konopu lekemeleye? Aku manda molo. „Enone nanga üngume alieli pilimele nalo konopu alowa naa telemelomonga, eno kolea kerine puku molonge.[†] Enonga koleana sukundu ulu tondolo awisili terindu „nalo eno konopu alowa naa teringi.. Kolea awili Sodomo sukundu[‡], „ulu tondolo te naa terindu nalo kanu koleana sukundu, nane ulu tondolo aku sipu telka kanolemelanje yemboma konopu alowa telemela, pe kinié kepe kanu koleamo we lelka.

24 Akumunge nane eno „Kapeniame yembomando, nimbu sikirumu: Kote walemo wendo ombá kinie kolea Sodomo „yemboma ou ulu pulu keri awisili sike teringi nalo, enonga kote kanga mele pemba. Nalo eno kolea Kapeniame „yemboma nane ulu tondolo terindume kanokolie konopu alowa naa teringi yemboma,, kote walemo wendo ombá kinie enonga kote awili mele pemba." nirimu.[§]

*11:25-30 Yesusini "Na Molombona Ongo Paa Sike Koro Molonge."
Nirimu Temanemo**

25 Aku walemanga Yesusini nimbendo:

"Tata, Mulu Maselo Nokoko Moleno Ye Nomimu, nane nu-kinie 'Ange' nikiru. "Olio pilipe konginjeli pelemo. Olio oliolio ungumenga pulume pali pilipu kondolemolo." ningi pilimele yemboma eno nane kinié telio ulumenga pulumu nuni 'Naa piliengi!' ningi naa ningi sirinu. Yembo ambolango pame mele molko nane nilio ungume komu tendeko molemele yemboma mindi nane telio ulumenga pulumu 'Piliengi!' ningi, eno ningi sirinu kanumunge nu kapi nimbu 'Papu terinu.' nikiru.

26 Sike, Tata, nuni 'aku sipe wendo ombá kinie konopu simbo.' ningiaku siku terinumunge „aku sipe wendo okomo..," ,nirimu.,

27 „Pulu Yemondo aku sipe nimbeline kelepa yembo moloringimendo nimbendo; „Melema pali Tatane na sirimu.[†] Yembo tene Malo paa sike molemo mele pilipe kanopa imbi silimo yembo te molo; Lapane mindi yu kanopa imbi silimo. Yembo tene Lapa paa sike molemo mele pilipe kanopa imbi silimo yembo te molo. Malone mindi kanopa imbi silimo; Malone 'Lapa lipu ora siembo.' nimbé yemboma eno Lapa kanoko imbi singela.[‡]

28 "Eno kongono mindili siku telemele yemboma kinie, konopune umbune telemo yemboma kinie, na moliona wayo. Onge kinie na pea konopu telune pumbemonga nane 'Konopu pe nipili koro molaa.' nimbo.

29 Nando "Nunge kongono teleno mele pea ambolambili. Nu nanga ungu mane silimu molani. Nunge ungu ninime pilipu lipu molambo." ningi teayo. Na taka lipu molopo, yembomane na teko kenjilimele kinie pilipu siye kolopo molio-na inikiru mele eno na molombona ongo tengenye kinie enonga konopume pe nimbe.

[†] **11:23:** ungu pulu te Aisaya 14:13-15. [‡] **11:23:** Sodomo taono inie yakondo 10:15, ungu pulumu 10:15*. [§] **11:24:** ungu pulu tela inie anjokondo 12:41-42. ^{*} **11:24:** akumunge 11:25-27 LLuku 10:21-22; 11:28-30 ulu pulu tondolo te Ipuru 4:3,11. [†] **11:27:** Jono 3:35. [‡] **11:27:** Jono 10:15, 17:25-26.

³⁰ Nanga kongono teliomo pea ambolombolo kinie taka liku teni. Mele pe nilime mindi silio kene[§] boma moloringi.
moliona wa.” nirimu.*

12

12:1-14 Yesusi Yu Sambate Walemo Nokolemomonga Temane Te*

*12:1-8 Juda Yembomanga Koro Moloringi Wale Sambatemonga Ungu Te†
(12:1-14 pali kanani.)*

¹ Walse, „Juda yembomanga koro moloringi, wale Sambate tenga,[‡] Yesusi kinie yu lombili andolime kinie rasi-witi poniemanga ongo puringi kinie yu lombili andoli yema engelene kolkolie rasi-witi mongo mare inie toko noringi.

² Aku teringi kinie kanokolie Parisi yemane[§] Yesusi yundu ningendo: “Kána! „Koro molemolo, wale Sambatemonga ‘Kongono naa teangi.’ nimbe pelemo ungu manemo* nu lombili andoli yemane manemo pulue tokolie aku siku tekemele.” niringi.

³ Yesusini topondopa nimbendo: “Eno Pulu Yemonga bokune sukundu ‚anda kolepa ye nomi kingi, Depisini[†] terimu mele nimbe molemo temanemo kanokolie temanemonga pulumu naa pilimeleye? Depisi kinie yu pea puringi yema kinie eno engelene kolkolie niringimuni,

⁴ Depisi Pulu Yemo molorumu sele ulkena sukundu pupe, Pulu Yemonga kumbi kerena hierimu pillawa kalolime lipe nomba, yu pea puringi yema sirimu noringila kanumu.[‡] Kanu pillawa kalolimendo Pulu Yemone ungu mane te sipelie nimbendo:

“We yembomane paa naa nangi!

Pulu Yemo popo tondoli yema manjiku nangi!”[§]
aku sipe mele nirimu „kanu ungu manemo pulue torumu, kanumu. „Eno konopu talo nambemune lemeleye? Depisi yuni ou aku terimu mele eno pilku keri naa pilimelemonga pe kinié na lombili andoli yemane tekemele mele naa kanoko keri kanaa.” „nirimu.”

⁵ “Ungu mane te pelemola. “Pulu Yemo popo tondoli yemane* koro mololi wale Sambatemanga Pulu Yemonga ulkena kongono telemele kinie Sambate walemanga ungu manemo pulue tolemele nalo aku kongono telemelemonga mongo naa pemba.” nimbe molemo[†] akumu naa lapilimeleye?

§ **11:30:** Yesusini aku ungumu nimbendo ungu iko topa ‘kongi bapollo talo pea kongono telune teangili.’ ningu unjo te elonga nomine mondoko ka ekendo toko ekendonga ‘ma akumbe aini kundukulu mengo pangili.’ ningu ka toko panjerigi akumundu nirimu. Kongi te yu; kongi te yuni lipe tapondomba yembomo. Pikisa molemomo kanani. * **11:30:** pilieringi yembomane Jeremaya 6:16 pilieringinje. * **12::** Mako 2:23-3:6, LLuku 6:1-11. † **12::** Mako 2:23-28, LLuku 6:1-5. ‡ **12:1:** bokumunge alsena anjokondo “37. Sabat”. § **12:2:** bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”. * **12:2:** Ou Pulu Pulu 2:3, Unku Manema 23:25. † **12:3:** Juda yembomane pali, Parisime kepe, ‘Depisi yu Pulu Yemonga ye paa tepa kondolimu.’ niringi kanumu. Bokumunge alsena anjokondo “32.1. Pikinini Bilong Devit”. ‡ **12:4:** Depisi ou ye nomi kingi naa molopili aku terimu (Ou Samuels 21:1-6). § **12:4:** ungu manemo LLipai 24:5-9. * **12:5:** bokumunge alsena anjokondo “34. pris”. † **12:5:** Kambu 28:9-10, Jono 7:22-23.

6 Nane enondo nimbu sikiru: Mele konde te‡ kinié pelemo akumu Pulu Yemo popo toko kalemele ulke tembelemonga olandopamo.

7 „Pulu Yemone nirimu ungu te yunge bokune molemo mele isipe: „Enone yemboma kondo kolemele kinie kanopo peanga kanolio.

Na popo toko kongime kalemele akumu uluri molo.”§ nilimo, akumunge ungu pulumu eno Parisi yemane pilimelanje iye ulu teko naa kenjikimili yema “Teko kenjikimili.” naa nilimela.

8 Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemone* Sambate walema nokolemo yemo molemo-na „Sambate wale kinie yemboma molko kondongendo tengen mele manda nimbé kanumu...” nirimu.

12:9-14 Sambate Wale Kinie Yesusini Ki Keri Lierimu Ye Te Tepa Konde Lsimu Temanemo† (12:1-14 pali kanani)

9 Kanu kinie Yesusi aku koleamo mundupe siye kolopa pupe Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulke fenga purumu.

10 Kanu ulkena ye te molorumu, yunge ki te kamu kolopa kukorumu. Kanu kinie akune moloringi ye marene ‘Yesusini tepa kenjimbe kinie kote tendamili.’ ningu yu walsiku pilkulie ningendo: “Koro molemolo wale Sambate kinie yembo kuru tolemoma tepo konde limolo kinie manda molo aku temulu liemo Pulu Yemonga ungu manemo pulue tomoloye?” niringi.

11 Yesusini yemando topondopa nimbendo: “Sambate wale kinie ye tengen kongi sipisipi te murune topa manie mundumbé kinie sipisipi ari telemo yemone kundupe ola lipe memba naa ombáyé?

12 Aku liemo sipisipi maniendopa mele, yemboma paa olandopa, akumunge Sambate wale kinie ulu peangama manda naa temoloye?” nirimu.

13 Aku nimbeline ki kolopa kukorumu yemondo nimbendo: “Nunge kimu sinio si.” nirimu kinie yemone yunge kimu sinio sirimu kinie yunge ki ekendo peanga lierimu mele ki keri lierimumu altopa kamu peanga lierimu.

14 Nalo „Yesusini aku terimu kinie kanokolie, Parisi yemane pena puku maku toko “Yu nambepo topo kondomoloye?” ningu aulke te kororingi.

12:15-21 Yesusi Pulu Yemonga Sike Kendemande Yemonga Ungu Te

15 „Parisi yemane, yu tonge teringi pilipelie Yesusi aku koleamo mundupe siye kolopa purumu. Kanu kinie yembo awisili Yesusi purumu mele yu lombili puringi kinie yuni yembo kuru torumume pali tepa konde lipelie

16 nimbendo: “Na sike yemo molopolie iulu tondoloma tekero mele enone yembo lupe marendo naa ningu siee!” nirimu.‡

‡ **12:6:** Ya “mele konde te olandopamo” molopa, inie anjokondo 12:41, 12:42, “olandopa ye te” molemo kanu ungselo Giriki ungune ungu lupe molemo nalo ungu pulumu telu. Ya 12:6 molemo akumu, ou yembomane ‘Pulu Yemo kinie kapola kapola molamili.’ ningu ulke tembelena suku puku ulu mare teringi. Nalo tembelemo kinie tembelemonga ulume kinie manie. Yesusi orumu kinie wale konde te wendo orumu. Kinié yembomane ‘Pulu Yemo kinie kapola kapola molamili.’ ningu Yesusi molemona pulimele. Yu olandopa. Yuni olionga nimbe tenderimu olandopa. § **12:7:** inie yakondo 9:13, Osia 6:6. * **12:8:** bokumunge alsena anjokondo “32.3. Pilinini Bilong Man”. † **12:8:** Mako 3:1-6, LLuku 6:6-11. ‡ **12:16:** Mako 3:7-11, (LLuku 6:17-19).

¹⁷ Aku sipe wendo orumumunge koronga-ou Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye Aisayane[§] ulu te pe wendo ombá ou nirimu mele kamu wendo orumu. Aisayane nimbendo:

¹⁸ "I yemo

nanga mako torundu kongonomo tendeli yemo;
nane iyemo konopu mondopo, yu kanopo paa peanga kanolio yemo.
Nanga Minimu yunge konopune panjindimbo.

Yuni ma koleana yemboma pali* nane eno sumbi sipu nokombo mele nimbe simbe.

¹⁹ Yembomane yu iri tonge kinie

yuni topondopa ungu te naa nimbe, ungu te tondolo mundupe naa nimbe, yemboma andoko molemele koleamanga yuni opa ungu naa nimbé.

²⁰ Kamaye enge naa nilimo te elke naa topa,

tepe-llame mimi sipe naa nolemo kinie kamu topa naa kumundumbe.[†]

'Pulu Yemone yemboma kamu sumbi sipe nokomba walemo kamu wendo opili.' nimbe yu aku sipe naa tepa takalipe molomba.

²¹ Kanu kinie mana yemboma pali

'Yuni 'olio mongo naa liemili.' nimbe
lipo tapondomba.' ningu molonge."[‡]
nirimu ungu akumu wendo orumu.

12:22-37 "Yesusi Kinie Kurumenga Nomi Setene Kinie Tapu Toko Kongo Telembele." Niringi Temanemo[§]

²² Kanu kinie ye te yunge konopune kuru te molorumu-ne mongo keri lepa melema naa kanopa ungu naa nirimu ye te Yesusi molorumune mengo oringi kinie Jesusini yemo tepa konde lsimu kinie kanu yemo ungu nimbe melema kanoramu.

²³ Aku terimu kanokolie yembomane pali mini-wale mundukulie ningendo: "I yemo ye nomi kingi Depisinge malonje?"* niringi.

²⁴ Nalo aku niringi ungumu pilkulie Parisi yemane[†] ningendo: "Molo. Kurumenga nomi Belsipuli[‡] mindi iye Yesusinge konopune molopalie yu tondolo silimo-na yuni kurume topa makorolemo." niringi.

²⁵ Enone aku siku konopuni pilieringi mele Jesusini pilipelie 'Yesusi 'Setene-kinie opa pulue moloringimunge 'Setenene yu naa lipo tapon-dolka.' ningu paa piliengil' nimbe, enondo nimbendo: "Yembo talape te konopu telune naa pupili molko suku-singine owe panjiku eno enono opa teko lupe lupe molemele kinie kanu talapemo pora nilimo. 'Molo,' kolea tengy yemboma molo ulke telune pelemele yemboma konopu telune pupili naa molko eno enono opa telemele kinie kanu yembo talapemo sungu siku yu-mele-mele molemele.

²⁶ Aku sipela, Setenene[§] yunge kuru te makorolkanje aku telkamonga yunge talapemo kinie opa mele telka. Pe yunge talapemo nambepa kapola molemelaye? 'Pora nilke.'

[§] **12:17:** bokumunge alsena anjokondo "35. profet". * **12:18:** bokumunge alsena anjokondo "2. arapela lain". † **12:20:** Kamaye kinie tepe-llameselondo ungu iko torumu. Jesusini yembo tondolo naa pulimoma iri naa topa mindili lipo naa simbendo aku nirimu. ‡ **12:21:** Aisaya 42:1-4. Bokumunge alsena anjokondo "28. nem". § **12:21:** akumunge 12:22-30 LLuku 11:14-23; 12:24-32 Mako 3:22-30. * **12:23:** bokumunge alsena anjokondo "32.1. Pikinini Bilong Devit".

[†] **12:24:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi". ‡ **12:24:** inie yakondo 9:34. Setenendo niringi, bokumunge alsena anjokondo "4. Belsebul". § **12:26:** bokumunge alsena anjokondo "42. Seten".

27 "Ungu te piliengila! Nane Belsipulinge tondolomone kurume makorolio liemo enonga yemane nainge tondolomone kurume makorolemeleye? Akumunge ,enonga ye kurume makorolemele yemane 'Pulu Yemone olio tondolo silimo-na olione kurume makorolemolo.' ningu pilimele-na, enone nando inikimili ungume kanu yemane pilku apurukulie "Eno kolo tokomele." ninge.

28 Nalo sike Pulu Yemonga Minimuni na tondolo silimo-na nane kurume makorondu liemo Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokomba walemo* eno molemelena koronga wendo omu." „nirimu.”

29 "Ungu te pea isipe: Ye enge nili tene yunge ulkemo nokopa kondolemo kinie ye tene we manda sukundu ombo melema wa lipe meli pulimoye? Akumu manda molo. Ou wa noli yemone ye enge nilimunge kimbu kime ka topalie yunge ulkena manda ombo melema wa limo kanumu.†

30 "Na naa lipe tapondolemo yembomone na-kinie opa pulue molemo. Yembo tene na lipe tapondopa ,kongi sipisipime, sukundu naa limo yembomone ,kongi sipisipime, topa bulu-balo silimo.

31 Akumunge nane enondo nikiru: Yembo tene ulu pulu kerime tepa, ungu taka tondopa nimbe kenjilimo ulume Pulu Yemone manda 'Manie pupili.' nimbe siye kolomba. Nalo yembo tene Pulu Yemonga Minimu nimbe kenjipe ungu taka tondomba ulume Pulu Yemone 'Manie naa pupili.' nimbe siye naa kolomba.

32 Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemo‡ ungu taka tondopa ungu nimbe kenjilimo yembomo aku sipe ulu keri telemoma Pulu Yemone 'Manie pupili.' nimbe siye kolomba. Nalo Mini Kake Telimu,ni ulu te telemo kinie, yembo tene ungu taka tondopa, opa tepa sipe , "Yuni naa tekemo. Kurumenga nomi Setenene yu lipe tapondolemo-na aku telemo.", nilimo yembomo aku sipe ulu keri telemomo kinié kepe mulu ma pora nimbé wale kinie kepe 'Manie naa pupili.' nimbe paa siye naa kolomba.§

*12:33-35 Unjo Kerimene Mongo Kerime Tolemo Ungu Te**

33 "Unjo peanga te kanokolie 'Mongo peangama tomba nomolo.' ningu kanolemele. Unjo keri te kanokolie 'Mongo kerime tomba manda naa nomolo.' ningu kanolemele. Unjo te mongo tolemo kinie kanokolie 'Iunjomo peanga, iunjomo keri.' ningu apuruku kanolemelemongaaku siku ningu kanolemele.†

34 Eno Parisi yema, kolo topa yemboma tepa kenjeli wambiyemonga waloma,‡ eno ye keri molemelemane nambeko ungu peangama manda ningeye? Yembo te yunge konopune pelemo ungume mindi kerena nilimo akumunge eno ye kerimene nambeko ungu peangama manda ningeye?

35 Aku sipe mele, yembo peanga tene yunge konopune ulu peanga pelemoma telemo, nalo yembo keri tene yunge konopune ulu keri pelemoma telemo.

36-37 Akumunge nane enondo nimbu sikirumu: Pulu Yemone yemboma kote tendemba walemonga enono ungu nilimelema apurupe pilipelie "Nu yembo peangamo, nu yembo kerimu." nimbé akumunge yembomane mana we ungu nilimelema pali kepe apurupe pilipelie "Aku ungume nambemune niringiye?" nimbé."§ nirimu.

* **12:28:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". † **12:29:** Ye enge nili akumu Setene. Ye enge nilimunge kimbu kime ka tomba yemo Yesusi. Ungo te Jono Kumbi Lieli 3:8. ‡ **12:32:** bokumunge alsena anjokondo "32.3. Pikanini Bilong Man". § **12:32:** LLuku 12:10. * **12:32:** inie yakondo 7:16,18,20, LLuku 6:43-45, Jemisi 3:12. † **12:33:** inie yakondo 7:15-20. ‡ **12:34:** LLuku 3:7. § **12:36-37:** Romo 14:12.

12:38-45 Yesusindu "Nu Sike Pulu Yemone Lipe Mundorumunje Kanamili, Ulu Tondolo Te Tei." Niringi Kinie Yesusini Topondopa Nirimu Mele Temanemo*

38 Kanu kinie Parisi ye mare kinie Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi ye mare[†] kinie enone Yesusindu ningendo: "Ungu Mane Silimu, 'Nu sike Pulu Yemone 'Kongono tendani.' nimbe mana lipe mundorumunje olio kanamili.' ningu Pulu Yemone mindi manda ulu tondolo telemo mele te tei." niringi.[‡]

39 Yesusini topondopa nimbendo: "Kinié mana molemele yemboma keri mindi molemele. Eno teko kenjiku Pulu Yemo liku su silimele yembomane "Pulu Yemone mindi ulu tondoloma manda telemo mele kanamili tei." ningu na mawa telemele. Nalo ,Pulu Yemone na lipe mundorumu-ne ombo molkoro. Yu kinie tapu topo kongono telembole mele[§] lipe ora simbe ulu, tondolo te wendo naa ombá. Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye* Jona-kinie wendo orumu ulu akumuni mindi lipe ora silimo manda kanonge.

40 Oma awili tene Jona topa penge mundorumu kinie yu omamonga olona ipulueli tangoli wale yepoko molopa perimu ,kinie omamone yu nomu kélona meku topa wendo mundorumu kinie yu altopa we molorumu, mele[†] Manie Ómba Mana Ye A Lierimu Yemo ,ono teko panjingue kinie, aku sipe ipulueli tangoli wale yepoko mana sukundu pepalie ,lomboropa ola molomba.[‡]

41 "Ou kolea awili Ninipa yemboma ,sike molko kenjeringi nalo Pulu Yemone ungu umbu tondorumu mele, Jonane ,pilipe, Ninipa yemboma pupe nimbe sirimu kinie pilkulie teko kenjeringi mele kanoko keri kanoko konopu alowa teko molko kondoringi.[§] Aku teringimunge kinié molemele yembomane Jonanga olandopa ye te ya molemo yemonga ungumu liku su siku naa pilimelemonga kote walemo pe wendo ombá kinie Ninipa yembomane kotena angilku, kinié molemele yembomando "Teko kenjeringi. Mindili nonge kinie papu." ninge." ,nirimu.,

42 "Ou olio Isirele yembomanga ye nomi kingi Sollomonu yu ye paa tondolo te molopa, yu ungu lupe lupema pilipe konginjelimu pepili molorumu mele kolea Sipa nokorunu ambo nomi kuinimu pilipelie, Sollomonone ungu peangama mindi nirimu mele pilimbendo yu kolea sulune molopalie ,Sollomonu molorumune, wale awisili aulkena pelipe orumu.* Aku sipe terimumunge, ye nomi Sollomononga olandopa ya molemo yemone nilimo ungumu kinié mana molemele yembomane naa pilku, liku su silimelemonga kote walemo wendo ombá kinie kolea Sipa ambo nomi kuinimuni nimbendo: "Nane Sollomonone ungu peanga nirimu mele pilimbondo aulke sulune oruntu nalo Sollomononga olandopa molorumu

* **12:36-37:** akumunge 12:39-42 LLuku 11:16,29-32, inie anjokondo 16:1-4. † **12:38:** bokumunge alsena anjokondo "41. saveman". ‡ **12:38:** ungu pulu te Jono 2:11*. § **12:39:** inie yakondo 12:24-29, Jono 5:16-20, 10:25,32. * **12:39:** bokumunge alsena anjokondo "35. profet". † **12:40:** Jona 1:17, 2:1,10, inie anjokondo 16:4. Jona omamonga olona suku yu we konde molorumu kanumu. ‡ **12:40:** Yesusini yu yuyu kolopa lomboropa ola molomba mele pe yunge lombili andolime sumbi sipe nimbe sirimu temane talo inie anjokondo 16:21, 17:22-23. § **12:41:** Jona 3:4-5. * **12:42:** Ou Kingime 10, Pe Kingime Talo Sipemo 9.

yemone nirimu ungumu eno naa pilku, liku su siringi yemboma aku teringimunge eno papu mindili nonge." nimbe."[†] ,nirimu.,

12:43-45 Kuru Te Yembo Tenga Konopune Kelepa Orumu Temanemo[‡]

43 "Kuru te ye tengah konopune wendo ombalie, no naa mololi koleamanga pupe manda koro molomba kolea te korolemo. Te naa kanopa lendepalie

44 yuni nimbendo: "Na ou molopolie wendo ondu ulkena[§] kelepo pambo." nimbe yu ombo yu ou molopa purumu ulkemo kanolemo kinie ulke puri memba tepa peanga tepa we lepa yembo te naa molemo kinie kanopalie nilimomone,

45 yu kelepa anjo pupelie kuru kara puli paa olandopa yepoko pakera lipe memba ombo eno pea kanu ulkena sukundu puku molemele. Kanu kinie kanu yemo ou molopa kenjilimo nalo pe paa kamu olandopa mele molopa kenjilimo. Aku sipe kinié ya teko kenjiku molemele yemboma pe kamu molko kenjinge." nirimu.

12:46-50 Yesusinge Anumu Kinie Angenupili Kinie Akumenga Temane Te^{*}

46 Yesusi yembo maku toko moloringime ungu mane sipe molopili yunge anumu kinie angenupili kinie yu-kinie ungu ningendo ongo pena angilieringi.

47 Yembo tene yundu nimbendo: "Aminie kinie angenali kinie[†] enone nu-kinie ungu ningendo ongo pena angilimele." nirimu.

48 Yesusini yundu topondopa "ungu iko topalie, nimbendo: "Nanga anumu naweye? Nanga angenupili nameleye?" nimbeline nirimumuni,

49 yu lombili andoli yemboma lipe ora sipelie nimbendo: "I yemboma nanga anumu kinie nanga angenupili kinie molemele.

50 Nanga Lapa, mulu koleana molemomone "Teangi." nilimo mele pilku liku telemene yemboma nanga anumu kinie nanga angenupili kinie nanga kemulupili kinie molemele monga aku sipu nikiru." nirimu.

13

13:1-53 YESUSINI UNGU IKO MARE TORUMU UNGUME

13:1-3 Yesusini Ungu Iko Mare Torumumenga Pulu Pulu Ungumu^{*}

13:3-9,18-23 Ye Tene Langi Umbu Ponienia Tanda Sirimu Ungu Ikomo[†]

1 Yembo maku toko moloringimendo aku sipe nimbe pora sipelie nirimumuni, Yesusi ulkena molopa pena pupe nomu kélona pupe manie molorumu.

2 Yembo paa awisili yu molorumune ongo maku toko moloringimunge nona andoli sipi te nona ola lierimumunge suku pupe manie molorumu, yemboma nomu kélona angilieringi.

3 Yuni enondo ungu awisili nimbe simbendo ungu iko pokore torumu. Ungu iko te isipe topalie nimbendo: "Pilieme!
"Ye tene rasi-witi umbu ponienia andopa tanda sirimu.

[†] **12:42:** Ninipa yemboma kinie Sipa ambo nomi kuini kinie Isirele yembo molo. Eno yembo lupema nalo kote walemo wendo omb kinie enone Isirele yembomando "Teko kenjeringi." ninge. Yesusini Isirele yemboma iri topa 'pilku keri piliengi.' nimbe aku nirimu. Ungu pulu te inie yakondo 11:20-24. [‡] **12:42:** LLuku 11:24-26. [§] **12:44:** "Ulke" nirimu akumu yembo konopumundu nirimu. ^{*} **12:45:** Mako 3:31-35, LLuku 8:19-21, inie anjopa 13:55. [†] **12:47:** Mateyu 13:54-55, Mako 3:21,31-32, 6:1-6, LLuku 4:16-31, Jono 6:42, 7:3,5. ^{*} **13::** Mako 4:1-2, LLuku 8:4. [†] **13::** Mako 4:3-9,13-20, LLuku 8:5-8,11-15.

4 Tanda silipe andorumu kinie umbu mare aulkena manie purumu, kanume keramane ongo liku noringi.

5 Umbu mare kou perimune manie pupelie ma wallo kolte mindi lierimu kulu nondopa muli topa wendo orumu.

6 Nalo pulkinio naa mundorumu kulu ena terimu kinie kanume kolorumu.

7 Umbu mare kombulu-siri ka mélemo molorumune manie purumu, siri ka melemo wendo omaba witi umbume topa norumu kulu omaba peanga naa lepa „mongo te naa torumu..”

8 Umbu mare ma peangana manie purumume wendo omaba mongo peangama torumu. Mare mongo tokapu kise mele topa, mare mongo tokapu yepoko mele topa, mare tokapu telu mele torumu.” nirimu..

9 „Aku nimbeline, “Yembo komu-peo lemomane iungumu piliee.” nirimu.

13:10-17 Yesusindu “Ungu Ikoma Nambemune Tolenoye?” Ningu Walsiku Pilieringi Temanemo‡

10 Yesusi lombili andolime yu molorumune ongolie yundu ningendo: “Nu yembomando ungu te ninindu ungu ikoma aliel i nambemune tolenoye?” niringi.

11 Yuni enondo topondopa nimbendo: “Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma kinie melema kinie nokolemomonga§ ulu pulu yu yuyu pilierimu kanu ulu pulume ‘Kinié eno „na lombili olemele yemboma, piliengi!’ nimbeline eno nimbe sikimu. Nalo we yemboma nimbe naa sikimu.*

12 Pulu Yemonga ungumu pilku molemele yemboma paa olandopa nimbe simbe pilinge. Pe paa awisili pilinge. Nalo naa pilku molemele yemboma eno laye kolte pilimele ungumu kepe wendo limbe.†

13 ‘Eno mongone kanokolie naa kanoko, komuni pilkulie naa pilimele.’‡ akumunge nane we yemboma enondo ‘Ungume nimbu siembo.’ nimbulie ungu ikoma mindi topo silio.

14 “Aku siku teko molemelemonga koronga-ou Pulu Yemone ungu umbu tondorumume yemboma nimbe sirimu ye Aisayane “Aku siku tengi.” ou nirimu mele wendo olemo. Aisayane nimbendo:

“Enone aliel i komuni pilinge nalo konopuni pilkulie paa naa pilinge; mongone kanonge nalo melte paa sike naa kanonge.

15 Iyembomanga konopume paa pipi silimo; enone ungu pilingendo komu naa tendeko molemele; enonga mongoma kumbulku molemele.

Aku siku teko molemelemonga naa kanoko naa pilku molemele. Iulumeaku sipe naa telkanje

enone enonga mongone kanoko komuni pilku konopuni pilkulie alowa telemela,

kanu kinie nane ‘Eno konde pang.’ nilke.”§

nirimu. „Aisayane aku sipe nirimu mele, aku siku kiniéweyemboma teko molemele.

‡ **13:9:** ungu pulu te inie anjokondo 13:34-35. 13:10-15 Mako 4:10-11,25,12, LLuku 8:9-10a,18,10b, 13:16-17 LLuku 10:23-24. § **13:11:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. * **13:11:** inie yakondo 11:25. † **13:12:** Ya ungumunge pulumu torumulu. Yesusini “Melema nosilimo yembomo olandopa mele awisili simbe nosimbe.” nirimu nalo we sike melemando naa nirimu. Ungo pulu te inie nondopa 13:13-16. Ungo te inie anjokondo 25:29. ‡ **13:13:** Ungo-Manema 29:4, Jeremaya 5:21, Isikiele 12:2. § **13:15:** Aisaya 6:9-10.

16 "Nalo „na lombili andolime, enone mongone paa sike kanoko komuni paa sike pilku molemelemonga eno malo.

17 Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Oumoloringi yemboma, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu stringi yema kinie,* Pulu Yemonga ungume pilku liku sumbi siku moloringi yemboma kinie, kanu yembo awisili kinié eno mongone kanoko molemele melema kinie ulume kinie kanongendo "Kanamola!" ningu moloringi nalo naa kanoringi. Eno kinié komuni pilku molemele ungume pilingendo "Piliemola!" ningu moloringi nalo naa pilieringi akumunge „nane 'Kinié sike kanoko sike pilimelemonga eno malo.' nikiru..

13:18-23 (Temane imbimu inie yakondo 13:3-9 kanani.)

18 "Akumunge, yembo tene rasi-witi umbu tanda sirimu ungu ikomonga pulumu kinié niembo pilieyo.

19 „Umbu mare tanda sirimu aulkena manie purumu kanumenga ungu pulumu isipe: „Yembo tene Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa melema nokolemomonga ungumu pilipelie naa pilimo kinie ulu kerimenga pali ulu pulumu pelemo „kuru, muni† ombo umbu tanda sili konopune pupe pelemoma walsikele toropa wendo limo.

20 Umbu mare tanda sirimu kou perimume manie purumume yembo mare aku silime molemele. Enone ungumu pilkulie walsikele sumbi siku konopu siku pilku limele.

21 Nalo eno pulkinio naa mundukulie ungumu laye kolte mindi pilku molemele. Pe eno konopune umbune telemo kinie molo eno Pulu Yemonga ungumu pilku liku molemele mele yembo lupemanekanoko keri kanokolie ungu taka tondoko teko kenjiku mindili silimele kinie enonga pilimele ungume siye kolemele.

22 Umbu mare tanda sirimu siri ka mele molorumune manie purumume yembo mare kepeaku silime molemele. Enone ungumu pilimele kinie konopune umbune telemo umbunema kinie, mele awisili nosikulie 'Aku melemane olio lipe tapondolemo tapondomba.' ningu pilku molemele ulume kinie,‡ kanu sili ulu mare wendo ombo ungu kanumu topa nolemo kinie ungumuni uluri naa tepa langi mongo naa tolemo.

23 Umbu mare tanda sirimu ma peangana manie purumume yembo mare aku silime molemele. Enone ungumu pilkulie ungu pulumu pilku kondolemele. Pe eno langi mongo tolemele. Kanu yembo marenge langi mongo tokapu kise mele topa, yembo marenge mongo tokapu yepoko mele topa, marenge mongo tokapu telu mele topa, aku sipe tolemo. Ungu ikomonga ungu pulumu aku sipe." nirimu.

13:24-30,36-43 Era Te Kinie Langi Peangamo Kinie Ponieno Orumu Ungu Ikomono

24 Yesusini ungu iko te pea yemboma topa sipelie nimbendo:

"Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa melema nokolemo akumu isipe mele:

Ye tene yunge ponieno rasi-witi umbu peangama tanda sirimu.

25 Nalo yemboma uru peringi kinie yunge opa pulue ye te ombo era „rasi-witi none teli era, umbu te witi ponieno tanda sipelie kelepa purumu.

* **13:17:** bokumunge alsena anjokondo "35. profet". † **13:19:** bokumunge alsena anjokondo "42. Seten 42.4.". ‡ **13:22:** Yembo kamakomanga ungu mare inie yakondo 6:24, Mako 10:23-25, Ou Timoti 6:3-10.

26 Kanu kinie umbu peangama wendo omba witi mongo torumu kinie era kinie pea wendo orumu mele mona molorumu kanoringi. §

27 Kanu kinie ponie pulu yemonga kongono tendeli yema ongo yundu ningendo: "Awilimu, nunge ponienlangi umbu peangare tanda naa sirinuye? Pe kinié era nambepa wendo okomoye?" nirangi.

28 Yuni enondo nimbendo: "Tena. Opa palue ye tene aku era umbume omba tanda sirimu lepamo." nirimu.

Kongono tendeli yemane ningendo: "Era pea waka-maka wendo okombele kene pupu erama akupu lipu maku tamili.' konopu lekenoye?" nirangi.

29 Nalo yuni nimbendo: "Molo. Era tengi liemo witi pea pulu akungenje.

30 Pe witi kamu lipu maku tomolondo ou pea ongolo molangili. Pe witi kamu limolo walemo wendo ombá kinie nane witi kari leko lindinge yembomando nimbondo: "Ou era kalongendo liku piye teko maku tokofie ningemone, pe witi liku nanga witi nosilio ulkena maku toko nosiengi." nimbo." nirimu." nimbe, Yesusini "Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokolemo akumu aku sipe mele." nirimu.* Ungu Ikomo Kinie Pillawa Akoli Mele Isimunge† Ungu Ikoselo.‡

13:31-33 Unjo Masetete Umbumunge§

31 Ungu iko te pea yemboma topa sipelie nimbendo:

"Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokolemo akumu isipe mele:

Ye tene unjo masetete umbu te lipe

32 yunge ponienlangi umbumu mundorumu. Masetete umbu akumu langi umbumenga pali yu paa kelomo nalo wendo omba awi lemo kinie ponienlangi melemanga pali yu paa awilimu. Kamu awi lepa unjo mele angilimo kinie kerama kanu unjona ongo kolamanga pelemele. „Pulu Yemo ye nomi kingimu molomba mele aku sipe..” nirimu.

33 Ungu iko te pea yemboma topa sipelie nimbendo:

"Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokolemo akumu isipe mele:

Ambo tene yu langi pillawa akoli mele isi wallo kolte pillawa awisilinge mundorumu kinie pillawa pali akorumu.* „Pulu Yemo ye nomi kingimu molomba mele aku sipe..” nirimu.

13:34-35 Yesusini Ungu Ikoma Mindi Torumumunge Ungu Pulu Te†

34 Kanu ungume pali Yesusini yembomando nimbendo yu ungu iko mindi topa nirimu. We ungu te enondo sumbi sipe naa nimbe ungu iko manjipe topa nirimu.

35 Aku sipe terimumunge koronga-ou Pulu Yemone ungu umbu tondorummepilipe yemboma nimbe sirimu ye tene ou nirimu ungu te kamu wendo orumu. Akumu isipe:

§ 13:26: Era "danele" nili akumu orumu mele kinie rasi-witi orumu mele kinie telu sipemo. Rasi-witi kamu mongo tomba torumu kinie yu lupe, era lupe, nengu kanoringi. * **13:30:** ya 13:40-42, inie anjokondo 15:13. † **13:30:** LLuku 13:20-21. Masetete umbumunge ungu te inie anjokondo 17:20, LLuku 17:6. Unjo Masetete kanumu unjo wambú molo unjo baní melenje. Masetete unjo akumunge olakondo et pit molo tu ap mita mele angilimo. Mongoma langine panjiku nongendo ponienlangi panjeringi. ‡ **13:30:** Mako 4:30-32, LLuku 13:18-19; § **13:30:** akuselonga ungu pulumu telumu. Ou yunge yemboma paa koltalo moloringi nalo pe walse yunge yemboma awisili ongo molonge, akumundi nirimu. * **13:33:** bokumunge alsena anjokondo "49. yis". † **13:33:** Mako 4:33-34. Ungu pulu te inie yakondo 13:13-17.

"Nane i, ungu nimbondo,
ungu iko, manjipu, topo nimbo.
Pulu Yemone ou mulu maselo terimu kinie kepe
yandopa yandopa kepe, mona naa niringi,
lopi tepe perimu ungume, nimbondo
ungu iko mindi topo, nimbo."‡
nirimu.

13:36-43 (Inie yakondo 13:24-30 kana.)

³⁶ Yesusini ungu iko akume topa pora sipelie, „yu maku toko moloringi yemboma mundupe siye kolopa ulkendo purumu kinie yu lombili andolimene yu molorumune ongolie ningendo: "Ponien era orumu ungu ikomonga ungu pulumu olio nengu para si." niringi.

³⁷ Yuní topondopa nimbendo:

"Langi umbu peangama tanda sirimu yemo Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo."§

³⁸ Poniemo ma kolea pali. Langi umbu peangama yembo 'Pulu Yemo nanga ye nomi kingimu molopili.' nilimelemonga enonga konopumenga Pulu Yemone tapu tepe molopa nokolemo yemboma. Era umbu akume ulu kerimenga pali ulu pulumu pelemo, 'kuru, munge' * yemboma.

³⁹ Era umbu tanda sirimu opa pulue akumu, kurumenga nomi, depelemo.† Witi sukundu liku maku tonge wale akumu ma kolea pora nimbe walemo. Witi mongoma sukundu linge yemboma mulu koleana angelloma.

⁴⁰ "Erama liku maku tokolie tepena kalemele mele ma kolea pora nimbe walemonga aku sipe.

⁴¹ Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemone yunge angelloma lipe mundumbe, enone 'Yemboma Pulu Yemonga ungume naa pilku, teko kenjiku molangi.' nilimele yemboma pali kinie, ulu pulu keri telemene yemboma pali kinie, Pulu Yemone tapu tepe molopa nokolemo yemboma molongena wendo liku maku tokolie ningemone.‡

⁴² tepe awili nomba pelemo koleana sukundu toko mundunge, kanune yemboma kola teko paa mindili nongo perekolo molonge.§

⁴³ Kanu walemanga konopu sumbi nili yemboma enonga Lapa ye nomi kingimu molopa nokolemo koleana ena pa telemene eno aku siku kanune pa tepili molonge.

"Yembo komu-peo lemomanie iungumu piliee." ,nirimu.,

13:44-53 Yesusini Ungu Iko Kelo Mare Torumu Ungu Ikomanga

*Te: 13:44 Ye Tene Kou Benge Te Ponie Tenga Lopi Teko Noseringi Kanopa Lsimu Ungu Ikomo;**

Te: 13:45-46 Siripelu Kou Awili Puli Te, 'Pelle' Nili, Akumunge Ungu Ikomo;†

Te: 13:47-50 Oma Lili Walemonga Ungu Ikomo;

‡ 13:35: Konana 78:2. § 13:37: bokumunge alsena anjokondo "32.3. Pikinini Bilong Man".

* 13:38: bokumunge alsena anjokondo "42. Seten 42.4.". † 13:39: Setene kanumu. Bokumunge alsena anjokondo "9. devil". ‡ 13:41: inie anjokondo 15:13. § 13:42: inie nondopa 13:50,

yakondo 8:12, anjokondo 24:51. * 13:43: kinie 13:45-46 Unku † 13:43: -selonga ungu pulumu telumu. Elonga ungu pulumu isipe: Sumele ombele kinie siripelu pelle kinie nirimu aku meleselo olio Pulu Yemo kinie tapu topo molomolo ulu pulumu. Kanu ulu pulumu limolondo kamele akopo olionga nosilimolo melema mundupu siye kolopo 'aku ulu pulumu paa liengi.' nimbe nirimu.

Te: 13:51-52 Ye Tene Mele Kondema Kinie Mele Oume Kinie Pea Wendo Limo Ungu Ikomo.

⁴⁴ „Jesusini aku nimbeline kelepa nimbendo: „

“Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokolemo akumu isipe mele:

Sumele ombele te laku teko ponie tengou lo pi teringi we perimu kanumu ye tene pe walse kanopa lipelie kelepa aki torumu. Aki topalie konopu sipe pupe yunge melema pali lipie makete tepa kou pokore yando lipelie kanu poniemo pupe topo topa yando lsimu. „Pulu Yemo ye nomi kingimu molomba mele aku sipe.“ „nirimu.“

⁴⁵ “Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokolemo akumu isipela:

Kou-bisinete teli ye tene siripelu ‘péllé’ nili peangama koropa molorumu.

⁴⁶ Kanu kinie siripelu péllé kou paa awisili puli te kanopalie nirimumuni, yu pupe yunge melema pali makete tepa kou yando lipelie kanu siripelu péllemo topo topa yando lsimu. „Pulu Yemo ye nomi kingimu molomba mele aku sipe.“ „nirimu.“

⁴⁷ “Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokolemo akumu isipe melela:

Oma lili wale te nomune toko mundoringi kanumuni oma lupe lupema lsimu.

⁴⁸ Walemo paa peke lierimu kinie kunduku liku nomu kélona nosikulie, manie molko apurukulie peangama liku wale basikete pokorenga mundoringi nalo kerime toko lteringi.

⁴⁹ “Ma koleamo pora nimbé walemonga aku sipela: Mulu koleana angelloma ongolie ningemone, yembo teko kenjiku molongema kinie yembo sumbi siku molko kondongema kinie liku apuruku

⁵⁰ yembo teko kenjiku molongema liku tepe awili we nomba pelemo koleana toko suku mundunge, kanune kola teko paa mindili nongo perekonmolonge.”[‡] „nirimu.“

⁵¹ „Ungu ikoma topa pora sipelie Jesusini lombili andolime walsipe pilipelie nimbendo: „

“Aku ungume pali ungu pulume eno piliengiye?” nirimu.

Enone yundu ningendo: “Piliemulu.” niringi.

⁵² Yuni enondo nimbendo: “Aku liemo Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane silimele yemane[§] Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokolemomonga ungume mane silimolo kinie pilku liku molemele kanu yema eno isipe: Ulke pulu ye tene yunge mele peanga kande kande nosilimomanga mele kondema kinie mele oume kinie pea wendo limo.” nirimu.

*13:53-58 Yesusi Molopa Awi Lierimu Kolea Nasarete Yembomane Yunge Ungumu Liku Su Siringi Temanemo**

⁵³ Jesusini aku ungu ikoma topa pora sipelie kanu koleamo mundupe siye kolopa yu purumu.

⁵⁴ Mundupe siye kolopa pupelie yunge pulu kolea „Nasarete, ombalie Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungu pilieringi ulkena suku pupe yemboma mane sirimu kinie pilkulie eno suru ningu mini-wale mundukulie ningendo: “I yemo yunge pilipe konginjelimu kinie yunge ulu tondolo telemomanga tondolomo kinie yu tena lsimuye?

[‡] **13:50:** inie yakondo nondopa 13:42*. [§] **13:52:** bokumunge alsena anjokondo “41. saveman”.

* **13:52:** Mako 6:1-6, LLuku 4:16-31.

55 Yu ulkema takorumu yemonga[†] malo moloye? Maria yunge anumu naa molemoye? Jemisi keme, Josepo keme, Saimono keme, Judasi keme, yunge angenupilí moloye?[‡]

56 Yunge kemulupili kinie pali olio kinie pea naa molemoye? „Yu paa sike aku yemo molemomo.. Aku liemo yunge pilipe konginjelimu kinie yunge ulu tondolo telemomanga tondolomo kinie yu tena lsimuye?” nirimu.

57 „Aku siku ungume ningu, yu ungu nimbe ulume tepa molorumu mele kanoko keri kanoko yu-kinie paa konopu keri panjerengi.

Kanu kinie „eno yu-kinie mumindili koloringimunge ulu pulumu pilipelie, Yesusini enondo nimbendo: “Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe silimo ye te§ koleamanga pali imbi ola molemo, yembomane pali yunge ungume pilku limele. Nalo yunge pulu koleana yu kinie pea tapu toko molemele yemboma mindi yuni nilimo ungumu pilkulie ‘Yu olionga we yere. Yu imbi mololi ye te molo.’ ningu yu nilimo ungume naa pilku, liku su silimele.” nirimu.

58 Kanu kinie yu „ungu nimbe ulume tepa yu yuyu molorumu mele ‘Sike.’ ningu, tondolo munduku naa pilieringimunge yu kanu koleana ulu tondolo awisili naa terimu, koltalo mindi terimu.

14

*14:1-12 Ye Nomi Kingi Erotene No Lindeli Jono Topa Kondorumu Temanemo**

14:13-21 Yesusini Ye Pape Tausini Langi Sirimu Temanemo

1 Kanu walemanga kolea Gallilli disiriki nokorumu ye nomi kingi Erotene Yesusini terimu mele temane toringi pilipelie

2 yu-kinie tapu toko molko yu liku tapondoringi tapu yemando nimbendo: “I ulume telemo yemo No Lindeli Jono lepamo! Yu kolopalie lomboropa wendo omumunge ulu tondoloma temba tondolomo yu-kinie pelemo.” nirimu.

3-4 „Kingi Erotene aku sipe nirimu ungumunge pulumu isipe:, Ou walse Erotene yunge angenu Pillipunge ambo menu Erodiasi mangopa lsimu. „No Lindeli, Jonone Erote aku sipe terimu kanopalie yundu alieli nimbendo: “Nuni „Pulu Yemonga, ungu mane te pulue toko angenanga ambomo mangoko lsinu. Akumu teko kenjerinu.” nirimu kinie Erotene yu lipe ka sipe ka ulkena panjerimu.[†]

5 Ka ulkena panjipelie ‘Yu topo kondambo.’ konopu lierimu nalo we yembomane ‘Jono yu Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe silimo ye te molemo.’[‡] ningu kanoringimunge yu pipili kolopalie Jono topa naa kondorumu.

6 Pe walse kingi Erotenga meringi walemo wendo orumu kinie Erodiasi lemenu ulkena sukundu ombo, yema maku toko kanoko molangi yu denisi terimu. Erotene ambo wenepomoaku terimu kanopa paa peanga kanopalie

7 yundu nimbendo: “Nando “Si.” nini melemo paa sike simbo.” nimbe, nimbe panjipe Pulu Yemonga imbi lepa mi lierimu.

8 Yuni aku sipe nirimu-ne anumuni pilipelie lemenu ungu te nimbe sirimu kinie pilipelie ambo wenepomone Erotendo nimbendo: “No Lindeli

[†] **13:55:** ungu pulu te Mako 6:3*. [‡] **13:55:** Jono 6:42. [§] **13:57:** bokumunge alsena anjokondo

“35. profet”. * **14::** Mako 6:14-29. 14:1-3 LLuku 9:7-9. 14:3-4 LLuku 3:19-20. [†] **14:3-4:** inie yakondo 4:12. [‡] **14:5:** bokumunge alsena anjokondo “35. profet”.

Jononga „nomimu karu leko[§] yunge, pengemo pellete tengā nosiku yando si.” nirimu. „Jonone ou alieli “Erote kinie Erodiasiselone teko kenjeringili.” nimbumunge mumindili kolopalie Erodiasini ‘Yu kolopili. Sike kolomunje na kanambo.’ nimbe “Pengemo ongo si.” nirimu.

⁹⁻¹⁰ Yuni aku sipe mele mawa terimu-ne pilipelie Erote konopu umbune terimu nalo yuni “Paa sike simbo.” nimbe panjipe Pulu Yemonga imbi lepa mi lierimu mele kepe, yu konopu alowa temba kinie yu-kinie pea langi nongo moloringi yema yu kanoko keri kanonge mele kepe, aku uluselo pilipelie, ka ulkena nokoringi yemando ungu te nimbe mundupelie “Yuni mawa tepa “Si.” nikimu mele siengi kene ‘No Lindeli, Jononga „nomimu karu leko yunge, pengemo yando mengo waa.” nirimu.

¹¹ Aku nirimu kinie pilkulie Jono toko kondoko, yunge pengemo pellete tengā nosiku, yando mengo ongo ambo wenepomo siringi kinie yuni lipe anumu molorumune memba pupe sirimu.

¹² Aku teringi pilkulie Jono lombili andoringi yema ongo yunge onomo liku mengo puku ono tekolie Yesusi molorumune puku temane toko siringi. ‘Kingi Erotene No Lindeli Jono ou aku sipe topa kondorumu kolorumumunge pe Yesusini ulu tondoloma terimu mele pilipelie “Jono nomi karu lierindu yemo lomboropa ola molemo lemo.” nirimu.

¹³ Ye nomi kingi, Erotene No Lindeli Jono topa kondorumu pilipelie nirimumuni, Yesusi yu molorumu koleamo mundupe siye kolopa ‘Tenga nanu molambo.’ nimbe nona andoli sipi tengā sukundu pupe nomu ‘Gallilli, nekendo pupe kolea ku lieli tengā yuyu pumbe purumu. Nalo yembo awisili yu aku terimumu pilkulie enonga koleama munduku siye kolko kimbu kongono teko nomu kélona makaye teko puku yu purumune akiliku lombili purungi.

¹⁴ Yesusi no kélona ombalie yembo paa awisili akune maku toko moloringi kanopalie eno kondo kolopa enonga kuru torumume ‘Konde pang.’ nimbe eno tepaconde lsimu.

¹⁵ Pe ipupene ena pumbe terimu kinie yu lombili andolime yu molorumune ongo yundu ningendo: “I koleana yembo te naa pelemo, ena kamu pukumu kene ya maku toko molemele yemboma ‘Puku kolea marenga langi topo toko li-pengi.’ ni.” niringi.

¹⁶ Nalo yuni yu lombili andolimendo topondopa nimbendo: “Nambe-mune ‘yembo akume ‘We pang.’ niembo.’ ningu nikimiliye? Enone enono yemboma langi mare liku siee.” nirimu.

¹⁷ Enone yundu ningendo: “Ya langi awisili molo. Pillawa kaloli kanga kise pakera kinie oma kaloli talo kinie aku langi pokore mindi lemo.” niringi.

¹⁸ Yuni “Na moliona yando mengo waa.” nirimu.

¹⁹ Kanu kinie yembomando “Erana manie molaa.” nimbelie yuni kanu pillawa kaloli kise pakera kinie oma talo kinie lipelie mulu koleana olando sipe kanopa ‘Pulu Yemo kinie, ‘Ange.’ nimbe pillawa kalolime ambolopha pike lepa ‘oma kinie, lombili andolime moke tepa sipelie ‘Anjo yemboma siee.” nirimu, enone yemboma moke teko siringi.

²⁰ Eno pali kanu langime noringi kinie olo terimu. Pe lombili andolimene langi goli lierimume liku maku toko wale-basikete engaki rurepo toko peke siringi.

²¹ Langi noringi yema manjipe pape tausini mele. Ambo ambolango ‘mare pea langi noringi, akume olandopa.

§ 14:8: Paa teko kenjeringi ka yembo mare ye nomi awilimuni ‘Kolangi.’ nirimu kinie toko kondongendo wale mare nomimu karu lieringi.

*14:22-33 Yesusi Nomune Ola Kimbu Kongono Tepa Orumu Temanemo**

22 „Yemboma langi sirimu noringi, kinie Yesusiniyu lombili andoli yemando sumbi sipe nimbendo: “Maku toko molemele yemboma nane “Pangi.” niembo. Eno nona andoli sipine ola puku no nekendo kumbi leko paa.” nirimu.

23 Yembomando “Paa.” nimbelie yu yuyu Pulu Yemo kinie ungu nimbendo ma pangine ola purumu. Kanu kinie ena pupe kolea kala torumu kinie akune yuyu molorumu.

24 Sipimu no nekendo pumbendo nomu awi suku singine kokele pumbe purumu kinie pipili kumbikundu mendo sipe poporomene topa, nomu torumula kinie nomo ola pupe manie ombo terimu, sipimu topa ola-munde manie-munde tepa topele-mapele torumu.

25 Kanu kinie ipulueli kolea muni naa liepili ,yu lombili andolime sipine ola molko, puringine Yesusi nona ola kimbu kongono tepa ombá orumu.

26 Enone yu nona ola kimbu kongono tepa orumu kanokolie niringimuni, pipili awili teko kolkolie “Kuru te okomaa!” ningu mini-wale mundoringi kinie

27 Yesusini tamburumbu enondo nimbendo: “Eno konopu tondolo pupili molayo. Namindi okoro. Pipili naa kolaa.” nirimu.

28 „Yuni aku nirimu pilieringi kinie, Pitane topondopa nimbendo: “Awilimu,† akumu sike nu nunu onu liemo nu okonona na nona ola angilipu wambo walsei.” nirimu.

29 Yuni “Ou.” nirimu kinie Pita sipine ulsu pupe pukue topa nona manie pupelie nona ola kimbu kambilipe Yesusi molorumune pumbe purumu.

30 Nalo poporome tondolo torumu kinie kanopalie pipili kolopa yu no wangomba tepalie, “Awilimu, na liku tapondou!” nimbe ru nirimu.

31 Kanu kinie Yesusini ki sinio sipe mundupe Pita kundupe ola lipelie yundu nimbendo: “Nane ulu teliomu nu wallopkolte mindi pilino lemo. Ou ‘Yuni na lipe tapondomba, sike nona ola manda pumbo.’ konopu lekolie altoko konopu alowa nambemune teko ‘Na no wangombonje?’ ningu plieniuye?” nirimu.

32 Sipine suku puringili kinie poporome topa kelierimu.

33 Aku terimu-ne kanokolie sipine suku moloringi yemane Yesusinge imbi liku ola mundunduku kapi ningu “Nu paa sike Pulu Yemonga Malo lepamo.” niringi.‡

14:34-36 Yesusini Kolea Geneserete Kuru Torumu Yembo Awisili Tepa Konde Lsimu Temanemo§

34 Kanu kinie „Yesusi kinie yu lombili andolime kinie, nomu „Gallilli, nekendo pukulie nomu kélona kolea Geneserete lierimune wendo oringi.

35 „Kanu koleana sipine manie oringi kinie, akune moloringi yemane Yesusini kanoko imbi sikulie akundi lierimu koleamanga moloringi yemboma pali ningu mundoringi kinie yembomane kuru torumu yemboma pali yu ombo molorumune mengo ongolie niringimuni,

36 “‘Nunge wale pakoli pundumu kepe ambolangi.’ ni.” ningu mawa teringi. Kanu kinie kuru torumu yembomane yunge wale pakolimu amboloringi yemboma pali kamu konde puringi.*

* 14:21: Mako 6:45-51, Jono 6:15-21. † 14:28: bokumunge alsena anjokondo “6. bikpela”.

‡ 14:33: bokumunge alsena anjokondo “32.2. Pikinini Bilong God”. § 14:33: Mako 6:53-56.

* 14:36: inie yakondo 9:20-22.

15

*15:1-20 Melema Kake Telemomonga Pulumu Kinie Melema Kalaro
Molementonga Pulumu-Selonga Ungu Mare**

*15:1-9 Pulu Yemonga Ungu Manema Olandopa, Anda Kolepalimenga
Ungu Manema Maniendopa, Ungu Te† (15:1-20 pali kanani.)*

¹ Kanu kinie Parisi ye mare kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi ye mare kinie‡ eno Jerusalleme munduku siye kolko Yesusi molorumumongo yu walsiku pilkulie ningendo:

² "Olionga anda kolepalimene "Teaa." niringi ungu manemo nu lombili andolimene nambemune pulue tolemeleye? „Anda kolepalimene "Teaa." niringi mele mimi sipu pilipulie olione kime kulumiye tolemolo mele, enonga kime aku siku kulumiye naa toko langi we nolemele kanumu." niringi.

³ Yesusini topondopa nimbendo: "Enone kepe enonga anda kolepalimene "Teaa." niringi mele mindi pilku liku tengendo Pulu Yemonga ungu manema nambemune pulue tolemeleye?

⁴ Akumunge Pulu Yemone nimbendo:
"Aminieli lanielinge ungume pilku liku,
liku awi siku teaa."§ nimbe
"Yembo tene yunge anumundu molo lapando
ungu te nimbe kenjipe iri tomu liemo
kanu yembomo toko kondangi."*

⁵ Nalo eno yemane ningendo: "Yembo tene yunge anumu lapaselondo nimbendo: "Nane elo mele mare lipu tapondopo silkema koronga 'Pulu Yemo simbo.' nimbu panjerindu kanumunge elo manda naa lipu tapondopo simbo." nimbe kinie

⁶ 'aku sipe nimbemonga, yunge lapa imbi lipe ola mundundumbe ungu te naa pemba.' nilimele. Aku siku nilimele ungumuni 'Anda kolepalimene mane siringi ungume olandopa.' ningu 'Pulu Yemone nirimu ungumu uluri molo. Manie pupili.' nilimele.

⁷ "Eno 'ungu manema pilku mane silimele yema kinie Parisi yema kinie, eno topele mapele toli yema molemele!† Pulu Yemone ungu umbu tondorume pilku yemboma nimbe sirimu ye Aisayane enondo nirimu mele papu nirimu. 'Enone kinié telemele mele yuni ou nimbe Pulu Yemonga bokune torumu molemo mele isipe:,'

⁸ 'Pulu Yemone nimbendo:,'
"Kanu yemboma enonga keremane na kapi ningu
'Ye awili olandopamo;
'Nu lipu awi silimolo.' ningu
na imbi liku ola mundundulimele nalo
enonga konopume kinie nanga konopumu kinie
telune naa pulimo. Lupe lupe pelemo.

⁹ Enone 'Nanga imbi
lipu ola mundundemili.' ningu
na we popo toko kapi nilimele.

* ^{15:1} Mako 7:1-23. † ^{15:2} akumunge 15:1-3a Mako 7:1-5, 15:3b-6 Mako 7:9-13, 15:7-9 Mako 7:6-8.
15:3-9 inie anjokondo 16:5-12, 23:2-3. ‡ ^{15:1}: bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi", "41. saveman". § ^{15:4}: Wendo Oringi 20:12, UnguManema 5:16. * ^{15:4}: Wendo Oringi 21:17, LLipai 20:9. † ^{15:7}: bokumunge alsena anjokondo "47. tupela maus".

Mana yembomane mane silimele ungume mindi
mane sikulie
'Ingu manema Pulu Yemone
"Teaa." nilimo ungu manema.'
ningu pilku liku telemele,
akumunge na sike popo tonge kinie
uluri naa temba."[‡]
nirimu kanumu." nirimu.

15:10-20 Ulu Marene Yemboma Tepa Kalaro Mondondolemomanga Ungu Te^S (15:1-20 pali kanani.)

10 Aku nimbeline Yesusini maku toko moloringi yembomando "Na moliona waa." nimbeline enondo nimbendo: "Nane ,aku nikirumunge* ungu te, nimbo tekero ungumu komu tendeko ungumunge pulumu pilku kondayo.

11 Yembomanga kagine ulsukundu lepalie kerena pupe olona suku pulimo meltene ,Pulu Yemo manda popo tonge aulkemo pipi silimo ,kalaro te manda naa mondolemo. Yembomanga konopune sukundu pepalai wendo olemo ulumene mindi yemboma kalaro mondolemo." nirimu.

12 Aku nirimu pilkulie niringimuni, yu lombili andolime yu molorumune ongolie ningendo: "Nu aku siku nikinu mele pilkulie Parisi yemane paa pilku keri piliengi mele nu pilkinuye?" niringi.

13 Nalo Yesusini topondopa ,ungu iko topa Parisime moloringi mele nimbeline, nimbendo: "Nanga mulu koleana molemo Lapamone umbu naa panjerimume pali pulu akumbe.[†]

14 Iyemane nilimene mele konopu kimbu siku naa pilku molangi. Eno mongo keri lielime ,mongo keri lielime ,aulke liku ora silimele yema molemele. Mongo keri lieli ye tene mongo keri lieli ye te aulke te lipe ora sipe ki ambolopa memba pumbe kinie elo peaselo kombune topa manie mundumbu."[‡] nirimu.

15 ,Kalaro molemomonga ungu ikomo aku sipe torumu kinie pilipelite, Pitane yundu nimbendo: "Aku ungu ikomonga pulumu nambolkanje? Ningu para sie." nirimu kinie

16 Yesusini enondo nimbendo: "Kinié kepe naa pilkimiliye?

17 Yembo tengah kagine ulsu lepalie kerena pulimo meltene olona suku pupe ulsu ombo le-murune kamu pulimo mele naa pilkimiliye?

18-19 Kerena sukundu pulimo melemane uluri naa telemo kanumu. Ulu kerime ou konopuni pilkulie pe kamu wendo olemomonga konopune pepalai kerena wendo olemo kanu melemane mindi ,Pulu Yemo popo tomba aulkemo pipi silimo ,kalaro te mondolemo. Kanu melema isipe: Konopuni ulu kerime pilimele, yemboma toko kondolemele, ambo ye pulime molo ye ambo silime yembo lupema kinie ulu kerinele telemele, wa ulu kerinele lupe lupema andoko telemele, wa nolemele, kolo toko yemboma kote tendelemele, 'Yemboma pipili kolko molko kenjengi!' ningu ungu bulkundu nindilimele, ulu pulu akume pilku telemele.[§]

20 Aku telemele ulu akumene yemboma ,Pulu Yemonga kumbikerena punge aulkemo pipi silimo ,kalaro te mondolemo. Nalo ki ou naa kulumiye

[‡] **15:9:** Aisaya 29:13. [§] **15:9:** Mako 7:14-23. * **15:10:** Ya 15:1-9 akumu. [†] **15:13:** inie yakondo 13:29-30,40-42. [‡] **15:14:** Yembomane Aisaya 9:16, Mallakai 2:8 molemo mele pilieringi ungu selo pilipelite Yesusini aku sipe nirimu lemo. Inie anjokondo 23:16,24, LLuku 6:39, Jono 13:16, Romo 2:19. [§] **15:18-19:** Gallesia 5:19-21, Epesasi 4:31, Kollosi 3:8.

toko langi we sumbi siku nolemele ulu pulumuni ,yembo tengə konopune suku, kalaro te naa mondolemo." nirimu.*

15:21-28 Kenane Ambo Tene 'Yesusini Ulu Tondolo Te Manda Temba.' Nimbe Tondolo Mundupe Pilierimu Temanemo†

²¹ Kanu kinie Yesusi molorumu kolea ,Geneserete,[‡] mundupe siye kolopa Juda yemboma moloringi kolea Gallilli disiriki ulsukundu, kolea awili Taya kinie Saidonoselo lierimu koleana sukundu purumu.

²² Akune purumu kinie kolea Kenane ambo te[§] molorumu, yu wendo om̄ba tondolo ru nimbelie nimbendo: "Awilimu, Ye Nomi Kingi Depisini Kalopa Lsimu Yemo,* nanga ambolamo kuru te konopune sukundu molopa yu tondolo ambolemo kene nuni na kondo kolou!" nirimu.

²³ Nalo Yesusini yundu ungu te topondopa naa nirimu.

Kanu kinie yu lombili andolimene ongo yundu ningendo: "Ambomone nu walsilipe olio lombili okomomo ,siye tekemo, kene 'Anjo pupili.' ni." niringi.

²⁴ „Ambomo yu ambo lupe, Juda ambo te molo, nimbe kanopalie, Yesusini ,yundu, nimbendo: "Pulu Yemone na Isirele yembo talapemonga kongi sipisipi talopa lemele mele[†] molemele yemboma molemelena mindi lipe mundorumu kanumu. Yembo talape lupema molemelena lipe naa mundorumu." nirimu.

²⁵ Aku sipe nirimu kinie pilipelie ambomo om̄ba yunge kumbikerena koporongo langopa ma kanopalie nimbendo: "Awilimu, na liku tapondou." nirimu.

²⁶ Aku nirimu kinie Yesusini topondopa ,ungu iko te topalie, nimbendo: "Ambolangomanga langime lipu owama simolo kinie kapola naa temba." nirimu.[‡]

²⁷ Ambomone nimbendo: "Awilimu, sike nikinu nalo owamane kepe enonga pulu yembomanga langi pundi manie pulimoma liku nolemele kanumu." nirimu.

²⁸ Kanu kinie Yesusini yundu nimbendo: "Ambomo, nu manda tembo mele tondolo munduku pilino lemo kene mawa tekeno mele aku sipe wendo opili." nirimu kinie yuni aku sipe nirimu mele aku enamonga ambomonga lemenu konde pupe kapola molorumu.

15:29-31 Yesusini Yembo Kuru Torumume Tepa Konde Lsimu Temanemo§

*15:29-39 Langi Naa Lepa Kolea Ku Lieli Tenga Yesusini Ye Po Tausini Kinie Ambo Ambolangoma Kinie Langi Sirimu Temanemo**

²⁹ Kanu kinie Yesusi kanu koleamo mundupe siye kolopa nomu Gallilli kēlona ,aulke te lierimune, om̄ba pupe ma pangī tengə ola pupe manie molorumu.

³⁰ Kanu kinie yu molorumune yembo paa awisili oringi.

Kimbu keri lierimu-ne aulke mimi siku naa andoringi yemboma kinie, mongo keri lierimu yemboma kinie, kimbu ki karaye terimu yemboma kinie, ungu manda naa niringi yemboma kinie,

* **15:20:** inie anjokondo 23:25-26. † **15:20:** Mako 7:24-30. ‡ **15:21:** inie yakondo 14:34.

§ **15:22:** Yu Kenane ambomo liemo yu Pulu Yemonga Juda yembomanga ambo te paa naa molorumu kanumu. * **15:22:** bokumunge alsena anjokondo "32.1. Pikinini Bilong Devit".

† **15:24:** bokumunge alsena anjokondo "44.2. sipsip". ‡ **15:26:** ungu pulu te Mako 7:27*.

§ **15:28:** Mako 7:31-37; inie yakondo 4:23-5:1. * **15:28:** akumunge 15:32-39 Mako 8:1-9. Ye pape tausininge temanemo inie yakondo 14:13-21.

aku sipe kuru lupe lupe torumu yembo awisili
mengo ongo yu molorumune nondoko noseringi kinie
yuni eno tepa konde lsimu.

³¹ Ungu naa niringi yemboma ungu niringi;
kimbu ki karaye terimu yembomanga kimbu kime kelepa sumbi sipe
angilierimu;
kimbu keri lierimu-ne aulke mimi siku naa andoringi yemboma kapola
andoringi;
mongo keri lierimu yemboma mongone melema kanoringi;
aku sipe ulu tondoloma wendo orumu kinie kanokolie we maku toko
moloringi yembomane paa konopu awisili liku munduku, Pulu Yemo eno
Isirele yemboma nokorumu popo toringi Pulu Yemo kapi ningu imbi liku
ola mundundoringi.

³² Kanu kinie Yesusini yu lombili andolimendo “Na moliona waa.”
nimbelie enondo nimbero: “I yembo maku toko molemelema na kondo
tekemo. Wale yepoko na-kinie molongi, pe kinié ga nonge te naa lemo.
Eno langi naa nongo we punge kinie aulkena kimbu ki pang-e-mange tepa,
topa ne munde ya munde temba kene ‘Eno engele tepa pepili ulkendo paa.
naa nimbo.’” nirimu.

³³ Aku nirimu kinie pilkulie yu lombili andolimene ningendo: “Sike
nikinu nalo, ikolea ku lieline molemolo. Iyembo paa awisili manda nonge
mele pillawa kaloli tena lembana lipu simoloye?” niringi.

³⁴ Yesusini enondo “Pillawa kaloli nambeko nosikimiliye?” nimbe
walserimu kinie

enone “Pillawa kaloli yepoko pakera kinie oma koltalo kinie
nosikimulu.” niringi.

³⁵ Kanu kinie yuni maku toko moloringi yembomando “Manie molaa.”
nimbelie,

³⁶ pillawa kaloli yepoko pakera kinie omama kinie lipe Pulu Yemo kinie
“Ange.” nimbe, langi akume pike lepa yu lombili andolime sirimu kinie
enone yemboma moke teko siringi.

³⁷ Yemboma pali nongo keri pilieringi. Pe langi kakena lierimume
lombili andolimene liku wale basiketemanga lakilieringi, wale awili
yepoko pakera peke lierimu.

³⁸ Ye po tausinini aku langime noringi. Ambo ambolangoma kinie pea
langi noringi.

³⁹ Kanu kinie Yesusini maku toko moloringi yembomando “Ulkendo
paa.” nimbelie nirimumuni, nona andoli sipi tenga suku pupe, nomune
nekendo, kolea Makatane[†] purumu.

16

*16:1-4 Juda Ye Awilimene Yesusindu “Nu Sike Pulu Yemone Ya Mana
Lipe Mundorununje Kanamili, Lipe Ora Simbe Ulu Tondolo Te Tei.” Niringi
Temanemo**

[†] **15:39:** Aku koleamo lierimu mele mimi siku naa pilimele. ‘Makatane akumu taono te.’ konopu
lemele. Mako 8:10 ‘Dallamanuta’ nimbe molemo akumu kolea telumu imbi talonje, molo aku
koleamo kinie Makatane kinie taono mare lierimu kolea tenje.’ ningu pilimele. * **16::** Mako
8:11-13; 16:2-4 LLuku 12:54-56; 16:1,4selo inie yakondo 12:38-42.

¹ Kolea Makatane purumu,[†] kinie Yesusi molorumune Parisi yema kinie Sadusi yema kinie[‡] eno ongo, 'Yuni nambe-embanje? Kanamili.' ningu yu manda manjiku[§]

mawa tekolie ningendo: "Ungu Mane Silimu, 'Nu sike Pulu Yemone 'Kongono tendani.' nimbe ya mana lipe mundorununje kanamili.' ningu mulu koleana molemo Pulu Yemone mindi manda ulu tondolo telemo mele te tei." niringi.*

² Yesusini topondopa nimbendo: "I pupene ena pumbendo mulúmu kondoli telemo kinie kanokolie 'wale peangamo wendo ombá.' nilimele.

³ Ipuveli-ou kolea tangombando kolea kupe topa mulúmu sumbulu tolemo kinie kanokolie†

'Lo ombá lemo.' ningu pilimele kanumu. Mulúmu kanokolie 'koleamo isipe isipe temba.' ningu kanolemele nalo iwalemanga ulume wendo olemoma kanokolie ulumenga pulumu manda naa pilimele.

⁴ Kinié mana molemele yemboma yembo kerime mindi molemele. Eno teko kenjiku Pulu Yemo liku su silimele kanu yembomane "Pulu Yemone mindi ulu tondoloma manda telemo mele kanamili tei." ningu na mawa telemele. Nalo „Pulu Yemone na lipe mundorumu-ne ya ombo molkor. Yu-kinie tapu topo kongono telembole mele, lipe ora simbe ulu tondolo te wendo naa ombá. „Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye, Jonane terimu[‡] ulumuni mindi lipe ora silimo mele manda kanonge. Te pea wendo naa ombá." nimbeline eno mundupe siye kolopa purumu.

16:5-12 Parisi Yema Kinie Sadusi Yema Kinie Enonga Pillawa Akoli Mele 'Isi' Nilimunge Unku Ikomo§

⁵ Eno „nomu Gallilli, nekendo pungendo „Yesusi, lombili andoli yema pillawa kaloli komu sindiku naa mengo puringi.

⁶ „Kanu kinie, Yesusini enondo „liepi-liepi topa ungu iko topalie, nimbendo: "Paa mimi siku kanaa! Parisi yema kinie Sadusi yema kinie* enone pillawa akoli mele isi nosilimelemo kanoko kondaa!" nirimu.†

⁷ Aku sipe nirimu kinie pilkulie yu lombili andoli yemane enono kerepale ningulie ningendo: "Olio pillawa kaloli „nomolo, mare naa lipu membo omulumunge aku sipe nikimunje." niringi.

⁸ Aku siku niringi mele pilipelite Yesusini enondo nimbendo: "Eno 'nane manda lipe tapondomba.' ningu wallo kolte mindi pilimele yema, "Pillawa kaloli naa memulu." ningu nambemune kerepale nikimiliye?

⁹ Eno kinié kepe naa pilku kondolemeleye? Pillawa kaloli kise pakera ye pape tausini moke teko siringi mele komu sindilimeleye? „Nongo pora siringi kinie, langi kakena lierimume liku wale basikete awisili toko peko siringi mele komu sindiku naa pilkimiliye?‡

¹⁰ "Molo pillawa kaloli yepoko pakera moke teko ye po tausini siringi mele naa pilku, „nongo pora siringi kinie, wale basikete awili mare langi kakena lierimume toko peko siringi mele naa pilku molemeleye?"

† 16:1: inie yakondo 15:39. ‡ 16:1: bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi", "38. Sadyusi".

§ 16:1: kondi toko manda manjeringi ungume inie 4:1, 19:3, 22:18,35, LLuku 11:16,53-54, Jono 8:6, Lipe Mundorunu Yema 5:9, 15:10, Ipuru 3:9. * 16:1: inie yakondo 12:38. † 16:3: Kewa ungune "mulúmu kondoli telemo" nimbe molemo nalo umbu yembomaneaku siku kanoko ningu naa pilimele. ‡ 16:4: Jonanga temanemo boku Jona molemo, ungu pulu te inie yakondo 12:39-41, Jona 3:4. § 16:4: Mako 8:13-21. * 16:6: bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi", "38. Sadyusi". † 16:6: ungu pulumu inie nondopa 16:12, bokumunge alsena anjokondo "49. yis".

‡ 16:9: inie yakondo 14:16-21.

11 'Yuni sike pillawa kalolimunu naa nikimu.' ningu nambemune naa pilieriŋgiye?§ 'Parisi yema kinie Sadusi yema kinie pillawa akoli mele isi nosilimelemo mimi siku kanangi.' nimbu nikiru." nirimu.

12 Yuni aku nirimu kinie pilkulie enone 'pillawa kalongendo isi mundulimele akumunu naa nikimu. Parisi yema kinie Sadusi yema kinie enone ungu mane siringi ungumendo nikimu.' ningu pilieringi. 'Parisi yema kinie Sadusi yema kinie enone ungu mane mare kolo toko siringime yunge lombili andolimene paa naa pilieriŋgi!' nimbe nirimu mele ningu pilieringi.*

16:13-20 Pitane Yesusindu "Pulu Yemone "Olio Nokopa Kondomba Ye Te Lipu Mundumbo." Nimbe Mako Torumu Ye Nomi Akumu Nu." Nirimu Temanemo.†

13 Yesusi kolea awili Sisaria-Pillipai lierimu koleana pupelie nirimunumi, yu lombili andolimendo walsipelie nimbendo: "Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemondo yembomané yu imbi leko nawe nilimeleye?" nirimu.

14 Enone yuntu ningendo: "Marene "Nu No Lindeli Jono ,kolorumu, kinié kelepa lomboropa ola molemo,..," ningu pilku, marene "Nu ,Pulu Yemone ou konde molopili olando lsimu ye, Illainja‡ kelepa ombo molemo." ningu pilku, marene nu "Jeremaya§ molo Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye ,oukolorumu kinié lomboropa ola molemo, te lupe." nilimele." niringi.

15 Aku niringi pilipelie Yesusini enondo nimbendo: "We yembomané aku siku nilimele, nalo eno enono na nawe nilimeleye?" nirimu.

16 Saimono Pitane topondopa nimbendo: "Nu Konde Molopa Mindi Puli Pulu Yemonga Malo,* ,Pulu Yemone 'Olio nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.' ou nimbe mako torumu ye nomi, Kirasimu."† nirimu.

17 Yuni aku nirimu pilipelie Yesusini yuntu nimbendo: "Jona‡ Malo Saimono, nu malo. Inikinumu mana yembo tene nu naa nimbe simu. Tata mulu koleana molemomone nimbe simu.

18 Ungu te pea nundu nikirula: Nunge imbi Pita, (kanu imbimunge ungu pulumu 'kou' kanumu). Kanu koumunge ola§ nanga yembo talapemo* lipu maku topo mondombo. Kanu kinie kololi ulu pulumunge tondolomone inanga talapemo topa manie manda naa mundumbe, molo.

19 Pulu Yemo ye nomi kingi molopa yemboma nokomba ulke kimu† nu simbo. Kanu kinie nuni mana meltendo "Molo." nini mélemo mulu

§ **16:11:** Ungu pulu te Mako 8:21. * **16:12:** Kanu yemane mane siringimenga ungu mare inie yakondo 15:3-9, anjokondo 23:2-3. Ya 16:6** kananila. † **16:12:** akumunge 16:13-16,20 Mako 8:27-30, LLuku 9:18-21. ‡ **16:14:** Illainjanga temane pokore Ou Kingime kolomongo awili 17,18,19. Naa kolopa olando sumbi sipe purumu temanemo PeKingime 2. Ungu pulu te Mallakai 4:5. § **16:14:** Jeremayanga temanemo boku Jeremaya molemo. * **16:16:** bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pikinini Bilong God". † **16:16:** bokumunge alsena anjokondo "23. Krais".

‡ **16:17:** Saimono Pitanga lapajona akumu luke; oma tene norumu Jona akumu lupe. § **16:18:** Umbu yembomané 'ulke sirikili naa topili.' ningu, simu enge nili te likulie ulke takolemele mele kou nirimu aku sipe nirimu. Enone ou teringi mele ungu te inie yakondo 7:24-29 molemo. Mana kou perimune ola ulke takoringi. * **16:18:** bokumunge alsena anjokondo "43. sios". † **16:19:** 'Yemboma nokomba ulke kimu' nirimu akumu ungu iko topa yemboma nokomba nambamondo nirimu. Lipe Ora Sirimu 1:18.

koleana sukundu "Molo." nimbéla. Nu mana meltendo "Kapola." nini mélemo mulu koleana sukundu "Kapola." nimbéla." nirimu.[‡]

²⁰ Kanu kinie yu lombili andolimene Yesusindu "Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba yere lipu mundumbo." ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu nu ongo moleno." niringi kanu ungumundu yuni enondo tondolo mundupe nimbendo: "Enone anjo yembo telurindu kepe na kanu yemo molio mele ,isili-ou, paa naa ningu siee!" nirimu.[§]

16:21-20:34 YESUSI YU NONDOPA KOLOMBANDO YUNGE LOMBILI ANDOLIMENDO YUNI "TELIO MELE ENO AKU SIKU TEANGI." NIMBE MANE SIRIMU TEMANEMO

16:21-28 Yesusi Yu Tonge Kinie Kolopalie Lomboropa Ola Molopa, Pe Omb Mele Ou Pulu Pulu Nimbe Para Sipe, Yemboma Yu Lombili Pungendo Tenge Mele Nirimu Temanemo*

²¹ Kanu kinie Yesusi yu lombili andolimene yundu , "Pulu Yemone olio "Nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu nu." ningu, ningu para siringi kinie pilipelie, yuni yu-kinie wendo ombá mele pulu polopat[†] eno sumbi sipe nimbe sipelie nimbendo: "Na mindili awisili nombondo kolea awili Jerusaleme paa pumbo.' nimbu pilipu molio.[‡] Juda yemboma nokolemele tapu yema kinie, Pulu Yemo popo tondoli ye awilime kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane silimele yema kinie,[§] enone na paa toko mindili kondonge. Na toko kondonge kolombo kinie wale talo ombo pumbe kinie yepoko sipemonga Pulu Yemone nando 'Lomboroko ola molou.' nimbé." nirimu.

²² Aku nirimu kinie pilipelie, Pitane yu anjo lipe memba pupelie yu pulu polopa iri topalie nimbendo: "Awilimu, aku siku paa naa ni! Nu nikinu mele aku sipe paa wendo naa ombámo." nirimu.

²³ Nalo ,yuni kurumenga nomi Setenene ungu umbu tendorumu mele pilipelie nirimu kulu pilipelie, Yesusini topele topa Pitando nimbendo: "Setene,* nu anjo pa! Pulu Yemone nando "Tei." nirimu kongono tembo tekeromo pipi sini tekено kene nu anjo pa! Nuni na teko embambo sini tekено. Nu Pulu Yemone konopu lemo mele naa leno. Yembomane konopu lemele mele mindi leno." nirimu.[†]

²⁴ Kanu kinie Yesusini yu lombili andolimendo nimbendo: "Yembo tene 'Yu lombili pambo.' nimbeline yuni yunge konopumuni pilimo melemanga 'Topo manie mundembo.' nimbe yemboma unjo perana angilku mindili nongo kolemele mele yuni unjo pera mele gomo lembando 'Na yu lombili pumbondo mindili nondu liemo papula; kolondu liemo papula.' nimbeline na lombili opili. We naa opili.

²⁵ Yembo tene yunge mana molopa naa kololi ulu pulumu ambolomba temba kinie yu kolopalie sike molopa kenjipe mindi pumbe. Nalo yembo tene na konopu mondopalie nanga kongonomo "Tendambo." nimbe

[‡] **16:19:** Iungumu kinie inie anjokondo 18:18 molemo ungumu kinie ungu telumu. Nalo ya Pitando mindi nirimu. 18:18 akune Yesusini lipe mundorumu yemando pali nirimu. Ungu te Jono 20:23.

[§] **16:20:** ungu pulu te LLuku 9:21*. * **16:20:** Mako 8:31-9:1. 16:21,24-28 LLuku 9:22-27. Yu tonge mele pe altopa wale talo nirimula, inie anjokondo 17:9-12, 20:17-19,28. † **16:21:** Ya kepe pe 17:22 kinie 20:18-19 kepe ya nimbe sirimu mele wale yepoko nimbe sirimu. ‡ **16:21:** "Na tangi, Jerusaleme pambo." nirimu mele ungu te LLuku 9:51. § **16:21:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris", "41. saveman". * **16:23:** bokumunge alsena anjokondo "42. Seten". † **16:23:** Ipu 2:18.

temba kinie yu kolopalie yu konde molopa kondopa mindi puli ulu pulumu sike kanopa limbe.

²⁶ „Akumu nambemune nikiruye?, Yembo tene mana melema pali yu yuyu lipe nosipelie yu mini pali Pulu Yemo naa molomba koleana pupe mindili nomba molopa kenjilkenje kanu melemane kanu yembomo nambepe lipe tapondolkanje? Lipe naa tapondolkamo. Molo yembo tene ‘Na mini pali konde molopo kondopo mindi pambo.’ nimbelie yu nambolka meltene mini pali konde molopa kondopa mindi puli ulu pulumu topo topa likkeye? Meltene manda topo topa naa limbe.[‡]

²⁷ “Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemo pe Lapanga tondolo pa telimu kinie[§] yunge ,mulu koleana, angelloma kinie pea ombá. Ombalie yuni olio ya mana yemboma yu-mele-mele telemolo ulumenga olio yu-mele-mele pundu tombamonga nane aku nikiru.

²⁸ “Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Eno ya angilikimilimenga mare ou kolou naa kolangi Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemo ye nomi kingimu omba molopa melema kinie yemboma kinie pali nokomba* ombá kanonge.” nirimu.[†]

17

*17:1-13 Yesusinge Kalumu Te Lupe A Lierimu Temanemo **

¹ Yesusini ,yu lombili andolimendo aku sipe nimbe sirimu kinie,[†] pe koro te omba purumu kinie Pita keme Jemisi keme Jemisi angenu Jono keme eno lipe meli pupe mulú[‡] paa olandopa polorumu tenga ola purumu. ‘Olio oliolio mindi molamili.’ nimbe eno akune lipe memba purumu.

² Akune puringi kinie eno kanoko molangí yunge kangimu alowa tepa, yunge kumbikeremo ena tondolo topa yembomanga mongo takele telemo mele pa awili-tepa tepa, yu pakorumu mulumbalema pa telemo mele aku sipe kake terimu.

³ Yuaku sipe molopili, „Juda yembomanga koronga-ou moloringili ye awili talo,“ Mosisis kinie Illainjaselo ongolo Yesusi kinie ungu ningulu mona angilieringili kanoringi.

⁴ Kanu kinie Pitane Yesusindu nimbendo: “Awilimu, olio ya molopamolo peanga lepamo. Nuni “E.” ninu liemo, ulke takaye yepoko takondombo. Te nunge, te Mosisinge, te Illainjanga takondombo.” nirimu.

⁵ Yuniaku sipe nimbe molopili kupe tondolo pa teli te omba eno aki torumu kinie kupena suku ungu te wendo ombalie nimbendo: “I yemo nanga konopu mondolio Malomo.[§] Yu kanopo paa peanga kanolio. Yuni ungu nimbéma pilku liengi.” nirimu.

⁶ Aku nirimu pilkulie yu lombili andoli ye ,yepoko, paa mini-wale mundukulie mana manie molko tamalu peringi.

⁷ Eno tamalu peringine Yesusi omba eno ambolopalie nimbendo: “Mini wale naa munduku ola angiliee.” nirimu.

⁸ Pe olando siku kanoringi kinie Yesusi yuyu molorumu kanoringi.

[‡] **16:26:** LLuku 12:15-21. [§] **16:27:** inie anjokondo 25:31. * **16:28:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. † **16:28:** Akumunge pulumu inie anjokondo 17:1-9 molemonje?

* **17::** Mako 9:2-13, LLuku 9:28-36. 17:9,12 Yesusini yutonge nirimu mele ungu pulu te inie yakondo 16:21-28*. † **17:1:** ungu pulu te inie nondopa 16:28**. ‡ **17:1:** ‘Mulú akumu mulú Emono’ ningu pilimele, akumunge manda manjeli olando sipe nane tausini wane anderete pit (9 100), molo sikisi tausini tu anderete mita (6 200) mele lierimu. Aku liemo yu mulú Molie mongone kanolemolo mele. § **17:5:** bokumunge alsena anjokondo “32.2. Pilinini Bilong God”.

⁹ Mulú polorumumunge manie onge oringi kinie Yesusini eno mane sipelie nimbendo: "Enone kinié kanongi mele isili-ou yembo teluri kepe ningua naa siengi. Pe mindi, Manie Omiba Mana Ye A Lierimu Yemo kolopalie lomboropa ola molomba kinie temanemo toko anjo siengi. Ou molo!" nirimu.

¹⁰ Aku nirimu kinie pilkulie yu lombili andolimene ,yu sike molorumu mele ningua kanokolie,* yundu walsiku pilkulie ningendo: "Pulu Yemone 'olio nokopa kondopa lipa mundumbó.' nimbe mako torumu mako torumu ye nomi Kirasimu nu liemo, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane silimele yemane "I llainja ,kelepa, kumbi lepa ombá. 'Ye nomi Kirasimu pe akilipe ombá..," nilimele mele†

nambemune nilimeleye? ,Illainja kelepa naa opili nu koronga orunu moleno kanumu.," niringu.

¹¹ Yesusini topondopa nimbendo: " "I llainja ,kelepa, kumbi lepa ombalie melema pali tepa mimi temba." nilimele kanumu sike nilimele.

¹² Nalo ,akumunge ungu te pea nimbu sikirula., Pilieme. Illainja koronga orumu. Yu orumu kinie ,kanu yemane, yu kanoko imbi naa siku 'Yu we yere.' konopu lekolie 'Yu-kinie temolo.' ningua pilieringi ulume pali teringi.‡ Aku siku mele Manie Omiba Mana Ye A Lierimu Yemo§ mindili liku singela."* nirimu.

¹³ Aku sipe nirimu kinie pilkulie lombili andolimene 'No Lindeli Jonondo nikimu.' ningua pilieringi.†

17:14-21 Yesusini Kuru Te Makororumu Temanemo‡

¹⁴ Yesusi kinie yu lombili andoli ye yepoko kinie, eno ,mulune manie, ongolie yemboma maku toko moloringine oringi kinie ye te Yesusi orumune omiba koporongo langopa

¹⁵ mawa tepalie nimbendo: "Awilimu, nanga kangomo kondo koloyo. Yu kuru kopari tolemo-na mindili awili tepa nolemo. Taki-teki yu tepena pupe nomanga pulimo.

¹⁶ Nu lombili andoli yema molongine kangomo membo ondu kinie enone yu manda tekoconde naa lingi." nirimu.

¹⁷ Aku nirimu kinie pilipelie Yesusini ,yemboma iri topalie, nimbendo: "Kinié molemele yemboma eno 'Pulu Yemone ulume sike manda temba.' ningua, tondolo munduku naa pilimele. Eno konopu karaye tepa pepili molemele yemboma, na eno wale nambepo mane sipu ulu mare lipu ora simbo kinie mimi siku pilingeye? 'Na eno-kinie siye tekemo..," nimbeline

"Na moliona kangomo mengo waa." nirimu.

¹⁸ Mengo oringi kinie Yesusini kanu kurumu iri torumu kinie yu kangomonga ,konopune, omiba wendo purumu kinie kanu enamonga kangomo manda molorumu.

17:19-21 'Pulu Yemonga Tondolomo Na-Kinie Pelemo.' Nimbu Tondolo Mundupu Pilipulie Manda Temolo Mele Ungu Te

* ^{17:10:} Yesusi Mosisi kinie Illainja kinie moloringi kanokolie 'Yesusi yu Pulu Yemone "Lipu mundumbó." nimbe, nimbe panjerimu yemo lemo.' ningua pilieringinje. † ^{17:10:} Yembomanne Mallakai 4:5-6 molemo ungumu pilkulie aku siku ningua pilieringi. ‡ ^{17:12:} Ou-Kingime 19:2,10.

§ ^{17:12:} bokumunge alsena anjokondo "32.3. Pikinini Bilong Man". * ^{17:12:} Aisaya 52:14, 53:1-12. † ^{17:13:} inie yakondo 11:14. Jono ka siku toko kondorongi temanemo inie yakondo 14:3,10. Yesusi yu kepe toko kondongela nimbeline nirimu. ‡ ^{17:13:} Mako 9:14-29, LLuku 9:37-42.

¹⁹ Aku terimu kinie kanokolie Yesusi lombili andoli yema Yesusi yuyu molorumune ongo walsiku pilkulie ningendo: "Kuru akumu olione nambemune manda naa makoromuluye?" niringi kinie

²⁰ Jesusini topondopa nimbendo: 'Pulu Yemone sike olio lipe tapondomba.' ninggu tondolo munduku naapilimelemonga ulu tondolo i-silime manda naa telemele. Nane eno paa sike nimbu sikirumu: Unjo tengu mongo akumu mele paa kanga nalo kanu mongomo mana mundulimile kinie unjo akopa awi lepa angilimo mele, aku sipe enone 'Pulu Yemone olionga ungume pilimbe. Olio lipe tapondomba.' ninggu walio kolte mindi pilkulie ipolemo mulúmundu "Anjo puku ne koleana angilie." ninge kinie sike aku sipe pupe angilimbe. 'Teamili.' ninge ulumenga ulu manda naa tenge ulu te naa pembba.[§]

²¹ (Pulu Yemo mawa teko langi mi toko naa nongolie kuru i-silime yembomanga konopumenga manda makoronge. Ulu tondolo i-silime we manda naa tenge.)" nirimu.*

17:22-23 Yesusini Yu Tonge Kinie Kolopalie Lomboropa Ola Molomba Mele Wale Talo Sipe Nirimu Temanemo[†]

²² „Pe walse,, kolea Gallilli disiriki puku moloringi kinie Yesusini yu lombili andolimendo nimbendo: "Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo ,ka sikulie yu tonge, yema anjo singe kinie[‡]

²³ enone yu toko kondonge. Kolopalie wale yepoko sipemonga Pulu Yemone yundu 'Lomboroko ola molou.' nimbé." nirimu. Aku nirimu pilkulie enonga konopune sukundu meme kulupi perimu kulu pilkulie paa kondo koloringi.[§]

17:24-27 Pulu Yemo Popo Toringi Ulke Tembelena Yesusini Kou Takisi Torumu Temanemo

²⁴ Pe Yesusi kinie yu lombili andolime kinie Kapeniame taonona oringi kinie Pulu Yemo popo toringi ulke tembelemonga kou takisi* lsingi yema ongo Pita walsikulie ningendo: " 'Nunge ungu mane sili yemone ulke tembelemonga kou takisi tolemo.' konopu lekemolomo. Sikeye?" niringi kinie

²⁵ Pitane "Tolemo." nirimu.

Kanu kinie Pita ulkena sukundu pupelie ungu te nimbé terimu kinie Yesusini yu ou walsipelie nimbendo: "Saimono, nu nambolka konopu lekenoye? Ye nomi kingimene kou takisi lupe lupema lingendo namele "Taa." nilimeleye? Enonga yemboma kinie kou takisi limele molo yembo lupema "Taa." nilimeleye?" nirimu.

²⁶ Pitane topondopa nimbendo: "Yembo lupemando "Takisi taa." nilimele." nirimu.

Aku nirimu kinie pilipelie Yesusini yundu nimbendo: "Aku liemo kingimunge[†] yembomane takisi naa tonge.

[§] **17:20:** LLuku 17:6, nalo ya mulú polemo tendo nirimu, LLukuni unjo malleperi tendo nirimu. Ungu talo pea Mateyu inie 21:21-22, 13:31. Ya "unjo tengu" nimbe molemo akumu Giriki ungune "unjo masetete" nirimu, akumunge pulumu inie yakondo 13:31-33* Masetete**. * **17:21:** Pala () akune sukundu molemo ungumu yembo pilipe konginjeli pelemo yembo marene 'Mateyuni naa torumu. Yembo tene lupe po torumu.' ninggu pilimele. Aku ungumu mele Mako 9:29 sike molemo.

[†] **17:21:** Mako 9:30-32, LLuku 9:44-45, inie yakondo 16:21. † **17:22:** inie anjokondo 26:45 pulu polopa molemo. [§] **17:23:** Jono 16:6,22. * **17:24:** Wendo Oringi 30:13, Pe Kingime Wale Talo 24:9. † **17:26:** Ye nomi kingi Pulu Yemondo nimbe nirimu.

²⁷ Nalo takisi naa tombolo kinie ulke tembele-takisi limele yemane olto kanoko keri kanonge kapola naa temba kene[‡] nomune puku uku mundupeni. Uku mundukulie oma te toni aku omamonga keremo aká tendeni kinie kou te[§] pemba, aku koumu likulie mengo puku oltonga pea liku tere leko takisi tou.” nirimu.

18

18:1-14 Yemboma Ambolango Mele Molongemonga Ungu Mare*

18:1-5 Pulu Yemone Ye Nomi Kingimu Molopa Nokolemo Yembomanga Yembo Paa Imbi Olandopa Molemomonga Ungu Te (18:1-14 pali kanani.)

¹ Aku walemonga Yesusi lombili andolimene yu molorumune ongo yu walsiku pilkulie ningendo: “Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo[†] yembomanga nawe paa olandopa molemoye?” nirangi.

² Enone walseringi mele Yesusini pilipelie yu ambolango kanga te “Na moliona ou.” nimbe eno moloringine mondopalie

³ enondo nimbendo: “Nane eno paa sike nimbu sikirumu: Eno konopu alowa teko ambolango kangama mele naa molongi liemo Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokolemo koleana[‡] suku paa manda naa punge.

⁴ Akumunge yembo tene ‘Na we yembomo molambo. Nanga imbi te olandopa naa molopili.’ nimbe i ambolango kangamo mele naa molemo yembomo yu Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo kolea na yembo imbi paa mololimu molemo.”[§] „nirimu.„

18:5-11 Olio Kirasinge Yemboma Kondi Tolemele Ulumenga Kinie Olio Ulu Pulu Keri Telemolo Ulume Kinie Aku Ulumenga Yesusini Ungu Mane Sipe Ungu Iko Torumu Temanemo (18:1-14 pali kanani.)*

⁵ „I ambolangomondo ungu te pea niembo:” Yembo tene ‘Na Awilimunge yembomo molio.’ nimbe i ambolangomo mele lipe tapondomba kinie kanu yembomone aku tembamonga na lipe tapondombala.

⁶ Nalo yembo tene i ambolango, kangamonga, mele yembo, te, na ‘Sike’ nimbe, tondolo mundupe pilimo ‘ambolango, kanga te[†] ‘Ulu kerime tepili.’ nimbe kondi tombamonga kanu ‘ambolango, kangamo tondolo mundupe pilimo mele mundupe siye kolopa bulu simu liemo ‘ambolango, kangamo ou kondi naa topili kou paa awili te[‡] moko toko nomine lendeko ‘Yu kamu

[‡] **17:27:** ungu pulu te Romo 14:20-21. [§] **17:27:** Ponie tengatenga Juda yemane ulke tembele kou takisi toringi aku koumunge imbi “darakama” nili akumunge talo ningu siringi. Omamonga kerena perimu kou akumu “satata” nili akumu kou darakama kise mele. Kou-mone akuselonga pikisa te ya nondopa molemo. * **18:1:** akumunge 18:1-5 Mako 9:33-37, LLuku 9:46-48, Mateyu inie 19:13-15, ungu pulu talo LLuku 22:24-27, Jono 13:12-17; 18:6-7 LLuku 17:2,1; 18:6-9 Mako 9:42-48; 18:8-9 inie yandopa 5:9,8; 18:11 LLuku 19:10; 18:12-14 LLuku 15:4-7. † **18:1:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. ‡ **18:3:** Ya “koleana” naa tomulu liemo “yembo talapena” tomolo papula. § **18:4:** inie anjokondo 20:26-27, 23:11-12. * **18:4:** ungu pulumu 18:1-14*. † **18:6:** inie yakondo 10:42, akumu ungu iko mele torumu ungupulumu bokumunge alsena anjokondo “31.4 pikinini - tok bokis”. ‡ **18:6:** “Kou” nirimu akumu kou umbune teli paa awili tendo nirimu. Aku koumu kongi kao molo yembo marene ‘Rasi-witi nurupulu topili.’ ningu mengo andorangi kinie yu topele-mapele topa pupe witi nurupulu tondorumu. Pikisa te ya nondopa molopa, te Lipe Ora Sirimu 18:21 nondopa molemola.

colo-popili.' ningu paka toko nomune paa maniekondo mundulimelanje paa papu.§

⁷ „Na, ‘Sike’ ningu tondolo munduku pilimele yemboma kelko bulu siku munduku siye kolonge ulume yamana lemomonga na eno kondo tekemo. Sike aku sipe ulume wendo ombá nalo yembo tene nanga yembo te kondi tombamonga kanu yembomo na bulu sipe anjo pumu liemo kanu kondi tomba yembomo mindili nomba paa molopa kenjimbe.

⁸ “Nunge kiselone molo kimbuselone ulu pulu keri te temu liemo aku kiselole molo kimbuselo kari leko lteani. Nu konde mololiku mindi puni koleana* kiselole molo kimbuselo naa angiliepili puni kinie peangamo. Nunge kimbu ki pali we angiliepili tepe naa kumbulupe nomba pepa mindi pumbe koleana liku toko mundunge kinie kerimu.

⁹ Molo nunge mongoselone melte kanokolie konopuni ‘liemboa.’ ningu pilku ulu pulu keri te tenu liemo aku mongoselo akuku lteani. Nu konde mololiku mindi puni koleana mongoselo naa angiliepili puni kinie peangamo. Mongo talo we angiliepili nu tepe koleana suku liku toko mundunge kinie kerimu.”† „nirimu.„

18:10-14 Kongi Sipisipi Talopa Lierimumunge Ungu Ikomo (18:1-14 pali kanani.)*

¹⁰ “I , ambolango , kangama , mele yemboma ,nga te§ kanoko keri kanoko ‘Yu koropamo.’ ningu paa naa teangi. Enonga nokolemele mulu koleana angelloma* alieli Tata mulu koleana molemona pea molemele kene ,aku naa teaa..„

¹¹ (Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemone ‘Yembo aulke lou leko molko kenjilimele yemboma koropo lipu tapondambo.’ nimbe orumu kanumu.)”† „nirimu.„

¹² “Eno nambolka ningu pilkimiliye?

‘Ye tene kongi sipisipi pape paono mondolka kinie, te talopa lelkanje, yuni sipisipi po paono tene kelepa nani wema ma pangine molangi mundupe siye kolopa pupe, talopa lelka sipisipimu kanopa limbendo korolipe naa pulke.’ konopu lekemeleye?

¹³ Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Sipisipi talopa lelka kanumu kanopa lipelie kanu sipisipimu-kinie paa olandopa konopu silke. Talopa naa lemefama we konopu silke.

¹⁴ Aku sipela enonga Lapa mulu koleana molemomone i ambolango kangama ,mele molemele yemboma,‡ ‘aulke lou leko molko kenjingue kinie paa keri.’ nimbe molemola.” „nirimu.„

18:15-35 Olio Teko Kenjinge Yemboma Kinie Temolo Mele Ungu Talo

18:15-20 Kirasinge Yembo Tene Nu Tepa Kenjimbe Kinie Nuni Yu Kinie Tene Mele Ungu Mane Te§ (18:15-35 pali kanani.)

§ **18:6:** Yesusini nirimu akumu ‘Teko kenjinge mele paa piliengi.’ nimbe liepi-liepi topa nirimu.

* **18:8:** bokumunge alsena anjokondo “24. laip”. † **18:9:** inie yakondo 5:29-30. ‡ **18:9:**

akumunge ungu pulumu 18:1-14*. § **18:10:** inie yakondo 18:6*. * **18:10:** Angellomane olio nokoko molemele ungu mare Konana 34:7, 91:11, Ipuru 1:14. † **18:11:** ungu pala () akune sukundu molemo akumu yembo mare pilkulie ‘Mateyuni naa torumu. Yembo tene pe torumu.’ konopu lemele. Aku ungumu sike LLuku 19:10 molemo. ‡ **18:14:** ‘Kirasinge yembo paa koropa puli molo imbi paa naa mololi yembomando nirimunje.’ konopu lemolo. Inie yakondo 18:6*. § **18:14:** LLuku 17:3-4.

15 „Na lombili andolimenga, angenu tene nu^{*} tepa kenjemu liemo nu puku tepa kenjimbe yembomo pea elolo molangili kanu ulu pulu kerimu yuni nu temba mele ningu sieni. Nuni nini ungumu tepa kenjimbe angena piliemu liemo angena kinie elo altoko kapola kapola molongele.

16 Nalo nuni nini ungumu yu naa piliemu liemo pe nuni ‘I ungumu pora nipili kene tembo mele yembo mare kanoko molangi altopo niembo.’ ningulie, kanonge yembo talo molo yepoko liku angena molombana mengo ongo eno kanoko molangi angenando ‘Telune molambili.’ altoko nieni.[†] Kanu kinie nuni teni kinie angenane temba mele kanu yembomane kanokolie yembo lupemando manda temane toko singe.

17 Kanu kinie yuni enonga ungumu kepe naa piliemu liemo Kirasinge yembo talapemondo[‡] puku ningu sieni. Pe Kirasinge yembo talapemo kepe angenane naa piliemu liemo ‘Yu olionga angenu molo. Yu ulskundu molko konopu alowa naa teli yemboma mele[§] molemo lemo.’ ningu kanayo.*

18 † “Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Ya mana enone ‘ulume kinie yemboma kinie,’ ‘Molo.’ ninge kinie Pulu Yemone mulu koleana sukundu ‘Molo.’ nimbéla; enone mana ‘Kapola.’ ningema Pulu Yemone mulu koleana sukundu ‘Kapola.’ nimbéla.[‡]

19 ‘Akumunge, nane enondo ungu te pea nimbu sikirumu: Enonga yembo talone ya mana ‘I sipu mawa teambili.’ ningu panjengili liemo elone mawa tengelle mele mulu koleana molemo Tatane elonga mawa tengelle mele aku sipe tendemba.[§]

20 Yembo ‘koltalo,’ talo molo yepoko, na enonga Awilimu imbi leko walsiku, ‘Pea tapu topo molemolo.’ konopu leko maku toko molemele-manga na eno-kinie molemolo-na ‘mawa tengelle mele Tata yuni aku sipe tendembamo...’ nirimu.

18:21-35 Kongono Tendeli Ye Tene Kongono Tapu Toko Teringi Ye Te Kondo Naa Kolorumu Ungu Ikomo (18:15-35 pali kanani.)

21 Yesusini yembo tekо kenjilimelemando ungu mane aku sipe sirimu, kinie yu molorumune Pita nondopa ombalie yu walsipe pilipelie nimbendo: ‘Awilimu, nanga angenu tene na wale nambepta tepa kenjimbe kinie na we ‘Manie pupili.’ nimbu siye kolomboye? Wale sepene yuni temba mele siye kolopo we molopolie engaki sipemonga ‘Pundu topili.’ nimbo kinie papuye?’ nirimu.*

22 Yesusini topondopa nimbendo: ‘Nane ‘Wale sepene mindi yuni nu tepa kenjimbe kinie yuni tembama siye kolko altoko pilku naa molou.’ ni naa nikiru. ‘Wale sepene anderete sependi sepene yuni nu tepa kenjimbe walema pali yu tepili, siye kolko we molou.’ nikiru.

* **18:15:** Ya “nu” molemo akumu pilipe konginjeli pelemo yembo marenе pilkulie, ‘Mateyuni pep torumu kinie “nu” naa torumu. Yembo tene lupe pe torumu.’ ningu pilimele. ‘Mateyuni pepa topalie “angenu tene tepa kenjemu liemo yuni tepa kenjimbe mele nu puku ningu sieni.” nimbe pep torumu.’ ningu pilimele. † **18:16:** ungu pulumu Unku Manema 19:15, Kambu 35:30, Jono 8:17. ‡ **18:17:** bokumunge alsena anjokondo “43. sios”. § **18:17:** Kewa ungune “yembo ulskundu molemele yemboma kinie kou takisi lili yema kinie” molemo nalo aku ungeselonga ungu pulumu telumu akumunge ya molemo lipе tere lepa molemo. Unku pulu te inie yakondo 11:19*, te bokumunge alsena anjokondo “2. arapela lain”. * **18:17:** Romo 16:17, Ou Korini 5:11, Pe Tesallonaika 3:6,14, Pe Timoti 3:5, Taitasi 2:10, Jono Talo-Sipemo 10. † **18:18:** 18:17-18selo sumbi siku kambu tangi. Unku lupe lupe molo. ‡ **18:18:** inie yakondo 16:19, Jono 20:23. § **18:19:** ungu pulu te inie yakondo 7:7-8*. * **18:21:** inie yakondo 6:14-15, Mako 11:25-26, LLuku 17:3-4.

²³ "Akumunge Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa melema nokolemo[†] akumu isipe mele:

"Walse ye nomi kingi tene yunge kongono nokondoringi kendemandema kinie pundu angilierimume "Kinié mimi sipu kanopolie pundu tangi." niembo." nirimu.

²⁴ Aku sipe nirimu kinie kingimuni kou tene milliene kina mele[‡] ou pundu angilierimu ye te kumbi leko yu molorumune mengo oringi.

²⁵ Nalo yu manda aku kou pundumu tomba aulke te paa naa lierimu kulu awilimuni nimbendo: "Kapola, iyemo kinie yunge ambo ambolangoma kinie yunge melema pali kinie makete teko kou mone likulie[§] koumu ongo pundu tondangi." nirimu.

²⁶ Aku nirimu kulu pilipelie kendemandemo ye nomimunge kumbikerena koropongo langopa tamalu pepa mawa tepalie nimbendo: "Nuni na kondo kolko we nokoko moloyo. Nane pundu pali tombo." nirimu.

²⁷ „Kanu kinie, ye nomimuni yunge kendemandemo paa kondo kolopa yu kendemandeo kinie pundu angilierimume pali "Yu tepili. Altoko pundu naa tani." nimbe kamu siye kolopa yemo ka naa sipe "We pu." nirimu.

²⁸ Nalo ,ka singe teringi, kendemande kanumu yu pena pupe kendemande te yunge kou wane anderete kina mele sirimunu kanopolie, yu pupe yunge nomine ambolopa 'Yu kolopili.' nimbe ambolopa elkele lakurupelie "Nanga kou sirindumu pundu tou!" nirimu.

²⁹ Aku terimu kinie yuni tomba terimu yemo yunge kumbikerena koropongo langopa tamalu pepa mawa tepalie nimbendo: "Nuni na kondo kolko we nokoko moloyo. Nane pundu pali tombo." nirimu.

³⁰ Nalo kendemande lupemone "Molo, paa isili pundu tani." nimbeline "Nu ka ulkena pekolie pundu toko pora siku wendo wani." nimbe yu ka sipe ka ulkena panjerimu.

³¹ Yuni aku terimu mele kendemande wemane kanokolie eno konopu keri panjiku puku enonga ye nomimundu kendemandeselo teringili kanoringi mele kondi toringi.

³² Kanu kinie ye nomimuni aku niringi pilipelie kendemande yunge pundu "Naa toko we pu." nirimu kendemande kanumu "Yando ou." nimbeline yundu nimbendo: "Kendemande kerimu, nuni na tondolo munduku mawa tenu-ne nu na-kinie pundu paa awili tepa angilierimumu "Yu tepili, naa tou." nimbulie we siye kolondu kanumu.

³³ Pe nane nu we kondo kolondu mele nuni aku siku kendemande te nambemune kondo naa kolonuye?" nirimu.

³⁴ Ye nomimuni yu mumindili kolopalie ka ulke nokoko ka ulkena peringi yemboma teko mindili kondoringi yema yu lipe sirimu. Yuni nimbendo: "Nu mindili nongolie pundu tani. Ou pundu pali toko pora sikulie pe mindi wendo wani. Ou molo." nirimu." nimbe Yesusini nirimu.*

³⁵ „Yesusi yuni aku nimbeline ungu ikomonga pulumu kamu nimbendo: „Aku sipela, angenalini eno aku siku teko kenjinge kinie eno kerena mindi "Manie pupili. Siye kolkoro." we ningi, sike munduku siye naa kolko,

[†] 18:23: bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". [‡] 18:24: 'Yemone kingimu kinie kou monema sumbi sipe pundu naa anjerimu.' konopu lemele. 'Kingimunge kongono tendembando kingimunge kou monema nosipelie mare awisili wa norumu.' konopu lemele. 'Pe kendemande yemone kingimunge koume ambolopa kongono terimu mele pep ma imbi torumume mimi siku kanokolie yuni koume wa norumu mele kanoringi.' konopu lemele. [§] 18:25: ungu pulu mare Wendo Oringi 21:2, LLipai 25:39, Pe Kingime 4:1, Niemaya 5:5, Aisaya 50:1. * 18:34: akumunge ungu tondolo te Jemisi 2:13.

we konopuni pilku molongi liemo, „kendemandemonga ye nomimuni kendemandemo tepe kenjerimu mele, mulu koleana molemo Tatane siye naa kolko we konopuni pilku molonge yembo kanume enonga ulu pulu kerime ‘Manie naa pupili.’ nimbe, we siye naa kolopa kanu ulu pulu kerimenga “Mindili nangi.” nimbe aku tembala.” nirimu.[†]

19

19:1-12 Yemane Enonga Amboma “Kamu Paa.” Nilimelemonga Ungu Te*

¹ Yesusiniaku sipe ungume nimbe pora sipelie nirimunumi, kolea Gallilli disiriki mundupe siye kolopa kolea Jidia disiriki pupe no Jodane lumbilipe nekendo purumu.

² Kanu kinie yembo awisili yu lombili oringi kinie yuni kuru torumu yemboma tepe kondé lsimu.

³ Parisi ye mare[†] yu molorumune ongo ‘Yu nambolka nimbenje? Nimbe kenjimbenje manda manjipu piliemili.’ ning[‡] yu walsiku pilkulie ningendo: “Ye tene yu yuyu pilipelie yunge ambomo “Kamu pu.” nimbé kinie kapola temba molo aku temba kinie ungu mane te pulue tombaye?” nirungi.

⁴ Yuni anjo topondopa nimbendo: “Pulu Yemone ungu nirimu yunge bokune molemo mele kanoko kambu naa tongiye?

Ou pulu pulu, Pulu Yemone melema tepalie,

yuni yembo tembando yemo kinie ambomo kinie tepalie[§]

⁵ nimbendo:

“Aku sipu tendumunge ye tene ambo te lipelie
yunge anumu lapaselio mundupe siye kolopa
yunge ambomo kinie elolo telune tapu toko peko
kangi telumu mele ‘molkolo

elonga konopu telune pupili, molongele.”*

nirimu kanumu naa piliengiye?

⁶ Pulu Yemone aku sipe nirimu kulu ye te ambo te limo kinie kangi telumu mele molembele-na elo altoko talo mele naa molembele, elo yembo telumu mele molembele. Yembo telumu molembele kene Pulu Yemone ambo ye talo ‘Telumu molangili.’ nilimo ambo yeselo yembo tene liku lupe lupe naa mundengi. Aku tengi liemo kapola naa temba.” nirimu.

⁷ Aku sipe nirimu kinie enone ningendo: “Aku liemo Mosisini ungu mane te sirimu mele nambemune sirimuye? Mosisini nimbendo:

“Ye tene yunge ambomondo

‘Kamu pupili.’ nimbe makorombando

ambomo “Kamu pu.” nimbé mele

pepá te topa ambomo sipelie

yundu “Kamu pu.” nimbe aku tepili.”

nirimu kanumu.”[†] nirungi.

⁸ Yesusini nimbendo: “Mosisini sike aku sipe nirimu nalo eno kara puku Pulu Yemone ambo yeselo kapola-kapola molongele mele ungu mane sirimumu liku su siku naa pilieringi kulu yuni “Aku teangi.” nirimu. Nalo ou pulu pulu, ‘Pulu Yemone melema kokele tepe mimi terimu kinie., ungu mane aku sipe te naa perimu kene

[†] 18:35: ya 18:21*. * 19:: akumunge 19:1-9 Mako 10:1-12; 19:7,9 inie yakondo 5:31-32; 19:9 LLuku 16:18. † 19:3: bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”. ‡ 19:3: ungu pulu te inie yakondo 16:1***. § 19:4: Ou Pulu Pulu 1:27, 2:21-22. * 19:5: Ou Pulu Pulu 2:24, Epesasi 5:31, Ou Korini 6:16. † 19:7: UNGU Manema 24:1-4.

⁹ nane eno isipu nimbu sikiru: Ye tene yunge ou limo ambomo makoropa "Kamu pu." nimbeline kelepa ambo te limo kinie aku yemone wa ulu kerinele telemo. Yemonga ámbomone ye te kinie wa ulu kerinele temu liemo manda topa makoromba. We molo. ("Pu." nimbe makorolemo ambomo pe ye tene yu limo kinie kanu yemo kepe wa ulu kerinele telemola.)[‡] nikiru." nirimu.

¹⁰ „Yuni aku nirimu kinie pilkulie, yu lombili andoli yemane yundu ningendo: "Ye tene ambo limo kinie nuni nikinu mele aku siku molongele mele ungu mane te pelemo liemo ye te ambo naa likenje papu." nirungi.

¹¹ Nalo Yesusini topondopa nimbendo: "I ungu 'mane sikirumu' yembomane pali manda naa pilku linge. „Pulu Yemone, mako topa tondoloma simbe yemboma mindi manda „amboma ye naa puku yema ambo naa liku, tengé.

¹² Ye mare anupilini melemele kinie amboma kinie telune tapu toko peko ulu kerime tengé enge te naa pelemo. Ye mare 'Amboma kinie telune naa peangi.' ningua enonga láka tondolemele.[§] Marene enono 'Ye nomi kingi Pulu Yemonga yema molopo yunge kongonoma manjipu tendamili.' ningua eno enono mi léko ambo naa limele. Iungumu yembo pilku linge yemboma piliengi!" nirimu.*

19:13-15 Yesusini Ambolangomando "Pulu Yemone Eno Sewe Anjepili." Nirimu Temanemo†

¹³ Kanu kinie yembomane enonga ambolangoma 'Yesusi yunge kimuni ambolopa Pulu Yemo kinie enonga mawa tendepili.' ningua yu molorumune mengo oringi. Nalo yu lombili andolimene iri toko „Naa mengo waa.", nirungi.

¹⁴ „Molo." nirungi kinie, kanopalie Yesusini nimbendo: "Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo yembo talape‡ akumu i ambolangoma mele molemele yemboma enonga yembo talapemo kene enone i ambolangoma na moliona wangi pipi siku "Molo." naa niee." nirimu.

¹⁵ Aku nimbeline yuni ambolangoma „kondo kolopa, yunge kimuni eno telu telu nimbe ambolopalie kanu koleana mundupe siye kolopa purumu.

19:16-30 Ye Kamako Tenga Temane Te§

¹⁶ Walse ye te Yesusi molorumune ombo yundu walsipe pilipelie nimbendo: "Ungu Mane Silimu, na nambolka ulu peangamo tembo kinie konde molopa kondopa mindi puli ulu pulumu limboye?" nirimu.*

¹⁷ Yesusini yundu nimbendo: "Nuni na nambemune ulu peangamondo walsiku pilkinuye? Yembo telu mindi peanga molemo. Nuni 'conde molopo kondopa mindi puli ulu pulumu limbo.' konopu lienu liemo „Pulu Yemonga, ungu mane „Mosisini yando nimbe sirimume, tengé panjiku teko molani." nirimu.

¹⁸ Yemone walsipelie nimbendo: "Aku ungu manemanga temando nikinuye?" nimbe walserimu kinie

Yesusini topondopa nimbendo:

‡ **19:9:** Pala isipe () akune sukundu molemo ungumu pilipe konginjeli yembo marene "Mateyuni ya naa torumu. Yembo tene lupe pe torumu kene naa molopili." nilimele. Pisini Baipelena naa toko siye koloringi. Nalo kanu ungumu Yesusini sike nirimu, inie yakondo 5:32, LLuku 16:18.

§ **19:12:** ye tengé temanemo 8:26-39. * **19:12:** Ou Korini 7:32,37. † **19:12:** Mako 10:13-16, LLuku 18:15-17. Unku pulu te inie yakondo 18:1-7. ‡ **19:14:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom".

§ **19:15:** Mako 10:17-31, LLuku 18:18-30. Unku pulu talo inie yakondo 16:26, LLuku 16:19-30. * **19:16:** bokumunge alsena anjokondo "24. laip".

“ “Yembo toko naa kondangi.” nimbe,
 “Ambo ye pulime molo
 ye ambo lilime yembo lupema kinie
 wa ulu kerinele naa teangi.” nimbe,
 “Melema wa naa liengi!” nimbe,
 “Yembomanga kote
 kolo toko naa tendangi.” nimbe,
 19 “Aminieli lanieli kinie teko kondoko,
 ungu ninge mele pilku liku teko molangi.”
 nimbe,[†]
 “Eno enono yu mele mele konopu mondoko
 enonga kangimu enono
 kondo kolko nokolemele mele
 aku sikula pulu lemo yemboma
 konopu mondoko nokoko molangi.” nimbe,[‡]
 ungu mane akume sirimu pelemo kanumu.” nirimu.

20 Aku nirimu kinie pilipelie kanu kango yemone nimbendo: “Na kanu
 ungu manema pali pilipu lipu tepo molio. Pe kinié nambolka uluri
 olandopa teamboy?” nimbe walserimu.

21 Yesusini yundu topondopa nimbendo: “Nu ‘kamu ye sumbi nilimus[§]
 molambo.’ konopu lienu liemo nu puku nunge mele nosilinoma pali kou
 mone li-pukulie, kou mone linime yembo koropama moke teko sikulie na
 lombili ou.” nirimu. “Nunge ‘mana, melema aku teni kinie mulu koleana
 nunge mele kande kandema lemba.” nirimu.*

22 Kanu kango yemo mele paa awisili noserimumunge Yesusini yundu
 aku nirimu kinie pilipelie yu konopu keri panjilipe anjo purumu.

23 „Aku terimu kulu kanopalie, Yesusini yu lombili andolimendo
 nimbendo: “Pulu Yemo ye nomi kingi molopa nokolemo koleana suku
 pungendo yembo kamakoma paa mindili siku suku punge.

24 Enondo altopo nikiru: Kongi kemele „kongi paa awili te[†] nalo, kale
 suru toline suku pumbendo mindili kanga mele sipelie pumbe. Nalo
 yembo kamakoma Pulu Yemo ye nomi kingi molopa nokolemo koleana[‡]
 suku pungendo mindili paa awili mele siku punge.” nirimu.

25 Aku nirimu kinie pilkulie yu lombili andolime paa mini-wale
 munduku suru ningulie anjo yando ungu-mele tekolie ningendo: “Aku
 liemo mindili nolemela aulkena nawe manda wendo pupe, molopo
 kondomolo aulkena pumbeye?[§] Te molonje.” niringi.

26 Yesusini eno neme-neme nimbe kanopalie nimbendo: “Sike yemboma
 enono manda molo nalo Pulu Yemone manda tendemba. Pulu Yemo yuni
 ulume pali kapola telemo. Ulu te yuni manda naa temba te molo.”*
 nirimu.

27 Yuni aku nirimu kinie pilipelie Pitane yundu nimbendo: “Pe
 olio-kinie nambolka uluri wendo ombáye?» Olio olionga melema pali
 mundupu siye kolopo nu lombili purumulu pulimolo kene mele nambolka
 melemá limoloye?” nirimu.

[†] 19:19: Wendo Oringi 20:12-16, Epesasi 6:2. [‡] 19:19: LLipai 19:18, ungu pulu talo inie anjokondo 22:29, LLuku 10:25-37. [§] 19:21: inie yakondo 5:48. ^{*} 19:21: inie yakondo 6:19-21, LLuku 12:33-34, Ou Timoti 6:19; inie anjokondo 26:7-9. [†] 19:24: pikisa te Mako 10:25. [‡] 19:24: bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. [§] 19:25: bokumunge alsena anjokondo “21. kisim bek”. * 19:26: Ungu pulu mare Ou Pulu Pulu 18:14, Jopo42:2, Jeremaya 32:17, LLuku 1:37.

28 Yesusini nimbendo: "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Pe „Pulu Yemone, melema pali ‘konde pupili.’“ nimbé kinie Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo yunge ye nomi kingi polo pa tondolo teline molopa yemboma nokomba kinie, eno na lombili andolemele yema pea ye nomi kingi polo rureponga molkolie ningemone, Isirele yembo talape rurepo[†] nokonge.[‡]

29 Yembo na konopu mondoko nanga kongono tendengendo enonga ulkema, angenupili, kemulupili, anupili, lapali, ambolangoma, koleama, akume munduku siye koloringi yemboma pali, ya mana paa olandopa mele awisili likulie, konde molko kondoko mindi puli ulu pulumu lingela.[§]

30 Nalo kinié awili molemele yembomanga awisili pe „Pulu Yemo ye nomi kingi molopa nokomba koleana, yembo koropama molonge; kinié koropa pupili molemele yemboma pe yembo awilime molonge.“ nimbe Yesusini nirimu.*

20

Yesusini yu lombili andolimendo ungu te pea nimbendo:„

20:1-16 Unjo Waene Ponie Teli Yemanga Ungu Ikomo

1 "Aku nikiru ungu munge* ungu te niembo,: Pulu Yemone ye nomi kingimu molopa yemboma nokolemo[†] akumu isipe mele:

"Walse ponie pulu ye tene ‘Kongono tendeli ye mare yunge unjo waene ponienaa kongono tendangi.’ nimbe paa ipulueli-ou pupe li-porumu.

2 "Kongono teangi." nimbe lsimu yemando nimbendo: "Kinié tenge walemonga eno kou mone pape kina[‡] pape kina nimbu mele kalombo." nirimu kinie

enone "Kapola." niringi kinie

yuni eno yunge unjo waene ponienaa "Kongono teangi paa." nimbe eno lipo mundorumu.

3 Pe, ipulueli-ou nani killoko mele terimu kinie, yu kelepa yemboma maku toringi koleana pupe ye mare akune we angilieringi kanopalie

4 enondo nimbendo: "Eno kepe „nanga, unjo waene ponienaa kongono tendangi payo. Pe nane eno kou kapola mele kalombo.” nirimu

5 kinie eno purungi.

Pe awi-tangoli terimu kinie kepe, ipupene tere killoko mele terimu kinie kepe, kelepa aku sipe pupe ye mare pea lsimula.

6 Ipupene pape killoko mele terimu kinie „altopa, pupe ye mare we angilieringi kanopalie enondo nimbendo: "Walemonga pali kongono naa teko ya inie nambemune we angilimeleye?" nirimu.

7 Enone yundu ningendo: "Ye tene olia kongonona naa limu-ne we angilimolo." niringi.

Yuni enondo nimbendo: "Eno kepe „nanga, unjo waene ponienaa kongono tende-paa.” nirimu.

8 Ena pora nirimu kinie unjo waene ponie pulu yemone yunge kongono nokoli yemondo nimbendo: "Kongono tekemele yema ‘sukundu waa.’ ningu eno kongono tengimunge mele kalonindu paa akilkou ongi yema pulu

* 19:28: ungu pulu te 22:30*. † 19:28: LLuku 22:29-30. § 19:29: bokumunge alsena anjokondo 24. laip". * 19:30: 20:16. Ungu pulu te 20:1-15. * 20:1: Inie yakondo 19:30munge ungu pulu te ya 20:1-16. 19:30 kinie 20:16 ungeselo telu sipemo. † 20:1: bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". † 20:2: Giriki ungune kou mone "denariasi" nili akumu kakopoi kongono mele teringi yema wale tenga tenga telu telu ningu siringi. Akumunge pikisamo ya molemo.

polko mele kaloliku puku kumbi leko ongi yema paa akilku mele kalou.” nirimu.

⁹ „Aku nirimu kinie, i pupene pape killoko mele terimu kinie “Kongono tendangi.” nimbe lsimu yema [kumbi leko] ongo pape kina pape kina nimbe sirimu lsingi.

¹⁰ Akilku ongo kongono tenderingi yema kou aku siku lsingi kanokolie kumbi leko ongo kongono tenderingi yema ongolie ‘Olio kou olandopa mele limolo.’ konopu fieringi nalo eno pape kina pape kina nimbe sirimu lsingila.

¹¹ Likulie enone ponie pulu yemondo iri tokolie ningendo:

¹² “Akilku ongi yema ena telu manjiku kongono tengi, olio ipulueli-ou ombo kongono awili tepo temulu, ena awili tomumuni olio paa nomu kanumu, nalo eno kinie olio kinie kou kapola kapola teko sakinumu, kapola naa tekemo.” niringi.

¹³ Yuni enonga ye tendo topondopa nimbendo: “Kangomo, nane nu tepo naa kenjikiru. “Pape kina simbo.” nindu kinie “Kapola.” ninu kanumu.

¹⁴ Kou sikitrumu liku meli puyo. Nanga konopuni mindi pilipulie akilipe omu yemo nu sikiru mele yu aku sipu sindu.

¹⁵ Nanga nosilio melemanga konopuni pilipulie manda naa temboye? Molo pe ongi yema kou awili tepo sindumunge nu konopu keri panjikin-uye?” nirimu.” ,nimbe Yesusini nirimu.,

¹⁶ „Ungu iko akumu topa pora sipelie ungu ikomonga pulumu kamu nimbendo; „Aku sipela, akilku onge yemboma „Pulu Yemone nokolemo talapena sukundu, kumbi leko punge; kumbi leko onge yemboma akilku punge.” nirimu. §

*20:17-19 Yesusini Yu Kolopalie Lomboropa Ola Molomba Mele Altapa Wale Yepoko Sipe Nimbe Para Sirimu Temanemo**

¹⁷ Kanu kinie Yesusi kolea awili Jerusalleme pumbe purumu kinie yu lombili andoli engaki rurepo[†] ‘na kinie eno kinie oliolio molamili.’ nimbe eno lipe anjo memba pupelie enondo nimbendo:

¹⁸ “Pilieme. Olio Jerusalleme pumolo pukumulu.[‡] Akune pumolo kinie Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo ye tene ‘Tangi.’ nimbe Pulu Yemo popo tondoli ye awilime kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane silimele yema kinie,[§] lipe simbe, enone yu kote tendeko ‘Yu kolopili tangi.’ ningulie

¹⁹ Juda ye naa molemele yema liku singe.* Kanu kinie kanu yemane yu ungu taka tondoko, ka pulsene toko, ‘Yu kolopili.’ ningu unjo perana uku toko panjingue. Kolopalie wale yepoko sipemonga Pulu Yemone yundu ‘Lomboroko ola molou.’ nimbé.” nirimu.

20:20-28 Jemisi kinie Jonoselonga Anumuni Yesusi Mawa Tepalie “Nu Mulu Koleana Puku Moloni Kinie Nanga Kangoselo Nu-Kinie Awiliselo Molangili.” Nirimu Temanemo†

§ **20:16:** akumunge ungu pulu te inie 20:25-28. Ya nikimu ungu kinie, inie yakondo 19:30 ungu selo telu sipemo. * **20:16:** Mako 10:32-34, LLuku 18:31-34. Unku pulu te inie yakondo 16:21-28.*

† **20:17:** kewa ungue “tuwellepo” kanumu. ‡ **20:18:** Yesusi Jerusalleme walu naa purumu (LLuku 9:51). § **20:18:** bokumunge alsena anjokondo “34. pris”, “41. saveman”. * **20:19:** Romo yemandeo nirimu kanumu, inie anjokondo 27:1-2. Bokumunge alsena anjokondo “14. Grirk”. † **20:19:** Mako 10:35-45. 20:24-28 inie yakondo 18:1-9, 20:1-16, Mako 9:33-37, LLuku 22:24-27. Unku pulu tondolo te Jono 13:1-17.

20 Kanu kinie Seperi malo Jemisi kinie Jonoselonga anumu Yesusi molorumune omba koporongo langopa yuntu "Nu ulu te teami." nimbu mawa tembo okoro." nirimu kinie

21 yuni yuntu nimbendo: "Nambolka uluri 'nane tendambo.' ningu ninkinuye?" nirimu.

Ambomone nimbendo: "Nu pe ye nomi kingimu moloni kinie inanga kango talo 'elo nu kinie pea ye nomime molamili.' ningu, 'elonga te nunge ki umbukundu mondoko te nunge ki tarokondo mondani.'[‡] nimbu mawa tekero." nirimu.

22 Yesusini enondo nimbendo: "Mawa tekemele mele eno pilku naa kondokomele. Na no mingine no nondopo nombomo elo manda nongeleye?"[§] nirimu kinie

elone "Manda nombolo." niringili.

23 Yuni elondo nimbendo: "Na no mingine no nombomo pe elo paa sike nongele nalo nane elo "Nanga wanguselonga ongo molangili." nimbomo kapola naa temba. Tatane yuyu akune molongeleselo koronga mako torumu." nirimu.

24 Angenungulu ,Jemisi kinie Jonoselone 'Yesusinge wanguselonga molambili . , ningu mawa teringili mele pilkulie lombili andoli ye rureponga talo* ,wemane, elo-kinie konopu keri panjeringi.

25 Kanu kinie Yesusini eno "Waa." nimbeline nirimununi, enondo nimbendo: "Olio Juda yembomanga ulsu molemele yembo talapemanga ye nomime enonga yemboma tondolo munduku nokoko kongono enge nilime alieli silimele. Ye imbi ola molemo yema enonga yemboma 'Mindili nangi.' ningu nokolemele. Yembomane enonga ye nomimenga ungume liku su singe aulke te naa lemo. Aku siku telemele mele enone pilimele kanumu.

26 Nalo ,we yembomanga ye nomimene enonga yemboma tondolo munduku nokolemele mele na lombili andoli yema, eno enono aku siku anjo yando naa teangi. Enonga ye te 'Na imbi olandopa molopili. Na ye awilimu molambo.' nimbé yemo enonga kongono tendeli yemo molopili.

27 'Na enonga ye nomimu molopo eno nokambo.' nimbé yemo enonga kongono kendemande tendeli yemo molopili.[†]

28 Aku sipela, Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo[‡] kepe 'Yembomanga ye awilimu molopo eno nokambo. Enone nanga kongono tendeli kendemande yemboma molangi.' nimbe naa orumu. 'Yembomanga kongono tendeli kendemande yemo molopo eno lipu tapondopo, ulu pulu kerimene eno ka sipe nokolemo mele naa tepili kapola molangi kene na yembo awisilinge nimbu pundu tondopo nanga kangimu sипу, enonga kolo wangopo kolondambo.'[§] nimbe orumu." nirimu.

*20:29-34 Yesusini Ye Mongo Keri Lierimu Talo Tepa Konde Lsimu Temanemo**

29 Yesusi kinie yu lombili andolime kinie eno kolea awili Jeriko munduku siye kolko punge puringi kinie we yembo awisili yu lombili puringi.

[‡] **20:21:** inie yakondo 19:28. [§] **20:22:** Yuniaku sipe nirimumu Jemisi kinie Jonoselondo ungu iko topa walserimumu yu mindili nomba kolombamondo "Elo manda tenegeleye?" nimbe walserimu.

Pe yuniaku sipe mele altopa yuyu nirimu (nie anjokondo 26:39). * **20:24:** Ye pali lipe tere lepa rurepo (tuwellepo) kanumu. Jemisi Jonoselono mundupe siye kolopa "rureponga talo" (10) nimbe boku torumu. † **20:27:** inie yakondo 18:4. ‡ **20:28:** bokumunge alsena anjokondo "32.3. Pикинини Bilong Man". § **20:28:** Ou Timoti 2:6, Taitasi 2:14, bokumunge alsena anjokondo "3. baim bek". * **20:28:** Mako 10:46-52, LLuku 18:35-43.

³⁰ Kanu kinie mongo keri lierimu ye talo aulke alselsena molkolo Yesusi ombo purumu mele pilkululie yundu tondolo ru ningu walsikulie ningelendo: "Awilimu, 'ye nomi kingi, Depisini kalopa lsimu yemo,[†] olto kondo kolou." niringili.

³¹ Yembomane elo iri toko "Ungu naa nili taka liku molale." niringi.

Nalo elone paa tondolo ru ningu walsikululie ningelendo: "Awilimu, Depisini kalopa lsimu yemo, olto kondo kolou." niringili.

³² Yesusi we angilipelite "Elo wale." nimbelie elondo nimbendo: "Nane elo nambe-eambo konopu lekembeleye?" nirimu kinie

³³ mongo keri lierimu yeselone ningelendo: "Awilimu, 'oltonga mon-goselo 'Altopa umbu mongo angiliepili.' nieni.' konopu lekembolo." niringili.

³⁴ Kanu kinie Yesusini elo kondo kolopa mongona ambolorumu kinie elo tamburumbu mongoma peanga lierimu, melema kanokololie, Yesusi lombili puringili.

21

Kolomongo Awili 21-25 YESUSI JERUSALLEME PUPELIE NIRIMUMUNI, YEMBOMA MANE SIRIMU TEMANEMA

*21:1-11 Ye Nomi Kingi Te Kolea Tenga Suku Purumu Kinie Teringi Mele Yesusi Jerusalleme Suku Pumbe Purumu Kinie Aku Siku Teringi Temanemo**

¹ Yesusi kinie yu lombili andolime kinie, eno kolea awili Jerusalleme nondoko ongo, ma pangti te 'Ma Pangi Unjo Ollipi Ponie' nili akune lemo kolea kanga Betepasi oringi. Kanu kinie Yesusini yu lombili andoli ye talo lipe mundupelite,

² elondo nimbendo: "Ne kolea kanga kanokombelena pukululie kongi dongi te ka teko panjingemo kinie yunge walomo pea ne sukundu molongele kanongele, kanuselo puku posiku yando mengo wangili pale.

³ Posingelete tekoh molongele kinie yembo tene elondo ungu te nimu liemo elone i siku niengili: "Awilimu yu 'Dongimuni mepili.' nimu-ne ombo likimbulu." niengili. Aku ningele kinie yuni sumbi sipe "Kapola, mengo pale." nimbé." nirimu.

⁴ Aku sipe wendo orumumunge koronga ou Pulu Yemone ungu umbu tondorummume pilipe yemboma nimbe sirimu ye tene ulu te pe wendo ombá ou nirimu mele kamu wendo orumu. Akumu isipe:

⁵ "Enone kolea awili Sayono[†] yembomando

i siku niengi: "Kanayo!"

Eno molemelena enonga ye nomi kingimu okomo.

Yu ye imbi naa mololi yemo mele

taka lipe molemomo

kongi dongi bulu mingine molopa okomo.

Kongi dongi tengah walomonga bulu mingine

molopa okomo." ningu, ningu siee."[‡]

nirimu kanumu. 'Aku nirimu mele Yesusi terimu.'

⁶ Kanu kinie lombili andoliselo pukulu Yesusini "Te-pale." nirimu mele te-poringili.

[†] 20:30: bokumunge alsena anjokondo "32.1. Pikinini Bilong Devit". * 21:: Mako 11:1-11, LLuku 19:29-40; 21:4-11 Jono 12:12-15. [†] 21:5: "Jerusalleme" ningendo paa kamele akoko "Sayono" niringila. Imbi Sayononga ungu pulumu Pe Samuele 5:6-7. [‡] 21:5: Sekaraya 9:9.

⁷ Elone kongi dongimu kinie yunge walomo kinie mengo ongololie, enone enonga mulumbalema kulku dongiselonga bulu mingine ola pauwe toringi kinie Yesusi kanune ola molorumu.

⁸ Yembo maku toringimenga awisilini enonga mulumbalema kulku yu ombá aulkena pauwe toliku puku, marené kipiyala gomo langoko liku yu ombá aulkena pauwe toliku purungi.

⁹ Kumbi leko purungi yembomane kepe akilku purungi yembomane kepe naka leko unjo ambololiku pukulie ningendo:

“Ye Nomi Kingi, Depisini Kalopa Lsimu Yemo[§]
‘Imbi ola molopili.’ niemili.

Pulu Ye Yawene lipé mundorumu-ne
yunge kongonomo tendemba okomo yemo
molopa kondopili.*

Mulu koleana ola yu imbi ola molopili.
niliku purungi.

¹⁰ Yesusi Jerusalleme suku purumu kinie kanu kolea awilimunge sukundu moloringi yemboma pali konopu awisili liku mundukulie “I mu naweye?” niringi.

¹¹ Maku toko moloringi yembomane ningendo: “I mu Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe silimo ye Yesusi,[†] kolea Gallilli disiriki Nasarete taono ye te.” niringi.

21:12-13 Ulke Tembelena Bisinete Teko Kou Liku Moloringi Yema Yesusini Tops Makororumu Temanemo[‡]

¹² Yesusi Jerusalleme suku pupelie nirimumuni, Pulu Yemo popo toko kaloringi ulke tembelena ‘Juda yembo naa molemele yemboma ‘Pulu Yemo popo tamili.’ ningi maku tolemele kolea” niringi akune, suku pupe kanopalie akune melema makete teko moloringi yemboma kinie, melema topo toko liku moloringi yemboma kinie akume kanopalie eno pali topa makoropa, kou mone lupe lupema alowa teko anjo siringi yembomanga poloma kinie, kera waembono makete teringi yembomanga manie moloringi poloma kinie, topele topa, topa bulu-balu sipelie,

¹³ enondo nimbendo: “Pulu Yemonga bokune ungu te isipe nilimo:
‘Yembomane nanga ulkemondo

“Pulu Yemo kinie ungu nilimolo ulkemo.” ninge.[§]
kanumu. Unku aku sipe molemo nalo enone iulkemo
‘wa nolemele yemboma lopi teko molemele ulkemo’ mele*
ningu pilkulie aku siku telemele.” nirimu.

21:14-17 Ulke Tembelena Ulu Peanga Mare Wendo Orumu Kinie Juda Ye Awilime Kinie Yesusi Kinie Kerepale Niringi Mele Temanemo[†]

¹⁴ Kanu kinie Yesusi ulke tembelena molopili yembo mongo keri lepa, kimbu ki keri lierimu yembo awisili yu molorumune oringi kinie yuni eno tepaconde lsimu.

¹⁵ Nalo yuni we yembo tene manda naa telka ulu tondolo peangama terimu mele kinie, ulke tembelena ambolangomane tondolo ru ningulie: “Ye Nomi Kingi Depisini Kalopa Lsimu Yemo[‡]

§ **21:9:** bokumunge alsena anjokondo “32.1. Pikinini Bilong Devit”. * **21:9:** inie anjokondo 23:39, Konana 118:26 ekendo, bokumunge alsena anjokondo “28. nem”. † **21:11:** bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. ‡ **21:11:** Mako 11:15-17(18), LLuku 19:45-46(48). Ou kumbi lepa aku terimumu Jono 2:13-22. § **21:13:** Aisaya 56:7. * **21:13:** Jeremaya 7:11. † **21:13:** LLuku 9:47-48, Mako 11:17-18. ‡ **21:15:** inie nondopa 21:9*.

‘Imbi ola molopili.’ niemili.”

niringi mele kinie, kanu uluselo wendo orumu mele kanokolie Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie§ enone konopu keri panjikulie

¹⁶ Yesusi walsikulie: “Andi ambolangomane ungu nikimili mele nu ,naa, pilkinuye?” niringi.*

„Nalo,“ Yesusini enondo nimbendo: “Na pilkiru. „Andi ambolangomane tekemele mele, ungu te bokune molemo“ mele eno naa kanolemeleye? Kanumu isipe molemo:

‘Ambolango kangama kinie ambolango pamema kinie

‘Pulu Yemo, nu paa kapi ninge mele

mane sirinu.’†

aku ungumu bokune molemo mele eno naa kanolemeleye?” nirimu.

¹⁷ Aku nimbeline yu kanu yema mundupe siye kolopa kolea awili „Jerusalleme, ulsukundu pupe kolea kanga Betani pupe akune perimu.

*21:18-22 Yesusini Unjo Piki Te Iri Torumu Kinie Kolorumu Temanemo**

¹⁸ Ipulueli-ou „Jerusalleme nondopa lierimu kolea Betani mundupe siye kolopa Yesusi, kelepa kolea awili „Jerusalleme, pumbe purumu kinie yu engele terimu.

¹⁹ Kanu kinie yu orumu aulke kélona unjo piki te angilierimu kanopalie nondopa pupe kanorumu kinie unjo mongo te topa naa perimu, gomo mindi terimu kanorumu. „Gomo mindi terimu-ne“ kanopalie “Nu altoko mongo te naa tani.” nirimu kinie unjo piki kanumu walsikele kolorumu.

²⁰ Aku ulumu wendo orumu kinie kanokolie yu lombili andolimene paa mini-wale mundukulie ningendo: “I unjo pikimu nambepalie walsikele kolomuye?” ning walseringi.

²¹ Yesusini topondopa nimbendo: “Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Eno konopu talo tepa naa pepili „Pulu Yemone nanga ungumu sike pilimbemonga nimbo mele ‘paa sike wendo ombá.’ ning, tondolo munduku piliengi liemo nane iunjo pikimu tendu mele manda tenge. Unjoma mindi molola. Ne ma pangimunu “Ungú toko nomu kusana sukundu pu.” ninge kinie pumbela.‡

²² ‘Olio „Pulu Yemone paa sike lipe tapondombamonga ‘Teamili.’ nimolo mele sike manda aku sipu temolo.“ molo ‘Nimolo kinie sike aku sipe wendo ombá.’ ning, tondolo munduku pilkulie „Pulu Yemo kinie, ungu ning mawa tenge mele pali Pulu Yemone sike tendembamonga kanu ulume sike wendo ombá.” nirimu.*

21:23-27 Yesusi Namba Sirimumunge Kerepale Niringi Temanemo†

²³ Kanu kinie Yesusi „kamu Jerusalleme omba, ulke tembele kerepulune omba, yemboma ungu mane sipe molorumu kinie ye mare, Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Juda yembomanga tapu yema kinie‡ eno ongo yu walsiku pilkulie ningendo: “Nu namba nambolka nambamo

§ ^{21:15:} bokumunge alsena anjokondo “34. pris”, “41. saveman”. * ^{21:16:} Pulu Yemone ‘Eno nokomba ye te mako topo lipu mundumbo.’ nimbe, nimbe panjerimu ye nomi Kirasimu omb kinie kapi ninge mele Yesusi kapi niringi pilku keri pilkulie ‘Yesusi yu ye Kirasimu molo. Pe nambemune ambolangomando “Naa nie!” nimbe iri naa tolemonje?” ningulie niringi. † ^{21:16:} Konana 8:2.

‡ ^{21:17:} Mako 11:12-14,20-24. § ^{21:21:} inie yakondo 17:20. * ^{21:22:} ungu pulu te inie yakondo 7:7-8*. † ^{21:22:} Mako 11:27-33, LLuku 20:1-8. ‡ ^{21:23:} bokumunge alsena anjokondo “34. pris”, “16. hetman”.

likulie ikongonomo telenoye? Nawene ikongonomo ‘Te-pou.’ nimbe nu nambamo sipe lipe mundorumuye?” niringi.

²⁴ Yesusini enondo topondopa nimbendo: “Nane eno ungu te walsipu piliembola. Pe nane eno walsimbo mele enone na sumbi siku topondoko ninki liemo ‘Na ikongonomo teambo.’ nimbe namba sirimumunge pulumu eno nimbu simbola.

²⁵ „Nane isipu eno walsipu pilkiru:“ Ou „No Lindeli, Jono omba yemboma no linderimu kinie yu mulu koleana molemo yemonga kongonomo tendembando yemboma no linderimu molo ya mana yembomanga kongonomo tendembando yemboma no linderimuye? „Nawene “Tei.” nirimune terimuye? Ningu siee.“ nirimu.

„Yuni aku sipe walserimu mele pilkulie, enone enono kerepale ningulie ningendo: „Yuni walsikimu mele olione topondopo, ‘Jono, yu mulu koleana „molemo yemonga kongono tendembando yemboma no linderimu..’ nimulu liemo yuni oliondo nimbendo: ‘Aku liemo eno Jonone nirimu ungumu nambemune ‘Tungumu sike.’ ningu naa pilku lsingiye?” nimbe.

²⁶ Molo olione nimolondo: ‘Yumana yembomanga „kongono tendembando yemboma no linderimu..’ nimulu liemo we yembomane ‘olio tongenje’ nimbu pipili kolkomolo. We yembomane „No Lindeli Jono, yu paa sike Pulu Yemone ungu umbu tondorume pilipe yemboma nimbe sirimu ye te§ molorumu.’ ningu pilimele kene olio nambe-emolonje?” ningu enono aku siku kerepale niringi.

²⁷ „Enono aku siku anjo yando kerepale ningulie,, Yesusindu topondoko ningendo: „Nuni walsikinu mele, olio naa pilkimulu.“ niringi.

Aku siku niringi kinie pilipelie Yesusini enondo nimbendo: “Kapola. „Nane eno walsikiru ungumunge ungu te topondoko naa nikimilimunge, enone na walsikimili ungumunge ungu te topondopo nando ikongonomo ‘Te-pou.’ nimbe na lipe mundupe namba sirimu yemonga imbibu eno naa nimbu simbola.“ nirimu.„

*21:28-22:14 Juda Ye Awilimene ‘Pulu Yemone Yesusi Naa Lipe Mundorumu-ne Orumu.’ Ningu Yu Bulu Siku Ungumu Naa Pilku Lsingimunge Yesusini Eno-Kinie Ungu Iko Yepoko Torumu Ungu Ikoma**

Te: 21:28-32 Ye Tenga Kango Talonga Ungu Ikomo

Te: 21:33-46 Unjo Waene Ponie Nokoringi Ye Kerimenga Ungu Ikomo†

Te: 22:1-14 Ye Te Ambo Limbemonga Langi Noringi Ungu Ikomo

²⁸ Yesusini kelepa kanu Juda yembomanga ye awilimendo‡ nimbendo: „Eno nabolka konopu lekemeleye? Ye te yunge kango talo moloringili. Yu pupe kango komomondo nimbendo: “Kangomo, kinié nu unjo-waene ponieno puku kongono te-pou.“ nirimu.

²⁹ „Yuni topondopa lapando “Molo, na naa pumbo.” nirimu, nalo pe yu konopu alowa tepalie purumu.

³⁰ „Lapa pupe komomondo nirimu mele aku sipe akiliomondo nirimu kinie, yuni topondopa “Te-pumbo.” nirimu, nalo naa purumu.

³¹ „Kanu kangoselonga nawene lapanga ungumu pilipe lipe terimuye?” nirimu.

Enone topondoko “Komomo.” niringi.

§ **21:26:** bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. * **21:27:** ungu pulu te inie 21:46. † **21:27:** Mako 12:1-12, LLuku 20:9-19. ‡ **21:28:** inie yakondo 21:23.

Jesusini enondo nimbendo: "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Eno „Juda yembomanga ye awilime, Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo talapena sukundu[§], kumbi leko naa punge.. Kou takisi lili yema kinie wapora toli amboma kinie „kanu yemboma, eno Juda yembomanga ye awilimene kanoko keri kanolemelema, kumbi leko punge.

³² „No Lindeli, Jono ombo eno sumbi siku molonge aulkemo lipe ora sirimu kinie enone yu nirimumu ‘Kolo tokomo.’ konopu leko yunge ungumu pilku naa lsingi nalo kou takisi lili yema kinie wapora toli amboma kinie yuni nirimu ungumu ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilieringi. Nalo kanu ámbo ye kerimene aku teringi kinie kepe kanokolie ‘Konopu alowa tepo ‘Yuni sike nikimu.’ nimbu tondolo mundupu piliemili.’ naa niringila. Akumunge „kanu ambo ye “Tepo kenjilimolo.” ningu konopu alowa telemelema Pulu Yemo molemona kumbi leko punge..” ,nirimu.,^{*} u

³³ „Aku nimbeline Yesusini kanu ye awilimendo[†] altopa nimbendo: „Ungu iko te pea tambo pilieyo.

“Kolea pulu ye tene unjo waene ponie tepalie pala terimu. Ponienna sukundu loyekolo akupe waene-no ingi tepe mondombando tepe mimi tepalie nirimumuni, pe ponie nokonge ulke takaye te polo kulupe ola takorumu. Ye mare kanopa lipelie enondo nimbendo: “Nanga poniemo tapu tendeko unjo mongoma inie toko nokondangi. Pe waene mongo polo tomba kinie unjo mongoma moke tepo, kongono tendenge mele mare eno liengi mare na liembo.” nimbe kanu poniemo eno sipelie yu kolea paa suluringe pupe molorumu.

³⁴ Kanu kinie pe waene mongo polo tomba terimu kinie ponie pulu yemone yunge kendemande ye mare “Nanga waene-mongo siengi puku liku mendekó wangí paa.” nimbe ponie nokoringi yema moloringine lipe mundorumu.

³⁵ Nalo kendemande yema „oringi kinie, ponienokoli yemane eno ambolko likulie te kopene toko, te toko kondoko, te kouni toringi.

³⁶ Altopa ponie pulu yemone kendemande ye mare awisili mele lipe “Nanga waene mongo lindi-pee.” nimbe lipe mundorumu, ou kendemande ye koltalo mele lipe mundorumu. Nalo ponie nokoli yemane ou-pulu-pulu oringi kendemande yema-kinie teringi mele pe kendemande oringi yema-kinie akula teringi.

³⁷ Kanu kinie ponie pulu yemo yuni „konopuni pilipelie, ‘Nanga kangomo pipili kolko yunge ungume pilku liku, yu waene-mongoma singe.’ konopu lepalé yunge malomo lipe mundorumu.

³⁸ Nalo ponie nokoli yemane ponie pulu yemonga malo ombá orumu kanokolie enone enono ningendo: “Andi okomo yemo pe lapanga melema limbe yemo okomo. Yu topo kondopo iponiemo olío kamu liemili.” ningulie

³⁹ enone yu ambolko liku ponieno ulsu mundukulie yu toko kondoringi.”[‡] ,nimbe Yesusini nirimu.,

⁴⁰ „Yesusini ungu iko akumu topa pora simbendo kanu Juda yembomanga ye awilimendo walsipelie nimbendo:,

§ 21:31: bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. * 21:32: LLuku 7:29-50, 18:9-14, Jono 8:1-11. Kou-takisi lili yemanga ungu pulu te inie yakondo 11:19*. Bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”, “38. Sadyusi”, “41. saveman”. † 21:33: inie yakondo 21:23. ‡ 21:39: Yesus ulsukundu mengo puku toringi temanemo inie anjokondo 27:32, Mako 15:20-21, Jono 19:17. Ungu pulu te Ipuru 13:11-12, 13:11-12*.

"Ponie nokoli yemane aku teringimunge ponie pulu yemo ombalie kanu ponie nokoli yema-kinie yuni nambolka uluri temba konopu lekemeleye?" nirimu.

⁴¹ Enone yuntu topondoko ningendo: "Yuni kanu ye kerime 'kamu molko kenjengi.' nimbe tepe kenjipelie ponie nokonge ye lupe mare lipe waene-mongo polo tomba kinie waene-mongoma moke teko, mare ponie pulu yemo singe yema poniemo simbe." niringi. §

⁴² Yesusini ,Pulu Yemonga Juda yemboma nokoringi yemane yu toko kondonge mele pilipelie,* enondo nimbendo: "Pulu Yemonga bokune sukundu molemo ungu te kanoko naa pilimeleye? „Aku ungumu isipe mele:„

"Ulke takoringi yemane
kanoko keri kanoko toko lteringi kou kanumu
kinié kelepa ulke simu mele
ulke enge sindeli kou awili peangamo.
Awilimuniaku ulumu terimu olione
kanopo paa peanga kanolemolo."†
nimbe molemo kanumu.

⁴³ Aku „nirimu,,munge nane eno ,Pulu Yemonga Juda yemboma, nimbu sikirumu: Pulu Yemo enonga ye nomi kingi molopa eno nokolemo mele mundupe siye kolopalie nimbémone, yembo talape lupe tene yunge ungumú pilku liku teko molongema lipe nokomba.‡

⁴⁴ (Ikou „nikiru,,munge ola yembo te a topa topalie ombele melema elke tomba. Nalo yembo te molombana ola koumu omiba yu topalie kanu yembomo topa nurupulu tomba.)" nirimu. §

⁴⁵ Kanu kinie Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie Parisi yema kinie* Yesusini ungu iko torumume pilkulie enone yu tonge teko moloringi mele yuni nirimu pilkulie

⁴⁶ enone yu ka singe teringi nalo yembomane 'Yu Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yando nimbe silimo ye te.'† konopu lieringi kulu yemboma pipili kolkolie yu isili-ou ambolko ka naa siringi.

22

*22:1-14 (Ungu Pengémo inie yakondo gomo 119 molemo.)**

¹ Yesusini kelepa ungu mare „Juda ye awilimendo nimbendo, ungu iko te pea topalie nimbendo:

² "Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokolemo† akumu isipe mele:

"Ye nomi kingi tene yunge malo ambo limbemonga langi awisili kalondorumu.

§ **21:41:** Ungu iko palimunge ungu pulume LLuku 20:16*. * **21:42:** inie nondopa 21:46, Jono 11:45-53,57. † **21:42:** Konana 118:22-23. ‡ **21:43:** ungu pulu mare LLuku 2:32, 3:6, Lipe Mundororum Yema 9:15, 18:6, 26:15-23. § **21:44:** akumu pala isipe mele () sukundu molemo akumu yembo marene 'Mateyuni naa torumu.' ningu pilimele. Sikenje? Aku ungumu LLuku 20:18 molemola. * **21:45:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris", "11. Farisi". † **21:46:** LLuku 7:16, Jono 4:19, 9:17. Bokumunge alsena anjokondo "35. profet". * **22::** LLuku 14:16-24. Akumunge 22:3-7 nirimu aka yemboma Juda yembomanje? 22:8-10 nirimu aka yemboma Juda yembo naa moloringi yembo lupemanje? † **22:2:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom".

³ Koronga “Ye ambo limbe langi pea namili sukundu wangi.” nirimu yemboma yunge kendemandando ““Kinié langi namili waa.” ni-pee.” nimbe mundorumu, nalo puku aku siku niringi kinie eno “Naa omolo.” niringi.

⁴ Altopa kendemande mare lupe lipe mundupelie nimbendo: ““Langi pea namili wangi.” nirindu yembomando puku ningendo: “Langi tepa mimi tepa pora simu. Yunge kongi kao peleama kinie kongi kao walo wami telime kinie tomu. Langi pali tepa mimi tepa nosilimo kene ye ambo limbemonga langi pea namili waa.” ni-pee.” nirimu.

⁵ Nalo puku niringi kinie naa pilku siye kolko, te yunge ponienaa pupe, te yunge bisinetena pupe,

⁶ marene kingimunge kendemandema ambolko liku teko kenjikulie toko kondoringi.

⁷ „Aku teringimunge, kingimu mumindili kolopalie yunge ami yemando nimbendo: “Eno molemelena puku toko kondoko enonga koleamo tepe leko to-paa.” nimbe eno lipe mundorumu kinie pukulie, nirimu mele teringi.

⁸ Kanu kinie kingimuni yunge kendemandando nimbendo: “Ye ambo limbemonga langi nosilimolo nalo “Pea namili wangi.” nirindu yemboma nonge kapola naa temba kene

⁹ eno pukulie aulke lupe lupe lemomanga pali puku yembo kanongema “Ye ambo limbemonga langi pea namili waa.” ni-pee.” nirimu.

¹⁰ Pilkulie kanu kendemandema aulkemanga pali puku yembo kanoringime pali liku maku toringi. Yembo peangama kinie yembo kerime kinie pea liku maku toringi. Kanu kinie ye ambo limbemonga koleana yemboma paa ongo si siku moloringi.

¹¹ Ongo moloringi kinie kingimu “Yembo maku toko molemelema kanambo.” nimbe eno moloringine ombalie, yemboma ye ambo limbe ‘makune ongemonga wale-pakoli kamume ‘pakoko sukundu wangi.’ ningu siringi, wale-pakolimenga‡ ye te wale-pakoli akumenga te naa pakopa molorumu kanopalie

¹² yundu nimbendo: “Kangomo, nu ye ambo limbe wale te naa pakokono kanokoro kene nu aulke tena sukundu onuye?” nirimu kinie kanu yemone unguri naa nirimu.

¹³ Kanu kinie kingimuni langi nokoringi kendemandando nimbendo: “I yemo kimbu kime ka tokolie pena kolea sumbulu tokomona toko pena mundee!” nirimu. Akune yemboma paa mindili nongolie kola teko perekopongole.” nimbe Yesusini nirimu. ,

¹⁴ „Aku nimbeline Yesusini ungu ikomonga pulumu kamu nimbendo: „Sike „Pulu Yemone, yembo awisilindu “Waa.” nilimo nalo yembo koltalo mindi§ mako topa “Sukundu waa.” nilimo.” nirimu.

*22:15-22 “Gapomano Kou Takisi Tamili Molo Moloye?” Ningu Yesusi Walsiku Pilieringi Temanemo**

‡ **22:11:** Ou teringi mele pilipulie palana isipe , , sukundu molemo mele torumulu. Yemboma enono walu oringimunge wale-pakoli kamu mare yu mele mele naa pakoko oringi. Ungu pulu te Lipe Ora Sirimu 7:13-14, 3:4-5, 19:7-8. § **22:14:** inie yakondo 7:13-14. * **22:14:** Mako 12:13-17, LLuku 20:20-26.

¹⁵ „Yesusini aku sipe nirimu, kinie „pilkulie, Parisi yema[†] ulsu puku eno enono liku maku tokolie ningendo: ‘‘Yesusini ungu te nimbe kenjepili.’ nimbu nambe-eamiliye?’’ ningu kerepale ningulie niringimuni,[‡]

¹⁶ eno lombili andolime kinie ye nomi kingi Erotenga talape ye mare kinie liku Yesusi molorumune liku mundoringi, eno puku Yesusindu ningendo:

“Ungu Mane Silimu, olio pilimolo, ‘nuni ungu sikema mindi ningu, Pulu Yemone ‘Teaa.’ nilimo ulume paa sike ungume mane siku, nu yembo teluringe kepe konopu kimbu naa siku, yemboma pipili naa kolko enondo pali ungu telu siku kapola kapola ningu silino.’ konopu lemololo.

¹⁷ Aku siku ningu molenomonga nu nambolka konopu lekenoye? Olione Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine ‘Sisa’ nilimu kou takisi tomulu liemo kapola molo moleyo? Pulu Yemone akumundu ungu mane sirimu ungu mane nambolkamo pelemoye? Ningu si.” niringi.

¹⁸ Nalo Yesusini yu-kinie konopu keri panjiku yu teko kenjinge teringi pilipelie enondo nimbendo: “Eno kolo toko topele mapele toli yema,[§] ‘Yuni nimbe kenjepili.’ ningu nambemune na manda manjiku kolo toko walsikimiliye?”*

¹⁹ Takisi tolemele kou mongo te na liku ora siee.” nirimu.

Enone yu molorumune te mengo ongo yu siringi.

²⁰ Kanu kinie Yesusini enondo nimbendo: “I koune nainge kumbikeremo kinie imbimu kinie molemoye?” nirimu.

²¹ Enone yundu ningendo: “Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamonga kumbikeremo kinie imbimu kinie molemo.” niringi.

Kanu kinie yuni enondo nimbendo: “Kou monemo Sisamonga, kene Sisamonga melema Sisamo yuyu siku, Pulu Yemonga melema Pulu Yemo yuyu siee.” nirimu.

²² Yuni aku sipe „paa sumbi sipe, nirimu mele pilkulie ‘Yu paa pilipe konginjeli pelemo yemo lepamo.’ ningu pilku, konopu awisili liku mundukulie yu munduku siye kolko eno purungi.

22:23-33 “Kolemele Yemboma Lomboroko Ola Molkolie Altoko Nambe-Engenje?” Ningu Yesusi Walsiku Pilieringi Temanemo[†]

²³ Kanu yema Yesusi kinie kou takisi toli ungumu ningu pora siringi kinie, pe aku enamonga Sadusi ye mare[‡] Yesusi molorumune oringi. Sadusi yema eno ‘Pulu Yemone pe kolemele yemboma topa naa makin-jindimbe, lomboroko ola naa molonge.’ ningu pilku moloringi talapemo. Aku Sadusi yema ongo Yesusi walsiku pilkulie ningendo:

²⁴ “Ungu Mane Silimu, ‘Pulu Yemonga ungu manema olio sirimu ye, Mosisini ungu mane sipelie nimbendo:

“Ambo limbe ye te ambolango naa membalie
kolomba kinie kanu yemo yunge angenu
molombamone yunge ambo wayemo lipe

angenu lipe tapondopa ambolango mendepili.”[§]
nirimu aku sipe bokune molemo kanumu.

[†] 22:15: bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”. [‡] 22:15: Inie yakondo 22:1-7 yemane “Naa omolo.” niringi kinie kingimuni “Kapola kene we yemboma wang.” nirimu akumu naa oringi yema Juda yembomanga ye awilime. Parisi yemane aka pilkulie Yesusi-kinie konopu keri panjeringi. [§] 22:18: bokumunge alsena anjokondo “47. tupela maus”. * 22:18: ungu pulu te inie yakondo 16:1***. [†] 22:22: Mako 12:18-27, LLuku 20:27-40. [‡] 22:23: bokumunge alsena anjokondo “38. Sadyusi”. [§] 22:24: Unku Manema 25:5.

25 „Aku ungu manemonga ulu te olionga ye mare-kinie wendo orumu mele nu walsipu piliemili.“

“Angenupili yepoko pakera moloringi. Komomo ambo lipelie kolorumu. Ambolango te naa molopili kolorumu kulu yunge bulkundu angenumunyi yunge angenu kolorumumunge, ambolango ‘Mendambo.’ nimbe ambo wayemo kelepa lsimu.

26 Nalo ambolango te naa mendepalie yu we kolorumula. Yunge bulkundumuni kanu ambomo lsimula nalo yu kepe we kolorumula. Aku teliku pukulie ye yepoko pakera pali ambolango telu kepe naa mengolie kolko pora siringi kinie akiliomo we kolorumula.

27 Pe ambomo yu kolorumula.

28 Akumunge, kolemele yemboma pe lomboroko ola molonge kinie kanu ambomo ye yepoko pakera pali ya mana lsingi kulu ambomo yu ye paa nainge menu molombaye?” niringi.

29 Yesusini enondo topondopa nimbendo: “Eno Pulu Yemonga bokune ungu molemoma kinie, Pulu Yemo kinie tondolo pelemo mele kinie, naa pilku lou lemelemonga, yemboma pe tengemondo nikimili mele pilku sunduku kolo tokomele..”

30 Lomboroko ola molonge yembomanga yema ambo naa liku, amboma ye naa puku, aku paa naa tengen. Mulu koleana molemele angelloma molemele meleaku siku molonge. ‘Angellomane mana yemboma telemele mele naa telemene kanumu.’ Aku tengemonga ‘Eno Pulu Yemonga ungumu pilku sunduku lawa telemene.’ nikiru..

31-32 “Nalo ‘eno Sadusimene, ‘Kolemele yemboma lomboroko ola naa molonge.’ konopu lemelemonga ungu te Pulu Yemone enondo nirimumu enone naa kanoko pilimeleye? Yuni isipe nimbendo:

“Na Eporayamo kinie Aisake kinie Jekopo kinie

enonga Pulu Yemo molio.” nirimu.*

Pulu Yemonga bokune aku ungu molemomo naa kanoko pilimeleye? ‘Enonga Pulu Yemo molorundu.’ naa nirimu. ‘Enonga Pulu Yemo molio.’ nirimu kanumu., Pulu Yemo yu kololi yembomanga Pulu Yemo molo; yu konde mololi yembomanga Pulu Yemo.”† nirimu.†

33 Yuni aku nirimu mele yembo maku toko moloringimene pilkulie yunge ungu mane sirimu ungume pilkulie pungu-pungu ningu paa konopu awisili liku mundoringi.

22:34-40 Pulu Yemone Ungu Mane Sirimu Ungu Manemanga Talo Olandopamonga Temanemo‡

34 Nalo Yesusini aku ungu nirimumuni Sadusi yemanga ungumu pipi sinderimu, eno ungu te naa perimu-ne Parisi yemane§ pilkulie eno liku maku toko ‘Yesusini molorumune, oringi.

35 ‘Oringi kinie, enonga ye te, yu Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilipe kondorunu yemone ‘Yuni nimbe kenjimbenje manda manjipu piliebmo.’ nimbe* Yesusindu walsipe pilipelie nimbendo:

36 “Ungu Mane Silimu, Pulu Yemone ungu mane sirimu pelemomanga nambolka ungu manemo yu olandopaye?” nirimu.†

37 Yesusini yundu nimbendo:

“Ungu mane oladopamo isipe:

‘Enone enonga kamélema kinie,

* **22:31-32:** Wendo Oringi 3:6. † **22:31-32:** ungu pulu te LLuku 20:37* ‡ **22:33:** Mako 12:28-31, LLuku 10:25-27. § **22:34:** bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”. * **22:35:** ungu pulu te inie yakondo 16:1***. † **22:36:** bokumunge alsena anjokondo “26. lo”.

enonga minime kinie,
 enonga pilipe konginjelime kinie,
 akumene Awilimu enonga Pulu Yemo manjiku
 tondolo munduku konopu mondangi.
 aku nimbe pelemo.[‡]

³⁸ Aku ungu manemo yu paa tondolo, olandopamo.

³⁹ Talo sipe ungu manemo yu-kinie telu sipe mele. Akumu isipe:
 'Enone enono yu-mele-mele konopu mondoko
 enonga kangimu enono
 kondo kolko nokolemele mele
 aku sikula pulu lemo yemboma
 konopu mondoko nokoko molangi.'
 nimbe pelemo.[§]

⁴⁰ Pulu Yemonga ungu mane Mosisini sirimume pali kinie, Pulu Yemone
 ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningū siringi yemane bokune
 toringi ungume pali kinie,* kanu ungumenga pulumu aku ungu maneselo
 mindi.” nirimu.

22:41-46 Yesusini “Ye Nomi Kirasimu Nainge Maloye?” Nimbe Walser-imu Temanemo[†]

⁴¹ Kanu kinie Parisi yema aku siku we maku toko molangi Yesusini
 enondo isipe walsipelie nimbendo:

⁴² “Pulu Yemone “Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.” ou
 nimbe mako torumu ye nomi Kirasimundu[‡] enone nambolka konopu
 lekemeleye? Yunawe? Yu nawene kalopa limbe konopu lemeleye?”
 nirimu kinie

enone ningendo: “Ye nomi Kirasimu yu ye nomi kingi, Depisini kalopa
 limbe ye te.”[§] nirungi.

⁴³ Yuni altopa eno walsipelie nimbendo: “Aku liemo „Pulu Yemonga,
 Minimu Depisinge konopune molopalie ungu te nirimu kinie Depisini
 pilipelie ye nomi Kirasimundu “Awilimu” nirimu akumu nambemune
 nirimu konopu lekemeleye? Depisi yuni „ye Kirasimu molomba mele, isipe
 nirimu:

⁴⁴ “Awili „Pulu Ye Yawene, nanga Awilimundu nimbendo:

“ ‘Nunge opa puluema nuni nokani.’ nimbu,
 pe eno topo manie mundundumbo kene
 isili-ou nū „na kinie pea
 tapu topolo ye nomiselo molopolo
 melema nokambilī,

nanga ki umbukundu ongo molani.” nirimu.”*
 nimbe Depisini nirimu kanumu.

⁴⁵ Depisini „ye nomi Kirasimu, yundu “Nu nanga Awilimu.” nirimu liemo
 yu pe nambepe Depisini kalopa limbe ye te „mindī, molombaye?” nirimu.

⁴⁶ Yesusini aku sipe walserimu mele pilkulie, ye akune moloringimenga
 tene ungu telu kepe topondoko manda naa nirungi. „Enone yu walsiku
 pilieringi ungume pali yuni topondopa anjo nimbe kondoramu pilkulie,
 pe altoko yu ungu te walsiku pilingendo pipili kolko naa walseringi.

‡ 22:37: Ungu Manema 6:5. § 22:39: LLipai 19:18. Unku pulu mare inie yakondo 5:43-48, LLuku 10:25-37.

* 22:40: bokumunge alsena anjokondo “26.2. Lo na Profet”. † 22:40: Mako 12:35-37,

LLuku 20:41-44. ‡ 22:42: bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”. § 22:42: bokumunge

alsena anjokondo “32.1. Pikinini Bilong Devit”. * 22:44: Konana 110:1, Lipe Mundoromu Yema

2:34-35, Ipuru 1:13, Ou Korini 15:25, Ipuru 10:13.

23

*Kolomongo Awili 23 Yesusini Juda Yembomanga Ye Awilime Umbune Awili Yepoko Pakeranga Temanemo**

23:1-12 Parisi Yema Kinie Ungu Manema Pilku Mane Siringi Yema Kinie Enone Teko Kenjeringi Ulumenga Ungu Te†

¹ Kanu kinie Yesusini yembo maku toringime kinie, yunge lombili andoli yema kinie, ungu nimbe sipelie nimbendo:

² “Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane silimele yema kinie Parisi yema kinie‡ enone Mosisini ungu manemanga pulume mane sirimu mele yandopa mane silimele.

³ Akumunge kanu yemane eno mane silimelema pali mimi siku pilku teangi, nalo kanu yemane mane silimele mele kanu yema enono pilku liku naa telemelemonga kanu yema enone ulu telemelema manda manjiku naa teangi.§

⁴ Yembo tene wale umbune teli te tepa mimi tepalie yembo te ‘mepili.’ nimbe ola lipe bulune mendelemo mele ‘aku siku kanu yemane yembo-mando ungu mane siku “I siku i siku teaa.” ningu, umbune silimele nalo laye-kolte kepe ‘Lipu tapondopo meamili.’ naa nilimele.*

⁵ “Kanu yemane ulu telemelema ‘we teamili.’ ningu naa telemele. ‘Yembomane olio kanokolie ‘molko kondolemele.’ ningu kanangi.’ ningu ulume telemele. Pulu Yemonga ungu manema molemo pepá te kulipi toko mambelena molo kíne ka tongendo ‘Yemboma paa kanangi.’ ningu kulipi paa awili teko toko,† enonga wale-pakolimenga ka moko toko mondongendo ka sulu peanga mare awili teko moko toko mondolemele.‡

⁶ Yembomane langi nongo yembomando “Namili waa.” nilimele kinie kanu yema ongolio ye awilimenga polo kumbikundu ‘olio molamili.’ ningu konopu siku molemelela. Yemboma maku toko Pulu Yemonga ungu mu pilimele ulkena sukundu pukulie manie molongendo ye awilime molemele polo peanga akune ‘molamili.’ ningu mendo puku polo akune konopu siku molemelela.§

⁷ Yemboma maku toko molemele koleana andongendo mongo-kenge teko ‘We yembomane olio kanoko kapi niengi.’ ningu pilkulie konopu siku pilku andoko molemelela. Yembomane enondo ‘Rapai’* nilimele kinie paa konopu silimelela.

* **23::** LLuku 11:37-54 (11:53-54 paa kana!). † **23::** akumunge 23:4-7 Mako 12:38-39, LLuku 20:45-46; 23:6 LLuku 14:7; 23:6-7 LLuku 11:43,46. ‡ **23:2:** bokumunge alsena anjokondo “41. saveman”, “11. Farisi”. § **23:3:** inie yakondo 15:3-9, 16:12. Olio manda manjipu temolo kinie papu (Ou Korini 11:1). * **23:4:** LLuku 11:46. † **23:5:** Wendo Oringi 13:1-6, UNGU Manema 6:4-9, 11:13-21, akune Pulu Yemone yembomando nimbendo: “Yunge ungu manema konopuni paa mimi siku pilku molangi.” ningu akume pep na toko kulipi toko pengena mambelena lopali mele panjiku mengo andangi.” nirimu. Pulu Yemone “Teangi.” nirimu mele ya nondopa pikisa tengah ye tene aki sipe yunge mambelena panjerimu. Aku siku papu teringi nalo Yesusini nirimu yemane ‘yembomane ‘eno ye peangama molemele’ ningu kanangi.’ ningu awili teko mondoringi.

‡ **23:5:** Kambu 15:37-41 akune yemane ‘Pulu Yemonga yemboma manjipu molemolo.’ ningu enonga wale-pakolimenga ka mare moko toko mondonge ungu manema molemo nalo Yesusini nirimu yemane ‘Pulu Yemone olio ye peangama nimbe kanopili.’ naa ningu, ‘we yembomane olio ye peangama ningu kanangi.’ ningu ka paa sulu mare moko toko mondoringi. § **23:6:** LLuku 11:43, 20:46; 14:7. * **23:7:** ungu pulumu UNGU Mane Silimu Jono 1:38*.

8 „Kanu yemane aku telemele, nalo enonga nokoli ye awili telumu mindi molemo, eno pali angenupili molemele kene yembomane “eno olionga Rapaim.” naa niengi.

9 Enonga Lapa telumu mindi molemo, akumu mulu koleana molemo, akumunge mana yembo tendo ‚olionga ye awilimu’ ningu, “Tata” naa niengi.

10 Pulu Yemone “Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.” ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu[†] mindi enonga nokoli ye awilimu molemo kene yembomane enondo ‚olio nokolemo yemo’, ningu “Ye Awilimu” naa laniengi.

11-12 Yembo tene yunge imbimu yuyu lipe ola mundumbe kinie „Pulu Yemone,“ yunge imbimu topa manie mundumbe; yembo tene yunge imbimu yuyu topa manie mundumbe kinie „Pulu Yemone,“ yunge imbimu lipe ola mundundumbde kene enonga ye te eno nokomba ye awili te molopa enonga kongono kendemande yemo molopili.”[‡] ,nirimu..,

23:13-36 Parisi Yema Kinie Ungu Manema Pilku Mane Siringi Yema Kinie Akumendo Yesusini Iri Topa Teko Kenjeringimunge Mindili Nonge Mele Nirimu Temanemo[§]

13 „Yu lombili andolimendo ungu nimbe kelepalie Yesusini Juda yembomanga ye awili moloringimendo nimbendo,: “Eno Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane silimele yema kinie, Parisi yema kinie, eno mindili nongo paa molko kenjing! Eno topele mapele toli yema!* Enone yemboma Pulu Yemo ye nomi kingi molopa nokolemo[†] mulu koleana punge pulimele kerepulumu pipi silimele. Eno enono sukundu naa pulimele; yembo lupema punge telemele kinie aulkemo pipi siku “Molo.” nilimelela.[‡]

14 “(Eno ungu manemanga pulume pilku mane silimele yema kinie Parisi yema kinie eno mindili nongo paa molko kenjing! Eno topele mapele toli yema! Enone ambo wayema liku lou siku enonga ulkema wa liku, enone ‘Yemboma kanangi.’ ningu Pulu Yemo kinie ungume sulu teko we ningu angilimele, akumunge kote walemo wendo ombá kinie eno-kinie umbune awili tepa pemba.)[§]

15 “Eno ungu manemanga pulume pilku mane silimele yema kinie Parisi yema kinie eno mindili nongo paa molko kenjing! Eno topele mapele toli yema! ‘Yembo telu mindi kepe konopu alowa tepa olio lombili andombwa kinie papu.’ ningu ma koleamanga kimbu kongono teko kolea sulumenga puku, nomu-kusa sipimenga andolemele nalo pe yembo te sike enone nilimele ungume pilipe lipe konopu alowa tepa lombili andolemo kinie kanu yembomo tepa kenjilimo mele paa olandopa, enone teko kenjilimele mele maniendopa, akumunge yu tepe koleana paa sike pumbe aulkemo akisindilimele.

16 “Eno mongo keri lielimene „Mongo keri lieli, yemboma aulkemo lipu ora siemili.” nilimele yema eno mindili nongo paa molko kenjing! Enone yemboma mane sikulie ningendo: “Yembo tené mi lembando ‘ulke

[†] **23:10:** bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”. [‡] **23:11-12:** Kongono tendeli yemboma mele molomolo ungumunge ungu pulu mare inie yakondo 18:1-5, 20:26-27, Mako 9:33-37, Jono 13:1-17. [§] **23:11-12:** ungu mare LLuku 11:42-52. ^{*} **23:13:** bokumunge alsena anjokondo “47. tupela maus”. [†] **23:13:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. [‡] **23:13:** LLuku 11:52.

§ 23:14: Ya pala O akune sukundu molemo ungumu yembo pilipe konginjeli marene pilkulie, ‘Imu ou pulu pulu Mateyuni naa torumu. Pe mele ye tene lupe akumu torumu.’ ningu pilkulie kinié bokune naa tolemele. Mako 12:40 iungumu sike molemo.

tembelemo' imbi lepa "Paa sike tembo," nimbelie pe "Tembo." nimbe panjimbe mele naa temba kinie uluri molo. Nalo yembo tene mi lembando "ulke tembelane ape kandoringi kou-gollomo" imbi lepa "Paa sike tembo." nimbelie pe "Tembo." nimbe panjimbe mele naa temba kinie kapola naa temba. Yu sike kamu tepili." nilimele.*

¹⁷ Eno aroma toko mongo keri lieli yema! Mele nambolka melemo olandopaye? Kou-gollo akumu mele olandopamo molo Pulu Yemo molemo ulke tembelemone kou gollo mako topa 'Pulu Yemonga' nimbe kake tendelemo ulkemo olandopaye?

¹⁸ "Enone ungu te pea yemboma mane sikulie ningendo: "Yembo tene mi lembando 'Pulu Yemo popo toko melema kalemele polomo' imbi lepa "Paa sike tembo." nimbelie pe "Tembo." nimbe panjimbe mele naa temba kinie uluri molo. Nalo yembo tene mi lembando "aku polona ola melte singemo" imbi lepa "Paa sike tembo." nimbelie pe "Tembo." nimbe panjimbe mele naa temba kinie kapola naa temba. Yu sike kamu tepili." nilimele.

¹⁹ Eno mongo keri lieli yema! Mele nambolka melemo olandopaye? Polona ola 'Pulu Yemo popo toko kalondangi.' ningu silimele melemo olandopamo molo polomone kanu melema mako topa 'Pulu Yemonga' nimbe kake tendelemo polomo olandopaye?

²⁰ "Akumunge, yembo tene mi lembando 'Pulu Yemo popo toko melema kalemele polomo' imbi lemba kinie mele polona ola lemba melemo kepe imbi lepa mi lemba.

²¹ Aku sipela yembo tene mi lembando 'ulke tembelemo' imbi lemba kinie ulke tembelemo kinie akune sukundu molemo yemo kinie imbi lepa mi lemba.

²² Yembo tene mi lembando 'mulu koleamo' imbi lemba kinie Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa kolea nokombando molemo polomo kepe aku polona ola molemo yemo kepe imbi lepa mi lembala.

²³ "Eno ungu manemanga pulume pilku mane silimele yema kinie, Parisi yema kinie, eno mindili nongo paa molko kenjinge! Eno 'sike ungume nikimulu.' ningu kolo toko topele mapele toli yema![†] Langi kalongendo 'songo tepili.' ningu enonga ponieno mele kanga lupe lupe olemomanga inie toko langine mundulimele akumenga ungu mane te pelemomo pilku tene tene ningu nosilimele manga telu telu Pulu Yemonga ningu yu silimele.[‡] Aku telemele nalo ungu mane tondolo olandopa mare munduku siye kolko naa pilku telemele. 'Yemboma apuruku yembo awilime liku tapondoko yembo kerime teko kenjiku naa teko, yemboma naa apuruku pali kondoo kolko, Pulu Yemo 'Sike.' ningu tondolo munduku pilku "Temolo." nilimele mele sumbi siku teko molko, aku teangi.' nimbe pelemo ungu manemando nikiru.[§] Unku mane wema pilku telemelena munduku siye naa kolko 'mare naa telemelena' nikiru akume pali telemelanje papu.

²⁴ Eno mongo keri lielimene "Mongo keri lieli, yemboma aulkemo lipu ora siemili." nilimele yema,* eno 'ungu mane wema tondolo munduku pilku teko, ungu mane tondoloma naa pilku telemelena aku telemelena mele ungu iko topo niembo.' Langi nongendo mele kanga lopalo molo lomou langine pelemo kanokolie 'Naa namili.' ningu wendo liku Itellemelena, nalo kongi kao te langine pelemo kinie naa kanoko we liku toko penge mundulimele.[†]

* ^{23:16:} inie yakondo 5:34-36. † ^{23:23:} bokumunge alsena anjokondo "47. tupela maus".

‡ ^{23:23:} LLipai 27:30. § ^{23:23:} Maika 6:8. * ^{23:24:} Kanu yema ya 23:23 "topele mapele toli yema". † ^{23:24:} inie yakondo 7:3-5.

25 "Eno ungu manemanga pulume pilku mane silimele yema kinie Parisi yema kinie, eno mindili nongo paa molko kenjing! Eno topele mapele toli yema! Pellete kapomanga ulskundu kulumiyе tokо kondolemele nalo akumenga sukundu langi pelemoma enone tondolo munduku wa liku, enone enono waka kolko enono konopu kimbu siku limele ulume.[‡]

26 Eno mongo keri lieli Parisi yema! Pellete kapomanga sukundu kulumiyе tonge kinie ulskundu kepe kake temba.

27 "Eno ungu manemanga pulume pilku mane silimele yema kinie Parisi yema kinie, eno mindili nongo paa molko kenjing! Eno topele mapele toli yema! 'Yembo ono koleamo kanoko peanga kanangi.' ningu pene kake telimu ape kandolemele mele eno aku silime mele molemele. Yembo ono koleama sike ulskundu peanga lemo kanolemele nalo sukundu yembo kololimenga ombelema kinie mele purolu nurupulume kinie peke lepa pelemo.

28 Eno aku siku mele molemele. Yembomane enonga kalkundu kanokolie 'Eno ye sumbi nilime' konopu lemele nalo enonga konopune sukundu kolo toli ulume kinie ulu pulu kerime kinie mindi si nimbe pelemo.

29 "Eno ungu manemanga pulume pilku mane silimele yema kinie Parisi yema kinie eno mindili nongo paa molko kenjing! Eno topele mapele toli yema! Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilku yando ningu silime kolemele kinie enonga ono telemele koleama teko mimi teko, sumbi nili yembomanga ono koleama asilimele.

30 Aku tekolie enone ningendo: "Olio olionga anda-kolepalime-kinie molemelanje enone Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yema[§] toko kondoringi kinie olionga anda-kolepali naa lipu tapondopo eno naa tolemela." nilimele.

31 Aku nilimelemonga 'Kanu yema toko kondoringi yembomane kalko lsingi yema molemolo.' ningu enono liku ora silimele.

32 Aku liemo kapola enonga anda-kolepalimene pulu polko teko kenjeringi mele enone kamu teangi.

33 "Yemboma nongo kondoli, wambiyema! Eno kolo topa yemboma tepa kenjeli wambiyemonga waloma!"* Pulu Yemone enondo "Teko kenjeringimunge tepe koleana paa." nimbe kinie eno manda kowa punge aulke te Iembaye?

34 Akumunge nane Pulu Yemone ungu umbu tondombama pilku yemboma ningu singe yema kinie, pilipe konginjeli pemba yema kinie, mane singe yema kinie, eno molemelena lipu mundukuru. Aku yemanga mare toko kondoko, mare 'Kolangi.' ningu unjo perana uku toko mondoko, mare eno maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieli ulkemanga mengo puku ka-pulsene toko, koleamanga 'tamili.' ningu pulu siku akiliku lombili punge.

35 Aku tengemonga ou pulu pulu 'Pulu Yemone mulu maselo terimu kinie, kepe yandopa kinié kepe yembo sumbi nilime toko kondoringimunge ulu umbunema eno 'Juda yembomanga ye awilime,'-kinie pemba. 'Pulu Yemonga bokune, ou pulu pulu sumbi nili ye Epele kinie, yandopa moloringi yembo sumbi nilime kinie, yandopa 'Pulu Yemonga bokumu pora nilimo akune, Berekia malo Sekaraya kinie toko kondoringi

[‡] 23:25: inie yakondo 15:17-20. [§] 23:30: bokumunge alsena anjokondo "35. profet". * 23:33: inie yakondo 3:7, 12:34.

akumenga pali[†] ulu umbunema eno-kinie pemba. Sekaraya akumu Pulu Yemonga ulke suluminia lierimu ulkemo kinie Pulu Yemo popo toko melema kaloringi polomo kinie awi-suku-singine toringi kanumu.

³⁶ Nane paa sike enondo nikiru: Ou teko kenjeringi ulumenga pali ulu umbunema iyembo kinié molkomelema-kinie pemba.” ,nirimu.,

23:37-39 Jerusalleme Yemboma Toko Kalonge Pilipelie Yesusini Eno Kondo Kolorumu Temanemo[‡]

³⁷ „Aku nimbeline Yesusini Jerusalleme moloringi yemboma yu kondo kolopa akumundu ungu te nimbeline nimbendo: „

“O Jerusalleme „yemboma„, Jerusalleme „yemboma„, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yema toko kondoko, yuni yemboma ‘liku tapondangi.’ nimbe eno moloringine lipe mundoromu yema kouni toko kondoko telemene yemboma, kera gulta anumumuni yunge waloma lipe yunge kongona lopi tepa nokolemo mele nane wale awisili eno aku sipu nokolka nalo enono “Molo!” niringi.

³⁸ Akumunge pilieme! „Opa puluema eno tonge onge kinie Pulu Yemone altopa eno naa nokopa naa lipe tapondombamonga, opa puluemane ongo sike toko munduku enonga koleamo kinie enonga ulke tembelemo kinie kamu toko kalongemonga eno ku penge.

³⁹ Akumunge „nane eno ungu te pea nimbu sikiru:„ Eno Jerusalleme yemboma, enone nando

“Pulu Ye Yawene lipe mundoromu-ne okomo yemo

imbi ola molopa, molopa kondopili.”[§]
ninge walemonga na altoko kanonge. Ou molo.” nirimu.

24

Kolomongo Awili 24-25selo Yesusini Pe Mulu Maselo Pora Nimbé Temba Kinie Ulu Mare Wendo Omb monga Ungu Mare Nimbe Sirimu Ungume

*24:1-42 Yesusini Ulu Umbune Telime Pe Wendo Omb mando Nimbe Sirimu Temanemo**

24:1-2 Ulke Tembelemo Toko Kalongemonga Yesusini Ungu Te Nirimu Temanemo[†]

¹ Kanu kinie Yesusi „Pulu Yemo popo toko kaloringi, ulke tembelena ulsu pupe aulkena pumbe purumu kinie yu lombili andolime ongo ulke tembelemonga ulke lupe lupe ,paa peanga angilieringime,[‡] yu “Kanou.” ningu liku ora siringi.

² „Aku teringi kinie, yuni enondo nimbendo: “Ya „ulke tembele peanga angilimo, kanokomele melema pali paa sike nimbu sikirumu: „Pe walse ya kolea awili Jerusalleme yemboma mindili nonge walemo

[†] **23:35:** Kenene Epele torumu temanemo Ou Pulu Pulu 4:8 molopa, Sekaraya toringi temanemo Pe Kingime Talo Sipemo 24:20-22 molemo. Juda yembomane Pulu Yemonga bokume pali liku tere lekolie Ou Pulu Pulu bokumu kumbi leko toko, Pe Kingime Talo Sipemonga bokumu akilkul toringi. Yesusini nirimu mele isipe: Yu ou naa opili Pulu Yemonga temanemo pali bokune molorumu Juda yembomane nosiku kanoko moloringi, akune sukundu sumbi nili yemboma ou toko kondoringime pali lipe tere lepa nirimu. [‡] **23:36:** LLuku 13:34-35, 19:41-44. [§] **23:39:** Konana 118:26, inieyakondo 21:9. * **24:** Mako 13:1-37, LLuku 21:5-33, 17:26-35, 21:34-36. † **24:** Mako 13:1-2, LLuku 21:5-6. Ungu mare LLuku 13:34-35, 19:41-44, 23:27-31. [‡] **24:1:** tembele ulkemanga pikisa te Mako 11:16 nondopa molemo.

wendo ombákinie, i ulke tembelemo tekisikulie koume pali toko manie mundunge.”§ nirimu.

24:3-14 Umbune Awisili Wendo Omb manga Yesusini Nirimu Temanemo*

3 Kanu kinie yu ma pangí Unjo Ollipi Ponienā ola pupe manie molorumune we yemboma naa molangi yunge lombili andoli yema ongo eno enono molkolie yundu walsiku pilkulie ningendo: “Nuni nikinu mele tewale wendo ombaye? Pe nu nondoko oni teni walemo kinie kepe ma pora nimbé walemo kinie kepe wendo ombándo ou nambolka uluri temba kinie olio kanopolie “Kinié ombá tekemo.” nimbu pilimoloye? Ningū si.” ningū walseringi.

4 Yuni enondo nimbendo:

“Kanu ulume wendo ombámonga ungu mare, yembomane eno kolo toko singe kene kanoko kondoko molangi.

5 Ye awisili ongo na molio mele yu mele mele kolo toko ningendo: “Pulu Yemone “Eno nokopa kondomabá ye te lipu mundumbo.” ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasi, akumu na.” ningulie aku siku kolo toko singe kene kanoko kondoko molangi. Yembo awisilini kanu yemanga ungume pilku liku “Sike nikimili.” ninge.

6 “Kolea marenga opa awili teko tengé mele pilku, ‘Opali talou opa awili isipe isipe wendo ombá.’ ningū we ninge kinie pilkulie mini-wale naa mundengi. Opa tengema kinie aku ulumé Pulu Yemone ‘Ou wendo opili. Laye pe mele ya ma koleamo pora nimbé.’ nimbe, nimbe panjerimumungeaku ulume sike wendo ombá nalo aku kinie mulu maselo ou naa pora nimbé.

7 „Mulu ma pora nimbé walemo ou wendo naa opili, yembo talape awili te kinie talape awili te kinie opa tekolo, ye nomi kingi marenga talapema kinie marenga talapema kinie opa tengé. Ya ma kolea tengé tengé engele lepa, ma jimi-jimi tepa, aku sipe temba.

8 Ambo tene ambolango kokele kanopa limbendo ou mini topa mindili nolemo mele, mulu ma pora nimbé walemo kokele wendo ombándo umbune lupe lupe aku sipema ou wendo ombá.” „nirimu..”

9 “Kanu ulume wendo ombá walemanga ‘Na lombili andoli yemboma, mindili nongo, kolangi.’ ningū ‘eno mare, kote teko ka singe. Nanga yemboma molko nanga ungume andoko ningū singemonga koleamanga pali yembomane eno kinie mumindili kolko konopu keri panjingé.

10 „Kanu umbununé wendo ombá, walemanga na ‘Sike.’ ningū tondolo munduku pilinge yembo awisili tondolo munduku pilinge mele munduku siye kolko anjo yando enono konopu keri panjiku, ‘Kirasinge yemboma molemelemonga mindili nangi.’ ningū enonga opa puluema liku singe.

11 „Kanu walemanga, Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma naa pilku we kolo toko yando ningū singe yembo awisili wendo ongela. Aku tengé kinie we yembo awisilini ‘Sike nikimili.’ ningū enonga ungume pilku lingé.

12 Ulu paa keri awisili olandopa olandopa wendo ombámonga nanga yembomane ‘anjo yando, konopu mondonge mele kinie, na konopu mondonge mele kinie, munduku siye kolongela.

§ 24:2: Kinié ponie 1994, 1995, ponie 2000 nilimolo mele aku sipe ou ponie 30 mele Yesusini iungume nirimu. Pe ponie tu paono mele om̄ba purumu, ponie 70 wendo om̄ba perimu kinie kanu ponienā Romo ami yema ongo Jerusalleme makaye teko ‘Yemboma ulskundu ongo naa pangí.’ ningū pala kerepulume pipi siku, pala kinie we ulkema kinie ulke tembelemo kinie pali toko tekisiku, yemboma toko kondoko, teringi. * 24:2: Mako 13:3-13, LLuku 21:7-19.

¹³ Nalo nanga ungumu munduku siye naa kolko mulu ma pora naa nipili tondolo munduku molonge yemboma „Pulu Yemone, lipe tapondopa ‘Mindili nonge koleana naa puku pea molopo kondopo mindi pamili.’ nimbe.[†]

¹⁴ Pulu Yemone ye nomi kingimu molopa yemboma nokombamonga[‡] temane peangamo ‘Yemboma pali piliengi!’ ningu koleamanga pali andoko ningu singe kinie pe mulu ma pora nimbe walemo kamu wendo ombá.” „nirimu.”

24:15-28 Kirasi Kelepa Omb Temba Kinie Umbune Paa Awili Tepa Wendo Omb Mele Ungu Te[§]

¹⁵ („Na ibokumu tokoro yemone eno boku kanokomele yembomando ungu te niembo: „Yesusini nirimu, ungumu inie anjokondo molemo akumu eno imbi kanokomele yembomane ungu pulumu paa pilku kondangi.” nimbu nikiru: „Yesusini nimbendo: „)

“Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye Denielene bokune imbi topa nimbe sirimu mele yembo tepa pipili kondoli mele paa kerimu „ulke tembelena suku, Pulu Yemonga ulke suluminia kake teline angilimbemonga kolea akumu paa kalaro molomba mele nirimu, bokune molemo. Aku mélemo akune wendo omba angilimbe kanokolie*”

¹⁶ „Umbune awilime wendo ombá tekemo.” ningu pilku, kolea Judia poropinji koleamanga molonge yemboma „enonga koleama munduku siye kolko, ma pangí lembamanga kowa pangí.

¹⁷ Yembo te ulke imune ola molopoli „aku sipe wendo ombá kinie kanopalie, kowa pumbendo manie om̄ba ‘Melemà lipu membo pambo.’ nimbe ulkena sukundu naa pupili.

¹⁸ Yembo te ponieno molopalie „Kowa pambo.” nimbe, kelepaulkendo pupe yunge ali-wale sulumu naa lipili. „Sumbi siku kowa mindi pangí.”

¹⁹ Aku sipe wendo ombá walemanga ambo ambolango mondongema kinie, ambo ambolango ame singema kinie, „eno manda lkisiku kowa naa pungemonga, eno-kinie paa umbune wendo ombámonga eno kondo tekemo.

²⁰ “Pulu Yemo mawa tekolie, ‘Ali telemo olimenga kinie, koro molopo manda naa andomolo, wale Sambatemanga kinie manda kowa naa pumolo kene kanu walemanga kanu umbunema wendo naa opili.” nieyo.[†]

²¹ Kanu walemanga umbune paa awilime wendo ombá, ou mulu maselo pulu polopa terimu kinie kepe, yandopa kinié kepe umbune aku sipe te wendo naa orumu. Pe kepe aku sipe umbune awilime naa wendo ombála.

²² „Kanu umbunema wendo ombá kinie Pulu Yemone, ‘Nondopa pora nipili.’ nimbe ou naa nimbe panjilkenje yemboma pali kolemelá. Nalo Pulu Yemone ‘Nanga yemboma molangi.’ nimbe mako torumu yemboma ‘Pali naa kolangi.’ nimbe ‘Umbune wale akume nondopa pora nipili.’ nimbe, nimbe panjerimu.

²³ “Kanu umbunema om̄ba pemba walemanga yembo marene ningendo: “Kanaa! Pulu Yemone “Olio nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.” ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu ya om̄ba molemo.” ninge

[†] 24:13: bokumunge alsena anjokondo “21.1. kisim bek”. [‡] 24:14: bokumunge alsena anjokondo

“20. kingdom”. [§] 24:14: Mako 13:14-23, LLuku 21:20-24. ^{*} 24:15: Deniele 9:27, 11:31, 12:11.

Yu nawenje? Mimi sipu naa pilimolo. Pe Tesallonaika 2:3-4, Lipe Ora Sirimu 13:14-15 akumu telumunje? [†] 24:20: bokumunge alsena anjokondo “37. Sabat”.

molo "Nena ombo molemo." ninge kinie enonga ungume naa pilku, 'Sike nikimili.' ningu naa piliengi!

24 Ye mare ongo kolo tokolie ningendo: "Pulu Yemone mako torumu ye nomi Kirasimu na." ninge, molo kolo tokolie "Pulu Yemone ungu umbu tondomume pilipulie ombo nimbu sikimulu." ninge. 'Yemboma pali, Pulu Yemone 'Nanga yemboma molangi.' nimbe mako torumu yembomane kepe lipu lou sipu, nikimulu mele 'Sike.' ningu tondolo munduku piliengi!' ningu Pulu Yemone mindi ulu tondolo kapola telemoma mele manda manjiku ulu paa tondolo awisili tengen. Nalo Pulu Yemonga yemboma aku siku kondi tonge kinie enonga ungume naa pilku, liku su singe.

25 Pe ulu akume wendo ombá mele 'Eno ou piliengi' nimbu ya nimbu sikiru mele piliee.

26-27 "Wendo ombá mele nimbu sikiru, pilkimili, kene pe yembo tene nimbendo: "Ye nomi Kirasimu,[‡] ne yembo naa peli kolea ku lieline molemo." nimbe kinie 'Kanamili.' ningu akune naa payo. Molo 'I ulkemonga suluminiana molemo.' ningi liemo enone 'Sike nikimili.' ningu naa piliengi! Mulune kariapá telemo kinie ena mundi wendo olemo koleana kepe ena pulimo koleana kepe kariapá telemo walsikele kanolemele, aku sipe Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo 'altopa, manie ombá kinie koleamanga pali yembomane yu walsikele kanonge aku kene "Ya molemo ongo kanaa." ninge kinie, molo "Ne molemo puku kanopaa." ninge kinie, enonga ungume naa piliengi!

28 Mele kololi te lemo koleana kera ilsepema ongo maku tolemele kanumu.[§]

*24:29-31 Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo Kelepa Wale Talo Sipe Omb monga Ungu Te**

29 "Kanu walemangaaku mindili nonge nikiru ulume wendo ombá kinie pe sumbi sipe 'ulu lupe lupe mare wendo ombála. Akume isipe: 'Kolea tangombando ena pa telemo mele naa tepa, sumbulu topa, oli ipulueli pa telemo mele naa tepa, kombukandipime mulune manie ombo, mulune angilimo mele tondoloma[†] lope lope tepa anjo yando pupe, aku sipe ulu lupe lupema wendo ombá.'[‡]

30 Kanu ulume wendo ombá kinie Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo kamu ombá temba mele lipe ora simbe melte mulune angilimbe kinie 'kanokolie', koleamanga pali yembomane paa kola awili-teko tengen. Pe kanoko molangi Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo tondolo pulimu kinie, pa awili-tepa telimu kinie kupe tengen suku molopa kamu manie ombá yembomane kanonge.[§]

31 Kanu kinie biyukele ungu paa tondolo tepe nipili:^{*} yuni yunge angelloma lipe mundumbe kinie eno winjo mendo anjo yando mulu 'ma koleamanga, pali puku Pulu Yemone 'Nanga yemboma molangi.' nimbe ou mako torumu yemboma sukundu sukundu linge.

[‡] 24:26-27: inie yakondo 24:23. [§] 24:28: Unku pulu laye lupe te LLuku 17:37. * 24:28: Mako 13:24-27, LLuku 21:25-28. [†] 24:29: Yembo marene pilkulie, 'kanu "mele tondoloma" koleama nokolemele kurume.' ningu pilimele (Epesasi 1:21, Kollosi 2:15). [‡] 24:29: Aisaya 13:10, 34:4.

[§] 24:30: ungu pulu te Mako 13:26*. * 24:31: Ou Tesallonaika 4:16, Ou Korini 15:52.

24:32-35 Unjo Pikime Telemo Mele Kanopolie Ungu Pulu Te Pilimolo Mele Ungu Te[†]

³² "Unjo pikimuni telemo aku sipe ungu iko mele pelemo kene pilkulie ungu pulumu piliee. Unjo piki kuku topa gomo tolemo kinie kanokolie 'Kinié ena temba walemo wendo ombá tekemo lemo.' ningu pilimele.

³³ Aku sipela, iulu "Wendo ombá." nikirume sike wendo ombá kinie kanokolie ningemone 'Yu paa sike nondopa ombá tekemo. Yu paa kamu okomo.' ningu pilinge.

³⁴ Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Kinié molemele yemboma ou naa kolangi i "Wendo ombá." nikiru ulume pali wendo ombá.

³⁵ Mulúmu kinie mamo kinie pora nimbé nalo nanga ungu nilioma paa pora naa nimbe.[‡] „Nilio mele pali paa sike wendo ombá.” ,nirimu.,

24:36-44 Ulu Umbunema Kinie Pulu Yemonga Malo Kinie Wendo Onge Walemo Yembomane Naa Pilimelemonga Ungu Te[§]

³⁶ „Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemo paa sike ombá, nalo yu ombá walemo naa pilimolo. Ipulueli ombáne, tangoli ombáne naa pilimolo. Mulu koleana angelloma kepe naa pilimelela. Pulu Yemonga Malo kepe naa lapilimo. Tata yuyu mindi ,aku walemo, pilipe molemo.” ,nirimu.,

³⁷ "Ou ye Noa molopili yembomane teringi mele Marie Omba Mana Ye A Lierimu Yemo ombá temba kinie yembomane aku siku tengela.

³⁸ „Ma koleamanga pali, no ou naa topili yemboma langi nongo, yema ambo liku, amboma ye puku, aku ulume mindi teko mololiku puringi.* Noa nona andoli sipi ulkemonga suku purumu kinie kepe eno aku ulume mindi we teko moloringi.

³⁹ Eno Noanga ungumu, naa pilku aku siku ulume mindi teko molangi no topa ,koleama pali none aki topa, yemboma pali topa kondorumu.[†] Pe Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemo kelepa ombá walemonga ou Noa molopili teko moloringi nikiru mele aku siku teko molongela.

⁴⁰ Yu ombá walemonga ye talo lamana[‡] unjo toko angilingele kinie ,Pulu Yemonga angello tene om̄ba, ye te we molopili mundupe siye kolopa te lipe memba pumbe.

⁴¹ Ambo talo langi kalongele teko molongele kinie ,angello te om̄ba, ambo te we molopili mundupe siye kolopa te lipe memba pumbe.

⁴² "Akumunge enonga Awilimu ombá walemo paa naa pilimele kene 'Yu ombá.' ningu kanoko molaa." ,nirimu.,

24:43-25:30 Pe Ulu Wendo Omb manga Ungu Iko Pokore

⁴³ "Eno iungumu konopu liku munduku pilieyo: Ulke pulu ye tene ipulueli wa noli ye tene yunge ulkemo om̄ba bulsupe melema wa limbe mele pilkenje 'Wa noli yemo ombá.' nimbe nokopa molka kinie wa noli yemo yu manda suku naa olka.

[†] **24:31:** Mako 13:28-31, LLuku 21:29-33. [‡] **24:35:** inie yakondo 5:18. [§] **24:35:** akumunge 24:36-42 Mako 13:32-37, LLuku 17:26-36, 21:34-36. * **24:38:** Noa nona andoli sipi ulkemo takopa yemboma ulu wendo omb mele nimbe sipe mololipe purumu kinie kepe eno naa kanoko naa pilku, teringi mele we teko moloringi. Ou Pita 3:20, Pe Pita 2:5. [†] **24:39:** Ou Pulu Pulu 6-7selo. [‡] **24:40:** Giriki unguru "poniena" nimbe molemo nalo umbu yema ponie naa teko lamana sike pulimelemonga ungu pulumu sumbi sipe molemo.

44 Aku siku eno nokoko molaa. Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo§ ombá enamo naa pilimele kene 'Yu sike ombá.' ningu aku siku nokoko molangi." „nirimu..

24:45-51 Kendemande Yemboma Nokondolemo Kendemandemonga Ye Awilimu Kelepa Ombalie Kendemandemo-Kinie Temba Mele Ungu Ikomo*

45 „Akumunge ungu te niembo: „ Kongono tendeli kendemande ye nawene kongono tepa kondondolemo kinie kanopalie yunge ye awilimuni 'Yuni kongono silioma sumbi sipe telemomonga yu kongono simbo kinie tepa kondombamonga na altopo konopu kimbu sipu naa molombo.' nimirimo? Kendemande ye te aku sipe mele tepa kondopa molemomo kanopalie yunge ye awilimuni yu mako topalie yundu nimbendo: "Kongono tendeli kendemandema pali nokondoko enonga langi nongema ena mako toliomonga eno nangi moke teko sieni, nokondoko molou." nimbe „yu tenga pulimo..

46 Pe ye awilimuni kongono simumu kanu kongono tendeli kendemandemone mimi sipe tendepa molopili awilimu kelepa omu liemo kendemandemo yu konopu sipli.

47 Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Kanu ye awilimuni kanu kendemandemondo "Nanga mele nosilioma pali nuni nokondou." nimbé.

48-49 Nalo „ye awilimuni kanu kendemande yemondo nimbendo: "Nanga kendemande yemboma pali nokondou." nimbe tenga pulimo kinie, kanu kendemande yemone tepa kenjipe "Nanga awilimu welea naa ombá." konopu lepalie yuni nokondolemo kendemande yemboma kopene topa, no nongo kekelepa toli yema kinie langi nomba no tondoloma nombalie, aku sipe tepa kenjipe molomu liemo

50 walse kanu kendemande yemo 'Yunge ye awilimu ombá.' nimbe naa pilipe „kongono sirimu mele naa tepa, walu tepa kenjipe molomba kinie ombá.

51 Ombo „kanu yemo tepa molomba mele kanopalie, yu paa kopene topa kondopalie, kolo tolemele yembo topele mapele toli yemboma† „kolea keri, molemelena 'Pupili.' nimbe lipé mundumbe. Kanu koleana yemboma paa mindili nongo kola teko pereko molonge."‡ „nirimu..

25

25:1-13 Ambo Wenepo Rureponga Talone Teringimunge Ungu Ikomo

1 „Aku nimbeline nirimunumi, Yesusini yuyu kelepa ombá mele ungu mare pea nimbeline nimbendo:*

„Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo kelepa wale talo sipe mana manie ombá kinie, Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokomba† akumu isipe mele:

"Ye te ambo limbe ulume yemboma pea tengendo kanu yemboma maku toko mororingine yemo ombá terimu kinie pilkulie 'Ipulueli ombá.' ningu ambo wenepo rureponga talo enonga tepe-llamema liku "Yu aulkena limolo." ningu purungi.

2 Kanu ambo wenepomanga kise pakera konopu naa pepili aroma toko mororingi; kise pakera pilipe konginjeli pepili mororingi.

§ **24:44:** bokumunge alsena anjokondo "32.3. Pikinini Bilong Man". * **24:44:** akumunge ungu iko mele LLuku 12:42-46, ungu pulumu LLuku 12:47-48. Unku te Mako 13:33-37. † **24:51:** inie yakondo 6:2, bokumunge alsena anjokondo "47. tupela maus". ‡ **24:51:** ungu mare inie yakondo 8:12*. * **25:1:** akumunge ungu awisili inie yakondo kolomongo awili 24. † **25:1:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom".

³ Konopu naa pepili aroma toko moloringi ambo wenepomane enonga tepe-llamema mengo puringi nalo llame karasene pea naa mengo puringi.

⁴ Nalo pilipe konginjeli pepili moloringimene karasene kinie enonga tepe-llamema kinie mengo puringi.

⁵ Ambo limbe yemo welea naa orumu kulu ambo wenepoma pali uru orumu-ne uru peringi.

⁶ Kanu kinie awi-burumi ungu te wendo ombo nimbendo: "Ambo limbe yemo okomo kanayo! Aulkena liengi waa!" nirimu.

⁷ Kanu kinie ambo wenepoma ola angilku tepe-llame 'Awili tepa nopili.' ningu teko mimi teringi.

⁸ Konopu naa pepili moloringimene pilipe konginjeli pepili moloring-imendo ningendo: "Olionga tepe-llamema kumbulkumu kene enonga karasene mare olio liku munduku siee." niringu kinie

⁹ pilipe konginjeli pepili moloringimene topondoko ningendo: "Karasene eno kinie olio kinie manda naa tembanje. Eno sitoana puku enonga topo toko li-pee." niringu.

¹⁰ Kanu kinie sitoana topo toko lingendo puringi kinie ambo limbe yemo orumu. Kanu kinie ye ambo limbemonga langi akune nongendo makutoringi yemboma, pilipe konginjeli pepili moloringi wenepoma pea ulkena suku puringi. Kanu kinie ulke kune toko ingi siku langi nongo moloringi.

¹¹ Pe langi nongo molangi ambo wenepo sitoana puringime ongolie ningendo: "Awilimu, Awilimu, olionga kune ongo lindei." niringu.

¹² Nalo yuni enondo topondopa nimbendo: "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Na enonga imbime naa pilkiru. „Ulsu molemelema manda sukundu naa onge.“ nirimu. „nimbe Yesusini nirimu.„

¹³ „Aku nimbelie yuri altopa nimbendo; „Aku sipe temba kene Manie Omha Mana Ye A Lierimu Yemo kelepa ombá walemo kepe eno naa pilku, ipulueli-ou ombáne tangoli ombáne, ipulueli ombáne, naa pilimele kene yu ombá nokoko kondoko molaa.“ „nirimu.„

25:14-30 Ye Awili Tene Yunge Kendemandema Kou Mare Sipelie Tenga Purumu Ungu Ikomo[‡] (24:43-25:30 pali kanani.)

¹⁴ „Nimbelie Yesusini ungu iko te pea topalie nimbendo; „Pulu Yemone ye nomi kingimu molopa yemboma nokolemo akumu, isipe melela:[§]

„Ye te kolea tengen pupe molombando yunge kendemande yema “Waa.” nimbe yunge melema “Nokondaa.” nimbelie nirimumuni,

¹⁵ enone kongono telemele mele pilipe apurupe yunge melema eno moke tepalie ye te kou pape tausini kina mele sipe, te kou tu tausini kina mele sipe, te wane tausini kina mele sirumu. Aku tepalie yu purumu.

¹⁶ Ye pape tausini kina lsimumu sumbi sipe pupe kanu koumuni bisinete tepalie nirimumuni, kou pape tausini kina oländopa pupe lsimu.

¹⁷ Aku sipela ye tu tausini kina lsimumu oländopa tu tausini kina pupe lsimu.

¹⁸ Nalo wane tausini kina lsimumu pupe ‘Lopi teambo.’ nimbe yuni mana muru akupe yunge nokoli yemonga koumú lowa terimu.

¹⁹ Kanu kinie wale awisili omha purumu kinie kanu kendemandemanga nokoli yemo omha enondo nimbendo: "Koume eno teringi mele kanambo liku ora siee." nirimu.

²⁰ Kanu kinie pape tausini kina lsimu yemone pape tausini kina oländopa pupe lsimumu memba ombalie nimbendo: "Awilimu, nuni na

[‡] 25:13: LLuku 19:12-27. [§] 25:14: inie yakondo 25:1.

pape tausini kina sirinu kanumu. Nane pape tausini kina olandopa pupu lsindumu i ambolkoro kanou.” nirimu.

21 Nokoli yemone yundu nimbendo: “Kendemande ye peangamo, paa papu terinu. Kongono wallo kolte mele sirindumu nuni teko kondorunumunge “Nuni nanga mele awisili nokondou.” nimbo kene nu ongo na pea tapu topo konopu sипу molambili ou.” nirimu.

22 Ye tu tausini kina lsimu yemo yu kepe ombalie nimbendo: “Awilimu, nuni na tu tausini kina sirinu kanumu. Nane tu tausini kina olandopa pupu lsindumu i ambolkoro kanou.” nirimu.

23 Yunge nokolimuni yundu nimbendo: “Kendemande ye peangamo, paa papu terinu. Kongono wallo kolte mele sirindumu nuni teko kondorunumunge nanga mele awisili “Nu nokondou.” nimbo kene nu ongo na pea tapu topo konopu sипу molambili ou.” nirimu.

24 Kanu kinie wane tausini kina lsimu yemo kepe ombalie nimbendo: “Awilimu, nane pilipulie, ‘Nu bisinete tondolo munduku teko ‘Kou mone lipu nosimbomongā yemboma mindili nongi liemo mandala.’ ningū kendemande yemboma ‘Kongono mindili siku teangi.’ ningū siku, eno mele koltalo siku melema pali nunu mindi lino yemo; ponie yembomane panjindilimele kinie nu nunu langi melema we akuku liku; rasi-witimunge kilu kinie mongoselo yembo wemane kilu toko apurundulimele kinie nu nunu rasi-witi mongo we lino mele.’ na pilierindu.

25 „Aku siku telenomonga, nane nu pipili kolopolie na pupu nunge kou na sirinumu mana lowa terindu. Kanu koumu i ambolkoro kanoyo. Inunge koumu nunu sikiru li.” nirimu.

26 Aku nirimu kinie pilipelie nokoli yemone yundu topondopa nimbendo: “Teko kenjeli kendemande ye kerimu, nuni pilkulie, ‘Ponie yembomane panjindilimele akune na nanu langi melema we akupu lipu; rasi-witimunge kilu kinie mongoselo yembo lupe mane apurundulimele kinie na nanu rasi-witi we lio.’ ningū pilierinu lemo.

27 Aku siku pilkulie nanga kou monemo kou-benge ulkena nosilinanje papu. Aku telenanje na ombo nanga koumu wendo lipulie kou wallo-kolte ola panjiku silimela lilkela.” „nirimu.”

28 „Kanu kendemande yemondo aku sipe nimbe pora sipelie yuni we kendemande yemando nimbendo; „I yemo tepa kenjerimu kene yunge koumu wendo likulie tene tausini kina ambolkomo yemo siee.” „nirimu.”

29 „Melema nosilimo yembomo^{*} nane mare pea simbo, yu paa awisili nosimbe. Nalo melema naa nosilimo yembomo[†] yu nosilimoma kepe wendo limbo kene[‡] aku siku tekolie,

30 kendemande ye kerimu sumbulu tolina liku paka toko pena mundeyo. Akune yemboma paa mindili nongolie kola teko pereko molonge.” § nirimu.” „nimbe Yesusini nirimu.”

25:31-46 Manie Om̄ba Mana Ye A Lierimu Ye Yesusini Yemboma Pali Kote Tendepa Pilimbemonga Temane Te

31 „Aku nimbelie yu pe kelepa om̄ba temba mele nimbelie nimbendo: „

* **25:29:** akumu yuni tondolo silimomonga yunge kendemandemane kongonomo teko kondon-dolemelemondo nirimu. † **25:29:** akumu yuni tondolo te silimomonga yunge kendemande yembomane kongonomo kapola naa teko, teko kenjilimelemando nirimu. ‡ **25:29:** Mako 4:25, Luku 8:18, 19:26; Mateyu inie yakondo 13:12. § **25:30:** inie yakondo 8:12*.

"Manie Om̄ba Mana Ye A Lierimu Yemo yunge tondolo pa telimu kinie ombalie nimbemone, yunge mulu koleana angelloma kinie pali onge kinie tondolo pa teline suku ye nomi kingi polomo lembana yu molomba.*

³² Yunge kumbikerena ma koleana yemboma pali liku maku tondonge. Kanu kinie kongi tapu teli ye tene yunge kongime apurupelie kongi sipisipime lupe lipé mundupe, kongi memema lupe lipé mundulimo mele aku sipe Ye Nomi Kingimuni yembo maku toko molongema apurupelie nimbemone,

³³ yembo kongi sipisipi mele molongema yunge ki-umbukundu lipé mundupe, kongi memema mele molongema yunge ki-tarokondo lipé mundumbe.

³⁴⁻³⁶ Aku tepalie, yuni yunge ki-umbukundu molonge yembomando nimbendo: "Na engelene kolorundu kinie enone na langi siringi. Na no waka kolorundu kinie enone no kolko siringi. Na aulke ponenge orundu kinie enone na 'Pea molamili ou.' niringi. Na pulue wambale naa panjipu we-we andorundu kinie mulumbale te siringi. Na kuru torumu kinie nokoringi. Na ka ulkena perindu kinie ongo kanoringi. Tatane 'Eno molko kondangi.' nirimu-ne konopu peanga pepili molemele yemboma, enone ulu akume na-kinie teringi kene, ya ongo, ou mulu maselo naa liepili Tatane yu nokomba koleana eno pea 'Tapu topo molomolo.' nimbe, nimbe panjerimu koleana sukundu waa." nimbé.

³⁷ Aku sipe nimbé kinie pilkulie sumbi nili yembomane topondoko yundu ningendo: "Awilimu,[†] tewale nu engelene kolorunu kinie kanopolie nu langi sirimuluye? Tewale nu no waka kolorunu kinie kanopolie nu no kolopo sirimuluye?

³⁸ Nu ye ponengemo tena molorunu kinie kanopolie "Ulke sukundu molamili ou." nirimuluye? Mulumbale naa pakoko we-we andorunu kinie kepe nu tena kanopolie mulumbale sirimuluye?

³⁹ Nu kuru torumakinie kepe, ka ulkena perinu kinie kepe, tewale ombo kanorumuluye?" ninge.

⁴⁰ „Aku siku ninge kinie, Ye Nomi Kingimuni enondo topondopa nimbendo: "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Inikiru mele inanga angenupili imbi naa mololi te kepe liku tapondoringi akumu na liku tapondoringi." nimbé.

⁴¹⁻⁴³ Kanu kinie yunge ki-tarokondo molonge yembomando nimbendo: "Pulu Yemone 'Eno molko kenjengi!' nilimo yemboma, na engelene kolorundu kinie enone na langi te naa siringi. Na no waka kolorundu kinie enone na 'no nambo.' ningu kolko naa siringi. Na aulke ponengemo orundu kinie na 'Pea molamili ou.' naa niringi. Na mulumbale te naa pakopo we-we andorundu kinie na mulumbale te naa siringi. Na kuru torumu kinie na naa nokoringi. Na ka ulkena perindu kinie na naa ongo kanoringi. 'Enone na aku siku naa liku tapondoringi, kene eno nanga kumbikerena naa ongo anjo puku, depelemo[‡] kinie yunge angelloma kinie enonga tepe we nomba pepa mindi pulimo pumbe tepe kalondorundu[§] akune anjo paa." nimbé.

⁴⁴ Aku sipe nimbé kinie pilkulie kanu yembomane kepe topondoko ningendo: "Awilimu, nu engelene kolorunu kinie kepe, no waka kolorunu

* ^{25:31:} inie yakondo 19:28, nalo laye lupe lupe mele. Ya nikimumu yembo marene 25:31-46 molemo mele pilkulie 'Ya mana temba.' ningu pilimele; marene Lipe Ora Sirimu 20:11-15 molemo mele pilkulie 'Mulu koleana temba.' ningu pilimele. † ^{25:37:} bokumunge alsena anjokondo "6. bikpela". ‡ ^{25:41-43:} Setene kanumu, ungu pulumu bokumunge alsena anjokondo "9. devil".

§ ^{25:41-43:} Pe Pita 2:4.

kinie kepe, nu ponenge leko orunu kinie kepe, we-we andorunu kinie kepe, kuru torumu kinie kepe, ka ulkena perinu kinie kepe, olione nu aku siku molorunu kinie tewale kanopolie nu naa lipu tapondorumuluye?" ninge.

45 „Aku siku ninge kinie, yuni enondo topondopa nimbendo: "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Enone inanga angenupili yembomanga imbi naa mololi te naa liku tapondoringi" aku kinie na naa laliku tapondoringi." nimbé.

46 "Kanu kinie kanu ,teko kenjilimele, yemboma puku kamu-kumu molko kenjiku mindi puli koleana punge, nalo sumbi nili yemboma puku kamu-kumu molko kondoko mindi puli koleana* punge." ,nimbe Yesusini, nirimu.

26

Kolomongo Awili 26-28 YESUSI MINDILI NOMBA KOLOPALIE, LOMBOROPA OLA MOLORUMU TEMANEMO

*26:1-5 Yesusi Tongendo Langi Niringi Temanemo**

1 Yesusini ,yu pe yando ombá mele, ungu akume nimbe pora sipelie yunge lombili andolimendo nimbendo:

2 "Eno pilkimili, wale talo we om̄ba pumbe kinie Pulu Yemone olionga anda-kolepalime Naa Topa We Om̄ba Purumu Mele Pilimolo Walemo† wendo ombá. Aku walemo wendo ombá kinie Manie Om̄ba Mana Ye A Lierimu Yemo "Kolopili unjo perana ola uku tangi." ningu liku anjo singe."‡ nirimu.

3 Yesusini aku sipe nirimu walemonga Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Juda yemboma nokoringi tapu yema kinie,§ eno Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopa 'Kayapasi' nili ye akumunge ulkena puku liku maku tokolie niringimuni,

4 Yesusi kiyengo ningu ka siku tongendo langi ningu moloringi.

5 Ningu molkolie ningendo: "Nondopo tamili,, nalo Pulu Yemone olionga anda-kolepalime Naa Topa We Om̄ba Purumu Mele Pilimolo Walemanga ,ulume tepo molamili.' ningu, yembo awisila ya Jerusalleme ongo maku toko molongemonga yu isili-ou tomolo kinie enone olio kinie mumindili kolko opa tengen kene isili-ou naa topo, keleamili." niringi.

*26:6-13 Ambo Tene Yesusinge Pengena Kopongo Wele Ondo Lenderimu Temanemo**

6 Kolea kanga Betani ye te ou kuru laká nombalie kelierimu ye te,† imbi leko "Ye Kuru Laká Noli Saimono" niringi kanumunge ulkena Yesusi molopili

7 ambo te kopongo wele ma-mingi paa peanga te yu molorumune meli orumu. Kanu wele paa mune tolimumge kou mone paa awili tepa purumu. Akumu memba ombalie Yesusi langi noli polo molorumune meli om̄ba ,Yu tepo kondambo.' nimbe, pengena onto lenderimu.‡

* **25:46:** bokumunge alsena anjokondo "24. laip". * **26::** Mako 14:1-2, LLuku 22:1-2. † **26:2:** bokumunge alsena anjokondo "30. Pasova". ‡ **26:2:** Juda ye awilimene 'Romo yemane aku teangi.' ningu yu ka siku liku anjo singemondo nirimu kanumu. § **26:3:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris", "16. hetman". * **26:5:** Mako 14:3-9, Jono 12:2-8; (LLuku 7:36-39). † **26:6:** bokumunge alsena anjokondo "25. lepra". ‡ **26:7:** ungu pulu te Mako 14:3*.

⁸ Yuni aku terimu kinie kanokolie Yesusi lombili andolime konopu keri panjikulie ningendo: "Aku koponggo welemo nambemune we teko kenjikinuye?"

⁹ Aku welemo kou mone limelanje kou awisili lipulie yembo koropama moke tepo silimela." niringi.§

¹⁰ ,Enone ambomondo, aku siku ,niringi, pilipelie Yesusini enondo nimbendo: "I ambomo-kinie nambemune ungu awisili nikimiliye? Yuni na-kinie ulu peanga te temu.

¹¹ Yembo koropama eno-kinie alieli molonge nalo na eno-kinie alieli naa molombo.

¹² Na ono tengemonga yuni iwele mune tolimu nanga kagine ondo lendemu.*

¹³ Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Ma koleamanga pali i,nanga, temane peangamo andoko toko singe kinie i ambomone kinié temu temanemo kepe 'Yembomane pilkulie 'Yuni tepa kondorumu.' ningu piliengi!' ningulie aku temanemo toko singela." nirimu.

26:14-16 Judasini Yesusi Yunge Opa Puluema "Lipu Simbo." Nimbe, Nimbe Panjerimu Temanemo†

¹⁴ Kanu walemonga Yesusi yu lombili andoli ye rurepo akumenga ye te, yunge imbimu Judasi Isikeriote, Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime moloringine pupe,

¹⁵ eno walships pilipelie nimbendo: "Nane eno Yesusi ambolko ka singe aulke te lipu ora sindu liemo enone na ,kou, nambeko singeye?" nirimu. 'Aku nirimu kinie pilkulie, enone kou-sillipa mongo wane-paono-tene‡ kambu toko yu siringi.

¹⁶ Kanu kinie yu kelepa yando ombalie Yesusi lipe eno simbe aulke te koropa molorumu.

26:17-25 Yesusi Lombili Andolime Kinie Pea Kamu Langi Noringi Temanemo§

¹⁷ Pillawa Akoli Mele Isimu Naa Munduku Pillawa We Kalko Noringi* Koromonga pulu-pulu walemo wendo orumu kinie ,Juda yembomane Pulu Yemone ou enonga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele pilingendo kongi sipisipi walo te toko nonge mele pilkulie niringimuni, Yesusi lombili andoli yema yu molorumune ongo walsiku pilkulie ningendo: "Pulu Yemone olionga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele pilimolondo kongi sipisipi walo te kinié nonimu kolea tena pupu tepo mimi te-pamili konopu lekenoye?" niringi.

¹⁸ ,Aku siku ningu walseringi kinie, Yesusini ,ye te molomba mele eno lipe ora sipelie, nimbendo: "Ne kolea awili ,Jerusalleme, suku pukulie, ne ye akumu molombana† puku yundu i siku niengi: "Ungu Mane Silimuni

§ ^{26:9:} inie yakondo 19:21, LLuku 12:33. * ^{26:12:} Yembo tenga onomo teringi mele Jono 19:40.

† ^{26:13:} Mako 14:10-11, LLuku 22:3-6. ‡ ^{26:15:} 'Kou sillipa tenga kina sikit molo eti pelemonje.' konopu lemolo. Akumu kulupi talo pakera molo kulupi engaki mele. Aku liemo kou siringime eti anderete (800) kina molo wane tausini (1 000) kina mele siringinje, olio mimi sипу naa pilimolo. Yembo tene 'Yunge kendemande yembo te kamu molopa yunge kongono alieli we tendemba te molopili liembo.' nimbeline kou mone sillipa aku sili mele sipelie topo topa Isimu. Josepo topo toko lsingi temanemo Ou Pulu Pulu 37:28 molemo. LLipai 27:1-5 kananila. Nalo Josepo yu kangomo mindi, akumunge kou manie mele sikulie yu lsingi. § ^{26:16:} akumunge 26:17-19 Mako 14:12-16, LLuku 22:7-13, 26:20-25 Mako 14:17-21, LLuku 22:14,21-23, Jono 13:21-30. *

^{26:17:} bokumunge alsena anjokondo "30. Pasova". † ^{26:18:} Yemo kanoko lenge mele Mako 14:13 nimbe molemo.

isipe nimu: "Na-kinie ulu te wendo ombá walemo nondopa wendo ombá tekemo.[‡] Nunge ulkena sukundu na kinie na lombili andolime kinie olio Pulu Yemone olionga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele pilimolo kongi sipisipi walomo nomolo." nimu." niengi." nirimu.

19 Kanu kinie lombili andolime puku Yesusini nirimu mele te-pukulie niringimuni, Pulu Yemone enonga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele pilinge kongi sipisipi walo nongemo teko mimi teko noseringi.

20 Kanu kinie, ipupene ena pupe kala torumu kinie Yesusi kinie lombili andoli ye rurepo kinie ‚ongo, langi noli polona moloringi.

21 Langi nongo moloringi kinie Yesusini nimbendo: "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Enonga ye tene na lipe nanga opa puluema simbe." nirimu.

22 ‚Aku nirimu kinie pilkulie, enonga konopune umbune awili tepa terimu pilkulie yu mele mele walsikulie ningendo: "Awilimu, nando ninkinuye?" niringi.

23 Yesusini topondopa nimbendo: "Eno nanga ye rureponga, ye te na kinie langime polo awi-suku-singine ola lemo te walsikefe lipu nombolo yemone na lipe, opa puluema anjo simbe.

24 Kinié Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo-kinie tengen mele korongan ou ningu panjeringi temanemo ‚Pulu Yemonga, bokune molemo mele[§] sike opa puluemane tengen, nalo yu lipe opa puluemna simbe yemo mindili nomba paa molopa kenjimbe. Yu molopa kenjimbemonga ye akumu anumuni naa melkanje papu. Yu mindili naa nolka." nirimu.

25 Yesusini aku sipe nirimu pilipelie Judasi, yu lipe anjo simbe terimu yemo, yuni yundu nimbendo: "Rapai,"^{*} nikinu yemo na molonje?" nimbe walserimu kinie

Yesusini yundu "Sike, nu." nirimu.

26:26-30 Yesusi Yu Kolorumu Mele 'Pe Pilku Molangi.' Nimbe Langi Sirimu Noringi Temanemo[†]

26 Eno langi nongo moloringi kinie Yesusini berete te lipe Pulu Yemo kinie "Ange."[‡] nimbe ambolopa pike lepa yu lombili andolime sipelie nimbendo: "I mu nanga kalumu eno liku nangi." nirimu.[‡]

27 Pe no waene kapo te lipelie Pulu Yemo kinie "Ange." nimbe eno sipelie nimbendo: "Ino-waenemo, eno pali liku nangi.

28 I,no-waene, sikirumu nanga mememo. Pulu Yemone ,yu kinie yunge yemboma kinie molonge mele, ungu te nimbe panjipe mi lierimu kanu ungumu[§] 'Kamu wendo ombo pepili.' nimbu 'Yembo awisilinge ulu pulu kerime kamu manie pupili. Pulu Yemone altopa naa kanopa siye kolopili.' nimbu nanga mememo ondo lendepolie ‚kolombo, aku mememo imu.* Akumu eno pali liku nangi.

29 Nane enondo isipu nimbu sikirumu: Isili-ou na no-waene altopo paa naa nombó. Pe mindi, Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo koleana[†] eno-kinie no waene kondemo kelepo nombó." nirimu.

[‡] **26:18:** ungu pulu te Jono 7:30*. § **26:24:** Aisaya 53, Konana 22:1-19. * **26:25:** ungu pulumu Unku Mane Silimu Jono 1:38*. † **26:25:** Mako 14:22-26, LLuku 22:17-20,39, 26:26-29 Ou Korini 11:23-26, 26:30 Jono 18:1. ‡ **26:26:** Yesusi yu olio we konde molomolo gamo molemomonga ungu te Jono 6:29-59. § **26:28:** bokumunge alsena anjokondo "22. kontrak". * **26:28:** Mememonga ungu talo LLipai 4:1-5:10, Wendo Oringi 24:8. † **26:29:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom".

³⁰ „Langi nongo pora sikulie, eno Pulu Yemonga konana te ningulie, pena puku ma pangí Unjo Ollipi Ponienä ola puringi.‡

26:31-35 Pitane Yesusi "Naa Kanolio." Nimbe Mele Yesusini Yu Ou Nimbe Sirimu Temanemo§

³¹ Kanu kinie Yesusini yu lombili andolimendo nimbendo: “Paa kinié ipulueli, opa puluemane, na-kinie tenge ulumu kanokolie enone pali na munduku siye kolonge. Aku siku tenge mele, Pulu Yemone ou nirimu yunge bokune molemo kanumu. Pulu Yemone, ungu iko te topalie, nimbendo:

“ ‘Kongi sipisipi tapu yemo tangi.’ nimbo,
yu tonge kinie sipisipime bulu-balú ninge.*
nirimu, aku mele kinié wendo ombá..”

³² „Isili-ou na toko kondonge kinie eno sike bulu-balú ninge, nalo na lomboropo ola molopolie nim bomone, na kumbi lepo kolea Gallillindu pumbo, eno pe akilku akune onge kinie altopo pea molomolo..” nirimu.†

³³ „Yesusini aku sipe nirimu kinie pilipelie, Pitane nimbendo: “Nu-kinie ulu te wendo ombámonga kanokolie enone pali ‘Nu sike.’ ningu tondolo munduku pilimele mele manie pumbe kinie nu aku sipe munduku siye kolongi liemo nane nu paa mundupu siye naa kolombo, paamolo.” nirimu.

³⁴ Yesusini topondopa nimbendo: “Nane nu paa sike nimbu sikirumu: Paa kinié ipulueli, kera gulta ou ko naa topili nuni, pipili kolkolie, wale yepoko nando kolo toko “Yu naweye? Na naa kanolio.” nini.” nirimu.

³⁵ Nalo Pitane yundu nimbendo: “Na nu-kinie tapu tolembolomonga olto pea “Tomolo.” ningi liemo kepe nu “Naa kanolio.” paa naa nimbo.” nirimu. Lombili andoli ye wemane pali “ ‘Nu naa kanolemolo.’ paa naa nimolo.” niringila.

26:36-46 Kolea Gesemaní Yesusini Pulu Yemo Kinie Ungu Nimbe Mawa Terimu Mele Temanemo‡

³⁶ Kanu kinie Yesusi kinie yu lombili andoli yema kinie kolea ‘Gesemaní’ niline puringi. Akune puringi, kinie yuni enondo nimbendo: “Na anjo pupu Pulu Yemo kinie ungu ni-pukuru kene eno ya molaa.” nirimu.

³⁷ Aku nimbeline Pita kinie Seperi malo, Jemisi kinie Jonoselo, pea lipé memba pupelie, ‘Na teko kenjinge ulumu paa nondopa wendo ombá tekemo.’ nimbe pilipelie, yu yuyu kondo kolopa konopu keri panjipe kamelenä mindili tepili molorumu.

³⁸ Yuni enondo nimbendo: “Nanga konopune umbune paa awili te tepamo kene na kolkoro none tekemo. Eno uru naa peko na-kinie pea tapu topo nokopo kondopo molamili, eno ya we mimi siku kanoko molaa.” nirimu.

³⁹ „Aku nimbeline, yu yuyu laye kolte anjo pupe kororongo langopa tamalu pepalie Pulu Yemo kinie ungu nimbe mawa tepalie nimbendo: “Nanga Tata, na nondopo, mindili noli, no mingine no nombómo§ Naa nambo.” nini aulke te lemo liemo paa papu nalo ‘Nane tepolie nanu

‡ **26:30:** inie yakondo 21:1. § **26:30:** Mako 14:27-31, LLuku 22:31-34, Jono 13:36-38. Pitane sike aku terimu mele temanemo ya 26:58,69-75. Akuterimumunge Yesusini pe Pita-kinie terimu temanemo Jono 21:15-19. * **26:31:** Sekaraya 13:7, bokumunge alsena anjokondo “44.1. sipsip”.

† **26:32:** inie anjokondo 28:7,10,16-20, Jono 21:1-23. ‡ **26:35:** Mako 14:32-42, 26:36-41 LLuku 22:40-46. § **26:39:** No-sikemondo naa nirimu. Kanu ungu ikomonga pulumu inie yakondo 20:22* molemo. “Na-kinie nondopa mindili wendo omb mele ‘Wendo naa opili.’ ninu liemo paa papu.” nimbe nirimu.

konopu simbo.' konopu lekero mele naa teambo. Nuni kanoko peanga kanoni ulumu mindi teambo." nirimu.

⁴⁰ Aku nimbelie kelepa yunge lombili andoli ye yepoko moloringine yando ombo eno uru peringi kanopalie Pitando nimbendo: "Eno uru naa peko na-kinie ena laye-kolte manda we kanoko kondoko naa molemelaye?

⁴¹ 'Kurumenga nomi Setenene, olio kondi tomba kinie tepo kenjimolo kene.' ningulie 'uru naa peko, Pulu Yemo kinie ungu ningu kanoko kondoko molayo. Sike 'tepo kondamili.' nimbu konopumene pilimolo nalo temolondo kangimu siye tepa tondolo naa pulimo." nirimu.

⁴² Aku sipe nimbelie yu altopa anjo pupe ou Pulu Yemo kinie ungu nimbe mawa terimu mele altopa nimbendo: "Nanga Tata, na 'Mindili noli, no mingine nomo nani.' nirinu nomo naa nombó kinie we pemba liemo nuni 'Wendo opili.' konopu leno mele na-kinie wendo opili." nirimu.

⁴³ Altopa yando orumu kinie eno uru orumu kulu altoko uru peringi kanopalie

⁴⁴ yu altopa wale yepoko sipe anjo pupe Pulu Yemo kinie ungu ou nimbe mawa terimu mele altopala nirimu.

⁴⁵ Kelepa yando ombalie lombili andolimendo nimbendo: "Nambemune we uru peko mulu pilku molemeleye?" Kaname! Yemone Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo 'tonge, ulu pulu keri telemelie yema lipe simbe enamo[†] wendo ombá tekemo.

⁴⁶ Ola angilku pamili wame! Na lipe anjo simbe yemo okomo kanaa!" nirimu.

26:47-56 Yesusi Ka Siringi Temanemo[‡]

⁴⁷ Yesusini ,kolea Gesemani yu lombili andolimendo, aku nimbe molopili yu lombili andoli rurepo akumenga ye Judasi orumu. Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie,[§] Juda yembomanga tapu yema kinie, kanu yemane liku mundoringi ye awisili, yembo toli lou-pulsema kinie kopema kinie mengo, Judasi kinie orangi.

⁴⁸ Ou Yesusi molorumune naa wangsi Yesusi Juda ye awilime lipe simbe nimbe panjerimu ye 'Judasini, eno Yesusi yu ipulueli manda kanonge mele nimbe sipelie nimbendo: "Nane ye te kanopolie kangulumbo akumu Yesusi. Yu ambolko ka siee." nirimu.

⁴⁹ 'Aku yema, orangi kinie 'Judasi, yu Yesusi molorumune sumbi sipe ombalie "Rapai," nu akune angilienu lemo." nimbe ombo yu kangulorunu.

⁵⁰ Aku terimu kinie Yesusini yundu nimbendo: "Ano, nuni teni okono mele sumbi siku tei." nirimu.

'Judasini Yesusi kinie terimu mele, kanokolie orangi yemane yu liku ka siringi.

⁵¹ Aku teringi kinie kanopalie Yesusi pea tapu toko angilieringi ye tene[†] yunge lou pokete-napimu kulu topa wendo lipe Pulu Yemo popo tondoringi

* **26:45:** Giriki ungune ungu pulu talo pelemo. Yembo marene pilkulie 'Yesusini eno walse naa walserimu.' konopu lemele. "We tekemele mele teangi." nimbe nirimu.' konopu lemele.

† **26:45:** Yesusini ou inie yakondo 17:22, Mako 9:31, LLuku 9:44 nimbe sirimu mele ya kamu wendo okomo. "ulu pulu keri telemelie yema" nirimu akumu ungu iko topalie "Juda yembomanga talapena ulsukundu Romo yema" nimbe nirimunje. ‡ **26:46:** Mako 14:43-52, LLuku 22:47-53, Jono 18:2-12, nalo laye lupe mele temane toringi. Pe teringi mele temanemo Jono 18:12b-23 mindi molemo.

§ **26:47:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris". * **26:49:** ungu pulumun inie 26:25*. † **26:51:** ungu pulu te Mako 14:47*.

ye awili olandopamonga kendemande ye te topa yunge komu te topa laká lenderimu, aku komumu wendo orumu.

⁵² Yuni aku terimu kinie kanopalie, Yesusini yuntu nimbendo: "Nunge lou pokete-napimu altoko lakil! Lou napi liku yembo tonge yemboma lou napini toko kondongela, aku kene , 'Molo.' nimbu lou napimene ulu te naa teamili..."

⁵³ Nane nanga Tata walsipulie "Liku tapondou." nilkenje yuni angello ami talape rurepo,[‡] molo olandopa malapunge telu molo talo, tamburumbu na "Liku tapondangi paa." nimbe lipe mundulke akumu nu naa pilkinuve?

⁵⁴ Nalo ‚angellomane ongo opa puluemane na ‘naa tangi.’ ningu liku tapondolemelanje, Pulu Yemonga bokune na-kinie wendo ombá nimbe molemo mele nambepta wendo olkaye?” nirimu.

55 „Aku nimbelie, Yesusini ‘yu ka singe oringi, ye awisili onto moloring-imendo nimbendo: ‘Na ‘yembo topa wa noli yere molemo.’ konopu lekolie na ka singendo yembo toli lou pulsema kinie kopema kinie mengo okomeleye? Ulke tembele, kerepulune we yemboma maku toko molemele, koleana alieni eno pea molemolo kinie ungu mane sипу molio kinie na liku ka naa silimele kanumu.

⁵⁶ Nalo isipe wendo okomo ulumenga pali Pulu Yemone ungu umbu tendorumume pilku yemboma ningu siringi ye marene ulu mare „naknie, pe wendo ombá mele ou ningu bokune toringi molemo mele kamu wendo okomo.” nirimu.

Kanu kinie yu lombili andolime pali, 'Olio pea ka singenje.' ningupilkulie, yu munduku siye kolko eno talopa leko puringi.

*26:57,59-68 Juda Ye Awilimene Enono Yesusinge Kote Pilku Yu Teko
Kenjerengi Temanemo§*

⁵⁷ Kanu kinie Yesusi ka sikulie Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopa Kayapasi molorumune mengo puringi. Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie,* Juda yembomanga tapu yema kinie, enone, 'Yesusi kote tendepo piliemili.' ningus, akune ou ongo maku toko moloringi.

26:58,69-75 Pitane Wale Yepoko Kolo Topa "Yesusi Yu Naa Kanolio." Nirimu Temanemo[†]

⁵⁸ Nalo, 'Yesusi mengo puringi kinie,' Pita lombili akilipe tako lipe pupe, Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamonga ulkena, ulke angilipe pala mele makapu terimu, awi suku singine yembo maku toringi kolea we lierimune paa sukundu pupe, 'Yesusi nambe-engenje piliembo.' nimbe 'Yesusi nokoko moloringi, ele yema kinie molorumu.

⁵⁹ Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Juda yembomanga kanjollo yema‡ pali kinie, akumene Yesusi yu toko kondongendo ulu te tepa kenjerimu ulu te 'Yembo tene 'yu isipe isipe tepa kenjerimu.' nimbe kolo topa nipili.' ningu yembo te koroko moloringi kinie

⁶⁰ yembo awisili ongo ungu mare kolo toko niringi nalo enone yu manda toko kondonge ungu te naa niringi.

‡ 26:53: Ami talape tenga tenga angello sikisi tausini ningu molemele, akumu lipe tere lepa angello sependi tu tausini (72 000) mele kanumu. Molo talape malapunge telu liemo sependi eti tausini (78 000) mele. Malapunge talo liemo angello eti po tausini. **§ 26:56:** Mako 14:53-65,

^{*} **26:57:** bokumunge alsena anjokondo "41. saveman".
[†] **26:57:** Mako 14:54 66-72. Luku 54b-62. Jono 18:15-18 25-27; (inie vakondo 26:31-35) [‡] **26:59:**

26:57: Makro 14:54,66-72, LLuku 54b-62, Jono 18:15-18,25-27; (Inie yakondo 26:31-35). **26:59:** bokumunge alsena anjokondo "19. kaunsil".

Laye pe mele yembo talo ongolo

⁶¹ „kolo toko, ningelendo: “I yemo isipe nirimu „pilierimbulu,: “I Pulu Yemo „popo toko kaloli, ulke tembelemo nane topo tekisipulie wale yepoko ombo pupili ulke tembele „konde, te manda kolo wangopo takombo.” nirimu. [§] „Yuni aku nirimumunge ‘Yu Pulu Yemo mele molio.’ konopu lepalie aku nirimumu nimbe kenjerimunje,..” niringili.

⁶² Aku niringili pilipelite Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamo ola angilipe Yesusi walsipelite nimbendo: “Ungu te topontoko naa ninkinuye? Nu „ningu kenjerinu mele, nikimbilimu nambolka ulumu ningu kenjerinumundu nikimbiliye?” nirimu.

⁶³ Nalo Yesusi ungu te topontopa naa nimbe we angilierimu.

Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamone yuntu altopa nimbendo: „Nu moleno mele paa sike ningu sieni.„ Konde Molopa Mindi Puli Pulu Yemo pilipe molopili “Paa sike nikiru.” ningu mi lekolie, Pulu Yemo yunge Malo,* yuni olio “Nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.” nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu† sike nu molo moloye? Olio paa ningu si!” nirimu.

⁶⁴ Yesusini nimbendo: “Akumu na.” „nirimu, “Ungu te pea enondo pali nikirula. Pe walse Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo, Ye Tondolo Olandopa Pulimu „kinie melema nokombando, yunge ki-umbukundu molopa, kupemanga ola molopa manie ombá eno kanonge.” nirimu.

⁶⁵ Aku sipe nirimumunge „Yu Pulu Yemo mele molio.” nimbe nirimu kulu, pilipelite Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamone „paa pilipe keri pilipe, yunge wale-pakolimu yuyu ambolopa sungu sipelite nimbendo: “Kinié yu yuyu paa sike Pulu Yemo ungu taka tondokomo kene pilipulie mongo lsimu mele nimbe simbe yembo te pea nambemune koromoloye? Yu yuyu paa sike Pulu Yemo ungu taka tondokomo pilkimulu.

⁶⁶ Nambolka konopu lekemeleye? „Yu-kinie nambe-eamiliye?,” nirimu kinie

enone ningendo: “Yu Pulu Yemo ungu taka tondomumunge topo kondomulu liemo papu.” niringi.

⁶⁷ Kanu kinie enone yunge kumbikerena olkambe toko munduku, ki lumuni toringi. Marene yu larauwe tokolie ningendo:

⁶⁸ “Nu ‘Pulu Yemone olio nokopa kondomba ye te “Lipu mundumbo.” ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu molio.” nilino kene nawene nu tokomonje ningu si.” niringi.‡

26:69-75 (Ungu-Pengémo inie yakondo 26:58 molemo.)

⁶⁹ Kanu kinie Pita yu pena mele, yemboma liku maku toringi koleana molorumu kinie§ kongono tendeli kendemande ambo te Pita molorumune ombo yuntu nimbendo: “Nu kepe Gallilli disiriki ye Yesusi kinie pea tapu toko moloringi kanumenga ye té lemo.” nirimu.

⁷⁰ Nalo akune moloringi yemboma pali kanoko molangi Pitane kolo topalie “Molo.” nimbe “Nu nikinu mele na naa pilkiru.” nirimu.

⁷¹ Aku nimbeline Pita yu ulke kerepulune pupe molopili kongono tendeli kendemande ambo tene yu kanopalie akune moloringi yembomando nimbendo: “I yemo yu Nasarete ye Yesusi kinie pea tapu toko molongi ye te lemo.” nirimu.

§ 26:61: Yesusini sike nirimu mele Jono 2:19 molemo. * 26:63: bokumunge alsena anjokondo “32.2. Pikinini Bilong God”. † 26:63: bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”. ‡ 26:68: Yunge kumbikeremo müluni pipi sindikulie aku siku walseringi (Mako 14:65, LLuku 22:64). § 26:69: inie yakondo 26:58.

⁷² Pitane altopa "Molo. Nuni nikinu yemo na naa kanolio." nimbelie Pulu Yemonga imbi lepa mi lierimu.

⁷³ Laye-kolte pe mele, Pita angilierimune nondoko angilieringi yemane ,yu ungu laye lupe mele nikimu mele pilkulie, yu angilierimune ongolie yundu ningendo: "Kolea Gallilli disiriki yembomane ungu nilimele mele nu aku siku ungu nikinu pilkimulu. „Yesusi kinie yu lombili andoli yema kinie kolea Gallilli disiriki yemala, „nu kepe Gallilli ye te, aku kene 'Nu paa sike yu lombili andoli ye te lemo.' konopu lekemolo." niringi.

⁷⁴ Aku niringi kinie Pitane Pulu Yemonga imbi lepa tondolo mundupe mi lepalie nimbendo: "Paa sike nikiru. Enò nikimili yemo paa naa kanolio. Kolo tokoro liemo Pulu Yemone na topa kondopili." nikimu.

Aku nikimu kinie tamburumbu kera gulta ko torumu.

⁷⁵ Aku terimu kinie pilipelie Yesusini yundu "Kera gulta ou ko naa topili nuni wale yepokò kolo tokolie "Yu naa kanolio." nini." nikimu ungu kanumu Pita kelepa pilierimu.* Pilipelie ‚Ama, paa tepo kenjendu lepamo. 'Paa naa tembo.' konopu lierindu mele sike tendu.' nimbe pilipelie, pena pupe kola paa awili tepa terimu.

27

27:1-10 Ye Judasi Kinie Ulu Te Wendo Orumu Temanemo*

27:1-2,11-26 Romo Gapomano Ye Nomi Paillate Kote Pilipe Molopa Yesusinge Kotemo Pilipelie "Kolopili." Nikimu Temanemo†

¹ Ipulueli-ou kolea kokele tangoramu kinie Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie,‡ Juda yembomanga tapu yema kinie enone pali ‚Yesusinge kotemo pilku pora sikulie, 'Yu topo kondamili.' ningu, ningu panjerangi.

² Aku ningu panjikulie yu liku, ka toko, mengo puku, ‚Romo, gapomano ye nomi Paillate molorumune mengo puku kote tenderingi.

³ Kanu kinie Judasi, yu Yesusi lipe yunge opa puluema sirimu ye kanumu, Yesusinge kotemo pilkulie "Kolopili, toko kondangi." niringi kinie pilipelie yuni Yesusi eno lipe sirimu mele pilipe keri pilipelie kelepa konopu alowa tepe enonga kou sillipa wane paono tene ou yu siringime kelepa memba pupe Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie Juda yembomanga tapu yema kinie sipelie nimbendo:

⁴ "Nane ye eno lipu sindu kanu yemo yu ulu te tepe naa kenjeli yemo 'Toko kondangi.' nimbu lipu sindumu§ paa ulu pulu keri te tendu." nikimu.

Nalo enone topondoko ningendo: "Akumu olionga ungu te molo. „Nu nunu mindi olio liku sinu, „Akumu nunge kongonomo." niringi.

⁵ Kanu kinie Judasi yuni kou sillipa kanume meli pupe ‚Pulu Yemo popo toringi, ulke tembele palana topa anjokondo mundupelie yu eno mundupe siye kolopa anjo purumu. Anjo pupelie 'Ka nombo kolambo.' nimbelie ka te lipe meli pupelie ka nomba kolorumu.

* ^{26:75:} inie yakondo 26:34, Jono 13:38. * ^{27:} akumunge 27:3-10 Lipe Mundorumu Yema 1:16-19. † ^{27::} akumunge 27:1 Mako 15:1 ekendo, LLuku 22:66-71; 27:2,11-14 Mako 15:1 ekendo-5, LLuku 23:1-5, Jono 18:28-38; 27:15-26 Mako 15:6-15, LLuku 23:13-25, Jono 18:39-19:16. ‡ ^{27:1:}

bokumunge alsena anjokondo "34. pris". § ^{27:4:} Giriki ungune kinie Ingillisi ungune kinie ye te toko kondongemonga bokune "mememo" toringi molemo (Ou Pulu Pulu 4:10-11). Ungu pulu te LLipai 17:11,14. Pisini ungune 27:8 mindi "mememo" toringi molemo. Ya ungu pulumu torumulu. 27:6 Giriki ungune "mememonga koume" molemo.

6 Pulu Yemo popo tondoringi ye awilimene kou kanume „manie polona, lierimu kanoko likulie ningendo: “I koume yembo topo kondomolondo simulume kene ulke tembele koume kinie tere lepo nosimolo kinie kapola naa temba. Akumunge ungu mane te pelemo kene naa nosiemili.” ningulie

7 ungu te ningu panjikulie ningendo: “I kou monemane mingi sosipene mane tepa mimi telemo yemonga mamo topo topo liemili. Yembo ma te naa lepa enonga kolea sulune yembo ya ongo molemelemanga yembo kolongema akune ono teangi.” ningulie aku siku topo toko lsingi.

8 „Kanu kou monemane ye te toko kondonge aulkemo akisinderi koumene, aku teringimunge kanu mamo imbi leko ‘Yembo Toko Meme Ondoringi Mamo’ niringi mele kinié kepe aku sипу nilimolo.

9-10 „Juda ye awilimene, aku siku teringimunge Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye Jeremayane ulu te pe wendo ombá ou nirimu mele kamu wendo orumu. Yuni nimbendo: “Awilimuni nando “Tei.” nirimu mele eno aku siku tengendo

Isirele yembomane “Ye akumu kou sillipa wane paono tenene topo toko liengi.” niringi koume likulie, kanu koumene mingi sosipene mane tepa mimi terimu yemonga mamo topo toko lsingi.”* nirimu.

11 Judasi aku sipe tepa molopili Yesusi Romo gapomano ye nomi „Pailate, molorumumunge kumbikerena angilierimu kinie kanu ye nomimuni „yunge kotemo pilipelie, yu walsipe pilipelie nimbendo: “Nu Juda yembomanga ye nomi kingimu molo moyole?” nirimu.

Yesusini topondopa nimbendo: “Sike nikinu. Akumu na.” nirimu.

12 Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, „Juda yembomanga, tapu yema kinie, enone Yesusi kote tendeko Paillateno „kolo toko, ungu awisili ningulie ningendo “Yesusi yu tepe kenjilimo.” ningu yu kote tenderingi kinie Yesusi yu ungu te naa nimbe we angilierimu.

13 „Yesusini ungu te naa nirimu kanopalie, Paillatene yundu nimbendo: “Nu ulu keru awisili terinu nikimili mele nu naa pilkinuye?” nirimu kinie

14 Yesusi „yu tepe kenjerimu niringi mele, pundu topa ungu telu kepe naa nimbe „karaye naa tepe we angilierimu kinie kanopalie Romo, gapomano ye nomi kanumuni paa mini-wale mundupe konopu awisili lipe mundorunu.

15-16 „Yesusi kote tendeko molangi, ye te, yunge imbi Barapasi, yu mongo lsimu mele yemboma pali pilku moloringi kanu yemo yu ka ulkena perimu. „Ponie tenga tenga, Juda yembomane kolea awili Jerusalleme ongo akune suku, Pulu Yemone enonga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele pilingendo† langi norangi walema wendo orumu kinie enone ka ulkena perimu ye te imbi leko “Wendo liku mundou.” ningu mawa teringi kinie „Romo, gapomano ye nomimuni kanu yemo wendo lipe yemboma sirimu.

17 „Aku siku te-pou-pou teringi walema kamu wendo ombo pepili Yesusi kote tenderingi pilipelie nirimumuni, „Juda yemboma liku maku toko moloringi kinie Paillatene eno walsipelie nimbendo: “Ye nawe ka ulkena

* **27:9-10:** Aku ungumu boku Jeremayana sumbi sipe naa molemo. Bokumunge alsena anjokondo “35. profet” kananila. Sekaraya 11:12-13, Jeremaya 19:1-13, 32:6-9 lipe tere lepa mele. † **27:15-16:** bokumunge alsena anjokondo “30. Pasova”.

wendo lipu eno siembo konopu lekemeleye? Ye Barapasi wendo lipu siembo, molo enone "Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu."‡ nilimele ye Yesusi wendo lipu siemboye?" nirimu.

¹⁸ „We yemboma Juda yembomanga ye awilime munduku siye kolko enonga ungume liku su siku Yesusinge ungumu pilku yu lombili andoringimunge Juda yembomanga ye awilime, Yesusi-kinie konopu keri panjikulie§ kote tenderingi-ne pilipelie Paillatene aku sipe nirimu.

¹⁹ Paillate kote pilieli polona „molopa ‘Juda ye awilimene topondoko ungu te ningenge.’ nimbe nokopa, molorumu kinie yunge menuni ungu te yu molorumune nimbe mundupelie nimbendo: “Nuni andi ye sumbi nilimu ulu te naa tei. Kinié yu kumbu tepo kanondumunge nanga konopune umbune awisili wendo omu kene yu ulu te paa naa tei.” nirimu.

²⁰ „Paillatene “Ka ye nawe wendo lipu siemboye?” nirimu kinie pilkulie, Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, „Juda yembomanga, tapu yema kinie, enone we yemboma kondi toko ungu umbu tondokolie “‘Yesusi topa kondopili. Barapasi wendo lipe sipili.’ niee.” niringi.

²¹ „Aku niringi kinie pilipelie Romo, gapomano ye nomimuni enondo “Yeselonga ‘nawe wendo lipu siembo.’ konopu lekemeleye?” nimbe walserimu kinie

enone topondoko ningendo: “Ye Barapasi ,wendo liku yando si..” niringi.

²² Aku niringi kinie pilipelie Paillatene enondo nimbendo: “Aku liemo, enone “Pulu Yemone “Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.” ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu.” nilimele ye Yesusi, nambe-eamboye?” nimbe walserimu kinie

enone pali “Yu unjo perana kolopili uku toko panjei!” niringi.

²³ Aku niringi pilipelie yuni enondo nimbendo: “Aku nambemuneye? Yu mongo nambolka mongore limuye?” nirimu.

Nalo enone „altoko, paa tondolo munduku ningendo: “Molo! Yu kolopili, unjo perana uku toko panjei!” niringi.

²⁴ Yunge ungumu naa pilku, opa tengé teringi kanopalie Paillatene no mare kolopa lipe, yembo liku maku toko angilieringime kanoko molangi ki kulumiye topalie nimbendo: “I yemo toko kondonge kolomba kinie* eno-kinie ungu pemba; nanga ungu te naa pemba.”† nirimu.

²⁵ „Aku sipe nirimu kinie pilkulie, yembomane topondoko ningendo: “Yu tonge kólombamonga umbune pembamo olio kinie olionga ambolangoma kinie pepili.” niringi.

²⁶ Kanu kinie ye Barapasi ka ulkena wendo lipe eno sirimu. „Aku tepalie, Yesusi lipe „yunge ami yema, sipelie nimbendo: “Yu ka-pulsene tokolie pe ‘Unjo perana kolopili.’ ningu mengo puku unjo perana uku toko panjee.” nirimu.

27:27-31 Romo Ami Yemane Yesusi Ungu Taka Tondokolie “Kolopili.” Ningu Mengo Puringi Temanemo‡

²⁷ Kanu kinie „Romo, gapomano ye nomimunge ami yemane Yesusi liku kanu ye nomimu perimu ulke awili§ akune suku ,yemboma liku maku

‡ 27:17: bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”. § 27:18: Yesusi konopu keri panjerimunge ungu mare Jono 7:45-49, 11:45-49, 12:12-15,17-19. * 27:24: ungu pulu te inie yakondo 27:4*. † 27:24: Paillatene terimumunge pulumu Ungu Mane 21:1,6-9. ‡ 27:26: Mako

15:16-20, LLuku 23:26-33, Jono 19:16-17. § 27:27: Aku ulkemo imbi leko ‘Peretorie’ niringi aku imbimu mindi ya Giriki ungue niringi.

toko moloringi koleana, pukulie, enonga ami talape yema pali “,Yesusi ya molemona, sukundu sukundu waa.” niringi.

²⁸ Kanu kinie yunge mulumbalema kulku wendo lindiku, ‘Yu ye nomi kingi te none tepili.’ ningu mulumbale kondoli peanga te pakondoko,

²⁹ unjo ka koko molorumu te mulkiyu teko ‘Ye nomi kingimunge waniemo.’ ningu pengena mere mundunduku, kingimene unjo kope te we ambolememe mele koló te liku yunge ki umbukundu amondokolie niringimuni, yu angilierimune kororongo langoko ungu taka tondoko imbi we kólo toko liku ola mundundungendo “Juda yembomanga ye nomi kingimu, nu angilinoye?” ningu

³⁰ yunge kumbikerena olkambe toko kandoko, koló kope ambolorumumu liku yunge pengena kope to-pou-pou teringi.

27:31-66 Yesusi Toringi Kolorumu Kinie Ono Teringi Temanemo

27:31-44 Yesusi Unjo Perana Ola Uku Toko Panjeringi. Unjo Perana Pepili Juda Yembomane Yu Ungu Taka Tondoringi Temanemo*

³¹ Yu aku siku ungu taka tondoko pora sikulie mulumbale kondolimu kulunduku, yunge ou panjerimu mulumbalema altoko panjindikulie “Yu unjo perana kolopili, panji-pemolo.” ningu yu liku meli purungi.

³² „Romo ami yemane Yesusi Jerusalleme palana, ulsu mengo punge pukulie niringimuni,[†] kolea Sairini[‡] ye te, yunge imbi Saimono, ambolko liku ka mele siku Yesusi kolomba unjo peramo “Kolo wangoko mendei.” ningu siringi.

³³ „Pukulie, kolea Golkota puku akune moloringi. (Golkotanga ungu pulumu ‘penge ombele lieli koleamo’.)

³⁴ „Yesusi akune mengo pukulie niringimuni, ‘Yemboma mindili naa nangi.’ ningu, no waenena suku marasini kombili teli te munduku noseringi aku no waenemo[§] ‘Yu nopili.’ ningu, siringi nalo aku no waenemo nomba pilipelie “Molo.” nimbe naa norumu.*

³⁵ Kanu kinie „ami yemane, yu unjo perana ola panjikulie unjomo liku ola anjeringi. ‘Aku tekolie, ou unjona ola uku toko naa panjikulie, yunge mulumbale „kulunduku noseringime, ‘Moke teamili.’ ningu eno yu mele mele lingi mele pilingendo kou kate teko pe mulumbalema lsingi.[†]

³⁶ Pe yu unjo perana ola angiliepili tapu teko kanoko moloringi.

³⁷ ‘Yu mongo lsimu mele yemboma kanangi.’ ningu

IYE YESUSI JUDA YEMBOMANGA YE NOMI KINGIMU
ningu imbi toko yunge pengena olakondo unjona mondordingi.

³⁸ Opa tekolo melema wa lsingili ye talo pea unjo pera talonga uku toko panjeringila. Te Yesusi yunge ki-umbukundu uku toko, te ki-tarokondo uku toko panjeringi.[‡]

³⁹ Akune ongo purungi yembomane Yesusi „kanoko keri kanokolie yu, ungu taka tondoko iri mele tokolie

⁴⁰ ningendo: “Aa! ‘Ulke tembelemo tekisipulie altopo wale yepoko ombara pupili takopo limbo.’ nirimu yemo,[§] ‘Naa kolambo.’ ningu nu nunu liku

* **27:30:** Mako 15:20-32, LLuku 23:26-43, Jono 19:16-27. † **27:32:** ungu pulu te inie yakondo 21:39*. Yu Jerusalleme omb orumu, Mako 15:21. ‡ **27:32:** Sairini akumu kolea awili Apirika sukundu kolea LLipia lierimu aku koleamonga taono awilimu lierimu. § **27:34:** Aku sipe wendo omb mele ou niringi ungumu Konana 69:21. * **27:34:** ‘Mindili we nambo.’ nimbelie “Molo.” nirimunje. † **27:35:** Aku tengi mele koronga-ou niringi (Konana 22:18). ‡ **27:38:** ungu pulu te LLuku 22:37, Aisaya 53:12. § **27:40:** Yesusini ulke tembelemondo sike nirimu ungu te Jono 2:19. Ungu te inie yakondo 26:61.

tapondou. Nu sike Pulu Yemonga Malo liemo unjo perana manie ou.” niringi.

⁴¹ Aku sikula Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie,* Juda yembomanga, tapu yema kinie, enone kepe yu ungu taka tondokolie ningendo:

⁴² “Yu yembo wema ‘Naa kolangi.’ nimbe lipe tapondorumu nalo yu yuyu ‘Naa kolambo.’ nimbe manda naa lipe tapondokomo. Yu ‘Isirele yembomanga ye nomi kingimu ‘molio.’ nilimo mele sike aku sipe, molemo liemo yu yuyu unjona manie opili. Yu yuyu unjona manie ombá kinie kanopolie ‘Yu sike olionga ye nomi kingimu.’ nimbu tondolo mundupu pilimolo.[†]

⁴³ Yuni ‘Pulu Yemone na lipe tapondomba.’ nimbe tondolo mundupe pilipe molemo kanumu; yu “Pulu Yemonga Malo molio.” nilimo‡ kene Pulu Yemone yu kanopa peanga kanopa, ‘Yu manie we olkanje papu.’ konopu liemu liemo kapola, yu omaba yu lipe tapondopa ‘unjona wendo lipili.. . Aku sipe temu liemo ‘Yu sike Pulu Yemonga Malo.’ nimbu tondolo mundupu pilimolo..” niringi.

⁴⁴ Wa noli ye talo yu-kinie unjoselonga uku toko panjeringi yeselone yu aku siku ungu taka tondoringilila.

27:45-56 Yesusi Kolorumu. Kolorumu Kinie Ulu Mare Wendo Orumu Temanemos

⁴⁵ Yesusi unjona ola we angiliepili, awi tangoli ena tuwellepo killoko terimu kinie kolea pali sumbulu topalie, pe ipupene ena tere killoko terimu kinie kelierimu.

⁴⁶ Ipupene ena tere killoko mele terimu kinie Yesusini ru nimbeline nimbendo:

“Elloii, Elloii, llama sapakatani.”
nirimu. Akumu Juda yembomanga ungu te. Akumunge pulumu isipe:
“Nanga Pulu Yemo, nanga Pulu Yemo,

na nambemune munduku siye kolonuye?”*

⁴⁷ Akune nondoko angilieringimenga marene yuni aku nirimu kinie pilku ‘sundukulie, ningendo: “Pilieme. Yu Illainja walsikimu.” niringi.[†]

⁴⁸ Aku nirimu kinie pilieringimenga ye te tamburumbu lkisipe pupe ulú-pinje mele te lipe no waene kombili teli mare akune panjipelite, ‘Yesusi no waene kombili teli pinjena pelemomo nopili.’‡ nimbe memba omaba unjo pepena tengka topa olando sirimu.

⁴⁹ ‘Nalo yu no waenemo sirimu mele kanokolie, we yembomane ningendo: ‘Molo. Kinié unjona we angiliepili. Illainjane sike yu ‘Naa kolopili.’ nimbe lipe tapondopa manie límbendo okomonje, kanopo kanamili.” niringi.

⁵⁰ Yesusini ungu te tondolo ru nimbeline,[§] pe yunge minimundu ‘Pu’ nimbe yu kolorumu.

* ^{27:41:} bokumunge alsena anjokondo “34. pris”, “41. saveman”. † ^{27:42:} bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. ‡ ^{27:43:} bokumunge alsena anjokondo “32.2. Pikinini Bilong God”.

§ ^{27:44:} Mako 15:33-41, LLuku 23:44-45a,46,45b,47-49, 27:45-50 Jono 19:28-30. * ^{27:46:} Konana 22:1. † ^{27:47:} Ye Illainja yu koronga ou molopa, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye kanumu. Yunge temane mare Ou Kingime 17, 18, 19, Pe Kingime 2.

‡ ^{27:48:} Aku no-waene kombili telimunge ungu pulu te inie yakondo 27:34. Yesusini “Na no waka lekemo.” nirimu ungumu Jono 19:28.

§ ^{27:50:} Yuni nirimu mele LLuku 23:46, Jono 19:30.

⁵¹ Yu aku sipe kolorumu kinie „ulu awili mare, walsikele „wendo orumu.“ Pulu Yemo popo toko kaloringi ulke tembele „Jerusalleme suku angilierimu akune sukundu Pulu Yemo molorumu, suluminia paa kake telimunge kerepulune ‘Yemboma sukundu naa pang.’ ningu ou alieli, mulumbale awili tene pipi siku panjeringi angilierimu. ‘Yesusi kolopa pora sirimu kinie, kanu mulumbalemo awi-suku-singine olakondo maniendo sipe olá torumu.* ‘Aku tepe,, ma jimi-jimi te tepe, kou awilime topa ungu-mengu topa,

⁵² yembo ou ono teringi koleama anjo yando pupe, Pulu Yemonga yembo kake teli ou koloringime[†] ‘Pulu Yemone, topa makinjinderimu.

⁵³ Lomboroko ola molko ono kolea peringine wendo ongolie, Yesusi pe lomboropa ola molorumu kinie Pulu Yemonga kolea awili kake teline[‡] suku pukulie yembo awisili ‘Kanangi.’ ningu puringu.

⁵⁴ ‘Romo, ami ye wane anderete nokorumu yemo kinie, yu pea Yesusi terimu mele tapu teko kanoko moloringi ami yema kinie, enone ma jimi-jimi tepe ulu lupe lupema wendo orumu kinie kanokolie eno paa mini-wale mundukulie ningendo: “I yemo yu paa sike Pulu Yemonga Malo lepamo.” niringi.

⁵⁵ Ambo awisili mele, ‘Yesusi unjo perana kolorumu, akune sulu teko kanoko angilieringi. Ou kanu amboma ‘enonga pulu, kolea Gallilli disiriki munduku siye kolko Yesusi lombili andoko liku tapondoko nokoko Jerusalleme pea, oringi amboma.

⁵⁶ Enonga ambo te Makatalla taono ambo Maria, te Jemisi kinie Josesa kinie elonga anumu Maria, te ye Seperinge maloselonga anumu.

27:57-61 Yesusi Ono Teringi Temanemo

⁵⁷ Ipupene, kolea kala tomba terimu kinie Arimatia taono ye kamako te, yunge imbi Josepo, yu kepe Yesusi lombili andorumu ye te, yu ombo

⁵⁸ ‘Romo gapomano ye nomi, Paillate molorumune pupe, “Yesusinge onomo na si.” nimbe mawa terimu kinie Paillatene yu “Onomo lipili.” nimbe ‘ami yemando nimbe mundorumu,..

⁵⁹ ‘Paillatene “Kapola.” nirimu kinie, Josepo pupe onomo manie lipe, mulu konde tene lipe kulupi torumu. Kulupi topalie

⁶⁰ kou kande konde te, Josepo yu ‘Kolombo kinie akune na ono teangi.’ nimbe kou kande te akupe noserimu kou kandemonga suku memba pupe noserimu. Nosipielie kou kande kerepulune kou awili te perele-marele memba ombo pipi sipelie yu kelepa purumu.

⁶¹ Makatalla taono ambo Maria kinie Maria te kinie* elo kou kandemo lierimu kerepulune nondoko ‘yu onomo kou kandena noserimu mele kanoko,[†] moloringili.

* **27:51:** Olakondo maniendo sipe ol torumu akumunge mana yembo tene naa terimu, Pulu Yemo yuni yuyu terimu lemo. Mulumbale panjeringi ungu pulumu Wendo Oringi 26:31-35, LLipai 16:1-17,34, nalo Yesusi kolopalie yunge mememo suluminia paa kake teline sukundu memba purumumunge kinié olia pali ‘Pulu Yemo kinie ungu niemili.’ nimbu akune manda pulimolomonga ungu pulu tondolomo Ipuu 8:1-2, 9:1,6-8,11-15, 10:1-4,10,19-22. † **27:52:** Giriki ungune “uru peringime” molemo, akumunge pulumu inie yakondo 9:24*. ‡ **27:53:** Jerusalleme kanumu.

§ **27:56:** Mako 15:42-47, LLuku 23:50-56, Jono 19:31-42. * **27:61:** Aku Mariaselonga ungu te inie yakondo 27:56. Te inie anjokondo 28:1. † **27:61:** Pala , akune molemo ungu akumu Pisini ungune molemola, akumu Mateyuni naa torumu nalo Makone sike torumu, Mako 15:47 molemo. ‘Umbo yembomane sumbi siku piliengi kene ya molopili.’ nimbu ya torumulu molemo.

27:62-66, 28:11-15 Ami Ye Marene Yesusi Ono Teringi Koleamo Nokoringi Temanemo

⁶² „Kanu kinie, „Opali ,koro molomolo wale, Sambatemo.”[‡] ningu pilkulie, kinié mele, melema undu-undu siringi kanu walemo pora nirimu kinie opalikundu Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Parisi yema kinie,[§] eno „Romo gapomano ye nomi, Paillate molorumune puku liku maku toko angilkulie

⁶³ ningendo: „Ye Awilimu, ye kanumu ou naa kolopa we molopalie yembomane ‘Sike.’ ningu pilinge ungume kolo topa nirimu kanu yemo yu “Kolopolie wale yepoko ombo pumbe kinie lomboropo ola molombo.” nirimu* olio pilierimulu kene

⁶⁴ „nuni ami yemando, „Kanu yemo ,oleanga, ono tengi kou kandemo wale yepoko paa mimi siku nokaa!” nieni. Naa nokonge kinie yunge lombili andoli yemane onomo ongo wa liku mengo pukulie “Yu lomboropo ola molopa ombo pumu.” ninge. Aku siku kolo toko ninge kinie yu ou “Sike nikimu.’ niengi.’ nimbe kolo torumu ungumu maniendopa, enone “Yembomane ‘Yuni sike aku sipe temu.’ niengi. ningu kolo tonge ungumu paa olandopa pemba.” niringi.[†]

⁶⁵ Paillatene „Juda ye awilimendo, topondopa nimbendo: „Aku liemo, ami ye mare liku mengo puku, “Yemo ono tengi koleamo nokoko kondangi.” ningu mondoko, ‘Yembomane ono koleamo ulu te naa teangi.’ ningu ‘Aulkemo tondolo pipi siemili.’ konopu lenge mele teangi.” nirimu.

⁶⁶ „Aku nirimu kinie, pilkulie ami ye mare liku meli puku, yembo ono kou kandemo pipi siringi koumu pala teko pele leko enonga imbimu akune toko mondokolie, “Ami yema akune nokoko molangi.” ningu mondokolie ,eno purungi..

28

*Kolomongo Awili 28 Yesusi Lombokropa Ola Molopalie Terimu Mele Temanemo**

28:1-10 Yesusi Lombokropa Ola Molorumu Kinie Ambo Talone Yu Kanoringili Temanemo[†]

¹ „Juda yembomanga koro moloringi, wale Sambatemo pora nimbe, enonga pulu-pulu kongono walemo[‡] wendo ombando kolea tangombando muni lierimu kinie Makatalla taono ambo Maria kinie, Maria te kinie,[§] pukulu „Yesusinge, onomo noseringi kou kandena ,onomo, kanongele puringili.

[‡] **27:62:** bokumunge alsena anjokondo “37.Sabat”. [§] **27:62:** bokumunge alsena anjokondo “34. pris”, “11. Farisi”. * **27:63:** Yesusini paa sike nirimu ungumu inie yakondo 16:21. † **27:64:** Ou Yesusini nimbendo: “Na Pulu Yemonga Malo. Pulu Yemo nanga Tata. Pulu Yemone “Ye tene ‘Eno nokangi.’ nimbu lipu mundumbo.” nimbe, nimbe panjerimu ye nomi Kirasimu, ye nomi Mesaya, na aku yemo oruntu molio.” nirimu ungu mare inie yakondo 21:1-9, LLuku 22:66-71, Jono 18:33-38, 19:14,19-22, ‘Yesusi lombokropa ola molomba mele pilkulie yembomane ‘Yuni “Molio.” nirimu mele ‘Paa sike aku sipe molorumu molemo.’ ningu kamu-kamu tondolo munduku pilinge. Akumu paa kamu keri lemba.’ ningendo aku siku niringi lemo. * **28::** aku terimumunge temane mare Mako 16, LLuku 24, Jono 20-21selo; ungu mare Lipe Mundorumu Yema 1:3-8, Ou Korini 15:4-8. † **28::** akumunge 28:1,5-8 Mako 16:1-8, LLuku 24:1-8, (Jono 20:1). [‡] **28:1:** bokumunge alsena anjokondo “37. Sabat”. [§] **28:1:** Amboselonga ungu mare inie yakondo 27:56,61.

² Awilimunge mulu koleana angello te manie orumu kinie ma jimi-jimi paa tondolo tepa terimu.* Angellomone ombo kou kandena pupe kou kande kerepulumu pipi siringi koumu wendo lipe perele-marele memba pupe nosipe akune ola molorumu.

³ Kanu angellomonga kumbikeremo kariapá tepa pa telemo mele pa tepa, mulu pakorumume kalopera topa paa kake telemo mele kake terimu.

⁴ Yesusi ono kolea nokoringi ami yema angellomo kanoko paa mini-wale munduku pungu-pungu ningulie yembo kololimene ungu naa ningu ulu te naa telemele mele eno aku siku uluri naa teko we moloringi.

⁵ Angellomone amboselondo nimbendo: "Pipili naa kolale. Yesusi 'Kolopili.' ningu talko unjo perana uku toko panjeringi kanu yemo kanonge okombele na pilkiru.

⁶ Yu ya naa lemo. „Kolopolie wale yepoko sipemonga, lomboropo ola molombo.“ ou nirimu aku mele temu. Onomo ou lierimu koleamo ongo kanale.

⁷ Kanokololie popenge tekopukulu yunge lombili andolime i siku ningu siengili: "Yesusi ono koleana lepalie lomboropa ola molopa kolea Gallilli disirikindu kumbi lepa pulimo kene eno akune yu kanonge."† ningu siengili. „Ungu nimbu sindimbondo ondu, kanu ungumu nimbu pora sikiru.“ nirimu.

⁸ „Angellomo aku sipe ombo mona molopalie nirimu mele, kanoko pilkululie amboselo pipili kolokolo kamele paa akokolo, aku sipe konopu talo pepili lkisiku pukulu yunge lombili andolime nengu singele puringili.

⁹ „Lkisiku pungele puringili kinie, Yesusi lipi sinjipe elo aulkena kanopa lipelie "Okombeleye?" nirimu. Kanu kinie elone yunge kimbukundu puku kangulkulu yu kapi nengu imbi liku ola mundundoringili.

¹⁰ Kanu kinie Yesusini elondo nimbendo: "Pipili naa kolkololie, elo pukulu nanga angenupilindu ningelendo: "Kolea Gallillindu pang. Yu akune kanonge." ni-pele." nirimu.

28:11-15 Ono Kolea Nokoringi Ami Ye Mare Puku Pulu Yemo Popo Tondoringi Ye Awilimendo Yesusinge Onomo Kou Kandena Ulu Te Wendo Orumu Mele Ningu Si-Poringi Temanemo‡

¹¹ Amboselo kelko yando ongele oringili kinie Yesusinge ono kou kandemo nokoringi ami ye mare kolea awili „Jerusalleme, suku puku Pulu Yemo popo tondoringi ye awilimendo§ ulume wendo orumu mele pali nengu si-poringi.

¹² „Pilieringi kinie, popo tondoringi ye awilime, Juda yembomanga ye awilime kinie pea maku tokolie eno kinie ungu ningulie ningendo: "We yemboma iulume wendo omu mele pilkulie "Yesusi lomboropa ola molomunje." ninge kene 'Naa piliengi!' nimbu nambe-eamolonje?" nengu, kerepale ningulie tengenye mele nengu panjikulie niringimuni, ami yema kou mone awisili sikulie

¹³ enondo ningendo: "Yembomane "Yesusi nambe-emuye?" nengu walsinge kinie enone i siku niengi: "I pulueli uru pemulu kinie yunge lombili andolimene kiyengo nengu ongo yu liku meli pungi." niengi.

¹⁴ „Olio Juda yemboma nokolemo Romo, gapomano ye nomimuni, 'aku tengi mele, ungu te piliemu liemo 'Eno mongo naa liengi!' nimbu olione

* ^{28:2:} Aku ulumu tewale wendo orumunje? Giriki ungune kanopolie mimi sипу naa pilimolo. Marenе ningendo: "Amboselo naa wangili terimu." nilimele; marenе ningendo: "Amboselo oringili kinie terimu." nilimele. † ^{28:7:} ,10 Yesusini inie yakondo 26:32 "Tembo." nirimu mele. ‡ ^{28:10:} nokoringi ungu pulumu inie yakondo 27:62-66. § ^{28:11:} bokumunge alsena arnjokondo "34. pris".

enonga lipu tapondopo yu-kinie ungu nimolo, kanu kinie 'Enone ono koleamo mimi siku naa nokoko we uru pengi.' konopu lembamonga mongo naa linge." niringi.

¹⁵ Aku niringimunge pilkulie ami yemane kou mone liku enone "Niee." niringi mele yembomando niringi. Akumunge yandopa kinié i**t**boku tokoro, walemo kepe Juda yembomanga koleamanga pali iungumu anjo anjo pulimo pilkulie yembo awisilini kanu temanemo toko molemele.

*28:16-20 Yesusi Om̄ba Yu Lombili Andolime "Nanga Kongono Tende-Paa." Nimbe Lipe Mundorumu Temanemo**

¹⁶ Amboma pukulie kanoko pilieringi mele temane toko siringi, kinie pilkulie Yesusi lombili andoli ye rureponga yepoko kolea Gallilli disiriki puku, Yesusini ma pang'i te imbi lepa ou "Akune wangi." nirimu ma pangine puringi.

¹⁷ Akune puku Yesusi kanokolie niringimuni, yu kapi ningu yunge imbi liku ola mundundoringi nalo marene 'Yesusi kolorumu. Imu Yesusi molo nawenje?' ningu konopu talo teko lieringi.

¹⁸ Kanu kinie Yesusi yu nondopa om̄ba enondo nimbendo: "Tatane nando "Nu nunu mulu koleana melema kinie yemboma kinie, ma koleana melema kinie yemboma kinie nokani." nimbe tondolomo[†] na sirimu, na-kinie pelemo.

¹⁹ Aku tondolo na sirimumu eno simbo eno kinie pemba, kene eno ma koleamanga pali puku 'Yemboma pali nanga ungu mu pilku liku, nanga lombili andolime molangi.' ningu, puku ningu si-pukulie ningemone, 'pilku liku molonge, yemboma no lindingendo Lapa kinie Malo kinie Mini Kake Telimu kinie enonga imbi leko[‡] eno no lindiku,

²⁰ enondo "Na lombili andolimene teangi." nirindu mele pali 'Aku yemboma teangi.' ningu eno mane siengi. Aku siku niliku andoko molonge kinie na eno-kinie alieli molambo mulu maselo pora nimbé.' nirimu.[§]

Aku pea.

* **28:15:** Mako 16:14-18, LLuku 24:36-49, (Jono 20:19-25). † **28:18:** Pulu Yemone 'Yesusi melema pali nokopili.' nimbe namba sirimu. Deniele 7:13-14, LLuku 10:22, Jono 3:15, Ou Korini 15:27, Epesasi 1:20-22, Pillipai 2:9-11. ‡ **28:19:** bokumunge alsena anjokondo "28. nem". § **28:20:** Yesusi mulu koleana olando purumu temanemo Mateyuni naa torumu. Mako 16:19, LLuku 24:50-51, Lipe Mundorumu Yema 1:9-11, Epesasi 1:20-22 molemo.

MAKO Temane Peangamo MAKOne Torumu Bokumu

I Bokumunge Ungu Pulu Mare

Ungu pulu mare inie yakondo gomo 1 molemo.

Ibokumu torumu yemonga imbimu bokune sukundu naa molemo, nalo 'Makone torumunje.' ningu pilimele. 'Makone sike boku torumu liemo Mako 14:51-52 kango ye tene ulu te terimu akumu Mako yuyunje.' ningu pilimele. 'Imbimu nimbe para naa sirimumunge yu tuyu lemo.' ningu pilimele. Yunge imbi 'Jono Mako' ningu lieringila (Lipe Mundorumu Yema 12:12). Mako kolea awili Romo purumu, Pita pea moloringili ungu talo molemo (Pe-Timoti 4:11, Ou-Pita 5:13. Ou-Pita akune Pitane "Bepillono" nirimu akumu "Romo" nimbemondo nirimu). Pitane Yesusinge temanemo topa sirimu ungu mare Lipe Mundorumu Yema 10:37-42, 2:14-41, 3:12-26, 4:8-12, 5:29-32 molemo.

Wale awisili, wale paono talo mele, "Yesusini mane sirimu" molo Yesusi imbi lembando "ungu mane sili yemo",aku sipe ungume bokune torumu molemo. Yesusi unjo perana kolorumumunge ungu awisili mele bokune molemo (12:12, 14:1-2, 15:10 molopa, 8:31, 9:31, 10:33). Yesusini yu molorumu mele "Ningu para naa siengi." nirimu mele 1:34,44, 3:11, 5:43, 7:36-37, 8:26,30, 9:9 molemo. Yesusi mana ye te molorumu (3:5, 6:6,31,34, 7:34, 8:12,33, 10:14, 11:12), nalo Pulu Yemonga malomo molorumula (1:1,11, 3:11, 5:7, 9:7, 12:1-11, 13:32, 15:39).

Temanemo tombando Makone ou No Lindeli Jonone terimu temanemo topa, Jonone Yesusi no linderimu kinie kurumenga nomi Setenene Yesusi kondi torumu mele temanemo ponjipe torumu. Pe yemboma umbune awisili meringimunge kanopalie Yesusi eno kondo kolorumu mele bokune molopa, Yesusini yemboma mane sirimu mele temane mare molemo. Yesusini ulu terimumunge ungu pulumu yunge lombili andoli yemane naa pilieringi nalo walse walse wallop teko ungu pulumunge mare pilku Yesusi sike molorumu mele pilieringi.

Ye awisili Yesusi-kinie opa pulue molko, umbunema siringi mele temane mare molopa, yu toringi kolorumu mele temane mare molemo. Nalo kolorumu kinie temanemo pora naa nirimu. Yesusi kelepa lomboropa ola molorumu mele temane mare bokune kamu molemola.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

**1:1-3:6 PULU YEMO YE NOMI KINGIMU MOLOPA YEMBOMA
NOKOLEMOKOMBA MELE NIMBENDO YESUSI ORUMU TEMANEMO**

¹ Yesusi, Pulu Yemone mako topa "Olio nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu, Pulu Yemonga Malo,* yunge temane peangamo pulu polorumu mele[†] ,ya inie tombo tokoro,.

* **1:1:** Mateyu 1:21, LLuku 1:31-32, bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek" "21.2." "21.3.", "23. Krais", "32.2. Pikinini Bilong God", "13. God". † **1:1:** Yesusi mana molopa terimu mele temane peangamola, akumu ya molemo. Nalo yu mulu koleana kelepa purumu kinie yunge temanemo pora naa nirimu. Yunge kongono kendemande yemboma lipe tapondorumu kinie yunge temane peangamonga ulu mare wendo wendo orumula.

1:2-8 No Lindeli Jonone Konopu Alowa Teringi Yemboma No Linderimu Temanemo[‡]

² Yesusi, Pulu Yemone mako torumu ye nomi Kirasimunge temane peanga imu wendo ombándo ye te ou ombo temba mele, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye Aisayane[§] Pulu Yemonga ungu te nimbe boku torumu akune molemo mele isipe:

‘Pulu Yemone nimbendo: “Pílie!„

Nane “Nanga ungu umbu tondolime pilipe nimbe sipili.” nimbu lipu mundumbo yemone nunge aulkemo akisinddepili.’ nimbu

yu “Kumbi leko pu.” nikiru.”*

³ ‘Kolea ku lieline

‘kumbi lepa pumbe, ye tengah kerena ungu te nimbendo:

“Awilimu ombá aulkemo tekoh mimi teame.

Yu ombá aulke kangama toko sumbi sive.” nikimu.’

nimbe ‘Aisayane Jonone paa pe temba mele ou aku sipe nimbe sipe bokune torumu molemo..’

⁴⁻⁵ Akumunge, ‘temane peangamo pulu polombando No Lindeli, Jono kolea ku lieli tengah wendo omba ‘aku sipe’ ungu mare yemboma nimbe sipe molorumu. Kolea Judia disiriki yemboma pali kinie kolea Judiangia kolea awili Jerusalleme yemboma pali kinie eno yu molorumune puku yunge ungumu pilinge purungi. Yuni ungu te enondo nimbe sipelie nimbendo: “Eno ulu pulu keri telemelema kanoko keri kanoko konopu alowa tekolio ‘Pulu Yemone olionga ulu pulu kerime ‘We manie pupili.’ nimbe siye kolopili.’ ningua ‘No liemili.’ ningua waa.” nirimu. Aku sipe nirimu kinie enonga ulu pulu keri teringime ningua para siringi kinie yuni eno no Jodane kolo no linderimu.

⁶ Jono kongi kemelenga indini teli wale pakoli te pakopa, kongi kilumuni teli kakomo topalie, kuli-kumbe kinie pilimu-no kinie aku langiselo mindi nomba molorumu.

⁷⁻⁸ Yuni yemboma ungu nimbe sirimu mele isipe: “Nane sike eno no lindilio nalo ye te akilipe ‘nondopa’, ombá ‘tekemo’, mo yuni eno ‘Pulu Yemonga’, Mini Kake Telimu lindimbe ‘linge’. Ina akilipe ombá yemo yunge tondolomo paa olandopa, nanga tondolomo paa maniendopa, na yu-kinie manda molo. Yembo awilimenga kongono keri tendeli kendemande yembomane sike enonga awilimenga kongono keri tendengendo manie molko enonga yembo awilimenga kimbu sume ka pilke tondolemele nalo na ye paa kerimu moliomonga kanu ombá yemo yunge kimbu su ka pilke tondoli kanu kongonomo paa olandopa mele, nane tendelkanje kapola naa telka. ‘Na ye paa kerimu, yu ye paa awilimu.’” nirimu.

1:9-11 Jonone Yesusi No Linderimu Temanemo[†]

⁹ Jono yemboma no lindipe molorumu, kanu walemo kinie Yesusi kolea Gallilli disiriki Nasarete taono mundupe siye kolopha ‘Jono molorumune, orumu kinie Jonone yu no Jodane kolo no linderimu.

¹⁰ Yesusi no lipe pora sipelie, nona wendo omba angilierimu kinie sumbi sipe mulúmu kenguya lepa anjo yando purumu kanopalie, Pulu Yemonga Minimu, kera waembono mele, manie omba Yesusi molorumune pupe kangine ola molorumu kanorumula.

^{‡ 1:1:} Mateyu 3:1-12, LLuku 3:3-17, Jono 1:19-28. ^{§ 1:2:} bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. * ^{1:2:} Mallakai 3:1. † ^{1:7-8:} Mateyu 3:13-17, LLuku 3:21-22, Jono 1:29-34.

11 Kanu kinie mulune ola ungu te wendo ombalie nimbendo: "Nu nanga konopu mondolio kangomo. Nu-kinie konopu sipu molio." nirimu.‡

1:12-13 Kurumenga Nomi Setenene Yesusi Kondi Torumu Temanemo§

12 †Yesusi no lsimu kinie Pulu Yemonga Minimu yu-kinie ombo molopalie nirimumuni, sumbi sipe Minimuni Yesusi kolea ku lieline pulu sipe mundoramu.

13 †Akune purumu kinie,, oli te koro talo Yesusi aku kolea ku lieline takera melema kinie molopili †kurumenga nomi, Setene* ombo yu kondi torumu.† Kanu kinie †mulu koleana, angelloma ongo yu nokoringi.

1:14-15 Yesusini Kolea Gallilli Disiriki Yunge Kongonomo Pulu Polopa Terimu Temanemo‡

14 Kanu kinie †No Lindeli, Jono ka siku ka ulkena panjeringi§ kinie pilipelie Yesusi kelepa kolea Gallilli disiriki ombo Pulu Yemonga temane peangamo topa silipe andoramu.

15 †Topa silipe andopalie, nimbendo: "Kinié enamo kamu wendo okomo, Pulu Yemo ye nomi kingimu molomba enamo* nondopa wendo okomo kene ulu pulu kerime munduku siye kolko konopu alowa teko, 'Temane peangamo yu sike ungumu.' ningu tondolo munduku piliee." nirimu.

1:16-20 Yesusini Ye Kisendo "Na Lombili Waa." Nirimu Temanemo†

16 †Aku sipe nilipe andopa, nomu Gallilli kélona andopalie Yesusini Saimono kinie Saimono angenu Enderuselo oma lili wale te nomune toko munduku moloringili kanorumu. Oma lsingili akumu elonga kou kongono teringili kanumu.

17 †Aku siku teko moloringili kanopalie, Yesusini elondo nimbendo: "Na lombili wale. Oma lingelendo oma lili wale te liku nona manie mundulimbele kinie omama walena ombo pelemo mele, pe 'nanga kongonomo tengelendo nanga ungumu pilkulu ningu siliku andongele kinie yemboma nanga talapena sukundu ongo molangi.' nimbu 'Elo na lombili wale.' nikiru." nirimu.

18 †Aku nirimu kinie pilkulolie, tamburumbu elonga oma lili walema munduku siye kolkololie Yesusi lombili puringili.

19 †Kanu kinie, yu laye kolte welto pupelie, Seperinge malo Jemisi kinie Jemisi angenu Jono kinie elonga nona andoli sipine sukundu molkolo oma lili walema toko tambuloringili kanopalie

20 walsikele elondo "Wale." nirimu. Kanu kinie lapa Seperi kinie kongono yema kinie sipine sukundu molangi munduku siye kolkololie Yesusi lombili puringili.‡

1:21-28 Ye Tenga Konopune Kuru Te Molorumumu Yesusini Topa Makororumu Temanemo§

21 †Kanu ye pokore Yesusi lombili puringi kinie, yu kinie eno Kapeniamae taono puringi. Kanu kinie †Juda yembomanga, koro moloringi wale Sambatemo* wendo orumu kinie Yesusi Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkena suku pupe yemboma mane sirimu.

‡ **1:11:** Inie anjokondo 9:7. § **1:11:** akumunge temane sulu pulimu Mateyu 4:1-11, LLuku 4:1-13.

* **1:13:** bokumunge alsena anjokondo "42. Seten". † **1:13:** ungu pulu te Mateyu 16:1***, Ipuru 2:18. ‡ **1:13:** Mateyu 4:12,17, LLuku 4:14-15. § **1:14:** Jono kamu toko kondoringi temanemo inie anjokondo 6:14-29. * **1:15:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". † **1:15:** Mateyu 4:18-22, LLuku 5:1-11. ‡ **1:20:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". § **1:20:** LLuku 4:31-37. * **1:21:** bokumunge alsena anjokondo "37. Sabat".

²² Mane sirimu kinie Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku eno mane siringi yemanet[†] we mane siringi mele Yesusini aku sipe mane naa sirimu. Namba lierimu yemane pipili naa kolko tondolo munduku mane siringi mele yuni aku sipe mane sirimu kulu pilkulie yembomane mini-wale mundorungi.[‡]

²³ Kanu kinie ulke kanune suku kuru te ye tengat konopune molopa ya ambolorumu ye te molorumu, „yemonga konopune suku molorumu kanu kurumuni yu “Ungu ni.” nimbe töpeb sirimu-ne,

²⁴ yuni opa ungu nimbeline nimbendo: “Nasarete taono ye Yesusi, nu pea olio „kurume,kinie telune tapu topo manda naa molomolo. Nu olio-kinie nambemune onuye? Nu olio toko kondoni onuye? Nane nunge imbi pilio. Nu Pulu Yemonga Ye Kake Telimu.” sirimu.

²⁵ „Aku sipe nirimu kulu pilipelie, Yesusini kanu kurumu iri topalie yundu nimbendo: “Nu ungu naa ningu yemonga konopune ongo wendo pu.” sirimu kinie

²⁶ kurumuni yemo ambolopa tondolo mundupe puru-puru sipelie kalle nilipe ombo wendo purumu.

²⁷ „Yesusini aku terimu kanokolie, yemboma suru ningu, mini-wale munduku eno enono anjo yando ningendo: “I ulumu nambolka uluri tekemonje? Ungu mane konde te wendo ombámo. Ye namba lieli tene we yembomando “Teaa.” nilimo mele iyemone kurumendo kepe aku sipe nilimo kinie kanu kurume yunge ungumu pilku liku telemele.” niringi.

²⁸ Kanu kinie kolea Gallilli disiriki koleamanga pali yuni aku sipe terimu mele temanemo tamburumbu anjo anjo purumu pilieringi.

1:29-34 Yesusini Pitanga Kolepa Ambomo Kinie Yembo Awisili Tepa Konde Lsimu Temaneselo[§]

²⁹ Kanu kinie „Yesusi-kinie, yu lombili andoli yema kinie, eno kanu maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkemo munduku siye kolko wendo ongolie niringimuni, eno kinie, Jemisi Jonoselo kinie eno puku Saimono kinie Enderuselonga ulkena puringi.

³⁰ Ulkena sukundu puringi kinie Saimononga kolepa ambomo kuru topa kangi noplili lierimumu Yesusi ningu siringi.

³¹ Aku siku niringi pilipelie ambomo lierimune pupe yunge kimu ambolopalie yu ola lsimu kinie kangi nomba kelierimu kinie ambomone „ola angilipe wendo ombalie, oringi yema langi sipe nokorumu.

³² Pe kolea kalá topa ena purumu kinie, kuru torumu yemboma kinie, konopune kuru molorumu yemboma kinie, Yesusi molorumune mengo oringi.

³³ Kanu koleana moloringi yemboma pali Saimononga ulke kerepulune ongo maku toringi.

³⁴ Kanu kinie Yesusini yembo kuru lupe torumu awisili tepa konde lipe, yembomanga konopune moloringi kuru awisili topa makororumula.* Kurumene Yesusi „Pulu Yemonga Malo, yu Pulu Yemone mako topa lipe mundorumu ye nomi Kirasimu, molorumu mele pilieringi kulù yuni enondo “Molio mele anjo ningu naa siee.” nimbe enonga kerema pipi sirimu.

1:35-39 Yesusi Yu Yuyu Tenga Molopa Pulu Yemo Kinie Ungu Nimbelie, Kolea Gallilli Disiriki Ungu Silipe Andorumu Temanemo[†]

* ^{1:22:} bokumunge alsena anjokondo “41. saveman”. † ^{1:22:} Mateyu 7:28-29. § ^{1:28:} Mateyu 8:14-17, LLuku 4:38-41. * ^{1:34:} ungu pulu te Mateyu 8:17. † ^{1:34:} LLuku 4:42-44; akumunge 1:39 Mateyu 4:23-25, LLuku 6:17-19.

³⁵ Ipulueli-ou, kolea muni ou naa lepa sumbulu topa pepili Yesusi ola molopa penando pupelie nirimumuni, kolea ku lieli tenga pupe, akune Pulu Yemo-kinie ungu nimbe molorumu.

³⁶ Saimono kinie pea moloringi yema kinie eno yu koroliku lombili pukulie niringimuni.

³⁷ yu kanoko lendekolie yundu ningendo: "Yembomane pali nu koroomele," niringi.

³⁸ „Aku niringi pilipelie, yuni enondo nimbendo: “Na kolea marenga kepe ungu nimbu siembo kene ikoleamo mundupu siye kolopo kolea tengapamili. Ne nondopa lemo koleamanga pamili. Na koleamanga pali ungu nimbu simbondo mana manie orundu kanumu.” nirimu.

³⁹ Aku nimbelie yu kolea Gallilli disiriki sukundu koleamanga pali andopa Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga unguu pilieringi ulkemanga sukundu pupe ungu nimbe sipe, yembomanga konopune kuru moloringime topa makororumu.

1:40-45 Yesusini Kuru Lak Norumu Ye Te Tepa Konde Lsimu Temanemo‡

⁴⁰ Walse ye te kuru laká nomba perimumu[§] Yesusi molorumune omba yunge kumbikerena koporongo langopa yu mawa tepalie nimbendo: "Nunge konopumuni na 'Konde pambo.' konopu lienu liemo nuni na manda teko konde lini." nirimu.

⁴¹ Kanu kinie Yesusini yu paa kondoo kolopalie yunge kimuni yemo ambolopalie yundu nimbendo: "Nu konde pani." konopu lekero kene konde pu." nirimu kinie

42 kuru lakámo tamburumbu nomba kelierimu, yemo konde pupe umbu kalu lsímu.

43-44 Kanu kinie Yesusini yu ungu te tondolo mundupe nimbendo: "Nuni ya ulu tekeromo yembo telurindu kepe paa naa ni!"^{*} Sumbi siku puku Pulu Yemo popo tondoli yemo[†] nunge kangimu liku ora siku, 'Na altopo kangi peanga liepili molkoro kene.' ningu Mosisini "Tei," nimbe ungu manesirimumu pilku liku tenindu "Pulu Yemo popo toko kalko sie." nirimu mélemo liku Pulu Yemo popo tondoli yemondo "Kalondou." ningu yusiensi. Pe yembomane nu kanokolie 'Yu sike kangi peanga liepili molemo.' ningu pilengi kene nikiru mele isili-ou te-pou." nirimu.

⁴⁵ Nalo yemo yu anjo pupelie ungu awisili yembo awisilindu anjo anjo nimbe para silipe andopa, Yesusini yu-kinie terimu temanemo topa sirimu. Yemone'aku terimu kulu Yesusi, 'Yembo awisili na molombona nondoko nondoko ongo maku naa tangi.' nimbe, altopa taonomanga sukundu mona manda naa andopalie kolea ku lieline molorumu, nalo kanune yembo awisili kolea lupe lupemanga molko sukundu sukundu ongo yu molorumune maku toringi.

2

*2:1-12 Yesusini Kimbu-Ki Kolopa Pora Sirimu Ye Tenga Ulu Pulu Kerime
We Siye Kolopa, Yu Tepa Konde Lsimu Temanemo**

¹ Wale mare ombo purumu kinie Yesusi Kapeniame taono altopa sukundu purumu. Yu ou perimu ulkena altopa ombo molorumu yembomane pilkulie

[‡] 1:39: Mateyu 8:2-4, LLuku 5:12-14. § 1:40: bokumunge alsena anjokondo "25. lepra".

* **1:43-44:** inie anjokondo 8:30. † **1:43-44:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris". 2:
Mateyu 9:1-8. LLuku 5:17:26.

² eno awisili ongo ulkena sukundu sukundu ongo liku maku toko moloringi kinie ulke kanune ekelepa terimu kulu yembo mare molonge kolea te naa lierimu kulu pena moloringila. Yuni eno „Pulu Yemonga, ungumu nimbe sipe molorumu.

³ „Yuni nirimu mele aku siku maku toko pilku molangi, yembo mare kimbu ki kolopa pora sirimu ye te mengo oringi. Kanu yembomanga ye kisene kanu yemo taropola teko mengo Yesusi molorumune onge oringi nalo

⁴ yembo awisili ulkena ekelepa teko angilieringi kulu yu molorumune nondoko mengo punge aulke te naa lierimu kulu ulke imune mengo ola pukulie[†] Yesusi molorumune kana-kana ulkemo tekisikulie yemo taropola pal moko toko manie mundoringi.

⁵ „Yesusini iyemo manda tepe konde limbe.“ ningua tondolo munduku pilkulie[‡] yu mengo oringi kanopa pilipelie Yesusini kimbu ki kolopa pora sirimu yemondo nimbendo: “Nanga kangomo, nunge konopune ulu pulu keri terinu pelemoma manie pupili, we siye kolkoro.” nirimu.

⁶⁻⁷ „Kanu kinie,“ Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi ye mare[§] enono akune molko „Yesusini aku nirimu kinie pilkulie pilku keri pilku, konopu kimbu sikulie, “Nendi yemone ungu aku sipe nambemune nikimuye? Yu Pulu Yemo marake tekemo. Yembomane ulu pulu keri telemelema nawene ‘Manie pupili, siye kolkoro.’ manda nimbeye? Pulu Yemone mindi manda telemo.“ ningua enono ningua pilku molko konopu kimbú siringi.

⁸ Kanu kinie Yesusini eno aku siku konopu kimbú siku moloringi mele yunge konopuni sumbi sipe pilipelie enondo nimbendo: “Enone „nane nikirumunge,“ aku siku nambemune konopu kimbú sikimiliye?

⁹ Iyemondo “Nunge ulu pulu kerime manie pupili, we siye kolkoro.” nimbo kinie eno ulu te naa kanokolie ‘We-we tepe nikimu.’ konopu lengeye? Molo “Ola angilku nunge kunungumu liku mengo kimbu kongono teko andou.” nimbo kinie yu ola angilimbene naa angilimbenje mona lemba manda kanokolie ‘Aku sipe mindili sipe nikimunje.’ konopu lengeye?

¹⁰ Nalo “Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo”^{*} tondolo pelemomone ya ma koleana yembomanga ulu pulu kerime “Manie pupili, we siye kolkoro.” manda nimbé. ningua piliengi![†] nimbu aku sipu nindu.” nirimu.

Aku nimbeline kimbu ki kolopa pora sili yemondo nimbendo:

¹¹ “Nane ‘Nu ola angilku nunge kunungumu liku mengo ulkendo pu.’ nikiru.” nirimu.

¹² Aku nirimu kinie yemo ola angilipe tamburumbu kunungumu lipe mepa, eno pali kanoko molangi ombo pena purumu. Yuaku terimu kanokolie eno suru ningua mini-wale mundukulie Pulu Yemonga imbi liku ola mundunduku yukapi ningulie ningendo: “Olio iulu wendo okomo kanokomolo mele ou walse kepe ulu te aku sipu paa naa kanorumulu.” niringi.

2:13-17 Yesusini Mateyu LLipaindu “Na Lombili Ou.” Nirimu Temanemo[‡]

[†] 2:4: ulke pikisa te inie anjokondo 13:15 molemo. [‡] 2:5: bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. § 2:6-7: bokumunge alsena anjokondo “41. saveman”. * 2:10: Yesusi sike Pulu Yemonga Malo nalo enone ‘Yu Pulu Yemonga Malo.’ ningua naa pilieringi. Bokumunge alsena anjokondo “32.2. Pilinini Bilong Man”. † 2:12: Mateyu 9:9-13, LLuku 5:27-32.

¹³ Yesusi „ulkemo mundupe siye kolopa, pena pupelie altopa nomu Gallilli kélona pupe andopa molorumu. Kanu kinie yu molorumune yembo awisili ongo liku maku toko moloringi kinie yuni eno mane sirimu.

¹⁴ Kanu kinie yu pumbe pupelie nirimumuni, Allapiasi malo LLipai‡ kou takisi lsingi ulkena „kou takisi lipe, molorumu kanopalie yundu “Nu na-kinie pea pambili lombili ou.” nirimu. Kanu kinie LLipai yu ola angilipe yulombili purumu.

¹⁵ Pe Yesusi LLipainge ulkena langi nomba molorumu kinie kou takisi lili yema kinie, „Juda ye awilimene, “ulu pulu keri teli ye” „niringi, wema kinie awisili ongo Yesusi kinie yu lombili andoli yema kinie eno pea manie molko langi noringi. Aku sili yembo awisili alieli yu lombili andoringimunge eno awisili „akune lombili puku, pea langi nongo moloringi.

¹⁶ Yesusi yu “ulu pulu keri telime” niringi yembo wema kinie kou takisi lili yema kinie pea langi nongo moloringi kanokolie Parisi ye marenē,§ Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi kanu yemane, Yesusi lombili andolimendo ningendo: “Kou takisi lili yema kinie, ulu pulu kerime teli wema kinie, eno-kinie yu nambemune langi pea nokomeleye?” niringi.

¹⁷ Aku siku niringi pilipelie Yesusini enondo nimbendo: “Kuru naa tolemo yemboma doketana naa pulimele. Kuru tolemo yemboma mindi doketana pulimele kanumu.* Nane “Yembo sumbi nilime na molombona wangī.” nimbondo ma koleana naa oruntu.† ‘Ulu pulu keri teli yemboma na molombona wangī.’ nimbondo oruntu. Ulu pulu keri teli yemboma lipu tapondombondo oruntu.” nirimu.

2:18-22 Yembomane Walse Walse Langi Naa Nongo Mi Tolemele Ulu-munge Ungu Te‡

¹⁸ No Lindeli Jono lombili andoringi yema kinie, Parisi yema lombili andoringime kinie, eno walse-walse langi mi toko naa noringi mele§ walse aku siku teko moloringila. „Aku teringi kulu, yembo mare Yesusi molorumune ongo yu walsiku pilkulie ningendo: “Jono lombili andolime kinie,* Parisi yema lombili andolime kinie,† alieli langi mi toko naa nolemele nalo nu lombili andolime‡ aku siku naa telemele akumu nambemune naa telemeye?” niringi.

¹⁹ „Aku siku niringi kinie pilipelie, Yesusini topondopa enondo „ungu iko te topa yu-kinie ulu te wendo ombá mele nimbelie, nimbendo: “Ambo limbe ye te yunge pulu lemo yema kinie molemo kinie eno konopu sikulie “Langi mi topo naa namili.” manda ningeye? „Manda naa ninge..”

²⁰ Nalo pe, ambo limbe yemo eno molongena ongo wendo linge kinie kanu walemanga sike „konopu keri panjiku, langi naa nongendo mi tonge. „Isili-ou molo..”§ „nirimu..”

²¹ * “Mulumbale ou te sungu nilimo kinie olione mulumbale paa konde tengā te kopisipu lipu, sungu nilimomonga naa topo tambululimolō kanumu. Yembo tene aku sipe topa tambulkenje kanu mulumbalemo

‡ **2:14:** Pe yunge imbi te “Mateyu” lieringila, Mateyu 9:9, 10:3. § **2:16:** bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”. * **2:17:** ungu pulu te Mateyu 9:12*. † **2:17:** ungu pulu te Mateyu 9:13*.

‡ **2:17:** Mateyu 9:14-17, LLuku 5:33-39. § **2:18:** ungu pulu te Mateyu 9:14*. * **2:18:** bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”. † **2:18:** bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”. ‡ **2:18:** bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”.

§ **2:20:** ungu pulu te Mateyu 9:15*. * **2:21:** ungu ikoselonga ungu pulumu LLuku 8:36 pulu pulune.

nona panjilke kinie mulumbale konde kopiselimu kanga lepa llinimbelie mulumbale oumu kelepa kamu awili tepe sungu nilke.

²² Kongi-meme kalumuni teli mingi ou tenga[†] no-waene konde naa lakolemolo kanumu. Yembo tene mingi ou tenga no-waene konde te kolkanje kanu no-waenemo mingine sukundu pepalie pe akolka kinie kanu mingi oumu naa akopa sungu nilke. Kanu kinie nomo kepe mingimu kepe kamu keri lelka. Akumunge no-waene konde kongi-meme kalumuni teli mingi kondena mindi kolemolo kanumu.” nirimu.

2:23-3:6 Sambate Walemonga Temane Talo

Te: 2:23-28 Yesusi Yuni Sambate Walemo Nokolemomonga Temane Te[‡]

²³ Walse, Juda yembomanga koro moloringi, wale Sambate tenga,[§] Yesusi kinie yu lombili andolime kinie rasi-witi poniemanga ongo purungi kinie yu lombili andoli yemane rasi-witi mongo mare „nongendo, inie toringi.

²⁴ Aku teringi kanokolie Parisi yemane* Yesusindu ningendo: “Kána! „Koro molemolo, wale Sambatemonga ‘Kongono naa teangi.’ nimbe pelemo ungu manemo[†] nambemune nu lombili andoli yemane manemo pulue tokolie aku siku tekemeleye?” niringi.

²⁵ Yesusini topondopa nimbendo: “Eno Pulu Yemonga bokune sukundu „anda-kolepa ye nomi kingi, Depisi[‡] terimu mele nimbe molemo temanemo kanokolie „temanemonga pulumu, naa pilimeleye? Depisi kinie yu pea purungi yema kinie eno „langi, molo torumu, munge, engelene kolkolke niringimuni,

²⁶ Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopa Apayata molopili Depisi Pulu Yemo molorumu sele-ulkena sukundu pupe, Pulu Yemonga kumbikerena lierimu pillawa kalolime lipa nomba, yu pea purungi yema sirimu noringila kanumu.[§] Kanu pillawa kalolimendo Pulu Yemone ungu mane sipelie nimbendo:

“We yembomane paa naa nangi!

Pulu Yemo popo tondoli yema manjiku nangi!”* nirimu „kanu ungu manemo pulue torumu, kanumu.

„Eno konopu talo nambemune lemeleye? Depisi yuni ouaku terimu mele eno pilku keri naa pilimelemonga pe kinié na lombili andoli yemane tekemele mele kanoko keri naa lakanaa!,” nirimu.

²⁷ Aku nimbeline ungu te pea nimbendo: “Pulu Yemone ‘Yemboma molko kondangi.’ nimbe koro molonge wale Sambatemo lipe eno sirimu kanumu. ‘Sambate walemo pepa kondopili.’ nimbe yemboma lipe Sambate walemo naa sirimu.

²⁸ Akumunge Sambate walemo kepe Manie Omiba Mana Ye A Lierimu Yemo nokolemo yemo molemo-na „Sambate wale kinie yemboma molko kondongendo tenge mele manda nimbé kanumu.” nirimu.

3

Te: 3:1-6 Sambate Wale Kinie Yesusini Ki Keri Lierimu Ye Te Tepa Konde Lsimu Temanemo* (2:23-28 kinie pea kanani.)

[†] 2:22: Pikisa te Mateyu 9:17. [‡] 2:22: Mateyu 12:1-8, LLuku 6:1-5; inie anjokondo 3:1-6. Ungo pulu te Kollosi 2:16. [§] 2:23: bokumunge alsena anjokondo “37. Sabat”. * 2:24: bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”. [†] 2:24: Ou Pulu Pulu 2:3, Ungo Manema 23:25, bokumunge alsena anjokondo “26.lo”. [‡] 2:25: Mateyu 3:3*. [§] 2:26: Mateyu 12:4*. * 2:26: LLipai 24:5-9. * 3:: Mateyu 12:9-14, LLuku 6:6-11. Ungo pulu te inie yakondo 2:23-28.

¹ Pe walse Yesusi pupe Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungu pilieringi ulke tengah purumu. Kanu ulkena ye te molorumu, yunge ki te kamu kolopa kukoramu.

² Kanu kinie akune moloringi ye marené ‘Yesusini ulu te tepa kenjimbe kinie yu kote tendemolo.’ ningu ulu te tepa kenjimbe te ‘alieli koroko molkolie,’ ‘Koro molemolo, wale Sambate kinie[†] yuni yemo tepa konde limbenje,’ ningu yu mimi siku kanoko moloringi.

³ Yesusini kanu ki kolopa kukoramu yemondo nimbendo: “Yemboma molemelena ongo ola angilieni.” nirimu.

⁴ Kanu kinie yemando nimbendo: “Sambate wale kinie ulu nambolka ulu te manda temoloye? ‘Sambate walemonga ungu manemone “Teangi.”’ nilimo mele teamili.’ nimbu yemboma lipu tapondomolo kinie manda molo tepo kenjimolo kinie mandaye? ‘Naa kolangi konde pang.’ nimbu temolomo manda molo topo kondomolomo mandaye?’ nimbe walserimu kinie pilkulie enone ungu te topondoko naa ningu we moloringi.

⁵ Yuni eno neme-neme nimbe kanopalie mumindili kolopa eno yemo kondo naa koloringi kanopalie lakopa konopu keri panjipelie ki kolopa kukoramu yemondo nimbendo: “Nunge kimu sinio si.” nirimu kinie yemone yunge kimu sinio sirimu kinie ki kolopa kukorumumu altopa kamu peanga lierimu.

⁶ ‘Yesusini aku terimu kinie kanokolie, Parisi yema[‡] pena puku, eno kinie ye nomi kingi Erotenga talapena yema kinie maku toko “Yu nambepo topo kondomoloye?” ningu aulke te kororingi.

3:7-6:6 YESUSINI YU TONDOLO PERIMU MELE YEMBOMA LIPE ORA SIRIMU NALO KOLEA PULU YEMBOMANE ‘YU SIKE PULU YEMONE LIPE MUNDORUMU YE NOMI KIRASIMU.’ NINGU NAA PILIERINGI TEMANEMA

3:7-12 Yembo Paa Awisili Nomu Gallilli Kélonna Yesusi Molorumune Ong Maku Toko Moloringi Temanemo[§]

⁷⁻⁸ Yesusi kinie yu lombili andolime kinie* eno nomu Gallilli puringi kinie yembo awisili lombili puringila.[†] Kolea Gallilli disiriki yemboma kinie, Judia disiriki yemboma kinie, kolea awili Jerusalleme yemboma kinie, Idumia disiriki yemboma kinie, no Jodane nekendo lemo koleamanga yemboma kinie, kolea awili Taya kinie Saidonoselo lierimu koleamanga yemboma kinie, aku koleamanga moloringi yemboma pali Yesusi ulume tepa molorumu mele pilkulie yu molorumune oringi.

⁹⁻¹⁰ Yesusini yembo awisili tepa konde lsimu kulu yembo kuru lupe lupe torumumene Yu ambolamili.[‡] ningu[‡] yu angilierimune nondoko pun-gendo ekelepa teringi kulu Yesusini yu lombili andolimendo nimbendo: “Yembo paa awisili ongo molemele. Yemboma na molombona nondoko ongo ekelepa naa teangi kene sipi te nondoko mengo ongo nosiengi. Na molombona yemboma nondoko ongo ekelepa tengé kinie sipine suku pumbo.” nirimu.

¹¹ ‘Yembomanga konopune, kuru moloringimene yu kanokolie alieli koporongo langoko tondolo ru ningulie ningendo: “Nu Pulu Yemonga Malo.”[§] niringi

^{† 3:2:} bokumunge alsena anjokondo “37. Sabat”. ^{‡ 3:6:} bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”. ^{§ 3:6:} laye telu-sipe mele Mateyu 12:15-16, LLuku 6:17-19. * 3:7-8: bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”. † 3:7-8: bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”. ‡ 3:9-10: inie anjokondo 5:24-34, 6:56. § 3:11: bokumunge alsena anjokondo “32.2. Pilinini Bilong God”.

¹² nalo Yesusini enondo nimbendo: "Yu ,sike, molemo mele ,yembo-mane naa pilieni kene, paa naa ningu para siee!" nirimu.

3:13-19 Yesusi Yu Yuyu Lipe Mundumbe Yema Mako Torumu Temanemo *

¹³ „Pe walse, Yesusi yu ma pangtenga ola pupelie yuyu pilipelie ‘yu kinie pea tapu topo molamili.’ nimbe pilierimu yemando “Waa.” nirimu kinie yu molorumune oringi.

¹⁴⁻¹⁵ Oringi yemanga ye engaki rurepo lipe, yu kinie pea tapu toko molko, “Eno nanga kongonomo tende-pangi lipu mundumbo yema molangi.” nimbe eno mako torumu.[†] ‘Eno koleamanga andoko Pulu Yemonga temane peangamo toko si-puku, yembomanga konopune kuru molombama toko makoronge tondolomo eno-kinie pepili andoko toko makorangi lipu mundumbo.’ nimbe kanu ye engaki rurepo aku sipe lipe mako torumu.

¹⁶ Kanu ye rurepo mako torumumenga imbime isipe: Saimono (yunge imbi te Pita) yu keme,

¹⁷ Seperi malo Jemisi keme, Jemisi angenu Jono keme, (elo imbi te Boanekesi sirimula. Boanekesi yunge ungu pulumu mulú tolimumunge maloselo.) elo kinie,

¹⁸ „Pita angenu, Enderu keme, Pillipu keme, Batollomiu keme, Mateyu keme, Tomasi keme, Allapiasinge malo Jemisi keme, Tadiasi keme, “Olio Juda yemboma oliolio gapomano molamili.” niringi talape ye Saimono keme,

¹⁹ Judasi Isikeriote, Yesusi pe lipe opa puluema sirimu yemo keme, ‘aku yema ‘yunge kongonomo tende-pangi lipu mundumbo.’ nimbe mako torumu yema,..

3:20-30 “Yesusi Kinie Kurumenga Nomi Setene Kinie Tapu Tokolo Kongono Telembele.” Niringi Temanemo‡

²⁰ Kanu kinie Yesusi kinie yu lombili andolime kinie eno ulke tengatukundu purungi kinie yembo awisili akune ongo liku maku toko moloringi kulu eno langi nonge ena te kepe paa naa lierimu. §

²¹ Kanu kinie Yesusi pulu lierimu yemboma, Yesusini aku terimu mele, pilkulie “Kangomo paa kekelepa tomu.” ningu yu linge oringi.

²² Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi ye mare^{*} Jerusalleme molko oringi kanu yemane ningendo: “Kurumenga nomi Belsipuli[†] Yesusinge konopune molopalie yu tondolo silimo-na yuni kurume topa makorolemo.” niringi.

²³ Aku siku niringi pilipelie ‘Yesusi Setene-kinie opa pulue moloringilimunge ‘Setenene yu naa lipe tapondolka paa pilieni!’ nimbe, Yesusini enondo “Waa.” nimbelie enondo ungu iko topa nimbendo: “Setenene Setene yuyu[‡] nambeba topa makorombaye?”

²⁴ Yembo talape te konopu telune naa pupili molko suku-singine owe panjiku eno enono opa tekolu lupe molemele kinie kanu talapemo pora nilimo.

²⁵ „Molo, ulke telune pelemele yemboma konopu telune pupili naa molko eno enono opa telemele kinie kanu yembo talapemo sungu siku yu mele molemele.

* 3:12: LLuku 6:12-16; Mateyu 10:2-4, Lipe Mundorumu Yema 1:13. † 3:14-15: bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”. ‡ 3:19: akumunge 3:22-30 Mateyu 12:22-32, LLuku 11:14-23.

§ 3:20: Inie anjokondo 6:31. * 3:22: bokumunge alsena anjokondo “41. saveman”. † 3:22: Setene kanumu, bokumunge alsena anjokondo “4. Belsebul”. ‡ 3:23: “Setene yuyu” nirimu akumu Setenenga kurume nimbendo “Setene yuyu” nirimu. Akumunge ungu pulumu inie nondopa 3:24-26.

²⁶ Aku sipela, Setenene[§] yunge kuru te makorolkanje aku telkamonga yunge talapemo kinie opamele telka. Pe yunge talapemo kapola naa molemela. Pora nilke.

²⁷ "Ye enge nili tene yunge ulkemo nokopa kondolemo kinie ye tene we manda sukundu omiba melema wa lipe meli pulimoye? Akumu manda molo. Ou wa noli yemone ye enge nilimunge kimbu kime ka topalie yunge ulkena manda omiba melema wa limo kanumu.*

²⁸ "Akumunge, nane enondo paa sike nimbu sikiru: Yembomane ulu pulu kerime teko 'Pulu Yemo' ungu tako tondoko ningu kenjilimele ulume kinie, enonga ulu pulu keri wema kinie pali 'Pulu Yemone,' 'Manie pupili.' nimbe siye kolomba.

²⁹ Nalo yembo tene Mini Kake Telimu ungu taka tondopa, nimbe kenjipe, marake telemo yembomo yu Pulu Yemone aku sipe ulu pulu keri telemoma 'Manie naa pupili.' nimbe paa siye naa kolomba. 'Alieli pepa mindi pupili.'[†] nimbé." ,nimbe Yesusini, nirimu.

³⁰ Enone "Yu kuru te yunge konopune molemo." niringimunge 'aku siku Mini Kake Telimu ningu kenjeringimunge, Yesusini enondo aku sipe nirimu.

3:31-35 Yesusinge Anumu Kinie Angenupili Kinie Akumenga Temane Te[‡]

³¹⁻³² Kanu kinie yembo awisili manie 'molko' Yesusini 'mane sirimu ungume pilku, molangi yunge anumu kinie angenupili kinie yu-kinie ungu ningendo ongo pena angilku "Yu-kinie ungu niemili opili." ningu ungu te ningu mundoringi kinie yembomane yandu ningendo: "Aminie kinie angenali kinie nu-kinie ungu ningendo ongo pena angilimele." niringi.

³³ Yesusini enondo topondopa nimbendo: "Nanga anumu naweye? Nanga angenupili nameleye?" nimbelie nirimumuni,

³⁴ yunge ungumu manie molko pilku moloringi yemboma neme-neme nimbe kanopalie nimbendo: "I yemboma nanga anumu kinie nanga angenupili kinie molemelo.

³⁵ Pulu Yemone "Teangi" nilimo mele pilku liku telemelie yemboma nanga anumu kinie nanga angenupili kinie nanga kemulupili kinie molemelemonga aku sipu nikiru." nirimu.

4

4:1-34 YESUSINI UNGU IKO MARE TORUMU UNGUME

*4:1-2 Yesusini Ungu Iko Mare Torumumenga Pulu Pulu Temanemo**

¹ Walse Yesusi altopa nomu 'Gallilli, kélona pupe yemboma mane sipe molorumu kinie yembo paa awisili yu molorumune ongo maku toko moloringimunge nona andoli sipi te hierimumunge suku pupe manie molorumu, yemboma nomu kélona angilieringi.

² Yuni enondo ungu awisili nimbe simbendo ungu iko pokore torumu.

'Eno mane siembo.' nimbelie ungu iko te isipe topalie nimbendo:

³ "Pilieme.

4:3-9,13-20 Ye Tene Langi Umbu Ponienia Tanda Sirimu Ungu Ikomo†

Ye tene rasi-witi umbu ponienia andopa tanda sirimu.

⁴ Tanda silipe andorumu kinie umbu mare aulkena manie purumu, kanume keramane ongo liku noringi.

[§] 3:26: bokumunge alsena anjokondo "42. Seten". * 3:27: ungu pulu te Mateyu 12:29*. † 3:29:

LLuku 12:10. ‡ 3:30: Mateyu 12:46-50, LLuku 8:19-21. * 4:: Mateyu 13:1-3, LLuku 8:4. † 4:3:

Mateyu 13:3-9,18-23, LLuku 8:5-8,11-15.

5 Umbu mare kou perimune manie pupelie ma wallo-kolte mindi lierimu kulu nondopa muli topa wendo orumu.

6 Nalo pulkinio naa mundoramu kulu ena terimu kinie kanume kolorumu.

7 Umbu mare kombulu-siri ka mele molorumune manie purumu, siri ka melemo wendo ombo witi umbume topa norumu kulu ombo peanga naa lepa mongo te naa torumu.

8 Umbu mare ma peangana manie purumume wendo wendo ombo akopalie mongo peangama torumu. Mare mongo tokapu-telu mele topa, mare mongo tokapu-talo mele topa, mare tokapu kise mele torumu.”[†] nirimu.[‡]

9 Aku nimbeline “Yembo komu-peo lemomane iungumu piliee.” nirimu.

4:10-12 Yesusindu “Ungu Ikoma Nambemune Tolenoye?” Ningus Walsiku Pilieringi Temanemo[‡]

10 Pe we yemboma pali puringi kinie yu lombili andoli ye engaki rurepo kinie yembo mare peá yu kinie moloringime kinie, enone yu walsikulie ningendo: “Nuyembomando ungu te ninindu nambemune ungu iko tolenoye?”[§] niringi.

11-12 Yuni enondo topondopa nimbendo: “Pulu Yemo yenomi kingimu molopa yemboma kinie melema kinie nokolemomonga ulu pulu^{*} nce ou yuyu pilierimu kanu ulu pulume ‘Kinié eno ,na lombili olemele yemboma, piliengi!’ nimbeline eno nimbe sikimu. Nalo ulsu molemele yemboma ‘Ungume nimbu siembo.’ nimbulie ungu ikoma mindi topo silio. ‘Pulu Yemone Aisayanga kerena nimbendo:,’

‘Eno mongone kanokolie naa kanoko, komuni pilkulie naa pilimele. Konopuni pilkulie alowa telemela kinie, ‘Pulu Yemone, enonga ulu pulu kerime ‘Manie pupili.’ nimbe siye kolka.’[†]

nirimu akumunge we yembomando ungu ikoma mindi tolio.” nirimu.

4:13-20 (Ungu Ikomonga imbimu inie yakondo 4:3-9.)

13 Aku nimbeline Yesusini enondo kelepa nimbendo: “Ungu iko topo nindu[‡] akumunge ungu pulumu naa pilimeleye? Akumu naa pilkulie we ungu ikomanga pali ungu pulume nambeko pilingeye? ‘Ungu ikomonga pulumu isipe:,’

14 Langi umbu tanda sirimu yemone tanda sirimu umbume ,Pulu Yemonga, ungumu.

15 Umbu mare tanda sirimu aulkena manie purumume yembo mare i siku mele molemele. Enone ungumu pilimele kinie pe ,kurumenga nomi, Setenene[§] sumbi sipe ombo ungu tanda sili konopune pupe pelemoma wendo limo.

16 Aku sipela, umbu mare tanda sirimu kou perimune manie purumume yembo mare i siku mele molemele. Enone ungumu pilkulie walsikele sumbi siku konopu siku pilku limele.

17 Nalo eno pulkinio naa mundukulie ungumu laye kolte mindi pilku molemele. Pe eno konopune umbune telemo kinie molo eno ,Pulu Yemonga, ungumu pilku liku molemele mele yembo lupemané kanoko

[‡] 4:9: Mateyu 13:10-17, LLuku 8:9-10. § 4:10: Yu walseringi mele Giriki ungune sumbi sipe naa nimbe molemo. * 4:11-12: bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. † 4:11-12: Aisaya 6:9-10. ‡ 4:13: Ya 4:3-9. § 4:15: bokumunge alsena anjokondo “42. Seten”.

keri kanokolie ungu taka tondoko teko kenjiku mindili silimele kinie enonga pilimele ungume siye kolemele.

18 Umbu mare tanda sirimu siri ka mele molorumune manie purumume yembo mare kepe i siku mele molemele. Enone ungumu pilimele

19 nalo konopune umbune telemo umbunema kinie, mele awisili nosikulie 'Aku melemane olio lipa tapondolemo tapondomba.' ningu pilku molemele ulume kinie,* mele naa nosilimelema waka kolko 'liemili.' konopu lemele ulu mare kinie, kanu sili ulu mare wendo ombo ungu kanumu topa nolemo kinie ungumuni uluri naa tepa langi mongo naa tolemo.

20 Umbu mare tanda sirimu ma peangana manie purumume yembo mare i siku mele molemele. Enone ungumu pilkulie ungu pulumu pilku kondoko ungumu kamu pilku limele. Pe eno langi mongo mele tolemele. Kanu yembo marenga langi mongo tokapu telu mele topa, yembo marenga mongo tokapu talo mele topa, marenga mongo tokapu kise mele topa, aku sipe tolemo.[†]

'Ungu ikomonga ungu pulumu aku sipe.' nirimu.

4:21-25 Tepe LLamemonga Ungu Ikomo‡

21 'Aku nimbeline ungu iko te pea topa nimbendo:,'

"Yembomane tepe-llame kandokolie mingine suku panjilimeleye? Molo polo maniekondo nosilimeleye? Polo tengah ola nosilimele kanumu.

22 Aku sipe mele, kinié lopi telemo melema pe walse mona lemba yemboma kanonge; kinié aki topa lemo melema pe walse patemba kinie yembomane kanu melema kanonge.

23 Yembo komu-peo lemomanne 'ungu nikirumu, piliee.' ,nirimu.,

24 "Enone ungu pilimele akumu mimi siku piliengi! Enone melema yemboma silimele mele ,Pulu Yemone, eno aku sipe mele kalomba. Mare olandopa simbela.

25 Melema nosilimo yembomo nane mare pea simbo, yu paa awisili nosimbe. Nalo melema naa nosilimo yembomo yu nosilimoma kepe wendo limbo."§ nirimu.

4:26-32 Pulu Yemo Ye Nomi Kingimu Molemomonga Ungu Iko Talo Te:

4:26-29 Langi Umbume Muli Topa Ombo Awu Lemomonga Ungu Ikomo Te:

4:30-32 Unjo Masetete Umbumunge Ungu Ikomo

26 Yesusini ungu te pea nimbendo:

"Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokolemo akumu* isipe mele:

"Ye tene langi umbu mana tanda silimo.

27 Aku yemo ipulueli uru pepa, tangoli ola molopa ,andopa kongono tepe,, telemo kinie langi umbu tanda silimoma muli topa ombo awi lemo nalo aku sipe telemomonga pulumu yemone nimbe naa kanopa naa pilimo.

28 Langi umbu tolemoma mamone yu yuyu 'wendo opili.' nilimo. Ou kumbi lepa muli tolemo. Pe gomo anglimo. Pe langi mongo tolemo.

29 Pe langi nou lemo kinie 'Langi inie topo sukundu sukundu limbo walemo wendo okomo.' nimbeline[†] langi umbu tolemo yemone langi inie

* **4:19:** Yembo kamakomanga ungu mare inie anjokondo 10:17-25, Mateyu 6:24, LLuku 12:13-21.

† **4:20:** Jono 15:1-8. ‡ **4:20:** LLuku 8:16-18; 4:25 Mateyu 25:29. § **4:25:** Unku pulu te Mateyu 25:29*. * **4:26:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". † **4:29:** Joele 3:13, Lipe Ora Sirimu 14:15, Mateyu 13:24-30.

tolemo. „Pulu Yemo ye nomi kingi molopa yemboma nokolemo aku sipe molemo.“ nirimu.

³⁰ Pe Yesusini enondo kelepa nimbendo:

“Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokolemo akumu nambolka melte mele niemboye? ‘Yu kingimu molopa yemboma nokolemo mele piliengi nimbu siembo.’ nimbulie nambolka ungu ikomo topo niemboye?” „nimbelie nirimumuni, altopa ungu iko te pea topalie nimbendo:”

³¹ “Pulu Yemo ye nomi kingi molopa yemboma nokolemo akumu unjo masetete umbu mele:

Yemboma langi umbu ponienan mundulimelemanga pali unjo masetete umbumu yu paa kangamo.

³² Nalo ponienan mundulimele kinie wendo ombo awi lemo kinie ponienan molemo melemanga pali yu paa awilimu. Kamu awi lepa unjo mele angilimo kinie kerama kanu unjo kolamanga ongo pelemele. Pulu Yemo ye nomi kingi molomba mele aku sipe.” nirimu.

*4:33-34 Yesusini UNGU IKOMA MINDI TORUMUMUNGE UNGU PULU TE**

³³ Yesusini ungume yemboma nimbe simbendo ungu iko awisili aku sipema topa sirimu. Eno manda pilinge mele topa sirimu.

³⁴ Eno ungu te nimbe simbendo ungu iko te mindi torumu. „Ungu te sumbi sipe naa nimbe sirimu. Nalo yu kinie yu lombili andolime kinie[§] eno enono moloringi kinie yuni yunge ungumenga pulume pali eno sumbi sipe nimbe para sirimu.

*4:35-41 Poporome Awili Te Torumumuni Yesusinge Ungumu Pilipe Lsimu Temanemo**

³⁵ Kanu walemonga kolea kala torumu kinie Yesusini yu lombili andoli yemando nimbendo: “Nomu nekendo pamolo.” nirimu kinie

³⁶ nona andoli sipi tengen Yesusi ou suku molopalie ungume nirimu[†] akune suku yu we molopili nomu kélona maku toko moloringi yemboma munduku siye kolko yu mengo purungi. Sipine purungi kinie sipi mare pea puringila.

³⁷ Kanu kinie, nomune punge purungi kinie poporome paa awili te nomune torumu. Aku terimu-ne nomumu apisipe ola ombalie no sipine sukundu sukundu ombo peke lepalie sipimu memba nona manie pumbe terimu

³⁸ nalo Yesusi sipimunge bulkundu penge kanda wale tengen we uru perimu. Yu lombili andoli yemane yu toko makinkindikulie ningendo: “Ungu Mane Silimu, olio no wangopo kolomolomonga nu mini-wale naa pukumuye?” niringi.

³⁹ Yu makilipelie poporamemo iri topa nomumundu nimbendo: “Taka liku molou!” nirimu kinie poporamemo topa kelepa nomumu lope naa tepe paa we lierimu.

⁴⁰ Kanu kinie yuni lombili andolimendo nimbendo: “‘Pulu Yemone olio nokomba.’ ningu konopu tondolo naa pekemo yema, eno nambemune mini-wale mundukumiliye?” nirimu.

⁴¹ „Yuni terimu mele kanokolie, yemane mini-wale munduku pipili awili teko kolkolie anjo yando enono walsikulie ningendo: “Apa! Iyemo nawenje? Poporamemone kepe nomumuni kepe yunge ungumu pilku liku kelkembele.” niringi.

[‡] 4:32: Mateyu 13:34. Ungu pulu te Mateyu 13:35. [§] 4:34: bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”. * 4:34: Mateyu 8:18,23-27, LLuku 8:22-25. † 4:36: inie yakondo 4:1.

5

*5:1-20 Kuru Paa Awisili Ye Tenga Konopune Molopa Ambolorumume Yesusini Topa Makororumu Temanemo**

1 Kanu kinie, ‚Yesusi kinie yu lombili andoli yema kinie, eno ‚nona andoli sipine, nomu nekendo puku kolea Gerasa puringi.

2 Akune oringi kinie Yesusi sipine wendo orumu kinie konopune kuru molorumu ye te, yembo ono koleana pelipe andorumumu tamburumbu wendo omba yu molorumune orumu.

3-4 Kanu yemo, yembo ono koleana yunge perimu koleamo lierimu. ‚Kurumu yunge konopune molorumumunge yu paa enge nirimu kulu, yembomane yu taki-teki ka wemane kinie, ka senene kinie kepe yu kimbu kime ka toringi ka senema yu sungu sipe, kimbuselo anakapa panjeringimu elke-malke tondorumu. Ye teluri kepe enge te perimu-ne ‚Yu taka lipa molopili.’ nimbe manda ambolopa nokomba ye te paa naa molorumu.

5 Alieli, ipulueli kepe tangoli kepe, yembo ono koleana kinie ma pangimenga kinie calle nilipe andopa, yunge kangimu yu yuyu kou ‚nee angilieli, marene kopisilipe andopa molorumu.

6-8 Kanu yemone sulu tepa molopa Yesusi kanopalie yumolorumune lkisipe orumu. ‚Orumu kinie, Yesusini nimbendo: “Kurumu, iyemonga konopune ongo wendo pu!” nirimu mele pilipelie yemone yunge kumbikerena koropongo langopa tamalu pepa yundu tondolo ru nimbeline nimbendo: “Yesusi, Pulu Ye Paa Olandopa Awilimunge Malo,[†] na-kinie ulu nambolka uluri tenindu onuye? ‘Pulu Yemonga imbimu leko mi leko “Paa sike nikiru. Namindili paa naa lipu simbo.” ni!’ nimbu mawa tekero.” nirimu.

9 Aku nirimu kinie Yesusini yemondo walsipelie nimbendo: “Nunge imbi naweye?” nirimu kinie

yuni nimbendo: “Olio paa awisili kene, nanga imbi Paa-Awisili.” nirimu.

10 Aku nimbeline wale awisili Yesusi mawa tepalie nimbendo: “Olio ‘ongo wendo pang.’ ningu toko makorokolie “I koleamo munduku siye kolko kolea luperenga paa.” ni naa ni.” niringi.

11 Akune ma pangi tengah umbu kongi awisili ímu nongo moloringi kanokolie

12 kurumene Yesusi mawa tekolie ningendo: “Olio ‚toko makorokolie, ‘Ne kongime molemelena puku, enonga konopune molo-pangi.’ ni.” niringi kinie

13 yuni “Kapola, akune pang.” nirimu kinie kurume kanu yemonga konopune wendo ongolie kongi akune moloringimenga konopune puku moloringi kinie kanu kongime kekelepa toko lkisiku puku kopona pukue toko nomune suku puku no wangoringi. Kongi kanume ‚paa awisili, tausini talo mele.

14 ‚Ulu akume wendo orumu-ne kanokolie, kongi tapu teko moloringi yema talopa leko pukulie niringimuni, kolea awiline moloringi yemboma kinie, kolea kangamanga moloringi yemboma kinie, ulu akume wendo orumu mele temane toko siliku puringi. Kanu temanemo pilieringi yemboma ‚Ulume wendo orumu mele kanamili.’ ningu wendo puku

* 5:: akumunge 5:1-17 Mateyu 8:28-34, (9:1), LLuku 8:26-37; 5:18-20 LLuku 8:38-39. † 5:6-8: bokumunge alsena anjokondo “32.2. Pikinini Bilong God”.

¹⁵ Yesusi molorumune ongolie ou kuru paa awisili konopune molko ongo wendo puringi yemo mulumbale pakopa, umbu konopu pepili molorumu kanokolie eno pipili koloringi.

¹⁶ Yesusini terimu mele mongone kanoringi yembomane pe oringi yemboma ningu siringi. Kuru awisili konopune moloringi yemo kinie, kongime-kinie ulume wendo orumu mele temanemo toko siringi.

¹⁷ Kanu kinie yemboma „paa mini-wale mundukulie, Yesusi mawa tekolie ningendo: “Olionga koleana naa mololi kelko pu.” niringi.

¹⁸ Aku siku niringi pilipelie Yesusi pumbendo nona andoli sipine suku pumbe purumu kinie kuru awisili konopune ou molko wendo oringi yemone yundu nimbendo: “Pea pambili.” nimbe mawa terimu.

¹⁹ Nalo Yesusini “Molo.” nimbe yundu nimbendo: “Nu lkondo puku Awilimuni nu kondo kolopa ‘Molko kenjenu mele pora nipili.’ nimbe, lakopa tepe kondomu mele nunge pulu lemo yemboma ningu si-pou.” nirimu.

²⁰ Yesusini aku nirimu-ne pilipelie ye kanumu pupe yunge kolea, ‘Kolea Awili Rureponga Talo’ niringi koleana andopa Yesusini lakopa tepe kondorumu mele nimbe sirimu. Nimbe sirimu kinie pilkulie yemboma pali paa suru ningu mini-wale mundoringi.

5:21-43 (5:21-24,35-43) Ambola Te Kolorumumu Kinie, (5:24-34) Kuru Te Topa Naa Kelierimu Ambo Te Kinie, Elo Yesusini Tepa Konde Lsimu Temaneselo[‡]

²¹ Yesusi ,yu lombili andolime kinie, nona andoli sipine suku pupe nomu yakondo altopa ombalie nomu kélona wendo orumu kinie yembo awisili yu molorumune ongo liku maku toko kakapu teko moloringi. Yu nomu kélé akune molopili

²² Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulke te nokorumu ye te, yunge imbi Jairasi, Yesusi molorumune orumu. Kanu kinie yu Yesusi kanopalie Yesusi yunge kimbune nondopa ombo manie molopa tamalu pepa

²³ yundu tondolo mundupe mawa tepalie nimbendo: “Nanga ambola nanamo nondopa kolomba tekemo kene ‘Yu konde pupe kapola molopili.’ ningu ongo yu kimuni ambolou.” nirimu.

²⁴ Aku nirimu-ne pilipelie Yesusi yu pea puringili.

Pungele puringili kinie yembo awisili liku maku toko lombili puku yu kakapu teko ekelepa teko pea puringi.

²⁵ Kanu kinie ambo te molorumune kanumunge pena perimu walema pora naa nirimu. Yu pena mindi pepili ponie engaki rurepo ombo purumu.

²⁶ Yu doketa awisilimenga yunge kurumu ‘Pora nipili.’ nimbe andorumu nalo mindili mindi siringi. Yunge kou mone pali eno sirimu nalo yunge kuru pora naa nirimu. We topa olandopa mindi purumu.

²⁷ Kanu ambomo Yesusi ulu tondoloma terimu mele temanema pilipelie yemboma maku toko angilieringine sukundu ombo Yesusinge bulkundu ombo yunge wale pakolimu ambolorumu.[§]

²⁸ ‘Yunge wale pakolimu mindi ambolondu liemo na konde pumbo.’ nimbe pilipelie aku terimu.*

²⁹ ‘Ambolorumu kinie, walsikele yunge kuru torumu kanumu pora nirimu, yunge kalumu ou umbune perimu mele waengo nirimu pilierimu.

[‡] **5:20:** Mateyu 9:18-26, LLuku 8:40-56. **§ 5:27:** inie 3:9-10, 6:56. * **5:28:** inie anjokondo 9:56.

³⁰ Nalo ,yu Yesusinge wale pakolimu ambolorumu kinie, Yesusi yuni yemboma lipe tapondoli tondolo mare yunge kangine ombo ulsu purumu sumbi sipe pilipelie topele topa kanopa yembomando walsipe pilipelie, "Nanga wale pakolimu nawene ambolomuye?" nirimu.

³¹ Nalo ,yuni walserimu mele pilkulie, yu lombili andoli yemane topondoko ningendo: "Yembo awisili nu angilinona nondoko nondoko ongo kakapu teko ekelepa teko angilkimili kanumu. Pe nambemune "Nawene na ambolomuye?" ninkuye?" nirangi.

³² Nalo Yesusi mongo male-male tepa koropalie "Akumu nawene temuye?" nimbe we angilierimu.

³³ Kanu kinie tondolo tene yunge kangine kurumu pora nirimu pilipelie ambomo paa pipili kolopa kangime puru-puru nipili Yesusi molorumune ombo manie molopa tamalu pepalie yu ulu terimume pali nimbe para sirimu.

³⁴ Yesusingi yuntu nimbendo: "Ambolamo, 'Nu manda tepa konde limbe.' ningu tondolo munduku pilieni kanu ulumuni nu konde pukunu. Nu kuru pora nimbe konopu pe nipili molo-pani." nirimu.

³⁵ Yesusingi ambomondo aku sipe nimbe molorumu kinie, ye mare, yemboma maku toko Pulu Yemonga pilieringi ulke nokoli ye Jairasinge ulkena molkolie ongo Jairasindu, ningendo: "Nunge ambolamo kolopa pora simu. Nambemune Ungu Mane Silimu 'Mindili nopili.' ningu we mengo oniye?" nirangi.

³⁶ Nalo Yesusingi eno niringi ungumu pilipe naa lipelie ulke nokoli yemondo nimbendo: "Mini-wale naa mundoyo. 'Nunge ambolamo nane Manda lipe tapondomba.' ningu, tondolo munduku piliee." nirimu.[†]

³⁷ Kanu kinie yuni maku toringi yembomando "Naa ongo anjo paa." nimbelie Pita keme Jemisi keme angenu Jono keme akume mindi lipelie "Pea pamolo." nirimu.

³⁸ Ulke nokoli yemonga ulkena oringi kinie yembo awisili molko kondo kolko kola awili-teko tekoh moloringi kanorumu.

³⁹ Yu ulke suku pupelie yembo moloringimendo nimbendo: "Eno nambemune kola teko kalle nantu molemeleye? Ambolamo kolou naa kolomu. We uru mindi pelemo."[‡] nirimu.

⁴⁰ Nalo aku nirimu kinie enone yu ungu taka tondoko tawe tenderingi.[§]

Eno pali makoropa pena-pena tepalie, ambolamonga anumu lapaselokinie, kanu lombili andoli ye pokore kinie lipe memba ambola onomo lierimu suluminiana purumu.

⁴¹ Pupelie ambolamonga kimu ambolopa Juda yembomanga ungu lepa yuntu "Tallita kumi!" nirimu. (Ungu akumunge pulumu isipe: "Ambolamo, nu ola molou." nikiru.) nirimu.

⁴² Aku nirimu kinie ambolamo tamburumbu ola molopalie andorumu. (Ambola kanumu ponie engaki rurepo mele ombo pupili yu molopalie kolorumu kinie Yesusingi ombo tepa konde lsimu.) Akumu kanokolie, yu kinie moloringi yemboma suru nantu mini-wale awili teko mundoringi.

⁴³ Kanu kinie Yesusi yuni enondo tondolo mundupe nimbendo: "Ulu itekeromo yembo telurindu kepe anjo puku paa naa nantu siee!" nimbelie anumundu, nimbendo: "Ambolamo langi mare liku si." nirimu.

[†] 5:36: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". [‡] 5:39: ungu pulu te Mateyu 9:24*. [§] 5:40: ambola kanumu sike kolopa pora sirimu pilkulie yuni "We uru pelemo." nirimumunge enone yu ungu taka tondoko tawe tenderingi.

6

*6:1-6 Yesusi Molopa Awi Lierimu Kolea Nasarete Yembomane Yunge
Ungumu Liku Su Siringi Temanemo**

¹ Yesusi molorumu koleamo mundupe siye kolopa yunge pulu kolea ‚Nasarete, purumu, yu lombili andoli yema pea puringi.[†]

² Juda yembomanga koro moloringi, wale Sambatemo[‡] wendo orumu kinie eno maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkena suku pupelie yemboma mane sipe molorumu. Yunge ungumu pilku moloringi yembo awisilini suru ningu mini-wale mundukulie ningendo: “Ne yemo aku ungume tena lsimunje? Yunge pilipe konginjelimu kinie yunge ulu tondolo telemomanga tondolomo kinie yu tena lsimuye?

³ Yu ulkema takondorumu yemo[§] moloye? Yu Maria malo moloye? Jemisi keme Josepo keme, Judasi keme Saimono keme, enonga angenu moloye? Yunge kemulupili olio kinie pea naa molemoloye? ‘Yu paa sike aku yemo molemomo.’ niringi. ‘Yu paa we yemo nambepta itondoloma yu-kinie pele moye?’ ningu pilkulie eno yu kanoko keri kanoko yu-kinie paa konopu keri panjeringi.

⁴ Kanu kinie ‚eno yu-kinie mumindili koloringimunge ulu pulumu pilipelie, Yesusini enondo nimbendo:

“Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe silimo ye te * koleamanga pali imbi ola molemo, yembomane pali yunge ungume pilku limele. Nalo yunge koleana yu kinie pea tapu toko molemele yemboma kinie, yunge pulu lemo yemboma kinie, eno mindi yuni nilimo ungumu pilkulie ‘Yu olionga we yere. Yu imbi mololi ye te molo.’ ningu yu nilimo ungume naa pilku, liku su silimele.” nirimu.

⁵ Yunge ungumu liku su siringi kulu, kolea akune yuni ulu tondoloma manda naa terimu. Kuru torumu yembo telu telu nimbe mindi kimuni ambolopalie tepa konde lsimu.

*6:6-8:21 YESUSINI YUNGE TONDOLOMO LIPE ORA SIRIMU NALO YU
LOMBILI ANDOLIMENE YU SIKE MOLORUMU MELE PILKU IMBI NAA
SIRINGI UNGU MARE*

6:6-13,30-32 Yesusini Ye Engaki-Rurepo[†] “Kongono Te-Paa.” Nimbe Lipe Mundorumu Temanemo[‡]

⁶ Yu ‚ungu nimbe ulume tepa molorumu mele, ‚Sike.’ ningu tondolo munduku naa pilieringimunge yu paa konopu awisili lierimu.

Kanu kinie Yesusi kolea kanga lupe lupemanga andopalie ‚Pulu Yemonga ungumu, mane silipe andorumu.

⁷ Yesusini yu lombili andoli engaki-rurepondo “Waa.” nimbelie enone yembomanga konopune kuru molemoma “Ongo wendo paa.” ningu toko makoronge tondolomo sipelie eno talo talo nimbe “Koleamanga ando-paa.” nimbe lipe mundorumu.

⁸⁻⁹ ‚Lipe mundupelie, eno tengen mele ungu mane sipelie nimbendo:

“Pungendo eno melema naa meangi. Apulu-mingime mindi liku amboloko pang. Kimbu-su mondonge manda nalo wale pakoli talo kepe

* 6:: Mateyu 13:54-58, LLuku 4:16-31. † 6:1: bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”.

‡ 6:2: bokumunge alsena anjokondo “37. Sabat”. § 6:3: Kewa ungune “kapenda” nilimele nalo Josepone sike ulkema takorumu molo unjone melema nosilimele mingi-kapote kinie kongono teko ponie telemele tepa mimi terimunje. Mateyu 13:55 akune “kapenda yemonga malo” nimbe molemo. * 6:4: bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. † 6:5: “engaki-rurepo” akumu Kewa ungune “tuwellepo” nilimele kanumu. Akumu ya talapemonga imbi lieringi te. ‡ 6:5: Mateyu 9:35, 10:1-15, 11:1-2, LLuku 9:1-6.

langi kepe mele-wale kepe naa mengo, kou mone kakona kepe naa panjiku we pangi. §

10 “Pe kolea tengā suku pukulie akune molongendo ulke teluringe suku pukulie akune mindi peko molkolie pe aku koleamo munduku siye kolko pangī. Ulke pinie pinie naa andoko ulke teluringe mindi langi nongo peangi.” *

11 Kolea marenga suku punge kinie kolea pulu yembomane “Pea peamili waa.” ni naa ningū enone ungu ningema pilku naa lingi liemo kanu koleana yembo kerime munduku siye kolko pungendo kanu koleana yembomane eno liku su singemonga ‘Eno kamū molko kenjengi! Pulu Yemone eno lipe naa tapondomba mele piliengi!’ ningū enonga kimbune kanu koleamanga ma angilimbema kulu toko pangī.” nirimu.

12 Yu lombili andolime yuniaku sipe lipe mundorumu-ne pilku, pukulie yembomando ningendo: “Ulu pulu keri telemelena kanoko keri kanoko konopu alowa teaa.” ningū

13 yembomanga konopune kuru awisili moloringime ‘Ongo wendo paa.’ ningū, toko makoroko, kuru torumu yembo awisili ‘Konde pangī.’ ningū enonga kagine ollipi-kopongo ondo leko kandondoko tekō konde liku, teliku andoringi.

6:14-29 Ye Nomi Kingi Eretene No Lindeli Jono Topa Kondorumu Temanemo†

14 Kanu kinie Yesusi yunge imbimu yemboma pilku lieringimunge ye nomi kingi Erote Yesusini terimu mele temane toringi pilierimula.

‘Yesusini tepa nirimu mele pilkulie, yembo marene ningendo: “I ulume telemo yemo No Lindeli Jono lepamo! Yu kolopalie lomboropa wendo omumunge ulu tondoloma temba tondolomo yu-kinie pelemo.” ningū moloringi.

15 Yembo marene ningendo: “Yu ou konde molopili Pulu Yemone olando lsimu‡ ye, Illainja kelepa om̄a molemo.” § nirungi.

Yembo marene ningendo: “Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningū siringi ye koro ou moloringi yema mele yu aku sipe Pulu Yemonga ungu umbu tondolemoma pilipe yando nimbe silimo yemo molemo.” * nirungi.

16 Nalo ye nomi kingi Eretene Yesusi yuni terimu mele temane toringi, pilipelite nimbendo: “I ulume telemo yemo ‘No Lindeli, Jono, ‘Yunge pengemo wendo pupili.’ nimbu nomi karu lierindu kanu yemo. Yu kolopalie lomboropa wendo omu lepamo.” nirimu.

17-18 Kingi Eretene aku sipe nirimu ungumunge pulum i sipe; Ou walse Eretene yunge angenu Pillipunge ambo menu Erodiasi mangopa lsimu. ‘No Lindeli, Jonone Erote aku sipe terimu kanopalie yundu alieli nimbendo: “Nuni ‘Pulu Yemonga, ungu mane te pulue toko’ angenanga

§ **6:8-9:** ungu pulu te Mateyu 10:10. * **6:10:** ‘“Kolea tengā ulke telune mindi peangi.” nirimu akumu “Kolea akune molongendo ‘Nawene olia langi peanga te simbenje? Nawene olia nokopa kondomanbanje? Kanamili.’ ningū, kinié ulke tengā puku peko, opali ulke tengala puku peko teliku andonge kinie kapola naa temba kene.” nimbe nirimunje.’ nimbu pilimolo. † **6:13:** Mateyu 14:1-12; 6:14-16 LLuku 9:7-9; 6:17-18 LLuku 3:19-20. ‡ **6:15:** Koronga-ou mele Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye Illainjanga temanemo Pe Kingime 2:9-13; ungu te Mallakai 5:45, ungu pulu te inie anjokondo 9:13*. § **6:15:** bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. * **6:15:** bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. † **6:17-18:** bokumunge alsena anjokondo “26. lo”.

ambomo mangoko lsinu. Akumu teko kenjerinu." nirimu kinie Erotene yu lipe ka sipe ka ulkena panjerimu.

19-20 Jonone aku nirimungunge ambo Erodiasini yu mumindili kolopa "Yu topo kondambo." nimbe molorumu nalo Erotene Jono yu konopu sumbi sipe pepa Pulu Yemonga ye kake telimu molemo. nimbe kanopa yu pipili kolopalie nokopa kondorummunge ambo Erodiasini Jono-kinie ulu te manda naa terimu. Jonone ungu nirimume pilipelie ye nomi kingi Erote yu paa konopu awisili lipe mundupe mini-wale mundorumu nalo aku ungume yu paa konopu sipe pilierimu.

21 Pe walse, †ambo Erodiasi, konopuni pilipe molorumu ulumu manda temba walemo wendo orumu. Wendo orumu mele isipe: Kingi Erote meringi walemo wendo orumu kinie yunge kendemande awilime kinie, yunge ami yemanga ye nomime kinie, kolea Gallilli disiriki yembomanga ye nomi awilime kinie, enondo "Langi pea namili waa." nirimu.

22 Eno ongo yu kinie pea langi nongo molangi, Erodiasi lemenu ulkena sukundu omiba eno moloringine denisi terimu. Erote kinie, yu kinie pea langi nongo moloringi yema kinie enone ambo wenepomo aku terimu kanoko paa peanga kanoringi. Kingimuni paa kanopa peanga kanopalie ambo wenepomondo nimbendo: "Nuni konopu mondokono melte na mawa téa. Mawa teni meleme nu simbo." nirimu.

23 Pulu Yemonga imbi lepa mi lepalie yundu kelepa nimbendo: "Paa sike nikuri. Nuni na mawa teni mele te paa sike simbo. Nane ye nomi kingi molopo nokolio koleamo ekendo kepe "Si." ninu liemo paa sike simbomo." nirimu.

24 Erotene yundu nirimu mele pilipelie ambo wenepomo pena pupe, anumu molorumune pupe walsipefie nimbendo: "Mele nambolka meleme 'Si.' niemboye?" nirimu kinie

anumuni nimbendo: " "No Lindeli Jononga †nomimu karu leko yunge, pengemo si." ni." nirimu.

25 Anumuni aku nirimu pilipelie yu kingimu molorumune tamburumbu lkisipe omiba mawa tepalie nimbendo: "Paa isili ou No Lindeli Jono †nomi karu leko,‡ yunge pengemo pellete tengä nosiku yando si." nirimu. "Jonone ou alieli "Erote kinie Erodiasiselone teko kenjeringili." nirimungunge mumindili kolopalie Erodiasini 'Yu kolopili. Sike kolomunje na kanambo.' nimbe "Pengemo ongo si." nirimu.,

26 Yuni aku sipe mele mawa terimu kinie pilipelie Erote paa konopu umbune terimu nalo yuni "Paa sike simbo." nimbe, nimbe panjipte Pulu Yemonga imbi lepa mi lierimu mele kepe, yu konopu alowa temba kinie yu-kinie pea langi nongo moloringi yema yu kanoko keri kanonge mele kepe,aku uluselo pilipelie, "Yuni mawa tepa "Si." nikimu mele "Molo." manda naa nimbo." nimbe pilipelie

27 yu nokoringi ami yemanga te lipe mundupelie "No Lindeli, Jono †nomi karu leko, yunge pengemo yando mengo ou." nirimu kinie kanu ami yemone ka ulkena pupe Jononga nomimu karu lepalie

28 yunge pengemo pellete tengä nosipe yando memba omiba ambo wenepomo sirimu kinie yuni anumu sirimu.

29 Aku teringi pilkulie Jono lombili andoringi yema ongo yunge onomo liku mengo puku ono teringi. "Kingi Erotene No Lindeli Jono ou aku sipe topa kondorumu kolorummunge pe Yesusini ulu tondoloma terimu mele pilipelie "Jono nomi karu lierindu yemo lomboropa ola molemo lemo." nirimu.,§

‡ 6:25: ungu pulumu Mateyu 14:8*. § 6:29: pala †, akune inie yakondo 6:14,16,17 mele.

6:30-44 Yesusini Ye Pape Tausini Langi Sirimu Temanemo *

30 † Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu yema‡ yu molorumune kelko yando ongolie niringimuni, ulu teringime kinie yemboma ungu mane siringime kinie yu temane toko siringi.

31 Nalo yembo awisili ongo puku ongo puku ,teko ungu ningu panjiku, teringimunge Yesusi kinie ,yuni lipe mundorumu ye yando oringime, kinie langi nonge ena wallo-kolte kepe naa lierimumunge§ kanopalie Yesusini yemando nimbendo: "Eno enono yembo naa mololi kolea ku tengay layekolte mulu piliengi kene na-kinie pea pamili waa." nirimu.

32 Kanu kinie eno enono mindi nomune andoli sipi tengay suku puku yembo naa mololi kolea ku lieli tengay purungi.

33 Nalo punge purungi kinie kanokolie yembo awisili Yesusi kinie yu lombili andolime kinie kanoko imbi siringimunge koleamanga yemboma pali kimbu kongono teko lkisiku nomu kélona makaye teko puku eno nomune wendo punge koleana kumbi leko puku nokoko angilieringi.

34 Yesusi nomu kélona ulsu ombo kanopa yembo paa awisili akune ongo maku toko moloringi kanopalie eno kongi sipisipi tapu teli ye te naa mololi sipisipime mele* ku peko moloringi kulu nimbe kanopalie eno kondokolopa ungu awisili mane simbe terimu.

35 Kanu kinie ,mane sipe molopili, ena pumbe terimumunge yu lombili andolime yu molorumune ongo yundu ningendo: "I koleana yembo te naa pelemo, ena kamu pukumu kene

36 ya maku toko molemele yemboma "Puku kolea marenga langi topo tokolipengi." ni." niringi.

37 Nalo yuni ,yu lombili andolimendo, topondopa nimbendo: "Enone enono yemboma langi mare liku siee." nirimu.

Enone yu walsikulie ningendo: " 'Kakopoi ye tene oli engaki kongono tepalie mele kalolimu limo kou monemanet† olio langime topo topo lipulie yemboma siemili.' ningu nikinuye?" niringi.

38 ,Aku siku niringi pilipelie, yuni eno walsipe pilipelie nimbendo: "Pillawa kaloli nambea nosikimiliye? Puku kano-paa." nirimu.

Puku koroko kanoko lendeko yu molorumune kelko ongolie ningendo: "Ya langi awisili molo. Pillawa kaloli kanga kise pakera kinie oma kaloli talo kinie ,aku langi pokore mindi lemo.," niringi.

39 Kanu kinie Yesusini nimbendo: "Yembomando "Era kondili niline maku toko manie molangi." niee." nirimu kinie

40 yemboma tokapu talo molo tokapu kise ningu maku toko moloringi.

41 Kanu kinie Yesusini pillawa kaloli kise pakera kinie oma talo kinie kanume lipelie mulu koleana olando sipe kanopa ,Pulu Yemo kinie, "Ange." nimbe pillawa kalolime ambolopa pike lepa lombili andolime moke tepa sipelie "Anjo yemboma siee." nirimu, ,enone, yemboma ,moke teko siringi,. Oma talo kepe lipe moke tepa yemboma pali sirimula.

42 Eno pali kanu langime norangi kinie olo terimu.

43 Kanu kinie lombili andolimene pillawa kaloli kinie oma kinie kanumenga goli lierimume liku maku toko wale-basikete engaki rurepo toko peke siringi.

* 6:29: Mateyu 14:13-21, LLuku 9:10-17, Jono 6:1-13. Laye telu sipe inie anjokondo 8:2-9. † 6:30: Eno lipe mundorumu temanemo inie yakondo 6:6-13. ‡ 6:30: bokumunge alsena anjokondo "1. aposel". § 6:31: Inie yakondo 3:20. * 6:34: bokumunge alsena anjokondo "44.1. sipsip".

† 6:37: akumu wane tausini kina mele.

⁴⁴ Langi noringi yema manjipe pape tausini mele.[‡]

6:45-52 Yesusi Nomune Ola Kimbu Kongono Tepa Orumu Temanemo[§]

⁴⁵ „Yemboma langi sirimu noringi, kinie Yesusi nyu lombili andoli yemando sumbi sipe nimbendo: “Maku toko molemele yemboma nane “Pangi.” niembo. Eno nona andoli sipine ola puku no nekendo, Besaida taona lemona, kumbi leko paa.” nirimu.

⁴⁶ Kanu kinie yemboma mundupe siye kolopalie nyu yuyu Pulu Yemo kinie ungu nimbendo ma pangine ola purumu.

⁴⁷ Kanu kinie ena pupe kolea kala torumu kinie sipimu nomu awi suku singine purumu, Yesusi yuyu ma „pangi.“ ne molorumu.

⁴⁸ Sipi kumbikundu mendo sipe poporomene torumumunge, nyu lombili andoli yema sipine suku molkolie, sipimu nomu kélona mengo pungendo pereringi kanopalie ipulueli kolea muni naa liepili eno puringine nyu nona ola kimbu kongono tepa ombá ombalie eno sipine puku molangi yuni eno topa akili lendepa nyu kumbi lepa pumbe orumu.

⁴⁹⁻⁵⁰ Nalo nyu lombili andolimene pali nyu nona ola kimbu kongono tepa orumu kanokolie niringimuni, paa pipili awili teko kolkolie “Kuru te okomaa!” ningi mini-wale mundoringi kinie Yesusi tamburumbu enondo nimbendo: “Eno konopu tondolo pupili molayo. Na mindi okoro. Pipili naa kolaa.” nirimu.

⁵¹⁻⁵² Kanu kinie nyu sipine suku purumu kinie poporome topa kelierimu. Aku terimu-ne kanokolie paa mini-wale mundoringi. Yuni „ou tangoli, pillawa kalolime „moke,“ terimumunge pulumu naa pilku we konopu lou leko moloringi. Yu-kinie tondolo te perimu-ne pillawa kalolime-kinie ulu tondolo te terimu mele mimi siku naa pilkulie eno konopu naa perimu-ne kanu tondolomone poporomemo topa kelierimu mele kepe naa pilkulie*, poporomemo topa kelierimu kinie kanokolie eno paa mini-wale mundoringi.[†]

6:53-56 Yesusi Kolea Geneserete Kuru Torumu Yembo Awisili Tepa Konde Lsimu Temanemo[‡]

⁵³ „Yesusi kinie nyu lombili andolime kinie, nomu „Gallilli,“ nekendo pilkulie nomu kélona kolea Geneserete lierimune wendo ongolie sipimu ka teringi.

⁵⁴ Sipine manie oringi kinie akune moloringi yembomane Yesusi tamburumbu kanoko imbi sikulie

⁵⁵ akundu lierimu koleamanga pali lkisiku puku nyu andorumu koleama pilkulie enonga kuru torumu yemboma liku taropola teko nyu andorumune mengo oringi.

⁵⁶ Yu andorumu koleamanga pali, kolea kangamanga kinie, kolea awilimenga kinie, kolea wemanga kinie, aku koleamanga yemboma maku toko moloringi koleamanga kuru torumu yemboma mengo ongo nosikulie, “‘Nunge wale-pakoli pundumu kepe ambolangi.’ ni.” ningi mawa teringi. Kanukinie kuru torumu yembomane yunge wale-pakolimu amboloringi yemboma pali kamu konde puringi.[§]

[‡] **6:44:** Ambo ambolango mare pea langi noringi akume olandopamonga langi noringi yemboma pali lipé tere lepa tene tausini (10 000) mele moloringinje. Mateyu 14:21 kana. [§] **6:44:** Mateyu 14:22-33, Jono 6:15-21.

^{*} **6:51-52:** inie anjokondo 8:17. [†] **6:51-52:** inie yakondo 4:35-41.

[‡] **6:51-52:** Mateyu 14:34-36. [§] **6:56:** inie yakondo 3:9-10, 5:24-34.

7

*7:1-23 Melema Kake Telemomonga Pulumu Kinie Melema Kalaro Molemomonga Puluselonga Ungu Mare**

7:1-13 Pulu Yemonga Ungu Manema Olandopa, Anda-Kolepalimenga Ungu Manema Maniendopa, Ungu Te†

¹ „Walse, Parisi ye mare kinie Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi ye mare kinie‡ eno Jerusalleme munduku siye kolko Yesusi molorumune ongo maku toko moloringimene

² Yu lombili andolimene§ ki kalaro molopili ou kulumiyе naa toko langi we ambolko noringi kinie kanokolie kanoko keri kanoringi.

³ („Sike kalaro naa molorumu nalo, Parisi yema kinie we Juda yemboma kinie enonga anda-kolepalimene “Teaa.” niringi mele pilku liku tengendo ou ki pali nona munduku kulumiye toko kondokolie langi pe norangi. Wenaan noringi.

⁴ Makete koleana puku ulkendo ongolie kiou kulumiye naa tokolie maketena topo toko lsingi, langime naa noringi. Anda kolepalimenga teringi ulu pulu lupe lupe awisili pilku liku teko moloringila. Kápoma kinie, mingime kinie, langi noringi poloma kinie, aku sipe melema taki-teki we kulumiye toringi.)

⁵ „Juda yembomane aku siku teringi, kulu Parisi yema kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie, enone Yesusi lombili andolimene aku siku ki kulumiyе naa toko langi we noringi kanokolie, Yesusindu walsiku pilkulie ningendo: “Anda kolepalimene “Teaa.” niringi mele nunge lombili andolimene nambemune naa pilku liku telemeyeleye? Enonga kime kalaro molopili langi nolemele kanumu.” niringi.

⁶ Yesusini enondo topondopa nimbendo: “Eno ‘ungu manema pilku mane silimele yema kinie Parisi yema kinie, eno topele mapele toli yema molemele!” Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye Aisayane enondo nirimu mele papu nirimu. „Enone kinié telemeyeleye yuni ou nimbe Pulu Yemonga, bokuné torumu molemo mele isipe:

‘Pulu Yemone nimbendo:

‘Kanu yemboma enonga keremane na kapi ningu
‘Ye awili olandopamo.

Nu lipu awi silimolo.’ ningu
na imbi liku ola mundundulimele nalo
enonga konopume kinie nanga konopumu kinie
telune naa púlimo. Lupe lupe pelemo.

⁷ Enone ‘Nanga imbi
lipu ola mundundemili.’ ningu
nà we popo toko kapi nilimele.
Mana yembomane mane silimele ungume mindi
mane sikulie
‘Iungu manema Pulu Yemone
“Teaa.” nilimo ungu manema.’
ningu pilku liku telemeyeleye,

* 7:: Mateyu 15:1-20. † 7:: akumunge 7:1-5 Mateyu 15:1-3 ekendo; 7:6-8 Mateyu 15:7-9; 7:9-13 Mateyu 15:3 ekendo-6. ‡ 7:1: bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”, “41. saveman”. § 7:2: bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”. * 7:6: bokumunge alsena anjokondo “47. tupela maus”.

akumunge na popo tonge kinie
uluri naa temba.”[†]
nirimu kanumu.

⁸ Pulu Yemone “Teaa.” nirimu ungu manema munduku siye kolkolie anda-kolepalimene “Teaa.” niringi mele mindi ambolko molemele.” ,nimbe Yesusini, nirimu.

⁹ „Yesusini, ungu mare pea enondo nimbendo: “Enonga anda-kolepalimene “Teaa.” niringi mele pilku liku tengendo Pulu Yemone “Teaa.” nirimu ungu manema bulu silimele mele papu telemeye?”

¹⁰ Akumunge Mosisini nimbendo:
“Aminieli lanielinge ungume pilku liku,
liku awi siku teaa.”[‡]

nimbe
“Yembo tene yunge anumundu molo lapando
ungu te nimbe kenjipe iri tomu liemo
kanu yembomo toko kondangi.”[§]
nirimu kanumu.

¹¹ Nalo eno yemane ningendo: “Ye tene yunge anumu lapaselondo nimbendo: “Nane elo mele mare lipu tapondopo silkema koronga ‘Pulu Yemo simbo.’ nimbu panjerindu kanumunge elo manda naa lipu tapondopo simbo.” nimbeline

¹² yunge anumu lapaselo naa lipu tapondomba kinie papu.” ningu mane silimele.

¹³ Aku siku mane silimele ungumuni ‘Anda-kolepalimene mane siringi ulu pulume olandopa.’ ningu ‘Pulu Yemone nirimu ungumu uluri molo. Manie pupili.’ nilimele. Enone ulu lupe lupe awisili aku siku teko molemele.” nirimu.

*7:14-23 Melemane Yemboma Tepa Kalaro Mondondolemomonga Ungu Te * (7:1-23 pali kanani)*

¹⁴ Aku nimbeline Yesusini maku toko moloringi yembomando “Na moliona waa.” nimbeline enondo nimbendo: “Nane ‘aku nikirumunge’[†] ungu te, nimbo tekero ungumu enone pali komu tendeko ungumunge pulumu pilku kondayo.

¹⁵ Yembomanga kagine ulsukundu lepalie kerena pupe olona suku pulimo meltene ‘Pulu Yemo manda popo tonge aulkemo pipi silimo, kalaro te manda naa mondolemo. Yembomanga konopune sükundu pepalie wendo olemo ulumene mindi yemboma kalaro mondolemo.

¹⁶ (Yembo komu-peo lemba yemboma iungumu mimi siku piliengi!” nirimu.)[‡]

¹⁷ Kanune maku toko moloringi yemboma Yesusini mundupe siye kolopa ulkena suku purumu kinie yu lombili andolimene yu walsiku pilkulie ningendo: “Aku ungu ikomonga pulumu nambolkanje? Ningu para sieni.” niringi kinie

¹⁸⁻¹⁹ Yesusini enondo nimbendo: “Kinié kepe naa pilkimiliye? Yembo tengta kagine ulsu lepalie sukundu pulimo melte yunge konopune naa pupe, olona suku pupe ulsu ombo le-murune kamu pulimomonga yu kalaro manda naa mondolemo mele naa pilkimiliye?” nirimu. (Yesusini

[†] 7:7: Aisaya 29:13. [‡] 7:10: Wendo Oringi 20:12, Unru Manema 5:16. [§] 7:10: Wendo Oringi 21:17, LLipai 20:9. ^{*} 7:13: Mateyu 15:10-20. [†] 7:14: inie yakondo 7:6-13. [‡] 7:16: akumu pilipe konginjeli pelemo yembo marene ningendo: “Akumu ou Giriki ungune ou kumbi lepa naa molorumu kene naa molopili.” nilimele. Marene “Molopili.” nilimele. Inie yakondo 4:9 sike molemo.

aku sipe nirimumunge "Langimene pali yemboma kalaro te naa mondolemo." nimbendo nirimu.)[§]

20-21 "Kerena sukundu pulimo melemane aku sipe uluri naa telemo." nimbeline, yuni kelepa nimbendo; "Yembo tenga konopune sukundu pepalie wendo olemo kanu melemane yembo te „Pulu Yemo popo tomba aulkemo pipi silimo, kalaro te mondolemo. Ulu pulu kerime ou konopumuni pilkulie „pe kamu telemelomonga, "Konopune pepalie wendo olemo melemane kalaro mondolemo. „We naa telemele." „nikiru, Kanu melema i sipe:

Konopumuni ulu kerime pilimele;
wa ulu kerinele lupe lupema andoko telemele;
wa nolemele; yemboma toko kondolemele;
ambo ye pulime molo ye ambo lilime yembo lupema kinie ulu kerinele telemele;

22 yembomanga mele nosilimelema 'Na liembo.' nilimele;
ulu pulu keri lupe lupema telemele; kolo tolemele;
yembomane kanokolie pipili kolemele ulume pipili naa kolko sumbi siku telemele;

yembo lupema molemele mele kepe enonga melema yama mengo 'Yu malo.' konopu lemele;
'Yemboma pipili kolko molko kenjengi!' ningu ungu bulkundu nindilimele;

'Na imbi ola molemo. Na pilipe konginjeli olandopa pelemo. Yembo lupema tondolo te naa pelemo.' ningu kara pulimele;
kekelepa toli ulume telemele;

ulu pulu akume pilku telemele.*

23 Aku ulu pulu kerime pali yembomanga konopune sukundu pepa wendo olemomane yemboma „Pulu Yemonga kumbikerena punge aulkemo pipi silimo, kalaro mondolemo. „Ulsu lepa olona pulimo melemane uluri naa telemo," nirimu.

7:24-30 Kolea Pinisia Ambo Tene 'Yesusini Ulu Tondolo Te Manda Temba.' Nimbe Tondolo Mundupe Pilierimu Temanemo†

24 Kanu kinie Yesusi molorumu kolea Geneserete,[‡] mundupe siye kolopa Juda yemboma moloringi kolea Gallilli disiriki ulsukundu, kolea awili Taya kinie Saidonoselo lierimu koleana sukundu purumu. Akune purumu kinie yu 'Yemboma na naa kanangi.' nimbe ulke tenga sukundu pupe molorumu nalo yu ombla molorumu mele yemboma pilieringi.

25-26 Yesusi yu ombla molorumu akumu pilipelie ambo te yu molorumune sumbi sipe ombla yunge kumbikerena manie molopa tamalu perimu. Kanu ambomo yu „Pulu Yemonga, Juda yembomanga talapena ulsukundu ambo te, kolea Siria poropinji sukundu kolea Ponisia disiriki yunge pulu koleamo. Ambomonga lemenunge konopune kuru te molopa ambolorumu kulu Yesusi molorumune ombla manie molopa tamalu pepa yundu mawa tepalie nimbendo: "Nanga ambolamo kuru te konopune sukundu molemo kene yu „kondo kolko, kurumu toko makorou." nirimu.

27 „Ambomo yu ambo lupe, Juda ambo te molo, nimbe kanopalie, Yesusini ambomondo „ungu iko te topalie, nimbendo: "Ambolangoma

[§] **7:18-19:** ungu pulu te Lipe Mundorumu Yema 10 (akune 10:9-16 paa kanani). * **7:22:** ungu pulu te Gallesia 5:19-20*. † **7:23:** Mateyu 15:21-28. Mateyuni "Kenane ambo te" nirimu. ‡ **7:24:** Inie yakondo 6:53.

langi ou nangi olo tepili. Enonga langime lipu owama simolo kinie kapola naa temba." nirimu. §

²⁸ Ambomone yundu nimbendo: "Awilimu,* sike nikinu nalo owamane kepe ambolangomanga langi pundi manie pulimoma liku nolemele kanumu." nirimu.

²⁹ Kanu kinie Yesusini yundu nimbendo: "Ambomo, nu aku siku nikinumu papu nikinu. Aku siku nikinumunge kuru kanumu nunge ambolangomanga konopune sukundu molopa ombo wendo pumu kene nu ‚konopu waengo siliku, pu." nirimu.

³⁰ ‚Yesusini aku sipe nirimu pilipelie, ambomo kelepa ulkendo pupe kanorumu kinie lemenu konopune kuru te naa molopili uru peli polona ola we molorumu kanorumu.

7:31-37 Yesusini Ye Komu Sipe Ungu Naa Nirimu Te Tepa Konde Lsimu Temanemo

³¹ Yesusi kolea awili Taya mundupe siye kolopa kolea awili Saidono sukundu ombo pupe, 'Kolea Awili Rureponga Talo' niringi koleana sukundu ombo pupe, nomu Gallilli kélona ‚sukundu, orumu.

³² Akune moloringi yembomane yu molorumune ye komu sipe ungu sumbi sipe naa nirimu ye te mengo ongo „Yu konde pupili, nungé kimuni ambolou." ningu tondolo munduku mawa teringi.

³³ Kanu kinie yembo kakapu teko moloringime mundupe siye kolopa "Oltolo molambili." nimbe kanu yemo tenga memba pupelie nirimumuni, komuselonga ki sundu suku mundupe, lkambe topa yemonga alumbelumu kimuni ambolopalie,

³⁴ mulúne olando sipe kanopa, tondolo mundupe múlu lipe, Juda yembomanga ungu lepa yemondo nimbendo: "Epata!" nirimu. (Kanu ungmunge pulumu "Komumuni pilie!" nirimu.)

³⁵ Aku nirimu kinie tamburumbu yemo komu-peo lepa yu ungu kapola pilipe, alumbelumu takele terimu kanumu pe nimbe umbu alumbelu angilierimu kinie yu ungu sumbi sipe nirimu.

³⁶ Kanu kinie Yesusini enondo tondolo mundupe nimbendo: "Nane iulu tekero mele anjo yembo telurindu kepe paa naa ningu siee!" nirimu. Nalo yu "Molo." nimbe karaye terimu mele ta ningu anjo yemboma yuni terimu mele temane toko siliku mindi andoringi.

³⁷ ‚Yu terimu mele kanoringi yemboma kinie, anjo temane toko siringi pilieringi yemboma kinie, eno paa mini-wale munduku suruningulie ningendo: "Apa! Yu telemo ulume peangama mindi telemo. "Kому silimoma ungu pilku, ungu naa nilimelema ungu ningu, teaa." nilimo kinie kepe ungume pilku ungume ningu telemele." niringi.

8

*8:1-10 Langi Naa Lepa Kolea Ku Lieli Tenga Yesusini Ye Po Tausini Kinie Ambo Ambolangoma Kinie Langi Sirimu Temanemo**

§ ^{7:27:} "Ambolangoma" nirimu akumu Pulu Yemo yunge Juda yembomando nirimu; bokumunge alsena anjokondo "31. pikinini 31.2.". "owama" nirimu akumu ulsukundu yembomando nirimu. "langime" nirimu akumu Pulu Yemone yunge yemboma tepa kondorumu ulumendo nirimu.

* ^{7:28:} bokumunge alsena anjokondo "6. bikpela". * ^{8::} Mateyu 15:32-39. Ye pape tausini (5000) langi sirimu temanemo inie yakondo 6:30-44.

¹ Walse Yesusi molorumune yembo awisili altoko ongo liku maku toko moloringi. Moloringi koleana nonge langi te naa lierimu kulu Yesusini yu lombili andolimendo[†] "Na moliona waa." nimbelie enondo nimbendo:

² "I yembo maku toko molemelema na kondo tekemo. Wale yepoko na-kinia molongi, pe kinié ga nonge te naa lemo.

³ Mare aulke sulune oringimunge nane "Eno engele tepa pepili ulkendo paa." nilkenje eno aulkena kimbu ki pange-mange tepa, topa ne-munde ya-munde telka." nirimu.

⁴ Aku nirimu kinie pilkulie yu lombili andolimene yundu topondoko ningendo: „Sike nikinu nalo, ikolea ku lieline molemolo. Iyemboma manda nonge mele pillawa kaloli tena lembana lipu simoloye?" niringi.

⁵ Yesusini enondo "Pillawa kaloli nambeko nosikimiliye?" nimbe walserimu kinie

enone "Yepoko pakera nosikimulu." niringi.

⁶ Kanu kinie yuni maku toko moloringi yembomando "Manie molaa." nimbelie, pillawa kaloli yepoko pakera lipe „Pulu Yemo kinie, "Ange." nimbe, akume pike lipo yu lombili andolimendo "Yemboma moke teko siee." nimbe eno sirimu. Nirimu kanu mele teringi.

⁷ Eno oma kaloli kanga pokore kepe noseringila, akume lipe „Pulu Yemo kinie, "Angela." nimbelie yu lombili andolimendo "I me yemboma moke teko siee." nirimu.

⁸ Yemboma „langime," noringi kinie olo terimu. Pe langi kakena lierimume lombili andolimene liku wale basiketemanga lakilieringi, wale awili yepoko pakera pekelierimu.

⁹ Ye po tausinini aku langime noringi.

Kanu kinie Yesusini maku toko moloringi yembomando "Ulkendo paa." nimbelie nirimumuni,

¹⁰ yu lombili andolime kinie yu kinie eno nona andoli sipine suku puku, „nomune nekendo, kolea Dallamanuta[‡] purungi.

8:11-13 Juda Ye Awilimene Yesusindu "Nu Sike Pulu Yemone Ya Mana Lipe Mundorumunje Kanamili, Ulu Tondolo Te Tei." Niringi Temanemo[§]

¹¹ Akune purungi kinie Parisi yema* Yesusi molorumune ongo, 'Yuni nambe-embanje? Kanamili.' ningu yu manda manjiku[†] mawa tekolie ningendo: „Ungu Mane Silimu, „Nu sike Pulu Yemone Kongono tendani." nimbe ya mana lipe mundorumunje kanamili." ningu mulu koleana molemo „Pulu, Yemone mindi manda ulu „tondolo, telemo mele te tei." niringi.[‡]

¹² Aku siku walseringi kinie pilipe keri pilipelie Yesusi, yunge konopune paa umbune terimu-ne múlu awili tepa lipelie nimbendo: "Kinié mana molemele yembomane "Pulu Yemone mindi ulu tondoloma manda telemo mele kanamili tei." ningu na nambemune mawa telemeye? „Na molio mele nambemune "Sike." we naa ningu tondolo munduku pilimeleye." Nane eno sike nimbu sikiru: „Na Pulu Yemo kinie tapu topo kongono telembole mele, lipe ora simbe kanonge ulu tondolo te, kinié mana molemele yemboma-kinie wendo naa ombá." nirimu.

¹³ Aku sipe nimbelie nirimumuni, eno mundupe siye kolopa sipine suku kelepa pupelie nomune nekendo purumu.

[†] 8:1: bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". [‡] 8:10: kolea ungu pulumu Mateyu 15:39*. [§] 8:10: Mateyu 16:1-4. * 8:11: bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi". † 8:11: ungu pulu te Mateyu 16:1***. ‡ 8:11: ungu pulu te Jono 2:11*.

8:14-21 Parisi Yema Kinie Ye Nomi Kingi Erote Kinie Enonga Pillawa Akoli Mele 'Isi' Nilimunge Ungu Ikomo§

¹⁴ „Kanu kinie eno nomune nekendo pungendo Yesusi lombili andoli yema, pillawa kaloli komu sindiku naa mengo purungi. Pillawa kaloli telu mindi sipine suku lierimu, te pea molo.

¹⁵ Kanu kinie Yesusini enondo liepi-liepi topa ‚ungu iko topalie, nimbendo: “Paa mimi siku kanaa! Parisi yema kinie ‚ye nomi kingi, Erote yunge yema kinie enone pillawa akoli mele isi nosilimelemo kanoko kondaa!” nirimu.

¹⁶ Aku sipe nirimu kinie pilkulie yu lombili andoli yemane enono kerepale ningulie ningendo: “Olio pillawa kaloli ‚nomolo, mare naa lipu membo omulumunge aku sipe nikimunje.” niringi.

¹⁷ Aku siku niringi mele pilipelie Yesusini enondo nimbendo: “Enone ‚pillawa kaloli naa memulu.” ningu nambemune kerepale nikimiliye? Eno kinié kepe naa kanoko, mimi siku naa pilkimiliye? Na tondolo te perimu-ne pillawa kalolime-kinie ulu tondolo te terindu mele eno naa pilieringiye? Eno konopu naa pepili molemelemonga nane nikiru mele ungu pulumu naa pilkimiliye?*

¹⁸⁻¹⁹ Eno mongo angilimo nalo melema naa kanokomeleye? Komu angilimo nalo ungume naa pilkimiliye? Pillawa kaloli kise pakera lipu pike lepo ye pape tausini moke tepo sirindu kanumu eno komu sindikimiliye? ‚Nongo pora siringi kinie, langi kakena lierimume liku wale basikete nambeko toko peke siringiye?”† nirimu kinie

„yu lombili andolimene, yundu topondoko ‚Engaki-rurepo.” niringi.

²⁰ „Yuni enondo kelepa nimbendo: „Pe pillawa kaloli yepoko pakera lipu pike lepo ‚yembo, po tausini moke tepo sirindu kinie ‚nongo pora siringi kinie, wale basikete awili nambeko langi kakena lierimume toko peko siringiye?” nimbe walserimu kinie

enone yundu topondoko ‚Yepoko pakera.” niringi.

²¹ Yuni enondo ‚kelepa, nimbendo: “Enone kinié kepe mimi siku naa pilkimiliye?”‡ nirimu.

8:22-10:52 YESUSINI YUNGE LOMBILI ANDOLIME MANE SIRIMU TEMANEMO

8:22-26 Yesusini Mongo Keri Lierimu Ye Te Tepa Konde Lsimu Temanemo

²² Yesusi kinie, yu lombili andolime kinie, eno Besaida taonona purungi kinie mongo keri lierimu ye te Yesusi molorumune mengo ongo mawa tekolie ningendo: “Nuni iyemo kini ambolou.” niringi.

²³ Aku niringi kinie Yesusini mongo keri lierimu yemo ki ambolopa taono ulsukundu meli pupelie yunge mongoselonga lkambe topa kandopa kimuni ambolopalie nimbendo: “Nu kinié melte kanokono molo moloye?” nirimu kinie

²⁴ yemone olando sipe kanopalie nimbendo: “Na kinié yembo mare, eno unjo melema ongo pukumili kanokoro.” nirimu.

²⁵ Yesusini yunge mongoselonga kelepa ambolorumu kinie yemo yu mongo makilipe melema pali mongoselone sumbi sipe kanorumu.

§ 8:13: Mateyu 16:5-12. ‚Isi’ nilimunge pulumu Mateyu 16:11-12, bokumunge alsena anjokondo ‚49. yis’. * 8:17: inie yakondo 6:51-52. † 8:18-19: inie yakondo 6:38-44. ‡ 8:21: Langi molo tomba kinie Yesusini wale talo terimu mele altopa manda telka. Langi sikemondo naa nirimu (Mateyu 16:11).

²⁶ Yesusini yemondo "Ulkendo pu." nimbendo: "Nu kelko ulkendo punindu ne kolea ,molopo wendo ombulu, akune ,kelko yando, naa pu." nirimu.§

*8:27-30 Pitane Yesusindu "Pulu Yemone "Olio Nokopa Kondomba Ye Te Lipu Mundumbo." Nimbe, Mako Torumu Ye Nomi Akumu Nu." Nirimu Temanemo**

²⁷ Yesusi kinie yu lombili andolime kinie puku kolea awili Sisaria Pillipai nondopa lierimu kolea kangamanga punge purungi. Akune punge purungi kinie Yesusini yu lombili andolimendo walsipelie nimbendo: "Yembomane naimbi leko nawe nilimeleye?" nirimu.

²⁸ Enone yuntu ningendo: "Marene "Nu No Lindeli Jono ,kolorumu kinié kelepa lomboropa ola molemo." ningi pilku, marene "Nu ,Pulu Yemone ou konde molopili olando lsimu ye, Illainja kelepa ombo molemo." ningi pilku, marene "Nu Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye te ,oukolorumu kinié lomboropa ola molemo." ningi pilimele." niringi.†

²⁹ Aku niringi pilipelie Yesusini enondo walsipe pilipelie nimbendo: "We yembomane aku siku nilimele, nalo eno enono na nawe nilimeleye?" nirimu.

Pitane topondopa nimbendo: "Nu Pulu Yemone 'Olio nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.' ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu." nirimu.

³⁰ „Pitane aku nirimu pilipelie, Yesusini enondo tondolo mundupe nimbendo: "Na molio mele „Pitane kinié nikimumu, enone anjo yembo telurindu kepe ,isili ou, paa naa ningi sieel!" nirimu.‡

8:31-9:1 Yesusini "Na Tonge Kinie Kolopolie Lombokopo Ola Molombo." Ou Pulu Pulu Nimbe Para Sipelie Yemboma Yu Lombili Pungendo Tenge Mele Nirimu Temanemo§

³¹ Kanu kinie Yesusi yu lombili andolimene yuntu, "Pulu Yemone olio "Nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu nu." ningi, ningi para siringi kinie pilipelie, yuni yu-kinie wendo ombá mele pulu polopa* eno mane sipelie nimbendo: "Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo mindili awisili nombá. Juda yemboma nokolemele tapu yema kinie, Pulu Yemo popo tondoli ye awilíme kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane sili yema kinie,† enone ,ningendo: "Yu Pulu Yemone naa lipo mundorumu. Yu Pulu Yemonga Malo naa molemo." ningi, yu liku bulu siku yu toko kondonge. Yu toko kondonge kolomba kinie wale talo ombo pumbe kinie yepoko sipemonga yu lomboropa ola molomba." nirimu.

³² Yesusi yu-kinie wendo ombá mele aku sipe sumbi sipe nimbe para sirimu kinie pilipelie Pitane yu anjo lipo memba pupelie „Yesusi yuni" "Na toko kondonge." nirimumunge, yu pulu polopa iri torumu.

§ **8:26:** Yesusini terimu mele 'aku koleana yemboma naa piliengi.' nimbe yemondo "Aku koleana naa pu." nirimunje? Wale mare "Naa ni." nirimu ungu mare inie yakondo 1:44, 5:43, 7:36 kanani. Kolea akumu Besaida; yemonga ulkemo akune naa angilierimu lemo. * **8:26:** Mateyu 16:13-20, LLuku 9:18-21. † **8:28:** ungu pulu te Mateyu 16:14*. Ungu te inie anjokondo 9:11-13. Bokumunge alsena anjokondo "35.profet". ‡ **8:30:** inie yakondo 1:44. Ungu pulu te LLuku 9:21*. § **8:30:** Mateyu 16:21-28, LLuku 9:22-27. * **8:31:** aku mele pe wale yepoko nirimula, inie anjopa 9:9,12, 10:32-34, 10:45. † **8:31:** bokumunge alsena anjokondo "16. hetman", "34. pris", "41. saveman".

³³ Nalo ,yuni kurumenga nomi Setenene[‡] ungu umbu tondorumu mele pilipelie nirimu kulu pilipelie, Yesusini topele topa yu lombili andolime kanopalie Pita iri topalie yundu nimbendo: "Setene, nu anjo pa! Nu Pulu Yemone konopu lemo mele naa leno. Yembomane konopu femele mele mindi leno kene anjo pu!" nirimu.

³⁴ Kanu kinie yembo akune liku maku toko moloringime pali kinie yu lombili andolime pea "Na moliona waa." nimbelie enondo nimbendo: "Yembo tene 'Yu lombili pambo.' nimbelie yuni yunge konopumuni pilimo melemanga 'Topo manie mundembo.' nimbe yemboma unjo perana angilku mindili nongo kolemele mele yuni unjo pera mele gomo lembando 'Na yu lombili pumbondo mindili nondu liemo papula; kolondu liemo papula.' nimbelie na lombili opili. We naa opili.

³⁵ Yembo tene yunge mana molopa naa kololi ulu pulumu ambolomba temba kinie yu kolopalie sike molopa kenjipe mindi pumbe. Nalo yembo te na konopu mondopa nanga yembomo molopa, 'Yemboma temane peangamo piliengi!' nimbe eno nimbe sipe molomba kinie yu kolopalie yu konde molopa kondopa mindi puli ulu pulumu sike kanopa limbe.

³⁶ 'Akumu nambemune nikiruye?, Yembo tene mana melema pali yuyu lipe nosipelie yu mini pali Pulu Yemo naa molomba koleana pupe mindili nomba molopa kenjilkenje kanu melemane kanu yembomo nambepa lipe tapondolkanje? Lipe naa tapondolkamo.

³⁷ Yembo tene 'Na mini pali konde molopo kondopo mindi pambo.' nimbelie yu nambolka meltene mini pali konde molopa kondopa mindi puli ulu pulumu topo topa lilkeye? Meltene manda topo topa naa limbe.

³⁸ "Nanga yembo mare ulu pulu keri teko Pulu Yemo munduku siye kolko mele lupema imbi liku ola mundunduku molemele yemboma-kinie molkolie pipili kolko ningendo: "Olio Yesusinge ungume pilipu lipu, yu lombili andopo molemolo mele we yembomane naa piliengi!" ningulie na kiyengo ningu lombili andolemele yemboma, eno-kinie ulu te pe wendo ombá mele nimbu siembo: Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo[§] pe Lapanga tondolo patelimu kinie ,mulu koleana, angello kake telime kinie ,manie, ombá temba kinie, kanu we yemboma molongena yunge yemboma mona molongendo we yemboma molongena kanokolie, yu ou naa opili 'Olio yunge yemboma molemolo mele we yembomane naa piliengi!' ningu pipili kolko lopi teko molonge yemboma yuni lipe wekendo kanopa, "Na moliona naa waa!" nimbéla." nirimu.

9

¹ Yesusi yuni enondo ungu te pea nimbendo: "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Eno ya angilkimilimenga mare ou kolou naa kolangi Pulu Yemo ye nomi kingimu ombo," enge nimbe molopa, melema kinie yemboma kinie pali nokomba ombá kanonge." nirimu.[†]

9:2-13 Yesusinge Kalumu Te Lupe ALierimu Temanemo[‡]

² Yesusini ,yu lombili andolimendo aku sipe nimbe sirimu kinie,[§] pe koro te omba purumu kinie Pita keme Jemisi keme Jono keme eno lipe meli pupe mulú^{*} paa olandopa polorumu tengə ola purumu. 'Olio oliolio

[‡] 8:33: bokumunge alsena anjokondo "42. Seten". § 8:38: Yesusi yuyu kanumu. Bokumunge alsena anjokondo "32.3. Pilinini Bilong Man". * 9:1: bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". † 9:1: Ya 9:2-7 molemo mele aku ulumundu nirimunje. ‡ 9:1: Mateyu 17:1-13, LLuku 9:28-36. § 9:2: ungu pulu te Mateyu 17:1*. * 9:2: ungu pulu te Mateyu 17:1**.

mindi molamili.' nimbe eno akune lipe memba purumu. Akune puringi kinie eno kanoko molangi yunge kangimu alowa tepe,

³ Yu pakorumu mulumbalema ena tondolo topa mongo paa takele telemo mele aku sipe paa kake terimu. Ya mana yembô tene wale pakoli te sopone kulumiyen topa kake tendemba mele kapola molo. 'Yunge mulumbalema kake terimu mele paa olandopa.'

⁴ Yu aku sipe molopili, 'Juda yembomanga koronga-ou moloringili ye awili talo,' Illainja kinie Mosisiselo ongolo Yesusi kinie ungu ningulu mona angilieringili kanoringi.

⁵ Kanu kinie Pitane Yesusindu nimbendo: "Rapai,[†] olia ya molopamolo peanga lepamo. Olione ulke takaye yepoko takondamili. Te nunge, te Mosisinge, te Illainjanga takondamili." nirimu.

⁶ (Nalo aku nirimumu eno pipilini paa koloringi kulu yuni nimbé mele naa pilipe ungu te walu nirimu.)

⁷ Kanu kinie kupe te ombo eno aki torumu kinie kupena suku ungu te wendo ombalie nimbendo: "I yemo nanga konopu mondolio Malomo. Yuni ungu nimbéma pilku liengi." nirimu.

⁸ Pe walsikele, eno mongo male-male tekono kanokolie yeselo altoko naa kanoringi. Yesusi yu mindi eno-kinie molorumu kanoringi.

⁹ Mulu polorumumunge manie onge oringi kinie Yesusini eno mane sipelie nimbendo: "Enone kinié kanongi mele isili-ou yembo teluri kepe níngu naa siengi. Pe mindi, Manie Ómba Mana Ye A Lierimu Yemo[‡] kolopalie altopa lomboropa ola molomba kinie temanemo toko anjo siengi. Ou molo!" nirimu.

¹⁰ Aku nirimu kinie eno yunge ungumu pilku liku ou anjo naa niringi nalo "yu 'kolopolie altopa lomboropo ola molombo.'" nikimu ungu kanumunge pulumu nambolka ulurindu nikimunje?" ningu eno enono kerepale niringi.

¹¹ Kanu kinie yu lombili andolimene ,yu sike molorumu mele ningu kanokolie, yundu walsiku pilkulie ningendo: "Pulu Yemone 'olia nokopa kondopa lipe tapondomba.' nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu nuliemo, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane silimele yemane "Ilainja 'kelepa, kumbi lepa ombá.' Ye nomi Kirasimu pe akilipe ombá..," nilimele akumu nambemune nilimeleye? 'Illainja kelepa naa opili nu koronga orunu moleno kanumu.' niringi.

¹² Yesusini topondopa nimbendo: "I llainja 'kelepa, kumbi lepa ombalie melema pali tepa mimi temba.'" nilimele kanumu sike nilimele. Aku liemo Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo kanoko keri kanoko mindili liku singe mele ,Pulu Yemonga, bokune nambemune imbi toringi molemoye?

¹³ Nalo 'akumunge ungu te pea nimbu sikiru.' Pilieme! Illainja koronga orumu. 'Yu orumu kinie 'kanu yemane yu kanoko imbi naa siku, 'Yu we-yere.' konopu lekolie 'yu-kinie temolo.' ningu pilieringi ulume pali teringi.[§] Yu-kinie aku siku tengen mele ou bokune imbi toringi molemola." nirimu.

*9:14-29 Yesusini Kuru Te Makororumu Temanemo **

¹⁴ 'Yesusi kinie yu lombili andoli ye yepoko kinie, eno yu lombili andoli ye wema moloringine yando ongo, yembo paa awisili akune kakapu tekono

[†] 9:5: ungu pulumu Ungu Mane Silimu Jono 1:38*. [‡] 9:9: bokumunge alsena anjokondo "32:3.

Pikinini Bilong Man". [§] 9:13: No Lindeli Jonondo nirimu kanumu, ungu pulu mare Mateyu

9:10-13. * 9:13: Mateyu 17:14-21, LLuku 9:37-42.

maku toko moloringi kanoringi. Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yemane[†] Yesusi lombili andoli ye wema kinie ungu ningi, ungu mare walsiku pilku moloringi kanoringila.

¹⁵ Yesusi orumu kinie kanokolie kanu maku toko moloringi yemboma suru awili teko ningi yu orumune lkisiku ongo yundu “Awilimu, nu okonoye?” niringi.

¹⁶ Kanu kinie yuni enondo “Enone ungu nambolka ungumu kerepale nikimiliye?” nimbe walserimu kinie

¹⁷ kanu maku toko moloringi yembomanga ye tene topondopa yundu nimbendo: “Ungu Mane Silimu, nanga kangomo, kuru te yunge konopune molemomonga ungu manda naa nilimo-na nu molonu ‘konopu lepolie, membo ondu.

¹⁸ Kurumuni kangomo wale marenga ambolopalie yu topa manie mundulimo kinie yu kuru kopari topa, apoupu memba, ungú kilkiyé lipe telemo. Nu lombili andolimendo aku temanemo topo sipu enone kanu kurumu ‘Makorangi.’ nimbu mawa tendu nalo eno manda naa tengi.” nirimu.

¹⁹ Aku nirimu kinie pilipelie Yesusini yemboma ‘iri topalie, nimbendo: “Kinié molemele yemboma eno ‘Pulu Yemone ulume sike manda temba.’ ningi, tondolo munduku naa pilku molemele yemboma, na eno-kinie molopo, wale nambepo mane sipu ulu mare lipu ora simbokinie mimi siku pilingeye? ‘Na eno-kinie siye tekemo.’” nimbelie

“Na moliona kangomo mengo waa.” nirimu kinie

²⁰ kangomo yu molorumune mengo oringi. Mengo oringi kinie ‘kangomonga konopune molorumu, kurumuni Yesusi kanopalie kangomo topa manie mundorumu kinie kangomo kimbu kime peue mundupe apoupu merimu.

²¹ Aku terimu kinie kanopalie Yesusini kangomonga lapa walsipelie nimbendo: “Kangomo ikurumu tewale pulu polorumuye?” nirimu.

Lapane nimbendo: “Yu kokele anumuni merimu kinie aku sipe terimu.

²² Wale awisili yu kopari topa tepena topa mundupe, nona topa mundupe telemo kene nuni manda liku tapondónu liemo olio kondo kolko liku tapondou.” nirimu.

²³ Yesusini nimbendo: “Nuni nambemune ‘Manda liku tapondoni molo moyole?’ nikinuye? ‘Nane nu manda lipe tapondomba.’ ningi tondolo munduku pilieni liemo[‡] ulume pali sike wendo ombá.” nirimu.

²⁴ Yesusini aku nirimu kinie pilipelie kangomonga lapane tondolo ru nimbelie nimbendo: “Nane ‘sike nuni liku tapondoni.’ nimbu pilkiru nalo ‘Sike.’ nimbu pilkiru ungumu tondolo mundupe ambolombo mele manda naa tekemo kéné ‘Sike.’ nimbu pilkiru mele ‘tondolo pupili.’ ningi liku tapondani.” nirimu.

²⁵ ‘Kanu kinie, yemboma lkisiku sukundu sukundu kanonge onge oringi kanopalie Yesusini kurumu iri topalie nimbendo: “Kere pipi siku, komu pipi siku teleno kurumu, kangomonga konopune ongo wendo puku, altoko paá naa ongo molani. Kamu pu!” nirimu kinie

²⁶ kurumuni kangomo tondolo topa manie mundorumu kinie yu kimbu kime peue mundorumu kinie kurumu kalle nimbe yunge konopune wendo orumu. Kanu kinie kangomo yu kolopa lierimu none terimu kanokolie yemblo awisilini “Yu kolomu.” niringi.

²⁷ Nalo Yesusini yunge kimu ambolopalie yu ola lsimu kinie ola angilierimu.

[†] 9:14: bokumunge alsena anjokondo “41. saveman”. [‡] 9:23: bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”.

28 „Kanu kinie Yesusini kurumu topa makoropa pora sipelie, ulkena sukundu ,yu lombili andolime kinie, purumu kinie lombili andolime enone Yesusi pea enono molkolie yu walsiku pilkulie ningendo: “Kuru akumu olione nambemune manda naa makoromuluye?” niringi kinie

29 Yesusini topondopa nimbendo: “I ulumu mele temolondo Pulu Yemo kinie ungu nimbu mawa temolomone mindi manda temolo. We manda naa temolomo.” nirimu.

9:30-33 Yesusini Yu Tonge Kinie Kolopa Lomboropa Ola Molomba Mele Wale Talo Sipe Nirimu Temanemos

30-31 Yesusini kinie yu lombili andolime kinie, eno aku koleamo munduku siye kolko ,yemboma moloringi koleama naa puku, kolea Gallilli disiriki sumbi siku ongo punge puringi. Akune punge puringi kinie yu lombili andolime ungu mane silipe purumu kulu ‘Na lombili andolime ungu mane sikiru mele we yembomane naa piliengi kene olio we yembomane naa kanangi, pea naa pamili.’ nimbe yu kinie yu lombili andolime kinie enono kiyengo ningu puringi. „Yu-kinie pe wendo ombá mele, yuni eno ungu mane silipe purumu mele i sipe:

“Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo ka sikulie ,yu tongue, yema anjo singe kinie* enone yu toko kondonge. Kolopalie wale yepoko sipemonga yu lomboropa ola molomba.” nirimu.

32 Nalo yuni nirimu ungumu pilku sundukulie ‘Iungumunge pulumu nambolkarenje, naa pilkimulu.’ niringi nalo “Nambolka ningu nikinuye?” ningu walsuki pilingendo pipili kolko naa walseringi.

9:33-37 Pulu Yemo Ye Nomi Kingi Molopa Nokolemo Yembomanga Yembo Paa Imbi Olandopa Molemomonga Ungu Te†

33 „Ongolie, kamu Kapeniamere taonona suku oringi.

Molonge ulkena suku puku moloringi kinie Yesusini yu lombili andolime walsipe pilipelie nimbendo: “Eno aulkena ungu nambolkarenga kerepale niliku ongiye?” nirimu.

34 Nalo enone ‘Olionga ye nawe paa olandopa molemoye?’ ningu kerepale ningu kere-kuru lsingi kulu Yesusindu eno niringi mele ningu para singemonga pipili kolkolie molko duma lsingi.

35 Kanu kinie Yesusi yu manie molopalie yu lombili andoli rurepondo “Na moliona waa.” nimbeline nimbendo: “Yembo tene ‘Yembomanga awilimu molambo.’ nimbeline yu we yembomo molopa yembomanga kendemandemo molopili.” nirimu.‡

36 Aku nimbeline ambolango kanga te lipe ,yu lombili andolime, angilieringine mondopalie nirimumuni, aku ambolangomo yuni kangulupe enondo nimbendo:

37 “Yembo tene ‘Na Awilimunge yembomo molio.’ nimbe§ i ambolan-gomo mele lipe tapondomba kinie kanu yembomone aku tembamonga na lipe tapondombala. Na lipe tapondomba yembomone na manjipe naa lipe tapondomba. Ambolangomo lipe tapondombamonga kanu yembomo yuni na lipe mundorumu yemo lipe tapondombala.” nirimu.*

9:38-41 Yesusini Nimbendo: “Olio Kinie Opa Pulue Naa Molemele Yemboma ‘Olionga Opa-Lkerayema.’ Niemili.” Nirimu Temanemo†

§ **9:29:** Mateyu 17:22-23, LLuku 9:44-45. Unku pulu te inie yakondo 8:31. * **9:30-31:** Inie anjokondo 14:41. † **9:32:** Mateyu 18:1-5, LLuku 9:46-48. Unku pulu te Jono 13:1-17. ‡ **9:35:** inie anjokondo 10:43-44. § **9:37:** bokumunge alsena anjokondo “28. nem”. * **9:37:** bokumunge alsena anjokondo “31.4. pikinini - tok bokis”. † **9:37:** LLuku 9:49-50.

38 „Yesusi lombili andoli ye, Jonone Yesusindu nimbendo: “Ungu Mane Silimu, olio kanomulu, ye tene nunge imbimu lepa[‡] kuru mare yembomanga konopune molongime “Ongo wendo paa!” nimbe topa makoropa molomu kanomulu. Kanopolie yu olio pea tapu topo naa molemolo kene yundu “Nu aku siku naa tei!” nimulu.” nirimu.

39 Aku nirimu kinie pilipelie Yesusini yundu „kanu yemone terimu ulumundu, nimbendo: “Yembo tene nanga imbi lepa ulu tondolo te tepalie yuni kelepa nondopa nando ungu te manda nimbe naa kenjimbe kene enone yundu “Molo!” naa niengi.

40 Yembo te olio kinie opa-puluemo naa molemomo olionga opalkerayemo molemo kanumu.” nirimu.

41 “Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Eno no waka lemba kinie yembo tene ‘Eno Kirasinge yemboma molemele kene no te nangi kolopo siembo.’ nimbe eno te kolopa simu liemo, Kirasinge kongono tendenge yemboma yuni mele kalomba kinie kanu yembomo kepe komu naa sindipe yu konopu lipe mundupe mele kalombala.” nirimu.

9:42-50 Olio Kirasinge Yemboma Kondi Tolemele Ulume Kinie, Olio Ulu Pulu Keri Telemolo Ulume Kinie, Aku Ulumenga Yesusini Mane Sipe Ungu Iko Torumu Temanemos

42 “Yembo tene i ambolangomonga ‘mele yembo, te na ‘Sike’ nimbe tondolo mundupe pilimo ambolangomo*

‘Ulu kerime tepili’ nimbe kondi tombamonga kanu ambolangomo tondolo mundupe pilimo mele mundupe siye kolopa bulu simu liemo ‘ambolangomo ou kondi naa topili, yu kou paa awili te[†] moko toko nomine lendeko ‘Yu kamu kolo-popili.’ ningu paka toko nomine paa maniekondo mundulimelanje paa papu.[‡] Aku siku toko mundulimela kinie yu kolopalie pe yu Pulu Yemonga ambolango tendo ‘Ulu kerime tepili.’ nimbe kondi manda naa tolka. Nalo yuaku siku nomine naa mundulimela kinie yu yemboma kondi tombamonga Pulu Yemone yu mongo awili silke kene enone yu nomine papu paka toko mundulimela.

43-44 “Nunge kiselone ulu pulu keri te temu liemo aku kiselokari leko lteani. Nu konde mololiku mindi puni koleana[§] kiselona naa angiliepili puni kinie peangamo. Nunge ki talo we angiliepili nu tepe kolea, (‘akune Pulu Yemo teko kenjilimele yembomanga korowama kolou naa kolopa

nolipe mindi pulimo,

tepe toko kumundou naa kumundulimele kolea’)* akune suku toko mundunge kinie kerimu.

45-46 “Molo nunge kimbuselone ulu pulu keri te temu liemo aku kimbuselo kari leko lteani. Nu konde mololiku mindi puni koleana kimbuselo naa angiliepili puni kinie peangamo. Nunge kimbu talo we angiliepili nu tepe kolea, (‘akune Pulu Yemo teko kenjilimele yembomanga korowama kolou naa kolopa nolipe mindi pulimo,

* 9:38: bokumunge alsena anjokondo “28. nem”. § 9:41: Mateyu 18:6-9; 9:42 LLuku 17:1-2;

9:43,47 Mateyu 5:29-30. * 9:42: ungu pulu te Mateyu 18:6*. † 9:42: ungu pulu te Mateyu

18:6**. ‡ 9:42: ungu pulu te Mateyu 18:6***. § 9:43-44: bokumunge alsena anjokondo “24.

laip”. * 9:43-44: Pilipe konginjeli pelemo yembomane pilkulie, pala () akune sukundu molemo ungumu ‘ou-pulu-pulu bokune naa torumu naa molorumu. Yembo tene lupe pe torumu kene naa molopilli’ ningu pilimele. Kanu ungumu 9:47-48 molemola, ‘Akune sike ou-pulu-pulu bokune torumu molorumu kene akune mindi molopilli.’ ningu pilimele.

tepe toko kumundou naa kumundulimele kolea')
akune suku toko mundunge kinie kerimu.

⁴⁷⁻⁴⁸ "Molo nunge mongoselone melte kanokolie konopuni 'liembo.' ningu pilku ulu pulu keri te tenu liemo aku mongoselo akūku lteani. Nu Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo koleana[†] mongoselo naa angiliepili puni kinie peangamo. Mongo talo we angiliepili nu tepe kolea, 'akune Pulu Yemo teko kenjilimele yembomanga korowama kolou naa kolopa nolipe mindi pulimo, tepe toko kumundou naa kumundulimele kolea'[‡] akune suku toko mundunge kinie kerimu.

⁴⁹ "Yembomane Pulu Yemo popo toko kalemele melema singendo 'Pulu Yemone kanopalie 'Langi kake telime.' nimbe kanopili.' ningu api kusa mundukulie silimeles[§] aku siku mele yemboma molongena tepemo, api kusa mele, yemboma kinie pali wendo ombá."

⁵⁰ Api kusa yu mele peangamo nalo yu songo naa temba kinie 'Yu kelepa songo tepili.' ningu ulu te manda telemeye?[†] "Api kusa langimenga mundulimele kinie songo telemo aku siku, eno apí kusa mele molko yemboma kinie anjo yando konopu telune pupili taku liku molangi."[‡] nirimu.

10

*10:1-12 Yemane Enonga Amboma "Kamu Paa." Nilimelemonga Ungu Te**

¹ Kanu kinie Yesusi molorumu koleamo mundupe siye kolopa kolea Judia disiriki pupe no Jodane lumbilipe nekendo purumu. Kanu kinie altoko yembo awisili yu molorumune ongo maku toringi kinie alielu aku teringi kinie yuni yemboma ungu mane sirimu mele maku toringime altopa mane sirimula.

² Parisi ye mare[†] yu molorumune ongo 'Yu nambolka nimbénje? Nimbe kenjimbenje manda manjipu piliemili.' ningu[‡] yu walsiku pilkulie ningendo: "Ye tene yu yuyu pilipelie yunge ambomo "Kamu pu." nimbé kinie kapola temba molo aku temba kinie ungu mane te pulue tombaye?" niringi.

³ Yuni anjo topondopa nimbendo: "Mosisini aku ulumundu ungu mane sipe nambolka nirimuye?" nirimu.

⁴ Enone ningendo: "Mosisini nimbendo:
"Ye tene yunge ambomondo
'Kamu pupili.' nimbe makorombando
ambomo "Kamu pu." nimbé mele
pepá tenga topa ambomo sipelie
yundu "Kamu pu." nimbe aku tepili."[§]
nirimu." niringi.

⁵ Yesusini nimbendo: "Mosisini sike aku sipe bokune torumu nalo eno kara puku Pulu Yemone ambo yeselo kapola kapola molongele mele ungu mane sirimumu liku su siringi naa pilieringi kulu yuni "Aku teangi." nirimu.

[†] **9:47-48:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". [‡] **9:47-48:** Aisaya 66:24. [§] **9:49:** ungu pulumu LLipai 2:13, Isikiele 43:24. * **9:49:** akumu pali pilipe konginjeli pelemo yembomane Giriki ungune mimi siku kanoko pilkulie ungu pulumu pilkulie tongendo lupe lupe tolemele. Tene ungu pulu te topa, tene te topa, ungu pulu lupe lupe tolemele. [†] **9:50:** Mateyu 5:13. [‡] **9:50:** Kollosi 4:6. * **10::** Mateyu 19:1-9. [†] **10:2:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi". [‡] **10:2:** ungu pulu te Mateyu 16:1***. [§] **10:4:** UNGU Manema 24:1-4, Mateyu 5:31.

6 Nalo ou pulu pulu Pulu Yemone melema tepalie
yuni yembo tembando
yemo kinie ambomo kinie terimu.

7 'Aku sipe terimumunge ye tene ambo te lipelie
yunge anumu lapaselo mundupe siye kolopa
yunge ambomo kinie elolo telune tapu toko peko,

8 kangi telumu mele ,molkolo

elonga konopu telune pupili, molongele.*

Ye te ambo te limo kinie kangi telumu mele molembele-na elo altoko talo
mele naa molembele, elo yembo telumu mele molembele.

9 Yembo telumu molembele kene Pulu Yemone ambo ye talo 'Telumu
molangili.' nilimo ambo yeselo yembo tene liku lupe lupe naa mundengi.
Aku tengi liemo kapola naa temba." nirimu.

10 Altoko ulkena suku puku moloringi kinie yu lombili andolimene Yesusi
yundu aku ungumunge pulumu walsiku pilieringi kinie

11 yuni enondo topondopa nimbendo: "Ye tene yunge ou limo ambomo
makoropa 'Kamu pu.' nimbelie kelepa ambo te limo kinie aku yemone
wa ulu kerinele tepa, ou limo ambomo tepa kenjilimo.

12 Molo ambo te yunge ou pulimo yemo mundupe siye kolopa wendo
pupe ye te pulimo kinie aku ambomone wa ulu kerinele telemola." nirimu.

10:13-16 Yesusini Ambolangomando "Pulu Yemone Eno Sewe Anjepili." Nirimu Temanemo†

13 Kanu kinie yembomane enonga ambolangoma 'Yesusi yunge kimuni
ambolopili.' ningu yu molorumune mengo oringi. Nalo yu lombili
andolimene iri toko 'Naa mengo waa!', nirungi.

14 "Molo." nirungi kinie, kanopalie Yesusini konopu keri panjipe ,yu
lombili andolime, enondo nimbendo: "Pulu Yemo ye nomi kingimu
molopa nokolemo yembo talape akumu‡ i ambolangoma mele molemele
yemboma enonga yembo talapape kene enone i ambolangoma na moliona
wangi pipi siku "Molo." naa nice!" ,nirimu.,

15 "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Ambolangomane 'Pulu Yemo
olianga ye nomi kingimu molopili.' ningu molemele meleaku siku naa
nilimele yemboma yunge koleana suku paa naa punge, molo." nirimu.§

16 Aku nimbelie yuni ambolangoma kangulupe yunge kimuni eno telu
telu nimbe pengena ambolopa eno tepa kondombando "Pulu Yemone "Eno
molko kondangi." nipili." nirimu.

*10:17-31 Ye Kamako Tenga Temane Te **

17 Kanu kinie Yesusi ola angilipe kolea marenga pumbe purumu kinie
ye te yu pumbe purumune lkisipe ombo yunge kumbikerena koropongo
langopa yundu walsipe pilipelie nimbendo: "Ungu Mane Sili Peangamo,
nanambolka uluri tembo kinie na konde molopa kondopa mindi puli ulu
pulumu limboye?"† nirimu.

18 Yesusini yundu nimbendo: "Nuni na nambemune "Peangamo"
nikinuye? Yembo peanga te molo. Pulu Yemo mindi peangamo." nirimu.‡

* **10:8:** Mateyu 19:5*. † **10:12:** Mateyu 19:13-15, LLuku 18:15-17. Ungu pulu te inie yakondo
9:33-42. ‡ **10:14:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". § **10:15:** bokumunge alsena
anjokondo "31. pikinini" "31.4.". * **10:16:** Mateyu 19:16-30, LLuku 18:18-30. Ungu pulu talo
Mateyu 16:26, LLuku 16:19-30. † **10:17:** bokumunge alsena anjokondo "24. laip". ‡ **10:18:**
Yesusini 'Pulu Yemo naa molkoro.' nimbe aku sipe naa nirimu. Yemone 'Yesusi we yere.' konopu
lepalie yundu 'Ye Peangamo.' nirimumunge Yesusini aka sipe nirimu.

19 „Aku nimbeline yemone walserimumunge topondopa nimbendo: „Nu „Pulu Yemonga“ ungu manema „Mosisini yando nimbe sirimume, pilino. Yuni nimbendo:
 „Yembo tokoo naa kondangi.“ nimbe,
 „Ambo ye pulime molo ye ambo lilime
 yembo lupema kinie
 wa ulu kerinele naa teangi.“ nimbe,
 „Melema wa naa liengi.“ nimbe,
 „Yembomanga kote
 kolo tokoo naa tendangi.“ nimbe,
 „Yembomanga melema
 kolo tokoo we naa liengi.“ nimbe,
 „Aminieli lanieli kinie teko kondoko,
 ungu ninge mele pilku liku teko molanggi.“[§]
 nimbe,
 ungu mane akume sirimu pelemo kanumu.“ nirimu.

20 Aku nirimu kinie pilipelie kanu yemone nimbendo: „Ungu Mane Sili, na kangomo molopolie aku ungu manema pali pilipu lipu tepo molorundu mele yandopa kinié kepe tepo molioko.“ nirimu.

21 Yesusini yu neme-neme nimbe kanopa konopu mondopalie yundu nimbendo: „Papu teleno nalo ulu telu mindi naa teleno. Nu puku nunge mele nosilinoma pali kou mone li-pukulie, kou mone linime yembo koropama moke teko sikulie na lombili ou.“ nirimu. „Nunge „mana, melema aku teni kinie mulu koleana nunge mele kande kandema lemba.“ nirimu.

22 Kanu yemo mele paa kande kandema noserimu kulu Yesusini yundu aku nirimu kinie pilipelie yu kumbikere tepa konopu keri panjilipe anjo purumu.

23 „Aku terimu kulu kanopalie, Yesusi topele topa yunge lombili andolimendo nimbendo: „Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo koleana* suku pungendo yembo kamakoma paa mindili siku suku punge.“ nirimu.

24 Aku ungumu nirimu „kinie pilkulie, yu lombili andolimene mini-wale mundoringi. Nalo Yesusini altopa enondo nimbendo: „Kangoma, Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo koleana suku pungendo yemboma paa mindili siku punge.“

25 Kongi kemele „kongi paa awili te nalo, kale suru tolina suku pumbendo mindili kanga mele sipelie pumbe. Nalo yembo kamakoma Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo koleana suku pungendo mindili paa awili mele siku punge.“ nirimu.

26 „Aku nirimu kinie pilkulie, yu lombili andolime paa mini-wale munduku suru ningu anjo yando ungu-mele tekolie ningendo: „Aku liemo mindili nolemela aulkena nawe manda wendo pupe, molopo kondomolo aulkena pumbeye?[†] Te molonje?“ niringu.

27 Yesusini eno neme-neme nimbe kanopalie nimbendo: „Sike yemboma enono manda molo, nalo Pulu Yemone manda tendemba. Pulu Yemo yuni ulume pali kapola telemo. Ulu te yuni manda naa temba te molo.“[‡] nirimu.

28 Yuni aku nirimu kinie pilipelie Pitane yundu nimbendo: „„Pe olio-kinie nambolka uluri wendo ombáye?“ Olio olionga melema pali

§ **10:19:** Wendo Oringi 20:12-16. * **10:23:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”.
 † **10:26:** bokumunge alsena anjokondo “21.2. kisim bek”. ‡ **10:27:** LLuku 1:37.

mundupu siye kolopo nu lombili purumulu mele pulimolo kanumu.” nirimu.

²⁹ Yesusini nimbendo: “Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Yembo na konopu mondoko nanga kongono tendeko temane peangamo toko siliku andongendo enonga ulkema, angenupili, kemulupili, anupili, lapali, ambolangoma, koleama, akume munduku siye koloringi yemboma pali

³⁰ ya mana paa olandopa mele awisili likulie, pe punge koleana konde molko kondoko mindi puli ulu pulumu lingela.[§] Ya mana ulkema, angenupili, kemulupili, anupili, ambolangoma,* koleama kinie, akume pali awisili olandopa lingela; †na konopu naa mondonge yembomane, eno mindili singela.

³¹ Nalo kinié awili molemele yembomanga awisili pe †Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokomba koleana,[†] yembo koropama molonge; kinié koropa pupili molemele yemboma pe yembo awilime molonge.” nirimu.

10:32-34 Yesusini Yu Kolopalie Lomboropa Ola Molomba Mele Altopa Wale Yepoko Sipe Nimbe Para Sirimu Temanemo[‡]

³² Kanu kinie †Yesusi kinie yu lombili andolime kinie, eno kolea awili Jerusalleme punge puringi. Yesusi kumbi lierimune lombili andolime paa konopu awisili liku munduliku yu lombili puringi. We yembo akifiku lombili oringime kepe mini-wale munduku pipili kololiku puringi.

Yesusini †yu lombili andoli, ye engaki rurepo ‘na kinie eno kinie oliolio molamili.’ nimbe eno lipa anjo memba pupelie yu-kinie wendo ombá mele altopa pulu polopa nimbe sipelie nimbendo:

³³ “Pilieme. Olio Jerusalleme pumolo pukumulu. Akune pumolo kinie Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemo ye tene ‘Tangi.’ nimbe Pulu Yemo popo tondoli ye awilime kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane sili yema kinie,[§] lipa simbe, enone yu kote tendeko ‘Yu kolopili tangi.’ ningulie Juda ye naa molemele yema liku singe.*

³⁴ Kanu kinie kanu yemane yu ungu tako tondoko yunge kumbikerena olkambe toko yu ka pulsene toko yu toko kondonge. Yu toko kondonge kinie wale yepoko sipemonga lomboropa ola molomba.” nirimu.

10:35-45 Jemisi Kinie Jonoselone Yesusi Mawa Tekololie “Nu Mulu Koleana Puku Moloni Kinie Olto Nu-Kinie Awiliselo Molambili.” Niringili Temanemo[†]

³⁵ Kanu kinie Seperi malo Jemisi kinie Jonoselo elo Yesusi molorumune ongololie ningelendo: “Ungu Mane Silimu, nuni ‘Olto ulu te teani.’ nimbu mawa tembolo okombolo.” niringili.

³⁶ Yuni elondo nimbendo: “Nambolka uluri ‘nane elo-kinie tendambo.’ ningu nikimbiliye?” nirimu.

³⁷ Elone topondoko ningelendo: “Nu pe nunge kolea tondolo pateline †ye nomi kingimu molkolie ninimuni, ‘olto nu-kinie pea ye nomime molamili.’ ningu, ‘olto te nunge ki umbukundu mondoko te nunge ki tarokondo mondani.’ nimbu mawa tekembolo.” niringili.

§ **10:30:** bokumunge alsena anjokondo “24. laip”. * **10:30:** 10:29 akune “lapali” molemo nalo 10:30 akune “lapali” naa nirimu, nambemune naa nirimuye? ‘Pulu Yemo olionga pali Lapamo’ nimbe pilipelie 10:30 akune naa nirimunje? † **10:31:** Inie yakondo 10:23. ‡ **10:31:** Mateyu 20:17-19, LLuku 18:31-34. Ungu pulu te inie yakondo 8:31*. § **10:33:** bokumunge alsena anjokondo “34.2. bikpris”, “41. saveman”. * **10:33:** ungu pulu te Mateyu 20:19*. † **10:34:** Mateyu 20:20-28; 10:41-45 LLuku 22:24-27; inie yakondo Mako 9:33-37, Mateyu 18:1-9, 20:1-16. Ungu pulu tondolo te Jono 13:1-17.

³⁸ Yesusini elondo nimbendo: "Mawa tekembele mele elo pilku naa kondokombele. Na no mingine no nombomo elo manda nongeleye? Molo na no limbomo elo manda lingeleye?" nirimu.[‡]

³⁹ Elone yundu topondoko ningelendo: "Manda tembolo." niringili. Yuni elondo nimbendo: "Na no mingine no nombomo pe elo sike nongeleta. No limbomo pe sike lingelela.

⁴⁰ Nalo nane elo "Nanga wanguselonga ongo molangili." nimbomo kapola naa temba. „Pulu Yemone yuyu, akune molongeleselo koronga makô torumu." nirimu.

⁴¹ Jemisi Jonoselone, 'Yesusinge wanguselonga molambili.', ningu mawa teringili mele pilkulie lombili andoli rureponga talo[§] wemane elo-kinie konopu keri panjeringi.

⁴² Kanu kinie Yesusini eno "Waa." nimbeline nirimumuni, enondo nimbendo: "Olio Juda yembomanga ulsu molemele yembo"^{*} talapemanga ye nomime enonga yemboma tondolo munduku nokoko kongono enge nilime alielu silimele. Ye imbi ola molemo yema enonga yemboma 'Mindili nangi.' ningu nokolemele. 'Yembomane enonga ye nomimenga ungume liku su singe aulke te naa lemo mele, eno pilimele.

⁴³ Nalo 'we yembomanga ye nomimene enonga yemboma tondolo munduku nokolemele mele na lombili andoli yema, eno enono aku siku anjo yando naa teangi. Enonga ye te 'Na imbi olandopa molopili. Na ye awilimu molambo.' nimbé yemo enonga kongono tendeli yemo molopili.

⁴⁴ 'Na enonga ye nomimu molopo eno nokambo.' nimbé yemo enonga pali kongono kendemande tendeli yemo molopili.[†]

⁴⁵ Aku sipla, Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo kepe 'Yembomanga ye awilimu molopo eno nokambo. Enone nanga kongono tendeli kendemande yemboma molangi.' nimbe naa orumu. 'Yembomanga kongono tendeli kendemande yemo molopo eno lipu tapondopo, ulu pulu kerimene eno ka sipe nokolemo mele naa tepili kapola molangi kene na yembo awisilingé nimbu pundu tondopo nanga kangimu sipu, kolo wangopo kolondambo.' nimbe orumu."[‡] nirimu.

10:46-52 Yesusini Mongo Keri Lierimu Ye Te Tepa Konde Lsimu Temanemo[§]

⁴⁶ Kanu kinie Yesusi kinie yu lombili andolime kinie eno kolea awili Jeriko orangi. Ongolie eno kinie we yembo awisili kinie Jeriko munduku siye kolko punge puringi kinie mongo keri lierimu ye te, imbi Ba-Timiasi, (akumunge pulumu Timiasi malo,) aulke alselsena molopa yemboma "Kou mone siee." nimbe mawa terimu.

⁴⁷ Kolea Nasarete ye Yesusi ombo purumu mele pilipelie mongo keri lierimu yemo yuni pulu polopa tondolo ru nimbe walsipelie nimbendo: "Yesusi, 'ye nomi kingi, Depisini kalopa lsimu yemo,"^{*} na kondo kolou!" nirimu.

⁴⁸ Yembo awisilini yu iri toko "Nu ungu naa nili taku liku molou!" niringi.

Nalo yuni paa tondolo ru nimbe walsipelie nimbendo: "Depisini kalopa lsimu yemo, na kondo kolou!" nirimu.

⁴⁹ Yesusi we angilipelie "Yu opili niee." nirimu.

[‡] **10:38:** ungu pulu te Mateyu 20:22*. [§] **10:41:** ungu pulu te Mateyu 20:24*. ^{*} **10:42:** bokumunge alsena anjokondo "14. Grik". [†] **10:44:** inie yakondo 9:35. [‡] **10:45:** ungu pulu talo Mateyu 20:28*, 20:28**. [§] **10:45:** Mateyu 20:29-34, LLuku 18:35-43. ^{*} **10:47:** bokumunge alsena anjokondo "32.1. Pikinini Bilong Devit".

Aku nirimu kulu eno mongo keri lierimu yemo walsikulie ningendo: "Yuni "Nu ou." nikimu kene konopu waengo siku ola angilku ongo pu." nirangi.

⁵⁰ Yu popenge tepe ola pakorumu wale pakolimu kulupe ola angilipe Yesusi molorumune orumu.

⁵¹ Yesusini yundu nimbendo: "Nane nu nambe-eambo konopu lekenoye?" nirimu kinie

mongo keri lierimu yemone nimbendo: "Raponai,[†] na mongone melema kanambo nanga mongoselo teko peanga tendani." nirimu.

⁵² Yesusini nimbendo: "Nane nunge mongoselo kapola tendembo." konopu lienumunge nu umbu mongo kapola angilkimu kene pu." nirimu. Yesusini aku nirimu kinie yu tamburumbu mongoselo peanga lierimu, melema kanopalie, Yesusi purumu aulkena lombili purumu.

11

Kolomongo Awili 11-16 YESUSI MINDILI NOMBA KOLOPALIE, LOMBOROPA OLA MOLOPA MULU KOLEANA KELEPA PURUMU TEMANEMO

*11:1-11 Ye Nomi Kingi Te Kolea Tenga Suku Pumbe Purumu Kinie Teringi Mele Yesusi Jerusalleme Suku Pumbe Purumu Kinie Aku Siku Teringi Temanemo**

¹ Yesusini kinie yu lombili andolime kinie, eno kolea awili Jerusalleme nondoko ongo, ma pangti te 'Ma Pangi Unjo Ollipi Ponie' nili akune lemo kolea kanga talo, Betepasi kinie Betaniselonga oringi. Kanu kinie Yesusini yu lombili andoli ye talo lipe mundupelie,[‡]

² elondo nimbendo: "Ne kolea kanga kanokombelena pukululie kongi dongi walo te, yembo te yunge bulu mingine walsikele kepe naa molopa andorumumu ka teko panjingemo ne sukundu molomba kanongele, kanumu puku posiku yando mengo wangili pale.

³ Posingelete teko molongele kinie yembo tene elondo "Aku nambemune tekembeleye?" nimu liemo elone i siku niengili: "Awilimu[§] yu 'Dongimuni mepili.' nimu-ne ombo likimbulu. Yu dongi walomo altopa nondopa yando lipe mundumbe." niengili." nimbe elo lipe mundorumu.

⁴ Lipe mundorumu yeselo pukulu, kongi dongi walo te, ulke kerepulune ka teko panjeringimu kanokololie kongi kanumu puku poseringili. Aku siku tengelle teringili kanokolie

⁵ akune angilieringi yembo marene elondo "Kongi dongi walomo nambemune posikimbiliye?" ningu walsiku pilieringi kinie

⁶ elone, Yesusini 'i siku i siku niengili.' nirimu mele niringili kinie "Kapola, 'dongi walomo, mengo pangili.' niringi.

⁷ Kanu kinie elone kongi dongi walomo Yesusi molorumune mengo ongololie, enone enonga mulumbalema kulku dongimunge bulu mingine ola pauwe toringi kinie Yesusi kanune ola molorumu.

⁸ Yembo awisilini enonga mulumbalema kulku yu ombá aulkena pauwe toliku puku, marene unjo kipiyala ponienā puku kipiyala gomo langoko liku yu ombá aulkena pauwe toliku puringi.

⁹ Kumbi leko puringi yembomane kepe akiliku puringi yembomane kepe naka leko unjo ambololiku pukulie ningendo:
"Yunge imbi ola molopili." niemili!

[†] **10:51:** ungu pulumu Unku Mane Silimu Jono 1:38*. * **11:** Mateyu 21:1-11,14, LLuku 19:29-38.

[‡] **11:1:** bokumunge alsena anjokondō "10. disaipel". [§] **11:3:** bokumunge alsena anjokondō "6. bikpela".

'Pulu Ye Yawene lipé mundorumu-ne
yunge kongonomo tendemba okomo yemo§
molopa kondopili!'^*

10 Olionga anda kolepa ye nomi kingi Depisi, ni
kalopa Isimu yemo,
ye nomi kingi molomba tekemo yemo†
Pulu Yemone tepea kondopa
'Yu tondolo pupili.' nipili.
Mulu koleana ola yu imbi ola molopili!"‡
niliku puringi.

*11:11,15-18 Ulke Tembelena Bisinete Teko Kou Liku Moloringi Yema
Yesusini Topa Makororumu Temanemo**

11 Kanu kinie Yesusi Jerusalleme suku pupelie Pulu Yemo popo toko
kaloringi ulke tembelena pupe akune suku 'teko moloringi ulume', pali
kanorumu, nalo kolea ipu lierimu-ne kanopalie 'Isili-ou ulu te naa
teambo.' nimbe, yu lombili andoli ye engaki rurepo kinie Jerusalleme,
ulsukundu puku, kolea kanga Betani 'pengé, puringi.

*11:12-14,20-26 Yesusini Unjo Piki Te Iri Torumu Kinie Kolorumu Te-
manemo**

12 Ipulu-ou Jerusalleme nondopa lierimu, kolea kanga Betani
munduku siye kolkolie 'kelko Jerusalleme punge puringi kinie, Yesusi yu
engele terimu.

13 Kanu kinie yu unjo piki te gomo tepea angilierimumu sulu tepea
kanopalie 'Mongo te tomunje.' nimbe nondopa pupe kanorumu nalo, piki
mongo torumu walemo ou wendo naa orumumunge unjo mongo topa te
naa perimu, gomoma mindi terimu kanorumu.

14 'Gomo mindi terimu kulu, kanopalie "Nu altoko yembomane nonge
mongo te naa tani!"' nirimu. Aku nirimumu yu lombili andolimene
pilieringi.

15 Jerusalleme kamu oringi kinie Yesusi yu Pulu Yemo popo toko
kaloringi ulke tembelena 'Juda yembo naa molemele yemboma 'Pulu
Yemo popo tamili.' ningu maku tolemele kolea" niringi akune, suku pupe
kanopalie akune melema makete teko moloringi yemboma kinie, melema
topo toko liku moloringi yemboma kinie, akume kanopalie eno pali topa
makoropa, kou mone lupe lupema alowa teko anjo siringi yembomanga
poloma kinie, kera waembono makete teko manie moloringi poloma kinie,
lipe topele topa, topa bulu-balu sipelie,

16 yembomando nimbendo: "Yemboma kou mone linge makete tengen
melema kolea tenga lupe makete tengen pungendo ulke tembele palana
naa pang. 'Anekale teko pangi.'" nirimu.

17 Eno mane sipelie nimbendo: "Pulu Yemonga bokune ungu te isipe
nilimo:

'Yembomane nanga ulkemondo
"Koleamanga pali yembo talapemanet"†
Pulu Yemo kinie ungu nilimolo ulkemo." ninge.'‡

§ **11:9:** bokumunge alsena anjokondo "28. nem". * **11:9:** Konana 118:25-26. † **11:10:**
bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". ‡ **11:10:** ungu pulu te Konana 148:1-2 molemonje?

§ 11:10: Yesusini aku sipe mele wale talo terimu. Ou kumbi lepa terimu temanemo Jono 2:13-22.
Pe wale talo sipe terimu temane ya molemomo Mateyu 21:12-13, LLuku 19:45-46(48). * **11:11:**
Mateyu 21:18-22. † **11:17:** bokumunge alsena anjokondo "2. arapela lain". ‡ **11:17:** Aisaya
56:7.

kanumu eno naa pilimeleye?

Ungu aku sipe molemo nalo enone iulkemo

‘wa nolemele yemboma lopi teko molemele ulkemo’ mele§
ningu pilkulie aku siku telemele.” nirimu.

¹⁸ Yesusini aku nirimu kulu pilkulie Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie,* eno yu toko kondonge aulke te kororingi. We yemboma yuni mane sirimu mele pilkulie mini-wale mundoringi kulu kanokolie kanu Juda yembomanga ye awilimene yu pipili kolko yu toko kondonge aulke te kororingi.

¹⁹ Pe ipupene, kolea kala tomba terimu kinie ,Jerusalleme, ulsu pupe †tenga† pe-porumu..

11:20-26 (inie yakondo 11:12-14,20-26.)

²⁰ Ipulueli-ou, unjo piki angilierimu koleana, ongo pukulie kanu unjo pikimū kamū pulu palī kolorumu kanoringi.

²¹ Aku sipe terimu mele Pitane kanopalie ,Yesusini unjomondo oleangakondo nirimu mele, kelepa pilipelie yundu nimbendo: “Rapai,‡ kána! Lunjo piki nuni ,oleanga, iri tonumu ,walsikele, kolomu.” nirimu.

²² Yesusini topondopa nimbendo: “Pulu Yemone nanga ungumu sike pilimbe monga nimbo mele ‘Paa sike wendo ombá.’ ningu, tondolo munduku pilifiengi!

²³ Nane eno paa sike nimbu sikirumu: Yembo tene ‘nane nimbo mele paa sike wendo ombá.’ nimbe konopu talo tepa naa pepili ne ma pangimundu “Ungú toko nomu kusana sukundu pu!” nimbé kinie yu nimbé mele paa sike wendo ombá.

²⁴ Akumunge eno isipu nimbu siembo: ‘Olio ,Pulu Yemone paa sike lipe tapondombamonga ‘Teamili.’ nimolo mele sike mandaaku sипу temolo.’ molo ‘Nimolo kinie sike aku sipe wendo ombá.’ ningu, tondolo munduku pilkulie Pulu Yemo kinie ungu ningu mawa tengen mele pali Pulu Yemone sike tendembamonga kanu ulume sike wendo ombá.” nirimu.§

²⁵ “Ulu pulu keri temulume olionga Lapa, mulu koleana molemomone ‘We manie pupili, siye kolambo.’ nipili.” ningu, Pulu Yemo kinie ungu ningu angilkulie yembomane eno teko kenjingemonga konopu keri panjiku molonge ulume ‘We manie pupili. Siye kolamili.’ niengila.*

²⁶ (Nalo yembomane eno teko kenjinge ulume ‘We manie pupili.’ ningu siye naa kolongi liemo enonga Lapa, mulu koleana molemomone kepe enone ulu pulu keri tengema ‘Manie pupili.’ naa lanimbe siye naa lakolomba.)† nirimu.

11:27-33 Yesusi Namba Sirimumunge Kerepale Niringi Temanemo‡

²⁷ Jerusalleme altoko oringi kinie Yesusi yu ulke tembelena suku andorumu kinie ye mare, Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie, Juda yembomanga tapu yema kinie,§

§ ^{11:17:} Jeremaya 7:11. * ^{11:18:} bokumunge alsena anjokondo “34. pris”, “41. saveman”.

† ^{11:19:} Betaninje (inie yakondo 11:11). ‡ ^{11:21:} ungu pulumu Ungu Mane Silimu Jono 1:38*.

§ ^{11:24:} Jemisi 1:5-8. * ^{11:25:} Mateyu 6:14-15. † ^{11:26:} akumu pilipe konginjeli pelemo yembo marenepilkulie ningendo: “Ou Giriki ungune naa molorumu. Pe Giriki ungune Mateyu 6:15 kanoko ya we manda manjiku toringi.” nilimele. ‡ ^{11:26:} Mateyu 21:23-27, LLuku 20:1-8.

§ ^{11:27:} bokumunge alsena anjokondo “34. pris”, “41. saveman”, “16. hetman”.

²⁸ eno onto yu walsiku pilkulie ningendo: "Nu namba nambolka nambamo likulie ikongonomo telenoye? Nawene ikongonomo 'Te-pou.' nimbe nu nambamo sipe lipe mundoromuye?" niringi.

²⁹ Yesusini enondo topondopa nimbendo: "Nane eno ungu te walsipu piliembola. Pe nane eno walsimbo mele na sumbi siku topondoko ningi liemo 'Na ikongonomo teambo.' nimbe namba sirimumunge pulumu eno nimbu simbola.

³⁰ „Nane isipu eno walsipu pilkiru: „Ou „No Lindeli, Jono omba yem-boma no linderimu kinie yu mulu koleana molemo yemonga kongonomo tendembando yemboma no linderimu molo ya mana yembomanga kongonomo tendembando yemboma no linderimuye? „Nawene “Tei.” nirimune terimuye?, Ningu síee.“ nirimu.

³¹ „Yuni aku sipe walserimu mele pilkulie, enone enono kerepale ningulie ningendo: „Yuni walsikimu mele olione topondopo, ‘Jono, yu mulu koleana „molemo yemonga kongono tendembando yemboma no linderimu.’ nimulu liemo yuni oliondo nimbendo: ‘Aku liemo eno Jonone nirimu ungumu nambemune ‘Tungumu sike.’ ningu naa pilku lsingiye?” nimbé.

³² Molo olione nimolondo: „Yu mana yembomanga „kongono tendembando yemboma no linderimu.” nimulu liemo „We yembomane olio tongenje.” ninguaku siku ningendo pipili koloringi. „We yembomane „No Lindeli, Jono yu paa sike Pulu Yemone ungu umbu tondorumumu pilipe yemboma nimbe sirimu ye te molorumu.”* ningu pilimele kene olio nambe-emolonje?” ningu enonoaku siku kerepale niringi.

³³ „Enonoaku siku anjo yando kerepale ningulie,“ Yesusindu topondoko ningendo: „„Nuni walsikinu mele, olio naa pilkimulu.“ niringi.

Aku siku niringi kinie pilipelie Yesusini enondo nimbendo: „Kapola. „Nane eno walsikiru ungumunge ungu te topondoko naa nikimilimunge, enone na walsikimili ungumunge ungu te topondopo, nando ikongonomo ‘Te-pou.’ nimbe na lipe mundupe namba sirimu yemonga imbi mu eno naa nimbu simbola.“ nirimu.

12

12:1-12 Unjo-Waene Ponie Nokoringi Ye Kerimenga Ungu Ikomo*

¹ Walse Yesusini „Juda yembomanga ye awilimendo, ungu ikoma eno topa simbendo ungu iko te isipe torumu:

"Ye tene unjo waene ponie tepalie pala terimu. Ponienasukundu loyekolo akupe waene-no ingi tepa mondombando tepa mimi tepalie nirimunumi, pe ponie nokonge ulke takaye te polo kulupe ola takoramu. Ye mare kanopa lipelie enondo nimbendo: "Nanga poniemo tapu tendeko unjo mongoma inie toko nokondangi. Pe waene mongo polo tomba kinie unjo mongoma moke tepo, kongono tendenge mele mare eno liengi, mare na liembo." nimbe kanu poniemo eno sipelie yu kolea paa suluringe pupe molorumu.

² Kanu kinie pe waene mongo polo tomba terimu kinie ponie pulu yemone yunge kendemande ye te "Nanga waene-mongo siengi puku liku mendeko wani pu." nimbe ponie nokoringi yema moloringine lipe mundoramu.

³ Nalo kendemande yemo „orumu kinie,“ ponie nokoli yemane yu ambolko likulie yu wale awisili kopene toko waene mongo mare naa siku yando we liku mundoringi.

* 11:32: bokumunge alsena anjokondo "35. profet". * 12:: Mateyu 21:33-46, LLuku 20:9-19.

⁴ Altopa ponie pulu yemone kendemande ye te lipe „Nanga waene mongo lindi-pou.“ nimbe lipe mundorumu. Nalo yu orumu kinie, ponie nokoli yemane yu ambolko likulie toko pengemo toko siku yu teko kenjeringi.

⁵ Altopa ponie pulu yemone kendemande ye te lipe mundorumu kinie enone yu toko kondoringi. Kendemande ye mare awisili mele lipe mundorumumenga mare wale awisili kopene toko, mare toko kondoringi.

⁶ Kanu kinie ponie pulu yemo yunge ye telu mindi molorumu, yunge malo, yu konopu mondorumu kangomo. Yuni ‚konopuni pilipelie, ‘Nanga kangomo pipili kolko liku awi siku, yu waene mongo mare singe.’ konopu lepunge yunge malomo kamu lipe mundorumu.

⁷ Nalo ponie nokoli yemane ponie pulu yemonga malo ombá orumu kanokolie enone enono ningendo: “Andi okomo yemo pe lapanga melema limbe yemo okomo. Yu topo kondopo iponiemo olio kamu liemili.” ningulie

⁸ enone yu ambolko liku toko kondoko ‚yunge onomo, ponienia toko ulsu mundoringi.”[†] ,nimbe Yesusini nirimu.

⁹ ,Yesusini ungu iko akumu topa pora simbendo kanu Juda yembomanga ye awilimendo walsipelie nimbendo:

“Ponie nokoli yemane aku teringimunge pe ponie pulu yemone enoknie nambolka uluri tembaye? Yu ombo kanu ye kerime topa kondopalie ‘Ye marené lupe ponieno nokondangi.’ nimbe lipe simbe.” ,nirimu.[‡]

¹⁰ ,Yesusini Pulu Yemonga Juda yemboma nokoringi yemane yu toko kondonge mele pilipelie[§] enondo nimbendo: „Pulu Yemonga bokune sukundu ungu te kanoko naa pilimeleye? ‚Aku ungumu isipe mele:‘ Ulke takoringi yemane kanoko keri kanoko toko Iteringi kou kanumu kinié kelepa ulke simu mele

ulke enge sindeli kou awili peangamo.”*

¹¹ ‚Awilimuni aku ulumu terimu olione kanopo paa peanga kanolemolo.’[†] nimbe molemo kanumu.” nirimu.

¹² ,Kanu Juda yembomanga ye awilime, enone Yesusini ungu iko torumu kanumu pilkulie enone yu tonge teko moloringi mele yuni nirimu pilkulie enone yu ka singe teringi nalo kanu ye awilimene we yemboma pipili kolkolie yu liku ka naa siringi. Yu munduku siye kolkolie anjo puringi.

12:13-17 “Gapomano Kou Takisi Tamili Molo Moloye?” Ningu Yesusi Walsiku Pilieringi Temanemo[‡]

¹³ Pe walse ,Juda yembomanga ye awilimene,[§] Parisi ye mare kinie* ye nomi kingi Erotenga talape ye mare kinie liku, “ ‚Yesusini ungu te nimbe kenjepili.’ ningu i siku i siku yundu niengi.” ningu Yesusi molorumune liku mundoringi.

¹⁴ Liku mundoringi yemane Yesusi molorumune ongo yundu ningendo: “Ungu Mane Silimu, olio pilimolo, ‘nuni ungu sikema mindi ningu, nu yembo teluringe kepe konopu kimbu naa siku, yemboma pipili naa kolko enondo pali ungu telu siku kapola kapola ningu siku, Pulu Yemone “Teaa.” nilimo úlume paa sike ungume mane siku, aku siku teleno.’ konopu

[†] **12:8:** Mateyu 21:39*. [‡] **12:9:** ungu pulume LLuku 20:16*. [§] **12:10:** Inie yakondo 11:18, ya nondopa 12:12, Jono 11:45-53,57. ^{*} **12:10:** Konana 118:22. [†] **12:11:** Konana 118:23. [‡] **12:12:** Mateyu 22:15-22, LLuku 20:20-26. [§] **12:13:** inie yakondo 11:27. ^{*} **12:13:** bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”.

lemolo. „Aku siku teko molenomonga nu nambolka konopu lekenoye? „Olione Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine ‘Sisa’ nilimu kou takisi tomulu liemo kapola molo moloye? Yu „kou takisi, simolone naa simolone? Pulu Yemone akumundu ungu mane sirimu ungu mane nambolkamo pelemoye?† Ningu si.” niringi.

¹⁵ Nalo Yesusini, eno topele mapele toli yema‡ vmoolemele mele pilipelie enondo nimbendo: “‘Yuni nimbe kenjepili.’” ningi nambemune na manda manjiku kolo toko walsikimiliye§ „Takisi tolemele, kou mongo te kanambo, mengo ongo siee.” nirimu kinie

¹⁶ enone yu molorumun te mengo ongo yu siringi.

Kanu kinie Yesusini enondo nimbendo: “I koune nainge kumbikeremo kinie imbimu kinie molemoye?” nirimu.

Enone yundu ningendo: “Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamonga kumbikeremo kinie imbimu kinie molemo.” niringi.

¹⁷ Kanu kinie yuni enondo nimbendo: “Kou monemo Sisamonga, kene Sisamonga melema Sisamo yuyu siku, Pulu Yemonga melema Pulu Yemo yuyu siee.” nirimu.

Yuni aku sipe „paa sumbi sipe, nirimu mele pilkulie, ‘Yu paa pilipe konginjeli pelemo yemo lepamo.’” ningi pilkulie, konopu awisili liku mundoringi.

*12:18-27 “Kolemele Yemboma Lomboroko Ola Molkolie Altoko Nambe-Engenje?” Ningi Yesusi Walsiku Piliering Temanemo**

¹⁸ „Kanu yema Yesusi kinie kou takisi toli ungumu ningi pora siringi kinie, pe Sadusi ye mare† Yesusi molorumune oringi. Sadusi yema eno ‘Pulu Yemone pe kolemele yemboma topa naa makinjindimbe, lomboroko ola naa molonge.’ ningi pilku moloringi talapemo. Aku Sadusi yema ongo Yesusi walsiku pilkulie ningendo:

¹⁹ “Ungu Mane Silimu, ‘Pulu Yemonga ungu manema olio sirimu ye, Mosisini ungu mane sipelie nimbendo:
“Ambo limbe ye te ambolango naa membalie
ambomo we molopili kolomba kinie
kanu yemo yunge angenu molombamone
yunge ambo wayemo lipe
angenu lipe tapondopa ambolango mendepili.”‡
nirimu aku sipe nimbe bokune torumu molemo kanumu.

²⁰ „Aku ungu manemonga ulu te olionga ye mare-kinie wendo orumu mele nu walsipu piliemilli.”

“Angenupili yepoko pakera moloringi. Komomo ambo lipe ambolango te naa membalie kolorumu.

²¹ „Ambolango te naa molopili kolorumu kulu, yunge bulkundu angenu-muni, yunge angenu kolorumumunge ambolango ‘Mendambo.’ nimbe, ambo wayemo kelepa lsimu. Yu ambolango te naa mendepalie yu we kolorumula. Yunge angenu bulkundumuni kanu ambomo lsimula nalo yu kepe we kolorumu.

²² Aku teliku pukulie ye yepoko pakera pali ambolango telu kepe naa mengolie kolko pora siringi kinie akiliomo we kolorumula. Pe ambomo yu kolorumula.

† **12:14:** bokumunge alsena anjokondo “26. lo”. ‡ **12:15:** bokumunge alsena anjokondo “47.

tupela maus”. § **12:15:** ungu pulu te Mateyu 16:1***. * **12:17:** Mateyu 22:23-33, LLuku 20:27-40.

† **12:18:** bokumunge alsena anjokondo “38. Sadyusi”. ‡ **12:19:** Ungo Manema 25:5.

23 Akumunge, kolemele yemboma pe lomboroko ola molonge kinie kanu ambomo ye yepoko pakera pali ya mana lsingi kulu ambomo yu ye paa nainge menu molombaye?" niringi.

24 Yesusini enondo topondopa nimbendo: "Eno Pulu Yemonga bokune ungu molemoma kinie, Pulu Yemo kinie tondolo pelemo mele kinie, naa pilku lou lemelemonga ,yemboma pe tengemondo nikimili mele pilku sunduku kolo tokomele..

25 Lomboroko ola molonge yembomanga yema ambo naa liku, amboma ye naa puku, aku paa naa tenge. Mulu koleana molememe angelloma molememe mele aku siku molonge. 'Angellomane mana yemboma telemele mele naa telemele kanumu., Aku tengemonga , 'Eno Pulu Yemonga ungumu pilku sunduku lawa telemele.' nikiru.'

26 "Nalo ,eno Sadusimene, 'Kolemele yemboma lomboroko ola naa molonge.' konopu lemelemonga ungu te niembola. Mosisi unjo kanga tengen ,tepe nomba perimu tepemoneunjomo naa norumu kanopafie nirimumuni, akune Pulu Yemonga ungu te wendo omnia Mosisindu ungu te nirimu temanemo enone naa kanoko pilimeleye? Pulu Yemone Mosisindu nimbendo:

"Na Eporayamo kinie Aisake kinie Jekopo kinie
enonga Pulu Yemo molio." nirimu.§

Pulu Yemonga bokune Mosisini torumu aku ungu molemomo naa kanoko pilimeleye? , 'Enonga Pulu Yemo molorundu.' naa nirimu. 'Enonga Pulu Yemo molio.' nirimu kanumu.,

27 Pulu Yemo yu kololi yembomanga Pulu Yemo molo; yu yembo kondemanga Pulu Yemo. Akusiku pilku sundukulie eno lou lemele." nirimu.*

12:28-34 Pulu Yemone Ungu Mane Sirimu Ungu Manemanga Talo Olandopamonga Temanemo†

28 ,Sadusi yema kinie Yesusi kinie, aku siku kerepale ningu molangi Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilipe mane sirimu ye te‡ omnia eno anjo yando ungu mele teko kerepale ningu moloringi omnia pilierimu. Enone ungu mare Yesusindu walsiku pilieringi kinie yuni anjo topondopa nimbe kondorunu mele pilipelie ungu mane sirimu yemone Yesusindu walsipe pilipelie nimbendo: "Pulu Yemone ungu mane sirimu pelemomanga pali nambolka ungu manemo yu olandopamoye?" nirimu.

29 Yesusini topondopa nimbendo: "Ungu mane olandopamo isipe:
'Isirele yemboma, pilie!'
Awili Yawe olionga Pulu Yemo
yu mindi Awili telumu molemo,
te lupe molo.

30 Enone enonga kamelema kinie,
enonga minime kinie,
enonga pilipe konginjelime kinie,
enonga tondolomo kinie,
akumene Awili Yawe enonga Pulu Yemo manjiku
tondolo munduku konopu mondangi.'§

nimbe, ungu mane paa olandopamoaku sipe ,nimbe, molemo.

31 Unku mane talo sipemo isipe:
'Enone enono yu-mele-mele konopu mondoko

§ **12:26:** Wendo Oringi 3:6. Unku pulu te LLuku 20:37*. * **12:27:** Kanu anda-kolepa pokosike enonga kangime koloringi nalo "eno Pulu Yemo kinie we molememe." nimbe nirimu. † **12:27:** Mateyu 22:34-40, LLuku 10:25-27. ‡ **12:28:** bokumunge alsena anjokondo "41. saveman".

§ **12:30:** Unku Manema 6:4-5.

enonga kangimu enono
kondo kolko nokolemele mele
aku sikula pulu lemo yemboma
konopu mondoko nokoko molangi.*
nimbe molemo. Aku ungu maneselonga olandopa te paa naa pelemo,
molo.” nirimu.

³² Yesusini aku nirimu pilipelie, yemone yundu nimbendo: “Ungu Mane Silimu, papu nikinumu. Nuni ninindu: “Pulu Yemo telumu mindi molemo. We te lûpê naa molemo. Yu yuyu molemo.” nikinumu paa sike nikinu.

³³ ‘Yu konopu mondongendo
enone enonga kamelema kinie,
enonga pilipe konginjelime kinie,
enonga tondolomo kinie,
akumene ‘Awilimu enonga Pulu Yemo, manjiku
tondolo munduku konopu mondangi.’
nimbe pelemo ungu manemo kinie
‘Eno enonga kangime enono kondo kolemele mele
yembo pulu lemoma† aku siku kondo kolangi.’
nimbe pelemo ungu manemo kinie, aku ungu maneselo temolo kinie
olandopa; Pulu Yemo kongime kinie melema popo topo kalopo “I mu nu
sikiru.” nilimolo akumu maniendopa.” nirimu.

³⁴ Yuni topondopa nimbe kondorumu pilipelie Yesusini yundu nimbendo: “Nu konopu leko molenomonga Pulu Yemone ye nomi kingi
molopa nokolemo yembo talapena sukundu‡ nondoko puni tekeno lemo.”
nirimu.

Kanu kinie Yesusindu walsiku pilieringi ungume pali yuni topondopa
anjo nimbe kondorumu pilkulie, altoko yu ungu te walsiku pilingendo
pipili kolko naa walseringi.

12:35-37 Yesusini “Ye Nomi Kirasimu Nainge Maloye?” Nimbe Walser-imu Temanemo§

³⁵ Yesusi ‘Pulu Yemo popo toko kaloringi, ulke tembelena suku yemboma
ungu mane sipe molorumu. Mane sipe molopalie ungu te nimbendo:
“Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane sili yemane
ningendo: “Pulu Yemone “Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.”
ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu ,ye nomi kingi, Depisini kalopa
limbe yemo molomba.” nilimele akumu nambemune “Yu Depisini kalopa
limbe yemo molomba.” nilimeleye?*

³⁶ ‘Aku nilimele yemane, Depisi yuni yuyu ,kanu yemondo nirimu mele
naa pilimelenje., Mini Kake Telimu Depisinge konopune molorumu kinie
Depisi yuni ,ye Kirasimu molomba mele, nimbendo:

“Awili ‘Pulu Ye Yawene, nanga Awilimundu nimbendo:

“Nunge opa puluema nuni nokani.’ nimbu,
pe eno topo manie mundundumbo kene
isili-ou nu ,na kinie pea
tapu topo loye nomiselo molopolo
melema nokambili,
nanga ki umbukundu ongo molani.” nirimu.”†
nimbe Depisini nirimu kanumu.

* **12:31:** LLipai 19:18. † **12:33:** Ungu pulu te LLuku 10:25-37. ‡ **12:34:** bokumunge alsena
anjokondo “20. kingdom”. § **12:34:** Mateyu 22:41-46, LLuku 20:41-44. * **12:35:** bokumunge
alsena anjokondo “23. Krais”, “32.1. Pikinini Bilong Devit”. † **12:36:** Konana 110:1. Ungu pulu
te Mateyu 22:44*.

³⁷ Depisini ‚ye nomi Kirasimu, yuntu “Nu nanga Awilimu.” nirimu. Pe enone “Yu Depisini kalopa limbe yemo ‚mindi‘ molomba.” nambeko pilkulie nilimeleye?” nirimu.

We yembo awisili maku toko moloringime Jesusini nirimu ungu me pilkulie konopu awili teko siku pilku moloringi.

12:38-40 UNGU MANEMA PILKU MANE SIRINGI YEMANE TEKO KENJERINGI ULUMENGA UNGU TE[‡]

³⁸ Yesusini ungu mane sipe molopalie nirimumuni ‚liepi-liepi topa, ungu te nimbendo:

“Enone Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane sili yema[§] mimi siku kanoko kondoko ‚enone telemene mele manda manjiku naa teko, molayo. ‚Yembomane olio kanoko “Ye peangama” niengi.’ ningu, kanu yemane wale pakoli paa sulu peangama, ‚ye nomime pakolemele mele, pakoko andolemele. Yemboma maku toko molemele koleamanga mongo-kenge teko andonge kinie ‘We yembomane olio kapi niengi.’ ningu pilkulie konopu siku pilku andoko molemelela.

³⁹ Yemboma maku toko Pulu Yemonga ungu mu pilimele ulkemanga sukundu pukulie manie molongendo ye awilime molemele polo peanga akune mendo puku polo akune konopu siku molemelela.* Yembomane langi nongo yembomando “Namili waa” nilimele kinie kanu yema ongolie ye awilimenga polo kumbikundu ‘olio molamili.’ ningu konopu siku molemelela.

⁴⁰ “Yema kolemele kinie enone kanu yemanga ambo wayema toko makoroko mundukulie ulkema ‘Olionga’ ningu we limele. Pulu Yemo kinie ungu ningendo ningu sulu munduku we kolo toko nilimele.[†] Pulu Yemone weyemboma ulu pulu keri telemelomanga eno sike mongo lipe simbe nalo ya ye nikirumene aku ulume telemelomanga Pulu Yemone aku yema mongo awili tepa lipe simbe.” nirimu.

12:41-44 AMBO WAYE KOROPA TENE ULKE TEMBELENA KOU MONE MUNDORUMU TEMANEMO[‡]

⁴¹ Yesusi ‚Pulu Yemo popo toko kaloringi ulke tembele, kerepulune ulke tembelena sukundu kongono tengen kou-monema mundoringi unjoketena nondopa manie molopalie yembo awisilini aku unjo-ketena kou mone ongo mundoringi mele kanopa molorumu. Kanopa molorumu kinie yembo kamakomane kou mone awisili ongo mundoringi kanorumu.

⁴² ‚Aku sipe kanopa molorumu kinie, ambo waye paa koropa te ombo yu kou kololi talo mindi mundorumu. Kanu kou kololiselo lipe tere lepa wane toyu mele mundorumu.

⁴³ ‚Ambo wayemone aku terimu kanopalie, Yesusini yu lombili andolime walsipe “Waa.” nimbelie enondo nimbendo: “Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Andi ambo waye koropamo yuni kou mone mundukumumu paa olandopa mele mundukumu, we mundukumilime maniendopa mele.

⁴⁴ Eno kou mone awisili nosilimelemanga koltalo mindi ongo mundukumili. Nalo ambo wayemo kou mone te paa naa nosilimo. Yunge kou koltalo nosemuselo pali memba ombo mundomu. Langi nombá kepe te naa nosilimo.” nirimu.

[‡] **12:37:** LLuku 20:45-47, Mateyu 23:1-39. § **12:38:** bokumunge alsena anjokondo “41. saveman”.

* **12:39:** LLuku 11:43, 14:7, 20:46. † **12:40:** ungu pulu te LLuku 18:9-12. ‡ **12:40:** LLuku 21:1-4.

13

*13:1-37 Ulu Umbune Telime Pe Wendo Omb manga Yesusini Nimbe Sirimu Temanemo**

13:1-2 Ulke Tembelemo Toko Kalongemonga Yesusini Ungu Te Nirimu Temanemo†

¹ Kanu kinie Yesusi „Pulu Yemo popo toko kaloringi, ulke tembelena ulsu pumbe purumu kinie yu lombili andolimenga tene yundu nimbendo: “Ungu Manè Silimu, tembelemonga ulke lupe lupema kinie, ulkema takoringi kou peanga lupe lupema kanou.” nirimu.‡

² „Aku nirimu kinie, Yesusini yundu nimbendo: “Ya ‘tembelemonga, ulke lupe lupe peanga angilimo kanokomelema, pe ‘walse ya kolea awili Jerusalleme yemboma mindili nonge walemo wendo ombá kinie, item-belemonga ulkema pali tekisikulie koume pali toko manie mundunge.” nirimu.§ molemo.

*13:3-13 Umbune Awisili Wendo Omb manga Yesusini Nirimu Temanemo**

³ Kanu kinie yu ma panggi Unjo Ollipi Ponieno ola pupe „Pulu Yemo popo toko kaloringi, ulke tembelena welkendo manie molorumune we yemboma naa molangi, yu lombili andoli ye mare, Pita keme, Jemisi keme, Jono keme, Enderu keme eno ongo, eno enono molkolie yundu walsiku pilkulie ningendo:

⁴ “Nuni nikinu mele tewale wendo ombáye? Pe nuni inikinu ulume nondopa wendo ombándo ou nambolka uluri temba kinie olio kanopolie ‘Ulume iwendo ombá tepamo.’ nimbu pilimoloye? Olio ningu si.” ningu walseringi kinie

⁵ yuni enondo nimbendo:

“Kanu ulume wendo ombámonga ungu mare, yembomane eno kolo toko singe kene kanoko kondoko molangi.

⁶ Ye awisili ongo na molio mele yu mele mele kolo toko ningendo: “„Pulu Yemone ‘Nanga yemboma nokopa kondomba lipu mundumbo.’ nimbe mako torumu ye nomi Kirasi, akumu na.” ningulie aku siku kolo toko singe kene kanoko kondoko molangi. Yembo awisilini kanu yemanga ungume pilku liku “Sike nikimili.” ninge.

⁷ “Kolea marenga opa awili teko tengé mele pilku, ‘Opali talou opa awili isipe isipe wendo ombá.’ ningu we ninge kinie pilkulie mini-wale naa mundengi. Opa tengema kinie aku ulume Pulu Yemone ‘Ou wendo opili. Laye pe mele ya ma koleamo pora nimbé.’ nimbe, nimbe panjerimumunge aku ulume sike wendo ombá nalo aku kinie mulu maselo ou naa pora nimbé.

⁸ „Mulu ma pora nimbé walemo ou wendo naa opili umbune awili mare wendo ombá. Yembo talape awili te kinie talape awili te kinie opa tekolo, ye nomi kingi marenga talapema kinie marenga talapema kinie opa tengé. Ya ma kolea tengé tengé ma jimi-jimi tepa, engele lepa, aku sipe temba. Ambo tene ambolango kokele kanopa limbendo ou mini topa mindili nolemo mele, mulu ma pora nimbé walemo kokele wendo ombándo umbune lupe lupe aku sipema ou wendo ombá.” ,nirimu.,

* **13:1:** Mateyu 24, LLuku 21:5-36. † **13:2:** Mateyu 24:1-2, LLuku 21:5-6. ‡ **13:1:** tembelelenga pikisa te inie yakondo 11:16 nondopa molemo. § **13:2:** pe sike wendo orumu mele ungu pulu te Mateyu 24:2*. * **13:2:** Mateyu 10:17-22, 24:3-14, LLuku 21:7-19, 12:11-12.

⁹ „Kanu ulume wendo ombá walemanga, yemboma mimi siku kanangi. Enone ‘Na lombili andoli yemboma mindili nongo, kolangi.’ ningu, eno ‘mare liku ambolkolie, kanjollomanga makumenga mengo puku kote tendeko, eno ‘mare, Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilimele ulkemanga liku mengo puku kopene tongela. Eno nanga yemboma molongemonga eno ‘mare ka siku, gapomano ye awilime kinie ye nomi kingime kinie molongena ‘kote tendengendo, mengo pungela. Aku siku tengen kene eno enono kanoko kondoko molayo. ‘Nalo kote tendenge kinie kotena angilkulie kanu yema kinie kanu yema nokonge ye nomime kinie, enone ‘Nanga ungumu piliengi!’ ningu eno ningu singe.

¹⁰ Temane peangamo ‘Yemboma pali piliengi!’ ningu koleamanga pali andoko ou ningu singe ‘kinie, pe mulu ma pora nimbé walemo kamu wendo ombá.[†]

¹¹ Eno ka siku kote tendenge kinie ou ‘Kotena nambolka unguri nimolonje? Olio ungu te walsiku pilinge kinie nambolka unguri topondopo nimolonje?’ ningu mini-wale naa mundengi. Eno ungu ningema enono pilkulie naa ninge. Mini Kake Telimuni enonga kerena molopalie nimbe simbe ungume enone anjo ninge kene aku tengen enamonga eno ungu ninge mele pilkulie aku siku ninge.” *nirimu.*

¹² “Aku walemanga, angenuni yunge kandi angenu ‘nanga yembo molombamonga, ‘Kololipi toko kondangi.’ nimbe kote tendemba. Lapane yunge kandi ambolangoma akula temba. Ambolangomane kepe enonga kandi anupili lapali-kinie mumindili kolko kotena mengo puku “Toko kondangi.” ningela.

¹³ Nanga yemboma molongemonga yembomane pali eno-kinie konopu keri panjingi, nalo na munduku siye naa kolko walema pora naa nipili tondolo munduku molonge yemboma Pulu Yemone lipe tapondopa ‘Mindili nonge koleana naa puku pea molopo kondopo mindi pamili.’ nimbé.”[‡] *nirimu.*

13:14-23 Kirasi Kelepa Yando Omb Temba Kinie Umbune Paa Awili Tepa Ou Wendo Omb Mele UNGU Te§

¹⁴ (‘Na ibokumu tokoro yemone, eno bokumu kanokomele yembomando ungu te niembo: ‘Yesusini nirimu, ungumu inie maniekondo molemo akumu eno imbi kanokomele yembomane ungu pulumu paa pilku kondangi.’ *nikiru: Yesusini nimbendo:)*

“Yembo, tepa pipili kondoli mele paa kerimu, ulke tembelena suku Pulu Yemonga Ulke Suluminia Kake Teline Pulu Yemone, “We yemboma naa pang!” nimbe mitolemo-na* yu manda naa pupe angilimbe, nalo walse akune angilipelie kolea akumu paa tepa kalaro mondomba. Aku melemo akune ‘wendō om̄ba, angilimbe kanokolie[†], ‘Umbune awilime wendo ombā tekemo.’ ningu pilku, kolea Judia poropinji koleamanga molonge yemboma, enonga koleama munduku siye kolko, ma pangī lembamanga kowa pangī.

¹⁵ Yembo te ulke imune ola molopili, ‘aku sipe ulu te wendo ombā kinie kanopalie kowa pumbendo, manie om̄ba ‘Melema lipu membo pambo.’ nimbe ulkena sukundu manda naa pupili.

¹⁶ Yembo te ponienā molopalie ‘Kowa pambo.’ nimbe, kelepa ulkendo pupe yunge ali-wale sulumu naa lipili. ‘Sumbi siku kowa mindi pangī,

* ^{13:10:} Mateyu 24:14. Bokumunge alsena anjokondo “2. arapela lain” kananila. ^{‡ 13:13:} bokumunge alsena anjokondo “21.2. kisim bek”. § ^{13:13:} Mateyu 24:15-28, LLuku 21:20-24.

* ^{13:14:} Ipuru 9:7, LLipai 16:2-3,32-34. † ^{13:14:} ungu pulu te Mateyu 24:15*.

¹⁷ Aku sipe wendo ombá walemanga ambo ambolango mondongema kinie, ambo ambolango ame singema kinie, ‘eno manda lkisiku kowa naa pungemonga, eno-kinie paa umbure wendo ombamonga eno kondo tekemo.

¹⁸ “Pulu Yemondo mawa tekolie, ‘Ali telemo olimenga kanu umbunema wendo naa opili.’ nieyo.

¹⁹ Kanu walemanga umbune paa awilime wendo ombá, Pulu Yemone ou mulu ma pulu polopa terimu kinie kepe, yandopa kinié kepe umbune aku sipe te wéndo naa orumu. Pe kepe aku sipe umbune awilime naa wendo ombála. Akumunge aku siku Pulu Yemo kinie mawa teangi.

²⁰ ‘Kanu umbunema wendo ombá kinie, Awili ,Pulu Yemo, ne ‘Nondopa pora nipili.’ nimbe ou naa nimbe panjilkenje yemboma pali kolemela. Nalo Pulu Yemone mako topa ‘Nanga yemboma molangi.’ nirrimu yemboma ‘Naa kolangi.’ nimbe ‘Umbune wale akume nondopa pora nipili.’ nimbe, nimbe panjerimu.

²¹ “Kanu umbune om̄ba pemba walemanga yembo marene ningendo: ‘Kanaa! Pulu Yemone ‘Olio nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.’ ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu ya om̄ba molemo.’ ninge molo “Nena om̄ba molemo.” ninge kinie enonga ungume naa pilku, ‘Sike nikimili.’ ningu naa piliengi!

²² Ye mare ongolie kolo toko ningendo: “Pulu Yemone mako torumu ye nomi Kirasimu na.” ninge, molo kolo tokolie “Pulu Yemone ungu umbu tondomume pilipulie om̄bo nimbu sikimulu.” ninge. ‘Yemboma pali, Pulu Yemone ‘Nanga yemboma molangi.’ nimbe mako torumu yembomane kepe lipu lou sipu, nikimulu mele ‘Sike.’ ningu tondolo munduku piliengi’ ningu Pulu Yemone mindi ulu tondolo kapola telemoma mele manda manjiku ulu tondolo lupe lupema tengé. Nalo Pulu Yemonga yemboma aku siku kondi tongekinie enonga ungume naa pilku, liku su singe.

²³ Akumunge, pe ulu akume wendo ombá mele ‘Eno oupiliengi!’ nimbu ya nimbu sikiru mele pilkulie kanoko kondoko molaa!” ,nirimu.,

13:24-27 Manie Om̄ba Mana Ye ALierimu Ye Yesusi Kelepa Wale Talo Sipe Yando Omb monga Ungu Te‡

²⁴ “Kanu walemanga aku mindili nonge nikiru ulume wendo ombá kinie pe ,ulu lupe lupe mare wendo ombála. Aku ulume isipe: ,

‘Kolea tangombando ena patelemo mele
naa tepa, sumbulu topa,
oli ipulueli patelemo mele naa tepa,

²⁵ kombukandipime mulune manie om̄ba,
mulune angilimo mele tondoloma§
lope lope tepa anjo yando pupe,
aku sipe ulu lupe lupema wendo ombá.’*

²⁶ Aku temba walemonga Manie Om̄ba Mana Ye A Lierimu Yemo tondolo pulimu kinie, pa awili-tepa telimu kinie kupe tenga suku molopa kamu manie ombá† yembomane kanonge.

²⁷ Ombalie yuni yunge angelloma lipe mundumbe kinie eno winjo mendo anjo yando mulu ma koleamanga pali puku Pulu Yemone ‘Nanga yemboma molangi.’ nimbe ou mako torumu yemboma sukundu sukundu lingé.” ,nirimu.,

‡ 13:23: Mateyu 24:29-31, LLuku 21:25-28. § 13:25: Mateyu 24:29*. * 13:25: Aisaya 13:10, 34:4. † 13:26: inie anjokondo 14:62, Lipe Ora Sirimu 1:7.

*13:28-31 Unjo Pikime Telemo Mele Kanopolie UNGU Pulu Te Pilimolo Mele
UNGU Te‡*

28 "Unjo pikimuni telemo aku sipe ungu iko mele pelemo kene pilkulie ungu pulumu piliee. Unjo piki kuku topa gomo tolemo kinie kanokolie 'Kinié ena temba walemo wendo ombá tekemo lemo.' ningu pilimele.

29 Aku sipela, iulu "Wendo ombá." nikirume sike wendo ombá kinie kanokolie ningemone 'Yu paa sike nondopa ombá tekemo. Yu paa kamu okomo.' ningu pilinge.

³⁰ "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Kinié molemele yemboma ou naa kolangi i "Wendo ombá" nikiru ulume nali wendo ombá

³¹ Mulumu kinie mamo kinie pora nimbé nalo nanga ungu nilio ma paa pora naa nimbé. „Nilio mele pali paa sike wendo ombá.“ § „nirimu..“

*13:32-37 Yesusi Kelepa Omb Walemo "Naa Pilimele Kene Kanoko Kondoko Molangi." Nirimu Temanemo**

32 „Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo paa sike ombá, nalo yu ombá walemo naa pilimolo. Ipulueli ombáne, tangoli ombáne naa pilimolo. Mulu koleana angelloma kepe naa pilimelela. Pulu Yemonga Malo kepe naa lapilimo. Tata yuyu mindi,aku walemo, pilipe molemo.

33 Yu kelepa ombá walemo eno naa pilimele kene yu ombá kanoko kondoko, uru naa peko (Pulu Yemo kinie unguningu)[†] molavo.

34 Yu ombá walemo isipe: Ye te koleamarenga wale mare molomba pumbe telemo kineye yunge koleamo mundupe siye kolombando yunge kendemandemando "Nanga koleamo nokondaa." nimbelie yunge kongonomo tendenye mele eno yu mele mele moke tepa sipe ulke kerepulu nokolemo yemondo "Na walse ombó kene kanoko molou." nimbelie pulimo.

35 "Ulke pulu yemo sike ombá nalo yu ombá walemo naa pilimele kene 'Yu ombá.' ningu kanoko molayo. Ipupene ombá, molo awi-burumi ombá, molo kolea tangombando kera gulta ko tolemo kinie ombá, molo ipulueli ou ombánje, eno naa pilimele kene

³⁶ "Na urupeambo walsikele yu lipe sinjipe omba na kanomba." ningū, kanoko molangi.' nimbu nikiru.

37 "Enondo inikiru mele yembomando pali nikirula, 'Ombá.' ningū, kanoko molangi.' nimbu nikiru." nirumu.

14

*14:1-11 Juda Ye Awilimene Yesusi Tonge Aulke Te Kororingi Kinie Judasini
"Lipu Tapondambo." Nirimu Temanemo*

*14:1-2 Yesusi Tongendo Langi Niringi Temanemo**

‡ 13:27: Mateyu 24:32-35, LLuku 21:29-33. **§ 13:31:** ungu pulu te Mateyu 5:18*. * **13:31:** Mateyu 24:36,42, LLuku 21:34-36, Ou Tesallonaika 5:1-6. **† 13:33:** Pala () akune sukundu molemo ungu akumu yembo marenne "molopili" nilimele; yemo awisilini "naa molopili" nilimele. * **14:** Mateyu 26:1-5, LLuku 22:1-2. **† 14:1:** bokumunge alsena aniolokondo "30. Pasova".

pulume pilku mane siringi yema kinie,[‡] enone Yesusi kiyengo ningu ka siku tongueaulke te koroko moloringi.

² Akumundu ungu mele tekolie ningendo: “Nondopo tamili, nalo Pulu Yemone olionga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu Mele ‘Pilimolo, Walemanga, ‘ulume tepo molamili.’” ningu, yembo awisili ya Jerusalleme ongo maku toko molongemonga yu isili-ou tomolo kinie enone olio kinie mumindili kolko opa tengen kene isili-ou naa topo, keleamili.” niringi.

14:3-9 Ambo Tene Yesusinge Pengena Kopongo Wele Ondo Lenderimu Temanemo§

³ Kolea kanga Betani ye te ou kuru laká nombalie kelierimu ye te,* imbi leko “Ye Kuru Laká Noli Saimono” niringi kanumunge ulkena Yesusi pupe langi nomba molopili ambo te kopongo wele ma-mingi paa peanga te yu molorumune meli orumu. Kanu wele paa mune tolimunge kou mone paa awili tepa purumu. Akumu memba ombalie Yesusi langi noli polo molorumune meli ombo ‘Yu tepo kondambo.’ nimbe, mingimu kako topa welemo pengena onto lenderimu.[†]

⁴ Yuni aku terimu kinie kanokolie kanune moloringimenga marenne konopu keru panjikulie anjo yando enono ningendo: “Aku kopongo welemo nambemune we tepa kenjikimuye?

⁵ Aku welemo kou mone limelanje kou awisili, kou mongo wane tausini mele, lipulie yembo koropama moke tepo silimela.” ningu ambomo tondolo munduku iri toringi.

⁶ „Enone ambomondo aku siku niringi pilipelie, Yesosini enondo nimbendo: “I ambomo-kinie nambemune ungu awisili nikimiliye? Yuni na-kinie ulu peanga te temu kene yu-kinie ungu awisili naa ningu munduku siye kolangi.

⁷ Yembo koropama eno-kinie alieli molonge kene ‘Eno lipu tapondamili.’ ninge walemanga pali eno manda liku tapondonge nalo na eno-kinie alieli naa molombo.

⁸ Ambomone ‘Manda tembo.’ konopu liemu mele temu. Na ono tengemonga yuni isili-ou iwele mune tolimu nanga kagine ombo onto lendemu.[‡]

⁹ Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Ma koleamanga pali ‘nanga’ temane peangamo andoko toko singe kinie i ambomone kinié temu temanemo kepe ‘Yembomane pilkulie ‘Yuni tepa kondorumu.’’ ningu pilengi! ningulie aku temanemo toko singela.” nirimu.

14:10-11 Judasini Yesusi Yunge Opa Puluema “Lipu Simbo.” Nimbe, Nimbe Panjerimu Temanemo§

¹⁰ Kanu kinie ‘Yesusi yu lombili andoli, ye rurepo akumenga ye te, Judasi Isikeriote, ‘Pulu Yemo popo tondoringi ye awilimene ka singe aulkemo yuni aki sindembo.’ nimbe eno moloringine pupe, temba mele nimbe sirimu.

¹¹ Yuni temba mele nirimu kinie pilkulie eno konopu awili teko siku “Nu kou mone te simolo.” ningu, ningu panjeringi. Kanu kinie yu Yesusi eno lipe simbe mele aulkemo koropa molorumu.

[‡] **14:1:** bokumunge alsena anjokondo “34. pris”, “41. saveman”. [§] **14:2:** Mateyu 26:6-13, Jono 12:2-8, LLuku 7:36-39. * **14:3:** bokumunge alsena anjokondo “25. lepra”. † **14:3:** Ambomo yu Maria, Jono 12:3. Kopongo-wele imbimu sipaikenate. Isirele yembomane ulu pulu te teringi mele tembando ‘Yesusi konopu mondolio.’ nimbe aku terimu. [‡] **14:8:** Mateyu 26:12*. [§] **14:9:** Mateyu 26:14-16, LLuku 22:3-6.

*14:12-26 Yesusi Lombili Andolime Kinie Pea Kamu Langi Noringi Temanemo**

¹² Pillawa Akoli Mele Isimu Naa Munduku Pillawa We Kalko Noringi Koromonga[†] pulu pulu walemo wendo orumu kinie Juda yembomane Pulu Yemone ou enonga anda kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele pilingendo kongi sipisipi walo te toko nonge mele pilkulie[#] niringimuni, Yesusi lombili andoli yema yu molorumune ongo walsiku pilkulie ningendo: "Pulu Yemone olionga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele pilimolondo kongi sipisipi walo te kinié nonimu kolea tena pupu tepo mimi te-pamili konopu lekenoye?" niringi.

¹³ Aku siku ningu walseringi kinie yuni yu lombili andoli talo lipe mundupelie nimbendo: "Ne kolea awili ,Jerusalleme,[§] suku pukululie, ye te mingine no kolopa meli ombá aulkena puku kane-kane tokololie yu lombili pangili.*

¹⁴ Yu suku pumbe ulkena „suku pukululie.., ulke pulu yemondo ningelendo: "Ungu Mane Silimumi isipe walsipelie nimbendo: "Na kinie na lombili andolime kinie[†] olione Pulu Yemone olionga anda-kolepalime naa topa we ombo purumu mele pilimolondo kongi sipisipi walomo tena nomoloye? Nomolo suluminiamona tena lemoye?" nimu." niengili.

¹⁵ Aku ningele kinie yuni elo ulkemonga olakondo suluminia awili te, akune langi noli polo te kinie, manie molomolo poloma kinie, melema pali ou teko mimi tengi lembamo, lipe ora simbe. Aku suluminiamonga „nomolo sipisipi walomo, teko mimi teangili." nirimu.

¹⁶ Kanu kinie yu lombili andoli ye akuselo kolea awili akumunge suku pukulu, Yesusini nirimu kanu mele ulu akume teli lierimu kanoko lendekololie, akune Pulu Yemone enonga anda-kolepalime naa topa we ombo purumu mele pilinge kongi sipisipi walo nongemo teko mimi teko noseringili.

¹⁷ Ipupene ena pupe kolea kala torumu kinie Yesusi kinie yu lombili andoli rurepo kinie orangi.

¹⁸ Langi nongo moloringi kinie Yesusini nimbendo: "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Eno pea molopo langi nokomolomanga ye tene na lipe nanga opa puluema simbe." nirimu.

¹⁹ „Aku nirimu kinie pilkulie, enonga konopune umbune terimu pilkulie yu mele mele walskulie ningendo: "Awilimù, nando nikinuye?" niringi.

²⁰ Yesusini topondopa nimbendo: "Eno nanga ye rureponga ye te na kinie langime polo awi-suku-singine ola lemo te walsikele lipu nombolo yemone na lipe, opa puluema anjo simbe." nirimu.

²¹ "Kinié Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo kinie tengen mele koronga ou ningu panjeringi temanemo „Pulu Yemonga, bokune sukundu molemo mele[#] sike opa pulueman tengen, nalo yu lipe opa puluema simbe yemo mindili nomba paa molopa kenjimbe. Yu molopa kenjimbemonga yu anumuni naa melkanje papu. „Yu mindili naa nolka." nirimu.

* ^{14:11:} Mateyu 26:17-30, LLuku 22:7-14,21-23,17-20,39; 14:18-21,26 Jono 13:21-22, 18:1. † ^{14:12:} bokumunge alsena anjokondo "30. Pasova". ‡ ^{14:12:} bokumunge alsena anjokondo "30. Pasova".

§ ^{14:13:} Betani pekolie Jerusalleme punge puringi kinie aku sipe nirimunje. * ^{14:13:} Amboma mindi no kolko meringimunge yemo paasumbi siku kanongele. † ^{14:14:} bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". ‡ ^{14:21:} Aisaya 53, Konana 22.

14:22-26 Yesusi Yu Kolomba Mele 'Pe Pilku Molangi.' Nimbe Langi Sirimu Noringi Temanemo§ (14:12-26 pali kanani.)

²² Eno langi nongo moloringi kinie Yesusini berete te lipe Pulu Yemo kinie "Ange." nimbeline ambolopa pike lepa ,yu lombili andolime, sipelie nimbendo: "I mu nanga kalumu eno liku ,nangi." nirimu.*

²³ Pe no waene kapo te lipelie Pulu Yemo kinie "Ange." nimbe eno sirimu kinie enone pali ,kanu no waenemo, noringi.

²⁴ Yuni nimbendo: "I ,no-waene, sikirumu nanga mememo. Pulu Yemone ,yu kinie yunge yemboma kinie molonge mele, ungu te nimbe panjipe mi lierimu kanu ungumu† 'Kamu wendo ombo pepili.' nimbu yembo awisilinge nimbu nanga mememo ondo lendepolie ,kolombo, aku mememo imu.‡

²⁵ Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Isili-ou na no-waene altopo paa naa nombó. Pemindi, Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo koleana§ no waene kondemo kelepo nombó." nirimu.

²⁶ ,Langi nongo pora sikulie, eno Pulu Yemonga konana te ningulie, pena puku ma pangil Unjo Ollipi Ponienola purungi.

14:27-31 Pitane Yesusi "Na Naa Kanolio." Nimbé Mele Yesusini Ou Yu Nimbe Sirimu Temanemo*

²⁷ Kanu kinie Yesusini lombili andolimendo nimbendo: "Pe ,opa puluemane na-kinie tengemonga kanokolie, enone pali na munduku siye kolonge. Aku siku tengé mele Pulu Yemone ou nirimu yunge bokune molemo kanumu. Pulu Yemone ,ungu iko te topalie, nimbendo:

" "Kongi sipisipi tapu yemo tangi." nimbo,
yu tonge kinie sipisipime bulu-balu ninge."†
nirimu, ,aku mele kinié wendo ombá.

²⁸ ,Isili-ou na toko kondonge kinie eno sike bulu-balu ninge, nalo na lomboropo ola molopolie nimbomone, na kumbi lepo kolea Gallillindu pumbo, eno pe akilkü akune onge kinie ,altopo pea molomolo.." nirimu.‡

²⁹ ,Yesusini aku sipe nirimu kinie pilipelie, Pitane nimbendo: "Enone pali 'Nu sike' ningu tondolo munduku pilimele mele manie pumbe kinie nu munduku siye kolongi liemo nane nu aku sипу paa mundupu siye naa kolombo, paa molo." nirimu.

³⁰ Yesusini topondopa nimbendo: "Nane nu paa sike nimbu sikirumu: Paa kinié ipuelui, kera gulta wale talo sипемо ou ko naa topili nuni pipili kollikole wale yepoko nando kolo toko "Yu naweye? Na naa kanolio." nini." nirimu.

³¹ Nalo Pitane tondolo mundupe nimbendo: "Na nu-kinie tapu tolem-bolomonga olto pea "Tomolo." niŋgi liemo kepe nu "Naa kanolio." paa naa nimbo." nirimu. Lombili andoli ye wemane pali " "Nu naa kanolemolo." paa naa nimolo." niringila.

14:32-42 Kolea Gesemani Yesusini Pulu Yemo Kinie Ungu Nimbe Mawa Terimu Mele Temanemo§

S 14:21: Mateyu 26:26-30, LLuku 22:17-20,39; 14:22-25 Ou Korini 11:23-26; 14:26 Jono 18:1.

* **14:22:** ungu pulu te Mateyu 26:26*. † **14:24:** bokumunge alsena anjokondo "22. kontrak".

‡ **14:24:** ungu pulu te Mateyu 26:28**. § **14:25:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom".

* **14:26:** Mateyu 26:31-35, LLuku 22:31-34, Jono 13:36-38. Pitane sike pe terimu mele temanemo ya 14:54,66-72 molemo. Yesusini pe Pita-kinie terimu temanemo Jono 21:15-19 molemo. † **14:27:** Sekaraya 13:7. Bokumunge alsena anjokondo "44.1. sipsip". ‡ **14:28:** inie anjokondo 16:7, Jono 21:1-23. § **14:31:** Mateyu 26:36-46; 14:32-38 LLuku 22:40-46.

³² „Kanu kinie, Yesusi kinie yu lombili andoli yema kinie kolea ‘Gesemani’ niline puringi. Akune puringi kinie yuni enondo nimbendo: “Na Pulu Yemo kinie ungu ni-pukuru kene eno ya molaa.” nirimu.

³³ Aku nimbelie Pita keme Jemisi keme Jono keme lipa memba pupelie ‚Na teko kenjinge ulumu paa nondopa wendo ombá tekemo.’ nimbe pilipelie, yu yuyu kondo kolopa konopu keri panjipe kamelela mindili tepili molorumu.

³⁴ Yuni enondo nimbendo: “Nanga konopune umbune paa awili te tepamo kene na kolkoro none tekemo. Eno uru naa peko, ya kanoko kondoko molaa.” nirimu.

³⁵ Aku nimbelie yu yuyu laye kolte anjo pupe koporongo langopa tamalu pepalie yu-kinie nondopa wendo ombá mele ‘Wendo naa omu liemo paa papu.’ nimbe* Pulu Yemo kinie ungu nimbe mawa tepalie nimbendo:

³⁶ “Nanga Tata, nuni ulume pali manda teleno kene na mindili noli no mingine no nombómo[†] ‘Naa nambo.’ nieni. Nalo ‘Nane tepolie nanu konopu simbo.’ konopu lekero mele naa teambo. Nuni kanoko peanga kanoni ulumu mindi teambo.” nirimu.

³⁷ Aku nimbelie kelepa yunge lombili andoli ye yepoko moloringine yando omba eno uru peringi kanopalie Pitando nimbendo: “Saimono, nu uru penu lemo. Nu uru naa peko ena laye-kolte manda we kanoko kondoko naa molenaye?

³⁸ „Kurumenga nomi Setenene, olio kondi tomba kinie tepo kenjimolo kene.“ ningulie „uru naa peko“ Pulu Yemo kinie ungu ningu kanoko kondoko molayo. Sike ‘tepo kondamili.’ nimbu konopumene pilimolo nalo temolondo kangimu siye tepa tondolo naa pulimo.” nirimu.

³⁹ Aku sipe nimbelie yu altopa anjo pupe ou Pulu Yemo kinie ungu nimbe mawa terimu mele altopa nirimu.

⁴⁰ Altopa yando orumu kinie eno uru paa orumu kulu altoko uru peringi kanorumu. Enone uru peringimunge pipili kolkolie yundu ninge mele naa pilieringi.

⁴¹ „Altopa, wale yepoko sipemonga ‚anjo pupe Pulu Yemo kinie ungu nimbé pupe, kelepa yando ombalie yuni enondo nimbendo: “Nambemune we uru peko múlu pilku molemeleye?‡ Manda peame! Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemo ‚tonge, ulu pulu keri telemele yema liku singe enamo§ wendo ombá tekemo.

⁴² Ola angilku pamili wame! Na lipe anjo simbe yemo okomo kanaa!” nirimu.

14:43-15:47 Yesusi Ka Siku, Kote Tendeko, Unjo Perana Ola Toko Kondoko, Ono Teringi Temanemo

*14:43-52 Yesusi Ka Siringi Temanemo**

⁴³ Yesusini, kolea Gesemani yu lombili andolimendo, aku nimbe molopili yu lombili andoli rurepo akumenga ye Judasi orumu. Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie,[†] Juda yembomanga tapu yema kinie, kanu yemane liku mundoringi ye awisili, yembo toli lou-pulsema kinie kopema kinie mengo Judasi kinie oringi.

* ^{14:35:} † ^{14:36:} ungu pulu te Mateyu 26:39*. ‡ ^{14:41:} ungu pulu te Mateyu 26:45*. § ^{14:41:} ungu pulu te Mateyu 26:45**. * ^{14:42:} Mateyu 26:47-56, LLuku 22:47-53, Jono 18:2-12 kinie molemo nalo laye lupe lupe mele toringi. Pe teringi mele temanemo Jono 18:12 ekendo-23 mindi molemo. † ^{14:43:} bokumunge alsena anjokondo “34. pris”, “41. saveman”.

44 Ou Yesusi molorumune naa wangi Yesusi Juda ye awilime lipe simbe nimbe panjerimu ye „Judasini, eno Yesusi yu ipueli manda kanonge mele nimbe sipelie nimbendo: “Nane ye te kanopolie kangulumbo akumu Yesusi. Yu ambolko ka siku mengo pang.” nirimu.

45 ‚Aku yema, oringi kinie „Judasi, yu Yesusi molorumune sumbi sipe ombalie “Rapai,[‡] nu akune angilienu lemo.” nimbe omba yu kangulorumu.

46 Aku terimu kinie kanokolie Yesusi liku ka siringi.

47 Aku teringi kinie kanopalie „Yesusi-kinie, nondoko angilieringi ye tengas[§] lou pokete-napimu kulu topa wendo lipe Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamonga kendemande ye te yunge komu te topa laka lenderimu, aku komumu wendo orumu.

48 Kanu kinie Yesusini ,yu ka singe oringi, yemando nimbendo: “Na ‘yembo topa wa noli yere molemo.’ konopu lekolie na ka singendo yembo toli lou pulsema kinie kopema kinie mengo okomeleye?

49 Ulke tembele „kerepulune we yemboma maku toko molemele, koleana alieli eno pea molemolo kinie ungu mane sipu molio kinie na liku ka naa silimele kanumu. Nalo „Pulu Yemonga, bokune toringi molemo mele kamu wendo ombámonga enone tenge tekemele ulume wendo okomo.” nirimu.

50 Kanu kinie yu lombili andolime pali ‚Olio pea ka singenje.’ ningu pilkulie, yu munduku siye kolko eno talopa leko puringi.

51 Kango ye te múlu telu mindi pakopa Yesusi lombili andorumu. Kanu kangomo „Yesusi ka siringi yemane, amboloringi kinie

52 yunge mólumu „mindi, ambolko molangi, melte naa panjipe we-we talopa lepa purumu.*

14:53-65 *Juda Ye Awilimene Enono Yesusinge Kote Pilku Yu Teko Keneringi Temanemo[†]*

53 Kanu kinie Yesusi „ka sikulie, Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamo molorumune mengo puringi. Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Juda yembomanga tapu yema kinie, „Pulu Yemonga, ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie,[‡] enone pali „Yesusi kote tendepo piliemili.” ningu, akune ongo maku toringi.

14:54,66-72 *Pitane Kolo Topa “Yesusi Yu Naa Kanolio!” Nirimu Temanemo[§]*

54 Yesusi „mengo puringi, kinie Pita lombili akilipe taka lipe pupe, Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamonga ulkena, ulke angilipe makapu terimu, awi suku singine yembo maku toringi kolea we lierimune paa sukundu pupe, „Yesusi nokoko moloringi, ele yema kinie tepe pilipe molorumu.

55 Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Juda yembomanga kanjollo yema pali* kinie, akumene Yesusi yu toko kondongendo ulu te

* **14:45:** ungu pulumu Ungu Mane Silimu Jono 1:38*. § **14:47:** Aku terimu yemo Saimono Pita kanumu (Jono 18:10). Ye torumumunge imbimu akune nimbe molemola. * **14:52:** Kanu kangomo itemanemo boku torumu ye Jono Makonje? Ye marene Yesusinge temanemo boku toringi yemane itemanemo naa toringi, Makone mindi topa, imbimu naa nimbe sirimu. Jonone aki sipe mele terimula (Jono 13:23, 21:20,24). Jono Mako yu sike Jerusalleme saku perimu (Lipe Mundorumu Yema 12:12). † **14:52:** Mateyu 26:57-68, LLuku 22:54,63-71. ‡ **14:53:** bokumunge alsena anjokondo “34. pris”, “16. hetman”, “41. saveman”. § **14:53:** Mateyu 26:14-16, LLuku 22:3-6.

* **14:55:** bokumunge alsena anjokondo “19. kaunsii”.

tepa kenjerimu ulu te 'Yembo tene 'yu isipe isipe tepa kenjerimu.' nipili.' ningyu yembo te kororingi nalo yembo te naa kanoko lsingi.

⁵⁶ Yembo awisilini ongo ungu mare kolo toko "I sipe isipe tepa kenjerimu." niringi nalo enonga ungume kapola naa terimū.

⁵⁷ Kanu kinie ye marene yu tepe kenjerimu mele ola angilku kolo toko ningendo:

⁵⁸ "I yemo isipe nirimu pilierimulu: "I ,Pulu Yemo popo toko kalemolo, ulke tembelemo, mana yemane takoringimu nane topo tekisipulie mana yemane manda naa takonge ulke te wale yepoko om̄ba pupili kolo wangopo takombo." nirimu.[†] Yuni aku nirimumunye 'Yu Pulu Yemo mele molio.' konopu lepalie aku nirimumu nimbe kenjerimunje." niringi.

⁵⁹ Eno kepe laye lupe lupe niringi, enonga ungume kapola naa laterimu.

⁶⁰ Aku niringi pilipelie Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamo eno maku toringine ola angilipe Yesusi walsipelie nimbendo: "Ungu te topondoko naa nikinuye? Nu teko kenjerinu mele nikimilimu nambolka ulumu teko kenjerinumundu nikimiliye?" nirimu.

⁶¹ Nalo Yesusi ungu te topondopa naa nimbe we angilierimu.

Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamone yu altopa walsipe pilipelie nimbendo: "Pulu Yemone olio 'Nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.' ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu sike nu molo moloye? Kapi Nimbu Imbi Lipu Ola Mundundulimolomonga Malo nu molo moloye?" nirimu.

⁶² Yesusini nimbendo: "Akumu na." nirimu. "Pe walse Manie Om̄ba Mana Ye A Lierimu Yemo,[‡] Ye Tondolo Olandopa Pulimu ,kinie melema nokombando, yunge ki-umbukundu molopa, kupemanga ola molopa manie ombá eno kanonge." nirimu.[§]

⁶³ Aku sipe nirimumunye ,yu 'Pulu Yemo mele molio.' nimbe nirimu kulu, pilipelie Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamone ,paa pilipe keri pilipe, yunge wale pakolimu yuyu ambolopa sungu sipelie nimbendo: "Kinié yuni mongo lsimu mele nimbe simbe yembo te pea nambemune koromoloye?

⁶⁴ Yu yuyu paa sike Pulu Yemo ungu taka tondokomo pilkimulu. Nambolka konopu lekemeleye? ,Yu-kinie nambe-eamiliye?," nirimu kinie enone ningendo: "Yu Pulu Yemo ungu taka tondomumunye topo kondomulu liemo papu." niringi.

⁶⁵ Kanu kinie enonga ye marene yunge kumbikerena olkambe toko munduku, yunge kumbikeremo m̄ulu tene pipi sindikulie ki-lumuni toko , "Nu 'Pulu Yemonga yere molio.' konopu leno kene, nawene nu tokomonje ning si!" niringi. Ele yemane yu liku larauwene toringi.

⁶⁶ Kanu kinie Pita ulke maniekondo, yemboma liku maku toko moloringi koleana molorumu kinie^{*} Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamonga kendemande ambo te Pita molorumune ombalie

⁶⁷ yu tepe pilipe molorumu kanopalie neme-neme nimbe kanopalie nimbendo: "Nu kepe Nasarete ye Yesusi kinie pea tapu toko moloringi kanumenga ye te lemo." nirimu.

⁶⁸ Pitane kolo topalie "Molo!" nimbe "Nu nikinu mele na naa pilkiru!" nirimu. Aku sipe nimbeline ulke kerepulune purumu kinie kera gulta ko torumu.

[†] **14:58:** Yesusini sike nirimu mele Jono 2:19 molemo. [‡] **14:62:** bokumunge alsena anjokondo "32.3. Pikinini Bilong Man". [§] **14:62:** inie yakondo 13:26. ^{*} **14:66:** inie yakondo nondopa 14:54.

69 Pita yu ulke kerepulune pupe molopili kanu kendemande ambomone yu kanopalie akune angilieringi yembomando altopa nimbendo: "I yemo Yesusinge talape ye te lemo." nirimu.

70 Pitane altopa "Molo!" nirimu.

Laye-kolte pe mele Pita angilierimune nondoko angilieringi yemane yu ungu laye lupe mele nirimu pilkulie, yundu ningendo: "Kolea Gallilli disiriki yembomane ungu nilimele mele nu aku siku ungu nikinu pilkimulu. Yesusi kinie yu lombili andoli yema kinie kolea Gallilli disiriki yemala,, nu kepe Gallilli ye te, aku kene 'Nu paa sike yu lombili andoli ye te.' konopu lekemolo." niringi.

71 Aku niringi kinie Pitane Pulu Yemonga imbi lepa tondolo mundupe mi lepalie nimbendo: "Paa sike nikiru. Eno nikimili yemo paa naa kanolio! Kolo tokoro liemo Pulu Yemone na topa kondopili." nirimu.

72 Aku nirimu kinie tamburumbu kera gulta wale talo sipe ko torumu. Aku terimu kinie pilipelie Yesusini yundu "Kera gulta wale talo sipe ko naa topili nuni wale yepoko kolo tokolie "Yu naa kanolio." nini." nirimu ungu kanumu[†] Pita kelepa pilierimu. Pilipelie 'Ama, paa tepo kenjendu lepamo. 'Paa naa tembo.' konopu lierindu mele sike tendu.' nimbe pilipelie, kola paa awili tepa terimu.

15

15:1-15 Romo Gapomano Ye Nomi Paillate Kote Pilipe Molopa Yesusinge Kotemo Pilipelie "Kolopili." Nirimu Temanemo*

1 Ipuveli-ou kolea kokele tangorumu kinie Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Juda yembomanga tapu yema kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie, kanjollo yema pali,[‡] Yesusinge kotemo pilku pora sikulie, enone pali 'yu tengen mele, ungu te ningu panjeringi. Aku ningu panjikulie yu liku, ka toko, mengo puku, Romo gapomano ye nomi, Paillate molorumune mengo puku kote tenderingi.

2 Paillatene Yesusinge kotemo pilipelie, yu walsipe pilipelie nimbendo: "Nu Juda yembomanga ye nomi kingimu molo moloye?" nirimu.

Yesusini topondopa nimbendo: "Sike nikinu. Akumu na." nirimu.

3 Pulu Yemo popo tondoringi ye awilimene Yesusi kote tendeko Paillatendo 'kolo toko' ungu awisili ningulie ningendo "Yesusi yu tepe kenjilimo." ningu yu kote tenderingi.

4 Aku niringimunge Paillatene Yesusindu nimbendo: "Nu ulu keri awisili terinu nikimili mele pilkulie ungu te topondoko naa nikinuye?" nirimu.

5 Nalo Yesusi 'yu tepe kenjerimu niringi mele, pundu topa ungu telu kepe naa nimbe 'karaye naa tepe we angilierimu kinie kanopalie, Paillate mini-wale mundupe konopu awisili lipe mundorumu.

6-7 Yesusi kote tendeko molangi, 'ye te, yunge imbi Barapasi, yu kinie ye mare kinie 'Romo gapomanomone olio Juda yemboma naa nokopili.' ningu ou Romo gapomanomo kinie opa tekolie yembo mare toko kondoringimunge ka ulkena peringi. 'Ponie tengen tengen Juda yembomane kolea awili Jerusalleme ongo akune suku, Pulu Yemone enonga anda-kolepalime Naa Topa We Omiba Purumu mele pilingendo langi noringi walema wendo orumu kinie[‡] enone ka ulkena perimu ye te imbi leko

* 14:72: inie yakondo 14:30, Jono 13:38. * 15:: Mateyu 27:1-2,11-26, LLuku 23:1-5,13-25, Jono 18:28-19:16. † 15:1: bokumunge alsena anjokondo "34. pris", "41. saveman", "19. kaunsil".

‡ 15:6-7: bokumunge alsena anjokondo "30. Pasova".

‘Wendo liku mundou.’ ningu mawa teringi kinie ‘Romo gapomano ye nomimuni, kanu yemo wendo lipe yemboma sirimu.

⁸ ‘Romo ye nomimuni kanu walemo wendo orumu kinie aku terimu mele pilkulie, yemboma ongo yundu mawa tekolie ningendo: “Ou ponie telu telu ningu iwalemo kinie teleno mele kinié kepe aku siku teami.” niringi.

⁹ Aku niringi pilipelie Paillatene enondo walsipelie nimbendo: “ ‘Juda yembomanga ye nomi kingimu wendo lipu eno siembo.’ konopu lekemeleye?” nirimu.

¹⁰ ‘We yembomane Juda yembomanga ye awilime munduku siye kolko enonga ungume liku su siku Yesusinge ungumu pilku yu lombili andoringimunge, Pulu Yemo popo tondoringi ye awilimene Yesusi-kinie konopu keri panjikulie[§] kote tenderingi-ne pilipelie Paillatene aku sipe nirimu.

¹¹ Nalo Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime we yemboma kondi toko ungu umbu tondokolie “ ‘Yesusi molo. Barapasi wendo lipe sipili.’ niee!” niringi.

¹² Aku niringi kinie pilipelie Paillatene enondo nimbendo: “Aku liemo ‘Judamanga ye nomi kingi’ nilimelemo nambe-eambonje.” nimbe walserimu kinie

¹³ enone tondolo munduku ningendo: “Yu unjo perana kolopili uku toko panjei!” niringi.

¹⁴ Aku niringi pilipelie yuni enondo nimbendo: “Aku nambemuneye? Yu mongo nambolka mongore limuye?” nirimu.

Nalo enone ‘altoko, paa tondolo munduku ningendo: “Molo! Yu kolopili, unjo perana uku toko panjei!” niringi.

¹⁵ Kanu kinie Paillatene ‘Na-kinie konopu peanga leangi.’ nimbelie ye Barapasi ka ulkena wendo lipe eno sirimu. ‘Aku tepalie, Yesusi lipe ‘yunge ami yema, sipelie nimbendo: “Yu ka-pulsene tokolie pe ‘Unjo perana kolopili.’ ningu mengo puku unjo perana uku toko panji-pee.” nirimu.

*15:16-20 Romo Ami Yemane Yesusi Ungu Taka Tondoringi. Tondokolie “Kolopili.” Ningu Mengo Puringi Temanemo**

¹⁶ Kanu kinie ‘Romo, ami yemane Yesusi liku gapomano ye nomimu perimu ulke awili[†] akune suku yemboma liku maku toringi koleana pukulie, enonga ami talape yema pali “ ‘Yesusi ya molemona, sukundu sukundu waa.’” niringi.

¹⁷ Akune ongolie niringimuni ‘Yu ye nomi kingi te none tepili.’ ningu mulumbale kondoli peanga te pakondoko unjo ka koko molorumu te mulkupiye teko ‘Yenomi kingimunge waniemo.’ ningu pengena mere mundunduku,

¹⁸ pe yu ‘ungu taka tondoko, imbi we kólo toko liku ola mundundungendo “ ‘Juda yembomanga ye nomi kingimu, nu angilinoye?’” ningu

¹⁹ ‘koló kope liku, yu pengena kope to-pou-pou tekolie kumbikerena olkambe toko kandoko, yu angilierimune ongo koporongo langoko tamalu peko yu we kólo toko kapi ningu imbi liku ola mundundoringi.

15:20-47 Yesusi Toringi Kolorumu Kinie Ono Teringi Temanemo

§ **15:10:** ungu pulu te Mateyu 27:18*. * **15:15:** Mateyu 27:27-31; 15:20 Jono 19:16-17 ekendo.

† **15:16:** Aku ulkemo imbi leko ‘Peretorie’ niringi aku imbibim mindi ya Giriki ungune niringi.

15:20-32 Yesusi Unjo Perana Ola Uku Toko Panjeringi. Unjo Perana Pepili Juda Yembomane Yu Ungu Taka Tondoringi Temanemo[‡]

²⁰ Yu aku siku ungu taka tondoko pora sikulie mulumbale kondolimu kulunduku yunge ou panjerimu mulumbalema altoko panjindikulie "Yu unjo perana kolopili uku topo panji-pemolo." ningu yu liku ulsukundu[§] meli puringi.

²¹ „Romo ami yemane Yesusi Jerusalleme pala ulsukundu mengo punge pukulie niringimuni,, kolea Sairini^{*} ye te, yu Allekesanda kinie Rupasise-longa lapa Saimono, yu Jerusalleme pumbe orumu kinie kanokolie yu ambolko liku ka mele siku Yesusi kolomba unjo peramo "Kolo wangoko mendei!" ningu siringi.

²² Pukulie kolea Golkota Yesusi mengo puku akune moloringi. (Golkotanga ungu pulumu 'penge ombele lieli koleamo'.)

²³ „Yesusi akune mengo pukulie niringimuni, 'Yemboma mindili naa nangi.' ningu, no-waenena suku marasini 'mo' nili te munduku noseringi aku no-waenemo 'Yu nopili.' ningu, siringi nalo naa lipe norumu.

²⁴ Kanu kinie ‚ami yemane, yu unjo perana ola uku toko panjikulie unjomo liku ola anjeringi. ‚Aku tekolie, ouunjona ola uku toko naa panjikulie, yunge mulumbale ‚kulunduku noseringime, 'Moke teamili.' ningu eno yu mele mele linge mele pilingendo kou-kate teko pe mulumbalema lsingi.

²⁵ Ena topa nane killoko terimu kinie yu unjo perana panjeringi.

²⁶ 'Yu mongo lsimu mele yemboma kanangi.' ningu
IYEMO JUDA YEMBOMANGA YE NOMI KINGIMU
ningu imbi toko unjona ola mondoringi.

²⁷ Opa tekolo melema wa lsingili ye talo pea unjo talonga uku toko panjeringila. Te Yesusi yunge ki-umbukundu uku toko, te ki-tarokondo uku toko panjeringi.

²⁸ (Aku teringimunge ungu te ou Aisayane nimbe boku torumu mele wendo orumu. Aku ungumu isipe:

"Yu kinie
yembo mongo liku
ulu pulu kerime teli yemboma kinie
liku tere leko mako torungi."[†]
nirimu.)

²⁹ Akune ongo puringi yembomane Yesusi ‚kanoko keri kanokolie yu, ungu taka tondoko iri mele tokolie ningendo: "Aa! "Ulke tembelemo tekisipulie altopo wale yepoko omaba pupili takopo limbo." nirimu yemo,[‡]

³⁰ 'Naa kolambo.' ningu nu nunu liku tapondoko unjo perana manie ou." niringi.

³¹ Aku sikula Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie[§] enone kepe yu ungu taka tondokolie ningendo: "Yu yembo wema 'Naa kolangi.' nimbe lipe tapondorumu nalo yu yuyu 'Naa kolambo.' nimbe manda naa lipe tapondokomo.

[‡] **15:19:** Mateyu 27:32-44, LLuku 23:26, (27-32), 33-37, Jono 19:16-18, (23-24), 19-22, (25-27).

[§] **15:20:** ungu pulu te Mateyu 21:39*. ^{*} **15:21:** ungu pulu te Mateyu 27:32*. [†] **15:28:** Aisaya 53:12. Nalo 15:28 akumu pilipe konginjeli yembo awisiline ningendo: "Akumu ou pulu polko boku torungi kinie naa molorumu." nilimele. "Pe torungi." ningulie kinié munduku siye kolko bokune naa tolemele. [‡] **15:29:** Yesusini ulke-tembelemendo sike nirimu ungumu Jono 2:19 molemo.

[§] **15:31:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris", "41. saveman".

³² Yu sike Pulu Yemone olia 'Nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.' ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu omba molopa, yu sike olia Isirele yembomanga ye nomi kingimu* molemo liemo yu yuyu unjona manie opili. Yu yuyu manie ombá kinie kanopolie 'Yu sike Pulu Yemone mako topa lipe mundoramu ye nomi Kirasimu. Yu sike olionga ye nomi kingimu.' nimbu tondolo mundupu pilimolo." niringi.

Ye talo yu-kinie unjoselonga uku toko panjeringi yeselone yu aku siku ungu taka tondoringilila.

15:33-41 Yesusi Kolorumu. Kolorumu Kinie Ulu Te Wendo Orumu Temanemo[†]

³³ Yesusi unjona ola we angiliepili, awi-tangoli ena tuwellepo killoko terimu kinie kolea pali sumbulu topalie, pe ipupene ena tere killoko terimu kinie kelepa tangorumu.

³⁴ Ipupene ena tere killoko terimu kinie Yesusini ru nimbeline nimbendo: "Elloï, Elloï, llama sapakatani." nirimu. Akumu Juda yembomanga ungu te. Akumunge ungu pulumu isipe:

"Nanga Pulu Yemo, nanga Pulu Yemo,
na nambemune munduku siye kolonuye?"[‡]
nirimu.

³⁵ Akune nondoko angilieringimenga marene yuni akunirimu kinie pilku 'sundukulie, ningendo: "Pilieme! Yu Illainja walsikimu." niringi.[§]

³⁶ Aku nirimu kinie pilieringimenga ye te lkisipe pupe ulú-pinje mele te lipe no-waene kombili teli mare akune panjipelite, 'Yesusi no-waene kombili teli pinjena pelemomo nopili.* nimbe memba omba unjo pepena tengka topa olando sirimu. Sipelie yuni nimbendo: "Kinié unjona we angiliepili. Illainjane sike yu 'unjona, manie limbendo okomonje, kanopo kanamili." nirimu.

³⁷ Yesusi ungu te tondolo mundupe nimbeline[†] kolorumu.

³⁸⁻³⁹ Romo, ami ye wane anderete nokoru mu ye te Yesusi toringi ami yema nokopa molorumu kanu yemone Yesusi ungu te nimbe kolorumu mele pilipe kanopolie nimbendo: "I yemo yu paa sike Pulu Yemonga malo lepamo." nirimu.

Yesusiaku sipe kolorumu kinie ulu awili te walsikele wendo orumu., Pulu Yemo popo toko kaloringi ulke tembele Jerusalleme suku angilierimu akune sukundu Pulu Yemo molorumu, Suluminia Paa Kake Telimunge kerekupulune 'Yemboma sukundu naa pangí.' ningou ou alieli, mulumbale awili tene pipi siku panjeringi angilierimu. 'Yesusi kolopa pora sirimu kinie, kanu mulumbalemo[‡] awi-suku-singine olakondo maniendo sipe olá torumu.

⁴⁰ Ambo mare 'Yesusi toringi mele, sulu teko kanoko angilieringi. Enonga ambo te Makatalla taono ambo Maria, te Josesekinie angenu Jemisi kinie elonga anumu Maria, te ambo Sallomi.

⁴¹ Yesusi kolea Gallilli disiriki, 'kanu ambomanga pulu kolea,' akune ou we andoruru kinie kanu amboma yu lombili andoko liku tapondoko nokoringi. Yu kinie, Jerusalleme olando oringi ambo awisili wema kepe, ambo pokore kanoko angilieringi akune eno kepe 'Yesusi toringi mele, kanoko angilieringi.

* ^{15:32:} bokumunge alsena anjokondo "23. Krais". † ^{15:32:} Mateyu 27:45-56, LLuku 23:44-49.

‡ ^{15:34:} Konana 22:1. § ^{15:35:} Mateyu 27:47*. * ^{15:36:} ungu pulu te inie yakondo 15:23. Yesusini "Na no waka lekemo." nirimu ungumu Jono 19:28. † ^{15:37:} ungu pulu te Mateyu 27:50*.

‡ ^{15:38-39:} ungu pulumu Mateyu 27:51*.

*15:42-47 Yesusi Ono Teringi Temanemo**

⁴² Opalikundu ,Juda yembomanga koro moloringi, wale Sambatemo* nondopa wendo ombá terimu. Sambate walemo wendo ombá kinie koro molongendo kinié mele melema liku undu-undu siringi walemo wendo orumu, aku walemonga ,Yesusi ou kolopili, kolea kala tomba terimu kinie,

⁴³ Arimatia taono ye Josepo, yu Juda yembomanga kanjollo ye awili te molopa, yu kepe ,Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa ollo nokomba walemo† wendo opili,’ nimbe nokopa molorumu yemo. Yu ombo pipili naa kolopat‡ ,Romo gapomano ye nomi, Paillate molorumune sumbi sipe pupe “Yesusinge onomo na si.” nimbe mawa terimu.

⁴⁴ Yesusi walsikele kolorumu pilipelie Paillate yuni ,‘Yemboma unjo perana uku topo panjilimolo kinie ena awisili ombo pupili we pelemele. Pe kinié yu sike walsikele kolomunje molo nambe-emunje?’ nimbe pilipe, konopu lipe mundupe ami ye wane anderete nokorumu yemo “Opili.” nimbelie yundu walsipelie “Yesusi koronga kolomuye?” nirimu.

⁴⁵ Ami yema nokoli yemone “E.” nirimu kinie pilipelie yuni ami yema nokolimundu nimbendo: “Kapola, ya yemone ,Yesusinge, onomo lipili.” nirimu.

⁴⁶ ,Paillatene “Kapola.” nirimu kinie, Josepo pupe mulumbale te topo topa lipe onomo manie lipe, mélumuni kulupi topalie kou kande te akuku noseringi kou kandemonga suku memba pupe noserimu. Nosipelie kou kande kerepulune kou awili te perele-marele memba ombo pipi sirimu.

⁴⁷ Makatalla taono ambo Maria kinie Joses anumu Mariaselone yunge onomo ,kou kandena, noserimu mele kanoringili.

16

*Kolomongo Awili 16 Yesusi Ola Molorumu, Yembomane Kanoringi Mele Temanema**

16:1-8 Yesusi Lomboropa Ola Molorumu Kinie Ambo Marene Yu Kanoringi Temanemo†

¹ Ena pupe ipu lierimu kinie ,Juda yembomanga koro moloringi, wale Sambatemo‡ ombo purumu kinie Makatalla taono ambo Maria keme Jemisi anumu Maria keme ambo Sallomi keme enone ‘Yesusinge onona kopongo wele mune toli pokore ape kandondamili.’ ningu mare topo tokokliku ,nosiku peringi.

² Pekolie paa ipulueli-ou, enonga pulu-pulu kongono walemo wendo ombando ena mundi orumu kinie kanu amboma puku ,Yesusinge, onomo noseringi kou kandena punge pukulie niringimuni,

³ anjo yando walsikulie ningendo: “Kou-kande kerepulumu pipi siringi koumu nawene wendo lipe perele marele memba pupe nosindimbenje?” niringi.

⁴ Nalo ongo olando siku kanoringi kinie kou kanumu, paa kou kapo awilimu, ou wendo liku perele marele mengo puku noseringi, ,kerepulumu we lierimu, kanoringi.

§ 15:41: Mateyu 27:57-61, LLuku 23:50-55, Jono 19:38-42. * *15:42:* bokumunge alsena anjokondo “37. Sabat”. † *15:43:* bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. ‡ *15:43:* Jono 19:38.

* *16:1:* Ya temane molemo mele ponjili. Mateyu 28, LLuku 24, Jono 20-21, Ou Korini 15:5-7,8, Lipe Mundorumu Yema 1:3-12, 9:1-8, akune temane awisili pea molemo. † *16:2:* Mateyu 28:1,(2-4),5-8, LLuku 24:1-8; 16:2-3 Jono 20:1. ‡ *16:1:* bokumunge alsena anjokondo “37. Sabat”

⁵ Kou kandena suku pukulie kou kandemonga ki umbukundu ye kango te mulu-maminia sulu paa kake te pakopa molorumumu kanokolie mini-wale munduku konopu liku mundoringi.

⁶ Kanu kinie yuni enondo nimbendo: "Konopu liku naa mundeyo. Kolea Nasarete ye Yesusi 'Kolopili.' ningu talko unjo perana uku toko panjeringi kanu yemo kanonge okomelemo na pilkiru. Yu lomboropa ola molopa ombo pumu. Ya naa lemo. Onomo ou noseringi koleamo ongo kaname.

⁷ Kanokolie anjo puku Pita keme^S yu lombili andolime kinie pali i siku ningu siengi: "Yesusi kolea Gallilli disiriki kumbi lepa pulimo kene akune "Eno na kanonge." ou nirimu mele* sike eno akune yu kanonge." ningu si-pee." nirimu.

⁸ Angellomone aku sipe ombo mona molopalie nirimu mele, kanoko pilkulie amboma pungu-pungu ningu konopu awisili liku mundukulie kou-kandena ulsu puku munduku siye kolko paa lkisiku purringi. Pipili kolkolie yembo telu kepe kanoko pilieringi mele ningu naa siringi.

16:9-13 Makatalla Ambo Maria Kinie Ye Talo Kinie Yesusi Lomboropa Ola Molorumumu Kanokolie Ningu Siringi Temanemo[†]

⁹ Juda yembomanga pulu pulu kongono walemo kinie,[‡] paa ipulueli-ou, Yesusi lomboropa ola molopalie nirimumuni, ulke kolea Makatalla ambo Maria, ou walse kuru yepoko pakera konopune moloringime Yesusini topa makororumu ambo kanumu molorumune pupe[†] 'Na lomboropo ola molondou we molio mele kanopili.' nimbe, lipe ora sirimu.

¹⁰ Kanu kinie Yesusi 'mona angilierimu, kanopalie ambomo yu pupe, ou Yesusi kinie moloringi yemboma kamele mindili nongo kola teko moloringine pupelie kanorumu mele eno nimbe sirimu.

¹¹ Yuni eno Yesusi konde molorumu mele kanopalie nimbe sirimu kinie pilkulie 'Yu kolo tokomo.' ningu pilieringi.

¹² 'Makatalla ambo Maria Yesusi yu lipe ora sipelie nirimumuni, pe[†] yu lombili andoringimenga, yembo talo[†] ulke kolea awili Jerusalleme munduku siye kolko, aulke tenga purgingiline Yesusi yu kumbikere kangi alowa tepa 'Na kanangili.' nimbe ombo mona angilierimu.

¹³ Pe yu kanoko imbi sikululie kanu yemboselo kelko yando ongolo lombili andoli, wemando elone kanoringili mele ningu siringili nalo elone ningu siringili mele kepe 'Kolo tokombele.' ningu pilieringila.

16:14-18 Yesusi Omba Yu Lombili Andolime "Nanga Kongonomo Tende-Paa." Nimbe Lipe Mundorumu Temanemo[§]

¹⁴ Pe walse lombili andoli rureponga yepoko langi nongo moloringine Yesusi ombo mona molopalie nirimumuni, eno iri topalie nimbendo: "Enone na 'Lomboropa ola molomu.' ningu tondolo munduku naa pilku, na konde molondu mele yembo marene kanokolie eno ningu singi kinie 'Kolo tokomele. Aku paa naa temu, manda naa temba.' ningu pilieni, akumu nambemune aku siku karaye teko ningu pilienkiye?" nirimu.

¹⁵ 'Aku nimbelie, yuni enondo nimbendo: "Eno ma koleamanga pali puku yemboma pali temane peangamo toko siliku ando-payo.

¹⁶ Ninge mele pilkulie 'Akumu sike nikimili.' ningu tondolo munduku pilkulie no linge yemboma 'kote walemo wendo ombá kinie, Pulu Yemone

§ **16:7:** Pita imbi lepa nirimu akumu ou Pitane "Yesusi naa kanolio." kolo topa nirimumunge Yesusini "Pita paa opili" nimbe nirimumje (Mako 14:66-72, Jono 21:15-19). * **16:7:** inie yakondo 14:28. † **16:8:** akumunge 16:9-11 mele Jono 20:11-18 sulu tepa; 16:12-13 mele LLuku 24:13-32 sulu tepa. ‡ **16:9:** inie yakondo 16:2. § **16:13:** Mateyu 28:16-20, LLuku 24:36-39, Jono 20:19-25.

eno lipe tapondopa 'Eno mindili nolemela koleana naa puku, molko kondoko mindi pangí.' nimbé.* Nalo 'enolombili andolimene, ninge mele pilkulie 'Akumu kolo tokomele.' ningu pilkulie liku su singe yemboma 'kote walemo wendo ombá kinie, Pulu Yemone 'Eno mindili nongo mindi punge koleana pangí.' nimbé.[†]

¹⁷ " 'Aku temanemo sike.' ningu tondolo munduku pilinge yemboma 'Na eno kinie sike molio we yembomane ningu kanangi.' nimbo kinie ulu tondoloma tengé kinie yemboma kanonge mele isipe: Eno nanga tondolomone[‡] kuru mare yembomanga konopune molongema toko makoroko; umbu-ungu lupe lupe naa pilingema ningu;

¹⁸ yembo nongo kondoli kongi ka wambiyema naa kanoko kimuni ambolonge kinie akumene eno naa nongo kondonge; tomo pelemo no te naa pilku nonge kinie uluri paa naa temba; kuru tomba yemboma kimuni ambolonge kinie konde punge." nirimu.[§]

*16:19-20 Yesusi Mulu Koleana Olando Lsimu Temanemo**

¹⁹ Awili Yesusini 'yu lombili andolime, ndo aku sipe nimbe pora sirimu kinie 'Pulu Yemone, yu mulu koleana olando lsimu. Akune 'imbi ola molopili Pulu Yemo-kinie melema nokombando, Pulu Yemonga ki-umbukundu pupe molorumu.[†]

²⁰ Yesusi yu mulu koleana olando purumu kinie yu lombili andolime koleamanga pali puku Yesusinge temane peangamo yemboma toko siliku andoringi kinie 'Enone nanga ungume yemboma ningu singe kinie kanu yembomane 'Ungu sikemo.' ningu pilku liengi.' nimbe Awilimu eno kinie pupe lipe tapondorumu kinie yuni lipe mundorumu yemboma enone 'Pulu Yemone mindi ulu tondoloma manda telka teangi.' nimbe lipe tapondorumu.

'Aku pea.'

* **16:16:** bokumunge alsena anjokondo "21.2. kisim bek". † **16:16:** Jono 3:16-17, Lipe Mundorumu Yema 2:38. ‡ **16:17:** bokumunge alsena anjokondo "28. nem". § **16:18:** Lipe Mundorumu Yema 2:4-12, 3:1-10, 16:16-18, 28:3-6. * **16:18:** akumunge 16:19 LLuku 24:50-53, Lipe Mundorumu Yema 1:9-11. † **16:19:** Konana 110:1, Mateyu 26:64, Lipe Mundorumu Yema 2:33, 5:31, Romo 8:34, Kollosi 3:1, Ipuru 1:3, 8:1, 12:2.

LLUKU Temane Peangamo LLUKUNi Torumu Bokumu

I Bokumunge Ungu Pulu Mare

Ungu pulu mare inie yakondo gomo 1 molemo. Ye LLuku yu doketa ye te molorumu (Kollosi 4:14). 'Yu Juda ye te molonje. Juda yembomanga ulsu yerenje.' ningu pilimele. Yu Pollo kinie pea andoringili (Lipe Mundorumu Yema 16:10-17, 20:5-15, Pe-Timoti 4:11, Pillimono 24).

LLuku yuni yuyu "I bokumu tokoro." nimbe para sipe naa torumu nalo yuni Lipe Mundorumu Yemanga bokumu sike torumu liemo ya Temane Peangamo kepe yuni yuyu sike torumula. LLuku 1:3-4 kinie Lipe Mundorumu Yema 1:1-2 kinie molemo ungu mare paa telu sipe mele. Mateyu, Mako, LLuku, Jono keme, enone boku toringimenga LLukuni torumu bokumu kamu sulu. Temane mare Mateyu, Mako, Jono kanu yemane naa toringi temane mare yuyu torumu.

'Olio mana yemboma lipe tapondopa, Pulu Yemo bulu sipu ulu pulu keri telemolomonga mindili nomolo aulkena molemolomonga wendo lipe, Pulu Yemo ye nomi kingimu molopanya yemboma nokopa kondolemo yembo talapena sukundu pupu molomolo ulu pulumu liemili.' nimbe Yesusi olionga nimbe kolo wangopa kolondorumu mele 'Paa pilipu kondamili.' nimbe LLukuni ibokumu torumu.

LLukuni pilipelie ibokumu torumu ungu pengémo mele 19:10 molemo (boku ambolkonomonga alsena anjokondo "21. kisim bek 21.2."). Yesusini yuyu "Yembomanga nimbu kolondambo tangi." nimbe alieli konopuni kimbu sipe molorumu ungu tondolo te 9:51 molemo (Jono 3:14-18).

Ungu te kamu piliéni. Ye talo molo yepoko molo kisene ungu telumu molo temane telumu bokune toringi nalo wale awisili laye lupe toringi. Temane te molo ungu te 'paa mimi sipu piliembo.' ningulie bokumenga yumele-mele molemo mele kanokolie boku gomoma wendo liku pali mimi siku kanani. I-sipe mele: Mako 1:12-13 ponjili, Mateyu 4:1-11 kinie LLuku 4:1-13 kinie sulu tepa. Kanu temanemo Mateyu LLukuselone telu siku mele bokune toringili molemo, nalo angelloma oringi mele Mateyuni mindi torumu (4:11), Setenene "Walse kelepo ombó." nirimu ungumu LLukuni mindi torumu (4:13). Ungu te LLuku 11:13 molemo akumu Mateyu 7:11 naa molemo. LLuku 22:62 Pita kola terimu temanemo Mateyu Makoselonga molemola nalo Jono 18:27 naa molemo.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

1:1-4 LLukuni Yesusinge Temanemo Kokele Pulu Polopa Tombando Ou Pulu Pulu Boku Torumu Temanemo

1-2 Ye paa awili Tiopillasi, olio molemolo koleana Yesusi kinie ulu wendo orumume pulu-pulu wendo orumu kinie kanoko, yandopa wendo orumume kanoko andoko moloringi yembomane pe olio temane toko siringi mele, aku temanemo 'Sike.' nimbu tondolo mundupu pilimolo kanumu yembo awisilini 'Aku temanemo bokune kamu molopili tamili.' ningi boku toringi.

3-4 Akumunge pe kelepo nane kepe "Temanemonga pulumu paa pilipu kondambo." nimbu ou pulu pulu wendo orumu mele kepe yandopa ulu lupe lupema wendo orumu mele kepe akume pali walsipu pilipu

kondopo molorundu-ne nane 'Aku ulumendo yembo marene Tiopillasi nundu temane toko ungu mane silimele mele aku sipe wendo orumu ulume nu piliéni.' nimbu, 'Nane nundu ulumenga pali paa sike wendo orumu mele temane topo nimbu siembo.' nimbu, boku topo nu simbo kinie papu.' nimbu pilipulie aku temanemo topo ibokumu tokoro.

1:5-2:52 ILLISAPETENE NO LINDELI JONO MERIMU MELE KINIE MARIANE YESUSI MERIMU MELE KINIE TEMANEMA

1:5-25 Mulu Koleana Angello Tene No Lindeli Jono Menge Mele Kinie Molopa Temba Mele Nimbe Sirimu Temanemo

5 Ye Nomi Kingi Erote kolea Judia nokopa molorumu kinie Pulu Yemo popo tondorumu ye te molorumu,* yunge imbi Sekaraya. Pulu Yemo popo tondoringi yembomanga talape tengah imbi Apaya, Sekaraya yu kanu talapemonga ye te. Sekaraya menu ambo Illisapete Pulu Yemo popo tondoringi yemanga talape tengah ambo te. Elonga pea pulu-pulu anda kolepamo Pulu Yemo popo tondoringi yemanga pulu-pulu ye nomi awili Erono.[†]

6 Aku ambo yeselo moloringili mele Pulu Yemone kanopa 'Yembo sumbi niliselo.' nimbe kanorumu. Elone yunge ungu manema kinie "Yemboma teaa." nirimu ungume pali pilku liku teko kondoko moloringili.

7 Nalo Illisapete we waengono perimu, ambolango te naa meringili. Elo we ambou anda leko moloringili.

8-9 Walse Sekarayanga talapemone Pulu Yemo popo toko kaloringi kongono tenderingi kinie yu kepe pea Pulu Yemonga kumbikerena kanu kongonomo tenderingi. Aku tendeko molkolie niringimuni, Pulu Yemo popo tondoringi yemane teringi mele tengendo enonga talapena ye te Pulu Yemo popo toko kaloringi ulke tembele akumunge suluminiana suku 'Nawe pupe mune tolemo paura kekumu yembomanga nimbe kalondombanje piliemili.' ningu kou-kate teringi. Aku tekolie 'Sekaraya yu kanu kongonomo tendemba.' ningu kanoringi kulu yu ulke tembele suluminiana suku pupe mune toli paura kekumu kalondo-porumu.

10 Aku tepa angilierimu kinie ulke tembelena we yemboma maku toko Pulu Yemo popo toringi koleana yembo awisili Pulu Yemo kinie ungu ningu angilieringi.

11 'Sekaraya mune toli paura kekumu kalondopa angilierimu kinie, kanu paura kekumu kalondo-pou-pou teringi polomonga ki-umbukundu Awilimunge angello te ombo mona angilierimu kanorumu.

12 Akumu kanopalie pungu pungu nimbe pipili awili tepe kolorumu.

13 Kanu kinie angellomone yundu nimbendo: "Sekaraya, pipili naa kolou." nirimu. "Nu Pulu Yemo kinie mawa teleno mele Pulu Yemo yuni pilierimu. Nunge ambomo kango te kanopa limbe. Yunge imbi "Jono" ningu leani.

14 Yu molombamonga nu konopu awili teko siku kamele akoko moloni. Yu mengele kinie yembo awisili konopu singe.

15 Awilimuni yu kanopa ye awili peangamo nimbe kanomba. No waene kinie no tondoloma kinie walsikele kepe paa naa nopili. Anumunge olona we sukundu molomba kinie Pulu Yemonga Mini Kake Telimu ombo yunge konopune molopa kapola temba.

* **1:5:** ungu pulu te bokumunge alsena anjokondo "34. pris". † **1:5:** WendoOringi kolomongo-awili 28,29selo.

16 "I sirele yembomane enonga Awili Pulu Yemo liku bulu siringi yembomanga awisili Jonone tembamonga altoko konopu alowa teko Awili Pulu Yemo[‡] pea altoko pilku kapola kapola molonge.

17 „Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye, Illainja tondolo pepili ulume tepa molorumu mele Jono yu aku sipe tondolo pepili ulume tepa molomba. Aku sipe tondolo pepili ulume tepa molombamonga lapalini konopu alowa teko ambolangoma kelko konopu mondongela; Pulu Yemonga ungu manema liku su silimele yembomane konopu alowa teko, konopu sumbi nili yembomane telemele mele ‘Aku sипу teamili.’ ningu molongela; Jono yuni tembamonga Awilimu ombá kinie Awilimu yunge ungumu sumbi siku pilku linge yembo talape te molongela.” nimbe angellomone Sekarayando nirimu.

18 Aku nirimu kinie pilipelite Sekarayane angellomondo walsipelie nimbendo: “Aku nikinum[†] nambepo nane ‘Sike nikinu.’ nimbu pilimboye?” nirimu. “Na anda lepo nanga ambomo ambou lierimu kanumu. Pe inikinumu nambepa wendo ombamondo nikinuye?” nirimu.

19 Angellomone topondopa nimbendo: “Nanga imbi Geperiele. Na Pulu Yemonga kumbikerena angilio. Ikiné nundu nikiru mele Pulu Yemone “Aku siku ni-pou.” nimbe lipe mundomu-ne nundu ombo itemane peangamo topo sikiru.

20 Nalo nane “Kango mengele.” nikirumu ‘Kolo tokomonje?’ ningu pilkinu kene iulumu ou wendo naa opili nu ungu naa nili moloni. Pe “Wendo ombá.” nikiru mele amboma ambolango olona mondokolie melemele manga walema om̄ba pulimo mele aku sipe walema om̄ba pumbe kinie inikiru ungumu paa sike wendo ombá.” nirimu.

21 Aku siku ungu ningu angiliengili Sekaraya ulke tembelemonga suluminiana sukundu koronga-ou pupe molopa, welea wendo naa orumu kulu yemboma ulsukundu yu nokoko angilieringime konopu awisili liku mundoringi.

22 Kanu kinie yu wendo ombalie nirimumuni, ungu te kerena manda naa nimbe kimuni mindi manda manjipe angilierimu kinie kanokolie, ‘Sekaraya yu suluminiana suku molopalie melte om̄ba angilieli none tepe kumbikere lipe pinjemu-ne kanomu.’ konopu lieringi.

23 Pe ulke tembelena yunge kongono walema pora nirimu kinie yunge ulkendo purumu.

24 Ulkendo pupe ambo Illisapete kinie pekolo moloringili kinie, pe Illisapete ambolango olona mondorumu. Mondopalie oli kise pakera ‘Yembomane yu naa kanangi.’ nimbe lopi tepe molorumu.

25 Yuni nimbendo: “Kinié na-kinie ulu tekemomo Awilimuni nanga nimbe tendekemo. Na ambolango te naa merindumunge yemboma na kanoko keri kanoringi kinie pipili kolorundumunge Awilimu yuni na kondo kolomu lemo.” nirimu.

1:26-38 Mulu Koleana Angello Tene Mariane Yesusi Memba Mele Nirimu Temanemo

26 „Illisapete ambolango olona mondopili oli kise pakera kolopa, talo pakera sipemo ke topa angilierimu kinie Pulu Yemone mulu koleana angello Geperiele kolea Gallilli disiriki Nasarete taonona lipe mundorumu.

27 Kanune ambo wenepo te, ye te kinie ou naa peli we molorumu ambo wenepo te molorumune mundorumu. Kanu ambo wenepomo yunge pulu lierimu yembomane ‘Yu ye te pupili.’ ningu mako toringi yemonga imbi

[†] **1:16:** ungu pulu te bokumunge alsena anjokondo “13. God”.

Josepo. Kanu yemo yunge anda kolepa te ,ye nomi kingi, Depisi. Ambo wenepomonga imbi Maria.

²⁸ Maria molorumune angello Geperiele ombalie yundu nimbendo: "Ambomo, nu molonune na okoro. Nu malo. Awilimu nu pea tapu toko molembele." nirimu.

²⁹ Nalo kanu ungumu pilipelie yu konopu awisili lipe mundupelie, 'A! Inikimumu nambolka unguri nimbe nikimunje?' nimbe pilierimu.

³⁰ Angellomone yundu nimbendo: "Maria, Pulu Yemone nu kanopa peanga kanokomo kene pipili naa koloyo.

³¹ Pilie. Nu pe olona kango te mondokolie menimu. Mengolie yunge imbi "Yesusi" ningu leani.

³² Yu ye nomi molomba, yu imbi leko 'Paa Olandopa Molemomonga Malo.' ningela; Awili Pulu Yemone 'Yunge anda kolepa Depisi Isirele yembomanga ye nomi kingi tondolomo molorumu mele yu aku sipe molopili.' nimbéla;

³³ Enonga anda kolepa Jekopone kalopa lsimu yemboma yuni kamukumu nokombala; Yu ye nomi kingi awilimu molopa mindi pumbe." nirimu.

³⁴ Mariane angellomondo nimbendo: "I nikinu ulumu nambepa temba-mondo nikinuye? Na ye te naa purundu kanumu." nirimu.

³⁵ Angellomone yundu nimbendo: "Nu molonine Paa Olandopa Yemonga Mini Kake Telimu omiba nunge olona kango te mondondomba. Aku tembamonga kango nuni menimu yu kango kake telimu molomba; yu imbi lekolie 'Pulu Yemonga Malo'.§ ningela.

³⁶ Pulu Yemone nu "Tembo." nikimu mele sike temba. Ulu tondolo te "Tembo." nimbeline terimu mele niembo. Nunge pulu lemo ambo Illisapetendo "Ambo waengono pelemo." nilimele nalo kinié yu ambo ambou liepili oli kise pakera kolopa talo pakera sipemo ke topa angiliepili yu kango te olona mondokomo kanumu.

³⁷ Pulu Yemone ulu manda naa temba ulu te paa naa pelemo. Yuni ulume pali kapola telemo kanumu." nirimu.*

³⁸ Angellomone yundu aku sipe nirimu kinie pilipelie, Mariane nimbendo: "Na Awilimunge kongono kendemande ambomo molio. Nuni nikinu mele Pulu Yemo yuni na-kinie aku sipe tepili." nirimu.

Kanu kinie angellomone Maria mundupe siye kolopa yupurumu.

1:39-45 Maria Yunge Pulu Lierimu Ambo Illisapete Pupe Kano-Porumu Temanemo

³⁹ Mulu koleana angellomone Mariando ungu nimbe pora sipelie kelepa purumu kinie, pe Maria kolea Judia disiriki pupe ma pangitenga ola taono te lierimune purumu.

⁴⁰ Pupe akune ye Sekarayanga ulkena suku pupelie ambo Illisapete kanopa "Na okoro." nirimu kinie kanguloringili.

⁴¹ Illisapetene Marianga ungu pilierimu kinie Illisapete yunge olona ambolangomo pukue topa ola manie terimu pilierimu. Kanu kinie Pulu Yemonga Mini Kake Telimu Illisapetenga konopune pupe molopa kapola terimu kinie "I siku i siku ni." nirimu mele

⁴² Illisapetene ungu tondolo tepa nimbeline nimbendo:

§ **1:35:** ungu pulu te bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pikinini Bilong God". * **1:37:** Mateyu 19:26.

"Ambo molemelemanga pali nu malo. Ambomanga pali Pulu Yemone nu olandopa tepe kondorumu. Ambolango nu olona mondolenomo kepe yuni tepe kondombala.[†]

⁴³ Na ambo keri te molondune nanga Awilimunge anumu nu onumunge na konopu awisili lipu mundukuru. Aku tenumunge na-kinie teko peanga sikinu.

⁴⁴ Nu ongolie "Na okoro." ninu-ne komuni piliendu kinie nanga olona molomu ambolangomo paa konopu sipe pukue topa ola manie temu.

⁴⁵ Awilimuni nundu nirimu ungumu pilkulie 'Sike nikimu. Yuni "Tembo." nikimu mele sike aku temba.' ningu tondolo munduku pilierinumunge[‡] yuni nu tepe kondokomo mele tepe kondomba kene nu konopu siku molani." nirimu.

1:46-56 Pulu Yemone "Eno Nokopa Kondomba Ye Te Lipu Mundumbo."
Nimbe Mako Torumu Ye Nomi Kirasimu Mariane Memb Mele Pilipelie Konana Nimbe Pulu Yemo Kapi Nirimu Temanemo

⁴⁶⁻⁴⁷ Illisapetene nimbe pora sirimu kinie Mariane nimbendo:
 "Pulu Yemo nanga Lipe Tapondopa, Mindili Nombo

Molopo Kenjilio Aulkéna Wendo Lipe,
 Kapola Molopo Kondombo Aulkéna

Lipe Mondomba Yemo kinie[§]
 na konopu paa awili tepo sikirumunge
 nanga konopumuni

Awilim uapi nimbe imbi lipe ola mundundukumu.

⁴⁸ Pulu Yemo yuni yunge we ambo kendemande kerimu
 siye naa kolopa konopu lipe mundorumumunge
 nanga konopumuni aku sipe yu kapi nikimu.

Yembomane pe pe kepe kalko linge yembomane nando
 "Pulu Yemone nu tepe kondokomo. Nu malo." ninge.

⁴⁹ Tondolo Pulimuni na ulu tondoloma tenderimumunge
 nando aku siku ninge.

Tondolo Pulim uyu ye kake telimu.

⁵⁰ Yu-kinie pipili kolko pilku limele yemboma
 yu kondo kolopa molemo.

Enone pe pe kepe kalko lingema kepe
 kondo kolopa molopa mindi pumbe.

⁵¹ Yuni yuyu ulu tondoloma terimu.

Yembo kara puku enonga konopune
 enono kapi ningu molemele yemboma
 yuni anjo anjo topa makoropa mundulimo.

⁵² Yemboma nomi molko koleama nokoko molemelema
 yuni topa manie mundupe,

yemboma enonga imbime

eno enono topa manie mundumbema

yuni enonga imbime lipe ola mundundulimo.*

⁵³ Engelene kolemele yemboma yuni
 'Olo tepili.' nimbe langi peangama sipe,

[†] **1:42:** Maria yu Pulu Yemone "Nanga yemboma nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." ou nimbe mako torumu ye nomimu olona mondorumu kanumu. Inienondopa 1:32-33, 2:11. Ungu pulu te bokumunge alsena anjokondo "23. Krais". [‡] **1:45:** ungu pulu te bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". [§] **1:46-47:** inie 1:68,69,71,74,77, 2:11,38, 24:21, Mateyu 1:21, Pe Pita 2:20. Ungupulumu bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek". ^{*} **1:52:** Mateyu 23:12, inie anjokondo 14:11.

yembo kamakoma mele teluri kepe naa sipe
"We paa." nimbe makorolemo.

⁵⁴⁻⁵⁵ Yuni olionga pulu-pulu anda kolepalimendo
"Tembo." nimbe, nimbe panjerimu ungumu
komu naa sipe pilipe molopalie,
anda kolepa, Eporayamo kinie,
Eporayamo yuni
yandopa yandopa kalopa lsimu yemboma kinie,
enondo "Tembo." nimbe,
nimbe panjerimu mele tembando
olio Pulu Yemo yunge kendemande
Isirele yembo molemolo akume yuni
kondo kolopa lipe tapondomba tepe molemo."
nirimu.

⁵⁶ Maria Illisapete kinie pea molangili oli yepoko ombo purumu kinie pe
Maria yu yunge ulke koleando kelepa purumu.

1:57-66 Illisapetene Kango Jono Merimu Temanemo

⁵⁷ Illisapete ambolango memba walemo wendo orumu kinie yuni kango
te kanopa lsimu.

⁵⁸ Yunge ulke kere pongolo yemboma kinie yunge pulu lierimu yem-
boma kinie Awilimuni yu kondo awili tepe kolorumu mele pilkulie eno yu
pea konopu siku moloringi.

⁵⁹ Wale yepoko pakera kangomo kanopa lipe nosipe molorumu kinie
wale engaki sipemonga yemboma sukundu sukundu ongo maku tokolie
yunge kangi te kopisiku makaye teko wendo liku ltekolie niringimuni,[†]
yunge imbimu yunge lapanga imbi manda manjiku " 'Sekaraya' niemili."
niringi

⁶⁰ nalo kangomonga anumuni "Molo." nimbelie "Yunge imbi 'Jono'
nimolo." nirimu.

⁶¹ Enone yundu ningendo: "Elonga pulu lemo yembo tengah imbi aku
sipe naa molemo." niringi.

⁶² Kanu kinie enone "Lapane nambolka konopu lekemone, yunge imbi
lepa nawe nimbéne, walsipu piliemili." ningu lapando kimuni manda
manjeringi kinie

⁶³ yuni topondopa kimuni manda manjipelie "Boku siee." nimbelie, yuni
bokune topalie nimbendo: "Yunge imbi Jono." nirimu. Akumu kanokolie
yembomane paa konopu awisili lieringi.

⁶⁴ Kanu kinie walsikele Sekaraya yunge kerena kelepa ungu nimbelie
Pulu Yemo kapi nirimu.

⁶⁵ Aku terimu-ne kanokolie yunge ulke kere pongolo yembomane pipili
paa koloringi. Kolea Judia disiriki ma pangime polorumu koleamanga pali
aku temanemo mindi toliku purungi.

⁶⁶ Aku ulumu pilieringi kinie yembomane pali konopu liku mundukulie
ningendo: "Ulu akumu we naa telemo. Awilimu ikangomo-kinie molom-
bamongaaku tekemo lemo." ningu pilkulie "I kangomo pe nambepa
molombanje?" niringi.

1:67-80 Sekarayanga Konanamo

⁶⁷ Mini Kake Telimu Jono lapa Sekarayanga konopune ombo molopa
kapola terimu kinie Sekaraya yuni Pulu Yemone ungu umbu tondorumu
ungu te pilipe, pe wendo ombá mele yemboma nimbe sipelie nimbendo:

[†] **1:59:** ungu pulu te bokumunge alsena anjokondo "18. katim skin".

68 "Awilimu, Isirele yembomanga Pulu Yemo,
 yu kapi nimbu imbi lipu ola mundundemili.
 Yu ombo yunge yemboma lipe tapondopa
 umbune tene eno ambolorumu-ne
 mindili nongo moloringi kanu umbunemonga
 wendo limu-ne‡ pilipulie aku teamili.

69 Pulu Yemo yuni yunge kendemande
 'olionga ye nomi kingi, Depisini
 kalopa lsimu yembomanga ye tondolo peli te
 olio 'Lipe tapondopa mindili nombo
 molopo kenjilimolo aulkena wendo lipe,
 kapola molopo kondomolo aulkena
 lipe mondopili.' nimbe simu.

70 (Yuni ungu umbu tondorumume pilku
 yando ningu siringi yemane pe tembamondo
 koronga ou ningendo:)

71 "Yuni olio lipe tapondopa
 olionga opa puluema topa mundundupe,§
 olio kanoko keri kanoko mindili silimele yemboma
 'Aku siku naa teangi.
 Wendo ongo kapola molangi.' nimbe
 aku siku telemele aulkena wendo limbe."*

72-73 Olionga anda kolepalime kondo kolopa,
 olionga pulu-pulu anda kolepa Eporayamo kinie
 "Tembo." nimbe, nimbe panjipe mi lierimu mele†
 "komu naa sipu, nirindu mele teambo." nimbeline
 aku temba tekemo.

74-75 'Pipili naa kolko, nanga kongonomo
 tondolo munduku tendeko, konopu kake tepili molko
 nane kanopo peanga kanolio ulume mindi
 mana teko mololiku pang.' nimbeline
 olionga opa puluemane olio toko mindili silimelema
 'Naa teangi. Olio we molamili.
 Lipu tapondopo tokomele aulkena wendo limbo.'
 nimbe,‡ nimbe panjipe mi lierimu mele
 'Teambo.' nimbeline aku tekemo."
 nirimu.'

76 "Nanga kango „Jono„,
 nu kumbi leko puku Awilimu ombá aulkemo
 akisindenímunge pilkulie ningemone,
 yembomane pe nundu 'Olandopa Molemomonga
 ungu umbu tondolime pilipe
 yando nimbe sili yemo.'§ ninge.

‡ 1:68: Ungu pulu te inie nondopa 1:46-47*. § 1:71: wale talo. Giriki ungune "kíne wendo lindimbe" nimbe molemo nalo Umbu-Ungune "opa puluemanga kíne molemolo" akumunge pulumu lupe, pange telemo; Giriki ungune ungu pulumu lupe. Mindili silimele, molo tondolo munduku nokolemele mele. 1:74-75 akumula. * 1:71: wale talo. Giriki ungune "kíne wendo lindimbe" nimbe molemo nalo Umbu-Ungune "opa puluemanga kíne molemolo" akumunge pulumu lupe, pange telemo; Giriki ungune ungu pulumu lupe. Mindili silimele, molo tondolo munduku nokolemele mele. 1:74-75 akumula. † 1:72-73: bokumunge alsena anjokondo "22. kontrak". ‡ 1:74-75: ungu pulumu inie nondopa 1:71*. § 1:76: bokumunge alsena anjokondo "35. profet".

77 'Awilimu yunge aulkemo akisindembo.' ningulie
 nuni yunge yembomando i siku ningu sini:
 'Awilimu yuni enonga ulu pulu keri telemelena
 'Manie pupili.' nimbe siye kolopalie
 eno lipe tapondopa
 mindili nolemela aulkena wendo lipe,
 yu-kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondomba."
 ningu, aku ungumu enondo ningu sini.*

78-79 Pulu Yemone olio kondo awili tepa kolopalie
 olio sumbulu tolina molopo kololi aulkena molomoloma
 konopu pe nipili molomoloma aulkena
 'Manda kanoko pang.' nimbe
 'Patendepili.' nimbe olio molemolona
 patendelimu lipe mundukumu."
 nimbe Sekarayane nirimu.

80 Kango Jono yu awi lepa konopu tondolo pupe kapola molorumu.[†] Yu
 pe Isirele yembomanga kumbikerena kongono tepa molombando ou kolea
 ku lieline pupe molorumu.

2

2:1-7 Mariane Yesusi Merimu Temanemo

1 Jono pamemo molopili, Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine 'Sisa Okasitasi' nilimuni ungu mane te nimbe panjipelie "Romo gapomanomone nokolemo koleamanga molemele yemboma pali imbi tamili." nirimu.

2 (Kiriniasi kolea Siria poropinji nokorumu yemo molopili Romo gapomanomone yembomanga imbime pulu-pulu torumu.)

3 'Ungu mane akumu Okasitasini nimbe panjerimu kinie, yemboma pali enonga anda-kolepalimene kalko lsingi koleamanga yu mele mele eno purungi.

4 Ye Josepo kolea Gallilli disiriki Nasarete taonona molopa, 'Romo ye nomimuni 'Yemboma imbi tamili.' nirimu, pilipelie nirimumuni, Nasarete mundupe siye kolopa, yu kalopa lsimu anda-kolepa Depisi ou perimu kolea Judia disiriki pupe Betellieme taonona* purumu.

5 Akune "Oltonga imbiselo tangi pambili." ningulu yu nondopa limbe ambo Maria kinie elo akune purungi. Maria ulke pelimu pea purungi.

6-7 Betellieme suku pukululie, yembo ponenge ongo pe-pou-pou teringi ulkemo si nirimu kufu ,elo kongi dongi kinie kaoma panjeringi ulkena puku peringili. Akune peringili kinie, Maria ambolango mini torumu. Pe kango te kanopa lsimu. Aku kangomo yunge komolayemo. Kanopa lipelie mulu wambale marene lipe kangomo okopa, kongime langi noli kete tenga suku noserimu.

2:8-15 Mulu Koleana Angello Te Manie Omba Kongi Sipisipi Tapu Ye Mare Ye Nomi Kirasimu Meringi Mele Nimbe Sirimu Temanemo[†]

8 'Betellieme, ulsukundu kongi sipisipi tapu ye mare era poniemanga ipulueli enonga sipisipime tapu teko moloringi.

* 1:77: Jonone pe aku sipe terimu mele inie anjokondo 3:3-18. † 1:80: Inie nondopa 2:52. * 2:4: Giriki ungune "Depisinge taono" nimbe molemo (ya 2:11). Ou Samuele 16:1,4,13,18-19, 20:28. Inie anjokondo 3:31, bokumunge alsena anjokondo "32.1. Pikinini Bilong Devit". † 2:6-7: bokumunge alsena anjokondo "44.2. sipsip".

⁹ Kanu kinie eno moloringine Awilimunge angello te omba mona angilierimu kanoko, Awilimunge patondolo tepa telimu omba eno moloringi kolea paterimu kanokolie, eno mini-wale awili tekо moundingi.

¹⁰ Nalo angellomone nimbendo: "Nane eno temane peanga te topo simbo okoro kene pipili naa kolayo. Itemanemo yemboma pali konopu singe temanemo.

¹¹ Kinié ou molorumu ye nomi kingi, Depisinge taonona[‡] ambo tene kango te memu. Yu Yemboma Lipe Tapondopa Mindili Nongo Molko Kenjilimele Aulkena Wendo Lipe, Kapola Molko Kondonge Aulkena Lipe Mondomba Kangomo[§] yu Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu; yu Awilimu.*

¹² Sike nikiru molo kolo tokoronje eno puku kanangi mele nimbu siembo. Ambolango kiki te mulu wambaléne okoko, kongime langi noli kete tengenosengi puku kanoko lendenge. Aku siku kanoko lendekolie nane 'Sike nimu lemo.' ningi pilinge." nirimu.

¹³ Aku nirimu kinie tamburumbu mulu koleana angello paa awisili ou orumu angellomo angilierimune ongo mona angilkulie niringimuni, Pulu Yemonga imbi liku ola mundunduku yu kapi ningulie ningendo:

¹⁴ "Mulu Koleana Paa Olandopa Pulu Yemonga imbi paa ola molopili.

Mana yembo yuni kanopa peanga kanolemo yemboma, konopu waengo siku molangi." niringi.

2:15-21 Kongi Sipisipi Tapu Yema Yesusi Mengo Nosiku Moloringi Mele Puku Kano-Poringi Temanemo

¹⁵ Aku ningulie eno kongi sipisipi tapu yema munduku siye kolko mulu koleana kelko olando purungi.

Angelloma kelko mulu koleana olando purungi kinie sipisipi tapu yemane anjo yando ningendo: "Olio Betellieme pupu iulu kinié wendo okomo mele Awilimuni nimbe simumu kano-pamolo." niringi.

¹⁶ Aku ningulie popenge teko pukulie niringimuni, Maria Joseposelo moloringili kanoko, ambolango kikimu kongimenga langi noli ketena suku lierimu kanoko lenderingi.

¹⁷ Yu kanokolie, ou angellomone eno aku ambolangomondo nimbe sirimu mele yemboma ningi siringi.

¹⁸ Kanu kinie sipisipi tapu yemane ningi siringi mele pilkulie yembome konopu awisili liku moundingi.

¹⁹ Nalo Maria iungume kinie ulu wendo orumume pali konopune panjipelie, pe kepe konopu kimbu sipe molorumu.

²⁰ Sipisipi tapu yema kelko yando ongolie niringimuni, angellomone nimbe sirimu mele pali pilku kanoringimunge Pulu Yemo kapi niliku yunge imbi liku ola mundunduliku yando oringi.

2:21 Yesusi Imbi Siringi Temanemo

²¹ Kangomo kanoko liku nosiku molangi wale yepoko pakera omba purumu kinie wale engaki sipemonga yunge kangi te kopisiku makaye tekolie,[†] anumuni yu olona naa mondopili angellomone nirimu mele pilkulie yunge imbi "Yesusi" ningi lieringi.

[‡] **2:11:** Betellieme kanumu (ya 2:4). Depisinge ungu pulu te 2:4*. § **2:11:** ungu pulu te inie yakondo 1:46-47*. * **2:11:** bokumunge alsena anjokondo "23. Krais", "23. bikpela". † **2:21:** bokumunge alsena anjokondo "18. katim skin".

2:22-38 Josepo Kinie Mariaselo Kango Yesusi Mengolo Jerusallemendo Pukulu Ulke Tembelena Sukundu Puringili Kinie Ulu Mare Wendo Orumu Temanemo

22-24 Josepo kinie Mariaselo, elo kamu kake tepili molongele walemo wendo orumu kinie, Mosisini ungu mane sirimu te[‡] pilku liku tengelendo kolea awili Jerusalleme pukululie niringilimuni, kake tepili molongelendo Pulu Yemo popo toko kalo-poringili. Awilimunge ungu mane te ou sirimu perimu akumu isipe:

‘Ambo tene ambolango kanopa lipelie
yu pena pemba mele molomba.

Pena pemba walema pora nimbe kinie
kake tepili molombando,

kera waembono mele talo molo kera imili mele talo
Pulu Yemo popo topa kalopa sipili.’[§]

nimbe ungu mane aku sipe nimbe perimu kanumu pilkulie tengelendo puringili. Awilimunge ungu mane nimbe perimu te pea pilku liku tengelendo puringilila. Aku ungu manemo isipe:

‘Kango komo kanoko lingema pali

“Awilimunge” ningu yu siengi.*

nimbe perimu kanumu. Aku ungu manemo nimbe perimu kulu pilkululie ‘Oltonga kango komomo Pulu Ye Awilimu siembili.’ ningululie Jerusalleme pungelendo Yesusi mengo puringilila.

25 Ye anda te Jerusalleme molopili elo puringili, yunge imbi Simiono. Yu sumbi nirimu yemo; yu Pulu Yemonga ungu pilipe alieili Pulu Yemo kinie ungu nirimu yemo; yu Isirele yemboma kapola kapola molangi ombo tendemba yemo kanombando nokopa molorumu;[†] Mini Kake Telimu yunge konopune sukundu molorumu.

26 Mini Kake Telimuni yundu ungu te ou nimbendo: “Nu ou we naa koloni. Nu ou Awilimuni “Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.” nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu kanokolie pe koloni.” nirimu.

27 Mini Kake Telimuni Simiono yu lipe mundorumu kulu yu Pulu Yemo popo toko kaloringi ulke tembelena purumu.

Kanu kinie Yesusi anumu lapaselio ungu manemone kangomando “Teaa.” nimbe sirimu mele tengelendo kango Yesusi mengolo ulke tembelena sukundu puringili kinie

28 Simionone ombo kangomo kangulupe lipe Pulu Yemonga imbi lipe ola mundundupelie nimbendo:

29-30 “Ye Awili Tondolo Olandopamo,

yemboma lipe tapondopa

mindili nolemela aulkena wendo lipe

nu-kinie pea molko kondonge aulkena

lipe mondomba ye sakinumu[‡]

na kinié nanga mongone kanokoro kinie

ou nando ningu panjerinu mele wendo okomo kene

kinié na nunge kendemande yemo

konopu pe nipili kolombo.” nirimu.

31 “ Kanu lipe tapondopa wendo lili ulumu

koleamanga pali yembomane kanangi.’ ningu tekeno.

32 Yu Isirele yembomanga ulsu

molemele yembomanga patendepa,

[‡] **2:22-24:** bokumunge alsena anjokondo “26.1. lo”. § **2:22-24:** LLipai 12. * **2:22-24:** Wendo

Oringi 12:2,12,15. † **2:25:** ungu pulu te inie anjokondo 23:51*. ‡ **2:29-30:** bokumunge alsena

anjokondo “21. kisim bek”.

nunge Isirele yembomanga imbi
lige ola mundundumbendo
patendeli mélemo molemo.”
nirimu.

³³ Anumu lapaselo Simionone kango Yesusindu nirimumele pilkululie konopu awisili liku mundoringili.

³⁴ Simionone “Pulu Yemone eno tepe kondopili.” nimbelie Yesusi anumu Mariando nimbendo: “Pílie. Ikangomo molombamonga Isirele yembo awisili imbi oumolorumume pe manie pungela; awisili imbi ou naa molorumume pe kinié imbi molombala. Yu molomba kinie yembomane kanokolie bulu siku ungu taka tondonge.

³⁵ Ambomo, nu kepe ulu te wendo ombá. Nunge kamelena mindili awili tepe temba kinie yembo awisili konopu lenge mele mona lemba.” nirimu.

³⁶ Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ambo te, yunge imbi Ana, yu Juda yembomanga talape kanga Asa, ye Panuelenga lemenu; yu paa ambou lierimu; yunge menu yemo pea molangili ponie yepoko pakera omaba purumu, pe yunge menu kolorumu kinie yu wayemo molorumu.

³⁷ Yu mana molopili yunge ponie paono kise kelepa yepoko omaba pupe paono kise kelepa kise sipemonga yu we molorumu. Yu ulke tembelemo mundupe siye naa kolopalie alielie kanune mindi molopa ipulueli kepe tangoli kepe Pulu Yemonga popo topa imbi lipe ola mundundumbendo tak-teki langi naa nomba Pulu Yemo kinie ungu nimbe mawa tepe mindi molorumu.

³⁸ Simionone Yesusindu ungu nimbe molopili eno moloringine kanu ambomo yu ombalie „Pulu Yemone kanu kangomo Juda yemboma sirimumunge, Pulu Yemo kinie “Ange, papu tekeno.” nirimu. Kanu kinie pe Jerusalleme yemboma lipe tapondopa, umbune tene eno ambolorumune mindili nongo moloringi kanu umbunemonga wendo limbendo§ ombá yemo ‘Ombá.’ ningu nokoko moloringi yembomando Ana yuni kango akumu orumu mele kinie temba mele kinie nimbe sirimu.

2:39-40 Josepo Kelepa Nasaretendo Purumu Temanemo

³⁹ Josepo Mariaselole elone Awilimunge ungu maneselo nimbe perimu mele pafi pilku liku tekololie niringilimuni, elo Yesusi kinie kelko kolea Gallilli disiriki pukulu elonga kolea kanga Nasarete yando oringili.

⁴⁰ Kangomo awi lepa enge nimbe molopa yunge konopune pilipe konginjeli awisili omaba pepili molorumu, Pulu Yemone yu kanopa peanga kanopa yu tepe kondorumu.*

2:41-52 Kango Yesusi Ulke Tembelena Pupe Terimu Mele Temanemo

⁴¹ Juda yembomane ponie tengenaga kolea awili Jerusalleme ongo akune suku Pulu Yemone enonga anda-kolepalime Naa Topa We Omaba Purumu mele† pilku ulu mare teringi kanu walema Yesusi anumu lapaselo kepe ‘Kanu walemo piliembili.’ ningulu ponie tengenaga Jerusalleme olando puringili.

⁴² Kango Yesusi molopili yu ponie engaki rurepo omaba purumu kinie kanu wale ‘Pulu Yemonga wale.’ ningu koro moloringi walemo altopa wendo orumu kinie alielie Juda yemboma Jerusalleme puringi mele Yesusi anumu lapaselo kinie yu kinie pea olando puringi.

§ **2:38:** inie nondopa 1:68, bokumunge alsena anjokondo “21. kisim bek”. * **2:40:** inie nondopa 2:21,52. † **2:41:** bokumunge alsena anjokondo “30. Pasova”.

⁴³ „Jerusalleme puku, kanu ulumu pilieringi walema pali pora nirimu kinie anumu lapaseloa ulkendo pungele puringili kinie kango Yesusi anjo molorumu elo naa kanoringili.

⁴⁴ ‘Olionga yembo mare kinie okomo.’ konopu lekolo wale telumunge we pukululie niringilimuni, pe ipupene kolea kalá torumu kinie puku aulkena pengendo elonga pulu lierimu yemboma kinie we yemboma kinie pea puku moloringimendo walsiku piliku andoko kororingili.

⁴⁵ Yu naa kanoko lendekolie Jerusalleme altoko puku koro-poringili.

⁴⁶ Wale talo koroko kelkololie niringilimuni, pe wale yepoko sipemonga „Pulu Yemo popo toko kaloringi, ulke tembelena puku kanoringili kinie yu akune suku molorumu kanoko lenderingili. Yu ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie[‡] pea moloringi, yuni enonga unguniringime pilipelite, anjo enondo walsipe pilierimula.

⁴⁷ Yuenone niringime mimi sipe pilierimu mele kepe, topondopa nimbe kondorumu mele kepe, yembo moloringimene pilkulie enone ‘Yunge pilipe konginjeli paapepamo.’ ningu pilku konopu liku munduku mini-wale mundoringi.

⁴⁸ Elone yu kanu ulkena molorumu puku kanokololie suru ningulu anumuni yundu nimbendo: “Kangomo, olto kinie pea pamili ou naa oli, nambemune tenuye? Lanie olto mini-wale mundulipulu nu andopo koropo keliembulu.” nirimu.

⁴⁹ Aku nirimu kinie yuni anumu lapaselondo nimbendo: “Elo ‘koleamanga pali, nambemune na andoko korongiliye? ‘Na ya Tatanga ulkena molemo.’ konopu naa liengiliye?” nirimu.

⁵⁰ Nalo yuni nirimu ungu pulumu elone naa pilieringili.

⁵¹ Yu elo kinie Nasarete taono maniendo pupelie nirimumuni, elonga ungume pilipe tenge panjipe molorumu. Yunge anumuni kanu ulume konopune panjipe pilipe mindi molorumu.

⁵² Yesusi yu awi lemba lierimu kinie yu pilipe konginjeli olandopa olandopa pemba perimu; Pulu Yemo kinie yemboma kinie yu kanoko paa peanga kanoko moloringila.[§]

3

3:1-4:13 YESUSINI YUNGE KONGONOMO TEMBA AULKEMO WENDO OMBANDO ULU MARE WENDO ORUMU MELE TEMANEMA

*3:1-18 No Lindeli Jono Omba Yemboma Ungume Nimbe Sipe, Konopu Alowa Teringi Yemboma No Linderimu Temanemo**

¹ Ye Tapiriasi-Sisa, Romo gapomanomone nokorumu koleamanga pali, Isirele yembomanga kolea akumenga pali kepe, yu ye paa awili kumbinemo molorumu. Yu kanu koleamanga pali Romo ye paa awili kumbinemo molopili ponie tene-po ombla pupe ponie tene-pape sipemo wendo orumu kinie yu aku sipe we molorumu. Kanu poniemonga Pondiasi Paillate kolea Judia disiriki yembomanga ye nomimu molorumu; Erote kolea Gallilli disiriki yembomanga ye nomimu molorumu; Erote angenu Pillipu kolea Ituria disiriki kinie Terekonaitisi disirikiseloa yembomanga ye nomimu molorumu; LLaiseniasi kolea Apillini disiriki yembomanga ye nomimu molorumu.

[‡] 2:46: bokumunge alsena anjokondo “41. saveman”. § 2:52: inie yakondo 2:21,40 (Yesusi), 1:80 (Jono). * 3:: Mateyu 3:1-12, Mako 1:2-8.

² Eno aku koleama nokoko molangi Anasi kinie Kayapasiselo Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopaselo[†] molangili Sekaraya malo Jono kolea ku lieline molorumu kinie Pulu Yemone Jono yu ungu umbu tondorumu.

³ Pulu Yemone ungu umbu tondorumu kinie pilipelie Jono yu pupe no Jodane nekendo yakondo andopa yemboma ungu mane sipelie nimbendo: "Eno ulu pulu keri telemelema kanoko keri kanoko konopu alowa tekolie 'Pulu Yemone olionga ulu pulu kerime 'We manie pupili.' nimbe siye kolopili.' ningu 'No liemili.' ningu waa." nirimu.

⁴ "Aku kongonomo Jonone terimu mele yu naa molopili koronga ou yuni yemboma Yesusinge ungume sumbi siku pilku linge aulkemo lipe nosindimbe mele, Pulu Yemone ungu umbu fendorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye Aisayane nimbe boku torumu akune molemo mele isipe:

"Kolea ku lieline
,kumbi lepa pumbe, ye tengə kerena
ungu te nimbendo:

"Awilimu ombá aulkemo teko mimi teame.
Yu ombá aulke kangama toko sumbi siee." nikimu.

⁵ "Ma pangime akuku kalalu siku,
kolo lemomanga akuku pe toko,
aulke anekale-manekale telemoma toko sumbi siku,
aulke ola manie pulimoma kolta lenge.

⁶ Aku tengə kinie
Pulu Yemone olio lipe tapondopa
'Mindili nolemela aulkena wendo ongo
yu-kinie pea molko kondonge aulkena
pangi.' nimbe lipe mundumbe yemo
yembomane pali kanonge."[‡] nikimu.

nimbe 'Jonone pe temba mele Aisayane ou aku sipe nimbe sipe bokune torumu molemo.'

⁷ Yembo awisili Jono molorumune 'Yuni olio no lindepili.' ningu onge oringi kinie yu kanopalie nirimunumi, eno iri topalie nimbendo:

"Kolo topa yemboma tepa kenjeli wambiyemonga waloma, Pulu Yemo mumindili' kolomba walemonga nawene "Eno talopa leko paa." nimu kinie eno 'Pulu Yemone naa tepa kenjepili.' ningu 'No liemili.' ningu okomeleye?

⁸ Eno sumbi siku molko, ulu peangama mindi teko molonge kinie eno ulu pulu keri teringime paa sike munduku siye kolko konopu alowa tengə mele mona lemba. "Olio anda kolepa Eporayamone kalopa lsimume molemolomonga yembo peangama molemolo." ninguaku siku ningu naa pilieme. Nane eno nimbu sikiru: 'Pulu Yemone ikoumend "Eporayamone kalopa lsimu yemboma a leangi." nilkenje koume Eporayamone kalopa lsimu yemboma molemela.' nikiru. Eno Eporayamone kalopa lsimu yemboma molemelemonga uluri naa telemo.[§]

⁹ "Unjo peke tomba loumu Pulu Yemone koronga unjo pulune ambolopa ola lipe molemo. Unjo mongo peanga naa tombaunjoma* yuni peke topalie tepena kalomba." nimbe Jononeaku nirimu.

¹⁰ "Yembo Pulu Yemo kanopa peanga kanolemo ulu pulume naa telemelema Pulu Yemo yuni mongo simbe mele Jonone nimbe sirimu kinie

[†] 3:2: bokumunge alsena anjokondo "34. pris". [‡] 3:6: Aisaya 40:3-5. [§] 3:8: bokumunge alsena anjokondo "31.1. pikinini bilong Eporayamo". * 3:9: Mateyu 3:10*.

pilkulie, ongo maku toringi yembomane ningendo: “‘Yuni olio mongo naa sipili.’ nimbu, nambe-emoloye?” niringi.

¹¹ Yuni enondo topondopa nimbendo: “Wale pakoli talo nosilimele yemboma enone yembo wale pakoli te naa nosingema moke teko siengi. Langime kepe aku siku teangila.” nirimu.

¹² Kou takisi lili yema kepe ‘No liemili.’ ningu oringi. Yuni ungu nirimumu pilkulie yundu walsiku pilkulie ningendo: “Ungu Mane Silimu, olio nambe-emolo kinie Pulu Yemo yuni olio kanopa peanga kanombaye?” niringi.

¹³ Yuni enondo nimbendo: “Eno kou takisi likulie gapomano yuni “Kou i siku liee.” nimbe mako topa simbe mele liengi. Enone kolo toko mare ola panjiku limele aku mele naa liengi.” nirimu.

¹⁴ Kanu kinie ami ye mare yu walsiku pilkulie, “Olio kepe nambe-eamiliye?” niringi.

Yuni topondopa nimbendo: “Enone yembomanga kou mone wa lingga kolo toko kopene we naa tangi. Gapomanomone mele kalomba koumu mindi liku nosiku, taka liku molangi.” nirimu.

¹⁵ Jonone terimu mele kanokolie yembomane yu-kinie konopu awisili liku munduku, ‘Pulu Yemone olionga anda kolepalimendo “Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.” nirimu ye nomi Kirasimu[†]? ningu pilku moloringi.

¹⁶ Ningu pilieringi mele pilipelie Jonone topondopa enondo nimbendo: “Nane yemboma no mindi lindilio. Nalo ye te ombámo yuni ‘Pulu Yemonga, Mini Kake Telimu kinie tepemo kinie eno lindimbe ‘linge’. Iombá yemo yunge tondolomo paa olandopa, nanga tondolomo paa maniendopa. Na yu-kinie manda molo. ‘Yembo awilimenga kongono keri telu kendemande yembomane sike enonga awilimenga kongono keri tendengendo kimbu su wendo lindilimele nalo, ombá yemonga kimbu su wendo lindimbo kanu kongonomo paa olandopa mele nane tendembo kapola naa telka, na ye paa keri.

¹⁷ Yuni yunge rasi-witi apuroli apulu pokomo ambolopalie yunge rasi witi mongo kinie rasi witi kilu kinie apurumbendo molemo. Yunge rasi witi apuroli polomo tepa mimi tembando rasi witi pali ‘wendo liembo.’ nimbe apurupelie mongoma lipe rasi witi nosilimo mingine ‘Liepili.’ nimbe nosimbendo mingi topa, pe kilume lipe maku topa tepe naa kumbulupe nomba pepa mindi pulimona kalomba.” nirimu.

¹⁸ ‘Yembomane “Olio yembo molopo kenjilimolo yemboma. Olio ulu pulu kerime mundupu siye kolopo konopu alowa teamili.” niengi.’ nimbe Jonone yemboma ungu mane awisili aku sipe sipe, temane peangamo topa sirimu.

3:19-20 Erotene No Lindeli Jono Ka Sirimu Temanemo[‡]

¹⁹ Walse, pe mele, Jonone kolea Gallilli disiriki yembomanga ye nomi kingi Erote iri torumula. Yu angenunge ambo menu Erodiasi, mangopa lsimu, ulumu kinie ulu pulu keri lupe awisili terimume kinie nimbe para sipe yu iri torumu.

²⁰ Jonone yu iri torumumunge Erotene mumindili kolopalie yu ka sipe ka ulkena panjerimu. Yuni aku terimumu tepa kenjerimula.

3:21-23 Jonone Yesusi No Linderimu Temanemo[§]

[†] 3:15: bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”. [‡] 3:18: Mateyu 14:3-4, Mako 6:17-18. [§] 3:20: Mateyu 3:13-17, Mako 1:9-11.

21 „Erotene Jono ou ka naa sipili, yembo awisili Jono no lindipe molorumune ongo no lsingi kinie Yesusi kepe ombe no lsimula. No lipelie Pulu Yemo kinie ungu nimbe angilierimu kinie mulumu kengeya lepa anjo yando purumu,

22 Pulu Yemonga Minimu, kera waembono mele, manie ombe Yesusi molorumune pupe kangine ola molorumu. Mulune ungu te wendo ombalie nimbendo: “Nu nanga konopu mondolio kangomo. Nu-kinie konopu sipu molio.” nirimu.

3:23-38 Yesusi Nokorunu Ye Joseponga Anda Kolepalimenga Temanemo *

23 Yesusi yu mana molopili ponie wane paono tene mele ombe purumu kinie yunge kongonomo pulu polopa terimu.

Yembomane Yesusindu ‘Josepo malo.’ ningu pilieringi.
Josepo yunge lapa Illai.

24 Illai lapa Matate.

Matate lapa LLipai.

LLipai lapa Melkai.

Melkai lapa Janai.

Janai lapa Josepo.

25 Josepo lapa Matatayasi.

Matatayasi lapa Emosi.

Emosi lapa Neame.

Neame lapa Esillai.

Esillai lapa Nakai.

26 Nakai lapa Meate.

Meate lapa Matatayasi.

Matatayasi lapa Semene.

Semene lapa Joseke.

Joseke lapa Joda.

27 Joda lapa Joanane.

Joanane lapa Resa.

Resa lapa Serapapele.

Serapapele lapa Šialtele.

Šialtele lapa Nerai.

28 Nerai lapa Melkai.

Melkai lapa Edai.

Edai lapa Kosame.

Kosame lapa Ellemadame.

Ellemadame lapa Ere.

29 Ere lapa Josua.

Josua lapa Elliesa.

Elliesa lapa Jorimu.

Jorimu lapa Matate.

Matate lapa LLipai.

30 LLipai lapa Simiono.

Simiono lapa Juda.

Juda lapa Josepo.

Josepo lapa Jonamo.

Jonamo lapa Ellayakimu.

31 Ellayakimu lapa Mellia.

Mellia lapa Mena.

Mena lapa Matata.

* **3:22:** Mateyu 1:1-17.

Matata lapa Netane.
 Netane lapa †Ye Nomi Kingi, Depisi.[†]
 32 Depisi lapa Jesi.
 Jesi lapa Opete.
 Opete lapa Boasi.
 Boasi lapa Sallimono.
 Sallimono lapa Nasono.
 33 Nasono lapa Aminadape.
 Aminadape lapa Ramo.
 Ramo lapa Esirono.
 Esirono lapa Peresi.
 Peresi lapa Juda.
 34 Juda lapa Jekopo.
 Jekopo lapa Aisake.
 Aisake lapa Eporayamo.
 Eporayamo lapa Tira.
 Tira lapa Neyo.
 35 Neyo lapa Serake.
 Serake lapa Reu.
 Reu lapa Pelleke.
 Pelleke lapa Epe.
 Epe lapa Silla.
 36 Silla lapa Kenane.
 Kenane lapa Apakisate.
 Apakisate lapa Seme.
 Seme lapa Noa.
 Noa lapa LLameke.
 37 LLameke lapa Metusalla.
 Metusalla lapa Inoke.
 Inoke lapa Jarete.
 Jarete lapa Mallallele.
 Mallallele lapa Kenane.
 38 Kenane lapa Inosi.
 Inosi lapa Sete.
 Sete lapa Adame.
 Adame lapa Pulu Yemo.
 Adame Pulu Yemonga malo.

4

*4:1-13 Kurumenga Nomi Setenene Yesusi Kondi Torumu Temanemo **

¹ Yesusi †no lsimu kinie, Mini Kake Telimu yu-kinie ombo molopa yunge konopunye molopa paa tenegepea tepili no Jodane mundupe siye kolopalie nirimumuni, Mini Kake Telimuni yu kolea ku lieline memba purumu.

² Akune Yesusi †Mini Kake Telimu kinie molopili, †kurumenga nomi, depelemo[†] ombo yu kondi topa molopili[‡] oli te koro talo[§] ombo purumu. Kanu walemanga langi naa noli wemolopa perimu kinie yu engelene kolopa molorumu.

[†] 3:31: ungu pulu te inie yakondo 2:4*. * 4:: Mateyu 4:1-11, Mako 1:12-13. † 4:2: Depelemo kurumenga nomi Setenenga imbi mele te. Bokumunge alsena anjokondo "9. devil". ‡ 4:2: Ipu 2:18. § 4:2: ungu pulu te Mateyu 4:2*.

³ Kanu kinie „kurumenga nomi, depelemone yu „kondi topalie, nim-bendo: “Nu Pulu Yemonga Malo liemo ikoume ‘Pillawa kaloli a liepili.’ ni.” nirimu.

⁴ Nalo yuni topondopa nimbendo: “Pulu Yemonga bokumuni nimbendo: “Langimene mindi yemboma konde mololi ulu pulumu naa silimo.”*

nimbe molemo kanumu.” nirimu.

⁵ Kanu kinie depelemone Yesusi yu lipe memba pupe „ma pangı, paa olana tengə anjipelie, yu ma koleama pali walsikele lipe ora sipelie nirimumuni,

⁶⁻⁷ yundu nimbendo: “I koleamanga pali tondolomo kinie mele peangama kinie Pulu Yemone nando ‘Nokou.’ nimbe koronga sirimu. Ime name ‘Yembo te simbo.’ nindu liemo manda simbo. Nu na popo toko nanga imbi liku ola mundundonu liemo itondolomo kinie mele peangama kinie pali nu lieni simbo.” nirimu.

⁸ Kanu kinie Yesusini depelemondo nimbendo: “Pulu Yemonga boku-muni nimbendo:

“Pulu Yemo enonga Awilimu manjiku
popo toko imbi liku ola mundunduku,
yunge kongonomo manjiku tendeko molangi.”†
nimbe molemo kanumu.” nirimu.

⁹⁻¹¹ Kanu kinie depelemo yuni Yesusi lipe kolea awili Jerusalleme memba pupe, „Pulu Yemo popo toko kaloringi, ulke tembelemonga memba, paa ola imune memba pupe anjipelie nirimumuni, yundu nimbendo: “Nu Pulu Yemonga Malo liemo nu lipe tapondomba kene pou ningu manie pu.” „nirimu.” “Pulu Yemonga bokumuni nimbendo:

‘Pulu Yemone yunge mulu koleana angellomane

‘Nu ongo nokangi.’ nimbé.

Enone nu ‘Kou tene kepe naa topili.’ ningu

nu enonga kimene oko polko lingé.’‡

nimbe molemo kanumu. Aku sipe nirimu kene pilkulie aku siku tei.” nirimu.

¹² Yesusini yundu topondopalie nimbendo: “Pulu Yemonga yembo-mando ungu te pea nimbe molemola. Akumu isipe:

‘Pulu Yemo enonga Awilimuni “Tembo.” nilimo mele

‘Sike nilimonje molo kolo tolemonje kanamili.’

ningu enone yu manda manjiku naa teangi.’§

nimbe molemola kanumu.” nirimu.

¹³ Depelemone Yesusi kondi pali topa pora sipelie nirimumuni, ‘Pe yu manda altopo kondi tombo wale te nondopo pilipulie kelepo ombo.’ nimbe yu mundupe siye kolopa purumu.

**4:14-9:50 YESUSI KOLEA GALLILLI DISIRIKI PUPELIE MINI KAKE
TELIMUNI TONDOLO SIRIMU TONDOLOMONE PULU POLOPA ANDOPA
KONGONO TERIMU TEMANEMA**

**4:14-15 Yesusi Kolea Gallilli Disiriki Yunge Kongonomo Pulu Polopa
Terimu Temanemo***

* ^{4:4:} Konde molomolo mele Ungu Manema 8:3 nimbe molemo ungumu pali Mateyu 4:4. † ^{4:8:} Ungu Manema 6:13. ‡ ^{4:9-11:} Iungu Setenene nirimumu sike Pulu Yemonga ungu te, akumu Konana 91:11-12 molemo, nalo ‘Yesusi kondi tambo.’ nimbe aku ungumunge pulumu alowa tepe nimbe sundorumu. § ^{4:12:} Ungu Manema 6:16, Ou Korini 10:9. * ^{4:13:} Mateyu 4:12,17, Mako 1:14-15.

¹⁴ Kanu kinie Minimunge tondolomone Yesusi kelepa kolea Gallilli disirikindu yando memba orumu kinie akune andopa terimu mele temanemo koleamanga pali anjo anjo purumu pilieringi.

¹⁵ Yuni Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkemanga pupe ungu mane sirimu kinie yembomane pali yu kapi niringi.

4:16-30 Yesusi Yunge Kolea Nasarete Purumu Kinie Yunge Pulu Lierimu Yembomane Yunge Ungumu Liku Su Siku Yu Bulu Sikulie Tonge Teringi Temanemo[†]

¹⁶ Yesusi kolea Gallilli disiriki yemboma ungu mane silipe andopalie nirimumuni, yu Gallilli lierimu kolea Nasarete taono ou molopa awi lierimune kelepa orumu. Ombalie Juda yembomanga koro moloringi, wale Sambatemonga[‡] koleamanga pali eno maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkemanga yu aliei purumu mele Nasarete ungu pilieringi ulke akune aku sipe purumu. „Maku toko moloringi kinie, yuni “Na bokumu kanopo niembo.” nimbe ola angilierimu.

¹⁷ „Pulu Yemonga bokume nokorumu yemone, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye Aisayane[§] koronga ou torumu bokumu lipe sirimu kinie, Yesusini lipe sukundu ungu molorumu te kanopalie nimbendo:

¹⁸ „Aisayane isipe nimbendo:
“Awilimunge Minimu na-kinie molemomo
yuni nando nimbendo:

“Yembo koropama temane peangamo toko siku,
ka ulkena pelemele yembomando
‘Wendo ongo we molangi.’ ningu
mongo keri lieli yembomando
‘Mongo peanga liepili kanangi.’ ningu,
mindili nongo molemele yemboma
‘Mindili naa nongo, molko kondangi’ ningu,

¹⁹ „Kinié ponieno Awilimuni yemboma kanopa
kondo kolomba poniemo wendo okomo.’ ningu siliku andou.” nimbe
Minimuni aku sipe ye te mako topalie nirimu.”*
nimbe Aisayane nirimu.” nimbe Yesusini aku sipe boku kambu topa
nirimu.

²⁰ Ungu akumu kanopa nimbe pora sipelie bokumu altopa pipi sipe bokume nokorumu yemo sipe, „Ungu te niembo.” nimbe, Yesusi yu manie molorumu. Yemboma pali yu mindi neme-neme ningu kanoko moloringi.

²¹ Kanu kinie yuni enondo nimbendo: „Kinié Pulu Yemonga bokune ungumu kanopo nindu piliengi akune Aisayane “Wendo ombá.” nimbe, ou nirimu mele kinié wendo okomo. „Kinié na tembo okoro ulu akumenga ou nirimu.” nirimu.

²² Moloringi yembomane “Yu ye peangamo. Yu paa telemo.” ningu yu nirimu mele pilkulie “Paa nimbe kondokomo.” ningulie mini-wale mundoringi. „Nalo, enone ningendo: “I yemo ‘yu nawe konopu lekemoye?’ Yu Josepo malo mindi, ‘olionga we ye te mindi lemo.’” niringi.

²³ „Nalo, Yesusini, yuyu molorumu mele nirimu kinie pilkulie yu konopu keri panjeringi mele pilipelie,[†] enondo nimbendo: “Ungu iko tolemelemanga te nando toko ninge tekoponu fekero.

[†] **4:15:** Pe aku sipela mele wendo orumu temanemo Mateyu 13:54-58, Mako 6:1-6; 4:24 Jono 4:44.

[‡] **4:16:** bokumunge alsena anjokondo “37. Sabat”. § **4:17:** bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. * **4:19:** Aisaya 61:1-2. † **4:23:** ungu pulumu Mateyu 13:57.

Enone nando i siku ninge tekemelenje: "Nu sike doketa moleno liemo nu kuru tomba kinie nunge maratenemo nunu liku nani. Pe nu konde puni ,kinie kanopolie 'Nu sike doketa moleno lemo.' nimbu pilimolo." ningu aku ungu ikomo na toko singe tekemelenje? Nando ningendo: "Nuni Kapeniamē taono ulu tondoloma terinu pilierimulu mele ya nunge pulu kolea ,Nasarete, akune aku siku teani. ,Kanopolie nu "molio." nikinu mele 'Sike nikinu lemo.' nimbu pilimolo," ninge tekemelenje?

²⁴ "Nane enondo sike nimbu sikirumu: Yembomane ulu pulu te telemele mele isipe: Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe silimo ye tene yunge pulu koleamonga yemboma ungu nimbe silimo kinie pilkulie nilimelemonē, enone 'Yu olonga we yere. Yu imbi mololi ye te molo.' ningu yu nilimo ungume naa pilku liku su silimele. ,Kolea lupe yembo marene ongo ungu ningu silimele kinie aku ungume mindi pilku limele. Yembomane aku siku telemele mele enone aku sikula telemele.[‡]

²⁵ 'Nane paa sike nimbu sikiru mele eno piliengi!' nimbu ,temane talo tambo.[†]

"I llainja Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe ,yunge pulu lierimu, Isirele yemboma nimbe sipe molopili ulu te wendo orumumu niembo. Pulu Yemone "Lo naa opili." nirimu kinie ponie yepoko kelepa oli kise talo pakera lo naa om̄ba paa engele lierimu kinie Isirele koleana sukundu ambo waye awisili ,engelene kolko, moloringi.

²⁶ Nalo Pulu Yemone "I sirele ambo waye te liku tapondoko langi sieni." nimbe Illainja akune naa lipe mundorumu. ,Isirele ulsukundu lierimu, kolea awili Saidono nondopa lierimu kolea kanga Sarepate ambo waye te , 'Langi pora naa nipili.' nimbe Pulu Yemone kanu ulsukundu ambomo, molorumune Illainja lipe mundorumu kanumu.[§]

²⁷ "I llaisia kepe ou Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe ,yunge pulu lierimu Isirele yemboma, nimbe sipe molopili Isirele koleana sukundu yembo awisili kuru kendi norumu, nalo eno pali telu kepeconde naa puringi, kuru kendi nomba we perimu. ,Kolea Isirele ulsukundu lierimu, kolea Siria ye Nemana mindi kuru kendi norumu kinie Illaisiane yu ,lipe tapondopa, tepa kondre lsimu.* ,Pulu Yemone Illainja kinie Illaisiaselo lipe mundorumu kulu ulsukundu yembo talo aku siku liku tapondoringili nikiru mele paa sike nikiru piliee.," nirimu.

²⁸ Aku sipe mele nirimu kinie pilku keri pilkulie Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkena sukundu moloringi yemboma pali paa lakoko mumindili koloringi.

²⁹ Mumindili kolkolie ola angilku yu kanu koleana ulsu toko pulu siku munduku, kanu koleana nondopa kopó te lierimune toko manie mundunge teringi.

³⁰ Nalo yu eno maku toko angilieringine sumbi sipe pupe tenga lupe pumbe purumu, yu manda naa amboloringi.

4:31-37 Kuru Te Ye Tenga Konopune Molorumumu Yesusini Topa Makororu Temanemo[†]

³¹ Kanu kinie Yesusi yu kolea Gallilli disiriki lierimu taono te Kapeniamē akune maniendo purumu. Akune ,Juda yembomanga koro moloringi,

[‡] **4:24:** Yesusi yu enonga pulu lemo yere molorumumunge yunge ungume sumbi siku pilku naa lsingimunge yuni eno lipe tapondopa ulu tondoloma terimu aulke te naa lierimu (Mateyu 13:58).

Ou aku sipela (ya 4:25-27). Pe aku sipela (inie anjokondo 10:13-15, Romo 9-11pali). [§] **4:26:**

Ou Kingime 17:7-16, Mateyu 15:21-28. * **4:27:** Giriki ungune "kulumiye tondorumu" molemo, akumunge ungu pulumu bokumunge alsena anjokondo "25. lepra". Temanemo Pe Kingime 5:1-14.

[†] **4:30:** Mako 1:21-28.

wale Sambatemo[‡] wendo orumu kinie Yesusi „Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulke kanune suku pupe, eno ungu mane sirimu.

³² Mane sirimu kinie yu namba lierimu yemane pipili naa kolko tondolo munduku mane siringi mele yuni aku sipe mane sirimu kulu pilkulie yembomane mini-wale mundoringi.

³³ Kanu kinie ulke kanune suku ye kuru te konopune molopa lipe ambolorumu ye te molorumu, „yemonga konopune suku molorumu kanu kurumuni yu “Ungu ni.” nimbe tópe sirimu-ne, opa ungu tondolo mundupe nimbeline nimbendo:

³⁴ “Kolea Nasarete ye Yesusi, nu pea olio „kurume“-kinie telune tapu topo manda naa molomolo. Nuolio kinie nambemune onuye? Nu olio toko kondoni onuye? Nane nunge imbi pilio. Nu Pulu Yemonga Ye Kake Telimu.” sirimu.

³⁵ „Aku sipe nirimu kulu pilipelie, Jesusini kanu kurumu iri topalie yundu nimbendo: “Nu ungu naa ningu yemonga konopune ongo wendo pu!” nirimu kinie kurumuni yemo topa manie mundupelie ombo wendo purumu. Yemo yu uluri naa terimu, we manda molorumu.

³⁶ „Jesusini aku terimu kanokolie, yemboma suru ningu, mini-wale mundupe, enone enono anjo yando ningendo: “I ulumu nambolka uluri tekemonje? Ungu mane konde te wendo ombámo. Ye namba lieli tene we yembomando “Teaa.” nilimo mele iyemone kurumendo kepe aku sipe nilimo kinie kanu kurume yunge ungumu pilku liku wendo olemele.” nimbendi.

³⁷ Kanu kinie yuni aku sipe terimu mele temanemo kanu koleamonga sukundu lierimu koleamanga pali anjo anjo purumu pilieringi.

4:38-41 Jesusini Pitanga Kolepa Ambomo Kinie Yembo Awisili Tepa Konde Lsimu Temaneselo[§]

³⁸ Kanu kinie kanu maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkemo Yesusi mundupe siye kolopa pupelie nirimumuni, Yesusi Salmononga ulkena suku purumu. Akune Salmononga kolepa ambomo kuru topa kangi nomba kondopili lierimu-ne Yesusindu “Liku tapondou.” ningu mawa teringi.

³⁹ Aku siku yu mawa teringi kinie ambomo lierimune pupe angilipelie nimbendo: “Kangi manda nou.” nirimu kinie kangi nomba kelierimu. Ambomone sumbi sipe ola angilipe wendo ombalie, oringi yema langi sipe nokopa molorumu.

⁴⁰ Kanu walemonga ipupene, ena pumbe purumu kinie, kuru lupe-lupe torumu yemboma Yesusi molorumune mengo oringi kinie kanu yemboma eno yu mele mele kini ambolopalie eno pali tepa konde lsimu.

⁴¹ „Konopune kuru molorumu, yembo awisili „oringi.“ Kanu kurume, ndo “Ongo wendo paa.” nirimu kinie, ongo wendo puku ru ningulie ningendo: “Nu Pulu Yemonga Malo moleno.”* niringi. Kurumene yu aku siku imbi sikulie yu „Pulu Yemone mako topa lipe mundorumu ye nomi, Kirasimu[†] molorumu mele pilieringi kulu yuni eno iri topa “Molio mele anjo ningu naa siee.” nimbe enonga kerema pipi sirimu.

[‡] **4:31:** Pe Jesusini Sambate walemo kinie yemboma tepa konde lsimu kinie niringi mele inie anjokondo 6:6-11, 13:10-17, 14:1-6. [§] **4:37:** Mateyu 8:14-17, Mako 1:29-34. ^{*} **4:41:** bokumunge alsena anjokondo “32.2. Pikinini Bilong God”. [†] **4:41:** bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”.

4:42-44 Yesusi Kolea Gallilli Disiriki Ungu Nimbe Silipe Andorumu Temanemo[‡]

⁴² Ipuluveli-ou Yesusi ola molopa penando pupe kolea ku lieli tengā purumu kinie yembo awisili yu koroko yu molorumune ongo yundu ningendo: "Olio-kinie pea kamu molamili. Tenga naa pu." ningū mawa teringi.

⁴³ Yuni enondo topondopa nimbendo: "Pea molamili mangali, kolea wemanga pea pupu, Pulu Yemo om̄ba ye nomi kingi molomba[§] temane peangamo topo silipu andombo. Akumunge na yando lipe mundorumu kanumu." nirimu.

⁴⁴ Aku nimbeline yu pupe kolea Gallilli „disiriki, sukundu andopa, kolea lupe lupemanga pupe Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkemanga pupe kanu temane peangamo topa silipe andorumu.

5

*5:1-11 Yesusini Pulu Polopa Ye Mare "Na Lombili Waa." Nirimu Temanemo**

¹ Walse, Yesusi nomu Geneserete, ‚akumundu ‘Nomu Gallilli’ niringila kanumu,‘ aku nomu kélona angilipe yemboma Pulu Yemonga ungumu nimbe sirimu kinie pilingendo eno yu angilierimune puku maku toko nondoko nondoko puku ekelepa teko molko pilieringi.

² Kanu kinie yuni nona andoli sipi talo nomu kélona lierimuselo kanopalie, oma lili yema koronga nomu kélona wendo puku enonga oma lili walema kulumiyē toko moloringi kanorumu.

³ Sipi te Saimono Pitanga, akune sukundu pupelie yuni yundu mawa tepalie nimbendo: "Sipimu laye kolte paka toko nona sukundu mundou." nirimu. Paka topa nona sukundu mundorumu kinie aku sipimunge suku yu manie molopalie nirimumuni, no kélona liku maku toko moloringi yemboma ungu mane sirimu.

⁴ Eno ungu mane sipe pora sipelie yuni Saimonondo nimbendo: "Sipimu nomu awi-suku-singine kunduku mengo pukulie oma lili walema nona manie mundou." nirimu.

⁵ Saimonone topondopa nimbendo: "Ye Nomimu,[†] sumbulu telu oma lili kongono tondolo mundupu tepo molopo tangondopolie[‡] oma te paa naa limulu. Nalo aku nikinu kene walemo nona manie mundembo." nirimu.

⁶ Kanu kinie walema nona manie mundoringi kinie oma awisili walemanga sukundu puringi kulu walema nomu sipine sukundu linge teringi kinie sungu nimbé terimu.

⁷ Walema sungu nimbé terimu kanokolie enone enonga oma lili kongono pea tapu toko teringi yema, sipi tenga moloringime walsikulie "Ongo liku tapondangi waa." niringi. Oringi kinie sipi talo pea peko siringi umbune tepe nona manie pumbe terimu.

⁸ Aku ulumu kanopalie Saimono Pita Yesusinge kumbikerena om̄ba manie molopa tamalu pepalie nimbendo: "Ye Awilimu,[§] na ulu pulu keri ambololi yemo „nu kake teli yemo“. Telune molkombolo kapola naa tekemo, kene anjo puku nu lupe molou." nirimu.

[‡] **4:41:** Mateyu 4:23-25, Mako 1:36-39. [§] **4:43:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom".

^{*} **5::** Mateyu 1:16-20, Mako 4:18-22. [†] **5:5:** bokumunge alsena anjokondo "5. bikman". [‡] **5:5:** Ipuluveli mindi oma lsingi kanumu. Tangoli omama tenga puringimunge linge aulke te naa lierimu.

[§] **5:8:** bokumunge alsena anjokondo "6. bikpela".

9 Yu kinie, *yu* kinie pea moloringime kinie, enone oma awisili walsikele tangoli lsingi kanokolie eno suru ningu mini-wale mundoringi kulu Saimononeaku sipe nirimu.

10 Seperinge malo Jemisi kinie Jonoselo elo Saimono Pita kinie kongono telene tapu toko teringili yeselo, elo pea mini-wale mundoringilila.

Kanu kinie Saimonone nirimumu pilipelie Yesusini yundu nimbendo: "Nu pipili naa koloyo. Kinié oma linindu oma lili wale liku nona manie mundulino kinie omama walena omaba pelemo mele, pe nanga kongono tendenindu nanga ungumu pilku ningu siliku andoni kinie yemboma nanga talapena sukundu ongo molonge." nirimu.

11 Kanu kinie enonga sipiselo nomu kélona mengo ulsu ongolie, sipiselo melema pali liepili munduku siye kolko Yesusi lombili puringi.*

5:12-16 Yesusini Kuru Kendi Norumu Ye Te Tepa Konde Lsimu Temanemo†

12 „Kolea Gallilli disiriki sukundu lierimu, koleamanga tengatenga Yesusi molorumu kinie ye te kuru kendi awili tepa nomba perimumu omaba Yesusi kanopalie manie molopa tamalu pepa *yu* mawa tepalie nimbendo: "Awilimu, nunge konopumuni na 'Konde pambo.' konopu lienu liemo nuni na manda teko konde lini." nirimu kinie

13 Yesusini yemo kini ambolopalie yundu nimbendo: " 'Nu konde pani.' konopu lekeroko kene konde pu." nirimu kinie tamburumbu kuru kendimu nomba kelierimu.

14 Kanu kinie Yesusini *yu* ungu te tondolo mundupe nimbendo: "Nuni ya ulu tekeromo yembo telurindu kepe paa naa ni! Sumbi siku puku Pulu Yemo popo tondoli yemo nunge kangimu liku ora siku, 'Na altopo kangi peanga liepili molkoro kene,' ningu Mosisini 'Tei.' nimbe ungu mane sirimumu‡ liku liku tenindu "Pulu Yemo popo toko kalko sie." nirimu melemo liku Pulu Yemo popo tondoli yemondo "Kalondou." ningu *yu* sieni. Pe yembomane nu kanokolie 'Yu sike kangi peanga liepili molemo.' ningu piliengi kene nikiru mele isili-ou te-pou." nirimu.

15 Nalo yuni terimu mele anjo anjo yembo awisilini pilkulie niringimuni, *yu* molorumune sukundu-sukundu ongo *yu* temane peanga topa nirimumu pilingendo ongo, yuni 'Eno tepa konde lipili.' ningu oringi kanopalie

16 *yu* eno oringine mundupe siye kolopa kolea ku lieli tengatenga pupe Pulu Yemo kinie ungu nirimu.

5:17-26 Yesusini Kimbu-Ki Kolopa Pora Sirimu Ye Tenga Ulu Pulu Kerime Mundupe Siye Kolondopa, Yu Tepa Konde Lsimu Temanemo§

17 Walse Yesusi yuni yemboma ungu mane sipe molorumu. Kuru toli yemboma tepa konde lili tondolomo *yu*-kinie pepili molorumu. Pulu Yemone kanu tondolomo *yu* sirimu. Parisi yema kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie,* *yu* ungu mane sirimume pilku moloringila. Kanu yema, kolea Gallilli disiriki sukundu lierimu koleamanga moloringime kinie, kolea Judia disiriki sukundu lierimu koleamanga moloringime kinie, kolea awili Jerusalleme moloringime kinie, Yesusi molorumune ongo maku toko *yu* ungu mane sirimume pilku moloringi.

* **5:11:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". † **5:11:** Mateyu 8:2-4, Mako 1:40-45 yetelumu; inie anjokondo 17:11-19 ye rureponga talo tepa konde lsimu. ‡ **5:14:** bokumunge alsena anjokondo "25. lepra". § **5:16:** Mateyu 9:1-8, Mako 2:1-12. * **5:17:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi", "41. saveman".

18-19 Yu molorumune ye marene kimbu-ki kolopa pora sirimu ye te taropola tekonge onge oringi nalo yembo awisili ulke kerepulune ekelepa teko angilieringi kulu ulkena suku Yesusi molorumune nondoko mengo punge aulke te naa kanokolie niringimuni, ulke imune mengo ola pukulie[†] Yesusi molorumune „kana-kana ulkemo tekisikulie, yemo taropola pali moko toko manie mundoringi.

20 ‘Yesusini iyemo manda tepa konde limbe.’ ningu tondolo munduku pilkulie yu mengo oringi kanopa pilipelie Yesusini kanu yemondo nimbendo: “Kangomo, nunge konopune ulu pulu keri terinu pelemoma manie pupili, we siye kolkoro.” nirimu.

21 Parisi yema kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie, Yesusiniaku nirimu pilkulie „pilku keri pilku, konopu kimbú sikulie, “I ye Pulu Yemo marake tekemo yemo naweye? Yembomane ulu pulu keri telemelema nawene ‘Manie pupili, we siye kolkoro.’ manda nimbeye? Pulu Yemone mindi manda telemo.” ningu enono ningu pilku molko konopu kimbú siringi.[‡]

22 Kanu kinie Yesusini eno aku siku konopu kimbú siku moloringi mele pilipelie enondo nimbendo: “Enone „nane nikirumunge, aku siku nambemune konopu kimbú sikimiliye?

23 Iyemondo “Nunge ulu pulu kerime manie pupili, we siye kolkoro.” nimbo kinie eno ulu te naa kanokolie ‘We-we tepa nikimu.’ konopu lengeye? Molo “Ola angilku nunge kunungumu liku mengo kimbu kongono teko andou.” nimbo kinie yu ola angilimbene naa angilimbenje mona lemba manda kanokolie ‘Aku sipe mindili sipe nikimunje?’ konopu lengeye?

24 Nalo “Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemo tondolo pelemomone ya ma koleana yembomanga ulu pulu kerime “Manie pupili, siye kolkoro.” manda nimbé.’ ningu piliengi! nimbu, aku sipu nindu..” nirimu.

Aku nimbelie kimbu ki kolopa pora sili yemondo nimbendo: “Nane ‘Nu ola angilku nunge kunungumu liku mengo ulkendo pu.’ nikiru.” nirimu.

25 Aku nirimu kinie eno kanoko molangi yemo sumbi sipe ola angilipe yunge kunungumu lipo memba omaba pena pupelie Pulu Yemo kapi nilipe ulkendo purumu.

26 „Yu aku terimu kanokolie, eno suru ningu mini-wale munduku Pulu Yemo paa pipili kolko yunge imbi liku ola mundunduku yu kapi ningulie ningendo: “Olio iulu wendo okomo kanokomolomo ulu paa te lupe lepamo.” niringi.

5:27-32 Yesusini Ye Mateyu LLipaindu “Na Lombili Ou.” Nirimu Temanemo§

27 Kanu kinie Yesusi „ulkemo mundupe siye kolopa, pena pupelie nirimunumi, kou takisi lsimu ye te, yunge imbi LLipai, kou takisi lipe molorumu kanopalie yundu “Na-kinie pea pambilombili ou.” nirimu.

28 Kanu kinie LLipai yu ola angilipe kou takisi melema we liepili mundupe siye kolopa yu lombili purumu.

29 Pe LLipaini yunge ulkena Yesusinge langi awisili kalondorumu. Akune kou takisi lili ye awisili kinie, we ye mare kinie, eno Yesusi LLipaiselo kinie pea manie molko kanu langime norangi.

30 Aku teringi kanokolie Parisi yema kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie,* enone Yesusi yu lombili

[†] 5:18-19: ulke pikisa te Mako 13:15 molemo. [‡] 5:21: inie anjokondo 7:48-49. § 5:26: Mateyu 9:9-13, Mako 2:13-17. * 5:30: ungu pulu te ya 5:17*.

andolimendo ningendo: "Eno kou takisi lili yema kinie ulu pulu kerime teli wema kinie eno pea nambemune langi nokomeleye?" niringi.

³¹ Aku siku niringi pilipelie Yesusini enondo nimbendo: "Kuru naa tolemo yemboma doketana naa pulimele. Kuru tolemo yemboma mindi doketana pulimele kanumu.

³² Nane 'Yembo sumbi nilime na molombona wang.' nimbondo ma koleana naa oruntu.[†] Ulu pulu keri teli yemboma 'lipu tapondopo' enondo 'Eno ulu pulu keri telemelema kanoko keri kanoko konopu alowa teko ,na molombôna wang.' nimbondo oruntu." nirimu.

5:33-39 Yembomane Walse Walse Langi Naa Nongo Mi Tolemele Ulu-munge Ungu Te[‡]

³³ Kanu kinie, enone Yesusindu walsiku pilkulie ningendo: ",No Lindeli, Jono lombili andolime kinie, Parisi yema lombili andolime kinie, enone walse-walse langi mi toko naa nongo[§] Pulu Yemo kinie mawa telemele nalo nu lombili andolimene aku siku naa telemele, langi kinie nokinie we nolemele. ,Pe nu lombili andolimene telemele mele papuye,?" niringi.

³⁴ Aku siku niringi pilipelie Yesusini topondopa enondo ,ungu iko te topa yu-kinie ulu te wendo ombá mele nimbeline, nimbendo: "Ambo limbe ye te yunge pulu lemo yema kinie molemo kinie eno konopu sikulie "Langi mi topo naa namili." manda ningeye? Manda naa ninge.

³⁵ Pe mindi, ambo limbe yemo* eno molongena ongo wendo linge kinie kanu walemanga sike ,konopu keri panjiku, langi naa nongendo mi tonge. ,Isili-ou molo.," nirimu.

³⁶ Yesusini aku nimbeline nirimumuni, ,Ou Juda yembomane ulu teringi ulume kinie pe ulu konde wendo okomomo kinie telune manda naa pengele mele paa piliengi! nimbe, ungu iko talo topalie nimbendo:

"Mulumbale ou te sungu nilimo kinie olione mulumbale paakonde tenga te kopisipu lipu, sungu nilimomonga naa topo tambululimolo kanumu. Yembo tene aku sipe topa tambulkenje kanu mulumbalemo nona panjilke kinie mulumbale konde kopiselimu kanga lepa ili nimbeline mulumbale oumu kelepa kamu awili tepe sungu nilke. Ulu te isipela: Mulumbale oumu kinie mulu kopiseli kondemo telu sipe molo akumunge kapola kapola molo.

³⁷ Kongi meme kalumuni teli mingi ou tengat[†] no-waene konde naa kolemolo kanumu. Yembo tene mingi ou tengat no waene konde te kolkanje kanu no-waenemo mingine sukundu pepalie pe akolka kinie kanu mingi oumu naa akopa sungu nilke. Kanu kinie nomo kepe mingimu kepe kamu keri lelka.

³⁸ Akumunge no-waene konde kongi meme kalumuni teli mingi kondena mindi kolemolo kanumu.

³⁹ Ye tene no-waene ou te nombalie kanu waene oumu nomba peanga pilipelie no-waene konde waka naa kolemo."[‡] nirimu.

6

6:1-11 Wale Sambatemonga Ungu Talo.*

Te: 6:1-5 Yesusi Yu Sambate Walemo Nokolemomonga Temane Te;[†]

[†] 5:32: ungu pulu te Mako 2:17*. [‡] 5:32: Mateyu 9:14-17, Mako 2:18-22. [§] 5:33: ungu pulu te Mateyu 9:14*. * 5:35: ungu pulu te Mateyu 9:15*. [†] 5:37: [‡] 5:39: Jono 2:10. * 6:: bokumunge alsena anjokondo "37. Sabat" [†] 6:: Temanemo* Mateyu 12:1-8, Mako 2:23-28.

¹ Walse, „Juda yembomanga koro moloringi, wale Sambate teng, Yesusi kinie yu lombili andolime kinie rasi-witi poniemanga ongo puringi kinie yu lombili andoli yemane[‡] rasi-witi mongo mare nongendo inie toko liku kilu toringi.

² Aku teringi kanokolie Parisi yemane[§] Yesusi yundu ningendo: “Kána! „Koro molemolo,“ wale Sambatemonga ‘Kongono naa teangi.’ nimbe pelemo ungu manemo^{*} nambemune nunge lombili andoli yemane ungu manemo pulue tokolie aku siku tekemeleye?” niringi.

³ Yesusini topondopa nimbendo: “Eno Pulu Yemonga bokune sukundu ‘anda kolepa ye nomi kingi, Depisini[†] terimu mele nimbe molemo temanemo kanokolie temanemonga pulumu naa pilimeleye? Depisi kinie yu pea puringi yema kinie eno engelene kolkolie niringimuni,

⁴ Depisi Pulu Yemo molorumu sele-ulkena sukundu pupe, Pulu Yemonga kumbikerena lierimu pillawa kalolime lipe nomba, yu pea puringi yema sirimu noringila kanumu.[‡] Kanu pillawa kalolimendo Pulu Yemone ungu mane sipelie nimbendo:

“We yembomane paa naa nangi.

Pulu Yemo popo tondoli yema manjiku nangi.”[§]
nirimu „kanu ungu manemo pulue torumu, kanumu. „Eno konopu talo nambemune lemeleye? Depisi yuni ouaku terimu mele eno pilku keri naa pilimelemonga pe kinié nalombili andoli yemane tekemele mele kanoko keri naa lakanaa.“ nirimu.

⁵ “Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemone Sambate walema nokolemona „Sambate wale kinie yemboma molko kondongendo tengen mele manda nimbé kanumu.” nirimu. Te: 6:6-11 Sambate Wale Kinie Yesusini Ki Keri Lierimu Ye Te Tepa Konde Lsimu Temanemo.*

⁶ Pe walse, koro mololi wale Sambate teng, Yesusi ombo Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkena suku pupelie ungu mane sirimu. Kanu ulkena ye te molorumu, yunge ki-umbukundu kamu kolopa kukoramu.

⁷ Kanu kinie akune moloringi Parisi yema kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie,[†] enone ‘Yesusini ulu te tepa kenjimbe kinie yu kote tendemolo.’ ningu ulu te tepa kenjimbe te ‘alieli koroko molkolie, ‘Koro molemolo, wale Sambate kinie yuni yemo tepa konde limbenje’ ningu yu mimi siku kanoko moloringi.

⁸ Eno konopuni pilieringi mele pilipelie Yesusini kanu ki kolopa kukoramu yemondo nimbendo: “Yemboma molemelena ongo ola angilieni.” nirimu kinie yemo yu akune ombo ola angilierimu.

⁹ Kanu kinie yemando nimbendo: “Eno isipu walsipu pilkiru. ‘Sambate wale kinie ulu nambolka ulu te manda temoloye? ‘Sambate walemonga ungu manemone ‘Teangi.’ nilimo mele teamili.’ nimbu yemboma lipu tapondomolo kinie manda molo tepo kenjimolo kinie mandaye? ‘Naa kolangi. Konde pang.’ nimbu temolomo manda molo topo kondomolomo mandaye?’ nimbu walsikiru.” nirimu.

¹⁰ Aku sipe eno nimbe walsipelie yuni eno pali neme-neme nimbe kanopalie ki kukoli yemondo nimbendo: “Nunge kimu sinio si.” nirimu kinie yemone yunge ki sinio sirimu kinie ki kolopa kukorumumu altopa kamu peanga lierimu.

[‡] **6:1:** bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”. [§] **6:2:** bokumunge alsena anjokondo “11.

Farisi”. ^{*} **6:2:** bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”. [†] **6:3:** ungu pulumu Mateyu 3:3*.

[‡] **6:4:** ungu pulumu Mateyu 12:4*. [§] **6:4:** LLipai 24:5-9. ^{*} **6:5:** Mateyu 12:9-14, Mako 3:1-6.

[†] **6:7:** bokumunge alsena anjokondo “41. saveman”.

¹¹ Aku terimu kanokolie mumindili awili teko kolko enone enono anjo yando ungu mele teko ningendo: "Tepa kenjikimumunge yu nambe-eamiliye?" ningu moloringi.

6:12-16 Yesusini Lipe Mundumbe Yema Mako Torumu Temanemo[‡]

¹² Pe walse ipulueli Yesusi yu Pulu Yemo kinie ungu nimbendo ma pangitenga ola pupé Pulu Yemo kinie ungu nimbe molopili kolea tangorumu.

¹³ Ipulueli-ou yu lombili andolimendo "Waa." nimbelie 'Enonga ye engaki rurepo nanga kongonomo teangi lipu mundembo.' nimbelie aku yema mako topalie enondo nimbendo: "Eno 'Nanga kongonomo tende-pangi.' nimbu lipu mundukuru yema." nirimu.[§]

¹⁴ Kanu ye engaki rurepo mako torumumenga imbime isipe:, Saimono (yunge imbi te Pita) yu keme, Pita angenu Enderu keme, Jemisi keme, Jono keme, Pillipu keme, Batollomiu keme,

¹⁵ Mateyu keme, Tomasi keme, Allapiasinge malo Jemisi keme, "Olio Juda yemboma oliolio gapomano molamili." niringi talape ye Saimono keme,

¹⁶ Jemisi malo Judasi keme, Judasi Isikeriote, Yesusi pe lipe opa puluema sirimu yemo keme, 'aku yema 'nanga kongono tende-pangi lipu mundukuru.' nimbe mako torumu yema.,

*6:17-7:1 Yesusini Yu Lombili Andoringi Yemboma Mane Sirimu Ungume**

6:17-19 Yesusini Yembo Awisili Tepa Konde Lsimu Temanemo[†]

¹⁷ Kanu kinie yu kinie, yuni "Nanga kongonomo tende-pangi." nimbe lipe mundorumu yema kinie, ma pangine manie oringi kinie yu lombili andoringi yembo awisili kinie, kolea Judia disiriki moloringi yembo awisili kinie, kolea awili Jerusalleme peringi yembo awisili kinie, nomu kusa kélona lierimu kolea awili Taya kinie Saidonoselonga peringi yembo awisili kinie, yu molorumune sukundu-sukundu ongo liku maku toringi.

¹⁸ Yu temane peanga topa, ungu mane sipe terimu pilingendo ongo, yuni eno kuru torumume 'Tepa konde lipili.' ningu oringi. Enonga yembo mare konopune kuru keri molorumume tepa konde lsimu.

¹⁹ Yemboma tepa konde lili tondolomo yu pepili molorumu kulu eno oringime pali 'Yuambolamili.' ningu yu molorumune nondoko nondoko oringi. Kanu kinie ongo yu amboloringi kinie kanu tondolomone eno pea pali tepa konde lsimu.

6:20-26 Olio Konopu Sipu Molomolo Ungu Pulumu Kinie Molopo Kenjimolo Ungu Pulumu Kinie Yesusini Nimbe Sirimu Temanemo[‡]

²⁰ Kanu kinie Yesusi manie molopa yu lombili andoringime olando sipe kanopalie enondo nimbendo:

"Eno koropa pulimoma

Pulu Yemo enonga ye nomi kingimu molopa

eno nokolemomonga[§] eno malo.

²¹ "Eno kinié engele telemoma

eno pe walse olo tembamonga eno malo.

"Eno kinié kola telemelema

eno pe walse tawe tengemonga eno malo.

²² "Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo

[‡] **6:11:** Temanemo*Mako 3:13-19, Mateyu 10:2-4. [§] **6:13:** bokumunge alsena anjokondo "1. apose".

* **6:16:** Mateyu 5:1-8:1 † **6:16:** laye telu sipe mele temaneselo Mateyu 12:15-16, Mako 3:7-12. ‡ **6:19:** Mateyu 5:3-12. § **6:20:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom".

pilku molemele yemboma,
 eno nanga yemboma molemelemonga
 we yembomane eno-kinie konopu keri panjiku,
 "Olio molemolona anjo paa." ningu,
 enondo "Eno yembo kerime." ningu,
 ningu kenjiku, enonga imbime
 pilku keri pilku tenge kinie eno malo.

23 „Yembomane eno aku siku mele telemelemonga, eno mulu koleana punge kinie kanune „Pulu Yemone, eno mele kalopa kondomba kene „kanu yembomane eno aku siku teko kenjinge, kinie konopu awili teko siku, konopu paa peanga pepili molangi.* Yembomane kinié eno mindili silimele mele, aku siku eno naa molangi koro-ou Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siliku andoringi yemboma we yembomane eno kepe mindili siringila kanumu.

24 "Nalo eno kamako lemelema,

ou kinié eno molko kondoko
 konopu peanga pepili molemele
 melema koronga nosilimele,
 pe aku siku naa molongemonga
 mindili nongo molko kenjinge.

25 Eno kinié olo telemo yemboma
 pe walse engelene kolongemonga
 mindili nongo molko kenjinge.
 Eno kinié tawe telemele yemboma
 pe walse eno kola tengemonga
 mindili nongo molko kenjinge.

26 We yembomane pali eno kapi ningu
 taki teki enondo "Yembo peangama." ninge kinie
 eno mindili nongo molko kenjinge.

Kanu yembomane enondo
 ungu peangama ningu kapi ninge mele
 ou eno naa molangi koro ou
 Pulu Yemone ungu umbu tondorumume naa pilku
 we kolo toko yembo ningu siringi yembomando
 iyembomanga anda kolepalimene
 ungu peangama aku siku niringila.

„Pulu Yemonga ungume sumbi siku niringi yembomando kapi naa ningu
 mindili siringi kanumu.“ „nirimu.„

6:27-36 Yesusini "Opa Pulue Yemboma Konopu Mondaa." Nirimu Ungu Te†

27 „Aku nimbelie Yesusini we moloringi yembomando nimbendo:
 „Akumu na lombili andolimendo nikiru, nalo name ungu nikirume pilku
 molemele yemboma, enondo ungu te pea niembo piliengila! Enone
 enonga opa puluema konopu mondoko, eno-kinie konopu keri panjilimele
 yemboma teko kondoko teangi.

28 Enondo 'Yembo kerime kene molko kenjengi!' nilimele yembomando
 'Eno yembo peangama kene molko kondangi.' niengi. Eno teko kenjilimele
 yemboma 'Pulu Yemone lipe tapondopili.' ningu enone enonga mawa
 tendangi.‡

* **6:23:** Jemisi 1:2. † **6:26:** Mateyu 5:38-48. ‡ **6:28:** Ou Pita 3:9.

29 "Yembo tene nunge kumbikere ekendonga larauwe tomba kinie topele toko 'Ekendonga kamu larauwe topili.' nieni. 'Nunge wale sulu peangamo liembo.' nimbe yembomo nunge wale-pakolimu kepe 'pea we lipili.' nieni.

30 "Melema si." ningu mawa tengen yemboma pali melema we sieni. Nunge melema we limbe yembomondo "Altoko nanu si." ni naa nieni.

31 "Yembomane nu-kinie teangi." konopu leno mele, nuni anjo yembomaaku siku teami. §

32 "Ulu pulu keri telememe yemboma kepe enono anjo yando kondo kolemele pilkulie eno yando kondo kolemele yemboma mindi kondo kolonge manda molo. Eno kanoko keri kanolemele yemboma pea kondo kolangi.

33 Ulu pulu keri telememe yemboma kepe enono anjo yando kondo kolko tekoko kondolemele pilkulie eno yando kondo kolko tekoko kondolemele yemboma mindi tekoko kondonge manda molo. Eno tekoko kenjilimele yemboma pea tekoko kondangi.

34 Ulu pulu keri telememe yemboma kepe enono anjo yando pundu anjiku, 'Walse altopo sukundu limbo' ningu pundu anjilimele pilkulie, eno yando pundu tolemele yemboma mindi pundu anjinge manda molo. Eno pundu naa tolemele yemboma pea pundu anjengi.

35 "Ulu pulu keri telememe yemboma enono anjo yando telememe mele eno ulu te olandopa teangila. Enone enonga opa puluema kepe kondo kolko, tekoko kondoko, pundu anjiku, teangi. 'Enone pe walse altoko aku siku yando teangi.' ni naa ningu, we teangi. Aku siku tengen kinie Pulu Yemonga ambolangoma molkolie,* yuni eno mele awisili kalomba linge. Pulu Yemo yuni mana yemboma-kinie aku sipe tepa molemola. Yu tekoko kenjilimele yemboma kinie, yundu 'Ange.' naa ningu we molemele yemboma kinie kanume tepa kondolemo.

36 Enonga Lapa Pulu Yemo tekoko kenjilimele yemboma kepe yu aku sipe kondo kolopa we tepa kondolemo mele eno tekoko kenjinge yembomaaku siku kondo kolko tekoko kondangi." „nirimu.„

6:37-42 Olio Anjo Yando Apurupu Telemolo Mele Ungu Te†

37 "Enone yemboma telememe ulume naa apurunge kinie 'Pulu Yemone, eno ulu telememe naa apurumbela. Enone anjo yembomane telememe mele apuruku kanokolie 'Teko kenjikimili. Tekemele mele 'Pulu Yemone, kanopä keri kanopili.' naa ninge kinie 'Pulu Yemone, enone telememe mele apurupe kanopalie 'Teko kenjikinu. Tekeno mele kanopo keri kanokoro.' naa nimbelä.‡ Yembomane eno-kinie tekoko kenjinge ulume 'Manie pupili.' ningu siye kolonge kinie 'Pulu Yemone, enonga ulu pulu kerime 'Manie pupili.' nimbe siye kolombala. §

38 Enone yemboma pe-pe kepe 'Pundu naa tangi.' ningu melema we singe kinie yuni eno aku sipe we simbela. Melema simbendo koltalo naa simbe; olandopa olandopa simbe. Enone anjo singe kanopalie eno yandoaku sipe simbela." „nirimu.

39 Yesusini enondo ungu iko walio te topa sirimula. Akumu isipe:

"Mongo keri lieli ye tene mongo keri lieli ye te aulke manda lipe ora simbeye? Peaselo kombune manda naa tolkaye?"*

§ 6:31: Mateyu 7:12. * 6:35: bokumunge alsena anjokondo "31.3. pikinini bilong God". † 6:36: Mateyu 7:1-6. ‡ 6:37: Gallesia 6:4. § 6:37: Mateyu 6:14-15, Mako 11:25. * 6:39: Mateyu 15:14 ekendo.

40 Ungu mane pilku mololi yemboma enonga ungu mane silimu toko manie naa mundulimele. Ou ungu mane pilku puku pora silimele kinie pe mindi enonga ungu mane silimu pea kapola-kapola mele molemele.[†]

41 "Nuni angenanga mongona nurupulu te lemo kanoleno nalo nunge mongona unjo awili te lemomo naa kanoleno akumu nambemune telenoye?

42 Nunge mongona unjo awili lemomo naa kanokolie angenando "Ano, nunge mongona nurupulu te lemomo wendo lindembo." nambeko nilinoye? Topele mapele toli yembomo,[‡] nuni nunge mongona lemo unjo awilimou ou wendo likulie pe kanoko kondoko angenanga mongona lemo nurupulumu manda wendo lindení." ,nirimu.

6:43-45 Unjo Mongo Tolemomanga Ungu Ikomo§

43 „Kanu kinie Yesusini ungu te pea nimbelie ungu iko pokore topalie nimbendo:[¶]

"Unjo peangamone mongo keri te manda naa tomba; unjo kerimuni mongo peanga te manda naa tombala.

44 Unjo mongo te kanokolie kanu mongo torumuunjomo imbi manda silimele.* 'Amu nambo.' ningui, takeme manda olko toko naa nolemela. Molo 'Me te nambo.' ningui, silipu manda mengo naa nolemela. Amu lupela takeme lupela kanoko, me lupela silipu lupela kanolemele kanumu.[†]

45 Aku sipe mele, yembo peanga tene yunge konopune ulu peanga pelemoma telemo, nalo yembo keri tene yunge konopune ulu keri pelemoma telemo. Yembo te yunge konopune pelemo ungume mindi kerena nilimo." ,nirimu.

6:46-49 Ulke Takolemele Mele Ungu Ikomo‡

46 "Nane nilio ungume pilku liku naa tekolie enone nando "Awilimou" we nambemune nilimeleye?" ,nimbelie pe yuni ungu iko te pea enondo topa nimbéndo:[¶]

47 "I nanga ungume pilku liku tenge yemboma eno ye te molemo mele niembo:

48 Ye te yuni yunge ulkemo 'Ingi nimbe angiliepili,' nimbe we ma kinie ukia kinie akupe ltepalie, akune manie kou polona ola takorumu. Ulkemo aku sipe takopa kondorumu kulu pe no topa ulkemo paa topa kalalu simbe terumu kinie topa tekise naa tekisipe ingi nimbe we angilierimu.

49 "Nalo inanga ungume pilku liku naa tenge yemboma eno ye te molemo mele niembo: Ye te yunge ulke we ma pange teline ola walu takorumu. Pe no topa ulke kanumu topalie ulkemo walsikele kamu topa kalalu sirimu." nirimu.

7

*7:1-10 Isirele Yembomanga Ulsu Mololi Ami Ye Nomi Tenga Kendemande Yemo Yesusini Tepa Konde Lsimu Temanemo**

1 Yemboma piliengi kanu ungume nimbe pora sipelie Yesusi Kapeniamme taonona sukundu purumu.

[†] **6:40:** Jono 13:16. [‡] **6:42:** bokumunge alsena anjokondo "47. tupela maus". [§] **6:42:** Mateyu 7:16,18,20, 12:33-35, Jemisi 3:12. ^{*} **6:44:** Mateyu 12:33 ekendo. [†] **6:44:** Kewa ungune unjo imbi lupe molemo. Ya umbu yembomane sumbi siku pilinge ungumu molemo. [‡] **6:45:** Mateyu 7:22-27. ^{*} **7::** Mateyu 8:5-13.

² Akune Romo yembomanga ami ye wane anderete nokorumu ye tenga kendemande te yu paa konopu mondorumumu kuru awili tepa topalie yu koloma tepa lierimu.

³ Kanu ami ye nomimuni Yesusi orumu pilipelie yuni Juda tapu ye mare[†] lipe Yesusi molorumune mundupelie nimbendo: "Nanga kendemandemo kuru awili tepa tomu kene, ongo teko konde li." nirimu.

⁴⁻⁵ Kanu Juda tapu yemane Yesusi molorumune ongo aku siku ningu, yunge ningu tondolo munduku mawa tendekolie ningendo: "I kende-mande kolkomomonga ami ye nomimu yu paapeanga. 'Yu Juda ye te molo, nalo olio Juda yemboma konopu mondopa, olio maku topo Pulu Yemonga ungumu pilimolo ulkemo yuni takondorumu kene nuni yu liku tapondonu liemo papu." nirungi.

⁶ Aku nirangi pilipelie Yesusi eno kinie kanu yemonga ulkena pumbe purumu. Kanu ulkemonga nondopa orumu kinie kanu ami ye nomimuni yunge pulu lemo yembo mare Yesusi ormune lipe mundorumu ongolie yundu ningendo: "Ami ye nomimuni isipe nikimu: "Awilimu,[‡] na ye kerimu mele molio, nu nanga ulkena oni kinie kapola naa temba kene nu mindili siku ya naa wani.

⁷⁻⁸ Nu molenona na ye kerimu manda naa ombóla konopu liendu. Na ye tene kepe nokopa molemo, yunge ungumu pilipu lipu telio. Nane kepe ami ye mare nokopo molio. Kanu yemanga tendo "Pu." nilio kinie yu pulimo. Molo tendo "Ou." nilio kinie yu olemo. Molo nanga kongono tendeli kendemande yembo tendo "I siku tei." nilio kinie yu aku sipe telemo kanumu. Aku sipela, nuni ungu te we nini kinie nanga kendemande "yemo, we konde pumbe kene nu we ni." nikimu." nirungi.

⁹ Yesusini Romo ami ye nomimuni nimbe mundorumu mele pilipelie yu konopu awisili lipe mundupelie yu lombili oringi yembomando nimbendo: "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: I Isirele yembomanga talapena ulsu mololi yemone na ungumuni mindi manda temba mele nimbe tondolo mundupe pilimo mele koleamanga pali, Isirele koleana sukundu kepe, yembo telurini kepe aku siku pilieringi mele paa naa kanoruntu." nirimu.[§]

¹⁰ Aku nirimu pilkulie ami ye nomimuni Yesusi molorumune mundo-rumu yema kanu ami yemonga ulkena yando ongolie kendemandemo konde purumu kanoringi.

7:11-17 Kolea Nene Ye Te Kolorumumu Yesusini "Kelko Ola Molou." Nimbe Topa Makinjinderimu Temanemo

¹¹ Yesusi Nene taonondo purumu, yu lombili andolime kinie yembo mare awisili kinie pea puringi.

¹² Yu taono pala kerepulune nondopa purumu kinie Nene ye te kolorumumu ono tengendo taropola teko mengo ulsu punge oringi. Kanu kolorumu yemo yunge anumu lapaselone yu komolayemo meringili kinie pe te lupe naa meangili lapa kolorumu. Pe yunge anumu ambo wayemo molopili yu kolorumula. Kango kanumu ono tengendo yembo awisili anumu kinie tapu toko puringi.

¹³ Awilimuni ambomo kanopalie paa kondo kolopa yundu "Kola naa tei." nirimu.

¹⁴ Kanu kinie yu yembo taropolamonga nondopa ombo taropolamo ombo ambolopalie, meringi yema we mengo angiliengi yuni nimbendo: "Kango yemo, ola molou." nirimu.

[†] 7:3: bokumunge alsena anjokondo "16. hetman". [‡] 7:6: bokumunge alsena anjokondo "6. bikpela". [§] 7:9: Ulsu mololi ambo tenga temanemo Mateyu 15:21-28.

15 Kanu kinie kolorumu yemo ola molopa yu ungu nirimu. Kanu kinie Yesusini ye kolorumumu lipe yemo yunge anumu yuyu sirimu.

16 Yesusini aku terimu-ne yembomane pipili kolkolie ningendo: "Pulu Yemonga ungu umbu tondolime pilipe yemboma nimbe sili ye awili te olio molemolona wendo omu lepamo." ningu Pulu Yemo yunge imbi liku ola mundundukulie ningendo: "Pulu Yemo yunge yemboma molemelena omba lipe tapondomu." niringi.

17 I Yesusini terimumunge temanemo kolea Judia disiriki pali kinie Judia ulsu kolea lupe lupema pali kinie anjo anjo purumu pilieringi.

*7:18-35 No Lindeli Jonone 'Yesusi Yu Nawenje Piliembo.' Nimbe Jono Yu Lombili Andoli Ye Mare Yesusi Molorumune Lipe Mundorumu Temanemo**

18 Yesusini terimu mele Jono yu lombili andolimene yundu ningu siringi kinie yuni yu lombili andolimenga talo "Yando wale." nimbelie Yesusi molorumune elo lipe mundupelie nimbendo:

19 „Pulu Yemone olio nokopa kondomba yere, "Lipu mundumbo." nimbe, nimbe panjerimu yemo 'Ombá.' nimbu nokopo molemolo kanumu nu molo te lupe ombámo nokopo molamiliye?" nirimu.

20 Kanu yeselone Yesusi molorumune ongolo yundu ningelendo: "No Lindeli Jonone olto lipe mundupelie nimbendo: „Pulu Yemone olio nokopa kondomba yere, "Lipu mundumbo." nimbe, nimbe panjerimu yemo 'Ombá.' nimbu nokopo molemolo kanumu nu molo te lupe ombá nokopo molamiliye?" nimu." niringili.

21 Aku siku walsiku pilkululie niringilimuni, ena tengah we kanoko angiliengili, Yesusini kuru lupe-lupe torumu yemboma kinie, konopune kuru molorumu yemboma kinie, mongo keri lierimu yembo awisili kinie, tepa konde lipe molorumu kanoringili.

22 Pe Yesusini elondo topondopa nimbendo: "Elone yakanokombele mele kepe pilkimbili mele kepe Jono ningu si-pele.

Mongo keri lieli yemboma mongone kanoko,
kimbu keri lieli yemboma kapola andoko,
kuru laká nolime umbu kangi angilipe,
komu silime komuni pilku,
kolopa lielime ola molemele kepe,
koropa pulime temane peangama topo silio pilimelela
kanumu.[†] Aku siku Jonondo ningu siele.

23 Na kanokolie 'Yu sike kanu yemo molemo.' ningu tondolo munduku pilkulie, altoko konopu talo naa panjiku molonge yemboma eno malo." nirimu.

24 Jonone mundorumu yeselo kelko nendo puringili kinie Yesusini kelepa yembo awisili maku toko moloringimendo Jonondo nimbendo: "Kolea ku lieline Jono no lindipe molorumu kinie, eno kanu kolea ku lieline nambolka kanonge puringiye? „Molo, Ikepanie mele poporamene lope-lope tendepa molorumu te kanonge puringiye? „Jono yu aku sipe mele molo kanumu."

25 „Alieli kanolemele mele kanonge naa puringi liemo, ulu nambolkare kanongendo puringiye? Ye te mulumbale paa peangama pakopa molorumu kanonge puringiye? Akumu molola. Yembo kamako molko, mele awisili nosiku, mulumbale paa peangama pakolemelema ye nomi kingimenga ulkena manjiku molemele kanumu.

* 7:17: Mateyu 11:2-19. † 7:22: ungu pulu te LLuku 4:16-21.

26 „Aku sili te kanonge naa puringi liemo, Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe sili ye te kanonge puringiye? Akumu sike nalo nane enondo nimbu sikiru. Jono yu sike Pulu Yemonga ungu umbu tondorumume pilipe nimbe sili ye te nalo yu Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe nimbe sili ye we te molo.

27 Yuni Pulu Yemone ou “Lipu mundumbo.” nirimu yemonga[‡] aulkemo tepa mimi temu kanumu.[§] Kanu yemondo Pulu Yemonga bokune sukundu molemo ungu te isipe:

‘Pulu Yemone yunge Malondo nimbendo:
“Pilieyo! Nanga ungu nindimbe yemo
nane nu puni aulkena
yu kumbi lepo lipu mundukuru.

Yuni nunge aulkemo akisindimbe.” nirimu.*
kanu ungumu bokune molemo.[†]

28 Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Ou mana moloringi yembomanga te ‘No Lindeli, Jono kinie manda molo. Jono olandopa mele. Nalo kinié wale kondemo wendo okomo. Kanu walemo Pulu Yemo ye nomi kingi molopa nokolemo yembomanga[‡] te paa imbi naa molopa paa koropa puli yembomo olandopa; Jono yu maniendopa. ‘Ou moloringi yemboma manie mele; kinié na ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilingemonga konopu peanga pemba yemboma olandopa.’’ nirimu.

29 Yesusini aku sipe nirimu pilkulie we yemboma kinie kou takisi lsingi yema kinie Yesusini Jonondo nirimu ungumu pilku peanga pilku Pulu Yemo kapi niringi. Kanu yembomane ou ‘No Lindeli, Jonone nirimu ungumu pilku peanga pilkulie eno ulu pulu keri teringime bulu siku, konopu alowa téko ‘Olio Jonone no lindepili.’ ningu no lsingi.

30 Nalo Parisi yema kinie,[§] Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku kondoringi yema kinie, enone ‘Pulu Yemone Jono naa mundorumu.’ ningu pilkulie, Pulu Yemone ‘Yembomanga lipu tapondopo tendembo.’ nirimu ungumu pilku keri pilku bulu sikulie pe ‘Jonone olio no naa lindepili.’ ningu no naa lsingi.

31 Kanu kinie Yesusini ungu te pea nimbendo: “Kinié mana molemele yemboma nambolka melte eno manda manjipu manda nimbonje? ‘Eno molemele mele isipu nimbu siembo:[‡]

32 Eno yemboma maku tolemele koleana ambolangoma pepe perekole molemele mele.* Kanu ambolangomanga marene ne anjo molemele ambolango mare ‘pea pepe perekole molonge aulke te koroko kelkolie, enondo walsikulie ningendo:

‘Konana nimulu kinie
eno ‘Pea konana niemili.’ naa ningu
“Molo.” ningi.

Pe kelepo kola temulu kinie
eno ‘Pea kola teamili.’ ni naa ningi.
‘Pea pepe perekole molomolo aulke te molo lepamo.’’
nilimele. ‘Kinié molemele yemboma eno kanu ambolangoma mele molemele.[‡]

[‡] **7:27:** bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”. [§] **7:27:** Jonone nirimu ungu akumu inie yakondo 3:1-18. * **7:27:** Mallakai 3:1. † **7:27:** “Nindimbe ombe.” nirimu kanu yemo No Lindeli Jono. Yu Pulu Yemonga Malonga aulke akisindimbe orumu yemo akumunge “Yuwe nimbe sindeli ye te molo.” nimbe nirimu. [‡] **7:28:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. [§] **7:30:** bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”. * **7:32:** bokumunge alsena anjokondo “31. tok bokis bilong pikinini”.

33 „Na kinie No Lindeli Jono kinie oltone nilimbolo ungume enone pilku keri pilimele; telembole mele kanoko keri kanolemelela.“ Jono ombalie ga kinie no waene kinie naa nomba molorumu kinie „kanoko keri kanokolie, ningendo: “Yunge konopune kuru te molemo.” nirim.

34 Pe Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemo ombo ga kinie no waene kinie norumu kinie „kanoko kerila kanokolie, ningendo: “Yu ga awisili nomba keri pilipe, no waene awisili nomba kekelepa topa telemo yemo. Yu kou takisi lili yema kinie,[†] ulu pulu keri telemelé yembo wema kinie ‘Yu kinie pulu liepili pea tapu topo molamili.’ nimbe telemo.” nilimelela. „Enone aku siku Jono kanoko kerila kanolemele. Na kanoko kerila kanolemele.“

35 Nalo pilipe konginjeli ulu pulumu Pulu Yemo kinie pelemo-na yunge ambolangomane pali yuni telemo melemando ‘Papu telemo.’ ninge.“ nirim.

7:36-50 Ambo Keri Tene Yesusinge Kimbuselo Kulumiye Tondorumu Temanemo

36 Walse, Parisi ye tene Yesusindu “Langi pea nambili ou.” nirimu kinie yunge ulkena suku pupe akune langi polona nondopa polo tengateng manie molorumu kinie

37 kanu koleana molorumu ambo ulu pulu keri teli tene Yesusi yu kanu Parisi yemonga ulkena suku langi nomba molorumu pilipelie, yu kopongo wele paa komindi te mingi pali lipe akune memba pupelie nirimununi,

38 Yesusi molorumum bulkundu kimbune nondopa kola tepa angilipelie, pe Yesusi yunge kimbuselo kola mongone kulumiye tondopa, pe ambomo yunge penge lapisemo lipe kanu kimbuselo kulu tondopa, kimbuselo kangulupo, kopongo wele memba orumu kanumuni kimbune ape kandondorumu.[‡]

39 Kanu ulke pulu ye Parisi „Saimono, yuni ambomone aku terimu kanopalie yuyu konopuni pilipelie ‘Yemo paa sike Pulu Yemone ungu umbu tondolemo pilimo ye te[§] molkanje i ambo yu ambolkomomo molemo mele kinie ulu keri telemo mele kinie manda pilipelie “Na naa ambolko, ongo wendo pu.” nilke.“ konopu lierimu.

40 Yesusini „Saimono, konopuni pilierimu mele pilipelie yundu nimbendo: “Saimono, nu ungu te niembo.” nirimu kinie

Saimonone topondopa nimbendo: “Ungu Mane Silimu, kapola, ni.” nirimu.

41 „Aku nirimu kinie Yesusini yundu temane te topa nimbendo: „Ye tene ye talo kou mone pundu anjipe sirimu. Ye te wane-anderete kina mele sipe, ye te tene kina mele sirimu.

42 Pe elo pea pundu manda naa tondoringili kinie ye pundu anjerimu kanu yemone punduselo we siye kolopa “Uluri molo, yu tepili.” nirimu. Aku nirimununge yeselonga nawene yu konopu olandopa mondorumu konopu lekenoye?” nimbe Yesusini Parisi yemondo aku nimbe walserimu.

43 „Kanu Parisi ye, Saimonone yundu topondopa nimbendo: “Pundu awili anjerimu yemo, konopu lekero.“ nirimu kinie

Yesusini “Paa nikinu.” nirimu.

44 Kanu kinie Yesusini topele topa kanu ambomo angilierimune kanopalie Saimonondo nimbendo: “I ambomo kána! Na nunge ulkena sukundu ondu kinie ‘olio Isirele yembomane ye ponenge kokole olemo kinie telemolo mele, nuni nando aku naa tenu. Nuni “Kimbu kulumiye tou.” ningu no naa sinu nalo i ambomone nanga kimbumu yunge kola

[†] 7:34: ungu pulu te Mateyu 11:19*. [‡] 7:38: Mateyu 26:7, Mako 14:3, Jono 12:3. [§] 7:39: bokumunge alsena anjokondo “35. profet”.

mongone kulumiye tondopa, yunge penge lapisemo lipa nanga kimbumu kulu tondomu.

⁴⁵ Na ondu kinie nuni na naa kangulonu nalo i ambomone na ondu kinie kepe yandopa kinié kepe nanga kimbumu kangulupe molemo.

⁴⁶ Na ondu kinie nuni nanga pengena kopongo wele liku ape naa kandonu nalo i ambomone nanga kimbuselo kopongo wele komindi tene ape kandondomu.

⁴⁷ Yuni ulu pulu keri awisili terimume manie pumumunge na konopu awili tepe mondopalie aku sipe temu. Nalo ulu pulu keri koltalo mindi telemo yembomo yunge terimu mele ‘Manie pupili, siye kolkoro.’ nimbe yemo konopu laye tepe mondombala.” nirimu.

⁴⁸ Ye Saimonondo aku sipe nimbe pora sipelie nirimumuni, ambomondo nimbendo: “Nunge konopune ulu pulu keri terinu pelemoma manie pupili, siye kolkoro.” nirimu.

⁴⁹ Aku nirimu pilkulie yu-kinie langi nongo moloringime yuni nirimu mele pilku keri pilkulie enone anjo yando ungu mele teko ningendo: “Yembomane ulu pulu keri telemelema iyemone “Manie pupili, siye kolkoro.” nikimu yemo yu naweye? ‘Na Pulu Yemo.’ konopu lepalie nikimunje?,” niringi.*

⁵⁰ Kanu kinie Yesusini ambomondo kamu nimbendo: “Nane nu ulu pulu keri terinu mele “Ombo wendo pupili.’ manda nimbo.’ ningu pilku onumunge na sike aku sipu manda lipu tapondokoro kene nu konopu pe nipili mololiku pani.” nirimu.[†]

8

*8:1-3 Ambo Marene Yesusi Nokoringi Temanemo**

¹ Kanu kinie pe Yesusi pupe, kolea awilime kinie kangama kinie akumenga andopalie nirimumuni, Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokomba[‡] temane peangamo topa silipe, yemboma ungu mane silipe andorumu. Yu lombili andoli ye engaki rurepo kinie

² ambo mare kinie yu pea andoringi. Kanu ambomanga mare ou kuru topa, mare ou kuru enonga konopune perimu kinie Yesusini eno pali tepe konde lsimu. Te, kolea Makatalá ambo Maria, ou yunge konopune kuru yepoko pakera moloringimendo Yesusini “Ongo wendo paa.” nirimu kinie ongo wendo purungi.

³ Te, ambo Joana, Susa menu. Susa yu kolea Gallilli disiriki ye nomi kingi Eretenga ulke tapu yemo. Te, ambo Susana. Eno kinie weambo awisili kinie Yesusi nokoringi. Kanu ambomane enonga kou mone noseringime likulie Yesusi kinie yu lombili andolime kinie enonga langi kinie melema topo toko liku siku nokoringi.

8:4-8,11-15 Ye Tene Langi Umbu Ponieno Tanda Sirimu Ungu Ikomo‡

⁴ Kanu kinie Yesusi molorumune kolea lupe lupemanga moloringi yemboma sukundu sukundu ongo, liku maku toringi kinie yuni enondo ungu iko te topalie nimbendo:

⁵ “Ye tene rasi-witi umbu ponieno andopa tanda sirimu. Tanda silipe andorumu kinie umbu mare aulkena manie purumu, kanume yembomane kimbuni kambilieringi; keramane ongo liku noringila.

* ^{7:49:} inie yakondo 5:20-21. † ^{7:50:} inie anjokondo 8:48, bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. * ^{8:8:} Mateyu 27:55-56. † ^{8:1:} bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. ‡ ^{8:3:} Mateyu 13:3-9,18-23, Mako 4:3-9,13-20.

6 Umbu mare kou perimune manie pupelie akune no naa molorumu kulu muli topa wendo ombo walsikele kolorumu.

7 Umbu mare kombulu-siri ka mele molorumune manie purumu, siri ka melemo wendo ombo witi umbume topa norumu kulu ombo peanga naa lepa „mongo te naa torumu.”

8 Umbu mare ma peangana manie purumume wendo ombo mongo peangama topa, mongo tokapu kise mele torumu.” „nirimu.” „Aku nimbeline,” „Yembo komu-peo lemomane iungumu piliee.” nirimu.

8:9-10 Yesusindu “Ungu Ikoma Nambemune Tolenoye?” Ningu Walsiku Pilieringi Temanemo§

9 „Yesusini aku nirimu kinie, yu lombili andolimene yundu ningendo: „Aku ungu ikomonga pulumu ningu si.” niringi.

10 Kanu kinie yuni enondo nimbendo: „Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma kinie melema kinie nokolemomonga* ulu pulu ou yuyu pilierimu kanu ulu pulume ‘Eno kinié „na lombili olemele yemboma, piliengi!’ nimbeline eno ‘Ungu ikomanga pulume piliengi!’ nimbeline eno nimbe sikimu. Nalo we yemboma ‘Ungume nimbu siembo.’ nimbulue ungu ikoma mindi topo silio. „Pulu Yemone Aisayanga kerena nimbendo: „Eno mongone kanokolie naa kanoko,

komuni pilkulie naa pilimele.”†

nirimu akumunge we yembomando ungu ikoma mindi tolio.” nirimu.‡

(8:11-15 akumu inie yakondo 8:4-8 molemo.)

11 Aku nimbeline yuni nimbendo: „Aku ungu ikomonga§ pulumu isipe: „Langi umbu tanda sirimu kanu umbume Pulu Yemonga ungumu.

12 Umbu mare aulkena manie purumume yembo mare aku silime molemele. Enone ungumu pilimele kinie pe „kurumenga nomi, depelemo* ombo ‘Aku ungumu kamu tondolo munduku piliengi liemo Pulu Yemone eno lipa tapondopa aulke kerine wendo limbe† kinie manda molo.’ nimbe ungu tanda sili konopune pupe pelemoma wendo limo.

13 Umbu mare tanda sirimu kou perimune manie purumume yembo mareaku silime molemele. Enone ungumu pilkulie konopu siku pilku limele. Nalo eno pulkinio naa mundukulie ungumu laye kolte mindi pilku molemele. Pe eno konopune umbune temba kinie molo „Setene omba, manda manjipe kondi ka temba kinie, eno pilimele ungumu siye kolemele.

14 Umbu mare tanda sirimu kombulu-siri ka mele molorumune manie purumume yembo mareaku silime molemele. Enone ungumu pilkulie pe aulkena punge punge kinie konopune umbune telemo umbunema kinie, mele awisili nosilimele melema kinie ya ma koleana ulume tekokonopu singe ulume kinie, kanu sili ulu mare wendo ombo ungu kanumu topa nolemo kinie ungumuni uluri naa tepa langi mongo kamu naa tolemo.

15 Umbu mare tanda sirimu ma peangana manie purumume yembo mareaku silime molemele. Enone enonga konopu peanga pepili molko ungumu pilkulie kanu ungumu kamu liku tondolo munduku pilkulie, tondolo pupili molemele kinie kanu umbume langi mongo „awisili, tolemo.” „nirimu.”

8:16-18 Tepe-LLamemonga Unku Ikomo‡

S 8:8: Mateyu 13:10-17, Mako 4:10-12. * *8:10:* bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”.

† *8:10:* Aisaya 6:9. ‡ *8:10:* ‘Ungumu konopuni naa pilipu liemili.’ nilimele yembomando nirimu;

Mateyu 13:14-15. § *8:11:* Inie yakondo 8:4-8. * *8:12:* kurumenga nomi Setenenga imbi mele te. Bokumunge alsena anjokondo “9. devil”. † *8:12:* bokumunge alsena anjokondo “21. kisim bek”. ‡ *8:15:* Mako 4:21-25.

16 „Yesusini enondo ungu iko te pea topa nimbendo: „

“Yembomane tepe-llame kandokolie mingine suku naa panjiku polo maniekondo naa nosikulie nilimelemon, ‘Yembo ongema kolea kanangi ulkena suku patepili.’ ningu polo tengə ola nosilimele.”[§]

17 Aku sipe mele, kinié lopi telemo melema pe walse mona lemba yemboma kanonge; kinié aki topa lemo melema pe walse patemba kinie yembomane kanu melema kanonge.

18 “Aku temba kene enone ungu pilimele akumu mimi siku piliengi! Pulu Yemonga ungumu pilku molemele yemboma paa olandopa nimbe simbe pilinge. Pe paa awisili pilinge. Nalo naa pilku molemele yemboma eno laye-kolte pilimele ungumu kepe wendo limbe.”* nirimu.

8:19-21 Yesusinge Anumu Kinie Angenupili Kinie Akumenga Temane Te†

19 Walse Yesusi ulke tengə suku molorumu kinie yunge anumu kinie angenupili kinie yu kanongendo oringi. Akune yembo awisili ekelepa tekō moloringi kulu yu molorumune nondoko manda naa ongolie

20 „ungu te ningu mundoringi kinie, yembomane yundu ningendo: ‘Aminie kinie angenali kinie nu kanongendo ongo pena angilimele.’ nirungi.

21 Yesusini enondo topondopa nimbendo: “Pulu Yemonga ungumu pilku liku telemelē yemboma nanga anumu kinie nanga angenupili kinie molemele.” nirimu.

8:22-26 Poporome Awili Te Torumumuni Yesusinge Ungumu Pilipe Lsimu Temanemo‡

22 Walse, Yesusi kinie yu lombili andolime kinie eno nona andoli sipe tengə sukundu purgingi kinie pukulie, yuni enondo nimbendo: “Nomu nekendo pamolo.” nirimu kinie akune punge purgingi.

23 Sipine punge purgingi kinie Yesusi yu uru perimu. Yu uru pepili poporome awili te nomune torumu. Aku terimu-ne ‘nomumu apisipe ola ombalie, no sipine sukundu sukundu om̄ba peke lepalie sipimu memba nona manie pumbe terimu kinie eno no wangonge teringi.

24 Kanu kinie yu uru perimune puku toko makinjindikulie ningendo: “Ye Nomimu,§ Ye Nomimu, olia no wangokomolo.” nirungi kinie yu makilipelie poporomemo kinie no apisipe ola orumu nomumu kinie iri torumu. Kanu kinie poporomemo topa kelepa, nomumu lope naa tepa we lierimu.

25 Kanu kinie yuni lombili andolimendo nimbendo: “‘Pulu Yemone olia nokomba.’ ningu, tondolo munduku naa pilkimiliye?” nirimu.

‘Yuni terimu mele kanokolie, yemane pipili kolko mini-wale mundukulie anjo yando enono walsikulie ningendo: “Apa! Iyemo nawenje? Poporomemone kepe nomumuni kepe yuni elondo “Teale.” nilimo ungumu pilku liku kelkembele.” nirungi.

26 Kanu kinie nomune nekendo puku kolea Gerasa purgingi. Nomu yakondo kolea Gallilli, nomu nekendo kolea Gerasa kanumu.

27 Akune oringi kinie Yesusi sipine wendo om̄ba kēlona angilierimu kinie kanu kolea ye te yu molorumune orumu. Kanu yemo kuru awisili yunge konopune molorumumunge mulumbale telu kepe naa panjipe, we-we andopa, ulke tengə naa pepa, yembo ono koleana pelipe andopa molorumu.

§ **8:16:** inie anjokondo 11:33. * **8:18:** ungu pulu te Mateyu 13:12* † **8:18:** Mateyu 12:46-50, Mako 3:31-35. ‡ **8:21:** Mateyu 8:23-27, Mako 4:36-41. § **8:24:** bokumunge alsena anjokondo “5. bikman”.

28-29 Kurumuni kanu yemo taki teki lsimu kulu yembomane ka-senene yu kimbu kime ka toko yu nokoko moloringi nalo ka-senema sungu sirimu kinie pe kurumuni kolea ku lieline yu memba purumu. Kanu yemone Yesusi kanopalie kalle nimbe yu angilierimune manie molopa tamalu pepa tondolo mundupelie nimbendo: "Yesusi, Pulu Ye Paa Olandopa Awilimunge Malo, na-kinie ulu nambolka uluri tenindu onuye? 'Na mindili paa naa lipu simbo.' ni.' nimbu mawa tekero." nirimu. 'Yu kokele ombá orumu kinie, Yesusini ou nimbendo: "Kurumu, iyemonga konopune ongo wendo pu." nirimu mele pilipelie yemone aku sipe "Naa tei." nimbe mawa terimu.

30 Aku nirimu kinie Yesusini yemondo walsipelie nimbendo: "Nunge imbi naweye?" nirimu kinie

yemo yunge konopune kuru awisili molorumu kulu pilipelie yuni "Nanga imbi Paa Awisili." nirimu.

31 Kanu kuru awisilimene wale awisili Yesusi mawa tekolie ningendo: "Olio 'ongo wendo pang.' ninggu toko makorokolie "Ima koleamo munduku siye kolko, Pulu Yemone kowa muru paa lepa mindi pupe pora naa nilimo murumunge ,olionga ye nomi Setene walse lipe mundumbé, kanu murumunge* paa." ni naa ni." ninggu mawa teringi.

32 Akune ma pang'i tengə umbu kongi awisili ímu nongo moloringi kanokolie Yesusi mawa tekolie ningendo: "Olio 'toko makorokolie, 'Ne kongimenga konopune molo-pang.' ni." niringi kinie

yuni "Kapola, akune pang'i." nirimu.

33 Aku sipe nirimu kinie kurume kanu yemonga konopune wendo ongolie kongi akune moloringimenga konopune puku moloringi kinie kanu kongime kekelepa toko lkisiku puku kopona pukue toko nomune suku puku no wangoringi.

34 Ulu akume wendo orumu-ne kanokolie kongi tapu teko moloringi yema talopa leko pukulie niringimuni, kolea awiline moloringi yemboma kinie, kolea kangamanga moloringi yemboma kinie, ulu akume wendo orumu mele temanemo toko siliku purungi.

35 Kanu temanemo pilieringi yemboma 'Ulume wendo orumu mele kanamili.' ninggu wendo puku Yesusi molorumune ongolie ou kuru awisili konopune molko ongo wendo purungi yemo mulumbale pakopa, umbu konopu pepili Yesusi molorumune nondopa manie molorumu kanokolie eno pipili koloringi.

36 Yesusini terimu mele mongone kanoringi yembomane pe oringi yemboma ninggu siringi. Kuru awisili konopune moloringi yemonga konopune kurume ongo wendo purungi kinie yemo yu umbu konopu pepili molorumu mele ninggu siringi.

37 Kanu kinie kolea Gerasa yemboma pali paa mini-wale mundukulie Yesusi mawa tekolie ningendo: "Olionga koleana naa mololi kelko pu." niringi kinie yu kelepa pumbendo nona andoli sipine suku purumu.

38 'Yu pumbe terimu kanopalie, kuru awisili konopune ou molko wendo oringi yemone yundu nimbendo: "Pea pambili." nimbe mawa terimu.

Nalo Yesusini "Molo." nimbe yundu nimbendo:

39 "Nulkondo puku Pulu Yemone nu lakopa tepa kondomu mele nunge yemboma ninggu si-pou." nirimu. Yesusini aku nirimu-ne pilipelie ye kanumu pupe kolea awiline suku moloringi yemboma pali Yesusini yu kinie lakopa tepa kondorumu mele nimbe sirimu.

* **8:31:** Muru akumunge ungu pulumu Lipe Ora Sirimu 9:1,2,11, 11:7, 17:8, 20:1,3.

8:40-56 (8:40-42,49-56) Ambola Te Kolorumumu Kinie (8:43-48) Kuru Te Topa Naa Kelierimu Ambo Te Kinie Elo Yesusini Tepa Konde Lsimu Temaneselo[†]

⁴⁰ Kanu kinie Yesusi yu nomu yakondo orumu kinie yu ‘Ombá.’ ningu maku toko nokoko moloringi yembomane “Nu papu okono.” ningu konopu siringi.

⁴¹⁻⁴² Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga unggumu pilieringi ulke te nokorumu ye te, yunge imbi Jairasi, Yesusi molorumune orumu. Kanu kinie yu Yesusinge kimbune nondopa ombo manie molopa tamalu pepa yundu mawa tepalie nimbendo: “Nanga ulkendo pea pambili ou.” nirimu. Yemo yunge ambolamo, yunge lemenu telu mindi, yu ponie engaki rurepo mele ombo purumu kanu ambolamo, kuru paa awili teba torumumunge yu nondopa kolomba teba lierimumunge ,yemone Yesusi aku sipe mawa terimu.[‡]

Pe Yesusi kanu ulkena pumbe purumu kinie yembo awisili liku maku toko yu kakapu teko ekelepa teko pea puringi.

⁴³ Kanu yembo pea puringimenga ambo te yunge pena perimu walema pora naa nirimu. Yu pena mindi pepili ponie engaki rurepo ombo purumu. Yu doketamanga yunge kurumu ‘Pora nipili.’ nimbe andopa, yunge kou mone pali eno sirimu nalo kuru kanumu pora naa nirimu.

⁴⁴ Kanu ambomo Yesusi pumbe purumu kinie bulkundu ombo, yunge wale pakolimunge pundumu ambolorumu kinie walsikele yunge kuru torumu kanumu pora nirimu.

⁴⁵ Aku terimu kinie Yesusini nimbendo: “Na nawene ambolomuye?” nirimu. Enone pali “Na molo.” niringi kinie ,yu lombili andoli ye, Pitane yundu nimbendo: “Ye Nomimu,[§] yembo awisili nu angilinona nondoko nondoko ongo kakapu teko ekelepa teko angilkimili kanumu.” nirimu.

⁴⁶ Nalo Yesusini altopa nimbendo: “Na yembo lipu tapondolio tondolo mare nanga kangine ombo ulsu pumu kulu pilipulie yembo tene na ambolomumundu nikiru.” nirimu.

⁴⁷ Aku sipe nirimu pilipelie ambomo yu lopi manda naa teba, yu terimu mele Yesusi pilipe molorumu kanopalie yu kimbu ki puru-puru nipili Yesusi molorumune ombo manie molopa tamalu pepalie, yemboma pilku angiliengi yuni ‘Kuru pora nipili.’ nimbe ombo yu ambolorumu kinie walsikele konde purumu mele nimbe para sirimu kinie

⁴⁸ Yesusini yundu nimbendo: “Ambomo, ‘Nu manda teba konde limbe.’ ningu tondolo munduku pilienu kanu ulumuni nu konde pukunu. Konopu pe nipili mololiku pani.” nirimu.[§]

⁴⁹ Yesusini ambomondo aku sipe nimbe molorumu kinie, ye te, yemboma maku toko Pulu Yemonga ungu pilieringi ulke nokoli ye Jairasindu, nge ulkena molopalie ombo ,Jairasindu, nimbendo: “Nunge ambolamo kolopa pora simu. Ungu Mane Silimu ‘Mindili nopili.’ ningu we naa mengo wani.” nirimu.

⁵⁰ Yuní nirimu mele Yesusini pilipelie ,ulke nokoli yemondo, nimbendo: “Mini wale naa mundoyo. Nunge ambolamo nane ‘Manda lipe tapondomba.’ ningu tondolo munduku pilku moloni kinie* yu konde pumbe.” nirimu.

⁵¹⁻⁵³ Kanu kinie Yesusi yemonga ulkena ombalie ulkena sukundu yembo awisili ambola kolorumumu kondo kolko kola teko moloringi kanopalie enondo nimbendo: “Ambolamo kolou naa kolomu. We uru mindi pelemo[†]

[†] **8:39:** Mateyu 9:18-26, Mako 5:21-43. [‡] **8:45:** bokumunge alsena anjokondo “5. bikman”.

[§] **8:48:** inie yakondo 7:50. * **8:50:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. [†] **8:51-53:** ungu pulu te Mateyu 9:24*.

kene kola naa teaa." nirimu. Nalo yu sike kolopa pora sirimu pilkulie yuni "We uru pelemo." nirimungune enone yu ungu taka tondoko tawe tenderingi. Pe yu ‚ambolamonga suluminiana, pumbe purumu kinie 'We yemboma pali naa ongo anjo paa.' nimbelie Pita keme, Jono keme, Jemisi keme, kanu ambolamonga anumu lapaselo kinie "Eno mindi pea pamili." nimbe ‚ambola onomo lierimu, suluminiana eno memba purumu.

⁵⁴ Pupelie ambolamonga kimu ambolopa yundu walsipelie nimbendo: "Ambolamo, nu ola molou." nirimu kinie

⁵⁵ yunge mini purumu kanu minimu altopa sukundu orumu kinie ambolamo walsikeleola molorumu. Kanu kinie Yesusini ‚anumundu, nimbendo: "Ambolamo langi mare liku si." nirimu.

⁵⁶ Yuni terimu mele kanokololie ambolamonga anumu lapaselo elo paa mini-wale mundoringili nalo yuni elondo tondolo mundupe nimbendo: "Ulu itekeromo yembo telurindu kepe anjo puku paa naa ningu siele." nirimu.

9

9:1-6,10 Yesusini Ye Engaki Rurepo "Kongono Te-Paa." Nimbe Lipe Mundorumu Temanemo[†]*

¹ Walse Yesusini yu lombili andoli ye engaki rurepondo "Yando waa." nimbelie, enone yembomanga konopune kuru molemoma "Ongo wendo paa." ningu toko makoronge tondolomo sipelie, yembo kuru tolime 'Konde pang.' ninge nambamo sirimu.

² Aku sipe tepalie enondo nimbendo: "Eno puku, Pulu Yemo ombo ye nomi kingimu molomba[‡] temane peangamo yemboma toko siliku andoko, kuru tolime teko konde liliku pangı.

³ "Pungendo, eno melema naa mengo we pangı. Apulu mingi kepe, mele wale kepe, langi kepe, kou mone kepe, wale pakoli talo kepe naa mengo we pangı.[§]

⁴ "Pe kolea tenga suku pukulie akune molongendo ulke teluringe suku pukulie akune mindi peko molkolie pe aku koleamo munduku siye kolko pangı. 'Ulke pinie-pinie naa andoko ulke teluringe mindi langi nongo peangi.'^{*}

⁵ Kolea marenga suku punge kinie kolea pulu yembomane "Papu ongi. Pea peamili waa." ni naa ningu enone ungu ningema pilku naa lingi liemo kanu koleana yembo kerime munduku siye kolko pungendo eno liku su singemonga kanu koleana yemboma 'Kamu molko kenjengi! Pulu Yemone eno lipe naa tapondonba mele piliengi!' ningu enonga kimbune kanu koleamanga ma angilimbema kulu tokolie pangı." nirimu.

⁶ Aku nirimu kinie kanu yema puku, koleamanga andoko, Pulu Yemonga temane peangamo toko siliku, kuru torumu yemboma teko konde liliku, teliku andoringi.

9:7-9 Ye Nomi Kingi Erotene "Yesusi Yu Nawenje?" Nimbe Pilierimu Temanemo[†]

* 9:: Mateyu 10:1-15, Mako 6:7-13,30-31. Pe Yesusini ye tokapu yepoko lipe mundorumu temanemo inie anjokondo 10:1-20. 9:3-4,5 kinie 10:3-8,10-11 kinie paa telu sipemo. [†] 9:: "engaki rurepo" akumu Kewa ungue "tuwellepo". Akumu ya Yesusi ou mako torumu lombili andoli ye talapemonga imbi lieringi te-inie yakondo 6:13. Bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel" kananila. [‡] 9:2: bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". [§] 9:3: ungu pulu te Mateyu 10:10, inie anjokondo 10:71*. ^{*} 9:4: inie anjokondo 10:7. Ungu pulu te Mako 6:10*. [†] 9:6: Mateyu 14:1-2, Mako 6:14-16. Inie anjokondo 9:18-20 telu-sipe melela.

7-8 Kolea Gallilli disiriki nokorumu ye nomi kingi Eretene Yesusini terimu mele temane toringi pilipelie, ‘Iyemo nawenje?’ nimbe pilipe sundorumu. Yembo marene ningendo: “I yemo ‘No Lindeli, Jono’ talko kolorumu kanumu, lomboropa wendo omunje.” ningu moloringi. Marene ningendo: “Pulu Yemone ou konde molopili olando lsimu ye, Illainja[‡] kelepa omba molemo.” ningu moloringi.

Marene ningendo: “Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi ye koro ou moloringimenga ye te kolopalie lomboropa wendo orumu.” ningu moloringi.

9 ‘Ye nomi kingi, Eretene Yesusini terimu mele temane toringi, pilipelie nimbendo: “‘No Lindeli, Jono’ yunge pengemo wendo pupili.’ nimbu nomimu karu lierindu yu kolorumu[§] nalo iulu tondolo lupe lupe telemopilio yemo yu nawenje?” nirimu. Aku sipe nimbeline “I ye Yesusi kanamboa!” nimbe molorumu.*

9:10-17 Yesusini Ye Pape Tausini Langi Sirimu Temanemo[†]

10 Yesusini “Nanga kongonomo tende-paa.” nimbe lipe mundorumu yema[‡] yu molorumune kelko yando ongolie niringimuni ulu teringime yu temane toko siringi. Kanukinie kanu yema lipe memba pupe ‘Tenga oliolio molamili.’ nimbe eno Besaida taonona memba purumu.

11 Nalo yembo paa awisili eno akune puringu mele pilkulie yu purumune akliku lombili purungi. We yemboma oringi kanopalie Yesusini enondo “Papu ongi.” nimbeline eno Pulu Yemo ombo ye nomi kingi molomba temane peangamo topa sipe, enonga yembo kuru torumume ‘Konde pang.’ nimbe eno tepa konde lsimu.

12 Pe ipupene ena pumbe terimu kinie yu lombili andoli ye engaki rurepo yu molorumune ongo yundu ningendo: “I koleana yembo te naa pelemo kene ya maku toko molemele yemboma ‘Puku kolea marenga langi topo toko liku nongo pe-pangi.’ ni.” niringi.

13 Aku niringi kinie Yesusini lombili andolimendo nimbendo: “Enone enono yemboma langi mare liku siengi.” nirimu.

Enone yundu ningendo: “Ya langi awisili molo. Pillawa kaloli kanga kise pakera kinie oma kaloli talo kinie, aku langi pokore mindi lemo. Molo nuni ‘Olio kolea tengen puku iyembomanga langi topo toko lindi-pengi.’ ningu nikinuye?” ningu walseringi.

14 (Kanu yemboma koltalo molo, ye pape tausini mele akune moloringi.)[§]

Kanu kinie Yesusini enondo nimbendo: “Yembomando ‘eno tokapu talo talo^{*} ningu manie molangi.’ niengi.” nirimu kinie

15 enone aku siku yembomando niringi kinie yemboma pilku liku aku siku manie moloringi.

16 Kanu kinie Yesusini pillawa kaloli kise pakera kinie oma talo kinie kanume lipelie mulu koleana olando sipe kanopa ‘Pulu Yemo kinie, ‘Ange.’ nimbe langi akume ambolopa pike lepa lombili andolime moke

[‡] **9:7-8:** ungu pulu te Mako 6:15*. [§] **9:9:** Mateyu 14:1-12. ^{*} **9:9:** Eretene pe Yesusi sike kanorumu (inie anjokondo 23:8). [†] **9:9:** Mateyu 14:13-21, Mako 6:30-44, Jono 6:1-13; Iulu tondolomonga temanemo mindi ye kisene pali bokune toringi. Yesusi lomboropa ola molorumu temane akumu mindi sike peala. Te pea molo. [‡] **9:10:** inie yakondo 9:1-6, bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”. [§] **9:14:** Ye manjipe pape tausini (5000), ambo ambolangoma pea olandopa (Mateyu 14:21. Lipe tere lepa yembo tausini rureponga talonje?). Ye po-tausini kinie ambo ambolangoma langi sirimu temanemo Mateyu 15:32-39, Mako 8:1-10. ^{*} **9:14:** Giriki ungune “tu paono tene (50)” nimbe molemo. Umbu-Ungune “tokapu talo” akumu “tu paono eti” (48). Telu sipemo nalo Umbu-Ungune sumbi sipemo.

tепа sipelie "Anjo yemboma siee." nirimu, ḥenone yemboma moke teko siringi.

¹⁷ Eno pali kanu langime noringi kinie olo terimu. Pe lombili andolimene langi goli lierimume liku maku toko wale basikete engaki rurepo toko peke siringi.[†]

9:18-22 Pitane Yesusindu "Pulu Yemone Olio Nokopa Kondomba Ye Te Lipu Mundumbo." Nimbe Mako Torumu Ye Nomi Akumu Nu." Nirimu Temanemo[‡]

¹⁸ Walse, Yesusi yuyu Pulu Yemo-kinie ungu nimbe molorumu kinie yu lombili andoli ye pea moloringimendo walsipelie nimbendo: "Yembomane na imbi leko nawe nilimeleye?" nirimu.[§]

¹⁹ Enone yundu topondoko ningendo: "Marene "Nu No Lindeli Jono ḥekolorumumu kinié kelepa lomboropa ola molemomo," ningu pilku, marene "Nu, "Pulu Yemone ou konde molopili olando Isimu ye, Ilainja kelepa ombo molemo." ningu pilku, marene "Nu Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye te ou kolorumumu kinié lomboropa ola molemo." ningu pilimele." niríngi.

²⁰ ḥAku niringi kinie, yuni enondo walsipe pilipelie nimbendo: "We yembomane aku siku nilimele, nalo enone enono na nawe nilimeleye?" nimbe walserimu.

Pitane topondopa nimbendo: "Nu, Pulu Yemone 'Olio nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.' ou nimbe mako torumu ye nomi, Kirasimu." nirimu.

²¹ Pitane aku nirimu pilipelie Yesusini enondo tondolo mundupe nimbendo: "Na molio mele 'Pitane kinié nikimumu, enone anjo yembo telurindu kepe ḥisili ou, paanaa ningu siee!" nirimu.*

²² 'Nimbelie, yuni ḥyu-kinie wendo ombá mele, eno nimbe sipelie nimbendo: "Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo[†] sike mindili awisisi nombá. Juda yemboma nokolemele tapu yema kinie, Pulu Yemo popo tondoli ye awilime kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane sili yema kinie,[‡] enone ḥningendo: "Yu Pulu Yemone naa mundorumu. Yu Pulu Yemonga Malo naa molemo." ningu, yu liku bulu siku yu toko kondonge. Yu toko kondonge kolomba kinie wale talo ombo pumbe kinie yepoko siudemonga Pulu Yemone yundu 'Lomboroko ola molou.' nimbé." nirimu.[§]

²³ Kanu kinie Yesusini akune maku toko moloringimendo pali* nimbendo: "Yembo tene 'Yu lombili pambo.' nimbelie yuni alieli yunge konopumuni pilimo melemanga 'Topo manie mundembo.' nimbe, yemboma unjo perana angilku mindili nongo kolemele mele yuni unjo pera mele gomo lembando 'Na yu lombili pumbondo mindili nondu liemo papula; kolondu liemo papula.' nimbelie na lombili opili. We naa opili.

²⁴ Yembo tene yunge mana molopa naa kololi ulu pulumu ambolomba temba kinie yu kolopalie sike molopa kenjipe mindi pumbe. Nalo yembo tene na konopu mondopalie nanga kongono "Tendambo." nimbe temba

* 9:17: Pe Kingime 4:42-44. † 9:17: Mateyu 16:13-16,20-21, Mako 8:27-31; 9:18-19 inie yakondo 9:7-9. § 9:18: inie yakondo 9:7-9. * 9:21: 'Juda ye awilimene aku ungumu pilkulie na-kinie mumindilli kolkolie, isili outonge.' nimbe aku "Naa niee!" nirimunje. 'Yu sike tonge nalo ou naa tangi.' nimbe nirimunje. † 9:22: bokumunge alsena anjokondo "32.3. Pikinini Bilong Man".

‡ 9:22: bokumunge alsena anjokondo "16. hetman", "34.2. bikpris", "41. saveman". § 9:22: molemo mele Yesusini sumbi sipe nirimu. Ungu lupe lupe molo. * 9:23: Lombili andolime palinje (9:18), molo yemboma palinje. Giriki ungune sumbi sipe naa nilimo.

kinie yu kolopalie yuconde molopa kondopa mindi puli ulu pulumu sike kanopa limbe.

²⁵ „Akumu nambemune nikiruye? „ Yembo tene mana melema pali yuyu lipe nosipelie yu mini pali Pulu Yemo naa molomba koleana pupe mindili nomba molopa kenjilkenje kanu melemane kanu yembomo nambepa lipe tapondolkanje? Lipe naa tapondolkamo.

²⁶ “Nanga yembo mare we yemboma kinie molkolie ningendo: “Olio Yesusinge ungume pilipu lipu, yu lombili andopo molemolo mele we yembomane naa piliengi!” ningulie, na kiyengo ningu lombili andolemele yemboma eno-kinie ulu te pe wendo ombá mele nimbu siembo: Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemo pe Lapanga tondolo patelimu kinie ,mulu koleana, angello kake telime kinie „manie, ombá temba kinie, kanu we yemboma molongena yunge yemboma mona molongendo we yemboma molongena kanokolie yu ou naa opili ‘Olio yunge yemboma molemolo mele we yembomane naa piliengi!’ ningu pipili kolko lopi teko molonge yemboma yuni lipe wekendo kanopa, “Na moliona naa waa.” nimbéla.” nirimu.

²⁷ “Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Eno ya angilkimilimenga mare ou kolou naa kolangi Pulu Yemo ye nomi kingimu om̄ba molopa kolea nokombando[†] ombá kanonge.” nirimu.[‡]

9:28-36 Yesusinge Kalumu Te Lupe A Lierimu Temanemos

²⁸ Yesusinge „yu lombili andolimendo aku sipe nimbe sirimu kinie,^{*} pe koro te om̄ba purumu kinie Pita keme, Jemisi keme, Jono keme, eno lipe meli pupe ‘Pulu Yemo kinie ungu niembo.’ nimbeline ma pangine[†] ola eno lipe memba purumu.

²⁹ Yuni akune Pulu Yemo kinie ungu nimbe molopili yunge kumbikeremo alowa tepa, yu pakorumu mulumbalema ena tondolo topa yembomanga mongo takele telemo mele aku sipe kake terimu.

³⁰⁻³¹ Yu aku sipe molopili, Juda yembomanga koronga-ou moloringili ye awili talo, „ Mosisi kinie Illainjaselo, ongolo paterimune ongo angilkululie elo kinie Yesusi kinie enone Yesusi yu kolea awili Jerusalleme akune Pulu Yemone yundu ‘Tei.’ nirimu mele tepa kolomba mele ningu moloringi.

³² Pita kinie, yu pea akune moloringi yeselo kinie, eno siye tepa uru ombá terimu nalo pe eno makiliku umbu konopu pepili molkolie Yesusi yunge kangi alowa tepa molorumu mele kinie, yunge tondolo paterimu mele kinie, yu kinie angilieringili yeselo pea kanoringi.

³³ Kanu kinie aku yeselo pungele puringili kinie Pitane Yesusinge nimbendo: “Ye Nomimu,[‡] olio ya molopamolo peanga lepamo. Olione ulke takaye yepoko takondamili. Te nunge, te Mosisinge, te Illainjanga takondamili.” nirimu. (Nalo aku nirimumu „pipili paa kolopalie, yuni nimbé mele naa pilipe ungu te walu nirimu.)

³⁴ Pitane aku sipe nimbe molopili kupe te om̄ba eno aki torumu. Kupena sukundu puringili kinie eno pipili terimu.

³⁵ Kupe torumune sukundu ungu te wendo ombalie nimbéndo: “I yemo nangaa Nane ‘Enonga’ nimbu, yu mako topo lipu mundoruntu. Yuni ungu nimbéma pilku liengi.” nirimu.

[†] 9:27: bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom.” [‡] 9:27: Yembo marene ‘Ya 9:28-36 molemo mele aku ulumundu nirimume.’ ningu pilimele. [§] 9:27: Mateyu 17:1-8, Mako 9:2-8. ^{*} 9:28: ungu pulu te Mateyu 17:1*. [†] 9:28: ungu pulu te Mateyu 17:1**. [‡] 9:33: bokumunge alsena anjokondo “5. bikman”.

36 Aku ungumu nimbe kelierimu kinie Yesusi yu mindi molorumu kanoringi.

Enone aku siku kanoringi mele anjo naa ningu para siku, yembo teluri kepe ou naa ningu siringi.

9:37-43 Yesusini Kuru Te Makororumu Temanemo§

37 Opali, ipulueli-ou, Yesusi kinie yu lombili andoli ye yepoko kinie, eno ma pangine maniendo onge oringi kinie yembo awisili yu linge oringi.

38 Oringi yembomanga ye tene Yesusindu nimbendo: "Ungu Mane Silimu, 'Nanga kango nanamo, yu nanga kango telumu mindi, kondo kolko liku tapondani.' nimbu mawa tekero."

39 Yunge konopune kuru te pelemomone yu lipe mindili sipe tolemo kinie kangomone calle nimbe, yu kuru kopari topalie apoupu memba molemo. Yuaku sipe taki teki telemo-na kangomo yu kangime pange-mange telemola.

40 Nu lombili andolimendo aku temanemo topo sipu enone kanu kurumu 'Makorangi.' nimbu mawa tendu nalo eno manda naa tengi." nirimu.

41 Aku nirimu kinie, pilipelie Yesusini, yemboma iri topalie, nimbendo: "Kinié molemele yemboma eno, 'Pulu Yemone ulume sike manda temba.' ningu, tondolo munduku naa pilimele. Eno konopu karaye tepe pepili molemele yemboma, na eno-kinie molopo, wale nambepo molopo mané sipu ulu mare lipu ora simbo kinie mimi siku pilingeye? 'Na eno-kinie siye tekemo.' nimbelie pe kanu yemondo nimbendo: "Nunge kangomo na moliona mengo ou." nirimu.

42 Memba ombá orumu kinie kanu kurumuni kango kanumu topa lipe manie mundupelie yu torumu kinie Yesusini kurumu iri topa kangomo tepe konde lipelie, yu konde molorumu kinie lapa sirimu.

*9:43-45 Yesusini Yu Tonge Kinie Kolopa Lombokora Ola Molomba Mele Wale Talo Sipe Nimbe Sirimu Temanemo**

43 Aku sipe terimu kanokolie yemboma Pulu Yemonga tondolomo konopuni pilkulie mini-wale mundoringi.

Yuni terimu mele eno suru ningu mini-wale munduku molangi Yesusini yu lombili andolimendo nimbendo:

44 "I nikiru mele pilku kondayo. Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo, ka sikulie yu tonge, yema anjo singe." nirimu.

45 Nalo yuni nirimu ungumu pilku sundukulie 'Iungumunge pulumu nambolkarenje, naa pilkimulu.' niringi nalo "Nambolka ningu nikinuya?" ningu walsiku pilingding pipili kolko naa walseringi. Pulu Yemone 'Eno kanu ungumunge pulumu isili ou naa piliengi!' nimbe terimu kanumu.

9:46-48 Pulu Yemo Ye Nomi Kingi Molopa Nokolemo Yembomanga Yembo Paa Imbi Olandopa Molemomonga Ungu Te†

46 Walse Yesusi lombili andolimene, eno enono anjo yando ungu mele tekolie ningendo: "Olionga ye nawe paolandopa molemoye?" niringi.‡

47 Enone konopu lieringi mele pilipelie, Yesusi ambolango kanga te lipe yu molorumune nondopa mondopalie

48 enondo nimbendo: "Yembo tene 'Na Awilimunge yembomo molio.' nimbe i ambolangomo§ lipe tapondomba kinie kanu yembomone aku

§ 9:36: Mateyu 17:14-20, Mako 9:14-29. * **9:42:** Mateyu 17:22-23, Mako 9:30-32. Inie yakondo 9:22 aku sipe ou nimbe, anjokondo 18:31-34 aku sipela nirimu. † **9:45:** Mateyu 18:1-5, Mako 9:33-37. ‡ **9:46:** inie anjokondo 22:24. § **9:48:** bokumunge alsena anjokondo "31. tok bokis bilong pikinini".

tembamonga na lipe tapondombala. Kanu kinie na lipe tapondomba yembomana na lipe mundorum yemo lipe tapondombala. Enonga ye tene 'Nanga imbi ola naa molopili.' nimbe, 'Ye tenga lupe imbi ola molopili.' nilimo yemo yu enonga paa olandopa molombamonga ,aku sipe ulumu pembaa.' nirimu.

*9:49-50 Yesusini Nimbendo: "Olio-Kinie Opa Pulue Naa Molemele Yemboma 'Olionga Opa Lkerayema.' Niemili." Nirimu Temanemo**

⁴⁹ Yesusi lombili andoli ye Jonone Yesusindu nimbendo: "Ye Nomimu,[†] olio kanomulu, ye tene nunge imbi lepa[‡]

kuru mare yembomanga konopune molongime "Ongo wendo paa." nimbe topa makoropa molomu kanomulu. Kanopolie yu olio pea tapu topo naa molemolo kene yundu "Nu aku siku naa tei." nimulu." nirimu.

⁵⁰ Aku nirimu kinie pilipelie Yesusini yundu ,kanu yemone terimu ulumundu, nimbendo: "Yembo te olio-kinie opa pulue naa molemo yembomo olionga opa lkerayemo molemo kene enone yundu "Molo." naa niengi." nirimu.

⁵¹ Kanu kinie Yesusi kolea awili Jerusalleme yu kolopalie pe mulu koleana olando pumbe walemo nondopa wendo orumu pilipelie konopu todolo mundupe 'Jerusallemendo pambo.' nimbelie pumbe purumu.

⁵² Yu lombili andoli ye mare lipe mundupelie nimbendo: "Kinié ipueli kolea Sameria lierimu taono te nondopa lembana peamili kene eno akune puku olio manda pemolo ulke te koroko liengi." nirimu kinie puku kororingi.

⁵³ Nalo kanu Sameria yemboma ,eno kinie Isirele yemboma kinie opa pulue mokkolie,[§] yu Jerusallemendo pumbe purumu kanokolie enone "Molo, yamanda naa penge." nirangi.

⁵⁴ Aku siku niringi kanokolie yu lombili andoli ye Jemisi kinie Jonoselone yundu ningelendo: "Awilimu, 'oltone 'Mulu koleana tepe wendo ombo i Sameria yemboma nomba kondopili.' niembili.' konopu lekenoye?" ningu walseringili.

⁵⁵ Nalo yu topele topa elo kanopa iri topa "Aku ningu kenjikimbili." nirimu kinie

⁵⁶ yu kinie eno kinie kolea tengat puku pe-poringi.

*9:57-62 Yesusi Lombili Andolemolumonga Ungu Te**

⁵⁷ Eno aulkena punge puringi kinie ye te ombo Yesusindu nimbendo: "Nu puni koleamanga pali nu lombili ombó." nirimu kinie

⁵⁸ Yesusini yundu nimbendo: "Plie! Owa takerama ulke pelemele-manga pelemele; kerama enonga mi takolemelemanga pelemele; nalo Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemonga[†] pelemo kolea te naa lemo ,kene, nu 'Yu lombili pupulie kapola naa molombo.' ningu pilkulie na lombili wani. We naa wani." nirimu.

⁵⁹ Kanu kinie yuni ye tendo nimbendo: "Na pea pambili lombili ou." nirimu kinie kanu yemone yundu topondopa nimbendo: "Awilimu, ,nu kamu lombili wambo mangali, ou pupu nanga lapamo-kinie pea molambo. Pe yu kolomba kinie ono tepolie nu lombili ombó." nirimu.[‡]

* ^{9:48:} Mako 9:38-41. † ^{9:49:} bokumunge alsena anjokondo "5. bikman". ‡ ^{9:49:} bokumunge alsena anjokondo "28. nem". § ^{9:53:} bokumunge alsena anjokondo "39. Sameria" ungupulu te inie anjokondo 10:33* * ^{9:56:} Mateyu 8:19-22. † ^{9:58:} bokumunge alsena anjokondo "32.3. Pikanini Bilong Man". ‡ ^{9:59:} Ya ungu pulumu sumbi sipe molemo. "Ou lapamo ono teambo." nirimu." nalo lapamo sike ou naa kolorumu.

60 Nalo Yesusini yundu altopa nimbendo: „Nanga ungumu naa pilku, yembo kololi ,none teli, yembomane yembo kolongema ono teangi. § Nu ‘Pulu Yemo omba ye nomi kingimu molopa yemboma nokomba* temane peangamo yemboma piliengi!’ ningu tokó siliku andani.” nirimu.

61 Kanu kinie ye tene yundu nimbendo: “Awilimu, nu lombili ombó nalo ou pupu nanga yemboma kondo kolopo ‘Molaa.’ nimbulie pe nu lombili ombó.” nirimu kinie

62 Yesusini yundu nimbendo: “Na ‘Lombili ombómo.’ nimbe ombalie nondopa siye kolomba yembo te yu Pulu Yemo ye nomi kingi molopa nokomba koleamonga kongonomo manda naa temba.” nirimu.

10

10:1-24 Yesusini Ye Tokapu Yepoko “Paa.” Nimbe Lipe Mundorumu Kinie Puku Andokolie Kelko Oringi Temanemo*

10:1-12,16 Yesusini Ye Tokapu Yepoko Lipe Mundorumu Temanemo†

1 Kanu kinie Yesusi kolea awili Jerusallemendo pumbe pupelie nirimumuni, yu pumbe purumu kolea marenga ye pokore kumbi lepa lipe mundorumu. Yuni ye tokapu yepoko mako topa ye talo talo nimbe lipe mundupelie

2 eno ungu iko mele topa nimbendo:

“Ponieno langi awisili nou lepa pelemo nalo kanu langime puku liku nosinge yemboma koltalo kene Ponie Pulu Yemone ‘Kanu langime liku nosielikongonomo puku tengi yemboma ponieno lipe mundopili.’ ningu mawa teangi.

3 Eno lipu mundukuru yema eno sipisipi melema, yembo owa takera awili kerimene sipisipi topa nolemo mele yemboma molemelena lipu mundukuru. § „Nanga ungumu andoko ningu singe kinie pilku keri pilkulie yembomane eno mindili liku singe..”

4 Pukulie, wale-tapi kepe, kou mone kepe, mele-wale kepe, kimbu-su alowa teko mondongema kepe naa meli we pang. Aulkena pukulie yemboma kanoko enondo ungu te naa ningu we pang.

5 “Kolea tengi sukundu pukulie akune molongendo ulke teluringe puku pe-pukulie ou kanu ulke pulu yembomando ningendo: “Eno konopu peanga pepili molangi.” niéngi.

6 Aku ninge kinie kanu ulkena ‘Konopu peanga pepili molambo.’ nimbe yembo te molomu liemo yu konopu peanga pepili molomba. Molo aku ninge kinie kanu ulkena ‘Konopu peanga pepili molambo.’ nimbe yembo te naa molomu liemo eno akune ‘Pangi.’ nimbu mundukuru yema enono konopu peanga pepa umbune te naa tepili molonge.

7 Kongono telemo yemo yu mele papu kalemele kene§ punge ulkena peko, ulke pulu yemone langi simbema nangi. Ulke pinie-pinie naa andoko, ulke telune mindi langi nongo peangi.

§ **9:60:** Yesusini nirimu ungu pulumu sumbi sipe molemo. * **9:60:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. * **10:** “Tokapu yepoko” akumu “tere paono tene tu” nimbu, Ke-wa-ungue “sependi tu” (72) nilimolola. Tokapu te wane paono po (24) kanumu. 10:3-8,10-11kinie 9:3-4,5 kinie paa telu sipemo. † **10::** akumunge 10:4-12 Yesusini ye rurepo ou lipe mundorumu temanemo inie yakondo 9:1-6. Akumu lupe, itemanemo lupela. ‡ **10:3:** Mateyu 10:16; ungu pulu te Mateyu 10:16*. § **10:7:** Mateyu 10:10, Ou Timoti 15:18.

⁸ "Kolea tenga suku pukulie ningemone, kanu kolea pulu yembomane enondo "Papu ongi. Olio pea molamili waa." ningi liemo eno langi singema nongo,

⁹ akune kuru tomba yemboma teko konde liku, enondo ningendo: "Pulu Yemo ombo ye nomi kingi molopa olio nokomba walemo^{*} eno molemelena nondopa ombá." niengi.

¹⁰ "Molo kolea tenga suku pukulie kanu kolea pulu yembomane enondo "Eno nambemune ongyie?" ningu, "Pea peamili waa." naa ningi liemo 'kanu koleamo munduku siye kolko pungendo, aulkena puku angilkulie yembomando ningendo:

¹¹ "Enone olio liku su singimunge 'Eno kamu molko kenjengi! Pulu Yemone eno lipe naa tapondomba mele paa piliengi!' nimbu, olionga kimbune ya koleamonga ma angilkimume kepé kulu topolie pukumulu." niengi. 'Akumu piliengi!' ningu aku siku ningulie pe ungu te pea enondo kamu ningendo: "Eno liepi-liepi tamili piliengi!", Pulu Yemo ombo ye nomi kingi molopa yemboma nokomba walemo nondopa ombá." niengi.

10:12-16 Yesusini Kolea Marenga Yemboma "Mindili Nongo Molko Kenjinge." Nirimu Temanemo[†]

¹² "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Kote walemo wendo ombá kinie kolea awili Sodomo, yemboma[‡] ou ulu pulu keri awisili sike teringi[§] nalo, enonga kote kanga mele pemba. Nalo iyembo, enondo "Pea molamili waa." ni naa ningu, enonga ungu pilku naa língé yemboma,, kote walemo wendo ombá kinie enonga kote awili mele pemba." nirimu.*

¹³ "Kolea Korasini kinie Besaida taonoselo ,akune molemele yemboma, mindili nongo paa molko kenjinge. Kanu koleaselonga sukundu ulu tondolo awisili terindu ,nalo akune molemele yemboma konopu alowa naa telemela,. Kolea awili Taya kinie Saidonoselonga sukundu[†] ulu tondolo naa terindu[‡] nalo kanu koleaselonga sukundu nane ulu tondolo aku sipu telka kanolemelanje kanu koleaselonga ,yembomane, eno ulu pulu keri telemelena koronga munduku siye kolko, bulu siku, konopu alowa telemela.

¹⁴ ,Akumunge, kote walemo wendo ombá kinie kanu kolea awili Taya kinie Saidonoselonga ,yemboma ulupulu keri sike telemelenga, enonga kote kanga mele pemba. Nalo eno kolea Korasini kinie Besaidaselonga ,yemboma, ,na ulu tondoloma terindu kinie kanokolie konopu alowa naa teringimunge, kote walemo wendo ombá kinie enonga kote awili mele pemba.

¹⁵ "Kapeniamē taono ,yemboma enone, 'Mulu koleana pupu molamili.' konopu lekemeleye? Aku manda molo. 'Enone nanga ungume alieli pilimele nalo konopu alowa naa telemelenga, eno kolea kerine puku molonge." ,nirimu._‡

¹⁶ ,Aku nimbelie yuni lipe mundumbe terimu yemando ungu te pea nimbindo,: "Enone ungu ningema pilipe limbe yembomone nane ungu nilio ungumu pilipe limbela. Enone ungu ningema naa pilipe 'Olio pea molamili.' naa nimbe temba yembomone na-kinie 'Pea naa molambili.' nimbéla. Nando 'Pea naa molambili.' nimbé yembomone na ma koleana

* **10:9:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". † **10:11:** akumunge 10:12-15 Mateyu 11:22-24. Inie anjokondo 11:31-32. ‡ **10:12:** Ya "yemboma" molemo akumunge ungu pulumu Mateyu 11:20*. § **10:12:** Sodomo yembomanga temanemo Ou Pulu Pulu 18-19. Akune 19:24-25 kana.

* **10:12:** pali Mateyu 11:23 ekendo, 24. † **10:13:** Koleamanga ungu pulumu Mateyu 11:21*. ‡ **10:13:** ungu pulu te Mateyu 11:21*.

lipe mundorumu ye kanumundu 'Pea naa molambili.' nimbéla." nirimu. Yesusini aku nimbe pora sipelie 'Yunge kongono tende-pangi.' nimbe eno lipé mundorumu.

10:17-20 Ye Tokapu Yepoko Yesusini Lipe Mundorumu Yema^S Kelko Yando Oringi Temanemo

¹⁷ Walse, Yesusini lipé mundorumu ye tokapu yepoko yu molorumune paa konopu siku yando ongolie enone yundu ningendo: "Awilimu, olione nunge imbi lepolie kuru kerime kepe olione ungu nirimulume pilku liku teringi." nirangi.

¹⁸ Yesusini enondo nimbendo: "Aku siku teliku andoringi kinie ,kurumenga nomi, Setene* kariapá mele tepa, topa manie mundorumu nane kanorundu,

¹⁹ Pilieme! Eno tondolo te sirindu. Yembo nomba kondoli kongi-kawambyi molo kiriwara[†] aku melema eno naa kanoko kambilinge kinie aku melemane eno nanga yemboma 'Uluri naa tepili.' nimbu eno kanu tondolomo sirindu.[‡] Olio-kinie opa pulue ,Setene, yu sike tondolo pulimo nalo eno kanu tondolo sirindumunge yuni eno uluri manda naa temba.

²⁰ Nalo aku sipu nikirumunge konopu naa siku, kurume enonga ungumu pilku liku telemelemonga konopu naa siku; 'Pulu Yemone, mulu koleana ,molopa, enonga imbime topa mondorumumunge konopu siku molangi.' nirimu.

10:21-24 Yesusini Pulu Yemo Kinie 'Ange.' Nimbelie Kapi Nirimu Temanemo^S

²¹ Yesusini Pulu Yemonga Mini Kake Telimu kinie konopu awili tepa sipelie Pulu Yemondo nimbendo: "Tata, Mulu Maselo Kinie Nokoko Moleno Ye Nomimu, nane nu-kinie 'Ange.' nikiru. 'Olio pilipe konginjeli pelemo. Olio oliolio ungumenga pulume pali pilipu kondolemolo.' ningu pilimele yemboma eno nane telio ulumenga pulumu 'Naa piliengil' ningu naa ningu sirinu. Yembo ambolango pame ,mele,* molko, nane nilio ungume komu tendeko molemele yemboma mindi nane telio ulumenga pulumu 'Piliengi!' ningu, eno ningu sirinu kanumunge nu kapi nimbu "Papu terinu." nikiru. Sike Tata, nuni 'aku sipe wendo ombá kinie konopu simbo.' ningu aku siku terinumunge ,aku sipe wendo okomo.," nirimu.

²² ,Pulu Yemondo aku sipe nimbeline kelepa yembo moloringimendo nimbendo:, "Melema pali Tatane na sirimu. Yembo tene Malo paa sike molemo mele pilipe kanopa imbi silimo yembo te molo; Lapane mindi yu kanopa imbi silimo. Yembo tene Lapa paa sike molemo mele pilipe kanopa imbi silimo yembo te molo. Malone mindi kanopa imbi silimo; Malone 'Lapa lipu ora siembo.' nimbé yemboma eno Lapa kanoko imbi singela." nirimu.

²³ Kanu kinie yu lombili andoli yema eno enono moloringine pupe 'Eno mindi piliengi.' nimbe enondo nimbendo: "Ene mongone kanolemele melemá kinie ulume kinie kanolemele yemboma eno malo.

²⁴ Nane enondo paasike nimbu sikirumu: Ou moloringi yemboma, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yema kinie, ye nomi kingime kinie, kanu yembo awisili kinié eno mongone

§ **10:16:** bokumunge alsena anjokondo "1. aposel". * **10:18:** bokumunge alsena anjokondo "42. Seten". † **10:19:** ungu pulu te inie anjokondo 11:12*. ‡ **10:19:** Lipe Mundorumu Yema 28:1-6.

§ 10:20: akumunge 10:21-22 Mateyu 11:25-27, 10:23-24 Mateyu 13:16-17. * **10:21:** bokumunge alsena anjokondo "31.4 tok bokis bilong pikinini".

kanoko molemele melema kinie ulume kinie kanongendo "Kanamola!" ningu moloringi nalo naa kanoringi. Eno kinié komuni pilku molemele melema pilingendo "Piliemola!" ningu moloringi nalo naa pilieringi." nirimu.

10:25-37 Juda Yembomanga Opa Pulue Ye Tene Juda Ye Te Kondo Kolopa Lipe Tapondorumu Temanemo[†]

²⁵ Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilipe kondoramu ye tene 'Yuni nimbe kenjimbenje manda manjipu pilfembo.' nimbe Yesusindu walwisi pilipelie nimbendo: "Ungu Mane Siliwu, na nambe-embo kinie konde molopo kondopo mindi puli ulu pulumu limboye?" nirimu.[‡]

²⁶ Yesusini yundu nimbendo: "Pulu Yemonga ungu manema Mosisini bokune torumu bokune kanokolie nambolka nimbe molemo kanolenoye?" nirimu.[§]

²⁷ Yuni topondopa nimbendo: "Pulu Yemonga ungu manemane nimbendo:

'Enone enonga kamelema kinie,
enonga minime kinie,
enonga tondolomo kinie,
enonga pilipe konginjelime kinie,
akumene Awili Yawe enonga Pulu Yemo manjiku
tondolo munduku konopu mondangi.'
nimbe pepa,
'Enone enono yu mele mele konopu mondoko
enonga kangimu enono
kondo kolko nokolemele mele
aku sikula pulu lemo yemboma
konopu mondoko nokoko molangi.'
nimbe pelemo."^{*} nirimu.

²⁸ Yesusini yundu nimbéndo: "Nu paa sike nikinumu. Nu aku siku tenu liemo molopa mindi puli aulkena puni." nirimu.

²⁹ Nalo Pulu Yemonga ungumenga pulume pilipe yemboma mane sili yemone[†] 'Yembomane 'Na paa pilimo yemo' ningu piliengi!' nimbelie kelepa nimbendo: "Nanga pulu lemo yemboma nameleye?" nirimu.

³⁰ Yesusini ungu te topondopa nimbendo:

"Juda ye te kolea awili Jerusalleme mundupe siye kolopa kolea awili Jeriko pumbe purumu kinie wa noli yema ongo yunge mulumbale toroko kulku liku yu toko nosiku eno purungi.

³¹ Kanu kinie Pulu Yemo popo tondoli ye te[‡] kanu aulkemonga maniendo pumbe pupelite nirimunuri, yemo aulkena lierimunu ombo kanopalie yu lierimune siye kolopa aulke kiririme ekendonga ombo purumu.

³² Pe aku sipela Pulu Yemonga kongono tendeli talape LLipai ye te[§] yemo toko noseringine ombo kanopalie yu liepili siye kolopa aulke kiririme ekendonga ombo yu purumula.

³³ Nalo Sameria ye te^{*} kanu aulkena pumbe ombalie yemo lierimune ombo kanopalie yu kondo kolopa,

[†] **10:24:** akumunge 10:25-28 Mateyu 22:34-40, Mako 12:28-31. [‡] **10:25:** bokumunge alsena anjokondo "24. laip". [§] **10:26:** bokumunge alsena anjokondo "26.1. lo". ^{*} **10:27:** UNGU Manema 6:5, LLipai 19:18. [†] **10:29:** bokumunge alsena anjokondo "41. saveman". [‡] **10:31:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris". [§] **10:32:** LLipai yemanga ungu te UNGU Manema 10:8.

^{*} **10:33:** bokumunge alsena anjokondo "39. Sameria". Sameria ye tengu temanemo inie anjokondo 17:11-19.

³⁴ lierimune nondopa pupe kangi toringimenga kopongo kinie no-waene kinie ondopa kandondopalie banisini ka tondopalie nirimumuni, pe yuni yu kangulupe ola lipé yunge kongi-dongi bulu mingine ola nosipe memba pupelie yembo ponenge ongo pe-pou-pou teringi ulke tengä memba pupe nosipe nokopa molorumu.

³⁵ Peringili kinie ipulueli ou yu pumbe tepalie nirimumuni, kou pape kina mele wendo lipé ulke pulu yemo sipelie nimbendo: "Yu nokoko kondoyo. Pe i sikiru koumu manda naa tepe nunge kou mare olandopa pumu liemo pe kelepo yando ombolie nunge kou pundu tombo." nimbe Sameria yemone nirimu." „nimbe Yesusini aku nirimu."

³⁶ „Aku nimbelie kelepa nimbendo, "I ye yepoko ongo puringimenga ye wa nolimene toko noseringi yemonga pulu lierimu yemo naweye? Juda ye ou pulu pulu ongo kanokolo we ongo puringili yeselonga te molo yunge opa pulue ye akilipe orumu yemoye?" nimbe walsipe pilierimu.

³⁷ Pulu Yemonga ungu menga pulume pilipe yemboma mane sili yemo yuni nimbendo: "Yemone yu we kondo kolorumu yemo lemo." nirimu.

Kanu kinie Yesusini yundu nimbendo: "Nu puku aku siku te-pou." nirimu.

10:38-42 Yesusi Kinie Ambo Mata Mariaselo Pea Moloringi Temanemo

³⁸ Kanu kinie Yesusi kinie yu lombili andolime kinie eno ongo pukulie kolea tengä pupe ambo Mata yunge ulkena "Pea molamili ou." nirimu kinie yu akune purumu.

³⁹ Mata yunge angenu Maria molopalie yu Yesusini ungu peanga nilimo nimbémo 'Piliembo.' nimbe Yesusi molorumune omba nondopa manie molopalie nirimumuni, Yesusi ungu nimbe molorumu mele yu pilipe molorumu.

⁴⁰ Nalo Mata yuyu langi kalondopa, kongono tepe molopalie yu kongono takaraki lierimu kulu kanu kongonomo mindi pilipelie Yesusi molorumune pupe nimbendo: "Awilimu, nanga angenu na lipé naa tapondokomo-na na nanu mindi langi simbondo kongono tepo moltkoro kanokolie kondo naa tekemoye? Yuni na 'Ombo lipé tapondopili.' ni." nirimu.

⁴¹ Aku nirimu kinie pilipelie Yesusini yundu topondopa nimbendo: "Ambo Mata, ulu awisili mele nu konopu awisili liku munduku konopu umbune tepili moleno

⁴² nalo ulu telu mindi nu naa pilku teleno. Kanu ulu peangamo Mariane 'Teambo.' nimbelie „nanga ungu pilipe, molemo. Kanu ulu peangamo yuni naa temba aulke te molo." nirimu.

11

*11:1-13 Pulu Yemo Kinie Ungu Nimbu Mawa Temolomonga Ungu Te**

¹ Walse, kolea tengä, Yesusi yu Pulu Yemo kinie ungu nimbe molopalie pe nimbe pora sirimu kinie yu lombili andoringi ye tene yundu nimbendo: "Awilimu,[†] olio Pulu Yemo kinie ungu nimolo mele mane sieni. „No Lindeli, Jono yu lombili andoringi yema mane sirimu mele olio aku siku mane sieni." nirimu.

² „Aku sipe nirimu kinie pilipelie, Yesusini enondo nimbendo: "Eno Pulu Yemo kinie ungu ningendo i siku mele niengi:

"Tata,
yembomane 'Nu imbi ola molopa,
ye kake teli peangamo moleno.' ungu molangi.

* ^{11::} akumunge 11:2-4 Mateyu 6:9-13, 11:9-13 Mateyu 7:7-11, Jono 14:13-14, 15:16. † ^{11:1:} bokumunge alsena anjokondo "6. bikpela".

Nu ye nomi kingimu molko
yemboma nokoni walemo wendo opili.[‡]

³ Kinié kepe pe alieli kepe
olio nomolo langime siyo.

⁴ Yembomane olio teko kenjilimele kinie
siye kolopo ulu te naa telemolo kene
olione nu tepo kenjilimolo kinie
nuniaku sikula siye kolko
olio ulu te naa teyo.
Olio 'Ulu tene kondi topili.' naa nieni."
ninguaku siku niengi." nirimu.

⁵ Aku nimbeline pe enondo ungu te pea nimbendo: "Nununge pulu lemo
yembo te paa ipulueli awi-burumi molombana pukulie yundu ninindu:
"Ano, ga mare siyo.

⁶ Ye ponenge te kolea tengatumbendo nanga ulkena pembala okomo nalo
na ga te naa lemo kene nuni na gamare si." nilina kinie

⁷ yuni nundu nimbendo: "Nuni na umbune te aku siku naa si." nilke.
"Ambolangoma kinie ou nambune sipuru pemulu kene na ola molopo
wendo ombo melte nu manda naa simbo, molo." nilke.

⁸ "Nane enondo nimbu sikiru: Yu angena molemomonga ola molopa
ga naa silke nalo nuni yu kimbu-kimbu siku mawa telinamonga yu siye
kolopo wendo ombo ga silke.

⁹ "Aku telkamonga eno 'nanga lombili andolime' ndo ungu te pea
nikirula: 'Lapa, Mulu Koleana Molemo Yemo,' melema mawa teko "Si."
niengi. Aku tengatenge kinie melema sike simbe linge. 'Lapa molemona'
melema korangi. Aku tengatenge kinie melema sike kanoko linge. Ulke
kerepulune angilku "Sukundu wamili." niengi. Aku ningekinie "Sukundu
waa." nimbe nambune tondomba.

¹⁰ Mawa tengatenge melema sike simbe linge, koronge melema sike kanoko
linge, "Sukundu wamili." ningekinie sike nambune tondomba. Aku temba
keneaku teaas.

¹¹ "Enonga ye te yunge malo ombalie "Tata, oma te nambo si." nimbé
kinie yunge lapane wambiye te simbeye?

¹² Molo kagomone "Tata, kera mulu te nambo si." nimbé kinie yunge
lapane kiriwara* molo makena[†] te lipe simbeye?

¹³ Pe eno konopu keri pepili molemele yembomaneaku siku enonga am-
bolangoma mele peangama silimele liemo, enonga mulu koleana molemo
Lapamone 'mele paa olandopa naa simbeye? Olandopa simbemo.'
Yembomane yundu "Mini Kake Telimu olionga konopune ombo pepili si."
ningumawa tengatenge yemboma yuni eno simbe linge." nirimu.

¹⁴ Walse ye te yunge konopune kuru te molorumu-ne ungu manda naa
nirimukinie Yesusini kanukurumu makoromba makororumu. Kurumu
wendo ombo ulsupurumu kinie kanuyemo ungu nirimu. Aku terimuk
kanokoliek yembomane mini-wale mundukul moloringi.

¹⁵ Nalo yembo mare 'Yesusi-kinie konopu keri panjeringi, kanumene
ningendo: "Kurumenga nomi Belsipuli[‡] Yesusinge konopune molopalie yu
tondolo silimo-na yuni kurume topa makorolemo." niringi.

* ^{11:2:} bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". § ^{11:10:} ungu pulu te Mateyu 7:7-8*.

* ^{11:12:} Mateyu 12:22,24-29, Mako 3:22-27. † ^{11:12:} inie yakondo 10:19. Melekeriselo torumulu
akumu Giriki ungune "Sikopiono" molemomonga ungu pulumu mele. "Sikopiono" akumunge ungu
pulu te kinie pikisa kinie Lipe Ora Sirimu 9:3, 9:3**. ‡ ^{11:15:} Mateyu 12:24, 9:34. Ungu pulu talo
Mateyu 12:22-32, bokumunge alsena anjokondo "4. Belsebul".

16 Yembo marene Yesusi manda manjiku "Nambolka nimbenje." nengu[§] yundu ningendo: "Nu sike Pulu Yemone 'Kongono tendani.' nimbe lipe mundorunje kanamili, mulu koleana ,Pulu Yemone mindi manda temba, ulu tondolo te tei." niringi.*

17 Enone aku siku konopuni pilieringi mele Yesusini pilipelie 'Yesusi Setene-kinie opa pulue moloringilimunge Setenene yu naa lipe tapondolka mele paa piliengi!' nimbe, enondo nimbendo: "Yembo talape te konopu telune naa pupili molko suku singine owe panjiku eno enono opa teko lupe lupe molemele kinie kanu talapemo pora nilimo. ,Molo, ulke telune pelemele yemboma konopu telune pupili naa molko eno enono opa telemele kinie kanu yembo talapemo sungu siku lupe lupe molonge.

18 Aku sipela, Setenene yunge kuru te makorolkanje aku telkamonga yunge talapemo kinie opa mele telka. Pe yunge talapemo nambepa kapola molemelaye? „Pora nilke., Enone nando "Belsipulini yu lipe tapondolemo-na yuni kurume makorolemo." nikimili kanumu. Sike aku telkanje Belsipuli yunge talapemo pora nilke.[†]

19 "Ungu te piliengila! Nane Belsipulinge tondolomone kurume makorolio liemo enonga yemane nainge tondolomone kurume makorolemeleye? Akumunge, 'enonga ye kurume makorolemele yemane 'Pulu Yemone olio tondolo silimo-na olione kurume makorolemololo.' nengu pilimele-na, enone nando inikimili ungume kanu yemane pilku apurukulie "Eno kolo tokomele." ninge.

20 Nalo sike Pulu Yemone na tondolo silimo-na nane kurume makorondu liemo Pulu Yemo ye nomi kingimu molomba walemo‡ eno molemelena koronga wendo omu." „nirimu..

21 "Ye enge nili tene opa melema ambolopa yunge ulkemo nokopa kondolemo kinie ye tene we manda sukundu ombo melema wa naa limo. Yunge ulke lemo melema kapola lemo.

22 Kanu ulke nokolemo pulu yemone 'Nanga opa melema ambolopolie nanga melema manda nokopo kondombo.' nilimo nalo yunge opa pulue ye te tondolo olandopa pulimomo ombo yu tomba tepalie opa puluemone ulke nokolemo yemo topa manie mundupe yu ambolemo opa melema anjo lipe, yunge ulkena lemo melema lipe memba pupe yunge pulu lemo yemboma moke tepea silimo.

23 "Na naa lipe tapondolemo yembomone na-kinie opa pulue molemo. Yembo tene na lipe tapondopa „kongi sipisipime, sukundu naa limo yembomone ,kongi sipisipime, topa bulu-balu silimo." „nirimu..

11:24-26 Kuru Te Yembo Tenga Konopune Kelepa Orumu Temanemo[§]

24 „Yesusini ungu te pea nimbendo.: „Kuru te ye tenga konopune wendo ombalie, no naa mololi koleamanga pupe manda koro molomba tengatengorolemo. Te naa kanopa lendepalie yuni nimbendo: 'Na ou molopolie wendo ondu ulkena* kelepo pambo.' nimbé.

§ 11:16: ungu pulu te Mateyu 16:1***. * **11:16:** Yuni enondo topondopa nirimu unggum inie anjokondo 29-32. † **11:18:** Umbu yemboma konopu lemele mele isipe: 'Kurume kinie ala yema kinie kapola kapola molemele, ala yemane kuru koyoko popo tondonge kinie kurume taka liku molko yemboma naa tonge.' konopu lemele. Nalo kurume kinie enonga nomi Setene kinie enone 'Yemboma molko kondangi.' paa naa nilimele. Pulu Yemo kinie Yesusi kinie elo kinie kurume kinie kapola kapola naa molemele. Opa-puluema molemele. Nalo Yesusinge tondolomo paa olandopa. Ou Pulu Pulu 3:15, Romo 16:20, Ipuru 2:14, ya LLuku 11:14, 16:13-ekendo kepe.

‡ **11:20:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". § **11:23:** Mateyu 12:43-45. * **11:24:** "Ulke" nirimumu yemonga konopumundu nirimu.

25 Aku nimbeline yu omba yu ou molopa purumu ulkemo kanolemo kinie, ulke puri memba tepe peanga tepe we lemo kinie kanopalie nilimomone,

26 yu kelepa anjo pupelie, kuru kara puli paaolandopa yepoko pakera lipe memba omiba eno pea kanu ulkena sukundu puku molemele. Kanu kinie kanu yemo ou molopa kenjilimo nalo pe paa kamu olandopa mele molopa kenjilimo." nirimu.

11:27-28 Yemboma Konopu Singe Aulkemo Yesusini Nimbe Sirimu Temanemo

27 Yesusini aku sipe nimbe molopili maku toko moloringine ambo tene ungu tondolo tepe nimbendo: "Nu paa teko kondolenomonga ambo nu memba ame sirimumu yu malo." nirimu.

28 Yesusini nimbendo: "Sike nalo yembo Pulu Yemonga ungumu pilku liku teko molemele yemboma eno malo paaolandopa." nirimu.

11:29-32 (11:16,29-32) Yesusindu "Nu Sike Pulu Yemone Lipe Mundorumje Kanamili, Ulu Tondolo Te Tei." Niringi Kinie Yesusini Topondopa Nirimu Mele Temanemo[†]

29 Yesusi molorumune yembo awisili sukundu sukundu ongo liku maku toringi kinie yuni enondo nimbendo: "Kinié mana molemele yemboma kerime mindi molemele. Eno teko kenjiku Pulu Yemo liku su silimele yembomane "Na molopo nilio mele sikenje, kanamili kene Pulu Yemone mindi ulu tondoloma manda telemo mele tei." ningu na mawa telemele. Nalo „na Pulu Yemo kinie tapu topo kongono telembolo mele lipe ora simbe ulu, te[‡] wendo naa ombá. „Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye, Jona-kinie wendo orumu ulu akumuni mindi lipe ora silimo manda kanonge.

30 Jona-kinie „oma awili te-kinie, ulu tondolo te wendo orumu ulumuni Ninipa yemboma-kinie ulu umbune te wendo ombá mele, lipe ora sirimu aku sipe mele Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo-kinie ulu tondolo te wendo ombá ulumuni kinié molemele yemboma-kinie ulu te pe wendo ombá mele lipe ora simbe. „Lipe ora simbe ulu te lupe wendo naa ombá, naa kanonge.[§]

31-32 "Ou kolea awili Ninipa yemboma „sike molko kenjeringi nalo Pulu Yemone ungu umbu tondoru mele, Jonane „pilipe, pupe Ninipa yemboma nimbe sirimu kinie pilkulie teko kenjeringi mele kanoko keri kanoko konopu alowa teko molko kondoringi.* Aku teringimunge kinié molemele yembomane Jonanga olandopa ye te ya molemo yemonga ungumu liku su siku naa pilimelemonga kote walemo pe wendo ombá kinie Ninipa yembomane kotena angilku, kinié molemele yembomando "Teko kenjeringi. Mindili nonge kinie papu." ninge.

"Ou „olio Isirele yembomanga ye nomi kingi, Sollomonu yu ye paa tondolo te molopa, yu ungu lupe lupema pilipe konginjelimu pepili molorumu mele kolea Sipa nokorumu ambo nomi kuinimu pilipelie, Sollomonone ungu peangama mindi nirimu mele pilimbendo yu kolea sulune molopalie „Sollomonu molorumune, wale awisili aulkena pelipe orumu.[†] Aku sipe terimumunge, ye nomi Sollomononga olandopa ya molemo yemone nilimo ungumu kinié mana molemele yembomane naa pilku, liku su silimelemonga kote walemo wendo ombá kinie kolea Sipa ambo nomi kuinimuni nimbendo: "Nane Sollomonone ungu peanga nirimu mele

* **11:28:** Mateyu 12:39-42. ‡ **11:29:** ungu pulu te Jono 2:11*. § **11:30:** Jona 1:1,17, 2:10, 3:1-2.

* **11:31-32:** Jona 3:pali. † **11:31-32:** OuKingime 10, Pe Kingime Wale Talo Sipemo 9.

plimbondo aulke sulune orundu nalo Sollomononga olandopa molorumu yemone nirimu ungumu eno naa pilku, liku su siringi yembomaaku teringimunge eno papu mindili nonge." nimbé." „nirimu.”[‡]

11:33-36 PaTelimunge Ungu Mare^S

³³ „Aku nimbeline Yesusini ungu te pea nimbendo: „Yembomane tepe llame kandokolie loyekolona naa nosiku, mingine suku naa nosikulie nilimelemone, ‘Ulkena suku patepili. Yembo ongema kolea kanangi.’ ningu polona ola nosilimele.” „nirimu.”^{*}

³⁴ „Nunge mongomo nunge kangimunge tepe-llame mélemo. Aku kene nunge mongo peanga angilimo kinie nu kangi pali patepili moleno kinie nu molko kondoleno. Nalo nunge mongomo keri lemba kinie[†] nunge kangi pali sumbulu topili andoni.

³⁵ Akumunge, nunge kagine pateli pembamo ‘alowa tepa sumbulu naa topili.’ ningu „kangi patepili molemo mele molko kondoyo.”

³⁶ Nunge kagine patepa tengepea tepili molko sumbulu telu kepe naa topili moloni kinie nunge kangi konopume pali patepili moloni. Tepe-llame patelemo kanolemolo mele nunge kangi konopuselo patepili moloni.” nirimu.

11:37-54 Parisi Yema Kinie, Pulu Yemonga Ungu Manemanga Pulume Pilku Kondoringi Yema Kinie, Yesusini Iri Tombando Ungu Talo Pakera Nirimu Temanemo[‡]

³⁷ Yesusini ungumu nimbe pora sirimu kinie kanu Parisi yemanga tene[§] Yesusindu nimbendo: “Langi pea nambili ou.” nimbeline yu-kinie pupe langi nombando manie molorumu.

³⁸ Nalo yu ou ki kulumiye naa topalie ga we norumu kanopalie kanu Parisi yemone konopu awisili lipe mundorumu.

³⁹ Yesusini „yu konopu lipe mundorumu mele, pilipelie ,ungu iko mele topa, yundu nimbendo:

“Eno Parisi yema pellete kinie kapo kinie ulsukundu kulumiye tolemele nalo akumunge sukundu, enonga konopune sukundu mele, kalaro awisili molemo. Ulu pulu kerime kinie, melema wa limele ulu pulumu kinie akune pelemo.

⁴⁰ Eno paa aroma tolemele. Kangi terimu yemone konopumu pea naa terimuye? „Peaselo terimu kene, eno kangi no leko kake tepili molemele mele aku siku enonga konopu kake tepili molongi liemo papu.

⁴¹ Eno konopu alowa tekolie yembo koropama kondo kolko enonga nosilimele melema singe kinie enonga konopu kalaro molemomo kolo wangopa kake tepili molonge mele yembomane kanonge.” „nirimu.”

⁴² “Parisi yema, eno mindili nongo paa molko kenjing! Enone ponienaoleso mele kangama lkepa kulue kemaku sipe melema mengo kambutoko tene tene ningu liku nosikulie telu telu ningu wendo liku ‘Pulu Yemonga kongono tendeli yema siemili.’ ningu silimele. Pulu Yemoneaku siku ‘Teaa.’ nirimu mele eno papu telemelé nalo ulu olandopa ulume naa telemelé. We yemboma kondo naa kolko, Pulu Yemone yemboma konopu mondolemo mele eno manda manjiku yemboma konopu naa mondolemele. Aku siku ulu olandopa mele telemelanje papu. Kinié ulu

[‡] 11:31-32: inie yakondo 10:12-15. ^S 11:31-32: akumunge 11:34-35 Mateyu 6:22,23. ^{*} 11:33: tepe-llame ungu tela inie yakondo 8:16. [†] 11:34: inie yakondo 11:29 nirimu yembomando nirimu lemo.

[‡] 11:36: pe eno altopa iri torumu ungume Mateyu 23:1-39. LLuku 20:45-47 ungu tela.

[§] 11:37: bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”.

maniendopama telemele mele munduku siye naa kolkolie aku ulume kinie ulu olandopama kinie peaselo telemelanje papu.* Nalo aku siku naa telemelomonga eno mindili nongo paa molko kenjingine!

⁴³ “Parisi yema, eno Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungu pilimele ulkena sukundu pukulie manie molongendo ye awilime molemele polo peanga akune ‘molamili.’ ningu mendo puku polo akune konopu siku molemele.[†] Yemboma maku toko molemele koleamanga mongo kenge teko andonge kinie ‘We yembomane olio kanoko kapi niengi.’ ningu pilkulie konopu siku pilku molemelela. Aku telemelomonga eno mindili nongo paa molko kenjingine![‡]

⁴⁴ “Parisi yema,, eno yembo ono kolea tengā ‘Yembo inie ono telemele.’ ningu naa pilku walu siku kimbu kambilimele mele eno aku siku molemelemonga mindili nongo paa molko kenjingine!” nirimu.[§]

⁴⁵ Yesusini aku sipe nirimu pilkulie Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilipe kondoramu ye tene yundu nimbendo: “Ungu Mane Silimu, ‘Nuni Parisi yema aku siku iri tokonomonga olio kepe iri tokono.’ konopu lekemolo.” nirimu kinie pilipelie

⁴⁶ Yesusini kelepa eno ‘iri topalie’ nimbendo: “Sike nikinu. Eno Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku kondoli yema mindili nongo paa molko kenjingela! Enone ungu mane siku ‘Teaa.’ nilimele mele we yemboma eno pilkulie tengendo umbune kolemele. Aku siku umbune awisili mindili siku menge mele ‘Meangi.’ ningu sikulie enone enono laye kolte kepe ‘Lipu tapondopo meamili.’ naa ningu molemelemonga eno ‘kepe’ mindili nongo paamolko kenjingela!*

⁴⁷⁻⁴⁸ “Eno Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku kondoli yema,, enonga anda kolepalimene Pulu Yemone ungu umbu tondoru-mume pilku yemboma ningu siringi yema[†] toko kondoringi. Kinié, yandopa, eno kanu yema ono teringi koleama a silimele.[‡] Anda-kolepalime enone kanu yema toko kondoringi pilku peanga pilkulie pekinie eno kanu yema ‘Papu toringi.’ ningu enone ono teringi koleama a silimelemonga eno mindili nongo paa molko kenjingine!

⁴⁹ “Ou enonga anda kolepalimene aku siku teringi, kinié enone aku siku telemele, monga Pulu Yemo yuyu ungu pali pilipe konginjeli yemone ou nimbendo: “Nane ye mare ungu umbu tondopo ‘Enone yemboma ningu siengi.’ nimbu lipu mundupu, ye mare ‘Nanga kongonomo tende-paa.’ nimbu lipu mundumbo kinie[§] yembomane mundumbo yemanga mare mindili siku, mare toko kondonge.” Pulu Yemone nirimu.

* **11:42:** Yembomane mele rureponga talo rureponga talo ningu nosilimelemana telu telu ningu Pulu Yemo singe ungu mane te sike perimu (Ungu Manema 12:5-6,11, 14:22, Emosi 4:4, Mallakai 3:8,10). Nalo kanu yemane akumu mindili siku pilku teko, we ulu peangama naa teringi. Inie anjokondo 18:12 kananila. † **11:43:** inie anjokondo 14:7, 18:11, 20:46. ‡ **11:43:** Mateyu 23:6-7.

§ **11:44:** Yuni nirimu mele ungu pulumu isipe: Yembo ono kolea naa kanoko kimbu kambilimele mele kerila. Eno Parisi yemane telemele mele we yembomane walu kanokolie ‘Ye peanga sumbi nilime.’ ningu, teko molemele mele aku siku manda manjiku telemele kinie kerila, akumundu nirimunje. (Juda yembomane ‘Yemboma yembo ono koleamo sumbi siku kanangi.’ ningu oli kamó kandoringi, Mateyu 23:27.) * **11:46:** Mateyu 23:4. † **11:47-48:** bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. ‡ **11:47-48:** Kanu yema kondo kolkolie aku telemela. Nalo anda-kolepalimene kanu yema mindili siringi mele kinié kanu yemane “Ombá” niringi yemo Juda yembomanga tapu yemane toko kondonge teringi. Eno konopu talo peli yema. Molko telemele mele lupe, konopuni pilimele mele lupela, bokumunge alsena anjokondo “47. tupela maus”. § **11:49:** bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”.

50-51 "Koro-ou Pulu Yemone ma kokele tepa wamorumu kinie enone Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi ye kanume toko, pe yandopa yandopa kanu sili yema pali toko kondoringi. Koro-ou Adame malo Epele toko kondoko, pe yandopa yandopa kanu sili ye lupe lupema toliku puku, pe kamu Pulu Yemone ungu umbu tondorumu ungume pilipe yemboma nimbe sirimu ye Sekaraya Pulu Yemo popo toko kaloli, ulke tembelena sukundu toko kondoringi. Kanune sukundu suluminia kake telimu anjokondo lepa, Pulu Yemo popo toko melema kaloringi polomo yakondo lierimu, kanu suku singine yu toko kondoringi. Ou moloringi yembomane kanu yema toko kondoringimunge Pulu Yemone eno sike mongo sirimu nalo kinié molemele yemboma eno Pulu Yemone kote pilipelite anda-kolepalimene aku siku teringimunge eno mongo simbela.*

52 "Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku kondoli yema, enone ungu manemanga pulume pilku kondolemele nalo "We yembomane naa pilengi!" ningu eno pilinge aulkemo pipi silimele. Eno Pulu Yemonga bokune molemo ungumu alieli kanolemele nalo apurukulie Pulu Yemone "Ye te eno lipa tapondopili." nimbu lipu mundumbo." nirimu yemondo nimbe bokune molemo ungume kanokolie pilku sundulimele. Sumbi siku pilinge aulkemo eno naa pulimele; bokune kanu yemondo nilimo ungume "Piliemili pamili." ningu molemele yembo lupema pilinge aulkemo "Molo." ningu pipi silimelela. Aku telemefemonga eno mindili nongo paa molko kenjingue!" nirimu.[†]

53-54 Yesusini 'aku ungumu nimbe pora sipelie, aku ulkemo mundupe siye kolopa pumbe purumu kinie yuni iri torumu ye Parisime kinie Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane sirigi yema kinie[‡] enone 'Yu ungu nambolka ungu mare pea nimbelie, yu ungu nimbe kenjimbe kinie yu kote tendemolo.' ningulie enone ungu lupe lupe awisili popenge teko walsiku pilkulie "Topondoko ni." ningu tondolo munduku niringi.[§]

12

12:1-3 Yesusini "Parisi Yema Telemele Mele Manda Manjiku Naa Teangi."
Nirimu Temanemo*

¹ Kanu kinie Yesusi molorumune yembo tausini awisili liku maku toko angilieringine ekelepa tepili angilieringi kinie yu lombili andoringimendo ou kumbi lepa nimbendo:

"Eno liepi-liepi topo, 'Parisi yema pillawa akoli mele isi nosilimelemo kanoko kondaa.' nikiru.[†] Enonga isi nosilimele akumu enone 'Pulu Yemonga ulu peangama telemolo.' ningu, kolo toko topele-mapele tolemele ulumu. 'Akumu manda manjiku naa teangi.' nimbu liepi-liepi tokoro.[‡] 'Parisi yemane sike teko kenjiku molemele mele kamu lopi manda naa tengen.'

² Aki tolemo ulumenga telu kepe pe aki naa topa pali mona lemba. Lopi tolemo ulumenga telu kepe pe lopi naa temba. Kanu ulume kinie ungume pali yembomane pali pilinge.

* **11:50-51:** Yesusi toko kondongela; inie anjokondo 13:33-34. † **11:52:** Mateyu 23:13.

‡ **11:53-54:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi", "41. saveman". § **11:53-54:** Yu kondi toringi ungu pulu te Mateyu 16:1***. * **12::** akumunge 12:2-3 Mateyu 10:17,26-27. Nalo LLuku 12:2-12 lipe tere lepa ungu telumu; Mateyu 10:17-20,26-33 mele. † **12:1:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi", "49. yis". ‡ **12:1:** Mateyu 16:6,11-12.

3 Sumbulu toline ungu niringime yembomane pateline pilinge. Ulke suluminiana ungu ólo toko niringi ungume ulke imune ola angilku ru ningu ninge.” „nirimu.”

4 “Nanga pulu lemo yemboma, enondo ungu te nimbu siembo: Kangimu mindi toko kondokolie pe kelko minimu pea ulu te manda naa tengé yemboma pipili naa kolangi.

5 Nalo eno paa pipili kolonge yemo nimbu siembo: Kangi topa kondopalie pe mini pali tepe koleana manda topa mundumbe ,Pulu Yemo, yu pipili kolangi. Paa sike nimbu sikiru. Yu pipili kolangi.

6 “Kera kalsindipele paa kangamo molemo, topo toko lingendo kera kise pakera kou kololí talo mindi pulimo kanumu. Nalo Pulu Yemone kanu kerama nokombando komu naa silimo.

7 Pilieme! Eno „na lombili andolime”, enonga penge indime kepe yuni koronga telu telu nimbe pali kambu torumu. Kera kalsindipele yu kou paa koltalo mele pulimo nalo kanu keramo Pulu Yemone kanopa molemo. Eno yemboma paa olandopa awilime kanopalie eno paa nokopa kondopa molomba „kene pipili naa kolaa.” „nirimu.”§

*12:8-12 “Olio Yesusinge Yemboma Molemolo.” Nimolondo Pipili Naa Kolamili Ungu Te**

8 “Nane enondo ungu te nimbu siembo: Yembo tene yembomanga kumbikerena ola angilipe ‘Na Yesusinge yembomo molio.’ nimbé kinie pe Pulu Yemonga angellomanga kumbikerena Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemone ola angilipe “Kanu yembomo nanga yembomo.” nimbelá.

9 Nalo yembomanga kumbikerena “Yesusi yu naweye? Yu na naa pilkiru.” aku mele nimbe yembomo pe Pulu Yemonga angellomanga kumbikerena Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemone “Aku yembomo yu naweye? Yu na naa pilkiru.” nimbelá.†

10 “Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo ungu taka tondopa ungu nimbe kenjilimo yembomo aku sipe ulu keri telemoma „Pulu Yemone, ‘Manie pupili.’ nimbe siye kolomba. Nalo Mini Kake Telimu ungu taka tondopa, ungu nimbe kenjipe, marake telemo yembomo aku sipe ulu keri telemomo ‘Manie pupili.’ naa nimbe, paa siye naa kolomba.

11 “Kanu kinie pe eno „nanga yemboma molonge kanokolie, eno ongo ka siku, eno maku toko Pulu Yemonga ungumu pilimele ulkemanga ye awilime kinie, ye nomime kinie, gapomano ye awilime kinie eno molongena eno mengo puku kote tendenje kinie ‘Kotena nambolka unguri nimolonje? Olio ungu te walsiku pilinge kinie nambolka unguri topondopo nimolonje?’ ningu mini-wale naa mundengi.

12 Akune Mini Kake Telimuni enone anjo ninge mele mane simbe kene mini-wale naa mundengi.” nirimu.

12:13-21 Ye Kamako Tene Aroma Topa Terimumunge Ungu Ikomo

13 Yesusi molorumune liku maku toringi yembomanga tene yundu nimbendo: “Ungu Mane Silimu, nanga angenumu kinie oltonga lapane sirimu monge melema yuni ‘Na mare moke tepa sipili.’ ni.” nirimu.

14 Nalo Yesusingini yundu topondopa nimbéndo: “Yemo, ‘Nane enonga kote pilindiku enonga melema moke tendei.’ nimbe nawene na mako

§ **12:7:** Mateyu 10:28-31. Unku pulu te inie nondopa 12:2-3* kana. * **12:7:** akumunge 12:8-9 Mateyu 10:32-33; 12:10 Mateyu 12:32; 12:11-12 Mateyu 10:18-20, Mako 13:11-13, LLuku 21:12-15.

† **12:9:** inie yakondo 9:26.

torumuye? Yembo tene nando aku sipe naa nirimu kanumu. Nanga kongono te molo." nirimu.

¹⁵ Aku nimbeline yuni enondo kelepa nimbendo: " 'Mele awisili lipu nosipu kamako molambo.' ni naa ningu, 'Melema lili ulu pulumu yu ulu pulu kerimu kene aku naa teambo.' konopu leko molangi. Yembo tene mele awisili lipe nosilimomonga mini pali konde molopa kondomba aulkemo naa lemo." [‡] nirimu.

¹⁶ 'Aku nimbeline Yesusini 'Enondo nikiru ungumenga pulumu kamu piliengi!' nimbe, yuni ungu iko te topalie nimbendo:

"Walse ye kamako te molopalie yunge poniena langi paa awisili orumu.

¹⁷ Akumunge yuni yuyu nimbendo: "Langi nosilio ulkema pali si nimu, langi awisili goli lepa we lemo kene na nambe-eamboye?" nirimu.

¹⁸ Pe kelepa yuni yuyu nimbendo: "Kinié na pilipero. Na isipu teambo. Na langi nosilio ulkema tekisipulie langi nosimbo ulke paa awilime kelepo takopolie akumenga nanga rasi witi kinie langi kinie nanga poniena olemo langime pali nosiembo.

¹⁹ Akune nosipulie na nanu pilipulie nimbondo: Na papu. Na langi awisili, ponie awisili omiba pumbe kinie nombo molombo mele lemo kene koro molopo, kongi nombō, no-waene nombo, konopu sipu molambo." nirimu.

²⁰ Nalo Pulu Yemone kanu yemondo nimbendo: "Ye aromamo. Kinié ipuluei name nunge minimu ombo limbo kinie nunge nosilino melema nawene limbeye?" nirimu." ,nimbe Yesusini nirimu.,

²¹ 'Ungu ikomo topa pora sipelie ungu te pea nimbendo: 'Aku sipe mele, 'Na mele kande-kandema nosilio,' nilimele yemboma Pulu Yemone eno kanopalie eno yembo koropa pulime nimbe kanolemo. Pulu Yemo kanopa peanga kanolemo ulu pulume naa teko molemele yemboma enonga minime koropa pupili mele molemele. Kanu yemboma eno aku ungu iko tokoro yemo mele molemele." nirimu.

12:22-31 Yesusini "Na Lombili Andolemelema, Mini Wale Munduku Konopu Awisili Naa Leaa." Nirimu Ungumu§

²²⁻²³ 'We yembomando, aku sipe nimbeline Yesusini yulombili andolimendo kelepa nimbendo: " 'Kolonge kinie mana melemane eno naa lipe tapondomba, kene nane enondo ungu te nimbu siembo: 'Kangikundu molopo kondamili.' ningu konopu awisili liku naa mundengi. Langi-nongemonga kepe no nongemonga kepe mulumbale pakongemonga kepe akumenga konopu awisili liku munduku naa molangi. Eno kapola molonge mele olandopa, langi nonge mele maniendopa; enonga kangi yu olandopa mele, mulumbale pakonge maniendopa mele kene langi nonge mele kinie, mulumbale pakonge mele kinie, konopu awisili liku naa mundengi.

²⁴ Kerama kaname. Langi te panjikulie nou lemo kinie liku mengo ulkendo puku nosiku naa nolemele nalo Pulu Yemone kerama langi silimo. Kerama we mele, eno yemboma olandopamonga yuni eno paa nokomba.

²⁵ Enonga yembo tene konopu awisili lipe mundumbemone yu kolomba ena te manda 'We liepili.' nimbéye? Manda naa nimbé.

²⁶ Enone ulu wallopalte aku sipe mele te manda naa telemelamonga ulu wema eno nambemune konopu awisili liku munduku molemeleye?

²⁷ "Pillawa sindime kaname. Pillawa sindimene kongono mindili siku naa teko, mulumbale te teko mimi naa telemelamonga ulu wema eno nambemune konopu awisili liku munduku molemeleye?

[‡] **12:15:** Mateyu 16:26. Bokumunge alsena anjokondo "24. laip". § **12:21:** Mateyu 6:25-33.

molemele mele olandopa, „ye nomi kingi, Sollomono* kongono awisili tepalie wale paa peangama pakopa a nirimu mele maniendopa.

²⁸ Era sindi tolemoma kinié mele molemo, opali mele poroko tepena kalemelama Pulu Yemone aku sipe nokopa kondolemo liémo eno ‘Pulu Yemone olio manda nokombanje?’ ningu laye-kolte mindi pilimele yemboma pakonge melemanga yuni manda lipe naa tapondombaye? Eno lipe tapondomba.

²⁹ ‘Pulu Yemone kerama kinie era sindime kinie aku we melema aku sipe nokolemo, kene eno konopu awisili liku mundukulie ‘Esi, langi te tena lipu nomolonje?’; molo ‘No tena kolopo nomolonje?’ ningu pilku naa molangi.

³⁰ Pulu Yemonga yemboma naa molko ulsukundu molemele yembomane[†] aku siku teléméle nalo enonga Lapa ‘Pulu Yemone, eno yunge yembomanga mele molotolemoma kanopa molemo, kene eno langi nongemanga kinie mele pakongemanga kinie konopu naa liku mundengi.

³¹ ‘Pulu Yemo, ye nomi kingi molopa yemboma nokolemo ulume[‡] ‘Kumbi lepo teambo.’ konopu leko molangi. Aku tengé kinie yuni we melema képe eno simbe.’, nirimu.,

12:32-34 Mele Kande-Kandema Mulu Koleana Nosilimolomonga Ungu Te[§]

³² ‘Nanga kongi sipisipi koltalo, enonga Lapa walse ye nomi kingi molopa yemboma nokomba kinie ‘Eno pea ye nomime molko yemboma nokangi.’ nimbé. Yu aku sipe tembando konopu sipe molemomonga pipili kolko naa molangi.

³³ Akumunge eno nosilimele melema kou mone liku aku kou mone lingema yembo koropama moke teko siengi.* Aku siku tekolie pe kou kamu manie naa puli’koumu liku nosiku, mele kande-kandema liku mulu koleana ‘pe pungemonga, nosiku teangi. Akune wa lili yema ongo wa naa liku, koka molo lkurinia melemane ongo teko kenjiku naa tengé. Eno akune nosinge melema kamu kapola lemba.

³⁴ Enonga nosilimele melema lemo kolea akune eno konopuni pilku konopu mondoko molemele kene ‘mulu koleana mindi melema liepili.’ ningu molangi.” nirimu.[†]

12:35-48 Yesusi Wale Talo Sipe Kelepa Omb monga “Kongonomo Mimi Siku Teko, Nokoko Kondoko Molangi.” Nirimu Ungu Iko Talo[‡]

Te: 12:35-40 Kendemandemané Enonga Nokolimu “Yando Ombá” Ningu Nokoko Molemele Ungu Ikomo[§]

*Te: 12:41-48 Kendemande Yemboma Nokondolemo Kendemandemonga Ye Awilimu Kelepa Ombalie Kendemandemongo-Kinie Temba Mele Ungu Ikomo**

³⁵ ‘Na lombili andolime, enone ‘Awilimu kinié ombánje.’ ningu mulumbale pakoko, kako toko, kiyé kandoko, molangi.

* ^{12:27:} ungu pulumu Mateyu 6:29*. † ^{12:30:} bokumunge alsena anjokondo “15. haiden”.

‡ ^{12:31:} bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. § ^{12:31:} akumunge 12:33-34 Mateyu 6:19-21. * ^{12:33:} Mateyu 19:21, 26:7-9. † ^{12:34:} Mateyu 19:21; inie anjokondo 18:22. ‡ ^{12:34:}

Yesusi pe omb monga ungu awisili Mateyu kolomongo awili 24,25 selo pali, Mako 13:pali. 12:39-46 Mateyu 24:43-51. § ^{12:34:} akumunge 12:35-36 Mateyu 25:1-13, Mako 13:33-37; 12:39-40 Mateyu 24:43-44. * ^{12:34:} akumunge 12:42-46 Mateyu 24:45-51. 12:41-48 manjiku naa kanani. Akumu 12:35-40 monga ungu marenga ungu pulumu.

36 Ye awili te tenga pupe ye te ambo limbe langi koyolemele yemboma kinie anjo langi nomba molemo kinie yu kelepa ulkendo ombámonga yunge kendemande yembomane 'Yu ombá.' ningu ulke kune lindingendo nokoko molemele mele enoaku siku molangi.

37 Kanu kendemandemanga nokolimu omba yunge kendemandema kanopalie, uru naa peko we molonge kanomba kendemandema eno konopu siku molonge.

"Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: „Alieli kendemandemane enonga awilimu nokoko langi kalondoko silimele mele yu aku siku nokolemela nalo kendemandemanga, ye awilimuni „kanu kendemande peangama konopu sipe, yuni kongono-mulumbale pakopa enondo "Langi noli polona molaa." nimbe 'Langi nangi.' nimbe enonga kongono tendepa eno nokomba.

38 Ipulueli awi-burumi ombáne, kera gulta ko tomba kinie ombánje, eno uru naa peko nokoko molongi kanomu liemo eno konopu siku molonge.

39 "I ungumu konopu liku munduku pilieyo. Ulke pulu ye tene wa noli ye te yunge ulkemo omba bulsupe melema wa limbe enamo pilkenje 'Wa noli yemo ombá.' nimbe nokopa molka kinie wa noli yemo yu manda suku naa olka.

40 Aku siku eno nokoko molaa. Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemo ombá enamo naa pilimele kene 'Yu sike ombá.' ninguaku siku nokoko molangi." nirimu.

41 Pitane yundu nimbendo: "Awilimu, aku ungu iko toko ningu sakinumu olio „nunge lombili andolimendo manjiku, ningu sakinu molo yembo wemando pea ningu sakinuye?" nirimu.

42 Awili „Yesusini, topondopa nimbendo:

"Kongono tendeli kendemande ye nawene kongono tepa kondondolemo kinie kanopalie yunge ye awilimuni 'Yuni kongono silioma sumbi sipe telemomonga yu kongono simbo kinie tepa kondombamonga na altopo konopu kimbu sipu naa molombo.' nilimoye? Kendemande ye te aku sipe mele tepa kondopa molemomo kanopalie yunge ye awilimuni yu mako topalie yundu nimbendo: "Nuni kongono tendeli kendemandema pali nokondoko enonga langi nongema ena mako toliomonga eno nangi moke teko sieni, nokondoko molou." nimbe „yu tenga pulimo.†

43 Pe ye awilimuni kongono simumu kanu kongono tendeli kendemandemone mimi sipe tendepa molopili awilimu kelepa omu liemo kendemandemo yu konopu sipili.

44 Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Kanu ye awilimuni kanu kendemandemondo "Nanga mele nosilioma pali nuni nokondou." nimbé.

45 "Nalo „ye awilimuni kanu kendemande yemondo nimbendo: "Nanga kendemande yemboma pali nokondou." nimbe tenga pulimo kinie, kanu kendemande yemone "Nanga awilimu welea naa ombá." konopu lepalie yuni nokondolemo kendemande yemboma kopene topa, langi nomba no tondoloma nomba kekelepa topalie,aku sipe tepa kenjipe molomu liemo

46 walse kanu kendemande yemo 'Yunge ye awilimu ombá.' nimbe naa pilipe „kongono sirimu mele naa tepa, walu tepa kenjipe molomba kinie ombá. Omba „kanu yemo tepa molomba mele kanopalie, yu paa kopene topa kondopalie, yunge ungumu pilku su siku kongono ambolko naa kondoli yemboma „kolea keri, mojemelena 'Pupili.' nimbe lipemundumbe.

† **12:42:** Joseponga temanemo OuPuluPulu 39:pali.

47 "Kongono teli yembo te yunge awilimuni "I siku i siku tei." nimbé ungumu sumbi sipe pilipelie ungumu ta nimbé, molo 'Nikimu mele naa tembo.' nimbe pilipe aku sipe pilipe lipe naa temba yembo kanumu yunge awilimuni pe yu mongo paa awisili simbe.

48 Nalo "Tei." nimbé mele mimi sipe naa pilipelie we walu tepa kenjimbe yembomo yunge awilimuni mongo laye-kolte mele simbe. Yembo mele awisili siringi lipe noserimu yembomo "Pundu toko mele awisili si." ninge. Yembo "Mele awisili nokoko molou." niringi yembomo "Kelko mele awisili si." ninge. [‡]nirimu.[†]

12:49-53 Yesusinge Ungumu Yemboma Pilkulie Opa Pulue Mele Molonge Mele Ungumu[‡]

49 "Na lombili andolime,[§] na ya ma koleana tepe mundumbo oruntu. Kanu tepemo isili ou welea nolkanje papu. Na konopu silke.*

50 "Na no limbo ulu akumu na-kinie wendo ombá. Ulu akumu isili ou wendo naa okomomonga na konopu umbune tepili molio." [‡]nirimu.[†]

51 "Ya mana yemboma opa naa teko telune kapola kapola molangi.' nimbu oruntu konopu lekemeleye? Aku molo. 'Yemboma konopu lupe lupe pepili anjo yando opa pulue mele molangi.' nimbu oruntu.

52 Kinié kepe pe anjopa kepe ulke telune pelemele yembomanga ,marene nanga ungumu pilku molko marene nanga ungumu liku su siku molkolie,[‡] eno enono opanale teko yembo kise pakera ulke telune peko, yepoko enono molonge, tafo elolo molongele, yu-mele-mele molonge.

53 Lapane malo-kinie opa tepa, malone lapa-kinie opa tepa, telune kapola naa molongele. Anumuni lemenu-kinie opa tepa, lemenuni anumu-kinie opa tepa, telune kapola naa molongele. Bamuni yunge malonga menu-kinie opa tepa, malonga menuni bamu-kinie opa tepa, telune kapola naa molongele. [‡]Kanu yemboma kapola naa molonge.[†] nirimu.

12:54-56 "Kinié Wendo Olemo Ulu Lumenga Ulu Pulumu Nambemune Naa Pilimeleye?" Nimbe Yesusini Walserimu Temanemo[‡]

54 Aku nimbeline Yesusini liku maku toringimendo nimbendo: "Enone kolea kolopalie kupe tolemo kinie kanokolie "Lo ombá lemo." nilimele kinie lo sike olemo.

55 Pe kelepa ipulueli poporome topa, kombukandipi angilimo kinie kanokolie "Ena tondolo temba lemo." ningu pilimele kinie ena sike telemo.

56 "[‡]Naa pilkimulu." nilimele nalo sike pilimele, yembo kolo toko topele-mapele tolime![§] Eno mulumu kinie ya mamo kinie kanokolie 'kolea isipe isipe temba.' ningu kanolemele nalo kinié ,na mana oruntu kinie, wendo olemo ulume kanoko molkolie kanu ulumenga ulu pulumu naa pilimele. Aku nambemune ,lipe ora silimo mele, naa kanoko naa pilimeleye?" [‡]nirimu.[†]

12:57-59 'Yembo Tene "Nu Kote Tendembo." Nimbé Yembomo Kinie Welea Altoko Yu Kinie Kapola Kapola Molongele Ulume Teaa." Nimbe Yesusini Nirimu Temanemo[‡]

57 "Enone nambemune ulume pilku apuruku ulu peangama pilku naa telemeleye?

[‡] **12:48:** akumunge 12:51-53* Mateyu 10:34-36. [§] **12:49:** 12:22. * **12:49:** "Tepemo." nirimu akumu kote tendepa mongo simbemondo nirimu. [†] **12:50:** "No limbo." nirimu akumu yu mindili nomba kolombamondo nirimu. Mako 10:38-39, Jono 19:28,30. [‡] **12:53:** Mateyu 16:2-4. [§] **12:56:** bokumunge alsena anjokondo "47. tupela maus". * **12:56:** akumunge 12:58-59* Mateyu 5:25-26.

58 Nu kote tendemba temba yembomo ‘Kapola kapola molambili ulu te teambo.’ ningulie welea teani. Aku naa tenu liemo nu kote tendemba yembomone nunge kote pilieli yemo molombana memba pupe simbenje? Pe kote pilieli yemone nu ka ulke nokoli yemo lipa simbe, yuni nu ka ulkena lipa mundumbe.

59 Nane nundu paa sike nimbu sikirumu: Nu ka ulkena wendo onindu pundu paa pali tokolie mindi wendo onimu. We manda wendo naa oni.” nirimu.

13

13:1-5 Yesusini “Ulu Pulu Keri Telemelena ‘Naa Kolamili.’ Ning Bulu Siku Konopu Alowa Teangi.” Nirimu Temanemo

1 Kanu kinie Yesusini ungu mane sirimune moloringi yembo marene yundu temane toko sikulie ningendo: “Kolea Gallilli disiriki yembo marene Pulu Yemo popo toko melema kalko molangi ‘Romo gapomano ye awili, Paillatene eno topa kondorumu.” ningu temane toringi.

2 Aku temanemo toringi kinie pilipelie Yesusini enondo nimbendo: “Kanu kolea Gallilli yemboma aku siku mindili norangi kulu pilkulie ‘Gallilli yembo moloringi lupe wemane ulu pulu keri teringi mele maniendopa, kanu mindili norangi yemboma ulu pulu keri teringi mele paa olandopa.’ konopu lekemeleye?”

3 Paa sike nane enondo “Aku sipe molo.” nikiru. Ya molkomelie yemboma, eno ulu pulu keri telemelena bulu siku munduku siye kolko konopu alowa naa tengi liemo enoaku siku toko kondongela.” nirimu.

4 Pe kelepa Yesusini temane te topalie nimbendo: “Kolea awili Jerusalleme sukundu kolea kanga Silloamo kouni takoli ulke awili olana te topa kalalu sipe topa manie mundupelie yembo tene-eti* topa kondorumu koloringi. Kanu yemboma ‘Kolea awili Jerusalleme yembo lupe moloring-imene pali ulu pulu keri teringi mele maniendopa, koloringi yembomane ulu pulu keri teringi mele paa olandopa.’ konopu lekemeleye?”

5 Paa sike nane enondo ‘Aku sipe molo.’ nikiru. Ya molkomelie yemboma, eno ulu pulu keri telemelena bulu siku munduku siye kolko konopu alowa naa tengi liemo enoaku siku kolongela.” nirimu.

13:6-9 Unjo Te Mongo Naa Torumumunge Ungu Ikomo†

6 Aku nimbeline kelepa ungu iko te topalie enondo nimbendo: “Ye tene unjo piki te yunge unjo waene ponieni umbu lierimu. Pe ‘Piki mongo tomba.’ nimbe omba kanorumu kinie te naa torumu.

7 Piki mongo te naa torumu kulu yunge unjo waene ponie tapu yemondo nimbendo: “Pilie. Ponie talo yepoko pea iunjo piki angilimomonga ombo kanorundu nalo piki mongo telu kepe naa torumu kene yuni ma kopongo we nolemo kene peke toko ltei.” nirimu.

8 Ponie pulu yemo aku sipe nirimu kinie ponie tapu yemone yundu topondopa nimbendo: “Awilimu, iponie telumu mindi aku unjomo we angiliepili. ‘Unjomo akopa mongo topili.’ nimbu unjo pulune era tepo, ma mundupu, kongi le lipu mundupu, teambo.

9 Pe nekendo poniemonga mongo tomu liemo papu. Naa tomu liemo kamu peke tani.” nirimu.” nimbe Yesusini, nirimu.

13:10-17 Koro Moloringi Wale Sambate Tenga‡ Yesusini Ambo Te Tepa Konde Lsimu Temanemo

* **13:4:** supunge talo (18). † **13:5:** akumu 13:1-5 nirimu ungumunge ungu pulu te. ‡ **13:9:** inie anjokondo 14:1-6.

¹⁰ Walse, „Juda yembomanga koro moloringi, wale Sambate tenga§ Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulke tengā suku Yesusi pupelie yemboma ungu mane sipe molorumu.

¹¹ Akune ambo te molorumu, yu kuru topa bulu langorumu-ne ola angilipe sinio simbendo perepa molorumu. Yu aku sipe molopili ponie tene-eti om̄ba purumu.

¹² Yesusini kanu ambomo kanopalie yundu “Ou.” nimbéndo: “Ambomo, nu kuru torumumu topa kelifepili.” nimbélie

¹³ ambomo kini ambolorumu kinie yu tamburumbu sumbi sipe ola angilipelie Pulu Yemo kapi nirimu.

¹⁴ Nalo kanu ulkemo nokorumu yemo yuni Yesusi „koro mololi, wale Sambatemonga yembo tepaconde lsimu kulu kanopa keri kanopalie akune maku toringi yembomando nimbendo: “Kongono wale talo pakera lemanga ‘Konde pamili.’ ningū onge manda. „Koro mololi, Sambate walemanga manda molo.” nirimu.

¹⁵ Yemone aku sipe nirimu kinie Yesusini nimbendo: “Eno topele mapele toli yema,* alieli „koro mololi, wale Sambate wendo olemo kinie eno pali yu-melege-melege enonga kongi kao molo kongi dongi langi nomba molorumune moki leko no olemo kolea tengā ‘No nopili.’ ningū mengo pulimele kanumu.

¹⁶ Eno enonga kongime Sambate walemanga papu moki leko nokolemele kene i ambomo Sambate walemanga papu lipu tapondokorola. Kongimu maniendopa mele, ambomo olandopa mele kanumu. Akumunge i ambomo, yu Eporayamone kalopa lsimu ambo te, „kurumenga nomi, Setenene† yu ponie tene-eti ka mele sirumu ambomo Sambate walemanga moki lepo nokokoromo tepo kenjikiruye?” nimbe walserimu.

¹⁷ Yuni aku sipe nirimu kinie kanu ungumuni yu terimu mele kanoko keri kanoringime olie poloringi nalo we yembomane yu ulu tondolo peangama terimu kanokolie konopu awili teko siringi.

13:18-21 Unjo Masetete Umbumunge‡ Ungu Ikomo Kinie Pillawa Akoli Mele Isimunge§ Ungu Ikomo Kinie

¹⁸ Kanu kinie Yesusini „yembomando, kelepa nimbendo:

“Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokomba,* mele nambolka mele kanu silimu lembaye? ‘Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokolemo mele pilieni!’ nimbu akumu nambepo nimbu simboye? „Nimbu siembo..”

¹⁹ Akumu isipe mele: Ye tene yu unjo masetete umbu te lipe yunge ponienā umbumu mundorumu kinie kanu unjo umbumu wendo om̄ba awi lepa unjomō angilierimu kinie aku unjomonga kolamanga kerama ongo peringi. Pulu Yemo ye nomi kingi molomba mele aku sipe.” nirimu.

²⁰ Aku nimbélie kelepa walsipe pilipelie nimbendo: “Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokomba mele pilinge nambepo nimbu siemboye? „Nimbu siembo..”

²¹ Akumu isipe mele: Ambo tene yu langi pillawa akoli mele isi† wallo kolte lipelie pillawa awisinge mundorumu kinie pillawa pali akorumu. Pulu Yemo ye nomi kingi molomba mele aku sipe.” nirimu.

§ ^{13:10:} bokumunge alsena anjokondo “37. Sabat”. * ^{13:15:} bokumunge alsena anjokondo “47. tupela maus”. † ^{13:16:} bokumunge alsena anjokondo “42. Seten”. ‡ ^{13:17:} Mateyu 13:31-32, Mako 4:30-32; § ^{13:17:} Mateyu 13:33. Masetete Isiselonga ungu pulu mare Mateyu 13:31-33*.

* ^{13:18:} bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. † ^{13:21:} bokumunge alsena anjokondo “49. yis”.

13:22-30 Pulu Yemo Molomba Koleana Sukundu Pumolo Mele Yesusini Nirimu Temanemo

²² Aku sipe nimbeline pe Yesusi kolea awili Jerusalleme pulimo aulkena pumbe pupelie kolea awilime kinie kangama kinie pupe, akumenga moloringi yemboma ungu mane sirimu.

²³ Kanu yembomanga tene yu walsipe pilipelie nimbendo: "Awilimu, mindili nomolo aulke molemolona Pulu Yemone yemboma lipe tapondopa wendo lipe yu-kinie molko kondonge aulkena lipe mondombat[‡] yemboma koltalo mindiye?" nimbe walserimu.

Pilipelie yuni enondo nimbendo:

²⁴ "Ulke kerepulu paakanga si niline yembo awisili ongo suku pungendo perenge. Akumunge 'Kanu kerepulune eno ongo sukundu puku molongendo mindili siku pang.' nimbu nikiru.[§]

²⁵ Ulke pulu yemone ola angilipe kune anjimbe kinie eno pena molkolie ningemone, kune toko walsikulie ningendo: "Awilimu, olio nu kinie pea molamili wamili kene olionga kune lindi." ninge kinie yuni enondo nimbendo: "Enonga imbime na naa pilipu eno kepe enonga koleama kepe na naa kanolio." nimbé.

²⁶ "Yuni aku nimbé kinie enone yuntu ningendo: "Nupea ga norumulu. Olionga koleamanga nu ongolie olio ungu mane sirinu." ninge.

²⁷ "Nalo yuni enondo nimbendo: "Eno niembo piliee. Enonga imbime na naa pilipu enonga koleama na naa kanolio. Eno ulu pulu keri teko molemele yemboma pali na moliona anjo paa." nimbé.

²⁸ Akune ulsu molkolie eno „anda-kolepali, Eporayamo kinie, Aisake kinie, Jekopo kinie, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yema pali kinie, eno Pulu Yemo yenomi kingimu molopa nokomba koleana sukundu molonge kanokolie eno enono akune ulsu molonge kanokolie eno enono mumindili kolko kola teko mini-wale mundunge." nirimu.*

²⁹ Isirele yemboma eno Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokomba koleana sukundu eno manjiku naa punge 'Piliengi!' nimbeline yuni kelepa nimbendo: "Ma koleana pali yembo mare Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokomba koleana sukundu puku Pulu Yemo pea langi nonge.

³⁰ Pilieme. Akiliku olemele yembo mare Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokomba koleana sukundu kumbi leko punge. Kumbi leko oringi yembo mare akiliku punge." nirimu.[†]

13:31-35 Jerusalleme Yemboma Toko Kalonge Pilipelie Yesusini Eno Kondo Kolorumu Temanemo[‡]

³¹ Walse, Yesusi ou Jerusalleme naa pupelie kolea tengah ungu nimbe molorumu kinie Parisi ye marene[§] ongo yuntu ningendo: "Ye nomi kingi, Erotene 'Nu topo kondambo.' nimbe molemo kene nu ya naa molkolie tengah kowa pu." niringi.

* ^{13:23:} bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek". § ^{13:24:} Mateyu 7:13-14. * ^{13:28:} Mateyu 25:10-13,41, inie anjokondo 16:19-31. † ^{13:30:} "Akiliku olemele yemboma" nirimu, Isirele talapena ulsu molemele yembomando nirimu. "Kumbi leko oringi yemboma" nirimu, Isirele yembomando nirimu. ‡ ^{13:30:} akumunge 13:34-35 Mateyu 23:37-39; LLukuinie 19:41-44. § ^{13:31:} bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi".

³² Yesusini enondo nimbendo: "Na tomba tekemo yemo, yu kolo topa konopu keri peli owa takera pokisi* mele akumu molemona iungumu puku ningu si-pee." nimbeline nimbendo: "Kinié mele kepe opali talou mele kepe kurume yembomanga konopune pelemoma makoropo, kuru toli yemboma tepo konde lipu, molopolie laye pe mele na kongono tepo moliomo pora simbo.

³³ Nalo Jerusalleme pumbondo kinié kepe opali talou kepe na we kongono telipu pumbo. Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe silimo ye te kolea awili Jerusalleme ulsukundu manda naa kolomba kene, na Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipulie yemboma nimbe silimo yemo molio kene, na Jerusalleme ulsukundu manda naa kolombo." „nirimu.”[†]

³⁴ „Aku nimbeline Yesusini Jerusalleme moloringi yemboma yu kondo kolopa akumundu ungu te nimbeline nimbendo: „

“O Jerusalleme „yemboma”, Jerusalleme „yemboma”, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yema toko kondoko, yuni eno molemelena lipe mundulimo yema kouni toko kondoko telemele yemboma, kera gulta anumumuni yunge waloma lipe yunge kongona lopi tepa nokolemo mele nane wale awisili enoaku sipu nokolka nalo enono “Molo.” niringi.

³⁵ Akumunge pilieme. „Opa puluema eno tonge onge kinie Pulu Yemone altopa enonaa nokopa naa lipe tapondombamonga, opa puluemane ongo sike toko munduku enonga koleamo kinie enonga ulke tembelemo kinie kamu toko kalongemonga eno ku penge.”[‡] Nane eno ungu te pea nimbu sikiru:

Eno Jerusalleme yemboma, enone nando

“Pulu Ye Yawene lipe mundorumu-ne okomo yemo

imbi ola molopa, molopa kondopili.”[§]

ninge walemonga na altoko kanonge. Ou molo.” nirimu.

14

14:1-6 Sambate Wale Tenga Yesusini Ye Te Kangi Akorumumu Tepa Konde Lsimu Temanemo*

¹ „Juda yembomanga koro moloringi, wale Sambate tenga[†] Parisi ye awili tenga ulkena Yesusi langi pea nongendo purumu. Ombo molorumu kinie pea langi nongo moloringi yemane yu neme-neme ningu kanoko moloringi.

² Yunge kumbikerena ye kangi akorumu te molorumu.

³ Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku kondoringi yema kinie, Parisi yema kinie,[‡] eno Yesusini walsipelie nimbendo: „Koro mololi, wale Sambate kinie kuru toli yembo te tepo konde limelanje kapola molo

* ^{13:32:} ‘Owa pokisi yu paa pilipe konginjeli pelemo melemo.’ nilimele. Yuni kera gulta ipulueli ombo wa topa nolemo kinie yu tongendo perelemele. ‘Palana sukundu manda naa pumbe.’ ningu pilimele nalo yu yuyu aulke te kanopa sukundu pulimo. Aku telemomonga yu konopu naa mondolemele. Wale mare kumaka tomolondo melu taki-teki lemolo kinie yu kanopa pilipelie sukundu naa pulimo molo ga kiyengo nimbe nomba we pulimo yu sipe mele. † ^{13:33:} inie yakondo 11:50-51; bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. ‡ ^{13:35:} Jeremaya 12:7, 22:5. Romo yembomane kolea awili Jerusalleme kinie akune angilierimu ulke tembelemo kinie tengen mele inie anjokondo 19:43-44, 21:6, 20, 24, 23:27-31 ungu mare molemo. § ^{13:35:} Konana 118:26.

* ^{14:1:} inie yakondo 13:10-17. † ^{14:1:} inie yakondo 13:1*. ‡ ^{14:3:} bokumunge alsena anjokondo “41. saveman”, “11. Farisi”.

moloye?" nirimu. "Pulu Yemonga ungu manemanga sukundu nambolka nimbe molemoye?" nirimu.

⁴ Nalo yuntu ungu te topondoko naa ningu we moloringi. Kanukinie yuni kanu yemo lipe tepa konde lipelie yuntu "Pu." nirimu.

⁵ Aku tepalie Yesusi yuni pea moloringi yembomando nimbendo: "Eno molkomele yembomanga ye tengah kango te molo kongi-kao te Sambate wale tengah no muru tengah manie tomu liemo kanu yemone yunge kangomo molo kongi kaomo tamburumbu wendo naa limbeye?" nirimu.[§]

⁶ Aku nirimu pilkulie 'Olione "Sambate wale tengah kango molo kongi-kao wendo limbe akumu papu." nimulu liemo yuni "Yemo papu Sambate walemo kinie lipu tapondokoro." nimbe.' ningu pilkulie ungu te topondoko ninge aulke te naa hierimu.

14:7-11 Enono Imbi Toko Manie Mundungemonga Ungu Te

⁷ Parisi ye awilimunge ulkena langi nongendo oringi yemboma ye awilimenga polo kumbikundu 'olio molamili.' ningu konopu siku moloringi* kanopalie Yesusini eno ungu mane sipelie nimbendo:

⁸⁻⁹ "Ye tene nu kinie yembo mare pea "Langi namili waa." nimbé kinie nu ongolie ye awilimenga polo kumbikundu tengah puku naa molani. Nu kanu polomonga moloni kinie pe ye awili te yu imbi olandopa molomba ye te yu kepe 'Langi pea namili ou.' nimbé ye te ombá kinie ulke pulu yemone nundu nimbendo: "I ye awilimu nu moleno polo akune molopili polomo si." nimbé kinie nu pipili kolkolie polo te lupe, namba naa lieli yembomanga polo tengah puku moloni.

¹⁰ "Akumunge, ye tene nundu "Langi pea namili ou." nimbé kinie yunge ulkena puku namba naa lieli yembomanga polo tengah puku molani. Akune moloni[†] kinie ulke pulu yemone nu molonine ombalie nundu nimbendo: "Ano, ipolona naa molko ye awilimenga polona ongo molou." nimbé kinie langi pea nongo molonge yembomane nu kinie temba mele kanokolie nu 'Ye awilimu.' ningu kanonge." nirimu.

¹¹ "Yembomane enono imbi liku ola mundulimele yemboma ,Pulu Yemone, topa manie mundumbe, nalo yembo enono toko manie mundulimele yemboma yuni enonga imbime lipe ola mundumbe kanumu." nirimu.[‡]

14:12-14 "Langi Pea Namili Waa." Nilimolo Mele Ungumu

¹² Kanu kinie Yesusini ulke pulu yemondo nimbendo: "Nu yembomanga langi kalondokolie nunge pulu lemoma kinie, nunge angenali kinie, ye kamakoma kinie enondo 'Langi pea namili waa.' ni naa nieni. 'Enone walse altoko pundu mele toko, nando 'Langi pea namili ou.' niengi.' ninaa nieni, molo!"

¹³ Nu yembomanga langi kalondokolie yembo koropama kinie, kimbu ki lkinuwa tambulorumu yemboma kinie, kimbu keri hierimu-ne mimi siku aulke naa andoringi yemboma kinie, mongo keri hierimu yemboma kinie enondo 'Langi pea namili waa.' nieni.

¹⁴ Enone kanu langime pundu paa manda naa tongemonga nu konopu siku molko kondoni. Walse konopu sumbi nimbe pepili molemele yemboma kolko lomboroko ola molonge aku walemonga ya nikiru mele nuaku siku tenimunge mele kalomba lini." nirimu.

*14:15-24 Langi Awisili Maku Toko Noringimunge Ungu Ikomo**

§ **14:5:** inie anjokondo 13:15. * **14:7:** inie yakondo 11:43, anjokondo 18:11, 20:46; ungu pulu te 15:7*. † **14:11:** Mateyu 23:12. ‡ **14:14:** Mateyu 22:2-14 laye-kolte telu sipemo.

¹⁵ Parisi yemonga ulkena Yesusi pea langi nongo moloringi ye tene Yesusindu nimbendo: "Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokomba koleana[§] langi nomolo yemboma ,olio, malo." nirimu.

¹⁶ Nalo Pulu Yemonga Isirele yemboma Yesusi yunge ungumu naa pilku liku su siringimunge mulu koleana puku naa molonge pilipelie yemone nirimu ungumu pilipelie Yesusini ungu te topondopa ungu iko te topalie nimbendo:

"Ye tene 'Yembo awisili pea langi namili kalambo.' nimbeline yembo awisilindu " 'Langi kalopolie namili waa.' nimbo kinie wang'i." nimbe, nimbe mundorumu.

¹⁷ Langi nonge enamo wendo orumu kinie yunge kendemandemondo nimbe mundupelie nimbendo: "Ou "Langi pea namili waa." nirindu yembomando "Kinié enamonga langi kalondondu kene namili wang'i." ni-pou." nirimu.

¹⁸ Nalo eno pali naa ongendo yu mele mele "Takaraki lekemo kene naa omolo." niringi.

Tene nimbendo: "Na ma konde te topo tondumu kano-pumbondo na naa ombó kene nindei." nirimu.

¹⁹ Tene nimbendo: "Nane kongono teli kongi-kao rureponga talo topo tondume pupu kano-pumbondo manda naa ombó kene nindei." nirimu.

²⁰ Tene nimbendo: "Kinié mindi ambo lindumunge na manda naa ombó." nirimu.

²¹ "Aku siku niringi kinie pilipelie, kendemandemo kelepa yando ombalie niringi mele yunge ye awilimu nimbe sirimu.

Kanu kinie ulke pulu yemone mumindili kolopalie kendemandemondo nimbendo: "Nu welea lkisiku puku, ikolea awilimunge aulke awilimenga kinie aulke kangamanga kinie puku, yembo koropama kinie kimbu ki lkinuwa tambolorumu yemboma kinie, mongo keri lierimu yemboma kinie kimbu keri lierimu-ne mimi siku aulke naa andoringi yemboma kinie, eno liku mengo ou." nirimu.

²² Kendemandemone aku tepalie kelepa omba nimbendo: "Awilimu, ni-nu mele tendu nalo langi noli polona kolea mare we lemola." nirimu.

²³ Kanu kinie Awilimuni yunge kendemandemondo nimbendo: "Aku tekemo kene nu altoku puku, kolea awiline ulsu puku aulke awilimenga kinie aulke paka-makamanga puku, yembo kanokó lendenime pali mengo wani. "Molo." ninge yemboma kepe karaye teko mengo wani. Nangaulkemo si nipili kene awisili wang'i." ,nirimu.,

²⁴ "Paa tambu ya kana. Na paa sike eno nimbu sikirumu: Nane pulu pulu "Langi pea namili waa." nimbu, nimbu mundorundu yembomanga telu kepe paa naa ongo langi nonge. Paa molo." nirimu." nimbe ,Yesusini aka sipe ungu iko te torumu.*

14:25-33 Olio Yesusi Lombili Andomolo Mele Ungu Mare

²⁵ Yesusi aulkena omba purumune yembo awisili liku maku toko yu lombili andoringi kinie yu we angilipe topele topa kanopalie enondo nimbendo:

²⁶ "Yembo tene na lombili ombando na olandopa konopu naa mon-dopalie na lombili manda naa ombá. Yunge lapa kinie, anumu kinie,

§ **14:15:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". * **14:24:** ungu ikomonga pulum isipe: "Langi pea namili waa." nirimu yemo yu Pulu Yemo. Yuni ou "Namili waa." nirimu kinie naa oringi yemboma eno Isirele yemboma. Yu pe "Namili waa." nirimu kinie oringi yemboma Isirele talapena ulsu molemele yemboma.

menu kinie, ambolangoma kinie, angenupili kinie, kemulupili kinie, yu yuyu kepe, eno pea olandopa konopu mondopa, na manjipe konopu naa mondopalie na lombili manda naa ombá.

²⁷ Yembo tene 'Yu lombili pambo.' nimbeline yemboma unjo perana angilku mindili nongo kolemele mele yuni unjo pera mele gomo lembando 'Na yu lombili pumbondo mindili nondu liemo papula; kolondu liemo papula.' naa nimu liemo na lombili manda naa ombála.[†]

²⁸ "Enonga ye tene ulke awili tondolo te takombando yu ou naa takopalie kanu ulkemonga konopu lipe mundupelie yuyu nimbendo: 'Ulke takopo pora simbomonga kou mone manda nosilijonje molo molo tombanje?' nimbe pilipelie 'Nanga kou mone manda nosendu liemo manda takombo.' konopu kimbu sipe naa molombaye? „Aku sipe temba kanumu..

²⁹ Yu aku sipe ou naa telkanje pe yu kanu ulkemo takombando unjo pote mindi topo topa lipe polopalie pe kou mone molo tomba kinie kamu manda naa takopa pelka. Akumunge yembomane yu ungu taka tondoko tawe tendelemela.

³⁰ Enone tawe tendeko ungu ururume toko ningendo: "I yemo ulke awili tondolo te takomba takoramu nalo yunge kou mone molo torumu kulu yu manda naa takopa pora sirimu." ningu tawe tendelemela.

³¹ „Te walsikirula.., Enonga ye nomi tenga talapemo kinie ye nomi kingi tenga lupe talapemo kinie opa tenegele kinie te yu tomba temba, te yunge koleana we molomba. Eno ombo tomba ye nomi kingimu yu opa teli ye tuwendi-tausini memba ombá. Nalo we molomba ye nomimu yunge opa teli ye tene-tausini mindi molonge. Kokele tonge onge kinie we molomba ye nomimu yunge yema walsipe pilipelie nimbendo: "Olio opa teli ye tene-tausini mindi molopolie olio ongo tonge yemboma anjo manda tamili molo moloye?" ni naa nimbéye? „Aku sipe manda manjipe pilipe molomba kanumu..

³² Kanu kinie kanu ye nomi kingimu yuni 'Olione eno anjo manda naa tamili.' nimbe piliemu liemo yunge ye mare lipelie, yetuwendi-tausini memba ombá ye nomimu aulke sulune ombámonga "Paa." nimbe lipe mundupelie nimbendo: " 'Opa naa tepo we taka lipu molamili kene nane nambolka ulu te teamboy'e?' ningu walsiku pili-pee." nimbé." „nirimu..

³³ „Ungu ikoselo topa kelepalie nirimumuni, pe ungu ikoselonga ye talone telembele melemonga ungu pulumu eno nimbe sipelie nimbendo: „Kanu yeselone telembele, aku sipe mele enonga yembo te yuni 'Na lombili wambo.' nimbeline yunge melema pali kinie, yunge yemboma kinie, yunge kou mone kinie, yunge kangi kinie, aku melema mindi konopu mondopa na olandopa konopu naa mondolemo yembomo na lombili manda naa ombá."[‡] „nirimu..

14:34-35 *Api Kusamonga Ungu Ikomo[§]*

³⁴ „Aku nimbeline kelepa nimbendo: „Api-kusa akumu mele peangamo nalo yu songo naa temba kinie 'Yu kelepa songo tepili.' ningu ulu te manda temoloye?

³⁵ Kanu api-kusa songo naa telimu nambe-emoloye? 'Ponieno lipu mundumolo kinie langi manda naa ombá; yu ma kopongo te molo.' nimbu kanopolie we itemolo."^{*} „nimbelie,

[†] 14:27: Mateyu 16:24, Mako 8:34, inie yakondo 9:23. [‡] 14:33: inie yakondo 14:26-27. [§] 14:33:

Mateyu 5:13, Mako 9:30. ^{*} 14:35: Yembomane yu lombili andokolie pe siye kolko, altoko naa lombili andolemele yembomane yunge kongono altoko manda naa tendengemonga 'Piliengi.' nimbelie enondo aku sipe nirimunje. Inie yakondo 9:62 kananila.

"Yembo komu-peo lemba yembomane inikiru mele piliee." nirimu.

15

Kolomongo Awili 15 Yesusi Ulu Pulu Keri Teli Yemboma Kinie Taki Teki Molorumu Mele Juda Yembomanga Tapu Yemane Kanoko Keri Kanoringimunge Pilipelie Yesusini Pulu Yemo Kanu Yembo Kerime Konopu Mondorumu Mele Nimbe Simbendo Ungu Iko Yepoko Torumu Ungu Ikoma

*15:1-7 Kongi Sipisipi Te Talopa Lierimumunge Ungu Ikomo**

¹ Kou takisi lili yema kinie ulu pulu kerime teli ye wema kinie eno pali Yesusinge ungu pilingendo yu molorumune nondoko oringi.

² Parisi yema kinie Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie[†] enone aku teringi mele kanokolie konokono ningudo: "I yemo yu tepea kenjikimu. Ulu pulu kerime ambololi yemboma "Pea molamili waa." nimbeline, langi alieli eno pea nongo molemelela." niringi.

³ Yesusini eno aku siku niringi pilipelie „iungu ikoma eno topa sirimu..” Ungu iko imu topalie nimbendo:

⁴ "Enonga ye tene kongi sipisipi[‡] pape paono mondolka kinie te talopa lelkanje yuni sipisipi po paono tene kelepa nani wema kolea ku lieline molangi siye kolopa pupe, talopa lelka sipisipimu kanopa limbendo korolipe naa pulkeye? „Korolipe pulke..”

⁵ Pe kanopa lipelie yuni konopu sipe apu topa lkondo memba pulke.

⁶ Kanu kinie lkondo ombalie yemone yunge pulu lemo yembomando kinie yunge ulke kere pongolo yembomando kinie walsipelie nimbendo: "Nanga kongi sipisipi[§] talopa liemumu kanopo lindu kene pea konopu sипу molamili waa." nilke.” „nirimu..”

⁷ „Nimbeline ungu ikomonga pulumu nimbe para sipelie nimbendo: „Nane eno ungu te nimbu sikirumu: Yembo konopu sumbi nimbe pepili molemele yembomaaku siku molemele-na eno ulu pulu kerime munduku siye kolko konopu alowa tengen aulke te naa lemo kanumu,* kanu yemboma mulu koleana angellomane konopu we silimele. Nalo sipisipi nokoli yemone yunge sipisipi talopa lielimu kanopa lipelie paa olandopa konopu silke meleaku sipe ulu pulu keri ambololi yembo te yunge ulu pulu keri telemoma pilipe keri pilipe mundupe siye kolopa konopu alowa tembamonga angellomane paa olandopa konopu singe.” „nirimu..”

⁸ „Nimbeline kelepa ungu iko te pea topalie nimbendo:†

“Te iwalsikirula: Ambo te kou mone suroli mele engaki rureponga talo nosipelie nikemone, pe kanu kou suroli mele te manie pulkenje yu tepe llame kandopa ulke puri memba kanopa limbendo naa korolkaye? „Paa korolkamo..”

⁹ Kanu kinie kanu koumu kanopa lipelie yunge pulu lemo yemboma kinie yunge ulke kere pongolo yemboma kinie walsipelie nimbendo:

* **15::** akumunge 15:4-7 Mateyu 18:12-14. † **15:2:** bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”, “41. saveman”. ‡ **15:4:** bokumunge alsena anjokondo “44.2. sipsip”. § **15:6:** bokumunge alsena anjokondo “44.2. sipsip”. * **15:7:** Inie 15:10,32. Judayembomanga ye nomi mare eno enonoaku siku moloringi konopu lieringi nalo Romo 3:23 nimbe molemo mele kana! Aisaya 64:6 nimbe molemo mele isipe: ‘Olio mana yembomanga ulu pulu peangama paa mulumbale keri kalaro awisili molemo mulumbale mele.’ Iungumunge ungu tela inie anjokondo 18:10-14. † **15:8:** ungu pulumu inie yakondo Kolomongo awili 15 munge ungu pengémo kinie, 15:1-2 kinie.

"Nanga kou mone suroli manie pumumu kanopo lindu kene pea konopu sипу molamili waa." nilke.

¹⁰ "Nane eno nimbu sikirumu: Kanu ambomo konopu silke mele aku sipe ulu pulu keri ambololi yembo te yunge ulu pulu keri telemoma pilipe keri pilipe mundupe siye kolopa konopu alowa tembamonga Pulu Yemonga angellomane konopu singe." nirimu.‡

15:11-32 Kangomone Tepa Kenjerimu Nalo Lapane Yu We Konopu Mondorumu Mele Ungu Ikomo (15 pali kanani.)

¹¹ Aku nimbeline, Yesusini kelepa 'ungu iko yepoko sipemo pea topa ye awilime mane sipelie,§ nimbendo:

"Ye te, yunge kango talo moloringili.

¹² Walse akiliomone lapando nimbendo: "Tata, nu kolonimunge moya melema isili ou moke teko na sini mele sieni." nirimu kinie kanu yemone yunge noseriman melema moke tepalie yunge kangoselo sirimu lsingili.

¹³ Kanu melema elo sirimu kinie akiliomo wale pokore mindi molopalie, pe mele sirimume pali lipе memba aulke sulu tenga purumu. Aulke sulu pupelie nirimumuni, kolea tenga pupe molopalie yu 'Langi peangama nambo.' nimbe, 'Mulumbale peangama pakambo.' nimbe kou mone awili tepa pulimo melema topo topa lipе panjipelie, 'No nambo.' nimbe topo topa lipе, 'Amboma pea peamili.' nimbe kou-mone sipe, aku telipe purumü kinie yunge kou mone melema pali pora nirimu.

¹⁴ Yunge melema kinie kou mone kinie pora nirimu kinie yu paa koropa purumu. Kanu kinie yu molorumu koleana engele awili tepa lierimu kinie yu melema pali molo torumu kinie yu paa engelene kolorumu.

¹⁵ Yu engele terimu kulu yu kanu kolea pulu ye te molorumune pupe "Kou kongono te teambo si." nimbe mawa terimu kinie yuni nimbendo: "Kapola, nanga kongi tapu tendeko langi nurupulume 'Nangi.' ningu liku si." nirimu.

¹⁶ Ga kilume kinie konapa bulume kinie kongi sirimume 'Nambo.' nimbe pilipe molorumu nalo yu te naa siringi.

¹⁷ Kanu kinie pe yu konopu lipе mundupe pilipelie yu yuyu nimbendo: 'Tatanga kongono tendelemele yemboma ga awisili nongo olo telemo nalo na ya engelene kolopolie kamu kolombo tekero.

¹⁸ Akumunge na pupu Tata molemona pupulie yundu nimbondo: "Tata, nu kinie Mulu Koleana Molemo Yemo kinie nane tepo kenjerindu.

¹⁹ Na kango kerimu kene nunge marena molombo kapola naa temba kene nunge kongono ye te molambo." nimbo.' nimbe pilierimu.

²⁰ Aku nimbe pilipelie yu molorumu koleamo mundupe siye kolopa, lapa molorumune pumbe purumu.

Yu lkondo pumbe purumu kinie yunge lapane yu sulu tepa orumu kanopalie yu kondo kolopa lkisispe pupe yu kangulorumu.

²¹ Kanu kinie kangomone lapando nimbendo: "Tata, nu kinie Mulu Koleana Molemo Yemo kinie nane tepo kenjerindu. Na kango kerimu kene nunge marena molombo kapola naa temba kene nunge kongono ye te molambo." nirimu.

²² Aku sipe nimbe molorumu kinie lapane yunge kongono tenderingi kendemande yemando nimbendo: "Welea puku nanga mulumbale peangamo liku mengo ongo yu pakondoko, ki ongi te liku yunge kine mondondoko, kimbu su liku yunge kimbune mondondayo.

‡ **15:10:** inie 15:7,32. § **15:11:** ungu pulumu inie yakondo Kolomongo awili 15 munge ungu pengémo kinie, 15:1-2 kinie.

23-24 Aku tekolie kongi kao walo awilimu toko kalondoko molombolona mengo waa.” nirimu. “Nanga kangomo yu koronga ou purumu, ‘Yu kolorumunje.’ nimbu pilierindu nalo kinié yukelepa okomo. Yu ou pupe tepe nema lsimu nalo kinié altopa okomo kanopo likimulu kene konopu sipu kongi kao nombo molamili.” nirimu kinie eno aku siku konopu siku kongi nongo moloringi.

25 Nalo yunge kango komomo poniena kongono tepe molopalie pe ipupene ulkendo ombá orumu kinie eno konopu siku musiki toko denisi teko moloringi ungumu pilipelie

26 yuni kongono kendemande ye tendo “Ungu te niembo ou.” nimbelie nirimumuni, yundu walsipelie nimbendo: “Ulu tekemelemo nambemune tekemeleye?” nimbe walserimu.

27 Kanu kongono kendemande yemone yundu topondopa nimbendo: “Angena omu-ne laniene kanopa yu manda mele molopa ulu te naa tepe omu-ne kanopalie konopu sipe “Kongi kao walo awilimu namili.” nimbe topa kalomu.” nirimu.

28 Aku sipe nirimu pilipelie komomo yu mumindili kolopalie “Na ulkena suku paa naa pumbo!” nirimu.

Aku nirimu pilipelie lapane wendo ombo yundu nimbendo: “Olio pea konopu sipu molamili ou.” nimbe mawa terimu kinie

29 lapando topondopa nimbendo: “Pílie! Na alieli, ponie awisili, nunge kongono tendepo molopolie nu nilino ungume alieli pilipu lipu tenge panjipu, walse kepe nunge ungu te karaye naa tepo molio nalo nuni nando walse kepe kongi-meme walo te ‘Kangoma kinie pea konopu siku nongo molangi.’ ningu naa silino.

30 Nalo kinié nunge kango te ombo, yuni ambomando “Na pea peambili kou mone siembo.” nimbe nunge kou mone eno sipe pora sirimu, kanu kangomo omu kinie nu konopu siku ‘Kongi kao walo awilimu namili.’ ningu tonu lepamo.” nirimu.

31 Lapane yundu topondopa nimbendo: “Kangomo, nu kinie na pea alieli molembolo kinie nanga melema pali oltonga.

32 Nalo kinié angena kolorumu kanumu altopa omu. Yu ou pupe tepe nema lsimu, kinié kelepa omu kanopo likimulu kene olio papu konopu sipu musiki topo langi nombo molkomolo.” nirimu.” ,nimbe Yesusini, nirimu.*

16

16:1-15 Ya Mana Nosilimolo Melemando Yesusini Ungu Te Nirimu Temanemo

1 Aku nimbelie, Yesusini yu lombili andolimendo nimbendo:

“Walse ye kamako te molorumu kinie yunge mele noserimumenga nokondoli ye te molorumula. Walse yembo marene kamakomo molorumune ongo, yunge melema nokondoli yemone terimu mele ongolie yundu ningendo: “Nunge mele nosilinomanga nokondoli yemone nu tepe

* **15:32:** “Lapa” nirimu Pulu Yemondo nirimu; “Kango akiliomo” nirimu ulu pulu keri telemele kanoko keri kanoko konopu alowa telemele yembomando nirimu; “Kango komomo” nirimu Juda yembomanga ye nomime. Ye nomi akume Parisi yema kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume mane siringi yema kinie, Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Juda yembomanga ye nomi wema kinie, kanu yemane ‘Olio ulu pulu keri naa tepo, mongo naa lipu, PuluYemonga ungu manema sumbi sipu tepo molemolo.’ niringi yemando nirimu. Ye nomime ningu pilieringi mele ya 15:1-2, inie yakondo 5:29-30, 7:30,34.

kenjipe, nunge melema 'We manie pupili.' nimbe yu akume nokopa naa kondolemo." niringi.

² Aku niringi pilipelie kamakomone kanu yemondo 'Ou.' nimbeline yundu iri topa nimbendo: "I ungu nambolka ungumu nikimiliye? Nuni nanga melema teko kenjilino mele ningi kinie pilipulie nuni nanga melema terinu teleno mele bokune toko, yando sikulie pe pani. Nu nanga melema altoko manda naa nokani. Nu makorombo." nirimu.

³ Kanu melema nokondoli yemo yuyu nimbendo: "Apa! Kinié nambe-eamboye? Nanga awilimuni nanga kongono telimo wendo lipe na makoromba tekemo kene na nambe-eamboye? Na ma akumbondo tondolo naa pulimo-na aku kongonomo manda naa tembo. Yemboma langi mawa tembondo pipili kolombo.

⁴ Akumunge na tembo mele kinié pilipero. 'Nanga awilimuni pundu anjerimu yemboma lipu tapondopolie enondo 'Pundu ekendo mindi tangi, ekendo manie pupili.' nimbo kinie, pe na makoromba kinie kanu yembomane na konopu siku liku tapondokolie nando "Pea peamili ou." ninge.' nimbeline nirimumuni,

⁵ yunge awilimuni pundu anjerimu yemboma 'Yu mele mele wang.' nimbe kumbi lepa orumu yemondo nimbendo: "Nanga awilimuni nu kinie nambolka mele pundu anjerimuye?" nimbe walserimu kinie

⁶ yuni topondopa nimbendo: "Wele mingi pape paono pundu anjerimu." nirimu kinie

kamakomonga melema nokondoli yemone yundu altopa nimbendo: "Pundu anjeli bokumu i sikiru; ya manie molko, pape paono toko mondoringi gomomo ora toko ltekolie kolo wangoko gomo kondena wele mingi tu paono tene welea toko mondou." nirimu.

⁷ Yunge bulkundu orumu yemondo nimbendo: "Nanga awilimuni nu kinie nambolka mele pundu anjerimuye?" nimbe walserimu kinie

yuni topondopa nimbendo: "Rasi witi wale pape paono pundu anjerimu." nirimu kinie

melema nokondoli yemone yundu altopa nimbendo: "Pundu anjeli bokumu i sikiru; ya manie molko, rasi witi wale pape paono toko mondoringi gomomo ora toko ltekolie kolo wangoko gomo kondena rasi witi wale popaono welea toko mondaa." nirimu.

⁸ Yu aku terimu pilipelie ye kamako awilimuni kanu tepa kenjeli yemo yu kapi nirimu. Yunge melema sike wamele lipe tepa kenjerimu nalo yunge pilipe konginjelimu paa olandopa perimu pilipelie yu kapi nirimu.

"Ya mana molko, Pulu Yemo konopu naa mondolemele yemboma, enonga pilipe konginjelimu paa olandopa; pateline molko Pulu Yemo konopu mondolemele yemboma enonga pilipe konginjelimu maniendopa. We yembomane yembo te kinie kou kongono tengendo, molo ulu te tengendo aulkemo sumbi siku kanoko akisiku kondolemele; pateline melemele yembomaaku sipe tondolomo maniendopa pelemo. We yembomaaku siku molemelemonga 'ye awilimuni tepa kenjeli yemo aku sipe kapi nirimu.' ,nimbe Yesusini nirimu.,

⁹ "Nane enondo nimbu siembo: Kinié ya mana molkolie mana melema liku 'Yemboma nunge angenali mele molangi.' ningu nunge mele nosilinomanga eno liku tapondani. Pemelema pora nimbe kinie nu kolea peanga kamu-kumu lembana puni kinie akune molongemanenundu "Ya kamu pea molamili." ninge." ,nirimu.,

¹⁰ "Yembo tene yembo tenga mele koltalo nokopa kondondolemo kinie kanopalie 'Mele awisili simbo kinie nokopa kondondomba lemo.' nilimo.

Yembo tene yembo tengə mele koltalo nokopa kenjindilimo kinie kanopalie "Mele awisili simbo kinie nokopa kenjindimbe lemo." nilimo.

¹¹ Nuni ya mana nosilimele melema nokoko naa kondonu liemo nu paa sike mele kande-kande lupema, Pulu Yemone silimo mele kande-kandema, 'Nokondani.' manda naa nimbé. 'Ya mana nosilimele melema maniendopa, Pulu Yemone silimo mele kande-kande lupema olandopa kanumu.'

¹² Nuni ya mana nosilino melema paa sike nunge molo, kanu melema Pulu Yemonga. Akumunge nuni yunge melema nokoko naa kondondonu liemo pe yuni 'nunge nosieni.' nimbe simbe tepa molemo melema manda simbeye?

¹³ "Kendemande yembo teluni ye awili talonga kongono lipe tere lepa manda naa tendemba. Ye awili te konopu keri panjipe, te konopu mondomba. Molo aku naa temu liemo ye awili tengə ungu nimbéma paa konopu sipe pilipe lipe kongono nimbéma tondolo mundupe tendepa, te konopu keri panjipe yunge ungu nimbéma ta nimbé. Yembomane Pulu Yemonga kongonomo kinie Kou Monemonga kongonomo kinie liku tere leko manda naa tendenge." nirimu.*

¹⁴ Jesusini aku sipe nirimu pilkulie Parisi yema eno kou mone kepe melema kepe konopu paa awisili mondoringimunge yuni ungu nirimumu liku su siku tawe teringi kinie

¹⁵ Jesusini enondo nimbendo: "Eno enono i siku ningendo: 'We yembomane olio Parisi yema konopu sumbi sipe pepa, peangama molemolo kanoko niengi.' ningu molemele nalo enonga konopune paa sike pelemo mele Pulu Yemone kanopa molemo. Mana yembomane kanokolie 'Mele paa komindi, mele paa olandopamo.' nilimele melema Pulu Yemone kanopa keri kanolemo." †nirimu.‡

16:16-17 Ungu Manemanga Kinie, Temane Peangamonga Kinie, Jesusini Ungu Te Nirimu Temanemo

¹⁶ "No Lindeli, Jono ou mana naa ombo molopili Pulu Yemone yemboma 'Teaa.' nirimu mele 'Pulu Yemonga ungu manema yando nimbe sirimu ye, Mosisinitorumu bokume kinie, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane boku toringime kinie, kanu bokumenga molorumu, yandopa yandopa mane siku yemboma ningu siringi.† Nalo kinié, Pulu Yemone ombo ye nomi kingimu molopa yemboma nokopa kondomba temane peangamo topo silipu andolemolo. Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokomba yembo talapena‡ sukundu puku molongendo yemboma ekelepa teko pulimele.

¹⁷ Mulu kinie ma kinie walse manda pora nimbé nalo Pulu Yemone ungu manema Mosisini yando nimbe sipe boku torumu bokumenga molemo ungumenga imbi torumumenga imbi telu paawallo-kolte kepe manie manda naa pumbe.§ Pulu Yemonga ungu manema pali lepa mindi pumbe." †nirimu.‡

*16:18 Ye Te Ambo Te Wa Limomonga Yesusini Ungu Te Nirimu Temanemo**

¹⁸ "Ye tene yunge ou limo ambomo makoropa "Kamu pu." nimbelie kelepa ambo te limo kinie aku yemone wa ulu kerinele telemo. "Pu."

* ^{16:13:} Mateyu 6:24, inie anjokondo 18:24-25. † ^{16:16:} bokumunge alsena anjokondo "26.2. Moses na Profet". ‡ ^{16:16:} bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". § ^{16:17:} ungu pulu te Mateyu 5:18*. * ^{16:17:} Mateyu 5:31-32, 19:9.

nimbe makorolemo ambomo pe ye tene yu limo kinie kanu yemo kepe wa ulu kerinele telemola.” ,nirimu.,

16:19-31 Ye Kamakomo Kinie Ye Koropa LLasirasiselonga Temanemo

19 „Nimbelie Yesusini kelepa temane te topalie nimbendo: „

“Ye kamako te molorumu. Yunge wale pakoli paa peanga kou paa olandopa pulime pakopa, alielu yunge ulkena langi peangama mindi nomba perimu.

20 Ye koropa te molorumula, kanumunge imbi LLasirasi. Yu enamanga taki teki ‘Kamakomone yu kondo kolopa kou mone te molo langi te simbenje.’ ningu yunge ulke kerepulune ‘Molopili.’ ningu mengo ongo mondoringi. Yunge kangime pali ereli terimu.

21 Aku erelime owamane ongo pene-mane lieringi. Yu ‘Kamakomonga langi pundu manie pumbema lipu nombó.’ nimbe molorumu.

22 Pe walse koropamo kolorumu. Kolorumu kinie angellomane yunge minimu liku, ‘Juda yembomanga pulu pulu anda-kolepa, Eporayamo molorumune mengo puringi. Kamakomo kolorumula. Yembomane yu ono teringi.

23 Kanu kinie yu tepe koleana mindili nomba molopalie, yuni mongone olando sipe kanopa aulke sulune Eporayamo kanopa LLasirasi pea moloringili kanorumu.

24 Kanopalie ungu te tondolo mundupe nimbendo: “Toto Eporayamo, nakondo ‘kolkolie ‘LLasirasini nona ki-sundumu manie mundupelie ‘Nanga alumbelune koma liepili.’ nimbe tendepili.’ ningu yu yando mundoyo. Na itepemonga paa mindili nombo molio.” nirimu.[†]

25 Nalo Eporayamone yundu nimbendo: “Toto, ou moloringili mele pilie! Elo mana moloringili kinie nu mele kande-kandema nosiku kapola molorunu; LLasirasi yunge mele kerime nosipe, molopa kenjerimu kanumu. Pe kinié yu konopu peanga pepili molemo, nu mindili nongo moleno.

26 Molo nane “E.” nilkenje yu andine manda naa laolka. Olio kinie eno kinie awi-suku-singine ‘Pulu Yemone, kombu awilimu lsimu lemo kanumu. Pe kinié ya molemolo yemboma ‘Eno molemelena anjo pamili.’ ninge kinie manda naa pungela; enonga yemboma ‘Yando wamili.’ ninge kinie yando manda naa ongela.” nirimu.

27 Kanu kinie kamakomone nimbendo: “Aku lepamo kene, Toto, yu nanga pulu koleana pupili mundeni nimbu mawa tekero.

28 Nanga angenupili kise pakera molemele kanumu. Ikolea mindili noli koleana eno kepe naa wangi kene yuni eno liepi liepi topa ungu nimbe sipe kondopili.” nirimu.

29 Nalo Eporayamone yundu nimbendo: “Mosisini boku torumu bokume kinie Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane boku toringi bokume kinie[‡] nosilimele kanumu. Enone kanu bokume molemo ungume kanoko piliengi!” nirimu.

30 Kanu kinie kamakomone nimbendo: “Toto Eporayamo, aku manda molo. Kolorumu yembo te lomboropa ola molopa eno molemelena pupe nimbe simu liemo ulu pulu keri telemelena pilku keri pilkulie siye kolko konopu alowa tengi.” nirimu.

31 Eporayamone yundu nimbendo: “Mosinge ungume kinie Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemanga ungume kinie ,bokumenga toringi molemo akume, pilie naa piliengi

[†] **16:24:** inie yakondo 13:28. [‡] **16:29:** ungu pulumu inie yakondo 16:16*.

liemo kolorumu yembo te lomboropa ola molopa pupe nimu liemo yunge ungumu naa lapilinge." nimu." nimbe Yesusini temane teaku sipe torumu.

17

*17:1-4 Ungu Kondi Tolemele Ungu Talo**

¹ Yesusini yu lombili andolimendo[†] nimbendo: „Na, ‘Sike’ ningu tondolo munduku pilimele yemboma kelko bulu siku munduku siye kolonge ulume sike wendo ombá nalo yembo tene nanga yembo te kondi tombamonga kanuyembomo na bulu sipe anjo pumu liemo kanu kondi tomba yembomo mindili nomba paa molopa kenjimbe.

² Nanga yemboma aku sipe kondi tomba yembomo yu koupaaw awili te[‡] moko toko nomine lendeko ‘Yu kamu kolo-popili.’ ningu paka toko nomune paa maniekondo mundulimelanje paa papu. Aku siku toko mundulimela kinie yu kolopalie pe yu Pulu Yemonga ambolango tendo ‘Ulu kerime tepili.’ nimbe kondi manda naa tolka. Nalo yu aku siku nomune naa mundulimela kinie yu yemboma kondi tombamonga Pulu Yemone yu mongo awili tepa silke kene enone yu nomune papu paka toko mundulimela.

³ “Nanga yemboma, eno enono telemele mele kanoko kondame.

“Angena tene nu-kinie ulu te tepa kenjimbe kinie yu molombana puku ninindu: “Ano, nuni na teko kenjenu.” nieni. Aku nini kinie yu pilipelie nimbéndo: “Ano, sike tepo kenjendu kene kondi kolambo.” nimbé kinie nu-kinie kanu ulu keri temba ulumu ‘Manie pupili.’ ningu siye kolani.

⁴ Kanu kinie ena telumunge yu wale yepoko pakera aku sipe nu-kinie tepa kenjipe, pe kelepa wale yepoko pakera konopu alowa tepa nundu “Ano, kondi kolambo.” nimbé kinie kapola, nu wale yepoko pakera kanu ulu keri tembama ‘Manie pupili.’ ningu siye kolani.” nirimu.[§]

17:5-6 Olione Yesusinge Ungumu Pilipu Lipu Ambolemololo Ungu Te

⁵ Kanu kinie Yesusini ou “Nanga kongonomo tende-paa.” nimbe lipe mundorumu yemane* yendumu ningendo: “Awilimu, nu ungu nilino mele olio ‘Sike ungumu.’ nimbu laye tepo mindi pilipu lipu ambolemololo kene nuni ‘awili teko pilku liku tondolo munduku ambolangi.’ ningu liku tapondanii.” ningu mawa teringi kinie

⁶ „Awilimuni, enondo topondopa nimbendo: “Unjo tengen mongo akumu mele paa kangamo nalo kanu mongomo mana mundulimolo kinie unjo akopa awi lepa angilimo kanumu. Aku sipe mele, eno nane ungu nilio mele unjo mongo kanga mele paa wallo-kolte mindi pilku liku ambolemelanje, enone ‘Pulu Yemone nanga ungumu mandapilimbe.’ ningu ya angilkimu unjo awili akumundu “Nu pulkinio pali lkuruku puku, nomune kelko angiliei.” nilimela kinie kanu unjomo enonga ungumu pilipe lipelie aku sipe manda telka.” ,nirimu.,[†]

17:7-10 Pulu Yemonga Kongono Kendemande Tenderingimenga Yesusini Ungu Te Nirimu Temanemo

⁷ „Nimbelie ungu te pea nimbéndo.: „Enonga ye te yunge kendemande ye tene ponie tendemba molo kongi sipisipi tapu tendemba kinie pe

* ^{17::} akumunge 17:1-2 Mateyu 18:7,6; Mako 9:42. † ^{17:1:} bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”. ‡ ^{17:2:} ungu pulu te Mateyu 18:6**. § ^{17:4:} Mateyu 18:21,22. * ^{17:5:} bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”. † ^{17:6:} Ungu pulumu Mateyu 17:20*. Unjo awilimunge imbimu “malleperi” nirimu.

ipupene lkondo ombá kinie yunge awilimuni yuntu "Ya ongo manie molko ga nou." nimbéye? „Aku manda naa nimbé.„

⁸ Kanu kongono tendeli yemo yu kongono tepa kelepa ulkendo ombá kinie yunge awilimuni yuntu isipe nimbe: "Nanga ga kalondoko boroko sikulie pe na nanu ga nombo pora simbo kinie nu puku nunge ga kalko nani." nimbé.

⁹ Ye awilimuni 'Tei.' nimbé mele yunge kendemande yemone pilipe lipe tembamonga "Ange, papu tenu." nimbéye? Aku naa nimbé.

¹⁰ "Aku sipela, enone Pulu Yemone enondo "Kongono tendaa." nilimo mele pali teko likulie eno enono ningendo: 'Olio kendemande kerime.' niengi. 'Yuni olio "Teaa." nilimo mele manjipu tepo, kongono olandopa te naa fepolie olio kendemande kerime molemolo.' niengi." nirimu.

17:11-19 Yesusini Ye Rureponga Talo Kuru Kendi Norumume Tepa Konde Lsimu Kinie[‡] Juda Yembomanga Opa Pulue Yemone Mindi Ombo "Ange" Nirimu Temanemo[§]

¹¹ Yesusi kolea awili Jerusalleme pumbe pupelie nirimumuni,* kolea Gallilli kolea Sameria disirikiselo aulke awi-suku-singine pupelie,

¹² kolea kanga tenga sukundu purumu. Sukundu purumu kinie kuru kendi noli ye rureponga talo yu aulke ombo purumune ongo anjo siku angilku

¹³ enone ru ningulie ningendo: "Yesusi, Ye Nomimu,[†] olio kondo kolou." niringi.

¹⁴ Yuni eno kanopalie nimbendo: "Pulu Yemo popo tondoli yema molemelena puku, enonga kangime liku ora si-pee."[‡] nirimu. Kanu kinie eno punge puringi kinie eno kuru pora nimbe umbu kangi angilierimu.

¹⁵ Enone konde pukulie kanoringi kinie ye akumenga te yando ombo ungu tondolo nimbe Pulu Yemonga imbi lipe ola mundundulipe ombo

¹⁶ Yesusi angilierimune manie pupe tamalu pepa yuntu "Paa ange." nirimu. Kanu yemo yu Sameria yemo.[§]

¹⁷ Kanu kinie Yesusini nimbendo: "Nane ye rureponga talo tepo konde naa linduye?" Pe kinié ye rureponga telu akume tena molemeleye?

¹⁸ Te pea yando ongo Pulu Yemonga imbi liku ola naa mundundukumiliye? Iye lupemo mindi okomoye? Isirele ye kuru kendi nomu tepo konde lindume tena molemeleye?" nirimu.

¹⁹ Kanu kinie yuni Sameria yemondo nimbendo: "Olaangilku puyo. Nane nu manda tembomonga tondolo munduku pilienumuni nu konde punu." nirimu.

17:20-37 Pulu Yemo Kamu Ye Nomi Kingimu Molopa Yemboma Kamu Nokomba Walemo Wendo Omb monga Ungu Te[†]

²⁰ Parisi yemane[‡] Yesusi walsiku pilkulie ningendo: "Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokomba walemo tewale wendo ombáye?" niringi.

* **17:10:** Kuru lak norumu ye tengä temanemo inie yakondo 5:12-16 molemola. Bokumunge alsena anjokondo "25. lepra". § **17:10:** Juda yemboma pea kapola kapola naa moloringi Sameria yetenga temanemo inie yakondo 10:25-37 molemola. Bokumunge alsena anjokondo "39. Sameria".

* **17:11:** Inie yakondo 9:51, 9:51*. † **17:13:** bokumunge alsena anjokondo "5. bikman". ‡ **17:14:** Giriki ungune "kulu naa tondonduye?" nimbe molemo. Bokumunge alsena anjokondo "25. lepra".

§ **17:16:** bokumunge alsena anjokondo "39. Sameria". * **17:17:** Giriki ungune "kulu naa tondonduye?" nimbe molemo. Bokumunge alsena anjokondo "25. lepra". † **17:19:** akumunge 17:26-27 Mateyu 24:37-39; 17:34-36 Mateyu 24:40-41. ‡ **17:20:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi".

Yesusini enondo topondopa nimbendo: "Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokomba walemo wendo ombándo yemboma mongone kanonge ulu te naa wendo ombá.

²¹ Eno kinié ya molemelena Pulu Yemo koronga yenomi kingimu molopa yembo mare nokolemo-na yu ye nomi kingimu molopa yemboma kinie melema pali nokomba ulumundu yembo tene "Kaname. Iwendo okomo." ningu, "Andi wendo okomo." ningu, aku mele manda naa ninge. Kanu walemo koronga wendo okomo lemo." nirimu.[§]

²² Aku nimbeline Yesusini yunge lombili andolimendo nimbendo: "Enone "Manie Om̄ba Mana Ye A Lierimu Yemo wallop-kolte kanamili." ninge walema wendo ombá nalo naa kanonge.

²³ Yembomane "Wine molemo.", "Ya molemo.", ninge. Nalo aku sipe ninge kinie kolo tonge kene eno lombili naa pangí.

²⁴ Kariapá lipe sinjipe telemo kinie koleama pali patelemo yembomane pali kanolemele. Manie Om̄ba Mana Ye A Lierimu Yemo aku sipe mele kelepa ombá.

²⁵ Nalo ou yu mindili awili tepa nombá, kinié molemele yembomane yu liku su siku bulu singe. „Kanu kinie kolopa lomboropa ola molopalie nimbemone,[†] pe "Ombá." nikiru mele ombá.

²⁶ "Ou ye Noa molopili yembomane teringi mele Manie Om̄ba Mana Ye A Lierimu Yemo ombá temba kinie yembomane aku siku tengela.

²⁷ „Ma koleamanga pali, no ou naa topili yemboma langi nongo, yema ambo liku, amboma ye puku, aku ulume mindi teko mololiku puringi.* Noa nona andoli sipi ulkemonga suku purumu kinie kepe eno aku siku ulume mindi teko molangni no topa „koleama pali none akí topa, yemboma pali topa kondorumu.[†]

²⁸ "LLote pea moloringi yembomane aku siku teringila. Eno langi nongo bisinete teko ponie panjiku ulke takoko, we ulu akume teko moloringi.

²⁹ Nalo LLote kolea awili Sodomo mundupe siye kolopa kowa purumu kanu walemonga tepe kinie kou tepene nolime kinie lo mele mulune manie om̄ba Sodomo moloringi yemboma pali topa kondorumu.[‡]

³⁰ "Manie Om̄ba Mana Ye A Lierimu Yemo kelepa ombá walemonga ou teringi nikiru mele pe aku siku teko molongela.

³¹ "Yu ombá kanu walemo wendo ombá kinie ulke imune ola molonge yemboma altoko lkondo puku enonga ulke sukundu nosinge melema puku naa li-pengi. Aku sikula ponieno molonge yemboma melema liepili nosiku ponieno punge kinie kanu walemo wendo ombá kinie nosinge melema altoko puku naa li-pengi.

³² LLote menu terimu mele pilieme. „LLote pea Sodomo munduku siye kolkolo kowa puringili nalo Sodomo tepe manie orumu kulu pilipelie Pulu Yemonga angello tene ou "I ki teko naa kanokolo we sumbi siku kowa pale." nirimu mele LLote menu naa pilipe lipe, iki tepa kanorumu kinie api kusa a lepa kou mele we angilierimu.[§]

³³ 'Na naa kolopo konopu simbo ulume mindi tepo molambo.' ningu Pulu Yemonga ungu naa pilku linge yemboma sike kolonge. Nalo 'Na kolondu liemo papula.' ningu Pulu Yemonga ungu pilku liku teko molonge yemboma naa kolko moloko mindi punge.

§ 17:21: bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". * 17:27: ungu pulu te Mateyu 24:38* paa kana! † 17:27: temanemo Ou Pulu Pulu 6:8; ungu te OuPuluPulu 6:3, Ou Pita 3:20, Pe Pita 2:5. ‡ 17:29: Ou PuluPulu 19. § 17:32: OuPuluPulu 19:17,26.

34 "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo kelepa ombá walemonga ipulueli yembo talo suluminia telune pengele kinie ,Pulu Yemonga angello tene ,omba yembo te we pepili mundupe siye kolopa te lipe memba pumbe.

35 Ambo talo langi kalongele tekó molongele kinie ,angello te omba, ambo te we molopili mundupe siye kolopa te lipe memba pumbe.

36 Ye talo lamana* unjo toko angilingele kinie ,Pulu Yemonga angello tene omba, ye te we molopili mundupe siye kolopa te lipe memba pumbe." nirimu.[†]

37 „Yuni nirimu mele pilkulie, enone ningendo: "Awilimu, aku ulumu tena tembaye?" nirangi.

Yesusini topondopa ungu iko te topalie nimbendo: "Melema kolopa lemo koleamanga mele kololiime nolemele kera ilsepema mele kolopa lemoma kanokolie nongendo manie ongo liku maku tofemele." nirimu.[‡]

18

18:1:8 Pulu Yemo Kote Pilipe Molombamonga Ungu Ikomo

1 Walse, Yesusini 'Eno aliei Pulu Yemo kinie ungu ningu siye naa kolangi.' nimbe yu lombili andolimendo ungu iko te topalie nimbendo:

2 "Walse, kolea tengə kote pilierimu ye te molorumu. Kanu kote pilierimu yemo yu Pulu Yemo kepe mana yemboma kepe, pipili naa kolorumu.

3 Kanu koleana ambo waye te molorumula. Kanu ambomo yuni kote pilieli yemo molorumune aliei omba yundu nimbendo: "Na tepa kenjerimu yemo kote tendambo. Nuni na liku tapondoko kote pilindei." nimbe mawa te-pou-pou terimu.

4 Ambomo ou kokele orumu kinie kote pilieli yemone yundu "Molo, nunge kote naa pilindimbo." nirimu nalo ambomo yu aliei omba mawa terimumunge kote pilieli yemo pilipe keri pilipelie yu yuyu nimbendo: 'Na Pulu Yemo pipili naa kolopo, yemboma kondo naa kolopo molio

5 nalo i ambo wayemo aliei omba walsilimomonga pe altopa omba mawa temba kinie na kamu pilipu keri pilimbo kene yunge kote pilindembo.' nirimu." nimbe Yesusini, nirimu.

6 Awili ,Yesusini aku ungu ikomo topa pora sipelie, ungu te pea nimbendo: "Kote pilierimu ye kerimuni ambo wayemondo terimu mele pilieyo.

7 Aku sipe mele Pulu Yemone yunge yemboma umbune silimele yemboma aku telemelomonga kote pilieli yemo molopalie kote naa tendembaye? Yunge ou mako torumu yembomane ipulueli kepe tangoli kepe aliei "Olionga kote pilindei." ningu mawa telemelie kinie yuni enonga kote naa pilindimbeye? Yuou we molopa pe mele "Eno lipu tapondambo." nimbe taká lipe ombáye?

8 Yu temba mele nimbu siembo: Pulu Yemo yu welea omba yunge yemboma lipe tapondombando, eno umbune silimele yemboma kote tendepalie mindili simbe. Nalo Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo kelepa wale talo sipe manie ombá kinie "Yembo marene 'Yuni eno lipe tapondomba.' ningu yu mawa tekó molonge molo molonje?" nimbe omba kanombá." nirimu.

* **17:36:** ungu pulumu Mateyu 24:40*. † **17:36:** Pilipe konginjeli yembo marene 'Tungumu ou pulu pulu naa molorumu. Pe toringi.' ningu pilimele. 'Aku ungumu paa sike Mateyu 24:40 molorumu.' nilimele. ‡ **17:37:** Mateyu 24:28 ungu telu sipemo, nalo ungu pulumu laye lupe lupenje.

18:9-14 Ye Parisi Te Kinie Kou Takisi Lili Ye Te Kinie Elonga Ungu Ikomo

9 Yembo mare eno enone pilkulie ‘Na peanga. Na sumbi sipu molio, yembo lupema molko kenjilimele. Eno yembo kerime. Eno kinie tapu topo naa molambo.’ ningu pilku andoko moloringi yembomando Yesusini iungu ikomo topalie nimbendo:

10 “Ye talo yu mele mele ‘Pulu Yemo kinie ungu niembili.’ ningulu Pulu Yemo popo toko kaloringi ulke tembelena puringili. Te Parisi ye te, te kou takisi lili ye te.

11 Parisi yemo* pende tepa ola angilipelie yu yuyu konopuni pilierimu ungume nimbendo: “Pulu Yemo, yembolupe molemele mele na aku sipu naa moliomonga nu “Ange.” nikiru. Eno wa nongo, ulu pulu kerime teko, ambo yema wa ulu kerinele teko, telemele. Ikou takisi lili yemo tepa molemo mele kepe naa telio.

12 Na koro tengatenga wale talo langi mi topo naa nombo,[†] kou mone kinie melema kinie mele tene tene nimbu liomanga telu telu nimbu nu silio.” nirimu.[‡]

13 Nalo kou takisi lili yemo nondopa naa omiba anjo tengatenga lupe ma kanopa angilipe, ‘Na ye paa keri te.’ nimbe pilipelie pipili kolopa ki-lumuni yunge luwine topa angilipelie nimbendo: “Pulu Yemo, na konopune ulu pulu keri peli yemo kondo kolou.” nirimu.” „nimbe Yesusini nirimu..”

14 “Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Iyeselonga Pulu Yemone kou takisi lili yemonga ulu pulu kerime siye kolopa, yu ‘ye sumbi nilimu.’ nimbe kanopa molopili lkondo purumu, nalo Parisi yemo yunge ulu pulu kerime konopune we pepili lkondo purumu.[§] Yembo enono imbi liku ola mundulimele yemboma Pulu Yemone topa manie mundumbe, nalo yembo enono toko manie mundulimele yemboma yuni enonga imbime lipa ola mundundumbe.” nirimu.

18:15-17 ‘Yesusini Ambolangomando “Pulu Yemone Eno Sewe Anjepili.” Nirimu Temanemo*

15 Kanu kinie yembomane enonga ambolango kangama ‘Yesusi yunge kimuni ambolopili.’ ningu yu molorumune mengo oringi. Mengo onge oringi kanokolie Yesusi lombili andolimene iri toko „Naa mengo waa.”, nirungi.

16 Nalo Yesusini ambolangomando “Waa.” nimbeline yu lombili andolimendo, nimbendo: “Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo yembo talape akumu[†] i ambolangoma mele molemele yemboma enonga yembo talapemo kene enone i ambolangoma na moliona wangipipi siku “Molo.” naa niee.” „nirimu..”

17 “Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Ambolangomane[‡] ‘Pulu Yemo olionga ye nomi kingimu molopili.’ ningu molemele mele aku siku naa nilimele yemboma yunge koleana suku paa naa punge, molo.” nirimu.

18:18-30 Ye Kamako Tenga Temanemo§

18 „Walse Juda yembomanga, ye nomi te Yesusi molorumune omiba yundu walsipe pilipelie nimbendo: “Ungu Mane Sili Peangamo, na

* **18:11:** bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”. † **18:12:** ungu pulu te Mateyu 9:14*. § **18:12:** inie yakondo 11:42, ungu pulu te 11:42*. § **18:14:** inie yakondo 15:7*. * **18:14:** Mateyu 19:13-15, Mako 10:13-16. † **18:16:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. ‡ **18:17:**

bokumunge alsena anjokondo “31.4. tok bokis bilong pikinini”. § **18:17:** Mateyu 19:16-29, Mako 10:17-30. Ungo pulu talo inie yakondo 12:31-21, Mateyu 16:26.

nambolka uluri tembo kinie na konde molopa kondopa mindi puli ulu pulumu limboyé?" nirimu.*

19 Yesusini yuntu nimbendo: "Nuni na nambemune "Peangamo." ninkinuye? Yembo peanga te molo. Pulu Yemo mindi peangamo." nirimu.[†]

20 Aku nimbeline yemone walserimumunge topondopa nimbendo: „Nu „Pulu Yemonga, ungu manema „Mosisini yando nimbe sirimume, pilino. Yuni nimbendo:
 "Ambo ye pulime molo ye ambo lilime yembo lupema-kinie wa ulu kerinele naa teangi." nimbe,
 "Yembo toko naa kondangi." nimbe,
 "Melema wa naa liengi." nimbe,
 "Yembomanga kote kolo toko naa tendangi." nimbe,
 "Aminieli lanieli kinie teko kondoko,
 ungu ninge mele pilku liku teko molangi." nimbe,[‡]
 ungu mane akume sirimu pelemo kanumu." nirimu.

21 Aku nirimu kinie pilipelie kanu yemone nimbendo: "Na kangomo molopolie aku ungu manema pali pilipu lipu tepo molorundu mele yandopa kinié kepe tepo molioko." nirimu.

22 Yu aku nirimu pilipelie Yesusini yuntu nimbendo: "Papu teleno nalo ulu telu mindi naa teleno. Nu puku nunge mele nosilinoma pali kou mone li-pukulie, kou mone linime yembo koropama moke teko sikulie na lombili ou." nirimu. "Nunge „mana, melema aku teni kinie mulu koleana nunge mele kande kandema lemba." nirimu.

23 Kanu ye nomimu mele paa kande kandema noserimu kulu Yesusini aku nirimu kinie pilipelie yu konopu keri panjipe konopu umbune paa tepili anjo purumu.

24 Yu aku sipe purumu kanopalie Yesusini yu lombili andolimendo nimbendo: "Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo koleana suku pungendo yembo kamakoma paamindili siku suku punge.

25 Kongi kemele „kongi paaawili te\\$ nalo, kale suru tolina suku pumbendo mindili kanga mele sipelie pumbe. Nalo yembo kamakoma Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo koleana suku pungendo mindili paa awili mele siku punge." nirimu.*

26 Yuni aku nirimu pilieringi yembomane ningendo: "Aku liemo mindili nolemela aulkena nawe manda wendo pupe, molopo kondomolo aulkena pumbeye?[†] Te molonje?" niringi kinie

27 yuni enondo nimbendo: "Yembomane paamanda naa telemele ulume Pulu Yemone manda temba. Pulu Yemo yuni ulume pali kapola telemo. Ulu te yuni manda naa temba te molo." nirimu.

28 „Yuni aku nirimu kinie pilipelie, Pitane yuntu nimbendo: „Pe olio-kinie nambolka uluri wendo ombáye?“ Olio olionga melema pali mundupu siye kolopo nu lombili purumulu mele pulimolo kanumu." nirimu.

29 Yesusini nimbendo: "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Pulu Yemo ombo ye nomi kingimu molopa nokomba walemo[‡] wendo ombá mele 'Yemboma piliengi!' ningu siliku andongendo enonga ulkema kinie,

* **18:18:** bokumunge alsena anjokondo "24. laip". † **18:19:** ungu pulu te Mako 10:18*. ‡ **18:20:** Aku ungu manema ungu-mane rureponga-talonga pokore, kewa ungune 'tenepella llo' nilimolo kanumu. WendoOringi 20:12-16, Ungu Manema 5:16-20. § **18:25:** pikisa te Mako 10:25. * **18:25:** inie yakondo 16:13. † **18:26:** bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek". ‡ **18:29:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom".

menupili kinie, angenupili kinie, anupili lapali kinie, ambolangoma kinie, akume munduku siye kolonge yemboma pali

³⁰ ya mana paa olandopa mele awisili likulie pe punge koleana konde molko kondoko mindi puli ulu pulumu lingela." nirimu.

18:31-34 Yesusini Yu Kolopalie Lombokora Ola Molomba Mele Altapa Wale Yepoko Sipe Nimbe Para Sirimu Temanemo§

³¹ Kanu kinie Yesusini „yu lombili andoli, ye engaki rurepo ‘na kinie eno kinie oliolio molamili.’ nimbe eno lipe anjo memba pupelie enondo nimbendo:

"Pilieme. Olio kolea awili Jerusalleme pumolo pukumulu.* Akune pumolo kinie ou Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane wendo ombá mele ningu bokune toringi ulume pali Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo-kinie kamu wendo ombá.

³² Juda yembomanga ye awilimene Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo liku Juda ye naa molemele yema singe.† Enone yu ungu taka tondoko yu teko kenjiku yunge kumbikerena olkambe toko,

³³ yu ka pulsene toku yu toko kondonge. Yu toko kondonge kinie wale yepoko sipemonga lombokora ola molomba." nirimu.

³⁴ Nalo yuni ungu nirimumu pilku sundoringi. Ungu pulumu naa pilkulie ungu nirimumu pilku sundoringi.

18:35-43 Yesusini Mongo Keri Lierimu Ye Te Tepa Konde Lsimu Temanemo‡

³⁵ Kanu kinie Yesusi Jeriko taono nondopa ombá orumu kinie mongo keri lierimu ye te aulke alselsena molopa yemboma "Kou mone siee." nimbe mawa terimu.

³⁶ Kanu yemone yembo awisili ongo punge puringi pilipelie yuni "Nambe-ekemeleye?" nimbe walserimu kinie

³⁷ enone yundu ningendo: "Nasarete ye Yesusi ombo pukumu." ningu, ningu siringi.

³⁸ Aku niringi pilipelie yuni tondolo ru nimbe walsipelie nimbendo: "Yesusi, †ye nomi kingi, Depisini kalopa lsimu yemo, na kondo kolou." nirimu.

³⁹ Kumbi leko puringi yembomane yu iri toko "Nuungu naa nili taka liku molou." niringi.

Nalo yuni paa tondolo ru nimbe walsipelie nimbendo: "Depisini kalopa lsimu yemo, na kondo kolou." nirimu.

⁴⁰ Yesusi we angilipelie "Yu yando mengo waa." nirimu. Yu Yesusi angilierimune nondopa orumu kinie Yesusini yundu walsipe pilipelie nimbendo:

⁴¹ "Nane nu nambe-eambo konopu lekenoye?" nirimu.

Yuni topondopa nimbendo: "Awilimu,§ na mongone melema kanambo nanga mongoselo teko peanga tendani." nirimu.

⁴² Yesusini yundu nimbendo: " 'Nane nunge mongoselo kapola tendembo.' konopu lienumunge nu umbu mongo kapola angiliepili." nirimu.

§ **18:30:** Mateyu 20:17-19, Mako 10:32-34. Ou akumu wale talo nimbe para sirimu ungeselo inie yakondo 9:22, 9:44-45. * **18:31:** ungu pulu te Mateyu 20:18*. † **18:32:** inie anjokondo 23:1; ungu pulu te Mateyu 20:19*. ‡ **18:34:** Mateyu 20:29-34, Mako 10:46-52. § **18:41:** bokumunge alsena anjokondo "6. bikpela".

43 Yesusini aku nirimu kinie yu tamburumbu mongoselo peanga lierimu, melema kanopalie Pulu Yemo kapi nimbe yunge imbi lipa ola mundundulipe Yesusi lombili purumu. Yembomane pali kanu ulu tondolo wendo orumumu, kanokolie enone kepe Pulu Yemo kapi niringi.

19

19:1-10 Yesusi Kinie Ye Sakiasi Kinie Pea Teringili Temanemo

1 Yesusi yu Jeriko taono ombo pumbe purumu.

2 Jeriko akune, kou takisi lipa takisi lsingi yema nokorumu ye te, yunge imbi Sakiasi, yu akune molorumu. Yu mele awisili nosipe yu kamakomo molorumu.

3 Kanu yemone Yesusi orumu kanomba terimu. Yesusi orumune yembo awisili liku maku toringi kulu Sakiasi yu ye ponjili kulu molopalie Yesusi manda naa kanorumu.

4 Akumunge Yesusi orumune yu lkisipe kumbi lepa pupelie unjo sikamopiki te Yesusi ombá orumu aulkena nondopa angilierimu unjo tengə omba ola purumu.

5 Yesusi akune ombalie we angilipe olando sipe kanopalie yundu nimbendo: "Sakiasi, nunge ulkena kinié na pea molambili pambili welea manie ou." nirimu kinie

6 yu popenge tepe manie ombo yundu "Kapola." nimbe konopu sirimu.

7 Yesusi Sakiasinge ulkena pea puringili kanokolie ou akune liku maku toringi yembomane ningendo: "Yu ulu pulu keri teli ye te kinie 'Molambili.' nimbe pukumu." ningulie yu terimu mele kanoko keri kanoringi.*

8 Kanu kinie Yesusi kinie Sakiasi kinie elo ulkena suku molkololie Sakiasi ola angilipe Awilimundu nimbendo: "Awilimu, nane nundu ungu te niembo pñlie. Nanga mele nosilioma ekendo lipu yembo koropama sipulie, pe kou te molo melte kolo topo wa mele lsindu melte altopo wa lsindu mele pundu topo yepoko ola panjiu anjo simbo." nirimu.

9 Yuni aku sipe nirimu kinie Yesusini yundu nimbendo: "Kinié iulke pulu yemboma Pulu Yemone lipa tapondopa 'mindili nolemela aulkena wendo ongo, yu-kinie pea molko kondonge aulkena pangı.' nilimo ulu pulumu likimili.† Kinié iulke pulu yemo yu kepe anda kolepa Eporayamone kalopa lsimu ye te kanumu.‡

10 "Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemone§ 'Yemboaulke lou leko molko kenjilimele yemboma koropo, eno lipu tapondopo mindili nolemela aulkena* wendo lipu na-kinie molko kondonge aulkena lipu mondombo.'† nimbe orumu." nirimu.

* **19:7:** ungu pulu te inie yakondo 15:11-32*. † **19:9:** 10 bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek" ‡ **19:9:** Sike Isirele yembomanga pulu-pulu anda-kolepa Eporayamone ye Sakiasi kalopa lsimu. Sakiasi yu Juda ye kanumu. Nalo Yesusini nirimu akumundi mindi naa nirimu. 'Yesusi yu sike Pulu Yemonga Malo. Yu sike Pulu Yemone 'Lipe tapondomba ye te lipu mundumbo.' nirimu ye Kirasimu.' ningu pilku konopu alowa telemele yemboma eno kepe paa Eporayamone kalopa lsimu yemboma molementela. Akumunge ungu pulumu Romo 4:9-25, bokumunge alsena anjokondo "31.1. pikinini bilong Eporayamo" kananila. § **19:10:** bokumunge alsena anjokondo "32.3. Pikinini Bilong Man". * **19:10:** Jono 3:16*. † **19:10:** Jono 3:14-18, bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek 21.2".

19:11-28 Ye Awili Tene Yunge Kendemandema Kou Mare Sipelie Tenga Purumu Ungu Ikomo[‡]

11 Aku sipe nirimu pilkulie Yesusi yu kolea awili Jerusalleme nondopa ombá terimu kulu§ kanokolie weyemboma enone ‘Pulu Yemo omba ye nomi kingimu molomba walemo paa nondopa ombá.’ konopu leko moloringi. Enone aku siku pilku moloringi pilipelie ‘Yesusi, yuni enondo ungu iko te topalie

12 nimbendo:

“Ye nomi tengə malo kolea tengə aulke sulu pupe yokingi molomba namba tondolo te li-pupelie ‘Pe yando ombó.’ nimbeline yu purumu.

13 Ou naa pupili yunge kendemande rureponga talondo “Waa.” nimbeline kou kulupi rureponga talo moke tepa eno yu mele mele kou kulupi telu telu nimbe sipelie enondo nimbendo: “Na wele anjo molambo ikou mone sikiru likimilimunge ‘Kou te olandopa pea liemili.’ ningū konopu tondolo munduku teko molangi. Pe ombó.” nimbe yu purumu.

14 Kanu yemo purumu kinie yunge talapena yemboma yu kinie konopu keri pilieringi kulu enonga ye te ‘Yuakilipe pupili.’ ningū liku mundukulie ningendo: “‘I ye nomimu olionga ye nomi kingi naa molopili.’ nimbu molemolo.” nindei.” ningū yu liku mundoringi.

15 Pe kanu yemo kingi nambamo sike lipe meli yando orumu kinie ou kou mone sipe purumu kendemandando “Waa.” nimbeline “Eno kou mone sirindumunge olandopa kou nambeko lsingiye?” nimbe walserimu.

16 Ou kumbi lepa sirimu yemone om̄ba yundu nimbendo: “Awilimu, nunge kou kulupi te sirinu kanumunge ola panjipu kulupi rureponga talo lsindu.” nirimu kinie

17 ye nomi kingimuni yundu nimbendo: “Kendemande peangamo. Papu terinu. Mele kanga sirindumunge nu teko kondorunu kene nu kolea awili rureponga talo nokani.” nirimu.

18 Ye talo sipemone om̄ba yundu nimbendo: “Awilimu, nunge kou kulupi te sirinu kanumunge ola panjipu kulupi kise pakera lsindu.” nirimu kinie

19 ye nomi kingimuni yundu nimbendo: “Aku siku terinumunge nu kolea awili kise pakera nokani.” nirimu.

20-21 Pe kendemande te om̄ba yundu nimbendo: “Awilimu, nane pilipulie ‘Nu bisinete tondolo munduku teko, ‘Kou mone lipu nosimbomonga yemboma mindili nongi liemo mandala.’ ningū ‘kendemande yemboma ‘Kongono mindili siku teangi.’ ningū siku, eno mele koltalo siku melema pali nunu mindi lino yemo;’ ponie yembomane panjindilimele kinie nu nunu langi melema we akuku liku; ponie naa teleno ponienā langi liku nosiku, nu aku siku teko moleno yemo.’ pilipulie pipili kolopo nuni na sirinu koumu kulupi topo noserindumu i sikiru.” nirimu.

22 Aku nirimu kinie pilipelie ye nomimuni iri topalie yundu nimbendo: “Nu kendemande kerimu. ‘Nane nunge kote pilimbo kinie, nunge nikinu ungumuni nunu kote tendemba. Nuni pilkulie ‘Ponie yembomane panjindilimele kinie na nanu langi melema we akupu lipu; ponie naa telio ponienā langi lipu nosipu, na aku sipu tepo molio.’ ningū pilku molenoye?’

23 Aku ningū pilkulie nanga kou monemo kou-benge ulkena nambemune naa noserinuye? Aku telenanje na om̄bo nanga koumu wendo lipulie kou wallo-kolte ola panjiku silimela likkela.” nirimu.

[‡] **19:10:** Mateyu 25:14-30. Kou mone nirimu akumu Pulu Yemone olio yunge kongonomo tendemolo tondoloma silimomone yunge kongonomo telemolo molo ‘Tondoloma we pepili.’ nimirimoye? Akumundu nirimunje. § **19:11:** ungu pulu te inie yakondo 9:51*

²⁴ Kanu kendemande yemondo aku sipe nimbe pora sipelie, yuni nondoko angilieringi yembomando nimbendo: "I yemo tepe kenjerimu kene yunge koumu wendo likulie kou kulupi rureponga talo ambolkomo yemo siee." nirimu.

²⁵ Enone yundu ningendo: "Awilimu, yu kou kulupi rureponga talo ambolkomo kanumu." niringi.

²⁶ Enone aku niringi kinie ye nomi kingimuni kelepa nimbendo: "Enondo nimbu siembo: Melema nosilimo yembomo^{*} nane mare pea simbo, yu paa awisili nosimbe. Nalo melema naa nosilimo yembomo[†] yu nosilimoma kepe wendo limbo." nirimu.

²⁷ Aku sipe nimbeline kanu ye nomi kingimu yuni ungu te pea nimbendo: "Kinié na teko kenjeringi yemboma mengo wame. Enone nando ningendo: 'Tyemo olionga ye nomi kingimu naa molopili.' niringi kanu yemboma mengo ongo na kanopo molambo eno toko kondaa." nirimu." nimbe 'Yesusini aku sipe kanu ungu ikomo topa pora sirimu.'

²⁸ Topa pora sipelie kolea awili Jerusalleme kelepa pumbe purumu.[‡]

19:29-21:38 YESUSI JERUSALLEME OMBALIE, ULKE TEMBELENA YEMBOMA MANE SIRIMU TEMANEMO

19:29-40 Ye Nomi Kingi Te Kolea Tenga Suku Pumbe Purumu Kinie Teringi Mele Yesusi Jerusalleme Sukundu Pumbe Purumu Kinie Aku Siku Teringi Temanemo[§]

²⁹ Kanu kinie Yesusi ,kinie yu lombili andolime kinie, eno kolea awili Jerusalleme nondoko ongo, ma pangit 'Ma Pangi Unjo Ollipi Ponie' nili akune lemo kolea kanga talo, Betepasi kinie Betaniselonga oringi. Kanu kinie Yesusini yu lombili andoli ye talo lipe mundupelie, elondo nimbendo:

³⁰ "Ne kolea kanga kanokombelena pukululie kongi dongi walo te, yembo te yunge bulu mingine walsikele kepe naa molopa andorummumu ka teko panjingemo ne sukundu molomba kanongele kanumu puku posiku mengo wangili pale.

³¹ Posinglete tekolo molongele kinie yembo tene elondo "Dongimu nambemune posikimbiliye?" nimbe walsemu liemo elone i siku niengili: "Awilimu yu 'Dongimuni mepili.' nimu-ne ombo likimbulu." niengili." nimbe elo lipe mundorumu.

³² Kanu lipe mundorumu yeselo pukulu yuni nirimu mele kanoko lendekololie

³³ pe kanu kongi dongi walomo posikulu moloringili kinie dongi pulu yemane elondo ningendo: "Olionga dongimu nambemune posikimbiliye?" ningu walseringi kinie

³⁴ elone "Awilimu yu 'Dongimuni mepili.' nimu-ne ombo likimbulu." niringili.

³⁵ Kanu kinie dongi kanumu likulu Yesusi molorumune mengo ongololie enone enonga mulumbalema kulkku, dongimunge bulu mingine ola pauwe tondoko Yesusi kanune ola mondoringi.

³⁶ Marene enonga mulumbalema kulkku yu ombá aulkena pauwe toliku puringi.

³⁷ Kanu kinie yu Jerusalleme paa nondopa ombo, 'Ma Pangi Unjo Ollipi Ponie' nili akune manie ombá orumu kinie yu lombili puringi

* **19:26:** UNGU PULU TE MATEYU 25:29*, † **19:26:** Mateyu 25:29**. ‡ **19:28:** ungu pulumu inie yakondo 9:51*. § **19:28:** akumunge 19:29-38 Mateyu 21:1-9, Mako 11:1-10; akune 35-38 Jono 12:12-15.

yembo awisili konopu awili teko siku „Yesusini, ulu tondolo awisili terimu kanoringimenga Pulu Yemo kapi ningu ungu tondolo munduku ningendo:

³⁸ "Pulu Ye Yawene lipe mundorumu-ne
yunge kongonomo tendemba okomo* ye nomi kingimu
molopa kondopili.[†]
Mulu koleana konopu pe nipili molomolo walemo
welea opili.
Mulu koleana paa olandopa „Pulu Yemonga, imbi
paa ola molopili lakopo kapi niemili."[‡]
niliku puringi.

³⁹ Aku siku niringi pilkulie pea oringi Parisi ye marene[§] we yembomane
aku siku niringi mele pilku keri pilkulie, yundu ningendo: "Ungu Mane
Silimu, nu lombili andolimene nikimili mele 'Naa niengi.' ningu eno iri
tou." niringi kinie*

⁴⁰ Yesusini enondo nimbendo: "Nane enondo isipu nikiru: Iyembomane
i siku naa ningu we molongi liemo ya kou lemomanre ru ninge." nirimu.

19:41-44 Yesusi Kolea Awili Jerusalleme Kanopalie Kondo Kolopa Kola Terimu Temanemo

⁴¹ Kolea awili Jerusalleme paa nondopa omba kanumu kanopalie
nirimumuni, Yesusini kola tepalie

⁴² nimbendo: "Jerusalleme yemboma,[¶] kinié eno kepe mindili naa
nongo kapola kapola molonge aulkemo pilimelanje papu. Nalo kinié naa
pilimele, naa pilinge.

⁴³ Eno molongena wale mare wendo ombá, kanu walemanga enonga
opa puluema ongo 'Enonga koleamonga aulke naa liepili.' ningu ma liku
maku toko, pala mele teko opa puluema eno molko makapu teko 'Eno
sukundu molangi.' ningu aku tengen.[†]

⁴⁴ Aku tekolie ningemone, pe Jerusalleme ulkema pali toko tekisiku bulu-
balu sikulie suku molonge yemboma tonge, aku siku tengen walema wendo
ombá lemo. Pulu Yemone „eno lipe tapondombando, omu walemo enone
naa piliengimunge kanu walema wendo ombá." nirimu.

19:45-48 Ulke Tembelena Bisinete Teko Kou Liku Moloringi Yema Yesusini Topa Makororumu Temanemo[‡]

⁴⁵ Yesusi Jerusalleme suku pupelie nirimumuni, Pulu Yemo popo toko
kaloringi ulke tembelena „Juda yembo naa molemele yemboma 'Pulu
Yemo popo tamili.' ningu maku tolemele kolea" niringi akune, suku
pupe kanopalie akune melema makete teko moloringi yemboma topa
makoromba makoropalie

⁴⁶ enondo nimbendo: "Pulu Yemonga bokune ungu te isipe nilimo:
'Yembomane nanga ulkemondo

"Pulu Yemo kinie ungu nilimolo ulkemo." ninge.[§]
kanumu. Unku aku sipe molemo nalo enone iulkemo
'wa nolemele yemboma lopi teko molemele ulkemo' mele^{*}

* ^{19:38:} bokumunge alsena anjokondo "28. nem". † ^{19:38:} Konana 118:26, inie yakondo 13:35;
ungu pulumu 13:35*. ‡ ^{19:38:} inie yakondo 2:14. § ^{19:39:} bokumunge alsena anjokondo
"11. Farisi". * ^{19:39:} 'Yesusi yu we yere, Pulu Yemonga ye te molola, ye nomi kingi te molola.'
ningu pilku molko 'Yembomane yu kapi niringi kinie pilkulie Pulu Yemo marake mele teringi.'
ningupilieringi. † ^{19:43:} inie 13:35*, 21:6, 23:27-31. ‡ ^{19:44:} Mako 11:15-18, Mateyu 21:12-13;
temane te Jono 2:13-16 molemola. § ^{19:46:} Aisaya 56:7. * ^{19:46:} Jeremaya 7:11.

ningu pilkulie aku siku telemele.” nirimu.

⁴⁷ Yuni enamanga taki teki ulke tembelena suku „Juda yembo naa molemele yemboma ‘Pulu Yemo popo tamili.’ ningu maku tolemele kolea” niringi akune, yemboma ungu mane sirimu. Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie,[†] Juda yemboma nokoringi ye awilime kinie, enone yu toko kondonge aulke te kororingi

⁴⁸ nalo we yembomane yunge ungu komu tendeko pilku moloringi kulu enone yu toko kondonge aulke te naa kanoko lsingi.

20

20:1-8 Yesusi Namba Sirimumunge Kerepale Niringi Temanemo*

¹ Walse „Pulu Yemo popo toko kaloringi, ulke tembelena Yesusi akune maku toringi yemboma ungu mane sipe, temane peangamo topa sipe molorumu kinie yemare, Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie, Juda yembomanga tapu yema kinie,[†] eno ongo

² yu walsiku pilkulie ningendo: “Nu namba nambolka nambamo likulie ikongonomo telenoye? Nawene ikongonomo “Te-pou.” nimbe nu nambamo sipe lipe mundorumuye?” niringi.

³ Yesusini enondo topondopa nimbendo: “Nane eno ungu te walsipu piliembola. Eno walsimbo mele enone na topondoko niengi.

⁴ Ou „No Lindeli, Jono ombo yemboma no linderimu kinie yu mulu koleana „molemo yemonga, kongonomo tendembando yemboma no linderimu molo ya mana yembomanga kongonomo tendembando yemboma no linderimuye? „Nawene “Tei.” nirimu-ne terimuye? Ningu siee.” nirimu.

⁵ „Yuni aku sipe walserimu mele pilkulie, enone enono kerepale ningulie ningendo: “Yuni walsikimu mele olione topondopo, „Jono, yu mulu koleana „molemo yemonga kongono tendembando yemboma no linderimu.” nimulu liemo yuni oliondo nimbendo: “Aku liemo eno Jonone nirimu ungumu nambemune ‘Iungumu sike.’ ningu naa pilku lsingiye?”[‡] nimbé.

⁶ Molo olione nimolondo: “Yu mana yembomanga „kongono tendembando yemboma no linderimu.” nimulu liemo we yembomane olio kouni tongue. We yembomane ‘Jono yu paa sike Pulu Yemone ungu umbu tondoromumu pilipe yemboma nimbe sirimu ye te molorumu. ningu pilimele kene enone olio kouni tongue.” ningu enono aku siku kerepale niringi.

⁷ „Enono aku siku anjo yando kerepale ningulie”, Yesusindu topondoko ningendo: “Yuni Pulu Yemonga kongono tendepalie yemboma no linderimu, molo mana yembomanga kongono tendepalie yuni yemboma no linderimunje. Olio naa pilkimulu.” niringi.

⁸ Aku siku niringi kinie pilipelie Yesusini enondo nimbendo: “Kapola. „Nane eno walsikiru ungumunge ungu te topondoko naa nikimilimunge, enone na walsikimili ungumunge ungu te topondopo nando ikongonomo ‘Te-pou.’ nimbe na lipe mundupe namba sirimu yemonga imbimu eno naa nimbu simbola.” nirimu.

* ^{19:47:} bokumunge alsena anjokondo “34. pris”, “41. saveman”. * ^{20:} Mateyu 21:23-27, Mako 11:27-33. † ^{20:1:} bokumunge alsena anjokondo “34. pris”, “41. saveman”, “16. hetman”.

‡ ^{20:5:} bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”.

20:9-19 Unjo Waene Ponie Nokoringi Ye Kerimenga Ungu Ikomo§

9 Kanu kinie maku toko moloringi yembomando Yesusini ungu iko imu topale nimbendo:

“Ye tene unjo waene ponie terimu. Ye mare kanopa lipelie enondo nimbendo: “Nanga poniemo tapu tendeko unjo mongoma inie toko nokondangi. Pe waene-mongo polo tomba kinie unjo mongoma moke tepo, kongono tendenge mele mare eno liengi, mare na liembo.” nimbe kanu poniemo eno sipelie yu kolea paa suluringe pupe akune wale awisili molorumu.

10 Kanu kinie pe waene-mongo polo tomba terimu kinie ponie pulu yemone yunge kendemande ye te lipe, “Nanga waene mongo siengi puku liku mendeko wani pu.” nimbe ponie nokoringi yema moloringine lipe mundorumu. Nalo kendemande yemo ‘orumu kinie, ponie nokoli yemane yu wale awisili kopene toko, waene mongo mare naa siku, ‘Yemo molemona kelko pu.’ ningu, yando we liku mundoringi.

11 Altopa ponie pulu yemone kendemande ye te lipe, “Nanga waene mongo lindi-pou.” nimbe lipe, mundorumu. Nalo kendemande yemo ‘orumu kinie, ponie nokoli yemane yu ambolko likulie kopene toko, teko kenjiku, waene mongo mare naa siku yando we liku mundoringi.

12 Altopa ponie pulu yemone kendemande ye te lipe mundorumu kinie enone yu tokolie ponienaa ulsu mundoringi.

13 Aku siku teringimunge ponie pulu yemone, konopuni pilipelie, ‘Kinié na tembo mele pilipero. Nanga malo, na konopu mondolio kangomo,* eno yu pipili kolko liku awi siku yu waene mongo mare singenje.’ konopu lepalie ‘yunge malo lipo mundorumu.

14 Nalo ponie nokoli yemane ponie pulu yemonga malo ombá orumu kanokolie enone enono ningendo: “Andi okomo yemo pe lapanga monge melema limbe yemo okomo. Yu topo kondopo, iponiemo olia kamu liemili.” ningulie

15 enone yu ambolko liku ponienaa ulsu mundukulie† yu toko kondoringi,” nimbe Yesusini nirimu.

‘Nimbelie ungu iko akumu topa pora simbendo akune maku toko moloringi yembomando nimbendo:’

“Ponie nokoli yemane aku siku teringimunge pe ponie pulu yemone enokinie nambolka uluri tembaye?

16 Yu omba kanu ye kerime topa kondopalie ‘Ye marene lupe poniemo nokondangi.’ nimbe lipo simbe.” nirimu.

Kanu kinie Yesusini aku sipe nirimu kinie pilkulie enone ningendo: “Pulu Yemone ‘Aku sipe wendo naa opili, paa molo!’ nipili.” nirangi.‡

17 Yesusini, Pulu Yemonga Juda yemboma nokoringi yemane yu toko kondonge mele pilipelie,§ enondo nimbendo: “Pulu Yemonga ungu te bokune molemomonga ungu pulumu nambolkanje konopu lemeleye? Aku ungumu isipe mele:

‘Ulke takoringi yemane kanoko keri kanoko

§ **20:8:** Mateyu 21:33-46, Mako 12:1-12. * **20:13:** Inie yakondo 3:22, Mateyu 17:5, Jono 3:16. † **20:15:** ungu pulu te Mateyu 21:39*. ‡ **20:16:** “Kolea pulu yemo” nirimumu Pulu Yemondo nirimu; “Ponie” nirimumu, Pulu Yemonga Juda yembomando nirimu; “Ponie nokoli ye” nirimume, Juda yembomanga ye awilimendo nirimu; “Kendemande lipo mundorumu” nirimume, Pulu Yemone ungu umbu tondorume pilku yemboma ningu siringi yemando nirimu; “Kolea pulu yemonga malo” nirimumu, Yesusi yu yuyundu nirimu. Pe Pulu Yemonga Malo Yesusi sike toko kondoringi kanumu. “Ye marene lupe” nirimume Juda yemboma naa moloringi yembomando nirimu (Lipe Mundorumu Yema 13:46, 18:6). § **20:17:** inie yakondo 9:21.

toko lteringi kou kanumu
kinié kelepa ulke simu mele
ulke enge sindeli kou awili peangamo.*
nimbe molemo kanumu.

¹⁸ Ikou „nikiru, munge ola yembo te a topa topalie ombele melema elke tomba. Nalo yembo te molombana ola koumu omba yu topalie kanu yembomo topa nurupulu tomba.”† nirimu.

¹⁹ Kanu kinie Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie, Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie,‡ eno Yesusini ungu iko torumu kanumu§ pilkulie enone teko kenjiku yu tonge teko moloringi mele yuni nirimu pilkulie enone kanu enamonga yu ka singe teringi nalo kanu ye awilimene we yemboma pipili kolkolie yu naa liku ka siringi.

*20:20-26 “Gapomano Kou Takisi Tamili Molo Moloye?” Ningu Yesusi Walsiku Pilieringi Temanemo**

²⁰ Kanu kinie „Juda yembomanga ye awilimene, ‘Yesusi ka sipu †kote tendemolondo, gapomano yemo molombana membo pumolo.’ ningu molkolie yu kanoko moloringi. ‘Yuni ungu te nimbe kenjimbe kinie ka simolo.’ ningulie ye mare, ‘Konopu sumbi nimbe pepili molemolo. Yunge ungumu konopu sipu pilipu molemolo.’ ningu kolo toko molonge ye mare,† liku yu molorumune liku mundoringi.

²¹ Kanu yemane ongo yundu „kondi tokolie,‡ ningendo: “Ungu Mane Silimu, olio pilipulie, ‘Nu alieli ungu sikema mindi sumbi siku ningu, ungu mane sikema manjiku sumbi siku mane siku tekolie, nu yembo teluringe kepe konopu kimbú naa siku, yemboma pipili naa kolko, enondo pali ungu telu siku kapola kapola ningu siku, Pulu Yemone “Teaa.” nilimo ulume paa sike ungume mane siku, aku siku teleno.’ konopu lemolo.

²² „Aku siku teko molenomonga nu nambolka konopu lekenoye?, Olione Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamo kou takisi tomulu liemo kapola molo moloye? Pulu Yemone akumundu ungu mane sirimu ungu mane nambolkamo pelemoye? Ningu si.” niringi.

²³ Nalo Yesusini enone yu teko kenjingendo aku sikuliku lou siku walseringi pilipelie enondo nimbendo:

²⁴ „Takisi tolemele, kou-mongo te na liku ora siee.” „nimbelie enondo kelepa walsipe pilipelie nimbendo,: “I koune nainge kumbikeremo kinie imbimu kinie molemoye?” nirimu.

²⁵ Enone yundu ningendo: “Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamonga „kumbikeremo kinie imbimu kinie molemo.” niringi.

Kanu kinie yuni enondo nimbendo: “Kou monemo Sisamonga, kene Sisamonga melema Sisamo yuyu siku, Pulu Yemonga melema Pulu Yemo yuyu siee.” nirimu.

²⁶ Yuni akti sipe „paa sumbi sipe, nirimu mele pilkulie ‘Olionga ungumu paa topondopa nimbe kondokomo.’ ningu pilku konopu awisili liku mundukulie ungu te altoko naa niringi. Yemboma kanoko molangi yu liku lou siku walseringi kinie yuni ungu te nimbe naa kenjerimumunge “Yu ka siemili.” ninge aulke te naa lierimu.§

* ^{20:17:} Konana 118:22, Ou Pita 2:7. † ^{20:18:} Aisaya 8:14-15, Ou Pita 2:8. ‡ ^{20:19:} bokumunge alsena anjokondo “41. saveman”, “34. pris”. § ^{20:19:} ya 20:9-16. * ^{20:19:} Mateyu 22:15-22, Mako 12:13-17. † ^{20:20:} bokumunge alsena anjokondo “47. tupela maus”. ‡ ^{20:21:} ungu pulu te Mateyu 16:1***. § ^{20:26:} Inie yakondo 20:20.

*20:27-40 "Kolemele Yemboma Lomboroko Ola Molkolie Altoko Nambe-
engenje?" Ningu Yesusi Walsiku Pilieringi Temanemo"**

²⁷ „Kanu yema Yesusi kinie kou takisi toli ungumu ningu pora siringi kinie, pe Sadusi ye mare Yesusi molorumune oringi. Sadusi yema eno ‘Pulu Yemone pe kolemele yemboma topa naa makinjindimbé, lomboroko ola naa molonge.’ ningu pilku moloringi talapemo.[†] Kanu Sadusi yema ongo

²⁸ Yesusi walsiku pilkulie ningendo: “Ungu Mane Silimu, „Pulu Yemonga ungu manema olio sirimu ye, Mosisini ungu mane sipelie nimbendo: “Ambo limbe ye te ambolango naa membalie ambomo we molopili kolomba kinie kanu yemo yunge angenu molombamone yunge ambo wayemo lipe angenu lipe tapondopa ambolango mendepili.”[‡] nirimu aku sipe nimbe bokune torumu molemo kanumu.

²⁹ „Aku ungu manemonga ulu te olionga ye mare-kinie wendo orumu mele nu walsipu piliemili.”

“Angenupili yepoko pakera moloringi. Komomo ambo lipe ambolango te naa membalie kolorumu.

³⁰⁻³¹ „Ambolango te naa molopili kolorumu kulu, yunge bulkundu angenumuni, yunge angenu kolorumumunge ambolango ‘Mendambo.’ nimbe, ambo-wayemo kelepa lsimu. Yu ambolango te naa mendepalie yu we kolorumula. Yunge angenu bulkundumuni kanu ambomo lsimula nalo yu kepe we kolorumula. Aku teliku pukulie ye yepoko pakera pali ambolango telu kepe naa mengolie kolko pora siringi kinie akiliomo we kolorumula.

³² Pe ambomo yu kolorumula.

³³ Akumunge, kolemele yemboma pe lomboroko ola molonge kinie kanu ambomo ye yepoko pakera pali yamana lsingi kulu ambomo yu ye paa nainge menü molombaye?” nirangi.

³⁴ Yesusini enondo topondopa nimbendo: “Ya mana molemele yembomanga yema ambo liku, amboma ye puku telemele

³⁵ nalo Pulu Yemone ‘Yembo kolkolie manda lomboroko ola molko mulu koleana puku molangi.’ nilimo yembomanga yema ambo naa liku, amboma ye naa puku, aku paa naa tengé.

³⁶ Kanu yemboma lomboroko ola molonge-na eno mulu koleana molemele angelloma molemele meleaku siku molkolie, kelko kolou naa kolkolie Pulu Yemonga ambolangoma molonge.

³⁷ Nalo ‘eno Sadusimene, ‘Kolemele yemboma lomboroko ola naa molonge.’ konopu lemelemonga ungu te niembola. Mosisini olio lipe ora sirimu mele niembo: Walse Mosisi unjo kanga tenga ‘tepe nomba perimu tepemone unjomo naa norumu kanopalie nirimumuni,’ akune yuni ‘Pulu Ye, Yawendo imbi lepalie nimbendo: “Eporayamo kinie, Aisake kinie, Jekopo kinie[§] enonga Pulu Yemo.” nirimu.*

³⁸ Pulu Yemo yu kololi yembomanga Pulu Yemo molo. Yuyemboma pali konde molemele kanopalie yu konde mololi yembomanga Pulu Yemo.” nimbe Yesusini nirimu.

* **20:26:** Mateyu 22:23-33, Mako 12:18-27. † **20:27:** Ya 20:37, bokumunge alsena anjokondo “38. Sadyusi”. ‡ **20:28:** UNGUMANEMA 25:5, Rute 4:9-10. § **20:37:** Mosisiniaku sipe nirimu walemo Juda yembomanga pulu-pulu anda-kolepa Eporayamo kinie, Eporayamo yunge malo Aisake kinie, Aisake yunge malo Jekopo kinie, koronga ou koloringi nalo enonga minime Pulu Yemo pea konde moloringi pilipelie yuaku sipe nirimu. * **20:37:** Wendo Oringi 3:6.

39-40 Aku nirimu pilkulie Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi ye marene altoko yu ungu te walsiku pilingendo pipili kolkolie yundu ningendo: "Ungu Mane Silimu, nuni papu nikinu." nirangi.

20:41-44 Yesusini "Ye Nomi Kirasimu Nainge Maloye?" Nimbe Walser-imu Temanemo^{*}

41 Kanu kinie „Juda yembomanga ye awili mare aku siku we moloringi kinie, Yesusini enondo altopa ungu te nimbendo: "Pulu Yemone "Eno nokopa kondombu ye telipu mundumbu." ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu[‡] yu, ye nomi kingi, Depisinge kalopa limbe ye te molomba.' ningu pilimele, „nalo yu aku sipe manjipe molo.

42-43 „Aku nilimele yemane, Depisi yuni yuyu „kanu yemondo nirimu mele naa pilimelenje, Depisini „ye nomi Kirasimu molomba mele, konana te konopuni pilipelie bokune torumu mele isipe:

„Awili „Pulu Ye Yawene, nanga Awilimundu nimbendo:

„Nunge opa puluema nuni nokani.' nimbu,

pe eno topo manie mundundumbo kene

isili-ou nu, na kinie pea

tapu topolo ye nomiselo molopollo

melema nokambil,

nanga ki umbukundu ongo molani." nirimu."§

nimbe Depisini nirimu.

44 Depisini „ye nomi Kirasimu, yundu "Nu nanga Awilim." nirimu. Pe enone "Yu Depisini kalopa limbe yemo „mindi, molomba." nambeko pilkulie nilimeleye?" nimbe Yesusini nirimu.

20:45-47 Ungu Manemanga Pulume Pilku Mane Siringi Yemane Teko Kenjerengi Ulumenga Ungu Te^{*}

45 Yesusi molorumune yembo awisili liku maku toko moloringime pilku molangi Yesusini yu lombili andolimendo „liepi-liepi topa, ungu te nimbendo:

46 "Enone Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane sili yema[†] mimi siku kanoko kondoko „enone telemele mele manda manjiku naa teko, molayo. „Yembomane olio kanoko "Ye peangama" niensi.' ningu, wale pakoli paa sulu peangama, „ye nomime pakolemele mele, „pakoko andolemele. Yemboma maku toko molemele kolemanga andongendo mongo-kenge teko 'We yembomane olio kapi niensi.' ningu pilkulie konopu siku pilku andoko molemelela.[‡] Yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilimele ulkena sukundu pukulie manie molongendo ye awilime molemele polo peanga akune 'molamili.' ningu mendo puku polo akune konopu siku molemelela. Yembomane langi nongo yembomando "Namili waa." nilimele kinie kanu yema ongolie ye awilimenga polo kumbikundu 'olio molamili.' ningu konopu siku molemelela.

47 "Yema kolemele kinie enone kanu yemanga ambo wayema toko makoroko mundukulie ulkema 'Olionga' ningu we limele. Pulu Yemo kinie ungu ningendo ningu sulu munduku kolo toko nilimele.§ Pulu Yemone we yemboma ulu pulu keri telemelomonga eno sike mongo lipe simbe nalo ya ye nikirumene aku ulume telemelomonga Pulu Yemone aku yema mongo awili tepa lipe simbe." nirimu.

[†] **20:39-40:** Mateyu 22:41-46, Mako 12:35-37. [‡] **20:41:** bokumunge alsena anjokondo "23. Krais".

^{*} **20:42-43:** Konana 110:1, Mateyu 22:44*. ^{*} **20:44:** Mateyu 23:4-7, Mako 12:38-40. [†] **20:46:** bokumunge alsena anjokondo "41. saveman". [‡] **20:46:** Enone teringi mele inie yakondo 11:43, 14:7; ungu pulu te 15:7*. § **20:47:** inie yakondo 18:9-12.

21

*21:1-4 Ambo-Waye Koropa Tene Ulke Tembelena Kou Mone Mundorumu Temanemo**

¹ Yesusi „Pulu Yemo popo toko kaloringi ulke tembele kerepulune molopa, ulke tembelena sukundu kongono tengen kou mone mundoringi unjo ketena nondopa molorumu. Akune molopalie yu olando sipe kanopalie ye kamakomane kanu ketena kou mone ongo mundoringi kanorumu.

² „Aku sipe kanopa molorumu kinie, ambo waye paa koropa te omba yu kou kololi talo mindi mundorumu kanopalie

³ nimbendo: “Nane enondo paasike nimbu sikirumu: Andi ambo-waye koropamo yuni kou mone mundukumumu paaolandopa mele mundukumu, we mundukumilime maniendopa mele.

⁴ Eno kou mone awisili nosilimelemanga koltalo mindi ongo mundukumi. Nalo ambo-wayemo kou mone te paa naa nosilimo. Yunge koltalo nosemuselo pali memba omnia mundomu. Langi nombá te kepe naa nosilimo.” nirimu.

21:5-36 Ulu Umbune Telime Pe Wendo Omb manga Yesusini Nimbe Sirimu Temanemo†

21:5-6 Ulke Tembelemo Toko Kalongemonga Yesusini Ungu Te Nirimu Temanemo‡

⁵ Kanu kinie Yesusi kinie yu lombili andoli yema kinie eno „Pulu Yemo popo toko kaloringi, ulke tembelemo kolea akune molkolie ulke tembele paa peanga angilierimu mele kinie§ ulke tembelemo takoringi kou paapeanga lupe lupema kinie aku koune a siringi mele kinie kanoko, marene ungu anjo yando ningu moloringi kinie Yesusini enondo nimbendo:

⁶ „Ya „ulke tembele peanga angilimo, kanokomele melema „pe walse ya kolea awili Jerusalleme yemboma mindili nonge walemo wendo ombá kinie, iulke tembelemo tekisikulie koume pali toko manie mundunge.”* nirimu.

21:7-19 Umbune Awisili Wendo Omb manga Yesusini Nirimu Temanemo† (21:5-36 pali kanani.)

⁷ Yesusini aku nirimu pilkulie enone yundu walsiku pilkulie ningendo: “Ungu Mane Silimu, nuni nikinu mele tewale wendo ombáye? Pe nuni inikinu ulume nondopa wendo ombádo ou nambolka uluri temba kinie olione kanopolie ‘Sike iwendo ombá tepamo.’ nimbu pilimoloye?” ningu walseringi kinie‡

⁸ yuni enondo nimbendo: “Kanu ulume wendo ombámonga ungu mare, yembomane eno kolo toko singe kene kanoko kondoko molangi. Ye awisili nanga imbi leko§ ongolie yu-mele-mele kolo toko ningendo: “Pulu Yemone ‘Nanga yemboma nokopili lipu mundumbo.’ ou nimbe

* **21:1:** Mako 12:41-44. † **21:4:** Mateyu 24, Mako 13:1-37. ‡ **21:4:** Mateyu 24:1-2, Mako 13:1-2.

Ulu umbune akumunge ungu pulu te 13:35*. § **21:5:** tembele ulkemanga pikisa te Mako 11:16 nondopa molemo. * **21:6:** ungu pulu Mateyu 24:2* † **21:6:** akumunge 21:7-11 Mateyu 24:3-8, Mako 13:3-8; 21:12-17 Mateyu 10:17-22, 24:9-10, Mako 13:9-13; inie yakondo 12:11-12 kananila.

‡ **21:7:** Nambolkamondo walseringiye? 21:8-19 yu pe wale talo sipe mana manie omb mondo nirimunje? Nalo pe 21:20-24 nirimu 21:6 nirimununge ungu mare pea nirimunje? § **21:8:** bokumunge alsena anjokondo “28. nem”.

mako torumu ye nomi Kirasi, akumu na.” ningulie, „Ma pora nimbé, wale nirimumu wendo ombá tekemo.” ningela. Eno lombili naa pangí.

⁹ Kolea marenge opa awili teko tengé mele pilku, yembomane enonga ye nomime tonge pilkulie mini-wale naa mundengi. Opá tengema kinie aku ulume Pulu Yemone ‘Ou wendo opili. Laye pe mele ya ma koleamo pora nimbé.’ nimbe, nimbe panjerimumungeaku ulume sike wendo ombá nalo akukinie mulu maselo ou naa pora nimbé.” nirimu.

¹⁰ Kanu kinie Yesusini yu lombili andolimendo kelepa nimbendo: “Mulu ma pora nimbé walemo ou wendo naa opili, yembo talape awili te kinie talape awili te kinie opa tekolo, ye nomi kingi marenge talapema kinie marenge talapema kinie opa tengé.

¹¹ Ya mana kolea tenga tenga ma jimi-jimi awili-tepa tepe, engele lepa, kuru awili-tepa topa,aku sipe temba. Yemboma pipili awili-tepa tepe kondoli ulu tondoloma mulune wendo ombá kanongela.

¹² “Aku sipe mele ‚pe wendo ombá nalo, ou naa wendo opili eno nanga yemboma molongemonga* eno ‚mare, liku ambolko, teko kenjingé. Eno ‚mare, Juda yemboma makú toko Pulu Yemonga ungumu pilimele ulkemanga liku mengo puku ‚akune kote tendeko,, eno ‚mare, ka ulkena mengo puku panjiku, eno ‚mare ka siku, ye nomi kingime kinie gapomano ye awilime kinie molongena ‚kote tendengendo, mengo pungela.

¹³ ‚Ka siku kote tendenge kinie kotena angikulie kanu yema kinie kanu yema nokonge ye nomime kinie, enone ‘Nanga ungumu piliengi!’ ningu, eno ningu singe.

¹⁴⁻¹⁵ Eno ka siku kote tendenge kinie ‘Enonga kere kinie konopu kinie tondolo pupili.’ nimbo kinie enone ninge ungume eno teko kenjingé tengé yembomane enone ungu ninge mele ungu ningu pundu tongendo perenge. Akumunge eno ou ongo ka naa siengi ‘Kotena nambolka unguri nimolonje? Olio ungu te walsiku pilinge kinie nambolka unguri topondopo nimolonje?’ ningu mini-wale naa mundengi.

¹⁶ “Enonga kandi aminieli lanieli kinie angenali kinie, pulu lemba yemboma kinie, enone kepe liku ka siku kote tendekolie eno mare toko kondongela.

¹⁷ Nanga yemboma molongemonga yembomane pali eno-kinie konopu keri panjingé.

¹⁸ Nalo enonga kagine uluri naa tepe penge indi kepe telu ombo manie naa pumbe.

¹⁹ ‚Nanga yemboma molongemonga enone eno aku siku teko kenjingé kinie, na munduku siye naa kolko tondolo munduku molonge yemboma mini pali konde molko kondoko mindi puli ulu pulumu lingé.’ ‚nirimu..

21:20-24 Jerusalleme Toko Kalonge Walemonga Yesusini Ungu Te Nirimu Temanemo[†] (21:5-36 pali kanani)

²⁰ “Pe walse, ami yema ikolea awili Jerusalleme yemboma tongendo ongo liku makaye teko molonge kanokolie ikolea Jerusalleme yemboma toko mundunge walemo nondopa wendo ombá mele pilinge.‡

²¹ ‚Aku siku mele wendo ombá kanokolie ‘Umbune awilime wendo ombá tekemo.’ ningu pilku, kolea Juda disiriki lierimu koleamanga molonge yemboma ‚enonga koleama munduku siye kolko, ma pangí lebamangá

* **21:12:** ungu pulu te ya 21:8*. † **21:19:** akumunge 21:20-23 Mako 13:14-17, Mateyu 24:16-19. Ulu umbune akumunge ungu pulu te 13:35*. ‡ **21:20:** Inie yakondo 21:6; ungu pulu te 21:7*.

kowa puku, Jerusalleme suku molonge yemboma wendo ongo kowa puku, Jerusalleme ulsu molonge yemboma altoko suku naa pangí. §

²² Aku walemanga Jerusalleme yembomane ou taki teki Pulu Yemo teko kenjeringimunge yuni eno mongo simbe. Koronga ou yuni 'Walse aku sипу tembo.' nimbe, nimbe panjerimu kanu ungumu yunge ye marene yunge bokune toringi molemo kanumu.

²³ „Pulu Yemone, Jerusalleme yemboma mumindili kolopalie ‘Ami yema eno-kinie mumindili kolko ongo tangi.’ nimbe kinie ulu umbune teli awisili eno molongena wendo ombá.

“Aku sipe wendo ombá kinie ambo ambolango mondongema kinie, ambo ambolango ame singema kinie, ‘eno manda lkisiku kowa naa punge monga,’ eno-kinie paaubune wendo ombámonga eno kondo tekemo.

²⁴ Jerusalleme yemboma tonge walemanga yembo toli lou-pulsemane yembo mare toko kondonge, mare ka siku kolea sulu lupe lupemanga mengo punge. Juda yembomanga talapena ulsu mololi yemboma[†] ya Juda yembomanga kolea awili Jerusalleme suku ongo toko munduku kolea liku kolo wangoko molonge. Kanu kinie pe Pulu Yemone ‘Enonga walema pora nipili.’ nimbe kinie Juda yemboma Jerusalleme kelko ongo molonge.” nirimu.

21:25-28 Manie Omba Mana Ye ALierimu Ye Yesusi Kelepa Wale Talo Sipe Omb monga Ungu Te[‡] (21:5-36 pali kanani.)

²⁵ “Aku mindili nonge nikiru ulume wendo ombá kinie, ena kinie óli kinie kombukandipime kinie ‘pali’, ulume temba yembomane kanokolie pilinge. Ma koleana nomu kusane ungu paa awili tepa nimbe, paa awili tepa topa piki-maka lepa no tomba kanongela. Ulume aku sipe wendo ombá kinie yembo talapema mini-wale mundunge.

²⁶ Mulune angilimo mele tondoloma lope-lope tepa anjo yando pumbe kinie yemboma pipili paa awili teko kolko ‘Ma koleana nambolká uluri wendo ombá tekemonje?’ ningu pilku konopu paa awisili liku mundunge.

²⁷ Akuulume wendo ombá kinie Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemo tondolo pulimu kinie, tondolo pa awili-tepa telimu kinie, kupe tenga suku molopa, kamu manie ombá[§] yembomane kanonge.

²⁸ “Aku ulume pulu polopa temba kinie Pulu Yemone eno ulu pulu kerimene ka sipe nokolemomonga mindili siku molemele koleana wendo lipe,* yu-kinie kamu tapu toko kapola molonge kolea peangana sukundu limbe walemo nondopa wendo ombá kene aku ulume wendo ombá kinie eno ola angilku olando siku kanangi.” nirimu.

21:29-33 Unjo Pikime Telemo Mele Kanopolie Ungu Pulu Te Pilimolo Mele Ungu Te[†] (21:5-36 pali kanani)

²⁹⁻³⁰ Yesusini aku sipe nimbeline nirimumuni, yu ombá walemo ‘Piliengi’ nimbe, ungu iko te topalie nimbendo: “Unjo pikí kinie weunjoma pali kinie kuku topa gomo tolemo kinie kanokolie ‘Kinié ena temba walemo wendo ombá tekemo lemo.’ ningu pilimele.

§ ^{21:21:} Mateyu 24:16-18, Mako 13:14-16. * ^{21:23:} Ambomando ya nirimumu ungu iko naa topa, sumbi sipe nirimu. Inie anjokondo 23:27-29. † ^{21:24:} bokumunge alsena anjokondo “14. Grik”. ‡ ^{21:24:} Mateyu 24:29-31, Mako 13:24-27. § ^{21:27:} ungu pulu te Mako 13:26*. * ^{21:28:} bokumunge alsena anjokondo “21.1. kisim bek”. † ^{21:28:} Mateyu 24:32-35, Mako 13:28-31.

³¹ Aku sipela iulume "Wendo ombá." nikirume sike wendo ombá kinie kanokolie ningemone, "Pulu Yemo ye nomi kingimu molomba walemo‡ nondopa wendo ombá tekemo." ningu pilinge.

³² "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Kinié molemele yemboma ou naa kolangi † "Wendo ombá." nikiru, ulume pali wendo ombá.

³³ Mulumu kinie mamo kinie pora nimbé nalo nanga ungu nilioma paa pora naa nimbé. „Nilio mele pali paa sike wendo ombá.„§ „nirimu.„

21:34-36 Yesusi Kelepa Omb Walemo "Naa Pilimele Kene Kanoko Kondoko Molangi." Nirimu Temanemo (21:5-36 pali kanani.)*

³⁴ "Akumunge naa kanoko molangi kanu walemo ombá paapiliee! Lopa te yunge tapu andolemona 'Pumbo.' nimbe olemo kinie melu leko panjilimelemo naa kanopa 'Yu tomba.' konopu naa lepa walu olemo kinie pe melune walsikele tolemo, aku siku eno no tondolo nongo kekelepa toko we umbune tepili molko konopu naa makiliepili molongi liemo „Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo, yu ombá kanu walemo eno naa kanangi lipi sinjipe wendo ombá kene kanoko kondoko pilku molayo.

³⁵ Aku walemo ma koleana pali yemboma molongena wendo ombá kene

³⁶ enone Pulu Yemo kinie mawa tekolie ningendo: " 'Na pe Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemonga kumbikerena pupu ola angiliembo kene na enge nipili, iulu wendo ombámane natopa manie naa mundopili.' ni." ningu alieli kanoko kondoko pilku mola!" nirimu.

21:37-38 Yembo Awisili Yesusinge Ungumu Pilieringi Temanemo

³⁷ Yesusini enamanga taki-teki ulke tembelena yemboma ungu mane si-pou-pou tepa, ipulueli taki-teki Jerusalleme ulsukundunge pupe ma pangí Unjo Ollipi Ponieno ola pupe pe-pou-pou terimu.

³⁸ Yemboma pali paaipulueli-ou 'Yu ungu mane simbema piliemili.' ningu ulke tembelena ongo maku to-pou-pou teringi.

22

Kolomongo Awili 22-24 YESUSI MINDILI NOMBA KOLOPALIE, LOMBOROPA OLA MOLOPA MULU KOLEANA KELEPA PURUMU TEMANEMO

*22:1-6 Judasini Yesusi Yunge Opa Puluema "Lipu Simbo." Nimbe, Nimbe Panjerimu Temanemo**

¹ „Juda yembomane ponie tenga tenga kolea awili Jerusalleme ongo akune suku, Pulu Yemone enonga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele† pilieringi walema, akumu imbi leko 'Pillawa Akoli Mele Isimu Naa Munduku Pillawa We Kalko Noringi Walemo‡ niringila, aku walemo nondopa wendo orumu kinie

² Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie,§ enone Yesusi toko kondonge aulke te koroko moloringi nalo enone † "Olio yembomane kanangi yu ka simolo kinie yembomane olio kinie mumindili kolko iri tonge." ningu, pipili kolko we moloringi.

‡ 21:31: bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". § 21:33: Mateyu 5:18*. * 21:33: akumunge 21:34-36 Mateyu 24:36,42, Mako 13:32-37, Ou Tesallonaika 5:1-6. * 22:: akumunge 22:1-2 Mateyu 26:2-5, Mako 14:1-2; 22:3-6 Mateyu 26:14-16, Mako 14:10-11. † 22:1: bokumunge alsena anjokondo "30. Pasova". ‡ 22:1: bokumunge alsena anjokondo "30. Pasova". § 22:2: bokumunge alsena anjokondo "34. pris", "41. saveman".

³ Kanu kinie Yesusi yu lombili andoli ye rurepo akumenga ye Judasi, yunge imbi te 'Isikeriote' nili, kanumunge konopune ,kurumenga nomi, Setene* ombo sukundu purumu.

⁴ „Setene yunge konopune suku purumu, kinie yu Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, ulke tembele nokoli ele yemanga ele ye awilime kinie, enomoloringine pupelie, eno Yesusi ka singe aulkemo yuni akisindimbe mele eno-kinie kerepale niringi.

⁵ Yuni temba mele nirimu kinie pilkulie eno konopu awili teko siku "Nu kou mone te simolo." ningu, ningu panjeringi.

⁶ Yuni enonga ungume pilipelie "Kapola." nimbe, we yemboma Yesusi pea naa molonge kinie yu eno lipe simbe mele aulkemo koropa molorumu.

22:7-23 Yesusi Lombili Andolime Kinie Pea Kamu Langi Noringi Kinie Yu Kolorumu Mele 'Pe Pilku Molangi.' Nimbe Langi Sirimu Noringi Temanemo†

⁷ Pillawa Akoli Mele Isimu Naa Munduku Pillawa We Kalko Noringi Walemo wendo orumu kinie Juda yembomane Pulu Yemone ou enonga anda kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele pilingendo kongi sipisipi walo te toko nonge mele pilipelie nirimunumi,‡

⁸ Yesusini Pita kinie Jonoselo lipe mundupelie nimbendo: "Elo pukulu, Pulu Yemone olionga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele pilimolondo kongi sipisipi walo te kinié nomolomo teko mimi te-pale." nirimu.

⁹ Elone walsikululie ningelendo: "Tena tepo mimi te-pambili konopu leko nikinuye?" niringili.

¹⁰ Yuni elondo topondopa nimbendo: "Pilele. Ne ulke kolea awili Jerusallemendo, pukululie, ye te mingine no kolopa meli ombá aulkena puku kane-kane tokololie,§ yu pumbe mele lombili pukulu yu suku pumbe ulkena suku pukululie

¹¹ ulke pulu yemondo ningelendo: "Ungu Mane Silimuni isipe walsipelie nimbendo: "Na kinie na lombili andoli yema kinie olione Pulu Yemone olionga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele pilimolondo kongi sipisipi walomo tena nōmoloye? Nomolo suluminiamongo tena lemoye?" nimu." niengili.

¹² Aku ningele kinie yuni elo ulkemonga olakondo suluminia awili te, akune langi noli polo te kinie, manie molomolo poloma kinie, melema kinie akune ou lemoma, lipe ora simbe. Aku suluminiamonga ,nomolo sipisipi walomo, teko mimi teangili." nirimu.

¹³ Kanu kinie elo pukululie, Yesusini nirimu kanu mele aku ulume teli lierimu kanoko lendekololie, akune Pulu Yemone enonga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele pilinge kongi sipisipi walo nongemo kinie langi nongema teko mimi teko noseringili.

¹⁴ Juda yembomane ipupene kolea kalá torumu kinie Pulu Yemone enonga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu Walemo pilingendo kongi sipisipi walomo nonge enamo* kamu wendo orumu kinie, Yesusi kinie yunge kongonomo 'tende-paa.' nimbe lipe mundorumu yema kinie† eno langi noli polona moloringi.

* ^{22:3:} bokumunge alsena anjokondo "42. Seten". † ^{22:6:} akumunge 22:7-14 Mateyu 26:17-20, Mako 14:12-17; 22:18-20 Mateyu 26:26-29, Mako 14:22-25, Ou Korini 11:23-25; 22:21-23 Mateyu 26:21-24, Mako 14:18-21, Jono 13:21-30. ‡ ^{22:7:} inie yakondo 22:1*. § ^{22:10:} ungu pulu te Mako 14:13*. * ^{22:14:} ungu pulu te ya 22:1*. † ^{22:14:} bokumunge alsena anjokondo "1. aposel".

15 Langi nongo moloringi kinie yuni enondo nimbendo: “ ‘Na mindili ou naanombolie iwale wendo okomomonga langime eno kinie pea namili.’ paa tondolo mundupu konopu lepo andopo molorundu mele yandopa paa konopu lepo pilipu molio.

16 Nane enondo isipu nimbu sikirumu: Isili ou ilangime na altopo naa nombó. Pulu Yemo ye nomi kingimu kamu molomba walemo[‡] wendo ombalie ilangimenga sike ulu pulumu wendo ombá kinie altopo nombó.” nirimu.

17-18 Yu no waene kapomo lipe ambolopalie Pulu Yemondo “Ange.” nimbeline nimbendo: “I mu eno enono moke teko nayo. Nane enondo isipu nimbu sikirumu: Isili ou na no-waene altopo paanaa nombó. Pe mindi, Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo walemo wendo ombá kinie na no waene kondemo kelepo nombó kene ,eno enono isili ou nangi.” nirimu.

19 Berete te lipe Pulu Yemo kinie “Ange.” nimbeline ambolopa pike lepa ,yu lombili andolime, sipelie nimbendo: “I mu nanga kalumu ,eno liku nangi, ‘Nanga kalumu ‘enonga’ nimbu ,lipu tapondambo.’ nimbu tangi, simbo tekero imu. Pe pe kepe, ‘Eno lipu tapondambo.’ nimbu nanga kalumu enonga nimbu ‘Na tangi.’ nimbu simbo tekero mele ‘Altopo piliemili.’ ningu iberetemo “Nanga kalumu.” nimbu sikiru mele eno aku siku berete te nongolie piliengi!” nirimu.

20 Pe eno langime nongo pora siringi kinie yuni ,berete te kinie terimu mele, aku sipefa no waene kapomo lipe ,eno sipelie, nimbendo: “I ,no-waene, kapo ,eno sikirumu, nanga mememo. ‘Pulu Yemone ‘Eno-kinie tembo.’ nimbe, ungu te nimbe panjipe mi lierimu kanu ungumu[§] ‘Kamu wendo ombo pepili.’ nimbu nane enonga nimbu nanga mememo ondo lendepolie ,kolombo, aku mememo ino waenemo.”*

21 “Nalo na lipe nanga opa puluema simbe yemo nakinie pea ilangi nokomolo polona molemo.” nirimu.

22 “Kinié Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemo kinie tengen mele Pulu Yemone koronga ou nimbe panjerimu mele sike opa puluemane tengen, nalo yu lipe opa puluema simbe yemo mindili nomba molopa kenjimbe.” nirimu.

23 Aku nirimu kinie pilkulie ,yu lombili andolimene, anjo yando walsikulie ningendo: “Olionga ye nawene ulu akumu tembanje?” niringi.

22:24-30 Lombili Andolime Anjo Yando Kerepale Ningulie “Na Imbi Ola Molemo. Na Imbi Ola Molemo.” Ningu Moloringi Temanemo[†]

24 Aku walemo kinie ungu te pea wendo orumula. ‘Yesusi lombili andolimene, eno enono anjo yando ungu mele tekolie ningendo: “Olionga ye nawe paa olandopa molemoye?” ningu kere-kuru liku moloringi.[‡]

25 Yesusini enondo nimbendo: “Olio Juda yembomanga ulsu molemele yembo talapemanga ye nomime enonga yemboma tondolo mundupu nokoko kongono enge nilime alieli silimele. Ye imbi ola molemo yema enonga yemboma ‘Mindili nangi.’ ningu nokolemele yemane eno enono imbi liku ola munduku, “Olio yemboma nokopo kondopo lipu tapondoli yema.” nilimele.

26 Nalo ,we yembomanga ye nomimene enonga yemboma tondolo munduku nokolemele mele na lombili andoli yema, eno enono aku siku

[‡] **22:16:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom” [§] **22:20:** bokumunge alsena anjokondo “22. kontrak”. * **22:20:** ungu pulu te Mateyu 26:28**. [†] **22:23:** akumunge 22:25-27 Mateyu 20:25-28, Mako 10:42-45. [‡] **22:24:** Inie yakondo 9:46.

anjo yando naa teangi. Enonga ye te imbi ola molomba kinie aku yemo ye koropa mele molopili. Ye nomi molopa we yema nokomba yemo ye kendemandemo mele molopa we yemanga kongono tendepili.” ,nirimu.,

²⁷ “Ye nawe paa ye olandopamoye? Langi nolemo yemo ye olandopamo molo langi peke topa kalopa pellete kulumiye topa aku kongonoma tendelemo yemo ye olandopamoye? Langi nolemo ye akumu ye nomimu lemo. Aku sipe, nalo na aku sipe molo. Na ,sike enonga ye awilimu, nalo enonga kongono tendeli kendemande mele molopo eno lipu tapondoli yemo molio.” ,nirimu.,

²⁸ Yesusini yu lombili andoli engaki rurepondo kelepa nimbendo: „Na mindili sipu molorundu molio mele eno na-kinie pea tapu topo mindili sipu molorumulu molemolola.

²⁹ Nanga Lapa ye nomi kingimu omiba molopa yemboma nokomba kinie nando ‘Akune yemboma nokondopilila.’ nilimo nimbé mele nane enondo ‘Akune yemboma nokondangi.’ nilio nimbola.

³⁰ Akune na ye nomi kingi molopo yemboma nokombo kinie eno na kinie pea langi polona molopo ga nombo molomolo. Eno ye nomi kingi polomanga molkolie ningemone, Isirele yembo talape rurepo§ nokonge.” ,nirimu.,*

22:31-34 Pitane Yesusi “Naa Kanolio.” Nimbé Mele Yesusini Yu Nimbe Sirimu Temanemo†

³¹ „Nimbelie, Yesusini lombili andoli ye Pitando nimbendo: „Saimono, pílie! „Kurumenga nomi, Setenene‡ Pulu Yemondo mawa tepalie nimbendo: “Eno teko kenjingenje manda manjipu kondi topo kanambo.” nirimu kinie Pulu Yemone “Manda.” nirimu.

³² Nalo Saimono, nane Pulu Yemo kinie ungu nimbu nunge mawa tendepolie nimbondo: “Setene yuni nu aku temba kinie Pita yuni na naa mundupe siye kolopa na pilipe molopili.” nindu. Saimono, Setene laye-kolte pilku na munduku siye kolkolie, pe konopu alowa teko na kelko tondolo munduku pilku molkolie ninimuni, angenalime tondolo mundundou.” nirimu.

³³ Nalo Pitane nimbendo: “Awilimu,§ nane nu pe siye kolopo talopa lepo pumbo ningu nikinuye? Manda molo. Olto pea “Ka siemili.” ningi liemo papula. Molo olto pea “Topo kondamili.” ningi liemo uluri molo. Pea kolambili.” nirimu.

³⁴ Yesusini Pitando nimbendo: “Pita, nane nundu isipu nimbu sikirumu: Kinié kera gulta ou ko naa topili nuni pipili kolkolie wale yepoko nando kolo toko “Yu naweye? Na naa kanolio.” nini.” nirimu.

22:35-38 Kou Mone Kinie, Mele Wale Kinie, Lou-Pulse Kinie, Aku Melemando Yesusini Ungu Nirimu Temanemo

§ **22:30:** Juda yembomanga pulu-pulu anda-kolepa Eporayamone kango Aisake merimu (aku temanemo Ou Pulu Pulu 20-21 selo molemo); Aisakene kango Jekopomerimu (Ou Pulu Pulu 25); Jekopone kango engaki-rurepo merimu, kanukangomanga imbime OuPuluPulu 35:22-26 molemo. Nalo LLipai kalopa lsimu yemboma kolea Kenane ma te naa liku (Kambu 1:47), Josepo kolo wangopa yunge kango talonga yemboma ma talo lsingi (Kambu 1:32-35). Jekoponga imbi teIsirele. Pe yunge kangomane ambolangoma kalko lsingi kinie eno pali ‘Isirele yemboma.’ niringi (Ou Pulu Pulu 32:28,32, Wendo Oringi 1:1-7,9,12). Eno yu-mele-mele Isirele yembo talapena skundu talape rurepo mororingi. Yesusini ya nirimumu, aku yembo talapemando nirimu. * **22:30:** Mateyu 19:28. † **22:30:** akumunge 22:33-34 Mateyu 26:33-34, Mako 14:29-30, Jono 13:37-38. ‡ **22:31:** bokumunge alsena anjokondo “42. Seten”. § **22:33:** bokumunge alsena anjokondo “6. bikpela”.

35 Nimbeline Yesusini yu ye ‚rurepondo, pali kelepa nimbendo: ‚Nane eno ou ‚Kongono te-pangi.’ nimbu, lipu mundorundu kinie ‚Kou naa mengo, mele wale naa mengo, kimbu-su naa mengo, we pangi.’ nimbu lipu mundorundu kinie eno melte molo torumu molo moloye?’ nimbe walisi pe pilierimu kinie

enone ‚Mele telu kepe molo naa torumu.’ niringi.

36 Yuni enondo kelepa nimbendo: ‚Nalo kinié na-kinie uluri wendo ombámonga, kou mone nosilimo yemo kanu kou monemo lipe ambolopa, mele wale nosilimo yemo kanu ‚walemo lipe ambolopa, aku siku téko molangi. Opa teli lou-pulse naa nosilimo yemo yunge wale-pakoli te anjo sipe lou-pulse te yando lipili.

37 ‚Nane aku sipu nambemune nikiru, niembo..’ Ou yembomane nando ningu Pulu Yemonga bokune toringi molemo mele kinié wendo ombá tekemo mele isipe:

“Yu kinie,
yembo mongo liku
ulu pulu kerime teli yemboma kinie,
liku tere leko mako toringi.”*
niringi bokune molemo kanumu.” nirimu.

38 Yuni aku nirimu mele pilku sundukulie enone yuntu ningendo: ‚Awilimu, ya opa teli lou-pulse talo nosilimolo kanou.’ niringi kinie yuni enondo nimbendo: ‚Ungu manda nimbu, ‚pamolo..’ nirimu.

22:39-46 Kolea Gesemanu Yesusini Pulu Yemo Kinie Ungu Nimbe Mawa Terimu Mele Temanemo†

39 Kanu kinie Yesusi ‚ulke mundupe siye kolopa koleaawili Jerusalleme, ulsukundu pupelie nirimumuni, yutaki-teki ma pangi Unjo Ollipi Ponieno ola pu-pou-pou terimu mele akune purumu. Yu lombili andolime yu lombili akiliku pea purungi.

40 Akune purumu kinie yuni yu lombili andolimendo nimbendo: ‚Kurumenga nomi, Setenene ‚Olio kondi tomba kinie tepo kenjimolo kene’ ningulie Pulu Yemo kinie ungu mawa teko molaa.’ nirimu.

41 Nimbeline yu yuyu laye kolte anjo pupe kororongo langopa, Pulu Yemo kinie ungu nimbe mawa tepalie nimbendo:‡

42 ‚Tata, na mindili noli no mingine no nombómo ‚Naa nambo.’ konopu lienu liemo aku siku teami nalo ‚Nane tepolie nanu konopu simbo.’ konopu lekero mele naa teambo. Nuni kanoko peanga kanoni ulumu mindi teambo.’ nirimu.

43 Aku nirimu kinie angello tene mulu koleana mundupe siye kolopa Yesusi yu molorumune omiba ‚Yu tondolo pupili.’ nimbe terimu mele Yesusini yu kanorumu.

44 Kanu kinie yu konopune umbune awili-tepa tepa, kameleni mindili tepili molopalie yu Pulu Yemo kinie tondolo mundupe ungu nimbe mawa terimu-ne yunge kangine kúru omiba kanu kúrumu meme none tepa mana manie purumu.

45 Yu Pulu Yemo kinie aku sipe ungu nimbeline ola angilipe yu lombili andoli yema moloringine yando omiba enone yu kondo kolko molkolie uru peringi kanopalie

46 enondo nimbendo: ‚Eno uru nambemune pekemeleye? ‚Kurumenga nomi Setenene, olio kondi tomba kinie tepo kenjimolo kene’ ningulie ola molko Pulu Yemo kinie ungu ningu mawa teko molaa.’ nirimu.

* **22:37:** Aisaya 53:12. † **22:38:** Mateyu 26:36-46, Mako 14:32-42. ‡ **22:41:** Ipuru 2:18.

22:47-23:56 Yesusi Ka Siku, Kote Tendeko, Unjo Perana Ola Toko Kondoko, Ono Teringi Temanemo

22:47-53 Yesusi Ka Siringi Temanemo§

⁴⁷ Yesusini aku nimbe molopili eno moloringine ye awisili oringi. Oringi yemanga te kumbi lepa orumu yemo yu ye Judasi, Yesusi lombili andoli rureponga ye te. Judasi yu Yesusi molorumune nondopa ombo yu kangulorumu.

⁴⁸ Aku terimu kinie Yesusini yuntu nimbendo: "Judasi, opa pulue yemane Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo 'kanoko imbi siku ka siengi.' ningu nuni na kangulkunuye?" nirimu.

⁴⁹ Kanu kinie Yesusi pea tapu toko angilieringi yemane yu ulu temba terimu mele kanokolie enone yuntu ningendo: "Awilimu, opa teli lou-pulsemane iyema tamiliye?" niringi kinie

⁵⁰ enonga ye tene 'yunge lou pokete-napimu lipe ambolopalie,* Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamonga kendemande ye tengah komumu topa lakálierimu kinie komumu ombo manie purumu.

⁵¹ Aku terimu kanopalie Yesusini yuntu nimbendo: "Kinié manda, keliee!" nimbeline torumu yemanga komumu lipe ambolopa tambu sinderimu.[†]

⁵² Yesusi ka singe oringi yema isipe: Pulu Yemo popo tondoringi ye awili mare kinie, tembele ulkemo nokoko moloringi ami yema nokoringi ye mare kinie, Juda yembomanga tapu ye mare kinie,[‡] enone Yesusi ka singe oringi kinie kanopalie enondo nimbendo: "Na 'yembo topo wa noli yere molemo.' konopu lekolie lou-pulsema kinie kopema kinie mengo okomeleye?

⁵³ Ulke tembele kerekupulune alieli eno pea molemolo kinie na ambolokolika naa silimele kanumu.[§] Nalo kinié iena wendo okomomo Pulu Yemone ou 'Enonga.' nirimu enamo wendo okomo. Sumbulu tolimumunge tondolomo kinie olandopa pelemo." nirimu.

*22:54-62 Pitane Kolo Topa "Yesusi Na Naa Kanolio." Nirimu Temanemo**

⁵⁴ Kanu kinie enone Yesusi ka sikulie Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamonga ulkena sukundu mengo purungi. Yesusi mengo purungi kinie Pita lombili akilipe taka lipe purumu.

⁵⁵ Yesusi mengo oringi ulke kanumunge ulke angilipe makapu terimu, suku we lierimune[†] tepe kalko pilku moloringine Pita pupe eno kinie molorumu.

⁵⁶ Yu akunemolopili 'Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamonga,[‡] kendemande ambo te ombo tepe nomba paterimune Pita molorumu kanopalie yu neme-neme nimbe kanopalie nimbendo: "I yemo Yesusi pea moloringili kanoruntu." nirimu.

⁵⁷ Nalo Pitane kolo topalie nimbendo: "Ambomo, aku nikinu yemo na naa kanolio." nirimu.

⁵⁸ Laye pe mele ye te Pita kanopalie yuntu nimbendo: "Nu Yesusinge talape ye te lepamo." nirimu kinie

Pitane yuntu nimbendo: "Yemo, na akumu molo." nirimu.

§ 22:46: Mateyu 26:47-56, Mako 14:43-50, Jono 18:3-12. * *22:50:* Jono 18:10. † *22:51:* Yeselonga imbiselo Jono 18:10 nimbe molemo. ‡ *22:52:* bokumunge alsena anjokondo "34. pris", "16. hetman".

§ 22:53: Pulu Yemone 'Yesusi isili ou naa kolopili.' nirimumunge enone ou yu manda ka naa siringi. Jono 7:30, 8:20, 13:1, 17:1, Mateyu 26:18. * *22:53:* Mateyu 26:69-75, Mako 14:66-72, Jono 18:16-18,25-27. Inie yakondo 22:31-34. † *22:55:* pikisa te Mateyu 26:69. ‡ *22:56:* Mako 14:66.

59 Pe ena mongo telu mele ombo purumu kinie yembo te „Pita yu ungu laye lupe mele nirimu mele pilkulie, yuni tondolo mundupelie nimbendo: ‚Kolea Gallilli disiriki yembomane ungu nilimele mele yu aku sipe ungu nikimu pilkiru. ‚Yesusi kinie yu lombili andoli yema kinie kolea Gallilli disiriki yemala,‘ yu kepe Gallilli ye te, aku kene ‚Yu paa sike Yesusi lombili andoli ye te.‘ konopu lekero.“ nirimu.

60 Aku nirimu kinie Pitane yundu nimbendo: “Yemo, nu nikinu mele na paa naa pilkiru.” nirimu. Aku sipe nimbe molopili kera gulta ko torumu.

61 Kanu kinie Yesusini topele topa Pita kanorumu kinie Yesusini yundu “Kera gulta ou ko naa topili nuni wale yepoko kolo tokolie ‚Yu naa kanolio.‘ nini.” nirimu ungu kanumu Pita kelepa pilierimu. §

62 Pilipelie ‚Ama, paatepo kenjendu lepamo. ‘Paa naa tembo.’ konopu lierindu mele sike tendu.’ nimbe pilipelie, pena pupe kolapaa awili tepa terimu.

*22:63-71 Juda Ye Awilimene Enono Yesusinge Kote Pilku Yu Teko Kenjeringi Temanemo**

63 Kanu kinie Yesusi akune nokoko moloringi ele yemane yu ungu taka tondoko, yu larauwe toko, teringi.

64 Yunge kumbikeremo múlu tene pipi sindikulie ki lumuni toko „Nu ‘Pulu Yemonga yere molio.’ konopu leno kene, nawene nu tokomonje ningu si.“ niringi.

65 Ungu taka tondongendo enone yu aku mele ulu awisili teko ungu awisili ningu yuaku siku teko kenjeringi.

66 Kolea tangorumu kinie Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie, kanu Juda yembomanga tapu ye kanjolloma pali ‘Yesusinge kote piliemili,’ niringi. † „Enonga ele yemane, yu eno liku maku toko moloringine mengo purungi kinie enone yundu ningendo:

67 “Pulu Yemone olio “Nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.” ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu sike nu molo moloye? Ningu si.“ niringi.

Yuni enondo nimbendo: “ “Na akumu molio.” nilkenje enone naa pilku “Kolo tokono.” nilimela.

68 Nane enondo ungu te walsipu pilkenje yando ungu te naa lanilimela.

69 Nalo Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo kinié kepe pe-pe kepe tondolo pali pelemo Pulu Yemo ‚kinie melema nokombando, yunge ki-umbukundu molomba.“ nirimu.

70 Enone pali yundu ningendo: “Nu “Pulu Yemonga Malo molio.” ningu ninkinuye?” niringi kinie

yuni nimbendo: “Akumu na.” nirimu.

71 Enone ningendo: “Yuni mongo lsimu mele nimbe simbe yembo te pea nambemune koromoloye? Yuni yuyu nimbe kenjikimu pilkimulu.” niringi.

23

*23:1-5 Romo Gapomano Ye Nomi Paillatene Yesusinge Kote Pilierimu Temanemo**

§ 22:61: inie yakondo 22:34. * 22:62: Mateyu 26:63-68, Mako 14:61-65, Jono 18:19-23. † 22:66: bokumunge alsena anjokondo “34. pris”, “41. saveman”, “19. kaunsil”. * 23:: akumunge 23:1-3 Mateyu 27:1-2,11-14, Mako 15:1-5, Jono 18:29-37.

¹ Aku ningulie Juda yembomanga ye awilime pali eno ola angilku Yesusi liku mengo puku „Romo gapomano ye nomi“ Paillate molorumune mengo puku kote tenderingi.

² Yu kote tendekolie Paillatendo ningendo: “I yemone nimbendo: “Romo gapomanomone olia Juda yemboma naa nokopili.” nimbe, “Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamo kou takisi naa tangi.” nimbe,[†] “Yu yuyu “Pulu Yemone olia nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.” ou nimbe mako torumu ye Kirasimu, ye nomi kingimu molio.” nimbe molemomo olia pilipu kanolemolo.” nirimu.

³ Eno aku siku niringi kinie pilipelie Paillatene „Yesusinge kotemo,“ yu walsipe pilipelie nimbendo: “Nu Juda yembomanga ye nomi kingimu molo molyoe?” nirimu.

Jesusini topondopa nimbendo: “Sike nikinu. Akumu na.” nirimu.

⁴ Yuni aku nirimu kinie pilipelie Paillatene Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, we yemboma akune liku maku toringime kinie, enondo nimbendo: “I yemo ulu te naa tepa kenjemu.” nirimu.

⁵ Nalo enone karaye teko tondolo munduku ningendo: “Yuni ungu mane sipelie “We yemboma ulu teko kenjiku, mongo liku teangi.” nimbe mane sirimu. Yuni ou-pulu-pulu kolea Gallilli disiriki ungu akumu mane sipe, pe yandopa kolea Judia disiriki koleama pali silipe andopalie, pe kamu ya kolea awili Jerusalleme ombo ungu akumu mane sipe molemo.” niringi.

23:6-12 *Ye Nomi Kingi Erote Molorumune Yesusi Mengo Puringi Temanemo*

⁶ “Kolea Gallilli” niringi kinie pilipelie Paillatene enondo walsipe pilipelie nimbendo: “I yemo yu Gallilli ye teye?” nirimu kinie

⁷ enone “E.” niringi pilipelie yuni nimbendo: “„Ye nomi kingi, Erote, Gallilli disiriki nokoli yemo, Yesusinge kotemo yuni piliepili yu molemona mengo paa.“ nirimu. Aku walemonga kanu „ye nomi kingi, Erote yu Jerusalleme ombo molorumu kulu pilipelie, “Yu molemona mengo paa.“ nirimu. „Paillate yu Jerusalleme lierimu kolea Judia disiriki nokorumu yemo.“

⁸ Erote „molorumune mengo puringi kinie, yu Yesusi kanopalie konopu sirimu. Yu Yesusingi ulu terimu mele ungu awisili pilipelie, ‘Kanu yemo kanamboa!’ nimbe molopa, ‘Yuni ulu tondolo te tepili kanamboa!’ konopu lepa molorumu kulu[‡] yu orumu kinie kanopa konopu sirimu.

⁹ Akumunge Erote Yesusi ungu awisili walsipe pilierimu nalo Yesusingi ungu te topondopa naa nimbe we molorumu.

¹⁰ Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie,[§] akune angilkulie enone Erotendo ningendo: “Yesusingi isipe ungu nimbe kenjipe, isipe ulu awisili tepa kenjipe molemo.” ningi tondolo munduku niringi.

¹¹ Kanu kinie Erote kinie yunge ami yema kinie enone ‘Yesusi yu ye nomi molo, yu we yere.’ ningi ye nomimene pakolemele mulumbale komindi te liku pakondoko, yu ungu tako tondoko tawe teringi. Kanu kinie Paillate molorumune Erote Yesusi lipe yando mundorumu.

¹² Paillatene Erote molorumune Yesusi ou naa lipe mundopili Paillate kinie Erote elo opa pulue moloringili. Nalo Yesusi aku teringili walemonga pe elo angenungulu mele moloringili.

[†] 23:2: inie yakondo 20:22-26. [‡] 23:8: inie yakondo 9:9. [§] 23:10: 4 bokumunge alsena anjokondo “34. pris”, “41. saveman”.

*23:13-25 Paillate Kote Pilipe Molopa Yesusinge Kotemo Pilipelie “Kolopili.” Nirimu Temanemo**

¹³ Yesusi Paillate molorumune yando mengo oringi kinie Paillatene Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Juda yembomanga tapu yema kinie, we yemboma kinie, enondo “Waa.” nimbeline nimbeli nimbendo:

¹⁴ “Enone “I yemone yembomando ‘Romo gapomanomo olio naa nokopili.’ nimbe ‘Eno mongo liku teangi.’ nimbe ‘molemo.’” ningut[†] na moliona mengo ongi. Kanu kinie enokanoko molangi nane kote pilipulie enone ‘Yu tepa kenjerimu.’ ningi mele na ulu te naa pilkiru.

¹⁵ „Gallilli disiriki ye nomi kingi, Erote, yu pea iyemo ulu te tepa kenjerimu te naa lapilipelie yu altopa yando mundomu. Pilkimiliye? Yu ulu te tepa naa kenjemū. Yu we nambemune topo kondomoloye?

¹⁶ Ulu te tepa naa kenjemumunge nane yu we kopene topolie “Kelko pu.” niembo.” nirimu.

¹⁷⁻¹⁹ (Kolea awili Jerusalleme sukundu ye te, yunge imbi Barapasi, „yu kinie ye mare kinie, ‘Romo gapomanomone olio Juda yemboma naa nokopili.’ ningu ou Romo gapomanomone kinie opa tekolie yembo mare toko kondoringimunge yu ka siringi. „Romo gapomano ka ulkena kanu ye Barapasi we pepili Juda ye awilimene Yesusi kote tenderingi. Juda yembomane ponie tengen tengen kolea awili Jerusalleme ongo akune suku Pulu Yemone enonga anda-kolepalime Naa Topa We Omba Purumu mele pilieringi walemo[‡] wendo orumu kinie Romo gapomano ye awilimuni ka ye te ka ulkena wendo lipe mundupe “Pu.” nirimu.)§ „Aku sipe terimu mele pilieringimunge Paillatene “Yesusindu “Pu.” niembo.” nirimu kinie pilkulie, enone pali yundu tondolo mundukulie ningendo: “I yemo molo. Yu ‘kolopili, mengo pukulie, Barapasi, ‘ka ulkena, wendo liku si.” niringi.

²⁰ Paillatene ‘Yesusi we pupili.’ nimbeline enondo ungu te pea nirimu

²¹ nalo enone yundu wale awisili tondolo mundukulie ningendo: “Yu kolopili unjo perana uku toko panjei!” ningu molorungi.

²² Aku niringi kinie yuni enondo altopa wale yepoko sipe walsipelie nimbendo: “Aku nambemuneye? Yu mongo nambolka mongore limuye? Yu ulu te tepa naa kenjemū. Yu we nambemune topo kondomoloye? Nane yu we kopene topolie “Kelko pu.” niembo.” nirimi.

²³ Nalo enone karaye teko ungu tondolo mundukulie ningendo: “Yu kolopili unjo perana uku toko panjei!” niringi kinie enone tondolo munduku niringi mele pilipelie Paillatene eno niringi mele temba terimu.

²⁴ Kanu kinie Paillatene kote pilipelie enone yu-kinie “Paa tei.” ningu karaye teko mawa teringi mele ‘Aku sipe tepili.’ nirimu kinie

²⁵ „ye Barapasi, „Romo gapomanomone olio Juda yemboma naa nokopili.’ nimbe ou Romo gapomanomone kinie opa tepalie yembo mare topa kondorumumunge ka ulkena perimu kanu yemo, wendo lipe eno sipelie nirimumuni, pe enone ‘Yesusi kolopili.’ niringi mele pilipelie “Yu toko kondangi.” nimbe ami yema sirumu.

23:26-56 Yesusi Toringi Kolorumu Kinie Ono Teringi Temanemo

* ^{23:12:} akumunge 23:18-25 Mateyu 27:15-26, Mako 15:6-15, Jono 18:39-19:16. † ^{23:14:} inie yakondo nondopa 23:5. ‡ ^{23:17-19:} Inie yakondo 22:1; ungu pulumu bokumunge alsena anjokondo “30. Pasova”. § ^{23:17-19:} Pilipe konginjeli peli yembo marene pilkulie, ya palana sukundu () 23:17 ungu akumu ‘LLukuni naa torumu. Yembo tene lupe pe torumu.’ ningu pilimelemonga Pisini ungu bokune kinie Ingillisi ungu boku marenga kepe munduku siye koloringi. Ya 23:25, Mako 16:6-8 kanani.

*23:26-43 Yesusi Unjo Perana Ola Uku Toko Panjeringi. Unjo Perana Pepili Juda Yembomane Yu Ungu Taka Tondoringi Temanemo**

²⁶ „Romo ami yemane, Yesusi mengo punge pukulie niringimuni, kolea Sairini[†] ye te, yunge imbi Saimono, yu Jerusalleme pumbe orumu kinie kanoko yu ambolko liku ka mele siku Yesusi kolomba unjo peramo liku pendekona ola nosindikulie “I mu mendeko yu lombili akiliku pu.” niringi.

²⁷ Yembo awisili yu lombili puringi. Ambo mare yu tongemonga kola teliku puringi.

²⁸ Kanu kinie Yesusini topele topa kanu ambomando nimbendo: “Jerusalleme amboma, eno na kolombomonga pilkulie kola naa teangi. Eno enono kinie enonga ambolangoma kinie ulu pe wendo ombámonga pilkulie kola teangi.[‡]

²⁹ Aku sipu nikirumu, nambemune nikiruye? Niembo: Walse eno Jerusalleme yemboma mongo simbe walemo wendo ombá kinie eno kinie enonga ambolangoma kinie mindili nonge kinie yembomane ningendo: “Ambo ambolango te naa mengo, ambolango ame naa siku, waengono molemele amboma, enonga ambolango te mindili nomba eno naa kanongemonga eno malo.” ninge.[§]

³⁰ Pe
‘yembomane kelko mulu awili polemomando
“Ma ange topa olio topili.” ningi,
ma pangimendo

“Ma ange topa olio aki topili.” ninge.’ ”*

nirimu.[¶]

³¹ „Nimbelie pe kamu ungu iko te topa enondo nimbendo: „Unjo konde angilimomo peke tokomele. Pe unjo kololimu nambe-engeye?[†] Akumunge enone eno akusiku umbune singe, mindili nonge.” nirimu.

³² Ye talo pea ‘Yesusi kinie kolangi.’ ningi unjona ola uku toko panjingendo mengo puringi. Aku yeselo mongo lsingili yeselo.

³³ Kolea ‘Penge Ombele’ niline oringi kinie yu kinie mongo lsingili yeselo kinie unjo pera yepokonga ola uku toko panjeringi. Mongo lsingili yeselonga te Yesusi yunge ki-umbukundu uku toko, te Yesusi yunge kitarokondo uku toko panjeringi.

³⁴ Aku teringi kinie Yesusini nimbendo: “Tata, na-kinie tekemele mele tekemele yembomane naa pilkimili kene nuni tekemelemonga mongo naa siku siye kolou.” nirimu. „Aku tekolie, ou unjona ola uku toko naa panjikulie, yunge mulumbale ‘kulunduku noseringime, ‘Moke teamili.’ ningi eno yu mele mele linge mele pilingendo kou-kate teko pe mulumbalema lsingi.

³⁵ We yemboma enone yu teringi mele kanoko we angilieringi nalo enonga ye awilimene yundu ungu taka tondoko ningendo: “Yu yembo wema ‘Naa kolko konde pang.’ nimbe lipe tapondorumu mele kinié yuni ‘Naa kolopo unjo perana wendo pambo.’ nimbe yu yuyu lipe tapondopa unjo perana wendo opili. Yu sike Pulu Yemone mako topa olio ‘Nokopa

* ^{23:25:} akumunge 23:33-43 Mateyu 27:33-44, Mako 15:22-32, Jono 19:17-24. † ^{23:26:} ungu pulu te Mateyu 27:32*. ‡ ^{23:28:} Ipe wendo omb mondo nirimu ungu pokore ibokune 13:35, 19:43-44, 21:6,20-24. § ^{23:29:} inie yakondo 21:23. * ^{23:30:} Osia 10:8, Aisaya 2:19, Lipe Ora Sirimu 6:16. † ^{23:31:} Yuni aku sipe nirimununge ungu pulumu isipenje: Yesusiyu unjo kondemo, Juda yemboma unjo kololimunje. Yesusi Pulu Yemone lipe mundorumu ye nomi Kirasimu, wale telu kepe ulu te tupa naa kenjerimu nalo mindili awili teko siringi. Akumunge Jerusalleme yembomane paa awili-teko tekenjerimunge eno mindilila paa awisili olandopa singe nonge, akumundu nirimu.

kondopili.' nimbe lipe mundorumu ye nomi Kirasimu omba molomu liemo kinié yu yuyu aku sipe lipe tapondopili." nirangi.

³⁶ Ami yema pea yu ungu taka tondoko molkolie no waene kombili teli te 'Nopili siemili.' ningulie

³⁷ yundu ningendo: "Nu Juda yembomanga ye nomi kingi molonu liemo 'Naa kolambo.' ningu nu nunu liku tapondou." nirangi.

³⁸ 'Yu mongo lsimu mele yemboma kanangi.' ningu

IYEMO JUDA YEMBOMANGA YE NOMI KINGIMU
ningu imbi toko unjona ola mondoringi.

³⁹ Mongo lsingili yeseloa unjo perana ola uku toko panjeringi yeselonga tene Yesusindu ungu-taka tondopalie nimbendo: "Nuni "Pulu Yemone mako topa olia 'Nokopa kondopili.' nimbe lipe mundorumu ye nomi Kirasimu 'molio.' nilino mele sike molo moloye? Sike aku siku, moleno liemo nu kinie olto kinie pea 'Naa kolamili.' ningu liku tapondoko unjo perana wendo li." nirimu.

⁴⁰ Nalo mongo lsingili yeselonga tene yuni nirimu mele pilipelie yu iri topalie nimbendo: "Nu kinie yu kinie mongo telu siku mele singimunge Pulu Yemo pipili naa kolkonoye?"

⁴¹ Nu kinie olto tepo kenjerimbulumunge mongo papu singi. Nalo iyemo yu mongo te naa lsimu." nirimu.

⁴² Aku nimbeline yuni 'Yesusindu' nimbendo: "Yesusi, nuye nomi kingimu molko melema nokokolie ninimuni, na konopu liku mundou." nirimu kinie

⁴³ Yesusini topondopa yundu nimbendo: "Nane nundu paa sike nimbu sikirumu: Kinié nu na-kinie pea Yemboma Molko Kondolemele Kolea Peangana[‡] pupu molombolo lemo." nirimu.

23:44-49 Yesusi Kolorumu Temanemo§

⁴⁴⁻⁴⁵ Yesusi unjo perana ola we pepili awi-tangoli ena tuwellepo killoko terimu kinie kolea pali sumbulu topalie pe ipupene ena tere killoko kinie ena kelepa topa kolea tangorumu. 'Ulu awili te walsikele wendo orumula. Pulu Yemo popo toko kaloringi, ulke tembele Jerusaleme suku angilierimu akune sukundu Pulu Yemo molorumu, suluminia paa kake telimunge kerepulune 'Yemboma sukundu naa pang.' ningu ou aliei, mulumbale awili tene pipi siku panjeringi angilierimu. Kanu mulumbalemo awi-suku-singine olá torumu.*

⁴⁶ Yesusini ungu te tondolo mundupe nimbendo: "Tata, nanga minimu 'Nu molenona opili.' nimbu nu sikiru." nirimu. Aku nimbeline yu kolorumu.

⁴⁷ 'Romo, ami ye wane anderete nokorumu ye te Yesusi toringi ami yema nokopa molorumu kanu yemone Yesusi ungu te nimbe kolorumu mele pilipe kanopalie yuni Pulu Yemo kapi nimbeline nimbendo: "I yemo yu paasike ye konopu sumbi nili te lepamo." nirimu.

⁴⁸ Kanu kinie 'Yu unjo perana uku toko panjinge kanomolo.' ningu ou liku maku toringi yemboma yu terimu mele kanoko bulu-balu ningu ungu awisili konopu liku munduku kondo kololiku ulkendo puringi.

[‡] **23:43:** Yemboma Molko Kondolemele Kolea Peanga kanu koleamondo Giriki ungune 'Paradais' nilimele. § **23:43:** Mateyu 45-56, Mako 15:33-41, Jono 19:28-30 * **23:44-45:** Olakondo maniendo sipe ol torumu mele Mateyu 27:51, Mako 15:38. Mulumunge ungu pulumu Mateyu 27:51*.

49 Yu-kinie ou tapu toko andoringi yema kinie, kolea Gallilli disiriki munduku siye kolko yu lombili andoko „Jerusalleme“ pea oringi amboma kinie[†] enone „yu toringi kolorumu mele, sulu teko kanoko angilieringi.

23:50-56 Yesusi Ono Teringi Temanemo[‡]

50-51 Yesusi kolorumu kinie ye te, yunge imbi Josepo, yu Juda yembo-manga kanjollo ye awili te molopa, ulu peangama manjipe tepe molorumu. Yu konopu sumbi nili ye te, kolea Judia disiriki Arimatia taono yemo. Yu ‘Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa olio nokomba walemo[§] wendo opili.’ nimbe nokopa molorumu yemo. Yu Juda yembomanga kanjollomo sike molorumu, nalo kanjollo yemane „ou eno enono kote pilkulie, ‘Yesusi kolopili.’ niringi kinie^{*} yuni “E.” naa nimbe we molorumu.

52 Kanu yemone „Romo gapomano ye nomi, Paillate molorumune pupelie “Yesusinge onomo na si.” nimbe mawa terimu.

53 Paillatene “Kapola.” nirimu kinie Josepo pupe onomo manie lipe, mulu konde tene lipe kulupi topalie, kou kande tengā memba pupe suku noserimu. Kanu kou kandena yembo ono te ou naa noseringi, yu mindi pulu-pulu noserimu.

54 Yesusi ono terimu walemo yu kinié mele, opali mele „Juda yembo-manga koro moloringi, wale Sambatemo[†] nondopa wendo ombá terimu. Sambate walemo wendo ombá kinie koro molongendo kinié mele, melema liku undu-undu siringi walemo wendo orumu, akuwalemonga Yesusi ono terungi.

55 Ou Yesusi kinie kolea Gallilli disiriki munduku siye kolko yu pea „Jerusalleme“, oringi amboma Josepone Yesusi ono terimu kou-kandemo kanoko akune suku onomo noserimu mele neme-neme ningu kanokolie niringimuni,

56 pe kanoko pora sikulie yando ongo, ‘Yunge onona kopongo-welema kinie mele lupe mune tolime kinie kandondamili,’ ningu teko mimi teringi. Nalo Sambate walemo wendo orumu kinie Pulu Yemonga ungu manemone ‘Sambate wale kinie koro molangi.’[‡] nirimu mele pilku likulie mele teko mimi teringi melema sumbi siku ono koleana naa mengo pukulie we nosiku koro moloringi.

24

*24:1-12 Yesusi Lombokora Ola Molorumu Kinie Ambo Marene Yu Kanoringi Temanemo**

1 Juda yembomanga koro moloringi, wale Sambatemo[†] pora nimbe, enonga pulu-pulu kongono walemo wendo ombando kolea tangomba muni lierimu kinie amboma kopongo mune toli ou teko noseringime liku mengo puku, ‘Yesusinge, onomo noseringi kou kandena meli puringi.

2 Akune pukulie kou-kande kerepulumu pipi siringi koumu perele-marele pupe welkendo lierimu kanokolie,

[†] **23:49:** Ambomanga imbime inie 8:2-3, 24:10, Mateyu 27:55-56, Mako 15:40-41, Jono 19:25.

[‡] **23:49:** Mateyu 27:57-61, Mako 15:42-47, Jono 19:38-42. [§] **23:50-51:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. Ya Arimatia yemone ‘wendo opili.’ nimbe nokopa molorumu mele kinie, inie yakondo 2:25 Simionone kanombando nokopa molorumu mele kinie, telumunje? * **23:50-51:** Mateyu 26:66. [†] **23:54:** bokumunge alsena anjokondo “37. Sabat”. [‡] **23:56:** Ou Pulu Pulu 2:3, Wendo Oringi 20:10, Ungu Manema 5:14. * **24:** akumunge 24:1-10 Mateyu 28:1-8, Mako 16:1-8, (Jono 20:1-8). [†] **24:1:** bokumunge alsena anjokondo “37. Sabat”.

³ suku puringi kinie akune Ye Awili Yesusinge onomo ou lierimune naa lierimu kanoringi.

⁴ Kanu kinie 'Onomo nambe-emunje?' ningu konopu liku munduku moloringi kinie ye talo kariapá tepalie patelemo mele teli wale-pakoli pakoringili yeselo eno moloringine angilieringili.

⁵ Kanokolie amboma mini-wale munduku tamalu peringi kinie yeselone enondo ningelendo: "Konde molemomo, ya ono koleana nambemune korokomeleye?"

⁶ Yu ya naa lemo. Lombokora ola molopa wendo pumu." „niringili. „Yu ,eno kinie, kolea Gallilli molopa enondo nirimu mele pilieyo. Yuni nimbendo:

⁷ „Juda yembomanga ye awilimene, Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemo liku talape lupe yembo ulu pulu keri telime yu liku singe, enone yu unjo perana kolopilí uku toko panjingé kinie kolopalie wale yepoko sipemonga lombokora ola molomba." nirimu kanumu." niringili.[‡]

⁸ Kanu kinie Yesusingi ou aku nirimu mele ambomane altoko pilieringi.

⁹ Kou-kandemo munduku siye kolko kelko yando ongolie niringimuni, lombili andoli rureponga yepoko kinie akume pea moloringi yemboma kinie enondo pilku kanoringi mele temane toko siringi.

¹⁰ Kolea Makatalla ambo Maria keme, ambo Joana keme, Jemisi anumu Maria keme, eno pea puringi amboma keme, kanu ambomane Yesusingi ou "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipa mundorumu yerureponga yepoko[§] aku temanemo toko siringi.

¹¹ Nalo ambomane niringi ungumu pilkulie 'Eno kolo tokomele.' ningu pilieringi.

¹² Aku ningu pilieringi nalo Pita ola angilipe ono noseringi koukandena lkisipe pupelite, wake tepa kanopa Yesusinge onomo kulupi toringi mólume yuyu akune we lierimu kanopalie konopu awisili lipa mundupe 'Inambolka uluri temunje?' nimbe pilipe yando orumu.

24:13-35 Kolea Emeasi Aulkena Ulu Te Wendo Orumu Temanemo

¹³ Yesusi lombokora ola molorumu aku walemonga ,yu lombili andoringimenga, yembo talo* kolea kanga Emeasi pungele puringili. Aku kolea kangamo kinie kolea awili Jerusalleme kinie aulkemo laye sulu mele, illepene killomita mele.

¹⁴ Elone Yesusi kolorumumundu anjo yando ungu mele teliku puringili.

¹⁵ Aulkena aku ulumendo ungu mele teliku pangili Yesusi yuyu elo puringiline ombo elo kinie tapu topa purumu,

¹⁶ nalo Yesusi yu 'We ye lupere okomo konopu leangili.' nimbelie terimu, elone yu naa kanoko imbi siringili.

¹⁷ Yuni elo walsipelie nimbendo: "Elo nambolkamondo ungu mele teliku pukumbiliye?" nirimu.

Elo Yesusi toringi kolorumumunge nono ningu we angilieringili.

¹⁸ Tenga imbi Killopasi,[†] akumuni yundu walsipelie nimbendo: "Jerusalleme sukundu talko ulu wendo orumume nu naa kanorunuye? Yembo awisili akune ongo maku tokolie kanoringi nalo nu pea naa molko kanoringi. Tenga lupe molkolie okono lepamo." nirimu.

¹⁹ Orumu yemone "Nambolka ulumeye?" nirimu.

[‡] 24:7: Mateyu 17:22, LLukuinie yakondo 9:22, 17:25. § 24:10: bokumunge alsena anjokondo "1. aposel". * 24:13: Ye talo molo ambo yeselonje, naa pilimolo. † 24:18: Killopasi yu yemonje. Naa nilimo.

Elone ningelendo: "Kolea Nasarete ye Yesusinge ulu kanume." niringili. "Yesusi yu Pulu Yemone ungu umbu tondolime pilipe yando nimbe sili ye te‡ molopalie Pulu Yemo kinie olio mana yemboma kinie kanopo molamili ungu tondoloma nimbe ulu tondoloma terimu.

20 Kanu kinie olionga ningu Pulu Yemo popo tondoli ye awilime kinie§ olio nokolemele ye awilime kinie 'Yu kote pilku "Kolopili." ningu tangi.' ningu 'Romo gapomano yema, anjo siringi enone 'Yu kolopili.' ningu unjo perana uku toko panjeringi.

21 Nalo olio pilierimulu, 'Yu Pulu Yemone lipe mundorumu, 'Romo gapomano yembomane olio, Isirele yemboma 'tondolo munduku nokolemele-monga, mindili nombo umbune tepili molemolomonga olio lipe tapondopa 'enonga kíne, wendo lipe 'Molko kondangi.' nimbe 'kolo wangopa, olionga ye nomi kingimu molopa olio nokopa kondomba.* nimbu pilipu konopu sипу molorumulu nalo yu toringi. Akumunge ungu te pea i-sipe: Talko toringi, kinié wale yepoko sipe mele omiba pukumu.

22-23 "Pe kinié ulu te lupe wendo omula. Yu lombili andorumulumenga ambo pokore kinié ongo ningi mele pilipulie mini-wale mundomulu. Kinié paa ipulueli-ou kanu amboma yu ono teringi kou-kandena puku kanongi nalo yunge onomo naa liemu. Eno ongo oiondo ningendo: "Mulu koleana angello talo kanomulu, elone "Yu wemolemo." ningili." ningi.

24 Kanu kinie olio pea molomulu ye talo ono kou-kandena pukululie ambomane ningi mele kanongili, nalo yu naa kanongili." niringili.

25 Aku niringili kinie elo lombili akilipe orumu yemoneelondo nimbendo: "Elo aroma topambele. Elo konopu naa pelemomonga ou Pulu Yemone ungu umbu tondoringime pilku yemboma ningu siringi yemane yundu niringi bokune molemo mele mongone kanoko komuni pilkululie konopune liku mengo andolembelanje, 'Yesusi kinie talko teringi mele kinie yuni terimu mele kinie, kamu-kumu pilimbela lemo.

26 Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo," ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu manie ombalie, ya ye nikimbilimtu talko mindili norumu mele mindili nomba mulu koleana ye nomi awili pupe molomba mele ou ningu naa siringiye? Ningi siringi kanumu. Pe kinié ou ningu siringi mele yu aku temu." nirimu.

27 Aku nimbelie Mosisini Yesusi yu yuyu temba mele ou boku marenga topa nirimu mele pulu polopa nimbe sipe, yandopa yandopa Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane yu temba mele ou boku marenga toko niringi mele nimbe sipe, aku Pulu Yemonga bokumuni nilimo mele pali† nimbe silipe yemboselo kinie aulkena purumu.

28 Yemboselo puringili koleamo nondoko wendo oringi kinie Yesusi we sumbi sipe tengi lupe pumbe terimu.

29 Nalo elone karaye tekolie ningelendo: "Molo. Ena pupe ipu nondopa lemba kene pea peamili." niringili kulu yu elo-kinie pupe molorumu.

30 Kanu kinie elo pea kere nongo moloringi kinie yuni pillawa kaloli te lipe Pulu Yemo "Ange." nimbe, ambolopa pike lepa elo sirimu.

31 Aku terimu kinie elo yu kanokolo elonga Awili Yesusi ningu kanoringili kinie tepa nema lsimu altoko naa kanoringili.

‡ 24:19: bokumunge alsena anjokondo "35. profet". § 24:20: bokumunge alsena anjokondo "34. pris". * 24:21: ungu pulu te inie yakondo 1:46-47*. † 24:27: bokumunge alsena anjokondo "26.2. Lo na Profet".

³² Kanu kinie elo elolo anjo yando kerepale ningulu ningelendo: "Aulkena olto kinie ombla ungu nimbe Pulu Yemonga bokumuni nilimo mele ungu pulumu nimbe silipe omu kinie olto kamele kongulu topili ombulu kanumu. Awili Yesusi kinie ombulumunge aku temu lepamo." niringili.

³³ Kanu kinie elo ola angilku kelko sumbi siku Jerusalleme yando ongolo, lombili andoli ye rureponga yepoko kinie eno pea maku tokó moloringi yembo lupema kinie moloringine puringili.

³⁴ Suku puringili kinie enone elondo ningendo: "Awilimu[‡] paa sike lomboropa ola molomu lemo. Yu yuyu Saimono molomune pupe mona angiliemu." niringi.

³⁵ Kanu kinie yemboselone aulkena puringili kinie ye te ombla nirimu mele kepe kanu yemone pillawa kaloli te ambolopa pike lierimu kinie kanokoló 'Yu Yesusi.' ningú kanoringili mele kepe enondo temane toko siringili.

24:36-49 Yesusi Lombokora Ola Molopalie Lombili Andolime Moloringine Orumu Temanemo[§]

³⁶ „Yesusi lombili andoli, yembomane „Yesusi yu lombokora ola molorumu kanoringimundu, ungu mele teko molangi Yesusi yu ombla eno moloringine sumbi sipe angilipelite "Eno konopu pe nipili molaa." nirimu.

³⁷ Eno 'Yembo kololi tengə minimu kanokomolo.' konopu lekolie pungu-pungu ningú pipili koloringi.

³⁸ Yunienondo nimbendo: "Mini wale munduku konopu talo panjiku nambemune molemeleye?" „nirimu.„

³⁹ "Nanga kiselo kinie kimbume kanoko 'Imu na nanu.' ningú kanayo. Ambolko pilieme. Nanga kangi kinie ombele kinie angilku mele minimengaaku sipe angilimoye? „Aku sipe naa angilimo kanumu.„" nirimu.

⁴⁰ Aku nimbelie yunge kimbu-ki pirimu toringime eno lipe ora sirimu.

⁴¹ Kanu kinie eno yu kanokolie pondeanga konopu siku paakonopu liku mundoringi nalo 'Sikenje molo nambolkare kanokolonje?' ningú konopu talo panjiku we moloringi kulu yuni eno mawa tepalie nimbendo: "Langi nombó te ya le moye? See." nirimu.

⁴² Enone yu oma kaloli te liku siringi,

⁴³ akumu lipe eno kanoko molangi norumu. „Minimu naa molopo yembomo molkoro kanangi.' nimbe aku terimu.„

⁴⁴ Yuni enondo nimbendo: "Na ou naa kolopo eno kinie molopolie eno ulu wendo ombá mele nimbu sirindu kanu ulumu iwendo okomo. "Mosisi kinie Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningú siringi yema kinie enone nando ningú boku marenge toringi ulume kinie, Pulu Yemonga konana niringi bokune molemo konanamane nando nilimo ulume kinie,* kanu ulume sike wendo ombá." nirindu kanumu." nirimu.

⁴⁵⁻⁴⁶ Aku nimbelie 'Pulu Yemonga bokumuni nilimo mele pilku kondangi.' nimbe yuni ungu pulumu eno nimbe sipelite nimbendo:

"Bokune toringi molemo mele isipe: 'Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu mindili nomba kolopalie wale yepoko sipemonga ono koleana lombokora ola molomba.

[‡] 24:34: bokumunge alsena anjokondo "6. bikpela". [§] 24:35: Mako 16:14-15, Jono 20:19-23.

* 24:44: ungu pulu te ya 24:27*.

⁴⁷ Aku temba kinie kanu ye Kirasimu yunge talape yembomane yunge tondolomone yemboma ulu pulu keri tengema pilku keri pilku konopu alowa tenge mele kinie, ulu pulu keri tengema Pulu Yemone siye kolopa altopa naa pilipe mongo naa simbe mele kinie,[†] ningu singendo Isirele yembomanga kolea awili Jerusalleme pulu polko ningu siku koleamanga pali pukulie ningu siliku andonge.‘

⁴⁸ aku mele nando ou ningu boku toringi.[‡]

“Pe kinié nane terindu ulume kinie na kinie teringi ulume kinie kanoringi teringi kanokomelemonga yemboma manda ningu singe.

⁴⁹ Nalo we naa teangi. Pulu Yemone “Simbo.” nimbe nimbe panjerimu Minimu nane olando pupulie lipu mundumbo kene aku Mini Tondolomo yu mulu koleana manie ombla ‘Eno tondolo pupili molangi.’ nimbe eno kinie molomba kene ou tenga lupe naa puku Jerusalleme suku we nokoko molaa.” nirimu.

24:50-53 Yesusi Mulu Koleana Kelepa Olando Purumu Temanemo§

⁵⁰ Yesusi yu lombili andoringi yemboma kolea kanga Betani lierimune nondopana memba pupelie nirimumuni, ‘Pulu Yemone eno sewe anjepili.’ nimbe yunge kiselo ola mundupe, “Pulu Yemone eno nokopa kondopa ‘Eno konopu enge nipili molangi.’ nipili.” nirimu.

⁵¹ Enondo aku sipe nimbe molopili ,Pulu Yemone, yu mulu koleana olando lsimu kinie eno mundupe siye kolopa mulu koleana olando purumu.*

⁵² Kanu kinie enone ,Yesusi, yu kapi ningu imbi liku ola mundundukulie kamele paa akoliku, Jerusalemendo kelko yando oringi.

⁵³ Akune pukulie ,Pulu Yemo popo toko kaloringi, ulke tembelena takiteki molko, Pulu Yemone terimumunge “Ange.” ningu yu kapi ningu yunge imbi liku ola mundundoringi.

‘Yesusinge temane peanga ekendo topo pora sikiru.†

[†] **24:47:** Lipe Mundorumu Yema 5:30-31, 10:43, 13:38, 26:18 [‡] **24:48:** Aisaya 49:6, Lipe Mundorumu Yema 13:47, 26:22-23, 1:8. [§] **24:49:** Mako 16:19-20, Lipe Mundorumu Yema 1:9-11.

* **24:51:** akune Pulu Yemonga ki umbukundu molorumu; Mako 16:19. † **24:53:** Inie yakondo 1:3, Lipe Mundorumu Yema 1:1-2.

JONO Temane Peangamo JONOne Torumu Bokumu

I Bokumunge Ungu Pulu Mare

Ungu pulu mare inie yakondo gomo 1 molemo.

Ibokumu torumu yemo yu "Yesusini konopu mondorumu lombili andoli yemo" (13:23-24, 19:26, 20:2, 21:7,20,23-24). 'Akumu lombili andoli ye Jono.' ningu pilimele. We lombili andolimenga imbime bokune molemo nalo Jononga imbimu naa molemo. 1:35-42, 18:15-16, 20:2-8 kananila. Jono Pitaselio sike wale mare tapu toko andoringili ungu mare LLuku 22:8,13, Lipe Mundorumu Yema 3:1,3-4,11, 4:1,3,7,13,19 molemo.

Jonone konopu lepalie boku torumu ungu pulumu Jono 20:30-31 molemo. Yesusi yu Pulu Yemonga malo kepe, yu Pulu Yemone 'Yemboma lipe tapondopa 'Mindili naa nangi.' nimbe kolo wangopa kolondopili.' nimbe lipe mundorumu ye nomi Mesaya Kirasimu kepe, yu mindi kondé moloko mindi punge ulu pulumu kepe, aku sipe molemo mele 'Yembomane "Sike aku sipe molemo. Sike nanga nimbe aku sipe tenderimu." ningu tondolo munduku piliengi!' nimbe Jonone ibokumu torumu. "Akumu sike." nimbu tondolo mundupu pilipulie, pe mindili naa nombo, kondé molopa mindi puli ulu pulumu limolo. (Jono 1:7,12-13,17,29,35,40-42, 3:13-18, 4:10,13-14,25-26,39-42, 7:37-41, 5:21,24-27, 6:33,35,40,47-48,51,53-58, 8:12, 10:7,9, 10:11,14-15, 11:25, 14:6, 15:1,5, 8:42-47,51,56-58. Mare pea molemonje nuni nunu koroyo.) Boku amboikonomonga alsena paa anjokondo ungu pulu mare "8. bilip", "24. laip", "27. Mesaia", "23. Krais" kinie molemo.

Jono kolomongo awili 13-17 pali molemo ungume Jonone mindi boku torumu.

Yesusini ungu iko topa yu yuyu molorumu mele, mele yepoko pakera nirimuaku ungume Jonone nimbe sirimu: "Gamo molio." nirimu Jono 6:35 molemo; "patelimu" 8:12; "ulke kerepulumu"; "kongi sipisipi tapu tepe kondolimu" 10:7,9; 10:11,14-15; "kololime topa makinjindelimu kinie molopa mindi puli ulu pulumu kinie" 11:25; "aulkemo, sike ungumu, kondé mololi ulu pulumu" 14:6; "unjo waenemo" 15:1,5. "Na akume molio." nirimu.

Jono yuni pepá yepoko topa mundupe, Lipe Ora Sirimu bokumu torumula. Ya ungu pulumu pora nikimu.

*Kolomongo Awili 1 PULU YEMONGA UNGUMU YE A LEPA YEMBOMA
KINIE OMBA MOLORUMU TEMANEMO*

1:1-18 Yesusi Kirasi, Pulu Yemonga Ungumu, Mana Ye A Lierimu Temanemo

¹ Paa koronga-ou, „mulu maselo kepe melte naa liepili,“ Ungumu molorumu. Aku Ungumu Pulu Yemo kinie moloringili. Aku Ungumu yu Pulu Yemo.*

² Paa koronga-ou, melte mana naa liepili, yu Pulu Yemo kinie moloringili.

³ Ungumu yuni yuyu melema pali terimu. Melte we pora naa purumu. Mele wendo orumume pali yuni terimu-ne wendo orumu.

* **1:1:** bokumunge alsena anjokondo "13. God".

⁴ Mololi ulu pulumu yu-kinie mindi perimu.[†] Kanu mololi ulu pulumu yembomanga patendelimu.[‡]

⁵ Aku patelimuni sumbulu tolemomo patendelemo. Sumbulu tolemone altopa patelimu manda pipi sipe sumbulu altopa naa tomba.

⁶ Ye te orumumu Pulu Yemone lipe mundorumu-ne orumu, yunge imbi Jono. „Yu No Lindeli Jono kanumu.“[§]

⁷ Jonone patendelimunge pulumu nimbe simbe orumu. ‘Yembomane “Nondopa ombá yemo yu sike aku patendelimu.” ningu tondolo munduku pilengi!** nimbe ombo nimbe sirimu.

⁸ Jono yu aku patendelimu molo. Yu aku patendelimu ombá mele nimbe simbe orumu.

⁹ Jonone yemboma ungu nimbe sipe molopili paa sike patendelimuni yemboma pali patendelemo kanumu mana ombá orumu.

¹⁰ Yu ma koleana ombo molorumu. Yuni yuyu ma koleamo terimu nalo ma koleana yembomane yu kanokolie ‘Yu ma kolea terimu Pulu Yemo.’ ningu naa kanoko ‘Yuwe mana ye te.’ ningu pilieringi.

¹¹ Yu yunge koleana ombo molorumu nalo yunge yembomane “Nu olionga Awilimu okono kene olio ongo nokoko molou.” ninnaa niringi.[†]

¹² Nalo yundu “Nu sike ‚Pulu Yemone lipe mundorumu-ne orunu yemo kene,[‡] olio nokani pea molamili ou.” ningu yunge ungume tondolo munduku pilku lsingi yemboma yuni “Pulu Yemonga ambolangoma molangi.” nirimu.[§]

¹³ Nalo kanu yemboma Pulu Yemonga ambolangoma a lieringi, aku ulumu kangimunge kongonomo molo. Anupili lapalini “Pulu Yemonga ambolangoma meamili.” ni naa niringila. Pulu Yemone yuyu mindi enondo “Nanga ambolangoma.” nirimu.*

¹⁴ Ungumu ‚Pulu Yemo pea moloringilimu, manie ombo mana ye a lepa olio kinie pea wale walló-kolte molorumu. Yu mana ombo molorumu kinie nemé-neme nimbu kanopolie, yu ye paa peanga, imbi molemo ye tondolomo, kanopo pilierimulu. Kanu ye paa peanga tondolomo Malo telu molorumumu Lapa molorumune yu pea molkololie mana manie orumumunge yu ye paa peanga lepa imbi paa ola mololi ye tondolomo mindi kanopo pilierimulu. Yu kondo kololi ulu pulumu kinie sike nili ulu pulumu kinie yunge konopune pepa tengepea terimu yemo.

¹⁵ Jono yemboma no lindipe molopili Yesusi Pulu Yemonga Ungumu orumu kinie, Jono yuni yemboma kanu yemo lipe ora sipe yu molorumu mele nimbe sirimu. Yuni ru nimbeline nimbendo: “I yemo nane enondo ou “Nondopa ombá.” nimbu sirindu kanu yemo imu. Na naa molambo iyemo yu koronga-ou Pulu Yemo kinie molorumu kulu “Yu ye nomi awilimu na paa we koropamo.” nirindu[†] kanu yemo imu.” nirimu.

¹⁶ Yuni olio we kondo kolemo ulu pulumu yu-kinie pelemomonga yuni olio aliei kondo kolopa mindi molopa olio ‘Konopu waengo siengi.’ nimbe taki-teki sewe anjilimo.

^{† 1:4:} bokumunge alsena anjokondo “24. laip”. ^{‡ 1:4:} inie anjokondo 8:12, 9:5, 12:46. ^{§ 1:6:} Boku Jono sukundu pali imbi “Jono” molemo akumu “No Lindeli Jono” yumiindi. Boku torumu ye Jononga imbimu yuni yuyu bokune paa naa torumu. ^{*} ^{1:7:} bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. ^{† 1:11:} inie anjokondo 12:38-38. ^{‡ 1:12:} bokumunge alsena anjokondo “28. nem.”

^{§ 1:12:} inie anjokondo 3:3,7; bokumunge alsena anjokondo “31.3. pikinini bilong God”. ^{* 1:13:} inie anjokondo 20:17, LLuku 11:2. ^{† 1:15:} inie 1:30, LLuku 3:16.

17 Mosisini olio Pulu Yemonga ungu mane sirimume mindili sипу тепо молорумулу.‡ Нало олио ве кондо кололи улу пулуму кине сике унгуме кине аку улуме Yesusi Kirasi Yu-кинне миди пепили оруму.

18 Mana yembo тене ou kepe, киниे кепе, Pulu Yemo naa kanolemele. Pulu Yemonga Malo telu миди molemo, akumu Lapa kinie pea tapu токо molembele, akumuni миди 'Pulu Yemo molemo mele kanangi.' nimbe Yu лиpe ora sirimu.

1:19-28 No Lindeli Jononga Temane Te

19 Juda yemboma,nga ye awili,§ kolea awili Jerusalleme moloringi,кану yemanе, Pulu Yemo popo tondoringi ye pokore kinie,* LLipai ye pokore kinie Jono no lindipe molorumune liku mundukulie, "Jonondo "Nu naweye?" ningу walsiku pilengi paa." niringi.

20 Eno ongo Yu walsiku pilieringi kinie yuni kolo naa topa sumbi sipe nimbelie nimbendo: "Pulu Yemone 'Olio nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.' nimbe makо torumu ye nomi Kirasimu† na molo." nirimу.

21 Enone "Nu аku yemo molo liemo nu naweye? Nu Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe simbe ye te peombá." ,ou niringi yemo, nuye?"§ niringi.

Yuni "Na akumu molo." nirimу.

Enone ningendo: "Аku liemo 'Pulu Yemone ungu umbutondorumume pilipe yemboma nimbe simbe ye te peombá.' ,ou niringi yemo, nuye?"§ niringi.

Yuni "Molo!" nirimу.

22 Kanu kinie enone yundu ningendo: "Nu naweye? Olio liku mundongi yemanе 'Ongo ningу singe.' ningу nokoko molemele kene nunge imbi leko si. Nunu nawe konopu lekenoye?" niringi.

23 Jonone nimbendo: "Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye Aisayane koronga-ou nimbendo: "Kolea ku lieline ye тене

"Awilimunge ombá aulkemo sumbi sindei."

nikimu pilkiru."*

nirimу. Aisayane kanu ou pilierimu ungumu nane kinié nikiru." nimbe Jonone nirimу.

24 „Kanjollomane, mundoringi ongo moloringi yemanga Parisi ye mare moloringila.†

25 Аku Parisi yemanе yundu walsiku pilkulie ningendo: "Nu ye nomi Kirasimu molola, Illainja molola, 'Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe simbe ye te pe ombá.' ou niringi yemo molola. Pe kinié nu nambemune yembo no lindilinoye?" niringi.

‡ **1:17:** inie anjokondo 5:39,45, Romo 5:12-21. § **1:19:** Jonone Giriki ungune "Juda yemboma" nimbe bokune torumu akumu weyembomando naa nirimу. Wale awisili Juda yembomanga ye awilimendo nirimungunge pilipule аku sипу sumbi sипу torumulu molemo (2:18,20, 5:10, 11:8, 19:7, 20:19, mare awisili pea). * **1:19:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris". † **1:20:** bokumunge alsena anjokondo "23. Krais". ‡ **1:21:** Illainja naa kolopili Pulu Yemone yu mulu koleana olando lsimu temanemo Pe Kingime 2:11. Naa kolorumumunge Juda yembomane pilkulie, 'Yu kelepa manie omба ma пора nimбe walemo nimbe simbe.' konopu leko moloringi. § **1:21:** Ungu Manema 18:15,18; bokumunge alsena anjokondo "35. profet". * **1:23:** Aisaya 40:3. † **1:24:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi".

26 Jonone enondo topondopa nimbendo: "Na sike nolindilio nalo nanga kongonomo manie. Ye te olionga koleana sukundu molemo akumu eno kanokolie 'we yere' konopu leko, kanoko imbi naa silimele,

27 akumu na lombili akili lepa okomo yemo. „Yembo awilimenga kongono keri teli yembomane sike enonga awilimenga kongono keri tendengendo enonga kimbu-su ka pilke tokosu wendo lindilimele nalo, iye na lombili akili lepa okomomonga kimbu-su ka pilke topo su wendo lindimbo kongonomo kepe paa olandopa mele, nane manda naa tendembo. Na ye paa keri mele; yu ye paa nomi awilimu." nirimu.

28 Iulu wendo orumume Betani taono, no Jodane nekendo lemo koleana, wendo orumu. Jonone akune yembo no linderimu.

1:29-34 Jonone Yesusindu "Pulu Yemonga Kongi Sipisipi Walomo" Nirimu Temanemo

29 Opalikundu „No Lindeli, Jono molorumune Yesusi ombá orumu kanopalie nirimumuni, yembomando nimbendo: "Kaname! Pulu Yemonga Kongi Sipisipi Walomo[‡] okomo. Yu yembomanga pali ulu pulu keri teringi telemelema kulu tondolemo tondomba yemo okomo." „nirimu..

30 "Ou nane ye te nirindu kanumu andikomo ye akumundu nirindu. Ou nane nimbondo: "Yenalombili ombá ye te na naa molambo yu koronga-ou molorumu kulu yu olandopa na maniendopa." nirindu kanumu iyemo.

31 Na kepe yu naa kanorundu nalo 'Isirele yemboma yu kanokolie pilienji lipu ora siembo.' nimbu na ombo yemboma no lindilio." nirimu.

32 Jonone yundu ungu te pea nimbendo: "Yu no lindipu molopo kanondu kinie Mini „Kake Telimu, kera waembono mele mulu koleana maniendo ombo yu molomune ombo molomu kanondu.

33 Nane yu kanopolie yu imbi naa pilipu 'Yu we yere.' konopu lelka nalo nando "Yemboma no lindi-pou." nimbe lipe mundorumu yemone na nimbe sipelie nimbendo: "Mini „Kake Telimu, manie ombo ye tenga kangi tenga ola ombo molomba kanoni kinie aku yemone yemboma Mini „Kake Telimu, lindimbe yemo." nirimu kulu pilipulie yu kanopo imbi sipulie

34 enondo "Yu Pulu Yemonga Malo." nilio." nirimu.

1:35-42 I Bokumu Torumu Ye Jono Kinie^S Enderu Kinie Pita Kinie Yesusi Lombili Puringi Temanemo

35 Opalikundu „No Lindeli, Jono no Jodane kelo akune altopa angilipelie nirimumuni, yu lombili andolimenga^{*} ye talo pea angilieringi.

36 Kanu kinie Yesusi ombo purumu kinie yuni kanopalie nimbendo: "Kanale! Pulu Yemonga Kongi Sipisipi Walomo[†] ombo pukumu." nirimu.

37 Yu lombili andoliselo yuni nirimumu pilkululie Yesusi lombili puringili.[‡]

38 Yesusi topele topa elo yu lombili oringili kanopalie elondo nimbendo: "Nambolka korokombeleye?" nirimu.

^{*} **1:29:** bokumunge alsena anjokondo "44.3. pilinini sipsip". **S 1:34:** Ye tengi imbimu naa nimbe para sirimumunge yembomane 'Ibokumu torumu ye Jono yu.' konopu lemele. Boku Jono pulu pulune gomo 449 akumunge ungu pulu te molemo. ^{*} **1:35:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". [†] **1:36:** ungu pulumu inie yakondo 1:29. [‡] **1:37:** Te Pillipu, inie 1:40 aku sipe nilimo. Te naweye? Inie nondopa yando ungu pulu te kanokolie piliení.

Elone yuntu "Rapai, nu tena pelenoye?" niringili. (Rapainge ungu pulumu 'Ungu Mane Silimu'.)[§]

39 Yuni elondo "Kanangili wale." nirimu. Elo yu perimune puku kanokololie ipupene po killoko mele terimu kulu kanu enamonga yu pea peringi.

40 Ye talo Jonone nirimumu pilkululie Yesusi lombili puringili yeselonga te Enderu, Saimono Pitanga angenu.

41 Yu sumbi sipe pupe angenu Saimono koropa kanopa lendepalie yuntu nimbendo: "Pulu Yemone "olio nokopa kondomba ye te lipu mundumbu." nimbe mako torumu ye nomi Mesayamo* kanopo lendemulu." nirimu. ('Mesaya' akumu Juda yembomanga ungu te. Mesayamondo Giriki ungune 'Kirasimu' nilimele.)

42 Aku nimbeline Enderuni angenu Saimono Yesusi molorumune meli purumu. Yesusini yu kanopalie nimbendo: "Nu Saimono, 'Jono' nili ye tengi malo. Nunge imbi te 'Sipasi' ningi lenge." nirimu. (Sipasindu 'Pita' niringila. Juda yembomanga ungune 'Sipasi' ningi, Giriki ungune 'Pita' nilimele, aku unguselonga pulumu 'kou mulu').

1:43-51 Yesusini Pillipu Kinie Nataniele Kinie "Na Lombili Wale." Nirimu Temanemo

43 Opalikundu Yesusi 'Kolea Gallilli disiriki pambo.' konopu lepa pumbe purumu. Pupelie Pillipu aulkena angilierimu kanopalie, "Na lombli ou." nirimu.

44 Pillipu kepe Besaida taono yemo, Enderu kinie Pitaselonga koleamo.

45 Pillipu Nataniele kanopa lendepalie yuni yuntu nimbendo: "Mosisini boku torumu bokumenga[†] 'Ye te ombá.' nimbe temane torumu kanu yemo kepe, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yando ningi sirangi yemane enonga bokumenga 'Ye te ombá.' ningi temane torangi kanu yemo kepe, kinié olio kanopo lendemulu. Yu Nasarete taono ye Yesusi, Josepo malo." nirimu.

46 Nalo 'Aku kolea kelóna ye awili te manda wendo naa ombá.' nimbe pilipelie Natanielene Pillipunu nimbendo: "Nasarete taonona ulu peanga te manda wendo ombáye?" nirimu.

Pillipuni Natanielendo nimbendo: "Ongo kanou." nirimu.

47 Kanu kinie Nataniele ombá orumu kinie Yesusini kanopalie, yuntu nimbendo: "I ye okomomo paa sike Isirele yemo, yu kolo tolí ungu te paa naa pelemo yemo." nirimu.

48 Natanielene Yesusindu nimbendo: "Nuni na nambeko kanoko imbi sikulie aku nikinuye?" nirimu.

§ 1:38: Rapainge ungu pulumu ya kinie 20:16 kinie molopa, Mateyu 23:7-8 molemo. Akumu i-sipe mele: Yembomane 'Eno manie, enonga ungu mane silimu molo ye te yu ola. Yu pilipe konginjeli pelemo yemo.' ningi yunge ungume komu tendeko pilku limele ungu mane sili ye te imbi lengendo "Rapai." niringi. Yu we imbi molo. Giriki ungune "Rapai" akumunge wale mare Kewa ungune Rapai molopa, Tisa molopa, Ye Awilimu molo Ye Nomimu molemo. NoLindeliJonondo akumu niringi mele Jono 3:26. Yesusindu niringi Jono 1:38,49, 3:2,26, 6:25. Ye Parisimene 'Yembomane olio imbi liku ola mundundungendo "Rapai." niengi.' niringi ungumu Mateyu 23:7 molemo. Nalo Yesusini "Yembomane eno imbi leko 'aku siku naa niengi.' nieme." nirimu ungumu Mateyu 23:8 molemo. Jono 20:16 akune "Raponai" molemo akumunge pulumu "Nanga Rapai" mele, molo "Nanga Ye Paa Awilimu", molo "Ungu Mane Sili Paa Awilimu". Mako 10:51 Giriki ungu telumu.

* **1:41:** inie anjokondo 4:25, bokumunge alsena anjokondo "27. M esaia". † **1:45:** bokumunge alsena anjokondo "26. lo".

Yesusini topondopa nimbendo: "Molo. Pillipuni nu ou naa walsepili nu unjo piki pulune molonu kinie nu kanopo imbi sindu." nirimu.

⁴⁹ Aku nirimu kinie Natanielene tondolo mundupe nimbendo: "Rapai,[‡] nu Pulu Yemonga Malo,[§] olia Isirele yembomanga ye nomi kingimu* lepamo." nirimu.

⁵⁰ Yesusini nimbendo: "Nane 'Nu unjo piki pulune molonu kinie kanondu.' nindu kanumunge nuni na 'Pulu Yemonga Malo molemo.' ningu pilkinuye? Kinié nane nundu nindu mele maniendopa. Pe ulu tondolo paa olandopama wendo ombá kanoni." nirimu.

⁵¹ Aku nimbelie Yesusini ungu te pea nimbendo: "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Pe mulu koleana anjo yando pupe, Pulu Yemonga angelloma Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo[†] molombana olando puku maniendo ongo tengen kanonge." nirimu.[‡]

2

Kolomongo Awili 2-4 YESUSINI 'YU MOLORUMU MELE KANANGI LIPU ORA SIEMBO.' NIMBE ULU TONDOLO MARE PULU POLOPA TERIMU TEMANEMO

2:1-12 Yesusini Ulu Tondoloma Pulu Polopa Tembando Umbu Nomo No Waene A Lenderimu Temanemo

¹ Wale yepoko sipemonga Kena taono, kolea Gallilli disiriki sukundu lierimu, akune ye te ambo limbendo langi koyopa yemboma simbe terimu, akune Yesusi anumu pea maku toko moloringi.

² Yesusi kinie yu lombili andolime kinie* ference

kanu ambo limbe yemone "Eno kepe langi pea namili waa." nirimu kulu eno ongo langi pea norangi.

³ Langi nongo molangi no-waene pora nirimu kinie Yesusi anumuni Yesusi yundu nimbendo: "Enonga no-waene pora nimu-ne mini-wale mundukumili." nirimu.

⁴ Yesusini yundu nimbendo: "Ambomo, nane ulu temboma nunge kongono te molo. Nane ungu tembo walemo ou wendo naa oli."[†] nirimu.

⁵ Yunge anumuni ,ulke pulu yemonga, kendemande yembomando nimbendo: "Yuni enondo "Teaa." nimbé mele aku siku teaa." nirimu.

⁶ Juda yembomane no lengendo no kolko mondoringi ma-mingi awili talo pakera akune angilierimu. Mingimenga tenga tenga nimbe no wane anderete llita molo wane anderete teti llita mele manda molorumu.

⁷ Yesusini ,ulke pulu yemonga, kendemande yembomando nimbendo: "Mingi kanga marenga no puku kolkolie, andi mingi awili lemomanga munduku peko siee." nirimu. Kanu kinie eno no kolko paa peko siringi.

⁸ Yuni enondo kelepa nimbendo: "Olama liku mundukulie langi nokoli yemo mengo puku siee." nirimu. Kanu kinie mengo puku yu siringi.

⁹ Kanu langi nokoli yemone umbu nomo no waene alierimu naa kanopalie nomo we nomba pilierimu. Nalo kendemande no koloringimene nomo kanoko imbi siringi. Langi nokoli yemone nomba pilipelie ambo limbe yemondo "Ou." nimbelie

[‡] **1:49:** 'Rapai' ungu pulumu inie yakondo 1:38*. [§] **1:49:** 14 bokumunge alsena anjokondo "32.2 Pikinini Bilong God". * **1:49:** inie anjokondo 12:13, 18:33-37, 19:3,19-22. [†] **1:51:** bokumunge alsena anjokondo "32.3. Pikinini Bilong Man". [‡] **1:51:** OuPuluPulu 28 (28:12). * **2:2:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". [†] **2:4:** Yesusinge walemonga ungu pulu te inie anjokondo 7:30*.

¹⁰ yundu nimbendo: "Yemane pali alieli nowaene peangamo ou sikulie, pe yembomane no awisili nongo pora siku altoko ko naa pilimele kinie no keri mele silimele. Nalo nuni no waene peangamo ou we nosikulie pe kinié sakinumu, ,paa papu sakinu..," nirimu.

¹¹ Kolea Gallilli disiriki sukundu lierimu kolea Kena taonona Yesusini terimu ulu akumu pe yu molopa kongono terimu mele lipe ora sirimu ulu tondoloma[‡] tembando iulumu pulu pulu terimu. Aku sipe yu we yete molo, yu Pulu Yemonga tondolo peli yemo 'eno kanangi.' nimbe lipe ora sirimu. Kanu kinie yu lombili andolimene 'Yu paa sike ,Pulu Yemone lipe mundororum..' ningu tondolo munduku pilieringi.[§]

12 Ye ambo limbemonga langi nongo pora sikulie Yesusi kinie anumu kinie angenupili keme lombili andolime keme Kapeniame taonondo pukulie, akune walepokore moloringi.

2:13-22 Pulu Yemo Popo Toko Kaloringi Ulke Tembelena Bisinete Teko Moloringi Yema Yesusini Makororumu Temanemo

13 Juda yembomane ponie tenga tengat kolea awili Jerusalleme ongo akune suku Pulu Yemone enonga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele pilieringi walema* nondopa wendo ombá terimu kinie Yesusi Kapeniamme taono mundupe siye kolopa kolea awili Jerusalleme olando purumu.

¹⁴ „Pulu Yemo popo toko kaloringi, ulke tembele akune sukundu pupe kanorumu kinie kongi pirimu kao kondema kinie kongi sipisipi kondema kinie kera waembono kondema kinie kou mone liku bisinete teringi yemboma kepe, kou mone alowa teringi yemboma kepe akune sukundu aku teko moloringi kanorumu.[†]

15 Kanopa keri kanopalie nirimumuni, ka mare lipe lakopalie kanu kapulserone kongime pali ulke tembelena topa makoropa pena pena tepa, kou alowa teringi yembomanga kou mone walena perimume lipe ondolepa enonga kou noseringi poloma lipe topele topalie,

16 kera mondoko bisinete teringi yembomando nimbendo: "I Tatanga ulkena bisinete naa teko imelema wendo liku mengo pame! I Tatanga ulkemo sitoamove?" nirimu.

¹⁷ Yuni aku terimumu yu lombili andolimene kanokolie enone ungu te Pulu Yemonga bokune sukundu nimbe molemomo konopuni pilieringi. Aku ungu muni nimbendo:

"Na paa mindili sipulie nunge ulkemo

'Angilipe peanga tepili.' nimbu nokopo molio."‡ nimbe molemo kanu ungumu konopuni pilieringi

¹⁸ Kanu kinie yuni terimumu Juda ye awili, mene§ kanokolie yundu ningendo: "Nu namba nambolka nambare likulie aku siku tekenoye?

[‡] 2:11: Iboku Jono sukundu Yesusini ulu tondolo terimumene yu molorumu mele lipa ora sirimumunge Jonone Giriki ungu torumu akumunge ungu pulumu we “ulu tondolo” naa perimu. Giriki ungumunge ungu pulumu “lipe ora sili ulumu”, akumungeaku sipe torumu molemo. Lipe ora sili ulumenga ungu mare 2:11,18,23, 3:2, 4:48, 6:14,30, 7:31, 9:16, 12:37 molemo. Sike yu molorumu mele lipa ora sirimu ungu talo 1:14, 20:30-31 molemo. Ungu mare pea 4:54; 6:2,26, 11:47, 12:18, Matyeu 12:38-39, 16:1-4, Lipe Mundorumu Yema 2:19, 4:16,30, 5:12, 6:8, 7:36, 8:6, 14:3, 15:12. [§] 2:11: helumunge clepane anjikando “^{*} 2. bili” * 2:12: helumunge clepane anjikando

15:12. § 2:11: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". 2:13: bokumunge alsena anjokondo "30. Pasova". † 2:14: Kongime kinie melema Pulu Yemo popo toko singendo topo toko lsingi.

Akumu uluri molo, nalo ulke tembelena suku bisinete teringi akumu teko kenjeringi. 'Yemboma lipu tapondamili' ningu aku siku naa teringi. 'Kou mone liemili' ningu aku teringi. **‡ 2:17:**

Konana 29:9. § 2:18: ungu pulu te inie yakondo 1:19*.

'Lipu ora siembo.' ningu Pulu Yemone "Tei." nimu liemo Pulu Yemone telemo mele ulu tondolo te olio kanamili tei." niringi.*

19 Yesusini enondo topondopa nimbendo: "Enone iulke tembelemo tekisinge kinie nane wale talo takopo yepoko sipemonga takopo limbo." nirimu.†

20 Nirimu mele Juda ,ye awili, mene pilkulie ningendo: "I ulke tembelemo ponie paono talo omnia pupe kelepa ponie talo pakera omnia purumu kinie takoko lsingi kanumu. Pe nuni "Wale talo takopo yepoko sipemonga takopo limbo." nikingi?" niringi.

21 Nalo yuni "ulke tembelemo" nirimu akumu yunge kangimundu nirimu.

22 Kanu kinie pe Yesusi kolopa wale talo ono koleana pepa yepoko sipemonga lomboropa ola molorumu kinie yulombili andolimene yuni ou ulke tembelemundo nirimu mele kelko pilieringi. Pilkulie Pulu Yemonga bokune 'Yesusindu, nimbe molorumu ungumu kinie Yesusini nirimu ungumu kinie 'Sike.' ningu tondolo munduku pilieringi.

2.23-25 Yesusini Yemboma Pali Teko Moloring Mele Pilipe Kelierimu Temanemo

23 Pulu Yemone Juda yembomanga anda-kolepalime Naa Topa We Omnia Purumu mele pilieringi walemanga‡ Yesusi Jerusalleme molopalie yembomane yuni yu molopa kongono terimu mele lipe ora sirimu ulu tondolo terimume kanokolie 'Yu sike Pulu Yemone 'Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.' nimbe mako torumu yemo omnia molemo.'§ ningu tondolo munduku pilieringi.

24-25 Nalo Yesusini yemboma pali teko moloringi mele pilipe kelepalie ulume pali yembo tene yu lipe ora sipe naa nipili yu yuyu pilipe molorumu. Enone ningu pilieringi mele yuni konopuni pilipelie, 'We ningu pilimele. Sike kinié aku siku ningu pilimele nalo opali kepe talou kepe konopu alowa tekolie na 'Tamil.' ningu pilinge.' nimbe pilipelie, 'Eno kinie we walu sипу molambo.' ni naa nirimu.

3

3:1-21 Yesusi Kinie Nikodimaselo Kerepale Niringili Temanemo

1 Juda yembomanga ye mare Parisi moloringi. Aku, ye Parisimenga ye te, imbi 'Nikodimas', yu Juda yemboma nokorumu kanjollo ye te,*

2 yu Yesusi molorumune ipulueli† ombalie nirimunumi, yuntu nim-bendo: "Rapai,‡ 'Nu Pulu Yemo pea molkololie ungu mane sinidu orunu.' nimbu pilimolo. Ye te 'Pulu Yemo kinie naa molkanje Pulu Yemone ulu tondoloma telemo mele nuni teleno aku sipe yuni manda naa telka. Ulu telenomane Pulu Yemo pea molembele mele lipe ora silimo.'§ nimbu pilimolo." nirimu.

3 Yesusini topondopa yuntu nimbendo: "Nane nundu paa sike nimbu sikirumu: Yembore kelko naa mengi liemo* kanu yembomone Pulu Yemone ye nomi kingimu molopa yemboma nokolemo koleamo† manda

* **2:18:** ungu pulu te inie yakondo 2:11*. † **2:19:** Mateyu 26:61. ‡ **2:23:** inie yakondo 2:13.

§ **2:23:** bokumunge alsena anjokondo "28. nem". * **3:1:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi", "19. kaunsil". † **3:2:** 'Yemboma naa kanangi.' nimbe yu ipulueli purumunjie? Juda ye nomime Yesusi kanoko keri kanoringi, pe Nikodimas yu kepe kanu ye nomimenga ye te. ‡ **3:2:**

'Rapai' ungu pulumu inie yakondo 1:38*. § **3:2:** ungu pulu te inie yakondo 2:11*. * **3:3:** ungu pulu te inie yakondo 1:12-13*. † **3:3:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom".

naa kanopa yunge talapena manda naa molomba.” nirimu.

⁴ Nikodimasini yundu nimbendo: “Yembo te anda lepa molemo kinie yu nambecko mengeye? Yu anumunge olona altopa manda suku pumbe, yuni yu manda membaye?” nirimu.

⁵ Yesusini topondopa nimbendo: “Nane nu paa sike nimbu sikirumu: Yembo te nomone kepe Minimuni kepe mei naa mengili liemo kanu yembomo Pulu Yemonga ambolango[‡] naa molopa Pulu Yemo ye nomi kingi molopa nokolemo koleana suku manda naa pumbe, molo.

⁶ Méle kangimuni melemó méle akumu kangimu, yu mana molomba mélemo mindi; méle Pulu Yemonga Minimuni melemó méle akumu minimu, aku mélemo mindi Pulu Yemo molemona manda pupe molomba.

⁷ “Akumunge nane nundu nimbondo: ‘Pulu Yemo yenomi kingimu molopa nokolemo koleana pamili.’ ninge yemboma pali ou altoko meangi.” nikirumundi konopu awisili naa lieyo.

⁸ Poporomemo yuyu pilipe kolea lupe lupemanga tolemo kinie enone yunge ungumu pilku, melema lope lape telemo kanolemele, nalo yu naa kanoko yu wendo olemona kepe pulimona kepe naa kanolemele. Pulu Yemonga Minimuni aku sipela. Minimuni melemó yemboma mini konde pepili eno paa yembo lupe méle molemele yembomane kanolemele, nalo ‘Pulu Yemonga’ Minimuni kanu yemboma mini kondema silimo kanu Minimu naa kanolemele.” nirimu.

⁹ Nikodimasini yundu nimbendo: “I ulume nambepa wendo okomoye?” nirimu.

¹⁰ Yesusini yundu nimbendo: “Nu Isirele yembomanga ungu mane sili ye te nalo inikiru mele naa pilkinu lepamo.

¹¹ Nane nundu paa sike nimbu sikirumu: Olio pilimolomando nilimolo; kanolemolomando nimbu silimolo. Nalo iungu nilimolo ungume enone pali pilku limele yembo te molo.

¹² Ya ma koleana ulume eno nimbu silio kinie enone ‘Kolo tokomonje.’ ningu pilimelemonga pe kinié mulu koleana ulume nimbu sindu liemo ‘Sike nikimu.’ ningu nambeko manda tondolo munduku pilingeye? Manda naa pilinge lemo.

¹³ Yembo telu kepe olando siku mulu koleana suku naa puringi. Ye telumu mindi, mulu koleana maniendo sipe orumu yemo mindi oumulu koleana molorumu. Yu Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo.[§]

¹⁴ “Ou Mosisini yembo naa peli kolea kune kongi ka wambiye kapane telimu lipa ola uku topa mondorumumu mele* aku siku yembomane Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo liku ola uku toko panjingi.[†]

¹⁵ Kanu kinie, ‘ou yembo wambyemane nongo kondoringi kolonge teringi yembomane Mosisini lipe ola uku topa mondorumu wambyiye kapane telimu kanokolie konde puringi kanu mele, pe kinié aku siku ‘Yembomane yu-mele-mele ‘Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo yu ulume tepa molemo mele sike.’ ningu tondolo munduku pilinge[‡] yemboma pali molko kondoko mindi pang.’ nimbe Pulu Yemone ‘Yu unjona ola uku toko panjengi.’ nimbe nikimu.” nimbe Yesusini nirimu.

¹⁶ “Pulu Yemone mana yemboma konopu paa awili tepa mondopalie ‘Eno mindili nongo molko kenjinge koleana naa pukū, alieli molko

^{‡ 3:5:} bokumunge alsena anjokondo “31.3. pikinini bilong God”. ^{§ 3:13:} ungu pulumu inie yakondo 1:51*. ^{*} ^{3:14:} inie anjokondo 8:28, 12:32-33, 19:18. ^{† 3:14:} Yesusini ‘yu yuyu pe ‘Kolopili.’ ningu unjona ola uku toko panjinge.’ nimbe pilipelie aku sipe nikimu. ^{‡ 3:15:} bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”.

kondoko mindi pang.’ nimbe yunge Malo telumu mindi molorumu nalo kanumu mana yemboma sirimu. Pe kinié yembomane yu mele mele ‘Yu sike „Pulu Yemonga Malo, olio mindili nolemela aulkena wendo lili yemo.’’ ningi tondolo munduku pilku molonge yemboma mindili nongo molko keninge koleana naa puku, alieli molko kondoko mindi punge.§

¹⁷ “Pulu Yemone Malondo “Nuni mana yemboma kote pilku eno ka ulkena liku mundeni pu.” ni naa nirimu. ‘Nanga kangomo eno lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe na-kinie molko kondonge aulkena lipe mondopili.’ nimbe yuni Malondo “Ma koleana manie pu.” nimbe yu lipe mundorumu.*

¹⁸ Yembo “Yu sike „Pulu Yemonga Malo, olionga nimbe tenderimu yemo.” nimbe tondolo mundupe pilipe molomba yembomonga kote naa pema. Nalo yembo tene ‘Yu aku sipe naa molemo. Nanga nimbe ulu te naa tenderimu.’† nimbe pilimbe yembomo, yunge kotemo koronga wendo okomo. Kanu yembomone Pulu Yemonga Malo telumu mindi molemo kanumundu ‘Yu sike Pulu Yemonga Malo.’ ningi naa piliemu-ne kanu yembomo kote pilimo yemone lipe kote tendepa “Yu kolopili.” nimbe koronga ou tenderimu.

¹⁹ “Kotemonga ungu pulumu isipe: Patelimu mana wendo orumu‡ nalo mana yembomane ulu pulu kerime mindi tekolie patelimu konopu naa mondoko sumbulu tolimu mindi konopu mondoemele.

²⁰ Yembo ulu pulu kerime telemelane patelimu kanoko keri kanokolie, ‘Patelimumi nanga ulume mona lendemba.’ ningi patelimunge wendo naa olemele.

²¹ Nalo yembo ulu sikema telemo yembomone ‘Pulu Yemone na lipe tapondolemo-na iulu pulu sikema telio kene telio ulume yembomane kanangi.’ nimbe patelimunge yu wendo olemo.” nirimu.

3:22-36 No Lindeli Jonone Yesusi Molorumu Mele Nimbe Sirimu Temanemo

²² Pe Yesusi kinie yunge lombili andoli yema kinie§ kolea Judia disiriki lierimu kolea tenga pukulie niringimuni, akune wale mare yu eno kinie molkolie, yuni yemboma no linderimu.*

²³ Jono yu yemboma no lindipe molorumula. Kolea Sellimi nondopa kolea Inono no awisili ombo purumu kulu Jono yuni akune yemboma no linderimu, yembo awisili yu molorumune no lingi oringi.

²⁴ (Jono yuye nomi kingi Erotene ka ou naa sipili† aku tepe molorumu.)

²⁵ Walse ‘No Lindeli, Jononga lombili andoli yema kinie Juda ye te kinie anjo yando tondolo kerepale ningulie, “Olio no nambepo lemolo kinie Pulu Yemone olio kake temba kanombaye?” ningi kerepale niringi.

²⁶ Pe Jononga lombili andolime Jono yu molorumune ongolie ningendo: “Rapai,‡ ye te no Jodane nekendo nu pea moloringili kinie nuni yu molemo mele ningi sirinu kanu yemone no lindipe molemona yembo awisili pukumili.” niringi.

§ **3:16:** inie anjokondo 6:47, 10:28-29, 17:12, 18:9, LLuku 19:10, Ou Korini 15:17-18, Isikiele 34:12,16, bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”, “24. laip”, “32.2. Pikinini Bilong God”. * **3:17:** inie anjokondo 6:47, 10:28-29, 17:12, 18:9, LLuku 19:10, Ou Korini 15:17-18, Isikiele 34:12,16, bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”, “24. laip”, “32.2. Pikinini Bilong God”. † **3:18:** bokumunge alsena anjokondo “28. nem”. ‡ **3:19:** inie yakondo 1:4-9. § **3:22:** bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”. * **3:22:** inie anjokondo 4:1-2. † **3:24:** Erotene Jono-kinie pe terimu mele temanemo Mateyu (4:12), 14:1-12, Mako 6:14-29, LLuku 9:7-9 molemo. ‡ **3:26:** ‘Rapai’ ungu pulumu inie yakondo 1:38*.

²⁷ Aku niringi pilipelie Jonone topondopa nimbendo: "Mulu koleana Pulu Yemone 'Ye te ulu te tepili.' ni naa nilkenje kanu yemone manda naa telka.

²⁸ Nane eno ou nimbu sirindu pilieringi mele isipe: Nane nimbondo: "Pulu Yemone 'Olio nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.' nimbe makoromu ye nomi Kirasimu[§] namolo. Pulu Yemone 'Kirasi yu ombá.' nimbe na ou kumbi lepa lipe mundoromu." nirimdu pilieringi kanumu.

²⁹ Ye ambo limbemo yemo yunge mindi. Ye ambo limbe yemonga pulu lemba yemone ambo limbe yemone ungu nimbe mele pilimbendo pulu lemba yemo komu tendepa molomba. Yunge ungumu pilipelie paa konopu simbe. Akumunge yemo kinie pulu lemba yemo konopu simbe mele na aku sipu kamu konopu silio. Ambo limbe yemo olandopa. Yunge pulu lemo yemo yu kinie we tapu topa molemo,aku yemo maniendopa.

³⁰ Aku sipe mele ne no lindipe molemo yemo yunge imbibu sike paa olandopa pumbe. Nanga imbibu sike manie pumbe." nirimu.

³¹ Ye wi ola molopalie maniendo orumu yemo yembomanga pali yu olandopamo. Olio mana yembo molemoloma mana melemanga mindi molopo, mana melemanga mindi imbime nimbu sipu temane tolemolo. Olio maniendopa, mulu koleana molopalie manie orumu yemo yu yembomanga pali olandopa.

³² Yuni mulu koleana kanopa pilierimu mele nimbe silimo nalo yemobane "Kolo tokomo." ningi liku su siku naa pilimele.

³³ Yembo tene yunge ungumu pilipe lipe "Sike nikimu." nimbe yembomone aku sipe "Pulu Yemone sike nilimo." nimbe.

³⁴ I Pulu Yemone lipe mundoromu yemo Pulu Yemo yunge Minimu paa awili tepa silimo konopune pepa kapola telemo kolo yuni Pulu Yemonga ungumu sumbi sipe nilimo.

³⁵ Lapane Malo konopu mondopalie 'Melema pali Malo nokopili.' nimbe sirimu.

³⁶ Yembo te 'Yu sike nikimu., Yu sike Pulu Yemonga Malo.' nimbe tondolo mundupe pilimbe yembomo alieki konde molopa mindi pumbe, nalo yembo te Malo bulu sipe yunge ungumu lipe su sipe naa pilimbe yembomo konde mololi ulu pulumu naa limbe. Aku yembomo kinié kepe pe kamu-kumu kepe Pulu Yemone mindili lipe simbe ulu pulumu yu kinie pelemo.

4

4:1-42 Yesusi Sameria Ambo Te Kinie Ungu Niringili Temanemo

¹ Parisi yemane* ungu te pilieringi mele i sipe: "Yesusi molemona yembo awisili 'No lindepili.' ningi pulimele Jono molemona yembo koltalo mele 'No lindepili.' ningi pulimele." niringi ungumu pilieringi.[†]

² (Nalo Yesusi yulombili purungi yemboma yuni no naa linderimu, yulombili andoli yemane[‡] yemboma no linderingi.)

³ ,Yesusiniyembo no linderimu, temane akumu Parisi yemane pilieringi mele pilipelie Awilimuni kanu walemonga kolea Judia disiriki mundupe siye kolopa kolea Gallilli disirikindu kelepa pumbe purumu.

⁴ Yu Gallilli purumu aulke akumu kolea Sameria awi-suku-singine lepa purumu.

§ 3:28: bokumunge alsena anjokondo "23. Krais". * 4:1: bokumunge alsena anjokondo "11. Parisi". † 4:1: inie yakondo 3:22. ‡ 4:2: bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel".

5 Aulkemo aku sipe lierimu-ne yu kolea Sameria taono tengah orumu, akutaonomonga imbimu Saika. Aku koleamo Juda yembomanga andakolepa Jekopone yunge malo Josepo sirimu mamonga nondopa lierimu.

6 Jekopone 'No molopili.' nimbe muru akuorumu aku no-mongolomo kanu kolea Saika lierimu. [§] Yesusi aulke sulune orumumunge siye terimu kulu aku no kélona ombo manie molopa mulu pilierimu. Kolea awi-tangoli mele akune ombo molorumu.

7-8 (Yesusi yu lombili andoli ye pea oringime yu mulu pilipe molopili eno langi topo toko lingendo Saika taonona puringi.) Pe yu mulu pilipe molorumu kinie Sameria ambo te no kolombando orumu kinie Yesusini yundu nimbendo: "No te nambo si." nirimu.

9 Sameria ambomone yundu nimbendo: "Nu Juda yemo. Na Sameria ambomo. Pe nambemune nando "No si." nikinuye?" nirimu. (Aku nirimunmunge ungu pulumu isipe: Juda yembomane Sameria yemboma konopu keri panjiku langi telumu moke teko naa nongo, eno kinie telune tapu toko naa andoringimunge aku nirimu kanumu.)

10 Yesusini topondopalie ambomondo nimbendo: "Pulu Yemone melemo we silimo melé pilku, iye "No si." nikimu yemo kanoko imbi silinanje yundu "No si." nilina kinie yuni konde molopa mindi puli nomo* nu silke." nirimu.

11 Ambomone topondopa nimbendo: "Awilimu, nu no koloni mingi te naa menu, no-mongomo paa maniendopa lemo. Pe ino konde molopa mindi puli nikinu nomo nu tena kolkolie siniye?

12 Olionga anda-kolepa ino mongolo sirimu ye Jekopo, yu kinie yunge ambolangoma kinie kongime kinie inomo norangi, 'kanu yemo maniendopa nu olandopa.' ningu nikinuye?" nirimu.

13 Yesusini topondopa nimbendo: "I no mongolona no nonge yemboma altopa no waka lemba,

14 nalo nane nosimbo nonge yemboma pe eno no paa waka naa lemba. Nane paa sike nikiru: Nane no simbo akumu nonge yembomanga konopune no pikipe mindi molopa, konde molko mindi punge ulu pulumu simbe." nirimu.

15 Yesusini ungu iko torumu mele naa pilipelie nirimununi, ambomone yundu nimbendo: "Awilimu, nanoaltopa waka naa liepili, ya altopo taki-teki ombo no naa kolambo kene nuni no nikinumu nambo si." nirimu.

16 Yuni yundu nimbendo: "Nunge yemo pea kelko wangili, puku walsipou." nirimu.

17 Ambomone topondopa nimbendo: "Nanga ye te naa molemo." nirimu.

Yesusini yundu nimbendo: " "Nunge ye te naa molemo." nikinumu sike nikinu.

18 Ou nu ye kise pakera purunu. Pe kinié nu ye te pea pelemelelelo nunge emena molo. Nuni kinié ungu nikinumu sike nikinu." nirimu.

19 Ambomone yundu nimbendo: "Awilimu, na pilkiru nu Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilku yemboma ningu silino ye te lepamo.[†]

20 Olionga anda-kolepalimene ima pangine Pulu Yemo popo toko kapi niringi nalo eno Juda yembomane ningendo: "Pulu Yemo popo toko kapi ninge koleamo paa Jerusalleme mindi."[‡] nilimele." nirimu.

§ **4:6:** OuPuluPulu 33:18-19, 48:21-22. * **4:10:** inie anjokondo 7:37-38, (6:35), bokumunge alsena anjokondo "24. laip". † **4:19:** bokumunge alsena anjokondo "35. profet".

21 Yesusini tondolo mundupe nimbendo: "Ambomo, nane ya nikirumu nu pilku lieni. Wale te wendo ombá kanu walemonga ima pangine kepe Jerusalleme kepe yembomane Lapa popo toko kapi naa ninge." nirimu. "Akuungumunge pulumu: "Koleamanga pali Pulu Yemo popo toko kapi ninge." nirimu kanumu.

22 "Eno Sameria yembomane popo toko kapi nilimele yemo pilku sunduku we nilimele. Olio Juda yembomane popo topo kapi nilimolo yemo molemo mele pilipu kondolemolo. Nambemune, mana yemboma Pulu Yemone lipe tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo lipe, yu-kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondolemo ulu pulumu Juda yemboma kinie wendo ombá, enone koleamanga pali yemboma liku ora singemonga aki sipe.

23 Nalo Pulu Yemo sike popo toko kapi ninge yembomane Tatanga ungumu 'Sike ungumu.' ningu pilku yunge Minimuni tondolo silimomonga Pulu Yemo popo toko kapi ninge wale wendo ombámo koronga wendo omu. Pulu Yemo akusiku popo toko kapi ninge yemboma Tatane korolemomonga kanu walemo wendo omu.

24 Pulu Yemo yu minimu, akumunge yu popo toko kapi ninge yembomane yunge Minimuni tondolo silimomonga 'Yunge ungumu sike ungumu.' ningu sumbi siku aku tengen." nirimu.

25 Ambomone nimbendo: "Ye nomi Mesayamo[‡] ombá. Yu ombalie ungumenga pulume pali olio mimi sipe nimbe simbe mele na pilipu molio." nirimu. (Ipuru ungure 'Mesaya' niringi akumu, Giriki ungure 'Kirasi'.[§] niringi aku unguselonga pulumu telumu. Unguselonga pulumu isipe: Pulu Yemone "Olio nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." nimbe makó torumu ye nomi kanumu.)

26 Kanu kinie Yesusini tondolo mundupe nimbendo: "Nu "Ye nomi Mesayamo ombá." nikinu akumu na. Nanu-kinie ungu nimbu molkombolo yemo kinie, nuni "Ye nomi Mesaya" nikinu kanu yemo kinie, ye telumu." nirimu.

27 Yuaku nimbe molopili yu lombili andoli yema kelko yando ongolie niringimuni, yu ambo te kinie ungu ningu moloringili kanokolie konopu awisili liku mundoringi. Naloenonga ye tene "Nu nambolka melte lini tekenoye?", molo "Yu kinie nambemune ungu ningu molembeleye?" ningu tene kepe naa walseringi.

28 Kanu kinie ambo kanumu yunge no mingimu mundupe siye kolopa yu kelepa kanu taonona yando pupeyembomando nimbendo:

29 "Na ulu terindume pali ye tene na nimbe simu yemo eno ongo kaname! Pulu Yemone "Olio nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." nirimu ye nomi Kirasimu yunje." nirimu.

30 Aku nirimu kulu pilkulie yemboma taono munduku siye kolko Yesusi molorumune onge oringi.

31 Aku teko molangi yu lombili andolimene yu paa karaye tekolie ningendo: "Rapai,"^{*} langi te nou." niringi.

32 Nalo yuni enondo nimbendo: "Na langi nombómo lemo, nalo akumu eno naa pilku naa kanolemele." nirimu.

33 Aku nirimu pilkulie yu lombili andolimene anjo yando kerepale ningulie ningendo: "Yembo tene langi ou memba omba simunje?" niringi.

[‡] **4:25:** ungu pulumu bokumunge alsena anjokondo "23. Krais", "27. Mesaia". [§] **4:25:** ungu pulumu bokumunge alsena anjokondo "23. Krais", "27. Mesaia". ^{*} **4:31:** 'Rapai' ungu pulumu inie yakondo 1:38*.

³⁴ Yesusini nimbendo: "Nanga langi isipe: Na 'kongono teani pu.' nimbe lipe mundorumu yemone[†] konopu silimo ulume tepo, yunge kongonomo tepo pora simbo. Akumu nanga langimu.

³⁵ Enone "Oli kise omба pumbe kinie rasi-witi nou lemba, inie topo lipu nosimolo." nilimele kanumu. Nalo nane enondo nimbendo: Poniema kaname! Langi pali koronga nou liemu.

³⁶ Langi inie tondolemo yemo langi inie tondolemomonga mele kaloli koronga lipe, 'Lepa mindi pupili.' nimbe langime inie tondopa molemo. Aku tendelemomonga ponie tepa langi panjerimu yemo kinie langi inie tondolemo yemo kinie peaselo konopu singele.

³⁷ Akumunge ungu te pelemomo sike. 'Ye tene langi umbu tondolemo. Tene langi inie tolemo.' nilimele ungumu sike.

³⁸ Langi enone umbu naa toringime nane "Eno inie to-paa." nimbu lipu mundorundu. Yembo lupemane ponie mindili siku teringi, nalo yembo lupemane teringi langime eno inie tolemele." nirimu.

³⁹ Ambomone "Na ulu terindume pali yuni na nimbe simu." nirimu kulu pilkulie kanu taonona moloringi Sameria yembo[‡] awisili 'Yu sike 'Pulu Yemone 'Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.' nimbe ou mako torumu, ye nomi Kirasimu.' ningu tondolo munduku pilieringi.[§]

⁴⁰ Akumunge Sameria yemboma yu molorumune ongo, "Nu paa ya pea molamili." niringi, kanu kinie wale talo yu eno kinie molorumu.

⁴¹ Kanu kinie yembo awisili pea yu yuyu ungu nirimumu pilkulie 'Yu sike 'ye nomi Kirasimu omба molemo. Yuni sike nikimu,' ningu tondolo munduku pilieringila.

⁴² Enone ambomondo ningendo: "Nuri ou ungu ninumu pilipu 'Yu sike ye Kirasimu.' nimbu tondolo mundupu piliemulu nalo kinié olio oliolio yunge ungumu pilipulie 'Sike iyemo olio mana yemboma Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Limo Yemo*' molemo.' nimbu tondolo mundupu pilimolo." niringi.

4:43-45 Yesusi Kolea Gallilli Disiriki Kelepa Pupelie,

⁴³ Sameria yemboma kinie wale talo molopalie Yesusi eno mundupe siye kolopa kolea Gallilli disiriki pumbe purumu.

⁴⁴ (Gallilli Yesusi yunge pulu koleamo. Ou walse Yesusi yuni nimbendo: "Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe silimo ye tene yunge pulu koleamonga yemboma ungu nimbe silimo kinie pilkulie nilimelemon, enone 'Yu olionga we yere. Yu imbi mololi ye te molo.' ningu yu nilimo ungume naa pilku liku su silimele." nirimu kanumu.)[†] 'We koleamanga yembomane kanu yemonga ungumu limele nalo yunge pulu lemo yembomane naa pilku limele.' nimbe nirimu..

⁴⁵ Yu Gallilli suku purumu kinie Gallilli yemboma yu orumu kanokolie "Papu okono." ningukonopu siringi. Ou Pulu Yemone Juda yembomanga anda-kolepalime Naa Topa We Omра Purumu mele[‡] pilieringi walema wendo orumu kinie eno Jerusalleme puku molangi yuni akune ulu mare terimu kanoringimunge enone aku siku teringi.

4:46-54 Ye Nomi Kingimunge Kongono Tendeli Ye Awili Tenga Malo Tepa Konde Lsimu Temanemo

[†] **4:34:** Ye kanumu Pulu Yemo. [‡] **4:39:** bokumunge alsena anjokondo "39. Sameria". [§] **4:39:**

bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". * **4:42:** bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek".

[†] **4:44:** Mateyu 13:57, LLuku 4:24. [‡] **4:45:** bokumunge alsena anjokondo "30. Pasova".

46 Yesusi kolea Gallilli disiriki pupelie altopa Kena taonona sukundu orumu. Kanu taonomonga ou yuni umbu no koloringime no-waene a lenderimu. § Kapeniamē taono ye nomi kingimunge kongono tendeli ye awili te kanu kolea Kena molorumu, kanumunge malo kuru awili te torumu.

47 'Yesusi kolea Judia disiriki mundupe siye kolopa kolea Gallilli disiriki sukundu orumu,' pilipelie nirimumuni, kanu yemo Yesusi molorumune pupelie nirimumuni, yundu mawa tepalie nimbendo: "Nanga kangomo nondopa kolomba tekemo kene maniendo ongo yu teko konde li." nirimu.

48 Aku nirimu kinie pilipelie Yesusini yundu nimbendo: "Na sike 'Pulu Yemo kinie molopalie mana maniendo orumu,' we ningu naa pilinge lemo. Pulu Yemone ulu tondoloma telemo mele 'Yuni aku sipe mele temba kinie kanopolie 'Yu sike 'Pulu Yemo kinie molopalie mana maniendo orumu,' nimbu tondolo mundupu pilimolo.' ningu nando alieli "Ulu tondoloma ongo tei." ningu mawa telemele."* nirimu.

49 Kingimunge kongono tendeli ye awilimuni yundu nimbendo: "Awilimu, nanga kangomo mini ou naa pupili nu welea maniendo ou." nirimu.

50 Yesusini yundu nimbendo: "Marena konde pumu kene pu." nirimu.

Yemone Yesusini nirimu mele pilipelie 'Sike nikimu.' nimbe tondolo mundupe pilipe yu purumu.

51 Maniendo pumbe purumu kinie yunge kendemandema aulkena ongo yu maniendo orumu kanoko likulie enone yundu ningendo: "Marena konde pumu." niringi.

52 Kanu kinie yuni enondo nimbendo: "Ena nambolkana kuru topa keliemu?" nimbe walsipe pilierimu.

Enone yundu ningendo: "Oleanga awi-tangoli wane killoko mele kangi nomba keliemu." niringi.

53 Lapane pilipelie Yesusini "Marena konde pumu." nirimu kanu enamonga 'Kangi nomba keliemu lepamo.' nimbe pilipelie, yu kinie yunge ulke peringi yemboma kinie enone 'Yesusi yu sike 'Pulu Yemo kinie molopalie mana manie orumu lepamo,' ningu tondolo munduku pilieringi.

54 Kolea Judia disiriki mundupe siye kolopa† kolea Gallilli disiriki om̄a molopalie Yesusini kangomo tepa konde ls̄imu kanu ulumu aku koleana yu molorumu mele lipa ora sirimu ulu tondolo talo sipe mele terimu. Te ou walse aku koleana umbu no koloringime no-waene a lenderimu kanumu.‡

5

*Kolomongo Awili 5-10 YESUSINI YUNGE KONGONOMO ANDOPA TEPA,
JUDA YEMBOMA KORO MOLKO PULU YEMO KINIE ULU MARE TERINGI*

§ **4:46:** inie yakondo 2:1-12. * **4:48:** ungu pulu te inie yakondo 2:11*. † **4:54:** inie 4:3,4,43,45.
‡ **4:54:** inie yakondo 2:1-12. Kolomongo Awili 5-10 Temane* 5:1,9,16,18, 7:2,14,22-23, 9:14,16, 10:22.

WALE AWILI MARENGA YEMBOMA MANE SIRIMU MELE* TEMANE MARE

5:1-15 Yesusini Sambate Wale Kinie Ye Te Nomu Beteseda Tepa Konde Lsimu Temanemo

1 Pe walse, Juda yembomane ponie tengə tengə ningu Jerusalleme puku Pulu Yemo-kinie ulu te teringi wale te wendo orumu kinie Yesusi Jerusalleme olando purumu.

2 Jerusalleme sukundu, kongi sipisipimenga pala kerepulune nondopa, no-mongo te molorumu, kanu no-mongomondo Ipuru ungune 'Beteseda' niringi, akune ulke takaye kise pakera angilipe makaye terimu.

3 Akunekuru torumu yembo awisili aniembo lieringi.

Mongo keri lierimu yemboma kinie,

kimbu pange tepa karaye tepa perimu yemboma kinie,

kimbu kolopa kukurumu yemboma kinie

enone ('Nomo lope-lape temba.' ningu nokoko moloringi).

4 Walse walse nimbe Awilimunge angello te manie om̄ba nomo lope-lape tenderimu kinie yembo te kumbi lepa nona suku purumu yembomo konde purumu.)†

5 Ye te akune molorumu ponie wane paono tene eti‡ kuru torumu yu aniembo lierimu.

6 Yesusi om̄ba, yemo aniembo lierimu kanopa, yu koro-ou lipe aniembo lierimu pilipielie, yemo walsipielie nimbendo: "Nu 'kuru waengo nipili.' konopu lekenoye?" nirimu.

7 Aniembo lierimu yemone topondopa nimbendo: "Awilimu, no lope-lape telemo kinie yembo te na lipe tapondopa nona meli pumbe te naa molemo. Na nanu pumbo telio kinie yembo mare ou kumbi leko nona pulimele." nirimu.

* 5:: Juda yembomanga ungu mane te perimu, akumu isipe: 'Ponie tengə tengə Juda yema pali wale yepoko Pulu Yemonga kumbi kerena ulu mare tengendo Pulu Yemo popo toko kaloringi ulke tembele, Jerusalleme angilierimune wang'i.' nimbe perimu (Wendo Oringi 23:14-19, 32:22-23). Wale tengə Jerusalleme ongo wale yepoko pakera ongo pilku molko, pe wale te altopa wendo orumu kinie altoko ongo wale yepoko pakerala moloringi. Aku te-pou-pou teringi. Walemanga pulume isipe: Wale te: Pulu Yemonga Angellomo kolea Isipi Isirele yemboma Naa Topa Ola We Om̄ba Purumu walemo pilieringi walemo (ungu pulumu boku alsena anjokondo "30. Pasova"). Boku Jono sukundu ponie tengə 2:13,23, ponie tengə 6:4, ponie tengə 11:55, 12:1,12,20, 13:1. Pe walse wale te: Rasi-witi nou lepa pora sirimu kinie sukundu sukundu liku pora sikulie Pulu Yemo "Ange" ningendo oringi (LLipai 23:15-16, Kambu 28:26, Lipe Mundorumu Yema 2:1, 20:16, Ou Korini 16:8). Kanu walemo 'Pendikosi' niringi. Pulu Yemonga angellomone Juda yemboma Naa Topa We Om̄ba Purumu mele pilieringi Walemo om̄ba pupe pora sipelie pe wale tu paono nani om̄ba pupe tu paono tene wendo orumu kinie kanu walemo 'Pendikosi' niringi. Wale tu paono tene molo pipiti (50) akumu oli telu ape mele; molo koro yepoko pakera kelepa wale telu mele. Pe ponie tengə kamu wale te imu: Langi pilu polopa polo torumumunge langi nou lepa pora sirimu kinie sukundu sukundu liku pora sikulie, Pulu Yemone langi sirimumunge pilku yu-kinie "Ange." ningendo Jerusalleme ongo ulke takaye takoko koro te akune peko Pulu Yemo popo toko kongi kao sipisipi memema tepena kalko siringi. Ulke takaye takoko peringimunge ungu pulumu isipe: Ou kolea Isipi wendo ongo kolea Kenane punge pukulie kolea ku lieline sele-ulkema takoko peliku andoringi mele pilingendo ulke takaye takoko aku wale yepoko pakera akune peringi (LLipai 23:33-43, Ungu Manema 16:13-15, Jono inie 7:2,8,10,11,14). Ya Jono 5:1 Yesusi aku wale yepokonga wale te pilimbe purumu. Temonje, naa pilimolo. † 5:4: Pilipe konginjeli yembo marene ningendo: 'Pala () sukundu ungumu ou-pulu-pulu Giriki ungune naa torumu, naa molorumu kene naa molopili.' niringimunge Pisini ungune kinie Ingillisi ungu boku marenga kinie naa tolemele naa molemo. ‡ 5:5: akumu tokapu te malapunge talo, Kewa ungune "tetı et" (38).

⁸ Aku nirimu kinie Yesusini yundu nimbendo: "Nu olaangilku nunge uru peleno kunungumu liku mengo ongo pu." nirimu.

⁹ Aku nirimu kinie walsikele yemonga kurumu pora nirimu kinie yu ola angilipe yunge kunungumu lipé meli purumu.

Iulu wendo orumu wale akumu Juda yembomanga koro moloringi, wale Sambate te,[§]

¹⁰ akumunge Juda ye awili,* marene kuru pora nirimu yemondo ningendo: "Kinié koro mololi, wale Sambatemonga nambemune nunge kunungumu meli ongo pukunuye? 'Sambate wale kinie melema naa meli anda.' nimbe ungu mane pelemo kanumu." niringi.

¹¹ Nalo yemone topondopa nimbendo: "Na tepa konde limu yemone nimbendo: 'Nunge kunungumu liku ambolko pu.' nimu." nirimu.

¹² Aku nirimumunge enone yu altoko walsikulie ningendo: "Ye nawene 'Nunge kunungumu liku ambolko pu.' nimuye?" niringi.

¹³ Nalo ye kuru pora nirimu yemo ou aniembo lierimu koleana yembo awisili moloringi kulu Yesusi kiyengo nimbe purumumunge yuni manda yunge imbimu walsipe naa pilierimu.

¹⁴ Pe Yesusi kanu yemo Pulu Yemo popo toko kaloringi, ulke tembelena kanopalie yundu nimbendo: "Pilie. Kinié nunge kuru pora nimu nu altoko konde moleno kene nu ulu pulu kerime manda teko, altoko naa tei! Altoko tenu liemo nu ulu umbune awili te wendo ombánje." nirimu.

¹⁵ Ye kanumuni anjo pupe Juda ye awilimendo nimbendo: "Na tepa konde limu kanumu Yesusi." nirimu.

5:16-18 *Juda Ye Awilimene Yesusi Konopu Keri Panjeringi Kinie*

5:16-30 *Pulu Yemonga Malo Kongonoma Tembando Namba Lsimu Temanemo*

¹⁶ Yesusini eno koro moloringi wale Sambatemonga[†] aku sipe ulume terimu kulu Juda ye awilimene Yesusi yu pulu polko teko kenjiku umbune siringi.

¹⁷ Yesusini enondo nimbendo: "Tatane ou yemboma walemanga pali lipé tapondorumu mele kinié kepe aku sipe tepa molemo. Naaku sipe Sambate walemanga kongono teliola." nirimu.

¹⁸ Yuniaku nirimu kulu pilku Juda ye awilimene 'Yesusi yu paa kamutopo kondomolo.' konopu leko aulke te koroko moloringi. Ou Sambate walemanga ungu manemo pulue torumumunge pilku yu mumindili kolkolie; pe "Pulu Yemo yunge lapa." nirimumunge yu 'Pulu Yemo kinie kapola kapola molembolo.' nimbe nirimumunge yukamu mumindili kolko yu tongue feringi.

5:19-47 *Yuni Topondopa Nirimu Temanemo (Ungu pulumu 5:1-15.)*

¹⁹ Yesusini enondo topondopa nimbendo: "Nane eno paa sike nimbu sikirumu: Malone yuyu ulume manda naa telemo temba. Yunge Lapane telemo mele kanopalie manda manjipe telemo. Lapane telemo ulume mindi Malone telemo.[‡]

²⁰ Nambemune, Lapane Malo konopu mondopalie yuni telemo mele pali Malo lipé ora silimo. Yetepa konde limu akumu maniendopa. Paa sike pe eno paa kanoko konopu awisili liku mundunge ulu tondolo olandopama Lapane Malo lipé ora simbe.

§ 5:9: bokumunge alsena anjokondo "37. Sabat". * 5:10: ungu pulu inie yakondo 1:19*. † 5:16: bokumunge alsena anjokondo "37. Sabat". ‡ 5:19: bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pikinini Bilong God".

21 Akumu nambepa wendo ombáye? Lapane yembo kololime topa makinjindipelie 'Konde molangi.' nilimo mele aku sipe Malone yembo kololime 'Konde pangí.' konopu lemo yemboma tepe konde limo.§

22-23 Ungu te pea isipe: 'Yembomane Lapanga imbi mu liku ola mundundulimele mele Malonga imbi mu siku liku ola mundundengi.' nimbe Lapane kote pilipe yemboma naa apurupe kote pilieli kongono akumu Malo sirimu. Akumunge yembomane Malonga imbi mu liku ola naa mundundulimele yembomane aku siku Malo yando lipe mundorumu Lapanga imbi mu kepe liku ola naa mundundulimelela.

5:24-29 Pulu Yemonga Malone Konde Molopa Mindi Puli Ulu Pulumu Silimo Temanemo

24 "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Nanga ungu mu pilku, na lipe mundorumu-ne orundu yemo 'Yusike Pulu Yemo.' ningu tondolo munduku pilimele* yemboma konde molopa mindi puli ulu pulumu eno-kinie pelemo. Pe kote walemo wendo ombá kinie eno kotena naa angilingela. Kanu yemboma kololi ulu pulumu pelemo aulkemo munduku siye kolko konde molopa mindi puli aulkena pulimele.

25 Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Wale wendo ombámo kinié koronga wendo omu. Kanu walemonga Pulu Yemo Malonga ungu mu kololi yemboma pilinge. Kanu kinie yunge ungu mu 'Sike' ningu pilku liku molonge yemboma konde molonge.

26 Melema konde mololi ulu pulumu Lapa kinie pelemo mele aku sipe Lapane 'Melema konde mololi ulu pulumu Malo-kinie pepili.' nirimula.

27 Malo yu Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo molemomonga Lapane 'Malo yembomanga kote piliepili.' nimbe nambamo sirimu.

28 "Nalo akumunge mindi eno konopu awisili liku naa mundengi. Nambemune, wale te wendo ombá, kanu walemonga yembo ono koleana pelemelemane Malonga ungu mu pilkulie ningemone,

29 ono koleamo munduku siye kolko wendo onge. Kanu kinie lomboroko ola molonge yembomanga ou mana konde molkolie teko kondoko moloringi yemboma konde molonge; ou mana teko kenjiku moloringi yemboma pe ketona angilkulie pe mindili nonge.

30 "Na nanu ulu te manda naa tembo. Tatane nilimo mele pilipulie yembomanga kotema apurupu pilio. 'Na nanu konopu siembo,' nimbu ulume naa tepo, 'Na lipe mundorumu yemo konopu sipili.' nimbu ulume teliomonga kote sumbi sipu pilipu apurupu kondolio." ,nirimula.,

5:31-47 Yembo Marene Yesusi Molopa Terimu Kanoringi Mele Ningu Siringi Temanemo

31 "Sike na molio mele na nanu nimbu sindu liemo 'Kolo tokomonje.' ningu piliengi liemo papu.

32 Ye tene lupe† na molio mele nimbe silimo, akumu na pilkiru nando nilimo mele paa sike nilimo, 'Kolo tokomonje.' manda naa ninge.

33 "Enone ye mare 'No Lindeli, Jono molorumune "Paa." ningu liku mundoringi kinie yuni na molio mele 'sike' nimbe sirimu.‡

34 Mana yembo tene na molio mele yemboma nimbe sipe "Sike nikimu. Sike aku sipe molemo." nimu liemo na konopu awisili lipu naa mundupu, 'Uluri molo.' konopu lelio, nalo 'Pulu Yemone eno lipe tapondopa mindili

§ **5:21:** inie anjokondo 11:25. * **5:24:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". † **5:32:** Yunge Lapando nirimu kanumu. ‡ **5:33:** Enone teringi kinie No Lindeli Jonone nirimu temanemo inie yakondo 1:7,15,19-20.

nolemela aulkena wendo lipili.[§] nimbu Jonone nando nirimu mele eno nimbu sikiru.

³⁵ Jonone kongono terimumunge yu kiye mele nomba yemboma pa tenderimu. Kanu kinie laye-kolo eno konopu siku kanu patenderimune moloringi.

³⁶ “Nalo Jonone na lipe tapondopa na molio mele eno nimbe sirimu mele maniendopa. Ulu te na molio mele lipe tapondopa lipe ora silimo mele olandopa. Tatane “Ulu tondolo teko pora sieni.” nimbe na sirimu ulu tondolo telio kanumene na lipe tapondopa, Tatane na “Pu.” nimbe lipe mundorumu mele eno lipe orà silimo.

³⁷ Tatane na “Pu.” nimbe lipe mundorumu-ne orundumuni kepe nanga nimbe para sindelimu molopa na molio mele nimbe sirimu. Enone yunge kerena ungu nirimume walsikele kepekomumuni naa pilku,* yunge kumbi-keremo mongone naa kanoringi.

³⁸ Ungu te pea kepe. Tatane lipe mundorumu yemonga ungumu “Kolo tokomo.” ningus pilimelemonga yu lipe mundorumu Lapanga ungumu enonga konopumenga naa pelemo.

³⁹ ‘Pulu Yemonga bokune ungu molemomane olio alieki konde molopo mindi pumolo ulu pulumu simbe.’ ningus mimi siku kanolemele. Aku mimi siku kanolemele bokumuni na molio mele nimbe silimo

⁴⁰ nalo ‘Konde molopo mindi pumolo ulu pulumu liemili.’ naa ningus, na moliona ‘naa omolo.’ ningus karaye telemele.

⁴¹ “Yembomane na kapi ningus nanga imbi liku ola mundundunge kinie na awilimu molambo.’ nimbu aku naa telio.

⁴² Eno molemele mele nane pilio. Pulu Yemo konopu mondoli ulu pulumu eno kinie naa pelemo pilio.

⁴³ Nanga Tatane na namba sipe yunge kongonomo ‘tende-pou.’ nimbe na lipe mundorumu-ne orundu[†] nalo nanga ungumu eno naa pilku limele. Nalo yembo tene yuyu namba lipe ombo kongono telkanje aku yembomonga ungumu pilku limela.

⁴⁴ Eno enono anjo yando ‘imbi molopili.’ ningus, Pulu Ye telumu mindi molemo akumuni enonga imbi ‘lipe ola mundundopili.’ naa nilimele liemo namolio mele nimbu silio ungumu ‘Sike nikimu.’ ningus nambeko pilingeye?

⁴⁵ “Nalo ,na-kinie, teko kenjilimelemonga ‘Pulu Yemonga kote walemo wendo ombá kinie Tatane kote pilipe molopili nane nanu kote tendemba.’ ningus naa piliengi! ‘Mosisini[‡] eno lipe tapondomba.’ konopu lemele yemone enonga kote tendemba.

⁴⁶ Mosisini na ombo molombo mele boku torumu-ne enone ‘Mosisini nirimu ungume sike nirimu.’ ningus pilimelanje nanga ungumu kepe ‘Sike nikimu.’ ningus pilimela.

⁴⁷ Nalo yuni nanga temane bokune torumumu ‘Sike nikimu.’ ningus naa pilimelemonga nanga ungu nikirumu ‘Sike nikimu.’ ningus nambeko pilingeye?” nimbe Yesusini nirimu.

§ 5:34: bokumunge alsena anjokondo “21. kisim bek”. * 5:37: inie yakondo 1:18. † 5:43: bokumunge alsena anjokondo “28. nem”. ‡ 5:45: Mosisini Isirele yemboma kolea Isipi memba ulsu ombo, kolea ku lieline Pulu Yemone yu ungu umbu tondorumume pilipe Isirele yemboma mane sirimu ungume kanu ye Mosisindu nirimu. Juda yembomane ‘Yu olionga anda-kolepa ye nomi paa awilimu.’ ningus pilku moloringi. Yunge temanemo Wendo Oringi Bokune molemo kanumu.

6

*6:1-15 Langi Naa Lierimu Koleana Yesusini Ye Pape Tausini Langi Sirimu Temanemo**

¹ Pe walse Yesusi Nomu Gallilli nona andoli sipine molopa nekendo purumu. (Aku nomumunge imbi te 'Nomu Tapiriasi' niringi.)

² Aku nomune nekendo purumu kinie kuru torumu yemboma tepa konde lsimu kanokolie 'Pulu Yemone mindi ulu tondoloma telemo mele yuni akusipe tekemo.' ningu kanokolie[†] yembo paa awisili yupurumune akiliku lombili purungi.

³ Yesusi ma pangine ola pupe lombili andolime[‡] pea puku manie moloringi.

⁴ Juda yembomane 'ponie tengatengatengakoleawili Jerusalleme ongo akune suku, Pulu Yemone enonga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele[§] pilingendo Pulu Yemo kinie ulu te teringi walema nondopa wendo ombá terimu.

⁵ Yesusi ma pangine ola molopa maniendo sipe kanopalie yembo paa awisili yu orumu aulkena lombili oringi kanorumu. Kanopalie yuni yu lombili andoli ye Pillipundu nimbendo: "I yemboma nonge langime tena topo topo lindemili konopu lekenoye?" nirimu.

⁶ Yuni aku sipe Pillipundu we walsipe pilierimu. Yesusi yuni temba mele yuyu pilipe molorumu nalo 'Pillipu yuni nambolka nimbenje? Nane ulu tondolo te tepolie manda langi simbo.' konopu lemba, molo we mini-wale mundumbenje piliembo.' nimbeline yuni aku sipe Pillipundu walsipe pilierimu.

⁷ Pillipuni yundu nimbendo: "Kakopoi ye tene oli engaki kongono tepalie mele kalolimu limo kou monemane langi topo topo limelanje yembo mare mindi laye-kolte liku nolemela. Mare molo tolka naa nolemela." nirimu.

⁸ Lombili andoli te, Saimono Pitanga angenu Enderu, yuni nimbendo:

⁹ "Ya kango te rasi-ballipillawa kaloli kanga kise pakera kinie oma kaloli talo kinie nosipe molemo. Nalo akumu koltalo, yembo paa awisili. Kapola naa temba lemo." nirimu.

¹⁰ Yesusini "Yemboma "Manie molangi." niengi." nirimu. Aku koleana era awisili orumu-ne manie moloringi. Ye pape tausini mele akune manie moloringi.

¹¹ Kanu kinie Yesusini balli pillawa kalolime lipe ambolopalie Pulu Yemondo "Ange." nimbe yembo moloringime moke tepa eno manda nonge mele sirimu. Omaselo aku sipela moke terimü. Nongo olo tenderingi.

¹² Kanu langi norangi olo terimu kinie yuni yu lombili andolimendo nimbendo: "Langi kakena lemoma we manie pupe lemba kapola naa temba kene liku maku taa." nirimu.

¹³ Kanu kinie nongo pora siringi kinie kakena lierimume lombili andolimene liku maku toko wale basikete engaki rurepo lakilku toko peke siringi.

¹⁴ Yesusini Pulu Yemone mindi ulu tondolo manda telka mele akumu terimu kinie kanokolie yembomane pulu polko ningendo: " "Pulu Yemone ungu umbu tondolime pilipe yando nimbe simbe ye te ma koleana ombo olia nokomba." ningu panjeringimu* paa sike iyemo yu lepamo." nirangi.

* ^{6:2} Mateyu 14:13-21, Mako 6:32-44, LLuku 9:10-17. † ^{6:2}: ungu pulumu inie yakondo 2:11*.

‡ ^{6:3}: bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". § ^{6:4}: bokumunge alsena anjokondo "30 Pasova". * ^{6:14}: Ungu Manema 18:15,18. Ungu pulu bokumunge alsena anjokondo "34. profet"

15 Aku ningu pilkulie enone 'Yu olionga ye nomi kingimu molopili.' ningu yu tondolo munduku ambolko liku 'enonga kingimu molopili.' ninge teringi. Akutenge teringi pilipelie yu yuyu molombando ma pangine ola altopa pupe molorumu.

6:16-21 Yesusi Nomune Ola Kimbu Kongono Tepa Orumu Temanemo[†]

16 Ena pupe kolea kala torumu kinie yu lombili andolime ma pangine maniendo puku nomu kélona maniendo puku

17 akune nona andoli sipi tengā ola pukunomune yakondo ongo Kapeniamē taono ongo punge puringi. Aku kinie sumbulu torumu nalo Yesusi naa orumu kulu lombili andolime enono puringi.

18 „Sipine ola molko punge puringi kinie, poporome tondolo torumu kinie nomo olapupe manie omba terimu, sipimu topa ola-munde manie-munde tepa topele-mapele torumu.

19 Sipimu kundoringi nomu awi suku singi melena purumu kinie Yesusi nomune ola kimbu kongono tepa sipimu purumune orumu kanokolie 'Kuru te okomo.' konopu lekolie paa mini-wale awili teko mundoringi.

20 Nalo yuni enondo nimbendo: "Na mindi okoro, pipili naa kolaa." nirimu.

21 Aku nirimu kulu pilkulie „Awilimu okomo lepamo... Sipine pea molamili." ningu enone konopu siku yu sipimunge sukundu lsingi. Sukundu orumu kinie eno punge puringi nomu kélona sipimu walsikele purumu.

6:22-24 Yembomane Yesusi Andoko Kororingi Temanemo

6:22-59 Yesusini Ungu Iko Topa "Na Mulu Koleana Gamo Molio." Nirimu Temanemo

22 Ipulueli-ou yemboma nomu kélo nekendo ipulueli moloringime konopu kimbu sikulie niringimuni, 'Oleanga ipulueli nomune andoli sipi telu mindi ya liemu, Yesusi akune suku naa pumu, yu lombili andolime enono akune suku puku nomu kélo nekendo pungi.' ningu pilieringi.

23 Kanu kinie oleanga Awilimuni langi wallo kolte lipe ambolopa Pulu Yemondo "Ange." nimbe yemboma sirimu norangi koleana nondopa kolea awili Tapiriasi yembomanga sipi mare nomu kélona oringi.

24 Yesusini langi sirimu norangi koleana yembomane Yesusi yu korokolie niringimuni, yu kinie yu lombili andolime kinie akune naa moloringi kanokolie sipi eno moloringine nomu kélona nondoko ongo lieringimenga suku puku Kapeniamē taonondo Yesusi koronge puringi.

25 Nomu nekendo ongo Yesusi kanoko lendekolie enone yu walsiku pilkulie ningendo: "Rapai,[‡] nu tewale yando onuye?" niringi.

26 Nalo yu orumu mele nimbe para naa sipelie topondopa enondo nimbendo: "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Nane, Pulu Yemone na lipe tapondolemo mele, lipe ora silimo ulu tondoloma[§] teliomonga enone na naa korokomele. Nane eno langi sindu nongo olo tendengi kanumunge mindi na korokomele lemo.

27 Eno langi nondopa purulimoma 'Lipu nomolo.' ningu kongono naa teayo.* Kanu langime nongolie nilimelemone, kolonge walema wendo olemo kinie kolemelela. Langi, Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemone[†]

[†] **6:15:** Mateyu 14:24-33, Mako 6:47-51. [‡] **6:25:** 'Rapai' ungu pulumu Ungu Mane Silimu, inie yakondo 1:38*. [§] **6:26:** ungu pulu te inie yakondo 2:11*. ^{*} **6:27:** Aisaya 55:2. [†] **6:27:** bokumunge alsena anjokondo "32.3. Pikinini Bilong Man".

silimo langi, kanumu naa purulimo, kanumu nolemele kinie konde molko kondoko mindi pulimele kanu langimu ‘Lipu namili.’ ningu mindi kongono teayo. ‘Ye akumuni sike kanu langimu yemboma simbe.’ ningu piliengil’ nimbe Pulu Yemone ulu tondoloma telemo mele ‘Aku yemone ulu tondoloma aku sipe tepili.’ nimbe Pulu Yemo yuni yusirimu.” nirimu.

²⁸ ‘Sike langimundu nikimu.’ ningu pilku yuni nirimu unggum pilku sundukulie niringimuni,[‡] enone yundu walsiku pilkulie ningendo: “Konde molopo mindi pumolo langi lipu namili kene oliō nambepolie Pulu Yemone kanopa peanga kanomba kongonoma temoloye?” niringi.

²⁹ Yuni topondopa nimbendo: “Pulu Yemonga kongonomo isipe: ‘Pulu Yemone ma koleana lipe mundoramu yemo yu sike Pulu Yemonga malo, yu sike oliō molopo kondopo mindi pumolo ulu pulumu simbe yemo,’ ningu tondolo munduku pilku molaa.” nirimu.

³⁰ Aku nirimu pilkulie enone yundu walsikulie ningendo: “Nuni ‘‘Na sike Pulu Yemone lipe mundoramu. Nane nikiru unggume sike unggume.’’ nilio akumu ‘Sike.’ ningu tondolo munduku piliengi.’ ningu Pulu Yemone mindi ulu tondolo manda telemo ulume mele nuni aku siku nambolka ulu tondolo te liku ora siniye? Nambe-eni kinie kanopolie ‘Nuni sike nikinu.’ nimbu pilimolonje?’” niringi.

³¹ “Olionga anda-kolepali ou moloringime kolea ku lieline langi mena norangi.[§] Langi mena orumu mele Pulu Yemonga bokune temanemo molemo:

‘Yuni ‘Eno mulu koleana yando

langi nangi.’ nimbelie sirimu.”*

ungu akumu molemo. ‘Nuni olionga aku siku tendeni molo nambe-enie?’” niringi.

³² Yesusini enondo nimbendo: “Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Moloringi yemboma mulu koleana yando langi sirimu yemo Mosisi molo. Tatane sirimu. Molko kondoko mindi puli ulu pulu pelemo langi nikiru kanu sike langimu mulu koleana yando silimo yemo Tata mindila.

³³ Mulu koleana manie omba mana yemboma molko kondoko mindi punge ulu pulumu silimomo yu Pulu Yemone silimo langimu.” nirimu.

³⁴ Yesusini nirimu mele pilku sundukulie, “Awilimu,[†] aku langimu kinié kepe pe kepe si.” niringi.

³⁵ Kanu kinié Yesusini enondo nimbendo: “Molko kondoko mindi punge langimu na.[‡] Umbu langi nongolie engele naa kolko kangi tondolo pupili molemele mele aku sipe na molombona onge yemboma enonga minimu engele naa kolomba, konopu tondolo pupili molonge. Umbu no nongolie no waka naa kolko kapola molemele aku mele nanilio unggume kepe molio mele kepe manda tembo melekepe ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilinge yemboma altoko alieli minimu no waka naa liepili molonge.[§]

³⁶ Aku tengen yemboma aku siku molonge nalo “Enone na ‘Pulu Yemonga ulu tondoloma telio mele, kanokolie kanoko sunduku ‘We telemo. Yu Pulu Yemone naa lipe mundoramu.’ ningu pilimele.” ou nimbu sirindu kanu mele kinié kepe aku siku we teko molemele.

[‡] 6:28: inie 6:35,48,63. [§] 6:31: ‘Mena’ akumunge ungu pulumu ‘Nambolka’. Kanulangimu manie orumu kinié enonga anda-kolepalimene norangi temanemo WendoOringi 16 molemo.

* 6:31: inie 6:58, Wendo Oringi 16:4, Konana 78:24, 105:40. [†] 6:34: bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”. [‡] 6:35: aku langimundu ungu te LLuku 22:19 molemola. Yesusini yu mele yepoko pakera molorumu mele nirimu unggum iboku Jono pulu pulune gomo 449 molemo.

[§] 6:35: ungu pulu te inie yakondo 4:10*, bokumunge alsena anjokondo “24. laip”.

³⁷ Tatane 'Nanga yemboma molangi,' nimbe mako tondolemo yemboma pali na molombona ongo na tondolo munduku pilinge. Kanu kinie na lombili andongendo na molombona onge yemboma telurindu kepe "Lombili naa ongo anjo pu." paa naa nimbomo.

³⁸ "Na nanu konopune pilkiru mele teambo." nimbu na mulu koleana mundupu siye kolopo mana maniendo naa oruntu, molo. Na lipe mundorumumuni konopuni pilimo mele tembo oruntu.

³⁹ Na lipe mundorumu yemone konopuni pilierimu mele isipe: 'Nane 'Malo, sîmbo yemboma pali 'Malonè, nôkopa kondopa, telu kepe mundupe siye kolopalie mindili nonge koleana paa naa pumbe,* ma kolea pora nimbé walemonga eno pali topa makinqindipe olando lipili.' konopu lemo.

⁴⁰ Na lipe mundorumu Tatane konopuni pilierimu mele isipe: 'Nanga malo† 'olio lipe tapondopa, mindili nolemela aulkemo wendo limbe.' ningu tondolo munduku pilinge yemboma molko kondoko mindi pangı.' nimbe konopuni pilimo. Kanu kinie aku tenge yemboma ma kolea pora nimbé walemonga kinie nane topo makinqindipu olando limbo." nirimu.

⁴¹ Yesusini "Na mulu koleana maniendo oruntu langimu." nirimu pilku keri pilkulie Juda ye awilimene‡ yumumindili kolko enono pulu polko kono-kono ningulie

⁴² ningendo: "Aku ungu nikimu yemo Joseponga malo Yesusi mindi. Yunge anumu lapaselo kanolemolo kanumu. Pe yu "Mulu koleana molopo mana maniendo oruntu." nikimumu nambepa nikimuye?" niringi.§

⁴³ Yesusini nimbendo: "Eno anjo yando kono-kono manda nieme!

⁴⁴ Yembo teluri kepe na we manda naa lombili onge. Na lipe mundorumu Tatane konopune kundulimo yemboma mindi na lombili olemele. Na moliona ongo na tondolo munduku pilimele yemboma kolea pora nimbé walemonga nane topo makinqindipu olando limbo.

⁴⁵ Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemanga bokune molemo ungu te isipe:

"Pulu Yemone yemboma pali ungu mane simbe."* ningu toringi bokune aku sipe molemo. Tatane nilimo mele pilkulie kanu ungumenga pulume pilku limele yemboma pali na moliona olemele.

⁴⁶ Tatanga ungumu pilimele nikiru akumu paa sike yunge ungumu pilimelemondo nikiru nalo yu mongone naa kanolemole. Ma koleana yembo telurini kepe Tata naa kanoringi naa kanolemole. Yembo telumuni mindi yu kanorumu. Tata kinie molopalie manie orumumuni mindi yu kanorumu.

⁴⁷ "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Nilio ungume 'Sike nilimo.' ningu tondolo munduku pilimele yemboma molko kondoko mindi punge ulu pulumu eno kinie pelemo."†

⁴⁸ Mini pali molko kondoko mindi punge gamo na.‡

⁴⁹ Enonga koro-ou moloringi yembomane kolea ku lieline langi mena§ norangi nalo molko mindi naa purungi. Enonga kolonge walema wendo orumu kinie koloringila.

* **6:39:** inie anjokondo 10:28, 17:12, 18:9. † **6:40:** bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pikinini Bilong God". ‡ **6:41:** ungu pulu te inie yakondo 1:19*. § **6:42:** Mako 6:1-6, LLuku 4:16-31.

* **6:45:** Aisaya 54:13. † **6:47:** inie yakondo 3:16, bokumunge alsena anjokondo "8. bilip", "24. laip". ‡ **6:48:** Inie yakondo 6:35*. "Ga nolemele kinie kalu enge nilimo welea naa kolemele mele aku sipe mele nanga ungumu tondolo munduku pilimele yemboma konde molko kondoko mindi punge." nimbe nirimu. § **6:49:** Menamonga ungu pulumu yakondo 6:31*.

50 "Nalo ikinié nikiru langimu mulu koleana maniendo okomo langimu. Akumu nonge yemboma mini pali naa kolonge.

51 Pora naa nimbe we lepa mindi puli langimu, akune suku molko kondoko mindi puli ulu pulumu pelemo langimu, akumu mulu koleana maniendo orumu langimu na.* Aku langimu nanga kalumu. 'Ma koleana yemboma, mini pali molko kondoko mindi pangí.' nimbu nane nanga kalumu enonga langi simbo." nirimu.

52 „Yesusini aku nirimu pilku sundukulie,“ yembomane kerepale ningulie, "I yemo olio yunge kalumu "Nangi." nimbe nambepa manda simbendo nikimuye?" nirungi.

53 Yesusini enondo nimbendo: "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Enone Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemonga kalumu naa nongo yunge mememo naa nongi liemo molko kondoko mindi puli ulu pulumu eno kinie manda naa pumba.

54 Nanga kalumu kinie mememo-selo nonge yemboma alieli molko kondoko mindi punge ulu pulumu eno kinie pelemo. Kanu yemboma ma kolea pora nimbé walemonga nane topo maknjindipu olando limbo.

55 "Nanga kalumu sike langimu; nanga mememo sike nomo. Umbu ga kinie no kinie nongolie, kolonge wale wendo olemo kinie kolemele. Nalo nanga kangimu kinie mememo-selo nolemele yemboma molko kondoko mindi punge.

56 Nanga kalumu kinie mememo-selo nolemele yemboma eno na kinie tapu toko molemele, na eno kinie tapu topo molio.[†]

57 Molopa mindi pulimo Tatane na lipe mundorumu, yuni na 'Molko mindi pani.' nirimu-ne molopo mindi pulio, aku siku melela na nonge yemboma 'Molko mindi pangí.' nimbo, kanu kinie eno mini pali molko mindi punge.

58 Aku langimu mulu koleana maniendo orumu langimu. Olionga ou anda-kolepali moloringimene langi mena nongolie „kolonge walema wendo orumu kinie, koloringi, nalo pe kinié orumu langimu kinie ou orumu langi menamo kinie telu sipe molo. Pekinié orumu langi imu‡ nonge kinie alieli molko kondoko mindi punge." nirimu.

59 Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulke te, Kapeniamē taonona angilierimu, akune suku Yesusini yemboma ungu mane sipe aku ungume nirimu.

6:60-71 Yemboma Molko Kondongemonga Pulumu Yesusini Nirimu Kinie Pilkulie Yu Lombili Puringi Yembo Awisili Yu Munduku Siye Kolko Puringi Temanemo

60 Yesusini „yunge kalumu kinie mememo-selo langi kinie no kinie nongemonga, nirimu mele pilkulie Yesusi lombili andoringi yembo§ awisilini ningendo: "I ungumu aroma topa nikimu. Nawene manda pilipe limbeye? Olio naa pilkimulu." nirungi.

61 Yu lombili andoringi yemboma yu nirimumunge pilku keri pilku anjo yando kono-kono ningu kerepale niringi Yesusini pilipelie nirimumuni, yuni enondo nimbendo: "I ungumu eno pilku keri pilkimiilye?

62 Pekinié Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo oumolorumune kelepa olando pumu kanongi liemo nambe-engeye? Kamu mumindili kolongenje?

63 "Minimuni konde molko puli ulu pulumu silimo; kangimuni konde molko punge uluri naa telemo. Nane enondo ungu nindu akume konde

* 6:51: inie 6:35. † 6:56: inie anjokondo 10:38, 14:20, 15:5, 17:11,21,23. ‡ 6:58: inie 6:35,48.

§ 6:60: bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel".

molko mindi puli ulu pulumu. Akume enonga konopune suku pemba kinie eno mini pali konde molko mindi punge.

⁶⁴ Nalo eno molemele yembo marene 'yu kolo tokomo.' ningu pilkimili." nirimu. Yuni pilipe 'Yu kolo toli yemo.' ningu pilinge yemboma kinie 'Yu sike ungu nili yemo.' ningu pilinge yemboma kinie koronga apurupe pilipe, Yesusi yu yunge opa puluema lipe simbe yemo koronga pilipe molorumu kulu "Eno mare na 'Kolo tokomo.' ningu pilkimili." nirimu.

⁶⁵ Yuni ungu te pea nimbendo: "Eno marene na 'Kolo tolemo.' ningu pilimelemonga 'Tatane "Na moliona paa." ni naa nilimo yemboma na moliona manda naa ongo, natondolo munduku manda naa pilku andonge.' ounimbu sindu kanumu."* nirimu.

⁶⁶ Aku ungu nirimu enamonga kepe pe enamanga kepe yu lombili andoringi yembo awisili yuni nirimu mele pilku keri pilkulie yu munduku siye kolko bulu siku altoko yu lombili naa purungi.

⁶⁷ Yu munduku siye koloringi kinie yu lombili andoli rurupendo yuni walsipe pilipelie nimbendo: "Eno kepe na 'Mundupu siye kolopo anjo pumolo.' konopu lekemeleye?" nirimu.

⁶⁸ Saimono Pitane topondopa nimbendo: "Awilimu, nawe molemona pumoloye? Molopo kondopo mindi pumolo ungume nu-kinie pelemo.

⁶⁹ Olio pilipu nu 'Pulu Yemonga Kake Teli Yemo' nimbu tondolo mundupu pilimolo." nirimu.

⁷⁰ Yesusini topondopa nimbendo: "Nane nanu eno rurepondo pali 'Nanga yema molangi.' nimbu mako torundu nalo enonga ye te depele† mele molemo." nirimu.

⁷¹ (Aku nirimumu Saimono Isikeriote malo Judasini tembamondo pilipelie nirimu. Judasi Isikeriote yu eno ye rurepo akumenga ye te nalo yuni pe Yesusi lipe yunge opa puluema sirimu-ne toringi).‡

7

7:1-9 Yesusi Yu Molopa Nirimu Mele Yunge Kandi Angenupilini Kuru Naa Mondoringi Temanemo

¹ Kanu kinie pe Yesusi kolea Gallilli disiriki andopa molorumu. Juda ye awili kolea Judia disiriki moloringimene yu tonge nokoko moloringimunge pilipelie yu kelepa 'Judia naapumbo.' nimbe anjo molorumu.

² Nalo Juda yembomane ou kolea ku lieline sele-ulke takoko peringi walema* pilieringi wale kake telime nondopa wendo ombá terimu kinie

³ Yesusi yunge angenupilini yundu ningendo: ' "Nuni 'ulu tondoloma teleno mele nu lombili andolemele yemboma† kanangi.' ningu nu ya munduku siye kolko Judiando pani.' konopu lekemolo." niringi.

⁴ "Yembo tene 'yu kongono tepa molemo mele pilku yu kanoko imbi siengi.' nimbe ulume lopi tepa naa telemo. Akumunge nuaku ulume sike teleno liemo yembomane pali kanangi puku te-pou." niringi.

⁵ Yesusi angenupilini kepe 'Yesusi yu Pulu Yemone lipe mundorumu-ne orumu yemo.' ningunaa pilkulie aku siku niringi.

⁶ Aku niringimunge Yesusini enondo nimbendo: "Nanga walemo ou wendo naa oli.‡ Kinié alielu ulu tengi walema enonga walema.

* **6:65:** inie 6:37,44. † **6:70:** Depelemo kurumenga nomi Setenenga imbi mele te. Ungu pulu te bokumunge alsena anjokondo "9. devil". ‡ **6:71:** Judasi Isikeriotenga temanemo LLku 22:1-6,21-23,47-49; Mateyu 26:20-25,47-50; Mako kepe molemo.

* **7:2:** Iwalemonga ungu pulu teinie yakondo 5:1*. † **7:3:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". ‡ **7:6:** Yu tonge wale yu yuyu pilipe molorumu ungu mare laye anjokondo 7:30*.

⁷ Ma kolea yembomane eno kinie konopu keri naa panjilimele nalo nane yembomando "Ulu telemelama teko kenjilimele." niliomonga na kinie konopu keri panjilimele.

⁸ Eno wale kake telimu wendo ombá pili-punge liemo pang. Nalo nanga walemo ou naa wendo okomo-na na ,isili-ou, naa pumbo." nirimu.

⁹ Aku nimbelie yu Gallilli we molorumu.

7:10-53 Ou Sele Ulkemanga Peringi Mele Pilieringi Wale Kake Telimu Wendo Orumu Kinie Pea Pilingendo Yesusi Jerusalleme Purumu Temanemo

¹⁰ Nalo Yesusi yunge angenupili 'Wale kake telime[§] pea piliemili.' ningou purungi kinie Yesusi kepe purumu. Nalo Yesusi yu 'naa kanoko imbi siengi.' nimbe kiyengo nimbe kolea Judia disiriki pupe kolea awili Jerusalleme purumu.

¹¹ Akune Juda yembomanga wale kake telime pilieringi Juda ye awilimene* 'Yesusi omunje.' ningu koroko molkolie enono ningendo: "Kanu yemo tena molemonje?" nirangi.

¹² We yembomanga awisilini yundu olo toko ningu andoko moloringi.

Marene ningendo: "Yu ye peangamo." nirangi.

Nalo marene ningendo: "Yu yandopa yemboma kolo topa silimo." nirangi.

¹³ Nalo eno Juda ye awilime pipili kolkolie 'Olio nikimulu mele eno pilinge kinie mongo limolo.' ningu ungu tondolo teko naa nirangi.

¹⁴ Kake teli walema ou wendo orumu suku-singine Yesusi ,Pulu Yemo popo toko kaloringi, ulke tembelena pupe yemboma mane sirimu.

¹⁵ Juda ye awilimene konopu awisili liku mundukulie ningendo: "Nambepa iyemo pilipe konginjeli pelemoye? Yu sukuli awili tenga naa purumu." nirangi.

¹⁶ Yesusini topondopa nimbendo: "I ungu nimbu siliomo nanga ungu te molo. Na lipe mundoramu-ne oruntu yemonga ungumu.

¹⁷ 'Pulu Yemone "Teaa." nilimo ulume pilipu lipu teambo.' konopu lepa molemo yembomone nane ungu nilio ungumunge pulumu pilipelie, 'Nane Pulu Yemonga ungumu nilimo.' molo 'Yuni yuyu konopuni pilipe nilimo.' nimbe pilimbe.

¹⁸ Yembo tene yuyu konopuni pilipelie ungu nimbe silimomone 'Nanga imbi ola molopili.' nimbe telemo, nalo yembo tene 'Lipe mundoramu yemonga imbimu lipu ola mundundembo.' nimbe kongono telemo yembomo yu sumbi nili yembo te molopa, tepa kenjipe kolo toli yembo te naa molemo.

¹⁹ Ou Mosisini eno Pulu Yemonga ungu manema naa sinderimuye? Sirimu nalo eno molemelemanga telurini kepe kanu ungu manema pilku tengen panjiku naa telemelame. Aku liemo 'Na kanu ungu manema pulue tolemo.' ningu nambemona toko kondonge tekemeleye?" nirimu.

²⁰ Yuni aku sipe nirimu pilkulie yembomane topondoko ningendo: "Nawene nu topa kondomba tekemoye? Nunge konopune kuru te molemomonga pilkulie aku siku nikinu lepamo." nirangi.

²¹ Yesusini enondo topondopa nimbendo: "Nane ulu tondolo te terindu kinie eno konopu awisili liku mundoringi.

²² Mosisini 'Kangomanga kangi te makaye teko kopisiengi.' nimbe ungu mane sipe panjerimumunge eno koro molemele wale Sambatemo[†] kinie kangomanga kangi te makaye teko kopisilimele. (Sike Mosisini

[§] 7:10: aku wale kake telimunge ungu pulu te inie yakondo 5:1*. * 7:11: ungu pulu te inie yakondo 1:19*. † 7:22: bokumunge alsena anjokondo "37. Sabat".

ou pulu pulu 'aku ulumu teamili.' ni naa nirimu. Ou enonga andakolepalimene aku ulumu teringi, nalo pe Mosisini kanu ungu manemo sipe panjerimumunge pilkulie telemele.)

²³ Enone Mosisini ungumane sirimumu pilku likulie kango tenga kangi te kopisinge walemo[‡] eno koro molemele wale Sambatemo wendo olemo kinie kopisilimele liemo kapola na Sambate walemo kinie ye te tepo konde Isindumunge na-kinie nambemune mumindili kolemeleye? 'Sambate walemo kinie kango tenga kangi te kopisiku wendo likulie 'Papu tekemolo.' ningi liemo Sambate walemo kinie nane ye tenga kangi pali tepo konde lio akumu papula telio.'

²⁴ Enone mongone kanolemele ulume kanokolie sumbi siku 'Imu sike. Imu kolo.' ningi naa piliengi! Ulume mimi siku kanoko konopuni pilkulie sumbi siku apuruku kondangi." nirimu.

7:25-31-(44) "Yesusi Yu Sike Pulu Yemone 'Lipu Mundumbo.' Nirimu Ye Nomi Kirasimunje?" Niringi Temanemo

²⁵ Yu aku sipe nimbe molopili Jerusalleme moloringi yembo marene eno enono walsiku pilkulie ningendo: "I yemo 'Topo kondamili.' ningi molemele yemo naa molemoye?

²⁶ Nalo kaname. Yembo awisili molemelena yu mona ombo angilipe ungu mane sikimu nalo ye awilimene yu ulu te naa tekemele. Enone 'Yu sike Pulu Yemone 'Olio nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.' nirimu ye nomi Kirasimu.' ningi pilkamilinje?

²⁷ Nalo olione iyemonga pulu koleamo kanolemolo. Pulu Yemone lipe mundumbe ye nomi Kirasimu ombá kinie yembo tene yu molopa ombá koleamo naa kanopa imbi simbe."§ niringi.

²⁸ Kanu kinie Yesusi, ou ulke tembelena ungu mane sipe molorumu mele we sipe molopalie, ru nimbeline nimbendo: "Sike enone na kanoko imbi siku, na molopo ondu koleamo kanolemeleye? Na nanu konopuni pilipulie naa orundu. Na lipe mundoramu-ne orundu yemo yu-kinie sike ulu pulumu pelemo yemo. Kanu yemo eno naa pilimele

²⁹ nalo na yu pea molopolie, yuni na lipe mundoramu-ne orundu akumunge nane yu kanopo imbi silio." nirimu.

³⁰ Aku nirimu kulu pilkulie yu ambolko liku ka singe teringi nalo yu tonge walemo ou wendo naa orumu kulu yembo tene yu naa ambolorumu.*

³¹ Yembo awisilini aku tengen teringi nalo yembo awisilini ningendo: "Pulu Yemone 'Lipu mundumbo.' nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu[†] ombalie nimbemone, iyemone yu molemo mele lipe ora silimo ulu tondoloma[‡] telemo mele kanu yemone ulu tondolo olandopama manda tembaye? 'Ye nomi Kirasimuni temba.' nimbu pilimolo ulume i yemone telemo." ningulie 'Yu sike kanu yemo.' ningu tondolo munduku pilieringi.

7:32-36 Juda Ye Awilimene Ele Ye Mare "Yesusi Puku Ka Si-Pee!" Ningu Liku Mundoringi Temanemo

³² Yembomane aku sipe Yesusi molorumu mele aku siku anjo yando olo toko kerepale niringi mele Juda ye awili Parisimene pilkulie niringimuni,

[‡] **7:23:** LLipai 12:3; bokumunge alsena anjokondo "18. katim skin". § **7:27:** Sikenje, molo yuni kolo torumunjie? Inie 7:42, Mateyu 2:4-6 unguselo kana. * **7:30:** 6,8 Yesusinge tonge walemo ou wendo naa oli ungu mare inie 2:4, 8:20, 12:23, 13:1, 17:1, 18:11, LLuku 4:28-30, 9:51, Mateyu 26:18, Mako 14:35-36. † **7:31:** bokumunge alsena anjokondo "23. Krais". ‡ **7:31:** ungu pulu te inie yakondo 2:11*.

eno kinie Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie enone§ ulke tembele ele ye mare "Yesusi puku ka si-pe!" ningu liku mundoringi.

³³ Kanu kinie Yesusini nimbendo: "Laye-kolo mindi eno kinie molopolie, pe na lipe mundorumu yemo molemona kelepo pumbo.

³⁴ Pe enone na koronge nalo naa kanoko, molombona manda naa onge." nirimu.

³⁵ Juda ye awilimene enono anjo yando kerepale ningulie ningendo: "Yu tena pumbe-na olio manda yu naa pupu kanomoloye? Aku liemo olionga Juda yembo mare ou kolea lupemanga puringi molemele koleamanga pupe yembo talape lupema* ungu mane sipe molomba-na naa kanomolonje?

³⁶ Yuni ou nimbendo: "Na koronge nalo enone na naa kanonge. Na molombona eno manda naa onge." nimu kanumu ungu pulumu nambolkanje?" niringi.

7:37-39 Konde Molopa Mindi Puli Ulu Pulumu Pelemo Nomonga Ungu Te[†]

³⁷ Pe, yemboma Jerusalleme ongo maku toko kake teli walemanga‡ ulume teringi walema pora nimbéndo wale awilimu wendo orumu kinie Yesusi ola angilipelie tondolo mundupelie nimbendo: "Yembo te no waka kololu liemo na moliona ombo no nopili.

³⁸ Na molio nilio mele "Sike." ningu tondolo munduku pilinge§ yemboma enonga konopumenga konde molopa mindi puli noma pikipe wendo ombá.* Pulu Yemonga bokune ungu te aku sipe nimbe molemo." nirimu.

³⁹ Yuni ungu nirimumunge pulumu isipe: "Yu Pulu Yemone sike lipe mundorumu, olio lipe tapondomba yemo molemo." ningu tondolo munduku pilinge yemboma pe walse Pulu Yemonga Minimu enonga konopumenga ombo molomba lingemondo nirimu. Yesusi ou kolopa lomboropa ola molopa mulu koleana kelepa olando naa purumu kulu Minimu ou naa oli.

7:40-44 Yemboma Yesusi Molorumu Mele Kerepale Ningu Moloringi Temanemo

⁴⁰ Yembomane Yesusini ungu nirimume pilkulie, marené ningendo: "I yemo Mosisini 'Pulu Yemonga ungu umbu tondombama pilipe yemboma nimbe simbe ye te ombá.' nirimumu† i yemo lemo." niringi.

⁴¹⁻⁴² Marené ningendo: "Yu Pulu Yemone 'olio nokopa kondomba lipu mundumbo.' nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu." niringi.

Marené ningendo: "Pulu Yemone lipe mundumbe ye nomi Kirasimu kolea Gallilli disiriki molopalie ombáye? Yu Gallilli naa menge. Pulu Yemonga bokumuni nimbendo: 'Pulu Yemone lipe mundumbe ye nomi Kirasimu ye nomi kingi Depisini kalopa limbe. Depisi yu meringi Betellieme taono akune ye nomi Kirasimu menge.' nilimo‡ kanumunge yu Gallilli disiriki manda naa menge lemo." niringi.

⁴³ Aku siku yemboma Yesusi molorumu mele kerepale ningu konopu lupe lupe lierungi.

§ **7:32:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi", "34. pris". * **7:35:** bokumunge alsena anjokondo "2. arapela lain". † **7:36:** inie yakondo 4:10,14. ‡ **7:37:** Walemonga imbimu inie yakondo 7:2; ungu pulumu 5:1*. § **7:38:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". * **7:38:** inie yakondo 4:10,14, ungupulu te 4:10*. † **7:40:** Ungu-Manema 18:15,18 molemo; bokumunge alsena anjokondo "35. profet". ‡ **7:41-42:** Maika 5:2. Akumu sike Yesusi Betellieme taonona meringi, Mateyu 2:1,4-6, LLuku 2:4-6.

44 Yembo marene 'Yesusi ka siemili.' konopu leko moloringi nalo tene
yu pupe ambolopa naa lsimu.

7:45-52 Juda Ye Awilimene 'Yesusi We Yere.' Konopu Lieringi Temanemo

45 Ulke tembele ele-yema Yesusi kinie yemboma kinie ningu moloringi
mele pilku molkolie, pe we kelko yando ongo Pulu Yemo popo tondoringi
ye awilime kinie Parisi yema kinie moloringine puringi. Yesusi ka siku
naa mengo oringi kulu kanokolie enone ele yemando ningendo: "Yemo
nambemune naa mengo ongiye?" niringi.

46 Ele yemane ningendo: "Molo. Ye tene ou ungu mane silimele mele
yuniaku sipe naa simu. Yuni ungu mane paa olandopa simu." niringi.

47 Parisimene pilku keri pilkulie ningendo: "Yuni kolo topa ungu
nimume 'Sike nimu.' konopu leko eno we kelko yando ongiye?

48 Olionga ye awilime kinie Parisi yema kinie olionga ye tene "Yu
molemo nilimo mele sike akumu molemo." nimbe piliemuye? „Molo, tene
aku sipe naa nimbe piliemu kanumu. [§]

49 Nalo we yembo maku toko molongime Mosisini ungu mane sirimu
pelimoma paa naa pilimele. Pulu Yemone enonga kotemo koronga pilipe,
kolonge kinie 'Mindili nangi.' nimbe panjerimu." niringi.

50 Nikodimasi, yu ou walse Yesusi molorumune purumu ye kanumu,*
Parisi ye kanumenga te yu, yuni eno walsipelite nimbendo:

51 "Olionga ungu manemane 'Yembo te kote naa pilkulie we mongo
liku sie.' nilimoye? Yu ou kotena ombalie nilimo mele pilipulie pe ungu
nilimomanga pulume apurupu pilimolo." nirimu.

52 Parisi yemane yundu topondonko ningendo: "Aku nu kepe kolea Gallilli
ye teye? Pulu Yemonga bokune sukundu mimi siku kanani. Mimi siku
kanokolie, 'Pulu Yemone ungu umbu tondolime pilipe yando nimbe simbe
ye te Gallilli wendo ombá.' nimbe pelemo kanoniyé?" niringi.[†]

**7:53-8:11 Ambo Ye Puli Te Kinie Ye Te Kinie Wa Ulu Kerinele Teringili
Kinie Yesusini Ulu Te Terimu Temanemo**

53 Yemboma pali ulkendo bulu-balu ningu puringi

8

1 nalo Yesusi ma pangit te 'Ma Pangit Unjo Ollipi Ponie' nili akune olando
purumu.

2 Kanu kinie kolea tangoramu kinie ipulueli-ou yu kelepa ,Pulu Yemo
popo toko kaloringi, ulke tembelena purumu kinie yemboma yu moloru-
mune ongo maku toko moloringi kinie eno ungu mane simbendo yu manie
molorumu.

3 Kanu kinie Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi
yema kinie* Parisi yema kinie[†] enone ambo ye puli te ye te kinie wa ulu
kerinele teringilim[‡] liku mengo ongo yemboma moloringi kumbi-kerena
ongo anjikulie,

4 Yesusindu ningendo: "Ungu Mane Silimu, i ambo ye pulimu ye te kinie
wa ulu kerinele teko molongili yembomane kanongi-ne membo okomolo.

[§] **7:48:** Sikenje. Molo Nikodimasi koronga kiyengo nimbe 'Yesusi yu sike Pulu Yemone mako
topa lipa mundorunu ye nomi Kirasimu.' nimbe yu kuru mondopa molorumunje? Ya 7:50 kinie
yakondo 3:1-21 kanani. * **7:50:** inie 7:48*. † **7:52:** ya 7:40,41. * **8:3:** bokumunge alsena
anjokondo "41. saveman". † **8:3:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi".

5 Mosisini ungu mane te sipe panjipelie nimbendo: "Amboaku tembamo kouni toko kondaa." nirimu[‡] kene nuni nambolka niniye?" niringi.

6 Nalo enone sike pilingendo naa niringi. 'Yuni nambolka nimbenje? Nimbe kenjimbe kinie kote tendemolo.' ningu aku siku walseringi.[§]

Nalo Yesusi ma kanopa kimuni mana ,we, imbi topa molorumu.

7 Kanu kinie yu aliei walsi-pou-pou teringi kulu olando sipe kanopalie enondo nimbendo: "Enonga ye te ulu pulu keri te naa pelemo ye tene i ambomo kumbi lepa kouni topili."^{*} nirimu.

8 Aku nimbeline yu kelepa ma kanopa mana we imbi topa molorumu.

9 Aku nirimu kulu pilkulie ye awilime eno te talo ningu pena pena puku Yesusi munduku siye kolko eno puringi. Ye awilimenga ye nomime ou kumbi leko puringi kanu kinie we ye awilime akillu puringi kinie ye awili te Yesusi kinie naa molopa yuyu molopa, ambomo yu molorumune we angilierimu.

10 Kanu kinie Yesusi olando sipe kanopalie ambomo walsipelie nimbendo: "Ambomo, yema tena molemeleye? Ye tene nu 'Teko kenjenu-munge kote tendambo.' naa nimuye?" nirimu.

11 Ambomone nimbendo: "Awilimu, tene na kote naa tendemba tekemo." nirimu.

Jesusini nimbendo: "Nane kepe 'Nuni teko kenjenumunge mongo lieni!' naa nikiru kene nu pukulie ulu pulu keri teleno mele munduku siye kolko kelko naa tei!" nirimu.

8:12-20 (I temanemonga imbi talo mele.) Te:Yesusi Molorumu Mele Yuni Yuyu Witinese Molopa Yemboma Nimbe Sirimu Temane Te† Te:Yesusi Mana Yembomanga PaTendelimunge Ungu Te

12 Yembo moloringimendo Yesusini kelepa nimbendo: "Na ma koleamanga pali yembomanga patendelimu.[‡] Naandopo molombona lombili andoko molonge yemboma sumbulu tolina naa andoko molonge. Konde mololi ulu pulumu silimo patelimu kinie molonge." nirimu.

13 Aku nirimu kulu ye awili Parisimene[§] pilkulie yu karaye tekolie ningendo: "Nu moleno mele nunu ningu silino kene nuni ungu nikinume pilipulie 'Sike nikimu.' nimbu pilimelanje manda naa telka." niringi.*

14 Jesusini topondopa nimbendo: "Na ou molopo orundu koleamo kinie kelepo pumbo tekero koleamo kinie pilipu moliomonga na molio mele sike nanu nilio nalo nane iungu nikirumu sike ungumu. Nalo na molopo orundu koleamo kepe pe pumbo tekero koleamo kepe eno naa pilkimili.

15 Mana yembomane pilku apuruku telemele mele eno Parisi yemane aki siku pilkulie apurulimele, nalo nane yembo te naa apurulio.

16 Nalo nane sike pilipu apurulkenje na nanu manjipu naa apurulke-monga sumbi sipu apurulke. Na lipa mundorumu ye Tata kinie pea tapu topo molembolomonga sumbi sipu pilipu apurulke.

17 Enonga ungu mane te bokune molemo kanumu isipe: 'Yembo talone ungu te ningu singili liemo 'Aku ungumu sike.' niengi.' aku sipe nimbe pelemo.[†]

[‡] 8:5: LLipai 20:10, Ungu Manema 22:22. [§] 8:6: ungu pulu te Mateyu 16:1***. * 8:7: Ungu-Manema 17:6-7. [†] 8:11: inie yakondo 5:31-40. [‡] 8:12: inie yakondo 1:4,5,9, Jono Kumbi Lepamo 2:8-11. Yesusini yu mele yepoko pakera molorumu mele nirimu ungumu iboku Jono pulu pulune gomo 449 molemo. [§] 8:13: bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi". * 8:13: inie yakondo 5:31-47. [†] 8:17: Ungu-Manema 19:15.

18 Akumunge na molio mele nanu nimbu silio kepe; na lipe mundorumu ye Tatane na molio mele nimbe silimola.” nirimu.

19 Kanu kinie enone walsikulie ningendo: “Lanie tena molemoye?”[‡] niringi.

Yesusini topondopa nimbendo: “Enone na kepe nanga Lapamo kepe naa kanoko imbi silimele. Enone na kanoko imbi silimelanje Tata kepe kanoko imbi silimela.” nirimu.

20 Yesusi ulke tembelena sukundu, Pulu Yemonga ningu yembomane kou mone siringi unjo ketema lierimu koleana molopa yemboma ungu mane sipe molopalie iungume nirimu. Nalo yunge walemo[§] wendo naa orumu kulu yembo tene yu ambolko liku ka naa siringi.

8:21-30 Yesusini Ye Awilimendo “Na Pumbo Koleana Eno Manda Naa Punge.” Nirimu Temanemo

21 Yesusini altopa Juda ye awilimendo nimbendo: “Nakinie pumbo tekero, kanu kinie enone na koroko kelkolie enonga ulu pulu kerime konopune pepili kolonge. Na pumbo koleana eno manda naa onge.” nirimu.

22 Aku nirimu kulu pilkulie Juda ye awilimene enono kerepale ningu walsikulie ningendo: “Aku nambemune ‘Napumbo koleana eno manda naa onge.’ nikimuye? Akulimo yu yuyu topa kondombanje?” niringi.

23 Yesusini kelepa nimbendo: “Eno manie yemboma, naola yemo. Eno ma kolea pulu yemboma, na ma kolea pulu ye te molo.

24 Nane enondo ou nimbondo: “Ulu pulu kerime konopune we pepili kolonge.” nindu kanumu. Akumu “Na kinié molio ou-pulu-pulu molorundu pe molopo mindi pumbo yemo.” nimbu silio mele enone ‘Sike akumu molemo.’^{*} ningu tondolo munduku naa piliengi liemo pe eno kolonge kinie sike enonga ulu pulu kerime konopune we pepili kolonge.” nirimu.

25 Parisi yemane yu walsikulie ningendo: “Nunaweye?” niringi.

Yesusini topondopa nimbendo: “Na molio mele eno alieli nimbu silio kanumu na mindi.

26 Nane eno molko ulu telemele mele pilipu apurupulie enone teko kenjilimele mele ungu awisili nimbu silke nalo nanu konopuni pilipulie ungume naa nilio. Na lipe mundorumu yemo, yuulu sikema mindi tepa ungu sikema mindi nilimo ye, kanumuni nilimo mele mindi pilipulie mana yemboma nimbu silio.” nirimu.

27 Yuni Lapando nirimu nalo eno yuni nirimu mele pulumu naa pilieringi kulu

28 Yesusini enondo nimbendo: “Pe enone Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemo ola uku toko panjinge kinie[†] enone pilkulie “Na kinie molio ou-pulu-pulu molorundu pe molopo mindi pumbo yemo.” nimbu silio mele enone ‘Sike akumu molemo.’[‡] ningu pilkulie kepe, “Na nanu konopuni pilipulie naa telio.[§] Tatane na mane silimo mele mindi pilipulie nilio.” alieli nimbu silio ‘Akumu sike lemo.’ ningu pilinge.

29 Na lipe mundorumu-ne orundu yemo na kinie pea tapu topo molembolo; alieli yu kanopa peanga kanolemo ulume mindi teliomonga yuni walsikele kepe na mundupe siye naa kolemo.” nirimu.

[‡] **8:19:** inie anjokondo 14:7-11. [§] **8:20:** ungu pulu te inie yakondo 7:30*. ^{*} **8:24:** inie 8:28,58; anjokondo 13:19. Yesusi yu “Pulu Yemo molio.” nimbéndo aku sipe nirimu. Ou Mosisini Pulu Yemondo “Nu imbi naweye?” nirimu kinie Pulu Yemone aku sipe nirimula. [†] **8:28:** inie yakondo 3:14, anjokondo 12:32-33, 19:18. [‡] **8:28:** inie 8:24,58, anjokondo 13:19. [§] **8:28:** inie yakondo 5:30.

30 Yuni aku sipe nimbe molopili kepe yembo awisili 'Yesusi yu Pulu Yemone sike lipe mundorumu.' ningu tondolo munduku pilieringi.*

8:31-38 *Ungu Sikemone Olio Ka Silimo Melema Wendo Lindipe 'We Molko Kondangi.' Nimbé Temanemo*

8:31-41 *Eporayamone Kalopa Lsimu Yembomando Yesusini Nirimu Temanemo*

31 'Yu sike.' ningu pilieringi Juda yembomando Yesusini nimbendo: "Nane ungu mane silioma sike pilku liku tenge panjiku molongi liemo eno sike nanga lombili andolime molonge.[†]

32 Aku tekolie, enone sike ungumu pilinge kanu kinie eno ka silimo melema sike ungumuni wendo lindipe 'eno we molko kondangi.' nimbé." nirimu.

33 Enone topondoko yundu ningendo: "Olio Eporayamone kalopa lsimu yemboma molopo, yembo tenga ka kongono te naa tendepo molorumulu.[‡] Aku liemo nuni 'Ka silimo melema wendo pumbe olio molko kondonge.' nimiru kanamu nambeko pilkulie ninuye?" niringi.

34 Yesusini topondopalie nimbendo: "Nane eno paa sike nimbu sikirumu: Yembo ulu pulu keri telememele ulu pulu kerimene ka silimo kinie aku ulu pulu kerimenga ka kongono telememe.

35 Ka kongono telemo kendemandemo ulke pulu yemboma kinie pea kamu naa molemo, nalo ambolango te yunge ulke pulu yemboma kinie alieli telune tapu toko molemele.

36 Akumunge 'Ulke Pulu Yemonga, Malone 'Eno ka silimo melema mundupe siye kolopili, eno we molko kondangi.' nimu liemo meltene sike ka naa simbe, we paa sike molko kondonge.

37 'Eno Eporayamone kalopa lsimu yemboma molemele.' na pilipu molio nalo enonga konopune nanga ungumu naa pelemomonga na toko kondonge tekemele.

38 Nane Tata kinie molopolie kanoruntu mele eno nimbu silio. Enone enonga laniene nilimo mele pilkulie telememele." nirimu.

8:39-47 *Yesusini "Enonga Lanie Setene." Nirimu Temanemo 8:42-47 "Setenene Kalopa Lsimu Yemboma Molemele." Nimbe Yesusini Nirimu Temanemo*

39 Yesusini yembomando "Eno lanienga ungumu pilkulie telememele." nirimu kinie pilkulie Juda yembomane topondoko ningendo: "Olionga lapa kalopa lsimumu Eporayamo."[§] niringi.

Yesusini nimbendo: "Molo. Eno sike Eporayamone kalopa lsimu yemboma molemelanje Eporayamone terimu mele eno aku siku telemela.

40 Nalo aku naa telememele. Pulu Yemone na nimbe sirimu ungume na pilierindu ungu sikema eno nimbu silio yemo toko kondonge tekemele. Eporayamone aku sipe naa terimu.

* **8:30:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". † **8:31:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". ‡ **8:33:** Kolo toringi. Isirele yembomanga anda-kolepalime kolea Isipi moloringi kinie Isipi yembomane "Eno paa mindili nangi." ningu ka kongono mele siku ka pulse toko enonga ambolangoma "Ambolango mengolie kangoma kanoko likulie toko kondangi." niringi (Wendo Oringi 1, 5). Pe Pulu Yemone eno lipe tapondopa kolea Isipi ulsu memba purumu. Ulu te i-sipela: Yesusi molopili Isirele yemboma eno enono nokoko naa moloringi. Romo yembomane Isirele yemboma tondolo munduku nokoringimunge Isirele yemboma kapola naa molko Romo yemboma paa konopu keri panjeringi. Pe altoko kolo toringi ungu te inie anjokondo 19:15 molemola. § **8:39:** bokumunge alsena anjokondo "31.1. pikinini bilong Eporayamo".

41 Eno enonga laniene telemo mele manda manjiku telemele.” nirimu. Enone tondolo karaye tekolie ningendo: “Olionga anumu ye te lupe kinie wapora topalie olio naa merimu. Olionga lapa kanumu Pulu Yemo telu mindi.” niringi.

42 Yesusini enondo nimbendo: “Na Pulu Yemo kinie molopolie orundu ya moliomonga Pulu Yemo yu sike enonga Lapa lelkanje enone na konopu mondolemela. Nananu konopuni pilipulie naa oruntu. Yuni na lipé mundorumu-ne oruntu.

43 Nane ungu niliomanga pulumu nambemune sumbi siku naa pilimel-eye? ‘Ungu pulumu naa pilimolo.’ ningi liku su silimele akumunge nanga ungumu eno naa pilimele.

44 Eno Depelemonga* ambolangoma, Setene enonga lapamo. Laniene kanopa peanga kanofemo mele ‘teamili.’ ningulie yuni “Eno teaa.” nilimo mele ‘Paa teamili.’ nilimele. Ou-pulu-pulu mulu maselo kokele wendo orumu kinie yu yembo topa kondoli yemo molorumu mele aku silimu yandopa kinié we molemo. Yu sike ungu pulu te naa perimu-ne sike ungu te walsikele kepe paa naa nirimu. Yu kolo tolemo yemo; yu sike kolo toli ungumunge pulu yemo molemomonga ou yu kolo torumú mele yandopa kinié kepe pe kepe kolo mindi tolemo tomba.

45 Nalo nane ungu sikema nimbu siliomonga eno naa pilku ‘Kolo tolemo.’ ningi pilimele.

8:46-59 Yesusi Kinie Isirele Ye Awili Mare Kinie Kerepale Niringi Temanemo 8:48-59 Yesusini “Eporayamo”

46 “Nawene nanga konopune ulu pulu keri telu kepe pelemo manda lipé ora simbeye? Te naa pelemo nalo nane ungu sikemo nindu liemo ‘Sike nikimu.’ ningi eno nambemune naa pilimeleye?

47 Pulu Yemonga ambolangomane Pulu Yemone nilimo ungumu pilku limele. Eno Pulu Yemonga ambolangoma naa molkolie[†] yunge ungumu nane nimbu silioma ‘Naa pilimolo.’ ningi naa pilku limele.” nirimu.

48 Juda ye awilimene[‡] yundu topodoko ningendo: ““Nu Sameria ye te moleno, nunge konopune kuru te molemo.” nilimolo kanumu sike nilimolo.” niringi. „Juda yembomane Sameria yemboma kinie konopu keri panjeringi kanumunge[§] yu iri toko ungu taka tondoko “Yu ye keri te.” ningendo “Nu Sameria ye te.” niringi.,

49 Niringi mele pilipelie Yesusini topondopa enondo nimbendo: “Nanga konopune kuru te naa molemo. Nane Tatanga imbi lipu ola mundundulio, nalo enone nanga imbi teko kenjindilimele.

50 Nanu ‘Imbi ola molopili.’ naa nilio, nalo ye te molemo akumuni ‘Na imbi ola molopili.’ nimbe nanga imbi lipé ola mundundulimo. Kanuyemone nane nilio mele kepe enone nilimele mele kepe mimi sipe pilipe apurupe tene ‘Sike nikimu.’ nimbe pilipe molemo.

51 Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Yembo te nanga ungumu pilipe lipé tepa molomba yembomo paa kamu naa kolopa molopa mindi pumbé.[¶] nirimu.

52 Juda ye awilimene yundu ningendo: “Kinié olio pilkimulu, kuru te paa sike nunge konopune molemo lemo. Anda kolepa Eporayamo kolorumu;* Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningi siringi

* **8:44:** Depelemo kurumenga nomi Setenenga imbi mele te. Ungu pulu te bokumunge alsena anjokondo “9. devil”. † **8:47:** inie 8:42. Bokumunge alsena anjokondo “31. pikinini”. ‡ **8:48:**

ungu pulu inie yakondo 1:19*. § **8:48:** bokumunge alsena anjokondo “39. Sameria”. * **8:52:** Ou Pulu Pulu 25.

yema[†] koloringila. Nalo nuni ninindu: "Nanga ungumu pilipe lipe molomba yembomo kamu naa kolomba." nirkku.

53 Eporayamonga imbi manie mele molopa nunge imbi ola molemoye? Yunge imbi paa ola, nalo yu kepe kolorumula. Pulu Yemone ungu umbu tondorumumu pilku yemboma ningu siringi yemboma kepe imbi ola molorumu nalo koloringila. Nunge imbimu ola enonga imbime manieye? Paa molo! Nu koropamo." nirkku.

54 Yesusini topondopa nimbendo: "Nane nanga imbi nanu lipu ola mundulkenje na imbi paa sike ola naa molka, na we mindi nilke. Nalo akumu molo. Tata, yundu enone "Olionga Pulu Yemo." nilimele kanumuni nanga imbi lipe ola mundundulimo.

55 Enone yu naa kanoko naa pilimele nalo nane yu kanopo pilio. Nane "Yu naa kanopo naa pilio." nilkenje eno kolo tolime molemele mele na aku siyu molka. Nalo nane yu paa sike kanopo pilipu, yunge ungumu pilipu lipu tepo molio.

56 Enonga anda kolepa Eporayamone na mana manie ombó walemo kanomba pilipelie konopu sipe molorumu. Kanu walemo kamu kanopalie konopu sirimú." nirkku.

57 Kanu kinie Juda ye awilimene yundu ningendo: "Nunge ponie tokapu talo ou naa pora nili. Nu kango yemo mindi. Pe nu "Eporayamo kanorundu." nirkku. Nuni yu manda naa kanorunu. Kolo tokono." nirkku.

58 Yesusini enondo nimbendo: "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Eporayamo sike paa koronga ou molopa kolorumu nalo yu ou naa molopili na molorundu."[‡] nirkku.

59 Aku nirkku kulu pilkulie enone "Yu topo kondamili." ningu kou liku yu tonge teringi. Nalo Yesusi lopi tepalie, ulke tembelena kiyengo nimbe ombla ulsu purumu.

Ou Naa Molopili Na Molorundu." Niriku Temanemo

9

Kolomongo Awili 9 Yesusini Mongo Keri Lierimu Ye Te Tepa Konde Lsimu Kinie Pe Parisi Yema Kinie Ulu Te Wendo Orumu Temanemo

9:1-12 Yesusini Mongo Keri Lierimu Ye Te Tepa Konde Lsimu Temanemo

1 Yesusi aulkenna pumbe purumu kinie mongo keri lierimu ye te molorumu kanorumu. Anumuni olona sukundu mongo keri lielimu merimu.

2 Pe yu lombili andoli yemane yu walsikulie ningendo: "Rapai,* nawene ulu pulu keri terimumunge iyemonga anumuni yu olona sukundu mongo keri lielimu merimuye? Yemo yuyu terimu molo anumu lapaselone teringiliye?" nirkku.

3 Yesusini nimbendo: "Yemo yuni kepe anumu lapaselone kepe ulu pulu keri te teringi ne yu mongo keri naa lierimu. 'Pulu Yemonga ulu tondolo

[†] 8:52: bokumunge alsena anjokondo "35. profet". [‡] 8:58: Yesusini "Eporayamo naa molopili na molorundu." nirkku akumu Umbu-Ungune "molorundu" ya molemo nalo Yesusi yunge ungune sike "molorundu" naa nirkku. "Molio" nirkku. "Eporayamo yu ou naa molopili na molio." nirkku. Inie 8:24,28 kinie, anjokondo 13:19 kinie kananila. Nambemune, Pulu Yemonga imbi 'Yawe' akumunge ungu pulumu 'Molio'. Akumunge yembomane "Yu Pulu Yemo molemo.' ningu pilienyi!" nimbe Yesusini aki sipe "molio" nirkku. Akumunge ungu pulumu Wendo Oringi 3:14 molemo kana. Yesusi "molio" nirkmuungu pokore inie yando 6:35* kana. * 9:2: 'Rapai' ungu pulumu inie yakondo 1:38*.

te iyemo kinie mona wendo opili yemboma pali kanangi.' nimbe iyemo mongo keri lierimu.

⁴ Iwalemo pora naa nimbe ena ou naa pupili na lipe mundorumu yemonga kongono paa temolo. Ipu lemba kinie yembo tene manda kongono naa temba.

⁵ Na ima koleana molopolie, na ma koleana yembomanga patendelimu molio."[†] nirimu.

⁶ Aku nimbeline yu mana lkambe topalie mamo kinie ambolopa topele-mapele topalie yemonga mongoselonga kandopalie nimbendo:

⁷ "Nu no-mongo Silloamo puku kumbi-kerena no le-pou." nirimu. (Silloamonga ungu pulumu 'lipe mundoli') Yu akune pupe kumbikerena no lierimu kinie mongoselo peanga lierimu, melema kanolipeulkendo purumu.

⁸ Kanu kinie yunge kolea yemboma kinie "Yu koumone siee." nimbe ou aulkena mawa tepa molorumu kanoringi yemboma kinie yuaku sipe orumu kanokolie enone enono anjo yando kerepale ningu walsikulie ningendo: "I yemo ou "Kou mone sie." nimbe mawa tepa molorumu kanu yemonje?" niringi.

⁹ Marene ningendo: "Sike, yuaku yemo mindi." niringi.

Marene ningendo: "Molo. Elo kumbi-kere telu sipe nalo iyemo lupe." niringi.

Nalo yemo yuyu tondolo mundupelie nimbendo: "Yekanumu na mindi." nirimu.

¹⁰ Enone topondokolie ningendo: "Nunge mongoselo nambe-enu kinie peanga liemuye?" niringi kinie

¹¹ yuni topondopa nimbendo: "Ye te 'Yesusi' nilimele kanumuni olí lipe mongoselonga ape kandopalie nimbendo: "No-mongo Silloamo puku kumbi-kerena no le-pou." nimukinie pupu kumbi-kerena no le-pondu kinie nanga mongoselo peanga liemu-ne kolea kanondu." nirimu.

¹² "Aku yemo tena molemoye?" niringi kinie

"Na naa kanondu." nirimu.

9:13-34 Parisi Yemane Mongo Keri Lierimu Yemo 'Nambepe Peanga Liemunje Piliemili.' Niringi Temanemo (Kolomongo Awili 9 pali temane telimu)

¹³ Ye ou mongo keri lierimumu yembomane Parisi yema[‡] moloringine mengo puringi.

¹⁴ Kanu kinie, Yesusini le-olí lipe yemonga mongoselonga ape kandopalie yemonga mongoselo 'altopa peanga liepili.' nirimu kanu walemo 'Juda yemboma koro moloringi, wale Sambate kinie[§] terimu,

¹⁵ akumunge Parisi yemane kepe yu walsikulie ningendo: "Nunge mongoselo nambepe peanga liemuye?" niringi.

Yemone topondopa nimbendo: "Nanga mongoselonga oli ape kandomu kinie na kumbi-kerena no lepolie kinie na mongone kanokoro." nirimu.

¹⁶ Parisi ye marene ningendo: "I yemo Sambate walemo naapilipe we andolemo, aku sipe ulu pulu keri telemomonga Pulu Yemone yu naa lipe mundorumu lemo,"* niringi.

Nalo marene ningendo: "Pulu Yemone lipe tapondomba kinie mindi yembo tene iulu tondoloma mele manda temba[†]aku sipe mele ye ulu pulu keri telemo tene manda telkaye?" niringi.

[†] 9:5: inie yakondo 8:12. ^{*} 9:13: bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi". [§] 9:14: bokumunge alsena anjokondo "37. Sabat". ^{*} 9:16: inie 9:24. [†] 9:16: ungu pulu te inie yakondo 2:11*.

Akumunge eno anjo yando kerepale ningu konopu telune pupili naa moloringi.

¹⁷ Akumunge mongo ou keri lierimu yemo altoko walsikulie ningendo: "Kanu yemone nunge mongomo tepa peanga tendemu akumunge yundu nu nambolka konopu lekenoye?" niringi.

Yemone topondopalie nimbendo: "Yu Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe silimo yete." [‡] nirimu.

¹⁸ Nalo Juda ye awilimene[§] "Iyemo ou yunge mongomo paa sike keri lierimu, pe kinié peanga liemu." nimbu 'sike lemo.' we naa nimolo. Yu olio kanopo imbi naa silimolo kene anumu lapaselo walsipu piliemili wale." niringi.

¹⁹ Kanu kinie anumu lapaselo oringili kinie walsikulie ningendo: "I yemo elonga marenaye? "Anumuni merimu kinie mongomo keri lierimu." nilimbele kanu yemo imuye? Aku liemo kinié nambepa mongone kanolemoye?" niringi.

²⁰ Anumu lapaselone topondokolo ningelendo: "Yu sike oltonga malo, anumuni merimu kinie yunge mongomo keri lielimu merimu yemo olto kanokombolo.

²¹ Nalo kinie yunge mongoselo peanga liemumu nambepa temunje olto naa kanombulu. Yu nawene mongoselo tepa peanga tendemunje akumu olto naa la kanombulu. Yu yemo molemo kene yu temu mele yuyu nimbe sipili yu walsiku piliee." niringili.

²² Anumu lapaselone topondokolo ningelendo: "Yembo tene 'Yesusi yu sike Pulu Yemone lipe mundorumu ye nomi Kirasimu.' nimbu liemo aku yembomo ulke makú topo Pulu Yemonga ungumu pilimolo ulkemanga naa opili kamu makoromolo." niringimunge aku siku niringili.

²³ Ou ye awilimene akusiku ningu panjeringimu anumu lapaselone pilkululie "Yu yemo kene yuyu nipili walsiku pilie." niringili.

²⁴ Juda ye awilimene kelko talo siku ou mongo keri lierimu yemo "Ou." ningulie yundu ningendo: "Nuni 'Pulu Yemo pilipe molemo.' ningu kolo naa toko, nu temu mele sumbi siku olio piliemili ningu si! 'Olio Pulu Yemonga ungumu mimi sipu pilimolo yemane pilkimulu,' "Nunge mongo tepa peanga tendemu." ninkinu yemo yu ulu pulu keri teli yemo." nimbu pilkimulu." niringi.*

²⁵ Yuni enondo topondopa nimbendo: "Na mongo tepa peanga tendemu yemo ulu pulu keri teli yemo molo molonje, na naa pilkiru. Nalo ulu te na paa sike pilkiru. Ou nanga mongoselo paa sike keri lierimu nalo kinie nanga mongoselo peanga liemu-ne kolea kanokoro, akumu na paa pilkiru." nirimu.

²⁶ Kanu kinie enone yu walsiku pilkululie ningendo: "Yuni nu nambemuya? Nambolka uluri temu kinie nunge mongoselo peanga liemuya?" niringi.

²⁷ Yuni topondopa nimbendo: "Nane eno ou nimbu sindu nalo naa pilingendo ungu nindumu liku su singi kanumu. Pe kinié nambolkare pilingendo altoko 'ni!' nikimiliye? Eno kepe yu lombili pungendo walsikimilinje?" nirimu.

²⁸ Kanu kinie enone yu kinie mumindili kolkolie iri toko ningendo: "Nu aki ye kerimunge lombili andolimu nalo olio Mosisinge lombili andolime.[†]

* 9:17: bokumunge alsena anjokondo "34. profet". § 9:18: ungu pulu inie yakondo 1:19*.

* 9:24: ya 9:16. † 9:28: bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel".

29 'Pulu Yemone sike Mosisi kinie ungu nirimu.' nimbu pilipulie 'Mosisi Pulu Yemonga ye awilimu.' nimbu pilipu molemolo,[‡] nalo iye kerimu yu terenga molopa orumunje, olio naa pilkimulu." nirangi.

30 Yemone topondopa nimbendo: "I yemone nanga mongoselo tepa peanga tendemu nalo yu tena molopa orumunje eno Pulu Yemonga ungumu mimi siku pilimele yemane naa pilimele akumu paa ulu te lupe.

31 Olio pilimolo, 'Ulu pulu keri telemele yemboma Pulu Yemo mawa teko "Liku tapondou." nilimele ungume naa pilimo. Yembo te 'Pulu Yemonga imbi mu' olendopa molopili.' nimbe ulumē tepa molopa, yuni "Tei." nilimo mele pilipe telemo yembomo Pulu Yemo mawa tepa "Liku tapondou." nilimo ungume pilimo.' akumu olio pilimolo.

32 Ou Pulu Yemone mulu maselo terimu kinie kepe yandopa kepe yembo te anumuni merimu kinie olona sukundu mongo keri lierimu yembomonga mongomo yembo tene tepa peanga tenderimu ningu temane telu kepe ou tene naa toringi pilierimulu kanumu.

33 Pulu Yemone iyemo lipe naa mundulkenje yuni aku sipe ulu tondolo te manda naa telka." nirimu.

34 Yuni aku nirimu kulu pilkulie enone topondoko ningendo: "Nu aminiene merimu kinie ulu pulu keri awisili pepili merimu. Pe kinié nuni 'olio mane siembo.' konopu lekolie nikinuye?" nirangi. Aku ningulie yu 'Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkena kamu, makororingi.

9:35-41 "Yembomanga Konopune Sukundu Mongoma Keri Lemo, Yembo Naa Kanolemele." Nirimu Temanemo (Kolomongo Awili 9 pali temane telumu.)

35 Juda ye awilimene Yesusini mongo tepa peanga tenderimu yemo 'Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkena, kamu makororingi kinie pilipelie Yesusi yu pupe kanopalie nimbendo: "Nu Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo 'Yu sike Pulu Yemone lipe mundorumu,' ningu tondolo munduku pilkinu[§] molo moloye?" nirimu.

36 Yemone walsipelie nimbendo: "Ye Awilimu,* iye nikinumu yu naweye? Nane 'yu sike aku yemo molemo.' nimbu tondolo mundupu pilimbo kene ningu si." nirimu.

37 Yesusini nimbendo: "Kanu yemo nu kinie kanoko moleno. Kinié nukinie ungu ningu molkombele akumu." nirimu.

38 Kanu kinie ye kanumuni nimbendo: "Awilimu, kinié 'Nu aku yemo sike lepamo.' nimbu tondolo mundupu pilkiru." nimbeline Yesusinge imbi lipe ola mundundupe yu kapi nirimu.

39 Yesusini nimbendo: "Na 'yemboma ulu pulu keri teko molemele mele mona liepili pilengi!' nimbu ma koleana orundu. 'Yembo mongo keri lemoma mongone melema kanoko, mongo peanga lemoma mongone melema naa kanangi.' nimbu ma koleana orundu."[†] nirimu.

40 Parisi ye[‡] yu pea moloringi marene yuni aku nirimu pilkulie 'Yu ungu iko te topa oliondo nikimunje?' ningu yu walsikulie ningendo: "Nu nambolka ningu nikinuye? Olionga mongoma keri lemolate?" nirangi.

41 Yesusini nimbendo: "Enonga mongoma keri lelkanje enonga 'konopune ulu pulu kerime pelemo.' ningu pilkulie, 'Pulu Yemondo,' 'Ulu pulu kerime manie pupe konopu peanga liepili.' ni." nilimela. Nalo "Mongone

[‡] 9:29: WendoOringi 33:11. § 9:35: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip", "32.3. Pikinini Bilong Man". * 9:36: bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela". † 9:39: inie yakondo 3:17.

[‡] 9:40: bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi".

melema kanolemolo." nilimelemonga enonga ulu pulu kerime konopune we pepili molemele."§ nirimu.

10

10:1-21 Yesusini Kongi Sipisipime Kinie Sipisipimenga Tapu Yemo Kinie Akumendo Nirimu Temanemo

10:1-6 Kongi Sipisipi Palamonga Ungu Ikomo

¹ Walse Yesusini yembo moloringimendo nimbendo: "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Ye te kongi sipisipi pala kerepulune suku naa pupe, we tengatopa tangondopa pulimo yemo yu wa noli yemo.*

² Nalo ye tekerepulune suku pulimo yemo yu sipisipi nokoli yemo.†

³ Kerepulu nokoli yemone yunge kune lindilimo. Sipisipimene nokoli yemonga ungumu pilimele, yunge sipisipimenga imbime lepa pala kerepulune ulsu memba pulimo.

⁴ Yunge sipisipime wendo lipelie, yu kumbi lepa pulimo kinie yunge ungumu pilkulie eno lombili pulimele.

⁵ Ye lupe tengatopa ungu nilimomo naa pilkulie yu lombili naa puku talopa leko pulimele." nirimu.

⁶ Yesusini aku ungu ikomo topa sirimu nalo ungu pulumu naa pilieringi.

10:7-18 Yesusi Yu "Kongi Sipisipimenga Tapu Ye Peangamo Molio." Nirimu Temanemo (10:1-18 pali kanani)

⁷ Yesusini 'kongi sipisipimenga ungu ikomo topalie nirimumuni, ungu pulumu naa pilieringi kulu, kelepa ungu te pea nimbendo: "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Na sipisipimenga pala kerepulumu.‡

⁸ Yembo lupe ou na naa wambo oringi yemboma wa noli yema mindi, nalo enonga ungume sipisipimene naa pilieringi.

⁹ Na kerepulumu. Yemboma 'Sukundu pamili.' ningulie na molombona ongema mindili nolemela aulkena wendo ongo na-kinie kapola molko sukundu puku§ pena ongo era nongo tengemo.

¹⁰ Wa lili yemo wa nomba topa kondopa tepe kenjimbendo mindi olemo. Nalo nome 'Eno konde molko paa molko kondangi.' nimbu oruntu.

¹¹ "Na nanu kongi sipisipi tapu topo kondolio yemo. Sipisipi tapu tepe kondoli yemone yunge sipisipime 'Mindili naa nongo, kolou naa kolangi.' nimbelie eno lipe tapondopa enonga nimbe kolo wangopa kolondomba telemo.*

¹² Ye te yu sipisipi pulu yemo molo, yu we kou kongono mindi tepe sipisipime we nokondolemo, kanu we tapu tendeli yemo owa takera te 'Sipisipi te topo nambo.' nimbe olemo kinie kanopalie, yu sipisipime mundupe siye kolopa talopa lepa pulimo. Kanu kinie owa takeramone sipisipime topa bulu-balu silimo.

¹³ Yemo yu kou kongono teli yemo mindi molopalie, sipisipime kondo naa kolopa yu talopa mindi lemo.

¹⁴⁻¹⁵ "Na nanu sipisipi pulu yemo molopolie eno tapu topo kondolio. Tatane na kanopa pilimo nane yu kanopo pilio mele aku sipe melela,

§ 9:41: inie anjokondo 15:22. * 10:1: inie 10:5,8,10,12,13. † 10:2: bokumunge alsena anjokondo "44.1. sipsip". ‡ 10:7: Yesusini yu mele yepoko pakera molorumu mele nirimu ungumu iboku Jono pulu pulune gomo 449 molemo. § 10:9: bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek". * 10:11: inie anjokondo 15:13.

nane nanga sipisipime kanopo pilio enone na kanoko pilimelela. Nane sipisipime eno 'Naa kolangi.' nimbu enonga kolo wangopo kolondombo.

¹⁶ Nanga sipisipi mare lupe molemelela, iJuda, koleana sipisipime molo. Na kanu sipisipi wema kepe paa membo ombóla. Membo ombó kinie kanume nanga ungume pilku linge kinie pe sipisipime pali talape telumu mindi molonge, sipisipi pulu ye telu mindi molopa eno tapu tepa kondomba. Akumu na.

¹⁷ "Na kolambo." nikirumunge Tatane na konopu mondolemo. Nalo 'Kolopolie onomo ono koleana kamu leambo.' ni naa nimbu, 'Lomboropo ola molambo.' nimbu pilipulie 'Na kolambo.' nikiru.

¹⁸ Yembo tene na 'Kolopili tambo.' ni naa nikimu; nanu konopuni pilipulie 'Kolambo.' nikiru. 'Na kolambo tangi.' nikirumu nanu 'Kolambo.' manda nimbo. Kolopolie nimbomone, 'Na altopo konde molambo.' nimbomo nanu manda nimbo. Itembomo Tatane "Aku siku tei." nirimu mele tembo." nirimu.

¹⁹ Yesusini aku nirimu kulu Juda yembomane pilkulie eno altoko konopu telune naa pupili yu-melete-melete konopu liku mundoringi.

²⁰ Yembo awisilini ningendo: "Yunge konopune kuru keri te molemomonga[†] yu kekelepa topa aku sipe ungumu nimbe kenjilimo. Nambe-mune yunge ungumu pilkimiileye?" niringi.

²¹ Nalo marene ningendo: "I ungu nikimume kuru te konopune molomba ye tene aku sipe mele manda naa nilke. Kuru tene nambe-pa yembo tenga mongo keri lielimu manda tepe peangga tendelkaye?" niringi.

10:22-42 Juda Ye Awilimene "Yesusi Pulu Yemonga Malo Molo." Niringi Temanemo

²² Kanu kinie Juda yembomanga ulu te wendo orumu wale te wendo orumu. Koronga ou yembo marene Pulu Yemo popo toko kaloringi ulke tembelena teko kake tenderingi walemo[‡] ponie tenga tenga pilingendo Jerusalleme maku toringi aku walemo wendo orumu. Aku walemo kolea ali tepe kalopera torumu walemanga wendo orumu.

²³ Kanu walemo wendo orumu kinie Yesusi ulke tembele kerepulune 'Sollomononga' ningu takoko anjo lsingine[§] andopa molorumu

²⁴ kanu kinie yu molorumune Juda ye awilime^{*} ongo maku toko angilkulie yundu ningendo: "Olio konopu falu tepo naa lipu mundupu molamili kene Pulu Yemone "Olio nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu nu liemo olio mōngō toko ningusi." niringi.

²⁵ Yesusini topondopa nimbendo: "Nane aku yemo molio ou nimbu sirindu nalo 'Sike nikimu.' ningu naa pilimele. Nanga Tatane na namba sipe yunge kongonomo "tende-pou." nirimu-na[†] ulu tondolo teliomane na molio mele lipe ora silimo,

²⁶ nalo eno nanga kongi sipisipime naa molemelemonga molio mele nilio akumu 'Kolo tokomo.' ningu pilimele.

²⁷ Nanga sipisipime nanga ungume pilimele. Nane eno kanopo imbi silio, eno na lombili olemele.[‡]

[†] **10:20:** inie yakondo 7:20, LLuku 11:14-22. [‡] **10:22:** Pulu Yemone Nimbe Panjipe Mi Lierimu Ungu Ouum pora nimbe, Ungu Kondemo (Yesusinge Ungumu) ouwendo naa opili Juda yembomanga opa puluemane Pulu Yemonga ulkemo teko kenjerengi kinie Juda yembomane altoko teko kake tenderingi, aka walemondo nilimo. [§] **10:23:** LipeMundorumuYema 3:11. ^{*} **10:24:** ungu pulu inie yakondo 1:19*. [†] **10:25:** inie yakondo 5:43, bokumunge alsena anjokondo "28. nem".

[‡] **10:27:** inie 10:4.

²⁸ Nane eno 'konde molko mindi pang.' nilio. Eno mindili nongo molko kenjinge koleana naa punge. § Eno nane nokopo molambo yembo tene manda wendo naa limbe.

²⁹ Tata yuni kanu sipisipime na sirimu yemo yu melemanga pali olandopamo, yuni kanume nokopa molopili yembo tene manda wendo naa limbe.

³⁰ Na kinie Tata kinie olto telumu." nirimu.*

³¹ Juda ye awilimene altoko kou liku Yesusi tonge teringi,

³² nalo yuni enondo nimbendo: "Nane Tatanga ulu tondolo awisili peangama eno lipu ora sipu terindu, akumenga temo kanoko keri kanokolie na kouni tonge tekemeleye?" nirimu.

³³ Juda ye awilimene topondoko ningendo: "Ulu tondolo terinumenga nu kouni tomolo naa tekemolo. Nuwe mana yemone Pulu Yemo liku ungu taka tondoko nuni ninindu: "Na Pulu Yemo." nilino, akumunge nu kouni tomolo tekemolo." nirangi.

³⁴ Yesusini topondopa nimbendo: "Pulu Yemonga bokunosilimele-monga† Pulu Yemone ungu te nimbendo:

"Nane eno ou nimbondo:

'Eno pulu yema.' nirindu kanumu."‡

nirimu, nimbe bokune molemo.

³⁵ Pulu Yemonga bokune ungu molemomane kolo naa tolemo, ungu nilimoma pepa mindi pulimo kanamu. Pe Pulu Yemone yunge ungu pilieringi yembomando 'pulu yema.' nirimu liemo

³⁶ Tatane makoto topa 'nanga yemo molopili.' nimbe ma koleana lipe mundoromu-ne orumu yemone "yu Pulu Yemonga Malo." manda naa nimbeye? Pe nane "Na Pulu Yemonga Malo." niliomonga nando "Pulu Yemo liku ungu taka tondokono." nambemune nikimiliye?§

³⁷ Tatane ulume telemo mele nane aku sipu ulume naa tendu liemo na 'sike yunge malo nikimu' ningu naa piliengi!

³⁸ Nalo Tatane ulume telemo mele nane sike aku sipu ulume tembo kinie 'Yu Pulu Yemonga Malo molo. Kolo tokomo.' ningu piliengi liemo aku kapola ulu tondolo teliomaa kanokolie 'Pulu Yemonga ulu tondoloma.' ningu kanangi. 'Tata na-kinie tapu topa molemo, na Tata-kinie tapu topo molio.* ningu pilingendo aku siku nane telio ulume kanokolie 'Pulu Yemonga ulu tondoloma.' ningu kanaa." nirimu.

³⁹ Yuniaku nirimumunge enone altoko yu ka singe teringi nalo yu eno mundupe kelepa yu purumu.†

⁴⁰ Aku tepalie nirimumuni, Yesusi kelepa no Jodane lumbilipe nekendo pupe, Jono ou yemboma no linderimu koleana pupe molorumu.

⁴¹ Kanu kinie yembo awisili yu molorumune oringi. Ongolie ningendo: "No Lindeli, Jonone sike 'Pulu Yemonga kongono tenderimu mele, lipe ora sirimu ulu tondolo telu kepe‡ naa terimu, nalo iyemone pe ombo molopa temba mele Jonone ou nimbe sirimu akuungume paa sike nirimu." niringi.

⁴² Kanu kinie aku koleana yembo awisilini 'Yesusi yu sike.' ningu tondolo munduku pilieringi. §

§ 10:28: * 10:30: inie anjokondo 17:21-23. † 10:34: inie anjokondo 12:34, bokumunge alsena anjokondo "26. Lo". ‡ 10:34: Konana 82:6. § 10:36: bokumunge alsena anjokondo

"32.2. Pikinini Bilong God". * 10:38: inie anjokondo 14:10-11,20, 17:21, Jono Kumbi Lepamo 4:15,16. † 10:39: ungu pulu te inie yakondo 7:30*. ‡ 10:41: ungu pulu te inie yakondo 2:11*.

§ 10:42: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

11

*Kolomongo Awili 11-12 YESUSI KOLEA JUDIA DISIRIKI PUPE
JERUSALLEME PURUMU KINIE JUDA YEMBOMANGA YE AWILIMENE
"YU TOPO KONDAMILI." NINGU WAA TORINGI TEMANEMO*

*Kolomongo Awili 11 Pali, 12:9-11 LLasirasi Kolorumu Ono Teringi Kinie
Yesusini Topa Makinjinderimu Kinie Temanemo*

11:1-16 LLasirasi Kolorumu Temanemo

¹ Ye te kuru torumu, yunge imbi LLasirasi. Yunge kolea Betani, akune yunge kemulu Maria kinie Mataseloa pea moloringi.

² Kanu ambo Mariane pe walse Awilimunge kimbune kopongo wele ondopa ape kandondopalie Maria yunge pengé indimuni Awilimū yunge kimbune kulu tondorumu.* Ambo akumunge kemulu LLasirasi kuru torumu.

³ Yunge kemuluselone LLasirasi kuru torumu kulu Yesusi molorumune ungu te ningu mundukululie ningelendo: "Awilimu, nuni konopu mondoleno yemo kuru tomu." niringili.

⁴ Yesusini aku ungumu pilipelie yu lombili andolimendo nimbendo: "LLasirasi kuru tokomomo manda naa kolomba, molo. Pulu Yemonga tondolomo mona lepa yunge imbi ola molombamonga yu kuru tokomo. Yu kuru tokomomonga Pulu Yemonga Malonga tondolomo mona lepa imbi ola molombala." nirimu.[†]

⁵ Yesusini ambo Mata kinie angenu Mariaseloa elonga kemulu LLasirasi kinie eno paa konopu mondorumu

⁶ nalo LLasirasi kuru torumu pilipelie yu molorumu koleana wale talo we molorumu.

⁷ Wale talo molopalie pe yu lombili andoli yemando‡ nimbendo: "Olio kolea Judia disirikindu kelepo yando pamili." nirimu.

⁸ Nalo enone ningendo: "Rapai,§ Juda ye awilimene* nu ou kouni tonge teringi kanumu. Pe nu akune kelko puní tekenoye?" niringi.

⁹ Yesusini topondopa ungu iko topalie nimbendo: "Waletenga ekendo kolea sumbulu topa, ekendo tangopa naa telemoye? Kolea tangolemo kinie yembo te ma koleana patendelemona pupelie aulke sumbi sipe kanopa pupe manda a naa tolemo."[†]

¹⁰ Nalo yembo te ipulueli pulimomo patendelimu yu kinie naa pele-momonga yu atolemo." nirimu.

¹¹ Aku nimbelie pe yuni altopa enondo ungu te pea nimbendo: "Olionga pulu lemo ye LLasirasi uru pelemo. Nalo nane pupu yu topo makinjindimbo." nirimu.

¹² Yunge lombili andolimene ningendo: "Awilimu, yuuru pemu liemo kelepa kapola molombamo." niringi.

¹³ Yesusini LLasirasi kolorumumundu nirimu nalo yunge lombili andolimene 'Yu we uru pelemo.' konopu lieringi.

¹⁴ Aku siku konopu lieringi kulu Yesusini ungu ikomonga pulumu nimbe para sipelie nimbendo: "LLasirasi kolopa pora simu." nirimu.[‡]

* **11:2:** inie anjokondo 12:3. † **11:4:** inie yakondo 9:3. ‡ **11:7:** bokumunge alsena anjokondo 10. disaipel". § **11:8:** 'Rapai' ungu pulumu inie yakondo 1:38*. * **11:8:** ungu pulu inie yakondo 1:19*. † **11:9:** inie yakondo 8:12, 9:5. ‡ **11:14:** Koloringi mundu "Uru peringi." niringi ungu mare Mateyu 9:24, Ou-Tesallonaika 4:13, 5:10.

15 “Nalo na yu kinie naa molondumunge ulu tondolo wendo ombá kene enone na molio nilio mele ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilingemonga yu kinie naa molondumu papu tendu. Yulemona pamili waa.” nirimu.

16 Aku nirimu pilipelie, Tomasi, yunge imbi te Didimasi, yuni lombili andoli marendo nimbendo: “Olio Yesusi yu kinie pea kolamili pamolo.” nirimu.

11:17-27 Yembo Kololime Lomboroko Ola Molemelemonga Ulu Pulumu Kepe Yembo Konde Molemelemonga Ulu Pulumu Kepe Yesusi Yu Aku Puluselo Molemo Ungumu

11:17-37 Yesusini LLasirasi Kemuluselo Kondo Kolopa Nimbe Toyombo Tondorumu Temanemo (Inie yakondo 11:1 pulu polko kanani.)

17 Yesusi kolea kanga Betani ombera pilierimu kinie “LLasirasi ono koleana wale kise pemu.” niringi pilierimu.

18 Kolea kanga Betani kinie kolea awili Jerusalleme kinie paa nondopa mele lierimu, manda manjeli killomita yepoko mele. Nondopa lierimu kulu

19 Juda yembo awisili LLasirasi kolorumu kulu pilkulie Mata Mariaselō moloringiline eno kola-ulke oringi.

20 Matane Yesusi orumu pilipelie yuni ‘Aulkena kanopo limbo.’ nimbe purumu, nalo Maria yu ulke suku we molorumu.

21 Matane Yesusi kanopa lipelie yundu nimbendo: “Awilimu, nu ya pea molemelanje nanga kemulu naa kolka.” nirimu.

22 “Nalo na pilkiru, kinié kepe nuni Pulu Yemo kinie mawa teni kinie nu mawa teni mélemo yuni pilipelie nu simbe.” nirimu.

23 Yesusini yundu nimbendo: “Kemilie altopa lomboropa ola molomba.” nirimu.

24 Matane nimbendo: “Sike, na pilio. Mulu ma pora nimbe walemonga yemboma lomboroko ola molonge kinie LLasirasi kepe lomboropa ola molomba.” nirimu.

25 Yesusini yundu nimbendo: “Yembo lomboroko ola molonge ulu pulumu kinie konde mololi ulu pulumu kinie aku uluselonga pulumu na.” nirimu. § “Na molio inikiru mele ‘Sike.’ nimbe tondolo mundupe pilimo yembomo kolopalie konde molomba.

26 Yembo konde molopa ‘Yu sike Pulu Yemone lipe mundorumu yemo.’ nimbe tondolo mundupe pilimo yembomo paa sike kolou naa kolopa alieli konde molopa mindi pumbe.* Aku nikirumu ‘Sike nikimu.’ ningu tondolo munduku pilku molkono molo moyole?” nirimu.

27 Matane Yesusindu nimbendo: “Sike, Awilimu. ‘Pulu Yemone ‘Olio nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.’ nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu kinie Pulu Yemonga Malomo† kinie,aku yemo ‘Ya mana ombá.’ niringi ye akumu nu ongo moleno.’ nimbu tondolo mundupu pilipu molio.” nirimu.

11:28-37 Yesusi Kola Terimu Temanemo (Inie yakondo 11:1 pulu polko kanani.)

§ **11:25:** Yesusini yu mele yepoko pakera molorumu mele nirimu ungumu iboku Jono pulu pulune gomo 449 molemo. * **11:26:** inie yakondo 3:16, bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”, “24. laip”. † **11:27:** bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”, “23. Krais”, “32.2. Pikinini Bilong God”.

²⁸ Matane aku nimbeline yu yando pupelie angenu Maria kiyengo nimbe walsipe "Pea molambili ou." nimbeline yundu nimbendo: "Ungu Mane Silimu ombo molopalie, "Yu moliona ou." nikimu." nirimu kinie

²⁹ Maria pilipelie yu tamburumbu ola angilipe Yesusi molorumune purumu.

³⁰ Kola-ulke moloringine Yesusi ou naa ombo, Matane yu aulkena angiliepili pupe kanopa orumu akune yu we molorumu.

³¹ Kanu kinie Juda yembo kola-ulke pea moloringimene Maria tamburumbu ola angilipe ombo pena purumu kinie kanokolie niringimuni, 'Yunge kemulu ono tengi koleana kola temba pukumunje.' ningu lombili purungi.

³² Maria Yesusi angilierimune ombo Yesusi kanopalie yunge kumbikerena ombo tamalu pepalie nimbendo: "Awilimu, nu ya pea molemelanje nanga kemulu naa kolka." nirimu.

³³ Maria kinie Juda yembo yu-kinie pea oringime kinie kola teringi kulu kanopalie yu eno paa kondolo kolopa konopu umbune awili tepa kolorumu.

³⁴ Yunis walsipelie nimbendo: "Yu ono tena tengiye?" nirimu.

Enone topondoko ningendo: "Awilimu, nu ongo kanou." niringi.

³⁵ Yesusi kola terimu.

³⁶ Aku terimu kulu kanokolie Juda yembomane ningendo: "Kaname. Ye kolomumu yu paa konopu mondolemo lepamo." niringi.

³⁷ Nalo marene ningendo: "Ye tenga mongo keri lierimumu manda tepe peanga tenderimu yemo yuni[‡] ikolomu yemondo "Naa kolopili." manda naa nilkeye?" niringi.

11:38-44 Yesusini LLasirasi Ono Koleana Topa Makinjinderimu Temanemo (Inie yakondo 11:1 pulu polko kanani.)

³⁸ Yesusini yu altopa kameleno mindili terimu pilipelie ono koleana orumu. Aku ono koleamo yu kou-kandemo. Yu ono teringi kou-kande kerepulune kou awili tene pipi siku noseringi lierimu.

³⁹ Yesusini nimbendo: "Koumu wendo lie." nirimu.

Nalo kolorumu yemonga kemulu Matane nimbendo: "Awilimu, yu ono koleana pepili wale kise ombo pumu lkupendi paa tomba." nirimu.

⁴⁰ Yesusini yundu nimbendo: "Nane nundu 'Na molio mele nindu ungumu[§] 'Sike nimu.' ningu tondolo munduku pilienu liemo nuni Pulu Yemonga tondolomo kanoni." nindu kanumu." nirimu.

⁴¹ Aku nirimu kinie enone kou akumu wendo lsingi.

Kanu kinie Yesusini olando sipe kanopalie nimbendo: "Tata, nuni na pilienumunge nane nu "Ange. Paa tenu." nikiru.

⁴² Nuni nanga ungumu alieli pilino, nuni pilino mele na pilio nalo 'Yembo ya i angilkimilimene 'Na nuni mundorunu yemo.' ningu piliengi!' nimbu nane nundu "Napilienumunge ange." nindu." nirimu.

⁴³ Aku nimbeline nirimumpuni, tondolo walsipelie nimbendo: "LLasirasi, nu makiliku wendo ou." nirimu.

⁴⁴ Kanu kinie ye kolorumu kanumu makilipe wendo orumu. Yu wendo orumu kinie yunge kimbu kime banisini ka toko yunge kumbikeremo kepe maminiane okoko yu ono teringime wendo naa lipa we ombo angilierimu kulu Yesusini enondo nimbendo: "Yu okongi mulumbalemo wendo lieyo. Yu ombo pupili." nirimu.

11:45-57 Yesusi Tongendo Langi Niringi Temanemo (Inie yakondo 11:1*

[‡] **11:37:** inie yakondo 9:6-7. § **11:40:** inie 11:4. * **11:44:** LLuku 22:1-2. LLasirasi tongendo langi niringi temanemo 12:9-11.

pulu polko kanani.)

⁴⁵ LLasirasi kolorumu kinie Yesusini yu topa makinjinderimu kulu Juda yembo kola-ulke oringimenga awisilini yuni aku terimu ulumu kanokolie 'Yu molemo nilimo mele sike akumu molemo.' ningu tondolo munduku pilieringi.

⁴⁶ Nalo mare Parisi yema Jerusalleme moloringine puku Yesusini terimu mele temane toko siringi.

⁴⁷ Aku ungumu pilkulie Parisime kinie Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie enone "Olio Judamanga kanjolloma[†] pali maku tamili waa." ningulie ningendo: "Olione iyemo nambe-emoloye? Iyemone Pulu Yemo kinie tapu toko molembele mele lipe ora silimo ulu tondolo awisili[‡] telemo." niringi.

⁴⁸ "Olione yu aku sipe tepa molopili siye kolomulu liemo yembomane paa pali 'Yu molemo nilimo mele sike akumu molemo.' ningu tondolo munduku pilkulie 'yu lombili andonge,' kinie Romo gapomanomo olio kinie 'Opa temolo.' konopu lekolie ningemone, ongo olionga Pulu Yemo popo topo kalemolo ulke tembeleto tokononku olionga yemboma toko bulu-balu siku mundunge." niringi.

⁴⁹ Kanu kinie enonga ye 'Kayapasi' nili ye te, yu akuponiemonga Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamo[§] molorumu, yuni nimbendo: "Eno kekelepa toko, iulu wendo okomomonga pulumu naa pilimele.

⁵⁰ Yembo te yembomanga pali kolo wangopa kolondomu liemo papu. Te kolo wangopa naa kolondomba kinie yemboma pali kolongi liemo kapola naa temba." nirimu.

⁵¹ Yuni aku nirimumu yuyu pilipe naa nirimu. Yuaku poniemonga Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamo molorumununge Pulu Yemone yunge konopune sukundu ungu umbu te tondopa nimbe panjerimbu kinie pilipelie aku sipe walu nirimu. 'Akunirimu ungumunge sike pulumu naa pilierimu.' Yesusi yu temba mele Kayapasini nirimumunuge pulumu isipe: Yesusi Juda yembomanga pali nimbe kolo wangopa kolondomba.*

⁵² Nalo Juda yembomanga manjipe molo. Pulu Yemonga ambolango koleamanga pali molemele akume pea telune lipe memba ombo maku tombamonga[†] yu enonga pea nimbe kolondombamondo Kayapasi yuni nirimu.

⁵³ Kanu kinie Kayapasini kerena nirimu mele pilkulie kanjollomane Yesusi tongendo pulu polko langi niringi.

⁵⁴ Kanu kinie Juda ye awilimene yu tongendo langi niringi pilipelie Yesusi eno moloringine yu we mona naa andorumu. Yu eno mundupe

[†] **11:47:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi", "34. pris", "19. kaunsil". [‡] **11:47:** ungu pulu inie yakondo 2:11*. [§] **11:49:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris 34.3.". ^{*} **11:51:**

Kayapasi yu Yesusi kanopa keri kanorumu. Yuni pilipelie nirimu mele i-sipe: 'Yesusi we molomba kinie yembo awisili yu we lombili punge. Juda ye awilime yu-kinie ungu ningu kenjingela. Pe walse yembo awisili maku tonge kinie ulu awili te wendo omb kinie Romo gapomanomo amimene Juda yemboma tomba.' nimbe "Yuyu kolopili. Kolomba kinie yemboma pali wema naa kolonge. Kapola molonge." nirimu. Nalo Pulu Yemonga Minimuni pilipelie 'Yuyembomanga pali kolo wangopa kolondopili. Aku temba kinie yembomanga ulu pulu kerime manie pumbe, eno mindili nonge aulkena wendo puku molko kondonge.' nimbelie Kayapasini aku sipe nipili.' nimbe Kayapasinge konopune unguumbu tondorumu ungumu pilipelie nirimu. Nalo ungu tela: Pe walse Romo gapomanomone paa sike ponie sependi (70) Juda yemboma toko munduku Jerusalleme tepe mundoringi (Yesusini nirimu mele ungu mare LLuku 21:5-6, 23:27-31.) [†] **11:52:** inie yakondo 10:16.

siye kolopa kolea ku lieline nondopa lierimu kolea kanga Ipereme pupe, akune yunge lombili andolime pea moloringi.

⁵⁵ Juda yembomane ponie tengatenga kolea awili Jerusalleme ongo akune suku, Pulu Yemone enonga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele pilieringi walema[‡] nondopa wendo ombá terimu kinie Juda yembo awisili enonga pulu koleama munduku siye kolko puku, Pulu Yemone eno kake tepili molonge kanomba ulume tengendo Jerusalleme olando puringi.

⁵⁶ Akune pukulie Yesusi korokolie, Pulu Yemo popo toko kaloringi ulke tembelena maku toko angilkulie anjo yando kerepale ningulie ningendo: "Eno nambolka konopu lekemeleye? Pulu Yemone olionga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele pilimolondo Pulu Yemo-kinie ulu temoloma 'pea teamili.' nimbe naa ombáyé?" niringi.

⁵⁷ Nalo Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie[§] Parisi yema kinie* enone ou ningu panjikulie ningendo: "Yembo tene Yesusi tengatenga molomba kanopalie, ka siemili olio nimbe sipili." niringi.

12

*12:1-8 LLasirasinge Kemulu Mariane Yesusinge Kimbune Kopongo Wele Kandondorumu Temanemo**

¹ Juda yembomane ponie tengatenga kolea awili Jerusalleme ongo akune suku, Pulu Yemone enonga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele pilieringi walema[†] aku poniemo wendo ombando wale kise pakera we pepili Yesusi LLasirasi molorumu kolea kanga Betani purumu. Kanu yemo yu ou kolorumu ono teringi kinie pe Yesusini "Wendo ou." nirimu kinie yu lomboropa wendo orumu.[‡]

² Betani kanune ulke tengatenga yemboma langi Yesusi pea nongendo teko mimi teringi. LLasirasi kemulu Matane langime moke terimu. Yesusi pea langi nongo moloringi yembomanga te LLasirasi yu.

³ Kanu kinie LLasirasi kemulu Mariane kopongo-wele 'sipaikenate' nili mingi te lipé Yesusi molorumune memba orumu. Kanu kopongo welemo yunge mingi tengatenga sikele ape illita mele, kanumu kou mone paa awili tepa purumu. Lipe memba ombalie nirimumuni, Yesusinge kimbuselonga ape kandondopalie Maria yunge penge lapisemo lipé kimbuselo kulu tondorumu. Ulkena suku kopongo wele mune paa awili tepa torumu.

⁴ Nalo Yesusi yunge lombili andoli ye te, Judasi Isikeriote, yuni Yesusi pe lipé Yesusi yunge opa puluema sirimu ye kanumu, yuni nimbendo:

⁵ "Yuni nambemune ikopongo-wele mune paa toli mingi pali we naa simuye? Silkenje, aku welemo kou mone limelanje kou awisili, kou mongo wanane tausini mele, lipulie yembo koropama moke tepo silimela." nirimu.

⁶ Nalo yuni koropama kondo kolopalie aku sipe naa nirimu. Yu wa limbendo nirimu. Yu Yesusi lombili andoli yemanga kou walemo nokopa mendepa, enonga kou mone lakilieringime alieli yu wa lsimu.

⁷ Judasi Isikeriote yuni aku nirimu kinie, Yesusini topondopalie nimbendo: "Ambomone temumunge unguri naa ni! Na ono tengemonga kandondombando papu noserimu.

⁸ Yembo koropama eno-kinie alieli molonge nalona eno-kinie alieli naa molombo." nirimu.

[‡] **11:55:** bokumunge alsena anjokondo "30. Pasova". [§] **11:57:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris". * **11:57:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi". * **12::** Mako 14:3-9, Mateyu 26:6-13. † **12:1:** bokumunge alsena anjokondo "30. Pasova". ‡ **12:1:** inie yakondo 11:1-44.

12:9-11 Pulu Yemo Popo Tondoringi Ye Awilimene "LLasirasi Kepe Tamili." Ningu Langi Niringi Temanemo§ (Inie yakondo 11:1 pulu polko kanani.)

⁹ Yesusi kolea kanga Betani ulke tengā molorumu Juda yembo awisili pilkulie yu molorumune oringi. Yesusi mindi kanongendo naa oringi. LLasirasi ou kolorumu Yesusini topa makinjinderimu kanu yemo konde molorumu mele* kanonge oringila.

¹⁰ Aku teringi-ne Pulu Yemo popo tondoringi ye awilimene† pilkulie LLasirasi kepe tongendo langi niringi.

¹¹ LLasirasi kinie ulu tondolo te wendo orumumunge Juda yembo awisili enonga Juda ye awilime munduku siye kolko Yesusi molemo nilimo mele 'Sike.' ningu tondolo munduku pilku yu lombili andoringi kulu LLasirasi yu kepe "Tamili." ningu langi niringi.

12:12-19 Ye Nomi Kingi Te Kolea Tenga Sukundu Pulimo Kinie Telemel Mele Yesusi Jerusalleme Sukundu Pumbe Purumu Kinie Teringi Temanemo‡

¹² „Pulu Yemone enonga anda-kolepalime Naa Topa We Om̄ba Purumu mele, pilinge ulume tengendo kolea awili Jerusalleme sukundu sukundu ongo maku toko moloringi. Yesusi ‚oleanga mele kolea kanga Betani LLasirasinge ulkena molorumu., Pe orili-oukundu yu Jerusalleme ombá orumu mele kanu yembo maku toko moloringimene pilkulie niringimuni,

¹³ enone kipiyala gomo mare langoko mengo puku, aulkena Yesusi linge pukulie tondolo mundukulie ningendo:

“Kinié olio lipe tapondomba ye peangamo okomo.

Pulu Ye Yawene lipe mundorumu-ne

yunge kongonomo tendemba okomo yemo§

molopa kondopili.*

„Olio, Isirele yembomanga ye nomi kingimu†
molopa kondopili.”

niliku puringi.

¹⁴ Yesusi kongi dongi te kanopa lipe, ola pupe bulu mingine molopa orumu., Aku terimu kinie Pulu Yemonga bokune ungu te, pe wendo ombá koronga ou niringi mele, wendo orumu. Aku ungumu isipe:

¹⁵ ‘Jerusalleme yemboma, pipili naa kolayo.

Enonga ye nomi kingimu kongi dongi walo tenga

bulu mingine molopa okomo kanaa’‡

nirimu mele bokune molemo.

¹⁶ Ou Yesusi naa tangi enokinie molorumu kinie yu lombili andolimene§ kanu ulumenga pulumu naa pilieringi, pe mindi pilieringi. Pe Yesusi yu yembomane toringi Pulu Yemone yu kelepa mulu koleana olando lipe yu tepa kondorumu kinie eno kanu ulume, ou yu mulu koleana naa pupili wendo orumu, kelko pilkulie, Yesusi mana manie naa opili Pulu Yemonga ungu molemo bokumuni yundu pe wendo ombá mele ou nimbe sirimu molemo mele pe yembomane yu kinie teringi mele kepe yuni terimu mele kepe pilieringi.

§ 12:8: inie yakondo 11:45-53. * 12:9: inie yakondo 11:38-44. † 12:10: bokumunge alsena anjokondo “34. pris”. ‡ 12:11: Mateyu 21:4-9, Mako 11:7-10, LLuku 19:35-38. § 12:13: bokumunge alsena anjokondo “28. nem.” * 12:13: Konana 118:25-26. † 12:13: bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. ‡ 12:15: Sekaraya 9:9. § 12:16: bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”.

¹⁷ Yembomane Yesusi aulkena we naa li-poringi. Ou kolea kanga Betani LLasirasi kolopa ono koleana perimu kinie Yesusini yu topa makinjin-derimu yembo maku toko moloringimene kanoringi.* Kanu yembomane kanu ulu tondolomo Yesusini terimu kanoringi mele temanemo andoko toringi.

¹⁸ Yembomane yu Pulu Yemone lipe mundorumu, yu kinie tapu toko molembele mele lipe ora sirimu kanu ulu tondolo terimumu† pilkulie yu aulkena linge puringi.

¹⁹ Kanu kinie Parisi yemane ‡ aku teringi kanokolie enone enonga awilimendo ningendo: "Enone yutoko manie mundunge teringi telemele mele manda naa tekemo kanayo. We yemboma pali puku yu lombili pukumili kanaa." niringi.

12:20-26 Giriki Yembo Marene "Olio Yesusi Kanamili." Niringi Temanemo

²⁰ Pulu Yemone Juda yembomanga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele,§ pilinge ulume tenge walema wendo ombá terimu kinie yemboma 'Pulu Yemo popo tondopo yunge imbi lipu ola mundundemili.' ninggu Jerusalleme puringi kanu yembomanga mare Giriki yembo* mare eno pea puringi.

²¹ Kanu Giriki yemboma kolea Gallilli disiriki lierimu kolea Besaida taono ye Pillipu molorumune ongo mawa tekolie ningendo: "Awilimu, olio Yesusi kanamili." niringi.

²² Niringi mele Pillipuni pilipelie anjo pupe Enderu nimbe sirimu. Kanu kinie Yesusi lombili andoli ye Pillipu kinie Enderuselo elo pukulu Yesusi ninggu siringili.

²³ Yesusini topondopa yu nondopa temba mele nimbe sipelie nimbendo: "Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo† altopa pupe yunge kolea peangana molopa kondomba walemo‡ wendo omu.

²⁴ Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Langi mongo naa kolomu liemo yuyu telu mindi we lemba. Nalo yu kolopa mana manie pemu liemo poka topa wendo ombo mongo awisili tomba.§ 'Aku sipela na naa kolondu liemo nanga yembo awisili naa molonge, nanu manjipu molombo.'*

²⁵ "Yembo te ya mana 'Na molopo kondopo, na nondopo naa kolambo.' konopu lemo yembo te yu kolopalie kolea kerine mindili nomba molopa mindi pumbe. Nalo yembo te na lombili andopa nanga kongono tendembando 'Na ya mana mindili nombo molombo mandala, kolombo mandala.' konopu lemo yembo te yu pe kamu-kumu molopa kondopo mindi pumbe.

²⁶ Yembo nanga kongono tendelemo yembo te yu na lombili andopa na telio mele tepili. Na yemboma lipu tapondopo, Pulu Yemonga ungumu enondo nimbu simbondo mindili nombo molio molombo mele kanu yembomone aku sipe nanga kongono tendepili. Kanu kinie na molombo koleana nanga kendemandemo kepe pea tapu topo molombolomo. Yembo

* **12:17:** inie yakondo 11:1-44. † **12:18:** ungu pulu te inie yakondo 2:11*. ‡ **12:19:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi". § **12:20:** bokumunge alsena anjokondo "30. Pasova". * **12:20:** bokumunge alsena anjokondo "14. Grik". † **12:23:** bokumunge alsena anjokondo "32.3. Pikinini Bilong Man". ‡ **12:23:** ungu pulu te inie yakondo 7:30*. § **12:24:** Ou Korini 15:36. * **12:24:** 12:24 akumu umbu yembo marene pilku sundoringimunge pala , , akune sukundu molemo mele ungu pulumu torumulu. 12:24 akumu 12:23 munge ungu pulumu.

te nanga kongono tendepa molomu liemo pe Tatane kanu yembomonga imbi lipé ola mundundumbe.” „nirimu.„

12:27-36 Yesusi Kolombamonga Ungu Te Nirimu Temanemo

27 „Aku nimbelie Yesusini ungu te pea nimbendo:„

“Yembomane na tongemonga kinié na mini-wale pupemo. Nambolka nimbonje? Tatando “Tata, kinié na ulupulu wendo ombá okomomo ‘Naa wendo opili.’ ni.” niembonje? Molo. Na ‘Tulu pulumu wendo opili.’ nimbu orundu-ne aku sipu paa naa nimbo.

28 Tata, nunge imbi ‘Ola pupili.’ ni.” nirimu.

Kanu kinie ungu te mulu koleana wendo ombalie nimbendo: “Nu terinu telenomonga nanga imbimu koronga ola purumu. Pe kinié tenimunge kamu ola pumbe.” nirimu.

29 Maku toko moloringi yembomane aku ungumu pilkulie niringimuni, “Mulu topamo.” niringi.

Marene ningendo: “Mulu koleana angello tene yuntu ungu te nimu.” niringi.

30 Yesusini nimbendo: “I ungu wendo omumu na ‘Liputapondambo.’ nimbe iungumu naa nimu. ‘Ulu pulu wendo ombá okomomo wendo ombá kinie eno konopu enge nipili molangi.’ nimbe iungumu nimu.

31 Kinié Pulu Yemone ma koleana yemboma mongo lipé simbe walemo nondopa wendo ombá tekemo. Na kolombo kinie ma koleamo kolea ye nomi Setenenga tondolomo manie pumbe.[†]

32 Nalo na liku ola mondonge kinie[‡] na molombona yemboma pali “Waa.” nimbo.” nirimu.

33 (Yuni “Na liku ola panjinge.” nirimumunge ‘Na ‘Kolopili.’ ningu unjo perana uku toko ola panjinge yunge lombili andolime piliengi!” nimbe yuni aku nirimu.)

34 Yuni aku nirimumunge yembo maku toringimene ningendo: “Pulu Yemonga bokune[§] ‘Pulu Yemone olia “Nokopa kondomba ye te lipu mundumbu.” nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu* ombalie kolou naa kolopa alieli molopa mindi pumbe.’ nimbe molemo kanumu pilipu molemolo.[†] Akumunge nuni “Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo liku ola mondonge.” nikinu akumu nambeko nikinuye? ‘Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Ye’ nikinumu naweye?” niringi.

35 Kanu kinie Yesusini enondo nimbendo: “Wale laye-kolo pa telimu eno kinie molomba.[‡] Akumunge kinié patendelimu eno kinie molemo kinie eno pangí. Pe eno sumbulumuni pipi naa sipili. Yembo sumbulu tolina pulimo yembomo pulimo alkemu kanópa imbi naa silimo.

36 Kinié patelimu eno kinie molemo kene ‘Olio patelimumunge yemboma molamili.’ ningu ‘Patelimu sike.’ ningu tondolo munduku piliengi!” nirimu.

Ungume nimbe pora sipelie nirimumuni, ‘Na naa kanangi.’ nimbe Yesusi yemboma mundupe siye kolopa tenga pupe lopi te-poramu.

*12:37-43 Yesusini Ulu Tondolo Awisili Terimu Kinie Juda Yemba Awisilini
“Yu Pulu Yemone Lipe Mundorumu. Yu Pulu Yemonga Malo.” Ningu Naa la Pilieringi Temanemo*

[†] **12:31:** Setene kanumu; bokumunge alsena anjokondo “9. devil”. [‡] **12:32:** Jono 3:14-16.

[§] **12:34:** inie yakondo 10:34, bokumunge alsena anjokondo “26. Lo”. ^{*} **12:34:** bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”. [†] **12:34:** Konana 110:4, Aisaya 9:7, Esikiele 37:25, Deniele 7:14.

[‡] **12:35:** inie 12:46.

³⁷ Yesusini ‚Pulu Yemone yu ‘kongono tendepili.’ nimbe lipe mundorumu, yu pea tapu toko moloringili mele, lipe ora sirimu ulu tondolo awisili[§] terimu yembomane kanoringi nalo ou kepe, kanoringi kinie kepe, ‚Yu sike Pulu Yemone lipe mundorumu yemo.’ ningu naa pilieringi.*

³⁸ Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye Aisayane ou nirimu mele pe kamu wendo ombámonga enone aku siku ningu naa pilieringi. Aisayane nimbendo:

“Awilimu, olione nimbu sirimulu ungume
nawene ‘Sike nikimili.’ nimbe piliemuye?†

Awilimuni yunge tondolomo nawe lipe ora sirimuye?”‡
nirimu.

³⁹ Aisayane aku nirimu akumunge eno Yesusi molemo nilimo mele ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilinge aulke te naa lierimu. Aku ningu pilinge aulke te naa lierimumunge Aisayane ungu te pea nirimu, yuni bokune torumu molemo, akumu isipe:

⁴⁰ “Pulu Yemone enonga mongoma pipi sindipe,
enonga konopume pipila sindilimo.

Pulu Yemone nimbendo:

“Nane eno tepo konde naa liembo kene
eno mongone naa kanoko,
konopuni melte naa pilku,
konopu alowa teko na moliona naa wang.”

nimbelie enonga mongo konopuseloaku sipe terimu.” §
nirimu.

⁴¹ Aisayane Yesusinge tondolomo kanopalie* yuni Yesusinge aku sipe ninderimu.

⁴² Sike Juda ye awili awisilini Yesusi molemo nilimo mele ‘Kolo tokomo. Aku yemo naa molemo.’ ningu pilieringi nalo enonga ye awisilini ‘Yu aku yemo sike ombo molemo.’ ningu tondolo munduku pilieringi. Nalo eno Parisi yemai[†] pipili kolkolie, ‚Yu sike.’ nimbu tondolo mundupu pilimolo mele nimbu para simolo kinie Parisi yemane Pulu Yemonga ungumu makutopo pilimolo ulkemanga ‘naa waa.’ ningu kamu makoronge.’ ningu pilkulie, ningu para naa siringi.

⁴³ Eno ‘Pulu Yemone kapi nimbé kinie papu.’ ningu naa pilku, ‘Yembomane olia kapi ninge kinie papu.’ ninguaku siku we molko, yu ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilieringi mele ningu para naa siringi.

12:44-50 Yesusinge Ungumu Liku Su Silimelema Pe Kote Wendo Omb Kinie Yunge Ungumuni Kotemo Pilipelie Enonga Ulu Telemelena Apurumbe Temanemo

⁴⁴ Kanu kinie Yesusini tondolo ru nimbelie nimbendo: ‚Yemboma ‘Na molio nilio mele sike.’ ningu tondolo munduku pilimele yemboma na manjiku ‘Sike’ ningu tondolo munduku naa pilimele. Na lipe mundorumu yemo kepe ‘Sike’ ningu tondolo munduku pilimelela.‡

⁴⁵ Yembo ‘Na sike.’ ningu tondolo munduku pilimele yembomane nakanolemele akumu na lipe mundorumu yemo kanolemelela.§

§ **12:37:** ungu pulu te inie yakondo 2:11*. * **12:37:** inie yakondo 1:11. † **12:38:** Romo 10:16.

‡ **12:38:** Aisaya 53:1. § **12:40:** Aisaya 6:10. Mateyu 13:13-15, Mako 4:12, LLuku 8:10, Lipe

Mundorumu Yema 28:26-27. * **12:41:** Aisaya 6:1. † **12:42:** bokumunge alsena anjokondo “11.

Parisi”. ‡ **12:44:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. § **12:45:** inie anjokondo 14:7-11.

⁴⁶ Yembo tene 'Na molio nilio mele sike.' nimbe tondolo mundupe pilimbe yembo te sumbulu tolina naa molopili.' nimbu na ma koleamanga pali patendelimu ma koleana oruntu.*

⁴⁷ "Nalo yembo te nanga ungu pilipelite tengenji naa temu liemo nane yu kote naa tendembo. Nanemanā yembomanga kote pilipu 'mindili nongo molangi.' nimbu naa oruntu kanumu. 'Eno lipu tapondopo mindili nolemela aulkena wendo lipu, na-kinie molko kondonge aulkena lipu mondombo.'[†] nimbo oruntu.

⁴⁸⁻⁴⁹ Yembo te na bulu sipe nanga ungu 'Sike.' nimbe naa pilipe limbe yembomo kotena pilipe apurumbe mélemo pelemo. Mulu ma pora nimbe wale kinie ungu nimbu silio ungu mune yu kote tendemba. Na nanu konopuni pilipulie iungume naa nilio. Tatane na lipo mundorumu-ne oruntu yemone "Ni." nilimo mele pilipulie niliomonga, nilio ungu mune kanu yembomo kote tendemba.

⁵⁰ Na pilkiru, 'Tatane "Ni." nimu-ne nilio ungu mune yemboma alieli molko kondoko mindi punge ulu pulumu silimo.' nimbu piliomonga yuni "Aku siku ningi si." nilimo mele nimbu silio." nirrimu.

13

Kolomongo Awili 13-17 YESUSINI YU LOMBILI ANDOLIMENDO "ENO MUNDUPU SIYE KOLOPO NA TATA MOLEMONA KELEPO PUMBO." NIRIMU TEMANEMO

13:1-20 Yesusini Yu Lombili Andolimenga Kimbumi Kulumiye Tondorumu Temanemo

¹ Juda yembomane ponie tengenji tengenji kolea awili Jerusalleme ongo akune suku, Pulu Yemone enonga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele pilingendo kongi sipisipi nonge walemo opali mele wendo ombá terimu.* Yesusi yu nondopa ma kolea mundupe siye kolopa Lapa molorumune pumbe yu kinié mele pilierimu.[†] Yuni yunge mana moloringi yemboma konopu mondopa molorumu mele pe kinié kepe yu kolombando eno kamu paa konopu mondopa kolorumu.

² Yesusi yunge opa pulue yema Saimono Isikeriote malo Judasini lipo simbe ungu mu 'kurumenga nomi, depelemone'[‡] Judasi yunge konopu ne koronga panjindepili,[§] Yesusi kinie yu lombili andolime kinie ipupene langi nongo moloringi.*

³ Yesusini pilipelite, Lapane melema pali yu "Nokou." nirrimu, yu Pulu Yemo mundupe siye kolopa manie orumu, altopa Pulu Yemo molombana olando kelepa pumbe terimu mele pilipe molorumu.

⁴ Aku sipe pilipelite, yu langi nongo moloringimu mundupe siye kolopa ola angilipelite yunge ola wale pakoli pakorumumu kulupe wendo lipo nosipe, kendemandemane yembomanga kimbu kulumiye tondongendo

* ^{12:46:} inie yakondo 1:4. † ^{12:47:} bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek 21.2.". * ^{13:1:} bokumunge alsena anjokondo "30. Pasova". † ^{13:1:} ungu pulu te inie yakondo 7:30*. ‡ ^{13:2:} Setene kanumu; bokumunge alsena anjokondo "9. devil". § ^{13:2:} LLuku 22:3-6. * ^{13:2:} LLuku 22:7-14.

teringi mele[†] yuni aku sipe kangi kulu toli múlu te lipé panjipelie nirimumuni,

⁵ pellete tengā no ondopa mundupe yu lombili andolimenga[‡] kimbume pulo polopa kulumiye tondopa kulu toli málumu porona panjerimumuni kulu tondorumu.

⁶ Kulumiye topa kulu tondolipe ombalie Saimono Pita molorumune orumu kinie Pitane yundu nimbendo: "Awilimu, nuni nanga kimbume kulumiye tondoni tekenoye? Paa manda molo!" nirimu.

⁷ Yesusini topondopa yundu nimbendo: "I tekero mele nu kinié naa pilkinu nalo pe pilieni." nirimu.

⁸ Pitane yundu nimbendo: "Nu nanga ye awilimu kene kinié kepe pe kepe nuni nanga kimbusekulumiye paa naa tondoni, molo." nirimu.

Yesusini nimbendo: "Kulumiye naa tondondu liemo nu kinie na kinie pea tapu topo naa molombolo." nirimu.

⁹ Yesusini aku nirimu kulu pilipelie Saimono Pitane 'Kimbu ki kepe kangime pali kulumiye tondomba kinie paa kamu-kumu pea tapu topo andombolonje.' konopu lepalie, nimbendo: "Awilimu, aku temba kene kimbu mindi molo! Kimbu ki kepe kangime pali kulumiye tondou!" nirimu.

¹⁰ Yesusini nimbendo: "Yembo te yunge kangime pali kulumiye topalie pe yu kolea tengā pulimo kinie yunge kimbume ma angilimoma kelepa kulumiye tolemo kinie yukangime pali altopa kake telemo. Kinié eno kake tepili molemele, nalo eno pali molo." nirimu.

¹¹ Yuni pilipelie 'Eno molemelemanga ye tene na lipé nanga opa puluema simbe tekemo.' nimbe pilipelie 'Kanu yemo konopu kalaro molopili molemo.' nimbendo ungu iko topa "Eno pali kake tepili naa molemele." nirimu.

¹² Kanu kinie yuni enonga kimbume kulumiye topa pora sindipe, yunge ola wale pakolimu lipé pakopa kelepa manie molopalie nirimumuni, eno walssipe pilipelie nimbendo: "Nane kinié enonga tendendumunge ulu pulumu enone pilkimiye?

¹³ Enone na imbi lekolie "Ungu Mane Silimu" nilimelela, "Awilimu"[§] nilimelela. Aku imbiselo papu lemele, naaku sipu moliomo.

¹⁴ Na enonga Awilimu molopo enonga Ungu Mane Silimu molio nalo pe kinié kendemande koropamane telemele mele tepo enonga kimbume kulumiye tondondu kene eno kepe 'Kendemande koropama mele molamili.' ningua anjo yando enono kimbu kulumiye tondangila.*

¹⁵ Iulu pulumu name 'Eno teangi.' nimbu lipu ora sindu kene enone aku siku pe pe kepe teangi. 'Kimbumundu mindi naa nikiru. 'Eno 'Yembo peangama molopolie yemboma lipu naa tapondomolo.' naa ningua, 'Kendemandema mele molamili.' ningua molangi.' nimbu iulumu tendu.,

¹⁶ "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Kongono tendeli yembo tene yunge nokoli yemo 'Manie mele pupili.' yu 'Ola mele pambo.' manda naa nimbe.[†] Yembo kongono pupe tendelemo yembo tene 'Yu kongono pupe tendepili.' nimbe mundulimo yembomo 'Manie pulimo.' yu 'Olandopa

[†] **13:4:** Yembo ponenge te ulke tengā orumu kinie kendemande kongono tendeli yembo te imbi paa naa mololi tene yunge kimbu kulumiye tondorumu. Aku kongonomo paa kongono manie mele (1:27, 12:3, LLuku 7:36-40,44-47). Kendemande yembo te naa molorumu kulu Yesus yu yuyu imbi topa manie mundupe yunge kendemande yemonga kimbume kulumiye tondorumu.

[‡] **13:5:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". [§] **13:13:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela". * **13:14:** LLuku 22:27. † **13:16:** inie anjokondo 15:20.

mele molemo.' manda naa nimbé kene na enonga awilimu molopolie enonga kongono keri te tendendu aku mele eno yembo lupemangaaku siku kongono tendangila.

¹⁷ Enone iungume pilku kondokolie nikiru mele tenge kinie eno molko kondoko konopu singe." nirimu.[‡]

¹⁸ "Nane "enondo" nikiru akumu enondo pali naa nikiru. Nane enonga konopume kanopolie 'Nanga yema molangi.' nimbu ou mako torundu,[§] nalo 'Pulu Yemonga bokune ungu te molemo mele aku sipe wendo opili.' nimbu nane enonga ye te mako torundu. Aku ungumu molemo mele isipe: "Na-kinie pea ga nombo molemolo ye te na-kinie opa pulue molomba."^{*} nilimo.

¹⁹ "Aku ulumu wendo ombá kinie 'Na sike ou molorumu, kinié molopamindi pulimo yemo.'[†] ningu tondolo munduku piliengi![‡] nimbu aku ulumu ou wendo naa opili nane aku ungumu eno nimbu sikiru.

²⁰ Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Yembo te "Nanga kongonotende-pou." nimbu lipu mundulio yembomo kolea tenga pupe yembo temolemona pulimo kinie 'Papu okono. Pea molambili ou.' nilimo yembomone na kepe 'Pea molambili ou.' nilimola. Kanu kinie kanu yembo nando "Pea molambili ou." nilimo yembomone na lipe mundorumu ye Tata kepe "Pea molambili ou." nilimola." nirimu.

13:21-30 Judasini Yesusi Yunge Opa Puluema Lipe Simbe Purumu Temanemo

²¹ Yesusiniaku nimbeline nirimumuni, yunge konopumu paa umbuneterimu kulu yu lombili andoli yemando nimbe sipelie nimbendo: "Nane eno paa sike nimbu sikirumu: Eno molkomele yemanga tene na lipe nanga opa puluema simbe." nirimu.

²² Yuniaku nirimu kulu pilkulie lombili andolime enonoanje yando kumbikerena neme-neme ningu kanokolie 'Naweneaku tembamondo nikimunje?' konopu lieringi.

²³ Enonga ye te, kanumu Yesusini paa konopu mondorumu,[§] aku yemo Yesusimolorumune nondopa molorumu.

²⁴ Akumunge Saimono Pitaneaku yemondo olo topa kiyengo nimbeline nimbendo: "Yu nawendo nikimunje? Walsiku piliei." nirimu.

²⁵ Kanu kinie lombili andoli kanumu Yesusimolorumune nondopa pupe molopalie yundu komune olo topalie nimbendo: "Awilimu, nawendo nikuye?" nirimu.

²⁶ Yesusini topondopa nimbendo: "Nane langi te lipu simbo ye akumundu nindu." nirimu. Aku nimbeline langi telipe Saimono Isikeriote malo Judasi sirimu.

²⁷ Yesusini langi sirimumu Judasi lsimu kinie yunge konopune 'kurumenga nomi, Setene'^{*} sukundupurumu kinie Yesusini yundu nimbendo: "Nuni ulu teni tekenomo welea puku te-pou." nirimu,

²⁸ nalo langi pea nongo moloringi yema Yesusini Judasindu ungu nirimumunge pulumu naa pilieringi.

[‡] **13:17:** ungu pulu te inie anjokondo 20:29*. § **13:18:** inie yakondo 6:64,70. * **13:18:** Konana 41:9. † **13:19:** WendoOringi 3:14, inie yakondo 8:24,28,58, 8:58*. ‡ **13:19:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". § **13:23:** Jono yuyu kanumu. Inieyakondo pulu pulune gomo 449 ungu pulu te molemo. * **13:27:** bokumunge alsena anjokondo "42. Seten".

²⁹ Judasini enonga kou walemo nokondole momonga marené pilkulie, "Pulu Yemone olionga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele[†] pilimolondo langi nomolo mare pupe topo topa li-popili." nimbe nikimunje molo 'Yembo koropama lipé tapondopa kou te pupe si-popili.' nimbe nikimunje.' konopu lieringi.

³⁰ Judasi langi sirimumu lipelie walsikele ombo pena purumu. Ombo pena purumu kinie kolea sumbulu topa pepili ombo pena purumu.

13:31-33,36-38 Yesusini Pitando Yu Pe Mundupe Siye Kolopa Bulu Simbe Mele Nimbe Para Sirimu Temanemo[‡]

³¹ Judasi Isikeriote pena purumu kinie Yesusini we lombili andoli ulkena pea moloringimendo nimbendo: "Kinié Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemonga imbimu paa olandopa molomba tekemo.[§] Kanu kinie yunge imbi paa olandopa molombamonga Pulu Yemonga imbimu kepe paa olandopa molomba.

³² Kanu kinie Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemonga imbi paa olandopa molombamonga Pulu Yemonga imbimu paa olandopa molomu liemo* Pulu Yemone kanu yemonga imbimu kinie 'peaselo paa olandopa molopili.' nimbé. Aku nimbémo paa nondopa isili mele nimbé.

³³ "Nanga ambolangoma, na eno-kinie laye-kolo moltkoro. Pe enone na koroko kelenge. Juda ye awilime ou aku sipu nindu mele kinié[†] enondo aku sipu nimbu sikiru. Napumbo tekero kolea akune eno manda naa onge."[‡] nirimu.)

13:34-35 Ungu Mane Konde Te

³⁴ "Nane 'eno teangi.' nimbu ungu mane kondengamo eno nimbu sikirumu: Eno anjo yando konopu mondangi. Nane eno konopu mondondu mele eno anjo yando aku siku konopu mondangila.

³⁵ Eno anjo yando konopu mondongi liemo aku siku tengé kinie we yembomane kanokolie 'Eno nanga lombili andolime molemele.' ningu kanonge." nirimu.)

13:36-38 (Akumu yakondo 13:31-33 kanani.)

³⁶ Saimono Pitane yu walsipelie nimbendo: "Awilimu, nu tena puniye?"[§] nirimu.

Yesusini topondopa nimbendo: "Na pumbona nu isili-ou manda naa oni. Nalo pe nu sike lombili oni." nirimu.

³⁷ Pitane walsipelie nimbendo: "Awilimu, nu puni aulkena na isili-ou nambemune manda lombili naa omboyé? Na nu lipu tapondopo kolondu liemo mandala." nirimu.*

³⁸ Yesusini topondopa nimbendo: "Nu sike na liku tapondoko koloniye? Nane nundu paa sike nimbu sikirumu: Kera gulta ou ko naa topili nuni pipili kolkolie, wale yepoko nando kolo toko "Yu naweye? Na naa kanolio." nini." nirimu.

[†] **13:29:** 'Wale kake telimu' nirimu akumu Pasopa walemondo nirimu. Bokumunge alsena anjokondo "30. Pasova". [‡] **13:30:** akumunge 13:37-38 mele Mateyu 26:33-35, Mako 14:29-31, LLuku 22:33-34. Pitane sike aku sipe terimu mele inie anjokondo 18:15-18,25-27. [§] **13:31:** inie yakondo 12:23, anjokondo 14:13, 17:1. * **13:32:** inie anjokondo 17:5. [†] **13:33:** inie yakondo 7:33-34. [‡] **13:33:** inie anjokondo 14:2-6, 16:16-22. [§] **13:36:** inie anjokondo 16:5. * **13:37:** Pitane nirimu mele Pita yuyu naa pilipe walu nirimu nalo pe yu sike Yesusi lombili pumbemonga unjo perana uku toko panjingé kolomba mele Yesusini pe yu nimbe sirimu. Akumu inie anjokondo 21:18-19 molemo.

14

14:1-14 Yesusini "Lapa Molemona Yemboma Punge Aulkemo Na Mindi." Nirimu Temanemo

¹ Yesusini yunge lombili andolimendo kelepa nimbendo: "Eno konopune umbune tepili mini-wale munduku naa molayo. Pulu Yemo eno 'Lipe tapondomba.' ningу tondolo munduku piliengi! Nane eno 'Lipe tapondomba.' ningу tondolo munduku piliengila!"

² Nanga Tatanga ulkena suluminia awisili lemo. Naa lelkanje nane enondo "Naa lemo." nimbu, nimbu silke. Nalo sike lemomonga nane enonga molonge koleamo pupu tepo mimi tende-pukuru.*

³ We naa latendembo. Enonga molonge koleamo pupu tepo mimi tendepolie nimbomone, pe na molombona 'Eno pea molamili.' nimbu eno ombo limbo.

⁴ Pumbo koleamonga aulkemo eno kanolemele." nirimu.

⁵ Lombili andoli ye Tomasini yundu nimbendo: "Awilimu,[†] nu puri koleamo olio naa kanolemolo. Pe kinié olio aku koleamonga aulkemo nambepo kanolemoley?" nirimu.

⁶ Yesusini yundu nimbendo: "Na aulkemo, na sike ungumu, na konde molko mindi punge ulu pulumu.[‡] Yembo te Tata molemona pumbendo na molombona mindi manda ombá. Aulke te lupe molo.

⁷ Enone na pilku kondoko molemelanje Tata pilimelala. Nalo kinié nimbu sikiru kinie Tata yu pulu polko kanoko imbi sikimili." nirimu.

⁸ Yu lombili andoli ye Pillipuni yundu nimbendo: "Awilimu, Lanie liku ora siyo. Kanopolie olione "Manda." nimolo." nirimu.

⁹ Yesusini yundu nimbendo: "Pillipu, eno wale awisili na pea molemolo nalo na Tata mele molio naa pilimele lemo. Na kanolemelemane Tata kanolemele. Pe kinié "Tataliku ora si." nikinu akumu nambemune nikinuye?

¹⁰ Na Tatanga konopune sukundu molopo yu-kinie tapu topo molio, yu nanga konopune sukundu molopa na-kinie tapu topa molemo, kanumu nane 'Kolo topa nilimo.' ningу pilimeleye? Ungu enondo nilioma nanga nanu konopuni pilipu naa nilio. Tata nanga konopune sukundu molopafie na ulu teliomu yuni yunge mindi telemo.

¹¹ "Na Tata-kinie konopune sukundu molio, yu na-kinie konopune sukundu molemo." nikiru akumu 'Sike nikimu.' ningу tondolo munduku pilieyo. Molo ungumu mindi pilkulie 'Sike nikimu.' ningу we naa piliengi liemo nane ulu teliomu kanokolie 'Tatane manda telemo ulu tondoloma mele mindi nane sike aku sipe telemo.' ningу kanokolie "Tata kinie na kinie ye telumu molembolo." nikiru 'Sike nikimu.' ningу tondolo munduku piliee." nirimu.§

14:12-14 Yesusini "Nane Telio Mele Maniendopa, Enone Ulu Tondolo Olandopama Tenge." Nirimu Temanemo

¹² "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Nane molio nilio mele 'Sike nikimu.' ningу tondolo munduku pilinge* yemboma nane ulu tondoloma telio mele aku yembomaneaku siku tengela. Nalo nane ulu tondolo

* **14:2:** inie yakondo 13:33**. † **14:5:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela". ‡ **14:6:** Yesusini yu mele yepoko pakera molorumu mele nirimu ungumu iboku Jono pulu pulune gomo 449 molemo. § **14:11:** inie yakondo 10:38. * **14:12:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

terindumu koltalo mele terindu. Kinié Tata molemona pumbomonga enone tondolo awisili mele tengé.

¹³ Nanga imbi leko ‘Nanga ningu tenderinumunge nu molenona ombo mawa tekero.’ ningu,[†] ulu te na mawa tengé ulumu nane tembo. ‘Malone Lapanga imbi lipe ola mundundopili.’ nimbu naaku siku mawa tengé mele pilipulie tembo.

¹⁴ Nando ulu te molo mele te nanga imbi leko mawa tengé liemo nane mawa tengé mele pali tembo.” nirimu.

14:15-31 Yesusini “Pulu Yemonga Minimu Omb .” Nirimu Temane Te

¹⁵ Yesusini ungu te pea nimbendo: “Enone na konopu mondongi liemo nanga ungu mane silioma pilku liku tengé.[‡]

¹⁶⁻¹⁷ Aku tengé kinie nane Tata enonga nimbu mawa tendembo kinie yu Lipe Tapondopa Konopu Enge Sindeli te lupe ‘Eno kinie kamu molopili.’ nimbe akumu eno simbe. Yu Sike Ungume Lipe Ora Sili Minimu. We yembomane yu naa kanoko yu naa pilimelemonga kanu yembomane yu yando manda naa lingé. Nalo na lombili andolime, yu eno kinie molemo, pe enonga konopune molomba-na[§] enone yu pilku imbi silimele.

¹⁸ “Eno mundupu siye kolopo pupulie nimbomone, nane ‘Eno enono ambolango kolu-mulume mele molangi.’ nimbu naa tembo, molo. Kelepo eno molongena ombó.

¹⁹ Pe nondoko we yembomane na kamu naa kanonge. Nalo enone na kanonge. Na konde molopo mindi pulio-na eno kepe konde molko mindi punge.

²⁰ Aku enamonga enone pilkulie, ‘Na Tatanga konopune sukundu molio mele kepe, eno nanga konopune sukundu molemele mele kepe, na enonga konopune sukundu molio mele kepe’ pilinge.

²¹ Yembo te yu nane “Teaa.” nilio ungu manema pilipe molemo yembomo yuni na konopu mondolemo. Yembo tene na konopu mondolemo yembomo Tatane kanu yembomo konopu mondomba. Nane kanu yembomo konopu mondopolie ‘Na pilipu molio mele piliepili.’ nimbu yu molombana ombo telune kopu tepo molopolie molio mele lipu ora simbo.” nirimu.

²² Yesusini aku nirimu kinie yu lombili andoli ye ‘Judasi’ nili te, Judasi Isikeriote molo, Judasi te lupe, yuni Yesusi yundu nimbendo: “Awilimu, nuni olío manjipu “lipu ora simbo.” nikinu, we yemboma nambemune “Naa lipu ora simbo.” nikinuye? Nambe-ekolie aku teniye?” nirimu.

²³ Kanu kinie Yesusini topondopa yu lombili andolimendo nimbendo: “Yembo tene na konopu mondombu liemo yuni nanga ungu manema pilipe lipe temba. Kanu kinie kanu yembomo nanga Tatane konopu mondopolie Tata kinie olto ‘Yu pea telune molamili.’ nimbulu yu molombana ombo.

²⁴ Na konopu naa mondolemo yembomone nanga ungu manema pilipe lipe naa telemo. Inikiru pilkimili ungumu nanga molo. Tatane na lipe mundorumu yemonga ungumu mindi.” ,nirimu.,

14:25-31 Yesusini “Eno Konopu Pe Nipili Molang.” Nirimu Temanemo

²⁵ “Na eno-kinie molopolie iungume pali nilio.

²⁶ Nalo na nondopo tembomonga Tatane Eno Lipe Tapondolim yando lipe mundumbe. Akumu Mini Kake Telimu. Mini Kake Telimu yuni eno

[†] **14:13:** bokumunge alsena anjokondo “28. nem”, inie anjokondo 15:16, Mateyu 7:7-11, LLuku 11:13. [‡] **14:15:** Jono Kumbi Lepamo 5:3. [§] **14:16-17:** inie anjokondo 15:26, 16:7, Lipe Mundorumu Yema 2:1-14.

ungume pali mane sipe nimbé; nane enondo nirindu ungume pali te komu sindinge kinie aku ungumu altopa nimbe simbe.

²⁷ "Na 'eno nondopo mundupu siye kolopo pumbondo, "Eno konopu pe nipili molangi." nimbu isili-ou nikiru. "Na konopu waengo siph molio mele eno konopu waengo siku molangi." nikiru. Nanga ungumu naa pilimele yemboma konopu waengo silimele mele lupela; na konopu waengo silio mele lupela. Nanga ungumu naa pilimele yemboma walse konopu waengo siku walse mini-wale munduku telemele. Nalo eno na lombili andolime, "Na alieli konopu pe nipili molio mele eno alieli konopu pe nipili molangi." nikiru kene eno walse kepe konopu umbune tepili naa molko mini-wale naa munduku konopu waengo siku mindi molangi.*

²⁸ "Nane ou nindumu eno piliengi. "Na eno mundupu siye kolopo pumbo. Pe altopo eno molongena yando ombó." nindu piliengi kanumu. Tata yu olandopa na maniendopamonga enone na konopu mondolemelanje na Tata molemona pumbomonga eno konopu silimela.[†]

²⁹ Nane enondo "Pupulie kelepo yando ombó." nikiru ungumu pe wendo ombá kinie "Sike nirimu.' ningu tondolo munduku piliengi!" nimbulie ou naa pupulie tembo mele enondo nimbu sikiru.

³⁰ "Ya ma koleamo nokolemo ye nomi 'Setene' okomo-na nane pe eno-kinie ungu awisili altopo naa nimbo. 'Na mana molombo walemo pora nikimu. Yunina 'Tangi.' nimbé okomo' nalo na naa nokolemo-na uluri we manda naa tembam.[‡] 'Nane 'Yuni na uluri tepili.' nindu liemo na manda temba. We manda naa temba.."

³¹ Nalo "Mana yembomane pali na Tata konopu mondolio.' ningu piliengi!' nimbu Tatane nando "Tei." nirimu ungu manema pali pilipu lipu tembo." ,nimbe Yesusini nirimu.,

„Aku nimbeline, "Manda nikiru kene kinié pamili waa." nirimu.

15

15:1-17 Yesusini (1-8) "Na Unjo Waenemo, Eno Unjo Waene Kolama." Nimbeline, (9-17) "Eno Enono Anjo Yando Konopu Mondaa." Nirimu Temanemo

¹ Yesusini yu lombili andolimendo nimbendo:[‡]

"Na unjo waene sikemo.* Tata yu unjo waene ponie nokolemo yemo.

² Tatane nanga unjo kola mongo naa tolemoma pali langopa wendo limo.[†] Kola mongo tolemoma pali 'Peanga tepa angilipe kamu mongo awisili topili.' nimbe yuni akumenga mele kerime langopa wendo lipe tepa mimi telemo.

³ "Na lombili andolime, eno ungu nimbu silio kanumuni ,enonga konopune kalaro molorumume kulumiyen tondomu-ne, eno ,konopu, kake tepili molemele.

⁴ Unjo kolama paka kapola telemo kinie unjona kapola angilipe mongo tolemo,aku siku eno na kinie tapu toko molko, na eno kirie tapu topo molombo kinie eno kapola molko ulu pulu peangama tengen. Kola te kerepa manie ombe lemomo altopa mongo naa tolemo. Kola unjona ola paka tepa angilimomo yu mongo tolemo. Aku siku eno na pea 'Tapu topo molamilli.'[‡] naa ningi liemo eno "Teaa." nilio mele manda naa teko nanga kongono manda naa tendenge.

* **14:27:** Pillipai 4:7. † **14:28:** ya 14:3. ‡ **14:30:** Setene kanumu; bokumunge alsena anjokondo

^{9.} devil". * **15:1:** 5 Yesusini yu mele yepoko pakera molorumu mele nirimu ungumu iboku Jono pulu gomo 449 molemo. † **15:2:** LLuku 3:9, 13:6-9. ‡ **15:4:** inie 15:5.

5 "Na unjomo, eno kolama. Kola paka tepalie unjona angilipe mongo tolemo mele eno na kinie tapu toko molko na eno kinie tapu topo molopo aku temulu liemo nane "Teaa." nilio mele eno manda teko nanga kongono kapola tendenge. Eno na munduku siye kolko eno na kinie tapu toko naa molongi liemo nanga ulume eno manda naa tengen.[§]

6 Unjo kola langoko wendo liku ltekolie, kolemo kinie aku kolama liku maku toko tepena kalemele kinie nolemo. Aku sipela, yembo te na kinie tapu topa naa molopalie ulu peangama naa temu liemo unjo kola kololime telemele mele yu aku siku tengen.

7 "Eno na kinie tapu toko molko nanga ungume enonga konopumenga pepili pilku liku molongi liemo ulu te 'Teamboa!' ninggu, ungu te 'Piliemboa!' konopu leko, melte molo tombamo 'Liemboa!' ninggu, aku siku pilkulie Tata kinie ungu ninggu mawa tengen mele yuni tendembamo.*

8 Eno nane "Teaa." nilio mele paa teko kondoko, nanga kongono paa teko kondonge kinie aku siku tengemone Tatanga imbi liku ola mundundunge molomba kepe, eno tengen mele yembomane kanokolie 'Enopaa sike Yesusinge lombili andolime[†] molemele.' konopu lengela." nirimu.,

9 "Tatane na konopu mondolemo mele nane eno konopu mondolio. Nane eno 'Kamu konopu mondopili.' ninggu molayo.

10 Tatane nando "Tei." nilimo ungu manema na tepo moliomonga yuni na kamu konopu mondolemo mele enone aku siku nane "Teaa." nilio ungu manema pilku liku tengi liemo aku siku tengemonga nane eno 'Kamu konopu mondopili.' ningge.

11 'Na konopu sipu molio mele eno aku siku konopu siku konopu kapola pepili molangi.' nimbu iungume nimbu sikiru.[‡]

12 "Nane "Teaa." nilio ungu manemo isipe: 'Nane eno konopu mondolio mele enone enono anjo yando aku siku konopu mondangi.' nimbu nikiru.[§]

13 Yembo tene yunge pulu lemo yemboma konopu mondopalie enonga nimbe kolo wangopa kolondomu liemo yuni konopu mondolemo mele olandopa, we yembomane konopu mondolemele mele maniendopa.*

14 "Nane enondo "Teaa." nilio ungu manema tengi liemo eno nanga pulu lemo yemboma molonge.

15 Kinié nane enondo altopo "Nanga kendemandema." naa nimbu, "Nanga pulu lemoma." nilio. Kendemandema enonga nokoli yemone ulume tepa konopu lepa andopa molemo mele eno naa nimbe silimo naa kanoko naa pilimelemonga kinié enondo aku sipu "Nanga kendemandema." ni naa nilio. 'Ye tengen pulu lemoma mindi yemo yu andopa molemo mele nimbe silimo pilimele. Aku pilipulie, nane enondo "Nanga kendemandema." ni naa nimbu, Tatane nando nimbe sirimu pilierindume pali eno nimbu sirindu kulu nane eno "Nanga pulu lemoma." nilio.[†]

16 "Eno enono na 'Olionga Awilimu.' ninggu mako naa toringi. Nane nanu eno 'Nanga yema molangi.' nimbu mako torundu. 'Eno puku, "Teaa." nimbo mele teko nanga kongono tendangi. Aku ulu peanga tengema pora naa nimbe we pepa mindi pupili.' nimbu nane enondo "Nangama." nimbu eno mako topo "Na lombili waa." nirindu. Akumunge Tata kinie ungu

§ **15:5:** inie 15:4. * **15:7:** inie 15:16. † **15:8:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel".

‡ **15:11:** inie anjokondo 17:13, Jono-Kumbi-Lepamo 3:11-24, 4:11-16. § **15:12:** 17 inie yakondo 13:34; Gallesia 6:2, Jono-Kumbi-Lepamo 3:11, Jono-Talo-Sipemo 5. * **15:13:** Romo 5:6, Jono-Kumbi-Lepamo 3:16, inie yakondo 10:11,15,17. † **15:15:** Gallesia 4:7.

ningu "Olio Awili Yesusinge yemboma molemolo." ningu‡ mele te mawa tenge kinie yuni pilipelie mawa tenge melemo eno sipe enonga tendemba. §

¹⁷ Nane eno ungu mane sipulie "Enono anjo yando konopu mondaa." nilio mele nikiru."* nirimu.

15:18-16:4 Yembomane Yesusinge Lombili Andolime Kinie Opa Pulue Molonge Temanemo

¹⁸ "We mana yembomane eno na lombili andolime kinie konopu keri panjinge kanokolie 'Ou na kinie konopu keri panjeringi.' konopu leko molangi.

¹⁹ Eno we yemboma kinie konopu telune pupili molemelanje we yembomane 'eno olionga yemboma' ningu konopu mondolemela. Nalo eno we yemboma kinie eno manga-umbu telumu molo. 'Eno ma koleana ulume munduku siye kolko nanga yemboma molangi.' nimbu mako torundumunge we yembomane eno kinie konopu keri panjilimele.

²⁰ "Nane eno nimbu sirindu ungume konopuni pilku molangi. Nane ou enondo nimbondo: "Kongono tendeli yembo tene yunge nokoli yemo 'Maniendopa molemo. Nayunge olandopamo molio.' manda naa nimbé." nirimu kanumu.[†] Akumunge na mindili liku silimele mele eno kepe aku siku mindili liku singe. Nanga ungumu pilku liku tenge panjilimele yembomane enonga ungumu pilku liku tenge panjingela.

²¹ We yembomane na lipe mundorumu yemo pilku imbi naa sikulie, eno nanga imbi leko kongono tendengemonga eno mindili liku singe.

²² Na 'Pulu Yemone lipe mundorumu-ne, yemboma molemelena ombo ungu te naa nilkenje 'na liku awi naa siku, bulu silimele mele naa telemelamonga, ulu pulu keri telemelemonga mongo naa limela. Nalo 'na sike orundu, ungu nilio mele pilimelemonga, "Ulu pulu keri telemolo mele naa pilimolo." manda naa ninge.[‡]

²³ Yembo te na kinie konopu keri panjilimo yembomone Tata kinie kepe konopu keri panjilimola.

²⁴ Kongono lupe lupema, ou yembo tene ulu tondoloma naa terimu mele nane enonga suku-singine ombo naa telkanje enone na liku bulu siku ulu pulu keri telemele mele naa telemela. Nalo ulu tondolo terindume kanokolie kepe Tata olto kinie konopu keri panjilimele.

²⁵ Nalo enonga ungu mane te Pulu Yemonga bokune molemo mele wendo ombámonga aku tekemele. Bokune ungu te molemo mele isipe: "Eno na kinie we konopu keri panjilimele."§ nirimu.

*15:26-16:5 Pulu Yemonga Minimu Ombo Tembamonga Ungu Te **

²⁶ "Eno Lipe Tapondopa Konopu Enge Sindilimu[†] Tata pea molembelena pupulie lipu mundumbo akumu ombalie nimbemone, nanga ulu telio mele eno nimbe simbemo. I Lipe Tapondopa konopu Enge Sindilimu yu Sike Ungume Lipe Ora Sili Minimu, yu Tata molemona molopalie olemo Minimu.

²⁷ Nalo Minimu yuni manjipe nanga melemando naa nimbe simbe. Eno na pea ou pulu polopo molorumulu mele kinié yandopa molemolomonga eno kepe nanga ungu anjo ningu sili yema molemelela."[‡] nirimu..

* 15:16: 14:13-14, bokumunge alsena anjokondo "28. nem". § 15:16: inie 15:7. * 15:17: inie 15:12*. † 15:20: inie yakondo 13:16. ‡ 15:22: inie yakondo 9:41. § 15:25: Konana 35:19, 69:4.

* 15:25: inie yakondo 14:16-17,26. † 15:26: inie yakondo 14:16-17, anjokondo 16:7. ‡ 15:27: Mulu naa lieni, 15:27 kinie 16:1 kinie sumbi siku kanoliku puyo.

16

¹ ‘Enone na munduku siye kolko lou naa leangi.’ nimbu iungume nikiru.

² Yemboma maku toko Pulu Yemonga ungu pilimele ulkena yemane eno “Sukundu naa waa!” ningu makoronge. Yembomane ‘Pulu Yemonga kongono tendamili.’ ningu eno nanga lombili andolime toko kondonge walemo sike wendo ombála.*

³ Tata kinie olto pilie naa pilimelemonga yembomane eno kinie aku siku teko kenjingue.

⁴ “Nalo ‘Aku ulume tengé walemo wendo ombá kinie enone ‘A, yembomane olio i siku tengé walemo Yesusini pe wendo ombá nimbe liepi-liepi torumu walemo ya sike iwendo okomo lepamo.’ ningu pilku molangi.’ nimbule peombá eno mindili nonge mele, kinié ou liepi-liepi topo nikiru. Na eno pea ou molorumulu kulu eno nimbu naa sirindu.”[†]

⁵ Nalo na ou mana lipe mundorumumu molemona pumbo tekero-na kinié ou naa pupulie enondo nimbu liepi-liepi topo sikiru.

16:5-15 Yesusini Pulu Yemonga Minimuni Kongono Temba Mele Nimbe Sirimu Temanemo

“Nane “Kinié pumbo tekero.” nikiru nalo aku nikirumunge enonga ye tene “Nu tena pukunuye?” ningunaa walsiku pilkimili.”[‡]

⁶ ‘Nane “Pumbo tekero.” nikirumunge enonga konopune sukundu meme kulupi pemu-ne pilkulie paa kondo kolkolie[§] aku naa walsiku pilkimili.’ nimbu pilkiru.

⁷ Nalo na pumbomonga ‘Yu pea altopo tapu topo naa molomolo lemo.’ ningulie enone na kondo naa kolayo. Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Na pumbomonga eno lipu tapondombo. Na naa pundu liemo eno Lipe Tapondopa Konopu Enge Sindelimu naa ombá. Nalo pundu liemo nane yando eno molongena yu lipu mundumbo pumbo.*

⁸ ‘Yu yando ombalie nimbémone, ulu pulu kerimenga perelemelemonga pulumu kinie konopune ulu pulu keri te naapepa konopu sumbi silimunge pulumu kinie kotemonga pulumu kinie nimbe sumbi sipe, yembomane kanumenga pulume ningu pilku sundulimele mele yuni lipe ora sipe nimbé.

⁹ Na Pulu Yemonga Malo molopo, yuni na lipe mundorumu-ne mana manie orundu mele pilkulie yembomane na liku su siringi kanu ulumu yu ulu pulu kerimenga pali pulumu Minimuni nimbe lipe ora sipe;

¹⁰ Pulu Yemo kanopa peanga kanolemo ulu pulu peangama lipe ora simbendo na Tata mōlemona pumbo altoko naa kanongemonga na ulu pulu keri te naa tepo, te konopune naa pepa konopu sumbi sipe pepili molorundu molio mele lipe ora sipe;

¹¹ ‘Kotemonga pulumu lipu ora siembo.’ nimbe ya ma koleamo nokolemo ye nomi ‘Setene,’[†] mongo lsimumunge Pulu Yemone koronga ‘Kote walemo wendo ombá kinie yu kamu mindili simbo.’ nimbe panjerimu mele lipe ora simbela.

¹² ‘Nane enondo ungu nimbo awisili we pelemo, nalo kinié nilkenje eno mindili siku pilimela.

* **16:2:** Mateyu 26:63-66, Lipe Mundorumu Yema 6:8-14, 7:1,54-8:3, 9:1-2, 22:1-5, 14:5-7,19-20.

† **16:4:** Pe-Timoti 3:12, Ou-Pita 2:19-25. ‡ **16:5:** inie yakondo 14:2. § **16:6:** Mateyu 17:23.

* **16:7:** inie yakondo 14:16-17, 15:26. † **16:11:** Setene kanumu; bokumunge alsena anjokondo “9. devil”.

13 Nalo Minimu, yu sike ungumenga pulumu, yu ombalie nimbemone, yuniungu sikema pali 'Pilku kondangi.' nimbe akume enonimbe simbemo. Yuni yuyu konopuni pilimbe mele naa nimbe simbe. Ungu umbu tondolemoma komuni pilipelie nimbe simbe. Ulu pe wendo ombá ulumenga ounimbe simbela.

14 Na telio mele kepe molio mele kepe nilio mele kepe aku melemanga yuni pilipelie yando eno nimbe simbe kinie aku sipe nanga imbimu lipe ola mundundumbe.

15 Tatanga melema pali nangamonga kolo pilipulie nane 'Minimuni nanga melemanga pilipe yando eno nimbe simbe.' nikiru." ,nirimu.,

16:16-24 Yesusini Yu Lombili Andolime Ou Kamelena Mindili Tepili Molkolie Pe Kelko Konopu Singemondo Nirimu Temanemo[‡]

16 "Nondoko enone na naa kanonge. Pe nondoko kelko na kanonge." nirimu.

17 Yu lombili andoli mare§ eno enono anjo yando kerepale ningulie ningendo: "Oliondo nikimumu nambolka unguri nimbeline nikimunje? "Nondoko enone na naa kanonge. Pe kelko nondoko na kanonge." nimbe, "Na Tata molemona pumbomongaaku temba." nikimu,* nambolka unguri nimbendo nikimunje?

18 Yu "nondoko" nikimumu nambolka nimbendo "nondoko" nikimunje? Olionaa pilkimulu." ningu moloringi.

19 Enone yundu 'Walsipu piliemili kene.' ningu konopu lieringi kinie Yesusi yuni pilipelie nirimumuni, yuni enondo nimbendo: "Eno anjo yando kerepale nikimili nane nindu mele eno na walsiku pilingendo nikimiliye? Nane "Nondoko enone na naa kanonge. Pe nondoko kelko nakanonge." nindu kanumundu nikimiliye?

20 Nane eno paa sike nimbu sikirumu: Na tembomonga eno kola teko kondo kolonge. Nalo we yemboma konopu singe. Na lombili andolime eno ou kamelena mindili temba nalo kelko nakanokolie alowa teko konopu singe.

21 "Ambore yu ambolango membá walemo nondopa wendo olemo kinie ambolangomone yu peue tolemo kinie mindili nomba perelemo. Nalo ambolangomo kanopa lipelie yu ou umbune tepili molemo mele komu sindipe yembo konde te mana molombando wendo olemo-na yu alowa tepa konopu silimo.

22 Enoaku sipela. Ambomane ambolango mengendo mindili nolemele aku siku mele "Na eno mundupu siye kolopo pumbo." nikirumunge eno kinié kamelena mindili tepili molemele.[†] Nalo amborene ambolango kamu membralie kelepa konopu silimo mele nane eno kelepo kanombo kinie eno konopu singela. Kanu kinie eno konopu siku molongemondo yemborene eno konopu naa siengi uluri manda naa tengen.

23 "Kanu kinie na pumbomonga Minimu ombá-na ungunikirumenga pulumu pilkulie enone na unguri altokowalsei naa walsinge. Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Tatando melte molo ungu te molo ulu te 'Mawateamili.' ningulie ningemone, nane enonga nimbu tendembomonga 'Nanga yemboma molemolo.' ningu mawa tengenue kinie Tatane mawa teko walsinge melema eno simbemo.

24 Ou enone nanga imbi leko[‡] melte mawa naa teringi. Mawa teame.§ Pe eno konopu paa manda singendo lingi." ,nirimu.,

[‡] **16:15:** inie yakondo 7:33-34. § **16:17:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". * **16:17:** inie yakondo 13:33**. † **16:22:** ya 16:6. ‡ **16:24:** inie yakondo 15:16*. § **16:24:** Pillipai 4:6.

16:25-33 'Yesusi Yu Pulu Yemo Pea Paa Sike Molkololie Mana Manie Orumu.' Ningu Tondolo Munduku Pilieringi Temane Te

²⁵ "Na lombili andolime, nane eno ungume nimbu simbondo taki-teki ungu iko mindi tollo. Nalo pe walse nane enondo aku sипу naa nimbo. Nanga Tatane ulu telemoma nane sumbi sипу nimbu simbō.

²⁶ Aku walemonga nanga imbi leko mawa tengé.* Kanu kinie 'Nane Tata enonga nimbu mawa tendembo.' ni naa nikiru,

²⁷ molo. Enone nakonopu mondoko, na Pulu Yemo kinie molopololie yamana orundu enone 'Sike aku terimu.' ningu tondolo munduku pilimele-na[†] Tatane eno konopu mondolemomonga eno enono yu mawa tengé mele yuyu pilimbe.

²⁸ Ou Tata molorumune molopo mana manie orundu. Pe kinié kelepo mana mundupu siye kolopo Tata molemona pumbo." nirimu.

²⁹ Yu lombili andolimene ningendo: "A, kinié ungu iko naa toko sumbi siku mindi nikinu olio pilipemolo.

³⁰ Nuulume pali pilku konginjilino. Mele naa pilinomo yembo tene nimbe simbe mele manda molo. Olioaku sipupilipulie 'Nu Pulu Yemo pea molkololie mana orunu.' nimbu tondolo mundupu pilkimulu." nirangi.

³¹ Enone aku niringi kinie pilipelie Yesusini enondo nimbendo: "Na Pulu Yemo pea molopololie mana orundu enone kinié 'Sike aku terimu.' ningu kamu pilkimilinje?

³² Pilieme. Wale te wendo ombá, molo, kanu walemo koronga wendo omu lemo, kanu walemonga yembo lupemane eno toko bulu-balú singe. Kanu kinie 'Na nanu molambo.' ningu na munduku siye kolko enono yu mele mele enonga ulkendo pungemo. Nalo Tata pea tapu topo molembolona na nanu naa molio, molo.

³³ "Eno 'Na tondolo munduku pilkulie konopu waengo siku molangi.' nimbu kinié ipulueli eno kinie molopololie iungume nane enondo nimbu sikirumu. Ma koleana enoumbune tepe mongo awisili ola olemo. Nalo mana yemboma enge nilimele akumu laye pange telimu, na paaola, na paa enge nilio. Aku telio kene pilkulie enonga konopukundu tondolo pupili molangi." nirimu.

17

17:1-18:1 Yesusini Lapa Pulu Yemo Kinie Ungu Nimbe Mawa Tembando (1-5) Yesusi Yu "Imbi Ola Molopili." Nimbe Mawa Tepalie, (6-19) Yu Lombili Andolimenga Nimbe Mawa Tendepa, (20-26) Yu Pe Mondoko Pilinge Yembomanga Pulu Yemo Mawa Tenderimu Temanemo

¹⁻² Yesusini yu lombili andolimendoaku ungume nimbe pora sipelie nirimumuni, mulu koleana olando sipe kanopalie nimbendo:

"Tata, nane tembo ningu panjerinu walemo wendo okomo.* Nuni yembo sirinu yemboma enondo pali nane 'Konde molko mindi pangí.' nipili.' ningu, nane mana yemboma pali 'Nokopili.' ningu, nunge Marena namba sirinu kene nunge imbi 'Ola molopili.' ningu nunge Marenanga imbi liku ola mundundoyo.[†]

³ "Konde molko mindi punge mele isipe: 'Nu telumu mindi sike Pulu Yemo.' ningu pilku, 'Na nuni 'yemboma nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.' ningu mako tokolie na liku mundorunu ye nomi Kirasimu.'

* **16:26:** inie yakondo 15:16*. † **16:27:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". * **17:1-2:** walemonga ungu pulu teinie yakondo 7:30*. † **17:1-2:** inie nondopa 17:22, 13:30.

ningu pilku, olto pea tapu toko molemele molonge yemboma konde molko mindi punge.

⁴ Nuni kongono na sirinu kanumu tepo pora sindumuni nunge imbi lipu ola mundundondu.

⁵ Tata, ma koleamo wendo naa opili nupea molambili na imbi ola molopa tondolo pupili molorundu kanu mele 'Kinié na pea kelepo molambili.' ningu ou molorundu mele 'Kelepo naaku sipe imbi ola molopa tondolo pupili pea molambili.' ningu tei." „nirimu.”

⁶ "Mana yembomanga nuni sirinu yema‡ enondo nu tondolo pulino mele kinie, paa olandopa moleno mele kinie, nimbu para sirindu. Ou eno nungema moloringi, pe na sirinu. Eno nunge ungumu pilku liku tekо moloringi mele molemele.

⁷⁻⁸ Nuni nando nirimu ungume nane enondo nimbu sirindu kinie, enone kanu ungume pilku likulie nu molorunune wendo oruntu pilku kondokolie 'Nuni na sike mana liku mundorunu.' ningu tondolo munduku pilkulie aku siku tekо moloringi-ne kinié melema nuni na sirinu melema pali nu molenona wendoolemo enone pilimele.

⁹ "Enonga nimbu nu-kinie ungu nimbu mawa tendekero. We mana yembomanga nu kinie ungu naa nimbo, molo. Nuni sirinu yema nunge yema molemele-na na enonga manjipu nu kinie ungu nikiru.

¹⁰ Nanga melema pali nungemo, nunge melema pali nangamo. Nuni sirinu yema eno molko kondolemelemona na imbi ola molemo.

¹¹ Kinié na nu molenona okoromonga na mana yemboma kinie pea naa molemolo none tekemo. Nalo yema eno mana yemboma kinie molemele mele molonge.

"Tata Kake Telimu, na nu molonine ombó kinie na sirinu lombili andolime eno enono mana yemboma pea molonge kinie 'Olto yembo telumu mele molopo konopu telune pupili molembolo kanu mele na sirinu lombili andolime eno aku siku yembo telumu mele molko konopu telune pupili molangi.'§ ningu nunge tondolo na sirinu akumuni eno nokoyo.

¹² Na eno pea molorumulu kinie nunge tondolo na sirinu akumuni* nane eno 'ulu te naa tepili.' nimbu nokorundu. Nane eno tapu terindu kinie te ulsu pupe yemboma mindili nonge koleana pulimo aulkena naa purumu.† Ye telumu mindi, nunge boku tondoringi ungu te wendo ombándo yemboma mindili nonge koleana pumbe telemo yemo mindi ulsu molopa mindili nombá koleana pulimo.‡

¹³ "Kinié nu molenona okoromonga na konopu sipu kamele akopo molio 'Aku mele eno aku siku konopu peanga panjiku molangi.' nimbu ou na olando naa ombolie ya ma koleana molopo iungume nikiru.§

¹⁴ Nunge ungumu eno sipu pora sirindu. Na ya ma koleamonga ye te molo, akusiku eno ma koleamonga yema molola. Oltonga yema molko oltonga ungu manema pilku liku telemene-na mana ulume manjiku pilku telemene yembomane eno konopu keri panjiku eno kinie opa puluema molemele.

¹⁵ 'Eno ma koleana wendo li.' nimbu mawa naa tekero. Nalo "Ya mana oltonga kongono tendeko molonge kinie, ulu kerimenga pali ulu pulumu

‡ 17:6: yu lombili andoli yema kanumu, bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". § 17:11:

inie nondopa 17:21, yakondo 10:38. * 17:12: bokumunge alsena anjokondo "28. nem". † 17:12:

Judasi Isikeriotendo nirimu (13:18). ‡ 17:12: ungu pulu te inie yakondo 6:39*. § 17:13: inie yakondo 15:11, Jono-Kumbi-Lepamo 4.

pelemo „kuru, muni* eno kondi topa tepa naa kenjepili.’ ningu nokou.’ nimbu ienonga nimbu mawa tekero.

16 Na ma koleamonga yemo naa molio mele eno ma koleamonga yema naa lamolemele.

17 “Ungu sikemone eno nunge manjiku molko ye kake telime molangi.’ ningu teyo. Nunge ungumu ungu sikemo.

18 Nuni na ma koleana liku mundorunu mele nane eno ma koleana lipu mundorundula.

19 ‘Eno konopu kake tepili molko nunge ningu manjiku molangi.’ nimbu na ‘konopu kake tepili nunge nimbu manjipu molambo.’ nimbu molio.”[†] nirimu.[‡]

20 “Nane nanga lombili andolimenga manjipu mawa naa tendekero. Pe enone ungu ningu singema ‘Na sike nunge malo ya mana liku mundorunu.’ ningu tondolo munduku pilinge[‡] yembomanga kepe mawa tendekero.

21 ‘Tata, nu nanga konopune moleno, na nunge konopune molio mele aku siku kanu yemboma pali yembo telumu mele konopu telune pupili molangi.’[§] nimbu aku sipu enonga mawa tendekero. ‘Ma koleamanga yembomane pali ‘Nuni na liku mundorunu-ne orumu.’ ningu tondolo munduku piliengi!’ nimbu ‘kanu yemboma olto kinie yembo telumu mele konopu telune pupili molamili.’ nimbu aku sipu mawa tendekero.

22 Nuni na ‘Imbi ola molopoli.’ ningu sirinu ulumu nane eno sirindu. Akumu ‘Olto konopu telune pupili molembolo mele eno aku siku konopu telune pupili molangi.’ nimbu eno sirindu.*

23 ‘Eno paa kamu konopu telune pupili molangi.’ nimbu aku sipu “Nu nanga konopune moleno mele na enonga konopumenga molambo.” nimbu mawa tendekero. Na konopu mondoleno mele nanga ungumu ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilimele yemboma aku siku konopu mondoleno mele kepe ‘nuni na liku mundorunu mele kepe, ma koleamanga pali yembomane piliengi!’ nimbu nane aku sipu nu mawa tepo ‘Eno paa kamu konopu telune pupili molangi.’ nikiru.

24 “Tata, ‘nuni na yembo sirinume na molombona pea molopo, mamo ou naa teambili na konopu mondokolie ‘nanga imbi ola molopa pa tepa tondolo pupili.’ ningu sirinu akumu kanangi,’ konopu lekero.

25 “Tata Sumbi Niliimu, sike we mana yembomane nunaa kanolemele nalo nane nu kanolio, yembo nanga ungumu pilku limelemane ‘Nuni na liku mundorunu-ne orumu.’ ningu pilimele.

26 Nane nu moleno mele eno nimbu sirindu. Pe nimbu sipu molombola. ‘Nuni na konopu mondoleno mele eno enono aku siku anjo yando konopu mondangila. Na enonga konopune molambola.’ nimbu aku sipu nimbu sile-sile tepo molombo.” nimbe Yesusini Pulu Yemo kinie aku sipe nirimu.

18

1 Yesusiaku sipe Pulu Yemo kinie nimbe pora sipelie nirimunumi, ipu liepili yu kinie yu lombili andolime* kinie aku koleamo munduku siye kolko no Kirone nekendo unjo ollipi ponie lierimune suku puringi.

* **17:15:** bokumunge alsena anjokondo “42.4. wanpela samting nogut”. † **17:19:** Yesusi ou aku sipe mele molopa mindi purumu nalo yanirimununge ungu pulumu Pulu Yemone yundu “Tei.” nirimu mele tembando kolombamondo nirimunje. ‡ **17:20:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. § **17:21:** inie nondopa 17:11. * **17:22:** inie nondopa 17:1, yakondo 13:30-31. * **18:1:** bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”.

18:2-19:42 YESUSI KA SIKU, KOTE TENDEKO, UNJO PERANA OLA TOKO KONDOKO, ONO TERINGI TEMANEMO

18:2-12 Yesusi Ka Siringi Temanemo

2 Ipulueli no Kirone nekendo unjo ollipi ponie lierimune puringi aku mele Yesusi taki-teki yu lombili andolime pea kanu poniemonga puringi kulu, Judasi Isikeriote eno aku ponienaa puringi mele pilierimu. Judasi yu Yesusi pe lipe Yesusi yunge opa puluemma sirimu ye kanumu.

3 Kanu kinie Judasini, 'Yesusi akune pea taki-teki pupu molemolo-na yu akune molomba.' konopu lepalie,, akune orumu. Yu ami ye talape te kinie[†] Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie[‡] Parisi yema kinie[§] kanu yemane liku mundoringi ele ye mare kinie akune memba orumu. Eno kiyé kandoko mengo, tepe llameema kandoko mengo, opa teringi melema mengo oringi.

4-5 Yesusini yu nondonoko tengenae mele pilipelie, eno 'Yesusi ka siengi.' nirimu ye Judasi pea oringine Yesusi yu anjo pupe eno walsipe pilipelie nimbendo: "Eno nawe korokomeleye?" nirimu.

Enone topondoko yundu ningendo: "Kolea Nasarete ye Yesusi korokomo." niringi.

Yesusini "Akumu na." nirimu.

6 Yesusini "Akumu na." nirimu kinie eno anjo bulu mini-mini pukulie a toringi.

7 Yuní altopa eno walsipe pilipelie nimbendo: "Enonawe korokomel-eye?" nirimu.

Enone "Nasarete ye Yesusi korokomo." niringi.

8 Yesusini nimbendo: " "Akumu na." nindu kanumu. Enone na korongi liemo na pea molemolo yema 'Naa ka siemili, yando pang.' niee." nirimu.

9 Yesusi pe temba ounirimu mele 'Paa sike aku tepili.' nimbe aku sipe opa puluemando "Nanga yema naa ambololi "Anjo pang." niee." nirimu. Yuní ou Pulu Yemondo nimbendo: "Nuni na sirinu yemanga te utsu pupe mindili nonge aulkena naa pumu," eno pali nokopo kondorunu." nirimu,[†] kanuungumunge pe sike te molopa naa kenjerimu.

10 Kanu kinie Saimono Pitane yunge lou pokete-napimu kulu topa wendo lipe Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamonga kendemande ye te topa yunge kómu te topa laka lenderimu, aku komumu wendo orumu. Kanu kendemandemonga imbi Malkasi.

11 Yesusini Pitando nimbendo: "Nunge lou pokete-napimu altoko lakili! Na Tatane "Mindili nani." nirimu mele naa nomboye?"[‡] nirimu.

12 Kanu kinie amime kinie amime nokoli yemo kinie Juda yembomanga ele yema kinie enone Yesusi ka siku mengo puringi.

18:13-14,19-24 Anasi Molorumune Yesusi Mengo Puringi Kinie Anasini Yu Walserimu Mele Temanemo

13 Yesusi ka tokolie ou pulu pulu Anasi molorumune mengo puringi. Anasi yu Kayapasinge ambomonga lapa, yunge kolepa. Kayapasi yu kanu poniemonga Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamo[§] molorumu.

[†] **18:3:** Romo ami yema molo. Juda ye awilimene nokoringi ami ye mare (LLuku 22:52). [‡] **18:3:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris". [§] **18:3:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi".

* **18:9:** inie yakondo 3:16*. [†] **18:9:** inie yakondo 17:12, 6:39. [‡] **18:11:** ungu pulu te inie yakondo 7:30*. [§] **18:13:** bokumunge alsena anjokondo "34.3. hetpris".

¹⁴ Yetene Juda ye awilimendo ou nimbendo: "Ye te yembomanga pali kolo wangopa kolondomba kinie papu." nirimu kanumu Kayapasi yuni nirimu.*

18:15-18,25-27 Pitane Wale Yepoko "Yesusi Naa Kanopo Naa Pilio."
Nirimu Temanemo

¹⁵ Saimono Pita kinie Yesusi lombili andoli ye te kinie[†] Yesusi lombili pungele puringili. Kanu lombili andolimu Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamone kanopa imbi sirimu-ne, kanu ye awili olandopamonga ulkena yembo maku toringi koleana sukundu Yesusi mengo puringine yu sumbi sipe purumu

¹⁶ nalo Pita we yembo maku toringi ulke kerepulune ulsu we nokopa angilierimu. Akumunge Yesusi lombili andoli ye te molorumu kanumu kelepa yando omba kendemande ambo ulke kerepulu nokorumumundu "Pita sukundu opili." nimbe mawa tepalie Pita lipe meli sukundu purumu.

¹⁷ Kerepulu nokorumu ambo kanumuni Pitando nimbendo: "Nu ne yemonga lombili andoli ye teye?" nirimu.

Pitane "Molo." nirimu.

¹⁸ Ipulueli ali terumu kulu kongono teli kendemandema kinie ele yema kinie tepe kalkolie makaye teko pilku moloringi. Pita pea eno kinie tepe pilipe angilierimu.

18:19-24 (Inie yakondo 18:13-14 kanani.)

¹⁹ Pita kinie yemboma kinie aku siku ningu molangi Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamone Yesusi lombili andolime kinie yuni yemboma ungu mane sirimu mele kinie Yesusi walsipe pilierimu.

²⁰ Yesusini topondopa nimbendo: "Na mona molopo yemboma ungu mane silio. „Pulu Yemo popo toko kalemele, ulke tembelemo kinie, yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilimele ulkema kinie aku ulke Juda yemboma pali maku tolemele ulkemanga ungu mane silio. Lopi tepo kiyengo nimbu ungu te naa nilio." nirimu.

²¹ "Aku telio-na nuni na ungu niliomo nambemune walsikinuye? Nanga ungu pilimele yembomando walsiku pilieyo. Nilio mele aku yemboma pilku molemele." nirimu.

²² Yesusini aku nirimu kinie yu nokoringi ye te yu kinie nondopa angilierimumuni yu kumbikerena larauwe topalie nimbendo: "Nu aku siku Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopamondo topondoko nikinu papuye?" nirimu.

²³ Yesusini topondopa nimbendo: "Nane ungu nindumunge te nimbu kenjendu liemo ungu keri nindu akumu ningu para siyo. Molo sike unguri nindu liemo nuni na nambemune tokonoye?" nirimu.

²⁴ Kanu kinie yu ka toringi akumu we pepili Anasini "Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopa Kayapasi molemona mengo paa." nimbe lipe mundorumu.[‡]

18:25-27 (Inie yakondo 18:15-18 kanani.)

²⁵ Saimono Pita tepe pilipe angilierimu-ne enone yuntu ningendo: "Nu ne yemonga lombili andoli ye teye?" niringi.

Yuni topondopa „kolotopa, nimbendo: "Na molo." nirimu.

²⁶ Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamonga kendemande ye te, kanu yemo kinie Pitane komu kari lierimu yemo kinie pulu lierimu

* ^{18:14:} inie yakondo 11:50. † ^{18:15:} Jono yu yuyu kanumunje; iboku Jono pulu pulune gomo 449 kanoko pilieni. ‡ ^{18:24:} Kayapasi molorumune mengo ongo Yesusi kinie teringi temanemo Mako 14:53,55-63.

kanumuni Pitando nimbendo: "Nu ne yemo kinie unjo ollipi ponie lemo koleana pea molongili kanondu kanumu sikeye?" nirimu.

²⁷ Pitane kelepa wale yepoko sipe "Molo." nirimu kinie kera gulta ko pulu polopa torumu.

18:28-38 'Romo Gapomano Ye Awili Tene Yesusi Kote Piliepili.' Ningu Paillate Molorumune Mengo Puku Kote Tenderingi Temanemo

²⁸ Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopa Kayapasi kinie Juda yembomanga kanjollo yema pali kinie enone Kayapasinge ulkena Yesusi kote tendeko pora sikulie,[†] Judamanga ye awilime Kayapasi munduku siye kolko eno nokorumu Romo gapomano yemonga ulkena Yesusi mengo purungi. Kolea tangomba muni lierimu kinie akune mengo purungi. Mengo pukulie eno Juda yembomanga ungu mane te perimumu pilkulie 'Olio Romo yembo tengen ulkena pumolo kinie kalaro mele molomba kene Pulu Yemone olionga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele pilimolo walemonga[‡] kongi sipisipi walo manda naa nomolo.' ningu pilkulie eno ulkena sukundu naa purungi.

²⁹ Eno pena ulke kerepulune angilieringi kulu kanopalie eno angilieringine Romo gapomano ye nomi Paillate pena ombo enondo wal-sipelie nimbendo: "Eno iyemo ulu nambe-emu-ne kote tendekemeleye?" nirimu.

³⁰ Enone topondoko ningendo: "Yu mongo naa lilkenje nu molonune naa membo ombo silimela." niringi.

³¹ Paillatene nimbendo: "Yu yando mengo pilkulie eno enono enonga ungu mane pelemomane nilimo mele pilkulie yu kote tendeko mongo sie." nirimu.

Juda 'yembomanga awili, mene^{*} ningendo: "Aku teamili mangali Romo gapomanomone olio ungu mane sipelié nimbendo: "Eno we yembomane yembo toko kondou naa kondaa." nilimo kanumu." niringi.

³² Aku niringimunge Yesusini yu kolomba mele ou nimbe sirimuaku sipe sike kolombando eno yuni nirimu mele naa pilkulie we enono pilkulie "Yu kolopili." ningi yu Paillate molorumune mengo oringi.[†] Yesusini "Na kolopili." ningi unjo perana uku toko mondonge." ou nirimu mele Romo gapomanomone mindi mongo lsingi yemboma aku sipe torumu, Juda yembomane aku siku manda naa teringi.

³³ Juda ye awilimene niringi mele pilipelie, Paillate altopa ulke awilimunge sukundu pupe Yesusindu "Ou." nimbeline yundu walsipelie nimbendo: "Nu Juda yembomanga ye nomi kingimu molenoye?" nirimu.

³⁴ Yesusini topondopa walsipelie nimbendo: "Nuni nunu pilkulie aku ungumu nikinunje molo nando yembo lupemane nu ningi singi-ne pilkulie akumu nikinuye?" nirimu.

³⁵ Paillatene topondopa nimbendo: "Na 'Juda yere.' ningi pilkulie aku siku walsikinuye? Nunge yemboma kinie nunge Pulu Yemo popo tondoli ye awilime kinie akumene nu na molondune mengo ongi. Nu nambe-enu-ne liku mengo ongiye?" nirimu.

³⁶ Yesusini nimbendo: "Na ya mana ye nomi kingimu molopo mana yemboma nokombo mele molo. Sike mana ye nomi kingimu molkanje nanga yembo talapemane na "Juda yembomane ka naa siengi." ningi opa telemela. Nalo na mana ye nomi kingimu molo." nirimu.[‡]

§ 18:28: bokumunge alsena anjokondo "30. Pasova". * 18:31: 36 ungu pulumu inie yakondo 1:19*. † 18:32: Mako 10:32-34, inie yakondo 12:32-33. ‡ 18:36: bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom".

³⁷ Paillatene nimbendo: "Aku liemo nu paa sike yenomi kingi te lepamo. Sike nikiruye?" nirimu.

Yesusini topondopa nimbendo: "Sike. Pulu Yemone 'Nakingimu molopili meaa.' nirimu kulu meringila. 'Yemboma ungu sikema piliegni' nimbu mana orundula.[§] Yembo 'ungu sikema' waka kolkolie 'piliemili.' nilimele yembomane na pilimele." nirimu.

³⁸ Paillatene 'ungu taka tondopalie, nimbendo: "Ungusike te pelemoye? Te naa pelemo." nirimu.

Aku nimbeline yu altopa Juda yema angilieringine penando pupelie nimbendo: "Yu mongo simbomonga mongo te limumu naa pilkiru. Yuní ulu te tepa naa kenjemu." nirimu.

18:39-19:17 Romo Gapomano Ye Paillatene Yesusinge Kote Kamu Pilipelie "Kolopili." Nirimu Temanemo

³⁹ Paillatene 'Yesusi uluri naa tepa kenjerimu konopu lepalie 'Naa kolopili.' nimbe pilipelie, Juda yembomando nimbendo: "Eno kinie na kinie telemolo ulu pulu pelemomo pilipulie teambo. Ponie tengatenga, eno Juda yembomane enonga anda-kolepali kolea Isipi moloringi kinie Pulu Yemone eno Naa Topa We Ombo Purumu mele pilingendo langi noringi walema* wendo olemo kinie enone kaulkena perimu ye te imbi leko 'Wendo liku mundou.' ningu mawa telemele kinie nane kanu yemo wendo lipu eno silio. Akumunge kinié kanu walemo wendo okomomonga 'Juda yembomanga ye nomi kingimu wendo lipu eno siembo.' konopu lekemeleye?" nirimu.

⁴⁰ Nalo enone anjo tondolo mundukulie ningendo: "Aku yemo paa molo. Barapasi wendo liku si!" niringi. (Barapasi yu Romo gapomano kinie opa terimumunge ka siringi yemo.)†

19

¹ Aku niringi kulu pilipelie Paillatene Yesusi lipe Romo ami yemando "Ka-pulsene taa." nirimu.

² Aku tekolie enone yu ungu taka tondoko, 'Yu "Ye nomi kingimu molio." nimumunge yu ye nomi kingi te none tepili.' ningu, mulumbale kondoli peanga te yunge pakondoko, unjo ka koko molorumu te mulkupiye tekó 'Yenomi kingimunge waniemo.' ningu pengena mere mundunduku

³ yu angilierimune puku "Juda yembomanga kingimu, nuakune angili-noye?" ni-pou-pou teko, yu kumbikerena larauwe toringi.

⁴ Paillate altopa penando ombalio Judamando nimbendo: "Kanayo! 'Yu mongo te limumunge pilipulie yu manda tombo mele molo.' ningu piliegni!" nimbu eno molemelena yu membo okoro." nirimu.

⁵ Kanu kinie Yesusi ka koko mololini teli wanie kiraono none telimu kinie wale pakoli kondolimu pakopa wendo orumu kinie Paillatene enondo nimbendo: "Yemo iokomo kanaa!" nirimu.

⁶ Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie* enonga kendemande ele yema kinie enone Yesusi penando kokele orumu kanokolie sumbi sliku ningendo: "Kolopili, unjo perana ola uku toko panjeyo! Kolopili unjo perana ola uku toko panjei!" niringi.

Nalo Paillatene nimbendo: "Na molo. Na yu mongo limumunge tombo mele naa pilkiru kene enone yu mengo puku unjo perana ola uku taa!" nirimu.

§ 18:37: inie yakondo 14:6. * 18:39: inie 18:28*. † 18:40: Mako 15:15. * 19:6: bokumunge alsena anjokondo "34. pris".

7 Judamanga awilimene ningendo: "Olionga ungu mane te pelemomone nimbendo:

'Yembo tene Pulu Yemonga imbi lepa
ungu taka tondomba kinie,

kanu yembomo kolopili tangi.'[†] nilimo,

aku ungu manemo pilipulie yuni "Pulu Yemonga Malo molio."[‡] nimu-
munge pilipulie 'Kolopili.' nimbu pilkimulu." niringi.

8 Enone "Yu "Pulu Yemonga Malo molio." nirimu." niringi kulu Paillatene pilipelie yu paa kamu pipili kolopalie,

9 kelepa ulke awiline sukundu pupe Yesusindu walsipelie nimbendo:
"Nu tena molko orunuye?" nirimu, nalo Yesusini yundu topondopa ungu
te naa nirimu.

10 Ungu te naa nirimu kulu Paillatene yundu nimbendo: "Nando 'Ungu
te naa nimbo.' konopu lekenoye? Nanga tondolo pelemomone "Nu we
pani." manda nimbola; "Nu kolani unjo perana olá uku tangi." manda
nimbola. Aku nikiru ungumu naa pilkinuye?" nirimu.

11 Yesusini topondopa nimbendo: "Nunge tondolo pelemomone na ulu
te manda naa telena. Olandopa Molemo Yemone 'Nuni na teani.' nimbe
mele mindi teni. Akumunge nuni na teni mele ulu pulu keri keló mele
teni. Ye na 'Kolopili.' ningu mengo ongo nu singi yemanga ulu pulu keri
akumu awilimu." nirimu.

12 Yesusini aku nirimu pilipelie Paillatene Yesusi yu "We pupili." nimbe
aulke te kororumu, nalo Judamane tondolo munduku ni-pou-pou tekolie
ningendo: " "Na kingi te molio." nilimo ye te Romo Gapomano Ye Paa
Awili Kumbine Sisa kinie opa puluemo molemo-na nuni aku "Kingi te
molio." nilimo yemo "We pupili." nimu liemo aku siku tenimunge nu
Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamonga opa pulue te liku
tapondonimunge nukinie Sisa kinie pulu naa lemo." niringi.[§]

13 Aku niringi pilipelie Paillatene Yesusi memba penando omba, kolea
te akumundi 'kou polomo' niringine pupe kote pilimbe kongono manie
molopa terimu polona pupe manie molorumu. (Kou polomondo Juda
yembomanga ungune 'Gapata' niringi.)

14 Aku kote tenderingi walemo yu kinié mele. Opali Pulu Yemone
Juda yembomanga anda-kolepalime Naa Topa We Omba Purumu mele*
pilkukongi sipisipi walomo nonge walemo wendo ombá. ,Aku koro
molonge walemo, wendo ombá pilkulie kinié mele Juda yembomane langi
nongema liku undu-undu siringi walemo[†] , kanu walemonga awi-tangoli
mele, Paillate kinie kote tenderingi. Paillate kote pilimbe polona omba
manie molopalie nirimumuni, Juda yembomando nimbendo: "Enonga ye
nomi kingimu kanaa!" nirimu.

15 Nalo enone tondolo munduku ningendo: " "Kolopili." niyo! "Kolop-
ili." niyo! Unjo perana ola ukutoko panje!" niringi.[‡]

Paillatene walsipelie nimbendo: " "Enonga ye nomi kingimu kolopili.'
nimbu unjo perana ola uku topo panjembo." konopu lekolie nikimiliye?"
nirimu.

[†] **19:7:** LLipai 24:16, Wendo Oringi 20:7. [‡] **19:7:** bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pikinini Bilong God". [§] **19:12:** ungu pulu te inie nondopa 19:15**. * **19:14:** bokumunge alsena anjokondo "30. Pasova". [†] **19:14:** inie 19:31,42. [‡] **19:15:** Yembo marene "Yesusi unjona ola toko uku toringi." nilimele nalo yembo marene aka pilkulie 'Yu ou tokolie, pe unjo perana uku toringi.' ningu pilimele. Akumu molo! Yesusi ou naa toko kondoringi. Unjona we konde molopili uku toringi kinie kolorumu. Kolorumu mele ulu pulu inie nondopa 19:31** kanani.

Pulu Yemo popo tondoringi ye awilimene topondoko ningendo: "Olionga ye nomi kingi te lupe naa molemo. Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamo mindi."§ niringi.

¹⁶ Kanu kinie Paillatene kamu nimbendo: "Kapola, 'Unjo perana kolopoli.' ningu mengo puku unjo perana uku toko panji-pe." nirimu.

Paillatene aku sipe nirimu kinie Romo ami yemane yuambolko liku mengo pukulie

¹⁷ *yu unjo pera te siringi, akumu yu yuyu memba Jerusalleme ulsu purumu.*

19:17-27 Yesusi Unjo Perana Ola Uku Toko Panjeringi Temanemo

Yesusi unjo pera siringimu memba pupili eno Jerusalleme munduku siye kolko 'Kolea Penge Ombele' niline mengo puringi. ('Kolea Penge Ombele' kanumundu Juda yembomanga ungune 'Golkota' niringi.)

¹⁸ Aku koleana Yesusi unjo perana ola uku toko panjeringi. Ye talo pea unjo pera talonga uku toko panjikulie, te ekendonga anjiku te ekendonga anjiku Yesusi suku singine anjeringi.

¹⁹ Paillatene "Yesusinge unjo perana ola imbi toko mondaa." nirimu mele toko mondoringila. Akumu isipe:

KOLEA NASARETE YE YESUSI,
JUDA YEMBOMANGA YE NOMI KINGIMU
ningu toko mondoringi.

²⁰ Yesusi unjo perana ola uku toko panjeringi koleamo Jerusalleme nondopa lepa, imbi unjo perana ola toringime Juda yembomanga ungu kinie 'Romo yembomanga, LLatini ungu kinie Giriki ungu kinie, ungu lupe yepoko akumenga ningu toko mondoringi molorumu kulu aku imbime Juda yembo awisilini kanoringi.

²¹ Juda yembomanga Pulu Yemo popo tondoli ye awilimene* kanu imbime kanoko keri kanokolie Paillatendo pukulie ningendo: "Nuni "Judamanga ye nomi kingimu" ningu "Akumu imbi taa." ninu kanumu kapola naa tekemo. 'Yuolionga kingimu molo kene, 'Aku yemone "Na Judamanga kingimu molio." yu yuyu nimu.' "Aku siku imbi taa." ni." niringi.

²² Paillatene topondopa nimbendo: "Nane imbi "Toko mondaa." nindu aku unggumu papu tongi. Altopo ungu te naa nimbo. Ou tongi aku unggumu molopili." nirimu.

²³ Ami yemane Yesusi unjo perana ola uku toko panjiku pora sikulie, yunge mulumbale 'kulku noseringime, liku, eno ye kise lingé mele moke teko lsingi. Aku tekolie wale telu mindi, sukundu pakorumumu, goli lierimu. Akumu suku-singi tengah tambulou naa tambulku we sulumu teringi kulu

²⁴ ami yemane ningendo: "I mu olá naa tamili kene ye telu manjipe lipili kene ou kou-kate teamili." niringi. Aku teringi mele Pulu Yemonga bokune ungu te molemomone pe aku siku tengé ou nirimu mele wendo orumu. Kanu ungu bokune molemomone nimbendo:

"Nanga mulumbalema moke teko liku,
nanga manie pakolio walemo

"Ye telu mindi lipili."

ningu kou-kate tengi."[†]
nirimu,aku mele teringi.

§ **19:15:** Sisamonga ungu pulumu Romo-ungune "Kingimu". Nalo Romo kingimuni Juda yemboma nokorumu Juda yemboma eno konopu keri panjiku Romo gapomanomo alieli mumindili kolko moloringi. Yaniringi akumu 'Yesusi toko kondangi.' ningu kondi toringi. * **19:21:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris". † **19:24:** Konana 22:18.

²⁵ Yesusi unjo perana ola perimu akune nondopa yunge anumu kinie, anumu-papamo kinie, Killiopasinge ambo menu Maria kinie, kolea Makatalla ambo Maria kinie, aku ambo kise angilieringi.‡

²⁶ Anumu kinie anumu nondopa angilierimu ye Yesusi konopu mondro-rum yemo kinie§ Yesusini kanopalie anumundu "Andi yemo nunge malo molopili." nimbe,

²⁷ kanu lombili andoli yemondo* "Andi ambomo nunge aminie molopili." nirimu. Aku nirimu pilipelie lombili andolimuni Yesusi anumu lipe yungeulkendo memba pupe nokopa molorumu.

19:28-42 (28-37) Yesusi Unjo Perana Kolopa Pora Sirimu Kinie (38-42) Yu Ono Teringi Temanemo

²⁸ Pe Yesusini yunge kongonoma pali tepa pora sirimu pilipelie, "Na no waka lekemo." nirimu. Aku ungu nirimumu ungu te ou niringi Pulu Yemonga bokune molemomone ulu te pe wendo ombá mele pilipelie 'Wendo opili.' nimbe aku sipe nirimu.

²⁹ No-waene kombili teli mingi te akune lierimu kanokolie ulú-pinje melte liku no-waene akune suku mundukulie, pinje meleme no pepili unjo isopi kola tene unjo toko olando siku Yesusinge kerena kopondoringi.†

³⁰ Yuni nomo nombalie "Nanga kongonomo pora nikimu." nirimu. Aku nimbeline ma kanopa yunge pengemo maniendo sipe mundupe 'Kinié kolambo.' nimbe yunge minimu "Pu." nimbeline yu kolorumu.

³¹ Yu kolorumu walemo akumu kinié mele, opali mele enonga koro molonge wale Sambate olandopa te wendo ombá terimu. Sambate walemo wendo ombá kinie koro molongendo kinié mele, melema liku undu-undu siringi walemo.‡ Akumu pilkulie Juda yembomanga ye awilimene 'Opali Sambate walemo kinie yema unjo perana ola we penge kapola naa temba.' ningulie enone Paillatendo puku mawa tekolie ningendo: "Eno kinié manie liemili kene , 'Eno mindili awili nongolie kinié mindi walsikele kolangi.', ningu "Enonga kimbumbe elke tondaa." ni." niringi.§

³² Kanu kinie ami yema ongolie kumbi leko Yesusi kinie wikindunge perimu yemonga kimbuselo elke tondoko, pe merekendonga perimu yemonga kimbuselo elke tondoringi.

³³ Nalo Yesusi perimune ongo yu kanoringi kinie yu koronga kolorumu kanokolie siye koloringi. Yunge kimbuselo elke naa tondoringi

³⁴ nalo ami ye tene Yesusinge wangune tolone torumu, akune meme kinie no kinie waka-maka orumu.

³⁵ Ye aku teringi mongone kanorumu yemone teringi mele temanemo topa sirimu. Aku yemonga ungumu sike. Yu 'Sike nikiru.' nimbe pilipelie 'Eno itemanemo pilinge yembomane pilkulie 'Yesusi yu sike ,Pulu Yemonga Malo. Yu sike Pulu Yemone 'Olio lipa tapondopili.' nimbe lipa mundorumu ye nomi Kirasimu.' ningu tondolo munduku piliengi!' nimbe itemanemo topa silimo.*

‡ 19:25: Mako 15:47. § 19:26: Aku yemo Jono yu kanumu. 1:35-42* kanani. * 19:27: Aku yemo Jono yu kanumu. 1:35-42* kanani. † 19:29: Konana 69:21, Konana 22:15. ‡ 19:31: inie 19:14,42. § 19:31: Kimbu elke tondoringimunge ungu pulu talo pelemo. Te isipe: Kolonge teringi kinie 'Mindili awili teko nongolie sumbi siku kolangi.' ningulie kimbu elke tondoringi. Te isipe: Uku toko panjeringi yembomane mulu linge perekolie pirimune kimbu ta siku sinio ningu mulu lsingi. Pe yembo tenga kimbumu elke tondoringi kinie altoko sinio ningu mulu manda naa likulie nondoko koloringi. * 19:35: Aku yemo Jono kanumu.

36 Ulu pe wendo ombá Pulu Yemonga bokumuni ou nirimu ulu pokore sike wendo ombando enone aku siku Yesusi kinie teringi. Pulu Yemonga bokune molemo ungu te isipe:

‘Yunge ombelemanga telu kepe elke naa tondonge.’[†]
nimbe molemo.

37 Pulu Yemonga bokune molemo ungu tepea isipe:
‘Tolone tonge yemo neme-neme ningu kanonge.’[‡]
nimbe molemo.

38 Yesusi kolopa pora sirimu kinie pe kolea Arimatia ye Josepo pupe Paillatendo “Yesusinge onomo na si.” nirimu. Josepo yu Yesusinge ungumu pilipe lipe molorumu ye te, nalo Juda ,ye awili lupe, ma[§] pipili kolopalie mona lombili naa andopa kiyengo nimbe Yesusinge ungume pilipe molorumu.

“Onomo si.” nirimu kinie

Paillatene “Kapola, li.” nirimu kinie Josepo yu omba onomo manie lsimu.

39 Ye te, ou walse ipuluelikundu Yesusi molorumune purumu pea ungu ningulu moloringili ye te, yunge imbi Nikodimasi,* kanu yemo yu Josepo pea oringili. Yu unjo talonga unjo to liku akumuni kopongo mune toli te telemele akumu awisili, yunge umbune teti pape killokarame mele, memba orumu.

40 Elo pukulu Yesusinge onomo manie likululie niringilimuni, Juda yembomane ono tengendo teringi mele pilkululie tengelendo, múlu te liku olo-mala toko, unjo toselone teringi kopongomo onomonga kandokololie onomo kulupi toringili.

41 Yesusi unjo perana ola toringi koleana unjo ponie te lepa, akune kou-kande te lierimu. Kanu kou-kandena ono te ou naa noseringi, yu mindi pulu-pulu noseringili.

42 Yesusi ono terimu walemo yu kinié mele, opali mele ,Juda yembomanga koro moloringi, wale Sambatemo[†] nondopa wendo ombá terimu. Sambate walemo wendo ombá kinie koro molongendo kinié mele, melema liku undu-undu siringi walemo.[‡] Sambate walemo nondopa wendo ombá terimu pilkululie aku ono teringi kou-kandemo nondopa lierimu kulu Yesusi akune ono teringili.

20

Kolomongo-Awili 20-21selo YESUSI LOMBOROPA OLA MOLORUMU KANORINGI MELE TEMANEMO

20:1-10 Yesusinge Onomo Noseringi Kou Kandena Onomo Naa Lierimu Kanoringi Temanemo

1 ¹Judamanga koro moloringi, wale Sambatemo* pora nimbe, enonga pulu pulu kongono walemo wendo orumu kinie kolea sumbulu topa pepili paa muni kinie ou kolea Makatalla ambo Maria Yesusinge onomo noséríngi kou-kandena omба kanorumu. Omба kanopalie kou kande kerepulumu pipi siringi koumu perele marele pupe ekendonga lepa kerepulumu we lierimu kanorumu.

[†] **19:36:** Wendo Oringi 12:46, Kambu 9:12, Konana 34:20. ^{*} **19:37:** Sekaraya 12:10. [§] **19:38:** ungu pulumu inie yakondo 1:19*. ^{*} **19:39:** inie yakondo 3:1-21, 7:50. [†] **19:42:** bokumunge alsena anjokondo “37. Sabat”. [‡] **19:42:** inie 19:14,31. ^{*} **20:1:** bokumunge alsena anjokondo “37. Sabat”.

² Kanopalie yu lkisipe pupe Saimono Pita kinie Yesusi lombili andoli Yesusini ou konopu mondorumu yemo kinie[†] moloringiline pupelie nimbendo: "Yembomane olionga Awilimu ono koleana wendo lingi. Yu nosengi koleamo olio naa pilkimumu." nirimu.

³ Aku nirimu kinie pilkulie Pita kinie Yesusi lombili andoli ye akumu kinie ono teringi kou-kandena pungele puringili.

⁴ Lkisiku pukululie, lombili andoli ye te akumuni Pita topa akili lendepa yu kumbi lepa ono teringi kou-kandena purumu.

⁵ Pupe kou-kandena wake tepa kanopalie Yesusi kulupi toko ono teringi mülume we lierimu kanorumu, nalo yu sukundu naa purumu.

⁶ Kanu kinie Saimono Pita akilipe omba kou-kandena sukundu pupe kanopalie, yu kulupi toko ono teringi mulume ono teringi koleana we lepa,

⁷ yunge pengena katoringi mülumu yunge penge lierimu koleana ka toringi mele we lierimu kanorumu.

⁸ Kanu kinie lombili andoli kumbi lepa orumumu yu kepe sukundu pupe kanopalie, 'Yu paa sike lomboropa wendo pumu lepamo.' nimbe tondolo mundupe pilierimu.

⁹ (Pulu Yemonga bokumuni Yesusi lomboropa ola molomba ou nimbe sirimu[‡] nalo Yesusi sike lomboropa ola molorumu ou naa kanokolie yulombili andolimene kanu ungumu naa pilku kondoringi. Yu kolorumu kinie 'Kamu kolomu.' konopu leko, 'Lomboropa ola molomba.' konopu naa lieringi.)

¹⁰ Kanoko pora sikululie yu lombili andoli yeselo kelkoulkendo puringili.

20:11-18 Makatalla Ambo Mariane Yesusi Lombokoropa Ola Molorumu Kanorumu Temanemo

¹¹ Kolea Makatalla ambo Maria Yesusi lombili andoli yeselo kumbi leko puringili kinie akilipe ombalie Yesusi ono teringi kou-kande kerepulune kola tepa angilierimu. Kola tepa angilipelie kou-kandena sukundu wake tepa kanorumu kinie

¹² mulu koleana angello talo wale-pakoli kake teli talo pakokolo Yesusi ono ou lierimune moloringili kanorumu. Te yunge penge ou lierimune molopa, te yunge kimbu lierimune molorumu.

¹³ Elone yundu walsikulie: "Ambomo, nambemune kola tekenoye?" niringili.

Yesusi lombokoropa ola molorumu mele naa pilipelie yuni nimbendo: "Nanga Awilimu yu liku mengo puku nosengi koleamo na naa pilkiru." nirimu.

¹⁴ Aku nimbeline yu topele topa kanorumu kinie yunge bulkundu Yesusi angilierimu kanorumu. Nalo akumu Yesusi nimbe kanopa imbi naa sirimu.

¹⁵ Yuni nimbendo: "Ambomo, nu nawe korokolie kola tekenoye?" nirimu.

Yesusi yu 'ponie tapu yemo' konopu lepalie Makatalla ambo Maria yuni nimbendo: "Yemo, nuni Yesusi mengo punu liemo nosenu koleamo na ningu siyo. Yu lipu meli pambo." nirimu.

¹⁶ Yesusini yundu nimbendo: "Maria." nirimu.

Yu angilierimune ambomo kamu topele topa sumbi sipekanopalie Juda yembomanga Ipuru-ungu nimbeline "Raponai."[§] nirimu. (Akumunge pulumu 'Ungu Mane Silimu').

[†] 20:2: 3-5,8 Imbi naa mololi yemo Jono yuyu kanumu; iboku Jono pulu pulune gomo 449 kanoko pilieni. [‡] 20:9: inie yakondo 2:19-22, Konana 16:10, LLuku 24:25-27. [§] 20:16: ungu pulumu inie yakondo 1:38*.

17 Yesusini nimbendo: "Na Tata molemona kelepo olando ou naa pundu kene na naa amboloyo. Nanga angenupilime molemelena puku enondo ningi sikulie ninindu: " "Na kinie eno kinie olionga Lapa Pulu Yemo molemona kelepo olando pukuru." nimu." ni." nirimu.

18 Kanu kinie Maria yu Yesusi lombili andolime moloringine pupe yu Awilimu* kanorumu mele kinie Awilimu yuni nirimu mele kinie pupe temane topa sirimu.

20:19-23 Yesusi Lomboropa Ola Molorumu Tomasi Pea Naa Molangi† Lombili Andolimene Kanoringi Temanemo

19 Yesusi lomboropa ola molorumu kanu walemo Juda yembomanga pulu pulu kongono wale lierimu kanumunge ipupene lepa kolea kalá torumu kinie lombili andolimene Juda ye awilime‡ pipili kolkolie niringimuni, eno moloringi ulkemo lloko toko molangi Yesusi ombo eno moloringine angilipe enondo nimbendo: "Eno konopu pe nipili mola." nirimu.

20 Aku nimbeline, 'Na toringine kanokolie 'Na sike enonga Awilimu ombo angilkimu.' ningi piliengi' nimbe yunge kiselo kinie wangune kinie lipe ora sirimu. Awilimu kanokolie enone konopu paa awili teko siringi.

21 Yesusini enondo altopa nimbendo: "Eno konopu pe nipili molayo. Tatane na lipe mundorumu mele eno nane lipu mundukurula." nirimu.

22 Aku nimbeline yuni eno moloringine kere-múlumu popo topa ulsu mundupelie nimbendo: "Mini Kake Telimu enonga konopune molopili lieyo.

23 Enone yembo te ulu pulu keri tembama 'Ombo manie pupili.' ningi liemo kapola kanu ulu pulu keri tembama ombo manie pupe pora simbemo. Molo yembo tengah ulu pulu kerime 'We pepili.' ninge kinie kapola kanu yembomonga ulu pulu kerime we pembamo." nirimu. §

20:24-29 Yesusi Lombili Andolime Tomasi Pea Molkolie, Yesusi Yu Altapa Yando Orumu Kanoringi Temanemo

24 Yesusi lombili andolime moloringine Yesusi lomboropa ola molopalie ou orumu kinie enonga ye te naa molorumu. Kanu yemo Tomasi. (Yunge imbi te "Didimasi"§ niringila.) Yu Yesusi lombili andoli ye rurepo akumenga tela.

25 Yelupemané "Awilimu ya omu kanomulu." niringi kinie yu 'Kolo tongi.' konopu lepalie nimbendo: "Nane mongone yunge kíne pirimuni toringimu naa kanopo, akune nanga ki sundumu suku naa mundupu, tolone wangune toringine nanga kimu suku naa mundondou liemo 'Yu lomboropa ola molomu.' nimbu naa pilimbo, paamolo." nirimu.

26 Pe wale engaki ombo purumu kinie Yesusi yunge lombili andolime altoko Tomasi pea ulkena suku moloringi. Eno ulke moloringimu kunema pali lloko toringi nalo Yesusi ombo eno moloringine angilipelie, "Eno konopu penipili mola." nirimu.

27 Nimbeline yuni Tomasindu nimbendo: "Nunge ki sundumuni nanga kimu simbi tondokolie kanoyo. Nanga wangune nunge kimu sinio siku mundukulie kanoyo. Kanokolie na 'Lomboropa ola manda naa molomba.'

* **20:18:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel", "6. Bikpela". † **20:18:** inie 20:24 kana.

‡ **20:19:** ungu pulumu inie yakondo 1:19*. § **20:23:** Mateyu 16:19, 18:18. * **20:24:** Didimasinge ungu pulumu olo pakilieme. Tomasi yu kinie te pea anumuni olo pakilieme merimu kulu yu aku siku imbi lieringi.

ningu naa pilku, 'Sike lomboropa ola molomu.' ningu tondolo munduku pili!" nirimu.

²⁸ Tomasini yundu nimbendo: "Nanga Awilimu, nanga Pulu Yemo." nirimu.

²⁹ Kanu kinie Yesusini yundu nimbe sipelie nimbendo: "Na kanokolie 'Sike lomboropa ola molomu we molemo.' ningu pilkinu. Na naa kanokolie 'Yu sike lomboropa ola molorumu kinié we molemo.' ningu tondolo munduku pilinge yemboma eno malo."[†] nirimu.

20:30-31 Jonone I Boku Torumumunge Pulumu

³⁰ Yesusi lombili andolime kanoko molangi Yesusi yuni, Pulu Yemone yu lipe mundorumu-ne ombo molorumu, yu Pulu Yemo kinie tapu topa molopa kongonotenderimu mele, lipe ora sirimu ulu tondolo awisili[‡] terimu, kanu ulume pali ibokune naa tondu, pokore mindi tondu.

³¹ Nalo 'Yesusini enonga nimbe tenderimumunge eno alieli molko kondoko mindi pang.' nimbu "Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." nimbe ou mako torumu yemo, pe Yesusi yu sike kanu ye nomi Kirasimu[§] orumu.' ningu pilku, 'Yu sike Pulu Yemonga Malo.' ningu piliengi' nimbu iboku wallop kolte tondu. Kanu kinie eno sike aku siku ningu tondolo munduku pilinge kinie yuni ya ma koleana enonga nimbe tenderimumunge eno alieli molko kondoko mindi pungemo.*

Nimbe Sirimu Temanemo

21

21:1-14 Yu Lombili Andoli Yepoko Pakerando "Oma Lili Walena Oma Awisili Ombo Suku Pupili Liengi." Nirimu Kinie Likulie 'Yu Yesusi.' Ningu Kanoko Imbi Siringi Temanemo

¹ Pe Yesusi Nomu Tapiriasi, 'aku nomumunge imbi te Gallilli kanumu, aku nomu kélona 'Eno yu altoko kanangi.' nimbe lombili andolime* moloringine orumu. Orumu kanoringi mele temanemo isipe:

² Saimono Pita kinie, Tomasi (yunge imbi te Didimasi)[†] yu kinie, kolea Gallilli disiriki Kena taono ye Nataniele kinie, Seperi malo talo kinie,[‡] lombili andoli ye talo lupekinie, eno telune maku toko moloringi.

³ Saimono Pitane Yesusi lombili andoli marendo nimbendo: "Na oma li-pukuru." nirimu kinie

pilkulie "Olio pea pamolo." ningulie, nona andoli sipine ola puku, nomu awi-suku-singine puku oma lili walema ipulueli nona munduliku andoko kolea tangondoringi nalo oma te naa lsingi.

⁴ Kanu kinie ena mundi wendo ombá terimu kinie Yesusi no kélona angilierimu nalo lombili andolimene 'Yu Yesusi.' ningu kanoko imbi naa siringi.

⁵ Yesusini eno walsipelie nimbendo: "Nanga kangoma, oma mare lingiye?" nirimu.

[†] **20:29:** 'eno malo' nimbe molemo, akumunge yando 13:17 'molko kondoko konopu singe' molemola. Jonone Giriki Ungune torumu unguunige pulumu pilipu naa wamolemolo. Ya 20:29 'eno malo' nimbu bokune naa tolemelanje 'molko kondongemonga eno malo' nimbu tolemelala, molo 'molko kondoko konopu pe nipili molonge' nimbe tolemelala. [‡] **20:30:** ungu pulu te inie yakondo 2:11*. [§] **20:31:** bokumunge alsena anjokondo "23. Krais". ^{*} **20:31:** inie yakondo 3:16, Jono-Kumbi-Lepamo 5:11-12, bokumunge alsena anjokondo "8. bilip", "24. laip", "28. nem".

^{*} **21:1:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". [†] **21:2:** inie yakondo 20:24. [‡] **21:2:** Seperi malo talongal te iboku torumu ye Jono, te Jemisi. Mateyu 4:21 nimbe silimo.

Enone topondoko "Molo." niringi.

⁶ Yuni nimbendo: "Sipi kumbikundu angilkulie oma lili walemo ki umbukundu nona manie mundengi. Mare manda linge." nirimu. Kanu kinie yuni nirimu mele teringi kinie oma paa awisili walena ombo suku purumu kulu sipine ola linge pereringi.

⁷ Aku terimu kulu kanopalie Yesusi yunge konopu mondorumu lombili andoli yemone[§] Pitando nimbendo: "Ne yemo Awilimu lepamo." nirimu. Yuni "Ne yemo Awilimu lepamo." nirimu kulu pilipelie Saimono Pita yunge wale-pakoli ola pakorumumu kongono tembando kulupe noserimumu kelepa lipe pakopa pukue topa nona manie pupe no lepa kélona ulsu purumu.

⁸ We lombili andolime sipine oma peke lepa perimu walemo kunduku meli Pita lombili akiliku puringi. Eno no kélona nondoko punge mele manda manjeli wane anderete mita mele lierimu kulu manda puringi.

⁹ No kélona ulsu pukulie kanoringi kinie tepe te nomba perimune oma mare kaloli perimu kanoko, pillawa kaloli mare lierimu kanoringi.

¹⁰ Yesusini enondo nimbendo: "Andi oma liku mengo okomelemanga mare mengo waa." nirimu.

¹¹ Kanu kinie Saimono Pita sipine ola pupe oma perimu walemo kundupe meli no kélona ulsu orumu. Oma walemo peke lierimu, oma walena sukundu wane anderete pipiti tere* oma paa awilime perimu nalo wale sungu naa nirimu.

¹² Yesusini enondo nimbendo: "Langi ongo naa." nirimu. Lombili andolimene 'Iyemo yu sike olionga Awilimu.' ningu pilkulie enonga ye tene "Nu naweye?" nimbe lipe su sipe walsipe naa pilierimu.

¹³ Yesusi ombo pillawa kalolime lipe eno moke tepe sipe, pe omama aku sipe lipe eno moke tepe sirimula.

¹⁴ Yesusi kolopalie lomboropa ola molopalie, itepa molorumu, ou wale talo 'Yu lomboropo ola we molio mele kanangi.' nimbe lipe ora sirimu mele† imu wale yepoko sipe terimu.

21:15-25 Yesusini Pitando "Altoko Lombili Ou." Nirimu Temanemo[‡]

21:15-19 Yesusini Pitando Nimbendo: "Nanga Sipisipime Langi Sindei."
Nirimu Temanemo

¹⁵ Langi nongo pora siringi kinie Yesusini Saimono Pitando nimbendo: "Jono malo Saimono, iyemané na konopu mondolemele mele maniendopa, nuni na konopu mondoleno mele sike paa olandopaye?" nirimu.[§]

Pitane topondopa nimbendo: "Awilimu, sike nane nu konopu mondolio kanoleno." nirimu.

Yesusini nimbendo: "Aku liemo nanga kongi sipisipi waloma* langi sindei." nirimu.

[§] 21:7: 20,23-24 Ye kanumu Jono (boku Jono imunge pulu pulune gomo 449 kanokopilieni).

* 21:11: oma 153, molo sepene paono tene kelepa tere, molotokapu talo pakera kelepa rureponga telu.

† 21:14: inie yakondo 20:19,26.

‡ 21:14: Wale yepoko Pitane ou "Na Yesusi naa kanolio." nirimu (inie yakondo 18:15-18,25-27). Pe kinié wale yepoko Yesusini Pita walsipe pilipelie "Na konopu mondolenoye?" nirimula. Yuni Pita siye naa kolopa, wale yepoko yundu "Nanga kongonomo tendani." nirimu.

§ 21:15: 21:15* Wale yepoko Pitane ou "Na Yesusi naa kanolio." nirimu (inie yakondo 18:15-18,25-27). Pe kinié wale yepoko Yesusini Pita walsipe pilipelie "Na konopu mondolenoye?" nirimula. Yuni Pita siye naa kolopa, wale yepoko yundu "Nanga kongonomo tendani." nirimu.

* 21:15: bokumunge alsena anjokondo "44. sipsip".

16 Yesusini altopa wale talo sipe nimbendo: "Jono malo Saimono, sike nuni na konopu mondoleno molo moloye?" nirimu.

Pitane topondopo nimbendo: "Awilimu, sike nane nu konopu mondolio kanoleno," nirimu.

Yesusini nimbendo: "Aku liemo nu nanga kongi sipisipime tapu tendei." nirimu.

17 Wale yepoko sipe Yesusini Pitando nimbendo: "Jonomalo Saimono, na konopu mondolenoye?" nirimu.

Yesusini wale yepoko sipe "Na konopu mondolenoye?" nimbe walser-imu mele pilipelie Pita konopu keri panjipelie nimbendo: "Awilimu, nu ulume pali kanoleno. Nane sike nu konopu mondolio nu kanoleno." nirimu.

Yesusini yundu nimbendo: "Aku liemo nuni nanga kongi sipisipime langi sindei." „nirimu.„

18 "Nane nundu paa sike nimbu sikirumu: Ou nu kango kinie molkolie nu nunu wambale panjiku, nu nunu tenga punindu konopuni pilkulie purunu, nalo nu anda lekolie nunge kiselosinio sini kinie ye tene lupe nunge wambale panjindipe, nu 'naa pumbo.' nini koleana memba pumbe." nirimu.

19 Yesusini „iungu iko torumu akumu, Pulu Yemonga imbi lipe ola mundundumbendo Pita tonge kolomba mele nirimu.[†] Aku nimbeline yuni Pitando "Na lombili ou." nirimu.[‡]

21:20-25 Yesusini Konopu Mondorumu Lombili Andolimundu Nirimu Mele Temanemo

20 Pitane topele topa Yesusini konopu mondorumu lombili andolimu[§] kanorumu kinie akilipe elo lombili orumu. (Pitane kanorumu yemo yu ou Yesusi pea langi nongo moloringi kinie yu Yesusi molorumune nondopa molopalie nimbendo: "Awilimu, olionga ye nawene nu opa puluema lipe simbeye?" nirimu kanu yemo.)*

21 Pitane kanu yemo kanopalie Yesusi walsipelie nimbendo: "Awilimu, ne yemo nambe-embaye?" nirimu.

22 Yesusini topondopa nimbendo: " 'Na kelepo yando ombόndo yu ou konde molopili.' nindu liemo nunge kongonomoye? Nu na lombili ou." nirimu.

23 Yesusini aku nirimu kulu pilkulie ungu te anjo anjo angenupilime ningu siringi mele isipe: "I lombili andolimu kolou naa kolomba." niringi. Nalo Yesusini "Yu naa kolomba." ni naa nirimu. " 'Na kelepo yando ombό kinie yu ou we konde molopili.' nindu liemo nunge kongonomoye?" nirimu.

24 Kanu lombili andolimu yuni aku ulu wendo orumume pali kanorumu mele nimbe sipe bokune torumu. Kanu yemo olia pilimolo 'Yuni kanorumu mele nimbe silimomo paa sike nilimo.' nimbu pilimolo.

25 Yesusini ulu awisili terimume kepe. Ulu terimume pali bokune tolemelanje ima koleana si nilke boku akume manda naa nosilimelanje.

„Aku pea.„

[†] **21:19:** Pita nambea kolorumunje? Mimi sипу naa pilimolo nalo isiku pilku temane tolemele: "Pita kolopili." ningu 'unjona ola uku topo panjemili.' niringi kinie Pitane nimbendo: "Na ye kerimu molopolie nanga Awilimu kolorumu mele aku sипу naa kolambo." nimbe "Na kimbulukundu liku olando siku pengekondo liku maniendo siku unjona ola toko panjengi." nirimu." nilimele. Nalo sikenje, molokolonje.

[‡] **21:19:** Mako 1:16-17. [§] **21:20:** 23-24 ungu pulumu ya 21:7*.

* **21:20:** 13:25.

LIPE MUNDORUMU YEMA

Yesusini "Nanga Kongonomo Tende-Paa." Nimbe

Lipe Mundorumu Yemanga Bokumu

Bokumunge Ungu Pulu Mare

Ye kisene Yesusinge temanemo toringimenga te LLuku. Pe LLukuni Yesusinge temanemo topa pora sipelie ibokumu torumu. Boku talo pea ye nomi Tiopillasi simbendo torumu (LLuku 1:1-4, Lipe Mundorumu Yema inie 1:1-2). Inie 1:1 paa kanani. Akune boku ou torumu bokumunge "Yesusini pulu polopa terimu mele torundu." nirimu (Mako 1:1 mele). Aku liemo ibokune molemo temanema Yesusinge temanemala, Yesusinge ungumela. Nalo Yesusi mana molopalie terimu mele molo. Yesusini yu lombili andoli yema yunge tondolomo 'eno simbo kinie nanga ungumu nindiku, nanga kongonomo tendenge.' nimbe yunge Minimu eno sirimu (1:3-9, 2:1-3). Yesusinge Minimu enonga konopune molopa tondolo purumu kinie enone Jerusalleme sukundu Yesusinge ungumu pulu polko ningu sindikulie (2:1-8:1), pe kolea awisilinge anjo anjo ningu sindiliku puringi. Pe Pollo kepe "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipe mundorumula. Kanu yema Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu yemane ulu mare awisili teringi. (Enonga imbimunge ungu pulu te boku ambolkonomonga alsena anjokondo "1. aposel" molemo.) Pita kinie Polloselonga temane awisili molemo. Pitanga temanema 1:15-5:11, 29-32, 8:14-25, 9:32-11:18, 12:1-19 molopa, Pollonga temanema 7:58 pulu polopa nimbe, 28:31 nimbe pora silimo. Nalo kamu koloringili mele naa nimbe silimo.

Ou Juda yembomane mindi ungumu pilku Kirasinge yemboma moloringi. Nalo pe Juda yembo awisilini "Ungumu naa pilimolo." niringi kinie Juda yembo naa molko yembo lupe moloringime ningu siringi kinie eno awisili "Sike." ningu tondolo munduku pilku Kirasinge yemboma moloringi. Yesusi Kirasi yunge yembo talapemo wendo wendo oringi mele ibokune molemo (1:15, 2:41, 47, 8:1, 4-8, 26-40, pe awisilila).

Temanane mare LLukuni we pilipelite boku torumunje. Nalo wale mare yu yuyu Pollo-kinie andopa kanopalie torumula. (Yu pea andoringi kinie "Olio isipu sipu terimulu." nimbe boku torumu mele 16:10-17, 20:5-21:18, 27:1-28:16 molemo. Pillimono 23-24, Kollosi 4:10-17 kananila.)

Ungu pulu mare boku ambolkonomonga alsena anjokondo "8. bilip", "2. arapela lain", "14. Grik" mimi siku kanani.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

1:1-8:3 YESUSINI "NANGA KONGONOMO TENDE-PAA." NIMBE LIPE MUNDORUMU YEMANE KOLEA AWILI JERUSALLEME YESUSINGE UNGUMU NINGU SIKU MOLORINGI TEMANEMO

1:1-3 LLukuni IBoku Talo Sipemo Tombando

¹ Ye Awili Tiopillasi, Yesusini pulu polopa ulume tepa yemboma ungu mane sipe terimu mele ou boku tengah torundu kanumu.*

* **1:1:** LLukuni Temane Peangamo Torumu Boku kanumu (LLuku 1:1-4 kanani). Inie yakondo nondopa gomo 568 ungu pulune kanani.

² Ou ulume pulu polopa telipe pupelie, pe yandopa ‘Kelepo mulu koleana altopo nondopo pumbo.’ nimbe pilipeli nirimumuni, “Nanga kongono tende-paa.” nimbe mako topa lipe mundorumu yema,[†]

Mini Kake Telimu yu kinie molopa[‡] lipe tapondorumu-ne Yesusini enondo “Eno i siku i siku teangi.” nimbe ungu mane sirimu.[§]

³ Yesusi yu mindili nomba kolopa lomboropoa ola molopalie nirimumuni, yu ‘Lombili andolime na paa siké lomboropoa ola molondu mele kanangi.’ nimbe eno moloringine yu pupe eno kanoko molangi ulu mare terimu. Yu walse walse nimbe eno moloringine ombo mona molopa, Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa kolea nokolemo nokomba mele* eno nimbe sirimu. Aku sipe tepa molopili wale paono talo ombo purumu.

1:12 Yesusini “Mini Kake Telimu Omb Enone Linge.” Nimbeline Yu Mulu Koleana Olando Purumu Temanemo

⁴ Walse eno kinie molopalie Yesusi yuni nimbendo: “Eno ou kolea awili Jerusalleme munduku siye naa kolangi. Ou Tatane “Simbo.” nirimu Minimu ‘Ou opili pe pamili.’ ningi inie we nokoko molangi. Akumu nane eno ou nimbu sirindu pilieringi kanumu.[†]

⁵ Nane enondo ou nimbondo: “Jonone yemboma no linderimu Isingi nalo wale awisili ombo naa pupili eno nanga yemboma Pulu Yemone Mini Kake Telimu simbe linge.” nirindu kanumu.” nirimu.[‡]

⁶ Kanu kinie Yesusi lombili andolime yu kinie maku toko molkolie niringimuni, enone Yesusindu ningendo: “Awilimu,[§] kinié walemonga nuni “I sirele yemboma altoko enono molangi, Romo gapomano manie pupili, enono gapomano liengi, na enonga ye nomi kingimu molopo eno nokambo.” nininje?” ningi walsiku pilieringi.

⁷ Yuni enondo nimbendo: “Tatane ulu lupe lupe “Tembo.” nimbe mako tolemo walema kinie melema inge teli walema kinie enonga kongono molo.* Tatane ulume temba walema Tata yuyu akume pilipe molemo.

⁸ Nalo eno molongena Mini Kake Telimu ombalie ‘Eno tondolo pupili molangi.’ nimbé. Kanu kinie pe eno tondolo pupili molkolie kolea awili Jerusalleme kinie, kolea Judia disiriki lemo taonona kinie kolea kangama pali kinie, kolea Sameria[†] disiriki lemo koleama pali kinie, kelko ma koleama pali kinie yembomando enone na terindu mele kepe “Tembo.” nirindu mele kepe kanoko pilieringi mele ningi siliku punge.” nirimu.

⁹ Yuni aku sipe nimbe molopalie, eno kanoko molangi yu ma koleamo mundupe siye kolopa mulune olando purumu kinie kupe te ombo yu pipi sirimu, pe altoko naa kanoringi.

¹⁰ Yu ola pumbe purumu kinie eno olando siku neme neme ningi kanoko angilieringi kinie eno angilieringine ye talo mulumbale kake pakokoko tamburumbu ongo angilkululie niringilimuni,

¹¹ elone enondo ningelendo: “Kolea Gallilli yema, eno mulune olando siku nambemune kanoko angikimiliye? I Yesusi, Pulu Yemone kinié mulu koleana olando likimu yemo, yu kinié pukumu kanokomele mele pe walse aku sipe kelepa manie ombá.” niringili.

^{† 1:2:} bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”. ^{‡ 1:2:} Mini Kake Telimu omba Yesusi-kinie molorumu mele LLuku 3:22, 4:1. ^{§ 1:2:} Mateyu 28:16-20, Mako 16:19, LLuku 24:49-51. ^{*} 1:3: 6 bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. ^{† 1:4:} LLuku 24:49. ^{‡ 1:5:} LLuku 3:16. ^{§ 1:6:} bokumunge alsena anjokondo “6.Bikpela”. ^{*} 1:7: Ou Tesallonaika 5:1. ^{† 1:8:} bokumunge alsena anjokondo “39. Sameria”.

¹² Kanu kinie eno ma pangí Unjo Ollipi Poniemo munduku siye kolko Jerusallemnendo kelko yando oringi. Aku ma pangimu kinie kolea awili Jerusalleme, kinie paa nondopa mele lierimu, aulke ponjilimu, Juda yemboma koro moloringi, wale Sambatemonga[‡] Isirele yemboma andoringi aku mele.

1:13-26 'Judasi Isikeriotenga Ye Te Kolo Wangopa Molopili.' Ningu Mako Toringi Temanemo

¹³ Yesusi mulu koleana olando purumu kinie yu lombili andoliime Jerusallemnendo yando ongo suku pukulie niringimuni, ulkena puku ulke olakondo peringine ola purringi. Akune peringi yemanga imbime isipe: Pita keme Jono keme Jemisi keme Enderu keme, Pillipu Tomasiselo kinie, Batollomiu Mateyuselo kinie, Allapiasi malo Jemisi keme "Olio Isirele yemboma oliolio gapomano molamili." ningu karaye teringi talape 'Sellote' nili ye Saimono keme elo kinie, Jemisi malo Judasi yu kinie, aku ye rureponga yepoko aku ulkena peringi.[§]

¹⁴ Kanune eno pali liku maku toko, konopu telune pupili Pulu Yemo kinie ungu ningu mindi moloringi. Ambo mare kinie Yesusinge anumu Maria kinie Yesusinge angenupili kinie akume pea pali Pulu Yemo kinie ungu ningu moloringi.

¹⁵ Kanu walemanga Yesusinge lombili andoli yembo wane anderete twewendi* moloringi kinie Pitane ola angilipe enondo nimbendo:

¹⁶ "Angokeme, Mini Kake Telimuni ye nomi kingi, Depisinge kerpundune pe wendo ombá mele nirimu yuni bokune torumu mele yu paa sike aku sipe wendo ombámondo nirimu. Akumu paa sike wendo orumu. Kanu ungumu Judasini Yesusi yu opa puluema lipe simbe Depisini ou nirimu kanu ungumunge pulumu talko wendo orumu."[†]

¹⁷ Judasi olio kinie pea molopo kongono pea tepo molorumulu kanumu. Akumunge ye te yunge kolo wangopa molopili" nirimu.

¹⁸ (Aku ye Judasi yu tepa kenjerimumunge kou siringi kanumuni ma te topo topa lsimu kinie[‡] yu mana manie topa mundupe yunge olomo suku nimbe yunge oloma pali wendo omba purumu.

¹⁹ Pe Jerusalleme moloringi yemboma pali Judasi aku terimu pilkulie enonga umbu ungune kanu koleamo imbi leko 'Akeltama' niringi. 'Akeltama' akumunge pulumu 'Meme Ondoli Mamo').

²⁰ "I ungu wendo ombá nirimu Depisini bokune torumu ungumu Konana bokune molemo mele isipe:
'Yunge ulkemo we angiliepili,
Akune yembo te naa peangí.'[§]
nimbe molemo kanumu. Konana tene isipe nikimula:
'Yembo te yunge kongonomo kolo wangopa tepili.'^{*}
nimbe molemo kanumu.

²¹⁻²² "Kapola, iunguselonga te ou kamu talko wendo orumu, kinié te kamu wendo opili teamili. Ou olio ye engaki rurepo molorumulu inikirumunge te manie purumumunge kolo wangopo te mako tamili. Iye mako tomolomo yu isipe ye te molopili: Ou Jonone pulu polopa yembo no linderimu mele kepe, pe kelepa yandopa yandopa Yesusini ulume tepe ungume nimbe mòlopalie, yu olio mundupe siye kolopa mulu koleana

[‡] **1:12:** bokumunge alsena anjokondo "37. Sabat". [§] **1:13:** LLuku 6:12-16. ^{*} **1:15:** akumu sikisi paono mele, molo tokapu kise pakera mele (120). [†] **1:16:** Konana 41:9, 69:25, 109:8. [‡] **1:18:** Mateyu 27:3-8. [§] **1:20:** Konana 69:25. ^{*} **1:20:** Konana 109:9.

olando purumu mele kepe, aku ulume pali wendo orumu mele, olio kinie tapu topa andopa kanorumu ye te mako tamili. Kanu yemo yuni Yesusi lomboropa ola molorumu mele kanorumumunge olio pea manda andopo nimbu simolo.” nirimu.

23 Pitane aku nirimu kinie pilkulie enone ye talo mako toringi. Ye tengen imbi Josepo, kanumundu ‘Basipasi’ niringila, (yunge imbi te ‘Jasitasi’ niringila;) ye te Matayasi.

24-25 Aku yeselo mako tokolie Pulu Yemo walsikulie ningendo: “Awilimu, nu yembomanga pali konopune kanoleno kene Yesusini “Nanga kongono tende-paa.” nimbe lipe mundoromu ye rureponga kongonomo Judasi mundupe siye kolopa yunge koleando purumu, kanu kongonomo Judasi yu kolo wangopa temba ye te nuni iyeselonga te mako tonumu olío liku ora si.” niringi.

26 Kanu kinie pepá gomo talonga yeselonga imbiselo toko manie mundukulie mingimu ambolko lope-lape tendekolie wendo lsingi kinie Matayasinge imbimu wendo orumu, kinie “Yesusini ou lipe mundoromu ye rureponga yepoko kinie pea kongono tapu toko teangi.” niringi. Kanu kinie kanu lipe mundoromu yema altoko engaki rurepo moloringi.

2

2:1-13 Pulu Yemonga Mini Kake Telimu Manie Orumu Temanemo

1 Yesusi kolorumu koro yepoko pakera ombo purumu kinie, Juda yemboma mako toko Pulu Yemo kinie ulu te teringi wale ‘Pendikosi’ nilimu* wendo orumu. Aku walemonga Yesusi lombili andoli yemboma kolea telune maku toko moloringi.

2 Walsikele ungu te, poporome awili ungu nilimo mele, mulune ola manie orumu, kanu melemo ulkena moloringi yembomane pali pilieringi.

3 Melema, tepe alumbelu mele, wendo orumu kanoringi, aku melema pupe yembomanga pali pengena telu telu nimbe pupe molorumu.

4 Kanu kinie Mini Kake Telimu Yesusi lombili andoli yembomanga konopune sukundu ombo molopa kapola terimu. Kanu kinie Minimuni eno yu mele mele ambolopa ‘Umbu-ungu lupe lupe kerena niengi.’ nirimu kinie eno umbu-ungu ou naa niringi lupe lupema pulu polko ninge niringi.

5 Juda yembo mare ou ongo kolea awili Jerusalleme maku toko moloringi kinie aku ulumu wendo orumu. Eno Pulu Yemonga ungu pilieli yemboma. Eno ma koleana yembo lupe lupema pea pali molkolie kanu yemboma munduku siye kolko Jerusalleme sukundu oringi.

6 Kanu poporome awili mele ungumu pilkulie kanu yemboma maku tokolie enonga umbu-ungu lupe lupema Yesusi lombili andolimene niringi pilkulie eno konopu awisili liku mundoringi.

7 Eno suru ningu konopu awisili lekolie ningendo:

“A, iyemboma umbu-ungu lupe lupe nikimilime eno kolea Gallilli disiriki yemboma mindinje? ”Gallilli yembomane ungu telumu mindi nilimele kanumu.”

8 Pe kinie olionga ya yu mele mele umbu-ungu lupe lupe nilimoloma nambeko pilkulie nikimili-ne olio pilkimuluye?

9-11 “Olio kolea Patia kinie, kolea Midia kinie, kolea Illame kinie, kolea Mesopotemia kinie, kolea Judia kinie, kolea Kapadosia kinie, kolea Pondasi kinie, kolea Esia kinie, kolea Pirisia kinie, kolea Pambillia kinie, kolea Isipi kinie, kolea LLipia[†] sukundu Sairini nondopa lemo koleama kinie, kolea

* **2:1:** ungu pulu te Jono 5:1*. † **2:9-11:** Kolea LLipia akumu Apirika nilimelela.

awili Romo kinie, kolea Kiriti kinie kolea Arezia kinie, aku kolea lupe lupemanga pali molopo omulu yemboma molemolo. Olio Juda yemboma kinie yembo lupe molopo Juda yembomanga ulu pulu alowa tepo telemolo yemboma kinie, olio yu mele mele olionga umbu ungu yemone Pulu Yemone ulu tondoloma telemo ulumendo nikimili pilkimulu.” niringi.

¹² Eno suru ningulie ‘Pilipu sundukumulunje?’ ningu pilkulie, anjo yando kerepale ningulie “I munge ulu pulumu nambolkamoye?” niringi.

¹³ Nalo yembo marene ungu taka tondokolie ningendo: “I yema no tondolo nongolie kekelepo tokomele.” niringi.

2:14-36 Pitane Yemboma Unku Nimbe Sirimu Temanemo

¹⁴ Kanu kinie Pita, ‘Yesusini lipe mundorumu ye, rureponga yepoko wema kinie pea ola angilkulie yembomando tondolo mundupe nimbendo: “Olionga Judia yemboma kinie, eno Jerusalleme molemele yemboma kinie, iwendo okomo tekemolo ulumunge pulumu eno nimbu siembo, mimi siku komu tendeko piliengi!” nirimu.

¹⁵ ‘Olio kekelepo tokomolo.’ ningu pilkimili akumu molo. Kinié ipulueli-ou nani killoko mindi, aku kinie yemboma no naa nolemele kanamu.

¹⁶ Kinié wendo okomo ulumundu Pulu Yemone ungu umbu tondorume pilipe yemboma nimbe sirimu ye‡

Joelene pe wendo ombá mele ou nirimu. Yuni nirimu mele isipe:

¹⁷ “Pulu Yemone§ nimbendo:

“Kolea pora nimbé walema wendo ombá kinie
nane nanga Minimu yemboma pali simbo.
Kanu kinie enonga lemenali marenalini
nanga ungu umbu tondomboma pilku
yemboma ningu siku,
enonga ye andamane uru kumbu teko,
enonga ye kangoma ongo angilieli none temba
kumbikere lipe pinjimbe ulume kanonge.

¹⁸ Nanga kendemande ambo yema kepe
nanga Minimu simbo kinie nanga ungu umbu
tondomboma pilku yemboma ningu singe.

¹⁹⁻²⁰ Awilimunge wale awilimu ou wendo naa opili
nane mulune ola kinie mana manie kinie
‘walema pora nimbé, lipe ora simbe ulu tondoloma*
‘Eno kanangi.’ nimbu tembo.

‘Mana meme kinie tepe kinie ilie awili kinie,
aku ulu tondoloma tepili.’ nimbo.
‘Mulune enamo sumbulu topa olimu meme tepili.’ nimbola.

²¹ Kanu kinie Awilimunge wale awilimu
kamu wendo ombá kinie yembomane isili ou
Awilimunge imbi leko† walsinge yemboma
nane lipu tapondopo
mindili nolemela aulkena wendo lipu
na-kinie molko kondonge aulkena
lipu mondombo.” nimbe‡
Pulu Yemone nimu.”§

‡ 2:16: bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. § 2:17: bokumunge alsena anjokondo “13. God”. * 2:19-20: ungu pulu te Jono 2:11*. † 2:21: bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”, “28. nem”. ‡ 2:21: bokumunge alsena anjokondo “21.2. kisim bek”. § 2:21: Joele 2:28-32.

nimbe Joelene nirimu.

²² "Eno Isirele yemboma, eno iungu nimbo tekeromo pilieyo. 'Kolea Nasarete ye Yesusi 'Yu sike Pulu Yemone mako topa lipe mundorumu.' ningu kanangi.' nimbe Pulu Yemone yu lipe tapondorumu kinie eno moloringine yemboma lipe ora sirimu ulu tondoloma terimu. Akumu eno kanoko pilieringi.

²³ Enone kanu yemo kinie pe tengen mele Pulu Yemone ou pilipe molorumu. Pulu Yemone 'Isipe wendo opili.' nimbe pilipelie iyemo eno Juda Yemboma sirimu kinie 'Teko kenjeringi yembomañe olio liku tapondoko yu tangi.' ningu eno siringi, enone 'Yu kolopili.' ningu unjo perana pirimuni toko uku toko panjeringi kolorumu.*

²⁴ 'Aku teringi, nalo Pulu Yemone 'Yu kamu mana naa pepili.' nimbe topa makinjinderimu. Kololi ulu pulumuni yu ka sipe kamu manda naa ambolombamonga mindili nongo kolemele mindilimenga pali Pulu Yemo yuni yu lipe tapondopa wendo linderimu.

²⁵ "Depisi yuni kepe yu iyemo pe temba mele ou ungu te nirimu mele isipe:

"Awilimu nanga kumbikerena

alieli molorumu kanoruntu.

Yu na lipe tapondombando

nanga ki umbukundu molemomonga

meltene umbune na manda naa simbe.

²⁶⁻²⁷ Akumunge na kamele akopo molopo,
nanga kerena konopu sipu ungume nillo.

Nuni nanga minimu yembo kolko pulimele koleana
munduku siye naa kolko, nunge Ye Kake Teli onomo

'We puropili.' naa nini akumunge pilipulie,

'Nanga kangimu kinie minimu kinie

na mele peangamo limbo.' nimbu nokopo molio.

²⁸ Nuni naconde molopo mindi pumbo aulkemo
liku ora siriñu,

nu na kinie tapu toko molonimunge

na konopu awisili simbo."†

nimbe Depisini aku sipe nirimu.

²⁹ "Angokeme, iungumu sike nikiru. Olionga anda-kolepa Depisi koronga ou kolorumu ono teringi, yunge ono koleamo olionga koleana lierimu lemo. Aku liemo yuni 'Nunge Ye Kake Teli onomo 'We puropili.' ni naa nini.' nirimumu yu yuyundu naa nirimu lemo.

³⁰ Nalo yu Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu yemo molopalie, Pulu Yemone "Nuni kalko lini ye te nu kolo wangopa ye nomi kingimu molomba."‡ nimbelie "Paa sike aku tembo." nimbe tondolo mundupe nirimu mele pilierimu.

³¹ Depisi ,yu Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu yemo molopa, pe wendo ombá mele ou pilipelie nimbendo: 'Pulu Yemone yunge minimu
yembo kolko pulimele koleana
mundupe siye naa kolopa,

yunge onomo naa purumbe.'§

nirimu akumu Pulu Yemone mako topa lipe mundorumu ye nomi
Kirasimu* kolopalie kelepa lomboropa ola molombamondo nirimu.

* ^{2:23:} inie anjokondo 5:30, 10:39. † ^{2:28:} Konana 16:8-11. ‡ ^{2:30:} Konana 132:11. § ^{2:31:}

Konana 16:10. * ^{2:31:} bokumunge alsena anjokondo "23. Krais".

32 Pulu Yemone iye Yesusi sike topa makinjinderimu, akumu olio kanoramu mele nikimulu.

33 "Topa makinjindipelie yunge ki umbukundu lipe mondorumu. Akune molopafie Lapane ou "Simbo." nirimu Mini Kake Telimu yu sirimu, lipelie, kinié yando sikimu. Kinié kanoko pilkimilimu yuni sikimumu kanoko pilkimili.

34-35 Depisi mulu koleana olando naa purumu nalo yuni nimbendo:
"Awili ,Pulu Yemo Yawene,
nanga Awilimunu nimbendo:

" 'Nunge opa puluema nuni nokani.' nimbu,
pe eno topo manie mundundumbo kene
isili-ou nu ,na kinie pea tapu topolo
ye nomiselo molopolo melema nokambili,
nanga ki umbukundu ongo molani." nirimu."[†]
nimbe Depisini nirimu.

36 "Akumunge Isirele yemboma eno pali i siku piliengi: Iye Yesusi enone unjo perana toko uku toringimu Pulu Yemone "Yu Ye Awilimu kinie, yu 'Yemboma nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.' nimbu mako torundu ye nomi Kirasimu molopili." nirimu yemo molemo." nimbe Pitane nirimu.

2:37-42 Yembo Paa Awisili Konopu Alowa Teko No Lsingi Temanemo

37 Pitane enone aku siku teringi mele nirimu ungumu pilkulie yemboma mini-wale mundukulie enone Pita kinie Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu ye[‡] wema kinie enondo ningendo: "Angokeme, kinié olio nambe-eamiliye?" niringi.

38 Pitane enondo nimbendo: "Eno 'Pulu Yemone olionga ulu pulu kerime kanopa konde tendepili.' ningu teko kenjilimele mele pilku keri pilku, konopu alowa teko, 'Na Yesusi Kirasinge yembomo molambo.' ningu[§] no liengi. Aku tengen kinie Pulu Yemone Mini Kake Telimu eno we simbe lingela.

39 Pulu Yemone 'Mini Kake Telimu simbo,' nirimu akumu eno kinie enone kalko linge yemboma kinie yembo kolea sulumenga molemele molongema kinie enondo pali nirimu. Awilimu olionga Pulu Yemo yuni "Nanga yemboma molangi waa." nimbo yemboma pali Mini Kake Telimu simbo.' nirimu." nimbe Pitane nirimu.

40 Pitane ungu lupe lupe awisili tondolo mundupe eno liepi liepi topalie nimbendo: "Ya mana yembo molko kenjilimelemanga Pulu Yemone eno mongo simbe tekemo kene yuni 'Olio mongo naa sipili.' ningu, pilku kondoko molaa." nirimu.

41 Kanu kinie Pitane nirimu ungumu pilku lsingi yemboma no lsingi. Kanu walemonga Yesusinge ungumu 'Sike.' ningu tondolo munduku pilieringi yembo talapemonga sukundu yembo tere tausini mele* olan-dopa purumu.

42 Kanu kinie ungumu pilku liku no lsingi yemboma Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu yemane ungu mane

[†] 2:34-35: Konana 110:1. [‡] 2:37: bokumunge alsena anjokondo "1. aposel". ^{*} 2:41: akumu 3000.

§ 2:38:

siringime pilku, angenupili kinie telune kapola kapola molko, pea tapu toko langi nongo,[†] Pulu Yemo kinie ungu ningu moloringi.

2:43-47 Kirasinge Yemboma Kapola Kapola Moloringi Mele Temanemo

⁴³ Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundoromu yema Pulu Yemone lipe tapondoromu kulu lipe ora sirimu ulu tondoloma teringimunge[‡] kanokolie yemboma pali pipili koloringi.

⁴⁴ 'Yesusi yu sike ,Pulu Yemone "Lipu mundumbo." nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu.' ningu tondolo munduku pilieringi[§] yemboma pali telune molko, enonga melema enono yu mele mele naa nosiku, 'Olionga pea' ningu nosiku moloringi.

⁴⁵ Enonga ma kinie mele noseringime makete teko kou liku mele molo torumu yemboma kou moke teko siringi.*

⁴⁶ Alieli ,Pulu Yemo popo toko kaloringi, ulke tembelena puku maku toko, enonga ulkemanga pali pea andoko 'Langi pea namili.' ningu, konopu peanga pepili konopu siku langi nongo,

⁴⁷ Pulu Yemo kapi ningu imbi liku ola mundunduku, moloringi. Yembomane pali eno kanoko peanga kanoringi.[†] Ulu pulu keri kanoko keri kanoko konopu alowa teko Yesusindu "Mindili nolka aulkena naa pambo kene liku tapondou."[‡] niringi yemboma Awilimuni 'Yunge yemboma molangi.' nimbe taki teki sukundu sukundu lsimu.[§]

3

3:1-10 Kimbu Keri Lierimu Ye Te Pitane Tepa Konde Lsimu Temanemo

¹ Yemboma ,Pulu Yemo popo toko kaloringi, ulke tembelena ena tere killoko Pulu Yemo kinie alieli ungu niringi mele walse Pita kinie Jonoselo kanu enamonga Pulu Yemo kinie ungu ningelendo puringili.

² Kimbu keri lierimu ye te akune molorumu. Anumuni merimu kinie kimbu keri lielimu merimu. 'Yu yembo ongo ulke tembelena sukundu pungema mawa tepa "Kou-mone siee." nipili.' ningu alieli mengo ongo ulke tembele kerepu te 'Paa Peanga' ningu imbi lieringine mondoringi.

³ Yu akune molopili Pita Jonoselo ongo ulke tembelena sukundu pungele puringili kinie yuni elo mawa tepa "Kou mare siele." nirimu.

⁴ Pita kinie Jonoselone yu neme-neme ningu kanokololie Pitane nim-bendo: "Nuni olto kanou." nirimu.

⁵ Kanu kinie 'Kou singelendo nikimbili.' konopu lepalie elo kanorumu.

⁶ Kanu kinie Pitane nimbendo: "Na kou telu kepe paa naa mendu nalo melte mekeromo nu siembo. Akumu kolea kanga Nasarete Ye* Yesusi Kirasinge tondolomone[†] 'Nu ola angilku andou.' nikiru." nirimu.

⁷ Aku nimbeline yunge ki umbukundu ambolopa lipe ola anjerimu kinie walsikele yunge kimbuselo enge nirimu.

[†] **2:42:** Yesusi Kirasinge yemboma tapu toko langi nongo molkolie we langime nongo (LLuku 24:30,35 mele), Yesusini olionga nimbe kolondoromu mele pilingendo tengen mele "Teaa." nirimu mele langi nongo, we langime kinie pea nongo moloringi (LLuku 22:14-20 mele). Inie anjokondo 20:7 telu sipenje. Nalo 2:46, 27:35 we langi noringimundi nikimunj. OuKorini 10:16, 11:20 kananila. [‡] **2:43:** inie anjokondo 3:1-10, 5:12-16. [§] **2:44:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". * **2:45:** inie anjokondo 4:32-37, 5:1-11. [†] **2:47:** inie anjokondo 4:1-22, 5:17-42. [‡] **2:47:** bokumunge alsena anjokondo "21.2. kisim bek". [§] **2:47:** inie anjokondo 4:4,31, 5:42. * **3:6:** Mateyu 2:23, LLuku 2:39. [†] **3:6:** 16 bokumunge alsena anjokondo "28. nem".

⁸ Yu pukue topa ola pupe ola angilipe pulu polopa andopa molorumu. Aku tepalie yeselo kinie pea tapu toko ulke tembelena sukundu puringi. Yu kimbu kambilipe pukue tolipe Pulu Yemo kapi nilipe sukundu purumu.

⁹ Yu kimbu kambilipe Pulu Yemo kapi nilipe orumu yembomane pali kanoringi.

¹⁰ Enone kanokolie, ‘Yu alieli ulke tembele kerepulu ‘Paa Peangamo’ niline manie molopa kou mawa telemo ye kanumu okomo lemo.’ ningu kanoko pungu pungu ningu mini-wale mundoringi.

3:11-26 Pitane Ulke Tembelena Ungu Mane Sirimu Temanemo

¹¹ Kimbu keri lierimu yemo ola angilipe Pita Jonoselo ambolorumu kinie kanokolie yemboma pali mini-wale munduku lkisiku ongo ulke tembelena ‘Sollomononga’ ningu ulke kerepulu takoko yando lsingine Pita Jonoselo kinie kimbu keri lierimu yemo kinie moloringine eno ongo maku toringi.‡

¹² Aku teringi kinie Pitane kanopalie enondo nimbendo:

“I sirele yemboma, nambemune iulu wendo okomomo kanoko konopu awisili liku mundukumiliye? Nambemune enone olto neme-neme ningu kanokomeleye? Oltone oltonga tondolo tene “I yemo ola angilipe pupili.” ningili konopu lekemeleye? Paa molo. Molo oltone Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulu pulu telembolomone iyemo tekoconde lingili konopu lekemeleye? Paa moloa.

¹³ Eporayamo keme Aisake keme Jekopo keme olionga andakolepalimene “Olionga Pulu Yemo.” ningu popo toringi Pulu Yemo, yuni yunge kendemande Yesusinge imbi lipe ola mundundorumu. Aku yemo eno Isirele yembomane “Yu tangi.” ningu yu Romo gapomano yema liku siringi. Kanu kinie Romo ye nomi Paillatene “Yu ulu te temu nimbu naa kanokoro. Yu pupili.” nirimu nalo enone “Yu tangi.” ningu liku bulu siringi.

¹⁴ Ye Kake Tepa Sumbi Nilimu liku bulu siku, “Yu kolopili tangi.” ningu, yemboma topa kondoli ye Barapasi ka ulkena “Kolo wangopa wendo pupili.” ni.” niringi.

¹⁵ Konde mololi ulumunge pulu yemo toko kondoringi nalo Pulu Yemone yembo ono koleana topa makinjinderimu. Oltone aku terimu mele kanorumbulu.

¹⁶ Yesusini manda lipe tapondomba.’ nimbu tondolo mundupu piliembulungunge iye eno kanoko imbi silimele yemo konde pukumu. ‘Yesusi kinie tondolo pelemo.’ nimbu pilipu yu imbi lepo walsipulu, yuni iyemo manda ‘Konde pupili.’ nimbé.’ nimbu tondolo mundupu piliembulungunge iyemo konde pumu mele enone kanokomele.

¹⁷ “Sike, angokeme, eno kinie enonga nokoli yema kinie pilku sundukulie Yesusi toringi.

¹⁸ Nalo talko wendo orumu mele ou Pulu Yemone ‘Wendo opili.’ nirimu mele wendo orumu. Yuni pe wendo ombá mele yunge ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemando nimbendo: “Nane eno nokopa kondomba ye te mako topo lipu mundumbo ye nomi Kirasimu§ mindili nombá.” nirimu kanu mele eno nanga ungumu pilkimilimene paa sike talko teringi wendo orumu.*

¹⁹ “Akumunge, kinié teko kenjeringi mele pilku keri pilku konopu alowa teko, Pulu Yemo molemona wangi. ‘Pulu Yemone olionga ulu pulu kerime

‡ 3:11: inie anjokondo 5:12. § 3:18: bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”. * 3:18: inie anjokondo 13:27.

kamu mundupe siye kolondopili.' ningu aku teangi. Aku tenge kinie Awilimuni[†] eno konopu pe nimbe enge nipili molonge walema sipe,

²⁰ eno molongena yuni "Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu eno simbe. Simbe ye akumu Yesusi.

²¹ "Pulu Yemone 'Melema pali konde pupili.' nimbé walemo wendo ombámonga kinié isili-ou Yesusi yu mulu koleana nokopa molemo. Ou Pulu Yemone aku sipe nimbe panjerimu mele yunge ungu umbu tondorumume pilieringi ye kake telimene aku siku yando ningu siringi kanamu.[‡]

²² Akumunge Mosisini nimbendo:

"Awilimu enonga Pulu Yemone
ungu umbu tondolemoma pilipu
eno nimbu silio yemo molio mele
pe enonga ye te na mele
'Pulu Yemone ungu umbu tondombama
pilipe nimbe simbe ye te molopili.' nimbe
mako tomba.

Aku ye ombámo yuni nimbé mele eno paa pilku liengi.

²³ Aku yemonga ungumu naa pilinge yemboma
Pulu Yemo yunge talapena 'Naa molangi.' nimbe
Pulu Yemo yuni eno topa kondomba."[§]
nimbe Mosisini nirimu.

²⁴ "Kinié wendo okomo akumu Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane pali ungu ningu siringi mele kinié wendo okomo. Ye Samuele kinie, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu yandopa yandopa moloringi ye wemane pali aku siku niringi.

²⁵ Pe kinié Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane ou wendo ombá niringi ungume kinie wendo okomomo 'Enonga.' nimbe wendo okomo. Ou enonga anda kolepalime-kinie Pulu Yemone nimbe panjipe mi lierimu ungumu* kinie 'Enonga.' nimbe wendo okomo. Pulu Yemo yuni enonga ou pulu pulu anda kolepa Eporayamondo nimbendo:

"Nuni kalko lini ye tene tembamonga
mana yemboma pali molko kondonge."[†]
nirimu.

²⁶ Pulu Yemone yunge kendemande yemo mana manie lipe mundumbendo 'Eno Juda yemboma lipe tapondopili.' nimbe 'Eno Juda yemboma tekо kenjilimele ulume kanoko keri kanoko munduku siye kolangi. Eno yu-mele-mele konopu alowa tendepili.' nimbe eno molongine yunge kendemande yemo yu ou kumbi lepa[‡] lipe mundomu. 'Kanu yemone eno aku sipe sewe anjepili.' nimbe Pulu Yemone aku terimu." nimbe Pitane nirimu.

4

4:1-22 Juda Yembomanga Kanjollo Yemane Pita Jonoselo Kote Tendeko Ka Siringi Temanemo

[†] 3:19: bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela". [‡] 3:21: bokumunge alsena anjokondo "35. profet". [§] 3:23: UnguManema 18:15,18,19. ^{*} 3:25: bokumunge alsena anjokondo "22. kontrak". [†] 3:25: OuPuluPulu 22:18, 26:4. [‡] 3:26: inie anjokondo 14:46, Romo 1:16.

¹ Pita Jonoselo yemboma ungu ningu sikulu molangili Pulu Yemo popo tondoringi yema kinie, ulke tembele nokoringi ele yemanga nokoli yemo kinie, Sadusi tapu yema* kinie, kanu Juda yembomanga ye awilime elo ungu ningu siku moloringiline oringi.

² Elone Yesusi ono koleana lomboropa ola molorumu mele ningu sikulu yu aku terimu mele yemboma pali lomboroko ola molonge mele ningu siringili pilkulie eno mumindili koloringi.

³ Enone elo ka siku, 'Kinié ipu liemu kene opali kote tendamili.' ningu elo liku ka ulkena panjeringi.

⁴ Nalo ungu niringili pilieringi yembomanga awisili 'Sike nikimbili. 'Yesusi yu paa sike ye nomi Kirasimu.' ningu tondolo munduku pilieringi.[†] Kanu kinie ou 'Sike' ningu tondolo munduku pilieringi yema kinie pe tondolo munduku pilieringi yema kinie lipe tere lepa pape tausini mele moloringi.

⁵ Opalikundu ye awilime kinie tapu yema kinie Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie[‡] kolea awili Jerusalleme maku toringi.

⁶ Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopa[§] ou molorumu ye Anasi kinie pe yunge kolo wangopa aku sipe molorumu ye Kayapasiselo, elo kinie, 'Jono' nili ye te kinie, Allekesanda kinie, Anasi yunge pulu lierimu ye mare kinie, eno pea maku toringi.

⁷ Maku tokolie niringimuni Pita Jonoselo kote tendengendo enonga kumbikerena liku ola anjiku walsikulie ningendo: "Elo kinie nambolka engemo pelemo, molo naenga imbibunge walsikulie elone kanu ulu tondolomo tengiliye?" ningu walseringi.

⁸ Kanu kinie Mini Kake Telimu Pitanga konopune pupe molopa kapola terimu kinie Pitane enondo nimbendo: "Eno Juda ye awilime kinie, tapu yema kinie,

⁹ enone olto walsikimilimu, oltone ye kimbu keri lielimu kondo kolopo lipu tapondombulumunge walsikimili konopu lekeru. Akumu nambepa konde pumu konopu lekolie walsikimilinje?

¹⁰ Aku liemo eno kote pilkimili Isirele yema kinie enonga yemboma pali iungumu pilie! Kolea kanga Nasarete ye Yesusi Kirasi, enone unjo perana uku toko panjeringi, Pulu Yemone topa makinjinderimu, kanu ye Yesusinge engemone yunge imbi lepo, "Konde pu." nimbulu kinie, iyemo konde pupe enonga kumbikerena angilkimu eno kanokomele.

¹¹ Konana te tokolie ungu iko toko niringi mele isipe:

'Ulke takoringi yemane
kanoko keri kanoringi toko lteringi kou kanumu
kinié kelepa ulke simu mele

ulke enge sindeli kou awili peangamo.*

niringi kanu koumu yu. Kanu koumu lteringi yema eno Isirele yema.

¹² Yembo tene lupe olio manda naa lipe tapondomba. Ma koleamanga pali yembo tene lupe 'Olio lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe, molopo kondomolo aulkena lipe mondopili.' nimbu imbi lepo walsimolo yembo te lupe molo. 'Yesusi Kirasi yuyu mindi.' nirimu.[†]

¹³ Pita Jonoselo pipili naa kolkolo ungume sumbi siku niringili kanoko, elo sukuli naa tekolo we umbu yeselo moloringili kanokolie eno konopu

* ^{4:1:} bokumunge alsena anjokondo "34. pris", "38. Sadyusi". † ^{4:4:} bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". ‡ ^{4:5:} bokumunge alsena anjokondo "16. hetman", "41. saveman". § ^{4:6:} bokumunge alsena anjokondo "34.3. hetpris". * ^{4:11:} Konana 118:22. † ^{4:12:} bokumunge alsena anjokondo "21.2. kisim bek".

awisili liku mundukulie, 'Iyeselo ou Yesusi pea tapu toko andoringili yeselo lepamo.' ningu pilieringi.

¹⁴ Nalo ye konde purumu kanumu elo pea tapu toko angilieringi kanokolie eno ungu te manda topondoko naa niringi.

¹⁵ Akumunge "Elo kanjollo[‡] ulkena pena pale." niringi pena puringili kinie eno enono kerepale ningulie ningendo:

¹⁶ "I yeselo olio nambe-eamiliye? Elone ,Pulu Yemo kinie tapu toko molemele mele, lipe ora silimo ulu tondolo[§] paa peanga te tengili Jerusalleme molemele yembomane pali pilku kanongi ulumu olione "Naa tengili." nimbu manda aki naa tomolo.

¹⁷ Nalo iungu nikimbilimu koleamanga pali niliku punge pilinge kinie kapola naa temba kene "Kelko iye ,Yesusi, nge temanemo yemboma toko siku yunge ungumu koleamanga anjo anjo naa niengili!"* Ningili liemo 'Elo mongo liengili.' nimolo." nimbu "Molo" niemili." niringi.

¹⁸ Aku siku ningu panjikulie, "Elo wale." ningulie elondo ningendo: "Paa ungu walio kolte kepe, Yesusinge temanemo tokolo yemboma paa ungu mane naa siele! Molo!" niringi.[†]

¹⁹ Nalo Pita Jonoselo elone enondo topondoko ningelendo: "Pulu Yemone oltu "Teale." nilimo mele mundupu siye kolopo, enone "Teale." nikimili mele tembulu liemo Pulu Yemone kanopa peanga kanombanje? Eno enono pilieme!

²⁰ Nalo oltu ulu kanorumbulu mele kepe pilierimbulu mele kepe oltonga keremo pipi manda naa simbolo." niringili.

²¹ Enone elo altoko tondolo munduku ningu pipili kondokolie "Elo pale." niringi. Elone ulu tondolo teringili mele yembomane pali kanokolie, Pulu Yemo kapi ningu imbi liku ola mundundoringi kulu eno kanokolie elo mongo singe aulke te koroko kelieringi.

²² Ulu te, lipe ora sirimu ulu tondolomone tekohonde konde lsingili ye kanumu yunge ponie tu paono ombo purumu.

4:23-31 Kirasinge Yemboma Pulu Yemo Kinie Ungu Niringi Temanemo

²³ Pita Jonoselo "Wendo pale." niringi kinie elonga yemboma moloringine sumbi siku pukululie, Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Juda yembomanga tapu yema kinie[‡] kanu yemane elondo niringi mele elonga Yesusinge ungumu piliceli yemboma temane toko siringili.

²⁴ Niringili mele pilkulie eno liku tere leko molko Pulu Yemo kinie ungu ningulie ningendo: "Ye Awili Tondolo Olandopamo, nuni mulumu kepe mamo kepe nomu kusamo kepe mele lemoma pali terinu.

²⁵ Nuni ungu te ninindu nunge Minimuni olionga anda-kolepa, nunge kendemande Depisi nimbe sirimu kinie yuni pilipe yando nimbe sirimu mele isipe:

"I sirele yembo naa molko
yembo umbu lupe molemelema
nambemune mumindili kolkomelye?
Yembomane pali uluri manda naa tenge mele
nambemune "Teamili." ningu, ningu panjikimiliye?

²⁶ Pulu Ye Awilimu kinie yuni
'Nanga yemboma nokopa kondomba ye te
lige mundumbo.' nimbe mako torumu

[‡] 4:15: bokumunge alsena anjokondo "19. kaunsil". § 4:16: ungu pulu te Jono2:11*. * 4:17:
bokumunge alsena anjokondo "28. nem". † 4:18: inie anjokondo 5:28,40. ‡ 4:23: bokumunge
alsena anjokondo "34.2. bikpris", "16. hetman".

ye nomi „Kirasi, mu kinie§
 koleamanga pali ye nomi kingime
 ‘Elo kinie opa teamili.’ ningu molemele.
 Yembo nokoli yemane
 ‘Elo topo manie mundumolo.’ ningu molemele.
 Aku siku ulu manda naa tengen mele
 nambemune ‘Teamili.’ ningu molemeleye?”*
 nimbe Depisini nirimu.

²⁷ Sike ikolea awiline ye nomi kingi Erote kinie Romo ye Pondiasi Paillateselo Isirele yemboma kinie Isirele yemboma naa molko yembo umbu lupe mololi yemboma[†] kinie eno maku toko, nunge kendemande kake teli ye ou mako torunu ye Yesusi ‘Tamili.’ ningu wa toringi.

²⁸ Ou nunge tondolomone nunu konopuni pilku “I siku teangi.” ningu panjerinu mele aku siku teringi.

²⁹ Kanumunge Awilimu, kinié olio-kinie enone “Temolo.” ningu olio ningu pipili kondokomele mele nuni pilkulie, nunge kendemandema nunge ungumu ningendo pipili naa kolko sumbi siku niengi kene liku tapondoyo.

³⁰ Nunge kendemande kake teli ye Yesusinge imbi lepo yu walsimolo kinie kuru tomba yemboma ‘Konde pang.’ ningu ulu tondoloma teko, nunge kongono tekemolo mele ‘Yemboma “Sike akumu Pulu Yemonga kongono lepamo!” ningu kanangi.’ ningu lipe ora simbe ulu tondoloma tei.” nirungi.

³¹ Aku siku Pulu Yemo kinie ungu ningu pora siringi kinie ulke moloringimu jimi jimi mele tepa, Mini Kake Telimu eno kinie molopa kapola terimu kulu pipili naa kolko Pulu Yemonga ungumu tondolo munduku yemboma andoko ningu siringi.

4:32-37 ‘Yesusi Yu Sike Pulu Yemone “Lipu Mundumbo.” Nimbe Mako Torumu Ye Nomi Kirasimu.’ Ningu Tondolo Munduku Pilieringi Yemboma Kapola Kapola Moloringi Temanemo

³² Yesusi yu sike „Pulu Yemone “Lipu mundumbo.” nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu.’ ningu tondolo munduku pilieringi yemboma kapola kapola molko eno konopu telune pupili moloringi. Yembo te yunge mele noserimume ‘nanga manjipe’ naa nimbe, ‘olianga pea’ ningu tere leko noseringi.

³³ Yesusini “Nanga kongonomo tende-paa.” nimbe lipe mundorumu yemane Awili Yesusi[‡] lomboropa ola molorumu kanoringi mele temane peangamo munduku siye naa kolko tondolo munduku toko siliku andoringi kinie Pulu Yemone eno we kondo kolopa paa sewe anjipe ‘Molko kondangi.’ nirimu.

³⁴ Ena moloringine yembo te langi kepe melte molo torumu yembo te naa molorumu. Walse walse nimbe yembo te ma lepa ulke awisili angilipe terimumene ma we lepa ulke we angilierimume kou mone liku meli ongo,

³⁵ Yesusini lipe mundorumu yema moloringine ongo siringi, enone yembo te mele molo torumu yemboma moke teko siringi.

³⁶ Aku siku teringi mele ‘Josepo’ nili ye tene aku sipe terimu. Kanu yemo Yesusini lipe mundorumu yemane yunge imbi te ‘Banapasi’ nirungi.§ Banapasinge ungu pulumu ‘Yemboma nimbe toyombo tondoli yemo’. Yu LLipai yemo, yunge pulu kolea Saipirasi.

§ 4:26: bokumunge alsena anjokondo “23. Krais.” * 4:26: Konana 2:1-2. † 4:27: bokumunge alsena anjokondo “2. arapela lain”. ‡ 4:33: bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”, “6. Bikpela”. § 4:36: inie anjokondo 11:22-30.

³⁷ Yunge ma te lierimu kanumu kou mone lipelie memba omba Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu yema sirimu.

5

5:1-11 Ananayasi Kinie Menu Sapairaselonga Temanemo

¹ Kirasinge yemboma aku siku teko moloringi nalo ulu teringi mele sumbi sipe naa terimu ye te molorumu, yunge imbimu Ananayasi. Yunge menunge imbi Sapaira. Ananayasini yunge ma te kou mone lipelle nirimumuni,

² menu kanopa molopili kou lsimumunge paki sipe, ekendo yuyu nosipe, ekendo Yesusini lipe mundorumu yema pupe sipelie nimbendo: "Nane ma te kou lipulie, aku koume membo ombo i sikiru." nirimu.

³ Kanu kinie Pitane yundu nimbendo: "Ananayasi, nambemune nunge konopune 'Kurumenga nomi, Setene*' ombo molopili.' ningulie, Mini Kake Telimu kolo toko siku, mamonga kou linume paki siku mare anjo nosiku mare mengo ongo kolo toko sakinuye?

⁴ Ou kou naa linu kinie mamo nunge kanumu. Kou linume nunu nokonu kanumu. 'Mamo kou mone naa liembo.' nilinanje yembo tene unguri naa nilke. Mamo nungemo. Kou mone likulie 'Ekendo nanu nosipu, ekendo yemboma siembo.' nilinanje unguri molola. Mélemo nungemo. Akumunge nambolka konopu lekolie kou mone likulie ekendo mindi kolo toko sinuye? Nuni yema kolo toko naa sinu, molo. Pulu Yemo kolo toko sinu." nirimu.

⁵⁻⁶ Pitane aku sipe nirimu ungumu Ananayasi pilipelie, yu kolorumu kinie yunge onomo topa manie mundorumu. Ye kangoma ongo yunge onomo liku mulumbalene kulupi toko meli puku ono te-poringi. Aku sipe ulu terimu temanemo yemboma pilkulie paa mini-wale mundoringi.

⁷ Ananayasi menu yu iulu wendo orumumu naa pilipelie, pe ena mongo yepoko ombo purumu kinie yu orumu.

⁸ Pitane yu walsipelie nimbendo: "I kou mone ombo simu ambolkoromo elo mamongaaku siku lingili meleye? Na piliembo ningu si." nirimu.

Yuni nimbendo: "Sike. Aku sipu limbulu." nirimu.

⁹ Pitane yundu nimbendo: "Nambemune elone Awilimunge Minimu "Kolo topo siembili." ningiliye? Nunge emenanga onomo meli puku ono te-pongi yema ongo kerepulune angilimele akumene nunge onomo liku mengo pungela." nirimu.

¹⁰ Kanu kinie walsikele ambomo Pitanga kumbikerena kolorumu kinie yunge onomo topa manie mundorumu. Kolorumu kinie ye kangoma ongo yunge onomo kanoko likulie, menu ono teringine nondoko yu mengo puku ono teringi.

¹¹ Kanu kinie Kirasinge talapena yemboma,[†] iulu wendo orumu pilieringime pali kinie eno paa mini-wale mundoringi.

5:12-16 Yesusini "Nanga Kongonomo Tende-Paa." Nimbe Lipe Mundo-rumu Yemane Ulu Tondolo Awisili Teringi Temanemo

¹² Yemboma moloringine Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu yema[‡] andoko 'ulu te wendo orumu, lipe ora sirimu ulu tondolo[§] lupe lupe awisili teringi. ('Sike.' ningu tondolo 2:11*.

* ^{5:3:} bokumunge alsena anjokondo "42. Seten". † ^{5:11:} bokumunge alsena anjokondo "43. sios". ‡ ^{5:12:} 18,27,29,40 bokumunge alsena anjokondo "1. aposel". § ^{5:12:} ungu pulu te Jono 2:11*.

munduku pilieringi) yemboma pali „ulke tembelena, ‘Sollomononga’ ningu ulke kerepulu takoko yando lsingine ou alieli maku toringi.

¹³ Yembo lupemane eno kanoko peanga kanoringi nalo pipili kolkolie ‘Kirasinge yemboma kinie maku tamili.’ ningu naa oringi.

¹⁴ Akumu sike nalo yembo awisilini ‘Awili ‘Yesusi, yu sike.’ ningu tondolo munduku pilkulie* sukundu sukundu ongo yunge yemboma moloringi.

¹⁵ Yesusini lipe mundorumu yemane teringi mele kanokolie yembomane yembo kuru torumume mengo wendo ongo aulkena nosiku moloringi. ‘Pita ombo pumbe kinie enana yunge minimu eno lemeleno ombo aki tomba kinie konde pungenje.’ ningu aku siku nosiku moloringi.

¹⁶ Kolea awili Jerusalleme lierimune nondopa lierimu koleamanga moloringi yembo awisili kuru torumu yemboma kinie kuru keri konopune perimu yemboma kinie mengo oringi kinie eno pali konde puringi.

5:17-42 Yesusini Lipe Mundorumu Yema Ka Siku Kote Pilkulie Niringi Kinie Kanu Yemane Teringi Mele Temanemo (5:12-16 kananila)

5:17-26 Yesusini “Nanga Kongonomo Tende-Paa” Nimbe Lipe Mundorumu Yema Ka Siringi Kinie Ulu Te Wendo Orumu Temanemo

¹⁷ Kanu kinie Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamo kinie Sadusi talapena sukundu ye mare[†] yu pea tapu toko moloringi yema kinie ‘we yemboma eno munduku siye kolko Yesusini lipe mundorumu yema aku siku lombili puringi mele kanokolie, eno paa konopu keri panjeringi. ‘Aku yemane teringi mele naa teangi.’ ningulie

¹⁸ Yesusini “Nanga kongonomo tende-paa.” nimbe lipe mundorumu yema ambolko liku, we yemboma panjeringi ka ulke awiline ka siku panjeringi.

¹⁹ Nalo ipulueli Awilimunge angello te ombo ka ulke nambune topa eno lipe memba pena ombalie nimbendo:

²⁰ “Eno ‘Pulu Yemo popo toko kalemele, ulke tembelena puku angilku yemboma konopu alowa teko molko kondonge mele ungume pali ningu siee.’ nirimu.

²¹ Yuni nirimu mele pilku likulie kolea tangoramu kinie ulke tembelena puku yemboma ungu mane siringi.

Kanu kinie Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamo kinie, yu pea tapu toko moloringi yema ongo, kanjolloma kinie, Isirele yembomanga tapu yema kinie[‡] “Maku tamili waa.” niringi. Ongo maku tokolie ungu te ningu mundukulie ningendo: “Ka ulkena panjemulu pelemele yema mengo waa.” niringi.

²² Nalo enonga ele yemane puku Yesusini lipe mundorumu yema lingendo ka ulkena puringi kinie kanu yema naa moloringi kulu kanokolie kelko yando ongolie ningendo:

²³ “Ka ulke kunema pali nambune sili pemu, nokolemele yema kerekulune nokoko angiliengi kanomulu nalo ollo nambune topo ulke suku kanomulu kinie ye telu kepe naa molomu.” niringi.

²⁴ Ulke tembele nokoringi ele yemanga ye awilimu kinie, Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime[§] kinie enone ongo niringi mele pilkulie, “I

* ^{5:14:} bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”, “8. bilip”. † ^{5:17:} bokumunge alsena anjokondo “34.3. hetpris”, “38. Sadyusi”. ‡ ^{5:21:} bokumunge alsena anjokondo “34.3. hetpris”, “19. kaunsil”, “31.2. pikinini bilong Isrel”, “16. hetman”. § ^{5:24:} bokumunge alsena anjokondo “34.2. bikpris”.

ulu wendo omu nambolka uluri wendo ombando tekemonje?" ningu eno pilku sundoringi.

²⁵ Kanu kinie ye te ombalie enondo nimbendo: "Pilieme! Enone ka singi ye kanume ulke tembelena yemboma ungu mane siku molemele." nirimu.

²⁶ Aku nirimu pilkulie ulke tembele ele yema kinie enonga ye awilimu kinie Yesusini lipe mundorumu yema linge puringi. Nalo 'Yembomane olio kouni toko kondonge.' ningulie eno kopene naa toko taka liku mengo oringi.

5:27-33 Jesusini "Nanga Kongonomo Tende-Paa." Nimbe Lipe Mundorumu Yemane Kanjolloma Pipili Naa Kolko Eno Kinie Unru Sumbi Siku Niringi Temanemo

²⁷ Ye kanjolloma moloringine ele yemane Yesusini lipe mundorumu yema liku mengo oringi kinie Pulu Yemo popo tondoringi yemanga ye awili olandopamone enondo nimbendo:

²⁸ 'Enondo ou nirimulu mele isipe: "Paa ungu wallo kolte kepe naa ningu, iye 'Yesusi, nge temanemo altoko toko*' yemboma ungume mane naa siee.' nirimulu kanumu.[†] Pe kinié enone Jerusalleme koleamanga pali ungu kanumu andoko ningu siku keliengi. 'Yembomane 'Olio Juda yembomanga tapu yemane ye kanumu toko kondoringi.' ningu piliengi!' ningu enone iungume mane silimelela.

²⁹ Pita kinie, Yesusini lipe mundorumu ye wema kinie, enone enondo topondono ningendo: "Yembomane 'Teaa.' nilimele mele olio pilipu lipu manda naa temolo. Pulu Yemone 'Teaa.' nilimo mele mindi pilipu lipu tenge panjipu temolo.

³⁰ Enone 'Yesusi kolopili.' ningu unjona uku toko panjering[‡] kolorumu kanu yemo, olionga anda kolepalimenga Pulu Yemone yu kelepa topa maknjinderimu.

³¹ 'Yuni olio Isirele yemboma konopu alowa tendepa olionga ulu pulu kerime siye kolopili.' nimbe Pulu Yemone 'Yesusi yu Ye Nomimu molopa, yemboma Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Limo Yemo[§] molopili.' nimbe yunge ki umbukundu lipe mondorumu molemo.

³² Olio kinie Mini Kake Telimu kinie yu aku sipe terimu mele andopo nimbu silimolo. 'Mini Kake Teli' nikimulumu Pulu Yemo yunge ungume pilku liku telemele yemboma Mini Kake Telimu silimo kanumündu nikimulu." niringi.

5:33-39 Gamellielen "Yesusini Lipe Mundorumu Yema Kinie Enone Ulu Te Naa Teaa." Nirimu Temanemo

³³ Niringi mele pilkulie mumindili paa awisili kolko 'Eno topo kondamili.' niringi.

³⁴ Nalo Parisi ye* kanjollo te, yunge imbi Gamelliele, yu Pulu Yemonga ungu manema pilipe yemboma mane sirimu ye te, yu pilipe konginjeli paa perimu-ne yembomane kanokolie yu kapi niringi ye te, yu kanjolloma maku toringineola angilipelie ele yemando nimbendo: "Yema ou laye kolte pena mengo paa." nirimu.

³⁵ Kanu kinie mengo pena purungi kinie yuni kanjollo yemando nimbendo: "Eno Isirele Yema, enone iyema tenge mele ou pilku kondayo.

* ^{5:28:} 40 bokumunge alsena anjokondo "28. nem". † ^{5:28:} 40 inie yakondo 4:17,18. ‡ ^{5:30:}

Gallesia 3:13. § ^{5:31:} bokumunge alsena anjokondo "21.3. kisim bek". * ^{5:34:} bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi".

³⁶ Ou walse ye Tudasi ombo yuni nimbendo: "Na ye awili te, na enge pelemo." nirimu kinie ye po anderete yu lombili puringi. Nalo gapomanomone yu toko kondoko, yu lombili puringi yema toko bulu balu siringi. 'Teamili.' niringi mele kamu manie purumu.

³⁷ "Pe aku sipe gapomanomone yembo imbi torumu walema kinie Gallilli ye Judasi kepe "Oliolio gapomano molamili." nirimu kinie ye mare yu lombili puringi kinie gapomanomo kinie opa teringi nalo yu toko kondoko yu lombili puringi yema toko bulu balu siringila.

³⁸ Ou aku terimu kene kinié enone iyema kinie tenge mele niembo. Enone iyema kinie ulu te naa teko, we panggi keleayo. Iyema eno enono konopuni pilkulie 'Teamolo.' ninggu tengi liemo uluri naa tepa we pora nimbe.

³⁹ Molo tekemele mele Pulu Yemone "Teaa." nimu-ne tengi liemo eno kanjollomane akumu manda "Molo." naa ninge. Molo "Molo." ninggi liemo Pulu Yemo kinie opa mele tenge kapola naa temba." nirimu.

5:40-42 Yesusini Lipe Mundorumu Yema Yunge Yema Moloringi Kulu Eno Mindili Siringi Kinie Konopu Siringi Temanemo

⁴⁰ Aku nirimu kinie eno pilkulie 'Aku teamili.' ningulie "Yema altoko ulkendo waa." ninggu, eno ka pulsene tokolie ningendo: "Yesusinge temanemo altoko yemboma ninggu siliku naa andaa." ningulie[†] "Eno paa." niringi.

⁴¹ Yesusini lipe mundorumu yemane kanjolloma munduku siye kolko ulsu puringi. Pulu Yemone enondo 'Eno Yesusinge yema molongemonga yembomane eno teko pipili kondongi liemo mandala.' nirimu kulu pilkulie eno paa konopu siringi.

⁴² Walemanga pali ulke tembelena kepe yembomanga ulkemanga pali pipili naa kolko andoko temane peangamo toko siringi. Koronga-ou Pulu Yemone 'Eno lipe tapondomba ye te lipu mundumbo.' nimbe mako torumu ye Kirasimu Juda yembomane 'Opili.' ninggu nokoko moloringi kanu ye Kirasimu Yesusi yu kanu yemo ombo molopa eno lipe tapondorumu lipe tapondomba mele temanemo andoko toko siringi.[‡]

6

Kolomongo Awili 6-7selo Kirasinge Yembomanga Kusikusi Sitipenenga Temanemo

6:1-7 Yesusini Lipe Mundorumu Yema Liku Tapondoko Ambo Wayemanga Langi Moke Tendangi.' Ningu Ye Yepoko Pakera Mako Toringi Temanemo

¹ Aku walemanga Yesusinge lombili andoli yembo* kambu paa awisili olando purumu. Kanu kinie Giriki ungu niringi Juda yembomane ulu te kanoko keri kanokolie iri toko ningendo: "Ambo wayema alieli langi moke teko singendo Ipuru ungu nilimele Juda yembomanga ambo wayema mindi siku, olfonga ambo wayema naa silimele." niringi.

² Akumunge, Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu, ye rurepone[†] Yesusinge lombili andoli yemboma pali liku maku tokolie enondo ningendo: "Olio Pulu Yemonga ungu nimbu silimolu kongonomo mundupu siye kolopo langi kongono temolo kinie kapola naa temba.

[†] **5:40:** inie yakondo 5:28*, 5:28**. [‡] **5:42:** inie anjokondo 8:12. ^{*} **6:1:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". [†] **6:2:** 6 bokumunge alsena anjokondo "1. aposel"; "rurepo" Kewa ungu "tuwellepo" (12).

³ Angokeme, enonga ye yepoko pakera, Mini Kake Telimu kinie pilipe konginjelimu kinie pepa, yembomane kanoko peanga kanolemele yema kanoko mako tangi. ‘Langi kongono olio telemolomo enone tendangi.’ nimbu siye kolopo,

⁴ olio aliei Pulu Yemo kinie ungu nimbu, yemboma Pulu Yemonga ungumu ‘Piliengi’ nimbu lipu tapondomolo.” niringi.

⁵ Aku niringi yemboma pali pilku peanga pilkulie, Sitipene[‡] mako toringi. Yu Pulu Yemo ‘Sike.’ nimbe paa tondolo mundupe pilierimu yemo; yu Mini Kake Telimu konopune pepa kapola terimu yemo. Ye pokore mako toringimenga imbime isipe: Pillipu keme, Porokorasi keme, Naikena keme, Taimono keme, Pamerasi keme, Nikollasi keme. Nikollasi kolea awili Andiyoko ye te, yu Juda ye te molo. Yu ye te lupemo molopalie, ou Juda yembomanga ulu pulu teringi mele alowa tepa terimu yemo.[§]

⁶ Aku yema Yesusini lipe mundorumu yemanga kumbikerena liku ola anjeringi kinie enone yemanga pengena ambolkolie Pulu Yemo kinie ungu mare ningu mawa teringi.*

⁷ Aku teringi kinie yembo moloringi koleamanga pali Pulu Yemonga ungumu pupe kapola terimu. Jerusalleme yembo awisili ‘Yesusi yu sike Ye Kirasimu.’ ningu, yu lombili puku, Pulu Yemo popo tondoringi ye awisili[†] pea ‘Yesusini lipe mundorumu yemane ungu niringi mele,’ ‘Sike’ ningu tondolo munduku pilku lsingi.

6:8-8:1 Juda Yembomane Kusikusi Sitipene Ambolko Liku Kote Tendeko Kouni Toko Kondoringi Temanemo (6:1-7 kananila.)

6:8-15 Juda Yembomane Sitipene Kote Tenderingi Temanemo

⁸ Sitipene, yu Pulu Yemone yemboma we kondolololi ulu pulumu kinie Pulu Yemonga engemo kinie perimu kulu yembo moloringimenga andopa ‘ulu te’ lipe ora sirimu ulu tondolo[‡] awisili terimu.

⁹ Nalo ye marene “Teko kenjikinu. Aku siku naa tei.” ningu Sitipene kinie ungu awisili niringi. Kanu yema eno ou kendemande yemboma molokolie pe we ulsu moloringi yemboma, enonga Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulke te lupe angilermu. Eno kolea Sairini kinie Allekesandia kinie Sillisia kinie Esia kinie moloringi yemboma molko, Juda yemboma moloringi. Aku yema Sitipene kinie kerepale niringi

¹⁰ nalo Mini Kake Telimuni Sitipene paa pilipe konginjelimu sirimu-ne yuni nirimu mele pilkulie yembo tene pangá akuku ungu te manda naa niringi.

¹¹ Unku te ningendo koroko kelkolie enone ye marendo kiyengo ningu kondi tokolie ningendo: “Enone ‘Mosisi kinie Pulu Yemoselonga ungume Sitipenengue ungu taka tondomu piliemulu.’ niee.” niringi.

¹² Enone aku siku kondi toringimunge yemboma kinie Juda yembomanga tapu yema kinie Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie[§] enone mumindili kolko Sitipene ambolko liku kanjollo yema* maku toko moloringine mengo purungi.

[‡] **6:5:** Sitipenengue temanemo ya 6:8-8:1 molemo. [§] **6:5:** inie anjokondo 2:11. ^{*} **6:6:** ‘Pulu Yemone kanu yema sewe anjipe kanu kongono tengi tondolomo sipili.’ ningu aku siku teringinje, molo kongono nambamo singendo teringinje, molo peaselo pilkulie aku siku teringinje. [†] **6:7:** bokumunge alsena anjokondo “34. pris”. [‡] **6:8:** ungu pulu te Jono 2:11*. [§] **6:12:** bokumunge alsena anjokondo “16. hetman”, “41. saveman”. ^{*} **6:12:** bokumunge alsena anjokondo “19. kaunsil”.

¹³ Enone ye mare ungu umbu tondokolie "Kotena puku Sitipene terimu mele kolo toko 'Isipe isipe temu.' niee." niringi[†] kinie eno kotena pulukulie ningendo: "I yemone 'Pulu Yemo popo topo kalemolo, ulke tembele, kakemo kinie, Pulu Yemonga ungu manema[‡] kinie, alieli ungu taka tondolemo.

¹⁴ Yuni nimu piliemulu mele isipe: "I kolea kanga Nasarete ye Yesusini iulke tembelemo tekisimbe." nimbe; Mosisini nimbe panjerimu yandopa yandopa ningu siringi telemolo ulu pulume "Pe altoko naa teko akume munduku siye kolko Yesusini "Teaa." nirimu ulume teaa." nimula." niringi.

¹⁵ Kanjollo maku toko moloringimene pali Sitipene neme-neme ningu kanoringi kinie, yunge kumbikeremo angello tengah kumbikere none terimu kanoringi.

7

7:1-53 Sitipenene Kotena Juda Yembomanga Kanjollo Yemando Ungu Nimbe Sirimu Temanemo

¹ Kanu kinie Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamone* kote tendepalie Sitipene walsipelie nimbendo: "I ungu nikimilime sikeye?" nirimu.

² Sitepenene topondopa nimbendo: "Ango Tara keme, nanga ungumu pilieme. Olionga pulu pulu anda kolepa Eporayamo ikolea ou naa ombo kolea Arano ou naa pupe kolea Mesipotemia ou we molopili tondolo pupe olandopa molemo Pulu Yemo yu molorumune ombalie nimbendo:[†]

³ "Nunge ma koleamo kinie pulu lemo yemboma kinie munduku siye kolko nane nu "Pu." nimbu lipu ora simbo koleana pani." nirimu.

⁴ "Aku ungumu pilipelie Eporayamo yunge pulu kolea Kaltia taono mundupe siye kolopa kolea kanga Arano pupe molorumu. Kanu kinie yunge lapa kolorumu kinie Pulu Yemone olio imolemolo koleana yando lipe mundorumu.

⁵ I koleana ma kanga kolte kepe 'Eporayamo yu kamu ambolopili.' nimbe naa sirimu. Nalo Pulu Yemone ungu te yundu nimbendo: "Nu kinie nunge kalko lini yemboma kinie ikoleamo lingé." nirimu.[‡] Eporayamo yu ambolango teluri kepe ou naa mepili aku sipe nirimu.

⁶ Pulu Yemone yundu nirimu mele isipe: "Nunge kalko lini yemboma kolea tengah lupe yembo ponenge mele molonge. Akune molonge yembomane enondo "Olionga kendemandema." ningulie teko kenjiku ka kongono singe, mindili nongo teko molangi ponie po anderete ombo pumbe.

⁷ Kanu kinie eno ka kongono singe yemboma mongo simbo kinie pe eno kanu koleamo munduku siye kolko ulsu ongo[§] ikoleana ongo na popo tonge." nirimu.*

⁸ Aku nimbeline Pulu Yemone "Tembo." nirimu ungume 'Eporayamone 'Na kinie kamu pepili.' nipili.' nimbe yu kinie yunge kalopá limbe kangoma kinie "kangi te kopisiku wendo liku lteangi." nirimu.[†] Pulu

[†] **6:13:** Pulu Yemonga ungu mane talo pulue toringiselo Wendo Oringi 20:16, 23:1. [‡] **6:13:** bokumunge alsena anjokondo "26. lo". ^{*} **7:1:** bokumunge alsena anjokondo "34.3. hetpris".

[†] **7:2:** OuPuluPulu 12:1. [‡] **7:5:** OuPuluPulu 12:7, 17:8, 26:3. [§] **7:7:** Isirele yemboma kolea Isipi mindili nongo molkolie wendo oringi mele ungu pokore OuPuluPulu 15:13-14, WendoOringi 1:8-11, 12:40-41 molemo. ^{*} **7:7:** Isipi molkolie Kenane oringi. Pe aki koleamondo "Isirele" niringi.

[†] **7:8:** Ou Pulu Pulu 17:9-14; bokumunge alsena anjokondo "18.katim skin", "22. kontrak".

Yemone "Aku siku teaa." nirimumunge Eporayamone kango Aisake membalie, yunge wale engaki ombo purumu kinie yunge kangi te kopisi pe wendo lsimu.[‡] Kanu kinie pe Aisakene Jekopo merimu.[§] Pe Jekopone olio Isirele yembomanga talape rurepo molemolomanga anda kolepama merimu.*

⁹ "Kanu kinie olionga anda kolepa Jekopone merimu yema enonga angenu Josepo kinie konopu keri panjikulie kolea Isipi punge puringi ye mare kinie yu kou mone lsingi. Josepo kou mone likulie "Yu yembo tenga kendemande yemo molopili mengo paa." niringi.[†] Nalo Pulu Yemo yu kinie molopalie nirimumuni,

¹⁰ *yu* lipe tapondopa umbune wendo orumumenga pali wendo lsimu. Yuni *yu* pilipe konginjelimu sipe, kolea Isipi ye nomi kingimu 'Yu kanopa peanga kanopili.' nirimu kinie ye nomi kingimuni 'Josepo yu Isipi gapomano ye nomimupi molopa, yunge ulkemo kinie Isipi koleamanga mele lemoma pali nokopili.' nirimu.[‡]

¹¹ "Pe kolea Isipi kinie, ikolea molemolo, kolea Kenane kinie engele awili te lierimu, yemboma umbune perimu. Olionga anda kolepalime langi linge aulke te naa lierimu.

¹² Jekopone "Kolea Isipi ga maku toko nosilimele." niringi-ne pilipelie yunge malopili olionga anda kolepalime pulu pulu Isipi mundorumu.[§]

¹³ Wale talo siku Isipi puringi kinie Josepone angenupilindu "Na Josepo." nimbe yunge imbi lepa sirimu, pe kingimuni Joseponga yemboma kanopa imbi sirimu.*

¹⁴ Kanu kinie Josepone yunge lapa Jekopo kinie Jekopo yunge yemboma kinie "Yando wang'i.' niee." nimbe, enondo nimbe mundorumu. Jekopo yunge yemboma lipe tere lepa sependi pape moloringi.[†]

¹⁵ "Yando waa." nirimu kinie pilipelie Jekopo kolea Isipi purumu, kanune yu kinie yunge malopili kinie anda leko koloringi.[‡]

¹⁶ Enonga onoma kelko kolea Kenane mengo ongo Sekemo taono mengo ongo, ou Eporayamone kolea kanga Sekemo ye Emonga malopilinge ma te topo topa lipe ou yunge ambomo ono terimu kanune meli puku eno ono teringi.[§]

¹⁷ "Pulu Yemone ou Eporayamondo "Tembo." nirimu kanu walemo nondopa wendo ombá terimu kinie olionga yembo kolea Isipi moloringi mele anjopa anjopa awisili kalko liku moloringi.*

¹⁸ Aku sipe telipe pupe pupelie, ponie awisili ombo pupe Isipi ye nomi kingi te kolo wangopa molorumu kanumuni Josepo yunge temanemo mimi sipe naa pilierimu.

¹⁹ Yuni olionga yemboma kolo topa sipe tepa kenjipe, anda kolepalime mindili lipe sipe, "Ambolango mengema 'Kolangi.' ningulukemanga pea naa molko pena nosee." nirimu.[†]

²⁰ "Aku siku teko molangi Mosisi meringi. Yu we-kango te naa meringi. Pulu Yemone kanopa peanga kanorumu kangomo meringi. Oli yepoko yunge lapanga ulkena nosiku moloringi.

* 7:8: OuPuluPulu 21:2-4. § 7:8: OuPuluPulu 26:19-29. * 7:8: Ou Pulu Pulu 29-30selo, 35:16-26.

† 7:9: Ou Pulu Pulu kolomongo awili 37. ‡ 7:10: Ou Pulu Pulu kolomongo awili 39-41. § 7:12:

Rasi-witi pora nirimu temanemo Ou Pulu Pulu 41. * 7:13: Ou Pulu Pulu kolomongo awili 42-45.

† 7:14: Ou Pulu Pulu kolomongo awili 46-47 selo. ‡ 7:15: Ou Pulu Pulu kolomongo awili 48-50,

Wendo Oringi 1:1-6. § 7:16: Ou Pulu Pulu 23:pali, 33:18-19, 50:12-13. * 7:17: Wendo Oringi 1:7. † 7:19: Wendo Oringi 1:8-22.

²¹ Kanu kinie pe pena noseringi kinie ye nomi kingimunge lemenu kanopa lipa "Nanga kangomo." nimbe yunge ulkena memba pupe nokorumu.[‡]

²² Isipi yembomanga pilipe konginjeli perimu mele pali Mosisi mane siringi kinie yu pilipe konginjeli pepa ungume sumbi sipe nimbe ulume enge nimbe tepa molorumu.

²³ Mosisinge ponie tu paono pora nirimu kinie yunge Isirele yemboma 'pupu kano-pambo.' konopu lierimu.

²⁴ Pupe kano-porumu kinie Isipi ye tene Isirele ye te tepa kenjerimu. Kanopalie yuni Isirele yemo lipa tapondopa Isipi yemo topa kondorumu.[§]

²⁵ "(Mosisini pilipelie, 'Yunge yemboma 'Pulu Yemone 'Eno liku tapondani pu.' nirimu.' ningu pilinge.' konopu lierimu nalo eno aku siku ningu naa pilieringi.)

²⁶ "Opalikundu Isirele ye talo opa teringili kinie Mosisi pupe kanopalie, yu pupe opa teringili yeselo ambolopalie elondo nimbendo: "Angenunguluselo, nambemune opa tekembeleye? Angenungulu opa tekembele kapola naa tekemo." nirimu.

²⁷ "Kanu kinie tepa kenjerimu ye kanumuni Mosisi paka topa anjo mundupelie nimbendo: "Nawene nu 'Olio nokani.' nimbe mako tomuye?"

²⁸ Oleanga nu Isipi yemo toko kondonu mele kinié na 'Topo kondambo.' ningu nikinuway?" nirimu.

²⁹ Aku nirimu kinie Mosisi pilipelie 'Kingimuni na tomba.' nimbe kowa pupelie kolea Midiane pupe molorumu. Yu akune molopalie kango talo merimu.*

³⁰ "Kanu kinie Mosisi kolea Midiane molopili ponie tu paono omnia purumu kinie walse yu kolea ku lieline andopa mulu Sainai lierimune nondopa molorumu kinie Pulu Yemonga angello te yu molorumune omnia unjo tenga tepe nomba perimune omnia molorumu.[†]

³¹ Mosisini akumu kanopalie yu konopu awisili lipa mundupe, terimu mele mimi sipe kanombando nondopa purumu kinie Awilimunge ungu te unjona wendo orumu pilierimu mele isipe:

³² "Na nunge kolenalini popo toringi Pulu Yemo molio.[‡] Eporayamo keme Aisake keme Jekopo keme akumene popo toringi nokorundu Pulu Yemo molio." nirimu. Kanu kinie Mosisi pungu pungu nimbe pipili kolopalie lipa wekendo kanopa tepemo naa kanorumu.

³³ Kanu kinie Awilimuni[§] yundu nimbendo: "Nu ima angilkinumu nanga kene nunge kimbu su kulku wendo lie!"

³⁴ Nanga yembo Isipi molemelema mindili nolemele mele kanopo pora sipu molio. Eno kola tengi pilipulie kinié eno lipu tapondombondo manie ondu kene 'Nu kolea Isipindu kelko pani.' nimbu lipu mundumbo tekero." nirimu.*

³⁵ "I ye Mosisi yu ou Isipi molorumu kinie Isirele yembomane ningendo: "Nawene 'Nu olío nokani.' nimbe mako tomuye?" ningu yunge ungumu liku su siringi kanu ye Mosisi Pulu Yemone yu yuyu mako topa 'Nanga yemboma nokoko, eno liku tapondoko mindili nolemelema wendo lieni.' nimbe unjona tepe nomba perimumunge angello tenga keremone 'Mosisi nimbe sipili.' nirimu.

[‡] 7:21: WendoOringi 2:1-10. § 7:24: Wendo Oringi 2:11-12. * 7:29: Wendo Oringi 2:13-22, 18:3-4. † 7:30: Wendo Oringi kolomongo awili 3,4selo. ‡ 7:32: bokumunge alsena anjokondo "13. God". § 7:33: bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela". * 7:34: Wendo Oringi 3:1-10.

³⁶ Kanu ye Mosisi yuni yemboma kolea Isipi memba ulsu orumu. Eno kolea Isipi sukundu moloringi kinie kepe, Nomu Kondoline oringi kinie kepe, kolea ku lieline ponie tu paono andoko moloringi kinie kepe, yuni ‚yu yu yu molorumu mele, lipe ora sirimu ulu tondolo[†] mare awisili terimu.[‡]

³⁷ Ye tene Isirele yembomando nimbendo:

“Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma
pilipu eno nimbu silio yemo molio mele
pe enonga ye te na mele
‘Pulu Yemone ungu umbu tondombama
pilipe nimbe simbe ye te molopili.’ nimbe
Pulu Yemone lipa mundumbe.[§]

nirimu ye kanumu i Mosisi telumu mindi.[§]

³⁸ Isirele yemboma kolea ku lieline moloringi kinie kanu ye Mosisi eno pea moloringi. Yu olionga kolepalimene kinie mulu Sainai molopa ungu nimbe sirimu angellomo kinie pea moloringi. Pulu Yemone we pepa mindi pupe naa pora nimbé ungume Mosisini ‘Olio nimbe sipili.’ nimbe Mosisi ungu umbu tondoramu kanu ungume yuni pilipelie yando olio nimbe sirimu.*

³⁹ “Aku sipe terimu nalo olionga anda kolepalimene ‚Pulu Yemone yundu ‚Eno nokou.’ nimbe mako torumu ye Mosisinge, ungumu ‚tenge panjipu naa pilimolo.’ ningu yu bulu siku, eno ‚Kolea Isipindu kelepo pamola!’ ningu waka kolko moloringi.

⁴⁰ „Mosisi mulu Saina ola pupe welea maniendo naa orumu kinie Isirele yembomane enonga ningu Pulu Yemo popo tondoringi yemanga pulu pulu ye awili olandopa[†], Eronondo enone ningendo: ‚Olio mengo puku nokonge pulu ye popo tomolo pokore nuni unjone molo kouni teko mimi tendeyo. Olio kolea Isipi yando lipe memba orumu ye Mosisi welea naa okomo kene nambe-emünje?’ niringi.

⁴¹ Kanu walemonga enone kongi pirimu kao walo none teli te teko mimi teko, ‚Imu olionga pulu yemo.’ ningu popo toko melema kalko siku, eno enono teko mimi teringi mele pilkulie konopu siku kongi kaloringime kinie langi nongo moloringi.[‡]

⁴² Aku teringimunge Pulu Yemo eno lipe bulu sipe, oli kinie ena kinie kombukandipi kinie mulune angilimoma enone ‚Olio nokolemele pulu yemboma.’ ningu popo toko melema kalko singe teringi kinie kanopalie ‚Kapola, enonga aku siku teangi.’ nimbe siye kolorumu. Aku teringi mele Pulu Yemone ungu umbu tondorume pilku yemboma ningu siringi ye tene ungumu bokune torumu mele kapola telemo. Akumu isipe:
‘Pulu Yemone nimbendo: ‚O Isirele yemboma,
ou ponie tu paono yembo naa peli kolea ku lieline
eno kongi pirimu kao kinie sipisipi kinie
membe kinie popo toko kaloringime
popo toko kalko na siringiye?’

⁴³ ‚Molo.’ Eno sele-ulke mengo puringu
‘Pulu ye Mollokonga tamandu ulkemo.’ ningu
mengo puku,
‘Repape olionga pulu ye te.’ ningu
yunge kombukandipi none teli te teko anjiku,
kanu melema ‚Olionga pulu yemboma.’ ningu

[†] 7:36: ungu pulu te Jono 2:11*. [‡] 7:36: Wendo Oringi kolomongo awili 8 anjo anjo kepe molemo.

[§] 7:37: inie yakondo 3:22-23, Unku Manema 18:15, LLuku 13:33. Unku pulu te bokumunge alsena anjokondo ‚35. profet’. * 7:38: Wendo Oringi 20. [†] 7:40: bokumunge alsena anjokondo ‚34.3. hetpris’. [‡] 7:41: Wendo Oringi 32:1-6.

kapi ningu popo toringi.

Aku teringimunge nane eno mindili lipu simbondo
'Eno kolea sirindune naa molangi.' nimbu makoropo,
eno kolea awili Bapillono nekendo

kolea anjopa tengu lipu mundumbo." nirimu.[§]
nimbe bokune torumu. Aku sipe nimbe bokune torumu mele eno sike aku
siku teringi.

⁴⁴ "Kolea ku lieline olionga anda kolepalimene Pulu Yemo eno kinie
molorumu sele-ulke kanumu kanoko 'Pulu Yemo olio kinie molemo.'
ningu enone yu popo toko melema kaloringi sele-ulkemo takoko anjeringi.
Pulu Yemone Mosisindu "I siku i siku takangi." nimbe ulkemo angilimbe
mele lipe ora sirimu aku siku enone takoko anjeringi.*

⁴⁵ Pe yandopa Josuane olionga anda kolepalime nokorumu kinie eno
kanu sele-ulkemo tekisiku, Pulu Yemone sirimu koleana mengo ongo
anjeringi.[†] Pulu Yemone kanu koleana yembo talape lupe peringime
olionga anda kolepalime "Kolo wangoko molangi, aku mamo liengi,
kanune pelemele yemboma kamu pang." nirimu kinie kanu koleana
ou peringi yembo talapema enone toko munduku, sele-ulkemo mengo
ongo kanune takoringi, yandopa ye nomi kingi Depisi molorumu kinie
we angilierimu.

⁴⁶ "Pulu Yemone Depisi yu kanopa peanga kanopa konopu mondorumu
kulu yuni Pulu Yemondo walsipelie nimbendo: "Na kalopa lsimu ye Jekopo
popo torumu Pulu Yemo molomba ulke te, ou sele-ulkemo angilierimu
mele, manda manjipu takondamboye?" nirimu.[‡]

⁴⁷ Nalo Pulu Yemone "Molo." nirimu kinie Depisinge malo Sollomonu,
yu Depisi kolo wangopa ye nomi kingimu molopalie, Pulu Yemonga ulke
tembelemo takondorumu.[§]

⁴⁸ "Nalo Imbi Paa Olandopa Mololi Pulu Yemo yembomane takolemele
ulkemanga naa molemo. Pulu Yemone ungu umbu tondorumume
yemboma nimbe sirimu ye tene aku sipe nirimu kanumu. Kanu yemone
nimbindo:

⁴⁹ "Pulu Ye Awilimuni nimbendo:
"Mulu koleamo nanga manie molopo
koleama nokolio polomo,
ma koleamo nanga kimbu mundulio koleamo.
Pe enone nanga nambolka ulkemo takondongeye?
Molo na tena manda koro molomboye?

⁵⁰ Nanga kimuni imelema pali naa terinduye?" nirimu.*
nimbe *'Aisayane'* aku sipe nirimu kanumu." nimbe Sitipenene nirimu..

⁵¹ "Eno karaye teli yemboma,[†] enone nando "Pulu Yemo teko kenjiku yu
ungu taka tondokono." nikimili nalo akumu molo. Eno 'Pulu Yemonga
yemboma molamili.' ningu kangi te kopisiku wendo limele[‡] nalo yembo
Pulu Yemonga ungu naa piliehi yemboma mele molko enonga komume

§ **7:43:** Emosi 5:25-27; (Jeremaya 19:13). * **7:44:** Wendo Oringi kolomongo awili 25-31, 37-40.

† **7:45:** Josua 3:14-17, 23:9, 18:1. ‡ **7:46:** Pulu Yemone Depisindu "Molo." nirimu temanemo Pe Samuelle 7 molemo. § **7:47:** Ou Kingime 6. * **7:50:** Aisaya 66:1-2. Pulu Yemo ulke telune manda molomba ulke te manda naa takondomolo. Koleamanga pali yuni mindi terimumu yunge ulkemo mele. Yu olionga ulke tembelemonga manjipe manda naa molomba." nimbe nirimu. (Pulu Yemo mulu kimbunenga pali molemo.) † **7:51:** aku nirimumu kanjollo yemando nirimu kanumu.

‡ **7:51:** bokumunge alsena anjokondo "18. katim skin".

pipi siku konopume pipi siku molemele. § Eno enonga anda kolepalime teringi mele teko, enone Mini Kake Telimunge ungumu liku bulu siku "Naa pilimolo." niringi mele enoaku siku nilimele.

⁵² Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningusiringi ye te enonga anda kolepalimene mindili liku naa siringi ye te molorumuye? Te naa molorumu kanumu. Kanu yemane Pulu Yemonga Ye Sumbi Nilimu ombá mele ningusiringime kepe enonga anda kolepalimene toko kondoringila. Kanu kinie Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningusiringi yemane "Ombá." niringi ye kanumu kamu orumu kinie eno nanga ungumu pilku molemele yemane 'Yu toko kondangi.' ningusiringi opa puluema liku siringi kinie yu toko kondoringi.

⁵³ Eno Isirele yemboma, eno angellomane Pulu Yemonga ungu manema* siringi yando likulie tengenanjiku naa teringi yemboma, enone Pulu Yemonga Ye Kake Teli Yesusiaku siku toko kondoringi." nimbe Sitipenene nirimu.

7:54-8:2 Sitipene Kouni Toko Kondoringi Temanemo

⁵⁴ Yuni enondoaku sipe nirimu pilkulie, yu-kinie paa mumindili kolko enonga kerema kongiluk pulue toringi.

⁵⁵ Nalo Mini Kake Telimu Sitipene yunge konopune omaba molopa kapola terimu-ne yuni olando sipe kanopa mulu koleana sukundukanorumu kinie Pulu Yemonga tondolo patelimu kinie yunge tondolomo kinie akume kanopa, Yesusi Pulu Yemonga ki umbukundu ola angilierimu kanorumu.[†]

⁵⁶ Aku sipe kanopalie nimbendo: "Mulu koleamo kune lipe anjo yando pukumu kanokoro kinie Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo‡ Pulu Yemonga ki umbukundu ola angilkimu kanokoro." nirimu.

⁵⁷ Yuniaku sipe Pulu Yemo kinie Yesusi kinie kapola kapola moloringili mele nirimu pilkulie, "Pulu Yemo kinie ungu takatondokomulepamo." ningusiringi 'Yunge ungu nikimumunaapiliemili.' ningusiringi komupipi siku eno ungu lupe mare tondolo munduku niliku yu molorumune lkisiku ongo

⁵⁸ yu ambolko kunduku kanukoleawilimunge palana ulsu munduku, yu kouni tonge toringi. Ou kotena "I sipe isipe temukanomulu." ningusiringi konditoringi yemane yu kouni tongendo enonga wale pakolime kulkulie, ye kango te kanopa angilierimune 'Nokopili.' ningusiringi. Kanu yemonga imbimu Sollo. §

7:58,60, 8:1,3 Pollonga Pulu Pulu Temanemo

⁵⁹ Enone yu kouni tokokondonge toringi kinie Sitipenene Yesusi kinie ungu nimbendo: "Awili Yesusi, na mini pukuru. Nu molenona wambo ni." nirimu.

⁶⁰ Kanu kinie yu kouni tokomanie mundoringi kinie koperongo langopa ru nimbeline nimbendo: "Awilimur,* iteko kenjikimili ulumu pundunaatokomundukusiyekolou." nimbeline yu kolorumu.

§ **7:51:** Girikiungune 'konopumenga kangi te kopisiku wendo naalili yemboma molemele.' nimbe molemo. Ya ungu pulumu sumbi sипу torumulu. * **7:53:** bokumunge alsena anjokondo "26. lo".

† **7:55:** Yesusi mulukoleanaola pupelie manie molorumu (Mako 16:19), nalo ya "ola angilierimu" nimbe molemomoso Sitipenendo "Yando ou." nimbe sukundulimbendo ola angilierimunje? ‡ **7:56:**

bokumunge alsena anjokondo "32.3. Pikanini Bilong Man". § **7:58:** Pe yunge imbi te "Pollo" niringila; inie anjokondo 13:9. * **7:60:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela".

8

8:1-3 Pollone Kirasinge Yemboma Mindili Sirimu Temanemo (7:54 kinie 7:58 molemo temaneselo pali liku tere leko kanani)

¹ Sollone Sitipene toko kondoringi kanopalie 'Papu tokomele.' nimbe yu konopu peanga lierimu.

Sitipene kouni toko kondoringi kanu walemonga Kirasinge yembo talape kolea awili Jerusalleme moloringime* enonga opa puluemane pulu polko teko kenjiku paa mindili awili teko siringi kinie eno pali bulu balu ningu puku, mare kolea Judia disirikindu puku molko, mare kolea Sameria disirikindu puku moloringi. Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu yema mindi Jerusalleme we moloringi.

² Pulu Yemonga ungumu pilku moloringi ye marene Sitipene ono teko kola awisili teringi.

³ Nalo Sollone 'Kirasinge yembo talapemo kamu manie pang.' nimbe pulu polopa yembomanga ulkemanga pupe, yembo moloringime ki kundupe lipe meli pupe ka sirimu.

8:4-12:25 YESUSINI "NANGA KONGONOMO TENDE-PAA." NIMBE LIPE MUNDORUMU YEMA KOLEA JUDIA DISIRIKI KINIE SAMERIA DISIRIKISELO ANDOKO YESUSINGE UNGUMU NINGU SIRINGI TEMANEMO

8:4-25 Kolea Sameria Disiriki Lierimu Taonomanga Pillipuni Temane Peangamo Topa Sirimu Temanemo

⁴ Kirasinge yembo bulu balu ningu puringimene Yesusinge temanemo kolea lupe lupemanga pali toko siliku puringi.

⁵ Kirasinge yembomanga lipe tapondoli kusikusi ye Pillipu[†] Sameria disiriki lierimu taono tenga maniendo pupelie nirimumuni, Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimunge[‡] temanemo topa sirimu.

⁶ Pillipu yuni ungu nirimu mele pilku, 'Pulu Yemo kinie tapu toko moloringili, lipe ora sirimu ulu tondoloma[§] terimu kanokolie, yemboma pali komu tendeko pilku moloringi.

⁷ Yembo awisili kuru konopune moloringime Pillipuni "Ongo ulsu paa!" nirimu kinie ru ningu wendo ongo purringi. Kimbu kolopa pora sirimu yemboma kinie, kimbu pange tepa karaye tepa perimu yemboma kinie tepaconde lsimu.

⁸ Pillipuni aku sipe ulu tondoloma terimu kulu aku taonona moloringi yemboma konopu awili teko siringi.

⁹ Kanu taonona ye te molorumu, yemonga imbimu Saimono. Pillipu ou naa opili kurumene Saimono yu liku tapondoringi kinie yuni "Na ye awilimu. Na imbi molemo." nimbe ulu tondoloma terimu. Kolea Sameria yembomané pali ulu tondoloma terimu mele kanokolie konopu awisili liku mundoringi.

¹⁰ Yembo kamakoma kinie koropama kinie yunge ungumu komu tendeko pilkulie ningendo: "I yemo Pulu Yemo tondolo pelemo mele yu tondolo aku sipe pelemo yemo. Yu Tondolo Pelemo Pulu Yemo molemo." niringi.

¹¹ Saimono alieli ulu tondolo awisili terimu kulu kanoko konopu awisili liku mundukulie yunge ungumu pilku yu lombili purringi.

* **8:1:** bokumunge alsena anjokondo "43. sios". † **8:5:** inie yakondo 6:1-7. ‡ **8:5:** 12 bokumunge alsena anjokondo "23. Krais". § **8:6:** 13 ungu pulu te Jono 2:11*.

¹² Nalo Pillipuni Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa melema nokolemo nokomba* mele temane peangamo topa sipe, Yesusi yu yemboma lipe tapondopa kolo wangopa mindili norumu yemo molopa, yu Pulu Yemone 'Lipu mundumbo.' nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu molorumu mele[†] nimbe sirimu kinie yembo awisilini 'Sike nikimu.' ningu tondolo munduko pilkulie[‡], Saimono munduku siye kolko konopu alowa teko, no lsingi.

¹³ Saimono kepe Pillipuni nirimu mele 'Sike nikimu.' nimbe tondolo mundupe pilipelie no lsimu. Lipelie Pillipu molorumune lombili pupe, Pillipuni 'Pulu Yemo kinie tapu toko moloringili, lipe ora sirimu ulu tondolo awisili terimu mele kanopalie konopu awisili lipe mundorumu.

¹⁴ Kanu kinie kolea Sameria disiriki yembomane Pulu Yemonga unggumu konopu siku pilku lsingi mele Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu ye kolea awili Jerusalleme moloringi yemane pilkulie niringimuni, enonga ye Pita kinie Jonoselondo "Sameria yemboma liku tapondangili pale." ningu elo liku mundoringi.

¹⁵⁻¹⁶ Akune pukululie niringilimuni, Sameria yemboma moloringine Mini Kake Telimu ou naa orumu-ne kanu liku mundoringi yeselone 'Eno Mini Kake Telimu liengi.' ningululie, 'enonga' ningu Pulu Yemo mawa tenderingili. Ou Awili Yesusinge imbi leko[§] no mindi lsingi.

¹⁷ Kanu kinie pe Pita kinie Jonoselo pukulu enonga pengena ambolingili kinie eno Mini Kake Telimu lsingila.

¹⁸ Kanu kinie elone yembomanga pengena ambolingili kinie eno Mini Kake Telimu lsingi mele Saimonone kanopalie yu elo moloringiline kou mone memba ombalie elondo nimbendo:

¹⁹ "Nane yembo tengi pengena ambolombo kinie Mini Kake Telimu lipili." ningulu elone itekembele tondolomo 'na siengili.' nimbu kou mone membo okoro." nirimu.

²⁰ Nalo Pitane topondopa nimbendo: "Nuni 'Pulu Yemone we silimo melte kou monene manda topo toko limele.' konopu lekenomonga nunge kou monema meli kolea kerine pani.

²¹ Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo mele nu aku sipe molo, akumunge ikongono telembole mele nunge kongono te paa molo.

²²⁻²³ Nuni olto telembole mele kanoko kumu panjilinomonga nu molko kenjiku, ulu pulu kerimene nu ka silimo kene 'Ikonopu Ikerero mele Awilimuni 'Manie pupili.' nimbe siye kolombanje.' ningu, kinié aku teko kenjilino ulu pulume kanoko keri kanoko konopu alowa teko, yu-kinie ungu ningu mawa teani." nirimu.

²⁴ Aku nirimu pilipelie Saimonone topondopa nimbendo: "Na kinie wendo ombá nikimbili ulume wendo naa opili kene elone na liku tapondoko Awilimu* kinie ungu ningu mawa tendangili." nirimu.

²⁵ Pita kinie Jonoselone Yesusi kinie molkolo kanoringili mele ningu sikulu, Awilimunge unggumu ningu sikululie, elo kelko Jerusalleme purringili. Pungele pukulie kolea Sameria[†] disiriki sukundu taono lierimumenga temane peangamo toko siliku purringili.

8:26-40 Pillipuni Temane Peangamo Kolea Apirika Itiopia Yemo Topa Sirimu Temanemo

* ^{8:12:} bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". † ^{8:12:} inie yakondo 5:40-42. ‡ ^{8:12:}

bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". § ^{8:15-16:} 8:12 bokumunge alsena anjokondo "28. nem".

* ^{8:24:} bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela". † ^{8:25:} bokumunge alsena anjokondo "39. Sameria".

26 Pulu Ye Awilimunge angello tene Pillipunu nimbendo: "Jerusalleme munduku siye kolko Gasa taono punge pulimele aulke akune kolea ku lieline pani pu." nirimu.

27 Kanu kinie Pillipu akune purumu. Pupe kanorumu kinie Itiopia ye te aulkena omба purumu kanorumu. Kanu yemo yu ambo Kandasi, kolea Itiopia yembomanga Ambo Nomi Kunimunge kou mone nokondorumu ye awilimu. Pillipuni yu aulkena ou naa kanopa lipili yu Pulu Yemo popo topa imbi lipe ola mundundumbendo ou Jerusalleme purumu.

28 Pe kelepa ulkendo pumbendo kongi otene kundorumu karona ola molopa Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye[‡] Aisayane torumu bokumu kanolipe ulkendo pumbe purumu.

29 Kanu kinie Mini Kake Telimuni Pillipunu nimbendo: "Nu puku kongi otene karo kundupe meli omба pukumumu lombili pu." nirimu.

30 Kanu kinie Pillipu karo omба purumune lkisisipe pupe pilierimu kinie ye karona molorumu kanumu yu Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye Aisayane torumu bokumu kanopa nilipe purumu pilipelie, walsipelie nimbendo: "Nu bokune ungu kanoko nikinumunge ungu pulumu pilkinu molo moyole?" nirimu.

31 Ye kanumuni topondopa nimbendo: "Yembo tene na nimbe naa simbe kinie na nanu nambopo plimboye?" nirimu.

Aku nimbeline Pillipunu nimbendo: "Nu karona tapu topo molambilou." nirimu.

32 Pulu Yemonga ungumu yemone kanorumu mele isipe:

"Kongi sipisipi waloma mengo puku tolemele mele
yu aku siku meli puku toringi.[§] Aku kinie
kongi sipisipi indi porongendo ambolemele kinie
ungu naa nimbe we tendepa lemo mele
yu tonge teringi kinie
aku sipe ungu naa nimbe molorumu.

33 Yu ulu te tepa naa kenjerimu nalo
kote we tendeko ka sikulie toko kondoringi.
Yu ambolango te naa mepili yu toringimunge
yunge kalopa lsimu yembo talape te naa molemo."^{*}

nimbe, bokune aku sipe molorumu ungumu kanorumu.

34 Itiopia yemone Pillipu walsipelie nimbendo: "I bokumu torumu yemone nawendo iungumu nirimuye? Yu yuyundu nirimu molo yembo te lupendo nirimuye?" nimbe walserimu.

35 Kanu kinie Pillipuni kanu yemondo ungume nimbendo yemone kanorumu ungumenga pulumu pulu polopa nimbe sipe Yesusinge temane peangamo topa sirimu.

36 Aulkena pungele pukulu no kélo tenga puringili kinie Itiopia yemone Pillipunu nimbendo: "I no omба pukumumu kana. Meltene na no limbo alkemo manda pipi simbe molo no manda limboye?" nirimu.

37 (Pillipuni topondopa nimbendo: "Yesusinge ungu nimbu sikirumu 'Akumu sike lemo.' ningu tondolo munduku pilienu liemo no manda lini." nirimu.

[‡] **8:28:** bokumunge alsena anjokondo "35. profet". [§] **8:32:** bokumunge alsena anjokondo "44. pikinini sipsip". ^{*} **8:33:** Aisaya 53:7-8.

Itiopia yemone topondopa nimbendo: “‘Yesusi Kirasi yu sike Pulu Yemonga Malo.’ nimbu pilkiru.”[†] nirimu.)[‡]

³⁸ Kanu kinie karo kanumu ‘Liepili.’ nimbe Pillipu kinie elo pukue tokolo nona manie pukululie Pillipuni Iftiopia ye kanumu no linderimu.

³⁹ Nomo munduku siye kolkolo wendo oringili kinie Awilimunge Minimuni Pillipu walsikele lipe meli purumu kinie nema terimu kulu Itiopia yemone yu altopa naa kanopa, konopu silipe yunge ulkendo purumu.

⁴⁰ Minimuni Pillipu memba pupe Asitote taonona mendorumu kinie yu akune molopalie koleamanga pali temane peangamo topa silipe andopa kolea awili Sisaria wendo purumu.

9

9:1-25 Pollo Damasikasi Pupe Terimu Temanemo

*9:1-19 Pollo Konopu Alowa Tepa ‘Yesusi Yu Sike Ye Nomi Kirasimu.’
Nimbe Yunge Yemo Molorumu Temanemo* (9:1-25 pali kanani.)*

¹ Sollo ou pulu polopa Awilimunge lombili andoli yemboma mindili lipe sirimu mele[†] mundupe siye naa kolopa, ‘Eno kolangi.’ nimbe we mindili lipe sipe molorumu. Aku sipe tepa molombando Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamo[‡] molorumune pupe

² mawa tepa walserimu kinie ye nomimuni pepá te topa sipelie nimbendo: “I ye Sollo kolea awili Damasikasi pupe, Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilimele ulkemanga pupe, Yesusini terimu mele pilku molemele yemboma kanopa ka sipe, Jerusalleme yando meli opili.” nirimu.

³ Kanu kinie Sollo yu kolea awili Damasikasi nondopa pumbe purumu kinie walsikele mulú koleana pateli te manie ombo yu molorumune pa awili tepa terimu.

⁴ Yu topa manie mundorumu[§] lepa pilierimu kinie ungu te yundu nimbendo: “Sollo, Sollo, nambemuñe nuni na mindili liku silinoye?” nirimu.

⁵ Sollone nimbendo: “Awilimu,* nu naweye?” nirimu.

Yuni topondopa nimbendo: “Na Yesusi nuni mindili liku silino yemo.”[†]

⁶ Kinié ola molko ne kolea awiline sukundu pani. Akune puni kinie nu teni mele ye tene nimbe simbe.” nirimu.

⁷ Sollo pea puringi yema poporome ungu mele pilku yembo te naa kanokolie, eno ungu naa ningu we angilieringi.

⁸ Sollo mongo makilipe ola molorumu nalo mongone melte naa kanorumu. Akumunge yu pea puringi yemane yu ki ambolko meli kolea awili Damasikasi sukundu puringi.

[†] 8:37: bokumunge alsena anjokondo “32.2. Pikinini Bilong God”, “8. bilip”. [‡] 8:37: Pilipe konginjeli yembo marene ningendo: ‘Pala () sukundu ungumu ou-pulu-pulu Giriki ungune naa torumu, naa molorumu kene naa molopili.’ niringimunge Pisini ungune kinie Ingillisi ungu boku marenga kinie naa tolemele naa molemo. ^{*} 9:: inie anjokondo 22:4-16, 26:9-18. [†] 9:1: Sollone ou pulu pulu molopa terimu mele temanemo inie yakondo 7:58,60, 8:1,3 molemo, liku tere leko kanani. [‡] 9:1: bokumunge alsena anjokondo “34.3. hetpris”. [§] 9:4: Yu yuyu topa manie mundorumunje. “Meltene yu topa manie mundorumu.” naa nikimu. Yembo marene pilkulie ‘Yu kongi dongi molo otenga bulu mingine molopa purumu.’ ningu pilimele nalo naa pilimolo. Mana kimbu kongono tepa purumu kinie topa manie mundorumunje, molo kongi dongi tengen bulu mingine molopa purumu kinie topa manie mundorumunje, naa pilimolo. ^{*} 9:5: bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”. [†] 9:5: inie anjokondo 26:14.

9 Wale yepoko yu mongone melte naa kanopa langi kepe no kepe naa nomba we molorumu.

10 Kolea awili Damasikasi sukundu Yesusinge lombili andoli ye te molorumu,[‡] yunge imbimu Ananayasi. Awilimuni Ananayasi molorumune ombo kumbu mele sipelie "Ananayasi." nimbe walserimu.

Yuni topondopalie nimbendo: "Awilimu, na ya molio." nirimu.

11 Awilimuni yuntu nimbendo: "Aulke imbi leko 'Aulke Sumbi Nilimu' nilimele kanune nu pukulie ninimuni, Judasinge ulkena puku walsiku, kolea awili Tasisi ye te, yemonga imbi Sollo, yu akune na kinie ungu nimbe molemo kene puku kanani.

12 Sollo yu kumbu mele tepa kanomu kinie ye te, yemonga imbimu Ananayasi, yu ombo yunge kimuni mongona ambolomu kinie yunge mongoselo peanga liemu kanomu." nimbe Awilimuni nirimu.

13 Ananayasini topondopa nimbendo: "Awilimu, ye kanumuni nunge yembo kake teli[§] Jerusalleme moloringime tepa kenjipe mindili lipa sirimu mele yembo awisilini temane toko nilimele pilio.

14 Pulu Yemo popo tondoringi ye awilimene yu pepá toko siringi lipa memba ombalie, nunge imbi leko nu-kinie ungu nilimele yemboma ka simbendo orumu." nirimu.

15 Nalo Awilimuni yuntu nimbendo: "Molo. Ye nikiru akumu 'Yu nanga kongono tendepili.' nimbu mako torunu yemo. Yu Isirele yemboma naa molko umbu lupe mololi yemboma* kinie enonga ye nomi kingime kinie molongemanga kepe Isirele yembo[†] molongemanga kepe pupe nanga ungumu nimbe simbe kene nikiru mele te-pani.

16 Yuni nanga ungumu andopa nimbe sipelie umbune memba mindili nombá mele nane lipu ora simbo." nirimu.

17 Kanu kinie Ananayasi pupe ulke nirimu kanune sukundu pupe Sollo ambolopalie nimbendo: "Año Sollo, nu aulkena oni orunu kinie Awilimu nuni kanorunu, kanu ye Yesusini 'Nu mongone altoko kanoko Mini Kake Telimu nunge konopune ombo molopa kapola tepili.' nimbe na "Pu." nimu-ne okoro." nirimu.

18 Kanu kinie tamburumbu yunge mongoselonga melte pipi sirimu kanumu ombo wendo purumu kinie yu kelepa mongone melema manda kanopalie nirimunumi, yu ola molopa 'Kirasinge yemo kamu molambo.' nimbe no lsimu.

19 Aku tepalie, langi pokore norumu kinie yu kelepa enge perimu.

9:19-22 Pollone Temane Peangamo Damasikasi Yemboma Topa Sirimu Temanemo (9:1-25 pali kanani)

Sollo yu wale mare kolea awili Damasikasi molopa Yesusinge lombili andoli yemboma kinie molorumu.

20 Yu sumbi sipe pupe Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkemanga pupe Yesusi molorumu mele nimbe sipelie nimbendo: "I yemo Pulu Yemonga Malo."[‡] nirimu.

21 Yunge ungu pilieringi yembomane mini-wale mundukulie walsiku pilkulie ningendo: "Ne aku nikimu yemo, Yesusinge imbimu leko Pulu

[‡] **9:10:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". § **9:13:** inie 9:32,41, anjokondo 26:10. Yembo kake telimunge pulumu isipe mele: Awili Yesusini molo Pulu Yemone 'Nanga yemboma' nimbe lipa 'yunge yemboma mindi molangi.' nimbe lipa mondolemo. Aku yemboma Kirasinge yembomando aku sipe nirimu. * **9:15:** bokumunge alsena anjokondo "2. arapela lain". † **9:15:** bokumunge alsena anjokondo "31.2. pikinini bilong Isrel". ‡ **9:20:** bokumunge alsena anjokondo "32.3. Pikinini Bilong God".

Yemo kinie ungu niringi yembo Jerusalleme moloringime tepe kenjipe topa bulu balu sipe mundupe mindili lipe sirimu ye kanumu moloye? Pe kinié ya ombo aku siku teko molemele yemboma ka sipe Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime^S molemelena memba pumbe yemo imu lepamo.” niringi.

²² Nalo Sollo yunge engemo paa olandopa perimu, Pulu Yemone ‘Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.’ nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu* Yesusi yu kanu yemo molorumu mele tondolo mundupe nimbe sirimu kulu Juda yembomane yundu ungu te topondoko manda naa niringi.

9:23-25 Juda Yembomane Pollo Kinie Opa Pulue Moloringi Kulu Kolea Awili Damasikasi Mundupe Siye Kolopa Kowa Purumu Temanemo (9:1-25 pali kanani.)

²³ Wale awisili ombo purumu kinie Juda yembomane Sollo tongendo langi niringi,

²⁴ nalo yu pilierimu. Yu tongendo tangoli kepe ipulueli kepe pala kerepulumenta nokoko moloringi.

²⁵ Nalo walse ipulueli yu lombili puringi yembomane ‘Yu naa tangi.’ ningu mengo puku, kou palana ola mengo puku wale basiketena lakilkku ka moko toko ‘kolea awili Damasikasi, ulsu mundoringi.[†]

9:26-31 Pollo Jerusalleme Pupe Terimu Mele Temanemo

²⁶ Sollo ‘Damasikasi mundupe siye kolopa pupe, kolea awili Jerusalleme ombalie nirimunumi, Yesusinge lombili andoli yemboma kinie pea pea molomba terimu nalo enone ‘Yuni lipe lou sipelie we nikimu. Yu paa sike Yesusinge ungumu pilieli ye te molo,’ ningu pilkulie yu pipili koloringi.

²⁷ Nalo Banapasini[‡] yu lipe Yesusini “Nanga kongonomo tende-paa.” nimbe lipe mundorumu yema^S eference

moloringine meli pupelie enondo nimbendo: “I yemo aulkena pupe Awilimu kanorumu, Awilimuni yundu ungu te nirimu kinie yu kolea awili Damasikasi pupe ‘Yesusinge ungumu nikiru.’ nimbe pipili naa kolopa nimbe sirimu.” nimbe aku sipe mele nirimu.

²⁸ Aku nirimununge Sollo yu eno kinie pea molopa, Jerusalleme we andopa molopa, “Awilimunge ungumu nikiru.” nimbe* pipili naa kolopa andopa nimbe sirimu.

²⁹ Yu kinie Giriki ungu niringi Juda yemboma kinie kerepale niringi nalo enone yu toko kondonge teringi.

³⁰ Tonge teringi mele ‘Yesusi pilku moloringi, angenupilimene pilkulie, yu kolea awili Sisaria maniendo mengo pukulie ‘Kolea awili Tasisi pu.’ ningu mundoringi.[†]

³¹ Kanu kinie Sollone yemboma tepe kenjerimu mele mundupe siye kolorumu kinie Judia kinie Gallilli kinie Sameria[‡] kinie kanu disirikimenga Kirasinge yembo talapemo-kinie^S umbune te wendo naa orumu, molko kondoringi. Awilimu pipili kolko ‘Yunge ungumu pilipu lipu teamili.’ ningu moloringi kulu Mini Kake Telimuni eno lipe tapondorumu kinie

^S 9:21: bokumunge alsena anjokondo “34.2. bilkpris”. * 9:22: bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”. † 9:25: Pe Korini 11:32-33; akune pikisamo kananila. ‡ 9:27: inie yakondo 4:36-37. § 9:27: bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”. * 9:28: bokumunge alsena anjokondo “28. nem”. † 9:30: Kolea awili Tasisi yu Sollo yunge pulu kolea kanumu. Inie 9:11. ‡ 9:31: bokumunge alsena anjokondo “39. Sameria”. § 9:31: bokumunge alsena anjokondo “43. sios”.

yunge talapemo enge nimbe yembo awisili yunge talapena sukundu sukundu puringi.

9:32-35 Pitane Kolea LLida Ye Iniasi Tepa Konde Lsimu Temanemo

³² Pita koleamanga pali andopalie, walse LLida taono ,Pulu Yemonga, yembo kake teli moloringime* pupe kano-porumu.

³³ Akune ye te molorumumunge imbibu Iniasi, yu kimbu ki kolopa pora sirimu kulu ponie engaki aniembo lierimu.

³⁴ Pitane yundu nimbendo: "I niasi, Yesusi Kirasini 'Nu konde pani.' nikimu kene nu ola molko nunge aniembo leno kunungumu kimbou." nirrimu. Aku nirrimu kinie tamburumbu yu ola molorumu.

³⁵ LLida taono yemboma kinie Sarone taono yemboma kinie pali yu kanokolie konopu alowa Awilimunge ungumu pilku moloringi.

9:36-43 Kolea Jopa Ambo Tapita Dokasi Kolorumu Kinie Pitane Pupe "Nu Ola Molou." Nirimu Temanemo

³⁶ Jopa taono Awilimunge lombili andoli ambo te molorumu, yunge imbibu Tapita, (Giriki Ungune "Dokasi" niringi). Yu alieli siye naa kolopa, umbune perimu yemboma kondo kolopa koropama lipe tapondoru.

³⁷ Pita LLida taono molorumu kanu walemanga kanu ambomo kuru torumu kinie yu kolorumu, yunge onomo no lendeko suluminia tenga noseringi.

³⁸ LLida taono lierimune Jopa taono nondopa lierimu. Akumunge Awilimunge lombili andoli yembomane Pita LLida taonona molorumu pilkulie enone ye talo yu molorumune liku mundoringi kinie elo ongo yu paa mawa tekololie ningelendo: "Nu 'Pea pamili.' nimbu, limbolo okombolo." niringili.

³⁹ Pita elo kinie pea pupe yu ulkena purumu kinie enone yu ulke suluminiana mengo puringi. Ambo wayema Pita angilierimune nondoko ongo makaye teko angilku kola tekolie, Dokasi yuni konde molopalie enonga mulumbale tenderimume ongo liku ora siringu.

⁴⁰ Pitane "Eno suluminiana naa molko, ulsu paa." nimbeline, koporongo langopa manie molopa Pulu Yemo kinie ungu nirrimu. Aku tepalie ambo onomo lierimune topele topa kanopalie nimbendo: "Tapita, nu ola molou." nirrimu. Kanu kinie mongo makilipelie Pita kanopa imbi sipelie ola molorumu.

⁴¹ Pitane yu ki ambolopa lipe ola anjipelie, ,Pulu Yemonga, yembo kake telime kinie ambo wayema pea walsipelie "Dokasi konde pumu kene ongo liee." nirrimu.

⁴² Iulu wendo orumumu Jopa taono yemboma pali pilkulie, yembo awisilini 'Awili ,Yesusi, yu sike ,Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu.,' ningu tondolo manduku pilieringi.[†]

⁴³ Pita wale awisili Jopa ye te kinie molorumu. Yemonga imbibu Saimono, yu kongi kao kalu tepa mimi tepa kou lsimu yemo.

10

10:1-11:18 Pita Kinie Romo Ye Konilliasiselonga Temanemo

10:1-8 Mulu Koleana Angello Te Ombo Ye Konilliasi Ungu Nimbe Sirimu Temanemo

* ^{9:32:} 41 ungu pulu te inie yakondo 9:13*. † ^{9:42:} inie anjokondo 14:23, 18:8. Bokumunge alsena anjokondo "8. bilip" kananila.

¹ Romo ye te kolea awili Sisaria molorumumunge imbibimmo Konilliasi. Yu Romo ami ye wane anderete nokorumu yemo. Aku ami yemanga talapemonga imbibimmo Italli Ami Ye Talapemo.

² Yu kinie yunge pulu lemo yemboma kinie eno Juda yemboma molo. Yembo lupema molkolie Pulu Yemo pipili kolko liku awi siku yunge ungumu pilieringi yemboma moloringi. Yuni mele molo torumu yemboma lipe tapondopa kou mone sipe, alieli Pulu Yemo kinie ungu nirimu.

³ Walse ipupene ena tere killoko mele Konilliasi yu Pulu Yemo kinie ungu nimbe molopalie* kumbu mele tepa kanorumu. Pulu Yemonga angello te ombo yu molorumune orumu sumbi sipe kanorumu. Angellomone yundu nimbendo: "Konilliasi." nirimu.

⁴ Konilliasi pungu pungu nimbe yu neme neme nimbe kanopalie walsipe nimbendo: "Awilimu, nambe-emuye?" nirimu.

Angellomone topondopa nimbendo: "Nuni Pulu Yemo kinie ungu ningu, yembo koropama liku tapondoko, telenomonga Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo.

⁵ Kinié nuri ye mare Jopa taonondo pangli liku mundukulie, akune ye te molemomonga imbibimmo Saimono, yunge imbi te Pita, "Yu opili." niengi.

⁶ Saimono Pita yu pelemo ulke pulu yemonga imbibimmo Saimonola nilimele. Yu kongi kao kilu tepa mimi tepa kou mone limo yemo, yungeulkemo nomu kusa kélona angilimo." nirimu.

⁷ Angello kanumuni aku sipe nimbelie yu purumu. Kanu kinie Konilliasini yunge kendemande ye talo kinie, yu lipe tapondoru yu ami ye te kinie "Eno waa." nirimu. Kanu ami yemo yu Pulu Yemonga ungumu pilierimu yemola.

⁸ Konilliasini enondo ulu wendo orumu mele pali nimbe sipelie, "Eno Pita liku meli wangti Jopa taonondo paa." nimbe lipe mundorumu.

10:9-23 Pita We Molopa Kumbu Mele Tepa Kanorumu Temanemo (10:1-11:18 pali lipe tere lepa temane paa telumu.)

⁹ Eno puku aulkena pekolie, opalikundi anjopa puku awi tangoli Jopa taono nondoko punge puringi. Awi-tangoli Pita Pulu Yemo kinie ungu nimbendo ulke imune ola purumu.

¹⁰ Kanu kinie Pita engelene kolopa 'Langi te namboa!' nimbe pilierimu. Yemboma langi kokele kaloringi kulu nokopa molopalie, yu kumbu mele tepa kanorumu kinie,

¹¹ mulúne anjo yando pupe, múlu wambale paa awili te, ekendo ekendo pundu kisenga ambolopalie taka lipe mana manie mundorumu.

¹² Aku mulumbalena suku kongi lopa kera wambyie mele-takerama pali moloringi.

¹³ Kanu kinie ungu te ombalie yundu nimbendo: "Pita, ola molko imele molementa te toko nou." nirimu.

¹⁴ Pitane topondopa nimbendo: "Awilimu,[†] paa naa nombo! Nuni kanoko keri kanoleno melema kinie, "Kalaro molemo." nilino melema kinie, olio Juda yembomando "Naa nangi." ningu ungu mane sirinu melema na naa nolio naa nombó, molo!" nirimu.[‡]

¹⁵ Wale talo sipe kanu ungumu altopa wendo ombo yundu nimbendo: "Pulu Yemone kake tendelemo melemando nuni "Kalaro molemo." ni naa ni." nirimu.

* **10:3:** inie 10:30. † **10:14:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela". ‡ **10:14:** Pulu Yemoneaku sipe nirimu ungu manemo LLipai 11.

16 Elo aku siku wale yepoko kere pale niringili kinie walsikele mulumbalemo kelepa mulúne olando purumu.

17 Pita konopu kimbu sipelie 'Tkumbu mele tepo kanokoromonga pulumu nambolkarenje?' nimbe pilipe molopili Konilliasini lipé mundorumu ye kanume ongo yembo marendo 'Saimononga ulkemo temoye?' ningu walsiliku ongolie, yunge ulke kerepulune ongo angilieringi.

18 Akune angilku walsikulie, "Saimono Pita andi molemoye?" niringi.

19 Pita yu kumbu mele terimumunge 'Pulumu nambolkarenje?' nimbe konopu kimbu sipe molorumu kinie Minimuni yundu nimbendo: "Ye yepoko nu koroko okomele.

20 Akumunge nu ola molko maniendo puku, konopu awisili liku naa munduku eno kinie pangí puyo. Nane yema lipu mundondu-ne okomele." nirimu.

21 Pita maniendo pupe yemando nimbendo: "Eno korokomele yemo na. Eno nambemune ongiye?" nirimu.

22 Yemane topondoko ningendo: "Romo ami ye wane anderete nokolemo ye Konilliasini olío lipé mundomu-ne omulu. Konilliasi yu ye sumbi nilimu, yu Pulu Yemo pipili kolemo yemo. Juda yembomane pali "Yu ye peangamo." nilimele. Pulu Yemonga angello tene yundu nimbendo: "Saimono Pita ungu te nipili nu piliéni kene 'Yu opili.' ni." nirimu." niringi.

10:23-33 Pita Konilliasinge Ulkena Purumu Temanemo (10:1-11:18 pali lipe tere lepa temane paa telumu)

23 Pitane nimbendo: "Eno pea peamili, ulkendo waa." nirimu.

Pekolie niringimuni, orili-ou yu eno kinie purumu kinie 'Yesusi pilku moloringi, Jopa taono Juda ye mare yu kinie pea tapu toko puringi.

24 Eno puku aulkena pekolie, orili-ou kolea awili Sisaria suku puringi. Konilliasini 'Kinié onge.' nimbe yunge angenupili lapali kinie pulu lierimu yemboma kinie "Sukundu sukundu waa." nirimu, eno liku maku toko nokoko moloringi.

25 Pita ulkena sukundu pumbe purumu kinie Konilliasi om̄ba yunge kimbune tamalu pepa yunge imbi lípe ola mundundupe kapi nirimu.

26 Nalo Pitane yundu nimbendo: "Na Pulu Yemo molo. Na we yemo. Nu ola molou." nirimu.

27 Ungu nilikulu ulke sukundu puringili kinie yembo awisili maku toko moloringi kanorumu.

28 Yuni enondo nimbendo: "'Juda yemboma kinie yembo lupema kinie telune naa molangi.' nilimele ungu manemo eno pilkimili. Na Juda yemo molopo iungu manemo piliomonga eno yembo lupe molemelena na naa olka, nalo Pulu Yemone na lipe ora simu mele isipe: 'Yuni nando nimbendo: "Yemboma apuruku 'Te kerí, kalaro mololimu.' ningu telune naa moloni kinie kapola naa temba." nimi. §

29 Akumunge na 'Ou.' ningu walsengi kinie enonga ungu lipu su naa sipu ondu. Nambemune nando "Ou." ningiye?" nirimu.

30 Konilliasini topondopa nimbendo: "Wale kise om̄ba pukumu, kinié ena tere killoko tekemo mele, ou aku sipe ipupene tere killokona inanga ulkena na Pulu Yemo kinie ungu nimbu molorundu kinie walsikele nanga kumbikerena yembo te mulumbale tondolo patelimu pakopa om̄ba angilipelie

³¹ nimbendo: "Konilliasi, nuni Pulu Yemo kinie ungu nilino mele yuni pilipe lipe, yembo koropama liku tapondoleno mele kanopa peanga kanolemo.

³² Kinié nuni ye mare Jopa taonondo pangí liku mundukulie, akune ye te molemo, yemonga imbimu Saimono, yunge imbi te Pita, "Yu opili." niengi. Pita yu kongi kao kilu tepa mimi tepa kou mone limo ye Saimononga ulkena molemo, yunge ulkemo nomu kusa kélona angilimo." nirimu.

³³ Aku nirimu pilipulie nane sumbi sipu nu molorunune ye marendo nu "Puku li-pe." nirindumunge nu ongo lingi, nu papu onu. Kinié olio Pulu Yemo kinie pea ombo molemolo yemboma 'Pulu Yemone nu ungu nimbe simume olio ningu sieni.' nimbu, pilimolondo ombo molemolo." nirimu.

10:34-48 (10:34-43) Pita Konilliasinge Ulkena Moloringi Yemboma Yesusi Ou Terimu Pe Temba Mele Temane Topa Sirimu Kinie

³⁴⁻³⁵ Konilliasini aku sipe nirimu kinie Pitane pilipelie nirimunumi, Konilliasinge ulkena moloringi yembomando pulu polopa nimbendo: "Ou na pilipulie, 'Pulu Yemone Isirele yemboma manjipe konopu mondolemo.' konopu lierindu. Nalo kinié pilkiru, yuni yembo talapemanga pali yembo telu telu ningu yu pipili kolko liku awi siku ulu pulu peangama sumbi siku telemele yemboma kanopa peanga kanopa 'Nanga' kumbikerena kapola ongo molangi.' nilimo lepamo, akumu kinié pilipero.

³⁶ "Pulu Yemone koro ou Isirele yembomando "Eno nokopa kondomba ye te mundumbo." nimbe mako torumu yemo talko orumu ye Kirasi Yesusi yu yembomanga pali Awilimu, akumuni olio Pulu Yemo kinie konopu telune pupili kapola kapola molomolo aulkemo akisinderimu temane peangamo Isirele yemboma moloringine Pulu Yemone nimbe mundorumu.

³⁷ Ou kolea Judia disiriki koleamanga pali ulu wendo orumume eno nanga ungu nikirumu pilkimili yembomane ou pilku pora silimele. Ou Jonone yembomando "Konopu alowa tekolie no liengi." nimbe aku ungume nimbe sirimu. Pe Yesusi kolea Gallilli disiriki yunge ulume pulu polopa terimu.

³⁸ Kopongo wele te pengena ondoko pakondoringi mele* Pulu Yemo yunge kongonomo tembando Pulu Yemone kolea Nasarete ye Yesusi Mini Kake Telimu sipe Yesusi 'Tondolo pupili.' nirimu. Kanu kinie Pulu Yemo Yesusi kinie molorumu kulu Yesusi koleamanga andopa ulu peangama tepa, 'kurumenga nomi' depelemone[†] ambolorumu yemboma "Konde pang." nirimu. 'Akumu eno pilku pora silimele.'[‡]

³⁹ "Juda yembomanga koleama pali kinie enonga kolea awili Jerusalleme kinie yuni ulu terimume pali olio yu lombili andorulumulene mongone kanopo molorumulu. Enone 'Yu kolopili.' ningu unjona uku toko panjeringi kolorumu.

⁴⁰ Nalo yu wale talo yembo ono koleana perimu yepoko sipemonga Pulu Yemone topa makinjindipelie "Yembomane nu kanangi mona molou." nirimu.

⁴¹ Yemboma pali yu lomboropa ola molorumu naa kanoringi. Ou Pulu Yemone 'Kanangi.' nimbe mako torumu yembomane mindi kanoringi; olio Yesusi lomboropa ola molorumu kinie yu pea langi nombo molorumulu yembomane mindi yu kanorumulu.

⁴² "Yuni oliondo nimbendo: "Enone yemboma temane peangamo toko siku, 'Pulu Yemone na 'Yembo konde molemelema kinie kolemelema

* **10:38:** bokumunge alsena anjokondo "23. Krais". † **10:38:** Akumu Setene. Bokumunge alsena anjokondo "9. devil". ‡ **10:38:** Palana 10:37 kumbi lepa mele.

kinie enonga pali kote tendepa pilimbe yemo molopili.' nirimu.'§ ningu yemboma ningu sie." nirimu.

⁴³ Pulu Yemone ungu umbu tondorumume yemboma ningu siringi yemane* pali ou yu ma koleana naa opili yunge ungumu ningu sikulie ningendo: 'Yesusi 'Yu sike ,Pulu Yemonga Malo molopa, sike yu mana manie ombo nanga nimbe kolo wangopa kolondorumu.', ningu tondolo munduku pilinge[†] yemboma Pulu Yemone Yesusi yembomanga nimbe tenderimumunge pilipelie kanu yembomanga ulu pulu keri teringime 'We manie pupili.' nimbe siye kolomba." nirangi." nimbe Pitane nirimu.

(10:44-48) *Eno Juda Yembomanga Ulsu Yemboma Moloringine Pulu Yemonga Minimu Orumu Lsingi Temanemo (10:1-11:18 pali lipe tere lepa temane paa telumu.)*

⁴⁴ Pitane aku sipe nimbe molopili Mini Kake Telimu ombo Pitane ungu nirimu pilku moloringi yembomanga konopune suku purumu.

⁴⁵ Pulu Yemone Mini Kake Telimu ou Juda yembo Kirasi pilielime sirimu mele pe aku sipe kanu yembo talape lupe moloringime sirimu kulu kanokolie Kirasi pilieli Juda ye Pita pea tapu toko oringimene paa suru nirangi.

⁴⁶ Kanu yembo lupema Mini Kake Telimu lsingimene umbu-ungu lupe lupema ningu Pulu Yemo kapi nirangi kulu pilkulie kanu yemane 'Mini Kake Telimu ombo enonga konopumenga pumu lepamo.' ningu pilieringi. Ou Kirasi pilieli Juda yembomanga konopune mindi Mini Kake Telimu purumu kanumu.

Kanu kinie Pitane nimbendo:

⁴⁷ "Olio Kirasi pilieli Juda yemboma Mini Kake Telimu lsimulu mele kinie iyembo talape lupema kepe Mini Kake Telimu likimili kene nawene "Eno no naa liengi." nimbe no manda mi tombaye?" nirimu.

⁴⁸ Aku nimbeline yuni nimbendo: "Eno Yesusi Kirasi yunge imbimunge no lie." nirimu. No liku pora sikulie enone Pitando ningendo: "Nu isili-ou naa pani. Wale pokore nu olio kinie pea molkolie pe-pani." nirangi kulu yu eno-kinie wale pokore we molorumu.

11

11:1-18 Pita Jerusalleme Pupe Kirasinge Juda Yemboma Yuni Konilliasi Kinie Ulu Terimume Nimbe Sirimu Temanemo (10:1-11:18 pali lipe tere lepa temane paa telumu.)

¹ Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu yema* kinie ,Yesusi pilku moloringi, angenupili kolea Judia disiriki pali moloringime kinie enone Juda yembomanga ulsukundu moloringi yemboma Pulu Yemonga ungumu pilku lsingi mele pilieringi.

² Akumunge Pita Jerusalleme olando purumu kinie kangomanga kangi te kopisiku lteringi ungu manemo[†] 'Paa teamili.' nirangi Kirasi pilieli yemane Pita Romo ye Konilliasinge ulkena purumu kulu yu iri tokolie

³ ningendo: "Nu Juda yemo molko yembo kangi naa kopisilimelemanga ulkena puku, eno kinie pea molko langi noringimu, paa teko kenjerinu." nirangi.

§ **10:42:** inie anjokondo 17:31, Ou-Korini 5:10, Ou-Pita 4:5. * **10:43:** bokumunge alsena anjokondo "35. profet". † **10:43:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". * **11:1:** bokumunge alsena anjokondo "1. aposel". † **11:2:** 3 Ou-Pulu-Pulu 17:10-11; bokumunge alsena anjokondo "18. katim skin".

⁴ Nalo Pitane ulu pali wendo orumume eno temane topa sirimu. Yuni nimbendo:

⁵ "Tena. Na Jopa taonona molorundu kinie na Pulu Yemo kinie ungu nimbu molopolie nirindumuni, kumbu mele tepo kanorundu kinie mulúmu anjo yando pupe, múlu paa awili te, ekendo ekendo pundu kisenga ambolopalie taka lipa mana manie mundorumu, na molorundune omba lierimu.

⁶ Akune sukundu kanorundu kinie kongi lopa kera wambyie mele takerama pali akune sukundu moloringi.

⁷ Kanu kinie ungu te ombalie nirimu pilierindu. Yuni nando nimbendo: "Pita, ola molko imele takera te toko nou." nirimu.

⁸ "Nane topondopo nimbondo: "Awilimu, paa naa nombo. Nuni kanoko keri kanoleno melema kinie, "Kalaro molemo." nilino melema kinie, olio Juda yembomando 'Naa nangi.' ningunungu mane sirinu melema ou walse kepe te paa naa norundu." nirimu.[‡]

⁹ "Wale talo sipe kanu unggumu altopa mulune wendo omba nando nimbendo: "Pulu Yemone kake tendelemo melemando nuni "Kalaro molemo." ni naa ni." nirimu.

¹⁰ "Olto aku sипу wale yepoko kerepale nirimbulu kinie walsikele mulúmu kelepa mólune olando purumu.

¹¹ "Mulúmu kelepa olando purumu kanu wele kolea awili Sisaria ye tene "Paa." nimbe mundorumu ye yepoko na molorundu ulkena oringi.

¹² Minimuni nando nimbendo: "Konopu awisili liku naa munduku iyema kinie pangipu." nirimu. I Kirasinge ye talo pakera eno na kinie pea tapu topo pupu, kanu Sisaria yemonga ulkena sukundu purumulu.

¹³ "Ulkena sukundu purumulu kinie kanu yemone oliondo nimbendo: "Pulu Yemonga, angello te nanga ulkena ombalie nimbendo: "Nuni ye mare Jopa taonondo pangipu liku mundukulie, akune ye te molemo, yemonga imbimu Saimono, yunge imbi te Pita, 'Yu opili.' niengi.

¹⁴ Nu kinie nunge ulkena pelemele yemboma kinie Pulu Yemone 'Eno mindili nolemela aulkena wendo ongo yu-kinie pea molko kondonge aulkena pangipu.' nimbe lipa tapondomba." nimbe[§] angellomone nando aku sipe nirimu." nimbe kanu yemone nirimu.

¹⁵ "Kanu kinie nane pulu polopo ungu nimbo nirindu kinie ou olio molorumulune Mini Kake Telimu manie orumu mele aku sipe eno moloringine orumu.

¹⁶ Aku terimu kinie nane Awilimuni ungu te ou nirimu mele altopo pilierindu. Yuni nimbendo:

"Jonone yembo no mindi linderimu nalo

Pulu Yemone eno Mini Kake Telimu lindimbe."^{*}
nirimu mele altopo pilierindu.

¹⁷ Aku liemo olio Awilimu Yesusi Kirasi 'Yu sike.' nimbu tondolo mundupu pilierimulu[†] kinie Pulu Yemone olio ou Mini Kake Telimu sirimu mele pe aku sipe aku yembo lupema sirimu liemo na nawe molopolie na Pulu Yemondo "Molo." nilkeye?" nimbe Pitane nirimu.

¹⁸ Pitane aku sipe nirimu mele pilkulie enone ou yundu niringi mele kamu munduku siye kolkolie, Pulu Yemo kapi ningulie ningendo: "Akumunge Pulu Yemone 'Yembo' lupema konopu alowa tekolie manda

[‡] **11:8:** inie yakondo 10:28. [§] **11:14:** bokumunge alsena anjokondo "21.2. kisim bek". * **11:16:** Mako 1:8. [†] **11:17:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "23. Krais", "8. bilip".

molopa mindi puli ulu pulumu‡ liengi.’ nimbe panjerimu lepamo.” niringi.

11:19-30 Kolea Andiyoko Yemboma Kirasinge Temanemo Pulu Polko Pilik Lsingi Mele

19 Ou Sitipene toko kondokolie pe Kirasinge yemboma mindili liku siringi kinie eno bulu balo ningu puringi kinie mare kolea Pinisia puku, mare kolea Saipirasi puku, mare kolea awili Andiyoko pukulie niringimuni, Juda yemboma mindi temane peangamo toko siringi.

20 Nalo ye mare, enonga pulu kolea Saipirasi kinie Sairini kinie, eno kolea awili Andiyoko pukulie pulu polko Awili Yesusinge temane peangamo yembo lupema toko siringila.

21 Pulu Yemone eno lipe tapondorumu kulu yembo awisili “I ungumu sike.” ningu tondolo munduku pilkulie konopu alowa teko ‘Awilimunge yemboma molamili.’ ningu moloringi.

22 Aku teringi temanemo Kirasinge yembo talape Jerusalleme moloring-imene§ pilkulie enone Banapasindu* “Kolea awili Andiyoko pu.” niringi.

23-24 Banapasi yu ye peangamo, Pulu Yemo ‘Sike.’ nimbe paa tondolo mundupe pilierimu yemo; Mini Kake Telimu konopune molopa kapola terimu yemo. Yu kolea awili Andiyoko pupe kanorumu kinie Pulu Yemo yembo awisili we kondo kolopa tenderimu mele† kanopalie yu paa konopu sipe, eno ‘Awilimu mindi tondolo munduku pilku, mele te lupe alowa teko konopu naa mondangi.’ nimbe ungu mare nimbe sirimu. Yembo awisili Awilimunge talapena sukundu ongo moloringi.

25 Kanu kinie Banapasi yu kolea awili Andiyoko mundupe siye kolopa, Sollo korombando Tasisi taono purumu.

26 Pupe yu kanopa lipelie kolea awili Andiyoko yando meli orumu. Kanu kinie elo kolea awili Andiyoko Kirasinge yembo talapemo-kinie pea molkolo yembo paa awisili ungu mane sikulu molangili ponie telu omba purumu. Kolea awili Andiyokona, Yesusinge lombili andoli yembomando‡ we yembomane imbi leko pulu polko ‘Kirasinge Yemboma’ niringi.

27 Kanu walemanga Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi ye mare§ kolea awili Jerusalleme molkolie kolea awili Andiyoko maniendo oringi.

28 Kanu ye oringimenga ye te, yunge imbimu Akapasi, yu ola angilipelie, Minimuni yu pe wendo ombá mele nimbe sirimu pilipelie nimbendo: “Romo gapomanone nokolemo koleamanga pali engele pe lemba.” nirimu. (Aku nirimu mele pe ye Lodiasi, Romo koleamanga pali nokorumu ye paa awili kumbinemo molorumu kinie, sike aku engelemo wendo orumu.)

29 Ye Akapasiniaku nirimu kinie pilkulie ou wendo naa opili Awilimunge lombili andoli yembomane ‘Olionga angenupili Judia disiriki molemelema lipu tapondopo kou mone isipu mako topo siemili.’ ningu panjeringi.

30 Kanu kinie kou mone popo sikulie Banapasi kinie Solloselo “Kou mone Jerusalleme mengo puku Awili Yesusinge yembo nokolemele yema* puku si-pele.” niringi kinie mengo puku si-poringili.†

‡ **11:18:** bokumunge alsena anjokondo “24. laip”. § **11:22:** bokumunge alsena anjokondo “43. sios”. * **11:22:** inie yakondo 4:36. † **11:23-24:** inie anjokondo 13:43, 14:26. ‡ **11:26:** bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”. § **11:27:** bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. * **11:30:** bokumunge alsena anjokondo “16. hetman”. † **11:30:** inie anjokondo 12:25.

12

12:1-5 Ye Nomi Kingi Erotene Jemisi Topa Kondopalie, 'Pita Topo Kondambola' Nirimu Kinie

¹ Ye Nomi Kingi Erotene ,kolea awili Jerusalleme molopa, Kirasinge yembo talapemonga* yembo mare mindili lipe sipe tombando yunge ami yemando "Mare puku ka si-pee." nirimu kinie ka siringi.

² Jononga angenu Jemisi "Taa!" nirimu kulu pilkulie opa teli lou pulsene yu toko kondoringi.

³ Aku teringi kinie Juda yemboma pilku peanga pilieringi kulu kanopalie nirimumuni, pe "Pita puku ka si-pe." nirimu kinie yu puku ka siringila. Juda yembomane ponie tengah kolea awili Jerusalleme ongo akune pulu Pulu Yemone enonga anda-kolepalime Naa Topa We Omba Purumu mele[†] pilieringi wale akumu imbi leko, 'Pillawa Akoli Mele Isimu Naa Munduku Pillawa We Kalko Noringi Walema' niringila, aku walemanga yuni aku terimu.

⁴ Pita ka siku ka ulkena panjeringi kinie ami ye talape kise, talapena sukundu ye kise kise ningu moloringi eno pali lipe tere lepa malapu kanumu, "Eno yu nokoko mola." nimbelie nirimumuni, "Pulu Yemone enonga anda-kolepalime Naa Topa We Omba Purumu mele pilieringi wale akumu ombo pumbe kinie 'Yemboma kanangi.' nimbu eno molongena membo pupu kote tendepo pilipu ami yemando "Taa." nimbo." nirimu.

⁵ "Mimi siku nokaal!" nirimu kulu kanu ami yemane Pita ka ulkena pepili nokoko moloringi. Nalo Kirasinge yembomane Pulu Yemo kinie Pitanga ungu tondolo munduku nindiku moloringi.

12:6-19 Mulu Koleana Angello Tene Pita Omba Ka Ulkena Wendo Lsimu Temanemo

⁶ Ipulueli-oukundu Erotene Pita wendo lipe kote tendemba terimu kinie ipulueli mele Pitanga kiselo ami ye talo kinie ka senene ka toringi, Pita awi suku singine we uru perimu. Ka ulkena peringi yemboma nokoli ye mare kerepulune angilku ka ulke pali nokoko angileringila.

⁷ Kanu kinie Awilimunge angello te Pita uru perimune orumu kinie kanune paterimu. Yuni Pitanga wangune topa makinjindipelie, "Welea ola molou." nirimu. Kanu kinie ka seneselo yuyu moki lepa manie purumu.

⁸ Angellomone Pitando nimbendo: "Nunge kako toko kimbu su mon-dou." nirimu kinie aku terimu. Kanu kinie yuni "Kinié ola ali walemo pakoko na lombili ou." nirimu.

⁹ Pita molorumu suluminiamo mundupe siye kolopa yu lombili pupelie nirimumuni, angellomone terimu mele yu naa pilipelie 'Kumbu' tepo kanokoro.' konopu lierimu.

¹⁰ Pukululie niringilimuni, ka ulkena peringi yemboma nokoli ye telu angilierimune ongo pukulu, nokoli ye talo sipe angilierimune ongo pukululie, kolea awiline wendo pungelelo ka ulke pala kune kapane teline puringili kinie kunemo yuyu lsimu kinie ulsu ongo pukulu, aulke puline wendo pukulu aulke paka maliena oringili kinie angellomo Pita tamburumbu mundupe siye kolopa yu purumu.

¹¹ Kanu kinie Pita, ou yu 'Kumbu tendu.' konopu lierimu nalo pe kinié yunge umbu konopu ombo perimu kinie yuni pilipelie, "A, kinié na pilpero. Kingi Erotene nando 'Teambo.' nirimu mele kepe Juda yembomane nando 'Teamili.' ningu pilieringi mele kepe 'Aku siku naa

* **12:1:** bokumunge alsena anjokondo "43. sios". † **12:3:** bokumunge alsena anjokondo "30. Pasova".

teangi.' nimbe Awilimuni[‡] yunge angellomo na "Ka ulkena wendo li-pou." nimbe mundomu lepamo, kinié na pilipero." nirimu.

¹² Aku sipe pilipelie nirimumuni, Jono, yunge imbi te 'Mako' niringi, kanumunge anumu Marianga ulkena Pita yu purumu. Kanune yembo awisili maku toko Pulu Yemo kinie ungu ningu moloringi.

¹³ Pita aku ulkena pupelie nirimumuni kune topa kilu-kilu sirimu kinie kongono teli ambo wenepo te, yunge imbimu Roda, kune limbendo ombalie nirimumuni,

¹⁴ Pitanga ungumu pilipe imbi sipelie, 'Yu okomo lepamo.' nimbe pilipe konopu sipelie kune naa lipe yu kelepa lkisipe anjo pupe yembomando "Pita ombo kerepulune angilimo." nirimu.

¹⁵ Nirimu kinie pilkulie niringtonuni, 'Pita ka ulkena pelemo.' konopu lekolie ambomo yundu "Nu kekelepa tokolie nikinuye?" niringi. Nalo yuni karaye tepalie, "Molo. Sike Pita ombo kerepulune angilimo." nirimu.

Kanu kinie enone ningendo: "Pita nokolemo angellomo ombo kerepulune angilimo lepamo. Paa sike Pita molo." niringi.

¹⁶ Aku siku kerepale ninge niringi kinie Pitane kune topa kilu-kilu sipe angilierimu kinie kune wendo liku kanoringi kinie sike Pita kerepulune angilierimu kanokolie suru ningu mini-wale mundoringi.

¹⁷ Nalo yuni enondo "Ungu naa niee." nimbe kimuni pipi sipelie nirimumuni, Awilimuni yu ka ulkena wendo lsimu mele temane topa sirimu. Topa pora sipelie yuni enondo nimbendo: "I nikiru mele Jemisi[§] keme, olionga angenupilime kinie, eno puku ningu si-pee." nimbeline yu eno mundupe siye kolopa kolea tenga lupe purumu.

¹⁸ Kolea tangoramu kinie opa teli ami yema ola molkolie, 'A, Pita tena mupe?' ningu pilku mini-wale paa awili teko mundoringi.

¹⁹ Erotene Pita koropa naa kanopa lipelie nirimumuni, yu nokoringi ami yemanga kote tendepa pilipelie, ami ye lupe maredo nimbendo: "Pita nokoko kenjengi ami yema eno kolangi mengo puku toko kondo-paa." nirimu.

12:19-23 Ye Nomi Kingi Erote Kolorumu Temanemo

Kanu kinie kingi Erote kolea Judia disiriki mundupe siye kolopa kolea awili Sisaria maniendo pupe wale mare kanune molorumu.

²⁰ Kolea awili Taya kinie Saidonoselonga yemboma Kingi Erote mumindili kolopa molorumu kulu eno maku tokolie yu molorumune oringi. Kanu yemboma Kingi Erote nokorumu koleana langi puku topo toko liku no-pou-pou teringimunge yu kinie 'Taka lipu molamili.' ningendo oringi. Erotenga ulke kinie melema pali nokorumu ye Billasitasi 'Olio lipa tapondopa Erote nimbe sipili.' ningu ou yu molorumune puku yu kinie ungu niringi. Aku tekolie Erote molorumune puku "Kinie olio kinie taka lipu molamili." ningu puku mawa teringi.

²¹ Kanu kinie "Erote kinie 'Taka lipu molamili.' nimbu, pupu ni-pumolo." ningu panjeringi walemonga Erote yunge ye nomi kingi wale pakoli peangama lipe pakopa yunge kingi kongongo tembando molorumu polona molopalie ungu awisili yemboma nimbe sirimu.

²² Kanu kinie yemboma yu kapi ningu ru ningulie ningendo: "I ungu nikimu mele yembo tene nilimo mele naa nikimu. Pulu ye tene nilimo mele nikimu." niringi.

[‡] **12:11:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela". § **12:17:** Inie 12:2 "Jemisi" nimbe molemo yemo lupe, ya 12:17 "Jemisi" nimbe molemo lupela. Ya 12:17 Jemisi yu Yesusi angenu, Kirasinge Jerusalleme yembo talapemonga tapu ye awilimu. Pep "Jemisi" nilimu topa mundorumu yemo iyemonje.

²³ Kanu kinie enone "Yu pulu ye te mele molemo." niringi mele Erotene pilipe peanga pilipe Pulu Yemo kapi naa nirimu-ne Pulu Ye Awilimunge angello tene yu topa noserimu, opiye kawene yu norumu kinie yu kolorumu.

12:24 Pulu Yemonga Ungumu Purumu Mele Temanemo

²⁴ Nalo Pulu Yemonga ungumu koleamanga pali pilku kapola tenderingi.

12:25 Banapasi, Pollo, Jono Mako, Enonga Temane Te

²⁵ Banapasi kinie Solloselo kolea awili Andiyoko munduku siye kolko kolea awili Jerusalleme kou mone mengo puringilime yemboma siku pora sikulie niringilimuni,* Jerusalleme munduku siye kolko Andiyokondo yando Jono liku mengo oringili. (Jononga imbi te 'Mako' niringi.[†])

13

13:1-21:14 POLLONE YESUSINGE UNGUMU KOLEA AWISILI ANDOPA NIMBE SIRIMU TEMANEMA

Kolomongo Awili 13-14selo Pollo Pulu Polopa Awili Yesusinge Ungumu Nimbe Silipe Andorumu Temanemo

13:1-3 Banapasi Kinie Polloselo Pulu Yemone "Teale." Nirimu Mele Kolea Andiyoko Yembomane "Teangili Pale." Niringi Temanemo

¹ Kirasinge yembo talapemo* kolea awili Andiyoko moloringimenga mare Awilimuni ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yema molko,[†] mare yemboma ungu mane siringi yema moloringi. Enonga imbime isipe: Banapasi keme, 'Ye Pombera'[‡] niringi ye Simiono keme, kolea Sairini ye LLusiasi keme, (poropinji te nokorumu ye nomi kingi Erotinga ulkena awi lierimu) ye Maneyene keme, Sollo keme.

² Kirasi pilieli yemboma Awilimu[‡] kapi ningu imbi liku ola mundunduku langi naa nongo mi toko moloringi kinie Mini Kake Telimuni nimbendo: "Nane 'Banapasi kinie Solloselo teangili.' nindu kongonomo teangili mako tangi." nirimu.

³ Aku nirimu kulu pilkulie langi naa nongo mi toko Pulu Yemo kinie ungu ningulie, elo ki ola munduku ambolkolie "Pale." ningu mundoringi.

13:4-12 Kolea Saipirasi Pukululie Teringili Temanemo

⁴ Mini Kake Telimuni "Elo pale." nimbe lipa mundorumu kinie Sellusia taono maniendo pukulu, nomune sipi lierimune suku pukulu kolea Saipirasi puringili.

⁵ Sallamasi taono ongolo sipine manie pukululie, Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkemanga andoko Pulu Yemonga ungu ningu siringili. Jono Mako elo lipa tapondopa pea tapu toko andoringi.

⁶ Kolea Saporasi nomu kusa suku singine lierimu kolea te. Akune kimbu kongono tekolo kolea kangamanga ungu ningu siliku pukululie, Peposi taono nomu kelona lierimune wendo puringili. Kanune Juda ye te molorumu kanoringili. Kanu yemo kurumenga nomi Setenene lipa tapondorumu-ne ulu tondoloma tepa, yu kolo topa "Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipu eno nimbu sikiru" nimbe yemboma kolo topa sirimu yemo. Yemonga imbimu Josua Malo. Imbi te Ellimasi niringila.

* **12:25:** inie yakondo 11:27-30. † **12:25:** inie 12:12. * **13:1:** bokumunge alsena anjokondo "43. sios". † **13:1:** bokumunge alsena anjokondo "35. profet". ‡ **13:2:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela".

⁷ Ellimasi yu Saipirasi poropinji nokorumu Romo gapomano ye Sesiasi Pollasi kinie tapu toko moloringili yemo. Sesiasi Pollasi yu pilipe konginjeli paa perimu yemo. Yuni "Pulu Yemonga ungu piliembo." nimbe yuni Banapasi kinie Solloselo "Wale." nirimu.

⁸ Nalo kurumenga nomi Setenene lipe tapondorumu kinie ulu tondoloma terimu ye kanumu, yunge imbi te Ellimasi niringi, kanumuni "Naa wangili." nimbe pipi simbe tepa, gapomano ye endisimuni 'Elonga ungu pilipelie 'Sike.' nimbe konopu alowa naa tepili.' nimbe, endisimu pilimbe aulkemo pipi simbe terimu. (Imbi Ellimasi kanumu Giriki ungu te, kanumunge pulumu kurumenga nomi Setenenga ulu tondoloma tendeli yemo.)

⁹ Kanu kinie Sollo, yunge imbi te Pollo niringila, yu Mini Kake Telimu konopune molopa kapola terimu kinie yuni Ellimasi neme neme nimbe kanopalie nimbendo:

¹⁰ "Nu depelemonga[§] malo te, nu mele sumbi silimenga opa pulue te moleno. Kiyengo nimbe andopa wa nomba kolo topa tepa kenjeli ulumenga pali pulume nu-kinie pelemo. Awilimuni yemboma lipe tapondolemo aulkemo pipi siku, 'Yemboma aulke tengä lupe pamili.' ningu kolo tolono ulume manda munduku siye naa koloniye?"

¹¹ Aku kapola, Awilimuni nu kinie 'Opa pulue molambili.' nikimu. Nunge mongoselo tambulumbe kinie nu kolea patemba mele naa kanoko, wale mare sumbulu tolina moloni." nirimu.

Pollone aku nirimu kinie tamburumbu kupe mele tene Ellimasinge kumbikeremo pipi sipe sumbulu torumu kulu yu andopa pererimu. Yembo tene yu 'ki ambolopa aulke lipe ora sipe meli pupili.' nimbe kororumu.

¹² Gapomano ye endisimuni ulu wendo orumu kanumu kanopalie, Awili Yesusi molopa terimu mele Pollo Banapasiselone mane siringili kanumu pilipe mini-wale mundupe "I nikimbili mele sike nikimbili lemo." nimbe tondolo mundupe pilierimu.

13:13-52 Pollo Yu Kolea Pisidia Sukundu Lierimu Kolea Andiyoko Pupe Yesusi Olio Lipe Tapondomba Orumu Mele Nimbe Sirimu Temanemo

¹³ Pollo kinie tapu toko puringi yema kinie Peposi taono munduku siye kolko sipine Peka taono puringi. Peka akumu Pambillia poropinji lierimu taono te. Kanune Jono Mako^{*} elo mundupe siye kolopa Jerusallemnendo kelepa purumu.

¹⁴ Kanu kinie Pollo kinie Banapasiselo Peka taono munduku siye kolkolo kolea Pisidia poropinji Andiyoko taono[†] puringili. Pukululie, 'Juda yemboma koro moloringi,' wale Sambate kinie[‡] 'Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungu pilieringi ulkena puku moloringili.'

¹⁵ Yembo maku toringime nokoringi tapu yemane 'boku lipe, Mosisini Pulu Yemonga ungu manema pilipelie boku torumu ungu te kinie, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane boku toringi ungu te kinie[§] kambu toko pora sikulie, elo walsikulie ningendo: "Angenunguluselo, 'Yemboma ungu mane te simbolo.' konopu liengili liemo piliemili ongo ningu siele." niringi.

¹⁶ Kanu kinie Pollo ola angilipelie nimbendo:

"Eno Isirele yemboma kinie Pulu Yemonga imbi liku ola mundundoli yembo lupema kinie ungu te niembo pilie." nimbeline yuni nimbendo:

[§] **13:10:** Akumu Setene. Bokumunge alsena anjokondo "9. devil". * **13:13:** inie anjokondo 15:37-39. [†] **13:14:** Ya Andiyoko taono lupe. Kolea awili Andiyoko lupela (11:19,26,27, 13:1).

[‡] **13:14:** bokumunge alsena anjokondo "37. Sabat". [§] **13:15:** bokumunge alsena anjokondo "26.2. Lo na Profet".

17 "Olio Isirele yembomanga Pulu Yemone olionga anda-kolepali mako topa "Eno kinie enone pe pe kepe kalko lingema kinie na nokopo molombo." nirimu.* Kanu kinie eno kolea Isipi moloringi kinie 'Eno yembo talape paa awisili molangi.' nirimu.[†] Kolea Isipi eno yembo talape paa awisili moloringi kinie yuni yunge tondolomone eno aku koleamonga ulsu memba omba.[‡]

18 kolea ku lepa langi naa oli koleana memba pupelie, eno ponie paono talo ombo pupili kolea ku lieli akune teko kenjiku moloringi mele yuni kanopalie, yunge konopune umbune tepili kanopa molorumu.

19 Yunge yemboma 'Kolea Kenane kamu molangi.' nimbelie yembo talape yepoko pakera akune ou moloringime topa mundupe mamo yunge yemboma lipe sirimu.[§]

20 Eno kolea Isipi puku molko, kelko yando ongo molko, kolea pulu yemboma toko mundengi ponie po anderete pipiti ombo purumu.*

"Kanu kinie Pulu Yemone 'Nanga yemboma nokaa.' nimbe walse yembo tela lipe mondopa, walse yembo tela lipe mondolipe pupelie nirimunumi,[†] pe yuni ungu umbu tondorumume pilipe[‡] yando nimbe sirimu ye Samuelene 'Eno nokopili.' nirimu.

21 Kanu ye Samuelene eno nokopa molopili eno we tapu yembomane nokoringimunge siye terimu kulu "Ye nomi kingi tene olio nokopili mako tou." niringi. Kanu kinie Benjaminini kalopa lsimu ye te, Kisi malo Sollo, Pulu Yemone mako torumu, yu enonga pulu pulu ye nomi kingimu molopili ponie paono talo ombo purumu.

22 "Pulu Yemone Sollo makoropalie "Depisi enonga ye nomi kingimu kolo wangopa molopili." nirimu.[§] Yuni Depisindu nimbendo: "Jesi malo Depisi nanga ulume pali pilipe lipe temba lemo na kanopolie yu kanopo peanga kanolio." nirimu.

23 Kanu kinie Pulu Yemone Isirele yembomando* "Eno lipe tapondomba ye te simbo." ou nirimumu[†] 'Kamu siembo.' nimbelie yuni kanu ye Depisini yandopa kalopa lsimu yembo tene 'Yemboma Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Limbe Ye Yesusi[‡] mepili.' nirimu.[§]

24 Yesusi ou naa opili No Lindeli Jonone Isirele yembomando pali ungu mane sipelie nimbendo: "Ulu pulu kerime munduku siye kolko konopu alowa teko no lie." nirimu.*

25 Jono yu aku kongonomo nondopa tepe pora sipelie yuni enondo nimbendo: "Na nawe konopu lemeleye?" nirimu. "Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." nirimu ye Kirasimu 'Ombá.' ningu nokoko molemele 'Akumu na.' konopu lekemeleye? Na aku yemo

* **13:17:** aku mele ou pulu pulu Eporayamondo nirimu (Ou-Pulu-Pulu 12:1-3). † **13:17:** Kolea Isipi molko wendo puringi mele Wendo-Oringi boku pali akune aku temanemo molemo. ‡ **13:17:** Isipi molko yembo awisili parananga liringi mele WendoOringi 1:7 molemo. § **13:19:** Josuanga temanemo boku tengah toringi molemo. * **13:20:** Poniemonga ungu te Wendo-Oringi 12:40-41. Kolea Kenane puku kolea pulu yemboma toko makororingi temanemo boku Josua molemo.

† **13:20:** Enonga temanema Nokoringi Yemboma molemo. ‡ **13:20:** Samuelene torumu bokuselo kanani. § **13:22:** Kingi Sollo kinie Depisiselonga temanemo Ou-Samuele, Pe-Samuele, Ou-Kingime 1:1-2:12. * **13:23:** Jekoponga imbi te Isirele, kanumuni kalopa lsimu yembomane 'Olio Isirele yemboma' niringi. Enonga imbi te 'Juda yemboma'. Juda yu Isirelenja malo te. † **13:23:** Aisaya 11:1-16. ‡ **13:23:** bokumunge alsena anjokondo "21.3. kisim bek". § **13:23:** Yesusi kalko lsingi yembomanga imbime Mateyu 1:1-17, LLuku 3:23-38 molemo. * **13:24:** Mateyu 3:2,11selo, LLuku3:7.

molo. Ombá yemo paa peangamo na paa kerimu, yunge we kongono kepe manda naa tepo yunge kimbu su ka pilke manda naa tondolka.” nirimu.[†]

²⁶ “Angokeme, eno Eporayamone kalopa lsimu yemboma[‡] kinie, eno Pulu Yemo pipili kolko liku awi silimele yembo lüpema kinie, itemane peangamo, Pulu Yemone olio lipe tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo lipe, yu kinie pea molopo kondomolo aulkena lipe mondorumu temane peangamo olionga.

²⁷ “Jerusalleme moloringi yemboma kinie enonga ye awilime kinie enone Yesusi kanoko imbi naa siku, ‘Pulu Yemone ‘Eno nokopa kondomba ye te mundumbo.’ nimbe mako torumu ye Kirasimu yu.’ konopu naa leko, yunge imbi we leko ‘Yu we yere.’ konopu lieringi. Nalo olionga ye nomi kanumene “Yesusi toko kondangi.” niringimunge Pulu Yemone ungu umbu tondorummume pilku yemboma ningu siringi yemane “I siku i siku tengen.” koronga-ou niringi aku mele wendo orumu. Kanu ungume kanu yemane bokune toringi molemo ungume “Yesusi tangi.” niringi yembomane, eno koro molemele, wale Sambatemanga pali boku kanoko pilieringi nalo kanu ungu taki teki bokune kanoko pilieringimenga pulumu naa pilieringi.

²⁸ Yu ulu te tepa kenjerimumu kanokolie ‘Yu kolopili.’ ni naa niringi nalo Romo ye nomi Paillatendo mawa tekolie “Kolopili, unjona ola uku toko panjei.” niringi.

²⁹ “Ou yembomane eno pe tenge mele ningu boku toringi ulume pali Jerusalleme yembomane Yesusi kinie teko pora siringi yu kolorumu kinie yembo marene yu ongo unjona manie liku yembo ono teli kou kande tenga mengo puku noseringi.

³⁰ Nalo Pulu Yemone “Yu yembo ono koleana kelepa lomboropa ola molopili.” nirimu.

³¹ Kanu kinie yu lomboropa ola molorumu kinie ou yu naatangi yemboma yu kinie kolea Gallilli disiriki munduku siye kolko kolea awili Jerusallelendo olando puringi kanu yembomane enamanga taki-teki yu kanoringi. Kinié kanu yembomane kanoringi mele olionga Isirele yemboma ningu siliku andolemele.

³²⁻³³ “Pulu Yemone pe wendo ombá mele olionga anda kolepalimendo nirimu kanu ulumu olio kalko lsingime molamili kamu wendo omu, kanumu Banapasi oltone kinie eno temane peangamo topo sikimbulu. Pulu Yemone Yesusinge onomo topa makinjinderimu kanu ulumuni ou yuni “Tembo” nirimu mele wendo omu. Kanumundu Pulu Yemone yunge konana talo sipemonga suku nirimu nimbe molemo mele isipe:

“Nu nanga malo; kinié na nunge lanie.”[§]
nirimu.

³⁴⁻³⁵ Pulu Yemone ‘Yu paa pe kepe naa puropili.’ nimbe yu topa makinjinderimu kanumu ou naa tepili ungu talo pea ou nirimula. Kanu unguselonga te isipe:

“Depisindu tepo kondopo ulu peanga paa sikema simbo nirindu mele nu simbo.”*
nirimula. Te Depisini isipe nirimu:
“Pulu Yemo, nunge Ye Kake Telimu kolomba kinie
nuni ‘We puropili.’ naa nini.”[†]
nirimu.

[†] **13:25:** No Lindeli Jonone nirimu ungu pokore LLuku 3:15-16, Mateyu 3:11 molemo. [‡] **13:26:** bokumunge alsena anjokondo “31.1. pikinini bilong Eporayamo”. [§] **13:32-33:** Konana 2:7, Mateyu 3:17, LLuku 3:22. ^{*} **13:34-35:** Aisaya 55:3. [†] **13:34-35:** Konana 16:10, inie yakondo 2:27.

³⁶ Depisini Pulu Yemondo aku nirimu Depisi yuyu temba mele naa nirimu. Pulu Yemone yundu "Tei." nirimu kongonoma pali tepe lipelie yu kolorumu, ono teringi kinie purorumu.

³⁷ Nalo ye kolorumu ono teringi kinie Pulu Yemone topa maknjindipe "Lomboroko ola molou." nirimu kanu yemo yu purou naa purorumu. Aku yemo Yesusi.[‡]

³⁸ "Angokeme, aku terimu-ne 'Eno piliengi!' nimbu nimbo tekero mele isipe: Yesusini terimumunge yuni olianga ulu pulu kerime pali 'Kamu manie pupili.' nimbe akume siye kolomba.

³⁹ Mosisini ungu mane ou sirimumene 'Yembomanga ulu pulu kerime kamu ombo manie pumbe, eno konopu sumbi nimbe peli yemboma molonge.' manda naa nirimu nalo kinié Yesusi olionga nimbe tenderimu ulume "Sike aku terimu." ningu tondolo munduku pilinge[§] yemboma Pulu Yemone eno kanopalie, enonga ulu pulu kerime siye kolopa, eno 'konopu sumbi nimbe peli yemboma.' nimbe kanomba.*

⁴⁰ "Akumunge ou Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane ulu wendo ombá niringi mele 'Olio kinie wendo naa opili.' ningu, pilku kondoko molangi.

⁴¹ Kanu yemanga tene nimbendo:

"Eno ungu taka tondolemele yemboma pilieme.

Konopu awisili liku mundukulie kolangi.

Eno molemele walemanga name ulu te tembo,

kinié yembo tene akumu kanopa

"I sipe isipe wendo omu kanondu." nimbe

eno temane topa simbe kinie

'Ulu te aku sipe manda wendo naa ombá.' ningu pilku

"Kolo tokono." ningu, naa pilinge kene

eno ungu taka tondolemele yemboma pilieme.

Konopu awisili liku mundukulie kolangi."[†]

nirimu." nimbe Pollone nirimu.

⁴² Pollo Banapasiselo Pulu Yemonga ungumu pilieringiulkemo munduku siye kolkolo pungele teringili kinie yembomane elo mawa tekolie ningendo: "I ungu ningu sikimbilim pe, koro molomolo, wale Sambatemo kinie[‡] altoko ongo ningu siele." niringi.

⁴³ Bulu balo ningu pena puringi kinie Juda yemboma kinie yembo lupe[§] Pulu Yemonga ungu pilieringime kinie enonga yembo awisili Pollo Banapasiselo lombili puringi. Elone eno ungu ningu sikulu, "Eno 'Pulu Yemone we kondo kolopa tepe kondolemo ulu pulumu olio kinie pelemo mele pepa mindi pupili.' ningu molangi."* niringili.

⁴⁴ Pe Sambate walemo wendo orumu kinie aku taonona yembo paa awisili Pulu Yemonga ungu pilingendo maku toringi.

⁴⁵ Nalo yembo awisili Pollonga ungu pilingendo maku toringi kulu Juda yembomane kanokolue konopu keri panjiku Pollone ungu nirimume ungu taka tondoko "Nimbe kenjikimu." niringi.

⁴⁶ Kanu kinie Pollo Banapasiselone enondo tondolo mundukulu ningelendo: "Pulu Yemone 'Eno Juda yemboma yunge ungumu ou piliengi!' ou nirimu kulu eno kumbi lepo ombo nimbu sirimbulu. Nalo enone 'Olio

[‡] 13:37: inie yakondo 2:31-32. [§] 13:39: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". * 13:39: bokumunge alsena anjokondo "45. stretpela". [†] 13:41: Apakake 1:5. [‡] 13:42: bokumunge alsena anjokondo "37. Sabat". [§] 13:43: 46-48 bokumunge alsena anjokondo "2. arapela lain".

* 13:43: inie yakondo 11:23-24.

molopo naa kondolemolomonga alieli konde molopa kondopa mindi puli ulu pulumu[†] manda naa limolo.' ningu ungu nimbu sikimbulumu liku bulu siku naa pilimelemonga oltone eno Juda yemboma mundupu siye kolopo yembo lupema molemelenam pumbolo.

⁴⁷ Awilimuni[‡] oltondo "Aku teale." nirimu kanumu. Yuni nimbendo: "Koleamanga pali yemboma

mindili nolemela aulkena manda wendo ongo
Pulu Yemo-kinie molko kondonge mele

ningu sieni' nimbu

'Nu Isirele yembomanga ulsu molemele yembomanga

patendelimu molani.' nikiru." nirimu.[§]

niringili.

⁴⁸ Juda yembo naa moloringi yembomane aku niringili pilkulie konopu siku "Awilimunge ungumu peanga." niringi. Pulu Yemone 'Alieli konde molko kondoko mindi pang.' nimbe mako torumu yembomane 'Ungu nikimbili mele sike.' ningu tondolo munduku pilku lsingi.

⁴⁹ Elo moloringili koleamanga pali Awilimunge ungumu pupe kapola terimu.

⁵⁰ Nalo Juda yembomane Pulu Yemo pipili kolko pilieringi ambo nomime kinie kanu koleana ye awilime kinie teko mumindili kondoringi, kinie enone yemboma pali teko mumindili kondoko, Pollo Banapasiselo 'Enonga koleana naa molangili.' ningu toko makoroko ulsu mundoringi.

⁵¹ Aku teringimunge 'Teko kenjikimili kanangi.' ningulu elonga kimbune ma kulu tokolo^{*} Akoniamo taono puringili.

⁵² Andiyoko taonona moloringi Yesusinge lombili andoli yemboma[†] paa konopu awisili siku, Mini Kake Telimu eno kinie molopa kapola tepili moloringi.

14

14:1-7 (14:1-5) Pollo Banapasiselo Akoniamo Taono Andokolo Ungu Ningu Siringili Kinie (14:5-7) 'Kouni Tomolo.' Niringi Pilkululie Kowa Puku Kolea LLikonia Poropinji Puringili Temanemo

¹ Pollo Banapasiselo Akoniamo taono pukululie niringilumi, alieli taono tengah sukundu pukululie teringili mele aku siku Akoniamo kepe Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkena sukundu pukulu ungu mane siringili. Ningu kondoringili kulu pilkulie Juda yemboma kinie yembo lupema^{*} kinie enonga yembo awisili 'Yesusi molopa terimu mele nikimbili ungumu paa sike.' ningu tondolo munduku pilieringi.[†]

² Nalo 'Kolo tokombele.' ningu ungu naa pilieringi Juda yembomane yembo lupema teko mumindili kondoko kondi toringi kinie yembo lupemane Pollo kinie Banapasiselo konopu keri panjeringi.

³ Pollo Banapasiselo wale awisili Akoniamo taono molko 'Awilimunge' ningulu ungu 'pipili naa kolkolo tondolo munduku niringili kinie, Pulu Yemone 'Nane yembo we kondo kololi ungu nindikimbilimi 'Paa sike nikimbili.' ningu, pilku liengil!' nimbe 'Elone 'aku sipe mele, lipe ora simbe ulu tondolo[‡] awisili teangili.' nimbe lipe tapondorumu kinie ulu

[†] 13:46: bokumunge alsena anjokondo "24. laip". [‡] 13:47: bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela". [§] 13:47: Aisaya 49:6, LLuku 2:32. ^{*} 13:51: LLuku 9:5. [†] 13:52: bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". ^{*} 14:1: bokumunge alsena anjokondo "14. Grik". [†] 14:1: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". [‡] 14:3: ungu pulu te Jono 2:11*.

tondolo awisili teringili. 'Elone ulu tondoloma tengele kinie yembomane kanokolie, 'Paa sike Pulu Yemonga ungumu nikimbili lepamo.' ningu pilengi' nimbe Pulu Yemone 'Aku siku ulu tondoloma teangili.' nirimu.

⁴ Kanu kinie aku taonona yemboma konopu talo teko panjiku moloringi. Marene "Juda yembomane nikimilimu sike nikimili." niringi, marene "Pollo Banapasiselone nikimbili sike nikimbili." niringi.

⁵ Juda yemboma kinie yembo lupema kinie enone 'Pollo Banapasiselone tepo kenjipu kouni tamili.' ningu langi niringi

⁶ nalo langi niringi mele pilkululie elo kowa pukulu kolea LLikonia poropinji pukulu kanune LLisira taono kinie Depi taono kinie kolea nondopa lierimu koleamanga pali andokolo

⁷ temane peangamo we toko siliku andoringili.

14:8-20 (14:8-18) LLisira Taono Pukulu Ungu Ningu Siringili Kinie (14:19-20) Pollo Kouni Toringi Temanemo

⁸ LLisira taono ye te kimbu tambulolimu molorumu. Anumuni merimu kinie kimbu tambulolimu merimu,[§] walsikele kepe aulke naa andorumu.

⁹ Pollone ungu nirimu mele pilipe molorumu. Pollone yu neme-neme nimbe kanopalie, 'Pulu Yemone na manda tepa konde limbe.' nimbe pilipe molorumu kanopalie,

¹⁰ tondolo mundupelie yundu nimbendo: "Nu kimbu kambilku ola angiliei!" nirimu. Kanu kinie ye kanumu walsikele kimbu kambilipe ola angilipe purumu.

¹¹ Pollone ye kimbu tambulorumumu tepa konde lsimu kanokolie yembo maku toko moloringimene enonga LLikonia ungu leko ningendo: "Olio popo tolemolo pulu yemanga ye talo manie ongo mana ye alekolo olio molemolona okombele lepamo." niringi.

¹² Pollo ungu awisili nirimu kulu kanokolie 'Yu pulu ye Emisi' niringi.* Banapasi Pollo kinie tapu toko oringili kulu kanokolie 'Yu pulu ye Susi.' niringi.[†]

¹³ Kolo toli pulu ye Susi kanumunge tamandu ulkemo[‡] kanu taonona ulsukundu angilierimu, yunge ala yemo kongi kao pelea pokore kinie pillawa sindi mulkewe pokore kinie lipe 'Elo asipu popo topo kongime kalopo siemili.' nimbe taono pala kerepulune memba orumu.

¹⁴ Nalo Yesusini "Nanga kongonomo tende-pale." nimbe lipe mundo-rumu ye[§] Banapasi kinie Polloselone tenge teringi mele pilku keri pilkululie elonga wale pakolime liku sungu sikulu,* yemboma maku toringine lkisiku ru niliku pukululie ningelendo:

¹⁵ "Yema, aku ulumu nambemune tekemeleye? Olto eno mele, mana yeselo mindi. Temane peangamo eno topo simbolo ombulu. Eno pulu ye kolo toli koropama munduku siye kolko, kanu mele koropama bulu siku, mulu kinie ma kinie nomu kusa kinie melema pali tepa, yu yuyu konde molemo Pulu Yemonga ungumu 'Pilku liengi!' nimbululie, nimbu simbolo ombulu kanumu.

§ 14:8: inie yakondo 3:2-8. * 14:12: Enone 'Pulu ye Emisi yuni pulu yemanga pali ungu umbume yembomando nimbe sili pulu yemo.' ningu pilkulie Pollo 'yu Emisi' niringi kanumu.

† 14:12: 'Susi yu pulu yemanga pali lapa.' ningu pilkulie aku niringi kanumu. ‡ 14:13: Tamandu ulkemo kinie ulke tembeleselonga ungu pulumu telu. 'Pulu ye te olio kinie tapu topa molombando aku ulkena molemo.' ningu Pulu Yemo popo tondoringi yemane akune puku popo toko melema kalondoringi. § 14:14: bokumunge alsena anjokondo "1. aposel". *

'Elo olio nokolembele pulu ye popo tolemoloselo' ningu elo popo tonge teringi paa kanoko keri kanokololie aku teringili.

16 Ou sike yembo lupe lupema enonga konopuni pilku ulu teringime Pulu Yemone kanopa we siye kolopa, teko molonge kinie yu kanopa peanga kanomba mele kamu naa nimbe para sirimu.

17 Nalo ou Pulu Yemone 'Na molio mele naa piliengi!' nimbe melema pali lopi naa terimu. Yuni olia 'Nane eno kondolo tepo kondolio mele kanangi.' nimbe 'Lo manie ombla langi peangama wendo opili, eno nongo kapola tendeko konopu siku molangi.' nimbe aku sipe terimu." nirimu.

18 Elone aku niringili nalo yembomane 'Elo pulu yeselo.' ningu popo toko kongime kalonge teringi ulume 'Munduku siye kolangi.' ningulu tondolo munduku karaye teko "Molo!" niringili kinie munduku siye koloringi.

19 Kanu kinie Akoniamo taono kinie kolea Pisidia poropinji lierimu Andiyoko taono kinie moloringi Juda yembo mare LLisira taono ongolie eno kondi toringi kinie enone Pollo kouni tokolie, 'Kolomu.' konopu leko yunge onomo kunduku liku meli puku taonona ulskundu toko Iteringi.

20 Nalo Yesusinge lombili andoli yemboma yu lierimune ongo kakapu teringi kinie yu ola angilipe kelepa taonona sukundu purumu.

14:20-21 Depi Taono Kamu Puringili Temanemo

Opalikundu Banapasi kinie Depi taono puringili.

21 Akune temane peangamo toko siringili kinie yembo awisili Yesusinge ungumu pilku lsingi.

14:21-28 Depi Taono Munduku Siye Kolko, Siria Poropinji Kolea Awili Andiyoko Kelko Yando Oringili Temanemo

Pe elo kelko LLisira taono yando ongolo, Akoniamo taono ongolo kolea Pisidia poropinji lierimu Andiyoko taono oringili.

22 Kanu taonomanga Yesusinge lombili andoli yemboma "Pulu Yemo ye nomi kingi molopa nokolemo koleana[†] ou naa pupu ya mana molopolie Kirasinge yemboma molemolomonga mindili nombo umbunema memolo nalo 'Paa sike Pulu Yemo nokopa molemo koleana pambo.' ningu yunge ungumu munduku siye naa kolko, tondolo munduku pilku molaa." ningu silikulu oringili.

23 Pollo Banapasiselone taonomanga pali Kirasinge yembo talapemanga tapu yema[‡] mako tondokolo, Pulu Yemo kinie ungu ningu mawa tengelendo langi mi toko naa nongololie ningelendo: " 'Awili[§] 'Yesusi Pulu Yemone 'Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.' nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu ombla sike lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lsimu.' Yu sike.' ningu tondofo munduku pilimele yemo eno nokopa kondopili." niringili.

24 Kolea Pisidia poropinji ongololie, pe kolea Pambillia poropinji sukundu ongolo,

25 kanune Peka taono ongo yemboma ungumu ningu silikulu, Atelliya taono oringili.

26 Atelliya taono munduku siye kolko, sipine kelko kolea Siria poropinji lierimu kolea awili Andiyoko^{*} kamu oringili. Ikongono teko lsingili kongonomo ou pulu polko tengele mele yembomane "Pulu Yemone ikongonomo sikimu yuni elo kondo kolopa lipe tapondopili ikongonomo

[†] **14:22:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". [‡] **14:23:** bokumunge alsena anjokondo "43. sios", "16. hetman". [§] **14:23:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela". ^{*} **14:26:** Andiyoko ungu pulu te inie yakondo 13:14*.

te-pale.”[†] nengu liku mundoringi kolea awili[‡] kanune kongono teko pora sikululie kelko sukundu oringili kanumu.

²⁷ Kanune ongo molkololie, Kirasinge yembo talapemo liku maku tokolo, Pulu Yemone elo lipe tapondorumu kinie teringili mele kepe, Pulu Yemone Juda yembomanga ulsukundu molemele yembo lupemané yunge ungu mu pilku liku yunge koleana manda punge aulkemo akisinderimu mele kepe, temane toko siringili.

²⁸ Kanu kinie elo akune Yesusinge lombili andoli yemboma[§] kinie wale awisili pea moloringi.

15

15:1-29 (15:1-21) Kirasi Pilieringi Yembomanga Juda Ye Awilime Jerusalleme Maku Tokolie, (15:22-29) Juda Yembo Naa Moloringi Yembo Lupe Kirasi Pilku Moloringi Yemboma Teko Molonge Mele Ning Panjiku Pep Toringi Temanemo

¹ Juda ye mare kolea Judia disiriki molko kolea awili Andiyoko maniendo ongolie Kirasi pilku moloringi yembo lupema ungu mane siku moloringi. Enone ningendo: “Kirasinge ungu manjiku pilimele kapola naa temba. Enone Mosisinge ungu manemo pilku yemanga kangi te kopisiku makaye teko wendo naa lingi liemo* mindili nolemela aulkena wendo ongo molko kondonge punge aulkemo Pulu Yemone naa lipe tapondomba.”[†] niringi.

² Aku niringimunge Pollo Banapasiselone eno kinie kerepale nengu irinele teringi. Akumunge Kirasinge yembomane Pollo Banapasiselo kinie Kirasinge ye mare kinie “Eno kolea awili Jerusalleme puku Yesusingi “Nanga kongonomo tende-paa.” nimbe lipe mundoromu yema kinie Kirasinge yembo talape moloringimenga, tapu yema kinie[‡] puku kanoko, i irinele tekemolomonga nengu sumbi sindengi puku walsi-pee.” ningu liku mundoringi.

³ Kirasinge yembo talape Andiyoko taonona moloringimene[§] “Eno paa.” ningu mundoringi kinie Jerusalleme pungendo kolea Ponisia poropinji kinie kolea Sameria poropinji kinie puku, ou kolea lupe lupema temane peangamo toko siliku andoringili kinie Juda yembo naa molko yembo lupe moloringi yemboma konopu alowa teko Pulu Yemonga ungu mu pilku lsingi mele temanemo toko siliku purungi. Kirasinge yembo temanemo pilieringimene paa konopu siringi.

⁴ Jerusalleme kamu suku purungi kinie Kirasinge yemboma kinie, enonga tapu yema kinie, Yesusingi lipe mundoromu yema kinie enone “Papu okomele.” niringi. Kanu kinie Pollo Banapasiselone Pulu Yemone elo lipe tapondorumu kinie teringili mele pali temane toko siringili.

⁵ Kanu kinie Parisi ye* Kirasinge ungu mu pilku lsingi yema ola angilkulie ningendo: “Juda yembo naa molemele yembo lupemané ‘Yesusi Kirasinge yemboma molamili.’ nengu yemanga kangi te kopisiku makaye teko, Mosisinge ungu manema[†] pali pilku liku tengé panjiku teangi.” niringi.

⁶ Kanu kinie Yesusingi lipe mundoromu yema kinie tapu yema kinie ‘Iungu wendo okomomo lipu sumbi siemili.’ nengu maku foringi.

[†] **14:26:** inie yakondo 13:43. [‡] **14:26:** inie yakondo 13:1-3. [§] **14:28:** bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”. * **15:1:** 5 bokumunge alsena anjokondo “18. katim skin”. † **15:1:** 11 bokumunge alsena anjokondo “21.2. kisim bek”. ‡ **15:2:** bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”, “16. hetman”. § **15:3:** bokumunge alsena anjokondo “43. sios”. * **15:5:** bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”. † **15:5:** bokumunge alsena anjokondo “26. lo”.

⁷ Eno ungu awisili kerepale ningu moloringi kinie Pita ola angilipelie enondo nimbendo: "Angokeme, eno ou ulu te wendo orumu mele pilku molemele. Pulu Yemone eno molemelemanga na mako topalie, "Kirasinge temane peangamo Juda yembo naa molemele yembo lupema pilku liengi[‡] nu puku toko si-pou." nirimu.[§]

⁸ Pulu Ye yembomanga pali konopumenga kanolemo Pulu Yemone kanu yembo lupema konopu alowa teko yunge ungumu pilku lsingi kinie kanopalie 'Aku tekemelemonga na konopu peanga pekemo mele Juda yemboma kanangi.' nimbe Mini Kake Telimu, ou olio Juda yemboma sirimu mele, kinié eno yembo lupema aku sipe sirimu.

⁹ Yuni eno yembo lupema ulu te lupe tepa, olio Juda yemboma ulu te lupe tepa, naa terimu. Eno 'Yunge ungumu sike ungumu.' ningu tondolo munduku pilieringi kinie 'Enonga konopume kake tepili.' nirimu.

¹⁰ "Akumunge kinié eno nanga ungumu pilku molemele Juda yema, enone 'Yembo lupemaaku siku teangi.' nikimilimu nambemune 'Pulu Yemo olio kinie mumindili kolomba molo molonje.' ningu aku siku nikimiliye? Ou olionga anda kolepalime kinie olio umbune manda naa merimulu umbunemo kinie enone iyembo lupe Yesusinge lombili andoli yembo molemelema* nambemune 'meangi.' nikimiliye? Pulu Yemone olio Juda yemboma "Teangi." nimbe ungu mane sirimume Mosisini pilipe yando nimbe sirimu ungu manema temolondo perelemolo aku ungume "Yembo lupema teangi." nikimilimu paa kapola naa tekemo.

¹¹ Aku siku paa naa niengi, molo! Olio pilimolo mele isipe: Awili Yesusingi[†] kanu yembo lupema we kondo kolopa lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe yu-kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondomba mele olio Juda yemboma kepe aku sipela we kondo kolopa lipe tapondolemo. 'Pulu Yemo kinie kapola kapola molomolo aulke te lupe paa molo.' nimbe Pitane aku sipe nirimu.

¹² Kanu kinie Banapasi kinie Polloselone Pulu Yemone elo lipe tapondoru mu kinie kolea lupemanga andoko 'Pulu Yemo kinie tapu toko moloringili, lipe ora sirimu ulu tondoloma[‡] teringili mele temane toko siringili kinie maku toringi yemboma pali ungu naa ningu we pilku moloringi.

¹³ Elone temane tokolo pora siringili kinie Jemisini[§] nimbendo: "Angokeme, na ungu te niembo piliee.

¹⁴ Pulu Yemone yembo lupemanga 'Mare nanga yemboma molangi kene lipu tapondambo.' nimbe molemo mele ou kumbi lepa lipe ora sirimu mele Saimono Pitane eno nimbe simu.

¹⁵ Nimbe simu kanu mele kinie, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane* ou ungu ningu bokune toringi mele kinie, telu sipe. Aku bokune toringi molemo mele isipe:

¹⁶ 'Pulu Ye Awilimuni ungu iko te topalie nimbendo:

"Na pe kelepo yando ombolie,
ye nömi kingi Depisinge ulke[†] toko tekisindingimu
altopo ombo takombo.

Ulke melema keri lierimume kondenga lipu
ou angilierimu mele altopo takombo.

[‡] 15:7: bokumunge alsena anjokondo "14. Grik", "8. bilip". § 15:7: inie yakondo 10:1-11:18.

* 15:10: bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". † 15:11: bokumunge alsena anjokondo

"6. Bikpela". ‡ 15:12: ungu pulu te Jono 2:11*. § 15:13: Ye Jemisi ungu pulu te inie yakondo

12:17*. * 15:15: 32 bokumunge alsena anjokondo "35. profet". † 15:16: 'Depisinge ulke'

nirimumu Depisinge yembomando nirimu kanumu.

17 Akumunge yembo lupema pali
Pulu Ye Awilimu andoko koronge.
'Nanga yemboma.' nimbu mako torundu yemboma
na andoko koronge."

18 nimbe koronga ou iungume
nimbe para sirimu Pulu Ye Awilimu yuni
aku sipe nikimu.'[‡]
nimbe bokune aku sipe nimbe molemo.

19 "Akumunge nanga konopuni pilkiru mele isipe: 'Yembo lupe konopu
alowa teko 'Pulu Yemo pilipu molamili.' ninge yemboma mindili lipu
simolo kinie kapola naa temba.' konopu lekero.

20 Aku ulumu mundupu siye kolopo ulu te lupe teamili konopu lekero
mele isipe: 'Pepá te topo mundupulie isipu niemili: 'Melema liku ola
anjiku, "Oliongá pulu yema." ningulie popo toko langi kalko silimele
langime 'Kalaro mololi langime.' ningu naa nongo,[§] wa ulu kerinele naa
teko, kongi kepe melema 'Meme naa omiba pupili.' ningu nomi kolomongo
naa tengema naa nongo, melemanga meme naa nangi.*' nimbu pepá
tamili.' konopu lekero.

21 'Mosisini Pulu Yemone sirimu ungu manema nimbe sirimume
koleamanga pali paa koronga ou ningu siringi mele yandopa yandopa
kinie kepe ningu silimele, alieci Juda yembomane Sambate walemanga
pali[†] koro molko Pulu Yemonga ungumu maku toko pilimele ulkemanga
kanu ungume Mosisini torumu bokumenga kambu tolemele „pilimele
kinie iyembo lupe Kirasinge yembo molemelema 'naa teangi.' nikiru mele
pea maku toko pilkulie naa tinge, kene aku siku 'naa teangi.' nimbu pepá
topo siemili.' konopu lekero." nirimu.

Aku nirimu kinie enone "E." niringi.

22 Kanu kinie Yesosini lipe mundorumu yema kinie „Kirasinge yemboma
nokoringi, tapu yema kinie Kirasinge yemboma pea pali kinie enone
ningendo: "Pollo Banapasiselo kinie olionga ye mare kolea awili Andiyoko
pea tapu toko pangilipu mundemili." niringi. Aku ningulie, Judasi,
yunge imbi te Basipasi,[‡] yu kinie, Saillasi kinie mako toringi. Kanu yeselo
yembomanga pali kumbine moloringiliselo.

23 Kanu yeselo mako tokolie, 'Elo mengo pangili.' ningu pepá te i siku
toringi:

'Olio, Yesosini lipe mundorumu yema kinie,
tapu yema kinie,
olio enonga angenalini ipepámo topo,
eno kolea awili Andiyoko molemele yembo lupema kepe
kolea Siria poropinji molemele yembo lupema kepe
kolea Sillisia poropinji molemele yembo lupema kepe
kolea lupe lupemanga molemele yembo lupema kepe
eno pali pepá topo

'Angokeme, eno kapola molemeleye?' nikimulu.

24 Olio pilierimulu, olionga ye mare olio
molorumulune munduku siye kolko puku, olione
"Teaa." naa nimbu sirimulu mele teringi.[§]
Kanu yemane niringi ungumuni enonga konopu toko

* 15:18: Emosi 9:11-12. § 15:20: 29 Ou-Korini 8:7-13, Lipe-Ora-Sirimu 2:14,20. * 15:20:
Mememonga ungu mane mare Ou-Pulu-Pulu 9:4, LLipai 17:10-12, Kollosi 1:20. † 15:21:
bokumunge alsena anjokondo "37. Sabat". ‡ 15:22: Judasi Basipasinge temane te inie yakondo
1:23-26. § 15:24: inie 15:1.

bulu balu sindiku eno ningu embambo siringi.

²⁵ Kanumunge "Olione olionga pulu lemo ye peanga Banapasi Polloselo kinie ye mare mako topo, eno elo kinie pea tapu toko pang'i mundemili." nimbu panjerimulu.

²⁶ Banapasi Polloselone 'Olto toko kondonge kinie kolombulu liemo unguri molo.' ningulu pipili naa kolko olionga Awilimu Yesusi Kirasinge kongonoma tendekolo yunge imbi liku ola mundundoringili.

²⁷ 'Aku sipu nimbu panjerimulu, akumunge, olione Judasi Saillasiseloko mako topo, 'Pepá tokomolomo eno kanoko pilinge kinie iyeselone ungu ningu singele kinie 'Enone aku siku paa sike ningu panjeringi' lepamo.' ningu piliengi!' nimbu elo mako topo lipu mundukumulu.

²⁸ Mini Kake Telimuni olio lipe tapondorumu kinie olio pilipulie nimbu panjerimulu mele isipe: Olione umbune lupe awisili eno simolo kapola naa temba. I siku mindi pilku teangi:

²⁹ Melema liku ola anjiku, "Olionga pulu yema." ningulie popo toko kalko silimele langime 'Kalaro mololi langime.' ningu naa nongo, melemanga meme naa nongo, kongi kepe melema 'Meme naa ombo pupili.' ningu nomi kolomongo naa tengema naa nongo, wa ulu kerinele naa teangi.

Aku ulume naa tenge kinie akumu papu.

Aku pea.

Kapola, eno molko kondayo.'

'ningu aku siku pepá te toringi.'

15:30-35 Jerusalleme Ye Awilimene Pep Toringimu Kolea Andiyoko Mengo Puku Kambu Toringi Temanemo

³⁰ Pepá toko pora sikulie, "Mengo puku kolea awili Andiyoko maniendo paa." niringi kinie yema akune puku Kirasinge yemboma liku maku toko pepá kanumu siringi.

³¹ Pepá toko ungu niringi mele yembomane kanokolie 'Ungu paa peanga.' ningu kanoko konopu siringi.

³² Judasi kinie Saillasiseloko elo Pulu Yemonga ungu umbu tondorumume pilkulu yemboma ningu siringili yeselo moloringilimunge Kirasinge yemboma 'Molko kondangi.' ningulu ungu peanga awisili ningu siringili.

³³ Kanu yeselo wale awisili mele Andiyoko moloringili kinie pe Kirasinge yembomane "Elo yando 'pale.' ningu liku mundoringime molemelena elo kelko konopu pe nipili pale." niringi.

³⁴ (Nalo Saillasi yu 'Andiyoko we molambo.' nimbe naa purumu.)

³⁵ Pollo kinie Banapasiseloko kolea awili Andiyoko molkolo, ye mare lupe awisili pea Awilimunge ungumu yemboma mane siku temane peangamo toko siringi.

15:36-18:22 POLLO WALE TALO SIPE YESUSINGE UNGUMU NIMBE SILIPE ANDORUMU TEMANEMO

15:36-39 Pollo Banapasiselo Irinele Tekololie Kongono Tere Leko Andoko Naa Teringili Temanemo

³⁶ Pe wale awisili ombo purumu kinie Pollone Banapasindu nimbendo: “Olto kelepo ou Awilimunge ungumu nimbu silipu andorumbulu koleamanga altopo pupu, Kirasinge yemboma kapolâ molemelenje, nambe-elemelenje, kano-pambolo.” nirimu.

³⁷ Banapasini nimbendo: “Jono Mako pea tapu topo pamili.” nirimu.

³⁸ Pollone nimbendo: “Molo. Ou pea tapu topo kolea Pambilia purumulu kinie olto mundupe siye kolopa kongono naa tepa yu purumu kanumu.* Kinié pea naa pumolo.” nirimu.

³⁹ Aku nirimu kinie kerepale ningulu kongono tere leko naa te-poringili. Banapasini Makondo “Pea tapu topo pambilii ou.” nimbe memba pupe, sipi tēng kolea Saipirasi puringili.

15:40-16:5 Pollo Wale Talo Sipe Pulu Polopa Yesusinge Temane Peangamo Tombando Purumu Temanemo

15:40-41 Pollo Wale Talo Sipe Kirasinge Kongonomo Andopa Te-Pumbendo ‘Saillasi Pea Tapu Topo Pambilii’ Nirimu Temanemo

⁴⁰ Pollone Saillasindu “Pea tapu topo pambilii.” nirimu. Pungele teringili kinie Kirasinge yembomane ningendo: “Pulu Ye Awilimuni elo we kondoo kolopa nokopa kondopili pangili.”[†] niringi kinie elo kolea awili Andiyoko munduku siye kolkolo puringili.

⁴¹ Elo kolea Siria poropinji kinie kolea Sillisia poropinji kinie Kirasinge yembo talapema taonomanga lupe lupe moloringi yemboma ‘Eno molko kondoko Pulu Yemonga ungumu tondolo munduku pilku molangi.’ ningulu ungu mane siliku andoringili.

16

16:1-5 Pollo Saillasiselo LLisira Puringili Kinie Timoti Elo Lombili Purumu Temanemo

¹ Pollo Saillasiselo kolea Depi taono pukulu LLisira taono puringili kinie kanune Yesusinge lombili andoli ye te molorumu, yemonga imbi mu Timoti. Yu Juda ambo tengen malo. Anumu Kirasi pilieli ambomo molorumula, nalo lapa Juda ye te molo, yu ye te lupe.*

² LLisira kinie Akoniamo taonoselonga ‘Kirasi pilku moloringi, an-genupilimene ningendo: “Timoti yu ulu peangama tepa, yu paa molopa kondolemo yemo.” niringi.

³ Pollone ‘Timoti pea pamili.’ konopu lepalie yunge kalu te kopisipe wendo linderimu. Juda yembo aku koleana peringimene “Timoti lapa yu Juda ye te molo,’ ningi ‘Timoti kepe ye lupemo.’ ningi yunge ungu nimbéma liku su singe.’ nimbeline Pollone Timotinge kangi te kopisinderimu.[†]

⁴ Kanu kinie eno koleamanga puku, Yesusini “Nanga kongonomo tende-paa.” nimbe lipe mundorumu yema kinie Kirasinge yembomanga tapu yema kinie[‡] enone ou Jerusalleme maku toko Kirasi pilieli yembo lupemane tengen mele, ungu mane siku ningi panjeringi ungu akumu,[§] koleamanga pali ningi siliku andoringi.

* **15:38:** inie yakondo 13:13. † **15:40:** inie yakondo 11:23-24*. * **16:1:** 3 bokumunge alsena anjokondo “14. Grik”. † **16:3:** bokumunge alsena anjokondo “18. katim skin”. ‡ **16:4:** bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”, “16. hetman”. § **16:4:** inie yakondo 15:23-30.

5 Aku teringimunge Kirasi yembo talapemanga yembomane* ‘Sike.’ ningu pilieringi mele tondolo pupe, enonga yembo talapemanga yembo awisili taki-teki sukundu sukundu oringi, yembo kambumu olandopa purumu.

16:6-10 Pollo Ipulueli Kumbu Mele Tepa Kolea Masedonia Poropinji Ye Te Kanopalie Pollo Kinie Saillasiseloko Awili Pillipai Puringili Temanemo

6 Pollo yu kinie pea tapu toko puringili yeselo kinie eno Mini Kake Telimuni ‘Kolea Esia poropinji ungu naa ningu si-pe.’ nirimu kulu eno kolea Pirisia poropinji kinie kolea Gallesia poropinji kinie suku singi owena koleamanga puku ‘yemboma ungu ningu siringi’.

7 Ningusiliku puku kolea Misia poropinji kinie kolea Bitinia poropinji kinie owena pukulie ‘Kolea Bitinia poropinji pamolo.’ niringi nalo Yesusinge Minimuni ‘Molo.’ nimbe aulkemo pipi sirimu.

8 Yuni “Molo.” nirimu pilkulie kolea Misia munduku siye kolko ongo puku nomu kusa kelona Toroasi taono puringi.

9 Kanu kinie akune moloringi kinie ipulueli Pollo kumbu mele tepa kanoramu kinie kolea Masedonia poropinji ye te ombo ola angilipe Pollondo mawa tepalie nimbendo: “Nu nomu kusa lumbilku yakondo ongo olio kolea Masedonia yemboma liku tapondani ou.” nirimu.

10 Pollone aku sipe kanoramu kinie olione† nimonondo: “Kapola, kolea Masedonia poropinji pamolo.” nirimulu. ‘Pulu Yemone olio walsipe ‘Akune nanga temane peangamo yemboma toko siee.’ nikimu lepamo kene’ nimbu pilipulie “Sumbi sipu pamolo.” nimbu pumolo terimulu.

16:11-15 Ambo LLidia Konopu Alowa Tepa Kirasi Lsimu Temanemo

11 Olio sipine pupu Toroasi taono mundupu siye kolopo sumbi sipu kolea Samoteresi purumulu. Kanune pepolie opalikundu Niapollisi taono pupu‡ sipine wendo purumulu.

12 Niapollisi taono mundupu siye kolopo kolea awili Pillipai purumulu. Pillipai Romo yembo awisili moloringi taono awili te; yu kolea Masedonia poropinji sukundu taono awili te. Akune wale mare molorumulu.

13 Kanu kinie ‘Juda yembomanga§ koro moloringi, wale Sambat-emonga* kolea awili Pillipai pala kerepulune ulsu pupu no kélona purumulu. Olio konopuni pilipulie ‘Akune ‘Juda yemboma puku maku toko, Pulu Yemo popo toko yu-kinie ungu ninge kolea te lemonje.’ konopu lepo purumulu.† Akune pupu kanorumu kinie ambo mare maku toko moloringi kanopolie manie molopo kanu amboma ungu nimbu sirimulu.

14 Ungu pilku moloringi ambomanga te, ambomonga imbibu ‘LLidia’ niringi, kanu ambomonga kolea Tayataira taono; yu mulumbale kondolimene bisinete terimu; yu Juda ambo te molo, nalo yu Pulu Yemonga ungu pilipe popo topa molorumu ambomo. Kanu ambomo Awilimuni‡

* 16:5: bokumunge alsena anjokondo “43. sios”. † 16:10: LLukuni ibokune itemanemo topalie, “yu” nirimu Pollondo nirimu; “elo” nirimu Pollo Saillaselondo nirimu; “eno” nirimu Pollo Saillas Timoti enondo nirimu; kinie ya “olio” nirimu yu yuyu eno pea puringimunge “olio” nirimu (“olio” nirimu ungu pulu te inie yakondo gomo 568). ‡ 16:11: Niapollisi taono yu Masedonia poropinji lierimu taono te.

§ 16:13: Pillipai akumu Romo yembomanga kolea awilimu. Romo yemboma Pulu Yemonga ungumu naa pilku sambate walemo naa pilieringi. *

16:13: bokumunge alsena anjokondo “37. Sabat”. † 16:13: Kolea Pillipai akumu Romo yembomanga kolea te lierimu akumunge Juda yembo paa koltalo moloringimunge Juda yembomane Pulu Yemonga ungumu pilinge ulke te naa takoko, we tengah puku maku toringi. ‡ 16:14: bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”.

'Pollo ungu nimbéma pilipe lipili.' nimbe yunge konopune ungu pilimbe aulkemo sumbi sinderimu kulu ungumu pilipe lsimu.

¹⁵ Kanu kinie ambo LLidia kinie yunge ulkena moloringi yemboma kinie eno no lsingi. No lipe pora sipelie yuni oliondo nimbendo: "Yu 'Awilimu sike.' nimbe tondolo mundupe pilimo.' konopu liengi liemo nanga ulkena molamili wangi." nirimu. "Yuni olio karaye tepa walsikimu kene olio yunge ungu tengen panjipu pamolo." nimbu purumulu.

16:16-40 Pollo Kinie Saillasiselole Kolea Awili Pillipai Moloringi Kinie Ka Siringi Temanemo

¹⁶ Walse olio ,Juda yemboma puku maku toko, Pulu Yemo popo toko yu-kinie ungu niringi koleana pumolo purumulu kinie ye marenga kongono kendemande tenderimu ambo wenepo te aulkena kanorumulu. Yunge konopune kuru te molorumumuni yu yemboma kinie pe ulu mare wendo ombá mele nimbe sirimu mele pilipe yemboma nimbe sirimu kinie yu nokoringi yemane kou mone awisili lsingi.

¹⁷ Pollo kinie olio purumulu kinie kanu ambo wenepomo olio lombili ombo tondolo ru nimbeline nimbendo: "I yema Paa Olandopa Pulu Ye Awilimunge kendemandema. Pulu Yemone yemboma lipe tapondopa mindili naa nongo molko kondonge aulkemo^S liku ora singe okomele." nirimu.

¹⁸ Alieli kanu ambo wenepomo aku sipe mindi nirimu kinie Pollone pilipe keri pilipelie, topele topa, ambo wenepomonga konopune kuru molorumu kanu kurumundu nimbendo: "Nane Yesusi Kirasi walsipu yunge tondolomone nundu nikiru: 'Nu i ambo wenepomo munduku siye kolko ongo wendo pu.' nikiru." nirimu. Kanu kinie kurumu ambo wenepo kanumu walsikele mundupe siye kolopa ombo wendo purumu.

¹⁹ Ambo wenepomo nokoringi yemane kanokolie, enoga kou mone lsingi aulke kanumu ombo wendo purumu kanokolie niringimuni, Pollo kinie Saillasiselole ongo ambolko liku, 'Ye awilimene kote tendangi.' ningulie, ki kunduku yemboma taki-teki maku toko moloringi koleana meli purungi.

²⁰ Elo kote pilieli yema moloringine mengo pukulie ningendo: "I yeselo Juda yeselo. Elone olianga yemboma teko mini-wale mundundongili-ne meli okomolo.

²¹ 'Olio Romo yemboma manda naa pilipu, manda naa temolo.' nilimolo ulu mare "Teangi." ningili." niringi.

²² Yembo moloringimene 'Paa mongo liengili.' ningu "Elo paa sike aku siku tengili." niringi. Kanu kinie kote pilieringi yemane ningendo: "Elonga wale pakolime wendo lindiku, ka pulsene elo taa." niringi.

²³ Kanu kinie enone ka pulsene elo toko toko ka sikulie, ka ulke nokorumu yemondo ningendo: "I yeselo mimi siku nokou." niringi.

²⁴ Ka ulke nokorumu yemo enone aku siku ungu tondolo munduku niringi pilipelie, elo lipe meli paa suluminiana sukundu pupe elonga kimbuselo unjo pellangene talapu lipe lloko torumu.

²⁵ Kanu kinie awi-burumi Pollo kinie Saillasiselole Pulu Yemo kinie ungu ningulu 'Pulu Yemonga imbi lipu ola mundundembili.' ningulu konana niringili kinie ka ulkena pea peringi yembomane pilku moloringi.

²⁶ Kanu kinie walsikele ma jimi jimi awili te tepalie, ka ulke kanumu kolkalu sipe nambune kanume topa bulsupe bulu balu terimu. Ka ulkena

peringi yemboma ka senene ka toringime pali wendo orumu, ka yemboma we moloringi.

²⁷ Kanu kinie ka ulke nokorumu yemo makilipe ola molopa kanorumu kinie nambune kanume pali bulsupe lierimu kanopalie 'Ka yemboma ongo pungi lepamo.' konopu lepalie, yunge opa teli lou pulse kanumu kulu topa wendo lipe yu yuyu 'Kolombo.' nimbe nomi kari lemba terimu.

²⁸ Nalo Pollone yundu ru nimbeline nimbendo: "Nu nunu uluri naa tei! Olio pali ya we molemolo." nirimu.

²⁹ Kanu kinie eno nokorumu yemone ru nimbe "Kiye kandoko meli waa!" nimbe, yu ombo Pollo kinie Saillasiselō moloringiline lkisipe sukundu ombo, yu pungu pungu nimbe mini-wale mundupelie, elonga kumbikerena tamalu perimu.

³⁰ Kanu kinie elo lipe meli pena pupelie, walsipelie nimbendo: "Yeselo, na nambe-embo kinie manda we molopo mongo naa limboye?" nirimu.

³¹ Elone yundu ningelendo: "Nu Awili Yesusi 'Yu sike Pulu Yemonga Malo molopa na manda lipe tapondomba.' ningu tondolo munduku pilieni kinie yuni nu lipe tapondopa mindili nolena aulkena wendo lipe yu-kinie molko kondoni aulkena lipe mondomba." * Nu kinie nunge yemboma kinie eno aku sipe lipe tapondomba molko kondonge." niringili.

³² Kanu kinie elone yu kinie yunge yemboma kinie enondo Awilimunge ungumu ningu siringili.

³³ Sike awi-burumi aku siku teko moloringi nalo yuni elo lipe memba pupe elo toringi ereli kanume kulumiye tondorumu. Kanu enamonga yu kinie yunge yemboma kinie no lsingi.

³⁴ Kanu kinie pe yuni elo lipe meli yunge ulke pupe elo langi sirimu. Yunge yemboma kinie eno 'konopu alowa teko, Pulu Yemo 'Yu telumu mindi sike molemo.' ningu tondolo munduku pilku konopu siringi.

³⁵ Kolea tangorumu kinie kote pilieringi yemane enonga ele yema ka ulkena liku mundukulie ningendo: "Yeselo wendo liku munduku 'Pangili.' niee." niringi.

³⁶ Iungu niringime ka ulke nokorumu yemone Pollo nimbe sipelie nimbendo: "Kote pilimele yemane 'Elo pangili.' ningu mundongi kene pangili. Elo konopu pe nipili pangili." nirimu.

³⁷ Nalo Pollone ele yemando nimbendo: "Olto Romo yeselo[†] nalo kote naa pilkulie yembo awisilini kanoko molangi olto we ka pulsene toko ka singi kanumu. Pe kinié 'Yemboma naa kanangi kiyengo nimbu lipu mundumolo.' ningu nikimiliye? Paa manda molo. Olto ka singi yema enono ongo olto 'Pale.' niengi." nirimu.

³⁸ Kanu kinie ele yema Pollone aka nirimu pilkulie kelko anjo puku kote pilieringi yema ningu siringi. Kanu kinie kote pilieringi yemane ungu niringilimu pilkulie 'Elo Romo yeselo lepamo.' ningu mini-wale mundukulie niringimuni,

³⁹ elo moloringiline ongo "Tepo kenjemulu lepamo." ningu ka ulkena wendo liku meli ulsu ongolie ningendo: "I kolea awilimu munduku siye kolkolo pangili." niringi.

⁴⁰ Kanu kinie Pollo kinie Saillasiselō ka ulkemo munduku siye kolko pukululie niringilimuni, ambo LLidianga ulkena pukulu Yesusinge yembo talape akune maku toringimendo ningelendo: "Ungu nimbulume munduku siye naa kolko tondolo munduku pilku molangi." ningulu, ungu mare ningu sikululie elo puringili.

* ^{16:31:} bokumunge alsena anjokondo "8. bilip", "21.2. kisim bek". † ^{16:37:} 38 Pollone "Romo yeselo" nirimumunge pulumu 22:25-28*.

17

17:1-10 Pollo Saillasiselo Tesallonaika Taono Puringili Kinie Elo Tonge Teringi Temanemo

¹ Pollo Saillasiselo Pillipai taono munduku siye kolko pukulu, kolea Ambipollisi kinie Apollonia kinie kanu taonoselo ongo munduku siye kolko anjo pukulu, Tesallonaika taono puringili. Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulke te akune angilierimu.

² Kanu kinie Pollo yu ou aieli terimu mele tembando Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkena purumu. Kanune yembo koro moloringi wale Sambate yepoko* Pulu Yemonga bokune ungu ou toringi molorumume ‘Eno piliengil’ nimbe paa mimi sipe nimbe sipe,

³ Pulu Yemone “Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.” nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu† mindili nomba kolopalie kelepa lomboropa ola molomba mele, bokune aku sipe wendo ombá mele ou toringi molorumu mele pilipelie, eno nimbe sirimu. Pe yuni nimbendo: “I ye Yesusi temane topo sikiru aku yemo kinie Pulu Yemone “Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.” nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu kinie akumu ye telumundu nikiru.” nirimu.

⁴ Juda yembo mare yuni nirimu ungumu pilkulie, ‘Yu paa sike nikimu.’ ningu Pollo Saillasiselo lombili puringi. Juda yemboma pea Pulu Yemonga ungu pilieringi yembo lupe‡ awisili lombili puringila. Ye awilimenga menupili awisili aku siku lombili puringila.

⁵ Nalo yembo awisili Juda ye awilime munduku siye kolko Pollo Saillasiselo lombili puringi kulu kanokolie Juda yema eno elo kinie konopu keri panjeringi. Konopu keri panjikulie yemboma maku to-pou-pou teringi koleana mongo kondoringi ye mare moloringime liku maku toko, yemboma pali teko mumindili kondoko “Andoko ru niengi.” niringi kinie, Iksiku puku Jesononga ulkena ‘Elo molongele.’ ningu koroko, yemboma liku singendo kororingi.

⁶ Pollo Saillasiselo naa moloringili kulu koroko kelkolie, Jesono kinie Kراسينج ye mare kinie liku meli kanu koleamanga tapu yema moloringine meli ru niliku pukulie ningendo: “Koleamanga pali teko kenjeringili yeselo kinié ya olionga taonona ongili.

⁷ Ongili kinie Jesonone “Elo pea molamili wale.” nimbe yunge ulkena meli pumula. Enone “Olionga Romo koleamanga pali nokolemo Ye Paa Awili Kumbine Sisamonga ungu manema kamu manie pupili, ye te, imbi Yesusi, kolo wangopa ye nomi kingimu molemo.” nilimele.” niringi.

⁸ Aku niringi pilkulie yembo maku toringime kinie ‘Tesallonaika taono, tapu yema kinie paa mini-wale munduku ‘Nambe-emolonje?’ ningu, pilku sundoringi.

⁹ Kanu kinie Jesono kinie ye liku mengo oringime kinie, ye kanume ‘Pame-kote teko eno paa.’ niringi.

17:10-15 Pollo Saillasiselo Beria Taono Pukulu Kongono Andoko Teringili Temanemo

¹⁰ ‘Pollo kinie Saillasiselo kamu liku ka naa siengi.’ ningu ipu lierimu kinie Kirasinge yembomane tamburumbu elo “Kolea Beriando pale.” ningu liku mundoringi.

Pollo Saillasiselo Beria taono suku pukululie, Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkena puringili.

* ^{17:2:} bokumunge alsena anjokondo “37. Sabat”. † ^{17:3:} bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”. ‡ ^{17:4:} bokumunge alsena anjokondo “14. Grik”.

¹¹ Elone Beria taono yemboma temanemo toko siringili kinie ou Tesallonaika taono yembomane teko kenjeringi mele Beria yembomane aku naa teringi. Ungu niringili mele paa pilku peanga pilku, 'Sike nikimbilinje, molo kolo tokombelenje, kanamili.' ningu taki-teki Pulu Yemonga boku noseringimenga mimi siku kanoko moloringi.

¹² 'Kanoko pilkulie,' Juda yembo awisilini 'Yesusi yu sike, Pulu Yemone 'eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.' nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu.' ningu tondolo munduku pilieringi.[§] Yembo lupe awisilini aku sikula 'Sike.' ningu tondolo munduku pilieringi. Yembo lupemanga ambo imbi molorumu ambo awisili kinie kanu ambomanga ye awisili kinie aku teringi.

¹³ Juda yembo Tesallonaika taonona moloringimene Pollone Beria taonona moloringi yemboma Pulu Yemonga ungumu nimbe sirimu pilkulie, Beria taonondo yando ongo Beria yembomanga konopume toko bulu balu sindiku 'Pollone nirimu ungumu pilku lsingi yemboma kinie Pollo yu kinie we yembomane eno mumindili kolangi.' ningu kondi toringi.

¹⁴ Aku teringi kinie Kirasinge yembomane Pollo liku nomu kusa kélona maniendo meli puku mundu-poringi, nalo Saillasi kinie Timotiselo Beria taonona we moloringi.

17:15-18:1 Pollo Atene Taono Pupe Yemboma Ungu Mane Sirimu Temanemo

¹⁵ Pollo mundu-poringi yema Atene taono meli puku mundukulie niringimuni, kelko yando onge teringi kinie Pollone ungu te enondo nimbe mundupelie nimbendo: "Saillasi kinie Timotiselo na moliona welea yando wangili niee." nirimu kinie Beria yema yando oringi.

¹⁶ Pollo Atene taono pupe Saillasi kinie Timotiselo nokopa molopalie nirimunumi, kanorumu kinie kolea akune unjo kinie kou kinie akumene pulu ye kolo toli none telime teko anjeringi kanopalie yu paa konopu keri panjerimu.

¹⁷ Aku siku teringi kanopalie yuni 'Ungu mare nimbo.' konopu lepa, Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkena pupe, Juda yemboma kinie, Pulu Yemonga ungu pilieringi yembo lupema kinie anjo yando ungu mare niringi.

Atene yemboma maku toringi koleana yu alieli pupelie yembo akune ongo moloringime-kinie ungu mare niringila.

¹⁸ Epikurina yemboma kinie* Sitoke yemboma kinie[†] akumene 'Yemboma molko konopu lemelemanga pulumu pilimolo.' ningu mane siringi, kanu yembo talapeselonga ye mare kinie eno Pollo kinie kerepale niringi.[‡] Pollone Yesusinge temane peangamo topa sipelie Yesusi ono koleana lomboropa ola molorumu mele nimbe sirimumunge pilkulie enonga ye marene ningendo: "I ye ungu awisili nikimumuni nambolka ungu mare

§ **17:12:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". * **17:18:** Epikuriya yemboma tondolo munduku pilieringi mele isipe: Ye te ou kolorumu, yemonga imbimu Epikurasi (270 B.C. molorumu), yuni ungu mane sipelie nimbendo: "Konopu sili ulu pulumu yu ulu pulumenga pali ulu pulu olandopa peangamo." nirimu. Kanu ungumu "Paa sike." ningu pilieringi yembomando 'Epikuriya yemboma' niringi. † **17:18:** Seno yu koro-ou molopa kolorumu ye te (265 B.C.). Yuni ou molopa ungu mane sirimu mele isipe: "Melema kanoko peanga naa kanoko, pilku peanga naa pilku, meltene nolemo kinie mindili telemo ulu pulumu yembo te kinie paa naa pelemo, kanu ulume paa naa pilku molemela kinie kanu yemboma paa konopu siku molemela molonge. ‡ **17:18:** Epikurina yemboma ningu pilieringi mele lupe, Sitoke yemboma ningu pilieringi mele lupela.

nimbendo nikimunje?" niringi. Marene ningendo: "Olio pulu ye naa pilipu imbi silimolo pulu yemando nikimunje?" niringi.

¹⁹ Kanu kinie enone Pollo liku Ariopaksi kanjollo yema maku toko moloringine mengo puringi. Akune mengo puringi kinie enone yundu ningendo: "Nuni ungu konde te yemboma mane sinu akumu nambolka unguri ninuye? Olio piliemili ni." niringi.

²⁰ "Nuni ungu nikinumu olio pilipu sundukumulu. Iungumu paa konde toko nikinumu. Olio ungu pulumu piliemili ningu si." niringi.

²¹ (Atene yemboma kinie yembo ponenge ongo Atene moloringime kinie eno pali kongono te lupe naa teko enamanga pali ungu konde wendo orumume mindi pilku anjo yando kerepale ningu moloringi. Pollo kanjolloma moloringine meli puringi yemane iungu wendo orumumu pilingendo meli puringi.)

²² Ariopaksi kanjolloma maku toko moloringi penana ongolie Pollondo "I ungu nikinumunge pulumu piliemili ningu si." niringi kinie yu ola angilipelie nimbendo:

"Atene yemboma, 'Eno pulu ye lupe lupemanga ungume tondolo munduku pilimele yemboma molemele,' nimbu kanokoro.

²³ Ou ombó orundu kinie Atene yemboma enonga popo tolemele melema andopo kanorundu. Mimi sipe kanorundu kinie enonga popo tolemele polo tengu ungu mare toko mondordingi kanorundu mele isipe:

PULU YE NAAPILIPU IMBI SILIMOLOMONGA POLOMO

aku sipe ungu nimbe molorumu kanorundu. Kanu pulu yemo, eno naa pilku we popo tolemele akumunge ungu pulumu nane nimbu simbo tekero.

²⁴ "Ma kinie melema pali terimu Pulu Yemo yu mulumu kinie mamo kinie melema pali nokolemo Ye Nomi Awilimu.[§] Yembomane 'Olio ku naa pepo, kapola molamili.' nimbu ulke takopo pelemolo mele yu aku sipe molo. 'Pulu Yemo olio-kinie molopili.' ningu takondonge ulke akune manjipe yu manda naa molomba.

²⁵ Yu melte manda molo naa tolemo, yu yembo tene manda lipe naa tapondomba, molo. Yuni yu yuyu konde mololi ulu pulumu* yemboma sipe, mülu limele mülumu sipe, melema pali yemboma silimo. Akumunge yembomane yu nambeko manda liku tapondongeye? Manda molo.

²⁶ Pulu Yemone olionga anda-kolepa telu mindi terimu kanumuni olio mana yemboma pali kalopa lsimu. Olio 'koleamanga pali molangi.' nimbe aku terimu. Yu yuyu yembomanga walema nimbe panjipe, yembo talape lupe lupe molonge mama mako torumu.

²⁷ 'Mana yemboma yu waka lembama yu kanoko linge ulume teangi.' nimbe Pulu Yemone aku terimu. Yu koroko linge ulume pali teliku punge kinie manda temu liemo eno yu manda linge. Nalo yu olfo kinie sulu tepa naa molemo. Olio yemboma kinie telu nimbe nondopa molemo.

²⁸ Akumunge enonga ye konopuni pilku konana toringi yemanga ye tene torumu konanamonga sukundu nimbe pelemo mele isipe:

'Yu kinie molopa, yuni mindi

olio konde mololi ulu pulumu kinie,
aulke andopo ulume telemolo tondoloma kinie,

yuni mindi olio silimo.'

nimbe pelemo kanumu. Ye tene konana te torumu, kanu konanamonga ungu te nimbe pelemo mele isipe:

§ 17:24: bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela". * 17:25: bokumunge alsena anjokondo "24. laip".

"Olio kepe yunge kalopa lsimume molemolo." nimbe pelemo. „Enonga yemane ou konana pilku niringi mele kinie, nane kinié nikiru mele kinie, telu sipe.„

²⁹ "Sike olio Pulu Yemonga kalopa lsimu yemboma molemolo kene 'Yu kou-gollo kinie kou-sillipa kinie umbu kou kinie yu aku sipe mele.' konopu naa leamili. Pilipe konginjeli pelemo yembo tene konopuni pilkulie melte kini telemele mele Pulu Yemo yu aku sipe molo.

³⁰ Ou yembomane Pulu Yemo yunge imbi naa pilku walu molko we melema popo toringi kinie Pulu Yemo yu eno aku siku ulu teko kenjerime pündu topa mongo naa sirimu, kanopa siye kolopa molorumu. Nalo kinié "Yemboma pali konopu alowa teko molko kondangi." nikimu.

³¹ Yuni mana yemboma pali kote tendepa apurumbe wale te mako torumumu wendo ombá kene "Kinié eno konopu alowa teaa." nikimu. Yuni mako torumu ye kanumuni kanu kotemo sumbi sipe tendemba.[†] 'Yembomane 'Iwalemo sike wendo ombá.' ningu piliengi!' nimbe yuni kanu yemo ono koleana topa makinjinderimu.' nimbe Pollone nirimu.

³² "Yembo te kolkolie lomboroko ola molonge." nirimu kinie eno pilkulie, marene "Kolo tokomo." ningu ungu taka tondoringi. Nalo marene ningendo: "I ungu temba nikimu mele walse altopo piliemili nipili." niringi.

³³ Aku niringi kinie Pollo eno mundupe siye kolopa yu purumu.

³⁴ Yembo pokore yuni nirimu ungume 'Sike ungume.' ningu tondolo munduku pilkulie Pollo lombili puringi. Te Diyonisasi, yu Ariopakasi kanjollo te; te ambo te, ambomonga imbimu Damarisi; yembo mare lupe pea yu lombili puringi.

18

18:1-17 Pollo Kolea Awili Korini Pupe Terimu Temanemo

¹ Pe Pollo Atene taono mundupe siye kolopa kolea awili Korini purumu.

² Akune Juda ye te molorumu, yemonga imbimu Akuwillia. Yunge pulu kolea Pondasi. Yu kinie yunge menu Pirissilla kinie elo kolea Italli poropinji molkololie nondoko mele kolea awili Korini yando ongo molangili Pollo yu pe orumu. Romo koleamanga pali nokorumu ye nomi kingimuni ou nimbendo: "Juda yemboma pali kolea awili Romo munduku siye kolko pang'i." nimbe panjerimu kulu oringili. Pollo elo moloringiline pupelie nirimunumi,

³ elo sele ulke tambuloringili mele yu aku sipe ou tambulorumumunge yu elo kinie tapu toko molko kou mone linge kongono teringi.

⁴ 'Juda yemboma kinie Pulu Yemonga ungu pilieringi yembo lupaema* kinie enone 'Yesusi yu Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu molopa, olionga nimbe kolondopa, lomboropa ola molorumu mele, 'Paa sike.' ningu tondolo munduku piliengi.' nimbe Pollo yu 'Juda yembomanga koro moloringi, wale Sambatemanga palit[†] eno maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkena pupe eno-kinie kerepale nimbe tondolo mundupe nimbe sirimu.

⁵ Nalo Sailiasi kinie Timotiselo kolea Masedonia poropinji munduku siye kolkolo kolea awili Korini oringili kinie Pollo 'sele ulke kongono terimumu mundupe siye kolopa,' walemanga pali Juda yemboma ungu

[†] **17:31:** inie yakondo 10:42, Mateyu 25:31-46. * **18:4:** bokumunge alsena anjokondo "14. Grik".

[†] **18:4:** bokumunge alsena anjokondo "37. Sabat".

nimbe sipe tondolo mundupe nimbendo: "Yesusi yu Pulu Yemone 'Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.' nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu."[‡] nimbe molorumu.

⁶ Nalo yuni nirimu mele Juda yembomane pilku naa liku, ungu taka tondoringi kinie 'Teko kenjikimilimenga nane eno mundupu siye kolkoro mele kanangi.' nimbe yuni yunge wale pakoline nurupulu lierimume tanda sipe Itepalie[§] enondo nimbendo: "Eno mongo lingi liemo nanga ungu te molo. Enone ungumu liku su siku "Molo." nikimilimunge mongo linge kinie ulu enongamo.* 'Kirasinge ungumu naa pilimolo.' nikimilime kinié na eno Juda yemboma mundupu siye kolopo yembo lupema molemelena pukuru." nirimu.

⁷ Kanu kinie Pollo Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkemo mundupe siye kolopa ulke te nondopa angilierimune purumu, kanu ulke pulu yemo, yemonga imbimu Tisiasi Jasitasi, yu Pulu Yemonga imbi lipe ola mundundorumu yemo.

⁸ Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkemo nokorumu ye nomimu, yemonga imbimu Krisipasi, yu kinie yunge ulke moloringi yemboma palí kinie Pollone nirumu ye Awili 'Yesusi, 'Yu sike Pulu Yemone 'Lipu mundumbo.' nimbe ou mako torumu ye nomi Kirasimu.'[†] ningu tondolo munduku pilieringi.[‡] Korini yemboma Pollone ungu nirimumu pilieringi yembo awisili 'Sike nikimu.' ningu 'konopu alowa teko, no lsingi.'

⁹⁻¹⁰ Walse ipulueli Pollo kumbu mele tepa kanorumu kinie Awilimuni yundu nimbendo: "Nu kere pipi siku pipili naa kolou." nirimu. "Nanga yembo molongema awisili itaono awilimunge molemelemonga na alieli nu kinie molombo, yembo tene nu tepa kenjipe mindili manda naa simbe. Akumunge nuni alieli nanga ungumü yemboma ningu sieni." nirimu.

¹¹ Akumunge Pollo Korini yemboma Pulu Yemonga ungumu mane sipe molopili ponie telu oli talo pakera omba purumu.

¹² Ye Gallio yu kolea Akaya poropinji Romo gapomano endisi molorumu kinie Juda yemboma Pollo kinie mumindili kolko maku toko ongo yu ambolko likulie, Gallio molorumune meli puku kote tendekolie ningendo:

¹³ "I yemone olio ungu mane pilipu telemolo mele naa nimbe, Pulu Yemonga ungu mane[‡] sipe, Pulu Yemo kapi nimbu imbi manda lipu ola mundundumolo mele nilimomo kapola naa telemo." niringi.

¹⁴ Pollone topondopa ungu te nimbé terimu kinie Gallione Juda yemando nimbendo: "I yemone Romo gapomano ungu mane te pulue tolka molo yembo te tepa kenjilkenje eno Juda yemane kote papu tendelemela, nane enonga ungumu pilke."

¹⁵ Nalo enone enonga ungume kinie imbime kinie ungu manema kinie nilimele pulume akumenga ongo yu kote tendekemelemo kapola naa tekemo. Eno enono anjo puku piliengi! Nane ikotemo naa pilimbo." nirimu.

¹⁶ Aku nimbeline, yuni eno kotena makoropa pena mundorumu.

¹⁷ Akumunge yembo lupemane pali Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkemo nokorumu ye nomi Sotenisi ambolko

[‡] **18:5:** bokumunge alsena anjokondo "23. Krais". [§] **18:6:** LLuku 9:5, inie yakondo 13:46,51; anjokondo 20:26. * **18:6:** Pe-Samuele 1:1-16 temanemo kanokolie akune 15-16 molemo mele mimi siku kanani. Imunge ungu pulu te Isikiele 3:16-19 molemola. Kirasinge yemboma, Isikiele 33:1-8 nimbe molemo mele paa kanani. † **18:8:** inie yakondo 9:42, 14:23; bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "8. bilip". ‡ **18:13:** bokumunge alsena anjokondo "26. lo".

liku, Gallio kanopa molopili yu toringi. Nalo Gallio yu aku teringi mele kanopalie siye kolorumu.

*18:18-22 Siria Poropinji Sukundu Kolea Andiyoko Kelepa Yando Omb ndo
 (18:18-21) Pollo Kinie Akuwillia Pirisilla-selo Kinie Pea Kolea Epesasi Puringi,
 (18:22) Elo Kolea Epesasi Molangili Pollo Yuyu Kamu Andiyoko Purumu
 Temanemo*

¹⁸ Pollo wale awisili kolea awili Korini we molopalie nirimumuni, pe Kirasinge yembomando nimbendo: "Na pukuru. Eno konopu pe nipili molko kondaa." nimbelie yu pupe, Sengiria taono nomu kélona pupe, sipine kolea Siria poropinji purumu. Akuwillia kinie Pirisillaselo Pollo pea tapu toko puringi. Sipine ou naa pupe Sengiria taono we molopalie yuni Pulu Yemo kinie "Ulu te paa sike tembo." nimbe mi lepalie yunge penge indi ye tendo "Porondou." nirimu.

¹⁹⁻²¹ Eno Epesasi taono puringi kinie Pollo Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkena pupe Juda yemboma kinie ungu awisili kerepale niringi. Enone yundu "Wale pokore pea molamili." niringi nalo eno niringi mele naa pilierimu. Nalo pumbe tepalie enondo nimbendo: "Pulu Yemone "Pu." nimu liemo walse kelepo yando ombó." nimbe "Eno molaa." nimbelie nirimumuni, Akuwillia kinie Pirisillaselo Epesasi taonona molangili mundupe siye kolopa sipine yu purumu.

²² Sipimu pupe kolea awili Sisaria lierimu kinie Pollo manie pupelie, Kirasinge yembo talape „kolea awili Jerusalleme, moloringine[§] olando pupe "Eno manda molemeleye?" nimbelie, kelepa „kolea awili Sisaria maniendo omba sipi tenga, kolea awili Andiyokondo kamu purumu.

*18:23-21:17 POLLO WALE YEPOKO SIPE YESUSINGE UNGUMU NIMBE
 SILIPE ANDORUMU TEMANEMO*

*18:23 Pollo Wale Yepoko Sipe Pulu Polopa Awilimunge Ungumu Nimbe
 Silipe Andombando Kelepa Purumu Temanemo*

²³ Kolea awili Andiyoko molopili wale awisili ombo purumu kinie pe yu kelepa kolea awili Andiyoko mundupe siye kolopa, kolea Gallesia poropinji kinie Pirisia poropinjiselonga pupe aku koleaselonga lierimu koleamanga pali andopa "Yesusinge lombili andoli yemboma*" yunge ungumu komu naa sindiku, siye naa kolko mimi siku pilku molaa." nimbe, nimbe silipe purumu.

18:24-19:1 Ye Apollosinge Temanemo

²⁴ Juda ye tengu imbi Apollosi,[†] kanu yemonga pulu kolea Allekesandia, yu Epesasi taono orumu. Yu ungu paa nimbe kondopa, Pulu Yemonga bokune molemo ungume pali pilierimu yemo.

²⁵ Awilimuni yemboma molko kondongendo tengen aulkemo akisinderimu mele ou yu mane siringi pilipelie, Yesusinge temanemo yemboma sumbi sipe topa sipe, paa tondolo mundupe nirimu, nalo yu No Lindeli Jonone yemboma no lindimbendo mane sirimu mele mindi pilipelie mane sirimu.[‡]

§ **18:22:** bokumunge alsena anjokondo "43. sios". * **18:23:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". † **18:24:** inie anjokondo 19:1, Ou-Korini 1:12, 3:5-6,22, 4:6, 16:12, Taitasi 3:13. ‡ **18:25:** 'Yembomane konopu alowa teko, Yesusi yu Pulu Yemone lipe mundorumu ye nomi Kirasimu molorumu mele ningi piliengi' nimbe mane sirimunje. Yesusi olionga nimbe kolo wangopa kolondopa mindili nomolo aulkena wendo lipe konde molopo mindi pumolo aulkemo akisinderimu mele pilierimu molo naa pilierimunje. Mini Kake Telimuni yemboma lipe tapondomba mele yu naa pilipe mane sirimunje. Olio naa pilimolo.

26 Apollosi yu Epesasi taono ombalie, Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkena pulu polopa ungum nimbe simbendo pipili naa kolopa tondolo mundupe nirimu. Akuwillia kinie Pirisillaselo yu ungu nirimu mele pilkululie elonga ulkena meli pukulu, Pulu Yemone yemboma lipe tapondopa paa mindili naa nongo molko kondonge aulkemo akisinderimu mele pali kamu mimi siku ningu siringili.

27 Pe Apollosi "Na kolea Akaya poropinji pambo." nirimu kinie Kirasinge yembo Epesasi taonona moloringimene yundu ningendo: "Papu nikinu. Nu Kirasinge kongono kolea Akaya poropinji puku te-pani." ningu, 'Yesusinge lombili andoli yembo kolea Akaya moloringimene yu kanoko imbi sikulie 'Pea molamili.' niengi.' ningu pepá toko siringi. Yu pepápmeli kolea Akaya poropinji pupelie nirimumuni, Pulu Yemone we kondo kolorumumunge Awili Yesusinge ungumu 'Sike.' ningu tondolo munduku pilku Kirasinge yemboma moloringime Apollosini eno paa lipe tapondorumu.

28 Yemboma kanoko molangi Apollosi tondolo mundupe, Juda yembo "Yesusinge ungumu nikimili akumu kolo tokomele." niringime kinie yu kinie kerepale niringi, Yesusi yu sike Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu molorumu Pulu Yemonga bokune nimbe molorumu mele mimi sipe lipe ora sipe mane sirimu.

19

19:1-20:1 Pollo Epesasi Taono Pupe Terimu Temanemo

19:1-7 No Lindeli Jononga Ungumu Pilku No Lsingi Ye Epesasi Taonona Moloringime-Kenie Pollone Terimu Mele Temanemo

1 Ye Apollosi kolea Akaya poropinji pupe akumunge kolea awili Korini molopili, Pollo ma pangil aulkena pupe Epesasi taono maniendo purumu. Akune pupelie Yesusinge lombili andoli yembo mare kanorumu.

2 Kanopalie nirimumuni, eno walsipelie nimbendo: "Enone ungumu pilieringi mele 'Sike.' ningu pilkulie Mini Kake Telimu lsingi molo moyole?" nirimu.

Enone pundu toko ningendo: "Molo, Mini Kake Teli te molemo mele olio naa pilimolo." niringi.

3 Aku niringi kulu pilipelie Pollone enondo nimbendo: "Aku liemo eno no nambeko lsingiye?" nirimu.

Enone ningendo: "Jonone* nirimu ungume pilipulie no lsimulu." niringi.

4 Pollone nimbendo: "Jonone yembomando nimbendo: "Ulu pulu kerime munduku siye kolko konopu alowa teko no lie." nirimu nalo iungumu mindi naa nirimu. Ungu te pea nimbendo: "Akilipe ombá ye Yesusi 'Yu sike.' ningu tondolo munduku piliengi!"† nirimu." nimbe Pollone nirimu.

5 Aku sipe nirimu mele pilkulie, eno "Awili Yesusinge yemboma molomolo." ningu Yesusinge imbi leko no lsingi.

6 Kanu kinie Pollone enonga pengena ambolorumu kinie eno moloringine Mini Kake Telimu orumu kinie enone umbu ungu lupe lupema leko, Awilimuni ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi.

7 Aku teringi ye rurepo mele moloringi.

* **19:3:** No Lindeli Jono kanumu. Jono 1:6-7,29. † **19:4:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

19:8-10 Pollone Epesasi Yembomando Awili Yesusinge Ungu Nimbe, Eno Kinie Kerepale Niringi Temanemo

⁸ Pollo Epesasi molopalie nirimumuni, Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungu mu pilieringi ulkena pupe, Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa melema pali nokomba mele[‡] pipili naa kolopa tondolo mundupe nimbe sirimu. ‘Eno paa pilku ‘Sike.’ niengi.’ nimbe oli yepoko aku sipe nimbe sipe molorumu.

⁹ Nalo Juda yembo mare karaye teko ungu liku su siku, “Ungu imu kolo tokomo, naa pilimolo.” ningi, yemboma pilku molangi “I Pollone ungu nikimume nimbe kenjikimu.” ningi ungu taka tondoringi. Aku teringi kulu Pollone eno mundupe siye kolopa purumu. Yesusinge lombili andoli yemboma§ lipe meli pupe, Tiranasini ungu ningi si-pou-pou teringi ulke nokorumu kanune meli purumu, akune alielie kerepale ningi moloringi.

¹⁰ Aku teko molangi ponie talo ombo purumu kinie Juda yemboma kepe yembo lupe kolea Esia poropinji moloringime pali Awilimunge ungu mu pilieringi.

19:11-12 Pulu Yemone Pollo Lipe Tapondoru Kinie Pollone Ulu Tondoloma Terimu Temanemo

¹¹ Pulu Yemone Pollo lipe tapondoru kinie ulu tondolo paa te lupe mele terimu.

¹² Pollo Kongono tembando mulumbale panjerimume yemboma sirimu kinie liku meli puku kuru torumu yemboma simbi tondoringi kinie enonga kuru torumume pora nimbe, enonga konopune kuru moloringime ongo wendo purungi.

19:13-20 Sipa Malopili Kinie Ulu Te Wendo Orumu Kanokolie Kuru Ala Toringi Yemane Teringi Temanemo

¹³ Juda ye mare andoko yembomanga konopune kurume toko makoroko “Wendo paa!” ningi kou kongono andoko teringi. Eno mare Awili Yesusinge imbi leko walsiku* kurume ‘Ongo wendo paa!’ ningendo i siku niringi: “Pollone ungu mane silimo ye Yesusinge imbi lepo walsipulie ‘Eno ongo wendo paa!’ nikimulu.” niringi.

¹⁴ Ye Sipa yunge malopili yepoko pakera aku siku teringi. Sipa yu Pulu Yemo popo tondoringi yemanga ye awili† te. Aku yemonga malopilini aku siku Yesusinge imbi leko walsiku kurumendo “Ongo wendo paa!” niringi kinie

¹⁵ kurumene topondoko ningendo: “Olio Yesusi kanopo imbi silimolo. Pollo kanolemolo. Nalo eno nameleye?” niringi

¹⁶ kinie kuru konopune molorumu yemone eno moloringine pukue topa pupe enonga mulumbalema ambolopa sungu mangu sindipe eno paa torumu-ne kanu ulkemo munduku siye kolko mulumbale te naa pakoko meme pakoko we kowa purungi.

¹⁷ Pe Epesasi taonona moloringi Juda yemboma kinie yembo lupema kinie aku ulu wendo orumumu pilkulie eno mini wale munduku, Awili Yesusinge imbi liku ola mundunduku yu kapi niringi.

¹⁸ Akumunge yembo awisili ou Yesusi ‘Yu sike.’ ningi tondolo munduku pilieringime kanu ulumu wendo orumu kinie ongo ou ulu keri teringime ningi para siringi.

‡ **19:8:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. § **19:9:** bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”. * **19:13:** bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”, “28. nem”. † **19:14:** bokumunge alsena anjokondo “34.2. bikpris”.

19 Aku siku teringimenga yembo mare ou kuru ala toko teko kenjeringi kanu yembomane yemboma kanoko molangi enonga ala toringi bokume pali tepena kaloringi. Boku kaloringimenga kou mone purumu mele kou sillipa pipiti tausini mele purumu.

20 Aku sipe mele Awilimunge ungumunge tondolomone kanu ulu kerime topa manie mundorumu kulu ungumu enge nimbe koleamanga pali pupe kapola terimu.

19:21-41 (19:21-22) Pollone "Jerusalleme Pambo." Konopu Lepalie Ou Epesasi We Molorumu Kinie (19:23-41) Kolo Toli Pulu Ambo Atemisi Popo Toringi Yembomane Epesasi Taono Maku Toko Teko Kenjeringi Mele Temanemo

21 Kanu ulume pali ou teringi kinie pe Pollo konopuni pilipelie 'Kolea Masedonia poropinji pupu kolea Akaya poropinji[‡] pupulie, kolea awili Jerusalleme pumbo. Jerusalleme pupulie, pe kolea awili Romo pumbo.' konopu lierimu.

22 Pollo yu liku tapondoringi yemanga Timoti kinie Erasatiselo "Kolea Masedonia pale." nimbe lipa mundupelie yu wale mare kolea Esia poropinji we molorumu.

23 Aku walemanga Epesasi taono kanune Awilimunge temane peangamo toko siringimunge umbune awili te wendo orumu. Wendo orumu mele isipe:

24 Ye te, yunge imbi Demitiasi, yuni yemboma popo toringi pulu-ambo kolo toli Atemisi[§] none telu melema kou sillipane tepa mimi tepa noserimu. Yemboma kanu none telime enonga ulkemanga anjiku popo tongendo kou mone siku lsingimunge Demitiasi kou mone awisili lipa yunge kongono tenderingi yema mele awisili kalorumu.

25 Kanu yemone yunge kongono tenderingi yema kinie ye Atemisinge kongono lupema tenderingi yema kinie "Eno waa." nimbe, lipa maku topalie nimbendo: "Yema, pulu ambo Atemisinge kongono tendele-molomonga kou mone paa olandopa limolo.

26 Aku ye Pollone ungu nilimomone yembo awisili kondi topa anjo limo mele eno pilku kanolemele. Yuni nimbendo: "I kini telemene pulu yemboma kolo toko telemene." nilimo ungumu Epesasi taono yemboma kinie kolea Esia poropinji pali kepe yemboma pilku liku yu lombili pulimele.

27 Yuni nilimo ungumuni olionga kou mone kongonomo mindi topa manie naa mundumbe. Pulu ambo Atemisi molemo popo tolemolo tamandu ulkemo kepe yembomane "Akumu uluri molo." ningu kanoko keri kanonge. Atemisi yu kepe yunge imbi paa ola molemomo topa manie mundundumbe tekemo. Pollone kanu temanemo we topa molomu liemo kolea Esia poropinji kepe we koleamanga pali kepe ipulu ambomo popo toko imbi liku ola mundundulimele mele munduku siye kolonge lemo." nirimu.

28 Enone kanu ungumu pilkulie paa mumindili kolkolie ru ningulie ningendo: "Olio Epesasi yembomanga pulu ambo Atemisi paa awili olandopamo molemo." niringi.

29 Aku niringi kinie yemboma pali ru ningu naka leko sukundu sukundu lkisiku ongo maku tokolie, Gayasi kinie Arisitakasiselo ambolko liku meli

[‡] **19:21:** Wale mare kolea Akaya ningu bokune toko, wale mare kolea Giriki molo Girisi ningu bokune tolemole. Kolea telumu. Akune sukundu Korini yu taono awili Mosipi mele. [§] **19:24:** bokumunge alsena anjokondo "13. god giaman".

puku, enonga maku toringi koleana puringi. Kanu yeselo elo kolea Masedonia poropinji yeselo, Pollo kinie pea tapu toko andoringi.

³⁰ Pollo eno maku toringine ungu nimbé pumbe terimu nalo Yesusinge lombili andoli yembomane "Molo." niringi.

³¹ Kolea Esia poropinji ye nomi mare Pollo kinie perene niringimene kepe ningu mundukulie ningendo: "Pollo nu maku tokomelena paa naa pu." niringi.

³² Maku toringi yemboma konopu naa pepa bulu balu nirimu. Enone ru ningu, ungu lupe lupe niringi. Yembo awisilini eno maku toringimunge pulumu naa pilieringi.

³³ Juda yembomane enonga ye nomi Allekesanda yembo moloringine suku singine liku mundoringi. Kanu kinie yu "Ungu te niembo." nimbe ki ola mundupe, ungu te nimbé terimu.

³⁴ Nalo enone yu „Atemisi popo naa torumu, Juda ye te ningu kanokolie eno ru ningulie ningendo: "Atemisi yu olio Epesasi yemboma nokolemo pulu ambo awilimo." ningu molangi ena mongo talo ombo purumu.

³⁵ Kanu kinie Epesasi taono kusikusi yemo ola angilipe "Ungu naa niee!" nirimu. Yemboma taka liku moloringi kinie yuni nimbendo: "Epesasi yema nameleye, olio kolea Epesasi yembomane pulu ambo awili Atemisi molemo tamandu ulke olionga taonona angilimomo kinie akune yu none teli kou mulune manie orumu kou akune angilimoselo olione nokolemolo, yembo nawene naa kanolemoye?"

³⁶ Akumunge, yembo tene "Kolo tokomele." manda naa ninge kene eno takai liku molko ulu te popenge teko naa teangi.

³⁷ Andi ye mengo ongiselone ulu te teko naakenjiku, olionga pulu ambomo ungu taka tondoko yunge tamandu ulkemonga melte wa naa lingili nalo we mengo ongi.

³⁸ Demitiasi kinie yunge kongono yema kinie eno yembo te kinie ungu te pemu liemo kapola, kote wale te wendo ombá kinie kote tendangi, gapomano ye awili endisimene kotena manda lipe sumbi sindimbe.

³⁹ Ungu te lupe ninge liemo yembo maku tonge wale tengatengu sumbi siengi.

⁴⁰ Kinié we maku toko opa teko ungu awisili kerepale ningu ru nikimilimunge olio mongo pemba. Endisimene olio kinié ulu tekemolomonga kote tendelemelanje olio kotena ungu te topondopo nimolo aulke te naa lelka. Tekemolomonga pulu te naa pekemo." nirimu.

⁴¹ Aku nimbelie, taono kusikusimuni yembomando "Bulu-balu ningu paa!" nirimu kinie pilku liku puringi.

20

20:1-6 Pollo Kolea Masedonia Kinie Akaya Poropinjiselonga Andopalie Kolea Esia Poropinji Kelepa Yando Orumu Temanemo

¹ Epesasi taono yemboma ungu awisili ningu Pollo-kinie mumindili koloringi mele pora nirimu kinie Pollone Yesusinge lombili andoli yemboma* "Waa." nimbe, eno nimbe mundupelie nirimunumi, 'Eno enonga konopu enge nipili molko kondangi.' nimbe ungu mare nimbe sipelie, 'Eno molaa.' nimbe yu Epesasi taono mundupe siye kolopa kolea Masedonia poropinji pumbe purumu.

² Kanu koleana andopa 'Konopu enge nipili molko kondangi.' nimbe yemboma ungu nimbe silipe pupelie, kolea Akaya poropinji suku pupe,

* **20:1:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel".

³ akune oli yepoko molorumu. Yu kelepa kolea awili Andiyoko taono yando ombando 'Kolea Siria pambo.' nimbe sipline pumbe terimu nalo Juda yembomane "Yu topo kondamili." ningu langi niringi pilipelie, yu 'Kolea Masedonia poropinji kelepo yando pambo.' nirimu.

⁴ Yu pea tapu toko puringi yemanga imbime isipe: Beria taono molorumu ye Pirasi malo Sopata kinie, Tesallonaika taono molorumu ye Arisitakasi Sekandasiselō kinie, Depi taono molorumu ye Gayasi kinie, akume pea puku, Timoti kinie kepe, kolea Esia poropinji ye Tikikasi Toropimasiselō kepe, aku yema Pollo kinie pea tapu toko puringi.

⁵ Olio Pillipai taono molamili eno kumbi leko puku Toroasi taono pukulie ollo nokoko moloringi.

⁶ „Juda yembomane ponie tengə tengə kolea awili Jerusalleme puku akune suku Pulu Yemone enonga anda-kolepalime Naa Topa We Öm̄ba Purumu mele[†] pilieringi walema, akumu imbi leko, 'Pillawa Akoli Mele Isimu Naa Munduku Pillawa We Kalko Noringi Walema' niringila, aku walema om̄ba purumu kinie olio kolea awili Pillipai mundupu siye kolopo sipline pupu molamili wale kise pakera om̄ba purumu kinie Toroasi wendo pupu, ye ou kumbi leko puringime akune kanopo lipu koro te eno kinie pea tapu topo Toroasi molorumulu.

20:7-12 Pollone Kolea Toroasi Taono Kango Ye Yutikasi Kolorumu Topa Makinjinderimu Temanemo

⁷ „Sambate walemo om̄ba pupe,, koro konde tengə pulu pulu kongono walemo wendo orumu kinie,[‡] olio Yesusinge lombili andoli yemboma pea langi nombo Yesusini "Pilku nangi." nirimu mele pilipu nombo tapu topo molomolondo[§] maku torumulu. Pollone yemboma ungu mane sirimu. Yu 'Opali pumbo.' nimbe yemboma ungu mane sipe molopili kolea awi-burumi lierimu.

⁸⁻⁹ Olio ulke olakondo polo yepoko sipemonga suluminiana maku torumulune tepe llame awisili kandopo nosipu molorumulu. Akune kango ye te molorumu, yunge imbi Yutikasi. Yu 'Ulke patepili.' ningu suru toringine ola molorumu. Pollo we ungu nimbe mindi molorumu kinie Yutikasi yu uruni sumbili tambili nirimu kulu yu kamu uru perimu kinie topa ulke sumbiliana manie mundorumu. Yu linge puku kanoringi kinie yu ou kolopa pora sirimu.

¹⁰ Pollo manie pupe kango onomo lierimune pupe tamalu pepa kan-gulupelie enondo nimbendo: "Eno mini-wale naa mundei. Yu we konde molemo." nirimu.

¹¹ Aku tepalie kelepa suluminiana olando pupe, eno kinie langi liku nongolie, altoko ungu ningu molangi kolea tangorumu kinie yu purumu.

¹² Ye kango kolorumu kanumu yu altopa konde molorumu kulu eno paa konopu peanga pepili yu konopu siku meli puringi.

20:13-17 Pollo Kolea Mallitasi Taono Purumu Temanemo

¹³ Pollo Toroasi taonona we molopili olio sipline Asosi taono kumbi lepo purumulu. Pollone "Na kolea Asosi nendo manie aulke ombó." nirimu kulu olio kumbi lepo pupulie 'Yu kolea Asosi ombá kinie sipline pea pamili.' nimbu nokopo molorumulu.

¹⁴ Pe Pollo kolea Asosi orumu kinie kanopo lipu yu pea sipline pupu Mitillini taono pupu pepo,

[†] 20:6: bokumunge alsena anjokondo "30. Pasova". [‡] 20:7: bokumunge alsena anjokondo "37. Sabat". [§] 20:7: inie yakondo 2:42*.

¹⁵ orili-ou anjo pupu, kolea Kiosi purumulu kinie ipu lierimu. Pupu molamili kolea tangorumu. Kelepo kolea Semosi purumulu kinie altopa ipu lierimu. Pupu molamili kolea tangorumu kinie pupu Maillitasi taono purumulu.

¹⁶ Pollo 'Sumbi sipu kolea awili Jerusalleme pupu, Pendikosi walemo*' ou wendo naa opili na akune sukundu pumbo.' konopu lepalie, 'Kolea Esia poropinji pumbo kinie walema we pora nimbé kinie manda naa pumbo.' konopu lepa 'Epesasi taono mundupu siye kolopo Jerusalleme sumbi sipu pumbo.' konopu lierimu.

20:17-38 Pollone Epesasi Kirasinge Yembomanga Tapu Yemando "Na Kamu Pukuru. Eno Molaa." Nirimu Temanemo

¹⁷ Pollone 'Epesasi naa pumbo.' konopu lepalie nirimumuni, kolea Maillitasi molorumulu kinie Pollone Epesasi taono Kirasinge yembo talape moloringimenga tapu yemando[†] nimbe mundupelie "Na moliona waa." nirimu.

¹⁸ Kanu kinie eno yu molorumune oringi kinie yuni enondo nimbendo: "Na kolea Esia poropinji ou pulu pulu ombo, akune sukundu koleamanga pali andopolie kongono tepo ulu terindu mele eno kanoko pilku, kinie telio mele pilimele.

¹⁹ Kolea Esia poropinji sukundu lemo koleamanga temane peangamo tolipu andoruntu kinie Juda yembomane nanga kongonomo alieli teko kenjindiku pipi singe teringi akumunge na umbune awisili lipu mindili silio nalo nanga imbimu lipu ola naa mundupu, Awilimunge kongonomo taka lipu tenderindu mele tendepolie niliomone, 'Ungumu paa piliengi!' nimbu kolama ombo manie manie pupili molorundu.

²⁰ 'Eno temane peangamo topo simbodo mundupu siye naa kolambo.' nimbu, 'Eno lipu tapondambo.' nimbu temane peangamo pipili naa kolopo topo silipu andopo, maku toringimenga kepe enonga ulkemanga kepe eno ungume pali mane sirindu kanumu eno kanoko pilimele.

²¹ Juda yemboma kinie yembo lupema kinie tondolo mundupu nimbondo: "Ulu pulu kerime munduku siye kolko, konopu alowa teko Pulu Yemo molemona puku, olionga Awili Yesusi molopa tenderimu molemo mele 'Yu sike.' ningu tondolo munduku pilku molangi."[‡] nimbu alieli eno nimbu silipu andoruntu kanumu.

²² "Akumunge kinié Minimuni ka mele sipe lipe mundukumu-ne na Jerusallemendo pukuru. Na Jerusalleme pumbo kinie nambolka uluri kamu wendo ombánje naa pilkiru,

²³ nalo koleamanga pali andolio kinie Mini Kake Telimuni ungume tondolo mundupe na nimbe silimo mele isipe: "Nu ka ulkena peko mindili noni." nilimo akumu mindi pilio.

²⁴ Nalo 'na molopo kondopo, mindili naa nombo, na naa kolambo.' nimbu kele topo ulu te manda naa telio. 'Awili Yesusini na kongono sirimu kongonomo tepo lipulie mindi na konopu simbo.' nimbu pilipu molio. Kanu kongonomo isipe: Pulu Yemone olia mana yemboma we kondo kolemo mele temane peangamo topo silio kanumu.

²⁵ "Kapola, na altopo ungu te nimbo tekero. Nane ou enonga koleamanga andopolie Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa melema nokolemo nokomba mele[§] eno nimbu sirindu pilieringi yembomanga telurini kepe na altoko naa kanonge.

* **20:16:** ungu pulumu Jono 5:1*. † **20:17:** bokumunge alsena anjokondo "43. sios", "16. hetman". ‡ **20:21:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "8. bilip". § **20:25:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom".

26 Aku tembamonga nane kinié eno sike inimbu sikiru: Yembomanga te molopa kenjipe kolea kerine pumu liemo nanga ulu te molo, yu ungu lipé su simbemonga pumbe.*

27 Nane eno pilku molangi Pulu Yemone "Tembo." nimbe panjerimu mele ulume pali 'Mundupu siye naa kolombo.' nimbu pipili naa kolopo sumbi sipu eno nimbu sirindu kanumu.

28 Mini Kake Telimuni eno tapu yema mako topa 'Kongi sipisipi nokangi.' nirimu sipisipime nokoko kondoko, eno enono nokoko kondangi. Pulu Yemone yunge meme ondondorummuni eno lsimu Pulu Yemo yunge yembo talape molemelemanga tapu ye peangama molangi.†

29 "Na pilkirumu eno mundupu siye kolopo pumbo kinie eno molongena owa takera paa kerime ongo Yesusinge kongi sipisipime toko bulu balu singe lemo.

30 Enonga yembo mare kepe pe ungume alowa teko kolo toko, Yesusinge lombili andoli yembo mare kondi toko 'Olio lombili waa.' ningu aku tengen.

31 Aku sipe ulume wendo ombá kene eno alieli nokoko kondoko molayo. Eno pilku molonge mele isipe: Nane 'Iungume pilieni!' nimbu ipulueli tangoli enamanga pali kolama omaba manie manie pupili tondolo mundupu eno lipu tapondopo liepi liepi topo nimbu sipu, walse kepe siye naa kolopo, we nimbu molambo ponie yepoko pora nikimu. Aku sipu terindu mele pilku komu naa siku, nimbu sirindu ungume paa pilku molangi.

32 "Kinié eno Pulu Yemonga kíne lipu mondopo, 'Pulu Yemone we kondo kololi ungu eno nimbu sirindu, akumene eno enge sipe, Pulu Yemone 'nanga yembo manjiku molko, yembo kake telime molangi' nilimo yemboma yu mele peangama simbe kinie eno aku sipe simbe lingi, aku we kondo kololi ungumu eno kinie pepili.' nimbu nikiru.

33 "Na yembomanga kou mone gollo sillipama kinie mulumbale mele-manga te kanopo kumu naa panjerindu.

34 Na kinie, na pea tapu topo andorumulu yemboma kinie, olio melema molo torumu kinie nanga kiselone enge nimbu kongono tepo melema lipulie lipu tapondorundi.

35 'Nanga kongonoma pali eno aku siku teangi.' nimbu, lipu ora sirindu. Olione aku sipu tepolie pange teli yemboma lipu tapondopo tondolo mundupu teamili. Awili Yesusini nirimu mele pilku molangi. Yesusi yuni nimbendo: "Yembo tene yembo te lipe tapondopa melema sipelie konopu silimo mele olandopa; yu yuyu melema lipelie konopu silimo mele maniendopa." nirimu."‡ nimbe Pollone nirimu.

36 Aku ungume nimbe pora sipelie nirimumunni, yu Epesasi tapu yema kinie koporongo langopa enonga nimbe Pulu Yemo kinie ungu ningu mawa tenderimu.

37 Kanu kinie eno pali kola teko Pollo kangulku kondo koloringi.

38 Eno kamelena mindili awili tepa tepili moloringi. Pollone "Na kelko naa kanonge." ou nirimu akumu pilkulie eno aku siku mindili koloringi. Kanu kinie yu liku meli sipine puku mundu-poringi.

21

21:1-17 Pollo Jerusalleme Kamu Purumu Temanemo

1 Epesasi taono tapu yemando "Olio pukumulu kene eno molaa." nimbulie kamelena mindili tepa pepili eno mundupu siye kolopo sipine

* **20:26:** Isikiele 3:17-19; inie yakondo 18:6. † **20:28:** 29 bokumunge alsena anjokondo "44. sipsip". ‡ **20:35:** Mateyu 10:8.

pupu, kolea Maillitasi mundupu siye kolopo wale tengah sumbi sипу purumulu. Kolea Kosi pupu, orili-ou Kosi mundupu siye kolopo kolea Rosi pupu, orili-ou Rosi mundupu siye kolopo kolea Patarando purumulu.

² Akune pupulie nirimulumuni, sipi te kolea Pinisia poropinji lemo kolea awili Taya pumbé terimu-ne kanopolie akune ola purumulu.

³ Nomune purumulu kinie kolea Saipirasi ki tarokondo lierimu kanopo mundupu siye kolopo ombo pupu, kolea Siria poropinji pupu, kolea awili Taya purumulu kinie 'Sipine meringi melema manie liengi.' nimbu olio we nokopo molorumulu.

⁴ Akune Yesusinge lombili andoli yembo mare^{*} moloringi kanopolie eno pea koro telu molorumulu. Mini Kake Telimuni eno tondolo sirimumuni enone Pollondo "Jerusalleme kelko paa naa pu." ningu karaye teringi.

⁵ Aku niringi nalo walema pora nirimu kinie "Olio pukumulu." nimbu pumolo terimulu. Kirasinge yema kinie enonga ambo ambolangoma kinie tapu topo ombo taonona ulsu pupu nomu kélona mundu-poringi kinie no kélona koporongo langopo manie molopo Pulu Yemo kinie ungu nirimulu.

⁶ Kanu kinie oliondo "Paa." niringi kinie olione "Eno molaa." nimbu sipine ombo suku purumulu kinie eno kelko ulkendo puringi.

21:7-14 Pollo Jerusalleme Pumbendo Sipine Sisaria Purumu Kinie Ye Akapasini Yundu Ungu Te Nirimu Temanemo

⁷ Sipine kolea awili Taya mundupu siye kolopo Tollemesi taono purumulu. Akune Kirasinge yemboma moloringine pupulie, kangulupu "Eno molongi lemo." nimbu wale te eno kinie molorumulu.

⁸ Orili-oukundu Tollemesi taono mundupu siye kolopo kolea awili Sisaria pupu sipine kamu manie pupulie, temane peangamo andopa topa sili ye Pillipunge ulkena pupu molorumulu. ⁹Ou Jerusalleme liku tapondoli, ye yepoko pakera ¹⁰mako toringi, yemanga te yu.[†]

⁹ Pillipu lemenupili ambo wenepo kise moloringi, kanu amboma Awilimuni ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu sili amboma moloringi.

¹⁰ Olio kolea awili Sisaria wale mare molorumulu kinie Awilimuni ungu umbu tondorumume pilipe yando nimbe sirimu ye te,[‡] yemonga imbi Akapasi, yu kolea Judia disiriki molopalie Sisaria maniendo orumu.

¹¹ Olio molorumulune ombo Pollonga kako torumumu posipe lipe yunge kimbu kime yuyu ka topalie nimbendo: "Mini Kake Telimuni nimbendo: "Jerusalleme molemele Juda yembomane ikako pulu yemo ambolko liku i siku ka toko mengo puku yembo lupema singe." nikimu." nirimulu.

¹² Aku sipe nirimu kulu olio pilipulie olio kinie akune moloringi yemboma kinie olione Pollondo paa tondolo mundupulie nimolondo: "Nu Jerusalleme olando paa naa pu." nirimulu.

¹³ Nalo Pollone topondopa nimbendo: "Eno nambemune nanga konopu toko embambo sindiku kola tekemeleye? Na Jerusalleme pumbo kinie ka singi liemo uluri molo. Molo Awili Yesusinge imbimu lipu ola mundunduliomonga[§] kamu toko kondongi liemo uluri molola. Kowa naa pumbo." nirimulu.

¹⁴ Karaye tepo "Paa molo. Naa pu." nimbu molorumulu nalo olionga ungu nirimulume naa pilierimu kulu kanopolie olione nimolondo: "Aku

* ^{21:4:} bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". † ^{21:8:} inie yakondo 6:5; 8:40. ‡ ^{21:10:} bokumunge alsena anjokondo "35. profet". § ^{21:13:} bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "28. nem".

kapola. Awilimuni pilipelie 'Wendo opili.' nimbé mele wendo opili.' nimbu siye kolorumulu.

*21:15-26:32 KOLEA JUDIA DISIRIKINE JERUSALLEME KINIE SISARIA
KINIE POLLO KA ULKENA PERIMU KINIE WALE MARE KOTE PILIERINGI
TEMANEMA*

*21:15-23:33 Pollo Jerusalleme Purumu Yu Ka Siringi Kinie Ulu Mare
Wendo Orumu Temanemo*

¹⁵ Wale pokore Sisaria molopolie nirimulumuni, olionga melema lipu undu-undu sipu molopolie, pe Jerusalleme olando purumulu.

¹⁶ Jerusalleme pumolo purumulu kinie, Yesusinge lombili andoli Sisaria yembo mare pea tapu topo pupu, Nesononga ulkena olio puku munduporingi. Nesono yu kolea Saipirasi ye te, yu koronga ou Yesusinge lombili andoli yemo molorumu. Ou ningu panjiku 'Yunge ulkena pemolo.' niringi.

*21:17-26 Pollo Jerusalleme Kamu Pupelie Kirasinge Yembomanga Tapu
Yema Yu Terimu Mele Nimbe Sirimu Temanemo*

¹⁷ Jerusalleme kamu sukundu purumulu kinie Kirasinge yembomane konopu siku "Papu okomele." niringi.

¹⁸ Orili-oukundu Pollo keme olio Jemisi kanomolo purumulu kinie tapu yema pali* yu kinie moloringi.

¹⁹ Pollone "Eno molongiye?" nimbeline Pollo yu Juda yemboma mundupe siye kolopa yembo lupema moloringine andopa kongono terimu kinie Pulu Yemone yu lipe tapondopa terimu ulume pali eno temane topa sirimu.

²⁰ Yuni aku sipe nirimu pilkulie eno Pulu Yemo kapi niringi. Aku tekolie Pollondo ningendo: "Ango, Juda yembo tausini awisili 'Yesusi yu sike ,ye nomi Kirasimu,' ningu tondolo munduku pilku[†], yunge yemboma molemele, nu kanoleno. Mosisini ungu mane sirimume[‡] 'Paa pilipu teamili.' ningu molemele mele nu kanolenaola.

²¹ Nalo Juda ye marenne ongolie nu teleno mele olionga Juda yembo Kirasi pilieli yembomando ningu siringi eno pilku keri pilku molemele. Nuni teleno mele ongo niringi mele isipe: "Juda yemboma yembo lupema kinie molemele yembomane Mosisini ungu mane sirimume naa pilku munduku siye kolko, enonga kangomanga kangi te kopisiku makaye teko naa ltendeko,[§] olio Juda yembomanga ulu pulume naa teangi." ningu nuniaku siku nilino nilimele.

²² Eno pilku keri pilku molemele akumunge olio nambe-eamiliye? Nu yando onu mele eno sike pilinge. Nu kanoko keri kanonge kene

²³ olione "Nu tei." nimolo mele teani. Olio kinie ye kise molemele akumene 'Pulu Yemo kinie wale marenge ulu mare temolo.' ningu mi leko ningu panjeringi.

²⁴ Aku yema nu kinie pea tapu toko pukulie, enonga mi lieringi walema pora nimbendo nu kinie pea Pulu Yemone eno kake tepili molonge kanomba ulume teko, enonga penge porondonge kinie nuni kou mone sindeni. Aku teni kinie yembomane kanokolie, 'Nu kepe Mosisinge ungu manema pilku teko moleno, nuni ulu mare teko kenjilino niringi temanemo kolo toko bulkundu nindingi lemo.' ningu kanonge.

²⁵ Nalo Juda yembomanga ulsukundu yemboma 'Yesusi yu sike ,ye nomi Kirasimu,' ningu tondolo munduku pilku ,yunge yemboma molemele, mane tengen mele pepá te ou topo sirimulu kanumu. Aku pepána "Teaa."

* **21:18:** bokumunge alsena anjokondo "16. hetman". † **21:20:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". ‡ **21:20:** bokumunge alsena anjokondo "26. lo". § **21:21:** bokumunge alsena anjokondo "18. katim skin".

nirimulu mele isipe: "Unjo kou melema liku anjiku "Olionga pulu yema." ningulie popo toko langi kalko silimele langime 'Kalaro mololi langime.' ningu naa nongo, melemanga memema naa nongo, kongi kepe melema 'Meme naa omба pupili.' ningu nomi kolomongo naa tengema naa nongo, wa ulu kerinele naa teangi. Ulu akume naa tenge kinie aku papu." nimbu aku sipu pepá torumulu kanumu." niringi.*

²⁶ Kanu kinie orili-oukundu tapu yemane "Tei." niringi mele tembando Pollone ye kise kanume lipe memba pupelie, eno pea Pulu Yemone kake tepili molonge kanomba ulume teringi. Yu aku tepalie, 'Pulu Yemo popo toko kaloringi, ulke tembelena sukundu pupelie 'Olio kake tepili molomolo ulume tepo molomolo walema pora nimbé mele nimbu sipu Pulu Yemo popo topo kalomolo melema nane simbo walemo nimbu siembo.' nimbe ulke tembelena purumu.

21:27-36 Juda Yembomane Pollo-Kinie Mumindili Kolkolie Ulke Tembelena Yu Ambolko Tonge Teringi Kinie

²⁷ Pollo kinie ye kise kanume Pulu Yemone eno kake tepili molonge kanomba ulume teko moloringi wale yepoko pakera pora nimbé terimu kinie kolea Esia poropinji Juda yembo marene Pollo ulke tembelena molorumu kanokolie, ulke tembelena maku toko moloringi yemboma teko mumindili kondoko Pollo ambolko liku,

²⁸ ru ningulie ningendo: "I sirele yema, olio ongo liku tapondayo. Iyemone koleamanga pali andopa yemboma temane topa silimo mele isipe: "Olionga yemboma kinie, olionga ungu manema kinie, iulkemo kinie, kanoko keri kanoko, olio Juda yemboma telemolo mele naa taaa." nimbe mane silimo yemo imu. Aku ulume mindi naa telemo. Ulu te kinié ya tekemola. Iulke kake telimunge Juda yembomanga ulsu yembo lupe mare memba omu akumunge iulkemo tepea kenjemu." niringi.

²⁹ (Enone Epesasi taono ye Toropimasi Pollo kinie Jerusalleme sukundu tapu toko andoringili kanokolie, 'Olio Juda yemboma Pulu Yemo popo topo kalemolo, ulke tembelena sukundu pea pungili.' konopu lekolie aku siku niringi.)

³⁰ Kanu kinie Jerusalleme moloringi yemboma pali mumindili kolko lkisiku sukundu sukundu ongo Pollo ambolko liku ulke tembelena ulsu kunduku mengo pukulie tamburumbu ulke kunema pipi siringi.

21:31-36 Romo Ami Yemane Pollo Jerusalleme Ka Siringi Temanemo

³¹ Yu tonge teko moloringi kinie Romo ami yema nokorumu ye nomimu Jerusalleme yemboma pali teko kenjiku moloringi mele temanemo pilierimu.

³² Pilipelie yu ami ye mare kinie kanu yemanga nokoli yema kinie popenge tepea lipe meli yembo maku toko moloringine lkisipe meli purumu. Amime kinie enonga ye nomimu kinie oringi kanokolie teko kenjiku moloringi yembomane Pollo altoko kopene naa toko we siye koloringi.

³³ Ami ye nomimu Pollo molorumune omبه yu ka sipelie ami yemando nimbendo: "Yu ka sene talone ka taa." nirimu. Aku nimbeline yuni yemboma walsipelie nimbendo: "I yemo naweye? Yu nambe-emuye?" nirimu.

³⁴ Maku toringi yembomanga marene "I sipe isipe temu." ningu yu mele mele ungu awisili niringi kulu ami ye nomimu ulumunge pulumu naa

* ^{21:25:} inie yakondo 15:28-29.

pilepe imbi sipelie, yuni nimbendo: "Yu ami yemanga ulkena mengo paa." nirimu.

³⁵ Mengo puringi kinie Pollo ulkena ola puringi polona nondopa purumu kinie yemboma nondoko nondoko ongo yu tonge teringimunge ami yemane yu taropola teko mengo puringi.

³⁶ Yembo lombili puringimene ru ningu "Kolopili toko kondaa." niliku lombili puringi.

21:37-22:21 Pollone Pilipe Terimumunge Pulumu Juda Yembo Moloring-imendo Nimbe Sirimu Temanemo

³⁷ Ami yemane Pollo enonga ulkena sukundu mengo punge teringi kinie Pollone ami ye nomimu mawa tepalie "Nane nu ungu te niembo." nirimu.

Ye nomimuni topondopa nimbendo: "Nu Giriki ungu pilino lepamo.

³⁸ Aku liemo ou kolea Isipi ye tene "Romo gapomano tamili." nimbe yemboma toko kondoli ye po tausini lipe kolea ku lieline memba purumu kanu yemo nu molo lepamo." nirimu.

³⁹ Pollone topondopa nimbendo: "Na Juda yemo, kolea Sillisia poropinji lemo kolea awili Tasisi nanga koleamo. Nanga koleamo we te molo. Imbi molemo kolea awilimoo. 'Nane yemboma ungu nimbu siembo.' nimbulie nu mawa tekero." nirimu.

⁴⁰ Ami ye nomimuni "Manda, ni." nirimu kinie Pollo polona ola angilipelie "Na ungu te niembo, eno taka liku molaa." nimbe ki ola mundorumu.

Eno taka liku moloringi kinie yuni Ipuru ungu lepalie enondo nimbendo:

22

¹ "Ango tara keme, kinié enonga ungu pundu tambo piliee." nirimu.

² Yuni Juda yemboma enonga Ipuru ungu lepalie nirimu kulu pilkulie niringimuni, paa ungu naa nili taka liku moloringi.

Kanu kinie Pollone nimbendo:

22:3-16 Pollo Yu Konopu Alowa Tepa Kirasinge Yemo Molorumu Mele Nimbe Sirimu Temanemo (21:37-22:21 pali liku tere leko kanani.)*

³ "Na Juda yemo. Amane na kolea Sillisia poropinji lemo kolea awili Tasisi merimu. Nalo na ikolea awili Jerusalleme molopo awi lierindu. Awii lepolie Gamellielene yema sukuli tenderimu kinie na pea sukuli terimulu. Yu paa pilepe konginjeli perimu yemo molopafie olionga anda kolepalimenga ungu manemata[†] pali olio mimi sipe mane sirimu. Akumunge enone kinié Pulu Yemo tondolo munduku pilkulie 'Yembomane Pulu Yemo paa teko naa kenjengi!' nilimele mele na aku sipu tondolo mundupu pilipu 'Yembo tene Pulu Yemo teka naa kenjepili.' nimbu molorundula.

⁴ "Aku nimbu molopolie nirindumuni, iulu konde wendo orumumu[‡] pilku liku téngé panjiku teringi yemboma nane pilipu, 'Pulu Yemo teko kenjikimili.' nimbu, eno mindili lipu sipu "Kolangi." nimbu, ambo yema ka sipu panjerindu.

⁵ Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopamo kinies[§] kanjolloma kinie aku terindu kanoringi mele, kinié nanga kote tendekemele yema eno kanu yemane manda ningu silimela. Kanu yemane pepá toko siringi na lipu enonga angenupili kolea Siria poropinji, kolea awili Damasikasi moloringine meli puruńdu. 'Akune kanu ulu konde te wendo orumumu

* ^{22:2:} inie yakondo 9:1-19, anjokondo 26:12-18. † ^{22:3:} bokumunge alsena anjokondo "26. lo".

‡ ^{22:4:} inie anjokondo 24:14. § ^{22:5:} bokumunge alsena anjokondo "34.3. hetpris".

pilku teringi yemboma ka sipu, enone aku siku teko kenjilimelemonga mindili nangi.' nimbu Jerusalleme yando membo ombondo pepámo lipu membo purundu.

⁶ "Kanu kinie kolea awili Damasikasi nondopo pumbo purundu kinie awi tangoli walsikele mulu koleana pateli te manie ómba na molorundune pa awili tepa terimu.

⁷ Na topa manie mundorumu lepo pilierindu kinie ungu te omba nando nimbendo: "Sollo, Sollo, nambemune nuni na mindili liku silinoye?" nirimu.

⁸ "Nane walsipulie nimbondo: "Awilimu, nu naweye?" nirindu.

"Yuni topondopa nimbendo: "Na Nasarete taono ye Yesusi, na nuni mindili liku silino yemo." nirimu.

⁹ Na kinie pea tapu topo purumulu yema paterimumu kanoko, ye tene nandu ungu nirimumu pilieringi nalo ungumu pilku imbi naa siringi.

¹⁰ "Nane walsipulie nimbondo: "Awilimu, na nambe-emboye?" nirindu.

"Awilimuni nimbendo: "Ola molko kolea awili Damasikasi sukundu pani. Akune puni kinie nu 'Teani.' nimbu ou nimbu panjerindu mele ye tene nu nimbe simbe." nirimu.

¹¹ Tondolo patelimuni nanga mongomo sumbulu tondorumu-ne melte naa kanorundu. Akumunge na pea tapu topo purumulu yemane na ki ambolko meli, Damasikasi sukundu puringo.

¹² "Kanu kinie ye te, yemonga imbimu Ananayasi, na molorundu ulkena na kanombando orumu. Pulu Yemonga ungu mane Mosisini yando nimbe sirimume yu paa pilipe lipe terimu yemo; Damasikasi moloringi Juda yembomane 'Yu ye peangamo.' ningu kanoringi.

¹³ Yu na molorundune ombla angilipeli nimbendo: "Ango Sollo, nu mongone kelko kanou." nirimu. Kanu kinie walsikele na mongo makilipu yu kanorundu.

¹⁴ "Kanu kinie yuni nimbendo: "Olionga anda kolepalimene pilku popo toringi Pulu Yemone 'Nu pilku teani.' nimbe nu ou mako torumu mele isipe: 'Yuni nu 'Teani.' konopu lemo mele pilku, Ye Sumbi Nilimu ningu kanoko, kanu yemo yunge ungumu pilieni!' nimbe nu mako torumu.

¹⁵ Nuni melema kanoko ungume pilierinu mele yemboma pali ningu sini akumunge nu yunge ungume ningu sindeli yemo moloni.

¹⁶ Kapola, nu kinié we naa moloyo. 'Nanga ulu pulu kerime yuni kulumiye tondopili.' ningu yunge imbi leko walsikulie, no li." nirimu.

22:17-22 (22:17-21) Pulu Yemone Pollo Yu Juda Yembo Naa Moloringi Yembo Lupema Moloringine Lipe Mundorumu Mele Nimbe Sirimu Kinie (22:22) "Pollo Kolopili Tangi." Niringi Temanemo

¹⁷ "Kanu kinie na pe Jerusalleme yando kelepo ombo ,Pulu Yemo popo topo kalemolo, ulke tembelena Pulu Yemo kinie ungu nimbu molopolie kumbu mele tepo

¹⁸ Awilimu kanorundu kinie yuni nando nimbendo: "Pílie. Nuni nanga ungumu ya Jerusalleme ningu sini kinie molemele yembomane naa pilku linge kene nu Jerusalleme isili welea munduku siye kolko pu." nirimu.

¹⁹ "Nane topondopo nimbondo: "Awilimu, ou nane Juda yemboma maku toko nunge ungumu pilieringi ulkemanga andopo, yembomane nu 'Sike olionga Awilimu.' niringi yemboma ka sipu ka pulsene torundu kanumu ya molemele yembomane pilku molemele.

²⁰ Ulu te lupe terindula. Ou Sitipenene nunge ungu nimbe sirimumunge yu toko kondoringi kinie nane kanopolie 'Papu tokomele.' nimbu na konopu peanga panjipu, yu toringi yemanga wale pakolime nokondopo,

angilierindu.* Aku terindu ulume eno kanoko konopu siringi kanumu. ‘Pe kinié nambemune nane ungu nimboma ‘naa pilinge.’ konopu lekolie “welea pu.” ninkuye?’,’ nirindu.

21 “Nalo yuni nando nimbendo: “Pu.” nirimu. “Nane ‘Juda yembomanga ulsu molemele yemboma nanga ungumu piliengi!’ nimbu eno molemele kolea sulumenga “Nu pani.” nimbu lipu mundumbo tekero.” nirimu.” nimbe Pollone nirimu.

22:22-29 Romo Ami Ye Nomimuni Pollo Nokorumu Kinie Pollo Yu “Romo Yemo Molio.” Nimbe Romo Ami Ye Nomimu Nimbe Sirimu Temanemo

22 Juda yembo maku toringime Pollone ungu nirimume ou we pilku angilieringi nalo yuni “Awilimuni na Juda yembomanga ulsu molemele yemboma molemelena “Lipu mundumbo.” nirimu.” nimbe Pollone nirimu kinie pilkulie niringimuni, pilku keri pilkulie tondolo ru ningulie ningendo: “Ya ma koleana yu we konde molomba kinie kapola naa temba. Yu kolopili toko kondaa.” niringi.

23 Eno tondolo ru ningu, enonga wale pakolime kulku liku ambolko wako-wako kulku, ma nurupulu ambolko liku toko ola mundoringi.[†] ‘Yukinie mumindili kolkomolo mele Romo ami yemane paa piliengi!’ ningu aku teringi.

24 Aku teringi kinie ami yemanga ye nomimuni nimbendo: “Yemo enonga ulkena liku meli paa.” nirimu kinie meli sukundu purungi. Kanu kinie ye nomimuni ami yemando nimbendo: “Yembomane nambemune yu-kinie mumindili kolko aku siku ru nikimilinje piliemili nimbe para sipili kene yu ka pulsene toko walsiku piliee.” nirimu.

25 Nalo enone Pollo ka pulsene tongendo yu unjona ka toko panjeringi kinie ami ye wane anderete nokorumu yemo, nondopa kanopa angilierimu, kanumunu Pollone nimbendo: “Kote naa pilkulie Romo ye te ka pulsene we tongue kinie Romo gapomanomone ‘Teaa.’ nimbe mane silimo ungu mane te pulue tongenje konopu lekero. Sikeye?” nirimu.

26 Yuni aku nirimu kulu ami ye wane anderete nokorumu yemone pilipelie, yu pupe ami ye nomimundu nimbendo: “I yemo Romo ye te lepamo. Pe kinié nambe-eniye?” nirimu.

27 Kanu kinie ami ye nomimu Pollo molorumune omba walsipelie nimbendo: “Nu sike Romo yemoye? Na ningu si.” nirimu.

Pollone topondopalie nimbendo: “Na sike Romo yemo.” nirimu.

28 Ami ye nomimuni nimbendo: “ ‘Na Romo yemo molambo.’ nimbulie kou mone paa awisili sipu pepá lsindu.” nirimu.

Pollone nimbendo: “Aku sike lepamo nalo na amane merimu kinie Romo yemo molorundu.” nirimu.[‡]

29 Ami ye Pollo ka pulsene toko walsinge teringi yema yuni “Romo yemo molio.” nirimu kulu pilkulie mini-wale munduku anjo purungi. Ami ye nomimuni kepe ‘Nane Romo ye te ‘Ka sene toko panjiku ka pulsene taa.’ nindumunge na mongo pebanje.’ konopu lepa mini-wale mundorumu.

22:30-23:11 (22:30) Romo Ami Ye Nomimuni Juda Kanjolloma Lipe Maku Torumu Kinie (23:1-11) Pollone Enondo Yuni Terimumunge Pulumu Nimbe Para Sirimu Kinie Teringi Temanemo (21:37 pulu polko kanoko yakondo pali liku tere leko kanani.)

* **22:20:** inie yakondo 7:58. † **22:23:** inie yakondo 7:57. ‡ **22:28:** inie yakondo 16:37-39. Yembo mare eno sike Romo umbu yemboma moloringi. Nalo yembo mare umbu lupe molkolie ulu te teringimunge Romo yemboma moloringimunge pep te siringi nosiku moloringi.

30 Romo ami ye nomimuni ‘Pollo nambolka uluri tepa kenjemu-ne Juda yemane yu tonge tekemelenje piliembo.’ nimbeline nirimumuni, ipueliou ‘Pollo ka ulkena wendo pupili.’ nimbe, “Pulu Yemo popo tondoli ye awilime kinie Juda kanjollo wema kinie eno maku tamili waa.” nimbeline, kanjolloma[§] maku toringi kinie Pollo lipe meli omiba enonga kumbikerena anjerimu.

23

1 Kanu kinie Pollone kanjolloma neme neme nimbe kanopalie nimbendo: “Angokeme, na Pulu Yemo kanopa molopili yuni “Tei.” nilimo mele andopo telio kinie ‘Na Pulu Yemone kanopa keri kanolemo ulu te topo kenjikiru lemo.’ nimbu naa pilierindu.” nirimu.

2 Aku nirimu kinie Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopa* Ananayasini Pollo kinie nondoko angilieringi yemando nimbendo: “Yu kerenara larauwe taa.” nirimu.

3 Ananayasini aku nirimu kinie Pollone yundu ungu iko topalie, nimbendo: “Ulke kengelena peneme kake teli kandongimu,[†] nu Pulu Yemone larauwe tomba. ‘Pulu Yemone “Teaa.”’ nimbe mane silimo mele pilkulie na kote tendambo.’ konopu lekeno nalo “Na larauwe taa.” nikinumunge nu nunu Pulu Yemonga ungu manema pulue tokono lemo.” nirimu.

4 Pollo kinie nondoko angilieringi yemane ningendo: “Nu Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopa kake telimu pipili naa tekemo-na ungu taka tondokonoye?” niringi.

5 Pollone nimbendo: “Angokeme, yu kanu ye nomimu kanopo imbi naa sipulie aku sipu nindu. Ungo te Pulu Yemonga bokune molemo mele isipe: ‘Enonga ye nomimu ungu taka naa tondangi.’[‡] nimbe molemo, akumu na pilio. ‘Yu aku ye nomimu molemo.’ nimbu kanopo imbi silkenje yu ungu taka naa tondolka.” nirimu.

6 Pollone aku nimbeline nirimumuni, yu yuyu konopu kimbu sipelie ‘Ikanjollo ye mare Sadusi yema, mare Parisi yema lemo.’[§] konopu lepalie, yuni nimbendo: “Angokeme, na Parisi yemo moliola. Tara Parisi yemo molorumula. ‘Yemboma kolkolie lomboroko ola molonge.’ nimbu pilio. Na aku sipu konopu leliomonga na kote tendekemele.” nirimu.

7 Yuniaku nirimu pilkulie, Parisi yema kinie Sadusi yema kinie kerepale ningulie, kanjollo yema talape talo mele moloringi.

8 (Kerepale niringimunge pulumu isipe: Sadusi yemane ningendo: “Yembo te kolopalie lomboropa ola naa molomba. Angelloma kinie minime kinie kurume kinie naa molemele.” niringi nalo Parisi yemane ningendo: “Yemboma lomboroko ola molonge. Angelloma kinie minime kinie kurume kinie paa sike molemele.” niringi.)

9 Aku ningu pilieringi mele Pollone pilipelie ungu nirimu pilkulie kanjolloma mumindili kolko tondolo kerepale ningu anjo yando ungu panjeringi. Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi ye mare,* eno Parisi yema moloringi, kanumene ola angilku tondolo mundukulie ningendo: “I yemo ‘Ulu te tepa naa kenjemu.’ nimbu

§ **22:30:** bokumunge alsena anjokondo “34.2. bikpris”, “19. kaunsil”. * **23:2:** bokumunge alsena anjokondo “34.3. hetpris”. † **23:3:** Ulsukundu kanopo peanga kanolemolo nalo sukundu keri lemo molo purulimo mele naa kanolemolo. LLuku 11:44, Mateyu 23:27-28, Isikiele 13:10-12.

‡ **23:5:** Wendo-Oringi 22:28. § **23:6:** bokumunge alsena anjokondo “19. kaunsil”, “38. Sadyusi”, “11. Farisi”. * **23:9:** bokumunge alsena anjokondo “41. saveman”.

pilkimulu. Yu mini tene molo angello tene ungu te nimbe simunje?" niringi.

¹⁰ Eno tondolo irinele tekoo paa mumindili koloringi kulu Romo ami ye nomimuni mini-wale mundupelie, 'Pollo anjo yando kundukulie yu toko kondonge.' konopu lepalie, ami yemando nimbendo: "Eno maniendo puku, yu tondolo munduku liku meli ulkendo waa." nirimu.

¹¹ Opalikundu ipulueli Awilimu[†] Pollo molorumune nondopa ombalie nimbendo: "Nu pipili naa kolko toyombo toko molou. Kinié ya kolea awili Jerusalleme nanga ungumu ningu sinu, aku siku mele nuni kolea awili Romo[‡] ungumu ningu sini lemo." nirimu.

23:12-22 Juda Ye Awilimene Pollo Tongendo Langi Niringi Temanemo

¹² Orili-ou Juda ye awilimene ungu te ningu panjikulie ningendo: "Pollo topo kondamili. Ou naa topo kondopolie, no kinie langi naa nomolo." ningu mi lieringi.

¹³ Pollo tongendo langi niringi ye tu paono mele moloringi.

¹⁴ Aku siku ningu panjikulie, eno Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie Juda yembomanga tapu yema kinie[§] moloringine pukulie ningendo: "Olio ungu te nimbu panjipu mi liemulu mele isipe: "Pollo ou naa topolie nimolomone, langi wallo kolte kepe paa naa nomolo." nimulu.

¹⁵ Aku temulu kene kanjolloma kinie enone ami ye nomimu molemona ningu mundukulie kolo toko yuntu "Pollo ungu mare altopa ombo nimbe sipili. Pulume paa mimi sipu piliemili, memba maniendo opili." niee." niringi. "Pe yu mengo onge kinie eno molongena ou naa opili aulkena nokopo molopo yu topo kondomolo." nirimu.

¹⁶ Nalo Pollo kemulunge Malone, enone yunge kepa tongendo langi niringi mele pilipelie, yu ami yema peringi ulkena Pollo molorumune pupe nimbe sirimu.

¹⁷ Kanu kinie Pollone ami ye wane anderete nokoramu ye te "Ou." nimbelie yuntu nimbendo: "I kango yemo enonga ye nomimu ungu te pelemomo nimbe sipili, yu molemona mengo pari." nirimu.

¹⁸ Polloneaku nirimu pilipelie kanu yemo yunge ye nomimu molorumune kango yemo meli purumu.

Memba pupelie ami ye nomimundu nimbendo: "Ya ka ulke pelemo ye 'Pollo' nili kanumuni nando "Ou." nimbelie nimbendo: "I kango yemo nunye ye awilimunu ungu te nimbe kene yu molemona mengo pu." nimu-ne meli okoro." nirimu.

¹⁹ Ye nomi kanumuni kangomo ki ambolopa meli tengalupe pupe elolo molkololie yu walsipelie nimbendo: "Nuni nambolka unguri ninindu onuye?" nirimu.

²⁰ Kangomone yuntu nimbendo: "Juda ye awilimene 'Opali nu walsiku, 'Eno Pollo ungu mare altopa ombo nimbe sipili, pulume paa mimi sipu piliemili, nuni olio kanjolloma molomolona mengo maniendo wani." kolo topo aku sipu niemili." ningu ou ningu panjengi.

²¹ Nalo enonga ungu ninge mele naa pilieni! Enonga ye tu paono mele "Olio ou Pollo topo naa kondopolie langi kepe no kepe naa nomolo." ningu mi liengi. Nuni "E." ningu meli oni kinie toko kondongendo aulkena nokoko molonge." nirimu.

[†] 23:11: bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela". [‡] 23:11: Jerusalleme Juda yemboma moloringi disiriki Judianga kolea awilimu. Akune Juda yembomanga ye awilime molko yemboma nokoringi. Kolea awili Romo, Romo gapomanomonga ye nomimu molopa poropinji koleamanga pali nokoramu koleamo. Akumu Italli poropinjine lierimu. [§] 23:14: bokumunge alsena anjokondo "34.2. bikpris", "16. hetman".

²² Ami ye nomimuni kango yemondo nimbendo: "Kinié na ningu siku mele anjo yembo tendo lupe paa naa ningu sikulie we pu." nirimu.

23:23-35 Ami Yemane Pollo Kolea Awili Sisaria Gapomano Ye Awilimu Molorumune Meli Puku Mundu-Poringi Temanemo

²³ Kangomo purumu kinie ami ye nomimuni ami ye wane anderete wane anderete ningulu nokoringili yeselo "Wale." nimbeline nimbendo: "Elo ami ye tu anderete kinie kongi otene andolemele ami ye tere paono tene kinie tolo mengo andolemele ami ye tu anderete kinie liku maku tokolie, kinie ipulueli ena nani killoko Pollo meli kolea awili Sisaria pangı.

²⁴ Pollo aulkena tongue kene yu kongi otena molopili kolea Pellisitane disiriki Romo gapomano ye Pillikisi kolea awili Sisaria molemona mengo pangı. Yu aulkena ulu te wendo naa opili nokoko kondoko meli pangı." nirimu.

²⁵ Aku nimbeline ye nomimuni 'Pillikisi puku siengi.' nimbe pepá te topalie nimbendo:

²⁶ 'Na Lodiasi LLisiaasini ipepámo
nu gapomano ye paa awili Pillikisi topo sikiru.
"Nu molko kondokonoye?" nikiru.

²⁷ Iye mengo okomelemo Juda yembomane
ambolko liku toko kondonge tengi nalo
na kinie nanga ami yema kinie ombole
'Yu Romo yemo.' nimbu pilipulie na kinie
ami yema ollione yu wendo lipu meli pumulu.

²⁸ "Yu tepa kenjemu." ningu
tonge tengimunge pulumu pilimbondo
enonga kanjollo yema molongine membo pundu.

²⁹ Meli pupulie piliendu kinie
enonga ungu manema pulue tomu-ne
aku siku ningi piliendu. Yu kote tendekolie
"Kolopili." ninge molo "Ka siemili."
ninge aulke te naa liemu.

³⁰ Kanu kinie pe yu tongendo langi ningi mele
yembo tene na nimbe simu pilipulie, tamburumbu
ami yemando "Nu molenona mengo paa." nindu.
"Yu kote tendamili." ningi yemando "Yu tepa
kenjemu kene kolopili." ningimunge pulumu
'Nu pilieni.' nimbu "Si-pe." nindu.
nimbe yu pepá te topa aku sipe nirimu.

³¹ Kanu kinie ami ye nomimuni "Teaa." nirimu mele tengendo ipulueli
Pollo liku meli Andipatirisi taonona puku pekolie niringimuni,

³² orili-ou 'Kongi otena andoli ami yema Pollo lkisiku mengo pangı.'
ningu ami ye wema kelko yando oringi.

³³ Otena andoli ami yema Pollo mengo kolea awili Sisaria suku ongolie,
gapomano ye awilimu molorumune Pollo meli pukulie pepámo siringi.

³⁴ Gapomano ye awilimuni pepámo lipe kanopalie, Pollo walsipelie
nimbendo: "Nunge poropinji tenaye?" nirimu.

Pollone nimbendo: "Na kolea Sillisia poropinji yemo." nirimu kinie
pilipelie nirimumuni,

³⁵ yuni nimbendo: "Nu 'kote tendamili.' nikimili yema onge kinie nunge
kotemo piliembo." nirimu. Aku nimbeline yuni nimbendo: "Pollo ye nomi
kingi Erotene ou takopa perimu gapomano ulkena pepili mengo puku
nokaa." nirimu.

24

*24:1-27 Gapomano Ye Awili Pillikisini Pollonga Kote Pilierimu Temanemo
24:1-9 Juda Yembomanga Ye Awilimene Pollo Kote Tenderingi Temanemo*

¹ Pollo kolea awili Sisaria mengo puringi pe wale kise-pakera ombo purumu kinie Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopa Ananayasi kinie Juda yembomanga tapu ye mare kinie*. Juda yembomanga ungu manema pilierimu ye Tetallasi kinie kolea awili Sisaria maniendo ongolie niringimuni, gapomano ye awili Pillikisindu Pollo kote tendenge mele ningu siringi.

²⁻³ Kanu kinie yuni Pollondo “Ou.” nirimu orumu kinie Juda ye awilimenga lipe tapondopa kote tendeli ye Tetallasini Pollo kote tendepalie Pillikisindu nimbendo:[†]

“Ye Paa Awili Pillikisi, nuni olio nokoleno kinie opa te wendo naa opili molopo kondolemolo. Ou olio molopo kenjerimulu nalo nuni olio nokoko “I sipe isipe wendo opili.” nilinomonga kinié olio molopo kondolemolo. Akumunge kinié olio konopu peanga pekemo-na nu kinie “Paa ange.” nikimulu. Paa papu teleno.

⁴ Nalo olione we ungu awisili nimolo kinie nu siye temba kene ponjipu niemili pilku molani.

⁵ “I yemo ‘Yemboma mongo liku molko kenjengi!’ nimbe, Juda yemboma molemele koleamanga pali andopa ‘Eno anjo yando konopu keri panjiku irinele teko molko kenjengi!’ nilimo yemo. Yu olio Juda yembomanga ungu manema munduku siye kolko ‘Nasarete yemonga yemboma’‡ nilimelemanga ye nomi te.

⁶ Yu aku sipe mindi tepa naa kenjilimo. ‘Olio Juda yemboma Pulu Yemo popo topo kälemolo, ulke tembelemo tepa kenjimbe terimula. Aku sipe tepa molorumu kinie yu pupu ambolorumulu. Ambolopolie ‘Olionga ungu manema pilipu yu kote tendamili.’ nirimulu,

⁷ nalo Jerusalleme nokoringi Romo ami yemanga ye nomi LLisiasini ombo tondolo mundupe wendo lipe meli pupelie

⁸ nimbendo: “Yu kote tendenge yema Pillikisi molombana puku kote tendangi.” nirimu. Kinié nuni yu sumbi siku walsení kinie, olione kote tendelemolo mele yuni nimbé pilkulie nuni ungu pulumu sumbi siku piliení.” nirimu.

⁹ Tetallasi pea angilieringi Juda yemane “Pollo sike aku sipe temu mele nikimu.” niringi.

24:10-21 Pollo Kote Tenderingi Kinie Topondopa Kote Pilierimu Ye Pillikisi Nimbe Sirimu Temanemo

¹⁰ Kanu kinie gapomano ye awilimuni Pollondo “Sike aku siku terinuye?” nirimu kinie Pollone topondopa nimbendo:

“Nu ponie awisili olio Juda yembomanga kote awilime pilino yemo molenomonga nanga kote, kinié pilienímunge na konopu pe nipili kote tembo.

¹¹ Na Pulu Yemo popo topo kapi nimbondo Jerusalleme olando purundu kinie pe kinié koro talo mele mindi ombo pukumu. Pe kinié yemboma walsenu liemo ‘Sike aku sipe terimu.’ ningi.

* ^{24:1:} bokumunge alsena anjokondo “34.3. hetpris”, “16. hetman”. † ^{24:2-3:} Tetallasini sike mele nirimu nalo pollitikisi tepa ‘Pillikisini olio konopu peanga pepili olionga kote pilipe “E.” nipili.’ nimbe aku sipe nirimu. Juda ye awilime Romo gapomano konopu keri panjiku moloringi.

‡ ^{24:5:} Yesusi yu Nasarete taonona kango molopa awi lierimumunge yu imbi aku siku leko yunge yembomando aku siku niringi.

¹² Na ulke tembelena suku yembo te kinie irinele tepo, eno maku toko Pulu Yemonga ungumu pilimele ulke tenga pupu yemboma tepo mumindili kondopo, kolea awili ‘Jerusalleme’ sukundu ulu te tepo kenjerindu mele na kote tendekemele yemane te paa naa kanoringi, molo.

¹³ Ina kote tendekemele yemane na ulu temu nikimili mele ‘Ye te omba’ ‘I ulume paa sike temu, na mongone kanondu.’ nipili.’ ningu te paa manda naa liku mengo ongela.

¹⁴ “Nalo nane nundu ungu te paa sike nimbu para simbo. Akumu isipe: Na olionga anda kolepalimene popo toringi Pulu Yemo popo topo imbi lipu ola mundundumbondo ‘Yesusi kinie, ulu konde wendo orumu akumu na sike pilipu tepo molio. Kanumu Juda ye awilimene ‘Olionga ungu pulume lawa teko talape talo tepo molamili.’ nilimele kanu ulumu na sike pilipu tepo molio. Mosisini boku torumume kinie, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane boku toringime kinie,§ kanu bokumenga molemo ungume pali nane ‘Sike ungume.’ nimbu tondolo mundupu pilipu molio.

¹⁵ Inanga kote tendekemele yemane ‘Pulu Yemone “Tembo.” nirimu mele sike temba.’ ningu konopu siku nokoko molemele ulumu kinie, nane ‘Pulu Yemone “Tembo.” nirimu mele sike temba.’ nimbu konopu sipu nokopo molio ulumu kinie, telumu. Akumu isipe: ‘Olio mana yemboma kolopolie, tepo peanga tepo molemoloma kinie, tepo kenjipu molemoloma kinie, pali lomboropo ola molomolo.’ nimbu tondolo mundupu pilimolo.

¹⁶ ‘Aku sipu temolo.’ nimbu pilipu moliomonga Pulu Yemone kepe mana yembomane kepe nane ulu telio ma kanokolie ‘Tepo kenjikiru.’ ningu naa kanangi.’ nimbu konopuni pilipu molio.

¹⁷ “Na ponie pokorenga kolea lupemanga molopolie nirindumuni, pe kelepo nanga yemboma molemelena Jerusalleme yando talko oruntu.* Kolea lupe yembomane Jerusalleme yembo koropama kondo kolko liku maku toringi kou monema eno simbondo membo ombo, Pulu Yemo popo topo melema kalombondo oruntu.

¹⁸ Olio Juda yembomane ‘Pulu Yemone olio kake tepili molomolo kanopili.’ nimbu telemolo mele tepo ulke tembelena kake tepili molorundu kinie na ongo kanoringi. Ongo kanoringi kinie na-kinie yembo awisili maku naa topo, na yemboma-kinie ungu awisili naa nirimulula.

¹⁹ “Nalo Esia poropinji Juda ye mare ongo† yemboma teko mumindili kondoko na amboloringi kanu yemane ya kotena ongo na kinie ungu te pelemomo kote tendelemelanje papu.

²⁰ Na Juda yembomanga kanjollo‡ maku toringine angilierindu kinie na-kinie mongo perimu pilieringi mele§ iongo angilikimi yemane ningu para silimelanje papula.

²¹ Molo kanjolloma moloringine molopolie ungu te tondolo mundupu nirindu kanumunge ya kinié kote tendekemelenje? Nirindu mele isipe: “Yemboma kolkolie lomboroko ola molonge.” nirindu akumunge kinié enone na kote tendekemelenje?”* nimbe Pollone aku sipe nirimu.

24:22-27 Pillikisini Kote Pilipelie Pollo Ponie Talo Ka Sirimu Temanemo

²² Pillikisiyu Juda yemboma kinie ulu te lupe wendo orumu enonga yembo marenne pilku tengen panjiku moloringi mele ou pilierimu. Pollone

§ ^{24:14:} bokumunge alsena anjokondo “26.2. Lo na Profet”. * ^{24:17:} inie yakondo 11:29-30, 21:17-18. † ^{24:19:} inie yakondo 21:27-29. ‡ ^{24:20:} bokumunge alsena anjokondo “19. kaunsil”.

§ ^{24:20:} inie yakondo 21:27-28. * ^{24:21:} inie yakondo 23:6.

ungu nimbe pora sirimu kinie yuni nimbendo: "Romo ami ye Jerusalleme moloringimenga ye nomi LLisiasi ombá kinie eno ungu nikimili mele kamu pilipu pora simbo kene isili-ou we nokoko molo-paa." nirimu.

²³ Aku nimbeline nirimumuni, ami ye wane anderete nokorumu yemondo nimbendo: "Pollo mengo puku ka ulkena panji-peni. Nalo yu tondolo ingi siku ka naa toko, yunge pulu lemo yembomane 'Yu nokamili. Molo tomba melema pilipu yu lipu tapondamili.' ningu onge kinie enone "Molo." naa niee." nirimu.

²⁴ Wale mare ombo purumu kinie Pillikisi kinie yunge menu Derusil-laselo oringili. Derusilla yu Juda ambomo. Oringili kinie Pillikisini "Pollo opili." nimbe, ungu nimbe mundorumu kinie Pollo ombo yembomane 'Yesusi yu sike Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu.[†] ningu manda tondolo munduku piliengi mele nimbe sirimu kinie pilipe molorumu.

²⁵ Kanu kinie Pollone yemboma sumbi nilime molonge mele kinie, yemboma eno enono nokoko kondonge mele kinie, 'Pulu Yemone, yemboma kote tendemba walemo wendo ombá mele kinie, kanu ungume nimbe molorumu kinie Pillikisi mini-wale mundupelie nimbendo: "Manda ningu, pani. Pe ena te we lemba kinie nu kelko 'Ou.' nimbo kene pu." nirimu.

²⁶ Kanu kinie Pillikisini 'Pollo yu 'Lipe tapondopili.' nimbe kou sipili.' nimbe alieli Pollondo "Ou." nirimu kinie Pollo yu Pillikisi molorumune alieli orumu, yu-kinie ungu ningu moloringili.

²⁷ Pollo kolea Sisaria taono ka ulkena pepili ponie talo ombo purumu kinie Posiasi Pesitasi ombo Pillikisi kolo wangopa molorumu kinie Pillikisini 'Juda yema na-kinie konopu peanga panjengi.' nimbe Pollo ka ulkena we pepili yu purumu.

25

25:1-12 Pesitasini Pollonga Kote Pilierimu Kinie Pollone "Romo Nokolemo Koleamanga Pali Ye Nomimuni Nanga Kote Piliepili Romo Pambo." Nirimu Temanemo

¹ Pesitasi kolea Judia disiriki gapomano awilimu ombo kolo wangopa kolea awili Sisaria molopalie nirimumuni, wale yepoko ombo purumu kinie Jerusallemendo olando purumu. Pollo kolea awili Sisaria ka ulkena pepili yu Jerusallemendo olando purumu.

² Akune purumu kinie Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie* Juda yembomanga ye awilime kinie Pesitasi molorumune ongo, Pollo kinie ungu te perimu kote tendenge teringi mele ningu siringi.

³ Enone yu tondolo munduku mawa tekolie ningendo: "Nuni olio konopu siemili liku tapondoko, 'Pollo ya ka ulkena pepili Jerusalleme yando liku mundengi.' ni." niringi. Enone Pollo aulkena nokoko molko tongendo[†] aku siku niringi.

⁴ Pesitasini enondo topondopa nimbendo: "Pollo kolea awili Sisaria ka ulkena pelemo, na nondopo Sisariando maniendo pumbo kene

⁵ na pumbo kinie enonga ye awili mare pea pamili. Kanu yemo ulu mare tepa kénjerimu liemo Sisaria pumolo kinie yu kote tendangi." nirimu.

⁶ Kanu kinie Pesitasi koro telu molo koro talo mele Jerusalleme molopalie nirimumuni, Sisaria maniendo ombalie orili-ou "Kote teamili Pollo liku mengo waa." nirimu.

* ^{24:24:} bokumunge alsena anjokondo "23. Krais". * ^{25:2:} bokumunge alsena anjokondo "34.2. bikpris". † ^{25:3:} inie yakondo 23:12, 20:4.

⁷ Pollo yu kotena orumu kinie Jerusalleme molko Pesitasi kinie pea maniendo oringi Juda yema yu angilierimune nondoko ongo angikulie, ungu ulu te tepa kenjerimu mele naa kanoringi nalo kolo tokolie ningendo: "Yuni ulu awisili paa tepa kenjerimu." niringi.

⁸ Pollone 'Yu sike terimu mele piliengi!' nimbeline nimbelie nimbendo: "Juda yembomanga ungu manema‡ kepe, eno Pulu Yemo popo toko kalemele ulke tembelemo kepe, Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamonga ungu manema kepe, ungu taka tondopo tepo naa kenjerindu lemo." nirimu. §

⁹ Nalo Pesitasini 'Juda yemboma na kinie konopu peanga panjengi!' nimbelie Pollondo nimbendo: "Nunge kote Jerusalleme piliembo, olando pamiliye?" nirimu.

¹⁰ Pollone yundu topondopa nimbendo: "I kote tepo molemolomo Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamonga kotemo. Nane Juda yemboma kinie ulu te tepo naa kenjerindu mele nu pilku moleno. Akumunge Juda yembomanga kotena na nambemune pamboye? Ya Romo gapomanonomone kote pilkimumu manda.

¹¹ 'Na kolambo.' nimbu ulu te tepo kenjerindu liemo aku manda, toko kondangi. Na ungu te naa nimbo. Nalo kolo toko na kote tendengi liemo yembo tene na lipe eno simbe te naa molemo. Kolea awili Romo molopa koleamanga pali nokolemo Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamone nanga kote piliepili na akune pambo liku mundou." nirimu.

¹² Kanu kinie Pesitasini yu kinie tapu toko molko liku tapondoringi yema kinie anjo yando kerepale ningulie, pe yuni pilipelie nimbendo: "Nuni 'Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamone nanga kote pilindepili yu molemona pambo.' nikinumunge akune sike puni lemo." nirimu.

25:13-26:32 *Pollo Kinie Ye Nomi Kingi Akiripaselonga Temanemo*

25:13-22 *Ye Nomi Kingi Akiripa Orumu Kinie Pesitasini Yu Walsipelie "Pollo Nambe-embonje?" Nirimu Temanemo*

¹³ Wale mare ombo purumu kinie ye nomi kingi Akiripa kinie yunge kemulu Benasiselo 'Pesitasi gapomano ye awili molomba omu kene kanambili pambolo.' ningulu kolea awili Sisaria oringili.

¹⁴ Elo "Wale awisili Sisaria molombolo." niringili pilipelie Pesitasini ye nomi kingimundu nimbendo: "Pillikisini ye te ka ulkena pepili purumu kanu yemo ya ka ulkena we pelemo.

¹⁵ Na talko Jerusalleme olando purundu kinie Pulu Yemo popo tondoli ye awilime kinie, Juda yembomanga tapu yema kinie,* enone na molorundue ongolie ningendo: "Yu isipe isipe tepa kenjemu kene yu mongo lipili ni." niringi.

¹⁶ "Nane enondo topondopo nimbondo: "Olio Romo gapomano yemane yembo te we umbure te naa silimolo. Kote pilipu, kote tendelemele yembomanga ungume pilipulie, kote tendelemele yembomo yuni yando ungu te topondopa nilimo kinie pilipulie, yembomo mongo te pelemo kinie pilipulie mongo silimolo. We naa silimolo." nirindu.

¹⁷ Kanu kinie eno na kinie pea Jerusalleme mundupu siye kolopo maniendo orumulu kinie nane orili-oukundu sumbi sipu 'Yu kofena opili.' nirindu.

‡ 25:8: bokumunge alsena anjokondo "26. lo". § 25:8: inie yakondo 24:12. * 25:15: bokumunge alsena anjokondo "34.3. hetpris", "16. hetman".

18 Yu kote tenderingi yema ongo angilku yu kote tenderingi kinie 'Yu mongo simbo ungu te ninge.' konopu lierindu nalo te naa niringi.

19 Yu kinie mumindili koloringimunge ungu pulu talo pelemo. Enonga Pulu Yemonga ungu pulumu lupe lupe ningu pilku, ye ou kolorumu, yunge imbi Yesusi niringi, kanu yemo Pollone "Konde molemo." nirimu kinie "Kolo tokomo." ningulie, kerepale niringi.

20 "Aku siku niringimunge ungu pulumu pilimbo pilipu sundupulie yu walsipulie nimbondo: "I kotemo Jerusalleme teamili olando pamiliye?" nirimdu.

21 Nalo Pollone nimbendo: "Molo. Nanga kotemo Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamone piliepili." nirimu kinie pilipulie nane nimbondo: "Kapola, Romo puni aulke te korondambo kene ou ka ulkena we pei." nirimu."

22 Kanu kinie Pesitasini nirimu mele ye nomi kingi Akiripane pilipelie yuni yundu nimbendo: "Nane iyemonga ungumu piliembo konopu lekero." nirimu.

Pesitasini nimbendo: "Kapola, opali pilieni." nirimu.

25:23-26:32 Pollo Kotena Mengo Orangi Kinie Akiripane Pollo Kote Tenderingi Mele Walsipe Pilierimu Temanemo (25:13 pulu polko kanani.)

23 Orili-oukundu Kingi Akiripa kinie kemulu Benasiselo aningu kondokolo, yembo maku toko moloringi ulkena yemboma kanokolie kolape mingi langoko imbi liku ola munduku, taka liku molangi elo ulkena sukundu oringili. Ami ye awilime kinie kolea awili Sisaria nokoringi ye awilime kinie oringi kinie pea maku toringi. Kanu kinie Pesitasini "Pollo mengo waa." nirimu kinie yu mengo oringi.

24 Omiba angilierimu kinie Pesitasini nimbendo:

"Ye Nomi Kingi Akiripa kinie eno pea ya molemolo yemboma pali, enone iyemo kanayo. Juda yembo Jerusalleme molemelema kinie ya molemelema kinie enone pali na kanopo molambo iyemo kote tendekolie tondolo munduku ningendo: "Yu konde molomba kinie kapola naa temba. Kolopili." niringi.

25 Nalo yu kolomba ulu pulu te naa pilierindu. Nalo yuni nimbendo: "Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamone nanga kotemo piliepili." nirimu-ne "Kapola, Kolea awili Romondo pani." nirimdu.

26 Nalo Romo Ye Awilimuni yu kote pilimbe mele pepá topo simbo ungu pulu te naa pilkiru. Akumunge, Kingi Akiripa kinie eno ya molemele yemboma pali 'Pollone nimbé mele enone pilkulie pepá tombó mele ningu siengi.' nimbu meli okoro.

27 'Ka ye te Romo ye awilimu molemona we lipu mundumbo kinie kapola naa temba.' konopu lekero. Yunge kote pelemomonga pulumu pepá topo nimbu para sipulie yu lipu mundumbo kinie papu." nirimu.

26

1 Pesitasini aku sipe nirimu kinie Akiripane Pollondo nimbendo: "Nu ungu te pemba na ningu si." nirimu.

Kanu kinie Pollone 'Kolo tokolie yu kote tenderingi mele piliepili.' nimbe topondopa nimbendo:

2 "Ye Nomi Kingi Akiripa, Juda yemane na kote tendeko, "Tepa kenjerimu." nikimili, kolo toko nikimili mele nu pilieni nimbu simbomonga na konopu sikiru.

3 Juda yembomanga ulu pulume kinié eno enono konopuni pilku kerepale nilimele mele nu paa pilku kondolenomonga na konopu paa

peanga pepili nu nimbu simbo. Akumunge 'Nane ungu nimbomo toko pulue toko mumindili naa kolko, we mimi siku pilku molani.' nimbu mawa tekero.

⁴ "Na ou kango kinie nanga pulu koleana molopolie terindu mele kinie, pe awi lepo Jerusalleme pupu molopo terindu mele kinie, Juda yembomane pali pilku kanolemele.*

⁵ Nane terindu mele ponie awisili pilku kanokolie, nane tepo molorundu mele 'Piliengi nimbu siemili.' nilimelanje nane ou Parisi molopolie terindu mele ningu siliimela. Parisi yema[†] olio Juda yembomanga ungu manema paa mindili siku pilku telememe. Juda yembomanga ungu manema Parisi yemane pilku telememe mele olandopa; we yembomane olionga ungu manema pilku telememe mele maniendopa.

⁶ Na kote tendekemele yema kinie olio, Pulu Yemone olionga anda kolepalimindo "Tembo." nirimu mele nane pilipolie 'Paa aku sipe temba tekemo.' konopu leliomonga na kinié kote tendekemele.

⁷ Nane 'Wendo ombá.' konopu lepo nokopo molio mele olio Juda yembomanga talape rurepo molemolo yembomane pali 'Iulumu wendo opili.' ningu, ipulueli tangoli Pulu Yemonga ungu pilku yunge imbi liku ola mundunduku nokoko molemelela. Ye Nomimu, aku ulu telumu mindi olio Juda yemboma nokopo molemolo nalo na aku sipu pilipu nokopo moliomonga Juda yembomane enono na kote tendekemele.

⁸ Eno yembo marene nambemune 'Pulu Yemone yembo kolemelema manda naa topa makinjindimbe.' konopu lemeleye?

⁹ "Ou nane kepe 'Yemboma Nasarete ye Yesusi paa naa piliengi!' nimbu ulu umbune awisili siembo.' nimbu molorundu.

¹⁰ Jerusalleme nane aku sipu terindu. Pulu Yemo popo tondoli ye awilimene[‡] "Aku siku tei." ningu namba siringi kinie 'Pulu Yemonga, kake teli yembo[§] awisili ka sirindu. "Kolangi." niringi kinie nane "E." nirindula.

¹¹ Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulke-manga pupu Yesusi pilieringi yemboma kanopo lipu "Mindili nangi." nimbu, "Yesusi yu Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu molo." ningu, yu ungu taka tondaa." nirindu. Yu pilku moloringi yemboma mumindili paa kolopolie, kolea lupemanga moloringime lipu, mindili lipu sipu ka simbondo lombili purundu.*

26:12-18 Pollone Konopu Alowa Tepa Kirasinge Yemo Molorumu Mele Akiripa Nimbe Sirimu Temanemo[†] (25:13 pulu polko kanani)

¹² "Aku sipu telipu andopolie, Pulu Yemo popo tondoli ye awilimene 'Aku siku te-pou.' ningu pepá te toko na siringi kinie lipu meli kolea awili Damasikasi purundu.

¹³ Ye Awili Akiripa, na kolea awili Damasikasi pumbo purundu kinie, awi tangoli aulkena purundu kinie mulune paterimu kanorundu. Akumu ena tolemo mele maniendopa. Yu tondolo pa terimu kinie na kinie tapu topo purumulu yema kinie olio molorumulune tondolo paterimu.

¹⁴ Aku terimu kinie olio pali topa manie mundorumu kinie na manie lepo pilierindu kinie ungu te ombo Ipuru ungune nimbendo: "Sollo, Sollo,

* **26:4:** Gallesia 1:13-14, Pillipai 3:4-6. † **26:5:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi".

‡ **26:10:** bokumunge alsena anjokondo "34.2. bikpris". § **26:10:** ungu pulu te inie yakondo 9:13*. * **26:11:** inie yakondo 7:58, 8:1,3, 9:1-2. † **26:11:** inie yakondo 9:3-19, 22:6-16.

na nambemune mindili liku silinoye? Nunu tolo wisiku anjikulie lendiyé pulino.”[‡] nirimu.

15 “Kanu kinie nane walsipulie nimbondo: “Awilimu, nu naweye?” nirindu.

“Awilimuni topondopalie nimbendo: “Na Yesusi, nuni alieli mindili liku silino yemo.

16 Kinié ola angiliei. ‘Nu nanga kendemande yemo molko, na kanonu mele kepe, nane pe lipu ora simbo mele kepe, pilku kanokolie yemboma anjo ningu sieni.’ nimbu nu ongo puni punune ombo mona angilipu, na molio mele nu lipu ora sikiru.

17-18 Nunge Juda yemboma kinie yembo lupema kinie enone ‘Nu tamili.’ ninge kinie ‘Nu naa tangi.’ nimbu lipu tapondombo. ‘Na sike molopa eno lipe tapondomba.’ nilimele yemboma Pulu Yemone enonga ulu pulu kerime ‘Manie pupili.’ nimbe siye kolopa, yuni ‘Nanga yemboma manjiku molko, yembo kake telime molangi.’ nirimu yemboma ‘Sike yunge yemboma molangi.’ nimbu, nu eno molemelena ‘Pu.’ nimbu lipu mundukuru.[§] Enonga mongo kumbulku molemele yemboma ‘Makiliengi.’ ningu, sumbulu tolina molemele yemboma ‘Munduku siye kolko pateline molangi.’ ningu, ‘kurumenga nomi, Setenenga’* tondolomone yemboma ambolemomomo ‘Naa ambolopili. Munduku siye kolko Pulu Yemo molemona wang.’ nieni. Eno kinie aku siku teni kinie sike aku siku tengen yemboma eno sike Pulu Yemonga yemboma molonge-na ‘Aku teani.’ nimbu eno molemelena nu lipu mundukuru.” nimbe yuni nando aku sipe nirimu.

26:19-23 Pollone Pulu Yemonga Kongono Tenderimu Mele Akiripa Nimbe Srimu Temanemo (25:13 pulu polko kanani.)

19 “Ye Nomi Kingi Akiripa, na mulune wendo ombo ungu nirimu mele pilipulie, lipu su sipu mundupu siye naa kolorundu.

20 “Tei.” nirimu mele tembondo ou pulu pulu kolea awili Damasikasi pupu ungu nimbu sipu, pe kolea awili Jerusalfeme ombo nimbu sipu, Judia disiriki sukundu lierimu koleamanga pali andopo nimbu sipulie, pe yembo lupe moloringi koleamanga andopo nimbu sirindula. Nane eno nimbu sipulie nimbondo: “Enonga ulu pulu kerime kanoko keri kanoko konopu alowa teko, Pulu Yemo molemona ongolie, ‘Sike konopu alowa tendu lepamo.’ ningu Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulume teangi.” nirindu.[†]

21 Nane aka sipu andopo nimbu sirindumunge ,Juda yemboma Pulu Yemo popo toko kalemele, ulke tembelena molorundu kinie Juda yembome na ambolko liku toko kondonge teringi.

22 “Nalo Pulu Yemone na lipe tapondorumu mele kinié kepe aka sipe lipe tapondolemo, akumunge na ya angilipu, eno we yemboma kinie yembo awilime kinie pilipu lipu terindu mele telimo eno nimbu silio. Mosisi kinie, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yema kinie, enone[‡] “Wendo ombá.” niringi mele mindi eno temane topo sikiru. Te lupe naa nikiru. Akumu isipe:

[‡] 26:14: aka ungu ikomonga pulumu isipe: “Nunu teko kenjilino mele nunu konopuni pilino nalo pe kelko altoko alieli we teko kenjilino, akumunge nunge konopune umbune awisili pelemo.” nimbelie aka ungu ikomo torumu. [§] 26:17-18: ‘lipu mundukuru’ Giriki ungune “aposollo” mele. OuKorini 15:9, Gallesia 2:8. Ungo pulu te bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”. ^{*} 26:17-18: bokumunge alsena anjokondo “42. Seten”. [†] 26:20: LLuku 3:8, Jemisi 2:14-26. [‡] 26:22: bokumunge alsena anjokondo “26.2. Lo”.

23 "Pulu Yemone 'Olio nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.' nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu§ mana ombo mindili nombalie, yembomaga pali yu kumbi lepa yembo ono koleana lomboropa ola molomba. Aku tembamonga yunge Isirele yemboma kinie yembo lupema kinie eno lipe tapondopa pa tendemba." niringi mele kamuaku sipe wendo orumu. 'Kanu ye nomi Kirasimuni sike yemboma lipe tapondomba.' nimbu eno temanemo topo silio." niramu.

26:24-32 Pollone Akiripando "IUngu Nu Nimbu Sikirumu "Sike Ungumu."
Nieni." Nirimu Temanemo (25:13 pulu polko kanani.)

Kolomongo Awili 27-28selo POLLO SIPINE KOLEA AWILI ROMO PUPE MOLORUMU TEMANEMO

24 Pollone kokele aku sipe nimbé nirimu kinie Pesitasini yunge ungumu topa pulue topa ru nimbeline nimbendo: "Pollo, nu kekelepo topano. Nu sukuli awisili terinu akumuni nu lipe kekelepo mundukumu." nirimu.

25 Pollone topondopalie nimbendo: "Ye Awili Pesitasi, na kekelepo naa tokoro. Nikiru ungumu sike nikiru, umbu konopu pepili nikiru.

26 Inikiru mele ya ye nomi kingi Akiripa ou pilimomonga na pipili naa kolopo yundu manda sumbi sipu nimbo. Iulu wendo orumume yemboma naa kanoko molangi lopi tepa wendo naa orumu-ne yu kepe kanorumula.

27 Ye Nomi Kingi Akiripa, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane wendo ombá niringi mele "Sike aku sipe wendo ombá." ningu pilkinuye? 'Nuni sike aku siku ningu pilkinu.' nimbu pilkiru." nirimu.

28 Kanu kinie Akiripane Pollondo nimbendo: "Na kinié walsikele nuni ungu ninimu pilipulie 'Kirasinge yemo molambo.' nimbo konopu lekenoye?" nirimu.

29 Pollone topondopa nimbendo: "Kinié walsikele kepe mandala, molo pe walse mandala. Nane Pulu Yemo kinie ungu nimbu mawa tepolie nimbondo: "Nu kepe, ungu nikiru pilkimi yemboma kepe, eno pali na molio mele molangi." nimbu nikiru. Nalo na ka senene ka tongi angilkiru akumundu naa nikiru. 'Kirasinge yemboma molko Pulu Yemo kinie kapola kapola molonge kinie papu.' nimbu nikiru." nirimu.

30 Kanu kinie kingimu ola angilierimu kinie gapomano ye awilimu kinie kingimunge kemulu Benasi kinie eno pea moloringi yemboma pali ola angilkulie niringimuni,

31 pena pukulie, anjo yando enono ningendo: "I yemo 'Ka ulkena pepili.' nimolo aulke te kepe 'Kolopili.' nimolo aulke te kepe paa naa lemo. Yuni ulu te tepa naa kenjemu lemo." niringi.

32 Akiripane Pesitasindu nimbendo: "Yuni 'Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamone nanga kotemo piliepili.' naa nilkenje yu 'We pu.' manda nilina." nirimu.

27

27:1-12 Pollo Sipine Romo Pumbe Purumu Temanemo

1 'Olio sipine kolea Italli poropinji pamili.' ningulie niringimuni, Pollo kinie ka yembo lupe mare kinie ami ye wane anderete nokorumu ye Julliasi "Nokou." ningu siringi. Julliasi yu Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamonga ami ye te.

§ **26:23:** bokumunge alsena anjokondo "23. Krais".

² Kolea Aramitiamo sipi te, kolea Esia poropinji nomu kélona taono lemomanga pumbe terimu, aku sipine olio ola pupu, nomune pumolo purumulu. Kolea Tesallonaika ye Arisitakasi pea purumulu.* „Kolea Tesallonaika Masedonia poropinjine lierimu taono te.“

³ Ipulueli-oukundu kolea awili Saidono purumulu. Akune Julliasini Pollo kondo kolopa, ‘Yunge pulu lemo yembo ya molemelemane yu nokoko, yu molo tolemo melema liku tapondoko siengi kene,’ nimbe “Eno kano-pou.” nirimu.

⁴ Kolea awili Saidono mundupu siye kolopo sipine altopo pupulie, poporomene sipi kumbikundu topa meli yando orumu kulu kelepo makaye tepo kolea Saipirasi anjokondo purumulu.

⁵ Nomu kusana we pupulie, kolea Sillisia poropinji kinie Pambillia poropinjiselo mundupu siye kolopo pupu, kolea LLisia poropinji lierimu Maira taono purumulu.

⁶ Akune kanu sipimu mundupu siye kolorumulu, ami ye awilimuni Allekesandia sipi te kolea Italli poropinji pumbe terimu kanopalie sipi akune oliondo “Pamili waa.” nimbe lipe meli purumu.

⁷ Wale awisili perelipu pupulie, Naidasi taono nondopo pupu, poporomene sipimu pipi sirimu kulu perepolie, kolea Kiriti anjokondo makapu tepo pupu, akune lierimu taono Sallomoni mundupu siye kolopo,

⁸ nomu kélona perelipu ombo pupu, LLasia taono nondopa lierimu kolea te, aku koleamo imbi leko ‘Sipi Manda Lemo Kolea’ niringi, akune purumulu.

⁹ Wale awisili we ombo pupe, Juda yemboma langi naa nongo mi toringi walema kepe ombo purumu kulu kanu poniena sipime andoramu walema pora nirimu. „Poniemanga pali poporome awili tepa torumu walema wendo ombá orumu kinie sipime pali naa andoringi kanumu.“ No paa awili tepa topa nondopa naa kelemba terimu kulu Pollone eno liepi liepi topalie nimbendo:

¹⁰ “Yema, ‘Kinié pumulu liemo sipimu topa melema pali ondopa, olio kepe no wangopo kolomolonje.’ konopu lekero.” nirimu.

¹¹ Nalo ami ye awilimuni Pollo ungu nirimumu pilipe, lipe su sipe, sipi pulu yemo kinie sipi kongono terimu yemo kinie elone niringili mele pilipelie “Pamolo.” nirimu.

¹² “I koleana poporome tolemo kinie sipimu manda naa lemo lemba.” niringili kinie sipine moloringi yembo awisilini ningendo: “Kapola, poporome awili ou naa tokomo kinie Pinikisindu pamolo. Akune pumolo kinie poporome awili tepa tomba walemanga sipimu manda akune nosimolo.” niringi. Kolea Pinikisi „nomu suku singine lierimu ma kolea, Kiritine lierimu taono te.“

27:13-26 Pollo Kinie Pea Sipine Puringi Kinie Poporome Awili Te Topa Nomu Kusa Topa Orumu Kinie

¹³ Pe poporome laye tepa topa, sipimu manda taká lipé memba pumbe mele ningú kanokolie “Mandà pumolo.” ningú sipimu mengo puringi, kolea Kiriti nomu kélona purumulu.

¹⁴ Nalo wale talo mele ombo purumu kinie poporome paa awili te topa, sipimu nomune kelepa topa meli sukundu purumu. Kanu poporomemonga imbi „Giriki ungune, “Yurakillo.” niringi. Walse walse nimbe yunge walemo wendo orumu kinie torumu.

* **27:2:** Ungu pulumu inie yakondo 16:10*.

15 Poporome yando sipe topa enge nirimu kulu pumolo purumulu mele manda naa terimu kulu 'Kapola, olio we tengə memba pupili.' nimbu sipine ola we molorumulu.

16 Nomune sukundu kolea kanga te lierimu, aku koleamonga imbi mu Koda, akune anjo sipine pupulie, sipi purumulumuni sipi kanga kundupe merimumu nondopo lipu kā tepo panjimolondo pererimulu.

17 Yemane sipi kelō kanumu sipi awiline kamu ola liku nosikulie, sipi awili purumulumu "Bulsumbe." ningū ka marene sipimu makapu teko ka toko ingi siringi. 'Poporomene sipimu kolea Apirika memba pumbe kinie olio tombanje.' ningū mulu sele wendo liku nosiku, 'We pamili.' niringi.

18 Sipimu poporomene paa torumu kulu opalikundu 'Kamu keri lembanje.' ningulie mele wale merimulume liku nona manie manie teringi.

19 Opalikundu sipi kongono teringi melema sipi pulu yema enono liku manie manie teringi.

20 Wale awisili ena kepe kombukandipi kepe melte naa kanopo, poporome mindi paa awili tepa torumu kinie 'Yembo te om̄ba olio lipe tapondopa wendo naa limbe. Olio sike kolomolo lemo.' nimbu ulu te altopo naa tepo we molorumulu.

21 Wale awisili yema langi te naa nongo moloringi kinie eno moloringine Pollo ola angilipelie nimbendo: "Yema, "Olio kolea Kiriti anjo molamolo." niringi mele pilipu lipu anjo we molemelanje kinié mindili nokomolo mele naa nombo, melema naa topo ltelemela.

22 Nalo kinié olio yembo te naa kolomolo kene konopu waengo siku molangi. Sipimu mindi keri lemba.

23 Nane nikirumunge pulumu niembo pilieyo. Na Pulu Yemonga kendemande yemo molopo alieli yunge kongonomo tendelio, kanu Pulu Yemonga angello te kinié ipulueli na molondune om̄ba angilipelie

24 nimbendo: "Pollo, mini-wale naa mundoyo. Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamone nunge kotemo sike pilimbemonga nu nona naa puni. Nu kinie pea sipine pukumili yemboma kepe Pulu Yemone kondō kolopa 'Nu pea konde molonge.' nimu." nimbe angellomone nimu.

25 Yema, Pulu Yemone nilimo mele na pilipulie 'Paa sike nilimo.' nimbu tondolo mundupu pilio mele pilipulie,[†] yuni kinié nando nimu mele paa sike aku sipe temba kene eno mini-wale naa munduku konopu waengo siku molai.

26 Nalo sipimu nomune suku lemo kolea tengə kélona sike pupe tomba lemo." nimbe Pollone nirimu.

27:27-44 Sipimu Pupe Nomu Kélona Topa Bulsorumu Temanemo (27:1 pulu polko kanani.)

27 Olio sipine purumulu kinie poporome topa molopili koro talo om̄ba purumu kanu walemanga pali poporomene mindi olio topa meli purumu kinie sipimu ye tene kongono naa tepili 'Nomu Kusa Eria' niringine poporomene manjipe topa meli purumu. Aku sipu purumulu kinie walse awi-burumi sipimu mengo puringi yemane pilkulie, 'Kinié nondopo kolea tengə pumolo ombamolo.' ningū pilieringi.

28 Aku siku ningū pilkulie niringimuni, manda manjeli kamo nona manie munduku kanoringi kinie teti sikisi mita[‡] perimu kanoringi. Laye kolte

[†] 27:25: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". [‡] 27:28: akumu wane paono tene sikisi mele, molo tokapu te engaki rurepo (36).

purumulu kinie altoko manda manjeli kamo munduku kanoringi kinie tuwendi sepene mita§ perimu kanoringi.

²⁹ Akumu kanokolie, 'Olio kou lieli tengə sipimuni memba pumbe kinie olio tombanje.' ningu mini-wale mundukulie, 'Sipimu we naa pupili.' ningu mele umbune teli kise kane moko toko sipi bulkundu nona manie mundukulie, 'Ipulueli olio sipine naa topili, kolea welea tangopili.' niringi.

³⁰ Sipi kongono teli yemane 'Olio naa topili, sipimu mundupu siye kolopo pamili.' ningu sipi kanga membo purumulumu liku nomune manie mundoringi. Enone yembomando ningendo: "Sipimu naa pupe we liepili mele umbune teli mare sipimunge kumbikundu moko topo nona manie mundemili." ningu aku teringi nalo kolo toko eno enono kiyengo ningu kowa pungendo aku siku teringi.

³¹ Kanu kinie Pollone ami yema nokorumu yemo kinie ami yema kinie enondo nimbendo: "Sipi kongono teli yema pea sipine we naa molomulu liemo eno kinie sipine molemele yemboma pali kolonge lemo." nirimu.

³² Aku nirimu kulu pilkulie ami yemane sipi kangamo moko toringi kama louni karu leko nona manie mundoringi.

³³ Kolea nondopa tangomba terimu, muni kinie ou Pollone 'Eno langi nangi.' nimbe yembomando pali tondolo mundupelie nimbendo: "Koro talo eno langi te mimi siku naa nongo mini-wale mindi munduku we moloringi.

³⁴ Aku kapola naa tekemo kene akumunge nane eno tondolo mundupulie nikiru: 'Eno langi nongo enge ningu molangi.' nimbu nikiru. Eno telu kepe paa naa kolonge. 'Sipimu tomba kinie enonga kimbu ki penge-indi melema kepe ulu te naa temba.' nirimu.

³⁵ Aku nimbeline nirimumuni, 'Eno mini-wale naa munduku, konopu waengo siku langi nangi.' nimbeline, kanoko molangi yu berete te lipé pike lepa Pulu Yemondo "Ange." nimbeline norumu.

³⁶ Aku terimu kinie yembomane kanokolie eno konopu waengo siku langi liku noringi.

³⁷ (Olio sipine molorumulu mele yembo tu anderete sependi sikisi.)*

³⁸ Eno langi noringi elo terimu kinie rasi-witi wale we lierimume 'Sipimu umbune naa tepili.' ningu nona toko lteringi.

³⁹ Kolea tangoramu kinie eno kolea te kanoringi nalo kanoko imbi naa siringi. Eno no kélona kanoringi kinie sipimu manda pupe lemba kolea te kanoringi. Kanokolie 'Sipimu akune manda pupe lembanje.' ningu pilkulie niringimuni,

⁴⁰ ye marene 'Sipimu naa pupe we liepili.' ningu mele umbune telime moko toko nona manie mundoringi kanu melema ka karu leko melema nona liepili siye kolko, marene sipimunge mulkupiyemo liku toko mondoko 'Sipimu kongono tepo nomu kélona meli pamili.' niringi. Marene 'Poporomene sipimu nomu kélona memba pupili.' ningu sipi kumbine mülu sele te ola anjeringi kinie no kélona pumolo purumulu.

⁴¹ Nalo mengo puringi kinie ma te nomune suku lierimune sipimu pupe topa ingi sirimu. Sipi kumbimu mana topa ingi sipelie wendo pumbe pererimu kulu no topa ombo sipi bulkundu topa bulsorumu.

⁴² Sipimu ou elke naa topili ami yemane ningendo: "Ka yemboma no leko kowa punge kene topo kondamili." niringi

§ 27:28: akumu wane paono sepene mele, molo tokapu tengə yepoko goli (27). * 27:37: akumu 276.

⁴³ nalo enonga ye awilimu ‘Pollo naa tangi.’ konopu lepalie nimbendo: “Molo, ka yemboma naa taa. No lemele yembomane ou sipimu munduku siye kolko no leko no kélona pame.

⁴⁴ We molonge yemboma unjo pellange sipine elke-malke tombama liku ambolko no leko no kélona paa.” nirimi. Aku tekolie yemboma pali no kélona ulsu puringi. Te no paa naa wangoringi.

28

28:1-10 Pollo Kolea Molta Molopalie Terimu Temanemo

¹ No lepo no kélona pupu pilierimulu kinie “I kolea kanga nomu suku singine lemo koleamonga imbimu Molta.” nirangi.

² Aku kolea pulu yembomane olio paa kondo kolko liku tapondoko, lo ombo ali pa a terimu-ne unjo sulku tepe kalondokolie, tepe keku pulune nondoko mengo puku mondokolie “Pea molamili.” nirangi.

³ Pollone unjo kola mare lipe maku topalie meli ombo tepena kalorumu kinie kongi ka wambiye te tépene norumu pilipelie wendo ombo Pollonga kíne kongilipe molorumu.

⁴ Kolea pulu yembomane wambiyemo Pollonga kimu norumu kanokolie eno enono ko likulie ningendo: “I yemo yembo te topa kondorumu lemo. Yu no naa wangomu nalo Sumbi Nilí Pelemo Yemone “Yuni aku terimumunge we konde naa molopili. Sike kolopili.” nikimu lemo.” nirangi.

⁵ Nalo Pollone ‘Wambiyemo pupili.’ nimbe kimu tanda sirimu kinie wambiyemo tepena suku purumu, Pollo kolou naa kolopa we konde molorumu.*

⁶ Kolea pulu yembo kanumene ‘Wambiyete tene yembo te kongilimo kinie tomo memena sukundu pulimo kinie yembo kanumu kolemo.’ ningu pilku, ‘Pollonga kimu akombanje, molo yu topa mundumbe kinie kolombanje?’ ningu ena awisili ombo purumu kanoko moloringi nalo yu aku sipe ulu te naa tepa we kapola molorumu kanokolie, eno kelko konopu alowa tekolie ningendo: “I yemo pulu ye te lepamo.” nirangi.

⁷ Aku koleamo nokorumu ye nomimu yunge ulke paa awilimu nondopa angilierimu. Yemo yunge imbi Papillasi. ‘Eno nanga ulkena molamili waa.’ nirimu kinie purumulu, wale yepoko yuni olio langi sipe nokopa kondorumu.

⁸ Yunge lapa kangi nomba olo ombo pupe kuru torumu-ne we aniembo lierimu. Yu aniembo lierimune Pollo pupe, Pulu Yemo mawa tepa yu ambolopala tepa konde lsimu.

⁹ Aku sipe terimu kinie yu konde purumu kulu kanokolie, aku koleana kuru torumu yemboma pali Pollo molorumune oringi, yuni eno tepa konde lsimula.

¹⁰ Pollone aku terimu-ne kanokolie olio nokoko kondoko mele awisili siringi. Pe olio sipine pumolo terimulu kinie olio mele mare molo torumume enonee sipine meli puku nosindingila.

28:11-16 Pollo Kamu Romo Purumu Temanemo

¹¹ Aku koleana oli yepoko molorumulu kinie sipi te, poporome torumu walema wendo orumu kinie aku koleana ombo nokopa lierimu, kanu sipimunge purumulu. Kanu sipimu Allekesandia taono sipimu. Sipimunge kumbine pulu ye kolo toli Susini kango talo olo pakilieme merimu

* ^{28:5:} LLuku 10:19-20, Mako 16:17-18.

ningu popo toringi pulu yeselonga none teli meleselo teko sipi kumbine mondoningi.

¹² Olio sipine pupu kolea Molta mundupu siye kolopo kolea Sairakusi taonona pupu wale yepoko molorumulu.

¹³ Sairakusi taono mundupu siye kolopo pupu Risiame taonona purumulu. Opalikundu poporome peangga te topalie sipimu paka topa melipe purumu-ne olio wale te we pupu wale talo sipemonga Putolli taonona pupu sipimu kamu mundupu siye kolorumulu.

¹⁴ Aku taonona Kirasinge yembo mare moloringi, kanopo lsimulu kinie enone oliondo ningendo: "Eno ya molamili." niringi kulu koro telu eno kinie molopolie, kolea awili Romo kamu manie aulke pumolo purumulu.

¹⁵ Kirasinge yembo kolea awili Romo moloringime 'Yema okomele.' niringi pilkulie niringimuni, eno kolea awili Romo munduku siye kolko, mare 'Apiasi Makete' niringi koleana ongo olio kanoko liku, mare 'Yembo Ongo Pe-Pou-Pou Teringi Ulke Yepoko Angilierimu Koleamo' niringi koleana ongo olio kanoko lsingi. Pollone kanu Kirasinge Romo yemboma oringi kanopalie Pulu Yemondo "Ange." nimbe konopu waengo sirimu.[†]

¹⁶ Olio kolea awili Romo kamu suku purumulu kinie Romo gapomanomone "Pollo yuyu ulke tenga pepili, akune ami ye tene nokopili." nirimu.

28:17-31 Pollo Romo Ka Ulkena Pepalie We Yembo Yu Kano-Pou-Pou Teringime Ungu Nimbe Sirimu Temanemo

¹⁷ Pollo wale yepoko Romo molopalie Romo moloringi Juda ye awilime "Waa." nirimu. Ongo maku toringi kinie enondo nimbendo: "Nanga angokeme, nane olionga Juda yemboma kinie olionga anda kolepalimenga ungu manema kinie lipu su sipu ulu te naa terindu[‡] nalo na Jerusalleme molorundu kinie Juda yembomane na ka siku Romo ami yema siringi.[§]

¹⁸ Enone nanga kote tenderingi mele Romo gapomano yemone pilipielie, "Yu toko kondangi." nimbo ungu te naa pilkiru. Yu we pupili." nirimu.

¹⁹ Juda yemane "Molo." ningu karaye teringi kinie nane nimbondo: "Kapola, Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamone nanga kotemo piliepili. Romo pambo." nirindu. Nalo nane nanga Juda yembomanga kote tendembondo ungu te aku sipu naa nirindu. Eno karaye teko na tonge teringi kulu aku sipu nirindu.*

²⁰ 'Na Romo yando ondumunge pulumu eno nimbu siembo piliengi!' nimbu "Eno waa." nimbu walsendu. Olio Isirele yemboma Pulu Yemone "Tembo." nirimu mele 'Tepili.' nimbu nokopo molemolomonga ka senene nanga kine ka tongi-ne moltkoro." nirimu.

²¹ Romo moloringi Juda ye awilimene topondoko Pollondo ningendo: "Judia molemele Juda yemane nu terinu mele olio piliemili pepá te toko yando naa siringi. Yando oringi yemane nuni ulu te teko kenjerinu mele ungu te naa ningu siringila.

²² Nalo olio Juda yembomane ungu manema pilipu telemolo mele Juda yembo marene munduku siye kolko ulu te wendo orumu mele pilku telemelo akumu koleamanga pali yembo awisilini "Teko kenjikimili." nilimele kene nu konopuni pilino mele olio piliemili ningu sieni." niringi.[†]

²³ Enone aku ningulie Pollo kinie maku tonge wale te mako toringi. Kanu walemo wendo orumu kinie 'Juda, yembo paa awisili Pollo perimu ulkena

[†] 28:15: Romo 15:22-29. [‡] 28:17: inie yakondo 21:30-34. [§] 28:17: inie yakondo 25:8. ^{*} 28:19: inie yakondo 25:10-12, 25-27, 26:32. [†] 28:22: Enone Juda yembo marene Yesusinge temanemo pilku lsingi ungumundu "Ningu si." ningu walseringi.

sukundu sukundu ongo maku toringi kinie yuni ipulueli-ou pulu polopa ungu nimbe molopili ipupene lierimu. Yuni Pulu Yemo yemboma nokopa kingimu molomba mele[‡] nimbe sipe, Mosisini torumu bokume kinie, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane toringi bokume kinie, aku bokumenga[§] ye te ombo temba mele niringi, kanumu Juda yemboma pilku 'Wendo ombá.' ningu nokoko moloringi mele we nokoko molemele, 'Kanu yemo Yesusindu niringi.' nimbe 'Enone "Sike lepamo." ningu piliengi!' nimbe tondolo mundupe eno nimbe sirimu.

²⁴ Kanu kinie maku toko moloringi yembo marene "Sike nikimu." ningu pilieringi, nalo marene "Kolo tokomo." ningu pilieringi.

²⁵⁻²⁹ Pollone eno ungu te 'Paa piliengi!' nimbe enondo ungu te kamu nimbendo: "Enonga anda kolepalime piliengi!" nimbe Mini Kake Telimuni ye Aisayando ungu umbu tondopa nimbe sirimu ungumu pilipe eno yando nimbe sirimumu* sike nirimu. „Mini Kake Telimuni Aisayando nirimu mele isipe: „

"Nu iyembo molemelena puku i siku ni-peni:

"Pulu Yemone nimbendo:

"Eno komu tendeko ungume pilinge nalo
ungu pulumu naa pilinge;
melte neme neme ningu kanonge nalo
melemo kanoko imbi naa singe.

Enonga konopume kamu pipi silimele;
komuni pilingendo siye kolemele;
'Melte mongone naa kanomolo.' ningu
mongo kumbulimelemonga aku siku tengé.

Aku naa telemelanje
mongone sike kanoko,
komuni sike pilku,
konopuni sike ungu pulumu pilkulie,
konopu alowa teko na moliona olemela
nane eno tepo konde likle."
nikimu." ni."[†]

nirimu-ne 'pilipelie Aisayane aku sipe nirimu. Mini Kake Telimuni Aisayanga kerena nirimu mele eno Juda yembomanga anda kolepalimene ou aku siku teringi mele eno sike kinié aku siku telemelémonga eno iungumu piliengi: 'Pulu Yemone yemboma lipe tapondopa, eno mindili nolemela aulkena wendo lipe, yu-kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondomba mele 'Juda yembo ulsu molemele yembo lupema, moloringine lipe mundorumu. Kanu yembomane kanu ungumu sike pilku linge.' nirimu.

Pollone aku sipe nirimu kinie Juda yemboma enono kerepale niliku konopu awisili liku munduliku puringu.

³⁰ Pollo ponie talo pali Romo ulke tengä yuyu perimu. Yemboma alieli yu molorumune oringi kinie "Molamili waa." nirimu.

³¹ Yembo tene Pollone ungu nimbé aulkemo pipi naa siengi yuni Pulu Yemo melema pali nokopa ye nomi kingimu molemo molomba mele kinie, Awili Yesusinge temanemo kinie, Yesusi Pulu Yemone 'Lipu mundumbo.'

[‡] **28:23:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". [§] **28:23:** bokumunge alsena anjokondo "26.2. Lo". * **28:25-29:** bokumunge alsena anjokondo "35. profet". † **28:25-29:** Aisaya 6:9-10.

nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu molorumu mele kinie,[‡] yemboma
pipili naa kolopa tondolo mundupe nimbe sirimu.[§]
„Aku pea.“

[‡] **28:31:** bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”, “23. Krais”. [§] **28:31:** Pollo pe tepa molorumu mele ningu pilimele ungu mare ya nondopa inie anjokondo gomo 714 molemo.

POLLONE PEP' A TOPA MUNDORUMUME

(Romo, Ou-Korini, Pe-Korini, Gallesia, Epesasi, Pillipai, Kollosi, Ou-Tesallonaika, Pe-Tesallonaika, Ou-Timoti, Pe-Timoti, Taitasi, Pillimono.)
Pollone Pepá Topa Mundorumumenga Ungu Pulu Mare

'Pollo molopa terimu mele piliembo.' ningulie Pillipai 3:3-11, Pe-Korini 11:22-29, 12:1-10, Gallesia 1:13-24, Ou-Timoti 1:12-16, Lipe Mundorumu Yema 22:1-21, 26:1-23 kanani. Yu 'Pulu Yemonga kongonomo teambo.' nimbe Kirasinge yemboma ou mindili silipe andorumu (Lipe Mundorumu Yema 7:58, 8:1,3, 9:1-2,13-14). Pe konopu alowa tepa "Yesusi sike Pulu Yemone olio molemolona lipe mundorumu yemo." nimbe tondolo mundupe pilipe Kirasinge yemo molopa, yunge kongonomo andopa terimu temanemo Lipe Mundorumu Yema 9:1 pulu polopa molemo. Pe yu Yesusinge ungumu andopa nimbe, "Yesusi yu sike Pulu Yemone "Lipu mundumbo." nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu. Yu mindi Pulu Yemone olio kanopa peanga kanomba aulkemo. Mosisini sirimu ungu manemane uluri naa temba." nirimu kinie yu mindili siringila (akumunge ungu mare Lipe Mundorumu Yema 9:16,22-25,28-30, 14:19-20).

Yesusini lipe mundorumu ye wemane Kirasinge Juda yemboma mindi nokoko ungume ningu siringi nalo Pollo koleamanga pali andopa Kirasinge ungumu Juda yembo naa molko lupe moloringi yemboma nimbe sirimu (Lipe Mundorumu Yema 9:13-14, 18:6, 22:21, Gallesia 1:15-17, 2:2,8). Aku terimumunge Juda ye marene yu-kinie mumindili kolkolie toko kondonge teringi kinie Romo ami yemane yu Jerusalleme ka siku panjikulie, pe Sisaria meli puku panjiku, pe kamu Romo meli puku ka siringi (Lipe Mundorumu Yema 21:27-28;16,30). 'Kolea awili Romo ponie talo molopalie, altopa kaulkena ulsu pupe Romo mundupe siye kolopa kolea marenga ponie mare altopa andopa temane peangamo topa sirimula (Kiriti kepe, Girisi kepe, Sipéne kepe purumu.' ningu pilimele; Taitasi 1:5, 3:12, Romo 15:24,28).

Ou pupe ungumu nimbe sirimu kinie konopu alowa teko Kirasinge yemboma moloringime pe walse walse pepá topa mundorumu. Mare topa sirimume manie purumunje, kinie naa lemo. Mare manie naa purumume iboku UNGU KONDEMONGa sukundu molemo. Pepá te topa simbendo alieli ou kumbi lepa yunge imbi topa yembo talapemanga imbi torumu, bokumenga yu mele mele kolomongo awili wane, kolomongo kanga wane (1:1) kanani. Bokumenga yu mele mele pulu polopa torumumenga kumbi lepa ungu pulumu torumulu molemo, akume kananila.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

ROMO

Pol lone ROMO Yemboma Pepá Topa Mundorumu Bokumu

I Pepá Topa Mundorumumunge Ungu Pulu Mare

Pollo yuyu kinie yuni pepá topa sirimumenga ungu pulu mare inie yakondo nondopa gomo 714 molemo. Pollo yuni ibokumu pepá topa Romo yemboma sipe mundorumu akumu Romo 1:1,7 nimbe silimo.

Romo akumu kolea Italli kolea awilimu, ya Papua Nu Gini sukundu kolea awili Mosipi mele. Romo yemane andoko yembo talape lupe lupemanga kolea awisili toko kalkolie koleama kinie yemboma kinie tondolo munduku

nokoringi. Pe Yesusi kinie Polloselo moloringili kinie Romo gapomanomone aku sipe Nomu Mediterenia winjo mendo anjo yando koleama pali nokorunu. Kanu walemanga kolea awili Romo kanu koleamanga pali kolea awilimu.

Pollone pepámo torumumunge ungu pulu te i sipe: Yu ou Romo naa pupili yuni 'Romo paa pambo.' nimbe molopalie ipepámo topa sirimu (Romo 1:8-15, 15:22-29).

Ungu pulu te: Jesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu ye te ou Romo pupe Kirasinge yemboma Kirasi yunge ungu-menga pulumu ou naa ningu siringimunge Pollone pepá topa nimbe sirimu, akumunge ibokune sukundu olio Kirasinge yemboma sumbi sipu molomolo mele ungu tondolo peangama molemo.

Ungu pulu te: Juda yemboma kinie kepe, Juda yemboma naa moloringi yemboma kinie kepe, Pulu Yemone 'Yemboma nokomba ye te lipu mundumbo.' nimbe mako torumu ye nomi Kirasi akumu Juda yembomanga mindi nimbe naa lipe tapondorumu. Ulsukundu yembomanga mindi nimbe naa lalipe tapondorumu. Juda yembomane ou pilku teringi mele kapola naa lipe tapondorumu. Eno pali ulu pulu keri konopune peli yemboma. Yesusi Kirasi yu enonga pali Pulu Yemone yemboma sumbi siku molonge kanomba aulkemo (Romo inie 1:14-17, 3:21-24,27-30, 6:23, 14:1-8,17-18). Pulu Yemone yemboma aku sipe lipe tapondorumumunge eno teko molonge mele nimbe sirimula (12:1-15:13).

Ungu pulu mare boku ambolkonomonga alsena anjokondo i siku kanani: "8. bilip", "45. stretpela man", "18. katim skin", "2. arapela lain".

Ya ungu pulumu pora nikimu.

Kolomongo Awili 1-4 PULU YEMO KINIE

MALOSELO "SIKE" NIMBU TONDOLU MUNDUPU PILIMOLO AKU ULUMUNI MINDI PULU YEMONE OLIO KANOPA 'YEMBO SUMBI NILIME' NIMBE KANOLEMU AULKEMO AKISINDILIMO

1:1-7 Jesusini "Kongono Tende-Paa." Nimbe Lipe Mundorumumunge Pollone Aku Kongonomo Terimu Mele Nimbe Sirimu Unru Te

¹ Na Pollo, Kirasi Yesusinge kongono tendeli kendemande yemo, yuni 'Nanga kongonomo tende-pou.' nimbe na lipe mundupe, 'Pulu Yemonga temane peangamo ningu siliku andou.' nimbe na mako torumu yemo molopolie ,eno Romo yemboma, ipepámo topo sikiru,

² Kanu temane peangamo koronga-ou ,Yesusi mana naa opili, Pulu Yemone 'wendo ombá' nimbe, nimbe panjipe, yunge ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane* 'bokune molopili tangi.' sirimu kinie yunge boku kake telimu toringi molemo temane peangamo.

³ Kanu temane peangamo Pulu Yemo yunge Malo, olionga Ye Awili Yesusi Kirasimunge temanemo. Yu Kingi Depisini kalopa lsimu yembomane meringi yemo.[†]

* ^{1:2:} bokumunge alsena anjokondo "1.aposel", "13.God", "35.profet". † ^{1:3:} bokumunge alsena anjokondo "32.2.Pikinini Bilong God", "6.Bikpela", "23.Krais", "32.1.Pikinini Bilong Devit".

4 "Yu Pulu Yemonga ye kake telimu." ningu kanangi." nimbe Pulu Yemo yunge tondolomone yu yembo ono koleana topa makinjinderimu-ne lomboropa ola molorumu aku tondolomone yu Pulu Yemonga Malo molorumu mele 'kanangi.' nimbe Pulu Yemone lipe ora sirimula.

5 Yesusi Kirasini terimumunge Pulu Yemone 'Yesusinge imbi ola molopili.' nimbe[‡] olio we kondo kolopa olio 'yunge kongonomo tendepaa.' nimbe lipe mundoramu kongonomo temolo tondolomo sirimu. Aku kongonomo isipe: Koleamanga pali yembomane 'Yesusi sike Pulu Yemonga Malo. Sike olio lipe tapondomba.' ningu, tondolo munduku pilkulie yuni "Teaa." nilimo ungume pilku liku tengé kongonomo andopo temolo.

6 'Koleamanga pali yemboma' nikiru akumu ,eno Romo yemboma ipepámo topo sikirumu, enondo pea nikiru. Eno pea Pulu Yemone mako topa 'Yesusi Kirasinge yemboma molangi waa.' nirimu yemboma.

7 Eno Romo yemboma Pulu Yemone konopu mondopa, eno mako topa 'Yunge yembo kake telime molangi waa.' nirimu yemboma[§] nane ipepámo eno topo sikiru.

Olionga Lapa Pulu Yemo kinie Awili Yesusi Kirasiselone eno we kondo kolkolo, 'Eno konopu pe nipili taka liku molangi.' niengili.

1:8-15 Pollone 'Romo Yemboma Kano-Pamboa!' Nirimu Ungumu

8 Ou nane enondo nikiru: Eno Yesusi Kirasi 'Sike' ningu tondolo munduku pilimele mele ma kolea pali yembomane temane toko silimele-monga nane Yesusi Kirasinge imbi lepo nanga Pulu Yemo kinie "Ange." nikiru.

9-10 Nane Pulu Yemo kinie ungu nilio kinie alieli nane eno nimbu pilipulie eno kepe 'tondolo pupili molangi.' nimbu, Pulu Yemo mawa tepo nimbu molio mele nanga tondolomane pali yunge kongonomo mindi tondolo mundupu tepo yunge Malonga temane peangamo andopo topo silio aku Pulu Yemo walsikulie "Sike Pollone nu-kinie olionga nimbe mawa tendelemonje?" ningu walsilimelanje yuni "Sike aku tendelemo." nilke. 'Na eno molemelena wambo.' nimbu 'Pulu Yemone aulke te lipe sipili.' nimbu alieli tondolo mundupu yu mawa tepo moliola.

11 'Eno 'Kirasi sike.' ningu pilimele yemboma kamu tondolo munduku pilku konopu tondolo pupili molangi kene Mini Kake Telimuni eno sewe anjipe mol'ko kondonge ulu pulu mare sipili kene eno lipu tapondambo pea molamili wamboa!' nimbu aka siwu mawa tepo molio.

12 'Nane tondolo mundupu pilio ulumuni eno lipu tapondambo. Enone tondolo munduku pilimele ulumuni na liku tapondangi. Aku temolo kinie na kepe eno kepe olio pea tondolo mundupu pilimolo mele paa tondolo pupili.' nimbu pilipulie 'Paa wamboa!' nimbu molio.

13 Angokeme, nane wale awisili 'eno molemelena kanambo wamboa!' konopu lelio nalo ou aulke te naa lepa ulu wendo olemomane na pipi silimo, aku konopu lepo molio mele 'kinié paa piliengi!' nimbu eno nimbu sikiru. Na kolea lupemanga andopo yemboma 'Pulu Yemonga ambolangoma molangi.' nimbu lipu tapondolio mele 'aku siwu eno kepe molemele mele tondolo pupili lipu tapondambo.' nimbu 'paa wamboa!' nimbu molio.

[‡] **1:5:** bokumunge alsena anjokondo "28.nem". [§] **1:7:** Pulu Yemone ya 'Yunge yembo talape kake teli yemboma molangi.' nirimu yemboma kinie, yakondo nondopa 1:6 'Yesusi Kirasinge yemboma molangi.' nirimu yemboma kinie, paa telumu. Yembo lupe lupe paa molo. Inie anjokondo 15:25,26,31 kinie 16:2,15 kinie 'Pulu Yemonga yemboma' nirimu kinie yembo talape telu sipemondo nirimula.

¹⁴ Giriki yemboma kinie we yembo lupema kepe,* pilipe konginjeli pelemo yemboma kinie we-umbu-konopu pelemo yemboma kepe, akumenga pali kongono tendeli kendemande yemo Pulu Yemone ‘molani.’ nirimu-ne naa tembo kinie kapola naa temba.[†]

¹⁵ Akumunge eno Romo yemboma kepe ‘temane peangamo topo siembo.’ nimbu tondolo mundupu pilipu molio.

1:16-17 Temane Peangamo Pulu Yemone Yemboma Lipe Tapondolemo Tondolomonga Ungu Te

¹⁶ Aku temane peangamonga Pulu Yemone yemboma lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe yu-kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondolemo tondolomo pelemomonga na temane peangamo topo simbondo pipili naa kolio. Juda yemboma kumbi lepa, we yembo lupema kinie pea, akumenga yemboma ‘temane peangamo sike’ ningu, tondolo munduku pilimele yemboma[‡] pali itemane peangamone lipe tapondolemo.

¹⁷ Pulu Yemone yemboma kanopa ‘Yembo sumbi nilime.’ nimbe kanolemo mele[§] aku temane peangamone lipe ora silimo kanumu. Olio alieli ‘Sike’ nimbu tondolo mundupu pilimolo kanu ulumuni mindi Pulu Yemone olio ‘yembo sumbi nilime’ nimbe kanolemo. Pulu Yemonga bokune ungu te molemo akumuniaku sipe nilimola. Akumu isipe: ‘Yembo tene ‘sike’ nimbe
tondolo mundupe pilimbe yembomo
Pulu Yemone kanopa ‘yembo sumbi nilimu’
nimbe kanomba yembomo mindi
konde molopa kondopa mindi pumbe.’*

1:18-32 Pulu Yemone Yemboma Kinie Pali Mumindili Kolemomonga Ungu Te

1:18-23 Yembomane Pali Pulu Yemo Bulu Siringimunge Ungu Te

¹⁸⁻¹⁹ Pulu Yemo yu molemo mele yuyu eno lipe ora silimo-na yembomane manda mona kanonge akumunge yuni mulu koleana kanopa molopalie yu bulu siku ulu pulu keri telemene yemboma aku telemelomonga eno kanopa keri kanopa eno umbune simbe telemene lipe ora silimo. Aku telemelomonga enone ungu sikemo toko manie mundulimele.

²⁰ Pulu Yemone mulu maselo terimu kinie kepe yandopa yandopa mele terimume pali yembomane kanolemele akumunge yunge alieli pepa mindi pulimo tondolomo kinie yu yuyu ulu pulumu pelemo mele kinie mongone naa kanolemele ulume kanokolie pilimbe. Yuni terimu melemane lipe ora silimo kanolemele akumunge yuni ‘eno mongo liengi.’ nimbe kinie enone ‘naa pilierimulu.’ manda naa ninge.

²¹ ‘Pulu Yemo sike molemo.’ sike niringi nalo ‘Yu Pulu Yemo’ ningu yunge imbi liku ola mundunduku kapi ningu yu-kinie “Ange.” naa niringi, eno konopu naa pepa kekelepà mele toko konopume sumbulu topili moloringi.

* **1:14:** bokumunge alsena anjokondo “14.Grik”, “2.arapela lain”. † **1:14:** Ya yembo talape kise nikimu akumu yembo talape talondo nikimu. “Giriki yemboma kinie” “pilipe konginjeli pelemo yemboma kinie” nikimu akumu yembo talape te; “we yembo lupema kepe” “umbu konopu peli yemboma kepe” nikimu akumu talape telumula. Lipe tere lepa talape talo. ‡ **1:16:** bokumunge alsena anjokondo “8.bilip”. § **1:17:** bokumunge alsena anjokondo “45.stretpela man”. * **1:17:** Apakake 2:4, Gallesia 3:11, Ipuru 10:38, Jono 3:36.

22 'Olio pilipe konginjeli paa pelemo.' sike nilimele nalo eno konopu naa peli yemboma molko,

23 Pulu Ye alieli molopa mindi púlimu popo naa toko munduku siye kolko, kolo wangoko mana yemboma kinie kéra kinie wambiyé kinie we mele takera melemanga palí none telime manda manjiku teko anjiku 'Olio nokolemele pulu yema' ningu popo toko kapi niringi.

1:24-32 Yembomane Ulu Pulu Keri Lupe Lupe Awisili Teringimunge Ungu Te

24 Aku siku Pulu Yemo kinie teko kenjeringimunge yuni nimbendo: "Kapola, eno konopu kerimene kundupe meli purumu kinie ulu pulu keri awisili teko wa ulu kerinele kinie enonga kangime enono teko kenjiku,[†] aku telemela mele we waka kolko teko molangi." nimbe siye kolorumu.

25 Pulu Yemonga ungu sikemo munduku siye kolko kolo wangoko kolo toli ungumu konopu mondoko 'piliemili.' ningu, Pulu Yemone terimu melema liku anjiku 'aku melemane olio nokolemele pulu yema' kolo toko ningu popo toko kapi ningu, melema pali terimu Pulu Ye sikemo, yunge imbi alieli liku ola mundulimelanje papu, aku Pulu Yemo munduku siye koloringi. Melema pali terimu Pulu Yemonga imbi paa sike 'alieli ola mindi molopili.' nimbu lipu ola mundundemili.

26 Aku teringimunge Pulu Yemone 'eno ulu kerime we waka kolko teko molangi.' nimbe eno siye kolorumu. 'Akumunge, ambomane yema-kinie telemela mele naa teko ambomane amboma-kinie enono teringi.

27 Aku sipe mele yemane kepe amboma-kinie konopu mondoko telemela mele munduku siye kolko, yema-kinie enono konopu mondoko teringi. Yemane yema-kinie pipili teli ulu kerime teringimunge enonga ulu teko kenjeringimenga mele kalolime linge.

28 Ulu teringimunge ungu te pelemola, akumu niembo: 'Pulu Yemo sike molemo mele naa pilipu molomolo kinie uluri molo.' niringi akumunge Pulu Yemone 'Ulu paa kerime konopuni pilinge konopume mindi pepili yembomane mandà naa pilku telemela mele we teko molangi.' nimbe siye kolorumu.

29 Enonga konopune ulu pulu keri lupe-lupe awisili perimumunge enone ulu kerime teko, mele awisili nosilimelema kanoko konopu mondoko 'Liemboal' konopu leko, yembo mare-kinie wa ulu kerinele teko, aku ulume mindi teko molemele. Yembo te mele awisili nosilimomo kanoko keri kanoko, yemboma toko kondoko, 'yemboma-kinie taka lipu molamili.' naa ningu irinele teko, kolo toli ulume teko, yemboma-kinie konopu keri panjiku teko kenjiku, aku ulume tengendo mindi konopu kimbu siku molemele. Enone yembomanga ungu bulkundu nindiku,

30 "yembo tene ungu te isipe nimu." ningu kolo toko, Pulu Yemo kinie konopu keri panjiku, yembomando ungu keri awisili ningu, mongo kondoko, enonga imbi liku ola munduku, kara puku, ulu pulu keri mare konde toko tengendo konopuni pilku 'isipu teamili.' ningu teko, anupili lapalini ungu nilimelema naa pilku

[†] 1:24: inie nondopa 1:26-27.

enonga ungume ta ningu,

³¹ enonga konopu peanga te naa pepili molko,
ulu te 'aku sipu teamili.' ningu panjikulie naa teko,
enonga angenupili lapali yemboma konopu naa mondoko,
we yemboma kondo naa kolko teko kenjiku,
aku telemela.[‡]

³² Pulu Yemonga ungu mane sumbi nilimuni 'Yembomane aku ulume telemelema paa kolonge.' nimbe molemo ungu manemo sike pilimele nalo enone ta ningu ulu pulu keri akume we teko molemele. Akumu mindi molo. Yembo aku ulu pulu kerime teko molemele yembomanga imbi liku ola mundunduku kapi nilimelela.

2

2:1-16 Pulu Yemone Kote Sumbi Sipe Pilipe Apurulimo Ungu Te

¹ Akumunge, yembomane ulu telemelema enone kanokolie 'Iyembomane teko kenjikimili.' ningu apuruku "Aku tekemelemonga Pulu Yemone papu eno mongo sipi." nilimelema kapola naa telemo. Eno 'ulu te naa tepo kenjilimolo.' konopu lekolie yembo lupemando 'Teko kenjilimele.' nilimele kinie aku siku eno enono 'Tepo kenjilimolo.' nilimelela. Yembomane ulu kerime telemele mele eno enono aku siku ulu kerime telemelomaga yembo lupema aku siku manda naa apurunge.*

² Kinié olio pilkimulu: Yembo aku ulu pulu kerime telemelema[†] Pulu Yemone kanopa apurupelie 'Teko kenjikimili.' nilimo akumu sumbi sipe pilipe nilimo.

³ Akumunge enone yembo lupema kanoko apuruku 'Teko kenjikimili.' nilimele nalo eno enonoaku sikula teko kenjilimele akumu Pulu Yemone yemboma apurupe 'Teko kenjeringimunge mindili nangi.' nimbé kinie 'eno mundupe siye kolopaaku sipe enonga ulume apurupe naa nimbé.' konopu lemeleye?

⁴ Molo Pulu Yemone eno tepa kondolemo mele 'Uluri molo.' ningu bulu siku molemeleye? Pulu Yemone eno-kinie ulu awisili tepa kondopa, eno-kinie popenge tepa mumindili naakolopa, 'enonga ulu kerimenga isiliou pundu naa tambo.' nimbe molemo. Pulu Yemoneaku sipe eno-kinie tepa kondolemo ulumuni eno enonga ulu pulu kerime kanoko keri kanoko konopu alowa tengen aulkena punge mele lipe ora silimo mele naa pilkimiiliye?

⁵ Nalo eno konopu tondolo munduku konopu alowa naa telemelomaga Pulu Yemone mumindili kolopa kote sumbi sipe pilimbe walemo mona lemba kanonge kinie Pulu Yemone eno-kinie mumindili paa olandopa kolopa mele kalopa mindili simbe.

⁶ Yembomane pali yu-meles-meles telemele ulume apurupelie Pulu Yemone eno yu-meles-meles mele kalomba.

⁷ Yembo marene 'Pulu Yemo kinie yunge pa telimu kinie molopo kondopo, Pulu Yemone 'nu teko kondorunu.' nimbémonga nanga imbi ola molopili molopo, alieli molopa mindi pupe pora naa nili ulu pulumu paa liemboa!' ningu mindili siku ulu peangáma telemele yemboma Pulu Yemone alieli molopa kondopa mindi puli ulu pulumu simbe.[‡]

⁸ Nalo yembo marene 'Yembo lupema uluri molo. Pulu Yemo uluri molola.' ningu eno enono pilku teko ungu sikemo munduku siye kolko

* 1:31: inie anjokondo 13:13, OuKorini 5:10-11, 6:9-10, PeKorini 12:20-21, Gallesia 5:19-21, Epesasi 4:31. * 2:1: Mateyu 7:1-5. † 2:2: inie yakondo 1:24,32. ‡ 2:7: bokumunge alsena anjokondo "24.laip".

bulu siku, ulu kerime mindi pilku telemele yemboma Pulu Yemone eno paa mumindili kolopa 'Mele kalambo.' nimbe mindili nongo molonge ulu pulumu simbe.

⁹ Teko kenjilimele yemboma pali ulu umbune awilime kinie mindili noli awilime kinie eno-kinie yu-melete-melete wendo ombá. Juda yemboma kinie kepe paa sike wendo ombá; yembo lupema§ kinie wendo ombála.

¹⁰ Nalo yembo marené teko peanga telemele yembomando yu-melete-melete Pulu Yemone nimbendo: "Eno na kinie nanga pa telimu kinie pea tapu topo molopo kondopo, 'Teko kondoringi.' nimbe imbi ola molopa konopu pe nipili molangi." nimbé. Juda yembomando kepe paa sike aku sipe nimbé; yembo lupemando kepe nimbéla.

¹¹ Pulu Yemone yembo talapema lupe lupe naa apurupe, yemboma pali tere lepa apurumbe akumunge 'Juda yemboma lupe, we yemboma lupe.' nimbe yembomanga ulume naa apurumbe. 'Kapola kapola apurumbe.'

¹² We yembomane Mosisini Pulu Yemonga ungu mane nimbe sirimume* naa pelemo-na naa pilkulie ulu pulu kerime telemele yemboma sike Pulu Yemone enonga kote pilipe mongo lipe simbe nalo 'Nanga ungu manema pulue toringi.' naa nimbé. Juda yembomane Pulu Yemonga ungu manema eno-kinie pelemo akume pilkulie, ulu pulu kerime telemelomaga Pulu Yemone enonga kote pilipelie 'Eno nanga ungu manema pulue toringi.' nimbe eno mongo lipe simbela.

¹³ Yembomane Mosisini Pulu Yemonga ungu mane sirimume komuni mindi pilimelemonga Pulu Yemone kanopa 'yembo sumbi nilime' nimbe naa kanolemo, molo. Ungu manemane 'Teaa.' nilimo mele pilku tengé panjiku telemele yemboma Pulu Yemone kanopa 'yembo sumbi nilime.' nimbe kanolemo† akumunge 'Pulu Yemone aku sipe yemboma pali sumbi sipe apurupe mongo lipe simbe'.‡

¹⁴ Juda yembo naa molemele yemboma§ sike Pulu Yemonga Mosisini ungu mane nimbe sirimume naa pelemo-na naa pilku molemele nalo we konopuni pilkulie 'Isipu tembo kinie peanga.' ningi pilkulie Pulu Yemonga ungu manemane 'Teaa.' nilimo meleaku siku telemele. Sike eno enono Pulu Yemonga ungu manema naa pelemo nalo aku siku telemele kinie Pulu Yemone ungu manemane nimbe molemo eno enono we pilimele mele mona lemo.

¹⁵ Kanu yembomane telemele ulumene Pulu Yemonga ungu manema enonga konopune pelemo mele lipe ora silimo. Enone ulume telemele kinie enonga konopumene apurupelie 'I siku tekemele teko kenjikimili. I siku tekemele teko kondokomele.' nilimo mele konopuni pilimele aku sipe Pulu Yemonga ungu manema sike enonga konopune pelemo mele enonga konopumene lipe ora silimola.)

¹⁶ Akumunge* Pulu Yemonga kote walemo wendo ombá kinie Yesusi Kerasi kote piliei yemo molopa Pulu Yemonga kote pilindipelie yembomanga konopumenga lopi tepa pelemo ulume kepe apurumbendo yemboma paliaku sipe pilipe apurupe kote pilimbe. Temane peangamo topo siliomoneaku sipe nimbe silimo.

2:17-29 Juda Yembomane 'Ungu Manemane Olio Manda Lipe Tapon-domba.' Konopu Lieringi Ungu Te

§ 2:9: bokumunge alsena anjokondo "14.Grik". * 2:12: ungu manemabokumunge alsena anjokondo "26.lo". † 2:13: inie anjokondo 10:5*; bokumunge alsena anjokondo "45.stretpela man". ‡ 2:13: pala akune sukundu ungumu yando 2:11 molemo. § 2:14: bokumunge alsena anjokondo "2.arapela lain". * 2:16: inie nondopa 2:12-13.

17 Pe kinié, eno 'Juda yemboma molemolo' nilimele yemboma; 'Pulu Yemonga ungu mane Mosisini nimbe sirimume pilipu tepolie kapola molemolo.' ningu, 'Olio Juda yemboma mindi Pulu Yemone mako topa 'Nanga yemboma,' nirimu yemboma molemolo, eno we yembomanga Pulu Yemo molo.' ningu kara puku enonga imbi liku ola munduku,

18 Pulu Yemone 'eno teangi.' nimbe konopu mondolemo mele pilku, Pulu Yemonga ungu manema eno mane siringi mele pilkulie ulu peanga sumbi nilime apuruku pilku 'ime peanga' ningu,

19-20 eno pilkulie 'Pulu Yemonga ungu manema sike olio-kinie pepa ungu pulume kinie ungu sikema kinie akume pali aku ungu manema kinie sike pelemo akumunge olique mongo keri lepa aulke naa kanolemele yemboma sike lipu tapondopo membo andopo, sumbulu tolina molemele yembomanga olio sike pa tendelime molopo, yembo konopu naa pelemoma kinie ambolango kangama[†] kinie sike mane silimolo.' nilimele.

21 Aku siku sike nilimele liemo enone yembo lupema mane silimele mele eno enono nambemune mane naasilimeleye? Enone yemboma mane sikulie "Wa naa liengi." nilimele liemo pe eno enono nambemune wa limeleye?

22 Enone yembomando "Ambo ye pulime ye lupema kinie wa ulu kerinele naa teko, ye ambo lilime ambo lupema kinie wa ulu kerinele naa teangi." nilimele liemo pe eno enono nambemuneaku siku telemeleye? Yembomane we melema anjiku 'olianga nokolemele pulu yema' ningu popo tolemele melema kanoko keri kanolemele liemo pe Juda yembo naa molko we yembo molemelemane ulkema takoko akune sukundu puku kanu melema anjiku popo tolemele ulkemanga suku puku melema nambemune kanoko peanga kanoko wa limeleye?

23 Enone 'Pulu Yemonga ungu manema' olio-kinie mindi pelemo akumunge olio yembo peanga olandopama.' ningu enonga imbi liku ola mundulimele liemo nambemune Pulu Yemonga ungu manema pulue tolemelemane Pulu Yemonga imbimu teko kenjilimeleye?

24 Enone aku siku telemelemonga ungu te Pulu Yemonga bokune molemo akumu isipe:
 'Eno Juda yembomane telemelemonga
 Juda yembo naa molemele yembomane
 Pulu Yemo marake teko
 yunge imbimu ungu taka tondolemele.'[‡]
 nimbe molemo.

2:25-29 *Juda Yembomane Kangomanga Kangi Te Kopisiku Wendo Lsingimunge Sike Ungu Pulumunge Ungu Te*

25 Eno Juda yembomane ungu manema pilku tengi panjiku tengi liemo kangomanga kangi te kopisiku wendo limele ulumuni eno lipa tapondolemo, nalo ungu manema pulue tongi liemo kangomanga kangi te kopisilimelemane ulu te naa telemo. Aku siku telemelemonga yembo kangi te naa kopiseli yemboma mele molemele.[§]

26 We yembomane kangi te naa kopisikulie Pulu Yemonga ungu maneme 'Teaa.' nilimo mele pilku tengi liemo Pulu Yemone eno kanopa 'yembo kangi te kopiseli Juda, yemboma mele molemele.' nimbe naa kanombaye?

[†] **2:19-20:** bokumunge alsena anjokondo "31.pikinini- 31.4. tok bokis bilong". [‡] **2:24:**

Aisaya 52:5, Isikiele 36:22; bokumunge alsena anjokondo "28.nem". [§] **2:25:** bokumunge alsena anjokondo "18.katim skin".

²⁷ Kangi te naa kopisiku ungu manema tengen panjiku telemene yembomane eno Juda yembo kangi te kopisiku eno-kinie ungu mane pele-moma pulue tolemele yemboma enondo ningendo: "Pulu Yemonga ungu manema pulue tolemele monga aku siku teko kenjilimele kene eno papu mindili nangi." ninge.

²⁸ Yembo te yunge kalu kopiselimu mindi kanopalie 'yu Juda yembomo' nimbémo yu sike Juda yembomo molo. Kangi te kopisiku wendo liku ltelemele akumu 'Kangikundu mindi uluri tepili.' ningulie telemene kinie uluri naa telemo.

²⁹ Yembo te konopune sukundu ulu te telemo akumu mindi sike Juda yembomo molemo. Kangi te kopisiku wendo limele akumunge pulumu konopune sukundu Pulu Yemonga yembomo nimbe mako pelemo. 'Kangi te i siku kopisiku wendo liengi' nilimo ungu manemone yuyu uluri naa telemo. Pulu Yemonga Minimuni konopune sukundu telemo akumuni kanu yembomo lipe tapondolemo. Aku yembomo, we yembomane kanoko peanga kanoko kapi ningi imbi liku ola naa mundundulimele, Pulu Yemone yu kanopa peanga kanopa kapi nimbe yunge imbimu lipe ola mundundulimo.

3

3:1-8 Pulu Yemone 'Tembo.' Nimbe Panjilimo Mele Paa Sike Telemo UNGU TE

¹ Juda yembomane kangi te kopisilimele aku ulu pulumuni naa lipe tapondomu,* liemo Juda yemboma we yembo lupemanga nambeko olандопа molongeye? Molo kangi te kopisilimele ulu pulumunge nambolka ulu peanga te wendo ole moye?

² Ama, Pulu Yemone Juda yemboma olандопа naa lipe tapondolemoye? Paa sike olандопа lipe tapondolemo. Ungu kumbinemo isipe: Pulu Yemone yunge ungume 'Juda yembomane nokangi.' nimbe sirimu.

³ Sike Juda yembo marene 'Aku ungume sike.' ningu tondolo munduku naa pilimele nalo aku siku Pulu Yemonga ungume pilku naa limele monga Pulu Yemone "Tembo." nimbe panjerimu mele "Naa tembo." nimbéye?

⁴ Paa molo! Yembomane pali sike kolo tolemele nalo Pulu Yemone mindi alieili ungu sikema mindi nilimo. Aku sipe mele yunge bokune ungu te nilimo, akumu isipe:

"Pulu Yemo,"
nuni ungu te nilino kinie yembo tene
"Kolo tolono." paa manda naa nimbé.
Yembo tene nu kote tendepalie
"I yemone kolo tolemo." nilkenje
nuni sumbi siku nilina kinie,
yuni nu kotena ambolou naa ambolka.
Kote we manie pulke."†
nimbe molemo.‡

⁵ Kapola, olio Juda, yembomanga ulu keri telemolo ulumene Pulu Yemonga ulu sumbi nili telemoma tepe mona lendelemo liemo olione nambolka ungu te manda nimoloye? "Pulu Yemone olio ulu pulu keri telemolomanga pundu topa mindili silimo kinie tepe kenjilimo." manda nimoloye? (Inikiru akumu we yembo tene konopuni pilipe karaye tepe nilke mele nikiru.)

* ^{3:1:} inie yakondo 2:25-29; bokumunge alsena anjokondo "18.katim skin". † ^{3:4:} Konana 51:4, 116:1. ‡ ^{3:4:} PeTimoti 2:13.

6 Aku sipu paa manda naa nimolo. Pulu Yemone ulu sumbi nilime mindi naa telkanje mana yembomanga ulu pulume nambepa sumbi sipe pilipe apurulkenje? Manda sumbi sipe naa pilipe apurulke.

7 Nalo yembo tene konopuni pilipelie nimbindo: "Nane kolo tolio ulumene Pulu Yemonga imbi paa olandopa molombando yunge ungu sikema tepa mona lendemu liemo yuni nando "Teko kenjilinomonga mindili nani." nambemune nilimoye?" nilke.

8 Yembo tene aku nilkenje iungu keri mele nilimelanje papunje: "Ulu peangama wendo opili." nimbu ulu kerime teamili." nambemune manda naa nilimelaye? Iungu kerimu mele yembo marene kolo toko nando "Aku nilino." nilimele. Aku nilimelemonga mindili nonge kinie papu.

3:9-20 Yembo Telu Kepe Ulu Sumbi Nilime Telemo Yembo Te Naa Molemo Ungu Te§

9 Aku liemo iungumunge pulumu nambolkare nimbu manda pilimoloye? Pulu Yemone olio Juda yemboma kanopa peanga kanopa yembo lupema* kanopa keri kanolemoye? Paa molo! Nane ou akumundu ungu te nindu kanumu. "Olione ulu pulu kerime telemolo." nindu kanu ungumuni olio Juda yemboma kinie we yemboma kinie pali aki tolemo.

10 Pulu Yemonga bokune aku sipe ungu mare molemo. Akumuni nimbindo:

"Pulu Yemone yembo teluri kepe
'yembo sumbi nili te' nimbe naa kanolemo.

11 Yembo te Pulu Yemone kanopa
'ulu sumbi nilime' nimbe kanolemo ulume
pilimo yembo te naa molemo.
'Pulu Yemo kinie tapu topolo molambili.'

nilimo yembo te naa molemo.

12 Yemboma pea pali
Pulu Yemonga aulkemo munduku siye kolemele.

Eno pali teko kenjiku

Pulu Yemone eno-kinie ulu mare
tapu topa temba ulu te naa liepili molemele.
Yembomanga te ulu peangama
tepa molemo yembo teluri kepe naa molemo.
Te paa molo."[†]

13 "Enonga kerema yembo ono kolea
muru akuoli we lemo mele angilimo;
keremane ungu awisili
kolo toko mindi nilimele."[‡]

"Wambiemanga kerena tomo pelemo mele
enonga keremangaaku sipe

yemboma teko kenjilimele ungume pelemo."[§]

14 "Alieli enone yemboma kinie
mumindili kolko 'paa molko kenjengi!' ningu
keremane umbune awisili silimele."^{*}

15 "Alieli yemboma toko kondongendo
konopu siku toko kondoko,

16 'yemboma mindili nongo molangi.' ningu

§ 3:8: Ungumu*,24 ,30 bokumunge alsena anjokondo "45.stretpela man". * **3:9:** bokumunge alsena anjokondo "14.Grik". [†] **3:12:** Konana 14:1-3, 53:1-3, Pilipe Konginjeli Peli 7:20. [‡] **3:13:** Konana 5:9. [§] **3:13:** Konana 140:3. * **3:14:** Konana 10:7 mele.

teko kenjiku umbune siku,

¹⁷ yemboma kinie konopu telune pupili molonge aulkemo kanoko imbi naa silimele.”[†]

¹⁸ “Eno ‘Pulu Yemo ye paa awilimu.’ ningu yu-kinie laye-kolte kepe pipili naa kolemele.”[‡] nimbe molemo mele aku sипу molemolo.

¹⁹ Sike olio pilimolo, ‘Yembo telurini kepe “Na molopo kondolio. Na yembo sumbi nilimu.” naa nipili. Koleamanga pali molemele yemboma Pulu Yemone kanopa ‘Ulume teko kenjilimele.’ nimbe kanopili.’ nimbe Pulu Yemonga ungu manemane[§] nilimo akumu ungu manemane nokolemo ‘Juda’ yembomando nilimo. Akumunge Juda yembomane kepe ‘Pulu Yemone olio ‘molko kondolemele.’ nimbe kanolemo.’ ningu manda naa laninge.

²⁰ Akumunge Mosisini Pulu Yemonga ungu mane sirimume yembomane mimi siku pilku liku telemelomonga Pulu Yemone eno kanopalie enonga ulu pulu kerime siye naa kolopa, ‘konopu sumbi nimbe peli yemboma.’ nimbe naa kanomba.* Ungu manemanga pulumu isipe: Ungu manemane olio ulu pulu keri tepo molemoloma lipe ora silimo akumu pilipulie ‘Pulu Yemone kanopa keri kanolemo ulu pulume telemolo.’ nimbu pilimolo.

3:21-31 Pulu Yemone Olio ‘Konopu Sumbi Nimbe Peli Yemboma’ Nimbe Kanomba Aulkemonga Ungu Te

²¹ Pulu Yemonga ungu manemane Pulu Yemone olio ‘yembo sumbi nilime’ nimbe kanomba aulke te naa sirimu, nalo kinié Pulu Yemone olio ‘yembo sumbi nilime’ nimbe kanomba ulu pulumu mona wendo ombo lemo. Aku ulu pulumu lupela; Pulu Yemonga ungu mane Mosisini yando sirimumenga ulu pulumu lupela. Mosisini ‘torumu bokume, kinie, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane ‘toringi bokume, kinie, ‘aku bokumenga,’[†] enone Pulu Yemone olio ‘yembo sumbi nilime’ nimbe kanomba ulu pulu pe wendo ombámondo bokumenga ningu siku toringi molemola. Aku ulu pulumu kinie mona lemo.

²² Pulu Yemone ‘yembo sumbi nilime’ nimbe kanolemo ‘mele, isipe: Yesusi Kirasini olionga nimbe tenderimu kanu ulumu ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilimele yemboma[‡] Pulu Yemone kanopa ‘eno yembo sumbi nilime.’ nimbe kanolemo. Pulu Yemone mana yemboma kanopa apurumbendo yunge Juda yemboma lupe kanopa apurupe yembo talape lupema lupe kanopa apurupe naa telemo. ‘Juda yemboma kepe, we yemboma kepe,, yemboma pea pali kanopa apurulimo aulke akumu telu mindi.[§]

²³ Yembomane pali ulu pulu kerime teringi, telemele. Yembomane pali Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulume naa telemelomonga molko kondonge mele nimbe panjerimumu kapola naa linge.

²⁴ Yembomane pali ‘aku siku Pulu Yemone “Teaa.”’ nimbe panjerimu ungu manema pilku liku naa teko bulu siku teko kenjiku moloringi, nalo yuni mana yemboma pali we kondo kolopa olio kanopalie, ‘enonga ulu pulu kerimu siye kolopo eno konopu sumbi nimbe peli yemboma molemele nimbu kanombo.’ nirimu. Olionga nimbe kolo wangopa

[†] 3:17: Aisaya 59:7-8. [‡] 3:18: Konana 36:1. [§] 3:19: ungu manemabokumunge alsena anjokondo “26.lo”.

* 3:20: Konana 143:2, Gallesia 2:16, 3:11. [†] 3:21: Pulu Yemonga Ungu Oume Pali Bokumundu nirimu; bokumunge alsena anjokondo “26.2.lo” kananila.

[‡] 3:22: bokumunge alsena anjokondo “8.bilip”. [§] 3:22: inie 3:9-10.

kolondorumumuni Yesusi Kirasini olio kolea kerine naa pupu, Pulu Yemo pea altopo telune molomolo aulkemo akisinderimumunge* Pulu Yemone odio aku sipe nimbe kanolemo.

25 "Enonga ulu pulu keri telemelanga kolangi tambo.' naa niembo.' nimbe 'Nanga kangomo enonga nimbe kolo wangopa kolondopili.' nimbe Pulu Yemone yu yando sirimu. Pe kinié yembo yu-mele-mele "Yu sike nanga nimbe kolo wangopa kolondorumu. Yunge meme ondondorumumuni nanga ulu pulu keri telio konopune pelemoma manda kulu tondomba kene sike omba kulu tondopili." ninge yemboma paa sike konopu kake tepili molonge Pulu Yemone kanomba. 'Na konopu sumbi nimbe pepili molopo ulu pulu sumbi nilime mindi kanopo peangā kanopo, ulu pulu kerime kanopo keri kanolio mele piliengi!' nimbe Pulu Yemone Yesusi Kirasi yando sirimu. Ou sike yuni anda-kolepa yemboma we kondokolopa enonga ulu pulu keri teringime kanopalife we siye kolopa eno mongo naa sirimu.

26 'Nalo kinié molemele yembomane 'Na konopu sumbi nimbe pepili molopo ulu pulu kerime we siye naa kolopo ulu pulu sumbi nilime mindi kanopo peangā kanolio.' ningi piliengi!' nimbe Pulu Yemone 'Yesusi olionga ulu pulu kerimenga kolo wangopa kolondopili.' nimbe yando sirimu. 'Yesusini olionga nimbe tenderimu ulumu manda.' ningi tondolo munduku pilimele yemboma Pulu Yemone kanopa enonga ulu pulu kerime siye kolopa, 'konopu sumbi nimbe peli yemboma.' nimbe kanolemo.

27 Pe kinié yembo tene yunge imbibu yuyu lipe ola mundumbe aulke te tena lemo耶? Yembo tene yunge tondolomone ungu manema yuni yuyu pilipe lipe telemo ulume kapola naa latelemo. Olio yu-mele-mele 'Yesusini olionga nimbe tenderimu ulumu manda.' nimbu tondolo mundupu pilipu limolo akumu mindi manda telemo. Aulke te lupe molo. Aulke telumu mindi.

28 Oline pilipulie, ' 'Yesusini olionga nimbe tenderimu ulumu mindi manda.' ningi tondolo munduku pilimele yembomaaku siku telemelangona Pulu Yemone eno kanopalie enonga ulu pulu kerime siye kolopa, 'Konopu sumbi nimbe peli yemboma.' nimbe kanolemo.' nimbu pilimolo. Mosisini Pulu Yemonga ungu mane sirimume pilipu temolo kinie kapola naa temba. Akumunge 'yembo tene yunge imbibu yuyu lipe ola mundumbe aulke te naa lemo.'

29 'Yembo tene yunge imbibu yuyu lipe ola mundumbe aulke te naa lemo ungu te molemola. Akumu isipe; Pulu Yemo Juda yembomanga manjipe Pulu Yemo molemoye? We yembo lupemanga Pulu Yemo moloye? Molo. Pulu Yemo we yembo lupemanga kepe pali Pulu Yemo.

30 Pulu Ye telumu mindi molemo, akumuni yembo kangi te kopisiku wendo limelemane† 'Yesusini olionga nimbe tenderimu ulumu manda.' ningi tondolo munduku pilimelema kanopa enonga ulu pulu kerime siye kolopa, 'Yembo konopu sumbi nimbe pelime.' nimbe kanopa, yembo kangi te naa kopisiku wendo limelemane 'Ye Nomi Kirasimu yu mindi sike lipe tapondolim.' ningi tondolo munduku pilimelema kanopa enonga ulu pulu kerime siye kolopa, 'Yembo konopu sumbi nimbe pelime.' nimbe kanombala. 'Yuni aku sipe nimbé aulke telumu mindi,' akumunge 'yu sike we yembo lupemanga kepe pali Pulu Yemo.'

31 Akumunge 'Kirasi sike.' nimbu tondolo mundupu pilimolo ulumuni ungu manema 'uluri molo' nilimoloye? Paa molo. 'Kirasi sike.' nimbu tondolo mundupu pilimolo ulumuni 'ungu manema enge nipili.' nilimolo.

* 3:24: OuKorini 1:30; bokumunge alsena anjokondo "23.Krais", "3.baim bek", "21.1.kisimbek".

† 3:30: inie anjokondo 4:11-12; bokumunge alsena anjokondo "18.katim skin".

4

4:1-25 Ou Pulu Yemone Eporayamo-Kinie Terimu Ulumuni Kinié Pulu Yemone Olio 'Yembo Sumbi Nilime' Nimbe Kanolemo Mele Lipe Ora Silimo Ungu Te

4:1-12 Pulu Yemone Eporayamo 'Ye Sumbi Nilimu.' Nirimumunge Ungu Pulumu

¹ 'Sike.' ningu tondolo munduku pilimele yemboma Pulu Yemone kanopa 'Yembo konopu sumbi nimbe pelime.' nimbe kanolemo akumunge ungu nikiru, akumunge olio Juda yembomanga mana pulu-pulu anda-kolepa Eporayamo-kinie ulu wendo orumumunge olione nambolka ungu te nimoloye?

² Eporayamone yu yuyu ulu terimumenga sike Pulu Yemone yu kanopa yunge ulu pulu kerimu siye kolopa 'ye sumbi nilimu' nimbe kanorumu liemo yu yuyu yunge imbi lipe ola mundulkенje papu. Nalo Pulu Yemonga kumbi-kerena angilipe yunge imbi lipe ola mundupe 'Nanga tondolomone na ulu isipu isipu tendumunge na ye sumbi nilimu molio.' manda naa nilke. 'Pulu Yemone 'Aku sipe molo.' nilke.'

³ Aku ungumundu Pulu Yemonga bokumuni nambolka nilimoye? Aku-muni nimbendo:

"Pulu Yemone yu-kinie "Tembo."
nirimu mele Eporayamone 'Sike temba.'
nimbe tondolo mundupe pilierimumunge*
kanopalie Pulu Yemone
'Yu ye sumbi nilimu.' nimbe kanorumu."†
nimbe molemo.

⁴ Yembo tene yembo tengah kongonomo tendelemo kinie mele kalemo limo akumu 'We sikimu-ne naa likiru. Na yunge kongono tendeliomonga sikimu-ne likiru.' konopu lemo.‡

⁵ Aku sike nalo yembo tene 'Pulu Yemone na 'yembo sumbi nilimu' nimbe kanopili.' nimbe, we ulu mare mindili sipe telemo kinie uluri naa telemo. 'Pulu Yemo kinie tepa kenjilimo yembo tene 'konopu alowa tepla Yesusini yunge nimbe tenderimumunge, Pulu Yemone yu kanopalie yunge ulu pulu kerime siye kolopa 'yu yembo sumbi nilimu' sike manda nimbe kanomba.' nimbe tondolo mundupe pilimo yembomo sike Pulu Yemone kanu yembomo aku telemomonga 'yu yembo sumbi nilimu.' nimbe kanolemo.§

⁶ Depisini aku ungumunge telu sipela nirimu. "Yembo tene mindili sipe ulu 'peanga', mare naa telemomo Pulu Yemone kanopa 'Yembo sumbi nilimu.' nimbe kanolemo yembomo yu malo.' ningu piliengi!' nimbelie nimbendo:

⁷ "Yembomanga ulu teko kenjilemelema
Pulu Yemone 'Manie pupili.' nimbe siye kolopa,
enonga ulu pulu kerime
konopune kamu kulu tondolemo yemboma
eno malo.

⁸ Yembo tene ulu pulu kerimenga
Avilimuni altopa naa pilipe,
"Teko kenjerinumunge pundi toko
mindili nani." naa nimbé yembomo

* ^{4:3:} bokumunge alsena anjokondo "8.bilip". † ^{4:3:} OuPuluPulu 15:6, Gallesia 3:6, Jemisi 2:23, inie 4:5,6,9,11,13,22; bokumunge alsena anjokondo "45.stretpela man". ‡ ^{4:4:} inie anjokondo11:6, Epesasi 2:8-9. § ^{4:5:} inie anjokondo6:23.

yu malo.”*
nirimu.

⁹ Imolko kondonge mele ‘Depisini’ nirimu ulumu yembo kangi te kopisilimele yembo akumenga mindiyē? Molo kanu ulu pulumu yembo kangi te naa kopisilimele yembo akumenga peaye? Aku ungumu ou nilio kanumu.[†] ‘Eporayamone Pulu Yemone nirimu mele ‘Sike.’ nimbe tondolo mundupe pilierimumunge Pulu Yemone yu ‘ye sumbi nilimu’ nimbe kanorumu.’ ou nilio kanumu.[‡]

¹⁰ Eporayamo nambepa molorumu kinie Pulu Yemone kanopalie ‘ye sumbi nilimu’ nimbe kanorumuye? Yu kangi te kopiserimu kinie Pulu Yemone yu ‘ye sumbi nilimu’ nirimu molo ou kangi te naa kopisepili aku sipe nirimuye? Yu kangi te ou naa kopisepili Pulu Yemone yu ‘ye sumbi nilimu’ nirimu kanumu. ‘Akumunge pilipulie ‘Kangi te kopiserimu ulumuni Pulu Yemone yu ‘ye sumbi nilimu.’ nimbe kanomba uluri naa terimu.’ nimbu pilimolo.,

¹¹ Yu ou kangi te naa kopisipelie Pulu Yemone nirimu mele “Sike.” nimbe tondolo mundupe pilierimumunge Pulu Yemone yu ‘ye sumbi nilimu’ nimbe kanorumu. ‘Iyemo Pulu Yemone ‘ye sumbi nilimu’ nimbe kanolemo.’ ningu kanang.’ nimbelie ‘Kangi te i siku kopisieni.’ nimbe mane sirimu kanumu paa pe mane sirimu. Akumunge yembo kangi te naa kopisiku Pulu Yemone nilimo mele ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilimelemonga Pulu Yemone kanu yemboma ‘yembo sumbi nilime’ nimbe kanolemo yembomanga pali Eporayamo yu aku yembomanga anda-kolepamo.

¹² Kangi te kopisilimele yembo talape akune sukundu yembo mare kangi te we naa kopisilimele. Ou Eporayamo kangi te naa kopisipelie Pulu Yemone nirimu mele ‘Sike.’ nimbe tondolo mundupe pilierimu mele enone aku siku ou Pulu Yemone nilimo mele ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilkulie pe kangi te kopisilimele aku ‘Juda, yemboma Eporayamo yu enonga anda-kolepamola. ‘Kangi te naa kopiseli yembo ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilimele yemboma kinie, kangi te kopiseli yemboma kepe, Eporayamo yu enonga pali anda-kolepamo.,

4:13-25 Pulu Yemone Eporayamo-Kinie Nimbe Panjerimu Ungumu “‘Yesusi Lombokoro Ola Molou.” Nirimu Pulu Yemo Sike.’ Ningu Tondolo Munduku Pilimele Yembomando Pali Nirimu Ungu Te (4:1-25 pali kanani)

Kolomongo Awili 5-8 OLIO KIRASI-KINIE PEA KOLOPOLIE YU-KINIE PEA LOMBOROPO OLA MOLOPO KONDE MOLEMOLO UNGU TE

¹³ Pulu Yemone mana mele terimume pali “Eporayamo kinie yuni kalopa limbe yemboma kinie eno monge mele simbo.” nimbe panjerimu akumu Eporayamone ungu mane mare[§] pilipe tengenjipe terimumunge naa nirimu. Eporayamone Pulu Yemone nirimu mele ‘Sike.’ nimbe tondolo mundupe pilierimumunge Pulu Yemone ‘Eporayamo yu ye sumbi nilimu.’ nimbe kanopalie “Melema pali simbo.” nimbe, nimbe panjerimu.

¹⁴⁻¹⁵ ‘Ungu manema pelemo kinie yembomane akume pulue tolemele-monga, ungu manemané Pulu Yemone yemboma kanopa keri kanopa eno umbune simbe telemo aulkemo akisindilimo ‘nalo, ungu manema naa lemo kinie yembomane ungu manema pulue tonge aulkemo naa lemola, akumunge ungu manema pilku tengenjipe tengemonga Pulu Yemone “melema simbo.” nimbe pānjilkenje, ‘Yuni nikimu mele sike aku temba.’

* ^{4:8:} Konana 32:1-2. † ^{4:9:} inie yakondo 3:30; bokumunge alsena anjokondo “18.katim skin”.
‡ ^{4:9:} inie nondopa 4:3. § ^{4:13:} bokumunge alsena anjokondo “26.lo”.

ningu, tondolo munduku pilieli ulumuni uluri naa telka, Pulu Yemone "Melema simbo." nimbe panjerimu ungumu kamu manie pulkela.

16 Akumunge Pulu Yemone 'Eporayamondo "Simbo." nimbu, nimbu panjikiru ungumu nane yemboma we kondo koliomonga mindi wendo ombá. 'Aku ungumu Eporayamo kinie yuni kalopa limbe yemboma kinie enonga pali ungumu pepili.' nimbelie 'Pulu Yemone "Tembo." nimbe panjerimu mele sike temba.' ningu, tondolo munduku pilingemonga manjipe iungumu kamu wendo opili. 'Aulke te lupe molo,' nirimu. Yembomane ungu manema pilku tenge panjiku telemele aku yembomando manjipe naa nirimu. Eporayamone Pulu Yemone nirimu mele 'Sike.' nimbe tondolo mundupe pilierimu mele aku siku ningu pilinge yemboma enondo kepe pea nirimu. Eporayamo yu olionga pali anda-kolepamo.*

17 'Eporayamo olio Pulu Yemone nilimo mele 'Sike.' nimbu tondolo mundupu pilimolo yembomanga pali anda-kolepamo, akumunge ungu te Pulu Yemonga bokune molemo. Akumu isipe:

'Pulu Yemone Eporayamo-kinie

nimbe panjipelie nimbendo;'

"'Nu yembo talape awisilinge

anda-kolepamo molani.' nirindu.'†

kanumu. Akumundu Eporayamone 'Sike.' nimbe tondolo mundupe pilierimu Pulu Yemone 'Eporayamo yu olionga pali anda-kolepamo molemo.' nimbe kanorumu.‡ Pulu Yemone kolemele yemboma konde molonge ulu pulumu sipe,§ mele naa lemoma 'wendo opili.' nilimo kinie sike aku sipe wendo olemo* aku Pulu Yemo 'Eporayamone 'Sike nilimo.' nimbe tondolo mundupe pilierimu.

18 Pulu Yemone anda-kolepa Eporayamondo "Nu yembo talape awisili kalko lini." nimbe panjerimu ungumu Eporayamo yuni tondolo mundupe pilipe lsimu. Kanu kinie 'Anda lekembolomonga, ungu nimbe panjerimu ungumu we manda wendo naa ombá nalo yuni kamu temba.' nimbe Eporayamo yu nokopa molopalie ou naa kanorumu nalo Pulu Yemone nirimu mele yuni 'Pulu Yemone kolo naa tolemo-na sike walse temba.' nimbe pilipe siye naa kolopalie 'Tembu.' nimbe we nokopa molorumu. 'Pulu Yemo yuni ungu nimbe panjerimu ungumu yu isipe: Yuni Eporayamondo nimbendo: "Nuni kalko lini yemboma paa awisili molonge." nirimu.'† Aku nirimu kinie Eporayamone pilipe 'Sike temba.' nimbe tondolo mundupe pilipelie nokopa molopalie pe yu yembo talape awisilinge anda-kolepamo molorumu.

19 Yuni paa laye-kolte kepe siye naa kolorumu. Yu molopili poniema pali wane anderete mele ombá purumu yu anda lepa pora sipelie ambomo-kinie pepalie ambolango membá tondolomo naa perimu, yunge ambo Sera ambou lierimu,‡ aku siku sike moloringili nalo 'Aku sипу molopololie

* **4:16:** bokumunge alsena anjokondo "31.1.pikinini bilong Eporayamo". † **4:17:** OuPuluPulu 17:5. ‡ **4:17:** aku ungumunge Giriki-ungune ungu pulumu pilipu sundulimolo. Ungu akumu yembo marene isiku mele tolemela: 'Eporayamone 'Sike.' nimbe tondolo mundupe pilierimu Pulu Yemone nimbe panjerimu ungumu Pulu Yemone 'Paa sike wendo opili.' nimbe konopu kimbu sipe molemo.' aku siku tolemela. § **4:17:** Imunge pulumu nambolkanje? We sumbi sipe mele ungumunje? Aku sikela Jono 11:25-26 kanani. Molo aku ungumunge lipa tere lepa inie 4:18-21 Eporayamo Seraselo yembo kololi meleselo tondolo sirumu akumundu nirimunjé? Akumu sikelanje.

* **4:17:** Ungu pulu te inie 4:20-21. Aisake merimu temanemo OuPuluPulu 18:11, 21:1-3. † **4:18:** OuPuluPulu 15:5. ‡ **4:19:** Ambo Sera yu waengono perimula (OuPuluPulu 11:30, 16:1-2).

ambolango nambepo membolonje? Manda naa membolo.' nimbe naa pilipelie,§,

²⁰⁻²¹ Pulu Yemone "Nu kango meni." nimbe panjerimumu pilipe mindi molopalie konopu talo tepe naa pilipe 'Paa sike temba.' nimbe tondolo mundupe pilipe molopalie nirimumuni, 'Pulu Yemone ungu nimbe panjerimumu paa sike manda temba.' nimbe pilipe molopalie yuni Pulu Yemonga imbi lipe ola mundundupe mindi molopalie yunge tondolo mundupe pilierimu ulumu olando olando purumu.

²² Yu aku sipe tondolo mundupe pilierimumunge Pulu Yemone yu 'ye sumbi nilimu molemo.' nimbe kanorumu.*

²³ 'Pulu Yemone yu 'ye sumbi nili te' nimbe kanorumu.' kanu ungumu 'Eporayamo yunge mindi.' ningu kanu ungumu bokune naa tondoringi.

²⁴ Olio yandopa yandopa 'piliengila.' ningu kanu ungumu bokune tondoringi. Pe olio kinié pilipulie 'Yesusi olionga Awilimu† kolorumu kinie 'Yu lomboropa ola molopili.' nimbelie terimu Pulu Yemo.' nimbu pilipu 'Yu nilimo mele kolo naa topa sike telemo temba.' nimbu pilipu ambolopo molomolo yemboma yuni Eporayamo kanorumu mele olio aku sipe 'yembo sumbi nilime.' nimbe kanolemola.

²⁵ 'Yesusi yu olionga ulu pulu keri telemolomanga pundu tondombando kolo wangopa kolondopili.' nimbe Pulu Yemone yu mana maniendo olio sipelie nirimumuni, pe yuni olio kanopa olionga ulu pulu kerime siye kolopa, 'olio 'konopu sumbi nimbe peli yemboma molemele' nimbu kanambo.' nimbe‡ Yesusi yu 'Kelepa lomboropa ola molopili.' nirimu.

5

5:1-11 Kirasini Terimumuni Olio Kinie Pulu Yemo Kinie Telune Kelepa Lipe Mundorumu Ungu Te

¹ Akumunge, 'Pulu Yemone nirimu ungu akumu sike.' nimbu, tondolo mundupu pilimolomonga* Pulu Yemone olionga ulu pulu kerime siye kolopa 'konopu sumbi nimbe peli yemboma molemele.' nimbe kanolemo akumunge olionga Ye Awili Yesusi Kirasini tenderimumuni olio Pulu Yemo kinie kapola kapola molomolo aulkemo akisinderimumunge yu-kinie kapola kapola molemolo.

² Olio 'Sike' nimbu, tondolo mundupu pilimolo yemboma,aku yemone olionga nimbe tenderimumuni Pulu Yemone olio we kondo kolemo ulu pulumunge sukundu molemolo aulkemo akisinderimu. 'Pulu Yemo kinie pea pupu mulu koleana tapu topo molomolo.' nimbu pilipulie olio konopu pipu nokopo molemolola.

³ Akumunge mindi konopu naa silimolo. 'Olio-kinie umbune wendo ole-momane olio tondolo mundupu pilimolo ulumu tepe tondolo mundulimo.' nimbu pilipulie aka umbunema wendo olemo kinie olio konopu silimolola.

⁴ Pe olio tondolo mundupu pilimolo ulumu tepe tondolo mundulimo ulumuni 'Eno nambe-enganje?' nimbe manda lemo kinie Pulu Yemone 'eno konopu tondolo pupili molemele nimbu kanolio ulumu' olio-kinie 'wendo opili.' nilimo. Pe manda lieli ulumuni 'olio Pulu Yemone lipe tapondopa, "Yu-kinie pea molamili waa." nimbé.' nimbu pilimolo mele 'tondolo pupili. Siye naa kolko nokoko molangi.' nilimo.

§ 4:19: OuPuluPulu 17:17. * 4:22: 3OuPuluPulu 15:6. † 4:24: bokumunge alsena anjokondo "6.Bikpela". ‡ 4:25: 5:1bokumunge alsena anjokondo "45.stretpela man". * 5:1: bokumunge alsena anjokondo "8.bilip".

⁵ Pe 'Pulu Yemone olio lipe tapondomba.' nimbu pilimolo ulumu olio oliolio 'Sike wendo ombá.' nimbu we nokopo naa molemolo. Pulu Yemone Mini Kake Teli ou olio sirimu akumuni olionga konopune Pulu Yemo olio konopu mondolemo ulu akumu ondo lenderimu akumunge 'Sike wendo ombá.' nimbu konopu sipu nokopo molemolo ulumu 'Ombanje naa ombanje.' nimbu konopu áewisili lipu naa mundulimolo. Paa sike wendo ombá.

⁶ Olionga ulu pulu keri telemoloma olio oliolione siye kolopo topo manie mundumolo enge te naa perimu kinie Pulu Yemone 'Tendembo.' nimbe, nimbe panjerimu mele kamu temba wale kanumunge olio Pulu Yemo bulu sipu tepo kenjeli yembomanga nimbe Kirasi kolondorumu.[†]

⁷ Pulu Yemonga ungu manema pilipe lipe tepa kondolemo yembo konopu sumbi nimbe peli te tonge tengé kinie olionga yembo tene yu kondo kolopa "Molo." nimbe 'Na yunge kolo wangopo tangi kolondambo.' nimbene naa nimbenje. Taki-teki yembo tene aku sipe naa nilimele kanumu. Molo yemboma kondo kolopa lipe tapondolemo yembo peanga te tonge tengé kinie yembo tene yu kondo kolopa "Molo." nimbe 'Na yunge kolo wangopo tangi kolondambo.' nimbenje. Walse walse sike aku siku nilmelanje.

⁸ 'Akumu sike, nalo Pulu Yemone olio 'Konopu mondolio ulu imu eno kanangi.' nimbe olio ulu pulu keri teli yemboma mindi molamili 'Pulu Yemone olio naa topili.' nimbe Pulu Yemo, yunge Malo Kirasi olionga nimbe kolo wangopa kolondorumu 'aku sipe Pulu Yemo olio paa sike konopu mondorumu mondolemo mele Pulu Yemo yuni olio lipe ora sirimu.'[‡]

⁹ Pe Kirasi olionga nimbe kolondombando yunge meme ondopa omba wendo purumu akumuni Pulu Yemone olionga ulu pulu kerime siye kolopa, olio 'konopu sumbi nimbe peli yemboma.' nimbe kanolemo[§] liemo akumunge olando sipe Kirasi olionga nimbe tenderimu kanumuni Pulu Yemo mumindili kolomba walemo wendo ombá kinie olionga uluri naa pembeda.

¹⁰ Olio yu-kinie opa puluema molorumulu kinie yunge Malo* olionga nimbe kolondorumu kanu ulumuni olio 'Pulu Yemo kinie altoko konopu telune pupili kapola kapola molangi.' nimbe olio lipe Pulu Yemo kinie tere lenderimu. Aku sipu kinié yu-kinie paa sike telune molemolo liemo Kirasi kelepa lomboropa ola molorumu konde molemo aku ulumuni Pulu Yemone olio paa sike lipe tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo limbe.[†]

¹¹ Aku sipe mindi molola. Ulu te pea isipe: Olionga Awili Yesusi Kirasini[‡] olio Pulu Yemo kinie lipe telune kelepa tere lenderimumunge yu-kinie kelepo kapola-kapola molemolo-na Kirasi yuniaku terimumuni kinié olio Pulu Yemo kinie paa konopu sipu molemolola.

5:12-21 Pulu Pulu Mana Ye Adamene Terimu Ulumuni Kololi Aulkemo Lipe Noserimu, Kelepa Kirasini Terimu Ulumuni Konde Molko Mindi Puli Aulkemo Lipe Noserimu Ungu Te[§]

¹² 'Olio Pulu Yemo kinie opa puluema molopolie pe yu-kinie kelepo konopu telune pupili molemolo nikiru akumunge ungu te piliengi

^{† 5:6:} Jono 15:13, Taitasi 3:5, JonoKumbi Lepamo 3:6. ^{‡ 5:8:} Jono 3:16. ^{§ 5:9:} 1bokumunge alsena anjokondo "45.stretpela man".

^{*} ^{5:10:} bokumunge alsena anjokondo "24.laip", "21.2.kisimbek". ^{† 5:10:} bokumunge alsena anjokondo "32.2.Pikinini Bilong God". ^{‡ 5:11:} bokumunge alsena anjokondo "6.Bikpela", "23.Krais".

^{§ 5:11:} OuKorini 15:20-23.

niembo:, Ou pulu pulu ma koleana Adamene* ulu pulu keri te terimu kinie ulu pulu kerimu kamu mana perimu pelemo. Yuni terimu kanu ulu pulu kerimuni kololi aulkemo wendo orumula. Akumunge kinié yandopa yandopa olio yembomane pali ulu pulu kerime telemolo-na olio-kinie pali kololi ulu pulumu wendo oleloma.

¹³ Pulu Yemone Mosisindu "Yemboma i siku i siku teangi.' ni." nimbe ungu umbu tondopa ungu manema ou naa nimbe sipili ma koleana ulu pulu kerime ou sike we perimu.[†] Nalo Mosisini Pulu Yemonga ungu manema yemboma ou naa nimbe sipili ou ulu pulu kerime teringi kinie Pulu Yemo yuni kanopalie boku tengna naa topa akumenga "Pundu taa." ni naa nirimu.

¹⁴ Akumu sike nalo kololi aulkemo Adame molorumu kinie lierimu, pe yandopa Mosisi molorumu kinie we lierimula. Adamene Pulu Yemonga ungu te ta nimbeline kolorumu aku siku yemboma pali Pulu Yemonga ungu telu sipe mele ta naa niringi nalo we koloringila.

Kanu ye Adamene terimu ulumu kinie pe orumu yemone[‡] terimu ulumu kinie telu sipe mele akumu isipe: Adamene terimumunge ulu pulu te wendo orumula; pe orumu yemone terimumunge ulu pulu te wendo orumula.

¹⁵ Nalo teringilimunge ulu pulu lupe lupe wendo orumu. Pulu Yemone olio we kondo kolopalie yuni terimu ulu akumu paa lupela; Adame terimu ulu pulu keriaku ulumu yu paa lupela. Iuluselo telu sipe molo, lupe lupleselo. Ye telumuni ulu pulu keri terimu aku ulumuni yembo awisili kolemele nalo Pulu Yemo olio yemboma we kondo kololi ulumuni mele paa peangamo we simbendo Yesusi Kirasi we sirimu,[§] aku yemone manjipe yemboma we kondo kolopa yembo awisili konde molko kondoko mindi punge aulkemo akisinderimu.

¹⁶ Akumunge ungu te pelemola. Pulu Yemone we sirimumu kinie, kanu ye telu ulu pulu keri terimumunge wendo orumu ulumu kinie, lupe lupe. Ye telumuni ulu pulu keri terimu akumuni yemboma pali Pulu Yemone kote tendepalie "Eno pali teko kenjilimelemonga mindili nongo molko mindi pang." nimbé aulkemo akisinderimu nalo Pulu Yemone we sirimu mele i sipe: Yembomane ulu pulu keri awisili teringi kinie Pulu Yemone "Mindili nangi." nilke nalo we kondo kolopa yembomando aku naa nimbé. Eno kanopalie, enonga ulu pulu kerime siye kolopa eno 'konopu sumbi nimbe peli yemboma molemele.' nimbe kanolemo.

¹⁷ Ye telumuni „Pulu Yemonga, ungu ta nirimu akumunge kanu yemone ulu pulu keri terimumunge kololi ulu pulumu ye nomi kingi mele molopa yemboma pali tondolo mundupe nokolemo. Akumu sike liemo Pulu Yemone yemboma we kondo kololi ulumu kinie yuni olio we sirimu ulumu-selonga tondolomo olandopamo. Pulu Yemone yemboma we kondo awili tepa kololi ulu pulumu kinie Pulu Yemone 'yembo sumbi nilime' nimbe kanomba ulu pulumu kinie linge yemboma eno ye telu Yesusi Kirasini terimumunge ye nomi kingime molko* melema nokoko konde molko mindi punge.

¹⁸ Aku liemo ye telumuni[†] ungumu ta nirimumunge Pulu Yemone

* 5:12: Adamenga temane mare OuPuluPulu 2:17, 3:6,19. † 5:13: Adame paa ou. Paa pe Pulu Yemone Mosisi ungu mane sirimumenga mare Wendo Oringi 20 molemo; bokumunge alsena anjokondo "26.lo" kananila. ‡ 5:14: Pe orumu ye kanumu Yesusi Kirasi. § 5:15: Pulu Yemone olio we kondo kolopalie terimu ungu mare yakondo 3:24, Jono 3:16. * 5:17: Olio kingime molomolomonga ungu pokore LipeOraSirimu 1:5, 5:10. † 5:18: Adame kinie Yesusi kanu yeselondo nirimu kanumu. Bokumunge alsena anjokondo "24.laip", "45.stretpela man" kananila.

yemboma pali kote tendepa 'Mindili nangi.' nimbé ulumu wendo orumu, aku sipela ye telumuni ulu sumbi nilimu terimumunge Pulu Yemone yemboma pali kanopa, enonga ulu pulu kerime siye kolopa, 'yembo konopu sumbi nimbe pepili molemele.' nimbe kanolemomonga yemboma konde molko mindi punge ulu pulumu wendo orumu.

¹⁹ Ye telumuni ungumu ta nirimu akumunge yembo awisilini ulu pulu keri teringi yemboma moloringi, aku sipe ye telumuni ungumu pilipe tengenji panjipe terimumunge yembo awisili yembo sumbi nilime molonge.

²⁰ Yemboma teko kenjiku molangi Pulu Yemone 'Ungu ta nilimele mele olandopa teko ta niengi.' nimbe 'Mosisi, ungu manema sirimu. Nalo ,Pulu Yemone ungu manema sirimumunge, yembomane ulu pulu keri olandopa olandopa teringi kinie Pulu Yemone yemboma we kondo kololi ulumu olandopa purumula.

²¹ Aku liemo ulu pulu kerime kololi ulu pulumunge ye nomi kingi mélemo molopa kololi ulu pulumu nokorumu aku sipela Pulu Yemone yemboma we kondo kololi ulu pulumu ye nomi kingi mélemo molopa olio nokopa olionga Ye Awili Yesusi Kirasimuni tenderimumunge Pulu Yemone olio 'yembo sumbi nilime.' nimbe kanolemomonga alieli konde molopo mindi pulimolo ulu pulumu we kondo kololimuni silimo.

6

6:1-14 Olio Kirasi-Kinie Pea Kolopolie Yu Pea Konde Molopo, Ou-We-Konopu Kerime Kolopa Pora Sipili Molemolo Ungu Te*

¹ ,Ou yembomane ulu pulu keri awisili teringi kinie Pulu Yemone eno paa kondo kolorumumunge, pe kinié nambolka nimolonje? "Pulu Yemone olio paa kamu we kondo kolopili kene ulu pulu kerime kamu tepo molamili." niemiliye?[†]

² Aku paa naa niemili. Olio ,kinié Kirasinge yembo molemoloma, konopu keri akumene olio ou ulu pulu kerime konopu mondopolie terimulu aku konopu keri perimume kolopa pora sirimu. Aku konopume kolorumumunge[‡] aku sipu ulu pulu kerime mundupu siye kolorumulu kanumu. Pe kinié kelepo nambepo manda ulu pulu kerime tepo molomoloye? ,Kelepo temolo aulke te molo.,

³ Olio no lsimulu kanu ulumuni Kirasi Yesusi kinie olio kinie yembo telumu mele molorumulu. Pe Kirasi-kinie yembo telumu mele molorumulu kulu yu kolorumu kinie ,olionga ou-konopu keri perimume, yu pea kolorumulu. Imu naa pilimeleye?

⁴ Pe no lsimulu akumuni ,olionga konopu keri oume pepili, yu-kinie pea kolopolie, yu pea ono teringi ono koleana perimulu. Yu pea ono koleana peringi kinie Lapane "Yu lomboropa ola molopili." nirimu kanu ulu tondolomone olio ,ou konopu keri pepili, molopo kenjerimulu mele siye kolopo, kinié ou-konopu kerime kolorumu, kinié konopu konde peangama pepili molemolo.[§]

⁵ Kirasi kolorumu kinie olio yu-kinie pea tapu topo kolorumulu, aku liemo pe yu lomboropa ola molorumu kinie paa sike aku sipu olio yu-kinie pea tapu topo lomboropo ola molopo yu molemo mele pea molomolola.*

* **6:2:** inie anjokondo 7:5, 8:7, 13:14, OuKorini 3:3, Gallesia 2:19-20, 5:19-21,24, Epesasi 2:3. Bokumunge alsena anjokondo "29.olabel". † **6:1:** inie yakondo 3:5,8. ‡ **6:2:** Gallesia 5:24, Kollosi 3:5, OuPita 2:24. § **6:4:** Kollosi 2:12. * **6:5:** OuTesallonaika 4:13-15, Kollosi 2:20, 3:1.

6 Olio pilimolo, 'Kirasi unjona ola uku toko mondoringi kolorumu kinie Pulu Yemone olionga ou perimu konopu kerime 'Yu pea unjona kolangi.' nirimu. 'Ulu pulu keri telemolomanga ulu pulumu tondolo naa pupili, olio naa ambolopili, altoko pilku naa teangi kene Kirasi pea kolangili.' nirimu, pea toko kondoringi.' nimbu pilimolo.[†]

7 Yembo te kolemo kinie ulu pulu kerimene yu altopa lipe manda naa ambolomba akumunge ,ulu pulu kerime altopo pilipu temolo aulke te molo. .

8 'Ou Kirasi pea kolorumulumunge yu pea molomolo.' nimbu pilimolo.

9 Olio pilimolo, 'Kirasi lomboropa ola molorumu akumunge kelepa kamu-kumu manda naa kolomba. Kololi ulu pulumuni kelepa yu manda naa ambolomba.' nimbu pilimolo.

10 Kirasi kolorumu kanu ulumuni 'Ulu pulu kerimene yu kamu-kumu kondi naa topili.' nimbe walsikele mindi kolorumu. Nalo kinié yu we molemo kanu ulumuni Pulu Yemone 'Pilipu molopo pea kapola kapola molambili.' nimbe pea molembele.

11 Aku siku eno Kirasi Yesusi pea tapu toko molemele kene, kinié 'Olio kolorumulu kinie ulu pulu kerime manie purumu. Pe kinié ulu pulu kerime kinie olio kinie telune naa molemolo. Pulu Yemo pea kapola kapola molemolo.' ninggu pilku molayo.

12 Akumunge enonga ou-we-konopume kolopa konopuconde pepili molemele kene kinié 'Ulu pulu kerimene olionga kangime naa nokopili, kangi akumene olio 'Ulu pulu kerime waka kolkolie teangi.' nimbe olio kondi tomba kinie aku naa temolo.' ninggu tondolo munduku molayo.[‡]

13 'Olionga kangimenga kimbu ki angilimoma kinie we mele angilimoma kinie akumene tepo kenjipu ulu pulu kerime teamili.' naa niengi. 'Aku ulume naa tepo ulu olandopamo teamili.' ninggu 'Olio Kirasi pea kolorumulu, kinié kelepoconde molemolo kene olionga kimbu ki kangime pali Pulu Yemo siemili. Olionga kangime pali Pulu Yemone nokopili. Akumene ulu sumbi nilime manjipu tepo molamili.' ninggu teayo.[§]

14 Pulu Yemone ou Mosisi nimbe sirimu ungu manemane* eno naa nokopa, Pulu Yemone eno we kondo kolopalie Malo Yesusini enonga nimbe tenderimumunge eno Pulu Yemonga yemboma molemelemonga ulu pulu kerimuni 'Na enonga awilimu.' nimbe naa nokopa molomba, akumunge 'enone aku siku 'olionga kangime Pulu Yemonga mindi.' ninggu 'ulu sumbi nilime mindi teamili.' niengi.

6:15-23 Ulu Pulu Kerimunge Kendemandema Molemolone Molo Ulu Pulu Sumbi Nilimunge Kendemandema Molemolonje Akumunge Ungu Te

15 Kinié ,Pulu Yemonga, ungu manemane olio naa nokolemomonga olio nambe-emoloye? Kinié Pulu Yemonga we kondo kololimuni olio nokolemo akumunge ulu pulu kerime teamiliye? Paa molo!

16 'Yembo tene 'yembo tengatenga kendemandemo molambo.' nimbelie yu sike kanu yembomonga ungume mindi pilipe lipe yunge kongonoma manjipe mindili sipe tendelemo.' akumu eno naa pilimeleye? Aku sipe melela eno ulu pulu kerimunge kendemande tendeko molongi liemo aku tengemonga kolonge. Molo Pulu Yemonga kendemande tendeko yunge ungume pilku tengatenge panjiku molongi liemo aku tengemonga Pulu Yemone 'Eno yembo sumbi nilime.' nimbe kanomba. Aku ninggu naa pilimeleye?

[†] 6:6: [‡] 6:12: 2,6inie anjokondo 13:14. § 6:13: inie anjokondo 12:1-2. * 6:14: bokumunge alsena anjokondo "26.lo".

¹⁷ Eno sike ou ulu pulu kerimunge kendemande yemboma moloringi nalo kinié Pulu Yemonga ungume ‘pilku liengi.’ ningu, eno mane siringi kinie aku ungume paa tondolo munduku pilku lsingi, aku siku teringimunge kinié olione Pulu Yemo kinie ‘Paa ange.’ niemili.

¹⁸ Ou ulu pulu kerimuni eno tondolo mundupe ka sipe ‘yunge kendemande molangi.’ nirimu nalo pe Pulu Yemone eno lipa tapondopa wendo lsimu kinie eno ulu pulu sumbi nilimunge kendemandema molemele.

¹⁹ ‘Nane ungu mane we simbo kinie sumbi siku naa pilingenje.’ nimbu enonga umbu konopumene we mana ungume temane toko nilimele mele nikiru. Ou ‘ulu pulu kerime enonga kimbu ki kangimenga pali ye nomi mele molopili.’ niringi kinie tondolo mundupe nokorumu kinie kimbu ki kangimenga melemane ulu pulu peanga te naa teko, ungu manema pulue topa kalaro molemo ulu pulu kerime mindi olandopa olandopa ka kongono mele manjiku teko moloringi, aku siku mele kinié alowa teko ‘kimbu ki kangimenga pali ulu sumbi nilimenga kendemande mele molamili.’ ningu Pulu Yemo kanopa peanga kanolemo ulu pulu peangama kinie ulu pulu sumbi nilime kinie akume mindi teko molayo. ‘Pulu Yemonga yembo kake telime molamili.’ ningu aku teangi.

²⁰ Ulu pulu kerimene eno ambolorumu kinie yunge kongono kendemande tenderingi. Ulu pulu sumbi nilimuni eno manda ambolomba aulke te naa lierimu.

²¹ Ou teko moloringi ulume kinié pilkulie olie polemele kanu ulumenga ou mele peanga nambolkama lsingiye? ‘Mele peangare naa lsingi kanumu.’ Ulu pulu keri teringimenga eno kololi ulu pulumu mindi liku, ‘mini pali kolea kerine molko kenjiku mindi punge aulkena puringi.

²² Nalo ulu pulu kerimene eno ou ka mele sipe ambolopili moloringi kinie Pulu Yemone ‘Naa ambolopili.’ nimbe eno wendo lsimu, kinié eno yunge kendemande yemboma molemele. Aku siku molemelemonga yuni eno mele kalombando eno konopu kake telime silimo limele. Kanu kinie konopu kake teli pelemo yembomando “Molko kondoko mindi pang.” nimbé.[†]

²³ Ulu pulu kerimuni yunge kongono tendelemele yemboma mele kalemo. Mele kalemo akumu eno kolkolie molko kenjiku mindi punge aulkemo silimo.[‡] Nalo olio Kirasi Yesusi olionga Awilimu[§] yu pea telune kapola kapola molemolo kinie Pulu Yemone olio melte we silimo. Mele we silimo akumu olio peanga tepo molopo mindi pumolo aulkemo silimo.*

7

7:1-6 Mosisini Sirimu Ungu Manema Yemboma-Kinie Ou Ambo Ye Mele Moloringi Unyu Te

¹ Angokeme, Mosisini Pulu Yemonga ungu mane ou sirimume* eno pilimele yembomando nikiru, ‘Yembo konde molemelema ungu manemane nokolemo nalo kolemele kinie naa nokolemo.’ akumu eno naa pilimeleye?

² Akumu isipe mele: Ambo te ye pulimomo yunge yemo we konde molemo kinie ungu mane tene elo nokolemomonga ambomo ulsu pumbe

* 6:22: bokumunge alsena anjokondo “24.laip”. ‡ 6:23: OuPuluPulu 2:17. § 6:23: bokumunge alsena anjokondo “6.Bikpela”, “23.Krais”. * 6:23: inie yakondo 4:4-5. Unyu te Unyu Tondolo Kangama 10:16 molemola, akumu isipe: “Ulu sumbi nilime telemele yembomane aku telemelemonga molko kondoko mindi punge ulu pulumu mele kalolimu limele. Ulu kerime telemelemonga akumu teko kenjilimelemonga mongo linge ulumu mele kalolimu limele.” * 7:1: wale awisili pea, ungu manemabokumunge alsena anjokondo “26.lo”.

aulke te naa lemo. Nalo yunge yemo kolemo kinie ungu manemone yu naa nokolemo.

³ Akumunge yunge yemo we konde molopili yu ye te kinie ulu kerinele temu liemo 'yu wa ulu kerinele teli ambomo' nilimele. Nalo yunge yemo kolemo kinie ungu manemone yu naa nokolemomonga ye te lupe pulimo kinie uluri molo. Aku telemo kinie 'Yu wa ulu kerinele teli ambomo.' naa nilimele.

⁴ Nanga angokeme, enoaku siku teringi. Kirasi kolorumu kinie eno pea telune molko koloringimunge[†] kinié Mosisini ungu mane sirimumene eno naa nokolemo; eno ye te lupenga 'ambomo mele, molemele,[‡] aku yemo yembo ono koleana lomboropa ola molorumu ye Kirasimu. Olio Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulume teangi.[§] nimbe aku terimu.

⁵ Ou olionga ou-we-konopumene[§] olio nokorumu kinie ungu manemane "Teangi." molo "Naa teangi." nirimu mele pilipu olionga kangimene pali 'ulu pulu kerime mindi teamili.' konopu lepo terimulu. Aku ulu terimulumelokolomoloulu mindi terimulu.

⁶ Nalo kinié olio 'Kirasi pea, kolorumulu akumuni olio ou ka sipe am-bolorumu ulumu manie purumu. Kinié Mosisini ungu mane sirimumene olio naa nokolemo. Akumunge ungu mane sipe bokune torumumenga kendemande yemboma* naa molemolo. Minimuni "Teaa." nilimo ulu kondemanga kendemandema molemolo.

7:7-25 Ulu Pulu Kerimuni Olio Tondolo Mundupe Nokolemomonga Ulu Pulu Peangama Temolondo Mindili Silimolo Ungu Te

7:7-13 Ulu Pulu Kerimuni Olio Tepa Kenjilimo Ungu Te

⁷ 'Ungu manemane olionga konopukundu ulu pulu kerime konopu kimbu siengi.' nilimo, liemo, nambolka nimoloye? 'Mosisini ungu mane sirimume ulu pulu kerimu.' niemiliye? Aku paa molo! Ungu manemane na naa lipe ora silkenje ulu pulu kerime na apurupu naa pilke. Ungu mane tene 'Yembo tenga melemā kanoko kumu naa panjei!' ni naa nilkenje yembo tenga melema kumu panjeli ulumu 'keri' nimbu naa pilke.

⁸ 'Aku sike, nalo ulu pulu kerimuni na mele lupe lupe kumu panjimbo aulkemo kororumu kinie aku ungu manemone aku tembo aulkemo akiserimu. Ungu manema naa pelkanje ulu pulu kerimu yembo kololi mele pelka. 'Akumuni olio ulu te temba tondolo te naa pelka.,'

⁹ Na ou ungu manema naa pilipu walu molorundu[†] nalo pe Pulu Yemone "Teaa." nirimu ungume na molorundune wendo orumu kinie ulu pulu kerimu wendo omiba tondolo purumu kinie nanga konopune yembo kololi none telimu molorundu.

¹⁰ Kanu kinie 'Pulu Yemone "Teaa." nirimu ungu manema 'pilku liku tenge yemboma konde molopa mindi puli ulu pulumu[‡] ling'e.' nimbelie sirimu kanu ungu manemane na kololi ulu pulumu sirimu' nimbu kanorundu.

[†] **7:4:** Ungo pulu te 6:2-7. [‡] **7:4:** PeKorini 11:2, Lipe Ora Sirimu 19:7, 21:2,9, 22:17. [§] **7:5:** inie yakondo 6:1-14; bokumunge alsena anjokondo "29.olpelabel". ^{*} **7:6:** inie yakondo 6:14,17-23.

[†] **7:9:** akumunge ulu pulu talo pelemo: Te: "naa pilipu walu molorundu" mandala. Molo "na naa nokorumu" mandalanje. Te: Pollo yu yuyu kango kanga molorumu kinie ungu manema mane naa siringi-ne naa pilierimumundu nirimunje? Molo OuPuluPulu 3 ambo yeselonga ungu mane te naa perimu-ne we moloringilimunge pilipelie nirimunje. Molo peaselo mandanje? [‡] **7:10:** bokumunge alsena anjokondo "24.laip".

¹¹ Aku nambepa terimuye? Aku "Teaa." nirimu ungu manemane na nokorumu kanopalie ulu pulu kerimuni kanu ungu manema lipe, akumene na kolo topa kondi topalie topa kondorumu.

¹² Pe kinié 'ungu manemando nambolka nimoloye?§ Mosisini Pulu Yemonga ungu mane sirimume Pulu Yemonga mele kake telimu. Ungu manemanga sukundu Pulu Yemone 'Teaa.' nirimu ungu pelemoma pali Pulu Yemonga mele kake tepa, sumbi nili paa peangamo.

¹³ Aku liemo aku mele peangamone na kololi ulu pulumu sirimuye? Aku paa molo! Ulu pulu kerimuni kololi ulu pulumu sirimu. Pe nane ulu pulu kerime waka kolopolie terindumunge kololi ulu pulumu na-kinie ombla perimu. Ulu pulu kerimuni 'Aku mele peangamonga kololi ulu pulumu wendo opili,' nirimu. Pulu Yemone 'Ulu pulu kerimu mona lemba kinie yembomane akumu sike ulu pulu kerimu ningu kanangi.' nimbe 'Tepili.' nimbe siye kolorumu. Akumunge Pulu Yemone ' "Teaa." nimbu ungu mane sirindumene 'ulu pulu kerimu paa mele keri lkupendi tolimu yembomane kanangi.' nimbe tepa mona lendepili.' nirimu, 'akumunge ungu manemane aku terimu.'

7:14-25 Ulu Pulu Kerimuni Olio Nokolemo Unru Te (7:7-25 pali kanani.)

¹⁴ Olio pilimolo: Mosisini Pulu Yemonga ungu mane sirimu akume ungu mane peangama nalo nanga we-konopu-oumu perimu we pelemomo Pulu Yemonga ulu te molo, akumunge na Pulu Yemonga ungume pilipu limbo aulke te naa pelemo. Ulu pulu kerimuni na ka silimo-na na yunge we kongono kendemande tendeli yemo molio.

¹⁵ Ulu telioma nambolka puluringe ulu akume telionje, naa pilio. Na konopu mondopo 'Teamboa!' konopu lelio mele naa tepo, 'Naa teambo!' konopu lepo konopu naa mondolio ulume telio.

¹⁶ Na konopu naa mondopo 'Naa teambo.' nilio ulume teliomonga 'Pulu Yemonga ungu manema sike peangama.' nilio.

¹⁷ Akumunge aku ulu kerime na nanu 'Teambo.' nimbu naa telio. Ulu pulu kerimu nanga konopune molopalie yuyu telemo.

¹⁸ Na pilio, nanga konopune sukundu ulu peanga te tembo ulu pulumu naa pelemo. Aku konopumu nanga we konopu ou perimumundu nikiru. Sike 'na ulu peangama teamboa!' konopu lelio nalo manda naa telio.

¹⁹ Ulu peanga 'teambo.' konopu lelio akume naa telio. Ulu keri 'naa teambo.' konopu lelio akume tepo mindi molio.

²⁰ Ulu keri 'naa teambo.' konopu lelio aku ulu kerime telio akumu nanu 'Teambo.' nimbu naa telio. Nanga konopune sukundu ulu pulu keri pelemomone mindi aku ulume telemo.

²¹ Akumunge 'ungu mane tene na nokolemo' nimbu kanolio akumu isipe: 'Ulu peangama teambo.' nilio kinie ulu kerimenga aulkemo mindi na moliona wendo olemo.

²² Sike nanga konopune sukundu Pulu Yemonga ungu manema kanopo peanga kanopo 'paa teamboa!' konopu lelio,

²³ nalo na 'Tei.' nilimo ungu mane te lupe nanga kangimunge sukundu pali pelemo nimbu kanolio. Akumuni 'Na ungu mane teambo.' konopuni nimbu pilio ungu manemo-kinie opa telemo. Aku ungu mane lupemo ulu pulu kerimu, akumuni nanga Kangine sukundu pali pepalie ka sipe nokolemo.

²⁴ Aku ulumuni na konopu topa bulu-balu sipe umbune silimomo nawene na lipe tapondomba-na kololi ulu pulumu pelemo kangimu mundupu siye kolomboye?

25 Yesusi Kirasi olionga Awilimuni nanga nimbe tenderimumunge Pulu Yemone na lipe tapondolemomonga Pulu Yemo yu-kinie "Ange." nikiru.

Akumunge na nanu kinie, nanga konopu leliomo kinie pali Pulu Yemonga ungu manemane nokolemo, akumenga kendemande yemo molio, nalo we-konopu-keri-oumu ulu pulu kerimunge ungu manemone nokolemo.

8

8:1-27 Pulu Yemonga Minimu Olio-Kinie Molemo Kinie Telemolo Ungu Te

8:1-17 (1-4) Yesusini Olionga Ulu Pulu Kerime 'Manie Pupili.' Nimbe Yu Kolondorumumunge (4-13) Pulu Yemonga Minimu Olionga Konopune Molopalie Nilimo Mele Manjipu Telemolo Mele Ungu Te Kinie, (14-17) Aku Siku Molemele Yemboma Pulu Yemonga Ambolangoma Molemele Ungu Te Kinie.

1 Akumunge* Kirasi Yesusi kinie pea tapu topo molemolo yemboma yembo tene olionga kote pilipe "Teko kenjilimelemonga pundu toko mindili nangi." manda naa nimbé. „Olionga kote tendenge ulu te naa pelemo.†

2 Olio Kirasi Yesusi kinie pea tapu topo molemolomonga kondé mololi ulu pulumu pelemo Mini Kake Telimuni olio nokopa, 'Ulu pulu kerimu kinie kololi ulu pulumu kinie olio nokoringiliseline olio naa nokangili. Molko kondangi. nilimo akumunge ,yembo tene olio-kinie aku siku ulu te manda naa tepa nimbé.

3 Olionga ou-we-konopu-kerime enge naa perimumunge Mosisini Pulu Yemonga ungu mane sirimumene‡ tondolo naa pupelie olio-kinie temba terimu mele manda naa terimu nalo manda naa terimu mele Pulu Yemone manda terimu. Yunge Malo 'mana yembomanga ulu pulu kerimenga kolo wangopa kolondopili.' nimbe mana lipe mundorumu,aku yemo omiba olio mana yembo ulu pulu keri teli yemboma mele alierimu.§ Aku sipe Pulu Yemone 'Yesusi-kinie ulu pulu kerimu kamu olionga pundu tondopa manie pupili.' nirimu.

4 'Olio ungu manemane 'I siku i siku sumbi siku teangi.' nilimo mele olione aku siku kamu teangi.' nimbe Pulu Yemone ,yunge, Malo Yesusi mana marie lipe mundorumu. Olio kinié ou-we-konopu-kerimuni 'Teaa.' nilimo mele naa pilipu tepo Mini Kake Telimuni 'Teaa.' nilimo mele pilipu telemolo yembomando Pulu Yemone nirimu.

5 Ou-we-konopu kerimuni 'Teaa.' nilimo mele pilku teko molemele yembomaaku konopumuni konopu mondolemo mele mindi konopu kimbu siku molemele, nalo Mini Kake Telimuni 'Teaa.' nilimo mele pilku teko molemele yembomane Mini Kake Telimuni konopu mondolemo mele mindi konopu kimbu siku molemele.

6 Ou-we-konopu-keri pelemomo konopu kimbu sipe molemo yembomo kolomba, nalo yembo té Mini Kake Telimuni yunge konopumu nokolemo-na pilipe molemo yembomo kondé molopa konopu pe nípili molomba.

7 Yembo te ou-we-konopu-kerimur* konopu kimbu sipe molemo yembomone Pulu Yemonga ungu manema naa pilipe lipe telemomonga yu

* **8:1:** Yakondo kolomongo-awili 7 nilimo akumunge. † **8:1:** inie nondopa 8:33-34. ‡ **8:3:** bokumunge alsena anjokondo "26.lo". § **8:3:** Ipuru 2:14,17. Yesusi mana ye alierimu (bokumunge alsena anjokondo "32.3.Pikinini Bilong Man") nalo ulu pulu keri te paa naa terimu (Ipuru 4:15).

* **8:7:** inie yakondo 6:1-14; bokumunge alsena anjokondo "29.olpelabel".

Pulu Yemo kinie opa puluemo molemo. Kanu yembomo Pulu Yemonga ungu manema manda pilipe lipe temba aulkemo paa naa lemola.

⁸ Ou-we-konopu-kerimene ambolemo yemboma Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulu telu kepe naa telemele.

⁹ Nalo „ibokune tokoromo kanonge yemboma, eno Pulu Yemonga Minimu paa sike konopune molomu liemo Minimu eno ambolemo-na ou-we-konopu kerimene eno naa ambolemo. Kirasinge Minimu konopune naa molemo yemboma yunge yemboma naa molemele.

¹⁰ Sike enonga ulu pulu keri teringime perimumunge enonga kangime kolonge nalo Kirasi enonga konopune molomu liemo kinié eno ulu pulu sumbi nilimu pelemomonga enonga minime konde molonge.[†]

¹¹ Pe Yesusi kolorumu kinie “Yu lomboropa ola molopili.” nirimumunge Minimu enonga konopune molomu liemo yu ungu aku sipe nirimumuni Kirasi Yesusi topa makinjinderimu kanu Pulu Yemone pe enonga kangime kololi ulu pulum pelemo kangime “Konde pang.” nimbéla. Yunge Minimu enonga konopune molemomonga yuni aku temba.

¹² Akumunge,[‡] angokeme, „olio Pulu Yemonga Minimunge yemboma molemolo akumunge, olio-kinie pundu sike angilimo nalo olionga ou-we-konopu kerimenga pundu paa naa angilimo. Olionga ou-we-konopu kerime unguu pilipu temolo aulke te naa pelemo.

¹³ Eno ou-we-konopu-keri pelemomonga pilku tek molongi liemo Pulu Yemone ‘Eno mini pali kolangi.’ nilimo. Nalo ‘Minimu olio lipe tapondomba kinie yunge tondolomone olio ou-we-konopu-kerimenga ulume kolopili.’ ningku toko kondongi liemo kolkolie eno molko kondoko mindi punge.

¹⁴ Pulu Yemonga Minimuni memba andolemo kinie yuni nilimo mele pilku molemele yemboma Pulu Yemonga ambolangoma[§] molemelemonga ‘aku siku konde molonge’.

¹⁵ ‘Eno „kelko, ‘Pulu Yemo mini-wale mundupu molamili.’ ningku kelko piliengi!’ nimbe ka kongono silimo mini te naa lsingi, molo. ‘Pulu Yemonga ambolangoma molangi.’ nilimo Minimu lsingi. Kanu Minimuni olio lipe tapondolemomonga olione Pulu Yemondo “Tata.” nimbu walsilimolo.

¹⁶ We olio pilipu “Tata.” naa nilimolo. Yunge Minimuni olionga minimendo “Eno Pulu Yemonga ambolangoma molemele kene yundu “Tata.” nie.” nilimo kinie aku siku nilimolo.

¹⁷ Olio yunge ambolangoma molomulu liemo pe yuni yunge yemboma tepa kondolemo monge-melema “Moke tepo siembo.” nimbelie olio simbelia, Kirasi-kinie pea limolo. Nalo we naa simbe. Olio ‘Pe yu pea yunge kolea peangana tapu topo molopo kondamili.’ nimbu kinié Kirasi pea tapu topo mindili nombo molomulu liemo ‘Pulu Yemone yunge tepa kondolemo moya melema Kirasi simbe limbe kinie olio pea simbe limolola.‘

8:18-25 Ulu Peangama Ombo Mona Lemba Ungu Te

¹⁸ Na pilio, ‘Pulu Yemonga pa telimu-kinie molopo kondomolo ulu peangama mona lendemba kanu ulume paa olandopa mele; kinié wale-manga olio Kirasinge yemboma mindili nombo molemolo ulume paa maniendopa mele.’ nimbu pilio.

[†] 8:10: bokumunge alsena anjokondo “24.laip”. [‡] 8:12: 8:1-11 nilimo akumunge. [§] 8:14: bokumunge alsena anjokondo “31.3.pikinini bilong God”.

19 'Pulu Yemone 'Nanga ambolangoma kangi peanga angiliepili na-kinie kamu tapu topo molamili.' nimbé ulumu kanamili.' ningu kanongendo Pulu Yemone terimu melema pali nokoko molemele.

20 Sike Pulu Yemone terimu melema pali molko kenjilimele, nalo melema enono 'Molopo kenjemili.' ningulie molko naa kenjilimele, molo. 'Ulu pe wendo ombá ulume kanangi nokoko molangi.' nimbelie Pulu Yemone yuyu 'melema tepe kenjepili.' nimbe terimu.

21 Pe wendo ombá ulu peangamo kanongendo ,yuni terimu melema pali, nokoko molemele akumu isipe: Pulu Yemone olio 'Tepo kenjembo.' nimbelie 'Olio-kinie melema pali kolko purengi.' nirimu, aku sipe yu olio kepe melema pali ka mele sirimumunge olio-kinie melema pali wendo limbe kinie yunge ambolangoma ulu peangamo liku, molko kondonge mele yuni terimu melema palila kanu ulumu liku molko kondongela.

22 Olio pilimolo, 'Amboma ambolango kanoko lingendo mindili nongo perelemele mele Pulu Yemone terimu melema pali aku siku mele mindili noringi, yandopa kinié kepe mindili nongo pereko molemele.

23 Melema mindi molola, olio Pulu Yemone Minimu ou kumbi lepa sipe pe melema pali simbe lipu nosimolo yemboma pea. I kangi sukundu mindili nombo perepo molopolie ulu pulu kerimene olio kundupe ka-melesilimo aku kangimunge olio wendo lipe kangi te lupe, Kirasinge kangimu mele, sipe olio kamu-kumu yunge ambolangoma tepe limbemonga* nokopo molemolo.' nimbu pilimolo.

24 'Sike kinié umbu kagine sukundu molopolie molopo kenjilimolo. Pe walse kangi te lupe lipu Pulu Yemonga ambolangoma kamu-kumu molamili.' nirimulumunge Pulu Yemone olio lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo Isimu.[†] Nalo 'Isipu kanomolo. Isipu molomolo.' nimbu pilimolo mele ou kanolemelanje molo ou limelanje 'Isipu limolo, molo isipe wendo ombá.' nimbu pilipu nokopo molemela aulke te naa lelka. Yembawawene melte ou lipe nosipelie 'Limbo.' nimbe pilipe nokopa molemoye? Aku naa telemolo

25 nalo kinié 'aku sипу limolo, aku sипу molomolo.' nimbu pilipu 'Aku walemo wendo ombá.' nimbu taka lipu nokopo molemolo.

8:26-27 Minimuni Pulu Yemo Olionga Mawa Tendelemo Ungu Te

26 Akumunge ungu te pea pelemo: Olio konopukundu enge naa pelemo kinie Minimuni olio lipe tapondolemola. Olio Pulu Yemo-kinie ungu nimolondo melema kinie, ulume kinie mawa temolo mele naa pilimolola; 'Yu-kinie nambepo ungu nimolonje?' nimbu, pilipu sundulimolola kanumu. Olio 'aku sипу, pilipu sundupu molemolo kinie Minimuni pilipelie kerena nimolondo mindili sипу kapola naa nilimolo ungume yuni lipe sumbi sipe pilipelie Pulu Yemo kinie olionga nimbe pupe mawa tepe nindilimo.

27 Yembo konopumenga sukundu kanolemo Pulu Yemo Minimuni nimbé telemo ungumenga pulumu yuni pilimo. Pulu Yemone 'Ulume wendo opili.' nimbe pilimo mele Minimuni pilipelie olio lipe tapondopa olionga mawa tepe popo tondolemomonga Minimuni olionga mawa tendelemo ungumenga pulume Pulu Yemone pilimola.

8:28-30 Yunge Yembo Molongema Pulu Yemone Koronga Ou Mako Torumu Ungu Te

* **8:23:** bokumunge alsena anjokondo "31.3.pikinini bilong God", "3.baim bek", "21.kisimbek".

† **8:24:** bokumunge alsena anjokondo "21.kisimbek".

²⁸ Olio pilimolo, olio Pulu Yemo konopu mondolemolo yemboma yuni 'eno-kinie konopu lelio ulume teambo.' nimbe mako topa 'Pea molamili waa.' nimbe limo yemboma Minimuni olio 'Ulu te we wendo opili.' ni naa nilimo; 'Olio lipe tapondopa tepa kondomba ulume mindi wendo opili.' nilimo, akumu olio pilimolo.

²⁹ Paa koronga ou Pulu Yemone yunge yembo molongema kanopalie 'Nanga malo komolayemo yuyu naa molopili, angenupili kinie pea molangi kene' nimbe 'Nanga yembo molonge.' nimbe kanopa mako torumu yemboma 'Nanga kangomo mele molangi.' nimbe panjerimu.

³⁰ Kanu kinie yuni aku sipe nimbe panjipe mako torumu yemboma 'Nanga yemboma molangi waa.' nirimu; 'Nanga yemboma molangi waa.' nirimu yemboma kanopalie enonga ulu pulu kerime siye kolopa, 'konopu sumbi nimbe pepili molemele.' nimbe kanorumu. 'Konopu sumbi nimbe pepili molemele.' nimbe kanorumu yemboma 'Nanga kolea peangana pea tapu topo molopo mele peanga nosilioma pea nosemili wang'i.' nirimu.

8:31-39 Pulu Yemone 'Nanga Yemboma' Nimbe Mako Torumu Yemboma Yuni Eno Konopu Mondolemo Aulkemo Kamu Manie Naa Pumbe Ungu Te

Kolomongo Awili 9-11 PULU YEMONE ISIRELE YEMBOMA-KINIE TERMU MELE POLLONE NIMBE SIRIMU UNGU TE

³¹ Akumunge Pulu Yemone olio-kinie telemo inikiru mele pilipulie olione nambolka nimoloye? Pulu Yemo aku sipe olionga opa lkeraye molemomonga nawene olio-kinie opa pulue molopa manda topa manie mundumbeye? Tene manda molo.

³² Yuni yunge malo kepe olio 'naa simbo.' naa nimbe, olionga pali 'Lipe tapondopa kolo wangopa kolondopili.' nimbe toya topa sirimu. Pe yunge malo telumu olionga nimbe sirimu liemo aku sipe pe we melema pea pali konopu kimbu naa sipe olio toya topa naa simbeye? Toya topa simbelia.

³³ Pulu Yemone 'Nanga yemboma molangi' nimbe mako torumu yemboma nawene kote tendembaye? Pulu Yemone yuyu mindi eno kanopalie enonga ulu pulu kerimu siye kolopa, 'konopu sumbi nimbe peli yemboma molemele.' nimbe kanolemomonga yunge yemboma kote manda tendembia yembo te molo.‡

³⁴ Pe kinié olio kote tendepalie 'Nuni teko kenjenu kene pundu toko mongo lieni.' nawene nimbeye? Te molo. 'Kirasi Yesusini kepe aku naa nimbé.' Yu olionga nimbe kolondorumu kanumu. Kolopalie pe yu Pulu Yemone topa makjinjinderimu yu lomboropa ola molopa, imbi ola molopili Pulu Yemo-kinie melema nokombando, Pulu Yemonga ki umbukundu purumu akune molopa,§ yuni Pulu Yemo olionga mawa tendelemo.

³⁵ Kirasini olio konopu mondolemo aulkemo nawene manda pipi simbeye? Umbune temba meltene manda pipi simbeye? Molo kamele mindili temba meltene manda pipi simbeye? Molo yembomane olio teko kenjingue ulu tene, molo engelene kolomolo kanumuni, molo gele wambale melema molo tomba kanumuni, molo meltene molo ulu tene olio topa kondomba temba kanumuni, molo opa te wendo ombá kanumuni, kanu ulumenga pali tene Kirasini olio konopu mondolemo aulkemo manda pipi simbeye?

³⁶⁻³⁷ Tene manda pipi naa simbe, paa molo.

Sike Pulu Yemonga bokumuni umbune aku sipema olio-kinie wendo ombá mele nilimo, akumu i-sipe: 'Olio nunge yemboma molemolo-na

‡ 8:33: seloinie yakondo 8:1. § 8:34: Mako 16:19.

alieli enone oliongko tokon kundonge telemene.
 Kongi konopu naa leko we tolemele aku mele
 oliongko siku 'tamili.' ningu molemelela.*
 aku sipe bokumuni sike nilimo nalo Kirasi yuni oliongko konopu mondolemo-
 na oliongko 'Enge niengi.' nimbe telemene kanu kinie oliongko mindili silimo ulu
 akume oliongko topo manie mundulimolo, aku ulumene oliongko uluri naa
 telemene naa temba.

³⁸ Na pilio, 'kololi ulu pulumuni, molo mololi ulu pulumuni, molo Pulu Yemonga mulu koleana angellomane, molo Setenenga kurumene, molo kinié pelemele ulumene, molo pe pemba ulumene, molo mele tondolomane,

³⁹ molo mulune paa ola melemane, molo mana manie pelemomane, molo mele lupe lupemane pali kepe, Pulu Yemone oliongko konopu mondolemo aulkemo aku ulumenga pali tene manda pipi naa simbe, paa molo.' nimbu akumu na tondolo mundupu pilio. Pulu Yemone oliongko konopu mondolemo aulkemo Kirasi Yesusi olionga Awilimuni kamu akisinderimu.

9

9:1-29 Pulu Yemone Yuyu Pilipe 'Teambo.' Nilimo Mele Telemene Ungu Te 9:1-5 Pollone Isirele Yemboma Kamele Umbure Kolopa Kondo Kolorumu Ungu Te

¹ Na Kirasinge yembo te molio-na ungu sikemo nikiru. Kolo naa tokoro, Konopuni pilipulie, Mini Kake Telimuni nanga konopune 'Sike nikinu.' nikimu pilkirula.

²⁻³ Nanga angokeme, anda-kolepalimene na pea kalko lsingi Isirele yembo* akume, 'enone telememeleonga Pulu Yemone eno tepe kenjimbe, kolea kerine molko kenjiku mindi punge-na pilipulie niliomone,' 'Nanga konopune paa kondo kolopo alieli kamele umbune kolopo mindili paa nombo molio.' ,akumu sike nikiru,. Akumunge 'Wendo liembo.' nimbu nane 'Nanga Isirele yemboma lipu tapondambo.' nimbu Pulu Yemone 'Eno molko kenjinge aulkena naa pang.' nimbe na Pollo 'Kirasi kinie pea molombolo aulke puliona naa pambo.' nimbe pipi sipe, 'Enonga kolo wangopo molopo kenjimbo aulkena pambo, eno nanga kolo wangoko molko kondonge aulkena pang.' nimbe aulke te lelkanje nane Pulu Yemondo "Aku siku ni." nilke, nalo aku sipe nimbe aulke te naa lemo.†

⁴ Ou Pulu Yemone Isirele yemboma mako topa 'nanga ambolangoma molangi.' nimbe tepe lsimu ulumu kinie‡ Pulu Yemonga pa telimu kinie, ungu anjo yando nimbe panjipe mi lierimu ungume kinie,§ Mosisini ungu mane sirimu ungu manema kinie,* Pulu Yemo popo tokon kapi ninge aulkemo kinie, 'Eno-kinie isipu isipu tembo.' nimbe panjerimu ungume kinie, ime pali enonga.

⁵ Pulu pulu anda-kolepa ye awilime† Isirele yemboma enongala. Pulu

* **8:36-37:** Konana 44:22. * **9:2-3:** inie yakondo kolomongo awili 1-8 akune Pollone "Juda yemboma" nimbe, "kangi te kopisislimele yemboma" nilimo akume kinie ya "Isirele yemboma" nilimo yemboma kinie talape telumu. † **9:2-3:** Wendo Oringi 32:32. ‡ **9:4:** Pulu Yemone Isirele yemboma tepe lsimu ungu mare Wendo Oringi 4:22-23, Jeremaya 31:9, Osia 11:1. Olio tepe lsimumunge ungu mare inie yakondo 8:23, Gallesia 4:5, Epesasi 1:5; bokumunge alsena anjokondo "31.3.pikinini bilong God". § **9:4:** bokumunge alsena anjokondo "22.kontrak".

* **9:4:** bokumunge alsena anjokondo "26.lo". † **9:5:** Eporayamone Aisake merimu, Aisakene Jekopo merimu (Ou Pulu Pulu 21:1-7, 25:21-26, 32:26-28, 35:22-26). Pe yu Pulu Yemone imbi Isirele nimbe sirimu. Jekopo Isirelene kango rurepo merimu. Aku ye malapunge yepoko (tene-pape) Isirele yemboma enonga ou pulu pulu anda-kolepa awilimendo nirimu.

Yemone 'Eno molopa kondomba ye te lipu mundumbo.' nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu‡ mana ye molombando anda-kolepalimene yandopa kalko lsingi yembo tene ye nomi Kirasimu yu merimu-ne yu enonga talapena suku molorumula.§ Yu melema pali nokopa molemo Pulu Yemo. Yu taki-teki kapi nimbu siye naa kolopo imbi lipu ola mundundemili. Aku sipe tepili.

⁶ „Anda-kolepa, Isirelene kalopa lsimu yembo nanga angenupili mare awisili Pulu Yemo bulu silimelemonga sike Isirele yemboma naa molemelemonga „na eno kanopo kondo telemo nalo, aku sipe nikirumu ‘Pulu Yemone Isirele yemboma-kinie “Tembo.” nimbe panjerimu ungumu kamu manie pumu.’ nimbu naa nikiru. ‘Pulu Yemone “Tembo.” nimbe panjerimu ungu akumu Isirele yembo sikemanga ungumu, akumunge yunge ungumu sike kamu manie naa pumu.* We pelemo.

⁷ „Eporayamone kalopa lsimu yemboma pali† Pulu Yemonga ambolangoma molemele.” manda naa lanimolo. Ou Pulu Yemone Eporayamondoaku sipe nimbeline nimbendo:

“Aisakene kalopa limbe yemboma mindi imbi leko
‘Eporayamone kalopa lsimu yemboma.’ ninge.” ‡
nirimu.

⁸ Aku ungumunge pulumu isipe: “Olio Eporayamone kalopa lsimumunge Pulu Yemonga ambolangoma molemolo.” manda naa ninge. Pulu Yemone Eporayamondo ‘Yemboma-kinie tembo.’ nimbe panjerimu ungumu ‘Sike.’ ningu tondolo munduko pilimele yemboma mindi, Pulu Yemone ‘Eporayamonga ambolangoma.’ nimbe kanolemo.

⁹ Pulu Yemone “Tembo.” nimbe panjerimu ungumu isipe: “Wale ‘wendo ombá.’ nikirumu wendo ombá kinie kelepo yando ombó kinie ,nunge emena, Serane kango te memba.” nirimu.§

¹⁰ Akumu mindi molo. Ulu te peala isipe: „Eporayamonga malo Aisakenga menu, Repekane merimu kangoselonga lapa telumu mindi, akumu olionga anda-kolepa Aisake kanumu.

¹¹⁻¹² Akumu sike nalo olo-pakilieme kangoselo ou naa meringi kinie, ou ulu keri peangama naa pilku teangili kepe Pulu Yemone Repekando nimbendo: “Komomone akiliomonga Kongono kendemande tendemba.” nirimu. Pulu Yemone yuyu alielipilipe ‘wendo opili.’ nimbe mako tolemo mele pilipele aku nirimu. Kangoselone ulu teringili mele kanopa naa apurupe, yu yunge konopuni mindi pilipe mako topalie aku sipe nirimu.*

¹³ Aku sipe Pulu Yemonga bokune ungu te molemo, akumu isipe:
„Pulu Yemone nimbendo:
„Jekopo konopu mondopo
„Nanga yemō molopili.” nilio,
nalo Iso kanopo keri kanopo
„Telune naa molambili.” nilio.” nirimu.†
nimbe bokune molemo.

¹⁴ Pulu Yemone aku sipe terimu ulumunge olione nambolka nimoloye?
“Pulu Yemone aku sipe terimu mele lawa tepa, tepa kenjerimu.” nimoloye?
Akumu paa manda molo. Yuni tepa naa kenjerimu.

‡ **9:5:** bokumunge alsena anjokondo “23.Krais”. § **9:5:** Yesusi Kirasi kalko lsingi Isirele yembomanga imbime Mateyu 1:1-17, Lluku3:23-38. Inie yakondo 1:3 ungu te molemola.

* **9:6:** Ipu 4:12, inie yakondo 2:28,29, Gallesia 6:16. † **9:7:** bokumunge alsena anjokondo “31.pikinini bilong Eporayamo”. ‡ **9:7:** OuPuluPulu 21:12, Ipu 11:18. § **9:9:** OuPuluPulu 18:10,14. * **9:11-12:** OuPuluPulu 25:21-23. 25:24-26 akune “Iso kumbi lepa membalie Jekopo akilipe merimu.” nimbe molemo. † **9:13:** Mellekai 1:2-3.

15 Aku ulumunge Pulu Yemone Mosisindu nimbendo:

‘Nane nanu yembo te
‘tepa kenjimbe kinie kanopolie,
‘Kondo kolopo ‘Mindili naa nopili.’ nimbo.
konopu lembo yembomo
kondo kolopo ‘Mindili naa nopili.’ nimbo.
Nane nanu yembo te
‘umbune pemba kinie kanopolie,
‘Kondo kolopo lipu tapondombo.
konopu lembo yembomo
kondo kolopo lipu tapondombo.” [‡]

nirimu.

16 Akumunge yembo tene ‘Pulu Yemone na ‘yunge yembomo’ nimbe mako topili.’ konopu lemomonga Pulu Yemone ‘yunge’ nimbe mako naa tolemo. Molo yembo tene ‘Na mako topili.’ nimbelie mindili sipe ulu telemo akume kanopa mako naa latolemo. Pulu Yemone yuyu, yunge kondo kolemo akumuni mindi aku telemo.

17 Aku ulumunge[§] Pulu Yemone „Mosinge kerena, Isipi ye nomi kingimundi nirimu unggumu Pulu Yemonga bokune molemo akumu isipe: “‘Nu-kinie tembo mele yemboma kanoko
nanga tondolomo kanangi.
Nanga imbimu ola molopili temanemo
ma koleamanga pali toko molangi.’ nimbu
‘Nu Isipi yembomanga
ye nomi kingimu molani.’ nirindu.” *

nirimu.

18 Akumunge „kinié olio pilimolo:” ‘Pulu Yemone ‘Yembo te kondo kolombo.’ konopu lemo yembomo sike kondo kolemo. “Nanga unggumu naa pilipe kara pupe molopili.’ nimbo.’ konopu lemo yembomo sike aku sipe molemo.’ ,nimbu pilimolo.„

19 Akumunge kinié eno yembomanga tene na walsipe pilipelie nimbendo: “‘Pulu Yemone aku telemo, liemo olio ulu kerime telemolo mele kanopalie olio nambemune ‘Teko kenjilimele.’ nilimoye? Pulu Yemone konopuni pilipe ‘Tembo.’ konopu lemo mele nawene manda ‘Molo.’ nimbéye?” nilke.

20 „Aku nilkela, nalo mana yembo nawene Pulu Yemone ulu telemo-manga “Teko kenjikinu.” nimbe iri tombaye? Yembo tene melte tepa mimi temba kinie kanu melemone yembomondo “Na nambemune aku siku teko mimi tekenoye?” nimbe kinie papuye?[†]

21 Mane mingi tepa mimi telemo ye tene mingi talo tepa mimi tepalie ulu awili te wendo ombá kinie kongono simbendo mingi peanga te tepa mimi tepa, we walemanga kongono mingi te tepa, aku telemomo papu naa telemoye? „Akumu yunge konopuni pilipe telemo..”

22 Aku liemo Pulu Yemone aku sipe manda naa tembaye? Pulu Yemone ‘Nanga mumindili kolio mele mona wendo opili. Nanga tondolomo kanangi.’ nimbe, mele ‘Tepo kenjimbo.’ konopu lemo melema tepa kenjimbe walemo wendo ombá kinie tembando wale awisili we liepili siye kolemo akumu kapola moloye?

23 „Aku temba nikirumu, ‘Yunge pa telimu kinie tondolomo-selo kanoko, yunge molopa kondoli ulumu kanangi.’ nimbe melema pe lepa kondopa

[‡] **9:15:** Wendo Oringi 33:19. [§] **9:17:** inie yakondo 9:14. * **9:17:** Wendo Oringi 9:16. † **9:20:** Asaya 29:16, 45:9.

yunge pa teline lembama koronga-ou tepa mimi tepa nosinderimu aku melema yu kondo kolomba melema temba kinie kapola molo耶?

²⁴ 'Melema kondo kolombando temba melema.' níkiru akume olio mana yembo Pulu Yemone mako torumu yemboma. Olio Juda yembomanga mare manjipe molo. We yembo lupemanga mare pea.[‡]

²⁵ Akumundu Pulu Yemone ou nirimu Osiane bokune torumu molemo mele isipe:

'Nanga yembo naa moloringime

'Eno nanga yemboma.' nimbo.

Yembo na konopu naa mondorundume

'Na konopu mondolio yemboma.' nimbo."[§]
nirimu.

²⁶ "Kolea tengə 'Eno nanga yemboma molo.'

nirindu aku koleana

'Konde molopa mindi puli ulu pulumu

pelemo Pulu Yemonga ambolangoma.* nimbo."

nirimula.

²⁷ Aisayane Isirele yemboma moloringi mele pilipelie nimbendo:

'Isirele yemboma ,sike awisili molemele nalo,
nomú-kusa kélona ukiya mele kapola molemelanje

,kepe wema pali kolonge kinie,

Pulu Yemone paa koltalo mindi

lipe tapondomba kinie

enonga koleana altoko puku ,kapola, molonge.[†]

²⁸ Yawene mana yembomanga kote

popenge tepe pilipelie

enonga ulu telemelemanga sumbi sipe

kamu pundu topa mindili simbe ,akumunge,

aku sipe Isirele yemboma koltalo mindi

lipe tapondomba.'[‡]

nirimu.

²⁹ Ou Aisayane nirimu mele aku sipe wendo orumu kanumu:

'Pulu Ye, Paa Engema Pali Pelemo Awilimuni

olio pali topa kondopa

olionga yembo mare 'we konde molko

yandopa yemboma kalko liengi.' naa nilkenje

kolea awili Sodomo kinie Gomoraselonga

yemboma torumu pali koloringi

te konde naa moloringi mele[§]

olio aku sipu te konde paa naa molemela.*

nirimu.

*9:30-10:21 Isirele Yembomane 'Yesusi Olio Lipe Tapondomba Orumu.'
Ningu Tondolo Munduku Naa Pilieringi Ungu Te*

[‡] 9:24: bokumunge alsena anjokondo "2.arapela lain". [§] 9:25: Osia 2:23. ^{*} 9:26: Osia 1:10. Bokumunge alsena anjokondo "31.3.pikinini bilong God" kananila. [†] 9:27: Aisayane Isirele yemboma-kinie pe wendo omb mele ou nimbe sirimu. Pe sike Bepillonia yemboma ongo Juda yemboma-kinie opa teko toko munduku enonga kolea Bepillonia mengo purungi. Paa pe Juda yembo paa koltalo mindi altoko enonga koleana yando onto onto moloringi. [‡] 9:28: Aisaya 10:22-23. [§] 9:29: OuPuluPulu 19:pali. ^{*} 9:29: Aisaya 1:9.

9:30-33 Isirele Yembomane 'Pulu Yemone Olio We Lipe Tapondomba.'
Ningu Tondolo Munduku Naa Pilieringimunge Pulu Yemone Eno 'Yembo Sumbi Nilime' Nimbe Naa Kanorumu Ungu Te

³⁰ Aku liemo kinié olione nambolka nimoloye? „Isipu nimolo: „Isirele yembo naa molemele yembo lupemane ‘yembo sumbi nilime molamili.’ ningu mindili siku ulume naa teko moloringi aku yemboma Pulu Yemone ‘yembo sumbi nilime’ nimbe kanorumu. Pulu Yemonga ungumu ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilieringimunge mindi Pulu Yemone ‘eno yembo sumbi nilime.’ nimbe kanorumu.[†]

³¹ Nalo „Pulu Yemone ‘nanga’ nimbe mako torumu, Isirele yembomane ‘Olio Pulu Yemone ‘yembo sumbi nilime’ nimbe kanomba ungu mane te kanopo teamili.’ ningu molkolie, te naa lierimu-ne, koroko kelieringi.

³² Nambemune yembo sumbi nilime naa moloringiye? Eno Pulu Yemonga ungume ‘Sike.’ ningu tondolo munduku naa pilieringi akumunge eno yembo sumbi nilime naa moloringi. Eno enono ‘Mindili sипу улу peangama temolo kinie olio ‘yembo sumbi nilime’ nimbe kanomba.’ konopu lieringimunge „Pulu Yemone ‘eno yembo sumbi nilime’ nimbe naa kanorumu., ‘Yembo tele-male tondolemo kou’ akumuni eno topa manie mundorumu.[‡]

³³ „Aku koumuntu, Pulu Yemonga bokune „Aisayane torumu, ungu te molemo, akumu isipe:

‘Pilieyo! Yemboma tele-male tondolemo kou te,
 yemboma topa manie mundumbe kou te,

nane Mulu Sayono[§] ola liepili noserindu.

Kanu koumu molemo yemo ‘Yu sike

‘Pulu Yemone ‘Olio nokopili.’ nimbe

lipe mundorumu ye nomi Kirasimu.’ ningu^{*}

tondolo munduku pilinge yembomane

‘yuni sike lipe tapondombamonga,

pe ‘Yu kolo tokomo.’ ningu

konopu keri panjinge aulke te naa lemba.’[†]

nimbe bokune molemo.

10

10:1-15 Pulu Yemone Ulu Terimumenga Pulumu Isirele Yembomane Naa Pilieringi Ungu Te (9:30-10:21 pali kanani.)

¹ Angokeme, ‘Nanga pulu lemo Isirele yemboma mindili nolemela aulkena wendo ongo, yu kinie pea molko kondonge aulkena pang.’ konopu lepo „na Pollone, Pulu Yemo aliei mawa tepo molio.*

² Enone Pulu Yemone “Teaa.” nilimo ulume ‘Tondolo mundupu teamili.’ ningu telemele mele na kanopo manda nimbu simbo nalo Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulume naa pilku kondolemele akumunge aku sипу мава тепо молио.

[†] 9:30: bokumunge alsena anjokondo “14.Grik”, “8.bilip”, “45.stretpela man”, “26.lo”. [‡] 9:32:

Ya 9:33 ‘kou’ nilimomondo nimbu. [§] 9:33: inie anjokondo 11:26; Mulu Sayono akune ola kolea awili Jerusalleme lierimumunge wale mare “Jerusalleme” ningendo “Mulu Sayono” niringi.

PeSamuele 5:6-9, Konana 2:6, 87:1-3, LipeOraSirimu 14:1. ^{*} 9:33: Koumuntu LLuku 20:18, OuPita

2:6,8, inie anjokondo 10:11. [†] 9:33: ekendo Aisaya 8:14; ekendo Aisaya 28:16. ^{*} 10:1:

Nambeko molko kondongeye? ‘Yesusi yu sike Pulu Yemone lipe mundorumu ye nomi Kirasi olionga Lipe Tapondolimu.’ ningulie molko kondonge.’ nimbe nirimunje. Bokumunge alsena anjokondo “21.2.kisimbek” kananila.

³ Pulu Yemone 'yembo sumbi nilime.' nimbe kanolemo mele naa pilku, eno enono pilku 'Isipu temolo kinie yembo sumbi nilime molomolo.' ningu pilku teringi. Akumunge 'Pulu Yemone eno 'yembo sumbi nilime' nimbe kanolemo ulumu teamili.' naa niringi.

⁴ Kirasini 'Yemboma 'Na sike lipe tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo limo.' ningu, tondolo munduku pilimele yemboma pali Pulu Yemone 'yembo sumbi nilime' nimbe kanopili.' nimbe 'Mosisini Pulu Yemonga, ungu manema ,sirimume, nga tondolomo Kirasini 'manie pupili.' nirimu kanumu.[†]

⁵ Mosisini sirimu ungu manema pilku liku tenge yemboma Pulu Yemone 'yembo sumbi nilime' nimbe kanomba mele Mosisini boku topalie nimbendo:

"Ungu manema ,pali, pilku kondokolie
sumbi siku tenge yemboma
aku tengemonga molko kondoko mindi punge."
nirimu.[‡]

⁶ Nalo 'Yesusi Kirasi, sike ,nanga nimbe tenderimu,' ningu tondolo munduku pilimelemonga Pulu Yemone 'yembo sumbi nilime.' nimbe kanombamonga ungu te isipe molemo:

"Eno enono konopuni pilkulie,
'Nawene ('Kirasi mana manie lipu membo wambo.'
nimbe) mulu koleana ola pumbeye?'
ni naa niengi."[§]
ungu te aku sipe molemo.

⁷ Molo i siku ninge:

" 'Nawene (Kirasi kelepa kololi koleana
wendo lipe memba ombándo)
yembo kololime pulimele koleana
manie pumbeye?' ni naa niengi."^{*}
nimbe molemo.

⁸ "Aku sipe ungumu manda molo. Pulu Yemone yembo sumbi nilime nimbe kanolemomonga, ungumu nambolka nimbe molemoye? Isipe nilimo:

"Ungumu eno-kinie nondopa molemo.
Enonga kerena molopa konopune pelemo."[†]

nilimo. Aku ungu nirimumu 'Kirasi, sike ,olionga lipe tapondolimu,' nimbu tondolo mundupu pilimolo ungumu olione andopo nimbu silimolo ungu kanumu. Akumu isipe:

⁹ Enone sumbi siku "Yesusi yu nanga Awilimu." ningu siku, enonga konopune 'Yu kolorumu kinie Pulu Yemone yu ono koleana topa mak-injinderimu.' ningu tondolo munduku pilimele kinie Pulu Yemone lipe tapondopa eno mindili nolemela aulkena wendo lipe, yu kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondomba.[‡]

¹⁰ Konopuni 'Yesusi sike nanga nimbe kolondorumu kinie Pulu Yemone sike yu topa makinjinderimu. Yu nanga Awilimu.' ningu, tondolo munduku pilimele yemboma aku siku pilimelemonga Pulu Yemone eno kanopalie, enonga ulu pulu kerime siye kolopa eno 'yembo sumbi nilime.' nimbe we kanomba. Konopuni ningu pilimele mele 'Yemboma piliengi!'

[†] **10:4:** bokumunge alsena anjokondo "8.bilip", "45.strepela man", "26.lo". [‡] **10:5:** LLipai 18:5.
'Nalo akumu manda temba yembo te naa molemo.' nimbe nirimu. Inie yakondo 2:13, 3:10,20,23
kana. [§] **10:6:** UnguManema 30:12. ^{*} **10:7:** UnguManema 30:13. [†] **10:8:** UnguManema 30:14.

[‡] **10:9:** LipeMundorumuYema 8:37, 16:30-31; bokumunge alsena anjokondo "21.2.kisimbek".

ningu keremone ningu silimelemonga Pulu Yemone eno lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe yu-kinie molko kondonge aulkena lipe mondolemo.

11 Akumu Pulu Yemonga bokune ungu te molemo mele isipe:

“Yu sike ‘lige tapondomba.’ ningu
tondolo munduku pilimele yembomane
‘yuni sike lipe tapondombamonga’
pe ‘Yu kolo tokomo.’ ningu

konopu keri panjinge aulke te naa lemba.”[§]
nilimo.

12 Bokune ‘tondolo munduku pilimele yemboma’ nilimo akumu Juda yembomando mindi naa nilimo. Juda yemboma naa molemele yembomando* kepe pali nilimo. Ye awili telumu olionga pali Ye Awilimu akumunge olio pali telu sipe nokolemo. Awilimu yu walsiku ‘Na liku tapondou.’ ningu mawa telemele yemboma pali awili tepa, tepa kondolemo.

13 “Awilimu imbi leko walsiku

‘Liku tapondou.’ ningu, mawa telemele†
yemboma pali yu sike lipe tapondopa
mindili nolemela aulkena wendo lipe
yu-kinie pea molko kondonge aulkena
lige mondomba.”‡
akumunge olio pali telu sipe nokolemo.

14 Aku liemo ‘Yu sike. ‘Yuni sike lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo limbe.’’ ningu tondolo munduku naa pilkulie “Liku tapondou.” ningu nambeko yu walsingeye? Yuni enonga nimbe tenderimu, yu molemo mele temanemo naa pilkulie ‘Yuni lipe tapondomba.’ ningu nambeko tondolo munduku pilingeye? Yembo tene yuni enonga nimbe tenderimu, yu molemo mele nimbe naa simbe kinie eno nambeko pilingeye?

15 “Ungumu ningu si-pe!” nimbe lipe naa mundumbe kinie eno nambeko ungumu puku ningu singeye? Aku sipe Pulu Yemonga bokune ungu te molemo, akumu isipe:

“Yemboma ungu peangamo ningu singendo
kimbu kongono teko olemele akume
yembo paa peangama.”§
nilimo.

10:16-21 Isirele Yembomane Pulu Yemonga Temane Peangamo Pilku Naa Lsingi Ungu Te (9:30-10:21 pali kanani.)

16 Nalo Isirele yembo mare temane peangamo pilku naa lsingi. Aku-munge Aisayane nimbendo:

“Awilimu, nunge ungu andopo nimbu simulumu
namelene ‘Sike.’ ningu
tondolo munduku pilieringyi?”*

nirimu.

17 Akumunge Pulu Yemonga ungu ningu silimele pilimele aku ulumuni yembomane ‘Kirasi’ sike. ‘Yuni sike na lipe tapondopa mindili nolka aulkena wendo limbe.’’ ningu tondolo munduku pilimele aulkemo akisindilimo. Ungu ningu silimele pilimele akumu Kirasinge ungumu.

§ **10:11:** Aisaya 28:16, inie yakondo 9:33. * **10:12:** bokumunge alsena anjokondo “14.Grik”.

† **10:13:** bokumunge alsena anjokondo “28.nem”. ‡ **10:13:** Joele 2:32; bokumunge alsena anjokondo “21.2.kisimbek”. § **10:15:** Aisaya 52:7. * **10:16:** Aisaya 53:1.

¹⁸ Nalo nane walsipulie: ‘Isirele yemboma eno ,iungumu, naa pilieringiye?’ nimbu walsikiru. Molo, ‘aku naa nikiru,. Eno paa sike pilieringi. „Akumu Pulu Yemonga bokune ungu te molemo:, „Kerena niringi ungume yembo moloringi ma koleamanga pali wendo omba purumu. Enonga ungume koleamanga pali pilieringi.”[†] ungu te aku sipe molemo.,

¹⁹ Altopo ungu te walsipulie: ‘Isirele yemboma iungumunge pulumu naa pilieringiye?’ nimbu walsikiru. Molo. Paa sike pilieringi. Mosisini ,Isirele yembomando Pulu Yemonga, ungu te nirimumu ou niembo: ‘Pulu Yemone nimbendo:’

“ ‘Na Pulu Yemone ‘eno Isirele yemboma mindi
tepa kondomba.’ konopu lemele mele pilipulie
enone, ‘Yembo talape imbi naa mololime.
ningu kanolemele yemboma
‘tepo kondombo kinie,
molko kondongemonga kanokolie
eno Isirele yembomane
kanu yemboma-kinie konopu keri panjiku
‘Olio aku sipe tepa kondopili kene
yunge ungumu pilipu
yu bulu naa siemili.’ niengi.’ nimbo.
‘Nane ‘eno Isirele yemboma
lipu tapondambo,’ nimbu molio mele
enone, ‘Yembo talape konopu naa peli
molko kenjilimele yemboma.’
‘ningu kanolemele, yemboma
lipu tapondombo kinie
molko kondongemonga kanokolie
nane ‘eno Isirele yembomane akume kanoko
mumindili kolko,
‘Olio aku sipe tendepili
yu molemona pamili.’ niengi.’ nimbo.”[‡]

²⁰ ‘Sike Isirele yembomane ‘Olio manjipu Pulu Yemonga yemboma molemolo.’ ningu pilieringi nalo, Aisayane kepe aku sipe ,Isirele yemboma, pipili naa kolopalie ,Pulu Yemonga, ungu te ,Isirele yembo talape ulsukundu yembomando, sumbi sipe nimbendo:
“Na ‘koropo kanamili.’ naa niringi yembomane
na kanoko lenderingi.

Na ungu te walsiku naa pilieringi yemboma
‘Na kanangi.’ nimbu eno moloringine
ombo mona molorundu.”[§]

nirimu.
²¹ Isirele yembomando Aisayane ,Pulu Yemonga, ungu te pea nimbendo:
“Nanga ungumu naa pilku liku
kara pulimele yembomando
nane alieli “Wangi.” nimbu
koronga-ou kepe kinié yandopa kepe
kangulupu limbo tepo angilio.”^{*}
nirimu.

[†] **10:18:** Konana 19:4. [‡] **10:19:** UnguManema 32:21. Mateyu 17:27, Romo inie anjokondo 14:20-21. [§] **10:20:** Aisaya 65:1. ^{*} **10:21:** Aisaya 65:2.

11

11:1-10 Pulu Yemone Isirele Yembo Koltalo We Moloringime Kondo Kolorumu Ungu Te

¹ Akumunge nane ‚eno, walsikiru: Pulu Yemone yunge Isirele yemboma bulu sipe mundupe siye kolorumuye? Paa molo! Na ‚Pollo, Isirele ye tela, Eporayamone kalopa lsimu ye te, na Benjamininge yembo talapemonga ye te.* „Na bulu sipe mundupe siye naa kolorumu kanumu.”

² Pulu Yemone yunge yembo pe molonge mele ou pilierimu† kanu yemboma mundupe siye naa kolorumu. „Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirumu ye, Illainjane terimu mele temane Pulu Yemonga bokune molemomo eno naa pilimeleye? Illainjane Isirele yembomane teko kenjerigi mele Pulu Yemondo tondolo mundupe nimbe sipelie nimbendo:

³ “Awilimu, nunge ungu umbu tondolenoma
pilkupoko ningusilimele yema‡ toko kondoko,
nu popo toko kalemele poloma
toko bulsuku teko kenjerigi.
Kinié na telumu mindi ‚nunge ye, moliomo
toko kondonge tekemelela.”
nirimu kanumu.

⁴ Nalo Pulu Yemone yundu topondopa nambolka nirimuye? Yuni nimbendo:
“Yembo sepene tausini molemele akume
nane nokoliomonga enone ‘olio nokolemo
pulu yemo’ ningukolo toli Belenga§
kumbikerena tamalu peko popo naa tolemele.”
nirimu.*

⁵ Aku sipela kinié kepe Pulu Yemone ‚Isirele, yembo mare koltalo we kondo kolopa ‚nanga yemboma molangi.’ nimbe mako torumu-ne molemele.†

⁶ Pe yuni yuyu eno we kondo kolopalie ‚Yunge yemboma molangi.’ nimu liemo enonga kongono telemelamonga uluri naa telka.‡ Eno kongono tengemonga yuni kanopalie ‚Nanga yemboma molangi.’ nimu liemo yuni yemboma we kondo kolopalie, ‚Nanga yemboma molangi.’ nilimo aku we kondo kololi ulumu sike we kondo kololi ulumu molo.

⁷ Aku liemo kinié olione nambolka nimoloye? Isirele yembomane ‚Pulu Yemo kinie kapola kapola molko yuni eno ‚yembo sumbi nilime.’ nimbe kanomba ulumu,§ ‚Paa liemiliya!’ ningukongono mindili siku teringi nalo naa lsingi akumu ‚Pulu Yemone yuyu konopuni pilipe, mako torumu yemboma lsingi. We ‚Isirele, yemboma konopu pipi sirimumunge Pulu Yemonga ungumu pilinge aulke te naa lierimu.*

⁸ Akumunge ungu te ‚Pulu Yemonga, bokune toringi molemo, akumu isipe:

* **11:1:** ungu pulu te inie yakondo 9:5*. Isirelene kango rurepo merimu aku kangomanga te Benjamin. Aku kangomane Isirele yembo talape rurepo kalko lsingi. Pillipai 3:5-6, bokumunge alsena anjokondo “31.1.pikinini bilong Eporayamo”, “31.2.pikinini bilong Isrel” kinie kananila.

† **11:2:** inie yakondo 8:29. ‡ **11:3:** bokumunge alsena anjokondo “35.profet”. § **11:4:** bokumunge alsena anjokondo “13.god giaman”. * **11:4:** aku temanemo OuKingime 19:10,14,18.

† **11:5:** ‘we kondo kolorumu’ nirimu akumu kanu yemboma enono ulu peanga mare teringimunge ‚nanga yemboma molangi.’ naa nirimu. Yuni yuyu konopuni pilipe we kondo kolopa ‚nanga yemboma molangi.’ nirimu. ‡ **11:6:** inie yakondo 4:4, Epesasi 2:8-9. § **11:7:** inie yakondo 9:30, 10:3. * **11:7:** inie anjokondo 11:25.

"Pulu Yemone eno
 'konopu naa peli yemboma mele molko,
 mongone mefema naa kanoko,
 komuni unguime naa piliengi!' nirimu akumu
 pe kinié kepe yandopa yandopa
 aku siku molemele."[†]
 nimbe molemo.

⁹ *Kanu yemboma Depisini 'Yunge opa puluema molangi.'* nirimu mele molonge., Depisini *'yunge opa puluema molonge mele, ungu te isipe nimbendo:*

"Enonga langi nongo molonge koleamo
 kera mamuli anjeli koleamo mele lepa,
 yembo tepe atondolemo melte mele lepa,
 enone teko kenjilimelemonga
 pundu topa umbune simbe mele te liepili.

¹⁰ *Enonga mongomane 'melema naa kanangi.'*
 nimbe pipi sipe, sumbulu topa,
 alieki eno umbune awili teko mengemonga
 enonga bulume langopa olkondo sukundu opili
 molko mindi pangi."[‡]
 nirimu.

11:11-24 Pulu Yemone Yembo Talape Lupema 'Nanga Yemboma Molangi.' *Nirimu Ungu Te*

¹¹ Akumunge na ungu te pea walsikirula:[§] *'Isirele yemboma, molko kenjerengi kinie kamu molko kenjerengiye? Paa molo! Isirele yemboma Pulu Yemo kinie teko kenjiku bulu siringimunge Pulu Yemone yembo lupemando lipe tapondopa 'Mindili nolemela aulkena wendo ongo, na-kinie pea molko kondonge aulkena pangi.'* nimbe lipe mondorumu. *'Na yembò lupema lipu tapondombo kinie Isirele yemboma kanokolie konopu keri panjiku 'olio yu-kinie kapola kapola molemelanje papu.'* niengi.
 nimbe aku terimu.*

¹² Nalo Isirele yembomane Pulu Yemo kinie teko kenjiku bulu siringimunge Pulu Yemone ma koleana pali yemboma paa tepe kondorumu, Isirele yembomane Pulu Yemonga ulu peangama munduku siye koloringimunge yembo lupema-kinie ulu peangama terimu. Aku liemo Isirele yemboma Pulu Yemo molemona kelko ongo yunge talapena sukundu molonge kinie yemboma-kinie pali ulu peanga awisili olandopa olandopa temba.

¹³⁻¹⁴ Eno Isirele yemboma naa molko yembo lupe molemelema, nane kinié enondo nikiru. Na yembo lupemanga nimbe Kirasini lipe mundorumu yemot[†] moliomonga yembo lupema *'ungu peangamo'*, nimbu silipu andolio mele *'Nanga Isirele yembomane kanokolie "Eno malo."* ningu kumu panjikulie mindili nolemela aulkena wendo ongo Pulu Yemo kinie pea molko kondonge aulkena pangi.[‡] nimbu Yesusini na *'yembo lupemanga'* nimbe lipe mundundorumu yemo molio mele yemboma pali nimbu silipu andolio.

[†] **11:8:** UnguManema 29:4, Aisaya 29:10, Mateyu 13:13-15, Jono 12:40, Lipe Mundorumu Yema 28:26-27. [‡] **11:10:** Konana 69:22-23. [§] **11:11:** Ungu pulu te inie yakondo 10:19. * **11:11:** Isirele yembomane *'eno enono Pulu Yemonga yemboma. Pulu Yemone eno mindi tepe kondolemo kondomba. Yembo lupema yembo kerime. Pulu Yemone kanume tepe naa kondomba.'* konopu lieringi. Pollone akumu pilipelie aku sipe nimbe pep torumu. LipeMundorumuYema 13:46-47, 22:18,21. [†] **11:13-14:** bokumunge alsena anjokondo "1.aposel".

¹⁵ Pulu Yemone Isirele yembomando “Naa ongo anjo paa.” nirimu kulu mana yemboma paliyu molemona sukundu puku molko kondoko mindi punge aulkemo wendo orumu. Aku sipe Isirele yemboma molko kondonge aulkemo manie purumumunge yembo lupema molko kondonge aulkemo wendo orumu kulu nanga Isirele yemboma eno Pulu Yemone altopa sukundu limu liemo kololi ulu pulumu manie pupelie molopa mindi puli ulu pulumu paa kamu-kumu wendo ombá.

¹⁶ Pillawa kalongendo pillawa topele tolemelemonga mare ou wendo liku Pulu Yemo popo toko silimele akumu‡ Pulu Yemonga pillawa kake telimu lemo liemo pillawa we lemoma pali kepe Pulu Yemonga pillawa kake telime lemola. Unjo tengə pulkinfoma Pulu Yemonga kake telime liemo unjomo pali Pulu Yemonga unjo kake telimula.§

17-18 Unjo ollipi peanga ponienaa angilimomonga kola mare* Pulu Yemone langopa ltepalie, eno yembo lupema lamana unjo ollipi keri angilimomonga kolama mele moloringimunge kola mare langopa unjo ollipi peangamonga lipe waka-maka suku panjerimumunge enone 'Unjo peangamonga kola maniendopa, olio olandopa molemolo.' ningi konopuni naa piliengi! Kola peangama kinie unjo peangamonga langi norumu langime eno-kinie pea nolemelemonga enone 'Unjo peangamonga kola maniendopa, olio olandopa molemolo.' ningi konopumuni naa piliengi! Aku siku konopu lieringi liemo i siku piliengi: 'Eno unjo kolamane unjomonga pulkinioma langi naa silimele. Unjomonga pulkiniomane eno kolama langi silimo.' konopu leayo.[†]

¹⁹ Nalo pe eno Isirele yembo naa molemelemane, ningendo: "Pulu Yemone 'Olio kola kerime lipu unjo peangana panjumbo.' nimbe unjo peangamonga kola mare langopa lterimu." ninge.

²⁰ Aku sikela. Nalo unjo peangamonga kola langopa lterimu akumene 'Pulu Yemone 'Eno nokopili.' nimbe lipe mundorumu ye nomi Kirasimu 'Yu sike orumu.' ninggu, tondolo munduku naa pilieringimunge Pulu Yemo yuni eno langopa lterimu; eno unjo kerimunge kolama enone 'Yu sike orumu.' ninggu, tondolo munduku pilimelemonga[‡] aki siku angilku kondolemele. Aku sike nalo 'Olio peanga.' ninggu enonga imbi liku ola naa munduku kara puku naa molangi. Pipili kolko pilku konginjiku molayo.

21 Pulu Yemone unjo peangamonga kolama ‚kondo naa kolopa, we angiliepili siye naa kolopa, langopa iterimumunge eno kepe aku sipe we angiliepili siye naa kolomba kene kara puku naa molayo.

²² Imu konopuni pilku molayo: Pulu Yemone yemboma-kinie ulu peangama tepa mindili silimo ulume tepa peaselo telemo. Yu munduku siye koloringi yemboma mindili sirimu, nalo enone yu kanopa peanga kanopalie eno tepa kondomba ulume teko molongi liemo yuni eno-kinie ulu peangama terimu mele sike aku sipe temba. Aku naa tengi liemo eno langopa ltembala. §

²³ Pe unjo kola ou langopa lterimume konopu alowa teko altoko 「Ye nomi Kirasimu yu sike orumu.」 ningū, tondolo munduku piliengi liemo

‡ 11:16: Rasi-witi kepe langime kumbi lepa polo torumu kinie mare ou liku Pulu Yemo siringi ungu manema Kambu 15:17-21, LLipai 23:10,17. Ya ungu iko topalie Isirele yembomando nirimu. **§ 11:16:** Unjomo Isirele yemboma. Unjo pulkiniona Isirele yembomanga pulu pulu

* **11:16:** unjo Isirele yemboma. Unjo pukimono Isirele yembontanga pula pula
anda-kolepama. **11:17-18:** aku unjo kolama Isirele yembo mare yu mele mele kanume ungu
pulu te **11:18**** † **11:17-18:** Jungumu line tanpandolemo ungu te Iopo 4:22 molemala. Pulu

pulu te 11:16**. **11:17-18:** lungumu lipe tapondolemo ungu te Jono 4:22 molemola. Pulu Yemone Eporayamo-kinie nimbe panjerimu ungumlu kananila (OuPuluPulu 18:18). **11:20:** bokumunge unama anioikondo "8.bilip". **§ 11:22:** Ipuru 10:26-31.

bokumunge alseña anjokonda 8.bilip . 3 II:22: Ipufu 10:26-31.

unjo langorumune kelepa topa mondomba. Pulu Yemone kanu kolamaaku sipe manda temba.

²⁴ Enol pilimele, eno lamana unjo ollipi kerimunge kolama Pulu Yemone langopa unjo ollipi peanga ponienaa umbu topa nokorumu, kanumu enonga unjomo molo, akumunge eno panjerimu. 'Aku sipe mele kapola naa temba.' ningua naa telemelé kanumu. Aku terimu kinie kapola orumu liemo unjo peangamo yunge kolama kelepa lipe topa mondomba kinie paa kapola naa angilimbeye?

11:25-32 Pulu Yemone Yunge Kondo Kololi Ulu Pulamu 'Yemboma Pali Kanangi.' Nimbe Terimu Ungu Te Kinie Pulu Yemone Isirele Yemboma Pali 'Mindili Naa Nangi.' Nimbe Lipe Tapondomba Ungu Te Kinie

²⁵ Angokeme, Pulu Yemonga ungu pulu te ou lopi tepa perimumu eno naa pilinge kinie kapola naa temba. 'Enone 'Olio pilipe konginjeli yemboma molopo ungume pali pilimolo.' ningua naa piliengi!' nimbu kanu ungu pulu lopi tepa perimumu piliengi nimbu siembo. Akumu isipe: Isirele yembomane pali Pulu Yemonga ungumu 'Sike.' ningua pilku lingeaulkemo kamu-kumu pipi naa silimo. Pulu Yemone yembo lupe mako torumu yemboma pali yunge talapena sukundu sukundu olemele kinie mindi Isirele yembomanga konopume isili-ou pipi silimo.*

²⁶ Yembo lupema Pulu Yemonga talapena sukundu ongo pora singekinie Pulu Yemone yunge Isirele yemboma pali lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe yu-kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondomba.[†] „Pulu Yemonga, bokune ungu te aku sipe nimbe molemo, akumu isipe:

‘Pulu Ye Yawene nimbendo:’

“Isirele yemboma kamu molko naa kenjengi!” nimbe
lipe tapondomba yemo Jerusalleme[‡] molopalie ombá.
Kanu yemone

Jekopone kalopa lsimu yembo talapemo

Pulu Yemonga ungumu naa pilku
bulu siku molemele mele ‘munduku siye kolko
konopu alowa teangi.’ nimbe lipe tapondomba.

²⁷ Nane ‘enonga ulu pulu kerime manie pupili.’
nimbo walemonga

aku sipuaku ungumu nimbu panjipu mi lembo.” „nirimu,”[§]
nimbe molemo.

²⁸⁻²⁹ Pulu Yemone yembo tendo “Yu nanga yembomo molopili.” nimbe mako topalie kelepa konopu alowa naa telemo. “Yu tepo kondombo.” nimbe panjillimo ungume konopu alowa naa tepa siye naa kolemo akumunge Isirele yembomane ‘Yesusinge,’ temane peangamo naa pilku liku bulu siringimunge Pulu Yemo Isirele yemboma-kinie opa pulue molemele akumunge eno yembo lupema lipe tapondopa Pulu Yemonga yemboma molonge aulkemo akisinderimu. Nalo Pulu Yemone Isirele yembomanga pulu pulu anda-kolepalime konopu mondopa ‘Enone kalko linge yemboma ‘nanga yemboma molangi.’ nimbo.’ nimbe mako torumu mele pilipelite kinié Isirele yemboma konopu mondopa molemo.

* **11:25:** inie yakondo 11:7. † **11:26:** bokumunge alsena anjokondo “21.2.kisimbek”. ‡ **11:26:** Imbi Jerusallemenga ungu pulu te inie yakondo 9:33*molemo. “Kanu lipe tapondomba yemo yu Isirele ye te molomba.” nimbelie nirimu. Bokumunge alsena anjokondo “23.Krais”. § **11:27:** Aisaya 59:20-21, 27:9, Jeremaya 31:33-34; bokumunge alsena anjokondo “22.kontrak”.

³⁰ Eno yembo lupemane ou Pulu Yemone "Teaa." nirimu mele pilku liku naa teko su siringi nalo Isirele yembomane Pulu Yemone "Teaa." nirimu mele su siringimunge Pulu Yemone eno yembo lupema we kondo kolemo.

³¹ Aku sipela Pulu Yemo eno yembo lupema we kondo kolemomonga Isirele yembomane Pulu Yemonga ungu naa pilku liku su silimele. Nalo we molo. Pulu Yemo yuni Isirele yemboma we kondo kolombala. Eno yembo lupema Pulu Yemone we kondo kolemo mele aku sipe yuni Isirele yemboma kepe we kondo kolombando Isirele yemboma eno yunge ungumu liku su silimelela.

³² Yemboma pali Pulu Yemone 'We kondo kolambo.' nimbelie 'Eno pali ou ungu ta niengi.' nirimu.

11:33-36 Pollone Pulu Yemo Kapi Nimbe Imbi Lipe Ola Mundundorum Ungu Te

³³ Olionga Pulu Yemo paa molopa kondolemo.
Yu molemo mele olione pilipu sundulimolo.
Mulumu* paa olandopa lemo olione
yu kapola naa manda manjimolo mele aku sipela
Pulu Yemo yunge ulu peanga telemoma kinie
yunge konopumu kinie
yunge pilipe konginjelimu kinie
paa awisili pelemo,
olione manda pilipu naa limolo.†
Yu konopumuni pilipe nilimomanga pulume
olionga yembo tene paa manda naa pilipu nilimolo;
yu aulke pulimoma
paa manda naa kanopo lendelemolo.‡
³⁴ "Nawene Awilimu konopu lemo mele pilimoye?
Molo nawene ungume kinie, ulume kinie,
Awilimu lipa ora simbeye?"§
³⁵ "Molo nawene 'Yuni na mele pundu topili kene
nane yu-kinie elou teambili.' nimbe
yu melte we sirimuye? 'Yembo te molo./*
³⁶ Yu melema pali terimu Pulu Yemo;
yu melema pali enge sipe nokopa molemo;
melema pali yunge mindi.
Kinié kepe pe alieli kepe olione
'Yu paa olandopa yemo. Yunge imbi
melemanga pali paa olandopa molemo.' nimbu
yu kapi nimbu
imbi lipu ola mundundulipu mindi pamili.
Sike aku sipe tepili.

12

12:1-15:13 KIRASI 'SIKE' NINGU TONDOLO MUNDUKU PILIMELE YEMBOMANE ULU TENGE MELE POLLONE NIMBE SIRIMU UNGUME

12:1-2 Pollone " 'Pulu Yemo Popo Tamili.' Ningu Enone Enono Konde Molangi Kangi Pali Yu Siee." Nirimu Ungu Te

* ^{11:33:} Kewa-ungune "nomu-kusa mele" nilimo nalo umbu yembomane naa pilimele. † ^{11:33:} Konana 92:5. ‡ ^{11:33:} Jopo 5:9, 11:7, Konana 139:6. § ^{11:34:} Aisaya 40:13. * ^{11:35:} Jopo 41:11.

¹ Akumunge* angokeme, nane enondo tondolo mundupu nikiru: "Pulu Yemone olio kondo kolopa 'Naa tambo.' nilimo kene 'yembomane kongi kinie kera kinie paa kake telime Pulu Yemo popo toko kalko siringi yuni kanopa peanga kanopa lsimu mele, enone 'Pulu Yemo popo tamili.' ningu eno enono konde molangi kangi pali ulu pulu keri te naa pepa kake tepili yu siengi." nimbu mawa tekero. 'Pulu Yemo kapi nimbu yunge imbi lipu ola mundudemili.' ningu aku teangi.[†]

² Aku tekolie enonga kangimene altoko we mana yembomanga konopu leko ulume telemele mele manda manjiku naa teayo. 'Pulu Yemone olio konopu kondema sipili.' ningu alowa teko konopu lupe leko ulu lupe teko molayo. Aku siku tengi liemo enone Pulu Yemone 'Ulu teangi.' konopu lemo ulume manda pilinge. Ulu peangama kinie ulu yu kanopa konopu silimoma kinie ulu sumbi nilime kinie manda pilinge.[‡]

12:3-8 Pulu Yemone Olio Yu-Mele-Mele Tondolo Apurupe Silimomane Yunge Kongono Teamili Ungu Te

³ Pulu Yemone na we kondo kolopalie nando "Andoko yemboma nanga ungumu ningu si." nirimu-ne nane enondo nimbondo: "Eno yu-meles-meles molemele mele konopu siku imbi manie mele molopili molkolie 'Olio imbi ola mele molopili molemolo.' konopu naa leaa." nikiru.[§] Pulu Yemone eno kongono lupe lupemanga pilipe konginjeli lupe lupe sirimu akumene konopu leko kondoko eno yu-meles-meles telemele tengen mele apureyo.

⁴ Olionga kagine kimbu-ki mele angilimomane pali kongono lupe lupe telemele. Kini kongono lupe tepe, mongone lupe tepe, komuni lupe tepe, kangoimunge melemane aku siku kongono lupe lupe telemele mele

⁵ aku sipu olio yembo awisili molemolo nalo olio Kirasinge yemboma molemolomanga olio kangi telumu mele molopo kangi telumunge kimbu-ki melema mele molemolo.*

⁶ Pulu Yemone yuyu 'Olio yu-meles-meles kongono lupe lupe teamili.' nimbe, pilipe konginjelime lupe lupe moke tepe silimo kanu kongonoma teamili. Ungu nimbe silimunge pilipe konginjelime simu liemo Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilimolo mele yemboma ungume nimbu siemili. Kanu yembomanga te Pulu Yemo, 'Sike lipe tapondolemo.' nimbe, awili tepe tondolo mundupe pilimo yembomone ungu awisili tondolo mundupe nimbe sipili. Molo te Pulu Yemo kanga tepe mele mindi tondolome kanga tepe nimbe sipili.

⁷ Yembo lipe tapondoli pilipe konginjelime silimo liemo yemboma lipe tapondopili. Ungu mane sili pilipe konginjelime silimo liemo akumu limo yembomone ungu mane sipili.

⁸ 'Umbunemane yemboma topa manie naa mundopili. Konopu tondolo pupili molangi.' nilimo pilipe konginjelime pelemo yembomone aku sipe nipili. Yembo lupema lipe tapondombando kou mone silimo yembomone konopu talo tepe naa lepa toya topa kou mone sipili. Yembo lupemanga kongono nokolemo yembomone nokopa kondopili. Yembo mindili nolemelema kondo kolopa lipe tapondolemo yembomone konopu sipe lipe tapondopili.[†]

12:9-21 Enonga Angenupilime Konopu Mondonge Ungu Te

* **12:1:** Nambolka akumungeye? Pollone inie yando kolomongo-awili 1-11 nimbe silimo pali akumunge. † **12:1:** UnguManema 6:5. ‡ **12:2:** inie yakondo 6:13. § **12:3:** Pillipai 2:1-11.

* **12:5:** Ungu pulu te Ou-Korini 10:17* † **12:8:** OuKorini 12:4-11, Epesasi 4:11, OuPita 4:10-11.

⁹ „Yembo lupema, paa sike konopu mondoko kondayo. Ulu pulu kerime kanoko keri kanoko munduku siye kolko, ulu pulu peangama mindi konopu mondoko tondolo munduku teko molangi.[‡]

¹⁰ Enonga angenali konopu mondoilemele mele Kirasinge yemboma anjo yando konopu mondayo.[§] Enonga yembo mare molko kondonge eno molko kenjinge kinie konopu awisili naa leko konopu peanga pepili yembo lupema kapi ningu molayo.

¹¹ Ulu peangama tengendo siye naa kolko enge ningu teko, ‘Yembomane olio Pulu Yemonga Minimu pea molemolo kanangi.’ ningu ‘Yu olio ambolopa molopili.’ ningu molayo. Awilimunge kongono tondolo munduku tendayo.

¹² ‘Pe molopo kondomolo.’ ningu pilku konopu sieyo. Mindili singe kinie mumindili naa kolko tako liku molayo. Alieli Pulu Yemo kinie ungu ningu molayo.

¹³ Pulu Yemonga yembo mare mele molo tolemoma liku tapondoko mele mare siengi. Yembo kolea sulune yembo mare ponenge leko onge kinie liku tapondoko pea peangi.

¹⁴ Yembo marene eno teko kenjingema ‘Pulu Yemone eno tepa kondopa lipe tapondopili.’ ningu yu mawa teangi. Sike Pulu Yemo mawa tendekolie ‘Kanu yemboma tepa kondopa lipe tapondopili’ niengi. ‘Eno „pundu topa, tepa kenjepili.” ningu mawa naa teangi.

¹⁵ Yembo konopu singema-kinie eno konopu siku molangi. Yembo kola tengema-kinie kola teko molangi.*

¹⁶ Yemboma-kinie konopu telune pupili ulume telu siku teko molangi. Eno kakera naa ningu ‘Yembo awilime molemolo, we yemboma-kinie naa andopo molomolo.’ naa ningu, yembo imbi naa mololime-kinie konopu siku telune tapu toko molangi. ‘Na imbi paa ola molemo. Na paa pilipe konginjeli pelemo yembomo molio.’ naa niengi.

¹⁷ Yembo marene eno teko kenjinge kinie enone anjo teko naa kenjengi! Yembomane pali kanoko peanga kanolemele ulume mindi pilku teko molangi.

¹⁸ Opa teko mumindili kololi ulu akume konopu liku munduku naa pilieni! Alieli ‘yemboma-kinie pali tako lipu molamili.’ ningu konopu kimbu siku pilku molangi.[†]

¹⁹ Nanga pulu lemo yemboma yembo marene eno teko kenjinge kinie eno pundu naa tangi. ‘Pulu Yemone eno-kinie mumindili kolomba.’ ningu siye kolangi. Aku sipe mele ‘Pulu Yemonga, bokune ungu te molemo, akumu isipe:

‘Awilimuni nimbendo:

“Teko kenjilimelemonga pundu toli kongonomo
nanga kongonomo mindi. Teko kenjilimelemonga
nane nanu pundu topo mindili simbo.” nilimo.[‡]
aku sipe molemo kene ‘eno enono naa teangi.

²⁰ Aku siku paa naa tekolie ‘Pulu Yemonga bokune nilimo mele teangi. Akumuni nimbendo:

“Nunge opa puluembo engelene kolomba kinie ga sieni.

‘No waka lekemo.’ nimbé kinie no kolko sieni.

Aku teni kinie[§]

* ^{12:9}: OuTesallonaika 5:21-22.

§ ^{12:10}: Ipuru 13:1.

* ^{12:15}: ungu pulu te Ou Korini 12:26

nje. † ^{12:18}: Ipuru 12:14 ekendo. ‡ ^{12:19}: UnguManema 32:35, Mateyu 5:39.

§ ^{12:20}: Giriki-ungune isipe ungu iko tolemo: “Aku teni kinie nuni yunge pengena tepe elka liku maku toni” nilimo.

nu-kinie tepa kenjimbe ulu kanume pilipelie
pipili kolomba.”*

‘nilimo mele teangi..

²¹ Ulu pulu kerimene eno topa manie naa mundopili. ‘Ulu pulu kerime
topo manie mundemili.’ ningulie ulu pulu peangama teangi.

13

13:1-7 Pollone “Yemboma Gapomanone Ungu Mane Sipe Panjilimoma Pilku Liku Teko Molaa.” Nirimu Ungu Te

¹ Yemboma pali gapomanone nilimo mele pilku liku molangi. Gapomano we naa molemo. Pulu Yemone ‘Kolea nokopili.’ nimbe mako tolemo-na molemomongaaku siku teko molangi. Koleamanga pali gapomano molemelema Pulu Yemone mako topa ‘molangi.’ nilimo-na molemele-mongaaku siku enone nilimele mele pilku liku molangi.

² Akumunge “Gapomanonga ungu naa pilimolo.” nilimele yembomane
aku siku “Pulu Yemone ‘teangi.’ nimbe mondolemo yembomanga ungume
naa pilimolo.” nilimele. Aku telemelemonga enonga kotemo wendo ombá.

³ Molko kondolemele yemboma nokoli yembomane teko naa kenjilimele.
Tekokenjiku molemele yemboma mindi pipili kolangi. Gapomanone eno
mindi tepa kenjimbe. ‘Nokoli yemboma olione pipili naa kolamili. Enone
olio teko naa kenjengi!’ ningulie ulu peangama teko molayo. Aku tengen
kinie gapomanone enone teko molemele mele kanopa kapi nimbé.

⁴ ‘Yemboma molko kondangi.’ nimbe Pulu Yemone ‘Nanga kongono
tendelimu molopili.’ nimbe gapomano lipe mondolemo-na gapomanone
aku sipe temba. Nalo gapomano we tondolo naa pelemo. Gapomanomone
yembo kerime konopu keri panjipe mongo simbendo tondolomo pelemo
kene enone teko kenjengi’ liemo yu pipili kolayo. ‘Teko kenjing
yembomanga kote wendo ombá kinie nanga kote pilindepili.’ nimbe Pulu
Yemone gapomano mondolemo.

⁵ Akumunge ‘Yuni olio tepa kenjimbe kene yuni nimbé mele tepo
molamili.’ akumu manjiku ningu naa molangi. ‘Olio konopu keri naa
pepili, konopu waengo sipu molamili.’ ningu yuni nimbé mele teko
molangila.

⁶ Enone aku siku ningu pilkulie, nokoli yembomane Pulu Yemonga
kongono manjiku teko molemele kene kou-takisi tangila.

⁷ Gapomanone ungu mane sipelie “Mele sie.” nilimo melema siengi.
Kou takisi limele yemboma kou-takisi toko siengi. Mele limelele
kou-takisi pulimo mele toko siengila. Eno nokolemele yemboma-kinie
karaye naa teko ungu ningema taka liku pilku molangi. Yembo te imbi
ola molemomonga imbi liku ola mundundengila.*

13:8-10 Ungu Manema Pali Pilipu Lipu Temolondo Yemboma Konopu Mondamili Ungu Te

⁸ Eno anjo-yando yemboma-kinie pundu anjikulie ‘We pepa mindi naa
pupe aku pundume welea pora nipili.’ ningu nondoko pundu tangi. Ulu
telu mindi tekolie “Pora naa nipili.” niengi. Akumu isipe: Anjo yando
yembo eno enono-kinie konopu mondoko kondo kolko mololiku pang.
Aku tengen yemboma aku siku Pulu Yemonga ungu manema pali paa pilku

* **12:20:** Unugu Tondolo Kangama 25:21-22; Wendo Oringi 23:4-5, Mateyu 5:44. * **13:7:** Kou takisimunge ungu mare Mateyu 17:24-27, 22:17,21 (LLuku 20:22,25). Romo yembomanga kou mone
pikisa te gomo 124.

liku tengen-a yemboma konopu mondoko siye naa kololiku punge kinie paa papu.[†]

9 „Pulu Yemonga ungu mane Mosisini yando nimbe sirimu pelemo, ungu manema isipe:

“Ambo yema wa ulu kerinele naa teangi.

Yemboma toko naa kondangi.

Melema wa naa liengi.

Yembo lupemanga melema kanoko yama naa meangi.”[‡]

kanumu. Aku ungu manema kinie ungu mane lupema pali kinie lipu tere lepo nimolondo

“Eno enono yu-melege-mele konopu mondoko

kondo kolko nokolemele mele aku sikula

yemboma konopu mondoko nokoko molangi.”[§]

aku ungu mane pelemomo nilimolo.

10 Enone konopu mondoemele yemboma kondo kolkolie manda naa teko kenjinge.* Kanu kinie „Pulu Yemonga, ungu manema pali pilku liku tengendo yemboma konopu mondoko kondo kolonge kinie aku siku paa sike ungu manema pali pilku liku tengen.[†]

13:11-14 Pollone Yesusi Yunge Yemboma Omba Limbe Walemo Wendo Omb monga Olio Kinié Molomolo Mele Nirimu Ungu Te

11 ‘Aku sipu ulume teamili.’ nambemune nikiruye? Wale te omba pelemomonga aku sipu nikiru. Kanu walemo eno pilimele, akumu isipe: Kinié eno uru pelemele makilku ola molonge wale kanumu. ‘Kirasinoli onga nimbe tenderimumou ou ‘Sike.’ nimbu, tondolo mundupu pilierimulu[‡] kinie yuni yu molombana olio ‘yu pea molamili.’ nimbe kamu sukundu limbe walemo nondopa naa ombá terimu, nalo kanu walemo kinié nondopa wendo ombá tekemo kene eno uru pelemele makilku ola molonge walemo koronga wendo omu.[§]

12 Ipulueli pora nimbé tepa, kolea tangomba tekemo kene sumbulu tolemo kinie telemele ulu pulume mundupu siye kolopo,* pa teline[†] opa telemele melema lipu panjemili.[‡]

13 Ulu kake telime kolea pa telemo kinie yemboma kanangi pipili naa temba ulume temolondo tondolo mundupu teamili. Maku topo no tondolo nombo kara pupu kekelepa naa tamili.[§] Wa ulu kerinele naa tepo, kanu ulume temolondo konopu lipu mundupu naa andamili. Irinele naa tepo, yembo lupemanga melema kinie kalune angilimo melema kinie ulu mare lupe lupe yembo marene telemele kinie kanopolie, yama naa membo ‘Nanga aku sipe liepiliya!’ molo ‘Na aku sipu teamboa!’ nimbu pilipu konopu keri naa panjemili.*

[†] **13:8:** Mateyu 5:43-44, Jono 13:34, Ou Korini 13, Kollosi 3:14. [‡] **13:9:** Wendo Oringi 20:13-15,17, Ungu Manema 5:17-19,21. [§] **13:9:** LLipai 19:18, LLuku 10:27. Temane te LLuku 10:25-37 pali paa kanoyo. * **13:10:** LLuku 6:27, Gallesia 5:14. † **13:10:** bokumunge alsena anjokondo “26.lo”.

[‡] **13:11:** bokumunge alsena anjokondo “8.bilip”. [§] **13:11:** PePita 3:8-14. * **13:12:** Epesasi 5:11. † **13:12:** Pollone ungu iko topalie ipulueli kinie tangoliselondo nirimu mele Ou Tesallonaika 5:4-8 kananila. [‡] **13:12:** Opa tengendo melema Epesasi 6:10-17, PeKorini 10:4. [§] **13:13:** LLuku 21:34. * **13:13:** Gallesia 5:16-24.

14 Nalo †mulumbale pakolemele mele eno aku siku, Awili Yesusi Kirasi †konopu lemo mele eno siku konopu teamili.’ ningu yu, liku pakokolie, ou-we-konopumene‡ ulu kerime pilku waka kolemele mele ‘Waka naa kolamili’ ningu ‘Konopumene pilipu waka kolemolo ulume teamili.’ naa nieyo.

14

14:1-15:13 Kirasinge Yembo Konopu Tondolo Pupili Molemele Yemboma Kinie, Konopu Tondolo Naa Pupili Molemele Yemboma Kinie, Akumenga Ungu Te

14:1-12 Kirasinge Yembomanga Ulume Kanopo Apurupu ‘Teko Kenjikinu.’ Naa Niemili Ungu Te

1 Yembo te ‘Kirasi yu sike’ nimbe pilimo nalo yu tondolo mundupe naa pilimo yembo akumundu “Pea molamili ou.” ningu, yuni pilipe ulu telemoma naa pilku apuruku yu-kinie ungu awisili kerepale naa niengi.*

2 Kirasinge yembo te ‘langime pali nombó kinie uluri naa temba.’ nimbe pilimo nalo Kirasinge yembo te konopu tondolo naa pupili molopalie kongime pea pali mi lepa naa nomba, ponieno olemo langime mindi nolemo.

3 Yembo te langime pali nolemo yembomone yembo kongime mi lepa naa nolemo yembomo ‘Yu keri, na peanga.’ konopu naa liepili. Yembo te kongime mi lepa naa nolemo yembomone yembo langime pali nolemo yembomo kanopa apurupelie ‘Tepa kenjikimu.’ naa nipili. Yembo langime pali nolemo kanu yembomo Pulu Yemone kanopa peanga kanopa ‘nanga yembomo molemo.’ nirimu kene aku naa teangi.

4 Nu nawe konopu lekolie yembo tengat† kendemande yembomone ulu tembama kanoko ‘Imu teko kondokono. Imu teko kenjikinu.’ ningu apurulinoye? Yunge ye awili nokolimuni mindi yunge kongono telemoma kanopa ‘Imu teko kenjikinu. Imu teko kondokono.’ nimbe apurumbe. Nalo Awilimuni kanu yembomo ‘Konopu tondolo pupili molopili.’ nimbe lipe tapondombamonga yu sike konopu tondolo pupili molomba.

5 Kirasinge yembo tene ‘Iwalema we walema. Iwalemo Pulu Yemonga wale kakemo. konopu lemo. Nalo Kirasinge yembo tene walema apurou naa apurupe ‘walema telu sipe’ konopu lemo. Yembomane pali yu-melemele konopu lemele mele konopuni pilkulie ‘Na aku siku konopu lelio papu konopu lelio.’ ningu tondolo munduku piliengi!

6 Yembo tene ‘Iwalemo peanga olandopa.’‡ nimbe pilimo yembomone ‘Awilimuni kanopa peanga kanolemo mele teambo.’ nimbe aku sipe nimbe pilimo. Yembo te langime naa apurupe walu nolemo yembomo ‘Awilimuni kanopa peanga kanolemo mele teambo.’ nimbe Pulu Yemondo “Ange.” nimbelie langime nolemo. Yembo te langime mi lepa naa nolemo yembomo ‘Awilimuni kanopa peanga kanolemo mele teambo.’ nimbe aku sipe tepa Pulu Yemondo “Ange.” nilimo.

* **13:14:** Ya 13:12 kinie, Epesasi 6:11 kinie ‘opa teli mulumbale kapane telime pakangi.’ nimbe molemo nalo ya 13:14 kinie Gallesia 3:27 kinie ‘kapane teli mulumbalema’ nimbe naa molemo. Ya 13:14 Giriki ungune ‘Yesusi Kirasi pakangi.’ nimbe molemo, akumu ‘Pilkku sundungenge.’ nimbu pilipulie ‘mulumbale mele’ torumulula. Epesasi 4:24, Kollosi 3:10,12 kananila. † **13:14:** bokumunge alsena anjokondo “29.olpelabel”. * **14:1:** Mateyu 7:1-5. † **14:4:** “yembo te” kinie “nokoli yemo” kinie nikumu akumu Yesusi Kirasi kanumu. ‡ **14:6:** Walemondo ungu mare Gallesia 4:10, Kollosi 2:16.

⁷ Olio Kirasinge yembomanga tene konopuni pilipe 'Na nanu pilipulie isipu tepo molambo.' manda pilipe naa nimbé. Yuyu pilipelie 'Isipu kolambo.' manda naa nimbéla.

⁸ Olio konde molopolie Awilimuni[§] kanopa peanga kanolemo ulume mindi tepo molamili. Molo kolomulu liemo 'Awilimuni 'Kolani.' nikimu walemo wendo okomo-na yunge imbi ola molopili kolambo.' niemili. We konde molomolo kinie kepe kolomolo kinie kepe olio Awilimunge yemboma molomolo.

⁹ Aku ulumunge ulu pulumu isipe: Yu 'Yembo kololimenga kepe konde molemele manga kepe Awilim 'molambo.' nimbe Kirasi yu kolopalie kelepa konde molorumu.

¹⁰ Akumunge nuni nambemune nunge angenane ulu telemoma 'Imu teko kenjikinu. Imu teko kondokono.' ningu apurulinoye? Nunge angena nambemune kanoko keri kanoko 'Yu yembo kerimu.' nilinoye? Pe olio pali Pulu Yemonga kotena angilimolomonga kinié aku teleno kapola naa telemo.

¹¹ Akumunge Pulu Yemonga bokune ungu te molemo, akumu isipe: 'Awilimuni nimbendo:

"I konde molopo mindi pulio akumu paa sike mele
yemboma pali ongo nanga kumbikerena
koporongo langoko tamalu peko,
"Pulu Yemo yu sike molemo." kerena ninge
akumu paa sikela." nikimu.*
nimbe molemo.[†]

¹² Akumunge olio yu-melete-melete olionga ulu telemolomanga pulume pali sike Pulu Yemo nimbu simolo.[‡]

14:13-23 'Kirasinge Yemboma Teko Kenjengi!' Ningu Ulu Mare Naa Teangi Ungu Te (14:1-15:13 pali kanani)

¹³ Akumunge olione anjo yando yembomane ulu telemelema apurupu kanopo keri kanolemolo mele mundupu siye kolamili. Ulu te lupe isipu teamili: Nunge angena 'manie pumbe molo ulu pulu kerime temba ulu te paa naa teambo.' ningus[§] pilku molangi.

¹⁴ Na 'Pollo, Awili Yesusi pea konopu telune pupili molembolo yemo molopolie* "Mele manga pali melte[†] yuyu Pulu Yemone kanopa kalaro molemo' nimbe naa kanolemo.' nimbu tondolo mundupu pilkiru. 'Nalo yembo tene melte 'kalaro molemo' konopu lemo liemo sike kanu melemo kanu yembomone aku sipe konopu lemomongaaku melemo kanopa ulu te temba kinie tepea kenjimbe.' nimbu pilkiru.

¹⁵ Nuni langi te noleno kinie angenane kanopalie yunge konopune umbune pelemo liemo nuni yu konopu naa mondokolie aku siku teleno. Kirasi yunge nimbe kolo wangopa kolondorumu angena akumu nu langi noleno-na kanopalie Kirasi mundupe siye kolopa kamu ulsu pupe molopa kenjimbe liemo aku langimu naa nou.

[§] 14:8: bokumunge alsena anjokondo "6.Bikpela". * 14:11: Aisaya 45:23, Pillipai 2:10-11.

[†] 14:11: Ou walse Josepone aku sipe ungu te nimbe panjipe mi lierimu (OuPuluPulu 42:15).

[‡] 14:12: Kirasinge yembomanga kote te wendo omb la. PeKorini 5:10, Ipuru 4:13, Mateyu 12:36 kananila. [§] 14:13: inie anjokondo 16:17, PeKorini 6:3. * 14:14: Aku sipe mandala,

molo akumunge ungu pulumu isipenje: 'Na Awili Yesusini nanga konopune melema pali lipe ora silimomonga na ulume pali pilio.' [†] 14:14: inie manie 15 kinie ou yakondo kinie langi nikimu akumundi ya nikimula. Mateyu 15:10-11,16-20, Mako 7:14-23, LipeMundorumuYema 10:9-16, OuTimoti 4:4, Taitasi 1:15.

¹⁶ Nuni ulu pilku peanga pilku telenomo yembomane kanokolie nunge bulkundu nindiku 'Tepa kenjikimu.' ninge kinie kapola naa temba kene nu teni ulume mimi siku pilku teko molani.

¹⁷ Pulu Yemo ye nomi kingi molopa 'Kirasinge yemboma, nokopalie[‡] langi kinie no kinie nolemele aku melemanga yu kanopalie ungu te naa nilimo. Yu ye nomi kingi molopa nokopalie ulu sumbi nilime kinie, takalipe mololi ulume kinie, konopu sili ulume kinie, Mini Kake Telimuni silimo aku ulume mindi 'tenge kinie kanopo peanga kanombo.' nimbe pilipe molemo.

¹⁸ Yembomane Kirasinge kongono pilku tendengendo aku ulume telemele yemboma Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo, we yembomane kanoko 'teko kondokomele' ningu kanolemele.

¹⁹ Akumunge olione yemboma tako liku konopu telune mindi pupili molonge ulume kinie, olionga angenupilime Kirasinge ungume pilku liku teko molongendo konopu olandopa tondolo pupili molonge ulume kinie, paa tondolo mundupu teamili.[§]

²⁰ Langi te nonimunge Pulu Yemonga kongonomo kamu toko manie mundoni kinie paa kapola naa temba kene aku paa naa teani. Sike langime pali kalaro te naa molopa uluri naa telemo nalo langi te noni kinie yembo tene kanopalie yu konopu talo pembamonga Kirasinge yembo molopa temba mele pilipe sundupe tepa kenjimbe liemo aku tenimu kapola naa temba.

²¹ Nuni kongi te molo no-waene te noni molo ulu te lupe teni kinie anganane kanopalie yu konopu talo pembamonga Kirasinge yembo molopa temba mele pilipe sundupe tepa kenjimbe liemo altoko aku siku naa teni kinie papu.

²² Nunu aku melema kanoko konopuni pilino mele akumu nu kinie Pulu Yemo kinie elonga kongonomo. Yembo tene melte kanopa 'Imelemo peanga.' konopu lepalie yunge konopuni pilipe 'Tepo kenjikiru.' nimbe ungu te naa piliemu liemo yu konopu sipili.

²³ Nalo yembo tene langi te kanopa 'Langimu kalaro molemonje. Nombó kinie kapola naa tembanje.' nimbe pilipelie nomu liemo tepa kenjilimo. 'Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulu te tekero.' nimbe tondolo mundupe naa pilimomonga nomu liemo sike tepa kenjilimo. Oione 'Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulume telemolo.' nimbu tondolo mundupu naa pilimolo ulume telemolo kinie aku sipu ulu pulu kerime telemolo.

15

*15:1-6 'Kirasini Pilipe Telemo Mele Olione Aku Sipu Pilipu Teamili.'
Nirimu Unzu Te (14:1-15:13 pali kanani.)*

¹ Olio 'Yesusi sike' nimbu, tondolo mundupu pilipu siye naa kolemolo yembomane konopu tondolo naa pulimo yemboma 'Yesusi ambolko kondangi.' nimbu enonga umbunema pea mendepo, olio oliolio konopu sipu molomolo ulume mindi naa teamili.*

² Olio yu-mele-mele 'Kirasinge yemboma 'Kirasi yu sike.' ningu tondolo munduku pilimele mele siye naa kolko yu tondolo munduku ambolangi.' nimbu enò lipu tapondonolondo kanoko peanga kanolemele ulume teamili.

[‡] **14:17:** bokumunge alsena anjokondo "20.kingdom". [§] **14:19:** OuKorini 14:26. ^{*} **15:1:** inie yakondo kolomongo-awili 14 nirimumunge ungu mele pilipe ya we nilipe pukumu. Te lupe molo.

³ Olio pilimolo, Kirasi kepe yu yuyu 'konopu sipu molombo ulume teambo.' naa nirimu kanumu.[†] Yuni pilipe terimu mele Pulu Yemonga bokune molemo mele isipe: 'Pulu Yemone "Mana pu." nimbe lipe mundumbé ye Kirasimuni pe ombo temba mele Depisimi ou pilipelie nimbendo:[‡]

"Yembomane nu[‡] ungu taka tondoko marake tengi akumu na pea tengila."

[§] nirimu,[§]

⁴ Ou 'Pulu Yemonga, bokune imbi toringi aku ungumene pali olio mane simbendo molemo.* 'Olionga konopu tondolo pupili siye naa kolopo Kirasi ambolopolie 'Pulu Yemone olio lipe tapondomba walemo sike ombá.' nimbu tondolo mundupu pilipu nokopo molamili.' nimbe Pulu Yemone 'Aku ungume piliengi kene bokune tangi.' nirimu-ne toringi molemo.

⁵ 'Konopu tondolo pupili siye naa kolko Kirasi ambolangi.' nilimo Pulu Yemone 'Eno Kirasi Yesusi tepa molemo mele manda manjiku teko molemele yemboma anjo yando konopu telune pupili kapola kapola molangi.' nipili.

⁶ 'Eno pali konopu telune pupili molkolie olionga Awili Yesusi Kirasinge Lapa Pulu Yemonga imbi liku ola mundundengi.' nimbe 'aku siku molangi.' nirimu.

15:7-13 Talape Lupe Yemboma Kinie Juda Yemboma Kinie Kirasi Enonga Pali Lipe Tapondolimunge Ungu Te (14:1-15:13 pali kanani.)

⁷ Pe kinié eno Kirasinge yemboma molemele kene 'Pulu Yemonga imbi ola molopili.' ningu Kirasini enondo "Pea tapu topo molamili waa." nirimu mele aku siku enone enonga yemboma anjo yando "Pea tapu topo molamili waa." nieyo.

⁸⁻⁹ Nane eno 'Romo yemboma, nimbu sikiru: Kirasini 'Pulu Yemone 'sike nilimo' ningu piliengi!' nimbe, 'Pulu Yemone anda-kolepalindu wendo ombá mele nimbe panjerimu mele paa sike wendo okomo piliengi!' nimbe, 'Juda yembo naa molemele yembomane Pulu Yemo kondo kolopa lipe tapondolimunge Pulu Yemo yunge imbi liku ola mundundengi.' nimbe, Kirasi yu Juda yembomanga kendemande yemo ombo molorumu. Juda yembo molemele yembomando ungu te aku sipe mele Pulu Yemonga bokune toringi molemo kanumu. Akumu i sipe:

'Isirele[†] yembomanga talapena
naa molemele yemboma molongena
nane nu kapi nimbu, konana nimbu
nunge imbi lipu ola mundundumbo.'[‡]
nimbe molemo kanumu.

¹⁰ Ungu te lupe nimbe molemola. Akumu isipe:
'Isirele yembomanga talapena naa molemele yemboma,
eno Pulu Yemonga 'Isirele', yemboma-kinie pea
konopu siku molangi.'[§]
nimbe molemo.

¹¹ Ungu te lupe isipela:
'Isirele yembo naa mololi yemboma,
Awilimu kapi niengi.

[†] 15:3: Pillipai 2:6-8. [‡] 15:3: akumu Pulu Yemo. [§] 15:3: Konana 69:9, PeKorini 8:9. * 15:4: inie yakondo 4:23-24, OuKorini 10:6 (10:1-13 pali), PeTimoti 3:16. [†] 15:8-9: Pe isili mele "Juda yemboma" niringi nalo ou "Isirele yemboma" niringi. Ungu talo pea manda. Isirelene Juda yemboma kalopa lsimu kanumu. [‡] 15:8-9: Konana 18:49. [§] 15:10: UNGUManema 32:43.

Yembomane paliyu kapi ningukonana nieyo.* nimbe molemo.

12 Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye te Aisayane ungu te pea nimbendo:

"Jesini kalopa limbe yemo ombá."†

Yuomba Isirele talapena naa molemele
yembomanga ye nomi kingimu molopa eno nokomba.
Enone 'Yu olio lipe tapondomba.' ningukiluku
nokoko molonge."‡

nirimu.

13 Mini Kake Telimunge tondolomone eno Pulu Yemo "Tembo." nimbe panjerimu mele 'Sikeaku temba.' ningukiluku munduku pilimele mele 'Pe siye naa kolko 'Sike.' ningukiluku munduku paa pilku mololiku mindi pang.' nimbe, eno 'Sike' ningukiluku munduku pilimelemonga pulumu Pulu Yemo yuni eno 'Sike' ningukiluku munduku pilimele kanu ulumuni 'Eno konopu awili tekosiku konopu pe nipili molangi.' nipili.

15:14-16:27 POLLONE YU KONGONO TERIMU MELE NIMBE SIPELIE ROMO YEMBOMANDO "ENO MOLAA." NIRIMU UNGUMU

15:14-22 Pollone Yembo Lupema-Kinie Kongono Konopu Sipe Terimungue Ungu Te

14 Nanga angokeme, 'Eno sike ulu peangama mindi alieli tekomolko, ungume pali sike pilku kondoko, anjo yando manda mane singe tondolomo sike eno-kinie pelemo.' nimbu tondolomundupu pilio.

15 Ungumare 'Eno altoko pilieni!' nimbu na pipili naa kolopo tondolomundupu pepátondu. 'Na kongono paa peanga te siembo.' nimbe Pulu Yemone

16 na mako topa "Kirasi Yesusinge kongono tendambo.' ningukiluda yembo naa molemele yemboma likutapondani.' nirimumunge aku tendu. 'Yembo lupema Pulu Yemo popotoko kalkosilimele kanopapeanga kanolemo mele molko, Mini Kake Telimuni 'Eno Pulu Yemonga yembo manjiku molko, yembo kake telime molangi.' nipili.' nimbe Pulu Yemone na 'Yembomanga popotondoli yemomolko yemboma temane peangamo tokosilikuanandani.' nimbu na mako torumumunge akusipu eno ungu mare tondolomundupu nimbusipu pepátondu.

17 Akumunge na Kirasi Yesusi-kinie pea taputopokongonotelembolomonga Pulu Yemonga kongonomo tendeliomonga na 'Papu telio.' nimbu pilipukonopu silio.

18 Nane ungu te lupe paa naa nimbusimbo. Kirasini na lipetapondolemo-na nane ungumu nimbusipuulu, tondolo, mare teliomonga yembo lupema Pulu Yemonga ungume pilku likutelemele aulkemo akisindendulu akume mindi nimbusimbo.

19 Mini Kake Telimuni na tondolosirimumunge naneulu tondolomare terindu-ne§ kanokolie yembo lupemaaku teringi. Aku kongonotembondo Kirasingetemanepeangamopalikoleawili Jerusalleme pulopolopotopsipuliekoleamanga pali topo silipupukolea Illirikame poropinjtoposipupora sirindu.

* **15:11:** Konana 117:1. † **15:12:** Jesini yrenomimkingi Depisi merimu, Depisini Yesusi kalopa lsimu temanema OuSamuele 16:5-13, Mateyu 1:6,17, 21:9, Aisaya 11:1, LipeOraSirumu 5:5. ‡ **15:12:**

Aisaya 11:10. § **15:19:** Ulu tondoloterengitemanemare LipeMundoromuYema 14:8-10, 16:16-18, 25-26, 20:9-12, 28:8-9, ungu telusipe mele PeKorini 12:12, Ipuru 2:3-4.

20 Ou kepe kinié yandopa yandopa kepe, 'Kirasinge imbimu naa pilimele koleamanga yunge temane peangamo 'paa piliengi!' nimbu andopo topo siembo.' nimbu pilio. "Ye tene ulke ponga ou polorumune ola ulke naa takambo.' nimbu aku sипу teambo.' nimbu pilio.

21 „Nane 'Teambo.' konopu lelio mele, bokune ungu te molemo, akumu isipe:

'Yembo ou yunge temanemo naa toko siringi yembomane yu kanonge.

Ungumu naa pilieringi yembomane

aku ungumunge ungu pulumu pilinge.*

nimbe molemo. 'Aku sipe mele nane 'ungu naa pilieringi yemboma nimbu siembo.' konopu lelio..

15:22-33 Pollone Romo Yembomando "Ombo Kanambo." Nirimu Ungumu

Kolomongo Awili 16 Pollone Yembo Lupe Lupema "Molaa." Nirimu Ungumu

22 Aku nimbu pilipu aku kongonomo ou ya tepo molio kongonomone eno Romo yemboma ombo kanombo aulkemo wale awisili pipi silimo.

23 Nalo kinié ikoleamanga na kongono tembo mare naa lemo, nane ponie awisili 'Eno ombo kanamboa!' konopu lepo molorundu, akumunge

24 'na kolea Sipéne pumbondo ou eno ombo kanopolie pumbo.' konopu leker. 'Na eno-kinie konopu sипу pea tapu topo molomolo kinie pe na liku tapondoko kolea Sipéne mundu-pengi.' nimbulie 'Aku sипу tembo.' konopu lepo molio.

25 Kinié aku telka nalo isili-ou Pulu Yemonga yembo† Jerusalleme molemente pupu lipu tapondo-pukuru.

26 'Kirasinge yembo, kolea Masedonia kinie Akaya poropinjiselonga moloringi yembomane Pulu Yemonga yembo Jerusalleme moloringimenga yembo koropama liku tapondongendo kou mone toya toko liku maku toringi ,kou monema simbo pukuru.‡

27 Enono pilkulie 'Aku teamili.' ningu toya toko siringi nalo pundu mele toringila. Yembomanga minime lipe tapondolemo melema ou Juda yemboma-kinie perimu aku Pulu Yemonga mele peangama yembo lupema-kinie naa perimu akume siringi akumunge yembo lupemane pundu mele tongendo kalkundu lipe tapondomba melema Juda yemboma skimili papu tekemele.

28 Akumunge na ikongonomo tepo pora simbondo ou Jerusalleme pupu ,kolea Akaya kinie Masedonia poropinjiselo yembomane liku maku toko na siringi, kou monema yemboma sindi-pupulie nimbomone, pe kolea Sipéne pumbondo ou kolea awili Romo ombo eno kanombo.

29 Na pilkiru, ombó kinie Kirasini eno tepea kondomba ulu paa awisili na membo ombó.§

30 Angokeme, nane enondo tondolo mundupulie nimbondo: "Na 'Lipu tapondamili.' ningu na-kinie mindili siku Pulu Yemo nanga ningu

* **15:21:** Aisaya 52:15. † **15:25:** "Pulu Yemonga yemboma" nirimu akumu Kirasinge yembomando nirimu. Unga pulu te inie yakondo 1:7*. § **15:26:** Lipe Mundoramu Yema 11:29-30, 24:17, temanemondo nirimu. OuKorini 16:1-4, PeKorini kolomongo-awili 8,9selo. Korini akumu Akaya poropinji sukundu lierimu kolea awilimu. § **15:29:** 23,28 Pe Pollo sike Romo purumu temanemo Lipe Mundoramu Yema 28:14-31 molemo. Nalo yuyu pilipe naa purumu. Ele yemane yu akune mengo purungi (Lipe Mundoramu Yema kolomongo awili 27-28 palii).

mawa tendeko molangi." nikiru. 'Awili Yesusi Kirasi* sike.' nimbu tondolo mundupu pilimolomonga kepe, Mini Kake Telimuni olio anjo yando konopu mondolemolo ulumu silimomonga kepe, akuselonga 'aku tendangi.' nimbu mawa tekero.

³¹ Pulu Yemondo nanga ningu mawa tendekolie, 'Kolea Judia disiriki[†] Kirasinge temanemo naa pilku lsingi yembomane na teko kenjiku mindili naa siengi. Nane Pulu Yemonga yembo Jerusalleme molemelema lipu tapondombo kinie kanoko peanga kanangi.' nieyo.

³² 'Na Pulu Yemone 'Kapola, pu.' nimu liemo ene molemelena na konopu silipu ombo eno-kinie pea wale mare tapu topo molomolomonga altopa konopu enge nipili.' ningu aku siku Pulu Yemo mawa tendayo.

³³ 'Olio konopu pe nipili taka liku molangi.' nilimo Pulu Yemo eno-kinie pali molopili. Sike aku tepili.

16

¹ Olionga kemulu ambo Pimbi, yu Sengiria taono Kirasinge yembo talapemo* lipe tapondoli kongono te tendelemo ambomo, yu ombá kinie kanoko peanga kanoko

² yu Awilimunge ambo te kene ningu "Molamili ou." nindengi. 'Eno Pulu Yemonga yemboma[†] molkolie aku siku teko, yuni Pulu Yemonga, yembo awisili tondolo mundupe lipe tapondopa, na kepe lipe tapondorumu kene yu umbune te pemu liemo liku tapondangi.' nimbu mawa tekero.

³ Na kinie pea Kirasi Yesusinge kongono terimulu ambo Pirisilla kinie ye Akuwilla kinie[‡] "Manda molembeleye?" nindengi.

⁴ 'Elo toko kondonge kinie uluri molo.' ningulu na liku tapondoringili. Na liku tapondoringilimunge nanu mindi "Ange." naa nikiru; Juda yemboma naa molemele yembo lupe kolea lupe lupe Kirasinge yembo talapemanga yembomane kepe "Ange." nilimelela.

⁵ Kirasinge yembo mare elonga ulkena maku tolemele yemboma "Manda molembeleye?" nindengila.

Nanga paa konopu mondolio pulu lemo ye Epainetasi, yu kolea Esia poropinji sukundu koleamanga pali pulu pulu Kirasinge yemo molorumu yemo, yu "Manda molenoye?" nindengi.

⁶ Enonga kongono tondolo mundupe tenderimu ambo Maria "Manda molenoye?" nindengi.

⁷ Nanga Juda, ye Andoronikasi kinie Juniasiselo, na-kinie pea ka ulkena perimulu,aku yeselo "Manda molembeleye?" nindengi. Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu yemane pali[§] aku yeselo 'Teko kondolembele ye peangaselo.' nilimele. Na Kirasinge yemo ou naa molambo elo Kirasinge yeselo moloringili.

⁸ Yu Awilimunge yemo molemomonga yu konopu mondolio ye Ambilliatasi "Manda molenoye?" nindengi.

⁹ Olio Kirasinge kongono pea telemolo ye Upanasi kinie nanga pulu lemo konopu mondolio ye Sitakisi kinie "Manda molembeleye?" nindengi.

¹⁰ Apellesi, Kirasinge yemo molorumumunge mindili norumu nalo Kirasi mundupe siye naa kolopa tondolo mundupe ambolorumumunge yu kanoko kapi nilimele,aku yemo "Manda molenoye?" nindengi.

* **15:30:** bokumunge alsena anjokondo "6.Bikpela", "23.Krais". † **15:31:** Jerusalleme akumu

Judia disiriki sukundu lierimu kolea awilimu. * **16:1:** bokumunge alsena anjokondo "43.sios".

† **16:2:** ungu pulu te inie yakondo 15:25*. ‡ **16:3:** yu ambo yeselonga temanemo Lipe

Mundorumu Yema 18:2-3,18-19,26. § **16:7:** bokumunge alsena anjokondo "1.aposel".

Aritopullasinge ulkena pelemele yemboma "Manda molemeleye?" nindengi.

¹¹ Nanga ‛Juda, ye Erotiane "Manda molenoye?" nindengi.

Nasisasinge ulkena pelemele yembomanga mare Awilimunge yembo molemelema "Manda molemeleye?" nindengi.

¹² Awilimunge kongono tondolo munduku tenderingili ambo Tiripina kinie Tiriposaselo "Manda molembeleye?" nindengi.

Nanga konopu mondolio pulu lemo ambo Pesisi, Awilimunge kongono tondolo mundupe tendelemo ambo tela, akumu "Manda molenoye?" nindengi.

¹³ Awilimuni 'Nanga yemo molopili.' nimbe mako torumu ye Rupasi* kinie yunge anumu kinie "Manda molembeleye?" nindengi. Kanu ambomone nanga anumu mele molopa na nokolemola.

¹⁴ Asinikiritas, Pellekono, Emesi, Patoropasi, Emasi keme, enonga angenupili eno kinie pea molemele yema kinie "Eno manda molemeleye?" nindengi.

¹⁵ Pillollokasi keme Jullia[†] keme Nerusi keme yunge kemulu keme Ollimpasi keme Pulu Yemonga yembo[‡] eno kinie pea molemele yemboma pali "Manda molemeleye?" nindengi.

¹⁶ 'Olio pali Kirasinge yemboma' ningu anjo yando yemboma kangulkus[§] "Manda molembeleye?" niengi.

Kirasinge yembo talapemane pali "Eno manda molemeleye?" ningu mundukumili.

16:17-20 Yembo Marene Kirasinge Yembo Talapemo Sungu Siringimenga Ungumu

¹⁷ 'Ungu te kamu niembo.' Angokeme, nane eno tondolo mundupulie nimbondo: Yembo marene Kirasinge yembo talapemo sungu sikū, ou mane siringi pilku lsingi ungume 'naa piliengi!' ningu ungu lupe lupema ningu silimelemonga Kirasinge yemboma pilkulie, Kirasinge ungumu ou pilimele mele kelko pilku sunduku teko kenjinge kene* kanu yemboma kanoko kondoko molaa. Aku yemboma-kinie nondoko telune tapu toko naa molangi.

¹⁸ Kanu yembomane olionga Awili Kirasinge kongonomo naa tendedeleme kene eno-kinie telune naa molangi. Enonga kalkundu ulume mindi konopu mondoko telemele.[†] Yembomane 'Eno sike nikimili.' ningu piliengi! ningu kolo toko 'ungu peangama mare nikimulu' ningu kondi tolemele aku ungume Kirasinge yembo marene 'Iungumu sike ungumu. Iungumu kolo.' ningu naa apuruku kondoko we walu pilku limele yemboma ningu embambo silimele.

¹⁹ Enone ‛Awili Kirasinge, ungume pilku liku ambolko kondolemele mele yembomane pali pilimelemonga na eno-kinie awili tepo konopu sипу molio, nalo 'Eno ulu peangama paa pilku kondangi. Ulu kerime pilku tengenauke te paa naa liepili.' konopu lekero.

* **16:13:** Mako 15:21 ye imbi telu sipemo, ye telu sipemonje? † **16:15:** 'Jullia yu Pillollokasinge ambomonje.' ningu pilimele. ‡ **16:15:** ungu pulu te inie yakondo 15:25*. § **16:16:** "kanguluengi." nimbe molemo akumu Giriki-ungune "kere toko nongo nunu niengi." nimbe molemo. OuKorini 16:20. * **16:17:** inie yakondo 14:13,20,21, PeKorini 6:3. † **16:18:** akumu ungu iko mele torumu molo yakondo 14:1-6 akune langi nongemando nirimu ungu akumunje?

20 'Nanga yemboma konopu pe nipili taka liku molangi.' nilimo Pulu Yemone nondopa mele 'Eno Romo Kirasinge yembomane kurumenga nomi, Setene kimbuni kambiliengi.' nimbé.[‡]

Olionga Awili Yesusini eno we kondo kolopa molopili molangi.

**16:21-24 Yembo Marene Romo Yembomando "Manda Molemeleye?"
Niringi Ungume**

21 Na pea kongono tapu topo telembole ye Timotini[§] "Eno manda molemeleye?" nimbe nimbe mundukumu. Nanga ,Juda,^{*} ye LLusiasi keme[†] Jesono keme[‡] Sosipate keme akumene kepe "Eno manda molemeleye?" ningu ningu mundukumilila.

22 Na Tetiasi, Pollone nikimu mele pilipu i pepámo tondokoro yemone Avilimunge yemola molopolie "Eno manda molemeleye?" nimbu nimbu mundukuru.[‡]

23 Na Pollo kinie Kirasinge yembo talape ya molemelema kinie yunge ulkena 'pea peamili waa.' nimbe nokolemo ye Gayasini[§] "Eno manda molemeleye?" nimbe nimbe mundukumu.

Ya kolea awili Korini kou mone kinie koleamonga kongonoma kinie nokolemo ye Erasitasi kinie^{*} olionga angenu Kuwatasi kinie elone "Eno manda molemeleye?" ningulu ningu mundukumbili.

24 (Olionga Awili Yesusi Kirasini eno pali we kondo kolopa molopili molangi. Sike aku sipe tepili.)[†]

16:25-27 Pulu Yemonga Imbi Lipe Ola Mundundoli Ungu Te

25-27 „Kinié olione Pulu Yemonga imbi alieli lipu ola mundundemili., Na temane peangamo topo siliomone kinie, Yesusi Kirasindu nimbu silimolomone kinie, Pulu Yemone eno konopu manda tondolo mundundumbe. Itemane peangamo ou lopi tepe perimu ungumu.[‡]

Yu ponie paa awisili Pulu Yemone ou nimbe para naa sirimu nalo pe kinie mele 'Mona lepa olio piliengi!' nimbelie nimbe para sikimu. Molopa Mindi Puli Pulu Yemone 'Ma koleana yembo talapeman pali 'Itemanemo yu sike ungumu.' ningu tondolo munduku pilku kanu ungumu pilku liku tengen panjiku teangi.' nimbe yuni ungu umbu tondoromume pilku yemboma ningu siringi yemando "Mona liepili ningu para siee." nirimu. Kanu kinie kanu ungu ningu siringi yemane 'Yemboma paa piliengi!' ningu enonga bokumenga sukundu kanu temane peangamo wendo ombá mele ningu siku boku toringi nimbe pelemo. Yesusi Kirasini olionga nimbe tenderimumunge Pulu Ye yu manjipe pilipe konginjeli pelemo yemo, yunge imbi kamu ola molopa mindi pupili. Sike aku sipe tepili.

(Aku pea nikiru.)

[‡] **16:20:** OuPuluPulu 3:15; bokumunge alsena anjokondo "42.Seten". § **16:21:** LipeMundoru-muYema 16:1. * **16:21:** "Nanga ye" nikimu olio pilipu sundulimolo. Pollone yunge lapalini kalko lsingi yembomando nirimu molo yunge Juda talape yembomando nimbe nirimunje? † **16:21:**

Lipe Mundorunu Yema 13:1. [‡] **16:21:** Lipe Mundorunu Yema 17:5-9. § **16:23:** Ye Gayasinge ungu talo Lipe Mundorunu Yema 19:29, OuKorini 1:14. * **16:23:** Ye Erasitasinge ungu talo Lipe Mundorunu Yema 19:22, PeTimoti 4:20. † **16:24:** Iungumu, pala () akune sukundu molemomo, Pisini ungune kepe, Ingillisi ungu toringi boku marenga molemo, marenga naa molemo. Pulu Yemonga ungumu paa pilku kondolemele yembo marene pilkulie, 'Pollone i pep mo ou topa mundumbendo iungumu naa torumu. Ye tene pe konopuni pilipelie walu torumu.' ningu pilkulie 'Bokune sukundu naa molopili.' nilimele. [‡] **16:25-27:** Ou lopi tepe perimu pe kinié nimbe para sikimu ungu akumunge ungu pokore Epesasi 3:3-6.

OU-KORINI Pollone KORINI Yemboma Pepá OU Topa Sirimu Bokumu

Pollone I Pepá Topa Sirimumunge Ungu Pulu Mare

Pollo kinie yuni pepá topa sirimumenga ungu pulu mare inie yakondo gomo 714 molemo.

Kolea Korini akumu Akaya poropinjinge kolea awilimu. Akumu Giriki yemboma moloringi kolea te. Pollo wale talo sipe koleamanga andopa Yesusinge ungumu nimbe silipe andopalie Korini kepe purumula (Lipe Mundorumu Yema 18:1-17). Yu akune molopili Kirasinge yembo talape te akune pulu polko moloringi, aku yembo talapemo lipe tapondopa molorumu.

Nalo Pollo yu aku koleamo mundupe siye kolopala awili Epesasi pupe molorumu kinie walse Kirasinge Korini yembo talape moloringine umbune mare wendo orumu pilipelite 'Eno lipu tapondambo.' nimbe ipepámo eno topa sirimu. 'Ungume mimi siku pilku, molko kondangi.' nimbe pepámo topa sirimu (Ou-Korini 16:7-9, Lipe Mundorumu Yema 20:31).

'Enone 'Sike.' ningu tondolo munduku pilimele mele siye kolongenje.' konopu lepalie Pollone mini-wale mundupe konopu awisili lipe mundupe molorumu mele nimbe sipe, eno konopu telumu naa panjiku kapola naa moloringimunge ungu mare nimbe, amboma kinie yema kinie ulu mare teko kenjeringimunge ungu mare nimbe, anjo yando kote tenderingimunge ungu mare nimbe, ulsu yembomane kuru popo toko kaloringi langimenga ungu mare nimbe, ambo ye pulime kinie ye ambo lilime kinie molko kondonge mele nimbe sipe, Pulu Yemonga Minimuni yemboma 'Teaa.' nilimo mele pilku liku naa telemene kinie umbunema wendo olemo mele nimbe sirimula. Maku toko mimi siku Pulu Yemo popo toko yunge imbi liku ola mundundunge mele nimbe sipe, Mini Kake Telimuni Kirasinge yemboma tondolo lupe lupema we silimomonga ungu mare nimbe sipe, konopu mondonge ulumu paa olandopa mele nimbe sipe, yembo kololime lomboroko ola molonge mele ungu mare nimbe sirimula. Aku ulumene Korini yemboma umbune sirimumunge aku ulumenga Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo mele Pollone eno lipe tapondopa ungu peangama nimbe sirimu.

1:10-6:20 munge ungu pulumu inie anjokondo 1:10 molemo. 7:1-16:12 ungu mare walseringimenga ungu pulumu inie anjokondo 7:1 molemo.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

*Kolomongo Awili 1-4 KIRASINGE YEMBOMA KEREPALE NAA NINGU,
ENO ENONO ENONGA IMBI LIKU OLA NAAMUNDENGI UNGU MARE*

1:1-3 Pollone Pep mo Tombando Pulu Polopa Torumu Ungume

¹ Na Pollo, Pulu Yemone na walsipe mako torumu-ne Kirasi Yesusingi "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipe mundorumu yemo,* na kinie olionga Kirasinge ungumu pilieli, angenu Sositenisi pea molopololie ipepámo topo sikiru.

² Pulu Yemonga yembo talape kolea awili Korini molemelema,† Kirasi Yesusi kinie tapu toko molemele-na Pulu Yemone "Nanga yembo manjiku

* ^{1:1:} bokumunge alsena anjokondo "1. aposel". † ^{1:2:} bokumunge alsena anjokondo "43. sios".

molko yembo kake tepili molangi waa.” nirimu yemboma, eno kinie kolemanga pali olionga Awili Yesusi Kirasinge imbimu‡ liku ola mundunduku popo tolemele yemboma kinie, eno pali ‚ipepámo topo sikiru.‘ Awilimu olionga kepe enonga kepe pali Awilimu.

³ Olionga Lapa Pulu Yemo kinie Awili Yesusi Kirasiselone eno we kondo kolkolo, ‘Eno konopu pe nipili taka liku molangi.’ niengili.

1:4-9 Kirasinge Korini Yemboma Moloringimunge Pollone Pulu Yemondo “Ange” Nirimu Temanemo

⁴ Eno Korini yemboma Kirasi Yesusinge yemboma molemele-na Pulu Yemone eno we kondo kolopa tepa kondorumumunge nane Pulu Yemondo aliei “Ange.” nimbu molio.

⁵⁻⁶ Nane enondo Kirasi manda telemo temba mele temane peangamo topo sirindu ungume ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilku Isingi kulu eno-kinie ulu peangama wendo orumu. Kirasini enonga nimbe tenderimumunge Pulu Yemone yunge ungume enone ningu kondonge tondolomo kinie, yunge ungumenga pulume pilku kondonge tondolomo kinie, sirimu-ne kanu tondoloselo kinie we tondoloma pali eno-kinie pepili molemele.

⁷ Aku siku molemele-na eno Awili Yesusi Kirasi omba mona angilimbe-monga konopu siku nokoko molemele kinie Mini Kake Telimunge tondoloma pali yuni sirimu eno kinie pelemo.

⁸ Olionga Awili Yesusi Kirasi ombá walemo wendo ombá kinie ‚Pulu Yemone, mongo simbe ulu te eno-kinie naa pepili.’ nimbe yuni ‘Eno aliei enge ningu molangi.’ nilimo mele pe kepe nimbé. §

⁹ Enondo yunge Malo olionga Awili Yesusi Kirasi* pea “Tapu toko molangi waa.” nirimu Pulu Yemone ulu “Tembo.” nilimoma paa sike telemo. ‚Eno-kinie aku sipe ulu peangama wendo, orumumunge pilipulie ‚Pulu Yemo kinie aliei ange nilio.†

1:10-17 Kirasinge Korini Yembo Talapemo Konopu Lupe Lupe Pepili Moloringimunge Ungu Te‡

¹⁰ Angokeme, olionga Awili Yesusi Kirasinge§ imbi lepo ‚umbune te eno kinie pelemomonga,* ungu te mawa tekero: ‘Eno konopu paa telune mindi pupili, ungu telumu mindi ningu, kapola kapola molangi. Lupe lupe naa molangi. Eno yembo talape telumu mindi molko konopu telumu pepili molangi.’ nimbu mawa tekero.

¹¹ Nanga angokeme, kerepale ningu irinele teko molemele mele ‚ambo, Killoinge yembo marene ‚ongo, na ningu siringi.

¹² Enone telemene nikiru mele niembo: Eno marene ningendo: “Olio Pollo lombili pulimolo.” nilimele. Marene “Olio Apollosi lombili pulimolo.” nilimele.

‡ **1:2:** bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”, “23. Krais”, “28. nem”. § **1:8:** Unku pulu te Ou-Tesallonaika 3:13*. * **1:9:** bokumunge alsena anjokondo “32.2. Pikinini Bilong God”, “6. Bikpela”, “23. Krais”. † **1:9:** 1:9 pora nimbendo nilimo ungu akumu 1:4-9 molemo mele pilipelie lipe tere lendepa “Ange.” nirimu. ‡ **1:9:** inie anjokondo 3:1-9,21-23. § **1:10:** bokumunge alsena anjokondo “28. nem”. * **1:10:** akune Pollone Korini yemboma kinie umbune te perimumunge ungu mare nirimu. Umbune akumu: Kirasinge Korini yemboma kapola kapola naa moloringi. Umbune te: Ye tene ulu te paa tepa kenjerimumundu nirimu ungumu inie anjokondo 5:1-13 molopa; te: Anjo yando kote tenderingimunge ungumu 6:1-11 molopa; te: Wa ulu kerinele teringimunge ungumu 6:12-20 molemo.

Marene "Olio Pita[†] lombili pulimolo." nilimele.

Marene "Olio Kirasi lombili pulimolo." nilimele.

¹³ „Nambemune aku siku nilimeleye? „Kirasi yu awisiliye? „Na, Pollone 'Eno lipu tapondambo.' nimbu unjo perana kolondorunduye? Eno no lindingendo Pollonga imbi leko no linderindiyi?

¹⁴⁻¹⁵ Nane eno Korini yembo mare no naa linderindumunge yembomane "Olio Pollonga imbine no lsimulu." manda naa ningemonga eno papu no naa linderindu. Nane Kiripasi kinie Gayasiselo sike no linderindu nalo yembo mare pea molo.

¹⁶ (Sike, mare pea no linderindula. Sitepanasi kinie yunge ulkena peringi yemboma kinie no linderindu lemo. 'Akume mindi no linderindu.' konopu lekero. 'Mare pea molonje.' nimbu pilkiru.)

¹⁷ Kirasini na "No lindi-pou." nimbe lipe naa mundorumu. Yunge temane peangamo "Toko sindi-pou." nimbe lipe mundorumumunge „na yemboma no lindilipu naa andolio." Kirasinge temane peangamo andopo tombondo yembo pilipe konginjeli pelemomane temane lupe lupe tolemele mele na aku sipu naa tolio. 'Aku sipu tembo kinie Kirasi „kolorumu, unjo peramo yunge engemo naa peli none tendepo, aku unjo peramonga tondolomo[‡] topo manie mundumbo.' nimbuaku naa telio.

1:18-2:5 Kirasi Yu Pulu Yemonga Pilipe Konginjelmu Kinie Tondolomo-Selo Molemomonga Ungu Te

¹⁸ Sike Kirasi kolorumu unjo peramonga ungu nilimolomo mindili nongo molko kenjinge aulkena pulimele yembomane ningendo: 'Uluri molo. Akumunge lipe tapondomba tondolo te naa pelemo.' nilimele. Nalo olio lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe yu-kinie pea molopo kondomolo aulkena lipe mondomu yemboma olione 'Unjo peramonga ungumu Pulu Yemonga tondolo pelemo ungumu.' nimbu pilimolo.

¹⁹ „Aku siku ninggu pilimelemonga, ungu te Pulu Yemonga bokune molemo, akumu isipe:

"Pilipe konginjeli pelemo yembomanga
pilipe konginjelmu
nane topo manie mundumbo.
Yembomane 'Sumbi sipu pilimolo.'
nilimele yembomanga
konopume tepo embambo simbo."
nirimu kanamu.[§]

²⁰ „Pulu Yemone aku sipe pilieli yemboma topa manie mundumbe, liemo kinié yembo mare pilipe konginjeli pelemo yemboma kinie, Mosisini sirimu ungu manema pilku kondoko yemboma mane silimele yemboma kinie, ulume pali pilkulie kerepale nilimele yemboma kinie, kanu yembomando nambolka nimoloye? Ya ma koleana konopuni tondolo munduku pilimele ulume pali Pulu Yemone aku ulume tondolo te naa pelemo mele naa lipe ora sirimuye? „Aku ulume tondolo te naa pelemo mele lipe ora sirimu kanamu."

²¹ „Akumu nambepo pilipulie nikiruye? „Pulu Yemo pilipe konginjeli pepili molemomonga ma koleana pilipe konginjeli pelemo yembomane yu molopa pilimo mele manda naa pilinge akumunge olione Yesusi kolorumu ungumu nimbu silimolo kanu ungumundu pilipe konginjeli yembomane

[†] **1:12:** Pisini ungune "Pita" ningu toringi molemo nalo Giriki ungune "Sipasi" ningu toringi molemo, akumu sike Pitanga imbi te. Ungu te Jono 1:42. [‡] **1:17:** Kirasi kolorumu unjo peramonga tondolo te yuyu naa perimu. Kirasi kolorumu ulumunge tondolomo perimu. Ungu mare inie anjokondo 2:2, Gallesia 6:12-14. [§] **1:19:** Aisaya 29:14, Jeremaya 8:9.

"Aroma toko, ningu kenjikimili." nilimele ungu akumuni 'Aku ungumu sike.' ningu tondolo munduku pilimele yemboma Pulu Yemone lipa tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipa yu-kinie molko kondonge aulkena lipa mondolemo.*

²² Juda yembomane "Pulu Yemone ulu tondoloma telemo mele ulu mare kanamili." nilimele;† Giriki yembomane 'Olio pilipe konginjeli peangama pepili. Olio ulumenga pulume paa pilipu kondamili.' ningu mindili siku kongono telemele.

²³⁻²⁴ Nalo olione Yesusi unjo perana toringi kolorumumunge temanemo mindi andopo topo silimolo. Aku ungumu Juda yembomane 'ungumu we pilku ulu tondolo mare naa kanokolie "Aku ungumu, ungu kerimu. Paa kapola molo." nilimele; Giriki yembomane 'ungumu we pilku ungumunge pulumu naa pilkulie, "I ungumu aroma ungumu." nilimele; nalo Pulu Yemone Juda yembo mare kinie, Giriki yembo mare kinie 'Nanga yemboma molangi waa.' nirrimu 'pilierimulu, yembomane kanu ungumu pilipulie, 'Aku ungumuni Pulu Yemone lipa mundupe olio sirumu ye nomi, Kirasimu‡ molopa telemo mele nimbe silimo ungumu. Yu Pulu Yemonga tondolomo; yu Pulu Yemonga pilipe konginjelimu.' nilimolo.

²⁵ Ma koleana yembo marene 'Pulu Yemone konopuni pilimo ungu mare aroma topa pilimo.' nilimele nalo yuni konopuni aroma topa pilimo mele kepe paa olandopa; yembomane 'Paa pilipu kondolemolo.' nilimele mele maniendopa. Pulu Yemone ulu mare telemo kinie yembomane kanokolie, 'Aku ulume enge te naa pelemo.' ningu kanolemele nalo 'enge te naa pelemo' nilimele ulumenga tondoloma kepe paa olandopa, yembomane 'Ulu tondoloma tekemolo.' nilimele tondoloma paa maniendopa.

²⁶ Angokeme, ou Pulu Yemone 'Nanga yemboma molangi waa.' naa nipiili moloringi mele kinié altoko mimi siku pilieni! Yembomane eno kanokolie 'Eno awisili pilipe konginjeli yemboma moloringi.' naa niringi. 'Eno yembo awisili yemboma nokoli engemo pelemo.' naa niringila. 'Eno awisili enonga anda-kolepama imbi molorumu.' naa niringila.

²⁷ Nalo ma koleana yembomane yembo mare kanokolie, 'Yembo konopu naa peli yembo aroma tolime.' nilimele yemboma Pulu Yemone mako topa 'Nanga yemboma molangi.' nilimo; 'Yembo enge naa peli yemboma.' ningu kanolemele mako topa 'Nanga yemboma molangi.' nilimo. 'Nanga yembomando aku siku ningu pilimele yembo pilipe konginjeli pelemo yemboma kinie, 'Olio enge pesemo.' ningu pilimèle yemboma kinie, pipili kolangi.' nimbe Pulu Yemone kanu we yemboma mako topa 'Nanga yemboma molangi waa.' nilimo.

²⁸ Ya ma koleana imbi naa molemo yemboma kinie, yembomane kanoko keri kanolemele yemboma kinie, yembomane 'yembo koropama' ningu kanolemele yemboma kinie, akume Pulu Yemone mako topa 'Nanga yemboma molangi.' nirrimu. 'Yembo imbi molemoma kinie, tondolo pelemo yemboma kinie, aku yemboma we yembo koropama molangi.' nimbe, kanu we yemboma 'Nanga yemboma molangi.' nimbe mako torumu.

²⁹ 'Yembo tene nanga kumbi-kerena yuyu kapi nimbe yunge imbi lipa ola manda naa mundumbe.' nimbelie Pulu Yemone kanu sili yemboma mako torumu.

³⁰ Pulu Yemone yuyu eno 'Kirasi Yesusi kinie pea tapu toko molangi.' nimbe lipa mundorumu-ne yu kinie pea molemele kanumu. Pe kinié Pulu Yemone olio pilipe konginjelimu kinie konopuni mimi sipe pilieli

* ^{1:21:} bokumunge alsena anjokondo "8. bilip", "21.2. kisimbek". † ^{1:22:} Mateyu 12:38-39.

‡ ^{1:23-24:} bokumunge alsena anjokondo "23. Krais".

ulumu kinie silimo akumunge pulumu Kirasi yu. Kirasini ,olionga nimbe tenderimu ulu akumuni, Pulu Yemone olio 'yembo sumbi nilime molko, nanga yemboma manjiku molko yembo kake telime molangi.' nilimo. Kirasini tenderimu ulumuni 'Eno teko kenjeringimunge molko kenjiku mindi punge aulkena wendo wang'i, ulu pulu kerimene eno altopa naa ambolopili.' nilimo.§

³¹ Akumunge Pulu Yemonga bokune ungu te nilimo mele mindi teamili. Aku ungumu siipe:

"Yembo tene 'Konopu sipu kapi niembo.' nimu liemo
Awilimuni yunge tenderimumunge pilipelie
Awilimu mindi konopu sipe kapi nimbe
imbi lipe ola mundundopili."*
nilimo kanumu mele teamili.

2

2:1-5 Pollone Kirasinge Unjo Peramonga Ungumu Mindi Nimbe Sipe Andorunu Ungu Te

¹ Angokeme, ,akumunge nanga nanu pilipe konginjelimu kinie ton-dolomo kinie naa pepili terindu mele* niembo;. Na eno moloringine ombolie Pulu Yemonga ungumu eno nimbu simbondo pilipe konginjeli olandopa pelemo yembomane ungume sulu teko ningu kondolemele mele naa nirindu.

² 'Na eno kinie molopolie 'Yesusi ye nomi Kirasimu yu mindi konopu kimbu sipu molopolie, yu unjo perana toringi kolorumu mele mindi paa konopu kimbu sipu molopo, eno akumu mindi piliengi nimbu simbo.' nimbu molopolie 'pilipe konginjeli pelemo yembomane nilimele mele naa nirindu,. Ungu lupe te konopu kimbu sipu mane naa siembo.' nimbu ou pilierindu.

³ Na ombo eno kinie molopo 'ungume nimbu sirindu, kinie na enge te naa perimu. Pipili kolopo alifeli mini-wale mundupu molorundu.

⁴ 'Temane peangamo, eno topo simbondo pilipe konginjeli pelemo yembomane nilimele mele ungume naa nimbu sirindu. 'Nanga pilipe konginjeli olandopa pelemomone eno konopu alowa teangi,' nimbu eno ungume tondolo mundupu naa nimbu sirindu. 'Mini Kake Telimunge tondolomone na lipe tapondolemo kinie kanokolie nimbu sikiru mele pilku liengi.' nimbu yunge tondolomone ungume eno nimbu sirindu.

⁵ 'We yembomane pilipe konginjeli pepili ungume ningu kondolemelenje pilkulie "Sike nikimili." ningu tondolo munduku pilimelanje kapola naa telka. Pulu Yemonga tondolomo mindi kanokolie "Yunge ungumu sike." ningu tondolo munduku piliengi!' nimbu ungume aku sipu we nimbu sirindu.

2:6-16 Pulu Yemonga Minimuni Olio Pilipu Kondomolo Ulu Pulumu Silimo Ungu Te

⁶ 'We yembomando pilipe konginjeli yembomane ningu silimele mele sike nimbu naa silio, nalo Pulu Yemonga ungumu kamu pilku kondolemele yembomando ungume nimbu simbondo pilipe konginjeli pelemo ungume nimbu silio. Nalo aku pilipe konginjelimu ya mana yembomane pilku kondoko ningu silimele mele paa molo. Ya ma koleana nokoko kamako

§ ^{1:30:} Romo 3:24; bokumunge alsena anjokondo "3. baim bek". * ^{1:31:} Jeremaya 9:24. * ^{2:1:} inie yakondo 1:18-31.

molemele yembomane ungu mane silimele mele ungu mane naa silio.
„Mulu ma pora nimbé kinie, enonga engemo pora nimbé.

⁷ „Nane nilio mele lupe., Nane Pulu Yemonga konopu peanga pepa pilipe konginjeli ungume mundi nimbu silio, aku ungumu Pulu Yemone mulu maselo ou naa tepalie olio tepa kondopa ‘Yu kinie pea molangi.’ nimbe, nimbe panjerimu nalo aku ungumu ou lopi tepa perimumu kinié mindi kamu mona lemo, aku ungumu mindi nimbu silio.

⁸ „Nane pilipe konginjeli nikiru, akumu ya ma koleana nokolemele ye kamakoma naa pilimene. Pilimelanje tondolo pa teli pelemo ye Awilimu[†] ‘unjo perana kolopili.’ ningu uku toko naa panjilimela.

⁹ Nalo ,aku ungumunge, ungu te ,Pulu Yemonga bokune, toringi nilimo, akumu isipe:

‘Pulu Yemo konopu mondolemele yembomo yuni tepe kondopa melema nosindilimo mele yembo telumuni kepe mongone naa kanoko, ungu te naa pilku, konopuni naa pilieringi.’[‡]
nilimo kanumu,

¹⁰ nalo Pulu Yemone ‘Yunge Minimuni tei.’ nirimu kinie Minimuni olio kanu lopi terimu ulumu lipe ora sirimu.

Yunge Minimuni melema pali mimi sipe kanopa, Pulu Yemonga konopune ulu tondolo pelemoma kepe kanolemo.

¹¹ Yembo tene yembo te konopuni pilimo mele naa kanolemo. Yembo tengia minimuni mindi yuyu konopu lémō mele kanopa pilimo. Aku sipele Pulu Yemo yuni konopuni pilimo mele yembo tene naa kanolemo, Pulu Yemo yunge Minimuni mindi kanolemo.

¹² Pe Pulu Yemone yunge Minimu olio sirimu-ne Pulu Yemone olio tepe kondopa we silimo mele pilimolo. ‘Olio ya ma koleamonga tondolo te lsimulu.’ nimbu naa pilimolo.

¹³ Akumunge nane ungu nimbu silioma ma koleana pilipe konginjeli tene naa nimbu silio. ‘Pulu Yemonga, Minimuni na mane sipe ‘Ningu si.’ nimbe ungu umbu tondolemo ungume Pulu Yemonga Minimu konopune molemo yemboma nimbu silio.

¹⁴ Pulu Yemonga Minimu konopune naa molemo yembomane Pulu Yemonga Minimuni nimbe silimo mele naapilklu limele. Pulu Yemonga Minimu konopune molemo yembomane mindi Pulu Yemonga melema liku mimi siku pilimele akumunge Pulu Yemonga Minimu konopune naa molemo yembomane ‘Aku melema uluri molo.’ ningu pilku sundulimele.

¹⁵ „Nalo, Pulu Yemonga Minimuni ambolemo yembomane melema pali pulume mimi siku pilku apuruku kondolemele. Nalo we yembomane Pulu Yemonga Minimu konopune molemo yemboma manda kanoko naa apuruku, ‘Teko kondokomele.’ molo ‘Teko kenjikimili.’ ningu manda naa pilku nilimele.

¹⁶ „Pulu Yemone konopuni pilimo mele manda naa pilimelemonga ungu pulu te Pulu Yemonga bokune nilimo, akumu isipe: „

‘Nawene Awilimu konopuni pilimo mele manda kanopa pilipe,

Awilimu manda mane simbeye?’[§]

nimbe molemo kanumu. „Akumu sike, nalo olio ,Pulu Yemonga Minimu konopune molemo yembomane, Kirasi konopuni pilimo mele* aku sipu pilimolo ,akumunge Awilimuni pilimo mele manda pilimolo..”

[†] **2:8:** Konana 29:1, Lipe-Mundorumu-Yema 7:2, Epesasi 1:17, Jemisi 2:1; bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”. [‡] **2:9:** Aisaya 64:4. [§] **2:16:** Aisaya 40:13. ^{*} **2:16:** Pillipai 2:5-11.

3

*Kolomongo Awili 3 Kirasinge Korini Yemboma Lupe Lupe
Moloringimunge Ungu Te*

*3:1-9 Kirasinge Yembomanga Kongono Tendeli Yemboma Pulu Yemonga
Kongono Tendeli Yemboma Molemele Ungu Te**

¹ Angokeme, ‚aku nikirumunge, na eno kinie molopolie, yemboma Pulu Yemonga Minimunilimo mele pilku liku telemene yemboma mane silio mele eno aku sipu manda mane naa sirindu. We mana yembo, ‚umbu konopuni mindi pilimele yemboma, mane silio mele eno aku sipu mane sirindu. Kirasinge ambolango pamema mindi moloringimunge

² nane eno ame mindi sirindu.[†] ‚Eno langi enge nilime manda naa nonge.’ nimbu kanopolie langi enge nilime naa sirindu. Kinié kepe langi enge nilime manda naa nonge.

³ Enonga ou-konopu-wemane eno ambolopili molemelemonga mana yembomane telemene mele telemene. Eno ‚Yembomane teko nosikimili mele nane aku sipu telkanje papu.’ ningu yemboma-kinie konopu keri panjiku, anjo yando irinele téko, aku ulume telemene, akumu konopoume pepili molemelemonga telemene.[‡] ‚Aku ulu telemelane eno Mini Kake Telimuni kamu ambolemo yemboma naa molko, yunge ungumu naa pilimele mele lipe ora silimo..

⁴ „Enone i siku mele telemene: „ Yembo tene nimbendo: “Na Pollonga yembomo.” nilimo. Tene nimbendo: “Na Apollosinge yembomo.” nilimo. Aku siku nilimele yemboma we mana yemboma mindi naa molemeleye?

⁵ „Apollosi kinie Polloselo nambemune arenale teko kerepale nilimel- eye? „ Apollosi naweye? Pollo naweye? Apollosi olto Awilimunge kendemandeselo mindi. Awilimuni kongono lupe lupe sirimu yeselo molopolie, aku kongonomo terimbulumunge eno ‚Kirasi sike.’ ningu tondolo munduku pilieringi[§] aulkemo akisinderimbulu yeselo mindi molembolo.

⁶ Nane langi umbu torundu; pe langi umbu tondorundu koleana Apollosini andopa no mundorumu; nalo Pulu Yemone ‚Langime toko-rako nimbe opili.’ nirimu.

⁷ Akumunge yembo langi umbu tondolemomo imbi naa molemo; yembo ponieno andopa no silimo yembomo kepe imbi naa lamolemo; Pulu Yemone ‚Langime wendo opili.’ nilimo aku yemo mindi imbi molemo.

⁸ Yembo langi umbu tolemo yembomo kinie ponieno andopa no silimo yembomo kinie aku yemboselonga kongono te olandopa te maniendopa molo. Aku yemboselone ‚Pulu Yemonga, kongono mindi tengelemonga telembele mele mimi sipe kanopa apurupe yu-mele-mele mele kalomba.

⁹ Apollosi olto kinie Pulu Yemo kinie tapu topo kongono telemolo yema; eno Pulu Yemonga ponie mele, ‚akumunge yu mindi olandopamo.,

*3:9-15 Kirasinge Yembomanga Kongono Tendeli Yemboma Ulke Takoli
Yemboma Mele Molemele Ungu Te*

Eno Pulu Yemone ulkemo takopa molemo mele molemelela.

¹⁰ ‚Na eno moloringine ombo pulu polopo ungume mane sirindu kinie, Pulu Yemone we kondo kolopalie ‚Na ulke takoli kongonomonga pilipe konginjeli pelemo yemo molopili.’ nimbe tondolo te we sirimu. ‚Eno yunge

* ^{3::} kinie 3:21-23 molemomonga ungu te inie yakondo 1:10-17. [†] ^{3:2:} inie anjokondo 14:20, Ou-Pita 2:2, Ipuru 5:11-14; bokumunge alsena anjokondo ‚31. pikinini- 31.4. tok bokis’. [‡] ^{3:3:}

Romo 6:6; bokumunge alsena anjokondo ‚29. olpela bel’. [§] ^{3:5:} bokumunge alsena anjokondo ‚8. bilip’.

ulkemo angiliepili.' nimbe na aku tondolomo sipelie lipé mundorumune eno moloringine ombo, 'Ulke angilimbemonga ponga polangi.' nimbu mana koume talape topo noserindu, aku koumenga ola yembo tene ulkemo takopa molemo. Nalo ulke takolemele yembomane mimi siku pilku kondoko ulke takangi.*

¹¹ Ulkemo ola takonge koume nane talape topo noserindu akume Yesusi Kirasi yu.[†] Yembo tene alowa tepa kou lupe mare manda naa nosimbe.

¹² Yembo marene ,Pulu Yemonga ulkemo, kanu koumenga ola takongendo kou gollo kinie, kou sillipa kinie, kou mone ololandopa pulimo koume kinie, aku mele peangamane takoko, marene unjo kinie angi kinie rasi-witi unjo aku mele kerimene takoko, telemele.

¹³ Pe Pulu Yemone yemboma kote tendepa pilimbe walemo wendo ombá kinie ulkemo takolemele mele mona lemba. Kanu walemo kinie tepe tene 'Yembomane kongono teringime teko kondoringinje molo teko kenjerenginje?' nimbe manda manjimbe.

¹⁴ „Manda manjimbe kinie, yembo tene manie talape topa lemo koumenga ola[‡] ulke takombamo tepene naa nomba pora simu liemo yu mele kalolimu limbe.

¹⁵ Molo yembo tene ulke takombamo tepene nomba pora simu liemo aku kongono tembamonga mele kalolimu naa limbe. Kanu yembomo yuyu ,Pulu Yemone, lipé tapondopa 'Mindili naa nopili.' nimbe yu-kinie molopa kondomba ulu pulumu[§] simbe nalo yu, tepene yembo te nombá telemo kinie yembomane liku tapondoko yu wendo limele kinie tepene kamu naa nolemo yembomo mele molomba.

3:16-17 Kirasinge Yemboma Pulu Yemonga Ulkemo Molemelemonga Ungu Te

¹⁶ Eno Pulu Yemo molemo ulke suluminia* paa kake telimu molemele; Pulu Yemonga Minimu enonga konopune sukundu molemo; akumu eno naa pilimeleye?

¹⁷ Akumunge yembo tene Pulu Yemonga ulke suluminia[†] paa kake telimu teka kenjemu liemo Pulu Yemone kanu yembomo teka kenjimbela. Pulu Yemonga suluminiamo 'Yunge suluminia kake telimu.' nilimo, aku suluminiamo eno enono, akumungeaku sipe teka kenjimbe yembomo yuni yu kepe teka kenjimbe.

3:18-23 Olionga Yemanga Imbime Lipu Ola Mundundupu Kapi Naa Nindemili Ungu Te (3:1 pulu polko kanani.)

¹⁸ Eno enono konopuni kolo toko naa piliengi! Enonga yembo tene yuyu pilipelite, ma koleana yembomane 'Olio pilipe konginjeli pelemo yemboma molemolo.' ningu pilimele mele yuni aku sipe 'Pilipe konginjeli yembomo molio.' nimbe pilimeti liemo 'Aku sипу nimbu naa piliembo.' nipili. 'Mana yembomane na kanokolie 'Aroma toli yembomo.' ningu kanangi.' nipili. Aku sipe nimbé kinie sike pilipe konginjeli yembomo molomba.

¹⁹ Mana yembomane pilkulie 'Akumu pilipe konginjelimo.' ningu pilimele mele Pulu Yemone kanopalie 'Kekelepa toli ulumu.' nimbe kanolemo. Akumunge ungu te yunge bokune molemo, akumu isipe:

* ^{3:10:} 'Pulu Yemonga ungumu yemboma mane singendo paa mimi siku pilku mane siku kondangi.' nimbe nirimu. † ^{3:11:} Kirasi ulke simu molemo ungu te Epesasi 2:20-21. ‡ ^{3:14:} inie yakondo 3:10-11. § ^{3:15:} bokumunge alsena anjokondo "21.2. kisim bek". * ^{3:16:} inie anjokondo 6:19, Pe-Korini 6:16, Epesasi 2:20-22, Ipuru 3:6, Ou-Pita 2:5. † ^{3:17:} inie anjokondo 6:19, Pe-Korini 6:16, Epesasi 2:20-22, Ipuru 3:6, Ou-Pita 2:5.

'Yembo marene yemboma teko kenjingendo
enonga konopune pilipe konginjeli pelemomone
ulume telemele nalo

Pulu Yemone aku telemele ulume kanopalie
'Aku pilkulie tekemelemonga eno enono melu leko
nomi suku mundukumili.' nimbe kanolemo.'[‡]
nimbe molemo kanumu.

²⁰ Akumunge ungu te pea molemola, akumu isipe:
'Awilimuni pilipelie,
konopune pilipe konginjeli pelemo yembomane
konopuni pilimele mele eno naa lipe tapondomba.
'Pilimele mele uluri molo.' nimbe pilimo.'[§]
nimbe aku sipe molemo.

²¹ Akumunge altoko yemanga imbime kapi ningu liku ola naa mundundengi.* Melema pali enonga.

²² ,Na, Pollo kepe Apollosi kepe Pita[†] kepe, ma koleamo kepe konde mololi
ulumu kepe kololi ulumu kepe, kinié lemo melema kepe pe lemba melema
kepe, akume pali enonga; ,eno liku tapondongendo áku tapu yema kinie
melema kinie pelemele; ;

²³ eno Kirasinge yemboma, Kirasi Pulu Yemonga yemola, ,akumunge elo
kinie olio kinie melema pali enonga kene anjo anjo talape yu-mele-mele
manda molame!,[‡]

4

*Kolomongo Awili 4 Kirasini "Nanga Kongonomo Tende-Paa." Nimbe Lipe
Mundorumu Yemanga Ungu Te*

*4:1-5 Awilimuni Yunge Kongono Tendeli Yema Telemele Mele Apurupe
Pilimo Ungu Te*

¹ Apollosi olto molembolo mele yembomane pilku kanonge mele isipe:
Olto Kirasinge kongono tendeli kendemandeselo molopolo, ungu ou
lopi tepa perimume Pulu Yemone ou nimbe pára naa sirimu unguma*
nokopo yemboma nimbu silimbolo yeselo molembolo. 'Aku siku yeselo
molembele.' ningu piliengi liemo papu.

² Yembo tene yembo tenga kongono tendelemo yembomone yunge awili
nokoli yemone 'Tei.' nilimo mele paa mimi sipe pilipe tepili. Mimi sipe
pilipe naa temu liemo kapola molo, eno pilimele.

³ ,Nane kongono telio mele, enone molo kote tendelemo ye tene kanoko
apurulo, 'Mimi sipe tepa kondolemonje.' ningu, kanongi liemo uluri
molo.' nimbu konópu kimbu sipu naa molio. Nanu kepe telio mele naa
apurulio.

⁴ Nane nanga konopuni pilipulie 'Pulu Yemone "Tei." nilimo kon-
gonomo tepolie, sike ulu te tepo naakenjilio.' nimbu pilio nalo 'Nane sike
tepo naa kénjilio. Ye sumbi niímu molio.' nanu manda naa nimbo.[†] Nane
kongono telio mele Awilimuni yuyu pilipe apurulimo.

⁵ Akumunge, 'Awilimuni ombo kote piliepili.' ningu nokoko molkolie
isili-ou enone yembomane ulume telemele mele naa apurengi. Yu ombalie
sumbulune pelemo ulume 'Pa teline mona liepili.' nimbe, yembomane

* ^{3:19:} Jopo 5:13. § ^{3:20:} Konana 94:11. * ^{3:21:} ungu pulu te inie yakondo 3:1-9*. † ^{3:22:}
inie yakondo 1:12*. ‡ ^{3:23:} inie yakondo 1:10,12, 3:5-9. * ^{4:1:} inie anjokondo 11:25. † ^{4:4:}
bokumunge alsena anjokondo "45. stretpela man".

ulume tengendo konopuni pilimele mele mona nimbe pára simbe. Aku temba walemonga Pulu Yemone olione telemolo mele pilipe apurupelie ‚tepo kondolemolo ulumenga, olio kapi nimbé.

4:6-13 Korini Kirasinge Yemboma Enono Enonga Imbime Liku Ola Mundoringi Ungu Te

⁶ Angokeme, „nane ‘Nokoli yembomanga ungume mimi siku pilku kongono teko kondangi.’ nikiru mele ‘Eno lipu tapondambo.’ nimbu ‘Apollosi oltone teembolo mele kanangi.’ nikiru. ‘Tembolo mele pe kanokolie ungu te pelemomonga[‡] pulumu eno manda sumbi siku piliengi!’ nimbu molio. Kanu ungumu isipe:

‘Pulu Yemonga bokune “Teangi.” nilimo mele
mindi mimi siku pilku teangi.
Enone ulu te lupe naa teangi.’

nimbe molemo mele pilkulie yembo tenga imbimu liku ola mundunduku yembo tenga imbimu toko manie mundunduku naa teangi.

⁷ ‘Eno ‘Awilime molemolo.’ nilimele angokeme, ‘Olio imbi molopili. Yembo lupema imbi naa molopili.’ nawene nimuye? Eno mele peanga Isingime ‘Pulu Yemone, naa sirimuye? Pe tondolo Isingime Pulu Yemone simu liemo nambemune enonga imbime enono liku ola munduku kapi nilimeleye?

⁸ § ‘Mele awisili koronga manda lsimulu. ‘Minimunge, mele awisili nosipu kapola molemolo.’ ningu pilimeleye? ‘Koronga ‘Kirasi kinie, kamako kingime molopo yemboma nokolemolo.’ ningu pilimeleye?* Aku liemo olto pea siku siyu naa molemolo akumu keri. Nalo ‘Eno aku siku naa molemeli, konopu lekero. ‘Eno paa sike ye nomi kingime molemelanje papu. Aku lelkanje olto eno pea kingime molemela. Aku lelkanje papu.’ konopu lekero. ‘Nalo olio isili ou kingime naa molemolo..’

⁹ ‘Olio molemolo, mele nane pilkirumu niembo: ‘Olio Kirasini “Nanga kongonomo tende-paa.” nimbe lipe mundorumu yema[†] olio paa maniedopa.’ konopu lekero. Kote tendeko “Toko kondangi.” nilimele yemboma mele molemolo. ‘Yemboma konopu siku kanoko molangi toko kondangi.’ ningu penana sukundu mundulimele yemboma mele molemolo. Mana yemboma kinie angelloma kinie yembomane pali olio neme-neme ningu kanoko molemeli.

¹⁰ Kirasinge temanemo andopo nimbu silimolomonga yembomane olio ‘Ye aromama.’ nilimele nalo eno ‘Korini Kirasinge yemboma, ne ‘Kirasinge yemboma molemolomonga olio pilipe konginjeli pelemo yemboma molemolo.’ nilimele. Olio ‘Kirasini kongono sirimu yema, ndo ‘Eno enge te naa pelemo.’ nilimele; enone enono ‘Olio enge paa pelemo.’ nilimele. Oliondo ‘Eno imbi naa molemo.’ nilimele nalo enone enono ‘Imbi paa molemo.’ nilimele.

¹¹ Olio ‘Kirasini ‘kongonomo tende-paa.’ nimbe lipe mundorumu yema, sike ou molorumulu mele kinié kepe we molemolo. Olio paa engelene kolopo, no wakane kolopo, mulumbale sungu-mengu nilime panjilimolola. Olio ‘paa mindili nongo, kolangi.’ ningu wale awisili kopene tolemele. Olio tenga taká lipu molomolo ulke te naa angilimo.

¹² ‘Kou mone lipu langi kinie melema limolondo, oliolio mindili siyu kongono telemolo. Yembomane olio iri toko “Molko kenjengi!” nilimele

* **4:6:** Tena pelemonje naa pilimolo. Iungumu Giriki-ungune molemo mele pilku sundulimele.

§ **4:8:** Osia 12:8, Lipe Ora Sirimu 3:17. * **4:8:** Pollone ‘Korini yemboma paa iri tambo.’ nimbelie aku sipe ungu iko topa walserimu. † **4:9:** bokumunge alsena anjokondo “1. apostel”.

kinie olione pundu topo "Pulu Yemone eno tepa kondopili." nilimolo;‡ 'Pulu Yemonga kongono telemolomonga, yembomane olio mindili silimele kinie pundu topo ungu te naa nimbu umbunema we melemolo;

¹³ yembomane olio ungu taka tondoko ningu kenjilimele kinie olione eno pundu topo ungu peangama nilimolo. Ou kepe, pe yandopa kinié kepe, yembomane 'Olio yembo paa koropa, yembomane langi nurupulu toko ltelememele mele molemolo.' ningu pilimele.

4:14-21 Pollone Korini Kirasinge Yemboma Liepi-Liepi Topa Nirimu Ungu Te

¹⁴ 'Eno pipili kolangi.' nimbu nane iungumu pepána naatokoro. 'Eno nanga paa konopu mondolio ambolangoma.' nimbu ungu te liepi-liepi topo ipepámo tokoro.

¹⁵ 'Eno Kirasinge ungumu mimi siku piliengi!' ningu nokolemela tapu ye paa awisili, tene tausini mele, molemelanje enonga lapa awisili naa molemela. Nane Kirasi Yesusinge ungumu ou pulu pulu eno nimbu sirindu kinie 'Temane peanga akumu sike.' ningu tondolo munduku pilieringimunge na enonga lapamo molorundu, 'eno nanga ambolangoma moloringi mele molemele.'

¹⁶ 'Na enonga lapamo molio, eno nanga ambolangoma molemele, kene nane eno tondolo mundupu mawa tepolie nimbondo: 'Ulu telima kanokolie mimi siku manda manjiku teangi.' nikiru.

¹⁷ 'Aku teangi.' nimbu Timoti eno molemelena 'Opili.' nimbu lipu mundukuru. 'Yu Kirasinge yemo molopa yu-kinie olto Kirasinge kongono pea andopo telemolomonga, yu nangā konopu mondolio kangomo. Yuni Awilimunge kongonomo mimi sipe nokolemo. Nane Kirasi Yesusinge ungume pilipulie tepo molio mele altoko piliengi nimbe simbe. Na Kirasi kinie molopolie tepo molio mele kinie, Kirasinge yembo talapemanga§ andopo 'Teangi.' nimbu mane silio mele kinie, telu sipe. 'Aku sipe mele Timotini eno altoko piliengi nimbe simbe.'

¹⁸ Enonga yembo marene 'Pollo naa ombá.' konopu leko kara puku mongo kondolemele.

¹⁹ Nalo Awilimuni na "Pu." nimu liemo na paa sike eno molemelena non-dopo ombó. Ombolie kara puku mongo kondolemele yembomane ungu nilimele mele mindi pilimbondo naa ombó. 'Eno sike tondolo te pelemonje 'molo Pulu Yemonga kongono naa teko ungume we nilimelenje.' nimbu kanombo ombó.

²⁰ Pulu Yemo ye nomi kingi molopa nokolemo* yemboma ungu mindi naa nilimele. Yunge tondolomone yunge kongono teko yunge yemboma sumbi siku molemele akumunge 'ne kara puli yemboma sike tondolo pelemonje.' nimbu kanombo.

²¹ Nane eno nambolka uluri tembo kinie 'Peanga.' konopu lekemeleye? 'Na ka-pulse membo ombo eno ka-pulsene topo mane simbo kinie peanga.' konopu lekemeleye? Molo nane eno molongena ombo konopu mondopo taka lipu mane sipu kondo kolombo kinie 'Peanga.' konopu lekemeleye? Eno piliee.

‡ **4:12:** LLuku 6:27-28. § **4:17:** bokumunge alsena anjokondo "43.sios". * **4:20:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom".

5

Kolomongo Awili 5-6 POLLONE "KIRASINGE KORINI YEMBOMA KINIE ULU KERIME WENDO ORUMUME MUNDUKU SIYE KOLKO "KAMU MANIE PUPILI." NIENGI." NIRIMU UNGU TE

Kolomongo Awili 5 Pollone "Enonga Angenu Tene Ambo Te Kinie Wa Ulu Kerinele Telemo Yemo Makorangi." Nirimu Ungumu

5:1-5 Wa Ulu Kerinele Teli Ulu Te Kirasinge Korini Yemboma Kinie Perimu Ungu Te

¹* Eno-kinie wa ulu kerinele teli ulu te wendo olemo mele temane toko silimele akumu na pilkiru. Kanu ulumu ulsu molemele yembomane[†] teko kenjilimele mele maniendopa, iulumu olandopa. Enonga ye tene lapanga ambomo yu lipe memba andolemo.[‡]

² ‚Enonga angenu ye tene aku sipe telemomonga, enone ‘Olio yembo peangama molemolo.’ ningu enono nambemune kapi nilimeleye? ‚Enonga imbi liku ola munduku ulume telemele mele munduku siye kolkolie, konopu keri panjiku kola teko, tepa kenjilimo ye kanumu ‘Eno kinie tapu topa naa molopili.’ ningu toko makoroko ulsu mundulimelanje papu.

³ Sike nanga kangimu eno kinie naa molemolo nalo nanga konopumuni ‘Eno kinie molemolo.’ konopu lepolie, na pea molemelanje yunge kotemo pilipulie “Yu tepili.” nilke mele ou na pilipu molio.

⁴ ‚Enone tengen mele pilkirumu niembo:’ Olionga Awili Yesusi Škinie maku toko molonge kinie na konopuni enonga maku tongemo nokombo none temba, olionga Awili Yesusing engemo eno kinie molombala.

⁵ ‚Aku sipe maku topo molomolo, kinie ne tepa kenjilimo yemo ‘Kurumenga nomi, Setenene * yu nokopili.’ ningu yu Setene liku siengi. ‚Ya mana, Setenene yunge kangimu tepa kenjimbe mindili nombá kinie ‚yu konopu alowa tembarje. Pe, Awilimu omiba yembomanga kote pilimbe walemonga ‘Yemonga minimu kolea kerine naa pupe mindili nomba, yu-kinie pea molopa kondomba.’ ningu yemo yu kinie aku siku teangi.

5:6-13 Pollone Kirasinge Korini Yembomando “Wa Ulu Kerinele Telemo Yemo Toko Makorangi.” Nirimu Ungumu (5:1 pulu polko kanani)

⁶ ‚Eno kinie ye te molemomone ambo te kinie tepa kenjipe molopili, enone enono kapi nilimele akumu paa kapola naa telemo. Paa teko kenjilimele. Pillawa akoli mele isi pillawana mundukulie pillawa teko mimi telemele kinie isi paa wallo-koltene pillawa awisili akolemo mele[†] eno naa pilimeleye?

⁷ Akumunge, ‚Juda yembomane ou teringi mele pilkulie, isi oume toko ltekolie, isi naa peli pillawa kondemo molangi. ‘Pulu Yemonga angellomone olio naa topa we omiba pupili.’ ningu Juda yembomane sipisipi walomo toringi mele Kirasini ‘enonga sipisipi walomo mele molambo tangi.’ nimbe kolo wangopa kolondorumumunge eno sike

* **5:1:** Akumu umbune talo sipemo. Umbune kise pali inie yakondo 1:10** nimbe silimo. [†] **5:1:** bokumunge alsena anjokondo “2. arapela lain”. [‡] **5:1:** ‘Yemonga anumu kolorumunjé.’ ningu pilimele. Pe lapane altopa ambo te lipelie, pe lapa yu kolorumula.’ ningu pilimele. Kanu yemone terimumunge ungu mane te LLipai 18:8, UnguManema 22:30, 27:20. § **5:4:** bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”, “23. Krais”, “28. nem”. * **5:5:** bokumunge alsena anjokondo “42. Seten”. [†] **5:6:** bokumunge alsena anjokondo “49. yis”.

pillawa konde mele molemele. „Aku kene ne yemo ‘isi mele molemo.’ ningu yu makorangi..”

⁸ Aku kene ‚Pulu Yemonga angellomone we ombo pupe Juda yemboma naa torumu mele konopu siku pilingendo Juda yembomane ísime pali liku lteringi mele,[‡] Kirasi olionga nimbe kolondorumu mele konopu sipu pilimolondo ulu pulu kerime kinie tepo kenjilimolo ulume pali kinie ‘isi oume mele’ nimbu mundupu siye kolopo, yu kapi nimolondo Pulu Yemone ‘ulu kake telime’ nimbe kanolemo ulume tepo, ungu sikema mindi nimbu molamili. „Aku ulume pillawa isi naa pelimu mele..”

⁹ Nane ou pepá te topo sirindu akumu[§] isipu nimbu topo sirindu: ‘Wapora toli yemboma kinie eno telune tapu toko naa molangi.’ nirindu kanumu.

¹⁰ „Nalo aku nirindumu,, ulsukundu molemele yembomane wapora toko, yembomanga melema kanoko yama mengo, yembomanga melema kolo toko wa liku, we melema ‘Olionga pulu yema.’ ningu liku anjiku popo toko melema kalko silimele yembomando naa nirindu. ‘Kanu yemboma kinie tapu topo naa molopo mundupu siye kolamili.’ nilimelanje ya ma koleamo kamu munduku siye kolemela, ‘akumu manda molo..’

¹¹ Nane pepá topo sirindumunge pulumu isipe: ‘Yembo tene “Na Kirasinge yembomo.” nimbelie wa ulu kerinele tepa, yembomanga melema kanopa yama memba, we melema lipe anjipe ‘Nanga pulu yema.’ nimbe popo topa melema kalopa sipe, yembomanga ungu bulkundu nindipe, no nomba kekelepa topa, yembomanga melema kolo topa wa lipe, temba yembo te kinie paa telune tapu toko naa molangi. Yembo tene ‘Na Kirasinge yembomo molio.’ nimbe aku sipe temba yembomo kinie telune langi paa naa nangila.’ ‘nimbu pepá torundu kanumu..’

¹² Kirasinge yembo naa molko ulsu molemele yemboma telemele mele manda apurumboy? „Akumu nanga kongono te paa molo..” Nalo Kirasinge yembo eno kinie molemelema kanoko apurunge kinie papu. Akumu paa sike enonga kongonomo.

¹³ „Kirasinge yembo talapena, ulsukundu molemele yemboma Pulu Yemone yuyu kanopa apurumbe. „Nalo eno Pulu Yemonga bokune ungu te molemo mele piliengi niembo. Kanu ungumu isipe: „Eno kinie telune tapu topa molemo yembo tene ulume tepa kenjipe mindi tepa molomu liemo kanu yembo kerimu toko makoroko ulsu mundengi.”* nilimo, ‘aku mele pilku teangi..’

6

6:1-11 Pollone Kirasinge Yembomane Kirasinge Yemboma Kote Naa Tendangi Nirimu Ungu Te

¹ „Eno kinie umbune te pea pelemomonga kinié ungu te niembo:”* Eno Kirasinge yembomanga tene Kirasinge yembo te kinie umbune te pelemo kinie nambemune ‘Pulu Yemonga yembo kake telime pilku apurengi.’ naa nimbe, eno mundupe siye kolopa ulsukundu pupe ‘willisi’ kotena pupe kote tendelemoye? Akumu pipili naa telemoya?

[‡] **5:8:** Pillawa isi naa pelimu nonge mele ungu-manemo Wendo Oringi 12:14-20. Bokumunge alsena anjokondo “30. Pasova”, “48. yis” kananila. [§] **5:9:** Pep akumu nambe-eringimunge, olio naa pilimolo. * **5:13:** Unku-Manema 17:7, 19:21, 21:21, 22:21,24, 24:7. Akune “toko makoroko ulsu mundengi.” nimbe naa molemo; “toko kondangi.” nimbe molemo. * **6:1:** akumu umbune yepoko sipemo. Umbune kise pali inie yakondo 1:10**nimbe silimo.

² Molo „pe kote walemo wendo ombá kinie, olio Pulu Yemonga yembo kake telimene ma koleana yembomanga pali kote pilipu ulu telememele apurumolomo naa pilimelemonga[†], ulsukundu puku kote tendelemeleye? Sike olione pe aku sипу ma koleana yembomanga kote pilimoló liemo kinié nambemune enonga kote kangama eno enono manda naa pilimeleye?

³ Pe mulu koleana angellomanga kotema olio pilimoló mele eno naa pilimeleye? Sike pe angellomanga kotema pilimoló liemo ya ma koleamanga ulu kangama manda sumbi sипу apurupu pilimolo.

⁴ Pe ulsukundu yembomanga kote pilinge liemo eno Kirasinge yembomanga umbune te wendo olemo kinie enone nambemune ‘Yembo koropa imbi naa molemoma.’ ‘konopu lemele yembo ulsukundu molemese, yembomane ‘kote pilindengi’ nilimeleye?’[‡]

⁵ Nane ‘Eno pipili kolangi.’ nimbu aku nikiru. Eno ‘Kirasinge ungumu, sike.’ ningu fondolo munduku pilimele yembomanga ye tene enonga kotema apurupe pilimbe ye pilipe konginjeli peli ye te naa molemoye?

⁶ Enonga angenu tene angenu te ‘willisi, kotena memba pupe ‘Kirasi sike.’ ningu naa pilimele yembo ulsukundu molemelena memba pupe nambemune kote tendelemoye?

⁷ Enone enonga yemboma kote tendelemele aku ulumuni eno Kirasinge yemboma telememele mele naa teko molemeleme lipe ora silimo. Enonga yembo tene enonga yembo te ulu te tepa kenjilimo kinie kanu yembomo nambemune we siye naa kolemeyeye? Yembo tene yembo tengə melte kolo topa limo kinie nambemune kanu yembomo we siye naa kolemoye? ‘Eno teko kenjilimele mele we siye kolemelanje papu. ’

⁸ Nalo eno ‘kote tendelemele yemboma, enono kolo toko melema limele. Enono kepe angenalime teko kenjilimele.

6:9-11 Ulu Mare Teko Kenjilimele Yemboma Mulu Koleana Naa Punge Ungu Te

⁹⁻¹⁰ Teko kenjilimele yemboma Pulu Yemo ye nomi kingi molopa nokolemo koleana[§] sukundu manda naa punge akumu eno naa pilimeleye? Iungu nikirumu mimi siku piliee. Paa kolo naa tokoro: Wapora andoko tolemele yemboma kinie, we melema anjiku ‘Olionga pulu yema.’ ningu popo toko melema kalko silimele yemboma kinie, ye tengə ambomo molo ambo tengə yembo kinie wa ulu kerinele telememele yemboma kinie, yema enono ulu kerinele teko, amboma enono ulu kerinele teko, telememele yemboma kinie, wa noli yemboma kinie, yembomanga melema kanoko yama meli yemboma kinie, no nongo kekelepa toli yemboma kinie, yembomanga ungu bulkundu nindeli yemboma kinie, kolo toko yembomanga melema limele yemboma kinie, aku telememele yemboma* Pulu Yemone ye nomi kingi molopa nokolemo koleana manda suku puku naa molonge.[†] Kanu ungumu ‘kolo tokomo. Kanu ulume temolo kinie uluri naa temba.’ ningu naa piliengi!

¹¹ Ou enonga yembo mareaku siku teko moloringi nalo kinié ‘Pulu Yemone enonga ulu pulu kerime, kulumiyetondopa, ‘Eno yunge yemboma

* 6:2: Mateyu 19:28, LLuku 22:29-30. † 6:4: Giriki ungu telumunge ungu pulu talo pelemo. Yembo marene Giriki ungumu kanokolie 6:4 isiku mele topele toko tolemele: “Pe aku temolo kene eno Kirasinge yembomanga umbune te wendo olemo kinie enone enonga ye imbi naa molemo ye koropama kepe mako toko ‘Umbunemonga kote piliengi’ nieyo. ‘Kanu ye koropamane kepe enonga kote pilinge mele olandopa. Ulsukundu kote pilimele yemane kote pilimele mele maniendopa kanumu,’”aku siku mele. § 6:9-10: bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”.

* 6:9-10: Gallesia 5:19-21**. † 6:9-10: Lipe Ora Sirimu 21:27, 22:14-15.

manjiku kene kake telime molangi.’ nirimu. ‘Awili Yesusi Kirasini sike olionga nimbe kolo wangopa kolondorumu.’ ningu tondolo munduku pilieringimunge‡ olionga Pulu Yemonga Minimuni eno kanopalie enonga ulu pulu kerime siye kolopa, ‘konopu sumbi nimbe peli yemboma.’ nimbe kanolemo.§

6:12-20 Olionga Kangimu Mini Kake Telimunge Ulkemo Kene Kangimuni Ulu Te Tepo Naa Kenjemili Ungu Te

12 ‚Enonga umbune te pea pelemo akumunge ungu te niembo: Yembo marene ningendo:’* “‘Nane ulu te teambo.’ konopu liendu liemo manda tembo.” ,nilimele. Akumu sike ungu manemane pali eno naa nokolemo, nalo ‘Ulu telemelamane pali eno naa lipe tapondolemo.’ nikiru. “Ulume pali sike manda tembo. Ungu tene na manda pipi naasimbe.” sike aku siku papu nilimele nalo† ‘Na meltene tondolo mundupe nokopili. Na meltenga kendemandemo molombo.’ naa nimbo.

13 Yembo marene ningendo: “Langime olomonga mindi. Olomo langimenga mindi.” nilimele,‡ akumu sike nilimele nalo pe walse Pulu Yemone “Akume pali manie pupili.” nimbé. ‚Enone kangimuni waka kolemo ulume pali, wa ulu pulu kerinele ulume kepe we tengendo mindi aku siku nilimele nalo, Pulu Yemone kangimu tepalie “Kangimuni andoko wapora tangi.” naa nirimu. Kangimu Awilimunge; kangimu Awilimuni nokolemo.

14 Pulu Yemo yunge tondolomone Awilimu,‡nge kangi kololimu, topa makinjinderimu, aku sipe mele olio,‡nga kangime, kepe pe topa makinjindimbela.§

15 Enonga kangime kinie Kirasinge kangimu kinie ‘kangi telumu.’* ningu naa pilimeleye? Aku liemo na ‚eno, Kirasinge kangimu kinie ambo wapora tolimunge kangimu kinie lipu tere lendembo kinie mandaye? Paa manda molo!

16 ‘Ye te ambo wapora tolimu kinie telune pelembale kinie elo kangi telumu.’ ningu naa pilimeleye? ‚Pulu Yemonga bokune, aku sipe ungu te molemo kanumu. ‚Pulu Yemone nimbendo:’
“Aku ambo yeselo ‚telune pengelemonga,
elo yembo kangi telumu molongele.”†
nirimu kanumu.

17 Nalo Awilimu kinie konopu tengen sipe molomba yembomo yu kinie mini telumu mele molomba.‡

18 Wa ulu kerinele teli ulumu kinie nondoko puku naa molangi. Yembo tene we ulu pulu keri telemo akumene kangimu ulu te naa telemo, nalo yembo tene wa ulu kerinele telemo kinie yunge kangimu yuyu tupa kenjilimo.

19 ‘Enonga kangime Mini Kake Telimunge ulke suluminia kake telimu.‡ Pulu Yemone kanu Minimiu eno sirimu lsingi, enonga konopune molemo.’ ningu naa pilimeleye? Akumunge eno enono naa nokolemele;

‡ 6:11: bokumunge alsena anjokondo “28. nem”, “6. Bikpela”, “23. Krais”. § 6:11: bokumunge alsena anjokondo “45. stretpela man”. * 6:12: akumu umbune kise sipemo. Umbune kise pali inie yakondo 1:10** nimbe silimo. † 6:12: inie anjokondo 10:23, Romo 6:1-2,15-18. ‡ 6:13:

Korini yembomane “Ulume pali manda temolo.” ningendoaku siku niringinje. § 6:14: inie anjokondo 15:51-52, Epesasi 1:19-20, Ou Tesallonaika 4:16. * 6:15: Kangimunge ungu mare inie anjokondo 12:12-31 (12:27 mimi siku kanoko), Epesasi 4:1-16. † 6:16: Ou Pulu Pulu 2:24. ‡ 6:17: Epesasi 5:21-33. § 6:19: ungu pulu inie yakondo 3:16-17*.

²⁰ „Pulu Yemone, mele paa awili tene* eno topo topa lsimu. Aku terimu kene enonga kangimene „ulu telemelamane, Pulu Yemonga imbimu liku ola mundunduku kapi niengi.

7

Kolomongo Awili 7 POLLONE YEMA AMBO LIKU AMBOMA YE PULIMELEMONGA UNGU TE MANE SIRIMU UNGUMU

7:1-16 Yema Ambo Liku Amboma Ye Pulimelemonga Ungu Te Pollone Nirimu Ungu Te

¹ Kinié enone na pepá toko sikulie walsiku pilieringi ungumenga pundu topo niembo: * „Ungu te walseringimunge inikiru: „Ye te ambo naa limo akumu papu.

² Nalo †ye ambo naa lili marene, amboma kinie wapora toko andolemele kene yema yu mele mele ambo liku, amboma yu mele mele ye pangı.

³⁻⁴ Ambo tene yunge yemondo “Pea peambili.” nimbé kinie yemone “Kapola. Pea peambili.” nipili. Aku sipela, ye tene yunge ambomondo “Pea peambili.” nimbé kinie ambomone “Kapola. Pea peambili.” nipili. [†] Akumu ambo yeselonga ulu pulu te kanumu. Ye puli ambomone yunge kangimu yuyu mindi naa nokolemo; yunge kangimu menu yemongala. Aku sipela ambo lili yemone yunge kangimu yuyu mindi naa nokolemo; yunge kangimu menu ambomongala. „Akumunge ambomone molo yemone “Pea peambili.” nimbé kinie “Molo.” ningele aulke te naa lemo.„

⁵ Ambo yeselo we molembele kinie yemone molo ambomone menundu “Telune peambili.” nimbé kinie menuni “Molo.” nimbé kapola naa temba nalo elone konopu telune pupili molkololie “Wale mare telune naa pepolo, kanu walemanga Pulu Yemo kinie ungu nimbu mawa tepo molambili.” ningu, ningu panjikululie kanu walemanga telune naa pengele kinie uluri molo. Pe “Telune naa peambili.” ningu, ningu panjingele walema pora nimbé kinie ‘Wale awisili “Molo.”’ nimbulu telune naa pembolo kinie Setenene[‡] olto ombo kondi tomba kinie kangimu nokopo naa kondombolonje.’ ningulu altoko telune peangili.

⁶ Nane aku nikirumu ‘Eno lipu tapondambo.’ nimbu nikiru. ‘Enone †ye puku ambo liku, teangi.’ nimbe ungu maneaku sipe te naa pelemo.

⁷ Nalo nane ‘Peanga.’ konopu lekero mele isipe: ‘Na †ambo naa lipu, we angilio mele yembomaaku siku yema ambo naa liku, amboma ye naa puku, telemelanje papu.’ konopu lekero. Nalo Pulu Yemone †yuyu konopuni pilipelite, yemboma tondoloma yu mele mele moke tepa silimo. ‘Yembo te ulu te tepili.’ nimbe tondolo te sipe, ‘Yembo te ulu te tepili.’

* **6:20:** Pulu Yemone ‘Yunge Malo olionga nimbe kolo wangopa kolondopili.’ nimbe olio sirimu kanumu; inie anjokondo 7:23, Ou Pita 1:18-19. * **7:1:** Korini yembomane pep toko ungu mare Pollo walseringimenga Pollone eno nimbe sirimu mele ungume isipe: Te: Yema ambo liku, amboma ye pulimelemanga ungu mare (7:1:40); te: yembomane we-melema langi popo toko koyoko siringi langime Kirasinge yembomane noringimunge ungu mare (8:1-11:1); te: Kirasinge yemboma maku toko molkololie kapola tengen mele ungu mare (11:2-16); te: Awilimunge langimu nongo kenjeringimunge ungu mare (11:17-34); te: Pulu Yemonga Minimuni tondoloma sirimu kinie teringimunge ungu mare (12:1-14:40); te: Kirasinge yemboma kolkolie lomboroko ola molongemonga ungu mare (15:1-58); te: Jerusalleme yemboma liku tapondongendo kou-mone liku maku tongemonga ungu mare (16:1-11); te: Ye Apollosi eno moloringine omb monga ungu te (16:12). [†] **7:3-4:** Pisini-ungune 7:3 molemo lupe. Giriki-ungune kinie Ingillisi-ungune kinie molemo mele ya torumulu. [‡] **7:5:** bokumunge alsena anjokondo “42. Seten”.

nimbe tondolo te sipe, aku sipe tondoloma yu mele mele moke tepa silimo limele. §

⁸ Ambo ye naa pulime kinie, ye ambo naa lilime kinie, ambo wayema kinie, nane enondo isipu nikiru: 'Na ambo naa lipu we angilio mele enoaku siku we angiliengi liemo papu.

⁹ Nalo ye mare 'Ambo te pea pelembelanje paa papu.' konopu lemele yema ambo lingi liemo papu. Ambo mare 'Ye te pea pelembelanje paa papu.' konopu lemele amboma ye pungi liemo papu. Kangimuni aku siku wakane kolko aku siku tengendo mindi konopu kimbu siku molonge kinie paa kapola molo. Aku tenge yemboma yema ambo liku amboma ye puku tenge kinie papu.' nikiru.

¹⁰ Ambo yemando nane 'Ulu te teangi.' nimbu ungu mane te sikiru. Akumu sike na nanu naa nimbu sikiru. Nimbo tekero akumu Awilimunge ungu mane te. 'Akumu isipe:,' 'Ambomane enonga yema munduku siye naa kolangi.

¹¹ Molo ambo te yunge menu yemo sike mundupe siye kolomu liemo ye te naa pupe kamu we molopili. Molo 'Altopo ye pambo.' konopu liemu liemo yunge yemo molombana kelepa pupili, konopu telune pupili molangili. Yema enonga amboma "Paa." ningu naa makorangi.' nikiru.

¹²⁻¹³ Ambo ye maredo nane isipu pilipulie nikiru: 'Kirasinge ye te yunge ambo limomo 'Kirasinge ungumu sike.' nimbe naa pilimo ambomo molemo nalo 'Telune molambili.' nilimo liemo kanu yemone yunge ambomondo "Pu." nimbe naa makoropili. Kirasinge ambo te ye pulimo yemo 'Kirasinge ungumu sike.' nimbe naa pilimo yemo molemo nalo 'Ambomo kinie tapu topo molombolo kinie peanga.' konopu lemo liemo ambomo yunge yemo mundupe siye kolopä naa pupili.' nikiru. (Aku nikirumu nanu konopuni pilipulie nikiru. Awilimuni ungu te nimu-ne pilipulie naa nikiru.)

¹⁴ 'Nane aku nikirumunge pulumu isipe:,' 'Kirasinge, ambo tenga yemo 'Kirasi sike.' nimbe naa pilimo yemo Pulu Yemone kanopalie ambomo kinie telune molembelemonga yemo kepe kanopa sewe anjimbela. 'Kirasinge, ye tenga ambomo 'Kirasi sike.' nimbe naa pilimo ambomo Pulu Yemone kanopalie yemo kinie telune molembelemonga ambomo kepe kanopa sewe anjimbela. Aku sipe naa kanolkanje elonga ambolangoma kepe kanopalie 'Eno kalaro mololi ambolangoma. Nanga molo.' nimbe kanolka. Nalo 'Kirasinge ambomanga yema kinie Kirasinge yemanga amboma kinie kanopa 'Nanga yembo kake telime.' nimbe kanolemomonga, enonga ambolangoma kepe kanopalie 'Nanga ambolango kake telime.' nimbe kanolemola.

¹⁵ Nalo 'Kirasi sike.' ningu naa pilimele amboma kinie yema kinie yu mele mele konopuni pilkulie "Pu." ningu makoronge kinie molo enono ulsu pulimele liemo pipi siku "Molo." naa niengi. Aku tengi liemo 'Kirasi sike.' ningu pilimele yema kinie amboma kinie enonga menupili kinie 'ka ulkena mele peangi.' nimbe ungu mane te naa pelemo kene pang'i we siye kolangi. Pulu Yemone "Taka liku molangi." nilimomonga "Telune naa molamili." ningi liemo karaye teko "Telune tapu topo molamili." naa niengi.,

¹⁶ Kirasinge ambo tene 'Nanga yemo konopu alowa tepa Kirasinge yemo molombanje.' nimbe yemo-kinie takalipe molopili. Kirasinge ye tene 'Nanga ambomo konopu alowa tepa Kirasinge ambomo molombanje.' nimbe ambomo-kinie takalipe molopili. 'Taka liku molonge kinie ulu

te wendo ombá mele eno naa pilimele kene ungu te naa nengu taka liku molangi.

7:17-24 Olio Pulu Yemone "Molaa." Nirimu Mele Aku Sipu Molamili Ungu Te

¹⁷ „Ungu pulu te pilipulie nikiru akumu isipe; „Pulu Yemonga yemboma naa moloringi kinie ou Awilimuni mako topa ‘Aku siku molangi.’ nirimu-ne enone yu mele mele aku siku molangi Pulu Yemone ‘Eno nanga yemboma molangi waa.’ nirimu mele kinié kepe Pulu Yemonga yemboma molkolie aku sikula molangi. Aku ungu manemo Kirasinge yembo talapema* pali nimbu silio.[†]

¹⁸ „Isipu mele nikiru: „Pulu Yemone, ‘Nanga yemo molani ou.’ ou naa nipili kanu yemo „Juda yemo molemomonga yu, kangi te kopiseli ye te[‡] molomu liemo kapola Pulu Yemone ‘Nanga yemo molani ou.’ nimbé kinie yuni ‘Kangi kopiseli yemo molio mele naa molambo kene kangimu tepo mimi teambo.’ naa nipili. Molo ye te kangi te naa kopiseli ye te molopili Pulu Yemone ‘Nanga yemo molani ou.’ nimu liemo yu altopa ‘Kangi kopiseli ye te molambo kene kangi te kopisiembo.’ naa nipili.

¹⁹ Kangi kopisilimele ulumuni uluri naa telemo; kangi naa kopisilimele ulumuni uluri naa latelemo. Pulu Yemone “Teaa.” nilimo ungume pilku liku telemele aku ulumu mindi tondolo te pelemo. Akumu mindi Pulu Yemone kanopa yemboma apurulimo.

²⁰ Aku kene Pulu Yemone ‘Eno nanga yemboma molangi waa.’ ou naa nipili moloringi mele kinié yunge yemboma molkolie aku siku molangi.

²¹ „Aku sipu nikirumunge ungu pulumu isipe; „Nu kongono we tendeli kendemande yembo te molani Awilimuni ‘Nanga yembomo molani ou.’ nirimuye? Aku siku molorunumunge nunge konopune umbune te naa pepili. „Aku siku we teko molonu liemo uluri molo..” Molo nu kendemande kongono naa teko we moloni aulke te wendo omu liemo kapola nu aku siku wendo puku we molani.

²² Yembo te kongono we tendeli kendemande te molopili Awilimuni ‘Nanga yembomo molani ou.’ nimu liemo kinié yu Awilimunge we mololi yembomo molemo;[§] kendemande kongonomo naa tendepa we molopili Pulu Yemone walserimu yembomo kinié yu Kirasinge kendemande kongo tendeli yembomo molemo kene ‘kendemande molemele yemboma konopune umbune te naa pepili molangi.

²³ Pulu Yemone eno ‘pali, mele paa awili tene topo topa lsimu* kene eno yembo tenga kendemande kongonomo naa tendangi.[†]

* **7:17:** bokumunge alsena anjokondo “43. sios”. † **7:17:** inie olakondo 7:10-16 nirimumunge ungu pulumu ya 7:17,20,24 molemo. ‡ **7:18:** bokumunge alsena anjokondo “18. katim skin”.

§ **7:22:** Pollone ‘Kendemande yemboma Awilimunge yemboma molemelemonga kendemande yemboma naa molangi.’ nimbe naa nirimu. (Akumunge ungu mare ya 7:21, Epesasi 6:5-8, Kollosi 3:22-25, Ou-Timoti 6:1-2, Pillimono kinie nilimo mele kanani.) Ya 7:22 nikimu akumu ungu iko mele topalie, ‘Kendemande Awilimunge yemboma molemelemonga enonga ulu pulu kerime manie pulimo, kinié ulu pulu kerime kinie Setene kinie akumene kanu kendemande naa nokolemomonga eno sike we yemboma mele molemele.’ nimbe nirimu. * **7:23:** ungu pulu te inie yakondo 6:20*. † **7:23:** Ya 7:20 akune ‘Kendemande yembo molemelema pe Kirasinge yemboma molemele kinie kendemande yemboma we molongi liemo uluri molo.’ nirimu akumu sike nirimu, nalo ya 7:23 kinie 7:22a kinie ungu iko mele topalie, ya 7:23 yuni kendemande yembomando mindi naa nirimu. Yuni Kirasinge yembomando pali nimbido: ‘Ulsukundu yembomanga ungume pilkulie “Teaa.” nilimele mele tengendo Pulu Yemonga ungume naa pilku naa tengi liemo paa kapola molo. Aku naa teangi.’ nimbe nirimunje. Mateyu 22:21 kananila.

24 Angokeme, Pulu Yemone ou olio naa walsepili molorumulu mele kinié aku sipu Pulu Yemone olio lipé tapondopa nokopili aku sipu molamilila.

7:25-40 Ambo Ye Naa Pulime Kinie Ye Ambo Naa Lilime Kinie Kanu Yembomanda Pollone Ungu Te Nirimu Ungumu

25 „Eno pepá toko na sikulie, ambo ye naa pulimelema kinie ye ambo naa limelema kinie tengé mele walsiku pilieringi mele kinié ungu te niembo;„ Aku walsikimilimunge ungu te Awilimuni olio mane naa sirimu. Nalo nanu konopuni pilipulie ‘Teangi.’ konopu lekero mele niembo. Nimbo kinie Pulu Yemone na kondo kolopalie ‘Ungu sikema mindi andoko mane si.’ nimbe na tondolo sirimumunge kinié nimbo mele pilkulie ‘Sike nikimu.’ ningú piliengi liemo manda.

26 „Na konopu lekero mele kanu yemboma enondo niembo;„ ‘Kinié walemonga umbune awisili wendo olemomonga „ambo ye naa puku ye ambo naa lili, yemboma ou molemele mele pe aku siku we molongi liemo papu.” konopu lekero.

27 Nu ambo lsinu liemo ‘Ambomo pupili.’ nini aulke te naa koroyo. Molo nu ambo naa lili ye te molonu liemo ‘Ambo te liembo.’ ningú konopu liku naa mundeni.

28 Molo nu ambo linu liemo ulu pulu keri te naa teleno. Ambo wenepoma ye pungi liemo akumu ulu pulu keri te naa latelemele. Nalo ‘Amboma ye puku yema ambo linge kinie eno kinie umbune awisili wendo ombá.’ nimbu pilipulie ‘Aku ulu umbunema eno kinie wendo naa opili kene aku siku naa tengi liemo papu.’ nimbu nikiru.

29 Angokeme, nane nikiru mele isipe: Walema nondopa pora nimbé tekemo kene wale laye-koltalo pekemóaku walemanga ye ambo lilimene ambo naa lili yema mele molangi.

30 Yembo kola telemelé kola naa teli yemboma mele molko, konopu siku molemele yemboma konopu naa siku molemele yemboma mele molko, meleme topo toko limele yemboma yembo melema naa nosiku we molemele yemboma mele molko,

31 ma koleana melemane ulume telemelé yemboma aku melema konopu kimbu siku naa molangi. Ya ma koleamo kinie melema kinie, kinié lemo kanolemolo melema, pora nimbé tekemo, „altopa konde te wendo ombá tekemo kene aku sili yemboma mele molangi.”

32 ‘Mele awisilini enonga konopume kundupe memba naa andopili.’ konopu lepolie „aku sipu nikiru..“ Ye ambo naa limomone Awilimuni kanopa peanga kanolemo ulume mindi tembando konopu kimbu silimo. ‘Awilimuni konopu sipili.’ nimbelie aku ulume mindi tepa molemo.

33 Nalo ambo limo yemone ya ma koleamonga melema konopu kimbu sipe, ‘Ambomo konopu sipili.’ nimbe yu kanopa peanga kanomba ulume plipe tepa molemo.

34 Aku telemomonga yu konopu talo tepe lipé mundulimo. Ambo ye naa puli molemelema kinie ambo wenepoma kinie enone Awilimunge ulume mindi konopu kimbu siku molemele. Enonga kalkundu kepe minikundu kepe ‘Awilimunge mele kake telimu liepili.’ ningú molemele. Nalo ambo ye pulimene ya ma koleamonga melema konopu kimbu siku, ‘Yema konopu siengi.’ ningú enonga yema kanoko peanga kanonge ulume teko molemele.

35 Nane ‘Eno molko kondoko, umbune te naa pepili molangi lipu tapondambo.’ nimbu “Aku siku teangi.” nimbu nikiru. Enonga ulu tengé aulkemo pipi simbondo naa nikiru. ‘Alieli Awilimunge ulume mindi

konopu kimbu siku teko, ulu sumbi nilime mindi teangi.' nimbu aku sipu nikiru.

³⁶ „Aku sipe nalo, ye te ambo wenepo te kanopalie 'Aku ambo wenepomo limbo.' nimbe ou nimbe panjipelie pe 'Kirasinge yemo molopalie, konopu alowa tepalie 'Naa liembó mangali aku tembo kinie ambomo tepo kenjimbonje.' nimbe pilipelie ambomo limu liemo uluri molo. Molo yunge konopumuni 'Ambomo paa lille.' konopu liemu liemo yu ambomo paa kamu lipili.[‡] Ambo kanumu kamu limu liemo aku tembamo ulu te tepa naa kenjimbe.

³⁷ Molo ye tene 'Ambo wenepomo paa naa limbo.' nimbe yunge konopumuni tondolo mundupe piliemu fiemo, 'Ambomo paa lipili.' ninge aulke te naa liemu liemo, yuni yunge kangimuni waka lembamo yuyu manda mimi sipe nokomu liemo, kapola, yuni ambomo naa limbe kinie yu kepe ulu akumu tepe kondombala.[§]

³⁸ Aku liemo ye tene 'Ambo wenepo te lipili.' ningu ou ningu panjingemo kamu limu liemo akumu tepe kondolemola. Nalo ye tene 'Ambo wenepo te lipili.' ningu ou ningu panjingemo naa limu liemo 'Awilimu manjipe pilipe lipe molombamonga,* akumu paa ulu olandopa peangamo.[†]

³⁹ „Ungu mane te isipe mele pelemo:, Ambo tengá yemo ou naa kolomba kinie yu yemonga menu molemo, pe ye te lupe manda naa pumbe. Nalo menu yemo kolomba kinie 'Ye te lupe pambo.' konopu liemu liemo yu manda pumbe.[‡] 'Ye te lupe naa pupili,' ningu pipi singe aulke te molo, nalo yu ye pumbemo 'Awilimu sike.' nimbe tondolo mundupe pilimbe ye te pupili.[§]

⁴⁰ Nalo na nanu isipu pilkiru: 'Yu kelepa ye te naa pumu liemo yu paa olandopa konopu sipe molomba.' konopu lekero. Aku nikirumu 'Pulu Yemonga Minimuni na "aku siku ni." nikimu-ne pilipulie iungumu eno nimbu sikiru.' konopu lekero.

8

*8:1-11:1 YEMBOMANE WE MELEMA "OLIO NOKONGE PULU YEMA"
NINGU ANJIKU POPO TOKO LANGIME KALKO SILIMELE LANGIME KIRASINGE YEMBOMA NONGE KINIE MANDA MOLO MOLONJE, AKUMUNGE UNGU TE*

¹ Kinié ulsu molemele yembomane we melema anjiku "Olio nokolemele pulu yema." ningu langi popo toko kalko silimele langimenga , ungu te eno Korini yembomane pepá toko na siku walseringimunge ungu te niembo:^{*} Eno marene, „Aku ulumu temolo mele, olio pilipe konginjeli pelemo." „nilimele.. „Akumu sikenje nalo, 'Pilipe konginjeli' aku ulumuni 'Olio kara pangí.' nilimo; yemboma konopu mondoli ulumuni yemboma 'Kirasi sike.' ningi pilimele ulumu tepe tondolo mundundulimo.

² Ye tene 'Na akumu paa pilipu kondolio.' konopu lemo yemo yunge pilipe konginjelimu ou mimi sipe naa pelemo.

[‡] **7:36:** inie nondopa 7:9. [§] **7:37:** 32 Mateyu 19:11-12. ^{*} **7:38:** inie yakondo 7:32 mele. [†] **7:38:** akumu Giriki-ungune molemo mele pilipu sundulimolo. Marene pilkulie, 'yemo" nilimo akumu ambo limo yemo molo. Yemo yu ambo wenepomonga lapa.' ningu pilimele. Akumunge 'Ambo wenepomonga lapane "Simbo." nimu liemo mandala. Molo "Naa simbo." nimu liemo mandala.' ningu, 'Giriki-ungune aku sipe nilimo.' konopu lemele. [‡] **7:39:** Mateyu 19:5-6, Romo 7:2-3.

[§] **7:39:** Pe Korini 6:14. Kolomongo Awili 8 Ungumu* Kurume langi popo toko koyoko siringi langime noringimunge ungu te inie anjokondo 10:23-32. Langime apuruku pilku noringimunge ungu pulu mare Romo 14. ^{*} **8:1:** akumunge ungu pulu te inie yakondo 7:1*.

³ Nalo ye tene Pulu Yemo konopu mondolemo kanu yemo Pulu Yemone yu paa kanopa imbi silimo.

⁴ Aku kene we melema anjiku "Olio nokolemele pulu yema." ningi langi popo toko kalko silimele langime „Kirasinge yemboma, nongemonga ungu te niembo: Eno kinie olio pilimolo, 'Melema anjikulie "Olio nokolemele pulu yema." nilimele aku melema sike melte molo; we kolo toko anjilimele. Pulu ye awisili naa molemele; telu mindi molemo.' akumu olio pilimolo.

⁵ Molo yembomane "Pulu yema" ningi, "Awilime." ningi popo tolemele pulu ye awisili nalo sike mulu koleana molo ma koleana sike molemelanje kepe

⁶ olio „Kirasinge yembomane, pilkimulu, 'Pulu Ye telumu mindi molemo.[†] Yu olionga Lapa. Yu mindi melemanga pali Pulu Yemo. Olio 'yunge yemboma mindi molangi.' nirimu-ne yunge yemboma molemolo. Awili telumu mindi molemo, akumu Yesusi Kirasi. Yuni melema pali terimu; konde mololi ulu pulumu yuni olio „mana yemboma, silimo.' nimbu pilimolo.[‡]

⁷ Akumu „olio mare pilimolo, nalo „Kirasinge, yembo mare akumu naa pilimele. „Kirasinge, yembo marene kanu pulu ye kolo tolime 'Olio nokolemele pulu ye sikema.' ningi pilieringi mele kinié kepe aku siku pilkulie, ulsukundu yembomane we melema popo toko langi kalko silimele langi kanume nongolie, 'Imu pulu ye sikema popo toko kalongi.' ningi pilkulie nolemele kinie eno mimi sipe konopu naa pelemononga 'Tepo kondokoro molo tepo kenjikirunje.' ningi konopu awisili liku mundukulie 'Kanu langime nolemolomonga olionga konopukundu tepo kalaro mondolemolo.' ningi pilimele.

⁸ Nalo langi nolemolo akumene olio Pulu Yemo molemona nondopa naa memba pulimo. Langi naa nolemolo ulumuni Pulu Yemone olio kanopalie 'Ulu te teko kenjikimili.' nimbe kanomba ulu te naa telemo. Molo langi nomulu liemo Pulu Yemone olio kanopalie 'Ulu te teko kondokomele.' nimbe naa lakanomba. „Langimene Pulu Yemone 'olio molko kondokomele molo molko kenjikimili.' nimbe kanomba ulu te naa telemo.,

⁹ Nalo mimi siku kanaa! 'Langi te kapola nomolo.' konopu lekolie nonge kinie uluri naa temba nalo enone 'Aku sipu temolo kinie Kirasinge yembo te konopu tondolo naa pulimo yembo tene kanopalie 'Aku langime nombó kinie tepo kenjimbo.' konopu lemba langime nombánje.' ningi pilkulie 'mimi siku pilku nangi.'

¹⁰ Enonga „pilipe kondolemo yembo te, melte ulke tenga anjiku "Nanga pulu yemo." ningi popo tolemele melemonga ulkena pupe pulu ye kolo tolimu popo toko langi kalko singe langime nombá kinie „Kirasinge, yembo te konopu tondolo naa pupe mimi sipe naa pilimo yembo tene kanopalie 'Yu langi akume pupe nokomo mele na akumu nombó kinie uluri naa temba.' nimbe pilipélie yu kepe sukundu omiba kanu langi pulu ye kolo tolimu popo toko kalonge langi mare nombála.

¹¹ Enonga yembo te 'Pulu ye kolo tolime uluri molo. Langi popo toko aku melemo silimele langime uluri molola.' nimbelie langime nombámonga Kirasinge yembo konopu tondolo naa pulimo yembomo, yunge angenu, Kirasi yunge nimbe kolo wangopa kolondorumu kanu yembomo, 'Kamu

[†] 8:6: bokumunge alsena anjokondo "13. God, god giaman". [‡] 8:6: Ipuu 2:10, Lipe Mundorumu Yema 4:24, Jono 1:3, Kollosi 1:16.

ulu pulu kerime tepe, kamu mindili nomba molopa kenjimbe.' nimbelie aku temba. 'Akumu kapola naa temba.'[§]

¹² Enone aku siku enonga angenu te konopu tondolo naa pulimo yembomo teko kenjiku, yunge konopumu teko embambo silimele kinie Kirasi teko kenjilimelela.

¹³ Akumunge langi noliomane nanga angenumu 'molopa kenjepili.' nilio liemo kapola na aku langime altopo paa naa nombó. Nane ulu te tembomonga yu ulu pulu kerime temba liemo na ulu akumu paa kamu naa tembo.*

9

Kolomongo Awili 8 Pulu Ye Kolo Tolime Melema Popo Toko Kalko Siringimunge Ungu Te

Kolomongo Awili 9 Yesusini "Nanga Kongonomo Tende-Paa." Nimbe Lipe Mundorumu Yemane Manda Tenge Mele Ungu Te

9:1-18 Yesusini Pollo "Kongono Tende-Pou." Nimbe Lipe Mundorumu Yemo Molopa Kongono Terimumunge Mele Kaloli Te Naa Lsimumunge "Papu Naa Likiru." Nirimu Ungu Te

¹ Eno marene "Pollo Yesusini "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipe mundorumu ye te molo." nilimelemonga ungu te niembo.* Na molio mele eno kanolemele. Ungu mane tene molo ulu tene na manda nokopalie tembo mele pipi simbeye? Na Yesusini "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipe mundorumu ye te naa molioye? "Yesusini ye mare "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu yemane yu kanoringi." nikimili akumu, na olionga Awili Yesusi na naa kanorunduye?[†] Nane Awilimunge kongonomo andopo tenderindumunge eno Kirasinge yemboma naa molemeleye? 'Andopo naa tendelkanje yunge yemboma molemelaye?'

² Yembo marene 'Na Yesusini "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipe mundorumu ye te molo.' konopu lemele nalo 'enone aku siku ningu naa pilimele.' konopu lekero. Eno Awilimunge yemboma molemele ulu-muni na Yesusini "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipe mundorumu yemo[#] molio mele lipe ora silimomonga 'Aku sipe yemo naa molemo.' ningu pilinge aulke te molo. ,

³ Nane ulu tepo molima apurukulie 'Aku sili ye te naa molemo.' ningu pilimele, yembomando nane aku sipu pundu topo niembo;[§]

⁴ 'Olio Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu yemane kongono tendelemolomonga, mele kalonge mele, no kinie langi kinie namili siengi.' nilimelanje 'Manda molo.' konopu lemeleye?

⁵ Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu ye wema kinie, Awilimunge angenupili kinie Pita* kinie pea teringi mele na

§ **8:11:** Romo 14:15b. * **8:13:** Lipe Mundorumu Yema 15:20,29, Lipe Ora Sirimu 2:14,20. * **9:1:** Pe-Korini 12:11-12, Gallesia 1:1, 1:15-2:10. † **9:1:** Yesusi lipe mundorumu yema yu lombili andoko yu kanoringi kinie Pollo kango yemo molopa yu wale mare kanorumunje? Naa pilimolo. Nalo yu sike kanoru mu temane te LipeMundorumuYema 9:1-6 (22:6-16, 26:12-18). ‡ **9:2:** bokumunge alsena anjokondo "1. aposel". § **9:3:** 'Pollone ya nirimu ungumu kinie yakondo 9:2 nirimu ungumundi nirimu.' konopu lemele. Nalo marene pilkulie 'Inie maniekondo 9:4 nirimu mele nimbendo nirimu.' konopu lemele. Molo talo pea mandanje? * **9:5:** Pita akumu Giriki-ungune "Sipasi" nimbe molemo. Akumu inie yakondo 1:12, 3:22. Yuni ambo lsimu ungu te Mako 1:30.

aku sipu Kirasinge talapena ambo lipu pea andolkanje manda moloye?

⁶ Molo Banapasi oltone mindit[†] Awilimunge kongono andopo tendelembolomonga mele kalolimu naa lipulu, Awilimunge kongonomo kinie kou kongonomo kinie tere lepo tepo molembolomo 'Manda.' konopu lekemeleye? 'Yesusini lipe mundorumu ye wemane mindi Pulu Yemonga kongonomo telemelomaga mele kalolime limele mele Banapasi olto aku sipu manda naa limboloye?'

⁷ Ami ye nawene ami kongono tepalie yuyu langi korolemoye? No waene ponie ye nawene tepalie yunge waéne mongoma yuyu kepe naa nolemoye? Ye nawene kongi sipisipi ari topalie sipisipi ame naa nolemoye?

⁸ Yembomane konopu lemele mele mindi pilipulie aku sipu nikiru mele sikela. Nalo aku nikiru mele ungu mane te molemola.

⁹ Ungu mane te Mosisini ungu manema sirimu bokune torumu[‡] mele isipe:

'Rasi-witi mongoma wendo pupili.' ningu

kongi kaoma witi unjoma

andoko kambilinge kinie

'Eno witi mare naa nangi.' ningu

kerema pipi singe kinie

kapola naa temba kene pipi naa siengi.

'Kongi kaoma witi nonge tengenye kinie

'Enonga mele kalolimu papu nokomele.'

ningu siye kolangi.'[§]

nirimu. Pulu Yemone aku sipe ungu mane sirimumu kongime nokoko kondonge mele konopuni pilipelie aku sipe nirimuye?

¹⁰ Olio ,yunge kongonomo tendelemolo yema, konopuni pilipelie kanu ungumu olionga ,pea, naa ninderimuye? Yembo tene ponie tembando ma akulimo yembomo kinie, ,rasi-witi kanu ponienaa wendo omba tolemo kinie, yembo tene ,lipe maku topa, rasi-witi kilu tolemo yembomo kinie, peaselo* 'Tembolo kinie ponienaa langime nombolo.' ningu kongono telembele mele Mosisini olionga nimbe bokune aku sipe tondorumu.

¹¹ Olione enonga minimenga langi peangama andopo panjindilimolo kene enone olionga kangikundu langime singe kinie manda moloye? 'Enonga minimenga langi umbu tondorulumulungu olio liku tapondoko langi silimelanje papu.,

¹² 'We, ye marene eno ,Kirasinge ungumu mane sikulie, "Mele kalaa." ninge kinie mele kalongi liemo enondo olione "Mele kalaa." nilimelanje enone olio paa melema papu naa kalemelaye?

Sike "Mele kalaa." nilimela kinie silimela nalo mundupu siye kolorumulu. 'Kirasinge temane peangamo andopo topo simolo aulkemo pipi simbe.' nimbu "Mele kalaa." naa nilimolo. 'Naa singe kinie ,kongono andopo temolomonga, we umbune memolo kinie mandala.' nimbu siye kolorumulu.

¹³ 'Pulu Yemo popo toko kalemele, ulke tembele ,Jerusalleme angilimo, akune kongono telemelomaga yema ,Juda yembomane, Pulu Yemo kongi melema silimele ulke tembelena lemo kongi melemanga mare liku nolemele mele naa pilimeleye? Pulu Yemo popo toko melema kalemele

[†] 9:6: Banapasi kinie Pollo kinie elone Awilimunge kongonomo pea teringili temanemo Lipe Mundorumu Yema 13:1-15:23. [‡] 9:9: bokumunge alsena anjokondo "26.lo". [§] 9:9: Ungu

Manema 25:4, Ou Timoti 5:17-18. * 9:10: akumu Pollo yu kinie Apollosi kinie teringili mele pilipelie aku nirimunje; inie yakondo 3:5-9.

polona kongono telemele yema akune langi kalemelemanga mare liku nolemele mele[†] enone naa pilimeleye?

¹⁴ Aku sipe, Awilimuni ungu mane sipelie nimbendo: "Temane peangamo andoko toko silimele yema aku telemelomaga temane peangamo pilku limele yembomane enonga kalkundu lipe tapondomba melema siengi liengi." nirimu kanumu.[‡]

¹⁵ Nalo „Awilimuni, olio yunge kongonomo tendelemolo yemane "Melema siee." manda nimolo nirimu mele na „aku sipu "Melema siee." naa nimbu, siye kolio. 'Enone na sike liku tapondangi.' nimbu iungume ipepána naa tokoro. Enone na kongono teliomonga mele kaloli te naa silimele aulkemo pipi siku, mele sike kalemelanje „Kirasinge kongonomo we tendepo, mele kalolimu naa liomonga, nanga imbi lipu ola mundupu kapi nilio aulkemo kepe pipi sindilimela, akumu keri. Na „melema naa silimelemonga, kolondu liemo peanga.

¹⁶ Nalo „Awilimuni, na kongono sipelie "Paa aku siku tei." nimbe na lipe mundorumumunge nane yemboma temane peangamo andopo topo siliomonga nanga imbi lipu ola mundupu nanu manda kapi nimbu konopu simbo aulke te molo. Temane peangamo andopo topo naa silkenje na paa molopo kenjilke. Pulu Yemone na umbune lipe silke.[§]

¹⁷ Nanu konopuni pilipulie 'Temane peangamo andopo topo siembo.' nilkenje aku telkamonga yembomane na mele kalemela lilkenje papu. Nalo nanu konopuni pilipulie ikongonomo naa telio. „Awilimuni, ikongonomo 'Na teambo.' nimbe sirimu-ne tepo kondoliomonga „'Enone na mele kalaa.' nilkenje kapola molo.'^{*}

¹⁸ Aku liemo na mele kaloli nambolkare limboye? Nanga mele kaloli limbomo isipe: Temane peanga andopo topo siliomonga mele kalolimu naa lipu we andopo topo silio akumu nanga mele kalolimu. Na Yesusini "Nanga kongono tende-pou," nimbe lipe mundorumu ye te moliomonga "Na mele kalaa." nilke mele papu naa nimbu, kongonomo we andopo tendeliomonga na konopu silio ulumu nanga mele kalolimu.

9:19-23 *Pollo Yembomanga Pali Kongono Kendemande Tendeli Yemo Mele Molorumumunge Ungu Te*

¹⁹ „Aku nikirumunge ungu te pea niembo.: Na mele kalolime limbondo kongono naa telio. Na kongono teliomonga yembo tene molo ulu tene na naa nokolemo; na yembo tengä kendemande tendeli ye te molo. Sike aku sipu molio nalo na konopuni pilipulie yembo awisili „Kirasinge talape molemelena, membo pumbondo 'Yembomanga kendemande tendeli yemo mele molambo.' nimbu molio.

²⁰ Juda yemboma kinie molopolie 'Eno „Kirasinge talapena', lipu membo sukundu pambo.' nimbulie na Juda yemboma molemele mele na aku sipu molio. Mosisini ungu mane sirimumene „sike kinié na naa nokolemo, nalo 'Ungu manemane nokolemo yemboma lipu membo pambo.' nimbulie na kanu yemboma kinie molopolie eno molemele mele molio.

²¹ Mosisini sirimu ungu manemane naa nokolemo yemboma kinie molopolie, 'Eno „Kirasinge talapena', lipu membo sukundu pambo.' nimbulie kanu yembo ungu manemane naa nokolemo yemboma mele molio. Nalo 'Pulu Yemonga ungu manemane kinié na naa nokolemo.' nimbu naa nikiru. 'Kirasinge ungu manemane na nokopili.' nimbu, pilipu lipu telio „akumunge Pulu Yemonga ungu manemane sike na nokolemola.,

[†] 9:13: LLipai 7:28-36, Kambu 18:8-19. [‡] 9:14: OuTimoti 5:18, LLuku 10:7. [§] 9:16: Mateyu 25:24-28, Jeremaya 20:9, Isikiele 3:17-21, 33:7-9, Lipe Mundorumu Yema 9:15, Romo 1:14-15.

* 9:17: Mateyu 10:8.

²² Konopu tondolo naa pulimo yemboma kinie molopolie 'Eno lipu membo pambō.' nimbulie na konopu tondolo naa puli ye te mele molopo 'enonga konopume tepo embambo sипу ulu mare naa telio.[†] 'Yembo mare 'Kirasinge talape molemelena, lipu membo pambō.'[‡] nimbulie na yembo lupe-lupema pali molemele mele na aku sипу molopolie ulu lupe lupema telio.

²³ Nane telio ulume pali, 'Kirasinge, temane peangamo tondolo pupili.' nimbulie aku sипу telio. Temane peangamone "Pulu Yemone olio tepe kondopa mele peanga nosindilimoma simbe." nilimo melema na pea tepe kondopa sipili limbondo ulume telio mele telio.

9:24-27 'We Simbe Melemo Liemili.' Nimbulie Tondolo Mundupu Lkisipu Pamilimunge Ungu Te[§] (9:19-23, 9:24-27 akuselonga 9:pali kanani.)

²⁴ 'Aku teliomonga ungu te niembo:[¶] Mele peanga te nosilimelemo lingendo 'owe toko panjilimelema, yembo awisili kere-kuru liku aulke lkisiku pulimele nalo yembo telu kumbi lepa pulimomone mindi kanu melemo pupe limo akumu eno naa pilimeleye? Aku kene eno aku siku 'Pulu Yemone, mele simbema liemili.' ningu kere-kuru liku tondolo munduku lkisengi.

²⁵ 'Mele kaloli singemo limolo.' konopu lemele yembomane eno kere-kuru liku lkisiku kondongendo walemo ou wendo naa opili enonga kangime 'pe nipili.' ningu manda manjiku lkisilimele. Nalo eno kere-kuru liku lkisikulie limele melema nondopa keri lemo. Olio kere-kuru lipu limolo mele kalolimu pe keri naa lepa alielie lepa mindi pumbe mélemo.

²⁶ Aku nimbu pilipulie, yembo mare we andoko lkisilimele mele naa telio. 'Mele kalolimu liembo kene owena sumbi sипу pambō.' nimbu paa tondolo mundupu lkisilio.[¶] Ye talo ki-lumunele telembele kinie ye tene ye te tombando ki-lumuni wena naa topa, tondolo mundupe enge nimbe kalune sumbi sipe tolemo mele na aku sипу tondolo enge nimbu telio.

²⁷ Nanga kangimu paa tondolo mundupu nokopo 'Nanga kendemande kongono tendelimu molopili.' nilio. 'Temane peangamo yemboma topo silipu andopolie, pe na nanu 'tepo kondopo naa molombomonga, mele kalolimu naa simbe limbonje.'[¶] nimbulie 'na aku sипу nanga kangimu tondolo mundupu nokopo molio.'

10

10:1-13 Isirele Yembomane Teringimunge Ulu Umbune Mare Wendo Orumu Mele Pilkulie 'Aku Siku Naa Teangi.' Nimbe Liepi Liepi Torumu Ungu Te

¹ Angokeme, 'Tepo molamili.', nikirumunge^{*} ungu te pea niembo:[¶] Olionga anda-kolepalimene 'teringi mele pilipulie 'Aku sипу naa tepo molamili.' nikiru. Enone, teringi mele altoko mimi siku pilengi niembo. 'Kolea Isipi ka kongono teko molko Isipi munduku siye kolko wendo ongolie niringimuni, Pulu Yemone eno nokombando kupena suku molorumu, kupena maniekondo molko, nomu 'Kondoli' nili, akune 'oringi kinie akumu ekendo ekendo pupe pala mele terimu, aku nomu, awi-suku-singine olionga anda-kolepali yemboma aulke lierimune kimbu kongono teko ongo puringi kanumu.[†]

[†] 9:22: inie yakondo 8:9-13 ungu te molemonje. [‡] 9:22: bokumunge alsena anjokondo "21.2. kisim bek". [§] 9:23: Gallesia 2:2, 5:7, Pillipai 3:13-14, Ou Timoti 6:12, Pe Timoti 4:7. ^{*} 10:1: Yembomane pilkulie '9:27 molemo mele pilipelie "nikirumunge" nirimu.' ningu pilimele; marenne '8:1-13 torumu mele pilipelie "nikirumunge" nirimu.' ningu pilimele. [†] 10:1: aku temanemo Wendo Oringi kolomongo-awili 13-14.

² ‘Olio Kirasi lombili pulimolo. Yunge yemboma kamu molamili.’ nimbu no limolo mele, olionga anda-kolepalime Mosisinge yemboma molko yu mindi lombili pungendo kupena sukundu puku, nomune puringi akumu no lsingi none terimu.†

³ ‘Kolea ku lieline punge puringi kinie, Pulu Yemone langi sirimumu eno pali nongo.‡

⁴ Pulu Yemone ‚kou tengā, no sirimumu eno pali noringi.* Kanu koumu, Pulu Yemonga koumu, kanumu eno kinie tapu topa purumu, kanu koumu Kirasi yu.

⁵ ‘Pulu Yemone aku sipe eno nokorumu, yu eno pea puringi, nalo eno awisilini ‚terangi mele, Pulu Yemone kanopa keri kanopa ‚Kolangi.’ nirimumunge, kolea ku lieline kolea lupe lupemanga enonga onoma lierimu.†

⁶ ‘Ou Isirele yembomane ulu pulu kerime tengendo konopu siku moloringi mele olio kinié aku siku naa molangi.’ nimbe Pulu Yemone ‚Eno terangi mele temanema bokune molopili tangi.’ nirimu.

⁷ Ou we melemando ‘Olio nokolemele pulu yema,’ ningus ambolko popo toko moloringi mele naa molayo. Aku siku teringimunge Pulu Yemonga bokune ungu te molemo mele isipe:

‘Yembomane we melte anjiku akumundu
“Olio nokolemele pulu yemo.” ningus
popo toko kaloringi melemo
‘Olio kanopa peanga kanopili.’ ningus
kanumunge kumbikerena manie molko
langi nongo no nongolie
ola angilku a ningus ulume terangi.’‡
nimbe molemo mele naa teayo.

⁸ Ou yembo mare wapora toko wa ulu kerinele teliku andoringi mele eno naa teayo. Ou aku siku terangi kinie Pulu Yemone walsikele yembo tuwendi tere tausini torumu koloringi.‡

⁹ Awilimu ‚sike olio kondo kolopa tako lipe molopa popenge tepa mumindili naa kolemo nalo, ‘Yu aku sipe molemo molomba.’ ningus ‘Yunge ungumu su sipu olio konopuni pilimolo mele tepo molamili.’ ningus aku siku naa nieyo. Ou yembo mare aku siku ningus moloringi kinie Pulu Yemone wambiema eno moloringine lipe mundorumu, akumene eno nongo kondoringi koloringi kanumu. *

¹⁰ Ou yembo mare Pulu Yemo iri toko ‘Yu olio-kinie tepa kenjilimo.’ nirangi mele eno aku siku naa teayo. Ou aku siku terangi yemboma Yembo Topa Kondoli ‚Angello,’ mone topa kondorumu.†

¹¹ Iulu wendo orumume we wendo naa orumu. ‘Ou aku terangi ulume mele yandopa temanema pilkulie aku siku naa teangi.’ nirimus kulu iulume wendo orumu. Ou aku ulume terangi kinie Pulu Yemone eno mumindili kolopalie topa kondorumu. Kinié ‚Yandopa yemboma kanokolie aku siku naa teangi. Aku siku tengen tembo mele kanangi

‡ **10:2:** Ya 10:1-4ungu iko mele torumu. Inie anjokondo 12:13 no lindelimunge ungu iko te torumula. § **10:3:** Pulu Yemone langi “mena” nilimu sirimu temanemo Wendo Oringi 16. Jono 6:30-35 kananila. *

10:4: Wale talo aku sipe ulu te wendo orumu, kanuselonga temaneselo Wendo Oringi 17:1-7, Kambu 20:1-13. Ya Pollone ungu mane simbendo ungu iko mele torumu. Kirasi yu kou akumunge ungu te Ungu Manema 32:15,18 selonje. Jono 4:14, 7:37-39 kananila. † **10:5:**

Kambu 14:26-35. ‡ **10:7:** Wendo Oringi 32:6. § **10:8:** 23 000. Wendo Oringi 25:1-9. * **10:9:** Kambu 21:4-6. † **10:10:** Kambu 16:41-49. Angellomonga imbimu Wendo Oringi 12:23.

liepi-liepi topo lipu ora siembo.' nimbe 'Aku temanema bokune tondaa.' nirimu kulu bokune tondoringi molemo. 'Yandopa yembo' nikirume olio molamili kolea pora nimbé walema wendo ombá yembo akumento nikiru.

¹² Aku kene 'Olio konopu tondolo pepili molemolo. Eno teringi mele aku sipu manda naa temolo. Pulu Yemone na kanopa peanga kanolemo.' ningu molonge yemboma kanoko kondoko molangi. 'Setenene 'Eno ulu pulu kerime teangi.' nimbe kondi tomba kinie, eno 'Ulu pulu kerime temolonje.' ningu pilku kanoko kondoko naa molongi liemo paa sike ulu pulu kerime tengen.

¹³ Eno kondi tolemo ulumu kepe yembo lupema pali kondi tolemo ulume kepe kondi tolemo ulume lupe lupe molo, telu sipe mele mindi. Pulu Yemone olio lipe tapondombando walsikele kepe siye naa kolopa, olio pilipe kanopa mindi molopa nokolemo. Eno 'ulu tene, kondi tomba kinie kondi tomba yemboma Pulu Yemone 'Enonga engemo manie pupili. Kondi tolemo ulumunge engemo olandopa pupe yemboma topa manie mundopili.' nimbe naa molemo. Eno 'meltena, kondi tomba temba kinie eno kowa punge aulke te akisindimbe. Eno 'ulu tene, kondi tomba kinie 'Eno kamu naa lipili, enge niengi.' nimbe yuni aku temba.

10:14-22 Pulu Yemo Kinie Kurume Kinie Tere Lepo Manda Naa Popo Tomolo Ungu Te‡

¹⁴ § Na konopu mondolio yemboma, 'eno naa kanoko kondokolie ulu pulu keri te tengen, kene we melemando 'Olio nokolemele pulu yema.' ningu popo toko kalemele mele akume bulu siku, aku telemele koleama munduku siye kolko kowa pangin.

¹⁵ Nane konopu tondolo pelemo yembomando nikiru kene nikiru mele enono pilku apureyo.

¹⁶ 'Yesusi Kirasini "I mu liku naa." nirimu mele pilipulie pillawa-berete kinie no-waene kinie nomolondo, Pulu Yemone tepa kondolemo no-waenemo "Ange." nimbu nombolie nilimolomone, Kirasini olionga nimbe yunge meme ondo lepa kolondorumu mememo kinie lipu tere lepo molemolo kanumu. Pillawa-berete piki-maka lepo nolemolo kinie Kirasinge kangimu kinie lipu tere lepo molemolo kanumu. Sike nikiru molo moye?

¹⁷ Akumunge, berete telumu mindi nolemolomonga olio 'kinie Kirasi kinie, kangi telumu mele molemolo. Yembo awisili molemolo nalo berete telumu, olio yemboma kalu telumula.*

¹⁸ Isirele yembomane ulu te pilku telemele mele pilieme: Pulu Yemo popo toko kongi melema kalko silimele kinie Pulu Yemo kaloli kongi melema ongo nolememe yemboma kinie, Pulu Yemo popo toko kongi melema kalemele yemboma kinie, eno pali konopu telune pupili Pulu Yemo popo toko kalko molememe kanumu.

¹⁹ 'Nalo,aku nikirumunge 'Koume kinie unjoma kinie liku anjiku 'Ime olio nokolemele pulu yema.' ningu langime popo toko kalemele langimene uluri telemo.' kónopu lepolie nikiruye? Molo 'Kanu koume kinie unjoma kinie akumene uluri telemo.' konopu lepolie nikiruye?

²⁰ Paa molo! 'Aku sipu konopu lepolie naa nikiru.

Nikiru mele isipe: Ulsu molememe yembomane 'we melema, popo toko kalemele kinie kurume manjiku koyoko indime siku Pulu Yemo naa

‡ **10:13:** Mateyu 6:24. § **10:14:** Kurume langi popo toko kalko siringi ungu tondolo te inie yakondo kolomongo awili 8 molemo. * **10:17:** Kangi telumumunge ungu mare inie yakondo 6:15, anjokondo 12:12,20,27, Romo 12:5, Epesasi 2:16, 4:4,25, 5:30, Kollosi 3:15.

silimele. „Walsikele Pulu Yemo kinie kurume kinie liku tere leko indime manda naa singe. Kurume lupela, Pulu Yemo lupela.“ ‘Eno kurume pea tapu toko naa molonge kinie papu.’ konopu lekero.[†]

²¹ Awilimunge no-waenemo kinie langimu kinie nongo, kurumenga langime nongo, liku tere leko walse tenga puku nongo walse tenga puku nongo,aku manda naa tengen. Awilimunge langi polona kinie kurumenga langi polona kinie, walse tenga puku nongo walse tenga puku nongo tengen kapola naa latemba.

²² Molo “Awilimuni olio konopu keri panjepili.” niemiliye? Yunge tondolomo maniendopa, olionga tondolomo olandopaye? ‘Aku sipe molo kene yu manjipu pilipu konopu mondopo molamili.,

10:23-11:1 Alieli Telemolo Ulumene Pulu Yemonga Imbi Lipu Ola Mundundemili Ungu Te[‡]

²³ „Yembo marene ningendo:“ „Olio Kirasinge yembomane, ulume pali manda temolo. ‘Molo!’ nimbé ungu mane te naa pelemo.“ „nilimele,“ ‘Aku sike ungu manemane olio naa nokolemo, nalo aku ulumenga pali mare telemolo kinie aku ulumene olio lipe naa tapondolemo. “Telemolo ulume pali ungu te molo.” nilimelemo sike nilimele nalo aku[§] ulumenga pali mare telemolomane olio „Kirasinge yemboma molomolo mele, tepa tondolo naa mundundulimo.

²⁴ „Olio Kirasinge yembomane, “Nanu mindi kapola molopo konopu simbo ulume teambo.” ni naa niemili. ‘Olionga, angenupili molko kondonge ulume teamili.*

²⁵⁻²⁶ „Akumunge ulu te isipe mele:“ Langi makete telemele koleana pukulie “I langimuni kuru koyonginje? Ilangimuni we melte anjiku ‘pulu ye te’ ningu popo tonginje?” ninguaku siku langime naa pilku apuruku, we ‘topo toko,’ liku nangi. ‘Akumunge ungu te Pulu Yemonga bokune molemo, akumu isipe:‘

‘Mamo kinie mana lemo melema pali kinie, akume pali Awili Yawenga.’[†]

‘nimbe molemo. Pe melema pali Pulu Yemonga, kene langime pali konopu liku munduku naa nangi. Wé walu nangi.

²⁷ Kirasi naa pilieli yembo tene enondo “Langi pea namili waa.” nimbé kinie ‘Pamili.’ konopu liengi liemoaku kapola. Ungu te molo. Punge kinie singe langime pali walu nangi. Konopuni pilkulie, ‘Imu manda nomolo molo ilangimuni kolo toli pulu ye te popo tongi liemo nomolo kinie kapola naa temba.’ ninguaku siku konopu liku naa mundengi. Langi singema ungu te naa walsiku walu liku nangi.

²⁸⁻²⁹ Nalo yembo tene enondo nimbendo: “I langimu pulu ye te popo topo kalomulu.” nimbé molo “I langimu kuru koyomulu.” nimu liemo kapola ‘Akumu nomolo kinie olio nimbe sikimu yembomone ‘Enone pilku telemele mele olio aku sipu pilimolo.’ konopu lemba.” ningu pilkulie naa nangi. Sike enono konopuni ‘Uluri molo.’ ningu pilimele nalo kanu nimbe simbe yembomone eno Kirasinge yembomaneaku langime pilku kanokolie nonge kinie kanopalie yuni konopuni pilipelie ‘Nane we melema popo tombo kinie ungu te molo.’ nimbe pilimbe. Akumu kapola naa temba.

‘Nalo enonga yembo tene walsipe pilipelie nimbendo:“ ‘Nane ‘Ulu te teambo.’ nimbulie ‘Aku tembo kinie yembo tene ulu tembomonga pilipe sundupelie altopa yuyu pilipe tepa kenjimbenje.’ nimbu ulu temboma

[†] **10:20:** UnguManema 32:17. [‡] **10:22:** ungu pulu te ya 10:14*. [§] **10:23:** inie yakondo 6:12.

* **10:24:** Romo 15:1-2. [†] **10:25-26:** Konana 24:1.

pilipu apurupu, mare tepo mare siye kolopo naa tepo nambemune tembonje? Tembo mele nambemune nanu manda naa pilipu sumbi sипу temboye?

³⁰ „Pulu ye kolo tolime popo toko kalonge, langime yembo mare kinie peva langi nombó molomolo kinie Pulu Yemondo “Ange.” nimbulie nombo kinie yembo tene nane tembo mele yunge konopuni apurupe pilipelie nando “Teko kenjikinu.” nambemune nimbéye? „Pulu Yemondo “Ange.” nimbulie nombo langimenga ungu te molo. Aku tembomonga yembo tene nando ungu te nimbe kinie mandaye?,” nimbe walsipe molemonje?

³¹ „Enonga yembo tene aku sipe nimbe walsimbemonga ungu te topondopo niembo; „Akumunge, enone langi nonge molo no nonge molo ulu te tengé kinie aku ulu tengema pali tengendo „Pulu Yemo kapi nimbu yunge imbi lipu ola mundundemili.” ningu aku ulume teangi.

³² Juda yembomane kanoko keri kanolemele ulume naa teko, Juda yembo naa molemele yembomane[‡] kepe kanoko keri kanolemele ulume naa lateangi. Kirasinge yembo marene kanoko keri kanolemele ulume kepe naa lateangi. Nuni temi mele yembo tene kanopalie yuni tepa kenjimbe ulu te naa teami.

³³ ‘Nane tembomonga yemboma pali kapola molang.’ nimbu ulume pali pilipu apurupu telio mele,aku siku „teangi”. ‘Nane tembomonga na kapola molambo.’ molo ‘Tembomonga na imbi ola molopili.’ molo ‘Tembomonga na mele awisili nosembo.’ aku sипу naa nimbu, ‘Nane tembomonga yembo awisili Pulu Yemone lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe yu-kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondopili.’[§] nimbu ulume pilipu apurupu telio „mele enone aku siku teangi”.

11

¹ Na Kirasi tepa molorumu mele pilipu manda manjipu molio mele enoaku siku na tepo molio mele kanokolie manda manjiku molangi.

11:2-14:40 PULU YEMONGA MINI KAKE TELIMUNI OLIO TONDOLOMA WE SILIMO MELE KINIE, MAKU TOPO PULU YEMO POPO TOPO KAPI NIMBU IMBI LIPU OLA MUNDUNDUPU KONDOMOLO MELE KINIE, AKUSELONGA UNGU TE

*11:2-16 Maku Toko Pulu Yemo Popo Toko Kapi Ningi Imbi Liku Ola Mundundungendo Enonga Pengena Meltene Aki Toko Pakongemondo Nirimu Ungu Te**

² Alieli na „eno kinie molopolie terindu mele, konopu kimbu siku, ungu mane sirindume tondolo munduku ambolko telemelemonga eno kapi nimbu “Paa teko kondolemele.” nikiru.

³ Nalo kinie „ungu te pea, eno piliengi niembo:[†] „Pulu Yemo popo toko kapi ningendo i siku teangi; Amboma enonga pali nokolime[‡] enonga yema;[§] yemanga pali nokolimu Kirasi; Kirasinge nokolimu Pulu Yemo. Akumu pilku kondangi.

[‡] **10:32:** bokumunge alsena anjokondo “14. Grik”. [§] **10:33:** bokumunge alsena anjokondo “21.2. kisim bek”. * **11:1:** inie anjokondo 14:33-35, Ou Timoti 2:8-14. † **11:3:** ungu pulu te inie yakondo 7:1*. [‡] **11:3:** akune Pollone wale awisili “penge” nirimu akumu wale mare yembomanga sike pengemando nirimu. Wale mare “penge” nirimu “nokolimu” nimbendo ungu iko topalie “penge” nirimu. Akumu ‘eno tepa embambo simbenje.’ nimbulie ya sumbi sипу torumulu. Kirasi yu olionga “pengemo” molemo mele ungu mare Epesasi 1:22, 4:15, 5:23, Kollosi 1:18, 2:19.

§ 11:3: Ambomane yema liku awi singemonga ungu mare inie anjokondo 14:34-35, Epesasi 5:22, Ou Timoti 2:11-12.

⁴ „Eno maku toko molemele kinie, enonga ye tene Pulu Yemo kinie ungu nimbé molo Pulu Yemone ungu umbu tondomba ungu te pilipe yemboma nimbe simbendo yunge pengemo aki tomu liemo yunge nokoli ‚ye Kirasi, tepa kenjilimo.

⁵ „Eno maku toko molemelena, ambo tene Pulu Yemo kinie ungu nimbe mawa temba molo Pulu Yemone ungu umbu tondomba ungu te pilipe yemboma nimbe simbendo yunge pengemo aki naa tomu liemo ‚yu ye pulimomo, yunge nokoli ‚ye Kirasi,* ‘Pipili kolopili.’ nimbe tepa kenjilimo. Penge aki naa tolemo akumu ambo te penge porolimu molemo mele,[†] ‚yu aku sipe ambo te mele molemo.

⁶ Ambo te yunge pengemo aki naa tomu liemo kapola, “‘Yunge yemo lipe awi naa silimo lepamo.’ nimbe, yembo tene yunge pengemo kolomongo tepa ponjindepili.” nipili. Molo ambo tengah pengemo kolomongo tengah molo poronge kinie aku siku tengemonga yu teko pipili kondonge liemo ‘Na pipili naa tepili.’ nimbe yunge pengemo aki topili.

⁷ Yemo yu Pulu Yemo none tepe, Pulu Yemo imbi molopa tondolo pupili molemo mele lipe ora silimo kene yunge pengemo aki naa topili. Nalo ambomo ‚yunge pengemo aki tolemo kinie yunge yemone yu nokolemo, yuni yemo pilipe molemo mele lipe ora silimomonga, yuni yemonga imbimu lipe olá mundundulimo ‚kene yunge pengemo aki tomba kinie papu.

⁸⁻⁹ Pulu Yemone ambomonga kalu te wendo lipelie yemo naaterimu. Yemonga kalu te wendo lipelie ambomo terimu. ‘Yemone ambomo lipe tapondopili.’ nimbelie yemo naa terimu. ‘Ambomone yemo lipe tapondopili.’ nimbelie ambomo terimu.[‡] Akumunge ‚Ambomone ‘Na yemone nokopili. Yunge imbi ola molopili.’ nipili.’ nikiru.

¹⁰ Aku kene ‚eno maku toko molongena, ambomo ‚Pulu Yemo kinie ungu nimbé molo Pulu Yemonga ungu te yemboma nimbe simbendo, yunge pengemo aki topili. Aku temba kinie kanokolie angellomane ‘Yuni yunge yemonga ungume pilipe lipe molemo.’ ningu kanonge.

¹¹⁻¹² Nalo eno Awilimunge ambo ye molemelema ‚telune tapu toko molonge kinie papu.’ Amboma enono ulu mare teko, yema enono ulu mare teko, molonge kinie kapola naa temba. Ambomanne yema liku tapondoko, yemane amboma liku tapondoko, telemene kinie papu. Sike ‚Pulu Yemone, ou pulu pulu ambomo yemonga kangimuni terimu, nalo kinié yema ambomanga kangine wendo olemele, nalo eno pali Pulu Yemone telemo akumunge ‚amboma kinie enonga yema kinie aku siku kapola kapola molemele kinie papu.’

¹³ Ulu te enono apuruku piliengi: ‚Eno maku toko molongena, ambo tene yunge pengemo aki naa topa Pulu Yemo kinie ungu nimbé kinie peangaye?

¹⁴ Yembomane ‚enonga pengema, telemene mele olio temolo mele lipe ora silimo. ‘Ye te ‚yunge penge-indi ombla sulu pupili.’ nimbelie siye

* ^{11:5:} Giriki ungune ‚yunge pengemo’ nirimu akumunge ungu pulu te inie yakondo 11:3* molemo, nalo ya aku sipe molemo, yembo marene ‘Sike ambomo yunge pengemondo nirimu.’ ningu pilimele; mare awisilini ‚Yunge yemondo nirimu.’ ningu pilimele. [†] ^{11:5:} Enonga kolea awili Korini wapora kongonomo tendeli ambomanga penge porondoringi. Ye puli amboma ye lupe mare kinie andoko wapora toringi amboma ‘Pipili kolangi. Yembomane yu kanoko keri kanangi.’ ningu enonga penge porondoringila. Yembo marene pilkulie ‘Pollone ya nikimumu akumundu nikimu.’ ningu pilimele. Nalo yembo marene pilkulie ‘Molo. Ambo te penge porolimu molopalie yu ‘Ambo sikemo mele naa molkoro.’ nimbe pipili kolka mele yu makune penge naa aki toli molomu liemo aku sili ambomo molomba nimbe nirimu.’ ningu pilimele. [‡] ^{11:8-9:} Ou Pulu Pulu 2:18,21-22.

kolemo kinie aku telemomone yuyu tepa pipili kondolemo.' nimbu pilimolo.

¹⁵ Nalo 'Ambo tene 'yunge penge-indi ombo sulu pupili.' nimbeline siye kolemo kinie aku telemomone yuyu tepa kondopa yunge imbi lipe ola mundulimo.' nimbu pilimolo. Pulu Yemone ambomonga penge-indi 'we ombo sulu pupe 'yunge pengemo, aki topili.' nimbe silimomonga 'we ombo sulu pulimomo papu.'

¹⁶ Yembo tene ya "Teangi." nikiru mele pilipe keri pilipelite "Kolo tokomo. Nikimumu lawa tepa nimbe kenjikimu." nimbe 'Na kinie kerepale niembo.' nimu liemo kanu yembomo iungumu pilipili: Olio telemolo mele lupe molo. [Koleamanga pali, Pulu Yemonga yembo talapemanē] kepe aku sikula telemene. Akumu pilipili.

*11:17-34 Yesusi Kolombando Yunge Lombili Andolime Pea Langi Noringi Mele Pilipulie Tapu Topo Molopo Langi Nomolondo Tepo Kondomolo Mele Ungu Mare**

11:17-22 Korini Yemboma Awilimu Kinie Tapu Toko Langi Nongo Molongendo Teko Kenjeringi Mele Ungu Te

¹⁷ Enone kinié ulu te telemelomonga[†] nane eno mane simbondo kapi nimbu taka lipu mane simbo naa tekero. 'Liku maku toko Awilimuni mako topa "Nanga" nirimu langime nongo molongendo maku toko, ulu mare tenge mele niembo: Eno maku toko molko telemene ulumene eno lipe tapondopoa 'Konopu tondolo pupili molangi.' nilimo ulu te naa pelemo. Eno maku toko molkolie teko kenjiku, molko kenjingue ulume mindi telemelomonga nane eno kapi nimbule naa nikiru.

¹⁸ Ou kumbi lepo nane isipu nikiru: 'Eno Kirasinge yemboma maku toko molkolie eno konopu talo yepoko mele liku mundukulie talape lupe-lupe ningu molemele mele.' ningu silimele pilio 'akumu mare sike nikimili.' nimbu pilkiru.

¹⁹ Eno konopu talo yepoko mele liku mundukulie talape lupe-lupe ningu molemele ulumene eno mare Kirasinge yemboma sike molko yunge iungumu tondolo munduku pilimile mele[‡] lipe ora silimomonga 'eno mare sike aku siku molko kenjilimele.' konopu lekero.

²⁰ 'Awilimunge imbimu lipu ola mundundupu yu kapi nimbu, yu kinie tapu topo langi namili.' ningu maku tolemele nalo sike aku siku langi naa nolemele.

²¹ Eno 'yemboma pea langi nonge langime mengo ongolie, 'Yemboma pali ou wang.' ningu nokoko naa molko, enone yu mele mele langime nolemele. 'Aku telemelomonga, yembo mare 'koropa molemelemonga langi te naa meli pe olemele yemboma, engelene kolemele; yembo mare

§ **11:16:** bokumunge alsena anjokondo "43. sios". * **11:16:** molemo ungu akumunge pulumu isipe: 11:17-22 kinie 11:27-34 molemo ungu mare kinie, Yesusi kinie yunge lombili andoli yema kinie kamu pea langi noringi mele pilkulie Kirasinge yembomane aku teringi. Angenupili kinie Awilimu kinie konopu mondoringimunge maku toko liku tere leko langi noringi. Aku siku we langime nongo molangi, Awili Yesusini yu kolombando 'Pe pe kepe piliengi!' nimbe berete te kinie no-waene kinie lipe 'nangi.' nimbe sirimu mele pilingendo Kirasinge yembomane akula teringi, akumu 11:23-26 molemo. Liku tere leko "Awilimu Kinie Yunge Yemboma Kinie Lipu Maku Topo Molopo Tapu Topo Nolemolo Langimu" niringi. † **11:17:** ungu pulu te inie yakondo 7:1*. ‡ **11:19:** "Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulume telemene yemboma" nimulu liemo mandala. Giriki-ungune molemo mele kanokolie ungu pulu laye lupe mele pilkulie topele tolemele.

no waene awisili nongo kekelepa tolemele. Aku telemellemonga pilipulie „Awilimu kinie tapu toko langime naa nolemele.” nikiru.

²² Akumu nambemune telemelleye? Eno ‚taki-teki, no nongo langi nonge ulkema naa angilimoye? “Awilimunge yembo talapemo kanopo keri kanopo lipu awi naa sipu, Awilimunge yembo mare melema molo tolemo yemboma tepo pipili kondamili.’ nimolo kinie papu.’ konopu leko aku siku telemelleye? „Aku telemellemonga, nane eno nambolka unguri niemboye? Eno ‚aku telemellemanga, “Papu tekemele.” nimbu eno kapi niemboye? Eno paa kapi naa nimbo. §

*11:23-26 Yesusi Kolopalie Mulu Koleana Olando Pumbendo Pillawa Berete Kinie No Waene Kinie Lipe “Nangi.” Nimbe Sirimumunge Temanemo Pollone Kelepa Torumu Ungumu**

²³ Eno nimbu sirindu ungumu ou Awilimuni yando na nimbe sirimu. „Kanu ungumu pilimelanje telemelie mele naa telemela., „Kanu ungumu isipe: „

Judasini, Awili Yesusi yunge opa puluema ou naa lipe sipili kanu ipuluelimunge

„Awilimu kinie yu lombili andolime kinie langi nongo moloringi kinie, Awilimu yuni pillawa berete te lipelie nirimumuni,

²⁴ „Pulu Yemo kinie, “Ange” nimbe ambolopa pike lepa eno sipelie nimbendo:

“I mu nanga kalumu.

„Eno mindili naa nangi, lipu tapondambo.” nimbu, nanga kalumu enonga nimbu „Na tangi.” nimbu, simbo tekero.

Pe pe kepe, nanga kangimu enonga nimbu tendembo mele ‘Altopo piliemili!’ ningu

‘iberetemo-kinie tekero mele,

eno aku siku tekolie piliengi!” nirimu.

²⁵ Pe eno langime nongo pora siringi kinie yuni aku sipela no waene molorumu kapomo lipe

„eno sipelie, nimbendo:

“I no waenemo „Pulu Yemone ‘Eno kinie tembo.’

nimbe, „nimbe panjipe mi lierimu ungu kondemo.†

Na kolopolie nanga mememo ondo lendembomonga ungu kondemo kamu wendo ombá.

Pe pe kepe, na enonga nimbu

nanga mememo ondo lendembo tekero mele

‘Altopo piliemili.’ ningulie

no-waene altoko i siku nangi.” nirimu.

²⁶ Awilimu kelepa manie naa opili iberetemo kinie no waenemo-selo taki-teki nonge kiniē aku siku tengē ulumuni enone Awilimu kolorumu mele yemboma liku ora singe.

11:27-34 Yemboma Awilimuni ‘Teangi.’ Nirimu Mele Pilkulie Berete Kinie No Waene Kinie Nongendo Enonga Konopume Liku Sumbi Naa Siku Nonge Kinie Kapola Naa Temba Mele Ungu Te

²⁷ Akumunge, Awilimuni “Yu pilku nangi.” nirimu beretemo kinie no waenemo-selo yembo tene nombando ‘Uluri molo.’ nimbe Awilimuni

§ ^{11:22:} inie nondopa 11:17. * ^{11:22:} Mateyu 26:26-29, Mako 14:22-25, LLuku 22:14-20.

† ^{11:25:} bokumunge alsena anjokondo “22. kontrak”.

kanopa keri kanomba, ulu te tepa kenjilimo kinie aku telemo ulumuni yu 'Awilimunge kangimu kinie mememo-selone uluri naa temba.' nimbe lipe awi naa silimo. Aku sipe telemo ulumu ulu pulu keri te telemo.

28 Aku telemo kene yembo te yunge konopukundu apurupe pilipelie beretemo kinie no waenemo-selo nopili. We walu naa nopili.

29 Yembo tene Awilimunge kangimu nimbe naa pilipelie beretemo kinie waenemo-selo we walu nomu liemo aku telemomonga yu yuyu ulu umbune te 'wendo opili.' nimbe aku telemo, akumunge sike Pulu Yemone "Yu-kinie umbune wendo opili." nimbé, aku kene "Konopukundu apuruku pilkulie nangi." nikiru.

30 Aku siku teko kenjilimele, akumunge enonga yembo awisili kangime enge naa pepili molko, kurume kanoko liku, mare kolemele.‡

31 Nalo olione telemolo mele oliolio 'konopukundu, apurupu pilipulie Awilimuni "Nangi." nirimu langime nolemela, nje mindili nomolo ulu te naa pelka.

32 'Ya ma koleana yemboma teko kenjilimelemonga Pulu Yemone eno kolea kerine lipe mundumbe kinie olio peaaku sipe naa tepili.' nimbe Awilimuni olio ulu telemoloma kanopa keri kanopalie olio mane simbendo ulu umbunema silimo.

33 Aku kene, nanga angokeme, eno 'Awilimu kinie angenali kinie tapu toko, langi nongendo ongo maku tolemele kinie yembo mare wanginokoko molkolie, pea langi nangi.§

34 Yembo te engelene kololu liemo yunge ulkena ou langi nopili. 'Engelene kolopo maku topolie tepo kenjimolo kinie Pulu Yemone olio pali mindili simbe.' nimbeline aku sipe ou tepalie makune pupili.

Ungu ekendo we pelemo nalo pe na eno molongena ombolie eno mane simbo.

12

Kolomongo Awili 12 Olio Kirasinge Yemboma Kangi Telumu Molomolomonga Kimbu Kime Mele Pulu Yemonga Minimuni Olio Moke Tepa Silimomonga Ungu Te

*12:1-11 Pulu Yemonga Minimuni 'Pulu Yemonga Ulume Olio Lupe Lupe Teamili.' Nimbe Tondoloma Yu Mele Mele Moke Tepa Silimo Ungu Te**

1 'Kapola,' angokeme, Pulu Yemonga Mini Kake Telimuni Kirasinge yemboma tondoloma moke tepla silimomonga, 'pepá toko siringi pepána walsiku pilieringimunge† kinié ungu te pundu topo 'Mini Kake Telimuni silimo tondoloma, mimi siku piliengi!' nimbu akume eno nimbu siembo.

2 Eno ou Kirasinge yembo talapena ulsu moloringi kinie‡ 'ye marene, eno kolo toko mane siringi kinie 'Sike.' ningu pilkulie enone lawa teko, mele ungu naa nili we melemando 'Ime olio nokolemele pulu yema.' ningu melema popo toko kalko, ulu akume ou teringi mele pilimele.

3 Akumunge, eno ungu te paa piliengi, nimbu siembo: Pulu Yemonga Minimuni ambolemo yembo tene 'Yesusi molopa kenjepili.' paa manda naa nimbé. "Yesusi yu Awilimu." nilimele akumu we naa nilimelela.

‡ **11:30:** Giriki-ungune "uru pelemele" nilimo; ungu pulu te Mateyu 9:24*. § **11:33:** inie yakondo 11:20-22 molemo akumundu kamu nirimu. * **12::** Romo 12:6-8, Epesasi 4:7-12. † **12:1:** ungu pulu te inie yakondo 7:1*. ‡ **12:2:** bokumunge alsena anjokondo "2. arapela lain".

Mini Kake Telimuni ambolemo yembomane mindi "Yesusi yu Awilimu" nilimele. Akumu piliee!§

⁴ Minimunge we silimo tondolo lupe lupema pelemo nalo silimo Mini telumu mindi.

⁵ Awilimunge kongono olione tendelemolo kongono lupe lupema pelemo nalo „Kongono teaa.“, nilimo Ye Awili telumu mindi molemo.

⁶ Kongono telemolo tondolo lupe lupema pelemo nalo aku tondoloma pali yemboma silimo Pulu Ye telumu mindi molemo.

⁷ Kirasinge yemboma pali, 'Anjo yando liku tapondangi.' nimbe Minimuni olio tondoloma yu mele mele moke tepa silimo. We naa silimo.

⁸ Akumu isipe mele: Ungume apurupe sumbi sipe nimbe kondoli tondolomo Minimuni yembo te silimo. Pulu Yemonga ulumenga pulume pilipe konginjeli tondolomo aku Mini telumuni mindi yembo tela silimo.

⁹ 'Pulu Yemo mawa tembo mele paa sike temba.' nimbe tondolo mundupe pilieli tondolomo* Mini telumunila yembo te silimo. Kuru tomba yemboma tepa konde lindeli tondolomo Mini telumunila yembo te silimo.

¹⁰ Ulu tondoloma teli tondolomo yembo te sipe, Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe sili tondolomo yembo te sipe, Minimunge ungume kinie ulume kinie, kurumenga ungume kinie ulume kinie, pilipe mimi sipe apuroli tondolomo yembo te sipe, † umbu-ungu lupe lupema naa pilipe we walu lieli tondolomo yembo te sipe, kanu umbu-ungu lupe lupe we walu lieli ungume pilipe 'Yemboma piliengi!' nimbe, topele topa nimbe sindeli tondolomo yembo te sipe, aku sipe tondolo lupe lupema Mini telumuni moke tepa silimo..

¹¹ Aku tondoloma awisili nalo Mini telumu. Aku tondoloma pali Mini telumuni mindi tendelemo. Yu yuyu konopuni pilipe tondoloma moke tepa yemboma yu mele mele silimo.

12:12-31 Kangi Telumunge Kimbu Ki Mele Awisili Angilimo Mele Olio Aku Sipu Molemolo Ungu Te‡ (12:1 pulu polko kanani.)

¹² 'Minimuni tondolo lupe-lupema yemboma yu mele mele moke tepa silimomonga pulumu isipe:, Kangimu kimbu ki mele awisili angilimo nalo kangi telumu. Sike kangimunge kimbu ki mele awisili angilimo nalo aku melema lipe tere lepa kangi telumu. Kirasi yu aku sipela molemo. 'Yu kangi telumu nalo mele awisili. Yunge kangimunge melema olio.,'

¹³ Olio Juda yemboma kinie, Juda yembo naa molko ulsukundu molemele yemboma kinie,§ mele kaloli naa liku kongono we tendeli kendemande yemboma kinie, yembo tene naa nokopa eno enono we molemele yemboma kinie, olio pali 'Eno yembo kangi telumu molang.' nimbe Mini 'Kake Teli, telumuni mindi no linderimu.* 'Pulu Yemone, 'No mele nangi.' nimbe sirimu norumulu Mini telumu mindi ,olionga pali konopune molemo..

¹⁴ Olio pilimolo, kangimu yu mele telumu mindi molo. Yu mele paa awisili lipe tere lepa kangi telumu.

§ 12:3: Jono Kumbi Lepamo 4:2-3, Jono 16:12-15, 20:28. Minimuni "Yesusi molopa kenjepili." paa naa nilimo naa nilkemonga ' "Yesusi molopa kenjepili." nilimele yemboma Minimuni naa ambolemo. * 12:9: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". † 12:10: Minimu kinie kurume apurupu pilimolomonga ungu te Jono Kumbi Lepamo 4:1. ‡ 12:11: Romo 12:3-5, Epesasi 1:22-23,4:1-6,12-13, Kollosi 1:18,24. § 12:13: bokumunge alsena anjokondo "14. Grik". * 12:13: Jono 3:3,5. Inie yakondo 10:1-4 no lindeli ungu iko te torumula.

¹⁵ Aku kene kimbumuni nimbendo: "Na kimu molo kene na kangimunge melte molo." nilkenje yu kagine angilimomonga yu kangimunge melte we naa angilkeye? „Kimbumuni aku nilkenje kepe yu kagine naa angilimbe aulke te wendo naa olka.„

¹⁶ „Molo, komumuni nimbendo: "Na mongomo molo kene na kangimunge melte molo." nilkenje yu kagine angilimomonga yu kangimunge melte we naa angilkeye? „Komumuni aku nilkenje kepe yu kagine naa angilimbe aulke te wendo naa olka.„

¹⁷ Kangimu pali mongomo mindinje kangimuni nambepa ungume pilkeye? Kangimu pali komumu mindinje kangimuni nambepa melemanga munema pilkeye?

¹⁸ Nalo „kangimu pali aku sipe molo.„ Pulu Yemone ‘Kagine melema angiliepili,’ nirimume yuyu ‘Sipe isipe angiliepili.’ konopuni pilierimu mele ‘Angiliepili.’ nirimu. „Kangimunge melema we walu naa angilimo.„

¹⁹ Kangimunge mele teluri mindi angilkenje yu sike kangi te molo.

²⁰ Nalo kangimu aku sipe molo. „Kagine, kimbu ki mele awisili angilimo nalo lipe tere lepa yu kangi telumu.

²¹ „Akumunge,“ mongomone kimundu nimbendo: "Nu naa molenanje na nanu molopo kondolka." manda naa nilke. Pengemone kimbumundu "Nu naa molenanje na nanu manda molka." manda naa lanilke.

²² Nalo aku sipe molo. Kangimunge mele angilimomanga mare pilipulie ‘Akume uluri molo. Akumene kongono tondolo te naa telemo.’ konopu lemolo melema naa angilkenje kangimu paa kapola naa molka.

²³ Kangine angilimo mele mare ‘Mele peangama molo.’ nilimoloma mimi sипу nokolemolo; ‘Kanopo peanga naa kanolemolo melema.’ nimbu ‘Mona angilkenje olio pipili telka.’ nilimolo melema mimi sипу aki tolemolo;

²⁴ kangimunge mele mare ‘We angilimbe kinie uluri molo.’ nimbu aki naa topo ‘We liepili.’ nimbu siye kolemolo. „Aku sипу kangimunge melema yu mele mele pilipu apurupu telemolo, nalo kagine angilimo melema pali Pulu Yemone ‘Tere leko angiliengi.’ nirimu. Kangine mele mare ‘Imbi naa mololime.’ nilimele akume Pulu Yemone ‘Paa kumbine molopili.’ nirimu.

²⁵ ‘Kangimunge melema pulue toko yu mele mele opa pulue naa angiliepili. Anjo yando telu siku nokoko molangi.’ nimbe ‘Pulu Yemone ‘Kangimunge melema pali kapola kapola angiliepili. Te imbi mololi, te imbi naa mololime molo.’’ nirimu.

²⁶ Kangimunge melte umbune telemo molo mindili nolemo kinie kangimunge melema pali umbune tepili mindili nongo molemelela. Kangimunge melte kapi nilimele kinie kangimunge melema pali kanu melemo kinie pea konopu siku molemelela.[†]

²⁷ Kapola, „kangimundi nikirumunge ungu te enondo niembo: „Eno pali Kirasinge kangimu; eno yu mele mele kanu kangimunge melema.

²⁸ ‘Kirasinge yembo talapemonga[‡] kongono teangi.’ nimbe Pulu Yemone yemboma tondolo lupe lupema sirimu. Yesusini “Nanga kongonomo tende-paa.” nimbe lipe mundoruru yema Pulu Yemone ou kumbi lepa mako topa ‘Aku siku molangi.’ nimbe, talo sipe yuni ungu umbu tondolemoma pilku yemboma ningu silimele yemboma[§] mako topa ‘Aku siku molangi.’ nimbe, yepoko sipe ‘ungume mimi siku pilku, yemboma mane silimele yemboma mako topa ‘Aku siku molangi.’ nimbe, pe ‘Pulu Yemone mindi manda telemo mele, ulu tondoloma telemelie yemboma

[†] 12:26: Romo 12:15. [‡] 12:28: bokumunge alsena anjokondo “43. sios”. [§] 12:28: bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”, “35. profet”.

mako topa 'Aku siku molangi.' nimbe, kuru tolemo yemboma teko konde lindilimele yemboma mako topa, yemboma liku tapondolemele yemboma kinie, kongono lupe lupema nokoko kondolemele yemboma kinie, umbu-ungu lupe lupe naa pilimelema we walu lemele yemboma kinie, akume pali mako topa 'Aku siku molangi.' nimbe 'aku siku sumbi siku teko molonge tondoloma eno yu mele mele moke tepa sirimu.„

²⁹ Aku yemboma pali Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu yema molemeleye? Molo akume pali Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilku yemboma ningu sili yemboma molemeleye? Molo akume pali ungume mane sili yembomaye? Molo akumene pali ulu tondoloma telemeye?

³⁰ Molo aku yemboma pali kuru tolemo yemboma teko konde lindinge tondolomo pelemye? Molo akumene pali umbu-ungu lupe lupe naa pilimelema kapola we walu lemeleye? Molo aku yembomane pali yembo marene umbu-ungu lupe lupe we walu nilimele ungume sumbi siku pilku 'Yemboma piliengi!' ningu, topele toko yemboma ningu silimeleye? 'Paa molo! Yembo telumuni mindi ulume pali manda naa telemo.„

³¹ Nalo 'Mini Kake Telimuni, tondolo moke tepa we silimomanga te liembo.' konopu lekolie 'yemboma, olandopa 'lige tapondolemo, tondoloma eno tondolo munduku 'Paa liemili.' ningu konopu kimbu siku molangi.

12:31-13:13 Olio Yemboma*

'Tondolo olandopa akume liemili.' ningi liemo papu nalo, kinié nane eno ulu paa peanga olandopa teko molonge mele nimbu simbo tekero.

13

¹ 'Kanu ulumu yemboma konopu mondombolo ulumu.'

Yemboma kinie ungu nimbondo ma koleana pali yembomane umbu-ungu lupe lupe lemelema kinie, angellomanga umbu-ungu lemele ungume kinie, 'yemboma, konopu naa mondopo we nilkenje na aku sipu ungume we nilke. Bella 'we, toko, biyukele ungu 'we, silimele kinie ungu awisisi we nilimo 'ungu pulumu, mele mindi aku ungumuni uluri naa telka.

² Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma manda pilipu yemboma konopu naa mondopo we nimbu sipu, 'Pulu Yemonga, ungumenga pulume pali lopi telemo-na we yembomane naa pilimele ungu pulume yemboma konopu naa mondopo we pilipu, yemboma konopu naa mondopo ungu lupe pelemoma pali we pilipu kondopo, 'Sike temba.' nimbu tondolo mundupu pilio ulumuni* ma pangti te 'anjo pupe tengatengi' angiliepili.' nimbu, aku sipu ulume 'yemboma, konopu naa mondopo we telkanje na imbi paa naa mololi ye wemo molka.

³ 'Yembo koropama langi topo toko liku nangi.' nimbu nanga mele nosilioma pali kou lipu eno konopu naa mondopo we moke tepo silkenje, molo yemboma konopu naa mondopolie 'Yemboma lipu tapondambo. nimbu, 'Nanga kangimu tepene kamu nopili kolambo.' nilkenje na 'yemboma, konopu naa mondolkamonga aku uluselone na naa lipe tapondolka.

⁴ 'Yembo tene yemboma, konopu mondopalie yembomane yu teko kenjingie kinie popenge tepa mumindili kolopa anjo pundu naa tolemo. Yembo tene 'yemboma, konopu mondopalie eno kondo kolopa lipe tapondolemo. Yembo tene 'yemboma, konopu mondopalie yembo mele

* **12:31:** Konopu mondoli ulumunge ungu pulu mare Jono 13:34-35, 15:13, Jono Kumbi Lepamo 3:16. * **13:2:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

awisili nosiku tondolo pulimo yemboma kinie konopu keri naa panjilimo. „Yemboma, konopu mondolemo yembo tene ‘Na paa pilipe konginjeli yemo. Paa ulu tondolo olandopama telio.’ nimbe, yuni yuyu kapi nimbe imbi lipe ola naa mundulimo.

⁵ „Yemboma konopu mondolemo yembo tene yemboma kinie, kara pupe mongo naa kondopa, yuni yuyu mindi ‘Ulume teambo.’ molo ‘Melema liembo.’ nimbe konopu kimbu sipe naa molopa, yemboma kinie popenge tepe mumindili kolopa iri naa topa, yembomane yu teko kenjilimele kinie siye kolopa ‘Pundu tambo.’ nimbe konopu lipe mundupe naa molemo.

⁶ Yembo tene „yemboma, konopu mondopalie yembo marene ulu mare teko kenjilimele kinie kanopalie konopu naa sipe, ulu sumbi nilime mindi telemele kinie kanopalie konopu silimo.

⁷ „Yemboma, konopu mondopalie, ‘enone yu kinie teko kenjilimele kinie, ‘eno kinie umbune te wendo opili.’ naa nilimo. ‘Sike ‘Pulu Yemone eno lipe tapondomba kinie konopu tondolo pupili molko, molko kondonge.’ nimbe tondolo mundupe pilipe, ‘Aku siku sike alowa teko molongenje.’ nimbe, kanopa nokopa molopa, ulu umbune telime telemele kinie kepe eno siye naa kolopa konopu mondopa mindi molemo.

⁸⁻¹⁰ Konopu mondoli ulu pulu akumu pora naa nimbé, lepa mindi pumbe. „Mini Kake Telimuni silimo tondoloma temba mele yu aku sipe naa temba., Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilku yemboma ningu silimele tondolomo lepa mindi naa pumbe; umbu-ungu lupe lupema naa pilku walu lemele tondolomo pora nimbéla; „Pulu Yemonga ungumenga pulume, pilipe kondoli pelemo tondolomo manie pumbela. Kinié ungumenga pulume pali naa pilipu wallop-kolte mindi pilipu, Pulu Yemone ungu umbu tondolemo ungume pali pilipu naa nimbu sipu wallop-kolte mindi pilipu nimbu silimolo. Nalo pe ulume pali kamu wendo ombá, aku ulu sikema wendo ombá kinie, kinié ulu laye keri lepa tondolo naa pulimo ulume kamu manie pupe pora nimbé, akumunge Pulu Yemonga ungume pilku ningu silimele ulumu kinie, umbu-ungu lupe lupema walu lemele ulumu kinie, Pulu Yemonga ungumenga pulume pilku kondolemele ulumu kinie sike pora nimbé.

¹¹ „Ya ‘Ulu sikema wendo ombá kinie ulu telemolo ulu kapola naa lemoma pora nimbé.’ nikiru akumu ambolangoma awi lemele mele., Na kango kango kinie molopolie ambolangomane ungu ningu, konopuni pilku, konopu kimbu siku molemele mele na aku sipu ungu nimbu, konopuni pilipu, konopu sumbi sipu molorundu. Nalo na awi lepo yemo molopolie ambolangoma telemele mele mundupu siye kolorundu.

¹² „Nikiru akumu isipe melela:, Kariyápana[†] melemanga minime sumbi sipu naa kanolemolo mele kinié „Pulu Yemonga, mele kanolemoloma aku sipu kanolemolo; nalo pe „mulu koleana pupu molopolie, sumbi sipu kanomolo. Kinié „Pulu Yemonga, ulume laye tepo mindi pilio, nalo yuni kinié na molio mele sumbi sipe kanopa pilimo mele pe aku sipu name yu molemo mele sumbi sipu kanopo pilimbo.

¹³ Aku liemo,
‘Sike.’ nimbu tondolo mundupu pilieli ulumu kinie,
‘Pulu Yemone olia „mulu koleana memba pupe,
‘Kamu molko kondangi.’ nimbe lipe tapondomba walemo
sike wendo ombá.’ nimbu konopu sipu

[†] **13:12:** Ou yembomane kariy pa noseringi akumu kou-kopane teko mimi teko noseringi. Kinié kariy pama melema sumbi sipu kanolemolo kariy pa aku sili te ou naa lierimu. Pollone ya nirimu akumu kopane teringi kariy pamondo nirimu.

nokopo molemolo ulumu kinie,
 ,yemboma, konopu mondoli ulumu kinie,
 aku ulu yepoko kinié pelemo. Nalo ,yemboma, konopu mondoli ulu
 akumu paa olandopa.[‡]
 Konopu Mondonolomonga Ungu Te*

14

14:1-25 Pulu Yemone Ungu Umbu Tondorumume Pilku Yemboma Ningu Siringi Ulumu Kinie, Umbu-Ungu Lupe Lupema Naa Pilku Walu Lieringi Ulumu Kinie, Aku Ulu Teringiselonga Pulu Yemone Yemboma Tondolo We Sirimu, Kanu Uluselonga Ungu Te

14:1-12 Pollone "Pulu Yemonga Ungume Yemboma Ningu Singe Tondolomo 'Paa Liemili.' Konopu Leangi." Nirimu Ungu Te

¹ *Yemboma konopu mondoli ulu akumu paa olandopa kene,* eno yemboma aliei tondolo munduku konopu mondoko molangi. Mini Kake Telimuni tondolo we silimoma 'Paa liemiliya!' ningú konopu kimbu siku molangila. Kanu tondolomanga tondolo te olandopa 'Paa liemili.' konopu lenge akumu Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilku yemboma ningú singe ulumu.[†]*

² *Aku nikirumunge pulumu isipe: 'Eno pilimele,, yembo tene ,yemboma kepe, yu kepe naa pilimele umbu-ungu te we walu lepa ungu te nilimo kinie yuni ungu nilimoma yembomando naa nilimo; yuni nilimo ungume pilimele yembomane kepe manda naa pilingemonga yu Pulu Yemo kinie mindi nilimo kanumu. 'Pulu Yemonga, Minimuni 'Yu aku sipe ungu te nipili.' nilimomonga yu kinie, yuni walu nilimo ungume pilimele yemboma kinie, eno ungu pulumu naa pilimele, ungu pulu akumu lopi tepe pelemo, Pulu Yemone mindi pilimo*

³ *nalo Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe silimo yembomone yembomando sumbi siku pilinge ungume nilimo akumunge yuni nilimo ungumuni yemboma lipe tapondopa 'Sike.' ningú tondolo munduku pilimele ulumu kamu olandopa tondolo munduku piliengi!' nimbe, 'Eno ulu peangama teangi.' nimbe, 'Eno umbune te pumba kinie enonga konopume tondolo pupili molangi.' nimbe, lipe tapondolemo.*

⁴ *Yembo tene umbu-ungu naa pilimo te walu nilimo kinie yuni yuyu yunge konopumu mindi 'tondolo pupili.' nilimo; nalo Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe silimo ungu akumuni Kirasinge talapena sukundu molemele yemboma pali[‡] lipe tapondopa 'konopu tondolo pupili.' nilimo.*

⁵ *'Eno pali umbu-ungu lupe lupema walu lemelanje papu.' konopu lekero. 'Leangi.' konopu lekero nalo na olandopa 'Teangi.' konopu lekeromo 'Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilku yemboma ningú singe kinie paa papu.' konopu lekero. Yembo tene ungu te lupe walu lepa yemboma mane simbe kinie Kirasinge talapena sukundu maku toko molemele yemboma yuni molo yembo tene 'Yemboma ungumunge pulumu pilkulie konopu tondolo pupili molangi.' nimbe kanu ungumu topele topa yando yemboma nimbe naa simu liemo Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilku yemboma ningú silimele ulu akumu olandopa,*

[‡] **13:13:** Kollosi 1:5-6. * **14:1:** inie yakondo 13:13. † **14:1:** inie yakondo 12:31. 14:1 akumu inie yakondo kolomongo-awili 12-13selo lipe tere lendelemo. ‡ **14:4:** bokumunge alsena anjokondo "43. sios".

umbu-ungu lupema walu leko yemboma piliengi topele toko naa ningu silimele ulumu maniendopa.

⁶ Angokeme, imu piliee! Na eno molemelena ombolie, umbu-ungu naa pilimele te lepolie ungu nimbu silkenje aku telkamone eno manda lipu tapondolkaye? Eno lipu tapondombondo Pulu Yemone na lipe ora simbe mele eno lipu ora simbo molo Pulu Yemonga ungu marenga ungu pulume eno nimbu simbo molo Pulu Yemone ungu umbu tondomba ungu te pilipulie eno nimbu simbo molo eno ungu mare mane simbo. ‘Eno konopu tondolo pupili lipu tapondambo.’ nimbulie umbu-ungu naa pilimele te lepolie eno mane naa silke.‘

⁷ „Isipe mele: „ Mini naa peli mele marene ungu nilimele kinie eno ungu pulumu nambeko pilimeleye? Kolape-mingi molo gita molo§ kanu sili melema ungu silimele kinie aku melemane ungu sumbi siku naa nilimelanje yembomaneaku ungumu nambeko pilimelaye? „Manda naa pilimela..”

⁸ Molo ‘Maku toko opa teangi.’ ningulie biyukele mimi siku ungu naa silimelanje nambeko ungumu pilkulie opa tengendo maku tolemelaye? Manda molola.

⁹ Eno kepe aku sipela. Eno kerena ungumu sumbi siku naa ningu, umbu-ungu naa pilimele te leko yemboma mane singe kinie pe yembomane nambeko kanu ungume pilingeeye? Aku siku telenomonga nuni nunu tenga molkolie nini ungumu yemboma lipe tapondolka mele naa teleno. Ungumu paa we mindi nilino.

¹⁰ „Akumunge ungu te inikirula: „ Ya ma koleana umbu-ungu lupe lupe awisili sike lemele nalo te naa pilku ungu pulumu naa pepili walu lemele ungu te molo.” konopu lekero.

¹¹ Akumunge, yembo tene ungu te lepalie ungu te nimbémo na naa pilimbo kinie kanopalie ‘Yu kolea tenga fupe yere.’ konopu lemba. Nane kepe yunge nimbé ungumu naa pilipulie ‘Yu ye lupere lemo.’ konopu lembo.

¹² „Eno naa pilimele umbu-ungu lupe lupe lemele kinie, eno kepe aku siku telemelela. Pulu Yemonga Minimuni we silimo tondoloma ‘paa liemiliya.’ konopu lemele kene ‘Kirasinge talapena molemele yemboma yunge ungume sumbi siku pilku liku konopu tondolo pupili molonge mele lipe tapondomba tondoloma lipulie kongono teamili.’ niengi.

14:13-25 Umbu-Ungu Lupe Lupema Naa Pilku Walu Lieringi Ulumunge Pollone Ungu Te Nirimu Ungumu (14:1 pulu polko kanani.)

¹³ Akumunge ‘Na tondolo te limbononga Kirasinge yemboma konopu tondolo pupili lipu tapondambo.’ nimbeline, yembo tene ‘Umbu-ungu te naa pilimolo te walu lepo yemboma ungu te niembo.’ nimbeline Pulu Yemo mawa tepalie ‘Ungu nimbomo topele topo yemboma nimbu simbo tondolomo na sieni.’ nipili.

¹⁴ Na Pulu Yemo kinie ungu nimbondo umbu-ungu naa pilio te walu liendu liemo nanga minimuni yu kinie ungu nilio nalo nanga konopumu ulu te naa tepa we pelemo.

¹⁵ Aku liemo na nambe-emboye? „Nane isipu tembo..” Nanga minimuni ‘umbu-ungu naa pilio te walu lepo, Pulu Yemo kinie sike ungu nimbo nalo konopuni kepe ‘umbu-ungu pilimo lepo, Pulu Yemo kinie ungu nimbola;*

§ **14:7:** Mateyu 9:23, 11:17, Konana 108:1-2, PeKingime 3:14-16, LipeOraSirumu 5:8. * **14:15:** Pisini-ungune “mekim tupela wantaim” molemo nalo kapola molonje. Pollone sumbi sipe “walsikele tembo.” naa nirimu. Sike “Talo pea tembo.” nirimu nalo “walsikele tembando” nirimu molo “walse te walse te tembando” nirimunje?

minimuni sike ‚umbu-ungu naa pilio tene, konana te nimbo nalo konopuni kekele ‚umbu-ungu piliomone, konana nimbola.

¹⁶ Enone enonga minimene ‚umbu-ungu naa pilimelemane, Pulu Yemo kapi ningi liemo maku toko molemele yembomanga yembo te nuni nini ungumuni Pulu Yemo kinie “Ange.” nini mele sumbi sipe naa pilipelie nambepa “Aku nikinu mele tepili.” nimbéye? ‚Manda naa nimbé.,

¹⁷ Enone Pulu Yemo kinie “Ange.” ninge mele sike mimi siku ninge nalo ungu ningemane kanu yembomo ‘Konopu tondolo pupili.’ nimbe lipe tapondomba ulu te naa temba.

¹⁸ Na umbu-ungu naa pilio ungume walu lepo wale awisili ungu nilio, enone umbu-ungu naa pilimele ungume walu leko wale koltalo mele ungu nilimele akumunge nane Pulu Yemo kinie “Ange.” nilio.

¹⁹ Nalo ‘Kirasinge talapena yemboma na-kinie pea maku topo molemolo kinie yembomane sumbi siku pilinge ungu paa ponjipu[†] nimbu simbo kinie paa peanga. Umbu-ungu naa pilimele te walu lepo yemboma ungu paa sulu tepo[‡] nimbu simbo kinie paa keri.’ konopu lekero.

²⁰ Angokeme, ambolango kangamane konopu lemele mele eno aku siku konopu naa leangi.[§] Ambolango pamema ulu kerime pilkulie tekо molemele mele mindi aku siku ambolango pamema mele molangi.* Nalo konopu leko konopu kimbu silimele mele yembо yume molangi.

²¹ ‚Umbu-ungu naa pilimelema lemelemonga, Pulu Yemonga Ungu Manema Molemo Bokune[†] ungu te molemo akumu isipe: ‘Awilimuni nimbendo:

“I yembomando ungu te niembo.” nimbulie
‘Ye mare umbu-ungu lupe lenge yemane
nindengi.’ nimbo.
Kolea lupe yembo marendo
ungu umbu tondombo kinie pilkulie
iyemboma ningu singe nalo kanu yembomane
nanga ungumu ningu sindinge kinie kepe
nanga ungumu naa pilku liku bulu singe.”[‡]
nirimu mele bokune molemo.

²² Akumunge, umbu-ungu naa pilimele lupe lupema walu lemele aku ulu tondolomone Pulu Yemone enonga makune molemele yembo mare yunge yembo naa molemele mindili simbe yemboma eno lipe ora silimo. Nalo Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilku yemboma ningu silimele ungumene enonga makune molemele yembo yunge yembo molemele lipe ora silimo. Kanu ungumene Pulu Yemonga yemboma naa molemele yemboma naa lipe ora silimo.

²³ Aku liemo Kirasinge talapena yemboma pali maku toko molkolie, yembomane pali ungu ningendo umbu-ungu lupe lupe naa pilimelema walu leko molangi Pulu Yemonga ungumu mimi siku naa pilimele yembo mare molo Pulu Yemonga ungumu ‘Sike.’ ningu naa pilimele yembo mare sukundu ongo umbu-ungu lupema leko ungu ningu singema piliengi liemo ‘Eno Kirasinge yemboma konopu naa pepa kekelepa toli yemboma molemele.’ ningu naa pilingeye? ‚Aku siku ningu pilinge,

[†] **14:19:** “ungu paa ponjipu” ya molemo akumu kewa-ungune “ungu mongo kise-pakera” nimbe,

[‡] **14:19:** “ungu paa sulu tepo” ya molemo akumu kewa-ungune “ungu mongo tene tausini” nirimu. ‘Sumbi siku piliengi!’ nimbu aku ungu selonga ungu pulumu ya sumbi sipu torumulu molemo.

[§] **14:20:** ungu pulu inie yakondo 3:1-2*. ^{*} **14:20:** Ya ungu iko torumumunge ungu pulu te bokumunge alsena anjokondo “31.4. tok bokis bilong pikinini”. [†] **14:21:** bokumunge alsena anjokondo “26. Lo”. [‡] **14:21:** Aisaya 28:11-12, Ungu Manema 28:49.

²⁴ nalo Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma enone pali pilku „anjo yando, makune yemboma ningu siku molangi ‘Sike.’ ningu naa pilimele yembo mare mo Pulu Yemonga ungumu mimi siku naa pilimele yembo mare ongo piliengi liemo enone ningu singe ungumene kanu yemboma eno yembo kerime molemele mele lipe ora sipe, enone ‘Olio ulu pulu keri teli yemboma lepamo.’ ningu pilku,

²⁵ eno sike konopune lopi tepa pepili molemele mele „ou naa pilimele, akumu mona lembamonga molemele mele sumbi siku pilinge. Kanu kinie enone „ulu telemelena pilku keri pilkulie, tamalu peko Pulu Yemo popo toko imbi liku ola mundundukulie ningendo: “Pulu Yemo eno ‘Kirasinge yemboma, kinie sike pea molemo.” ninge.

14:26-40 Kirasinge Yemboma Maku Toko Molkolie⁸

²⁶ Angokeme, aku liemo, eno maku toko molkolie nambe-eangi niemboye? Eno „Pulu Yemo popo toko kapi ningendo, maku toko molkolie eno yu mele mele ulu mare pemba. Yembo te konana nimbe, yembo te ungu mane te sipe, yembo te Pulu Yemone yu ungu pulu te nimbe silimomo yemboma nimbe sipe, yembo te umbu-ungu naa pilimele ungu te walu lepalie eno ungu te nimbe sipe, yembo te kanu ungumu nimbé mele ‘Mini Kake Telimuni yunge konopukundu nimbe simbe kinie pilipelie, topele topa eno nimbe sipe, eno aku siku teko molonge. Aku ulu tengema ‘Kirasinge talapena yemboma konopu tondolo pupili molangi.’ ningu tenge. ‘We naa tenge.‘

²⁷ Yembo marene umbu-ungu naa pilimele ungume leko ungu mare walu ningendo yembo talo mindi niengili. Molo yembo yepoko ungu mare walu ningi liemo mandanje. Kise molo pakera paa molo. Enone ungume ningendo walsikele naa ningu, yu mele mele niengi. Ninge kinie ‘enone ninge mele Mini Kake Telimuni yembo tenga konopune molopalie nimbe simbe kinie pilipelie, kanu yembomone enonga ungume topele topa yemboma yando nimbe sipili.

²⁸ Yembo tene umbu-ungu lupe te walu nimbé ungumu topele topa yemboma nimbe simbe yembo te naa molomu liemo Kirasinge yemboma maku toko molongena ungu te naa nipili. ‘Pulu Yemo kinie oltolo pilimbili.’ nimbe aku ungumu nipili.

²⁹ Pulu Yemone ungu umbu tondombama yembo talo molo yepokone pilkulie yando ningu siengi. Kanu ungume yemboma ningu singe kinie we molongemane mimi siku pilku ‘Sike Pulu Yemonga unguri molo we nikimilinje?’ ningu pilku apuruku kondangi.

³⁰⁻³¹ ‘Yembo te aku sipe ungu te pilipelie yemboma nimbe sipe angiliepili, Pulu Yemone ‘makune molomba, yembo te ungu te umbu tondomu liemo ou ungu nimbe sipe angilimbe yembomondo.’ ‘Na ungu te konopuni pilkirumu niembo.’ nimbé kinie, ou nimbe sipe angilimbe yembomo manie molopili, ‘Te niembo.’ nimbé yembomo ola angilipelie Pulu Yemone yu ungu nimbe simbemo yemboma nimbe sipili.’ Pulu Yemone eno telu telu nimbe ungu umbu tondomba kinie pilkulie yemboma ningu singendo ‘Aku ungu nimbu simolomane yemboma Pulu Yemonga ungume sumbi siku pilku liku, konopu tondolo pupili molangi.’ ningulie yu mele mele manda ningu singe kene liku tere leko ningu siku naa angiliengi.

³² Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilku yemboma ningu silimele yemboma enonga kerema manda nokolemele ‘akumunge enonga ungu ninge walema wendo ombá kinie ungu pilingema yemboma ningu singe.

Wale te naa lemba kinie 'We molopo ungu pilkirumu naa niembo.' ningu manda we molongela.¹

³³ Aku nikirumunge pulumu isipe: Pulu Yemone 'yunge talapena yemboma,' Konopu lüpe lupe pepili teko embambo siku molangi.' nimbe 'tondoloma silimo, yemo naa molemo. Yu 'Yemboma konopu telune pupili taka liku kapola kapola molangi.' nilimo yemo molemo.* 'Tondoloma silimo akumu 'Yemboma liku tapondangi.' nimbe silimo.[†]

Koleamanga pali Kirasinge talapena sukundu 'Pulu Yemonga, yembo kake telime maku toko molkolie 'aku siku' telemele.[‡]

³⁴ 'Makumenga ulu te pea telemele mele enone tenge mele isipela:, Kirasinge talapena yemboma maku toko molongena ambomane ungu naa niengi. Unku mane tene 'Makune, ambomane ungu naa niengi.' nilimo kanumu.[‡] 'Pulu Yemonga, ungu mane tene 'Amboma liku awi siku molangi.' nimbe pelemo mele[§] pilkulie ambomane makune 'Yemboma nokamili.' ningu naa molko, liku awi siku molangi.

³⁵ Amboma eno ungu marenga molo ulu marenga pulume 'naa pilkulie, 'piliemili.' ningulie enonga ulkendo pukulie enonga yema walsiku piliengi! Makune sukundu ambo tene ungu te nimu liemo paa kapola naa temba. Aku sipe tembamonga yuni yuyu tepa pipili kondomba.*

³⁶ 'Nambemuye?', 'Oliolio Pulu Yemonga ungumu ou pulu pulu pilipulie yemboma nimbu sirimulumunge 'oliolio kanu ungumunge pulumu pilipulie 'Teamili.' konopu lemolo mele papu temolo.' konopu lekemeleye? Molo 'Pulu Yemonga ungumu olionga koleana mindi orumu-ne oliolio mindi pilipu lsimulu.' konopu lekemeleye?

³⁷ Enonga yembo te yu 'Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipu yemboma nimbu silio yembomo[†] molio.' konopu liemu liemo, molo yu 'Mini Kake Telimuni na yemboma lipu tapondombo tondolo te sirimu-ne aku tondolomo na-kinie pepili molio.' konopu liemu liemo, nane ya pepá topo sikirumunge ungume "Sike Awilimuni "Teangi." nirimu ungume pepána tokomo." nimbe, nimbe sipili.

³⁸ Molo kanu sili yembo tene ya "Teaa." nikiru mele naa tepa, "Pepá tokoro ungume Awilimunge ungu manema." naa nimbe,[‡] siye kolomu liemo yu kepe, "Awilimunge ungu te pilkirumu niembo." nimbé kinie, yu siye kolko yunge ungumu naa lapiliengi!

³⁹ Aku kene, nanga angokeme, 'Pulu Yemone ungu te umbu tondombamo paa pilipu yemboma nimbu siembo kene 'Mini Kake Telimuni aku sipe manda tembo tondolomo sipili.' ningu, konopu kimbu siku molangi. Nalo yembo tene 'Mini Kake Telimuni aku sipe manda temba tondolomo simben-na, umbu-ungu naa pilimbe te lepa ungu te nimbé kinie "Nipili." niengila.

⁴⁰ 'Enonga makune aku siku teangi, nalo 'Pulu Yemo popo toko kapi ningu imbi liku ola mundunduku kondongendo, ulu tengema pali[‡] taka liku sumbi siku teko, yemboma teko embambo naa sindengi.[§]

* **14:33:** inie anjokondo 14:40. † **14:33:** akumu pilipu sundulimolo. Pollone "telemele" nirimumunge pulumu mimi sипу naa pilimolo. "telemele" nirimu akumu "aku siku telemele" nimbendo "telemele" nirimu liemo ou olakondo 26-33 lipe tere lepa nirimumundu nirimu. Molo "isiku telemele" nimbendo "telemele" nirimu liemo ya maniekondo 33b kinie 34-35 lipe tere lepa nirimumunge ungu konde te nimbendo "telemele" nirimu. ‡ **14:34:** Unku mane akumu nawene sirimunje. Pollo yuyunje? Boku tengah sumbi sipe aku sipe molemo mele naa pilipu naa kanolemolo.

§ **14:34:** Ou Pulu Pulu 3:16 molemo mele pilipelie aku sipe nirimumunje, mimi sипу naa pilimolo; ungu pulu inie yakondo 11:3**. * **14:35:** ungu pulu inie yakondo 11:2-16*. † **14:37:** 29,32 bokumunge alsena anjokondo "35. profet". ‡ **14:40:** inie nondopa 14:26. § **14:40:** inie yakondo 14:33.

15

*Pulu Yemo Popo Toko Kapi Ningendo Ulume Teko Kondonge Mele Ungu
Pulu Te*

*Kolomongo Awili 15 KOLOPOLIE LOMBOROPO OLA MOLO-
MOLOMONGA UNGU TE*

15:1-11 Kirasi Kolopa Lombokora Ola Molorumu Temanemo

¹ Angokeme, ‘Ou enondo Yesusi Kirasinge temane peangamo topo sirindu pilieringi mele komu altoko naa sindiku piliengi!’ nimbu altopo nimbu para sipulie kanu ungumenga pulume nimbu siembo.* Kanu ungume ou pilku lsingi, kinié ambolemelemonga enge nipili angilimele.

² Kanu temane peangamo, akumu Yesusi Kirasini terimu mele nane enondo nimbu sirindu ungu kanumu, ambolko kondokolie ‘Paa sike.’ ningu tondolo munduku pilieringi mele altoko munduku siye naa kolongi liemo† kanu temane peangamone Pulu Yemone eno lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe, yu-kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondorumu,‡ akune molemele mele molonge. Molo nane temane peangamo topo sirindu mele mimi siku naa pilku, akumu we ‘Sike.’ ningu pilieringi liemo aku temane peangamone eno lipe naa tapondolemo naa tapondomba.

³ Ungu kumbine paa olandopamo na ou pilipu lsindu mele eno nimbu sirindumunge „nane enondo aku sipu kelepo nikiru.“ Kanu ungumu isipe: Pulu Yemonga bokumuni nilimo mele Kirasi olionga ulu pulu keri telemolomanga kolo wangopa kolondorumu.

⁴ Pe ono teringi. Ono teringi kinie pe Pulu Yemonga bokumuni nilimo mele yu wale talo pepalie yepoko sipemonga lombokora ola molorumu kanumu.

⁵ § Pe lombokora ola molopalie, yu lombili andoli ye Pita molorumune pupe ‘Yuni na lombokoro ola molondu mele kanopili.’ nimbe, pupe mona angilierimu. ‘Aku tepalie, pe yu lombili andoli ye rurepo pali* moloringine ‘Enone yu kanangi.’ nimbe pupe mona angilierimula.

⁶ Pe angenupili pape anderete mele telune moloringine ‘Yu kanangi.’ nimbe purumula. Aku yu kanoringi yemboma kinié yandopa awisili we molemele, nalo mare koloringila.†

⁷ Pe yu Jemisi molorumune ‘Na kanopili.’ nimbe pupelie, pe yuni ‘Nanga kongonomo tende-paa.’ nimbe lipe mundorumu yema‡ pali ‘yu lombokora ola molorumu mele, ‘kanangi.’ nimbe pupe mona angilierimu.

⁸ Paa akilipe na molorundune ‘Kanambo.’ nimbe ombo mona angilierimu.§ Na ye paa keri, na ambolango nomba ombo pulimo ambolango mele molopo konde manda naa molombo mele molorundu nalo aku terimu.

* **15:1:** ungu pulu te inie yakondo 7:1*. † **15:2:** Ipu 3:14. ‡ **15:2:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”, “21.2. kisim bek”. § **15:5:** Pita Yesusi kanoramu mele LLuku 24:34, ye engaki-rurepo pali kanoringi temanemo LLuku 24:36-43, Jono 20:19,26-29, yembo pape anderete kanoringi mele temanemo Mateyu 28:16-20, lipe mundorumu yema kanoringi temanemo

LipeMundorumuYema 1:2-4. * **15:5:** Judasi ou kolorumu (Mateyu 27:3-5) nalo eno ou talape te moloringi mele we sumbi siku imbi lengendo aku niringi. † **15:6:** Ungu te: Pollone “koloringila.” naa nimbe, “uru peringila.” nimru. Akumunge ungu pulu te inie yakondo 11:30*. Ya 15:18,20 kananila. Ungu te: Yesusi lombokora ola molorumu kinie pe yandopa ponie wane paono sikisi (26) ombo pupili Pollone ipep mo topa sirimu. ‡ **15:7:** bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”.

§ **15:8:** Lipe Mundorumu Yema 9:1-6,17.

⁹ Na Kirasini "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipe mundorumu ye tela nalo na paa maniendopa mele molio, yuni aku nimbe lipe mundorumu ye lupema olandopa mele molemele. Nane Pulu Yemonga yembo talapemo* tepo kenjipu molorundu kulu 'Na Yesusini lipe mundorumu ye te' nilimele kinie na pipili telemo.

¹⁰ Nalo na molio mele Pulu Yemone na we kondo kolorumumunge aku sипу molio. Pe yuni na we kondo kolopalie, na kinie tepa kondorumu, mele we naa pelemo. Na, we kondo kolopa lipe tapondorumumunge, paa mindili sипу kongono tepo, Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu yemanga na kongono mindili sипу tondolo mundupu terindu mele olandopa, enone kongono teringi mele maniendopa. Nalo na nanu molo. Pulu Yemone na we kondo kolopalie, lipe tapondopa na-kinie tapu topa molorumumunge, naaku sипу manda kongono terindu.

¹¹ Nalo nane Pulu Yemonga ungumu nimbu sirindu akumu mandala. Molo Yesusini lipe mundorumu ye wemane Pulu Yemonga ungumu ningu siringi akumu mandala. Olione pali nimbu sirimulu ungumu telumu mindi. Kanu ungumu eno 'Korini yembomane, pilku likulie 'Sike ungumu.' ningu tondolo munduku pilieringi.

*15:12-34 Kirasi Kolopalie Kangi Pali Lombokora Ola Molorumumunge
Yunge Yemboma Kepe Paa Sike Aku Siku Kangi Pali Lombokoko Ola Molonge
Ungu Te†*

*15:12-19 Kirasi Kolorumu Kinie Lombokora Ola Naa Molkanje Aku-
munge Ungu Te*

¹² Nalo Kirasi kolopalie lombokora ola molorumu mele sike yemboma nimbu silimolo liemo eno marene "Yemboma kolkolie lombokoko ola naa molonge." nambeko aku siku mele ningu molemeleye?

¹³ Yemboma paa sike pe lombokoko ola naa molonge liemo Kirasi yu kepe ou lombokora ola naa molorumu. 'Onomo we mana pelemo.'

¹⁴ Pe Kirasi lombokora ola naa molkanje olione 'yunge' ungumu eno nimbu silimolomo uluri naa telkala, eno kanu ungumu pilku ambolko molemelemeulo uluri naa latelka. We pilku ambolemelema.

¹⁵ Ulu te lupe pea telkala: Kirasi lombokora ola naa molkanje olione "Kirasi yu kolorumu kinie Pulu Yemone 'Lombokoko ola molou.'" nimbe topa makiningderimu." nimbu silimolo mele Pulu Yemondo kolo tolemella. Nalo yemboma paa sike pe lombokoko ola naa molonge liemo Pulu Yemone Kirasi ou "Lombokoko ola molou." naa nilkela.

¹⁶ Yemboma topa ola naa mondomba liemo Kirasi kepe topa ola naa mondorumula.

¹⁷ Pe Kirasi ou topa ola naa mondolkanje eno pilku ambolemele ungumuni uluri naa telka, ulu pulu keri teringime yandopa kinié kepe konopune we pepili molemela.

¹⁸ Pe Kirasi 'kolopalie lombokora ola naa molkanje yu, yembomanga nimbe tenderimu mele 'Sike aku tenderimu.' ningu tondolo munduku pilkulie kanu ungumu pilku ambolkolie uru peringi pelemele yemboma kepe‡ 'lombokoko ola naa molko,' mindili nongo molko kenjinge koleana pulimela. §

* ^{15:9:} bokumunge alsena anjokondo "43. sios". † ^{15:11:} OuTesallonaika 4:13-5:11. ‡ ^{15:18:} Yembo koloringimendo "uru peringi" nirimumunge ungu pulu te Mateyu 9:24*. § ^{15:18:} ungu pulu te Jono 3:16*.

19 Pe kinié ya ma koleana mindi yuni olio lipé tapondopalie pe kolomolo kinie olio lipé naa tapondolkanje yembomane yemboma kondo kolemele mele maniendopa, yembomane olio paa olandopa kondo kolemelanje papu.

20 „Kirasi lomboropa ola naa molkanje olio kolopolie lomboropo ola naa molemela-la, akumu sike, nalo Kirasi kolopalie paa sike lomboropa ola molorumu. Kanu kinie, langi te ou pulu polopa mongo telu tolemo kinie kanopolie ‘Pe pali tomba lemo.’ nimbu pilimolo, aku sipe mele yu kolopalie paa sike lomboropa ola molorumumunge pilipulie “Yu sike.” ningu tondolo munduku pilkulue uru pelemele yemboma kepe paa sike pe Pulu Yemone topa makinjindimbela.” nimbu pilimolo.

21 Ye tene ou terimu kanu ulumuni kololi ulu pulumu ma koleana wendo orumu pelemomonga^{*} aku sipela ye tene kepe pe terimu kanu ulumuni kolemele yemboma lomboroko ola mololi ulu pulumu ma koleana wendo orumu pelemola kanumu.

22 Pulu pulu mana ye Adamene terimumunge olio yunge pulu lemo yemboma pali kolemolo, aku sipe Kirasini terimumunge yunge pulu lemoma pali topa makinjindimbe kinie kelepo lomboropa ola molopo konde molomolo.

23 Nalo Kirasi kinie olio walsikele lomboropo ola naa molomolo. Ou kumbi lepa Kirasi; pe yu kelepa manie ombá kinie yunge yemboma.[†]

24 „Pe yu ombá kinie yunge yemboma lomboropo ola molomolo, kinie pe ma koleamo pora nimbé. Yuni gapomanoma pali kinie, gapomanomanga ulume kinie, kolea sukundu yembomane nokolemele ulume kinie, ulu tondoloma kinie, „yembomanga kinie kurumenga kinie,[‡] ulu tondoloma pali yuni topa manie mundupelue nimbémone, pe ye nomi kingimu molopa melema pali nokolemo[§] nambamo yuni Lapa Pulu Yemo simbe.

25 „Ulume aku sipe wendo ombá nikirumunge pulumu isipe:” Pulu Yemone yunge opa puluema pali topa manie mundumbendo ou Kirasi yu ye nomi kingimu molopa melema pali nokomba.*

26 Opa puluema topa manie mundupe pora sipelie pe kamu kololi ulu pulumu topa manie mundumbe.

27 „Yuniaku tembamonga, ungu te Pulu Yemonga bokune molemo aku ungumuni nimbendo:

“Pulu Yemone nimbendo:

“Melema pali yuni nokopili.

Melema yunge maniekondo liepili” nirimu.”[†]
nimbe aku sipe nilimo. Nalo Pulu Yemone “Melema pali nokopili. Melema yunge maniekondo liepili.” nirimu kanu ungumuni Pulu Yemo yuyu pea ‘Nokopili.’ nimbe naa nirimu, molo. Sike Pulu Yemone ‘Melema pali maniendopa, Kirasi melemanga pali olandopa molopili.’ nimbe nirimu yemo molemo nalo Pulu Yemo yuyu nambepa meltenga maniekondo molombaye? Aulke te molo.

28 Pe Malone[‡] melema pali topa manie mundumbe, yu melemanga pali nokomba kinie kanu walemo kinie yu kepe manie mele molomba. Pe Malone nimbendo: “Nando ‘Melema pali topa manie mundupe ye nomi kingimu molopili.’ nirimu Pulu Yemo yu melema pali kamu-kumu ye

* **15:21:** Ou pulu pulu ye Adamendo inie anjokondo 15:45, Ou Pulu Pulu 3:19, Romo 5:12-15.

† **15:23:** Romo 5:12-21. ‡ **15:24:** Epesasi 1:21*. § **15:24:** bokumunge alsena anjokondo “20.

kingdom”. * **15:25:** Konana 110:1; ungu pulu te Mateyu 22:44*. † **15:27:** Konana 8:6. ‡ **15:28:** bokumunge alsena anjokondo “32.2. Pikinini Bilong God”.

nomi kingimu kolo wangopa molopalie nokopa molopili. Na kepe yunge maniekondo molambo." nimbé. Kanu kinie Pulu Yemo melema paa pali nokopa molomba.

²⁹ Kinié „yemboma kolkolie lomboroko ola molongemonga ungu te isipu nikirula; „Yemboma kolkolie sike lomboroko ola naa molonge liemo yembo mare „Kirasinge yemboma molkolie, kolemele manga pulu nambolkarella 'Eno lipu tapondamili.' ningu no limeleye? „Enonga yembo marene „Pulu Yemone, kolemele yemboma topa naa makinjindimbe.' nilimele akumu sike liemo yembo mare nambemune liku tapondoko kolo wangoko no limeleye? „Nambolka uluri temba ningu aku telemeyeleye? „

³⁰ „Molo yembo molemelema lomboroko ola naa molonge liemo, olio kepe nambe-elemolo yembomaye? „Telemolo mele nambemune telemoye? „Olio temane peangamonga kongonomo andopo telemolomonga alieili olio kinie umbune wendo olemomane olio topa kondomba telemo akumu nambemune aku telemoye?

³¹ Angokeme, alieili 'Na kolopo pora sikiru.' konopu lelio. § 'Na eno kinie Awili Yesusi Kirasi kinie pea tapu toko molemele mele na yemboma paa kapi nimbu molio.' nikiru akumu kolo naa topo paa sike nikiru mele 'Alieili 'Na kolopo pora sikiru.' konopu lelio.' nikiru akumu paa sike nikirula.

³² „Ya kolea awili, Epesasi 'Kirasinge temane peangamo topo siliomonga na kote tendekolie, 'Mele takerama kinie opa teambo.' ningu na akune liku mundoringi akumu enone 'Yu yuyu konopuni pilipelie ikongonomo telemo.' konopu liengi liemo mongo toko ningu siengi. 'Na mele nambolka melema limbo.' nimbulie kolea awili Epesasi mele takerama kinie opa telemoye? Yembo kolemelema Pulu Yemone 'Lomboroko ola molangi.' naa nimbé liemo

"Opali kolomolo kene

kinié „Konopu sipu molamili.' nimbu, no kinie langi kinie „awisili we, nombo molamili."* niemili.

³³ „Nalo yembo marene eno kondi toko "Ulu keri te teamili." ningi liemo, aku ungumu pilku 'Aku teamili.' paa naa niengi. „Akumunge ungu molemo kanumu. Akumuni nimbendo; „Ulume teko kenjilimele yemboma kinie eno kinie tapu toko molongi liemo enonga teko kenjilimele ulumene enonga teko kondolemele ulu peangama kamu topa manie mundumbe." nilimo.

³⁴ „Yembo marene "Yemboma lomboroko ola naa molonge." nilimele kanu,[†] kekelepa toli ungu nilimelema munduku siye kolko, umbu konopu pepili molangi. Ulu pulu keri telemeye mele altoko naa teangi. Enonga yembo marene Pulu Yemo molemo mele naa pilku yu kinie tapu toko naa molemele manga pilipulie "Aku siku teaa." nikiru. 'Eno mare Pulu Yemo naa pilimele.' nikiru akumu pilkulie pipili kolongi liemo eno papu pipili kolonge.

15:35-58 Olio Lombokopo Ola Molopolie Kangi Lupe Angiliepili Molo-molo Ungu Te[‡]

§ ^{15:31:} Pe Korini 1:8-9*. Yembo mare pilkulie 'Ya opa puluema nimbendo ungu iko torumu.' ningu pilimele. * ^{15:32:} Aisaya 22:13, LLuku 12:19-20. † ^{15:34:} inie yakondo 15:29. ‡ ^{15:34:} Pe Korini 5:1-10.

³⁵ Nalo yembo tene walsipe pilipelie nimbendo: "Yembo kololime nambeko lomboroko ola molongeye? „Lomboroko ola molonge kinie, kangi nambelime angilimbeye?" nilimonje.

³⁶ Aku ungumu lawa tepa nimbe kenjeli ungumu. „Langi umbume telemo mele piliengi niembo: „ Langi umbu naa kololime poniena mundongi liemo konde pupe wendo naa ombá. Langi umbu kololime mindi poniena mundulimele kinie konde pupe wendo olemo kanumu. §

³⁷ „Akumunge ungu te: „Langi umbu te poniena mundemili." ningulie unjo te mongo tolimu pe molomba mele te likulie naa panjilimele. Mongo te mindi liku panjilimele. „Konapa opili." ningu konapa mongoma liku panjilimele. Konapa unjo mongo toli pe angilimbema naa liku panjilimele. Rasi witi akula. Unjo mongo tolime pe molomba mele liku naa mundulimele. Witi mongoma mindi. Langime pali akula telemele.

³⁸ Langi umbu yu mele mele pe molomba mele Pulu Yemone ou nimbe panjipe „Unjo gomoma isipe isipe wendo omiba molopa langi isipe isipe topili." nilimo mele langi lupe supema poniena mundulimele kinie „Aku sipe ola omiba molopili." nilimo kanumu.

³⁹ „Kangime aku sipela.., Kangime pali telu sipe molo. Yembomanga kangimu lupe; owa kongimenga kangimu lupe; keramanga kangimu lupela; omamanga kangimu lupela.

⁴⁰ Mulune angilimele melema lupe; mana lemele melema lupela. Nalo mulune angilimele melema kanopo peanga kanolemolo mele lupe, mana lemele melema kanopo peanga kanolemolo mele lupela.

⁴¹ Enamo yunge a nimbe angilimo kanopo peanga kanolemolo mele lupe; olimu a nilimo kanopo peanga kanolemolo mele lupela; kombukandipime a nilimele kanopo peanga kanolemolo mele lupela; kombukandipime telu siku a naa lanilimele, kombukandipime enonga yu mele mele a nilimelela.

⁴² Kolemele yemboma lomboroko ola molonge kinie aku sipe tembala. Ou kangi angilimomo lupe; pe kangi angilimbemo lupela. Ou angilimo kangi ono telemele* akumu purupe keri lemo kangimu; Pulu Yemone kanu kangimu topa makinjindimbe kinie lomboropa ola molomba kangimu purupe keri naa lemba kangimu.

⁴³ Kangi ono telemele kangi akumu mele kerimu, kanopo keri kanolemolo; kangi lomboropa ola molopalie angilimbemo kangi peangamo, kanopo peanga kanomolo kangimu. Kangi ono telemelomo enge naa pelemo kangimu; kangi lomboropa ola molombamo enge paa pemba kangimu.

⁴⁴ Kangi ono telemele akumu mana „mindı" manda angilimo kangimu; kangi lomboropa ola molombamo mulu koleana manda angilimb kangimu.

Ya mana molomolo kangi te angilimo liemo mulu koleana molomolo kangi te paa sike angilimbela.

⁴⁵ Aku sipe mele „Pulu Yemonga, bokune ungu te molemo. Kanu ungumuni nimbendo:

„Ou kumbi lepa mana ye Adame

„Pulu Yemone tepa mimi tepalie,

„Mana konde molopili." nimbe

ulu pulu te sirimu kinie konde molorumu.”†

§ **15:36:** Jono 12:24. * **15:42:** akune Pollone „ono telemele" naa nirimu. Yu langi umbu mundulimele mele ou inie yakondo 15:36-38 nirimu mele pilipelie yembo kolemelemando ungu iko topa aka sipela nimbendo „mana mundulimele" nirimu. † **15:45:** Ou Pulu 2:7.

nilimo; „nalo, pe orumu Adame“[‡] „Pulu Yemone konde mololi ulu pulumu sirimumu lupe.“ Yu ‘Mana yemboma „mulu koleana, konde molangi.’ manda nimbé ulu pulumu sirimu.[§]

46 Mulu koleana konde molomolo ulu pulumu ou kumbi lepa wendo naa orumu. Mana konde molomolo ulumu ou kumbi lepa wendo orumu; mulu koleana konde molomolo ulumu pe wendo orumu.

47 Ou kumbi lepa molorumu Adame Pulu Yemone ma tene tepa mimi terimu; akilipe orumu Adame mulu koleana ye te orumu.

48 Ou kumbi lepa mana ye molorumu Adamene mana yemboma kalopa limomonga eno yunge „kangimu angiliepili, molorumu mele mindi molemele; mulu koleana molonge yemboma mulu koleana „kangimu angiliepili, molemo yemo mele molonge.“

49 Olio „Kirasinge yemboma, ou mana yemo molorumu mele molemolo mele* pe aku sipula mulu koleana yemo molemo mele molomolo.[†]

50 Angokeme, nane enondo paa sike nimbu sikirumu: mana meme pelemo kangimu Pulu Yemo ye nomi kingi molopa nokolemo[‡] mulu koleana manda pupe naa molomba. Mele kolopa purupe keri lemo te melema kolopa keri lemoma naa lemo koleana manda pupe naa molomba.

51 Kinié ungu te ou lopi tepa perimu te nimbo tekeromo paa mimi siku piliee! „Kirasi kelepa wale talo sipe naa opili, olio pali uru naa pemolo. Nalo „uru pelemele yemboma kinie,[§] olio „konde molomolo yemboma kinie, pali sike „kangimu, alowa tepa „kangi te lupe angilimbe.“

52 Aku ulumu paa walsikele temba. Mulu maselo kamu pora nimbendo biyukelemo ungu nimbé kinie* aku ulumu wendo ombá. Walsikele, kariapá telemo mele, aku ulumu temba. Biyukelemo ungu nimbé kinie yembo kololime altoko kolou naa kolongendo lomboroko ola molonge. Pe olio „Kirasinge yembo konde molomoloma olionga kalume, alowa temba.

53 Kangi purupe keri lemo akumu alowa tepa, naa purupe keri lemba kangimu paa angilimbe; kangi kolemo akumu alowa tepa kangi naa kolopa konde molopa mindi pumbe kangimu paa angilimbe. „Olionga mana kangimu alowa naa tepa kangi te lupe naa angilkenje mulu koleana pumbe alkue te paa naa lelka, akumunge aku sipe mele temba.[†]

54 Kanu kinie kangi purupe keri lemomo altopa alowa tepa naa purupe keri lemba kangimu angilimbe, kanu kangi kolemomomo altopa alowa tepa konde molopa mindi pumbe kangimu angilimbe kinie „Pulu Yemonga, bokune molemo ungu te molemo mele sike kamu wendo ombá. Kanu ungumu isipe:

„Kololi ulu pulumu
Pulu Yemo yunge, opa puluemo,
akumu-kinie Pulu Yemone opa tepalie
kamu topa manie mundorumumunge
kololi ulu pulu akumu kamu manie purumu.“[‡]
nilimo.

55 „Aku tembamonga ungu te pea bokune molemo, akumu isipe:
“Kololi ulu pulumu, nuni yemboma
toko manie mundoni engemo tena lemoye?

[‡] **15:45:** Aku yemo Yesusi Kirasi kanumu; inie yakondo 15:21-22, Romo 5:12-19,21. [§] **15:45:** bokumunge alsena anjokondo “24. laip”. * **15:49:** Ou Pulu Pulu 5:3. † **15:49:** Romo 8:29.

[‡] **15:50:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. [§] **15:51:** ungu pulu te inie nondopa 15:18*,20. * **15:52:** biyukele akumu Mateyu 24:31 mele molo Lipe Ora Sirimu 11:15 mele molo Ou Tesallonaika 4:16 melenje? † **15:53:** Pe-Korini 5:4. ‡ **15:54:** Aisaya 25:8, Ipuru 2:14.

Kololi ulu pulumu, nuni yemboma
‘Mindili nangi.’ tolono tolomo tena lemoye?”§
nilimo.

⁵⁶ Kololimunge yemboma mindili sipe tolemo tolo akumu ulu pulu kerimu. 'Yembomane ulu pulu keri telemelemonga 'Kolomolo kinie Pulu Yemone olio 'mindili namili.' nimbé.' ningu pilkulie kolongendo pipili kolemele kanumu.. Ulu pulu kerimunge tondolomo 'Pulu Yemonga, ungu mane 'Mosisini yando, sirimumene silimo.* 'Ungu manemane nimbendo: 'Ungu manema naa pilku liku pulue tonge kinie mindili nonge.' nilimomonga pilkulie yembomane kololi ulumu aku siku pilkulie pipili kolemele kanumu.[†]

⁵⁷ Akumu sike nalo olionga Awili Yesusi Kirasini olionga nimbe tenderimungue[‡]. „Pulu Yemonga ungu manema kinie, ulu pulu kerime kinie, kololi ulumu kinie,“ kanumenga tondoloma manie purumu, olio naa nokopa ulu te manda naa telemomonga Pulu Yemo kinie “Paa ange,” nikimulu.

58 Nanga konopu mondolio angokeme, „Kirasinge yembo kolemelema sike lomboroko ola molko kangi te lupe konde angiliepili molonge, kene ‘Sike.’ ningu pilimele mele munduku siye naa kolko, tondolo munduku pilku mindi molame! Eno ulu umbune te wendo ombá kinie ‘Pipili kolkomolo kene pilipu molemolo mele manie pupili mundupu siye kolamili.’ paa naa niengi! Eno Awilimunge kongono mindili siku telemelemo we manie naa pumbe, ‘kanu kongonomone langi mongoma sike tomba, kene Awilimunge kongonomo mindi tondolo munduku, siye naa kolko teko molangi.

16

*Kolomongo Awili 16 POLLONE YUYU ULU MARE TEMBA MELE KONOP-
UNI PILIERIMUMENGA UNGU MARE*

*16:1-4 Jerusalleme Kirasinge Yemboma Liku Tapondongendo Kou Mare Liku Maku Toko Siku Mundungemonga Ungu Te**

¹ Enone Pulu Yemonga yembo Jerusalleme molemelema, eno liku tapondoko, kou mone singendo liku maku tokomelemonga ungu te niembo:[†] Ou nane kolea Gallesia poropinji kolea lupe lupemanga Kirasinge yembo talapemo[‡] maku tolemelemanga "Teangi." nimbu, nimbu sirindu mele eno aku siku teangi. [Nane isipu nimbu sirindu:]

² Alieli koro tengatenga Juda yembomanga koro molemele wale Sambatemo pora nimbe,, pulu pulu kongono walemo wendo ombá kinie eno yu mele mele ou kou mone lingema apuruku pilkulie mare we nosengi. ‘Pollo ombá kinie olio kou mone nosimoloma kapola tepili. Yu ombá kinie altopo mare lipu maku naa tamili.’ ningulie ou aku siku maku toko nosiku molangi.

³ Kanu kinie na ombolie, enone Jerusalleme yemboma kou mone mengo puku singe ye mare mako tongema nane pepá mare topo eno sipulie "Enone Jerusalleme yemboma singe kou monema mengo pangí." nimbu lipu mundumbo.

⁴ Molo 'Na kepe pumbo.' konopu liendu liemo eno na kinie pea tapu topo pumolo.

§ 15:55: Osia 13:14. * **15:56:** bokumunge alsena anjokondo "26. lo". † **15:56:** Romo 4:15, 5:13, 6:14, 7:5,13. ‡ **15:57:** Romo 4:25. * **16:** ungu pulu te Pe-Korini Kolomongo Awili 8-9 Ungumu*. † **16:1:** ungu pulu te inie yakondo 7:1*. ‡ **16:1:** bokumunge alsena anjokondo "43. sios".

16:5-12 Pollone Korini Yembomando “‘Kanambo Wambo.’ Konopu Lekero.” Nimbe, Yu Kinie Timoti Kinie Apollosi Kinie Yu Mele Mele Korini Pungemonga Nirimu Ungu Te

⁵ Na kolea Masedonia poropinji ,yembo molemelema, pupu ,kanopolie, nimbomone, pe eno molemelena ombó. Na paa sike ou Masedonia pumbo.

⁶ Eno molemelena ,ombolie, wale mare eno kinie molombonje. Molo kolea ali tepa poporome awili tepa tolemo olime pali eno kinie molombonje, naa pilkiru. ‘Pe na kolea marenga pumbo tembo kinie na liku tapondoko mundu-pengi.’ nimbu eno kinie wale mare molombo.

⁷ ‘Na kinié isili-ou ombo eno-kinie wale wallo-kolte mindi naa molombo.’ konopu lekero. ‘Awilimuni ,‘Na eno kinie wale awisili molani.’, nimu liemo aku teambo.’ ,nimbu Masedonia ou pumbo..

⁸⁻⁹ Nalo ya kolea awili Epesasi ‘yembo awisili Kirasinge yemboma molangi.’ nimbu lipu tapondombo aulke te ,Pulu Yemone, akisinderimunye Epesasi ,nondopo mundupu siye kolopo tengna naa pumbo., ‘Olio Juda yembomane, ‘Pendikosi wale’ ,nilimolo, kanu walemo§ ou ombo pupili na ya we molombo. Nalo ‘Ikongonomo naa tei!’ ningu aulkemo pipi singe tekemele yembo awisili molemele.

¹⁰ ‘Eno molemelena, Timoti omu liemo ‘Yu pipili naa kolopili.’ ningu ‘Papu okono. Pea tapu topo molamili.’ niengi. Na Awilimunge kongonomo tepo molio mele yu aku sipe telemo kene eno kinie molomba kinie ‘Taka lipe molopili.’ ningu nokangi.

¹¹ ,Yu Awilimunge kongono tendeli ye te molemo, kene enonga yembo marene yu liku bulu naa siengi. Pe eno mundupe siye kolopa na moliona kelepa yando ombándo ‘Yu konopu peanga pepili.’ ningu liku tapondoko liku mundengi. ‘Yu angenupili kinie ombá.’ nimbu nokopo molio.

¹² Olionga angenu Apollosi*, ,walsiku pilieringimunge kinié ungu te pundu topo niembo;† ‘Olionga angenupilime eno kanonge onge kinie yu pea tapu toko pang.’ nimbu tondolo mundupu nilio. Nalo isili-ou yu “Naa pumbo.” nimbe molemo. “Pe walse yu yuyu aulke te kanopo lipulie pumbo.” nimbe molemo.

16:13-18 Pollone Ungu Mare Pea Nirimu Ungume

¹³ Eno ,‘Ulu te wendo ombá.’ ningu, mimi siku kanoko molaa! ‘Kirasi sike.’ ningu pilimele mele siye naa kolko tondolo munduku pilku molaa! ,‘Umbune mare wendo ombá.’ ningu, pipili kolko naa molko, konopu tondolo pupili molaa! Tondolo munduku molaa!‡

¹⁴ Ulume pali tengendo ,Pulu Yemo kinie yemboma kinie pali, konopu mondoko teangi.§

¹⁵ ,Angokeme, eno Korini yemboma, kolea Akaya poropinji ,molemele, koleana Kirasinge yembo molemele mangan Sitepanasinge yemboma* eno paa kumbi leko ‘Kirasi sike.’ ningu tondolo munduku pilieringi yemboma molemele mele eno pilimele. Yunge yembomane ‘Pulu Yemonga yembo kake telime lipu tapondamili.’ ningu aku siku mindi alieli teko molemele. Angokeme, nane eno tondolo mundupu mawa tepolie nimbondo:

§ ^{16:8-9:} Pendikosi walemonga ungu pulumu Jono 5:1*. * ^{16:12:} Apollosinge temanemo Lipe Mundorumu Yema 18:24-28. Kolea awili Korini kolea Akaya poropinji sukundu lierimu kanumu.

† ^{16:12:} ungu pulumu inie yakondo 7:1*. ‡ ^{16:13:} Unku Manema 31:5-6,7-8, Josua 1:5-9.

§ ^{16:14:} inie yakondo kolomongo-awili 13. * ^{16:15:} inie yakondo 1:16.

16 Sitepanasinge yemboma kinie, kanu yembomane telemele mele aku siku „Pulu Yemonga, kongonomo mindili siku teko „yemboma liku tapondolemele, yemboma kinie pali, liku awi siengi.

17 Sitepanasi kinie Potunatasi kinie Akaikasi kinie eno na molorundune oringi kinie konopu sirindu. Eno „Korini yemboma, „Na kanopo lipu tapondopo nokamili.“ ningu naa olemele nalo ienonga ye yepoko ongo ‘enonga’ ningu na liku tapondoko nokoringimunge konopu sirindu.

18 Kanu yemane na kinie eno kinie pea ‘Konopu peanga pepili molangi.’ ningu teringi. Kanu ye yepokone telemele mele aku siku telemele yemboma kapi ningu enonga ungume liku awi siku mimi siku pilinge kinie papu.

16:19-24 Pep mo Topa Pora Simbendo Pollone Yuyu Pep Torumu Ungume

19 „Na ya,[†] kolea Esia poropinji „molio, kolea lupe lupema Kirasinge talapena yembomane “Eno manda molemeleye?” ningu, ningu mundukumili.

Akuwilla kinie Pirisillaselone[‡] ‘Eno olto kinie pea Awilimunge yemboma molemolo.’ ningulu “Eno paa manda molemeleye?” ningulu, ningu mundukumbilila Kirasinge talapena yemboma elonga ulkena puku maku tolemele yembomane akula nikimili.

20 Olionga angenupili ya „Epesasi, molemele yembomane pali “Eno manda molemeleye?” nikimili.

„Pulu Yemonga yemboma telemele mele, eno enono anjo yando “Manda molemeleye?” ningu kangulku[§] kondo kolangi.

21 Kinié na nanu ipepámo topolie na Pollone “Eno manda molemeleye?” nimbu tokoro.

22 Yembo te Awilimu konopu naa mondopa ‘Yunge yembomo molambo.’ naa nimu liemo kapola, Pulu Yemone yu ‘molopa kenjepili.’ nipili. Awilimu, nu paa yando oyo!*

23 Awili Yesusini eno we kondo kolopa molopili molangi.

24 Eno kinie na kinie pea Kirasi Yesusinge yemboma molemolomonga nane eno pali konopu mondokoro mele ‘eno piliengi!’ nimbu nikiru.

„Aku pea nikiru..”

[†] **16:19:** Pollo Yu kolea Esia poropinji lierimu kolea awili Epesasi molopalie ipep mo topa sirimu kanumu, inie yakondo 16:8. [‡] **16:19:** Kanu ambo Pirisilla kinie ye Akuwillaselo ou Korini puku molkololie Epesasi puku molkolo Romo puku moloringili temanemo Lipe Mundorumu Yema 18:2-3,18-26, Romo 16:3-5. [§] **16:20:** ungu pulumu Romo 16:16*. ^{*} **16:22:** Lipe Ora Sirimu 22:20. Ya ungu te isipe molemo: Itep mo Giriki ungune toringi nalo “Awilimu, nu paa yando ou!” nimbe pep tombando Pollone yunge Ipuru ungune “Maranata.” torumu. Akumu pep tenga lupe paa naa molemo; ya mindi. “Awilimu, nu paa yando oyo.” nirimu ungumunge kerepale nilimele. Yembo marene pilkulie, ‘Yesusi waka lierimu-ne aku nirimu.’ ningu pilimele. Nalo yembo marene pilkulie, ‘Yesusi ombalie yu ningu kenjilimele yembomanga kote pilipe “Mindili nangi.”’ nipili.’ nimbe aku nirimu.’ ningu pilimele. Akumunge ungu te Jono 3:36 molemomomo kanani.

PE-KORINI

Pollone KORINI Yemboma Pepá PE Topa Sirimu Bokumu

Pollone I Pepá Topa Sirimumunge Ungu Pulu Mare

Ungu pulu talo inie yakondo gomo 714 kinie 796 kinie molemo kanani.

'*Ou-Korini*' nilimolo pepámo Pollone ou topa sipelie pe oli mare omba purumu kinie ya '*Pe-Korini*' nilimolo pepá akumu kolea awili Korini moloringi Kirasinge yemboma kinie Korini lierimu kolea Akaya poropinji moloringi Kirasinge yemboma kinie pepá topa sirimu.' ningu pilimele. (*Pe-Korini 2:13, 7:5 kanani*)

Ye marene Korini yembomando kolo toko ningendo: "Pulu Yemonga ungu sikema mane sikimulu. Pollone kolo topa nimbe kenjilimo. Pollo yu Yesusini "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipe mundorumu ye te molo." niringi-ne pilipelie Pollone ipepámo topa sirimu. Pollone sike walsikele kolo mele torumu. "Ombó." nimbe wale te mako torumu nalo umbune mare wendo omba yu pumbe terimu aulkemo pipi sirimu kinie naa purumu. "Kolo tambo." nimbe naa nirimu nalo 'Yunge ungumu yemboma naa piliengi!' niringi yemane yu "Ombó." nimbelie naa orumumunge "Yu kolo toli yemo. Yunge ungumu naa piliengi!" niringi. Akumunge ungu mare Pollone nirimu mele Pe-Korini kolomongo awili 1-7 molemo.

Kolomongo-awili 8-9selo sukundu Korini yemboma kolea Judia disiriki Kirasinge yemboma liku tapondongendo kou mone mare liku maku toko moloringimunge Pollo yu nondopa omba limbemonga "Welea liku maku toko pora siengi." nirimu.

Pe kelepa kolomongo-awili 10-13 sukundu Juda ye mare kolo toko mane sili yemando Pollone nimbendo: "Na Yesusini "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipe mundorumu ye te sike molio. Eno molemelena sike ombó. Ombolie Yesusini "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipe mundorumu yemo moliomonga teko kenjilimele yema sike iri topo makorombo." nirimu. Pollo yu sike molorumu mele ungu pulu te "1. aposel" molemo.

Pollone Yesusi Kirasinge kongonomo andopa tenderimu kinie umbune awisili yu-kinie wendo orumu, akumenga ungu awisili ya Pe-Korini molemo. Kanu ungume 4:8-9, 6:4-5, 7:5, 11:16-33 molemo.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

Kolomongo Awili 1-7 YESUSINI "NANGA KONGONOMO TENDE-PAA." NIMBE LIPE MUNDORUMU YEMA PULU YEMONE KONGONO SIRIMU MELE POLLONE NIMBE SIRIMU UNGUME

1:1-2 Pollone Pep Tombando Pulu Polopa Torumu Ungume

¹ Na Pollo, Pulu Yemone na mako torumu-ne Kirasi Yesusini "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipe mundorumu yemo,* na kinie olionga 'Kirasinge ungumu pilieli, angenu Timoti pea molopololie ipepámo topo sikiru.

* **1:1:** bokumunge alsena anjokondo "1. aposel".

Pulu Yemonga yembo talape kolea awili Korini molemelema kinie,[†] Pulu Yemonga yembo kake telime kolea Akaya poropinji sukundu koleamanga pali[‡] molemele yembomanga pali ipepámō eno topo sikiru.

² Olionga Lapa Pulu Yemo kinie Awili Yesusi Kirasiselone eno we kondo kolkolo, 'Eno konopu pe nipili taka liku molangi.' niengili.

³ Olionga Awili Yesusi Kirasinge Pulu Yemo molemo, yunge Lapa molemola,[§] aku yemo yu kondo kololi ulu pulumu pelemo Lapamo, yu 'olio-kinie umbunema wendo olemo kinie, 'Konopu enge nimbe pe nipili molangi.' nimbe lipe tapondolemo Pulu Yemola, yu kapi nimbu imbi lipu ola mundundemili.

⁴ Yu, olio-kinie umbunema wendo olemo kinie 'Eno konopu enge nimbe pe nipili molangi.' nilimo Pulu Yemo. 'Ou olio kinie umbunema wendo olemo kinie Pulu Yemone olio 'Konopu enge nimbe pe nipili molangi.' nimbe lipe tapondolemo mele yembo mare umbunema wendo ombá kinie aku siku 'Konopu enge nimbe pe nipili molangi.' ningu manda liku tapondonge.' nimbe yuni olio ou aku sipe lipe tapondolemo.

⁵ 'Olione'^{*} yemboma manda lipu tapondopo 'konopu enge nimbe pe nipili molangi.', nimolomonga pulumu isipe: Kirasi ou mindili norumu mele kinie olio yandopa mindili nombo molemolo, aku sipelā 'Pulu Yemone Kirasi lipe tapondopa 'Konopu enge nimbe pe nipili molopili.' nirimu, munge olio 'konopu enge nimbe pe nipili molangi.' nimbe lipe tapondolemo.

⁶ Olio mindili nombo umbunema melemolo kinie 'Eno konopu enge nimbe pe nipili molko, mindili nolemela aulkena wendo ongo, molko kondonge aulkena punge aku lipe tapondoli ulumu[†] eno kinie pepili.' nimbu aku sipu mindili nombo umbunema melemolo. Pulu Yemone olio 'konopu enge nimbe pe nipili molangi.' nilimomonga olio kelepo enge nimbu molemolo kinie kanu ulumuni olione 'eno konopu pe nimbe enge nipili molangi.' nimbu manda lipu tapondolemo kanu kinie olio mindili silimele kinie molemolo mele enoaku siku mindili silimele kinie eno kepe konopu tondolo mundupe enge nipili taka liku molongela.

⁷ Olio pilimolo, 'Eno umbune te temba kinie tondolo munduku pilimele mele siye naa kolko enge ningu molongela.' nimbu tondolo mundupu pilkimulu. 'Eno olio kinie tapu topo molopo, mindili pea nolemolo mele eno olio kinie tapu topo molopo pea konopu enge nimbe pe nipili molemolola.' nimbu pilipulie 'Eno aku siku molonge.' nimbu tondolo mundupu pilimolo.

⁸ Angokeme, ya kolea Esia poropinji na kinie umbunema sike wendo orumu mele 'Eno mimi siku piliengi!' nimbu siembo.[‡] Ulu umbune awilimene na lsimu kulu 'Na paa kolombonje.' konopu lierindu.

^{† 1:1:} bokumunge alsena anjokondo "43. sios". ^{‡ 1:1:} Kole Korini akumu Akaya poropinji lierimu kolea awilim. ^{§ 1:3:} bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "23. Krais", "32.2. Pikanini Bilong God", "13. God".

^{*} 1:5: "Olio" akumu Pollo yuyunje. Molo sike mare pea liemo Pollo kinie yu kinie pea andoko kongono teringi ye mare kinie. Korini yemboma pea "olio" paa naa nirimu; ungu pulu te inie anjokondo 1:8*. ^{† 1:6:} bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek". ^{‡ 1:8:} akumunge ungu talo pelemo. Te: Kewa ungune "olio" toringi molemo nalo aka umbunema 'Pollo yu kinie wendo orumu.' nimbu pilimolo. "olio" nirimu we mele nirimu. Pisini ungune 1:12 akune "na" pulupolko imbi tolemele. 1:15 akune Pollone sike pulupolopa "na" nimbe imbi torumu. Ipep sukundu wale awisili Kewa-ungune "olio" molemo kinie Umbu-Ungune "na" molemo. Unku pulu te inie yakondo 1:5* molemola. Te: 'Umbunema Pollo-kinie wendo orumu mele temane te boku tengaa naa molemo, nalo Korini yemboma pilieringinje.' nimbu pilimolo.

⁹ Sike nanga konopu sukundu kote tenderimu pilipulie “ ‘Kolopili.’ nikimunje.’ konopu lepolie ‘Kolombo.’ konopu lierindu. § Nalo Pulu Yemonga kongono tenderindumunge umbune kanume wendo orumu kinie “Nanga engemone na Pulu Yemonga kongono telio.’ konopu naa leambo.’ nimbe aku ulumu wendo orumu. Pulu Yemo, yembo kololime ‘Lomboroko ola molangi.’ nilimo yemo, yunge engemonga mindi nane kongono ime telio.

¹⁰⁻¹¹ Kanu ulu wendo orumumuni na kolombo terindu nalo ya nikiru Pulu Ye akumuni na tepea konde lsimu. Aku sipele pe na kinie umbune aku sipe te wendo ombá kinie lipe tapondopa na wendo limbe. ‘Pe pe kepe, enone ‘Pollo lipu tapondamili.’ ninga nanga Pulu Yemo mawa tendengemonga umbunema aku sipe altopa wendo ombá kinie Pulu Yemo yuni na sike alieli lipe tapondopa ‘Uluri naa tepili.’ nimbe wendo limbe.’ nimbu tondolo mundupu pilipu molio. Yembo awisilini nanga ninga Pulu Yemo mawa teko ‘Lipe tapondopili.’ ninge kinie pilipelie mawa tenge mele tendepa na tepa kondomba kinie yembo awisilini pilku kanokolie Pulu Yemondo ningendo: “Ange. Pollo kinie ,yu kinie pea mindili nongi yema, liku tapondonumu papu tenu.” ninge.

1:12-2:4 Pollo Konopu Alowa Tepa Korini Naa Purumumunge “Kolo Naa Torundu.” Nirimu Ungu Te

¹² Na andopo telio mele konopuni pilipulie ‘Ulu terindume pali tepo kondoruntu. Walse tepo naa kenjerindu.’ nimbu pilio mele eno manda nimbu sikirumenga konopu sikiru.* Na eno kinie moloruntu kinie Pulu Yemone kanopa ‘kake teli ulume’ nimbe kanolemoma mindi konopune pepa, na konopu talo naa pepili eno kinie sumbi sipu molopo ulu mare terindu mele pilipulie ‘Molopo kondoruntu.’ nimbu pilipu konopu sikiru. Aku ulume konopuni pilipulie terindu kinie ma koleana pilipe konginjeli ulu tene na lipe naa tapondorunu. Pulu Yemone na we kondo kolopalie lipe tapondorūmumunge na aku sipu andopo moloruntu.

¹³⁻¹⁴ I pepá topo sikirumu eno kanoko sundunge ungume topo naa sikiru. Eno manda kanoko ungu pulumu sumbi siku pilinge mele tokoro. ‘Eno pilku teangi.’ konopu lekero mele isipe: Sike ou na terindu mele awisili eno mare pilku sundulimele† nalo ‘olionga Awili Yesusi ombá walemo wendo ombá kinie ,eno lipu tapondorundumunge molko kondolemele mele, pilipulie nimbu para sipu konopu sipu kapi nimbo mele aku siku kinié enone pali na tepo molio mele pilkulie yemboma anjo anjo ningu siku konopu siku kapi niengi.’ konopu lekero.

¹⁵ „Nane eno pe manda kapi nimbo mele, enone kinié na kapi ninge mele, ‘Sike aku siku tenge.’ nimbu tondolo mundupu pilipulie ‘Eno wale talo siku konopu peanga pepili molangi.’ nimbu nane “Eno molemelena ou ombó.” nirindu kanumu.

¹⁶ Na konopuni pilierindu mele isipe: ‘Kolea Masedonia poropinji pumbondo ou eno molongena ombolie, pe Masedonia pumbo. Pe

§ 1:9: temanemo mele ungu mare Ou Korini 15:31-32. * 1:12: Pollone yuyu kapi mele nirimu ungu mare inie anjokondo 3:1, 5:12, kolomongo awili 10-11selo molemo. † 1:13-14: Yembo marene pilkulie ‘Kolo toko mane sili ye marene Pollonga ungu bulkundu ninderindi mele Kirasinge Korini yembo marene pilkulie ‘Pollone sike nikimunje, molo ungu marenga pulu talo pelemonje.’ ninga yunge ungumu sumbi siku naa pilieringimunge Pollone aku sipe nikimunje.’ ninga pilimele.

Masedonia mundupu siye kolopo eno molongena kelepo yando ombó kinie enone na kolea Judia disiriki "Pu." ninge.' konopu lierindu.[‡]

17-18 "Aku tembo." nirindu mele konopuni naa pilipulie we nirinduye? Na "I tembo. Itembo." nimbu, nimbu panjilio mele mana yembomane konopu talo pepili ulu te naa tengendo kolo toko "Temolo." nilimele mele na aku sipu naa nilio. Ulu te tembondo "Sike tembo." nilio. Naa tembondo "Sike naa tembo." nilio. Pulu Yemone konopu alowa-malowa naa tepa sike nilimo mele nane ipaa sike nikiru: Ulu te "Molo." nimbondo "E." nimbu, "E." nimbondo "Molo." nimbu, tere lepo paa naa nilio.[§]

19 Na keme Saillasi keme Timoti keme olione eno moloringine ombo Pulu Yemonga Malo Yesusi Kirasinge* temanemo topo sirimulu, kanu yemone "Sike." nimbendo "Molo." naa nimbe, "Molo." nimbendo "Sike." naa nilimo, paa molo! Yuni "Tembo." nilimo mele paa sike alieli telemomonga ,na yunge kongono tendeli yemone nilio ungumenga kolo te naa laapelemo.

20 Pulu Yemone "I sipu tembo. Isipu tembo." nimbe, nimbe panjerimu kanu ulume sike wendo ombá pulu yemo Kirasi yu kanumu. Akumu pilipulie ,Pulu Yemonga ungumu yemboma nimbu sipulie, Kirasinge imbi pilipu lepolie "I mu sike temba." nimbulie aku sipu Pulu Yemonga imbi lipu ola mundundulimolo.

21 Na kepe eno kepe Pulu Yemone enge silimo-na Kirasi kinie tondolo mundupu tapu topo molemolo. , 'Olio[†] yunge kongono tendangi.' nimbe, Pulu Yemone olio mako topa,

22 ' 'Olio yunge yemboma molemolo.' nimbu piliemili.' nimbe olionga konopune sukundu Pulu Yemo yuni 'Nanga' nimbe imbi topa, 'Olione pilipulie "Olio sike yunge yemboma." nimbe mako torumu. Pe sike yunge melema pali olio simbe.' nimbu piliemili.' nimbe isili-ou yunge Minimu 'olionga konopune molopili.' nimbe sirimu.[‡] ,Melte kou awili pulimo kinie 'Liemili.' nimbulie 'Kanu melemo nosilimo yembomone 'Pe kou pali kamu ongo singe.' nimbe piliepili.' nimbulie melemo we liepili ou kou-mone koltalo mele sipulie yando olemolo, aku sipe mele..'

1:23-2:4 Korini Yemboma Moloringine Pollo Welea Naa Purumumunge Ungu Pulumu

23-24 ,Na "Ombó." nimbulie naa orundumu kolo toruntu liemo, Pulu Yemone nanga konopune kanopa kolo toruntu mele mona nimbe para sipili. Nalo kolo naa tokoro. Nane eno umbune te naa simbondo kolea awili Korini kelepo welea naa oruntu. 'Enone 'Kirasinge ungumu sike.' ningu tondolo munduku pilimelemonga[§] 'Eno tondolo munduku pilku molangi.' nimbu na enonga ye awilimu molopo, eno nokambo.' manda naa nimbo. Eno tondolo munduku pilimele ulu akumuni eno enge ningu molemelemonga 'Eno konopu siengi.' nimbu eno pea tapu topo kongono telemolo. Akumu Pulu Yemo walsiku pilkulie "Pollo naa orumumunge pulumu nimbe sikimumu sike nikimunje?" ningu walsilimelanje yuni "Sike nikimu." nilke.

[‡] **1:16:** 'Aku tembo.' konopu lierimu nalo pe konopu alowa terimu mele Ou Korini 16:5-7 molemo. Konopu alowa terimumunge pulumu inie anjokondo 1:23-2:4 molemo. [§] **1:17-18:** Mateyu 5:37,33, Jemisi 5:12. * **1:19:** bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pikinini Bilong God", "23. Krais". † **1:21:** ungu pulu te inie 1:5*-7. Yembo marene pilkulie "olio" nirimu akumu Kirasinge yembomando pali nirimu.' ningu pilimele. ‡ **1:22:** inie anjokondo 5:5. § **1:23-24:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

2

¹ Akumunge na nanu konopuni pilipulie nimbu pilierindu mele isipe: ‘Na eno molongena kelepo ombo wale talo sipu umbune simbo kinie kapola naa temba.’ konopu lepolie naa orundu.

² Nane eno molongena ombo umbune te silke kinie konopu keri panjiku molemelanje pe yembo nawene na konopu simbo ulume tendelkaye? Na ombómonga eno konopu umbune pepili molemelanje pe na konopu simbo ulume nambeko liku tapondolemelaye? „Nane eno umbune simbo kinie eno konopu umbune pepili molkolie aku siku konopu simbo ulu te manda naa telemela.”*

³ Aku sipu pilipulie ‘Eno ou konopu alowa teko molangi. Pe na ombó kinie olio konopu sipu kapola kapola molamili.’ nimbu nane ‘umbune simboma ou piliengi’ nimbu pepá te ou topo sirindu kanumu.[†] Na pilkiru, ‘Na konopu silio kinie eno kepe konopu silimele. Konopu naa silio kinie eno konopu naa lasilimele.’ konopu lekeru.

⁴ Sike nane eno pepá te topo sirindu kinie ‘eno ou teko moloringi mele pilipulie, pepá tombondo na kamelena paa mindili tepa konopu umbune tepili kola tepo molopolie pepámo topo eno sirindu. ‘Mindili siembo.’ nimbu naa sirindu. “Nane eno konopu paa lakopa mondolemo.’ ningu piliengi.’ nimbu topo sirindu.

2:5-11 ‘Yembo Tene Eno Tepa Kenjimbe Kinie ‘Manie Pupili.’ Ningu Siye Kolangi.’ Nirimu Ungu Te‡

⁵ Nalo ,andi Korini ye tene tepa kenjerimu kanu, yemone umbune te sirimuaku umbunemo na naa sirimu.[§] Aku ulu umbunemo eno sirimu, enonga yembo marene aku umbunemonga mindili noringi. Nane tondolo mundupu naa nimbondo, “Eno pali mindili noringi.” naa nikiru, “Mare mindili noringi.” nikiru.

⁶ Yembo awisilini kanu yemo tepa kenjerimumunge, mane siku, mindili siringi kanumu manda mele.

⁷ Manda kene pe kinié yu mindili siringi kanumu ‘yu umbune paa awili tene yu paa topa manie mundumbe.’ ningu kinié ‘Undupe kanopili.’ ningu mindili siringi mele munduku siye kolko yuni ulu púlu keri terimumu ‘Manie pupili.’ ningu siye kolko yu kondo kolko, konopu waengo sipili ulu mare tengi liemo papu.

⁸ Akumunge ‘Yu paa sike konopu mondolemele mele piliepili paa ningu siengi.’ nimbu tondolo mundupu mawa tekero.

⁹ Ou nane eno pepá topo sirindumunge* pulumu isipe: ‘Nane eno manda manjipu, “Teaa.” nilio mele enone pilkulie alieli pilku liku telemele molo molonje, piliembo.’ nimbu kanu pepámo topo sirindu.

* **2:2:** inie anjokondo 7:7. † **2:3:** Kanu pep mondo yembo marene pilkulie “Ou Korini” nimbe nirimu.’ ningu pilimele. Nalo yembo mare awisilini ningendo: ‘Molo. Pep te awi-suku-singine topa sirimu.’ ningu pilimele. ‡ **2:4:** Mateyu 6:12,14-15, Mako 11:25-26. § **2:5:** Pollone 2:1-4 Korini yemboma mindili sirimumunge ungu te nikimu akumu lupe. Ya 2:5 ye tene eno mindili sirimu akumu lupe. Umbune te pilipe pep topa molopili umbune te konopuni pilipelie torumunje. 2:5 nirimu yemo Ou-Korini kolomongo awili 5 nirimu yemonje? Molo te luppenje? Naa pilimolo.

* **2:9:** Pep temoye? Mimi sipu naa pilkimulu. Ou Korini akumundu nimbe nirimunje. Akune Ou Korini 5:1-5 nje? Molo pep te lupe torumu kanumu manie purumu kanumundu nirimunje? Pollone kanu pep mo topa sipelie “Tepa kenjerimu yemo mane siku ulsu liku mundou.” nirimunje. Aku liemo yuni “Teaa.” nirimu sike pilku liku teringi mele ya 2:5-8 temanemo molemo. Aku teringi kinie yemone konopu alowa terimumunge kinié Pollone “Manda ulsu molopili. Altoko talapena sukundu opili liengi!” nirimu.

10 Kanu yemone tepa kenjerimu ulumu enone ‘Manie pupili.’ ningu siye kolkomele mele nane kepe ‘Manie pupili.’ nimbu siye kolkorola. Kanu yemone siye kolombo ulu te sike tepa kenjerimu liemo koronga ‘Manie pupili.’ nimbu siye kolondu. Eno kondo kolopo lipu tapondopo Kirasi kanopa molopili siye kolio.

11 ‘Kurumenga nomi, Setenenga[†] tondolomone olio topa manie naa mundopili. ‘Kirasi kinie tondolo mundupu molamili.’ nimbu aku sipu olio teko kenjilimele yembomane teko kenjilimele ulume ‘Manie pupili.’ nimbu siye kolamili. Setenene olio ‘Kirasinge yemboma molemolomonga, kondi topa ‘Topo manie mundembo.’ nimbe ulu telemoma pali pilimolo kanumu.

2:12-13 Pollo Toroasi Taonondo Pupelie Taitasi Naa Kanorumumunge Konopune Umbune Terimu Ungumu

12 Ou na Kirasinge temane peangamo topo simbondo Toroasi taonondo purundu kinie Awilimuni na akune kongono manda tembo aulkemo lipe sumbi sinderimu mele mona tierimu kanorundu.

13 Nalo nanga angenu Taitasi akune naa ,omba, molorumu koropo kelepolie nanga konopumu waengo naa nirimu kulu[‡] Toroasi yembomando “Molaa.” nimbu mundupu siye kolopo Masedonia poropinji purundu.[§]

2:14-17 Kirasinge Kongono Tenderingi Yema

14 ‘Sike konopu waengo naa nirimu, nalo Pulu Yemone alieli olio ‘Yesusini ‘Yunge kongonomo tende-paa.’ nimbe lipe mundorumu yema, lipe tapondolemo, olio umbune te wendo olemo kinie Kirasinge tondolomene enge nimbu molopo, Pulu Yemo yunge talape yemboma konopu sipu molemolo,* akumunge nane yundu “Ange.” nikiru. Pulu Yemone olio lipe tapondolemomonga Kirasi yu molemo mele ulu tembama pali temane topo silipu andolemolo. Iungumu mune tolemo, koleamanga pali pilku kapola tendelemele.

15 Kirasinge mune peangamo tolemo-na Pulu Yemone olioaku sipe mele mune peangamo tolemo pilimo. Aku mune peanga tolemomo yembomanga pali, mindili nolemela aulkena wendo ongo molko kondonge aulkena pulimele yembomanga kepe[†] mindili nongo molko kenjinge aulkena pulimele yembomanga kepe, suku singine mune tolemo.

16 Nalo aku munemone ungu talo nilimo. Mindili nonge aulkena pulimele yembomane ‘Kirasinge temane peangamonga, munemo pilimile kinie lkupendi tolemo. Kanu munemo eno ‘mini pali, kolonge ulu pulumu pelemomonga aku sipe lkupendi tolemo. Molko kondonge aulkena pulimele yembomane ‘temané peangamonga, munemo pilkulie, eno konde molko kondoko mindi punge ulu pulumu[‡] pelemo munemo pilimile. Pe yu mele mele pilinge. ‘Kirasinge temane peangamone yembo

[†] **2:11:** bokumunge alsena anjokondo “42. Seten”. [‡] **2:13:** Pollone ‘Taitasi nambe-emunje?’ nimbe konopu lipe mundupe umbune naa kolorumu. ‘Taitasini pep tokoromo Korini yemboma molemelena memba pupe sindipe, kou-mone liku maku tondokomelema lipe mendepa opili.’ nimbe ‘Yu kanambo.’ nimbe nirimunje. (8:16-17 kana.) [§] **2:13:** Pollone 2:13 topalie pe tomba terimu ungumu mundupe siye kolopa, 2:14 ungu te lupe torumu. Pe 2:13 olandopa ungumu kelepa 7:5-7 torumu. * **2:14:** Romo ami yemane yembo talape te kinie opa teko toko mundukulie avisili ka siku mengo ongolie ‘Yemboma kanangi.’ ningu ka sili yemboma kolea awili Romo aulkemanga konopu siku mengo andoko yemboma liku ora siringi. Aku teringi mele Pollo pilipelie ya ‘Pulu Yemone Kirasi pea olio yunge kongono tendeli yemboma konopu sipe memba andolemolo.’ nirimu nalo akumunge pulumu ungu piliei yembomane mimi siku naa pilimile. [†] **2:15:** bokumunge alsena anjokondo “21. kisim bek”. [‡] **2:16:** bokumunge alsena anjokondo “24. laip”.

mare molko kondonge ulu pulumu papu silimo nalo yembo mare molko kenjinge ulu pulumu silimo, akumunge ‚Kirasinge temane peangamo andopa topa simbe, kongonomo nawene manda tembaye? ‚Oliolio manda molo. §

¹⁷ Ye awisilini telemele mele olio aku sipu naa telemolo kanumu. Pulu Yemonga unggum mimi siku naa ninggu kolo toko bisinete mele teko kou mone awisili limele mele olio aku sipu naa telemolo. Pulu Yemone olio ikongonomo silimomonga Kirasi kinie pea tere lepo molopo olionga konopu sumbi sipe pepili Pulu Yemone kanopa molopili yunge unggume yemboma nimbu silimolo.

3

*Yunge Tondolomone Enge Ningi Moloringi Ungu Te Kolomongo Awili 3
Kirasini Lipe Mundorumu Yema**

Pulu Yemone Pe Nimbe Panjipe Mi Lierimu Ungu Kondemonga Kon-gonomo Tendelemele. Aku Ungu Kondemo Olandopa;[†] Ungu Oumu Maniendopa Mele Ungu Te

*3:1-6 Pulu Yemone Ungu Konde Mi Lepa Nimbe Panjerimu Ungumunge
Kongono Tendeli Yembomanga Ungu Te[‡]*

¹ Nalo ‘aku sipu telio’ nikiru§ akumu, nane* altopo pulu polopo nanu kapi nimbu nanga imbimu nanu lipu ola mundumbo tekeroye? Molo yembo maren telemele mele pilipulie tembondo ‘Na tepo molio mele eno pilengi!’ nimbu ‘Yembo tene pepá tondopili.’ nimbu membo ombo eno lipu ora simboye? Molo pepá aku sili te enone ‘Na lipe tapondopili.’ ninggu na pepá membo pupu yemboma lipu ora simbomo manda toko singeye?

² Na molio mele yemboma lipe ora silimo pepá akumu eno Korini Kirasinge yembo nane konopu mondolioma mindi. Na molio mele ‘kanamili.’ ningulie yembomane eno Korini yemboma kambu mele toko pilimele.

³ Eno Kirasini pepá topa mundorumu molemele mele we-yembomane kanolemele. Nane kongono telio akumuni Kirasini kanu pepámo torumu. ‚Nalo, pepá kanune penjollone ungu te naa torumu; konde molemo Pulu Yemonga Minimuni kanu pepámo torumu. Pulu Yemone yunge kini koukaraselonga imbi topa Mosisi sirimu mele[†] tenga pepá naa torumu; eno yembomanga konopune torumu.

⁴ Aku sipu nikirumunge pulumu isipe: Kirasini nanga konopune ungu nimbe silimo-na pilipulie ‘Pulu Yemone na sike ‘yunge kongono tendani.’ nimbe mako torumumu mundupe siye naa kolopa ikongono telio lipo tapondopa engemo silimo. Kongono nanga molo.’ nimbu pilipulie aku sipu konopu talo naa pepili tondolo mundupu nikiru.

§ **2:16:** Pollone ya walserimu mele yuyu 3:5-6 sukundu ungu te pundi topa nirimu. * **3::** bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”. † **3::** Ungu kondemonga ungu pulu tondolo te Ipuu 8:6-13 molemo; bokumunge alsena anjokondo “22. kontrak” kananila. ‡ **3::** “na” molemomonga ungu pulumu inie yakondo 1:8* molemo. § **3:1:** “na” molemomonga ungu pulumu inie yakondo 1:8* molemo. * **3:1:** “na” molemomonga ungu pulumu inie yakondo 1:8* molemo. † **3:3:** WendoOringi 24:12.

⁵ Ikongono teliomu 'Nanga engemone manda telio.' paa manda naa nimbo. Na tondolo te naa pelemo. Pulu Yemo yuni na enge silimo-na nane ikongonomo manda telio.[‡]

⁶ Pulu Yemone nimbe panjipe mi lierimu ungu kondemonga kende-mandemo 'molani.' nimbe yuni enge silimo-na molio. Aku ungu konde nimbe panjipe mi lierimumu ou 'Mosisi molopili Pulu Yemone Isirele yemboma ungu mane sipe koune ola, imbime topa „Teaa.” nimbe, nimbe panjipe mi lierimu mele molo;[§] ungu konde nimbe panjipe mi lierimu akumu* Pulu Yemonga Minimuni "Wendo ombo pepili." nirimu. Pulu Yemone ou Mosisindu "Yemboma ungu mane si." nimbe yu nimbe sirimu ungu kanumene yembo mini pali kolonge ulu pulumu silimo; nalo 'Pulu Yemonga' Minimuni olio konde molopo kondopo mindi pumolo ulu pulumu silimo.[†]

3:7-18 Pulu Yemone Pe Nimbe Panjipe Mi Lierimu Ungu Kondemonga Tondolomonga Ungu Te

⁷ Pulu Yemone kou karaselonga ungu mane topa 'Mosisi, sirimu ungu mane akumene[‡] yembo molko kenjiku mindi punge aulkemo akisinderimu, nalo 'kanu ungu manema, wendo orumu kinie Pulu Yemonga tondolo pa telimu kinie wendo orumu. Kanu tondolo pa telimu Mosinge kumbikeremo aki torumu kinie, ena kanolemele kinie mongoma takele telemo mele Isirele yembomane yunge kumbikeremo kanoringi kinie enonga mongoma takele terimu-ne manda naa kanoringi. Nalo pe 'wale mare ombo purumu kinie, kanu 'Mosinge kumbikerena, pa terimumu pora nirimu.[§] Kololi ulu pulumu perimu ungu manema* wendo orumu kinie aku sipe tondolo pa telimu kinie wendo orumu liemo

⁸ 'pe kinié yembo konde molko kondoko mindi puli ulu pulumu pelemo Pulu Yemonga, Minimuni silimo mélemo-kinie wendo olemo tondolo pa telimu paa olandopa tondolo naa pumbeye? 'Paa pumbe..'

⁹ 'Yemboma tekó kenjilimelemonga mindili nangi.' nimbe kongono telemo mélemo méle tondolo te pea wendo orumu liemo kinié yemboma 'lipe tapondopa, ulu pulu kerime siye kolopa eno sumbi sindilimo kongono telemo mélemo méle tondolo te pea wendo okomo mele tondolo akumu paa olandopa naa pumbeye? 'Paa pumbe..'

¹⁰ Kinié wendo okomo tondolo pa teli akumu paa lakopa tondolo pa teli olandopamo. Ou wendo orumu tondolo pa teli akumu paa maniendopa. Akumu uluri molo mele.

¹¹ Pe 'Pulu Yemone mulu Sainaine ola ungu oumu nimbe panjipe mi lepa ungu mane sirimu ungume, pora nimbendo wendo orumu ungume tondolo pa telimu kinie wendo orumu liemo kinié ungu konde nimbe panjipe mi lekemo ungumu pora naa nimbe, pepa mindi pumbe ungumu-kinie wendo okomo tondolo pa telimu paa olandopa naa pulimoye?

3:12-4:6 Pulu Yemone Pe Nimbe Panjipe Mi Lierimu Ungu Kondemonga Kongono Tendeli Yemane Pipili Naa Kolko Kongono Telemele Mele Ungu Te

¹² Pe kinié, 'Pulu Yemone ungu konde nimbe panjipe mi lekemomonga kongonomone yemboma paa sike lipe tapondopa kondolemo, aku ungu

^{‡ 3:5:} Inie yakondo Pollone 2:16 nirimu ungumu kinie ya 3:5 nikimu ungumu kinie telumu. Avi-suku-singi ungu mare lupe mele. ^{§ 3:6:} WendoOringi 20 kinie 34selo. Wendo Oringi 34:6-7,10,27 paa kanani. * 3:6: bokumunge alsena anjokondo "22. kontrak". † 3:6: Romo 7:6; bokumunge alsena anjokondo "24. laip". ^{‡ 3:7:} bokumunge alsena anjokondo "26. lo". ^{§ 3:7:} Wendo Oringi 34:29-35. * 3:7: Romo 4:15, Gallesia 3:10.

kondemo sike pora naa nimbé.' nimbu tondolo mundupu pilipulie, 'Yemboma pali piliengi!' nimbu pipili naa kolopo mona nimbu silipu andolio.[†]

¹³ Na Mosisini terimu mele naa telio. 'Na kumbikerena pa telemomo kumbulupe pora nimbé tekemo mele Isirele yembomane[‡] naa kanangi. 'Tondolo pa terimu mele we telemo.' ningu piliengi!' nimbe Mosisini mulumbale te lipe yunge kumbikeremo pipi sirimu.

¹⁴ „Mosisini yunge kumbikeremo pipi sirimu, nalo Isirele yembomanga konopume meltene pipi sirimu mele we silimo.[§] Yandopa yandopa kinié kepe Mosisini yunge kumbikerena pipi sirimu mulumbalemo Isirele yemboma-kinie we lemomonga Pulu Yemonga ungumu pilinge pilipe konginjelimu eno-kinie naa pepili Pulu Yemone nimbe panjipe mi lierimu ungu oumunge ungume molemo bokumu we kambu toko kanoko ungu pulumu naa pilku molemele. Yembo tene 'Kirasinge yembo te molambo.' nimbe yu kinie tapu toko molembele kinie mindi Kirasini mulumbalemo wendo lindilimomonga Isirele yemboma kinie we lemo mulumbalemo wendo naa purumu.

¹⁵ Paa sike yandopa yandopa kinié walemonga kepe Mosisini torumu bokune molemo ungume kambu tolemele pilimele kinie mulumbale kanumuni enonga konopume we aki tolemo.

¹⁶ Nalo yembo te konopu alowa tepa Awilimu molemona pulimo kinie „Awilimuni“ mulumbale kanumu yembomanga konopume wendo lindilimo, „Mosisi Pulu Yemo molorumune pumbendo mulumbalemo kumbikerena wendo lipe purumu mele.“*

¹⁷ Awilimu yu Mini kanumu. Pe yembo te Awilimunge Minimu kinie tapu topa molemo yembomo „Pulu Yemo molemona pupu molambo.“ nilimo kinie, meltene yu manda pipi naa silimo. „Ungu mane molo kololi ulu pulumu molo ulu pulu kerimu, akumenga tene yu manda naa nokopa, manda pipi naa simbe.“

¹⁸ Akumunge, olio „Kirasinge yemboma, pali meltene kumbikerema aki topa pipi naa silimomonga olionga kumbikerema kariyápa mele angilipe Awilimunge tondolo pa telimunge mini-mana telimu akune pelemomo yemboma lipu ora silimolo kanolemele. Aku sипу tepo molamili yunge tondolo pa telimu olio kinie pepa olandopa olandopa tondolo pupe telipe pulimo kinie olio kepe yu mele alepo yu tepa molemo mele olandopa olandopa manda manijipu telipu pulimolo. Awilimu yu Minimu, akumuni aku ulumu telemo.

4

¹ „Pulu Yemone ungu konde nimbe panjerimumu olandopa, akumunge tondolo pa telimu olandopa, yembomaaku sipe lipe tapondolemo, akumunge Pulu Yemone na* kondo kolopa ‚Tepo kondambo.’ nimbe, itemane peangamo andopo topo silio kongonomo sirimumunge pilipulie „umbunema wendo olemo kinie,[†] ‚Siye tekemo. Kongonomo keleambo!‘ naa nilio.

[†] 3:12: inie yakondo 3:4, anjokondo 4:1. [‡] 3:13: bokumunge alsena anjokondo "31.2. pikinini bilong Isrel". [§] 3:14: Paa kinié kepe, ibokumu ambolko kanokono walemanga Isirele yembo awisili konopu alowa naa teko, 'Yesusi yu Pulu Yemone mako topa lipe mundorumu ye nomi Kirasimu paa naa molemo.' nilimele. Paa koltalo mindi 'Yu sike.' ningu tondolo munduku pilku yu lombili pulimele.

* 3:16: Wendo Oringi 34:29-35. Kolomongo Awili 4 Ungumu* bokumunge alsena anjokondo "1. aposel". * 4:1: "na" molemomonga ungu pulumu inie yakondo 1:8* molemo. [†] 4:1: ungu pulumu inie nondopa 4:8-12.

² Lopi teko teli ulume kinie, pipili teli ulume kinie, koronga lipu bulu sirindu. Kolo toli ulume naa tepo, Pulu Yemonga ungumu alowa naa telio. Pulu Yemone kanopa molopili ‘Yembomane pali enonga konopuni pilkulie na Pulu Yemonga kongonomo tendelio mele kanokolie ‘Sike sumbi sipe telemo.’ ningu piliengi!’ nimbu nane ungu sikemo mona nimbu para silio.

³ Molo temane peangamo topo silio kinie sike meltene pipi simbe kinie[‡] naa piliengi liemo molko kenjinge koleana pulimo aulkena pulimele yemboma aku telemo.

⁴ Ye Kirasimu yu paa Pulu Yemo none telimu molemo.[§] ‘Kirasinge tondolo pa telimunge temane peangamonga pa tendelimu naa kanangi. ‘Kanokolie eno we kondo kolopa ‘Lipu tapondambo.’ nilimo ye Kirasimu kanoko pilinge kene naa kanangi.’ nimbe ya ma koleamo nokolemo pulu ye ‘kolo toli kuru Setene,’ yuni ‘Kirasi sike.’ ningu naa pilimele yembomanga konopuni pilinge aulkemo pipi sindilimo kinie sike naa kanolemele.

⁵ ‘Na ye peangamo molio.’ nimbu temane topo naa silio kanumu. Nane nimbondo: “Yesusi, ‘Pulu Yemone ‘olio nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.’ nimbe mako torumu ye nomi, Kirasimu yu Awilimu.[†] Yesusini nando ‘Tei.’’ nirimu mele tepo, na eno ‘Kirasinge Korini yemboma, nga kendemandemo molio.”[‡] nilio.

⁶ Akumunge pulumu isipe:

“Kolea sumbulu tolina pa tepili.”[§] nirimu ‘kinie
ma koleana pa terimu, kanu Pulu Yemo yuni
olionga konopune sukundu pa tenderimu.
‘Oline ‘Pulu Yemonga tondolo pa telimuni
Kirasinge kumbikerena pa telemo.’
nimbu piliemili.’ nimbe aku terimu.

⁷ Nalo ma-ne telemele mingi, ‘akume yembomane kanokolie konopu naa mondolemele mingi, akumenga suku yembomane enonga mele peanga kou olandopa pulime panjilimele aku sipe mele imele peanga nikirumu olio kangi pange teli yema kinie pelemo. Aku telemomonga yembomane kanokolie ‘Itondolo paa peanga olandopa na kinie pelemomo nanga tondolo te molo. Pulu Yemo yunge tondolomo mindi pelemo.’ ningu pilinge. ‘Na ma-mingi kerimu mele molio-na kanokolie na kapi naa ninge, akumu peanga. ’

⁸ Taki-teki, koleamanga pali, na-kinie umbunema wendo olemo nalo akumuni na kamu topa manie naa mundulimo; wale marenga na tembo mele konopuni pilipu sundulio nalo nanga konopumu kamu keri lepa tepe embambo naa silimo;

⁹ nanga opa puluemane na teko kenjinge telemele nalo Pulu Yemone na mundupe siye naa kolemo; enone na tolemele nalo na kamu toko naa kondolemele.*

¹⁰ Yesusi toringi kolorumu mele taki-teki na ‘Mindili nongo kolani.’ ningu na teko kenjiku nanga kangimu tolemele nalo naa kolopo we konde molio kanu ulumuni Yesusi kamu naa kolorumu, we konde molemo mele lipe ora silimo. ‘Na tolemele kinie Yesusini na lipe tapondolemomonga

[‡] **4:3:** inie yakondo 3:13-16. [§] **4:4:** Jono 14:9, Kollosi 1:15, Ipuru 1:3. Inie yakondo 3:18 kananila.

* **4:4:** LLuku 4:5-6. [†] **4:5:** bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”, “23. Krais”. [‡] **4:5:** Yesusi aku sipe kendemande yemo molorumu mele ungu mare Aisaya 53:10, Mateyu 20:28, Jono 13:12-17.

§ 4:6: Ou Pulu Pulu 1:3. * **4:9:** inie anjokondo 11:16-33, ungu pulu te 11:16-33*.

konde molio akumu Yesusi konde naa molkanje na manda naa lipe tapondolka kanumu.„

¹¹ Akumunge pulumu isipe: Na konde molio yemone Yesusinge kon-gonomo tendeliomonga yembomane na toko kondonge telemele kinie nanga kangikundu kololi ulu pulumu pelemomonga kolka nalo naa kolopo we konde molio akumunge nanga kangimuni 'Yesusi konde molemo mele piliengi mona liepili.' nimbe lipe ora silimo.

¹² Akumunge, 'kongono teliomonga, kololi ulu pulumu na kinie kongono telemo nalo 'Mindilî nombo kolondu liemo ulûri molo.' nimbu temane peangamo andopo topo siliomonga, konde mololi ulu pulumu[†] eno kinie kongono telemo.

¹³⁻¹⁴ Ou ye tene nirimu, Pulu Yemonga bokune molemo mele isipe: " 'Pulu Yemone sike na lipe tapondopa umbune telemo mele wendo límbe.' nimbu tondolo mundupu pilipulie[‡] aku sipu nirindu."[§]

nirimü mele nane aku sipu tondolo mundupu pilipulie yemboma nimbu silio. 'Ye tene Awili Yesusi kolorumu kinie topa makinqinderimu ye akumuni na kepe eno kepe olio Yesusi kinie pea topa makinqindipe yu molemona lipe memba pumbe.' nimbu pilipulie 'kololi ulumu kinie konde mololi ulumü-selonga ungumu aku sipu, pipili naa kolopo andopo nimbu silio.

¹⁵ Na-kinie aku sipe umbunema wendo olemo* akumu eno 'Kirasinge yemboma, lipe tapondombando wendo olemo. 'Pulu Yemone we kondo kololi ulumuni anjo anjo pupe yembo awisili lipe tapondolemomonga yembo awisili olandopa olandopa Pulu Yemo kinie "Ange." ningu yu kapi ningu imbi liku ola mundundengi.' nimbe 'aku ulu umbunema na-kinie wendo olemo.„

Kolomongo Awili 4 Yesusini Lipe Mundorumu-ne Yunge Kongono Tendelemele Yema Siye Naa Kolko Kongono Tondolo Munduku Telemelemonga Ungu Te

4:16-5:10 Yesusini Lipe Mundorumu-ne Yunge Kongono Tendelemele Yema Siye Naa Kolko Kongono Tondolo Munduku Telemelemonga Ungu Pulu Te

¹⁶ Aku 'telio ulumuni eno aku sipe lipe tapondolemo, na kinie eno kinie olio aku sipe ulu peangama wendo ombá mele, pilipulie 'umbunema na-kinie wendo olemo kinie, 'Apa, siye tekemo. Kongonomo keleambo!' nimbu konopune umbune pepili naa molio.[†] Sike nanga kalumu kolemo nalo taki-teki mini konopuselo konde pupe mindi pelemo.

¹⁷ Aku teliomonga pulumu isipe: Na-kinie umbune wendo olemoda yu ulu awili te molo; yu wale laye-koło wendo olemo. 'Kanu ulu umbunemane Pulu Yemo tondolo pa telimu kinie molemona pupu yu kinie peaaku kolea paa peangana molombolo aulkemo akisindilimo.' pilipulie 'Iulumu paa mele tondolo awilimu; umbune wendo olemoda pe nilimo.' nimbu pilio.

¹⁸ Akumunge, na mongone kanolio melema 'Mimi sipu kanambo.' naa nilio; naa kanolio mele kanume 'Paa kanamboa!' nimbu molio. 'Mongone kanolio melema pora nimbe. Naa kanolio melema alieli lepa mindi pumbe.' nimbu pilipulie 'Umbune na-kinie wendo olemo akume ulu pe nilime.' nilio.

[†] **4:12:** bokumunge alsena anjokondo "24. laip". [‡] **4:13-14:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". [§] **4:13-14:** Konana 116:10. ^{*} **4:15:** inie yakondo 4:7-12. [†] **4:16:** inie yakondo 4:1. 4:16-18 molemo ungumuni 4:1-15 ungumu lipe tere lendelemo.

5

*5:1-10 Mulu Koleana Angilimo Ulkemanga Molomolomonga Ungu Iko Te**

¹ Aku sипу pilipu molemolo mele nikirumunge[†] ungu pulu te isipela:, Olio pilkimulu, olionga ya mana kangimu, sele-ulkemo mele, sukundu molemolo. Akumu purumbe tekisinge kinie Pulu Yemone „ulke, konde te ‘Olio molamili.’ nimbe tepa mimi telemomo olio simbe, kanu ulkemo mana yembomane takolemele kanu sili ulke te molo. Kanumu mulu koleana alieli angilipe mindi pumbe ulkemo. Akumu olio pilimolo.

² „Pe aku sipe ulkena sukundu molomolo, nalo isili-ou ya ma koleana iulkena molopolie, ‘Olio sukundu molomolo, ulke kondemo „Pulu Yemone, paa pakondopili!’ nimbu waka kolopo konopune kola tepo molemolo.

³ ‘Akumu ,wale pakoli mele, pakondomba kinie pe we-we naa molomolo.’ nimbu pilipulie kinié „aku sипу tepo molemolo..”

⁴ Olio isele-ulkena molopolie ‘Mulumbale te naa pakopo we molemolo.’ nimbu pilipu ‘Mulu koleana ulkemo pakámola!’ nimbu umbune kolopo konopune kola tepo molemolo kanumu. ‘Kinié pakopo molemolo kalumu kulupu, topo lteamili.’ nimbu aku sипу naa nikimulu. ‘Ikalu kolombamo konde molopa mindi pumbemone aki topa, topa manie mundumbe.’ nimbu ‘Olionga mulu koleana angilimo kalumu pakamili.’ nimbu molemolo.[‡]

⁵ Pulu Yemo yuyu ‘Olio konde molopa mindi puli kangime pakangi.’ nimbe olio isili-ou lipе sumbi sindipelie, “Pe molonge nikiru mele paa sike molonge.” ningу piliengi! nimbe isili-ou „yunge, Minimu olio sirimu.[§] ‘Melte kou awili pulimo kinie ‘Liemili.’ nimbulie ‘Kanu meleme nosilimo yembomone ‘Pe kou pali kamu ongo singe.’ nimbe piliepili.’ nimbulie meleme we nosindepili ou kou-mone koltalo mele sipulie yando olemolо аku sipe mele..”

⁶⁻⁷ Pe kinié, ‘Pulu Yemone olio Minimu sirimu, yu kinie pea molemolo.’ nimbu pilipulie, ‘Pulu Yemone nirimu mele sike wendo ombá.’ nimbu pilipulie, na-kinie umbunema wendo olemo kinie siye naa kolopo alieli konopu tondolo pupili molio.* Sike pe wendo ombá mele konopuni mindi pilipulie ‘Paa sike wendo ombá.’ nimbu tondolo mundupu pilio. Mongone kanopolie ‘Sike lepamo.’ nimbu naa kanolio. ‘Na ya mana kalumunge sukundu molopolie Awilimu kinie yunge koleana pea naa molembolo.’ nimbu pilio.

⁸ „Nalo, nane ou nikiru mele[†] altopo nikirula: „Umbunema wendo olemo kinie kepe pe wendo ombá mele pilipulie, siye naa kolopo konopu tondolo pupili molio. ‘Na mana kalumu isili-ou mundupu siye kolopo Awilimunge koleana pupu yu kinie pea molembelanje paa papu.’ konopu lepo molio.[‡]

⁹ Akumunge, ma koleana kangimu kinie molondu liemo, molo ma koleana ulkema kinie sulu tepo molondu liemo Awilimuni kanopa peanga kanolemo ulume tembondo mindi konopu kimbu sипу molio.

¹⁰ Kirasini olio kote tendepa pilimbe kinie aulke tengа lupe pumbe yembo te naa molemo. Olio pali yunge kumbikerena pupu angilimolo.

* 5:: Jono 14:2-3 nimbe molemo mele laye lupe. Ya nikimu akumu kangi kondemondo nimku. Ya molemomonga ungu paa tondolo te OuKorini 15:35-58. † 5:1: inie yakondo 4:16-18. 5:1 akumu ungu konde molo. ‡ 5:4: Ou Korini 15:53-54; bokumunge alsena anjokondo “24. laip”.

§ 5:5: inie yakondo 1:22. * 5:6-7: inie yakondo 4:1,16, 3:12. † 5:8: akumu 5:6-7 kumbi lepa molemo mele. ‡ 5:8: Pollone Pillipai 1:23 аku sipe nirimula.

Akumu pilipulie aku sipu 'Awilimuni kanopa peanga kanolemo ulume teambo.' nimbu pilipu molio. Pe yunge kotena angilimolo kinie ou ya ma koleana kangime' kinie molopolie olio tepo kondorumulu molo tepo kenjerimulu mele pilipe apurupelie mele kalomba.

5:11-6:2 Olio Pulu Yemo Altopo Kapola Kapola Molomolomonga Ungu Te

¹¹ Akumunge, 'Kotena angilimolo.' nimbu pilipu, Awilimu kinie pipili kolopo lipu awi silio mele pilipulie 'na[§] Kirasinge kongono tendeli yemo molopo nilio mele kinie, Kirasini olio pe molopo naa kenjimolo aulkemo akisinderimu mele kinie, aku ungu selo, yembomane 'Sike.' ningu tondolo munduku piliengi!' nimbu paa tondolo mundupu nimbu silio. Na konopuni pilipu ulume tepo molio mele 'yembo marene pilku sunduku kolo tolemele nalo, Pulu Yemone sumbi sipe kanolemo. 'Eno kepe nane telio mele enone kanoko konopuni pilkulie 'Aku ungumu sike.' ningu piliengi liemo papu.' nimbu pilkiru.

¹² Iungu nikiru akumuni 'Enone na 'ye peangamo' ningu piliengi!' nimbu 'nanga imbi olandopa molopili.' nimbu altopo naa nikiru, molo. 'Enone na telio mele kanoko peanga kanoko, 'Polfone telemo mele ye marene kanoko sunduku yunge ungu bulkundu kolo toko nindilimele mele yembomane naa pilku,' yu sike molemo mele pilinge kinie papu.' ningu manda anjo anjo konopu siku ningu singe aulkemo lipu ora siembo.' nimbu nikiru. 'Yembo marene yembo tengə konopune molemo melemo naa kanoko, mongone kangimu mindi kanoko peanga kanoko yu kapi ningu yunge imbi liku ola mundunduku ungu nilimele mele* naaku siku kanokolie kolo toko nilimele yemando manda pundu toko ungu sike mare manda ningu siengi.' nimbu iungume nikiru.

¹³ 'Kanu yemane na molio nilimele mele aku sipu, sike na kekelepo tondu liemo aku kapolala. Pulu Yemonga kongono tendembondo aku sipu kekelepo topo molio. Molo na konopu sumbi sipe pepili 'kongono tepo, molondu liemo eno lipu tapondombondo aku sipu 'tepo, molio.'

¹⁴ Kirasini na konopu mondolemo mele pilipulie ikongonomo manda mundupu siye naa kolopo, 'Yembo marene na kanoko keri kanonge kinie uluri molo.' nimbu, we ambolopo molio. Na pilio: Ye telumu yembo-manga pali kolondoru akumunge olio pali kolorumulula. 'Akumu sike terimu.' nimbu tondolo mundupu pilipulie, yuni na paa lakopa konopu mondopalie aku sipe tenderimu mele pilipulie 'Ikongono teliomo naa tendu liemo kapola naa temba.' nimbu kongonomo we tepo molio.

¹⁵ Nalo olio yembomanga pali nimbe we naa kolondoru. 'Olio 'Kirasinge, konde molemolo yemboma oliolio tepo molomolo mele konopu pilipu naa molamili. Olionga nimbe kolondopa lomboropa ola molorumu yemo mindi pilipu molopo yu kanopa peanga kanomba ulume mindi tepo molamili.' nimbe yuni olionga nimbe aku tenderimu.[†]

¹⁶ Aku sipu pilipulie na ou Kirasinge ungume naa pilipu konopu alowa naa tepolie mana konopuni pilipu yemboma apurorundu mele lupe;[‡] kinié aku sipu yemboma naa apurulio. Konopu-oumu perimu kinie sike ou Kirasi kepe aku sipu apurupu, yu molorumu mele pilipu sundorundu, nalo kinié yu aku sipu pilipu naa apurulio.

¹⁷ Akumunge,[§] yembo te Kirasi kinie tapu topa molemo kinie Pulu

§ 5:11: inie yakondo 1:8*. * 5:12: ungu pulu te Ou Samuele 16:7. † 5:15: Romo 6:5-7, Gallesia 2:19-20. ‡ 5:16: Ulsu molorangi yembomane Pollo aku siku apuruku pilku sundoringi kanumu.

Ya kolomongo awili 5 inie yakondo aku sipe ungu mare molemo. § 5:17: "akumunge" akumu inie yakondo 5:15ndu nirimunje?

Yemone kanu yembomo 'Yu yembo kondemo molopili.' nilimo, yu sike yembo kondemo molemo. Ou tepa kenjipe molorumu ulume kamu manie purumu. Kinié ulu kondema ,yu kinie, wendo olemo.

¹⁸ Iulu kondema pali Pulu Yemone mindi telemo.* Olio ou yu kinie opa pulue molorumulu mele 'Kinié aku siku naa molangi. Olio kinie yu kinie kapola kapola molamili.' nimbe Kirasi olio sirimu akumuni olio yu kinie kapola kapola molemolo. Aku tepalie 'yemboma yu-kinie opa pulue molemele mele munduku siye kolko na-kinie kapola kapola molamili.' nimbe ,Pulu Yemone, aku kongonomo na sirimu.[†]

¹⁹ Olio Pulu Yemo-kinie aku sipe kapola kapola molemolomonga pulumu isipe: Kirasini olionga nimbe tenderimumunge Pulu Yemone olio mana yemboma-kinie yu-kinie opa pulue naa molopo kapola kapola molomolo aulkemo lipe sumbi sinderimu. Aku tenderimumunge Pulu Yemone yembomanga ulu pulu kerime mundupe siye kolopa, 'Aku teko kenjerimunge kote naa tendembo.' nirimu. Pe 'Yemboma-kinie na-kinie kapola kapola molamili.' nimbe Pulu Yemone "Kanu ungumu yemboma nangu siengi." nimbe aku kongonomo na[‡] sirimu.

²⁰ Na aku sipe kongonomo sirimumunge na Kirasinge kere-pundu mako topo molopo yuni nando "Yemboma nindei." nilimo mele ungume andopo yemboma nimbu sindilio.[§] Akumu isipe mele: Pulu Yemo yuni 'Eno i siku i siku teangi.' nimbendo nando "Nindei." nirimu mele andopo nindilio. Pe kinié nane Kirasinge kere-pundu mako topo molopo yunge kolo wangopo eno paa tondolo mundupu mawa tepolie "Pulu Yemo kinie opa pulue molemele mele munduku siye kolko yu kinie kapola kapola molangi." nikiru.

²¹ Ulu pulu keri te naa terimu yemo Pulu Yemone 'Kanu yemone olionga ulu pulu kerime lipe tapondopa mepili.' nimbe yu sirimu. Aku terimu kulu yu sike ulu pulu keri teli ye te none terimu. Pulu Yemone aku terimumunge olio Kirasi kinie pea tapu topo molopolie Pulu Yemone olio kanopalie 'Yembo sumbi nilime.' nimbe kanolemo.*

6

¹ Na* Pulu Yemo kinie kongono tapu topo tepe molopolie ya nindu ungu kanumunge ungu te pea eno tondolo mundupu nimbo tekero: "Eno Pulu Yemone we kondo kolopalie ,eno lipe tapondopa tepe kondorumu ulu kanumu, 'We naa terimu. Terimu ulumu we manie naa pupili.' niengi. ,Ou eno we kondo kolopalie lipe tapondorumu kinie moloringi mele kinié aku sikula molangi. Konopu alowa teko ulu pulu peangama naa teko molonge kinie kapola naa temba.," nikiru.

² Aku nikirumunge ungu te Pulu Yemone nimbendo:
"Nane eno we kondo kolombo terindu walemo
wendo orumu kinie
enonga ,ungu niringime, pilierindu.
Eno mindili nolemea aulkena wendo lipu
na-kinie pea molko kondonge aulkena
lipu mondombo walemo wendo orumu kinie
eno lipu tapondoruntu."[†]

* **5:18:** Romo 5:8, Jono 3:16. † **5:18:** Romo 5:10-11. ‡ **5:19:** "na" molemomonga ungu pulumu inie yakondo 1:8*. § **5:20:** Aku ungumu kinie, 'Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu yema'aku ungumu kinie telu sipe mele; bokumunge alsena anjokondo "1. aposel" kanani. * **5:21:** Romo 4:25; bokumunge alsena anjokondo "45. stretpela man". * **6:1:** inie yakondo 1:8* † **6:2:** Aisaya 49:8; bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek".

nirimu. Nane eno paa nimbu sikiru: Pilieme! „Pulu Yemone nirimu wale akumu paa kinié.„ Kinié Pulu Yemone yemboma we kondolo kolomba walemo. Kinié Pulu Yemone yemboma lipe tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo lipe yu-kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondomba walemo.‡

6:3-13 Pollone Kirasinge Kongono Tenderimumunge

³ ‘Nanga kongonomo manie naa pupili, ungu taka naa tondangi.’ nimbu yembomane na kanoko keri kanoko ungumu naa pilku linge ulu te naa telio.

⁴ Akumu molo. ‘Yembomane na kanokolie ‘Pulu Yemonga kendemande yemo molio.’ ningi piliengi!’ nimbu aku telio. Na-kinie ulu mare wendo olemo kinie telio mele kanokolie ‘Yu sike Pulu Yemonga kendemandemo.’ ningi pilinge ulume isipe:

‘Umbunema, na-kinie wendo olemo kinie
‘Siye tekemo,’ naa nimbu, tondolo mundupu molio;
ulu umbune lupe lupema na-kinie wendo ómba,
na teko kenjilimele ulume wendo ómba,
na mindili sipu molio ulume wendo olemo.

⁵ ‘Wale marenga, enone na kopene toko,
‘wale marenga, ka siku,
‘wale marenga, yembomane pali na-kinie mumindili kolko
ru ningi lkisiku sukundu sukundu ongo maku toko
na teko mundu-mongo tendelemelela.§
Na kongono mindili sipu tepo,

‘wale marenga, uru naa pepo,
‘wale marenga, engelene kolopo moliola;

⁶ ‘yembomane na kanokolie ‘Pulu Yemonga kendemande yemo molemo.’
ningi pilinge mele isipela:’
Na ulu kake telime tepo,

pilipe konginjeli peangamo ambolopo,
ólo áme topili molopo,
yemboma kondolo kolopo tepo kondolio;
na Mini Kake Telimu kinie tapu topo molopo,
yemboma konopu mondolio ulu akumu

colo naa topo paa sike konopu mondolio;*

⁷ sike ungume nimbu,
Pulu Yemonga engemone kongono telio;
yemboma opa tengendo ele tolo melema
ki ekendo ekendo ingi siku ambolemele mele
na aku sipu ulu sumbi nilime ambolio;†

⁸ yembo marene nanga imbimu liku ola mundunduku,
marene nanga imbimu toko manie munduku;
marene nanga ungu bulkundu nindiku,
marene na kapi nilimele.

Kongono sikema sumbi sipu telio nalo nando
“Kongonomo nu kolo toko tekeno.” nilimele;

⁹ yembomane na kanoko imbi silimele nalo
“Pea molamili.” naa ningi, bulu silimele.

Wale mare ‘Paa kolkoro.’ konopu lelio nalo
konde pupu we molio.

‡ 6:2: ungu pulu te Ipuu 3:12-19. § 6:5: Lipe Mundorumu Yema 19:23-41, 21:27-32.
Gallesia 5:22-23*. † 6:7: Epesasi 6:16-17.

* 6:6:

‘Na telio mele kanoko keri kanokolie
 ‘Munduku siye kolko konopu alowa teami.’ ningu,
 pulsene tolemele nalo na tokó naa kondolemele.
10 Na taki-teki konopu keri awisili pelemo nalo
 ‘Akumu yu tepili.’ nimbu konopu sipu molio;
 koropamo molio nalo yembo lupema
 ‘Kamakoma molangi.’ nimbu aulke te akisindilio;
 mele teluri kepe naa nosilio nalo
 mele kande kandema pali nosilio.
 ‘Yembomane na kanokolie ‘Yu sike Pulu Yemonga kendemandemo
 molemo.’ ningu piliengi!’ nimbu aku sipu tepo molio. ’

11 Korini yemboma, nane ungu te lopi naa tepo, pali enondo nimbu para
 sikiru. Nane eno paa lakopo konopu mondolio.

12 Nane eno ‘Kondo naa kolopo siye kolambo.’ paa manda naa nilio nalo
 enone na ‘Kondo naa kolopo siye kolamili.’ nilimele, monga konopu telune
 naa pupili molemolo. ’

13 Lapalini enonga ambolangomando nilimele mele kinié nane ‘Eno
 nanga ambolangoma.’ nimbulié enondo isipu nikiru: ‘Nane eno konopu
 awili tepo mondolio mele enone na aku siku konopu awili teko mondangi.’
 nimbu nikiru. Mindili Norumu Mele Ungu Te‡

6:14-7:1 Kirasinge Yemboma Pulu Yemonga Ulke Kake Telimu Molemele-monga Ulsukundu Molemele Yemboma Kinie Telune Tapu Toko Naa Molangi Ungu Te

14 Kirasinge yemboma ‘Kirasi sike’ ningu naa pilimele yemboma-kinie
 telune tapu toko naa andoko, tapu toko kongono naa teko, bisinete tapu
 toko naa teangi. § Ulu pulu kerime kinie ulu sumbi nilime kinie liku tere
 leko manda kongono tenegeleye? Pa telimu kinie sumbulu tolimu kinie elo*
 nambeko tapu toko molungeleye? ‘Akumu paa kapola molo, kene, telune
 tapu toko naa molangi. ’

15 Kirasi kinie kurumenga nomi tepa kenjeli ‘Setene, † kinie konopu
 telune pupili molembeleye?‡ Kirasinge ungumu pilimele yemboma
 kinie Kirasinge ungumu naa pilimele yemboma kinie konopu telu sipe
 pelemoye?

16 Pulu Yemo molemo ulke tembelemonga ulke suluminia kake teline
 kuru koyonge melema manda mengo puku popo tongeye?§ Olio, konde
 molopa mindi puli Pulu Yemonga suluminia kake telimu molemolo,* yu
 olio-kinie molemo kanumu. ‘Yu-kinie aku sipu molemolo, monga ungu te
 Pulu Yemone ou nirimu kanumu. Yuni nimbendo:

“Na nanga yemboma kinie telune tapu topo molopo,
 enonga suku-singine molopo eno pea andomolo.
 Na enonga Pulu Yemo molombo;
 eno nanga yemboma molonge.”†
 nirimu.

17 ‘Ya nikiru, akumunge
 ‘Awilimuni nimbendo:

‡ **6:13:** Pollo-kinie umbunema wendo orumu ungu mare 11:16-33; ungu pulu 11:16-33*. § **6:14:**

Ungu Manema 22:10, Ou Pulu Pulu 24:3. * **6:14:** Jono 1:5, 3:19-21, Epesasi 5:8-11, Jono Kumbi Lepamo 1:5-7. † **6:15:** Giriki ungune imbi “Setene” nimbe naa molemo. “Belliele” nimbe molemo, aku imbumunge pulumu torumulu. ‡ **6:15:** Mateyu 12:24-28. § **6:16:** Ou Korini 10:21. * **6:16:** Yunge ulkemo molemolomonga ungu mare Ou Korini 3:16-17*. † **6:16:** LLipai 26:12, Isikiele 37:27; ekendo akilipemo mele Jeremaya 32:38.

„Ulsukundu yemboma kinie, we melema anjiku kapi ningu popo tolemele yemboma kinie., eno-kinie telune naa molko, munduku siye kolko puku kolea tengu lupe molo-pangi.”[‡]

“Kalaro mololi melema „ulsukundu yembomane anjiku popo tolemele melema, kinie ulu pulu keri pelemo melema kinie kanume naa ambolko, aku melema kinie ulu te naa teaa.”[§]

“Naa ambolonge kinie nane

“Molamili waa.” nimbu eno yando limbo.”*

¹⁸ “Na enonga Lapamo molombo, eno nanga ambofangoma molonge.[†] Na Pulu Yemo, melemanga pali engemo pelemo yemone[‡] aku sipu nikiru.”[§] nirimu.’ kanumu.

7

¹ Nanga konopu mondolio angokeme, Pulu Yemone ,yunge yembo molonge yemboma,kinie aku sipe nimbe panjerimu ungume* eno-kinie na-kinie pelemomonga pilipulie, kalkundu kepe konopukundu kepe kalaro mondolemo ulume mundupu siye kolopo, Pulu Yemo kinie pipili kolopo lipu awi sipulie sike ulu kake telime tepo molamili.[†]

7:2-16 Korini Kirasinge Yemboma Kinie Ulu Pulu Keri Te Perimumu Pe Konopu Alowa Teko Kanoko Keri Kanoringimunge Pollo Paa Konopu Sirimu Ungu Te

² Enone „altoko, na konopu awili teko mondayo! Nane ,enonga, yembo te tepo naa kenjipu, ‘Yembo te tepa kenjepili.’ nimbu ulu te naa tepo, kolo topo yembo tengu melema toropo naa lipu, aku ulume naa terindu.[‡]

³ Nalo aku nikiru ungu kanumuni nane ‘Enone teko kenjengi.’ nimbondonaa nikiru. „Nalo enonga yembo te tepo naa kenjerindu kene na nambemune liku bulu sikimiliye?」 Nane ou enondo nindu mele[§] isipe: “Nane eno paa tondolo mundupu konopu mondoliomonga eno konopu mondolio mele ulu tene manda topa manie naa mundumbe kololi ulumuni kepe, we kondé molopolie umbune te wendo ombá ulu tene kepe, eno konopu mondopo ‘tapu topo molemolo mele molamili.’ nimbu molio aulkemo manda pipi naa simbe.” nirindu.* Nane eno aku sipu konopu mondoliomonga “Teko kenjikimili.” naa nilke.

⁴ Nane enondo nikirumu ‘Pilku naa sundunge. Ulume pali sumbi siku teko kondonge.’ nimbu tondolo mundupu pilipulie enondo sumbi sipu nikirumu. Enone telemele mele yemboma piliengi!’ nimbu eno paa olandopa kapi nimbu temane topo silio. Ulu umbune awisili wendo olemo kinie eno molemele mele pilipulie na paa konopu awili tepo sipu konopu tondolo olandopa pupili molio.

[‡] **6:17:** Isikiele 20:34,41. [§] **6:17:** Asaya 52:11. ^{*} **6:17:** Jeremaya 32:38. [†] **6:18:** bokumunge alsena anjokondo “31.3. pikinini bilong God”. [‡] **6:18:** bokumunge alsena anjokondo “13. God”.

[§] **6:18:** Pe Samuele 7:14,8. ^{*} **7:1:** akumu inie yakondo 6:17,16,18 molemo melenje. [†] **7:1:** akumu inie yakondo 6:14-16 molemo mele pilipelie ya aku sipe nirimunje. [‡] **7:2:** ungu pulumu inie anjokondokolomongo-awili 11. [§] **7:3:** akumu inie yakondo 6:11-12 nirimumundu nirimunje.

* **7:3:** ungu tondolo te Romo 8:35-37.

⁵ „Aku sipu molio, monga pulumu ,niembo:;[†] Ou na kolea Masedonia poropinji pupulie, ‚eno Korini yemboma molko kenjerini mele pilipulie, konopu waengo naa nipili laye-kolte kepe kapola naa molorundu. Na-kinie ulu umbune lupe lupema wendo orumu. Yembomane na-kinie opa mele teko kerepale awisili niringi; konopune sukundu umbune tepa mini-wale purumu-ne manda naa molorundu.[‡]

⁶ Nalo Pulu Yemone yembo paa konopu umbune pepili molemelema ‘konopu waengo nipili molangi.’ nilimo kanu Pulu Yemone na ‘konopu waengo nipili molopili.’ nirimu kinie Taitasi na molorundune orumu akumunge na konopu waengo nipili molorundu.

⁷ Akumu sike nalo yu na molorundune orumu akumuni mindi Pulu Yemone na ‘konopu waengo sipu molambo.’ ni naa nirimu, molo. Eno Korini yembomane Taitasi yu ‘konopu waengo sipe molopili.’ niringi akumuni Pulu Yemone na ‘konopu waengo sipu molambo.’ nirimula. Taitasini nando ‚eno teko molemele mele nimbe sirimu pilipulie na konopu paa olandopa sirindu ulume isipe:’ “Na kanamilila!” ningu waka kolko, na ou teko kenjiku, na teko konopu keri panjinderengi mele munduku siye kolko altoko alowa teko eno na-kinie ‘kapola kapola molamili.’ ningu konopu awisili liku mundoringi mele nimbe sirimu pilipulie na konopu paa olandopa sirindu.

⁸ Nane pepá ou topo mundorundumu kanokolie eno sike umbune terimu nalo akumu mandala, ‚nane pepá topo sirindu mele pilku teringimunge, wale laye-kolte eno konopu umbune pepili moloringi akumu uluri molo. Sike nane pepá topo eno sirindumuni eno wale laye-kolte mindili noringi kinie pilipulie kondo terimu nalo[§]

⁹ kinié na konopu sikiru. Nane eno umbune sirindu akumunge konopu naa sikiru. Eno umbune sirindu akumuni eno konopu alowa tenderimu akumunge na konopu sikiru. Pulu Yemo yuni ‘Ulu umbune akumu eno-kinie wendo opili.’ nirimu-ne nane pepá topo sirindu akumuni eno laye-kolte kepe tepo naa kenjerindu.

¹⁰ Eno Pulu Yemone umbune silimo akumuni ‘Eno teko kenjilimele mele kanoko keri kanoko konopu alowa teko, mindili nolemela aulkena wendo ongo, yu-kinie pea molko kondonge aulkena pangı.’ nimbe lipé mondolemo-na akumu papu,* uluri molo. Nalo mana wendo olemo ulu umbune akumene kololi ulu pulumu wendo olemo.

¹¹ Eno pilkulie, i Pulu Yemone silimo umbune akumuni ulu peanga lupe-lupema eno kinie wendo olemomonga papu silimo mele mimi siku pilku molangi. Umbune akumuni ulu peanga lupe lupema eno-kinie wendo olemo mele isipe:
 Ou we moloringi nalo alowa teko kinié ‘Ungume mimi
 sipu pilipu, ulu pulu keri te olio-kinie naa pepili
 paa sumbi sipu molamili.’ ningu telemele ulumu kinie,
 yembomane eno kolo toko ‚Teko kenjilimele.’,
 nilimele ungume eno mongo toko ningendo
 popenge teko telemele ulumu kinie,

[†] 7:5: Pollone ya nirimumunge pulumu inie yakondo 2:12-13 molemo. 2:12-13 mele pep topalie ya 7:5-7 kamu torumu. 2:12-13 topalie ungu te lupe konopuni pilipe akumu 2:14-7:4 topalie, ya molemo mele sumbi sipe naa torumu. [‡] 7:5: ungu mare inie anjokondo 11:16-33, ungu pulu te 11:16-33*. [§] 7:8: inie yakondo 2:2-4. * 7:10: bokumunge alsena anjokondo “21. kisim bek”.

‘enonga ye tene[†] tepe kenjilimo kinie,
enone pipili kolko yu iri tolemele ulumu kinie,
‘Ye tene tepe kenjerimu kinie uluri naa tepo
we molorumulumunge mongo limolo.’ ningu,
mini-wale munduku molemele ulumu kinie,
‘Olio „Pollo altopo, kanamola. „Yu kinie, kapola-
kapola molamiliya.’ ningu molemele ulumu kinie,
ye tene tepe kenjilimo kinie enone tondolo munduku
yu liku sumbi silimele ulumu kinie,
‘tepe kenjilimo yemo, ‘Tepa kenjilimomonga mongo
lipili.’ ningu tondolo munduku telememele ulumu kinie,
kanu ulu peanga telememele ulu pulu keri eno-kinie pemumu enone
naa ambolongi mele lipe ora sipe, akumunge mongo te wendo ombá kinie
eno kinie mongo naa linge mele lipe ora silimo.

¹² Akumunge, sike eno umbune sirimu pepámo[‡] nane ou topo sirindu
nalo ‘Ye tene tepe kenjerimu.’ nimbu pilipulie kanu pepámo topo naa
sirindu. ‘Kanu yemone yembo te tepe kenjerimu.’ nimbu pilipulie topo
naa sirindula. Yembo talonga manjipu pepá topo eno naa sirindu. ‘Enone
na paa lakoko konopu mondolemele mele Pulu Yemo kanopa molopili
enono paa pilku kondangi.’ nimbu kanu pepámo eno topo sirindu.
‘Pepá topolie “Ne tepe kenjerimu yemo-kinie teangi.”’ nirindu mele
pilkulie sumbi siku teringi kanu ulumuni enone na konopu paa lakoko
mondolemele mele lipe ora silimo.,

¹³ Akumunge ‘nane eno kanu pepámo topo sirindu kinie kanokolie
moloringi mele kanoko keri kanoko konopu ałowa teko, teko kondoringi
mele pilipulie, na konopu waengo nipili molorundu.

Nalo akumunge mindi konopu waengo nipili konopu sipu naa
molorundu. Taitasi konopu awili tepe mundupelie eno moloringine
orumu kinie enone pali yu liku tapondoringimunge Taitasi yu konopu
waengo nipili molorumu akumu kanopolie na konopu paa olandopa
sirindu.

¹⁴ Sike ou Taitasi pilipe molopili eno kapi nirindu ungu kanume yu pupe
kanorumu kinie ‘Paa sike nimu.’ nimbe kanorumumunge na pipili naa
kolorundu.§ Ou enondo ungu nirindu ungume paa sike nirindu mele pe
Taitasi pilipe molopili eno kapi nirindu ungumu aku sipe sikela.

¹⁵ Taitasi eno moloringine orumu kinie eno mini-wale munduku pipili
kolko ‘Papu onu. Pea molamili.’ ningu, yuni ungu nirimu mele liku
awi siku pilku liku teringi mele kanorumu mele kinié altopa pilipelie eno
kondo kolopa olandopa konopu mondolemo.

¹⁶ Kinié na pilkiru, ‘Enone ulume pali sumbi siku teko kondonge.’ nimbu
tondolo mundupu pilipulie na konopu sipu molio.

8

*Kolomongo Awili 8-9 POLLONE KIRASINGE KORINI YEMBOMANDO
“KOLEA JUDIA DISIRIKI KIRASINGE YEMBO MOLEMELEMA KOU MONE*

[†] 7:11: “ye te” molemo kanumu OuKorini 5 nimbe molemo yemondo nirimu liemo, molo inie yakondo 2:5-11 nimbe molemo yemondo nirimu liemo, telu sipemo. Molo ulu te lupendo nirimu liemo sike “ye te” molombane, molo “yembo te” molombane, naa pilkimulu. Giriki ungune naa nimbe silimo. [‡] 7:12: pep kanumunge ungu te inie yakondo 7:8. § 7:14: inie anjokondo 9:3-4.

*SIENGI LIKU MAKU TANGI.” NIRIMU UNGU TE**

8:1-15 “Kolea Judia Disiriki Moloringi Kirasinge Yembomanga ‘Kou Mone Lipu Tapondopo Siemili.’ Ningus Toya Toko Liku Maku Tangi.” Nirimu Ungu Te

¹ Kapola, angokeme, kinié ‘ungu te lufe niembo,: ‘Masedonia poropinji Kirasinge yembo talape molemelema pali[†] Pulu Yemone we kondo kolopa lufe tapondorumu-ne molemele mele eno piliengi!’ nimbu ya nimbu sikiru:

² Kanu yemboma-kinie umbune awisili wendo orumu, paa mindili noringi ulumene eno ‘Molko kondongenje molo molko kenjingenje.’ nimbe, manda manjerimu kinie eno paa awili tekopu siku moloringi. Eno paa koropa pupili moloringi nalo ‘Kirasinge yembo talape mare melema molo tolemoma[‡] olio kou mone melema lipu tapondopo siemili.’ ningus kou mone awisili toya toko siringila. §

³ Enone teringi mele ‘kanopolie’ nane ‘Eno Korini yemboma piliengi!’ nimbu para siembo. Masedonia poropinji yembomane ‘Kou mone simolo.’ niringi mele sikulie, pe altoko mare peá olandopa liku siringila. Enone enono konopuni pilkulie

⁴ na* paa tondolo munduku mawa tekolie ningendo: “Pulu Yemonga yembo kake teli ‘kolea Judia disiriki molemelema kolea marenge Kirasinge, yembomane kou mone liku maku toko singe tekemele olione kepe pea lipu tapondopo siemili.” niringi.

⁵ Aku niringi kinie pilipulie ‘Enone kou mone singe.’ nimbu pilierindu nalo enone aku siku mindi naa teringi. Eno enono ou Awilimu sikulie,[†] pe mindi Pulu Yemone “Teaa.” nirimu ungu te pilipu nane enondo nirindu ungume konopu talo tepa naa pepili ‘Paa pilipu lipu teamili.’ ningus sumbi siku teringila.

⁶ ‘Masedonia poropinji yembomane aku siku teringimunge pilipulie, eno Korini yembomane ‘Judia disiriki yemboma, we kondo kolko liku tapondoringi ulumu pulu polko teringi kinie ‘Taitasini eno kou mone liku maku tonge mele lufe tapondopili.’ nimbu eno moloringine ‘Pu.’ nimbu lipu mundorundu mele[‡] ‘Aku siku liku tapondonge ulumu kamu pora nipiili.’ nimbu yu altope eno molemelena lipu mundumbo tekero.

⁷ Enone ‘Teamili.’ nilimele ulume pali paa tondolo munduku olandopa telemele kanumu. Kirasinge ungumu ‘Sike.’ ningus tondolo munduku pilingendo paa olandopa tondolo munduku pilku siye naa kolemele. § ‘Aku sipu pilipu molemolo mele yemboma piliengi!’ ningus taka liku naa nilimele. Tondolo munduku yemboma ningus silimele. Eno paa awili tepa pilipe konginjeli pepili Pulu Yemonga ungumu pilku molemele. Konopu

* **8:8:** Judia disiriki lierimu kolea awili Jerusalleme yemboma kou-mone liku tapondoko singe teringi mele ungu mare Lipe Mundorunu Yema 14:17, Romo 15:25-27, Ou Korini 16:1-3. Liku tapondoko kou mone siringimunge ungu pulumu isipe: Oli awisili lo naa ombo ena terimu-ne kolea awili Jerusalleme engele lierimu kulu aku siku Kirasinge yembo Judia ulsukundu moloringimene Kirasinge yembo Jerusalleme moloringime liku tapondoringi. † **8:1:** bokumunge alsena anjokondo “43. sios”. ‡ **8:2:** ungu pulumu inie yakondo nondopa Kolomongo awili 8-9*. § **8:2:** Masedonia yembo kanumenga kou-mone lierimume yemboma liku tapondoko pali siringi, enonga ulkemanga kou-mone te paa naa lierimu. Enonga ponie kepe naa lierimu kulu ou koropa moloringi mele olandopa koropa moloringi. Nalo konopu siku Judia yemboma kou monema liku tapondoko siringi. Ambo-waye koropa te aka sipe mele terimu temanemo Mako 12:41-44. * **8:4:** “na” akumunge ungu pulu te 1:8* molemo. † **8:5:** Romo 12:1. ‡ **8:6:** Taitasi ou purumu temanemo inie nondopa 8:10, anjokondo 9:2. § **8:7:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”.

talo naa pepa kolo toli ungu te eno kinie naa pepili 'Pulu Yemonga ungumu paa olandopa pilipu tepo molamili.' nilimelela. (Nane eno pulu polopo konopu mondorundumunge)* enone na paa olandopa konopu mondolemelela. Aku ulume olandopa telemele mele kinié aku siku 'Yemboma lipu tapondopo kou mone siemili.' nilimele ulu peanga akumu kepe olandopa teangi.

⁸ Ya eno Korini yembomane "Teangi." nikiru akumu eno tondolo mundupu mane sipu naa nikiru. 'Eno Korini yembomane konopu mondolemele mele akumu paa sike telemelenje manda manjipu piliembo.' nimbu 'Yembo marene yembo lupema kondo kolko 'paa lipu tapondamili.' nilimele mele piliengi!' nimbu, nimbu sikiru.[†]

⁹ Olionga Awili Yesusi Kirasini‡ eno we kondo kolopalie terimu mele eno pilimele. Yuni mele awisili kande-kandema noserimu nalo yuni 'Eno lipu tapondambo.' nimbeline yu ye koropamo molorumu. 'Na koropa pumbe kinie eno mele awisili kande-kandema nosinge.' nimbe enonga nimbe yu 'koropamo molambo.' nimbe ye koropamo molorumu.[§]

¹⁰ 'Kou mone liku maku toko singe, monga nane tengen mele pilkiru mele niembo: 'Ou poniemonga eno 'Lipu tapondamili.' ningu, kou mone mare pulu polko liku maku toringi kanumu kinié kamu liku maku toko pora siengi.' nikiru. Koleamanga pali yembomane pe 'Lipu tapondamili.' niringi nalo eno Korini yembomane kumbi leko 'Lipu tapondamili.' ningu, kumbi leko kou mone liku maku toringila.

¹¹ Aku kene ou liku tapondongendo konopu siku kumbi leko 'Lipu tapondamili.' niringi mele kinié aku siku pilkulie kou mone yu-meles-meles ambolko molemelema mimi siku pilku kamu kou mone singema liku maku tangi.

¹² Yembo tene 'Yemboma paa lipu tapondambo.' nimbeline yuni nosilimo melemanga mele mare konopu sipe lipe yemboma lipe tapondopa silimo kinie yuni silimo melema Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo. 'Yembo tene 'Lipu tapondambo.' nilimo kinie, Pulu Yemone yundu "Nu kou-mone kinie melema naa nosilinoma liku si." naa nilimo kanumu.*

¹³ Nane 'Yembo mare mindili nolemelema mindili naa nongo, mindili naa nolemelema mindili nangi.' nimbu naa nikiru. 'Nane eno pali melema kapola kapola nosengi!' nimbu nikiru.

¹⁴ Kinié enonga we nosilimele melema molo tolemo yemboma liku tapondonge. Kanu kinie pe walse eno melema molo tomba kinie enone kinié liku tapondoko melema sikimili yembomane mele awisili nosikulie eno liku tapondonge kinie kapola kapola molonge.[†]

¹⁵ 'Kapola kapola tekoi molongemonga, ungu te Pulu Yemonga bokune molemo. Akumu isipe:

'Yemboma langi mena liku maku toringi kinie,

* **8:7:** Yembo marene iungu palana 0 sukundu molemomo 'Molopili.' nilimele. Marene 'Naa molopili.' nilimele. † **8:8:** Namele konopu mondoringimunu niriminje? Pollo yu 'konopu mondolemele mele piliembo.' nimbe niriminje? Molo umbune perimu yembomanje? Molo Kirasinje? Naa pilimolo. ‡ **8:9:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "23. Krais".

§ **8:9:** Pillipai 2:6-8. * **8:12:** inie anjokondo 9:7. † **8:14:** Aku ungu Pollone nirimumu yembo marene pilkulie 'Sumbi sipe nirimu.' ningu pilimele. Nalo marene pilkulie 'Yuni ungu iko mele torumu.' ningu pilimele. Kanu yembomane pilkulie, 'Korini yemboma Pulu Yemonga ungumu naa pilieringi kinie Judia yembomane eno liku tapondoko Pulu Yemonga ungumu ningu sirungi. Pe kinié Korini yembomane Judia yemboma liku tapondoko melema singemonga kapola kapola molonge. Akumundu niriminje.' ningu pilimele. Yuni walse aku sipe nirimu mele Romo 15:27 molemo kanani.

awisili lsingime tondolo olandopa naa noseringi;
kanga teko lsingime molo naa torumu.

‘Awisili lsingime kepe
kanga teko lsingime kepe, kapola terimu.’
nimbe bokune molemo‡ kanumu.

8:16-9:5 Pollone “Taitasi Kinie Ye Talo Kinie Eno Korini Yembomane ‘Kou Mone Nosilimelema Puku Li-Pengi.’ Nimbu Eno Molemelena Lipu Mundumbo Tekero.” Nirimu Ungu Te

¹⁶ Nane ‘Eno kondo kolopo lipu tapondambo.’ nimbu pilio mele Pulu Yemo Taitasinge konopune molorūrumunge Taitasini ‘Eno kondo kolopo lipu tapondambo.’ nimbe pilipe molemola, akumunge Pulu Yemo kinie ‘Ange.’ nikiru.

¹⁷ Taitasi aku sipe pilipe molemomonga nane yundu nimbondo: ‘Korini yemboma molemelena puku, yemboma liku tapondoko ‘Kou mone singema kamu liku maku tangi.’ puku ni-pou.’, nikiru kinie pilipelie konopu sipe ‘Paa aku sipu te-pumbo.’ nikimu. Yuni yuyu konopuni pilipe ‘Paa aku sipu teambo.’ nimbe pilipe molemo akumunge ‘nané aku sipu Pulu Yemo kinie ‘Ange.’ nikiru.

¹⁸⁻¹⁹ Olionga angenu te ‘Taitasi kinie pea tapu toko pangili.’ nimbu lipu mundukuru, temane peangamo andopa topa silimomonga aku yemo Kirasinge yembo talapemané pali ‘Yu papu telemo.’ ningu kapi nilimele yemo. Kanu yemo mako topo lipu mundukurumunge ungu pulu te pea pelemola. Kou monema lipulie ‘Jerusallemendo,’ simolondo membo pumolo kinie Kirasinge yembo talapemané pali kanu yemo mako tokolie ‘Olio kinie pea tapu toko pangili.’ niringi. Aku niringi pilipulie yu eno Korini yemboma molemelena ‘Pu.’ nimbu yu lipu mundukuru. Kanu kondo kolopo ‘lipe tapondoli, kongonomo ‘Yemboma Awilim’ kapi ninge kinie yungé imbibimba ola molomba.’ nimbu ‘Paa teamili.’ nimbu mōlemolo. ‘Olione ‘Eno paa lipu tapondamili.’ nimbu molemolo mele kepe kanangi.’ nimbu kanu kou monema membo pumolo.

²⁰ ‘Enone kou mone awisili liku tapondoko singema olione lipulie ‘Jerusalleme membo pumolo kinie kou mone siringi, yembomane ‘Olione kou tepo embambo sirimulu.’ ningu, ‘olionga ungu bulkundu nindiku iri naa tangi.’ nimbu ‘olionga angenu eno kanoko peanga kanoko kapi nilimelemele kinie pea tapu topo andamili.’ nikiru.

²¹ ‘Ikondo kololi kongonomo temolo kinie Awilimuni ‘Teko kondokomele.’ nimbe kanopili.’ nimbu kanu kou mone singema mimi sipu nokombo tekero. Nalo akumu mindi molo. ‘Yembomane kepe tekemolo mele kanokolie ‘Teko kondokomele.’ ningu kanangila.’ nimbu ‘Kanu angenumu pea teamili.’ nikiru.

²² Olionga angenu te ‘Elo kinie pea tapu toko pangili.’ nimbu lipu mundukurula. Kanu yemone wale awisili kongono tondolo mundupe mimi sipe terimu mele kanorundu.* Kinié kepe ‘Korini yembomane paa sike kou-mone liku tapondoko singe.’ nimbe tondolo mundupe pilipelie ‘Eno molemelena paa pambo.’ nimbe molemo.

‡ **8:15:** Wendo Oringi 16:18. § **8:18-19:** Jerusalleme ungu pulumu inie yakondo Kolomongo awili 8-9* molemo. * **8:22:** Aku sipenje? Molo pep na isipu tolemelanje papu: “kanu yemo kongono temba mele manda manjipu kongonoma sirimulu kinie tondolo mundupe terimu mele kanopolie”, aku sipu mele tolemela papunje. Giriki ungune ungu telumu. Ungu pulu laye lupe lupe talo aku sipe mele pelemo. Kolomongo Awili 9*, 8selo molemo ungumu ungu telumu. Ungu pulu te inie yakondo Kolomongo Awili 8-9 Ungumu* molemo.

²³ Taitasi lipu mundukuru aku yemonga ungu te isipe pelemola: Yuni na kinie pea tapu topo Pulu Yemonga kongonomo andopo tepo enonga kongonomo tendelembolo yemo. Angenu ongeleselonga ungu te pea nikiru: Elo Kirasinge yembo talapemané “Eno Korini yemboma molemelena pale.” ningu liku mundukumili yeselone kongono telembele tenelemonga Kirasi kapi ningulu yunge imbi liku ola mundundulimbele.

²⁴ Aku kene ‘Pollone olio telemolo temolo mele Kirasinge yembo talapema nimbe sipe olio kapi nilimo mele yembo talape lupemane ‘Paa sike aku siku molemele.’ ningu kanangi[†] ningu yemboma konopu mondolemele mele iye yepoko ongema paa kanangi liku ora siengi.

9

¹⁻² Eno Korini yembomane tondolo munduku ‘Judia disiriki yemboma, paa lipu tapondamiliya!’ ningu molemele mele piliola. Liku tapondon-gendo teko molemele mele ‘Kirasinge yembo’, kolea Masedonia poropinji molemele yemboma konopu sipu temane topo sipu ‘eno Korini yemboma’, kapi nimbulie nirindumuni, kolea Akaya poropinji lemo ‘kolea awili Korini, yembomane ou poniemonga kinie yandopa kepe ‘Lipu tapondopo melema siemili.’ ningu nokoko moloringi mele Masedonia yembomando nimbu sirindu kinie pilkulie ‘Korini yembomane telemele mele manda manjipu teamili.’ ningu eno awisilini melema singe ulume telemelela, akumunge, Pulu Yemonga yembo konopu kake teli ‘kolea Judia disiriki molemelema koleamanga pali Kirasinge yembomane, liku tapondoko we singe kou monema liku maku toko molemele ‘mele eno Korini yemboma pilimele, monga eno ungu ‘awisili, pepána naa topo simbo kinie mandala.

³⁻⁴ Nalo na ombó kinie Masedonia poropinji ye mare pea omulu liemo eno ‘Korini yemboma, ne kou mone singema kamu naa liku maku tongi liemo nane kapi nimbu enone telemele mele yemboma temane topo sirindu mele pilipulie paa pipili kolombo. Eno ‘Korini yemboma, kepe pipili kolonge.* Akumunge pilipulie, ‘na eno molongena ombó kinie yemboma kapi nimbu temane topo sirindu mele paa sike aku siku teangi. Yembomane ‘Pollone kolo torumu. ‘Yuni Korini yemboma we kapi nirimu.’ ningu naa piliengi! ‘Kou mone limbo ombóma sike liku maku toko pora siengi.’ nimbu olionga, angenu ye ‘yepoko, kanume eno molemelena lipu mundukuru.

⁵ ‘Na kinie eno Korini yemboma kinie olio pipili naa kolamili.’, nimbu ‘olionga, angenu ‘ye yepoko, ndo tondolo mundupulie nimbondo: “Na ou naa pambo eno kumbi leko puku, Korini yemboma liku tapondoko, singe kou mone liku maku tolemelema kamu liku maku toko nosiku molangi wambo kene eno molemelena liku tapondangi kumbi leko pang.’ nimbu lipu mundukuru. Pe “Simolo.” ningu panjeringi mele kamu liku maku tokolie na nokoko molangi ombó kinie pilkulie konopu pe nipili yemboma liku tapondonge kou mone awisili na toya toko singe. ‘Kamu naa nosiku nokoko molangi ondu liemo ‘Pollone olio kou takisi tomoloma ombo likimu. Olionga melema oliolio we nosipu kolea Judia disiriki yemboma naa silimelanje papu.’ ningu, konopu keru panjiku singe kinie kapola naa temba. Aku sipu nimbu pilipulie na ou naa wambo olionga ye angenupili pokondo “Eno liku tapondangi paa.” nimbu lipu mundukuru.

Kolomongo Awili 9 Pollone Korini Yembomando “Kirasinge Yembo Kolea Judia Disiriki Molemelema Engelene Paa Kolemele Kene Liku Tapondoko Mele Mare We Siengi.” Nirimu Ungu Te[†]

* ^{9:3-4:} inie yakondo 7:14. † ^{9:5:} Gallesia 6:7-9.

*9:6-15 Ponien Langi Umbu Awisili Mundulimolo Kinie Langi Awisili
Yando Lipu Nosilimolola, Akumunge Ungu Pulu Te (Kolomongo awili 8-9
palimunge ungu te.)*

6 ‚Kou mone toya toko siengi.’ nimbu, nikirumunge ungu pulumu niembo piliengi! Yembo te langi koltalo umbu tolemomone langi koltalo lipe nolemo; langi awisili umbu tolemo yembomone awisili lipe nolemo.‡

7 Yembomane yemboma liku tapondoko melema konopu siku sumbi siku silimele akume Pulu Yemone kanopa konopu mondolemo kene§ eno yemboma yu-mele-mele konopun pilkulie ‘Kou mone isipu yemboma lipu tapondopo siemili.’ ningu pilkulie siengi. Konopu keri panjiku naa siengi. ‘Naa silimela nalo yembomane “Sree!” ningu tondolo munduku mawa tekemelemonga sikimulu.’ ningulie singe kinie kapola naa latemba.

8 Pulu Yemone eno mele paa awisili manda simbe nosiku kapola tendenge, alieli ‚konopu pe nimbe ulume kinie, kongono tengen ulume kinie, melema, molo tombama pali manda sipe kapola tendemba kene ‚konopu kimbu naa siku yemboma liku tapondoko melema siengi.,’ Enone liku tapondoli ulu peangama pali kapola tendangi.’ nimbe aku temba.

9 Aku ulumunge ungu te Pulu Yemonga bokune molemo, akumu isipe: ‚Yembo tene poniemanga langi awisili umbu tolemo mele yembo peangama tene, yembo koropama lipe tapondopa mele awisili andopa moke tepa silimo; pe aku sipe kondo kolopa tepa kondolemo ulu peangama* alieli pepa mindi pumbe, ‚Pulu Yemo pilipe molomba.’† nilimo kanumu.

10 ‚Langi umbu tolemo yemone langi umbu topili.’ nimbe umbume silimo ‚Pulu Ye’ mo, yuni we yemboma ‚langi lupe lupema nangi.’ nimbe silimo Pulu Yemola, yuni ‚Enone yemboma liku tapondangi.’ nimbe mele paa awisili simbe. Enone kondo kolopa tepa kondoli ulu peangama tengen kinie ‚Olandopa olandopa teangi.’ nimbe lipe tapondopa melema simbe. Yembo langi umbu tolemo kinie langi awisili tolemo mele eno kinie aku sipe wendo ombá.‡

11 ‚Alieli, yemboma melema molo tomba kinie enone kanu yemboma liku tapondoko mele awisili toya toko siengi.’ nimbe ‚Pulu Yemone,’ eno mele awisili simbe kinie enone enonga angenali mele awisili manda singe. Kanu kinie olione ‚Kirasinge Judia disiriki yemboma, lipu tapondopo, eno ‚Korini yembomane,’ mele awisili toya toko singema lipu membo pupu simolo kinie aku siku angenali liku tapondongemonga angenalini Pulu Yemo kinie “Ange.” ninge.

12 Enone aku siku Pulu Yemonga yemboma liku tapondoko melema singe ulumu tengemonga ulu talo wendo ombá. Aku tengen kinie yembo mele molo tolemoma molo naa topa kapola temba. Nalo aku mindi molo. Aku tengemonga yembo awisilini ‚Pulu Yemo kinie,’ “Ange.” ningu yu kapi ningela.

‡ **9:6:** Ungu Kanga Tondoloma 22:9, 11:24-25. § **9:7:** Wendo Oringi 25:2, Ungu Manema 15:10, LLuku 6:38, Romo 12:8. * **9:9:** kinie 9:10 selonga ulu akume Giriki ungune “ulu sumbi nilime” nilimo nalo ya ungu pulumu torumulu molemo. Pisini ungune 9:9 Giriki ungu mele manda manjipe molopa, 9:10 ungu pulumu molemo, nalo talo pea telu sipemo. † **9:9:** Konana 112:9. ‡ **9:10:** Asisa 55:10, Osia 10:12.

¹³ Eno ‚Korini yembomane, Judia disiriki, yemboma ‚aku siku, liku tapondoko melema singemonga kanokolie ‚we, yembomane eno sike Kirasinge yemboma molko, yunge temane peangamo sike pilku likulie yunge ungume pilku liku tengen panjiku tengen mele kepe, enonga mele manga awisili Judia yemboma kinie yembo lupe lupema pali kinie toya toko liku tapondoko moke teko singe mele kepe, mona lemba kanokolie Pulu Yemo kapi ningi imbi liku ola mundundunge.

¹⁴ Akumu kanokolie ningemone, Pulu Yemone eno ‚Korini yemboma, we kondo kolemo mele akumu paa olandopa we kondo kolemo mele kanokolie Pulu Yemo kinie ungu ninge kinie eno paa konopu mondoko Pulu Yemo enonga mawa tendenge.

¹⁵ Pulu Yemone mele paa peanga olandopa we sirimu akumu[§] olione yemboma nimbu simolondo perelemolo akumu Pulu Yemo kinie paa awili tepo ‐Ange.‐ nikimulu.

10

¹ Kinié nane ungu te ‐Paa piliengi!‐ nimbu, nimbu sikiru. Nimbu simbondo Kirasi yu kara naa pupe andiki tepa taka lipe molopa yunge imbi ‐ola naa molopili.‐ nimbe molorumu mele* naaku sipu nimbu molopolie, ‐eno nimbu simbo ungumu paa mimi siku piliengi!‐ nimbu, nimbu sikiru. ‐Ye marene nanga ungu bulkundu nindikulie ningendo:‐ ‐Pollo yu eno ‚Korini yemboma, kinie pea molemele kinie pipili kolopa eno ungume sumbi sipe mane naa silimo, nalo eno kinie naa molopa kolea tengen lupe molopalie, pipili naa kolopa ungume tondolo mundupe nimbe silimo.‐ nilimele.[†]

² ‐Aku siku nilimele mele pilipulie, ‐Aku siku naa ningi konopu alowa teangi.‐ nimbu, eno tondolo mundupu mawa tekero. Molo konopu alowa naa tengi liemo ‐‐Pollo tengen lupe molopalie mindi olio ungume pipili naa kolopa tondolo mundupe nilimo.‐ nilimele mele, eno molemelena ombo eno kinie molopolie ungu mare pipili naa kolopo paa tondolo mundupu eno mane simbo. Enone ‐Pollo tepa molemo ulume mana ulume mindi telemo. Kirasini kanopa peanga kanolemo ulume naa telemo.‐ nilimele mele aku siku ningi molangi ondu liemo na paa sike pipili naa kolopo eno tondolo mundupu mane simbo ‐kene ‐Aku siku naa ningi, konopu alowa teangi.‐ nimbu, eno mawa tekero.[‡]

³ Na sike ma koleana ‚we yemboma pea, molio nalo ‚Kirasinge opa tembondo, mana yembomane konopuni pilkulie opa telemele mele lupe, naaku sipu konopuni pilipulie opa naa telio.

⁴ Na opa tembondo ma koleana yembomanga opa telemele melema lipulie opa naa telio.[§] Pulu Yemonga opa teli mele enge nilime lipu ambolopo, akumene opa puluemanga opa pala tondoloma topo bulsulio.

⁵ Kolo toko kerepale nilimele ungume topo manie mundupu, Pulu Yemonga ungume pilinge aulkemo pipi silimo ungu kara pulime tepo kenjiwu, yembomanga konopu lemele ungume ‐‐Opa puluema.‐ nimbu, ka sipu, ‐Yemboma enonga konopumene Kirasinge ungume mindi piliengi!‐ nilio.

^{§ 9:15:} akumu nambolka melenje? Pulu Yemone yunge Malo olio sirimu akumunje? Molo olio lipe tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo lipe ‐Alieli molko kondoko mindi punge aulkena pang.‐ nirimu ulu akumunje? Molo peaselonje? Jono 3:16 paa kana. We melemando naa nirimu.

* ^{10:1:} inie yakondo 8:9, Pillipai 2:1-8. † ^{10:1:} inie anjokondo 10:10. ‡ ^{10:2:} inie anjokondo 13:10. § ^{10:4:} Epesasi 6:10-18.

⁶ „Eno Korini yemboma kepe, „Eno wemane ,konopu alowa teko, nane “Teaa.” nikiru ungumu pilku liku teko molonge kinie kanopolie nanga ungume ‘naa pilimolo.’ ningu liku su singe yemboma ‘ombo, mindili nangi simbo.’ nimbu nokopo molio.

⁷ Yembomane ulu telemelema kanongendo mimi siku kanangi. Ne ye tene ‘Na Kirasinge yemo molio.’ konopu liemu liemo ‘Na Kirasinge yemo molio mele Pollo kepe aku sipe mele Kirasinge yemo molemola.’ konopu liepili. ‘Yu yuyu mindi Kirasinge yemo molio.’ konopu naa liepili.

⁸ Nane kongono teliomana Awilimuni ‘Teani.’ nimbe na namba sirimu akumu Awilimuni ‘Eno konopu tondolo pupili molangi liku tapondani.’ nimbe na mako topa nambamo sirimu. ‘Eno molko kenjengi! nieni.’ nimbe na mako topa nambamo naa sirimu. Aku sipe terimumunge nanga imbimu wallo-kolte lipu ola mundupu kapi nilio nalo aku teliomonga na pipili naa kolombo.

⁹ ‘Awilimuni ‘Eno molko kenjengi! nieni.’ nimbe na nambamo naa sirimu.’ nikiru, akumu pilkulie, ‘Nane pepá topo eno silio akume ‘Olio pipili kolopo mini-wale mundemili.’ nimbe pepá topa sikimu.’ ningu naa piliengi’ nimbu aku sipe nikiru.

¹⁰ Sike ye marene ningendo: ‘Pollone pepá topa sipelie olio iri topa ungu tondolo mare nilimo nalo olio molemolona olemo kinie kanopolie ‘Yu we ye te. Imbi naa mololi ye te.* Ye marene ungu mane sumbi siku silimele mele yu aku sipe ungu mane naa silimo.’ nimbu kanolemolo.’ nilimele.

¹¹ Aku siku nilimele yema eno i siku piliengi: ‘Na eno kinie telune naa molopo, kolea tengen lupe molopolie nane pepá topo pipili naa kolopo tondolo mundupu mane silio mele kinie, eno molemelena ombolie mane simbo mele kinie, paa telu sipemo. ‘Ya pepá topo paa tondolo mundupu mane sikiru mele ombolie mane simbo.’ ningu piliengi!

¹² Ye marene ‘Olio ye peangama.’ ningu enono imbi liku ola munduku kapi nilimele mele naaku sipe tembo kinie paa kapola naa temba. Kanu yemane eno enono konopuni pilkulie ‘Olio isipu isipu temolo kinie ye peangama molomolo.’ ningu pilkulie aku siku telemele. Eno enono telemele mele kanoko konopuni pilku apurukulie ‘Olio ye peanga olandopama.’ ningu pilimele. Aku telemele yema pilipe konginjeli naa peli yemane lawa teko telemele, monga na eno enono kapi nilimele mele na nanuaku sipe kapi nilkenje paa kapola naa telka..

¹³ Nalo na nanu nanga imbi walu lipu ola mundupu kapi naanimbo. ‘Na nanu imbi lipu ola mundupu kapi niembo.’ nimbu Pulu Yemone na mako topa ‘Kongono teami.’ nimbe sirimu mele mindi pilipulie na nanu imbi lipu ola mundupu kapi nimbo. Pulu Yemone na ‘kongono teami.’ nimbe sirimu kongonomo kinie eno ‘Korini’, yemboma-kinie kongono telio akumu kepe kongono telumu.

¹⁴ Pulu Yemone ‘Na kongono teami.’ nimbe namba sirimu aku nambamone eno ‘Korini yemboma’, pali kepe nokolemo akumunge nane eno moloringine kumbi lepo ombo Kirasinge temane peangamo topo sirindu kinie Pulu Yemone na kongono ‘Tei.’ nimbe sirimumu mundupu siye kolopo kongono te lupe lawa tepo naa terindu ‘akumunge na nanu imbi papu lipu ola mundulio.’ Eno moloringine ombo temane peangamo naa topo silkenje aku sipe Pulu Yemone na kongono sirimu te mundupu siye kolkanje na nanu imbi lipu ola mundulio mele paa kapola naa telka. ‘Aku telkanje lawa telka nalo na lawa naa telio. Andi ye mare molemele akumene mindi lawa telemele..

* **10:10:** akumunge ungu te inie yakondo 10:1 molemo.

15 Na nanu kapi nimbu imbi lipu ola mundulio akumu Pulu Yemone na kongono "Tei." nimbe sirimu kongonomo te liomonga mindi aku telio. Yembo marene kongono telemelomonga nanga imbi lipu ola naa mundulio. Nane 'Wendo ombá kinie papu.' konopu lekero mele isipe: 'Eno 'Sike.' ningu tondolo munduku pilimele mele[†] olandopa pumbe kinie nane eno mane sipu kongono telio ulume tondolo pupe awili tepa pepili.' konopu lekero. 'Nalo aku sipu eno-kinie kongono tembo kinie Pulu Yemone na kongono sirimumu mundupu siye kolopo kongono te lupe naa tembo.' konopu lekero.

16 Kanu kinie kongono eno-kinie telimo tondolo pupe awili tepa pemba kinie na eno molemele kolea anjokondo temane peangamo manda pupu topo simbo, kanu kinie ye marene andoko ungumu ningu siringi kofeana naa pupulie nimborome, kanu yemanne kongono ou telemelomonga nane nanga imbi lipu ola naa mundumbo.[‡]

17 Nalo Pulu Yemonga bokune ungu te molemo mele pilipu temolo kinie papu. Akumu isipe: „

'Yembo tene 'Yembo tengā imbi ola molopili.'
nimu liemo 'Awilimunge imbimū mindi
ola molopili.' nimbe lipe ola mundundopili.'§
'nimbe bokune molemo.'

18 Yembo tene kongono telemo mele kanopa apurupe yu yunge imbimū lipe ola mundumbē yembomo Pulu Yemone kanopalie 'Ikongonomo papu temu. Yu yembo peangamo.' nimbe kapi naa nilimo, molo; Awilimuni yembo te molopa kongono telemo mele kanopa apurupelie yundu 'Yembo peangamo.' nimbe kapi nilimo yembomo mindi sike imbi ola molemo.

11

Kolomongo Awili 10-13 KORINI YEMBOMANGA YE MARENE POLLONGA UNGU BULKUNDU NINDERINGI KINIE WE KORINI YEMBOMANE PILKULIE 'SIKE.' KONOPU LIERINGI KULU POLLONE YU MOLOPA NIRIMU MELE 'SUMBI SIKU PILIENGI!' NIMBE, NIMBE SIRIMU UNGUMU

Kolomongo Awili 10 Ye Marene 'Pollone Tepa Kenjilimo.' Niringimunge Pilipelie Pollo Yu Terimu Mele Pep Torumu Ungu Te

11:1-15 *Pollone Kongono Terimu Mele Kinie, Ye Marene Kolo Toko "Kirasi Lipe Mundoramu-ne Kongono Tekemolo." Niringi Yemane Teringi Mele Kinie "Telu Sipe Molo." Nirrimu Mele Ungu Te*

1 Na ungu te nimbu kenjimbo kinie siye kolonge kinie papu. Ungu te nimbu kenjimbo tekero akumu nimbu kenjembo kene siye kolangi.*

2 Nane aku sipu mawa tekeromonga pulumu isipe: „ Pulu Yemone yemboma mako topa 'Yu mindi liku awi siku pilku molko, ye lupe tengā ungume naa pilku lombili paa naa pangī. Ye te lupe lombili punge kinie paa kanopo keri kanopo konopu keri panjimbo.' nimbe molemo mele na aku sipu pilipu molio. 'Korini yemboma,' nane "Eno Kirasinge ambomo mindi molangi.' nimbu simbo.' nimbu, nimbu panjerindu. 'Ambo wenepo te ye te kinie naa pepalie ye pulimo mele eno aku siku ye te kinie naa peko

* **10:15:** bokununge alsena anjokondo "8. bilip". ‡ **10:16:** Pollo pulu polopa Korini pupe kongono terimu nalo pe ye marene ongolie Pollo yunge imbimū tokon manie munduku, 'Olionga imbimū olandopa molopili. Korini yembomane olionga ungumu mindi piliengi!' niringimunge Pollone aku sipe nirrimu. § **10:17:** Jeremaya 9:24. * **11:1:** nirimumunge inie anjokondo 11:16-33 kamu nirrimu.

ambo wenepe mele molkolie Kirasi kinie pangi.' nimbu 'yu simbo.' nimbu pilipu molorundu mele molio.[†]

³ 'Kirasi kinie mindi pangi.' nimbu molio, nalo nane pilkiru, 'Wambiye kolo toli ulume pali pilimomone ou ambo Ipu kiyengo nimbe kolo topa kondi topa lipe lou sirimu kinie pilipe lipe lombili pupe lou lierimu mele eno aku siku ye marene kondi toko liku lou singe kinie enonga ungumu pilkulie ningemone, 'Olio Kirasinge yembo kake telime mindi.' ningu yu tondolo munduku pilku yunge ungumu mindi pilku liku teko moloringi mele munduku siye kolko konopu alowa tekolie, ye lupemane kondi tongema lombili puku lou lengenje.' nimbu mini-wale mundupu molio.

⁴ Ye tene lupe eno molemelena ombo, nane Yesusinge temanemo topo silio mele naa topa silimo, yuni 'Yesusinge temanemo topo sikiru.' nimbelie ye tengu lupe temanemo topa silimo kinie eno we pilku liku molemele. Molo 'Mini.' nilimele akumu te lupe, eno ou Mini Kake Telimu lsingi akumu molo, te lupe, akumu enonga konopune pupe pelemo kinie 'We pepili.' ningu kamu limele. Molo ye marene kolo toko "Temane peangamo topo sikimulu." nilimele kinie nane temane peanga sikemo eno topo sirindu temanemo munduku siye kolko kanu yemane toko silimele temanemo mindi 'Temane peangamo.' ningu, taku liku pilku limele[‡] kene ungu te nimbu kenjimbo kinie we niembo siye kolangi.[§]

⁵ Nane pilkiru, 'Kanu yema eno 'Sike Kirasini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundoramu yema molemolo.' nilimele kanu yemando 'Olionga ungu mane sili ye awilime.' nilimele, kanu yemanga na maniendopa naa molio.' konopu lekero.*

⁶ Sike na ungu manema mimi sipu simbo mele sukuli te naa terindumunge 'Kirasinge ungumu, mane sipu kenjilionje[†] nalo na 'Kirasinge, ungume paa mimi sipu pilio. Eno mane silio kinie ungume mimi sipu pilio mele alieli eno lipu ora silio.

⁷ Pulu Yemonga temane peangamo eno topo simbondo 'Nanga imbi manie molopili.' nimbu "Aku tekero kongonomonga mele kalangi." naa nirindu. 'Nanga imbi lipu ola naa mundembo. Enonga imbi lipu ola mundundembo.' nimbuaku terindu. Naneaku sipu terindu ulu akumu ulu pulu keri te terindu molo ungu mane te pulue forunduye?

⁸ Eno lipu tapondopo Kirasinge kongono tendepo molorundu kinie Kirasinge yembo talape[‡] marene kou mone liku tapondoko siringi akumu 'Kirasinge yembo talapemanga kou mone wa lipu eno Korini yemboma lipu tapondorundu none tekemo.' nilke.

⁹ Na eno kinie molopo kongono terindu kinie na melte molo torumu kinie nanga angenupili kolea Masedonia poropinji molko oringi kanumene mindi na liku tapondoko mele molo torumume pali mengo ongo na siringimunge[§] eno Korini yembomando "Na liku tapondoko melema sie." nimbu eno umbune te naa sirindu. 'Na enondo "Liku tapondaa." nimbu umbune te paa naa simbo.' nimbu pilierindu mele kinié kepe aku sipu

^{† 11:2:} Pulu Yemonga ambomo molemolo mele ungu te Osia 2:19-20, Aisaya 62:4-5, Isikiele kolomongo awili 16; Romo 7:4* kananila. ^{‡ 11:4:} nirimu mele inie anjokondo 11:19-20 kamu nirimu. ^{§ 11:4:} pora nimbendo molemo ungumu inie 11:2,1 mele. ^{*} 11:5: inie anjokondo 12:11; bokumunge alsena anjokondo "1. aposel". ^{† 11:6:} Kirasinge kongono tendeli ye mare pilipe konginjelmu naa perimumunge ungu te Lipe Mundoramu Yema 4:13 molopa, Pollo yu pilipe konginjeli naa peli ye mele molorumumunge ungu mare Ou Korini 1:17*. ^{‡ 11:8:} bokumunge alsena anjokondo "43. sios". ^{§ 11:9:} Pillipai 4:15.

pilipulie 'Eno na liku tapondangi.' nimbu umbune te pe pe kepe paa naa simbo.

¹⁰ Na aku sипу "Sike telio mele tembo." nimbu tondolo mundupu nimbu panjikiru mele paa mi lepo Kirasinge ungu sikemo na-kinie pelemomonga paa sike nikiru. 'Nane 'eno Korini yemboma molemele, kolea Akaya poropinji koleamanga pali andopo temane peangamo topo simbo kinie "Kou monene topo toko liee." naa nimbo.' nikiru akumu paa sike nikiru. Aku sипу na nanu kapi nikiru mele manie naa pumbe.

¹¹ 'Enonga kou mone naa limbo.' nikiru akumu nambemune nikiruye? Nane eno konopu naa mondoliomongaaku sипу nikiruye? Paa molo! Na eno paa konopu mondolio mele Pulu Yemone pilimo.

¹² "Mele kalaa." paa naa nimbo akumunge pulumu isipe: „Ye mare enonga imbi liku ola munduku 'Yembomane olionga ungume pilkulie 'Olione kongono telemolo mele kinie Pollone kongono telemolo mele kinie telu sipe. 'Yu kinie olio kinie pea Kirasini lipe mundorumu yema molopo, kongono telemolomonga mele kalolimu limolo.' ningua kanangi.' ningua telemelomele 'Paa naa teangi. Yembomane kanu yemanga ungu kolo tolime paa naa pilieni!' nimbulie 'Aku siku ningua pilinge aulkemo pipi siembo.' nimbu 'kanu yemane "Kongono tekemolomonga mele kala.' nilimele mele nane paa naa tepo, na yemboma lipu tapondopo Kirasinge kongono tendeliomonga, mele kalolimu naa lio mele pe kepe paa naa limbo.

¹³ Aku siku telemelomele yemane 'Yembomane 'Olio Kirasini lipe mundorumu yema molemolo.' ningua kanangi.' ningua kolo toko andoko Kirasini lipe mundorumu yemane kongono telemelomele mele eno aku siku manda manjiku andoko kongono teko molemele.

¹⁴ Aku telemelomele mele kanokolie konopu kimbu siku naa molangi. 'Kurumenga nomi, Setenene^{*} kepe 'yemboma kondi tombando, yu sike molemo mele awola tepa 'Mulu koleana angello te pa teline molemo mele molambo.' nimbe aku sipe manda manjipe telemelomele kanamu.[†]

¹⁵ 'Setenene aku sipe telemelomele liemo, yuni telemelomele yunge kongono tendeli kendemande yema 'Yembomane olio kanokolie 'Ye sumbi nilimunge kongono tendeli kendemande yema molemolo.' ningua kanangi.' ningua siku manda manjiku kolo toko tengenye kinie kanokolie konopu awisili kimbu naa siengi. Pe enonga aku telemelomele mele kalolimu lingemo papu linge.

11:16-33 Pollo Kirasini "Kongono Tende-pou." Nimbe Lipe Mundorumu Kongonomo Tendembando Mindili Norumu Mele Ungu Te[‡] (11:1 pulu polko kanani.)

¹⁶ Nane ou nindu mele altopo nikiru. 'Nane nimbu kenjembo kinie, nimbu kenjembo siye kolangi.' nindu kanumu.[§] 'Aku sипу ya kamu nimbo kinie, 'Pollo yu ungu aroma topa nimbe kekelepa tokomo.' ningua naa pilieni! Molo nane nanga imbi nanu lipu ola mundupu nimbu kenjembo kinie 'Pollo yu kekelepa tokomo.' sike ningua pilieni fiemo, kapola, 'andi kapi ningua enono imbi liku ola mundulimile yemanga ungume takliku pilku liku molko 'Kekelepa tokomele.' naa nilimele mele,^{*} nanga ungume aka siku takliku pilku molko 'Kekelepa tokomo.' naa laniengi.

* ^{11:14:} bokumunge alsena anjokondo "42. Seten". † ^{11:14:} Wale mare lopa-posi llayono mele manda manjilimola (Ou Pita 5:8). ‡ ^{11:15:} aka mele ungu ponjili mare inie yakondo 4:8-9, 6:4-5, 7:5, Ou-Korini 4:9-13. § ^{11:16:} ungu akumu inie yakondo 11:1 mele ya kamu nimbe terimu. Pe 11:21-33 paa sike kamu nirimu. * ^{11:16:} inie anjokondo 11:18-19. Giriki ungume "nala" molo "na kepe" nimbe molemomonga ungu pulumu ya molemo.

¹⁷ Nane 'Na ye awili peangamo.' nimbu aku sипу nimbu kenjimbo kinie Awilimunge kongono tendeli yembo tene nilke mele naa nimbo. Kekelepa toli ye tene nilke mele na nanu imbi lipu ola mundupu nimbu kenjimbo.

¹⁸ Ma koleana yembomane enonga imbime liku ola mundulimele mele ye awisilini aku siku telemelomonga naaku sипу nanga imbimu nanu lipu ola mundupu kapi nimbo.

¹⁹ Eno 'kekelepo naa topo pilipu konginjeli peli yemboma molemolo.' 'konopu lemele nalo, kekelepa tolemele yema 'kekelepa we tangi.' ningusиye kolko taka liku pilku molemele.[†]

²⁰ Ye marene eno ka mele siku mindili siku nokolemele, molo enonga kongono "tendaa." nilimele, molo eno ningusи pangusiku enonga melema we limele, molo eno liku lou siku kolo tolemele, molo 'Olio ye peanga awilime molemolo. Eno yembo kerime molemele.' nilimele, molo 'Olionga ungume paa piliengi! Olio paa lombili wangi.' ningusи tondolo munduku kara puku, eno larauwe tolemele kinie kepe,[‡] eno 'Korini yembomane, aku siku telemelomele yema pali 'Aku siku teangi.' ningusи siye kolko 'Ye peangama. Papu telemelomele.' ningusи enonga ungume taka liku pilku molemele.

²¹ 'Kanu yema, enone telemelomele mele na eno 'Korini yemboma,'-kinie molorundu kinie aku sипу telka nalo na enge naa perimu-ne 'Aku sипу teambo.' naa nirindu akumu lawa terindu mele kinie aku sипу tepo kenjerindu mele paa pipili kolopo nimbu para sikiru.[§]

Nalo ye tene yu molemo mele kinie yu-kinie ulume wendo olemo mele kinie pipili naa kolopa tondolo mundupe nimbe para silimo liemo na kepe molio mele kepe na-kinie ulu wendo olemodoma kepe pipili naa kolopa tondolo mundupu sumbi sипу nimbu simbola. Kinié ya nikiru ungumu kekelepo úngu langopo nikiru.* 'Ye marene enono kapi ningusи, teko molemele mele yemboma ningusи silimele mele nane eno-kinie kere-kuru lipu na nanu kapi nimbu tepo molio mele nimbu siembo.'

²² Andi ye kanume Ipuru yemaye? Na Ipuru yemola.

Kanu yema Isirele yemaye? Na Isirele yemola.[†]

Kanu yema 'pulu pulu anda-kolepa, Eporayamone kalopa lsimu yemaye? Na Eporayamone kalopa lsimu yemola.

²³ Kanu yema Kirasinge kongono tendeli kendemande yemaye? Eno Kirasinge kongonomo tendelemele maniendopa mele; na Kirasinge kongonomo paa olandopa tendeli yemo molio.[‡] (Ya 'na nanu imbi lipu ola mundupu kapi nimbu, nikiru mele na konopu naa peli ye te kekelepo topo nikiru.)

Na Kirasinge kongonomo mindili sипу olandopa terindula.

Na wale oladopa ka ulkena perindu.[§]

Na wale paa awisili kopene toringi mindili norundu mele kanu yema topo manie mundulio.

Wale awisili na nondopo kolorundu.

²⁴ Juda ye nokolimene na 'walse walse ningusи ka siku na 'Olandopa llo tepili.' ningulie,

* ^{11:19:} kumbi lepa molemo mele te inie 11:4. † ^{11:20:} Yembo marene pilkulie ' "ungu taka tondolemele" nimbendo ya ungu iko topalie "larauwe tolemele" nirimunje.' ningusи pilimele. Sikenje, molo Mateyu 26:67, Lipe Mundorumu Yema 23:2, Ou Timoti 3:3, Taitasi 1:7 kinie ye marene toringi melenje? § ^{11:21:} Pollone yemboma iri tombando ungu iko mele topalie aku sipe nirimu.

* ^{11:21:} Pollone ya yuyu kapi nirimu mele ungumunge pulumu inie 11:18. † ^{11:22:} Pillipai 3:5.

‡ ^{11:23:} Ou Korini 15:10. § ^{11:23:} Lipe Mundorumu Yema 16:23.

ka pulsene wane paono tene nani ningu toringi,
aku walema lipe tere lepa kise pakera.*

25 Wale yepoko ‚Romo yemane, na kopene toringi;
walse ‚Juda yembomane, na kouni toringi;†
wale yepoko na sipine andoruntu kinie topa bulsupe
kamu keri lierimu; walse sipi te aku terimu kinie
na nomu kusana sukundu
ipulueli tangoli wale talo perindu;‡

26 ulke tenga wale awisili naa pepo,
kolea lupe lupemanga awisili pelipu mindi andoruntu;
andoruntu kinie wale marenga pondeanga
na nona purundula;
wale marenga wa noli yemane na toko
melema wa linge teringila;
wale marenga nanga ‚Juda, yembomane na tonge teringi;
wale marenga Juda yembo talapena ulsukundu yembomane na tonge
teringila;
wale marenga taonomanga na tonge teringi;
wale marenga na kolea ku lieline andoruntu kinie
na pondeanga koleane nombá terimu;
wale marenga nomu-kusana na no wangorundula;
wale marenga ye marene kolo toko ‚Olio Kirasinge yema molemolo.'
ningulie nanga kongonoma pipi sindinge teringila.

27 Mindili sипу umbunema pepili kongonoma andopo tepo,
kongono terindumunge wale awisili uru naa pepo,
wale awisili engele tepa no waka lepa tepili molopo,
wale awisili langi naa nombo we pepo,
wale awisili ali terimu kinie wale pakoli pakombo te
naa lierimu kulu alini paa kolorundu.

28 Akumu mindi molo. Umbune mare pea na-kinie wendo olemo. Alieli
nane Kirasinge yembo talapema nokombondo konopu paa awisili lipu
munduliononga na konopune umbune awisili pepili molio.

29 ‚Kirasinge, yembo te yu enge nimbe molemo mele pora nilimo kinie
na kepe ‚yu-kinie kondo koliomonga, konopu tondolo pupili naa molio.
Meltene ‚Kirasinge, yembo te kondi tolemo kinie yuni tondolo mundupe
pilimo mele mundupe siye kolopa tepa kenjilimo kinie na paa kamelen
mindili telemo.

30 Na nanu imbi lipu ola naa mundumbo kinie enone nanga ungumu naa
pilkulue liemo, kapola, nanga imbimu kapi nimbu lipu ola mundembo!
Nalo ‚Nanga imbimu kapi nimbu lipu ola mundembo!‘ nimbulie mele
marene na topa manie mundulimo kinie na enge te naa pelemo mele lipe
ora silimo kanu melemanga nanga imbimu lipu ola mundumbo.§ ‚Na
enge paa pelemo. Na imbi paa molopa, pilipe konginjeli paa pelemo.’
nimbu pilipulie nanu kapi naa nimbo..’

* **11:24:** Aku teringimunge ungu pulumu Ungu Manema 25:1-3 molemo. ‘Yembo tene paa kamu
tepa kenjimbe kinie pilkulie mane singendo kanu yembomo ka pulse tu paono tangi.’ niringi
nalo ungu manemone tupaono (40) mako torumu mele ‘olandopa tongi liemo ka pulse tonge yema
eno kelko pundu toko ka pulsene tangi.’ nirimu kulu pilkulie te munduku siye kolko wanepaono
tenenani (39) mindi toringi. † **11:25:** Lipe Mundororu Yema 14:19. ‡ **11:25:** Lipe Mundororu
Yema 27. § **11:30:** ungu pulu mele te inie anjokondo 12:9.

³¹ Awili Yesusinge Lapa Pulu Yemo, yunge imbi alieli lipu ola mundundumolo kinie paa papu, yuni ungu ya nikirume 'Kolo tokomo.' manda naa nimbe.*

³² Kolea awili Damasikasi 'na purundu kinie, ye nomi kingi Aretasinge kolea nokondoru mu ye awilimuni 'Ami yemane na ka siengi. Damasikasi pala kerepulune nokoko angiliengi.' nirimu-ne nokoko angilieringi.

³³ Nalo 'pala kerepulune nokoko angilieringimunge, nanga angenupili marene na wale basiketena lakilkulie palana ka moko toko liku ulsu mundordingi.[†] Aku teringimunge kanu ye awilimuni na ka simbe terimumu 'Ka naa sipili.' nimbu talopa lepo purundi.

12

12:1-10(12:1-6) Pollo Uru Kumbu Tepa Kanopalie Ungu Tondolo Mare Awisili Pilierimu Kinie (12:7-10) Meltene Yunge Kagine Torumu Temanemo (11:16 pulu polko kanani)

¹ Nane nanu kapi nimbu nanga imbimu nanu lipu ola mundukuru mele* paa lipu ola mundumbola. Aku naa tembo kinie teko kenjilimele nimbu simbo nikiru mele naa pilinge. Aku tembo kinie sike tepo kenjimbo, na nanu imbi lipu ola mundupu kapi nimbo ulumuni sike eno kinie na kinie olio naa lipe tapondomba nalo 'nanga imbimu lipu ola mundupu nanu kapi nimbu ungu te pea niembo.' Awilimuni uru kumbu mele sipe ungu lopi tepe perimu ungu mare na nimbe sirimumenga ungu mare 'na naa kapi nimbu, niembo.'

² Kirasinge ye te kanopo imbi silio, kanu yemo[‡] ponie tene-po ombo pupili ou Awilimuni yu lipe sinjipe memba mulu kolea awi-suku-singi mulu kolea tengah sukundu memba purumu.[§] Aku yemo kalu pali meli purumu molo minimu mindi meli purumunje, na naa pilio. Pulu Yemone mindi yuyu pilimo.

³⁻⁴ Kanu yemo, Pulu Yemone mulu kolea paa peangana lipe sinjipe meli purumu mele na pilkiru, 'nalo, akumu kalu pali memba purumu molo minimu mindinje, na naa pilkiru. Pulu Yemone pilimo. Kanu yemone ungu mare pilierimu kanu ungume 'Yemboma piliengi!' ningulie, yembomane ningendo perelemela. 'Yembomane naa ningu siengi.' ningu mi tolemele ungume pilierimu.

⁵ Ye te aku sipe ulu te terimu 'nikiru, yemonga imbimu lipu ola mundundupu kapi nindimbo nalo nanga imbimu lipu ola mundupu kapi naa nimbo. 'Nanga imbimu lipu ola mundembo.' nimbulie na tondolo te naa pelemo mele kinie umbune na kinie wendo olemo mele kinie mindi nimbu sipe imbi lipu ola mundumbo.'[§]

⁶ Molo nane sike nanu kapi nimbu nanga imbi lipu ola mundulkenje, sike ungume mindi nilkemonga na kekelepa toli ye te naa molka. Nalo 'Pulu Yemone urukumbuni lipe ora sirimu, na melema kanorundumunge, nanu kapi nimbu nanga imbi lipu ola mundulkenje kapola naa latelka kene nanga imbimu lipu ola naa mundumbo. 'Na-kinie aku sipe ulume wendo orumu mele mindi, yembomane pilkulie nanga imbi liku ola mundunduku na liku awi silimelanje kapola naa telka. Na we tepo molopo ungu nimbu

* ^{11:31:} inie yakondo 1:23. † ^{11:33:} Lipe Mundorumu Yema 9:(19b-22),23-25. * ^{12:1:} inie yakondo 11:16-33. † ^{12:2:} Nawenje? 'Pollo yuyu.' ningu pilimele; inie nondopa 12:7 nilimo.

‡ ^{12:2:} Juda yembomane pilkulie 'Mulu kolea yepoko pakera lemo.' ningu pilieringi. Olio "mulu" nilimolo akumu "Mulu kolea te." niringi. Pollone kanu yemo "Mulu kolea yepoko sipemonga purumu." nirimu. § ^{12:5:} inie yakondo 11:30.

silioma mindi pilkulie na molio mele sumbi siku pilinge kinie papu. „Andi yemane enonga imbi kapi ningu liku ola mundulimele mele paa naa tembo.“*

⁷ Pulu Yemone na mulu koleana memba pupe na mele paa peangama lipe ora sirimu kanorundumunge „na paa kara pulke nalo‘ Pulu Yemone, Na ‘kara naa pupili.’ nimbe nanga kangikundu mindili nombo molombo melte sirimu.[†] Aku mēlemo‘ kurumenga nomi, Setenenga[‡] kendemande tene ‘Na mindili nopili.’ nimbe alieli mindili silimo. ‘Pulu Yemone,’ ‘Na nanu ye awilimu molio.’ konopu naa leambo.’ nimbeline na-kinie ‘aku sipe umbune wendo opili.’ nirimu.

⁸ ‘Awilimuni na lipe tapondopa umbune kanumu wendo lindepili.’ nimbu wale yepoko yu tondolo mundupu mawa terindu

⁹ nalo yuni ‘umbunemo wendo naa lipelie, nando nimbendo: “Yembo te tondolo naapelemo kinie nanga tondolomone yu enge paa olandopa pelemomonga nane nu we kondo kolio ulumuni nu mandā moloni.” nirimu. ‘Yuni aku sipe nirimu, munge na tondolo naa peli yemo moliomonga na nanga imbi lipu ola mundumbondo konopu silio.[§] ‘Tondolo naa pepili moliomonga Kirasinge tondolomo na-kinie pepa na nokolemo-na pilipūlie aku sipe telio.,

¹⁰ Na Kirasinge kongono tendeliomonga
kuru tolemo molo kangi pange-mange telemo
molo konopu enge naa pelemo kinie kepe,
na teko kenjiku ungu tako tondoko teko pipili
kondolemele kinie kepe,
na-kinie umbune awisili wendo olemomonga
mindili nolio kinie kepe,
yembomane na konopu keri panjikulie
‘Na umbunema wendo opili. ningu
na teko kenjiku mindili silimele kinie kepe,
na konopune umbunema tepa waengo naa nipili
molio kinie kepe,
aku sipe umbunema wendo wendo olemo kinie na tondolo te naa pelemo
kinie, ‘Kirasinge tondolomo na-kinie pepa na nokolemo, monga tondolo
pupili moliomonga konopu waengo sipe ‘Kanu ulume wendo opili.’ nimbu
molio.

12:11-21 Pollone “Kirasinge Korini Yemboma Kirasinge Ungumu Tondolo Munduku Pilimele Mele Siye Naa Kolko Kamu Tondolo Munduku Pilku Molangi.” Nirimu Ungu Te (11:1 pulu polko kanani.)

¹¹ ‘Nanga imbi ola molopili.’ nimbu nanu kapi nimbu kanu ungu nikirumu, manda naa tepili, nimbu kenjiju kekelepa tokoro nalo enone ‘Na teambo.’ ningu ulku tokomele-na aku tekero. ‘Andi yemane na ningu kenjeringi kinie eno piliengi eno Korini yembomane, na ‘ye peangamo.’ ningu kapi nindilimelanje papu. Nalo kapi naa nindingimunge na nanu kapi nimbu imbi lipu ola mundondu. Na sike imbi naa molemo yemo nalo andi yema “Olio Kirasini “Nanga kongonomo tende-paa.” nimbe lipe mundorunu ye peanga awili olandopama molemolo.” nilimele yemanga na ye manie te naa molio,* akumunge enone na aku siku kapi nindilimela.

* ^{12:6:} Pala , akune molemo ungu akumu 11:12 molemo mele. † ^{12:7:} ‘Kanu nindilimula yembomane Pollo umbune siringimendo naa nirimu.’ konopu lemolo. ‘Yu kuru awili tepa torumu te pora naa nimbe we perimumundu nirimunjne.’ nimbu pilimolo. ‡ ^{12:7:} bokumunge alsena anjokondo “42. Seten”. § ^{12:9:} inie yakondo 11:30. * ^{12:11:} inie yakondo 11:5; bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”.

¹² Kirasini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu yemane telemele mele 'na eno-kinie molopolie , 'Na aku sili ye te molemo.' ningu kanang.' nimbu, yuni lipe mundorumu yemane telemele mele nane aku sипу ulu mare terindu. Na paa mindili sirindu umbunemra 'We meambo.' nimbu siye naa kolopo tondolo mundupu molopolie, Pulu Yemone mindi manda ulu tondoloma telemo mele ulu tondolo awisili lupe lupema tepo, yemboma kanokolie paa mini-wale mundulimele ulu tondoloma terindu kanumu.

¹³ Nane Kirasinge yembo talape[†] mare kinie terindu mele olandopa, eno Korini Kirasinge yembo talapemo kinie terindu mele maniedopaye? Ulu telu mindi yembo talape lupema-kinie terindu, eno Korini yembo talapemo-kinie naaterindu, akumu kongono tenderindumunge eno umbune sипу "Mele kalaa." naa nirindu.[‡] Eno umbune aku sипу naa sirindumu lawa terindu nalo lawa terindumunge na-kinie konopu keri naa panjiku, siye kolangi.

¹⁴ Kinié na eno molemelena wale yepoko sипу ombó tekero[§] nalo ombolie eno umbune te si_tpu "Melema sииe." ni, mbondo naa ombó. Na enonga melema konopu mondopo limbondo naa ombó. Na eno konopu mondopo kanombondo ombó. Ambolangomane anupili lapali pe liku tapondongendo melema naa nosindilimele; anupili lapalini ambolangoma liku tapondongendo melema nosindilimele kanumu.

¹⁵ Aku sипу, nane 'Eno lipu tapondambo.' nimbu konopu sипу nanga melema eno simbo, na nanu kepe eno simbo. Nane eno konopu olandopa mondoliomonga enone na laye teko konopu mondonge kinie papuye?

¹⁶ Aku sikenje nalo nane eno umbune te naa sirindu. Nalo ,enonga ye marene 'Pollone olio, umbune we sikimu. Yu ,mele naa kalemolomonga, kou mone wa limbendo nimbe pangu sikimu. 'Yemboma lipe tapondombando "Sииe." naa nikimu.,' nilimele. 'Kondi toli ulu pulumu Pollo kinie pelemo.' nilimele.

¹⁷ Akumu nambemune nilimeleye? Nane ye mare eno molemelena "Paa." nimbu lipu mundorundu kanumu "Enonga melema wa lindengi paa." nimbu lipu mundorunduye?

¹⁸ Nane ou Taitasi "Eno molemelena paa pu!" nimbu tondolo mundupu lipu mundorundu kinie olionga angenu te "Taitasi kinie tapu toko pale." nimbu lipu mundorundula kanumu. Pe Taitasi eno moloringine ombalie eno nimbe pangu sipe melema wa lsimuye? Taitasi kinie oltonga konopu telu sipe pepili kongono naa telemboloye? Oltone ulu telemboloma telu sипу naa telemboloye?*

¹⁹ I pepá topo sikirumu ' ' 'Yuni telemo mele sumbi sipe telemo.' ningu pilieri! nimbe topa sikimu.' ningu pilimeleye? 'Paa molo!, Pulu Yemo pilipe molopili inikiru: 'Kirasingi "Ni," nilimo mele nilio. Nanga yembo konopu mondolio yemboma, nane ulu teliomma pali eno lipu tapondopo konopu tondolo pupili molonge ulume mindi telio.' nikiru. 'Akumu kolo naa tokoro, Pulu Yemone pilimo.,'

²⁰ Na eno molemelena ombo kanombondo laye mini-wale pukumu. 'Na eno molemelena ombó kinie eno 'Olio molopo kondomolomonga kanopa peanga kanopili.' konopu lemele mele yembo te naa kanombo.' nimbu piliomongaaku sipe mini-wale pukumu. 'Enone 'na ye peangamo' konopu

[†] 12:13: bokumunge alsena anjokondo "43. sios". [‡] 12:13: inie yakondo 11:7-9. [§] 12:14: inie anjokondo 13:1. * 12:18: Kou-mone liku toringimundu nirimunje. Aku liemo kanu ungumu inie yakondo kolomongo 8-9selo molemo. Taitasi lipe mundorumu temanemo 8:6,16-24 molemo.

leko 'Na kanamili.' ningu pilimele mele ombó kinie na kanokolie 'Yu aku sipe naa molemo.' ningu kanonge kinie kapola naa temba.' nimbu piliola. 'Ombo kanombo kinie eno nambolka ulume teko molongenje.' nimbu piliomonga mini-wale pukumu.

'Eno kerepale ningu,
teko kondoko mele peangama nosilimele, yemboma kinie
konopu keri panjiku,
popenge teko mumindili kolko,
yemboma kondoo kolko liku naa tapondoko
eno enono yu-mele-mele nokoko,
yembomanga ungu bulkundu nindiku,
andoko kolo toko yemboma temane toko siku,
kara puku,
anjo yando ungume naa pilku konopu telumu
naa pepili ulume yu mele mele teko embambo siku,
ulu keriaku sipema teko paa molko kenjinge kinie kanombonje.' nimbu
pijomonga na mini-wale pukumu.

²¹ 'Eno molemelena ombo kanombomanga ungu te pea pelemola., 'Eno molemelena altopo ombó kinie eno kanoko molangi nanga Pulu Yemone na tepe pipili kondomba. Ou ulu pulu keri teringi yembomane teko kenjerengi mele kanoko keri naa kanoko konopu alowa naa teringi liemo ulu aku sipe mele te na-kinie wendo ombá.
Amboma kinie yema kinie wapora toringi ulume kinie,
ye naa puku ambo naa lili yemboma
ulu kerinele teringi ulume kinie,
aku siku ulu kerime mindi tengendo waka kolko
konopu kimbu siku andoko teringi ulume kinie,
aku siku teko kenjerengi ulu kanume kanoko keri kanoko konopu alowa
naa teringinje. Ou teringi mele we teko molomelenje.' nimbu pilipu
na mini-wale mundupu molio. Sike aku siku teko molangi ondu liemo
kanopolie na eno-kinie konopu umbune tepili kola tembo.

13

13:1-10 Pollone Kirasinge Korini Yemboma Kamu Liepi-Liepi Topa, Molonge Mele Tondolo Mundupe Mane Sirimu Unku Mare

¹ Kinié na wale yepoko sipu eno molemelena ombó tekero.* 'Ombo tembomonga, ungu te Pulu Yemonga bokune nilimo mele isipe:
'Yemboma pilku molangi yembo tene yembo te
ulu te tepe kenjerimu mele nimbe simbe kinie
yembo kanumuni tepe kenjimbe mele
yembo talone molo yepokane kanokolie
yu temba mele manda ningu singe kinie mindi
ungumu pilku
'Yembomone sike tepe kenjerimu.' ningu piliengi!
'Yembo telumuni mindi nimbe simbe kinie
naa piliengi!'[†]
nimbe molemo kanumu.

²⁻³ 'Kirasini nanga kerena ungumu nimbe silimo molo molonje?' ningu pilku "Liku ora si." nilimelemonga nane ou wale talo sipu eno kinie ombo molopolie liepi-liepi topo "Tembo." nirindu mele kinié altopo aulke sulune molopolie liepi liepi topo nikirula: Ou ulu pulu keri teringi yemboma kinie,

* ^{13:1:} inie yakondo 12:14. † ^{13:1:} Unku Manema 19:15, Mateyu 18:16, Jono 8:17, Ou Timoti 5:19.

we yembo lupema, ne pe kinié kepe ulu pulu keri telemele yemboma, kinie kepe, te mundupu siye naa kolopo, 'Eno pali mindili nangi.' nimbo, 'Ulu pulu keri telemele yemboma kinie, tembo.' nikiru mele tembo kinie kanoko pilkulie 'Kirasi yuni enge pepili eno nanga kerena mane simbe.' ningu kanonge. 'Teko kenjilimelemonga, mane simbendo enge naa pepili mane naa simbe.' ningu kanonge.

4 Sike ou Yu enge te naa perimu kinie unjo perana uku toko panjeringi kolorumu nalo Pulu Yemonga engemone Yu konde molemo. Na Yu kinie tapu topo molembolomonga Yu ou enge te naa pepili molorumu mele na enge te naa pepili moliola, nalo na eno molemelena ombó kinie Kirasi pea tapu topo molombolomonga Pulu Yemonga tondolomo na kinie pepili eno tondolo mundupu mane simbo.

5 Eno Yu-mele-mele enono enonga konopume apuruku pilkulie, 'Olio 'Kirasi sike. Yunge ungumu sike.', nimbu tondolo mundupu pilipu molemolonje. Molo molonje.' ningu piliengi![‡] Enono Yu-mele-mele paa mimi siku piliengi! "Kirasi Yesusi enonga konopune molemo." ningu pilimele.' konopu lekero. Molo aku siku manda manjiku pilkulie "Sike." nimbu tondolo mundupu naa pilipu molemolo.' ningu piliengiye?

6 'Te isipu konopu lekerola.' Na 'kongono telio mele, mimi siku kanoko pilku apurukulie' Na sike Kirasini "Nanga kongono tende-pou." nimbe lipe mundorumu yemo molio.' ningu kanangi.' konopu lekero.[§]

7 Na Pulu Yemo kinie ungu nimbulie, 'Enone ulu te teko naa kenjengi liku tapondou.' nimbu mawa telio. "Na Kirasini "Nanga kongono tende-pou." nimbe lipe mundorumu ye te molemo.' ningu kanangi.' nimbu aku sipu yu mawa naa telio. Akumu uluri molo. 'Enone na kongono telio mele kanoko apurukulie 'Yu kolo toli yemo.' ningi liemo mandala nalo enone ulu sumbi nilime mindi teko molangi.' konopu lekero. 'Aku teko molonge kinie paa papu.' konopu lekero.,

8 Nane ungu sikemo topo manie mundumbo aulke te naa lemo. Ungu sikemo alieli lepa mindi pumbe ulume mindi 'lipu tapondopo' tembo.

9 Eno enge pepili molemelemonga na 'eno mindili nangi.' nimbu tondolo mundupu mane simbo enge te naa pelemo kinie konopu sipu molio. Akumunge, 'Pulu Yemone eno Kirasinge yemboma olandopa olandopa sumbi siku molko kamu sumbi siku molonge tondolomo eno sipili.' nimbu yu aku sipula mawa tendepo molio.

10 'Awilimuni 'Na yunge kongonomo tendani.' nimbe eno tondolo munduku molonge nambamo na sirimuaku nambamone eno molemelena ombolie nane eno tondolo mundupu mane naa siembo.' nimbu na kolea sulune molopolie ipepámo eno topo sipu 'olandopa olandopa sumbi siku molangi.' nikiru. Awilimuni 'Eno molko kenjinge kongonomo teani.' nimbe na nambamo naa sirimu kanumu.*

13:11-14 Pollone Pep mo Topa Pora Simbendo Torumu Ungume

11 Kapola, nanga angokeme, pepá manda tambo kene "Eno molaa." nikiru. Eno 'olandopa olandopa yembo sumbi nilime molamili.' ningu aku siku molonge ulume tondolo munduku teko, nane eno "Teangi." nikiru mele pilku liku teko, konopu telune pupili kapola kapola molko, takaliku tapu toko molangi. 'Aku siku tekó molonge kinie Pulu Yemone eno konopu mondopa, "Eno konopu telune pupe pe nipili takaliku molangi." nilimo yemo eno kinie molomba.

[‡] **13:5:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". [§] **13:6:** inie yakondo 12:12. * **13:10:** inie anjokondo 10:8.

12 Pulu Yemonga yembo kake telime molemelema ‘Angenupili.’ ningu eno enono anjo yando kangulku[†] kondo kolko “Manda molemeleye?” niengi.

13 [‡]Pulu Yemonga yembo kake teli ya molemelemane pali “Eno manda molemeleye?” nikimili.

14 Awili Yesusi Kirasini eno pali we kondo kolopa molopili molko, Pulu Yemone eno pali konopu mondopa molopili molko, Mini Kake Telimu eno kinie pali tapu topa molopili molangi. (Aku sipe tepili.)[§]

‘Aku pea nikiru.,

[†] **13:12:** ungu pulu te Romo 16:16*. [‡] **13:13:** Yembo mare kolomongo kanga 12 kinie 13selo kolomongo naa toko, 12-13selo “12” ningu, 14 “13” nilimele, akumu uluri molo. [§] **13:14:** Pala () akune sukundu molemo ungu akumu yembo marene “Aku sipe molopili.” ningu tolemele; marene “Aku sipe naa molopili.” ningu naa tolemele.

GALLESIA Pollone GALLESIA Yemboma Pepá Topa Sirimu Bokumu

*Pollone I Pepá Topa Sirimumunge Ungu Pulu Mare
Ungu pulu mare inie yakondo gomo 714 molemo.*

Kolea Gallesia akumu disiriki ningu poropinji niringila. Pulu Yemonga bokune temondo nilimonje, mimi siku naa pilimele. Pollo Gallesia pupe andorumu temane mare Lipe Mundorumu Yema 13:16-14:25 mele, 16:6, 18:23 molemo.

Gallesia pepámonga ungu pulu te i sipe: Ou Juda yemboma mindi Yesusinge talapemo moloringi. Nalo pe Pollo Juda yembo naa molko yembo lupema moloringi koleamanga awisili andopa temane peangamo topa sirimu kinie kanu yembo lupemanga mare Yesusinge talapena sukundu oringi kinie umbune te wendo orumu. Kanu umbunemo i sipe: Mosisini Pulu Yemonga ungu mane sirimume ou Juda yembomane pilku liku teringi mele kanu yembo lupemane naa pilku teringimunge Juda ye marene ningendo: "Juda yembo naa molemelemane Kirasinge yemboma kamu molongendo yema kinie kangoma kinie Mosisini ungu mane sirimu mele pilkulie enonga kangi te kopisiku makaye teko wendo liengi. Mosisini ungu mane sirimume pali pilku liku teangila." niringi. (Ungu te Lipe Mundorumu Yema 15:5 molemo. 15:1-6 pali kanani. "Molo." niringi mele 15:19-21 molemo.)

Kanu Juda yema Gallesia poropinjine andoko Kirasinge talapena yembo moloringimendo ningendo: "'Sike.' ningu pilimele ulu akumuni mindi eno naa lipe tapondomba. Mosisini ungu mane sirimume pilku liku teangila." niringi nalo Pollone nimbendo: "Paa molo!" nirimu. "Yesusi Kirasi yu 'Sike.' nimbu tondolo mundupu pilimolo ulumuni mindi Pulu Yemone olio kanopalie olionga ulu pulu kerime siye kolopa, 'Konopu sumbi nimbe peli yemboma.' nimbe kanolemo, yu-kinie pea kapola kapola molemolo aulkemo akisindilimo. Kanu ulumuni mindi olio molopo kondopo mindi pumolo ulu pulumu limolo aulkemo akisindilimo. Mosisini ungu mane sirimu akumene olio lipe tapondomba ulu te naa pelemo." nimbe ipépámo eno topa sirimu. Ungu akumunge ungu pulu tondolo te Gallesia 2:16 molemo.

Boku Romo kinie Gallesiaselo ungu tondolo awisili telu sipe. Unku pulu mare bokumunge alsena anjokondo "26. lo", "18. katim skin", "31.3. pikinini bilong God", "45. stretpela man", "2. arapela lain" molemo kanani.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

Kolomongo Awili 1-2 PULU YEMONE YUYU POLLO MAKO TOPA "KI-RASINGE KÖNGONOMO TENDE-POU." NIMBE LIPE MUNDORUMU UNGU TE

1:1-5 Pollone I Pep mo Tombando Ou Pulu Pulu Torumu Ungumu

*1 Na Pollo, Yesusini "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipe mundorumu ye te.**

"Mana, yembomane 'Aku kongonomo te-pou.' ningu na mako naa toringi. Mana, ye tene "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipe

* **1:1:** bokumunge alsena anjokondo "1. aposel".

naa lamundorumu. Yesusi Kirasi kinie Kirasi kolorumu kinie topa makinjinderimu Lapa Pulu Yemo-selone mindi na "Elonga kongonomo tende-pou." ningu liku mundoringili.

² Nane eno Kirasinge yembo talapemo[†] ference kolea Gallesia poropinji taonmanga maku toko molemele yemboma ipepámo topo sikiru. „Na kinie pea kongonomo tapu topo telemolo, angenupili pea molopolie ipepámo topo sikiru.

³ Olionga Lapa Pulu Yemo kinie Awili Yesusi Kirasiselone eno we kondo kolkolo, 'Eno konopu pe nipili taka liku molangi.' niengili.

⁴ Kanu Awili Yesusi Kirasi[‡] yuni yuyu 'Olio lipu tapondambo. Olionga ulu pulu kerime manie pupili. Olio, mana yemboma ulu pulu kerimenga suku naa molangi lipu tapondopo wendo liembo kene enonga nimbu kolondambo.' nimbe kolondorumu yemo. Aku terimumu Lapa Pulu Yemone 'Teani.' nirimu mele pilipe lipe tembando aku terimu.[§]

⁵ Kanu Lapa Pulu Yemonga imbimu kamu-kumu ola molopa mindi pulimo. Aku sipe sike tepili.

1:6-10 Temane Peanga Telu Mindi Pelemo Ungumi

⁶ Kirasini eno we kondo kolopalie enonga nimbe tenderimumunge Pulu Yemone "Eno nanga yemboma molangi waa." nirimu mele eno pilku lsingi mele nondoko konopu alowa teko, 'ye marene, "Temane peangamo topo sikimulu mele piliengi!" nilimele temane te lupe pilku molemelemonga na eno-kinie konopu keri panjipu konopu awisili lipu mundupu molio.

⁷ Nalo kanu temanemo sike temane peangamo molo. 'Temane peanga te lupe paa naa pelemo!', Ye marene eno teko embambo siku "Kirasinge temane peangamo topo sikimulu." ningu ungu mare lupe alowa-malowa teko Kirasinge temane peangamo teko kenjinge tekemele.

⁸ Nalo olione kepe, mulu koleana molemo angello tene kepe, temane peanga te lupe topo sipu, olione eno ou pulu pulu topo sirimulu temane peangamo mindi naa tomulu liemo 'aku sipe kolo tomba yemo, Pulu Yemone 'Yu alieli mindili nomba molopili.' nimbe 'kolea kerine lipe, mundopili.

⁹ Ou nane ya nindu mele kinié altopo nikiru: Ou temane peangamo 'Sike.' ningu pilku lsingi kanumu yembo tene naa topa sipe, "Temane peangamo tokoro." nimbe temane te lupe topa simu liemo 'Pulu Yemone, 'Yu alieli mindili nomba molopili' nimbe 'kolea kerine lipe, mundopili.'

¹⁰ Kinié nane ya ungu nikirumu 'Yembomane na kapi ningu 'ye peangamo.' niengi.' nimbu nikiru molo 'Pulu Yemone na kapi nimbe 'ye peangamo.' nipili.' nimbu nikiruye? Molo 'Yembomane pilkulie konopu siengi.' nimbu temane peangamo topo silioye? Nane 'Yemboma konopu siengi.' nimbu ulume telkanje na Kirasinge kongono tendeli kendemande te naa molka.

1:11-24 Pulu Yemone 'Pollo Kongono Andopa Tepili.' Nimbe Mako Torumu Mele Temanemo^{} ference*

¹¹ Nanga 'Kirasi piliali, angenupilime, nane temane peanga eno topo sirindu kanumu 'mana, yembo tene konopumuni pilipelie na nimbe sirimu temane te molo. 'Akumu paa piliengi!' nimbu nikiru.

¹² Kanu temane peangamo 'mana, yembo tene na topa sirimu-ne pilipu lipu andopo naa topo sirindu. Kanu temanemo yembo tene na mane

[†] **1:2:** bokumunge alsena anjokondo "43. sios". [‡] **1:4:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "23. Krais". [§] **1:4:** Mateyu 1:21, Jono 1:29, Romo 4:25, Ou Korini 15:3, Ou Pita 2:24.

* **1:10:** Lipe Mundorumu Yema 9:1-31.

naa sirimula. Paa molo. Yesusi Kirasini 'Kanu temanemo Pollo piliepili.' nimbe na temane peanga akumu lipe ora sirimu-ne pilipu lsindu.

13 Na ou 'Kirasinge temanemo ungu sike te paa molo.' nimbu pilipu paa konopu lupe pepili molorundumunge Kirasini yuyu na naa lipe ora silkenje paa pilipu naa lilke.[†] Na ou molorundu mele eno temanemo pilieringi. Na ou Juda yembomanga ungu manema paa pilipu tepo molopo, eno Pulu Yemo kapi ningi popo toringi mele nane aku sipu tepo molopolie, Kirasinge yembo Pulu Yemonga talapena moloringime paa tondolo mundupu mindilí lipu sipu, 'Yemboma pali Kirasinge ungu'nu kamu munduku siye kolangi. Yunge talapemo kamu pora nimbe manie pupili.' nimbu aku terindu.

14 Na kinie kapola meringi Juda yemanga awisili topo akili lendepo, nane Juda yembomanga ulu pulume paa olandopa pilipu tepo molopo, olionga anda kolepalimenga ungu manema paa tondolo mundupu pilipu lipu, 'Yemboma pilku liku teko molko, kanu ungu manema paa munduku siye naa kolangi.' nimbu ungu manema paa mimi sipu nokoruntu.

15 Nalo na ou naa meangi Pulu Yemone na we kondo kolopa, 'yunge yemo molambo.' nimbe, mako torumu, kanu Pulu Yemone yuyu temba mele konopuni pilipelie

16 'Nane yunge Malo kanopo imbi siembo.' nimbe lipe ora sirimu. 'Na Juda yembo naa molko yembo lupe[‡]

molemelena andopa yunge temane peangamo topa sipili.' nimbe yunge Malo[§] na lipe ora sirimu. Konopu alowa tepo Kirasinge ye te molopolie, nane 'mana, yembo tendo "Na nambe-embonje? Temane peangamo pilimbo na toko si." naa nirindu.

17 Na ou aku sipu naa molambo Yesusini ou kumbi lepa "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu yema kolea awili Jerusalleme moloringine naa lapurundu. 'Pulu Yemone na mane sipili.' nimbu, sumbi sipu kolea Areppia* pupu akune wale mare molorundu. Pe kelepo kolea awili Damasikasindu yando 'ombo ungu mane sipu, molorundu.[†]

18 Kanu kinie 'Pulu Yemone yunge Malo na ou lipe ora sipili pe, ponie yepoko ombo purumu kinie 'Na Pita kanopo imbi siembo.' nimbu Jerusalleme pupu, yu kinie pea koro talo molorundu.

19 Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu yemanga te pea naa kanorundu. Awilimunge angenu Jemisi mindi[‡] kanorundu.

20 Nane itemane pepána topo sikirumu kolo naa tokoro. Pulu Yemo kanopa molopili mi lepo eno nimbu sikiru akumu paa sike nimbu sikiru.

21 Pe na kolea Siria kinie Sillisia poropinjiselonga andorundu.

[†] **1:13:** Pala¹, akune sukundu molemo ungumu Giriki ungune 1:12,13 selo lipe tere lendelemo ungu te molemo kanumunge ungu pulumu molemo. [‡] **1:16:** bokumunge alsena anjokondo "2. arapela lain". [§] **1:16:** bokumunge alsena anjokondo "32.3. Pitkinini Bilong God". ^{*} **1:17:** Kolea Areppia kanumu kolea awili Damasikasi anjokondo kolea te. Pollo ou Damasikasi pupe molorumu mele temanemo Lipe Mundorumu Yema 9:1-9. Pe Areppia pupe molopa, pe wale talo sipe Damasikasi ombo molorumu. Areppia pupe molopa Damasikasi kelepa yando orumu temanemo ya mindi molemo. [†] **1:17:** Lipe Mundorumu Yema 9:22-23. [‡] **1:19:** "Jemisi" nirimu ye akumu 'Yesusi angenu Jemisini pep torumu yemo.' ningi pilimele. (Mateyu 13:55 kinie, Jemisini pep topa sirimu bokumunge pulu pulu ungumu kinie kanani.) Yesusini 'Nanga kongonomo tende-pou.' nimbe lipe mundorumu ye Jemisi akumu ou toko kondoringi temanemo Lipe Mundorumu Yema 12:1-2.

²² Kolea Judia disiriki sukundu kolea wemanga Kirasinge yembo talapemané naa kanoringi. §

²³ Terindu mele temanemo mindi ou pilieringi. Akumu isipe: "Olio 'Kirasinge yemboma, andopa mindili lipe sirimu ye kanumuni temane peangamo ou 'Kamu manie pupili.' nirimu temane peanga kanumu kinié yuni andopa topa silimo." ningu yembomane temane toko siringimu mindi pilieringi.

²⁴ Pe Pulu Yemone na-kinie terimu mele pilkulie Pulu Yemo kapi ningu imbi liku ola mundundoringi.

2

2:1-10 Jesusini Kumbi Lepa "Nanga Kongonomo Tende-Paa." Nimbe Lipe Mundorumu Yemane Pollo Kongono Terimu Mele "Tepili." Ningu Eno Yu-Kinie Konopu Telune Pupili Kapola Kapola Moloringi Temanemo (1:11 pulu polko kanani.)

¹ Pe ponie tene-po ombo purumu kinie na kelepo 'wale talo sipu, Jerusalleme purundu.* Banapasi kinie pea purumbulu. Taitasi nane lipu merindu, pea purumulula.

² Nalo 'Kirasinge yembo Jerusalleme moloringime nokoringi yemane nando 'Ou.' niringi kulu pilipu naa purundu. Pulu Yemone 'Na pambo.' nimbe, lipe ora sirimu-ne purundu. Pupulie nane Juda yemboma naa molko yembo lupema† moloringi koleamaña andopo temane peanga topo sirindumu nimbu sirindu. Nalo 'Nane andopo yemboma lipe tapondolemo kongonomo telio mele kinie, ou kongono terindu mele kinie, kamu manie naa pupili.' nimbu Kirasinge yembo talapemo nokoringi yema kanopo imbi sipu, we yemboma naa molangi kanu yema enono tenga molangi temane peanga andopo topo sirindumu nimbu sirindu.

³ 'Sike Kirasinge Juda ye marené pilkulie, "Juda yembo naa molko yembo lupe molemelemanga yema Kirasinge yema kamu molongendo enonga kangi te kopisiengi." niringi, nalo Taitasi na-kinie molorumbulu yemo yu sike Giriki yemo‡ nalo kanu ye awilimene "Yunge kangi te kopisindemili." ningu karaye naa teringi. §

⁴ 'Kangi kopisieli ungu te wendo naa olka nalo, ye kolo toli mare enone oliondo 'Enonga angenupilime.' ningu Kirasinge talapena kiyengo ningu oringi. 'Olio Kirasi Yesusinge yemboma molemolomonga Mosisini ungu mane sirimumene olio naa nokolemo. Kanume naa pilipu lipu ka ulkena mele naa molopo we molomolo kinie kapola.' nimbu molorumulu mele kanu kolo toli yemane 'Kanamili.' ningu oringi. 'Mosisini ungu mane sirimume pilku limele yembomane mindi Pulu Yemone kanopa 'yembo sumbi nilime' nimbe kanolemo mele piliengi!' ningu 'kanu kolo toli yema Kirasinge yembo talapena, oringi, nalo 'Aku teringimunge 'Mosisini ungu mane sirimumene olio ka sipili, molko kenjengi!' ningu oringi.' konopu lekero.

⁵ 'Yembo lupemanga yemanga kangi te kopisiengi.' sike niringi, nalo enonga niringi ungumu paa naa pilipu lsimulu. 'Mosisini ou ungu mane sirimumene laye-kolte kepe olio Kirasinge yemboma naa nokolemo.'

§ **1:22:** Judia akumu Siria poropinji sukundu lierimu disiriki te. Akune Jerusalleme mindi purumunje. Lipe Mundorumu Yema 9:26-30 kanani. * **2:1:** Yu ou purumu mele inie yakondo 1:18. † **2:2:** bokumunge alsena anjokondo "2. arapela lain". ‡ **2:3:** bokumunge alsena anjokondo "14. Grik". § **2:3:** Lipe Mundorumu Yema 15:1-6,19-21; bokumunge alsena anjokondo "18. katim skin".

Temane peangamo mindi ungu sikemo, akumuni mindi eno nokopili, akumu mindi eno-kinie pepili.⁶ nimbu "Paa molo!" nirindu.

⁶ Jerusalleme Kirasinge yembomane, "Olionga ye awilime" niringi kanu yema 'Eno sike imbi molemo molo naa molemonje, akumu uluri molo.' konopu leker. Pulu Yemone kangikundu kanopa 'Kamakoma' nimbe 'imbi naa mololime' nimbe yemboma apurupe naa kanolemo. Kanu yemane na ungu nimbu siliomonga ungu lipe tapondomba ungu te lupe naa niringi.

⁷ Paa molo! Pulu Yemone Pitando "Juda yemboma temane peangamo puku toko si." nirimu mele aku sipela nando "Temane peangamo Juda yemboma naa molemele yembo lupema puku toko si." nirimu mele* kanokolie, "I siku ni. I siku naa ni." ningu ungu te olandopa naa niringi.

⁸ Yesusini Pitando "Juda yemboma molongena nanga kongonomo tendepou." nimbe lipe mundoramu kinie Pulu Yemone yu tondolo sipe lipe tapondopa molopili kanu kongonomo tenderimu kanu mele Yesusini nando "Juda yemboma naa molemele yembo lupema molongena nanga kongonomo tende-pou." nirimu kinie Pulu Yemone na tondolo sipe lipe tapondopa molopili kanu kongonomo andopo terindu mele kanokolie,

⁹ Jemisi keme, Pita keme, Jono keme, Jerusalleme, yembomane "Enone olio nokolemele ye awilime." niringi kanu yemane Pulu Yemone na ikongonomo paa sirimu mele kanokolie, 'Sike kongono telu sipu telemolo lemo.' ningu, Banapasi kinie olto 'Enonga kandi angenuselo mele molangili.' ningu ki Isingi. Eno kinie olto kinie olione ungu te nimbu panjipulie, "Banapasi kinie oltone yembo lupema lipu tapondopolu Pulu Yemonga kongonomo teambili. Enone Juda yemboma liku tapondoko Pulu Yemonga kongonomo teangi." nirimulu.

¹⁰ Ungu telu mindi "Tondolo munduku teangili." niringi. "Kirasinge yembo Jerusalleme, talapena sukundu yembo koropa pupili molemelema liku tapondangili." niringi. Kanu kongonomo na koronga ou tembondo konopu sirindu yandopa kinié kepe tondolo mundupu kanu kongonomo telio.[†]

2:11-21 Pitane Tepa Kenjerimu Mele Pollone Yu Iri Topa Nimbe Para Sirimu Temanemo[‡]

¹¹ Jerusalleme ye awilimene nando "Teleno mele papu teleno. We tek molani." niringi, nalo pe ,na, kolea awili Andiyoko ,pupu molambo, Pita orumu kinie yuni ulu te terimumu paa tepa kenjerimumunge ,kanopolie, yu molorumune pupu, tepa kenjerimu mele sumbi sipu nimbu para sipu iri toruntu.

¹² Jemisini§, "Andiyoko paa." nimbe, lipe mundorumu yema ou naa wangi Pita Juda yemboma naa molemele yembo lupema kinie pea andoko tapu toko langi noringi. Nalo pe Jemisini lipe mundorumu ye kanume oringi kinie 'Ye lupe Kirasinge ye molemelema kangi te kopisiengi!' niringi yema* pipili kolopa, 'Tekero mele naa kanangi.' nimbe ,Pita, yembo lupema kinie andopa langi norumu mele mundupe siye kolopa yuyu molorumu.

* 2:7: Lipe Mundorumu Yema 22:21. † 2:10: Pe Pollo kou-mone memba Jerusalleme purumu temanemo LipeMundorumuYema 24:17. Kanu kou-monemo liku maku toringi ungu pulu te PeKorini Kolomongo awili 8-9*. ‡ 2:10: UNGU TE: Pollo kinie Pitasedo moloringili mele ya 2:6-10. UNGU TE: Yembo marene pilkulie, 'Pollone Pitando nirimu ungumu 2:14 mindi molemo.' ningu pilimile; marene pilkulie, 'Pollone Pitando nirimu ungumu 2:14-21 pali molemo.' ningu pilimile.

§ 2:12: inie yakondo 1:19. * 2:12: bokumunge alsena anjokondo "18. katim skin".

¹³ Kanu kinie Pitane 'Manda tembo.' nimbe konopuni pilipelie kanu yema naaongo molangi terimu mele pe oringi kinie mundupe siye kolopa 'Okomele yema kinie konopu tefune pupili molemolo.' nimbe topele mapele topa ulu kolo toli te terimu mele[†] Andiyoko, Juda yembo 'Kirasinge yembo moloringime, kanokolie eno kepe Pitane topele mapele topa kolo toli ulumu terimu mele aku siku manda manjiku teringila. Pe enone topele mapele toko kolo toli ulumu teringi mele Banapasini kanopalie 'Ou lawa tendu lepamo. Eno tekemele mele teko kondokomele. Naaku sипу teambo.' nimbe yuni kepe aku sipe lawa terimu.

¹⁴ Kanu kinie enone temane peangamonga ungu sikemone 'Teangi.' nilimo mele sumbi siku naa teko lawa teringi mele kanopolie, eno pali kanoko molangi nane Pitando nimbondo: "Nu Juda ye te nalo Juda yembomane ,langi nongendo ungu manema pilkulie, telemele mele naa teko, Juda yembo naa molko yembo lupe molemelemane telemele mele teleno, akumunge nuni yembo lupemando "Juda yembomane ,ungu manema, pilku telemele mele aku siku manda manjiku teangi." ningu nambemune mane silinoy?" „nirindu.[‡]

*2:15-4:31 "KIRASI YESUSI MINDI OLIONGA LIPE TA PONDOLIMU."
NINGU TONDOLO MUNDUKU PILIMELE YEMBOMA MINDI PULU YEMONE
"ULU PULU KERI TE NAA PELI YEMBO SUMBI NILIME MOLEMELE NIMBU
KANOKORO." NILIMO UNGU TE*

2:15-21 'Yesusi Sike.' Ningu Tondolo Munduku Pilimele Yemboma Mindi Pulu Yemone Kanopa 'Yembo Sumbi Nilime' Nimbe Kanolemo Ungu Te (2:11-21 pali kanani.)

¹⁵ "Juda yembo naa molko yembo lupe molemelemando Juda yembomane 'ulu pulu keri teli yemboma.' nilimele kanu yemboma olio Juda yemboma molo; Juda yembomane olio meringimunge olio Juda yemboma molemolo kanume 'Kirasinge yemboma molopolie ungu talo pilimolo mele isipe. Te:[§]

¹⁶ 'Mosisini ungu mane sirimume yembomane mimi siku pilku liku telemelemonga Pulu Yemone eno kanopalie enonga ulu pulu kerime siye naa kolopa, 'Konopu sumbi nimbe peli yemboma.' nimbe naa kanolemo.[§] nimbu pilimolo. 'Te:[¶] 'Yembomane 'Yesusi Kirasi sike.' ningu tondolo munduku pilimele yemboma mindi aku siku telemelemonga Pulu Yemone eno kanopalie enonga ulu pulu kerime siye kolopa, 'Konopu sumbi nimbe peli yemboma.' nimbe kanolemo.* nimbu pilimolola. Aku ungeselo pilipulie 'Mosisini ungu mane sirimumene olio Juda yemboma, kepe manda naa lipe tapondomba.' nimbu pilipulie, 'Pulu Yemone olio kanopa olionga ulu pulu kerime siye kolopa, 'konopu sumbi nimbe peli yemboma.' nimbe kanopili.' nimbu 'Yesusi Kirasi sike.' nimbu tondolo mundupu pilierimulu. 'Mosisini ungu mane sirimume mimi siku pilku liku telemele yembomanga paa telu kepe aku sipe tembamonga Pulu Yemone yu kanopalie yunge ulu pulu kerime siye naa kolopa, 'konopu sumbi nimbe peli yembomo.' paa naa nimbe kanomba.' nimbu pilipulie 'Yesusi Kirasi sike.' nimbu tondolo mundupu pilimolo.

¹⁷ "Aku liemo, olio Juda yembo maren "Pulu Yemone olio kanopa olionga ulu pulu kerime siye kolopa, 'konopu sumbi nimbe peli yemboma.' nimbe kanopili.' kene 'Yesusi Kirasi sike.' nimbu tondolo mundupu

[†] **2:13:** bokumunge alsena anjokondo "47. tupela maus". [‡] **2:14:** "nirindu" akumunge ungu pulu te ya 2:11-21*. [§] **2:16:** inie anjokondo 2:21, 3:11; bokumunge alsena anjokondo "26. lo".

* **2:16:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip", "45. stretpela man".

piliemili.' nilimolo kanu ulumuni olio isipe mele lipe ora silimo: 'Olione 'Juda yembo naa molko yembo lupe molemelema ulu pulu keri teli yemboma molemele.' nilimolo mele, olio kepe 'Mosisini ungu mane sirimumene olio manda naa lipe tapondolemo. Kirasini mindi olio manda lipe tapondomba.' nimbu pilipu Mosisini ungu mane sirimume mundupu siye kolemolomonga aku sipe, ulu pulu keri teli yemboma molemolo mele lipe ora silimo, mona lemo. Aku liemo olio 'Juda yemboma, ulu pulu keri teli yemboma molemolo mele aku sipe lipe ora silimo mona lemomonga 'Kirasini "Ulu pulu kerime teangi." nilimo lepamo.' nimbu pilimolo kinie peangaye? Paa molo! 'Kirasini aku sipe paa naa nilimo.'

¹⁸ Nane ou pilipolie, 'Mosisini ungu mane sirimumene na naa lipe tapondopa, Pulu Yemone 'na "mindili nopili." nimbe ulu pulu keri te naa peli yembo sumbi nilimu molemo kanokoro.' nimbe ulu te manda naa temba.' nimbu tondolo mundupu pilipu Mosisini ungu mane sirimume mundupu siye kolorundu akumu pe kelepo 'Mosisini ungu mane sirimumene na manda lipe tapondopa Pulu Yemone na 'yembo sumbi nilimu.' nimbe ulu pulumu pelemo.' nimbu altopo Mosisini ungu mane sirimume ambolopo pilipu lipu telkanje aku telka ulumuni 'Na Mosisini ungu mane sirimume ou mundupu siye kolorundu kinie tepo kenjerindu.' nimbe lipe ora silke.

¹⁹ 'Aku nikirumunge ungu pulu te isipela: 'Yembo te kolemo kinie yu nokolemo ulu pulume mundupe siye kolemo, kanu ulu pulumene yu kolemomonga altopa naa nokolemo aku sipe mele, Mosisini ungu mane sirimumene na nokoramu kinie mimi sipu pilipu lipu naa terindumunge ungu mane kanumene Pulu Yemone na 'ulu pulu keri naa peli ye sumbi nilimu' nimbe kanombamonga ulu pulumu na manda naa sirimumunge kanu ungu manema na mundupu siye kolopo kanu ungu manema kinie ye kololimu mele molorundu. Pe kinié kanu ungu manema kinie kololi yemo moliomonga Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulume tembondo konde molio.[†]

²⁰ Kirasi unjo perana ,uku toko panjeringi kolorumu kinie, na kinie pea uku toko panjeringi kolorumbulu.[‡] Akumunge kinié na nanu we konde naa molio. Kirasi na-kinie tapu topa molemomonga yunge konde mololi ulumu na-kinie pelemo. Akumunge kalkundu ulume tepo molio mele 'Pulu Yemonga Malo yu sike.' nimbu tondolo mundupu pilipolie[§] aka sipu kalkundu ulume tepo molio. 'Pulu Yemonga Malo' nikiru yemo yu na konopu mondopa nanga nimbe kolo wangopa kolondorumu yemo.

²¹ 'Pulu Yemone yemboma we kondolemo ulumu uluri molo.' naa nimbu, mundupu siye naa kolio. Mosisini ungu mane sirimumene Pulu Yemone olio 'yembo sumbi nilime' nimbe kanomba ulu pulumu manda silkenje Kirasi we kolka. Yu kolorumu ulumuni uluri naa telka.' ,nimbu Pitando nirindu.^{*}

3

3:1-14 Mosisini Ungu Mane Sirimume Pilku Liku Telemele Ulumu Kinie, 'Kirasini Sike Olionga Nimbe Tenderimu.' Nimbu Tondolo Mundupu Pilimolo Ulumu[†] Kinie, Kanuselonga Ungu Te (2:14 pulu polko kanani.)*

[†] 2:19: 15-21 Romo 7:4-6. [‡] 2:20: Romo 6:6. [§] 2:20: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip", "32.2. Pikinini Bilong God". ^{*} 2:21: 'nirindu' akumunge ungu pulumu inie yakondo 2:11-21 Temanemo*. ^{*} 3:: bokumunge alsena anjokondo "26. lo". [†] 3:: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

¹ Eno „Kirasinge yembo, Gallesia molemele kekelepa tolime, nane ou Yesusi Kirasi unjo perana uku toko panjeringi kolorumu mele nimbu sirindu kinie eno paa pilieringi yemboma, eno yembo nawene konopume tepa embambo sipe lipe lou lenderimuye?

² Nane ungu paa telumu piliembo eno walsembo: Mini Kake Telimu „aulke nambolkarenga, lsingiye? „Mosisini, ungu mane sirimume pilku liku tengenji panjiku teringimunge Mini Kake Telimu lsingi, molo ‘temane peanga topo sirindumu, pilkulie ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilieringimunge lsingiye?

³ Eno „nambolka unguri pilkulie, aku siku kekelepa tolemeleye? Ou pulu pulu „Kirasinge yemboma molamili. Pulu Yemone olio kanopa peanga kanopili.” ningulie Mini Kake Telimu lsingi kanumu, pe kinié „konopu alowá teko, enono enonga engemane „Mosisini ungu mane sirimume pilipu lipu tepochie, aku sipu molamili.” ningu pilimeleye?[‡]

⁴ „Kirasi sike.” ningu tondolo munduku pilieringi kinie, ulu „peanga aku sipe, mare[§] eno-kinie wendo orumu akume we wendo orumuye? ‘Ulume we wendo orumu. ‘Wendo orumu kinie ‘Mosisini ungu mane sirimume olio naa lipe tapondolemo.’ ningu naa piliengi, liemo paa keri.’ konopu lekero.

⁵ „Mosisini, ungu mane sirimume pilku liku telemelemonga Pulu Yemone yunge Minimu eno sipe, eno molemelena ulu tondoloma telemonje, molo ‘temane peangamo’ pilkulie ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilieringimunge aku telemoye?

⁶ Eporayamondo „Pulu Yemonga bokune nimbe molemo mele, pilku piliee:
“Pulu Yemone yu-kinie “Tembo.”
nimbu mele Eporayamone ‘Sike temba.’ nimbe
tondolo mundupe pilierimumunge kanopalie
Pulu Yemone “Yu ye sumbi nilimu.” nimbe kanorumu.”*
nimbe molemo.

⁷ Akumunge, ‘‘Temane peangamo sike.’ ningu, tondolo munduku pilimele yemboma Eporayamonga ambolangoma molemele.’ ningu piliee.[†]

⁸ Pe wendo ombá mele Pulu Yemonga bokune ou molorumu. Pe Juda yembo naa molko yembo lupeman[‡] ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilingemonga Pulu Yemone eno kanopalie ‘Enonga ulu pulu kerime siye kolopo, ‘Konopu sumbi nimbe pepili molemele yemboma.’ nimbu kanombo.’ nimbe mele Pulu Yemone ou Eporayamondo temane peangamo pemba mele topa sipelie nimbendo:

“Nuni kalko lini ye tene tembamonga
mana yemboma pali molko kondonge.” nimbu.[§]
nimbe molemo.

⁹ „Pulu Yemone aku sipe Eporayamondo nimbe panjerimu, munge yuni ‘Pulu Yemo sike.’ nimbe, tondolo mundupe pilierimu ye Eporayamo sewe anjipe tepa kondorumu kinie yandopa yandopa, ‘Pulu Yemo sike.’

[‡] 3:3: Ipuru 7:11-12. § 3:4: “ulu peanga aku sipe mare” akumu Giriki ungumunge pulumu mimi siku naa pilimele. Yembo marene pilkulie ‘Kirasinge yemboma moloringimunge umbune mare wendo orumu.’ ningu pilimele. Nalo inie 3:2-3 kinie 3:5 kinie molemo mele kanokolie yembo marene pilkulie ya torumulu molemo mele ‘Akumu sike.’ ningu pilimele. * 3:6: Ou Pulu Pulu 15:6, Romo 4:3, Jemisi 2:23; bokumunge alsena anjokondo “45. stretpela man”. † 3:7: 29 bokumunge alsena anjokondo “31.1. pikinini bilong Eporayamo”. ‡ 3:8: bokumunge alsena anjokondo “2. arapela lain”. § 3:8: Ou Pulu Pulu 12:3, (18:18), 22:18, 26:4; ungu pulu te LipeMundorumuYema 3:25*.

ningu, tondolo munduku pilimele yemboma kepe Eporayamo kinie pea sewe anjipe tepa kondolemola.

10 „Mosisini, ungu mane sirimume pilipu lipu tengé panjipu temolo kinie „Pulu Yemone olio ‘ulu pulu keri naa peli yembo sumbi nilime’ nimbe kanomba.’, ungu tondolo munduku pilimele yemboma Pulu Yemone ‘Molko kenjengil’ nimbé. Pulu Yemone aku nimbémonga ungu te pilipulie aku nikiru akumu Pulu Yemonga bokune molemo. Akumu isipe: ‘Ungu manema molemo boku, Mosisini torumu, munge ungu mane paa pali alieli pilku liku tengé panjiku naa tengé yemboma* Pulu Yemone ‘Molko kenjengi!’ nimbé.’† nimbe molemo kanumu.

11 „Pulu Yemonga bokumuni nimbendo:, ‘Pulu Yemo ‘sike.’ ungu, tondolo munduku pilinge yemboma mindi Pulu Yemone kanopa ‘Yembo sumbi nilime.’ nimbe kanomba yembo kanume mindi konde molko kondoko mindi punge.’‡ nimbe molemo mele pilipulie „Mosisini, ungu mane sirimume pilku liku tengé yemboma Pulu Yemone kanopa enonga ulu pulu kerime siye kolopa, ‘konopu sumbi nimbe peli yemboma molemele.’ nimbe kanomba aulke te paa naa lemo mele paa sumbi sipu pilimolo.§

12 „Mosisini, ungu mane sirimumene ‘olio lipe tapondomba.’ ungu, mindili siku lombolko tengé ulumu kinie, ‘Kirasini olio lipe tapondomba.’ ungu, tondolo munduku pilinge ulumu-selo walsikele liku tere leko manda naa tengé. Paa manda molo! „Mosisini ungu mane sirimume tengemonga ungu te Pulu Yemonga bokumuni nimbéndo:,

‘Ungu manema paa pali alieli mimi siku pilku liku tengé panjiku tengé yemboma mindi aku tengemonga molko kondoko mindi punge. ‘Ungu mane mare walsikele kepe munduku siye kolko naa tengé kinie manda molko kondoko mindi naa punge.,’* nimbe molemo kanumu.

13 „Pulu Yemone, Kirasi ‘Molopa kenjepili.’ nirimu-ne yu sike molopa kenjerimu ulumuni, Kirasi yuní olio Juda yemboma, ungu manemané ‘Molko kenjengi’ nilimo aukena wendo linderimu.† „Pulu Yemone Kirasi tepe kenjerimumunge ungu pulu te Pulu Yemonga bokumuni nimbendo:, ‘Yembo unjona ola ‘Kolangi.’ ungu uku toko panjilimele yemboma

„Pulu Yemone, ‘Molko kenjengi!’ nimbé.”‡ bokune nimbe molemo akumunge Kirasi yu unjona uku toko panjeringimunge Pulu Yemone Yesusi ‘Molko kenjeni.’ nirimula.

14 ‘Pulu Yemone Eporayamondo, ‘Nuni kalko lini ye tene tembamonga mana yemboma pali molko kondonge.’ nimbe,§ nimbe panjerimu ungu peangamo Kirasi Yesusini ulu te tendembamonga Juda yembo naa molko yembo lupema kinie pepili.’ nimbe „Pulu Yemone ou, olio kolea

* **3:10:** Jemisi 2:10-11. † **3:10:** UNGU MANEMA 27:26. ‡ **3:11:** Apakake 2:4, Romo 1:17, Ipu 10:38. § **3:11:** inie yakondo 2:16. * **3:12:** LLipai 18:5. † **3:13:** bokumunge alsena anjokondo “21.1. kisim bek”. ‡ **3:13:** UNGU MANEMA 21:23. Lipe Mundoramu Yema 5:30 kananila. § **3:14:** inie yakondo 3:8.

kerine molopo kenjipu mindi pulimela aulkena wendo linderimu. 'Mini Kake Telimu liengi simbo.' nimbe, nimbe panjerimu akumu 'Kirasi ni tenderimumu olionga nimbe lipe tapondombando tenderimu.' ningu, tondolo munduku pilinge yembomane paa liengi!' nimbe ,Pulu Yemone, aku sipe nirimu.

3:15-26 Mosisini Pulu Yemonga Ungu Mane Sirimumene Pulu Yemone "Tembo." Nimbe, Nimbe Panjerimumu Manda Topa Manie Naa Mundumbe Ugu Te†*

15 Angokeme, 'Ungu te mane simbomo sumbi siku piliengi!' nimbu, ya mana yembomane ulu te telemele mele enone pilimelemo nimbu siembo. Yembo talone "I sipu isipu teambili." ningu anjo yando ungu te ningu panjilimbele kinie pe kanu ningu panjilimbele ungumunge yembo tene ungu te wendo naa limo, yembo tene ungu te sukundu naa mundulimo. Sike aku ungumu mana yemboselone mindi ningu panjilimbele nalo pe kanu ungumu yemboselonga tene alowa naa telemo. Ungumu ningu panjilimbele meleaku sipe we pelemo. 'Akumu manda manjipe, Pulu Yemone Eporayamo-kinie terimu mele lipe ora silimo.'

16 Pulu Yemonga bokumuni nilimo mele isipe: "Pulu Yemone "Tembo." nimbe, nimbe panjerimu ungumu ,olio Juda yembomanga anda-kolepa, Eporayamo kinie yuni kalopa limbemo kinie elondo nimbe, nimbe panjerimu." nilimo. "Ye, kalopa limbemo." nilimo kanumu ,ye, telumundu mindi nilimo. "Nuni kalko linimu." nilimo.‡ "Nuni kalko linime." naanilimo. Yembo awisilindu naa nilimo, telumundu mindi nilimo. Aku ,ye, telu kanumu ,Pulu Yemone mako torumu ye, Kirasimu.

17 Iungu nikirumunge pulumu isipe: „Pulu Yemone "Aku teni kinie nane isipu isipu tembo." nimbe, „nimbe panjipe mi lierimu kanu ungumu§ yu koronga kumbi lepa wendo ombo perimu. Kanu ungumu ou we pepili pe ponie po anderete kelepa teti ombla purumu kinie ,Mosisini, ungu mane sirimume wendo orumu.* „Kanu ungu manema sike pe akilipe wendo orumu nalo, Mosisini ungu mane sirimumene Pulu Yemone ou nimbe panjipe mi lierimu ungumu manda naa topa manie mundumbe, Pulu Yemone ou nimbe panjerimu ungumu we pemba mindi pelemo, ungu akumunge kongonomo manie manda naa pumbe.

18 Yemboma Pulu Yemone "We simbo." nirimu mélemo lingendo Mosisini ungu mane sirimume pilku liku tekolie kanu mélemo limelanje Pulu Yemone , "We simbo." nimbe, „nimbe panjerimu ungumu 'Sike.' ningu tondolo munduku pilkulie manda naa limela. Nalo Pulu Yemone Eporayamondo "We simbo." nirimu mélemo ungu nimbe panjerimu ungumuni mindi aku mélemo yu we simbendo yuyu pilipelie mako torumu. „Eporayamone ulu te terimu-ne kanopa peanga kanopalie Pulu Yemone "Simbo." naa nirimu. Yuni yuyu pilipelie aku sipe nimbe panjerimu.†

19 „Pulu Yemone "We simbo." nirimu mélemo simbendo yuni ou nimbe panjerimu ungumu pilipelie simbe, liemo Mosisini ungu mane pe sirimume nambemune sirimuye? Kanu ungu manemane nambe-elemoye? Aku, "Yemboma ulu pulu kerime telemele mele piliengi lipu ora siembo."

* 3:14: bokumunge alsena anjokondo "26. lo". † 3:14: Romo 4:1-3,13-15. ‡ 3:16: inie yakondo 3:8. § 3:17: bokumunge alsena anjokondo "22. kontrak". * 3:17: Ou Pulu Pulu 15:13-14, Wendo Oringi 12:40-41, Lipe Mundororu Yema 7:4-8. Mosisini ungu manema sirimu temanemo Wendo Oringi 19-20; bokumunge alsena anjokondo "26. lo" kananila. † 3:18: Ipu 6:13-15; bokumunge alsena anjokondo "22. kontrak".

nimbelie Pulu Yemone „I siku teaa. I siku naa teaa.“ nimbe, kanu ungu manema sirimu, „Pulu Yemonga ungu mane Mosisini yando sirimume naa pelkanje ulu pulu kerime tepolie ‘Tepo kenjemulu.’ nimbu naa pilimela.[‡] Nalo ‘Kanu ungu manema kamu pepili.’ nimbe Pulu Yemone naa sirimu. Eporayamone kalopa limbemondo ou nimbe panjerimu kanu kalopa limbe yemo[§] ‘ou naa opili ungu manemane yemboma nokopili. Yu ombá kinie ungu manemanga tondolomo manie pupili.’ nimbe Pulu Yemone ungu manema sirimu. Pulu Yemonga ungu manema mulu koleana angellomane yando ningu sinderengi, yemboma kinie mulu koleana angelloma kinie suku-singine ye tene yando linderimu kinie kamu perimu. ‘Kanu suku-singine yemo yu Mosisi kanumu.

²⁰ Pulu Yemone ungu manema simbendo suku-singine ye tene sinderimu, Pulu Yemone yuyu yembomando sumbi sipe ungu te naa nirimu, nalo ye tene yuyu ungu te sumbi sipe nimbe panjilimo kinie suku-singine yembo tene uluri naa tendelemo. Pulu Yemo yu ye telu mindi molopa yuni yuyu sumbi sipe Eporayamo-kinie ungu te nimbe panjerimu. Yembo tene suku-singine ulu te naa tenderimu.

3:21-26 ‘Olio Pe Kirasinge Yemboma Molamili.’ Nimbe Mosisini Ungu Mane Sirimumene Olio Ou Nokopa Mane Sirimu Ungu Te

²¹ Pulu Yemone aku sipe terimu kulu ‘Mosisini Pulu Yemonga, ungu mane „sinderimu ungu, me kinie Pulu Yemone „Eporayamo kinie, nimbe panjerimu ungumu kinie anjo yando opa pulue mele molembeleye? Paa molo! „Pulu Yemone konopu talo lepalie “Ungu manemane eno nokopili siembo.” naa nirimu. „Yemboma konde molko mindi puli ulu pulumma manda simbe ungu mane te pelkanje Pulu Yemone kanu ungu manema puli liku telemene „yemboma, kanopa ‘yembo, sumbi nilime’ nimbe kanolka. Pe olio aku sipe ungu mane pelkamo pilipu lipu tepolie konopu sumbi nimbe pelime molopolie yunge kumbikerena manda pupu molemela.

²² Nalo aku sipe teli ungu mane te naa perimu, naa pelemo. Pulu Yemonga bokumuni isipe mele nilimo:
“Koleamanga pali yemboma pali ulu pulu kerimene ka silimo, ka ulkena mele pelemele.

Kowa manda naa pulimele.”*
nilimo. „Pulu Yemonga ungu manema pelemomonga aku telemo., „Mosisini ungu mane sirimumene yemboma nokolemomonga ulu pulu kerimene yemboma pali ka silimomonga pulumma isipe:, Pulu Yemo yuni nimbe panjerimu mélemo ‘yembomane lingendo Yesusi Kirasini tenderimumu ‘Paa sike.’ ningu tondolo munduku pilinge yemboma siembo liengi kene ulu pulu kerimene yemboma pali ka sipe pepili.’ nirimu. Simbe linge aulke te lupe molo.[†]

²³ Yesusini olionga nimbe tenderimu mele ‘Sike.’ nimbu tondolo mundupu pilimolo aulkemo ou wendo naa opili Mosisini ‘Pulu Yemonga, ungu mane „sirimu, mene olio mongo simbendo ka mele sirimu. Yesusini pe omba olionga nimbe tenderimu mele tondolo mundupu pilimolo ulumu ulke ki mele lepa, ungu mane ou perimumenga ka ulkemonga lloko mele perimu kanumu pe ki lindimbemonga Mosisini ou sirimu ungu manemane aku terimu.

[‡] 3:19: ungu pulu mare Romo 3:20*. § 3:19: Kanu yemo Kirasi kanumu; inie yakondo 3:16.

* 3:22: Ungu te isipe mele sumbi sipe naa molemonje. Nalo akumunge ungu pulumma mele ungu mare Ungu Manema 27:26, Konana 143:2, Romo 3:9-20, 11:32; inie yakondo 2:16, 3:10. † 3:22: Epesasi 3:6, Ipuru 6:12.

²⁴ Isipu mele nikiru; „Pulu Yemone olionga ulu pulu kerime siye kolopa, konopu sumbi nimbe peli yemboma molemele, nimbe kanopili.’ ningu ‘Kirasini olionga nimbe tenderimu mele ‘Sike.’ ningu tondolo munduko pilengi!‡ nimbe Kirasi ou mana naa opili Pulu Yemone ‘Ungu manemanе olio yunge nokondopili.’ nimbe, ungu manema sirimu.

²⁵ Nalo kinié olio Kirasini tenderimu mele ‘Sike.’ nimbu tondolo mundupu pilipu molomolo aulkemo wendo omiba pelemo-na ,Pulu Yemonga, ungu mane ou sirimumene olio naa nokolemo.

3:26-4:7 Pulu Yemonga Ambolangoma Molemolo Mele Ungu Te§

²⁶⁻²⁷ Kinié Kirasi Yesusini „pe tenderimu mele, ‘Sike ,olionga nimbe tenderimu.’ ningu tondolo munduko pilimele ulumuni* eno pali kinié Pulu Yemonga ambolangoma molonge aulkemo akisinderimu-ne aku siku molemele. Eno no lsingi kanu ulumuni Kirasi kinie eno kinie yembo telumu mele moloringimet† pali Kirasi, ‘mulumbale mele,’ pakoringimunge‡ sike Pulu Yemonga ambolangoma molemele.

²⁸ „Eno pali Kirasinge yembo molemelema, Juda yemboma lupe, Juda yembo naa molemele yemboma§ lupe molo; kou mone naa liku we kendemande kongono tendeli yemboma lupe, we molemele yemboma lupe molola; yema lupe, amboma lupe molola; kinié eno pali Yesusi Kirasinge yembo talape telumu mindi molemelemonga yembo lupe lupema naa molemele.*

²⁹ Eno Kirasinge yemboma molongi liemo eno Eporayamone kalopa lsimu yemboma molemelela;† Pulu Yemone ou ,Eporayamone kalopa limbe yemboma, “Simbo.” nimbe, nimbe panjerimu mélemo eno pea linge.

4

4:1-7 Olio Yembo Kendemandema Mele Molorumulu Nalo Kinié Pulu Yemonga Ambolangoma Molopo, Yunge Monge Melema Limolo Yemboma Molemolumonga Ungu Te (3:26-4:7 pali kanan.)

¹ Ambolangoma kinie monge melema lingé yemboma kinie, akumendo nimbo nikirumu isipe: Kango tene yunge lapanga monge melema sike limo, nalo ou yu kanga kinie lapanga kongono kendemande yembo te mele molemo. Lapanga melema pali sike yunge, nalo yu kango kangamo mindi molemo kinie naa limo.

² Lapane ‘pe yu monge melema lipili.’ nimbe, nimbe panjilimo walemo ou wendo naa opili “Kangomo kinie melema kinie nokopili.” nimbe mako tolemo yembomanga ungume mindi pilipe molemo.

³ Olio aku sipela. Olio ambolango kangama molorumulu kinie ungu manemanе mindi* ‘Nanga kendemandema.’ nimbe olio nokopa, kangimene ulu pulume temolo mele mane sirimu.

⁴ Nalo Pulu Yemone ou yuyu konopumuni pilipe mako torumu walemo wendo orumu kinie yuni yunge Malo lipé mana mundorumu akumu

‡ 3:24: bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”, “45. stretpela man”. § 3:25: Romo 8:14-17; bokumunge alsena anjokondo “31.3. pikinini bilong God”. * 3:26-27: bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. † 3:26-27: Romo 6:3. ‡ 3:26-27: Romo 13:14. § 3:28: bokumunge alsena anjokondo “14. Grik”. * 3:28: Romo 10:12, Ou Korini 12:12-13, Kollosi 3:11. † 3:29: bokumunge alsena anjokondo “31.1. pikinini bilong Eporayamo”. *

4:3: akumunge pulumundu kerepale ningu ungu pulu lupe lupe mare nilimele. Nalo 3:21-4:7 lipu tere lepo pilipulie ‘Mosisini ungu mane sirimumendo nirimunje.’ nimbuaku sipu ya torumulu.

„Mosisini, ungu mane sirimumene nokorumu yembo talapena[†] suku ambo tene[‡] merimu.

5 'Mosisini, ungu mane sirimumene nokolemo yembo kanume altopanaa nokopili. Eno we molko, 'Mosisini, ungu mane sirimume kapola naa pilku liku telemelomonga mindili nongo kolonge aulkena wendo ongo, nanga ‚ambolango, ma molko nanga monge melema liengi.' nimbe yungi yunge Malo§ 'Enonga nimbe ‚yunge mememo ondo lepa, kolo wangopakolondopili.' nimbe mana maniendo lipe mundorumu. 'Malone olianga nimbe tendemba ulumuni olio kapola molomolo aulkemo akisindepili.' nimbe* yu olio mana yemboma molemolona lipe mundorumu.

6 Pe Pulu Yemonga ambolangoma molemololo-na yuni yunge Malonga Minimu olionga konopumenga suku 'Molopili.' nimbe, lipe mundundoruru. Aku Minimu Pulu Yemondo "Tata. Nanga Lapa." [†] nilimo Minimu. 'Pe olionga konopumenga molopa "Tata; nanga Lapa." nilimo kinie, pilipulie 'Olio yunge ambolangoma.' nimbu pilimolo.'

⁷ Pulu Yemone aku terimu kulu kinié melemane ou eno nokorunu kinie kanu melemanga kendemandema moloringi mele naa molemele; Pulu Yemonga ambolangoma molemele. Pe yunge ambolangoma molemele-na yuni "Nanga nosilio melema eno pe monge melema liengi simbo." nirimu.‡

4:8-20 Pollone Gallesia Yemboma Kondo Kolopa Konopu Awisili Lipe
Mundorumu Ungu Te

⁸ Ou Pulu Yemo naa pilku yunge yemboma naa molkolie niringimuni, Pulu Yemo naa molorumu we melema 'olianga pulu yema' ningu liku anjiku popo toringi melemanga kendemande kongono paa mindili siku tenderingi.

⁹ Nalo kinié Pulu Yemo pilku imbi siku yunge yemboma molemele. Nalo sike akumu molo. Nane isipu niembo: Pulu Yemone nimbendo: "Eno na pilku imbi siku nanga yemboma molangi." nirimu. Aku liemo kinié 'aku siku, molemele mele nambemune munduku siye kolko bulu siku, enge naa peli ungu manema,§ nambemune altoko pilku molemeleye? 'Kanu ulumene olio altopa nokopili. Olio kanu ulumenga kendemande tendeli yemboma altopo molomolo kinie papu.' ningu pilimeleye?

10 Juda yembomane koro tengatenga wale tengatenga koro molonge walema kinie, oli kondenga ke tomba walema kinie, ponie kondenga wendo ombá walema kinie, langi nou lemba kinie pulu polko sukundu lingewalema kinie, kanu walema wendo ombá kinie ulu mare pilku tengatenga mele Pulu Yemone. Mosisi nimbe sirimu kinie pilipile Isirele yemboma ungu mane sirimumunge pilku liku telemele, mele 'eno Kirasinge Gallesia yemboma 'Pulu Yemone olio kanopa peanga kanopili.' ningu pilku liku telemele.

11 ‗Aku siku telemelomonga,‘ Nane eno mindili sipu mane sirindu mele we terindunje. Eno-kinie kongono terindumu we manie pumbe. Na eno mane sirindu ungume munduku siye kolko ou pilku teringi mele altoko pilku tengie kinie keri.’ nimbu na paa mini-wale mundukuru.

12 Angokeme, nane eno paa tondolo mundupu mawa tepolie, na ou Mosisini ungu mane sirimume mundupu siye kolopo, eno Juda yembo naa molko yembo lupe moloringimene Mosisini ungu mane sirimume naa

[†] 4:4: Isirele yemboma. Akumundu 'Juda yemboma' niringila kanumu. [‡] 4:4: Isirele ambo te. § 4:5: bekumunze alcara apiekconde "21.2. pilipini bilong Ged", "22.2. Pilipini Bilong Ged"

* 4:5: bokumunge alsena anjokondo "21.1. kisim bek" † 4:6: Giriki ungu ungu talo "Apa"

4:5: bokumunge aisena anjokondo 21.1. kisim bek : 4:6: Giriki ungine ungu talo Apa kinie "Tata" kinie molemo, nalo "Apa" akumu Ipuru ungu, akumunge pulumu Tatala. 4:7:

bokumunge alsena anjokondo "31.3. pilikini bilong God". **§ 4:9:** inie yakondo 4:3.

pilieringi mele molorundu kene kinié na ‚Kirasinge ungumu pilipu, molio mele eno aku siku pilku molangi.

¹³ Na eno-kinie molorundu kinie, enone na-kinie uluri teko naa kenjerengi.

¹³ Eno pilimele, na kuru te torumumunge ou kumbi lepo eno moloringine ombo temane peangamo topo sirindu.

¹⁴ Nanga kangimu enge naa nirimumunge eno umbune sirindu nalo enone na kanoko keri kanoko bulu naa siku, na munduku siye naa koloringi. Pulu Yemone angello te eno molemelena lipe mundulke kinie ‚Pea molamili ou.’ nilimela mele, molo Kirasi Yesusi yu olka kinie ‚Pea molamili ou.’ nilimela mele naaku siku ‚Pea molamili ou.’ niringi.

¹⁵ Ou na-kinie konopu siku ‚Papu onu. Pea molamili ou.’ niringi mele kinie nambe-elemoye? Nane paa sike nimbu sikiru: ‚Ou na eno kinie pea molorumulu kinie ‚mele paa konopu lakoko mondoringi melema na silimela. Nanga mongo te keri lelkanje ‚Na lipu tapondamili.’ ningu, enonga mongo te akuku na silimela.’ nimbu sikiru.

¹⁶ Aku liemo, nane eno ungu sikema nimbu sikirumunge kinié na enonga opa puluemo molioye?

¹⁷ ‚Kanu ‚ye Mosisini ungu mane sirimume pilku teangi.’ ningu mane silimele, yemane* ‚Olionga ungume paa pilieni!’ ningu tondolo munduku mane silimele nalo aku telemele ulumù ‚Eno lipu tapondamili.’ ningu naa telemele. ‚Eno ‚na kinie nanga angenupilime kinie, tapu toko naa molangi.’ ningu pipi siku, ‚Eno-kinie mindi tapu toko molko enonga ungume mindi konopu kimbu siku pilku liku molangi.’ ningu aku siku tondolo munduku mane silimele.

¹⁸ Na eno-kinie naa molio kinie ye lupe marene ‚Eno lipu tapondamili.’ ningu tondolo munduku ‚Pulu liepili. Tapu topo molamili.’ nilimelanje papu. Ye marene aku siku ongo alieli telemelanje papu nalo ye marene ongo ‚Olionga ungume pilku liengi.’ ningu kolo toko tondolo mane silimele akumu keri.

¹⁹ Nanga konopu mondolio ambolangoma, amboma ambolango mendendo mindili nolemele mele ‚Eno Kirasi yu-mele molko yunge ungumu mindi pilku liku molangi.’ nimbu naaku sipo altopo mindili nokoro yemo molopolie,

²⁰ Na eno-kinie molopolie enonga kumbikerema kanopo ungume kerena sumbi sipo nimbu silkenje papu. ‚Pepá mindi topo mundukurumu laye kapola molo.’ nimbu molopo, ‚enone kinié telemele mele pilipulie, ‚Nane eno nambepo lipu tapondombonje.’ nimbu pilkirumunge eno paa kondo tepa umbune tekemo.

4:21-5:1 Eporayamonga Ambo Aka Kinie Seraselo

²¹ Eno ‚Juda yembomanga, ungu manemane[†] olio nokopili.’ nilimele yemboma, kanu ungu manemane nilimo mele eno naa pilimeleye? Na ningu sieme.

²² ‚Pulu Yemonga, bokumuni nimbendo: ‚Eporayamone kango talo merimu, te kongono we tendepa mele kaloli te naa lili kendemande ambomone merimu; te mindili te naa nomba we molorumu ambomone merimu.”[‡] nilimo.

²³ Kendemande ambomone kango menderimumu ambolangoma melemele mele aku sipe we menderimu. Nalo we molorumu ambomone

* ^{4:17:} inie yakondo 2:4,12. † ^{4:21:} 4,5 bokumunge alsena anjokondo “26. lo”. ‡ ^{4:22:} Kendemande ambo Aka kinie Eporayamonga menu Seraselonga temanemo OuPuluPulu 16:15, 21:2; bokumunge alsena anjokondo “31.1. pikinini bilong Eporayamo”.

yunge kango menderimumu we naa menderimu. Pulu Yemone 'Yuni kango te mendemba.' nimbe, nimbe panjerimumunge kanu kangomo menderimu.[§]

²⁴ Kanu amboselo Pulu Yemone ungu talo nimbe panjipe mi lierimuselo mele manda manjikulu, elone teringili uluselonga ungu iko te pelemo. 'Kendemande, ambo Aka yu Pulu Yemone ungu te mulú Sainaine nimbe panjipe mi lierimu ungumu^{*} mele molemo. Kanu ungumu 'Pulu Yemone Mosisi sirimu, muni kongono kendemande yembo molonge ambolangoma melemele.

²⁵ Ambo Aka kinie kolea Arebia mulú Sainai polemoselonga ungu pulumu telumu. Kolea awili Jerusalleme molemele yemboma 'Mosisini ungu mane sirimumenga, kongono kendemande tendeli yemboma mele molemelemonga Jerusalleme kinié lemo akumu mulú Sainai lierimu mele aku sipela lemo. Jerusalleme akumu akune molemele yembomanga anumu yu kongono kendemande tendeli ambo mele kanumu.'

²⁶ Nalo Jerusalleme te mulu koleana lemomonga yemboma mindili te naa nongo we molemele. Aku Jerusalleme olio 'Kirasinge yemboma, nga anumu.'[†]

²⁷ Aku nikirumunge pulumu 'Pulu Yemonga, bokune molemo kanu ungumu isipe:

'Ambo waengonomo,
ambolango naa meleno ambomo, nu konopu siyo.
'Ambolango mengendo
konopu siku mindili nolemele mele
ambolango naa melenomonga,
mindili naa noleno ambomo,
nu konopu peanga pepili konana ningu
tondolo ru niyo.

Ambo waengonomone melemó ambolangoma paa awisili,
we ambomanga ambolangoma koltalo mele,
akumunge paa konopu sikuaku teyo."[‡]

²⁸ Angokeme, 'Pulu Yemone Eporayamondo, "Wendo ombá." nimbe, nimbe panjerimu mele akumu[§] wendo ombándo 'Eporayamone yunge kango, Aisake merimu, aku sipe mele, kinié eno 'Kirasinge yemboma, kinie kepe 'Pulu Yemone "Wendo ombá." nimbe,' nimbe panjerimu ungumu wendo ombándo 'Pulu Yemonga, ambolangoma molemelela.*

²⁹ 'Eporayamonga kangoselo, meringili kinie ambolango we melemele mele meringi kangomone 'Pulu Yemonga, Minimunge tondolomone

§ 4:23: inie yakondo 3:16 pulu polopa nirimu. Romo 9:6-9, Ou Pulu Pulu 17:16-21, 18:10-14, 21:1-2, Ipuu 11:11 kananila. * 4:24: Wendo Oringi 19:2, 20:1-17; bokumunge alsena anjokondo "22. kontrak" kananila. † 4:26: 'Isirele yemboma mindili sipe nokorumu ungu manema mulu Sainaine wendo orumu-ne mulu Sainai kinie kendemande ambo Aka kinie elonga ungu pulumu telumu.' nirimu. Pe Jerusalleme moloringi yemboma kanu ungu manema mindili siku pilku teringimunge eno kepe kendemande yemboma mele moloringi, akumunge Pollone 'Jerusalleme kepe Sainai kepe kendemande ambo Aka kepe, enonga ungu pulumu telumu.' nirimu. Nalo kanu ungu manemane Kirasinge yemboma naa nokolemomonga eno mindili te naa nongo kapola we molemelemonga 'eno mulu koleana molonge kolea Jerusalleme akumu we molorumu ambo Sera mele lemo.' nirimu. ‡ 4:27: Aisaya 54:1. § 4:28: inie yakondo 4:23* nilimo mele kanoko, 3:16,29, Romo 4:16-17 kananila. * 4:28: akumu Pollone Giriki ungune paa ponjipe nirimu, pilipu sunduli mela monga sike nirimu ungu pulumu mele ya nimbe para sipe molemo. Jono 1:12-13, 3:3,7 kananila.

meringi kangomo tepa kenjipe mindili sirimu.[†] Kinié aku sipela „Mosisini ungu mane sirimumenga kendemande yembomane Kirasinge yemboma mindili siringi.[‡]

³⁰ Nalo kanu amboselo kinie elonga kangoselo kinie Pulu Yemonga bokumuni nambolka nilimoye? „Isipe mele nilimo:„ „Pulu Yemone Eporayamondo nimbendo:„ „Kongono kendemande ambomonga malo kangomo kinie we molemo ambomonga malo kangomo kinie lapanga monge melema moke teko paa naa liengili kene kendemande ambomo kinie maloselo kamu makorou.“ „nirimu.“[§] nimbe molemo kanumu.

³¹ Akumunge, angokeme, olio kendemande ambomonga ambolangoma naa molemolo; kakongono naa tepa we molorumu ambomonga ambolangoma molemolo.

Moloringili Mele Ungu Iko Te

5

Kolomongo Awili 5-6selo: KIRASINI OLIO 'KA ULKENA MELE NAA PEKO WE MOLANGI' NILIMO KINIE MINI KAKE TELIMUNI OLIO AULKENA PUPU TELEMOLO MELE LIPE SUMBI SIRIMU; OLIO YEMBOMA LIPU TAPONDOPO TEPO KONDOLEMOLOLA, AKUMENGA UNGU MARE

5:1-15 Olio Meltene Pipi Sipe Naa Nokopili Paa We Molemolo Mele 'Aku Sipu We Molamili. Meltene Altopa Nokopa Ka Naa Sipi.' Nimbu Mimi Sipu Kanopo Molamili Ungu Te

¹ „Ka-kongono naa tepa we molorumu ambomonga ambolangoma molemolomonga pulumu isipe:“^{*} „Mosisini ou ungu mane sirimumene olio naa nokopili.“ We kapola molangi.“ nimbe Kirasini olio wendo lsimu. Akumunge „Meltene altopa naa ambolopili; meltenga kendemande yemboma naa molopo, we mindi molamili.“ ningi tondolo munduku molangi.

² Nanga ungume paa piliengi! Na Pollone enondo nimbondo: Eno „Kirasinge yema, enonga kangi te ‘kopisiku wendo lindengi!‘ ningi liemo[†] Kirasini ‘yembomanga’ nimbe lipe tapondorumu ulumuni, eno wallolkolte kepe paa uluri manda naa temba.

³ Altopo yemando pali sumbi sipu nikiru: „Pulu Yemone na kanopa peanga kanopili kene, kangi te kopisindengi.“ ninge yema „Mosisini, ungu mane sirimumene pali nokomba. ‘Kangi te kopisiengi.’ nilimo ungu manemo pilku liku telemele yemane kanu ungu manema pali pilku tengе aulkemo akisinge.[‡]

⁴ Eno „Kirasinge Gallesia yembomanga yembo mare, ‘Pulu Yemone olio kanopalie olionga ulu pulu kerime siye kolopa, ‘konopu sumbi nimbe peli yemboma’ nimbe kanopili.’ ningi[§] „Mosisini, ungu mane sirimume^{*} pilku liku telemele yemboma Kirasi munduku siye kolko, yu-kinie telune

[†] 4:29: Kango Isimelene kango Aisake tepa kenjerimu temanemo Ou Pulu Pulu 21:9. [‡] 4:29:
Lipe Mundorumu Yema 13:50, 14:2-5,19, Ou Tesallonaika 2:14-16. [§] 4:30: Ou Pulu Pulu 21:10.
Ungu pulu te Jono 8:35. * 5:1: inie yakondo 4:31. [†] 5:2: bokumunge alsena anjokondo “18. katim skin”. [‡] 5:3: inie yakondo 3:10, Romo 2:25, Jemisi 2:10. [§] 5:4: inie yakondo 2:16, 3:11, Romo 3:20. * 5:4: 18 bokumunge alsena anjokondo “26. lo”.

moloringi aulkemo pipi siringi; Pulu Yemone yemboma we kondo kolemo ulumuni eno naa nokolemo.

⁵ Nalo ‘Mosisini ungu mane sirimumene manda naa lipe tapondomba.’ nilimolo yemboma, Mini Kake Telimuni ‘Sike’ nimbu tondolo mundupu pilimolo ulumu tondolo pupili.’ nilimomonga ‘pe yembo sumbi nilime sike molomolo.’ nimbu konopu sipu nokopo molemolo.[†]

⁶ Kirasi Yesusi kinie tapu topo molemolo kinie yemboma kangi te kopisilimele molo kangi te naa kopisilimele aku ulumene uluri naa telemo. ‘Yu sike olionga lipe tapondolimu.’ ningu, tondolo munduku pilkulie yemboma konopu mondolemele ulu kanumu mindi sike tondolo te pelemo.[‡]

⁷ ‘Mele kalolimu liemili.’ ningu, kere-kuru liku lkisiku kondoringi. § Pe kinié yembo nawene ombo eno ‘Kirasinge’, ungu sikemo pilku liku telemele aulkemo pipi silimoye?

⁸ Nawene eno kondi topa “Ungu sikemo munduku siye kolangi.” nimuye? Kinié eno konopuni pilimele ulu akumu ‘Nanga yemboma molangi waa.’ nimbe walsilimo ‘Pulu, Yemone* ‘Aku siku piliengi!’ naa nilimo.

⁹ ‘Pilieme! Ungu iko toko,
‘Pillawa akoli mele isi

pillawana mundukulie pillawa telemele kinie
isi paa wallo koltene pillawa awisili akolemo.’[†]

‘nilimele kanumu. Eno kondi tolemo ye kolo tolimu aku sipe telemo. Yu eno-kinie molemomonga eno awisili yunge ungumu lombili pulimela.’

¹⁰ ‘Nalo,’ eno sike tengen mele tondolo mundupu pilkiru. Awilimu kinie tapu topo molemolomonga yuni eno lipe tapondomba kinie nane ou ungu sikemo nimbu sirindu ungume ‘Sike.’ ningulie ‘ungu te lupe konopu kimbu naa singe.’ nimbu tondolo mundupu pilkiru. Ye tene eno tepa embambo sipe kondi tolemo akumu nawenje, na naa pilkiru nalo aku telemomonga sike mele kaloli kerimu limbe.

¹¹ Angokeme, ‘Pollone “Kangi te kopisiengi!” nilimo.’ nilimele mele sike aku sipu nane nilio liemo nambemune ‘Juda yembomane, na mindili silimeleye?’ ‘Aku sipu nilkenje na mindili silimele aulke te naa lelka.’ Aku sipu nilkenje ‘Kirasi, unjo perana, olionga nimbe kolondorunu mele nimbu silio, ungu akumu pilkulie ‘Juda yembomane, pilku keri pilku, na umbune te naa silimela.’[‡]

¹² ‘Kanu yemane eno ningu embambo siku “‘Pulu Yemonga yemboma molangi.’ ningu kangi te kopisiku wendo liengi.”’ nilimele yemane enonga kangi te kopisikulie enonga láka kamu tolemelanje papu.’ konopu lekero.

¹³ Nanga angokeme, Pulu Yemone ‘Ungu mane tene eno nokopa umbune te naa sipe eno naa ambolopili paa we molangi.’ sike ou nimbe eno mako torumu nalo pe enone ningendo: ‘Kapola, ungu mane tene olio naa nokolemo, we molemolo kene ou-we-konopumene§ ulu pilkimulu mele teamili.’ ningu ulu pulu kerime naa teangi. ‘Ungu mane tene olio naa nokolemo.’ ningu eno enono anjo yando konopu mondoko enono anjo yando liku tapondoko kongono tendangi.*

[†] 5:5: bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”, “45. stretpela man”. [‡] 5:6: Ou Korini 7:19.

§ 5:7: ungu pulu te Ou Korini 9:24-27 Ungumu*. * 5:8: inie yakondo 1:6,15. † 5:9: ungu pulu te Ou Korini 5:6*; bokumunge alsena anjokondo “49. yis” kananila. ‡ 5:11: Romo 9:32-33, Ou Korini 1:18,22-23. § 5:13: bokumunge alsena anjokondo “29. olpela bel”. * 5:13: Romo 6:1-2, Ou Pita 2:16.

14 Mosisini ungu mane sirimu pelemomanga pali ungu mane telumuni
lipe tere lemo, akumu isipe:
'Enono yu-mele-mele konopu mondoko,
enonga kangime enono kondo kolko nokolemele mele
aku sikula pulu lemo yemboma
konopu mondoko nokoko molangi.'
nimbe pelemo ungu manemo.[†]

15 Nalo enone enono anjo yando irinele teko mumindili kolko kerepale
ningu, aku teliku pungi liemo 'Aku temolomonga olio pali molopo
kenjimolo.' ningu, pilku kondoko molangi.

*5:16-26 Yemboma Pulu Yemonga Minimuni Ambolemo Kinie Telemele
Ulume Kinie, Ou-We-Konopumene Pilku Telemele Ulume Kinie, Kanu Ulu-
menga Ungu Te[‡]*

16-17 Akumunge nane enondo mane sipulie paa isipu nikiru: Enonga
ou-we-konopumene konopu mondolemele ulumene Mini 'Kake Teli,
mu topa manie mundumbela telemola; Minimuni ou-we-konopume topa
manie mundumbela telemola kene 'Mini 'konopune molemo, mone olio
ambolopili.' ningu molko, yunge ungume pilku, yuni "Teaa." nilimo mele
pilku liku teko molayo. Aku tekolie enonga ou-we-konopumene pilku
konopu mondoko telemele ulume altoko paa manda naa tengé. Élone
'Iyembomo na pilipe molopili.' ningu kere-kuru limbelemonga enone
'Teamili.' konopu lemele mele manda naa telemele kene 'Minimu olio
ambolopili.' ningu, yunge ungume mindi pilku liku teko molangi.

18 Nalo Minimuni eno ambolemo, yuni nilimo ungume pilku liku teko
molongi liemo 'Mosisini, ungu mane sirimumene eno ka sipe mindili sipe
naa nokolemo.[§]

19 We-konopu-oumene pilku ulu telemelema eno pilimele. Yembomane
we-konopu-oumene pilku ulu telemele ulume isipe:

Wa ulu kerinele teko,
ambo yema anjo yando kanoko konopu mondoko
'ulu te teamili.' ningu konopu kimbú siku,
amboma kinie yema kinie
ulu kerime mindi teliku andoko,
aku siku telemele ulume kinie;

20 'Imeleta olionga pulu yema.' ningu
akume anjiku popo toko kalko kuru koyoko,*

ala toko pindu toko,
'Yembo topo kondamili.' ningu meambu liku
tomo ambolko kuru koyoko telemele,

aku siku telemele ulume kinie;

yemboma kinie konopu keri panjiku,
opa pulue molko, irinele teko,

'Nanga melema nanu ambolambo. Yembo lupemane
naa liengi!' ningu paa ambolko kondoko,
mumindili kolko,

'Na mindi tepo kondopo, molopo kondolio.' konopu leko,
yembo lupemane telemele mele aliei kanoko keri kanoko

"Teko kenjikinu." ningu iri toko,

yemboma-kinie 'Kapola kapola naa molopo konopu
telune pupili naa molamili.' ningu sungu siku,

[†] 5:14: Mateyu 5:43*. [‡] 5:15: Romo 13:12-14. § 5:18: Romo 6:14, 8:14. * 5:20: bokumunge
alsena anjokondo "13. god giaman".

21 yembo lupema molemele mele kepe enonga melema
 yama mengo 'Eno malo.' konopu leko,
 aku siku telemele ulume kinie;
 no tondolo awisili nongo kekelepa toko,
 maku toko no tondoloma nongo kekelepa tokolie
 ungu kerime ningu konana kerime ningu
 ulu kerime teko molko,
 aku siku telemele ulume kinie.

Ulu keri lupe lupe telemelema we-konopu-oumene pilkulie telemele. Eno ou liepi-liepi torundu mele kelepo altopo liepi-liepi tokoro: aku siku teko molemele yemboma Pulu Yemo ye nomi kingi molopa nokolemo koleana[†] naa puku yunge melema naa linge.[‡]

22 Nalo Mini ,Kake Teli, muni konopune molopa ambolemo yembomane ulu telemelema isipe:

Yemboma konopu mondoko,
 konopu siku molko,
 konopu pe nipili taka liku molko,
 ólo áme topili molko,
 yemboma kondo kolko liku tapondoko,
 yembo melema molo tolemoma
 liku tapondoko melema siku,
 ulu sikema mindi sumbi siku teko,

23 yemboma-kinie kara naa puku
 andiki teko taka liku molko,
 'Ou-we-konopuni pilierindu mele paa naa pilimbo.'
 ningu munduku siye kolko taka liku molko,
 ulu peanga akume teko molemele. Ulu peanga aku sipema 'naa teangi.'
 nimbe ungu mane te paa naa pelemo.[§]

24 Yesusi Kirasinge yembo molemelemane enonga ou-we-konopume 'Kamu kolopa manie pupili.' ningu koronga unjo perana uku toko panjeringi kinie kanu konopumene waka lemo ulume kinie, konopu mondoko 'Paa teamili' nilimele ulume kinie, akume pali unjo perana uku toringila.* 'Unjo perana uku toko panjeringimunge kinié altoko ou-we-konopumene pilku ulu pulu keri akume tengen aulke te naa lemo.,'

25 Minimuni olio konde molopa kondoli ulu pulumu silimo kene yuni 'Teko molangi.' nilimo mele pilipu lipu tepo molamili.

26 Oliolio olionga imbime we lipu ola naa mundupu, olionga yembomanga te 'Mumindili kolopili.' nimbu anjo yando konopu naa lepo, yembo lupemanga melema kinie ulume kinie yama membo 'Eno malo!' nimbu konopu anjo yando naa teamili.

6

6:1-10 Kirasinge Ungu Manemo Pilipu Lipu Temolo Mele Ungu Te*

1 Angokeme, enonga angenu tene ulu pulu keri te temba kinie kanokolie eno ,Pulu Yemonga, Minimuni nilimo mele pilku liku molko kondolemele yembomane kanu yembomo 'Konopu alowa tepa altopa Pulu Yemo kinie kapola molopili.' ningu liku tapondongendo yu kondo kolko taka liku,

* 5:21: bokumunge alsena anjokondo "23. kingdom". † 5:21: Mako 7:20-23, Romo 1:26-31, Ou Korini 6:9-10, Epesasi 4:31, 5:5, Kollosi 3:8-10, Lipe Ora Sirimu 21:8, 22:15. § 5:23: Romo 5:1-5, Ou Korini 6:11, Pe Korini 6:6, Epesasi 4:2-3,32, 5:9, Kollosi 3:12-15, Pe Pita 1:5-8. * 5:24: Romo 6:6-7,11-12, Ou Pita 2:11. ** 6:: Jono 14:15, 15:12, Ou Korini 9:21, Jemisi 2:8.

liku tapondayo. Eno kepe yu mele mele 'Na aku sipe kondi ka temba kinie itekemo mele tembone naa tembone?' ningu pilkulie kanu yembo ulu keri te tembamo iri naa toko taka liku liku tapondayo.

² Kirasini ungu mane sipe "Teaa." nirimu[†] aka mele teamili.' ningu enone angenalinge umbune we wendo ombo pemba ulume eno pea mendayo.[‡]

³ Yembo tene yu imbi ola naa molemo kinie 'Na imbi ola molemo akumunge „nanga angenu naa lipu tapondombo.' konopu lemomo yu yuyu kolo topalié 'yunge imbi siké ola molemo.' nimbe koñopuni pilimo.

⁴ Aku sipe konopu lemba kapola naa temba kene yembomane yu mele mele konopu leko ulu telemelena manda manjiku apuruku 'Nane imu tepo kondokoro molo imu tepo kenjikiruye?' ningu eno enono yu mele mele piliengi! Yembo tene yuyu mindi kanopa pilipelie tepa kondombamanga 'Paa tekero.' nimbe manda kapi nimbe konopu simbe. Akumu peanga. Yunge kepe yembo lupemanga kepe telune tere lepa manda manjipe apurupe kanopalie 'Nanga peanga, enonga keri.' nimbe apurumbe akumu keri.[§]

⁵ Yemboma yu mele mele ulu telemelonga umbune wendo ombáma enono yu mele mele umbune menge kene ,aku siku teangi.*

⁶ Kirasinge, ungume mane sili yembo tengä ungumu pilku molemele yembomane kanu yembomo 'Lipu tapondamili.' ningu enonga mele peanga „nosilimele, ma moke teko yu siengi.[†]

⁷ 'Nane ungu nimbu konopu lepo ulu temboma Pulu Yemone naa kanomba.' ningu pilku enonga enono konopune kolo toko naa pilieyo. Yemboma Pulu Yemone naa pilipe naa kanomba tengä manda lopi naa teko, Pulu Yemo manda kolo toko naa singe kanumu. Yembomane ponienä mele-umbu mundulimelemanga mindi melema tolemo inie toko yando limele aku mele,[‡] yembomane telemelone mele yuni apurupe pilipelie mare tepa kenjipe mare tepa kondomba.

⁸ Mele keri tengä umbu ponienä panjilimelanje mele keri te wendo olka inie toko limela mele aku sipe yembo tene yunge ou-we-konopumuni § pilipe konopu sipe telemo yembomo aka telemomonga langi keri purulimo mele aku sipe kanu yembomo yu mini pali molopa kenjimbe. Yembo tene 'Pulu Yemonga, Minimuni nilimo mele konopu sipe pilipe lipe telemo yembomo aka telemomonga langi umbu peanga te mundulimo mele telemomonga Minimuni yu mini pali konde molopa kondopa mindi puli ulu pulumu simbe.*

⁹ Yembomane langi umbume panjikulie, 'Ombá.' ningu siye naa kolko taka liku nokoko molemele mele olio aka sипу ulu peangama temolondo siye naa kolamili. Langi umbu panjilimele kinie pe sike wendo ombo langi tolemo, liku nolemele mele olio ulu peangama temolondo tondolo mundupu tepo ou we siye naa kolopo molomulu liemo pe Pulu Yemone pilimbe walemo kinie sike yuni mele peangama simbe limolo.

[†] 6:2: Kirasinge ungu manemo nambolkanje? 'Akumu "Anjo yando konopu mondangi." nimbe ungu mane sirimu akumu.' konopu lemolo. Jono 14:15, 15:12 k na. Jemisi 2:8, inie yakondo 5:14, Mateyu 22:37-40, Jono Kumbi-Lepamo 4:21 kananila. Molo Kirasini we mane sirimu ungumenga palindu Pollone niriminje? [‡] 6:2: Romo 15:1-3. [§] 6:4: Mateyu 7:1, LLuku 6:37. * 6:5: akumu Romo 14:12, Pe Korini 5:10 kinie molemo melemondo nikimunje? Molo sumbi sipe mele nikimunje? [†] 6:6: Nambolka melemando niriminje? Akumunge ungu pulu te Pillipai 4:14-19 molemonje? [‡] 6:7: bokumunge alsena anjokondo "29. olpela bel". [§] 6:8: bokumunge alsena anjokondo "24. laip". * 6:8: Pe Korini 9:6-10, Jono 4:36-38.

10 Akumunge, yemboma lipu tapondomolo aulke te mona lemba kinie kanopolie eno pali lipu tapondamili. Nalo Kirasi ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilimele yemboma kumbi lepo lipu tapondamili.[†]

6:11-18 Kangikundu Ulume Telemele Ulumene Naa Lipe Tapondolemo; Kirasi Kolorumu Unjo Peramone Mindi Manda Yemboma Lipe Tapondolemo Kene Akumu Mindi Kapi Niemili Ungu Te

11 Kinié ipepámo nanu ya topo imbi paa awili tepo tokoro mele kanayo.[‡]

12 Yemane tondolo munduku ‘Kangi te kopisiee.’[§] nilimele ye kanumene ‘Juda yembomane, olio kanoko peanga kanangi.’ ningulie aku telemele. Eno pipili kolkolie ‘Kirasini sike ‘olionga nimbe, unjo perana ‘kolondorumu.’ nimbu tondolo mundupu pilimolo mele ‘Juda yembomane pilkulie, pilku keri pilku olio teko kenjiku mindili naa siengi.’ ningu aku telemele. We naa telemele.*

13 Kangi kopisilimele yemane kepe ‘Mosisini, ungu mane sirimume[†] naa pilku liku telemele nalo ‘Juda yembomane, olio temolo mele kanokolie olio kapi niengi.’ ningulie eno ‘Kirasinge Gallesia yemboma, ndo “Kangi te kopisiengi.” nilimele.

14 ‘Nalo, nane ‘Nanga imbi ola molopili.’ molo ‘Yembo tenga imbi ola molopili.’ molo ‘Ulu tenga imbi ola molopili.’ nimbulie paa kapi naa nimbo. Awili Yesusi Kirasi olionga nimbe kolondorumu unjo peramo mindi na konopu sipu kapi nimbu imbi lipu ola mundundumbo. Melte lupe paa molo! Yu unjo perana kolondorumu akumuni na ye kololimu méle moliomonga[‡] ma koleamanga ulumene na uluri manda naa telemo; ma kolea ulume kepe unjo perena kolopa pora sirimu none telemomonga naanu kanu ulume naa konopu mondopo moliola.[§]

15 ‘Juda yembomane, kangi te kopisilimele molo ‘yembo lupemané, kangi te naa kopisilimele akumu uluri molo.* ‘Pulu Yemone, ‘Olio yembo kondema molangi.’ nilimoaku ulumu mindi sike ulu te pelemo. ‘Aku ulumu mindi Pulu Yemone kanopalie yemboma kanopa imbi silimo.‘

16 Ya nikiru mele ‘Sike.’ ningu pilku liku telemele yemboma eno Pulu Yemonga ‘sike, Isirele yemboma molemele.[†] Kanu yemboma konopu pe nipili molangi; Pulu Yemone eno kondo kolopa, ou teko kenjeringi mele mundupe siye kolopa ‘Pundu tangi.’ naa nipili.

17 Unga te kamu niembo: Na Yesusinge ‘kongonomo andopo tenderindu-munge, na toringi makoma nanga kagine pelemo kene[‡] yembo tene na tepa kenjipe umbune te naa sipili.

18 Angokeme, olionga Awili Yesusi Kirasini[§] enonga minime we kondo kolopa molopili molangi. Aku sipe sike tepili.
‘Aku pea nikiru.‘

[†] **6:10:** Mateyu 25:31-46, Ipuru 13:1-3. [‡] **6:11:** ‘Polonga mongoselo keri lierimu, yu mimi sipe naa kanorumununge yuni pep topa sirimume yuyu kini naa torumu. Ye tene tondorumu.’ ningu pilimele. Molo ‘Paa kanoko piliengi!’ nimbe yuni yuyu 6:11-18 imbi awili tepa torumunje? Naa pilimolo. [§] **6:12:** bokumunge alsena anjokondo ‘18. katim skin’. ^{*} **6:12:** Ou Korini 1:17,31, 2:2. [†] **6:13:** bokumunge alsena anjokondo ‘26. lo’. [‡] **6:14:** inie yakondo 3:20; Romo 6:6. [§] **6:14:** Jemisi 4:4, Jono Kumbi Lepamo 2:15. ^{*} **6:15:** inie yakondo 3:28. [†] **6:16:** Isirelene kalopa Isimu Juda yembomando naa nirimu. Kirasinge yembomando nirimu; Romo 9:6-9, inie yakondo 3:29, 4:28-31. [‡] **6:17:** Lipe Mundoruru Yema 14:19, 16:22, Pe Korini 11:25. [§] **6:18:** 14 bokumunge alsena anjokondo ‘6. Bikpela’, ‘23. Krais’.

EPESASI Pollone EPESASI Yemboma Pepá Topa Sirimu Bokumu

Pollone I Pepá Topa Sirimumunge Ungu Pulu Mare

Pollo yuyu kinie yuni pepá topa sirimumenga ungu pulu mare inie yakondo gomo 714 molemo.

Pollone ipepámo topa Epesasi yemboma sipe mundorumu ungumu Epesasi inie 1:1, 3:1 molemo. 'Yu ka-ulkena pepa ipepámo torumunje (Epesasi 3:1, 4:1, 6:20). Aku liemo kolea awili Romo ka-ulkena pepalie topa mundorumunje,' ningu pilimele. (Akumunge ungu te Pillipai kumbi lepa gomo 990 kananila.)

Epesasi akumu kolea awili te. Koleamanga pikisamo gomo 648 molemo akune nomu kélona lierimu mele kanani. Kou-kongono kambani bisinete awisili akune teko, sipi awilime akune ongo pu-pou-pou teringi. "Olio nokolemo Pulu Ambomo" ningu popo toko kapi niringi kolo toli pulu ambo Dayana Atimasi akumu popo toringi ulke tembele te Epesasi angiliterimu. (Lipe Mundorumu Yema 19:23-28). Pollo akune pupe ponie yepoka mele molopa terimu temanemo Lipe Mundorumu Yema 19:1-20:1 molopa, Kirasinge Epesasi yembomanga tapu yema kinie teringi temanemo 20:17-21:1 molemo. Kirasinge Epesasi yembo talapemonga ungu te Lipe Ora Sirimu 2:1-7 molemola.

Kirasinge Epesasi yembomanga talapena umbune te pepili ipepámo naa torumu. We mele torumu. Pulu Yemone eno tepa kondolémo méle Pollone eno pepá topa nimbe sirimu ungu mare i sipe: "Kirasi yu yunge yembo talapemonga ye nomi nokolimu" nirimu. Aku talapena molkolie tengé mele nimbe sirimula. Ou eno pali Pulu Yemone mongo lipe simbe aulkena puringi. Wendo punge aulke te molo. Ulu peanga te naa teko molangi Pulu Yemone eno paa we kondo kolopalie aulke te akisinderimu. Pe kinié eno Juda yemboma kinie Juda yembo naa molemele yemboma kinie enonga pali Kirasi yu mindi aulkemo. Ulu te lupe tengemone uluri naa temba,aku sipe nirimula. Kirasinge yemboma ambolangoma mindi naa molko, yembo yume molonge mele nimbe sipe, eno ambo yema kinie, anupili lapali ambolangoma kinie, kongono nokoli yemboma kinie kongono tendeli yemboma kinie, eno teko molonge mele mane sirimula.

Ungu paa tondolo peanga te 1:3-14 molemo. 1:15-23, 3:14-21, 6:10-18, bokumunge alsena anjokondo "43. sios", aku ungume paa kananila.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

***Kolomongo Awili 1-3 KIRASINI OLIONGA NIMBE TENDERIMUMUNGE
PULU YEMONE 'OLIO YEMBO KONDEMA MOLANGI.' NIRIMU-NE MOLE-
MOLO UNGUMU***

1:1-2 Pollone Pep mo Tombando Ou Pulu Pulu Torumu Ungumu

¹ Na Pollo, Pulu Yemone na mako torumu-ne Kirasi Yesusini "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipe mundorumu yemo* molopolie ipepámo topo sikiru.

* **1:1:** bokumunge alsena anjokondo "1. aposel".

Eno Pulu Yemonga yembo kake telime kolea awili Epesasi molko, Yesusi Kirasi 'Sike' ningu tondolo munduku pilku ambolko molemele yemboma iepámó topo sikiru.

² Olionga Lapa Pulu Yemo kinie Awili Yesusi Kirasiselone eno we kondo kolkolo, 'Eno konopu pe nipili taka liku molangi.' niengili.

1:3-14 Kirasini Olionga Nimbe Tenderimumunge Pulu Yemone Mulu Koleana Olio Mele Peangama Silimo Ungu Te

³⁻⁴ 'Pulu Yemone, mulu maselo ou naatepili Kirasini pe olionga nimbe tendemba mele pilipelie olio 'yembo kake teli yembo mongo simbe ulu te naapeli yemboma molangi.' nimbe mako torumu kene[†] Pulu Yemo, olionga Awili Yesusi Kirasinge Lapamo, kapi nimbu imbi lipu ola mundundemili. Kirasini olionga nimbe tenderimu, olio-kinie tapu topa molemomonga Pulu Yemone olio sewe anjiye mulu koleana yando olionga konopume kinie minime kinie sewe anjiye 'tondolo pupe kapola pepili.' nimbe, mele peangama sipe mundorumu. 'Mulu maselo ou naatepili, olio konopu mondopalie'

⁵ olio mako topa 'Yesusi olio lipe tapondombamonga eno nanga ambolangoma tepo limbo.' nirimu. 'Konopu siembo kene aku teambo.' nimbe pilipe aku sipe nimbe panjerimu.

⁶ 'Pulu Yemone yunge Malo, pea konopu mondonrumumu[‡] olionga nimbe tenderimumunge olio-kinie tapu topa molemomonga Pulu Yemone olio olandopa we kondo kolopa we lipe tapondolemomonga Pulu Yemo yunge imbi lipu ola mundundupu yu kapi niemili.

⁷ Pulu Yemo we kondo kololi ulumu yu-kinie tenepea tepa pelemomone 'Yesusi, olionga nimbe yunge meme ondo lendepa kolorumu aku mememone olionga ulu pulu kerime 'kamu manie pupili.' nimbe akume siye kolopa, ka sipe ambolorumu aulkena wendo lipe 'We kapola molangi.' nirimu-ne[§] aku sipu molemolo.

⁸ 'Pulu Yemone yunge we kondo kololi ulu peangamone olio aku sipe lipe tapondopa, olio pilipe konginjelimu kinie ulume pilipe apurolu ulu pulumu kinie awisili toyá topa sirimu-ne 'aku sipu molemolo.'

⁹ 'Mulu maselo ou naa tepili, Kirasini olionga nimbe tendembamonga Pulu Yemone olio-kinie konopu sipe temba mele nimbe panjerimumu lopi tepe perimu* nalo pe kinié olio nimbe para sirimu.

¹⁰ Ulu lupe lupema ou wendo ombá kinie 'Wendo ombá.' nimbe panjerimu ulumu wendo ombá walemo pilipelie 'Wendo opili.' nimbé. 'Ulu wendo opili.' nimbé ou lopi tepe perimu akumu i sipe: 'Mulu maselo terimu melema kinie yandopa melema pali aku melemanga pali ye tengalatopa lipe tere lepa liepili. Kirasi kanu melemanga pali nokoli yemo molopili.' nimbé.[†]

¹¹ Yuyu konopuni pilipe melema kinie ulume pali mako topa 'Nanga kongono tendangi.' nimbe ou nimbe panjerimu Pulu Yemone olio 'Juda yemboma'[‡] kanu ye Kirasimuni olionga nimbe tendemba mele pilipelie

* 1:3-4: inie anjokondo 5:27, Ou-Pita 1:15-16. † 1:6: Jono 3:16. § 1:7: 14, 4:30 Giriki ungune telumu. Pisini ungune 1:7 "baim bek" molopa, 1:14, 4:30 "kisim bek" molemo. Bokumunge alsena anjokondo "3. baim bek". * 1:9: inie anjokondo 3:3-6,9, Romo 16:25, Ou-Korini 2:1, 4:1, Kollosi 1:26, 4:3. † 1:10: Jono 1:3, Kollosi 1:16-20. ‡ 1:11: pala , akune torumulungunge pulumu i-sipe: Pollone we ungumenga "olio" nirimu akumu yu kinie Kirasinge Epesasi yembondo lipe tere lepa nirimu. Nalo ya 1:11-12 akune pilipe konginjeli peli yembo awisilini pilkulie 'Kanu ungune "ou-pulu-pulu pilieringi yemboma" nirimu akumunge yuni yu kinie yunge Juda yembomando nirimu.' ningu pilimele.

mulu maselo ou naa tepili, 'Nanga yemboma molangi.' nimbe mako torumu.

¹² Olio Juda yemboma, ou pulu pulu, 'Pulu Yemone 'olio nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.' nimbe mako torumu ye nomi, Kirasimu[§] sike ombá.' nimbu nokopo molorumulu yembomane temolo ulume 'we yembomane kanokolie Pulu Yemo paa ye awili tondolo olandopa pupe tondolo pa telimu kanoko yu kapi niengi.' nimbe 'Pulu Yemone aku sipe olio mako topa 'Nanga yemboma molangi.' nirimu..

¹³ Eno Juda yembo naa molemele yembo talape lupema, kepe iungu sikemo pilku lsingi kinie Kirasinge yemboma moloringila. Kanu ungumu Kirasini enonga nimbe tenderimumuni Pulu Yemone eno lipe tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo lipe, yu-kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondoru ungumu. Kirasini enonga nimbe tenderimu mele 'Sike.' ningu tondolo munduku pilieringimunge "Olio sike Pulu Yemonga yemboma molemolo." ningu kanangi.' nimbe "Simbo." nimbe, nimbe panjerimu Mini Kake Telimu sirimu lsingi.*

¹⁴ Mini Kake Teli lsimulu akumunge Pulu Yemone olio 'pe monge mele simbo' nimbe panjerimu mele peangama yunge yemboma sike simbendo lipe ora silimo.[†] 'Pe sike simbe limolo.' nimbu pilipulie 'Pulu Yemone olio yunge yemboma kamu limbe kinie kurumenga nomi, Setenenga ulu keri tene olio altopa manda naa ambolomba. Kapola molomolo.'[‡] nimbu pilimolo. Olionga nimbe aku tendemba kinie kanopolie 'olio yu kapi niemili.' nimbe tendemba kene yunge imbiwu sike lipu ola mundundupu yu kapi niemili.

1:15-23 Pollone Epesasi Yembomanga Nindipe Pulu Yemo Ange Nimbe 'Pulu Yemone Sewe Anjepili.' Nimbe Mawa Tenderimu Ungumu

¹⁵ Akumunge eno Awili Yesusi 'Sike' ningu tondolo munduku pilku[§] Pulu Yemonga yemboma pali konopu mondoolemele mele ou pulu pulu pilierindu kinie yandopa kinié kepe

¹⁶ eno aku telemelomonga Pulu Yemondo alieli "Ange" nimbu, nane Pulu Yemo kinie ungu nimbu molopolie enonga mawa tendelio.

¹⁷ Olionga Awili Yesusi Kirasinge Pulu Yemo, yu tondolo pa telimu pelemo Lapamo, nane alieli yu mawa tepolie 'Enone yu molemo mele paa olandopa olandopa piliengi kene pilipe konginjelimu kinie ungumenga ungu pulumu pilipe nimbe para silimo tondolomo kinie pelemo Minimu eno sipili.' nimbu mawa tendelio.

¹⁸⁻¹⁹ 'Enonga konopuni yunge ungumenga pulumu paa piliengi!' nimbu yu-kinie enonga mawa tendefiola. Yuni 'Eno mele peangama simbo. Eno molko kondonge.' nimbe, nimbe panjerimu melema nokoko molemele akume kinie, 'Nanga yemboma monge mele paa peangama simbo.' nirimume kinie, 'Yu sike' nimbu tondolo mundupu pilimolo yemboma yuni lipe tapondolemo tondolo paa olandopa olandopa pelemomo kinie, 'mona liepili paa piliengi!' nimbuaku 'sipu yu-kinie enonga mawa tendefiola. Kanu tondolomo olione manda naa manda manjilimolo tondolomo. Pulu Yemonga tondolo olandopa pelemo akumuni kongono tondolo mundupe telemo akumuni

²⁰ Kirasi kolorumu kinie Pulu Yemo yunge Lapane yu topa maknjindipe yu 'imbi ola molopili.' nimbe, mulu koleana 'olando lipe 'Melema pea

§ 1:12: bokumunge alsena anjokondo "23. Krais". * 1:13: inie anjokondo 4:30. † 1:14: Romo 8:23. ‡ 1:14: inie yakondo 1:7, 1:7*. § 1:15: 13,19 bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

nokopo molambili.' nimbe, yunge ki umbukundu 'molopili.' nimbe lipe mondorumu.*

²¹ Melema nokongendo tondolo pelemo kurume kinie, mulu koleana yembo namba molemo yembo awilime kinie, imbi paa olandopa molopa mele awisili nokolemelema kinie, enge nilime kinie,[†] pali, akume kinié molemelema kepe pe mulu ma pora nimbé kinie imbi molomba yemboma kepe, Pulu Yemone[‡] yu kanu yembo awilimenga pali ye paa olandopamo lipe mondorumu.[§]

²² Pulu Yemone 'Kirasi, yu melemanga pali olandopa molopili. Melema pali yunge kimbumuni kambilipe molopili.' nirimu. Aku nirimumunge Kirasi yunge yembo talapemonga[§] yu ye awili olandopamo molemola.

²³ Kirasinge yembo talapemo yunge kangimu, yu kangimunge pengemo.* Yunge yembo talape molemelena yu pupe molopa tenegepea telemo. Yu yunge yembo talape molemelema pali yu pupe molopa kapola tendelemo, yunge yembo talapemanga pali Kirasi yu liku kapola tendelemele. Kirasi kinie yunge yembo talapemo kinie eno lipe tere lepa yembo telumu mele molemele.

2

2:1-10 Olio Yembo Kololime Pulu Yemone 'Kirasi Kinie Pea Konde Molangi' Nirimu Ungu Te

¹ Eno 'Juda yembo naa molemelema', eno teko kenjeringi ulume kinie, ulu pulu kerime kinie, perimumunge eno ou yembo kololime moloringi.*

² Kanu walemanga ya ma koleamanga ulu pulu kerime mindi teko, kurume nokolemo yemo mindi lombili puku pilku moloringi. Kinié yembo mare Pulu Yemonga ungumu liku su siku naa pilimele yemboma kanu kurumenga ye nomimuni tondolo mundupe nokopa enonga konopune molemo.

³ Kanu yemboma kinié molemele mele ou olio yemboma pali telune molopo, ou-konopu keri pelimene waka koloringi ulu pulu kerime mindi pilipu tepo, kanu konopumene kinie kangimene kinie konopu mondoko 'teamili.' niringi mele[†] mindi pilipu lombili pupu tepo molorumulu. Ou we yemboma kinie aku sipu molorumulu mele 'we molemelanje, Pulu Yemone we yemboma 'Mindili nongo pundu tangi.' nimbé mele oliondo pea papu nilke.

⁴⁻⁵ Sike olio tepo kenjerimulumunge yembo kololime molorumulu nalo Pulu Yemone 'olio Kirasi kinie pea altoko konde molangi' nirimu. Tepo kenjerimulumunge Pulu Yemone "pundu taa." nilke nalo paa we kondo kololi ulumu pelemo Pulu Yemone olio paa konopu mondopalie[‡] 'olio Kirasi kinie pea altoko konde molangi.' nirimu.[§] Pulu Yemonga we kondo kololi ulumuni mindi olio lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe yu-kinie pea konde molomolo aulkena lipe mondorumu.*

⁶ Yesusi Kirasini olionga nimbe tenderimumuni olio yunge yemboma molemolomonga Pulu Yemone Kirasi topa makinjinderimu kinie olio kinie pea topa makinjindipelie Pulu Yemo nokolemo mulu koleana yu

* **1:20:** Ou-Pita 3:22. † **1:21:** inie anjokondo 3:10, 6:12. ‡ **1:21:** Kollosi 1:15-17, 2:10,15. § **1:22:** bokumunge alsena anjokondo "43. sios". * **1:23:** inie anjokondo 4:15-16; ungu pulu te Ou-Korini 11:3*. * **2:1:** Kollosi 2:13. † **2:3:** bokumunge alsena anjokondo "29. olpela bel". ‡ **2:4-5:** Jono 3:16. § **2:4-5:** Romo 6:1-10. * **2:4-5:** bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek".

molopa melema nokolemo polona 'Kirasi kinie pea molangi.' nimbe lipe mendorumu.

⁷ 'Pe pe kepe yembo molongema na ,Pulu Yemo, yemboma na-kinie paa olandopa olandopa we kondo kololi ulumu pelemo mele pilengi lipu ora siembo.' nimbe Pulu Yemone olio aku sipe Kirasi Yesusini olionga nimbe tenderimumunge kondo kolopa tepa kondorumu.

⁸ ,Kirasi enonga nimbe tenderimu mele , 'Sike' ningu tondolo munduku pilieringimunge[†] Pulu Yemonga we kondo kololimuni eno lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe yu-kinie pea molko kondonge aulkena lipe mendorumu. Aku ulumu eno enono naa teringi, Pulu Yemone eno we sirimi.

⁹ Aku ulumu enone kongono teringimunge mele kalolimu naa lsingi. Akumunge iulumu limo yembo tene , 'Nanga kongono tendumunge iulumu likiru.' nimbe, yunge imbi yuyu manda lipe ola naa mundumbe.[‡]

¹⁰ Olio molemolo mele Pulu Yemone tenderimu-ne molemolo kanumu. ,Olio oliolio ulu te terimulumunge molo., Kirasi Yesusini olionga nimbe tenderimumuni Pulu Yemone olio yembo kondema tepa mimi terimu. Olio ulu peangama Pulu Yemone koronga-ou 'teangi.' nimbe, nimbe panjerimu mele 'teangi' nimbe olio 'aku siku yembo kondema molangi.' nirimu.[§]

2:11-22 'Juda Yemboma Kinie Yembo Lupema Kinie Pali Pulu Yemonga Yembo Talape Telumu Molangi.' Nimbe Kirasini Lipe Tere Lenderimu Ungu Te

¹¹ Akumunge, Epesasi yemboma eno altoko ulu te konopuni pilengi! Eno Juda yembomane naa meringi. Juda yemboma naa moloringimunge eno imbi leko "kangi kopiseli yemboma" nilimele yembomane enondo "kangi naa kopiseli yemboma" niringi.* (Aku ulumu yemane eno enono kangikundu teringi ulumu mindi.) Akumu kinié altoko pilengi!

¹² Ou aku siku moloringi walemanga eno Kirasi kinie pea telune naa molko yu-mele-mele moloringi mele kinié altoko piliee. Aku walemanga eno Isirele yembo talapena sukundu onge aulke te naa lierimu, Pulu Yemone "yunge yemboma kinie tembo." nimbe, nimbe panjipe mi lierimu ungu akumu[†] eno-kinie naa perimula. Enonga ulu peanga te 'pe wendo ombá.' ningi konopu siku nokoko molonge ulu pulu te naa pepa, ya ma koleana Pulu Yemonga imbi pilku yu-kinie tapu toko molonge aulke te naa perimu mele kinié piliee.

¹³ Nalo kinié eno ou walse Pulu Yemo kinie sulu teko moloringi yemboma Kirasi yunge meme ondo lenderimumuni Kirasi Yesusi yuni eno-kinie tapu topa molopa 'eno Pulu Yemo kinie nondoko molangi.' nimbe lipe tere lenderimu, yu-kinie telune molemelle.[‡]

¹⁴ Kapola kapola molomolo ulu pulumu Kirasi yu-kinie pelemo yemo yuni Juda yemboma kinie eno we yembo lupema kinie opa pulue molorumulu ulu pulumu topa manie mundupe, anjo yando konopu keri panjerimulu palamo akundupelie 'yembo talape talo tere leko talape telumu molangi.' nirimu.

¹⁵ ,Pulu Yemone Mosisi, ungu mane sirimume[§] kinie, aku ungu mane sipelie "Teaa." nirimu ungume kinie, ungu manemanga sukundu perimu ungume kinie, pali yunge kangimuni terimu ulumuni 'kamu manie pupili

[†] 2:8: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". [‡] 2:9: Romo 4:4, 11:6.

[§] 2:10: Taitasi 2:14.

* 2:11: bokumunge alsena anjokondo "2. arapela lain", "18. katim skin".

[†] 2:12: bokumunge

alsena anjokondo "22. kontrak". [‡] 2:13: inie anjokondo 2:17, Kollosi 1:20.

[§] 2:15: bokumunge

alsena anjokondo "26. lo".

altopa uluri naa tepili.' nirimungunge kanu palamo akundorumu. Yuni 'molangi' nimbe pilipe aku terimu mele isipe: 'Eno yembo talape talo nanga yembo talape telumu molangi.' nimbe lipé tere lenderimulá. 'Aku siku molkolie eno konopu telune pupili kapola kapola molangi.' nimbeline aku sipe terimula.*

¹⁶ Yu unjo perana kolorumumuni kanu yembo talape talo ou opa pulue moloringime 'kamu kalu telumu molko, Pulu Yemonga yemboma molangi.' nimbe lipé tere lenderimu. Yu unjo perana kolorumumuni ou opa pulue moloringi ulumu topa manie mundorumu.

¹⁷ Eno 'Juda yembo naa molko, Pulu Yemo kinie sulu teko moloringi yemboma kinie, 'Juda yembo, Pulu Yemo kinie nondoko moloringi yemboma kinie Kirasi ombo eno pali temane peanga te topa sipelie nimbendo: "Eno konopu telune pupili kapola kapola molonge aulkemo akisindendu." nirimu.

¹⁸ Yuni yembomanga nimbe tenderimumuni olío 'Juda yemboma kinie we yembo lupema kinie, pali Mini telumuni lipé tapondopa aulke akisindilimomonga Lapa molemona nondopo manda pulimolo.

2:19-22 Olio Kirasinge Yemboma Pulu Yemonga Ulkemo Molemolo Ungu Te†

¹⁹ 'Aku tenderimu-ne aku sипу molemolo, akumunge kinié eno yembo mare ma naa lepa yembo ombo angilieli yemboma mele naa molemele. Eno Pulu Yemonga 'Juda, yemboma kinie talape telumu molko, Pulu Yemonga yembo talape sikemo molko,

²⁰ 'Pulu Yemo molemo ulkemo mele molemele.,' Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yema kinie,‡ Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipé mundorumu yema kinie,§ kanu yema kanu ulkemonga pongama; Kirasi Yesusi yu kanu ulkemonga simumu.

²¹ Ulke simumuni pele kokeyama ingi sipe ambolemo kinie ulkemo tondolo pupe angilimo, aku ulke simumū Kirasi yu. Pulu Yemone ulkemo pele kokeya tepe molemo,aku ulkemo kamu takomba kinie Awilimu yunge ulke kake telimu angilimbe.

²² Eno 'Kirasiini tenderimumunge, yu-kinie tapu toko molemele yemboma kepe 'Pulu Yemone, lipé tere lendepa Pulu Yemo yunge ulkemo takolemo,aku ulkena Pulu Yemonga Minimu molemo,akumu Pulu Yemo molemo.

3

3:1-13 Pollo Yembo Talape Lupemanga Ungu Nimbe Sili Yemo Molorumu Mele Ungu Te

¹ 'Kirasiini 'yembo lupema kinie Juda yemboma kinie pea Pulu Yemonga yemboma molangi.' nimbe aku sipe yembo talape talo lipé tere lierimu,* akumunge na Pollo 'Pulu Yemo kinie ungu nimbu enonga mawa tendelio.' Eno we yembo lupema lipu tapondoliomonga na ka ulkena peli yemo molopolie, † enonga mawa tendelio.,†

* ^{2:15:} inie anjokondo 3:6, Ou-Korini 12:13, Gallesia 3:28. † ^{2:18:} ungu pulu te Ou-Korini 3:16-17*

‡ ^{2:20:} bokumunge alsena anjokondo "35. profet". § ^{2:20:} bokumunge alsena anjokondo "1. aposel". * ^{3:1:} Yakondo kolomongo awili 2 akumungenje. † ^{3:1:} Pollone ungu te nimbé tepalie, pe aku ungumu mundupe siye kolopa ungu te lupe konopuni pilipelie ya 3:2-13 molemo mele pep topa nimbeline, pe kelepa inie 3:1 tomba terimu ungumu inie anjokondo 3:14 kamu torumu.

² „Ungu te ou pilkirumu niembo:‡

‘Pulu Yemone na-kinie eno-kinie terimu mele pilieringi.’ konopu lekero. Akumu isipe: Pulu Yemone eno we kondo kolorumumunge lipo tapondomba mele ‘Kamu piliengi’ nimbe na mako torumu.

³ Akumu Pulu Yemone ulu temba mele ou lopi terimu akumu na nimbe para sirimu.§ akumu ou wallo-kolte pepá topo nimbu sindu kanumu.*

⁴ I pepá tokoromo kanokolie pilinge kinie Pulu Yemone temba mele lopi tepe perimumu Kirasini terimumunge mona lierimu pilio mele pilinge.

⁵ Ulu temba lopi tepe perimu kanumu† ou moloringi yemboma kepe yandopa yandopa moloringi yemboma kepe nimbe para naa sirimu. ‘Yembo mare mindi wallo-kolte nimbe para sirimu., Kinié mindi Yesusini ‘Nanga kongonomo tende-paa.’ nimbe lipo mundorumu yema kinie, Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilku yemboma ningu silimele yemboma kinie,‡ yunge yembo kake teli aku yemboma ‚mindi, Pulu Yemonga Minimuni nimbe para silimo.

⁶ Kanu ulu ou lopi terimu kinié para lemomo isipe: Kirasi Yesusini yembomanga nimbe tenderimumuni temane peangamo pelemo akumuni we yembo lupem‡ kinie ‚olio Juda yemboma, kinie lipo tere lendepa ‘kalu telumu molangi.’ nimbe, Pulu Yemone ‘yemboma-kinie tembo’ nimbe panjerimu mele ‚Juda yemboma kinie we yemboma kinie, pali telemola.

⁷ Pulu Yemone we kondo kolopa yuni yuyu ‘na temane peangamo andopo topo siembo.’ nimbe mako topa, ‘aku kongonomo teambo,’ nimbe tondolomo na sirimu.*

⁸ Pulu Yemonga yembo molemelemanga pali na paa maniendopa molio,† nalo Pulu Yemone na we kondo kolopalie kongono isipe mele sirimu: “Juda yembo naa molemele yemboma temane peangamō toko siliku andou.” nirimu.‡ Aku temane peangamo Kirasinge mele peanga, olione manda naapurupu pilipu kambu manda naa tolemolo melema.§

⁹ Mulu maselo ou naa tepili yuyu molopalie Pulu Yemone “‘Tembo.’ nimbe panjerimu ulumu kamu temba mele ‘yemboma pali piliengi’ ningu temane peangamo toko siliku andou.” nirimu. Mulu ma melema pali terimu Pulu Yemone ‘Pe tembo.’ nimbe panjerimu mele koronga-ou yuyu pilipe yu-kinie lopi tepe perimu mele pe yembo te naa pilierimu kanumu kinié nando “Yemboma piliengi ningu sindi-pou.” nirimu.

¹⁰ ‘Aku ungumu Kirasinge yembo talapemo* pilinge kinie melema nokongendo tondolo pelemo kuru mulune molemelema kinie, mulu koleana yembo namba molemo yembo awilime kinie, aku yembo tondolo awisili pelemomane† Pulu Yemonga pilipe konginjeli lupe lupe pelemoma pilinge kene.’ nimbe ‚nando “aku temane peangamo ningu siliku andou.” nirimu.‡

¹¹ Pulu Yemone ‚aku sipe terimumu, mulu ma ou naa tepili paa koronga ou “Tembo.” nimbe panjerimu mele olionga Awili Kirasi Yesusini terimumunge ‘kamu wendo opili.’ nimbe Pulu Yemone aku sipe terimu.

¹² ‚Kirasi, yu olionga nimbe tenderimumu ‘Sike.’ nimbu tondolo mundupu pilipu‡ yu-kinie tapu topo molopolie, olio Pulu Yemo kinie pupu

‡ **3:2:** inie yakondo 1:9-10 kanani. § **3:3:** Gallesia 1:12. * **3:3:** inie yakondo 1:9-10nje. † **3:5:** selo Romo 16:25-27, Kollosi 1:26-27, 2:2. ‡ **3:5:** bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”, “35. profet”. § **3:6:** 1,8 bokumunge alsena anjokondo “2. arapela lain”. * **3:7:** inie anjokondo 4:7. † **3:8:** Ou-Korini 15:9, Ou-Timoti 1:15. ‡ **3:8:** Lipe Mundorumu Yema 9:15, 22:21, 26:16-18, Gallesia 1:15, 2:8. § **3:8:** inie anjokondo 3:16 kananila. * **3:10:** 21 bokumunge alsena anjokondo “43. sios”. † **3:10:** ungu pulu te inie yakondo 1:21*. ‡ **3:12:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”.

ungu nimolondo pipili naa kolopo sumbi sipu manda pulimolo. Kirasi yu olio Pulu Yemo molemona pulimolo aulkemo,§ akumunge yu molemona pulomo telemolo kinie meltene olio pipi naa simbe.

¹³ Akumunge nane eno mawa tepolie nimbondo: Na eno lipu tapon-dombondo mindili nombo molio mele konopu awisili naa liku mundukulie 'Sike' ningu tondolo munduku pilku molemele mele pange naa tepili. Na mindili nolio ulumuni Pulu Yemo kinie pea tapu toko molemele mele lipe tapondolemomonga ,konopu siku molangi.*

3:14-21 Pollone Pulu Yemo Kinie Ungu Nimbe Epesasi Yembomanga Mawa Tenderimu Ungu Te

¹⁴ Ou nimbo tendu akumu kinié ya kamu nikiru.,† Pulu Yemone Juda yembo talapemo kepe we yembo lupema kepe olio pali "Tembo." nimbe panjerimu mele kinié telemo ulumu pilipulie, akumunge na 'Olionga Lapamo 'kinie ungu nimbu enonga mawa tendambo.' nimbu, yunge kumbikerena koporongo langolio.

¹⁵ Pulu Yemonga yembo talape akumu mulu koleana sukundu molemelema kinie, ya ma koleana molemoloma kinie, pali 'Yembo talape telumu.' nimbe yuni enonga imbi simbe. Mulu koleana yemboma kinie, ma koleana yemboma kinie, anjo yando "lapa" nilimele kanumu Pulu Yemo melemanga pali lapa molemomonga pilku imbi "Lapa" ningu pilkulie akula nilimele.‡

¹⁶ Nane 'Lapamo-kinie ungu niembo.' nimbu yu molemona koporongo langopolie, yu-kinie ungu nimbu mawa tepolie nimbondo: 'Yunge mele paa peanga nosilimomanga 'Enonga konopume enge nipili.' nimbe yunge tondolomo eno sipili.' nimbu mawa tekero. Aku tondolomo yunge Minimu 'eno kinie molopalie eno tondolo, silimo kanumu.

¹⁷ Eno 'Kirasi sike.' ningu tondolo munduku pilingemonga Kirasi yu enonga konopumenga 'yunge ulkemo'§ nimbe kamu-kumu molopili.' nimbu aku sipula enonga mawa tendelio. 'Unjo te ,tondolo mundupe angilimbendo, yunge pulkiromo mana manie pulimo mele*' eno aku siku konopu mondoli ulu pulumunge sukundu molko tondolo pupili molangi.' nimbu mawa tendeliola.)

¹⁸ Aku siku molkolie Kirasini olio pali konopu mondoleso mele paa manda manjiku pilku kondonge tondolomo Pulu Yemonga yemboma pali kinie eno kinie pea pepili. Kirasini olio pali konopu mondoleso akumu paa sulu tepa pupe paa pera topa paa olando sipe pupe paa maniendo sipe pulimo mele pilinge tondolomo eno kinie pepili.

¹⁹ 'Pulu Yemo yunge ulu pulu peanga nosiipe silimoma enonga konopumengaaku ulume pali tengapea tepe pepili.' nimbu 'kanu Kirasini konopu mondoleso ulu pulumu enone piliengi!' nimbu enonga mawa tendeliola. Aku Kirasini konopu mondoleso ulumu we konopuni mindi manda apurupu pilimolo aulké te naa lemo.

²⁰⁻²¹ Akumunge 'Pulu Yemonga imbimu paa olandopa molopa mindi pupili.' niemili. Pulu Yemo yunge tondolomone olionga konopumenga

§ 3:12: Jono 14:6. * 3:13: inie anjokondo 6:21. † 3:14: lungu pulu polopa nikimu ungumunge pulumu inie yakondo 3:1* nimbe silimo. ‡ 3:15: Ya molemo ungumu Giriki ungune toringi mele sumbi sipu manda naa tolemolo. Ingillisi ungune kepe Pisini ungune kepe kapola naa molemo. Nambemune, Giriki ungune "yembo manga-pupu" ningendo ungu nilimele ungumu kinie ungu "lapa" kinie aku unguselonga ungu pulumu telumu. Giriki ungune 'lapa' ningendo 'patera' ningu, 'manga pupu' ningendo 'pateria' niringi. § 3:17: inie yakondo 2:22. * 3:17: Kollosi 2:7.

kongono telemomonga olione mawa temolo ulume kinie ‘Teambo.’ molo ‘Aku sипу molambo.’ molo aku sипу ulu lupe konopuni pilimolo mele ulume pali yuni yunge tondolomone paa olandopa мanda temba yemo molemo, ‘akumunge, Kirasinge yembo talapena sukundu molopo Kirasi Yesusi pea olio tapu topo molemolo yembomane kanu kongono telemo Pulu Yemonga imbi’ ‘pe pe kepe paa kamu-kumu paa olandopa molopa pupili.’ nimbu yu kapi nimbu imbi lipu ola mundundemili. Aku sipe tepili.

4

Kolomongo Awili 4-6 POLLONE ‘OLIO KIRASINGE YEMBOMA YUNGE KANGIMU MOLOPOLIE PULU YEMONE “TEAA.” NILIMO UNGUME MINDI PILIPU LIPU TEAMILI.’ NIRIMU UNGU TE

4:1-16 Olio Kirasinge Yemboma Molopolie Yu-Kinie Yembo Kangi Telumu Molemolo Ungu Te

¹ Akumunge,* na Awilimunge kongono terindumunge ka ulkena pepo molio yemo,[†] nane tondolo mundupu eno ungu mane sipulie nimbondo: Pulu Yemone enondo ‘Eno nanga yemboma molko naнga kongonomo tendangi wangi.’ nimbe mako torumu-ne ongo yunge yemboma moloringi mele molemele kene yuni kanopa peanga kanolemo ulume teko molayo.

² Alieli ‘Nanga imbi ola naa molopili.’ ningu molko, yemboma-kinie kara naa puku andiki teko taka liku molko, yembomane eno yando teko kenjingue kinie anjo enone konopu mondoko pundu naa toko we siye kolko konopu awisili liku naa mundeyo.[‡]

³ ‘Olio Kirasinge yembo talape telumu molemolo yemboma konopu telune pupili taka lipu molamill.’ ningu ‘Konopu telune pupili.’ nilimo Minimuni eno ‘Ambolopili.’ ningu molayo.

⁴ ‘Pulu Yemone, oliondo ‘Yunge yemboma molangi waa.’ nirimumunge ‘kolea peangana pupu molomolo.’ nimbu konopu sипу nokopo molemolo ulu telumu mindi, aku sипela olio yembo kangi telumu mele molemolo; § Mini Kake Teli olionga konopumenga molemomo telumula;

⁵ olionga Awilimu telumula; tondolo mundupe pilieli ulumu telumula; no lili ulu pulumu telumula;

⁶ olionga pali Lapa Pulu Yemo telumula. Yu olio Kirasinge yembomanga pali olandopa molemo; yu olio molemolomanga pali suku-singine molemo; yu olionga pali konopumenga molemo.

⁷ Pulu Yemo we kondo kololimunge Kirasini olio tepo molomolo tondoloma moke tepa olio telu telu nimbe awili tepa we sirimu.*

⁸ Pulu Yemonga bokune aku sipe nilimo kanumu. Yuni nimbendo:

“Yu paa mulune olandopa pumbe pupelie
yunge opa puluema topa mundupe
yembo awisili ka sipe meli pupelie
ya mana yunge yemboma melema we sirimu.”
nimbu.[†]

⁹ Yu ‘olandopa purumu’ nirimu akumu olando purumumunge lipe ora sirimuye? Molo. Ou yu paa mana maniendo purumumunge lipe ora sirimu.[‡]

¹⁰ Ye mulune paa olandopa purumu ye kanumu ou mana maniendo purumu yemo. ‘Mulu ma koleamanga pali molambo.’ nimbe aku terimu.

* **4:1:** inie yakondo 2:11-22 akumungenje. † **4:1:** inie yakondo 3:1. ‡ **4:2:** Kollosi 3:12-13a,14,15b. § **4:4:** ungu pulu te Ou-Korini 10:17*. * **4:7:** inie yakondo 3:7. † **4:8:** Konana 68:18. ‡ **4:9:** Ou-Pita 3:19.

¹¹ Kanu yemone mindi ‚mana, yemboma tondoloma moke tepa we sirimu. Yembo mare ‚Nanga kongonomo tende-paa.’ nimbe lipe mundumbendo eno aku kongonomo tenge tondoloma sipe, mare mako topa yuni ungu umbu tondombama pilku yemboma ningu singe tondoloma sipe,[§] mare mako topa temane peangamo toko siliku andonge tondolomo sipe, mare Kirasinge yembo talapemanga tapu yema molko ‚Pulu Yemone kanopa peanga kanomba mele, mane singema mako topa aku tenge tondolomo sirimu.*

¹² Kirasini ‚Nanga yembo talapemo nanga kangimu enge nimbe molopa kondopili kene Pulu Yemonga yemboma pali Kirasinge kendemande kongonomo teko molangi.’ nimbe aku sipe tondoloma yunge yemboma moke tepa we sirimu.

¹³ Olio ‚yunge yemboma, ‚Sike’ nimbu tondolo mundupu pilimolomonga[†] konopu telune pupili molopo, Pulu Yemonga Malone[‡] konopuni pilipe molemo mele olio pali telu sipu pilipu kondopo, umbu konopu enge nimbe pepili mololipu pupu, kamu Kirasi molemo mele olio umbu konopu pepili molamili.’ nimbe aku terimu.

¹⁴ Aku sipu tepo molomolo kinie ambolango kangama konopu naa pepili molemele mele naa molomolo. Nomune poporome topa sipi mare we topa memba andolemo mele ye mare kondi toko kolo tolemele yema ongo eno ‚I siku teangi. I siku teangi.’ ningu mane silimele kinie we pilku konopume alowa malowa teko lombili pulimele mele olio aku sipu naa temolo.

¹⁵ ‚Kolo toli yemane ninge mele komu tendepo naa pilipulie, Kirasinge kangimu molemolo yembomane ‚Olio nokopa olionga penge[§] molemo ye Kirasimu molemo mele molamili.’ nimbu anjo yando konopu mondopo ungu sikema mindi nimbu molamili.

¹⁶ Yu kimbu ki kangi melemanga pali nokolemo pengemo. Yuni ombele pulkinio melema pali ‚enge nipili.’ nimbe tondolo mundundulimo. Akumunge kangimunge melema pali anjo yando konopu mondopa lipe tapondolemo kinie kangimu olandopa olandopa tondolo pupe enge awili tepa pelemo.*

4:17-5:21 Pollone ‘Ou Sumbulu Toline Andoringimu Kamu Munduku Siye Kolko Pa Telimunge Ambolangoma Molangi.’ Nirimu Ungu Te

4:17-32 Kirasinge Yemboma Ou-Ulume Munduku Siye Kolko Ulu Pulu Kondema Teko Molonge Ungu Te (4:17-5:21 pali.)

¹⁷ Akumunge, Awilimuni ‚Eno nokopili.’ nimbe na namba sirimumunge nane eno tondolo mundupu ungu te isipu nimbu sikiru: Kirasinge yembo talapena ulsukundu molemele yembomane teko molemele mele paa naa teangi. Kanu yemboma ‚Pulu Yemonga ungume naa pilimolo.’ nilimelemonga, enonga konopume mimi sipe naa pepa kekelepa mele tolemo.

¹⁸ Kanu yemboma eno ulume pali naa pilku enonga konopume pipi silimelemonga Pulu Yemo molopa telemo mele naa pilku, enonga pilipe konginjelime sumbulu tolemo akumunge eno Pulu Yemonga konde molopa kondolimunge ulsukundu molemele.

§ 4:11: bokumunge alsena anjokondo ‚1. aposel’, ‚35. profet’. * 4:11: Romo 12:6-8, Ou-Korini 12:28. † 4:13: bokumunge alsena anjokondo ‚8. bilip’. ‡ 4:13: bokumunge alsena anjokondo ‚32.3. Pikinini Bilong God’. § 4:15: inie yakondo 1:22-23; ungu pulu te Ou-Korini 11:3*. * 4:16: Kangimunge melemanga ungu mare inie yakondo 1:22-23, anjokondo 4:25, 5:30, ungu tondolo mare Romo 12:4-5, Ou-Korini 12:12-27, Kollosi 2:19.

¹⁹ Ulu telemelema pilku apuruku pipili kolonge ulu pulumu „manie purumu, eno-kinie naa pelemomonga eno ulu kerimenga sukundu walu sumbi siku puku, yemboma kanokolie pipili kolemele ulu kalaro mololime konopu kimbu siku teko molemele.[†]

²⁰⁻²¹ „Kanu yemboma sike aku telemele, nalo ‘Kirasinge ungumu mane sipu “Teangi.” nirimulu[‡] mele eno Epesasi yemboma pilieringi ungume lupe, ‘kanu yembomane telemele mele lupe.’ aku konopu lekero. ‘Eno Kirasinge ungumu pilku liku yu kinie tapu toko moloringi kinie Yesusi molemo mele kinie yu-kinie ungu sikemo pelemo mele kinie mane sirimulu pilieringi.’ konopu lekero. ‘Ulsu molemele yemboma telemele mele mane naasirimulu.,

²² § Eno tengen mele ningu mane sirimulu mele isipe: “Eno ou moloringi kinie enonga ou-we-konopumene* ulu pulu kerime waka kolko teko kenjiku moloringi kanu konopume munduku siye kolangi. Aku teringi ulumene ya ma koleana molko kenjilima; kolkolie kolea kerinela puku mindili nongo molko kenjiku mindi pulimelamo.

²³ Kanu ou-we-konopume munduku siye kolko eno konopu kondema pepili molangi.

²⁴ ‘Pulu Yemo konopu pelemo mele olia konopu konde aku sipe pepili.’ ningulie Pulu Yemone ulu pulu peanga sumbi nilime tepa paa kake tepili molemo mele aku siku molangi.” nimbu ungu mane aku sipu sirimulu.

²⁵ Akumunge ‘ou-we-konopume munduku siye kolko konopu kondema liku panjikulie, eno ungu kolo toli ulu pulumu munduku siye kolko,[†] kangi telumunge kimbu-ki melema angilimo mele aku sipu olia Kirasinge yemboma pali konopu telumu pepili molemolo kene olonga pulu lemo yembomando ungu sikema mindi ningu molangi.

²⁶ Eno mumindili temba kinie ‘Ulu pulu keri te naa teamili.’ ningu, pilku kondoko molangi. Eno mumindili kolko molangi ena pumu liemo

²⁷ eno ‘depelemone[‡] olia kamu kondi topili.’ ningu aku tengen. Akumu kapola naa temba.

²⁸ Melema wa limele yemboma aku ulumu munduku siye kolko kinié wa naa liku, kou mone kongono teangi. Enonga kimene melema wa naa likulie ningemone, ‘Yembo mare mele molo tombama lipu tapondopo melema siemili.’ ningulie kanu wa noli yembomane enonga kimene kongono peangama teangi.[§]

²⁹ Enonga keremanga ‘Ungu keri te wendo naa opili.’ niengi. Kirasinge yembo konopu pange tembama kinie molko kenjingema kinie eno tondolo mundundumbe ungume mindi niengi. Unku mare kanu yemboma pilinge kinie eno lipe tapondomba ungume mindi niengi.

³⁰ ‘Mini Kake Telimuni eno yemboma ulu pulu kerimene kondi tolemo koleamonga pe kamu wendo puku, ulu pulu keri te naa pelemo, kapola molonge koleana wangi kene* eno isili-ou nokopa molopili.’ nimbe Pulu Yemone Mini sirimu[†] aku Minimuni kanopa keri kanopa konopu waengo naa simbe ulume naa teangi.

[†] **4:19:** Romo 1:24,26,28, Mako 7:22, Pe-Korini 12:21, Gallesia 5:19, Ou-Pita 4:3, Kollosi 3:5.

[‡] **4:20-21:** Pollo kinie ambo Pirisilla kinie menu ye Akuwillia kinie Apollosi kinie enone Epesasi yemboma mane siringi kanamu. Aku sipe temanema Lipe Mundorumu Yema 18:18-21,24-26, 19:1-20:1. § **4:22:** Romo 6:1-14, 13:14, Gallesia 5:16-22. * **4:22:** bokumunge alsena anjokondo “29. olpela bel”. † **4:25:** ungu pulu te inie yakondo 4:15-16*. ‡ **4:27:** Setene kanumu; bokumunge alsena anjokondo “9. devil”. § **4:28:** Ou-Tesallonaika 4:11, Pe-Tesallonaika 3:10-12.

* **4:30:** ungu pulu te 1:7*. † **4:30:** inie yakondo 1:13-14.

³¹ Yembo lupema kinie konopu keri panjiku teko kenjiku, iri toko mu mindili kolko, opa teko ungu bulkundu nindiku, aku ulu telemelemanga ulu pulume toko manie mundengi.[‡]

³² Enone enono anjo yando kondo kolko teko kondoko, Kirasini enonga nimbe tenderimumunge Pulu Yemone enonga ulu pulu kerime 'Manie pupili.' nimbe we siye kolorumu mele aku siku yembomane eno teko kenjinge ulume 'Manie pupili.' ningu we siye kolangi.[§]

5

5:1-21 'Pa Telimunge Ambolangoma Molangi.' Nirimu Ungu Te (4:17-5:21 pali kanani.)

¹ Akumunge, eno ,Pulu Yemone, paa konopu mondolemo ambolangoma molkolie* Pulu Yemo yu yuyu tepa molemo mele manda manjiku teko molko,

² eno enono anjo yando konopu mondoko mindi molangi. Kirasini olio konopu mondopalie olionga nimbe kolo wangopa kolondorumu aku siku yemboma konopu mondoko molangi. 'Ou kongi kinie melema kalko Pulu Yemo popo toko siringi kinie, munemo pilipe peanga pilipe lsimu mele Kirasini olio konopu mondopa Pulu Yemo popo topa yunge kalu toringimu sirimu akumu aku sipe pilipe lsimu.

³ ,Eno Pulu Yemonga ambolangoma molemele kene, wa ulu kerinele naa teko, yembo tenga kagine ulu kalaro mololi ulume naa teko,[†] mele nosilimele melema 'Kapola naa tekemo.' ningu yembo marenga melema yama mengo 'Na lipu nosemboa!' ningu naa teangi. Aku ulumenga temane te kepe paa naa tangi. Pulu Yemonga yembo kake telime aku ulume tengen mofo temane tongue kinie kapola naa temba kene aku siku paa naa teangi.

⁴ Yemboma pilkulie pipili kolonge ungu kerime kepe naa ningu, marake teko 'Yemboma tawe teangi.' ningu temane kerime toko aku lawa teko ungume naa niensi. Aku sipe ungu kerime olio 'Kirasinge yemboma, nimolo kinie kapola naa temba. Aku ungume naa ningu, 'Pulu Yemone eno tepa kondolemomonga, yu ange ningu molangi. Aku tengen kinie peanga.

⁵ Eno paa i siku mimi siku piliengi: Wa ulu kerinele teko, yembo tenga kagine ulu kalaro mololi ulume teko, mele nosilimele melema 'Kapola naa tekemo.' ningu yembo marenga melema yama mengo 'Na lipu nosemboa!' nilimele yemboma Pulu Yemo kinie Kirasiselo ye nomi kingi molkolo nokolembele koleana[‡] puku mele peangama linge aulke te paa naa lemo.[§] Melema yama melemele yembomane we melemando 'Olionga pulu yemo.' ningu popo toko kapi nilimele yemboma molemele.* Akumu paa sike nikiru.

⁶ 'Yembo tene olio 'teko kenjikimili.' nimbe ungu pulu te naa peli we ungume kolo topa kondi tomba.' ningu paa kanoko kondoko mola. Aku siku telemeye yemboma Pulu Yemone 'Nanga ungumu liku su siku naa teko molemele.' nimbe eno-kinie mumindili kofopa mongo lipe simbe kene eno kanoko kondoko mola.

⁷ ,Pulu Yemone kanu yemboma mongo lipe simbe, kene eno-kinie tapu toko naa lamolangi.

* 4:31: Kollosi 3:8, Mateyu 15:19. § 4:32: Mako 11:25, Kollosi 3:13b. * 5:1: bokumunge alsena anjokondo "31.3. pikinini bilong God". † 5:3: Romo 1:24, Pe-Korini 12:21, Gallesia 5:19, Kollosi 3:5, Ou-Tesallonaika 4:7. ‡ 5:5: bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". § 5:5: Gallesia 5:19-21**. * 5:5: bokumunge alsena anjokondo "13. god giaman".

⁸ † Ou eno sumbulu tolina moloringi nalo kinié Awilimunge yemboma molemelemonga pa telina molemele kanumu.‡ Akumunge pa telimunge ambolangoma telemene mele§ teko molangi.

⁹ (Pa telimunge ulu pulu akume ulu peangama kinie ulu sumbi nilime kinie ungu sikema kinie kanumu.)

¹⁰ ‘Awilimuni kanopa konopu silimo ulume pilipu kondopo teamili.’ ningua molangila.

¹¹ Sumbulu tolimunge ulu pulume paa naa tea! Sumbulu tolimunge ulu pulume eno lipe tapondomba tondolo te naa pelemo kanumu. ‘Sumbulu tolimunge ulu pulume naa teko,’ yembomando ‘Sumbulu tolimunge ulu pulume keri.’ ningua, ningua singe kinie papu.

¹² Pulu Yemonga ungumu liku su siku naa telemene yembomane lopi teko konopu siku telemene mele nimbu simolondo kepe pipili kolemela.

¹³ Nalo pa telimuni mele tepa mona lendelemoma pali ulumenga pulume pára lemo.

¹⁴ Pa telimuni melte tepa mona lendelemo kinie kanu melema kepe pa telemo akumunge melemanga pulume pára lemo. Akumu pilku konana tengu ungu te toringi kanumu. Akumu isipe: ‘Yembo uru pelimu, nu ola moloyo. Lombokoko ola moloyo.

Aku teni kinie

Kirasini nu molonine pa tendemba.”*

¹⁵ Akumunge eno teko molonge mele kanoko kondoko mola! Eno yembo pilipe konginjeli naa peli yemboma mele naa andangi. Pilipe konginjeli peli yemboma andoko molangi.

¹⁶ Kinié molkomele walema yembomane teko kenjilimele kenjingue walema akumunge eno pilipe konginjeli peli yemboma andoko molkolie, ulu peangama tengen enama wendo wendo ombá kinie ‘Popenge tepo naa temolo kinie ulu marene ombe pipi simbe kene popenge tepo teamili.’ ningua kanu ulu peangama sumbi siku teangi.

¹⁷ Akumunge, ulu lawa teli ulume naa teangi. Awilimuni “Eno tea.” nilimo mele pilku kondokolie aku siku teangi.†

¹⁸ No awisili nongo kekelepa naa tangi. Aku tengen kinie eno enono tepa kenjimbe ulume tengen kene aku naa tea. Aku tengen kinie keri. ‘Pulu Yemonga, Minimu enonga konopune ‘molopa kapola tepili.’ niengi. Aku siku ningue kinie peanga.

¹⁹ ‘Minimu enonga konopune molopa tepili, eno enono anjo yando, Pulu Yemonga, yemboma-kinie ‘ungu niemili.’ ningulie Pulu Yemonga bokune molemo konanama kinie, eno maku toko konana nilimele konanama kinie, Minimuni enonga konopune nimbé pilinge konanama kinie, ningua; ‘Awilimu kapi niemili.’ ningua kerena kepe konopuni kepe konana ningua;‡

²⁰ olionga Awili Yesusi Kirasi ‘enonga nimbe tenderimumunge, imbi leko§ alieli Lapa Pulu Yemondo melemanga pali “Ange” niengi.

† 5:8: Jono 3:19-21. ‡ 5:8: Ou-Pita 2:9**. § 5:8: bokumunge alsena anjokondo “31. pikinini 31.4.tok bokis”. *

5:14: Ikonanamo Pulu Yemonga Bokune konana te molo. Akumu Kirasinge yemboma maku toko niringi konana tenje. Olio mimi sipu naa pilimolo. Nalo yembo marene pilkulie ‘aku ungumu Aisaya 60:1 kinie 26:19 kinie molemo mele Pollone ya nirimu.’ konopu lemele. † 5:17: Pilipe konginjeli peli yemboma kinie, lawa teli yemboma kinie, enonga ungu iko te Mateyu 25:1-13 molemo. ‡ 5:19: Kollosi 3:16. § 5:20: bokumunge alsena anjokondo “28. nem”.

*5:21-6:9 Olio Olionga Yemboma Kinie Ungu Pilipu Taka Lipu Molomolo
Mele Ungu Mare**

²¹ 'Kirasi yu olionga Ye Nomi Awilimu.' ningu yunge ungumu liku awi siku molkolie anjo yando 'Pulu Yemonga' yembomanga ungume kepe tako liku pilku liku molangi.[†]

5:22-33 Ambo Yema Molonge Mele Ungu Te (5:21-6:9 pali kanani.)

²² Eno ambomane Awilimunge ungumu tako liku pilku liku molemele mele enonga yemanga ungume tako liku pilku liku molangi.

²³ Kirasi yu yunge yembo talapemonga Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Lili Yemo molopa,[‡] kanu yembo talapemo yunge kangimu yu kangimunge pengemo molopa yunge kangimu nokolemo,[§] aku sipe yema eno ambomanga pengema akumunge ambomane aku siku teangi.

²⁴ Kirasinge yembo talapemone 'Kirasi nanga Awilimuni na nokolemo.' nimbe yunge ungumu tako lipe pilipe lipe molemo mele ambomane aku siku enonga yema 'Olio nokangi.' ningu enonga ungume pali aliei pilku liku molangi.

²⁵ En yema, Kirasini yunge yembo talapemo paa konopu mondopalie yunge kolo wangopa kolondorumu aku siku mele enonga amboma konopu mondangi.

²⁶ 'Yunge yembo talapemo Pulu Yemonga talape yunge manjipe kene kake telimu molopili.' nimbe Kirasini yunge kolo wangopa kolondopa, yunge ungumuni kanu yembo talapemo kulumiye torumu.

²⁷ 'Yunge yembo talapemo yunge kangimu' nimbe 'kalaro te naa molopa ereli te naa tepa, aku sipe telu kepe naa tepa, kangi paa kake telimu angilipe Pulu Yemone kanopa keri kanomba melte naa angiliepili nane nanu nanga ambo paa peangamo* na nanu liembo.' nimbe aku sipe terimu.

²⁸ Aku siku yemane enonga kangime konopu mondokolie nokolemele mele enonga amboma konopu mondonge kinie papu. Ye tene yunge ambomo konopu mondolemo akumu yu yuyu konopu mondolemo.

²⁹ Yembo tene yunge kangimu kanopa keri kanopa naa nokopa kondolemoye? Kirasini yunge yembo talapemo nokopa kondolemo mele aku sipe yembo tene yunge kangimu nokofemo kanumu.

³⁰ Olio Kirasinge kimbu ki mongo melema molemolo-na[†] 'olio yunge yembo talapemo aku sipe nokopa kondolemo.'

³¹ 'Ye tene yunge ambomo konopu mondolemo akumu yunge kangimu konopu mondolemo.' nikiru,[‡] akumunge pulumu Pulu Yemonga bokune isipe ungu te molemo:

"Pulu Yemone ambomo kinie yemo kinie
aku sipe terimumunge,
ye tene anumu lapaseloa mundupe siye kolopa
yunge ambomo kinie pekolo
elo kalu telumu mele molongele."[§]
nimbe molemo kanumu.

* **5:20:** akumunge 5:19-6:9, Kollosi 3:16-4:1 paa telu sipemo. † **5:21:** Mako 10:43-45, Romo 12:10, Pillipai 2:3. ‡ **5:23:** bokumunge alsena anjokondo "21. Man Bilong Kisim Bek Yumi". § **5:23:** inie yakondo 1:22-23, Kollosi 1:18. * **5:27:** Pulu Yemo kongi popo toko kalko singendo 'kongi aku silime liku kalangi.' nirimu. LLipai 22:21-25 kanani. Olio yemboma 'molangi.' nilimo mele ungu te inie yakondo 1:4 molemo. † **5:30:** inie yakondo 4:25. ‡ **5:31:** inie yakondo 5:28. § **5:31:** Ou Pulu Pulu 2:(23)-24.

32 Aku ungumunge ungu pulu tondolo te lopi mele telemo. Nane pilkiru, 'Kirasi kinie yunge yembo talapemo*' kinie akuselondo nirimu.' konopu lekero.

33 Nalo aku ungumunge sumbi sipe ungu pulu te enonga pelemola. Eno yema yu-melete-melete konopu mondolemele mele enonga amboma aku siku konopu mondangi. Ambomane enonga yema ninge ungume liku awi siku eno teko kondoko molangi.

6

6:1-4 Ambolangoma Kinie Anupili Lapali Kinie Eno Tenge Mele Ungu Te (5:21-6:9 pali kanani.)

1 Ambolangoma, Pulu Yemone "Anupili lapalini eno nokangi." nilimo kene aminiel i lanielingue ungume pilku tengen panjiku teangi. Aku tengen kinie papu.

2 Pulu Yemone ou ungu mane sirimu bokune molemo mele isipe: "Aminiel i lanieli kinie teko kondoko enonga ungume pilku liku teangi."^{*}

nilimo kanumu. Nalo ungu mane lupema we sirimu mele imu aku sipe we naa sirimu. Iungu manemo sipelie "Aku tengen kinie nane tembo." nimbe, nimbe panjerimu mele isipe:

3 "Eno 'Ma koleana molopo kondopo, ponie awisili konde molamili.' ningu aku teangi."[†] nimbe aku sipe olandopa nimbe panjerimu.

4 Ambolangomanga lapali, enonga ambolangoma teko mumindili naa kondangi. Eno Awilimunge ungume mane siku nokoko kondangi.

6:5-9 Kou-Mone Naa Liku Kongono We Tenderingi Kendemande Yemboma Kinie Kongono Nokoli Yema Kinie Enonga Ungu Te (5:21-6:9 pali kanani.)

5 Kongono we tendeli kendemande yemboma,[‡] eno enonga kongono nokolemele mana yemane ninge ungumu liku awi siku pipili kolko teangi. Eno konopu talo tepa pepili enonga kongono nokoli yemanga kongono naa tendangi. Enone Kirasinge ungumu pilku liku telemele mele aku siku kongono nokoli yemanga ungume pilku liku teangi.

6 Enonga kongono nokoli yemane "Teaa." nilimele mele kanoko molangi 'Tenge panjipu temolo kinie kapi ninge.' ningu aku siku mindi ningu pilkulie ungume tengen panjiku naa teangi. Enone 'Kirasinge kendemande yemboma molopo yunge kongono tendelemolo.' ningu pilku awi siku mele enonga kongono nokoli yemanga kongonoma tendengendo 'Pulu Yemonga kongonoma' konopuni pilkulie kongonoma tondolo munduko tendangi.

7 'Yembomanga kongono mindi tendekemolo kene uluri molo.' ningu kongono nokoli yemanga kongonoma naa tendangi. Kongono nokoli yemanga kongono kanumu Awilimunge kongono tendelemela mele aku

* **5:32:** bokumunge alsena anjokondo "43. sios". * **6:2:** Wendo Oringi 20:12, Ugu Manema 5:16. † **6:3:** Wendo Oringi 20:12, Ugu Manema 5:16. ‡ **6:5:** We yemboma eno enono kou kongono teringi mele pilkulie yembo tengen kongono te tendekolie mele kalorumu koumu liku ulkendo puringi mele akumu lupe. Kongono we tendeli kendemande yemboma ka-kongono mele tenderingi. Enonga pulu yemane tangoli kepe ipulueli kepe kanu kendemande yemboma teko molonge mele kepe pengé mele kepe nokoko moloringi. Pengé suluminiamo kinie langi kinie mindi siringi. Mele paa naa kaloringi. Kanu kendemande yemboma eno enono konopuni pilku tengen mele molo punge mele aulke te naa hierimu.

siku kongono nokoli ye kanumenga kongonoma konopu peanga pepili toy a toko tendangi.

⁸ 'Awilimuni kongono tendelemele yemboma kepe, we molemele yemboma kepe pali teko kondonge mele kanopalie mele kalomba.' ningū pilkulie enonga kongono nokoli yemanga kongonoma aku siku tondolo munduku tendangi.

⁹ Kongono nokoli yema, enone aku siku kongono we tendeli kendemande yemboma teko kondangila. Mulu koleana molemo yemo yu kendemande yemboma kinie nokoli yema kinie enonga pali 'Nokoli Yemo.' 'Yuni yembomanga imbime kanopalie eno naa apurulimo.' ningū pilkulie enone enonga kongono we tendeli kendemande yemboma teko mini-wale naa mundundengi.

6:10-20 Kirasinge Yemboma Opa Tengendo 'Kune Kinie Ele Melema Tondolo Munduku Ambolangi.' Nirimu Ungu Te

¹⁰ Kinié ungu te kamu niembo: 'Olio enge olandopa olandopa nipili molamili.' ningū Awilimuni kinie tapu toko molko 'yunge enge awili tepe pelimū olio liemili sipili.' ningū molayo.

¹¹ 'Kurumenga nomi, depelemone[§] ulume kolo topa tepe olio kondi tolemo kene enge nimbu angiliemili.' ningū eno Pulu Yemone opa teli mulu wambale silimoma pali liku pakoko molayo.

¹² 'Mimi siku piliee.' Olio mana yembo mongone kanolemoloma kinie opa naa telemolo. Melema nokongendo tondolo pelemo kurume kinie, namba molopa kolea lupe lupe nokolemele kurumekinie, i[†]mulu ma naa pora nilimo, wale sumbulu tolime ma koleana nokolemele kurume kinie, mulune ola molemele kurume kinie,* akume kinie opa tepe molemolo.

¹³ Akumunge Pulu Yemone opa teli mele silimoma pali liku pakoko ambolko molayo.[†] Aku tengenye kinie umbune walema wendo ombá kinie eno manda enge ningū angilku opa kapola tengenye. Kanu kinie wale mare opa welea pora naa nimbe opa puluema welea toko manie naa mundukulie we naa molko opa-tapu tengendo enge ningū angiliengila.

¹⁴ Akumunge 'Olio topa manie naa mundopili. Enge nimbu angiliemili.' ningū ungu sikema kako toko, ulu sumbi nilime kapane teli wale pakoli mele luwikundu pakoko,

¹⁵ yemboma Pulu Yemo kinie kapola kapola molonge temane peangamo toko siliku andonge kimbu-sume mondayo.

¹⁶ Aku melema pakokolie, 'Pulu Yemo sike. Yesusi Kirasi sike. 'Nanga' nimbe tenderimumu, sike.' ningū tondolo munduku pilieli ulumu[‡] 'enonga kune tapiyemo.' ningū liku alieli ambolko molangi. Aku kune tapiyemone ulu kerimenga pali ulu pulumu pelemo 'kuru, muni[§] mera tepe nomba pelimene eno tomba kinie tepemo manda toko ku mundunge.

¹⁷ Pulu Yemone yemboma lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe yu-kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondolemo wanie kapane telimu liku pakoko, Minimunge opa teli lou-pulsemo liku ambolangi. Lou-pulse akumu Pulu Yemonga ungumu.*

¹⁸ Minimuni eno tondolo simbemone alieli Pulu Yemo kinie ungu niengi. Eno molongena ulu lupe lupema pali wendo ombá kinie Pulu Yemo kinie ungu lupe lupe ningū mawa teangi. 'Yuni yunge yemboma lipe

§ 6:11: Setene kanumu; bokumunge alsena anjokondo "9. devil". * 6:12: ungu pulu te inie yakondo 1:21*. † 6:13: Pe-Korini 6:7, 10:3-4. ‡ 6:16: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

§ 6:16: bokumunge alsena anjokondo "42.4. wapelam samting nogut". * 6:17: Ipu 4:12.

tapondopili.' ningu tangoli kepe ipulueli kepe alieli mimi siku pilku kanoko koro naa molko Pulu Yemo enonga mawa tendeko molangi.

¹⁹ 'Pulu Yemone na lipe tapondopili.' ningu nanga kepe yu mawa tendekolie, 'Na yembomà ungu nimbu simbo tembo kinie na mini-wale naa mundupu yemboma pipili naa kolopo temane peangamonga ungu pulu lopi tepa pelemoma sumbi sipu nimbu para siembo kene Pulu Yemone nanga kerena omiba molopa ungumu nimbe sipili.' niengi.

²⁰ Kanu temane peangamo nando 'Toko si-pou.' nimbe Pulu Yemone lipe mundorumu-ne andopo topo siliomonga na ka ulkena pelio. 'Kanu temane peangamo Awilimuni nando 'toko siliku andou.' nimbe kongono sirimu kene na yemboma pipili naa kolopo nimbu siembo.' ningu Pulu Yemo mawa tendangi.[†]

6:21-24 Pollone Pep Topa Pora Simbendo Pulu Yemo Mawa Tepa 'Yemboma Sewe Anji.' Nirimu Ungume

²¹ 'Ungu nindume pora nikimu.' Na kongono tepo, ungu nimbu, konopuni pilipu, molio mele ye Tikikasini eno molemelena omiba nimbe simbe. Tikikasi yu nanga konopu mondolio angenumu, Awilimunge kongonomo tondolo mundupe lipe tapondopa telemo yemone na molio mele nimbe simbe.

²² 'Eno konopu waengo siku molangi.' nimbe olio molemolo mele eno nimbe sipili.' nimbu[‡] eno molemelena yu lipu mundukuru.

²³ Lapa Pulu Yemo kinie Awili Yesusi Kirasiselone 'Eno Kirasinge yemboma konopu pe nipili molko, anjo yando yemboma konopu mondoko, 'Elone sike olio teko kondongele.' ningu tondolo munduku pilku molangi. niengili.

²⁴ Yembo olionga Awili Yesusi Kirasi konopu mondoemele mele siye naa kolko yu konopu mondoko mindi molemelé yemboma 'Pulu Yemone, we kondo kolopa molopili molangi.

(Aku pea nikiru.)

[†] **6:20:** Kollosi 4:3-4. [‡] **6:22:** ungu pulu te inie yakondo 3:13.

PILLIPAI Pollone PILLIPAI Yemboma Pepá Topa Sirimu Bokumu

Pollone I Pepá Topa Sirimumunge Ungu Pulu Mare

Pollo kinie yuni pepá topa sirimumenga ungu pulu mare inie yakondo gomo 714 molemo.

Pollo ka-ulkena pepalie ipepámo topa sirimu (1:13-14). ‘Ka-ulkena pepalie Epesasi, Pillipai, Kollosi yembomanga pepáma topa, ye Pillimononga pepámo topa sirimu.’ ningu pilimele. Ka-ulke temunje, naa pilimolo nalo yembo marenē pilkulue ‘Romo molopalie pepáma torumu.’ ningu pilimele (Lipe Mundoramu Yema 28:14-31).

Pollo ou-pulu-pulu kolea awili Pillipai orumu temanemo Lipe Mundoramu Yema 16:8-15 molemo. Pepámo paa pe mele torumu. Pillipai akumu Masedonia poropinji lierimu kolea awili te. Kambani bisinete kongono akune paa teringi. Romo yembo awisili akune molko, Juda yembo paa koltalo moloringi.

Pillipai yemboma-kinie umbune te pepili Pollone ipepámo naa torumu. Ungu mare nirimu akume isipe:

Ungu Te: Kirasi pilieli Pillipai yembomane kou-mone mare ‘Pollone kongono telemomo lipu tapondamili.’ ningu, siku mundoringimunge eno-kinie “Ange.” nirimu (1:5, 4:10-19).

Ungu Te: ‘Kirasinge yemboma molemelemonga mindili nolemele akumu konopu tondolo pupili molko, kele toko mini-wale naa munduku konopu siku molangi.’ nirimu (1:27-30, 4:4-7).

Ungu Te: ‘Imbi naa mololi yemboma mele molko, anjo yando taka liku yembomanga ungume pilku konopu telune pupili molangi.’ nirimu (2:1-11, 4:2-5). (Pulu Yemone mako topa “Pu.” nimbe mana lipe mundoramu ye nomi Kirasi Yesusi akumunge ungu awili paa tondolo te 2:5-11 molemo, akumu paa kanou.)

Ungu Te: ‘Timoti kinie Epapodaitasiselo ongele kinie konopu siku “Pea tapu topo molamili.” niengi.’ nirimu (2:19-30).

Ungu Te: ‘Ye mare eno-kinie molko ungu mane mare kolo toko siringi-menga ungume pilku naa liee.’ nirimu (kolomongo awili 3).

Ya ungu pulumu pora nikimu.

**Kolomongo Awili 1-4 KIRASINGE PILLIPAI YEMBOMA POLLO KINIE
TAPU TOKO MOLORINGIMUNGE POLLO PAA KONOPU SIRIMU UNGUMU**

1:1-2 Pollone Pep mo Tombando Pulu Polopa Torumu Ungume

1 Olto Pollo Timotiselo,* Kirasi Yesusinge kongono tendeli kendemande yeselone

eno Pulu Yemonga yembo kake telime kolea awili Pillipai molemelema ipepámo topo sikimbulu. Eno ungu pilieli yembo wema kinie, enonga tapu yema kinie, Kirasinge yembomanga kongono tendeli yema kinie, eno pali ipepámo topo sikumbulu.[†]

* **1:1:** Elone Kollosi yemboma pep tokolo siringilila. Kollosi 1:1. † **1:1:** Elo ou-pulu-pulu Pillipai puringili temanemo Lipe Mundoramu Yema 16 molemo.

² Olionga Lapa Pulu Yemo kinie Awili Yesusi Kirasiselone[‡] eno we kondo kolkolo, 'Eno konopu pe nipili taka liku molangi.' niengili.

1:3-11 Pollone Pulu Yemondo "Ange" Nirimu Ungu Te

³ Nane eno walse walse konopuni pilipulie nanga Pulu Yemo kinie "Ange" nilio.

⁴⁻⁵ Na temane peangamo pulu polopo eno topo sirindu kinie kepe, yandopa yandopa kanu kongonomo telio kinie kepe, enone na liku tapondoringi liku tapondolemelemonga Pulu Yemo kinie ungu nimbu enonga mawa tendembondo konopu sipu mawa tendelio.

⁶ Nane pilipulie, 'Pulu Yemone enonga konopune kongono pulu polopa terimu kongono peangamo telipe pupe pupe, Kirasi Yesusi yando ombo olio limbe walemonga kanu kongonomo tepa limbe.' nimbu tondolo mundupu pilio.[§]

⁷ Na eno konopuni pilipu andopo molio-na na enondo konopu lelio mele papu lelio. Na ka ulkena pelio kinie kepe, temane peangamo topo sipu "Yu paa sike temanemo yemboma paa pilku liengi." nilipu andorundu kinie kepe, enone na liku tapondolemele-na na kinie eno kinie olio Pulu Yemone we kondo kolopa lipe tapondolemo.

⁸ "Kirasi Yesusini eno kondo kolopa konopu mondolemo mele nane aku sipu eno kondo kolopo konopu mondopo waka kolopo molio." nikiru akumu sike nikiru. "Pulu Yemone ungu nilkenje nane "Sike nikimu." nilkela.

⁹⁻¹⁰ Nane Pulu Yemo enonga mawa tendelio mele isipe: " 'Enone ulu keri peangama apuruku kondokolie ulu peangama mindi pilku liku teangi.' nimbu eno Pulu Yemo kinie Kirasiselo pea elonga yemboma pea konopu mondolemele mele paa olandopa olandopa mondoko molofiku puku, enonga pilipe konginjelime kinie ulu keri peangama apuroli ulu pulumu kinie enonga konopumenga pepa si nilipe pupili konopu mondoko molangi.' nimbu Pulu Yemo mawa tendelio. 'Aku siku molonge kinie Kirasi altopa ombá walemo wendo ombá kinie eno konopu kake tepili molko yu' kanopa peanga kanolemo ulu pulume mindi enonga konopumenga pepili molko,

¹¹ Yesusi Kirasini eno-kinie tapu topa molopa lipe tapondolemomonga yu kanopa sumbi nili ulume nimbe kanolemo ulume mindi teko molonge. Eno aku siku teko molongemone Pulu Yemonga imbi liku ola mundunduku yu kali ninge.' nimbu aku sipu Pulu Yemo enonga mawa tendelio.*

1:12-30 Pollo Ka-Ulkena Perimu Ulumuni Temane Peangamo Lipe Tapondolemo Ungumu†

¹² Angokeme, na-kinie ulu umbune wendo omu akumuni temane peangamo pipi naa simu. Na ka siringi ka ulkena pelio ulumuni temane peangamo tepa tondolo mundundulimo.

¹³ Akumunge Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamonga ulkemo nokolemele ami yema kinie we yemboma pali 'Na Kirasinge kongonomo tendeliomonga ka siringi ka ulkena pelio.' ningu kanolemele.

¹⁴ Na ka ulkena peliomonga nanga angenupili awisilini kanokolie 'Awilimuni olio sike lipe tapondomba.' ningu pilku konopu tondolo pupili "Yembomane olio mindili singi liemo uluri molo.' ningu" Pulu Yemonga ungumu pipili naa kolko tondolo munduku ningu siliku andolemele.

[‡] 1:2: bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "23. Krais". § 1:6: Ou-Korini 1:4-8. * 1:11: Epesasi 3:14-19. † 1:11: Lipe Mundorumu Yema 28:16-20,23.

¹⁵ Sike ye marene “na kolea awisilinge andopo ungumu nimbu sirindu-munge yembo awisili kanu ungumu pilku limele mele” kanoko keri kanokolie ‘Pollonga imbimu manie pupili. Olionga imbime ola molopili.’ ningu Kirasinge temanemo toko silimele nalo marene konopu peanga pepili ‘Kirasinge imbimu ola molopili.’ ningu’ Kirasinge temanemo toko silimele.

¹⁶ Na ‘temane peangamo yu paa sike.’ nilipu andoliomonga ka ulkena pelio mele kanokolie na konopu mondolemelemonga Kirasinge temanemo toko silimele;

¹⁷ nalo ye marene konopu sumbi sipe naa pepili enonga imbi ‘ola molopili.’ ningu Kirasinge temanemo toko silimele. ‘Na ka ulkena pelio kinie umbune mare olandopa siemili.’ ningu aku telemele.

¹⁸⁻¹⁹ Nalo ‘Na mindili nopili.’ ningu aku telemele mele uluri pelemoye? Eno konopu peanga pepili temanemo toko silimele molo konopu sumbi sipe naa pepili toko silimele akumu uluri molo. Enone pali Kirasinge temanemo yemboma toko silimelemonga na paa konopu sipu molio.

1:18-26 Pollo Ka-Ulkena Pepalie “Na Kolombo Kinie Molo Molombo Kinie Kirasi Kinie Pea Moilembolo Mele Molombolo.” Nirimu Ungu Te (Ka-ulke ungumu 1:12-30 pali.)

“Konopu sipu molombomonga ulu te pelemola.” Na pilipulie, ‘na ka ulkena pepo mindili nolio kinie enone Pulu Yemo nanga ningu mawa tendelemelemonga kepe, Yesusi Kirasinge Minimu[‡] yu na kinie molopa na lipe tapondolemomonga kepe, iuluselonga na kapola molombo.’§ nimbu pilipulie konopu sipu molio mele molombo.

²⁰ ‘Nane teambo.’ konopu lekero mele isipe: ‘Na telio mele kepe molio mele kepe akumunge pipili naa kolopo Kirasinge kumbi-kerena angilimbo kinie paa papu.’ nimbu yunge kongonomo tondolo mundupu telio. ‘Molombo kinie kepe molo kolombo kinie kepe nanga kangimuni Kirasinge imbi lipu ola mundundoruntu mundundulio mele aku sipu mundundembo.’ nimbu aku telio.

²¹ Na konde molio kinie Kirasi nanga konopune molemo pea tapu topo moilembolo akumu papula; kolopolie molombo mele paa olandopa.

²² Mana we molondu liemo nane nanga kongono peanga we lemomo manda tembo. Akumunge kolombomo kinie konde molombomo kinie kanu uluselonga te tembo mele na pilipu sundupu lou lelio.

²³ Na konopu talo pelemo. Ma koleamo mundupu siye kolopo Kirasi molemona pupu pea molombolondo na konopu sipu molio. Aku tendu liemo paa peanga.

²⁴ Nalo kolondu liemo nane eno nambepo manda lipu tapondomboye? Pe eno nambe-engenje? Aku sipu nimbu pilipulie mana we molondu liemo paa papula.

²⁵ ‘Nane eno lipu tapondombo kinie eno Kirasinge yemboma molko kondoko ‘yu sike’ ningu tondolo munduku pilku konopu siku molonge.’ nimbu pilipulie ‘Na eno kinie pea ma koleana sike molomolo.’ nimbu tondolo mundupu pilkiru.

²⁶ ‘Pe na eno molongena altopo yando ombo pea molomolo kinie enone Kirasi Yesusinge imbimu liku ola mundunduku molonge.’ nimbu pilipu ‘Sike aku sipu eno kinie altopo molombo.’ konopu lekero.

[‡] **1:18-19:** Yesusinge Minimu kinie Pulu Yemonga Minimu kinie telu kanumu. § **1:18-19:** Jopo 13:16. Pollo yu “Ka-ulkena wendo pu.” ningemondo nirimunje molo Pulu Yemone yundu ‘naa tekо kenjerinu.’ nimbemondo aku sipe nirimunje?

1:27-30 Pulu Yemone Pillipai Yemboma Tepa Kondolemo Nalo 'Mindili Nangi' Nilimola, Ungu Te

²⁷ Nalo na ondu liemo kepe naa ondu liemo kepe uluri molo. 'We yembomane olio kanokolie 'Sike Kirasinge yemboma molemele.' ningu pilengi!' ningu Kirasini yu lombili andolime molonge mele nimbe sirimu mele eno aku siku molangi. Aku siku molonge ulumu olandopamo. Pe aku siku teko molangi ombo mongone kanondu liemo molo eno teko molemele mele temane te ka-ulkena molopolie piliendu liemo 'eno konopu telune pupili tondolo munduku molko, 'yemboma "Pulu Yemone mako torumu ye nomi Kirasi Yesusini yembomanga nimbe tenderimumunge molko kondonge mele" 'sike.' ningu tondolo munduku piliengi!'^{*} ningu temane peangamo toko siku,

²⁸ enonga opa pulue yembomane 'eno mini-wale mundengi.' ningu ulu mare telemele kinie 'Uluri molo.' ningu mini-wale naa munduku we angilimele mele piliembo.' nimbu molio. Enonga opa puluemane eno mini-wale naa munduku we angilimele kinie kanokolie 'Eno opa puluema mindili nongo molko kenjinge nalo eno Kirasinge yemboma mindili nolemela aulkena wendo ongo, molko kondonge aulkena punge.' ningu kanonge. Pulu Yemone eno lipé tapondopa opa puluema topa manie mundumbemongaaku siku ningu kanonge.

²⁹ Pulu Yemone eno tepa kondopalie "Kirasi yu sike." ningu tondolo munduku piliengi![†] nilimo. 'Kirasinge imbi ola molopili kene mindili nangi.' nilimola. "Akumunge opa puluemane aku siku ningu kanonge."

³⁰ Ou na " 'Yesusi Kirasi yu sike.' " nimbu tondolo mundupu pilierindumunge opa puluemane na toko manie mundunge teringi kinie tondolo mundupu molopo mindili norundu mele eno Kirasinge yembomane kanoringi, pe kinié aku sipu molio mele pilimelela. Kinié eno mindili nolemele mele telu sipela.

2

2:1-5 Olio Konopu Telune Pupili Molopo Yembo Lupema Tepo Kondamili Ungu Te

¹ Eno Kirasi pea tapu toko molemelemonga eno toembo toko molko, yuni konopu mondolemo ulumuni eno kundopili molko, eno enono Minimuni anjo yando kapola tapu toko molko, yembo lupema konopu mondoko kondo kolko, aku siku molongi liemo

² na 'Konopu awili tepa sipe molopili.' ningu eno konopu telumu pepili molko, enono anjo yando konopu mondoko molko, enonga konopu telune pupili molko, mele lupe lupema yu-mele-mele naa konopu mondoko molayo.

³ Eno 'Na yembo awili te molambo. Nanga imbi ola molopili.' ningu naa molayo. 'Na kamakomo molio. Nanga imbi paa olandopa molemo.' ningu pilku kara puku naa molayo. Eno molonge mele isipe: 'Yemboma awili mele molemele, na manie mele molio.' ningu aku siku anjo yando pilku molayo.

⁴ Eno enono yu-mele-mele konopuni pilku tengenje mele manjiku pilku naa molayo. Enonga yemboma 'Teamili.' ninge mele molo umbune pembama kepe pilku "liku tapondoko" molayo.^{*}

⁵ Kirasi Yesusi mele molayo.[†]

* ^{1:27:} inie anjokondo 3:8-9; bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". * ^{2:4:} Ou-Pita 5:5-6.

† ^{2:5:} ungu pulu tondolo te Jono 13:1-17.

2:5-11 Kirasi Yesusi Yuyu 'We Ye Te Molopo Ye Koropa Te Mele Molambo.'
Nimbe Aku Sipe Molorumu Kulu Pulu Yemone Yu Lipe Paa Olandopa
Mondorumu Temanemo

Kirasi Yesusi pilipe tepa molorumu mele eno aku siku pilku teko molongi liemo paa papu.

⁶ Kirasi Yesusi yu terimu mele isipe:

Yu Pulu Yemo molorumu mele molorumu nalo
 'Pulu Yemo molio mele kamu molambo.' ni naa nirimu.

⁷ Yu Pulu Yemo molorumu mele mundupe siye kolopa
 'Kongono tendeli kendemande ye te molambo.' nimbe
 yu olio molemolo mele a lepa molorumu.

Yu mana ye te meringimu molorumu.[‡]

⁸ Yu mana ye te molorumu kanoringi kanu kinie
 'Na we ye molambo.' nimbe molopa,
 Pulu Yemone "Tei." nirimu ulume pali
 pilipe lipe terimu.

"Nu kolani, unjo perana uku toko mondangi."
 nirimu unggumu kepe mundupe siye naa kolopa
 pilipe lipe yu kolorumu.

⁹ Pe "yu Pulu Yemonga ungume pali
 pilipe lipe terimumunge"

Pulu Yemone yu paa olandopa lipe mondopa,
 imbi te we imbime pali topa manie mundupe
 paa olandopa molemo imbimu sirimu.

¹⁰ 'Yesusinge imbimu pilkulie
 mulu koleana sukundu molemele yemboma kinie
 mana molemele yemboma kinie
 mana manie pelemele yemboma kinie
 enone pali yu imbi liku ola mundunduku

'Yu ye awilimu molopili,
 olio maniendopa molamili.' ningu

"yunge kumbikerena" koporongo langoko,

¹¹ Lapa Pulu Yemoimbi liku ola mundundungendo

"Yesusi Kirasi yu Awilimu."[§] niengi.' nimbe

Pulu Yemone Yesusi yu kanu imbimu sirimu.

2:12-18 Olio Yembomanga Pa Tendeline Molamili Ungu Te

¹² Nanga pulu lemo yemboma, Kirasi Yesusini aku terimu mele pilkulie nanga unggume ou alieli pilku tengen panjiku teringi mele kinié kepe tengen panjiku teangi. Na eno kinie molopo "Teaa." nirindu kinie pilku liku teringi mele kinié na eno kinie naa molio kinie kepe nane "Teaa." nilio mele liku awi siku pilku liku teko molangi. Pulu Yemone eno lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lsimumunge yu-kinie pea kapola kapola molemele mele 'Aku sipu we molamili. Aku sipu molomolo mele meltene pipi simbenje.' ningu "Pulu Yemonga kumbikerena" pipili kolko mini-wale munduku 'Pulu Yemone 'We simbo.' nirimu melema paa liemili.' ningu akume linge kongonomo mindili siku teko molangi.*

¹³ Olio pilimolo, Pulu Yemo eno-kinie molopa, yuni 'Teko molangi.' nimbe konopu lemo mele 'Teangi.' nimbe tondoloma sipe lipe tapondopa, 'Tengendo waka kolangi.' nilimo kene aku siku teko molangi.

[‡] 2:7: Jono 1:1-3,14. [§] 2:11: bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "23. Krais".
 Epesasi 6:13.

* 2:12:

14-16 'Pulu Yemone olio mongo simbe ulu te naa pepili kanopa yembo kake telime mindi nimbe kanopili. Kinié yembo ulu peangama munduku siye kolko ulu kalaro mololime kinie ulu pulu kerime mindi telemele yemboma kinie pea molopo yunge ambolangoma[†] sumbi sipu molopo yuni olio kanopa ulu kalaro mololi ulume nimbe naa kanopa 'yembo sumbi nilime mindi molemele' nimbe kanopili.' ningulie eno ulu telemelema pali tengendo ungu awisili ningu kerepale naa ningu taka liku teangi. 'Kanu yembo kerime konde mololi ulumu[‡] pelemo ungumu pilku liengi.' ningu silimelemonga kanu yemboma molemelena tepe-llame mele molko pa tendelemele. Aku tengen kinie Kirasinge walemo wendo ombá kinie eno kanopolie 'Nane eno kinie mindili sipu kongono telio ma we naa telio. Nanga ungu tondolo mundupu nilioma manie naa pumu.' nimbu kanopolie na paa konopu sipu molombo.

17 Juda yembomane Pulu Yemo popo toko melema kalko sikulie, mingi te no-waene molemomo liku Pulu Yemonga kumbikerena kamu ondo leko munduku silimele mele[§] enone 'Yu sike.' ningu tondolo munduku pilimele ulumu^{*} kinie yunge kongonomo tendelemele kinie yunge popo toko kalko silimele mele akumunge olandopa na "Pollo" "kolambo." ningu tonge kinie nanga mememo no-waene mele ondo lepa omba pumbenje. Aku liemo na konopu sipu, eno kinie pea paa konopu silio.

18 "Na-kinie aku sipe wendo omu liemo na eno-kinie konopu simbo," akumunge eno kepe konopu siku na kinie pea paa konopu silimele liemo papula.

2:19-30 Pollone (19-24) 'Timoti Kinie (25-30) Epapodaitasi Kinie "Kolea Awili Pillipai Pale." Nimbo Tekero.' Nirimu Ungumu

19 'Awili Yesusini "E." nimu liemo nane nondopo 'Timoti eno molemele opili.' nimbo. 'Yu kelepa yando ombafie eno molemele mele na temane topa simbe mele pilimbo kinie na konopu peanga pumba.' nimbuli 'Aku teambo.' nimbu molio.

20 Timoti na kinie tapu topa molopa 'Eno molko kondangi lipu tapondambo.' nimbe molemo mele yembo te lupe aku sipe naa molemo.

21 We yemboma pali 'Yesusi Kirasi lipu tapondopo yunge kongonomo teamili.' naa ningu enonga melema mindi konopu kimbu siku pilku molemele.

22 Nalo Timoti tepa kondolemo mele eno pilimele. Kango tene yunge lapamo lipe tapondopa nokolemo mele yu kinie olto temane peangamonga kongonomo pea tapu topo telembole.

23 Akumunge " 'Eno molemelena yu opili.' nimbu lipu mundumbo tekero." 'Opali talou na kinie nambolka uluri wendo ombánje.' nimbu nokokoro. Pe pilipulie, "Yu eno molemelena opili." nimbu sumbi sipu lipu mundumbo.

24 'Na kepe Awilimuni na lipe tapondomba kinie nondopo eno ombo kanombo.' nimbu tondolo mundupu pilkiru.

25 Nalo kinié isili-ou enone 'Na lipe tapondopa nokopili.' ningu liku mundoringi ye Epapodaitasi 'Eno molemelena altopa opili paa lipu mundumbo.' konopu lekero. Yu olionga angenu, na kinie pea tapu topo kongono tepolo, 'temane peangamo manie naa pupili.' nimbulu pea opa telembole yemo.

[†] **2:14-16:** bokumunge alsena anjokondo "31.3. pikinini bilong God". [‡] **2:14-16:** bokumunge alsena anjokondo "24. laip". [§] **2:17:** ungu pulum Wendo Oringi 29:38-41. ^{*} **2:17:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

²⁶ 'Eno altopo kanamboa.' nimbe molopa, yu kuru torumu pilieringimunge yu konopu umbune tepili molemola.

²⁷ Yu paa sike kuru torumu, yu pondeanga kamu kolorumu. "Kamu kolka" nalo Pulu Yemone yu kondo kolopa 'Konde pupili' nirimu. Pulu Yemone yu mindi kondo naa kolorumu. 'Yu kolomba kinie' na kinie umbune awilime olandopa olandopa ombá.' nimbe pilipelie na kepe kondo kolopa yu tepa konde lsimu.

²⁸-³⁰ Akumunge 'Eno yu altoko kanokolie "Kuru pora nirimu lemo' ningu" konopu siengi. Na konopu umbune awili tepa naa latepili kene "Eno molemelena yu opili." nimbo kinie paa papu.' nimbu tondolo mundupu pilipu moltkoro.

²⁹⁻³⁰ Akumunge yu ombá kinie konopu siku 'Papu okono.' niengi. Yu yuyu umbune te wendo ombá mele konopuni naa pilipe, yuni Kirasinge kongonomo mindi pilipe tepe molopalie kolomba tepe, enone 'Na lipe tapondopili.' ningu kongono siringimu 'tepo molambo.' nimbe yu kuru torumu kinie kepe pilie-kelie tepe we kongono terimu kene 'Yu pea Awilimunge yemboma molemolo.' ningu 'Ange' ningu konopu siku "Papu okono. Pea tapu topo molamili" ningu, yu molemo mele molemèle yemboma liku awi siku enonga imbime liku ola mundundengi.

3

3:1-11 'Kirasi Sike' Nilimele Yemboma Mindi Paa Yembo Sumbi Nilime Molemele. Aulke Te Lupe Naa Lemo Ungu Te

¹ Nanga angokeme, i pepámo topo pora simbondo isipu nikiru: Eno Awilimu kinie "tapu toko molemelemonga" konopu siku molangi.

Ou pepá te topo "liepi-liepi topo" nirindu mele altopo pepá tombo kinie siye naa temba. Aku tembo kinie eno lipe tapondombwa "kene altopo niembo":

² Ye owa takera mele molemelema kanoko kondoko molayo. Kanu yema eno teko kenjing yema,* kangimu kopisiku teko kenjilimele yema.

³ Olio Kirasinge yemboma mindi paa sike kangi kopiseli† Isirele yemboma molemolo. Olio Pulu Yemonga Minimuni lipe tapondolemomonga Pulu Yemo popo tolemolo yemboma molemolo. Kirasi Yesusinge imbimu mindi lipu ola mundundupu, 'kangikundu uluri telemele akumu olio naa lipe tapondolemo.' nimbu pilimolo yemboma molemolo.

⁴ Kangikundu ulumene manda lipe tapondolkanje 'Na Pulu Yemone uluri naa temba. Molopo kondombo.' nimbu tondolo mundupu pilipu pipili naa kolka.

Yembo marene 'Kangikundu uluri telemolomonga sike kapola molo-molo.' ningu tondolo munduku pilimole liemo nane kepe aku sipu manda 'Sike.' nimbu olandopa tondolo mundupu pilimbo.

⁵ Amane na merimu kinie wale yepoko pakera ombo purumu kinie engaki sipemonga nanga kangi kopiseringi. Na Isirele ye tela, Isirelene merimu ye Benjaminini kalopa lsimu ye te;‡ ama tataselo Ipuru§ yemboselo, na Ipuru kangomola. Na Parisi ye te* molopo Parisi yemane Pulu Yemonga ungu manema† pilku tondolo munduku telemele mele aku sipu pilipu paa terindu.

* ^{3:2:} Pe-Korini 11:13. † ^{3:3:} 2,5 bokumunge alsena anjokondo "18. katim skin". ‡ ^{3:5:} ungu pulu te Ou-Pulu-Pulu 35:16-26. § ^{3:5:} Ipuru yemboma kinie, Isirele yemboma kinie, Juda yemboma kinie, sike imbi lupe-lupe nalo eno yembo meme telumu. * ^{3:5:} bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi". † ^{3:5:} bokumunge alsena anjokondo "26. lo".

⁶ ‘Pulu Yemonga ungumu tondolo mundupu pilipu tepo, yu paa lipu tapondambo.’ nimbu Kirasinge yembo talapemo[‡] tepo kenjipu mindili sirindu.[§] “Na Kirasinge yemo naa molopolie” Pulu Yemone “Teaa.” nirimu ungu manema pali paa mimi sipu pilipu lipu terindumunge ‘Nane ulu te lawa teko, teko kenjikinu.’ ningu paa naa kanoringi.* “Kangikundu aku sipu tepo molorundumunge kangikundu telemele mele uluri lipe tapondolkanje na paa sike lipe tapondolka.”

⁷ Nalo kinié Kirasinge yemo molopo yu lombili pupu kongono tendembomonga “Kirasi na molorundunge naa opili” ou molorundu mele kinie terindu mele kinie “paa olandopa lipe tapondolka ulume” “Tondolo te naa pelemo. Uluri molo. “Aku sipu tepo molorundu ulume Pulu Yemone kanopa peanga kanomba ulu te naa pélemo.”’ nimbu pilio.

⁸⁻⁹ Nane Juda yembomanga ulu pulumendo mindi naa nikiru. ‘Kirasi Yesusi nanga Awilimu[†] paa pilipu paa tapu topo molembolo aku ulumu paa peanga.’ nimbu we melema kinie ulume waka naa kolopo ‘uluri molo’ nimbu mundupu siye kolopo yu mindi lombili pulio. ‘Kirasi mindi ambolopo yunge ungume tondolo mundupu pilipu lipu tepo, yu kinie tapu topo molambili.’ nimbu ‘we ulume langi purupe lkupendi tolemo kinie toko ltelemele melema mele lemo.’ nimbu pilipu molio. Kinié nane ‘Ungu manema pilipu lipu terindumunge na Pulu Yemone ‘na ye sumbi nilimu.’ nimbe kanolemo.’ nimbu naa pilio. “‘Na ye sumbi nilimu molambo.’ nimbu aulke te lupe pulio.” Kirasi “kinie yuni ‘nanga’ nimbe tenderimumin kinie” sike.’ nimbu tondolo mundupu pilio akumu mindi ye sumbi nilimu molio aulkemo akisindilimo. ‘Kirasi sike’ ningu tondolo munduku pilimele yemboma mindi Pulu Yemone ‘yembo sumbi nilime’ nimbe kanolemo.[‡]

¹⁰ ‘Na Kirasi molemo mele paa pilipu, yu kinie paa tapu topo kapola kapola molambili.’ konopu lekero. ‘Kirasi kolopa lomboropa ola molopalie tondolo te lsimu aku tondolomone na molopo tembo mele paa lipe tapondopili. Yu kolombando mindili norumu mele na yu kinie pea tapu topo mindili nambo. Kolombando konopuni pilipe molorumu mele na aku sipu molambo.

¹¹ Pe kamu kolombo kinie yuni na “Lomboroko ola molou.” paa nipili.’ konopu lekero.[§]

3:12-4:1 Pollone Nimbendo: “Yemboma Melte Lingendo Kere-Kuru Liku Lkisiku Pulimele Mele Na Aku Sipu Melte Limbondo Tondolo Mundupu Lkisipu Pulio.” Nirimu UNGU TE

¹² Nalo ‘Na isipu isipu molambo.’ nikiru akumu* ‘ou aku sipu moltkoro.’ nimbulie naa nikiru. ‘Ye paa peanga ulu pulu keri naa pelimū molio.’ naa lanikiru. Kirasini na ‘molopo kondambo.’ nimbe na ambolorumumunge ‘na aku sipu ulu akumu paa ambolambo.’ nimbu kongono tondolo mundupu tepo molio.

¹³⁻¹⁴ Angokeme, ‘Ulu akumu ou ambolopo molio.’ nimbu naa pilkiru. Nalo ulu te sike tepo molio, akumu isipe: Yembomane melte singe kinie lingendo mako tolemele owena ‘Na ou kumbi lepo lkisipu pupu liemboea.’ ningu kere-kuru liku lkisilimele mele na aku sipu ‘Kirasi Yesusini olionga

* 3:6: bokumunge alsena anjokondo “43. sios”. § 3:6: Lipe Mundorumu Yema 8:1,3, 9:1-2,13, 22:4-5,19, 26:9-11, Ou-Korini 15:9, Gallesia 1:13, Ou-Timoti 1:13. * 3:6: Pe-Korini 11:21-22. Romo 9:5, 11:1 kananila. † 3:8-9: bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”, “23. Krais”. ‡ 3:8-9: inie yakondo 1:27; bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”, “45. stretpela man”. § 3:11: Romo 6:4-5,8, Epesasi 1:19-20. * 3:12: Aku sipe nirimu, inie yakondo 3:8-11 nimbe nirimunje.

nimbu tenderimumunge Pulu Yemone 'na konde molko kondoko mindi pani ou.' nirimu ulumu paa liembo.' nimbu na umbune sipe ambolemo melema wendo wendo lipu mundupu siye kolopo, mulu naa pilipu we mele lupema konopuni naa pilipu owe torumu owena pumbondo tondolo mundupu lkisilio.[†]

15 Olio Kirasinge yembo pilipe kongnjeli molemoloma pali aku sipu nimbu pilipu molomulu liemo papu. Molo enonga yembo marene inikiru mele 'Sike nikimu.' ningu naa pilku konopu lupe liengi liemo eno konopuni sike ungu pilinge mele Pulu Yemone lipe sumbi sindimbe.

16 Nalo 'ulu peangama teamili.' isili-ou nimbu tepo molemolo mele mundupu siye naa kolopo paa kamu aku sipu tondolo mundupu tepo molamili.

17 Angokeme, enone pali nane telio mele manda manjiku teko molangi. Olio tepo molemolo mele mimi siku manda manjiku teko molemele yemboma mimi siku kanoko molangi.

18 Ou wale awisili nane enondo nimbondo: "Yembo awisili Kirasi kolorumu unjo-peramo kinie opa puluema molemele.[‡] "Kanu yembomane teko kenjilimele ulumene Kirasi unjo-perana olionga nimbe kolondorumu tondolomo 'uluri naa telemo.' nilimele." "nimbu sirindu akumu kinié altopo kola tepo eno nimbu sikiru.

19 Eno 'kalkundu ulume enonga pulu yemo mele' ningu pilimelemonga alieli molko kenjiku mindi puli kolea kerine punge. Eno pipili kolemela ulume kapi ningu 'ulu peangama' ningu, mana melema mindi konopu kimbu siku molemele.

20 Nalo 'olio mulu koleana yemboma molemolo. Olio Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Limo Ye,[§] akumu Awili Yesusi Kirasi, yuaku koleamo mundupe siye kolopa ombá.' nimbu konopu sipu nokopo molemolo.

21 Kanu yemo "omba olio lipelie nimbemone", yunge tondolo pelemomone yu melema pali topa manie mundupe yu ye awilimu molomba tondolo akumuni olionga kangi kerime alowa tendepa yunge kangi paa peanga olandopa pulimo mele olio kangime simbe.

4

1 Akumunge, nanga angokeme, na konopu mondopo 'Paa eno kanam-boa!' nimbu kondo kolopo molio yemboma, na eno-kinie kongonomo terindumunge eno nanga mele kaloli namba peangamo molemelemonga konopu sipu molio yemboma, nanga pulu lemo yembo konopu mondioma, Awili Kirasini aku sipe eno-kinie manda temba kene pilkulie* eno Awilimu munduku siye naa kolko tondolo munduku ambolko molangi.

4:2-9 Pollone Pillipai Yemboma Ungu Mane Simbendo (4:2-3) "Eno Konopu Telune Pupili Molko (4:4-7) Awilimu Kinie Konopu Siku (4:8-9) Ulu Sikema Kinie Ulu Peangama Kinie Mindi Konopuni Pilku Molangi." Nirimu Ungu Te

2 Ambo Yodia kinie Sindikeselo, Awilimunge yemboma 'Molangi.' nimbe pelemo ungu manemo mele elo aku sikulu Awilimunge amboselo molembele kene 'konopu telune pupili molangili.' nimbu elo paa mawa tekero.

[†] 3:13-14: Ipu 12:1, Ou-Korini 9:24. [‡] 3:18: Kanu yema inie yakondo 3:2 nimbe molemo yema.

[§] 3:20: bokumunge alsena anjokondo "21.3. Man Bilong Kisim Bek Yumi". * 4:1: akumu inie yakondo 3:21 nirimu akumunge.

³ Sisikosi, ‘nunge imbimunge pulumu pilkulie’[†] tapu topo pea kongono telembolo sikemo nuni amboselo ‘Kapola kapola molangili.’ ningu’ liku tapondani.’ nimbu mawa tekero. ‘Yembomane temane peangamo pilengi!’ ningulu elo na kinie pea tapu topo kongono mindili sипу tepo molorumulu kene aku teani. Ye Killemene kepe yembo mare pea tapu topo andopo kongono terimulula, aku yembomanga imbime konde molko mindi punge yembomanga imbime molemo bokune[‡] molemo.

⁴ ‘Eno Pillipai yemboma,’ Awilimu[§] kinie tapu toko molemele kene alieli konopu siku molayo. Altopo nikiru. Konopu siku molayo.

⁵ Awilimu eno molemelena nondopa ombá tekemo kene* enone ‘Yembomane teko kenjinge kinie eno popenge tepo iri topo tondolo mundupu mane naa sипу, yemboma taka lipu lipu tapondopo molemolo mele yembomane pali kanangi.’ ningu aku siku teko molayo.

⁶ Mele teluri kepe eno kele toko mini-wale naa mundeyo.[†] Enonga melema kinie ulume kinie enonga konopune umbune pelemoma pali Pulu Yemo ningu para siku, yu-kinie ungu ningendo mawa tekolie[‡] yu-kinie ‘Ange.’ ningu, aku siku teko molayo.

⁷ Aku tengen kinie Pulu Yemone eno konopu pe nili ulu silimomo,[§] kanumu yembomane pilkulie manda naa pilimele, kanu pe nilimuni Kirasi Yesusi kinie tapu toko molangi enonga konopume* nokomba.

⁸ Ungu te kamu niembo. Angokeme, ulu paa peanga olandopa, yembomane kanolemele konopu siku kapi nilimele aku sipe ulume mindi konopu kimbu siku pilku molangi. Ulu sikema kinie, yembomane kanoko peanga kanolemele ulu sumbi nilimele kinie, ulu kalaro naa mololi ulume kinie, yembomane pilku peanga pilimele ulume kinie, kanoko ‘Teko kondokono.’ nilimele ulume kinie, aku sipe ulume mindi konopu kimbu siku pilku molangi.

⁹ Nane eno mane silio pilieringi mele kinie, ulu telioma pilku kanolemele mele kinie, aku ulume eno alieli teko molangi. Aku tengen kinie ‘Eno konopu pe nipili taka liku molangi.’ nilimo Pulu Yemo eno-kinie molomba.

4:10-20 Pillipai Yembomane Melema We Siku Mundoringimunge Pollone Konopu Sipe “Ange” Nirimu Ungumu

¹⁰ Na Awilimunge yemo molopolie enone na kondo kolko liku tapondoringi mele talko altoko teringimunge paa konopu sikiru. Ou sike, ‘Lipu tapondamili.’ niringila nalo liku tapondonge aulke te naa lierimu.

* 4:3: Sisikosinge ungu pulumu ‘tapu topa pea kongono teli’. † 4:3: bokumunge alsena anjokondo “24. laip - buk bilong”. § 4:4: bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”.

* 4:5: Giriki ungune ‘Awilimu eno molemelena nondopa.’ molo ‘Eno kinie nondopa.’ nilimomo Umbu-Ungune manda naa nilimolo. Giriki ungumunge ungu pulu talo pelemo. Te Pisini ungune toringi molemo mele 4:5 sukundu torumulu molemo. Te manda tolemela akumu i-sipe: ‘Awilimu eno-kinie nondopa molemo.’ Ingillisi ungune yembo mare awisilini aku siku bokune toringi molemo, akumu peangala. † 4:6: Mateyu 6:24-34. ‡ 4:6: Jono 16:24. § 4:7: Jono 14:27. * 4:7: Giriki ungune kinie Ingillisi ungune Pollone konopumunge ungu talo torumu molemo. Te maku-mongo nimbe, te konopu nimbe torumu, Pisini ungune “bel na tingting” molemo, nalo aku meleselone kongono telembele mele Giriki yembomane ningu pilimele aku mele umbu yembomanga konopumuni mindi telemo. Konopu silimele; konopu mondolemele; konopu lemele; konopuni pilimele; konopu kimbu silimele; konopu pe nilimo; konopu peanga pelemo; konopu umbune pelemo. Aku pilipulie Umbu-Ungune maku-mongo mundupu siye kolopolie konopumu mindi torumulu.

¹¹ Na melema molo tokomo-na naa nikiru. Ulu lupe lupe keri peangama na-kinie wendo olemo kinie 'Uluri molo. Aku ulume mandala.' nimbu konopu kimbu sипу pilipu naa molio.

¹² Na wale mare mele molo tolemo mele kepe, wale mare mele awisili ambolio mele kepe pilipu molio. "Nalo" na langi awisili lemo walema kepe engele lemo walema kepe, melema molo tolemo kinie kepe mele awisili nosilio kinie kepe, ulu keri peanga aku sipema pali na-kinie wendo olemo kinie 'Uluri molo.' nimbu konopu awisili lipu naa mundulio ulu pulumu na pilio.

¹³ "Kirasini" na tondolo silimo aku tondolomone na ulume pali manda telio.

¹⁴ Akumu sike nalo eno na-kinie tapu topo nanga umbunema talko meringi akumu papu.

¹⁵ Eno Pillipai yembomane pilimele, nane ou pulu polopo temane peangamo topo silipu andopolie eno moloringine ombo topo sirindu pilieringi kinie pe enonga kolea Masedonia poropinji mundupu siye kolopo kolea lupe marenga purundu kinie enone mindi na liku tapondoko koumone mare siku mundoringi lsindu. We Kirasinge yembo talape[†] lupe marenne naa siringi.

¹⁶ "Kolea Masedonia poropinji ou mundupu siye naa kolopo"[‡] kolea awili Tesallonaika pupu molorundu kinie kepe 'Na melte molo naa topili.' ningu wale mare eno Pillipai yembomane liku tapondoko melema siku mundoringila.

¹⁷ 'Na melema we siengi.' nimbu mawa tepo naa nikiru. 'Na liku tapondoko melema we singemonga "Pulu Yemone" eno mele peangama olandopa simbe linge, aku kinie na konopu simbo.' nimbu aku sипу nikiru.

¹⁸ Akumunge melema pali singimunge pepámo itopo sikiru. Melema siringi lsindu akume na molo torumu melemanga olandopa siringi lsindu. Kinié enone mele siku mundoringi melema Epapodaitasini mendepa orumu-ne lsindumunge na mele paa awisili nosilio. Aku melema singi, olio Pulu Yemo popo topo mele kalopo silimoloma Pulu Yemone mune pilipe peanga pilipe limo mele aku sipe kanu melema popo topa kaloli melema mele yuni kanopa peanga kanolemo.

¹⁹ Kirasi Yesusini enonga nimbe tenderimu, yunge yemboma molemele-monga, nanga Pulu Yemone mele kande kande peanga awisili nosilimo-manga mare 'eno mele molo tolemoma pali nosengi!' nimbe simbe.

²⁰ Alieli olionga Lapa Pulu Yemonga imbi lipu ola mundundupu yu kapi nimbu mololipu mindi pamili. Sike aku teamili.

4:21-23 Pollone Pep mo Topa Pora Simbendo "Eno Molko Kondaa." Nirimu Ungume

²¹ Eno Kirasi Yesusinge yemboma pali nane "Eno manda molemeleye?" nimbu. Na kinie pea molemolo angenupilimene kepe "Eno manda molemeleye?" nikimilila.

²² Pulu Yemonga yemboma pali, Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamonga ulkena pelemele yemboma kinie pea, enone "Eno manda molemeleye?" nikimilila.

²³ Awili Yesusi Kirasini[§] enonga minime we kondo kolopa molopili molangi. Aku sipe tepili.
"Aku pea nikiru."

[†] 4:15: bokumunge alsena anjokondo "43. sios". [‡] 4:16: Lipe Mundorumu Yema 17:1. [§] 4:23: bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "23. Krais".

KOLLOSI

Pollone KOLLOSI Yemboma Pepá Topa Sirimu Bokumu

Pollone I Pepá Topa Sirimumunge Ungu Pulu Mare

Pollo kinie yuni pepá topa sirimumenga ungu pulu mare inie yakondo gomo 714 molemo.

'Pollo ou pulu pulu kolea awili Romo ka siku ulke tengə pepili amimene nokoringi kinie ipepámō torumu.' ningu pilimele (Lipe Mundorumu Yema 28:16-31, Epesasi kinie Pillipai kinie Pillimono kinie pea.)

Kollosi akumu Esia poropinji lierimu taono awili te. Akumu Epesasi taono nondopa lierimu nalo Pollo yuyu akune naa purumunje. Temane te naa molemo. Epesasi taono molopalie ye mare Kollosi akune "Temane toko siengi paa." nimbe lipe mundorumunje. Ye Epaparasini ungume nimbe sirimu mele Kollosi 1:7-8 molemo. Ou-Korini 16:19 molemo ungu akumu Kollosi yembomando nirimulanje?

I pepámō Pollone nambemune topa sirimunje? Ye marene kolo toko mane siringi mele Kirasinge yemboma pilku lombili puringi mele pilipelie pepá topa sirimu.

Teko kenjeringi mele isipe: Te: Pulu Yemonga yemboma molongendo langi mare kinie no kinie walema kinie kangi kopisieli ulumu kinie ou Mosisini mane sirimu mele pilku liku teringi mele Pollone 'naa pilieni.' nirimu (2:16-17 kinie 2:11, 3:11 kinie). Te: Kolo toko 'Melema naa ambolko, naa nongo pilieni, molo.' ningu mane siringi (2:21,23). Te: Angelloma popo toko imbi liku ola mundundoringi (2:18). Te: Kirasi toko manie mundordinginje. Pollone Kirasi tondolo mundupe kapi nirimu (1:15-20, 2:2-3,9). Te: Kolo toko 'Ungu mare lopi terimu.' niringi akumu Pollone nimbendo: "Kirasi kinie pea mindi pilipe konginjeli ungu lopi telime pelemo." nirimu (2:18, 2:2-3). Te: 'Mana yembomane pilipe konginjeli pelemo ungume kinie mana yembomane ulu pulu teringi mele kinie pilipu teamili.' niringi. Pollone aku siku pilku aku siku teringi mele 'Paa manda molo.' nirimu. "Kapola molamili." ningu Kirasi mindi pilku, Kirasi mindi pea molangi.' nirimu. Yu Pulu Yemo mele molopa, yu mindi melema kinie ungumenga kinie paa olandopa (1:15,16,17,18,19, 2:9, 1:20-22, 2:10). 'Kolo toli ungumene naa lipe tapondolemo.' nirimu (2:8, 2:23).

Ya ungu pulumu pora nikimu.

1:1-3:4 KIRASI MELEMANGA PALI YE AWILIMU, PULU YEMONGA KONDE MOLOLI ULU PULUMU KINIE ULUME PALI YU-KINIE PELEMO UNGU MARE

1:1-2 Pollone Pep mo Tombando Pulu Polopa Torumu Ungume

¹ Na Pollo, Pulu Yemone na mako torumu-ne Kirasi Yesusini "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipe mundorumu yemo,* na kinie olionga 'Kirasinge ungumu pilieli, angenu Timoti pea molopololie ipepámō topo sikiru.

* **1:1:** bokumunge alsena anjokondo "1. aposel".

² Eno Pulu Yemonga yembo kolea awili Kollosi pelemele, eno Kirasi kinie tapu toko molemele-na yu 'Sike' ningu tondolo munduku pilku ambolko molemele angenupilime ipepámó topo sikiru.

Olionga Lapa Pulu Yemone eno we kondo kolopa, 'Eno konopu pe nipili taka liku molangi.' nipili.

1:3-14 (1:3-8) Pollone Kollosi Yemboma Yesusi 'Sike' Ningu Tondolo Munduku Pilieringi Mele Pilipelie Pulu Yemo Kinie 'Ange' Nimbe (1:9-14) Enonga Nimbe Pulu Yemo Mawa Tendepa "Tondolo Pupili Molangi.' Ni' Nirimu Ungumu

³ Oltone Pulu Yemo, olionga Awili Yesusi Kirasinge Lapa,[†] yu-kinie ungu nimbulu mawa tendelembolo kinie aliei "Ange." nilimbolo.[‡]

⁴ Eno Kirasi Yesusi 'Sike.' ningu tondolo munduku pilimele mele[§] kinie Pulu Yemonga yemboma pali konopu mondolemelemonga aku telembole.

⁵⁻⁶ Temane peanga, akumu ungu sikemo, eno moloringine orumu kinie mele Pulu Yemone 'enonga' nimbe mako topa mulu koleana nosinderimu lemo, 'Akumu sike.' ningu pilku 'Akumu paa liemili.' ningu nokoko molemele. Pe aku nokoko molemele ulumuni eno 'Sike' ningu tondolo munduku pilimele ulumu kinie konopu mondolemele ulumu kinie 'Eno liengi.' nirimu.* Eno ou pulu pulu temane peangamo pilku Pulu Yemone eno we kondo kolorumu ungu sikema pilkulie akumunge pulume paa pilku kondoringi kinie yandopaaku temane peangamone eno tepe kondopa ulu peangama 'wendo wendo opili.' nilimo mele ma koleamanga paliaku sipe ulu peangama 'wendo wendo opili.' nilimo.

⁷ *Pulu Yemone eno we kondo kolorumu temane peangamo, ye Epaparasin[†] eno ou nimbe sirimu-ne pilieringi. Kanu yemo yu olio pea tapu topo kendemande tepo molemolo yembomanga ye te, olio konopu mondolemolo yemo. Yu 'olionga kongono tendambo,' nimbe Kirasinge kongono tendelimu paa ambolopa kondopa siye naa kolemo yemo.*

⁸ Enonga konopune Mini molemomone eno lipe tapondorumu-ne konopu mondolemele mele kepe Epaparasi yuni olio nimbe sirimu.

⁹ Akumunge eno-kinie aku sipe ulume wendo orumumunge ou pulu pulu pilierimbulu kinie yandopa taki-teki Pulu Yemo kinie enonga nimbulu mawa tendepololie, "Pulu Yemone 'Teangi.' nimbe pilipe molemo mele eno paa pilkulie, akumunge ungu pulume paa pilieni kene Mini Kake Telimu enonga konopune molopa pilipe konginjelimu sipili." nilimbolo.[‡]

¹⁰ "Aku siku pilku teko molkolie, Awilimuni eno kanopa peanga kanopili kene yunge yemboma teko molemele mele aku siku teko molko, ulu peanga lupe lupema awisili teko, Pulu Yemo molemo mele kinie, nilimo ungume kinie, pilku molemele mele paa olandopa pupili." nimbu mawa tendelembolo.

¹¹⁻¹² "Eno, umbune pemba kinie mini-wale naa munduku, 'Umbune walema pora nimbé.' ningu taka liku nokoko molangi kene Pulu Yemo tondolo paa olandopa pulimomanga yuni 'eno enge nipili molangi.' nimbe eno tondolo lupe lupema sipili. 'Yunge yembomanga' nimbe yu ye nomi kingi molopa nokolemo kolea[§] pa telimunge* mele nosindilimoma eno Kollosi yembomanga kepe pea nosindilimo linge aulkemo akisinderimu ye,

* 1:3: bokumunge alsena anjokondo "13. God", "6. Bikpela", "23. Krais", "32.2. Pikinini Bilong God". ‡ 1:3: Romo 1:8, Ou-Korini 1:4, Epesasi 1:16, Pillipai 1:3. § 1:4: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". * 1:5-6: Ou-Korini 13:13. † 1:7: inie anjokondo 4:12, Pillimon 23.

‡ 1:9: Epesasi 1:17. § 1:11-12: bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". * 1:11-12: selo Lipe Mundorumu Yema 26:18.

akumu enonga Lapamo, yu-kinie paa konopu siku 'Ange' niengi." nimbu Pulu Yemo enonga mawa tendelembolola.

¹³ "Yuni olio lipe tapondopa sumbulu tolimu yu kingi molopa nokolemo tondolomonga[†] wendo lipe, yunge konopu mondolemo Malone[‡] nokolemo tondolomonga sukundu lipe mondorumu kene ,aku siku teangi." nimbu mawa tendelembolo.

¹⁴ Yunge Malo akumu (yunge meme ondo lenderimumuni)[§] olionga ulu pulu kerime 'Kamu manie pupili.' nimbe siye kolopa, olio ka sipe ambolorumu aulkena wendo lipe 'We kapola molangi.' nirimu yemo.*

*1:15-23 Kirasi Yu Molopa Ulu Telemomanga Pali Yu Olandopamonga
Ungu Te*

¹⁵ ,Pulu Yemonga Malo Kirasi akumu,
Pulu Ye naa kanolemolomo none teli yemo.[†]

Pulu Yemo molemo mele

Malo yu mona molemo kanolemolo.

Mulu ma melema ou wendo naa opili yu ou molorumu,
melemana pali yu ye nomi olandopamo molemo yemo.

¹⁶ Malomo aku sipe yemo molemomonga pulumu isipe:
Mulune angilimo melema kinie mana lemo melema kinie,
kanolemolo melema kinie naa kanolemolo melema kinie,
aku mele Pulu Yemone 'Tepo mimi teambo.'

nirimu melema pali Malonga kimuni terimu.[‡]

Tondolo pelemo kurume kinie,

mulu koleana yembo namba molemo yembo awilime kinie,
imbi paa olandopa molopa

mele awisili nokolemelema kinie,

enge nilime kinie,

aku mele paa enge nilime mulune kinie

mulu koleana kinie molemelema pali[§] kepe

mele mongone kanolemolo melema pali pea

yunge kimuni terimu.

Melema paa pali Malone mindi tepa mimi terimu.

'Aku melema yunge mindi liepili.

Yunge imbi liku ola mundundengi.' nimbe aku melema
terimu akumunge yu aku sipe yemo molemo.

¹⁷ Melemana pali yu kumbi lepa molorumu;*

melema pali yunge engemone wendo orumu;[†]

pe kinié Kirasi yunge engemonela melema pali
wendo olemo.[‡]

¹⁸ Kirasinge talape yemboma[§] yunge kangimu;

Kirasi yu kangimunge pengemo.*

Yu yunge kangimu konde molemomonga ulu pulumu.

[†] **1:13:** Ou-Pita 2:9**. [‡] **1:13:** bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pikinini bilong God". [§] **1:14:**

Pala () akune molemo ungu akumu yembo marene pilkulie, Ou Giriki ungune naa molorumu,
Pollone bokune naa torumu. Yembo tene pe imbi torumu. ningu pilimele. ^{*} **1:14:** Epesasi 1:7,

Romo 3:24. [†] **1:15:** Jono 1:18. [‡] **1:16:** Jono 1:3, Ipuru 1:2. [§] **1:16:** Epesasi 1:21. ^{*} **1:17:**

Jono 1:2, 8:58. [†] **1:17:** Aku ungumunge pulumu i-sipe: Ulke takongendo ponga kokeya pele
uve melema pali 'ingi nipili.' ningu ka tolemele mele Kirasi yu aku sipe melemanga pali kamo.

Akumunge ungu pulu te inie anjokondo 2:7. [‡] **1:17:** Malo melemana pali oladopamonga ungu
pulu mare Jono 1:1-4, Ipuru 1:2-4. [§] **1:18:** bokumunge alsena anjokondo "43. sios". ^{*} **1:18:**

inie anjokondo 1:24, 2:19, Epesasi 1:22, 4:15, 5:23.

Yu melemanga pali kumbi lepa molemo Malo,
 'Yu melemanga pali ye nokoli awilimu molopili.'
 nimbe Pulu Yemone yu topa makinjinderimu-ne
 yu kumbi lepa lomboropa ola molorumu yemo molemo.[†]

19 Pulu Yemo yuyu molopa telemo mele
 'aku sipe ulu pulume Malo-kinie pepili.'
 konopu lierimu-ne

Pulu Yemo yuyu tenegepea tepa pelemo mele
 Malo-kinie áku sipe pelemo,

'Pulu Yemonga Malo, Lapa molemo mele molemo.'[‡]

20 Pulu Yemone 'Mulu ma melema pali yu-kinie
 konopu telune pupili, kapola kapola molamili kene
 Malone aku temba aulkemo akisindepili.' nimbe pilipelie
 Kirasinge mememo unjo perana onto lierimumuni
 Pulu Yemone olio-kinie opa pulue molorumulu ulu pulumu
 kamu topa manie mundorumu.[§]

21 Aku tenderimu nikirumuni eno lipe tere lendelemo. Ou enone ulu
 kerime teko enonga konopumene yu-kinie opa pulue moloringimunge
 Pulu Yemo kinie sulu teko moloringi.

22 Nalo kinié 'Malo Kirasinge, kangimu toringi kolorumu aku ulumuni
 Pulu Yemone eno yu-kinie 'konopu telune pupili nondoko ongo molangi.'
 nirimu. 'Eno yunge yembo kake telime molko, kalaro te naa pepa, yuni
 kanopa keri kanolemo ulu te naa pepili* yu molemona ongo molangi.'
 nimbeline aku terimu.[†]

23 Nalo 'Kirasi, 'Sike' ningutondolo munduku pilieringi mele ningut
 pilku, 'Kirasi enonga ulke simu mele.' ningu yu tondolo munduku
 ambolko siye naa kolangi. Aku tengi liemo 'yuni molonge mele nikimu
 aku siku molonge.' Temane peangamo ou pulu pulu pilieringi kinie 'Sike.'
 ningutondolo munduku pilku kanu temanemone wendo ombá mele kinie
 eno molonge mele kinie nilimo 'aku sipe mele olio-kinie paa wendo opili.'
 ningu konopu siku nokoko moloringi mele ulu umbune te wendo ombá
 kinie siye kolonge kene mimi siku kanoko molaa. Kanu temane peangamo
 ma koleamanga pali toko siringi, eno pilimele temanemo. 'Kirasini, na
 Pollo 'Kanu temane peangamonga kendemande yemo molani.' nirimu-ne
 molio.

1:24-2:5 Pollone Kirasinge Yembo Talapemo Kollosi Molemelema Mindili Sipe Lipe Tapondorumu Temanemo

24 Pe kinié na eno lipu tapondombondo mindili noliomonga konopu
 sikiru. Kirasinge kangimu, akumu yunge yembo talape kanumu,[‡] yuni
 enonga nimbe lipe tapondopa mindili norumu mele mindili mare we
 pelemo akumu na yunge talapemo 'lipu tapondambo.' konopu lepo 'Kirasi
 mindili norumu mele, nanga kangine mindili nombo kapola tendelio.

25 Pulu Yemone 'na Kirasinge talape yembomanga kendemande yemo
 molopili.' nimbe enonga nimbu lipu tapondombo kongono te sirimu.
 Aku kongonomo 'Eno Pulu Yemone nilimo ungume sumbi siku pilku,
 akumunge ungu pulume pali paa piliengi!' nimbu, nimbu simbo
 kongonomo.

[†] **1:18:** Lipe Ora Sirimu 1:5. [‡] **1:19:** inie anjokondo 2:9, Jono 10:38. [§] **1:20:** akumu yembo
 marenne pilkulie 'Konana te niringimu Pollone ya torumunje.' ningu pilimele. * **1:22:** Epesasi
 1:4, 5:27. [†] **1:22:** Romo 5:10. [‡] **1:24:** inie yakondo 1:18*.

26 Paa koronga ou walemanga pali Pulu Yemone iungumu lopi terimu yemboma pali naa pilieringi, nalo kinié 'yunge yemboma piliengi!' nimbe, nimbe para silimo.[§]

27 Iungu lopi terimu ungu 'akumu paa peanga olandopa, Juda yembo naa molko yembo lupe molemelema^{*} paa manda lipe tapondomba mele yunge yembomane pali piliengi kene mona liepili.' nimbe, Pulu Yemone nimbe para sirimu. Aku ungu lopi terimumu isipe: Kirasi yu eno-kinie molemo. Yu eno-kinie molemomonga yuni 'eno Pulu Yemo mulu koleana tondoloma kinie pea pepili molemo akune tapu topo molamili lipu membo pumbo.' nirimu-ne pilkulie 'Sike.' ningu konopu siku nokoko molemele kanumu.

28 Inikiru ye Kirasi akumuni telemomo yemboma temane topo nimbu silimolo. 'Eno Kirasi kinie pea tapu toko molko yunge yembo konopu tondolo peli yembo yume molonge kinie membo pupu 'Pulu Yemo, siemili.' nimbu, pilipe konginjeli pelemomone yemboma mimi sipu liepi liepi topo mane silimolo.

29 'Aku teambo.' nimbu yuni[†] na enge sipe tondolo mundupe lipe tapondolemo ulumene pali tondolo mundupu mindili sipu kongono telio.

2

2:1-5 Kirasinge Ungumu 'Sike' Ningu Tondolo Munduku Pilku, Kolo Toli Ungume Liku Su Singemonga Ungu Te

1 Eno kinie, Kirasinge yembo talape LLadosia taono molemelema kinie, koleamanga pali yembo na naakanolemele yemboma kinie, eno 'Paa lipu tapondambo.' nimbu mindili sipu kongono tendelio mele 'eno piliengi!' konopu lekero.

2 "Eno konopu tondolo pupili molko, anjo yando konopu mondonge ulumuni eno lipe tere lendemba kinie eno 'Kirasinge, ulu pulume pali mimi siku pilkulie 'Sike.' ningu tondolo munduku pilimele mele kamukumu aku siku olandopa pilku molangi.' nimbu na paa mindili silio. Aku siku pilkulie Pulu Yemonga ungu lopi tepa pelemomonga eno piliengila!' nimbu na mindili siliola. Aku lopi tepa pelemo ungumu Kirasi yu.*

3 Pilipe konginjeli ulu pulume kinie, konopuni pilimele ulu pulume kinie,aku ulu pulume Kirasi yu kinie lopi tepa pelemo. Akume kou mone mele bengena tenepea tepa lemo mele yu kinie aku sipe pelemo.

4 'Yembo marene enondo kolo toko ungu peanga mare ningu kondi tonge.' nimbylie iungumu eno nimbu sikiru.

5 Na eno kinie naa molio nalo 'eno kinie molio.' konopu lepo, eno tapu toko tondolo munduku kongonoma sumbi siku teko Kirasi 'Sike.' ningu tondolo munduku pilku[‡] siye naa kolemele mele nanga konopumuni kanopolie lakopo konopu silio.

2:6-23 Kirasi Kinie Pea Tapu Topo Molemolomonga We Mana Yembomane 'Teaa' Ningu, Ningu Panjilimele Ungu Manemane Olio Naa Nokolemomonga Ungu Te[‡]

2:6-15 Olio Kirasi Kinie Pea Tapu Topo Molopo Konde Molopa Kondoli Ulu Sikemo Limolo Ungu Te

[§] **1:26:** ungu pulu mare Epesasi 1:9*. * **1:27:** bokumunge alsena anjokondo "2. arapela lain". † **1:29:** 'Yu' nikumu akumu yembo marene 'akumu Kirasimu' nilimele, marene 'Pulu Yemo' nilimele. Pisini ungune 'Kirasi' nimbe molemo. * **2:2:** inie yakondo 1:26. † **2:5:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". ‡ **2:5:** Gallesia 3:1-25.

6 Pe kinié 'Kirasi Yesusi olionga Awilimu[§] molopili, pea molamili konopune opili.' niringi mele yu kinie pea tapu toko molangi.

7 Unjo te 'tondolo mundupe angilimbendo, yunge pulkiniooma mana manie mundulimo,'* ulke te 'tondolo pupe angiliepili.' ningu, simu enge nili te polemele,[†] eno 'aku sipu tondolo mundupe angilemili.' ningu unjomo mamo kinie tapu topa angilipe ulkemo simu kinie tapu topa angilimo mele eno Kirasi kinie aku siku tapu toko angilku, olione eno mane sirimulu ungume 'Sike.' ningu tondolo munduku pilieringi mele olandopa tondolo munduku pilkulie, aliel Pulu Yemo kinie 'Ange.' niengi.

8 'Yembo tene 'yunge konopuni pilimo mele eno aku siku mele paa konopuni pilku molangi.' nimbe we ungume kolo topa eno nimbe simbe.' ningu kanoko kondoko molangi. Anda-kolepalimene ou mane siringi yandopa pilieringi mele kinie, ma koleamanga pali nokolemele kurumenga ungume kinie, kanu yembomane pilkulie eno ningu silimele. Kirasinge konopuni pilimo ungume naa pilku ningu silimele.[‡]

9 Kirasi mana ye alierimu kinie Pulu Yemo yuyu molopa telemo mele aku sipe ulu pulumu Kirasi yunge kangine pepa tengepea telemo mele[§] eno pilimele kanumu.

10 Akumunge, aku yemo Pulu Yemo molopa telemo ulumu yu-kinie pelemo akumu eno yu-kinie tapu toko molemele kinie Pulu Yemone eno kepe silimo eno-kinie tengepea tepe pelemola. Kanu ye Kirasimu yu mulune kuru enge nilime kepe, aku mele namba pelemo-na melema nokolemelemanga pali, yu ye olandopamo molemo.*

11 Eno yu-kinie ongo tapu toko moloringi kinie kangi te kopisiku wendo lili ulu pulumu eno sirimu lsingi. Aku kangi te kopiseli ulu sirimumu yembomane kangikundu telememe akumundu naa nirimu. Kirasini tenderimu ulumuni olio kangi te kopisipe wendo lili ulumu lsimumu, akumu olio ulu pulu keri terimulumenga ou-we-konopumenga tondoloma manie purumu.[†] Aku ulumu kangi te kopisipe wendo lili ulu sikemo.[‡]

12 Eno no linderingi kinie Kirasi kinie pea eno ono teringi kanumu. Pe eno 'Sike Pulu Yemone yunge tondolomone Kirasi topa makinjinderimu.' ningu tondolo munduku pilieringimunge Kirasi topa makinjinderimu Pulu Yemone eno no lsingi kinie Kirasi kinie pea topa makinjinderimula.[§]

13 Eno ou-we-konopume pepili ulu pulu kerime teringi kinie kepe, eno Juda yemboma naa molko yembo lupema moloringimunge Pulu Yemonga ungu manemane eno naa nokorumu kepe, aku uluselone eno topa kondorumu, yembo kololime mele moloringi,* nalo Pulu Yemone 'Eno Kirasi kinie pea konde molangi.' nirimu.[†] Yuni olionga ulu pulu kerime siye kolopa 'Kamu manie pupili.' nimbe,

14 Mosisini Pulu Yemonga ungu manema bokune torumumene oliondo aliel 'Teko kenjilimele.' nilimo ungu manema olio tondolo mundupe nokorumu tondolomo 'Olio kotena uluri naa tendepili. Kamu manie pupili topo manie mundembo.' nimbelie 'Pulu Yemone, aku ungu mane, ma lipe 'Kirasinge, unjo perana pirimuni uku topa mondorumu.'

§ 2:6: bokumunge alsena anjokondo "23. Krais", "6. Bikpela". *** 2:7:** Epesasi 3:17. **† 2:7:** inie yakondo 1:23. **‡ 2:8:** 20 Gallesia 4:3,9. **§ 2:9:** inie yakondo 1:19. *** 2:10:** inie anjokondo 2:15, Epesasi 1:20-21, 6:12, Kollosi 1:16, Ipuru 2:15. **† 2:11:** bokumunge alsena anjokondo "29. olpela bel". **‡ 2:11:** Romo 2:28-29, Pillipai 3:3; bokumunge alsena anjokondo "18. katim skin".
§ 2:12: Kirasi kinie pea kolorumulu, yu pea ono teringi, yu pea lomboropo ola molorumulu mele ungu mare inie anjokondo 2:20, 3:1,3, Romo 6:1-14. *** 2:13:** Epesasi 2:1. **† 2:13:** Epesasi 2:5.

15 Mulune kuru enge nilime kepe, aku mele namba pelemo-na melema nokolemelema pali[‡] enonga tondoloma unjo perana ‚kolorumumunge, topa manie mundupe,[§] ‚Kurumenga enge te naa pepa kamu manie purumu lemo.’ ningu kanangi.’ nimbe eno lipe ora sirimu.*

2:16-23 Kirasi Kinie Pea Kolorumulumunge We Ungu Manemane Olio Naa Lipe Tapondolemo Ungu Te (2:6-23 pali kanani)

16 ,Yuni aku terimu, kene ‘Yembo tene olio langi nombo no nombo wale kake telimenga ulume tepo, oli ke tolemo kinie ulume tepo, koro mololi wale Sambatemanga[†] ulume tepo, aku ulumenga yembo tene temolo mele apurupe ungu mane te naa nimbe panjipe, iri topa “Teko kenjikimili.” ni naa nipili.’ niengi.[‡]

17 Ulu akume ‘Teangi.’ ningu ou ungu manema ningu panjeringi akume pe wendo ombá ulu te manda manjiku aku ulume teringi.[§] Aku ulumenga sike ulumu Kirasi-kinie pelemo.

18 Yembo te kumbu tepa kanolemo melema temane topa yu yuyu ‘Konopu siembo kene nanga imbi ola naa molopili molambo.’ nimbe kolo topa, angellomanga imbi lipe ola mundundupe kapi nilimo yembo tene ‘Aku sипу teliomonga na nanu pilipe konginjeli olandopa pelemo.’ nimbe “Eno telemele mele teko kenjilimelemonga Pulu Yemone eno mele naakalomba lingé.” nimbé kinie yunge ungumu naa pilieni! Kanu yembomo yu yuyu yunge ou-we-konopumuni aku sipe pilipe yuyu imbi lipe ola mundulimo.

19 Kanu yembomo yu Kirasi kinie tere leko naa molembele, lupe lupe molembele. Olio Kirasinge kangimu, yu kangimunge pengemo.* Pengemone kimbu ki kangi melemanga pali nokopa, ombele pulkinio melema pali ‘enge nipili.’ nimbe[†] langi silimo, aku sipe mele Kirasi olionga pengemone olio yunge kangimu yu kinie lipu tere lepo molemolo kinie aku telemo. Aku telemomonga Pulu Yemonga engemone ‚Kirasinge, kangimu tepa awi silimo.

20 Eno Kirasi kinie pea kolkolie ma koleana ulume kamu siye koloringi, telune manda naa molongemonga nambemune kinié eno ya ma koleana yemboma mele molko ma koleana ungu manema pilku liku teko molemel-eye?

21 Ungu manemane ‚langi mare kinie no mare kinie akumendo, “Naa ambolaa!” nimbe, “Naa naa!” nimbe, “Kini simbi naa tondangila.” nilimoaku ungu manema mele nambemune pilku liku telemeye?[‡]

22 Aku ungu manema pali mana yembomane mindi konopuni pilku “I siku teaa. I siku teaa.” ningu ungu mane silimelemonga aku ungu manemane “Pilku teaa.” nilimele melema kinie ulu mare telemele kinie walsikele kamu-kumu keri lepa manie pulimo. ‚Kanu melemane eno lipe tapondomba ulu te naa pelemo.’

23 Kanu ungu manemane “olio imbi naa molopili molamili.” ningu, melema kapi ningu imbi liku ola mundunduku, ‚olionga kangime mindili

[‡] **2:15:** inie yakondo 2:10. [§] **2:15:** Mateyu 12:29, Jono 12:31. * **2:15:** Yembomane enonga opa-puluema kinie opa teko yembo mare pulu siku ambolko liku ka sikulie ‘opa-puluema topo mundomulu mele yemboma kanangi.’ ningu mengo oringi mele Pollone pilipelie ya inie ungu aku sipe nirimu. [†] **2:16:** bokumunge alsena anjokondo “37. Sabat”. [‡] **2:16:** Romo 14:17,5-6, Gallesia 4:10, Ipuru 13:9. [§] **2:17:** Ipuru 10:1. * **2:19:** ungu pulu te inie yakondo 1:18*. [†] **2:19:** Epesasi 4:15-16; ungu pulu te Epesasi 2:21. [‡] **2:21:** Juda yembomanga ye nomimene Pulu Yemonga ungu manema pilkulie olandopa ungu awisili isili mele mane siringila.

nopili.' niengi.' ningu ulu mare aku siku telemele mele kanokolie 'aku ungu manema pilipe konginjeli paa pepa peanga lemo.' sike nimbu kanolemolo nalo olio ou-we-konopumuni ulu kerime mindi pilipu ulu pulu kerime mindi waka lemo ulume 'Topo manie mundemili.' nimbe lipé tapondomba ulu te kanu ungu manema kinie paa naa pemele.

3

3:1-17 Ulu Kake Telime Tepo Molomolo Mele Ungu Mane Mare

3:1-4 Kirasi Pea Lomboropo Ola Molorumumunge Ungu Te

¹* Pulu Yemone eno Kirasi kinie pea topa makinjinderimu kene[†] Kirasi wi ola Pulu Yemonga ki umbukundu molemo koleamonga ulume mindi konopuni pilku waka kolko molangi.

² Mulu koleana melema mindi paa konopu kimbu siku, ma koleana melema konopu naa kimbu siku molayo.

³ Eno ,enonga ou-we-konopume[‡] kinie, pea Kirasi kinie kolkolie[§] yu pea lomboroko ola moloringi, kiniéconde molemelemonga* Kirasi yu mulu koleana Pulu Yemo kinie pea telune tapu toko molembele naa kanolemolo mele eno aku siku elo kinie pea telune tapu toko molko paa sike molonge mele ou naa kanolemele kene ,aku siku mulu koleana melema mindi konopu kimbu siku molayo.

⁴ Enonga sike molemele ulu pulumu Kirasi yu, akumunge yu ombo mona angilimbe kinie eno yu kinie pea molko, tondolo pa telemo koleana yu ye awili olandopamo molopa mele tondoloma nosipe melema nokolemo koleana yu kinie pea tapu toko molonge.

3:5-4:18 KIRASI OLIONGA KONOPUNE SUKUNDU MOLOPA OLIO-KINIE TAPU TOPA MOLEMOMONGA OLIO YEMBO KONDEMA MOLEMOLO UNGU TE[†]

3:5-11 Olio Yembo Kondema Molopolie Naa Temolo Mele Ungu Te[‡] (3:1-17 pali kanani)

5 Akumunge, ,enonga ou-we-konopume Kirasi kinie pea kolkolie yu pea lomboroko ola moloringi,[§] kene mana ulu enonga konopumene pilkulie tengendo waka kolemele ulume toko manie mundeyo! Ulu akume isipe: Wa ulu kerinele teli ulu pulumu kinie, we melema kinie kepe ulu kerinele tengendo taki-teki konopu kimbu siku molemele ulu pulumu kinie,* ambomanaye peangama kanoko 'Pea tapu topo andolembelanje papu.' ningu konopu mondoko, yemane amboma kanoko konopu mondoko aku siku teli ulu pulumu kinie,[†] yembo lupemanga melema yama meli ulu pulumu kinie, aku ulume.

* **3:1:** Aku ungumu kinie telu sipe mele Romo 12:1, Epesasi 4:1, Pillipai 4:1. Akune owe mele pelemo. Owena yakondo Kirasini tenderimu, olio yu pea tepo molemolo ungume nimbe pora sipelie, owena anjokondoulime tepo molomolo mele ungu mane sirimu. † **3:1:** ungu pulu te inie yakondo 2:12*. ‡ **3:3:** bokumunge alsena anjokondo "29. olpela bel". § **3:3:** ungu pulu te inie yakondo 2:12*. * **3:3:** bokumunge alsena anjokondo "24. laip". † **3:4:** akumunge 3:5-4:6 Romo kolomongo-awili 6. ‡ **3:4:** Ungu selo Gallesia 5:16-24. § **3:5:** pala , akune molemo ungu pulumu 3:3 molemo. * **3:5:** Romo 1:24, Pe-Korini 12:21, Gallesia 5:19, Epesasi 5:3, Ou-Tesallonaika 4:7. † **3:5:** Romo 1:26, Ou-Tesallonaika 4:5.

Yembo lupemanga melema yama melemele mele kinie,
kurume kinie pulu ye kolo tolime kinie popo toko
kapi nilimele mele kinie,[‡]

aku uluselo telu sipe mele.[§]

6 Aku ulu pulu kerime telemelomonga Pulu Yemone yemboma mumindili kolopa tomba walemo yunge ungu manema ta nilimele yemboma molemela wendo ombá okomo.

7 We mana yemboma teko molemele mele ou eno Kirasinge Kollosi yemboma kepe Kirasi naa pilku molkolie aku siku ulu kerime mindi teko moloringi.

8 Nalo kinié 'Aku ulume naa teamili.' ningu we siye kolayo.

Yembo mumindili kololi ulu pulumu kinie,
yembo iri toli ulu pulumu kinie,
yembo pilku keri pilieli ulu pulumu kinie,
'Yemboma pipili kolko molko kenjengi!' ningu
colo toko ungu bulkundu nindeli ulu pulumu kinie,*
'Tawe teangi.' ningu ungu keri nili ulu pulumu kinie,
aku ulu pulume siye kolayo.[†]

9-10 Ou-we-konopume kinie aku konopumene pilku teringi ulume kinie siye kolko, 'Yembo kondema molamili.' ningu Kirasi lsingimunge eno yembo kondema tepa mimi terimu Pulu Yemone eno konopu konde lipe panjinderimu, yandopa yandopa 'yu molemo mele[‡] eno olandopa olandopa pilkulie aku siku molangi.' nimbe aku telemo kene anjo yando kolo naa tayo.[§]

11 „Pulu Yemone yuyu yembo kondema pea pali tepa mimi telemomonga, olio yembo kondema mele molemolo yemboma telu sипу molemolo. Juda yembo naa molemele lupe,* Juda yemboma lupe molo; yembo kangi te kopiseli yemboma lupe,[†] kangi te naa kopiseli yemboma lupe molola; kewa yemboma lupe, umbu yemboma lupe molola; 'yembo kamakoma lupe yembo koropama lupe molola;', mele kalolimu naa liku kongono we tendeli kendemande yemboma lupe, we molemele yemboma lupe molola. Kirasi yu olionga pali olandopa molemo; yu olionga pali konopune molemo, akumunge olio yembo lupe lupe manda apurupu naa nimbu naa kanomolo. Olio pali telu sипу molemolo.[‡]

3:12-17 Yemboma Kondo Kolomolo Ulume Lipu Ambolopo Kirasinge Ungume Olio-Kinie Pepili Molamili Ungu Te[§] (3:1-17 pali kanani.)

12 Akumunge, eno Pulu Yemone 'Nanga yemboma molangi.' nimbe mako torumu yembo konopu awili tepa mondopa, 'konopu kake tepa peli yemboma' nimbe kanolemo yemboma molemele kene
yembo lupema kondo kolko liku tapondoko,
enonga imbime liku ola naa munduku,
yemboma kinie kara naa puku andiki teko tako liku molko,
ólo áme topili molko,aku siku teko molangi.*

* **3:5:** bokumunge alsena anjokondo "13. god giaman". § **3:5:** Epesasi 5:3,5. * **3:8:** Mateyu 15:19, Epesasi 4:31. † **3:8:** Gallesia 5:19-21**. ‡ **3:9-10:** Pulu Yemone ou-pulu-pulu yemboma yu-mele tepa mimi terimu temanemo Ou-Pulu-Pulu 1:26-27 molemo. Kinié Kirasinge yemboma yembo kondema tepa mimi telemo. § **3:9-10:** Epesasi 4:25. * **3:11:** bokumunge alsena anjokondo "14. Grik". † **3:11:** bokumunge alsena anjokondo "18. katim skin". ‡ **3:11:** Gallesia 3:28. § **3:11:** inie yakondo 3:5-11*. * **3:12:** Epesasi 4:2.

13 Enonga angenu tene eno tepa kenjipe ulu tepa mumindili kondoli ulu te temba kinie eno yundu ungu te naa ningu, siye kolangi.[†] Eno Pulu Yemo teko kenjeringi ulu pulu kerime yu 'Manie pupili.' nimbe we siye kolorumu mele eno aku siku teko kenjingi ulume 'Manie pupili.' ningu we siye kolangi.

14 Nalo aku ulu pulu peanga nikiru ulu pulumenga pali konopu mondoli ulu pulumu paa olandopa pelemo kene yemboma konopu tondolo mundukū mondangi.[‡] Aku tengen kinie aku siku ulu pulu peanga lupema pali we sumbi siku teko paa kapola kapola molonge.[§]

15 Kirasinge yemboma kinie konopu telune pupili kapola kapola molopo konopu pe nili ulu pulumu Kirasini silimo akū ulu pulumuni 'Eno aku siku taka liku konopu waengo siku molangi.' nimbe omba nokopili. Kangi telumunge kimbu ki melema lupe lupe angilimo nalo kangi telumu mindi angilimo aku mele eno yemboma pali telu mele molemele.* Eno aku siku molkolie Pulu Yemone "Eno anjo yando konopu telune pupili kapola kapola molangi waa." nirimu. Akumunge Pulu Yemo alieli "Ange." ningu molangi.

16 Kirasinge ungume enonga konopune paa tengenpeea tepe pepili molangi. Aku siku molkolie eno pilipe konginjelimu pepili enone yemboma ungu mane siku, yemboma ulu keri peangama pali tengen mele 'Pilku kondangi.' ningu siku; Pulu Yemone enonga nimbe tenderimu tendelemomonga yu-kinie "Ange." ningendo Pulu Yemonga bokune molemo konanama kinie, makune sukundu konana nilimele konanama kinie, Mini Kake Telimuni enonga konopune nimbe silimo pilimele konanama kinie, niengi.[†]

17 Ungu ningu ulume teko kongono tengen ulu akume pali tengendo 'Iulumene Awili Yesusinge imbi lipu ola mundundemili.' ningu aku ulume teko.[‡] Lapa Pulu Yemo kinie "Ange." ningendo Awili Yesusi yuni enonga nimbe tenderimumunge Lapa Pulu Yemo kinie "Ange." niengi.

3:18-4:1 Olionga Ulkemanga Sukundu Anjo Yando Temolo Mele Ungu Te[§]

3:18-21 Kirasinge Ambo Yema Kinie Ambolangoma Kinie Molonge Mele Ungu Te

18 Eno amboma, enonga emenali yemanga ungume taka liku pilku liku molayo. Aku ulumu Awilimuni kanopa peanga kanolemo ulu pulu te kene aku teayo.

19 Eno yema, enonga amboma konopu mondoko, eno teko mumindili kondoko iri naa toko molangi.

20 Ambolangoma, eno aminielie lanielini ninge ungume pali alieli pilku tengen panjiku teko molayo. Aku ulumu Awilimuni kanopa peanga kanolemo.*

21 Ambolangomanga lapali, enonga ambolangoma 'Popenge teko mumindili naa kolko, nikimulu mele bulu siku siye naa kolangi.' ningu taka liku ungu manema siku popenge teko iri naa toko ungu manema tondolo munduku naa sieyo.

[†] **3:13:** Mateyu 6:12,14-15, Epesasi 4:32. [‡] **3:14:** Ou-Korini 13:13. [§] **3:14:** Epesasi 4:3. Inie yakondo 1:17 ulke takongendo ka tolemelu ungu pulu te molemo aku sipe mele ya 3:14 'konopu mondonge ulumu' nikimuaku ulumuaku sipe kamo melela. Konopu mondoli ulumu ulu peangamanga pali ingi sipe lipe tere lendelemo. * **3:15:** Kangi telu mele molemolomonga ungu mare inie yakondo 1:18,24, Epesasi 4:4. [†] **3:16:** Epesasi 5:19. [‡] **3:17:** bokumunge alsena anjokondo "28. nem". [§] **3:17:** akumunge 3:16-4:1, Epesasi 5:19-6:9. * **3:20:** ungu pulu te Wendo Oringi 20:12.

3:22-4:1 Kongono Kendemande Yemboma Kinie Enonga Nokoli Yema Kinie Enonga Ungu Te (3:18-4:1 pali kanani.)

²² Mele kaloli te naa liku kongono we tendeli kendemande yemboma,[†] enonga kongono nokolemele mana yembomane ninge ungume pali pilku liku teangi. ‘Nokoli yemboma kanoko molangi kongono tepo kondombo kinie kanokolie kapi niengi.’ ningu kongono naa teangi. Awili Kirasi, nge ungumu liku awi siku pilku liku telemele mele aku siku kongono nokoli yembomane “Teaa.” ninge ungume pilku liku kongono konopu siku teko kondangi.

²³ Eno konopu talo tepa pepili enonga kongono nokoli yembomanga kongono naa tendangi. Kongono tengema pali tengendo Awilimunge kongono tendelemela mele aku siku kongono nokoli ye kanumenga kongonoma konopu peanga pepili toya toko tendangi. ‘Mana yembomanga kongono mindi tendekemofo, akumu uluri molo.’ ningu kongono naa teangi.

²⁴ ‘Awilimuni pe yunge yemboma mele kalombando nosindilimo mele peangama olio simbe.’ ningu pilkulie ‘konopu peanga pepili kongono nokoli yemanga kongono toya toko tendangi.’ Kirasinge kongono kendemande tendelemene; yu enonga Ye Nokoli Paa Awili kanumu.[‡]

²⁵ ‘Teko kenjinge yemboma pali teko kenjingemonga mele kalolimu linge. Awilimuni ‘Yembo imbi molemoma lupe, imbi naa molemoma lupe.’ nimbe kanopa apurupe mele naa kalomba. ‘Telemolo mele kanopa apurupelie mele kalomba, kene,’ ningu kongono aku siku tondolo munduku teangi.

4

¹ Kongono nokoli yemboma, enonga kongono we tendeli kendemande yemboma taka liku nokoko teko kondoko, teko mini-wale naa mundundengi. ‘Olio kongono nokoli yembomanga kepe Nokoli Ye te mulu koleana molemo.’ ningu pilkulie kongono we tendeli kendemande yemboma aku siku teko kondangi.

4:2-6 ‘Pulu Yemo Kinie Ungu Nilimele Ulumu Tondolo Munduku Ambolko, Molklo Kondangi.’ Nirimu Ungumu

² Pulu Yemo kinie paa alieli ungu ningu siye naa kolko, ‘Pulu Yemo kinie ungu ningendo, umbu-konopu pepili ‘Pulu Yemo kinie ungu ningu,’* Pulu Yemo kinie “Ange” ningu molangi.

³ Pulu Yemo kinie ungu ningu molkolie olionga kepe mawa tendekolie, ‘Olio yunge temane peangamo andopo topo siemili aulke te akisindepili.’ niengi. Aku temanemo Kirasinge temanemo, akumu ou lopi tepa perimu kanumu. Aku temanemo topo siliomonga na ka ulkena pelio.[†]

⁴ Pulu Yemo kinie nanga mawa tendekolie ‘Kirasinge temane lopi tepa perimumu yemboma paa sumbi siku piliengi nimbu para sipu kondambo.’

[†] 3:22: ungu pulu te Epesasi 6:5*. [‡] 3:24: bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”, “6. Bikpela”. * 4:2: Ungu wale talo pala , , akune sukundu molemo mele sikenje? Pisini ungune aku sipe molemo. Giriki ungune ungu ponjipe “Mimi siku kanoko molangi.” molo “Mimi siku pilku molangi.” molo “Umbu-konopu pepili molangi.” nimbe aku sipe mindi molemo akumu nambolka mando nimbe nikimunje? Ya molemo mele nimbendo nikimunje, molo “Setene ombá . Mimi siku kanaa.” nimbendo nikimunje, molo nambolka nimbendo nikimunje? Pilipe konginjeli yembomane kepe mimi siku naa pilku kerepale ningu molemele. Unku pulu te Mateyu 26:41 molemonje? Paa kanaa. † 4:3: Epesasi 6:19-20; ungu pulu te Epesasi 1:9*.

niengi. 'Na aku sipu kongono teambo.' nimbe Pulu Yemone sirimu ,kene aku tendangi..

⁵ Kirasinge yembo talapena naa molko ulsukundu molemele yemboma eno Kirasinge yembo molemelemane kanoko kondoko aulke andoko, Kirasinge unggumu kanu yemboma nungu singendo aulkemo mimi siku kanoko, aulke te mona lemba kinie kanokolie unggumu eno piliengi sumbi siku nungu siengi.

⁶ Eno ungu nungu singema alieli api mele songo tepili. Waka kolko 'Paa piliemiliya.' nungu komu tendenge ungu peangama niengi. 'Yembomane walsinge kinie oline ungu peangama topondopo niemili.' nungu aku siku teangi.

4:7-18 Pollone Pep Topa Pora Simbendo Kamu Torumu Ungume

4:7-9 Pollone Tikikasi Kinie Onesimasiselo Kollosi Yemboma Moloringine Lipe Mundorumu Temanemo

⁷ Olio paa konopu mondolemolo angenu Tikikasi[‡] ,ombá kinie, na molio mele pali eno temane topa simbe. Yu Awilimunge[§] kongono paa tendepa siye naa kolopa, olio kinie pea tapu topo telemolo yemo.

⁸ Yu aku sipe olio kinie pea tapu topo kongono telemolomonga 'Olio molemolo mele eno piliengi! 'Eno konopu tondolo pupe pe nipili molangi.' nipili.' nimbu nane yu eno molemelena lipu mundukuru.

⁹ Eno Kollosi yembomanga ye Onesimasi, olionga konopu mondolemolo angenumu kongono paa tepa kondopa siye naa kolemo yemo, yu Tikikasi kinie pea lipu mundukuru. Ya olio molemolona ulu wendo oleloma pali eno nungu singele.

4:10-18 Pollo Kinie Ye Mare Kinie Enone Kollosi Yembomando "Manda Molemeleye?" Niringi Temanemo

¹⁰ Na pea ka ulkena pelembolo ye Arisitakasini "Eno manda molemelye?" nimbe, nimbe mundukumu. Banapasinge pelepa* Mako ,ya tapu topo molemolo yemone, "Eno manda molemeleye?" nimbe, nimbe mundukumula. (Mako-kinie eno tengen mele ou nimbu mundorundu[†] kanumu. Eno molongena omu liemo "Pea molamili ou." niengi.)

¹¹ ,Ye te, yunge imbi, Yesusi,aku yemo yunge imbi te "Jasitasi" nilimele,aku yemone "Eno manda molemeleye?" nimbe mundukumu. Pulu Yemo ye nomi kingi molopa melema nokombamonga[‡] nimbu silio kongonomo na liku tapondoko pea telemene yembomanga aku yema mindi Juda yema.[§] Kanu yemane 'kongono tondolo mundupu teambo.' nungu paa liku tapondolemele.

¹² Epaparasi, eno Kollosi yembomanga ye te, yuni kepe "Eno manda molemeleye?" nimbe, nimbe mundukumu. Yu Kirasi Yesusinge kongono tendeli ye te molopa, Pulu Yemo kinie ungu nimbéndo siye naa kolopa alieli enonga nimbe tondolo mundupe mawa tendepalie "Eno Kirasinge yembo yume molko, 'Sike.' nungu tondolo munduku pilku molemele mele konopu alowa malowa naa teko Pulu Yemo kanopa peanga kanomba ulu "Teaa." nilimoma pilku liku tengendo tondolo munduku teko molangi." nilimo.

^{‡ 4:7:} Epesasi 6:21, Lipe Mundorumu Yema 20:4. ^{§ 4:7:} bokumunge alsena anjokondo "6.

Bikpela". * ^{4:10:} Mako sike Banapasinge pelepa, molo angenunje, naa pilimolo. ^{† 4:10:} Sike Pollone kanu unggumu ,pep topa, nimbe mundorumunje, molo nawene nirimunje, naa pilimolo.

^{‡ 4:11:} bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". ^{§ 4:11:} bokumunge alsena anjokondo "18. katim skin".

¹³ Yuni enonga kepe, LLadosia taono yembomanga kepe Irapollisi taono yembomanga kepe, 'Eno lipu tapondambo.' nimbe paa kongono mindili sipe telemo 'akumu eno paa pilieni!' nimbu nikiru.

¹⁴ Olionga konopu mondolemolo ye doketa LLukuni "Eno manda molemeleye?" nikimula. Ye Dimasini aku sipe nikimula.

¹⁵ Olionga angenu LLadosia taonona molemelema kinie ambo Nimba kinie Kirasinge yembo talape* yunge ulkena maku toko molemele yemboma kinie "Eno manda molemeleye?" nindengi.

¹⁶ Eno Kollosi yemboma ipepámo pilieni kambu tondoko pora singe kinie 'Kirasinge yembo talape LLadosia taono molemelema kanoko pilieni!' ningu liku mundengi. LLadosia yemboma pepá topo sindumu 'Olio kanamill yando siengi.' niengila.

¹⁷ Akipasindu i siku ningu siengi: "Nu Awilimunge kongono 'Tendei.' ningu siringimu 'Paa pali tepo pora siembo.' ningu tondolo munduku tei." niengi.

¹⁸ Na Pollo nanu ipepámo topo "Eno manda molemeleye?" nikiru.

Na ka ulkena we pelio mele komu naa sindengi.

'Pulu Yemone, eno we kondo kolopa molopili molangi.

'Aku pea nikiru.,'

* **4:15:** bokumunge alsena anjokondo "43. sios".

TESALLONAIKA Yemboma Pollone Wale Talo Pepá Topa Sirimu Bokuselo

Pollone I Pepá Topa Sirimuselonga Ungu Pulu Mare

Pollo kinie yuni pepá torumumenga ungu pulu mare bokumunge yakondo gomo 714 molemo.

Pollo kolea awili Tesallonaika purumu temanemo Lipe Mundorumu Yema 17:1-10 molopa, yu mindili siringi kinie kowa pupe Beria taono molopalie, pe altopa kowa pupe kolea awili Atenesi purumu temanemo 17:11-15 molemo. Tesallonaika akune Kirasinge yembo talapemonga yembo koltalo sike Juda yemboma nalo awisili yembo lupema moloringi (Lipe Mundorumu Yema 17:4, ya Ou-Tesallonaika 1:9-10). Tesallonaika akumu Masedonia poropinji kolea te, no kélona lierimu.

Pollo kolea awili Korini molopa Kirasinge Tesallonaika yemboma pepá ou topa sirimumunge pulumu isipenje: Pollo Tesallonaika yemboma-kinie molopalie Kirasinge ungumu kamu mane naa sipili Juda yembo ungumu liku su siringimene yu toko makororingi. Pe Tesallonaika yemboma Kirasi lombili puringimunge mindili nongo moloringi pilipelie Pollone 'Timoti eno lipe tapondopili' nimbe yu eno moloringine lipe mundorumu (Ou-Tesallonaika 3:1-5). Pe Timoti kelepa Pollo molorumune omba eno moloringi mele Pollo temane topa sirimu kinie Pollone ipepámo eno sipe mundumbendo torumu. Eno konopu tondolo pupili moloringimunge konopu sipe Pulu Yemo kinie "Ange." nirimu mele eno nimbe sipe, eno mimi siku molonge mele mane sipe, Awili Yesusi pe kelepa ombámonga ungu awisili nimbe sirimu (1:9-10, 2:19-20, 3:13, 4:13-18, 5:1-3,23-24). Ungu mare pea nu nunu kanani.

'Oli mare mindi omba pupili Pollo kolea awili Korini we molopalie wale talo sipe pepá te Kirasinge Tesallonaika yemboma topa sirimu.' ningu pilimele. Imbi lepo "Pe-Tesallonaika" nilimolo pepá akumunge ungu pulumu Ou-Tesallonaika kinie telu sipe. Awilimu pe kelepa ombámonga ungu awisili torumu molemo. Eno mindili nongo moloringi nalo konopu tondolo pupili 'Kirasi sike.' ningu pilieringi mele munduku siye naa koloringimunge Pollone Pulu Yemo kinie "Ange." nirimula. Kote-walemo wendo ombá kinie Pulu Yemone mindili siringi yemboma pundu tomba mele nimbe sirimula. Enonga yembo mare kongonomo kapola naa teko we moloringimunge ungu tondolo te 3:6-15 molemo.

Ya Ou-Tesallonaika kinie Pe-Tesallonaika kinie ungu pulumu pora nikimu.

OU-TESALLONAIKA Pollone TESALLONAIKA Yemboma Pepá OU Topa Sirimu Bokumu

I pepámonga ungu pulu mare inie yakondo gomo 1026 molemo, akune kanoko piliéni!

Kolomongo Awili 1-3 POLLO YU KINIE, PEA KONGONO TERINGI YEMA KINIE, 'TESALLONAIKA YEMBOMA NAMBEKO MOLEMELENJE?' NINGU KONOPU AWISILI LIKU MUNDUKU MOLORINGI MELE UNGUME

1:1 Pollone Pep mo Tombando Pulu Polopa Torumu Ungumu

¹ Pollo kinie Saillasi kinie Timoti kinie olione eno Kirasinge yembo talape* kolea awili Tesallonaika molemelema ipepámó topo sikimulu.[†]

Eno Lapa Pulu Yemo kinie Awili Yesusi Kirasi[‡] kinie tapu toko molemele yemboma, ‚elone, eno we kondolo kolkolo, ‘Eno konopu pe nipili taka liku molangi.’ niengili.

1:2-10 Tesallonaika Yemboma Tondolo Munduku Pilieringimunge Pollone Konopu Sipe Pulu Yemo Kinie “Ange.” Nirimu Ungumu

² Olio ‚eno molemele mele pilipulie, alieli Pulu Yemo kinie “Ange.” nimbu, yu-kinie ungu nimolondo enonga kepe mawa tendelemolo.

³ Olionga Lapa Pulu Yemo enonga nimbu alieli mawa tendepo molomolondo ulu telemelemane eno ‚Yesusinge temanemo ‚Sike.’ ningu, tondolo munduku pilimele mele lipe ora sipe, yemboma mindili siku liku tapondolemele ulumene konopu mondolemele mele lipe ora sipe, tondolo munduku molko siye naa kolemele ulumuni eno Awili Yesusi Kirasi, ‚Kelepa ombá.’ ningu, konopu siku nokoko molemele mele lipe ora silimomongaaku siku molemele mele pilipulie alieli ‚Ange.’ nilimolo.[§]

⁴⁻⁵ Eno olionga angenupili Pulu Yemone konopu mondolemoma, Pulu Yemone ‚eno yunge yemboma molangi.’ nimbe mako torumu mele olio pilipulie akumunge kepe ‚Ange.’ nilimolo. Olione temane peangamo eno moloringine ombo topo sirimulu kinie ungumu yuyu mindi wendo orumu-ne pilku naa moloringi. Aku temane peangamo topo sirimulu kinie yunge tondolomo kinie Mini Kake Telimu kinie wendo orumu mele pilku kanoko, olione aku temanemo ‚Sike.’ nimbu tondolo mundupu pilipulie enondo tondolo mundupu nirimulu mele kepe pilku kanokolie ‚Sike nikimili.’ ningu tondolo munduku pilieringi kulu kanopolie ‚Pulu Yemone sike eno konopu mondopa ‚Nanga yemboma molangi.’ nimbe mako torumu lemo.’ nimbu kanorumulu. Olio eno lipu tapondomolondo eno-kinie ombo molorumulu mele* eno pilimele.

⁶ Eno olio kinie Awilimu kinie molorumulu mele manda manjiku moloringi; eno-kinie umbune awisili wendo orumu nalo ‚Pulu Yemonga, ungumu konopu siku pilku lsingi. Kanu konopu sili ulumu Mini Kake Telumi nirimu.

⁷ Aku teringimunge kolea Masedonia poropinji kinie Akaya poropinjiselonga ‚Sike.’ ningu tondolo munduku pilku moloringi yemboma[†] molonge mele kolea awili Tesallonaika yemboma enone liku ora siringi.

⁸ Eno ‚Kirasinge Tesallonaika yemboma, moloringine Awilimunge ungumu Masedonia kinie Akaya poropinjiselonga yemboma moloringine purumu, pali pilieringi nalo aku kolea pokorenga mindi naa purumu. Enone Pulu Yemo ‚Sike ‚olionga Lipe Tapondolimu.’ ningu tondolo munduku pilieringi temanemo koleamanga pali anjo anjo purumu pilieringi. Akumunge eno ‚Tesallonaika Kirasinge yemboma, molemele mele olione altope temane te topo simolo aulke te naa lemo.

* **1:1:** bokumunge alsena anjokondo “43. sios”. † **1:1:** Pollone kolea awili Tesallonaika pupe molorumu temanemo Lipe Mundororum Yema 17:1-10. ‡ **1:1:** bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”, “23. Krais”. § **1:3:** Tondolo munduku pilili ulumu kinie konopu mondoli ulumu kinie ulu pe wendo omb ma konopu siku nokoko mololi ulumu kinie aku ulu yepokonga ungu mare Ou-Korini 13:13, Gallesia 5:5-6, Kollosi 1:4-5. * **1:4-5:** Pollone nambolka ulumundi nirimunje? Lipe Mundorumu Yema 17:5-9 yu kinie Tesallonaika yemboma kinie toko mindili nongo moloringi mele pilipelie nirimunje? † **1:7:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”.

⁹ Olio eno moloringine orumulu kinie eno-kinie ulume wendo orumu, enone teringi mele we yemboma enono olio temane toko silimele akumunge „altopo yemboma enonga temanemo topo simolo aulke te naa lemo.“ Eno ‘Tesallonaika yembomane, we melema popo toringi pulu ye kolo tolime munduku siye kolko konopu alowa teko, kondé molopa mindi pulu Pulu Ye sikemo[‡] molorumune puringi mele we yembomane olio temane toko silimele. ‘Yunge kendemandema molamili.’ ningū molko,

¹⁰ ‘yunge Malo[§] mulu koleamo mundupe siye kolopa kelepa ombá.’ ningū konopu siku nokoko molongendo ‘Pulu Ye Sikémo molorumune puringi, mele ‘temanemo toko silimele.’ Aku Malomo kolorumu kinie Pulu Ye Sike kanumuni topa makinjinderimu yemo; akumu Yesusi, olio ‘yunge yemboma, lipe tapondolemomonga Pulu Yemo pe yemboma mumindili kolomba walemo wendo ombá kinie olionga uluri naa pembā yemo.

2

2:1-16 Pollone Tesallonaika Yemboma Kinie Kongono Terimu Mele Nirimu Ungu Te

¹ Angokeme, eno moloringine ombo kongono terimulu kanumu we manie naa purumu eno pilimele.

² Enonga koleana ou naa ombo kolea awili Pillipai molorumulu kinie olionga kangikundu mindili siku olio ungu taka tondoringi mele eno pilimele.* Nalo pe Tesallonaika orumulu kinie ‘Kongono naa teangi.’ ningū kongono temolo aulkemo pipi singe teringi kinie[†] olionga Pulu Yemone olio lipe tapondoramu kinie pipili naa kolopo tondolo mundupu yunge temane peangamo eno topo sirimolu.

³ Olione enondo tondolo mundupu “Yesusi Kirasi piliengi!” nimolondo olione ungu mare lawa tempo pilipu naa nimbu, ‘Kalaro mololi ulume pea teamili.’ nimbu konopu talo pepili ungume naa nimbu, ‘Eno aulke tenga lupe pangī kene kondi tamili.’ nimbu kolo naa torumulu. Aku paa naa terimulu.

⁴ Pulu Yemone olio apurupe kanopalie ‘Nanga temane peangamo manda sumbi siku tokō singe.’ nimbe kanopalie “Ningu sindengi.” nirimu, akumunge ‘I siku i silku ningū siee.’ nilimo mele mindi alieli nilimolo. ‘Yembomane olio kanoko peanga kanoko kapi niengi.’ nimbu ungume andopo naa nimbu silimolo. ‘Olionga konopume kanopa apurulimo Pulu Yemone kanopa peanga kanopili.’ nimbu kongono telemolo.

⁵ ‘Olio sumbi sipu terimulu mele, eno pilimele. Pulu Yemo walsilimelanje yuni ‘Sike.’ nilkela. ‘Olio-kinie ulu te teko kondangi kene eno kapi nimbu imbi lipu ola mundundemili.’ nimbu ungume naa lanirimulu. ‘Enonga melema olio siengi.’ nimbu ungume naa lanirimulu. Kolo naa tokomolo eno pilimele; Pulu Yemone pilimola.

⁶ ‘Enone kepe ma kolea lupemanga yembomane kepe olio kapi niengi.’ nimbu Pulu Yemonga ungumu andopo naa nirimulu.

Sike olio Kirasini ‘Kongono tende-paa.’ nimbe lipe mundoramu yema[‡] molorumulumunge eno lipu tapondopolie umbune lipu sipu ‘“Enone melema siku olio nokaa.”’ nimbu tondolo mundupu nilimelanje papu.[§]

^{‡ 1:9:} bokumunge alsena anjokondo “13. God, god giaman”. ^{§ 1:10:} bokumunge alsena anjokondo “32.2. Pikinini Bilong God”. ^{*} ^{2:2:} Lipe Mundoramu Yema 16. ^{† 2:2:} Lipe Mundoramu Yema 17:5-10. ^{‡ 2:6:} bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”. ^{§ 2:6:} inie nondopa 2:9*, LLuku 10:7, Ou-Korini 9:4-14, Ou-Timoti 5:18.

⁷ Nalo ,aku sipu naa nirimulu., Eno-kinie molopolie ambomane enonga ambolangoma* taku liku nokoko ,ame siku, molemele mele eno aku sipu nokorumulu.

⁸ Olio eno paa konopu mondopo kondo kolopolie ‘Pulu Yemonga temane peangamo topo siemili.’ nimbu mindi naa terimulu; ‘Eno lipu tapondomolondo olio umbune mare membo mindili nomulu liemo uluri molo.’ nimbu konopu sipu terimulula.

⁹ Angokeme, ‘Olio eno-kinie molopolie kongono temolondo mindili sipu kongono terimulu mele eno pilkimili.’ konopu leker. ‘Olione eno Pulu Yemonga temane peangamo topo sipu molomolo kinie ‘Enone olio nokoko langi siengi.’ naa nimolo.’[†] nimbu ipulueli kepe tangoli kepe kongono terimulu.[‡] ‘Aku kongonomo kou limolondo kongono tepo, eno lipu tapondopo kongono tepo, peaselo lipu tere lepo terimulu.‘

¹⁰ Eno Kirasi ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilimele[§] yemboma pea tapu topo molorumulu kinie Pulu Yemone kanopa ‘ulu kake telime’ nimbe kanolemo ulume kinie, yembomane ‘ulu sumbi nilime’ ningu kanolemele ulume kinie tepo, ulu te tepo naa kenjerimulu akumu eno pilimele; Pulu Yemo pilimola. Olio “ulu te teko kenjeringi.” manda naa ninge.

¹¹ Yemane enonga ambolangoma nokoko teko kondolemele mele olione eno aku sipu terimulu akumu eno pilimele.

¹² ‘Eno konopu tondolo pupe konopu waengo nipili molangi.’ nimbu, “Ye nomi kingi molopo kolea paa peanga, tondolo pa teli koleana molopo nokolio koleana* eno pea molamili waa.’ nimbe eno walsilimo Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo mele mindi alieli teko molangi.” nimbu[†] paa tondolo mundupu mane sirimulu.

2:13-16 Kirasinge Yemboma ‘Sike.’ Ningu Tondolo Munduku Pilkulie Umbunema Wendo Orumu Kinie Kanu Umbunema Enge Ningu Meringi Ungu Te

¹³ Alieli Pulu Yemo kinie “Ange.” nilimolo[‡] akumunge ulu te pea pelemo. ‘Akumu isipe:’ Olio eno moloringine ombo Pulu Yemone olio ungu umbu tendorumumu pilipulie nimbu sirimulu kinie mana yembo tene ungu te nimbe silimo kinie pilku limele mele mindi naa pilku lsingi. Pilkulie ‘Akumu Pulu Yemonga ungumu ningu sikimili.’ ningulue pilku lsingi. ‘Akumu papu teringi., Aku ungumu paa sike Pulu Yemonga ungumu. Kanu ungumuni eno ‘Kirasi,’ ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilimele yembomanga konopumenga kongono telemo.

¹⁴ Angokeme, eno-kinie ulu wendo orumu mele kolea Judia disiriki Pulu Yemonga yembo talape[§] moloringime-kinie ou aku sipe wendo orumula. Eno Tesallonaika yemboma enongā pulu lemo yembomane ‘Mindili nangi.’ ningu tekenjeringi mele, Judia koleana Kirasi Yesusi pea tapu toko molemele yembomanga pulu lemo Juda yembomane ou aku siku kepe ‘Mindili nangi.’ ningu tekenjeringi.* Akumunge pilipulie ‘Eno ungu nimbu sirimulumu sike enone ‘Pulu Yemonga ungumu’ ningu, pilku lsingi.’ nimbu pilimolo.

* ^{2:7:} bokumunge alsena anjokondo “31. pikinini- 31.4. tok bokis”. † ^{2:9:} Giriki ungune “Umbune te naa simolo.” nimbe molemo akumunge ungu pulumu ya sumbi sipe molemo; inie yakondo 2:7, Pe-Korini 11:7-11. Pe-Tesallonaika 3:8, Lipe Mundoromu Yema 18:3, 20:34 kananila.

‡ ^{2:9:} Pe-Tesallonaika 3:8. § ^{2:10:} bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. * ^{2:12:} bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. † ^{2:12:} Pe-Tesallonaika 1:11. ‡ ^{2:13:} inie yakondo 1:2. § ^{2:14:} bokumunge alsena anjokondo “43. sios”. * ^{2:14:} inie anjokondo 3:4.

¹⁵ Juda yembomane ou Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yema[†] toko kondoko, pe Awili[‡] Yesusi toko kondoringi yembomane pe olio kepe mindili liku siku toko makororingi. Pulu Yemone kanopa keri kanolemo ulume teko, yemboma kinie pali opa pulue molemele.

¹⁶ 'Olio Pulu Yemone Juda yembo naa molemele yemboma[§] lipe tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo lipe, yu-kinie molko kondonge aulkena lipe mondomba mele* naa niemili.' ningu, olio andopo kanu yembo lupema ungu nimbu simolo aulkemo pipi singe telemele. Aku telemelemonga eno ulu pulu keri telemele mele aliei olandopa olandopa paa pea pali telemele, akumunge ulu pulu keri awisili eno-kinie kamu pumba. Pe kinié Pulu Yemonga mumindili kolomba walemo eno molemelena koronga kamu-kumu omiba lemo.

2:17-3:5 Pollone "Tesallonaika Yemboma Altopo Paa Kanamboa." Nirimu Ungu Te

¹⁷ Nalo angokeme, 'Juda yembomane, olio toko makororingi kinie olio eno mundupu siye kolopo tengah purumulu kinie[†] sike olio eno kinie tapu topo naa molemolo nalo olionga konopumene 'eno kinie tapu topo molemolo.' konopu lemolo. 'Lapalini ambofangoma munduku siye kolko kolea sulune puku molko enonga ambolangoma konopu liku munduku pilku molemele mele, oline aku sipu eno mundupu siye kolopo pupu layekolo mindi molopolie, eno konopuni pilipu molopo 'Eno paa kanamiliya.' nimbu omolondo aulke te kororumulu.

¹⁸ 'Olio eno molemelena omolo.' nimbu terimulu. Na 'Pollo, nanu kepe wale awisili kelepo ombó terindula, nalo 'kurumenga nomi, Setenene[‡] 'Molo.' nimbe olio pipi sirimu.

¹⁹ Olionga Awili Yesusi Kirasi kelepa ombá kinie mele nambolkarene olio 'Konopu tondolo pupili molangi.' nimbe kinie yunge kumbikerena konopu sipu angilimoloye? Oline kongono tondolo mundupu tepo kondorumulu mele nambolka meltene lipe ora sipili.' nimbu membo pumoloye? Eno lipu tapondorumulu yemboma mindi kapi nimbu lipu ora simolo. Akumunge kepe 'Eno molemelena wamili.' nimbu terimulu.

²⁰ Sike, 'oline eno lipu tapondorumulu kinie eno Kirasinge yemboma molko ulume telemelemonga, eno mindi kanopo olio konopu peanga pepili molopo, eno-kinie konopu silimolo.

3

3:1-5 Pollone 'Tesallonaika Kirasinge Yemboma Konopu Tondolo Pupili Molangi.' Nimbe Timotindu "Puku Ni-Pou." Nimbe Lipe Mundorumu Temanemo (2:17 pulu polko kanani.)

¹ Akumunge, 'Eno nambeko molemelenje.' nimbu olio paa konopu awisili lipu mundupu 'Ungu te ningu mundungenje.' nimbu, nokopo molorumulu kinie ungu te naa ningu mundoringi kulu siye terimumunge 'Saillasi kinie, olto ya kolea awili Atenesi molambili.' nimbu panjerimulu kinie

² oltone Timoti "Eno molemelena pu." nirimbulu. Timoti yu oltonga angenu, pea tapu topo Pulu Yemonga kongono tendepo Kirasinge temane

[†] 2:15: bokumunge alsena anjokondo "35. profet". [‡] 2:15: bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela". [§] 2:16: bokumunge alsena anjokondo "2. arapela lain". * 2:16: bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek". [†] 2:17: LipeMundorumuYema 17:5-10. [‡] 2:18: bokumunge alsena anjokondo "42. Seten".

peangamo andopo topo silimolo yemo. "Yuni eno 'enge ningu molko Kirasi 'Sike.' ningu tondolo munduku pilimele mele munduku siye naa kolko paa amboloko molangi.' nipili." nimbulu yu eno molemelena lipu mundorumbulu.

³ 'Eno mindili nongo umbune melemelemonga konopu kimbu siku molongenje.' nimbu aku terimbulu. 'Kirasinge yemboma aku siku umbunema menge.' nimbe Pulu Yemone nilimo mele eno pilimele.*

⁴ Olio eno kinie pea molopolie eno liepi-liepi topolie nimolondo: "Olio paa sike mindili singe, olio kinie umbune awisili wendo ombá." nirimulu kanumu sike aku sipe wendo orumu mele eno kanolemele.†

⁵ Akumunge 'Eno nambeko molemelenje.' nimbu konopu lipu mundorundu mele siye terimu kulu 'Konopu lipu mundukuru mele manie pupili.' nimbu nane Timoti eno moloringine lipu mundorundu. 'Eno tondolo munduku pilku‡ molemelenje molo kondi tolemo yemone eno kondi torumu kinie enonga tondolo munduku pilieringi mele we aku siku tondolo munduku pilimele molo aku siku teko moloringi ulumu munduku siye koloringinje. Kongono mindili sipu terimulumu we manie purumunje, piliembo.' nimbu yu lipu mundorundu.

3:6-10 Timoti Kelepa Pollo Molorumune Yando Ombo Tesallonaika Yemboma Teko Moloringi Mele Temane Topa Sirimu Kinie Pilipelie Pollo Yu Paa Konopu Sirimu Temanemo (2:17 pulu polko kanani.)

⁶ Nalo kinié mindi Timoti yando ombalies§ eno 'Sike' ningu tondolo munduku pilku yemboma konopu mondoko molemele mele temane peanga te ombo topa simu. Alieši olio eno-kinie pea molorumulu mele enone konopu kimbu siku pilkulie paa konopu siku molemele mele nimbe sipe, olione 'Eno paa kanamiliya!' nimbu molemolo mele eno aku sikula 'Olio paa kanamiliya.' ningu molemele mele nimbe simu.

⁷ Akumunge, angokeme, sike olio umbune membo mindili nolemolo nalo eno 'Sike' ningu tondolo munduku pilku molemele mele temanemo pilipulie konopu peangga pepili tondolo mundupu molemolo.

⁸ Eno Awilimu* munduku siye naa kolko yu tondolo munduku ambolko molemelemonga pilipulie yembo konde pulimele mele kinié paa kapola molemolo.

⁹ Olio Pulu Yemo kinie ungu nimbu molopo eno konopuni pilipulie, eno teko molemelemonga paa awili tepo konopu sipu molemolo akumu nambepo Pulu Yemo kinie manda "Ange." nimoloye? Pulu Yemone aku sipe olio 'konopu siemili.' nilimomonga yunge kumbikerena pupu konopu lakopo sipu molemolomonga olione taki-teki yu-kinie "Ange." nimolo kapola naa temba.

3:10-13 Pollone Tesallonaika Kirasinge Yembomanga Pulu Yemo Mawa Tenderimu Ungu Te

¹⁰ Ipulueli kepe tangoli kepe Pulu Yemo kinie ungu nimbulie 'Olio eno ombo kanamili. Aulke te akisinddepili.' nimbu paa tondolo mundupu mawa telemolo. 'Enonga tondolo munduku pilimele mele kamu tondolo munduku pilinge ungu te pilku naa molongi liemo aku molo tolemo ungume ombo nimbu siemili.' nimbuaku sipu mawa telemolo.

* ^{3:3:} Yesusi yu lombili andolimendo aku sipe nirimu mele Mateyu 10:17. Pollondo aku sipe nirimula Lipe Mundorumu Yema 9:16. Mateyu 24:9 kananila. † ^{3:4:} inie yakondo 2:14.

‡ ^{3:5:} bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". § ^{3:6:} Lipe Mundorumu Yema 18:5. * ^{3:8:} bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela".

¹¹ Kinié Pulu Ye olionga Lapa akumu kinie olionga Awili Yesusi kinie elone olio eno molemelena 'Wamili.' ningulu aulke te akisindengili.[†]

3:12-4:8 Pulu Yemone Kanopa Peanga Kanolemo Ulumenga Ungu Te

¹² Olione eno konopu paa awili tepo mondolemolo mele Awilimuni 'Enone aku siku enonga Kirasinge yemboma kinie we yemboma kinie pali konopu paa olandopa olandopa mondangi.' nipili.[‡]

¹³ Olionga Awili Yesusi yunge yembo kake telime kinie kelepa ombá walemonga eno Pulu Ye olionga Lapamo molombana puku molonge kinie konopu kake tepa Pulu Yemone kanopa keri kanopa kote tendemba ulu pulu te konopure naa pepili molonge kinie 'yuni kanopili.' nimbe Awilimuni enonga konopume tondolo mundundopili.[§]

4

Kolomongo Awili 4-5selo "KIRASINGE TESALLONAIKA YEMBOMA 'ULU PEANGAMA MINDI TONDOLO MUNDUPU TEAMILI.' NIENGI." NIMBE POLLONE NIRIMU UNGU MARE

4:1-8 Pulu Yemone "Teaa." Nilimo Ulu Peangama Kinie "Naa Teaa."
*Nilimo Ulu Kerime Kinie Akumenga Ungu Te**

¹ Angokeme, ungu te kamu niembo. Ou eno mane sipu Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulume tenge mele ou nimbu sirimulu. Aku siku sike teko molemele. Nalo kinié "Eno Awili Yesusinge yemboma molemelemonga aku ulume siye naa kolko teko mololiku mindi pang." nimbu tondolo mundupu mawa tekemolo.

² Awili Yesusingi olio ungu umbu tondorumume eno nimbu sirimulu ungu manema eno pilimele kanumu.

³ Pulu Yemone 'Eno teangi.' konopu lepa molemo mele isipe:
Eno konopu kake tepili
Pulu Yemonga yemboma manjiku molko,
wa ulu kerinele teli ulu pulumu munduku siye kolangi.

⁴⁻⁵ Juda yemboma naa molko
Pulu Yemo naa pilimele yembomane
yembo lupema[†] kanoko pea ulu kerinele tengendo
konopu mondoko wa ulu kerinele telemele aku mele
aku ulume waka kolko naa teangi.
Eno yu-mele-mele ambo linge molo ye pungema
'Enonga kangimu emenalinge manjipe angiliepili.' ningu
ulu peanga kake telime manjiku tekò molayo.

⁶ Yema, enonga angenali 'Tepo naa kenjemili.' ningu
aku ulu pulu kerimu naa teko,
enonga angenalinge amboma kinie
'Ulu kerinele teamili.' ningu kondi naa tangi.
'Nanga molo, yunge.' ningu yu-kinie ulu te naa teangi.
Olione ou eno nimbu sipu liepi-liepi torumulu mele paa sike nirimulu.
'Aku ulu pulu keri mele ulume tenge yemboma Pulu Yemone aku
tengemonga mongo lipe simbe.' ou liepi-liepi topo nirimulu kanumu.

[†] **3:11:** Iungumunge pulu polopa nirimu ungumu inie yakondo 2:17 molemo. [‡] **3:12:** inie anjokondo 4:9-10. [§] **3:13:** pora nilimo akune Pisini ungune 'Isike.' nimbe molemo nalo akumu

Ingillisi ungune kinie Giriki ungune kinie naa molemo. * **4::** 3:12-4:8 pali kanani. [†] **4:4-5:** bokumunge alsena anjokondo "2. arapela lain".

7 Pulu Yemone "Ulu pulu kalaro mololi aku sipema teko molangi waa." ni naa nirimu. "Nanga yemboma manjiku molko ulu pulu kake telime teko molangi waa." nirimu.

8 Aku sipe nirimu kulu 'Tungu manemo naa pilipu lipu temolo.' ningu bulu silimele yemboma yembo te lupe bulu naa silimele; Mini Kake Telimu eno silimo Pulu Yemo mindi bulu silimele.

4:9-12 Yemboma Kinie Molopo Kondomolomonga Ungu Te

9 'Eno Kirasinge yemboma, enonga angenupilime konopu mondangi niemili.' nimbu pepá naa tomolo. Pulu Yemone eno anjo yando konopu mondonge mele ou, enonga konopune om̄ba molopa, mane sirimu kanumu, akumunge olione aku ungumunge pepá te naa tomulu liemo mandala.

10 Masedonia poropinji Kirasinge yemboma pali kepe‡ enone aku siku konopu mondolemelala kanumu. Nalo angokeme, enone aku ulumu telemele mele 'olandopa olandopa teangi.' nimbu tondolo mundupu mawa tekemolo.

11 Olione ou eno mane sipulie "Taka liku molaa. Eno enono yu mele mele mindi kongono pilku téaa. Eno enono yu mele mele kongono tekolie langime naa." nirimulu mele 'Paa aku sипу teamili.' ningu tondolo munduku teko molayo.§

12 'Aku sипу temolo kinie Kirasinge yembo naa molko ulsu molemele yembomané olio aku sипу temolo mele kanokolie olio 'yembo peanga' ningu olionga ungumu pilinge.* Olio yu mele mele melte molo naa tombala.' ninguaku siku teko molangi.

4:13-5:11 Awilimu Omb monga Ungu Te†

4:13-18 Awilimu Kelepa Wale Talo Sipe Omb Kinie Yu Pilkulie Kolemele Yemboma Lomboroko Ola Molonge, Olio Konde Molomolo Yemboma Pea Om̄ba Limbemonga Ungu Te

13 Angokeme, Kirasinge yembo koloringimenga ungu te niemili. Kanu uru pelemele yemboma-kinie‡ 'pe wendo ombá mele, eno 'kinié we molemelema, ne mimi siku naa pilku molongi liemo olio pilkimulu kapola naa tekemo. Kirasi naa pilieli yembomanga yembo te kolemo kinie we-yembo kanume kondo awili teko kolemele mele eno Kirasinge yemboma aku siku kondo awili teko naa kolangi. We yembomané pilkulie 'Kolopolie walse lomboropo ola molopo, olionga yemboma kinie altopo telune tapu topo molomolo.' ningu naa pilkulie aku siku kondo awili teko kolemele kanumu.

14 Olio 'Kirasinge yembomané, 'Yesusi kolopa lomboropo ola molorumu.' nimbu tondolo mundupu pilimolo.§ Aku nimbu pilipulie 'Yu terimu mele aku siku yembo 'Yesusi, sike nanga nimbe kolo wangopa kolondorumu. Kinié pea molemolo.' ningu, tondolo munduku pilkulie koloringi yemboma aku siku tengela.' nimbu tondolo mundupu pilimolola. Kanu yemboma pe Pulu Yemone Yesusi-kinie pea altopa yando meli ombá.

‡ **4:10:** Kolea Awili Tesallonaika akumu Masedonia poropinji lierimu kanumu. § **4:11:** Tesallonaika molopalie Pollone ouaku sipe nirimunje? Molo ou twale nirimunje? Naa pilimolo.

Pe altopa nirimu ungumu Pe-Tesallonaika 3:6-15. Epesasi 4:28 kananila. * **4:12:** Mateyu 5:16.

† **4:12:** Yesusi omb monga ungu awili te Ou-Korini 15 pali. Yu omb monga ungu mare yuni yuyu nirimu akume Mateyu 24:27,30-31,36,42-44. ‡ **4:13:** ungu pulu te Mateyu 9:24*. § **4:14:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip"

¹⁵ Kinié Awilimuni* yuyu nirimu ungu te eno nimbu siemili. Yuni nimbendo: "Awilimu, kelepa manie, ombá kinie olio we konde molomolo yemboma ou koloringi uru pelemele yemboma mundupu siye kolopo olio kumbi lepo naa pumolo. Paa molo!" nirimu.

¹⁶ Awilimu mulu koleana mundupe siye kolopo manie ombando ombá kinie[†] ungu tondolo te wendo om̄ba,[‡] mulu koleana angello awili nomi tene ungu te nimbe, Pulu Yemonga biyukelemone ungu te nimbe, Awilimu yuyu kanu ungume kinie mulu koleana manie ombá. Ombá kinie Kirasinge yemboma molkolie kolemelema ou lomboroko ola molonge.

¹⁷ Kanu kinie olio we konde molomolo yemboma kinie koloringi yemboma kinie pea kupena ola lipe, olio Awilimu yu 'Aulkena liengi' nimbe olio olando limbe, olio ola mulune pupu yu aulkena li-pumolo. Aku sipe ulu te wendo ombámonga olio Awilimu kinie pea kamu-kumu tapu topo molopo mindi pumolo.

¹⁸ Ulu akumu wendo ombá kene enonga yembo 'kondo kolongema, 'Konopu tondolo pupili molangi.' ningu "Kolemele yemboma pe konde molonge." inikiru mele anjo yando ningu sieyo.

5

5:1-11 Awilimu Walsikele Lipe Sinjipe Omb Ungu Te* (4:13 pulu polko kanani.)

¹ Nalo angokeme, ponimo kepe enamo kepe Awilimu ombá wale akumenga ungumu eno pilimelemonga nane aku walemonga ungu te pepá manda naa topo simbo.

² Wa noli yembo te ombá walemo yembomane naa piliengi ipulueli lipe sinjipe olemo mele Awilimu ombá walemo aku sipela wendo ombámo eno paa pilimele kanumu.

³ Yembomane 'Olio kapola kapola molopo mini-wale mundupu umbune kolomolo ulu te wendo naa olemo. Molopo kondolemolo.' ninge kinie yemboma kote tendepa mongo simbe ulu kanumu walsikele lipe sinjipe wendo ombá. Ambo te ambolango membando walsikele lipe sinjipe mindili nolemo, kanu mindilim u Mundupe siye kolopo pumbe aulke te naa lemo. Aku siku mele 'Kapola kapola molemolo.' ninge kanu yemboma kote tendepa mongo simbe ulumu walsikele lipe sinjipe wendo ombá, kanu kinie yemboma kowa manda naa punge.

⁴ Nalo angokeme, eno sumbulu tolina naa molemele-na 'Wa noli yembo te ombá.' ningu nokoko naa kanangi kiyengo nimbe lipe sinjipe olemo kinie yemboma pungu-pungu nilimele mele enoaku siku naa tengé. 'Kanu walemo wendo ombá.' ningu kanoko nokoko molangi wendo ombámonga eno-kinie umbune te naa pemba.

⁵ Eno tangoli pa telin molemele yemboma;[†] olio pea ipulueli sumbulu tolina yemboma naa molemolo.

⁶ Aku sipu molemolo kene we yemboma uru pelemele mele olio aku sipu uru naa peamili. Olio mongo makilipu umbu-konopu pepili molamili.

⁷ Uru pelemele yemboma ipulueli uru pelemele. No tondolo nongo kekelepa tolemele yemboma ipulueli no tondolo nongo kekelepa tolemele.

* 4:15: bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela". † 4:16: Mateyu 16:27, 24:31, Ou-Korini 15:23,51. ‡ 4:16: Unku tondolomo nawene nimbéye? Awilimuni nimbé molo Pulu Yemone nimbé molo angello tondolo tene nimbénje, paa naa pilimolo. Giriki ungune naa nimbe para silimo. * 5:: akumunge ungu pulu te inie yakondo 4:13-5:11*. † 5:5: Jono 12:36, Epesasi 5:8.

8 Nalo olio tangoli molemolo yemboma molemolo kene umbu konopu pepili molamili. Ami yema eno 'olkondo naa tangi.' ningu wale-pakoli kapane telime pakolemele mele olio aku sipu 'Yesusinge temanemo sike.' ningu, tondolo munduku pilieli ulumu‡ kinie, konopu mondoli ulumu-selo tondolo mundupu ambolamili. 'Pengena naa tangi.' ningu wanie kapane telime pakolemele mele olio aku sipu 'Yesusini sike yunge yemboma lipe tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo lipe, yu-kinie pea molko kondonge aulkemo lipe mondolemo.'§ nimbu konopu sipu nokopo molemolo ulumu paa ambolopo kondamili.* 'Kurumenga nomi Setenene olio tepa naa kenjepili kene molopo kondamili. Kondi toli ulu tene olio topa manie naa mundopili.' nimbu aku teamili.

9 Pulu Yemone olio-kinie 'Mumindili kolopolie mongo simbo.' ni naa nirimu kanumu. 'Olionga Awili Yesusi Kirasini† olio lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe yu-kinie pea molopo kondomolo aulkena lipe mondopili.' nimbe, nimbe panjerimu kene 'Yesusini aku sipe lipe tapondomba.' nimbu nokopo mololi ulu pulumu tondolo mundupu ambolamili.

10 Olio 'Pea tapu topo molamili.' nimbe Yesusini olionga nimbe kolo wangopa kolondorumu. Olio aku sipe lipe tapondorumumunge 'Sike nanga nimbe tenderimu.' ningu tondolo munduku pilimele yembomanga yu ombá kinie, olio yunge we molomolo yemboma kinie, kolko uru penge yemboma‡ kinie, 'mulu koleana ola pupu, yu pea molomolo.'

11 'Pe olio-kinie aku sipe wendo ombá kene kinié telemele mele aku siku yu-melete-melete 'Enge olandopa olandopa pupili ningu, konopu tondolo pupili.' ningu anjo yando nieyo.

5:12-28 Pep Topa Pora Sirimu Ungu Pokore

12 Angokeme, kinié olione eno mawa tepo nikimulu: Eno nokolemele yema, Awilimuni yunge 'Tesallonaika yembo talapemo nokangi.' nimbe mako torumu yema, enonga ungume liku awi siku molangi. Kanumene eno kinie pea molko kongono mindili siku teko, 'Eno i siku i siku teangi.' ningu mane silimele, 'Kanu yemane olio nokokomele.' ningu pilku enonga ungume liku awi siku molangi.

13 Enone kongono telemelomonga 'Eno kapi niemili.' ningu enonga ungume paa taka liku pilku molko eno konopu mondangi. Eno angenali kinie anjo yando konopu telune pupili molangi. §

14 Angokeme, olione eno tondolo mundupu mawa tekemolo: Kongono naa teko siye kolko we molemele yemboma* 'Aku siku paa naa teaa.' ningu liepi-liepi toko niengi. Pipili kolemele yemboma 'Pipili naa kolko konopu enge nipili molangi.' niengi. Pangé telemo yemboma 'kondo kolko, liku tapondangi. Eno yemboma kinie taka liku molangi.'

15 Yembo marene eno teko kenjinge kinie anjo pundu toko teko naa kenjengi. Alieli angenali kinie ulsu molemele yemboma kinie 'kondo kolko, ulu peangama mindi tondolo munduku teko molangi.'

16 Alieli konopu siku molangi.

17 Taki-teki Pulu Yemo kinie ungu ningu mawa teko molangi.

‡ 5:8: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". § 5:8: bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek". * 5:8: Ulu yepokonga ungu te inie yakondo 1:3 molemo. Ami yema pakolemele melemanga ungu te Epesasi 6:14,17. † 5:9: 23 bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "23. Krais". ‡ 5:10: inie yakondo 4:13*. § 5:13: Nokoli yemanga ungu te Ipuru 13:17. * 5:14: Pe-Tesallonaika 4:11.

¹⁸ Eno mindili nonge kinie kepe umbune wendo ombá kinie kepe molko kondonge kinie kepe, aku siku eno-kinie ulu lupe lupema wendo ombá kinie Pulu Yemo kinie "Ange." ningu molangi. Eno Kirasi Yesusinge yembo molemelema Pulu Yemone 'Aku siku teangi.' nilimomonga aku siku tekо molangi.

¹⁹ Mini Kake Telimunge tepemo toko naa kumundengi.

²⁰ Pulu Yemonga ungu umbu tondolemoma pilku yando ningu silimele ungume liku bulu naa siengi.

²¹ Ulume pali apuruku kanokolie, peangama mindi ambolko,

²² ulu kerime pali munduku siye kolko óko liengi.

²³ 'Eno konopu telune pupe pe nipili taka liku molangi.' nilimo Pulu Yemo yuyu, yuni enonga mini kangime pali 'Nanga manjipe kene kake tepa liepili.' nipili. 'Awili Yesusi Kirasi kelepa ombá kinie enonga konopumu kepe minimu kepe kangimu kepe pali yuni mongo simbe ulu te naa pepili molangi.'[†] nipili.

²⁴ Olio 'yunge yemboma molangi.' nimbe walsilimo yemone konopu alowa naa tepa "Tembo." nilimo ulume aku sipe sike telemo-na olio-kinie paa sike aku sipe temba.[‡]

²⁵ Angokeme, 'Pulu Yemone olio lipе tapondopili.' ningu, enone olionga mawa tendangi.

²⁶ Kirasinge yemboma "Olionga angenupili." ningu ki liku kanguluengi.

²⁷ Awilimuni 'Ikongonomo teani pu.' nimbe na lipе mundorumumunge nane eno paa tondolo mundupu nimbondo: "I pepá topo sikirumu angenali pali piliengi kanoko ningu siengi." nimbu nikiru.

²⁸ Olionga Awili Yesusi Kirasini eno we kondo kolopa molopili molangi.
'Aku pea nikiru.'

[†] **5:23:** inie yakondo 3:13*. [‡] **5:24:** Ipuru 13:8.

PE-TESALLONAIKA Pollone TESALLONAIKA Yemboma Pepá PE Topa Sirimu Bokumu

I pepámonga ungu pulu mare inie yakondo gomo 1026 molemo, akune kanoko piléni!

*Kolomongo Awili 1-2selo AWILIMUNGE WALEMO PE WENDO OMBA
UNGU TE*

1:1-2 Pollone Pep mo Tombando Pulu Polopa Torumu Ungumu

¹ Pollo kinie Saillasi kinie Timoti kinie olione eno Kirasinge yembo talape* kolea awili Tesallonaika molemelema ipepámo topo sikimulu. Pulu Yemo olio kinie eno kinie olionga pea Lapamo kinie, Awili Yesusi Kirasi[†] kinie, pea tapu toko molemele yemboma, pepá topo sikimulu.

² Lapa Pulu Yemo kinie Awili Yesusi Kirasiselone eno we kondo kolkolo, 'Eno konopu pe nipili taka liku molangi.' niengili.

1:3-12 Pollone Pulu Yemo Kinie "Ange." Nimbe Kirasinge Tesallonaika Yembomanga Mawa Tenderimu Temanemo

1:3-4 Kirasinge Tesallonaika Yemboma Kinie Umbunema Wendo Orumu Kinie Tondolo Munduku Moloringi Temane Te‡

³ Angokeme, alieli eno nimbu pilipu konopu lipu mundupulie Pulu Yemo kinie "Ange." nimolo mele mundupu siye kolomulu liemo keri. Eno 'Kirasi kinie yunge ungumu 'Sike.' ningu, tondolo munduku pilimele mele olandopa olandopa tondolo munduku pilku, eno enono anjo yando konopu mondolemele mele olandopa pulimo akumunge alieli Pulu Yemo kinie "Ange." nilimolo mele alieli aku sипу nimbu molomolo kinie papu.

⁴ Enone aku siku telemelomanga Pulu Yemonga yembo talape kolea lupe lupe molemele manga andopo, eno kapi nimbu imbi lipu ola mundundupu, yembomane eno umbune silimele kinie eno mindili nolemele nalo tondolo munduku molko Kirasinge ungumu 'Sike.' ningu tondolo munduku pilieringi mele siye naa kolko, kinié kepe 'Akumu sike.' ningu tondolo munduku pilku molemele mele konopu sипу temane topo silimolo.§

1:5-10 Pulu Yemone Yunge Ulu Sumbi Nilimuni Olio Yemboma Sumbi Sipe Apurulimo Ungu Te (1:3-12 pali kanani.)

⁵ Eno teko molemele mele kanopolie, 'Pulu Yemone yemboma sumbi sipe apurulimo apurumbe.' nimbu kanolemolo. 'Eno ulu aku sipema wendo olemo, akumunge Pulu Yemone eno pilipe apurupe kondopalie Pulu Yemo ye nomi kingi molopa nokolemo koleana*' manda "Kamu sukundu wangí." nimbé mele lipe ora silimo. Kinié Pulu Yemo ye nomi kingi molopa nokolemo talapena molemele monga mindili nolemele kanumu.

⁶ Pulu Yemone yemboma sumbi sipe apurulimo, akumunge eno mindili silimele yemboma yuni 'Mindili nangi.' himbe,

* **1:1:** 4 bokumunge alsena anjokondo "43. sios". † **1:1:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "23. Krais". ‡ **1:2:** Ou-Tesallonaika 2:13-16. § **1:4:** Ou-Tesallonaika 1:9-10. * **1:5:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom".

⁷ eno mindili nolemele yemboma kinie olie kinie pea 'konopu waengo siku molangi.' nimbé. Awili Yesusi yunge angello enge nilime kinie mulu koleamo mundupe siye kolopa tepe awili tepa nomba pembana omba mona angilimbe kinie iulumu wendo ombá.

⁸ 'Yu aku sipe ombalie, Pulu Yemo naa pilku tapu toko naa molko, Awili Yesusinge temane peangamo pilku liku tengen panjiku naa telemele yemboma,aku telemelemonga, pundi tombando "Mindili nangi." nimbé.[†]

⁹ Teko kenjilimelemonga pundi tomba mindili nonge mele isipe: Pulu Yemone "Awilimu molombana puku naa molko, yunge tondolo paa olandopamonga pa tondolo-tepa teline ongo naa molko, paa anjo pang." nimbe makoropa, eno kamu topa manie mundumbe, molko kenjiku mindi punge.

¹⁰ 'Yunge yembo kake telimene yu kapi ningu, 'yu sike' ningu tondolo munduku pilimele[‡] yembomane yunge imbi liku ola mundundengi.' nimbe ombá walemonga kanu ulume wendo ombá. Olione eno ungu nimbu sirimulume 'Sike' ningu tondolo munduku pilieringimunge 'yu ombá kinie, enone kepe pea yu kapi ningu imbi liku ola mundundungela.

1:11-12 Pollo Keme Yemane 'Kirasinge Tesallonaika Yemboma Tondolo Munduku Molangi.' Ningu Pulu Yemo Mawa Tenderingi Ungu Te

¹¹ Akumunge 'Pulu Yemone "Eno nanga yemboma molangi waa." nirimu-ne moloringi mele kinié eno kanopa peanga kanopa "Waa." nirindu mele manie naa pupili.' nipili.[§] nimbu olione alieli Pulu Yemo kinie enonga nimbu mawa tendelemololo. 'Yunge tondolomone eno 'ulu peangama teamili.' nilimele ulume 'Sike teangi.' nimbe lipa tapondopa, eno 'Yu sike.' ningu tondolo munduku pilkulie kongono telemele kongonoma 'Peanga liepili. Teko kondangi.' nipili.' nimbu yu mawa tendelemololo.

¹² 'Aku tengemonga 'yembomane, olionga Awili Yesusinge imbi liku ola mundundunge kepe, yu eno kinie molombamonga enonga imbi ola molombala.' nimbulie aku sipu enonga nimbu Pulu Yemo mawa tendelemololo. Olionga Pulu Yemo kinie Awili Yesusi Kirasiselonga we kondo kololi ulumuni aku ulume paa sike wendo opili.

2

2:1-12 Ye Tene Ungu Manema Pulue Topa Paa Tepa Kenjimbemonga Ungu Te

¹ Angokeme, olionga Awili Yesusi Kirasi*, 'kelepa yando, omba olie lipa maku tomba aku uluselo wendo ombámonga olie ungu te nimolo tekemolomo 'eno komu tendeko molangi.' nimbu nikimulu.

² 'Yembomane tondolo munduku ningulie "Awilimunge walemo koronga wendo omu." ninge kinie eno konopu awisili kimbu siku mini-wale munduku pungu-pungu ningu naa molangi.' nimbu eno tondolo mundupu mawa tekemololo. Kolo tokolie "Pulu Yemone ungu umbu tondomu ungu te piliendu nimbu siembo." ningulie aku siku ninge kinie, molo "Pollone ungu te nimbe mundomumu niembo." ningulie aku siku ninge kinie, molo pepá toko sikulie "Na Pollone ipepámo topo sikiru." ninge kinie, aku siku kolo toko 'Awilimunge Walemo koronga wendo omu.', ninge kene 'uluri naa teaa.'

[†] **1:8:** Ipuur 10:30. [‡] **1:10:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". [§] **1:11:** Ou-Tesallonaika 2:12. * **2:1:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "23. Krais".

³ „Nalo, ‘Yembo tene aku sipe kolo topa kondi tomba.’ ningu ungu nimbéma naa pilku, ‘Nikiru ungumu piliengi.’ nimbe, ulu mare temba kinie naa kanangi. Kanu walemo ou we wendo naa ombá. Ou yembo awisiliri Pulu Yemo kinie kara puku ‘Yunge ungumu paa naa pilimolo.’ ningu bulu siku liku su singe walemo ou wendo ombá. „Aku tengé walemonga, ye tene ungu manema pulue topa paa tepa kenjimbe yemo, Pulu Yemone ou mako topa “Kolea kerine lipu mundumbo.” nimbe, nimbe panjerimu yemo wendo om̄ba mona molomba. „Aku ulumu ou wendo ombá, Awilimunge walemo pe wendo ombá.„

⁴ Kanu yemone yemboma ‘Olionga pulu yema’ ningu popo toko kapi ninge pulu yema ‘Manie pupili.’ nimbe, ‘Na aku pulu yemanga kolo wangopo molopo nanga imbi mindi liku ola mundunduku na mindi kapi niengi.’ nimbé. ‘Pulu Yemo popo toko kalemele ulke tembelena sukundu, Pulu Yemo molemo suluminiana[†] kepe pupe polo te lipe akune molopa “Na nanu Pulu Yemo.” nimbé.

⁵ Kinié ya nikiru mele ou na eno-kinie molopolie nimbu sirindu kanu ungume komu sindiku naa pilkimiiliye?

⁶ Nalo kanu ulumu isili-ou wendo ombá aulkemo meltene pipi silimo, aku melemo eno pilimele. ‘Pulu Yemone, yu wendo om̄ba mona molomba wale mako torumumu wendo ombá kinie akumu sike wendo om̄ba mona molomba.

⁷ Yembomane ungu manema pulue toko paa teko kenjilimele ulu pulumu koronga kiyengo nimbe pelemo kanumu. Nalo pe wendo ombámo we kamu wendo om̄ba mona naa molomba. ‘Isili-ou wendo om̄ba mona naa molopili.’ nimbe aulkemo pipi silimo yemo ‘Pulu Yemone, “Wendo pupili.” nimbé yu wendo pumbe kinie paa tepa kenjelimu kamu wendo om̄ba mona molomba.

⁸ Aulkemo pipi silimo yemo wendo pumbe kinie, ungu manema pulue topa paa tepa kenjimbe yemo tamburumbu mona angilimbe. Mona angilimbe kinie Awili Yesusini yunge kere-múlumuni yu topa manie mundupe, yu tondolo pa telimu kinie ombá kanu pa telimuni kanu yemo topa kondomba.

⁹ Ungu manema pulue topa paa tepa kenjimbe ye kanumu ‘kurumenga nomi, Setenenga[‡] tondolomo kinie ombalie, ‘Setenenga, ulu kolo tolimumi ulu tondoloma tepa, yemboma kanokolie mini-wale mundunge ulu lupe lupema temba,

¹⁰ ‘Setenene yu lipe tapondombamonga, mindili nongo molko kenjingé aulkena pulimele yembomane ‘Sike’ ningu pilinge ulu kolo topa kondi tomba ulu keri lupe lupema tepa ungu keri lupe lupema nimbé. Kanu yembomane ‘Awilimuni olio lipe tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo lipe, yu-kinie pea molopo kondomolo aulkena lipe mondopili.’[§] naa ningu ungu sikemo konopu naa mondoko ‘Paa pilipu liemili.’ naa niringimunge kolea kerine puku mindili nongo molko kenjingé.

¹¹ Akumunge Pulu Yemone ‘kanu yembomane kolo toli ungumu* ‘sike ungumu’ niengi.’ nimbe lou lenge tondolomo eno silimo.

¹² Yuni aku telemomonga yembo ungu sikemo naa pilku ulu pulu kerime mindi konopu siku telemele yemboma kote walemo wendo ombá

[†] 2:4: Ma koleana angilierimu ulke tembelemondo nirimu molo mulu koleamondo nirimunje naa pilimolo. [‡] 2:9: bokumunge alsena anjokondo “42. Seten”. [§] 2:10: 13 bokumunge alsena anjokondo “21. kisim bek”. * 2:11: inie yakondo 2:4,9-10. Kanu yemo “Pulu Yemo molio.’ ningu pilengi!” nimbeline, Pulu Yemone manda telka ulu tondoloma tembala kanumu.

kinie Pulu Yemone kote pilipe eno apurupe mele kalopa 'Eno teko kenjeringimunge molko kenjengi!' nimbé.

2:13-17 Pollone "Pulu Yemone 'Eno Molko Kenjinge Aulkena Wendo Lipu Molko Kondonge Aulkena Lipu Mondonbo.' Ou Aku Nimbe Olio Mako Torumu Kene Tondolo Munduku Molaa!" Nirimu Ungu Te

¹³ Nalo Awilimuni konopu mondolemo angokeme, Pulu Yemone eno lipe tapondopa, 'Mindili nolemela aulkena wendo ongo, yu-kinie pea molko kondonge aulkena pang.' nimbe eno ou kumbi lepa mako torumu. Minimunge tondolomone eno Pulu Yemonga yembo manjiku molko yembo kake telime molemele ulumu kinie, ungu sikemo tondolo munduku pilimele ulu akuselo pelemomonga Pulu Yemone eno lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lsimu akumunge pilipu molopolie olione alieli Pulu Yemo kinie "Ange." nimbu molomulu liémó papu.

¹⁴ Olione eno temane peanga topo sirimulumuni Pulu Yemone 'Eno aku siku yemboma molangi' waa.' nirimu. 'Yemboma olionga Awili Yesusi Kirasinge tondolo pa telimu kinie yunge tondolomo kinie telune tapu toko molonge kinie, eno kinie pea telune tapu toko molangi kene.' nimbe enondo aku sipe "Waa." nirimu.

¹⁵ Olionga angokeme, aku terimu kene tondolo munduku molko, olione eno 'kinie molopolie, Pulu Yemonga ungume nimbu sipu, 'pe, pepá topo sipu,aku sipu mane sirimulu ungu sike akume munduku siye naa kolko tondolo munduku pilku molangi.

¹⁶ Pulu Ye olionga Lapa, olio konopu mondorumu yemone olio we kondo kolopala konopu tondolo pupe pora naa nimbé ulumu kinie, 'Pulu Yemone olio kinie ulu peangama temba.' nimbu, tondolo mundupu konopu sipu nokopo molemolo ulumu kinie, silimo yemo kinie, olionga Awili Yesusi Kirasi yu kinie elone

¹⁷ eno konopu tondolo pupili toyombo toko enge ningu molkolie alieli ulu peangama mindi teko ungu peangama mindi ningu molonge tondolomo siengili.

3

Kolomongo Awili 3 "TESALLONAIIKA YEMBOMANE KONGONO NAA TEKO SIYE KOLEMELE YEMBOMA MANE SIENGI." NIRIMU UNGUMU

3:1-5 "Pulu Yemone Olio Lipe Tapondopili.' Ning Yu-Kinie Olionga Mawa Tendangi." Nirimu Ungu Te

¹ Kapola, angokeme, kiniungu te kamu niembo: Pulu Yemo kinie ungu ningu olionga mawa tendekolie i siku niengi: "Eno Tesallonaika yemboma Awilimunge temanemo topo sirimulu kinie pilkulie 'Ungu peangamo. Yuni sike olionga nimbe aku tenderimu.' ningu tamburumbu pilku lsingi mele aku siku anjo anjo yemboma iungumu pilinge aulkemo nondopa wendo opili. Ungumu pilkulie enone teringi mele akula teangi." ningu mawa tendeko,

² "Ye kerimene ulu kerime mindi teko, teko kenjiku molemele yema olio ulu te naa teko umbune te naa siengi kene Pulu Yemone lipe tapondopili." ningu mawa tendangila. Eno pilkimili, yembomane pali 'Awilimunge temane akumu sike.' ningu naa pilimele* kanumu. Akumunge aku siku Pulu Yemo kinie olionga ningu mawa tendangi.

* **3:2:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

³ „Ye kerimene olio teko kenjinge telemele, nalo Awilimu olio paa naa mundupe siye kolomba. ‘Ulu kerimenga pali ulu pulumu pelemo ‚kuru, muni† eno topa manie naa mundopili.’ nimbe eno tondolo mundundupe nokopa molomba.

⁴ ‘Eno Awilimu kinie tapu toko molemelemonga olione “Teangi.” nilimolo mele kinié teko kondoko molemele. Pe aku sikula sike teko mindi molonge.’ nimbu pilipu molemolo.

⁵ ‘Pulu Yemone yemboma konopu mondolesmo mele kinie, eno konopu mondonge mele kinie, Kirasini tondolo mundupe molopa siye naa tepili molemo mele eno aku siku manda manjiku teko molonge mele kinie, Awilimuni mane sipe aulke te lipe ora sipili.’ nimbu yu mawa tekemolo.

3:6-15 “Yemboma We Naa Molko Kongono Teko Molangi.” Nirimu Ungu Te

⁶ Angokeme, Awili Yesusi Kirasinge imbi lepo‡ eno tondolo mundupu nimolondo: Enonga angenu tene ‘Kongono naa tembo.’ nimbe siye kolopa, eno mane sirimulu meleaku sipe naa telemo yembomo pea telune tapu toko paa naa molko eno anjopa molaa!

⁷ Eno pilkulie, ‘Olio telemolo mele eno aku siku manda manjiku tengenkie papu.’ ningu pilimele. Ou eno kinie pea molorumulu kinie olio we naa molorumulu.

⁸ Yembo marene olio langi siringi kinie kepe we naa norumulu. Topo topo lipulie norumulu. Eno kinie pea molorumulu kinie ‘Eno kinie pea molemolomonga eno umbune te naa tepili.’ nimbu ipulueli kepe tangoli kepe olio tondolo mundupu ‘Pulu Yemonga kongono temolondo kou kongono terimulula, Pulu Yemonga kongono terimulula, akumunge, olio paa mindili sипу molorumulu.§

⁹ “Olione eno lipu tapondolemolo kene olio pundu toko melte siee.” nilimelanje papu nilimela.* Nalo ‘Kongono telemolo mele kanokolie eno aku siku manda manjiku teko we naa molangi.’ nimbu lipu ora simolondoaku sипу mindili sипу kongono tepo we naa molorumulu.

¹⁰ Aku nikirumunge ungu te olio eno kinie pea molopolie mane sirimulu kanumu eno pilimele. Kanu ungu manemo isipe: “Yembo te kongono naa temu liemo aku yu ga naa nopillila.” nirimulu kanumu.

¹¹ „Nambemune olione aku sипу nikimuluye?,“ Enonga yembo mare kongono tengendo ‚sike kongono te naa teko,‘ yembo mare ulu teko ungu nilimelema ‘Paa piliemili.’ ningu andoko walsiku pilku komu tendeko mindi molemele-na pilipulie aku sипу nikimulu.†

¹² Awili Yesusi Kirasinge imbi lepolie kanu yemboma tengen mele isipu tondolo mundupu nikimulu: “Eno takaliku molko, enonga langi nongendo eno enono kongono tekolie langi liku nangi.” nikimulu.‡

¹³ Nalo angokeme, eno marendo isipu nikimulu: “Eno ulu peangama tengendo siye naa kolko, enge ningu teaa!” nikimulu.§

¹⁴ I pepá topo sikimulumunge sukundu ungu mane sikimulume yembo tene pilipe lipe tengen panjipe naa tepa molomu liemo enone kanokolie ‘Yuaku sipe telemomonga pilipe pipili kolopili.’ ningu yu molombana eno naa puku anjo molangi.

† 3:3: bokumunge alsena anjokondo “42.4. wanpela samting nogut”. ‡ 3:6: bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”, “23. Krais”, “28. nem”. § 3:8: Ou-Tesallonaika 2:9, Lipe Mundorunu Yema 20:34, 18:3.

* 3:9: ungu pulu talo Ou-Tesallonaika 2:7*, 2:9*. † 3:11: Ou-Timoti 5:13,

Ou-Pita 4:15. ‡ 3:12: Ou-Tesallonaika 4:11, Epesasi 4:28. § 3:13: Gallesia 6:9.

¹⁵ Nalo 'Enone 'Aku yembomo olionga opa puluemo.' konopu leangi.' nimbu naa nikimulu. 'Yu olionga angenu kene yu tepa kenjemu mele piliepili.' ningu liepi-liepi toko ningu molangi.

3:16-18 Pollone Pep Topa Pora Simbendo Nirimu Ungu Pokore

¹⁶ Awilimu, 'Konopu telune pupe konopu pe nipili ulu pulumu pelemo yemo, yuni 'Ulu lupe lupema wendo ombá kinie eno aliel i konopu telune pupe pe nipili molangi.' nipili. Awilimu eno kinie pali tapu topa molopili.

¹⁷ 'Nane pepá topo silioma ye tene lipé tapondopa tondolemo, nalo 'Yembomane 'Ipepámo paa sike Pollo yuyu tomu lemo.' ningu kanangi.' nimbu ungumu kamu topo pora simbondo na nanu topo nanga imbibmu tollo mele kinié kepe ipepána topo

¹⁸ "Olionga Awili Yesusi Kirasini eno pali we kondo kolopa molopili molangi." nikiru.

'Aku pea nikiru.'

OU-TIMOTI Pollone Ye TIMOTI Pepá OU Topa Sirimu Bokumu

*Pollone I Pepá Topa Sirimumunge Ungu Pulu Mare
Ungu pulu mare yakondo gomo 714 molemo.*

Timoti yu Gallesia poropinji LLisira taono yemo. Yunge anumu Juda ambo te, lapa Giriki yemo. Yunge anumu kinie yunge bamu kinie Kirasinge amboselo moloringili. Anumunge imbimu Yunisi, bamunge imbimu LLoisi (Pe-Timoti 1:5). Yu Kirasinge yemo molorumu kinie Pollone Kirasinge temane peangamo andopa topa simbendo Timotindu "Pea tapu topo pambilou." nimbe lipe meli purumu. Aku temanemo Lipe Mundoruru Yema 16:1-3 molemo. Pe, Timoti kolea awili Epesasi Kirasinge yembo talapemonga nokoli yemo molopili Pollone ipepámo yu topa sirimu (Ou-Timoti 1:3). Lipe Mundoruru Yemanga bokumu pora nimbéndo Pollo yu Romo molorumu (kolomongo awili 28). Yu ponie mare altopa andopalie pe altoko yu Romo ka siringi kinie pepalie ipepámo Timoti topa sirimu.

Timoti molorumu mele ungu mare Pe-Timoti 3:15, Ou-Timoti 1:2, Lipe Mundoruru Yema 17:14-15, 18:5, 19:22, 20:1-6 kinie molemo. Yunge kongonomonga ungu mare Ou-Timoti 3:1-7, 5:17-22, Taitasi 1:5 kinie molemo. Pillipai 2:19-22, Pe-Timoti 4:9,21, Ipuru 13:23 kinie kananila.

Yu Pollo-kinie pea molangili Pollone Pe-Korini kinie Pillipai kinie Kollosi kinie Ou-Tesallonaika kinie Pe-Tesallonaika kinie Pillimono kinie buku akume pali pepá toko sirimu.

Ungu pulu te: Ou-Timoti kinie Pe-Timoti kinie Taitasi kinie ungu awisili telu sipe mele molemo. Aku buku yepoko liku tere leko "Tapu yemanga pepáma." nilimele, akumu kewa ungune "pasollomanga pasime" molo "pasitamanga pasime" nilimele, nambemune, Timoti kinie Taitasi kinie Kirasinge yembo talapema nokoko molangili Pollone elo ipepáma topa sipelie, Kirasinge yemboma tapu tekolo nokoko kondongele mele mane sirimu. Yeselo molko kondongele mele mane sirimula.

Pepáma ungu mare telu sipe molemo mele Pe-Timoti ungu pulune inie anjokondo nondopa gomo 1076 molemo akumunge maniekondo ungume pora nimbéndo kanani.

Ungu pulu tondolo te bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek", "21.3. Man Bilong Kisim Bek Yumi" kanani.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

Kolomongo Awili 1-6 pali POLLONE TIMOTINDU "NUNU ULU TENIME KINIE KIRASINGE YEMBOMA ULU TENGEMA KINIE MIMI SIKU NOKOKO MOLANI." NIRIMU UNGU MARE

1:1-2 Pollone I Pep mo Tombando Ou Pulu Polopa Torumu Ungumu *

¹ Na Pollo, Yesusi Kirasini "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipe mundoruru yemo.[†] Olionga Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Linderimu Pulu Yemo[‡] kinie 'Olio paa sike tepa kondomba.' nimbu konopu sipu nokopo molemolo ye Kirasi[§] Yesusi kinie na mako tokolo "I kongonomo tende-pou." niringili-ne aku sipu andopo nimbu silio yemone

* ^{*} 1:: Taitasi 1:1-4. [†] 1:1: bokumunge alsena anjokondo "1. aposel". [‡] 1:1: bokumunge alsena anjokondo "13. God", "21.3. Man Bilong Kisim Bek Yumi".

2 „nu ‘Kirasinge yemo molko kondani.’ nimbu nane nu nokolio,, nu kinie olto Kirasinge yeselo molembolomonga nu nanga kandi malo§ Timoti nu ipepámo topo sikiru.

Lapa Pulu Yemo kinie olionga Awilimu Kirasi Yesusiselone nu we kondokolo tekono kondokolo, nuni walse walse ulu mare tekono kenjení kinie nu kondokolo kolkolo “Mindili nani.” naa ningulu, ‘Nu konopu pe nipili taka liku molani.’ niengili.

1:3-11 Ungu Kolo Tolime Mane Silimele Yembomane Nilimele Ungume Naa Pilipu Bulu Simolo Ungu Te

3 Nane kolea Masedonia poropinji pumbondo nu tondolo mundupu mawa tepolie “Kolea awili Epesasi molani.” nirindu mele kinié nu altopo mawa tepolie “Akune we molani.” nikiru. Ye marene akune kolo toko ungu luperma mane siku molemele kene “Akune we molko kanu yemando ‘Aku naa teaa.” ni.” nimbu nu mawa tekero.

4 Kanu yemane „Juda yembomanga, kangema toko* anda-kolepalimenga imbime sulu teko toko mindi molemele† ungumene enonga konopume topa bulu-balu sipe, ungumenga pulumu pilingendo we kerepale mindi ninge aulkemo akisindipe, Pulu Yemonga ungu sikema pilinge aulkemo pipi silimo ,kene enondo “Aku naa teaa.” ni., Kanu yemane mane silimele ungumene Pulu Yemo pilimolo aulkemo naa akisindilimo. Pulu Yemonga ungumene kinie, yuni “Olio kinie tembo.” nimbe, nimbe panjerimu ulume kinie, ‘Kirasi Yesusi molopa olionga nimbe tenderimu mele, ‘Akumu sike.’ nimbu tondolo mundupu pilimolo ulumuni mindi akuselo pilimolo aulkemo akisindilimo.

5 “Kanu yemane ninguu kenjiku yemboma teko embambo silimele yemando, “Aku siku naa teaa.” ni.” nikiru mele ‘Kirasinge yemboma anjo yando enono konopu mondoko molangi.’ nimbu “Kanu yemando aku siku ni.” nikiru. ‘Sike.’ ninguu tondolo munduku pilimole ulumu‡ paa sike telemene ulumu kinie, konopu kake teli ulumu kinie, konopuni pilkulie ‘Pulu Yemone kanopa keri kanolemo ulu keri te konopune naa peleme lemo.’ ninguu pilieli ulumu kinie,§ aku sipe konopu peanga pepili yemboma anjo yando enono konopu mondoli ulumundu nikiru.

6 Yembo mare aku sipe konopu peangama naa pepili molko kanu ulu peangama munduku siye kolkolie we ungume kerepale ninguu kekelepa tolemele.

7 ‘Mosisini Pulu Yemonga ungu manema pilipelie yando nimbe sirimu, ungu manemanga mane silime molamili.’ nilimele nalo ungu manemanga pulume naa pilku, tondolo munduku mane singendo nilimele ungumenga pulume eno enono mimi siku naa pilimene.

8 Olio pilimolo, ‘Mosisini ungu mane sirimume sumbi sипу pilipu, aku ungu manemanga ungu pulumu mimi sипу pilipulie ulu akume temolo kinie aku ungu manema paa peanga.’ nimbu pilimolo.*

9-10 Kanu ungu manemane kongono mimi sipe telemene mele kanopolie ‘Kanu ungu manema peanga.’ nimbu pilimolomonga ungu pulumu isipe: Pulu Yemone ungu manema simbendo ‘Sumbi siku molemele yemboma pilku teangi.’ nimbe naa sirimu. Unku manema pulue toko kara pulimele yemboma kinie, Pulu Yemonga ungume liku bulu siku ulu pulu kerime telemene yemboma kinie, Pulu Yemonga ungume naa pilku ‘ulu kake

§ **1:2:** Taitasi 1:1, Ou-Korini 4:17, Pillipai 2:20-22. * **1:4:** Taitasi 1:14. † **1:4:** Taitasi 3:9. ‡ **1:5:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. § **1:5:** inie maniekondo 1:19, Taitasi 1:15. * **1:8:** Romo 2:12-13, 7:12; bokumunge alsena anjokondo “26. lo” kananila.

telime pilipu teamili.' naa nilimele yemboma kinie, yembomane enonga anupili lapali toko kondolemele yemboma kinie, yembo lupema toko kondolemele yemboma kinie, wa ulu kerinele telemele kango-yemboma kinie yembo yume kinie, kolea awili Sodomo yembomane yema enono ulu kerinele teko amboma enono ulu kerinele teringi mele† telemele yemboma kinie, 'Makete tepo kou liemili.' ningu yemboma wa limele yemboma kinie, kolo tolemele yemboma kinie, kotena puku 'Sike nimolo.' ningu panjikulie kolo tolemele yemboma kinie, Pulu Yemonga ungume pilipu 'Kirasinge yemboma teko molangi.' nimbu mane silimolo ungu‡ lupema pea pulue tongendo ulu kerime telemele yemboma pali kinie, Mosisini sirimu ungu manemane aku siku teko kenjiku molemele yemboma pali 'nokopili.' nimbe Pulu Yemone 'Aku ungu manema pepili.' nimbe, nimbe panjerimu.

¹¹ Pulu Yemonga ungume mane silimolo ungu sike akume Pulu Yemone na mako topa "Andoko ningu si." nirimu ungume kinie telu sipe. Aku ungumu temane paa peanga olandopamo, imbi paa pelemo Pulu Yemonga temanemo.

1:12-17 Pulu Yemone Pollo We Kondo Kolorumumunge "Ange." Nirimu Ungu Te

¹² Yesusi Kirasi olionga Awilimuni§ ikongono tendeliomonga engemo sirimu yemo "Ange." nikiru. Yuni na kanopa peanga kanopa 'Nanga kongonomo mundupe siye naa kolopa manda tepa kondomba.' nimbe pilipelie ikongono tendeliomo na sirimumunge yundu "Ange." nikiru.

¹³ Sike ou yunge imbimu lipu ungu taka tondopo, yunge yemboma kinie opa pulue molopo kara pupu mindili sипу topo kondombo terindu* nalo yu sike Pulu Yemonga Malo molopa Pulu Yemone 'Olio nokopili.' nimbe mana lipe mundorumu ye Kirasimu molorumu mele pilipu sundupulie, yunge temanemo toringi pilipulie "Kolo tokomele." nimbu tondolo mundupu pilierindu mele akumu tepo lawa terindumunge yuni kanopalie na kondo kolopa 'Mindili nopili.' naa nirimu.

¹⁴ Na Kirasi Yesusi kinie pea tapu topo molorumbulu kulu olionga Awilimuni na paa we kondo kolopalie, 'Yu sike.' nimbu tondolo mundupu piliali ulumu kinie konopu mondoli ulumu kinie na-kinie awisili pelemo kanu uluselo Awilimuni sirimu.

¹⁵ 'Olio ulu pulu keri terimulu yemboma lipe tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo lipe yu kinie pea molopo kondomolo aulkena 'lipu mondambo.' nimbe 'Pulu Yemone mana lipe mundorumu ye nomi, Kirasi Yesusi mana manie orumu.'aku ungumu paa sike ungumu, yembomane konopu talo naa pepili 'Paa sike aku terimu.' ningu paa tondolo munduku pilinge kinie papu. Aku temolo kinie paa sike ku naa pemolo. Ulu pulu keri teringi telemele yembomanga na ulu pulu keri terindu mele paa olandopa,

¹⁶ nalo Kirasi Yesusini 'Yemboma konopu alowa teangi.' nimbu taka lipu nokopo molopo ólo áme topili molio. 'Nane sike manda lipe tapondomba.' ningu pilinge yemboma sike kondo kolopo lipu tapondoppo, konde molko kondoko mindi punge ulu pulumu† simbo ningu kanangi.' nimbelie na ulu pulu keri olandopa terindu yemo ou kondo kolopa 'Tepa kenjerimumunge mindili naa nopili.' nimbe lipe tapondorumu.

¹⁷ Alieli molopa mindi puli ye nomi kingimu molopa, kolou naa kolemo yemo molopa, yembo tene naa kanolemo yemo molopa, yu telumu mindi

† **1:9-10:** Ou Pulu Pulu 18:20-21, 19:1-9. ‡ **1:9-10:** Taitasi 1:1,9. § **1:12:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "23. Krais". * **1:13:** Pillipai 3:6*. † **1:16:** bokumunge alsena anjokondo "24. laip".

sike Pulu Yemo molopa, aku sipe molemo Pulu Yemo yu mindi imbi ola molopa tondolo pepa, tondolo mundupe pa tepa, aku sipe pepa mindi pupili! Aku sipe mele paa sike tepili![‡]

1:18-20 Pollone Timotindu “‘Ulu Kerime Kamu Manie Pupili.’ Ningu Tondolo Munduku Kongono Tei.’ Nirimu Ungumu

¹⁸⁻¹⁹ Nanga malo Timoti, Pulu Yemone ungu umbu tondolime pilku yando ningulie nu teni mele ou ningu siringi ungu akume pilku liku teani. ‘Kirasi Yesusi, sike.’ ningu tondofo munduku pilino[†] mele munduku siye naa kolko, alielu konopuni pilkulie ‘Pulu Yemone kanopa keri kanolemo ulu keri te nanga konopune naa pelemo. Kongono teliomma tepo kondolio lemo.’ ningu pilku molanila![‡] Aku uluselo ambolkolie ‘Opa tondolo mundupu teambo.’ ningu nu teni mele ou ningu siringi ungu akume paa pilku liku teko molani. Yembo marene ‘Kanu uluselo naa tembo kinie uluri molo.’ niringimunge, nona andoli sipi te nona kou tene topa bulsulimo kinie paa keri lemo mele kanu yemboma aku siku mele ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilieringi ulumu paa kamu keri lierimu.

²⁰ Aku teringi yembomanga ye Ameniyasi[§] kinie Allekesanda kinie elo aku siku teringili kulu ,kurumenga nomi, Setene molorumune pangili.’ nimbu lipu mundorundu.* ‘Aku siku molko kenjikululie Pulu Yemo ungu taka tondoko yunge imbimu teko naa kenjingele mele piliengili!’ nimbu aka sipi terindu.

2

2:1-15 Kirasinge Yemboma Maku Toko Molko Pulu Yemo Popo Toko Kapi Ningu Yunge Imbi Liku Ola Mundundunge Mele Ungu Mane Te

2:1-8 Pulu Yemo Kinie Unru Nimolo Mele Unru Mare

¹ Kapola, nane ‘Eno teangi.’ nimbo ulumenga ou kumbi lepo tondolo mundupu ‘Teangi.’ nimbu nikirumu isipe: Yembomanga pali Pulu Yemondo ungume nindiku, mawa tendeko, “Eno lipe tapondopili.” nindiku, “Ange, papu tendekeno.” nindengi.

² Eno nokolemele ye nomi kingime kinie gapomano yemboma kinie kanumenga Pulu Yemo mawa tendangi. ‘Pulu Yemo kanopa peanga kanolemo ulume tepo molopo konopu kake tepili molopolie olio kapola-kapola taka lipu molamili.’ ningulie aku teangi.*

³ Aku siku teko molonge kinie peanga; olionga Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Linderimu Pulu Yemo[†] kanopa konopu silimo.

⁴ ‘Aku Lipe Tapondoli Pulu Yemo, yuni ‘Yemboma pali mindili nolemela aulkena wendo ongo na-kinie pea molko kondonge aulkena puku, ungu sikemo pilku ambolongi liemo papu.’ konopu lepa molemo ye kanumu.

[‡] **1:17:** inie anjokondo 6:15-16. § **1:18-19:** Timoti temba mele inie maniekondo 2:1 pulu polopa nimbe molemo. * **1:18-19:** Pe-Korini 10:3-6, Epesasi 6:10-20; ungu pulu inie anjokondo 6:12, Pe-Timoti 4:7. † **1:18-19:** inie yakondo 1:5, 1:5*. ‡ **1:18-19:** inie yakondo 1:5, 1:5**. § **1:20:** Ameniyasinge ungu te Pe-Timoti 2:17-18, Allekesandanga te Pe-Timoti 4:14. * **1:20:** Ou-Korini 5:5. * **2:2:** Romo 13. † **2:3:** bokumunge alsena anjokondo “13. God”, “21.3. Man Bilong Kisim Bek Yumi”.

⁵ Kanumunge ungu pulumu isipe: Pulu Ye telumu mindi molemo; ye telumu mindi Pulu Yemo kinie olio mana yemboma kinie olionga suku singine yu molopa 'Olio Pulu Yemo kinie anjopa molemele mele naa molangi. Yu kinie telune kapola kapola molangi.' nimbe molemo, kanu yemo mana ye Kirasi Yesusi.

⁶ Kanu yemone 'Mana yemboma ulu pulu keri telemelemonga Pulu Yemone eno naa topili mindili naa nangi. Ulu pulu kerimene eno altopa ka sipe naa nokopili kapola molangi kene na enonga nimbu kolo wangopo kolondambo.' nimbe yembomanga pali aku tenderimu.[‡] Aku sipe 'tendemba kinie aku sipu molomolo, walemo wendo ombá ou ningu siringi mele aku walemo Pulu Yemone mako torumu walemo pe wendo orumu. Yesusini olionga nimbe tenderimumuni Pulu Yemo mana yemboma lipe tapondomba mele nimbe sirimu.'

⁷ Kirasini "Nanga ungumu puku ningu sindiku, nanga kongonomo tende-pou." nimbe na lipe mundorumu[§] akumunge pulumu ,Pulu Yemo kinie yemboma kinie kapola kapola molonge aulkemo akisindimbendo kolorumu, kanumu. Kolo naa tokoro. Paa sike nikiru. 'Juda yembo naa molemele yembo lupema*' 'Sike.' ningu tondolo munduku pilinge ulu sikemo eno mane siengi.' nimbe na lipe mundorumu.[†]

Molkolie (2:8) Yema Teko Molonge Mele Kinie (2:9-15) Amboma Teko Molonge Mele Kinie Ungu Mane Te (2:1-15 pali liku tere leko kanani.)

2:8-15 Pulu Yemo Popo Toko Kapi Ninge Makune

⁸ Aku kene kolea lupe lupemanga pali ,Kirasinge yembomane Pulu Yemo popo toko kapi ningendo maku toko molonge kinie, 'Olionga kangi konopume pali Pulu Yemonga.' ningu konopu kake tepili molonge yema 'Pulu Yemo kinie ungu niemili.' ningulie, mumindili kolko kerepale ninge ulu te naa pepili ki ola munduko Pulu Yemo kinie ungu niengi.

⁹ [‡]Ambomanga ungu te ya nikirula: 'Olio kara pupu mongo-kenge teamili. Yemane olio kanoko yama meangi.' ningu mulumbale peangama naa pakangi. Enonga penge-indime a siku lapise langoko, kou-gollone teli melema kinie kulumbu peanga kou mone olandopa pulimoma kinie, akumene enonga kangime a siku mulumbale kou olandopa pulime pakoko, naa teangi. We mulumbalema mindi pakangi.

¹⁰ 'Yemboma olio kanoko peanga kanangi.' ningulie ulu peangama mindi teangi. Aku ulume 'Pulu Yemonga amboma molemolo.' ningu yunge ungumu pilku molemele amboma a singe mele peangama. 'Mulumbale pakomolokane olio lipe tapondopili.' naa niengi.'

¹¹ ,Kirasinge yembo maku toko molongena, amboma taka liku molko ungume naa ningu, 'yemane' mane singe ungume mimi siku pilku, ungume pilku liku awi siku molangi.

¹² 'Ambomane yema naa nokoko, Pulu Yemonga ungume mane naa siengi.' nilio. Unku naa ningu we taka liku molangi.[§]

¹³⁻¹⁴ Pulu Yemone ye Adame ou kumbi lepa tepe, pe ambo Ipu terimu. Pe 'kurumenga nomi Setenene, kolo topa kondi torumu ungume Adamene 'Sike nikimu.' nimbe pilipe naa lsimu. Ambomone 'Wambiyemone, sike nikimu.' nimbelie Pulu Yemone nirimu ungumi pulue topa ulu pulu kerimu terimu. Akumunge amboma aku siku teko molangi.

[‡] 2:6: Mateyu 20:28, Taitasi 2:14.

[§] 2:7: bokumunge alsena anjokondo "1. aposel".

* 2:7:

bokumunge alsena anjokondo "2. arapela lain". [†] 2:7: Lipe Mundorumu Yema 9:15, Romo 11:13, Gallesia 1:16, 2:7-8. [‡] 2:9: Ou-Korini 11:2-16. [§] 2:12: Ou-Korini 11:3**.

15 Aku sike nalo amboma ‘Kirasi Yesusi molopa tenderimu tendemba mele, sike.’ ningu tondolo munduku pilimele mele* munduku siye kolko alieli tondolo munduku pilku mindi molko, alieli yemboma konopu mondoko, ‘Olio Pulu Yemonga amboma molamili.’ ningu yuni ulu kake telime nimbe kanolemo ulume teko, enonga imbime toko manie munduku taka liku molkolie, ambolango menge kinie Pulu Yemone ‘Eno molko kondangi.’ nimbe lipe tapondomba.[†]

3

3:1-13 (3:1-7) Kirasinge Yembo Talapemanga Tapu Yema Kinie,* (3:8-13) Talapemanga Kongono Tendeli Yema Kinie, Molonge Mele Ungu Te

1 “Ye te yu ‘Kirasinge yembo talapemonga tapu yemo molopo nokondu liemo paa papu.’ nimbe pilimo akumu kongono paa peanga tondolomo konopu mondolemo.” nirimu yemone ungu paa sike te nirimu.

2 Akumunge Kirasinge yembomanga tapu yemo molomba yemo yu ye paa sumbi nili ye te molopa, yembomane kanoko keri kanonge ulu te yu kinie naa peli yemo molopili. Tapu ye molomba yemo yu ambo telumunge yemo molopili. Yu molopa kondopa, ulu peangama mindi konopu kimbu sipe, kimbu ki kangi konopu melema waka kolopa temba mele mimi sipe nokopa, yembomane yu kanoko peanga kanoko yunge ungume liku awi singe ulu peangama mindi tepa, yunge ulkena onge yemboma ‘Sukundu wangi.’ nimbe nokopa kondopa, ‘Pulu Yemonga ungume, yemboma paa mimi siku pilinge mele sumbi sipe mane simbe mele mimi sipe pilipe, aku sipe yemo molopili.

3 No nomba kekelepa naa topa, yemboma kinie mumindili kolopa opa naa tepa, yemboma kinie taka lipe molopa, irinele konopu sipe temba yemo naa molopa, kou mone olandopa konopu naa mondopili.

4 Yunge ambo ambolangoma nokopa kondopa, yunge ambolangoma yunge ungume taka liku pilku liku, liku awi siku molonge mele mane sipili.

5 Ye tene yunge ambo ambolangoma nokopa kondomba mele naa pilieku liemo Pulu Yemonga yembo talapemo[‡] nambepe, ‘Molko kondangi.’ nimbe, nokombaye? ‘Manda molo..’ Akumu pilipulie ‘yunge ambo ambolangoma nokomba mele ou kanani.’ nimbu nikiru.

6 Ye kokele Kirasinge ye molombamo Kirasinge yembo talapemonga tapu ye te naa molopili. Aku sipe yemo tapu yemo molopalie kara pumbe kinie Pulu Yemone ‘kurumenga nomi, depelemo[§] kote tendepa “Kara purumumunge mindili nani.” nirimu mele yu aku sipe temba kinie kapola naa temba ‘kene wale mare awisili mele Kirasinge yemo molopa umbu konopu pemba kinie ‘Tapu yemo molopili.’ nieni.’

7 Yu molomba mele ungu te pea nikirula. Tapu ye molomba yemo ulsu molonge yembomane yu kanoko peanga kanoko ‘Yu ye peangamo.’ ninge yemo mindi tapu yemo molopili. Yu tapu yemo molomba kinie ulsu molemele yembomane ‘Yu ye kerimu.’ ninge kinie ulsu yembomane ningu kenjinge ungume ‘kurumenga nomi, depelemone lipe tapu yemonga melu lemba kinie kanu yemo molopa kenjimbe.

* **2:15:** inie yakondo 1:5, 1:5*. † **2:15:** Ambomane ambolango menge kinie Pulu Yemone lipe tapondomba ya nilimo ungu akumunge pulumu olio mimi siphua naa pilimolo. ‘Ya mana ‘Ulu umbune te naa tepili.’ nimbe lipe tapondomba.’ nimbe nirimunje? Molo ‘Mindili nonge aulkena wendo ongo, mulu koleana molko kondonge aulkena pang.’ nimbe lipe tapondomba.’ nimbe nirimunje? Naa pilimolo. * **3::** Tapu yemanga ungu te Taitasi 1:5-9. † **3:5:** bokumunge alsena anjokondo “43. sios”. ‡ **3:6:** Setene kanumu; bokumunge alsena anjokondo “9. devil”.

⁸ Kirasinge yembo talapemonga kongono tendeli ye molongema eno kepe i siku mele molko kondangi: Yembomane eno kanoko peangga kanoko enonga ungume liku awi siku, ‘eno olionga kongono tendeli yema molongi liemo papu.’ ninge ulume tekolie kongono tengendo mimi siku pilku taka liku tenge yema molko; konopune ungu lupe pilku kerena ungu lupe nengu naa teko, yembo marendo ungu lupe nengu marendo alowa teko ungu lupe nengu naa teko; no tondolo awisili nongo kekelepa naa toko, ‘Kirasinge, yembomanga kongono tendepolie kou mone awisili limbo.’ ninge yema naa molangi.

⁹ ‘Kanu yema,’ olio Yesusi Kirasini olionga nimbe tenderimu lipe tapondolemo mele ‘Sike.’ nimbu tondolo mundupu pilimolo[§] yemboma Pulu Yemone ungu lopi terimume nimbe para sirimu ungu sikema paa ambolonge yema molangi. Enone ungu sikema ambolongendo konopuni pilkulie ‘Pulu Yemone kanopa keri kanolemo ulu te konopune naa pelemo. Kongono teliomma tepo kondolio lemo.’ nengu pilkulie, ungu sikema ambolangi.

¹⁰ Molonge mele ou manda manjiku kanokolie, eno molko kondoko, yembomane kanoko keri kanonge ulu te eno kinie naa pepili molongi liemo ‘Kirasinge, yembo talapemonga kongono tendeli yema molangi.’ niem.

¹¹ Amboma* kepe, yembomane kanoko keri kanonge ulume naa teko, ulume tenge mele mimi siku pilku taka liku teko molonge amboma molko, yembo tenga ungu bulkundu naa nindiku, molko kondoko, enonga kongonoma mimi siku pilku teko kondonge amboma molangi.

¹² Kirasinge yembo talapemonga kongono tendemba yemo yu ambo telumunge yemo mindi molopili. Yunge ambo ambolangoma nokopa kondopa, yunge ambolangoma yunge ungume taka liku pilku liku, liku awi siku molonge mele mane sipe kondopili.

¹³ Yembo talapemonga kongono teko kondonge yema yembomane liku awi siku enonga imbime liku ola mundundulimele kepe, Kirasi Yesusi ‘Sike.’ nengu, pilimele mele olandopa tondolo munduku pilkulie, aku siku tondolo munduku pilimele mele pipili naa kolko yemboma sumbi siku nengu silimele.

3:14-16 Pollone Timoti I Pep mo Topa Sirimumunge Ungu Pulumu

¹⁴ Ipepámo nu simbondo topo molopolie ‘Nu kanambo.’ nimbu ‘Nu molenona nondopo paa wambó.’ konopu lepo molio.

¹⁵ Nalo ‘Ulu tene na pipi simbe kinie manda nondopo naa ombónje kene’ nimbulie ‘Pulu Yemonga yembo molemelema teko molonge mele pilieni!’ nimbu ipepámo ou topo sikiru. Aku yemboma konde molopa mindi puli Pulu Yemonga yembo talapemo. Aku talapemo ungu sikemo† lipe tapondopa tondolo pupe pepili nilimo talapemo. Ungu sike akumuulkemo mele, Pulu Yemonga yembo talape akumu ungu sikemonga ulke simu mele.

3:16 Pulu Yemonga Ulumenga Ulu Pulumu Paa Olandopamonga Ungu Te

¹⁶ Ou Pulu Yemonga ungu te yuni mane sirimu ungu lopi terimumu kinié mona nimbe para sirimu aku ungumuni olio Pulu Yemonga yemboma

§ 3:9: bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. * 3:11: Ambo nameleye? Giriki ungu sumbi sипу naa pilimolo. Yembo marene pilkulie, ‘Kanu amboma Kirasinge yembo talapemanga kongono tendeli yemanga amboma.’ nengu pilimele. Marene pilkulie, ‘Eno Kirasinge yembo talapemanga kongono tendeli amboma.’ nengu pilimele. † 3:15: Unku sike akumu Kirasini olionga nimbe tendepa ungu mane sirimu ungume; inie yakondo 2:4.

molopo yuni kanopa peanga kanolemo ulume temolo mele lipe ora silimo
aku ungumunge ulu pulumu paa tondolomo, yembomane aku ungumunge
pulumu manda toko manie naa mundunge. Aku ungu pulumu isipe:
Yu mana ye te omba mona molorumu.
Yu ulu peangama tepa molopa kondorumu mele
Minimuni lipe ora sirimu.
Mulu koleana angellomane yu kanoringi.
Yunge temanemo ma koleana pali
‘yunge yembomane’ toko siliku andoringi.
Yemboma kanu temanemo pilkulie
‘Sike.’ ninggu tondolo munduku pilieringi.‡
Pulu Yemone yu mulu koleana olando lipe,
yu ou ye tondolomo molorumu kolea
tondolo pa teline memba pupe mondorumu.

4

4:1-5 Yembo Marene Kolo Toko Nilimele Ungumene

¹ Kinié ulu mare wendo olemomonga ungu mare, Mini Kake Telimuni isipe mele sumbi sipe nimbe para silimo: Mulu ma pora nimbé wale-manga* kolo toli kurumene ungu ningema kinie, kuru marene mane singe ungume kinie, yembo marene pilkulie Kirasi ‘Sike.’ ninggu tondolo munduku pilinge mele munduku siye kolonge.

² Kanu ungume ye topele-mapele tolimene† kolo toko mane silimele. Kanu yemanga penge-kikime naa pepa, enonga konopuni naa pilku ulu pulu keri telemele mele naa pilku molemele.‡

³ Kanu yemane mane sikulie ningendo: “Yema ambo naa liku amboma ye naa pang.” ninggu, langi mare imbi sikulie “Aku langime kalaro molemo kene mi toko naa naa!” nilimele. Nalo langi akume Pulu Yemone ‘Olio ‘Yesusi yu sike.’ nimbu tondolo mundupu pilipu, ungu sikema pilipu limolo yembomane nangi.’ nimbe terimu. Aku langime lipu Pulu Yemo kinie “Ange.” nimbu nomolo kinie uluri molo.

⁴⁻⁵ Pulu Yemone terimu melema pali peanga kanumu. Pulu Yemonga ungumu kinie olione Pulu Yemo kinie ungu nimolo ungselone langi kinie melema pali Pulu Yemonga mele kake telime lemba akumunge langi akume munduku siye kolko naa nonge kinie kapola molo. Pulu Yemo kinie “Ange.” ninggu liku nonge kinie uluri naa temba. Yembomanga Konopume Topa Bulu-Balo Sindilimo Ungu Te

4:6-16 Timoti Kirasinge Kongono Tendeli Ye Peangamo Molomba Mele Ungu Te

⁶ Inikiru mele ‘Kirasinge’ angenupili ‘Aku siku teangi.’ ninggu mane sini kinie nu Kirasi Yesusinge kongono tendeli ye peangamo moloni. Olio ungu peangama ‘Sike.’ nimbu tondolo mundupu pilimolo ungume§ kinie Kirasinge ungu pulume mane sirimulume kinie ou kepe yandopa kepe pilku liku teko molenoma ‘Nanga konopu miniselonga langime.’ ninggu pilku liku teni kinie nunge konopu miniselongo tondolo mundupe pepili moloni.

‡ **3:16:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. * **4:1:** Pe-Timoti 3:1. † **4:2:** bokumunge alsena anjokondo “47. tupela maus”. ‡ **4:2:** Aku ungumu Pisini ungune sumbi sipe ungu pulumu molemo mele molemo. Giriki ungune kinie Ingillisi ungune kinie isipe mele molemo: Tepene enonga konopume nomba pora sirimununge eno konopu naa peli yema mele molemele. § **4:6:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”.

⁷ *Juda yembomanga, aroma topa Pulu Yemonga ungumu topa manie mundumbé telemo kange kerime tolemele akume bulu siku, 'Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulume mindi pilipu teambo.'* ningū aku ulume mimi siku pilku kondoko teko moloyo.

⁸ Sike 'kangimu enge nipili.' nimbu ulu mare telemolo kinie akumu peanga. Aku telemolo kinie kangimu sike enge nilimomonga sike olio wallop-kolte lipe tapondolemo. Nalo Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulume mimi sipu pilipu temolo ulu akumu paa olandopa peangamo. Aku temolo ulumuni olio lipe tapondopa, kinié ya mana molemolo mele kinie pe mulu koleana molomolo mele kinie simbemonga akumu paa olandopa* kene Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulume mimi siku pilku teko moloyo.

⁹ Inikiru ungu akumu† paa sike. Aku ungumu yembomane konopu talo tepa naa pepili 'Paa sike.' ningū tondolo munduku pilinge kinie papu.

¹⁰ Alieli konde molopa mindi puli Pulu Yemone yemboma pali Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Limo Yemo‡ yuni paa sike olio 'Yu sike.' nimbu tondolo mundupu pilimolo yemboma lipe tapondopa mindili nolemela aulkena paa sike wendo limo. Aku telemomonga pilipulie, 'Yuni olio lipe tapondopa tepa kondomba.' nimbu nokopo molopolie olio yunge kongonoma tondolo mundupu mindili sipu telemolo.

¹¹ Iungu nikirume pali₁ andi Epesasi Kirasinge yemboma pali₂ ningū siku, eno teko molonge mele mane siku moloyo.

¹² Nu sike ye kangomo mindi, nalo 'Yembomane 'Nu ye yumu molo. Nu pilipe konginjeli naa peli yemo.' konopu leko nunge ungumu bulu singe aulke te naa liepili. Nunge ungumu pilku liengi.' ningū moloyo. 'Kirasi, sike.' ningū tondolo munduku pilimole yemboma na molopo tembo mele manda manjiku molko tengen mele kanangi.' ningulie nimiruni, ungu peangama ninge mele nuaku siku ningū, molko peanga tengen mele nuaku siku teliku andoko, yemboma konopu mondonge mele nuaku siku konopu mondoko; 'Kirasinge ungume kinie yuni 'yembomanga' nimbe tenderimu tendelemo mele, 'Paa sike.' ningū tondolo munduku pilku molonge mele§ aku siku teko; ulu peangama manjiku teko, Pulu Yemone 'ulu kake telime' nimbe kanolemo ulume teko, konopu kimbu sikulie nimiruni;* aku ulume teko molou.†

¹³ Na ou naa wambo nuni Pulu Yemonga bokune ungu molemoma yemboma piliengi kambu toko, aku ungumenga ungu pulume yemboma ningū siku, 'Kirasinge yemboma teko molonge mele, mane siku molani na wambo.

¹⁴ Kirasinge yembo talapemonga tapu yemane nu ambolko "Pulu Yemone 'Yunge kongonoma teko kondani.' nimbe lipe tapondopili." niringi kinie, Pulu Yemone ungu umbu tondorumumu ye tene pilipelie yando nu nimbe sirimu kinie‡ Pulu Yemone 'nu kongono teani.' nimbe tondolo sirimu akumu nu munduku siye naa kolou.

¹⁵ Aku tondolomo ambolko kondoko kongonoma tondolo munduku tei. Aku kongonoma ambolko teko kondoko moloni mele yembomane pali kanangi.

* **4:8:** Mateyu 19:29. † **4:9:** Yembo mare awisilini pilkulie 'Pollone yakondo ungu nirimumundu nimiru.' ningū pilimole. Nalo marene pilkulie 'Pollone ungu te nimbendo aku sipe nimiru.' ningū pilimole. Akumunge nunu pilieni! ‡ **4:10:** bokumunge alsena anjokondo "21.3. Man Bilong Kisim Bek Yumi". § **4:12:** inie yakondo 1:5, 1:5*. * **4:12:** inie anjokondo 5:2,22, Taitasi 2:5. † **4:12:** inie anjokondo 6:11, Pe-Timoti 2:22. ‡ **4:14:** inie yakondo 1:18.

16 Nu moloni mele kinie, nuni yemboma mane sini ungume kinie, aku uluselo nokoko kondani. Siye naa tepili tondolo munduku aku siku teni kinie aku siku tenimunge Pulu Yemone nu kepe nunge ungumu pilinge yemboma kepe pea lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe yu kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondomba.§

5

5:1-6:2 Ambo Wayema Kinie Tapu Yema Kinie Kongono Kendemande We Tendeli Yemboma Kinie Timoti Yu Kinie Enone Teko Molonge Mele Ungu Mare Pollone Timoti Mane Sirimu Ungume

5:1-2 Pollone Timotindu "Yemboma Kanokolie 'Nanga Pulu Lemo Yembo Kandime.' Ningu Kanou." Nirimu Ungume

1 „Kinié Kirasinge yembo talapena molemelema kinie teni mele niembo: „Ye anda te iri naa tani. ‚Tepa kenjimbe kinie kanokolie, ‚Yu nanga lapamo.’ ningu taka liku mane sieni. Nunge angenali nokolena mele aku siku kango-yema nokani.

2 Ambo yume ‘Nanga anupilime.’ ningu, kango-amboma kinie ambo wenepoma kinie ‘Nanga kemulupili.’ ninguaku sikula nokani. Nalo kango-amboma kinie ambo wenepoma kinie nokonindu ‘Na kinie eno kinie umbune te wendo naa opili.’ ningu paa mimi siku kanoko nokou.*

5:3-16 Pollone “Namelene Ambo Wayema Nokongeye?” Nirimu Ungu Te†

3 Ambo wayema yembo marene eno liku naa tapondonge kanume paa liku tapondoko nokani.

4 Nalo ambo waye te yunge ambolangoma molo yunge bamupilime molongi liemo kanu yembomane ‘Pulu Yemonga ungumu pilipu teamili.’ ningulie ou kumbi leko enonga yembo pulu lemoma nokoko, kanu yemboma eno ambolangoma moloringi kinie anupilini eno nokoringimunge enone kinié aku siku pundu toko kanu ambo wayema liku tapondoko nokangi. Aku siku telemele ulume Pulu Yemone kanopa peanga kanolemomongaaku siku teangi.

5 Ambo waye te yu yembo tene nokomba yembo te naa molemomonga yu paa sike ambo waye penge-akoli molemo ambo akumu ‘Pulu Yemone na sike lipe tapondopa nokomba.’ nimbe pilipelie, ipulueli tangoli kepe Pulu Yemone kinie ungu nimbe ‘Liku tapondou.’ nimbe mawa tepa molemo. ‘Kanu sili ambo wayema liku tapondoko nokoni kinie papu.†

6 Ambo waye te yu yuyu konopuni pilipe wapora topa ulume telemo ambo kanumu yu sike we molemo nalo ambomo yembo kololimu mele molemo.

7 Kanu ambo wayema kinie enonga yemboma kinie ‘Yembomane kanoko keri kanonge ulume naa teangi.’ ningu enoaku siku mane sieni.

8 Yembo tene yunge anumu lapaselokinie kemulupili angenupili melte molo tolemo molo umbune te pelemo kinie naa lipe tapondopa nokopa, yunge pulu lemo yembo wema kinie naa nokomu liemoaku telemo yembomoaku sipe telemomonga yu ‘Kirasi sike.’ nimbe, tondolo mundupe pilimo mele mundupe siye kolopa bulu sipe, paa tepa kenjilimo. Kirasinge yembo naa molko ulsu molemele yembomane tekokenjilimele mele maniendopa, kanu yembomone tepa kenjilimo mele olandopa.

§ **4:16:** bokumunge alsena anjokondo “21.kisim bek”. * **5:2:** ungu pulu te inie yakondo 4:12*.† **5:2:** Jemisi 1:27.

⁹ ‘Kirasinge yembo talapena molemele ambo wayemanga imbime tamili.’ ningulie, ambo waye mare, sike ambou leko, walsikele mindi ye pulime mindi[‡] ‘ambo wayema’ ningu imbi tangi.[§]

¹⁰ Kanu ambo wayema enone ou teringi mele piliengi! Ou enonga ambolangoma langi siku nokoko kondoko, yembo ponengema “Ulkena wangi.” ningu nokoko kondoko, Kirasinge yembomanga kongono kende-mande tendeko,* umbune pelemo yemboma liku tapondoko, aku siku ulu peangama tondolo munduku teko moloringi mele ningu singe pilinge ambo wayemanga imbime mindi tangi.

¹¹⁻¹² Nalo ambo-waye kango-amboma ‘Ambo-wayema.’ ningu imbi naa tangi. Eno Kirasi konopu mondoko pilimele mele ye te lupe konopu mondoko pilinge ulumuni topa manie mundumbe kinie ou kokele ambo wayema molkolie “Kirasinge kongonomo manjipu tendepo molomolo.” ningu, ningu panjeringi mele munduku siye kolonge kinie ‚Pulu Yemone, eno ‘Teko kenjeringi.’ nimbé kene enonga imbime ambo wayemanga imbime kinie tere leko naa tangi.

¹³ Ulu te i siku telemelela: Eno ‘yemboma kinie we ungume nimbu tapu topo molamili.’ ningu yembomanga ulkemanga andokolie kongono naa teko siye kololi ulumu mindi pilku liku telemele. Aku mindi molola. Yembomane ulu te telemele mele naa kanoko yembomanga anjo anjo we nindiku temane toko siliku andoko, yembo mare ulu teko ungu nilimelema ‘paa piliemili!’ ningu andoko walsiku pilku komu tendeko molemele. Yemboma ungu kiyengo ningu nilimelema wa pilku anjo puku ningu silimele.[†] Aku siku telemele mele olio kanopo keri kanolemolo ulume eno andoko telemele.

¹⁴ Aku siku telemelomonga nane ambo-waye kango-amboma tengen mele isipu nikiru: Eno altoko ye puku, ambolango mengo, enonga yema kinie ambolangoma kinie nokangi. Aku tengen kinie olionga opa puluemanga tene[‡] enone teko molonge ulu te kanokolie olio Kirasinge yembomanga bulkundu ungu keri te nindinge aulke te naa lemba.

¹⁵ Mare ou moloringi mele koronga munduku siye kolko bulu siku ‚kurumenga nomi, Setene[§] lombili pilimele kene* ‚Wema aku siku konopu alowa teko naa teangi.’ ningu ya nikiru mele teangi.[¶]

¹⁶ Ambo te Kirasi ‘Sike.’ nimbe tondolo mundupe pilimo ambo te yunge pulu lemo ambo mare ambo wayema molemele aku ambomo yuni eno lipe tapondopa nokopili. Kirasinge yembo talapemone[†] kanu ambo wayema nokongendo umbune te naa tepili. ‘Kirasinge yembo talapemone ambo waye sike penge akolime mindi nokangi. Wema

[‡] 5:9: Lipe Mundorunu Yema 6:1. ‘Lipu tapondopo nokamili.’ ningu imbime toringi. [§] 5:9: “walsikele mindi ye pulime” akumunge pulumu kerepale nilimele. Yembo awisilini pilkulie ‘Walsikele mindi ye purumu. Pe yemo kolorumu kinie kamu ambo waye molorumu.’ ningu pilimele. Yembo marene pilkulie ‘Ye telu mindi walse pulimo. Ambo marenga ye kolemele kinie altoko ye telu mindi pilimele.’ ningu pilimele. Yembo marene pilkulie ‘Ambo mare ye ou pulime we molangi munduku siye kolko ye lupema naa puringi ambo wayemando nirimu.’ ningu pilimele. *

^{5:10:} Giriki ungune “Kirasinge yembomanga kimbume kulumiyi tondoko” molemo nalo akumunge ungu pulumu ya torumulu molemo. LLuku 7:44, Jono 13:4-5,12-17, Mateyu 20:25-28 kanani. [†] 5:13: Ou-Tesallonaika 3:11, Ou-Pita 4:15. [‡] 5:14: Yembo marene ‘opa-pulue’ yu kurumenga nomi Setene konopu lemele. Nalo marene pilkulie ‘Pollone ‘Ulsukundu molemele yemboma olionga opa-puluema.’ nimbe pilipe aku sipe pep torumu.’ ningu pilimele. [§] 5:15: bokumunge alsena anjokondo “42. Seten”. * 5:15: Aku ungumunge pulumu kerepale nilimele. [¶] 5:16: bokumunge alsena anjokondo “43. sios”.

nokonge kongonomone penge akolime nokonge aulkemo pipi simbe.' ningu aku siku teangi.

5:17-20 'Kirasinge Yembomane Enonga Tapu Yemane Kongono Teko Kondolemelema Nokoko Kondangi.' Nirimu Ungu Te

¹⁷ Kirasinge yembo talapemo kinie, talapemonga melema kinie, paa nokoko kondolemele tapu yema[‡] we yembomane olandopa kapi ningu mele olandopa kalonge kinie papu. Pulu Yemonga ungumu ningu siku, yemboma mane silimile tapu yema kepe paa sike aku siku mele kalonge kinie papu.

¹⁸ Pulu Yemonga bokune aku tengemonga ungu te nimbe molemo kene aku siku teangi. Aku ungumuni nimbendo:

“ ‘Rasi-witi mongoma wendo pupili.’ ningu
kongi kaoma witi unjoma
andoko kambilinge kinie
‘Eno witi mare naa nangi.’ ningu
kerema pipi singe kinie
kapola naa temba kene
pipi naa siengi.

‘Kongi kaoma witi nonge tengenue kinie
‘Enonga mele kalolimu papu nokomele.’
ningu siye kolangi.,’[§]

aku sipe ungu te molemo. Ungu te molemola, akumuni nimbendo:
“Kongono tendelemele yemboma
papu mele kalolime linge.”^{*}
nimbe molemola.

¹⁹ Yembo tene nimbendo: “Tapu ye tene isipe tepa kenjemu.” nimbé kinie naa pilieni! Yembo talo molo yepokone “Sike aku sipe temu. Olio mongone kanomulu.” molo “Komuni piliemulu.” ninge kinie mindi ‘Sike aku sipe temu lepamo.’ ningu pilieni![†]

²⁰ Tapu ye marene ulu pulu keri mare ‘sike, tengi liemo we yemboma[‡] pilku molangi eno mane siku iri tani. ‘Eno mane siku iri toni kinie we tapu yema pilkulie pipili kolko ‘Olio aku sipu naa teamili.’ niengi.’ ningu yemboma pilku molangi eno mane siku iri tani.

5:21-25 'Timoti Yu Yuyu Kongono Telemoma Nokopa Kondopili.' Nirimu Ungu Te

²¹ Nane nundu nimbo mele Pulu Yemo kinie Kirasi Yesusi kinie[§] Pulu Yemonga angelloma kinie akumene ‘Papu nikinu.’ ningu molangi. Nane nundu tondolo mundupu nimbondo: “Nuni ‘Tei.’ nikiru mele paa aku siku sumbi siku tei.” nikiru. “Yemboma nokoko ‘Teangi.’ niniñdu eno kinie pali telu siku nokani. ‘Yembo mare konopu mondoni yemboma molo nunge pulu lemo yemboma manjiku taku liku nokoko, wema tondolo mundukonu nokoko, naa teani..” nikiru.

²² Nuni ye te liku ‘Pulu Yemonga tapu ye te molopili.’ ningu yu kini ambolko lksikuku mako naa tou. Yema mimi siku kanoko apurukulie mako toyo. Mako toni ye marene pe ulu pulu keri tengenue kinie nu eno kinie umbunema menge akumunge mimi siku kanoko tapu yema mako tani. Ulu

[‡] **5:17:** bokumunge alsena anjokondo “16. hetman”. [§] **5:18:** Ungu Manema 25:4, Ou-Korini 9:9.

^{*} **5:18:** Mateyu 10:10, Ou-Korini 9:14. [†] **5:19:** Ungu Manema 17:6, 19:15, Pe-Korini 13:1.

[‡] **5:20:** Yembo marene pilkulie “Tapu ye wema pilku molangi.” nimbe nirimu.’ ningu pilimele nalo yembo awisilini “Yu Kirasinge yemboma pali pilku molangi.” nimbe nirimu.’ ningu pilimele.

[§] **5:21:** bokumunge alsena anjokondo “13. God”, “23. Krais”.

peangama manjiku teko, Pulu Yemone 'Ulu kake telime.' nimbe kanolemo ulume teko, konopu kimbu siku moloyo.*

²³ ('Nalo 'Sumbi sipu molambo.' ningua umbu-no manjiku noleno mele pe aku siku naa teami. Nu kuru taki-teki topa nunge olona manda naa telemo kene 'Kuru pora nimbe kangi tondolo pupili.' ningua no-waene kolte nani).†

²⁴ 'Tapu, ye marene ulu pulu keri telemelema sumbi sipe para lemo akumunge kotena‡ ou naa pangia kote pilimo yemone ou teko kenjilimele mele sumbi sipe pilimo; ye marene ulu pulu keri lopi teko telemelema ou sumbi sipe para naa lemba nalo pe kotena mona lemba.

²⁵ Aku sipela, yembo marene ulu peangama telemelema sumbi sipe mona lemo; marene telemelema lopi tepa pelemo, nalo pe lopi tepa naa pema. Pe akume pali mona lemba.

6

6:1-2 Kongono We Tendeli Yembomane Enonga Nokoli Yemboma Liku Awu Singe Mele Ungu Te (I ungumu 5:1 pulu polopa nimbe molemo.)*

¹ 'Kirasinge yema molemele, yembo kendemande kongono we tendeli yembomane 'Enonga kongono nokoli yembo akume peangama.' ningua enonga ungume pilku liku, liku awi siku molangi. 'Kongono nokoli yema kinie ulsukundu molemele yembomane tepo kenjimolo mele kanokolie, Pulu Yemonga imbiru kinie, Kirasinge ungume Pollo kinie ye mare kinie enone mane siringi ungume kinie, ungu taka tondoko naa niengi.' ningua awi siku taka liku kongono teko kondoko molangi.

² Kendemande yemboma enonga kongono nokoli yemboma Kirasinge yemboma molemele kinie 'Eno kinie olio kinie angenupili mole-molomonga enonga ungume pilipu naa limolo kinie uluri molo.' ningua enonga ungume bulu siku kongono sumbi siku naa tengue kinie keri. Aku siku paa naa teangi! 'Kongono nokoli yemboma olionga angenupilime. Enonga ungume pilipu lipu kongono tepo kondomolo kinie eno molko kondonge.' ningua enonga kongono ningema olandopa teko kondangi. Kirasinge yembo naa molemele nokoli yembomanga ungume pilku liku kongono we telemele mele naa teko, olandopa teko kondangi.

6:2-11,17-19 Mele Kande-Kandema Liku Nosilimelemanga Ungu Pokore

6:2-11 Mele Kande Kandema Konopu Mondolemelemanga Ungu Pulu Te

Inu mane sikiru mele 'Yemboma paaaku siku teangi.' ningua tondolo munduku mane sieni.†

³ Olionga Awili Yesusi Kirasinge‡ ungu akumu ungu sikema mindi

* 5:22: ungu pulu te inie yakondo 4:12*. † 5:23: Timotini molopa yemboma tapu tepa nokomba mele Pollone ungu awisili ya mane sirimu nalo ya 5:23 pala () akune Timoti yuyunu 'Piliepili.' nimbe nirimu. 5:22 molemo mele pilkulie ya pala , , akune molemo mele nimbe nirimunje ningua pilimele, nalo Pollo Timotiselololoringili kinie maratene awisili naa hierimumunge kuru torumu kinie no-waene noringila. Umbu-no kapola naa molorumu kinie 'Kuru naa topili.' ningua waene kinie waka-maka noringi akumunge Pollone aku sipe nirimunje ningua pilimele. 'Umbu-no keri manjipe norumumunge taki-teki ya kuru torumunje.' ningua pilimele. ‡ 5:24: Kote nambolka kotenondo nirimunje, naa pilimolo. Pulu Yemone kotemo pilimbendo nirimunje, molo mana Pulu Yemonga yembo talapena sukundo kote pilimelemondo nirimunje. * 6:: Epesasi 6:5-7, Kollosi 3:22. † 6:2: 'Timoti 'Mane sipili.' nirimu ungumu Pollone inie maniekondo torumu molemo.' konopu lemolo. Nalo yembo marene ningendo: 'Molo. Pollone ou yakondo torumu akumundu nirimu.' nilimelemonga 'ya awi-suku-singine ungu akumu yuyu molopili.' nimbu torumulu. ‡ 6:3: bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "23. Krais".

pelemo, kolo toli ungu te naa pelemo; akumu Pulu Yemone olio 'I siku i siku teko molko kondangi.' nimbe mane silimo ungumue kinie, kanu ungumue ye tene mundupe siye kolopa ungu te lupe kolo topa mane simu liemo

⁴ yu kara pupe yuyu pilimo mele ungume mindi 'Ungu peanga sikema.' nimbe kanu ungumue mindi konopu mondopa 'Na pilipe konginjeli pelemo yemo molio.' nimbe pilimo nalo yu konopu naa pelemo, ungu telu kepe mimi sipe naa pilimo. 'Konopu siembo.' nimbe yu ungumenga pulumu yemboma kinie kere-kuru lipé kerekale nilimo. Aku sipe telemo ulumene isipe ulume 'Yemboma teangi,' nilimo: Yembo marene anjo yando imbi olandopa molemo yemboma kanokolie eno kinie konopu keri panjiku, yemboma kinie irinele teko, yembomanga ungu bulkundu nindiku, yembo tene ungu te nilimo kinie molo ulu te telemo kinie konopu awisili kimbu siku,

⁵ aliei konopu sumbi sipe naa pelemo yemboma kinie irinele telemele. Aku siku telemele yema 'ungu sikema konopune naa pelemo. Enonga konopuni pilkulie, 'Pulu Yemonga kongono tendemolo kinie mele kande kandema lipu kamakoma molomolo.' konopu lemele.

⁶ Sike Pulu Yemonga kongono tendemba yembomo aku sipe tembamonga mele peanga awisili limbe, nalo akumu isipe mele: Pulu Yemonga kongono tendeli yembo tene konopuni pilipelie 'Nane Pulu Yemonga ungumu pilipu tepo molio. Mele nosikirume manda tekemo.' konopu lepa konopu pe nipili molomu liemo yuaku sipe molemomonga yu mele kande kandema nosilimo none telemomonga yu molopa kondolemo.

⁷ Olio meringi kinie melte naa meli we orumulu kanumu. Altopo kolomolo kinie melte naa meli we pumolola. §

⁸ Mulumbale kepe langi kepe manda temu liemo konopu sipu konopu pe nipili molamili.

⁹ Yembo tene 'Na mele kande kandema nosipu yembo kamakomo molambo.' konopu lepalie kanu sili melema limbe telemomonga 'kurumenga nomi Setenene, yu kondi tolemo kinie melema limbendo tepa kenjilimo. Kanu yemone aku sipe konopu lemo kanumu yunge konopu ne melu mele lemo. Mele kande kandema konopu lipé mundupelie yu kekelepa topa molopa kenjime aulke kerine kamu pulimo.'

¹⁰ Kou mone konopu mondoli ulu akumu ulu pulu keri awisili wendo olemomonga pulumu. Yembo marene 'Kou mone liemboa!' ningu konopu paa olandopa liku mundukulie ungu sike tondolo munduku pilimelemo munduku siye kolkolie konopune pilku keri pilku konopune sukundu mindili awisili nongo molemele.

6:11-16 Pollone Timoti Yuyu Tepa Molomba Mele Mane Sirimu Ungu Te

¹¹ Nalo nu Pulu Yemonga yemo kene ulu pulu kerime munduku siye kolko kowa pukulie 'ulu peanga isilime mindi konopu kimbu siku teko molani.' Ulu sumbi nilime kinie, Pulu Yemonga kongonomo kinie, tondolo munduku pilieli ulumu* kinie, yemboma konopu mondoli ulumu kinie, ulu peangama tenindu tondolo munduku ambolko munduku siye naa kololi ulumu kinie, yembo tene nu tepa kenjimbe kinie pundu naa toko, taka liku mololi ulumu kinie, 'Aku sipe ulume mindi tepo molambo.' ningu konopu kimbu siku molani. †

¹² Yembo te mele kalolimu limbendo yemboma kinie pea kere-kuru liku lkisilimele kinie paa tondolo mundupe lkisipte siye naa kolemo mele Kirasinge ye 'Sike.' ningu tondolo munduku pilino yemomolomonga

§ 6:7: Jopo 1:21, LLuku 12:13-21. * 6:11: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". † 6:11: inie yakondo 4:12, Pe-Timoti 2:22.

paa aku siku 'Mele kalolimu liembo.' ningu kere-kuru paa liku tondolo munduku lkisei! Nu 'konde molopa kondopa mindi puli ulu pulumu‡ paa lipu ambolambo!' ningu tondolo munduku lkisiku siye naa kolko molani.§ 'Konde molopa kondopa mindi puli ulu pulu' nikiru kanumu yembo awisili pilku molangi nuni 'Sike.' ningu tondolo munduku pilierinu mele ningu para sirinu kinie Pulu Yemone 'Konde molopa kondopa mindi puli ulu pulumu simbo lieni.' nimbe nu ou walserimu kanumundu nikiru.

¹³ Pulu Yemone melema pali 'Konde pupili.' nilimo yemo kinie, Yesusi Kirasi Pondiasi Paillatenga kumbikerena Yesusi Kirasi yunge ungu pulu sikemo pipili naa kolopa sumbi sipe nimbe para sirimu yemo kinie, kanu Pulu Yemo kinie kanu Yesusi Kirasi kinie pilku kanoko molangili ikongonomo nu paa teni mele nimbu sipulie nimbondo:

¹⁴ 'Nu Pulu Yemonga kongono tendani.' nimbu nu mako torumulu mele pilku,* Pulu Yemonga ungumu nokoko kondoko molou! 'Aku ungumu yembomane kanoko keri naakanangi. Nane ulu te tembo kanoko keri naa lakanangi.' ningu kalaro mololi ulume kinie ulu kerime kinie naa teko Pulu Yemonga kongonomo mindi teko kondoko molani. Olionga Awili Yesusi Kirasi mona yando ombá kene nu aku siku mele munduku siye naa kolko teko mindi molani.

6:15-16 Pollone Pulu Yemo Kapi Nirimu Ungu Te

¹⁵ Yu yando ombá walemo Pulu Yemone ou mako torumu aku wale-monga "Pu." nimbé kinie mona yando ombá.
Pulu Yemo yu molopa kondoli ulu pulumu pelemo yemo,
olio nokolemele yembomanga engema maniendopa,
yuni olio nokolemo engemo olandopa,
ye nomi kingimenga pali
yu ye nomi kingi awili olandopamo,
yembo awilimenga yu ye awili olandopamo.†

¹⁶ Kololi ulu pulumunge yu mindi manda naa kolomba,
alieli molopa mindi pulimo pumbe.
Yu molemona pa awili tepa telemomonga
olio akune manda sukundu naa pumolo.
Ou yembo tene yu naa kanorumu.

Kinié yembo tene yu manda naa lakanomba,‡
kanu Pulu Yemone wale te yuyu pilipe
yundu "Pu." nimbé.

Kanu Pulu Yemo yunge imbi olandopa molemomo kinie
yunge tondolomo kinie alieli pepa mindi pupili.

Aku sipe tepili.§

6:17-19 Pollone Yembo Kamakomando "Pulu Yemo Mindi Tondolo Munduku Pilku, We-Yemboma Kou Mone Siku Liku Tapondangi." Nirimu Ungu Te * (6:2-11 kinie pea kanani)

¹⁷ Ya mana mele awisili nosilimele yembo kamakomando i siku mane sieni: "Aku melema keri lemba kene kara naa puku, 'Mele awisili nosilimolomonga kapola molomolo.' naa niengi. 'Olio konopu sipu molamili.' nimbe mele peanga awisili silimo simbe Pulu Yemo 'Sike olio

‡ 6:12: 19 bokumunge alsena anjokondo "24. laip". § 6:12: Ipuru 12:1, Ou-Korini 9:24-27, Pe-Timoti 2:5, 4:7. * 6:14: pala + akune molemo ungumu inie 6:12. † 6:15: Lipe Ora Sirimu 1:5, 17:14, 19:16. ‡ 6:16: Jono 1:18, Jono Kumbi-Lepamo 4:12. § 6:16: inie yakondo 1:17. * 6:16: LLuku 12:13-21.

nokopa kondomba.’, ningu tondolo munduku pilku nokoko molangi.” nieni.

¹⁸ Kanu yembo kamakomando i siku mane sieni: “Yemboma liku tapondoko, ulu peanga awisili teko, mele nosilimele melema konopu kimbu siku naa molko, yembo mele molo tombama mare toyo toko moke teko siengi.” niyo.

¹⁹ “Aku tengen kinie eno pe kapola molonge ulumunge mele tondolo awisili nosinge kanu kinie paa molko kondonge ulu pulu sikemo[†] liku ambolonge.” ningu aku siku enondo niyo.[‡]

6:20-21 Timotini Kongono Temba Mele Yu Yuyu Mimi Sipe Nokopili Ungu Te

²⁰ Kango Timoti, Pulu Yemone nu kongono sirimumu mimi siku nokoko molou. Ma koleamonga ungu wema, Pulu Yemone pilipe keri pilimo ungume kinie, kolo toli ungumene Pulu Yemonga ungumu topa manie mundumbe telemo ungume kinie, naa pilku, bulu sieni. Aku ungumendo kolo toko “Enonga pilipe konginjeli pelemomane nimbu sikimulu.” nilimele kanumu.

²¹ Kanu ungume yembo marene ‘Sike ungume.’ ningu tondolo munduku pilieringimunge Pulu Yemonga ungu sikema ou tondolo munduku pilieringi mele munduku siye kolko aulke lou lieringi kene ,nu kanu ungume bulu siku naa pilieni!„

„Pulu Yemone, eno we kondo kolopa molopili molangi.

„Aku pea nikiru.,

[†] **6:19:** inie nondopa 6:12. [‡] **6:19:** Mateyu 6:19-21, LLuku 12:33-34. Mateyu 19:16-26 kananila.

PE-TIMOTI Pollone Ye TIMOTI Pepá PE Topa Sirimu Bokumu

Pollone I Pepá Topa Sirimumunge Ungu Pulu Mare

Pollo kinie Timotiselonga ungu pulu mare bokumunge yakondo gomo 714 kinie gomo 1052 kinie molemo.

Pilipe konginjeli yembo marene pilkulie 'Ye Niro, Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine molorumu kinie Pollo wale talo siku Romo ka siringi, ka ulkena pepa ipepámo torumu.' ningu pilimele. Yu kolea awili Romo ou kumbi leko ka siringi kinie we ulke tenga perimu (Lipe Mundorumu Yema 28:30) nalo pe yu ka siringi kinie yu ka-ulke suluminia keri tenga panjeringi. 'Kolea akumu no molopa ali tepa pa awili tepa naa teli koleamo.' ningu pilimele. Ipepána 4:13 kanani. Aku suluminia kerine pepalie ipepámo torumunje.

Ka-ulke nokoli yemane Pollo nokoko naa kondoringi. Yunge pulu lemo yemboma naa lamoloringi. Yu 'Nondopo kamu kolombo.' nimbe pilierimula. Akumunge inie 1:16, 2:9, 1:15,17, 4:6-8 kanani.

'Timoti kolea awili Epesasi molopili Pollone ipepámo topa sirimu.' ningu pilimele.

Timoti yu kinie pea kongono andoko teringilimunge Pollone 'Yu ulu peangama tepa molopili.' nimbe ipepámo topa sirimu. 'Yembomane yu umbune siku mindili singe kinie kepe Pulu Yemonga kongonomo mundupe siye naa kolopa tondolo mundupe tepa molopili.' nimbe ipepámo topa sirimu. "Yembomane kolo toko kondi tonge kinie komu tendeko naa pilieni! Aku siku ungu nilimelema pilimele yemboma enonga Pulu Yemo tondolo munduku pilimele mele munduku siye kolemele." nirimula.

Pe-Timoti 1:14 kinie Ou-Timoti 6:20 kinie Pollone Timotindu "Temane peangamo nokoko kondou!" nirimu. Akumundu Pe-Timoti 2:1,2; 3:8,10-12,14-16; 4:1-8,17 ungu mare molemola.

Ungu pulu te: Ou-Timoti kinie Pe-Timoti kinie Taitasi kinie ungu awisili telu sipe molemo mele i-sipe: Ou-Timoti 3:2-5 tapu yema molonge mele ungu te Taitasi 1:6-9 molopa, Ou-Timoti 1:4 mele Taitasi 1:14 molopa, Ou-Timoti 4:12 mele Taitasi 2:15 kinie 2:6 kinie molopa, opa temolo ulumu kinie kerukuru lipu lkisimolo ulumu-selo Pe-Timoti 4:7, 2:5 mele ungu mare Ou-Timoti 1:18-19 kinie 6:12 kinie molemo. Aku kene pepá yepoko peama liku tere leko mimi siku kanonu liemo papu.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

Kolomongo Awili 1-4 pali POLLONE TIMOTINDU " 'PULU YEMONGA SIKE KONGONO TENDELI YEMO MOLAMBO.' NINGU TONDOLO MUNDUKU TEKO MOLANI." NIRIMU UNGUMU

1:1-2 Pollone I Pep mo Tombando Pulu Polopa Torumu Ungumu*

¹ Na Pollo, Pulu Yemone na mako torumu-ne Kirasi Yesusini "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipe mundorumu yemo[†] molio. 'Kirasi Yesusi kinie pea tapu toko molemele yemboma konde molko kondoko

* ^{1:} Ou-Timoti 1:1-2. † ^{1:1:} 11 bokumunge alsena anjokondo "1. aposel".

mindi punge mele‡ ungumu andopa yemboma nimbe sipili.’ nimbe Pulu Yemone na mako torumu.

1:2-2:13 Pollone Timotindu “Tondolo Pupili Molopa, Pulu Yemonga Kongonomo Tendembando Siye Naa Kolopa Temane Peangamo Pipili Naa Kolopa Molopili.” Nirimu Ungu Te

² Nane Timoti nu nanga malo konopu mondoliomo ipepámo topo sikiru.

Lapa Pulu Yemo kinie olionga Awilimu Kirasi Yesusiselone§ nu we kondo kolko teko kondokolo, nuni walse walse ulu mare teko kenjení kinie nu kondo kolkolo “Mindili nani.” naa ningulu, ‘Nu konopu pe nipili taka liku molani.’ niengili.

1:3-18 Temane Peangamo Pipili Naa Kolomolomonga Ungu Te

³ Nanga anda-kolepalimene Pulu Yemonga ungu manema pilku liku teringi mele na aku sипу ulu teliomma konopuni pilipulie ‘Te tepo kenjikiru.’ nimbu naa pilio. Telio mele Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo,’ nimbu pilio. Aku kongono tendelio Pulu Yemo kinie tangoli kepe ipulueli kepe ungu nimbu mawa tepo molopo, nuni teko moleno mele pilipu nunge mawa tendepolie, yu kinie “Ange.” nilio.

⁴ Nu ou kola terinu mele altopo pilipulie ‘Na konopu awili tepo siembo. Nu kanamboa!’ konopu lelio.

⁵ Nu moleno mele pilipulie, nu Pulu Yemonga ungumu ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilino mele altopo pilio. ‘Tondolo munduku pilino mele kolo te naa toleno.’ nimbu pilkiru. Nu tondolo munduku pilino mele bami LLoisi kinie aminie Yunisiselo* ou pilieringili. ‘Elo pilieringili mele nu aku siku pilino.’ nimbu pilipulie ‘Pulu Yemo kinie “Ange.” nilio.

⁶ Nu aku siku pilku moleno mele pilipulie, nane nu ambolorundu kinie ‘Pulu Yemone nu tondolo te we sirimu akumu yembomane ‘Tepe tondolo awili tepe nopili.’ ningu popo tolemele mele nu aku siku ‘Pulu Yemone tondolo sirimumu enge paa olandopa nipili.’ ningu aku tondolomone ‘nu alieli enge ningu kongono teani.’ nimbu nikiru.

⁷ Pulu Yemone olio pipili kololi ulu pulumu naa sirimu.‡ Tondolo puli ulu pulumu§ kinie, konopu mondoli ulu pulumu kinie, olio oliolio nokopo kondomolo ulu pulumu sirimu kene ‘aku siku kongono teani’.

⁸ Akumunge olionga Awilimunge ungumu ‘yemboma,’ ningu sinindu ‘Aku tembo kinie na mindili siku tongenje.’ ningu, mini-wale naa mundeni. Na yunge kongono tendeliononga ka ulkena pelio akumu nu ‘Aku siku ka singenje.’ ningu, mini-wale naa mundeni. ‘Na temane peangamo topo simbo kinie Pollo mindili silimele mindili nolemo mele na aku sипу mindili singi mindili nondu liemo uluri molo.’ ningu kongono teani. Pe sike mindili singi mindili nonu liemo Pulu Yemone nu tondolo silimomone nu tondolo munduku moloni.

⁹ ‘Tondolo mundupu molamili.’ nimbe tondolo silimo Pulu Ye akumu olio lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe yu-kinie pea molopo kondomolo aulkena lipe mondopa,* olio mako topa ‘Yunge yembo kake telime molangi waa.’ nirimu Pulu Yemo. Olio aku sipe lipe tapondopa mako torumu olione oliolio ulu te terimulumunge kanopalie aku sipe naa

‡ 1:1: 10 bokumunge alsena anjokondo “24. laip”. § 1:2: bokumunge alsena anjokondo “13. God”, “6. Bikpela”, “23. Krais”. * 1:5: Lipe Mundorumu Yema 16:1. † 1:6: Ou-Timoti 4:14.

‡ 1:7: Romo 8:15. § 1:7: Ya “tondolo puli ulu pulumu” molemo akumu ‘Pollone Mini Kake Telimundi nirimu.’ ningu pilimele. Giriki ungune ungu telumu. * 1:9: bokumunge alsena anjokondo “21. kisim bek”.

tenderimu. Yuni yuyu olio temolo mele pilipe mako topa olio we kondo kolopalie olio 'Waa,' nimbe lipe tapondorumu. Paa koronga ou yuyu molopalie yuni 'Kirasi Yesusini olionga nimbe tendembamonga olio we kondo kolopo ,lipu tapondombo,' nirimu,

¹⁰ nalo kinié olionga Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Lili Ye Kirasi Yesusi[†] mana ombo olionga nimbe tenderumumunge Pulu Yemone olio we kondo kolemo mele mona wendo orumu. Lipe Tapondoli Ye Kirasi Yesusini kololi ulumu kamu topa manie mundupe,[‡] yunge temane peangamo 'Sike.' ningi tondolo munduku pilimele ulumu, ni naa kolopa kondé molopa mindi puli ulu pulumu limolo aulkemo wendo ombo mona lierimu.

¹¹ Kanu temane peangamonga Pulu Yemone na 'Pollo, mako topalie, 'Itemané peangamo andoko ningi siku, Kirasini lipe mundorumu ye te molko, yunge ungumu yemboma mane sini yemo molani.' nirimu.[§]

¹² Na aku sipu kongono teliomonga na aku siku mindili silimele mindili nolio. Nalo na 'Sike.' nimbu tondolo mundupu pilio* yemo tepe molemo mele pilipulie, na temane peangamo 'Sike.' nimbu tondolo mundupu pilio ulumu kinie, yunge kongono sirimu telimo kinie, yuni mimi sipe nokombamonga keri naa lepa we lepa mindi pupili mulu maselo pora nimbé walemo wendo ombámonga pilipulie na pipili kolopo konopu umbune pepili naa molio.

¹³ 'Timoti, nu Kirasi Yesusini lipe tapondomba kinie nuni 'Yu sike.' ningi pilino mele tondolo munduku pilku, Yesusi kinie yemboma kinie konopu mondokolie nane ungume nu nimbu sipu, mane sipu, nirindu pilierinu mele mimi siku pilkulie aku siku mindi manda manjiku yemboma mane sieni.

¹⁴ Pulu Yemone nu temane peangamonga kongono sirimu akumu 'Mele paa peangamo. Kou olandopa pulimo melte mele.' ningi nokoko kondani. Olionga konopune Mini Kake Teli molemomone nu enge simbemone aku kongonomo mimi siku nokani.

¹⁵ Esia poropinji ,nu moleno, koleana molemele 'Kirasinge, yemboma pali na munduku siye koloringi mele nu pilino. Kanu yembomanga Pikillusi kinie Emekenesiselone na munduku siye koloringilila.

¹⁶ Ye Onesiporasi[†] na ka ulkena perindu kinie pipili naa kolopa, 'Na konopu waengo sipili molambo.' nimbe wale awisili lipe tapondorumunge Awilimuni yu kinie yunge yemboma kinie kondo kolopa lipe tapondopili.

¹⁷ 'Na ka ulkena perindu kinie yuni na pipili naa kolorumu nikiru akumunge ungu te niembo:, Yu kolea awili Romo ombalie na mindili sipe koropa pe na molorundune ombo kanopa lenderimu.

¹⁸ Kote walemo wendo ombá kinie Awilimuni yu kondo kolopa tepe kondopili. Na kolea awili Epesasi molorundu kinie kepe yuni na wale awisili lipe tapondorumu mele ,Timoti, nu pilino kanumu.

2

2:1-13 Pollone Timotindu "Nu Kirasi Yesusinge

[†] **1:10:** bokumunge alsena anjokondo "23. Krais", "21.3. Man Bilong Kisim Bek Yumi". [‡] **1:10:** Ou-Korini 15:26, Ipuru 2:14. [§] **1:11:** Ou-Timoti 2:7. * **1:12:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". [†] **1:16:** inie anjokondo 4:19.

¹ Nanga kangomo, ‚Pulu Yemone nu kongono sirimu akumu mimi siku nokani.’ nikiru,* akumunge, Kirasi Yesusinge we kondo kololi ulumuni nu tepa tondolo mundundopili.

² Kanu kinie yembo awisili pilku molangi nane nu nimbu sirindu ungu kanume Kirasinge ungumu nokoko kondolemele yema, yemboma manda mane siku kondonge ye mare ningu sieni.

³ Kirasi Yesusinge opa teli ami ye peangamo molio.’ ningu na mindili nolio mele mindili noni kinie ‘Uluri molo.’ ningu tondolo munduku molani.

⁴ Ye te opa teli ami ye te molopalie, yu we kongono lupe lupema konopuni naa pilipe, yunge opa teli ye awilimuni ‘yu telemo mele kanopa peanga kanopili.’ nimbe aku kongonomo mindi tondolo mundupe pilipe molemo.

⁵ Aku sipela, yembo te yembo mare kinie pea kere-kuru liku aulke lkisilimele yembomo yu ‘Lkisembo.’ nimbe kere-kuru liku lkiseli ungu manema pilipelie lkisilimo. Ungu manema naa pilipelie lkisemu liemo yu kere-kuru lipe lkisilimomonga mele kaloli te naa limo.

⁶ Aku sipela, yembo tene ponie mindili sipe tepe nokopa kondolemo yembomone kumbi lepa langi awisili peangama paa limbe.

⁷ Ya ‚nundu, nikiru ungumunge pulume Awilimuni† nu lipe ora simbe kene nikiru mele paa mimi siku pilku molou.

⁸ Yesusi, Pulu Yemone mako torumu ye nomi Kirasimu, yu ‚ye nomi kingi, Depisini kalopa lsimu yemo,‡ kolopalie lomboropa ola molorumu mele temane peangamo topo silio, aku yemo ‚molemo mele, konopu kimbu siku molani.

⁹ Kanu temane peangamo nane topo silipu andoliomonga yembomane ‘Na Gapomano ungu manema pulue topa tepe kenjeli yemo.’ ningu na umbune awisili siku ka silimele mindili nolio nalo Pulu Yemonga ungumu ka manda naa silimele.

¹⁰ Akumunge, ‘Pulu Yemone “Nanga yemboma molangi.” nimbe mako torumu yemboma kepe Kirasi Yesusi ‚Sike’ ningu tondolo munduku yu pea tapu toko molemelemonga pe mindili nolemela aulkena wendo lipe yu-kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondopili.’§ nimbu na alieli enonga nimbu mindili awisili noliomo ‘Uluri molo.’ nimbu tako lipu mindili nombo molio.

¹¹ Unku te, akumu paa sike manie naa pumbemonga olione ‘Aku ungumu sike.’ nimbu manda tondolo mundupu pilimolo ungu te, akumu isipe:

‘Kirasi kinie pea kolomulu liemo*

yu konde molomba mele

olio yu kinie pea konde molomolo;

¹² Olio mindili nomolo kinie

tondolo mundupu molopo siye naa kolomulu liemo

olio yu kinie pea ye nomi kingime molopo

melema nokomolo;†

olione ‚yembomando,’ Yesusi yu

kanopo imbi naa silimolo.

Yunge yemboma naa molemolo.’ nimulu liemo

yuni ‚Lapando,’ “I yemboma

na kanopo imbi naa silio.

* **2:1:** inie yakondo 1:14. † **2:7:** bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”. § **2:8:** bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”, “32.1. Pikinini Bilong Devit”. § **2:10:** bokumunge alsena anjokondo “21. kisim bek”. * **2:11:** Romo 6:8. † **2:12:** Mateyu 19:28, LLuku 22:30.

Eno nanga yemboma molo." nimbéla.[‡]

¹³ Yuni yunge ungume alowa naa telemomonga
olio ou 'Yu sike. Yunge ungumu sike.' nimbulie
pe konopu alowa tepo, 'Yu sike molo.

Yunge ungumu sike molo.' nimulu liemo[§]

yuni nilimo mele sike wendo olemo ombá.'^{*}

'ungu akume nimbe molemo mele paa sike.,' Opa Teli Ami Ye Enge Nili Te Molani." Nirimu Ungu Te

2:14-26 Pollone Timotindu "Nu Pulu Yemone Kanopa Peanga Kanomba Kongono Tendeli Yemo Molani." Nirimu Ungu Te

¹⁴ Timoti, 'Aku ungume yemboma alieli pilku molangi.' ningu alieli ningu sieni. 'Pulu Yemo pilku molou.' ningu yu walsikulie yembomando i siku nieni: "Eno naa lipe tapondopa, kerepale ninge ungumuni pilku molonge yemboma 'Sike.' ningu tondolo munduku pilimele mele topa manie mundulimo ungu lupe lupema kerepale naa ningu molangi." niyo.

¹⁵ Pulu Yemone na kanopa peanga kanomba mele molambo. Yunge kumbikerena pipili naa kolopo molambo.' ningu yu kanopa peanga kanomba kongonoma mindi tondolo munduku teko molko, 'aku ungu sikemanga pulume mimi siku pilku sumbi siku mane silino yemo molani.

¹⁶ Mana we ungu lupe lupe nilimelema, Pulu Yemone pilipe keri pilimo ungume, naa pilku bulu sieni.[†] Aku ungume pilkulie telemele yemboma Pulu Yemonga ungume bulu siku yu kanopa keri kanolemo ulume telemele mele pe 'aku sikula olandopa teko mololiku punge kene 'paa komu naa tendeko molani.

¹⁷ Kanu mane silimele ungume ereli kanga telemo mele telemo. Eredi kanga mele tepalie pe kamu awi lepa kangi awisili nomba purupe lkupendi topa pe kangi pali kamu topa kondolemo mele kanu mane silimele ungume anjo anjo pupe 'Yemboma molko kenjengi!' nilimo.[‡] Aku ungu mane silimele yemanga ye talo Ameniyasi kinie Pallitasiselo molembele.

¹⁸ Kanu yeselone ungu sikema munduku siye kolkolo lou lembele. Elone ningelendo: "Olio koronga lomboropo ola molorumulumunge pe kangi pali lomboropo ola naa molomolo."[§] nilimbele ungumuni yembo marene 'Sike.' ningu tondolo munduku pilimele mele teko embambo silimbelemonga enonga 'Sike.' ningu pilimele ulumu manie pulimo.*

¹⁹ Sike nalo ulke simu te ye tondolo tene polemo kinie we tondolo mundupe angilimo mele, Pulu Yemo 'Sike.' ningu tondolo munduku pilimelemonga ungu pulumu tondolo pupe, pora naa nilimo. Aku ulke simu melemonga ola imbi te molemo, akumu isipe: "Awilimu yunge yemboma kanopa imbi silimo."[†] nimbe molopa,

"Yembo marene 'Awilimu yu nanga Pulu Yemo.'
nilimele yembomane ulu kerime pali
munduku siye kolangi."
nimbe molemola.

²⁰ Ulke awili tenga mingi kou gollone telime kinie kou sillipane telime kinie lepa, mingi unjone telime kinie mane telime kinie lemola. Ou nikiru mingime kou mone olandopa pulimomane kongono olandopa

[‡] 2:12: Mateyu 10:32-33, Romo 10:9.

[§] 2:13: Ipuru 10:26-31.

^{*} 2:13: Romo 3:3-4.

[†] 2:16:

Ou-Timoti 6:20.

[‡] 2:17: Jutu 12.

^{*} 2:18: Ou-Korini 15:50-54.

[†] 2:18: Ameniyasinge ungu te

Ou-Timoti 1:19-20.

[†] 2:19: Kambu 16:5, Jono 10:3,14, Ou-Korini 8:3, Gallesia 4:9.

peangama teko, mingi pe nikiru kou mone koltalo mele pulimo wemane we kongonoma telemele. Mingi lupe-lupemaaku sipe lemo.

²¹ Yembo tene ya yembo ningu kenjilimele ye keri nikirume mundupe siye kolomu liemo yu Pulu Yemonga mingi manjipe molopa, yunge mingi kake teli paa peanga te molopalie, yuni kongono peangama manda tembando molombamonga yunge nokoli yemone yu ,mingi paa peangamo mele, kongono peangama manda simbe.

²² „Sike nu kango-yemo[‡] nalo, kango-yemane waka kolko konopu siku telemele ulu pulu kerime ‘Aku sipu paa naa teambo.’ ningu popenje teko liku bulu siku kowa pukulie ulu peangama mindi konopu kimbu siku teko molani. Ulu sumbi nilime kinie, tondolo munduku pilieli ulume[§] kinie, konopu mondoli ulume kinie, yemboma kinie taka liku mololi ulume kinie, ‘Aku ulume mindi paa tepo molambo.’ ningu konopu kimbu siku molani. Yembo mare molko kondoko paa sike Awilimunge yemboma mindi molemele yemboma kinie aku siku ulume teko molani.*

²³ Konopu naa pelemo yemane aroma toko ‘Anjo yando kerepale niemili.’ nilimele yemanga ungume ‘Paa naa pilimbo.’ ningu bulu sieni. Ungu kanume pilku nilimele yemboma kinie, ungu kanume ningu silimele yemboma kinie, ungu kanumene ‘Trinele teko opanale teangi.’ nimbe perelemo mele nu pilino.

²⁴ Awilimunge kongono tendeli kendemande yembomone mumindili kolopa ‘Kerepale niemili.’ nimbé kinie kapola naa temba. Yuni isipe tepili: Yu yemboma kondo kolopa lipe tapondopa, ungume sumbi sipe mane simbe tondolomo peli yemo molopa, yembomane yu-kinie mumindili kolko teko kenjingue kinie pundu naa topa siye kolopa,

²⁵ yu ulume tepa ungu nimbe silimo mele kanoko keri kanoko yu toko manie mundunge tenge yemboma teko kenjilimele mele nimbe para simbendo taka lipe mane sipili. Yuni aku temba kinie Pulu Yemone kanu yemboma lipe tapondopa, konopu alowa teko, telemele mele pilku keri pilku munduku siye kolko ungu sikema tondolo munduku pilinge aulkemo akisindimbenje.

²⁶ „Kanu kinie, enonga umbu konopu altopa pepa pilipe konginjeli pemba kinie ou ,kurumenga nomi, depelemone[†] ‘Yunge yemboma molko yunge kongonoma tendangi.’ nimbe kondi-ka tepa ka sirimu ka ulkena mele peringi ka ulkemo munduku siye kolko ulsu puku konopu peanga pepili kapola molonge.

3

3:1-9 Mulu Maselo Pora Nimbé Walemanga Yembomane Ulu Pulu Keri Awisili Tenge Ungu Te

¹ „Kanu yema Setene munduku siye kolko altoko umbu konopu pepili molongenje,* nalo „kinié umbune wendo olemomando, nu iungumu paa pilku molani: Walema pora nimbé temba kinie[†] ulu umbune awisili wendo ombá.[‡]

² Kanu walemanga
yembomane kou-mone kinie
eno enono mindi konopu mondoko;

* 2:22: Ou-Timoti 4:12. § 2:22: bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. * 2:22: Ou-Timoti 4:12, 6:11. † 2:26: Setene kanumu; bokumunge alsena anjokondo “9. devil”. * 3:1: inie yakondo nondopa 2:25-26. † 3:1: Ou-Timoti 4:1. ‡ 3:1: ungu pulu te Mateyu 24:3-25.

enonga imbime liku ola munduku kara puku;
 we yemboma marake teko iri toko;
 anupili lapalinge ungume liku awi naa siku,
 'ulu peangamanga, "Ange." naa ningu;
 'ulu kake telime pilipu teamili.' naa ningu;
³ yemboma kinie kondoo naa kolko;
 yembomane eno teko kenjingie kinie siye naa kolko;
 ungu bulkundu nindiku;
 enonga kangi nokoko naa kondokolie,
 we waka lemo ulume pilku, umbu konopu naa pepili
 konopuni ulu kerime mindi pilku teko;
 owa takerama konopu naa pelemo kinie teko kenjilimele
 mele enone yemboma aku siku teko kenjiku;
 ulu peangama kinie opa-pulue molko;

⁴ enone enonga angenupili yemboma 'molko
 kenjengi!' ningu enonga opa puluema kondoo toko;
 ulu mare tengendo 'Iulumu tembo kinie
 tepo kenjimbonje.' molo 'Iulumu tembo kinie
 yembo te umbune simbonje.' ningu naa pilku
 sumbi siku walu we teko,
 eno enono konopuni pilkulie
 'Olio ye imbi ola molemo yemboma.' ningu pilku;
 enonga kangikundu konopu singe ulume konopu mondoko
 Pulu Yemone nilimo mele pilku tengendo
 konopu naa mondoko;

⁵ Pulu Yemonga ulume kalkundu mindi 'kolo toko' tengie, konopune
 sukundu 'Pulu Yemonga tondolomone olio lipo naa tapondopili olio oliolio
 manda telemolo.' ninguaku siku telemene.
 Aku siku teko molemele yema-kinie telune kongono teko naa molko
 enonga ungume naa pilku bulu sieni. §

⁶⁻⁷ Kanu yemanga marene 'Ambo mare olionga ungume piliengi kondi
 tamili.' ningu puku mane singendo yembomanga ulke marenga tak
 liku sukundu pukulie ningemone, aku ulkemanga molemele ambo mare
 'Pulu Yemonga, ungume mimi siku naa pilku, konopuni pilkulie 'Ulu
 pulu kerime tepo ambo kerime molemolo.' ningu pilku, enonga konopu
 mimi sipe naa pelemo kinie ulu lupe lupema tengendo konopu siku walu
 teko, yemane pali mane silimele ungume alieli komuni pilimele nalo ungu
 sikema mindi mimi siku naa pilku limele ambo kanume kondi tonge kinie
 kanu amboma enonga ungu 'kolo toli, me pilku lingie.'

⁸ Ou ye Janesi kinie Jambiriselone 'Mosisinge ungu nikimume kolo
 tokomo. Isipi ye nomi kingimu naa piliepili.' ningulu Mosisinge ungume
 kinie opa pulue moloringili mele* teko kenjilimele ye kinié nikirumene
 kepe aku siku 'yemboma ungu sikema naa piliengi!' ningu eno ungu
 sikema kinie opa pulue molemele. Eno konopu paa kerime pepili molkolie
 konopune kolo toli ungume mindi pilku, ungu sikema mane singe ulu pulu
 te naa pepili molemele monga enonga tondolo munduku pilimele ulumu
 paa lupe.

§ 3:5: ungu pulu te Mateyu 18:15-17*. * 3:8: Wendo Oringi 7:22, 9:11. Aku bokune Mosisi kinie
 Isipi ye nomi kingimunge pilipe kongnjeli perimu ye ulu tondoloma teringi yema kinie kingimunge
 kumbikerena teringi mele temanemo molemo nalo ulu tondolo teringi yemanga imbime naa
 molemo. Nalo Juda yembomaneaku temanemo tongendo kanu Isipi yeselo ningu imbi leko temane
 tolemele.

9 Nalo ungu sikema-kinie opa pulue molemele yemane tenge mele yembomane pali kanokolie ningemone, kanu yema kekelepa mele toko tenge mele sumbi siku kanongemonga eno teko kenjilimele mele tondolo awili tepa olandopa naa pumbe. Ou ye „Janesi kinie Jambirisi, selone teringili mele tondolo naa purumu mele aku sipe mele temba.

3:10-4:8 Pollone Timotindu “Tei.” Nirimu Ungu Mare

3:10-17 Pollone Timotindu “Nu Pulu Yemonga Ungumu Tondolo Munduku Ambolou.” Nirimu Ungu Te

10 „Enone aku telemele tenge, nalo „Timoti, nu „na ulu lupe lupe peangama telio mele, pilku moleno.

Nane yembo ungu mane sirindu mele kinie,
nanu ulume tepo molorundu mele kinie,
na ulu terindumenga pulumu kinie, Kirasi ‘Sike’ nimbu
tondolo mundupu pilierindu mele kinie,
yemboma-kinie kara naa pupu andiki tepo takalipu
molorundu mele kinie,
yemboma konopu mendorundu mele kinie,
yembomane na teko kenjiku mindili siringi kinie
kongonoma mundupu siye naa kolopo
tondolo mundupu terindu mele kinie, nu pilino.

11 Na kolea Andiyoko kinie Akoniamo kinie LLisira kinie „aku taonomanga andopo Pulu Yemonga kongonomo tendepo molorundu kinie, na teko kenjiku mindili siku umbune awisili siringi merindu mele nu pilino. Aku siku umbune keri awisili siringi paa mindili norundu kanumu.[†] Nalo Awiliimuni[‡] ‘Na isili-ou naa kolambo.’ nimbe na lipe tapondorumu kinie kapola molorundu.

12 Ungu te paa sike pelemo akumu isipe: Kirasi Yesusi kinie pea tapu toko molkolie ‘Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulume manjipu tepo molamili.’ ninguaku siku teko molonge yemboma pali we yembomane teko kenjiku mindili singe;

13 nalo teko kenjiku, kolo toko ‘Ungu sikema nikimulu.’ ningu mane singe yema olandopa olandopa teko kenjiku molko kenjinge. Enone yemboma anjo kolo toko mane singe kinie kanu ungumene topele topa eno kondi tombala, kanu kinie eno enono kanu ungu koloma ‘Ungu sikema.’ ningu pilingela.

14 Nalo „Timoti, nu ungu sikema pilku likulie ‘Akumu paa sike.’ ningu tondolo munduku pilierinu ungume ‘Kirasinge yembo peangamane, nu kanu ungume mane siringi kene pilkulie ‘aku ungume ungu sikema.’ ningu pilku tondolo munduku pilino mele kamu mimi siku pilku kondoko molani.

15 Pulu Yemonga bokune ungu molemomane Kirasi Yesusi ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilimele[§] yemboma Pulu Yemone lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe yu-kinie molko kondonge aulkena lipe mondolemo mele^{*} nimbe silimo ungume nu kango paa kangamo molkolie pulu polko pilierinu ‘kene ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilino mele kamu mimi siku pilku kondoko molani.[†]

[†] **3:11:** Lipe Mundorumu Yema 13:14-14:20. [‡] **3:11:** bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”.

[§] **3:15:** bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”, “8. bilip”. ^{*} **3:15:** bokumunge alsena anjokondo “21. kisim bek”. [†] **3:15:** Ou-pulu-pulu yunge anumu bamuselone yu mane siringili kanumu, inie yakondo 1:5 kananii.

¹⁶ Pulu Yemonga bokune molemo ungume pali Pulu Yemonga Minimuni nimbe sirimu-ne pilkulie toringi. Aku unggumene yemboma lipe tapondolemo mele isipe: Aku unggumene olio ‚Pulu Yemonga yemboma molomolo mele, mane sipe, ‚ulu pulu keri telemoloma ‘naa teamili’ nimbe, mane sipe, ‚ulu pulu kerime mundupu siye kolopo molopo kondomolo mele, mane sipe, ‚Pulu Yemone “Teko molaa.” nimbe, ulu sumbi nilime nimbe kanolemo ulume temolo mele, mane silimo.

¹⁷ ‚Pulu Yemonga ,kongono tendelemolo, yemboma yunge kongonoma tendemolomanga pilipe konginjelime pepili kongono peangama sumbi sipu tepo kondomolomonga tondoloma olio-kinie pepili.’ nimbe ‚olio aku sipe mane silimo.‘

4

4:1-5 Pollone Timotindu “Nu Pulu Yemonga Ungume Paa Yemboma Mane Si.” Nirimu Ungu Te

¹ Timoti, Pulu Yemo kinie Kirasi Yesusiselone yembo kondema kinie kololime kinie enonga kote pilingele yeselo kanoko molangili Kirasi Yesusi omnia mona molopa ye nomi kingi molopa melema nokombamonga* nane nundi isipu tondolo mundupu nikiru:

² ‚Kirasinge, ungume yemboma ningu sieni.
Ningu sini kinie yemboma ungu pilinge kinie
molo naa pilinge kinie kepe alieili
ungume ningu siku munduku siye naa kolko,
‘Enonga ulu telemelena ‘Tepo kenjilimolo.’ ningu pilku
konopu alowa teangi.’ ningu mane siku,
ulu pulu keri telemelena naa teangi iri toko mane siku,
‘Eno Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulume teko
konopu tondolo pupili molangi.’ ningu mane sieni.
Eno mane sinindu alieili andiki teko taka liku
mimi siku mane sieni.

³ Yemboma ungu sikema ‘Naapilimolo.’ ningu bulu siku komu pipi sikulie ningemone, eno langi mele waka kolemele ungu konopu siku pilinge ungume mane singe ye awisili mako tonge walemo pe wendo ombá kene ‚ungu sikema munduku siye naa kolko mane siku kondani.‘

⁴ Eno ungu sikema bulu siku, kolo toko kange temane lupe lupe tongema mindi komu tendeko pilku molonge kene ‚ungu sikema munduku siye naa kolko mane siku kondani.‘

⁵ Nalo nu, alieili umbu konopu pepili ungume mimi siku apuruku kondoko pilkulie, mindili te noni molo umbune te nu-kinie wendo omu liemo aku umbunema we mengo, ‘Yemboma temane peangamo paa pilku liku konopu alowa teangi.’ ningu toko siliku andoko, Pulu Yemone ‘Nu nanga kendemande yemo molani.’ nimbe kongono sirimume pali teani.

4:6-8 Pollone Yu Nondopa Kolomba Terimumunge

⁶ ‚Na nondopa wendo ombá mele pilipulie nu aku siku teani nikiru.‘ Na, ou ‚Isirele, yembomane Pulu Yemo popo toko kongi melema kaloringi polomonga pulune Pulu Yemo popo toko no-waene ondoko munduku yu siringi mele[†] kinié na kolombondo nanga kangimu Pulu Yemo popo topo simbo tekero. Na ma koleamo mundupu siye kolopo pumbo walemo nondopa wendo ombá tekemo.‡

* ^{4:1:} bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. † ^{4:6:} Wendo Oringi 29:38-41, Kambu 15:1-12, 28:7,10,14,24,31, Pillipai 2:17. ‡ ^{4:6:} Pillipai 1:23.

7 ‘Mele peangama liembo.’ nimbu, na tondolo mundupu kere-kuru lipu lkiserindu. § ‘Lkisiku pang.’ ningu owe toringine kamu pupu pora sikiru. ‘Kirasinge, ungume mundupu siye naa kolopo tondolo mundupu pilipu lkiserindu.

8 Aku sипу tepo molorundumunge kinié „ulu telu mindi we pelemo.“ Owena kamu ökoromonga na mele kalomba mele peangamo nosipe molemo,* kanu mele peangamo Awilimu, kote sumbi sipe pilimo yemone nando “Nu ye sumbi nilimu.” nimbé kanumu.† Na mindi molola. Yuni „yembomanga kote pilipe apurumbe, walemonga na kinie yu ombá mele ‘Paa kanamboa.’ ningu nokoko molemele yemboma kinie pea kanu mele peangamo simbe. Yunge Kongonomo Pora Nimbé Terimumunge Ungu Te

4:9-22 Pollone Timotindu Ungu Ponjili Mare Nirimu Ungume

4:9-13,21 Pollone Timotindu “Na Moliona Welea Ou.” Nirimu Ungumu

9-11 Dimasini ‡ na mundupe siye kolopa purumu yemo yu mana ulume olandopa konopu mondopalie ulke kolea Tesallonaikando purumu. Ye Keresenje kolea Gallesia poropinji pupe, Taitasi* kolea Dallemesia disiriki§ purumu. LLuku* mindi ya na kinie pea molembolo kene nu na moliona aulke te paa korokolie welea nondoko wani. Makone* na kongono manda lipe tapondopa temba kene yu opili liku mengo pea wangili.

12 „Andi nu, ulke kolea Epesasi, molenona, Tikikasi* “pu.” nimbu lipu mundorundu.

13 Oni kinie aulkena ongo ulke kolea Toroasi† ongolie, ali wale pakoli kinie boku mare kinie kongimenga kiluni teli bokume kepe, Kapasinge ulkena noserindu lemo akume liku mengo wani. Kongimenga kiluni teli boku „paa peanga, kou awili tepa puli, me paa naa komu sindiku paa liku mengo wani.

4:14-18 Pollo Molopa Kenjerimu Kinie Pulu Yemone Yu Lipe Tapondopa Tondoloma Sirimu Ungu Te

14 Allekesanda,‡ kou kapane melema tepa mimi teli yemo, yuni na paa tepa kenjerimu. Yuni „na kinie,“ tepa kenjerimumunge Awilimuni yu pundu tomba.

15 Yuni olionga ungu nilimoloma paa konopu naa mondopa aku ungume kinie opa pulue molopa ‘Manie pupili.’ nirimu kene „nu aku sipe tepa kenjimbe kene, yu mimi siku kanoko molou!

16 Nanga kotemo pulu polko pilieringi kinie yembo tene na kote terindu mele naa lipe tapondorumu. Enone pali na munduku siye koloringi. Pulu Yemone kañu yemane teko kenjeringimunge pundu naa topa siye Kolopili.

17 „Yema na munduku siye koloringi, nalo Awilimu na kinie tapu topa kotena angilipe na engemo sirimumunge kote koleana Juda yembo naa

§ **4:7:** Ou-Timoti 6:12, 1:18. * **4:8:** Ou-Korini 9:24-25. † **4:8:** bokumunge alsena anjokondo “45. stretpela man”. ‡ **4:9-11:** Dimasi kinie LLukuselonga ungu talo Kollosi 4:14, Pillimono 24; Taitasi kanumu Pollone pep topa sirimu yemo, doketa LLuku kanumuni Temane Peangamo kinie Lipe Mundorumu Yema bokuselo torumu yemo; Mako yuni Temane Peanga molemo bokumu torumu yemo, yunge ungu talo Lipe Mundorumu Yema 13:13, 15:36-39. § **4:9-11:** Dallemesia akumu Illirikame poropinji sukundu disiriki te; Romo 15:19. * **4:12:** Titikasinge ungu mare Lipe Mundorumu Yema 20:4, Epesasi 6:21, Kollosi 4:7, Taitasi 3:12. † **4:13:** Ulu mare Toroasi wendo orumu mele Lipe Mundorumu Yema 16:8-11, 20:6, Pe-Korini 2:12. ‡ **4:14:** Ya nilimo yemo kinie Allekesanda te Ou-Timoti 1:19-20 nilimo yemo kinie ye telumunje.

molko yembo lupema moloringi yemboma§ na temane peangamo topo sirindu kinie kapola pilieringi. Na kotena enge naa silkenje 'Lopa posi llayonomane na toko nangi.' nilimela* nalo Awilimuni 'Na naa kolambo.' nimbe lipe tapondorumu-ne 'ya ka ulkena, we molio.

18 'Yu mindili nopili, tepo kenjemili.' ninge walemanga pali Awilimuni† na lipe tapondopā wendo lipelie nimbemone, yu ye nomi kingimu molopa nokolemo‡ mulu koleana 'Na kapola opili kene ou mana molopa kondopili.' nimbé. Alieli yu kapi nimbu imbi lipu ola mundundulipu mindi pamili. Aku sipe paa sike tepili.

4:19-22 Pep mo Topa Pora Simbendo Pollone Kamu Nirimu Ungume

19 Ambo Pirisilla kinie yunge menu Akuwillaselo§ kinie, Onesiporasi* yunge yemboma kinie, "Pollone "Eno manda molemeleye?" nikimu." ninden.

20 Ye Erasitasi† ulke kolea Korini we molemo. Toropimasi‡ kuru torumu-ne ulke kolea Maillitasi molopili mundupu siye kolopo oruntu.

21 'Kolea ali telemo walema ou wendo naa opili na moliona wambo.' ningu aulke te tondolo munduku korokolie waní.

Yupullasi kinie Punenje kinie LLainasi kinies§ 'ambo' Kollodia kinie 'olionga' angenupilime 'Kirasinge' yembomane pali "Nu manda molenoye?" nikimili.

22 Awilimu nunge minimu kinie molopili molani.
Yuni eno we kondo kolopa molopili molangi.
'Aku pea nikiru.'

§ **4:17:** Kanu yemboma Romo yemboma kanumu; bokumunge alsena anjokondo "2. arapela lain" kananila. * **4:17:** Yembo marene 'lopa posi llayonone sike topa nomb terimumunu nirimu.' ningu pilimele; nalo yembo marene 'Yu ungu iko topalie yu kolomba umbune awili te wendo omb terimumunu nirimu.' ningu pilimele. † **4:18:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela". ‡ **4:18:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". § **4:19:** Lipe Mundorumu Yema 18:2,18-19,26, Romo 16:3, Ou-Korini 16:19. * **4:19:** inie yakondo 1:16-18. † **4:20:** Lipe Mundorumu Yema 19:22, Romo 16:23. ‡ **4:20:** Lipe Mundorumu Yema 20:4, 21:29. § **4:21:** Pilipe konginjeli yembo marene pilkulie, 'LLainasi yu pulu polko "Romo tapu ye bisopo" niringi yemo.' ningu pilimele.

TAITASI Pollone Ye TAITASI Pepá Topa Sirimu Bokumu

Pollone I Pepá Topa Sirimumunge Ungu Pulu Mare

Pollo kinie yuni pepá topa sirimumenga ungu pulu mare yakondo gomo 714 molemo.

Taitasiyu Juda ye te molo nalo Pollone Yesusi Kirasinge temane peangamo topa sirimu kinie pilipelie yu konopu alowa tepe 'Yesusi yu sike Pulu Yemone lipe mundorumu ye nomi Kirasimu, nanga nimbe mindili nondorumu yemo. Yunge yemo molambo.' nirimu. Pe Kirasinge yemo molopalap Pollo lipe tapondopa, pea Yesusinge kongonomo tapu toko teringili. Walse kolea Kiriti puringili kinie Pollone Taitasindu "Aku koleana molko Kirasinge yembo talapemo nokou." nimbe, akune nokopa molopili Pollo yu tengu purumu.

Taitasi molopa terimu ungu mare ibokune 1:4-5, 2:15, 3:12-13 kinie molopa, Pe-Korini 2:12-13, 7:5-7,13-14,12-18, 8:6 kinie, Gallesia 2:1-5 kinie, Pe-Timoti 2:8, 4:10 kinie, molemo.

Kolea Kiriti akumu nomu Meditereniana suku lierimu ma awili te (Lipe Mundorumu Yema 27:7-13. Kanu koleamo kolea pikisine molemomo bokumunge yakondo gomo 704 manda kanoni.) Pollone ipepámo topa sipelie ou nimbendo: "Kiriti yembo wemané ulu telemelé teko kenjilimele." nirimu. "Ye marené 'Kirasinge yembo talapemonga tapu yema molamili.' konopu lemele yemané ulu sumbi nilime mindi teangi." nirimu. Pe Taitasini yembo ambou-andama kepe, kango-yemboma kepe, kou naa liku we kendemande teringi yemboma kepe, akume mane simbe mele Pollone Taitasi mane sirimu.

Pollone Taitasi kamu mane sipelie nimbendo: " 'Yemboma konopu telune pupili molko, yemboma kinie ulu peangama teko, irinele naa teko, kerepale naa niengi.' ningu mane si." nirimu.

Ungu paa tondolo te 1:16, 2:7,14, 3:1,8,14 kinie molemo. Te 2:11-14 molopa, te 3:4-7 molemo.

Ungu pulu talo boku ambolkonomonga alsena anjokondo "21. kisim bek", "21.3. Man Bilong Kisim Bek Yumi" kananila.

Ungu pulu te: Ou-Timoti kinie Pe-Timoti kinie Taitasi kinie aku pepámanga ungu awisili telu sipe mele molemomonga ungu te Ou-Timoti pulu pulune anjokondo gomo 1052 molemo, akune kanani.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

Kolomongo Awili 1-3 pali "NOMUNE LIERIMU KOLEANA KIRASINGE YEMBO MOLORINGIME "SIKE." NINGU TONDOLO MUNDUKU PILKU MOLEMELE MELE KAMU TONDOLO MUNDUKU PILKU MOLANGI." NINGU MANE SIKU, ULU SUMBI NILIME TENGE MELE MANE SIENI." NIMBE POLLONE TAITASINDU NIRIMU UNGUMU

1:1-4 Pollone I Pep mo Tombando Pulu Polopa Torumu Ungume

1 Na Pollo, Pulu Yemonga kongono tendeli kendemande yemo, na Yesusi Kirasini "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipe mundorumu yemo.* Yuni na lipe mundupelie, "Pulu Ÿemone "Nanga yemboma molangi." nimbe mako torumu yemboma 'Sike' ningu tondolo munduku pilimele mele† olandopa tondolo munduku pilku, ungu sikemone yemboma Pulu

* **1:1:** bokumunge alsena anjokondo "1. aposel". † **1:1:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

Yemone kanopa peanga kanolemo ulume pilku taka liku tenge mele lipe ora silimo ungumu pilku kondangi liku tapondo-pou." nimbe na lipe mundoramu.

² "Pulu Yemone alieli konde molko kondoko mindi punge ulu[‡] simbemo nokoko molangi.' ningu liku tapondani." nirimu. Kanu ulumu walsikele kepe kolo paa naa tolemo Pulu Ye akumuni paa koronga ou yuyu molopalie 'Olio konde molopo kondopo mindi pumolo ulumu simbo.' nimbe, nimbe panjerimu ulumu. Yuni "Tembo." nilimo mele paa sike telemo yemo.

³ Pe yuyu mako topa 'Yembomane ungumu piliengi wendo opili.' nirimu walemo[§] wendo orumu kinie na mako topa yunge ungumu "andoko ningu sindei." nirimu.* Aku nirimu Pulu Yemo, olionga Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Limo Yemo. 'Yuni na "Üngu kanumu andoko ningu si." nirimu-ne na ungu kanumu nimbu silipu andolio.'

⁴ Taitasi, nu kinie olto Kirasinge yeselo molembolo 'nu 'Kirasinge yemo molko kondani.' nimbu nane nu nokolio, monga nu nanga kandi malomo moleno, nane i pepamo topo nu sikiru. Lapa Pulu Yemo kinie, olionga Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Lili Ye Kirasi Yesusi[†] kinie, elone nü we kondo kolkolo, 'Nu konopu pe nipili taka liku molani.' niengili.

1:5-16 Taitasi Kolea Kiriti Yemboma Kinie Molopa Kongono Temba Mele Pollone Nimbe Sirimu Ungumu

1:5-9 "Taitasini Kirasinge Yemboma Nokoko Kondonge Ye Peanga Mare Mako Topili." Nirimu Ungumu[‡]

⁵ Nu kinie pea kolea Kiriti kongono terimulumu 'Nuni teko pora sieni. Ou nane nu "Tei." nirindu mele nuni aku siku taonomanga pali andoko 'Kirasinge yembo talapema[§] nokangi.' ningu tapu ye* mare mako tani.' nimbu "Akune molou." nimbu orundu.[†]

⁶ Tapu yema mako tonindu eno ulume teko molonge mele kanokolie mako tani. Kanu yema yembomane kanoko keri kanonge ulu te eno-kinie naa peli yema molangi. Eno ambo telu mindi lili yema molonge. Enonga ambolangoma Kirasi 'Sike.' ningu, tondolo munduku pilku, yembomane "I ambolangoma ulu kerime teko kara pulimele." naa ningu, enonga anupili lapalinge ungume ta naa ninge. Aku sili yema mindi tapu yema molangi mako tani.

⁷ Kirasinge yembo talapemanga tapu yemane Pulu Yemonga kongonomo nokolemele kene yembomane kanoko keri kanonge ulu te eno-kinie naa peli yema molangi. 'Olio paa pilipe kongineli pelemo.' yema ningu yemboma tondolo munduku nokoko, nondoko mumindili kolko, no tondolo nongendo 'Awisili nombó kinie kekelepa tombo.' ningu naa pilku walu nongo, yemboma kinie opa teko, kou mone kinie melema yama panjiku 'Aku kongonomonga kou awisili limolo.' ningu,aku siku molko keninge yema 'Tapu yema naa molangi.' ningu mako naa tani.

⁸ Yembo ponenge olemelema nokoko kondoko, ulu peangama mindi tengendo konopu siku teko, we waka lemo ulume bulu siku naa pilku umbu konopu pepili konopuni ulu peangama mindi pilku teko, ulu sumbi nilime mindi teko, Pulu Yemonga ye kake telime molko, eno enono

[‡] 1:2: bokumunge alsena anjokondo "24. laip". § 1:3: Ou-Timoti 2:6. * 1:3: Ou-Timoti 1:11.

[†] 1:4: bokumunge alsena anjokondo "21.3. Man Bilong Kisim Bek Yumi", "23. Krais". [‡] 1:4:

akumunge 1:6-8* Ou-Timoti 3:2-4. § 1:5: bokumunge alsena anjokondo "43. sios". * 1:5:

bokumunge alsena anjokondo "16. hetman". [†] 1:5: Lipe Mundoruru Yema 14:23.

yu-mele-melete tondolo munduku nokoko kondolemele yema tapu yema molangi.‡

⁹ Kirasinge ungu sike ou mane sirimulu akumu tondolo munduku ambolongendo ambolemele yema mindi 'tapu yema molangi.' ningu mako tani. 'Aku sipe molemo ye tene mindi yemboma manda lipe tapondopa, yembomane pilkulie 'Sike Pulu Yemonga ungumu' ningu tondolo munduku pilinge ungu sikemo manda mane sipe, ungumu naa pilku ta nilimele yembomane pilku telemele mele paa piliengi tondolo mundupe mane simbe.' ningu 'Aku sili yema tapu yema molangi.' ningu mako tani.

1:10-16 Nomune Lierimu Kolea Kiriti 'Kirasinge Yemboma 'Sike.' Ningu Tondolo Munduku Pilimele Mele Munduku Siye Kolko Molko Kenjengi! Ningu Moloringi Yembo Awisili Moloringi Ungumu (1:5-16 pali kanani.)

¹⁰ 'Kirasinge yembo kolea Kiriti, molemelemanga ye awisili kara puku Pulu Yemonga sike ungume naa pilku ta ningu, yemboma kolo toko siku ungu awisili we nilimele. 'Juda yemane,' 'Pulu Yemonga ou ungu manema pilipu kangi te kopisiemili.'§ nilimele yemanga awisili aku siku telemele kene 'mimi siku kanokolie tapu yema mako tani.'

¹¹ Kanu yemane ningu kenjilimelemonga manga-umbu marenga ambo ambolango yemboma pali 'Sike.' ningu tondolo munduku pilimele mele teko embambo siku altoko 'Sike.' ningu pilingendo perelemele kene "Kolo toko mane silimele mele naa niengi, molo!" nieni. 'Kou mone liemili.' ningu olio Kirasinge yemboma manda naa temolo ulume 'Teangi.' ningu kondi toko ungu mane silimele mele paa kapola molo.

¹² Kanu kolea Kiriti yemanga pilipe konginjeli perimu ye tene kepe ou nimbendo:
 "Kiriti yemboma alieli kolo toko,
 mele takerama mele yembo kerime molko,
 langi awisili nongo
 kongono naa teko siye kolko we molemele."
 nirimu kanumu.

¹³ Yuni aku sipe nirimu ungumu paa sike nirimu kene kanu teko kenjilimele yema "Kirasinge ungumu mindi sike." ningu tondolo munduku pilku,* kolo toli ungume munduku siye kolko naa piliengi! ningu tondolo munduku iri tani.

¹⁴ 'Juda yembomanga kangema kinie, 'Ungu sikemo naa pilimoló.' nilimele yemane ungu lupema mane silimele ungume† kinie, naa pilku molangi.' tondolo munduku niyo.‡

¹⁵ Yembo mare kake tepili molemelemane langi kinie melema kake telime ningu kanokolie limele. Nalo ulu pulu kerimene kalaro mondon-dolemo yemboma, 'Kirasi sike' ningu naa pilku molemele yembomane langi kinie melema kalaro molemo ningu kanoko naa ambolemele. Kanu yemanga konopume kepe konopuni ulume pilku apurulimele mele kepe kalaro mindi molopa keri lemo.§

¹⁶ Keremane 'Pulu Yemo pilimolo.' nilimele nalo ulu telemelane 'Pulu Yemo naa pilku yunge ungume liku su silimele.' nimbe lipe ora silimo. Kanu yema Pulu Yemone paa kanopa keri kanolemo, Pulu Yemonga ungume ta ningu, ulu peanga telu kepe manda naa telemelane tengé.

‡ **1:8:** Ou-Timoti 3:2-4. § **1:10:** bokumunge alsena anjokondo "18. katim skin". * **1:13:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". † **1:14:** te Ou-Timoti 4:3. ‡ **1:14:** Pe-Timoti 4:4.
§ 1:15: Mako 7:(1-15), Romo 14:14,20.

2

2:1-15 Taitasini Yembo Lupe Lupema Mane Simbe Mele Pollone Nimbe Sirimu Ungume

¹ Kanu yemane aku siku teko kenjilimele, nalo nuni Kirasinge ungumu ‘Ungu sikemo’ ningu tondolo munduku pilku molemele yembomane pilkulie ulume tekonge mele yemboma mane sieni.

2:2-5 “Ambou Andama Pulu Yemone Kanopa Peanga Kanolemo Ulume Teangi.” Nimbe, (2:4-5) Kango-Amboma Teko Kondonge Mele Nirimu Ungumu (2:1-15 pali kanani)

² Ye andama ungu mane sikulie ninindu: “Eno no awisili nongo kekelepa naa toko, mimi siku konopu leko, we waka lemo ulume bulu siku naa pilku umbu konopu pepili konopuni ulu peangama mindi pilku teko, Pulu Yemonga ungumu ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilku,* munduku siye naa kolko, yemboma konopu mondoli ulumu paa ambolko, eno-kinie umbunema wendo ombá kinie tondolo munduku molangi.” nieni.

³ Aku sikula ambo-amboume mane sikulie ninindu: “Pulu Yemonga ungume taka liku pilku yuni kanopa peanga kanolemo ulume tekonge molko, yembomanga ungu bulkundu naa nindiku, ‘No tondolomane eno naa ambolopili’ ningu molko, ‘amboma kinie enonga ambolangoma kinie, ulu peanga tengema mane siengi.’ nieni.

⁴ Ambo-amboume aku siku ulu peangama tekonge molongemonga kango-amboma tekonge molonge mele manda mane sikulie ningendo: “Enonga yema kinie ambolangoma kinie konopu mondoko,

⁵ we waka lemo ulume bulu siku naa pilku umbu konopu pepili konopuni ulu peangama mindi pilku teko, we yema kinie ulu kerime naa teko, aku ulu kerimenga konopu kepe naa leko, enonga ulkema nokoko kondoko, enonga yemboma nokoko kondoko,[†] enonga yemanga ungume taka liku pilku liku teko,[‡] molangi.” ninge. ‘We yembomane Pulu Yemonga ungume marake naa teangi.’ ningu ‘ambo-amboumene, aku siku teangi.

2:6-7 “Kango-Yema Kanoko Tenge Ulu Peangama Mindi Taitasini Aku Sipe Mindi Tepili.” Nimbe, 2:7-8 Pollone Taitasi Yuyu Molomba Mane Sirimu Ungumu (2:1-15 pali kanani)

⁶ Kango-yema kepe aku siku mane sikulie ninindu: “Enonga konopume kinie ulu tengema kinie lakoko nokoko kondangi.” tondolo munduku ningu,

⁷ nu nunu ulu telenoma eno kanoko manda manjiku tengen ulu peangama mindi teani.

‘Yembomane na kapi ningu kou mone siengi.’ ningu mane naa siyo. ‘Ungume yemboma mane siembo.’ ningulie konopuni pilku kondoko ungu sumbi nilime mindi ningu kolo naa toko, ‘Yemboma fawé teangi.’ ningu ungu ururume toko kara naa pani.[§]

⁸ Unku peanga sikema mindi ningu, yembomane pilkulie “Kolo tokomo.” ninge ungume naa nieni. ‘Olionga opa puluemane olio bulkundu manda nindinge aulke te naa liepili. Olio ningu kenjinge kinie pipili kolangi.’ ningu aku siku sumbi siku mane sieni.

* **2:2:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. † **2:5:** Ou-Timoti 5:14. ‡ **2:5:** Epesasi 5:22.

§ **2:7:** ekendo Pollone Timotindu aku sipe nirimula, Ou-Timoti 4:12.

*2:9-10 "Kongono We Tendeli Kendemande Yemboma Enonga Nokoli Yemanga Ungume Pilku Tenge Panjiku Teangi." Nirimu Ungu Te** (2:1-15 pali kanani.)

⁹ Kou naa liku kongono we tendeli kendemande yemboma mane sikulie ninindu: "Enonga nokoli yemanga ungume tako liku pilku liku, enone kanoko peanga kanoko konopu singe kongonoma mindi teko, ninge ungume karaye naa teko eno kinie kerepale naa ningu,

¹⁰ enonga nokoli yemane 'Nokaa.' nilimele melema kepe wa naa liku, 'kongono yembomane kongono sumbi siku naa teko, melema wa linge.' ningu konopu awisili kimbu naa singe ulume mindi teangi. 'Tepo molemolo mele we yembomane kanokolie olio Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Lili Pulu Yemonga[†] temane peangamo kapi ningu pilku liengi,' ningu kongono tendeli kendemande yemboma aku siku teko molangi." nieni.

2:11-14 'Yesusi Kirasi Kelepa Ombá.' Nimbu Nokopo Molopo, Konopukundu Kake Tepili Molamili Ungu Te[‡] (2:1-15 pali kanani.)

¹¹ Pulu Yemone olio yemboma pali we kondo kolorumu mele mona lierimu kanumu.[§] Mona lepalie, Pulu Yemone 'Mana yemboma mindili nolemela aulkena wendo ongo, na-kinie pea molko kondonge aulkena pangi lipu tapondambo.' nimbe 'Yesusi enonga nimbe kolondopili.' nimbe, yu sirimu pilipulie Pulu Yemone aku sipe olio we kondo kolorumu mele pilierimulu.

¹²⁻¹³ Pulu Yemonga we kondo kololi ulu pulumuni olio molopo kondomo mele mane silimo. Kanu ulu pulumuni olio Pulu Yemonga ungume lipu bulu sipu, 'kurumenga nomi, Setenenga ungume pilimolo mele mundupu siye kolopo "Molo!" nimolo mele mane sipe;* olio oliolio konopuni pilimolo ulu kerime waka naa kolopo siye kolopo, konopume kinie ulu temoloma kinie lakopo nokopo kondopo, ulu pulu peangama tepo sumbi sipu molopo Pulu Yemone kanopa peanga kanomba ulume mindi tepo molomolo mele mane silimo. Yesusi Kirasi Olionga Pulu Ye Awilimu, olionga Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Lili Yemo pa teli tondolomo kinie ombámonga[†] olio ya mana konopu sipu nokopo molemolo kinie Pulu Yemonga we kondo kololi ulu pulumuni "Teangi." nimbe mane silimo ulume tepo molomolo mele mane silimo.

¹⁴ 'Ombá kanu ye Yesusi Kirasimuni, 'Yembo mare nanga yemboma molangi kene ulu pulu kerime naa teko, enonga konopumenga ulu pulu kerime naa pepa kake tepili molangi.' nimbe olionga pundu tondombando olionga nimbe kolo wangopa kolondopa yunge mememo ondo lenderimu.[‡] 'Ulu pulu peangama mindi tengendo konopu siku teko molonge yembo talape te wendo ongo, na nanu nokombo talapena ongo molangi.' nimbe yuni aku sipe tenderimu.

¹⁵ Ungu aku sipema 'tapu teleno, yemboma paa mane sieni.

'Enonga tapu yemo molio.' ningu 'ungumu pilku ulu peangama teko molemele yemboma, ulu peangama teko molko kondolemele mele munduku siye naa kolko konopu enge nipili molangi.' tondolo munduku ningu; 'yembo ungumu naa pilku teko kenjilimele, yemboma siye naa

* **2:8:** Epesasi 6:5, Kollosi 3:22-23, Ou-Timoti 6:1, Ou-Pita 2:18. † **2:10:** bokumunge alsena anjokondo "13. God", "21.3. Man Bilong Kisim Bek Yumi". ‡ **2:10:** Mateyu 25 pali molo Mateyu 25:13. § **2:11:** Jono 3:16. * **2:12-13:** Pe-Timoti 2:16. † **2:12-13:** Mako 13:26. ‡ **2:14:** Ou-Timoti 2:6, Mateyu 20:28; bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek".

kolko iri toko, 'Ulu akume munduku siye kolko ulu peangama mindi teko molangi.' ningu, tondolo munduku mane sieni.

'Nunge ungu ninime liku su siku ungu taka tondonge aulke te naa liepili. Nunge ungume yemboma pali pilipili!' ningu sumbi siku molko ungume sumbi siku mane sieni. §

3

3:1-11 Kirasinge Yemboma Teko Kondonge Mele Unku Te

¹ Nuni yemboma altoko mane sikulie ninindu:
"Enonga ye nomime kinie gapomano yemboma kinie
enone ungu ningema taka liku pilku liku,
liku awi siku teko molangi.

Enone ungu ningema munduku siye naa kolko,*
kongono singema alieli sumbi siku teko kondoko,
² yemboma tengu ungu bulkundu naa nindiku,
yemboma kinie kerepale ningu karaye naa teko,
yemboma kinie andiki teko taka liku molko,
eno enonga imbime liku ola naa munduku,
yemboma pali liku awi siku molangi." niyo!

3:3-8ekendo Olio Tepo Kenjipu Molorumulu Kinie Pulu Yemone Olio We Kondo Kolorumu Temanemo

³ Olio kepe ou ulu keri peangama konopu lepo apurupu kondopo naa molopo, olonga ye nomimenga ungume lipu su sipu, 'kurumenga nomi, Setenene olio kolo topa ungu nirimume pilipu lipu kekelepa topo ulu keri lupe lupema terimulu. Ulu pulu keri akume mindi temolondo kamele akopo konopu sipu molorumulu. Yembo lupema tepo kenjipu enonga melema kanopo yama membo molorumulu. Olio anjo yando yemboma kinie kanopo keri kanorumulu.

⁴ Ou olio aku sipu tepo kenjipu molorumulu nalo kinié olio Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Lili Pulu Yemone[†] 'Yemboma nane eno we kondo kolopo eno we konopu mondopo telio mele kanangi.' nimbe

⁵ yuni olio lipe tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo lipe, yu-kinie pea molopo kondomolo aulkena lipe mondorumu.[‡] Olione ulu pulu peanga mare terimulu kulu kanopalie yuni olio naa lipe tapondorumu. Ulu pulu peanga telu kepe paa naa terimulu.[§] Ulu pulu kerime mindi tepo molamili yuni olio we kondo kolopalie lipe tapondorumu.* 'Yesusini tenderimu akumu sike olonga nimbe tenderimu.' nimbu tondolo mundupu pilipulie, no lsimulu kinie kanopalie Mini Kake Telimuni olio 'Pulu Yemonga ambolangoma molangi.' nimbe[†] aku tendepa, 'Enonga

§ **2:15:** akilipe molemo ungumunge pulumu mimi siku naa pilime. Ungu pulu te torumulu molemo. Te isipe melela: "Taitasi yu olio nokomba namba te naa molemo. Yu we yere." ninge kene nu kanoko keri kanoko nunge ungumu naa pilinge aulke te 'naa liepili.' ningu namba mololi ye tene ungu mane silke mele ungume sumbi siku tondolo munduku mane si.' nimbe nirimunje. Molo te: 'Taitasi yuyu sumbi sipe naa molomba kinie yu kanoko keri kanoko yu molo yunge ungumu bulu singe kene sumbi sipe molopili.' nimbe nirimunje. Pollone Timotindu 'Timoti kango-yemo mindi molorumumunge Timoti yunge ungumu pilku su singenje.' nimbe nirimu mele Ou-Timoti 4:12 molemo. * **3:1:** Romo 13:1-7, Ou-Pita 2:13-17. † **3:4:** bokumunge alsena anjokondo "21.3. Man Bilong Kisim Bek Yumi". ‡ **3:5:** bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek". § **3:5:** Romo 3:9-18. * **3:5:** Romo 5:6. † **3:5:** Jono 1:12-13, Jono Kumbi Lepamo 2:28-3:10, Romo 8:14-17, Ipuru 12:5-6.

minime konde pang.’ nimbe aku tenderimu. Pulu Yemo yuni olio aku sipe lipe tapondorumu.

⁶ Olio Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Lili Ye Yesusi Kirasimuni olionga nimbe tenderimumunge Pulu Yemone Mini Kake Teli kanumu olio paa koya lepa sirimu.[‡]

⁷ Kirasini olio we konopu mondopa kondo kolopa tenderimu kanumunge Pulu Yemone olio kanopalie olionga ulu pulu kerime siye kolopa ‘konopu sumbi nimbe peli yemboma.’ nimbe kanopa,[§] eno ‘Sike konde molopo kondopo mindi pumolo.’^{*} ningu tondolo munduku pilku konopu siku nokoko kondoko molemele ulumu ‘paa sike wendo opili.’ nimbe yuni Mini Kake Telimu olio sirimu.

⁸ Iungu nikirumu paa sike.

“Pulu Yemo yu sike.’ ningu tondolo munduku pilimele[†] yembomane ulu peangama paa mimi siku pilku teangi.’ ningu i ungu nikirume ‘yemboma paa pilku liku teangi.’ ningu tondolo munduku mane sieni. Aku sipe ulume paa ulu peangama, akumene yemboma lipe tapondolemo ulume.

⁹ Nalo yembomane kekelepa toko Kirasinge ungume sumbi siku naa pilkulie ‘Ungu marenga pulume piliemil.’ ningu kerepale we nilimele ungume kinie, anda-kolepalimenga imbime sulu teko toko silimele ungume kinie, yemboma-kinie we irinele telemele ungume kinie, ‘Mosisini, ungu mane ,nimbe sirimu, me kerepale we nilimele ungume kinie, aku ungumene eno molko kondonge mele naa lipe tapondolemomongaaku ungumene bulu siku, aku siku nilimele yemboma-kinie irinele teko kerepale naa nieni.[‡]

¹⁰ Yembo tene ungu mane te simbe molo ulu te tembamonga Kirasinge yemboma kapola kapola naa molongi liemo kanu yembomo mimi siku liepi-liepi toko mane siku ‘Temba mele mundupe siye kolopa sumbi sipe molopili.’ nieni. Pe altoko wale talo siku aku siku liepi-liepi toko mane siku “Naa tei.” nini kinie naa piliemu liemo yu kamu munduku siye kolko bulu sieni.

¹¹ Nuni pilino, ‘Nunge ungumu naa pilipe we aku sipe temba yembo kanumu ulu pulu kerimene yunge konopumu tepe aroma tondomba, yuni tepe kenjimbe mele yuyu kepe pilipelie ‘Tepo kenjilio.’ nimbe pilimbe.’ ningu pilino. Yuni ‘Telio mele keleambo.’ naa nimbémongaaku nikiru.

3:12-15 Pep mo Topa Pora Simbendo Pollone Kamu Nirimu Ungume

¹² Nane ye Atemasi molo Tikikasi[§] nu molonine “Pu.” nimbu lipu mundumbo ombá kinie na Nikoppollisi taono molombona ‘Paa pambo.’ ningu aulke te kanoko liku paa lkisiku wani. Kolea poporome topa ali temba walemanga na akune we molombo kene akune wani.

¹³ Apollosi^{*} kinie ungu manema pilieli ye Sinasi kinie elo aulkena pungele kinie melte molo naa topili kene paa liku tapondoni aulke te kanani.

¹⁴ Olionga ,Kirasinge, yembomane mimi siku pilku kondokolie ‘Melte molo tomba yemboma kinie umbune pemba yemboma kinie lipu tapondamili.’ ningu kongono peangama[†] teko molangi. Eno we molko kongono

^{‡ 3:6:} Jono 15:26, Lipe Mundorumu Yema 2:1-4,33. ^{§ 3:7:} bokumunge alsena anjokondo “45. stretpela man”. ^{*} 3:7: bokumunge alsena anjokondo “24. laip”. ^{† 3:8:} bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. ^{‡ 3:9:} Pe-Timoti 2:23. ^{§ 3:12:} Lipe Mundorumu Yema 20:4, Kollosi 4:1, Epesasi 6:21, Pe-Timoti 4:12. ^{*} 3:13: Kanu yemo yu Lipe Mundorumu Yema 18:24 nirimu ye Apollosi molo te luppenje? ^{† 3:14:} ‘Wale mare kou-mone naa liku kongono we liku tapondoko tendeko, wale mare kou liku tapondoko siengi.’ nimbe nirimunje.

peangama naa teko yemboma lipé tapondomba ulume naa teko molonge kinie keri.[‡]

15 Na-kinie molemele yembomane pali “Nu manda molenoye?” ningu, ningu mundukumili. Kirasini “Konopu mondaa.” nirimu mele olio aku siku konopu mondolemele yemboma nuni “Manda molemeleye?” ninden.

„Pulu Yemone, eno pali we kondo kolopa molopili molangi.

„Aku pea nikiru.„

[‡] **3:14:** Pe-Tesallonaika 3:6-13.

PILLIMONO Pollone Ye PILLIMONO Pepá Topa Sirimu Bokumu

Pollone I Pepá Topa Sirimumunge Ungu Pulu Mare

Pollo kinie yuni pepá topa sirimumenga ungu pulu mare inie yakondo gomo 714 molemo.

'I pepámo Romo ka-ulkena pepalie torumu.' ningu pilimele. 'Epesasi kinie Pillipai kinie Kollosi kinie aku taonomanga yembomanga pepáma yu ka-ulke telune pepalie torumula.' ningu pilimele.

Pillimono yu ye awili molopa yembo mare yunge kongono we tendeko mele kalolime naa lili yemboma nokopa molorumu. Yunge kongono we tendeli ye te, Onesimasi nilimu, kowa pupe Romo purumu kinie Pollonga ungumu pilipe konopu alowa tepa 'Kirasi sike.' nimbe tondolo mundupe pilierimu. Pe yuni Pollo nokorumu.

Kongono we tendeli yemboma kowa pulimele kinie Romo gapomano ungu mane tene nimbendo: 'Mongo liku singendo toko kondangi.' nimbe perimu. Nalo Pollone Onesimasi konopu mondopa Pillimono pepá topa sipelie nimbendo: 'Yu altoko ulkena liku "Ano." ningu taka liku nokani.' nirimu. Nalo Pollone Pillimono aku sipe mele mawa tembando sumbi sipe naa nimbe ou ungu mare we nirimumunge ungu marenga ungu pulumu mindili sипу pilimolo. Kowa purumu ye Onesimasinge imbimu kolomongo kanga 10 pulu polopa nimbe, pepámo topa pora simbendo kamu ungu te mawa terimu.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

1-25 pali PILLIMONONGA KONGONO WE TENDELI KENDEMANDE YEMO OU TALOPA LEPA PURUMU, AKU YEMO PE KONOPU ALOWA TEPA KIRASINGE YEMO MOLORUMU KINIE POLLONE PILLIMONO MOLORUMUNE KELEPA LIPE MUNDORUMUMUNGE UNGUMU

1-3 Pollone Pep mo Tombando Pulu Polopa Torumu Ungumu

1-2 Na Pollo, Kirasi Yesusinge kongono tendeliomonga ka-ulkena pelio yemo, na kinie olionga angenu Timoti pea molopololie ipepámo topo sikiru.

Oltonga paa pulu lemo ye Pillimono, tapu topo kongono telemolo yemo, nu kinie, olionga kemulu Apia keme, olio pea tapu topo opa teli ye Akipasi keme, Kirasinge yembo talape Pillimono nunge ulkena maku tolemele yemboma kinie, eno ipepámo topo sikiru.*

3 Olionga Lapa Pulu Yemo kinie Awili Yesusi Kirasiselone† eno we kondo kolkolo, 'Eno konopu pe nipili taka liku molangi.' niengili.

4-7 Pillimono Ulu Peangama Tepa Molorumu Mele Pilipelie Pollone Konopu Sipe Pulu Yemo Kinie "Ange." Nirimu Temanemo

4-5 Nanga pulu lemo ye 'Pillimono,' nu Awili Yesusi 'molopa, olionga nimbe tenderimu tendelemo mele, 'Sike.' ningu tondolo munduku pilku molko,‡ Pulu Yemonga yemboma pali konopu mondoko moleno mele pilipulie Pulu Yemo kinie ungu nimbondo alieli nunge mawa tendepo, nanga Pulu Yemo kinie "Ange." nilio.

* **1:1-2:** bokumunge alsena anjokondo "43. sios". † **1:3:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "23. Krais". ‡ **1:4-5:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

⁶ Pulu Yemo kinie nunge mawa tendepolie, 'Nu kinie olio 'Yesusi Kirasi, sike.' nimbu tondolo mundupu pilimolomonga konopu telune pupili tapu topo molemolo ulumuni nu paa pilipe konginjelimu sipili. Aku pilipe konginjelimu pemba kinie Kirsinge mele peanga olio silimo limoloma kamu tondolo munduku pilieni.' nilio.

⁷ Nuni, ango, Pulu Yemonga yemboma konopu mondokolie konopu peanga pepili molonge ulume tenderinu mele pilipulie na konopu sipu konopu paa tondolo pupili molio.

8-22 Pollone Pillimonondo "Onesimasi Kelko Sukundu Likulie 'Nunge Kandi Angenu Mele Molopili.' Ni." Nirimu Ungumu

⁸ Nane nu ulu te 'tei.' nimbu mawa tembo tekero akumu nu kinie olto Kirasinge yeselo molembolomonga 'Nu paa sike tei.' nimbu tondolo mundupu manda nilke nalo ,nuni teleno mele nikiru aku siku molko Pulu Yemonga yemboma kondo kolko teleno, akumunge

⁹ ,aku sipu naa nimbo.[§] Konopu mondoli ulumuni olto lipe tere lendepa 'Telune molangili.' nilimo-na aku sipu molembolomonga nane , 'Nu i siku tei.' nimbu tondolo mundupu naa nimbu, 'Ulu te teami.' nimbu, nu takalipu mawa tembo tekero. Sike na Pollo, na ye andamo,* Kirasi Yesusinge kongono tendeliomonga ka ulkena pelio, na aku sipu yemo moliomonga

¹⁰ nanga malo Onesimasinge mawa tendepolie 'nuni yu teko kondani.' nikiru. Na ka-ulkena pepolie yu mane sirindu kinie yu ,konopu alowa tepa, 'Kirasi, sike.' nimbe tondolo mundupe pilipe 'Kirsinge yemo, molorumu mele molemomonga kinié yu nanga malo ,mele,, na yunge lapamo molio.

¹¹ Ou sike yuni nunge kongono peanga te mimi sipe naa tenderimu nalo kinié nu kinie olto pea yuni mimi sipe lipe tapondopa kongono tendemba yemo molemo.

¹² Kinié yu nu molenona "Kelko pu." nikiru nalo pukumu kinie na paa konopu umbune tekemo.

¹³ Na temane peangamo topo silipu andorundumunge ka siringi ka ulkena pelio kinie Onesimasini nunge kolo wangopa "Na liku tapondoko ka ulkena nokani molou." nilke

¹⁴ nalo 'nuni paa sike na liku tapondani kene nu molenona yu ou naa opili. Yu pipi sipu nunge nimbe na lipe tapondopili.' nimbu we karaye tepo naa nimbo. 'Nu nunu konopuni pilkulie teami.' nimbu 'nu molenona yu opili.' nikiru. ,Nu molenona ombá kinie yu pe molopa temba mele nu nunu pilieni!,

¹⁵ Pe nu molonine kelepa sukundu ombo nu kinie kamu-kumu molombando Onesimasi ou wallop-kolte nu molenona mundupe siye kolopa kolea tengah purumu molemonje.[†]

¹⁶ Nalo aku liemo yu nunge kongono we tendeli kendemande yemo mindi molombando aku sipe ulumu wendo naa orumu. Yu sike nunge kongono we tendeli yemo molemo nalo kinié akumu mindi molo. Kinié nunge angena kepe molomba kinie nuni yu paa konopu mondonimunge aku sipe mele ulumu wendo orumunje. Nane Onesimasi paa konopu

^{§ 1:9:} Pollone Pillimonono ulu te "Tei." nimbendo ou ya tepa pangu sirimu. * ^{1:9:} Giriki ungu molemo boku tengah "ye anda" molemo akumu Pisini boku oumunge molemo mele. Giriki ungu molemo boku tengah "Kirsinge ungumu andopo nimbu sindilio." molemo, akumu Pisini Baipele pe toringimunge molemo. Ungu talo Giriki ungune nondopa telu mele. Laye-kolte mindi lupe lupereso. ^{† 1:15:} 'Pulu Yemone "Aku sipe ulumu wendo opili." nirimu-ne aku sipe wendo orumunje.' konopu lepalie aku sipe nirimunje.

mondopo 'Yu nanga paa sike kandi angenunje.' konopu lelio. Pe yu kinie nu pea Awilimunge angenunguluselo molongelemonga kepe, yu nunge angéna molopa kendemande kongonomo tendepa kondombamonga kepe, 'nuni Onesimasiyu konopu mondoni mele olandopamo, nane yu konopu mondolio mele maniendopa.' konopu lekero.

¹⁷ Akumunge, 'Na nu kinie pea Kirasinge kongonomo tapu topo telembolo.' konopu leno liemo na olka kinie "Pea molambili ou." nilina mele yu ombá kinie "Pea molambili ou." nieni.

¹⁸ Yuni nu kinie ulu te tepa kenjerimu liemo, molo yunge pundu te nu kinie angilierimu liemo akume Onesimasindu "Pundu tou." naa ningu, siye kolani. Aku pundume pali nane tombo kene nanga imbi tondani.

¹⁹ Na Pollo, nanu aku pundume tombomonga nanga kimuni nanga imbímu ipepána tokoro. Nalo nu na-kinie pundu te angilimo, 'aku pundumu naa nindu liemo nu we pilku moleno.' konopu lekero. Nu na kinie pundu angilimo akumu, nane nu lipu tapondorundumunge nuconde molko kondoko mindi puni ulumu nu kinie pelemo kanumu.

²⁰ Ano, 'Awilimunge kongono te tendambo.' ningu na liku tapondoko ulu peanga te teami.[‡] Olto Kirasinge yeselo molembolomonga nuni na konopu peanga pepili ulu te teami.

²¹ Na paa mimi sipu pilkiru: 'Nane "Tei." nikiru ungumu nu paa pilku liku teni.' konopu lepolie ipepámo nu topo sikiru. 'Nane nu "Onesimasi kinie, teami." nimbu mawa tekero akumu nuni paa olandopa yu liku tapondoko teni.' konopu lekero.

²² Na ungu te pea mawa tekerola: Na pilkirumu, 'Enone Pulu Yemo kinie mawa telemele mele yuni pilipelie 'Na eno molemelena wambo.' nimbe.' konopu lekero. Akumunge 'na nunge ulke ombo pembo kene suluminia te teko mimi teko nosindeni.', nimbu mawa tekero. ,

23-25 Pollone Pep Topa Pora Sipelie "Molou." Nirimu Ungume

²³ Epaparasi, yu^{\$} Kirasi Yesusinge kongono tenderimumunge yu ka siringi, kinié olto pea ka ulkena tapu topo pelembolomo, yuni "Nu manda molenoye?" nimbe, nimbe mundukumu.

²⁴ Na kinie pea tapu topo kongono telemolo ye Mako kinie Arisitakasi kinie^{*} Dimasi kinie LLuku kinie[†] enone "Nu manda molenoye?" nikimilila.

²⁵ Awili Yesusi Kirasini enonga minime we kondo kolopa molopili molangi.

'Aku pea nikiru.,

^{‡ 1:20:} 'na ulu peanga te teko liku tapondani.' nirimu akumu Giriki ungune ye Onesimasinge imbímu kinie ya 'ulu peanga' nimbe molemo unguselonga imbíselo nondopa telu mele. Bisinete teko kou olandopa limele, aku unguselonga ungu pulumu mele telu sipe. Pollone aki sipe pilipelie laye ungu iko mele topa aki sipe nikimunje. ^{§ 1:23:} yemonga ungu te Kollosi 4:12. ^{* 1:24:} yeselonga ungu te Kollosi 4:10. ^{† 1:24:} yeselonga ungu te Kollosi 4:14.

IPURU IPURU Yemboma Pepá Topa Sirimu Bokumu

I Bokumunge Ungu Pulu Mare

Isirele yembomanga anda-kolepa Jekopo, yunge imbi te 'Isirele' niringi, akumuni yandopa Yesusi molopili kalopa lsimu yembomando 'Isirele yemboma' niringi; 'Jura yemboma' niringila; 'Ipuru yemboma' niringila. Ou-pulu-pulu 'Ipuru yemboma' niringi ungumu Wendo Oringi 1:22 molemo. Nalo ipepá topa sirimu Ipuru yembo akume Jura yembo konopu alowa teko 'Yesusi yu sike Pulu Yemonga Malo. Yu sike Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." ou nimbe, nimbe panjipe mako torumu ye nomi Kirasimu.' ningu tondolo munduku pilieringi yemboma.

Kanu Ipuru yemboma ou Mosisini sirimu ungu manema pilku liku Pulu Yemo popo tongendo kongime toko kalko kongimenga memema Pulu Yemo siringi yemboma moloringi kulu pilipelie pepámo torumu yembomone kanu Ipuru yemboma Kirasinge ungume mane simbendo "Mosisi kinie, kongi toko Pulu Yemo siringi kongime kinie kongimenga memema kinie, Pulu Yemo popo toringi ulke tembelemo kinie, Pulu Yemo popo tondoli yema kinie kanu yemanga ye awili olandopamo kinie, kanume paa manie." nimbe, "Yesusi kinie Yesusinge mememo kinie Yesusi yuyu kepe paa olandopa." nirimu. 'Yu munduku siye kolko ou pilku teko moloringi mele kelko naa teangi.' nimbe ipepámo topa sirimu.

Ungu pulu mare boku alsena anjokondo molemo akume i sipe: "32.2. Pикинини Bilong God", "26. lo", "34. pris", "34.3. hetpris".

I pepámo topa sirimu yemo nawenje, naa pilimolo. Marene 'Pollone torumu' konopu lemele. Nalo Matini LLuta kinie yembo marene 'Pollo molo. Ye tene lupe torumu.' niringi. Yembo marene Lipe Mundorumu Yema 18:24-28 kanokolie 'Aku ye Apollosini torumu.' konopu lemele. Marene aku temanemo kanokolie ningendo: "Ambo Pirisillane torumunje." nilimele. Koronga-ou ye pilipe konginjeli ye tene "Banapasini torumunje." nirimu. Lipe Mundorumu Yema 4:36, 13:1-4 kanopalie aku sipe pilierunje. "Molo, LLukuni torumunje. Molo ye tene lupe torumunje." nilimele. Nalo ipepá torumu yembomanga imbimu unguri molo. Pulu Yemonga Mini Kake Telimuni 'Pulu Yemonga ungumu tondopili.' nirimu kinie pilipelie yembo tene torumu, akumunge ibokune molemo ungumu sike Pulu Yemonga ungumu.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

1:1-10:18 I PEPÉA MO TOPA SIRIMU YEMONE MANE SIRIMU UNGUME

**Kolomongo Awili 1-2 MULU KOLEANA ANGELLOMA MANIENDOPA,
YESUSI OLANDOPAMONGA UNGUMU**

1:1-3 Kinié Pulu Yemonga Malone Olio Pulu Yemonga Ungume Nimbe Silimo Ungu Te

1 Paa ou Pulu Yemone alieli olio Ipuru yembomanga anda-kolepalimendo 'Nanga ungume piliengil!' nimbe yunge ungumu pilku yando ningu siringi yema* yuni ungu umbu tondorumume pilkulie olionga anda-kolepalime

* **1:1:** bokumunge alsena anjokondo "35. profet".

ningu siringi. ‘Yemboma paa piliengi!’ nimbe lipe tapondorumu kinie kanu yemane ulu awisili liku ora siku teko ungu awisili ningu siringi.

² Nalo pe kinié[†] ‘Yunge Malone olio yunge ungume nimbe sindepili.’ nimbe Pulu Yemone[‡] yu mana maniendo lipe mundorumu. Kanu kangomo Pulu Yemone ‘Nanga melema kamu yu simbo, lipe nosipe molomba.’ nirimu kangomo. Kanu kangomo yu Pulu Yemone ou mulu ma melema “Teambo.” nirimu melema pali terimu yemola.[§]

³ „Enamo pa telemo mele aku sipe, Malo pa telemo akumuni Pulu Yemonga pa tondolo mundupe telemo pa telimu olio lipe ora silimo.* Pulu Yemo molemo mele Malo aku sipe molemo. Malonga ungu tondolomone melema pali kapola molemele. Yuni ‘olionga ulu pulu kerime ombo manie pupili, olio yembo kalaro naa mololime molangi.’ nimbe kongono tepa pora sipelie ‘melema pali nokombando, mulu koleana Ye Nomi Kingi Awili Olandopamonga ki umbukundu pupe molemo.[†]

1:4-14 Pulu Yemonga Malo Paa Olandopa Molemo, Angelloma Manien-dopa Molemele Akumunge Ungu Te

⁴ Aku terimu-ne[‡] yunge imbi lepa ‘Nanga Malo’ nirimu aku imbibmu paa olandopa purumu, mulu koleana angellomando imbi lepa ‘Pulu Yemonga kongono tendeli yema’ nirimu aku imbibmu paa manie, aku sipe mele yu yuyu paa olandopa angelloma maniendopa.

⁵ Pulu Yemone nimbendo:

“Nu nanga Malo. Kinié na nunge Lanie.”[§]

nirimu mele angello tendo walse aku sipe nirimuye? „Molo. Yunge Malondo mindi aku sipe nirimu.“

Molo yuni nimbendo:

“Na yunge Lapa molombo,

yu nanga Malo molomba.”*

nirimu akumu angello tendo nirimuye? „Molola. Malondo mindi aku sipe nirimu.“

⁶ Yandu ungu te pea nirimula. Yunge kango komolayemo[†] mana lipe maniendo mundupelie Pulu Yemone yunge angellomando nimbendo: “Kangomo popo toko kapi ningu yunge imbi liku ola mundundee.”[‡]

^{† 1:2:} Yesusi kolorumu kinie Pulu Yemone olio-kinie ungu kondemo nimbe panjipe mi lierimu; inie anjokondo 9:15, Mateyu 20:50-51 kanani. ^{‡ 1:2:} bokumunge alsena anjokondo “13. God”, “32.2. Pikinini Bilong God”. ^{§ 1:2:} 10 inie anjokondo 11:3ekendo, Jono 1:3. ^{*} **1:3:** Enamone nambele moye? Pa tendepa, ‘melema opili.’ nimbe, sikuriti llaiti tondopa, ‘kolea kanangi.’ nimbe, ‘kuru naa topili.’ nimbe, ‘ali naa tepili.’ nimbe, aku sipe enamone kongono awisili tepa olio lipe tapondolemo. Aku sipe Pulu Yemo yu enamo mele, Malo yunge pa teli kongonoma tendeli yemo. Jono 1:4-5,9 kananila. ^{† 1:3:} Mako 16:19, Lipe Mundorumu Yema 2:33, 5:31, Romo 8:34, Ipuru inie anjokondo 8:1, 12:2, Lipe Ora Sirimu 22:3. ^{‡ 1:4:} Pulu Yemonga Malo manie ombo mana ye a lierimu kinie yu maniendopa angelloma olandopa, nalo Pulu Yemonga ki umbukundu pupe molorumu kinie yu olandopa, eno paa maniendopa. Inie anjokondo 2:9 kana. Pillipai 2:9-11 kananila. ^{§ 1:5:} Konana 2:7, inie anjokondo 1:8, 5:5. Mateyu 3:17, Jono 8:54, Romo 1:4 kananila.

^{*} **1:5:** Pe-Samuele 7:14, Ou-Kingime Talo Sipemo 17:13. ^{† 1:6:} ‘Kango komolayemo’ nirimu akumu ungu iko mele topa nirimu. Kollosi 1:15-17,18, Romo 8:29, Lipe Ora Sirimu 1:5 kananani. Ye awili tene kango te yu kolo wangopa ye nomi molomba, yu moyo melema simbe limbe kangomo ‘yemboma kanoko piliengi!’ nimbe kango te lipe “Yu nanga kango komomo.” nirimu aku sipe mele nimbe nirimu. ^{‡ 1:6:} Giriki ungune UNGU-Manema 32:43 molemo, nalo Ingillisi ungune kinie Pisini ungune kinie naa molemo.

nirimu. Aku ungume pilipulie ‘Malo olandopa angelloma maniendopa.’ nimbu pilimolo.

7 Angellomando Pulu Yemone nimbendo:
“Yunge angelloma poporomema mele molko,
yunge kongono tendeli yema
tepe mele molangi.”§
nilimo.

8 Nalo Pulu Yemone Malondo nimbendo:
“Pulu Yemo, nu alieli ye nomi kingimu
molenlo mele molko mindi puni.*
Nuni ulu sumbi nilime teko yemboma nokoni.

9 Nuni ulu pulu sumbi nilime manjiku
konopu siku teleno.
Ulu pulu kerime konopu naa mondoko
paa naa teleno, akumunge
nunge Pulu Yemone ‘Nu ye nomi kingi molko
melema pali nokani.’ nimbe mako topalie
nunge pulu lemo yembomanga pali
namba paa olandopamo nu sirimu.
Nu aku sipe tepa kondorumumunge
nu kinie nunge pulu lemo yemboma kinie
konopu singe.”
nirimu.†

10 Pulu Yemone „Malondo, ungu te pea nimbendo:
“Awilimu,‡ ou-pulu-pulu nuni mamo teko,
nunge kimuni nunu mulumu teko mimi terinu.

11 Aku meleselo pora nimbé, nalo
nu alieli molko mindi pulino.
Mulumbalema pingi pupe sungu nimbe keri lemo mele
mulu maseloaku temba.

12 Yembomane wale pakoli sulume
toko ltengendo kimbulimele mele
nuni mulu maseloaku siku kimboni;
mulumbale te lupe panjingendo alowa telemele mele
nuniaku sikuaku meleselo alowa teni.
Nalo nu nunuaku siku alowa naa teko,
molenlo mele alieli molko,§
anda naa leko, alieli molko mindi puni.”**
nirimu.

13 Pulu Yemone ou walse nimbendo:
“‘Nunge opa puluema nuni nokani.’ nimbu
pe eno topo manie mundundumbo kene
isili-ou nu ,na kinie pea
tapu topolo ye nomiselo molopolo
melema nokambilij,
nanga ki umbukundu ongo molani.”†
nirimuaku ungumu angellomando nirimuye?

§ **1:7:** Konana 104:4. * **1:8:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. † **1:9:** Konana 45:6-7. ‡ **1:10:** bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”. § **1:12:** inie anjokondo 13:8, Jemisi 1:17. * **1:12:** Konana 102:25-27. † **1:13:** Konana 110:1; Mateyu 22:44, LLuku 20:42,43, Lipe Mundoromu Yema 2:34,35 kananila.

14 „Aku ungumu angellomando naa nirimu liemo, angelloma nameleye? Angelloma mini mele molko Pulu Yemonga kongono tendeli yema. Kanume Pulu Yemone lipa tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo lipa, yu-kinie pea molko kondonge aulkena lipa mondolemo[‡] ulu pulumu linge yemboma ‘Liku tapondoko nokangi paa.’ nimbe lipa mundulimo yema.

2

2:1-4 Pulu Yemone Olio Lipe Tapondomba Kinie Mongo Naa Lipu Yu Pea Molomolo Akumu Paa Ulu Awili Olandopamo Kene ‘Wendo Naa Pamili.’ Ning Nokoko Kondangi Akumunge Ungu Te

1 „Kapola, Malo sike angellomanga olandopa molemo, akumunge, „Pulu Yemone olio-kinie ulu peangama temba mele Yesusini nimbe sirimu, ungu sike ou pilierimulume siye kolopo naa pilipulie kamu mundupu siye kolomolo kene aku ungumu konopu kimbu sипу ambolopo molamili.

2-3 „Pulu Yemone ou olionga anda-kolepalime-kinie ungu nimbe panjipe mi lierimu ungumuni eno nokorumu kinie, Pulu Yemone olionga anda-kolepalime ‘ungu mane ‘Mosisini sipili.’ nimbe, ‘angellomane ‘Mosisi ningu siee.’ nirimu kinie,* yunge ungu mane niringi aku ungu manema tondolo pupe perimu. Kanu ungu manema naa pilku pulue toringi yemboma teko kenjerimungue mele kalolime lsingi. Kinié Pulu Yemone olio lipa tapondopa, ‘Mindili nolemela ulkena wendo ongo na-kinie pea molko kondonge aulkena pang.’ nilimo ulu akumu[†] paa olandopamo. Pe angellomane ou ningu siringi ungume pulue toringi kinie mongo lsingi liemo Pulu Yemone olio kinié lipa tapondombando tapondolemo ulu Awili[‡]. ‘Yesusi, yuni yuyu ou kumbi lepa nimbe sirimu aku ulu paa olandopamo mundupu siye kolomulu liemo pe olio ulu pulu keri telemolomanga nambepo kowa pupu mindili naa nomoloye? ‘Kinié Pulu Yemone oliokinie ungu konde te nimbe panjipe mi lierimumu pelemo walemanga, Pulu Yemone olio lipa tapondoli kongonomo paa olandopa akumunge olio manda kowa paa naa pumolo.

Pulu Yemone olio lipa tapondomba mele ungu akumu ou kumbi lepa Awili ‘Yesusi, yuni yuyu nimbe sirimu kinie pe aku ungu nirimumu pilieringi yemane yando oliondo ningendo: “I ungumu paa sike.” niringi.

4 Aku siku ningu molangi Pulu Yemone kepe “Malonga ungumu paa sike.” ningu piliengi! nimbe kanu yema lipa tapondopa tondoloma sirimu kinie enone lipa ora sirimu ulu tondoloma teringi.[§] Pulu Yemone Mini Kake Telimunge tondolomo lipa yuyu konopuni pilipelie kongono molo ulu lupe lupema tengi tondoloma ungu ningu siringi yemboma moke tepe sirimu.* ‘Pe kanu ungu kondemo ‘Paa piliengi!’ nimbe Pulu Yemone yuyu kanu ungu kondemo lipa tapondorumu liemo kanu ungumu pilku likulie munduku siye kolonge yemboma mongo naa lingeye?’,

2:5-18 Pulu Yemone ‘Yesusi Yu Yunge Angenupilime Mele Molopili.’ Nirimu Ungu Te

* 1:14: bokumunge alsena anjokondo “21. kisim bek”. * 2:2-3: Akumu Wendo Oringi 19-20selo molemomondo nirimu. Nalo ‘angellomane ungu manema Mosisi siringi’ aku ungumu akune naa molemo. Juda yembomane mindiaku siku pilku temane toringi. LipeMundorunuYema 7:38,53 Gallesia 3:19 kanani. † 2:2-3: 10 bokumunge alsena anjokondo “21. kisim bek”. ‡ 2:2-3: bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”. § 2:4: Mako 16:20, Lipe Mundorunu Yema 2:43, 5:12, 14:3. * 2:4: Ou-Korini 12:1-11,27-31.

2:5-13 Yesusi Yu Ye Paa Peanga Olandopamone

5 Ma konde te wendo ombámondo nikimulu aku mamo Pulu Yemone 'nokangi.' nirimu akumu angellomando naa nirimu.

6 Akuolo. Pulu Yemonga bokune 'yembomane ma pe wendo ombámo nokongema, ungu te nimbe sipelie nimbendo:

"Pulu Yemo,
nuni olio yemboma nambolka melema
konopu lekolie
olio kanoko imbi silinoye?
Mana yembomane melemele yemboma
nambemune nuni kondo kolko nokolenoye?†

7 "Nuni yembomando ninindu:
"Yemboma angellomanga laye-kolo
maniendopa‡ molangi." nimbo." nirinu.
"Pe, nuni enonga imbime liku ola mundunduku,
nambama siku,

8 'enone melema pali nokangi.' nirinu."§
nimbe molemo. Pulu Yemone 'Mana yembomane melema pali nokangi.'
nirimu bokune molemo liemo Pulu Yemone mele terimumenga teluri kepe
'Enone naa nokangi.' nirimu melte paa naa lemo.

Nalo 'yembomane melema pali nokonge' nilimo nimbe molemo mele
kinié aku sипу nimbu naa kanolemolo.' Kinié 'yembomane melemanga
mare naa nokolemele.' nimbu kanolemolo.*

9 'Aku sike nalo kinie 'mane ye telu sike, yunge imbi kinie nambaselio
melemanga pali paa olandopa molkomo.' nimbu kanolemolo.† Akumu
Yesusi. Ou Pulu Yemone olio we kondo kolopa 'yu yemboma lipe
tapondopa enonga pali kolo wangopa mindili nomba kolondopili.' nimbe
'yu angellomanga manie mele molopili.' nirimu. Yu mindili nomba
kolorumumunge Pulu Yemone yu melemanga pali namba olandopa sipe
yunge imbi lipe ola mundundorumu nimbu kanolemolo.

10 Akumunge ungu te pea niembo: Pulu Yemone melema pali terimu,
yu melemanga pali Pulu Yemo. Yuni yuyu pilipelie melema terimu,
akume kinié nokolemo akumunge yuni yembo awisili mako topa 'Nanga
ambolangoma molko,‡

na kinie pea tapu topo molamili.' nirimu kinie eno lipe tapondopa,
mindili nolemela aulkena wendo lipe, yu-kinie molko kondonge aulkena
lipe mondorumu yemo 'mindili nopili.' nirimu akumu papu nirimu.
Yu mindili norumumunge yu ye paa peanga sumbi nilimu molopa eno
lipe tapondopa mulu koleana punge aulkemo lipe ora simbendo memba
pulimo.

11 'Yuni Pulu Yemonga ambolango awisili manda mulu koleana memba
pulimomonga pulumu isipe:, Yu kinie eno kinie yembo talape telumu.
Ye tene yemboma lipe tapondopa 'Pulu Yemone kanopa 'yunge yembo

† **2:6:** Jopo 7:17, Konana 144:3. ‡ **2:7:** Imunge ungu pulumu mimi siku naa pilimele. Marene ningendo: "wale laye-kolo mindi maniendopa molangi." molopili." nilimele. § **2:8:** Konana

8:4-6. * **2:8:** sukundu Giriki ungune kinie Ingillisi ungune kinie Pisini boku oumunge kinie "ye" kinie "yu" kinie "yemonga malo" kinie nimbe molemo, akumu yembo marene pilkulie "Kirasindu nimbe nirimunje." ningi pilimele. Nalo Pisini Baipelena "yemboma" toringi molemo, akumu "yemonga ungu pulumu papu toringi molemo." nimbu pilipulie "Umbu-Ungune aku sipe molopilila" nimbu torumulu. Inie 2:6-8 Pisini boku oumunge "yemo" nimbe "yu" nimbe "yemonga malo" nimbe molemo akumu Kirasi molonje. Inie 2:9 sike Kirasi. † **2:9:** inie yakondo 1:4; bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek" kananila. ‡ **2:10:** bokumunge alsena anjokondo "31.3. pikinini bilong God".

kake telime' nimbe kanopili.'§ nilimo yemo kinie kanu yemone yemboma lipe tapondolemo-na eno Pulu Yemone kanopa 'nanga yembo kake telime' nimbe' kanolemo yemboma kinie olionga Lapa telumu. Akumunge yuni enondo "Ano" nimbendo pipili naa kolemo.*

¹² Akumunge ou ungu te nimbendo:

"Pulu Yemo,, nu moleno mele
nanga angenupilindu nimbu simbo.
Eno-kinie pea nu popo tomolondo
maku topo molomolo kinie eno pilku molangi
konana nimbu nu kapi nimbo."†
nirimu.

¹³ Akumunge kelepa walse yuni ungu te nimbendo:

"Nanga angenupilimene telemele mele,
nane 'aku sipu' Pulu Yemone
"Na nokombo." nirimu mele 'Sike temba.'
nimbu pilipu taka lipu molombo."‡
nirimula.

Akumunge ungu te pea nimbendo:

"Pulu Yemone na ambolango sirimume kinie
pea molemolo."§
nirimula. Olio Lipe Tapondopa Molopo Kondomolo Aulkemo Akisinderimu
Yemonga Ungu Te

2:14-18 Yesusi Olio Lipe Tapondombando Mana Ye A Lierimu Ungu Te

¹⁴ Ambolangomando 'Nanga angenupilime' nirimu akumu mana yembomando nirimu, akumunge Yesusi yu 'eno mele molambo.' nimbe mana ye alepa molorumu. 'Enonga nimbu kolondopolie kololi ulu pulumu nokolemo yemo topo manie mundembo.' nimbe* aku sipe mana ye alepalie kolorumu. Kololi ulu pulumu nokolemo ye† akumu depelemo.‡

¹⁵ 'Kolongendo aliei konopu kimbu siku pipili kolko mindi molemele yemboma 'aku siku molemele aulkena wendo liembo.' nimbe Yesusi kolorumu. 'Kurumenga nomi Setenene, 'Eno pipili kolangi' nilimo akumu ka ulkena mele panjilimo.

¹⁶ 'Yesusini aku sipe terimu akumu angelloma lipe tapondombando paa naa terimu.' nimbu kanolemolo; 'Eporayamone kalopa lsimu yemboma lipe tapondombando paa sike terimu.' nimbu kanolemolo.

¹⁷ Akumunge yunge angenupilime mana molemele mele yu 'aku sipe mana molopa eno umbune telemo molo mindili nolemele aku sipe ulume pali yu-kinie telu sipe wendo naa olkanje kapola molo. Yu yembomanga kondo kolopa Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopamo§ molopa Pulu Yemonga kumbikerena 'aku kongonomo tondolo mundupe ambolopa molomba aulke te lupe naa perimu. Yu Pulu Yemone 'yembomanga ulu pulu kerime ombo manie pupili.' nimbé, yu-kinie kapola kapola molonge kongonomo tembando 'aku sipe mana ye te mindi ombo molorumumunge kinié 'aku kongonomo kapola tepa molemo. Wenje kapola naa tepa molka.*

§ 2:11: Jono 17:17. * 2:11: inie anjokondo 11:16, Mako 8:38, LLuku 9:26, Pe-Timoti 1:8. † 2:12: Konana 22:22. ‡ 2:13: Aisaya 8:17ekendo. § 2:13: Aisaya 8:18. * 2:14: Ou-Korini 15:26,54-57, Pe-Timoti 1:10, Lipe Ora Sirimu 1:18. † 2:14: 'Kololi ulu pulumu nokoli ye' akumu yembo maren'e topele toko ningendo: "Yemboma kolongendo mini wale munduku molang'i nilimo ye' nilimele; ya 2:15 'aku sipe mele. ‡ 2:14: Setene kanumu; bokumunge alsena anjokondo "9. devil". § 2:17: bokumunge alsena anjokondo "34. pris- 34.3. hetpris". * 2:17: ungu pulumu LLipai 16:20-22, 17:11.

¹⁸ Yu-kinie kondi topa manda lieli ulu awisili wendo omba, mindili norumu[†] akumunge yemboma-kinie kondi topa manda lieli ulume wendo olemo kinie yuni manda eno lipe tapondolemo.

3

3:1-4:13 YESUSINGE IMBI AWILIMU PAA OLANDOPA, MOSISINGE IMBI AWILIMU MANIENDOPAMONGA UNGUMU

3:1-6 Mosinge Imbimu Olandopa Nalo Yesusinge Imbimu Paa Olandopa Pulimo Ungu Te

¹ Angokeme, na kinie pea Kirasinge yembo molemelema, mulu koleana molemo Pulu Yemone eno kepe mako topa ‘Nanga yemboma molangi.’ nilimo yemboma, aku nikiru ungumu ungu sikemo kene Yesusi molemo mele paa konopu kimbu siku molangi. Yu Pulu Yemone “Nanga kongonomo tende-pou.” nimbe lipe mundororum yemo, akumu Pulu Yemo Popo Tondoli Ye Awili Olandopamola,* aku yemo ‘Sike’ nimbu yu molemo mele yemboma temane topo silimolo akumu mimi siku pilieni!

² Ou Mosisini Pulu Yemonga yemboma nokopalie Pulu Yemone “Tei.” nirimu mele pilipe sumbi sipe tepa ungu te siye naa kolorumu aku sipela Pulu Yemone Yesusi mako topa kongono sipe “Tei.” nirimu mele pilipe lipe tengenji panjipe terimu. „Pulu Yemonga yemboma yunge ulkemo mele.[†]

³ Ye tene ulke takolemo aku „ulke pulu, yemo yunge imbi olandopa molemo, yu paa kapi nilimele, ulkemo yunge imbi olandopa naa molemo, aku sipe mele iye Yesusi „Pulu Yemo kinie pea ulkemo takoringilimunge, yunge imbibimmo ‘Paa ola molopili.’ ningu yu olandopa kapi ningu, ye nomi Mosisi, ulkemonga ponga molo simu mele angilierimumunge, yu manie mele kapi ningi liemo papu.

⁴ Ulke te we wendo naa omba angilimo. Yembo tene ulke te takolemo kinie angilimo. Nalo Pulu Yemone melema pali ‘angiliepili’ nirimu-ne angilimo.[‡]

⁵ „Yesusi kinie Mosisi kinie lupe luneselo mele, ungu te pea ‘isipela;’ Mosisi yu Pulu Yemonga kongono tendeli yemo molopha Pulu Yemone “Tei.” nirimu mele paa pilipe lipe Pulu Yemo yunge ulkena kongono tembando siye naa kolopha kongono tepa mindi molorumu. Yunge kongono terimu isipe: Pulu Yemone pe nimbe simbe mele Mosisini ou nimbe sirimu.[§]

⁶ „Mosisi ulkena kongono kendemande tendeli yemo molorumu, nalo Pulu Yemone pe lipe mundoruru ye nomi Kirasimu yu Pulu Yemonga Malo* molopha yemboma Pulu Yemonga ulkemo moloringime yuni nokopa Pulu Yemone “Tei.” nirimu mele paa pilipe lipe kongono tembando siye naa kolopha kongono tepa mindi molorumu. ‘Yesusini olio lipe

[†] 2:18: Mateyu 4:1-2, 16:23, LLuku 22:41-44, Mateyu 16:1. * 3:1: bokumunge alsena anjokondo “34. pris- 34.3. hetpris”. [†] 3:2: Isirele yemboma, Mosisi kinie pea, Pulu Yemonga ulkemo moloringi, Mosisi ulkemo nokoruru ungumu Kambu 12:7. [‡] 3:4: “ulke” nikimu akumu ulkena pelemele yembomando nirimu; “yembo tene ulke te takolemo” nirimu akumu ulkena pelemele yembomaga pulu yemondo nirimu. Nalo sike ulkemondo naa nirimu. Unku iko topalie Isirele yemboma Mosisini nokoruru talapemo kinie Pulu Yemonga Malone nokolemo yembo talapemo kinie aku yembo talapeselondo nirimu. Talape peaseilo Pulu Yemo kinie Maloselo pea takoringili.

§ 3:5: Ou Pulu Yemone Isirele yemboma kinie ungu nimbe panjipe mi lierimu ungumu perimu kinie Mosisini yemboma Pulu Yemo popo tonge mele mane sirimuaku ulumunpi de Yesusi omba kolorumu kinie Pulu Yemone ungu konde nimbe panjipe mi lierimu kinie temolo mele lipe ora sirimu. * 3:6: bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”, 32.2. Pilkinini Bilong God”.

tapondomba.' nimbu tondolo mundupu pilierimulu mele mundupu siye naa kolopo, konopu tondolo pupili 'Sike aku temba.' nimbu tondolo mundupu pilipu pipili naa kolopo konopu sipu nokopo molomulu liemo olio yunge ulkemo molemolo. 'Olio kepe Pulu Yemonga yemboma molemolo.'

*3:7-19 Ungu Ta Nilimele Yemboma Konopu Taka Lipe Pepili Naa Molonge
Ungu Te*

⁷ Pe kinié ,olio Pulu Yemonga yemboma molemolo, monga Mini Kake Telimuni nilimo mele piliemili. Yuní nimbendo:

"Pulu Yemone kinié nikimu ungumu

kinié piliengi liemo

⁸⁻⁹ ou enonga anda-kolepalimene

kolea ku lieline 'Pulu Yemone

mumindili kolombanje?' ningu kara puku
ungu nirindume 'Paa naa pilimolo.' ningu
ta niringi mele naa teayo.

Akune ponie tu paono om̄ba pupili eno kanoko molangi

nane , 'Eno lipu tapondambo' nimbu,
ulu tondolo mare terindu nalo kanokolie
'Pulu Yemone olio uluri naa tembanje,
kanopo kanamili.' ningu

nanga ungumu naa pilku ta ningu,
'na eno nokambo.' naa niringi.[†]

¹⁰ Akumunge nane kanu yemboma-kinie

paa mumindili kolopolie nimbondo:

"I yemboma nane ungu niliomā naa pilku
ta ningu enonga aulke mako tondorundune
naa puku munduku siye kolemele." nirindu.

¹¹ Eno-kinie mumindili kolopolie

mi lepo nimbondo:

'Nane 'Konopu taka lipe pepili molangi.'
nirindu ulu pulumu
eno paa naa linge.' nirindu."[‡]
nirimu.

¹² Nanga angokeme, eno yembo molemelemanga tene ,ou olionga anda-kolepalimene aku teringi mele, temba kene kanoko kondoko mola. Enonga yembo tene 'Ulu pulu kerime teambo.' nimbe konopu lipe mundupe yu , 'Pulu Yemone nirimu mele 'Sike.' nimbe, tondolo mundupe pilimo mele mundupe siye kolopalie yemboma tondolo mundupe nokofemo tondolomo pelemo Pulu Yemo bulu simbe kene kanoko kondoko mola.

¹³ Aku naa tekolie ,i siku teangi: 'Ulu pulu kerimene olio kondi topa 'Kara pang.' nimbé kene' ningu 'yemboma anjo yando konopume tondolo pupili.' ningu liku tapondangi. Pulu Yemone "Kinié" nirimu inie olakondo tondu akumu§ olione alieli "Kinié" ulume manda temolo. Kinié manda tondolo mundupu pilimolo." nilimolo aku walemangaaku sipu nimbu pilipu anjo yando yemboma ungu peangama nimbu siemili. 'Opali talou nambolka uluri wendo ombánje kene kinié mindi aku teamili.,

[†] 3:8-9: LLuku 19:14,27. [‡] 3:11: Konana 95:7 ekendo-11. Ou Isirele yembomane aku teringi temanemo Kambu 20:2-13. Pulu Yemone aku sipe sike nirimu temanemo Kambu 14:21-23. Ipuru inie anjokondo 4:3,5selo kananila. [§] 3:13: "Kinié" akumu inie yakondo 3:7 ekendo. * 3:13: "kinié" akumunge ungu pulumu Pe-Korini 6:2 nimbe sipe kondolemo.

14 „Aku nikirumunge pulumu, isipe: Olio ‘Pulu Yemone sike lipe tapondomba.’ nimbu pilierimulu mele aku sipu kamu paa tondolo mundupu pilipu ambolopolie kolomulu liemo Pulu Yemone melema Kirasi simbe kinie Kirasini ‘Yunge yemboma simbo.’ nimbe panjerimu melema olio moke tepe simbela akumunge ‘aku siku teangi.’ nikiru.

15 Aku mele inie olakondo tondu mele ,paa konopu kimbu siku molangi., Akumu isipe:

“Pulu Yemone kinié nikimu ungu
kinié piliengi liemo
ou enonga anda-kolepalimene kara puku
ungu nirindume ‘Paa naa pilimolo.’ ningu
ta niringi mele naa teaa.”
nikimu kanamu.[†]

16 Namelene ou Pulu Yemone ungu nirimume pilkulie ‘Naa pilimolo.’ ningu kara puringiye? Akumu Mosisini Isipi mundupe siye kolopa memba ulsu purumu aku yembomane aku siku naa teringiye?

17 Ponie tu paono ombo pupili Pulu Yemone namele-kinie mumindili kolopa molorumuye? Ulu pulu keri tekolie kolea ku lieline koloringi onoma akune liepili siye koloringi[‡] yemboma-kinie ,ulu pulu keri teringimunge, mumindili kolorumu kanumu.[§]

18 “Na Pulu Yemone
‘Konopu taka lipe pepili molangi.’
nirindu ulu pulumu

eno paa naa linge.’ nirindu.”*
nikimu akumu namelendo nikimuye? Akumu yunge ungu ‘naa pilimolo.’ ningu ta niringi yembomando naa nikimuye?

19 Akumu pilipulie ‘Pulu Yemonga ungu ‘ ‘Sike nikimu.’ nimbu tondolo mundupu naa pilimolo.’ ningu moloringimunge Pulu Yemone “Konopu taka lipe pepili molangi.” nilke koleana ou akune punge aulke te paa naa lierimu.’ nimbu pilimolo kanumu.

4

4:1-13 Pulu Yemonga Yemboma Konopu Taka Lipe Pepili Molongemonga Ungu Te

1 Akumunge, Pulu Yemone ,olionga anda-kolepalimendo “Konopu taka lipe pepili molangi.’ nimbo koleana membo pambo.’ ou nimbe panjerimu ungu,, kinié kepe we pelemo kene yuni enonga yembo te apurupe kanopalie “ ‘Konopu taka lipe pepili molangi.’ nirindu ulu pulumu naa lipili.” nimbé kene pipili kolko molangi.

2 Nambemune ,aku nimbu pipili kolamiliye?, Ou olionga anda-kolepalii ,Mosisini kolea Isipi mundupe siye kolopa memba ulsu purumu, kanu yemboma temane peangamo pilieringi, kinié olio temane peangamo pilimolola. Nalo kanu anda-kolepalime aku ungu mu pilkulie ‘Pulu Yemone sike nikimu.’ ningu tondolo munduku naa pilieringimunge ungu pilieringimuni eno lipe naa tapondorumu, akumunge ,‘Kinié olio-kinie ulu aku sipe wendo ombá.’, ningu pipili kolko molangi.

3 Olio Pulu Yemonga ‘Tembo’ nilimo mele ‘Sike temba.’ nimbu tondolo mundupu pilierimulu* yemboma ,mindi, kinié sike Pulu Yemone

* 3:15: inie ola 3:7 ekendo-8. ‡ 3:17: Ou-Korini 10:5. § 3:17: Konana 95:9-10, Kambu 14:29.

* 3:18: Konana 95:11. * 4:3: bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”.

‘ ‘Konopu taka lipe pepili molangi.’ nimbo.’ nirimu ulu pulumu manda limolo. Ou Pulu Yemone nirimu mele aku sipe pelemola. Ou yuni nimbendo:

“Eno-kinie mumindili kolopolie mi lepo nimbondo:

Nane ‘Konopu taka lipe pepili[†] molangi.’
nirindu ulu pulumu eno paa naa linge.”[‡]

nirimu. Iulumu ou Mosisi naa molopili we perimu. Ou Pulu Yemone mulu ma melema terimu aku kongonomo tepe pora sirimu kinie aku koro mololi ulu pulumu perimu.

⁴ Pulu Yemonga bokune ungu te molemo mele pilipelie ‘Konopu taka lipe pepili mololi ulu pulumu Mosisi naa molopili ou perimu.’ nimbu pilimolo., Bokune molemo ungu akumuni wale yepoko pâkera sipemondo nimbendo:

‘Wale kise-pakera talo-pakera
Pulu Yemone kongonoma tepe pora sipelie
wale yepoko pakera sipemonga
mulu pilipe koro molorumu.’[§]
nimbe molemo.

⁵ ‘Koro molorumumunge, ungu te pea nirimu akumu inie olakondo molemola.* Akumu isipe:

“Nane ‘Konopu taka lipe pepili molangi.’
nirindu ulu pulumu eno paa naa linge.”
nimbe molemo.

⁶ Aku ungumuni olio lipe ora silimo mele isipe: Pulu Yemonga konopu taka lipe pepili mololi ulu pulu ou perimu akumu[†] kinié we pelemo akumunge kinié yembo mare aku konopu taka lipe pepili molonge ulu pulumu limele. Sike Mosisini memba purumu anda-kolepalime temane peangamo pilkulie kara puku ungumu naa pilku likulie koro naa moloringi ‘nalo kinié yembo mare manda konopu taka lipe pepili molemele. .

[†] 4:3: “Konopu taka lipe pepili molangi” ungumu kinie “koro mololi” ungumu kinie ya molemo aku unguselenga Giriki ungune kinie Ingillisi ungune kinie ungu telu mele, nalo ungu pulu talo. Umbu-Ungune “koro molemolo” nilimele kanumu kangimundu mindi nilimele. Kongono munduku siye kolko koro molemele kanumu. Konopukundu “konopu taka lipe pepili molemolo” nilimela kanumu. (Ungu pulu te inie 4:6* molemola.) [‡] 4:3: Konana 95:11. Inie yakondo 3:11, inie anjokondo 4:5 kananila. [§] 4:4: Ou Pulu Pulu 2:2. Koro molorumu nalo mulu maselo terimumunge mindi koro molorumu. * 4:5: ya 4:3. [†] 4:6: ungu pulu te inie 4:3*. Konopu taka lipe pepili mololi ungu akumu ulu paa peangamondo nirimu nalo Pisini ungune kepe Umbu-Ungune kepe topele topo boku tomolondo perelemolo. Pisini ungune “ples” molemo nalo ou pulu pulu Giriki ungune “kolea” naa toringi Ingillisi ungune “kolea” naa latolemele. Isiku mele tolemele: “koro mololine sukundu naa puringi” ningu tolemele; “koro mololine sukundu manda pumolo” ningu tolemele. Nalo akumu Umbu-Ungune kapola naa nilimolo. Akumunge Pisini ungune isiku pilkulie toringi: “Ou Pulu Yemone Isirele yembomando “Koro molangi.” nirimu akumu Mosisi kinie Josuaselone eno kolea Kenane mengo puringi koleamondo nirimu kene Pisini ungune “ples” sumbi sipu bokune tamili.” niringi. Aku papu tolemela nalo olionga koro mololimu tena molemoye? Ipuru yemboma pep topa sirimu yemone mulu koleamondo naa nirimu liemo nambolkamondo nirimunje? Olio marene pilipulie ‘Yu olionga konopukundu nirimu.’ nimbu pilimolo. Yuni “pe pumolo” naa nirimu. “Kinié koro mololine sukundu pumolo.” nirimu. Aku nirimu ungumunge olione ou konopu kimbu sipu ‘Nambe-emolo kinie kapola molomonje?’ nimbu pilipu konopu kimbu sipu mindi molopo konopu kapola naa pepa kongono mele mindi tepa pepili molemolo akumu “Yesusi olio lipe tapondopili.’ nilimolo yembomane konopu taka lipe pepili molomolo ulu pulumu kinié limolo.” nimbe nirimu.

⁷ Ou eno konopu taka lipe pepili koro naa moloringimunge ponie awisili ombla pupili pe walse Pulu Yemone altopa ‚ye nomi kingi, Depisinge kerena altopa “Kinié” nirimu. Depisini ou nirimu nindu kanumu isipe: ‘Pulu Yemone kinié nikimu ungumu kinié piliengi liemo kara puku ‘Paa naa pilimolo.’ naa niengi.”[‡]

nirimu kanumu. “Kinié.” nirimu akumunge pulumu isipe: Pulu Yemone altopa wale te mako topalie ‘Twalemo konopu taka lipe pepili molonge walemo.’ nimbe nirimu.

⁸ „Mosisi kolorumu kinie, Josua yu ‚kolo wangopa olionga anda-kolepalime nokorumu yemo, yuni koro molonge ulu pulumu eno sirimu kinie[§] Pulu Yemone ou enondo “‘Koro molangi.’ nimbo.” nimbe panjerimu* mele kamu pora nilkenje Pulu Yemone pe altopa ‚‘Koro molangi.’ nimbé, wale tendo naa nilke.[†]

⁹ Akumunge,[‡] Pulu Yemone yunge yembomando ‘Konopu taka lipe pepili molangi.’ nilimo ulu pulumu kinié kepe we pelemo. Aku koro mololi ulu pulumu Pulu Yemone mulu maselo kinie melema tepa pora sipelie wale yepoko pakera sipemonga Sambate walena mulu pilipe koro molorumu aku sipe mele pelemo.

¹⁰ „Aku nikirumunge pulumu isipe: „ Pulu Yemone ‘Konopu taka lipe pepili molangi.’ nilimo ulu pulumu limele yemboma Pulu Yemone yuyu kongonoma tepa pora sipelie kamu koro molorumu mele aku siku eno yu-mele-mele Pulu Yemone “Teaa.” nilimo kongonomo teko pora sikulie walemanga pali konopu taka lipe pepili molemele.[§]

¹¹ Akumunge, Pulu Yemone ‘‘Konopu taka lipe pepili molangi.’ nimbo.’ nimbe panjerimu ulu pulumu ‘Lipulie konopu taka lipe pepili molamili.’ ningulie konopu taka lipe pepili molonge ulume mindi tondolo munduku teko siye naa kolayo. Ou anda-kolepalime ungu naa pilku kara pukulie ‘Konopu taka lipe pepili molangi.’ nirimu mele koro naamoloringi mele olio aku sипу olionga anda-kolepalimene teringi mele naa teamili. Ou aku tekolie molko kenjeringi mele kinié olio Kirasinge yembomanga yembo te aku sipe tepalie molopa kenjimbe kinie kapola naa temba.

¹² „Nirimu mele sike aku sipe wendo orumu pilipulie, ‘Pulu Yemone nirimu ungumu we naa molemo. Yunge ungumu konde molopa ulume tepa* enge nilimo.’ nimbu pilimolo. Kanu ungumu nee paa molemo, opa teli lou-pulse ekendo ekendo nee molemo aku maniendopa, yu paa olandopa. Opa teli lou-pulsemone ombelemo kinie kikimemo kinie sumbi sipe topa suru tolemo mele Pulu Yemonga ungumuni aku sipe minimu kinie konopumu kinie topa suru tolemo, akumunge olio konopu kimbu silimolo mele kinie, konopuni pilipu ‘Temolo.’ konopu lemolo mele kinie, pali pilipe apurulimo.

¹³ Pulu Yemone mele terimumenga pali te ‘Pulu Yemone naa kanopili.’ ningu manda lopi naa tengé. Yembo te mulumbalema naa panjipe we-we

[‡] **4:7:** Konana 95:7-8; inie yakondo 3:7 ekendo-8, 3:15. [§] **4:8:** Isirele yemboma kolea Kenane puku opa puluema toko munduku we moloringimundu ya nirimu mele Josua 21:44, 22:4, 23:1 molemo. Sike koro naa moloringi. We kongonoma teko moloringi nalo opama munduku siye kolko kapola we moloringimendo nirimu. * **4:8:** Wendo Oringi 33:14; Unug Manema 12:9 kananila.

[†] **4:8:** Konana 95:7-8; inie yakondo 4:3,5 nimbe molemomondo nirimu. [‡] **4:9:** “Akumunge” inie olakondo 4:1-8 nimbe molemo akumunge. [§] **4:10:** ungu pulumu inie nondopa 4:6*. * **4:12:**

‘Yunge ungumu konde molemo’ nirimu aku ungumu Pulu Yemonga ungumu, akumunge kanu ungu nirimu yemondo nimbe nirimu.

angilimo mele yunge kagine melema mona angilimo manda sumbi sipu kanolemolo meleaku sipe melema pali Pulu Yemonga kumbikerena mona lemo, aku Pulu Yemone olio ulu telemoloma pali pilipe apurumbe.[†]

4:14-10:18 PULU YEMONE OLIO-KINIE UNGU KONDE NIMBE PANIPE MI LIERIMUMUNGE YESUSI MULU KOLEANA OLIONGA POPO TONDOLI YEMO MOLEMO AKUMUNGE UNGUMU

4:14-5:10 Yesusi Pulu Yemonga Kumbikerena Olionga Popo Tondoli Ye Awili Paa Olandopa Molemomonga Ungu Te

¹⁴ Kapola, ‘ou ungu te nindu[‡] akumu kinié kamu niembo:, Olionga mulu koleana Pulu Yemo molemona purumu Pulu Yemo popo tondoli ye awili paa olandopa[§] akumu ,olio ou lipe tapondorumu ye, Yesusi, Pulu Yemonga Malo.* Kinié ‘Yuni lipe tapondorumu, tapondolemo meleaku sipe sike tembala.’ nimbu tondolo mundupu pilipulie nimbu para silimolo mele siye naa kolopoaku sipu ingi sipu ambolopo molamili.

¹⁵ ‘Kurumenga nomi, Setenene olio kondi tolemo kinie ‘Molo!’ nimbu ulu pulu kerime topo manie mundumolondo tondolo naa pupili molemolo kinie olionga popo tondoli ye awili olandopamone kanopa naa kondo kolemoye? Yu kanopa kondo kolemo. Setenene olio ulu lupe lupema pali kondi tolemo mele ouaku sipe olionga popo tondoli ye awili olandopa Yesusi kondi torumu, nalo kondi torumu kinie naa pilipe lipe ulu pulu kerimenga te naa terimu.

¹⁶ Akumunge ,Setenene olio kondi tolemo mele ou Yesusi kepeaku sipe kondi torumu mele pilipulie, olio Pulu Yemo molemona pipili naa kolopo nondopo pupu yunge kumbikerena yu-kinie ungu niemili. Setenene olio kondi tomba molo umbune te pemba kinie ‘Pulu Yemo yu we kondo kololi ulu pulumu pelemo yemo, olio kanopalie kondo kolomba yemo, akumunge olio lipe tapondomba.’ nimbuaku sipu pipili naa kolopo yunge kumbikerena sumbi sipu pamili.

5

5:1-10 Pulu Yemo Olionga Popo Tondoli Ye Awili Paa Olandopa Yesusini ‘Olio Molopo Kondamili.’ Nimbe Manda Lipe Tapondomba Ungu Te (4:14-5:10 pali kanani.)

¹ Walse walse ‘Juda yembomanga ningu, Pulu Yemo popo tondoli yemanga ye te ‘popo tondoli ye awili olandopamo* molopili.’ ningu, kanoko mako toko ‘kongono tepili.’ nilimele mele isipe: Pulu Yemone mana yembomanga ye te mako topalie ‘yu Pulu Yemonga kumbikerena yunge kongono tendepa mana yemboma lipe tapondopili.’ nilimo. Popo tondoli ye awili olandopamo yuni yemboma lipe tapondombando yembomane Pulu Yemondo ‘Ange’ ningu silimele mele lupe lupema yuni lipe Pulu Yemo sindipe, ‘Yembomanga ulu pulu kerime mundupe siye kolopili.’ nimbe kongi melema Pulu Yemo popo topa kalondopa silimo.

² Kanu popo tondoli ye awili olandopamo yu kepe mana ye tela; Pulu Yemone “Teaa.” nilimo ungume pilipe lipe tembando yu umbune pelemola, akumunge yemboma Pulu Yemonga ungume pilku sundukulie

[†] **4:13:** Kirasinge yembomanga kotemonga ungu mare Mateyu 12:36, Romo 14:10,12, Pe-Korini 5:10.

[‡] **4:14:** inie yakondo 2:17-3:1 molemomondo nirimu. [§] **4:14:** bokumunge alsena anjokondo “34. pris- 34.3. hetpris”. * **4:14:** bokumunge alsena anjokondo “32.2. Pikinini Bilong God”.

* **5:1:** bokumunge alsena anjokondo “34. pris- 34.3. hetpris”.

yunge aulkena lou liku molemele yemboma kondo kolopa lipe tapondolemo.[†] „Yu yuyu kepe mana ye te naa molopa Pulu Yemonga ungumu tembando umbune naa pelkanje yuni yemboma kondo kolopa lipe tapondomba aulke te naa felka.“

³ „Wale mare Yu yuyu kepe Pulu Yemone ‘Teaa.’ nirimu mele naa telemola, akumunge yembomane ulu pulu keri teringimenga popo tondopa melema kalopa Pulu Yemo silimo aku mele ‘yunge ulu pulu kerime mundupe siye kolopili.’ nimbe popo topa kalopa silimola.

⁴ Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopamonga ungu te pelemola. Ye tene yuyu ‘Nanga imbi ola molopili, popo tondoli ye awili olandopamo molambo.’ naa nilimo. Ou pulu pulu Pulu Yemone Erono mako torumu mele[‡] aku sipe yandopa yandopa kepe mako topa ‘Aku kongonomo tei.’ nilimo yemo mindi aku kongonomo telemo.

⁵ Aku sipe mele ‘Pulu Yemone lipe mundorumu, ye nomi Kirasimu[§] Yu kepe yuyu ‘Nanga imbi ola molopili kene popo tondoli ye awili olandopamo molambo.’ naa nirimu. Pulu Yemone ‘Yu imbi ola molopili.’ nimbeline nimbendo:

“Nu nanga Malo.* Kinié na nunge Lanie.”[†]

nirimu. ‘Yu mako topo ‘nanga kongono tendepa melema nokondopili.’ nikiru mele yemboma piliengi!’ nimbeline aku sipe nirimu kanumu.„

⁶ Boku tengo Pulu Yemone ungu te pea nimbendo:

“Mellekisedeke molorumu mele[‡] nu nunu

aku siku Pulu Yemo popo tondoli ye te

alieli molko mindi puni.”[§]

nirimu.

⁷ „Kirasinge ungu te pea isipe:, Yesusi ya ma koleana molopalie nirimununi, Pulu Yemone “Tei.” nirimu mele taka lipe pilipe lipe tepe ‘Yunge imbi manie molopili.’ nirimungunge yu kolomba aulkena manda wendo lindimbe ‘Pulu, Yemo kinie ungu nimbe tondolo mundupe walsipe kola tepe mawa terimu kinie* mawa terimu mele Pulu Yemone pilierimu.

⁸ Sike Yu Pulu Yemonga Malo nalo Yu mindili norumu akumuni Yu Pulu Yemone “Tei.” nirimu ungume pilipe lipe tengenji panjipe temba mele pilierimu.

⁹ Aku sipe terimumunge yu Pulu Yemone “Tei.” nilimo ungume paa toyota pilipe lipe tepe, kongono simbema paa tepe kondomba yemo molopalie, yunge ungumu pilku liku tengenji panjiku telemelie yemboma lipe tapondopa, eno mindili nolemela aulkena wendo lipe, yu-kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondolesmo yemo molemo.[†]

¹⁰ ‘Aku sipe tepe molomba yemo molopili kene ‘Popo tondoli ye awili olandopamo molopili.’ niembo.’ nimbe Pulu Yemone yundu ‘Ye Mellekisedeke popo tondoli yemo molorumu mele nu aku siku popo tondoli ye awili olandopamo molani.’ nimbe mako torumu.

5:11-6:12 “Olio Altopo Molopo Naa Kenjemili’ Ningu Nokoko Kondaa.’ Nirimu Unku Te

5:11-14 Olio Ambolango Kangama Mele Naa Molamili Unku Te[‡]

[†] 5:2: ungu pulu te inie yakondo 2:18. [‡] 5:4: Wendo Oringi 28:1, Kambu 18:7. [§] 5:5: bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”. * 5:5: bokumunge alsena anjokondo “32.2. Pikinini Bilong God”. [†] 5:5: inie yakondo 1:5*. [‡] 5:6: yunge temanemo Ou pulu pulu 14:17-20. [§] 5:6: Konana 110:4. * 5:7: kanu temanemo Mako 14:33-36, LLuku 22:41-44, Mateyu 26:42,44. [†] 5:9: Romo 5:10 kanani. Yesusi kolorumu ulumuni olio lipe tapondorumu. Konde molopalie olio lipe tapondolemola. [‡] 5:10: Ou-Korini 3:1-2.

¹¹ Yesusi yu Mellekisedeke popo tondoli yemo molorumu mele popo tondoli ye awili olandopamo molemo mele ungu awisili we pelemo nimbondone nane kepe perekero. Iungumunge ungu pulumu ,paa tondolomo,. Nimbu silike nalo eno ungu awisili nimbu silioma pilingendo mindili sikulie naa pilimelemonga iungu nikirumunge ungu pulumu eno nimbu simbo mele koropo kelker.

¹² Eno paa koronga-ou Kirasinge yemboma moloringi,§ akumunge kinié eno Pulu Yemonga ungume mane sili yemboma molko yembo mare mane silimela nalo ambolango kokele sukuli tengendo ‘ABD piliengi!’ ningi mane silimele aku mele eno aku siku Pulu Yemonga ou pulu pulu ungu pulu ou kumbi leko pilimelama naa pilimelemonga yembo tene ‘Eno mane siembo.’ nimbelie ,Pulu Yemone Kirasi mana lipe mundorumu, yu olionga nimbe kolo wangopa kolondorumu, ungu akume mindi altopa manda mane simbe kinie pilingenje, ,ungu tondoloma manda mane naa simbe. Naa pilimela, Eno ambolango pamema mele ame mindi nolemele, langi tondoloma manda naa nolemele.

¹³ Kirasinge, yembo ame mindi nolemele akume ambolango pamema mindi molemele. Nambolka ulume telemele kinie Pulu Yemone ‘yembo sumbi nilime’ nimbe kanopa, nambolka ulume telemele kinie Pulu Yemone ‘yembo sumbi nilime naa molemele.’ nimbe kanolemoaku ulumenga pulume mimi siku naa pilimele akumunge ,‘eno ambolango pamema mindi molemele.’ nikiru.

¹⁴ Nalo langi enge nili akume yembo yumene mindi nolemele. Yembo mare mimi siku kanoko pilkulie ‘Iulu peangama, iulu kerime.’ ningi apuruku pilku molemele mindi langi enge nilime manda nolemele.

6

*6:1-12 Yesusi Mundupu Siye Naa Kolopo ‘Pulu Yemone Olio Tepa Kondopili.’ Nimbu Konopu Tondolo Pupili Nokopo Molamili Ungu Te * (5:11 pulu polopa kanani)*

¹⁻² Kapola, ,Kirasi olionga popo tondoli ye awili olandopamone† olionga nimbe manda tendembamonga‡ ungu tondolo mare pilimoloma we pelemo kene kokele Kirasinge yemboma molorumulu kinie mane siringi pilierimulu ABD ungume mindi konopu kimbu sипу naa molamili. ‘Ou ningi siringi ABD ungume mindi altopo pilimili mane siengi.’ ningi liemo i siku mele telemele: Ulke takengendo ponga polemele akumu mindi konopu kimbu siku molko, wale awisili ponga mindi polemele nalo ulkemo kamu naa takolemele mele eno ABD ungume mindi pilku molko, olandopa ungu tondoloma naa pilku molemele yembomaneaku siku telemele. ,Ou kumbi leko ningi siringi ungu kanume isipe mele:, Konopu alowa teko ,Pulu Yemonga ungumu ‘Sike’ ningi, tondolo munduku pilimele.§

Konde molko kondoko mindi puli ulu pulumu naa pepa kololi ulu pulumu mindi pelemo ulume pali liku bulu silimele ungume.

No lingendo no limelemonga ungu pulu awisili nilimele. ‘Pulu Yemone sewe anjepili.’ ningi yembomanga pengena

§ **5:12:** Yesusi kolorumu kinie yandopa ponie tu paono (40) ombo purumu kinie yembo tene ipep mo torumu. * **6::** Ou Kirasinge yemboma pulu pulu molongendo 6:1-2 mele pilku teringi. Pe kinié 6:3 mele molemele. Pe 6:4-8 mele molo 6:9-12 mele teko molongenje nimbe nirimu. † **6:1-2:** 20 bokumunge alsena anjokondo “34. pris- 34.3. hetpris”. ‡ **6:1-2:** inie yakondo 5:11. § **6:1-2:** 12 bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”.

molo pendekona ola kini ambolongemonga ungume. 'Yemboma kolkolie lomboroko ola molonge.' ningu ungu awisili ningi,
 Pulu Yemone mana yemboma kote tendepa pilipelie yembo mare 'molko kondoko mindi pang.' nimbe,
 yembo mare 'molko kenjiku mindi pang.' nimbémonga
 ungu mane silimele ungume. Aku ulumenga ungume mindi ningi pilku naa molangi. Yembo yume ungu manema pilimele mele aku sipu pilipu molamili.

³ Kapola, ou kumbi leko mane siringi ungu akume munduku siye kolko Pulu Yemone oliondo 'Umbu-konopu peli yembo yume molko ungu olandopa piliengi!' nimu liemo aku sipu temolo.

⁴⁻⁶ 'Pulu Yemone "Kapola." nimu liemo temolo.' nikiru, akumunge 'pulumu i sipe:' Pulu Yemone Kirasi lipe mundorumu kinie yuni ombo tenderimumunge pulumu pilku kondoko 'Sike' nengu pilku limele yemboma mulu koleana mele we silimo melema* liku, yembo lupema kinie pea Mini Kake Telimu konopune liku, Pulu Yemonga ungumu ou pilku likulie 'Aku ungumu paa peanga.' nengu pilku, Pulu Yemonga tondolomone pe kolea pora nimbé walemonga ulu enge nilime temba aku tondolomone kinié ulu tondoloma telemo ulume kanoko, aku ulume pali tekolie altoko konopu alowa teko 'Naa pilimolo.' nengu Kirasi munduku siye kolongi liemo kelko manda konopu alowa teko Kirasinge ungume 'Sike' nengu tondolo munduku pilku yando onge aulke te paa naa lemo.[†] Yembo tene aku sipe telemo aku ulumuni 'Pulu Yemonga, Malo‡ altopa 'kolopili.' nimbe unjo perana uku topa panjipe, 'yembomane yu kanoko ungu taka tondangi. nilimo.

⁷ 'Kirasi munduku siye kolkolie kelko konopu alowa teko Kirasinge yemboma altoko manda naa molongemonga ungu iko te tambo:' Lo tolemo kinie mana no awisili pupe,aku mana ponie telememele yembomane langi kapola liku nonge langime ombo kondolemo kinie Pulu Yemone aku sipe kanu mamo tepa kondolemomonga aku telemo.

⁸ Nalo ma tengahiri siri-ka kinie[§] era keri lupe lupe olemo kinie kanu mamo ma keri, Pulu Yemone 'lepa kenjepili.' nimbé ulume telemo. Pe walse ma akumu tepene nombá.

⁹ Nanga paa pulu lemo angokeme, 'Kirasinge yemboma molkolie pe yu munduku siye kolemele yembomando,aku sipu nilio nalo eno pepá topo sikiru yemboma 'aku siku naa tengé' nimbu pilipu molio. 'Eno ma peanga mele molko, Pulu Yemone eno lipe tapondolemomonga eno mindili nolemela aulkena wendo ongo, yu-kinie pea molko kondonge aulkena punge ulume* teko molemele.' nimbu kanolio.

¹⁰ Pulu Yemone enonga ulume pilipe sundupe naa apurulimo. Ulu sumbi nilime mindi telemo. Enonga kongono telememele kinie, eno Pulu Yemone konopu mondongendo yunge yemboma liku tapondolemele mele kinié kepe alieli telememele ulume kinie, kanopa keri kanopa mundupe siye naa kolemo. 'Pilipe mindi molemo..'

¹¹ 'Eno pali aku siku telememele mele tondolo munduku teko molko siye naa kolangi mana molonge walema pora nipili.' nimbu paa konopu lelio.

* **6:4-6:** Melema limolo kanume olionga ulu pulu kerime mundupe siye kolopa, molopo kondopo mindi pumolo ulu pulumu silimo kanu ulumendo nirimu. Kangimunge melemando naa nirimu.

† **6:4-6:** inie anjokondo 10:26-31. ‡ **6:4-6:** bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pikinini Bilong God". § **6:8:** LLuku 8:7, Ou Pulu Pulu 3:18. * **6:9:** bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek".

'Pe Pulu Yemone 'Olio simbo.' nirimu mele peangama sike limolo.' ningу tondolo munduku pilimele mele 'manie naa pupili.' ningу aku teayo.

¹² 'Eno siye naa tepili.' konopu lepo molio. 'Yembo Pulu Yemo 'Sike' ningу tondolo munduku pilku siye naa kolkolie Pulu Yemone 'yunge ambolangoma moya melema simbo.' nirimu melema sirimu lsingi yemboma mele manda manjiku molangi.' konopu lepo molio.

6:13-20 Pulu Yemone 'Tembo.' Nimbe Panjerimu Mele 'Sike Temba.' Nimbu Nokopo Molemolo Ungu Te

¹³ Ou Pulu Yemone ,olionga anda-kolepa, Eporayamo-kinie ungu te nimbe panjipielie, „paa olandopa molemo yembo tengа imbi lepa, mi lembando[†] Pulu Yemo yu maniendopa yembo te paa olandopa te naa molorumumunge Pulu Yemo yuyu yunge imbi lepa mi lepalie

¹⁴ nimbendo:

"Nane paa sike nikiru.

Nane nu sewe anjipu,

'Yembo awisili kalko lieni.' nimbo."[‡]

nirimу.

¹⁵ Aku nirimununge pilipelie Eporayamo „Pulu Yemone, yu 'mele simbo' nimbe panjerimumu 'Pe sike tepe kondopalie simbe.' nimbe ou siye naa kolopa we nokopa molopalie sike lsimu.

¹⁶ Yembo tene "Paa sike nikimu." ningу piliengi! nimbe yunge yembo te awili olandopa molemomo imbi lepa "Paa sike nikiru." nimbe mi lemo. 'Yembomane yunge ungumu toko manie naa mundundengi.' nimbeline aku telemo.

¹⁷ Akumunge, aku sipe melela Pulu Yemone "Eporayamo-kinie nimbu panjikiru mele yuni kalopa limbe yembomane paa pilku kondangi. Nane "Tembo." nimbu panjilio mele konopu alowa naa tepo paa sike telio.' ningу kanangi.' nimbe ,yunge imbi yuyu lepa, "Paa sike nikiru." nimbe mi hierimu.

¹⁸ Pulu Yemo yu 'konopu alowa naa telemo, eno-kinie "Tembo." nimbu panjikiru mele pe pe kepe 'Sike temba.' ningу konopu kimbu siku molangi.' nimbe aku uluselo terimu. „Ulu te: Ungumu ou nimbe panjerimu. Ulu te: Ungumu nimbe panjipelie pe yunge imbi yuyu lepa 'Paa sike tembo.' nimbe mi hierimuaku uluselo terimu kanumu, Aku uluselo Pulu Yemo konopu alowa manda naa tepe, kolo paa manda naa tolemo uluselo. Akumu pilipulie 'Pulu Yemone olio 'simbo.' nimbe panjerimu melema sike simbe.' nimbu pilipu 'Umbune te wendo naa opili, olio nokopili.' nimbu Pulu Yemo molemona nondopo pulimolo yemboma olionga konopu tondolo pupili siye naa kolopo manda nokopo molomolo.[§]

¹⁹ 'Aku ungumunge ungu iko te topo siembo:, 'Nona andoli sipi te poporomene nona topa memba pumbe.' ningу tengа ka teko panjilimele.* Aku sipe olionga minime sipi-mele. 'Pulu Yemone olio-kinie 'tembo' nilimo ungumu kolo naa topa sike telemo temba.' nimbu pilimolo ulu akumu minimenga ka mele tengа ka telemo. Aku telemomonga yunge ungumu mundupu siye kolopo anjo pupu molopo naa kenjimolo. Aku kamo Pulu

[†] 6:13: 17 bokumunge alsena anjokondo "22. kontrak". [‡] 6:14: Ou Pulu Pulu 22:16-17. [§] 6:18:

inie anjokondo 11:13, Jono 8:56. * 6:19: Giriki ungune kinie Pisini ungune kinie mele imbi lepa nikimu akumu Umbu-Ungune ungu te naa lemele. 'Sipi nona we naa andopili.' ningу kou aini kalko melte Kewa-ungune "anga" nilimele akumu teko mimi tekolie ka pundu te sipi moko toko, pundu te aini teko mimi telemellemo moko tokolie angamo nona manie molo mana toko mundulimele.

Yemo molemo suluminia paa kake teline,[†] múlu awili tene pipi silimo,[‡] akune sukundu pupe ka telemo.

²⁰ Kanu suluminia paa kake teline ye te olionga nimbe lipé tapondombando kumbi lepa sukundu purumu. Pupelie Mellekisedeke[§] molorumu mele yu aku sipe alieli olionga nimbe Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopamo molemo.* Akumu Yesusi.

7

7:1-10 Popo Tondoli Ye Paa Imbi Olandopa Mololi Mellekisedekenga Temanemo*

¹ 'Kirasi Mellekisedeke mele molemo.' nikiru, kanu ye Mellekisedeke yu[†] kolea awili Salleme yembomanga ye nomi kingimu molopalie, Pulu Ye Paa Olandopa Koleamanga Pali Nokorumumunge kongono tendembando yembomanga Pulu Yemo popo tondopa molorumula.[‡] Ou Eporayamo kolea tengā pupe opa tepa ye nomi kingi kisenga ami yema topa mundupelie 'eno meringi melema lipé memba,[§] kelepa ulkendo ombá orumu kinie kanu ye Mellekisedeke kanumu yu om̄ba aulkena kanopalie 'Pulu Yemone nu sewe anjepili.' nirumu.

² Yuni aku sipe Pulu Yemo-kinie ungu nimbe Eporayamonga mawa tenderimu kinie, Eporayamone tene tene nimbe merimu melemanga pali telu telu nimbe 'peangama' wendo lipé Mellekisedeke sirimu. Mellekisedeke yunge imbibunge ungu pulumu 'ulu sumbi nilime telemo ye nomi kingimu'. Yu nokorumu kolea awili Sallemenga imbibunge ungu pulumu 'yemboma-kinie taku liku kapola kapola mololi ulu pulumu' akumunge yemonga imbi talo sipemo 'Yemboma-Kinie Taka Liku Kapola Kapola Mololi Ulu Pulumu Nokofemo Ye Nomi Kingimu'.

³ Yunge 'Temanemo bokune tondorumu yemone yunge anumu lapaseloga imbiselo naa topa, yunge anda-kolepa tengā imbibu kepe naa tondorumu. Yu meringi walemo kepe naa tondopa, kolorumu walemo kepe naa tondorumu.* Yuni popo tondoli yemo molorumu mele walse mundupe siye kolorumu ungu te bokune naa tondorumu naa pilimolomonga yu Pulu Yemonga Malo[†] alieki kondé molopa mindi pulimo mele yu aku sipe mele molorumu.' nimbu pilimolo.

⁴ Mellekisedeke yu imbi paa olandopa molorumu mele pilieyo. Olio yembo talape awisilinge pulu-pulu anda-kolepa paa awili Eporayamone opa tepalie mele lsimumenga pali tene tene nimbe melemanga telu telu nimbe wendo lipé yu sirimu.

* **6:19:** inie anjokondo 9:3-5;7; Ou Pulu Pulu bokune gomo 185 kananila. ‡ **6:19:** inie anjokondo 9:3; Ou Pulu Pulu bokune gomo 185 kananila. § **6:20:** inie yakondo 5:10 akune Mellekisedekendo pulu polopa nirumu akumu kinié kamu nimbé tekemo. 5:11-6:19 akumu ungu te lupe mele. 5:10 nimbélie kelepa 6:20 sumbi sipe nilke nalo yu umbune perimu mele ou 5:11-6:19 nimbe para sipelie altoza yando 5:10 pep topa nirumu mele kelepa pilipe ya 6:20 kinie kolomongo awili 7 kamu pep topa nirumu.

* **6:20:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris- 34.3. hetpris". * **7::** Ye Mellekisedekenga temanemo ou naa pilieni liemo ou Ou Pulu Pulu 14:17-20 kanoko pilkulie pe Ipuru 7 kamu kanoyo. † **7:1:** Inie yakondo 6:20 nimbe molemo yemondo nirumu. Iungumunge ungu pokore inie yakondo 4:14-5:10 pulu polopa molopa kelepa 6:20 molemola. ‡ **7:1:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris". § **7:1:** Ou Pulu Pulu 14:1-16. * **7:3:** Mellekisedeke yu sike ye te molorumu. Anumu lapaseloa sike moloringili. Sike kolorumula nalo temane tokolie akumu naa ningū siringimunge ya pep torumu yemone ungu iko mele torumu. † **7:3:** 28 inie yakondo 4:14***.

⁵ „Ou ye nomi awili tene yunge yembomanga mele tene tene ningu noseringimenga telu telu nimbe yuni wendo lsimu nalo Isirele yemboma laye lupe mele teringi., LLipaini kalopa lsimu ye mare[‡] Pulu Yemo popo tondoli yema moloringi, kanu yemanga ungu mane[§] te pelemo, akumu isipe mele:

‘Isirele yembomanga mele tene tene ningu nosinge melemanga telu telu ningu wendo liku LLipai yema siengi.*

nimbe pelemo. Melema siringi yemboma-kinie LLipai yema-kinie an-genupili, eno pea pali Isirele yemboma Eporayamone kalopa lsimu nalo LLipai yemane angenupilinge melema aku siku mare lsingi.

⁶ Mellekisedeke yu LLipaini kalopa lsimu ye te molo nalo ,Eporayamone LLipai yemboma ou naa kalopa lipili, yunge mele tene tene nimbe melemanga pali telu telu nimbe wendo lipe Mellekisedeke sirimu lsimu. Pulu Yemone kanu yemo ‘yu-kinie tembo.’ nimbe panjerimu yemondo Mellekisedekene ‘Pulu Yemone sewe anjepili.’ nirimula.

⁷ Olio pilimolo: ‘Ye tene ‘Pulu Yemone nu sewe anjepili.’ nilimo aku yemo yu ye olandopamo, ye tendo ‘Pulu Yemone nu sewe anjepili.’ nilimo ye akumu maniendopamo.’ nimbu pilimolo. ‘Aku liemo Mellekisedeke olandopa, Eporayamo maniendopamo.,

⁸ „Akumunge ungu te pea pelemo mele isipe:„ LLipai yemane Isirele yembomanga mele tene tene ningu noseringi melemanga telu telu ningu lsingi yema koloringi, nalo Eporayamonga mele tene tene nimbe merimumenga telu telu nimbe lsimu yemo Pulu Yemonga bokune yu kolorumu ungu te nimbe naa molemo, akumu pilimolola.[†]

⁹ „Aku ungumunge, olione ungu te pea isipu mele manda nilimela: Eporayamone yunge mele tene tene nimbe merimu melemanga telu telu nimbe lipe Mellekisedeke sirimu kinie ‘Pe LLipai yemane tene tene ningu noseringi melemanga telu telu ningu lsingi yema[‡] kalopa lsimu anda-kolepa LLipaini ou yunge mele tene tene nimbe noserimu melemangala Eporayamone telu telu nimbe lipe Mellekisedeke sinderimu.’ aku nilimela.

¹⁰ Sike LLipai ou naa meringi nalo LLipai yunge anda-kolepa Eporayamonga olona sukundu molopili Mellekisedekene Eporayamo aulkena kanorumu akumunge ,aku sipu nilimela.

7:11-28 Ou Popo Tondoli Ye Moloringime Maniendopa, Popo Tondoli Ye Mellekisedeke Mele Konde Molemo Yemo Olandopamonga Ungu Te

¹¹ „Kapola, akumu pilipu pora sipulie kinié Yesusi Kirasi molemo mele[§] altopo piliemili., Ou Mosisini Isirele yembomando Pulu Yemonga ungu manema simbendo ungu mane te sipelei nimbendo: “LLipai yembomane Pulu Yemo popo tondoli kongonomo teangi.” nirimu. ‘Aku siku teangi.’ nirimu kinie kanu popo tondoli yemane kongono teringi mele kapola terimu liemo “,Ou pulu pulu popo tondoli ye awili olandopa, Eronone* kalopa lsimu popo tondoli yema mele kinié aku sipe ye te naa molopili. Mellekisedeke mele ye te kinié molopili.” nirimu akumu nambemune nirimuye? „Kanu popo tondoli yemane yembomanga ningu tenderingimunge yembomane ulu pulu kerime konopune we perimu kulu

* 7:5: LLipaini kalopa lsimu ye Erononga talape yemane mindi kanu Pulu Yemo popo tondoli kongonomo teringi. Wendo Oringi 28:1 kanani. Nalo eno we ‘LLipai yemboma’ niringi. § 7:5:

bokumunge alsena anjokondo “26. Lo”. * 7:5: Kambu 18:21; Kambu 18:22-26 kananila. † 7:8:

ungu pulu te inie yakondo 7:3*. ‡ 7:9: inie yakondo 7:5. § 7:11: inie yakondo 5:10, 6:20.

* 7:11: inie yakondo 5:4.

Pulu Yemonga kumbikerena manda naa puringimunge Pulu Yemone aku nirimu.[†]

¹² Akumunge Pulu Yemone yu popo tondoli yema alowa tembando ungu manemo kepe alowa naa temu liemo kapola naa temba. „Akumunge ungu manemo sike alowa terimu.“

¹³ Pulu Yemone , ‘popo tondoli ye awili olandopamo kolo wangopa molopili.’ nirimu kanu yemo ,yu Isirelenga malo LLipaini kalopa lsimu yembo talapemonga suku molorumu ye te molo. , Yu Isirelenga malo tene lupe kalopa lsimu yembo talapemonga suku molorumu ye te. Yunge angenupili lapali kepe te Pulu Yemo popo toko kongi melema kaloringi polona puku kongono naa teringi.

¹⁴ Olio pilimolo, olionga Awilimu[‡], Isirelenga malo, Judane kalopa lsimu, aku yembomanga ‘te Pulu Yemo popo tondoli ye te molomba.’ nimbe Mosisini ou naa nirimu kanumu.

¹⁵ Kinié ye konde te popo tondopa molemo paa mona lemo-na kanokomo molo akumu ‘Mellekisedeke yu molorumu mele aku sipe yu popo tondoli ye te lupe, popo tondoringi LLipai ye akume lupe.’ nimbu akumu manda sumbi sipu nimbu kanopolfe ,‘Ou Pulu Yemo popo toringi aulkemo maniendopa; kinié olio Pulu Yemo popo tomolo aulke olandopamo wendo okomo.’ nimbu sumbi sipu kanokomolola.[§]

¹⁶ Kanu yemo ungu manemone ‘LLipaini kalopa limbe yema popo tondoli yema molangi.’ nirimu akumenga yu popo tondoli ye te naa molorumu, molo. Nalo yu alieli konde molopa mindi pumbemonga tondolomo perimumunge yu popo tondoli ye te molorumu, yu toko manie mundunge aulke te molo.

¹⁷ Pulu Yemone yundu ou ungu te nirimu. Yuni nimbendo:
“Mellekisedeke molorumu mele
nu nunuaku siku Pulu Yemo popo tondoli ye te
alieli molko mindi puni.”*
nirimu.

¹⁸ ‘Aku ungumuni olio isipe mele lipe ora silimo: ‘LLipai yemane ‘yembomanga’ ningi Pulu Yemo popo tondoko molangi.’ nirimu., Ungu mane oumu pange tepa olio lipe tapondomba enge te naa perimu-ne Pulu Yemone ‘kanu ungu manemo kamu manie pupili.’ nirimu,[†] akumu lipe ora silimo.

¹⁹ ,Mosisini, ungu mane sirimumene Pulu Yemone yemboma kanopa ‘ulu pulu kerime konopune naa peli yemboma’ nimbe kanomba aulke te naa lierimu[‡] kanumu. Akumunge ‘kanu popo tondoli yemanga ungu manemo alowa tepalie, Pulu Yemone aulke konde peanga te lupe akiserimu, akumu olandopa, ou ungu manemo maniendopa, aku aulke kondemonga pupulie olio Pulu Yemo molemona nondopo manda pulimolo.

²⁰ Akumunge ungu te pea isipe: ,‘Pulu Yemone ‘Yesusi kanu aulke kondemonga popo tondoli yemo molopili.’ nirimu,[§] akumu kepe we naa nirimu. Yu ‘aku popo tondoli yemo molopili.’ nimbe “Paa sike nikiru.” nimbe, nimbe panjipe mi lierimu. Ou popo tondoli ye moloringime ‘aku siku teko molangi.’ nimbe Pulu Yemone mi naa lierimu,

²¹ nalo ‘Yesusi Pulu Yemo popo tondoli ye te molopili.’ nimbe Pulu Yemone ,“Paa sike nikiru.” nimbe, mi lierimu. Yuni yundu nimbe panjipelie

[†] 7:11: inie anjokondo 7:19, 10:1. [‡] 7:14: bokumunge alsena anjokondo “6.Bikpela”. [§] 7:15: pala , , akune suku inie yakondo 7:12 mele. * 7:17: ungu pulu te inie yakondo 5:6*. [†] 7:18: ungu pulu te Romo 8:3. [‡] 7:19: Romo 3:20 kanoko inie yakondo 7:11,18* kanani. [§] 7:20: ya 7:22 mele.

"Awilimuni yunge imbi yuyu lepa
 "Paa sike nikiru." nimbe mi lepalie
 "Nu popo tondoli ye te moleno mele
 aliel iaku siku molko mindi puni."
 nimbe panjipe mi lierimu.
 Yu pe konopu alowa tepa
 ungu te lupe paa naa nimbé."
 nirimu.*

²² Pulu Yemone Yesusi mako topa yu-kinie aku sipe nimbe panjipelie 'Paa sike nikiru.' nimbe mi lierimumunge Yesusi olionga popo tondoli yemone olionga nimbe lipé tapondolemomonga Pulu Yemone olio-kinie nimbe panjerimu ungu kondémo[†] olandopa, ou Isirele yemboma-kinie nimbe panjerimu ungumu maniendopa.[‡]

²³ Akumunge ungu te pea isipe,: Ou popo tondoringi yema aliel i konde molko mindi naa puku, aliel i kolkolie altoko mare kolo wangoko moloringi akumunge eno awisili moloringi,

²⁴ nalo Yesusi aliel i konde molopa mindi pulimo-na yu kamu-kumu popo tondoli yemo molemo mele molomba. Yu olionga popo tondoli yémō molemo mele yembo tene 'Naa tepili. Manie pupili.' nimbé aulke te molo. Akumunge aliel i popo tondoli kongonomo mundupe siye naa kolopa, tepa mindi pumbe, ye tene yu manda alowa naa temba..

²⁵ Akumunge aliel i konde molopa mindi pupelie 'Pulu Yemone eno lipé tapondopili.' nimbe aliel i mawa tepe molemomonga[§] yembo marene ningulie 'Yesusini sike nanga nimbe tenderimu.' ningi tondolo munduku pilku yunge imbi walsikulie Pulu Yemo molemona nondoko pulimele yembo akúme yuni 'Mindili nolemela aulkena wendo ongo Pulu Yemokinie molko kondonge aulkena pangí.' nimbe* aliel iaku sipe manda lipé tapondolemo.[†]

²⁶ Popo tondoli ye awili olandopa[‡] aku sili tene olionga nimbe tendelemo mele papu tendepa molemo. Yu Pulu Yemone kanopa 'ye paa kake teli' nimbe kanolemo yemo molopa, ulu te tepe naa kenjipe, ulu keri te walsikele kepe 'Teambo.' konopu naa lepa, yembomane ulu pulu keri teringi kinie 'Na-kinie pea teamili.' nimbe naa terimu, akumunge Pulu Yemo yuyu mulu koleana paa olandopa molemona 'molopili.' nimbe mondorumu.

²⁷ Ou popo tondoringi ye awili olandopamane teringi mele telemo aulke te naa lemo. Enone walemanga taki-teki Pulu Yemo popo toko kongi melema kalko singendo ou 'enonga ulu pulu kerime manie pupili.' ningi melema popo toko kalko sikulie, pe 'yembomanga ulu pulu kerime manie pupili.' ningi melema popo toko kalondoko siringi,[§] nalo Yesusini aku sipe naa telemo. Yu yuyu walsikele mindi Pulu Yemo popo topa yunge kángimú sirimu aku sipe 'Yembomanga ulu pulu kerime kamu manie pupili.' nimbe, walsikele mindi Pulu Yemo popo topa kalondopa sirimu.*

²⁸ Aku nikiru ungumunge ungu te altopo kamu niembo,: Ungu mane te pelemomo pilku tengé panjiku tengendo ye mako toko 'popo tondoli ye

* ^{7:21:} nimbe panjipe mi lierimu ungumu inie yakondo 5:6 molemo; akumu Konana 110:4 ekendo.

† ^{7:22:} bokumunge alsena anjokondo "22. kontrak". [‡] ^{7:22:} Ungu ningi panjeringi unguselonga

ungu te inie anjokondo 8:6-13 molemo. [§] ^{7:25:} Romo 5:10ekendo, 8:34ekendo. * ^{7:25:}

bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek". [†] ^{7:25:} inie anjokondo 9:24. [‡] ^{7:26:} inie

yakondo 7:1**. [§] ^{7:27:} LLipai 9:7. * ^{7:27:} Romo 6:10.

awili olandopama molangi.' nilimele ye enge naa pelime,[†] nalo Mosisini kanu ungu mane sirimumu ou wendo orumu, Pulu Yemone Malondo "Nu popo tondoli ye awili olandopamo molani." nimbe "Paa sike nikiru." nimbe, nimbe panjipe mi lierimu ungu akumu pe wendo orumu. Kanu Malo ulu pulu keri te paa naa tepa Pulu Yemone "Tei." nirimu ungume paa pali pilipe lipe sumbi sipe terimu ye alowa naa tepa konopu tondolo pupili konde molopa mindi pumbe yemo molemo.

8

8:1-13 Pulu Yemone Unku Konde Te Nimbe Panjipe

¹ Nane 'Pulu Yemone mako topa, 'Olionga popo tondoli yemo molopili.' nirimu.' nikiru akumunge ungu pulumu isipe: Ye nindu kanu-sili* te olionga popo tondoli ye awili olandopa molemo kanumu[†] ,melema pali nokombando, mulu koleana Ye Nomi Kingi Awili Olandopamo kolea nokopa molemo polomonga ki umbukundu pupe molemo.[‡]

² Akune molopa yu mulu koleana angilimo ,sele-ul kemonga, suluminia paa kake telimunge[§] olionga nimbe Pulu Yemo popo tondopa molemo. ,Yu aku kongonomo tendepa molemo, sele-ulke akumu Pulu Yemo molemo sele-ulke sikemo. Akumu ye tene naa takorumu, Awilim yuyu takorumu.*

³ ,Yu akune telemomonga pulumu isipe:[†] Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopamanne ,Mosisini sirimu ungu-manemone nirimu mele pilkulie tengendo, Pulu Yemo popo toko we melema kinie kongi mele kalolime kinie mengo ongo siringi, akumunge ye Pulu Yemo popo tondoli ye nomi awili olandopa ,pe orunu ye Yesusi, nikiru akumuni Pulu Yemo popo topa ,memel peli, melte naa silkenje kapola naa telka akumunge yuni kepe melte popo topa sirimula.

⁴ Nalo ma koleana Pulu Yemo popo tondoli ye[‡] ungu manemone[§] nilimo mele pilkulie Pulu Yemo popo toko kongi melema kalko silimele yema molemele monga* kanu yemo yu ma koleana molkanje Pulu Yemo popo tondoli ye te naa molka.

⁵ Kanu yemane popo tondoli kongono telemele akumu Pulu Yemo molemo mulu koleana telemo kongonoma none tepa, mulu koleamonga minimu mele none teko molemele. Akumunge Pulu Yemo mana molomba sele-ulkemo Mosisini kokele takomba terimu kinie Pulu Yemone yu mane sipelie nimbendo:

"Nane mulú Sainai ola
Mosisi nu lipu ora sindu aku sipe mele
melema pali paa sumbi siku manda manjiku teani."[†]

[†] **7:28:** Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopa oume koloringi mele inie yakondo 7:23 molopa, ulu pulu kerime teringi mele inie yakondo 7:27 molopa, eno enge te naa perimu mele ya molemo. Nalo olionga Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopamo naa kolopa, ulu pulu keri telu kepe paa naa tepa, enge paa olandopa pelemo yemo molemo. * **8:1:** inie yakondo 7:23-28 nimbe molemo mele yemo. [†] **8:1:** 3 bokumunge alsena anjokondo "34. pris- 34.3. hetpris". [‡] **8:1:** ungu pulu pokore yakondo 1:3,8, Konana 110:1. [§] **8:2:** 'Mulu koleana sele-ulke sikemo angilimo.' nirimu akumu sike ulke te angilimomondo nirimu molo sele-ul kemonga pulumu pilipelite Pulu Yemo molemo mulu koleamo nimbendo ungu iko topa aku sipe nirimunje. * **8:2:** Mosisini takorumu sele-ulkemo imulu koleana angilierimu sele-ulkemo mele manda manjipe takorumumunge temanemo Wendo Oringi 24-30, 35-40. [†] **8:3:** inie yakondo 5:1 mele. [‡] **8:4:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris". [§] **8:4:** 10 bokumunge alsena anjokondo "26. Lo".

* **8:4:** Akume LLipai ye kanume; inie yakondo 7:13 kanani. [†] **8:5:** Wendo Oringi 25:40(9); Lipe Mundoromu Yema 7:44 kananila.

nirimu.

⁶ ‘Aku sike nalo, kanu yemanga Pulu Yemo popo tondoli kongonomo paa maniendopa. Pulu Yemone Yesusindu ‘Tei.’ nimbe sirimu popo tondoli kongonomo paa peanga olandopa. Yunge kongonomo olandopa telemomonga pulumu isipe: Pulu Yemone olio-kinie ungu konde nimbe panjipe mi lierimumu[‡] Yesusi awi-suku-singine angilipe ‘Pulu Yemo-kinie olio-kinie kapola kapola molangi.’ nimbe lipe tapondolemo yemone ‘kamu wendo opili.’ nimbe tenderimu, aku ungu kondemo olandopala. Ungu kondemone ‘olio simbo.’ nimbe panjilimo aku melema olandopa, ungu-oumuni ‘simbo.’ nirimu aku melema maniendopa, akumunge ungu kondemo olandopa.[§] Mi Lierimumunge Yesusi Mulu Koleana Popo Tondoli Ye Awili Olandopamo Molemomonga Ungu Te

8:7-13 Pulu Yemone Ungu Konde Nimbe Panjipe Mi Lierimu Ungumu Olandopa, Ungu Ou Nimbe Panjipe Mi Lierimu Ungumu Maniendopamonga Ungu Te (8:1-13 pali kanani.)

⁷ Pilieme! Pulu Yemone nimbe panjipe mi lierimu ungu oumunge tondolomo pelkanje* Pulu Yemone altopa ungu te naa nimbe panjilke.

⁸ ‘Ungu-oumunge tondolomo pelkanje Pulu Yemone yemboma teringi mele kanopa keri naa kanolka., Nalo yembomane teringi mele Pulu Yemone kanopa keri kanopalie nimbendo:

‘Na Awili ‘Yawe, ne ‘enondo, nimbondo:

‘Pilieyo!, Nane Isirele yemboma-kinie

Juda yemboma-kinie[†] ungu konde te
nimbu panjipu mi lempo walemo wendo ombá.

⁹ Iungu konde nikiru akumu
ou enonga anda-kolepalime kolea Isipi wendo lipu
ulsu membo orundu walemonga kanu yemboma-kinie
nimbu panjipu mi lierindu mele[‡] telu sipe molo.
Nane eno-kinie ungu nimbu panjipu
mi lierindu ungumu naa pilieringimunge
nane ‘Eno molko kenjengl!’ nimbu lipu bulu sirindu.

¹⁰ Isirelene kalopa lsimu yemboma-kinie
kelepo tembo mele pe ungu konde te
nimbu panjipu mi lembo, akumu isipe:
‘Eno tekoholonge kinie
nane eno kanopo peanga kanombo.’ nirindu mele
‘konopuni pilku kondangi.’ nimbu,
nanga ungu manema
enonga konopune pepili panjindipu,
‘Nanga ungu manema konopu mondoko ‘Pilipu teamili.’
ningu molangi.’ nimbu nané kanu ungu manema
boku mele enonga konopune imbi tombo.
Na mindi eno pilku popo tonge Pulu Yemo molombo,

[‡] 8:6: bokumunge alsena anjokondo “22. kontrak”. § 8:6: inie yakondo 7:22. * 8:7: inie yakondo 7:11 mele. † 8:8: Juda yemboma lupe nimbe Isirele yemboma lupe nirimu akumunge pulumu isipe: Eno pali Isirelene kalopa lsimu yemboma. Pe kolea Kenane moloringi kinie ou pulu pulu ye nomi kingi Sollo-kinie Depisi kinie Sollomon-kinie enone kolea pali nokoringi. Nalo pe umbune te wendo orumu kinie wikindu peringi yembomane “Olio ololio nokomolo.” niringi, akumunge pe enondo ‘Isirele yemboma’ niringi. Depisi kinie Sollomon-kinie Sollomononga malo-kinie Juda yema moloringimunge merekendo yembomando ‘Juda yemboma.’ niringi. Nalo eno pali Pulu Yemone nokorumu. Ou-Kingime 12 kananii. ‡ 8:9: LLipai 26:12.

eno nane nokombo yemboma molonge.

¹¹ Aku walema wendo ombá kinie
yembo kamako imbi molombama kepe,
koropa imbi naa molombama kepe, akumene pali
'Na Awilimu.' ningu, kanoko imbi singemonga
yembomane enonga kandi pulu lemo yemboma kepe
ulke kere-pongolo penge yemboma kepe
'Awilimu molemo mele piliengi!' naa nimolo.
Eno pali na pilku pora singemonga
altoko ningu naa singe.

¹² Nane eno kondo kolopo
enone teko kenjingé ulume mundupu siye kolondopo
enonga ulu pulu kerime
altopo paa naa pilimbo."§ nimbu
na Pulu Ye Awilimuni nikiru."*

¹³ Pulu Yemone pe olio-kinie nimbe panjipe mi lierimu ungu akumu
'Ungu kondemo' nirimu ungu akumuni ou Isirele yemboma-kinie nimbe
panjipe mi lierimu ungu ou akumu yuni 'Kamu nondopa manie pumbe
tekemo.' nimbe nirimu. Pe kinié olio pilimolo, mele ou te kamu nondopa
manie pumbe tekemo mele, akumu sike nondopa kamu pora nimbé.†

9

*9:1-28 Ungu Oumu Perimu Kinie Popo Tondoli Ye Awili Olandopamane
Mememane Teringi Mele Kinie Ungu Kondemo Pelemo Kinie Kirasini Yunge
Mememone Telemo Mele Kinie Akuselonga Ungu Te*

*9:1-10 Ou Mana Pulu Yemo Popo Tondoli Ye Awili Olandopamane Sele-
Ulkena Kongi Melemanga Memema Mengo Puku Pulu Yemo Siringimunge
Ungu Te*

¹ ¹ 'Kirasinge kongonomo kinie ungu kondemo kinie olandopa, popo
tondoli ye oumenga kongonomo kinie ungu oumu kinie maniendopa.'
nindu* kanumunge kinié ungu mare pea niembo., Ou 'Pulu Yemone
Isirele yemboma kinie, nimbe panjipe mi lierimu ungumuni† Pulu Yemo
popo toko kapi ninge mele nirimu ungu manema perimu, kanu ungu
oumunge Pulu Yemo popo toringi ulke te mana angilierimula.‡

² Aku ulkemo sele-ulke te takoringi, akune sukundu suluminia talo
lierimu. Takokolie, yunge suluminia kiyekondo lierimune tepe-llame
yepoko pakera norumu méleme kinie pillawa kaloli 'Pulu Yemonga' ningu
noseringi polomo kinie noseringi, aku suluminiamo imbi leko 'Suluminia
Kake Telimu' niringi.§

§ **8:12:** Romo 11:27. 8:10,12selo molemo mele inie anjokondo 10:16,17selo molemola. * **8:12:**
Jeremaya 31:31-34. † **8:13:** Yemone ipew mo topa sirimu kinie pe ponie kise molo pakera mele
mindi omba purumu kinie Juda yemboma nokorumu Romo gapomanomone Juda yemboma-kinie
mumindili kolopale kolea awili Jerusalleme kinie akune sukundu angilierimu Pulu Yemo popo
toko kongi kera melema kaloringi ulke tembelemo kinie kamu toko tepe mundordingi. Akumunge
pe yandopa kinié kepe Isirele yembomane altoko Pulu Yemo popo tongendo melema naa kaloringi,
naa kalemele. Enone ou Pulu Yemo popo toringi mele aulkemo kamu manie purumu nalo eno
awisilini 'Yesusi yu sike Pulu Yemonga Malo, yu sike olionga nimbe kolondorumu.' ningu naa
pilimelela. * **9:1:** inie yakondo 8:6. † **9:1:** bokumunge alsena anjokondo "22. kontrak".

‡ **9:1:** Ya 9:1-5 nimbe molemo mele Wendo Oringi 25-30, 45-50. § **9:2:** LLipai 24:5-6.

3 Anjokondo múlu awili sulu tene pipi sirimu akune anjokondo Suluminia Paa Kake Telimu lierimu.*

4 Pulu Yemo popo tongendo mele mune tolime kaloringi polo kou gollo kandoringimu kinie† kete kou gollo kandoringimu kinie‡ aku meleselo aku koleamonga meleselo§ lierimu. Aku ketena sukundu langi mena* perimu mingi te kinie, Erononga apulu mingi ambolorumu kiri-kiri terimu apulumu kinie, Pulu Yemone Isirele yemboma kinie mi lierimu ungume kou-tapa talonga imbi topa mondorumu kouselo kinie, akume perimu.

5 Aku ketemonga pipine ola mele talo mulu koleana angello none teliselo Pulu Yemonga tondolomo molorumune lierimuselonga kongomane pipimu kunungu mele pakondorumu.† Aku pipimu 'Pulu Yemone yemboma kondoloko kola enonga ulu pulu kerime mundupe siye kolondorumu pipimu' niringi.‡ Nalo kinié ena te naa pelemomonga aku melemanga ungu awisili manda naa nimbo.

6 Aku siku 'sele ulkemo kinie akune sukundu suluminiaselo kinie, teko mimi teko melema teko mimi teko akune sukundu nosiku pora siringi kinie popo tondoli yema§ pulu polko suluminia kiyekondo lierimune aliei sukundu puku Pulu Yemo popo tondoli kongonomo te-pou-pou teringi.

7 Nalo popo tondoli ye awili olandopamo* mindi anjokondo suluminia lierimune sukundu purumu. Taki teki naa purumula. Ponie tenga tenga walsikele mindi purumu. We naa lapurumu. Kongi mele te topafie meme mare memba sukundu pupelie yuni ulu pulu keri naa pilipe walu terimume kinie yembomane ulu pulu keri naa pilku walu teringime kinie konopuni pilipe aku mememo Pulu Yemo popo topa sirimu.†

8 'Popo tondoli ye awili olandopamo yu manjipe Suluminia Paa Kake Teline sukundu pupili.' nimbe ungu mane te perimu aku ulumuni olio lipo ora silimo mele Mini Kake Telimuni nimbe silimo. Akumu isipe: Ou Pulu Yemo popo toringi sele-ulkemo we angiliepili olio Pulu Yemo molemona manda pumolo aulke te naa lierimu mele Mini Kake Telimuni nimbe silimo.

9 Kanu sele-ulkena ulu teringimene olio kinié molemoloma ungu te lipo ora silimo. Aku ulumuni olio lipo ora silimo mele isipe: Ou aliei Pulu Yemo popo toko we melema siku, kongi melema kalko siringi akumene Pulu Yemo aku siku popo toringi yembomanga konopune ulu pulu keri perimume kamu kulu naa tondorumu, we pilku mindi moloringi.

10 Ou Pulu Yemo popo toringi ungu manemane langi nongo, no nongo, kimbu ki kangime kufumiye tonge aku ulume mindi mane sirimu. Pulu Yemo yu 'enone sumbi siku popo tonge kinie eno yembo konopu sumbi nilime nimbe kanomba ulu kondema wendo ombámonga iungu mane yembomanga kangikundu tengen mele sirimu ungu manema isili-ou teko molangi.' nirimu. 'Aku ulu ou teringime kapola naa terimu mele aku sipe olio kinié lipo ora silimo.,'

* 9:3: Wendo Oringi 26:31-33. † 9:4: Wendo Oringi 30:1-10. ‡ 9:4: Wendo Oringi 25:10-22. § 9:4: Kanu meleselo 'kanu suluminiana sukundu lierimu.' nimbe naa nirimu. 'Kanu suluminiamonga meleselo.' nimbe nirimu. Mune tolime kaloringi polomondo WendoOringi 30:6 nimbe molemo mele sike nalo Ou-Kingime 6:22, Ou-Kingi Talo Sipemo 6:49 kananila. * 9:4: Aku mele yepoko ketena sukundu perimumenga ungu mare isipe: Menamondo ungu te Wendo Oringi 16:31-34 molopa, Erononga apulu mingimunu ungu te Kambu 17 molopa, kou tapaselondo ungu te Wendo Oringi 32:15-16. † 9:5: Kanu meleselo sike angelloselo molo. Angelloma kongo naa angilimonje. Imeleselonga ungu te Isikiele 1:5-14. ‡ 9:5: LLipai 16:14-16. § 9:6: bokumunge alsena anjokondo "34. pris". * 9:7: bokumunge alsena anjokondo "34. pris- 34.3. hetpris".

† 9:7: LLipai 16:3,11,14,15,34.

9:11-22 (9:11-14) Kirasini Yunge Mememo Ondo Lendepa Yuyu Popo Topa Pulu Yemo Sirimu, (9:15-22) Aku Mememone Pulu Yemone Nimbe Panjipe Mi Lierimu Ungu Kondemo 'Kamu Tondolo Pupili.' Nirimu Ungu Te (9:1-28 pal.)

¹¹ „Ou aku sipe, nalo kinié Kirasiyu Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopamo molemo, Pulu Yemone ‘mele peangama simbo.’ nirimu melema yuni silimo. Ou Isirele yembomanga popo tondoli ye awili olandopamane[‡] kongi kera melema kalko Pulu Yemonga kumbikerena puku popo toringi sele ulke akumu maniendopa; akune teringi ulume maniendopala. Pe Kirasiyu Pulu Yemo mulu koleana molorumu koleana pupe popo to-porumu aku koleamo olandopa peangamo; aku mulu koleana angilimo seleulkemonga[§] suku Kirasiyu purumu aku seleulkemo mana yembomane kini naa teringi, akumu mana lemo melemanga melte molo.

¹² Yu Pulu Yemo mulu koleana molorumu Suluminia Paa Kake Teline kamu walsikele sukundu purumu. Nalo akune pumbendo ou mana seleulkemonga suku pungendo teringi mele yu naa terimu. Enone kongi meme pokore kinie kongi kao walo pokore kinie toko memema mingi tengatoko akumu Pulu Yemonga kumbikerena mengo puringi mele aku sipe naa terimu, molo. Yunge mememo mindi yuyu meli pupe walsikele mindi Pulu Yemo popo topa sirimu.* Aku terimumunge ‘olio ulu pulu kerimene ka sipe nokolemo mele naa tepili’ nimbe yunge mememone mindili nolemela aulkena wendo lipe Pulu Yemo kinie kamu tapu topo kapola molomolo aulkene pumolomo akisinderimu.[†]

¹³ Pulu Yemone yembo kanopa ‘kangimenga kalaro molopili molemele’ nimbe kanolemo yemboma ‘yuni kanopa ‘kake tepili molonge’ nimbe kanopili.’ ningulie niringimuni, ou kongi mememá kinie kao peleama kinie toko memema kolko, kongi kao ambou kondoli, walo ou naa lieli te toko ‘tepene nomba pora sipili.’ ningu kaloringi kinie norumu kekumu liku, memena sukundu ondoko munduku nosikulie, kanu yembomanga kangimenga tanda sinderingi kinie kanu yemboma altopa kanorumu kinie kangikundu yembo kake telime nimbe kanorumu kulu, ‘Pulu Yemo kinie altoko kapola moloringi.’[‡]

¹⁴ „Pulu Yemone ungu nimbe panjipe mi lierimu ungu oumunge ulume tengendo, aku kongimenga mememane yemboma aku sipe lipe tapondorumu liemo pe Kirasinge mememone kinié paa olandopa manda lipe tapondolemo. Yu ulu pulu keri te paa naa pepili aliel molopa mindi puli Mini Kake Telimunge tondolomo yu-kinie molopili, yunge kangimu Pulu Yemo popo topa simbendo yu kolorumu. Aku yemonga mememone olianga kangikundu mindi kulumiye naa tondolemo. ‘Yuni olio ulu pulu keri telemolomonga kolea kerine pupu molopo kenjipu mindi pulimela ulu pulu keri konopuni pilimoloma[§] kulu tondolemomonga Pulu Yemone olio kanopa keri kanomba ulu te konopune naa pelemo.’ nimbu pilimolo.

* **9:11:** Ya ‘melema’ nikimu inie maniekondo 9:12 nimbe para sikimu. § **9:11:** Mulu koleamo kinie akune angilimo seleulkemo kinie telumu. Sike lupe lupe molo. Akumunge ungu te Lipe Ora Sirimu 21:22 molemola.

* **9:12:** inie yakondo 9:7**. † **9:12:** 15 bokumunge alsena anjokondo “21. kisim bek”. ‡ **9:13:** Kongi melemanga mememane teringi ungu awisili mele bokune toringi molemo. Kongi kao ambou kondolimunge ungu manemo telune mindi molemo, akumu Kambu 19:2-6,9,11,14,17-18 kanani. Yembo-ono te amboloringi molo Pulu Yemone yemboma kanopa ‘kangine kalaro molopili molemele.’ nimbe kanorumu ulu te lupe teringi yemboma-kinie aku teringi.

§ **9:14:** inie yakondo 9:9.

Olio 'Konde Mololi Pulu Yemonga ungume pilku liku yu kanopa peanga kanolemo ulume teangi.' nimbe aku terimu.

¹⁵ „Akumunge ungu te pea isipe: Kirasini olionga ulu pulu kerimenga kolo wangopa mongo lsimu-ne olio pipili naa kolopo Pulu Yemonga kongonomo manda temolo, akumunge yunge mememo ondo lendepa kolorumu aku ulumuni Pulu Yemone ungu nimbe panjipe mi lierimu ungu kondemo Yesusini ‘Kamu wendo ombo liepili.’ nirimu. Yembomanga nimbe kolondorumu ulumuni ulu talo terimu. ‘Te isipe:’ Pulu Yemone nimbe panjipe mi lierimu ungu oumu sungu siku yunge ungu manema liku su siku ulu pulu keri teringime Yesusini ‘Manie pupili. Pulu Yemo akume siye kolopa, akumenga eno mongo naa sipili. Aku teringimenga eno mini pali molko kenjuki mindi punge aulkena wendo wangi.’ nimbe enonga nimbe kolo wangopa mindili nomba kolopa yunge mememone enonga pundu tondorumu. ‘Te isipe:’ Yunge mememo ondo lendepa kolorumumunge ungu oumuni nokorumu yemboma Pulu Yemo pilku moloringimenga konopume yunge mememone kamu kulumiye tondopalie Yesusini yembomanga nimbe tenderimumuni olione ulu pulu keri tele-moloma ombo manie pulimo, akume Pulu Yemone altopa naa pilipe molemo-na Pulu Yemo yuni mako topa “Waa.” nilimo mele pilkulie olemele yemboma Pulu Yemo yuni molko kondoko mindi puli ulu pulumu kinie mele peangama kinie “Nanga pulu lemba yemboma simbo.” nimbe, nimbe panjerimu akume simbe linge.*

¹⁶ „Kirasi kolorumumunge pulumu niembo:’ Ye tene ‘pe walse na kolombo kinie nanga mele nosilioma nanga ambolangomane liengi!’ nimbe pepá topa nimbe panjilimo. Nalo ambolangomane kanu melema we manda naa limele. Pe lapa kolemo kinie yembomane kanokolie ‘Kapola. Kinié lapane ‘Moke teko liengi!’ nimbe panjerimu mele kamu liengi! nilimele.[†]

¹⁷ Ye tene ungu nimbe panjilimo yemo we molemo kinie yunge ungu nimbe panjilimomo uluri manda naa telemo. Yemo kolemo kinie mindi ungu nimbe panjilimo mele sike aku siku manda melema limele.

¹⁸ Ulu pulu akumu pilku teringi aku sipe, ou Pulu Yemone ungu nimbe panjipe mi lierimu mele ‘Wendo opili.’ ningu ‘Melte kolopili.’ ningu, kongi mele te toko[‡] mememo ondo lieringi. ‘Melte naa kolkanje Pulu Yemone ou nimbe panjerimu mele wendo naa olka.,

¹⁹ ‘I siku mele teringi:’ Mosisini ou ‘yemboma piliengi!’ nimbe Pulu Yemonga ungu manema[§] pali nimbe sipelie kongi kao walo mare kinie kongi meme mare kinie topa memema mingine kolopa, no kinie topele mapele topalie, unjo kanga isopo kola mare lipe sipisipi indi kondoli marene ka topalie, memena sukundu mundupelie Pulu Yemone sirimu ungu manema molorumu bokune kinie yembomanga kangine kinie tanda sipe kandondorumu.*

²⁰ Tanda sipe kandondopa molopalie nimbendo:
‘I mememo Pulu Yemone eno-kinie
ungu nimbe panjipe mi lierimu ungumu
‘Pilku teko molangi.’ nikimumu
‘eno-kinie wendo ombo tondolo pupili.’
nilimo mememo.’

* 9:15: ungu pulu te Ou-Pita 1:4*. † 9:16: Aku teringimu lapane kande-ungu nirimu mele pilkulie teringi nalo lapane we molopalie nimbe panjipe pep torumu. ‡ 9:18: Kongi ‘kolopili.’ ningu yunge nomi kari lieringi. § 9:19: bokumunge alsena anjokondo “26. Lo”. * 9:19: Wendo Oringi 24:5,6-8.

nirimu.[†] ‘Melte kolopili.’ nimbe naa tolkanje Pulu Yemone nimbe panjerimu ungumu kamu wendo naa ombo tondolo naa pulke.[‡]

²¹ Aku sipe mele Pulu Yemo popo toko kaloringi sele-ulkemo kinie sele-ulkena sükundu Pulu Yemo popo tongendo noseringi melema kinie pali ‚Pulu Yemonga mele kake telime liepili.’ nimbe Mosisini kongi mele topa meme mingi tengah ondo lepa, mememo tanda sipe kandorumula.[§]

²² Pulu Yemonga ungu mane te nimbe perimu mele pilipelie Mosisini aku terimu. Kanu ungu manemo nimbe molorumu mele isipe mele: ‘Mele awisili ‚Pulu Yemone kanopa ‚mele kake telime’ nimbe kanopili.’ nimbe mememane mindi manda tendemba. ‘Kongi tengah mememo ombo wendo pupili.’ ninggu ‘Yu kolopili.’ ninggu yunge nomi karu naa lenge kinie Pulu Yemone meme te ombo naa pumbe kanopalie meltenga kalaro molo yembo tengah ulu pulu kerime “Manie pupili. Altopo naa kanombo.” manda naa nimbé.’ ungu mane te aku sipe nimbe pelemo.*

9:23-28 'Yembomanga Ulu Pulu Kerime Pulu Yemone Mundupe Siye Kolondopili.' Nimbe Kirasi Yu Yuyu Pulu Yemo Popo Topa Sirimu Ungu Te (9:1-28 pali kanani.)

²³ Pulu Yemone “Melemanga kalaroma mememane topa manie mundundopili.” nimbe ungu mane akumu sirimumunge mulu koleana lierimu melema kepe mana manda manjiku tengendo Pulu Yemone nimbe sirimu mele pilkulie teringi kanu mele none teli mana lierimume ‘Kake tepili.’ ninggu kongimenga mememane aku ulume teringi. Nalo mulu koleana lemo melema, sike melema lemo, aku melema ‘Kake tepili.’ ninggu kongimenga memema ondo lemela kinie manda kake naa tendelka. ‘Kirasi yunge mememo ondo lepalie kolorumu aku, meme peanga paa olandopamone mindi manda kake tenderimu.

²⁴ Kirasi yu ‚kolopa lomboropa ola molopalie, ya mana Pulu Yemonga suluminia none teli teringi lierimu suluminia akune sukundu naa purumu. Yu ‚Paa sike suluminiamonga pambo.’ nimbe sumbi sipe mulu koleana mindi purumu, we tengah lupe molo. Akune ‚olio lipu tapondambo.’ nimbe Pulu Yemonga kumbikerena pupe molemo.[†]

²⁵ [‡] Ya mana yembomanga nimbe Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopamo Pulu Yemo molemo Suluminia Paa Kake Teline poniemanga pali walse walse nimbe mele lupemanga memema memba suku pupe ‚Pulu Yemone yembomanga ulu pulu kerime we siye kolopili.’ nimbe Pulu Yemo sirimu. Nalo ‚ya mana Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopamone, yembomanga nimbe aku sipe taki-teki Suluminia Paa Kake Telimunge sukundu meme te lupe memba purumu mele Yesusi Kirasini aku sipe ‚Pulu Yemo molemo,’ mulu koleana taki-teki pupe yunge mememo popo topa naa sirimu.

²⁶ Mana popo tondoli ye awili olandopamone terimu mele Kirasini aku telkanje ‚taki-teki mindili nambo.’ nimbe, Pulu Yemone ou-pulu-pulu ma terimu kinie yuni pulu polopa mindili nomba pe yandopa yandopa mindili nomba mololipe pulke. Nalo aku naa terimu. Ma kolea nondopa pora nimbé wale akumunge ‚Pulu Yemone yembomanga ulu pulu kerime

[†] **9:20:** Wendo Oringi 24:8 molemo (24:3-8 pali papu kanani). Akumunge ungu pulu tondolo te Mateyu 26:28 Mememonga ungu pulumu tondolo te LLipai 17:11. [‡] **9:20:** inie yakondo 9:16-18.

[§] **9:21:** LLipai 8:10,19,30. ^{*} **9:22:** Meme kagine pelemomonga melema kinie yemboma kinie kondé molemelemonga pilipelie ‚Melte olionga kolo wangopa kolondopili.’ nimbendo ‚Aku melemonga mememo ondo liepili.’ nirimu. LLipai 17:11 kana. OuPuluPulu 9:4 ungu te molemola.

[†] **9:24:** inie yakondo 7:24-25, Romo 8:34. [‡] **9:25:** Ou aku teringi mele LLipai 16.

we siye kolopa kamu naa pilipe molopili.' nimbe mana om̄ba, walsikele mindi yunge mememo olionga nimbe ondo lendepa Pulu Yemo popo topa sirimu.[§]

²⁷⁻²⁸ Yemboma pali ya mana walsikele mindi kolkolie pe kote tendepa pilimbe koleana punge ulu pulumu pelemo. Aku ulu pulumu paa sike pelemo mele ulu pulu te lupe paa pelemola. Akumu isipe: 'Kirasi walsikele mindi 'Yembo awisilinge ulu pulu kerime om̄ba manie pupili.' nimbe yu yuyu 'Walsikele tangi.' nirimu. Pe wale talo sipe kelepa ombá nalo 'Yembomanga ulu pulu kerime nane lipu membo altopo kolondambo.' nimbe naa ombá. "Yu ombá." ningu nokoko molemele yemboma 'Ulu pulu keri pelemo koleamo paa kamu munduku siye kolko kolea paa peangana puku molko kondoko mindi pang.' nimbe* eno limbendo ombá. Ulu pulumu aku sipe pelemo. Yemboma kinié kolkolie pe kote tendemba koleana punge akumú paa sike mele, aku sipe Kirasi ou olionga nimbe tenderimu pe om̄ba temba mele akumu paa sikela.

10

10:1-18 Kirasini Olionga Nimbe Kamu Popo Tondombando

¹ 'Kirasi olionga nimbe kolondorumumunge ungu te altopo niembo.' Nomune kinie kariyápana kinie kanopolie nilimolomone, mele sikema naa kanopo melemanga minime mindi angilimo kanolemolo. Melemanga minime kinie melemanga pikisa doro telemelema kinie akumene sike melema molemo mele we lipe ora silimo, yu yuyu mele sike te molo. Aku sipe Mosisini yembomane Pulu Yemo popo tonge mele ungu mane sirimume* pe ulu peanga te wendo ombámonga minimu mele mindi.[†] Aku ungu manema pilku teringi ulume paa sike melema mele molo. Akumunge 'Pulu Yemo popo tamili.' ningulie aku ungu manema pilkulie kongi melema kalko Pulu Yemo siringimene yembomanga ulu pulu kerime kamu kulumiye naa tondopa, Pulu Yemone eno kamu kanopa 'konopu peanga kake tepili molemele.' nimbe kanomba uluri naa tepe, 'Enone "Pulu Yemo-kinie tepo kenjerimulu." ningu konopuni naa pilku molangi.' nimbe uluri naa terimumunge[‡] alieli poniemanga pali eno Pulu Yemo popo tongendo ou-pulu-pulu teringi mele telu siku mindi tengendo kongi melema kalo-pou-pou teringi.

² Aku siku teringi ulumene enonga konopume kamu-kumu kulumiye tondolkanje altoko kongi melema kalemelaye? Kamu-kumu kulumiye tolkanje walsikele Pulu Yemo popo toko kalko sikulie, enonga ulu pulu kerime manie pulke, kanu kinie 'Konopukundu umbune te naa pepa, ulu pulu kerime we naa pelemomonga mongo naa limolo.' ningu pilkulie altoko kongi mele mare naa kalko aku ulume munduku siye kolemela.

³⁻⁴ Nalo kongi kao peleama kinie kongi memema kinie toko kaloring-imenga mememane enonga ulu pulu kerime kamu kulumiye manda naa tondorumumunge alieli ipulueli tangoli poniemanga pali Pulu Yemo altoko kongi melema kaloliku pukulie Pulu Yemonga ungu manema pulue toringimunge enonga konopune ulu pulu kerime we pepa mindi purumu mele kelko pilieringi.

⁵ 'Pe kongi melema toko Pulu Yemo popo toko kaloringimenga mememane yembomanga ulu pulu kerime konopune perimume manda kamu

§ 9:26: LipeOraSirimu 1:15. * 9:27-28: bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek". * 10:1: bokumunge alsena anjokondo "26. Lo". † 10:1: inie yakondo 9:11,23, Kollosi 2:17. ‡ 10:1: inie yakondo 7:11,19.

kulumiye naa tondorumu, kulu pilipelie Kirasi ma koleana ombá tepalie nirimumuni, „Pulu Yemondo, nimbendo:
“Kongi mele toko nu kalko siringime kinie,
mele nu we siringi melema kinie,
konopu naa mondokolie nuni na
“Yembomanga ningu ma koleana kolondani pu.”
ningu umbu kangi te teko noserinumu sakinu.

⁶ ‘Pulu Yemo kapi niemili.’ ningu
‘Tepene nomba pora sipili.’ ningu
kaloringi kongi melema kinie,§

‘Ulu pulu keri telemolomanga kalopo sikimulu.’
ningu kaloringi kongi melema kinie* akume
nu kanoko keri kanorunu.

⁷ Aku kongi mele kaloringime
konopu naa mondorunumunge nane nimbondo:
“Pulu Yemo, na ya molio kanoyo.

Nuni nando “Teani pu.” nirinu mele
‘Teambo.’ nimbu ‚nanga kangimu yembomanga nimbu
nu popo topo simbo, ombó tekero.
Nane aku sipu tembo mele
ou bokune toringi molemo kanumu.” nirindu.”†
nirimu.

⁸ „Sike Pulu Yemone yuyu yembomando “Teaa.” nimbe ungu mane
sirumu mele pilkulie tengendo kongi melema kalko yu siringi nalo, Kirasini
nirimu mele nikiru aku ungumunge ou Kirasini nimbendo:
“Kongi mele toko nu kalko siringime kinie,
mele nu we siringi melema kinie,
‘Tepene nomba pora sipili.’ ningu
kaloringi kongi melema kinie,
‘Ulu pulu keri konopune pelemomanga
kalopo sikimulu.’ ningu
kaloringi kongi melema kinie, akume kanokolie
nu konopu naa siku kanoko keri kanorunula.”
nirimu.

⁹ „Kongi mele kaloringimunge aku sipe nimbeline, pe nimbendo:
“Na ya molio kanoyo. Nuni nando “Teani pu.”
nirinu mele ‘Teambo.’ nimbu ombó tekero.”

nirimu. ‘Pulu Yemo olio kanopa peanga kanopili.’ ningu yu ou popo
tongendo kongi melema kaloringi ulu pulumu, ‘Pulu Yemone, topa manie
mundupe, kinié yu molemona nondopo kapola pumolo aulkemonga ulu
puluconde pe nirimumu ‘Kamu wendo omba tondolo mundupe pepili.’
nimbe yuni Yesusi Kirasindu “Tei.” nirimu mele pilipelie omaba terimu.‡

¹⁰ Pulu Yemone yuntu “Tei.” nirimu ulumu pilipe lipelie, Yesusi Kirasini,
‘Teambo.’ nimbe omaba yunge kangimu walsikele mindi yuyu kamu Pulu
Yemo popo topa sirimumunge, ‘Pulu Yemone kanopa peanga kanopalie,
olianga ulu pulu kerime mundupe siye kolondopa ‘olio yunge yembo kake
telime molangi.’ nirimu.

¹¹ „Akumunge ungu te pea isipe:, Walemanga pali Pulu Yemo popo
tondoli yema§ ola angilku popo tondoli kongono te-pou-pou telemele. Paa

§ **10:6:** Aku teringi ungu manemo LLipai 1. * **10:6:** 8 Aku teringi ungu manemo LLipai 4.

† **10:7:** Konana 40:6-8. ‡ **10:9:** ungu pulu te inie yakondo 9:11-14. § **10:11:** bokumunge
alsena anjokondo “34. pris”.

alieli ipulueli tangoli ola angilku ulu pulu kerime paa manda naa kulu tondolemo kongi melema popo toko kalondoko silimele.

¹² Nalo pe orumu Pulu Yemo popo tondoli ye kanumuni yembomanga pali alieli telemele tengé ulu pulu kerime paa kamu manda kulu tondomba ulu te tendembando yuni kamu walsikele mindi yunge toringi kangimu Pulu Yemo popo topa sirimu kinie „kongi melema toko kalko Pulu Yemo siringi ulu pulumu kamu manie purumu. Yuaku tepalie imbi ola molopili Pulu Yemo kinie melema nokombando, Pulu Yemonga ki umbukundu* pupe molorumu.[†] „Mana Pulu Yemo popo tondoringi yemanga kongonomo pora naa nirimumunge alieli ola angilku popo toko mindi angilieringi nalo Kirasini walsikele mindi Pulu Yemo popo torumu kinie kapola terimu kulu we molorumu.“

¹³ Akune molorumu mele kinié yandopa Pulu Yemone Yesusi yunge opa puluema kamu topa manie mundumbe walemo wendo ombámonga we nokopa molemo.[‡]

¹⁴ Yuni ‘Yembomanga ulu pulu keri telemele konopune we pelemoma kamu manie pupili.’ nimbe yembomanga nimbe yuyu yunge meme walsikele ondo lendepa kolorumu aku ulumuni yembo konopune kake temba telemo yemboma Pulu Yemo kamu-kumu kanopa peangá kanomba ulumu tenderimumunge[§] altopa „Pulu Yemo pe melte popo topa naa kalombamonga ou molorumu mele kinié we molemo.“

¹⁵ Yuni olianga nimbe tenderimumunge olio konopu kake tepili molo-molo aku ulumundu Mini Kake Telimuni ungu talo nilimo. Ou Mini Kake Telimuni nimbendo:

¹⁶ “Na Awilimuni nimbendo:
“I sirelene kalopa lsimu yemboma kinie
kelepo tembo mele pe ungu konde
nimbu panjipu mi lembo akumu isipe:^{*}
‘Nanga ungu manema „konopu mondoko
“Pilipu teamili.’ ningu molangi.’ nimbu,
enonga konopune pepili panjindipu,
‘Eno teko molonge kinie
nane eno kanopo peanga kanombo nirindu mele
konopuni pilku kondangi.’ nimbu,
nane kanu ungu manema boku mele
enonga konopune imbi tombo.” nirimu.”[†]
yuni nilimo.

¹⁷ Aku nimbeline ungu te pea nimbendo:
“ ‘Enonga ulu pulu kerime kinie
‘Pulu Yemonga ungu manema naa pilipu temolo.’
ningu pulue tolemele ulume kinie
na altopo naa pilimbo.” nirimu.[‡]
nilimo.

* **10:12:** ungu pulu te inie yakondo 1:3*. † **10:12:** Ou Pulu Yemo popo tondoringi LLipai yemanga kongonomo naa pora nimbe alieli we perimu-ne manie naa molko alieli ola angilku aku kongono te-pou-pou teringi. Nalo Yesusi walsikele mindi yu yuyu Pulu Yemo popo topa sipelie yu we molorumu mele molemo. ‡ **10:13:** inie yakondo 1:13. Konana 110:1, LLuku 20:42-43, LipeMundorumu Yema 2:34-35 kananila. § **10:14:** inie yakondo 2:11, 7:11, 19, 10:1. * **10:16:** bokumunge alsena anjokondo “22. kontrak”. † **10:16:** inie yakondo 8:10 ekendo mele nalo laye-kolte siki sirimu. Akumu Jeremaya 31:33 mele. ‡ **10:17:** inie yakondo 8:12 mele nalo ya ponjipe torumu. Akumu Jeremaya 31:34 mele.

18 Akumunge Kirasini olionga nimbe tenderimumunge Awilimuni olionga ulu pulu kerime 'Manie pupili.' nimbe siye kolorumu kulu kinié olione 'Olionga ulu pulu kerime manie pupili.' nimbu altopo kongi melema topo kalopo yu popo topo simolo aulke te naa lemo. Walsikele Mindi Yu Yuyu Pulu Yemo Sirimu Kinie KongiMelema Kalko Siringi Ulume Kamu Manie Purumu. (10:1-10) Ou Kalko Siringi Melemane Ulu Pulu Kerime Manda Kulu Naa Tondorumu; (10:11-18) Kirasini Pulu Yemo Popo Topa Sirimu Melemone Mindi Ulu Pulu Kerime Paa Manda Kulu Tondolemo, Akumunge Ungu Te

10:19-13:25 'SIKE.' *NINGU TONDOLO MUNDUKU PILKULIE, KIRASINGE IPURU YEMBOMA TONDOLO MUNDUKU MOLONGE MELE UNGU MARE*§

10:19-39 Kirasinge Ulume Telemolo Mele Mindi Tepo Molopolie Mundupu Siye Naa Kolamolo Ungu Te

10:19-25 "Sike." Nimbu Tondolo Mundupu Pilipulie 'Pulu Yemo Molemo Suluminiana Sukundu Pupu Yu Molemona Nondopo Pamolo.' Nirimu Ungu Te

19-21 Angokeme, 'olio Pulu Yemo paa sike molemo kolea paa kake telimunge suku pipili naa kolopo manda sumbi sipu pupu yunge kumbikerena molomolo.' ningu tondolo munduku pilimelemonga pulu pokore isipe:

Te:^{*} 'Yesusini olionga nimbe yunge meme ondo lenderimu mememone olionga ulu pulu kerime kamu ombo wendo pulimomonga kinié yunge mememone olio Pulu Yemonga kumbikerena manda pumolo.' nimbu pilimolo.

Te:[†] 'Pulu Yemonga mana Suluminia Paa Kake Telimunge suku 'We yemboma naa pangí,' ningu ou kerepulune mulumbale awili tondolo tene pipi siringi.[‡] Nalo pe Yesusi yembomanga nimbe kolondorumu kinie kanu mulumbalemo 'olakondo maniendo sipe, olá topa anjo yando purumu. Yesusi toringi kinie yunge kangimu suku nirimu akumu.[‡] Pulu Yemo yu paa sike molemona olio 'we yemboma pali, kinié manda pumolo aulke kondemo.[§] Yunge mana kangimuni tenderimumuni konopuconde pepili ulu peangama tepo molopo kondopo pumolo aulke kondemo lipe nosinderimumunge kepe, Pulu Yemonga kumbikerena kinié manda pumolo.' nimbu pilimolola.

Te:^{*} 'Kinié olionga Pulu Yemo popo tondoli ye awili paa olandopamone^{*} Pulu Yemonga yemboma nokolemomonga kepe Pulu Yemonga kumbikerena kinié pipili naa kolopo manda pumolo.' nimbu pilimolola.

Akumunge,

22 Pulu Yemo molemona nondopo pamolo. 'Pulu Yemo molemona nondopo pamolo.' nimbulie nimolomone, Kirasini yunge mememone olionga konopune kandondorumumuni olio ulu pulu keri te konopune naa pepa konopu peanga tepa pepili molopo, 'ou popo tondoringi yemane

§ 10:18: I pep topa sirimu yemone olio molemolo mele kinie pe molomolo mele ungu mare ou 1:1-10:18 we nimbe sirimu. Nalo kinié mane sipelie "Isiku isiku teaa." nirimu. * **10:19-21:** Ya wale mare '[Te:]' nimbe molemo ungume unguconde molo. Yakondo kolomongo awili 7-10 nimbe sirimu ulumenga ya nirimu. † **10:19-21:** inie yakondo 9:3. ‡ **10:19-21:** Múlumbalemo ol torumu temanemo Mateyu 27:51, Mako 15:37-38. Pulu Yemo molemona pumolo kerepulunu Yesusi (Jono 10:9). Giriki ungune 'múlumu-kinie Yesusinge kangimu-kinie telu sipemo' nimbe nikimu. 'Múlumu ol torumu' nikimu akumu Yesusi yunge kangimu ol mele torumula nirimu. § **10:19-21:** Jono 14:6. *

10:19-21: bokumunge alsena anjokondo "34. pris- 34.3. hetpris".

no paa kake teli te lekolie kangi peanga tepa angiliepili Pulu Yemonga ulkena sukundu puringi mele,[†] olio aku sipu ulu peangama mindi tepo molopo kondopo, kolo toli ungu te konopune naa pepili 'Yuni kanopa peanga kanolemo ulume mindi teamolo.' nimbu, 'Yuni "Tembo." nilimo mele paa sike temba.' nimbu tondolo mundupu pilipulie[‡], 'Pulu Yemone "Tembo." nilimo mele sike temba molo naa tembanje.' nimbu konopu talo tepo kimbu naa sipu, olio Pulu Yemo molemona pipili naa kolopo nondopo pupu molamili.

²³ "Eno-kinie tembo." nimbe panjerimu yemone kolo naa topa "Tembo." nilimo mele sike telemo kene eno 'Yu 'olio-kinie tepo kondombo.' nimbe panjerimu mele sike temba.' ningou tondolo munduku pilieringi mele siye naakolko, ambolko kondoko naa likulie 'yu paa sike omiba temba.' ningou konopu siku nokoko molangi.

²⁴ 'Anjo yando konopu mondoko liku tapondaa.' ningue aulke te koroko pilku molaa.

²⁵⁻²⁷ Yembo mare angenupili kinie liku maku naa toko ulsu molemele aku mele naa teaa. Eno Kirasinge yemboma liku maku toko molkolie anjo yando yemboma 'Konopune tondolo pupili molko, 'Kirasi yu, sike.' ningou tondolo munduku pilimele mele aku siku ningou pilku molangi.[§] niengi. Awilimuni yembomanga kote pilimbe walemo nondopa wendo ombá tekemo* pilkulie i "Teangi." nikiru mele tondolo munduku teko molaa.

10:26-31 Pulu Yemonga Malo Ungu Taka Paa Naa Tondamili UNGU TE[†] (10:19-39 pali kanani)

Yesusini olionga nimbe yunge toringi kangimu Pulu Yemo popo tondopa sirimu,[‡] ungu sikema pilku likulie kelko 'Naa pilimolo. Ulu pulu kerime we tepo molamili.' ningou munduku siye kolko ulu pulu kerime taki teki teko mindi molongi liemo altoko ulu pulu keri tengema kulu tondomba mele Pulu Yemo popo toko singe melte paa naa lemo. 'Ungu sikemo pilku likulie altoko munduku siye kolemelemonga, 'Pulu Yemonga kote walemo wendo ombá kinie tepe paa awili nomba pelemomone yunge opa puluema nombá kinie olio pea nombá.' ningou pilku pipili kolko mindi molonge akumunge 'Maku toko anjo yando enonga yemboma 'Konopu tondolo pupili.' niee.' nikiru.

²⁸ Yembo tene Mosisini ungu mane sirimume 'Naa pilipu tembo.' nimbe pulue torumu kinie ye talone molo yepokone kanoko ningou siringi kinie yu kondo naa kolko sumbi siku kamu toko kondoringi.

²⁹ 'Ou aku sike teko kenjeringu yemboma aku siku mindili siringi, liemo 'yembo tene Pulu Yemonga Malo[§] 'Yu uluri molo.' nimbe mundupe siye kolopa 'ungu taka tondopa,' Pulu Yemone ungu konde nimbe panjipe mi lierimu ungumu Kirasinge mememone tondolo mundundorumu aku mememone kanu yembomo 'Pulu Yemonga yembo konopu kake telimu molopili.' nirimu aku mememo 'uluri molo' nimbe ungu taka tondopa, Pulu Yemone olio konopu mondopa lipe tapondolemo mele lipe ora silimo Mini Kake Telimu^{*} ungu taka tondolemo aku yembomo papu olandopa mindili nombá molo molo.' konopu lekemeleye?

[†] **10:22:** Wendo Oringi 30:19-21, LLipai 8:6, Isikiele 36:25. [‡] **10:22:** bokumunge alsena anjokondo

"8. bilip". [§] **10:25-27:** inie yakondo 3:13. ^{*} **10:25-27:** inie yakondo 9:27, Romo 13:11.

[†] **10:25-27:** inie yakondo 6:4-6. [‡] **10:25-27:** pala , akumunge ungu pulumu inie yakondo

10:10,12. [§] **10:29:** bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pilikini Bilong God". ^{*} **10:29:** Mini

Kake Telimunge ungu te Romo 5:5; LLuku 12:10 kananila.

30 Aku nikirumunge ungu talo isipe bokune molemo:
 Te: "Teko kenjilimelemanga pundu toli kongonomo
 nanga kongonomo.
 Nanu mindi pundu topo eno mindili simbo.
 'Yembo te lupene aku naa temba.'[†]
 nimbe aku ungumu molemo.[†]
 Te: "Awilimuni yunge yembomanga kotemo
 yuyu tendepa pilimbe."
 nimbe aku ungumu molemola.[‡] Aku unguselo nirimu 'Pulu Yemo olio
 pilipulie 'aku siku yunge Malo kinie Malonga mememo kinie Mini Kake
 Telimu kinie teko kenjinge yemboma sike paa mindili nonge.' nimbu
 pilimolo.[§]

31 Konde molopa mindi puli Pulu Ye paa tondolo puli olandopamone
 yembo tendo mumindili kolopalie 'Mindili nani.' nimbé liemo papu yu
 paa mini-wale mundumbe. 'Aku kene maku topo anjo yando yemboma
 'konopu tondolo pupili.' niemili.[§]

10:32-39 Olio 'Sike.' Nimbu Paa Tondolo Mundupu Pilipu Ambolopo *Mundupu Siye Naa Kolamili Ungu Te (10:19-39 pali kanani.)*

32 Eno ou Pulu Yemonga ungumu pulu pulu pilkulie pilku lsingi kinie
 teringi mele altoko piliee. Eno mindili siringi kinie we mindili nongo
 tondolo munduku molko Pulu Yemo munduku siye naa koloringi.

33 Wale mare eno liku yembomanga kumbikerena anjiku eno ungu taka
 tondoko 'mindili nangi.' niringi. Wale mare aku siku mindili noringi
 yemboma eno-kinie tapu toko molko liku tapondoringila.

34 Ka siringi ka ulkena peringi yemboma enone kondo koloringi. 'Enonga
 mele paa peanga alieli lepa mindi pumbe melema we lemo.' ningu pilkulie
 'Molko kenjengi!' ningu enonga mana melema lsingi kinie 'We liengi.'
 ningu we siye kolko konopu siringi. Aku siku teringi walema altoko
 konopu liku munduku piliee!

35 Ou aku siku teringi mele altoko pilkulie 'Sike lipe tapondolemo.
 Sike aku sипу molomolo.' ningu tondolo munduku pilieringi mele kinié
 munduku siye naa kolangi. Tondolo munduku pilku molonge kinie
 akumunge mele kaloli peangama eno awili teko linge.

36 'Pulu Yemone olio "Teaa." nilimo mele temolo kinie yuni "Simbo."
 nimbe panjerimu mele peangama limolo.' ningu pilkulie tondolo
 munduku pilimele mele munduku siye naa kolko, teko mindi molangi.
 Munduku siye kolonge kinie naa linge.

37 Ungu te pilipulie aku sипу nikiru. Aku ungumu isipe:
 'Wale koltalo mindi om̄ba pumbe kinie
 "Ombó." nirimu yemo sike ombá.*
 Yu walsikele lkisipe ombá.

38 'Nane 'yembo sumbi nilime' nimbu
 kanolio yemboma nane nimbu molio mele
 'Sike.' ningu tondolo munduku pilimelemonga
 konde molko kondoko mindi punge.
 Nalo ningu tondolo munduku pilimele mele
 munduku siye kolongi liemo
 na eno-kinie konopu naa simbo."[†] nirimu'
 nimbe aku sipe molemo.

[†] **10:30:** Ungu Manema 32:35, Romo 12:19. [‡] **10:30:** Ungu Manema 32:36, Konana 35:14; Konana 50:4 kananila. [§] **10:31:** inie yakondo 10:25. ^{*} **10:37:** Asaya 26:20-21. [†] **10:38:** Apakake 2:3-4.

³⁹ Nalo olio yembo ningu tondolo munduku pilimele mele munduku siye kolkolie kolea kerine pulimele yembomanga yemboma naa molemolo. Olio ‘Sike.’ nimbu tondolo mundupu pilimolo yemboma Pulu Yemone lipe tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo lipe, ‘yu-kinie pea molko kondonge aulkena pang.’ nilimo yemboma molemolo.

11

Kolomongo Awili 11 Pulu Yemone Nirimu Mele ‘Sike.’ Ningu Tondolo Munduku Pilkulie Teringi Mele Temane Mare

11:1-3 Ungume ‘Sike.’ Nimbu Tondolo Mundupu

¹ „Pulu Yemo ‘Sike.’ nimbu tondolo mundupu pilimolo.”, nikiru* aku tondolo mundupe pilielimunge ungu pulumu isipe: Pulu Yemone olio “Simbo.” nimbe panjerimu melema ‘Paa sike limolo.’ nimbu tondolo mundupu pilipu nokopo molemolo. Melema mongone naa kanolemolo nalo ‘Mele akume paa sike lemo.’ nimbu tondolo mundupu pilimolo.[†]

² Yembo ou moloringimene aku siku ningu tondolo munduku pilieringimunge Pulu Yemone eno kanopa peanga kanopalie ‘Teko kondomele.’ nirimu.

³ Pulu Yemone nilimo mele olio ‘Sike.’ nimbu tondolo mundupu pilimolomonga ‘Mosisini bokune torumu mele pilipulip.[‡] Pulu Yemone mulu kinie ma kinie tembando “Wendo opili.” nirimu kinie ungumuni mulu maselo wendo orumu.’ nimbu pilimolo. ‘Akumunge mele naa lierimu melemane Pulu Yemone olio kanolemolo melema sike terimu.’ nimbu pilimolu. Pilimolomonga Ungu Pulumu (11:1-40 pali kanani)

11:4-7 Epele Keme Inoke Keme Noa Keme Pulu Yemo ‘Sike.’ Ningu Tondolo Munduku Pilkulie Teringi Temane Mare (11:1-40 pali kanani)

⁴ Epelene Pulu Yemone nirimu mele ‘Sike.’ nimbe tondolo mundupe pilipe molorumumunge Pulu Yemone kanopa peanga kanorumu mele te Pulu Yemo popo topa kalopa sirimu nalo Kénene Pulu Yemo popo topa kalopa sirimu melema Pulu Yemone kanopa keri kanorumu.[§] Epelene Pulu Yemo ‘Sike.’ nimbe tondolo mundupe pilierimumunge Pulu Yemone ‘Epele ye sumbi nilimu’ nimbe kanorumu. Yuni Pulu Yemo popo topa kalopa sirimu melema Pulu Yemone konopu mondopalie “Papu tekeno.” nirimu. Aku ulumuni Pulu Yemone ‘Epele ye sumbi nilimu’ nimbe kanorumu mele olio lipe ora sirimu. Epele ou kolorumu nalo ‘yunge temanemo bokune molemo-na, yuni Pulu Yemo ‘Sike.’ nimbe tondolo mundupe pilierimumunge olio kinié, Pulu Yemo kapola popo tomolo mele, ungu we nimbe silimo.

⁵ Inokene Pulu Yemone nirimu mele ‘Sike.’ nimbe tondolo mundupe pilipe molorumumunge naa kolorumu. Yu konde molopili Pulu Yemone yu lipe meli purumu.* Pulu Yemone yu lipe meli purumu kulu yembomane yu naa kanoko lsingi. Pulu Yemone Inoke lipé meli naa pupili Inokene Pulu Yemo kanopa peanga kanorumu ulume terimumunge Pulu Yemone aku terimu.

⁶ Yembo tene ‘Pulu Yemo popo topo kapi niembo kene yu molemona nondopo pambo.’ nimbelie, ‘Pulu Yemo sike molemo. Yu molemona pupu “Teko kondoko liku tapondou.” nimbo kinie sike tepa kondopa lipe tapondomba.’ nimbe tondolo mundupe pilipelie yunge kumbikerena

* **11:1:** inie yakondo 10:38-39. † **11:1:** (kolomongo awili 11 wale awisili pea), bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. ‡ **11:3:** Ou Pulu Pulu 1. § **11:4:** Ou Pulu Pulu 4:3-5. * **11:5:** Ou Pulu Pulu 5:24.

manda pumbe. Aku sipe naa nimbe pilieku liemo paa manda naa pumbe. Akumunge Pulu Yemone nilimo mele 'Sike.' nimbe tondolo mundupe naa pilipelie Pulu Yemone kanopa peanga kanomba ulu mare paa manda naa temba.

⁷ Noane Pulu Yemone nirimu mele 'Sike.' nimbe tondolo mundupe pilipe molorumumunge Pulu Yemone yuntu "Mana umbune te wendo opili.' nimbo tekero." nirimu kinie[†] pilipelie, Noane 'Sike nikimu.' nimbe 'Pulu Yemone "Tei." nirimu mele pilipe manda manjipe, nona lemba sipi awili te tepa mimi terimu. Pulu Yemone "tembo" nirimu mele sike ou walsikele kepe yembomane naa kanoringi nalo Noane 'Sike nikimu.' nimbe pilipelie sipi te tepa mimi terimu. Aku terimumunge no torumu kinie yu-kinie yunge yemboma-kinie kapola moloringi[‡] nalo we yemboma kinie melema pali none torumu. Yuni Pulu Yemone nirimu mele 'Sike.' nimbe tondolo mundupe pilipelie terimu, ulumuni Pulu Yemone yemboma kanopa keri kanopalie tomba terimumu yemboma lipe ora sirimu. Aku sipe nimbe pilierimumunge Pulu Yemone 'yu ye sumbi nilimu' nimbe kanorumula.[§]

11:8-19 Eporayamo Kinie Menu Sera Kinie 'Pulu Yemo Sike.' Ningu Tondolo Munduku Pilkululie Teringili Temane Mare (11:1-40 pali kanani.)

⁸ Eporayamone Pulu Yemone nirimu mele 'Sike.' nimbe tondolo mundupe pilipe molorumumunge Pulu Yemone yuntu "Nu moleno koleamo munduku siye kolko pe simbo koleana pu." nirimu kinie pilipelie kanu koleamo sulune lierimumunge ou naa kanorumu nalo ungumu pilipe lipe tenge panjipe we walu purumu.*

⁹ Pulu Yemone nirimu mele 'Sike.' nimbe tondolo mundupe pilierimumunge Pulu Yemone "Simbo." nimbe panjerimu koleana pupelie ye ombo angilieli akune kamu perimu. Sike ulke te kamu naa takopa, sele-ulke te takopa pilipe aku koleana andorumu. Pe anjopa Pulu Yemone Eporayamondo "Simbo." nirimu koleamo Eporayamo yunge malo Aisake kinie Aisake yunge malo Jekopo kinie elondo aku sipela nirimu kulu pilkululie elo kepe, elonga yemboma kinie, sele-ulke takoko peringi.[†]

¹⁰ 'Pulu Yemone yuyu pilipelie kolea awili tengu kamu angilimbe ulkema takopa pora sirimu koleana pe walse kamu pembo.' nimbe pilipelie Eporayamone 'Isili-ou sele-ulkena pembo kinie mandala. Uluri molo.' nimbelie sele-ulkena perimu.

¹¹ Eporayamo ambolango membá[‡] poniema pora nirimu,[§] yunge ambo Sera waengono perimu, nalo Pulu Yemone nirimu mele 'Sike.' ningu tondolo munduku pilkulu moloringilimunge Pulu Yemone elo tondolo sirimu kinie ambolango meringili.* 'Pulu Yemone "Tembo." nimbe panjilimo mele sike telemo. Kolo naa tolemo.' ningu pilkululie meringili.

¹² Akumunge ye te anda lepa ye kololi mele molorumu yemo yembo paa awisinge anda-kolepamo molorumu. Yembo kombukandipi mele molo kou-ukiya mele kambu paa manda naa tonge yemboma yuni kalopa lsimu.

* **11:7:** Ou Pulu Pulu 6:13-17. † **11:7:** Ou-Pita 3:20. § **11:7:** bokumunge alsena anjokondo "45. stretpela man". * **11:8:** Ou Pulu Pulu 12:1-4, Lipe Mundorum Yema 7:2-4. Yu nimbe pilipe molorumu mele ungu pokore Romo 4:11-12,16, Gallesia 3:7,9,29. † **11:9:** Paa pe, ponie paa awisingi, anderete mare, ombo purumu kinie Aisakene kalopa lsimu yemboma Josuane 'koleamo kamu liku molangi.' nimbe memba orumu. Aku temanemo buku Josua molemo. ‡ **11:11:** "membá" nirimu akumu Giriki ungune yemane kalko limele akumundu nirimu. Aku Giriki ungune ambomane ambolangoma olona mondolemelemondo naa nirimu. § **11:11:** Ou Pulu Pulu 17:16-17,19, 18:9-14.

* **11:11:** Ou Pulu Pulu 21:1-3.

¹³ Kanu yemane[†] Pulu Yemo ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilku mololiku pukulie koloringi. Eno ma koleana ou we molkolie Pulu Yemone ‘Simbo.’ nimbe panjerimu melema ou naa lsingi. ‘Pe sike limolo.’ ningu konopuni pilieringi akumu sulune mele lierimu-ne mongone-mele kanokolie ‘Likimulu.’ ningu konopu siku molkolie yembo moloringi kinie pipili naa kolko “Olio ya ma koleana yembo ponenge lepo ombo angilimolo.” niringi.

¹⁴ Yembomane aku siku nilimele kinie pilipulie ‘Enonga kamu molonge kolea te koroko kanoko lingendo nilimele.’ nimbu pilimolo kanumu, akumunge ‘kanu yema aku siku ningu pilieringi.’ nimbu pilimolo.

¹⁵ Kolea munduku siye kolko oringi koleana ‘kelepo pumolo.’ ningu pilimelanje eno kelko manda pulimela.

¹⁶ Nalo molko oringi kolea akumu altoko konopu kimbu siku naa molkolie ‘kolea paa peanga olandopa te lupe akune pamiliya.’ ningu pilieringi. Aku koleamo mulu koleamo. Akumunge Pulu Yemone ‘yu sike’ ningu tondolo munduku pilimele, yemboma akune molangi.’ nimbe kolea awili ‘peanga te, tepa mimi terimumunge kolea Kenane yemboma kanu yemane enonga Pulu Yemo molopa telemo mele ningu siringi kinie Pulu Yemo yu pipili naa kolorumu.

¹⁷⁻¹⁸ Pulu Yemone ‘Eporayamone “Tei.” nimbo mele sike pilipe lipe tembanje kanambo.’ nimbe manda lierimu kinie Eporayamone ‘Pulu Yemone “Tembo.” nirimu mele sike temba.’ nimbe tondolo mundupe pilipelie yunge malo Aisake Pulu Yemo popo topa kalopa simbe terimu. Sike ou Pulu Yemone Eporayamondo nimbe panjipelie nimbendo: “Nunge malo Aisakene kalopa limbe yemboma mindi “Nuni kalko lini.” nimbu, nimbu panjerindu yemboma molonge.” nirimu[‡] nalo aku pilipe ‘Sike nikimu. Sike aku sipe temba.’ nimbe pilipelie yunge malo telu mindi molorumumuaku sipe temba terimu. ‘Eporayamone Aisake kalomba terimu kinie Pulu Yemone “Molo!” naa nilkenje sike kamu topa kalka.

¹⁹ Eporayamone konopuni pilipelie, ‘Aisake kolomba kinie Pulu Yemone ‘yu lomboropora ola molou,’ nimbé kinie manda konde molomba.’ nimbe pilierimu. ‘Eporayamone ‘Aisake konde molopili manda ulkendo membo pumbo.’ nimbe pilierimu. ‘Pulu Yemone ou ‘Nu kinie malo Aisake kinie tembo.’ nimbe panjerimu mele ‘Sike temba.’ nimbe pilipe malo konopu talo naa kimbu sipe topa kalomba terimu, kinie Pulu Yemone “Molo!” nirimununge yunge kangomo kolopa lieli none terimu akumu kelepa konde molopili lsimu.

11:20-22 Aisake Keme Jekopo Keme Josepo Keme ‘Pulu Yemo Sike.’ Ningu Tondolo Munduku Pilkulie Teringi Temane Mare (11:1-40 pali kanani)

²⁰ Aisakene Pulu Yemone nirimu mele ‘Sike.’ nimbe tondolo mundupe pilipe molorumumunge yu kolombando malo ‘akilio, Jekopo kinie malo ‘komo, Isoselo ungu peanga tondolo te nimbe sipelie pe Pulu Yemone nokomba kinie teko molongele mele ou nimbe sirimu.[§]

²¹ Jekopone Pulu Yemone nirimu mele ‘Sike.’ nimbe tondolo mundupe pilipe molorumumunge yu paa anda lepa apulu ambolopa andorumumu ambolopa pi polopa ma kanopa Pulu Yemo kapि nimbe imbi lipe ola

[†] **11:13:** Kewa ungune ‘Kanu yembomane pali’ nimbe molemo nalo Giriki ungune ‘yembo’ naa nimbe ‘Kanu yemane pali’ nimbe molemo mele nimbu kanopo, inie maniekondo 11:14,15 nimbe molemo mele nimbu kanopolie ‘Eporayamo kinie Aisake kinie Jekopo kinie nimbe nirimu.’ nimbu pilimolo. [‡] **11:17-18:** Ou Pulu Pulu 21:12; Romo 9:7 kananila. [§] **11:20:** Ou Pulu Pulu 27:27-40. Nirimu mele paa aku sipe pe sike wendo orumu. (Ulu pulu te teringi mele pilipelie komomo kumbi lepa ungu tondolo olandopamo nilke nalo naa terimu.)

mundundorumu.* Kolomba tepalie yunge malo „konopu mondorumu, Joseponga kango ,akiliomo kinie komomo, selo ungu peanga tondolo te nimbe ‚sipelie pe Pulu Yemone elo nokomba kinie teko molongele mele nimbe, sirimu.[†]

²² Josepone Pulu Yemone nirimu mele ‘Sike.’ nimbe tondolo mundupe pilipe molorumumunge Josepo yu nondopa kolomba tepalie yunge Isirele yembomando[‡] nimbendo: “Ya kolea Isipi kamu naa molonge. Pulu Yemone “Simbo.” nirimu koleamo sike pe walse kamu simbe akune sike kamu puku molonge kene eno pe kolea Isipi munduku siye kolko Pulu Yemone “Simbo.” nirimu koleana punge tekolie nanga onomo ya naa liepili, mengo puku aku koleana kamu ono teangi.” nirimu.[§]

11:23-28 Mosisini ‘Pulu Yemo Sike.’ Nimbe Tondolo Mundupe Pilipelie Terimu Temane Mare (11:1-40 pali kanani)

²³ Mosinge anumu lapaselone Pulu Yemone nirimu mele ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilkulu moloringilimunge Mosisi mengololie yu oli yepoko lopi teringili. ‘Yu kango paa peanga.’ ningu kanokolo ‘Pulu Yemone lipe tapondomba kango te lémo.’ ningu kanokololie Isipi ye nomi kingimuni yunge Isipi yemboma kinie ungu mane sipe panjipelie “I puru yemboma kango mengema pali toko kondangi.” nirimu mele pulue tongelongan pipili naa kolkololie kangomo oli yepoko lopi teringili.*

²⁴ „Pe Isipi ye nomi kingimunge lemenuni Mosisi nona kanopa lipe ‘Nanga kangomo’ nimbe nokorumu nalo Mosisi yu Isipi ye nomi kingimunge ulkena molopa awi lepalie, Pulu Yemone nirimu mele ‘Sike.’ nimbe tondolo mundupe pilipelie ‘Na ,Pulu Yemonga Isirele yembomanga ye te molio akumunge na, Isipi ye nomi kingimunge lemenunge malo na naa molombo.” nirimu.

²⁵ Isipi ye nomi kingimunge ulkena, konopu siku ulu pulu kerime teringi mele ‘wale mare pea teamili.’ nimbe naa pilipelie ‘Pulu Yemonga yemboma umbune melemele meleaku sипу meambo.’ nimbe pilierimu.[†]

²⁶ Yuni konopuni pilipelie ‘Isipi koleana mele kande awisili peangama nanga nosilkenje uluri molo.’ nimbe pilipelie ‘Pulu Yemone “mele peanga simbo.” nirimu melema pe limbo.’ nimbe pilipelie, ‘Pulu Yemone “Nanga yemboma nokopa kondomba.’ nimbu lipu mundumbo.’ nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu mindili singe nombá mele[‡] naaku sипу mindili nombó kinie paa peanga.’ nimbe pilipe molorumu.

²⁷ Mosisi Isipi mundupe siye kolopa purumu kinie Isipi ye nomi kingimuni yu-kinie mumindili kolorumumunge pipili kolopa kowa naa purumu. Pulu Yemone nirimu mele ‘Sike.’ nimbe tondolo mundupe pilipe molorumumunge yu Isipi mundupe siye kolopa ,kolea ku lieline, purumu.[§] Yembomane mongone naa kanolemele yemo konopuni mele

* **11:21:** Ou Pulu Pulu 47:31, 32:24-31. † **11:21:** Ou Pulu Pulu 48:8-20. Nirimu mele paaaku sipe pe sike wendo orumu. (48:1-2 nimbe molemo mele Ipuru ungumu Giriki ungune topele toringi kinie ‘Jekopo uru peli polona perimu’ naa toringi. Jekopo yunge apulumu ambolopa ola angilierimu.’ ningu toringi molemo. Pe iboku Ipuru torumu yemone aku boku Giriki ungune topele toko toringimu kanopalie yaaku sipe mele torumunje.) ‡ **11:22:** bokumunge alsena anjokondo “31.2. pikinini bilong Israel”. § **11:22:** Ou Pulu Pulu 50:24-26. Yu ‘onomo’ nimbendo ‘ombelemo’ nirimu.

* **11:23:** Wendo Oringi 2:2-3, Lipe Mundorumu Yema 7:20. Oli yepoko omaba purumu kinie Isipi ye nomi kingimunge lemenuni kango kiki Mosisi tepa lsimu mele temanemo Wendo Oringi 2:3-10. † **11:25:** Wendo Oringi 2:11-13, Lipe Mundorumu Yema 7:22-26. ‡ **11:26:** Lipe Mundorumu Yema 7:25-27. § **11:27:** Wendo Oringi 2:11-15 kinie Lipe Mundorumu Yema 7:27-29 kinie molemonje, molo Wendo Oringi 12:51 molemonje?

kanopalie yu Pulu Yemone 'Tei.' nirimu mele pilipe tembando siye naa kolopa tondolo mundupe terimu.

²⁸ Isirele yemboma Isipi moloringi kinie, Pulu Yemone Mosisindu nirimu mele Mosisimi 'Sike nikimu. Sike aku temba.' nimbe tondolo mundupe pilipelie yuni Isirele yembomando nimbendo: "Pulu Yemonga angellomone enonga kango komolayema kinie kongimenga komolayema kinie 'naa topili.' ningu kongi sipisipi molo meme walo mare tokolie memema kolko ulke kerepulumenga ape kandondangi. Naa tenge kinie komolayema sike tomba." nirimu. Pe yunge ungumu pilku likulie teringi kinie Pulu Yemonga angellomone enonga komolayema sike naa torumu.*

11:29-40 Isirele Yembo Mare Pea Awisilini 'Pulu Yemo Sike.' Ning Tondolo Munduku Pilkulie Teringi Temane Mare (11:1-40 pali kanani)

²⁹ Isirele yembomane 'Pulu Yemone "Tembo." nirimu mele sike temba.' ningu tondolo munduku pilku moloringimunge Nomu Kondoli kumbulupe mamo we lierimu kinie nekendo puringi. Nalo Isipi yemane Isirele yemboma tongendo akiliku lombili puringi kirie nomo kelepa omaba nunumu sipe eno lipe aki torumu kinie no wangoko koloringi.[†]

³⁰ Jeriko taono, 'yemboma enonga opa puluema naa wangi.' ningu, kou pala paa awili tondolo te teringi nalo Isirele yembomane 'kokele kolea Kenane sukundu puku Jeriko lierimule, 'Pulu Yemone "Tembo." nirimu mele sike temba.' ningu tondolo munduku pilkulie, palana makaye teko puku molangi wale yepoko pakera omaba purumu kinie yepoko pakera akumunge kou-pala kanume kaſaku nirimu.[‡]

³¹ Wapora ambo Reyapo Pulu Yemone nirimu mele 'Sike.' nimbe tondolo mundupe pilipe molorumumunge Isirele ye talone Jeriko yemboma nambe-elemelenje?' ningulu kanoko panjingele oringili kinie yuni elo lipe tapondopa "Nanga ulkena sukundu wangili." nimbe lipe lopi tepa mendorumumunge Isirele yembomane Jeriko, yembo Pulu Yemonga ungu naa pilku lsingi yemboma ongo toringi kinie yu naa toringi.[§]

³² Pulu Yemone nirimu mele 'Sike.' ningu tondolo munduku pilku moloringimunge Pulu Yemone yu 'Sike.' ningu tondolo munduku pilieringi yembo kanume lipe tapondorumu yembo marenga temanema pea tamboye? Tolkanje ena we pora nilke. 'Olionga anda-kolepali, Gidiono keme, Barake keme, Samisono keme, Jepita keme, Depisi keme, Samuele keme,* Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yema[†] eno-kinie temane mare topo silke nalo aku temanema topo simbo ena te naa lekemo.

³³ Pulu Yemone nirimu mele 'Sike.' ningu tondolo munduku pilku moloringimunge olionga anda-kolepali marene ye nomi kingi marenga ami yema kinie opa tekolie enone nokoringi koleama toko kaloringi. Marene 'Yemboma molko kondangi.' ningu ulu sumbi nilime teko nokoringi. Marene Pulu Yemone "Eno tepo kondombo." nimbe panjerimu

* **11:28:** Wendo Oringi 12:21-30; bokumunge alsena anjokondo "30. Pasova". † **11:29:** Wendo Oringi 14:16-31, Konana 77:16-20. ‡ **11:30:** Josua 6. § **11:31:** Josua 2:8-21, 6:22-23; ungu pulu te Jemisi 2:25-26. * **11:32:** Aku yemanga temanemo Nokoli Yemanga Bokune molemo. Gidiononga temanemo Nokoli Yema 6-7 molopa, Barakenga temanemo 4-5 molopa, Samisononga temanemo 13-16 molopa, Jepita, yunge imbi te "Jerupu-Balla", akumunge temanemo 11-12 molorumu. Aku yema pali yu mele mele Isirele yembomanga nokoli ye mare moloringi. Aku ye pokorenga lipe tere lepa ungu te Ou-Samuele 12:10-11. Samuelenga temanemo Ou-Samuele 1:1 nimbe mololipe pupe, Depisinge temanemo Ou-Samuele 16:1 nimbe mololipe pulimo. † **11:32:** bokumunge alsena anjokondo "35. profet".

mele eno molangi sike wendo orumula. Marene 'Lopa-posi llayonone olio naa nomba kondopili.' ningu kerema pipi siringi.[‡]

³⁴ ‚Pulu Yemone nirimu mele ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilku moloringimunge yuni eno lipe tapondoru mu kulu, marene tepe awili’ tepa norumumu ‘Naa nopili.’ niringi.[§] Marene ‘Opa teli lou-pulsene naa tangi.’ ningu kowa puringi.* Mare ou enge te naa perimu nalo pe enge pepili moloringi.[†] Mare opa tengendo paa ye enge nilime molko, enonga opa pulue ami yema toko mundoringila.[‡]

³⁵ ‚Pulu Yemone nirimu mele ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilku moloringimunge, yembo mare koloringime kelko lomboroko ola moloringi kinie anupilini, eno konde moloringi kinie, kelko lsingila.[§]

Nalo mare ka siku ‘Mindili nongo kolangi.’ ningu kopene tokolie ningendo: “Enone ‘Pulu Yemonga ungumu mundupu siye kolomolo.’ ninge kinie ‘We pang.’ nimolo.” niringi kinie ‘Kolomulu liemo kelepo lomboropo ola molopo, kamu paa konde molopo kondopo mindi pumolo.’ konopu lekolie enonga opa puluemane niringi mele naa pilieringimunge toko kondoringi.

³⁶ Mare ungu taka tondoko ka-pulsene tondolo toko, mare ka-senene ka toko ka ulkena panjeringila.

³⁷ ‚Pulu Yemone nirimu mele ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilku moloringi yembo, mare ‘Kolangi.’ ningu kouni toringi; mare ‘konde molangi, so liku suku-singine kolomongo teringi,* mare opa teli lou-pulsene toko kondoringila.[†] Mare mulumbale molo torumu kinie kongi sipisipi molo mememanga kangime liku panjeringila. Melema molo topa paa koropa pupili moloringila. Mare mindili noringi. Mare yembomane teko kenjeringi.

³⁸ Mare kolea ku lielimenga kinie, ma pangimenga kinie, kou kandemanga kinie, ma angamanga kinie, puku peliku andoringi. Kanu yemboma mindili siringi nalo Pulu Yemo ‘Sike’ ningu tondolo munduku pilku moloringi akumunge mana we moloringi yemboma kinie, kanu yemboma kinie, pea telune papu naa moloringi. We yembomane ‚Pulu Yemone nirimu mele ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilieringi, yembo kanume ‘yembo kerime’ ningulie toko makororingi nalo kanu yemboma kinie we yemboma kinie telu sipe molo. Eno Pulu Yemonga ungumu pilku moloringi, we yemboma naa pilieringimunge eno we yemboma kinie pea telune papu naa moloringi.

³⁹ Ya nikiru yembomane pali ‘Pulu Yemone “Tembo.”’ nirimu mele sike temba.’ ningu tondolo munduku pilku moloringimunge Pulu Yemone eno kanopa peanga kanorumu mele ‘Piliengi’ nimbe lipe ora sirimu. Aku

[‡] **11:33:** LLayononga temane pokore Deniele 6, Nokoli Yema 14:5-6, Ou-Samuele 17:34-37.

[§] **11:34:** Tepene naa norumu temane te Deniele 3. * **11:34:** Sollone Depisi manda naa torumu temanemo Ou-Samuele 19:9-10; yunge malo Jonotani manda naa torumu temanemo Ou-Kingime 19:1-3; ye nomi kingi Jeyoramene Illaisa manda naa torumu temanemo Pe-Kingime 6:30-32; Jeremaya tonge teringi temanemo Jeremaya 26. † **11:34:** aku temane talo Josua 23:9-10, Nokoli Yema 16:25-30.

[‡] **11:34:** Ye te aku sipemo Gidiono. (inie olakondo 11:32* kananila.) [§] **11:35:** Sike anupili naa nimbe molemo. “Amboma” nimbe molemo nalo Pisini ungune “anupili” nimbe molemo. Ungu pulumu sike anupilinje? Aku mele temane talo Ou-Kingime 17:17-34, Pe-Kingime 4:8-36.

* **11:37:** Yembo marene pilkulie Aisaya ‘kolopili’ ningu suku-singine sone kolomongo teringi ningu pilieringi. † **11:37:** Aku sipe wendo orumu ye te, Yuraya, aku siku teringi temanemo Jeremaya 26:20-23.

sike nalo ma koleana molkolie Pulu Yemone "Simbo." nimbe panjerimu melema naa lsingi.[‡]

⁴⁰ Pulu Yemone mele olandopa olandopa terimume yuni nimbe panjipe mi lierimu ungu oomus[§] pepili moloringi yemboma kinie, pe kinié nimbe panjipe mi lierimu ungu kondemo pepili molemolo yemboma kinie, 'pea pali walsikele simbo.' nirimumunge eno ou naa lsingi.*

12

12:1-3 'Pulu Yemonga Yemboma Molemolo Mele Tondolo Mundupu Molopo Siye Naa Kolamili.' Nimbu Yesusi Mimi Sipu Kanamili Ungu Te

¹ Ou yembo paa awisili aku siku Pulu Yemone nirimu mele 'Sike' ningu tondolo munduku pilkulie* teko kondoko moloringimunge aku sipu olio tepo kondomolo mele liku ora silimele kene kanopo pilipulie pe kinié olio kepe aku sipu mele-peangama limolondo Pulu Yemone owe te mako torumu owemonga 'Lkisiku pang.' nirimu-ne pilipulie 'Paa lkisemili.' nimbu olio lipe naa tapondolemo ulu lupe lupema mundupu siye kolopo, ulu pulu kerime kepe 'Olio naa ambolopa pipi naa sipili.' nimbu siye naa kolopo konopu tondolo pupili kere-kuru lipu lkisemili.[†]

² 'Tondolo mundupu lkisimolondo, olio tondolo mundupu pilimolo ulu pulumunge pulu ye Yesusi[‡] mimi sipu kanolipu[§] pamili. 'Tondolo mundupu pilipu, tepo kondopo, siye naa kololipu pumolo ulu pulumu yula.' nimbu yu 'tepa molorumu mele kinie molemo mele kinie nilimo mele kinie 'Sike.' nimbu tondolo mundupu pilimolo mele, siye naa kolopo pilipu pamili. Yuni terimu mele manda manjipu teamili. Yu pilipelie, 'Pulu Yemone "Tei." nilimo mele tepo kondombo kinie paa konopu sipu molopo kondombo.' nimbeline yu mindili nomba unjo perana kolorumu. We yembomane unjo perana kolemele yemboma 'yembo kerime' nilimele* nalo Yesusi unjo perana uku toko panjingemonga pipili naa kolopa konopu awisili lipe naa mundupelie akune angilipe kolorumumunge kinié 'melema pali nokombando, Pulu Yemo kolea nokopa molemo polomonga ki umbukundu yu pupe molemo.[†]

³ 'Olio siye naa tepili.' ningu Yesusi terimu mele mimi siku pilieyo. Ulu pulu keri telu yembomane Yesusi-kinie mumindili kolko mindili siringi kinie yu tondolo mundupe molorumu mele mimi siku pilku molayo. Yuaku siku teringi kinie molorumu mele ningu kanokolie eno sike konopu tondolo pupili molko, mini-wale naa munduku tondolo munduku pilimene mele munduku siye naa kolonge.

* 11:39: Mellekisedeke mele ye Kirasimu ou omba yembomanga pali kamu walsikele Pulu Yemo popo topa naa kolondopili eno koloringimunge mele paa peanga te ou manda naa lsingi kanumu; yakondo 7:11-8:2, 9:11-15, 10:10,12,14. § 11:40: bokumunge alsena anjokondo "22. kontrak".

* 11:40: Kirasini olionga nimbe tenderimumunge Pulu Yemone olio pali nambolka simbenje? Koro mololi ulumundi inie yakondo kolomongo awili 4 kanoko, molemolo mele pilipe kondo kolemo ye Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopamondo kolomongo awili 5 kanoko, unguconde wendo orumumundu kolomongo awili 8 kanoko, Kirasinge mememone olionga ulu pulu kerime walsikele kamu-kumu topa manie mundundorumumundu kolomongo awili 9-10selo kanani. Mare pea nunu koroyo. * 12:1: 2 bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". † 12:1: Ou-Korini 9:24-27, Kollosi 3:8, Ou-Pita 1:21. ‡ 12:2: Pillipai 3:13-14. § 12:2: Ungu Tondolo Kangama 4:25. * 12:2: Ungu Manema 21:23, Gallesia 3:13. † 12:2: Yesusi akune purumu molemomonga ungu te inie yakondo 1:3 molopa temane te Mako 16:19. Inie yakondo 1:13, Konana 110:1, Mateyu 26:64, Lipe Mundorumu Yema 2:33, 5:31, Romo 8:34, Kollosi 3:1 kananila.

*12:4-11 'Molko Kondangi.' Nimbe Pulu Yemone Yunge Ambolangoma
Mindili Silimo Ungu Te*

⁴ Eno sike ulu pulu kerime tel i yembomane 'mindili nangi.' ningu eno teko kenjilimele kinie tondolo munduku molemele nalo telemele ulumuni enonga yembo te ou topa naa kondorumu kanumu.

⁵⁻⁶ 'Pulu Yemonga bokune molemo, ungu tene 'eno tondolo munduku molangi.' nimbe eno 'yunge ambolangoma' [‡] nimbelie enondo nirimu ungumu komu sindengi lemo. Aku ungumuni nimbendo:

"Nanga ambolangomo,

Awilimuni yembo konopu mondolemoma

'Molko kondangi.' nimbe mindili silimo.

'Yunge ambolangoma molangi.' nilimo yembo akume

kopene tolemola. Akumunge

Awilimuni 'Nanga ungumu piliepili.' nimbulie

mindili simbo kinie 'Akumu uluri molo.' naa ningu,

yuni nu iri topa mane simbe kinie

umbune awisili naa kolani."§

nirimu.

⁷ 'Pulu Yemo olionga Lapamone 'olio yunge ambolangoma.' nimbe aku telemo.' ningulie mindili nonge molo umbune te eno-kinie wendo ombá kinie 'Pulu Yemone 'yunge ungumu pilku teangi.' nimbe tekemo.' ningu tondolo munduku molangi. Ambolango te yunge lapane mane naa silimo ambolango te molemoye? 'Molo.'

⁸ (Ambolangoma pali enonga lapalini 'Molko kondangi.' ningu kopene toko mane silimele) akumunge Pulu Yemone eno 'Molko kondangi.' nimbe mindili naa simu liemo eno wakangoma molemele, yunge ambolango sikema naa molemele.

⁹ Imu piliengila: Olio ambolangoma molorumulu kinie olionga ya mana lapalini 'Molko kondangi.' ningu mindili siku mane siringi kinie olione enonga ungume lipu awi sipu taka lipu molopo 'Papu tekemele.' nimbu molorumulu. Aku liemo olionga minime kinie konopume kinie nokolemo Lapamone olio mane silimo kinie 'Alieli konde molopo kondopo mindi pamili.' nimbulie yunge ungumu paa olandopa pilipu lipu taka lipu molomulu liemo papula.

¹⁰ Wale laye-kolo mele olionga lapalini olio 'Molko kondangi.' ningulie enono konopuni pilkulie mindili siku mane siringi, nalo Pulu Yemone pilipe kondopa olio sumbi sipe mane silimo akumuni olio alieli paa lipo tapondolemo. Yu kake telemo mele olio 'aku sipe kake tepili.' nimbelie aku telemo.*

¹¹ Olionga lapalini 'Molko kondangi.' ningulie olio mindili silimele kinie konopu naa sipu molemolo. Mindili nombolie konopu keri mindi panjipu molemolo. Nalo ou mane silimele kinie pilipu lipulie pe ulu sumbi nilime tepo konopu pe nipili taka lipu molemolo.

*12:12-17 Ungu Iko Topalie "Enge Nimbu Molamili." Ningulie 'Kangi
Tondolo Pupili.' Niengi." Nirimu Ungu Te*

¹² Akumunge,[†] yemboma kere-kuru liku lkisilimele kinie[‡] enonga kime enge naa nimbe pange tepa maniendo sipe we lemo kinie ola liku enge nipili we lkisiku, enonga kororongoma limo kinie munduku siye naa kolko

[‡] **12:5-6:** 7-8 bokumunge alsena anjokondo "31.3. pikinini bilong God". § **12:5-6:** Ungu Tondolo Kangama 3:11-12; ungu pulu te Konana 94:12 kananila. * **12:10:** Kake tel i ungumunge Pe-Pita 1:4, Ou-Pita 1:15-16. † **12:12:** inie yakondo 12:4-11. ‡ **12:12:** inie yakondo 12:1-2.

tondolo munduku we lkisilimele mele eno aku siku teangi. Kangi molo konopu pange temba kinie tondolo pupili ola angilku kongono siye naa kolko tondolo munduku teangi.

13 'Kimbu keri lemo yemboma enonga kimbume kamu keri naa liepili. Altopa peanga liepili.' ningulie aulke sumbi niline pangi. § *

14 Yemboma-kinie konopu telune pupili taku liku molko kondonge ulume tondolo munduku teko molko,[†] enonga konopume kinie kangime pali 'Pulu Yemonga' ningu Pulu Yemone kanopa 'kake telemo' nimbe kanolemo ulume tondolo munduku teko molangi.[‡] Aku naa tenge kinie Awilimu naa kanonge kene aku teaa.

15 Eno mimi siku kanoko molonge mele isipe: Pulu Yemone eno we kondo kolopalie lipe tapondorumu aulkemo eno yembo te mundupe siye kolomba kene mimi siku kanoko molaa.[§] Unjo te mongo kombili telime tolemo aku mongomanga te liku langi kalemelena suku mundulimele kinie langime pali kombili telemo,* aku sipe mele enonga yembo te molopa kenjimbe kinie eno pali yu manda manjiku teko umbune eno-kinie pepili molko Pulu Yemone 'eno kalaro molopili molemele' nimbe kanomba kene mimi siku kanoko molangila.[†]

16 Wa ulu kerinele naa teko, Pulu Yemone 'Ambo yema kalkundu ulu teangi.' nirimu mele mindi pilku teko molangi. Ou Isone Pulu Yemo bulu sirimu meleaku siku naa teangila. Iso yu komomo molopalie lapane monge mele simbema 'uluri molo' nimbe angenuni langi te 'nopili.' nimbe sirimu kinie 'engelene kolopa langi lipe nombando, lapane monge mele simbe terimume pali angenunu 'Lieni!' nirimu[‡] meleaku siku enone Pulu Yemo bulu siku naa teaa.

17 'Yu sike Pulu Yemo bulu sirimu.' nimbu pilimolo mele isipe: Pe Iso lapa Aisakene kango akilio Jekopo monge melelema kamu sirimu kinie yu 'paa liemboa.' nirimu kinie 'Pulu Yemone, "Molo!" nirimu. Yuni lapando "Na molombo mele ungu peanga te ningu si." nimbe mawa tepa kola terimu nalo ou tepa kenjerimu mele mundupe siye kolopa altopa ulu peanga te temba aulke te naa lierimu[§] kanumu. 'Akumu pilkulie ungu pulumu mimi siku piliee.'

12:18-24 Mulu Koleana Kolea Awili Jerusalleme Lemo Akune Olio Purumulu Molemolo Ungu Te

18 'Eno mimi siku kanaa.' nikirumunge ungu pulu te inikirula:, Eno 'mulú, tengatengi oringi molemele mulúmu kinie ou Isirele yemboma nondoko moloringi 'mulú Sainai, kinie lupe lupe. Eno kinié molemele mulú kanumu 'mongone kanoko, kini ambolonge aulke te naa lemo. Isirele yemboma nondoko moloringi mulú Sainai akune kuli tepe mele awili tepa nomba, kupe pombera toli awili tene aki topa, ilie paa awili-tepa tepa, sumbulu paa awili tepa topa, poporome tondolo mundupe topa, kariapá tepa, mulu torumu mele kanoko pilku moloringi.*'

§ **12:13:** Ungu Tondolo Kangama 4:26-27. * **12:13:** akune 'Kirasinge yemboma molko kenjingema molko kondangi lipu tapondamili.' nimbe nirimu. "aulke sumbi niline pangi" akumunge inie yakondo 10:19-23 kanoko; "yemboma liku tapondonge" akumunge 10:24-25 kanani.

† **12:14:** Romo 12:18. ‡ **12:14:** Ou-Pita 1:15-16, JonoKumbiLepamo 3:2-3. § **12:15:** inie yakondo 2:1-4, 6:4-8. *

12:15: Unjo mongo kombili telimunge ulu pulumu Ungu Manema 29:18. † **12:15:** Ungu pulu telumunge ungu iko tela Ou-Korini 5:6, Gallesia 5:9 molemo. ‡ **12:16:** Ou Pulu Pulu 25:33-34; Pillipai 3:18-19 kananila. § **12:17:** Ou Pulu Pulu 27 pali molemo, nalo ena te naa liemu liemo akune sukundu 27:25-40 mimi siku kanani. * **12:18:** Wendo Oringi 19:16-19, Ungu Manema 4:11.

¹⁹ Akune biyukele te ungu paa tondolo mundupe nimbe, yembo tene ungu tondolo mundupe nirimu pilkulie yemboma mini-wale munduku Mosisindu ningendo: „Pulu Yemone, oliondo altopa ‚sumbi sipe, naa nipiili.’ niringi.[†]

²⁰ Ungu pilkulie mini-wale mundoringi akumu isipe: „Yembo te molo, kongi te kepe mulune nondopa pupe olando pumbe temba kinie kouni toko kondangi.”[‡] nirimumunge pilkulie mini-wale munduku aku siku Mosisindu niringi.

²¹ Ulu mare wendo orumu kanokolie mini-wale mundoringi ulume Mosisi yu pilipe kanopalie “Na kepe mini-wale mundupu pungu-pungu nikiru.” nirimu.[§]

²² Isirele yemboma aku mulúne puringi, nalo eno ‚pepá topo sikiru yemboma Pulu Yemone pe nimbe panjipe mi lierimu ungú kondemo pepili molemele yemboma* eno Pulu Yemo molomu, mulú Sainai none telu mulú tengá naa ongi molemele. Eno ‚Pulu Yemo molemo, mulú Sayono ongi molemele. Akumu kolea awili Jerusallemé. Aku kolea awilimu konde molopá mindi puli Pulu Ye tondolo pulimu molemo kolea mulu koleana lemo koleamo. Angello kambu manda naa tolime konopu siku maku toko molemelena eno ongila.

²³ Akune Pulu Yemonga yemboma, enondo “Nanga ambolango komomo.” nilimo[†] yemboma molemelena oringila, kanu yembomanga imbime mulu koleana boku tengá molemo yemboma. Yembomanga pali kote pilipe apuropi Pulu Yemo molemona oringila. ‚Yesusi kolondorummumunge, Pulu Yemone kanopa ‚yembo sumbi nilime’ nimbe kanorumu yemboma koloringi kinie ‚mulu koleana kapola wangí.’ nirimu-ne puringi molemelena oringila.

²⁴ Ungu kondemo ‘kamu wendo opili.’ nimbe terimu ye Yesusi molemona oringi molemelela. ‘Olionga ulu pulu kerime kinie kalaroma pali kamu manie pupili.’ nimbe akune memba pupe tanda sirimu meme molemo koleana ongila. Aku mememo kinie ou Kénene ‘Epele kolopili.’ nimbe Epele torumu kinie yunge mememo[‡] omiba purumu memeselone ungu niringiliselo telu sipe mele molo. Akumunge memeselo kepe telu sipe mele molola. Yesusíngé mememone ungu nilimo akumu olandopa, akumunge yunge mememo olandopala. Aku mememo molemo koleana oringi.

12:25-29 “Pulu Yemonga Ungumu ‘Naa Pilimolo.’ Ninge Yemboma Mongo Linge Kene Kanoko Kondoko Molaa.” Nirimu Ungu Te

²⁵ „Akumunge eno kanaa!, Ungu nilimo yemonga ungumu paa mimi siku pilku molangi. Pulu Yemone ou ya ma koleana ‚mulú Sainai molopalie, olionga anda-kolepalime ungu tondolo mare nimbe sipe liepi-liepi torumu kinie ‘Naa pilimolo.’ niringi kinie teko kenjeringimunge umbune sirimu kinie eno kowa punge aulke te naa lierimu. ‚Maná moloringimunge aku sipe liemo, kinié Pulu Yemone mulu koleana molopalie ungu tondoloma oliondo yando nimbe sipe liepi-liepi tolemo kinie ‘Naa pilimolo.’ nimbu bulu simulu liemo mindili simbe kinie kowa pumolo aulke te lembaye? Paa naa lemba.

[†] **12:19:** Wendo Oringi 20:18-19. [‡] **12:20:** Wendo Oringi 19:12-13. [§] **12:21:** Ungu Manema 9:19.

* **12:22:** inie yakondo 11:40. [†] **12:23:** Olio Pulu Yemonga ambolango komomo molemolo ungumunge pulumu Wendo Oringi 4:22-(23). (Inie yakondo 1:6 Yesusindu nirimu akumu lupe.)

[‡] **12:24:** inie yakondo 11:4, OuPuluPulu 4:1-10.

26 Ou ‚Isirele yemboma mulú Sainai moloringi kinie Pulu Yemone, ungu nirimu ungu muní ma lope-lope tenderimu, nalo kinie yuni ungu te nimbe panjipielie nimbendo:

„Altopo walsikele kamu ‘lope-lope tepili.’
nimbo akumu mamondo mindi naa nimbo.
‘Mamo kinie mulúmu kinie pea jimi-jimi tepili.’
nimbo kinie temba.” §
nirimu.

27 Yuni “altopo walsikele kamu ‘tepili.’ nimbo.” nirimu akumu isipe nimbe nimbé nirimu: ‘Mulúmu kinie mamo kinie mele terindumenga we lepa mindi pumbe melema we liepili, pora nimbe melema pora nipili.’ nimbe melema pali lope-lope tendemba kinie we lepa mindi pumbe melema mindi lope-lope naa telí we lembo.’ aku sipe Pulu Yemone nirimu.

28-29 Pe kinie ye nomi kingimuni nokolemo koleamo* jimi-jimi tepa pora naa nimbé† koleana pulimolomonga ‚Pulu Yemo kinie, ‘Ange.’ niemili.

“Tepene melema nomba pora silimo mele.”

olionga “Pulu Yemo tepe mélemo molemo.”‡

akumunge Pulu Yemo popo topo imbi lipu ola mundundupu kapi ni-molondo yuni kanopa peanga kanolemo ulume tepo pipili kolopo ‘Yu ye paa awili ololandopa tondolo pulimu.’ nimbu yunge ungu mu taka lipu pilipulie, kanopa keri kanolemo ulume naa tepo molamili.

13

13:1-25 Pep Topa Sirimu Yemone Kamu Torumu Ungu Pokore

13:1-6 Olio Anjo Yando Yembo Lupema Konopu Paa Mondamili Ungu Te

1 ‚Tenge kinie Pulu Yemone kanopa peanga kanomba ungu mare kamu niembo., Eno Kirasinge yemboma ‚Nanga angenupili’ ningu konopu anjo yando mondoko molaa. ‚Konopu mondokolie i siku teangi:’

2 Kolea sulune ‚Kirasinge’ yembo ponenge mare onge kinie munduku siye naa kolko enonga ulkendo mengo pangí. Ou yembo marene aku teringi kinie ‘We yembo mare nokokomolo.’ konopu lieringi nalo mulu koleana angelloma nokoringi* kene ‚aku siku teaa.’

3 Kirasinge yembo ka ulkena pelemelema eno we molemele yembomane ‘Olio eno kinie pea ka ulkena pelemelanje ‚Olionga yembomane olio ongo nokangi.’ nimbu pilimela.’ ningu pilkulie kanu ka ulkena pelemele yemboma kondo kolko nokaa. Enonga opa puluemane enonga yembo mare teko kenjingé kinie eno we molemelemane ‘Opa puluemane olio aku siku teko kenjilimela mele eno teko kenjikimili.’ ningu pilku kondo kolko nokaa.

4 Amboma ye puku yema ambo liku telemele mele ‘akumu paa peanga’ ningu pilku molangi. Ambo yema enono telune peangi. Ambo ye pulime kinie ye ambo lilime kinie wa ulu pulu keri telemelema Pulu Yemone apurupe mindili lipe simbe kene ambo yeselo enono telune peangi.

5-6 Kou monema kanoko yama naa mengo molaa. Pulu Yemone nimbendo:

“Nane eno paa mundupu siye naa kolopo
anjo paa naa pumbo.

§ **12:26:** Akai 2:6. * **12:28-29:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. † **12:28-29:** ungu pulumu inie 12:27. ‡ **12:28-29:** Ungu Manema 4:24. * **13:2:** Akumunge temane mare Ou Pulu Pulu 18, 19:1-3, Nokoli Yema 13:15-21.

'Eno enono molangi naa nokombo.' paa naa nimbo."[†]
 nirimu. Aku nirimumunge pilipulie
 "Awilimu nanga lipe tapondolimu;
 na mini-wale naa mundumbo.
 Yembo tene na-kinie
 nambolka ulu keri te manda tembaye?"[‡]
 nimbu manda tondolo mundupu pilimolo kene mele nosilimelema 'Manda
 nosilimolo.' ningus pilku molaa.

*13:7-17 Olio Ou Nokoringi Yema Kinie, Kinié Nokolemele Yema Kinie
 Enonga Ungumu Taka Lipu Pilipu Molopo, Yesusi Mundupu Siye Naa
 Kolamili Ungu Te*

⁷ Eno 'Kirasinge yemboma,' eno ou nokoringi tapu yemane ou pulu pulu Pulu Yemonga ungu ningus siringi yema pilku molaa. Kanu yema molkolie koloringi mele pilkulie 'Pulu Yemone lipe yando mundorumu ye nomi Kirasimu yu, sike. 'Yuni sike olio lipe tapondolemo tapondomba.' ningus tondolo munduku pilku moloringi meles pilkulie aku siku manda manjiku tekoi molangi.

⁸ Yesusi Kirasi ou molorumu mele kinié kepe aku sipe we molemo, pe aliei alowa naa tepa aku sipe molopa mindi pumbe kanumu.*

⁹ Akumunge 'enonga ou tapu yemane mane siringi mele munduku siye naa kolkolie ningemone, ungu mane oume pilku Pulu Yemo popo tolemele yemane, kolo toko ungu lupe lupe ningus mane silimelema naa pilengi! 'Aku ungmene olio Kirasinge sike yemboma molomolo aulkemo 'munduku siye kolangi.' nimbé' ningus pilku aku ungmene komu naa tendeko molaa. Pulu Yemone olio we kondo kolemo ulumuni olionga konopume tepla tondolo mundundulimo kinie papu. 'Ye marene ungu mane sikulie,' 'Eno 'Pulu Yemo-kinie kapola kapola molamili.' ningus langi isipe isipema nangi.' nilimele ungu manema pilkulie langi 'Nangi.' nilimelema nongi liemo aku tengen uiumuni enonga konopume tepla tondolo naa mundundumbe. Aku ungu manema pilkulie aku langime nolemele yembomaaku langimene uluri naa telemo.[†]

¹⁰ Ou Pulu Yemone 'na popo toko sele ulkena suku kongi melema kalaau.' nirimu mele pilkulie Pulu Yemo popo toko kongi melema kalko silimele yembomane olio 'Kirasinge yemboma, ne Pulu Yemo popo tolemele mele tapu toko manda pea naa tengen.[‡]

¹¹ 'Ou sele ulkena teringi mele pilipelie aku sipe mele tembando, Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopamone[§] 'Pulu Yemone yembomanga ulu pulu kerime kanopa siye kolopili.' nimbe kongi tengen mememo kolopa meli suluminia paa kake teline suku memba pupe 'Pulu Yemo, sirumu, nalo aku kongimu yembo molko peringi koleamo munduku siye kolko ulsu meli puku 'Tepene nopili.' ningus kaloringi.

* ^{13:5-6:} Unug Manema 31:6; ungu pulu te Mateyu 28:20 ekendo. ^{‡ 13:5-6:} Konana 118:6(-7); ungu pulu te Mateyu 10:17-31, te Jono 16:33. ^{§ 13:7:} bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

* ^{13:8:} 13:7-8selo liku tere leko kambu toyo. Enonga ou koloringi tapu yemane eno mane singendo Yesusini tenderimu mele kinié molorumu mele kinié tendelemo mele kinié ningus siringi mele kinié kepe pe pe kepe yu aku sipe molemo molomba; tenderimu mele tendelemo tendembala. Ou tapu yema lipe tapondorumu mele kinié kepe eno lipe tapondomba. Aku sipe nimbe nirimunje. ^{† 13:9:} Langimundu Kollosi 2:16* ungu mare molemola. ^{‡ 13:10:} Ou-Korini 9:13, 10:18 molemo ungmuni telu sipe nalo ungu pulumu lupe. ^{§ 13:11:} bokumunge alsena anjokondo "34. pris- 34.3. hetpris".

¹² Ou aku siku teringimunge Yesusi kepe 'yunge mememone Pulu Yemone yemboma kanopa 'kake telime' nimbe kanopili.' nimbe yembo molko peringi kolea awilimunge pala^{*} ulsukundu mindili norumu.[†]

¹³ Akumunge Yesusi pala ulsukundu molemona lombili ulsu pupu 'yu teko pipili kondoringi[‡] mele olio kepe yu pea teko pipili kondangi tapu topo molamili.' nimbu akune pamili.[§]

¹⁴ Ya mana olionga kolea lepa mindi pumbe kolea te naa lemo, kolea te pe wendo ombámo^{*} nokopo molemolo akumunge 'Pulu Yemo popo toli ulu oume mundupu siye kolopo 'teko pipili kondongi liemo uluri molo.' nimbu Yesusi lombili pamili.

¹⁵ 'Yesusi 'olionga kolo wangopa kolondorumu; yuni yuyu olionga Pulu Yemo popo tondopa sirimu, kene' pilipu, 'Aku sipe terimumunge Pulu Yemo molemona manda pumolo.' nimbu pilipulie 'Pulu Yemo popo topo melte kalopo siemili.' nimbu[†] Pulu Yemo alieli kapi nimbu molamili. 'Pulu Yemo paa awili olandopamo.' nimbu yu popo tomolondo olionga keremane yu alieli kapi niemili.

¹⁶ 'Pulu Yemo popo tamili.' ningulie i siku mele teangila:, 'Yemboma tepo kondamili.' ningu liku tapondoko, mele molo tomba yemboma enonga mele mare moke teko siengi. Pulu Yemo popo tongendo aku siku telemele ulume yuni kanopa peanga kanopa konopu silimo kene komu naa sindiku aku siku teko molaa.

¹⁷ Enonga nokoli yemane[‡] "Teaa." nilimele mele pilku liku teko takा liku molayo. Kanu yemane 'pe Pulu Yemo kongono telemolo mele nimbu simolo kinie "Teko kondoringi." nipili.' ningu pilku 'eno molko kondangi.' ningu nokolemele. Akumunge enonga ninge ungume pilku liku, 'Olio aku sipu kongono temolo kinie olionga nokoli yema konopu siku konopu umbune naa pepili olio nokangi.' ningu enone "Teaa." ninge mele teko molaa. Enone enonga nokoli yemanga ungume pilku liku naa teko anjo pungi liemo nokoli yema konopune umbune te pumba[§] aku ulumuni eno manda naa lipe tapondomba kene aku teangi.

13:18-21 I Pep Torumu Yemone Nimbendo: " 'Pulu Yemone Na Lipe Tapondopili' Ning Yu-Kinie Nanga Mawa Tendangi. Pulu Yemone 'Eno Molko Kondangi.' Nipili." Nirimu Ungu Pokore

¹⁸ Pulu Yemone olio lipe tapondopili mawa tendangi. Olio konopuni pilipulie 'ulu te tepo kenjilimolo.' nimbu naa pilipu, 'Olio alieli sumbi sipu andamili.' nimbu pilipu molemolomonga 'enone aku siku Pulu Yemo olionga mawa tendenge kinie pilimbe.'

* **13:12:** Giriki ungune "pala kune ulsukundu" nimbe molemo. Umbu-ungune ' "pala kere-pulu ulsukundu" molopili.' nilimela nalo ' "kere-pulu" pilkulie ungu pulumu pilku sundunge.' nimbulie naa torumulu. Inie nondopa 13:11,13 selo ungu pulu sikemo molemo. [†] **13:12:** We walema kongi toko kaloringime yembo mororingi kolea ulsukundu naa mengo purungi. Ponie tengatenga walsikele mindi 'yembomanga pali ulu pulu kerime manie pupili' ningu Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopamane ya nikimu mele teringi. LLipai 16 pali kanoko, akune 16:27 mimi siku kanani. Inie yakondo Ipuu 9:7-14 akumunge ungu te molemola. Jono 19:17 kananila. [‡] **13:13:** inie yakondo 10:33, 11:26; Konana 89:50-51, Gallesia 3:13. [§] **13:13:** 'Ungu pulumu sumbi siku pilienig!' nimbu isipu mele tolemelala: Akumunge eno Pulu Yemo ou popo toko kaloringi mele mundupu siye kolopo, 'Yesusi 'olionga nimbe popo torumu yemo' molemona pamili.' nimbu yu lombili pupu yu pipili lsimu mele pipili limolo pamolo. * **13:14:** inie yakondo 11:10,14,16. [†] **13:15:** Romo 5:10. [‡] **13:17:** Inie yakondo 13:7 yema mele nalo 13:7 ye nokolime koloringi, 13:17 ye nokolime eno-kinie pea we mororingi. [§] **13:17:** Sipisipi te manie purumu kinie tapu yemone kondo kolorumu mele LLuku 15:1-7 kanoii.

19 Ungu te pea eno tondolo mundupu mawa tekerola. Pulu Yemo-kinie ungu ningulie na eno molemelena paa nondopo kelepo wambo kene 'Pulu Yemone na lipe tapondopili.' ningū mawa tendangila.

20-21 Kinié Pulu Yemo-kinie enonga mawa tendambo; 'Konopu pe nipili taka liku molangi.' nilimo Pulu Yemone enone tengé kinie kanopa peanga kanomba ulume manda tengé tondolo paa peangama sipili. Yu olionga Awili Yesusi kolorumu kinie Pulu Yemone yunge yemboma-kinie unguconde nimbe panjipe mi lierimu ungumu yunge mememone 'kamu pepa mindi pupili,' nirimu kinie 'kelepa ola molopili.' nirimu Pulu Yemo. Yesusi Kirasini olio lipe tapondolemo kene Pulu Yemo yu kanopa peanga kanomba ulume Pulu Yemo yuni olio-kinie tepili. Olionga Awili Yesusi yu kongi sipisipimenga tapu ye enge nilimu.* Yu alieli kapi nimbu imbi lipu ola mundundemili. Aku sipu temolo kinie papu.

13:22-25 Pep Topa Pora Simbendo Torumu Ungumu

22 Angokeme, 'nane eno ipepá topo sikiru akumu ungu wallo-kolte mindi tokoro kene akune sukundu 'Teaa.' nikiru mele siye naa tepili mimi siku pilku molaa.' nimbu tondolo mundupu mawa tekero.

23 Nane 'eno piliengi!' nimbu nikiru: Olionga angenu[†] Timoti kinié ka ulkena we naa pelemo, yu ulsu mundoringi. Yu na moliona nondopa omu liemo olto pea eno molemelena ombolo.

24 Eno nokolemele yema kinie Pulu Yemonga yemboma pali kinie "Manda molemeleye?" nindengi. Kolea Italli yembo ya 'molkorona oringi, molemelemane eno Ipuru yembo Kirasinge molemelema "Manda molemeleye?" nikimilila.

25 *Pulu Yemone, eno pali we kondō kolopa molopili molangi.
Aku pea nikiru.*

* **13:20-21:** bokumunge alsena anjokondo "44.1. man isave lukautim sipsip". † **13:23:** Yembo marene ningendo: Ya angenunge pulumu "pea kongono telemo ye" nilimele.

JEMISI

JEMISINI Pepá Topa Sirimu Bokumu

I Pepá Topa Sirimumunge Ungu Pulu Mare

I pepá torumu ye Jemisi kanumu 'Yesusi lombili andorumu Jemisi molo.' konopu lemele. Kanu yemo ou toko kondoringi kolorumu (Lipe Mundorumu Yema 12:2 kanani). 'Yesusi angenu Jemisini i pepámo torumunje.' ningu pilimele. 'Yu molorumu mele piliembo.' ningulie Mateyu 13:55, Jono 7:2-5 kanoko, Ou-Korini 15:7, Gallesia 2:9, 1:19, Lipe Mundorumu Yema 21:18, 12:17, 15:13, Jutu 1:1 kanani. 'Ponie sikiti tu yu toko kondoringi' ningu pilimele. Pilipe konginjeli yembo mare awisilini Lipe Mundorumu Yema 8:1 kinie 11:19 kinie kanoko, Jemisi 1:1 kanokolie, 'Ye Sitipene toko kondoringi kinie Kirasinge yembo moloringi Juda yembo awisili bulu-balu ningu kowa puku kolea lupe lupe awisilinge anjo anjo puku moloringi kanu yemboma i pepámo topa sirimunje.' ningu pilimele.

Pepá torumumunge ungu pulu mare: Te: Jemisini i pepá torumu akumu 'Pulu Yemonga yemboma molko kondangi.' nimbe mane simbendo pepá topa ungu peanga awisili nirimu. 'Pepána tokoro ungumu yemboma paa pilengi! Ulu peangama mindi konopu siku teko molangi.' nimbe ungu mare awisili iko topa nirimu (1:23-25, 3:3-12, 4:14, 5:7). 'Umbunema wendo ombá, mindili nonge kinie tondolo munduku molko munduku siye naa kolangi.' nirimula (1:2-12, akumunge 1:12 paa kanou, 5:7-11,13-18). Ungu te: 'Yembo te 'Yesusi Kirasi sike.' nimbe tondolo mundupe pilimo yembomo we naa molopili.' nimbe Jemisini tondolo mundupe nirimu. 'Kanu yembomone yembo mare lipe tapondopa ulu peangama tepili. Aku sipe temba kinie yembomane kanokolie 'Yu sike Kirasi tondolo mundupe pilimo lemo.' ningu pilinge.' nirimu. Bokumunge alsena anjokondo "8. bilip", "45. stretpela man" kananila. Ungu te: Yembo kamakomando liepi-liepi topa nirimu ungu mare 1:10-11, 2:1-7, 5:1-6 kinie molemo. Ungu te: Yesusini mane sirimu ungu mare kinie, Jemisini i pepána torumu ungu mare kinie, telu sipe mele molemo i siku mele kanani: Jemisi 2:5 mele Mateyu 5:3 molopa, Jemisi 3:10-12 mele Mateyu 7:15-20 molopa, Jemisi 3:18 mele Mateyu 5:9 molopa, Jemisi 5:2-3 mele Mateyu 6:19-20 molopa, Jemisi 5:12 mele Mateyu 5:33-37 molemo.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

**1:1-18 OLIO TOPA MANIE MUNDUMBE TEMBA UMBUNEMA OLIO
MOLOMOLONA WENDO OMBÉKINIE TONDOLO MUNDUPU MOLOMOLO
KINIE PULU YEMO KINIE MOLOPO KONDOMOLO UNGU TE**

1:1 Jemisini Pep mo Tombando Pulu Polopa Torumu Ungumu

1 Na Jemisi, Pulu Yemo kinie Awili Yesusi Kirasiselonga* kongono tendeli kendemande ye te,

nane i pepámo topo,

Isirele yembo, talape rureponga yembo† bulu-balu ningu kowa puku kolea Judia disiriki ulsukundu, kolea lupe lupemanga molemele yemboma topo sikiru.

Eno manda molemeleye?

* **1:1:** bokumunge alsena anjokondo "13. God", "6. Bikpela", "23. Krais". † **1:1:** LLuku 22:30*.

1:2-4 Umbune Wendo Olemomane Olio Enge Silimo Ungu Te

²⁻³ Nanga angokeme, ‘ ‘Eno ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilimele ulumu‡ kapola pembane manie pumbene.’ nimbe manda manjilimo umbunemane enonga konopume tepa tondolo mundundulimo.’ ningu pilimele kene eno topa manie mundumbe temba umbune lupe lupema eno molemelena wendo ombá kinie ‘Papu wendo okomo.’ ningu konopu siengi.

⁴ Eno molko kondoko, kamu umbu konopu pepili Pulu Yemonga yembo yume molko,§ Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulu peanga te enonga konopune molo naa topili molangi kene alieli tondolo munduku umbunema meangi; konopu tondolo mundundoli ulume eno-kinie tondolo mundupe pepili.

1:5-8 Yembo Tenga Pilipe Konginjelmu Kapola Naa Pemu Liemo Yu Pulu Yemo Mawa Tepili Ungu Te

⁵ Yembo te pilipe konginjeli naa pemu liemo Pulu Yemo kinie ungu nimbe mawa tepalie “Pilipe konginjeli te si.” nimbé kinie melema mawa telemele kinie iri naa topa mele awisili toya topa silimo Pulu Yemone sike simbe.

⁶ Nalo kanu yembomo ‘Mawa tembo mele sike simbe.’ nimbe tondolo mundupe pilipelie mawa tepili. Konopu talo tepe kimbu silimo yembomo, poporomene unjo mumu memba andolemo mele,* yunge konopumu akú telemo kene ‘Simbene naa simbene. Lipe tapondombane naa tapondombane.’ nimbe konopu talo tepe naa kimbu sipelie ‚melema mawa tepili..

⁷⁻⁸ Yembo te aku sipe konopu talo tepe pelemo yembomo yu konopu talo tepe pelemomonga yunge konopumu bulu-balu nimbe, mele telu mindi konopumu pilipe ulu te temba aulke te naa lemo kene ‘Awilimuni na melte simbe.’ nimbe naa piliepili.

1:9-11 Ye Koropama Kinie Ye Kamakoma Kinie Enonga Ungu Te

⁹ Eno ‚Kirasinge yembomanga, angenu te koropa pupili molopa imbi naa molemo yembomo ‚Pulu Yemone, yu-kinie ulu peanga te tepa, ‘Imbi ola molopili.’ nimbé kene konopu sipili.

¹⁰ Nalo pillawa sindi te enge naa nimbe nondopa tanda lemo mele yemboma aku siku kamu naa molko nondoko kolemele kene pilipelie ‚Kirasinge, yembo kamakomo ‚Pulu Yemone, ‘Yu imbi naa molopa we yembo mele molopili.’ nimbé kinie konopu sipili.†

¹¹ Ena paa kondolemo kinie era melema topa kondolemo kinie pillawa sindi peanga tolemoma kolopa ole lepa manie pulimo.‡ Aku sipela yembo te mele awisili nosilimo yembomo kou limbe kongonomo tepa molopalie kolomba kanumu.§

1:12-18 Pulu Yemone Olio-Kinie Ulu Peangama Mindi Tepa, ‘Ulu Kerime Teangi.’ Nimbe Kondi Naa Tolemo Ungu Te

¹² Yembo te umbune lupe lupema wendo olemo kinie aku umbunema memba tondolo mundupe molemo yembo akumu umbune wendo olemomane yu topa manie naa mundulimomonga Pulu Yemone alieli konde

‡ **1:2-3:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. § **1:4:** Epesasi 4:13, Kollosi 4:12. * **1:6:** ‘Umbu yembomane Giriki ungune nilimo mele sumbi siku naa pilingenje. Ungu pulumu sumbi siku piliengi!’ nimbulie unjo mumu telemo mele ya torumulu. Giriki ungune molemo mele isipu tolemela molka: “poporamene nomu kusa topa memba andolemo kinie yu lope-lape tepe andolemo mele”,aku sipu tolemelamo. † **1:10:** LLuku 14:11. ‡ **1:11:** Aisaya 4:6-7, Ou-Pita 1:24. § **1:11:** LLuku 12:13-21.

molopa kondopa mindi pulu ulu pulumu* simbe, akumu yunge mele kalolimu limbe kene umbune lupe lupema wendo ombá kinie 'Aku umbunema papu na-kinie wendo okomo.' nimbe konopu sipili. Kanu mele kalolimu koronga ou Pulu Yemone "Yu paa konopu mondonge yemboma aku sipu mele kalombo." nimbe, nimbe panjerimu mele kalolimu.

¹³ Ulu tene yembo te 'Ulu pulu keri te tei.' nimbe ulu te manda manjimbe kinie kanu yembomone 'Pulu Yemone na 'tupo kenjembo.' nimbe kondi tokomo.' ni naa nipili. Ulu pulu kerimuni Pulu Yemondo 'Ulu pulu keri te tei.' manda naa nimbé. Nimbé mele Pulu Yemone pilimbe aulke te paa naa pelemo.[†] Pulu Yemone yembo tendo 'Ulu pulu keri te tei.' paa manda naa nimbéla kene 'aku siku naa niengi.'

¹⁴ Yemboma enonga konopumene aku ulu pulu kerime 'teangi.' nimbe kondi tolemo kinie enonga konopu keri akumene 'Ulu pulu kerime teangi.' nimbe kondi topa eno kundulimo.

¹⁵ Kanu kinie ambo te ambolango mondopalie melemó mele konopumuni waka kolopalie ulu pulu keri te melemó. Kanu kinie ulu pulu kerimu akopa pora sipelie kololi ulu pulumu melemó.[‡]

1:16-18 Ungu Nimbe Ulu Telemoma Paa Alowa-Malowa Naa Telemo Yemonga Ungu Te[§]

¹⁶ Nanga paa konopu mondolio angokeme, enonga konopuni 'Sike nikiru.' ningu kolo toko enonga konopume liku kekelepo naa töndayo.

¹⁷ Mele peangama kinie ulu peangama kinie, aku sipe ulu paa peangama pali yando we naa limolo. Kanu melema mulu koleana wendo olemo. Mulune pa tendeli angilimoma tepa panjerimu Lapamone kanu mele paa peangama silimo. Mulune angilimo pa tendelime omiba pulimo kinie kolea tangopa sumbulu topa, unjo kinie melemanga minime angilimo mele alowa-malowa teko pulimele mele kanu Pulu Yemo aku sipe alowa-malowa naa tepa, olio sumbulu tondomba mele te yu-kinie paa naa pepa, konopu telumu mindi pepili molemo.

¹⁸ 'Kanu alowa-malowa naa telemo yemone, 'Olio yunge ambolangoma molangi meambo.' nimbeline* 'Yunge temanemo, olio lipe tapondopa yemboma konde molonge tondolomo pelemo temane paa sikemone olio mendepili.' nirimu.[†] Yuni olio 'melema terindumenga pali kumbi leko molangi.' nimbe olio aku sipe merimu.

1:19-5:6 PULU YEMO TONDOLO MUNDUPU PILIPULIE ULU PEANGAMA TEPO MOLOMOLOMONGA UNGU MARE

1:19-27 "Pulu Yemonga Ungumu Komuni Mindi We Naa Piliengi! Pilkulie Pilku Liku Tenge Panjiku Teangi." Nirimu Ungu Te

¹⁹⁻²⁰ Paa nanga angokeme, Yembo tene ungu te nimbé kinie 'Mimi sipu piliemili.' ningu komu tendeko molko, ungu te nondoko pundu toko naa ningu, sumbi siku mumindili naa kolangi. Kanu ungumu yembomane pali paa mimi siku pilku konopune panjengi! Pulu Yemone 'yemboma sumbi siku molonge kinie papu.' konopu lepa kanolemo mele yembomanga mumindili kololi ulu akumuni 'Aku siku molangi.' nimbe naa lipe tapondolemo kene nondoko mumindili naa kolangi.

* **1:12:** bokumunge alsena anjokondo "24. laip". † **1:13:** Setenene Yesusi kondi torumu temanemo Mateyu 4:1-11. ‡ **1:15:** Romo 6:23, 7:13. § **1:15:** Yesusi paa alowa naa telemo ungu te Ipuru 13:8. * **1:18:** bokumunge alsena anjokondo "31.3. pikinini bilong God". † **1:18:** ungu pulu tondolo te Jono 3:3-8.

²¹ Akumunge , ‘Ga pupili,’ ningu era telemele mele, ulu kalaro mololime kinie ulu kerime kinie telemelema pali ‘Na-kinie naa molopili.’ ningu munduku siye kolko, ‘Pulu Yemone, ungu ou enonga konopumenga panjinderimu, aku unggumuni eno mini pali lipe tapondopa mindili nolemela aulkena manda wendo lipe Pulu Yemo kinie pea molkō kondonge aulkena manda lipe mondomba akumu taka liku pilku liku molangi.

²² ‘Pulu Yemonga, unggumuni nilimo mele we komuni mindi naa piliengi! Pilkulie pilku liku tengen panjiku teangi. We komuni mindi pilkulie nilimo mele naa telemele liemo eno enono kolo toko ‘Papu tepo molemolo.’ konopu lemele.

²³⁻²⁴ ‘Aku teangi.’ nikirumunge ungu pulu te i sipe mele: ‘Yembo tene unggumu we komuni mindi pilipelie, nilimo mele pilipe lipe naa temu liemo yu yembo tene ulu te telemo mele yu aku sipe manda manjipe telemo. Yembo te yunge kumbi-keremo kariyápana kanopalie, pe yunge minimu kanopa pora sipelie ‘yu sumbi sipe molomba mele ulu te naa tepa, anjo pupe yu molemo mele tamburumbu komu sindipe naa pilimo, aku sipe mele yembo nikirumuni aku telemo.

²⁵ Nalo yembo tene, ulu pulu kerimene olio ambolopa ka kongono silimo aulkena ‘Mindili naa nongo we molangi.’ nimbe wendo lindilimo ungu mane peangamo kariyápa mele mimi sipe kanopa siye naa kolopa molopa, nilimo mele komu naa sindipe pilipe lipe tepa molomu liemo kanu yembomone ulu telemomane yu tepa kondombamonga yu molopa kondomba.[‡]

²⁶ Yembo tene ‘Na Pulu Yemonga unggumu paa pilipu lipu yu popo topo kapi nimbu kondopo molio.’ nimbe pilipe molemo nalo yunge alumbelumu nokopa naa kondomu liemo yuni yuyu kolo topa konopuni mindi ‘Sike aku telio.’ nimbe pilipe, yunge konopumu lipe kekelepa tondolemo. Yu ‘Pulu Yemonga unggumu pilipu lipu, yu popo topo kapi nimbo ungu manema paa pilipu molio.’ nilimo ulu akumuni yu lipe tapondomba uluri naa telemo.

²⁷ Olione ‘Pulu Yemonga yemboma molopo yu popo topo kapi niemili.’ nimolo yembomane olionga Lapa Pulu Yemone ulu kake tepa kalaro naa molemo nimbe kanolemo ulume temolo mele isipe: Anupili lapali kolemele ambolango kolumulume kinie, ambo wayema kinie, mindili siku umbunema wendo opili molemelema ‘aku siku naa molangi.’ ningu nokoko, ‘Mana yembomane ulu pulu kerime telemele mele naa tengen. Kanu ulu pulu kerimene olio ulu te naa tepa, olio kalaro te naa mondopili.’ ningu molko kondolemele. ‘Aku telemele yemboma olionga Lapa Pulu Yemone ‘yembo sumbi nilime molemele.’ nimbe kanolemo.,

2

2:1-13 Olione Yemboma Apurou Naa Apurupu Pali Kondo Kolopo Lipu Tapondamili Ungu Te

¹ Nanga angokeme, eno olionga Ye Awili Yesusi Kirasi* ye paa peanga imbi ola molopa tondolo pulimu ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilimelemane[†], yemboma apuruku, yembo te ‘imbi ola mololimu, liku tapondoko, yembo te ‘imbi ola naa mololimu, naa liku tapondoko, naa teangi.

² Ye te mulumbale paa peangama panjipe kou-gollone teli ki-ongi te mondomba ye te kinie, ye koropa te mulumbale kerime panjimbe ye te kinie, aku yeselo eno maku toko molongena ongele kinie kanokolie

[‡] 1:25: inie anjokondo 2:12-13.

* 2:1: bokumunge alsena anjokondo “13. God”,

† 2:1:

bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”.

³ ye mulumbale peangama panjimbe yemo ‚kanoko peanga kanokolie, paa nokoko ‚I polo peangana ongo molou.’ ningi, ye koropamo ‚kanoko keri kanokolie, yundu ‚I nie ongo ola angiliei.’ molo ‚Nanga kimbu munduliona ongo manie molou.’ ningi liemo

⁴ aku tengemonga eno konopu keri pepili eno enono anjo yando apuruku naa kenjilimeleye? Eno aku siku yemboma apurulimele mele enono konopuni pilkulie ‚I yembomone na manda lipe tapondomba. Imuni na naa lipe tapondomba.’ nimbu kanopo apurupu kenjilimolo lemo.’ ningi naa pilimeleye?

⁵ Paa nanga angokeme, pilieme! Pulu Yemone ‚Yembo mare nanga yemboma molangi.’ nimbe mako tombando ya ma koleana yembomane yemboma kanoko ‚yembo koropa pupili molemele.’ ningi kanolemele yembo kanume Pulu Yemone mako topalie ‚Yembo kamako mele molangi.’ nimbe ‚enondo nimbendo:’ ‚Enone ‚Yu sike.’ ningi tondolo munduku pilku kondokolie ‚Yembo na konopu mondonge yemboma nane ye nomi kingimu molopo nokolio koleana[‡] na-kinie pea molamili.’ nimbu panjerindu akumu eno pea aku sipu molamili wangi.” koronga nilimo.

⁶ Nalo ‚nanga angokeme, enone yembo koropama ‚Pipili kolangi.’ ningi teko kenjilimele. ‚Angokeme,’ yembo namelene eno kondi toko enonga melema liku, mindili siku, ‚Kote tendamili waa.’ ningi, telemele yembo akume nameleye? ‚Ye koropamane aku telemele? Molo!, Ye kamakomane eno-kinie aku telemele kanumu.

⁷ Eno Yesusi Kirasinge yemboma molemele kanu yemonga imbi peangamo namelene ungu taka tondolemeleye? ‚Ye koropamane aku telemele? Molo!, Ye kamakomane aku telemele kanumu.

⁸ Pulu Yemonga bokune ungu mane te sirimu paa olandopa molemo kanu ungu manemo pilku liku tengi panjiku tengi liemo paa papu. Kanu ungu manemone nimbendo:

“Enono yu-mele-mele konopu mondoko,
enonga kangime enono kondo kolko
nokolemele mele
aku sikula pulu lemo yemboma
konopu mondoko nokoko molangi.”

nimbe molemo ungu mane kanumu[§] pilku liku tengi liemo peanga.

⁹ Nalo yemboma kanoko apurukulie ‚Yu peanga. Lipu tapondambo. Yu keri. Naa lipu tapondambo.’ ningi liemo ulu pulu keri te telemele, akumunge ‚Pulu Yemonga, ungu manemane* ‚Nu ungu mane te pulue tonu lemo.’ nimbe lipe ora simbe.

¹⁰⁻¹¹ ‚Aku nikirumunge pulumu i sipe:’ Olio pilimolo, “Ambo ye puli te molo ye ambo lili te yembo te lupe kinie wa ulu kerinele naa teangili.” nimbe ungu mane sirimu yemone ‚Yembo te toko naa kondangi.’ nimbe mane sirimula pilimolo. Aku liemo nu wa ulu kerinele naa tekolie yembo te toko kondonu liemo ungu manema pulue toli yembomo moleno. Akumunge yembo te ungu manema pali pilipe lipe telemo nalo telu mindi pulue tomu liemo aku telemomonga ungu manema pali pulue tolemo kanumu.[†]

¹²⁻¹³ ‚Ulu te tengendo molo ungu te ningendo ou i siku ningi piliengi:’ ‚Ulu pulu kerimene olio ambolopa ka kongono silimo aulkena ‚Mindili naa nongo we molangi.’ nimbe wendo lindilimo ungu mane peangamone nilimo mele pilipelite Pulu Yemone olio ulume tepo ungume nimbu

[‡] 2:5: bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. § 2:8: LLipai 19:18, Mateyu 5:43*. * 2:9:
bokumunge alsena anjokondo “26. lo”. † 2:10-11: Gallesia 3:10, Mateyu 5:18-19, 23:23.

telemolo mele pilipe apurumbé kene.' pilkulie kanu ungu manemo pilku ulume teko ungume ningu teko molemele mele pilku teko kondangi.[‡] Yembo tene yembo te kondo naa kolomu liemo pe Pulu Yemone kote pilipelie yu kepe kondo naa kolombala.[§] Yembo tene yembo te kondo kolomba yembomo Pulu Yemone yunge kote pilipelie yu kepe kondo kolomba. Pulu Yemone aku sipe kote pilipe temba kene pilkulie ungume ningu ulume tenge mele pilku kondokolie teangi.

2:14-26 'Pulu Yemo Sike. Yuni 'Tembo.' Nilimo Mele Sike Telemo.' Ningu Tondolo Munduku Pilimele Ulumu Kinie Ulu Peangama Telemele Ulumu Kinie Kanuselonga Ungu Te

¹⁴ Nanga angokeme, yembo tene nimbendo: "Na 'Pulu Yemone lipe mundorumu ye nomi Yesusi Kirasi, sike.' nimbu tondolo mundupu pilio."^{*} nilimo nalo 'Sike.' ningu tondolo munduku pilimele yembomane telemele mele, ulu peangama naa telemo liemo yuni tondolo mundupe pilimo ulumuni yu lipe tapondolemoye? Yuni tondolo mundupe pilimo ulumuni yu mindili nolka aulkena wendo lipe Pulu Yemo kinie molopa kondomba aulkena manda lipe mondombaye? 'Ulu peangama naa telemo liemo paa manda molo.,

¹⁵ Angena te mulumbale keri te panjipe, langi nombá te naa lemba kinie,

¹⁶ enonga yembo tene yu langi kinie mulumbale mare naa sipelie yundu nimbendo: "Nu konopu pe nipili puku, ali naa tepili mulumbale peanga te pakoko, olo temba langi mare nani pu." nimbu liemo aku sipe nimbemone yu sike lipe tapondombaye? 'Uluri kapola naa temba.,

¹⁷ Yembo tene yembo te naa lipe tapondopa kerena "Kapola molani pu." we nilimo kinie kanu yembomo naa lipe tapondopa uluri naa telemo, aku sipela. Yembo tene 'Sike.' nimbe, tondolo mundupe pilipelie ulu peangama naa temu liemo yunge tondolo mundupe pilimo ulumu mele kololimu mele; uluri manda naa temba.[†]

¹⁸ Nalo yembo tene 'nane ya nikirumu 'Kolo tokomo.' nimbeline nando, nimbendo: "Yembo maren 'Sike.' ningu tondolo munduku pilimele 'ulu akumu mandala.' Yembo maren 'ulu peangama teko yemboma liku tapondolemele 'ulu akumu mandala.' 'Ulu talo pea telu sipemo. Yembo tene kanu uluselonga ulu te mundupe siye kolopa te pilipelie temba kinie kanu ulu telumuni manda lipe tapondomba.," nilkenje.

'Aku sipe nilke yembomondo nane topondopo isipu nilke:,' "Nu 'Kirasini, sike 'nanga' nimbe tenderimu tendelemo.,' nimbu tondolo mundupu pilio mele lipu ora siembo." ningu ulu peanga te naa tenu liemo nu sike ningu pilino mele na nambepo kanomboyen? 'Manda naa kanombo.,' Na ulu peangama tepo yemboma lipu tapondombo ulumene 'Sike.' nimbu, tondolo mundupu pilio mele lipu ora simbo.

¹⁹ Nuni 'Pulu Ye telu mindi molemo.' ningu tondolo munduku pilino. Akumu papu teleno. 'Nalo, kurumene kepe aku siku tondolo munduku pilimele. Pilkulie pungu-pungu ningu mini-wale mundulimele.

²⁰ Aroma toli yembomo, we 'Sike.' ningu tondolo munduku pilku ulu peangama naa teleno ulumuni uluri manda naa temba mele[‡] ungu pulumu pilieni nimbu siemboye?

²¹ Olionga anda kolepa Eporayamone ulu te terimu mele kanopalie Pulu Yemone yunge ulu pulu kerime siye kolopa, 'Yu konopu sumbi nimbe peli yemo.' nimbe kanorumu. Eporayamone yunge mafo Aisake Pulu Yemo

[‡] **2:12-13:** inie yakondo 1:25. [§] **2:12-13:** Yesusini ou ungu iko te topa sirimu; Mateyu 18:21-35.

^{*} **2:14:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". [†] **2:17:** inie 2:26. [‡] **2:20:** inie 2:26.

popo topa kalopa simbendo polona ola noserimu kinie kanopalie[§] Pulu Yemone 'Yu ye sumbi nilimu.' nimbe kanorumu.*

²² Mimi siku piliee! Eporayamone 'Sike.' nimbe tondolo mundupe pilierimu ulumu kinie ulu terimume kinie kapola kapola terimu kinie yuni terimu ulumene yunge 'Sike.' nimbe tondolo mundupe pilierimu ulumu kamu tepa tondolo mundundorumu kanumu.

²³ Aku sipe terimumunge Pulu Yemonga bokune yuntu ungu te nilimomonga pulumu wendo orumu. Kanu ungumu isipe: 'Pulu Yemone yu-kinie "Tembo."

nirimu mele Eporayamone 'Sike temba.'
nimbe tondolo mundupe pilierimumunge kanopalie
Pulu Yemone "Yu ye sumbi nilimu."

nimbe kanorumu.[†]

Eporayamone aku terimumunge Pulu Yemone yuntu
'Nanga pulu lemo yemo.' nirimula.[‡]

aku sipe molemo kanumu. 'Yembo tene nando ungu te aku sipe nilkenje[§] nane aku sipe topondopo nilke.,'

²⁴ 'Eporayamo kinie Pulu Yemo kinie elone teringili mele, pilkulie, yembo tene we 'Sike.' nimbe tondolo mundupe pilimo kinie kanopalie 'Pulu Yemone,' 'Yunge ulu pulu kerime siye kolopo, 'Yu konopu sumbi nimbe peli yembomo.' nimbu kanolio.' naa nilimo. Yembo te 'Sike.' nimbe tondolo mundupe pilipelie, ulu peangama telemo kinie kanopalie Pulu Yemone 'Yunge ulu pulu kerime siye kolopo, 'Yu konopu sumbi nimbe peli yembomo.' nimbu kanolio.' nilimo mele pilimele.

²⁵ Aku sipela, 'Josuane ye talo Jeriko taonona lipe mundorumu kinie, 'Yemboma nambe-elemelenje.' ningu kanoko panjingele puringili kinie ambo wapora Reyapone 'Elo naa tangi.' nimbe lipe tapondopa 'Ya lopi teko peangili.' nimbe nokopalie, pe 'Aulke tengat lupe kelko yando wangili.' nimbe lipe mundorumu kinie aku sipe terimumunge kanopalie 'Pulu Yemone,' 'Yu ambo sumbi nilimu.' nimbe kanorumu.*

²⁶ Yembo tengat minimu kangimu mundupe siye kolopa pulimo kinie kangimu kolemo, aku sipe yembo tene 'Sike.' nimbe tondolo mundupe pilipelie ulu peangama naa telemo kinie yunge tondolo mundupe pilimo ulumu kolemola.[†] 'Minimu kangimunge sukundu pelemo kangimu kapolaconde molemo mele aku sipe, 'Sike.' ningu tondolo munduku pilimele ulumu kinie yemboma liku tapondonge ulu peangama kinie liku tere leko tengat kinie manda temba. Te teko te naa tengat kinie manda naa temba.'

3

3:1-12 Oionga Alumbelume Nokopo Kondopo Ungu Peangama Mindi Nimolomonga Ungu Te

¹ Nanga angokeme, 'Pulu Yemone yembomanga ulu telemelena apurupe pilimbe kinie, olio yemboma, yunge ungume, mane silimolo yemanga ulu telemoloma paa tondolo mundupe apurupe pilimbe kene enonga ye mare awisilini 'Pulu Yemonga ungume, yemboma mane siemili.' naa niengi.

² 'Aku nikirumunge pulumu niembo:' Wale awisili olio 'ulu, 'peanga, te temolo.' konopu lepolie naa telemolo; 'Ulu keri te naa temolo.' konopu

§ 2:21: Ou Pulu Pulu 22:1-19. * 2:21: Ipuru 11:17; bokumunge alsena anjokondo "45. stretpela man". † 2:23: Ou Pulu Pulu 15:6, Romo 4:3, Gallesia 3:6; bokumunge alsena anjokondo "45. stretpela man". ‡ 2:23: Pe Kingime Talo Sipe 20:7. § 2:23: inie 2:18. * 2:25: Josua 2:pali, 6:22-23, Mateyu 1:5, Ipuru 11:31. † 2:26: inie 2:17,20.

lepolie telemolo. Aku sipe ulume olio yemboma kinie pali wendo olemo. Yembo tene walsikele kepe ungu keri te naa nilimo liemo kanu yembomo yu yembo paa peangamo, yunge kangime pali manda nokopa kondomba.

³ Ungu nikirumunge pulumu isipe mele: Yembo tene ‘Kongi ote te nanga ungumu piliepili.’ nimbe yunge kerena aini te panjindilimo kanu kinie yuni ‘Otemo isipe pupili, isipe pupili.’ nimbe ainimu lipe sumbi sindilimo kinie otemo aku sipe topele topa pulimo.*

⁴ Sipi telemo mele piliengila! Sipime paa mele awilime nalo poporomene kolea lupe marenga topa mundumbe telemo kinie sipimenga sitiyama paa mele kangama nalo sipi kongono telemele yemane ‘Kolea tengah pumolo.’ konopu lekolie sitiyama ambolko pupú tolemele kinie ‘Pumolo.’ nilimele kolea akune pulimo.

⁵ Aku sipe mele olionga alumbelumu kangimunge mele kangamo nalo yu yuyu kapi nimbe yunge imbi lipe ola mundulimo. Tepe kanga tene kolea awisili kuli-tepe nolemo mele eno piliengi!

⁶ Alumbelumu tepe mélemola. Olionga kangimenga pali yu mele kelomo nalo yuni ulu pulu keri awisili tepalie kalume pali tepe kalaro mondopoa, ‘akumuni ungu nilimolo ungumene, kuli-tepene koleamanga pali nolemo mele yemboma tepo kenjilimolo. Aku tepemo yu ,Pulu Yemone kurumenga nomi Setene lipe mundumbe, tepe koleana[†] wendo ombo kalemo tepemo.

⁷ Yembomane kongi kinie kera kinie wambiyé kinie takera mele lupema kinie nomu kusana suku molemo melema kinie aku mele lupe lupe awisili liku ‘Aku melemane olionga nimolo ungume pilku teangi.’ ningu mane siku nokoleme,

⁸ nalo yembo tene yunge alumbelumu aku sipe manda mane sipe naa nokolemo. Yu ulu keri tembando taka lipe naa pelemo mélemo; yemboma kolemele tomoma mele olionga alumbelune si nimbe pelemo.

⁹ Alumbelumuni kerena Awilimu olionga Lapamo kapi nimbu imbi lipu ola mundundulimolo; Pulu Yemone yu molemo mele aku sipe terimu yemboma alumbelumuni kepe ‘Molko kenjengi!’ nimbu, nimbu kenjilimolo.

¹⁰ Kere telune ‘Pulu Yemo molo yembo te,’ kapi nimbe imbi lipe ola mundundulimo ungu peangama kinie nimbe kenjilimo ungu kerime kinie wendo olemo. Nanga angokeme, aku sipe ulumu ulu peanga te molo.

¹¹ Mana no telu pikipe wendo olemona no peanga te kinie no kombili teli te kinie telune wendo naa olemo.

¹² Nanga angokeme, unjo piki te unjo ollipi mongo manda tombaye? Molo unjo waene te unjo piki mongo manda tombaye?[‡] Aku sipe, no kombili teli tengah no peanga te manda wendo naa ombá.

3:13-18 Yembomanga Pilipe Konginjeli Peangamo Kinie Pilipe Konginjeli Kerimu-selonga Ungu Te

¹³ Enonga yembo te ungume mimi sipe pilipe, yembomanga ulume pilipe apurupe kondopa, pilipe konginjeli pelemoye? Aku sipe telemo yembo te molomu liemo ‘Yembomane yu sike aku sipe yembomo molemo mele ningu kanangi.’ nimbe yunge aulke andopa ulu tembama paa

* **3:3:** Kongime mengo pungendo moko toko ka ambolko meli pulimele mele kongi otema aku telemelondo nirimu. † **3:6:** ‘Ungu iko topalie “Setene” yuyu nimbendo “tepe koleamo” nirimu.’ ningu pilimele. Tepe koleamondo Makro 9:47-48, Mateyu 5:22, LLuku 16:23; Setene molemo mele Jono 8:44; bokumunge alsena anjokondo “42. Seten”. ‡ **3:12:** Mateyu 7:16-20, Ou-Korini 5:6, Gallesia 5:9, Ipuru 12:15, Pe-Pita 2:13, Jutu 12.

peanga liepili. Yu kara pupe yunge imbi lipe ola naa mundupe, konopuni pilipe kondopa, pilipe konginjeli pelemo ulu peangama mindi tepili. Aku temba kinie yembomane kanokolie 'yu sike pilipe konginjeli peli yembomo molemo.' ningu kanonge.

¹⁴ Nalo yembo mare imbi ola molemo molo teko kondolemele molo ulu telemele mele kanokolie 'Aku siku naa molangi. Aku siku naa teangi. Olio aku sипу molemelanje papu.' ningu eno-kinie konopu keri panjiku mumindili kolongi liemo aku siku konopuni pilimele mele 'Tepo kondokomolo. Olio pilipe konginjeli pelemo.' ningu enono kapi ningu imbi liku ola naa munduku, aku siku kolo toko ungu sikema toko manie naa mundeyo.

¹⁵ Aku sipe pilipe konginjelmu mulu koleana wendo naa olemo; ya ma koleana wendo olemo. We-konopu-oumenga[§] ,Pulu Yemonga, Minimu naa molorumume perimu kanu konopumenga wendo olemo; aku sipe ulu wendo olemomanga lapamo depelemo yu.*

¹⁶ 'Aku ungu nikirumunge pulumu isipe: 'Yembo mare imbi ola molemo molo teko kondolemele molo ulu telemele mele kanokolie 'Aku siku naa molangi. Aku siku naa teangi. Olio aku sипу molemelanje papu.' ningu eno-kinie konopu keri panjiku mumindili kolemele ulume telemelle yemboma molemele kinie eno molemelena yemboma konopu telune pupili naa molko konopu lupe lupe pepili molko, marene ulu pulu keri lupe lupema telemelle akumunge 'kanu pilipe konginjelmu mulu koleana wendo naa olemo.' nikiru.'

¹⁷ Nalo mulu koleana wendo olemo pilipe konginjeli akumu 'lupe'. Pulu Yemone pilipe konginjelmu yemboma silimo kinie kanu yembomane i siku telemelle:

Ulu kumbinemo ulu kake telime telemelle.
Ulu mare isipela: 'Yemboma mindili naa siku
eno-kinie konopu telune pupili taka liku molko,
yemboma-kinie kara naa puku andiki teko
taka liku molko,
enonga nokoli yemane ungu nilimelema
mimi siku pilku teko,
yembo mare umbune pelemoma
kondo kolko liku tapondoko,
we yembo koropama molo kamakoma
apurou naa apuruku
yemboma kinie pali aku siku teko kondoko,
kolo toko 'Ulu peangama teamili.' naa ningu,
'Temolo.' nilimele mele sike telemelle.

¹⁸ 'Yemboma konopu telune pupili.' ningu
ulume telemelle yembomane ponienaa langi umbu mele
mundulimele. Konopu telune pupili ulume
ponienaa mundulimele kinie yemboma sumbi siku molko
ulu peangama tenge ulume ponienaa wendo ombá.

4

*4:1-10 Mana Ulu Konopu Mondolemele Yemboma Pulu Yemo Kinie Opa
Pulue Molemele Ungu Te*

§ 3:15: bokumunge alsena anjokondo "29. olpela bel". * 3:15: Setene kanumu; bokumunge alsena anjokondo "9. devil".

¹ Eno irinele teko, opa teko, telemele akumu pulu nambolkarenga aku telemeye? Enonga konopumenga melema kinie ulume kinie 'Teamili.' konopu lemele ulu akumene enonga konopune sukundu kerepale ningu opa mele telemomonga enone konopu talo yepoko pepili aku siku telemele.

² Melte kanokolie konopu mondoko 'Liemili.' konopu lemele nalo naa limele. Naa likulie yemboma toko kondolemele.* Yembo tengah melema kanoko yama melemele nalo aku melema linge aulke te naa lemomonga „paa mumindili kolko, lakoko irinele teko opa telemele. Eno 'Pulu Yemone melema sipili.' ningu yu-kinie ungu ningu melema mawa naa telemelomonga 'Liemili.' nilimele melema, naa limele.

³ 'Melema liemili.' ningu 'Pulu Yemo' mawa telemele akume 'Liemili.' nilimele mele enonga konopume Pulu Yemone kanopalie mawa telemele melema naa silimo. Eno enono 'konopu sipu kapola molamili.' ningu mawa telemelomonga kanopalie naa silimo.

⁴ Ambo tene yunge yemo mundupe siye kolopa wapora andopa tolemo mele 'eno pepá topo sikiru yemboma, Pulu Yemo munduku siye kolko melema konopu mondolemele yemboma, ma koleana ulume kinie melema 'pulu lemo.' ningu tapu toko molemele yembomaaku siku molemelemonga Pulu Yemo kinie opa pulue mele molemele akumu eno naa pilimeleye? Ma koleana melema kinie ulume kinie konopu mondoko 'olio-kinie pulu liepili tapu topo molamili.' nilimele yembomaneaku siku nilimelemonga 'Pulu Yemo kinie opa pulue molamili.' nilimele.†

⁵ Molo 'Pulu Yemonga bokune molemo ungumuni we nilimo.' konopu lemeleye? Kanu ungumuni nimbendo:

"Olio yembomanga minime Pulu Yemone sirimumene

'Yunge ungume mindi pilku,

yunge kongonoma manjiku teko molangi.

Ungu te lupe pilku liku tengenye kinie

'olio minimene, paa kanopo keri kanopo

konopu keri panjimolo.' nilimele."

nimbe molemo‡ aku ungumu 'We nilimo.' konopu lekemeleye?

⁶ Nalo Pulu Yemone olio we kondo kolopalie 'lige tapondolemo.' Aku sipe telemomonga ungu te Pulu Yemonga bokune nimbe molemo. Akumu isipe: 'Yembo te yunge imbimu yuyu lipe ola mundulimomo

Pulu Yemone yunge imbimu

topa manie mundundupe

naa lipe tapondolemo.

Yembo te yuyu yunge imbimu

topa manie mundulimomo

Pulu Yemone we kondo kolopa lipe tapondolemo.'

nimbe molemo kanumu.§

⁷ Akumunge Pulu Yemo liku awi siku yunge ungume pilku molangi. Kondi tolemo depelemone* ungu nimbéma paa naa pilku tondolo

* ^{4:2:} "yemboma toko kondolemele" nirimu akumu yembomane pilkulie Kirasinge yembomane aku naa telemelomonga ungu iko topa 'konopu keri panjiku mumindili koloringimunge nirimunje.' ningu pilimele. † ^{4:4:} Gallesia 6:14, Jono Kumbi Lepamo 2:15. ‡ ^{4:5:} Pulu Yemone olio minime sirimu ungu te Ou Pulu Pulu 2:7 molemo nalo ya 4:5 monga pulumu mimi siku naa pilku kerepale nilimele. Ya molemo mele ungu pulu te. Te isipela: "Pulu Yemone olio sirimu minime 'Keri lembanje.' nimbe paa mimi sipe kanopa, sike tepa kenjilimo kinie kanopalie konopu keri panjilimo." aku sipe mele. Te isipe: Yembo marene pilkulie, " 'mini' nirimu Pulu Yemone yunge Minimu yemboma silimo akumundu nirimu.' ningu pilimele. § ^{4:6:} UNGU TONDOLO KANGAMA 3:34, Mateyu 23:12*. * ^{4:7:} Setene kanumu; bokumunge alsena anjokondo "9. devil".

munduku liku bulu siengi. Aku tengen kine eno mundupe siye kolopa kowa pumbe.[†]

⁸ 'Pulu Yemo kine tapu topo molamili.' ningyu yu molemona nondoko wangi. Nondoko onge kine 'Eno kine tapu topo molamili.' nimbe yu eno molongena nondopa ombá. Eno ulu pulu keri telemelé yembomane 'Pulu Yemo molemona nondopo pamili.' ningulie, yembo tenga ki kalaro molemo kine kulumiye tolemo mele 'enonga konopune enono pilimele ulume kulumiye tangi'. Eno yembo konopu talo pepa, 'Pulu Yemo kine ma koleana melema kine konopu mondolemele, yembomane 'Konopume kake tepili. We melema konopu kimbu sипу molemolo mele manie pupili.' niengi.

⁹ 'Eno ulu telemelé, kanoko keri kanoko, konopu umbune tepe kamele mindili tepili kola awisili teko molangi. Tawé telemelé ulumu munduku siye kolko yembo tenga pulu lemo yembo te kolemo kine konopu keri panjipe kola telemo mele aku siku teangi. Paa konopu siku molemole ulumu munduku siye kolko konopu paa umbune pepili molangi.

¹⁰ Awilimunge[‡] kumbikerena 'Yu ye awilimu. Olionga imbime manie molopili.' ningyu taka liku molangi. Aku tengen kine yuni enonga imbime lipe ola mundundumbe.[§]

4:11-12 Anjo Yando Yembomanga Ungu Bulkundu Naa Nindemili Ungu Te

¹¹ Angokeme, anjo yando enonga angenali marenga ungu bulkundu naa nindengi. Yembo tene yunge angenu tenga ungu bulkundu nindipe, "Tepa kenjilimo yembo kerimu."[¶] nilimo yembomone 'Pulu Yemonga' ungu manemanga kepe ungu bulkundu nindipe, 'Mele kerimu.' nilimo. Ungu manema* apurupe 'mele kerimu' nilimo yembomo ungu manema pilipe lipe naa tepe, ungu manemanga pilipe apuroli yembomo mele molemo.

¹² Ye telu mindi ungu manema sipe panjipe, ulume pilipe apuroli yemomo molemo, akumu Pulu Yemo. Kanu yemo yembo mindili nolemela aulkena pulimele yembo mare lipe tapondopa wendo lipe, yembo mare 'Mindili nangi.' nimbe topa manie mundulimo yemola.[†] Pe nu nambe-elenomone nunge pulu lemo yembo tenga ulume pilku apuruku 'Tepa kenjilimo.' nilinoye?[‡]

4:13-17 Opali Talou 'I Sipu I Sipu Paa Temolo.' Ningu Tondolo Munduku Ningu Naa Panjengi Ungu Te

¹³ Kinié 'nane ungu te nimbo tekeromo, piliee. Yembo marene ningendo: 'Kinié molo opali kolea awili tenga pupu bisinete te-pumolo. Akune pupu ponie telu bisinete tepo kou mone awisili limolo.' nilimele yemboma piliee.

¹⁴ Opali ulu te wendo ombá kine molonge mele eno naa pilimele kanumu. Enonga konde mololi ulu akumu lamana tepe kalemele kine walsikele ilie wendo omba nondopa pora nilimo mele.

¹⁵ Akumunge aku siku naa ningi, i siku niengi: 'Awilimuni 'Na aku siku teani.' nimu liemo kolou naa kolopo konde molopolie i 'Teambo.' nikiru mele sike tembo.'[§] niengi.

[†] 4:7: Mateyu 4:11, Ou-Pita 5:5-9. [‡] 4:10: 15 bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela". [§] 4:10: Mateyu 23:12. * 4:11: bokumunge alsena anjokondo "26. lo". [†] 4:12: Mateyu 25:31-46.

[‡] 4:12: Mateyu 7:1-2. [§] 4:15: LLuku 12:13-21.

¹⁶ Nalo enone aku siku naa nilimele. Eno kara puku enono kapi ningu imbi liku ola munduku "Kongono awili te temolo." ningu yemboma ningu silimele. Aku siku ningu kapi nilimele ulumu paa ulu kerimu.

¹⁷ Akumunge yembo tene ulu peanga te konopuni pilipe 'Aku sипу tembo kinie papu.' nimbe pilipelite pe naa temu liemo aku sipe telemo ulumu ulu pulu keri te telemo.

5

5:1-6 Mele Awisili Nosilimele Yemboma Mele Kaloli Kerimu Linge Mele Liepi-Liepi Topa Nirimu Ungu Te

¹ Eno mele awisili nosilimele yemboma, enondo nimbo tekero ungumu pilieyo. Eno molongena umbune awili mare wendo ombá kene tondolo ru ningu kola teayo!

² Enonga mele awisili nosilimelema purupe lkupendi topa, enonga muluwambale mele peangama lkuriniane nomba,

³ enonga kou golloma kinie kou sillipama kinie urelo tolemo. Koume urelo tolemomonga enone teko kenjilimele mele mona lepa, koume urelo tolemomone enonga kagine tepe mele nombá. Mulu ma nondopa pora nimbé tepili eno aku siku mele kande-kandema sukundu sukundu liku we nosilimele* kene „tondolo ru ningu kola teayo.„

⁴ Mimi siku piliee. Enonga rasi witime inie tondoringi kongono kendemande yema kolo toko melema mimi siku naa kaloringimene tondolo munduku ningendo: "Olio teko kenjikimili." ningu walsilimele. Enone aku siku walseringi mele Awili Paa Tondolo Olandopa Pelimuni yunge komuni pilipelite, enone kendemande yema teko kenjeringimunge eno pundu tomba.„

⁵ Ya ma koleana molkolie mele lupe lupe peangama konopu mondoko 'Liemili.' ningu topo toko liku nosiku konopu siku molko, molko kondoringi. 'Kongi toko nongendo 'Kongi akopili.' ningu langi awisili nopili silimele mele, eno langi paa awisili nongo yembo kapoma molemele nalo kinié toko kondonge walemo wendo okomo.†

⁶ Yembo mare eno-kinie karaye teko ulu keri te naa teko yembo sumbi nilime moloringi yemboma kote tendeko toko kondoringi. Kanu yemboma tongendo amboloringi kinie 'Naa tangi.' ningu karaye naa teko we moloringi.

5:7-20 'AWILIMU KELEPA OMBA.' NINGU ISILI-OU TONDOLO MUNDUKU MOLKO, PULU YEMO KINIE UNGU NINGU, 'YUNI LIPE TA PONDOPILI' NINGU MAWA TEKO MOLANGI UNGU TE

5:7-11 Eno Molongena Umbunema Wendo Omb Kinie 'Awilimu Sike Kelepa Ombá' Ningu Konopu Tondolo Pupili Siye Naa Kolko Molangi Ungu Te

⁷⁻⁸ Akumunge, angokeme, yembomane eno umbunema silimele kinie, Awilimu‡ ou naa opili we umbunema meaa. Yembo ponie telemelemane 'enonga ponienaa langi peanga te wendo ombá, lipu nomolo.' ningu nokolemele. 'Langi umbu mundukulie' 'Lo om̄ba ena tepa temba kinie langi ola om̄ba nou lemba.' ningu tako liku nokoko molemele mele eno pilimele. Eno kepe, ponie telemo yembomone langi umbu panjipelite 'Langi wendo om̄ba nou lemba kinie nombó.' nimbe tako lipe nokolemo

* 5:3: Mateyu 6:19-20. † 5:5: Pulu Yemonga kote walemo wendo omb mondo nirimu. ‡ 5:7-8: bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela".

mele aku siku enonga konopu tondolo pupili umbunema we mengo taka liku molangi. 'Awilimu yando ombá walemo paa nondopa ombá tekemo kene' ,ningu, aku siku molangi.

⁹ Angokeme, anjo yando "Pulu Yemonga, yembomane ulu telemelenga umbunema wendo wendo olemo." ningu iri toko ungu bulkundu nindiku naa teangi. 'Pulu Yemonga, kotena naa angiliemili.' ningu aku siku naa teangi. Kote Pilimbe Yemo nondopa okomo.

¹⁰ Angokeme, Awilimuni ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemanes[§] Awilimunge ungu ningu siringimunge 'opa puluemane, eno teko kenjeringi kinie tondolo munduku umbunema taka liku meringi mele pilkulie aku siku manda manjiku teangi.

¹¹ Eno pilimele. 'Yembo konopu tondolo pupili umbunema we mengo 'Sike.' ningu tondolo munduku pilimele mele, munduku siye naa kolemele yemboma eno malo.' nimbu pilimolo kanumu. 'Ou molorumu, ye Jopo tondolo mundupe, yu-kinie umbune wendo orumume we memba molorumu kinie pe Awilimuni 'Yu kelepa molopa kondopili.' nimbe ulu mare terimu mele temanemo* eno pilimelela. Olio pilimolo, Awilimuni yemboma paa kondo kolopa, ulu telemelenga pundu topa mindili silke nalo we mundupe siye kolemo kanumu.

5:12 "Ulu Te Temolo." Ningulie "Paa Sike Nikimulu." Ningu Pulu Yemonga Imbi Leko Mi Naa Leangi Üngu Te

¹² Nanga angokeme, ulu te kumbi leko tengen mele isipe: Mulu koleana molo ma koleana molo meltenga imbi leko "Paa sike nikiru," ningu mi naa leangi. Ulu te "Temolo." ningi liemo paa sike teangi. Ulu te "Naa temolo." ningi liemo paa sike naa teangi. Kolo toko "E." ningu ulu te naa tengen molo kolo toko "Molo." ningulie ulu te tengen kinie 'Pulu Yemonga kotena angilinge kinie, 'Teko kenjeringi kene mindili nangi.' nimbe.[†]

5:13-18 Yembo Te Konopu Sumbi Nipili Molemomone

¹³ Enonga yembo te umbure melemoye? Umbure te melemo liemo 'Pulu Yemo, mawa tepili. Enonga yembo te konopu silimoye? Konopu silimo liemo yu konana nimbe 'Pulu Yemo, kapí nimbe imbi lipe ola mundundopili.

¹⁴ Enonga yembo te kuru tolemoye? Kuru tolemo liemo Kirasinge talapena[‡] molemele tapu yemas[§] walsipelie 'Enone yunge ningu 'Pulu Yemo kinie, ungu ningu 'Yu altopa kapola molopili.' nipili.' ningu, mawa tendekolie Awilimunge imbimu walsiku* yunge kagine kopongo wele kandondangi wangi.' nimbe walsepili.

¹⁵ Kanu kinie walsimbe yema ongolie 'Pulu Yemone sike temba.' ningu tondolo munduku pilkulie[†] yu mawa tengen kinie Awilimuni 'Yunge kurumu pora nipili.' nimbe kinie yu kelepa kapola molomba. Aku yembomo ulu keri mare temu liemo Awilimuni 'Manie pupili.' nimbe siye kolombala.

¹⁶ Akumunge enonga kuru tolemoma 'pora nipili, konde pamili.' ningulie eno yu-mele-mele enonga ulu pulu keri telemelema yembomando ningu para siengi, enone enonga ningu 'Pulu Yemo, mawa tendangi. Aku

§ 5:10: bokumunge alsena anjokondo "35. profet". * 5:11: Joponga temanemo boku Jopo akune sukundu molemo. † 5:12: Mateyu 5:34-37, 23:16-22, Pe-Korini 1:17-20, Wendo Oringi 20:7. ‡ 5:14: bokumunge alsena anjokondo "43. sios". § 5:14: bokumunge alsena anjokondo "16. hetman". * 5:14: bokumunge alsena anjokondo "28. nem". † 5:15: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

tenge kinie ‚Pulu Yemone, ‘Eno altoko manda molangi.’ nimbé. Yembo konopu sumbi nimbe pelimuni yembo tengen ‚Pulu Yemo, mawa tendelemo kinie yuni mawa tendelemo mele paa tondolo enge nimbe yembomo paa manda lipe tapondolemo. ‚Akumunge aku siku Pulu Yemo yembomanga ningu mawa tendenge kinie pilipelie aku sipe tendemba.,

¹⁷ „Aku nikirumunge temane te tambo:, „Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yando nimbe sirimu ye, Illainja yu olio mele ye te molorumu. Nalo yuni ‚Pulu Yemo kinie, tondolo mundupe mawa tepe “Lo naa opili.” ni.” nirimu kinie ponie yepoko oli talo pakera lo naa orumu.

¹⁸ Altopa „Lo opili.” nimbe, mawa terimu kinie lo kelepa ombo ponienia langime altopa wendo orumu.[‡] „Kinié kepe Pulu Yemo aku sipe yembomane mawa tengen mele pilipelie temba., ‘Mawa Tembo Mele Awilimuni Sike Pilipelie Temba.’ Nimbe Tondolo Mundupe Pilipelie Pulu Yemo Kinie Mawa Temba Mele Pulu Yemone Sike Pilipe Temba Ungu Te

5:19-20 Yembo Te Unku Sikemo Mundupe Siye Kolomba Kinie Yu Kelko Yando Linge Unku Te

¹⁹ Nanga angokeme, enonga yembo tene ‚Pulu Yemonga, ungu sikemo mundupe siye kolopa ulsu pumbe kinie enonga yembo tene yu kelepa yando limu liemo

²⁰ tepa peanga temba mele, i siku piliengi: Yembo tene ulu pulu keri teli yembomo tepe kenjilimo aulkena pumbe kinie ‚kanopalie, ‘Pulu Yemonga ungumu pilipe yunge talapena ombo molopili.’ nimbe lipe tapondopa yando limbemonga ulu pulu keri teli yembo mini pali kolka aulkena kelepa limbe. Aku sipe tembamonga ‚Pulu Yemone, ulu pulu keri awisili mundupe siye kolondomba akumu mimi siku piliengi!

„Aku pea nikiru.,

[‡] **5:18:** Ou-Kingime 17:1,7, 18:1-2,41-45, LLuku 4:25.

OU-PITA PITANE Pepá OU Topa Mundorumu Bokumu

Pitane I Pepá Topa Mundorumumunge Ungu Pulu Mare

I pepámo "Ou-Pita" nilimolo akumu kinie, "Pe-Pita" nilimolo pepámo-selo torumu yemo Yesusi lombili purumu ye Pita, Yesusini "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipe mundorumu yemo; Ou-Pita 1:1, 5:1, Pe-Pita 1:1, 1:12-15 (Jono 21:18-19), 1:16-18 (Mateyu 17:1-5).

'Kirasinge talapena yemboma umbune awilime melemele kanu yemboma 'Kirasi sike.' ningu tondolo munduku pilimele ulumu manie naa pupili tondolo munduku molangi.' nimbe Pitane i pepámo torumu. "Eno Kirasinge yembomane Yesusi Kirasinge temane peangamo altoko mimi siku pilengi! Yesusi kolopa lomboropa ola molopalie, "Kelepo yando ombó." nimbe, nimbe panjerimu. Aku sipe nimbe panjerimu mele pilkulie 'Yu kelepa yando ombá.' ningu nokoko molaa." nirimu.

"Sike Kirasinge yemboma-kinie umbunema wendo olemo nalo aku sipe wendo olemo umbunemane olio 'Kirasi sike.' nimbu tondolo mundupu pilimolo mele manda manjilimo. Akununge, tondolo munduku pilku molemele mele Kirasi kelepa naa opili we tondolo munduku pilku molangi. Pe yu ombá walemo eno mele kaloli peangamo lingé." nirimu.

Jono 21:15-17 akune Yesusini Pitando nimbendo: "Nanga kongi sipisipime tapu teko nokondani." nirimu kanu ungumu pilipelie Pitane i pepána 2:25 kinie 5:2-4 kinie torumunje?

Ya ungu pulumu pora nikimu.

1:1-2:10 OLIO PULU YEMONGA PAA SIKE YEMBOMA KENE ULU PEANGAMA TEPO, 'OLIO MELE PEANGA TE LIMOLO.' KONOPU LEMOLO MELEMO LIMOLONDO NOKopo MOLAMILI UNGU TE

1:1-2 Pitane Pep mo Tombando Pulu Polopa Torumu Ungumu

1 Na Pita, Yesusi Kirasini "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipe mundorumu yemone*

i pepámo topo, Pulu Yemone 'Nanga yemboma molangi.' nimbe mako torumu yemboma sikiru. Eno enonga koleamo munduku siye kolko puku, kolea Pondasi poropinji kinie Gallesia poropinji kinie Kapadosia poropinji kinie Esia poropinji kinie Bitinia poropinji kinie,aku koleamanga pali puku yembo ponengema mele† molemele yemboma topo sikiru.

2 I pepá topo sikiru yemboma eno ou naa molangi Šapa Pulu Yemone eno ou 'Yunge yemboma molonge.' nimbe pilipe kanopa imbi sipelie 'Yunge yemboma.' nimbe mako torumumunge pe moloringi kinie Mini 'Kake Teli, muni 'Eno Pulu Yemonga yembo kake telime molangi.' nimbe lipe tapondorumu. 'Yesusi Kirasinge ungumu pilku liku tengi panjiku molangi. Yunge mememone eno 'Pulu Yemonga kumbikerena konopu kake tepa pepili molangi.' nimbe, kulumiye topili.' nimbe aku sipe lipe tapondorumu. Eno yembo aku siku molemelema i pepámo topo sikiru.

'Pulu Yemone, eno we kondo kolopa tepa kondolemo mele kinie, 'Eno konopu pe nipili taka liku molangi.' nilimo mele kinie olandopa olandopa pupili.

* **1:1:** bokumunge alsena anjokondo "1. aposel". † **1:1:** inie anjokondo 1:17, 2:11, Ipuru 11:13 ekendo-16.

1:3-12 'Pe Molopo Kondopo Mindi Pumolo.' Nimbu Konopu Sipu Nokopo Molemolomonga Pulu Yemo Kapi Nimbu Yunge Imbi Lipu Ola Mundundemili Ungu Te

³ Olionga Awili Yesusi Kirasinge Lapa Pulu Yemo[‡] kapi nimbu yunge imbi lipu ola mundundemili. Yuni olio 'mindili nangi,' nilke nalo olio paa kondo kolopa "Naa tombo." nimbe mundupe siye kolopalie 'Yesusi Kirasi yembo ono koleana lomboropa ola molopili.' nirimu kanu ulumuni Pulu Yemone konde mololi ulu pulu kondemo olio sirimu.[§] ,Yembomane ambolangoma melemele mele eno aku siku yembo kondema molemele.^{*} Aku konde mololi ulumuni olio tepa tondolo mundundulimomonga , 'Yuni 'mele peangama simbo' konopu lemoma pali, sike simbe.' nimbu nokopo molemolo mele pora naa nimbe.

⁴ Olio 'Monge melema simbo.' nimbe, nimbe panjerimu mele[†] akume keri naa lepa, kalaro te naa molopa, pora naa nimbe alieli lepa mindi pumbe mele akume Pulu Yemone "Mulu koleana onge kinie simbo." nimbe nosindilimoma 'Limolo.' nimbu, konopu sipu nokopo molemolola.

⁵ "Eno simbo." nilimo yemboma eno 'Kirasi sike.' ningu tondolo munduku pilimelemonga Pulu Yemonga tondolomo, kune-tapiye mele, akumuni 'Eno molko kondangi.' nimbe nokolemo. Pe mulu maselo pora nimbe kinie 'Lipe tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo lipe, yu-kinie pea molko kondonge koleana memba pumbe kanu ulumu[‡] wendo ombá kinie paa sike kamu liengi.' nimbe yunge tondolomone aku sipe isili ou nokolemo.

⁶ Akumu pilkulie paa konopu siku molemele, nalo kinié wale layekolonga eno-kinie umbune lupe lupema wendo olemo-na konopune mindili nongo molemele.

⁷ Umbunema wendo olemomonga pulumu isipe: Pulu Yemone 'Eno sike tondolo munduku pilimele mele manda molo molonje.' nimbe kanombando manda manjilimo. Enonga tondolo munduku pilieli ulu akumu olandopa; kou gollo sike mele paa peanga kou mone awili tepa pulimo nalo akumu paa maniendopa. Kou gollomo teko kenjilimele kinie pora nilimo nalo 'Yu sike kou gólo molo molonje, kanamili.' ningu tepena manda manjiku kalemele. ,Aku sipe mele,, eno-kinie umbune wendo olemomane 'Eno sike 'Kirasi, tondolo munduku pilimele molo molonje?' nimbe manda manjipe kanopa, 'Yesusi Kirasi kelepa omaba mona angilimbe kinie ,Pulu Yemone,, eno konopu sipe kapi nimbe imbi lipe ola mundundopili.' nimbe isili ou enonga tondolo munduku pilimele ulumu aku sipe manda manjilimo.

⁸ ,Yesusi Kirasi, yu sike naa kanolemele nalo yu konopu mondolemele. Kinié yu sike naa kanolemele nalo 'Yu sike.' ningu tondolo munduku pilku paa konopu silimele.[§] Aku konopu silimele mele ya mana konopu silimele mele molo. Konopu silimele mele paa olandopa akumunge anjo yembomando ningu singendo perenge. Paa manda naa ningu singe.

⁹ Eno 'Kirasi sike.' ningu tondolo munduku pilimelemonga pulu akumu^{*} Pulu Yemone eno mini pali lipe tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo lipe, Pulu Yemo yu kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondolemo, akumunge ,paa olandopa konopu silimele.,

[‡] **1:3:** 14 bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "23. Krais", "32.2. Pikinini Bilong God", "13. God". [§] **1:3:** Jutu 21. ^{*} **1:3:** inie anjokondo 1:23, Jono 3:3, Pe-Korini 5:17, Gallesia 6:15.

[†] **1:4:** Epesasi 1:14, Lipe Mundorunu Yema 20:32, Kollosi 1:12, 3:24, Ipuru 9:15. [‡] **1:5:** bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek". [§] **1:8:** Jono 20:24-29, Jono Kumbi Lepamo 4:12,20.

* **1:9:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

10-11 Mindili nolemela aulkena wendo lipe, molko kondonge aulkena lipe mondolemomonga ungu mare Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane[†] ou ‚Kirasi ou naa opili, ningu siringi. Pulu Yemone pe yemboma we kondo kolopa lipe tapondomba ulumundu ou ningu siringi. Ningu sikulie, ‚Tulumu tewale wendo ombánje? ‚Pulu Yemone mako torumu ye nomi, Kirasimu mana ombo mindili nombá ulumu kepe, aku temba kinie ulu peanga olandopama wendo ombá mele ulume kepe, Kirasinge Minimu enonga konopune sukundu molopalie nimbe sirimu ulu kanume nambepa wendo ombánje.’ ningu ‚Kirasi ou naa opili, kanu yemane enono alieli konopu kimbu siku walsiku, ‚akumunge pulumu, paa mimi siku kororingi.

12 ‚Pulu Yemone, kanu yemane yunge kongono tenderingi aku kongonomo ‘eno enono lipe tapondomba kongonomo molo.’ nimbe, nimbe para sirimu. ‚Ulu pe wendo ombá ou ningu siringi ulu akume eno molangi wendo naa orumu.’ Ulu pe wendo ombá ou ningu siringi ulu akume eno kinié molemele yemboma ‘enonga’ ningu, ou ningu sinderingi. Yesusinge kongono yemane eno kinié molemele yemboma ningu silimele ungumé Pulu Yemone ou kanu yemando nimbe sirimu. Kanu ungume ‚pe, kinié mulu koleana Mini Kake Teli lipe mundorummungu tondolomone Kirasinge ungumu andoko ningu silimele yemane temane peangamo toko siringi pilieringi ungume. Angellomane kepe ‘Eno ningu silimele ungumenga pulume paa piliemili!’ ningu molemele.

1:13-2:3 Ulu Pulu Kerime Paa Naa Tepo Pulu Yemonga Yembo Kake Telime Manjipu Molamili Unku Te

13 Akumunge enonga konopume ‘kongono tondolo mundupe tepili.’ ningu liku sumbi sindiku, ulu tengema mimi siku pilku kondoko teko, ‚Yesusi Kirasi pe ombo mona angilimbe kinie ‚Pulu Yemone, eno sike we kondo kolopalie tepa kondomba.’ ningu tondolo munduku pilku nokoko molangi.

14 Ungume pilku liku tenge panjiku telemele ambolangoma molko, ou eno ‚iungumu naa pilku, walu molkolie ulu kerime konopu mondoko pilku teringi mele kinié aku siku pilku naa teangi.

15 Aku siku naa teko, “Eno nanga yemboma molangi wangi.” nimbe walserimu yemo paa kake tepili ulu peangama kinie ulu sumbi nilime kinie mindi telemo ulu pulumu pelemo yemo molemo mele eno aku siku ‚Alieli Pulu Yemonga yemboma manjipu molamili.’ ningu eno enono Pulu Yemo siku, ‚ulume pali tengendo, eno kake tepili ‚molko, ulu peangama kinie ulu sumbi nilime kinie teko, molangi.

16 Akumunge ungu te ‚Pulu Yemonga, bokune molemo, akumu isipe: ‚Pulu Yemone nimbendo:’
 ‚Na ‚enonga, Pulu Yemo kake tepili
 ulu peangama kinie ulu sumbi nilime kinie mindi
 tepo molio kene
 eno ‚aku siku, ‚Nanga yemboma.’ ningu
 konopu kake tepili molko
 ulu sumbi nili peangama mindi teko molangi.”[‡]
 ‚nirimu,’ nimbe bokune molemo kanumu pilkulie ‚aku siku teko molangi.

[†] **1:10-11:** bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. [‡] **1:16:** LLipai 11:44,45; 19:2; 20:7.

*1:17-21 'Yemboma Yando Liembo.' Nimbe Pulu Yemone Mele Paa Peanga
Te Sirimu Ungu Te§ (1:13-2:3 pali kanani.)*

¹⁷ Eno "Tata." ningu Pulu Yemo walsiku yu-kinie ungu nilimele yemone yembomanga imbime pilipelie enone ulu telemelema naa apurupe pilimo. Yembomanga yu mele mele ulume apurumbendo enonga imbime naa pilipelie eno pali telu sipe sumbi sipe apurulimo. Kanu "Tata." nilimele yemo aku sipe yemo molemo kene ma koleana molkolie 'Ikoleamo olionga sike pulu koleamo molo. Ya ma koleana yembo ponengema molemolo.' ningu pilkulie* 'Yu ye paa awili olandopamo.' ningu yunge ungume liku awi siku pilku molangi.

¹⁸ Yuní enonga nimbeline tenderimu mele pilkulie aku siku molangi. Eno pilimele, enonga anda kolenalime konopu kimbu naa siku walu moloringi mele eno yandopa yandopa aku siku moloringi mele 'Pulu Yemone,' Munduku siye kolko molko kondonge aulkena pangí.' nimbe lipe tapondopa wendo lsimu[†] akumu 'Wendo liembo.' nimbeline kou-sillipa molo kou-gollo tene wendo naa lsimu.

¹⁹ Kirasinge meme paa mele awilsini 'Pulu Yemone eno lipe tapondopa kapola naa moloringi aulkena wendo lsimu.' Kirasi yu ereli molo úru te paa naa peli kongi sipisipi walo te,[‡] yunge mememone aku sipe terimu.

²⁰ Pulu Yemone mulu maselo ou naa tepalie 'Kirasi' aku kongonomo tepili.' nimbe mako torumu yemo, kinié molkomo walema, 'Pulu Yemone yemboma kote pilimbe walemo, wendo ombá tekemo walemo-knie pelemo walema yu enonga nimbe lipe tapondombando mana manie ombo mona molorumu.

²¹ Yuní enonga nimbe tenderimu mele pilkulie 'Yu yembo ono koleana topa makinjindipelie 'Yunge imbi paa olá molopili.' nirimus Pulu Yemo sike.' ningu tondolo munduku pilimele. Aku terimumunge eno 'Pulu Yemo mindi sike.' ningu tondolo munduku pilku, 'Yuni "Pe tembo." nimbe, nimbe panjerimu mele sike temba.' ningu konopu siku nokoko molemele.

*1:22-25 Olionga Angenupilime Paa Sike Konopu Mondamili Ungu Te
(1:13-2:3 pali kanani)*

²² Eno ungu sikema pilku liku tengé panjiku telemele aku ulumuni enonga konopume kulumiye tondoringi, konopu kake tepili molemele-monga kolo toko 'Angenali konopu mondokomolo.' naa ningu, sike konopu mondoemele kene kinié angenali kinie konopu paa tondolo munduku mondayo.[§]

²³ Langi umbu poniena mundulimele kinie muli topa wendo ombo langi konde pulimo mele enoaku sipe mele meltene kelepa wale talo sipe merimu-ne yembo kondema molemele. Langi umbu kapola wendo naa ombo, ombo keri lepa kolemo umbumuni eno naa merimu. Langi umbu wendo ombo molopa mindi pulimo akumuni eno wale talo sipe merimu. Aku langi umbumú Pulu Yemonga ungumu; akumu molopa mindi pupe konde mololi ungumu; akumuni eno wale talo sipe merimu.*

²⁴ 'Aku ungumu pora naa nilimo mele ungu te Pulu Yemonga bokune molemo,' akumu isipe; 'Yemboma pali era mele, eno molko kondolemele pillawa sindi mele.

^S **1:16:** Jono 1:29, 3:14-16.

* **1:17:** Ipuru 11:13, Ou-Pita 1:1, 2:11. † **1:18:** inie yakondo 1:5*.

‡ **1:19:** bokumunge alsena anjokondo "44.3. sipsip", "30. Pasova". § **1:22:** Jono 13:34, 15:12,

Jono Kumbi Lepamo 4:7-21. * **1:23:** ungu pulu te inie yakondo 1:3, 1:3*.

Erama kolemo kinie
 pillawa sindime olé lepa mana manie pulimo
 25 nalo Awilimunge ungumu
 alieli lepa mindi pulimo pumbe.[†]
 „nimbe aku sipe molemo., Aku ungumu eno temane peangamo toko siringi
 kanu ungumu.

2

¹ „Eno wale talo sipe merimu konde molemele,* kene enone i siku teangi: We yemboma teko kenjilimele ulume kinie, konopuni lupe pilku liku kerena lupe kolo toko ningu topele mapele toli[‡] ulume kinie, we ulu lupe mare teko kolo toli ulume kinie, yemboma mele awisili nosiku molko kondolemele mele kanokolie yama mengo konopu keri panjeli ulume kinie, yembo tenga ungu bulkundu nindeli ulume kinie, ulu keri akume pali munduku siye kolko toko makorayo.

²⁻³ Awilimuni eno kondo kolopa we tepa kondolemo mele wallo-kolte pilkulie pilku peanga pilieringi[‡] kene ambolango kikime ame paa waka kolemele mele enoaku siku ame peangamo, mele keri te naa peli ame, kanumu waka kolangi. Kanu amemo kangimunge molo, minimunge amemo. Ambolango kikime ame naa nongolie awi naa leko molko kenjilimele mele[§] aku siku enonga minime Pulu Yemonga ungumu naa nonge kinie minime kapola naa pepa, tondolo naa pumbe.

2:4-12 Awilimu Kou Konde Mololi Peangamonga Ungu Te

⁴ Eno Kirasi molemona wangi. Yu kou konde mololi melemo. Yembo-mane ‘Yu keri.’ ningu pilkulie toko makororingi nalo Pulu Yemone yu kanopa ‘Paa peanga.’ nimbe kanopalie mako torumu.

⁵ Eno pea kou konde mololi melema molemele. Ulke mare kouni takolemele mele Pulu Yemone yunge Minimunge ulkemo takondombando eno mako topalie ulke takombamonga kou melema nilimo.* Eno Pulu Yemonga popo tondoli yembo[†] kake telime molemele. Popo tondoli yemane Pulu Yemo popo tongendo yuni kanopa peanga kanorumu melema kalko yu siringi aku siku eno enono Pulu Yemo popo tongendo yu kanopa peanga kanomba melema siengi. Kanu kinie, Yesusi Kirasini enonga nimbe tenderimumunge Pulu Yemo mele singema Pulu Yemo yuni sike kanopa peanga kanopa limbe.

⁶ Akumunge ungu te Pulu Yemonga bokune molemo kanumu. Akumu isipe nilimo:

“Nane kou paa peanga te,
 ‘ponga mele polko ‘Ulke enge nipili.’ ningu
 simu mele polangi.’ nimbu mako torundu,[‡]
 kanu koumu paa olandopa mulu Sayono nosikiru.
 Kanu kinie ‘Yu sike.’ ningu tondolo munduku
 pilinge yembomane pipili naa kolko
 konopu keri naa panjinge.”
 nimbe molemo.

* 1:25: Aisaya 40:6-8. * 2:1: inie yakondo 1:23. † 2:1: bokumunge alsena anjokondo “47. tupela maus”. ‡ 2:2-3: Konana 34:8. § 2:2-3: Ambolango ame nolemo mele ungu mare pea Ou-Korini 3:1-2*. * 2:5: Epesasi 2:20-22. † 2:5: 9 bokumunge alsena anjokondo “34. pris”.
 ‡ 2:6: Aisaya 28:16, Romo 9:33, 10:11.

⁷ Eno 'Kirasi sike.' ningu tondolo munduku pilimele yembomane[§] kanu koumu kanoko peanga kanolemele nalo naa pilimele yembomane yu kanoko keri kanolemele mele isipe:

'Ulke takoringi yemane kanoko keri kanoko
toko lteringi kou kanumu
kinié kelepa ulke simu mele

ulke enge sindeli kou awili peangamo.*
nimbe molemo.

⁸ 'Sike.' ningu tondolo munduku naa pilimele yembo kanume kinie, kanu koumu kinie,, isipe mele:

"Kanu koumu
yu kou kanga te yembo te kambilimo kinie
koropele topa tepa
atondomba telemo kou te mele;
yu kou awili tene

yembo topa manie mundulimo kou te mele."†

nimbe molemo. Kanu yemboma Pulu Yemonga ungumu liku su silimel-monga tepa atondolemo. Pulu Yemone ou aku sipe nimbe panjerimu kanumu.

⁹ 'Kanu yemboma-kinie ulume aku sipe wendo olemo, nalo eno 'Sike.'
ningu, tondolo munduku pilimele yemboma aku sipe molo. Eno yuni mako torumu yembo talapemo molko, ye nomi kingimunge popo tondoli yemboma molko, yunge manjiku molongemonga yembo kake telime molko, paa sike Pulu Yemonga yemboma molemele. Yuni 'Aku siku molangi.' nimbe eno mako torumumunge pulumul isipe: Eno sumbulu tolina moloringi kinie Pulu Yemone "Eno sumbulu tolina wendo ongo nanga pa teli paa peangamonga sukundu waa." nirimu,‡ kanu Pulu Yemo yuni 'Na molopo kondolio mele kepe tepo peanga telio mele kepe yemboma piliengi, kapi ningu temane toko siengi.' nimbe eno 'Nanga yemboma molangi.' nimbe mako torumu.

¹⁰ Eno ou we-yemboma moloringi nalo kinié eno Pulu Yemonga yembo talapemo molemele. Ou yembomane teko kenjeringimunge Pulu Yemone kondo kolopa mindili naa lipa sipe siye kololi ulu te eno-kinie naa perimu nalo pe yuni kondo kolopa ulu pulu kerime we siye kololi ulumu sirimu lsingi, kinié eno-kinie pelemo.

2:11-3:22 OLIO ULSU MOLEMELE YEMBOMA MOLONGENA

¹¹ Nanga pulu lemo yemboma, nane eno tondolo mundupu mawa tepolie ya ma koleana eno yembo omba angilielime mele, yembo ponenge mele molemelemonga[§] enonga kangimene 'ulu kerime teamili.' nilimele mele paa liku bulu siengi. Kangine ou-we-konopu pelemo konopumene* waka kolemo ulumene enonga minime 'Topo manie mundemili.' ningu alieli minime kinie opa telemene.

¹² Eno ulsukundu yemboma molongena ulu peangama mindi teko sumbi siku molangi. Ulsu yembomane kinié sike enondo "Teko kenjilimele yemboma molemele." ningu ungu bulkundu nindilimele nalo 'Olione ulu peangama temolo kinie kanokolie pe Pulu Yemo yemboma molongena

§ 2:7: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". * 2:7: Konana 118:22, Mateyu 21:42, Lipe Mundoromu Yema 4:11. † 2:8: Aisaya 8:14, Romo 9:33. ‡ 2:9: Lipe Mundoromu Yema 26:18, Epesasi 5:8, Kolloso 1:13. § 2:11: inie yakondo 1:17*. * 2:11: bokumunge alsena anjokondo "29. olpela bel".

ombá walemonga kanu yembomane Pulu Yemonga imbi liku ola mundundengi.' ninguaku siku ulu peangama teko sumbi siku molangi. SUMBI SIPU ANDOPO MOLAMILI UNGU TE

2:13-3:7 Yemboma Lipu Awi Simolomonga Ungu Mare

2:13-17 Olio Nokolemele Yembo Nomi Awilime Lipu Awi Siemili Ungo Te

¹³⁻¹⁴ 'Awilimunge[†] imbi ola molopili.' ningu gapomano yemanga pali ungume liku awi siku pilku molangi. Ye nomi kumbine kingimu kinie kepe, gapomano poraminisitamo kinie peremiamo kinie kingimuni mako topa "Teko kenjilimele yemboma 'Mindili nangi.' ningu, teko kondolemele yembomanga imbime liku ola mundunduku kapi niensi pang'i." nimbe koleamanga lipe mundulimoma kepe, kanu ye awilimenga pali ungume liku awi siku pilku molangi.[‡]

¹⁵ 'Eno Kirasinge yemboma, kinie mumindili kolko teko kenjilimele yembo aromamane 'Enone teko kenjikimili.' ningu ungu te naa pepili.' nimbe Pulu Yemone 'Eno Kirasinge yemboma, ulu peangama mindi teko molangi.' konopu lemo, akumunge 'ye awilimenga ungume aku siku pilku molangi.'

¹⁶ Ungu mane tene nokopa ka naasilimo yemboma we molemele mele enoaku siku andoko molangi. Nalo 'Ungu mane tene olio naa nokolemonga ulu kerime temulu liemo uluri molo.' ningu ulu kerime andoko naa teangi.[§] 'Olio Pulu Yemonga kongono kendemande yemboma.' ningu yunge kongono kendemande yembomane telememe mele teko molangi.

¹⁷ Eno 'pepá topo sikiru yemboma, ne yemboma pali teko kondoko, ungume liku awi siensi. 'Sike.' ningu tondolo munduku pilimele angenalime konopu mondoko, Pulu Yemo pipili kolko liku awi siku, ye nomi kingimunge imbimu liku ola mundundengi.

2:18-25 Pulu Yemonga Kongonomo Tendepolie Mindili Nomolomonga Ungu Te (2:13-3:7 pali kanani)*

¹⁸ Eno mele kalolime naa liku kongono we tendeli yemboma, enonga nokoli yembomane ungu ningema takaliku pilku liku awi siku molangi. 'Eno-kinie karaye naa teko takaliku nokolemele tapu yembomanga ungume manjiku pilku liku teangi.' nimbu naa nikiru. 'Eno mindili siku teko kenjilimele tapu yembomane ninge ungume kepe pilku liku teangi.' nimbu nikiru.

¹⁹ Aku nikirumu isipu pilipulie nikiru. Pulu Yemonga ungume pilku likulie teko kondonge kinie yembomane eno teko kenjiku teko mindili kondongi liemo 'Kapola, mindili nomolo kinie manda nalo tepo naa kenjipu Pulu Yemonga ungu olandopamo kumbi lepo pilipu temolo.' ninge kinie Pulu Yemone konopu simbe.

²⁰ Teko kenjingemonga mane siku teko mindili kondonge kinie konopu tondolo pupili molkolie 'Manda, olio tepo kenjemulungapepulu mindili sikimili kene we mindili namili.' ninge kinie yembomane eno kapi ninge kinie papuye? Kapola molo. Papu mindili nonge. Nalo teko kondongemonga mindili singe kinie we mindili nongo pundu tou naa toko we siye kolongi liemo papu. Aku tengenike kinie Pulu Yemone kanopa peanga kanopalie eno tepa kondomba.[†]

[†] 2:13-14: bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela". [‡] 2:13-14: Romo 13:1-7, Taitasi 3:1.

[§] 2:16: Gallesia 5:13, Ou-Korini 8:9. * 2:17: Pe-Timoti 3:12, Jono 16:1-5. [†] 2:20: inie anjokondo 3:17.

²¹ 'Eno mindili nangi.' nimbe Pulu Yemone 'Eno nanga kongonomo tendangi waa.' nimbe eno walserimu.[‡] Kirasi[§] yu Pulu Yemone "Tei." nirimu mele tembando enonga nimbe mindili nondorumu kanu ulumu eno aku siku manda manjiku tengen mele lipa ora sirimu. 'Akumunge Pulu Yemone "Teaa." nirimu nilimo ulu akume 'Teamili.' ningulie tengendo mindili nongi liemo papu.'

²² 'Kirasi yu tepa molorumu mele Pulu Yemonga bokune ungu te isipe nimbe molemo;'

'Yuni ulu pulu keri te naa terimu.

Yuni walsikele kepe kolo topa ungu te

paa naa nirimu pilieringi.*

nimbe molemo kanumu.[†]

²³ Yu ungu taka tondoko iri toko teringi kinie yuni enondo ungu te topondopa naa nirimu.[†] Enone yu we mindili siringi nalo yu 'We mindili nambo.' nimbe ungu te naa nirimu. 'Kote pilipe ulume pali sumbi sipe apurulimo Yemone yu teko kenjerengi yembomanga kote tendemba.' nimbe pilipe[‡] enone yu teringi mele siye kolorumu.

²⁴ Yuni olionga ulu pulu kerime 'Nangama.' nimbeline akume yuyu memba unjo perana kolorumu. Aku terimumunge pulumu isipe: 'Yembo te kolemo kinie altopa mana ulume manda naa telemo aku sipe mele, olio yembo kololime mele molopolie ulu pulu kerime temolo aulke te naa liepili. Kamu mundupu siye kolopo naa teamili. 'Pulu Yemone ulu sumbi nili nimbe kanolemo ulume[§] mindi temolondo yembo kondema molamili. Kanu ulume mindi teamili.' nimbu konopu kimbu sipu molamili.' nimbe yuni aku terimu.* Yembomane yu toringimunge eno konde purungi.[†]

²⁵ Kongi sipisipi aulke lou lemele mele eno aku siku aulke lou lieringi,[‡] nalo pe kinié kelko enonga minime nokopa tapu telemo ye 'Kirasi, mu[§] molemona yando oringi molemele.

3

3:1-7 Ambo Yemanga Ungu Te (2:13-3:7 pali kanani.)*

¹⁻² 'Kirasinge yembomane gapomano yembo awilimenga ungume pilku liku awi siku molko, kendemandemanen enonga yembo awilimenga ungume pilku eno liku awi siku molangi. Kirasi yuni yuyu tepa molorumu mele pilkulie aku siku teangi.' nikiru,[†]aku siku mele amboma eno enonga yemanga ungume pilku eno liku awi siku molangi. 'Amboma enonga ye mare Pulu Yemonga ungumu pilku naa limelemane enonga ambomane ulu peanga sumbi nilime mindi teko, yemane ungu ningema mimi siku pilku taka liku molonge mele kanokolie konopu alowa teko 'Pulu Yemonga yema molamili.' niengi.' ningulie eno amboma aku siku teko molangi.

³ 'Olio ambo peangama kanoko niengi.' ningu kalkundu 'mindi, asiku pengema lapise langoko, kou gollone teli mele peangama nomine leko enonga mulumbalemanga moko toko mondoko, mulumbale peanga kou awili pulimoma pakoko, naa teangi.

[‡] **2:21:** Mateyu 16:24, Pe-Timoti 3:12. [§] **2:21:** bokumunge alsena anjokondo "23. Krais".

* **2:22:** Aisaya 53:9, Pe-Korini 5:21, Ipuru 4:15. † **2:23:** Aisaya 53:7, Mateyu 27:14, Ipuru 12:3.

[‡] **2:23:** Ou Pulu Pulu 18:25, Konana 9:4. [§] **2:24:** bokumunge alsena anjokondo "45. stretpela man". * **2:24:** Romo 6:2, 7:4. † **2:24:** Aisaya 53:5. [‡] **2:25:** Aisaya 53:6. [§] **2:25:** bokumunge alsena anjokondo "44. sipsip". * **3::** Epesasi 5:22-33, Kollosi 3:18-19. † **3:1-2:** inie yakondo 2:13-17,18,19-25.

⁴ ‘Olio ambo peangama kanoko niengi.’ ningulie, mele paa peanga, keri naa lembamane enonga konopune sukundu asiengi. Aku melema eno konopu peanga pepa, konopu telune pupili taku liku molonge ulumu. Aku ulumu kanopalie Pulu Yemone ‘Mele paa peanga olandopamo.’ nimbe kanolemo.

⁵ Koronga-ou moloringi ambo marene ‘Pulu Yemone olio-kinie “Tembo.” nilimo mele sike temba.’ ningu pilku nokoko moloringi ambo kake telimene ‘Olio aniemili.’ ningulie aku siku moloringi kene pilkulie aku siku molangi. Kanu ambomane enonga yemanga ungume pilku eno liku awi siku moloringi kanumu.

⁶ Serane ye Eporayamonga ungume pilipe lipe, yundu ‘Nanga nokoli ye awilimu.’ nirimu kanumu. [‡] Eno ambomane aku siku ‘enonga yema kinie, ulu peangama teko melte pipili naa kolongi liemo eno Seranga lemenupili molemele.

⁷ Yema, enoaku siku enonga amboma kinie molongendo ‘Amboma molko kondangi.’ ningu eno konopune mimi siku pilku molko, ambomanga kangime enge te naa pelemo kene eno yemane amboma liku tapondangi. ‘Pulu Yemone, molopa kondopa mindi puli ulu pulumu [§] eno yema mindi naa simbe. Amboma simbela.’ ningu pilkulie amboma-kinieaku siku teko molangi. Eno yemane ‘Pulu Yemo kinie ungu nimbu mele mare mawa temolo kinie ulu tene olionga ungume pipi naa sipili.’ ningu enonga amboma-kinieaku siku teangi.

3:8-12 Olio Konopu Telune Pupili Molamili Ungu Te

⁸ I pepá tokoromo topo pora siembo, ungu te pea kamu niembo. Eno enonga konopume ‘Telune pupili kapola kapola molamili.’ ningu kandi angenupilimene anjo yando kondo kolko konopu mondolemele meleaku siku enone anjo yando ‘Kirasinge yemboma,’ ‘Olionga angenupili.’ ningu kondo kolko konopu mondoko, liku tapondoko, ‘Eno imbi ola mele molopili, olio imbi manie mele molopili.’ ningu tako liku yembomangaungume pilku molangi.

⁹ Yando eno-kinie teko kenjingekinie anjo pundu toko teko naa kenjengi! Yando iri toko ungu keri te ninge kinie anjo pundu toko iri toko ungu keri te ningu naa teangi. Yando eno teko kenjingekinie anjo ‘Tepo kondopo liputapondamili.’ ningu ‘Pulu Yemone eno tepa kondopa, ‘Eno konopu siku molko kondangi.’ nipili.’ ningu Pulu Yemo enonga ningu mawa tendangi. Ou Pulu Yemone “Eno lipu tapondopo tepo kondambo waa.” nirimu kene enoneaku siku yemboma liku tapondoko teko kondaa.*

¹⁰ Aku nikiru ungumunge ungu te ‘Pulu Yemonga bokune molemo mele, isipe:

‘Yembo tene ‘Na kapola molopo,
konopu sipu molambo.’ nimbeline
yu ‘Ungu keri te naa nimbu,
kolo naa tambo.’ nimbe
yunge keremo nokopilila.[†]

¹¹ Ulu pulu kerime
mundupe siye kolopa bulu sipe
ulu peangama tepilila.
‘Yemboma kinie
konopu telune puli ulu pulumu pepili.’ nimbe
aku ulumu tondolo mundupe koropa

[‡] 3:6: Ou Pulu Pulu 18:12.

[§] 3:7: bokumunge alsena anjokondo “24. laip”.
6:27-28. [†] 3:10: Jemisi 3:2-12.

* 3:9: LLuku

andopa molopalie lipilila.[‡]

¹² Aku ulu peangama nambemune aku sipe tepiliye?
Akumunge pulumu niembo.

Awilimuni[§] yembo ulu sumbi nilime
teko molemele yemboma kanopa peanga kanopa,
enone yu mawa teko ninge ungume
alieli komu tendepa molemo,
nalo ulu kerime telemelie yemboma
lipe bulu silimo kene
yuniaku sipe tepili.*
nimbe bokune molemo kanumu.

3:13-18 Kirasi Ambolemele Yemboma Mindili Nonge Ungu Te

¹³ 'Ulu peangama manjipu teamili.' ningu molonge kinie nawene eno
mindili lipe simbeye? 'Yembo te molo kanumu.'

¹⁴ Molo ulu sumbi nilime tengenue kinie kanumenga sike mindili nongo
molongi liemo eno malo.* Yembomane eno teko pipili kondonge tengi
liemo eno pipili naa kolko eno konopu umbune tepili naa molayo.

¹⁵ Enonga konopune 'Kirasi yunge manjipu molopo, yunge ungumu
manjipu pilipu lipu tepo molamili.' ningu 'Yu mindi olionga Ye Awilimu
mlopili.' ningu 'yu mindi pipili kolayo.' Kanu kinie eno aku siku teko
wale peanga wendo ombá walemo nokoko molonge kinie yembo tene
kanopalie, "Eno aku siku nambemune teko molemeleye?" nimbe walsipe
piliemu liemo enone anjo ungu te topondonko enonga ulu telemelang
pulume ningu singe mele liku sumbi siku molayo. Nalo pulume ningu
singendo ungu tondolo munduku ningu teko pipili naa kondokolie taka
liku ningu liku sumbi sieyo.

¹⁶ Enonga konopune 'Ulu keri te paa naa pepili.' nieyo. Pe eno
Kirasi pilku ambolkolie molko peanga telemelie mele kanu ulumunge
yembomane "Eno teko kenjilimele." kolo toko ningu enonga ungu
bulkundu nindinge kinie eno ulu keri te naa pepili molonge-na kanu
yemboma pipili kolonge.

¹⁷ Pulu Yemone 'Olio mindili nangi.' nimbémonga ulu peanga te tepolie
mindili nomulu liemo papu; olio ulu kerime tepolie mindili nomulu liemo
keri;‡ aku kene 'aku siku konopu peanga pepili molangi.'

3:18-22 Kirasini Olio Mindili Nombo Molopo Kenjilimela Aulkena Wendo Limbendo Yu Kolopa Lombokora Ola Molorumu Ungu Te

¹⁸ Kirasi[§] ye peanga te molopalie mindili norumu mele, piliengila!
Yu ye sumbi nilimu molopalie, ulu keri teli yembomanga kolo wangopa
kolondorumu* kanumu.

'Enonga ulu pulu kerime pali kamu manie pupili. Eno Pulu Yemo
molemona puku kapola kapola molangi.' nimbe Kirasi walsikele kolon-
dorumu.† Pe 'yu yuyu mofo yembo te lupe, ulu pulu kerimenga nimbe
altopa wale talo sipe kolondomba aulke te paa naa lemo naa lemba.
Yunge kangimu toko kondoringi kolorumu nalo pe yunge minimuni yu
lombokora ola molopa mulu koleana pupe molorumu mele molemo.

‡ 3:11: Epesasi 4:3, Romo 14:19. § 3:12: bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela". * 3:12:
Konana 34:12-16. † 3:14: inie anjokondo 4:14, Mateyu 5:10-12. ‡ 3:17: inie yakondo
2:12,14,19-20, 3:13. § 3:18: bokumunge alsena anjokondo "23. Krais". * 3:18: Romo 5:6,
Pillipai 2:5-11. † 3:18: Romo 6:10, Ipuru 7:27, 9:28, 10:10.

¹⁹ Yunge mini akumu ,kangi kolopa liepili, ,yembo koloringimenga, minime ka ulkena moloringine pupe ungume nimbe sirimu.‡

²⁰ Kanu minime ou Noa molorumu kinie Pulu Yemonga ungu nirimume naa pilku, liku bulu siku moloringi ,yembomanga minime. ,Yemboma ulu keri awisili teringi nalo, Pulu Yemone lkisipe pundu naa torumu. Noane sipimu tepa mimi tepa molopili ,‘Yemboma ou naa tambo.’ nimbe, taka lipe nokopa molorumu. ,‘Pe Noane sipimu tepa pora sirimu kinie Pulu Yemone ‘No topa yemboma topa kondopili.’ nirimu kinie, yembo engaki mindi none naa torumu. Aku yembo pokore mindi Pulu Yemone ‘Naa kolko konde pangı ,kene sipine suku pangı.’ nimbe lipe tapondopa nona wendo lsimu.§

²¹ Kanu ,nona ‘yembo engaki naa kolangi.’ nimbe, lipe tapondopa wendo lsimu kanu nomone kinié no limele ulu pulumu lipe ora silimo. No limele nomone kangikundu uluri naa tepa, kangine kalaro molemoma kulumiye topa wendo naa lindilimo. No limelemone eno i siku nilimele: “Pulu Yemo, no likiru kanou. No likiru aku ulumuni na konopune ulu keri te naa pelemo. Nu mawa tepo ‘Nanga konopu kamu peanga pepili kene liku tapondou.’ nikiru.” nilimele mele Pulu Yemone Noa wendo lsimu nomone lipe ora silimo. Pulu Yemone Yesusi Kirasi yembo ono koleana topa makinjinderimumunge no limelemone eno lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe yu-kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondolemo.*

²² Aku yemo yu ,lomboropa ola molopalie, mulu koleana purumu, kinié yu ,imbi ola molopili, Pulu Yemonga ki umbukundu molopa,† mulu koleana angelloma kepe, mana yembo awilime kepe, kuru enge nili awilime kepe, akumenga pali yu ye awilimu molopa nokolemo.‡

4

Kolomongo Awili 4-5selo KIRASINGE YEMBOMA KINIE MANDA MANJELI UMBUNE AWILI TE WENDO ORUMU KINIE PAA MINDILI NORINGI UNGU TE

4:1-11 Pulu Yemonga Yemboma Mindi Molamili Ungu Te

4:1-6 Ou-Konopu-Kerimunge Ungume Pilipu Terimulu Mele Mundupu Siye Kolamili Ungu Te

¹ Akumunge, Kirasi* yunge kangine mindili nombalie ,‘Uluri molo.’ nimbe, siye kolorumu mele pilkulie† eno kepe yuni konopuni pilipe molorumu mele teangi. Yembo tene yunge kangine mindili nomba umbune melemo yembomo ulu pulu kerime mundupe siye kolopa altopa naa telemo kene yuni konopuni pilipe molorumu mele teangi.

² Aku tepalie kanu yembomone yu naa kolopa, kangimu kinie we molopalie yunge konopu-ourumi waka kolemo ulu kerime naa telemo. Yu Pulu Yemone “Teni kinie papu.” nilimo ulume mindi ‘Teambo.’ nimbe telemo.

³ Ulsu molemele yembomane pilku telemele mele eno Kirasinge yembomane ou aku siku teringi. Aku ulume wale paa awisili ou teko moloringi mele manda teko, munduku siye kolangi.‡ ,‘Aku ulume isipe:’

‡ 3:19: Iungumunge pulumu yembo tene naa pilimele. Ungu peanga te nimbe sirimu molo ungu tondole te nimbe sirimunje, naa pilimele. § 3:20: Ou Pulu Pulu 7-8. Pe-Pita 2:5 kananila. * 3:21: bokumunge alsena anjokondo “21. kisim bek”. † 3:22: Lipe tapondoli ungu te Mako 16:19* molemo. ‡ 3:22: Epesasi 1:20-21, Jutu 24-25. * 4:1: bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”.

† 4:1: inie yakondo 3:18. ‡ 4:3: Romo 13:13**-14.

Amboma kinie yema kinie andoko wapora toko
ulu kerinele teko kenjilimele ulumu kinie;
ulu kerime tengendo waka kolemele ulumu kinie;
no nongo kekelepa tolemele ulumu kinie;
liku maku toko no enge nili awisili nongo
kekelepa toko ulu keri awisili telemele ulumu kinie;

‘Pulu Yemone ungu mane nimbe panjerimume liku bulu siku, Pulu Yemone paa kanopa keri kanopa ‘Kafaro mololi ulume,’ nimbe kanolemo ulume tengendo we melema liku anjiku ‘olio nokolemele pulu yema’ ningu popo toko kapi nilimele ulumu kinie;§ ulsukundu yembomane aku siku ulume telemele mele enone ou aku siku wale awisili teringi.

⁴ Kinié eno ulsukundu yemboma kinie telune molko kanu ulu pulu keri awisili konopu mondoko telemele mele naa teko molemelemonga kanokolie ulsukundu yembomane ‘Ou teringi mele naa telemele.’ ningu suru ningu eno iri toko ungu taka tondolemele.

⁵ Nalo konde molemele yembomanga kepe kolemele yembomanga kepe pe walse kote pilipe, enone ulu telemelema apurumbendo molemo yemo kote pilimbendo molombana angilinge, yuni aku siku teko kenjilimele yembomando “Nambemune aku ulume teringiye?” nimbé kinie enone ulu telemelema yundai paa sike ningu singe.

⁶ Temane peangamo ou koloringi yemboma kepe toko siringila, akumunge pulumu isipe: Ou pulu pulu yemboselone Pulu Yemonga ungumu ta ningu ulu pulu keri teringili kinie Pulu Yemone yemboma pali mongo simbendo ‘Kololi ulu pulumu yemboma-kinie pepili.’ nirimu-ne kolemele. Sike Pulu Yemone kanu mongo sirimumunge yemboma kagine koloringi nalo ‘Pulu Yemonga ungumu pilku liku, kagine kolkolie Pulu Yemo konde molopa mindi pulimo mele yemboma enonga minime molko mindi punge. ‘Akumu pilengi!’ ningu ou koloringi yemboma kepe temane peangamo toko siringi.*

4:7-11 *Mulu Maselo Pora Nimbé Walemo Wendo Omb Tekemomonga Kirasi Ambolemele Yemboma Teko Molonge Mele Unru Te (4:1-11 pali kanani)*

⁷ Mana melema pali pora nimbé walemo nondopa wendo ombá tekemo. Nondopa wendo ombá tekemo kene eno umbu konopu pepili molko kondoko, Pulu Yemo kinie ungu ningu molangi.

⁸ Nalo aku ulumenga ulu olandopa te eno enona anjo yando tondolo munduku konopu mondoko molayo. Yembo tene yembo te konopu mondolemo kinie yu konopu mondolemo yembomone yu-kinie walse walse tepa kenjimbe kinie yuni ‘Pundu tambo.’ naa nimbe we mundupe siye kolomba.

⁹ Enonga yembo te enonga ulke tenga ombá kinie eno ulke pulu yembomane konopu keri naa panjiku yu “Molamili ou.” ningu nokoko kondayo.

¹⁰ ‘Pulu Yemone, ‘Kongonoma teko kondangi.’ nimbe eno yu mele mele we kondo kolopa tondolo lupe lupema moke tepa we silimo kanu tondolomane eno anjo yando liku tapondoko molayo. Pulu Yemone kongono kendemande tendeli yembo peangama molkolie aku siku teayo.

§ 4:3: bokumunge alsena anjokondo “13. god giaman”. * 4:6: akumunge pulumu mimi siku naa pilimele. Pitane Noa molopili Pulu Yemone yemboma mongo simbendo ‘None topili.’ nirimu yembomando mindi nirimu molo, we yembomando pali nirimunje. Ya mana molkolie mindili nongendo kangime kolemelemondo nirimu molo, kotena angilku mongo lingemondo nirimunje, naa pilimolo.

¹¹ Yembo tene ungu nimbe simbe liemo Pulu Yemonga ungume mindi nimbe sindepili. Yembo tene yembo marenga kongono tendemba liemo Pulu Yemone enge silimo engemone mindi tendepili. ‘Ulu temoloma pali yembomane kanokolie Pulu Yemo kapi ningu yunge imbi liku ola mundundengi.’ ningu Yesusi Kirasi pea tapu toko molkolie aku ulume teayo. ‘Yemboma kinie melema kinie pali, yu imbi kamu-kumu ola molopa mindi pupe, yunge tondolomo alieli pepa mindi pupili molemo.’[†] Aku sipe sike tepili.

4:12-19 Kirasinge Yemboma Molopolie Mindili Nomolo Kinie ‘Uluri Molo.’ Niemili Ungu Te

¹² Paa nanga angokeme, eno manda manjilimo ulu umbune tene, tepe mele, eno mindili silimo akumu ‘Iulumu nambemune wendo ole moye? Olio Pulu Yemonga yemboma molemolo kanumu.’ ningu konopu liku naa mundengi.

¹³ ‘Kirasi mindili norumu mele olio mindili nolemolomonga papu mindili nolemolo.’ ningu konopu siengi. ‘Yunge tondolo pa telimu kinie imbi ola molopili ombá kinie olio konopu sipu kamele peanga panjimolo.’ ningkuaku siku konopu siku we mindili nongo molangi.

¹⁴ Eno Kirasinge yemboma molemelemonga[‡] ungu taka tondongi liemo papu. Pa tondolo tepa peli Minimu, yu Pulu Yemonga Mini kanumu, eno kinie molemomonga eno malo.[§]

¹⁵ Eno mindili nongi liemo yembo toko kondonge molo melte wa linge molo gapomanomonga ungu mane lupe lupema pulue toko ulu te tekonge molo yembo tengateng kongono telemomo tekonge embambo singemonga mindili naa nangi.

¹⁶ Nalo eno singe yemboma molemelemonga mindili nongi liemo pipili naa kolangi. Eno ‘Kirasinge yemboma molemele.’ ningu pilku Pulu Yemo kapi ningu imbi liku ola mundundengi.

¹⁷ Pulu Yemone yemboma kote tendembando yunge yemboma kumbi lepa kote tendemba walemo ou wendo ombo pelemo kene ‘konopu siku mindili nongo molangi.’ Pe, ‘Pulu Yemone’, olio aku sipe kumbi lepa kote tendepalie ‘Aku siku mindili nangi.’ nimu liemo Pulu Yemonga temane peangamo liku bulu silimele yemboma kote pilipelie nambe-embaye? ‘Aku yemboma ‘Mindili awili tekonge.’ nimbé lemo..

¹⁸ ‘Aku nikirumunge ungu te Pulu Yemonga bokune molemo. Akumuni nimbendo;’

“Yembo konopu sumbi sipe pepili molemelema
mindili nolemela aulkena wendo ongo
moloko kondonge aulkena pungendo
aku siku mindili singi liemo
Pulu Yemo liku bulu siku
ulu pulu kerime telemele yemboma
nambeko aulke kerine wendo ongeye?
‘Eno aulke kerine puku
mindili awili tekonge.’^{*}
‘nimbe molemo kanumu.’

¹⁹ Akumunge, Pulu Yemone ‘Mindili nangi.’ nilimomonga mindili nolememele yembomane ‘Mulu maselo kinie olio yemboma kinie tepa mimi terimu Pulu Yemone “Tembo.” nimbe, nimbe panjilimo mele sike tepa,

[†] **4:11:** Romo 12:3-10, Ou-Korini 12:7-11. [‡] **4:14:** bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”, “28. nem”. [§] **4:14:** inie yakondo 3:14,17. ^{*} **4:18:** UNGU TONDOLO KANGAMA 11:31.

alieli olio nokopa kondopa siye naa kolemo.' ningulie enonga konopu kangime kinie pali 'Pulu Yemone nokopili.' ningu yu siku, ulu peangama mindi teko molangi.

5

5:1-5 Kirasinge Talapena Yembomanga Tapu Yema Kinie Kango Yema Kinie Enonga Ungu Te

¹ Eno-kinie molemele tapu yema,* eno tapu ye molemele mele na kepe aku siku tapu yemola molio, na Kirasi mindili norumu kinie kanorundu yemo, na 'Pulu Yemonga mulu koleana, tondolo pa teli nondopa mona lemba ulumu 'Kirasinge yemboma, kinie pea limolo ye tela, nane eno-kinie molemele tapu yemando paa tondolo mundupu mawa tepolie nimbondo:

² Pulu Yemonga sipisipi eno nokolemelema mimi siku tapu teko nokangi. 'Pulu Yemone, ikongono 'Eno teangi.' nimbe sirimu akumu "Teaa.' nikimu kene teamili. ningu konopu keri panjiku we naa teangi. Konopu pe nipili teangi. 'Pulu Yemone 'Teangi.' nirimu, kongono akumu 'Kou mone limolo.' ningu naa teangi. 'Yemboma paa lipu tapondopo nokamili.' ningu paa konopu siku teangi.[†]

³ 'Pulu Yemone, "Eno nokangi." nimbe sirimu yemboma 'Maniendopa molangi. Olionga imbime paa olandopa molopili.' ningu eno mindili siku naa nokoko molangi. Eno nokolemele sipisipime molonge mele eno tapu yema aku siku ulu peangama mindi teko molangi. 'Enone kanokolie manda manjiku teangi.' ningu aku siku teko molaa.[‡]

⁴ Sipisipime aku siku nokoko molonge kinie, Sipisipi Tapu Ye Awilimu[§] ombá kinie eno mele tondolo pa teli paa peangamo, alielí keri naa lepa, we lepa mindi pumbe mele kalolimu lingé.

*5:5-11 Nuni Nunu 'Imbi Naa Mololi Yembomo Mele Molambo.' Ningu Molani Ungu Te**

⁵ Kango yema,aku siku mele eno ye yumenga ungume taka liku pilku eno liku awi siengi.

"Pulu Yemonga bokune ungu te nimbe molemo akumu isipe:
"Na awilimu molio.

Na pilipe konginjeli pelemo yemo.
Yembo lupema tondolo te naa pelemo."
ningu kara puku enonga imbime
we liku ola mundulimele yemboma
Pulu Yemone 'Nanga opa puluema.' nimbe
topa manie mundulimò,
nalo yembo enono

"Na imbi naa molemo yembo kerimu.
Yembo lupema pilipe konginjelimo pelemomonga
enonga ungume taka lipu pilipu molambo."
nilimele yemboma

yuni we kondo kolopa tepa kondolemo.'[†]

Aku sipe nimbe molemo kene eno enono pali anjo yando "Olio imbi naa molemo. Yemboma pilipu taka lipu molamili." nieyo.

* **5:1:** bokumunge alsena anjokondo "16. hetman". † **5:2:** bokumunge alsena anjokondo "44. sipisip". ‡ **5:3:** Ou-Timoti 4:12, Pe-Tesallonaika 3:9, Taitasi 2:7. § **5:4:** Ipuru 13:20. * **5:4:** Pillipai 2:1-11. † **5:5:** Ungu Tondolo Kangama 3:34, Mateyu 23:12, LLuku 14:11, Jemisi 4:6, LLuku 18:9-14.

6 Aku sipe ungu te molemo kene 'Pulu Yemo yu paa tondolo pepili yemboma nokolemo.' ningu enone "Na awilimu naa molambo. Na imbi naa molopili." ningu eno enono imbi toko manie munduku taka liku molayo. 'Aku sипу temolo kinie yuyu pilimbe wale tenga olionga imbime lipe ola mundundumbe.' ningu aku siku teayo.‡

7 Yuni eno kondo kolopa nokopa molemo kene yu molemona puku enonga konopune umbune pembama kinie mini-wale pumbema kinie yundu ningu para sieyo.

8 Eno umbu konopu pepili molko, alieli kanoko kondoko molayo. Lopaposi llayono§ engele kolopalie kongi te topa nombando andolemo mele aku sipe enonga opa pulue ,kurumenga nomi, depelemone* 'Na yemboma ambolopo tepo kenjέmbo.' nimbe aku tembando andopa molemo kene aku siku molaa.

9 'Pulu Yemone na alieli nokopa kondolemo. Pe kinié kepe yuni na mundupe siye naa kolombala.' ningu tondolo munduku pilku molkolie† 'Depelemo nanga opa puluemo, yuni na naa ambolopili.' ningu yunge ungumu naa pilku, lіku su siku, yu toko anjopa anjeyo. Éno pilkulie 'Ya olío konopune umbune tepili molemolo mele we ma koleana pali molemele yembo olionga angenupilime aku siku umbune tepili molemelela.' ningu pilkulie depelemo-kinie aku siku teayo.‡

10 Kanu kinie, eno wale laye-kolte umbune tepili molonge kinie Pulu Yemo yuni yuyu eno kelepa sukundu lipe anjipe, 'Eno ,nanga yemboma molemele mele, munduku siye naa kolko tondolo pupili molangi.' nimbé. Pulu Yemo eno we kondo kolopalie yuni pe eno yu pea 'Kamu-kumu tondollo pa tepa mindi pulimu kinie molio koleana pea molamili wangi.' nimbe ya mana maniendo sirimu ye nomi Kirasi§ kanumuni olionga nimbe tenderimumunge Pulu Yemone oliondo aku sipe manda nimbé.

11 ,Yemboma kinie melema kinie pali, Pulu Yemo yuyu mindi kamukumu tondolo pupe imbi ola molopa mindi pupili molemo. Aku sipe sike tepili.*

5:12-14 Pep Topa Pora Simbendo Ungu Wallo Mare Kamu Torumu Ungume

12 I pepá ponjili topo sikirumu Saillasini tondokomo. 'Yu kongonoma siye naa kolopa paa tondolo mundupe telemo angenumu.' nimbu pilipu molio. I pepá tokoromo 'Pulu Yemone yemboma we kondo kolopalie lipe tapondolemo mele piliengi!' nimbu tokoro. Pulu Yemone yemboma paa sike we kondo kolopa konopu mondolemomondo nikiru akumu 'Paa sike.' ningu pilimele mele munduku siye naa kolko, tondolo munduku molangi.

13 Kirasinge yembo talape ,kolea awili, Bepillono† molemelema, kanu yemboma-kinie eno ,pepá topo sikiru yemboma, kinie Pulu Yemone ou

‡ 5:6: LLuku 14:11. § 5:8: Pikisa te gomo 1286 molemola. * 5:8: 9 Setene kanumu; bokumunge alsena anjokondo "9. devil". † 5:9: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". ‡ 5:9: Jemisi 4:6-7. § 5:10: bokumunge alsena anjokondo "23. Krais". * 5:11: inie yakondo 4:11. † 5:13: "Bepillono" nirimu akumu "Romo" nimbedo "Bepillono" nirimu. Ou Bepillono yemboma ulu awisili paa teko kenjiku moloringi mele yu Romo molorumu kinie yembomane aku siku ulume teringi mele kanopalie aku sipe ungu iko topalie imbi "Bepillono" nirimu.

'Nanga yemboma molangi.' nimbe mako torumu kanu Bepillono yembomane "Eno manda molemeleye?" ningu, ningu mundukumili. Nanga malo Makone[‡] "Eno manda molemeleye?" nimbe, nimbe mundukumula.

14 Eno enono anjo yando kondo kolko kangulku "Manda molemeleye?" niengi.[§]

Eno Kirasi kinie tapu toko molemele yemboma pali konopu pe nipili taka liku molangi.

„Aku pea nikiru..

[‡] **5:13:** 'Makondo 'yunge malo' nirimu, akumu Makone yu lipe tapondopa yu-kinie pea tapu toko kongono teko moloringilimunge 'yunge malo' nirimu.' ningu pilimele. Makone Temane Peangamo Torumu Bokumu Mako ye telumu. 'Pitane temanemo topa sirimu mele pilipelie tondorumu.' ningu pilimele. Makonga ungu mare Mako 14:51-52, Lipe Mundororu Yema 12:12,25, 13:13, Pe-Timoti 4:11. [§] **5:14:** ungu pulumu Romo 16:16*.

PE-PITA PITAné Pepá PE Topa Mundorumu Bokumu

Pitane I Pepá Topa Mundorumumunge Ungu Pulu Mare

Pita yuyu yunge ungu te inie yakondo gomo 1202 molemo.

Pitane konopuni pilipelie pepá te ou topo mundorumumu kinie i pepá pe topa mundorumu akuselonga pulumu inie Pe-Pita 3:1 molemo. "Ulu peanga kake telime mindi konopu kimbu siengi." nimbu ipepá talo topo sikiru." nirimu. Nalo "Pepá te ou topa mundorundu." nirimu bokumu olio "Out-Pita" nilimolo bokumu molo te luppenje, mimi sipu naa pilimolo.

I pepámonga ungu pulumu isipe mele: 'Ungu kolo tolime mane silimele yemane 'Kirasinge yemboma 'Sike.' ningu tondolo munduku pilimele ulumu kinie molko kondolemele ulumu kinie tepo kenjipu, topo marie mundemili.' ningu andoko telemele yemanga ungume Kirasinge yembomane paa naa pilieni! Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu yemane ningu siringi ungume mindi 'Sike.' ningu tondolo munduku pilieni! Aku siku tenge ulumuni Pulu Yemo kinie Awili Yesusi Kirasiselo molembele mele paa pilinge. Yesusini ou lipe mundorumu yemane Yesusi yu mongone kanoko, yu-kinie andoko, yuni eno mane sirimu ungume sumbi siku pilieringi.' nimbe pepá torumu.

Ungu te: Yesusi olionga Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Lili Yemo wale awisili nirimu akumu 1:1,11, 2:20, 3:1-2,18 molopa, aku mele ungu te 3:15 molemo. Aku ungumunge ungu pulumu boku ambolkonomonga alsena anjokondo "21. kisim bek", "21.3. Man Bilong Kisim Bek Yumi".

Ungu te: Yembo marene ningendo: "Yesusi kelepa naa ombá." niringi. Nalo ipepámone nimbendo: "Sike yu welea naa olemo, nalo Pulu Yemone 'Yembo telu kepe kolea kerine naa pupili. Konopu alowa teangi.' nimbe takalipe nokopa molemomonga Yesusi welea naa olemo." nilimo. (Aku ungumu 3:9 molemo.)

*Pe-Pita 2 kinie Jutu 4-18 kinie ungu awisili paa telu sipe mele molemo.
Ya ungu pulumu pora nikimu.*

Kolomongo Awili 1-3 pali OLIO ULU PEANGAMA MINDI TONDOLO MUNDUPU TEPO MOLAMILI. YE KERIMENE MANE SILIMELE UNGUME PAA NAA PILIPU BULU SIEMILI UNGU MARE

1:1-2 Pitane Pep mo Tombando Pulu Polopa Torumu Ungumu

¹ Na Saimono Pita, Yesusi Kirasini "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipe mundorumu yemo,* na yunge kongono tendeli kendemande yemo molopolie „i pepámō topo sikiru.„

Olionga Pulu Yemo, olionga Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Lili Ye[†] Yesusi, „Pulu Yemone "Simbo." nimbe mana lipe

* ^{1:1:} bokumunge alsena anjokondo "1. aposel". † ^{1:1:} 11 bokumunge alsena anjokondo "21.3. Man Bilong Kisim Bek Yumi"; inie anjokondo 3:15 kananila.

mundorumu ye, Kirasimu, yuni ulume sumbi sipe telemomonga olio‡ ‘Sike.’ nimbu tondolo mundupu pilimolo ulu peangama eno aku siku ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilimele yemboma, eno ipepámo topo sikiru.

² Pulu Yemo kinie olionga Awili Yesusiselö pilku imbi silimelemonga elone eno paa we kondo kolko teko kondolemebele mele kinie, ‘Eno konopu pe nipili taka liku molangi.’ nilimbele mele kinie olandopa olandopa pupili.

*1:3-15 Pulu Yemone Olio Mako Topa “Nanga Yemboma Molangi Waa.”
Nirimu Ungumu ‘Paa Manie Naa Pupili.’ Niemili Ungu Te*

³ Pulu Yemonga tondolomo Yesusi kinie pelemo,aku tondolomone olio molopo kondopo Pulu Yemonga ungume mindi pilipu lipu temolo ulu pulumu sirimu. Tondolo pa telimu pepa, ulu peangamanga pulumu pelemo yemone olio “Nanga yemboma molangi waa.” nimbe walserimu yemo pilipu imbi silimolomonga yunge tondolomone aku sipe ulu pulumu sirimu.

⁴ Aku sipe molopa aku terimumunge yunge melema olio ‘Simbo.’ nimbe ou nimbe panjerimu mele paa tondolo puli peangama sirimu. ‘Simbo.’ nimbu, nimbu panjerindu melema simbo eno-kinie pemba kinie Pulu Yemo yu molemo mele ulu pulumu eno-kinie pepili molko; mana yembomanga konopumene melema kanoko konopu mondoko paa molko kenjiku, ulu keri telemele ulume eno ,Pulu Yemonga yemboma, aku siku teko molko naa kenjengi!, Aku sili ulu kerime liku bulu siku, Pulu Yemonga yemboma molko, molko kondangi.’ nimbe, yu “Simbo.” nirimu mele paa tondolo puli peangama sirimu.

⁵ Aku ,terimu-ne eno aku siku molemele, kene eno ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilimele mele§ aku siku kepe ulu peangama mindi paa mimi siku pilku tondolo munduku teangi. Pe tondolo munduku ulu peangama tenge mele aku siku kepe ,Pulu Yemo kinie Yesusi Kirasiselo molembele mele kinie nilimbele ungume kinie, paa pilku kondangi.*

⁶ Pe Pulu Yemo kinie Yesusi Kirasiselo pilku kondolemele mele,aku siku kepe eno enono ulu pulu kerime waka lemba kinie ‘Paa naa teamili.’ ningu enono kangimu nokoko kondoko ulu kerime naa teangi. Pe enono kangimu nokoko kondoko ulu kerime naa tenge mele aku siku kepe eno-kinie umbunema wendo ombá kinie tondolo munduku molko taka liku umbunema meangi.† Pe umbunema tondolo munduku taka liku menge mele aku siku kepe ‘Pulu Yemonga yemboma molemolo.’ ningu yunge ungume mindi pilku liku teko molangi.

⁷ Pe Pulu Yemonga yemboma molkolie yu kanopa peanga kanolemo ulume tenge mele aku siku kepe Kirasinge yemboma ‘Olionga kandi angenupilime.’ ningu konopu telune pupili kapola kapola molangi. Pe Kirasinge yemboma ‘Pulu lemoma.’ ningu molonge mele aku siku kepe ,anjo yando, paa konopu mondoko molangi.

⁸ ‡Iulu peangama tondolo munduku ambolko aku ulume eno-kinie tondolo pupili molongi liemo olionga Awili Yesusi Kirasi§ eno pilku imbi

‡ **1:1:** “olio” nirimu akumu yu-kinie namele-kinienje? Yesusini lipe mundorumu yemando nirimu, molo kolea marenga ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilieringi yembomando nirimu, molo Kirasinge yembo mare yu-kinie moloringimendo nirimunje, naa pilimolo. § **1:5:** 1 bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. * **1:5:** Gallesia 5:22-23*. † **1:6:** Jemisi 5:10. ‡ **1:8:** ungu pulu te inie yakondo 1:5*. § **1:8:** bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”, “23. Krais”.

silimele mele olandopa olandopa langi awisili mongo tomba. We manie naa pumbe kene ,aku siku ulume teko molangi.

⁹ Nalo „Kirasinge, yembo te aku sipe ulu peangama naa tepa molemo yembomo yu mongo keri lemo yembo te sulu tepa lemo melema naa kanopa, paa nondopa lemo melema mindi kanolemo yembo aku sipe te molemo. Yuni ulu pulu keri ou terimume „Pulu Yemone, kulumiye topa yunge konopu tepa kake tenderimu mele kinié naa pilipe komu silimo.

¹⁰ Akumunge, nanga angokeme, eno Pulu Yemone ‘Nanga yemboma molangi wangi.’ nimbe walsipe mako torumu kene ‘Paa yunge yemboma molopo mindi pamili.’ ningu tondolo munduku molangi. Aku siku tengenkie eno umbune tene topa manie naa mundumbe, enone yu manda munduku siye naa kolonge.

¹¹ „Aku siku teko molonge kinie, olionga Awilimu, olionga Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Lili Ye Yesusi Kirasimunge kolea, yu ye nomi kingi molopa nokopa mindi pumbe akune* “Molamili. Sukundu waa.” nimbe konopu sipe kune lipe nosindimbe.

¹² Akumunge,[†] sike nane nikiru mele eno ungu sikemo pilku ‘Paa sike.’ ningu tondolo munduku pilieringi mele kinié we pilimele nalo ‘Aku ungume komu naa sindiku munduku siye naa kolangi.’ nimbu taki-teki nimbu simbondo altopo nimbu sikiru.

¹³⁻¹⁴ Olionga Awili Yesusi Kirasini na nimbe sirimumunge ‘Na wale laye-kolo nanga kangimu sele-ulke melena molopolie,[‡] mundupu siye kolombo.’ nimbu pilipulie ‘Kinié na isele-ulkena we molopolie ‘Eno ou ungu pilieringime paa konopu kimbu siku molangi.’ nimbu nane altopo nimbu silio akumu papu telio.’ konopu lekero.

¹⁵ ‘Pe kepe, „nanga kangimu mundupu siye kolopo, pumbo kinie eno ungu nimbu silioma kelko mimi siku pilku konopu kimbu siku molangi.’ nimbu eno ungume mimi sipu nimbu sikiru mele tondolo mundupu nimbu simbo.

1:16-21 Yesusini “Nanga Kongonomo Tende-Paa.” Nimbe Lipe Mundo-rumu Yemane Ou Pulu Yemonga Pa Teli Kirasi-Kinie Perimumu Kanoringi Ungu Te

¹⁶ Olionga Awili Yesusi Kirasi yu paa tondolo pelemo mele kepe, yu pe kelepa yando ombá mele kepe, eno nimbu sirimulu kinie olione olionga konopune pilipe konginjeli pelemomone kange temanema tepo mimi tepolie naa nimbu sirimulumunge ‘Yesusi mana molorumu kinie pea molopolie,’ tondolo pa telimu yu-kinie molorumu mele mongone kanorumulu mele eno temane topo sirimulu. We naa nirimulu.

¹⁷ ‘Olio kanopo molamili mulu, kolea tondolo pa telimu pelemo koleana ungu te wendo ombalie yundu nimbendo: “I nanga paa konopu mondolio kangomo.[§] Yu nane konopu sipu molio yemo.” nirimu kinie Lapa Pulu Yemone ‘Yunge imbimu paa ola molopili. Tondolo pa telimu yu-kinie pepili.’ nirimu.

¹⁸ Olio yu-kinie Pulu Yemonga ma pangine ola molorumulu kinie kanuungumu mulu koleana maniendo orumu kinie olio pilierimulu kanumu.*

* ^{1:11:} bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. † ^{1:12:} inie yakondo 1:3-11. ‡ ^{1:13-14:} “sele-ulke” nirimu akumunge ungu te Pe-Korini 5:1 molemola. Giriki ungune kinie Ingillisi ungune kinie aku sipe molemo nalo Pisini ungune sele-ulkemo munduku siye kolko naa toringi. § ^{1:17:} bokumunge alsena anjokondo “32.2. Pikinini Bilong God”. * ^{1:18:} Mateyu 17:5, (3:17).

¹⁹ Akumu kanopo pilipulie, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilkulie yando yemboma ningu siringi yemane ningulie ‘bokune toringi, mele pilipulie ‘Paa sike niringi.’ nimbu tondolo mundupu pilimolo akumunge enonga ungume mimi siku pilkulie pilku lingi liemo paa papu. ‘Pilkulie pilku lingi kinię, eno lipe tapondomba mele isipe: Ipulueli kolea sumbulu tolemo kinię tepe-lame pa tendepa nomba molopili kolea tangolemo. ‘Aku ye Pulu Yemonga ungume ningu moloringime eno tepe-lame mele. Pe, kolea tangombando[†] kombukandipime pali kumbulupe, telu mindi kamu tondolo pa tepa angilimo mele aku sipe mele ‘Yesusi, kanu kombukandipimu mele ombo ‘olionga konopune sukundu ombo angiliepili.’ ningu kanu yemanga ungume isili ou konopune pepili mimi siku pilku molanggi.[‡]

²⁰ Eno ungu awili te pilingemo isipe: Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yando yemboma ningu siringi ye kanumene Pulu Yemonga bokune toringi ungume eno enono ungu pulu te konopuni pilkulie bokune naa toringi.

²¹ “Pulu Yemone ungu umbu tondolu ungu te pilipu isipu isipu nikimulu. Isipe isipe wendo ombá.” niringi ungu akumenga ungu telu kepe yemane enono ‘Ungu mare konopuni pilipulie yemboma nimbu siemili.’ naa niringi. Mini Kake Telimuni enonga konopune sukundu molopalie nimbe sirimu mele pilkulie “Pulu Yemonga ungu te nikimulu.” ungu yemboma ningu siringi.

2

¹ ‘Sike ou ye marene Pulu Yemone ungu umbu tondorumume mindi pilkulie yemboma sumbi siku ningu siringi, nalo marene Pulu Yemone ungu umbu tondolime naa pilku we kolo toko yemboma ningu siringila.* Kinię aku sipela eno molemelena ye marene ‘Yesusi Kirasinge ungume mane sikimulu.’ ningu, kolo toko mane singe. Kanu kolo toko mane singe yemane ‘Eno tondolo munduku pilimele mele munduku siye kolangi. Olio mane sikimulu ungume ‘Sike.’ ningu tondolo munduku piliengi! ningu kiyengo ningu ongo kolo toko kondi toko “Pulu Yemo kinię kapola kapola molongodi i siku i siku teangi.” ningu, ungu paa lupe mare mane singe. Awilimuni ‘Eno kolea kerine naa pang.’ nimbe enonga nimbe kolondorumu, yunge mememone eno kelepa yando lsimu akumu kepe ‘Molo.’ ningu bulu singe. Aku tengemonga eno enono tamburumbu mindili nongo molko kenjinge aulkemo akisinge.

² ‘Kirasinge, yembo awisilini kanu yemane pipili naa kolko amboma kinie andoko wapora toko tengen mele manda manjiku tengen. Aku tengemonga yembo mare kanokolie ungu sikemo pelemo temane peangamo[†] marake mele teko ungu taka tondonge.

³ Kanu mane sili yemane ‘Mele awisili lipu nosemili.’ ningulie eno enono konopuni pilinge temanema kolo toko, eno temane toko sikulie “Kou mone melema seee.” ningu pangu singe. ‘Nalo, aku tengen mele Pulu Yemone koronga-ou pilipelie eno kote pilipe ‘Mindili nangi.’ nimbe, nimbe panjerimu. ‘Eno mindili nonge.’ nirimu ungu kanumu manie naa purumu. We nokopa molemo.

⁴ ‘Pulu Yemone kanu yema sike mindili simbe.’ nimbu tondolo mundupu pilimolomonga pulumu isipe:, Ou ,mulu koleana, angello

[†] **1:19:** “Pulu Yemonga walemo wendo ombá” nimbendo ungu iko topa “kolea tangomba.” nirimu.

[‡] **1:19:** Lipe Ora Sirimu 22:16. Kolomongo Awili 2 Ungumu* Jutu 3-19. * **2:1:** bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. [†] **2:2:** Giriki ungune “ungu sikemonga aulkemo” molemo.

marene ulu pulu kerime teringi kinie Pulu Yemone eno mundupe siye naa kolopa, 'Kote walemo wendo ombá kinie kote teangi, ou ka ulke paa sumbulu toli koleana nokoko molangi.' nimbe ka-senene ka topa mindili nonge kolea kerine lipe mundorunu kanumu.

⁵ Koronga-ou moloringi yemboma kepe Pulu Yemonga ungumu naa pilku yu bulu siringi kinie mundupe siye naa kolorumu. 'Eno kolangi none topili.' nirimu kanumu. 'Nalo none yemboma torumu kinie, Noane 'Yemboma sumbi siku molangi.' nimbe yemboma mane sirimu ye kanumu kinie yunge yembo yepoko pakera kinie eno Pulu Yemone 'None naa topili.' nimbe lipe tapondorumumunge eno manda moloringi.[‡]

⁶ Kolea awili Sodomo kinie Gomoraselonga yemboma 'Teko kenjikimili kene kolangi.' nimbe Pulu Yemone kanu koleaseloselo tepene topa kalorumu kinie kanu koleaseloselo tepe keku lierimu kanumu.[§] 'Yembomane na kolea Sodomo Gomoraseloa topo kalorundu mele pilkulie nanga ungume naa pilku na bulu singe yemboma kinie aku sipu umbune mare simbo mele pilengi' nimbe aku terimu.*

⁷ 'Kanu koleaseloselo tepene topa kalorumu kinie, Pulu Yemone ye sumbi nili LLoto mindi lipe tapondopa 'Naa kolopili.' nimbe wendo lsimu kanumu. Yembomane ulu paa kerime teko wapora toli ulu lupe lupema teringi kinie LLoto yu paa kanopa keri kanopa paa kamele umbune kolorumumunge lipe tapondoru.

⁸ (Kanu ye konopu sumbi nimbe pelimu Sodomo molopa walemanga pali kanorumu kinie 'Sodomo yemboma, alieli ungu manema pulue toko paa ulu lupe lupema teko kenjeringi mele kanopalie yu mini-wale mundupe konopu paa umbune tepili molorumu.)

⁹ Awilimuni[†] 'teko kenjeringi yemboma kinie yembo sumbi nilime kinie, sike aku sipe mele terimu liemo yuni yunge ungumu pilku liku ulu peangama telemele yemboma-kinie umbune wendo olemo kinie yuni 'Umbune naa tepili.' nimbe manda lipe tapondomba mele yuyu pilipe, ulu sumbi nilime naa teko, teko kenjilimele yemboma kote walemo wendo ombá kinie pundu tomba mele yuyu pilipe, aku walemo wendo ombándó kinié kepe eno mindili sipe molemo.

¹⁰ Ou-we-konopu-kerimuni[‡] waka kolemo mele pilkulie yembo mare ambo molo ye mare kanoko 'Ulu te telemelanje papu.' konopu leko, wapora toko ulu paa kalaro mololime teko, 'Pulu Yemo kinie namba pelemo yembo awilime kinie akumenga, ungu mane tene olia naanokolemo.' ningu liku bulu siku,aku telemele yemboma mele kaloli keri awisili olandopa simbe linge.

Kanu yembo kerime eno molemelena andoko kara puku, enonga konopumuni pilimele ulume mindi andoko teko, mulu koleana 'angello, tondolo pulimo awilime kepe pipili naa kolko ungu taka tondoko, telemele.

¹¹ Kanu yema maniendopa, enge te naa pelemo, angelloma eno olandopa, enge paa pelemo, nalo kanu yemane teko kenjilimele mele angellomane kepe Awilimunge kumbikereina kanu yemanga ungu bulkundu nindiku 'Paa teko kenjilimele.' naa nilimele.

¹² Nalo kanu yema, mele takerama konopu naa pelemo mele, aku sipe konopu naa pelemo. Mele takerama konopu kimbu naa silimele. Ulu te tengen mele naa pilkulie walu telemele. Mele takerama walu molko, waloma walu leko, yemboma molemelena walu andolemele kinie

[‡] 2:5: Ou Pulu Pulu 6-8, Ou-Pita 3:20. § 2:6: Ou Pulu Pulu 19. * 2:6: Ou-Korini 10:6. † 2:9: bokumunge alsena anjokondo "6.Bikpela". ‡ 2:10: 18 bokumunge alsena anjokondo "29. olpela bel".

yembomane eno toko kondolemele aku sipe mele „kolo toko mane sili, ye kanumene ungu ningema mimi siku pilku naa ningu, ungume ningu kenjilimele. Aku siku telemelomonga mele takerama walu andolemele kinie yembomane eno toko kondoko mindili silimele mele eno yemboma kepe aku siku mindili nonge.

¹³ Kanu yemane yemboma teko kenjiku umbunema silimelemonga eno enono mele kalolimu lingendo mindili nongela. Tangoli kepe ‘langi awisili nombo no tondolomo nombolie konopu simolo.’ ningulie, eno ‘pepá topo sikiru yemboma,’ kinie langi nongo no nongo, teko kalaro mondoko enonga imbime teko kenjiku, teko pipili kondolemele.[§] ‘Kanu yema aku siku kolo toli, ulume telemele akumu konopu siku telemele.

¹⁴ Alieli amboma kanoko mongo-kenge teko ‘eno-kinie pea wa ulu kerinele teamili.’ ningu, ulu kerimu mindi teko molemele. Kirasinge yembo mare tondolo munduku naa molemelema kondi toko “Olione telemolo mele pea teamili.” ningulie eno-kinie ulu pulu kerime telemele. Eno melema kanoko konopu mondolemele ulu akumu enono sukuli mele teringimunge kinié yembomanga melema ‘liemili.’ ningu konopu mondoko molemele. ‘Pulu Yemone,’ aku telemele yema “Paa molko kenjengi!” nimbe, nimbe panjerimu.

¹⁵ Kolo toko kondi tolemele kanu yema aulke sumbi nilimu munduku siye kolko eno kekelepa toko, ‘ye, Beo malo Bellame purumu aulkena lombili pulimele. Bellame yu ‘Pulu Yemone ungu umbu tondorumumu pilipe yemboma nimbe sirimu ye te* molorumu nalo, ulu keri te tepa kenjimbemonga kou mone mele kalolimu singe limbe akumu konopu mondopalie ulu te sike tepa kenjerimu.

¹⁶ Kongi dongime ungu naa nilimele nalo telu mindi, Bellame kekelepa topa ulu te tepa kenjimbe terimu kinie, ‘Mundupe siye kolopili.’ nimbe, Bellame yu pumbe aulkemo pipi sipe, yu iri topa yembo ungu nilimele mele ungu te nimbe Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye kanumundi “Teko kenjikinu.” nirimu.[†]

¹⁷ Kanu yema no pikipe wendo omba kumbululimo mele eno aku silime. Yembomane ‘no nàmili.’ ningu no pikipe wendo olemona pilimele kinie kumbululimo-na manda naa nolemele. ‘Kupe topa pombera tolemo kinie kanokolie ‘Lo tomba.’ ningu konopu siku nokoko molemele nalo, poporamene kupema we topa meli pulimo mele kanu yema aku silime molemele. ‘Aku sipe, yemboma lipe tapondomba ungu te kanu yemakinie naa pelemo. Pulu Yemone, aku yemanga kolea sumbulu topa paa pombera tolina molonge koleamo tepa mimi terimu.

¹⁸ Enone ungu nilimele akume aroma toko nilimele, kanu ungume tondolo te naa pelemo ungu wema. Unku awisili kara puku ningu, yemboma kondi toko “Enonga ou-we-konopumu pepili[‡] kangimuni wapora andopa topa, ulu kerime tembando waka kolemo ulume teangi.” nilimele. Pulu Yemone “Naa teangi.” nilimo ulume ulsukundu yembomane telemele ulume yembo mare isili mindi wendo ongo Kirasinge ungumu ‘Sike.’ ningu molemele yemboma ‘Olionga ungume piliengi!’ ningu kondi tongendo aku telemele.

¹⁹ Teko kenjilimele ye kanumene enondo ningendo: “Olio telemolo mele manda manjiku tenge kinie ulume pali enonga konopuni pilimele mele manda tenge. Yembo tene molo ungu tene eno naa nokomba.” nilimele nalo eno enono ulu kalaro molemomane eno tepa kenjimbe ulumenga

§ 2:13: Jutu 12. * 2:15: bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. † 2:16: Kambu 22-24, 31:16. Jutu 11, Lipe Ora Sirimu 2:14 kananila. ‡ 2:18: inie yakondo 2:10*.

kendemande yema molemele, aku ulu kalaro molemo ulumene kanu yema mindili sipe nokolemo. Meltene yembo te "Kongono kendemande tendei." nimu liemo yu aku melemonga kongono kendemandemo molemo akumunge kanu yema aku siku kongono kendemande yema molko, 'We molemolo.' konopu lemele mele sike we naa molemele.'

²⁰ Yesusi Kirasi, olionga Awilimu, olionga Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Lili Yemo,§ kanu yemane ou pilkulie 'Yu sike aku sipe yemo molemo.' ningu pilimele ulumuni 'Ma koleana ulu pulu kerimene eno pipi sipe naa ambolopili. Kanu ulume munduku siye kolko wendo wang'i.' nimbe lipe tapondorumumunge we kapola molemele nalo altoko sukundu pungi liemo ulu pulu kerimene eno ka singe kamu paa molko kenjinge. Ou wendo naa wang'i sike ka ulkena mele molko, molko kenjeringi nalo altoko sukundu pungi liemo paa kamu olandopa molko kenjinge.*

²¹ 'Aku nikirumunge' pulumu isipe: Yemboma sumbi siku molonge aulkemo[†] kanoko 'sukundu ongolie altoko ulsu purangi, ye kanumene yemboma sumbi siku molonge aulkemo ou naa kanolemelanje papu. Kinié aku aulkemo kanokolie, 'Yesusinge, ungu mane nimbu sirimulume[‡] pilku likulie munduku siye kolko liku bulu siringi liemo paa kapola molo.'§

²² Aku telemele yembomanga ungu iko tondolo kanga talo sike pelemo. Akuselone nimbendo:

'Te:' 'Owa tene meku topalie
anjo pupe pe kelepa yuyu omba nolemo.'

'Te:' 'Kongi te no lendelemele kinie
pe kelepa oline pupe peke pelemo.'*
nilimo kanuselondo nikiru.

3

*Kolomongo Awili 2 Kolo Toko Mane Siringi Yemane Kirasinge Yemboma
Ningu Embambo Siringi Ungu Mare*

*Kolomongo Awili 3 Yesusi Sike Kelepa Ombá Omb Kinie Mulu Maselo
Pora Nimbé, Aku Walemonga Ungu Te*

*3:1-10 Awili Yesusi Paa Sike Kelepa Wale Talo Sipe Omb monga Ungu Te**

¹⁻² Nanga konopu mondolio yemboma, i pepá tokoromo enonga topo mundundumbondo wale talo sipu tokoro. Nane pilipulie i pepá tokoro mele nimbu siembo: Yesusi ou mana naa opili koronga-ou Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane*, 'Awilimu pe ombá mele, ningu siringi bokune molemo ungume kepe, pe kinié Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu yemane‡ Awilimu olionga Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Lili Ye§ Yesusini ungu manema eno nimbe sirimume pilkulie yando yemboma ningu siringi ungume kepe, enone kanu ungume ou pulu pulu pilieringi mele 'kelko pilku konopu kimbu siku molangi.' nimbu pepá te ou topo

§ 2:20: bokumunge alsena anjokondo "21.3. Man Bilong Kisim Bek Yumi". * 2:20: Mateyu 12:45 † 2:21: bokumunge alsena anjokondo "45. stretpela man". ‡ 2:21: Jutu 3. § 2:21: Ipuru 6:4-6, 10:26-27. * 2:22: Ungu Tondolo Kangama 26:11. * 3:: Ou-Tesallonaika 4:13-5:11, Pe-Tesallonaika 2:1-4, Jemisi 5:7-9. † 3:1-2: bokumunge alsena anjokondo "35. profet". ‡ 3:1-2: bokumunge alsena anjokondo "1. aposel". § 3:1-2: 18 bokumunge alsena anjokondo "21.3. Man Bilong Kisim Bek Yumi".

sirindula, kinié imu kepe topo mundumbondo ungu pulu telumu pilipulie ipepámó tokoro.

³ Unugu te ou nimbo tekeromo mimi siku piliee: „Yesusi ombá kinie mulu maselo, pora nimbé walemo nondopa wendo ombá walemanga yembo mare ongo enono enonga konopu leko ‘Paa teamili.’ ningu pilinge ulu kerime mindi tenge yembo mare eno molongena ongo ungu taka tondokolie*“

⁴ ningendo: “Yesusi yu “Pe kelepo yando ombó.” nimbe, sike nimbe panjerimuye? Aku liemo kinié tena molemoye? „Olionga, lapalime koloringi wale kinie kepe, yandopa yandopa kinié wale kinie kepe, ou pulu pulu melema wendo ombalie lierimu mele yandopa kinié we aku sipe lepa mindi pulimo. Ulu te lupe wendo naa olemo.” ninge.

⁵ Nalo aku yembomane “Ulume ou pulu pulu wendo orumu mele paa naa pilimolo.” ningu komume pipí silimele. Pulu Yemone nirimu ungumuni mulúmu wendo om̄ba, mamo nona wendo om̄ba lierimu.†

⁶ Kanu kinie pe „Pulu Yemone nirimu ungumuni, ou nona mamo wendo orumu kanu nomo kelepa molopa ola ombalie mama pali aki topa, moloringi melema pali topa kondorumu.‡

⁷ Aku sipe mele Pulu Yemone “Pe tembo.” nirimu mele paa sike aku ungumuni temba. Pulu Yemone yu liku bulu siku teko kenjilimele yembomanga kote tendepa eno mongo lipé simbe walemo wendo ombámonga ‘Isili-ou mulu maselo we liepili.’ nilimo. ‘Kanu kote walemo wendo ombá kinie mulumu kinie mamo kinie tepene nopili. Isili ou we liepili.’ nirimumunge kinié yunge ungu nirimumuni mulu maselo aku walemo wendo ombándo we nokoko lembele.

⁸ Nanga konopu mondolio yemboma, ulu telumu komu naa sindengi. Awilimuni§ pilipelie, ponie wane tausini wale telu mele pilipe, wale telumu ponie wane tausini mele pilipe molemo kanumu* komu naa sindeyo.

⁹ Awilimuni „Ombó.” nimbe, nimbe panjerimu kanumunge yembo maren “Welea naa okomo.” ningu pilimele. Nalo yembomane ningu pilimele mele yuniaku sipe nimbe naa pilimo. ‘Yembo mare „ulu pulu keri telemelema konopune we pepili molemelemonga, mindili nongo molko kenjingé koleana punge, kapola naa temba. Eno kondo kolopolie, ulu pulu keri telemelema kanoko keri kanoko munduku siye kolko konopu alowa teangi kene eno molemelena welea naa pambo. Ou konopu alowa teangi kene ya ou nokopo molambo.’ nimbe pilipe welea naa olemo.

3:10-18 Awilimunge Walemo Wendo Omb Kinie Mulu Maselo Sike Pora Nimbé Kene Mimi Siku Molangi Ungu Te† (3:pali kanani.)

¹⁰ Nalo Awilimu ombá walemo paa sike wendo ombá. ‘Wa noli ye te ombá.’ ningu nokoko naa molangi lipé sinjipe olemo mele aku sipe wendo ombá.‡ Ombá kinie mulumu tepe ungu nilimo mele sukuraka nimbe pora nimbe, Pulu Yemone mele kangamane mana lemo mele terimume ,pali,

* **3:3:** Jutu 18*. † **3:5:** Ou Pulu Pulu 1:2,6,9, Konana 24:2. ‡ **3:6:** Ou Pulu Pulu 6-8. § **3:8:** bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”. * **3:8:** Konana 90:4. † **3:9:** Lipe Mundororum Yema 2:17-21, Ou-Pita 4:7. ‡ **3:10:** Mateyu 24:43-44, Ou-Tesallonaika 5:2, Lipe Ora Sirimu 3:3, 16:15.

tepene nomba pora simbe. Pe mamo kinie mana lemo melema kinie pora nimbéla. §

¹¹⁻¹² ‘Kanu melema pali aku sipe pora nimbé.’ ningu pilkulie eno kinié nambolka yembo mele molonge kinie papuye? Enone ‘Pulu Yemonga walemo ombá.’ ningu nokoko molkolie ‘Paa welea opili.’ ningu ulu pulu peangama kinie ‘Pulu Yemonga yemboma manjipu molamili.’ ningu yuni ulu kake telime nimbe kanolemo ulume teko molangi. Pulu Yemonga Walemo wendo ombá kinie tepene mulumu nomba pora sipe, tepe paa kondoline Pulu Yemone mele kangamane mana lemo mele terimume ‘pali’ no lemba.

¹³ ‘Sike aku sipe ulumu wendo ombá, nalo olione pilipulie Pulu Yemone ‘olionga,’ ‘Mulu konde te kinie ma konde te kinie tendembo. Kanune ulu sumbi nilime manjipe pemba.’ nimbe, nimbe panjerimu. Kanu mulu ma kondeselo ‘wendo ombá.’ nimbu olio konopu sipu nokopo molemolo.

¹⁴ Akumunge, nanga konopu mondolio yemboma, ‘Aku sipe ulume wendo ombá.’ ningu konopu siku nokoko molemele kene ‘Yuni om̄ba na kanomba kinie, na paa konopu kake tepili, mongo simbe ulu te paa naa pepili, yu pea paa kapola kapola molambili, paa aku sipu molambo om̄ba kanopili.’ ningu yu mele mele aku siku molko yu nokoko molayo. *

¹⁵ Olionga Awilimu welea naa om̄ba taka lipe molemo kanumunge pulumu eno pilku molangi.[†] Yemboma lipe tapondopa, ‘Mindili nolemela aulkena wendo ongo, yu-kinie pea molko kondonge aulkena pang.’ nimbe[‡] taka lipe nokopa molemo ‘kanumu pilku molaa. Olionga konopu mondolemolo angenu Pollo Pulu Yemone pilipe konginjeli sirimumunge nane ya nikiru mele yuni aku sipe pepá topa sirimula.

¹⁶ Yuni koleamanga pali pepá topa sirimu akumenga pali nane ya pepá topo ‘Awilimu kelepa ombá.’, nikiru mele telu sipe mindi nirimu. Sike yunge pepána ungu tolemamanga pulu mare pilimolondo perelemolo, kanu ungume pilipe konginjeli naa pepa, tondolo munduku naa pilimele yembomane lawa teko mane silimele, kanu yembomane Pulu Yemonga bokune molemo ungu mare kepe yemboma lawa teko mane silimele. Aku telemelamonga ‘Pulu Yemonga kote walemo wendo ombá kinie, mindili awili teko nonge aulkemo eno enono akisilimele.

¹⁷ Akumunge, paa nanga pulu lemo yemboma, ‘kanu yemane pe eno kondi tonge, ulu aku sipema wendo ombá mele ou pilku molemele kene mimi siku pilku kondoko molangi. ‘Pulu Yemonga, ungu manema naa pilku, pulue toko kolo toli yemane olio kondi toko mane singendo lawa teko ungume ningu singe kinie pilipulie tondolo mundupu pilipu molemolo mele mundupu siye kolomolo. Akumu manie pumbe.’ ningu mimi siku pilku molaa.

¹⁸ Yesusi Kirasi olionga Awilimu, olionga Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Lili Yemo, ‘Yuni olio we kondo kolopa tepe kondolemo mele pilipu molemolo akumu olandopa olandopa aku sipu pilipu molamili.’ ningu molko, yuni telemo mele kinie yu molemo mēle kinie olandopa olandopa tondolo munduku mimi siku pilku molangi.

Imbi paa ola molemo yemonga imbimu kinié kepe pe pe alieli kepe yembomane liku ola mundunduku molangi. Aku sipe sike tepili.

§ **3:10:** Mamo kinie melema kinie temba mele Giriki ungune pilkulie mimi siku naa pilimele. ‘Tepene nomba pora simbe.’ nimbe nikimu molo we ‘Pora nimbá, altopa naa lemba.’ nimbe nirimunje. naa pilimele. Ungu te Mateyu 24:29 molemo kananila. *

[†] **3:15:** akumunge pulumu inie yakondo 3:9. [‡] **3:15:** bokumunge alsena anjokondo “21. kisim bek”.

„Aku pea nikiru.“

JONONE PEPÁ YEPOKO TOPA SIRIMU BOKUME

Jonone Topa Sirimu Pepámanga Ungu Pulu Mare

I pepá yepoko topa sirimu yemonga imbimu pepá tenga naa molemo, nalo 'Temane peangamo kinie i pepá yepoko kinie Jonone sike torumu.' ningu pilimele. Akumunge pulumu i-sipe: Ou iboku ambolkonomonga yakondo boku JONO temane peangamonga ungu pulumu gomo 449 kanani. Pe temanemo kinie ya pepá yepoko kinie anjo yando ungu mare telu sipe mele i-siku mimi siku kanani:

Temanemo....Jono Kumbi-Lepamo...Talo-Sipemo...Yepoko-Sipemo		
1:1,14.....	1:1	
1:14,18, 3:16.....	4:9	
3:19-21.....	1:6-7	
3:36.....	5:12	
5:24.....	3:14	
5:32,37.....	5:9	
8:44.....	3:8	
8:47.....	4:6	
13:34-35.....	2:7.....	5
4:23.....	5:3.....	6
5:11, 16:24.....	1:4.....	12
	4:2-3.....	7
		1.....
	4.....	4

Jono Kumbi-Lepamo kinie Talo-Sipemoselo pepá topa sirimumunge ungu pulumu i-sipe:

Ye mare andoko Kirasinge yemboma mane sikulie ningendo: "Kangimu mele keri akumunge kangimuni ulu peanga te paa manda naa temolo. Ulu peanga te telemolo kinie aku ulumu ulu kerila. Akumunge ulu peangama telemolo molo ulu kerime telemolo aku ulume pali keri. Minimu mindi peanga. Pulu Yemo yu minimu akumunge yu peanga. Yesusi yu Pulu Yemo molopalie paa sike mana kangi tenga naa orumu. Yu Pulu Yemo molopili yu ye peanga. Sike mana ye te molkanje ye keri te molka akumunge yu sike mana ye te anaa lierimu." niringi. "Molo sike mana yembo kangi tenga omba molorumu liemo kagine suku molorumu yembomo lupe, yu lupela. Kangimu kinie minimu kinie yembo telumu molo." niringi. "Eno i-sipe i-sipe pilipe konginjeli mare tondolo munduku piliengi liemo molko kondonge aulkena punge." niringi. Pe Kirasinge yembo marene kanu ungume pilku likulie 'Pilipe konginjeli awisili konopune pepili.' ningu konopuni pilingendo mindili siku molko, kangimene paa ulu kerime mindi teko moloringi. Jonone enondo nimbedo: "Kanu ye kolo toko sumbulu toline molemele yemboma enonga talapena eno-kinie paa naa molangi, toko makorangi." nimbe sike sumbi siku molko, molko kondonge aulkena punge mele ungu mare altopa mane sirimu.

'Jono ye-andamo molopa Epesasi taono molopalie, Epesasi taono lierimu kolea Esia poropinji koleamanga Kirasinge yembo talapema ipepáma topa sirimu.' ningu pilimele.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

JONO KUMBI-LEPAMO

JONOne KUMBI-LEPA Pepá Topa Sirimu Bokumu

Jonone I Pepá Topa Sirimumunge Ungu Pulu Mare

*Ungu pulu mare inie yakondo nondopa gomo 1239 molemomo paa kanani.
Ungu paa tondolo te 1:5-2:2 molopa, te 3:1-2, te 5:11-12 molemo.*

*Ungu pulu mare boku ambolkonomonga alsena anjokondo "24. laip",
"31.3. pikinini bilong God", "32.2. Pikinini Bilong God", "42.4. wanpela
samting nogut" molemo.*

Ya ungu pulumu pora nikimu.

**1:1-3:10 OLIO PA TELINE ANDOPA MOLOPO, 'SUMBULU TOLINE
MOLEMELE YEMBOMANE OLIO KONDI NAA TANGI.' NIMBU MOLAMILI
UNGU TE**

1:1-4 "Konde Molopa Kondoli Ungu Akumu Yesusi." Nirimu Ungumu*

¹ Konde molopa kondoli ulu pulumu-kinie molemo yemo eno nimbu siemili. Yu ou-pulu-pulu molorumu yemo; yu olio pilierimulu yemo; yu mongone kanorumulu yemo; yu neme-neme nimbu kanorumulu yemo; yu kini ambolorumulu yemo; akumu Pulu Yemonga Ungu Yesusindu nikimulu.

² Konde molopa kondoli ulu pulu kanumu[†] wendo ombo mona molorumu, olione yu kanopolie paa sike kanorumulu mele nimbu sikimulu. Molopa mindi puli ulu pulumu Lapa kinie molopalie olio molorumulune ombo mona molorumu kanorumulu mele eno nimbu sikimulu.

³ 'Eno olio kinie pea tapu topo molamili.' nimbu olione kanopo pilierimulu mele eno kepe nimbu sikimulu. Tapu topo molemolomonga pulu kanumu isipe: Olio Lapa kinie yunge Malo Yesusi Kirasi[‡] kinie pea tapu topo molemolo akumu.

⁴ 'Eno pea olio konopu kamu siemili.' nimbu iungumu nimbu pepána tokomolo.

1:5-10 "Pa Teline Andopo Molamili." Nirimu Ungumu

⁵ Pulu Yemonga Malone olio nimbe sirimu ungumu eno nimbu sikimulu akumu isipe: Pulu Yemo pa telimu.[§] Yu-kinie sumbulu toli te paa naa pelemo. Ulu pulu keri te kepe kalaro te kepe yu-kinie naa pepa, yu ye pilipe konginjeli pepa kake tepa molopa kondoli yemo.

⁶ Olio 'Pulu Yemo yu-kinie kapola tapu topo molemolo.' nimbulie sumbulu toline andopo molomulu liemo kolo topo, "Telemolo." nilimolo mele naa telemolo.

⁷ Nalo yu pa teline molemo mele olio pa teline andopo molomulu liemo olionga angenupili kinie kapola tapu topo molemolo kinie yunge Malone yunge meme olionga nimbe ondo lenderimumoli olio ulu pulu keri telemolo konopune pelemoma pali kulu tondolemo.*

⁸ Olione nimolondo: "Ulu pulu kerime naa telemolo, te naa pelemo." nimulu liemo kolo tolemolo, ungu sikema olio-kinie naa pelemo.

* ^{1:} Jono 1:1,2,4,14. Ya 1:1-2 mele ungu pulu te inie anjokondo 4:2-3 molemo. † ^{1:2:} bokumunge alsena anjokondo "24. laip". ‡ ^{1:3:} bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pikinini Bilong God", "23. Krais". § ^{1:5:} Jono 1:4,5,9, Ou-Tessallonaika 5:4-8.

* ^{1:7:} Ipuru 9:14, Lipe Ora Sirimu 1:5.

⁹ Nalo ulu pulu keri telemolo temoloma nimbu para simulu liemo Sumbi Sipe Telemo Pulu Yemone "Tembo." nimbe panjerimu mele pilipelie tembando olionga ulu pulu keri nimbu para simoloma 'Manie pupili.' nimbe siye kolopa, olionga konopune kalaro mele molemo molombama kanopalie 'Kelepa kake tepili.' nimbe kulumiye tondolemo tondomba.

¹⁰ Nalo olione nimolondo: "Olione ulu pulu keri te paa naa telemolo, paa naa terimulu." nimulu liemo aku ungu nilimolomone "Pulu Yemo yu kolo toli yemo." nilimolo, yunge ungumu olio-kinie naa pelemo.

2

2:1-6 Kirasi Olionga Lipe Tapondolimu

¹ Nanga ambolango nanama, 'Eno ulu pulu kerime naateangi.' nimbu ipepámo eno simbo tokoro. Nalo enonga yembo tene ulu pulu keri te temu liemo olionga nimbe lipe tapondopa Lapanga kumbikerena mawa tendelemo yemo molemo. Akumu ulu sumbi nilime mindi teli ye Yesusi Kirasi.

² Yu 'Enonga ulu keri telemelemanga Pulu Yemone eno naa topili. Eno kolea kerine puku molko kenjiku mindi naa pang.' nimbu, 'Enonga ulu pulu kerime omiba manie pupili.' nimbu, 'nanga mememo ondo lendepo kolambo.' nirimu yemo. Olio Isirele yembomanga mindi molola. Ma koleana yembomanga pali ulu pulu keri teringi telemelima 'Pulu Yemone 'Omiba manie pupili. Pe altopo naa pilipu molopolie eno tepo naa kenjembo.' nipili.' nimbe Kirasi yu mana yembomanga pali kolondórumu.

³ Kirasini oliondo "Teaa." nirimu mele pilipu lipu temulu liemo 'Yu paa sike kanopo pilipu molemolo.' nimbu pilimolo.

⁴ Yembomane 'Yu olio kanopo pilimolo.' ningulie yuni "Teaa." nirimu mele pilku liku naa telemele, kanu yemboma eno ungu kolo toli yemboma, yunge ungu sikema konopune naa pelemo.

⁵⁻⁶ Nalo yuni "Teaa." nirimume pilku liku telemele yemboma paa kamu Pulu Yemo konopu mondoko kondolemele. 'Olio yunge yemboma molopo yu pea tapu topo molemolo.' nilimele yemboma Pulu Yemone "Tel." nirimu mele Yesusini pilipe lipe tepa molorumu mele enone aku siku Yesusini "Teaa." nilimo mele pilku liku teko molangi. Yesusi Pulu Yemonga ungume tepa molorumu aku mele Yesusinge ungu manema pilipu lipu tepo molopolie 'Olio sike yunge yemboma molopo, sike yu pea tapu topo molemolo.' nimbu pilimolo.*

2:7-17 Ungu Mane Kondemo[†] "Oliolio Anjo Yando Konopu Mondamili." Nirimu Ungumu

2:7-14 Yembo Tene Angenupili Konopu Mondolemomo Pa Teline Molemo Ungumu

⁷ Nanga pulu lemo yemboma, i pepá tokoro ungu manemo konde te molo. Akumu koronga-ou Kirasingé yemboma pulu polko molkolie nirimulu pilieringi ungu manemo.

⁸ Aku sike nalo kinié ipepá tokorona ungu mane konde te sikiru. Iungu manemonga pulu yumu ou Kirasini tepa molorumu mele kanopo, yandopa eno teko molemele mele kanopolie 'Aku ungu mane kondemo yu sike lemo.' nimbu kanolemolo. Sumbulu tolimu kamu pora nimbé tekemo, pa telimu koronga wendo orumumu kinié pa telemomonga eno aku siku molemele mele kanopo 'Akumu ungu mane sikemo.' nimbu kanolemolo.

* ^{2:5-6:} Ou-Pita 2:21-25. † ^{2:5-6:} Jono 13:34-35, 15:9-17.

⁹ Yembo tene “Na pa teline molio.” nilimo nalo yunge angenupili kinie konopu keri panjilimo akumunge yu sumbulu toline we molemo.

¹⁰ Yembo te yunge angenupili konopu mondolemomo pa teline molemo, yu altopa atomba melte pa teline naa lemo.

¹¹ Nalo yembo te angenupili kinie konopu keri panjilimo yembomo sumbulu toline molopa, sumbulu tolimumi yunge mongomo pipi silimona aulkema manda kanopa sumbi sipe naa pulimo.

¹² Nanga ambolangoma,
Kirasinge imbiwalseringimunge‡
Pulu Yemone enonga ulu pulu kerime
'Manie pupili.' nimbe siye kolorumumunge
i pepámo eno topo sikiru.

¹³ Tara keme,
iye ou-pulu-pulu molorumu kinié we molemo yemo
pilkupilku imbi silimelemonga
nane eno i pepámo topo sikiru.
Kango yema, enone

ulu kerimenga pali ulu pulumu pelemo ,kuru, mu§
toko manie mundoringimunge
nane eno i pepámo topo sikiru.

¹⁴ Ambolango nanama,
Lapamo kanoko imbi silimelemonga
i pepámo eno topo sikiru.
Tara keme,
iye ou molorumumu kinié we molemomo
pilkupilku imbi silimelemonga
i pepámo eno topo sikiru.
Kango yema,
eno enge ningu, Pulu Yemonga ungumu
enonga konopune pelemo, enone
ulu kerimenga pali ulu pulumu pelemo ,kuru, mu
toko manie mundoringimunge
eno i pepámo topo sikiru.

2:15-17 Ma Koleana Melema Olio Konopu Awili Tepo Naa Mondamili Ungumu

¹⁵ Mana ulume kinie mana melema kinie konopu naa mondoko, aku melema konopu kimbu siku naa molangi. Yembo te mana ulume konopu mondodomu liemo kanu yembomone Lapa konopu mondolemo ulu pulumu yu-kinie naa pelemo.

¹⁶ Aku nambemune, mana melema pali, ulu pulu keri telemele yembomane melte kanoko "Liemboa!" molo "Teamboa!" nimbe konopu mondolemele melema kinie, yembomane mongo-kenge telemele ulume kinie, mongo kondoko kara pulimele ulume kinie, aku mana ulume pali Lapa kinie wendo naa olemo, ma koleana mindi wendo olemo kene aku mana ulume konopu naa mondangi.

¹⁷ Mamo kinie mele konopu mondolemele melema pali pora nimbé nalo yembo te Lapane "Tei." nilimo mele pilipe lipetengenji panjipe tepa molemo yembomo afeli molopa kondopa mindi pumbe.

2:18-27 Kirasinge Opa Puluema Koronga Wendo Oringi Ungumu

‡ **2:12:** bokumunge alsena anjokondo "23. Krais", "28. nem". § **2:13:** bokumunge alsena anjokondo "42.4. wanelpa samting nogut".

¹⁸ Nanga ambolangoma, ma kolea pora nimbé walemo kinié wendo okomo. Kirasinge opa puluemo ombá eno ou pilieringi kanumu. Kinié kepe Kirasinge opa pulue awisili* wendo olemele kanopolie ‘Ma koleamo nondopa pora nimbé tekemo.’ nimbu pilimolo.

¹⁹ Kanume olio munduku siye kolko ulsu puringi, nalo ou olio-kinie pea molorumulu kinie kanume olionga yemboma sike naa moloringi. Eno sike olionga yemboma molemelanje olio-kinie pea we molemela. Nalo olio munduku siye kolko puringi akumunge kinié lipu manjikimulu akumu olionga yembo mare molo.

²⁰ Nalo Mini Kake Telimu Kirasini lipe mundorumu lsingi akumunge kinié eno pali sike ulume pilku apuruku kondolemele.

²¹ ‘Eno ungu sikema naa pilimele.’ nimbu i pepámo naa topo sikiru. ‘Eno ungu sikema pilimele, aku ungumenga ungu kolo tolime wendo naa olemo.’ nimbu i pepámo tokoro.

²² Kolo toli yemboma nameleye? ‘Yesusi yu Pulu Yemone ‘Lipu mundumbo.’ nirimu ye nomi Kirasimū† molo.’ nilimele yemboma eno kolo toli yemboma. Kanu yembomane Lapa kinie Maloselo “Molo.” ningu liku bulu silimelemonga eno Kirasinge opa puluema molemele.

²³ Yembo tene Malo‡ “Molo.” nimbe lipe bulu silimo yembomone Lapa kepe “Molo.” nimbe lipe bulu silimola. Yembo tene Malo ‘Sike.’ nimbe ‘Pea tapu topo molambili.’ nilimo yembomone Lapa kepe ‘Sikela.’ nimbe ‘Pea tapu topo molambili.’ nilimola.

2:24-28 Unsu Sikema Mini Kake Telimuni Olio Mane Silimo Ungumu

²⁴ Eno ou pilieringi ungume ‘Konopune paa kamu pepili.’ ningu konopuni tondolo munduku pilku molangi. Aku siku tengi liemo eno Malo kene Lapaselou kinie pea alieli tapu toko molonge.

²⁵ Yuni olio “Simbo.” nirimumu isipe mele: “Eno alieli molko kondoko mindi punge ulu pulumu§ simbo.” nirimu.

²⁶ Yembo marene eno kolo toko kondi tolemele aku yembomanga nane eno i pepámo topo sikiru. ‘Akume Kirasinge opa puluema.†

²⁷ Nalo eno Kirasini Mini Kake Telimu sirimu lsingi akumu eno kinie molemomonga yembo tene eno ungu mane simbe ungu te molo. Mini Kake Telimuni eno ulume pali mane silimo. Aku ungu mane silimoma kolo naa tolemo, ungu sikema mindi. Akumunge yuni eno mane silimo mele Kirasi kinie alieli tapu toko molangi.

2:28-3:10 Pulu Yemonga Ambolangomanga Unsu Te†

²⁸ Sike, nanga ambolangoma, kinié eno yu kinie tapu toko molko mindi pang. ‘Aku temolo kinie pe yu ombá kinie kanopolie pipili naa kolopo yunge kumbi-kerena sumbi sipu pupu ola angilimolo.’ ninguaku siku yu kinie alieli tapu toko molangi.

²⁹ ‘Kirasi ye paa sumbi nilimu.’ ningu pilkulie nilimelemonga, ulu sumbi nilime tepe molemo yembo te kanokolie ‘Yu Pulu Yemone “Nanga ambolango molani.” nirimu,‡ yunge ambolangomo molemo lemo.’ ningu pilimelela.

* ^{2:18:} Jono Talo Sipemo 7. † ^{2:22:} bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”. ‡ ^{2:23:} bokumunge alsena anjokondo “32.2. Pikinini Bilong God”. § ^{2:25:} bokumunge alsena anjokondo “24. laip”. * ^{2:26:} Jono Talo Sipemo 7. † ^{2:27:} bokumunge alsena anjokondo “31.3. pikinini bilong God”. ‡ ^{2:29:} 3:1-2 Jono 1:12-13, 3:3-8. Ya 2:29 akune Giriki ungune “Pulu Yemone yunge ambolangomo merimu molemo.” nimbe molemo.

3

¹ Olionga Lapane olio paa konopu mondolemo mele kanayo. Olio konopu awili tepa mondopalie nilimomone, yuni imbi lepa oliondo "Nanga ambolangoma," nilimo. Pe olio paa sike aku sipu molemolo. We yembomane olio Kirasinge yembomando 'Pulu Yemonga ambolangoma.' ningua naa pilimelemonga pulumu niembo. Enone ou Yesusi kanokolie 'Yu Pulu Yemonga Malo.' ningua naa pilieringi mele kinié aku mele olio 'Pulu Yemonga ambolangoma.' ningua naa lapilimele.

² Nane konopu mondolio pulu lemo yemboma, kinié olio Pulu Yemonga ambolangoma molemolo nalo pe olio molomolo mele isili-ou naa pilimolo. Naa pilimolo nalo pe Kirasi yando ombo mona molomba kinie yu molemo mele kanopolie nimolomone, 'olio yu molemo mele aku sipu molomolo lemo.' nimbu pilipu molemolo.

³ Yembo "Yu ombá." ningua yu nokoko molemelemane pali "Kirasi yu konopu kake tepili molemo mele olio aku sipu molamili." ningua enonga konopukundu kulumiye toko molemele.

⁴ Ulu pulu keri telemele yembomane Pulu Yemonga ungu manema liku su siku pulue tolemele. Ulu pulu kerimenga pulumu isipe: Pulu Yemonga ungu manema liku su siku pulue tolemele aku ulumu ulu pulu kerimenga pulu akumu.*

⁵ Kirasini 'Ulu pulu kerime manie pupili.' nimbe mana manie orumu eno pilimele. Ulu pulu keri teluri kepe yu-kinie paa naa pelemo.

⁶ Yu-kinie tapu toko molemele yemboma ulu pulu kerime teko mololiku naa pulimele. Yembo ulu pulu kerime teko mololiku pulimele yemboma Kirasi naa kanoko naa pilimele.

⁷ Nanga ambolango nanama, yembo tene eno kondi topa ulsu memba pumbe kene nokoko kondoko molangi. Yembo te ulu sumbi nili ulume telemo yembomo Kirasi ye sumbi nilimu molemo mele yu aku sipe molemola.

⁸ Ou-pulu-pulu kepe kinié kepe 'kurumenga nomi, depelemone† ulu pulu kerime terimu telemomonga kinié ulu pulu keri telemele yemboma depelemonga yemboma molemele. Pulu Yemonga Malone depelemonga kongonomo topa manie mundumbendo mana ombo kongono terimu.

⁹ Pulu Yemone merimu yunge ambolango molemo yembomo Pulu Yemo yu molemo mele ulu pulumuaku yembomo kinie pelemomongaaku yembomone ulu pulu kerime manda alieli pilipe naa telemo temba. Pulu Yemoneaku yembomo merimu-na yuni ulu pulu kerime tepea molomba aulke te naa pelemo.

¹⁰ Akumunge yemboma kanopolie, 'Iyembomo Pulu Yemonga ambolango lemo. Imu depelemonga ambolangomo lemo.' nimbu manda kanopo apurulimolo. Yembo tene Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulu pulume naa telemo yembomo yu Pulu Yemone merimu ambolango te molo. Yembo tene yunge angenumu kanopa konopu naa mondolemo yembomo yu Pulu Yemonga ambolango te molola.

3:11-5:21 OLIONE YU-MELE-MELE YEMBOMA PAA SIKE KONOPU MONDAMILI UNGU TE

3:11-18(-24) Konopu Paa Sike Mondonge Mele‡ Ungu Te

* ^{3:4:} Ou Pulu Pulu 3. † ^{3:8:} Setene kanumu; bokumunge alsena anjokondo "9. devil". ‡ ^{3:10:} Jono 13:34-35, 15:9-17; Jono Kumbi Lepamo inie 4:7-21.

¹¹ Ou-pulu-pulu pilku moloringi mele yandopa yandopa kinié pilku molemele ungu isipe: Olio “Anjo yando konopu mondangi.” nirimu ungu kanumu.

¹² Ye Kénene terimu mele manda manjipu tepo naa molamili. Yu ulu kerimenga pali ulu pulumu pelemo ‘kuru, munge[§] ye te molopalie nirimununi, angenu topa kondorumu.* Nambemune topa kondorumuye? Yu ulu pulu kerime terimu, angenu ulu pulu kake telime terimu kulu yu topa kondorumu kanumu.

¹³ Angokeme, we yembomane eno sike konopu keri panjilimele nalo† “Nambemune aku telemeye?” ningu walsiku naa pilieme. Aku siku teringi mele telemele tengé mindi.

¹⁴ ‘Olio angenupili konopu mondopo molemolo-na olio kolomolo aulkemo mundupu siye kolopolie, molopo mindi pumolo aulkena molemolo.’‡ nimbu pilimolo. Yembo angenupili konopu naa mondopa molemo yembomo yu kololi aulkemonga molemo.

¹⁵ Yembo angenu konopu keri panjilimo yembomo yu yemboma topa kondoli yembomo.§ Akumunge pilipulie ‘Yemboma topa kondoli yembo te molopa kondopa mindi puli ulu pulumu yunge konopune naa pelemo.’ nimbu pilipu molemolo.

¹⁶ Konopu mondoli ulu pulumu pilimolo mele isipe: Yesusi Kirasi yu olionga ‘Kolo wangopo kolondambo.’ nimbelie kolorumu. Akumu olio paa konopu mondopalie we lipe tapondorumu.* Pe kinié akumu pilipulie olio ‘Angenupilinge’ kolo wangopo kolondamili.’ nilimelanje papu.

¹⁷ Yembo tene mana melema nosipe molopalie angenu te melte molo tomba kinie kanopalie kondo naa kolomu liemo Pulu Yemonga konopu mondoli ulu pulumu yunge konopune nambepa pelemoye? ‘Naa pelemo.’

¹⁸ Ambolango nanama, “Na yemboma konopu mondopo molio.” nimbu keremone mindi nimbu naa molamili. Yemboma paa sike konopu mondromolondo eno kondo kolopo enonga ulume tendepo molamili.

3:19-24 Konopu Mondolemele Yemboma Pulu Yemo

¹⁹⁻²⁰ Yemboma paa sike konopu mondopo kondo kolopo molomulu liemo ‘Olio ungu sikemo pilipu lipu molemolo lemo.’ nimbu pilimolo. Kanu kinie ulu te temolomondo olionga konopumene pilipulie ‘Aku sипу tekemolomo tepo kenjikimulu.’ konopu lepolie nimolomone, kelepo nimolondo: ‘Olionga konopumene apurulimele mele maniendopa; Pulu Yemone mindi ulume pali mimi sipe pilipelie yuni mindi ‘olione telemolo, ulume pilipe lipe apurulimo mele olandopa kene yemboma konopu mondopo kondo kolopolie olio ungu sike pelemo aulkena pupu ulu telemololando konopumene ‘Tepo kenjikimulu.’ nimbu pilimolo mele naa pilipu, aku ulume konopu lipu naa mundemili.’ nimbulie nimolomone, mini-wale naa mundupu yunge kumbi-kerena pipili naa kolopo pupu molomolo.

²¹ Nanga pulu lemo yemboma, olionga konopumene ‘I siku i siku tengime teko kenjengi.’ ni naa ningi liemo ‘Olio Pulu Yemone uluri naa temba.’ nimbu pilipu yunge kumbi-kerena mini-wale paa naa mundupu we molomolo.

²² Kanu kinie, yuni “Teaa.” nirimu mele pilipu lipu tepo, yu kanopa peanga kanolemo ulume tepolie yundu “Si.” nimbu mawa temolo melema pali yuni simbe limolo.

§ **3:12:** bokumunge alsena anjokondo “42.4. wanpela samting nogut”. * **3:12:** Ou Pulu Pulu 4:1-16. † **3:13:** Jono 15:18-25. ‡ **3:14:** bokumunge alsena anjokondo “24. laip”. § **3:15:** Mateyu 5:21,22. * **3:16:** Jono 15:13-14, Romo 5:6.

²³ Yuni “Teaa.” nirimu mele isipe: “Nanga Malo Yesusi Kirasi ou terimu, kinié manda temba melet[†] ‘Paa sike aku terimu, paa sike aku manda temba.’ ningu tondolo munduku pilku yu mondoko pilku,[‡] yuni ‘Enono anjo yando konopu mondaa.’ nirimu mele aku siku teaa.” nirimu.

²⁴ Yembo Pulu Yemone “Teaa.” nirimu mele pilku liku telemele yemboma pali eno Pulu Yemo kinie tapu toko molemele, yu eno kinie tapu topa molemo.[§] Yuni yunge Minimu olio sirumu akumunge ‘Yu olio kinie tapu topa molemo.’ nimbu pilimolo.

Kanongendo Mini Wale Naa Mundulimele Ungu Te

4

4:1-6 Pulu Yemonga Minimu Kinie Kurume Kinie

¹ Nanga pulu lemo yemboma, “Pulu Yemonga Minimuni na ungu umbu tondonume pilipu eno nimbu sikiru.” ningu kolo toli yembo awisili molemele akumunge yembo te ombo aku sipe nimbé kinie eno sumbi siku ‘Sike lepamo.’ ningu yunge ungumu naa piliengi! Ou enonga mololi ulu pulume kanoko apurukulie ‘Sike Pulu Yemonga Minimuni nimbe simu-ne pilipelie nikimunje molo kolo tokomonje?’ ningu kanangi.

²⁻³ Yembo tene konopuni pilipe ungu nilimo ungumu ‘Sike Pulu Yemonga Minimuni yu ungu umbu tondonunjie apurupu piliemili!’ ningu i siku kanoko piliengi: Yembo tene “Yesusi Kirasi sike mana ye te ombo molorumu.” nimbé yembomo* sike Pulu Yemonga Minimu yunge konopune molopili nilimo. Nalo yembo tene Yesusinduaku sipe naa nimbé kinie kanokolie ‘Pulu Yemonga Minimu yunge konopune naa molemo, kuru te yunge konopune molemo.’ ningu pilinge. Kanu kurumu Kirasi-kinie opa puluemo, akumunge kanu yemboma Kirasi-kinie opa puluemo molemola. Ou “Ombá.” niringi pilieringi opa pulue kanumu kinié ma koleana koronga ombo molemo.

⁴ Nanga ambolango nanama, enonga konopune molemo Minimu yunge tondolomo olandopa, we mana yemboma kinie molemo ‘kurumenga nomi, munge[†] tondolomo maniendopa, akumunge eno Pulu Yemonga yemboma molko, “Pulu Yemonga ungu nimbu sikiru.” ningu kolo tolemele yemboma toko manie mundoringi.

⁵ Kanu yemboma we mana yemboma mindi, akumunge enonga ungu nilimelema mana ungume mindi pilku nilimele, akumunge we mana yembomane enonga ungume pilku molemele.

⁶ Nalo olio Pulu Yemonga yemboma molemolo. Pulu Yemone konopuni pilipe ulu telemoma paa pilimele yembomane olione nilimolo ungume pilku molemele. Nalo Pulu Yemonga yembo naa molemelemane olionga ungume naa pilku molemele. Akumunge, yembomane ungu nilimelema pilipulie ‘Iyemboma Pulu Yemonga Minimuni ungu sikema mindi nilimo Minimu konopune molemo, iyemboma yunge konopune kolo toli kurumu molemo lepamo.’ nimbu kanolemolo. Enonga Ungume Manda Apurumolo Mele Ungu Te

4:7-21 Konopu Mondoli Ulu Pulumunge Ungu Te[‡]

[†] 3:23: bokumunge alsena anjokondo “32.2. Pikinini Bilong God”, “23. Krais”, “28. nem”. [‡] 3:23: bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. [§] 3:24: Jono 14:15-21, 15:10; Jono Kumbi Lepamo inie 2:3, 4:13. * 4:2-3: inie yakondo 1:1-2. Ye maren “Mana ye te naa molorumu.” niringi ungu pulu te inie yakondo gomo 1239 molemo. [†] 4:4: Setene kanumu; bokumunge alsena anjokondo “9. devil”. [‡] 4:6: inie yakondo 3:11-18, Jono 15:9-17.

⁷ Na konopu mondolio pulu lemo yemboma, Pulu Yemone ou-pulu-pulu olio konopu mondorumu kene olione oliolio anjo yando aku sипу konopu mondamili. Konopu mondoko mololiku pulimele yemboma Pulu Yemonga ambolangoma⁸ molko yu telemo mele pilku imbi silimele.

⁸ Konopu mondoli ulu pulumu Pulu Yemo kinie mindi pepa wendo olemo-na yemboma konopu naa mondolemele yembomane Pulu Yemo telemo mele kepe, molemo mele kepe, imbimu kepe, naa pilimele.

⁹ Pulu Yemone konopu mondolemo mele olio lipe ora sirimu mele isipe: Yunge Malo telu mindi molorumu, nalo 'Eno molko kondoko mindi pang'i kene nanga kangomo enonga nimbe kolo wangopa kolondopili!' nimbe yuni akumu lipe ma koleana olio yembo kerimenga nimbe mundundorumu aku sipe Pulu Yemone konopu mondolemo mele olio lipe ora sirimu.*

¹⁰ Konopu mondoli ulu pulumu isipe: Olione Pulu Yemo ou konopu naa mondamili yuni olio we konopu mondopalie nirimumuni, 'Nanga kangomo yunge meme ondo lepa enonga nimbe kolo wangopa kolondbamonga enonga ulu pulu keri teringi telemelama kamu manie pupili, altopo naa piliembol!' nimbe, yuni yunge Malo 'Olionga kolondopili!' nimbe olio sirimu kanumu.

¹¹ Na konopu mondolio pulu lemoma, Pulu Yemone 'olio konopu mondopalie yunge Malo olionga nimbe sirimu, aku sipe olio konopu mondorumu kulu olione yembo lupema anjo yando konopu mondolemelanje papu.

¹² Mana yembo telurini kepe Pulu Yemo mongone naa kanoringi. Nalo olione oliolio anjo yando konopu mondolumu liemo Pulu Yemo olionga konopune molemo, yuni olio konopu mondopa kondolemo mele olio oliolio aku sипу kamu konopu mondopo kondolemolo.

¹³ Yuni yunge Minimu olio sirimu kulu pilipulie 'Yu olio kinie tapu topa molemo olio yu kinie tapu topo molemolo.' nimbu pilimolo.[†]

¹⁴ Lapane "Mana yembomane ulu pulu keri telemelamonga mongo lipu simbo molko kenjinge kene molko naa kenjengi liku tapondani pu!" nimbe yunge Malo[‡] lipe mundorumu olio mongone kanorumulu mele temanemo topo yemboma silimolo.

¹⁵ 'Yesusi yu sike Pulu Yemonga Malo.' ningu, ningu para singe yemboma Pulu Yemo eno kinie tapu topa molomba eno Pulu Yemo kinie tapu toko molonge.

¹⁶ Aku pilipulie, Pulu Yemone olio konopu mondolemo pilipulie 'Yuni sike olio paa konopu mondolemo mondomba.' nimbu tondolo mundupu pilimolo.[§]

Pulu Yemo yu konopu mondolimunge pulumu. Konopu mondoliku andoko molemele yemboma Pulu Yemo pea tapu toko molemele, yu eno kinie tapu topa molemo.

¹⁷ Yesusi mana molopa yemboma konopu paa sike mondopa molorumu mele olio aku sипу molomolo kinie olio-kinie konopu paa mondopa kondolimunge ulu pulumu pemba. Kanu kinie konopu mondopa kondoli ulu pulumu olio kinie pemba kinie Pulu Yemonga kote walemo wendo ombá kinie olio pipili naa kolomolo, 'Olio akumunge uluri molo.' nimbu tondolo mundupu pilipu molemolo.

§ 4:7: bokumunge alsena anjokondo "31.3. pikinini bilong God". * 4:9: Jono 3:16. † 4:13: inie yakondo 3:24. ‡ 4:14: bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pikinini Bilong God". § 4:16: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

18 Konopu mondoli ulu pulumu kinie pipili kololi ulu pulumu kinie telune naa pelemelelemonga konopu mondopa kondolimuni pipili kololi ulu pulumu makorolemomonga konopu mondoli ulu pulumu pelemo yemboma Pulu Yemo kinie yemboma kinie konopu mondokolie pipili naa kolemele naa kolonge. Yemboma ulu pulu kerime telemele kinie aku siku mongo limele kanu mongomanga pundu tongendo pipili kolemelela. Pipili kolemele yemboma enonga konopune konopu mondoli ulu pulumu kaimu naa pelemola.

19 Pulu Yemone olio pulu pulu konopu mondorumu kulu kinié olione yu kinie yembo pulu lemoma kinie konopu mondolemolo.*

20 Yembo tene 'Na Pulu Yemo konopu mondolio.' nilimo nalo yunge angenu konopu keri panjilimo kinie yu kolo toli yembomo mindi molemo. Yuni yunge angenu mongone kanopalie yu konopu naa mondolemo kinie yuni mongone naa kanolemo Pulu Yemo nambeba konopu mondombaye? 'Manda molo.'

21 Pulu Yemone olio ungu mane sirimu te isipe: 'Yembo Pulu Yemo konopu mondolemo yembomo yuni yunge angenu konopu mondopilila!'.[†] aku sipe ungu mane te sipe panjerimu kanumu.

5

5:1-5 Yembomane 'Pulu Yemonga Ambolangoma Molamili.' Ningulie Telemele Mele

1 'Pulu Yemone olio 'Nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.' ou nimbe panjerimu ye nomi Kirasi akumundu pe Yesusi kanu ye Kirasimu* omiba molorumu,' ningu pilimele yemboma Pulu Yemonga ambolangoma molemele.[‡] Yembo tene ye te konopu mondolemo yembomone kanu yemonga ambolangomo konopu mondolemola.

2 'Olione Pulu Yemo konopu mondopo, yuni "Teaa." nirimu ulume pilipu lipu telemolo.' nimbu pilipulie 'Olione yunge ambolangoma konopu mondolemolo.' nimbu pilimolo.

3 Pulu Yemo konopu mondolondo yuni "Teaa." nirimu ulume pilipu lipu temolo.[‡] Yuni "Teaa." nirimu ulume temolondo mindili naa sipu temolo.

4 Pulu Yemonga ambolango molemele yemboma mana kondi tolemele ulume "Molo!" ningu ulu pulu kerime toko manie mundukulie altoko naa telemele. 'Pulu Yemonga Malo Yesusi olionga.' nimbu tondolo mundupu pilimolomonga olione mana ulu kanume "Molo!" nimbu topo manie mundulimolo.

5 Namele mana ulu pulu kerime "Molo!" ningu toko manie mundulimel-eye? Olio 'Yesusi yu Pulu Yemonga Malo'.[§] nimbu pilimolo yemboma mindi kanu ulume "Molo!" nimbu topo manie mundulimolo lemo.

5:6-12 Pulu Yemone Malo Molemo Mele Nimbe Para Sirimu Ungumu

6 Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo," ou nimbe panjerimu ye nomi Kirasimu pe Yesusi orumu. Yesusi Kirasi Pulu Yemonga Malo molopa no lsimula; Pulu Yemonga Malo molopa 'Nanga mememo ondondopili.' nirimula. Yu Pulu Yemonga Malo molopa no lsimumu manjipe molo. Pulu Yemonga Malo molopa no lsimula, meme 'Ondondopili.' nimbe kolorumula. Mini Kake Telimu ungu

* 4:19: inie 4:10, Jono 13:34. † 4:21: inie yakondo 2:9-11. * 5:1: 6 bokumunge alsena anjokondo "23. Krais". † 5:1: bokumunge alsena anjokondo "31.3. pikinini bilong God". ‡ 5:3: Jono 14:15. § 5:5: bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pikinini Bilong God".

sikemanga pulumu molopalie yuni "Yesusi yu sike Ye Nomi Kirasimu ombo molorumu, yu sike Pulu Yemonga Malo." nilimomo paa sike nilimo.

⁷ Mele yepokone Yesusi Kirasi ombo molorumu mele lipa ora silimo.

⁸ Akume Minimu kinie nomo kinie mememo kinie, aku yepokonga ungu pulu telumu.

⁹ Mana yembomane ungume ningu silimele kinie pilipulie 'Sike lepamo.' nimbu pilimolo nalo mana yembomane ningu silimele ungume maniendopa. Pulu Yemone yuyu nimbe silimo ungume olandopamonga yuni yunge Malo molemo mele nimbe sirimu ungumu "Paa sike." nimbu piliemulu liemo papu.

¹⁰ Akumunge yembo tene 'Pulu Yemonga Malo yu sike.' nimbe tondolo mundupe pilimo yembomo yunge konopuni 'Pulu Yemone aku nimbe silimo ungume sike lemo.' nimbe pilimola. Yembo tene 'Pulu Yemone nilimo ungume sike molo.' nimbe pilimo yembomone aku sipe nimbe pilimomone 'Pulu Yemo yu kolo tolemo yemo.' nimbe pilimo. Nambemune, kanu yembomone Pulu Yemone yunge Malo molemo mele nimbe silimo ungume 'Kolo tokomo.' nimbe pilimo kinie aku sipe 'Pulu Yemone nilimo ungume ungu sikema molo.' nimbe pilimola.

¹¹ Pulu Yemone nimbe silimo ungumu isipe: Pulu Yemone olio alieli konde molopo mindi pumolo ulu pulumu* sirimu. Kanu molopa mindi puli ulu pulumu yunge Malo kinie pelemo.

¹² Pulu Yemonga Malo kinie tapu toko molemele yemboma aku konde molemele molonge ulu pulumu (Pulu Yemone sirimu kanumu) eno kinie pelemo. Pulu Yemonga Malo kinie tapu toko naa molemele yemboma aku konde mololi ulu pulumu eno kinie naa pelemo. Akumu Pulu Yemone nimbe silimo ungumu.

5:13-21 Pep Topa Pora Simbendo Olio Alieli Molopo Mindi Pumolo Mele Nirimu Unku Te

¹³ Eno Pulu Yemonga Malonga imbi pilku yu molemo mele 'Sike.' ningu tondolo munduku pilimole yemboma 'eno 'Alieli molko mindi punge ulu pulumu eno kinie pelemo.' ningu tondolo munduku piliengi!' nimbu ipepámo eno topo sikiru.

¹⁴ Olio Pulu Yemonga kumbi-kerena pupu ulu mare mawa temolondo tondolo mundupu pilipulie pumolo mele isipe: Pulu Yemo yuni 'Wendo opili.' nimbe pilipe molemo mele pilipulie yu molemona pupu mawa temolo kinie 'yu paa sike olionga ungume pilimbe.' nimbu pilipu olio pipili naa kolopo yunge kumbikerena sumbi sipu pulimolo.

¹⁵ Kanu kinie 'Olio yu mawa temolo mele sike pilimbe.' nimbu pilipulie ou naa sipili 'Mawa temolo melema olio sike sirimu simbe koronga límulu.' nimbu pilimolola.

¹⁶ Kirasinge yembo tene Kirasinge yembo te ulu pulu keri te temba kanopalie,aku ulu pulu keri tembamonga yu kolomba ulu te naa pemulo liemo ulu pulu keri temba mele kanomba yembomone kanu angenunge Pulu Yemo mawa tendepili. Aku temba kinie Pulu Yemone yu 'altopa konde molopili.' nimbé. We ulu pulu kerimendo nikiru. Yembo tene ulu pulu keri te tembamonga yu kolomba ulu pulu te paa sike pelemo,[†]

* ^{5:11:} bokumunge alsena anjokondo "24. laip". † ^{5:16:} Iungumunge pulumu yembomane ungu lupe lupe nilimele. Marene ningendo: "Kangimu kolombamondo nirimu." nilimele. Marene ningendo: "Ungu iko mele topa yembomanga minime kolea kerine puku alieli molko kenjiku mindi pungemondo nirimu." nilimele. Ou-Korini 11:30, Ipuru 6:4-6, 10:26-31, LLuku 12:10, Mateyu 12:31-32.

yembo tene kanu ulu pulu kerimu temba kinie 'Kanu yembomonga Pulu Yemo mawa tendangi.' nimbu naa nikiru.

¹⁷ Pulu Yemo kinie yemboma kinie tepo kenjilimolo ulume pali Pulu Yemone 'Ulu pulu kerime.' nilimo. Nalo ulu pulu keri mare yembomane telememe aku ulu pulu kerimenga yembo kolonge uluri naa pelemo. Nalo ulu pulu keri telemelamaga mare, yemboma aku ulume telemelamonga kolonge uluri naa pelemo.

¹⁸ Olio pilimolo, 'Pulu Yemone merimu yunge ambolango molemele yemboma ulu pulu kerime taki teki teko naa molemele. Pulu Yemonga Malone kanu yemboma nokopa kondolemomonga ulu kerimenga pali ulu pulumu pelemo 'kuru, muni[‡] eno kamu manda ambolopa mindili naa simbe.' aku nimbu pilimolo.

¹⁹ Olio pilimolo: 'Sike ulu kerimenga pali ulu pulumu pelemo 'kuru, muni ma koleana yembomanga ye nomi molopa eno ambolopa nokolemo nalo olio Pulu Yemonga ambolangoma molemolo.' nimbu pilimolo.

²⁰ Ulu te pilimolola. Akumu isipe: 'Olio 'Sike ye molemomo molopa konopuni pilimo mele piliengi!' nimbe Pulu Yemonga Malo ombo olio pilipe konginjeli sirimu. Olio sike ye molemomo-kinie konopu telune pupili tapu topo molemolo, yunge Malo Yesusi Kirasi yu-kinie kepe pea tapu topo molemolola. I Pulu Yemo Pulu Ye Sikemo, alielo konde molopa mindi puli ulu pulumu pelemo yemo.' nimbu pilimolola.

²¹ Nanga ambolango nanama, we melema anjiku 'Olio nokolemele pulu yema.' ningu popo toko melema[§] kalko silimele mele akume liku bulu siku 'paa ambolopo popo naa tomolo.' ningu molangi.

'Aku pea nikiru.'

[‡] 5:18: bokumunge alsena anjokondo "42.4. wanelo samting nogut". alsena anjokondo "13. god giaman".

§ 5:21: bokumunge

JONO TALO-SIPEMO

JONOne Wale TALO SIPE Pepá Topa Sirimu Bokumu

Jonone I Pepá Topa Sirimumunge Ungu Pulu Mare

Ungu pulu mare inie yakondo gomo 1239 molemo, aku ungumu paa kananani. 'Ye mare andoko "Ungu mare piliengi mane siembo, pea peamili wambo." ninge kinie paa mimi siku kanoko apuruku, kolo tolemele yemando "Pea peamili waa." ni paa naa niengi.' nimbe ipepá talo sipemo kepe topa sirimu.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

**1-13 pali PULU YEMONGA UNGU SIKEMA TONDOLO MUNDUPU AM-
BOLOPO, UNGU SIKEMA NAA NINGU UNGU LUPEMA MANE SILIMELE YE-
MANGA UNGUME APURUPU KONDOPPO PAA NAA PILIEMILI AKUMUNGE
UNGU TE**

1-3 Pep mo Tombando Pulu Polopa Torumu Ungume

1-2 Na „Kirasinge yembomanga, tapu ye andamone* „i pepámo topo,
Pulu Yemone mako torumu ambomo kinie yunge ambolangoma kinie†
sike konopu mondolio yemboma „eno pepá topo mundukuru.“

Nane mindi eno konopu naa mondolio. Ungu sikema olio kinie
pelemo mele pe kepe pepa mindi pumbe akumunge ungu sikema pilimele
yembomane pali eno konopu mondolemelela.

3 Ungu sikemonga ulu pulumu kinie konopu mondoli ulu pulumu kinie
olio-kinie pepili, Lapa Pulu Yemo kinie, yunge Malo Yesusi Kirasi kinie,‡
elone olio we kondo kolko teko kondokolo, olione walse walse ulu mare
tepo kenjimolo kinie olio kondo kolkolo 'Mindili nangi.' naa ningulu, 'Olio
konopu pe nipili taka liku molangi.' ningele.

4-6 Olio Konopu Mondomolo Ulumu Teamili.

4 Lapane olio "ungu sikema pilku liku teaa." nirimu mele nunge
ambolango marene pilku liku teko molemele kinie kanopolie na paa
konopu sипу molio.

5 Ambo peangamo, 'Olio oliolio anjo yando konopu mondamili.' nikiru
akumu nane ungu mane konde te pepá topo naa sikiru, molo. Olio kokelle
Kirasinge yemboma molopolie pilierimulu ungu manemo nimbu pepá
topo sikiru.§

6 Konopu mondomolo mele isipe: Olio yuni "Teaa." nirimu mele ungu
manema pilipu teamili. Yuni "Teaa." nimbe ungu mane sirimu eno
ou-pulu-pulu pilieringi ungu mane kanumu "Eno anjo yando yemboma
konopu mondoko molaa." nirimu kanumu.*

* **1:1-2:** Jono Yepoko Sipemo 1 Giriki ungumunge ungu pulu talo pelemo. Te: Giriki ungumunge
sike ungu pulumu "ye anda". Jono sike ye anda molopalie "ye anda" nirimunje. Te: ungu ikomo.
'Ya Jono yu Epesasi yembo talapemonga tapu yemo molopalie ya "tapu yemo" nimbe torumunje.'
ningu pilimele. Akumunge talo pea ya torumulu molemo. † **1:1-2:** Ambo ambolango sikemanje,
molo Esia poropinji lierimu kolea tengä Kirasinge yembo talape tenje. ‡ **1:3:** bokumunge alsena
anjokondo "13. God", "32.2. Pikinini Bilong God", "23. Krais". § **1:5:** Jono Kumbi Lepamo 2:7.

* **1:6:** Jono Kumbi Lepamo 4:7, Jono 15:12.

7-11 Kirasinge Ungumu Tondolo Mundupu Ambolopo Molamili.

⁷ Kolo toko yembo kondi toko,[†] ‘Yesusi Kirasi manie ombo mana ye alierimu.’ naa nilimele[‡] yembo awisili koleamanga pali andoko molemele. ‘Akumunge ‘Olio oliolio anjo yando yemboma konopu mondamili.’ nimbu pepá tokoro.¹ Aku yemboma kolo toko yembo kondi tolemele yemboma, Kirasi kinie opa puluema[§] molemele.

⁸ Eno ‘Mele limolo.’ ningū kongono mindili siku telememele ‘Ombo manie pumbe.’ ningū nokoko kondoko ingi siku ambolko molangi. Eno mele kaloli komindi simbema pali linge kinie papu.

⁹ Yembo te Kirasinge ungume tondolo mundupe ambolopa naa molopa, ungu te lupe ‘piliembo.’ nimbe pumu liemo Pulu Yemo yu kinie pea tapu tokō naa molembele. Yembo te Kirasini ungu mane silimo ungume tondolo mundupe ambolopa molomu liemo Lapa kinie Maloselo yu kinie pea tapu tokō molemele.

¹⁰ Yembo tene ‘Ungu te nimbu simbo okoro.’ nimbelie iungume mele naa nimbe ungu te lupe nimbe simu liemo yu enonga ulkemanga naa mengo puku, “Nu okonoye?” ningū ki naa liengi.

¹¹ Yembo tene “Nu okonoye?” nimbe ki lipe “Papu okono.” nimbé yembomo ombá yembomone tepa kenjipe molomba yembomo lipe tapondopa yu pea telembele.

12-13 Pep Topa Pora Sipelie UNGU Wallo Torumu Ungume

¹² Nane ungu awisili pepá topo eno silke nalo na ‘olio paa kamu konopu awili tepo sipu molamili’ kene eno molemelena ombo mongone kanopo eno kinie ungu nimbu sipu molambo.’ nimbu pilipulie pepá naa toli siye kolkoro.

¹³ Nunge angena, Pulu Yemone ‘Nanga molopili.’ nimbe mako torumu ambomonga ambolangomane “Nu molou.” nilimele.

‘Aku pea nikiru.,

[†] **1:7:** Jono Kumbi Lepamo 4:1. [‡] **1:7:** Jono Kumbi Lepamo 4:2. [§] **1:7:** Jono Kumbi Lepamo 2:18,22, 4:3.

JONO YEPOKO-SIPEMO

JONOne Wale YEPOKO SIPE Pepá Topa Sirimu Bokumu

Jonone I Pepá Topa Sirimumunge Ungu Pulu Mare

Ungu pulu mare inie yakondo gomo 1239 molemo, aku ungumu kanani.

Jonone ye mare "Kirasinge ungume andoko mane siengi pang." nimbe lipe mundoramu yema Esia poropinji kolea tengā Kirasinge yembo talapemonga ye tene "Ya naa wang. Anjo paa." nimbe topa makororumu. Kanu yemonga imbiu Diyorepasi. Yembo marenē Jonone lipe mundoramu-ne oringi yemando "Pea peamili wang." niringi kinie Diyorepasini kano yembomando "Kirasinge yembo talapena ulsu paa." nimbe topa makororumula. Jonone i pepámo ye Gayasi molorumune topa mundupelie nimbendo: "Ye mare "Koleamanga andoko mane siengi." nimbu lipu mundulio yema "Pea peamili wang. Enonga ungume piliemili." ningu telenomo paa teko kondoleno." nimbe pepámo topa, "Diyorepasini tepa kenjilimomonga yu ombo kanopolie yu tondolo mundupu mane simbo." nimbe pepámo torumula.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

1-15 pali "SIKE.' NIMBU TONDOLO MUNDUPU PILIMOLO MELE MINDI PILIPU LIPU MOLAMILI.' NINGU KANOKO KONDOKO MOLKO, TEMANE PEANGAMONGA OPA-PULUEMANE NILIMELE UNGUME NAA PILKU BULU SIENGI UNGU TE

1 Pep mo Tombando Pulu Polopa Torumu Ungumu

1 Na 'Kirasinge yembomanga' tapu ye andamone nanga angenu peangamo, sike paa konopu mondolio ye Gayasi nu 'ipepámo topo sikiru.'*

2-4 Ye Gayasi Sumbi Sipe Molorumu Mele Pilipelie Jono Konopu Sirimu Temanemo

2 Nanga angenu peangamo, nane 'nunge minimu pepa kondolemo aku sipe nuni kongonoma tenindu umbune te wendo naa opili teko kondoko, nu kuru te naa topili molko kondani.' konopu lekero.

3 Angenupili ye mare ongo nando temane tokolie ningendo: "Nu sike ungumu paa ambolko kondoko, nuni ungu sikema paa pilku liku teko molenlo." niringi pilipulie na paa konopu sirindu.

4 Nanga ambolangomane ungu sikema pilku liku teko molemele mele pilipulie konopu silio mele paa olandopa.

5-8 Ye Gayasini Tepa Kondorumu Temanemo

5 Nanga angenu peangamo, angenupili nunge koleana olemelema sike paa ponenge lemele nalo eno paa liku tapondoko nokoko molenomonga paa teko kondoleno.

6 Nuni eno konopu mondoko nokoleno mele enone Kirasinge talape yemboma[†] ningu siringi. Nuni 'Pulu Yemonga kongonomo tekero.' konopu leko 'Aulkena langi noliku pang.' ningu liku tapondonu liemo papu.

* **1:1:** Jono Talo Sipemo 1-2*. † **1:6:** bokumunge alsena anjokondo "43. sios".

⁷ ‘We ulsu molemele yembomane[‡] naa liku tapondangi.’ ningu kanu yema eno ‘Yemboma Yesusinge imbi paa piliengi!’ ningu ‘enonga pulu koleama munduku siye kolko, andolemele.

⁸ Akumunge olione kanu yema lipu tapondopo langi sипу ‘Ulkemanga peangi.’ nilimolo kinie papu. Enone ‘Ungu sikemonga kongono telemelamonga lipu tapondamili.’ nimbu aku teamili.

9-11 Ye Dayoterepisini Tepa Kenjerimu Temanemo

⁹ Kirasinge yembo talapemo pepá te topo sirindu nalo Dayoterepisini yu ‘enonga ye awilimu molombo.’ konopu lepa molemo yemone olionga ungume naa pilipe limo.

¹⁰ Akumunge na eno molemelena ondu liemo yuni olionga ungu bulkundu nindilimo mele nimbu para simbo. Akumu mindi molo. Yuni angenupili ponenge leko olemele kinie ‘Okomeleye?’ nimbe ki naa lipe “Pea molamili.” naa nimbe, yembo ponenge olemelema “Pea pe-pamili waa.” nilimele kinie yuni “Naa mengo pang. Molo!” nimbe, Kirasinge yembo talape molemele ulkena makoropa pena pena telemo.

11-12 Ye Demitiriasini Ulu Peangama Terimu Temanemo

¹¹ Nanga angenu peangamo, ulu kerime kanoko manda manjiku naa teyo. Ulu peangama mindi kanoko manda manjiku teani. Yembo te ulu peangama telemo yembomo Pulu Yemonga yembomo molemo. Yembo te ulu kerime telemo yembomone ‘Pulu Yento kinie tapu topo molambili.’ ou naa nimbe yu molemo mele tondolo mundupe naa pilierimu.

¹² Yembomane ye Demitiriasi ‘yu ye peangamo’ nilimele. Yuni tepa kondolemo mele ungu sikemone lipe ora silimola. Nane kepe ungu sikema mindi nilio nu pilino yemo molio kanumu nane ‘Yu molopa kondolemo.’ niliola.

13-15 Pep Topa Pora Sipelie Ungu Wallo-Kolte Torumu Ungume

¹³⁻¹⁴ Na ungu awisili pepá topo silke nalo ‘olto paa kamu konopu awili tepo sipulu molambili kene nu molenona ombo mongone kanopo nu-kinie ungu nimbu sипу molambo.’ nimbu pilipulie pepá naa toli siye kolkoro.[§]

¹⁵ Nu konopu pe nipili molani. Nunge yembo pulu lemomane “Nu molou.” nilimele. Nuni olionga yembo pulu lemo nu-kinie molemelema yu-mele-mele imbi leko “Olione ‘Eno molaa.’ nikimulu.” nieni.

‘Aku pea nikiru. ’

[‡] **1:7:** bokumunge alsena anjokondo “2. arapela lain”. **§ 1:13-14:** Jono Talo Sipemo 12.

JUTU

JUTUni Pepá Topa Mundorumu Bokumu

Jutuni I Pepá Topa Mundorumumunge Ungu Pulu Mare

Imbi "Jutu niringi akumu ponjiku niringi (Kewa ungune we "Jut" niringi). Ipuru ungune "Juda" ningu, Giriki ungune "Judasi" niringi. Ye Judasi te Yesusi lipe yunge opa-puluema sirimu ye Judasi Isikeriote. Kanu yemo ou kolorumu kanumu. Judasi te Yesusi lombili andoli ye te, pe Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu yemanga ye tela molorumu. Kanu yemo yunge ungu mare LLuku 6:16, Lipe Mundorumu Yema 1:13 kinie molemo.

Judasi te Yesusi angenu Judasi. Yunge ungu mare Mateyu 13:55, Mako 6:3 kinie molemo. 'Kanu yemo yuni ipepámo torumu.' konopu lemele. Jutu kolomongo kanga 1 kana. Jutu kinie Jemisi kinie angenunguluselo, kanu angenunguluselo Yesusinge angenuselo niringi ungu mare Mateyu 13:55, Jono 7:3-10, Lipe Mundorumu Yema 1:14, Ou-Korini 9:5, Gallesia 1:19 kinie molemo.

Jutuni yembo namele i pepámo topa sirimuye? Mimi sipu naa pilimolo. Kolomongo 1 kolea te naa nimbe, Juda yemboma molo Juda naa molko yembo lupema naa nirimu. 'Lapa Pulu Yemo kinie Yesusi Kirasiselonga yemboma topo sikiru.' mindi nirimu.

I pepámo kinie Pe-Pita kinie telu sipe mele; Kirasinge yemboma toko siringilunge ungu pulumu telumu. Pe-Pita kolomongo awili 2 kinie Jutu kolomongo 4-18 kinie sike paa nondopa telu sipe mele. Pe-Pita 2:1 kinie Jutu 4 kinie paa kana. Inie yakondo gomo 1225 Pe-Pita pepámonga ungu pulumu kananila. Jutuni 'Kirasinge yemboma temane peangamonga opa puluemanga ungume naa piliengi!' nimbendo ipepámo torumu. Jutu 3 nimbendo: ' 'Sike.' nimbu tondolo mundupu pilimolo aulke telumu mindi Pulu Yemone olio yunge yemboma sirimu. Olio 'Sike.' nimbu tondolo mundupu pilimolo ulu akumu yembo tene manda alowa naa temba.' nilimo.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

1-25pali ENO 'SIKE.' NINGU TONDOLO MUNDUKU PILIMELE MELE PAA MIMI SIKU PILKU MOLKO, TEMANE PEANGAMONGA OPA PULUE YEMBOMANGA UNGUMU NAA PILKU BULU SIENGI UNGU MARE

1-2 *Jutuni I Pep mo Tombando Pulu Polopa Torumu Ungumu*

¹ Na Jutu, Yesusi Kirasinge kongono tendeli kendemande ye te, na Jemisinge angenuni i pepámo topo,

„Pulu Yemone, “Nanga yemboma molangi waa.” nirimu yemboma, Lapa Pulu Yemone konopu mondopa, Yesusi Kirasini nokolemo yemboma i pepámo topo sikiru.

² „Pulu Yemone, enone walse walse ulu mare teko kenjinge kinie eno kondoo kolopa “Mindili nangi.” naa nimbé mele kinie, ‘Eno konopu pe nipiili taku liku molangi.’ nilimo mele kinie, eno konopu mondopa molopa, anjo yando konopu mondonge ulu pulumu silimo mele kinie, olandopa olandopa pupili.

*3-19 Temane Peangamonga Opa Puluema Kirasinge Yembo Talapena
Oringi Yemboma Molko Kenjingi Mele Ungu Te**

³ Paa nanga pulu lemo yemboma, i pepámo eno topo simbondo Pulu Yemone na kinie eno kinie olio lipe tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo lipe, yu-kinie pea molopo kondomolo aulkena lipe mondolemo mele[†]

'Pepá topo nimbu siembo.' nimbu tondolo mundupu konopu liendu. Nalo altopo pilipulie kinié pepá topo eno nimbu simbo tekero akumu 'Sike.' ningu tondolo munduku pilimele ulumu[‡], Pulu Yemone, ou yunge yemboma paa kamu walsikele sirimu kanumu "Manie naa pupili. Akumu yembo tene paa alowa naa tepili." ningu nokoko kondangi.' nimbu 'pepá te topo simbo.' nimbu pilipulie i pepámo ya lkisipu tombo tokoro.

⁴ Kanumunge pulumu isipe: eno Kirasinge yembo talapema molemelena ye mare kiyengo ningu ongo molemele, kanu yemando Pulu Yemone koronga ou nirimu, yunge bokune molemo mele, nimbendo:

'Kanu yemanga kote walemo wendo ombá kinie

"Teko kenjeriŋi kene

kolea kerine puku molko kenjengi!" nimbo.'[§]

nimbe bokune molemo kanumu. Eno Pulu Yemo liku bulu siku molko kenjiku, yunge ungume alowa teko, 'Yuni yemboma we kondo kolopa lipe tapondolemo temane peangamo manie pupili.' ningu alowa teko, Aku temanemo munduku siye kolko kolo wangoko, 'Pulu Yemone yemboma we kondo kolemomonga olio amboma kinie wa ulu kerinele temolo kinie olio we kondo kolopa uluri naa temba.' ningu aku teko mindi molemele.* Kanu yemane olionga Ye Awili Tondolo Olandopa Ye Nomi Yesusi Kirasimu[†] liku bulu siku "Yu uluri molo." nilimelela. 'Kanu yema eno molemelena ongo molko aku siku telemelemonga pilipulie i pepámo tokoro.'

⁵ Awilimuni yunge 'Isirele, yemboma lipe tapondopa 'mindili nongo moloringi, kolea Isipi wendo lipe meli purumu akumu eno pilimele nalo 'Altoko piliengi!' nimbu pepá topo aku temanemo altopo topo siembo. Awilimuni eno wendo lipe meli pupelie nirimumuni, pe 'Yuni olio lipe tapondomba.' ningu tondolo munduku naa pilku 'yu liku bulu siringi, yembo awisili topa kondorumu akumu eno pilimele nalo altoko piliengi![‡]

⁶ Mulu koleana angello mare Pulu Yemone 'eno mele mare nokangi.' nimbe tondolo te sirimu melema taku liku naa nokoko, moloringi koleamo munduku siye kolko anjo purungi angellomanga temanemo pilimele akumu altoko piliengila! Aku teringimunge Pulu Yemone eno ka sipe, lepa mindi pumbe ka senene ka topa, kolea paa sumbulu tolina lipe suku mundorumu. Pulu Yemonga kote wale awilimu wendo ombámonga nokoko molemele.[§]

⁷ Kanu angellomane teko kenjeriŋi mele kolea awili Sodomo Gomoraselo kinie, aku koleaselonga nondopa lierimu kolea mare kinie, kanu koleamanga moloringi yembomaneaku siku teringila. Kanu yemboma andoko wapora toko, ambomane amboma kinie ulu kerinele teko, yemane yema kinie ulu kerinele teko, aku ulu paa kerime teringi kanumu.*

* 1:2: Pe-Pita 2. † 1:3: bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek". ‡ 1:3: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". § 1:4: Kanu ungumu ou niringi bokune molemo mele mimi siku naa pilimele. * 1:4: Romo 6:1-7. † 1:4: bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "23. Krais".

‡ 1:5: Wendo Oringi 12:51, Kambu 14:26-35. Ou-Korini 10:5-11, Ipuu 3:16-4:2 kananila. § 1:6: Pe Pita 2:4. * 1:7: Ou Pulu Pulu 19:1-24. Pe-Pita 2:4-10, LLipai 18:22-23, 20:13, Romo 1:26-27, Ou-Korini 6:9.

Kanu yemboma tepe alieli nomba pepa mindi pulimo tepemone topa kalorumu. Aku temanemo altoko piliengila! Eno teko kenjerimunge ‚Pulu Yemone, mindi sirimu aku ulumun ‘Olio manda manjipu temolo kinie Pulu Yemone olio aku sipe tepa kenjimbe.’ ningu piliengi!’ nimbe liepi liepi tolemo.[†]

⁸ Aku siku mele ‚eno-kinie ne molemele, yema ‚enonga konopu teko embambo sindinge telemele kanu yemane, aku siku ulu kerimu telemele. Uru kumbu lupe lupe mare teko kanokolie eno enono enonga kangikundu ulu kalaro mololime telemele. ‚Pulu Yemo kinie namba pelemo yembo awilime kinie, akumenga ungu mane tene olio naa nokolemo.’ ningu liku su siku, mulu koleana ‚angello, tondolo pulimo awilime ungu taka tondolemelela.

⁹ Nalo ‚kanu yemane angelloma ungu taka tondolemele mele, angel-lomanga ye nomi awili Maikelene kepe[‡] naa terimu. Maikelene kinie depelemo[§] kinie “Mosinge onomo liembili.” ningulu kerepale niringili kinie Maikelene yuntu “Depelemo, nu teko kenjikinu mele nu iri topo ungu taka tondambo.” nimbe ‚tembando paa pipili kolopa, naa terimu. Yuni ‚depelemondo, nimbendo: “Teko kenjikinumunge Awilimuni nu iri topa ‚Teko kenjikinu.’ nipili!” nirimu.*

¹⁰ Maikelene Setene iri tombando pipili kolorumu, nalo ne ‚eno-kinie molemele, yemane ungu marenge pulume pilku sundulimele ungume ‚Ungu kerime.’ ningu ungu taka tondolemele. ‚Eno mele takeramane telemele mele telemele.’ Mele takerama ulu te tengendo konopu kimbú naa siku walu telemele. Aku siku konopu kimbu naa siku ulume walu andoko telemelomonga eno melte molo yembo te topa kondomba aulkena pulimele kinie mindili nongo kolemele. Kanu yemaaku sipe. Mele takeramane ungu wallo-kolte pilkulie andoko telemele mele kanu yema enonela ungu wallo-kolte mindi pilkulie walu ulume teko ungume nilimele akumunge eno mindili nonge aulkena pungela.

¹¹ Eno paa mindili nongo molko kenjinge! Kénene terimu mele[†] enoaku siku telemele. ‚Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye, Bellamene tepa lawa terimu mele[‡] enoaku siku ‚Yemboma lipu tapondopo kongonomo we teamili.’ naa ningu, ‚Kou mone liemili.’ ningu ulume telemele. Ou ‚Pulu Yemone ‚Yemboma nokangili.’ nimbe Mosisi Eronoselo mako topa tondolomo sirimu yeselonga, ungume ye Korane ‚Naa pilimbo.’ nimbe karaye terimu mele ne yema ‚aku siku Pulu Yemo teko kenjilimelemonga, Kora kinie, Kora kinie teko kenjiku kara puringi yema-kinie topa kondoru mele[§] ne yema kepe Pulu Yemone ‚Mindili nongo kolangi.’ nimbéla.

¹² Ereli te yembo tenga kagine telemo kinie yemboma kapola naa molemo, molo nona andoli sipi te nona pulimo kinie kou te ne sipimu topa bulsumbendo nona manie pelemo,aku sipe mele, eno Kirasinge yemboma anjo yando konopu mondoko, telune langi nongo molemele kinie kanu ‚kolo toli’ tapu yema eno enono tapu teko, eno ‚Kirasinge yemboma, molemelena puku pea molko kalaro mololi ulume teko, eno enono molko langi awisili kinie no awisili nongo tengendo pipili naa kolko

[†] **1:7:** Ou-Korini 10:6. [‡] **1:9:** Lipe Ora Sirimu 12:7, Deniele 10:13,21, 12:1. [§] **1:9:** Setene kanumu; bokumunge alsena anjokondo ‚9. devil’. * **1:9:** Aku teringimunge temane te Pulu Yemonga bokune naa molemo. Pulu Yemone Mosisi ono terimu temanemo UnguManema 34:5-6 molemo. [†] **1:11:** Kénene Pulu Yemonga ungumu naa pilipe mumindili kolopalie terimu temanemo Ou Pulu Pulu 4. [‡] **1:11:** ungu pulumu Pe-Pita 2:15-16**. [§] **1:11:** Korane terimu temanemo Kambu 16:1-3,31-35.

we nolemele.* „Kupe topa pombera tolemo kinie kanokolie ‘Lo tomba.’ ningu konopu siku nokoko molemele nalo, poporomene kupema we topa meli pulimo mele kanu yema aku silime molemele. Unjo te mongo naa topa kolemo kinie pulu akuku ltelemele mele eno aku siku molemele. Eno wale talo siku kolemele yema. ‘Aku sipe yemboma lipe tapondomba ungu te kanu yema-kinie naa pelemo.’

¹³ Poporome tolemo kinie nomu kusa bea lepa anjo yando pulimo mele eno aku siku ulu kerime tengendo pipili naa kolko we telemele. Noma amáme melemele kinie yembomane kanolemele mele enone pipili naa kolko ulu kerime telemele mele eno sipe mona lemo. Kombukandipi mare enonga aulkena naa puku aulke lupemanga andoko pulimelemonga ‚Pulu Yemone,‘ kanu kombukandipime kolea sumbulu topa paa pombera tolemo kolea keri te mako topa ‘Pangi.’ nirimu kanu kombukandipime mele ne yema eno siku molemelemonga akune pungela.

¹⁴⁻¹⁵ Inoke yu pulu pulu anda kolepa Adamenga moloringi yemanga yepoko pakera sipemonga molorumu yemo, yu Pulu Yemone ungu umbu tondorumu ungu te pilipelie kanu ‚kolo toli,‘ yemando nimbendo:

“Kaname!

Awilimu yunge ‚angello, kake teli
tausini paa awisili-kinie okomo.
Yu yembomanga pali kote tendepa,
yunge ungumu naa pilku liku bulu siku,
yu kanopa keri kanolemo ulume
telemele yemboma kinie,
yunge ungumu naa pilku
ulu pulu keri telemelemane
yu ungu taka tondoko ungu kerime
tondolo munduku nilimele yemboma kinie
“Eno teko kenjeringi ulumenga pundu toko
mindili nangi.” nimbé.”[†]

nirimu.

¹⁶ Ulu ‚peanga,‘ mare kanu yema-kinie wendo olemo kinie alieli konopu keri panjiku “Ulu kerime.” ningu “Teko kenjikimili.” ningu, eno siku ungu awisili nilimele. Eno enono konopumuni pilku ‚Isipu temolo kinie konopu simolo.’ ningu pilimele ulu kerime mindi teko, eno kara puku eno enono kapi ningu imbime liku ola munduku, ‚Yembomane olio mele mare siengi.’ ningu kondi toko ningu pangu singendo yemboma kapi ningu “Eno yembo peangama.” nilimele.

17-23 Enonga ‘Sike.’ Ningu Tondolo Munduku Pilimele Ulumuni ‘Tepa Tondolo Mundundopili.’ Ningu Molangi Ungu Te

¹⁷ Nalo paa nanga pulu lemo yemboma, olionga Awili Yesusi Kirasini ‚Nanga kongonomo tende-paa.’ nimbe lipe mundorumu yemane[‡] ou nirringi ungu te pilieringi mele altoko piliengi! Pe wendo ombá mele ou ningu sikulie

¹⁸ eno ‚Kirasinge yembomando,‘ ningendo: “Yesusi kelepa ombá kinie mulu maselo pora nimbé, walemo nondopa wendo ombá kanu walemanga ye mare ongo ‚Pulu Yemonga ungume, ungu taka tondoko ‚liku bulu siku,‘ enonga konopumuni pilinge ulume Pulu Yemone kanopa keri kanomba

* ^{1:12:} Ou-Korini 11:18-21, Pe-Timoti 2:17. † ^{1:14-15:} Inoke molopa terimu temanemo Ou Pulu Pulu 5:18,21-24 molemo nalo i ungumu akune naa molemo. Boku te, “Boku Inoke” nilimele, akune sukundu 1:9, 5:4, 27:2 i ungumu mele molemo. Mano yembomane “Boku Inoke akumu Pulu Yemonga ungu tela.” nilimele. ‡ ^{1:17:} bokumunge alsena anjokondo “1. aposei”.

ulume mindi teko, ‚Sumbi sipu molamili.’ ninge yemboma, ungu taka tondoko, tenge.”[§] niringi kanumu altoko piliee.

¹⁹ Yesusini lipe mundorumu yemane pe aku sipe yema wendo onge niringi mele, kinié kanu yema eno molemelena ongo molko, eno Kirasinge talape yemboma toko bulu-balu siku ‘lupe lupe molangi.’ nilimele. Kanu yema ya ma koleana we yembomane pilku telemene mele mindi teko, Mini Kake Telimu, konopune naa molemo yema molemele.

²⁰ Nalo nanga paa pulu lemo yemboma, enonga ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilimele ulu paa kake teli ulume Pulu Yemone yuyu sirimu akumuni enono tondolo paa olandopa pumbe ulume teko, Mini Kake Telimu konopune molopa lipe tapondolemomonga ‚Pulu Yemo,’-kinie ungu niengi.

²¹ ‘Olionga Awili Yesusi Kirasi ombo eno kondoloko kolopa mindili silke ulume mundupe siye kolopa, eno alieli konde molko kondoko mindi punge ulu pulumu * simbendo ombá.’ ningu nokoko molkolie[†] ‘Pulu Yemone eno konopu mondolemo mele paa kamu konopu mondopa mindi pupili.’ ningu mimi siku pilku, yu-kinie nondoko puku molangi.

²² Yembo mare ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilieringi mele kelko konopu talo tepa pepili molemele yemboma kondo kolkó, liku tapondoko.,

²³ yembo mare tepe koleana punge telemelema lkisiku yando liengi! Yembo mare ‚teko keninge kinie kanokolie, kondo kolko liku tapondangi. Liku tapondongendo ‚Olione kepe mindili nomolo ulume temolo.’ ningu pipili kolko, enonga ou-konopumene pilku teringi ulu pulu kerimene enonga mulumbalema kepe kalaro mondorumu kalaroma molemo mulumbalema paa kanoko keri kanokolie, kanu mele kalaro molemo melema ‚Pulu Yemone kanopa keri kanolemo melema.’ ningu ambolongendo ‚Olio kalaro te mondomba.’ ningu kanu yemboma paa mimi siku kanoko liku tapondangi.

24-25 Pulu Yemonga Imbimu Lipu Ola Mundundemili Ungu Te

²⁴ ‘Eno ulu pulu keri tene naa ambolopa topa manie naa mundopili. Kirasi tondolo munduku ambolko, munduku siye naa kolangi.’ nimbe eno manda nokopa kondopa, pe yu mongo lipe simbe ulu te konopune paa naa pepili[‡] konopu awisili siku molangi eno yu molemo kolea tondolo pa teline manda memba pupe,

²⁵ aku sipe manda temba Pulu Ye telumu mindi molemomone olionga Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Limo Yemo[§] yu, olionga Awili Yesusi Kirasini olionga nimbe tenderimumunge aku sipe molemo Pulu Yemonga imbi paa ola molopa, melemanga pali yu paa ye nomi awili olandopa molopa, yu tondolo awili tepa pupe, namba pelemo yembomanga pali yu namba olandopa pepa, yu awili tepa pa telimu-kinie molopa, koronga-ou mulu maselo naa liepili kepe yandopa kinié kepe pe pe kepe aku sipe molorumu mele we molopa mindi pulimo pumbemonga yu kapi nimbu imbi lipu ola mundundemili. Sike aku sipe tepili.
„Aku pea nikiru..”

§ **1:18:** Pe-Pita 3:3, Ou-Timoti 4:1, Pe-Timoti 3:1-5. * **1:21:** bokumunge alsena anjokondo “24. laip”. † **1:21:** Ou-Pita 1:3. ‡ **1:24:** Kollosi 1:22, Epesasi 1:4, 5:27. § **1:25:** bokumunge alsena anjokondo “21.3. Man Bilong Kisim Bek Yumi”.

LIPE ORA SIRIMU Pe Wendo Ombá Mele Kirasini Jono Ou LIPE ORA SIRIMU Bokumu

Bokumunge Ungu Pulu Mare

I bokumu ye Jonone torumu (1:1,4,9, 22:8). Nalo Jono temonje? Yembo awisilini pilkulie 'I ye Jono yu Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundoramu yemanga ye Jono.' ningu pilimele (Mateyu 10:2). Aku liemo Temane Peangamo kinie pepá yepoko kinie i bokumu kinie ye telumuni torumu.

Jonone i bokumu torumumunge ungu pulu te i-sipe: Romo ye paa awili kumbine Sisamone nimbendo: "Pulu ye te molio kene nokolio yembomane pali na kapi ningu popo tangi." nimbe ungu te nimbe panjerimu. Nalo Juda yemboma kinie Kirasinge yemboma enonga Pulu Ye telu mindi 'Pulu Yemo' ningu popo toko kapi ningu imbi liku ola mundundoringimunge "Sisamo paa naa popo tomolo. Molo." niringi. Kirasinge yembomane "Molo." niringimunge Romo gapomanomone enonga yembo awisili mindili sipe ka sipe eno tepa kenjerimu. Jono kepe nomune kolea kanga te lierimu akune ka sipe panjerimu. Akune pepalie i bokumu torumu (1:9).

Jonone pepá torumu ungume yuyu konopuni pilipelie naa torumu. Yesusini yu lipe ora sirimu ulume kanopalie pepá torumu (1:10-11). Kanu ulu kanorumumenga ulu mare olia naa molamili ou sike kamu wendo orumunje, naa pilimolo. Ulu mare sike pe wendo ombánje (1:1). Nalo ulu mare kinie mele mare kinie kanorumu akume sike melema molonje. Ungu ikoma perimu. Ungu paa awisili ungu iko torumu, akumenga ungu pulumu yembo marenne ungu awisili kerepale nilimele.

Kurumenga nomi Setene yu sike tondolo pulimo nalo yunge tondolomo manie purumu pumbe; Pulu Yemonga Sipsipi Walomonga tondolo olan-dopamo sike paa pelemo pembamo. Pulu Yemonga opa-puluema wendo onge, umbune mare sike wendo ombá nalo Yesusi sike walse omba Setene kamu-kumu topa manie mundupe yunge yemboma lipe meli pumbela, yu kinie pea kamu molopo kondomolo. 'Akumu pilkulie Kirasinge yemboma Yesusi tondolo munduku ambolko molko, ungu talo pea naa pilku, ungu sikemo munduku siye naa kolko, takai liku molangi.' nimbe pepá torumu. Ungu mare i-siku kanoko pilieni: 2:10, 3:10; 2:13, 6:9; 2:14-15.

Pulu Yemo Yesusiseló kapi ningu elonga imbi liku ola mundundoringi ungu awisili molemola. Umbu-ungune topele tomolondo pererimulu nalo ungu paa peangama. Paa kanokolie aku sikula elo kapi ningu imbi liku ola mundundeyo! I ungume kanangi: 4:8,11, 5:9-10,12,13 ekendo, 7:10,12, 11:15,17-18, 12:10-12, 15:3-4, 16:5,7, 19:1,5-7.

Ungu pulu pokore boku ambolkonomonga alsena anjokondo "24. laip", "44.3. Pulu Yemonga Sipsip Walomo" molemo.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

**Kolomongo Awili 1-3 KIRASINGE YEMBO TALAPE YEPOKO PAKER
MOLORINGINE JONONE PEPÉ TOPA MUNDORUMU UNGUME**

1:1-3 Boku Tombando Pulu Polopa Torumu Ungumu

¹ Pe wendo ombá mele Pulu Yemone 'Yunge kendemande yemboma piliengi!' nimbe Yesusi Kirasi lipa ora sirimu mele inie molemo. 'Olio piliemili.' nimbe Yesusi Kirasi yuni yunge angellomo na yunge kendemande ye Jono molorundune lipa mundorumu.

² Nane kanoruntu mele pali nimbu para sikiru. Pulu Yemonga ungume kinie, Yesusi Kirasini "Pulu Yemone nilimo ungume sike ungume." nilimo mele kinie, lipu ora sikiru.

³ Pe wendo ombá mele ibokune nimbe silimo yemboma pilku molangi mele kanoko ningu singe yemboma kinie, bökune molemo ungume konopune mondoko pilimele yemboma kinie eno malo. Nambemune, ulu wendo ombá nilimoma nondopa wendo ombámonga kanu yemboma eno malo.

1:4-8 Jonone "Molko Kondaa." Nirimu Ungumu

⁴ Eno kolea Esia poropinji Kirasinge yembo talape* yepoko pakera molemelena na Jonone i pepámo topo sikiru.

We kondo kololi ulu pulumu kinie konopu pe nili ulu pulumu kinie eno kinie pepili. Ou molorumu, kinié molemo, pe ombá Pulu Yemone[†] aku ulu puluselo sipili. Kanu yemo molopa koleama nokolemo koleana wendo olemele mini yepoko pakerane aku ulu puluselo siengila.[‡]

⁵ Yesusi Kirasi, Pulu Yemonga ungume kolo naa topa sumbi sipe nimbe silimo yemo, yembo kololime lomboroko ola molonge yembomanga yu kumbi lepa lomboropa ola molorumu yemo, ma koleana pali molemele ye nomi awilimenga ye nomimu molopa nokolemo ye nomi paa awilimu, yuni aku ulu puluselo eno sipilila.

Olio konopu mondolemo yemo, yuni yunge meme 'olionga' nimbe ondo lenderimu mememone olionga ulu pulu kerime 'Manie pupili.' nimbe kulu tondopa,

⁶ 'Yunge Lapa Pulu Yemonga kongonomo tendangi.' nimbe 'Olio yu-kinie melema nokopo molopo, Pulu Yemo popo tondoli yemboma[§] molangi.' nirimu yemo,* yunge imbimu taki-teki paa ola molopa, yemboma nokomba tondolomo yu-kinie kamu-kumu pepa mindi pupili. Aku sipe wendo opili.

⁷ Kaname! Yu kupena molopa ombá tepa molemo.

Ombá kinie yembomane pali enonga mongone kanonge.

Yu toko kondoringi yembomane kanongela.

Yu ombá kinie

ma koleana yemboma pali kola awili teko tengé.

Sike aku sipe wendo ombá.

Aku sipe wendo ombá.

⁸ Tondoloma pali yu-kinie pelemo Pulu Ye Awilimuni nimbendo: "Na ou kumbi lepo moloruntu pe akilipu molombo yemo." nikimu.[†] Kanu Yemo yu kinié molemo mele ou molorumu, pe ombá yemo.[‡]

* **1:4:** bokumunge alsena anjokondo "43. sios". † **1:4:** inie anjokondo 1:8, 4:8, 11:17, 16:5, Wendo Oringi 3:14-15. ‡ **1:4:** inie anjokondo 1:16, 3:1, 4:5. § **1:6:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris".

* **1:6:** Wendo Oringi 19:6, Ou-Pita 2:9, inie anjokondo 5:10. † **1:8:** Giriki ungune kinie Ingillisi ungune kinie enonga ABD allipapete lleta pilkulie kumbi lepa lletamo kinie akilipe lletamo nimbe molemo. Umbu-Ungune aku telemelanje "Na A kinie Y kinie molio." nimbu tolemela nalo yembo awisili imbi naa kanoko ABD naa pilkulie akumunge pulumu naa pilimela. Iungumu 1:8,17, 21:6 Pulu Yemone nimbe, 22:13 Yesusini nirimu. 1:17, 2:8, 22:13, 21:6 kananila. ‡ **1:8:** yakondo 1:4*.

1:9-20 Jonone Kirasi Kanorumu Temanemo

9 Na enonga angenu Jono, eno-kinie olio Yesusinge yemboma mole-molomonga mindili nombo umbune melemolo. Mindili molo umbune te wendo olemo kinie 'Olio mindilime we namili.' nimbu tondolo mundupu molopo, olio Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo talapena[§] molemolo yemboma. Na Pulu Yemonga ungume yemboma nimbu sipu, Yesusinge temanemo topo siliomonga na ka siku nomu-kusana sukundu ma kanga lemo akumu 'Kolea Patemosi' nilimele akune ka siku mengo oringi molio.

10 Awilimunge wale te wendo orumu kinie* Mini Kake Telimuni na molorundune omba na ambolorumu kinie nanga bulkundu ungu tondolo te, biyukele mele, pilierindu.

11 Aku ungu nirimumuni nimbendo: "Nu mongone kanoni mele pepána tokolie Kirasinge talape yepoko pakera, Epesasi kinie Simena kinie Pekamame kinie Tayataira kinie Sadisi kinie Pilladepia kinie LLadosia kinie, aku taonomanga Kirasinge yembo talape molemelemanga pepá toko mundeni." nirimu.

12 'Nawene nikimunje?' nimbu bulkundu topele topo kanorundu kinie kou-gollone teli tepe-llame yepoko pakera lierimu kanorundu.

13 Kanu llamema lierimu suku-singine ye te angilierimu, yu mana ye none teli te,[†] yu ye nomi telememe mele wale-pakoli sulu te pakopa kimbu aki topa, kou-gollone teli kako te luwine torumu.

14 Yunge pengemo kinie penge indi pali paa kake telimu, yu kongi sipisipimenga indi kinie‡ kalopera kinie akuselo kake telemo mele terimu. Yunge mongoselo tepe mele tondolo pa terimu.

15 Yunge kimbuselo kou-kopa tepena kalemele kinie§ tondolo pa telemo mele pa terimu. Yunge ungumu no topa ungu nilimo mele ungu nirimu.

16 Yunge ki umbukundu kombukandipi yepoko pakera ambolorumu.* Opa teli lou-pulse ekendo ekendo pea ne nolimu yunge kerena perimu.* Enane tondolo mongo takele telemo mele yunge kumbikeremo aku sipe none terimu.

17 Nane yu kanorundu kinie na yembo kololi none telimu yunge kumbikerena sumbi sipu tamalu perindu. Kanu kinie yuni yunge ki-umbukundu na ambolopalie nimbendo: "Nu pipili naa kolou. Na Kumbinemo Pe Akilipemo.[†]

18 Na Konde Mololimu. Ou sike kolorundu nalo kinié na kamuconde molopo mindi pulimu molio kanumu. Na kololi ulu pulumu kinie kololi yembomanga koleamo-selonga‡ kimu ambolio.

19 "Akumunge nu kanokono mele temanema pepána tani. Ulu kinié wendo olemoda kinie pe wendo ombá ulume kinie pepána tani.

20 Kombukandipi yepoko pakera kinie kou-gollone teli tepe-llame yepoko pakera kinie kanonu akume ungu iko mele akumenga ungu pulumu ísipe: Kombukandipi yepoko pakera nanga ki-umbukundu ambolondu akume na

§ **1:9:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". * **1:10:** Lipe Mundorumu Yema 20:7 wale melenje. Aku liemo Koro Awili Sande te. † **1:13:** bokumunge alsena anjokondo "32.3. Pikanini Bilong Man". ‡ **1:14:** Kongi sipisipi kurumulúmenga indi kalaro molemo kinie sike kurumulú molo kake naa molemo, nalo sipisipi te ambolko kangine nondopa indimunge pulumu kanokolie 'Akumu paa kake, kalopera mele lemo.' ningu kanolemela. § **1:15:** Kou-kopa lakoko kalemele kinie akumu no a lepa kariy pa gall si mele paa tondolo pa telemo. * **1:16:** inie anjokondo 2:12,16. † **1:17:** inie 1:8* ‡ **1:18:** inie anjokondo 6:8, 20:13-14.

Kirasinge yembo talape yepoko pakeranga angelloma;§ tepe-llame yepoko pakera akume Kirasinge yembo talape yepoko pakera.” „nirimu..”

2

2:1-7 Epesasi Taono Kirasinge Yemboma Nimbe Mundorumu Ungumu

1 „Aku yemone aku nimbeline pe nando nimbendo:„

“Epesasi taono Kirasinge yembo talapemonga* angellomondo† pepá toko i siku ningu mundoyo:

“Ye kombukandipi yepoko pakera ki-umbukundu ambolopa, kou-gollone teli tepe-llame yepoko pakera lemona andolemo yemone ‘yundu nieni.’ nimbu, nimbu mundukuru:

2 Nuni‡ teleno mele pali na kanolio. Kongonomo tondolo munduku teko, umbunema wendo olemo kinie munduku siye naa kolko tondolo munduku molemele mele§ kanolio. Ulu pulu keri telemele yema kanoko paa keri kanoko telune andoko naa molemele mele kanoliola. Ye marene “Olio Yesusini lipe mundorumu yema* molemolo.” nilimele nalo kolo tolemele yema nuni ‘Sikenje.’ ningu apuruku pilku kanokolie ‘Eno kolo tokomele.’ ningu kanoleno mele kanolio.

3 Nanga imbimu ambolenomonga† yembomane nu teko kenjilimele nalo nu kanu umbunema we mengo nanga kongonomo siye naa koleno akumu na kanolio.

4 “Akumu peanga nalo nane nu kinie ungu te pelemomo niembo: Nuni ou pulu polko na mondoko pilkulie paa konopu mondorunu mele kinié aku siku na konopu naa mondoleno.

5 Ou-pulu-pulu na konopu mondoko nanga ungumu ambolorunu nalo kinié siye telemo mele pilku konopu alowa teko, ou terinu mele pilku altoko aku siku teami. Molo aku naa tenu liemo nu molonine ombolie nunge tepe-llamemo lemo koleana wendo limbo.

6 Nalo ulu peanga te telenomone nu lipe tapondolemo: Nu ye Nikollasi lombili pulimele yembomane telemele ulume‡ paa kanoko keri kanoleno. Nane kepe Nikollasinge talape yembomane telemele ulume kanopo keri kanoliola.

7 “Yembo te komu angilimbemone Mini Kake Telimuni Kirasinge yembo talapemando nimbe sikimu ungumu piliepili. Yembo te enge nimbe opa puluembo kamu topa manie mundumbembo ‘Alieli molopa mindi puli ulu pulumu pelemo unjomonga mongoma nopili.’ nimbo. ‘Aku unjomo Pulu

§ **1:20:** Sike angelloma molo talapema molo talape yepoko pakera nokoringi tapu ye yepoko-paker-anje? ‘Angello’ nilimolo akumunge pulumu koleta tengen pupe enonga ye awilimunge ungume pupe nindilimo molo pupe kongono tendelemo yemo. * **2:1:** kolomongo awili 2-3 wale awisili pea, bokumunge alsena anjokondo “43. sios”. † **2:1:** 2:2* Angellomanga ungu pulu te yando 1:20. Ya angellomo nirimu nalo yembo talapemanda nokorunu yemondo manjipe naa nirimu. Kirasinge yembo talapemando pali nirimu. ‡ **2:2:** inie 2:1**. § **2:2:** inie 2:19. * **2:2:** bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”. † **2:3:** 13 bokumunge alsena anjokondo “28. nem”. ‡ **2:6:** inie 2:15. Kanu yembomane pilkulie ‘Kirasi kinie umbu yembomane popo tolemele melema kinie lipu tere lepo pilimolo kinie uluri molo.’ ningu Kirasinge yembo talapena molko umbu yembomane anjeringi we melema kepe kapi ningu popo toko, wa ulu kerinele teringi. ‘Kirasinge yemboma molemolomonga aku sipu temolo kinie umbune te naa pemba.’ ningu pilieringi.

Yemonga ponieno angilimo.”§ ningu pepá toko Epesasi yembomanga nokolemo angellomo sieni.” „nirimu.”

2:8-11 Simena Taono Kirasinge Yemboma Nimbe Mundorumu Ungumu

⁸ “Simena taono Kirasinge yembo talapemonga angellomondo* i siku pepá toko mundeni: “I ungu tokoromo ou kumbi lepa molorumu pe akilipe molomba yemonga† ungumu. Ou kolorumu pe lomboropa ola molorumu we molemo akumuni iungumu nimbe mundupelie nimbendo:

⁹ “Eno mindili nongo koropa pupili molemele mele kanolio. „Sike kangikundu koropa pupili molemele nalo konopukundu kamakoma molemele.‡ Yembo marene ‘Juda yemboma molemolo.’ nilimelemane enonga ungu taka tondoko ungu bulkundu nindilemele mele kanolio. Kanu yemboma paa sike Juda yemboma molo. Eno „kurumenga nomi, Setenenga talapena molemele yemboma.§

¹⁰ Eno mindili nonge mele pilku mini-wale naa mundengi. Depelemone* eno yembomanga mare ‘Na munduku siye kolangi.’ nimbe ka ulkena panjimbe kinie wale rureponga talo eno mindili nonge. Pe na munduku siye naa kolko nanga yemboma molkolie kamu kolongi liemo nane ‘Eno mele kaloli siembo.’ nimbu alieli molko kondoko mindi punge ulu pulumu simbo.†

¹¹ “Yembo te komu angilimbemone Mini Kake Telimuni Kirasinge yembo talapemando nimbe sikimu ungumu pilepili. Enge nimbe opa puluemo kamu topa manie mundumbe yembomo ‘Yemboma wale talo siku kolangi.’ nimbo kinie‡ yu-kinie ulu te paa naa pemba.” ningu pepá toko Simena yembomanga nokolemo angellomo sieni.” „nirimu.”

2:12-17 Pekamame Taono Kirasinge Yemboma Nimbe Mundorumu Ungumu

¹² “Pekamame taono Kirasinge yembo talapemonga angellomondo§ i siku pepá toko mundeni: “I ungume opa teli lou-pulse ekendo ekendo ne molemomoto nosipe molemo yemonga ungumu topo mundukuru:

¹³ “Nu moleno koleamo na pilkiri. Nu Setene ye nomi kingi molopa nokolemo koleana moleno. Nalo na ambolko kondoko, na mondoko pilierinu mele ‘Naa piliembo.’ ningu na munduku siye naa kolorunu. Nanga ungume pipili naa kolopa yemboma nimbe sirimu ye Andipasi enonga kolea Simena, Setene akune nokopa molemo kolea kanune toko kondoringi wale kinie kepe na munduku siye naa kolko ‘Kirasi yu awilimu molo.’ ni naa nirimu.*

§ **2:7:** Ou Pulu Pulu 2:9, 3:22-24. Adamene terimumunge Pulu Yemone olio pali kanu unjo mongoma ‘naa nangi.’ nirimu. Nalo yunge koleana pumolo yemboma ‘nangi.’ nimbé. Inie anjokondo 22:2,14,19, LLuku 23:43, Pe-Korini 12:3; bokumunge alsena anjokondo “24. laip - diwai bilong”. * **2:8:** inie 2:1*. † **2:8:** inie yakondo 1:17. ‡ **2:9:** Eno sike koropa pupili mororinginje nalo Yesusi pea tapu toko mororingimunge eno kamako mele mororingi. Aku nimbe nirimunje? Ya koropa pulime kamakoma mororingi nalo anjo 3:17 kamakoma koropa pupili mororingi. § **2:9:** inie anjokondo 3:9, Jono 8:37-47, Romo 2:17-29. Ou Juda yemboma sike Pulu Yemonga yemboma mororingi nalo pe mare Pulu Yemonga ungumu munduku siye kolko naa pilieringi-ne eno sike Juda yemboma naa mororingi. * **2:10:** Setene kanumu; bokumunge alsena anjokondo “9. devil”. † **2:10:** bokumunge alsena anjokondo “24. laip”. ‡ **2:11:** akumu ungu iko mele. Tepena topa mundumbe; inie anjokondo 20:14, 20:6, 21:8. § **2:12:** inie 2:1*. * **2:13:** Wale mare Romo ye paa nomi kingimuni Kirasinge yemboma ka sipe enondo nimbendo: “Romo ye nomi kingimu yu Awilimu.” ninge kinie ‘Ulsu paa.’ nimbo. Molo ‘Molo!’ ngingi liemo ‘Kolangi.’ nimbo.” nirimu nalo marene “Molo! Kirasi yu Awilimu.” niringi kinie topa kondorumu.

¹⁴ Nalo nane nu kinie kanopo keri kanolio ungu mare pelemo, akume isipe: Nuni na Kirasinge yembo nokoleno talapemonga ye mare Bellamene mane sirimu mele tondolo munduku pilku molemele. Bellamene ye nomi kingi Bellake mane sirimu mele isipe: "Nuni 'Tsirele yemboma molko kenjengi!' ningu eno kondi toko, we melema 'Olionga pulu yema.' ningu popo toko kalemele langime nongo, wa ulu kerinele tenge mele aulke te liku ora sieni." nirimu.[†]

¹⁵ Aku sikula nu kinie molemele yembo mare ye Nikollasi lombili pulimele yemboma ungume pilku limele mele[‡] aku siku ungume pilku likulie teko kenjiku molemele.

¹⁶ Akumunge nu akumu kanoko keri kanoko konopu alowa teami. Naa tenu liemo nane nu molonine ombo nanga opa teli lou-pulse kerena pelemomone[§] nu-kinie ombo opa tembo.

¹⁷ "Yembo te komu angilimbemone Mini Kake Telimuni Kirasinge yembo talapemando nimbe sikimu ungumu piliepili. Yembo te enge nimbe opa puluemmo kamu topa manie mundumbe yembomo nane langi mena^{*} lopi tepe lemomo simbo. Kou kake teli te, akumunge imbi konde te tombomo molombamo, yembo te paa manda naa kanopa imbi simbe,[†] kou simbo limbe yembomo mindi kanu imbi tombomo kanopa imbi simbe." ningu pepá toko Pekamame yembomanga nokolemo angellomo sieni." ,nirimu.,

2:18-29 Tayataira Taono Kirasinge Yemboma Nimbe Mundorumu Ungumu

¹⁸ "Tayataira taono Kirasinge yembo talapemonga angellomondo[‡] pepá toko munduku i siku nieni:

"I ungume Pulu Yemonga Malo,[§] tepe nolemo mele yunge mongomo tondolo pa tepe, kapa konde kariyápa mele mini-mana telemo mele aku sipe kimbu pā telemo ye akumunge ungume.

¹⁹ Nu ulu telenoma kanolio. Nu konopu mondoko, na mondoko pilku, nanga kongono tendeko, umbunema wendo olemo kinie tondolo munduku molko, nu ou terinu mele maniendopa, kinié teleno mele olandopa, akumu nane kanolio.

²⁰ "Aku sike nalo nane nu kanopo keri kanolio mele isipe: Kolo topa "Pulu Yemonga ungu umbu tondolemoma pilipu nimbu silio." nilimo ambo Jesepelē,^{*} yuni nanga kendemande yemboma kondi topa mane sipelie nimbendo: "Wa ulu kerinele teko, we melemando 'Olionga pulu yema.' ningu popo toko langi kalemele langime nonge kinie papu." nilimo[†] kanu ambomo iri toko "Pu." naa ningu we molopili siye koleno.

[†] **2:14:** Kambu 22-24, 31:16, Ungu Manema 23:4, Kambu 25. [‡] **2:15:** inie 2:6, 2:6*. [§] **2:16:** inie yakondo 1:16, 2:12. ^{*} **2:17:** Wendo Oringi 16, Jono 6:30-35. [†] **2:17:** "Kou kake simbo." nirimu akumunge pulumu isipe: Yembo awisilinge langi koyoringi molo maku te tongendo 'We yemboma naa wang.' ningu mako toko 'Wangi.' niringi yemboma yu-mele-mele eno kanolemele umbu-kou te siringi. Pe kanu koume mengo puku siringi yemboma "Sukundu waa." niringi. We oringi yemboma "Molo!" niringi. Kinié enone olia "Wangi." ningu pep te silimela akumu membo pupu silimela. [‡] **2:18:** inie 2:1. [§] **2:18:** bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pikinini Bilong God".

^{*} **2:20:** Ou-Kingime 16:31 nimbe molemo mele isipe: Isirele yembomanga kingimu ambo limbendo kolea lupe ambo te, imbi Jesepelē nili, Isimu. Pe Jesepelene popo torumu melema anjipe popo torumu kinie Isirele yemboma pali yu lombili puku akula teringi. Aku terimumunge Isirele yemboma molko kenjeringi kinie Pulu Yemone eno mindili sirimu. Pe yu tepe kenjerimumunge toko kondoringi temanemo Pe-Kingime 9:22,30-37 molemo. Aku temanemo pilipelie Pulu Yemone ya ungu iko topa "Jesepelē" nikimu. [†] **2:20:** 14 Ou-Korini 10:14-22; bokumunge alsena anjokondo "13. god giaman".

²¹ 'Yu wapora tolemo mele kanopa keri kanopa konopu alowa tepili.' nimbu wale mare we molorundu nalo yu 'Konopu alowa naa tembo.' nimbe tepa kenjerimu mele we tepa molemo.

²² Akumunge nane 'Yu kuru awili tepa topili.' nimbo. Yu pea wa ulu kerinele telememe yema yuni ulu telemoma kanoko keri naa kanoko konopu alowa naa tengi liemo 'Mindili awili teko nangi.' nimbola.

²³ Yunge ambolangoma paa topo kondombola. Aku tembo kinie na Kirasinge talape yembomane kanokolie, 'Nanga yembomane konopune pilimele mele' kepe ulu te tengendo konopu móndolemele mele kepe nane apurupe kanopalie, enonga ulu telemelangga yu-mele-mele mele kalomba.' ningi pilinge.

²⁴ 'Eno na Kirasinge yembo mare Tayataira taonona molko, kanu ambomonga ungu nilimoma yembo marené "Aku ungume Setenenga ungu tondoloma." nilimele aku ungume naa pilku limele yembomando ungu te nimbo tekero. Umbune te pea 'eno meangi.' naa nimbo. Itelu mindi niembo:

²⁵ Eno mele ambolkomelema tondolo munduku ambolko molangi na wambo.

²⁶ "Yembo te enge nimbe opa puluemo kamu topa manie mundupe, nane "Tei." nilio ungume pilipe tepa molopili walemo pora nimbe kinie nane aku temba yembomo 'Yembo talapema nokopili.' nimbu namba simbo.

²⁷ Tatane na 'Yemboma nokambo.' nimbe namba sirimu mele yembo kanumu simbo kinie yuni kanu yembo talapema tondolo mundupe nokomba.

Mane telemele mingime
kopene tondolo toko nurupulu tolemele mele
yuniaku sipe enge nimbe nokomba.[‡]

²⁸ Kombukandipi kolea tangombando ipulueli-ou angilimo akumu kepe yu simbo.

²⁹ Yembo te komu angilimbemone Mini Kake Telimuni Kirasinge yembo talapemando nimbe sikimu ungumu piliepili." ningi pepá toko Tayataira yembomanga nokolemo angellomo sieni." „nirimu.„

3

3:1-6 Sadisi Taono Kirasinge Yemboma Nimbe Mundorunu Ungumu

¹ "Sadisi Taono Kirasinge yembo talapemonga angellomondo* i siku pepá toko mundeni:

"Pulu Yemonga mini yepoko pakera kinie kombukandipi yepoko pakera kinie ambolopa molemo yemone 'Pepá toko mundeni.' nimbu, nimbu sikiru. Yuni nimbendo:

"Nane nu ulume teleno mele pilipu kanolio. Yembomane 'Nu konde moleno.' nilimele nalo nu kolko pora sirinu.

² Nu uru naa peli makilkua ola molou. Ulu peanga wallopelotelenoma 'kamu manie naa pupili.' ningiaku ulume tondolo munduku altoko tei. Nuni teleno ulume nane kanolio kinie nanga Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulumeaku sipo mele naa kanolio keneaku tei.

³ Aku kene ungu ou pilku lsinu ungume altoko konopu kimbu siku pilku, pilku liku tenge panjiku konopu alowa tei. Molo altoko nu makilkua ola naa molonu liemo na wa noli ye te olemo mele kiyengo nimbu nu molonine ombó. Ombó enamo nu naa pilku molani ombó.

[‡] 2:27: Konana 2:9. * 3:1: inie yakondo 2:1.

4 “Aku nalo nunge kolea Sadisi yembomanga mare enonga mulumbale-manga ‘kalaro naa molopili.’ niringi. Eno kanopo peanga kanolio ulume teko molemelemonga mulumbale kake telime simbo pakoko na pea tapu topo molomolo.

5 Yembo te enge nimbe opa puluemo kamu topa manie mundumbe yembomo eno mulumbale kake telime simbo pakonge mele aku sipe yu mulumbale kake telimu simbo pakopa molombala, kanu yembomonga imbimu konde molko mindi punge yembomanga imbime molemo bokune[†] pe pe kepe paa kulu naa tondombo. Tata kinie yunge angelloma kinie enonga kumbikerena yunge imbimu lepo ‘Nanga yembomo.’ nimbo lemo.[‡]

6 Yembo te komu angilimbemone Mini Kake Telimuni Kirasinge yembo talapemando nimbe sikimu ungumu pilengi!” ningu pepá toko Sadisi yemboma nokolemo angellomo sieni.” „nirimu.”

3:7-13 Pilladepia Taono Kirasinge Yemboma Nimbe Mundorumu Ungumu

7 “Pilladepia taono Kirasinge yembo talapemonga angellomondo[§] i siku pepá toko munduku nieni:

“Ye paa sike kake tepa, ulu pulu sikemo yu-kinie pepa, ou ye nomi kingi Depisini yunge yemboma nokopa ‘Paa.’ nirimu kinie puku, ‘Kongono i siku teaa.’ nirimu kinie teringi tondolomo yu kinie perimu mele kanu yemo aku sipe tondolo pepili yunge talape yemboma nokopa yuni kune wendo limo kinie yembo tene manda lloko naa tolemo, lloko tolemo kinie yembo tene manda ki naa limo, kanu yemone ungu te nimbe mundupelie nimbendo:

8 “Nane nu ulume teleno mele pilipu kanolio. Kána! Nu molenona ombo kune te wendo lindu kanumu* yembo tene manda pipi naa simbe. Kanolio kinie nunge enge wallo kolte mindi pelemo nalo nanga ungumu munduku siye naa kolko, nanga imbimu teko naa kenjiku ‘Yu naa pilio.’ naa nilino.[†]

9 Yembo mare “Juda yemboma molemolo.” nilimele nalo kolo tolemele. Eno Juda yemboma molo, eno ‘kurumenga nomi’ Setenenga talape molemele yembo[‡] kanume ‘Nunge kumbikerena ongo tamalu pekolie ‘Nane nu sike konopu mondolemo.’ niengi.’ nimbo.

10 Nane ‘Nu enge ningu nanga ungume munduku siye naa kolou.’ nilio mele teko molenomonga ulu umbunema koleamanga pali wendo ombá kinie nane nu lipu tapondombo. ‘Mana yemboma enge ningu molemelenje.’[§] nimbe kanombando umbune kanume wendo ombá.

11 “Na nondopo ombó tekero kene nu amboleno melema tondolo munduku ambolko moloyo. Nunge mele kaloli nosindiliomo ‘yembo tene lupe naa lipili.’ ninguaku siku teko moloyo.

12 Enge nimbe opa puluemo kamu topa manie mundumbe yembomo nanga Pulu Yemonga ulke tembelemonga ulke simu mele ‘angiliepili.’ nimbo. Kanu kinie yu altopoulkemo mundupe siye kolopa penando manda naa pumbe. Nanga Pulu Yemonga imbimu kinie, nanga Pulu Yemone kolea awili Jerusalleme konde temba Pulu Yemo molemo mulu

[†] 3:5: inie anjokondo 13:8, 17:8, 20:12,15, 21:27; bokumunge alsena anjokondo “24. laip - buk bilong”. [‡] 3:5: LLuku 12:8. [§] 3:7: inie yakondo 2:1. ^{*} 3:8: Yu nambe-embanje nimbe Yesusini kune lsimuye? ‘Nanga kongono tendani.’ nimbe aulke akisinderimo molo ‘Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo koleana pupili.’ nimbe kune wendo lsimunje? [†] 3:8: 12

bokumunge alsena anjokondo “28. nem”. [‡] 3:9: inie yakondo 2:9**. [§] 3:10: inie anjokondo 13:5-10; Mateyu 24:4-28, Deniele 12:1, Mako 13:19, Pe-Tesallonaika 2:1-12.

koleana lepa manie ombámonga imbimu kinie, nanga imbi kondemo kepe,* aku imbi poko nane yunge mambelena imbi topo mondombó.

¹³ Yembo te komu angilimbemone Mini Kake Telimuni Kirasinge yembo talapemando nimbe sikimu ungumu piliengi!" ningu pepá toko Pilladepia yemboma nokolemo angellomo sieni." „nirimu.„

3:14-22 LLadosia Taono Kirasinge Yemboma Nimbe Mundorumu Ungumu

¹⁴ "LLadosia taono Kirasinge yembo talapemonga angellomondo[†] pepá toko munduku i siku nieni:

"Ungu i pepána tokoroma ungu sikema mindi pelemo yemo, Pulu Yemonga ungume kolo naa topo sumbi sipu mindi nimbu silio yemo, Pulu Yemone mele terimumenga pali pulumu, melemanga pali nokolemo ye nomi olandopamo,[‡] akumuni iungume nimbe mundukumu.

¹⁵ "Ulu telenoma pali nane pilipu kanolio. Nu tondolo monda naa topa, tondolo mulu-mulu naa nimbe, suku-singine mele moleno kanolio. 'Nu kamu monda topili molenanje papu. Molo nu kamu mulu-mulu nipili molenanje papula.' konopu lekero.

¹⁶ Nalo nu tondolo monda naa topa, tondolo mulu-mulu naa nimbe kume-kume liepili molenomonga nane nu meku topo ltembo tekero.

¹⁷ Nuni ninindu:

'Kou mone kinie mele awisili nosipu molopo kamako molio.

Melte molo naa tolemo.'[§]

nilino nalo koropa pupili mindili nongo molko kenjiku, melte naa panjiku we we molko, mongoselo keri liepili kolea naa kanoko moleno mele nu nunu 'Molopo kenjikiru.' ningu naa pilino. Yembomane yembo koropama kondo kolemele mele nu aku siku moleno.*

¹⁸ Tekolie molko kondoni mele nimbu siembo: 'Kamako leambo.' ningu kou gollo tepena kamu kalopa kake teli nosiliomo topo toko liku, 'We we naa andopo molambo. Pipili naa tepili.' ningu mulumbale kake nosilioma pakani topo toko liku, 'Kolea kanambo.' ningu mongona kandoni maratene nosiliomo topo toko lieni.

¹⁹ "Yembo konopu mondolioma 'Molko kondangi.' nimbu mane sipu iri tollo kene nu konopu liku mundukulie teko kenjilino mele kanoko keri kanoko munduku siye kolko konopu alowa tea!

²⁰ Kána! "Na sukundu wamboye?" nimbu kerepulune walsipu angilio. Yembo te nanga ungumu pilipe imbi sipelie "Sukundu ou." nimu liemo na sukundu ombo yu-kinie pea tapu topo molopolo, na pea ga nombo molombolo.[†]

²¹ "Ou na enge nimbu opa puluemo topo manie mundorundu kinie Tata ye nomi kingi molopa kolea nokopa molorumu polona pupu pea molorumbulu molembolo mele aku sipe enge nimbe opa puluemo kamu topa manie mundumbe yembomo na ye nomi kingi molopo koleama nokopo molio polona "Pea nokopo molambili ou." nimbo.

* **3:12:** Yunge imbi kondemo anjo 19:12-13 melenje, molo 19:16 melenje, molo nambemunje? Ya 3:8** kananila. † **3:14:** inie yakondo 2:1*. ‡ **3:14:** Giriki ungumunge ungu pulumu isipe mele: kumbi lepamo, pulu-pulu melemo, ou wendo oli melemo, melemanga molo yembomanga pali olandopa kumbinemo. Akumunge ya molomba mele mimi siku naa pilimele. § **3:17:** Osia 12:8, Ou-Korini 4:8. * **3:17:** Ya kamakoma konopu miniselonga koropa pupili moloringi, nalo yando 2:9 koropa pupili moloringime konopu kinie miniselonga kamakoma moloringi. † **3:20:** Jono 6:56, 10:38, 14:20,23, 15:4,5, 17:21,26.

22 Yembo te komu angilimbemone Mini Kake Telimuni Kirasinge yembo talapemando nimbe sikimu ungumu pilengi!" ningu pepá toko LLadosia yemboma nokolemo angellomo sieni." „nimbe kanu yemone nando,‡ nirimu.

4

1 Aku ungume pilipu pora sipulie pe kanorundu kinie mulu koleana ulke nangapemo topa lierimu kanorundu. Kanu kinie ungu ou pilierindu kinie biyukele mele ungu nirimu,* akumuni nimbendo: "Pe wendo ombá ulume nane nu lipu ora siembo inie olando ou." nirimu.

2 Aku nirimu kinie walsikele na molorundune Mini Kake Telimu omna ambolorumu-ne† kanorundu kinie mulu koleana ye nomi kingimu molopa koleama nokolemo polo te lierimu, akune ye te molorumu.‡

3 Akune ola molorumu yemo isipe mele molorumu. Kou mone olandopa pulimo kou jasipa kinie§ kou kondoli konillianeselo pa telemo mele yu aku sipe pa terimu. Kou mone olandopa pulimo kou kondili nili emera pa telemo mele mulúne-wambye te kolombe-kaweya meleme aku sipe ye nomi kingimunge polomo lipe makaye tendepa kanu kou emera mele tondolo pa tepa lierimu.

4 Kanu ye nomi kingimunge polona ye nomi kingimenga polo wane paono po* nosiku makaye teringi, aku polomanga ola ye nomi wane paono po moloringi. Eno wale-pakoli kake telime pakoko, ye nomi kingime wanie kou-gollone telime pakolemele mele wanie pakoko moloringi.

5 Ye nomi kingimunge polona kariapá tepa, ungu tondolo mundupe nimbe, mulú torumu. Polomonga kumbine kiye yepoko pakera norumu, akume Pulu Yemonga Mini yepoko pakera.†

6 Polomonga kumbine nomu kusa molorumu akumu gallási none tepa paa kake terimu.

Mele kiseconde mololime kolea awi-suku-singine ye nomi kingimunge polomonga makaye teko moloringi, aku melemanga bulkundu olkondo pali mongo awisili angilierimu.

7 Aku melemanga te lopa-posi llayono meleme,‡ te kongi kao meleme, te yunge kumbikeremo yembo meleme, te mulune mangopa andolemo kera iliaka meleme aku siku mele moloringi.

8 Konde mololi mele kiseaku pokoenonga yu-mele-mele pou talo pakera nimbe angilipe, mongo paa awisili kangimenga angilipe, poumenga pea olakondo kepe maniekondo kepe angilierimu. Ipulueli tangoli eno múlu naa pilku taki-teki ningendo:

"Pulu Ye Olandopa Molopa Enge Nilimu
yu paa kake telimu,
yu paa kake telimu,
yu paa kake telimu,
ou molorumu, kinié molemo, pe ombá yemo."
ningu molemele.

9 Ye nomi kingimunge polomonga molemo ye, alielimolopamindi pulimo pumbe yemo yu konde mololi mele kisene taki-teki kapi ningu imbi liku ola mundunduku "Ange." nilimele kinie

‡ 3:22: pala †, akune 1:17,10-16 mele. * 4:1: inie yakondo 1:10. † 4:2: inie yakondo 1:10.

‡ 4:2: akumu Pulu Yemo. § 4:3: inie anjokondo 21:18. * 4:4: 10 tokapu telu (24) kanumu.

† 4:5: inie yakondo 1:4***. ‡ 4:7: pikisa talo gomo 1286 kinie, 1223 kinie molemo.

10 ye nomi wane paono po eno ne ye polona molemomonga kumbikerena manie puku tamalu peko, kanu ye aliei konde molopa mindi pulimo pumbe yemo kapi ningu imbi liku ola mundunduku, enonga ye nomi kingi pakolemele wanie mele pakolemelema wendo liku yunge kumbikerena manie nosikulie ningendo:

11 “Olionga Awilimu, olionga Pulu Yemo,
melema pali nuni wengendeko terinu.
Nunu konopuni pilkulie nunge engemone
melema terinu kinie wendo oringi,
nunge engemone melema kinie
wendo wendo ongo molemele, akumunge
yembomane pali

“Nu Ye Awilimuni teleno mele paa teleno.” ningu
“Ange.” ningu

“Nunge imbi mu paa ola molemo.

Nu ye nomi paa awilimu molko
melema pali nokoleno nokoni tondolomo
pelemo yemo.” ningu
nuaku siku kapi ningu molonge kinie papu.”

nilimele.

5

Kolomongo Awili 4-11 MULU KOLEANA SIPISIPI WALOMONE LEMO BOKUMUNGE PIPIME WENDO LSIMU KINIE MANA ULU MARE YEMBOMA-KINIE WENDO ORUMU TEMANEMA

Kolomongo Awili 4 Mulu Koleana Pulu Yemo Kapi Ningu Imbi Liku Ola Mundundoringi Temanemo

5:1-5 Jonone Boku Te Tambu Siringimu Kanorumu Temanemo

1 Pe na kanorundu kinie ye nomi kingimunge polona molorumu yemo yunge ki umbukundu boku panga teli te lierimu kanorundu, akumunge olakondo maniekondo pea imbi mare molopa, wale yepoko pakera wakaye leko tambu siringi.

2 Kanorundu kinie angello enge nili te molorumu kanumuni tondolo ru nimbelie nimbendo: “Yembo nawe molopa kondolemomone boku wakaye leko tambu siringime manda wendo limbeye?” nirimu.

3 Nalo mulu koleana kepe mana kepe mana sukundu kepe yembo tene manda wendo lipe, sukundu imbi molorumume manda kanomba yembo te molopa paa kondolemo yembo te naa molorumu.

4 Kanu kinie yembo molopa kondopalie manda bokumu wendo lipe kanomba yembo te naa molorumumunge kanopolie na kola awisili terindu.

5 Kanu kinie ye nomi wane paono po moloringimenga tene nando nimbendo: “Kola naa téa! Pilie! Juda Talapemonga Lopa-Posi LLayono,* ye nomi kingi Depisini kalopa lsimu yemo,† yuni enge nimbe opa puluemo

* **5:5:** Juda talape akumu Isirele yembomanga talape rureponga talape te. Lopa-posi llayono yu takera melemanga pali yu tondolo olandopa pelemomo. Akumunge ‘yu takera melemanga ye nomi kingi mele molemo.’ nilimele. Isirele yembomane pilkulie ningendo: “Pulu Yemone eno nokomba ye te lipe mundumbe ye nomi Kirasimu yunge imbi te Juda talapemonga Lopa-Posi LLayono” niringi. Yesusi yu akumu. Yu Judamanga talape ye tela. † **5:5:** Isirele yemboma ou nokorumu ye nomi kingi Depisi yu Juda ye te molorumu. ‘Pe yuni kalopa limbe ye te Isirele yembomanga kamu-kumu ye nomi kingimu molomba.’ niringi akumu Yesusindu niringi.

kamu, topa manie mundorumu. Ye akumu molopa paa kondolemomone boku wakaye lieli yepoko pakera manda wendo lipe sukundu kanomba.” nirimu.

5:6-10 Jonone Sipisipi Walomo Kanorumu Temanemo

6 Kanu kinie na kanorundu kinie Kongi Sipisipi Walo‡ te ,angilierimu, kanorundu. Yu kongi sipisipi toko kondoko nosilimele mele yu aku sipe molopa, yu ye nomi kingi polona awi-suku-singine angilierimu. Mèle konde mololi kise kinie§ ye nomi wane paono po kinie yu liku sukundu munduku eno molko makaye teringi. Yunge pengena ola kongi kao ungú mele yepoko pakera wendo ombo angilipe, mongo yepoko pakera angilierimu, kanu mongoma Pulu Yemo yunge mini yepoko pakera yuni ma koleamanga pali lipe mundorumu akume.

7 Kanu Kongi Sipisipi Walomo yu ombo ye nomi kingi polona molorumu yemonga ki-umbukundu lierimu bokumu lsimu.

8 Lsimu kinie mele konde mololi kise kinie ye nomi wane paono po kinie yunge kumbikerena manie puku tamalu peringi. Eno yu-mele-mele gita mele mare ambolko, pellete kou-gollone teli, akune paura kaloringi kinie mune paa torumu pauramo peke liepili amboloringi.* Aku paurama Pulu Yemonga yembomanga pali Pulu Yemo popo toko mawa telemene ungume.

9 Enone konana konde te ningulie ningendo:

“Nu toringi kinie
yembo ungu lupe lupe lielime kinie,
kalu lupe lupe angilielime kinie,
talape lupe lupema kinie,
kolea lupe lupe molemelema kinie,†
nunge mememone
Pulu Yemo kinie tapu toko molonge aulkemo
akisinderinu‡ akumunge
nuni boku manda liku wakaye lielime wendo lini.
10 Nuni ‘Kanu yemboma olionga Pulu Yemonga
kongonomo tendangi!’ ningu
‘Pulu Yemonga popo tondoli yembo§
Pulu Yemo enonga ye nomi kingimu molopa
eno nokomba yembo talapemo molangi!’
ningu terinu,* akumunge
eno ye nomi kingime molko
ma koleana melema nokoko molonge.”
niringi.

5:11-14 Sipisipi Walomonga Imbi Liku Ola Mundunduku Kapi Niringi Temanemo

11 Pe kelepo kanorundu kinie angello paa awisili ungu niringi ungume pilierindu. Angelloma kambu tolemelanje tausini kelepo olandopa tausini nimbu, milliono kelepo olandopa milliono nilimela. Akume ye nomi kingi polomo kinie mele konde mololi kise kinie ye nomi wane paono po* kinie liku makaye teko sukundu munduku moloringi.

12 Aku angellomane tondolo mundukulie ningendo:

‡ 5:6: bokumunge alsena anjokondo “44.3. Pикинини Sipsip Bilong God”. § 5:6: inie yakondo 4:6-8. * 5:8: inie anjokondo 8:3-5. † 5:9: inie anjokondo 7:9, 10:11, 13:7, 14:3, 17:15. ‡ 5:9: bokumunge alsena anjokondo “3. baim bek”, “21. kisim bek” § 5:10: bokumunge alsena anjokondo “34. pris”. * 5:10: inie yakondo 1:6. † 5:11: tokapu telu (24) kanumu; inie yakondo 4:4.

"Sipisipi Walo ou toko kondoringimundu
yembomane pali ningendo:

"Yu yemboma nokomba tondolomo kinie
yu kamako molomba mele kande kandema kinie
pilipe konginjelimo kinie engemo kinie
yu-kinie pepa kapola tepa,
yunge imbibimu paa ola molopa,
tondolo pa telimu yu-kinie pelemo." ningu
yu ange ningu kapi ninge kinie[‡] papu."
niringi.

¹³ Kanu kinie mulu koleana molemele melema kepe, mana molemele
melema kepe, mana sukundu molemele melema kepe, nomu-kusana
molemele melema kepe, koleamanga pali molemele melemane niringi
mele pilierindu. Enone ningendo:

"Ye nomi kingi polona molemo yemo kinie
Sipisipi Walomo kinie elondo:

"'Molko kondangili!' nimbu alieli kapi nimbu
imbimu paa olandopa molopa,
tondolo pa telimu kinie
yemboma nokomba tondolomo kinie
kamu-kumu elo-kinie pepa mindi pulimo pumbe."
nimbu molamili!"
niringi.

¹⁴ Aku niringi kinie mele konde mololi kisene ningendo: "Paa aku sipe
wendo opili!" niringi. Ye nomi wane paono pone manie molko tamalu
peko kapi ningu elonga imbi liku ola mundundoringi.

6

¹ Na kanopo molorundu kinie Sipisipi Walomone* bokumu wakaye leko
tambu siringi yepoko pakera kanumenga te wendo lsimu. Kanu kinie mele
konde mololi kise kanumenga tene mulu tolemo mele tondolo mundupe
ru nimbeline nimbendo: "Ou." nirimu.

² Kanu kinie pilipulie kanorundu kinie kongi ote kurumulu te molorumu.
Aku otetonga bulu mingine ola ye te molorumu kanumu ele ambolorumu.
Yemboma kere-kuru limele kinie te enge nilimomo wanie pakondolemele
mele yu aku siku wanie te siringi, pakopalie, yu opa tepalie enge
nimbe engemo pepili pupe opa tepa yunge opa puluema topa mundumbe
purumu.

³ Sipisipi Walomone bokumu wakaye leko tambu siringi talo sipemo
wendo lsimu kinie mele konde mololi kise kanumenga talo sipemone "Ou."
nirimu.

⁴ Kanu kinie kongi ote paa kondoli te wendo orumu, aku otetonga bulu
mingine ola ye te molorumu, 'Mana yemboma opa naa teko we molemele
wale peangama pora nipili. Yemboma opa teko anjo yando yemboma toko
kondoko, teangi.' nimbe tondolomo siku,[†] opa teli lou-pulse te siringi.

⁵ Sipisipi Walomone bokumu wakaye leko tambu siringi yepoko sipemo
wendo lsimu kinie mele konde mololi kise kanumenga yepoko sipemone
"Ou." nirimu. Kanorundu kinie kongi ote pombera te molorumu.

[‡] 5:12: inie yakondo 4:11, anjokondo 5:13, 7:12. * 6:1: 16 bokumunge alsena anjokondo "44.3. Pikinini Sipsip Bilong God". [†] 6:4: Namelenje siringi, molo nawene sirimunje? Giriki-ungune
kepe Ingillisi-ungune yembo telu molo awisili naa nimbe yembo tengi imbi te naa nimbe molemo.

Akumunge bulu mingine ola ye te molorumu, kanumu melema manda manjilimele sikele te ambolorumu.

6 Kanu kinie mele konde mololi kise moloringi suku-singine yembo tenga ungu mele te wendo orumu pilierindu, akumuni nimbendo: “Engele awili te lembamonga, langi peangamanga killokereme telu telu ningu ye tene wale tengah kou kongono tepalie kou mone limo aku sipe mele kou mone pumbe mele manda manjiku, langi wemanga killokereme yepoko yepoko ningu ye tene wale tengah kou kongono tepalie kou mone limo aku sipe mele kou mone pumbe mele manda manjeni. Nalo kopongo-wele telemele unjo ollipime kinie no-waene telemele unjoma kinie teko naa kenjeni!” niringi.[‡]

7 Sipisipi Walomone bokumu tambu sirimu wakaye kise sipemo wendo lsimu kinie mele konde mololi kise kanumenga kise sipemone “Ou.” nirimu.

8 Kanorundu kinie kongi ote kanie teli[§] te molorumu. Aku otemonga bulu mingine ola molorumu yemonga imbimu Kololimu. Yembo Kolemelema Pulimele Koleamo yu pea oringili. “Manah yembomanga pali yembo kisenga te kisenga te ningu kolangi” ningulu ‘Mare opa teli lou-pulsene tonge kinie kolko, mare engelene kamu kolko, mare kuru tomba kinie kolko, mare mele takeramane nongo kondangi.’ ningu teangili.’ ningu elo engemo siringi.

9 Sipisipi Walomone bokumu tambu sirimu wakaye kise pakera sipemo wendo lsimu kinie yembo kololimenga minime Pulu Yemo popo toko melema kaloringi polona manie moloringi kanorundu. Aku minime ou ma koleana molkolie Pulu Yemonga ungumu ‘Sike ungumu.’ ningu tondolo munduku pilku, ‘Yemboma aku ungumu piliengi!’ ningu andoko ningu siringi kinie eno toko kondoringi yembomanga minime.

10 Enone tondolo ru ningulie ningendo: “Ye Awili Tondolo Olandopamo, ye kake tepe ungu sikema pelemo yemo,* wale nambepa ombe pumbe kinie mana yembo olio toko kondoringimenga kote pilkulie pundu tondoniye?” niringi.

11 Aku niringi kinie eno yu mele mele wale-pakoli kake telime sipelie nimbendo: “Laye-kolte nokoko molangi. Pe enonga opa puluemane enonga angenali kongono pea teringi kinié we teko molemele kanume kamu toko kondonge kinie Pulu Yemone opa puluemanga kote pilipelie pundu tondomba.” nirimu.

12 Pe na kanopo molorundu kinie Sipisipi Walomone bokumu tambu sirimu wakaye talo pakera sipemo wendo lsimu. Wendo lsimu kinie ma jimi-jimi paa awili te tepe, enamo paa pombera topa kolea pa naa tepe, olimu kondopa meme tepe,

13 unjo pikmongoma nou naa liepili poporome tondolo tepe tolemo kinie manie olemo mele kombukandipime aku sipe mana manie oringi.

14 Kunungu mele mulúmu kimbupe anjo anjo pupe kolea tengah lepa, ma pangime kinie kolea nomu-kusana lierimume pupe tengah lupe lierimu.

15 Aku sipe ulume wendo orumu kinie ma kolea ye nomi kingime kinie, ye awili imbi molorumume kinie, opa teli amimenga ye nomime kinie, kamakoma kinie, ye enge nilime kinie, yembo kou naa liku kongono we

[‡] **6:6:** ‘Langimenga kou-mone olandopa olandopa pumbe.’ nirimu akumu engele awili te lembambo pilipelie nirimu. Nalo unjomanga pulkinio mana manie pulimomonga akume uluri molo. [§] **6:8:** Kanie teli akumunge ungu pulu te pelemo. Yembo te kuru awili tepe topa kolomba none telemo molo sike kolopa lemo kinie yunge kangi kanie telemo. Pe ikongi otemonga yemboma kolonge ulu pulumu perimu. * **6:10:** inie yakondo 3:7.

teringi kendemandema kinie, we moloringi yemboma kinie, pali koukandemanga kepe ma-kowamanga kepe kowa puku lopi tekolok niringimuni,

¹⁶ ma pangime kinie kou awilime kinie akumendo ru ningulie ningendo: "Ye nomi kingi polona molemo yemone olio naa kanopa, Sipisipi Walomone olio kinie mumindili kolopa mongo simbe ulumu wendo naa opili kene olio molemolona ongo aki tangi.

¹⁷ Pulu Yemo kinie Sipisipi Walomo-selonga mumindili walemo wendo okomomonga aku siku olio aki tangi. Aku walemo kinie yembo nawe mindili naa lipe we molombaye?" niringi.

7

Kolomongo Awili 6 Sipisipi Walomone Boku Wakaye Leko Tambu Siringimenga Talo Pakera Wendo Lsimu Temanemo (Te 6:1, te 6:3, te 6:5, te 6:7, te 6:9, te 6:12 wendo lsimu.)

7:1-8 Isirele Yembo Wane Anderete Poti Po Tausini Pulu Yemone Enonga Mambelena Mako Torumu Temanemo

¹ Akumu kanopolie pe altopo kanorundu kinie ma kolea pundu kisenga angello kise angilku, mana tolemo poporome kise 'Ma kinie nomu kusa kinie unjo kinie akumenga poporome naa topili.' ningu ambolko angilieringi.

² Kanu kinie altopo angello te kanorundu, yu ena mundi olemokondo Konde Molopa Mindi Puli Pulu Yemone yunge yemboma mako tomba mele yunge imbi molemomo* memba orumu. Kanu angellomone angello kise 'Ma kinie nomu kusa kinie teko kenjengil' nimbe engemo sirimu angellomando tondolo ru nimbeline nimbendo:

³ "Mamo kepe nomu kusamo kepe unjoma kepe ou melte teko naa kenjengi! Ou olionga Pulu Yemonga kendemande yembo molemelemanga mambelena olio andopo, 'Eno Pulu Yemonga yemboma kanangi.' nimbu, mako tamili. 'Pe kolea teko kenjengi!'" nirimu.

⁴ Kanu kinie yembo mako toringimenga kambumu pilierindu. Isirelene kalopa lsimu yembo talape rureponga[†] pali wane anderete poti po tausini[‡] mako toringi.

⁵ Judane kalopa lsimu yembo talapemonga
tuwellepo tausini mako toko,
Rupenene kalopa lsimu yembo talapemonga
tuwellepo tausini mako toko,
Getene kalopa lsimu yembo talapemonga
tuwellepo tausini mako toko,

⁶ Asane kalopa lsimu yembo talapemonga
tuwellepo tausini mako toko,
Napatallaini kalopa lsimu yembo talapemonga
tuwellepo tausini mako toko,
Manasane kalopa lsimu yembo talapemonga
tuwellepo tausini mako toko,

⁷ Simionone kalopa lsimu yembo talapemonga
tuwellepo tausini mako toko,
LLipaini kalopa lsimu yembo talapemonga

* ^{7:2:} inie anjokondo 14:1. † ^{7:4:} Ou Pulu Pulu 35:23-26. ‡ ^{7:4:} Iyembo 144000 akume sike Isirele yemboma, molo eno ou Pulu Yemonga yemboma moloringi mele kinié olio Kirasinge yemboma Pulu Yembomanga yemboma, akumendo nirimunje. Aku liemo kambu tolimu we ungu iko melenje.

tuwellepo tausini mako toko,
 Isakani kalopa lsimu yembo talapemonga
 tuwellepo tausini mako toko,
 8 Sepullanene kalopa lsimu yembo talapemonga
 tuwellepo tausini mako toko,
 Josepone kalopa lsimu yembo talapemonga
 tuwellepo tausini mako toko,
 Benjaminini kalopa lsimu yembo talapemonga
 tuwellepo tausini mako toringi. §
 „Yembo talape ime Pulu Yemonga makomo lsingi yemboma.„

7:9-17 Yembo Paa Awisili Wale Pakoli Kake Teli Sulume Pakoko Pulu Yemonga Imbi Liku Ola Mundunduku Kapi Niringi Temanemo

9 Akumu kanopolie, pe altopo kanoruntu mele isipe: Yembo paa awisili, yembo tene paa manda kambu naa tomba mele, moloringi kanoruntu. Aku yemboma eno kolea lupe lupe yemboma, talape lupe lupe yemboma, kangi lupe lupe angilieli yemboma, umbu ungu lupe lupe lieli yemboma moloringi.* Ye nomi kingi polona yakondo angilku, Sipisipi Walomonga† kumbikerena angilieringi. Eno wale pakoli kake teli sulume pakoko kipiyaka gomo ambolkolie niringimuni,‡

10 tondolo mundukulie ningendo:

“Olionga Pulu Yemo
 ye nomi kingi polona molemo yemo yu kinie
 Sipisipi Walomo kinie elone
 olio liku tapondoringilimunge
 mindili naa nombo molopo kondolemolo.”§

11 Ye nomi kingi polomo kinie, ye nomi wane paono po* kinie, mele konde mololi mele kise kinie, akume sukune molangi angelloma pali angilku makaye tekolie ye nomi kingi polona kumbikundu tamalu peko Pulu Yemo kapi ningulie

12 ningendo:

“Paa sike aku terimu.
 Kapi nili ulumu kinie,
 tondolo pa teli ulumu kinie,
 pilipe konginjeli pelemo ulumu kinie,
 ange nili ulumu kinie,
 imbimu paa olandopa mololi ulumu kinie,
 yu melema pali nokomba tondolomo kinie,
 yu paa enge olandopa pelemo ulumu kinie,
 aku ulume pali yu kinie mindi
 kamu pepa mindi pupili.
 Paa sike aku sipe tepili.”
 niringi.†

§ 7:8: Ou Pulu Pulu 29,30,35(22 ekendo-26) kanokolie isiku kanoni: Isirele yembo talape rureponga te Dene yembo talapemo, akumunge imbibu ya bokune sukundu naa molemo. Josepone kango Manasa kinie Iperemeselo merimu (Ou Pulu Pulu 48:1), akuselenga Manasa yembo talapemo Dene yembo talapengen kolo wangopa molemo. Nalo akumunge pulumu nambolkanje? Pilipu naa kondolemolo. * 7:9: inie yakondo 5:9, 5:9*. † 7:9: bokumunge alsena anjokondo “44.3. Pikinini Sipsip Bilong God”. ‡ 7:9: Jono 12:13. § 7:10: bokumunge alsena anjokondo “21. kisim bek”. * 7:11: tokapu telu (24) kanumu; inie yakondo 4:4 kananila. † 7:12: inie yakondo 4:11, 5:9-10,12-13.

7:13-17 Kanu Yembomanga Mindili Noringi Ulume

¹³ Kanu kinie ye nomi wane paono po kanumenga tene na walsipelie nimbendo: "I yembo wale pakoli kake teli sulu pakokomelema nameleye? Kolea tena molkolie oringiye?" nirimu.

¹⁴ Nane topondopo yundu nimbondo: "Nanga awilimu, na naa pilkiru. Nu pilkinu." nirindu.

Yuni nimbendo: "I yemboma enonga opa puluemane mindili siku umbune awisili siringi walemanga mindili paa awili teko noringi yemboma.[‡] Eno enonga wale pakoli sulume Sipisipi Walomonga mememone kulumiye toringi-ne kake tekemo.

¹⁵ Akumunge

"Eno Pulu Yemonga ye nomi kingi polo kumbikundu angilku,

yunge ulke suluminia paa kake teline[§]
ipulueli tangoli kongono tenderingi.
Ye nomi kingi polona molemo yemo
eno kinie tapu topa molopa eno nokomba.

¹⁶ Pe pe kepe eno altoko
engelene naa kolko no waka naa kolko,
enane naa nomba, tepe molo meltene
enonga kangimu naa nopili molonge.

¹⁷ Sipisipi Walomo

ye nomi kingi polona suku singine molemomo
yuni 'eno nanga sipisipime' nimbe
eno tapu tembamonga*
enoaku siku kapola molko kondonge.
'Eno no nangi.' nimbe
konde molopa mindi puli no pikilimomanga
memba pumbe.[†]
Pulu Yemone 'Eno altoko kola naa teangi.' nimbe
kolama pali kulu tondomba."
nirimu.

Pora Nirimu Temanemo

8

8:1-5 Sipisipi Walomone Bokune Wakaye Yepoko Pakera Siku Lieringimu Wendo Lsimu Kinie

¹ Sipisipi Walomone bokune wakaye yepoko pakera siku lieringimu wendo lsimu kinie ena mongo telu mele mulu koleana melte paa ungu naa nirimu.

² Kanu kinie pe kanorundu kinie angello yepoko pakera Pulu Yemonga kumbikerena angilimelema kanorundu, biyukele yepoko pakera sirimu lsingi.

³ Angello te lupe kou-gollone teli pellete, mune toli paura-kekume kalko Pulu Yemo siringi pellete ambolorumu kanumu memba omiba Pulu Yemo popo toko melema kaloringi polona nondopa omiba angilierimu. Kanu kinie paura-kekum kaloringi kinie mune paa torumu paura-kekum awisili kanu angellomo sirimu. 'Pulu Yemonga ningu paura-kekum aku sipe mune tolemoma kaloringi polo kou-gollone teli, aku polomo ye nomi kingi polona

[‡] 7:14: inie yakondo 1:9, 3:10; Mateyu 24:21. § 7:15: Ou-Korini 3:16*. * 7:17: bokumunge alsena anjokondo "44.1. sipsip". † 7:17: bokumunge alsena anjokondo "24. laip - wara bilong".

lierimumunge aku paura kekumu kalopa Pulu Yemonga yembomane pali Pulu Yemo kinie ungu ningu mawa teringi ungume Pulu Yemo yu piliepili.' nimbe paura-keku kanume kalopa mune tombamo yu sipili.' nimbe aku paura awisili sirimu.*

⁴ Aku terimu kinie paura-keku kalorumumunge iliema kinie Pulu Yemonga yembomane Pulu Yemo kinie ungu ningu mawa teringi ungume angellomo angilierimune mundupe siye kolopa Pulu Yemo molorumune purumu.

⁵ Kanu kinie angello kanumuni paura-keku kaloringi pelletemo lipe, Pulu Yemo melema popo toko kaloringi polona tepe norumu tepe mare lipe pelletena mundupe peke sipelie mana topa mundorumu kinie mulú topa kolea kariapá tepa ma jimi-jimi terimu.

8:6-9:21, 11:15-18 Biyukele Yepoko Pakera Angello Yepoko Pakerane Ungu Siringi Temanemo

8:6-13 Biyukele Kise Angello Kisene Ungu Siringi Temanemo (8:1 pulu polko kanani.)

⁶ Kanu kinie angello yepoko pakera biyukele ou siringi amboloringime ungu singe teringi.

⁷ Angello tene kumbi lepa biyukele ungu sirimu kinie lo kopu-mongo kinie tepe kinie meme kinie waka-maka mana manie purumu. Kanu kinie ma kinie unjo kinie owe topa yepoko tepe, owe te ma kinie unjo kinie pali tepe nomba, era kondema pali tepe norumu.

⁸ Angello talo sipemone biyukele ungu sirimu kinie ma-pangi paa awili kuli tepe nomba aki torumu none teli te nomu-kusana toko mundoringi kinie nomu-kusamo owe topa yepoko terimu, owe te meme alepa,

⁹ nomu kusana moloringi melema owe topa yepoko terimu, owe te koloringi, nomu kusana sipi lierimume owe topa yepoko terimu, owe te keri lierimu.

¹⁰ Angello yepoko sipemone biyukele ambolorumumu ungu sirimu kinie kombukandipu paa kapo te, paa kiye mele nomba, mulune manie ombo noma owe topa yepoko tepe, owe tengu yu nona sukundu purumu.

¹¹ Kombukandipimu yunge imbimu 'Kombili Telimu'. Akumu nona suku purumu noma owe topa yepoko tepe, owe te kombili terimu. No kombili terimu akume yembo awisili noringime koloringi.

¹² Angello biyukele ambolko angilieringimenga kise sipemo yunge biyukele ambolorumumu ungu sirimu kinie ena kinie oli kinie kombukandipime kinie yu-mele-melé yepoko yepoko ningu owe toringi, owe te keri lepa sumbulu topa pa naa terimu, akumunge tangoli owe topa yepoko tepe owe te kolea pa naa tepa, ipulueli owe topa yepoko tepe, owe te kolea pa naa laterimu.

¹³ Na kanopo molorundu kinie kera iliaka te[†] mulune ola mangopa andopalie tonđolo ru nimbelie nimbendo: "Mana molemele yemboma eño kinie paa umbune awili pokore wendo ombá, paa umbune awili pokore wendo ombá, paa umbune awili pokore wendo ombá. Angello yepoko

* **8:3:** Yesusi ou naa ombo, olio Pulu Yemo kinie ungu nimolo aulkemo akisindepili Juda yembomane 'Olio Pulu Yemo kinie ungu nilimoloma piliepili.' ningu keku-paura paa mune tolime kaloringi. NoLindeli Jono Lapa walse aku terimu temanemo LLuku 1:8-10. Inie yakondo 5:8, anjokondo 9:13, 14:18; Wendo Oringi 30:1-8. † **8:13:** Ikera kanorumumu yu ungu iko melenje? Kera iliaka molo porowemane melema topa kondolemo kinie kololi ulu pulumu wendo olemo.

enonga biyukele ungu naa sili we ambolko angilimelema ungu singe kinie mini-wale mundunge umbune paa awili pokore wendo ombá.” nirimu.

9

9:1-12 Biyukele Kise Pakera Sipemo Ungu Sirimu Kinie Wendo Orumu Mele Temanemo (Inie yakondo 8:6-9:21 pali kanani.)

¹ Biyukele ambolko angilieringi angellomanga kise pakera sipemone yunge biyukelemo ungu sirimu kinie kombukandipi te mulune mundupe siye kolopa mana manie om̄ba lierimumu kanoruntu. Kanu kombukandipim^{*} mana manie kowa-muru te paa lepa mindi pupe naa pora nillimomonga[†] kerepulu kimu sirimu.

² Aku kowa murumunge kerepulumu om̄ba ki lsimu kinie kuli tepe nombalie ilie telemo mele murune paa awili tepa ilie wendo ombalie ena kinie mulu kinie pipi sipe sumbulu tondorumu.

³ Kanu iliena suku kuli-kumbe paa awisili wendo wendo ongo ma koleana ongo moloringi. ‘Pilimu kerena tomo pepili yembo nolemo kinie mindili nolemele mele[‡] aku sipe aku kuli-kumbemanga aline[§] tomo pepili yemboma topili.’ nirimu.

⁴ Kuli-kumbemando nimbendo: “Unjo kepe era kepe mana molemo melemanga gomoma naa nangi. Pulu Yemonga makomo yembo tenga mambele naa molomba yemboma mindi^{*} nangi.’ nirimu.

⁵ ‘Yemboma toko kondangi.’ nimbe tondolomo naa sirimu. ‘Nonge kinie oli kise pakera mindili nongo molangi.’ nimbe tondolomo sirimu. Kanu kinie pilimuni yembo tolemo kinie mindili nolemele mele kuli-kumbemane yembo toringi kinie yemboma aku siku mindili awili teko nongo moloringi. Nalo pilimuni nolemo kinie mindili nolemele akumu laye teko nolemele. Ne kuli-kumbemane noringi kinie paa mindili awili teko noringi.

⁶ Aku ulumu wendo ombá kinie mindili nonge yembomane “Paa kolamiliya!” ninge nalo kololi ulu pulumu kowa pumbe naa kolonge. Mindili nonge mindi molonge.

⁷ Kuli-kumbema kanoruntu kinie ami yema opa tengendo kongi otena pulimele kongi ote none telime kanoruntu. Kuli-kumbemanga pengena kou-gollone teli ye nomi kingime pakolemele wanle mele pakoko, enonga kumbikerema yembo kumbikere none terimu.

⁸ Enonga penge indime paa sulu pupe,[†] enonga ungúme lopa-posi llayono ungu[‡] none terimu.

⁹ Ami yema opa tengendo wale-pakoli kapane telime luwine pakolemele mele kanu kumbemanga olona aku sipe none tepa, opa tengendo kongi otene karo kundupe lkisipe om̄ba pulimo kinie ungu nilimo mele aku sipe enonga poume ungu nirimu.

¹⁰ Kanu kuli-kumbemanga aline kale-nili mele angilipe yembomanga kagine tonge kinie tomomo aline pepalie kagine sukundu pumbe kinie oli kise pakera mindili nonge molonge tomomo sirimu.

* **9:1:** Yembo marene pilkulie ‘Kombukandipim^{*} mulu koleana angello te Pulu Yemonga ungumu lipe su sirimu angellomo.’ ningu pilimele; inie 9:11* kananila. [†] **9:1:** inie anjokondo 11:7, 17:8, 20:1,3; ungu pulu te inie anjokondo 19:20*** kananila. [‡] **9:3:** Sike pilimu naa nirimu. Mele nirimumu Kewa ungune ‘Sikopiana’ nillimolo akumu yunge alini yemboma tolemo kinie paa mindili awili teko nolemele kepe, walse walse kolemelela. Pikisa ya kanani. [§] **9:3:** inie 9:10.

* **9:4:** inie yakondo 7:1-8. [†] **9:8:** Giriki ungune “Ambomanga penge-lapise mele tepa”.

¹¹ Kuli-kumbema nokorumu ye nomi kingimu kowa-muru lepa mindi pupe pora naa nilimo murumu[‡] nokolemo angello kerimu, kanumunge im-bimbu Ipuru ungune 'Apadono' ningu, Giriki ungune 'Apolliono' nilimele. 'Aku ungu selonga pulumu 'Melema Pali Topa Kondolimu'.

¹² „Kera iliakamone "Umbune yepoko wendo ombá." nirimumunge,[§] umbune te ipora nirimu. Talo we perimuselo pe wendo ombá terimu.

9:13-21 Biyukele Talo Pakera Sipemo Ungu Sirimu Kinie Wendo Orumu Mele Temanemo (Inie yakondo 8:6-9:21 pali kanani.)

¹³ Biyukele ambolko angilieringi angellomanga talo pakera sipemone yunge biyukelemo ungu sirimu kinie ungu te wendo orumu pilierindu. Paura-keku mune tolime kaloringi polo kou-gollone telimu Pulu Yemonga kumbikerena lierimu akune ola kongi kao ungu mele kise teko mimi teko anjeringi* akune kanu ungumu wendo orumu pilierindu.

¹⁴ Akumuni angello biyukele ambolorumumundu nimbendo: "Angello kise no awili Yuperetisi ka siku panjeringi akume wendo liku mundou." nirimu.

¹⁵ Kanu kinie 'Ponie imunge, oli imunge, wale imu kinie, ena mongo imunge yemboma owe toko yepoko teko, owe te toko kondangi.' nimbe mako topa ka sipe panjerimu angelloma wendo lipe mundorumu.

¹⁶ Ami ye kongi ote bulu mingine ola moloringimenga kambumu pilierindu mele isipe: tu anderete milliono.

¹⁷ Kongi otrema kinie otemanga bulu mingine moloringi yema kinie kanoruntu mele isipe: 'Luwine mera naa molopili.' ningu wale-pakoli kapane telime pakoringi akume mare kondolime pakoko, mare mukume pakoko, mare kanie telime pakoringi. Kongi otrema pengema lopa-posi llayono pengema none tepa, tepe kinie ilie kinie kou-sallapa tepene noli kinie[†] akume enonga keremanga wendo orumu.

¹⁸ Yemboma owe toko yepoko tekolie, kongi otrema kerena umbune sili mele yepoko wendo orumumene owe tengu yemboma toko kondoringi.[‡]

¹⁹ Kanu kongi otrema engema enonga kerena kinie aline kinie perimu. Enonga alime yembo nomba kondoli kongi ka wambiye mele, akumenga pengemane yemboma toko mindili siringi.

²⁰ Umbune wendo orumumene toko naa kondoringi we moloringi yemboma aku umbunema wendo orumu kinie kepe kini teko kenjeringi ulume kanoko keri naa kanoko konopu alowa naa teringi. Kurume popo toko, kou-gollo kinie kou-sillipa kinie kou-barase kinie kou kinie unjo kinie akumene melema kini teko mimi teko anjiku, kanu mele mongone naa kanoko ungu manda naa ningu aulke manda naaandoringi akume 'Olionga pulu yema' ningu popo toringi melema munduku siye naa koloringi.[§]

[‡] **9:11:** Yando 9:1 nilimo mele akumu angello te liemo iangellomo luppenje? [§] **9:12:** inie yakondo 8:13, anjokondo 11:14. * **9:13:** inie yakondo 8:3, anjokondo 14:18. [†] **9:17:** We-iliemo kumu tolemo. Kou-sallapa akumunge iliemo mongona paa pupe, nomi paa lipe mundumongona pulimo. Kou-sallapa ungu mare anjokondo 14:10, 19:20, 20:10, 21:8 molemo. [‡] **9:18:** Itemanemonga pali "owe topa yepoko tepa, owe tengu umbune wendo orumu." nilimo kanumu koleamanga palindu waka-maka nilimo. Papua Niu Gini kepe owe topa yepoko tepa owe te, yembo kondolimenga koleama akula tepa, kolea Aperika keme, Amerika keme, Yuropo keme, Rasia keme akula temba.

§ 9:20: Konana 115:4-7, 135:15-17.

²¹ Yembo toko kondoko, tomo ambolko, meambu liku, wa ulu kerinele teko, melema wa nongo, aku ulu teko kenjeringime kepe pali* munduku siye kolko konopu alowa naa lateringi.

10

¹ Aku ulume pora nirimu kinie pe angello enge nili te mulu koleana manie orumu kanoruntu. Yu kupemo wale-pakoli mele pakopa, yunge pengena ola wambiye kolombe-kaweya lepa, yunge kumbikeremo ena mele pa tepa, yunge kimbuselo ulke simu tepe nomba peli none tepa angilierimu.

² Yu boku kelo panga teli te wendo lipe ambolopa angilierimu. Yunge kimbu umbukundu nomu-kusana kambilipe, tarokondo mana kambilipe,

³ lopa-posi llayonone tondolo mundupe calle nilimo mele aku sipe yuni tondolo mundupe ru nirimu. Tondolo ru nirimu kinie mulú yepoko pakera tokolie enono ungu mare niringi.

⁴ Kanu kinie mulú yepoko pakera toko ungu niringi mele pilipulie bokune tombo terindu kinie mulu koleana ungu te wendo orumumu pilierindu. Akumuni nimbendo: "Mulu yepoko pakerane ungu ningi mele nunge konopune mindi pilieni! Bokune imbi naa tou." nirimu.

⁵ Kanu kinie angello kimbu te nomu kusana kambilipe te mana kambilipe angilierimu ou kanoruntu kanumuni yunge ki-umbukundu mulu koleana ola mundorumu.

⁶ Alieli molopa mindi pulimo yemone mulúme tepe akune mele lemoma tepe, mamo tepe mana melema tepe, nomu kusamo tepe akune molemele melema terimuaku yemonga imbi lepa mi lepalie nimbendo: "Pulu Yemone "Tembo." nirimu ulume kamu temba walemo wendo okomo.

⁷ Biyukele yepoko pakera ambolko angilimele angellomanga yepoko pakera sipemone yunge biyukelemo ungu simbe kanu walemanga Pulu Yemone ou nimbe para naa sipe lopi tepe tepe panjerimu mele kamu wendo ombá. Ou yunge kendemande yema yuni ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemando* nirimu mele, aku sipe kamu wendo ombá." nirimu.

⁸ Kanu kinie ungu ou mulu koleana wendo orumu pilierindumuni altopa wale talo sipe nirimu pilierindu kinie nimbendo: "Nu puku, angello nomu kusana kinie mana kinie kambilipe angilipe boku panga teli wendo lipe kíne ambolemomomo puku li-pou." nirimu.

⁹ Aku nirimu pilipulie angellomanga angilierimune pupu "Boku kelo panga telimu na si." nirindu.

Yuni nando nimbendo: "Liku nou." nirimu. "Noni kinie sike kerena pilimu-no mele songo temba nalo nongo merekendo mundoni kinie olona nombá." nirimu.

¹⁰ Aku nirimu kinie pilipulie, angellomanga kíne ambolorumu boku kelomo na lipu norundu. Norundu kinie pilimu-no mele songo terimu nalo nombo merekendo mundorundu kinie na olona norumu.

¹¹ Kanu kinie ungu tene nando nimbendo: "Nane nu ou ungu umbu tondorundume nuni pilku yemboma ningu sirinu mele kinié kang lupe lupe angilieli yemboma kinie, kolea lupe lupe molemele yemboma kinie, ungu lupe lupe lemele yemboma kinie, ye nomi kingime kinie, eno pali† ulume wendo ombá mele "kelko ningu si." nimbo kinie kelko ningu sini." nirimu.

* ^{9:21:} Gallesia 5:19-21. * ^{10:7:} bokumunge alsena anjokondo "35. profet". † ^{10:11:} inie yakondo 5:9, 5:9*.

11

Kolomongo Awili 10 Angello Tene Boku Kelo Te Jono Sirimu Norumu Temanemo

11:1-14 Ye Talone Pulu Yemonga Ungu Ningu Siringili Temanemo

1 Manda manjeli koló pepena te na sipelie nimbendo: "Pulu Yemo popo toko kalemele ulke tembelemo kinie akune melema popo toko kalemele polomo kinie akuselo puku manda manjiku, akune Pulu Yemo popo toko kapi ningu imbi liku ola mundunduku molemele yemboma kambu silieni pu." *nirimu.*^{*}

2 "Nalo Pulu Yemonga ulke tembele palana sukundu koleamo yembo talape lupema^{*} sirimulu kene akumu manda naa manjeni. Kanu yemboma Pulu Yemonga kolea awili kake telimunge kambiliku andoko molangi oli tu paono tu ombo pumbe.[†]

3 Nane nanga ungume andoko ningu sindingele yeselo 'Elo tondolo pupili.' nimbu enge simbo kinie wale wane tausini tu anderete sikit‡ andokolo nane ungu umbu tondomboma pilkulu pe wendo ombá mele ningu silikulu andongelete. Yemboma kola-ulke molongendo mele pingi kerime pakolemele mele elo aku siku wale-pakoli pingi kerime pakokolo yemboma nanga ungume ningu siliku andongelete.

4 Iyeselo ou Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye Sekarayane "Unjo ollipi talo kinie tepe-llame talo kinie ma koleamo nokolemo Ye Nomi Awilimunge kumbikerena angilimbele." nirimu§ akumu iyeselondo nirimu.

5 Yembo tene kanu yeselo ulu te tepa kenjimbe temba kinie elonga kerena tepe wendo ombo elonga opa puluema nomba kondomba. Yembo tene 'Elo ulu te tepo kenjembo.' nimbe yembomo yu paa sike aku sipe kolomba.

6 Elo Pulu Yemonga ungu wendo ombá mele ningu siliku andongelete kinie 'Lo naa opili.' ningu pipi singele engemo elo kinie pembala. Elone 'Noma meme topili.' ningele engemo elo kinie pembala. Elone 'Mana we yemboma ulu umbunema wendo opili.' ningele engemo pembala. Aku siku elone 'Yemboma mindili simbolo.' konopu lengele kinie manda mindili singele.

7 Elone Pulu Yemonga ungume andoko ningu siku pora singele kinie mele takera enge nili te kowa-muru te paa lepa mindi pupe naa pora nilimomonga wendo olemomo wendo ombo elo molongelena 'Tambo.' nimbe ombo elo topa kondomba.

8 Elonga onoselo kolea awili, ou elonga Awilimu unjona toringi kolorumu kolea paa awili akumunge aulke tengah akune we lemba. Aku koleamo imbi leko ungu iko tokolie 'Sodomo' ningu 'Isipi' nilimele.*

9 Yembo talape lupe lupema, ungu lupe lupe leko, kangi lupe lupe angilipe, kolea lupe lupe molonge yembomane elonga onoselo neme-neme

* **11:2:** bokumunge alsena anjokondo "2. arapela lain". † **11:2:** Oli tu-paono-tu (24) aku olimenga ya 11:3 wale wane tausini tu anderete sikit molemo (1260) telu sipemo. "Ponie yepoko oli talo-pakera" nilimolola. ‡ **11:3:** inie ola 11:2**; inie anjokondo 12:6. § **11:4:** Sekaraya 4:1-14. * **11:8:** "Sodomo" niringi kolea akumunge temanemo Ou Pulu Pulu kolomongo awili 18, 19 molemo. Yembo akume ulu kerinele paa awisili teringi temanemo Ou Pulu Pulu 19:4-11 molemo. Akumu pilkulie ya kolea yembomane ulu pulu keri awisili teringimunge "Sodomo" niringi. "Isipi" niringi akumu ou Isipi yembomane Isirele yemboma mindili liku siku ka kongono siringi, aku temanemo WendoOringi kolomongo awili 1 molemo.

ningu kano-pou-pou tengenalo marene 'Ono teamili.' naa ninge. Aku teko molangi wale yepoko ombo pupe kise sipemo wendo ombá.

¹⁰ Mana molonge yembomane elonga onoselo kanokolie konopu siku, langi koyoko nongo, enonga pulu lemo yemboma melema we siku mundunge. Kanu yeselone mana molonge yemboma ou mindili liku singelemonga aku tengen.

¹¹ Nalo wale yepoko ombo pupe kise sipemo wendo orumu kinie Pulu Yemone konde mololi popomo lipé mundoramu kinie yeselonga kagine sukundu purumu kinie elo konde molkolo ola angilieringili kinie yembomane kanokolie paa pungu-pungu nengu mini-wale mundoringi.

¹² Kanu kinie elone mulu koleana ungu te tondolo mundupelie nirimumu pilieringili. Kanumuni elondo nimbendo: "I nie olando wale." nirimu. Kanu kinie elonga opa puluema kanoko angiliengi elo kupe tenga mulu koleana olando puringili.

¹³ Olando pungele puringili kinie walsikele ma jimi-jimi tondolo mundupe terimu kinie kolea awilimu owe topa rureponga talo tepa, owe tenga ulke melema pali topa kaloramu. Ma jimi-jimi terimumuni yembo sepene tausini topa kondoramu kinie yembo naa kolko we moloringimene paa pungu-pungu nengu mini-wale munduku mulu koleana molemo Pulu Yemo kapi nengu yunge imbi liku ola mundundoringi.

¹⁴ Ulu umbune talo sipemo pora nimu;[†] yepoko sipemo nondopa wendo ombá tekemo.

11:15-19 Biyukele Yepoko Pakera Sipemo Unru Sirimu Kinie Ulu Mare Wendo Orumu Mele Temanemo (Inie yakondo 8:6-9:21 kananila.)

¹⁵ Kanu kinie pe angello yepoko pakera biyukelema amboloringimenga yepoko pakera sipemone yunge biyukele ungu sirimu kinie mulu koleana kere awisilinge ungu te tondolo mundupe wendo ombalie nimbendo:

"Ma koleamo nanga." nimbe
ou nokopa ye nomi kingi awilimu molorumumunge
kolo wangopa olianga Awili, Pulu Yemo, kinie
yuni "Yemboma nokopa kondomba ye te
lipu mundumbo." nimbe
mako torumu ye nomi Kirasi kinie elone[‡]
"Kinié oltonga." ningulu
elo kamu-kumu kingiselo molkolo
nokoko mindi molko pungele."[§]
niringi.

¹⁶ Kanu kinie ye awili wane paono po* Pulu Yemonga kumbikerena enonga ye nomi kingi polomanga moloringi akume manie puku tamalu peko Pulu Yemo kapi nengu imbi liku ola mundundukulie

¹⁷ ningendo:
"Pulu Ye Awili,
Tondoloma Pali Nu Kinie Pelemo Yemo,
ou molorunu mele kinié kepe
molko mindi puli yemo,
nuni kolea melema pali nokoni
ulu pulu tondolo olandopamo likulie
nu nunu ye nomi kingimu kamu pulu polko molko
melema nokoni nokokono akumuunge

[†] **11:14:** inie yakondo 8:13, 9:12. [‡] **11:15:** Konana 2:2. [§] **11:15:** bokumunge alsena anjokondo 20. kingdom". * **11:16:** tokapu telu (24) kanumu; inie yakondo 4:4 kananila.

nu-kinie "Ange" nikimulu.

¹⁸ Koleamanga pali we yembomane
 nu-kinie paa mumindili koloringi nalo
 kinié nu yemboma kinie mumindili kolko
 kote tendeko kamu toni walemo kamu wendo omu.
 Yembo kololime apuruku,
 nunge kendemande yembo
 ou nuni ungu umbu tondorunume pilku
 yemboma ningu siringi yemboma kinie[†]
 nunge yembo kake telime kinie
 'Nu olionga ye awilimu.' ningu
 nunge ungumu tako liku pilku tenge panjiku
 nunge imbi liku ola mundundoringi yemboma kinie,
 yembo awilime kepe
 yembo imbi naa mololime kepe
 'eno pali, mele kaloli peangama siku,
 ma koleamo teko kenjeringi yemboma
 teko kenjeni walemo
 kinié kamu wendo omu."
 niringi.

11:19-12:18 Ambomo Kinie Wambiye Derekonoselonga Temanemo

¹⁹ Ye nomi wane paono pone 'Pulu Yemo imbi ola molopili.' ningu
 aku siku niringi, kinie Pulu Yemo popo toko kalemele ulke tembele mulu
 koleana sukundu angilierimu akumu kune lipe lierimu, akune sukundu
 Pulu Yemone mi lepa nimbe panjerimu ungumu[‡] suku perimu ketemo[§]
 mona lierimu kanoruntu. Kanu kinie kariapá tepe, ungu mare wendo
 omba, mulú kilkala nimbe, ma jimi-jimi tepe, lo kopu mongo awisili
 torumu.*

12

¹ Kanu kinie, mulu koleana suku ulu paa awili tondolo te ungu pulu
 perimu ulu te wendo orumu. Akumu isipe: Ambo te molopa, enamo
 mulu mele pakopa, olimu yunge kimbumuni kambilipe, pengena ambo
 nomi kuwininge wanie-kiraono te kombukandipi rurepo akune angiliepili
 pakopa molorumu.

² Yu olona ambolango mondopalie, membando mindili paa awili tepe
 nomba perepa kalle nimbe molorumu.

³ Kanu kinie mulu koleana sukundu ulu paa awili tondolo ungu pulu
 perimu ulu te kelepa wendo orumula: Wambiye derekono paa awili
 kondoli te * molopa, yunge penge yepoko pakera angilipe, kongi kao
 ungú mele rureponga talo wendo omba, yunge pengemanga ye nomi
 kingimunge wanie-kiraono yepoko pakera pakopa molorumu.

⁴ Kombukandipime owe yepoko tepe topa, kanu wambiye derekonomo
 yunge álimuni kombukandipi owe te mulune ola topa mana manie
 mundorumu. Ambolango membá terimu ambomonga kumbikerena

* ^{11:18:} bokumunge alsena anjokondo "35. profet". † ^{11:19:} bokumunge alsena anjokondo "22. kontrak". Ketemonga pikisa te inie yakondo gomo 1143 molemo. § ^{11:19:} Wendo Oringi 25:10-22.
 * ^{11:19:} inie anjokondo 16:18,21; Wendo Oringi 19:16 kananila. * ^{12:3:} Imu nambolka mele?
 Olio naa pilimolo. Wambiye pukupuku melenje nalo pukupuku kanga, yu awilinje. Yu Setene; inie
 12:9**.

angilipe kanu ambolangomo ambomone kanopa limbe kinie nombando nokopa angilierimu.

⁵ Ambomone kango te kanopa lsimu. Kanu kangomo ma kolea yembo talapema pali paa tondolo mundupe nokopa molomba. Merimu kinie eno popenge teko liku kangulku Pulu Yemo kolea pali nokopa molorumu polona mengo puringi.

⁶ Ambomo kolea ku lielimunge sukundu lkisipe kowa pupe, kolea te Pulu Yemone ou tepa mimi tenderimu kolea akune purumu. Akune Pulu Yemone "Yu wale wane tausini tu anderete kelepa sikit[†] molopili nokondangi." nirimu.

Kolomongo Awili 12-20 KURUMENGA NOMI SETENE KINIE YUNGE TALAPE KURUME KINIE PALI PULU YEMONE KAMU TOPA MANIE MUNDORUMU TEMANEMO

12:7-9 Setene Kinie Angello Nomi Awili Maikele Kinie Opa Teringili Temanemo

⁷ Kanu kinie mulu koleana sukundu opa awili te wendo orumu. Mulu koleana angello awili Maikele kinie yunge mulu koleana we angelloma kinie wambiyi derekonomo molorumune opa oringi. Derekonomo kinie yunge angelloma kinie kanokolie opa teringi nalo

⁸ Maikelenga talapemone eno toko mundoringi akumunge pe derekonomo kinie yunge angelloma kinie mulu koleana suku molonge kolea te naa lierimu.

⁹ Derekono tondolomo yu koronga-ou molorumu wambiyemo;[‡] yu "kurumenga nomi, depelemo"[§] ningu; yu "Setene" nilimele yemo; * yu mana yemboma pali kondi topa "Lou leko aulke tengah lupe pang." nilimo yemo. Kanumu toko mana manie mundoringi, yu kinie yu lombili andoringi angelloma kinie toko mana manie mundoringi.

¹⁰ Kanu kinie mulu koleana sukundu ungu tondolo te wendo orumu pilierindu. Aku ungumu ru nimbeline nimbendo:

"Olionga angenupilime aliei
ipueli kepe tangoli kepe
Pulu Yemonga kumbikerena kote tendelemo yemo
kinie mana manie toko mundongimunge
Pulu Yemo yunge tondolo pelemomone
'Setenene olio naa ambolopa tepa kenjipe
mindili nolemela koleana naa memba pupili.'
nimbe, olio lipe tapondopa,[†]
yu paa sike ye nomi kingimu molopa
yu melema pali nokopa molopa,[‡]
yu Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye te
lipu mundumbo." nimbe mako torumu
ye nomi Kirasimunge,[§]
mele nokomba namba pelemomone
Kirasimu yuni melema pali
nokopa kondomba walemo kinié kamu wendo omu.

¹¹ Kongi Sipisipi Walomone*

[†] **12:6:** Wale akume ponie yepoko kelepa oli sikisi mele. Inie anjokondo 13:5 aku ungu te molemola.

[‡] **12:9:** Ou Pulu Pulu kolomongo awili 3. § **12:9:** 12 bokumunge alsena anjokondo "9. devil",

"42. Seten". * **12:9:** inie anjokondo 20:2. † **12:10:** bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek". ‡ **12:10:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". § **12:10:** bokumunge alsena anjokondo "23. Krais". * **12:11:** bokumunge alsena anjokondo "44.3. Pikinini Sipsip Bilong God".

meme ondo lenderimumu kinie
 Pulu Yemonga ungumu ningu siku teringimu kinie
 aku uluselone olionga angenupilime
 enge ningu opa puluemo toko mundoringi.
 Eno 'maná molopo kondamili.' ningu naa pilku,
 'opa puluemane toko kondongi liemo mandala.'
 ningu pilieringimunge aku sipe
 engemo perimu kinie aku teringi.

12 Akumunge nu mulu koleamo kinie
 akune molemele yemboma kinie konopu siengi.
 Nalo nu mamo kinie nu nomu kusamo kinie
 depelemo akune manie purumumunge
 eno-kinie umbune awili te wendo omu.
 'Pulu Yemone yu kamu topa mundumbe enamo
 nondopa wendo ombá.' nimbe pilipe
 yu paa mumindili kolopa molemo."
 nirimu.

13 Wambiyé derekonomo yu toko mana manie mundoringi kinie
 kanopalie pe kango merimu ambomo andopa pulu sirimu.†

14 Nalo 'Yu wambiyemone naa topili.' nimbe kolea ku lieli sulu tenga
 lierimune yu ponie yepoko oli talo pakera molopili nokonge kolea te Pulu
 Yemone tepa mimi terimumu 'yu akune mangopa yu kowa pupili.' nimbe‡
 ambo kanumu kera iliaka pou awili talo sirimu.

15 Yu kowa purumu kinie kanopalie wambiyemone 'Yu none topa
 memba pupili.' nimbe yunge kerena meku torumu kinie ambomo purumu
 aukena no awili tepa topa pulu sirimu.

16 Nalo mamone ambomo lipe tapondopa ma awili tepa kengaya lepa
 wambiyé derekonomone meku torumu nomo pali akune omba manie
 purumu.

17 Kanu kinie wambiyemone aku terimu kanopalie ambomo-kinie paa
 mumindili kolopalie ambomonga ambolango wema kinie opa temba
 purumu. Ambomonga ambolango kanume Pulu Yemone "Teaa." nilimo
 ungu manema pilku liku tengé panjiku teko, Yesusinge ungume ningu siku
 molemele yemboma.

18 Wambiyé derekonomo nomu-kusa kélona angilierimu.

13

Kolomongo Awili 13 Jonone Mele-Takera Talo Kanorumu Temanemo

13:1-10 Mele-Takera Te Nomu-Kusana Wendo Orumu Temanemo

1 Pe nane kanorundu kinie mele-takera te nomu-kusana wendo orumu.
 Yu kongi-kao ungú mele rureponga talo angilipe, penge yepoko pakera
 angilierimu. Yunge ungúmenga ye nomi kingimenga wané rureponga
 talo pakorumu. Yunge pengemanga yu-mele-mele imbi molorumu, kanu
 imbi yepoko pakera Pulu Yemo marake tepa ungu taka tondorumu
 ungume molorumu.

2 Mele-takera kanorundu kanumu

† **12:13:** Ambomo tena molorumunje? Naa pilimolo. Mana molorumu kanopalie pulu sirimu molo
 wambiyemone kangamo tomba terimu kinie mulu koleana lteko yu toko mana manie mundoringi
 kinie kanopalie 'Kangamo manda naa tombomonga ambomo tambo.' nimbe yu molorumune pupe
 pulu sirimunje? ‡ **12:14:** inie 12:6.

lopa-posi llepate mele, nalo yunge kimbumu lopa bea kimbu melemo, yunge keremo lopa-posi llayono kere melemo.*

Wambiye-derekonomone yu yuyu ye nomi kingi molopa melema nokoramu polomo kinie, yunge tondolomo kinie, melema paa tondolo mundupe nokomba nambamo kinie, sirimu.

³ Mele-takeramonga penge te 'Yu kolopili.' ningu toringi mako te perimu. Sike kolka nalo yu toringi erelimu uru lierimu kinie konde purumu. Aku sipe konde purumu kanoko mini-wale mundukulie yemboma pali yu lombili puringi.

⁴ Wambiye derekonomone aku mele-takeramo yu melema nokoramu tondoloma sirimu kulu yembomane 'Wambiyemo olionga pulu yemo.' ningu yu kali ningi imbi liku ola mundundoringi. Mele-takeramo kepe akula teko yunge imbi liku ola mundunduku kali ningulie ningendo: "Mele-takeramo mele nawe molemoye? Yu-kinie nawene manda ombo opa tembaye?" niringi.

⁵ Pulu Yemone 'Oli tu paono tu[†] mele-takeramo we aku sipe yu yuyu ye nomi mele imbi lipa ola mundundupe na marake tepe, melema tondolo mundupe nokopa molopili.' nimbe siye kolorumu.

⁶ Yu pulu polopa Pulu Yemo marake tepe yunge imbi yunge imbi liku ola mundundupe na marake tepe, melema tondolo tondoru.

⁷ Setenene mele-takeramo 'Pulu Yemongga yemboma kinie opa tepe enge nipiili.' nimbe tondolomo sipe, yu ye nomi kingimu molopa ma koleana pali yembo talape lupe lupema kinie, ungu lupe lupe lieringi yemboma kinie, kangi lupe lupe angilili yemboma kinie[‡] nokomba nambamo sirimu kinie Pulu Yemone "Molo." naa nimbe, 'Aku tepili.' nimbe siye kolorumu.[§]

⁸ Mana yemboma ou Pulu Yemone mulu ma naa tepili Sipisipi Walo toko kondoringimunge alieli molopa mindi puli bokune* imbi naa molorumu yembomane pali 'Mele-takeramo olio nokolemo pulu yemo.' ningu kali ningi imbi liku ola mundundunge.

⁹ Yembo te komu angilimbemone iungumu mimi siku piliengi:

¹⁰ Yembo te 'Ka ulkena pupili ka siemili.'

ninge kinie yu paa sike ka ulkena pumbe.

'Pulu Yemone ulu te naa temba.,'

Yembo tene yembo te opa teli lou-pulse tene

topa kondomu liemo

yu opa teli lou-pulse tene toko kondongela.

Aku sipe ulume wendo ombá kinie Pulu Yemongga yemboma eno ungu pilku ambolemelema munduku siye naa kolko ambolko kondoko molang.

13:11-18 Mele-Takera Te Mana Wendo Orumu Temanemo (13:1-18 pali kanani.)

¹¹ Pe kanorundu kinie mele-takera te lupe mana wendo orumu. Ungú talo kongi sipisipi walo tengahungú angilimo mele angilierimu nalo yunge ungu nirimumu wambiye derekono tene nilimo mele aku sipe nirimu.

¹² Akilipe orumu mele-takeramone ou kumbi lepa orumu mele-takeramonga ye nomi kingi molopa melema nokomba nambamo akilipe orumumuni lipa ambolopa kumbi lepa orumumu lipa tapondopa yuni

* ^{13:2:} Lopa-posi llayono pikisa te inie yakondo gomo 1286 molemo. † ^{13:5:} inie yakondo 11:2, 12:6, 12:14. ‡ ^{13:7:} inie yakondo 5:9, 5:9*. § ^{13:7:} inie yakondo 3:10 ungu pulu tenje. * ^{13:8:} bokumunge alsena anjokondo "44.3. Pikinini Sipsip Bilong God", "24. laip-buk bilong".

melema pali nokondopa; kumbi lepa orumu mele-takera, akumunge penge tengen 'Yu kolopili.' ningu toringi makomo uru lierimu kulu konde purumu kanumu 'Ma koleana molemele yembomane pali 'Yu awilimu.' ningu yunge imbi liku ola mundunduku kapi niengi.' nimbe aku kongonoma tenderimu.

¹³ Mele-takera talo sipemone ulu tondoloma mana yembomane manda naa telememe ulume terimu. Te isipe: 'Yemboma kanoko molangi mulu koleana tepe te mana manie opili.' nirimu.

¹⁴ 'Ou kumbi lepa orumu mele-takeramonga kongonoma tendepili.' nimbe akilipe orumu mele-takeramo tondoloma sirimuaku tondolomane yu kanu ulu tondolo awisili tepa, yemboma kondi topalie nimbendo: "Mele-takera kumbi lepa orumumu, yu opa teli lou-pulsene toringi kolka nalo naa kolorumu akumu yu mele melte manda manjiku teko mimi teko anjiku, yunge imbi liku ola mundunduku kapi ninge melemo teaa." nirimu.

¹⁵ Mele-takera kumbi lierimu mele teko mimi teko anjeringimu 'Yembo mele ungu nipili.' nimbe akilipe orumu mele-takeramone konde mololi mülumu popo topa suku mundorumu kinie Pulu Yemone 'Aku kapola, ungu nipili.' nirimu kinie[†] mele teko mimi teringimuni ungu nirimu. Yembo marenmele mele teko mimi teko anjeringimu 'Kapi nimbu imbi lipu ola naa mundundumolo.' niringi kinie eno topa kondorumu kinie Pulu Yemone kanopalie ulu te naa tepa siye kolorumu.

¹⁶ 'Yemboma pali, kamakoma kinie koropama kinie, yembo nomime kinie imbi naa mololime kinie, yembo marenge kendemande tendeko mele kaloli naa lili yemboma kinie, yembo we molko enonga konopuni pilku teringi yemboma kinie, enonga pali mambelena molo ki-umbukundu mako te kusi mele molopili tondangi.' nirimu kinie tondoringi.

¹⁷ Yembo tenga mambelena molo ki-umbukundu makomo naa molorumu yembomo yu bisinete tepa kou mone limbe aulke te naa lepa, langi kepe melema topo topa limbe aulke te naa lierimula. Mako akumu kumbi lepa orumu mele-takeramonga imbimu molo yunge imbimunge kambu sili nambamo.

¹⁸ Mimi sipe konopu kimbu sipe pilimbe yembomone imunge ungu pulumu pilimbenje? Yembo imbimenga nambamo mimi sipe kambu silimomone[‡] kanu mele-takeramonga nambamo mimi sipe kambu topa piliepili. Yunge nambamo ye tengna nambamo. Yunge nambamo Sikisi anderete Sikiti Sikisi.[§]

14

14:1-5 Kongi Sipisipi Walomonga Yembomane

¹ Pe kelepo kanorundu kinie Kongi Sipisipi Walomo* mulu Sayono[†] ola angilipe, mambelena yunge imbimu kinie yunge Lapanga imbimu kinie mambelena molorumu wane anderete poti po tausini[‡] yu pea angilieringi.

[†] **13:15:** Pulu Yemone mele-takeramo 'lipu tapondambo.' nimbe aku sipe naa terimu. Yu ou we 'aku sipe tepa molopili.' nimbe siye kolorumu. Pe Pulu Yemo yunge tondolomo paa olandopa pumbe. [‡] **13:18:** Ou yembomane yembomanga imbime kambu tongendo ABD Ileta lupe lupe kambu te perimume kambu toringi. Isipe mele: a=1, b=2, d=3, e=4, aku liemo abde lipe tere lepa kambu toli=10, aku sipe mele. [§] **13:18:** Ponjipulie 666 nimbu tolemolo. * **14:1:** bokumunge alsena anjokondo "44.3. Pilikini Sipsip Bilong God". [†] **14:1:** Kolea awili Jerusalleme mulu Sayono ola lierimu, akumunge paa olakondo Pulu Yemo popo toko kaloringi ulke tembelemo angilierimu.

[‡] **14:1:** 144000 nikimu, akume yema mindi molo ambo mare peanje, naa pilimolo. Inie yakondo 7:4, 7:4* kananila.

² Mulu koleana ungu te wendo orumu pilierindu akumu no topa ungu tondolo nilimo mele, molo mulú kilkala tondolo nilimo mele, molo gitama tolemele ungu nilimo mele, aku sipe ungu te wendo orumu pilierindu.

³ Ye nomi kingi polomonga kumbikundu mele konde mololi kise kinie ye nomi wane paono po§ kinie, eno moloringimenga kumbikerena enone konana konde te* niringi. Wane anderete poti po tausini ou mana moloringi kinie Pulu Yemone 'Lipu tapondambo.' nimbe Malonga mememone mindili nolemela aulkena wendo linderimu† akumene mindi ikonanamo manda pilku niringi. We yembo tene aku konana niringimu manda naa pilieringi.

⁴ Wane anderete poti po tausini akume 'Pulu Yemone olio kanopalie 'Kake tepili molemele.' nipili.' ningu yuni kanopa keri kanolemo ulume amboma kinie naa teringi.‡ Kanume Sipisipi Walomo pulimo koleamanga pali lombili pulimele. 'Olio Isirele yembomane langi kumbi lepa nou lemoma lipulie Pulu Yemo 'yunge' nimbu silimolo mele ma koleana ime§ Pulu Yemone lipe tapondopa Malonga mememone mindili nolemela aulkena wendo lipe 'Sipisipi Walomo kinie oltonga.' nirimu.

⁵ Eno kolo paa naa toringi. Pulu Yemone eno kanopalie kalaro naa molopa kake telime nimbe kanorumu. Konana Konde Te Niringi Temanemo

14:6-13 Angello Yepokone Unru Niringi Temanemo

⁶ Angello te mulu awi suku singine mangopa andopa molorumu kanorundu. Yembo talape awilime kinie yembo talape kangama kinie, ungu lupe lupe lemelema kinie, yembo lupe lupema mana molemele yembo akume pali kanu angellomone temane peanga alieli pepa mindi pumbe temanemo topa simbendo mangopa andopalie,

⁷ ru nimbeline nimbendo: "Pulu Yemone yemboma kote tendepa apurupe pilimbe walemo kamu wendo omu kene yu pipili kolko yunge imbi liku ola mundundeyo. Mulumu kinie mamo kinie nomume kinie no pikipe wendo olemoma kinie pali terimu yemo popo toko kapi nie." nirimu.

⁸ Kanu angellomo purumu kinie angello te ombalie nimbendo: "Kolea awili imbi paa ola molemo Bepillono* kamu keri liemu. Sike kamu keri liemu. Kanu koleana moloringi yembomane we koleamanga pali yembo talapema 'Wa ulu kerinele tengen‡ pelemo no-waene‡ paa tondolomo nangi.' nimbe karaye terimumunge aku koleamo kamu keri liemu." nirimu.

⁹ Angello talo sipemo purumu kinie angello te altopa ombalie tondolo mundupelie nimbendo: "Mele takeramo kinie mele-takeramo yu mele manda manjiku teko mimi teko anjeringi melemele kinie elonga imbi liku ola mundunduku kapi ningu, yunge imbimu enonga mambelena molo kíne molomba yemboma

§ 14:3: tokapu telu (24) kanumu; inie yakondo 4:4 kananila. * 14:3: inie yakondo 5:9. † 14:3: bokumunge alsena anjokondo "3. baim bek", "21. kisim bek". ‡ 14:4: Sike ambomando nirimu molo we yembomane we melemele 'Olionga pulu yema' ningu popo toko ambolko teringi ulumendo nirimunje? Wendo Oringi 34:15, Pe-Korini 11:2, Epesasi 1:4, 5:27; inie 14:8 kananila.

§ 14:4: ou LLipai 23:9-14 langi pulu pulu torumume teringi mele. * 14:8: Deniele 4:30, Aisaya 21:9, Jeremaya 51:8; inie anjokondo 16:19, 17:5, 18:2,3,10,21. † 14:8: Sike wa ulu pulu kerinele tengenje, molo Pulu Yemo munduku siye kolko ulu lupema konopu siku amboloringimendo nirimunje. Wendo Oringi 34:15, Kollosi 3:5; inie 14:4 kananila. ‡ 14:8: LLuku 22:42.

¹⁰ eno kepe Pulu Yemone eno-kinie mumindili paa kolomba ulu pulumu pelemo no-waenemo "nangi." nimbé. „Enone aku siku teko kenjingemonga, yuni mumindili kolopa temba pelemo no-waenemo no pangeli te kinie wakamaka yunge mindili kolomba mingine naa mundupe, no-waenemo paa enge nipili kanu yemboma simbe. Pulu Yemonga angello kake telime kinie Sipisipi Walomo kinie kanoko molangi kanu yemboma kou-sallapa tepe nombámone eno nombá kinie paa mindili nongo molonge.

¹¹ Eno mindili simbe tepemonga iliemo pora naa nimbe alieli ilie tepa mindi pumba. Mele-takeramo kinie yu none teli manda manjiku teko mimi teringi melemo kinie popo toko imbi liku ola mundundunge, molo yunge imbimu mambelena molo kíne molomba yemboma múlu naa pilku ipulueli tangoli mindili nongo mindi molonge.” nirimu.

¹² „Aku ulumu wendo ombá kinie, Pulu Yemonga yembo yuni “Teaa.” nimbe mane sirimu ungumu pilku liku tengé panjiku, Yesusi tondolo munduku pilimele yemboma konopu tondolo pupili enge ningu molangi.

¹³ Kanu kinie na ungu te mulu koleana wendo orumu pilierindu kinie nimbendo: “Pepá toko i siku nieni: ‘Kinié kepe pe kepe Awilimunge yemboma molkolie kolemele kolonge yemboma eno malo.’ ningu pepá tou.” nirimu.

Minimuni kepe nimbendo: “Sike, eno malo. Eno ulu pulu peanga telemelema Awilimuni pilipe molombamonga mindili siku telemele kon-gonoma munduku siye kolko sike múlu pilinge.” nirimu.

14:14-20 Mana Langi Nou Lierimume Liku Maku Toringi Temanemo

¹⁴ Kanu kinie kanoruntu kinie kupe kake te torumu. Akune ola ye te manie molorumu, akumu Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Ye\$ none telimu molorumu. Yu ye nomi kingimunge wanie kiraono kou-gollone teli te pakopa, langi nou lielime kolomongo teko limele lou-pulse nee noli te ambolorumu.

¹⁵ Kanu kinie angello te „Pulu Yemo popo toringi, ulke tembele mulu koleana angilierimu akune wendo ombo kupe polona ola molorumu-munu ru nimbeline nimbendo: “Kinié ma koleana langime kamu nou liemu-ne kamu kolomongo teko sukundu linge walemo kamu wendo okomo kene nunge langi kolomongo teli lou-pulsemo liku langime kolomongo teko li.” nirimu.

¹⁶ Aku nirimu kinie pilipelie kupe polona ola molorumu yemo manie pupe mana langime kolomongo tepe sukundu lsimu.

¹⁷ Kanu kinie angello te ulke tembele mulu koleana angilierimu akune wendo orumu. Yu kepe langi nou lielime kolomongo telemele lou-pulse nee noli te ambolorumula.

¹⁸ Kanu kinie angello te lupe, yu tepe nokorumu angellomo, yu Pulu Yemo popo toko melema kaloringi polomo^{*} mundupe siye kolopa ombo, angellò lou-pulsemo ambolorumumundu tondolo ru nimbeline nimbendo: “Nunge lou-pulse nee mololimu likulie unjo-waene tolemo mongoma polo tomu kene inie toko maku tou.” nirimu.

¹⁹ Nirimu ungumu pilipelie lou-pulse ambolorumu angellomo manie pupe mana waene-mongo polo torumume inie topalie, waene-no teko mimi tengendo kimbuni kambilku nakele-makele telemele mele Pulu Yemone paa mumindili kolorumu ulumu perimumu lierimune memba pupe suku mundorumu.

§ **14:14:** bokumunge alsena anjokondo “32.3. Pikinini Bilong Man”. * **14:18:** inie yakondo 8:3-5, 6:10, 9:13.

²⁰ Kolea awiline ulsukundu waene mongoma mingine kimbuni kambilku nakele-makele teringi kinie mingine meme wendo ombo tere anderete killomita mele ombo pupe, olando olando ombo kongi ote te ola angilimo tenga kumbine mele orumu.

15

¹ Kanu kinie mulu koleana suku ulu paa awili tondolo te kanopolie konopu awisili lipu mundorundu. Akumu isipe: Yemboma kinie kamu umbune pemba mele angello yepoko pakera mele yepoko pakera ambolko angilieringi. Akumunge pulumu isipe: Kanu umbunema pora nimbé kinie Pulu Yemone yemboma kinie mumindili kolomba ulume kamu pora nimbé.

² Na kanorundu kinie nomu-kusa mololi none tepa* te gallási kinie tepe kinie waka maka peli none terimu. Aku nomúmunge kélona yembo mare angilieringi. Kanu yemboma mele-takeramo kinie, yu-mele manda manjiku teko mimi tekó anjerinci melemele kinie, mele-takeramonga imbi manda manjipe perimu nambamo kinie,[†] toko manie munduku enge niringi yemboma. Eno Pulu Yemonga gita melema ambolko nomú none telimunge kélona angilkulie niringimuni,

³ Pulu Yemonga kongono tendeli ye Mosisini konana nirimumu kinie Sipisipi Walomonga‡ konanamo kinie ningulie ningendo:

“Pulu Ye Awili Olandopamo

nuni ulu telenoma pali paa olandopa,
akume kanopolie konopu awisili lipu mundulimolo.

Yembomanga Pali Ye Nomi Kingi

Alieli Molopa Mindi Puli Yemo,
nuni ulu paa sike sumbi siku telenoma
mona lemo kanolemolo.

⁴ Awilimu,

nu mindi paa kake tepili moleno akumunge
yembo nawene nu pipili naa kolopa,
nunge imbi lipe ola naa mundundumbeye?
Nuni ulu sumbi siku telenoma pali
mona wendo olemo kanolemele akumunge
ma koleamanga pali yemboma
nu molenona ongo nu popo toko kapi ninge.”
niringi.

⁵ Pe mulu koleana kelepo kanorundu kinie Pulu Yemo popo toringi sele ulke tembelena§ sukundu suluminia paa kake telimu kune lipe lierimu. Akune sukundu Pulu Yemone nimbé panjerimu ungume perimu suluminiamo kanumu.* Akumu kune lipe lierimu.

⁶ Akune yemboma umbune singe mele yepoko pakera angello yepoko pakera ambolko meli wendo oringi. Akume mulumbale paa kake tepe pa telime pakoko, kako kou-gollone telime toringi.

⁷ Wendo oringi kinie mele konde mololi kise akumenga tene mingi kou-gollone teli yepoko pakera, alieli molopa mindi puli Pulu Yemo yunge mumindili kololi ulume periumme angello yepoko pakera sirimu.

* **15:2:** inie yakondo 4:6. † **15:2:** 666 kanumu. Inie yakondo 13:18. ‡ **15:3:** bokumunge alsena anjokondo “44.3. Pilinini Sipsip Bilong God”. § **15:5:** Pulu Yemo molorumu sele ulkemo lupela, kolea ku lieline takoringi Wendo Oringi 36:8-38; Pulu Yemo molorumu ulke tembelemo pe kamu takoringimu lupela, nalo ulkeselonga ungu pulumu telumu, pe inikimumu peaselondo nikimu. * **15:5:** Wendo Oringi 32:15, 38:21, UNGU Manema 10:5.

⁸ Sele ulke tembele kake teline Pulu Yemonga imbi ola molopa tondolo pa telimu kinie yunge tondolomo kinie akuselonga ilie tepa ulke kake telimu si nirimu, akune yembo te manda sukundu naa pumbe. Angello yepoko pakera yemboma umbune singe mele yepoko pakera amboloringime ou kamu umbunema yemboma siku pora singe kinie pe mindi yemboma sele ulke tembelena suku manda punge, ou molo.

16

¹ Kanu kinie pe nane ungu te Pulu Yemo popo toringi ulke tembelemonga wendo orumu pilierindu. Akumuni angello yepoko pakera tondo tondolomo mundupelie nimbendo: "Eno puku Pulu Yemonga mumindili kololimu pelemo mingi yepoko pakera akume mengo puku mana ondo le-paa." nirimu.

² Kanu kinie angello tene yunge mingi ambolorumumu memba pupe mana ondo lierimu kinie mele-takeramonga imbimu enonga kagine molopa, takeramo none teli te teko mimi teko anjeringi meleme popo toko kapi niringi yembomanga kagine paa mindili sirimu ereli keri lkupendi tol awisili terimu.

³ Angello talo sipemo yunge mingi ambolorumumu nomu kusana memba pupe ondo lierimu kinie nomu kusamo yembo kololi tengah mememo mele alierimu kinie nona moloringi melema pali koloringi.

⁴ Angello yepoko sipemo yunge mingi ambolorumumu memba pupe no ombo purumumenga kinie no pikipe wendo orumumenga kinie ondo lierimu kinie noma pali meme alierimu.*

⁵ Kanu kinie noma nokorumu angellomone ungu te nirimumu pilierindu. Yuni nimbendo:

"Nu kinié moleno, ou molorunu,
ye paa kake telimu,
nuni yembo teko kenjeringimenga
kote pilku apuruku kondokolie
aku siku eno mongo sinumu papu tenu."

⁶ Nambemune, aku yembomane nunge yemboma kinie
nuni ungu umbu tondorunume pilku yemboma
ningu siringi yemboma kinie[†]
toko kondoringi kinie meme ombo purumumunge
'Kinié enone pundu toko meme nangi.'
ningu sikinu akumu enonga teko kenjeringimunge
mele kaloli likimili akumu papu likimili."
nirimu.

⁷ Kanu kinie Pulu Yemo popo toko melema kaloringi polona ungu te wendo ombarie nimbendo:

"Pulu Ye Awili Olandopamo,
nuni sike nikinu.
Nuni kote pilkulie yemboma telemele mele
sumbi siku pilku apuruku kondoleno lemo."
nirimu.

⁸ Angello kise sipemone yunge mingi ambolorumumu memba pupe enana ondo lierimu kinie Pulu Yemone 'Enana tepe tondolomone yemboma nopili.' nirimu.

⁹ Kanu kinie enana tepe wendo ombo paa kondorumumuni 'Yemboma paa mindili nangi.' nimbe eno norumu kulu enone Pulu Yemonga imbimu‡

* ^{16:4:} inie yakondo 8:9. † ^{16:6:} bokumunge alsena anjokondo "35. profet". ‡ ^{16:9:} bokumunge alsena anjokondo "28. nem".

ungu taka tondoko marake teringi. Aku ulu umbune sirimu wendo orumume Pulu Yemonga tondolomone 'Tulume wendo opili.' nirimu nalo enone 'konopu alowa naa temolo.' ningi Pulu Yemonga imbimu liku ola naa mundundoringi.

¹⁰ Angello kise pakera sipemone mingi ambolorumumu memba pupe mele-takeramonga ye nomi kingi molopa nokorumu polona ondo lierimu kinie yuni nokorumu koleama pali sumbulu torumu. Yemboma paa mindili nongo enonga alumbelume kongilku nongo,

¹¹ eno mindili nongo ereli tepa terimu akumenga pilkulie mulu koleana molemo Pulu Yemonga imbimū ungu taka tondoko marake teringi. Enonga ulu pulu keri teringime 'Mundupu siye naa kolopo konopu alowa naa temolo.' niringi.

¹² Angello talo pakera sipemone mingi ambolorumumu memba pupe no awilli Yuperetisi ombo purumune ondo lierimu kinie nomo kumbulupe ena mundi olemona moloringi ye nomi kingi moloringime onge aulkemo akisinderimu.

¹³ Kanu kinie na kanoruntu kinie wambiye derekonomo[§] kinie, mele-takeramo kinie, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume naa pilipe ungumu we kolo topa yando nimbe sirimu yemo kinie, enonga keremanga kuru paa kanopo keri kanoruntu kuru, londea none teli, yepoko wendo orumu.

¹⁴ Ikurumene ulu tondoloma telemele, enonga kongonomo isipe: Pulu Ye Olandopamonga wale awilimunge 'ma koleamanga pali ye nomi kingime sukundu sukundu ongo opa teangi wangi.' ningi puku liku maku tolemele.

¹⁵ ("Pilieme! 'Wa noli ye te ombá.' ningi naa pilku walu siku molemele kinie lipé sinjipe olemo mele na eno molongena aku sипу ombó. Yembo tene 'Yu ombá kinie na we we molopo pipili naa kolombo.' nimbe uru naa pepa makilipe kanopa, yunge mulumbafema pakopa molomba yembomo yu malo." „nirimu..) *

¹⁶ Kanu kinie kurumene ye nomi kingime kolea tenga liku maku toringi, aka koleamonga imbimú Ipuru ungune Amakedono.

¹⁷ Angello yepoko pakera sipemone mingi ambolorumumu mulune ondo lierimu kinie Pulu Yemonga ulke tembele kake teline ye nomi kingimunge polomonga ungu tondolo te wendo ombalie nimbendo: "Kinié pora nikimu." nirimu.

¹⁸ Aku nirimu kinie kariapá tepa, ungu mare wendo ombo, mulu kilkala nimbe, ma jimi jimi awili te terimu. Ma jimi jimi terimu akumu paa olandopa; ou yemboma pulu pulu ma koleana moloringi kinie aka sipe te paa naa terimu.

¹⁹ Aku terimu kinie kolea paa awili Bepillono[†] owe topa yepoko tepa, yembomanga kolea lierimumenga kolea áwilime[‡] keri lepa pora sirimu. Pulu Yemone kolea paa awili Bepillono komu naa sindipelie Pulu Yemo yunge mumindili paa kolorumumu perimu no-waene mingimu 'yu pali nopili.' nimbe sirimu.

²⁰ Nomune sukundu lierimu kolea kangama pali kowa puringi, koleama pali ma pangí te kepe wendo naa orumu.

²¹ Mulúne lo kopu mongo awili tepa topa yemboma torumu. Lo kopu mongo akumenga umbunemo rasi beko talonga mele. Lo kopu mongo

§ ^{16:13:} Akumu kurumenga nomi Setene; inie yakondo 12:3,7,9,18. * ^{16:15:} Yesusini nirimunje. LLuku 12:39, inie yakondo 3:18. † ^{16:19:} inie yakondo 14:8; anjokondo 17:1,5,18, 18:2,10,21.
‡ ^{16:19:} Papua Niu Gini sukundu kolea awili Mosipi mele.

olandopa torumumuni eno umbune sirimu eno mindili noringimunge Pulu Yemonga imbimu ungu taka tondoko marake teringi.

17

¹ „Pulu Yemonga mumindili kololi ulume perimu, mingi yepoko pakera ou ambolko moloringi angellomanga tene na molorundune ombalie nimbendo: “Ambo wapora toli awilimu, no awisili ombo pulimomanga* ola molemomo, aku sipe telemomonga mindili singe limbe mele lipu ora siembo ou.” nirimu.

² “Mana moloringi ye nomi kingime kinie yu-kinie wa ulu kerinele teringi; we yembo mana moloringime kinie yu wa ulu kerinele terimungunge no-waene nongo kekelepa tolemele mele aku siku kekelepa toringi.” nirimu.[†]

³ Kanu kinie pe na molorundune Minimu ombo ambolorumu kinie‡ angellomone na kolea ku lieline memba purumu kinie akune ambo te mele-takera kondoli tenga bulu mingine molorumu kanoruntu. Aku mele-takeramonga kagine imbi awisili molorumu, aku imbime Pulu Yemo marake teko ungu taka tondoringi imbime molorumu. Aku melemonga penge yepoko pakera kinie ungú rureponga talo kinie angilierimu.§

⁴ Aku ambomo ambo kamako nomime pakolemele mele wale-pakoli kondoli talo pakopa, kou-gollo kinie kou kangi lupe-lupe kolofi kou mone awili tepe pulimoma kinie siripelu kake tepe kou mone awili tepe pulimoma kinie akumene yu animbe molorumu.* Yu no mingi kou-gollone teli te ambolorumu, aku mingimunge sukundu yu wa ulu kerinele terimumunge mele paa keri kalaro mololi awisili pepa peke lierimu.

⁵ Yunge mambelena yunge imbi molorumu, aku imbimu ungu iko te molorumu, akumu isipe:

**BEPILLONO† PAA AWÍLIMU, WAPORA TOLEMELEMA KINIE
MANA YEMBOMANE ULU PULU PAA KALARO MOLOLI KERIME
TELEMELEMA KINIE ENONGA ANUMU**

nimbe molorumu.

⁶ Pulu Yemonga yemboma kinie, Yesusi ‘Yu sike.’ ningu pilku yunge ungume andoko yemboma ningu siringi yemboma kinie, aku siku teko moloringimunge kanu ambomone eno topa kondorumu. Yembo te no tondolo nombalie kekelepa tolemo mele yuni eno torumumenga memema ombo purumumunge yu paa konopu sipe kekelepa mele torumu.

Akumu kanopolie paa mini-wale mundupu konopu awisili lipu mundoruntu.

⁷ Aku terindu kinie angellomone nimbendo: “Nu nambemune konopu awisili liku mundukunuye? I ambomo kinie mele-takera penge yepoko pakera kinie ungú rureponga talo kinie angilimomone ambomo memba pulimomo akuselonga ungu pulumu nu nimbu siembo.

⁸ Mele-takera kanonumu ou molorumu, kinié naa molemo, pe kowa muru te paa lepa mindi pupe naa pora nilimomonga wendo ombo yu kolomba aulkena pumbe.‡ Mana yembo mare, mamo ou wendo naa opili Pulu Yemone molopa mindi puli bokune§ imbi naa torumu naa

* **17:1:** Konana 137:1, Jeremaya 51:13. Kolea awili Bepillono no awisili ombo purumu akumunge iungu iko Bepillononje. Nalo sike Bepillono, molo koronga-ou Bepillono yemboma teringi mele pilku Romo ningu niringinje? Inie 17:9** kanani. † **17:2:** inie anjokondo 18:3; ungu pulu te 14:8**. ‡ **17:3:** inie yakondo 1:10, 4:2. § **17:3:** inie yakondo 13:1. * **17:4:** inie anjokondo 18:16. † **17:5:** ungu puluselo inie 17:1*, 17:9**. ‡ **17:8:** inie 17:11. § **17:8:** inie yakondo 3:5*.

molemo yembomane kanu mele-takeramo kanokolie, ou molorumu kinié naa molemo nalo kelepa wendo ombá kinie kanokolie konopu awisili liku mundunge.

⁹ "Mimi siku konopu kimbu siku pilinge yembomane imunge ungu pulumu pilingenje.* Penge yepoko pakera akume ambomo manie molemo ma pang† yepoko pakera.[†]

¹⁰ Penge yepoko pakera akumenga pulu talo sipemo ye nomi kingi yepoko pakera. Aku kingimenga kise pakera koloringi; te kinié we molemo; te ou wendo naa oli. Nalo yu wendo ombá kinie wale laye-kolte mindi kolea nokopa molomba.

¹¹ Mele-takeramo ou molorumu kinié naa molemo akumu ye nomi kingi engaki sipemo. Yu kinie kingi yepoko pakera kinie eno talape telumu, yu kolomba aulkena pulimo.[‡]

¹² "Ungú rureponga talo kanonu akumu ye rureponga talo ou ye nomi kingi naa molko koleama naa nokolemelema. Nalo pe mele-takeramo kinie pea eno ye nomi kingi nambama likulie ena mongo telu mindi koleama nokonge.

¹³ Kingime enonga konopu telu sipe pepili molkolie, enonga tondoloma kinie kolea nokonge nambama kinie mele-takeramo singe.

¹⁴ Eno Sipisipi Walomo§ kinie opa tengé, nalo Sipisipi Walomone eno topa manie mundumbe. Yu ye awilimenga ye awili olandopamo, yu ye nomi kingimenga kingi olandopamo molopa, yuni ou mako topa 'Nanga yemboma molangi waa.' nirimu-ne yuni nilimo ungume tondolo munduku pilku lombili pulimele yemboma yu-kinie tapu toko puringi-ne eno topa manie mundumbe." nirimu.

¹⁵ Aku nimbeline angellomone nando nimbendo: "Nu no omba pumu, akumenga ola ambo wapora tolemomo ola molomu, aku noma yemboma kinie yembo talapema kinie yembo kangi lupe lupe angilimoma kinie yembo ungu lupe lupe lemele yemboma kinie.

¹⁶ Mele-takeramo kinie ungú rureponga talo kinie kanonu akumene[†] ambo wapora tolemomo-kinie konopu keri panjikulie, yu paa teko kenjiku 'Yu we-wé andopa molopili.' ningu mulumbalema pali kulunduku, yunge kagine míndi mare toko nongo, 'yu kamu tepene nopili.' ningu kalonge.

¹⁷ Pulu Yemone 'Kingime yunge kongonomo tendangi.' nimbe 'konopuni pilku teangi.' nimbe pilierimu mele enone aku siku pilku 'eno kinie mele-takeramo kinie konopu telune pupili molamili.' ningu enonga koleama nokonge nambama mele-takeramo singe. Eno aku siku teko molangi Pulu Yemone 'Wendo opili.' ou nimbe panjerimu ungume wendo ombá. Kanu kinie enonga kongonomo pora nimbé.

¹⁸ "Ambo kanonumu mana molemele ye nomi kingime pali nokolemo kolea paa awilimu."[‡] nirimu.

18

¹ Ou akumu kanopolie nirindumuni, pe altopo kanoruntu kinie angello te mulu koleana manie orumu. Akumu yu kolea nokomba namba paa awili te mondopa, yunge tondolo pa telimuni ma koleana pa tenderimu.

² Yuni paa tondolo ru nimbeline nimbendo:

* **17:9:** inie yakondo 13:18. † **17:9:** 'Kolea awili Romonje.' nilimele. Kolea awili Romo ma pang† yepoko pakera angilieringine lierimu. ‡ **17:11:** inie 17:8. § **17:14:** bokumunge alsena anjokondo "44.3. Pikinini Sipsip Bilong God". * **17:15:** inie yakondo 5:9, 5:9*. † **17:16:** inie yakondo 12:3. ‡ **17:18:** Bepillono kanumu.

"Kolea Awili Imbi Paa Olandopa Mololi Bepillono
 kamu keri liemu. Keri lepa pora simu.*
 'Ou yembo awisili akune moloringi nalo kinié,
 Setenenga kendemande kurume
 'Olionga koleamo.' ningu akune pelemele.
 Kuru keri kalaro mololime kinie
 kera kalaro mololime kinie
 kanopo keri kanolemolo kerama kinie
 akune pelemele.

³ 'Kanu koleana yembo moloringimene
 we koleamanga pali yembo talapema
 wa ulu kerinele tengé ulume pelemo no-waene
 paa tondolomo nangi.' nimbe
 karaye terimu noringimunge kamu keri lierimu.
 Koleamanga pali ye nomi kingimene kepe
 yu-kinie wa ulu kerinele teringila.
 Mana bisinete teringi yemane
 kara puku mele kerime waka lierimumunge
 eno yu-kinie bisinete teko
 kou mone awisili lsingi."
 nirimu.

⁴⁻⁵ Kanu kinie pe mulu koleana ungu te lupe wendo orumu pilierindu
 kinie nimbendo:

"Nanga yemboma,
 aku koleamonga ulu pulu kerime
 lepa mulu koleana ola olemo,
 aku koleamone tepa kenjerimu ulume
 Pulu Yemone pilipe molemo kene
 eno aku koleamo munduku siye kolko ulsu wangi.
 'Yunge ulu pulu keri telemo akume
 pea tapu topo naa teamili.
 Ulu pulu keri telemo akumenga Pulu Yemone
 umbune simbema olío pea naa liemili.' ningu
 wendo wangi.

⁶ Yuni yando tepa kenjerimu akumunge
 enone anjo aku siku yu pundu toko siengi.
 Yuni yando terimu akumunge
 enone anjo tere leko pundu tangi.
 Yuni no enge nili mingi kapona
 tepa mimi terimumu liku tere leko
 no enge nili olandopa pulimu yu nopili siengi.

⁷ Yu yuyu ou 'molopo kondambo.' nimbe
 yunge imbi lipé ola mundupe kara pupe molorumu
 akumunge pundu toko yu mindili siku
 umbunema mepili siengi.

Yuni konopuni pilipelite
 'Na ambo nomi kuwini molopo kuwininge polona molio.
 Na ambo wayere naa molio.
 Na walsikele kepe kola tepo kola-ulke naa molombo.'
 nimbe pilimo.

⁸ Akumunge ena telumunge
 yunge umbune wendo ombáma wendo ombá.

* **18:2:** 3* inie yakondo 14:8*.

Yembo kolonge kuru awisili wendo omba,
yembo awisili kola teko, kolea engele lemba.
Tepene yu nomba pora simbe.

Yuni ulume aku sipe tepa kenjimbemonga
yu kote tendepa pilimo Pulu Ye Awilimu
paa enge nili olandopa pelemo yemone
yu apurupe mindili akume simbe.

⁹ "Yu-kinie wa ulu kerinele teko, yu waka kolorumu ulume pea waka
koloringi kara puku teringi ye nomi kingimene yu tepene nomba ilie
wendō ombá kinie kanokolie kola teko kola-ulkena wale awisili molonge.

¹⁰ Yu mindili nombá mele kanokolie paa mini-wale munduku paa sulu
teko angilkulie ningendo:

"Ai ya! Ai ya! Kolea imbi paa ola mololimu,
kolea paa awili enge nili Bepillono!
Ena mongo telumunge mindi
nunge teko kenjerinumunge
ulume walsikele wendo okomo." ning.

¹¹ "Mana bisinete tengé yema enonga bisinete teko kou mone linge
melema naa lingemonga eno kola teko wale awisili kola-ulke molonge.

¹² Bisinete teko nosinge mele akume isipe: Kou-gollo kinie kou-sillipa
kinie umbu kou kou mone awili tepa pulimoma kinie siripelu kake kou
mone paa olandopa pulimoma kinie; múlu kake peangama kinie, múlu
kondoli lupe lupema kinie; unjo lupe lupe mune tolime kinie, mele lupe
lupe kongi ellepene ungúni teko mimi tengé melema kinie, unjo kou mone
awili tepa pulimene tekó mimi tengé melema kinie, kou-boronisi kinie kou-
aini kinie kou mono-wape teli kinie aku koumene teko mimi tengé melema
kinie, aku melema nosiku,

¹³ kangine 'mune topili.' ningku kopongo-wele teko mimi teko kalemele
sinamono kinie sipásí kinie, paura keku kalemele kinie mune tolemoma
kinie, wele lupe lupe mune tolime kinie, no-waene kinie unjo-ollipi wele
kinie, rasi-witi kinie, rasi-witimumi teko mimi telemele pillawa kinie;
kongi kao sipisipime kinie; kongi ote kinie otene kundulimo karoma
kinie; kongono we tendenge kendemande molonge yembo, 'konopu naa
pepa kongi mele molemele.' ningku mengo puku kou-mone bisinete tengé
yemboma kinie; aku mele nosingema pali yembomane altoko koleamanga
lupe liku mengo ongo makete teko kou linge aulkemo manie pumbemonga
kola tengé.

¹⁴ "Enone ningendo: 'Nu mele peanga kou mone olandopa pulimo
melema 'paa liemba!' konopu lenoma manie pumu. Mele peanga
kande kandema nu waka liemume kinie nunge anilino mele kou mone
olandopa pulimo peangama kinie kamu-kumu nu mundupe siye kolopa
manie pumu. Melema altopa nu-kinie naa lemba kanoni.' ning.

¹⁵ Aku melema bisinete teko kou mone awisili liku singe yemane sulu
teko angilku yu mindili awili tepa nombá mele kanokolie paa mini-wale
mundunge. Kola teko kola-ulke molkolie

¹⁶ ru ningulie ningendo:

"Ai ya! Ai ya! Kolea imbi paa ola mololimu,
ambo kamakoma pakoko molemele mele
wale-pakoli kondoli pakopa,
kou-gollo kinie kou kangi lupe-lupe kololi
kou mone awili tepa pulimoma kinie,
siripelu kake tepa
kou mone awili tepa pulimoma kinie

akumene yu animbe molorumu.[†]

17 Ena mongo telumunge yuni kou mone awili tepa purumu nosilimo melema paa kamu keri liemu.” ninge.

“Nomu-kusana andoli sipi nokolemele yema kinie sipimenga kongono telemele yema kinie nona andoko bisinete teko kou mone limele yemboma kinie aulke sulu teko angilkulie kanonge.

18 Tepe nombámonga iliemo kanokolie ningendo: “I kolea awilimu none teli te lierimuye?” ninge.

19 Ma kungupu liku pakoko[‡] kola teko kola-ulke molkolie ningemone ru ningulie ningendo:

“Ai ya! Ai ya! Kolea imbi paa ola mololimu,
sipi mengo andoko

akune kou mone awili tepa noserimu
kou mone awili teko lsingi koleamo!

Ena mongo telumunge

aku koleamo kamu keri liemu.” ninge.

20 “Mulu koleana molemele yemboma kinie,

Pulu Yemonga yemboma kinie

Kirasini “Nanga kongonomo tende-paa.”

nimbe lipé mundorumu yema kinie[§]

Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku

yemboma ningu siringi yemboma kinie*

ikoleamone eno mindili sipe tepa kenjerimumunge

Pulu Yemone apurupelie

yu mindili sipe tepa kenjikimumunge

yu lepa kenjilimomonga

konopu awili teko siee!”

nimbé.

21 Kanu kinie angello paa enge nili tene kou paa awili te[†] ola lipé nomukusana topa manie mundupelie nimbendo:

“I tekeromo mele aku sipe

ulu tondolo wendo ombá tene

kolea awili imbi paa ola mololi kolea Bepillono

topa kenjimbe kinie

yembomane ikoleamo altoko naa kanonge.

22 Gita toko, kolape-mingi langoko,

biyukele ungu siku, konana ningu,

aku siku ulu telemele ungume

altoko kamu-kumu naa pilinge.

Ulke takoko mele teko mimi telemele kongonomanga

yemboma altoko kamu-kumu naa kanongela.

‘Pillawa teamili.’ ningu kou awili tene

rasi-witi kali lemele kinie ungu nilimo ungumu

altopa kamu-kumu naa nimbé naa pilinge.

23 Nu koleamo kamu-kumu tepe-llame pa naa temba.

Ye te ambo limbe molo ambo te ye pumbendo

ungu nilimele mele

[†] **18:16:** inie yakondo 17:4. [‡] **18:19:** Umbu yemboma kola-ulke pungendo oli-kamó kalko pakolemele mele. [§] **18:20:** bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”. * **18:20:** bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. [†] **18:21:** ‘Pillawa teamili.’ ningu rasi-witi kali lemele kou awili melemo. Pikisana kongi dongini kundupe mepa andorumu mele. Pikisa te gomo 97 molemo kananila.

nu koleamo altoko kamu-kumu naa pilinge.
 Ou nunge bisinete teringi yema
 koleamanga pali ye kamakoma moloringi.
 Nuni ma koleana yemboma pali
 ambo konga melema
 kolo toko kondi toko sirinu akumuni
 yembomane ulu keri awisili teringi.
24 Pulu Yemone ungu umbu tondorumu ungume pilku
 yemboma ningu siringi yemboma kinie
 Pulu Yemo yunge yemboma kinie
 yuni topa kondorumumenga memema
 yunge koleana lemo;
 ma koleamanga pali toko kondoringi yembomanga
 memema kepe aku koleana lemo.
 Aku ulume pali wendo orumume
 kolea Bepillonone tepa kenjerimumunge
 wendo orumu.”
 nirimu.

19

*Kolomongo Awili 15 Yemboma Kinie Kamu Umbune Pemba Mele
 Angello Yepoko Pakerane Mele Yepoko Pakera Ambolko Angilieringimenga
 Temanemo*

*Kolomongo Awili 16 Pulu Yemonga Mumindili Kololi Ulume Mingi
 Yepoko Pakera Sukundu Perimu Temanemo (Te 16:1, te 16:3, te 16:4, te 16:8,
 te 16:10, te 16:12, te 16:17.)*

Kolomongo Awili 17 Ambo Waporamonga Temanemo

Kolomongo Awili 18 Kolea Awili Bepillono Kamu Keri Lierimu Temanemo

19:1-10 Pulu Yemo Kapi Ninge Ungume

*19:1-5 Kolea Bepillono Kamu Keri Lierimumunge Yemboma Konopu Siku
 Pulu Yemo Kapi Ninge Temanemo*

1-2 Aku ulume pora nirimu kinie pe pilierindu kinie mulu koleana yembo
 awisili ungu nilimele mele ungu te wendo orumu pilierindu. Akumene ru
 ningulie ningendo:
 “Pulu Yemone ulume pali
 paa sike sumbi sipe apurupe telemo.
 Wapora topa imbi paa ola mololi ambomo yuni
 wapora toli ulume terimumuni
 ma koleana yemboma ‘molko kenjengi!’ nirimumunge
 aku ulu terimume Pulu Yemone pilipe apurupe
 ‘Yu mindili nopili.’ nirimu.
 Aku ambomonone Pulu Yemonga kendemandema
 topa kondorumu akumenga mememanga
 Pulu Yemone pundu tondopa mindili sirimu akumunge
 yu kapi nimbu imbi lipu ola mundudemili!
 Mindili nolemela aulkena
 lipe tapondopa wendo lipe
 yu-kinie molko kondonge aulkena
 lipe mondoleso ulumu* yu-kinie pepa,

* 19:1-2: bokumunge alsena anjokondo “21. kisim bek”.

yunge imbi paa olandopa molopa,
tondolo pa telimu yu-kinie pepa
yu melema pali nokomba nambamo kinie
engemo-selo pelemo yemo.”
niringi.

³ Altoko ru ningulie ningendo:
“Yuni yu topa kalomumunge ilie
alieli ombo mindi pelemomonga
Pulu Yemo kapi nimbu
imbi lipu ola mundundemili!”
niringi.[†]

⁴ Ye nomi wane paono po‡ kinie, mele konde mololi kise kinie, eno
ye nomi kingi polona molémo Pulu Yemonga kumbikerena manie puku
tamalu peko, yu kapi nengu imbi liku ola mundundukulie ningendo:
“Aku sipe tepili.

Pulu Yemo kapi nimbu
imbi lipu ola mundundemili!”
niringi.

⁵ Kanu kinie ungu te ye nomi kingi polona wendo ombalie nimbendo:
“Eno yunge kongono yembo kendemande
molemelema pali,
‘Nu olionga ye awilimu.’ nengu
pipili kolko yunge ungumu taka liku
pilkul telemele yembo awilime kepe
imbi naa mololime kepe
enone olionga Pulu Yemo kapi nengu
imbi liku ola mundundengi.”
niringi.

*19:6-10 Kongi Sipisipi Walomo Ambo Limbemo Langi Awili Teko Koyonge
Temanemo (19:1-10 pali kanani.)*

⁶ Pe kelepo pilierindu kinie ungu te, yembo awisilini ungu panjilimele
mele ungu te, no awili topalie ungu nilimo mele molo mulú tondolo kilkala
nilimo mele ungu te pilierindu. Akumene ru ningulie ningendo:

“Olionga Pulu Ye Awili Tondolo Pepa
Namba Awili Olandopamo Lemo Yemo
kamu ye nomi kingimu molopa
melema pali nokolemomonga
yu kapi nimbu imbi lipu ola mundundemili!

⁷ Sipisipi Walomo§ ambo limbe walemo
kamu wendo okomo.
Yu ambo limbemone ‘Na omba limbe.’ nimbe
nokopa molemomonga
olio konopu peanga pepili konopu sipu
‘Papu terimu.’ nimbu imbi lipe ola mundundemili!

⁸ Pulu Yemone
‘Mulumbale paa peanga tondolo pa tepa
kake telime pakopili.’ nimbe simu.”
niringi. (Mulgumbale peangamanga pulumu Pulu Yemonga yembomane
ulu peanga telemele ulume yuni kanopa ‘ulu sumbi nilime’ nimbe
kanolemo ulume.)

† 19:3: inie yakondo 4:11. ‡ 19:4: tokapu telu (24) kanumu; inie yakondo 4:4 kananila. § 19:7:
9 bokumunge alsena anjokondo “44.3. Pikinini Sipsip Bilong God”.

⁹ Kanu kinie angellomone nando nimbendo: "Ungu nimbomo pepána imbi tani: 'Sipisipi Walomo ambo limbe langi koyongena Pulu Yemone yembomando 'Wangi.' nimbé yemboma eno malo.' aku mele pepána tou." nirimu. Aku nimbeline kelepa ungu te pea nimbendo: "I ungume paa sike Pulu Yemonga ungu sikema." nirimu.

¹⁰ Aku nirimu kinie pilipulie angellomonga kumbikerena tamalu pepo kapi nimbo terindu nalo yuni nando nimbendo: "Nu aku siku naa tei! Nunge angenalimene Yesusinge ungume yemboma ningu silimelema kinie nu kinie na kinie olio pali Pulu Yemonga kendemandema molopo kongono tendelemololo kene nuni Pulu Yemo mindi popo toko kapi nieni. Pulu Yemonga ungu nimbu silimolo akumunge pulumu Yesusinge ungume nimbu silimolo ulumu akumunge 'nu kinie angenali kinie na kinie olio peama yunge kendemandema molemolo.' nikiru." nirimu.

19:11-21 Ye Te Kongi Ote Kurumulúmunge

¹¹ Kanorundu kinie mulu koleamo nangape toli lierimu kanorundu kinie kongi ote kurumulú te angilierimu, akumunge bulu mingine ola ye te molorumu, akumu imbi leko 'Kongono Ambolopa Nokopa Kondopa Konopu Alowa Naa Teli Yemo' ningu, 'Ungu Sikema Mindi Pelemo Yemo' nilimele. Yu kote pilipe sumbi sipe apurupe we naa lipe tapondolemo.* Yu we 'Opa teambo.' nimbe naa telemo. Ungu pulu te pelemo kinie pilipelie telemo.

¹² Yunge mongoselo tepe mele tondolo pa tepa, ye nomi kingime wanie kiraono pakolemele mele wanie kiraono awisili yunge pengena pakolemo. Yunge kágine imbi te molemo,aku imbimu yuyu pilimo yembo tene lupe naa pilimele.

¹³ Yu mulumbale meme kaloli sulu te pakolemo. Yunge imbimu Pulu Yemonga Ungumu.[†]

¹⁴ Mulu koleana amime kongi ote kurumulúmenga molko yu lombili punge puringi, akume mulumbale kake paa peanga mare, kalaro naa mololime pakoringi.

¹⁵ Yunge kerena ma koleana yembo talapema pali tomba opa teli lou-pulse paa nee noli te pelemo.[‡]

'Yu yembomanga pali ye awilimu molopa yemboma paa tondolo mundupe

nokopa molomba.'[§]

Pulu Ye Olandopa Tondolomonga mumindili paa olandopa kololi ulumu pelemo waene mongoma kimbuni kambilipe nakele-makele telemo.

¹⁶ Yunge mulumbale sulu akune kinie yunge porona kinie imbi te molemo, akumu isipe:

YE NOMI KINGIMENGA YU YE NOMI KINGI PAA OLANDOPAMO;

YE AWILIMENGA YU YE PAA AWILI OLANDOPAMO.

nimbe molemo.

¹⁷ Kanorundu kinie enana sukundu angello te angilierimu, akumuni mulune mangoko andoringi keramando tondolo ru nimbeline nimbendo: "Pulu Yemone langi awili koyomumu nangi waa." nirimu.

¹⁸ "Ye nomi kingimenga onoma kepe, amimenga ye nomimenga onoma kepe, ye enge nilimenga onoma kepe, otema kinie enonga bulu mingine ola molko andolemele yema kinie enonga onoma kepe, yembomanga pali we molemele yemboma kepe, kongonoma we tendeko mele kaloli naa limele

* ^{19:11:} Wanetoko sisitame naa telemo. † ^{19:13:} Jono 1:1, Jono Kumbi Lepamo 1:1. ‡ ^{19:15:} ya 19:21, inie yakondo 1:16. § ^{19:15:} Konana 2:9.

kendemandemanga kepe, imbi naa mololime kepe, imbi mololime kepe, enonga onomanga míndime nangi waa." nirimu.

19 Kelepo kanoruntu kinie mele-takeramo kinie mana ye nomi kingime kinie 'Kongi ote bulu mingine ola molemo yemo kinie yunge amime kinie opa teamili.' ningu maku toringi.

20 Nalo Pulu Yemone ungu umbu tondorumume naa pilipe ungumu we kolo topa yando nimbe sirimu ye kanumu mele-takeramone lipe tapondorumu-ne ulu tondolo awisili terimu akumu kinie, mele-takeramo kinie, elo ka siringi. Ou ulu tondolo terimu ulumene yembo mele-takeramonga makomo 'kalune molopili.' ningu,* yu none telo teko mimi teko anjeringimu popo toko kapi niringi kanu yemboma kondi torumu. Yu kinie mele-takeramo kinie ka sikulie, kou sallapa[†] tepe nomba kondopa perimu muru[‡] paa awiline liku manie mundoringi.

21 Kongi ote bulu mingine ola molorumu yemonga kerena opa telo lou-pulse perimumuni wema pali topa kondoru, kanu kinie enonga onomanga míndime keramane ongo nongo eno olone koloringi.

Bulu Mingine Ola Molorumumunge Temanemo

20

20:1-6 Kurumenga Nomi Setene Ponie Wane Tausini Ka Ulkena Pemba Temanemo

1 Kanoruntu kinie mulu koleana angello te, kowa muru te paa lepa mindi pupe naa pora nilimomonga kere pulu kimu kinie ka sene paa awili te kinie ambolopa meli, manie orumu.

2 Aku angellomone wambiye derekonomo ambolopa lipe 'Ponie wane tausini aku sipe molopili.' nimbe ka senene ka torumu. Aku wambiye derekonomo yu koronga ou molorumu kongi ka wambiyemo,* yu de-pelemo,[†] yu Setene.[‡]

3 Angellomone yu ambolopa lipe ka senene ka topalie yu mana manie kowa muru te paa lepa mindi pupe naa pora nilimomonga topa manie mundupe, 'Ponie wane tausini ombo pupili yu altopa wendo ombo ma koleana yembo talapema andopa kolo topa kondi naa topili.' nimbe kerepulumu pipi sipe lloko torumu. Ponie akume pora nimbé kinie 'Yu wendo ombo laye kolte andopili.' ningu wendo liku mundunge.

4 Ye nomi kingi molemele poloma kanoruntu, akumenga Pulu Yemone 'Yemboma apurengi.' nimbe namba sirimu yemboma moloringi.[§] Yembomane mana molko Yesusinge ungume andoko ningu siku, Pulu Yemonga ungumu tondolo munduku pilku amboloringi kulu eno nomime kari leko toko kondoringi, akumenga minime kanoruntu. Eno mele-takeramo kinie mele-takeramo none telo melte teko mimi teko anjeringimu-selo popo toko kapi ningu imbi liku ola naa mundunduku, mele-takeramonga makomo* enonga mambelena molo kíne 'Naa molopili.' niringi yemboma kanoruntu. Akume lomboroko ola molko, ponie wane tausini Kirasi pea ye nomi kingime molko melema nokoringi.[†]

* **19:20:** inie yakondo 13:16. † **19:20:** inie yakondo 9:17*. ‡ **19:20:** Giriki ungune kinie Ingillisungune "nomú" nikimu nalo akune no naa molorumu, tepe mindi molorumu. 9:1, 20:1 "muru" nilimo mele lupe. Inie anjokondo 20:10, 21:8 kananila. * **20:2:** Ou Pulu Pulu 3. † **20:2:** 10 bokumunge alsena anjokondo "9. devil", "42. Seten". ‡ **20:2:** inie yakondo 12:9. § **20:4:** Deniele 7:9,22. * **20:4:** Akumu 666 kanumu. † **20:4:** Deniele 7:22.

⁵ Yemboma pali lomboroko ola molongemonga eno kumbi leko lomboroko ola moloringi. (We yembo koloringime aku yemboma kinie walsikele lomboroko ola naa moloringi. Ponie wane tausini pora nirimu kinie lomboroko ola moloringi.)

⁶ Kumbi leko ola moloringi akume yembo kake telime, eno malo. Yemboma wale talo siku kolonge aku ulumuni eno uluri manda naa temba. Eno Pulu Yemo kinie Kirasiselo popo tondoli yemboma[‡] molko, Kirasi kinie pea ponie wane tausini kingime molko melema nokonge.

20:7-10 Setene Kamu Mindili Nomba Manie Pumbe Temanemo

⁷ Ponie wane tausini pora nimbé kinie kurumenga nomi Setene ka ulkena wendo liku mundunge kinie

⁸ ma koleana pali molemele yemboma, Goko kinie Mekoko kinie[§] kondi topa 'Opa teangi wangi.' nimbe sukundu sukundu limbe. Aku yemboma kou ukiya melema kapola.

⁹ Ma koleana pali kimbu kongono teko ongo ongolie, Pulu Yemonga yemboma moloringi koleamo, Pulu Yemo konopu mondolemo kolea awilimu,* makaye teko tonge teringi nalo mulu koleana tepe te manie omiba aku amime norumu.

¹⁰ Kanu kinie depelemone eno kolo topa sipe kondi torumu yemo, liku kou sallapa[†] tepe nomba kondopa perimu muru[‡] paa awiline, meletakeramo kinie, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume naa pilipe ungumu we kolo topa yando nimbe sirimu yemo kinie, elo ou liku toko manie mundoringi murune, yu liku toko manie mundoringila. Akune eno ipulueli tangoli aliei mindili nongo mindi molonge.

20:11-15 Yembomanga Kotemo Kamu Wendo Omb Temanemo

¹¹ Kanu kinie pe kanorundu kinie ye nomi kingi tengat polo kake teli awili te lierimu, akune ye te molorumu kanorundu. Mamo kinie mulumu selo yu kinie tere leko molonge kolea te naa lierimu kulu yu molorumune munduku siye kolko kowa puringi.

¹² Yembo koloringime pali, wema kinie imbi mololime kinie yu molorumu polomonga kumbikundu angilieringi kanorundu. Boku mare wendo lipe kanorumu. Pe boku te lipe kanorumu, akumu konde molopa mindi puli bokumu.[§] Kanu kinie bokumenga sukundu enonga ulu teringime kanopa apurupe kote pilierimu.

¹³ Nomu kusana koloringi yemboma lomboroko ola molko, yembo ono koleana lieringi yemboma kepe Yembo Kolemele manga Minime Pulimele Koleana puringi yemboma kepe lomboroko ola molko kotena puku angilieringi. Kanu kinie enonga ulu teringimenga yembo telu telu nimbe kote tenderimu.

¹⁴ Kanu kinie kololi ulu pulumu kinie ou kolkolie minime moloringi murumu kinie akuselo tepe nomba perimu muru paa awilimunge topa manie mundorumu. Itepe nomba pelemo muru paa awilimu yemboma wale talo siku kolemele ulumu.

¹⁵ Kote pilimbe yemone yembo tengat imbimu konde molopa mindi puli bokune naa molorumu kinie kanopalie kanu yembomo tepe nomba perimu muru paa awilimunge topa manie mundorumu.

[‡] **20:6:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris". [§] **20:8:** Isikiele 38,39selo nilimo mele. Kanu imbiselo sike yembo talapeselo molonje. Koleamanga pali yembomando nirimunje. ^{*} **20:9:**

Jerusalleme kanumu. [†] **20:10:** inie yakondo 9:17*. [‡] **20:10:** inie yakondo 19:20*** [§] **20:12:** 15 inie yakondo 3:5*.

21

21:1-22:5 JERUSALLEME KONDEMONGA TEMANEMO

21:1-8 Mulu Ma Kondeselonga Temanemo

1 Pe mulu konde te kinie ma konde te kinie kanoruntu. Ma oumu kinie mulu oumu kinie pora nimbe, nomu kusamo kamu naa molorumu.

2 Kolea awili kake teli, akumu Jerusalleme kondemo, Pulu Yemo molorumu mulu koleana mundupe siye kolopa manie ombá orumu kanorundula. Ambo te ye pumbendo anilimo mele yu aku sipe animbe kondopa orumu.

3 Pe pilierindu kinie ye nomi kingi polona ungu te wendo ombo tondolo ru nimbeline nimbendo: "Kinié Pulu Yemo molemo ulkemo ,omba, yemboma molemelena angilimo, yu eno-kinie tapu topa molomba. Eno yunge yemboma molonge, yu enonga Pulu Yemo molopa eno nokopa, eno-kinie molomba.*

4 Yuni enonga mongona kola molombama kulu tondomba. Ou ulume pora nirimu-ne yemboma altoko kolou naa kolko, kola naa teko, kola ulke naa molko, mindili naa nonge." nirimu.

5 Ye nomi kingi polona molorumu yemone nimbendo: "Nane melema pali kondenga tekero." nirimu. Pe kelepa nimbendo: "I nikiru ungume ungu sikema, yembomane manda 'Nane nikiru mele sike telemo.' ningu pilinge ungume kene aku ungume pepána imbi tou." nirimu.

6 Nando kelepa nimbendo: "Ulume pali wendo ombo pora simu. Na Ou Kumbi Lepa Yemo, Pe Akilipe Yemo;† na Melemanga Pali Pulu Yemo, 'Kongono Tembo.' Konopu Lelioma Alieli Tepo Pora Silio Yemo. Yembo te no waka lemo yembomo aliei konde molopa mindi puli ulu pulumu pelemo no pikipe wendo olemomo kou mone naa lipu 'We nou.' nimbomo.‡

7 Yembo te enge nimbe opa puluemo topa manie mundumbemo monge melema pali limbe, na yunge Pulu Yemo molombo, yu nanga ambolangomo molombo.§

8 Nalo yembo

'Opa naa teamili.' ningu pipili kolemele yemboma kinie,
 'Na kolo tolemo.' ningu pilku
 na mondoko naa pilimele yemboma kinie,
 paa ulu pulu kerime telememele yemboma kinie,
 yembo toko kondolemele yemboma kinie,
 wa ulu kerinele telememele yemboma kinie,
 tomo ambolko meambu liku ala tolemele yemboma kinie,
 we melema anjiku 'Olionga pulu yema. Olio nokolemele.'
 ningu popo toko kapi nilimele yemboma kinie,
 kolo tolemele yemboma kinie,
 aku siku telememele yemboma pali kou-sallapa tepe nomba kondopa pelemo*
 muru paa awiline† puku molonge, akumu enonga molonge koleamo.‡ Aku
 ulu eno-kinie wendo ombámo wale talo siku kolonge ulumu."§ nirimu.

21:9-27 Jonone Jerusalleme Kondemo Kanorumu Temanemo

* **21:3:** Pe-Korini 6:16. † **21:6:** inie yakondo 1:8, 1:8*. ‡ **21:6:** Jono 4:13-14, 7:37-38; bokumunge alsena anjokondo "24. laip - wara bilong". § **21:7:** bokumunge alsena anjokondo "31.3. pikinini bilong God". * **21:8:** inie yakondo 9:17*. † **21:8:** inie yakondo 19:20***. ‡ **21:8:** inie anjokondo 22:15. § **21:8:** inie yakondo 2:11, 20:14.

⁹ Kanu kinie angello yepoko pakera, kamu umbune yepoko pakera perimu mingime amboloringi* kanumenga te na molorundune ombalie nando nimbendo: "Sipisipi Walomo[†] Ambo Limbemo, yu kinié ambo limbe tekemomo, nu lipu ora siembo, kanani ou." nirimu.

¹⁰ Kanu kinie Mini Kake Telimuni na ambolorumu kinie angellomone na meli ma pangí paa olandopa kou polarumu tengā memba pupe mondopalie, kolea awili kake teli Jerusalleme Pulu Yemo molorumu mulu koleana mundupe siye kolopa manie ombá orumumu na lipe ora sirimu.

¹¹ Jerusalleme pa terimumu Pulu Yemonga tondolo pa telimuni pa tepa, umbu kou te kou mone paa olandopa pulimo te tondolo pa telemo mele, kou jasipa mele, yu aku sipe tondolo pa tepa mini-mana tepa, paa kariyápa mele pa terimu.

¹² Aku kolea awilimu kou pala paa awili olana pepa, kerepulu rurepo lierimu. Angello rurepo aku kerepulu rureponga nokoko angilieringi. Kou pala kunemanga Isirele yembo talape rurepo akumenga imbime[‡] telu telu nimbe molorumu.

¹³ Ena mundi olemokondo kerepulu yepoko lepa, ena pulimokondo kerepulu yepoko lepa, wilindu kerepulu yepoko lepa, merekendo kerepulu yepoko lierimu.

¹⁴ Kolea awilimunge kou palamonga kou awili rurepo mondoringi kou sipímenga ola Sipisipi Walomone ou 'Yunge kongonomo tende-paa.' nimbe lipe mundorumu ye rureponga imbime[§] molorumu.

¹⁵ Angello na-kinie ungu nirimumu melema manda manjeli jilie kou gollone teli te ambolorumu. Akumuni kolea awilimu kinie kou pala kerepulume kinie kou palamo kinie manda manjimbendo ambolorumu.

¹⁶ Koleamonga ekendo ekendo sululia ponjilia naa tepa kapola kapola terimu. Kolea awilimu winjo sipe manda manjerimu kinie tu tausin[¶] po anderete killomita mele; pera topa manda manjerimu kinie aku sipela terimu; olando sipe manda manjerimu kinie telula terimu.

¹⁷ Kou palamo manda manjerimu kinie akumu mita tere paono tene mele. Angellomone mita manda manjerimumu mana yembomane manda manjilimele aku sipe manda manjerimu.

¹⁸ Palamo kou jasipane teko, kolea awilimu kou gollo paa nurupulu te naa pelimuni teringi, yu kariyápa mele pa terimu.

¹⁹ Koleamonga pala sipine kou lupe lupe peanga kou mone olandopa pulimomane asiringi. Pala sipi kumbinemō kou peanga jasipa panjiku, sipi talo sipemo kou peanga muku teli kou sapaiā panjiku, sipi yepoko sipemo kou peanga kake teli kou akete panjiku, sipi kise sipemo kou peanga kondili nili kou emera panjiku,

²⁰ sipi kise pakera sipemo kou peanga kondoli tepa kake tepa teli kou saronikisi panjiku, sipi talo pakera sipemo kou peanga kondoli kou konilliane panjiku, sipi yepoko pakera sipemo kou peanga kanie teli kou kirisollaitte panjiku, sipi engaki sipemo kou peanga kondili nili te lupe tepa nili kou berili panjiku, sipi rureponga telu sipemo kou peanga kanie te lupe tepa teli kou topasi panjiku, sipi rureponga talo sipemo kou peanga kondili nimbe kanie tepa teli kou kirisoperesi panjiku, sipi rureponga yepoko sipemo kou peanga muku te lupe tepa teli kou aiyasini panjiku, sipi rurepo sipemo kou peanga kondoli te lupe kou ametisi panjeringi.

* ^{21:9:} inie yakondo 15:1,6,7,8, 16:21. † ^{21:9:} 14,22,23,27 bokumunge alsena anjokondo "44.3.

Pikinini Sipsip Bilong God". ‡ ^{21:12:} enonga imbime Ou Pulu Pulu 35:23-26. § ^{21:14:} enonga imbime Mateyu 10:2-3.

²¹ Pala kune rurepo siripelu kake tepa kou mone paa olandopa puli rurepo angilierimu. Kunema telu telu ningu siripelu awili telu telu ningu teringi. Kolea awilimunge aulke barisime kou-gollo paa peanga nurupulu te naa pelime mundoringi, aulke akume kariyápa mele pa terimu.

22 Kolea awiline sukundu Pulu Yemo ongo popo tonge ulke tembele te angilierimu naa kanorundu. Aku nambemune, mana Pulu Yemo molorumune ulke tembelena puku yu popo toko kaloringi* nalo aku kolea awilimunge Pulu Ye Awili Tondolomo kinie Sipisipi Walomo-selo moloringilimunge ulke tembele te akune naa angilierimu.

23 Pulu Yemonga tondolo pa telimuni koleamo pa tendelemo, Sipisipi Walomo koleamonga tepe llame molorumumunge ena kepe oli kepe tene akune pa naa tendelemo.

24 Koleamanga pali yemboma kolea awilimu pa tembamonga manda andoko molonge; mana ye nomi kingime enonga mele kou olando pumbe kande kandema aku koleana mengo onge.

25 Aku koleamo sumbulu naa tombamonga wale tenga pala kunema pipi naa singe.

²⁶ Yembomane enonga mele kou mone olandopa pumbe mele kande kandema akune sukundu mengo punge.

²⁷ Nalo mele kalaro mololime kinie, yemboma tekopipili kondoli ulume telemele yemboma kinie, kolo tolemele yemboma kinie, akume aku koleana sukundu paa naa punge. Sipisipi Walomongaconde molopamindi pulibokune imbi molomba yemboma mindi akunesukundupunge.[†]

22

*22:1-5 Konde Molopa Mindi Puli Ulu Pulumu Pelemo Nomo Kinie
Unjomo-selonga Temanemo*

¹ Kanu kinie angellomone alieli konde molopa mindi puli ulu pulumu pelemo no ombo purumumu* na lipe ora sirimu, akumu kariyápa mele pa terimu. Pulu Yemo kinie Sipisipi Walomo[†] kinie elonga ye nomi kingi polomonga no akumu wendo ombo,

² kolea awilimunge aulke-barisi suku-singine omba purumu. No ekendo ekendo kéloselonga alieli konde molopa mindi puli ulu pulumu pelemo unjomo angilierimu,[‡] akumu ponie tenga tenga wale rurepo mongo tolemo, oli tenga tenga mongo tolemo. Unjomonga gomomane yemboma tepea konde limo.

³ Pulu Yemone mana umbune sirimu mele umbune paa telu kepe
aku koleana naa pemba. Pulu Yemo kinie Sipisipi Walomo-selonga ye
nomi kingi polomo aku koleana lemba, Pulu Yemonga kongono tendeli
kendemande yembomane yu popo toko kapi ninge.

⁴ Enone yunge kumbikeremo kanonge, yunge imbimu§ enonga mambelena molomba.

⁵ Aku koleana ipu naa lemba. Pulu Ye Awilimuni eno molongena pa tendembamonga 'Ena tepili.' molo 'Tepe-llame kandamili.' naa ninge. Eno yembo nomi kingime alieli molko nokoko mindi punge.

⁶ Angellomone nando nimbendo: "I ungume ungu sikema, yembomane manda 'Nane nikiru mele sike telemo.' ningū pilku mondoko pilinge

* 21:22: Wendo Oringi 35-40. † 21:27: inie yakondo 3:5*. * 22:1: 17 inie yakondo 21:6**

[†] 22:1: 3 bokumunge alsena anjokondo "44.3. Pilikini Sipsip Bilong God". [‡] 22:2: 14*, 19 Ou Pulu Pulu 2:9, 3:22,24, inie yakondo 2:7; bokumunge alsena anjokondo "24. laip - diawai bilong".

§ 22:4: bokumunge alsena anjokondo "28. nem".

ungume.* Awilimu, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yembomanga† minimenga Pulu Yemo, yuni 'Yunge kendemandemane ulume nondopa wendo ombá mele kanangi lipe ora sipili.' nimbe yunge angellomo lipe mundorumu." nirimu.

22:7-20 Yesusi Nondopa Omb Temane Te

⁷ Yesusini nimbendo: "Pilieme! Na nondopo ombó." nirimu. Ibokune nimbe molemo ungu pe wendo ombáma pilipe lipe tengenji temba yembomo yu malo.‡

⁸ Na Jono, na iulume pilipu kanoruntu yemo. Pilipu kanopolie na ulume lipe ora sirimu angellomo 'Yu popo topo kapi niembo.' nimbu yunge kumbikerena tamalu perindu

⁹ nalo yuni nando nimbendo: "Paa aku naa tei! Nunge angenali Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yema kinie, ibokune nimbe molemo ungume pilku liku telemela yemboma kinie, nu kinie na kinie olio pali Pulu Yemonga kendemandema molopo kongono tendelemolo kene nuni Pulu Yemo yu mindi popo toko kapi nieni." nirimu.§

¹⁰ Aku nimbeline kelepa nando nimbendo: "I bokune ulu pe wendo ombá mele nimbe molemo ulume nondopa kamu wendo ombá kene* 'Naa pilengi! Naa nimbu para siembo.' ningu lopi naa teami.†

¹¹ Yembo te tepa kenjilimo yembomo
yu kamu tepa kenjipe molopili.
Yembo te kalaro molopili molemo yembomo
kamu kalaro molopili yembo akumu molopili.
Yembo te tepa kondolemo yembomo
kamu tepa kondopa molopili.
Yembo te kake tepili molemo yembomo
kamu kake tepili molopili."
nirimu.

¹² Yesusini nimbendo: "Pilieme! Na nondopo ombó tekero. Ombó kinie yemboma enonga ulu telemelamaga yu-mele-mele mele kalombondo mele kalombo melema membo ombó.

¹³ Na ou kumbi lepo moloruntu pe akilipu molombo yemo;‡ Na Kumbinemo Pe Akilipemo;§ Na Melemanga Pali Pulu Yemo, Na 'Kongono Tembo.' Konopu Lelioma Alieli Tepo Pora Silio Yemom

¹⁴ "Yemboma enonga mulumbalema kulumiye tolemele yemboma aku telemelamonga 'Alieli konde molopa mindi puli ulu pulumu pelemo unjomonga mongoma*' ongo nongo, kolea awilimunge kou pala kerepublumenga ongo puku sukundu waa.' nimolomonga kanu yemboma eno malo.

¹⁵ Ulu kerime mindi konopu kimbú siku molemelema kinie,
tomo ambolko meambu liku telemelamaga kinie,
waporu andoko tolemelema kinie,
yembo toko kondolemelema kinie,
we melema anjiku 'pulu yema' ningu popo toko
kapi nilimelema kinie,
kofo toli ulume konopu mondoko kolo toko telemelamaga kinie,

* **22:6:** inie yakondo 21:5. † **22:6:** 9 bokumunge alsena anjokondo "35. profet". ‡ **22:7:** inie yakondo 1:3. § **22:9:** inie yakondo 19:10. * **22:10:** inie yakondo 1:3. † **22:10:** inie yakondo 10:4. ‡ **22:13:** inie yakondo 21:6, 1:8, 1:8*. § **22:13:** inie yakondo 1:17. * **22:14:** Ou Pulu Pulu 2:9, 3:22,24; inie yakondo 2:7.

kanu yemboma eno kolea awilimunge kou-palamonga ulsukundu molemele.[†]

¹⁶ "Na Yesusi, nane 'Nanga yembo talapema[‡] iungume piliengi, pupe nimbe sindepili,' nimbu nanga angellomo 'Nu puku ningu si-pou,' nimbu lipu mundoruntu. Na ye nomi kingi Depisini kalopa lsimu yemo; yu nanga anda-kolepamo,[§] ipulueli-ou kolea tangombando kombukandipime pali kumbulupe, telu mindi kamu tondolo pa tepa angilimo akumu na."^{*} nirimu.

¹⁷ Minimu kinie „Sipisipi Walomonga, Ambo Limbe Ambomo kinie elone ningelendo: "Nu paa ou!" nilimbele. Iungume pilimbe yembomone "Nu paa ou!" nipili. No waka lemo yembomo opili. Yembo te 'No nombo.' konopu lemba yembomo kou mone naa lipe we simbe no, alieli konde molopa mindi puli ulu pulumu pelemo nomo, omiba nopili.[†]

¹⁸ Ibokumunge pe wendo ombá mele nimbe molemo ungume pilinge yembomando liepi-liepi topolie nimbondo: "Yembo tene ibokune sukundu molemo ungumenga ungu te suku mundupe nimu liemo ibokumunge ulu umbune tondolo mare 'wendo ombá' nimbe molemo ulu umbunema Pulu Yemone 'aku yembomo-kinie wendo opili.' nimbé."

¹⁹ Molo yembo tene ibokumunge ulu pe wendo ombá nimbe molemo-manga ungu te naa nimbe kulu topa wendo limu liemo Pulu Yemone yu mundupe siye kolopa, 'Yu alieli konde molopa mindi puli ulu pulumu pelemo unjo ibokumuni nimbe silimomonga[‡] mongo mare naa nomba, kolea awili kake teli ibokumuni nimbe silimo koleana naa opili.' nimbé." nikiru.

²⁰ Iulume wendo ombá nimbe silimo yemone nimbendo: "Sike. Na nondopo ombó tekero." nilimo.

Paa aku sipe tepili! Awili Yesusi, paa oyo!

²¹ Awili Yesusini Pulu Yemonga yemboma ‚pali, we kondo kolopa molopili molangi. Aku sipe tepili!

„Aku pea.„

[†] **22:15:** inie yakondo 21:8. [‡] **22:16:** bokumunge alsena anjokondo "43. sios". ^{*} **22:16:** Ou Pulu Pulu 49. [§] **22:16:** inie yakondo 2:28, Kambu 24:7, Pe-Pita 1:19. [†] **22:17:** inie yakondo 21:6, 21:6**. [‡] **22:19:** inie 22:2.

PULU YEMONGA BOKUNE IMBI MOLEMO MARENKA UNGU PULUME

1. aposel

I ungumu Giriki ungumu, akumu kongono-imbi mele. Akumunge ungu-pulumu "lige mundolimu". Akumu isipe mele: Papua Nu Gini gapomanomone ye molo ambo te mako topa, Asitaralliya molo Amerika molo Japane lige mundupelie nimbendo: "Nu akune puku olionga keremo nindiku, olionga kongonomo tendeko, molani pu." nilimèle yembo akumu "yembo aposollo" mele.

Yesusi ou ye mare mako topalie "Na lombili waa." nirimu ye akume "lombili andoli yema" nilimolo. (Akumunge pulumu inie anjokondo 10. disaipel molemo.) Pe Yesusini kanu yemando nimbendo: "Nanga kongonomo tendangi pang." nimbe lige mundoramu kinie eno Giriki ungue imbi leko "apossolloma" niringi. Akumunge i Pulu Yemonga bokune kewa ungue naa topo, Umbu-Ungune kanu kongono-imbimu lemolondo 'Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa," nimbe lige mundoramu yema' nimbu bokune torumulu molemo.

Eno pali Yesusi kanokolie yu pea andoringi yema (LLuku 6:12-16, Lipe Mundoramu Yema 1:12-26). Ou ye engaki rurepo moloringi. (Akumu Kewa-ungue "tuwellepe" kanumu.) Pe Pollo yu Yesusini mako topa "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lige mundoramu ye te molorumula. Juda yembo naa moloringi ulsukundu yemboma moloringine 'Ungumu piliengi!' nimbe lige mundoramu (Lipe Mundoramu Yema 9:15, 26:17-18, Romo 11:13, Ou-Korini 9:1-2). Ungu mare Romo 1:1, Ou-Korini 1:1, Pe-Korini 1:1, Gallesia 1:1, Epesasi 1:1 molemo.

Aku imbimunge ungu mare Ou-Korini 12:28-29, Epesasi 2:20, 4:11, Lipe Ora Sirimu 21:14. Yesusi yu kepe "aposollo" te, yu Pulu Yemone "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lige mundoramu yemo (Ipuru 3:1).

2. arapela lain

Pisini ungue "ol arapela lain" kinie "ol manmeri bilong ol arapela lain" kinie inie anjokondo 15. haiden kinie, aku ungume wale awisili Giriki ungu telumu, aku Giriki ungu munge pulumu "ol arapela lain", Umbu-Ungune "yembo talape lupe lupema" molo "koleamanga lupe lupe yemboma". Nalo Juda yembomane iungumu niringi akumu Juda yemboma naa moloringi yembo lupemando niringi. "ulsukundu yemboma" molo "Kewa yemboma" ningendoaku siku niringi. 'Eno enono Pulu Yemonga yemboma, yembo paa peangama. Yembo talape lupema yembo kerime, yembo ulu pulu keri telime.' ningu pilkulie aku siku niringi. "arapela lain" nimbe molemo ungu mare Umbu-Ungune Mateyu 4:15, 12:18, 21, 20:19, 25, Lipe Mundoramu Yema 4:25, 9:15, 13:44-48, Pe-Korini 11:26, Romo 1:13, 2:14, 24, 9:24, Gallesia 1:16, 2:2, 8, 9, 12, 3:8, Epesasi 3:1 molemo. Wale mare "arapela lain" bokune molemo akumunge ungu te inie anjokondo 14. Grik molemo mele kananila.

3. baim bek

Ingillisi ungue "ransom".

Yesusini olionga nimbe tenderimumunge ungu tondolo talo molemo, te "baim bek", te "kisim bek". Nalo Giriki ungune pondeanga telu sipela. 'Yesusini olionga nimbe tenderimu mele paa piliebmo.' ningulie Pulu Yemonga bokune iungu talo pea mimi siku kanoko pilieyo. Pisini Baipelena kinie Umbu-Ungune kinie kanokolie Ou-Timoti 2:6 kinie ("baim bek"), Taitasi 2:14 ("kisim bek") molemo mele mimi siku kanani. Giriki ungune pondeanga telu sipemo. Ou-Pita 1:18-19 ("baim bek") akumunge Giriki ungumu kinie Taitasi 2:14 kinie ("kisim bek") paa nondopa telu sipe mele.

Giriki ungumunge ungu pulumu Pisini ungune "lusim". Umbu-Ungune "Wendo pupili." ningu liku ulsu mundulimele", molo "Wendo pupili." ningu kune llokomo wendo limelenje." Gallesia 3:13 ("kisim bek") kinie 4:5 ("baim bek") kinie Giriki ungumu telu sipemola, nalo akumunge pulumu "baim na lusim".

OU i siku mele teringi: Yembo tene yembo te 'Yunge kongonomo tendepili.' nimbe topo topa lipe yunge ulkena memba ombalie, kou mone te naa sipe mele naa kalopa, ka kongono mele sirimu. Kanu kendemande yembomo ulsu pumbe aulke te paa naa hierimu. Kamukumu kanu yemonga kongono tendeli kendemande yembomo mindi molorumu. Yuyu ulsu pupe kowa pulkenje nokoli yemone kelepa lipelie 'Paa mindili nopili' nilke. Pe yembo tene kanu kendemande yembomo mindili sipe kongono tendepa kapola naa molorumu mele kanopa kondo kolopa 'Wendo ombo pupe we molopili.' nimbelie, kendemande yembomonga nokoli yemo kou mone molo melte sirimu kinie nokoli yemone 'Kendemande yembomo we ombo pupili.' nimbe ulsu lipe mundorumu. Kendemande yembomo altopa yando limbe aulke te molo. Yembo tene yunge wendo pumbe aulkemo topo topa lsimumunge yu ulsu ombalie kamu kapola we molorumu. "baim na lusim" akumunge ungu pulumu aku sipe mele.

kisim bek akumunge ungu pulu te inie anjokondo 21. molemo nalo Ingillisi ungune kinie Pisini ungune kinie apuruku boku tongendo perekalo alowa malowa teko tolemele.

Ingillisi ungune we yembomane "ransom" nilimolo akumunge pulumu isipe: Ye marene yembo te wa liku mengo puku lopi teko mondokolie, ungu te yando ningu munduku, "Eno kou pape anderete tausini kina siku mundunge kinie iyembomo 'We pupili.' nimbu ulu te naa temolo. Molo "Naa simolo." ningi liemo yu topo kondomolo." ninge. Aku telemele kinie kou monemondo Ingillisi ungune "ransom" nilimolo. Kou monema kinie, wa liku mondolemele yembomonga konde mololi ulu pulumu kinie, kapola kapola mele telemo. Kou monema anjo siku mundunge kinie kolo wangoko likulie "Yembomo we pupili." ningu yando siku mundulimele. Molo kou monema kolo wangoko naa singi liemo yembomo sike toko kondongenje. Pundu mele tolemele nalo paa sike pundu molo.

Pulu Yemonga bokune aku sipe melela. Nalo "Yembomo topo topa lipe wendo lsimu" mele Umbu-Ungune naa nilimela. Melema sitowana topo toko limele. Akumunge Mateyu 20:28, Mako 10:45 akune Yesusini olionga nimbe tenderimu akumu Umbu-Ungune "baim bek" nimolondo ungu sumbi nili te naa pilierimulu. Akumunge Mateyu 20:28 isipu mele torumulu molemo: " 'Ulu pulu kerimene yemboma altopa ka sipe nokolemo mele naa tepili, kapola molangi kene na yembo awisifinge nimbu pundu tondopo nanga kangimu sipu, enonga kolo wangopo kolondambo.'** nimbe orumu." nirimu." Ou-Timoti 2:6 paa telu sipemo. LLuku 21:28 ("kisim bek"),

Ipuru 9:12,15 ("baim bek"). Romo 8:23, Ou-Korini 1:30, Epesasi 1:7,14, 4:30, Kollosi 1:14, Ou-Pita 1:18-19, Kambu 18:16 kananila. Lipe Ora Sirimu 5:9, 14:3,4 Giriki ungune "yunge mememone topo topa lsimu" mele, akumu Pisini ungune "baim bek" molemo. Umbu-Ungune "topo topa lsimu" nilimela nalo pilku sundulimelanje? Ingillisi ungune mare "purchase" molopa, mare "redeem" molemo. Lipe Ora Sirimu 5:9 kinie 14:4 selo Giriki ungune sike "Pulu Yemonga molangi." nimbe mememone topo topa lsimu." molo "Pulu Yemo simbendo topo topa lsimu." mele nimbu tolemela.

4. Belsebul

Pisini Baipelena aku sipe molemo, Pisini ungu Nupella Testamen oumunge "Bielsebul" molemo. Akumu Setenenga imbi te. Im-bimunge pulumu 'kurumenga nomi awilimu' (Mako 3:22-23). Juda ye awilimene Yesusi-kinie konopu keri panjiku yundu "Nu Bel-sipuli." niringi (Mateyu 10:25, 12:22-28, 9:32-34, LLuku 11:14-22). Mateyu 12:28 kinie Mako 3:28-30 kinie paa kanani. Unga pulu te LLuku 11:18⁴ molemola.

5. bikman

"bikman" kinie "bikpela" kinie laye lupe lupe. Yesusindu "Bikman" niringi Umbu-Ungu bokune "Ye Nomimu" molemo. Akumunge pulumu "ye nokolimu" mele, Pisini ungune "Bos" nilimelela. Kanu yema yu yemboma nokongendo namba molemo mele. "Yemboma yunge kongono kendemande yema." ningu pilkulie Yesusindu "Bikman" niringinje. Boku LLuku mindi molemo (5:5, 8:24,45, 9:33,49, 17:13). (Ingillisi ungune "master".)

6. bikpela

"bikpela" kinie "bikman" kinie laye telu sipe. Yesusindu "Bikpela" niringi, akumu 'Yu enonga imbi mololi yemo. Eno manie, yu ola.' ningu yu aku siku niringi mele. Imbi talo pea Umbu-Ungune "Ye Nomimu" nilimela nalo "Bikpela" Pisini ungune lombili puku manda manjiku "Awilimu" niringi mele pilipulie bokune torumulu molemo. Miti yembomane i imbimundu "Nomi" nilimele. Ingillisi ungune wale awisili "Lord" molopa (Mateyu 7:21, 8:25, 15:22, Mako 5:19, LLuku 5:8, 6:46, Jono 6:68, Lipe Mundorumu Yema 2:36, Romo 1:3), wale mare "Master" molemo (Mateyu 6:24, Mako 13:35, LLuku 14:21, Romo 14:4). Wale mare "Awilimu" nilimo kinie Pulu Ye Yawendo nilimo (Mateyu 1:20-24, Mako 12:11, 29-30, LLuku 1:6,9,11, 19:38, Lipe Mundorumu Yema 2:34, Ipuru 7:21, 8:8-11).

7. bikpris

(Inie anjokondo 34. pris 34.2. kanani.)

8. bilip

Akumunge ungu pulumu nambolkaye? Mimi siku naa pilkulie, yemboma mane siku Kewa ungune nilimele mele manda manjiku "bilip teangi." nilimele akumu kapola naa tekemo. Unga pulumu mimi siku pilkulie yemboma Umbu-Ungu mindi leko ningu silimelanje papu. "bilip" akumunge pulumu isipe mele:
Te: Kango te unjona ola molomba kinie lapane nimbendo: "Nu pou ningu manie oni kinie nu naa topili kangulupu limbo." nimbe kinie kangomone 'Sike nikimu.' nimbe tondolo mundupe pilipelie

mini-wale naa mundupe walu pou nimbe manie ombá. Aku temba kangomone "bilip" tepe aku temba.

Te: Yembo tene nimbendo: "Opali ye nomi poraminisamo ombá kene ya maku tamili wangi." nimbé kinie "Sike nikimu." ningu pilkulie yu ombá kanongendo puku maku toko nokoko molonge. "bilip" tekolie aku siku tengé.

Te: Yembo tene Pulu Yemonga bokune kanomba kinie "Nu mindili naa nani." nimbe Yesusi nunge nimbe kolo wangopa kolondorumu.' nimbé kanopalie, 'Sike aku terimu.' nimbe tondolo mundupe pilipelie yu konopu pe nipili 'Kolea kerine pupu mindili naa nombo.' nimbe pilimbe.

Akumunge Kewa ungune "bilip" Umbu-Ungune topele topo bokune tomolondo walu naa torumulu. Ungu pulumu mimi sipu pilipulie topele topo bokune torumulu. Wale mare "Sike." ningu tondolo mundukú pilieringi." torumulu nalo wale mare "Sike." mindi we molomba kinie pilku sundunge kinie ungu pulu te torumulu molemo. Jono 3:16 "manmeri isave bilip long en" akune "long en" akumunge pulumu nambolkanje? Isipe melenje: "Yu Pulu Yemone sike lipe mundorumu yemo. Sike olia lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo limbe yemo." ningu tondolo munduku pilinge yemboma", aku sipe mele. Akumunge alieli "bilip" topele topo bokune tomolondo ungu pulumu mimi sipu pilipulie bokune torumulu molemo.

Giriki ungune kinie Ingillisi ungune kinie ungu talo "believe" kinie "faith" kinie molemo. Ungu pulumu Umbu-Ungune nimolondo manda molo. Giriki ungune imbi talo paa nondopa telu sipe mele, nalo "believe" akumu ulu te telemolo; "faith" akumu meltenga imbimu. "faith" konopune pelemo kinie manda "believe" telemolo. Nalo Pisini ungune kinie Umbu-Ungune kinie ungu telumu mindi bokune toringi molemo.

Ingillisi ungune "believe" ungu mare: Mateyu 8:13, 9:28, 27:42, Mako 5:36, 9:23,24, LLuku 1:20, Jono 1:7,12,50, 3:12,15,16,18,36, 4:39,41,42, 6:29-47, 12:44-46, 20:8,25,27-31, Lipe Mundorumu Yema 5:14, 9:42, 16:31, 17:12, 18:8, Romo 1:16, 3:22, 10:9-11, Ou-Timoti 4:12, Pe-Timoti 1:12.

Ingillisi ungune "faith" ungu mare: Mateyu 8:10, 14:31, 21:21, Mako 2:5, 5:34, LLuku 7:50, 18:42, Lipe Mundorumu Yema 3:16, Gallesia 2:16 wale talo, 20, 3:wale awisili, Ou-Timoti 1:4,5,14,19, 2:15, Ipu 10:22,38, 11:pali.

9. devil

Iungumu Giriki ungune kinie Ingillisi ungune kinie molemo. Akumu Setenenga ungu pulu te pelemo imbi te (Mateyu 4:8-11). Inie anjokondo 42. Seten kananila. "devil" akumunge ungu pulumu "kolo topa kote tendelimu" kinie "ungu bulkundu nindelimu" kinie. Yu Pulu Yemonga kumbikerena yembomanga kolo topa kondi tolemo yemo. Jopo 1:6-12 kanani. Akune "Setene" nimbe molemo.

Ingillisi ungune "devil" ya molemo lupe, Pisini ungune "tewel" akumu Umbu-Ungune "mini", akumu paa lupe. "devil" akumu Umbu-Ungune "depele" molemo. Pisini Baipelena "devil" naa toringi, naa molemo. "Satan" mindi toringi molemo. Lipe Ora Sirimu 12:9 mindi ungu pulumu tongendo Baipelena "Man I Save Kotim Olgeta Manmeri" toringi molemo.

Giriki ungune kinie Umbu-Ungune kinie Mateyu 4:3 "kondi tolimu"

molopa, Mateyu 4:5,8, LLuku 4:2,3,5,6,13 “depelemo” molopa, Mateyu 4:10, LLuku 4:8 “Setene” molemo. Kurumenga nomi depelemo yu molemo mele Jono 8:44, Ou-Pita 5:8, Jono Kumbi Lepamo 3:8 molemo. Lipe Ora Sirimu 12:9,10, 20:2, Ou Pulu Pulu 3:1,2,14, Mateyu 25:41, Lipe Ora Sirimu 20:10 kananila.

Yu ma-koleamonga ye-nomi kingimu (Mateyu 4:8-9, Jono 12:31, 14:30, 16:11, Pe-Korini 4:4, Epesasi 2:2, Jono Kumbi Lepamo 5:19), nalo yunge tondolomo manie, Pulu Yemonga tondolomo olandopa mele nilimo ungu mare pea Mateyu 4:8-11, Epesasi 6:11, Ipuru 2:14, Jemisi 4:7, Jono Kumbi Lepamo 3:8, 4:4 molemo. Pe-Timoti 3:3 kinie Taitasi 2:3 kinie Giriki ungune paa telu sipe mele molemo nalo akune Pollone depelemondo naa nirimu, we-yembomando nirimu pilkulie Pisini ungune kinie Ingillisi ungune kinie ungu pulumu topele toko bokune toringi.

Ingillisi ungu pilku imbi kanolemele yembomando isipu nikimulula: Giriki ungune “dimon” akumu “kuru” mindi, nalo wale mare Ingillisi ungune lawa teko “devil” toringi molemo. “devil” paa telumu mindi molemo, akumu Setene. Pulu Yemone kurumenga nomi “depelemo” kinie kurume pali tepe nomba mindi pelemo pembamonga ‘mindili nongo molko mindi pang.’ nimbe tepa mimi tepa kalorumu akune Kirasinge yembo naa molko ulsu molemele yemboma lipe mundumbela (Mateyu 25:41). Akune kurumendo “angelloma” nimbe molemo. Pe-Pita 2:4 kepe. Eno kepe depelemo yu kepe ou mulu koleana angelloma moloringi ungu talo LLuku 10:18, Lipe Ora Sirimu 12:7-12 molemo. Aisaya 14:12-15 yundu nirimulanje.

10. disaipel

Giriki ungumunge ungu pulumu “Mane sili ye te lombili puku ungume pilimele yemboma.” (Mateyu 10:24,25). Pisini ungune ou kumbi leko toringine ya “skulboi” molopa, pe toringimunge “sumatin” molemo. (Yesusinge temane peangamo molemo bokumenga Giriki ungumundu Ingillisi ungune wale awisili “disciple” molopa, wale mare “student” molopa, “pupil” molemo.) Mendo Imbo-Ungune “yunge ki-sipi kanoli yema” nilimele, akumu peangala. Akumu Ingillisi ungune “aperendisi (apprentice)” mele. “Yesusi lombili andoko yuni terimu mele wamoko kanoringi yema” nilimela-lanje.

Umbu-Ungune “Yesusinge lombili andoli yema” bokune torumulu molemo akumunge pulumu Mateyu 4:18-22 molemo. Wale mare bokune “lombili andoline” nimbe molemo kinie ye rurepondo nilimo. Nalo yembo mare pea yu paa taki-teki lombili puku yunge ungumu pilku Isingila, akumendo wale mare bokune “lombili andoline” molo “lombili andoli yemboma” nimbe molemola. Mare amboma (Lipe Mundorumu Yema 1:14, LLuku 23:49, 8:1-3.) We yemboma yuni ulume tepa ungume nirimu mele ‘Kanamili. Piliemili.’ ningu yu walse walse lombili puringila, nalo we mele, kamu molo (Mateyu 4:25, Jono 6:60,61,66-69). No Lindeli Jononga lombili andolimenga ungu talo Mateyu 9:14, 11:2 molopa (Yesusinge lombili andoline 11:1 kanamu), Parisimenga lombili andolime Mateyu 22:16 molopa, Mosisinge lombili andolime Jono 9:28 molemo. Olio pali Yesusinge lombili andoline molemolo mele Jono 8:31 molemo. Nalo Yesusini nimbendo: “Na we lombili naa wang.” nirimu (LLuku 12:49-53, 14:25-27,33, Mateyu 10:17-18,21-25,32-33,34-39). Yesusinge lombili andoli ye rureponga imbime Mateyu 10:1-5a molemo.

11. Farisi- “na Sadyusi” (Mateyu 16:1)

(Inie anjokondo 38. Sadyusi kananila.)

Yesusi mana molorumu kinie Parisi yema kinie Sadusi yema kinie Pulu Yemonga ungu-manema nokoringi ye talape talo moloringi. Enone pali Pulu Yemonga ungu-manema pilku tengen panjiku tengendo mindili siku teko moloringi nalo yembomane ‘kangikundu mindi kanangi.’ ningu aku teringi. Konopune sukundu eno ye sumbi nilime naa moloringi nalo ‘Ye sumbi nilime molemolo. We yemboma teko kenjeli yemboma molemele.’ ningu we yemboma kinie telune tapu toko naa moloringi. We yemboma kanoko keri kanoko eno enono aku-siku konopu talo pepa topele mapele toli yema moloringimunge No Lindeli Jono kinie Yesusi kinie elone kanu yema iri tokolo “Kolo toli wambiyemonga waloma molemele.” niringili (Mateyu 3:7 (Parisime kinie Sadusime kinie), 12:34, 23:33). Enone ‘Yembo ulu pulu keri telime’ niringi yemboma Yesusi kanu yemboma kinie molopa ga norumu kulu kanokolie ‘Yesusi yu kepe ye kerimu.’ ningu pilieringi (Mateyu 9:9-13, LLuku 7:36-50, 18:9-15). Yesusi kinie konopu keri panjiku ‘Yu nimbe kenjimbe kinie yu mongo lipu simolo.’ ningu yu taki-teki ungu mare walseringi mele ungu pulu te Mateyu 16:1* molemo. Yesusindu “Nu sike Pulu Yemonga Malo molenonje kanamili liku ora si.” niringi ungu mare Jono 2:11* molemo. Yesusini eno kanopa keri kanopa, wale awisili eno iri torumu. Iri torumu mele ungu te telune mindi kanoni liemo yuni “Eno topele mapele toli yema.” nirimu mele Mateyu 23:1-36 molemo kanani. Te LLuku 11:37-54. Topele mapele tolimumge ungu pulumu inie anjokondo 47. tupela maus molemo.

Parisimene Pulu Yemonga ungu-manemanga ungu-mane awisili olan-dopa olandopa eno enono pilku ningu panjeringila. ‘Parisime kinie Sadusime kinie enone teko kenjilimele mele paa aku siku naa teangi.’ nimbendo Yesusini ungu iko topa “Kanu yemanga pillawana mundulimele mele isi akumu paa naa liengi.” nirimu (Mateyu 16:6,11-12). Inie anjokondo 49.yis kananila. Enone Mosisini Pulu Yemonga ungu mane sirimume paa mindili siku pilku teringi nalo yemboma konopu naa mondordingi. ‘Yesusi Pulu Yemone mana naa lipe mundorumu.’ ningu yu toringila. Ungu mare Mateyu 21:28-32, LLuku 5:27-31, 7:29-30,33-35,36-50, 18:9-14, Jono 8:1-11, Mateyu 21:33-46, 22:1-14,15-22,34-40,41-46.

Eno Juda yembomanga tapu yema moloringi (Mateyu 21:23,45). Mare Juda yembomanga kanjollo yema moloringi (Lipe Mundorumu Yema 5:34).

Nikodimasi yu Parisi yemo molopa, konopu alowa tepa ‘Yesusi sike.’ nimbe tondolo mundupe pilierimu ungu mare Jono 3:1, 7:50-51, 19:39 molemo.

Pollo yu Parisi yemola. Ou yu we ye Parisi te molopalie, ‘Yesusinge ungumu sike. ningu tondolo munduku pilieringi yemboma torumu (Lipe Mundorumu Yema 8:1,3, 9:1-2, 23:6, 26:5), nalo pe Parisi yemane pilku teringi mele yu mundupe siye kolorumu (Pillipai 3:5-11).

12. giaman, “man bilong giaman”

(Inie anjokondo 47. tupela maus kananil.)

13. God, god giaman

“God” akumu yembo tenga sike imbimu molo. Akumu yunge kongono mele, molo yu molemo mele imbimu. “Poraminisa” molo “peremia”

nilimolo akumu yembo tenga imbi molola. Yunge kongonomo. Nalo pe yu yuyula imbi lepo "Poraminisa" molo "Peremia" nilimolo. Ungu "god"aku sipe melela. Aku ungumunge pulumu isipe mele: 'Yembo te olio mana yemboma kinie melema pali nokolemo yembomo.' nimbu pilipulie, yu popo topo melema kalopo silimolo yembomo. Yembo talape lupe lupemane "god" lupe lupela nilimele. Marene "Enamo olionga god" nilimele; marene "Olimu olionga god" nilimele; marene "Opa telemolo kinie god tene olio lipe tapondolemo" nilimele; marene "God tene poniema nokolemo" nilimele. Paa awisili. Awisili "ye" ningu, mare "ambo" niringi (Wendo Oringi 32, Josua 24:2,14-18,23-24, Nokoli Yema 16:23-30, Ou-Samuele 5:1-5, Ou-Kingime 18:16-40, Jeremaya 2:11, Konana 115, Lipe Mundorumu Yema 19:23-28). 'Olio nokolemo pulu yemo.' molo 'Olio nokolemo pulu ambomo.' ningu yembo molo kongi mele mare toko kondoko popo toko siringi. Umbu yembomane kurumendo 'Olio nokolemele.' ningu popo toko koyoringimunge ungu te Ou-Korini 10:14-22 molemo.

Nalo olione "God sikemo yuni melema pali tepa mimi tepa, yemboma kinie melema pali nokolemo. Naa nokolkanje naa lelka.' nimbulie yu melemanga pali pulu yemo.' nimbu yu imbi lepo "Pulu Yemo" nilimolo (Jono 1:1-4, Lipe Mundorumu Yema 14:8-17, 17:16-31). Yembo marene yundu "Ola Yemo" nilimele mandala. Miti yembomane nomune yembomanga imbi te mengo ongolie "Anutu" nilimele. Ye telumu.

Kanu Pulu Yemo yunge sike imbi naweye? Yu ulume telemo mele pilkulie yunge imbi lupe lupe lemele, nalo te sike yunge imbi "Yawe". Akumunge pulumu Wendo Oringi 3:14-15 molemo (Pisini Baipelenun gu pulumu molemo).

14. Grik

Romo yembomane koleamanga pali opa teliku andoko yemboma toko manie munduku gapomano molko yemboma naa nokangi Giriki yembomane aku teringi. Giriki yembomanga ye Allekisanda yu paa opa tondolo mundupe teli yemo, yuni koleamanga pali yunge ele-yema memba andopa koleama topa kalopa mundupe nokorumu. Ya Papua Nu Gini ou Kewa yembomane gapomano moloringi kinie Pisini ungu kinie Ingilisi ungu kinie anjo anjo purumu kinie yembo awisili pilku lieringi mele Allekisanda Giriki gapomano ye awilimu molopili koleamanga pali Giriki ungumu pilku lieringi (Jono 19:20, Lipe Mundorumu Yema 21:37). Pulu Yemonga Unku Kondemo molemo bokune (Nupella Tesamene) Ou-pulu-pulu Giriki ungune toringi. Pe Romo yemboma gapomano moloringi kinie koleamanga pali yembomane Giriki ungu niringi. Yesusi mana andopa molorumu kinie aku siku niringila.

Pulu Yemonga bokune wale mare Giriki ye molo Giriki yemboma nimbe molemo kinie paa sike Giriki yembomando nirimunje, mimi sipu naa pilimolo (Jono 12:20).

Nalo ya umbu yembomane ulsukundu yembomando "Kewa yemboma" nilimele meleaku sipe wale awisili Juda yembomane Juda yembo naa moloringi yembo lupemando ungu iko mele toko "Giriki yemboma" niringi. Pisini ungune wale mare "Grik" molopa, wale mare "arapela lain" molemo (Lipe Mundorumu Yema 14:1, 16:1,3, 17:4, 18:4, Romo 1:14,16, 2:9,10, 10:12, Gallesia 3:28, Kollosi 3:11). Inie yakondo 2. arapela lain nimbe molemo aku sipe mele.

15. haiden

Pisini Baipelena iungumu Mateyu 6:7,32, 18:17, molemo. Giriki ungu telumunge Pisini ungune ungu talo bokune molopa, Ingillisi ungune ungu yepoko molemo. Giriki ungumunge ungu pulumu inie yakondo 2. arapela lain nimbe molemo.

16. hetman

Kanu yemo yembo talape te nokolemo yemo. Akume Umbu-Ungune "tapu yema" nilimolo. Pulu Yemonga Ungu Konde Molemo Bokune "tapu yema" nimbe molemo akumenga kongono talo pelemo.

16.1. Juda yembomanga ye nokolime, eno Juda yembomanga "kan-jollo" sukundu moloringi ye mare (Mateyu 21:23, 26:3, LLuku 9:22, 22:66, Lipe Mundorumu Yema 4:5). Inie anjokondo 19. kaunsil kananila.

16.2. Kirasinge yembo talape lupe lupema nokoringi yema (Lipe Mundorumu Yema 14:23, 20:17, Ou-Timoti 5:17). Ou-Timoti 3:1,2 Pisini ungune "wasman" molemo, Ingillisi ungune aku sipela, nalo Umbu-Ungune ungu talo naa pelemomonga 'Ungu pulumu telumu. Kongono telumu, nimbu Umbu-Ungune "tapu yema"-la torumulu molemo. Taitasi 1:5-7 kinie Ou-Timoti 3:1,2 kinie paa ungu telumu mele nalo Giriki ungune Taitasi 1:5 "hetman" mele molopa, Taitasi 1:7 "wasman" mele molemo. Kirasinge yembo talapema nokonge tapu yema mako toko 'Tapu yema molangi.' ningendo kanoko apurunge mele ungu mare Lipe Mundorumu Yema 20:28-31, Ou-Timoti 3:1-7, Taitasi 1:5-9 molemo.

(Kirasinge yembo talapemanga kongono tendenge yema, Kewa ungu "dikene" nilimolo, kanu yema aku sikula molonge mele ungu mare Lipe Mundorumu Yema 6:1-6, Ou-Timoti 3:8-13 molemo.)

17. hetpris

(Inie anjokondo 34. pris, 34.3. kanani.)

18. katim skin bilong pikinini man

Ou-pulu-pulu, Isirele yembomanga pulu-pulu anda-kolepa Eporayamo, yunge imbi Eporamo liepili, yu molorumune Pulu Yemo omaba yu sewe anjipe kamu-kumu pulu lemba mele ungu te nimbe, nimbe panjipe mi lierimu. Eporamonga imbimu alowa tepa "Eporayamo" nimbe imbi lepa, 'Eporayamo kinie yuni kalopa limbe yemboma kinie nane "Eno-kinie tembo." nimbu, nimbu panjipu mi lierindu ungumu kamu pepa mindi pupili kene.' nimbe yundu "Kangomanga kangi te kopisiengi." nirimu. Aku temanemo kinie ungu-manemo Ou Pulu Pulu 17:pali molemo (17:10-12). Akumunge ungu mare Ou Pulu Pulu 34:14-17, Wendo Oringi 12:48, 4:24-26, LLipai 12:3 molemola. Kanu ungu manemo pilkulie Isirele yembomane yandopa yandopa, kinié kepe, kangomanga kangi te kopisilimele.

Kangi te kopiseringi mele isipe: Ombe pundune kangi te we angilimo akumu kopisiku makaye teko wendo liku toko lteringi. Kanu ungu manemo pilkulie No Lindeli Jono kinie Yesusi kinie kango kikiselo molangili aku sikula tekolie imbi siringi (LLuku 1:59, 2:21). Kangoma kanoko lsingi kinie pe koro te omaba pupe wale engaki sipemo wendo orumu kinie aku siku teringi. Wale engaki sipe akumu Sambate Walemo liemo kanu ulumu munduku siye naa kolko we teringila (Jono 7:22-23).

Isirele yembomane aku siku teringimunge enonga imbi leko "kangi kopisilime yemboma" niringila. Isirele yembomane Isirele yembo naa moloringi yemboma konopu keri panjikulie imbi kerि mele lengendo "kangi naa kopiseli yemboma" niringi. Aku mele ungu mare Ou Pulu Pulu 34:14, Nokoli Yema 14:3, 15:18, Lipe Mundoramu Yema 7:51, Romo 2:25,29, Ou-Korini 7:18,19, Gallesia 5:2-6 molemo. Gallesia 2:7,8, Kollosi 2:13, 3:11 akune Giriki ungune "kangi kopisilime" kinie "kangi naa kopisilime" nimbe molemo nalo Pisini ungune kinie Umbu-Ungune kinie Ingillisi ungune boku mare kinie ungu pulumu sumbi sipe molemo. Gallesia 2:12, Kollosi 2:11 akune Giriki ungune molemo mele sumbi sipe molemo.

Isirele yembomando pe imbi talo leko "Juda yemboma" niringila kanumene pilkulie, 'Olio ungu manemo pilipulie kangomanga kangi te kopisilimolomonga Pulu Yemone olio yembo sumbi nilime nimbe kanolemo.' ningi pilieringi. Nalo Pollone "Molo!" nirimu. "Pulu Yemone kangimu kanopa yemboma naa apurulimo. Konopune sukundu kanopa yemboma apurulimo." nirimu (Romo 2:25-29, 3:20-30).

Juda ye mare 'Yesusi Kirasi sike.' ningi tondolo munduku pilku Kirasinge yemboma molkolie, i siku mele niringi: "Juda yembo naa molemele yembo lupema 'Kirasinge yemboma molamili. Pulu Yemone olio yembo sumbi nilime nimbe kanopili.' ningi iungu manemo pilku kangimu naa kopisengi liemo Kirasinge sike yemboma paa manda naa molonge." niringi (Lipe Mundoramu Yema 15:1,5, Gallesia 6:12-13). Nalo Pollone nimbendo: "Nikimili mele paa molo! 'Kirasinge yemboma paa sike molamili.' ningulue Kirasini oliongan nimbe tenderimu mele olandopa ungu mane tene pilku liku teko molonge kinie paa teko kenjingue. Paa uluri kapola naa tepa naa lipe tapondomba." nirimu (Ou-Korini 7:18, Romo 4:9-12).

19. kaunsil

Juda yembomanga kanjollomonga ungu mare LLuku 9:22, 22:66, 23:50, Lipe Mundoramu Yema 4:5-6, 5:21,27,34, 22:30, 23:1-9,15,20,28 molemo. Romo gapomanomone Juda yemboma nokorumu, yunge ungu manema olandopa nalo Juda yemboma enono enonga ungu manema pilkulie teringila. Juda yemboma teringi mele kinie moloringi mele kinie enonga kanjollo yemane nokoringi. Ye tere paono tene wane kanjollo yema moloringi. Te Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamo, yu kanjollo yemanga nokorumu ye peresidendemo. Kanjollo sukundu Pulu Yemo popo tondoli ye awili mare Sadusi yema moloringi; ungu manema pilku mane siringi ye mare Parisi yema moloringi. Kanu yemane Yesusi kinie Pita Jonoselo kinie Pollo kinie enonga kotema pilieringi. Kanoni ungu mare Mateyu 26:57-67, Lipe Mundoramu Yema 4:1-22, 5:17-42, 22:30, 23:6-9, Jono 3:1,10 molemo. Ungu mare inie 11. Farisi kinie 38. Sadyusi kinie molemola.

20. kingdom bilong God, kingdom bilong heven

I ungu talonga Mateyuni alieli "kingdom bilong heven" nimbe bokune torumu molemo (3:2, 4:17, 5:3,10, 10:7, 11:11, 25:1,34 molemo mele). 6:33, 12:28, 21:43 mindinje Mateyuni "kingdom bilong God" nimbe torumu molemo. Mako kinie LLuku kinie Jono akumene alieli "kingdom bilong God" ningi toringi molemo (Mako 1:15, 4:26, 12:34, LLuku 4:43, 7:28, 21:31, Jono 3:3,5 molemo mele.) Nalo ungu talonga

ungu pulumu telumu. "kingdom bilong Pulu Yemo" lupe, "kingdom bilong mulú koleamo" lupe molo.

Talo pea bokune toringi molemo ungu-pulu te isipe: Juda yembomane imbi leko "Pulu Yemo" ningendo wale awisili pipili terimumunge "mulú koleamo" niringi kanumu. "Mulú koleamo" Pisini ungue "heven" nilimele kanumu.

"kingdom" akumu Lapangala (Mateyu 6:10, 13:43), Yesusingela (Mateyu 16:28).

No Lindeli Jono kinie Yesusi kinie elone "akumu nondopa wendo ombá tekemo." niringili (Mateyu 3:2, 4:17).

"kingdom" (king—dom) akumunge ungu ekendo "king" kana! Kewa ungue "king" akumu Umbu-Ungune ungu te molo, nalo yu ye nomi paa awili, kolea awili nokopa, yembo awisili tondolo mundupe nokolemo. Akumunge Umbu-Ungune "ye nomi kingimu" nimbu bokune torumulu molemo (Mateyu 27:37).

Umbu-Ungune "kingdom bilong God" kinie "kingdom bilong heven" kinie telu sipe mele bokune torumulu molemo nalo sumbi sipu manda naa forumulumunge Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo akumunge bokune wale mare "kolea" topo, "yemboma kinie melema" topo, "walemo" molo "enamo" bokune torumulu molemo. Wale mare "kinié wendo okomo" bokune topo, wale mare "pe wendo ombá" torumulu. Akumu limolola. Akune sukundu pulimolola. Mimi sipu pilipulie ungu pulumu bokune torumulu molemo. Mateyu 13:11,24,31,33,44,45,47, 20:1; LLuku 9:60,62, 10:9,11, 11:20, 16:16, 17:20-21, 18:29, 21:31, 22:16, Jono 3:3,5.

Mateyu 18:1,3 akune "koleana punge" nimulu liemo mandala, molo "yembo talapena sukundu punge" mandalanje. Kolea Arimatia ye Josepo 'Kanu walemo wendo opili.' nimbe nokopa molorumu (LLuku 23:50-51). Yembo mare ungu telu sipe melela LLuku 2:25,38, 24:21 molemo. Ungo mare Lipe Mundorumu Yema 1:3,6, 8:12, Romo 14:7, Ou-Korini 6:9, Gallesia 5:21, Epesasi 5:5, Ou-Tesallonaika 2:12 molemo.

21. kisim bek

(Inie yakondo 3. baim bek kananila.)

"kisim bek" lupe, "baim bek" lupela, nalo Pisini ungue "kisim bek" ungu pulu talo pepa, "baim bek" ungu pulu talola pelemo. "kisim bek" Giriki ungue kinie Ingillisi ungue kinie ungu talo molemo. Ingillisi ungue te "redeem" (ya 21.1), te "save" (ya 21.2). Ungu-pulumu nambolkanje? Umbu-Ungune nambolka nimolo, nambepta molombanje?

21.1. Ingillisi ungue "redeem" akumunge pulumu isipe:

Te: Opa puluemane yembo talape te topa mundupe kolea tepe mundunge molo kolea kamu liku molonge kinie kowa punge yembomanga opa-lkerayeman 'Lipu tapondamili.' ningu ongo opa-puluema kinie opa teko toko mundunduku koleamo 'kolea pulu yemboma altoko molangi.' ningu liku singe. Opa lkerayeman kowa punge yemboma "kisim bek" tengen.

Romo yembomane Juda yemboma tondolo munduku nokoringimunge Juda yemboma eno enono we kapola naa moloringimunge Juda yembomane pilkulie, 'Pulu Yemone mako topa 'eno molongena lipu mundumbo.' nimbe, nimbe panjerimu ye nomi Kirasimuni eno lipe tapondombando Romo yemboma topa enonga koleana ulsu mundupe eno enono

‘Kapola molangi.’ nimbé.’ konopu lieringi. ‘Yuni eno “kisim bek” temba.’ konopu lieringi (LLuku 1:68-75, 24:21).

Te: Ya ou nirimumu ungumu kinie iungumu kinie telu sipemo. Isirele yemboma kolea Isipi moloringi kinie Isipi yembomane eno ka kongono siringi, Isirele yemboma paa mindili awili teko nongo moloringi kinie Pulu Yemone nimbéndo: “Eno lipu tapondopo, eno ka kongono silimele yembomanga kíne wendo lipu, tenga kapola we molangi, membo pupu mondombó.” nimbe sike aku sipe terimu (Wendo Oringi 6:6). Aku sipe nirimumu “Eno “kisim bek” tembo.” nirimu.

Te: Yembo tene tepa kenjimbemonga yu “Llo tepili.” ninge. Kou mone naa pembamonga yu ka singe. Kanu kinie yembo tene yu kondo kolopaloe ‘Wendo ombe pupe we molopili.’ nimbe kote pilieli yembomo kou mone ningema sindimbe. Aku sipe mele, Pulu Yemone olio “Pundu tangi.” nimbe mongo lipa simbe aulkena pulimolo kinie Yesusini yuyu yunge kangimu kinie mememo-selo (“baim bek” meleselo) olionga nimbe Pulu Yemo sinderimu. Aku sipe terimu ulumuni olionga pundu tondopa Pulu Yemone olio mongo silke kinie mindili nolemela aulkena wendo lsimu. “Kisim bek yumi” terimu (Mako 10:45, Ou-Pita 1:18-19).

Imunge ungu awisili kinie ungu mare Pulu Yemonga bokune molemo ungume kinie inie yakondo 3. baim bek molemola.

21.2. Ingillisi ungune “save” akumunge pulumu isipe:

Te: Yembo te no wangolemo kinie ‘Yu no naa wangopa kolopili.’ ningu liku tapondoko nona puku yu wendo limele (Lipe Mundorumu Yema 27:20).

Te: Yemboma ulke suluminiana uru peangi ulkemo tepene nombá kinie ‘Eno tepene naa nopili, naa kolangi.’ ningu liku tapondoko ulkena suku puku yemboma toko makinjiku wendo limele (Ou Korini 3:15).

Te: Ambolango te aulke-baretena andopa molopili karo te ombá kinie kanokolie ‘Tomba.’ ningu liku tapondoko lxisiku puku yu liku aulke alsena mengo pulimele.

Kanu ungumunge Umbu-Ungune ungu ponjili naa pelemomonga Pulu Yemonga bokune Ingillisi ungune “save” kanopo, ungu pulumu pilipu topo, Yesusi ye “Saviour” kanopolie ungu pulumu pilipu torumulu. Pisini ungune “Helpim” molo Umbu-Ungune “Lipe tapondomba” molo “Lipe Tapondolimu” manjipu tomolo kapola molo. Aku ungumu pange telemo. Yembomane yemboma we liku tapondolemelela. Ulke takolemele kinie liku tapondolemele. Ponie kepe liku tapondoko telemele. Kou mone tene liku tapondolemele. Akumu we ulume.

Wale mare we mana umbunemando Ingillisi ungune “save” nimbe molemo. Juda yembomane pilkulie, ‘Pulu Yemone ye te sipe mundumbe, yuni olio lipa tapondopa Romo yembomane tondolo munduku nokolemele manga kíne wendo limbe.’ ningu pilieringi. Giriki ungu kinie Ingillisi ungune kinie ungu talo nimbe molemo, te “redeem”, te “save”, nalo ungu pulumu paa telu sipe mele pelemomonga Pisini ungune kinie Umbu-Ungune kinie ungu telu sipe mele torumulu molemo. LLuku 1:68 akumu inie yakondo nondopa ungu pulu 21.1. “redeem” akumunge ungu te, nalo LLuku 1:69,71 akumu ya ungu pulu 21.2. “save” akumunge ungu te.

LLuku 1:71 "kisim bek" kinie 1:74 "tekewe" kinie sike Giriki ungu ungu lupe lupe, nalo ungu pulumu paa telumu. Akune 'opa-puluema Romo yemboma.' ningu pilieringinje, nalo kinié 'Opa-pulue kurumenga nomi Setene.' nimbu pilimolo kinie mandala.

Wale awisili olio Pulu Yemo kinie kapola kapola naa mole-molomondo nilimo. Olione Pulu Yemonga ungu pilipu naa lipu, yu bulu sipu, ulu pulu keri aku sipu mele telemolomonga mindili nomolo aulkena pulimolo. Nalo Yesusini olio "save" molo "kisim bek" tembando ulu mare terimu. Mateyu 1:21, LLuku 1:47 (Pisini ungu ungu ya "Helpim" molo "Lipe Tapondolimu" mindi molemo), 2:11,30, Jono 10:9, LLuku 19:10, Romo 10:1,9, Epesasi 2:5,8, Ou-Timoti 1:15, 2:4, Taitasi 2:13, Ou-Pita 1:9. Yembo talape talo molemelemonga ungu tondolo te Mako 16:16. Ou-Pita 3:18 akune "kisim bek" nimbe naa molemo nalo "kisim bek" akumunge ungu pulu te sike molemo.

I-siku piliengila: Yesusini olio "kisim bek" telemomonga ungu pulu talo mele. Te: Yemboma lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo limo. Te: Molopo kondopo mindi pumolo aulkena lipe mondolemo. Aku pilipulie Umbu-Ungune aku sipu bokune torumulu molemo. Jono 3:17 "kisim bek" akumunge ungu pulumu 3:16 kinie 3:18 ekendo kinie molemo (Jono 3:16*-18 ungu mare molemola). Ungu mare i siku kananila: Lipe Mundorumu Yema 2:21, 4:12, Ipuru 9:12,15.

21.3. Man Bilong Kisim Bek Yumi

Akumunge ungu pulu ya "21.1. redeem" kinie "21.2. save" pea lipe tere lepa i imbibunge pelemo. LLuku 2:11, Jono 4:42, Taitasi 1:3, Pe-Pita 1:1, 2:20, 3:18 kanani. LLuku 1:47 akune Pisini ungu ungu "Helpim bilong mi" mindi molemo, Umbu-Ungune "nanga Lipe Tapondolimu" mindi naa torumulu. Torumulu molemo mele isipe: Olio Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Lili Yemo. LLuku 1:47 kinie 2:11 kinie Giriki ungu ungu kinie Ingillisi ungu ungu kinie talo pea telu sipemo. Yemo mindi lupe lupe. LLuku 1:47 akumu "Pulu Yemo" nilimo, 2:11 akumu "Kirasi" nilimo.

22. kontrak

Akumunge pulumu isipe melenje: Yembo te kinie yembo te kinie anjo yando ningelendo: "Nuni i siku teni kinie nane isipu tembo." ningu, ningu panjikululie, "Ungumu manie naa pupili. Paa kamukumu pepa mindi pupili." ningu mi leko elonga imbiselo pepána tolembele. Pulu Yemone ou Eporayamo kinie Eporayamo yuni kalopa lsimu Isirele yemboma kinie aku sipe mele terimula nalo yembomane ungu te naa niengi yuni yuyu nimbendo: "Enone i siku i siku teko molonge kinie nane eno-kinie isipu isipu tembo kon-dombo." nimbe, nimbe panjipe mi lierimu. Ou Pulu Pulu 15 akune Pulu Yemone kongi yepoko kinie kera talo kinie Eporayamondo 'Tou.' nirimu kulu torumu kinie yuni Eporayamo-kinie temba mele nimbe panjipe mi lierimu. Pe Ou Pulu Pulu 17:1-14 akune 'kamu pembá mele lipe ora simbe mako te pepili.' nimbe ungu mane te sirimu (17:11-14). Aku makomo isipe: "Kangomanga kangi te kopisiengi." nirimu; akumunge ungu mare pea inie yakondo 18.katim skin bilong pikinini man kananila.

Pe Mosisi molopili Isirele yemboma kinie ungu te nimbe panjipe

mi lierimu ungu oumunge ungu mare Wendo Oringi 31:16, Ungu Manema 4:13,23,5:2,29:1,9:11, Kambu 10:33 molopa, akumunge ungu tondolo te Wendo Oringi 24:3-8 molemo. Wendo Oringi 24:8 paa kanou! Ungu manema sipelie "Tenge kinie isipu isipu eno temo kondombo." nirimu mele Ungu Manema 28:1-14 molopa, "Naa tengie kinie isipu isipu eno temo kenjimbo." nirimu mele Ungu Manema 28:15-68 molemo. (Ou Pulu Yemone Isirele yemboma mindili noringi aulkena wendo limbe tepalie, pe-pe-kepe pilku molonge mele ungu mane te nimbe panjerimu ungumu Wendo Oringi 14-20 molemo. Akumu kananila.)

Yesusi mana naa opili Pulu Yemone ou aku sipe terimu mele molopa, yunge Isirele yemboma nokorumu mele ungume molemo bokumu Kewa ungune "Olpela Testamen" molo "Olpela Kontrak" nilimolo. Akumu Umbu-Ungune "Pulu Yemone Nimbe Panjipe Mi Lierimu Ungu Oumu" nimbu, ponjipu "Ungu Oumu" nilimolo. Pe Yesusi mana manie ombalie 'Pulu Yemone ungu konde te nimbe panjipe mi lierimumu kamu wendo omba pepili.' nirimumunge yunge temanemo kinie yunge ungume kinie molemo bokumu imbi lepo "Pulu Yemone Nimbe Panjipe Mi Lierimu Ungu Kondemo" nimbu, ponjipu "Ungu Kondemo" nilimolo. Kewa ungune "Nupela Testamen" molo "Nupela Kontrak" nilimolo. Aku unguselo bokune torumulu molemo. Pulu Yemone "Ungu konde te nimbu panjipu mi lemo," ou nirimu mele ungu talo Jeremaya 31:31-34 kinie Ipuru 8:6-13 kinie molemo (Isikiele 37:26 kananila).

Ou-yembomane ungu te ningi panjiku mi lekolie, 'Kamu wendo omba pepili.' ningi wale mare meltenga mememo ondo lenderingi. Aku sipe mele pilipelie Pulu Yemone ollo yunge yembo molomolomakinie ungu te nimbe panjipe mi lemba terimumunge ungu te nirimu mele isipe: "Na enonga ulu-pulu keri telemele tengema naa pilipu siye kolopo akumenga eno ulu te naa temo, eno konopu kake tepili altopo tapu topo kapola kapola molamili kene nanga Malo enonga nimbe yunge mememo ondo lepa kolo wangpa kolondopili." nimbe yunge Malo mana lipe mundorumu. Akumunge, Yesusi kolomba walemo wendo orumu kinie yu kolopa meme olionga nimbe ondondombamonga ungu kondemo kamu wendo omba pemba mele ungu pulumu yu lombili andoli yemando nimbe para sirimu. Kanu ungumu Mateyu 26:28, Mako 14:24, LLuku 22:20, Ou-Korini 11:25 kinie molemo. "Pe pe kepe pilku molangi." nirimu ungu manemo Ou-Korini 11:25-26 molemo. Yesusinge mememonga ungu mare pea Ipuru 7:18-22, 9:11-28 molemo. Mememonga ungu talo pea LLipai 4:1-5:10 kinie Wendo Oringi 24:8 kinie molemo.

23. **Krais**

"Krais" akumu Giriki ungu. Ipuru ungune "Mesaya" niringi. Ungu pulumu telumu. Akumu Yesusi (Mateyu 1:1,17,18,25, Jono 20:31, Lipe Mundorumu Yema 5:42, 8:12). Kirasimunge pulumu inie anjokondo 27. Mesaia molemo, akumu ou inie anjokondo gomomo wendo liku kanokolie, pe kelko i gomomo i ungumu wendo liku kanani.

Ye Mesaya Kirasimunge kongono temba orumu talo isipe mele: Te: Ye nomi kingimu molopa yemboma nokopa kondombando orumula. Aku pilkulie Yesusindu wale mare "ye nomi kingimu" sumbi siku niringila (LLuku 1:32-33, Mateyu 2:2-6, 21:5, 27:11,37,42, Mako 15:26,32, Jono 1:49, 11:27, 12:13, 18:33-37, 19:14-15,19-22). Te: 'Olio kinie Pulu Yemo kinie altopo kapola kapola molamili.'

nimbe olionga Pulu Yemo popo tondoli ye paa awili olandopamo molombando orumula (Ipuru 7:21-28, 9:11-15, Mateyu 27:51. Inie anjokondo 35.3. hetpris kananila).

Ingillisi Baipelena kinie Pisini Baipele kondena kinie wale awisili ungu pulumu naa toko, we "Krais" mindi sumbi siku toringi (Mateyu 1:1,17,18), nalo wale mare Pisini Baipelena ungu pulumu toringi (Jono 3:28, 1:41, 4:25,42, Mateyu 16:16, 22:42, 24:23, 27:17, Mako 13:21, LLuku 2:11, 9:20). Jono 4:29 kinie 7:31 kinie ungu pulu tela toringi. Mateyu 1:16 Pisini Baipelena imbi kinie ungu pulumu kinie toringi molemo. Yu meringi molemo mele ungu te Romo 9:5, 1:3-4 molopa, orumumunge ungu pulu te Lipe Mundorumu Yema 3:18, 2:31-36 molemola.

Yesusindu "Kirasimu" niringi we imbi leko naa niringi, ungu pulumu pilku niringi. Akumu pilipulie Umbu-Ungune temane peanga toringi bokumenga alieli imbmunge ungu pulumu torumulu. 'Sumbi siku piliengi.' nimbu ungu pulumu kinie Kewa-ungu "Kirasi" kinie lipu tere lepo torumulu molemo. Nalo 'pe pepáma siku mundungendo toringi pepámanga "Kirasi" wale awisili we walu mele imbi toringinje.' nimbu pilipulie imbi "Kirasi" sumbi sipu torumulu. Pasimenga wale koltalo mindi ungu pulumu torumulu.

"Ye Nomi Kirasimu" kinie "Pikinini Bilong Devit" kinie "Pikinini Bilong God" kinie "Pikinini Bilong Man" kinie ye telumu. Kanu imbime inie anjokondo 32. molemo. Kirasimunge kongono-imbi te inie anjokondo 35. profet molemola.

24. laip

Yembo marene Pulu Yemonga ungumu yemboma ningu singendo Kewa ungune "laip" nilimele paa kapola naa tekemo. Unga pulumu pilkulie Umbu-Ungune niengi. We ungu pulu akumu konde mololi. "i stap laip" akumu "konde molemo" (Ou Pulu Pulu 2:7, Gallesia 2:20).

Nalo wale awisili Pulu Yemonga bokune "laip" molemo akumunge ungu pulumu we ya mana konde molomolomondo mindi naa nilimo. Mulu koleana molopo kondopo mindi pumolomondo nilimo (Mateyu 7:14, Mako 9:43,45, 10:17,30, LLuku 12:15, Jono 1:4, 3:15,16, 6:27-68, 8:12, 10:28, 14:6, 17:2,3, 20:31, Lipe Mundorumu Yema 3:15, 11:18, 13:48, Romo 6:4,22,23, Gallesia 6:8, Lipe Ora Sirimu 2:10).

Umbu-Ungune ungu-pulumu torumulu molemo mele i siku kanoko pilieni:

Te: "bret bilong laip" Jono 6:35,48,51.

Te: "buk bilong laip" Pillipai 4:3, Lipe Ora Sirimu 3:5, 13:8, 20:12,15, 21:27 (LLuku 10:20 kananila.)

Te: "diwai bilong givim laip" akumu Pulu Yemone pulu-pulu ambo yeselo mondorumu poniena anjerimu unjomo, akumu mulukoleana angilimola (Ou Pulu Pulu 2:9, 3:22-24, Lipe Ora Sirimu 2:7, 22:2,14,17,19).

Te: "wara igat laip", "wara bilong givim laip" - Unga talo peaselonga ungu pulu telumu. "wara igat laip" Jono 4:10-15, 7:37-39, Lipe Ora Sirimu 7:17 molopa, "wara bilong givim laip" Lipe Ora Sirimu 21:6, 22:1,17 molemo. No waka kolemolomonga ungu te Aisaya 55:1 molemola.

25. lepra

Umbu-Ungune "kuru kendi nolemo" ningu "kuru laká nolemo"

nilimele kanumu. Ou Isirele koleana kuru laká norumu akumu kinie ya umbu-koleana nolemomo kinie telu sipe melenje? Mimi sипу naa pilimolo. ‘Wale mare aku sipe mele sikenje, nalo wale mare ereli katekate telemo akumundu kinie pea niringinje.’ ningū pilimele. Isirele yembomanga kimbu kimenga mongoma, aku mele kamu wendo purumu molo ereli terimume we terimunje. Naa pilimolo.

Isirele yemboma kagine kuru laká norumumunge kangi te kake terimu molo kondoli terimu kanokolie i siku mele teringi: Pulu Yemonga ungu mane te Mosisini Isirele yemboma mane sirimu akumu LLipai 13:1-46 molemo, akumu pilkulie, Pulu Yemo popo tondoli yema moloringine puku enonga kangimu liku ora siringi. Pulu Yemo popo tondoli ye tene kagine mimi sipe kanopalie, “Uluri molo. Kangimu kalaro te naa molemo.” nirimu kinie kapola. Nalo kagine uluri terimu mele kanopalie kamu “Nu kagine kalaro mololi yembo te.” nirimu kinie pilipelie kuru laká norumu yembomo we-yembo peringi koleana ulsukundu pupe perimu. Aulkena andombando ungu te tondolo mundupe nimbendo: “Kalaro mololimu! Kalaro mololimu!” nilipe andorumu. ‘We yemboma olia kuru laká noli yemboma molemolona nondoko naa wangi.’ ningū aku teringi. Kuru lakámo nomba kelierimu kinie kanokolie altoko Pulu Yemo popo tondoli ye te molorumune puku enonga kangimu liku ora siringi kinie yemone kanopalie “Altopa umbu kangi angilimo.” nimbendo “Kangi kake teli molemo.” nirimu kinie pilkulie kuru kendi nomba kelierimu yemboma enonga pulu koleana altoko puku peringi. ‘Ou ulkendo naa pangí Pulu Yemo popo tondoli yemone melte kalondopa Pulu Yemo popo topa simbe melte kanu yemo sikulie ulkendo pangí. We molo.’ nirimu mele LLipai 14:1-32 molemo.

Yesusini aku sipe teli ye mare tepaconde lsimu kinie LLipai 14 molemo ungu manema pilkulie teringi mele temane talo LLuku 5:12-16, 17:11-19 molemo. Üngu pokore pea Mateyu 10:8, 26:6, LLuku 4:27 molemo. (LLuku 4:27 nilimo temanemo Pe-Kingime 5:1-14 molemo).

26. Io

Akumu Umbu-Ungune “ungu-manema” nilimolo. Akumu we nilimolala. Romo gapomano llo molo Papua Nu Gini gapomano llomando “ungu-manema”-la nilimolo.

26.1. Nalo Umbu-Ungune Pulu Yemone ou Mosisi ungu umbu tondopa ungu mane sirimumendo we “ungu manema” mindi naa torumulu. ‘Ungu pulumu sumbi siku piliengi.’ nimbu „Mosisini sirimu, ungu manema” torumulu bokune molemo (Mateyu 5:17,18, LLuku 10:26). Kanu ungu manemanga ungu awisili boku Romo molemo (Romo 2:pali, 3:pali, 10:4, 13:10, awisili pea). Wendo Oringi 20:1-17 sirimu ungu mane rureponga talondo Miti yembomane “mi ungume” nilimele, yembo awisilini we Kewa-ungune manda manjiku “tenepella llo” nilimele.

Pulu Yemonga Üngu Kondemo molemo bokune wale mare Pisini-ungune “lo” molemo kinie sike we “ungu-mane rureponga talondo nilimo (LLuku 18:20), nalo wale awisili Mosisini Pulu Yemonga ungu-mane sinderimumendo pali nirimu. Ou Pulu Pulu, Wendo Oringi, LLipai, Kambu, Üngu Manema, kanu bokume pali Mosisini torumu,aku bokume liku tere leko “Mosisini torumu bokume”

niringila. "Ungu-Manemo" niringila. (Mosisini torumu bokumenga ungu te inie anjokondo nondopa 26.2. "Lo" nimbe molemo.)

Juda yembomane pilkulie 'Mosisini sirimu ungu manema temolo kinie Pulu Yemone olio kanopa peanga kanomba.' ningu pilieringi. Juda yembo mare Yesusini yembomanga nimbe tenderimu mele pilkulie kamu 'Sike nanga nimbe tenderimu.' ningu yunge yemboma molkolie ungu manema pea pilku moloringi. Ungu mane te aku siku pilkulie niringimunge ungu te inie yakondo 18. katim skin akune molemo. Kanu yembomane ningendo: "Yesusinge mememo mindi kapola molo. Yesusini olionga nimbe kolo wangopa kolondorumu akumu mindi kapola molo. Akumu 'Sike.' nimbu tondolo mundupu pilipu, ungu manema kepe pilipu lipu temolo kinie Pulu Yemone olio kanopa 'yembo sumbi nilime' nimbe kanomba." niringi. Nalo akumu paa molo. Romo 3:19-31, 4:1-8, 9:30-33, Gallesia 2:14-21, 3:1-25, 5:1-12 kanani. Romo 3:20-22, Gallesia 2:16, 3:24 paa mimi siku kanani.

26.2. Wale mare "Lo" molo "Lo na Profet" molo

"Mosis na Profet" bokune molemo akumunge ungu pulumu paa lupe. Ungu-manamendo molo Mosisindu we naa nilimo. Pulu Yemone ungu umbu tondorume pilku yemboma ningu siringi yemane toringi bokumendo mindi naa lanilimo. Yesusi mana naa ombo molopili, yunge temanemo ou naa tangi, Isirele yembomane Pulu Yemonga Bokumu liku tere leko imbi lengendo "Lo" molo "Lo na Profet" niringi. Kewa ungune "Olpela Testamen" akumundu niringi. Akumu pilkulie LLuku 24:27,44, 45-46 paa mimi siku kanani. LLuku 24:44 mindi Konana Bokumu pea nimbe molemo. (Romo 3:21 ungu talo pea molemo. Te: Mosisini Pulu Yemonga ungu manema sirimume; te: Pulu Yemonga Boku Oumunge pali. Akumu kanani.) Boku palinge ungu mare isipela: Mateyu 5:17, 7:12, 11:12-13, 22:40, LLuku 16:16,29,31, Lipe Mundororu Yema 24:14, 26:22, 28:23. Wale mare Pisini Baipelena "Lo" mindi molemo Mosisini torumu bokumendo sike nilimo (Jono 8:17 kinie Mateyu 18:16selo Kambu 35:30 kinie Ungu Manema 17:6 kinie molemo), nalo Jono 10:34 kinie 12:34 kinie ungu niringiselo Mosisini torumu bokumenga naa molemonje. Jono 10:34 mele Konana 82:6 molopa, Jono 12:34 mele Konana 110:4, Aisaya 9:7, Isikiele 37:25, Deniele 7:14 kinie molemo.

27. Mesaea

Akumu Isirele yembomane Ipuru ungu lieringi akumunge ungu te. Pe Giriki ungune "Krais" niringi akumu ungu pulu telumu. Yesusi mana ombo naa molopili Ye Mesayamo pe ombá kinie toko kondonge ungumu Deniele 9:25,26 mindi molemo. Deniele 9:25,26 akune Pisini Baipelena imbi "Mesaea tongendo "Mesaea" naa toringi, ungu pulumu mindi toringi. Ingillisi Baipele marenaga akula imbi toringi molemo. Pisini ungune "dispela bikman God ibin makim" molemo.

Ou Isirele yembomane yembo te "i bin makim" teringi akumu "makim" we naa teringi. Aku teringimunge pulu talo isipe mele: Te: Ye te 'Ye nomi kingimu molopili.' ningu mako toko namba singendo kopongo-wele te yunge pengena ondoko kandondoringi (Ou-Samuele 9:15-16, 10:1, 16:1,12-13, Pe-Samuele 2:1-4). Te: Ye te 'Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopamo molopili.' ningu mako toko namba singendo akula teringi (Wendo Oringu 29:5-7,

LLipai 8:10-12). Ungu "Mesaia" akumunge pulumu akumu mindi. "Ye te mako toko kopongo-wele pengena ondoko kandondoko kongono temba namba te singe" yemo.

Wale talo mindi Giriki unguine "Krais" bokune naa toko, Ipuru ungumu manda manjiku "Mesaia" ningu toringi. Aku ungu selo Jono 1:41 kinie 4:25 kinie mindi. Akumu Pisini unguine ungu pulumu naa toringi, "Mesaia" ningu we imbi toringi. Ungu pulumu tongendo Jono 1:41 kinie 4:25 selonga "Kirasi" molemola, akumu tongendo 'Mesaya kinie Kirasi kinie ye telumu, ungu pulumu telumu.' ningu ungu Kirasimunge ungu pulumu toringi. Imbi "Krais" akumunge ungu pulu mare inie yakondo 23. molemo kananila.

28. nem

"Em igat nem" akumu "yu imbi molemo" molo "yu imbi ola molemo" sumbi siku nilimele. Nalo wale mare "nem" bokune molemo kanumu aku sipe molo. Ungu marenge ungu pulumu pilipulie torumulu bokune molemo. Imbi lieringi molo imbi walseringi kinie ye imbi molorumumunge tondolomo pilkulie imbimu lieringi. Imbimu yuyu uluri molo. Yemo yuyu tondolo perimu mele pilkulie yunge imbi lieringi molo walseringi.

Te isipe mele: "Mi ikam long nem bilong en." nimolondo "Yuni na lipe mundomu-ne okoro." nilimolo (Konana 118:26, Mateyu 21:9, 23:39, LLuku 19:38, Jono 12:13).

Te isipe mele: "baptaisim long nem bilong Papa na Pikanini na Holi Spirit" nimolondo yemboma no lindipu, "Lapa kinie Malo kinie Mini Kake Telimu kinie walsipu imbi lepo nu no lindikiru." nilimolo (Mateyu 28:19, Lipe Mundoramu Yema 2:38, 8:16). Olione oliolio pilipu we naa telemolo. Enonga kongonomo tendepo, "Tenda." nilimele mele pilipu, 'Enonga tondolomo yemboma-kinie pepili.' nimbulie enonga imbime lepo eno walsipu yemboma no lindilimolo.

Te: "bilip long nem bilong en"; Lipe Mundoramu Yema 3:16, Jono 2:23, 3:18 kinie kanani. (Jono 8:30,31, Lipe Mundoramu Yema 2:21 telu sipe mele).

Te: "askim long nem bilong en"; Jono 14:13, 15:16 kanani. Jono 15:16 akumu Kewa unguine pilipulie isipu mele bokune tolemelanje: 'Nanga imbi leko Tata mawa tengen mele simbe.' nimbu tolemela nalo 'Nanga imbi leko' akumunge pulumu nambolkanje? Ungu pulumu sulu tepo isipu mele tolemela: 'Tata kinie ungu ningendo: "Nunge Marena Yesusi nanga nimbe kolondorumumunge nuni na liku tapondoni aulkemo yuni lipe nosinderimu.' nimbu pilipulie nu mawa tekero." ningu mawa teayo.'

Te: "tokaut long nem bilong en"; Lipe Mundoramu Yema 4:17,18, 5:28,40, 9:27,29 kanani.

Te: "sik iken pinis long nem bilong en"; Lipe Mundoramu Yema 3:6,16 kanani.

Ungu mare isipe: Mateyu 7:22, 12:21, 28:19, Mako 9:37-41, 11:9-10, 13:6,13, 16:17, Jono 1:12, 2:23, 17:6,11,12,26, 20:31, Lipe Mundoramu Yema 5:40, 8:12, Romo 9:17, 10:13, Ou-Korini 1:2,10,13,15, 6:11, Epesasi 5:20, Pillipai 2:9,10, Kollosi 3:17, Jemisi 5:10,14, Ou-Pita 4:14, Jono Yepoko Sipemo 7, Lipe Ora Sirimu 2:3,13, 3:8.

29. olpela bel

Akumunge pulumu isipe mele: Ou konopu alowa naa tepo, Mini Kake Telimu konopune naa molopili Yesusinge yemboma naa molamili olionga konopu pelemoma paa umbu konopu kerime mindi. Kanu

konopumene 'olio topo kenjemili.' mindi niringi mele we walu pilipulie terimulu. Yesusi olionga konopune ombo alowa tendelemo kinie olionga ou-we-konopu-kerime kolemo none telemo. Pe olio konopu konde Yesusini alowa tepa silimoma pelemo, akumene nilimo pilimolo mele lupe. Nalo umbu-konopu-kerimu kamu manie naa pulimo. Akumuni 'Yu paa piliemili!' nimbe karaye telemo. Akumu bokune imbi lepo "ou-we-konopumu" nimbu torumulu molemo. Akumunge ungu mare Romo 6:1-14, 7:5, 8:1-12, 13:14, Ou-Korini 3:3, Gallesia 5:19-21,24, Epesasi 2:3, Jemisi 3:15 kinie molemo.

30. Pasova

Ingillisi ungune "pass over" akumu Umbu-Ungune "olakondo ombo puli" mele. Kera molo ballosi mangopa olionga pengena olakondo mulune ombo pulimo akumu "pasova" telemo. Nalo Ipuru ungune ungu pulu te pelemo, akumu "naa topa mundupe siye kolopa olakondo we ombo puli".

"Pasova" aku walemonga ungu yepoko pelemo.

Te: Pulu Yemone 'Yemboma kinie kongime kinie melemanga pali komolayema topo kondambo.' nirimu kinie yunge angellomo kolea Isipi andopa Isipi yemboma kinie melemanga komolayema topa kondorumu. Nalo Pulu Yemone "I siku i siku tengen kinie kanopolie yembo te naa tombo." nirimu mele pilkulie Isirele yembomane kongi sipisipi walo tenga meme ulke kere-pulune ape kandoringi yembomanga komolayema naa torumu. Pulu Yemone lipe mundorumu angellomone mememo ulke tenga tengen kerepulune molorumu kinie kanopalie kanu ulkemanga sukundu naa pupe ola we ombo purumu. Aku temanemo kinie ungu manema kinie Wendo Oringi 12 molemo. Pe poniemanga pali oli te kinie wale te kinie nimbe sipe, wale yepoko pakera 'Pulu Yemonga wale kake telime.' ningu koro molko "Eno lipu tapondoruntu mele pilku molangi.' nimbe mane sirimu mele Wendo Oringi 12:2-3,14-16 kinie Ungu Manema 16:1-8 kinie Ipuru 11:28 kinie molemo. Aku ungu-manemo pilkulie yandopa yandopa ponie tenga tengenaku siku teringi. Paa kinié kepe Isirele yembo marene aku siku telemelela. Yesusi mana molopili iwalema bokune "Pulu Yemone Isirele Yembomanga Anda-Kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu Mele Pilieringi Walemo" nimbe molemo (LLuku 2:41-43, Jono 2:13,23, Mateyu 26:2,17).

Te: Pulu Yemone Juda yembomanga komolayema naa torumu walema pilingendo pulu-pulu walemo wendo orumu kinie kongi sipisipi walo te toko nongo, " 'Pillawa te kalopo namili.' ningu pillawana mundulimele kinie akolemo mele isimu naa mundukulie pillawa we kalko nangi.' nimbe mane sirimu (Wendo Oringi 12:3,5, 8,17,18; 23:14-15 kanani). Aku walemo pe kinié bokune "Pillawa Akoli Mele Isimu Naa Munduku Pillawa We Kalko Noringi Walemo" nimbe molemola (Mako 14:1, Mateyu 26:17, LLuku 22,1-2,7-16, Lipe Mundorumu Yema 12:3, 20:6).

Te: Pulu Yemone we ombo pupe olio naa topa kondombamonga kongi sipisipi walomo Yesusi yu. Ou-Korini 5:6-8 kanani. Akumunge, Juda yemboma Pulu Yemone enonga anda-kolepalimenga komolayema naa torumu mele temanemo pilieringi walemanga Yesusi naa tolemela naa kolkanje paa kapola naa telka. Akumunge, kanu walemonga kolambo. nirimu (LLuku 9:51). Pe paa sike sipisipi walo te toko nongo ou Pulu Yemone terimu mele pilieringi walemonga

Yesusi toko kondoringi (Wendo Oringi 12:21 mele Mako 14:1-2,12,22-25,63-64; 15:1,6-15, LLuku 22:7,14-16, Jono 18:28).

Yesusi yu "Pasova" kongi sipisipi walo paa kake telimu, Wendo Oringi 12:5 mele (Mateyu 27:4, Jono 18:38, LLuku 23:47, Ou-Korini 5:7, Ipuru 4:15, Ou-Pita 1:19). Yesusi sipisipi walomo molorumu mele ungu mare inie anjokondo 44. sipsip, 44.3. molemo.

31. pikinini

Pulu Yemonga bokune "ambolango" nimbe molemo akumu wale mare sike ambolangomando nilimo. Nalo wale mare Kewa ungune "pikinini" molemo kinie kanopolie ungu pulumu pilipulie torumulu. (Yesusi yuyu "Pikinini Bilong Devit", "Pikinini Bilong God", "Pikinini Bilong Man" molorumu mele inie anjokondo nondopa 32. nimbe molemo.)

31.1. pikinini bilong Abraham

Akumu "Eporayamone kalopa lsimu yemboma" nimbu torumulu molemo (Mateyu 3:9, Jono 8:39). Nalo akumunge ungu iko mare toringi molemola. 'Yesusi sike.' ningu naa pilieringi yemboma kurumenga nomi depelemonga ambolangoma molemele; 'Yesusi sike.' ningu tondolo munduku pilimele yemboma Eporayamone sike kalopa lsimu yemboma molemele (LLuku 3:8, 9:9, Jono 8:33-44, Romo 4:pali, 9:6-8, Gallesia 3:5-14).

31.2. pikinini bilong Isrel

Akumu "I sirele yemboma" (LLuku 1:16, Lipe Mundorumu Yema 5:21, Romo 9:3-5, Mako 7:27nje). Unku pulu te LLuku 22:30* molemola.

31.3. pikinini bilong God

Wale marenga Giriki ungune Pulu Yemonga kangoma molo ambolangoma nimbe molemo akumu olio 'Yesusi sike.' nimbu yunge yemboma molemolo, sike Pulu Yemonga ambolangoma molemolola (Mateyu 5:9, Jono 1:12-13, 8:41-47, LLuku (8:19-21), 6:35, 20:36, Romo 8:13-17,23, 9:24-26, Pe-Korini 6:18, Gallesia 3:26, 4:5, Epesasi 1:5, 5:1, Ipuru 2:10-17, 12:5-6, Ou-Pita 1:14, Jono Kumbi Lepamo 3:1-6, Jono Talo-Sipemo 1). Mare pea telu sipemo ime: Jono 3:3-8, Taitasi 3:5, Ou-Pita 1:23, Jono Kumbi Lepamo 3:9-10, 4:7, 5:1-2,4,18-19. Isirele yembomanga ungu te Romo 9:4 molemo.

(Yesusi yu "Pikinini Bilong God" molemomonga ungumu inie anjokondo 32.2. molemo.)

31.4. tok bokis bilong pikinini

Yesusini ungu iko topalie, ambolango kangamane anupili lapalimenga ungume taku liku pilku liku karaye naa telemele mele yembo aku siku Pulu Yemonga ungumu taku liku pilku telemelena mindi yu ye nomi kingi molemo mulu koleana manda punge (Mateyu 18:1-6,10-14, Mako 9:33-37, 10:13-16). Imu pilie: Mateyu 18:2,3,4,5 Giriki ungu te molemo, akumunge ungu pulumu sumbi sipe "ambolango kanga". Nalo Mateyu 18:6,10,14, 10:42 Giriki ungu tela molemo, akumunge pulumu sumbi sipe "ambolangoma" molo. Unku pulumu lipa tere lepa "nanama" kepe, "kangama" kepe, "imbi naa mololime" kepe aku sipe mele. Imbi naa mololimenga ungu talo LLuku 22:24-27 kinie Jono 13:12-17 kinie molemo.

Giriki ungune imbi tela molemo. Akumu "ambolango kiki" molo "ambolango pame, ungu naa nili". Sike ungu te Mateyu 21:16

molemo. Ungu iko topa, "konopu tondolo naa puli yemboma" molo "umbu konopu naa peli yemboma" ndo nilimo ungu mare Mateyu 11:16, LLuku 10:21, Romo 2:20, Ou-Korini 3:1, Epesasi 4:14, Ipuru 5:13 kinie molemo.

Ou-Korini 14:20 akumunge ungu pulumu isipenje: Ambolango pamemanga konopu tondolo te naa pepili molkolie ulu kerime walu teko mimi siku naa pilimele akumu ya naa nikimunje. Ambolango pamemané 'Ulu pulu kerime teamili.' ningu konopu kimbu siku naa molko, 'Ambolango pamemané 'Yemboma mindili nongo, molko kenjengi!' ningu naa pilku walu molemele mele eno yembo yume aku siku molangi.' nimbe nirimunje?

32. Pikinini

Yesusi, yunge imbi te "Kirasi" ningu kanumunge imbi mare "Pikinini Bilong Devit", "Pikinini Bilong God", "Pikinini Bilong Man" ningu lieringila.

32.1. Pikinini Bilong Devit

Devit - Yu ou Isirele yembomanga ye nomi kingi awilimu. Yembomane yu konopu siringi. Pulu Yemone yu konopu sirimula (Ou-Samuele 13:14, Ou-Kingime 15:5, Jeremaya 3:15, Lipe Mundorumu Yema 7:45-46, 13:22).

"Pikinini Bilong Devit" - Akumu Yesusindu niringi. Yu "Pikinini Man Bilong Devit".

Depisini sike Yesusi kalopa lsimu (Mateyu 1:1,17, LLuku 3:31). Nalo pe walse Mateyu 9:27 ye talone niringili imbibunge pulumu tela,aku ungu pulumu Mateyu 22:41-44 molemo. 'Depisini kalopa limbe ye te Pulu Yemone 'Eno nokomba ye te lipu mundumbo.' nimbe, nimbe panjipe mako torumu ye nomi kingi Mesaya Kirasimu molomba.' ningu pilku, 'Yesusi yu aku yemo ombo molemo.' ningu pilkulie Yesusi yundu "Depisini Kalopa Lsimu Yemo." niringi. Depisini kalopa limbe yemo kamu-kumu ye nomi kingimu molopa mindi pumbe. Pe-Samuele 7:11 ekendo-16, Aisaya 9:6-7, 11:1, Jeremaya 23:5-6, Mateyu 12:22-23, 21:9, LLuku 1:32-33, 68-69, Lipe Ora Sirimu 22:16, (Mateyu 1:1,6,16,17, 9:27, 15:21-22, 20:29-31, LLuku 2:11). Inie yakondo "23. Krais" kananila.

32.2. Pikinini Bilong God

(I imbibunge ungu te inie yakondo 31.4. molemola.)

Pisini ungune Yesusindu "Pikinini Man Bilong God" nilimelanje papu. Umbu-Ungune "Pulu Yemonga Malo" torumulu molemo. Yesusi yu paa sike Pulu Yemonga Kandi Malo.

Pulu Yemone Yesusindu "Nanga Kangomo" nirimu (Mateyu 3:17, 17:5, Lipe Mundorumu Yema 13:33, Pe-Pita 1:16-18). Yesusini Pulu Yemondo "Tata" nirimu (Mateyu 11:25-27, Jono 5:19-27; LLuku 22:70-71 kananila).

No Lindeli Jonone "yu Pulu Yemonga Malo" nirimula (Jono 1:34). Yu aku sipe molorumu mele kurumenga nomi Setene kinie kurume kinie enone ningu para siringila (Mateyu 4:3,6, Mako 3:11, 5:7, LLuku 4:41).

Yesusi lombili andoli yembomane yu aku sipe molorumu mele ningu para siringila (Mateyu 14:33, 16:16, Jono 11:27, 1:49) nalo we yembo awisilini 'Yu Pulu Yemonga Malo naa molemo.' ningu pilieringi (Mateyu 26:63-66, 27:40,43).

'Yesusi yu sike Pulu Yemonga Malo.' ningu tondolo munduku pilimele yemboma konde molko mindi puli ulu pulumu limele

(Jono 20:31).

Yesusi Pulu Yemonga Malo molemo ungu mare pea isipe: Mateyu 11:27, 27:54, Mako 1:1, LLuku 1:35, 9:35, Jono 1:14,49, 3:16,36, 5:17-26, 6:40, Lipe Mundorumu Yema 9:20, Romo 8:3,29,32, Gallesia 2:20, Ou-Tesallonaika 1:10, Ipuru 1:1-8, 3:3,6, 4:14, 5:5 (Konana 2:7, Lipe Mundorumu Yema 13:33), Ipuru 7:3, Jono Kumbi Lepamo 1:3,7, 2:23, 3:8, 4:9,14, 5:5,11.

32.3. Pikinini Bilong Man

Akumunge Umbu-Ungune "Mana Ye Tenga Malo" molo "Mana Yembo Tenga Malo" bokune tolemela nalo 'Yembomane we walu kambu toko, akumu ye tengah imbi tondolo te naa pilingenje.' nimbu, 'Kanu yemo we mana ye te naa molorumu sumbi siku ningu piliengi.' nimbu "Mulu Koleana Molopa Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo" nimbu bokune torumulu. Pe ponjipu "Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo" torumulu akumu bokune molemo.

Aku imbiwu Ou-pulu-pulu niringi mele Deniele 7:13-14 molemo. Akune nimbe molemo kanu yemo yu Isirele yembomane pilkulie, 'Yu Pulu Yemone mako topa, "Ero nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." nimbe, nimbe panjerimu ye nomi awili Mesayamo.' ningu 'Yu omba.' ningu nokoko moloringi nalo Yesusi yu kanu yemo ombo molorumu mele Juda yembomane naa pilieringi. Mako 14:62, Lipe Ora Sirimu 1:7,13 kanani. "Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo" kinie "Pulu Yemonga Malo" kinie "Pulu Yemone mako topa mana lipe mundorumu ye nomi Kirasi Mesayamo" kinie ye telumu mele ungu talo Mateyu 16:13-17, 26:63-64 molemo (LLuku 22:66-71). Yesusini wale awisili "Pulu Yemone mako topa mana lipe mundorumu yemo na." nimbendo "Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo isipe isipe temba." nirimu (Mateyu 12:8,32,40, 13:37,41, 20:18,28, 24:30,44, Mako 8:38, LLuku 9:22,58, 19:10, Jono 3:14, Lipe Mundorumu Yema 7:56). Inie yakondo 23. Krais kinie 27. Mesaia kinie kananila.

33. pikinini sipsip

(Inie anjokondo 44. sipsip, 44.3. kanani.)

34. pris

"pris" kinie "profet" kinie ye lupe lupema. Kongono teringi mele lupe lupela. Sike talo pea yemboma kinie Pulu Yemo kinie awi-suku-singi yema moloringi nalo "pris" yema yemboma kinie Pulu Yemo kinie awi-suku-singine molko yembomanga ungume kinie umbunema kinie Pulu Yemonga kumbikerena mengo puringi; "profet" yema Pulu Yemo kinie yemboma kinie awi-suku-singine molko Pulu Yemonga ungume yembomanga kumbikerena mengo oringi. "profet" yemanga ungumu inie anjokondo 35. molemo.

34.1. pris yema enone 'Pulu Yemone yemboma kanopa keri naa kanopili. Pulu Yemo kinie kapola kapola molangi.' ningu awi-suku-singi yema molko yembomanga ningu melema kalko Pulu Yemo popo toko sinderengi. Aku teringimunge Umbu-Ungune ou "Pulu Yemonga ala yema." nimbu bokune torumulu. Pe ibokumu topele toli tapu yemane ningendo: "Akumu paa kapola naa tekomo. Molo." niringi. "Yembomane kurume mindi ningu pilinge." niringi. Kanu kinie kongono teringi mele imbi sulu tepo bokune torumulu. Pe ponjipu imbi lepo "Pulu Yemo popo tondoli yema" nimbu bokune

torumulu molemo.

Pulu Yemo popo tondoli yemanga ungu mare isipe molemo: Te: Ou Pulu Pulu 14:18 (Yesusi yu mele, Konana 110:4, Ipuru 5:6, 7:1-17). Te: Wendo Oringi 28:1, 29:9. Enone kongono teringi mele boku LLipai nimbe silimo (1:5, 4:3, 6:24-26, 7:31-36, 21:pali). Kambu 4:46-48, 18:1-7, Josua 3:3,6,14, Mateyu 8:4, 12:5, Mako 2:26, LLuku 10:31, Jono 1:19. Kanu yemane paa taki teki Pulu Yemo melema kalko popo tondoringi nalo Yesusini walsikele kamu olionga nimbe yuyu yunge mememo Pulu Yemo popo topa sinderimu (Ipuru 10:8-14). Yu olionga Pulu Yemo popo tondoli yemo (Ipuru 7:11-25).

Olio Kirasinge yemboma pali Pulu Yemo popo tondoli yemboma molemolola (Ou-Pita 2:5,9).

34.2. bikpris -

Akume Umbu-Ungune “Pulu Yemo popo tondoli ye awilime” nimbu bokune torumulu molemo. Kanu yemane Yesusi-kinie paa konopu keri panjiku, yu toko kondonge aulke te koroko kanoko likulie yu toringi (Mateyu 2:4, 16:21, 20:18, 21:15,23,45, 26:3,47, Mako 14:1,10, 15:1,3,10,11,31, LLuku 23:4,10, Jono 7:32,45).

34.3. hetpris

Paa telu mindi Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopamo molorrumu. Te kolorumu kinie mindi te alowa teko mondoringi. Ou pulu pulu Mosisi angenu Erono kanu yemo molorumu (Wendo Oringi 28:1, 29:1,10,15,44, LLipai 8:pali, 16:pali, 21:10-17). Pe yunge malo te yu alowa tepe molorumu (Kambu 20:22-29). Mare: Mako 2:25-26, Akai 1:12,14, 2,2,4.

Yesusi mana omba molopili Anasi yu Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopamo molorumu, nalo Romo gapomanomone yu toko manie munduku te lupe liku mondoringi, kanu yemo Kayapasi. Aku teringi nalo Juda yembomane Anasinge ungume mindi pilieringi. Romo Gapomanomone aku sipe terimumunge wale awisili Anasi kinie Kayapasi elonga imbi talo pea liku tere leko bokune toringi (LLuku 3:2, Jono 11:49-51, 18:13-14,24, Lipe Mundorumu Yema 4:6). Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopamo yu Juda yembomanga kanjollo makumunge nokoli yemo (Jono 18:12-14,19-24, Mateyu 26:57,62,63,65, Lipe Mundorumu Yema 23:1-5).

Pe Yesusi yu kamu Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopamo molorumu (Ipuru 2:17-18, 3:1, 5:1-5,10, 6:20, 7:26-28, 8:1-6, 9:6-15, 13:11-12). Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopamanga pali yu ye paa awili olandopamo molorumu molemo (Ipuru 4:14-16).

35. profet

“Profet” yembomanga ungu te inie yakondo nondopa 34.pris molemo. “Pris” yemane yembomanga kongonomo Pulu Yemonga kumbikerena tenderingi. “Profet” yembomane Pulu Yemonga kongonomo yembomanga kumbikerena tenderingi. “Poropetema” ne kongono teringi mele isipe: Pulu Yemone Mosisi ungu umbu tondorumu mele pilipelie Mosisi Erono nimbe sirimu. Mosisini ungu umbu tondorumu ungume Eronone pilipelie Isipi ye nomi kingimu nimbe sirimu. Mosisi Pulu Yemonga keremo, yunge “poropetemo” (Ungu Manema 18:15). Erono yu Mosisinge keremo, yunge “poropetemo”-la (Wendo Oringi 6:28-7:2). Imbi bokune torumulu molemo akumu isipe mele: “Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yando yemboma ningu siringi yemboma”.

Pulu Yemonga keremo moloringi yembomanga kongonomo kinie

colo toli yembomanga ungume kinie pilinge mele ungu mare Ungu Manema 13:1-5, 18:15-22 (Wendo Oringi 20:18-22) molemo. Jeremaya 1:1-5, 2:1-5, 7:1-3, Jona 1:1-3, 3:1-3, Akai 1:1-13, 2:1-2, Wendo Oringi 15:20, Nokoli Yema 4:4 kananila.

Kanu yemanga ye mare imbime taki-teki pilimolo isipema: Illainja, Illaisia, Aisaya, Jeremaya, Isikiele, Deniele, Osia, Joele, Emosi, Opadaya, Jona, Maika, Neyame, Apakake, Sepenaya, Akai, Sekaraya, Mallakai.

Yesusi paa pe wendo ombo molopa temba mele Pulu Yemone nirimu ungu umbu tondorumu awisili ou pilku bokune toringi. Pe Yesusi kamu orumu kinie yunge yembomba kanu ungume pilieringi. Aisaya 7:14 mele Mateyu 1:22-23 molopa, Maika 5:2 mele Mateyu 2:3-6 molopa, Osia 11:1 mele Mateyu 2:14-15 molopa, Jeremaya 31:15 mele Mateyu 2:16-18 molopa, Aisaya 40:3-5 mele LLuku 3:2-6 molopa, Sekaraya 9:9 mele Mateyu 21:1-5 molopa, Konana 22:18 mele Jono 19:23-24 molopa, Konana 22:1 mele Mateyu 27:46 molopa, Wendo Oringi 12:46, Kambu 9:12, Konana 34:20; Sekaraya 12:10 mele Jono 19:33-37 molemo. Ungu talo LLuku 24:25-27, Lipe Mundorumu Yema 8:30-35 molemola.

Yesusi kamu ombo Pulu Yemonga kongono tendembando No Lindeli Jono kamu Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu yemo wendo ombo Yesusi ombá aulkemo akisinderimu (LLuku 1:76, 3:2-3, 7:24-28). Jono yu ombo kongono temba mele Mallakaini ou nimbe sirimula (Mallakai 3:1).

Yesusi yu kepe Pulu Yemone ungu umbu tondorumu ungume pilipe yembomba nimbe sirimu ye te (Mateyu 21:46, LLuku 7:16, 13:33-34, 4:24, Mako 6:4, Jono 4:19,44, 7:40, 9:17, 15:15). Mosisini Ungu Manema 18:15,17-19 nirimu yandopa yandopa ye mare yumele-mele aku kongono tenge yemando nimbe nirimu nalo Juda yembomane 'Ye telu ombá.' ningu pilku nokoko moloringi. 'Yu kinie 'Pulu Yemone mako topa sipe mundumbe.' ningu nokoko moloringi yemo kinie ye telumu.' ningu pilieringi (Jono 1:21,25,45, 5:46, 6:14, Lipe Mundorumu Yema 3:17-24, 7:37).

Yembo marenene kolo toko "Pulu Yemone ungu umbu tondomu te pilipulie nikiru." ninge yembomanga ungu mare Mateyu 7:15, 24:11,24, Lipe Mundorumu Yema 13:6, Pe-Pita 2:1, Lipe Ora Sirimu 16:13, 19:20, 20:10 molemo.

36. Rabai, Rabonai

(Akumunge ungu pulumu Jono 1:38* molemo.)

37. Sabat

Wale talo pakera Pulu Yemone mulu ma melema tepa mimi tepa molopalie wale yepoko sipemonga we mulu pilipe koro molorumu (Ou Pulu Pulu 2:1-3). Pe Mosisini Isirele yembombaaku siku pilku teangi nirimu mele Wendo Oringi 16:21-30 molemo. Akune imbi "Sambate" nimbe pulu polopa molemo. Kanu imbibunye ungu pulumu "mulu pilku koro mololi". Pe Pulu Yemone Isirele yembomba kinie ulu mare tenge kinie yumi eno nokopa enonga Pulu Yemo molomba ungumu (Kewa ungune "kontrak" nilimolo) nimbe panjipe mi lembando ungu mane rureponga talo sirimu kanu ungu manemanga tene nimbendo: "Wale te 'Sambate' ningu 'Pulu Yemonga wale kake telimu' ningu kongono naa teko koro molangi." nirimu (Wendo Oringi 20:8-11, 31:12-17).

Mateyu 24:20, Lipe Mundorumu Yema 1:12: Juda yemboma Sambate walemonga aulke sulu tengah manda naa andoko, wane killomita mele mindi kapola pungemonga ungu-mane te perimu, akumunge ungu pulu mare Wendo Oringi 16:29, Kambu 35:5, Josua 3:4 molemo. Nalo Pulu Yemone aku ungu manemo sumbi sipe nirimu ungu te Pulu Yemonga bokune naa molemo. Juda yembomane eno enono kanu ungu manemo ningu panjeringinje. Enono pilku teringi mele pilipelite Yesusini Mateyu 24:20 molemo mele nirimunje.

Juda yemboma Sambate walemonga koro moloringi ungu mare Jono 19:31,41-42, LLuku 23:54-56, 24:1 molemo. Sambate walemonga eno maku toko Mosisinge ungu manema kinie Pulu Yemonga ungumu kinie pilku, Pulu Yemo-kinie ungu niringi. Yesusi eno pea maku toringi ungu te LLuku 4:16 molemo. Pollo pea maku toringi ungu mare Lipe Mundorumu Yema 13:5,14-15, 14:1, 17:1-3 molemo.

Kinié walemanga imbime nimbu walema kambu tolemolo mele olio tepa embambo silimo. Kinié "Koro Awili" molo "Sande" nilimolo aku walemo Juda yembomanga kongono wale telumu. "Sarere" molo "Koro Kanga" nilimolo wale akumu Juda yembomane "Sambate Walemo" niringi. Akumunge Umbu-Ungune "namba wan de bilong wik" nimbu bokune tomolondo ungu te sumbi sипу pilipu nimolo ungu te naa pilierimulu. Yesusi kolopalie, "namba wan de bilong wик" lomboropa ola molorumu (Mateyu 28:1, Mako 16:1-2, LLuku 24:1, Jono 20:1).

Kinié Kirasinge yembo mare kanu ungu manemo pilkulie Sarere kinie "Koro Awili" molo "Sambate" ningu kanu walemonga koro molko maku toko Pulu Yemo popo toko imbi liku ola mundunduku yunge ungumu pilimele.

Nalo Kirasinge yembo awisilini 'Yesusi lomboropa ola molorumu walemo 'olionga Sambate walemo' ningu kanu walemonga koro molko maku toko Pulu Yemo popo toko imbi liku ola mundunduku yunge ungumu pilimele. Koro konde tengah pulu pulu wale, Kewa ungune "Sande" nilimole, akumu "Sambate" ningu "Awilimunge Walemo" ningu koro molemelemonga pulumu isipe mele: 'Yesusi Juda yembomanga koro konde tengah pulu pulu walemo kinie lomboropa ola molorumu kene Sande kinie maku topo yuni terimu mele temanemo pilipu yunge ungumu pilimolo kinie papu.' nilimole. 'Kirasinge pulu pulu yembomane aku sikula teringi.' nilimole. Lipe Mundorumu Yema 20:7 koro kondemonga pulu pulu walemonga Kirasinge yemboma maku toko Yesusini berete kinie no-waene kinie nangi nirimu mele pilkulie teringi. Ou-Korini 16:2 kinie Lipe Ora Sirimu 1:10 selonga ungu te molemola. Pe yandopa yandopa Sande kinie koro molko, Pulu Yemo popo toko yunge ungumu pilingendo maku toliku oringi.

Yesusi mana molopa andopa yunge kongonomo terimu kinie wale awisili Juda yembomanga ye awilime kinie kerekale niringi. Enone 'Sambate walemonga manda temolo.' ningu pilieringi mele lupe, yuni Sambate walemonga pilipelite terimu mele lupe. Walse yu lombili andolime witi-mongoma inie toko noliku puringi kinie (Mateyu 12:1-8) Juda yembomanga ye awilimene eno iri toringi kinie yuni enondo "Na Sambate walemonga nokoli yemo." nirimu (Mateyu 12:8). Yesusini Sambate walemonga yemboma tepea konde lsimu kinie kanoko keri kanoringi mele LLuku 6:6-11 kinie 14:1-6 kinie molemo. Sambate walemonga temane mare isipe mele manda kanonila: LLuku 6:1-5, 13:10-17, Jono 5:1-15, 16-18, 7:21-24, 9:pali.

38. Sadyusi

"Sadusi" yema eno Juda yembomanga ye awilimenga ye talape te. Enone "Pulu Yemonga ye sumbi nilime molemolo." ningu pilieringi nalo Yesusi mana andopa molorumu kinie Sadusime kinie Parisime kinie yuni terimu mele paa kanoko keri kanoringi. Enone pali pilku teringi mele ungu mare inie yakondo 11. Farisi kanani.

Sadusi yema i siku ningu pilieringi: "Yemboma kolkolie lomboroko ola naa molonge." ningu pilieringi (Mateyu 22:23, (29-32), Lipe Mundorumu Yema 23:8, (Ou-Korini 15:12-20). "Angelloma kinie kurume kinie naa molemele." ningu pilieringila. Parisi yemane "Kolopolie sike lomboropo ola molomolo. Angelloma kinie kurume kinie sike molemele." ningu tondolo munduku pilieringi.

39. Sameria

Yesusi manie naa opili paa koronga ou, Isirele yemboma kolea Isipi ka-kongono teringi kinie Pulu Yemone eno lipe tapondopa kolea Kenane memba pupe kanu koleamo sirimu, akune peringi. Pe Isirele yembomanga talapemo pulue tokolie ekendo yembo talape te molko ye nomi kingi te mondoko, ekendo yembo talape te molko ye nomi kingi te mondoringi. Yembo talape te imbi Isirele ningu, te Juda niringi. Ekendonga kolea awili, Mosipi mele, kingimu molorumu kolea awili Jerusalalme, ekendonga kolea awili Sameria. Pe yembo talape te, Asiria nili, kolea awili Sameria ongo Sameria yembomakinie opa teko yembo awisili ka siku mengo pukulie yembo lupe mare yando siku munduku 'Kolo wangoko Sameria akune peangi.' niringi. Kanu temanemo Pe-Kingime 17:24-34 molemo. Kolea pulu yembo koltalo moloringime kinie ongo peringi yemboma kinie anjo yando ambo liku ye puku, Pulu Yemo kinie we-melema kinie 'pulu yema' ningu liku tere leko popo toringi. Kanu yembomane ambolango meringime paa sike Juda yemboma naa molko meme kangi lupe lupe moloringimunge Juda yembo sikemanen eno paa kanoko keri kanoringi. Kanu yembomando "Sameria yemboma" niringi. Sameria yembomane Pulu Yemo popo tongendo enonga ma pangti tengahaku teringi. Pulu Yemone 'kolea awili Jerusalalme mindi ongo na popo taa.' nirimu nalo Jerusalalme puku naa teringi. Pe Yesusi mana manie omba andopa molorumu kinie Juda yembomane Sameria yemboma lakoko konopu keri panjiku telune paa naa moloringi. Sameria yemboma kolea Sameria disiriki peringi, disirikinge kolea awili akumu Sameria niringila. Juda yemboma winjo mendo pungendo Sameria disiriki makaye teko purungi. Jono 4:1-42, LLuku 9:51-55, 10:25-37, 17:11-19, Mateyu 10:5-6 molemo temanemanga ungu pulumu akumu mindi.

40. Satan

(Akumu inie anjokondo nondopa 42. Seten kanani.)

41. saveman bilong lo

Pisini ungunu ungu telumu mindi bokune toringi molemo, nalo Giriki ungunu ungu talo molemomonga Umbu-Ungune ungu talola bokune torumulu molemo. Kanu yemane 'Ye paa sumbi nilime molemolo.' ningu pilieringi. Aku siku ningu pilleringimunge Yesusini Parisi yema iri torumu mele eno kepe iri torumula. Parisi yemane Yesusi kanoko keri kanoko, iri toringi mele kanu "saveman bilong lo" yemane kepe aku siku teringila (LLuku 5:30, 9:22, 19:47, 20:19,

22:2, 23:10). "Yesusini Pulu Yemonga ungu manema pulue tolemo." niringi. Moloringi ungu pulu mare inie yakondo 11. Farisi kinie 38. Sadysusi kinie molemo.

"Saveman bilong lo" akumunge ungu pulu talo isipe:

Te: Wale paa awisili "Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema" nimbe molemo. Kanu yema Juda ye awili Parisime pea Yesusi molorumune ongo ungu niringi (Mateyu 2:4, 5:20, 7:29, 9:3, 12:38, 15:1, 16:21, 17:10, 20:18, 21:15, 23:2,13, (14),15,23,25,27,29, 26:57, 27:41, Mako 2:6-7, 12:28,32,35,38, 14:1, LLuku 9:22, 20:46). Mare sike Parisi yema moloringi (LLuku 5:30, Lipe Mundorumu Yema 23:9).

Te: Wale koltalo mele Pulu Yemonga ungu manema pilku kondoringi yemanga ungume molemo. Eno Ingillisi ungune "lloya" nilimele (Mateyu 22:35, LLuku 7:30, 10:25, 11:45,46,52, 14:3).

42. Seten, Satan

Pisini ungune ou nomi-ka lemolo mele pilkulie "Seten" toringi nalo kinié Ingillisi ungune boku tolemele mele manda manjiku "Satan" tolemele.

42.1. Seten

Kanu imbumunge pulumu "opa-puluemo" kinie "kote kolo topa tendiflimu" kinie. Yu kurumenga nomimu (Mateyu 4:10, 12:26, 16:23, LLuku 10:18, 22:3, Romo 16:20, Pe-Korini 11:14, Ou-Tesallonaika 2:18, Lipe Ora Sirimu 12:9, 20:2,7).

"Setene" yunge tondolomo kinie kurumenga tondolomo kinie manie, Yesusinge tondolomo olandopa mele ungu mare inie yakondo 9. devil nimbe molemona molemo. Akumunge ungu mare ya niemilila:

Te: Mateyu 4:11, LLuku 4:13, Ipuru 4:15 Setenene Yesusi kondi torumu kinie yunge ungumu naa pilipe lsimu.

Te: Kurume yembomanga konopumenga moloringime Yesusini topa makororumu temane awisili molemo. Mare isipe molemola: Mako 1:23-27, 3:11-12,14-15, 5:1-20, Mateyu 12:22-23, LLuku 4:41.

Te: Kollosi 2:10,15, Epesasi 1:21, 6:10-13.

42.2. devil

Akumu Setenenga kongono ungu pulu peli imbi te, akumunge pulumu inie yakondo 9. paa kananila.

42.3. Belsebul

Akumu Setenenga imbi tela, akumunge pulumu inie yakondo 4. kananila.

42.4. wanpela samting nogut

Akumu Setenenga imbi tela. "wanpela samting nogut" yu "Setene" kinie "depelemo" kinie molemo mele Mateyu 13:19 kinie Mako 4:15 kinie LLuku 8:12 kinie molemo. Aku ungume temane telumu.

Giriki ungune "kerimu" mele mindi molemo. Pisini ungune "Satan" toko, "man nogut" toko, "man nogut Satan" toko, "ol samting nogut" toko, "Man bilong mekim ol pasin nogut" ningu toringi molemo. Umbu-Ungune topele topo bokune torumulu molemo mele isipe: "ulu kerimenga pali ulu pulumu pelemo „kuru nomimu," nimbu torumulu (Mateyu 5:37, 6:13, 13:19,38, Jono 17:15, Epesasi 6:16, Pe-Tesallonaika 3:3, Jono Kumbi Lepamo 2:13,14, 3:12, 5:18,19).

43. sios

Kinié Kirasinge yemboma maku tolemele ulkema "sios" nilimolo nalo Pulu Yemonga bokune "sios" nimbe molemo akumu ulkemando

naa nirimu, yembomando nirimu. Giriki ungumunge ungu pulumu isipenje: "Yemboma ungu te pelemo kinie pilkulie ningendo mako tolemele." Umbu-Ungune "yembo talape" nilimolo. Kirasinge yembo talapemando pali liku tere leko ningendo "yunge sios" niringi (Mateyu 16:18, Lipe Mundorumu Yema 2:47, Epesasi 5:23-32, Pillipai 3:6, Kollosi 1:18,24). Akumu Pulu Yemongala (Ou-Timoti 3:15). Kirasinge yemboma kolea yu-melete-melete maku toringi yembo talapemando yu-melete-melete "sios" niringila (Lipe Mundorumu Yema 9:31, 20:17, Romo 16:5,16, Ou-Korini 1:2, Pillipai 4:15, Kollosi 4:15,16, Lipe Ora Sirimu 1-3).

Olio Yesusi Kirasinge yembo talapemo olio yunge ambomo molemolo mele Epesasi 5:25-32 molemo. Olio kangi telumu, yu olionga pengemo, molemolo mele ungu mare Epesasi 1:22-23, 4:12,15-16, Kollosi 1:18,24, 3:15, Ou-Korini 6:13-20 molemo.

44. sipsip, pikinini sipsip, man isave lukautim sipsip

44.1. Olio 'Sike.' nimbu tondolo mundupu pilimolo yemboma olio Yesusinge kongi sipisipime, yu olionga tapu yemo (Jono 10, Mako 14:27, Ipuru 13:20, Jono 21:15-17, Konana 23).

44.2. Sipisipi yu walu molopa aulke lou lepa pulimo mele olio yemboma aku sipu telemolo. Tapu yemane sipisipime nokoko naa kondolemele kinie kapola naa molemo (Mateyu 9:36, LLuku 15:1-7, Ou-Pita 2:25, Lipe Mundorumu Yema 20:28).

44.1. kinie 44.2. kinie ungu te Pisini Baipelena Isikiele 34 molopa, boku ambolkomonomga Mateyu 2:5-6 molemola.

44.3. Pikinini Sipsip

No Lindeli Jonone nimbendo: "Yesusi yu Pulu Yemonga sipisipi walomo." nirimu (Jono 1:29,36). Aisaya 53:7-8 kinie, Lipe Mundorumu Yema 8:31-35 kinie kananila. Yesusi yu "sipisipi walomo" molorumu mele ungu pulu talo pelemo.

Te: Yesusi mana naa opili Isirele yemboma Pulu Yemone mane sirimu mele pilkulie tengendo 'Ulu pulu kerime manie pupili.' ningu kongi sipisipi molo kao molo meme paa peanga te toko kalko Pulu Yemo popo toko siringi (LLipai 1-7). Kongi peangama mindi, kerime paa molo (Wendo Oringi 12:15, LLipai 22:18-25). Kongimenga mememonga pulumu ungu mare Ou Pulu Pulu 9:4-6, LLipai 17:11,14, Mateyu 26:28, Ipuru 9:22 molemo. Yesusini yu yuyu yunge kangimu kinie mememoso-selo olionga nimbe Pulu Yemo popo topa sinderimu.

Te: Isirele yemboma kolea Isipi wendo pungendo 'Pulu Yemone olionga ambolango komolayema kinie kongimenga komolayema topa naa kondopili.' ningu sipisipi walo paa peanga te liku toko kondoko mememone ulu te teringi. Kinié Yesusinge meme ondo lenderimumuni aki tolemo yemboma Pulu Yemone naa tolemo. Imunge ungu awisili inie yakondo 30. Pasova molemo kananila.

Sipisipi walo kinie meme kinie aka meleselonga ungu mare niringi molemo akume ulu talo pea pilkulie niringinje. Nuni nunu mimi siku kanoko pilieni! Jono 1:29,36, Romo 3:25, 5:9, Epesasi 1:7, 2:13, Kollosi 1:20, Ipuru 9:(14,22), Ou-Pita 1:18-19, Jono Kumbi Lepamo 1:7, Lipe Ora Sirimu kolomongo awili 5:(6,9), 6, 7, 12, 13:(8), 14, 15, 17, 19, 21, 22 molemo.

45. stretpela man o meri

Ungu pulu mare isipe:

Te: Yembomane yembo te molemo mele kanokolie "yembo sumbi nilimu" molo "yembo peangamo" nilimele (Mateyu 1:19, Mako 6:20,

LLuku 2:25, 23:50, Lipe Mundorumu Yema 10:22).

Te: Pulu Yemone yembomaaku sipe naa kanopa nilimo. Yuni olio 'yembo sumbi nilime' nimbe kanomba ulu te oliolio manda naa temolo. Kangikundu kanopa naa nilimo. Konopu sukundu kanopa nilimo. Akumunge ungu awisili Romo molemo: 2:13, 3:5,9-10, 4:3, 9:30-32.

Te: UNGU TE GIRIKI UNGUNE TELU SIPE MELE MOLEMO NALO UNGU PULUMU LAYE LUPE MELE PERIMU KINIE LAYE LUPE MELE IMBI TORUMULU MOLEMO. AKUMU PISINI BAIPELENA TELU SIPEMO TORINGI NALO UMBU-UNGUNE UNGU PULUMU MIMI SIPU PILIPULIE TORUMULU (MARE ROMO 3:30, 4:25, 5:1). PULU YEMONE YEMBO KONOPU SUMBI NIMBE PELIME NIMBE KANOMBANDO ENONGA ULU PULU KERIME MUNDUPE SIYE KOLEMOLA. NALO WE NAA TELEMO. 'KIRASI SIKE.' NINGU TONDOLO MUNDUKU PILIMELE YEMBOMA-KINIE AKU SIPE TELEMO (GALLESIA 2:16 PAA KANANI). IMUNGE UNGU MARE INIE YAKONDO 26.1.lo MOLEMOLA.

46. tisa

(Akumunge imbi talo inie yakondo kanani.

Te 36. Rapai, te 41. saveman bilong lo.)

47. tupela maus

Yembomaaku siku molemelando Giriki ungune kinie Ingillisi unguselone ungu telu "hypocrite" mindi Pulu Yemonga bokune nimbe molemo. UNGU TELUMU NALO PISINI UNGUNE KINIE UMBU-UNGUNE KINIE UNGU TELUMU SUMBI SIKU NAA NILIMELE. UNGU PULUMU BOKUNE TOMOLONDO PERERIMULU. PISINI BAIPELENA UNGU TALO MOLO YEPOKO MELE MOLEMO.

Te: man bilong tupela maus - (Mateyu 6:2,5,16, 7:15, 16:3, 23:13,15,23,25,27). Mateyu 23 pali mimi siku kanokolie ungu akumunge pulumu pilingenje. Mare Mako 7:6, LLuku 6:42, 11:44, 12:56, 13:5 molemola. Pulu Yemonga ungu manema pilku yemboma mane siringi yema kinie (akume inie yakondo 41. saveman bilong lo), Parisi yema kinie (inie yakondo 11. Farisi), Sadusi yema kinie (inie yakondo 38. Sadyusi), enone pilku konopu kimbu siringi mele lupe, kerena niringi mele lupe. Andoko teringi mele yembomane kanokolie 'Eno ye peanga sumbi nilime' ningu kanoringi nalo konopu sukundu kalaro molorumu (Mateyu 23:25-26, 15:1-20). Akumunge ungu tondolo te Gallesia 2:6 molemo (Ou-Samuele 16:6-7 kepe). Yembo te naakanopa molopili eno enono molkolie nambolka ulume teringinje. Kanu yema konopune perimu mele lupe, kagine molko teringi mele lupe, yembo telu yembo talo mele moloringimunge pilipelie Yesusini wale awisili eno imbi lengendo iri topalie "man bilong tupela maus" nirimu.

Te: man bilong giaman - Yesusini yembomandoaku sipe nirimu ungu mare Mateyu 6:16, 7:5 kirie LLuku 6:42 telu, 12:56, 20:20-23, (boku marenga LLuku 11:44 kepe) molemo. Yesusini Pulu Yemonga ungu manema pilku kondoko yemboma mane siringi yema kinie Parisi yema enondo nirimu mele Mateyu 15:1-9 (Mako 7:5-15) molemo, akune ungu pulu tondolo te molemo. Te Mako 12:15 molemo. Ou-Timoti 4:2, Ou-Pita 2:1 kananila.

Te: Mateyu 24:51 ungu talo lipe tere lepa molemo, "man bilong giaman em ol man bilong tupela maus".

Te: Mateyu 6:2, "Ol dispela man ilaike giamanim ol manmeri", kanu yema tepe koleana punge lemo (Mateyu 24:51).

Te: LLuku 12:1 laye telu-sipe mele ("giaman pasin bilong ol"). Yesusini Sadusi yemando aku sipe nirimula (Mateyu 16:6; Gallesia 2:13 kananila).

Akumenga pali Ingillisi ungumu kinie Giriki ungumu kinie "hypocrite" mindi nimbe molemo. Gallesia 2:13 mindi Ingillisi boku lupe lupemanga ungu laye lupe toringi molemo.

"tupela maus" molo "man bilong giaman" akumu Umbu-Ungune ou bokune isipu torumulula: "Yembomane olio kanokolie Pulu Yemonga ye sumbi nilime molemolo. Sike ungume nilimolo.' ningu kanangi.' ningu kolo toko konopu talo teko kimbu silimele yema." nimbu bokune torumulu nalo akumu ungu paa sulu. Kinié ponjipe, "topele mapele toli yema" kinie "topele mapele toli yemboma" kinie Pulu Yemonga bokune molemo nalo kanu ungumu laye pange telemonje. Wale mare 'Ungu pulumu paa sumbi siku piliengi!' nimbu laye-kolte sulu tepo torumulu molemo. "topele mapele toli yema" bokune Mateyu 23, Mako 7:1-14 kanokolie ungu-pulu sikemo paa mimi siku piliengi! Olio pali konopuni pilimolo mele kinie, lopi tepo telemolo ulume kinie, kiyengo nimbu nilimolo ungume kinie, walse mona lemba (LLuku 12:3, 16:14-15). Olio papu molomolo mele ungu te LLuku 14:9-14 molemo. Olio naa molamili mele ungu talo LLuku 6:39-42, 20:45-47 molemo.

48. wasman

(Inie yakondo 16. hetman kanani.)

49. yis

Pillawa sikono molo berete 'kalamili.' ningu pillawa awisiline isi paa koltalo mundulimele kinie pillawa akolemo, akumunge ungu iko mare Pulu Yemonga bokune molemo. Unku iko peanga te Mateyu 13:33 molemo. Isi akumu mele peangamo, nalo ungu mane sikulie ungu iko awisili tongendo 'isi' niringi akumu ulu pulu keri molo ungu mane kerimendo niringi. Unku keri molo ulu keri koltalo anjo anjo pulimo kinie ulu keri awisili wendo wendo olemo molo yembo awisili ambolopa tepa kenjilimo. Akumunge ungu talo Ou-Korini 5:6-8 kinie Gallesia 5:7-10 kinie molemo. Pollone kanu isimu "wendo wendo liku toko lteaa!" nirimu akumu Wendo Oringi 12:8,15,17-20 akune Pulu Yemone Isirele yembomando "teangi" nirimu mele pilipelie aku sipe ungu iko topa nirimunje. Parisi yema kinie Sadusi yema kinie enonga isimunge ungu talo Mateyu 16:6,11-12, LLuku 12:1-3, Mako 8:15 molemo. (Kanu yemanga ungu pulu mare inie yakondo 11. kinie 38. kinie molemo.)